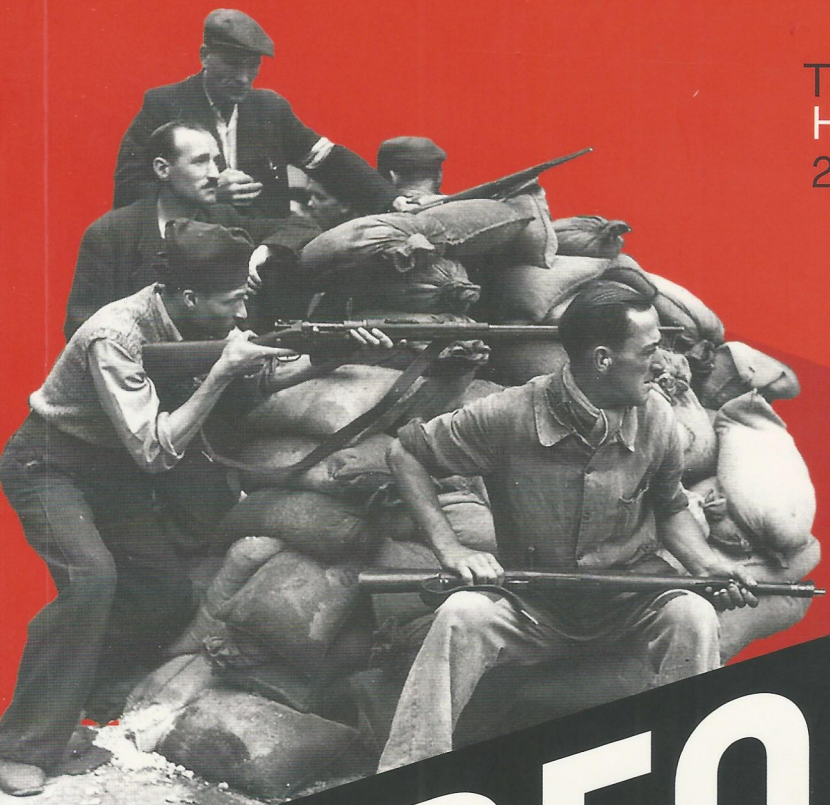
The Wolfson* History Prize 2023

DİRENİŞ

AVRUPA'DA YERALTI SAVAŞI 1939 - 1945

HALIK KOCHANSKI

ÇEVİREN: ABDULLAH YILMAZ

TARİH

ALFA

DİRENİŞ
Avrupa'da Yeraltı Savaşı, 1939-1945

HALIK KOCHANSKI

Leh kökenli İngiliz tarihçi Kochanski, Kraliyet Tarih Topluluğuyla Britanya Askeri Tarih Komisyonunun üyesidir. Doktorasını King's College'da yapan tarihçi, muhtelif üniversitelerde tarih dersleri verdi. Kochanski *Direniş: Avrupa'da Yeraltı Savaşı 1939-1945* (2022) adlı kitabıyla 2023 Wolfson Tarih Ödülünü almıştır. Diğer kitaplarıysa şunlardır: *Sir Garnet Wolseley: Victorian Hero* (1999); *The Eagle Unbowed: Poland and the Poles in the Second World War* (2012].

ABDULLAH YILMAZ

Giresun'da doğmuş, ilk ve orta öğrenimini Zonguldak'ta bitirdikten sonra Ankara'da Fen Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesindeki eğitimlerine 10 yıl süreyle çeşitli cezaevlerinde devam etmiştir. Tahliyesinin ardından çevirmen, editör, redaktör vb olarak kitap yayıncılığının her alanında çalışmıştır ve halen çalışmaya devam etmektedir. Yayın yönetmeni ve editör olarak hazırlayıp sunduğu yüzlerce kitabın dışında çevirdiği kitaplardan bazıları şunlardır: A. Negri ve M. Hardt, *İmparatorluk*; Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek* ve *Küreselleşme*; Murray Bookchin, *Ekolojik Bir Topluma Doğru*; Tarık Ali, *Fundamentalizmler Çatışması*; Noam Chomsky, *Medya Gerçeği*; Bernard Lewis, *İslam'ın Krizi*; John Steinbeck, *Amerika ve Amerikalılar*; Steven Nadler, *Mümkün Dünyaların En İyisi* (Alfa, 2016); *Descartes'in Bir Potresi* (Alfa, 2017) Edgar Parin D'aulaire, *Gençler İçin Yunan Mitleri* (Alfa, 2017).

DİRENİŞ
Avrupa'da Yeraltı Savaşı, 1939-1945
© 2021, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

RESISTANCE
The Underground War in Europe, 1939-1945
© 2022, Halik Kochanski
© 2022, Allen Lane

Allen Lane, Penguin Random House şirketler grubunun bir parçası olan Penguin Press'in alt markasıdır.

Kitabın Türkçe yayın hakları Onk Ajans Fikir ve Sanat Eserleri A.Ş. aracılığıyla Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Çeviren Abdullah Yılmaz
Kitap Editörü Ahmet Batmaz
Kapak Tasarımı Adnan Elmasoğlu
Sayfa Tasarımı Nadiye Sarıbıyık

ISBN 978-625-389-039-1

1. Basım: Haziran 2024

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul
Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29
Sertifika no: 45099

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 511 53 03 (pbx) Faks: (0212) 519 33 00
www.alfakitap.com - info@alfakitap.com
Sertifika no: 43949

DİRENİŞ

AVRUPA'DA YERALTI SAVAŞI 1939 - 1945

HALIK KOCHANSKI

Çeviren: Abdullah Yılmaz

ALFA

Kardeşim Martin'e

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜRLER 9
GÖRSELLER LİSTESİ 13
DİPNOTLARDAKİ KISALTMALAR 15
GİRİŞ 17

BİRİNCİ BÖLÜM: NEDEN DİRENİŞ?

1. Yenilginin Şoku 29
2. Seçenekler 51
3. Gizli Basım Yayın 68
4. İşgal Altındaki Avrupa'dan Kaçış 91
5. İlk Direnişçiler 118
6. İstihbarat Toplama: 1939-41 148
7. SOE ve OSS'nin Başlangıç Hikâyesi 173

İKİNCİ BÖLÜM: DİRENİŞ BÜYÜYOR

8. İlk Partizanlar 201
9. Komünistlerin Seferberliği 227
10. SOE İşe Koyuluyor 251
11. Üç SOE Operasyonu 279
12. Sauckel Etkisi 301
13. Holocaust: Hıristiyanların Tepkisi 319
14. Holocaust: Yahudilerin Tepkisi 349
15. Düşman Kim? 379
16. Bölünmüş Sadakatler: Fransa 1942-43 402
17. Almanların Şiddetli Karşılığı 429
18. Direniş mi İç Savaş mı? Balkanlar 467

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: DİRENİŞ EYLEME GEÇİYOR

19. İtalya Teslim Oluyor 505
20. Danimarka Kavgaya Giriyor 533

21. İç Savaş mı yoksa Direniş mi? Balkanlar 548
22. Doğudaki Zorluklar ve İkilemler 586
23. İstihbarat – 1942-44 617
24. D-Day için Hazırlık 640
25. 1944 Yazı: Fransa 671
26. 1944 Yazı: Diğer Cepheler 702
27. Ayaklanmalar: Varşova, Paris, Slovakya 732
28. 1944 Güzü: Batı Avrupa 778
29. Almanların Balkanlar'dan Çekilmesi 805
30. Sonun Başlangıcı: 1944-45 Kışı 840
31. Acı Son: 1945 Baharı 872
32. Sonrası 900

KISALTMALAR LİSTESİ 929
KAYNAKÇA 933
DİZİN 959

TEŞEKKÜRLER

Koleksiyonlarındaki arşiv malzemesini incelememe ve alıntı yapmama izin verdikleri için The Trustees of the Imperial War Museum'a, The National Archives'a, Yale University'e, The Avalon Project'e, The Keeper of Archives'e, Polish Institute and Sikorski Museum'a ve Oxford, St Antony's College Library'ye şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca The London Library, The British Library, University College London Library ve UCL School of Slavonic ve East European Studies Library'deki çalışkan kütüphanecilere de teşekkür etmek isterim.

Ayrıca Profesör Amedeo Osti Guerrazzi, Andrzej Suchcitz ve Declan O'Reilly'ye, henüz yayımlanmamış araştırmalarının sonuçlarını benimle paylaştıkları için minnettarım. Marek Stella-Sawicki'ye de yakın zamanda keşfedilen ve doğruluğu teyit edilen bir Polonya belgesine erişimime izin verdiği için teşekkür etmek isterim.

Birçok kişi araştırmamda bana başka şekillerde yardımcı oldu, tavsiyelerde bulundu, destek verdi ve beni cesaretlendirdi. Hollanda direnişinin eski bir üyesi olan Anton Tek ile ölmeden kısa bir süre önce konuşma ayrıcalığına sahip oldum ve kendisi o döneme dair bazı anılarını benimle paylaştı. Bu kitabın ithaf edildiği kardeşim Martin, bitmek bilmeyen taslakları okudu; şu anda British Commission for Military History [Britanya Askeri Tarih Komisyonu] üyesi olan eski Britanya ordusu subayları, 1990'larda Balkanlar'da çözmeye çalıştıkları ve birçoğunun kökleri II. Dünya Savaşına dayanan çatışmaların arka planını anlama konusundaki mücadelelerini benimle paylaştılar ve Institute of Historical Research [Tarihsel Araştırma Enstitüsü] bünyesindeki Military History Seminar [Askeri Tarih Semineri] üyeleri, özellikle David French, Philip Blood ve Tümgeneral John Sutherell çok fazla tavsiye ve teşvikte bulundu. Menajerim Robert Dudley bu kitabın yazım süreci boyunca bana çok destek oldu; editörüm Simon Winder birçok akıllıca, yapıcı ve yerinde yorumda bulundu; Guillaume Piketty tüm taslağı gözden geçirdi ve bazı yararlı yorumlarda bulundu; düzeltmen editörüm Richard Mason'ın kartal gözleri beni birçok küçük hatadan kurtardı. Kalmış olan varsa elbette tüm hatalar bana aittir.

1. II. Dünya Savaşı öncesi Avrupa
0 500 km
0 400 mil
Kuzey Denizi
İRLANDA
Dublin
BÜYÜK BRİTANYA
ATLAS OKYANUSU
Londra
Amsterdam
HOLLANDA
Brüksel
BELÇİKA
LUX.
Paris
FRANSA
Bern
İSVİÇRE
PORTEKİZ
İSPANYA
Lizbon
Madrid
Korsika
Sardinya
FAS (Fr.)
CEZAYİR (Fr.)
TUNUS (Fr.)

K
İSVEÇ
FİNLANDİYA
NORVEÇ
Oslo
Helsinki
Stokholm
Tallinn
ESTONYA
LİTVANYA
Vilna
Moskova
DANİMARKA
Kopenhag
LETONYA
SOVYETLER BİRLİĞİ
Riga
DOĞU RUSYA
Minsk
Berlin
ALMANYA
Varşova
POLONYA
Prag
ÇEKOSLOVAKYA
Viyana
AVUSTURYA
Budapeşte
MACARİSTAN
ROMANYA
Belgrad
Bükreş
YUGOSLAVYA
BULGARİSTAN
İTALYA
Sofya
Roma
Tiran
Ankara
ARNAVUTLUK
TÜRKİYE
YUNANİSTAN
Atina
Sicilya
Akdeniz
Girit
KIBRIS

GÖRSELLER LİSTESİ

Hak sahipleriyle irtibata geçme konusunda her türlü çaba sarf edilmiştir. Yayıncılar kendilerine bildirilecek herhangi bir hatayı ya da ihmali gelecek baskılarda memnuniyetle düzeltecektir.

1. Alman birlikleri Prag'a girerken, Mart 1939. *World History Archive/ agefotostock*
2. Pétain, Montoire'da Hitler ile buluşuyor. © *Imperial War Museum HU 76027*
3. Gizli basın. *Beeldbank WO2 – NIOD*
4. Norveç Kralı VII. Haakon'u destekleyen grafiti. *Kraftmuseet/Levanger Photo Museum*
5. Matmazel Andrée de Jongh. © *Imperial War Museum HU 55451*
6. Virginia Hall. *National Archives HS 9/647/4*
7. Boulogne limanındaki Alman istila mavnaları, Haziran 1940. © *Imperial War Museum MH 6657*
8. Sovyet partizanlar. *United States Holocaust Memorial Museum, courtesy of Belarusian State Museum of the History of the Great Patriotic War.*
9. Yüzbaşı David Smiley ve Binbaşı Billy McLean. © *Imperial War Museum HU 65071*
10. Vincennes Kalesi'nde infaz edilen rehineler. *Getty Images / Photo12*
11. Reinhard Heydrich suikastı. *Getty Images / Photo 12/Universal Images Group*
12. Bir Fransız maki kampı. *Getty Images / Art Media/ Print Collector*
13. Chambon-sur-Lignon'da saklanan Yahudi çocuklar. *United States Holocaust Memorial Museum, courtesy of Peter Feigl*
14. Varşova Gettosu ayaklanması. *United States Holocaust Memorial Museum, courtesy of National Archives and Records Administration, College Park* xiv List of Illustrations
15. Vidkun Quisling ve General Ludwig Wolff. *Renbjør, Per / Levanger Photo Museum*
16. Milis. *Getty Images / Keystone-France*
17. Draža Mihailović. *UtCon Collection / Alamy Stock Photo*
18. Bir SOE telsizi. *INTERFOTO / Alamy Stock Photo*

19. Ardeatine Mağaraları. *Getty Images / Archivio Cicconi*
20. Kopenhag'daki Pindstofte Maskinfabrik'e yapılan sabotaj. *National-museet Denmark, FHM-179017*
21. Mareşal Tito. © *Imperial War Museum NA 15129*
22. Armia Krajowa'nın 27. Bölüğünün üyeleri ormanda. *United States Holocaust Memorial Museum, courtesy of Jerzy Tomaszewski*
23. Bir V2 roketi. © *Imperial War Museum CL 3405*
24. Maki erzakları topluyor. © *Imperial War Museum HU 53231*
25. SOE tarafından havaya uçurulan bir tren. *National Archives HS 7/135*
26. Antwerp limanı. © *Imperial War Museum A26594*
27. Varşova Ayaklanmasında kanalizasyon. © *Imperial War Museum HU 86081*
28. Arnhem'deki köprü. © *Imperial War Museum MH 2061*
29. SOE Yunan dağlarında EDES ile birlikte. © *Imperial War Museum 102141*
30. Atina'da ateş altındaki Britanyalı paraşütçüler. © *Imperial War Museum NA 20862*
31. Milan sokaklarındaki Partizan geçit töreni. *Getty Images / Keystone-France*
32. Eski SS subayı Erich Priebke. *Getty Images / Stefano Montesi – Corbis*

DİPNOTLARDAKİ KISALTMALAR

AK Documents: H. Czarnocka vd, *Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945*

APHC: T. Stirling, D. Nałęcz ve T. Dubicki (der.), *Intelligence Co-operation between Poland and Great Britain during World War II*, c. I: *The Report of the Anglo-Polish Historical Committee*; c. II: *Documents*

DGFP: *Documents on German Foreign Policy*

DPSR: Sikorski Institute, *Documents on Polish-Soviet Relations*

FRUS: *Foreign Relations of the United States*

IWM: Imperial War Museum, Londra

PISM: Polish Institute and Sikorski Museum, Londra

Stalin Correspondence: *Correspondence between the Chairman of the Council of Ministers of the USSR and the Presidents of the USA and the Prime Ministers of Great Britain during the Great Patriotic War of 1941-1945*

TNA: The National Archives, Kew

GİRİŞ

Bu kitabın amacı, Almanya ya da İtalya tarafından işgal edilmiş her ülkedeki direnişin açık, dengeli ve bütünlüklü bir resmini sunmaktır. Avrupa'ya bir bütün olarak bakmanın avantajı, böyle bir yaklaşımın milliyetçiliğin tuzaklarından sakınmayı mümkün kılıyor olmasıdır. İşgale uğramış her ülkenin kendi direniş hikâyesini anlatması ve geriye dönük olarak başarılarını abartması gayet doğaldır; bu bir bakıma, savaş sonrasında milli kimliğin ve kendine saygının yeniden kazanılması için zorunluydu. Ancak bu, General Charles de Gaulle'ün Ağustos 1944'teki meşhur konuşmasında, Paris'e, aslında Fransa'ya dair söylediği, "kendi başına kurtuldu" örneğindeki gibi, direnişin sahici kahramanlığını bir epik destana çevirme eğilimi de doğurmuştur. Dahası, milli bir bakış açısı kaçınılmaz olarak, *x* ülkesinin belli bir şeyi yapan *tek* ülke olduğu ya da *y* ülkesinin belli bir şeyi *ilk* yapan ülke olduğu yönündeki iddialara yol açar ve bunu ancak Avrupa eksenli bir tarih düzeltebilir. Elbette, genel bir "Avrupa direnişi" olmamıştır –bu imkânsız bir şeydi– ama kıta çapında ortak temalar ortaya çıkmıştır ve aralarındaki denge de ülkeden ülkeye değişir. Birbirlerinden alacakları dersler vardı mutlaka; ancak işgal edilenin yalıtılmışlığı, her ülkenin ya da bölgenin işgale nasıl karşı duracağına kendi başına karar vermek zorunda olduğu anlamına geliyordu ve alınan dersler de genelde paylaşılamamış ve başka yerlerde yeniden uygulamaya konulup sınanamamıştı. Gerçekte, geniş çapta uygulanabilir dersler alabilecek tek ülke Almanya'ydı; onun amacı da direnişi ezmekti.

İşgal altındaki tüm ülkelere bakmanın bir avantajı, direnişin hedeflediği şeyin ne olduğu ve özellikle de Almanların buna nasıl karşılık verdiği konusunda, çok açık ve net bir doğu-batı ayrımı olduğunu tespit etmemizi sağlamasıdır. Almanlar bile işgalin ilk gününden itibaren Polonyalıların direndiğini kabul etse de bu direniş ağırlıklı olarak, Almanların ve Sovyetler'in işgallerinden kaynaklanan milli kimlik kaybına karşıydı. Öte yandan, Batı Avrupa'da, yerel hükümet ve yönetimler ile işgalciler arasında daha yakın bir işbirliği vardı ve işgaller çok daha yumuşaktı. Alman zalimliğinin örnekleri olarak, Alman himayesindeki Bohemya ve Moravya'nın Lidice köyü ile Fransa'da bulunan Oradour-sur-Glane köyündeki yıkımın öne çıkarılma sebebi, işgalci güçlerle yüksek düzeyde işbirliği yapılan ülkelerde bu tür örneklerin nadir görülmesidir. Doğu Avrupa'da ve Balkanlar'da, böylesi yıkımlar ve katliamlar normaldi.

Denebilir ki, 1944 yılının başlarında Batı Avrupa'ya sıçrayan şiddetle bastırma, kendi başına yeni bir şey olmaktan ziyade, çok geniş bir coğrafi alanda o tarihte uygulanmakta olan "Doğulu" yöntemlerden başka bir şey değildi.

İki alan genellikle direnişin genel tarihi içinde yer almaz: Yahudi direnişi ve Hitler'e karşı Alman muhalefeti. Bu kitap, Yahudi direnişini de kapsıyor; çünkü metinde ele alınan temalarla uyuşuyor. Holocaust dehşeti yalnızca kurbanlarını, yani Yahudileri değil, birdenbire Nazi yönetiminin barbarlığının tüm tezahürleriyle karşı karşıya kalan ve yerel hükümetleri ile yöneticilerinin, nüfusun bir kesimini kurtarmaktan bariz bir biçimde aciz olduğunu gören, Yahudi olmayan komşularını da etkilemişti. Alman "direnişi" başka bir meseledir ve bu kitabın kapsamına girmiyor. Almanya ne istila ne de işgal edilmişti ve bu anlamda direnilecek bir şey yoktu. Hitler'e karşı Alman muhalefetinin büyük bir bölümü Alman karşıtı değildi ve Almanya'nın savaşı kaybetmesi istenmiyordu. Gerçekten de Hitler'e karşı girişilen darbelerin amacı Almanya'nın kazanmasını sağlamak, olmazsa en azından kaybetmesini engellemekti. İşgalci bir ülke içindeki muhalefetin, yenilgiye uğratılan ve işgal edilen ülkelerdeki direnişle hiçbir ortak yanı yoktur. Avusturya da aynı nedenle kitaba dahil edilmedi. Avusturya, 1943 yılında Moskova'da bir araya gelen, Müttefik devletlerin dışişleri bakanları toplantısında "Hitler'in ilk kurbanı" olarak adlandırılmıştı. Ancak 1938'de Avusturya nüfusunun ezici çoğunluğu, uzun süredir özlemini duydukları, Almanya ile *Anschluss*'u, yani siyasi birliği, büyük bir sevinçle karşılamıştı ve onlar, Alman savaş hedeflerinin gerçekleştirilmesinde her zaman tam bir işbirliği içinde olmuşlardı.

*

Bu kitap, geniş bir kronolojiyi izleyerek üç kısıma ayrılmıştır. *Neden Direniş?* başlıklı ilk kısım, Almanların Çekoslovakya ve Arnavutluk'u işgal ettiği Mart 1939'dan, Sovyetler Birliği'ni istila ettiği Haziran 1941'e kadar olan zaman dilimini kapsıyor. Bu, İhtilaf devletlerinin Avrupa'nın çoğunu, çok büyük bir ihtimalle ebedi olarak işgal ettiği ve Müttefik ordularının Kıta Avrupa'sını terk etmek zorunda kaldığı dönemdir. Direnişin düzeyinin, kısmen işgal rejiminin şiddetine ve kısmen de her bir ülkenin daha önce işgale uğrayıp uğramadığına bağlı olduğu, çok kısa bir sürede ortaya çıkmıştır. Bu ayrıca, direnişi düşünenlerin nasıl direneceklerine de karar verdikleri bir dönemdir. Bir direnişçi, bunu daha sonra şöyle açıklamıştır:

> Demek ki, direnmek lazım. Ama nasıl, ne zaman ve nerede? Yol gösterecek kurallar, rehberler, örnekler yoktu. Bu bir kiliseye ya da bir partiye, hatta bir derneğe katılmaya benzemiyordu. Bunların hepsinin kuralları ve binaları vardı. Direnmek için kurallar yoktu; hatta bir örgüt iskeleti bile yoktu...[1]

[1] H. Friedhoff, *Requiem for the Resistance*, 31.

Bulunan ilk yanıtlar, tuzağa düşmüş Müttefik askerlerinin kurtarılmasını ve Müttefiklere istihbarat sağlanmasını içeriyordu. Gelgelelim, bu zaman zarfında, bazıları da işgalci güçlerle çeşitli derecelerde işbirliği yoluna gitmişti. Çoğunluk, kimin kazanacağı belli olana kadar elde silah beklemeyi tercih edip ne direnişten ne de işbirliğinden yana tavır alarak, bir uzlaşma ve *attentisme* –bekle ve gör– politikası izlemişti. Fransa'daki ilk SOE ajanlarından birinin bildirdiği üzere, Fransızlar "hâlâ onların [Müttefiklerin] zaferini umut ediyordu ve birçoğu, çoğunluğu hatta, yardım etmeye hazırdı; ama geri çekilme dışında, somut bir şey görmeyi" bekliyorlardı.[2] Bu dönemde, gizli yayın faaliyetleri işgalin zararlı sonuçlarını vurgulama ve halkı daha fazla direniş yanlısı yapma konusunda hayati bir rol oynamıştı. Britanya'da, Churchill'in deyişiyle "Avrupa'yı ateşe vermek" için, Special Operations Executive (SOE) kurulmuştu; ancak direniş ateşinin zaten yanmakta olduğu aşikârdı.

İkinci kısım, *Direniş Büyüyor*, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgal ettiği Haziran 1941'den, İtalya'nın teslim olduğu Eylül 1943'e kadar olan zaman dilimini kapsıyor. Bu dönemde, yeni oyuncular sahneye çıkıyordu; çünkü komünistler, 1939 tarihli Molotov-Ribbentrop Paktı'nın prangalarından kurtulmuştu ve Moskova, Sovyetler Birliği'ni eski müttefiki Almanya'ya doğrudan karşı koyma yönünde cesaretlendiriyordu. Çoğu komünist tarihçinin iddia ettiği üzere, komünistler işin içine girene kadar direniş denen bir şey olmadığını söylemek mümkün değildir. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgali ayrıca, en başta zorla çalıştırmanın dayatılması ve Avrupa Yahudilerine yönelik Holocaust yoluyla, Avrupa çapındaki işgal rejimlerinde uygulanan Alman politikalarını da etkilemişti. Son olarak, Müttefiklerin Stalingrad ve Batı Çölündeki [Western Desert] zaferleri, ülkelerindeki Alman hâkimiyetinin ne kalıcı ne de karşı konulamaz olduğunu, daha fazla insana açıkça göstermişti. Bütün bu faktörlerin bir araya gelmesi, direnişi son derece çekici bir öneri haline getirmişti. Direnişin çarpıcı bir şekilde büyümesi bu dönemde olmuştu. Ayrıca bu dönem, savaşın daha sonraki aşamalarında ortaya çıkan, direnişin nasıl yönetileceği, komuta ve kontrol meselesi ile asıl düşmanın işgalciler mi yoksa direniş içindeki politik muhalifler mi olduğu gibi sorunlar üzerine tartışmaların belirgin hale geldiği bir dönemdi.

Açık direnişe katılanların sayısı hâlâ devede kulak kalıyordu; ama bir bütün olarak nüfus direnişten yanaydı. Bunun böyle olduğu iki örnekle gösterilebilir. Varşova'da Jan Nowak, direnişten biriyle buluşmak için bir binanın önünde beklerken, hemen yanı başında biten sivil giyimli bir Alman tarafından sorguya çekilmişti. Nowak'ın gözüne, arkasındaki kapıda bulunan, üzerinde bir kadın dişçinin adı yazılı olan pirinç tabela ilişmişti ve oradan çıktığını söylemişti. Alman, Nowak'ın ifadesini doğrulamak için dişçinin ka-

[2] S. Purnell, *A Woman of No Importance*, 102.

pısını çalmıştı: "İsmini bilmediğim, daha önce hiç görmediğim ve sonra da görmeyeceğim kadın bir an bile tereddüt etmedi. Ânında, birinin hayatının söz konusu olduğunu anladı." Ve kadın, Nowak'ın hastası olduğunu teyit etmişti.[3] İkinci örnek, Amsterdam'da kuryelik yapan Leesha Bos'la ilgilidir. Bos, üzerinde silah, karne ve boş kimlik kartları, bisikletiyle bir sokaktaki Alman kontrol noktasından kaçıyordu ve bir Alman da bisikletiyle onu takip ediyordu: "Birden kafamda bir şimşek çaktı ve ıslıkla Beethoven'ın *C minör Beşinci Senfonisi*'nin ilk dört notasını çalmaya başladım. Bu bizim yeraltında kullandığımız bir ıslıktı: Eğer çevrede bir dost varsa, parçanın ikinci, 'ta, ta, taam' kısmını çalarak karşılık verirdi." Birden hiç tanımadığı yabancılar, bisikletlerini peşindeki Almanın yoluna kırmış, meydana gelen kazada adam yere düşmüş ve o da rahatça oradan uzaklaşmıştı.[4]

Üçüncü kısım, *Direniş Eyleme Geçiyor*, Eylül 1943'ten, savaşın Mayıs 1945'te sona ermesine kadar olan zaman dilimini kapsıyor. Sovyetler Almanya içlerinde ilerlerken ve Müttefik güçleri İtalya ile Fransa'ya çıkarma yaparken, direniş eylemleri çok daha açık hale geliyordu. İşte bu noktada, direnişin Müttefikleri desteklemedeki etkinliği üzerinde durmak gerekiyordu. Direnişte komuta ve kontrol meselesi öne çıkmıştı ve başarı şansı çok az olan, kendi başlarına ülkelerini kurtarmak gibi boylarını aşan hedeflerin peşinde, bağımsız eylemlere girişen birçok direniş hareketi örneği vardı. Birçok ülkede direniş politik temelde bölünürken ve savaş sonrası hâkimiyet kurma mücadelesinde iç savaş somut olarak yüzünü gösterirken, kimin düşman olduğu sorusu, öncesine göre çok daha güçlü bir biçimde yeniden hortlamıştı. Yine, Hitler'in Macaristan, Romanya ve Bulgaristan gibi uyduları, bir yandan Almanya'nın eli kulağında olan yenilgisini görüp Almanlara karşı bir direniş hareketi oluşturup, diğer yandan Sovyetler tarafından kurtarılma ve komünist bir sistemin dayatılması gibi rahatsız edici gerçeklerle yüzleşmeye hazırlanırken, başlangıçta sorulan *Neden Direniş?* sorusu bir kere daha kafalarda beliriyordu.

Bu kitap, Mihver devletlerinin işgaline karşı direnişe odaklanıyor. Bu nedenle, Eylül 1939'dan Haziran 1941'e kadar süren ve sonra yine 1944-45'te ortaya çıkan, Doğu Avrupa'da Sovyet işgaline karşı direniş bu kitabın kapsamına girmiyor. Bu ülkelerdeki direniş, II. Dünya Savaşının sona ermesiyle bitmedi; aksine, kırk yıldan daha uzun bir süre, ta ki 1989'da Sovyet destekli komünist rejimler çökene kadar sürdü ve bu direnişin hem içeride hem de dışarıda yüzleşmek zorunda kaldığı durum çok farklıydı.

İşgale karşı direnenlere partizanlar [partisans], düzensizler [irregulars], keskin nişancılar [franc-tireurs], gerillalar [guerillas], maki [maquis] ve direnişçiler [resisters] gibi isimler verilmiştir. Tarih yazımında herkesin üzerinde

[3] J. Nowak, *Courier from Warsaw*, 169.

[4] V. Laska (der.), *Women in the Resistance and in the Holocaust*, 93.

hemfikir olduğu bu terimleri –Avrupa ve İtalya'da partizanlar, Yugoslavya'da partizanlar, Fransa'da maki ve genel terim olarak da direnişçiler– tercih ettim. Alıntılar hariç, "patriot" [yurtsever, vatansever] sözcüğünü kullanmaktan imtina ettim; nedeni de bunun son derece duygusal bir sözcük olması, otomatik olarak beraberinde bir değer yargısı getiriyor olmasıdır. Aslında işbirlikçi hareketler içinde yer alanların çoğu, tıpkı direniş üyeleri gibi, kendilerini vatansever olarak görüyor ve yaptıkları şeyin ülkelerine hizmet etmek olduğuna inanıyorlardı. Almanlar daha basit terimler –doğudakiler için haydut, batıdakiler için ise terörist– kullanıyorlardı.

Direnişçilerin içinde yaşadığı toplum, bugünkünden çok farklıydı. İnsanlar zorluklara alışıktı ve ölüm de alışıldık bir şeydi. Örneğin, yiyecek temini mevsimseldi ve çocuk ölüm oranları yüksekti, insanlar genç yaşta ölüyordu. Bu, insanların ellerinde ne varsa onunla yetindikleri ve bozulan şeyleri kendilerinin tamir ettiği bir toplumdu. İnsanlar kendi radyolarını kendileri yapar ve arabalarını kendileri tamir ederdi; ama çoğu hâlâ ulaşımda bisiklete ve trene bel bağlıyordu. Yüklerin büyük çoğunluğu demiryoluyla taşınıyordu; bu da yük taşımacılığının savaş boyunca sabotaja çok açık olduğu anlamına geliyordu. Zorluklara karşı güçlü bir topluluk ve dayanışma duygusunun hâkim olduğu, çok daha yerel ve kırsal bir toplum söz konusuydu; çok az kişi, askerlik hizmeti dışında en yakın kasabanın ötesine seyahat ederdi. Zorunlu askerliğin ve avcılığın yaygın oluşu, birçok erkeğin silah kullanmayı bildiği anlamına geliyordu. Kentsel alanlarda sadakat ve arkadaşlık ilişkileri genellikle, aynı dayanışma anlayışının hâkim olduğu fabrikalarda ve diğer işyerlerinde yoğunlaşıyordu.

İnsanlar genelde, kişisel bağlar kurulmasını sağlayan birçok –dinsel, spor, yürüyüş, öğrenci gibi– derneğe ve kulübe üyeydi; bu kişisel bağlar daha sonra, direnmeye istekli olabilecek diğer kişileri tespit etmekte dikkatli bir şekilde kullanılıyordu. Ancak bütün üyelerin aynı fikirde olacağı yönündeki varsayımlar pahalıya mal olabiliyordu. Örneğin, Erik Hazelhoff başlangıçta, Leiden Üniversitesindeki havalı öğrenci birliği üyelerinin, Alman işgaline ve Hollanda'nın bu kadar çabuk yenilgiye uğramasına kendisi gibi öfke duyduğunu düşünmüştü; ama sonradan, arkadaşlarından birinin ve bir öğrenci birliği üyesinin, vakit kaybetmeden Dutch SS'e katıldığını fark etmişti.[5] SOE ajanı Michael Trotobas, Lille'de Farmer ağını kurarken, 1939-40'ta British Expeditionary Force'ta [Britanya Keşif Gücü] görev yaparken bölgede bulunduğu dönemden kız arkadaşı ile temasa geçmişti; ancak kızın babası buluşma yerini yetkililere bildirmişti: Neyse ki, Trotobas bir şekilde tutuklanmaktan kurtulmuştu.[6] Politikaya ilgi genelde fazlaydı. Stalinizmin dehşeti bilinip kabul edilmeden önce, Büyük Buhrana neden olmakla suçlanan kapi-

[5] E. Hazelhoff, *Soldier of Orange*, 15.

[6] S. Kent ve N. Nicholas, *Agent Michael Trotobas and SOE in Northern France*, 79-80.

talist sistemin görünen başarısızlığı karşısında, komünizm çekici bir alternatif olarak görülüyordu. Siyasetin sağ kanadı da güçlüydü. Örneğin, 1937'de Fransa'da aşırı La Cagoule grubu, Halk Cephesi hükümetini alaşağı etmeye kalkışmıştı. II. Dünya Savaşı boyunca bazı üyeleri Almanlarla işbirliği yaparak, Vichy hükümetine katılacak ya da kendi sağcı partilerini kuracaktı; diğerleri ise Fransa'dan kaçarak Londra'daki Özgür Fransa'ya katılacak ya da Fransa'da kalıp direniş için çalışacaktı.

Savaş öncesi toplum hâlâ ağırlıklı olarak erkek egemendi ve kadınlar genellikle savaş süresince direnişe hizmet ederek, yeni bir özgürlük ve bağımsızlık duygusu kazanmışlardı. Kadınların çok azı fiili olarak silah kullanmış olmakla birlikte, birçoğu kuryelik gibi son derece tehlikeli rolleri üstlenerek, bir direniş grubundan diğerine mesaj ve kaçak malzeme taşıyarak, tehlikede olanları saklayarak ve gizli basın için çalışarak değerlerini kanıtlamıştı. Kadınların oy hakkı için yapılan kampanyaların Avrupa'da uzun bir tarihi vardı ve birçok ülkede kadınlar, I. Dünya Savaşı sırasındaki çalışmalarının ve fedakârlıklarının karşılığında oy hakkı verilerek ödüllendirilmişti. Benzer bir şekilde, II. Dünya Savaşı da Fransa, İtalya, Arnavutluk, Yugoslavya ve Yunanistan (1952) gibi geriye kalan ülkelerde kadınlara eşit oy hakkı kazandırmıştı.

O dönemde Avrupa haritası farklıydı. Polonya'nın sınırlarını çizmek için bir dizi savaşa girdiği I. Dünya Savaşı sonrası yeniden doğuşunun ardından, ülke bugün olduğundan daha doğuda yer alıyordu. Bu kitapta bahsi geçen Lwów [Lviv], Vilna [Vilnius] ve Navahrudak [Novogrudok] gibi şehirler bugün, Polonya II. Dünya Savaşının ardından batıya kaydığı için, sırasıyla Ukrayna, Litvanya ve Belarus'ta yer almaktadır. Bazı ülkeler artık yoktur: Sovyetler Birliği'nin dağılması, Almanlar tarafından işgal edilen iki eski cumhuriyetin, Ukrayna ile Belarus'un bağımsız birer devlet haline gelmesine yol açmıştır. II. Dünya Savaşının baskısı altında, iki diğer ülke, Yugoslavya ve Çekoslovakya, etnik bileşenlerine ayrılıp parçalanmıştır. Savaştan sonra, her ikisi de yeniden yaratılmış ve daha sonra, komünizmin çöküşünün ardından yeniden dağılmıştır.

Bazı tarihçiler ve yorumcular, direnişçileri sınıf ya da mesleklerine göre tanımlamaya çalışarak, direnişe kimlerin katıldığını keşfetme yönünde çaba sarf etmiştir. Bu çabalar, direnişe katılanların çoğu tarafından dikkate alınmamıştır. Örneğin Teğmen Harry Despaigne, 1944'te Fransa'da birlikte savaştığı kişileri şöyle tarif ediyordu: "Bizim insanlarımız arasında, her şeyden önce komünistler vardı; sosyalistler, kralcılar, Bonapartçılar, Sağcılar, Solcular vardı. Sonra Yahudiler, Müslümanlar, Protestanlar, Katolikler, inançsızlar vardı; Ruslar, Fransızlar, Yugoslavlar, Britanyalılar ve Amerikalılar vardı. Biz gerçekte çokuluslu bir şeydik."[7] Gerçekten de direnişe katılanların arasındaki en yaygın hissiyat, savaş zamanı birlikte çalışan, barış zamanı ise birbi-

[7] H. Despaigne, IWM 9925.

riyle iletişim kurmak için hiçbir nedenleri olmayan, her türden insanın bir arada oluşunun keşfiydi. Winston Churchill, BBC'nin Temmuz 1940 tarihli yayınında, bu durumu gayet iyi özetlemişti:

> Bu şeflerin ya da prenslerin, hanedanlıkların ya da milli ihtirasların savaşı değildir; bu halkın ve davaların bir savaşıdır. Yalnızca bu adada değil, her yerde, bu savaşta yürekten hizmet edecek ama isimleri hiçbir zaman bilinmeyecek, yaptıkları hiçbir zaman kayıtlara geçmeyecek sayısız insan var. Bu bir Meçhul Askerler Savaşıdır; ama herkes inancı ya da görev aşkı eksilmeden mücadele etsin. Hitler'in karanlık laneti çağımızın üzerinden kalkacaktır.[8]

Direnişe katılanlar, süper erkekler ya da süper kadınlar değildi; hayatın her alanından gelmiş insanlardı. Direnişin en kahramanca eylemlerinden bazıları, şu ya da bu biçimde kahraman olmaları –kendileri tarafından bile– beklenemeyecek insanların eseriydi. Görece az sayıda insan, sürekli yeraltında varlığını sürdürüyordu ve çoğunluk normal hayata katılarak, gerektiğinde direniş içinde faal olarak rol alıyordu.

Direnişçiler ayrıca, direnişteki faaliyetlerinin, çoğunluğun normal bir hayat sürmesine engel olmadığını vurgulamaktan da hoşlanıyordu. Jean-Pierre Lévy, hayatlarını şöyle anlatıyordu:

> Gecenin askerleri olarak gölgelerde yaşıyorduk; ama hayatlarımız karanlık ve savaşa ait değildi. Gençtik ve eğlenceliydik. Seviyor, seviliyorduk ve gülüyorduk... Çok sayıda arkadaşımız ve yoldaşımız tutuklandı, işkence gördü, öldürüldü ve her türlü trajedi hemen yanı başımızda bizi bekliyordu. Ama biz trajedi yaşamıyorduk. Biz, davamızın haklılığı ve meydan okuyuşu ile rahat nefes alıyorduk. Birçok bakımdan en kötü zamanlardı; ama birçok bakımdan da en iyi zamanlardı ve biz bugün o en iyileri hatırlıyoruz.[9]

Direniş Almanlarla dalga geçmeyi sevdiğinden, sayısız mizah örneği de vardır. Örneğin Polonya direnişi *Armia Krajowa* (AK), Alman posterlerini, üzerinde kendi mesajları yazılı olarak kopyalamakta özellikle ustaydı. Bir keresinde, Almanlar AK'ya 100 milyon ziloti üzerinde net kaynak sağlayan bir soygunun faillerinin yakalanmasını sağlayacak enformasyon için 10 milyon ziloti ödül verileceğini bildiren posterler asmıştı; hemen akabinde, üzerinde aynı eylemin tekrarlanmasını sağlayacak enformasyon için aynı miktar ödül vaat eden AK posterleri duvarları süslemeye başlamıştı.[10] Kopenhag'ta gençlerin yüksek bir binanın tepesine bir gramofon yerleştirip, bir İrlanda asker şarkısı olan "It's a long way to Tipperary"yi baştan sona çalmaları ise büyük bir cesaret ve

---

8 "War of the Unknown Warriors," 14 Temmuz 1940, BBC Sound Archives.

9 D. Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 489.

10 H. Michel, *The Shadow War*, 220-21.

cüretkârlık örneğiydi.[11] Trenyolu hattı boyunca siper almış bir sabotaj timinin elemanlarının, pozisyonlarının parlak ay ışığı altında herkesi tek tek yoklayan bir grup meraklı inek yüzünden açığa çıktığını fark ettiği zaman olduğu gibi, başka komik örnekler de vardır. Şans eseri, ekipten birinin hatırladığına göre, Almanların hiçbiri köylü değilmiş de sürünün davranışının nedeni anlaşılmamış. Peki ya, bir saman yığını içinde telsizinin başına geçmiş, kulağının dibinde öten bir horoz yüzünden Londra'dan gelen mesajları duymakta zorlanan, zavallı telsiz operatörünün acınası haline ne demeli...[12]

Arada bir ortaya çıkan komik ve eğlenceli durumlar, her zaman mevcut olan dehşetin farkındalığını uzaklaştırmıyordu:

> Tehlike her zaman yanı başımızdaydı; bilincinde olmasanız bile onunla yaşıyordunuz. Ayrıca yeni bir kişi, sahte bir kişi olmanın, paralel, paradoksal bir varoluş yaşamının, tam anlamıyla özgür ama tuzağa düşmüş gibi hissetmenin, bütünleşmiş, kendini bulmuş ama yine de marjinal, ihanet içinde ya da dışlanmış olmanın, çaresiz ama yine de kudretli hissetmenin, daha o sabah vurulan bir arkadaşınız yüzünden kahrolmanız ve yine de akşamına onu kafanızdan atmaya kendinizi mecbur hissetmeniz gibi gerilimlerin içinde ya da pençesinde bir hayat sürdürüyordunuz. İçgüdüsel olarak, yaşama tutunmak için ölümü (kendinizin ya da başkalarının) aklınızdan atmanız gerekiyordu.[13]

Auschwitz, Dachau ve Bergen Belsen gibi Alman toplama kamplarının isimleri çok iyi bilinir; ama direniş için asıl tehlike Fresnes, Breendonk, Grini ya da Pawiak gibi, kendi ülkelerinin hapishanelerine kapatılmak ya da Mont Valérien, Tir National ya da Palmiry gibi yerlerde infaz edilmekti: Kendi ülkelerindeki bu yer isimleri, Almanya'daki kamp isimleri kadar uğursuzdu. Birçok insan *Nacht und Nebel* (Gece ve Sis) kararnamesiyle sorgusuz sualsiz evlerinden alınarak Ravensbrück, Buchenwald ve Mauthausen toplama kamplarında çürümeye terk edilmişti. Onların birçoğu evlerine dönememişti ve bazı örneklerde, akıbetleri hiçbir zaman belirlenememişti. Çoğu direnişçi, Almanlar ya da İtalyanlar tarafından tutuklanmıştı; ama onların birçoğunu, işgal güçleri tarafından politik nedenlerle veya bazen sadece maddi çıkar elde etmek ya da kişisel bir hesaplaşma için direniş ağlarına sızmak amacıyla kullanılan yurttaşları ihbar etmişti.

Her haliyle –silahlı, sivil ve pasif– direnişin en takdire şayan özelliklerinden biri, katılanların gösterdiği katıksız dirençtir. Direnişçiler, Almanların planlarını boşa çıkarmakta, onları taciz etmekte, onlara Avrupa halkları üzerinde tam kontrol sağlama fırsatı vermemekte kararlıydı. Almanlar ağları

---

[11] R. Bennett, *Under the Shadow of the Swastika*, 173.

[12] G. Millar, *Maquis*, 239; J. Doneux, *They Arrived by Moonlight*, 102-3.

[13] M. Adamson, IWM, 12687.

tekrar tekrar kırıp parçalarken, davalarının haklılığına inanan direnişçilerin dirayeti sayesinde, her defasında yapılar yeniden kurulmuş, işgale karşı savaşı yeniden alevlendirmek için saflara yeni üyeler katılmış ve böylece direniş ateşi hep canlı tutulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

NEDEN DİRENİŞ?

1

Yenilginin Şoku

Direnişin bakış açısı gereği, anlatıya II. Dünya Savaşında tek bir kurşun atılmadan önce, Mart 1939'da Almanya eliyle Çekoslovakya'nın parçalanması ve bir ay sonra da İtalya'nın Arnavutluk'u işgali ile başlamak asli önem taşıyor. Bu iki işgal hareketi de Mihver devletlerinin Avrupa'da tahakküm sağlama arzusunun gerisinde yatan mantığa, işgal ettikleri ülkeleri nasıl yönetmeyi amaçladıklarına ve yerli halkın buna nasıl tepki vereceğine dair pek çok ipucu veriyor.

Çekoslovakya, I. Dünya Savaşı sonunda, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun çöküşü ve Almanya'nın yenilgisi sonrası ortaya çıkmış bir devletti. Bu, Slovakları ve 11. yüzyıldan beri Macaristan'ın parçası olan Rutinyalıları yanına alarak, 14. yüzyıldaki Bohemya krallığını oluşturan; ancak o tarihten beri Avusturya kökenli Habsburg hanedanlığının tahakkümü altında bulunan Çek toprakları çevresinde oluşturulmuş yapay bir devletti. Yetmezmiş gibi, ülkenin kuzey parçasını oluşturan Südet bölgesinde çok sayıda Alman yaşıyordu ve Teschen çevresindeki topraklar, Çekler ile Polonyalılar arasında tartışma konusuydu. İki savaş arası dönemde, ülke ağırlıklı olarak endüstrileşmiş ve Protestan Çekler ile genelde Roman Katolik olan ve tarıma dayalı bir ekonomiye sahip Slovaklar arasında ikiye bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı.[1] Hitler'in Almanya'da popüler olmasının nedeni, onun 1917'de Almanya'ya dayatılan Versailles Anlaşmasıyla kaybedilen toprakları geri alma konusundaki kararlılığı değildi yalnızca; aynı zamanda o, Almanya'nın, ülke dışında yaşayan tüm Almanları geniş bir Reich içinde toplamaya hakkı olduğunu ileri sürmüştü. Büyük Güçler, Avusturya'yla gerçekleştirilen,1938 tarihli *Anschluss*'a [Birlik] itiraz etmemişti; böylece Hitler, şimdi bütün dikkatini, Südet bölgesini Reich içine katma talebine yoğunlaştırmıştı ve Eylül 1938'deki Münih Anlaşması ile bu amacına erişecekti.

Südet bölgesinin kaybı, Çekoslovakya için öldürücü bir darbeydi; çünkü bu neredeyse ülke topraklarının üçte birinin, bütün modern savunma sisteminin ve endüstrisinin önemli bir bölümünün kaybı anlamına geliyordu. Bu Büyük Güçlerin Hitler'e karşı koymaktaki aczini ortaya çıkarmıştı. Çe-

[1] M. Macmillan, *Peacemakers*, 242-53.

koslovakya'nın toprak bütünlüğünü savunmak için yalnızca Sovyetler Birliği hazır görünüyordu ve alınan bu dersler, II. Dünya Savaşı boyunca unutulmayacaktı. Südet'in kaybı Çekoslovakya'nın geri kalanının bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürme kabiliyetini büyük oranda sekteye uğratıyordu. Almanlar ve Slovaklar şimdi hem içerden hem de dışardan ülkeyi daha fazla zayıflatmak için güçlerini birleştirmişti. Almanlar için Çekoslovakya'dan bir parça koparmak, uzun vadeli bir amacına, "Cermen" topraklarında yaşayan Slavlar pahasına Alman *Lebensraum*'unun –yaşam alanının– genişletilmesi amacına, erişmek anlamına geliyordu. Aynı zamanda bir Roman Katolik rahip olan, Slovak lider Jozef Tiso, Alman desteğiyle bağımsız bir Slovak devleti kurulma ihtimalini tartışmak üzere 13 Mart 1939'da Hitler'le bir buluşma gerçekleştirmişti. Ertesi gün Tiso, Slovak bağımsızlığını ilan etmişti. 1947'de yargılanmak üzere mahkemeye çıkarıldığında, Tiso şunları söyleyecekti: "Hitler'in baskısı olmasaydı, Slovak Diet'i asla Slovakya'nın bağımsızlığından yana oy kullanmazdı."[2] Hitler, Wehrmacht'ın başındaki Mareşal Wilhelm Keitel'e, Eylül 1938 gibi erken bir tarihte, "hiçbir ciddi direnişle karşılaşılmayacağını varsayarak" Bohemya ve Moravya'nın işgali için orduyu hazır tutması emrini vermişti.[3] Hitler derhal, Çeklerin devlet başkanı Emil Hácha'yı Berlin'e çağırmıştı ve bütün bir gece süren müzakereler boyunca ciddi tehditler alan Hácha, Hitler'in Çek halkını Alman Reich'ının koruması altına alma ve karakterlerine uygun etnik hayat tarzlarını özerk bir şekilde yaşama garantisi verme niyetlerine paralel olarak, Almanların Bohemya ve Moravya'yı işgal etmesine razı olmuştu.[4]

Alman birlikleri, 15 Mart günü sabah saat 6:00'da Bohemya ve Moravya'ya girmişti. Prag radyosu, ülke halkına direnmeme çağrısı yapmıştı. Prag'da görevli, Britanya istihbarat elemanı Peter Wilkinson, Almanların Prag'a girişini şöyle anlatıyordu:

> Hava berbattı; kar yağıyordu ve gökyüzü tümden kapalıydı. İşlerine gitme derdindeki sivil halk, dondurucu soğuğa rağmen parkalarını giymemiş, temiz üniformaları içindeki, teslim olmuş askerlerin, tüfekleri dizleri arasında dimdik oturmuş ve boş gözlerle bakarken, Almanlarla birlikte cemseler içinde geçişini seyrediyordu. Bazı ihtiyarlar gözyaşlarına boğulmuştu ve okul yolundaki çocuklar, gözleri yuvalarından fırlamış bir halde, olan biteni izliyordu; ama hiçbir düşmanca gösteri söz konusu değildi ve herkes tamamen sinmiş görünüyordu.[5]

---

2 J. Mace Ward, *Priest, Politician, Collaborator*, 181-2; J. Lettrich, *History of Modern Slovakia*, 133.

3 *DGFP*, D, IV, 186.

4 *A.g.e.*, D, IV, 270.

5 P. Wilkinson, *Foreign Fields*, 58.

16 Mart akşamı, Hácha radyodan bir duyuru yayımlayarak, yirmi yıllık Çekoslovakya bağımsızlığının "milli tarihimizde kısa bir ara dönem teşkil ettiğinin kanıtlanmış" olduğunu söylemiş ve halkı hem yeni durumu hem de yeni efendilerini kabul etmeye davet etmişti.[6] Britanyalılar o tarihte, kimseye fark ettirmeksizin, Albay František Moravec ile 11 en gözde meslektaşının ülke dışına çıkmasına yardımcı olmuştu. Sürgünde bulunan eski devlet başkanı Edvard Beneš çok yeni bir bakış açısı sunmuştu: O, Çekoslovakya'nın bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün geri kazanılması için diplomatik olarak mücadele yürütecekti ve kullanacağı araçlardan biri de direnişin desteklenmesi olacaktı. Ama bu, geleceğe dair bir şeydi ve şimdilik Çekler için açık olan bir şey varsa o da ülkelerinin statüsünü değiştirebilecek ve Alman işgalinin sona ermesini sağlayabilecek şeyin ancak büyük bir savaş olduğuydu.[7]

Slovakya artık bağımsız bir ülkeydi ve Britanya, Fransa ve Sovyetler Birliği de dahil, yirmi yedi ülke tarafından tanınmıştı. Ama pratikte Slovakya, hiçbir zaman böyle adlandırılmamış olsa da tamamen Alman himayesi altındaydı. Almanlar, Slovak dış politikasını kontrol ediyordu ve Alman danışmanlar, Slovak bakanların danışmanları olarak, her hükümet organında hazır ve nazırdı. Bir Alman askeri heyet, Slovak ordusu üzerinde belli oranda kontrol sağlıyordu.[8]

Nisan 1939'da Çek toprakları Bohemya ve Moravya, Konstantin von Neurath'ın Reichsprotektor, Südetli Alman Karl Frank'ın da onun yardımcısı olarak tayiniyle birlikte, resmen Almanların himaye ettiği bir devlete [protectorate] dönüşmüştü. Konstantin von Neurath'ın yönetimi altında, Hácha'nın devlet başkanı, Alois Eliáš'ın ise başbakan olduğu bir Çek hükümeti faaliyet yürütüyordu. Çek bağımsızlığı, tıpkı Slovakya'da olduğu gibi, bir yanılsamadan ibaretti; çünkü Almanlar dış politikayı, askeri işleri, gümrük ve maliyeyi kontrol ediyordu ve her bakanlıkta Alman danışmanlar vardı.[9] Nazi ırkçı teorisyen Wilhelm Stuchart, Himaye devlete yönelik Alman politikasını şöyle tanımlamıştı: "Çeklere, muazzam bir kesinlik ve aman vermez bir tutarlılıktan hareketle, yatıştırıcı bir tavırla yaklaşılmalıdır... Himaye devletin özerkliği, kesin ihtiyaç hâsıl olmadıkça korunmalıdır."[10] Bu, bir Alman işgalinde benimsenen idealdi: Alman kontrolü, yerli hükümet kendilerine söyleneni eksiksiz yerine getirdiği müddetçe kâğıt üzerinde kalacaktı. Eliáš, Çekler Alman işbirlikçisi görünmesin diye elinden geleni yapmıştı. Temmuz 1939'da

---

6 V. Mastny, *The Czechs under Nazi Rule*, 58.

7 Başkonsolos Linnell'in Berlin görevi, 14 Nisan 1939, G. Kennan, *From Prague after Munich*, 117-18.

8 Lettrich, *History of Modern Slovakia*, 139; Ward, *Priest, Politician, Collaborator*, 195; M. Mazower, *Hitler's Empire*, 61.

9 G. Rhode, "The Protectorate of Bohemia and Moravia, 1939-1945," V. Mamatey ve R. Luža (der.), *A History of the Czechoslovak Republic, 1918-1948*, 296-321.

10 Mastny, *The Czechs under Nazi Rule*, 53.

Eliáš sürgündeki Çeklerle gizlice iletişim kurmuş ve Beneš'e, bakanlarının ve kendisinin yalnızca Çekleri Almanlardan korumak için görev başında olduğunu; ama şayet Beneš isterse, hemen görevi bırakabileceklerini bildirmişti. O zaman görevi bırakmaları istenmemişti onlardan ve Eliáš, Londra'daki Çeklerle gizli bağlantısını korumuş ve bunu da sonunda hayatıyla ödemişti.

Savaş sonrası düzenlemelere hınç duyan devlet adamı yalnızca Hitler değildi; Mussolini de diş biliyordu. 1915 yılında İtalya'yı I. Dünya Savaşına dahil eden Londra Anlaşmasında, Müttefikler İtalya'ya, başka şeyler yanında, Arnavutluk'un Vlorë limanını ve Orta Arnavutluk üzerinde himaye hakkı vaat etmişti; ama savaş sonrası barış anlaşmaları sonucunda, Kral Zog yönetiminde bağımsız bir Arnavutluk kurulmuştu. Ne var ki, Arnavutluk temel içsel zaafları olan bir ülkeydi: Büyük oranda dağlıktı ve burada hemen hemen hiçbir endüstrileşme söz konusu olmadığı gibi, dikkate değer bir ticari faaliyet de yoktu. Nüfus kabileler halinde, ağırlıklı olarak kuzeydeki Gegler ile güneydeki Tosklar arasında bölünmüştü ve kabilelerin hiçbiri Tiran'daki merkezi hükümetle işbirliği içinde değildi. Ayrıca Arnavutlar, nüfusunun büyük bir kısmı Arnavut olan Kosova'ya da göz dikmişti; ama Kosova I. Dünya Savaşı sonrasında, yeni Yugoslavya devletine dahil edilmişti.[11] Bu durum dolayısıyla her türlü sömürüye açıktı.

Hitler'e benzer bir şekilde, Mussolini de İtalyanlar için daha fazla toprak –*spazio vitale*– istiyordu ve son tahlilde bütün Akdeniz'e hâkim olmayı arzuluyordu. Arnavutluk'un işgali, damadı ve dışişleri bakanı Kont Galeazzo Ciano'ya tevdi edilmişti. 7 Nisan 1939'da İtalyan ordusu Arnavutluk'a girmiş ve tanklar gelene kadar İtalyanları Durrës'te durdurmuş olan Abas Kupi liderliğindeki 3.000 kişilik gücün dışında, pek bir direnişle de karşılaşılmamıştı. Abas Kupi daha sonraları direnişin önemli liderlerinden biri olacaktı. Bu arada, karısı Kraliçe Geraldine ile iki günlük oğlunun güvenliğini sağlama derdine düşmüş olan Kral Zog, sınırı geçip sürgüne gitmeden önce Amerikan elçiliğine sığınmıştı. Daha sonra Londra'ya geçen Zog orada, işgal altındaki bir ülkenin lideri değil de şeref konuğu muamelesi görmüştü; çünkü Britanya, başka birçok ülke gibi, Arnavutluk'taki İtalyan işgalini resmen tanımıştı ve Britanyalılar eskiden beri, Arnavutluk'un bağımsız bir varoluşu gerçekleştirme kabiliyeti konusunda kuşku duyuyordu. İtalyanlar, Şevket Vërlaci yönetiminde işbirlikçi bir hükümet kurmuş ama hükümete hatırı sayılır bir yetki vermemişti. Arnavut bakanları İtalyanlar atıyordu ve her bakanın, doğrudan Arnavutluk'tan sorumlu General Francesco Jacomoni'ye bağlı bir İtalyan danışmanı vardı.[12]

Polonya herhangi bir devletin üzerine ve yerine kurulmuş bir devlet değildi; çünkü ülke 18. yüzyıla kadar, Polonya-Litvanya Milletler Topluluğu olarak

[11] Macmillan, *Peacemakers*, 292, 368, 374.

[12] B. Fischer, *Albania at War, 1939-1945*, 43.

var olmuştu; o tarihte Rusya, Prusya ve Avusturya gibi üç güçlü ve açgözlü komşular tarafından paylaşılmış ve 1918'e kadar bağımsız bir devlet olarak haritadan silinmişti. Polonya, 1921'de uluslararası bir anlaşma ile sınırları nihayet çizilene kadar, komşularıyla karşı karşıya geldiği altı savaştan ötürü acılı bir yeniden doğuş sancısı çekmişti. Hem Almanya hem de Sovyetler Birliği Polonya'yı "Versailles'ın Piçi" olarak görmüş ve onu yok etmeyi amaç edinmişti. Ne var ki Çekoslovakya'yı işgali sonrasında Hitler'i kontrol etme kabiliyetleri olmadığını görüp hayal kırıklığına uğrayan Britanya ve Fransa, Polonya'nın varlığını garanti etmişti. Bu yüzden, eğer Almanya Polonya'yı istila edecek olursa, bu, dünya savaşı anlamına gelecekti. Ağustos 1939'da Molotov-Ribbentrop Paktı sayesinde Sovyetler Birliği ile barışı temin eden Hitler yeni bir hamle yapacak pozisyona gelmişti. Pakt'ın gizli bir maddesi, Polonya'nın dördüncü kez bölünüp parçalanmasını karara bağlıyordu.

1 Eylül 1939'da *Blitzkrieg*, yani yıldırım harbi adında yeni bir savaş biçimi doğmuştu: Alman orduları Polonya sınırını aynı anda üç yönden geçerek ülke içine akıyor ve Luftwaffe [Alman Hava Kuvvetleri] şehirleri, kasabaları, askeri birlikleri ve yollara düşen insanları bombalıyordu. Britanya ve Fransa 3 Eylülde beklendiği üzere Almanya'ya savaş ilan etmiş ama başka hiçbir şey yapmamıştı. Birinci hafta sonunda Polonya orduları tamamen geri çekilmiş ve ilk Alman birlikleri Varşova'nın kenar mahallelerine ulaşmıştı. Kahramanca karşı saldırılarına rağmen, Polonyalılar doğuda daha da gerilemiş ve nihayet 17 Eylülde Sovyetler Birliği'nin ülkenin doğusunu işgaliyle birlikte İkinci Polonya Cumhuriyetine ölümcül darbe indirilmişti. Hükümet, etkisiz hale getirildiği Romanya'ya kaçmıştı. Polonya genelkurmayı, ordunun geri kalanına ve hava kuvvetlerine, tarafsız konumdaki Romanya ve Macaristan'a ve oradan da yeniden toparlanmak üzere Fransa'ya geçmelerini emretmişti. Varşova 28 Eylülde düşerken, Polonya'nın geri kalan bölgelerinde savaş bir iki hafta daha sürmüştü. Fransa'da General Władysław Sikorski, yeni başkan Władysław Raczkiewicz yönetiminde, yeni bir hükümet kurmaya koyulmuştu. Polonya işgale karşı direniş, ayaklanma konularında köklü bir geleneğe sahipti ve Varşova düştüğü anda direnişin kıvılcımı da ateşlenmişti. Genç Polonyalılar silahlarını temizlemiş, yağlamış ve muşambaya sarıp, Alman katliamında ölenler için kazılmış mezarlara saklamıştı. Onlardan biri olan Alexander Maisner, "Bütün bu operasyon, oluşum halindeki Polonya yeraltı ordusu tarafından layıkıyla (yani, silahların hepsi ve saklandıkları yerler kayda geçirilerek) organize edildi"[13] diye belirtmişti. Varşova'yı savunan General Juliusz Rómmel, Alman esir kampına gitmeden önce, direnişin örgütlenmesini General Michal Karaszewicz-Tokarzewski'ye tevdi etmişti.[14]

---

[13] A. Maisner, IWM 916.

[14] *AK Documents*, c. I, 2.

Hitler'in Polonya düzenlemesi, onun hem *Lebensraum* arzusunu hem de ırkçı politikalarını yansıtıyordu. Sovyetler Birliği, savaştan önceki Polonya'nın doğu yarısını ele geçirmiş ve bu toprakları Sovyetler Birliği'ne katmıştı. Ne var ki, Almanlar kendi paylarını da bölecekti. Danzig, Poznan ve Łódź şehirlerini içine alan batı bölgesi, Reich'a ilhak edilmiş ve iki azılı Nazi, Albert Forster ve Arthur Greiser'in yönetiminde, Danzig-Batı Prusya ve Warthegau olmak üzere iki yeni *Reichsgauen*'e bölünmüştü. Polonya Yukarı Silezya, Alman Silezya'ya eklenmişti. Bu bölgelerde yaşayan Polonyalı nüfus ırksal taramaya tabi tutulmuş ve yeterince Alman olmadığına hükmedilenler, 1939-40 kışında Polonya'dan geriye kalan ve artık lider Nazi avukat Hans Frank tarafından yönetilen Genel Hükümet bölgesine sürülmüştü.

Çekler, Slav olmalarına rağmen, Çek savaş sanayisinin Alman savaş faaliyetleri için öneminden ötürü, Nazi ırkçı politikalarının tüm etkilerine maruz kalmaktan büyük oranda kurtulmuştu. Polonyalıların böyle bir şansı olmamış ve Polonya, Nazi ırkçı teorilerinin bir oyun ve talim sahası haline gelmişti. En alt düzeyde bile, Polonya yöneticilerinin işbirliği ne aranmış ne de istenmişti. SS'in Reichsführer'i Heinrich Himmler bunu şöyle ifade etmişti: "Büyük Alman halkının bütün Polonyalıları yok etmeyi temel görevi olarak telakki etmesi esastır." Hans Frank Polonyalılara, "Büyük Alman Reich'ının köleleri" diye hitap ediyordu ve işte bu Polonya, Almanlar için "devasa bir işgücü havuzu" haline gelecekti. Yahudiler Polonyalılardan da aşağı basamaktaydı ve onların varlığına, onlar için nihai çözüm bulunana kadar katlanılacaktı yalnızca. Polonya'da, ilkokuldan sonraki eğitim lağvedilmişti ve ayrıca, Almanlar Polonya devletine ait bütün sembolleri silmiş, Polonyalıların sanat eserlerini ya çalmış ya da tahrip etmişti. Ülke ekonomik sömürüye tabiydi ve Şubat 1941'de Almanlar, Polonyalılara ait 85.000 endüstriyel faaliyet ile 120.000 ticari kuruluşun kontrolünü ele geçirmişti.[15] Neden direndikleri sorusuna verilecek yanıt, Polonyalılar için basitti: Onlar, var olmak için direnmek zorundaydı.

Hitler, bütün dikkatini can düşmanı Sovyetler Birliği'ne vermeden önce hem Fransa'ya hem de Britanya'ya diz çöktürmek amacıyla 1939 güzünde batıya saldırmak istemişti. Ne var ki, ordunun kurmay başkanları onu, Polonya harekâtının, Wehrmacht'ın daha fazla eğitime ihtiyacı olduğunu gösterdiğine ve bir orduya sahip Fransa çapında bir düşmana saldırmadan önce hazırlık yapılması gerektiğine ikna etmişti.

Almanların İskandinavya'yı işgali, uzun Norveç kıyı hattında kontrolün ele geçirilmesi, I. Dünya Savaşında İttifak Devletleri'nin savaş faaliyetlerini büyük sekteye uğratan Britanya donanmasının ablukasını etkisiz hale getireceği için, zorunlu görülmüştü. Danimarka, Norveç yolu üzerindeydi ve 9 Nisan 1940'ta Almanlar bu ülkenin içlerine doğru ilerlemişti. Danimarka, I.

[15] H. Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 96-100.

Dünya Savaşında tarafsızdı ve 1864 yılında Dan güçlerinin Prusya ordusu karşısında aldığı feci yenilgiden beri Almanya ile hep iyi ilişkiler içindeydi. Alman işgaline karşı direnmek, onlar için anlamsız bir can kaybından başka bir şey olmazdı; çünkü Danimarka çok küçük bir orduya sahipti ve sınırında hiçbir stratejik savunma hattı yoktu. Thorvald Stauning yönetimindeki koalisyon hükümeti görevde kalacak ve Kral X. Christian da tacını koruyacaktı. Yaklaşık 200 personelden oluşan Alman askeri mevcudiyeti bilerek düşük tutulmuştu ve Alman komutan General Kurt Lüdtke ülkenin yönetimine müdahale etmiyordu. Gerçekten de Almanlara şu emir verilmişti: "Bir düşman ülkeye değil, aksine, Danimarka'ya ülkenin ve halkının kendi güvenliği için giriyorsunuz." Dan-Alman ilişkileri, Elçi Cecil von Renthe-Fink kanalıyla, Alman dışişleri tarafından yürütülüyordu. Görünüşe bakılırsa, Danimarka savaşın taraflarından biri değildi.[16]

Almanlar 9 Nisanda ülkeyi işgal ettiklerinde, akıllarından Norveç için de benzer bir çözüm geçirmiş olabilirlerdi; ama koşullar başka yolları dayatacaktı. İlk başta, Alman kurmayı, küçük Norveçli grupların ortaya koyduğu direnişe, özellikle de Alman zırhlı kruvazörü *Blücher*'in daha ilk gün Oslo fiyordunda batırılmasına fena kızmıştı. Şayet tek bir adamın, Vidkun Quisling'in, yaptıkları olmasa, Johan Nygaardsvold yönetimindeki hükümetin Danimarka ile aynı şartlarda bir çözümü kabul edeceğine ilişkin emareler vardı. 9 Nisan akşamı, kral ve hükümet kuzeye kaçarken, Quisling radyodan halka seslenerek, Oslo'yu terk etmekle hükümetin aslında yönetme hakkını kaybettiğini ve bu yüzden, *Nasjonal Samling*'in (NS) yönetime el koyduğunu duyurmuştu: "Koşullar ve hareketimizin milli amaçları gereği, bunu yapabilecek ve böylelikle parti politikacıları tarafından içine düşürüldüğü çaresiz durumdan ülkeyi kurtarabilecek tek biz varız."[17] Hiç kuşku yok ki, bu bir ihanetti ve Kral VII. Haakon bu ihanet yüzünden, Almanlar Quisling'in başbakanlığında ısrar ettiği müddetçe Almanlarla müzakereye oturmamakta kararlıydı.[18] Sonuç olarak, 9 Nisanda Hitler, Josef Terboven'i *Reichskommissar* olarak atamıştı. Durumu içinden çıkılmaz hale getiren bir diğer faktör, Britanyalı-Fransız-Polonyalı bir keşif kolunun nisan ortalarında Norveç'e ayak basmasıydı. Bu güç başlangıçta Norveç savunmasına katkı sağlamıştı; ancak Almanların ciddi bir hamlesiyle baş edebilecek kadar donanımlı olmadığından, ay sonunda çekilmek zorunda kalmıştı.

Bu, Norveç ilişkilerini ve aslında Norveçlileri önemli bir kafa karışıklığı içinde bırakmıştı. Almanlar, Quisling ve partisinin halk desteğinden yoksun

[16] D. Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 56-7; W. Rings, *Life with the Enemy*, 27-8; N. A. Sørensen, "Narrating the Second World War in Denmark since 1945," *Contemporary European History*, 14:3 (2005), 295-315.

[17] P. Hayes, *Quisling*, 216-17.

[18] O. Hoidal, *Quisling*, 379.

olduğunu görebiliyordu. Kralla doğrudan müzakere fırsatı 10 Haziranda kralın çoğu bakanıyla birlikte Britanya'ya geçmesi neticesinde ortadan kalkmıştı. Bundan üç gün sonra, Terboven bir uzlaşma teklifiyle parlamentoyu toplamıştı: Kralın görevlerinden azledilmesi ve Nygaardsvold kabinesinin düşmesi karşılığında, Terboven kenara çekilecek ve Norveçliler, Danimarka modelinde olduğu gibi kendilerini yönetebilecekti. Kral Haakon anlaşma yapmayı reddetmişti. İzleyen aylarda yapılan müzakereler de sonuçsuz kalmış ve 25 Eylül 1940'ta, Terboven geçici bir hükümetin kurulduğunu, Kral'ın ve Nygaardsvold hükümetinin yetkilerinin elinden alındığını duyurmuştu. NS dışındaki bütün politik partiler kapatılmıştı ve yeni hükümetin 13 kişilik bakanlar kurulundaki dokuz üye NS'liydi. Ertesi gün yayımladığı hükümet bildirisinde, Quisling planlarını şöyle açıklıyordu: "Fikirlerimiz, Norveç devleti ve toplumunun yeniden inşası için yeni bir temel oluşturacaktır ve bu da Norveç yaşam tarzında yeni bir düzen anlamına gelmektedir." Aslında Quisling ve NS, Alman süngüleri gerisinde, Norveç toplumunu kökten değiştirmek istiyordu.[19] Churchill onun hakkında alenen şöyle demişti: "Quislingler gibi, insanoğlunu asırlarca geriye götürecek bu yeni sözcüğü kullanarak söylemeliyim ki, rezil bir ırk işgalciye övgüler düzmek, onun planlarını hayata geçirmek için 'işbirliği' yapmak ve kendileri yerlerde sürünürken ülke insanlarına işgalcinin yönetimini zorla kabul ettirmek üzere kiralanmıştır."[20]

Yüksek düzeyde bir Alman mevcudiyeti ve NS'nin varlığı, ikisi bir arada, direniş imkânlarını azaltıyordu; çünkü gizli faaliyet onların hemen dikkatini çekebilirdi. Ülke toprakları da bir direniş oluşması ihtimalini azaltıyordu; çünkü ülkenin büyük kısmı dağlıktı ve kutup dairesine komşuydu; bu da yetersiz sığınak ve erzak tedariki anlamına geliyordu. Sonuçta, savaşın seyri direnişin nafile olduğunu akla getiriyordu. Ne var ki, Müttefiklerin sergilediği savaşma cesaretinden yoksunluk, Norveçlileri etkilememişti. Erkekler Norveç'in batı kıyılarından küçük teknelerle Britanya'ya geçmeye başlamıştı; ama genelde durum, Otto Kaurin Nielsen'in hatırladığı kadarıyla şöyleydi: "Başlangıçta temkinliydik. Bakmamız gereken ailelerimiz vardı. Ne için savaşacaktık ki? Britanya'ya geçmeyi denemek aptallıktı. İnsanlar kayıtsızdı. Genel kaygı şuydu: Ailelerimizi nasıl koruyabiliriz?"[21]

10 Mayıs 1940'ta Hitler, o tarihe kadar görülmüş en ihtiraslı tasarıyı hayata geçirmeye başlamıştı: Hollanda, Belçika ve Fransa'nın işgali. Askeri planlar en ince ayrıntısına kadar gözden geçirilmişti. Aşağı Ülkeler'e saldırı, Britanya ve Fransız ordularını kuzeye çekecek ve böylece, savunması zayıf Belçika Ardenleri üzerinden Fransa'ya asıl Alman saldırısının gerçek-

---

[19] Hayes, *Quisling*, 257, 265-7; *DGFP*, D, IX, 161; T. Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 9.

[20] H. Dahl, *Quisling*, 186.

[21] G. S. Gordon, *The Norwegian Resistance during the German Occupation, 1940-1945*, 12.

leştirileceği kanatları savunmasız bırakacaktı. Plan işe yaramıştı: Hollanda beş günde, Belçika 17 günde teslim olmuş ve Britanya ordusu da 27 Mayıstan 4 Hazirana kadar geçen sürede Dunkirk'ten tahliye edilmişti. Ardından, Fransa muharebesinin son aşamasına hemen geçilmiş ve 17 Haziranda, yeni Fransız başbakanı, Verdun fatihi Mareşal Philippe Pétain, Almanya ve biraz gecikerek de olsa 11 Haziranda savaşa dahil olan İtalya ile bir ateşkes anlaşması üzerinde çalıştıklarını ilan ederek, Fransa ile Avrupa'yı şaşkınlık içinde bırakmıştı.

Napoléon Savaşları günlerinden bu yana Hollanda işgal görmemişti ve miyadı dolmuş silahlarla donatılmış, tanksız, cılız bir orduya sahipti. Dahası, büyük oranda ovalık ve su yollarıyla bölünmüş ülke, kararlı bir savunma için uygun değildi ve hiçbir şehri, Alman sınırına 100 kilometreden daha uzak değildi. Bütün bu dezavantajlara rağmen, Hollanda kararlı bir savunma ortaya koymuştu. Ülkenin ordusu, Almanların Lahey'e düzenledikleri hava saldırılarına, Kraliçe Wilhelmina ve Dirk Jan de Greer başkanlığındaki hükümetinin 13 Mayısta bir Britanya destroyeriyle Britanya'ya kaçmasına imkân sağlayacak kadar uzun bir süre dayanmıştı. Hollanda'nın teslim olması için müzakereler başlamış ama buna dair emirler Luftwaffe'ye zamanında ulaşmamıştı ve şehir merkezini tahrip edip 800 sivilin ölümüne yol açan Rotterdam büyük bombardımanı gerçekleşmişti. Bundan kısa bir süre sonra, Hollanda Genelkurmay Başkanı General Henri Winkelman, Hollanda silahlı kuvvetlerinin teslim olduğunu bildirmişti.[22]

Hitler 18 Mayısta, Arthur Seyss-Inquart'ı Reichskommissar olarak atamıştı. Bu, Hollandalılar arasında büyük bir paniğe neden olmuştu; çünkü Seyss-Inquart, Avusturya ile *Anschluss*'un anayasal temelini oluşturmakta asli rol oynamış ve Genel Hükümette vali vekili olarak görev almıştı. Ancak Seyss-Inquart, 29 Mayısta yaptığı ilk konuşmada Hollandalıların yüreğine su serpmişti: "Mümkün mertebe Hollanda yasalarını korumak ve Hollanda sivil idaresiyle birlikte çalışmak niyetindeyim ve ayrıca yargı sistemine en ufak bir müdahale yapılmayacağına dair sizi temin ederim. Hollanda'ya yabancı bir ideoloji dayatma arzusunda değiliz." Ayrıca ülkeyi, Hollanda faşist partisi *Nationaal Socialistische Beweging* (NSB) ve lideri Anton Mussert eliyle yönetmek niyetinde de değildi. Hollanda'nın yönetimi genel sekreterler [secretaries-general] olarak bilinen kıdemli kamu yöneticileri eliyle yürütülecekti. Bu, istila ve işgal ihtimali düşünülerek düzenlenmiş, görevlerinin başında bulunma ve işgalcilerin talepleri aşırıya kaçmadıkça görevi terk etmeme yönündeki savaş öncesi yönergelere de uygundu. Alman askeri yö-

[22] J. Dewulf, *Spirit of Resistance*, 149; M. R. D. Foot, *SOE in the Low Countries*, 18-19; L. De Jong, "The Dutch Resistance Movement and the Allies 1940-1945," *European Resistance Movements, 1939-1945: Second International Conference on the History of the Resistance Movements*, 340-65.

netimi, Luftwaffe General Friedrich Christiansen'e bağlıydı. Bu yüzden, en azından dışarıdan bakıldığında, hayat normal seyrinde devam edebilirdi ve direniş için yakıcı bir neden yoktu.[23]

Belçika'da durum farklıydı. I. Dünya Savaşında neredeyse Belçika'nın tamamı Almanlar tarafından işgal edilmişti. Bu işgal acımasız olmuş, 200.000'in üzerinde Belçikalı Almanya'daki çalışma kamplarına sürgün edilmiş ve Belçika endüstrisi soyulmuştu. Etkili bir istihbarat ağının oluşturulması yanında, Antant askerlerinin Hollanda'ya erişmesini sağlayacak kaçış yolları yaratılmasını da sağlayan bir direniş ortaya çıkmıştı. Ülke, yöneticisi Kral Albert'in arkasında birleşmişti. Oğlu Kral III. Léopold çok farklı biriydi. O, iki savaş arası dönemde sıkı sıkıya gözettiği Belçika'nın tarafsızlığı politikasının ülkeyi koruyacağını ummuştu. Aslında bu, ülkenin çabucak ve toptan işgaline yol açmakla kalmamış, Britanya ve Fransa'nın askeri stratejisine de büyük zarar vermişti. Belçika'nın tamamen yenildiği belli olur olmaz, Hubert Pierlot başkanlığındaki hükümet, dışişleri bakanı Paul-Henri Spaak'la birlikte ülkeyi terk etmiş ve önce Fransa'ya, oradan da Britanya'ya geçmişti. Léopold, daha fazla insan zayiatını engellemek için, ülkesini teslim etmiş ve sonra da yenilgiyi kabullenmiş askeri danışmanı Robert van Overstraeten'in tavsiyelerine uyarak, sürgüne gitmek yerine Brüksel'de kalmıştı. 25 Mayısta, Léopold Kral VI. George'a bir mektup yazarak, bunun nedenlerini şöyle açıklamıştı:

> Gelecekte Belçika'yı bekleyen ne olursa olsun, onların yanında kalarak halkıma daha iyi yardım edebileceğime ikna oldum... özellikle yabancı işgalinin getirdiği zorluklar, zoraki çalıştırma ya da sürgüne yollanma tehlikeleri ve yiyecek tedarikindeki güçlükler düşünüldüğünde... benim önceliğim, ülkem insanlarının, zor günlerinde Belçika'ya yardım etmeye çalışan ülkelere karşı herhangi bir eyleme ortak olmalarını engellemektir.[24]

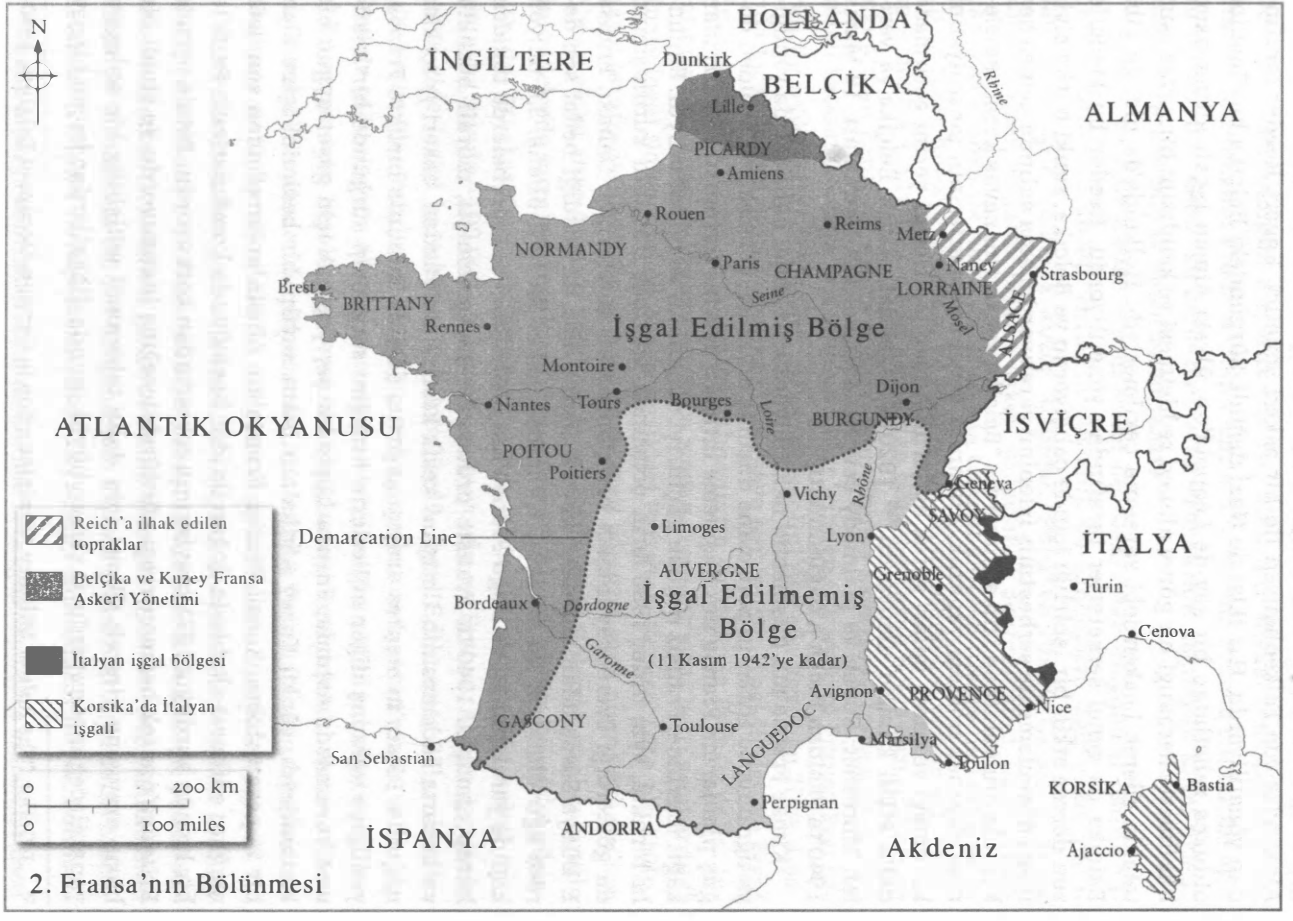
Pierlot ve Spaak, Almanların Léopold'u işbirlikçi bir hükümete liderlik etme konusunda kullanmasından korkuyordu ve ikisi de kralı açıktan eleştiriyordu. Bununla birlikte, Belçika halkı kralın hamlesini onaylıyor görünüyor, sarayın dışına çiçekler bırakıyor ve üzerinde "L" harfi bulunan yaka rozetleri takıyordu. Bir Belçika Kızıl Haç yetkilisi mayıs ayı sonunda, sürgündeki Belçika hükümetini şöyle uyarmıştı: "Yanılsama içinde olmayın: Belçika halkı bütünüyle kralın arkasında ve sizden nefret ediyorlar; ya da daha kaba bir tabirle, sizi kusup attılar. Onlar, sizin çok zalim davrandığınızı düşünüyorlar."[25]

---

[23] W. Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 121-2; Littlejohn, *Patriotic Traitors*, 91-2.

[24] R. Allen, *Churchill's Guests*, 13.

[25] W. Warmbrunn, *The German Occupation of Belgium*, 48-9; R. Keyes, *Outrageous Fortune*, 359, 382-3.

2. Fransa'nın Bölünmesi

Belçika'daki Alman işgali, Britanya'ya yönelik devam eden saldırılar açısından stratejik önemde görülüyordu. Belçika bir Alman askeri vali, General Alexander von Falkenhausen ile bir askeri yönetici, Eggert Reeder tarafından yönetiliyordu. Her ikisi de Nazi değildi. Sürgündeki Belçika hükümetini oldukça rahatlatan bir şey de Léopold'un, ülkesi Alman işgali altındayken hükümette herhangi bir görev almayı reddetmesi ve kendisini bir savaş esiri telakki ederek Laeken'deki sarayına çekilmesiydi. Hollanda'da olduğu gibi Belçika da genel serketerler tarafından yönetiliyordu. Reeder bu kişilerle son derece etkili bir işbirliği içinde çalışıyordu ve Belçika, sanki bütün sivil işleri düzenlemekte serbestmiş izlenimi yaratıyordu; ama aslında hemen her konuda Almanlardan izin alınıyordu: "Belçika yasalarını savaş kararnamelerine dayanak noktası yaparak, Almanlar genel sekreterlerinin meşruiyetini korumayı ve gerek onları gerek astlarını Alman emirlerini yerini getirmede daha etkili kılmayı umuyordu."[26] 1920'de tazminat olarak Belçika'ya verilen Moresnet, Eupen ve Malmédy çevresindeki Belçika toprakları, 18 Mayıs 1940'ta yeniden Reich'a bağlanmıştı.[27]

Kimse Fransa'nın düşmesini beklemiyordu: Aslında, halihazırda yenilgiye uğramış ve Hitler'in pençesine düşmüş milletler, gelecekteki yeniden doğuş planlarını, Fransa'nın düşmeme ihtimali üzerine kurmuştu. En azından kâğıt üzerinde, Fransız ordusu güçlü, iyi donanımlı ve iyi talimliydi. Bununla birlikte, aynı ordu, 1930'ların ortasında Maginot Hattının kuruluşunun da gösterdiği üzere, savunmacı bir zihniyetten mustaripti. Dahası, Fransa I. Dünya Savaşından muzaffer olarak çıkmış olsa da ödediği bedel son derece ağır olmuştu: Bu savaşta, 1,7 milyon asker ile sivil ölmüş, 3,5 milyon kişi de yaralanmıştı ve Doğu Fransa'nın bir bölümü muharebelerde tümden harap olmuştu. 1940'ta Fransız ordusu iyi savaşmamıştı, morali bozuktu ve komuta kademesinin iletişimi kesik kesikti. Bu yüzden, askeri gerçekler ışığında, Pétain'in ateşkes arayışı şaşırtıcı değildi. Bununla birlikte Fransa, yenilgiye uğramış diğer milletlerin örneğini sergileyip sürgünde bir hükümet kuramazdı. Aslında, Fransa böyle bir şey yapmak için gayet uygun bir konumdaydı; çünkü Kuzey Afrika'nın hatırı sayılır bir kesimini içine alan bir imparatorluktu. Ancak Pétain, Fransa'nın Almanlar tarafından son defa mağlup edilmesi akabinde doğan iktidar boşluğunda komünistlerin Paris'te bir komün kurduğu, 1871 olaylarının tekrarından korkuyordu. Pétain ayrıca, Britanya'nın tek başına savaşı sürdürebileceğine inanmıyordu ve şimdi bir barış arayışına girerek, ülkesi için daha tahammül edilebilir bir anlaşma yapabileceğini umuyordu. O zaman büyük oranda dikkatlerden kaçan bir şey

[26] J. Geller, "The Role of Military Administration in German-Occupied Belgium, 1940-1944," *Journal of Military History*, 63:1 (1999), 99-125; Warmbrunn, *The German Occupation of Belgium*, 72, 105.

[27] Foot, *SOE in the Low Countries*, 240.

ise, Manş'ın karşı yakasında, 18 Haziranda çok farklı bir sesin yükselmiş olmasıydı: General Charles de Gaulle, savaşı sürdürmeye gönüllü Fransızların liderliğini üstlendiğini duyurmuştu. Hiç kimsenin dikkat etmediği şey ise, Fransız biliminsanı Frédéric Joliot-Curie'nin, yanına Fransa'nın bütün ağır su –döteryum oksit– stokunu da alarak Fransa'dan kaçışıydı; ki bu eylem, savaş sürerken büyük önem kazanacaktı.

Fransa'ya dair Alman düzenlemesi her bakımdan olağandışı olarak tanımlanabilir. Bu düzen, Hitler'in güvenlik ve ekonomiye dair yaklaşımını yansıtmaktadır. Stratejik kuzey kısımlar, Nord ve Pas-de-Calais, Fransız kontrolünden alınarak Belçika askeri yönetimine devredilmişti. Uzun yıllardan beri Fransa ile Almanya arasında tartışmalı olan Alsace ile Lorraine'in bir parçası Reich'a katılmış ve komşu *Gaus*'un idaresine verilmişti. Fransa-Almanya sınırı üzerindeki geri kalan bölgeler Yasak Bölge ilan edilmiş ve sıkı Alman kontrolü altına sokulmuştu. Fransa savaşında İtalyanların kısa süreli katkısı, Menton yerleşimine kadar uzanan Güneydoğu Fransa kıyı şeridi ile mükâfatlandırılmıştı; ancak Mussolini'nin göz koyduğu Nice dışarıda bırakılmıştı. Bütün Fransa iki bölgeye ayrılmıştı: İşgal Edilen ve İşgal Edilmeyen. Bu iki bölge arasından, Almanların yardımıyla Fransız polisi tarafından korunan ve Fransa boyunca zigzag çizen bir sınır hattı geçiyordu.[28] Kuzey İşgal Bölgesi'ndeki Alman birlikleri Paris'ten, General Otto von Stülpnagel tarafından komuta ediliyordu ve sivil yönetim esas olarak Fransa'nın Alman elçisi Otto Abetz'e bağlıydı. İşgal Edilmemiş Bölgede, kaplıcalarıyla ünlü Vichy'de kurulan Fransız hükümeti teorik olarak bütün Fransa'yı yönetiyordu. Ateşkes Ordusu, 1919 sonrasında Almanya ordusu için kabul edilen aynı sayıda –100.000– askerden oluşuyordu ve Fransa, Alman işgalinin temel giderlerini karşılamakla yükümlüydü. İşgal Edilmemiş Bölgenin varlığı, Fransızlar nezdinde bir bağımsızlık yanılsaması yaratıyordu ve bu da Fransız çoğunluğun, Almanların neden olabileceği en kötü tahribattan ülkeyi koruması için Pétain'e güvenmesini sağlamayı amaçlıyordu. Fransa direniş ihtimali bu yüzden büyük oranda, Almanların Fransızlardan taleplerinin düzeyine ve Vichy rejiminin bu talepleri sınırlandırma düzeyine bağlıydı.[29]

Hitler'in Orta Avrupa ve Balkanlar'da toprak kazanma hırsı yoktu. 1939'da Almanya Romanya ile ekonomik bir anlaşma imzalayarak, Ploeşti petrol sahasından çıkacak ürünleri güvence altına almıştı. 1938 ve 1940 tarihlerinde Almanya tarafından iki kez tezgâhlanan Viyana Hükümleri uyarınca, Macaristan'ın I. Dünya Savaşı sonrasında kaybettiği toprakların büyük bölümü-

[28] Bu hat, İspanya sınırından Mont-de-Marsan'a, Langon'dan Dole'e uzanan bir hattı izleyerek Fransa boyunca zigzag çizerek Bordeaux'ya (işgal edilen) ve nihayet Cenevre yakınlarındaki İsviçre sınırına kadar uzanıyordu.

[29] N. Rich, *Hitler's War Aims*, II, 200; J. Jackson, *France: The Dark Years*, 126-9.

nün iade edilmesi yoluyla Macaristan'ın desteği güvence altına alınmıştı.[30] Almanya Balkan içlerine yalnızca, Mussolini'nin Ekim 1940'taki feci Yunanistan işgalinin bir uzantısı olarak mecburen girmişti. Kasım ayında, Britanya hükümeti Yunanistan'la bir garantörlük anlaşması imzalamış, Britanya ile Commonwealth askeri birliklerini Girit adasına konuşlandırmış, RAF kuvvetlerini Yunan anakarasına geçirmiş ve böylelikle Ploeşti petrol sahasını erişim alanına sokmuştu. 1941 Mart başlarında, Müttefik Kuvvetler Yunan anakarasına çıkmış ve Bulgaristan'dan gelecek bir Alman işgaline karşı mevzilenmişti. Bu arada Almanya, Yugoslavya hükümdarı Prens Paul'ü 25 Mart 1941'de Eksen devletlerine katılmaya ikna etmiş ve Yunanistan'a saldırmak üzere birliklerinin ülke sınırlarından serbest geçişi için izin almıştı. Ne var ki, iki gün sonra, Müttefik yanlısı bir darbeyle Paul devrilmiş ve yerine 18 yaşındaki yeğeni, Kral II. Petar olarak tahta oturtulmuştu. Hitler'in buna ani tepkisi, Yugoslavya'nın işgal emrini vermek olmuş ve 6 Nisanda ülkenin başkenti Belgrad, Luftwaffe tarafından neredeyse tamamen yerle bir edilen Varşova ve Rotterdam gibi şehirlerin yer aldığı listeye eklenmişti. Yugoslav ordusunun Almanlarla baş edecek gücü yoktu ve saldırılar, Kral Petar'ın hükümetinden bir grupla birlikte sürgünde bir hükümet kurduğu Mısır'a kaçtığı 17 Nisanda fiilen son bulmuştu.

Yugoslavya, I. Dünya Savaşının sonunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun dağılmasının ardından kurulmuş bir "ardıl devlet"ti. Bu devlet, bağımsız Sırbistan ekseninde kurulmuştu. Hırvatistan ve eskiden Macaristan yönetiminde olan Banat bölgesi ile eskiden Bulgaristan'a bağlı olan Makedonya ve Arnavutların kendilerine ait olduğunu iddia ettiği Kosova bölgesinin yanı sıra, Avusturya yönetiminde olan Slovenya, Bosna-Hersek ve Dağlık Karadağ cumhuriyetlerini içine alıyordu.[31] Bu, Yugoslavya'yı benzeşmeyenlerin bir birliği haline getirmişti. Her şeyden önce, yedi sınır komşusu –İtalya, Avusturya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Arnavutluk– vardı ve bütün komşularının Yugoslav toprağında gözü vardı. Bu yetmezmiş gibi, ülkede üç ayrı dine –Doğu Ortodoks, Roman Katolik ve Müslüman– mensup bir nüfus bulunuyordu ve onların karşılıklı nefreti, halkın bölünmesine hizmet ediyordu. İki alfabenin, Latin ve Kril alfabelerinin varlığı bu bölünmeyi daha da pekiştiriyordu.[32] Yugoslavya içinde bile, topraklar tek tek cumhuriyetler arasında tartışma konusuydu ve politikadaki Sırbistan hâkimiyeti, Sırp olmayan kesimlerin büyük tepkisine neden oluyordu. Bu, tümden çöküşünün ardından, Yugoslavya'yı parçalayıp dağıtmak için, Almanya ve İtalya adına çok uygun bir durumdu. O zaman gerçekleştiri-

[30] 1938 Viyana Hükmü, Macaristan'a Polonya ile ortak bir sınır sağlamıştı. 1940 Hükmü, Kuzey Transilvanya'yı Romanya'dan Macaristan'a devretmişti.

[31] Macmillan, *Peacemakers*, 133.

[32] W. Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 5.

len pay edip bölme eylemleri, nüfusun bazı kesimlerini memnun etmiş, bazılarının karşı çıkmasına neden olmuş ve dehşet verici, önceden görülemeyen sonuçlar doğurmuştu.

Yugoslavya'nın parçalanma sürecini, Almanların ekonomik ve stratejik ihtiyaçları domine ediyordu: Hitler'in, Balkanlar'ın zengin mineral kaynaklarına, Tuna havzasına ve Yunanistan kıyılarına uzanan stratejik demiryolu hattına Almanların erişimini güvence altına alması gerekiyordu. Ayrıca Hitler müttefiklerini sadakatleri için ödüllendirmek istiyordu.

Sırbistan düzenlemesi Hitler'in düşünce süreçlerine ışık tutmuştu. Ülke esas olarak 1912 öncesi sınırlarını korumuştu; ama Tuna havzasının bulunduğu Banat doğrudan Alman askeri yönetimine sokulmuştu. Macaristan, I. Dünya Savaşı sonrasında kaybettiği Bačka ve Baranja'yı geri almıştı; Kosova, İtalya yönetimi altındaki Arnavutluk'a verilmişti. Sırbistan'ın geri kalanı da 27 Ağustosta Sırbistan'ın Alman askeri komutanı Luftwaffe General Heinrich Dankelmann'a hizmetlerini sunmayı teklif eden ve teklifi iki günde kabul edilen Milan Nedić'in başkanlığında, bir işbirlikçi hükümet tarafından yönetiliyordu. Milan Nedić, Almanya'nın savaşı kazandığına ikna olmuştu ve halihazırda Sırbistan dışındaki olayların tehdidi altında bulunan Sırp halkını Almanların tümden tahakkümü altına girmekten korumak istiyordu. Ne var ki, hükümeti yerel bir idare olmanın ötesine geçemiyordu; görevi de Almanya'nın, ortaya çıkmaya başlayan çeşitli direniş güçleri tarafından sekteye uğratılmadan, ekonomik olarak sömürebilmesi için ülkeyi edilgen bir konumda tutmaktı.[33]

İtalya'ya 1915 Londra Anlaşmasında Antant tarafından, o zaman Yugoslavya'ya ait olan Adriyatik kıyısındaki toprakların kontrolü vaat edilmişti; ancak 1919 barış anlaşmasında bu vaat yerine getirilmemişti. Şimdi, 1941'de, Hitler Antant'ın yerine getirmediği şeyi yerine getirmeyi vaat ediyordu. Slovenya, 1914 öncesinde Avusturya'ya ama şimdi Yugoslavya'ya ait olan, Yukarı Carniola ve Aşağı Styria olmak üzere ikiye bölünmüş ve daha sonra resmen Reich'a ilhak edilmek niyetiyle, Siegfried Uiberreither ile Franz Kutschera'nın başında olduğu bir Alman yönetimine devredilmişti.[34] Ljubljana şehri dahil, Slovenya'nın geri kalanı İtalya'ya bırakılmıştı. Dalmaçya da aynı şekilde bölünmüş, yalnızca buradan bir parça, yeni kurulan bağımsız Hırvatistan devletine armağan edilmiş ve geri kalan topraklar ile bazı Adriyatik adaları İtalya'ya bırakılmıştı.[35]

Hırvatistan düzenlemesi çok karmaşıktı. Savaştan önce hem Almanlar hem de İtalyanlar Hırvat ayrılıkçılığına destek olmuştu. İtalyanlar, Ustaša

---

[33] M. Deroc, *British Special Operations Explored*, 157-9; J. Tomasevich, *Occupation and Collaboration*, 182; Rich, *Hitler's War Aims*, II, 289.

[34] Tomasevich, *Occupation and Collaboration*, 61-3.

[35] *A.g.e.*, 61-3, 83; T. Kirk, "Limits of Germandom: Resistance to the Nazi Annexation of Slovenia," *Slavonic and East European Review*, 69:4 (1991), 646-67.

hareketini yöneten ve ideolojik olarak faşizme yakın olan Ante Pavelić'i; Almanlar ise Croatian Peasant Party'nin [Hırvat Köylü Partisi] lideri olarak yeni bir rejim için gerekli yaygın halk desteğini sağlayacak gibi görünen Vladko Maček'i destekliyordu. Ne var ki, Vladko Maček her şeyden önce bir yurtsever olduğunu göstermiş ve Yugoslav hükümet başkanı General Dušan Simović'e destek olmuştu. Bu yüzden Hitler pragmatik bir karar alarak, 15 Nisan 1941'de Ante Pavelić'i iktidara getirmişti. Hırvatistan sadece kâğıt üzerinde bağımsızdı; çünkü hem Almanlar hem de İtalyanlar, aralarındaki sınır hattı boyunca ülkede çok sayıda askeri birlik bulunduruyordu; General Edmund Glaise von Horstenau ile Alman elçi Siegfried Kasche Almanların ve tam yetkili general Giovanni Battista Oxilia da İtalyanların önemli simalarıydı. Spoleto Dükü, Kral II. Tomislav olarak tahta oturtulmuştu; ancak daha bir kere bile Hırvatistan'a gelmeden, 1943 yazında azledilmişti.[36] Ustaša rejimi devrimci ve aşırı milliyetçiydi; Hırvat olmayanların Hırvatistan toprağındaki varlığına karşıydı. Bu yaklaşım halkı bölecek ve direnişin büyümesine yol açacaktı.

Ülkeye yönelik İtalyan istilasının fiyaskoyla sonuçlanmasının ardından, Almanların Yunanistan işgali hızla sonuçlandırılmıştı. İstila, 6 Nisan 1941'de Yugoslavya ve Bulgaristan sınırlarını geçerek ülkeye giren askeri birliklerle başlatılmış ve birkaç gün içinde, Yunan ve Müttefik kuvvetler aceleyle geri çekilmiş, 22 Nisanda da anakara boşaltılmıştı. 27 Nisanda Alman birlikleri Atina'ya girmiş ve Kral II. George Girit'e, adanın mayıs sonunda düşmesinin ardından da Kahire'ye geçmiş ve burada, sürgünde bir hükümet kurmuştu. Yunan komutan General Georgios Çolakoğlu, askeri kuvvetlerinin Almanlara yenildiğini kabul etmiş ve teslim olma müzakereleri sürerken, Yunanların kendilerini yenememiş İtalyanlara değil Almanlara teslim olma şartını ileri sürmüştü. General Wilhelm List bunu kabul etmişti; ancak Mussolini'nin Hitler'e şikâyetinin ardından, İtalyan subaylar teslim olma töreninde yer almıştı. Yunanistan'ın yeni toprak düzenlemesi, Hitler'in müttefiklerini ödüllendirmesi kadar, Almanya'nın stratejik çıkarlarını koruma gereklerini de yansıtıyordu. Almanların doğrudan kontrolü, Türkiye sınırındaki Doğu Trakya, Pire limanı, Atina'ya yakın güney sahili ve kuzeydeki Selanik ile sınırlıydı ve Balkan Savaşları ile I. Dünya Savaşı sonrasında kayıplarını telafi etmek üzere Bulgaristan'a verilen Batı Trakya ve Doğu Makedonya hariç, ülkenin geri kalanı İtalyan işgaline bırakılıyordu. Sayısız Yunan adası Almanlar ile İtalyanlar arasında paylaşılmış, en önemli adalar Almanlara kalmıştı. Müttefik güçlerin çıkarılmasının ardından, Girit adası esas olarak Alman işgali altına girmiş, İtalya adanın doğu kısmına sadece bir İtalyan garnizonu yerleştirmişti. Her şeye karar vermek üzere iki Eksen yönetici, Günther Alten-

[36] Günlük girdisi, 26 Mayıs 1939, M. Muggeridge (der.), *The Ciano Diaries*, 93; Tomasevich, *Occupation and Collaboration*, 50, 60-3; Mazower, *Hitler's Empire*, 346.

burg ve Pellegrino Ghigi tayin edilmiş ve askeri komuta da benzer biçimde, Alman 12. Ordu ile İtalyan 11. Ordu komutanları arasında paylaşılmıştı.

II. Dünya Savaşından önce bile, Yunanistan kralcılar ile cumhuriyetçiler, Metaksas diktatörlüğünü destekleyenler ile ona karşı olanlar arasında derin bir politik bölünme içindeydi. Yunanistan'ın düşmesi, Kral'ın ülkeyi terk etmesi ve sürgünde bir hükümetin kurulması, bu bölünmeyi iyice belirginleştirmişti. Atina'da belli bir grup Yunan politikacı, Almanlarla birlikte çalışmaya, işbirliği yapmaya hazırdı; ama hor görülen İtalyanlarla asla. Alman çözümü, "sürgündeki hükümetin yelkenlerini şişirecek rüzgârı kesmek için var edilmiş" Çolakoğlu başkanlığında, işbirlikçi bir hükümet kurmak olmuştu. Ne var ki, kısa sürüde ortaya çıktığı üzere, bu Yunan hükümeti yalnızca Atina nüfusunun desteğine sahipti. Başka yerlerde kralcı gruplar, işgale karşı doğrudan bir direniş için olmasa bile, politik muhalefet için hazırlık planları yapıyordu. Benzer bir biçimde, ülke genelinde azımsanmayacak sayıda cumhuriyetçi işbirlikçi hükümetin varlığını ve Kral'ın yokluğunu cumhuriyetçilik davasını yürütme açısından en iyi nasıl kullanabileceklerini tartışıyordu; ancak daha başından, kendi aralarında politik temelde bölünmüşlerdi.[37]

Avrupa'da Hitler'in "Yeni Düzen"inin şekli artık belli olmuştu; ama ortaya çıkan manzara kafa karışıklığı yaratıyordu; çünkü kıta genelinde işlerlikte olan bir değil, çok sayıda sistem vardı. Çek Protectorate [Himaye Rejimi], Slovakya, Norveç ve Danimarka örneklerinde olduğu gibi, büyük oranda kendi işlerini kendileri görsün diye, yerel hükümetlere izin verme yönünde belirgin bir arzu vardı; ama bu, Danimarka hariç, yakın bir Alman gözetiminde olmalıydı. Belçika ve Hollanda'da Almanlar, yerel nüfusu Alman taleplerinin tüm tesirlerinden korumak için çaba sarf ederken, Alman kararlarına boyun eğen bir politika yürütmeye gayret eden yerel sivil yönetimlerle birlikte çalışmaktan memnundu. Bu politikaya *la politique du moindre mal*, yani en az zarar verme politikası, adı verilmişti. Ne var ki, gelecek bölümde ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere, Fransa'da Pétain ve Vichy rejimi "Fransız devriminin ideallerine ve Cumhuriyetin ilkelerine ters düşen, otoriter, anti-semit, korporatist ve din temelli bir rejim" kurma çabasına girmişti.[38]

Nazi ırkçı teori, Almanların fethettiği yerlerin halkına nasıl davranacağının asli belirleyicisiydi. Bazı milliyetlere, örneğin Hollandalı, Norveçli ve Flaman gibi, "Aryan" olmalarından ötürü sevecen davranılacaktı; ne Aryan ne de aşağılık Slav olduklarından Fransızlar arada kalıyordu. Irkçı politikanın tüm ağırlığını, *Untermenschen* olarak görülen, fethedilecek ve sonra Cermen *Lebensraum*'a yer açmak için tümden yok edilecek halklardan Slavların

[37] M. Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 20-2; A. Gerolymatos, *Guerrilla Warfare and Espionage in Greece*, 169; Rich, *Hitler's War Aims*, II, 304; D. Rodogno, *Fascism's European Empire*, 203.

[38] O. Wieviorka, *The Resistance in Western Europe, 1940-1945*, 20.

ve Yahudilerin yaşadığı Doğu hissedecekti. Hollanda'da *Reichskommissar* olarak hizmet etmek üzere Polonya'daki görevini bırakırken Seyss-Inquart bunu şu ifadelerle dile getirmişti: "Doğuda bir Nasyonel Sosyalist misyonumuz var; onun dışında, Batıda bir işleve sahibiz. Bütün fark burada yatıyor!"[39] İtalyanların *spazio vitale*'ye yaklaşımı farklıydı. Almanlar için bir yerin *Lebensraum* olarak benimsenmesi halinde, oradaki mevcut nüfusun yok edilmesi ya da en azından başka yere sürülmesi gerekirken, İtalyan *spazio vitale*, 19. yüzyıl gibi yakın bir tarihte, Britanya ve Fransız emperyalizmleri tarafından yeniden canlandırılmış, orijinal Roma İmparatorluğuna kadar uzanan uzun bir emperyalist geleneğin parçasıydı; dolayısıyla "fethedilen toprakların fatihleri politik, sosyal, kültürel ve ekonomik sistemini o topraklara aktarıyordu."[40]

Savaş ve akabinde sınırların yeniden çizilmesi muazzam bir kitlesel yer değiştirme hareketine neden olmuştu. Polonya'da birçok insan mahallesinden, köyünden kopmuş, kendini Alman-Sovyet sınır hattının karşı tarafında bulmuştu. Hattı geçme izni almak mümkündü ama bu uzun bir zaman alıyordu. Aşırı şişkin Genel Hükümet [General Government], artık Reich'a ilhak edilmiş olan batı eyaletlerindeki evlerinden sürülmüş bir milyonun üzerinde Polonyalının vakitsiz gelişiyle artık çalışamaz hale gelmişti. Gerçekten de öyle bir kaos yaratılmıştı ki, Hans Frank'ın kendisi yeni gelenlere barınak sağlanana kadar boşaltma işlemlerine son verilmesini talep etmişti.[41]

Aşağı Ülkeler'in [Hollanda] ve Fransa'nın işgali, yaklaşık sekiz milyon insanın Alman ordularından kaçarak güneye doğru harekete geçmesine neden olmuştu ve ya sığınmacı ya da tanık olarak bu kitlesel harekete şahit olanlar, gördüklerini asla unutmayacaklardı:

> İnanılmaz bir görüntüydü: Mobilyalarla, kuş kafesinden, ata yadigârı bir saate veya bir Bakire Meryem heykeline kadar, değerli ne varsa tepeleme doldurulmuş, kamyon ve at arabaları, gıcır gıcır otomobiller ve külüstür arabalar, uzun bir kuyruk oluşturmuş halde, ağır aksak ilerliyordu. Etrafında umutsuz ailelerin dikildiği, motoru çalışmayan, tepetaklak hendeklere yuvarlanmış arabalar vardı. Silahlarını atmış, ayaklarını sürüyerek yürüyen, toz toprak içinde, beti benzi atmış askerler vardı. Tıpkı bir paket gibi, köpeğini seleye bağlamış bir bisikletli vardı. Kuzeyden bir köylü ailesi, at arabalarının gölgesinde yere oturmuştu; atları yolun kıyısında otluyordu. Saçı başı toz içinde, dolgun kırmızı yanaklı çocukları yola yatmış uyuyordu. Kızgın güneşin altındaydık. En az, hareket ettiğimiz süre kadar durup bekliyorduk.[42]

---

[39] Rich, *Hitler's War Aims*, I, 151.

[40] Rodogno, *Fascism's European Empire*, 70.

[41] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 105.

[42] C. Chevrillon, *Codename Christiane Clouet*, 11.

Bu yüzden, çoğu insanın Petain'in bir ateşkes anlaşması teklif ettiğini duyurmasını sevinçle karşılaması pek şaşırtıcı sayılmaz. Daha sonra direnişin aktif bir militanı olan ama o zaman savaşta yedek topçu subayı olarak görev alan Jean-Pierre Lévy şunları hatırlıyordu: "Söylemek üzüntü verici ama ne yazık ki gerçek: Çevremde haberleri [ateşkes] duyunca büyük bir rahatlama oldu. Askerler ve subaylar düşmanlıkların son bulmasından yanaydı ve bunu da saklamıyorlardı. Her şey, adı konmamış bir fiili uzlaşı havasında oluyordu."[43]

Fransa'da ateşkes anlaşması imzalandıktan sonra, sığınmacıları evlerine geri döndürmeye yönelik uzun ve bıktırıcı bir süreç başlamıştı. 1940 Haziran ayı sonunda, Pierlot tarafından imzalanan bir kararnameyle, bütün Belçikalı hükümet kurumlarına ve çalışanlarına Brüksel'e dönme emri verilmişti. Pierlot ayrıca Fransa'daki Belçikalı askerlerin harekâtlarına son vermelerinin ve ülkelerine dönmelerinin planını da yapmıştı ama hâlâ hükümetin kendisine saldırmasının acısını hisseden Léopold, Belçikalı askerlerin ve sivillerin yeniden ülkeye dönme işini Uluslararası Kızıl Haç'ın üstlenmesinin daha politik olacağına hükmetmişti.[44] Fransa içinde evlerini terk ederek sığınmacı durumuna düşmüş Fransızların durumu Fransa'nın farklı bölgelere bölünmesiyle daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştı ve hepsinin evlerine dönmelerine izin verilmemişti. Paris'ten ve Paris çevresinden ya da Seine ve Somme arasındaki bölgeden kaçanlar ancak kamu hizmetlerinde ya da tarımda çalışmaları koşuluyla evlerine dönebilecekti. Brüksel'den yürütülen askeri hükümetin yetki alanına giren bölgelerde –Pas-de-Calais ve Nord– yaşayanlar hiçbir koşulda evlerine dönemeyecekti.[45] Alsace-Lorraine'den göçen 420.000 sığınmacının yaklaşık üçte ikisi Almanların teşviki sayesinde evlerine dönmüştü. Orada Cermenleşme yönünde artan baskılara maruz kalacaklardı.[46] Kasım 1940'ta Cermenleşmeye direnen yaklaşık 70.000 Alsace-Lorraine'li Lyon'a giden özel trenlere doldurularak sürgün edilmişti.[47] Strasbourg Üniversitesi, öğrencileri ve hocalarının birçoğunun daha sonra direnişe katılacağı Clermont-Ferrand'a taşınmıştı.

Alman işgalindeki Yugoslav Slovenya'sının Yukarı Carniola ve Carinthia bölgelerinde, saldırgan bir Cermenleştirme politikası uygulamaya sokulmuş ve Sloven dili resmi kurumlarda yasaklanmıştı. Cermenleşmeyi uygun bulmayanlar güneye sürgün edilmişti. Haziran 1941'de, Almanlar Hırvat hükümetiyle, onları sürgüne gönderilenlerin çoğunu kabul etmeye zorlayan, karşılığında da Hırvatistan'ın eşit sayıda Sırpı Sırbistan'a sürgün etmesine izin veren bir anlaşma imzalamıştı: "Bir hafta içinde, Gorenjska bölgesin-

[43] J.-P. Lévy, *Mémoires d'un franc-tireur*, 35.

[44] Keyes, *Outrageous Fortune*, 420-22.

[45] R. Gildea, *Marianne in Chains*, 90.

[46] Alsace-Lorraine, 1870 ile 1918 yılları arasında Alman kontrolündeydi.

[47] D. Boyd, *Voices from the Dark Years*, 50, 100.

den gelen trenler, aileleriyle birlikte Sloven entelektüeller, politik liderler, rahipler ve diğer nüfuzlu kişilerle ağzına kadar dolu olarak, Ljubljana'dan Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Sırbistan'ın bilinmeyen yerlerine doğru yola çıkacaktı."[48] Hırvatistan'daki Ustaša rejimi, Sırpların kitleler halinde ülkeye gelişleriyle baş edemediğinden, onları öldürmeye başlamıştı. 1941 yılı içinde en az 500.000 Sırp erkek, kadın ve çocuğun çeşitli bahanelerle öldürüldüğü tahmin edilmektedir. Slovenya'nın İtalyan işgali altındaki bölgesinde ve ilhak edilen Dalmaçya'da, İtalyanlar muazzam bir İtalyanlaştırma programı yürürlüğe koymuş ve faşist örgütleri bölgeye getirmişti.[49] Balkanlar'da nüfus aktarmalarının neden olduğu kabarma, işgalcilere karşı hızlı bir direnişin doğmasına neden olacaktı.

Avrupa çapında, elbette, eve dönüşleri hayli gecikmiş, bazı durumlarda savaş sonunu bulacak, önemli bir erkek nüfus –savaş esirleri– vardı. Almanlar 1939 harekâtı sonunda 694.000 Polonyalı subay ve askeri esir almıştı. Bunların 30.000'i savaş sonuna kadar tutuldukları Almanya'daki esir kamplarına gönderilmişti. 1940 baharında, bu kitle savaş esiri statüsünden çıkarılmış ve Almanya'da, çok sıkı koşullar altında, esir işçi haline gelmişti. Yahudiler, Polonya'ya göre gönderilip zorla Almanlar tarafından kurulan gettolara tıkılarak hareketsiz kılınmadan önce, esir kamplarında ayrı bölmelere konmuştu.[50]

Bunun tam zıddı olacak biçimde, Danimarka ordusunun varlığını sürdürmesine izin verilmişti. Çoğu Norveçli ve Hollandalı savaş esiri, ülkelerinde Almanlara direnmeleri halinde geri çağrılma koşuluyla şartlı tahliye edilmişti. Belçikalılara gelince, Almanlar burada böl ve yönet politikasını izlemiş ve ırksal bakımdan Almanlara en yakın olan Flaman savaş esirlerini önce bırakıp, Fransızca konuşan Valonları daha geç bir tarihte evlerine göndermişti. Yugoslav ordusuna karşı da benzer bir ırkçı tutum sergilenmişti. Hırvatistan'dan, Almanya tarafından yönetilen Slovenya bölgelerinden ya da Karadağ'dan gelen savaş esirlerinin evlerine dönmesine izin verilmişti. Bu, Almanya'da kalan 181.000 esir ile İtalya'da kalan 10.000 Yugoslav savaş esirinin yüzde 90'ının Sırp olduğu anlamına geliyordu.[51] Fransa'nın düşmesiyle birlikte 2 milyon Fransız hapsedilmişti. Esasında, tarım ve sanayi işçisi ve I. Dünya Savaşı gazisi olan bazıları daha sonra serbest bırakılmıştı; ama en azından 1,5 milyon kadarı, Almanya'daki kamplara kapatılmıştı. Bu insanlar

---

48 M. Milač, *Resistance, Imprisonment, and Forced Labour*, 34; Mazower, *Hitler's Empire*, 203-4; Tomasevich, *Occupation and Collaboration*, 87, 91-2.

49 F. P. Verna, "Notes on Italian Rule in Dalmatia under Bastianini, 1941-1943," *International History Review*, 12:3 (1990), 441-60; D. Martin (der.), *Patriot or Traitor*, 42.

50 Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 102-3.

51 S. Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 21.

aslında Fransız hükümetinin işbirliği yapmasını sağlamak için Almanların elinde rehineydi; onlar, büyük ve karmaşık al-ver oyununda birer piyondu.

Ateşkes ilan edildiğinde, Fransa'da olmayan Fransız silahlı kuvvetler mensupları çok büyük bir ikilemde kalmıştı: Evlerine, ailelerinin yanına dönüp, Alman işgali ya da Vichy rejimi altında mı yaşamalıydılar; yoksa de Gaulle'e katılıp geleceği belirsiz bir sürgün hayatını mı tercih etmeliydiler? Haziran 1940'ta, Britanya'da yaklaşık 18.000 Fransız deniz kuvvetleri mensubu vardı ve yalnızca 50 subay ile 200 bahriyeli de Gaulle'e katılmayı tercih etmiş, geri kalanlar Britanya tarafından ülkelerine geri gönderilmişti. Karacılar arasında da benzer bir oran söz konusuydu.[52] De Gaulle'ün aksine, Britanyalılar Fransız kara ordusuyla pek ilgilenmiyordu; ama Fransa'daki Toulon'da, Mısır'daki İskenderiye'de ve Cezayir'deki Mersü'l-Kebir'de üs kurmuş, güçlü Fransız donanması onlar için büyük önem taşıyordu. Amiral François Darlan, Britanyalılara Fransız filosunun Almanların eline düşmesine izin vermeyeceği sözünü vermişti. Britanyalılar ise, Anglofob olarak adı çıkmış Darlan'a güvenmiyordu ve Fransız filosunun Almanların eline geçme tehlikesi o kadar büyüktü ki, Churchill, 3 Temmuz 1940'ta bir Kraliyet Donanması filosuna Mersü'l-Kebir'e saldırı emri vermişti. Fransız filosunun denizin dibini boylaması ve birçok Fransız denizcisinin ölümü hem anakaradaki hem de sürgündeki Fransızları büyük bir şaşkınlığa uğratmış ve kimin yanında yer alacakları konusunda bölmüştü. İskenderiye'deki Fransız filosunun komutanı Amiral René Godfrey karşı karşıya kaldığı sorunu, Akdeniz'deki Britanya deniz kuvvetlerinin komutanına bir mektupla şöyle açıklamıştı:

> Biz Fransızlar için, gerçek şu ki Fransa'da halihazırda bir hükümet var ve bu, işgal edilmemiş bölgede kurulmuş bir parlamentonun desteğini almış bir hükümettir ve sonuç olarak düzensiz ya da müstafi değildir. Başka bir hükümetin başka yerde kurulması ve bu hükümete destek verilmesi, açıkça isyan anlamına gelecektir.[53]

Godfrey, onun filosunun limanda hareketsiz kalmasına müsaade etmişti. Kraliyet Donanması Temmuz 1940'ta, Fransız gemilerini Britanya limanlarına getiren personeli ödüllendirmişti. Fransızlar arasındaki hangi hükümetin yanında yer alacakları konusundaki kafa karışıklığı, de Gaulle'ün Eylül 1940'taki fiyaskoyla sonuçlanan Dakar seferi sırasında Senegal'i Özgür Fransa davasına kazanmadaki başarısızlığıyla da ortaya çıkmıştı. Daha kötüsü, haziran ve temmuz aylarında Suriye'ye düzenlenen ortak bir Britanya-Özgür Fransa saldırısı, Fransızların birbiriyle savaşmasına neden olmuştu. Britanya'nın bu ülkeye güvence vermesinin ardından, 32.000 Fransız askeri ülkesine dönerken, yalnızca 5.600'ü Özgür Fransa'ya katılmıştı.[54]

---

[52] R. Paxton, *Vichy France*, 44.

[53] M. Hastings, *All Hell Let Loose*, 125.

[54] Boyd, *Voices from the Dark Years*, 55-6; Hastings, *All Hell Let Loose*, 128.

Bu tercihler, o tarihteki koşullar göz önünde bulundurulduğunda, anlaşılabilir bir şeydi. 1940'ta, Britanya'nın küçük öncü birliklerinin Dunkirk'ten tahliyesi, ordusunun her cephedeki yetersiz performansı ve Hitler'in Britanya'yı yakın bir gelecekte işgal etme ihtimali... bütün bunlar düşünüldüğünde, Britanya'ya kaçış pek akıllıca görünmüyordu. Fransa'da kısılıp kalmış Arthur Koestler şunları yazmıştı:

Britanya'nın tek başına savaşı yürütüp yürütemeyeceğini bilmiyorduk; fiilen savaşın ilk dokuz ayı da dahil, savaştan önceki on yıl boyunca yaptıkları her şey, bizi onların böyle bir savaşı kaldıramayacağı sonucuna götürüyordu ve savaşı başlatsalar bile, bir görev bilip onlara yardım etmeyi ve dolayısıyla onlara kucak açmayı isteyip istemeyeceğimizi de bilmiyorduk.[55]

Zaman içinde, Britanya Savaşında RAF'ın performansı Avrupa'daki insanların moralini yükseltecekti. Norveçli bir gözlemcinin de ifade ettiği üzere, artık şu net bir şekilde görülüyordu: "Britanya yıkılmamıştı: Britanya muharebeleri kaybedebilirdi ama savaşı asla."[56] Ama aynı şekilde ortaya çıktığı üzere, bu uzun bir savaş olacaktı ve bu süre zarfında, Avrupa halkları işgalcilerinin varlığına nasıl karşılık vereceklerinin yanıtını bulmak zorundaydı.

---

[55] A. Koestler, *Scum of the Earth*, 184.

[56] Otto Kaurin Nielsen akt. Gordon, *The Norwegian Resistance*, 13.

2

Seçenekler

İşgalin acı verici olduğu aşikârdı. İşgalci güçlerin tam anlamıyla fiziksel mevcudiyeti söz konusuydu ve bütün kamu binaları, üzerinde gamalı haç bulunan kırmızı flamalarla kaplanmıştı. İşgalciler yalnızca kamu binalarına değil; ya asker yatakhanesi yapmak için özel konutlara ya da Varşova'da olduğu gibi, Almanların yerleşmesi amacıyla, içinde yaşayanların apar topar evlerinden çıkarıldığı bütün bir mahalleye el koyuyorlardı. Her yerde, Alman sokak tabelaları ile işaretleri belirmişti ve bunlar yabancı dilde olmaları bir yana, yabancı olduklarının altı çizilircesine, kalın gotik harflerle yazılıyordu. İşgal altında bir yıl yaşadıktan sonra Protectorate'ten kaçmış bir Çek asker, manzaranın neye benzediğini şöyle anlatıyordu:

> Yabancı işgali, kişilerin hayatının her ayrıntısını değiştiriyor; yalnızca kamusal yaşam değil, gündelik, sıradan özel hayatlar da değişiyor. Bu yalnızca bir politika ya da politik faaliyet meselesi değil; olabilecek en sade hayatı süren, politikayla hiçbir alakası olmayan kişi de etkileniyor. Sokaklara yeni tabelalar asmanız emrediliyor; yeni tabelalar ve yeni emirler ya da kendi tabelalarınızın sadece komik ve sinir bozucu tercümeleri sürekli olarak suratınıza çarparcasına karşınıza çıkıyor. Daima, size artık kendi ülkenizin efendisi olmadığınızı, artık kendi yurdunuzda bulunmadığınızı zorla hatırlatan bu işaretlerden biri çıkıyor karşınıza.[1]

İşgalci güçlerle ilişkiye girmek kaçınılmazdı; çünkü belge, karne ve benzeri evrakı edinmek zorundaydınız: "Düşmanımıza bulaşmadan adım bile atamıyor, yiyemiyor, hatta nefes bile alamıyoruz."[2] Eskiden başbakan olan Léon Blum, Fransa'daki durumu tasvir ederken, aslında bütün Avrupa'nın içinde bulunduğu koşulları özetliyordu: "Geriye sessiz ve durağan bir ülke kalmıştı. Bunu, patolojik anlamda, bir tür anestezi halinden bahsederek ifade edecek olursak, yaşanan şokun etkileri altında hâlâ acı çekiliyordu."[3] İnsanlar bu durumdan kurtulmaya çalışırken, bir dizi seçimle karşı karşıya kalıyorlardı.

---

1 S. Grant Duff, *A German Protectorate*, 242.

2 J.-P. Sartre akt. Bennett, *Under the Shadow of the Swastika*, ix.

3 Michel, *The Shadow War*, 71.

Savaştan önce, Avrupa'da hemen her ülkede faşist bir parti vardı; ama demokrasi çağında, bunların hiçbiri dişe dokunur herhangi bir politik kitleye sahip değildi. Ne var ki şimdi, askeri yenilginin ve işgalin yarattığı kargaşa, işgalcilerle işbirliği temelinde yeni iktidar fırsatları sunuyordu. Almanların bu duruma tepkisi ülkeden ülkeye değişiyordu. Polonya'da, I. Dünya Savaşı boyunca Polonya-Almanya işbirliğini savunmuş olan Władysław Studnicki'nin yakınlaşma girişimi Almanlar tarafından reddedilmişti; çünkü Polonya haritadan silinecekti ve dolayısıyla bir işbirlikçiye gerek yoktu. Gerçekten de Studnicki kendini Almanlar tarafından hapsedilmiş bulacaktı.[4] Danimarka'ya gelecek olursak, Almanlar mevcut hükümetle çalışmaktan memnundu ve buradaki iki faşist partiyi –Jens Møller liderliğindeki Danish National Socialist Party ya da Frits Clausen liderliğindeki Danish National Socialist Workers' Party– cesaretlendirmek için bir neden yoktu. Aslında Clausen'in kendisi parti üyeleri tarafından yapılan hükümete katılma davetlerini, "Quisling gibi Alman süngülerine binmek istemediği" gerekçesiyle geri çevirmişti[5] (Quisling'in tavrı ilerleyen sayfalarda ele alınacak). Benzer bir biçimde, Almanlar Protectorate rejiminde Hácha'yla birlikte çalışabilecekleri fikrindeydi ve bu yüzden, zayıf Çek faşist partisi *Vlajka* Ağustos 1940'ta hükümeti devirmeye kalkıştığında, Almanların tepkisi partiyi lağvetmek ve üyelerinden bazılarını toplama kamplarına göndermek olmuştu.[6]

Fransa'da da Almanlar çeşitli partilerden gelen koşulsuz işbirliği teklifini reddetmişti. İşbirliği öneren iki en etkin parti, Jacques Doriot liderliğindeki *Parti Populaire Français* (PPF) ile Marcel Déat liderliğindeki *Rassemblement National Populaire*'di (RNP). 1 Ekim 1940'ta, Eugène Deloncle liderliğinde yeni bir parti, *Mouvement Social Révolutionnaire* (MSR) kurulmuştu. Savaştan sonra, Déat'e yakın Georges Albertini ile PPF'den Jacques Benoist-Méchin gibi işbirlikçiler, yaptıkları işbirliğini Fransa'nın işgalinin neden olacağı tahribatı sınırlayabilecekleri ve Fransa'yı "yeni düzende onurlu bir yere yükseltebilecekleri" temelinde haklı çıkarmaya çalışmışlardı. Bu partilerin üyelerinin yarattığı tehlikeler savaş boyunca belirgin bir şekilde kendini göstermişti. Örneğin, Vichy'nin İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanmış, Mayıs 1941 tarihli bir rapor, ateşkesten bu yana, İşgal Edilmemiş Bölgede tutuklanan Alman casuslarının yüzde 80'inin Fransız olduğunu kaydediyor-

[4] K. Kunicki, "Unwanted Collaborators: Leon Kozłowski, Władysław Studnicki and the Problems of Collaboration among Polish Conservative Politicians in World War II," *European Review of History*, 8 (2001), 203-20.

[5] Dahl, *Quisling*, 187.

[6] Mastny, *The Czechs under Nazi Rule*, 159.

du. Sonraki araştırmalar ise, bu hainlerin birçoğunun PPF ile güçlü bağları olduğunu ortaya çıkarmıştı.[7]

Almanlar, işgalin başlarında bu partilere bel bağlama gereği duymamıştı; çünkü görünüşe bakılırsa, Vichy rejimi söylenen her şeyi yapacaktı. Pétain'in 24 Ekim 1940'ta Montoire'da Hitler'le buluştuktan sonra söyledikleri de bunu gösteriyordu: "İki ülke arasında bir işbirliği öngörülmüştür. İlke olarak bunu kabul ettim. Ayrıntılar daha sonra tartışılacak."[8] Tarihçiler o tarihten beri, Pétain'in "işbirliği"ne ne anlam yüklediğini tartışmaktadır. Şu son derece açıktı ki işbirliği tartışmalarında bütün kartlar Almanya'nın elindeydi. Vichy rejimi, sınır hattında bir iyileşme, işgal maliyetlerinde bir indirim ve savaş esirlerinin serbest bırakılmasını umut ediyordu. Öte yandan Almanlar da Fransızlarla pazarlık masasına oturduklarında, tüm bunların ellerindeki en güçlü kozlar olduğunu biliyorlardı. Örneğin, ateşkes komisyonundaki Fransız delegasyonunun başkanı General Charles Huntziger, von Stülpnagel tarafından, sınır çizgisinin "atın ağzına taktıkları gem" olduğu belirtilerek, "Eğer Fransa geri adım atarsa, dizginleri çekeriz; Fransa uyumlu davranırsa, dizginleri gevşetiriz" diye bilgilendirilmişti.[9] Almanların, Vichy rejiminin işbirlikçi politikasının samimiyeti konusundaki kuşkuları, 13 Aralık 1940'ta Pétain'in Başbakan Pierre Laval'ı, "son derece hevesli bir şekilde ve gönülden işbirliği içinde olduğu ve tehlikeli tavizler verdiği" gerekçesiyle görevden almasıyla onaylanmıştı.[10] Bununla birlikte, Laval'ın ardından kısa bir süre için başbakanlığa getirilen Paul-Étienne Flandin'den sonra görev, Almanları yeniden kazanmak amacıyla yeni bir işbirliği politikası güden Amiral Darlan'a verilecekti. Mayıs 1941'deki Paris Protokolleri, Vichy'nin Almanya ile müzakere stratejisinin hangi boyutta olduğunu gösteriyordu: Almanlar, işgal maliyetlerinde indirim ve I. Dünya Savaşı gazisi savaş esirlerinin serbest bırakılması karşılığında, Suriye ve Kuzey Afrika'daki Fransız üslerinin kullanılması teklifini kabul etmişti. Ancak Britanya ve Özgür Fransa güçlerinin başarılı Suriye işgali, bu anlaşmayı telafisi imkânsız bir biçimde bozmuştu: İşgal maliyetlerinde bir kısım indirim yapılmış ve belli sayıda savaş esiri serbest bırakılmıştı; ner var ki, Almanların artık Vichy rejimine güveni kalmamıştı. Pétain, işbirliği politikasının "bizim adımıza sabır kadar irade de

---

7 Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 189-211; D. Pryce-Jones, *Paris in the Third Reich*, 221-2; B. Gordon, "The Condottieri of the Collaboration: *Mouvement Social Révolutionnaire*," *Journal of Contemporary History*, 10:2 (1975), 261-82; S. Kitson, *The Hunt for Nazi Spies*, 31-2.

8 R. Griffiths, *Marshal Pétain*, 270.

9 Günlük girdisi, 13 Temmuz 1940, P. Baudouin, *The Private Diaries (March 1940 to January 1941)*, 167.

10 S. Hoffmann, "Collaboration in France during World War II," *Journal of Modern History*, 40:3 (1968), 375-95; Griffiths, *Marshal Pétain*, 276.

gerektiren muazzam bir çaba" olduğu sonucuna varmıştı.[11] Son tahlilde, yine de Fransız işbirliği hiçbir zaman işlememiştir çünkü Almanlar buna imkân vermemiştir. Bu dönüp Pétain'in kişisel prestijine zarar vermiş ve zamanı gelince direnişin taraftar toplamak için onun ve Vichy'nin başarısızlıklarını kullanmasına da zemin hazırlamıştı.

Hollanda ve Belçika'da, Almanlar Anton Mussert liderliğindeki Hollanda faşist partisi NSB ile Belçika'nın iki sağcı partisi, Staf de Clercq liderliğindeki Flaman milliyetçi parti *Vlaams Nationaal Verbond* (VNV) ve Léon Degrelle liderliğindeki *Walloon Rexist Party* (Rex) tarafından yapılan görüşme önerilerine farklı bir yaklaşım sergilemişti. Bu partilerin hiçbiri hükümet için düşünülmüyordu; ama Almanlar, onları savaşın büyük bir kısmında direnişin en başta gelen düşmanları haline getirmek suretiyle, başka biçimde yararlı bir araç olarak kullanacaktı. Hollanda'da, NSB üyeleri, Kraliçe'ye ve sürgündeki hükümete sadık devlet görevlilerinden daha güvenilir kişiler olarak, yerel yönetimde yüksek mevkilere getirilmişti. Seyss-Inquart ayrıca, gelecekteki herhangi bir direnişi ezmek için kullanılabilecek, NSB'nin paramiliter kanadı *Weer Afdeling*'e (WA) resmi onay çıkarmıştı.[12] Benzer bir politikanın benimsendiği Belçika'da da Almanlar rejimin birçok sadık, kıdemli memurunu saf dışı bırakmak için emeklilik yaşını 65'ten 60'a düşürerek, VNV ve Rex'in incelikli bir taktikle, ulusal ve yerel yönetimlerde birçok mevkiyi ele geçirmesini sağlamamıştı. Buradaki kilit şahsiyet, özellikle polis ile jandarma üzerinde kendisine fazlaca yetki tanınan, içişleri bakanı ve gönüllü işbirlikçi Gérard Romsée'ydi. Romsée, atanan yeni belediye başkanlarının ve memurların, VNV ve Rex kadroları arasından devşirilmesini garantiye almıştı. Görünen o ki, Belçikalılar bir dereceye kadar işbirliğinden yanaydı: Rex'in üye sayısı 1940 sonlarında 15-20.000 civarına çıkmıştı; VNV, Mayıs 1940'ta 25.000 olan üye sayısını, Barbarossa Harekâtının arefesinde 70.000'e çıkararak daha da iyi bir performans göstermişti.[13]

Yerli işbirlikçilerin ortaya çıkışı, direniş için yeni bir düşman demekti; ancak onlara, işgalci güçlerden daha fazla nüfuz edebilirlerdi. Tarihçi Henri Michel bu sonucu şöyle özetliyordu:

> İşbirliği, işgal gibi, Direnişin niteliğini ve eylemini şekillendiren bir faktördü. Her şeyden önce bu, direniş eylemliliklerinde hem sıra hem de önem bakımından önceliğin karşı-propagandaya verileceği anlamına geliyordu; cephe savaşından önce zihin savaşı kazanılmak zorundaydı. İkinci olarak,

---

[11] Pétain speech, 12 Ağustos 1941, akt. P. Davies, *Dangerous Liaisons*, 82.

[12] Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 87-9, 102.

[13] Warmbrunn, *The German Occupation of Belgium*, 32-3, 110-2; Geller, "The Role of Military Administration in German-Occupied Belgium"; Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 149-50; Rings, *Life with the Enemy*, 99-100; M. Conway, *Collaboration in Belgium*, 45-6, 76.

> işbirliği, işgal edenler ile işgal edilenler arasındaki savaşa acımasız bir iç savaşın da ekleneceği anlamına geliyordu.[14]

İlerleyen günlerde bu muharebelerin çoğu gerçekleşecekti. Bu arada, insanlar işgalcilerle bir arada yaşamanın yollarını öğrenmek zorundaydı ve bu, bir Çek gazeteci olan Jan Stránský'nin anlattığı üzere, birçok incelikli işbirliği biçimlerine yol açacaktı: "Eğer meleklerle anlaşamıyorsak, kurtlarla uluyacağız... Mademki dünya hukuk değil de zor yoluyla yönetilecek, o zaman biz de en büyük güç ve en büyük kararlılık neredeyse orada yerimizi alalım. Başka şansımız yoksa, Almanya ile geçinmenin yollarını bulalım."[15]

İnsanlar zoraki olarak ekonomik uzlaşma yoluna gitmişti; çünkü ailelerini geçindirmek için hâlâ çalışmaları gerekiyordu. Almanlar, ille de işletmeleri devralıp onları doğrudan çalıştırarak değil, sadece malların ve hizmetlerin düzenini tayin ederek, kısa sürede en önemli istihdam kaynağı haline geldiklerinden, insanlar önünde sonunda ve şu ya da bu şekilde, Almanlar için çalışmak durumunda kalmışlardı. Unutulmamalıdır ki, Avrupa daha yeni Büyük Buhrandan çıkmıştı; dolayısıyla işsizlik hâlâ yüksek seviyelerde seyrediyordu ve ayrıca, âtıl duruma düşmüş askerlerin geri dönüşü durumu daha da kötüleştirmişti. Almanlar, savaş öncesinin sınır ötesi çalışma geleneğini sömürerek, işçileri Almanya'ya gelmeye teşvik ediyordu. Doğu ve Batı Avrupa arasındaki farklılık burada da hemen kendini göstermişti: Örneğin, savaştan önce, Almanya'da hasat zamanı çalışmak için sınırı geçen Polonyalı tarım işçileri gayet sıcak karşılanıyor ve eşit muamele görüyordu. Ancak şimdi, Nazi ırkçı ideolojisi, daha önce barışçıl olan bu ilişkiyi zehirlemişti. Almanlar artık Polonyalı tarım işçilerinin sayılarına ilişkin aşırı taleplerde bulunmakla kalmıyor, bu işçiler Almanya'ya girdikleri andan itibaren köle muamelesi görüyor ve gerek hareket özgürlükleri gerek davranış biçimleri bakımından çok sıkı kontrole tabi tutuluyorlardı.[16] Buna karşın, Batı Avrupa'dan gelen işçiler Reich'ın fabrikalarında çok sıcak karşılanıyor ve onlara hem iyi ücretler hem de iyi yaşam koşulları sunuluyordu. Müttefiklerin stratejik bombardıman saldırıları, Alman sanayisine kayda değer bir zarar vermeye başlamadan önceki yıllarda, Batı Avrupalı işsizler için bu ülkede çalışmak cazip bir seçenekti. Yapılan hesaplara göre, Ağustos 1941'de, Reich için çalışmak üzere Avrupa'nın dört bir yanından gelen işçi sayısı 2 milyonun üzerindeydi.[17]

İşverenler de benzer bir ikilem içindeydi: Ya fabrikalarını kapatarak gönüllü olarak iş dünyasının dışına çıkacak ve böylece zaman içinde kendi

---

[14] Michel, *The Shadow War*, 39.

[15] Jan Stránský akt. Mastny, *The Czechs under Nazi Rule*, 21.

[16] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 101-2.

[17] Rings, *Life with the Enemy*, 80.

ülkelerinin işsizleri arasına katılıp kendi sonlarını hazırlayacaklar ya da Almanlar için savaş malzemeleri üretmek üzere anlaşmalar yapacaklardı. Kanıtlar, işverenlerin ezici bir çoğunluğunun Almanlarla birlikte çalışmayı tercih ettiğini gösteriyor. Fransızlar, Çekler, Hollandalılar ve Danimarkalılar Alman savaş endüstrisine malzeme üretmek için sözleşme yapmaya özellikle hevesliydi. Çek sanayi kuruluşlarının önemli olması, Çeklerin Nazi ırkçı doktrininin etkilerini daha az hissetmelerini sağlayan olumlu bir etkendi. Almanlar, Çeklerin ürettiği mallara ihtiyaç duyarken, Slavlarla iş yaptıklarını unutabiliyorlardı.[18]

Almanlar için çalışmak, iş dünyasında hayatta kalmanın ötesinde ve üzerinde faydalar sağlıyordu. Örneğin, savaştan sonra, Hollanda merkezi sözleşmeler dairesinin başkanı olan Richard Fiebig şu itirafta bulunuyordu:

> Savaş sırasında sıfır maliyetle kendi endüstrinizi modernize etme, firmalarınızı genişletme, modern teknik yenilikler kazanma, kendi fikirlerinizi geliştirip hayata geçirme, insanlara iş temin etme ve en azından vergiler yoluyla görevlerini yerine getirmesi için, ulusal bütçeye katkı sağlayan makul kazançlar elde etme şansı vardı.[19]

Direniş açısından, ülkelerinde düşman için mal üreten bu kadar çok fabrikanın varlığı sabotaj fırsatı yaratıyordu. Daha sonra görüleceği üzere, bazı işverenler direnişin kendi fabrikalarını sabote etmelerine hazırken, bazıları fabrikalarının tahribinin Almanların daha fazla işçiyi Reich'ta çalışmak üzere götürmesine bahane yaratıp olumsuz bir sonuç doğuracağını ileri sürerek buna karşı çıkıyordu.

Irksal işbirliği için açık kapılar da vardı. Nazi ideologlarının, Nordik Danlar ile Norveçliler, Hollandalılar ile Belçikalı Flamanlar gibi, ırksal bakımdan saf ya da değerli gördüğü kesimlere iyi davranılacaktı; ya da aslında onlar, Yeni Düzen'in gelecekteki ortakları olarak yetiştirileceklerdi. Ne var ki, doğuda durum bir hayli karmaşıktı. Naziler, Slavlara ve Yahudilere genel olarak düşman olmakla birlikte, Aryanların ve Slavların iç içe, birbirine karışmış bir halde yaşadığı ve nüfusun hatırı sayılır bir kısmının da Alman ataların soyundan geldiği Polonya ve Çekoslovakya'da, içinden çıkılması zor bir sorunla karşı karşıya kalmışlardı. Bu insanlar, Cermenleştirilmeyi gönüllü olarak kabul edebilir ve karşılığında, bu statünün getirdiği bütün

---

[18] R. Gildea, D. Luyten ve J. Fürst, "To Work or Not to Work?," R. Gildea, O. Wieviorka ve A. Warring (der.), *Surviving Hitler and Mussolini*, 42-87; C. Bryant, *Prague in Black*, 85; Gildea, *Marianne in Chains*, 83-4; Rings, *Life with the Enemy*, 76-7; P. Giltner, "The Success of Collaboration: Denmark's Self-Assessment of its Economic Position after Five Years of Nazi Occupation," *Journal of Contemporary History*, 36:3 (2001), 485-506.

[19] G. Hirschfeld, *Nazi Rule and Dutch Collaboration*, 191.

ekonomik ve sosyal avantajlardan yararlanabilirlerdi. Bunun tek kötü yanı, Cermenleşmiş erkeklerin Wehrmacht'ta askerlik yapma yükümlülüğü altına girecek olmasıydı.

Protectorate'te, Südetli Alman lider Karl Frank, Mart 1939'da "Bir Alman vatandaşı Alman milletine bağlılığını açıkça beyan eden kişi olmakla birlikte, bu, inanç, dil, eğitim, kültür gibi belli olgularla da teyit edilmelidir" diye ilan etmişti. Aralık 1941'de, daha iyi iş imkânları ve daha iyi karneler elde etme ihtimali, 80.000 Çek'in kendilerini gönüllü olarak Alman ilan etmesine yol açmıştı. Bu, bölgedeki Slav ve Alman kökenli unsurlar arasındaki, oldukça uzun sürecek gerilimleri ve sıkıntıları körükleyecekti. Çek direnişi, insanların bu tavrı karşısında şaşkınlığa düşmüştü ve şu keskin uyarıyı yayımlama gereği duymuştu: "Almanlar, hiçbir alakalarının olmadığı yerlerde Alman okulları açıyor. Kadınlar, bu iş sizde. Çocuklarınızın Çek olarak mı yoksa Cermenleşmiş olarak mı; yurtsever olarak mı yoksa hain olarak mı yetişmesi sizin elinizde." Bu uyarıya kulak asan olmamış ve Cermenleşmeyi seçenlerin sayısı savaş boyunca artış göstermişti. Savaştan sonra, yirmi beş Çek'ten birinin savaş sırasında bir şekilde Alman olarak kaydedildiği tahmin edilmektedir.[20]

Alman atadan gelme, hatırı sayılır bir Polonya nüfusu da vardı. Polonyalılar, komşularından bazılarının aniden, "Alman kanı taşıdıklarını" söylemeye başlaması ve Polonyalı değil de *Volksdeutsche* olduklarının ortaya çıkması karşısında dehşete düşüyordu; hatta bazıları SS'e bile katılmıştı. Alman vatandaşlığına geçmenin, teşvik edilmekle birlikte, tamamen gönüllülük esasına dayandığı Protectorate'in aksine, eski Polonya cumhuriyetinin ilhak edilmiş bölgelerinde, Alman yetkililer Mart 1941'den itibaren sistematik olarak nüfusu ırkına göre sınıflandırmaya başlamıştı. *Volksliste* 2,2 milyon Polonyalıyı dört kategoriden birine yerleştirmişti. İlk iki kategori, Wehrmacht'a hemen dahil edilecek kadar Alman kabul ediliyordu. Üçüncü kategori, "Polonya milliyetli kişilerle ilişkiler geliştirmiş" olan "Alman kökenli kişiler"i kapsıyordu; bunlara Alman vatandaşlığı ancak koşullu olarak veriliyordu. 1941 sonlarında, bu kategoriden erkekler Wehrmacht'a dahil edilmiş ve çoğu zaman gönülsüz olarak askere alınmıştı. Savaşın ilerleyen aşamalarında, Polonya direnişi bu olguyu kabullenmiş ve askerleri silahlarıyla birlikte kaçıp direnişe katılmaya teşvik eden Fransız direnişi gibi, bu insanların askerden kaçmalarına yardımcı olmuştu. Son kategori ise, Polonyalı oldukları konusunda ısrar eden Alman kökenli kişileri kapsıyordu ve Almanlar onlara dönek muamelesi yapıyordu.[21]

Hem Danimarka'da hem de Protectorate rejiminde, Almanlarla politik uzlaşma tercih edilmişti. Danimarka hükümeti Almanların gönlünü almak için

[20] Mazower, *Hitler's Empire*, 188; C. Bryant, "Either German or Czech: Fixing Nationality in Bohemia and Moravia, 1939-1946," *Slavic Review*, 61:4 (2002), 683-706.

[21] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 103-4.

her yola başvurmuş ve eksiksiz bir Alman işgalinin savuşturulması için bir dizi yasa yürürlüğe konmuştu. Temmuz 1940'ta, Danimarka parlamentosu, "Danimarka'nın yabancı ülkelerle ilişkilerine zarar verebilecek" her türden materyalin basılmasını ve yayımlanmasını yasaklayan bir yasa kabul etmişti. 1941 yılının ilk yarısında çıkarılan bir dizi yasayla, sabotaj ve direnişe yardım, ölümle cezalandırılabilecek bir suç haline getirilmişti.[22] Protectorate rejiminde, Çek hükümeti, yavaş yavaş tam bir işbirliğine yaklaşan tavizler vermeye mecbur kalmıştı. Örneğin, 1940 baharında Hácha, bir önceki yıl patlak veren bir direnişten bu yana Alman toplama kampında tutulan öğrencilerin infazını durdurma karşılığında, Hitler'e bağlılık yemini imzalamıştı. Hácha sonraları daha da ileri giderek, önde gelen ve aktif işbirlikçileri hükümetine dahil etmişti. İçlerinde en ileri gideni de eğitim sisteminin nazileştirilmesine gönüllü olarak destek veren, Eğitim Bakanı Emanuel Moravec olmuştu.[23] Almanlar bu hükümetlerin davranış tarzını, birlikte çalışmanın modeli olarak görüyordu.

Hollanda'da 1940 yılında yapılan, işbirlikçi bir hükümet kurma çalışmaları, halkın politik bağımsızlık talepleri ve krala sadakatin halen sürüyor olması üzerine sekteye uğramıştı. Bununla birlikte, doğrudan işbirliği söz konusu olmasa bile, yüksek politik uzlaşı içinde birlikte çalışmayı savunanlar vardı. Örneğin, Hollanda Başbakanı Dirk Jan de Greer, Almanya'nın aslında savaşı kazandığı sonucuna varıp, Hollanda'ya dönmeden önce, sürgünde Kraliçe Wilhelmina'ya eşlik etmişti.[24] Ülkesine dönen Greer, "Savaşta Sentez" adıyla, Almanları destekleyen ve Hollandalıları işbirliği yapmaya çağıran bir bildiri yayımlamıştı.[25] Benzer bir işbirliği, işbirliğini değilse de, en azından Almanlarla uyum içinde çalışmayı savunan bir bildiri kaleme almış olan, eski başbakanlardan Dr. Hendrik Colijn tarafından savunulmuştu: "Onu kopya etmek zorunda olduğumuz anlamına gelse de, politik, ekonomik ve sosyal meselelerde, Almanların eğitmenliğini kabul etmek zorunda kalacağız."[26] Almanların cevabı, başka faktörlerin devreye girmesiyle gecikmişti: Bunlar, Protectorate'teki benzer gelişmelerin yansıması olarak, Hollanda'da bir kitle hareketinin ortaya çıkması ve Norveç ile Vichy Fransa'sında "ulusal devrim" girişimleriydi.

Tümden yenilginin getirdiği yıkım, işgal altındaki ülkeleri liberal demokrasinin geçerliliğini sorgulamaya zorlamıştı. Avrupa'nın tamamında,

---

22 Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 58, 62.

23 Bryant, *Prague in Black*, 87.

24 Greer, diplomatik bir görevle Britanya'dan East Indies'e (günümüz Endonezya'sı) gönderilmiş; ama önceden belirlenmiş bir uğrak yeri olan Lizbon limanında kaçmış ve Almanlar onu Berlin yoluyla ülkesine geri getirmişti.

25 W. B. Maass, *The Netherlands at War*, 89.

26 Hirschfeld, *Nazi Rule*, 60-61; G. Hirschfeld, "Collaboration and Attentisme in the Netherlands 1940-41," *Journal of Contemporary History*, 16:3 (1981), 467-86.

İki savaş arası dönem hükümetleri genellikle kısa ömürlü ve zayıftı; politik partilerin aşırı fazlalığı, hükümet etmekten çok hükümet kurmaya odaklanmayı beraberinde getirmişti. Bu zayıf rejimlerin 1930'ların Büyük Buhranı ile başa çıkmakta yetersiz kalması sonucunda, politik sağ ve sol, liberal demokrasi yandaşları pahasına güçlenmişti. Bütün bunlara bir de zayıf hükümetlerin savaşı önleme konusundaki başarısızlığı ve sonra da, silahlı saldırı karşısında ülkelerini korumakta bariz bir biçimde yetersizliği eklenmişti. Son olarak da hükümetlerin birçoğu şimdi, ülkelerinde doldurulmayı bekleyen bir boşluk bırakarak, sürgüne gitmişti.

Hácha, 21 Mart 1939'da Çek parlamentosunu feshederek ve bütün politik partileri kapatarak yolu açmıştı. Kapatılan partilerin yerine, 50 üyeli bir komite tarafından yönetilecek, Milli Dayanışma –*Národní Souručenství*– adlı bir kitle hareketi kurulmasını önermişti. Komitenin ilk hazırlık toplantısında Hácha şunları söylüyordu:

> Önünüzde tek amacınız, yalnızca tek amacınız olmalı. Bugüne kadar birbiriyle savaşan gruplara ve çatışan eğilimlere bölünmüş Çek halkına ebediyen, tarihsel bir misyonu olan ve tek başına var olma hakkına sahip, birleşmiş bir millet olarak kalacağını kanıtlamalısınız.[27]

Doğum oranını artırmak, tarımı korumak, liberalizmi kısıtlamak, sosyalizm ile komünizmi yasaklamak ve Yahudileri kamu hayatından dışlamak gibi hususlardan dem vuran bu misyon bizatihi muğlaktı. Yahudiler hariç bütün yetişkin erkekler üye olabiliyordu. Milli Dayanışma son derece popüler olmuş ve Mayıs 1939'da erkek nüfusun yüzde 98'i harekete katılmıştı; aralık ayına gelindiğinde, yaklaşık 9.000 yerel parti ve 80.000'in üzerinde parti yetkilisinden oluşuyordu.[28] Ne var ki, Milli Dayanışma'nın anlamı kesinlikle açık değildi. Prag'daki Amerikan ateşesi, hareketin "Çek halkı tarafından, sayısal güçlerini ve Alman hâkimiyeti karşısında coşkularını göstermek için bir fırsat olarak" yorumlandığını yazıyordu.[29] Ama bu neyin coşkusuydu? Görünen o ki, Hácha bu hareketi, hükümetinin otoritesini desteklemenin bir aracı ve Almanları Çeklerin onların yanında olduğu konusunda ikna etmenin bir yolu olarak görüyordu. Gerçekten de hareketin başkanı, Fransa'nın düşmesinden kısa bir süre sonra Prag'da yapılan bir parti mitinginde şunları söylüyordu: "Millet, Reich'ın bir parçası olduğunu gördü; Reich'ın ayrılmaz bir unsuru olmak ve [bu amaç için] sonuna kadar çalışmak istiyor."[30]

---

[27] Grant Duff, *A German Protectorate*, 173.

[28] Rhode, "The Protectorate of Bohemia and Moravia"; Grant Duff, *A German Protectorate*, 176; Rings, *Life with the Enemy*, 109-10.

[29] Linnell'den mektup, 11 Mayıs 1939, akt. Kennan, *From Prague after Munich*, 157.

[30] Bryant, *Prague in Black*, 86.

Demek oluyor ki, Milli Dayanışma bir işbirlikçi hükümetti. Ama aynı zamanda, Alman Protector von Neurath'ın otoritesini sekteye uğratacak bir milli hareket olarak görülebileceğini iddia etmek de mümkündür. Hiç kuşkusuz, Almanlar hareketin potansiyel tehlikesinin farkındaydı. Tepkileri, Hácha'ya, merkez komiteye aleni olarak yedi tane faşisti sokmayı dayatmak olmuştu; ama bu durumda bile, Karl Frank Milli Dayanışma'ya dair kuşku duymaya devam ediyor ve "Çeklerin sıkı bir birlik oluşturdukları" kaygısı taşıyordu. 1942 baharında, von Neurath yerine Protector olarak atanan Reinhard Heydrich, komitenin dağılması emrini vermişti. Hareket varlığını sürdürmüştü; ancak ivmesini yitirmiş ve dişe dokunur bir başarı elde edememişti.[31]

Yenilgi ve işgal, ileri gelen Hollandalıların, dinsel farklılıklara göre şekillenen ve 12 hükümet krizine yol açmış olan, savaş öncesi yılların zayıf politik sisteminin yerine konabilecek en iyi sistemin ne olduğunu düşünmeye sevk etmişti. Tercih edilen çözüm, kendi içinde tutarlı olmaktan uzak, birkaç bellibaşlı öncüle dayanan, geniş tabanlı bir politik hareketin, *Nederlandse Unie*'nin yaratılması olmuştu.[32] Colijn ilk tartışmalarda yer almıştı; ama parti fiilen, Katolik partiden Profesör Jan de Quay, Kraliçe'nin Temsilcisi Johannes Linthorst Homan ve Rotterdam Polis Şefi Dr. L. Einthoven tarafından kurulmuştu. Temmuz 1940'ta yayımlanan kuruluş bildirgesi, örgütlenmenin amacının "bütün yurtseverleri... işgalci güce karşı sadık bir tutum etrafında birleştirmek" olduğu yönünde bir ibare barındırıyordu; ama aynı zamanda, Hollanda'nın milli bağımsızlığı da savunulacaktı. Bu yeni parti, savaş öncesi yılların politik bölünmüşlüğünün üstesinden gelecek ve işbirlikçi bir yapı yoluyla ekonomik gücü temin edecekti. Hollanda halkı yeni harekete akın etmiş ve ilk iki haftada 250.000 üye kaydedilmişti. Şubat 1941'de, *Nederlandse Unie*'nin üye sayısı 800.000'e erişirken, NSB'nin üye sayısı ancak 100.000'di. Yeni bir haftalık dergi *De Unie*, Alman işgali altındaki Hollanda halkının karşı karşıya kaldığı bütün meseleleri tartışmaya açmıştı.[33]

Nederlandse Unie'nin gördüğü yoğun ilgi, Almanların ricasıyla, sevilen kraliyet ailesi House of Orange'a ilişkin göndermeleri kaldırmış olsa da onun milli bir hareket olduğunu akla getiriyor. Bu hareket aynı zamanda, NSB'nin yönetimi ele alma tehlikesi karşısında sağlam bir engel olarak da görülüyordu. Öte yandan, Seyss-Inquart harekete farklı bir gözle bakıyordu. NSB'nin, Hollanda halkına bir şey dayatamayacak kadar küçük olduğunu kabul eden Seyss-Inquart, *Nederlandse Unie*'nin kurulmasına, "nüfusun geniş

---

[31] Mastny, *The Czechs under Nazi Rule*, 62-3; Rhode, "The Protectorate of Bohemia and Moravia."

[32] Hirschfeld, *Nazi Rule*, 61-3.

[33] Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 133-4; Hirschfeld, *Nazi Rule*, 71-2; M. L. Smith, "Neither Resistance nor Collaboration: Historians and the Problem of the *Nederlandse Unie*," *History*, 72: 235 (1987), 251-78.

bir kesimini, uyarılmış bir özgür irade yoluyla 'politik işbirliği' için seferber edebilecek bir kenetlenme ve canlanma hareketi" olarak sıcak bakıyordu. Ne var ki, milliyetçilik ile işbirliğinin bir arada yürümesinin imkânsızlığı, hareketin düşüşe geçmesine yol açmıştı. *Nederlandse Unie*'nin liderleri, Yahudilerin tam üyeliğini yasaklamak ve üyeleri direniş faaliyetlerine katılmamaları yönünde uyarmak gibi, işbirliği açısından bazı tavizler vermeye gayret etmişti; ne var ki, Almanların Sovyetler Birliği'ni işgali çöküşü beraberinde getirmişti. *Nederlandse Unie*, Almanların, Bolşevizme karşı haçlı seferini desteklediğini ilan etmesi yönündeki ricasını, Hollanda ile Sovyetler Birliği'nin müttefik olduğu gerekçesiyle, geri çevirmişti. Bunun üzerine Almanlar önce *De Unie*'yi altı hafta kapatmış ve sonra da ağır bir sansür uygulanarak yayımlanmasına izin vermişti. İşbirliğinin aşırı yüksek bir bedele mal olacağının anlaşılması üzerine, parti liderliği, partinin Almanlarla daha fazla işbirliği içine sürüklenmesindense lağvedilmesini tercih etmişti. 1941 yılının sonunda, NSB, Hollanda'da faaliyetine izin verilen tek politik partiydi. *Nederlandse Unie*'nin en aktif üyelerinden birçoğu, Hollanda direniş hareketinin başı çeken üyeleri haline gelecekti.[34]

*

Norveç'te, Vidkun Quisling'in şahsında, Almanlarla sıkı bir birliktelik içinde çalışmaya hazır, gönüllü ve aktif bir işbirlikçi vardı. Reichskommissar Josef Terboven, Alman işgalinin gerçekleştiği gün hükümeti devirme yönündeki başarısız girişiminin ardından, onu kızağa çekmişti. Ne var ki, aynı zamanda Terboven, kendi *Nasjonal Samling* Partisi dışında bütün politik partilerin yasaklanması konusunda Quisling'e olan desteğini de dile getirmişti. Quisling, kendi adına, hırslarını olduğu gibi muhafaza ediyordu ve 26 Eylül 1940'ta yaptığı bir konuşmada, NS'nin programını şöyle açıklıyordu: "Bizim ideallerimiz, Norveç devleti ve toplumunun yeniden inşası için yeni bir temel olacak ideallerdir ve bu, Norveç hayat tarzına uygun, yeni bir düzen demektir." Quisling'in ilk başlarda, eğitim, tarım ve hukuktan başlayarak, bütün endüstri dallarını ve meslekleri tek bir örgütün şemsiyesi altında toplamaya yönelik çabaları, Aralık 1940'ta, Yüksek Mahkeme üyelerinin çekilmesiyle zirve yapan bir direnişle karşılaşacaktı. Bu, Quisling'i ve NS'yi aşırı güçlü kılma konusunda dikkatli olması yönünde Terboven'e bir uyarı olmuştu.[35] Şubat 1942'de, süregiden savaşın değişen koşullarında, Terboven Quisling'i hükümetin başına geçirmiş ve ona, Norveç halkına milli devrim kavramını dayatma özgürlüğü tanımıştı. Halkın daha sonra anlatacağımız tepkisi, olağanüstü bir sivil direniş gösterisi olarak tezahür edecekti.

---

[34] Hirschfeld, "Collaboration and Attentisme in the Netherlands"; Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 136; Hirschfeld, *Nazi Rule*, 79-81.

[35] Hayes, *Quisling*, 267-74.

Quisling devrimi dayatmaya girişmeden önce, hayati öneme sahip bir karar yürürlüğe girmişti: Kamusal hayata katılabilmek için, NS'e üyelik zorunlu hale gelmişti. Bunun sonucunda, 1942 yılında, üye sayısını üçe katlayarak, 100.000 civarı üyesiyle NS zirve yapmıştı. İşlerini koruyabilmek için insanların NS'e üyeliği zorunlu olduğundan, üyelikteki bu olağanüstü artışın, işgalci Almanlarla işbirliğini onaylama, Quisling'in programını destekleme anlamına mı geldiği; yoksa geçim derdini çözmek için pragmatik bir hamle mi olduğu açık değildi. Örneğin, Güney Norveç'in kilit öneme sahip bir istihbarat grubunun telsiz operatörü olan Gunvald Tomstad, NS'e gerçek işini perdelemek için katılmıştı. Annesine de şöyle demişti: "Hakkımda duydukların ne kadar kötü olursa olsun, yaptıklarımın ne kadar aşağılık şeyler olduğunu düşünürsen düşün, sen, bir tek sen, ülkeme hizmet ettiğimi bilmelisin. Yaptığım adi şeyleri yapıyorum ve adi oluyorum; çünkü birileri özgürlüğün bedelini ödemeli."[36]

Avrupa'nın yenilgiye uğramış halkları içinde, karşılık verme konusunda en fazla seçeneğe Fransızlar sahipti. İlk direnişçilerden Philippe de Vomécourt, ateşkes kararının ilanına arkadaşlarının tepkisini şöyle anlatıyordu:

> O vakit odada bir düzine, belki de daha fazla kişi vardı ve onların dile getirdikleri tepkiler, Fransa'nın bugüne kadar bile süren bölünmüşlüğünü yansıtıyordu. O zaman Pétain'i desteleyen birçok Fransız daha sonra fikrini değiştirse bile, bu her şeyin başlangıcıydı. Odada bulunan insanların bazıları için, Pétain'in onlara barışı getirmesi yeterliydi.
>
> Pétain'in ilk mesajını duyduğumuz o gün evimde olanlardan birkaçı da dahil, Fransa'nın istilacılara boyun eğmesini kabul edemeyecek başka Fransızlar da vardı. Her ne kadar o an tepkileri tamamen içgüdüsel ve henüz herhangi bir tutarlı eylem planına çevrilmekten uzak olsa da onlar Fransa'nın yeniden doğuşunun ancak Almanlara direnerek yaratılabileceğine inanıyorlardı.[37]

De Gaulle, bu ikinci gruptakilerin lideri olacaktı; ama o sırada, Fransız kamuoyu tarafından büyük ölçüde bilinmiyordu.

Doğrusu, daha ilk günden direnişten yana tercihini yapmış olanların yüzleşmesi gereken temel meselelerden biri, Verdun fatihi Pétain etrafında örülmekte olan kişilik putlaştırmasının üstesinden gelmekti:

> Pétain'in etkisi Direnişe muazzam zarar veriyordu. Onun, savaş esirlerinin aileleri üzerinde güçlü bir hâkimiyeti vardı. Sorun, yenilgi acısının insanları durumu değiştirmek için daha aktif olmaya değil, Pétain'e daha da itaat etmeye sevk ediyor olmasıydı. İnsanlar ayrıca Pétain'in ikili oynadığını ve Almanları yenmek için hazır beklediğini düşünüyordu.[38]

---

[36] R. Hewins, *Quisling*, 206; Hoidal, *Quisling*, 472; P. Hansson, *The Greatest Gamble*, 50.

[37] P. de Vomécourt, *Who Lived to See the Day*, 23.

[38] Le Cure Alvitre akt. H. Kedward, *Resistance in Vichy France*, 256.

Pétain'in resimleri her yerdeydi: İşgal Edilmemiş Bölgedeki postaneler iki haftada bir milyon adet satmıştı ve *Marseillaise*'in yerini *Maréchal, nous voilà*! adıyla yeni bir milli marş almıştı.[39] Pétain "bir put, bir çıkış yolu, yenilgi için bir bahane" haline gelmişti.[40] O kadar başarılı bir şekilde putlaştırılmıştı ki, Henri Frenay gibi ilk direnişçiler bile, halkın Pétain'e olan sadakatini sarsmanın zor olduğunu düşünüyordu. Dahası, Vichy'in politikaları tartışmalı hale gelirken ve direnişin canlanmasına zemin hazırlarken bile, birçok insan o zaman ve aslında savaştan sonra da saygı duymaya devam ettikleri Pétain ile özellikle suçladıkları Darlan ve Laval gibi onun altında çalışanlar arasında bir ayrıma gitmeyi sürdürecekti.

Vichy rejiminin yaptığı ilk icraatlardan biri, 97 üye dışında diğer bütün vekillerin ortak kararıyla, Fransız Üçüncü Cumhuriyetini Temmuz 1940'da sonlandırmak olmuştu.[41] 1870-71 yılındaki, Almanlar karşısında uğranılan mağlubiyet sonrasında doğan Üçüncü Cumhuriyet, var olduğu süre boyunca, istikrarsız hükümetlerden ve skandallardan yakasını kurtaramamış ve son bulması da kimseyi yasa boğmamıştı. Vichy rejimi, kırkın üzerinde devlet tarafından Fransız hükümeti olarak kabul edilmiş ve ABD de dahil, bunlardan altısı Vichy'ye elçi tayin etmişti.[42]

Vichy, Pétain'in "koynunda beslediği yılan" olarak nitelendirdiği de Gaulle tehlikesini bertaraf etmek için hemen kolları sıvamıştı.[43] Fransızları kendisiyle birlikte hareket etmeye çağırdığı, 18 Haziran 1940 tarihli konuşmasının hemen ertesi günü, de Gaulle'e Fransa'ya dönme emri verilmişti. İlerleyen haftalarda, de Gaulle'ün geçici general rütbesi geri alınmış, sonra disiplinsizlik gerekçesiyle zorunlu olarak emekliye ayrılmış ve son olarak da 28 Haziranda, halkı isyana kışkırtma suçuyla mahkeme karşısına çıkmak üzere beş gün içinde Toulouse'daki bir hapishanede hazır bulunması gerektiğini bildiren bir tebligat gönderilmişti. De Gaulle gelmeyince, 4 Temmuzda askeri mahkeme toplanmış ve gıyabında onu suçlu bularak, dört yıl hapis ve 100 frank para cezasına çarptırmıştı. Yönetim cezanın çok hafif olduğunu düşününce, Clermont-Ferrand'da yeni bir mahkeme toplanmış ve bu mahkeme 2 Ağustosta, de Gaulle'ü askerden kaçma ve yabancı bir güce hizmet etme suçlarından ölüme mahkûm etmişti. Pétain cezayı onamış; ama ölüm cezasının uygulanmayacağını da taahhüt etmişti.[44]

Yenilgiden ötürü suçlamak için bir günah keçisi bulma yönünde yaygın bir istek vardı: "Sıradan askerler komutanlarını, Genelkurmay kadroları po-

---

39 Boyd, *Voices from the Dark Years*, 44.
40 Rémy, *The Silent Company*, 336.
41 O. Wieviorka, *The French Resistance*, 332.
42 R. Vinen, *The Unfree French*, 51.
43 R. Murphy, *Diplomat among Warriors*, 82.
44 J. Lacouture, *De Gaulle*, 243-4.

litikacıları, sağcı politikacılar solcuları, solcular sağcıları, Pétain hükümeti Halk Cephesini, onlar da orduyu, çoğu insan komünistleri, komünistler de ülkedeki faşistleri, faşistler ise Yahudileri suçluyordu."[45] 30 Temmuz 1940'ta, Pétain yüksek mahkemeyi, "1939 öncesinde barış durumundan savaş durumuna geçişe ve o tarihten sonra da, yaratılan durumun sonuçlarının daha da kötüleşmesine katkıda bulunan faaliyetler yoluyla görevlerini kötüye kullanan eski bakanların ya da yardımcılarının olup olmadığını soruşturmak" üzere yetkilendirmişti. Soruşturulacak dönem, 1936'da Halk Cephesi hükümetinin başlangıcından, 1940'taki ateşkese kadar geçen süreyi kapsıyordu. Sanıklar arasında Léon Blum, Edouard Daladier, eski genelkurmay başkanı General Maurice Gamelin ve eski havacılık bakanı Guy La Chambre da vardı. Riom'daki mahkemenin açılış oturumu Şubat 1942'ye kadar ertelenmiş ve bir ay sonra da Pétain'in savaş bakanı olarak görev yaptığı döneme ilişkin utanç verici kanıtlar ortaya çıkmaya başladığından, askıya alınmıştı. Mahkeme, Şubat 1943'te resmen lağvedilecekti.[46]

Fransız yaşamının çarpıcı bir özelliği, Katolik Kilisesinin önde gelen unsurları ile genelde saldırgan bir biçimde seküler olan Üçüncü Cumhuriyetin yıldızlarının hiçbir zaman barışmamasıydı. Ateşkesten sonra, Toulouse Başpiskoposu Jules-Géraud Saliège bir ayinde şöyle bir vaaz vermişti:

> Yeterince acı çekmedik mi? Yeterince dua etmedik mi? Fransız maneviyatının modern fikirlerin her türlü sapkınlığına maruz kaldığı, Fransız ahlakının çöktüğü, anarşinin garip bir biçimde geliştiği, altmış yıllık milli küfür yıllarından yeterince pişmanlık duymadık mı?[47]

Vichy'nin çözümü, bir Milli Devrim gerçekleştirmek olacaktı: "Bir şekilde, Batı Avrupa'nın işgale uğramış milletleri arasında istisnai bir konumda olan Fransa, işgal yıllarında salt durumu idare etmenin ötesine geçerek, kurumlarında ve değerlerinde ülke içi bir devrim gerçekleştirmiştir."[48] Bu, her bakımdan yenilgiye, Üçüncü Cumhuriyet hükümetlerinin zayıflığına, örgütlü emek gücünün yükselişine, göçün artması ile sığınmacıların gelişine, Üçüncü Cumhuriyetin din adamlarına karşı tutumuna ve genel olarak modern dünyaya karşı bir tepkiydi. Bu her şeyden önce, saatleri, mutlu bir dünya olarak algıladıkları zamana geri döndürme çabasıydı: "*Liberté, Egalité, Fraternité*!" [Eşitlik, Özgürlük, Kardeşlik] sloganın yerini "*Travail, Famille, Patrie*!" [İş, Aile, Vatan] sloganı almıştı. Dikkate değer biçimde kısa bir zaman diliminde, Masonlar ve Yahudiler kamu kurumlarından dışlanmış; sendikalar ve işveren dernekleri yasaklanmıştı. Sonuç, 2.000'in üzerinde kamu çalışanının

---

45 Kedward, *Resistance in Vichy France*, 11.

46 Jackson, *France*, 185.

47 *A.g.e.*, 233.

48 R. Paxton, *Vichy France*, 20.

işini kaybetmesi ve 3.000 Fransız Yahudisinin zorla işinden el çektirilmesi olmuştu.[49] Katolik Kilisesini devlet okullarından dışlayan, din karşıtı yasalar yürürlükten kaldırılmış ve öğretmenler dinsel eğitim vermek zorunda bırakılmıştı. Gelecek kuşağı eğitenler olarak öğretmenlerin Milli Devrim'e karşı tutumu da yakından denetleniyordu.[50] Vichy'nin yabancı düşmanı tutumu, Temmuz 1940'ta göreve başlayan ve akabinde, birçoğu Yahudi olan, 150.000'in üzerinde, yabancı ülkelerde doğmuş Fransız yurttaşını Fransız vatandaşlığından ve dolayısıyla korumasından çıkaran, Vatandaşlıktan Çıkarma Komisyonunun faaliyetleriyle ayyuka çıkmıştı. Vichy ayrıca Ekim 1940'ta, Almanlar tarafından istenmeyen Yahudilere karşı ilk yönetmeliği de hayata geçirmişti.[51]

Vichy rejimi, lağvettiği yapıların yerine geçecek ve devrim hakkında propaganda yürütecek bir dizi örgüt kurmuştu. Sendikalar ve işveren derneklerı yerine, endüstri veya meslek dalları esasına dayanan bir korporatif yapı inşa edilmişti.[52] Sayısı çok azaltılan Ateşkes Ordusu için askere alınamayan ama bir biçimde meşgul edilmesi gereken, 20 yaşındaki 70.000 genci örgütlemek üzere *Chantiers de Jeunesse* yaratılmıştı. Bu gençlerin temel görevleri, yol inşa etmek ve ağaç dikmekti; rolleri de ekonomik olarak Fransa'ya yardımcı olmaktı. Ne var ki, savaş ilerledikçe, *Chantiers* örgütlerinin varlığı, Almanların Fransız işgücü taleplerini karşılamak açısından Vichy rejiminin işini kolaylaştıracak ve bu da muhalefeti körükleyecekti.[53] Çeşitli gazi derneklerini bir araya toplayarak *Légion Française des Combattants* adında, yeni ve son derece tartışmalı bir örgütlenmeye gidilmişti. Hükümet bu örgütün Milli Devrim davasını savunmakta ve ona karşı her türlü direnişe karşı çıkmakta yardımcı olacağını umut etmişti. Gücünün zirvesindeyken, Legion yalnızca İşgal Edilmemiş Bölgeden 1,5 milyon gaziyi üye yapmıştı; ancak bu rakam, çoğunluğun 1939-40'tan kalanlar değil, I. Dünya Savaşı gazisi olduğu gerçeğini gizliyordu. Legion, Vichy rejiminin çok tartışmalı yönleri olan, Almanlarla işbirliği ve özellikle de direnişe karşı faaliyetlere bulaşmaya başlamıştı. *Service d'Ordre Légionnaire* (SOL) Legion'dan evrilmişti ve temel amacı, işbirliğine zarar veren direnişe ve diğer faaliyetlere karşı çıkmaktı; SOL'dan, direnişin karşılaştığı en büyük tehlike olduğu söylenen *Milice* doğmuştu.[54]

---

[49] Boyd, *Voices from the Dark Years*, 68; Rings, *Life with the Enemy*, 45.

[50] M. Dank, *The French against the French*, 89; R. Austin, "Political Surveillance and Ideological Control," H. Kedward ve R. Austin (der.), *Vichy France and the Resistance*, 13-35.

[51] Boyd, *Voices from the Dark Years*, 91.

[52] Paxton, *Vichy France*, 210-11.

[53] Boyd, *Voices from the Dark Years*, 36-8; Paxton, *Vichy France*, 164; J. Sweets, *Choices in Vichy France*, 61.

[54] Sweets, *Choices in Vichy France*, 64-73.

Milli Devrim, tasarım ve uygulama olarak Fransızdı. Hiçbir biçimde Almanlar tarafından dayatılmış bir şey olmadığı gibi, en tartışmalı veçhelerinden biri olan anti-semitik yasalar da Almanlar tarafından talep edilmemişti. Ama Vichy'deki rejim, Almanya'nın Avrupa üzerindeki hâkimiyetini tanıyordu ve ateşkes anlaşması yapan tek Avrupalı güç olarak, Almanya ile bir anlayış birliğine varmayı ve yeni Avrupa içinde Fransızların pozisyonunu garanti altına almayı arzu ediyordu. Ne var ki, kaydedildiği üzere, "sorun işbirliği yapıp yapmamak değil, ne doğrultuda ve ne boyutta yapılması gerektiğiydi ve 1940'taki temel sorun, Fransız halkını buna ikna etmek değil, Alman hükümetini bunu kabul etmesi için ikna etmek"ti.[55] Hitler'in, "ne savaşın yürütülmesinde ne de Yeni Avrupa Düzeni'nin ele alınmasında" Fransızların tam bir ortak haline gelmesine izin vermek gibi bir niyeti yoktu.[56] Fransa, Almanya'nın Avrupa'da süregiden hâkimiyetinin önünde potansiyel bir tehdit olarak görülüyordu ve Hitler, Almanya ile Fransa'nın geçen yüzyılda tam üç kez birbiriyle savaşmış olduğunu aklından hiç çıkarmıyordu. Hitler'in Fransa'dan istediği şey, Britanya'ya karşı savaş için hazırlanırken Fransızların sessiz kalması ve ülkenin ekonomik olarak yağmalanmasına izin vermesiydi. İşgal Edilmeyen Bölgede yaygın bir direnişin gelişmesi, büyük oranda, Vichy rejiminin Almanların ülkeden taleplerini makul düzeye çekip çekemeyeceğine bağlıydı. İnsanların çoğu Pétain'i kurtarıcıları olarak gördüğü müddetçe, İşgal Edilmemiş Bölgede direnişin gelişmesi yavaşlayacaktı.

*

Avrupa çapında en yaygın tutum, hiç kuşkusuz, *attentisme*, yani bekle ve gördü. Şöyle bir genel duygu hâkimdi: "Soruna nasıl bakarsanız bakın, maç oynanmış ve kaybedilmişti. Kalıcı olarak mağlup olduğumuzu kabul etmeden, bir köşeye çekilmek ve iyi günlerin gelmesini beklemek zorunluydu. İnatla, yenilgi gerçeğine karşı çıkmanın anlamı yoktu. Önemli olan şey, ne şekilde köşene çekileceğini ya da dünkü düşmanınla bir uzlaşmaya varmanın, korkaklık değil, kaçınılmaz olanı kabul etmek kadar, bilgelik olduğunu bilmekti."[57] Bu tutum kesinlikle anlaşılabilir bir şeydi; çünkü Alman ve İtalyan güçleri bütün kıtayı işgal etmişti ve kendini kurtaran Müttefik orduları hayli dağınık bir biçimde geri çekilmişti. Savaşın ve dolayısıyla işgalin uzun süreceği belliydi; bu yüzden, açık direniş anlamsız bir tepki olarak görülüyordu. Bununla birlikte, çeşitli saiklerle, başından beri işgale karşı duran insanlar vardı. Bu, Hollandalı bir direnişçi olan Erik Hazelhoff'un geniş anlamda ta-

[55] H. Kedward, *Occupied France*, 32; Paxton, *Vichy France*, 51.

[56] Sweets, *Choices in Vichy France*, 174.

[57] Akt. Kedward, *Resistance in Vichy France*, 16; André Gide akt. G. Hirschfeld, "Collaboration in Nazi-Occupied France," G. Hirschfeld ve P. Marsh (der.), *Collaboration in France*, 1-14.

nımladığı bir tepkiydi: "Her insanın hayatında, kendi kendine 'Yok artık, bu kadar da olmaz' dediği anlar vardır. Ve sonra o insan, bir şeyler yapar."[58] Ama önce insanların hem yalnız olmadıklarını hem de ne yapacaklarını bilmesi gerekiyordu ve her iki sorunu da çözmenin yolu, gizli basım yayın yöntemleri geliştirmekti.

[58] Hazelhoff, *Soldier of Orange*, Önsöz.

3

Gizli Basım Yayın

İşgal güçlerinin ilk yaptığı işlerden biri, haberleri ve kanaat iklimini kontrol altına almak için hem gazeteleri hem de süreli yayınları kontrol altına almaktı. Çoğu ülkede bu, gazeteleri izne bağlama ve içeriklerine ağır bir sansür uygulama biçimindeydi. Belçika'da *Le Soir* ve Fransa'da *Le Figaro* gibi, bazı savaş öncesi gazeteler, aynı gazetecilerin yazdığı makaleleri basarak, yayınlarını sürdürüyordu. Almanya'nın başka yerlerde, örneğin Belçika'da, eski bir Rexist [Kralcı] tarafından yönetilen *La Nation Belge* ya da Polonya'da *Nowy Kurjer Warszawski* gibi, yeni gazetelerin kurulmasına izin vermesi olasıydı. Gizli yayın, resmi basın organlarından verilen mesajlara karşı çıkmak için geliştirilmişti. Direniş, savaşın başından beri bu "fikir kavgası" içinde yer almıştı; ilk başlarda çok güç koşullarda çok az sayıda gizli gazeteyle başlayan faaliyetler büyümüş ve tartışmasız, savaş boyunca en önemli direniş örneklerinden biri haline gelmişti.

Gizli yayıncılık, Britanya'dan BBC'nin her ülkeye ulaşan yayınlarıyla tamamlanıyordu. Bu yayınların içeriğinin kontrolü, Foreign Office [Dışişleri], SOE [Özel Operasyonlar Dairesi], War Office [Savaş Bakanlığı], Admiralty [Donanma Komutanlığı] ve Air Ministry'den [Havacılık Bakanlığı] gelen temsilcilerin bulunduğu bir komiteyle birlikte çalışan Political Warfare Executive'e [PWE: Politik Savaş Yürütme Kurulu] verilmişti. Her bir ülke seksiyonundaki kıdemli personelin çoğunluğu Britanyalı olsa da sığınmacılar da fiilen yayın yapabiliyordu.[1] BBC'nin etkisi kesinlikle azımsanamazdı:

> BBC insanları bir araya getirdiği kadar, eyleme de esin kaynağı olmuştu. Direnişin güçlü bir vektörü ve çoğaltıcısı gibi hareket etmişti. Sırf direniş hakkında konuşmak suretiyle bile, BBC direnişe milli bir gerçeklik kazandırmış, ilk günlerde yanıltıcı olsa da bütünlüklü bir örgütlenme izlenimi vermişti.[2]

BBC'yi dinleyenlerin çoğu, işgalci güçlere karşı başka hiçbir karşı çıkış eyleminde yer almayan "masa başı direnişçileri" olarak adlandırılabilirdi. Yine

---

1 Michel, *The Shadow War*, 90-91.

2 P. Mangold, *Britain and the Defeated French*, 116.

de gelecekte olası bir eylem için zorunlu zihinsel yapıyı oluşturma açısından, insanların BBC'yi dinlemesi önemliydi: Doğrudan direniş içinde yer almasalar da direnişçileri destekleyebilirlerdi.[3]

Gizli yayıncılığın önemi, neredeyse işgalin başlamasının hemen ardından her ülkede ortaya çıkışından da belliydi. Protectorate örneğinde, ÚVOD direniş grubunun sözcüsü *V boj* gazetesi, henüz II. Dünya Savaşı patlak vermeden, 1939'da yayına başlamıştı. Her ne kadar gazeteyi çıkaranlar sık sık tutuklansa da, gazete savaş boyunca yayınını sürdürmüş ve Almanların Sovyetler Birliği'ni işgalinin ardından, komünist *Rude pravo*'yla birleşmişti.[4] Varşova'nın teslim oluşunun üzerinden daha iki hafta geçmemişti ki, 10 Ekim 1939'da, *Polska Żyje*'nin ilk sayısı çıkmış ve ardından 5 Kasımda, yeraltının bayraktarı *Biuletyn Informacyjny* yayına başlamıştı.[5] İlk kez I. Dünya Savaşında, Alman işgali altındaki Belçika'da yayınlanmış olan *La Libre Belgique*, Temmuz 1940'ta, Paul Stuye'nin editörlüğünde yeniden yayına başlamıştı.[6] Hollanda'da, önde gelen yeraltı yayını *Vrij Nederland*'ın ilk sayısı, Kraliçe Wilhelmina'nın doğum günü olan 31 Ağustos 1940'ta yayına başlamıştı.[7] Fransa'da en erken tarihli yeraltı yayını, Ekim 1940'ta Paris'te çıkan *Pantagruel* ile *Libre France*'tı ve o kasım ayında, daha sonra *La Voix du Nord* adını alacak olan *L'Homme libre* çıkacaktı.[8] 1941 güzünde, Yugoslavya'da iki direniş lideri, Çetnik [Četnici] Draža Mihailović ile Partizan Josip Tito, hareketlerine destek olması için, *Glas Ravne Gore* (Ravna Gora'nın Sesi) ile *Borba*'yı (Kavga) çıkarmaya başlamıştı.[9] Çapları direnişe imkân vermeyen Manş adaları bile, *Guernsey Active Secret Press* (GASP) ile *Guernsey Underground News Service* (GUNS) adında iki yayın çıkarmıştı.[10]

Direnişin yeraltı basınına verdiği önem, her bir ülkede çıkarılan çok sayıda yayından da anlaşılabilir. Örneğin, Polonya arşivlerinde, 1.200 ayrı başlık altında dergi ve gazete bulunabilir: Norveç'te 800'den fazla, Belçika'da 500, Hollanda'da 1.200, Danimarka'da 800 ve Fransa'da en az 1.000.[11] Bu yayınla-

---

3 Kedward, *Occupied France*, 54.

4 Bryant, *Prague in Black*, 39; J. Hronek, *Volcano under Hitler*, 110.

5 J. Garliński, "The Polish Underground State 1939-45," *Journal of Contemporary History*, 10 (1975), 219-59.

6 Michel, *The Shadow War*, 95.

7 Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 226.

8 Jackson, *France*, 403.

9 H. Stone, *Writing in the Shadow*, 63.

10 P. Sanders, "Radio Days," G. Carr vd (der.), *Protest, Defiance and Resistance in the Channel Islands*, 65-96.

11 Rings, *Life with the Enemy*, 168; Stone, *Writing in the Shadow*, 183-4. Örnekler şunlardır: Polonya: *Biuletyn Informacyjny*; *Wiadomości Polski*; *zołnierz Polski*; *Insurekcja*; Belçika: *La Libre Belgique*; *Liberté*; *Voix de la Belge*; Hollanda: *Vrij Nederland*; *Je maintiendrai*; *Het Parool*; *De Waarheid*; *Trouw*; Danimarka: *Frit Danmark*; *De Frie Danske*; *Information*; *Land og Folk*; Fransa: *Combat*; *Libéra-*

rın çoğu, Almanlar onları çıkaranları tutukladığından, kısa ömürlü olmuştu; ama bazıları, sayı başına 300.000 kopya çıkarıp kitlesel yayın organına dönüşerek, resmi yayın organlarıyla rekabet etmişti.[12]

Hatta ilk gizli gazeteler basılırken, birçok ülkede işgalcilere karşı nasıl davranılması gerektiği konusunda insanlara tavsiyelerde bulunan, özel olarak basılmış bildiriler ortaya çıkmıştı. Bunların en iyi bilinen örneği, 1940 yazında Fransız gazeteci Jean Texcier'in çıkardığı, *Conseils à l'occupé*'ydi [İşgal Altındakilere Tavsiyeler]. 33 başlık altında toplanan tavsiyelerin çoğu, Almanlara sıcak davranan küstah kuruluşlardan uzak durmak gibi, işgalcilerin varlığını görmezden gelmenin en iyi yolları benzeri konuları kapsıyordu. Öte yandan, resmi basın kuruluşlarına karşı takınılacak tavra da yer verilmişti: "14. Kendini Fransızca doğru bir şekilde ifade etmeyi öğrenmenin bir yolu olarak gazeteleri okumak kesinlikle tavsiye edilmez. Kaldı ki bugünlerde, Paris'in gündelik yayınları Fransızca bile düşünmüyor." *Conseils à l'occupé* şu tavsiyeyle son buluyordu:

> 33. Arkadaşlarınızı *Conseils à l'occupé*'yi almak için kitapçılara boşuna yollamayınız. Hiç kuşkusuz, sizde de yalnızca bir kopya var ve onu da kendinize saklamak istiyorsunuz. Tamam o zaman, siz de yeni kopyalar üretin ve sonra arkadaşlarınız da kendi kopyalarını üretsin. İşgal altındakiler için iyi bir meşgaledir bu.[13]

Norveç ve Danimarka'daki isimsiz yazarlar da kendi ülkelerine uygun vurgular yaparak, benzer tavsiyelerde bulunmuştu. *Ten Commandments for Norwegians* [Norveçliler İçin On Emir], "Kral Haakon'a itaat et, Hitler'den nefret et" tembihiyle başlıyordu. Bildiri insanlara, hainleri ve Quisling yandaşlarını ihbar etmeyi öneriyordu.[14] Söz konusu Emirler, Almanlara karşı alınacak tutumdan ziyade, ülkeyi ele geçirmeye kararlı Quisling ile onun NS Partisi üyelerine karşı nasıl davranılacağına yönelikti. *Ten Commandments from a Dane* [Bir Danimarkalıdan On Emir], görünüşte ılımlı Alman işgalinin, Danimarka'nın karşısına çıkardığı sorunları ele alıyordu. Almanlar, diğer bütün işgallere kıyasla, halim selim nüfusun Alman savaş makinesine hizmet eden endüstri kollarında çalışmaya devam edeceği öngörüsüyle, Danimarkalılara daha fazla özgürlük tanımıştı. O yüzden, emirlerin üçü işçilere yönelikti: "Almanlar için yaptığınız işi kötü yapın," "İşinizi ağırdan alın" ve "Almanlara faydalı olabilecek aletleri ve makineleri tahrip edin."[15]

---

tion; *Franc-Tireur*; *Résistance*; *Défense de la France*; *L'Humanité*; Norveç: *Norgesposten*; *Alt for Norge*; *For Friheiten*.

[12] Her bir ülkedeki bazı büyük yayınların listesi, ileriki sayfalarda, son not olarak verilecektir.

[13] H. Noguères vd, *Histoire de la Résistance en France*, I, 468.

[14] Mazower, *Hitler's Empire*, 475-6.

[15] J. Semelin, *Unarmed against Hitler*, 37.

O zamanlar, bu bildirileri gerçekte kaç kişinin gördüğünü bilmek imkânsızdı; ama onu yazıp basanlar için bunun önemli bir etkisi olmalıydı. İlk gizli gazetelerden *Résistance*'ı çıkarmış olan Musée de l'Homme direniş örgütlenmesine katılan Agnès Humbert, günlüğünde, eline geçen bir bildiriye karşı tepkisini şöyle dile getiriyordu:

> Karanlıkta parıldayan bir ışık... Artık kesinlikle yalnız olmadığımızı biliyoruz. Bizim gibi düşünen, acı çeken ve mücadele örgütleyen başka insanlar da var: Yakında, bir ağ bütün Fransa'yı saracak ve bizim küçük grubumuz dev bir zincirin küçük bir halkası olacak. Sevinçten göklere uçtuk.[16]

Bu, ilk gizli basım yayın faaliyetlerinin temel amaçlarından birinin, insanlara direnişin varlığını bildirmek ve onun ne için mücadele ettiğini göstermek olduğunu akla getiriyor.

> Direniş her şeyden önce eyleme geçmek, olumlu olmak, makul ve faydalı şeyler yapmak anlamına gelir. Sizin gibi yorgun birçok insan cesaretini yitirmiş durumda; çünkü güçsüz olduğunuzu düşünüyorsunuz. Ama bazıları gruplar oluşturdu, dağınık ve zayıf...
>
> Tanıdıklarınızla evinizde gruplar oluşturun. Liderlerinizi seçin. Onlar ortak çalışabileceğiniz başka gruplar bulacaktır... İlk göreviniz, emir aldığınızda yeniden savaşabilmeniz için, örgütlenmektir. Kararlı insanları bulun ve onları dikkatli bir biçimde grubunuza dahil edin. Kuşku duyanları ya da artık umut etmeye cüret edemeyenleri teskin edin, onlara kararlılık aşılayın.[17]

Her şeyden önce, bu gazetelerin ilk sayılarında verilen mesajlar şöyleydi: Umudunuzu yitirmeyin; ülke yenilmiş olabilir ama savaş hâlâ devam ediyor ve Almanya'nın nihai yenilgisiyle özgürlüğümüzü elde edene kadar sabırlı olmamız gerekir.

Doğudan batıya, gizli yayıncılık işine bulaşanlar, yayınlarının amaçları konusunda birbirinden tamamen bağımsız olarak, aynı sonuca varıyordu: Örneğin, Polonya'da yayımlanan *Biuletyn Informacyjny*'nin editörü Aleksander Kamiński, bir dizi editöryal kural koymuştu ve bunlardan ilki büyük ölçüde, bütün Avrupa'daki gizli yayıncılık tarafından takip ediliyordu:

> 1. Ajitasyon değil enformasyon; Polonyalılar, Almanlara direnmek ya da yurtseverliklerini geliştirmek için cesarete ihtiyaç duymuyorlar. İnsanların radyoları yok ve Polonya basını gerek dünyada gerek ülkede neler olup bittiğini bilmek istiyor. Bu enformasyon kısa, öz ve aslına sadık olarak temin edilmelidir. Gerçekleri sunmak, istenen tutum ve davranışların pro-

[16] Günlük girdisi, 18 Haziran 1940, A. Humbert, *Resistance*, 14.

[17] *Résistance*, 15 Aralık 1940, akt. M. Blumenson, *The Vildé Affair*, 117-18.

pagandasını yapma amacı için akıllıca (ama ölçülü bir biçimde) kullanılması gereken bir fırsat sunar.[18]

Fransa'da, *Libération-sud*'la ilişkili Lucie Aubrac da aynı görüşteydi: "Basitçe, insanlara olanları anlatmak zorundaydık. Almanlar çok fazla yanlış bilgi yayıyordu. Öte yandan, Almanların Fransızların bilmesini istemediği enformasyon vardı. Onlar ülkemizi talan edip yağmalıyordu."[19] Buna paralel olarak, resmi yayınlar, yiyecek ve diğer malların kıtlığından ötürü Britanya ablukasını sorumlu tutarken, gizli gazeteler Almanların el koyduğu şeylerin listesini yayımlıyor ve Almanlara verilen yiyecek karnesi ile yerlilere dağıtılan karne arasındaki farkları ifşa ediyordu. Gizli yayınlar birçok kez, özel konularda bildiriler yayımlamıştı. Örneğin, Polonyalılara 1941-42 kışında, Almanların ihtiyaç duyduğu, sıcak tutan giysi ve botları vermemeleri tembih ediliyordu.[20] Hollanda basını, Almanlar metallerin kendilerine teslim edilmesi emrini verdiğinde halka gümüş, bronz, bakır ve her ne varsa saklamalarını tavsiye ediyordu.[21] Almanların, Avrupa genelinde zorla çalıştırmak üzere insanlara celp göndermeye başladığı 1942 ve 1943 yılları boyunca, gizli yayınlar buna uyulmaması yönünde açık çağrılar yayımlamıştı. Hollanda'da yayımlanan *Het Parool* özel bir sayısında, Almanların 300.000 eski askeri tutuklamasının zor olacağına işaret ederek, 1943 baharında kendilerine yollanan celp emirlerine uymamaları çağrısında bulunuyordu.[22]

Gizli basım yayın ayrıca, kimin düşman olduğunun tespit edilmesi işlevini de yerine getiriyordu. Savaşın büyük bölümünde, başlıca hedefler işbirlikçilerdi ve örneğin, *Défense de la France* onlara karşı doğrudan eylem çağrısı yapıyordu: "Bir işbirlikçiye suikast, cinayet değil, bir tasfiyedir. Askeri mahkemelerin yokluğunda, hainlerin cezası ânında kesilmelidir."[23] Aynı gazete, gelecekteki kendi özgürlükleri için "yatay işbirliği" yapan kadınları da uyarıyordu: "Siz, bedenlerini Almanlara sunan, güya Fransız kadınlar, saçlarınız kazınacak ve kıçınıza *Düşmana satıldı* notları yapıştırılıp teşhir edileceksiniz! Almanlarla gezip tozan utanmaz kızlar, tıraş edilip kırbaçlanacaksınız. Alınlarınıza kızgın demirle gamalı haç damgası vurulacak."[24] Norveç, Hollanda, Belçika ve Danimarka'da gizli yayınlar, savaş sonrası kurulacak mahkemelere sunulacak belgelerle birlikte, işbirlikçilerin adını listeler halinde yayımlıyordu.[25] Gizli yayınlar daha iyi baskı imkânlarına kavuşurken,

---

18 M. Ney-Krwawicz, *The Polish Home Army*, 88.
19 Akt. M. Collins Weitz, *Sisters in the Resistance*, 72.
20 D. Williamson, *The Polish Underground*, 85.
21 Dewulf, *Spirit of Resistance*, 69.
22 Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 250.
23 J. Haestrup, *Europe Ablaze*, 453.
24 Boyd, *Voices from the Dark Years*, 146.
25 Stone, *Writing in the Shadow*, 74-6.

yalnızca fiziksel görünüşlerini tasvir etmekle ve kullandıkları sahte isimleri listeler halinde yayınlamakla kalmayıp, aynı zamanda hainlerin fotoğraflarını da basarak, halkı özel olarak, faal hainler konusunda uyarma işlevini yerine getiriyordu. Dahası gizli yayınlar, direnişin destekçileri olarak Müttefikleri ve sürgündeki hükümetleri açıkça tespit ediyordu. Savaşın gidişatına dair haberler resmi basında, özellikle de Almanların zaferler dizisi tersine dönüp yenilgiler dizisi haline gelirken, sıkı bir denetime tabiydi ve dolayısıyla boşluğu, BBC'den alınan haberleri halka duyuran gizli yayınlar doldurıyordu. Bazı gizli gazeteler, daha geniş bir kitleye dağıtılmak üzere hazırlanmış bir dizi BBC bülteninden öteye pek geçmezken, Churchill, Roosevelt ve diğer ülke liderlerinin konuşmalarını bire bir yayımlıyordu.

Gizli yayınların önemli amaçlarından biri de direniş hareketinin fiili varlığını herkese duyurmaktı. Gerçekten de özellikle Fransa'da, gazete çıkarmak gibi spesifik bir amaç için gruplar oluşmuştu ve bu gazetelerin editörleri genellikle direniş grubunun liderleriydi.[26] *Combat*'ın lideri Henri Frenay, savaştan sonra şunları yazmıştı: "İnsanlar bazen hareketimizin adını unutuyordu; ama gazetemizin adını asla unutmazdı."[27] Genelde, direniş grupları ile yeraltı gazeteleri arasındaki bu bağlantının faydalı bir etkisi oluyordu; öte yandan, çıkarılan gazetelerin aşırı fazla oluşu da eleştiriliyordu. Örneğin, Polonya sivil direnişinin lideri Stefan Korbońskı bu durumdan şöyle şikâyet ediyordu: "Bir gazetenin yayımlanması, en küçük örgüt için bile neredeyse bir saygınlık sertifikası oluşturuyordu; çünkü gazete sayesinde örgüt, yeraltı dünyasında bir konum elde ediyordu."[28]

Çoğu direniş hareketinin kendi gazetesinin olması, akla bir bütün olarak direnişin parçalı olduğunu getiriyor olabilir; ancak aslında kanıtlar, basının birleştirici bir unsur olarak faaliyet yürütebildiğini gösteriyor. Polonya direnişi AK'nın başkanı Tadeusz Bór-Komorowski şöyle diyordu: "Propagandanın ana amaçlarından biri, üyeleri çok farklı toplumsal kesimlerden gelen ve çok farklı politik görüşlere sahip örgütümüzün bütün unsurları arasında olası en yüksek uyumu ve yoldaşlığı gerçekleştirmekti."[29] Aynı amaç ortaklığı, gizli yayınları okuyanlar için de geçerli olabiliyordu. Frenay, "Bildirilerimizi alıp okuyanlar arasında bir suç ortaklığı dayanışması kurulmuştu" diye yazıyordu.[30] Philippe de Vomécourt, okur kitlesinin, dağıtılan yayınlar için ne kadar değerli olduğundan bahsediyordu:

---

[26] W. Lipgens, "European Federation in the Political Thought of Resistance Movements during World War II," *Central European History*, 1:1 (1968), 5-19.

[27] H. Frenay, *The Night Will End*, 56.

[28] S. Korbońskı, *Fighting Warsaw*, 169.

[29] T. Bór-Komorowski, *The Secret Army*, 166.

[30] Frenay, *The Night Will End*, 56.

> Onlar, bir insanın yüksek sesle söylemekten korkabileceği düşüncesini dile getiriyorlardı; ona, bırakın yalnız olmayı, halihazırda her gün büyüyen geniş bir "ordu"ya sahip olduğunu anlatıyorlardı. Onlar, Direniş fikrine can veriyorlardı. Direnişin birimlerini birbirine bağlayan çimentoydular.[31]

Bu tür duygular, uluslararası sınırları aşıyordu. İtalyan direnişinin bir üyesi olan Ada Gobetti, Fransız yeraltı yayınları *Combat* ve *Franc-Tireur*'nun nüshalarını bulunca ne kadar neşelendiğini şöyle dile getiriyordu: "Onların da bizimle aynı duygularla, başka bir yerde savaşıyor olmalarına dair bu somut kanıtı görmek yüreğime dokunmuş, içimi ısıtmıştı."[32]

Yeraltı yayınlarını basma ve dağıtma mekanizmalarının yaratılması, aynı zamanda, direniş hareketleri için bir talim faaliyeti gibi hizmet ediyordu. Gizli olarak materyaller basma işinin ortaya koyduğu meydan okuyuş, sıkı güvenliği ve savaşın ilerleyen aşamalarında sabotaj gruplarının oluşumu için elzem olan disiplini zorunlu kılıyordu. Lojistik öğrenmek zorunluydu; editoryal içerik toplanmalı ve basına verilmeliydi; polisin ve Alman yetkililerin dikkatini çekmeden kâğıt ve mürekkep elde edilmeliydi ve dağıtım ağı oluşturma işine girişmeden önce, basılan gazete ve bildirilerin saklanma yöntemleri bulunmalıydı. Bu işlerin her noktasında ihanete uğramak mümkündü. Bir gazeteyi üreten her grubun çekirdeği, sürecin bir aşamasında yardım sağlayabilecek yabancılara nasıl ulaşılabileceğini öğrenmek zorundaydı. Claude Bourdet bunu şöyle ifade ediyordu: "Bu, sempatizanınız olmasını umut ettiğiniz birinin duygularını ölçebilecek bir araçtı; bu aynı zamanda, ilk eylem tarzıydı ve birçok militan için, aylar boyunca belki de yapabileceği tek olası eylemdi."[33] Bu, yeni üyeler kaydetmek ve casusları tespit etmek için gerekli olan pratiği sağlıyordu. Yeraltı yayınlarının dağıtımı daha az riskli bir faaliyetti ve bir grubun yeni üyeleri için faydalı bir pratik olarak işe yarıyordu. Gizli basım teknikleri aynı zamanda sahte kimlik belgeleri üretmek için de kullanılabiliyordu. Bu belgeler ilk zamanlar, yabancı ajanlardan saklanmak, zorunlu çalışma kamplarından kaçmak isteyenler ile Yahudiler gibi, tehdit altındaki gruplara verilmek üzere yaygınlaştırılmadan önce, direniş gruplarının merkezdeki üyelerine veriliyordu.[34]

Avrupa'nın tamamında Alman hâkimiyetinin kurulduğu dönemde, yeraltı basını büyük ölçüde, Almanlara karşı doğrudan eylem çağrısında bulunmaktan imtina ediyordu; ama savaş dalgasının işgalci güç aleyhine dönmeye başladığı 1943 yılında, basının da havası değişmişti. Örneğin, Polonya'da *Biuletyn Informacyjny*, direniş faaliyetleri üzerine ayrıntılı raporlar veriyor-

---

31 De Vomécourt, ***Who Lived to See the Day***, 102-3.

32 Günlük girdisi, 13 Temmuz 1944, A. Gobetti, ***Partisan Diary***, 136-7.

33 C. Bourdet, ***L'Aventure incertaine***, 99-100.

34 Sweets, ***Choices in Vichy France***, 203; Wieviorka, ***The French Resistance***, 64-5.

du.[35] Mart 1944'te, *Défense de la France*, "Öldürme Görevi" başlığı altında, Fransızlara çağrıda bulunan bir yazı yayımlamıştı:

> Topraklarımızı temizlemek için Almanları öldürün. Onları öldürün; çünkü onlar bizim insanlarımızı öldürüyor. Onları özgür olmak için öldürün. Hainleri öldürün, düşmana yardım ve yataklık edenleri öldürün. Her fırsatta yurtseverlerin tutuklanmasına yardım eden polisleri öldürün... Milice mensuplarını öldürün, onları yok edin; çünkü onlar Fransızları düşmana satıyor ve bilerek vatana ihanet ediyorlar. Sokak köşelerinde kuduz köpekler gibi öldürün onları. Grenoble örneğinde olduğu gibi, onları sokak lambalarında sallandırın. Yılanlar gibi kafalarını ezin onların.[36]

Combat için yazan Albert Camus o ay, savaşın kendilerini ilgilendirmediğini düşünen Fransızları uyararak, Almanların misilleme pratiğinin, masum halkı katletmek olduğunu ifade ediyordu: "Tek bir kavga var ve eğer siz o kavgaya katılmazsanız, o zaman düşmanınız bu kavganın sizin kavganız olduğunun somut kanıtını önünüze serecektir."[37] Normandiya çıkarmasından sonra, Fransa'da ve Hollanda'daki gizli basımevleri, müttefiklerin ilanlarını, müttefik askeri yetkililerin emirlerini ve Hollanda örneğinde, sürgündeki hükümetin kararnamelerini basmaya başlamıştı. Avrupa çapında kurtuluş günü yaklaştıkça, gizli basın, "şartlı salıverme" durumuna ve Almanlar ya geri çekilirken ya da silahlarını teslim etmeye hazırlanırken, özellikle Norveç'te, nasıl davranılacağına ilişkin tavsiyeler yayımlıyordu.

Temmuz 1941'de, *Libération-sud*'un ilk sayısı şu duyuruyu yapıyordu: "Yarın bir gün, politik doktrinlerin zamanı da gelecek. Ancak bugün itibariyle amacımız, işgale uğramış insanları bu sefil durumdan kurtarmak olmalıdır."[38] Ne var ki, hemen ertesi yıl, Avrupa çapındaki gizli yayınlar, gelecek üzerinde kafa yormaya başlamıştı. Bütün Avrupa'da, daha iyi bir gelecek planları yapmak için, savaş öncesinin hükümeti ile ekonomik yönetim sistemlerinde neyin yanlış olduğunun irdelenmesi de dahil, geçmişten kopma yönünde bir arzu görülüyordu. Mart 1944'te *Franc-Tireur* bunu şöyle ifade ediyordu: "Avrupa'da Nazi yönetimi karşısında ayağa kalkan bu kitleleri, temel zaaflarını ve geri dönülmez kopuşunu deneyimleyip gördükleri bir geçmişin yeniden canlandırılması için dövüştüklerine kim inandırabilir ki? Onların amacı, yeni bir dünya."[39] Gazete ve bildirilerdeki bu tartışma, iki genel tema etrafında dönüyordu: İç politikada yeni bir hükümet modeli ve farklı ulus-devletler arasındaki ilişkiler.

---

35 Örneğin, Günlük girdisi, 11 Mart 1943, akt. *Biuletyn Informacyjny*, 4 Mart 1943, Z. Klukowski, *Diary from the Years of Occupation*, 246.

36 Akt. M. Cobb, *The Resistance*, 224.

37 *Combat*, Mart 1944, J. Lévi-Valensi (der.), *Camus at Combat*, 1-3.

38 Jackson, *France*, 515.

39 Lipgens, "European Federation."

Savaş öncesi politik sistemi hemen herkes reddediyordu. Polonya'da, yeraltı hükümetini ve dolayısıyla basınını, Polonya'yı liberal demokrasiye geri döndürecek ve savaş öncesinin otoriter *Sanacja* rejiminden uzaklaştıracak bir program geliştirmeye çabalayan, savaş öncesi muhalefet partilerinin üyeleri yönetiyordu. Bu anlamda, yeraltı hükümeti, lideri Władysław Sikorski'nin de savaş öncesi rejime sıcak bakmadığı, sürgündeki Polonya hükümetiyle aynı çizgideydi. Direnişin, gelecekteki hükümet modelini tartışmasından, sürgündeki hükümetlerin hiçbiri hoşnut değildi. Radio Free Belgium [Özgür Belçika Radyosu], *La Voix des Belges*'i böyle bir tutum içinde olduğu için eleştiriyordu. Buna karşılık, bir yeraltı gazetesi hükümeti şöyle uyarıyordu:

> Döndüğünüzde, bizi daha yaşlı ve çok sayıda zorluğun üstesinden gelmiş bulacaksınız. Dört yıldır halkın geçirdiği evrimi takip edemediniz. Dört yıllık savaşın dönüştürdüğü insanlarla, kendilerini inatçı bir biçimde ortaya koymayı öğrenmiş insanlarla karşılaşacaksınız... Siz Nazi rejimi altında cefa çekmediğiniz gibi, hainleri işbaşında da görmediniz.[40]

Kraliçe Wilhelmina, Hollanda direnişiyle, ilk savaş sonrası kabinenin oluşturulmasına ilişkin görüşmeler yapacağını duyurmuştu. Buna güvenerek, Hollanda gazeteleri, Protestanlar ile Roman Katolikler arasındaki, özellikle de direniş zamanı varolan işbirliğinin savaştan sonra da sürüp sürmeyeceğini ele almıştı. Bu, savaş öncesi politik farklılıklara paralel olarak bölünmüş politik ve sosyal sistemden bir kopuş yaratacaktı.[41]

Ekonominin gelecekteki örgütlenmesi de yeraltı editörlerinin kafasını meşgul ediyordu. Komünist yayın organı *Franc-Tireur*, Aralık 1941'deki ilk sayısında konuya çok geniş açıdan bakmaya çaba göstermişti:

> Savaştan sonra yeni bir rejim, otorite ile özgürlük arasında bir sentez, politik partilerin beceriksizliğinden ve büyük şirketler ile finans kurumlarının hegemonyasından kurtulmuş, gerçek bir demokrasi tesis etmek istiyoruz. Ne askeri ne dinsel bir diktatörlük; ne bir proleterya diktatörlüğü ne de kapitalist bir diktatörlük istiyoruz.[42]

Hollanda basını ekonomik konulara daha fazla ağırlık verirken; görüşler, komünistlerin bütün üretim araçlarının millileştirilmesi ile sosyalistlerin yalnızca seçili endüstri kollarının millileştirilmesi yönündeki çağrısı arasında gidip geliyordu.[43] Fransız direniş basını da ekonomik meselelere eğiliyordu. Sosyalizm, daha fazla işçi kontrolü ve idari kararlara daha fazla katılım geleceğin anahtar meseleleri; *Libération*'un ifade ettiği üzere, "eski

---

[40] Akt. Stone, *Writing in the Shadow*, 181.

[41] Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 254-5.

[42] Akt. Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 159.

[43] Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 255.

uğursuz kapitalizmin son vahim hamleleri ile hâlâ son derece sekter ve katı Marksizmin gençlik aşırılıkları arasında" yeni bir ekonomik sistem yaratmanın bir aracı olarak görülüyordu. Bu tartışmanın sonucunda, savaş sonrası Fransa'nın yapısı üzerine müzakere dokümanı olan bir dizi *Cahiers* ortaya çıkmıştı. Londra'da, Özgür Fransa da benzer belgeler üretiyordu.[44]

Milliyetçilik çağrıları, Alman işgaline karşı direniş fitilini ateşlemekte hayati öneme sahipti; ama geleceğin şekillendirilmesine sıra geldiğinde, yeraltı basını daha çok enternasyonalizmden yanaydı. Aralık 1942'de *Het Parool*, çeşitli gizli yayınların büyük bir açıklıkla düşündüğü ana hatları kâğıda dökmüştü:

> Bu savaş, egemen devletin nihai krizi olarak görülmelidir. Eğer bu mücadele boşa verilmeyecekse, savaş Avrupa çapında, egemenliklerinin bir kısmını kolektif egemenliğe emanet etmeye hazır devletler arasında bir işbirliği sonucunu doğurmalıdır. Yeni bir süper-organ –ister bir Avrupa direktörlüğü ister bir federasyon biçiminde olsun– iktidarını kolektif iradeyi güçlendirmek ve barışı sağlamak için kullanmalıdır. Bu, Nazilerin yapmaktan yana oldukları gibi, tek bir merkezden bütün Avrupa'ya tüm hayatı dayatan değil, kıta çapında milli birimlere yeterince özerklik ve kendi kaderini tayin hakkı tanıyan bir iktidar olmalıdır.[45]

Bununla birlikte, ulus-devletlerin elinden gücün ne oranda alınması gerektiği konusunda ülkeden ülkeye değişen görüşler vardı. Polonyalılar, savaş sonrası federasyonlardan yana son derece hevesli görünürlerken; Fransızlar ekonomik alanla sınırlı işbirliği istiyorlardı. Milletler Cemiyeti'nin yapısal zayıflığı genel olarak kabul görüyordu ve tartışmalar, mevcut Cemiyet'in aksine, barışı savunmak için elinin altında araçları olacak, yeni ve daha güçlü bir dünya örgütlenmesi çerçevesi içinde, gelecekteki Avrupa federasyonunu kurma ihtiyacı etrafında yoğunlaşıyordu.[46]

Gizli basının önemli bir ürünü de özellikle Hollandalılar ile Polonyalıların etkin olduğu, kitaplardı. Hollandalılar milli edebiyata ve hayli fazla sayıda şiir antolojisine odaklanırken; Polonyalılar, Almanların Polonya'da, kütüphaneler ile kitapçıları kapatmasının yanında, her türlü basın yayın aracını tamamen kontrolü altına almasına karşılık vermek zorunda kalmışlardı. AK, Varşova ve Kraków'da kendi basım birimini kurmuştu. Bu birimde basılan kitaplar, bildiriler ve ilanlar, KOPR –*Komisja Propagandy BIP w Warszawie* (Varşova'daki Propaganda ve Enformasyon Bürosunun Propaganda Komitesi)– damgası taşıyordu ve künyede, direniş hareketinin baş harfleri AK de geçiyordu. Bu birim, yeraltı okulları için ders kitaplarından yeraltı ordusu

[44] A. Shennan, *Rethinking France*, 47 vb; Jackson, *France*, 515.

[45] Akt. Friedhoff, *Requiem for the Resistance*, 116-17.

[46] Lipgens, "European Federation."

için askeri talimatlar ile gizli ve yeraltında olmasına rağmen, Polonya devletinin varoluşunu sürdürmesi için hayati önem taşıyan edebiyat, şiir ve oyunlara kadar her şeyin üretiminden sorumluydu. Hollanda'da basılan ürünler genellikle baskı başına 100 kopya iken, Polonyalılar daha iyi örgütlenmişti ve genellikle 2.000-3.000 kopya basıyor ve arada bir de 6.000 gibi yüksek bir rakama kadar çıkabiliyorlardı.[47]

Burada iki kitap özellikle üzerinde durulmayı hak ediyor: Birincisi Fransa'da basılan, Vercors'un *Le Silence de la mer*'iydi [Denizin Sessizliği]. İkincisi ise, işgal altındaki bir ülkede basılmamış olmasına rağmen, direniş hareketi üzerinde önemli bir etkisi olan, John Steinbeck'in *The Moon is Down*'ıydı [Ay Batarken].

Vercors, daha önce hiç kitap yazmamış, hicivci karikatürist ve gravürcü Jean Bruller'in takma adıydı. Vercors, 1941'de bir kitap yazmaya karar vermişti; çünkü:

> İşbirlikçi Fransız yazarlar vardı. Sessizlik çağrısı yaparak onlara karşı durma ihtiyacı söz konusuydu. Kitap fikri, özellikle Yahudiler, Komünistler ve politik yönelim olarak solcular başta olmak üzere, bir yasak yazarlar listesi çıkaran, Alman Elçisi Otto Abetz'den çıkmıştı.[48]

Hikâye Britanny'de, Alman subay Werner von Ebrennac'a dostça davranan ve ona konaklama imkânı sağlayan, toprak sahibi bir adam ile yeğeni hakkında politik bir kinayeydi ve amcanın ağzından anlatılıyordu: "Benim kâğıda dökülmeyen zımni anlaşmama göre, yeğenim ve ben hayatımızda en ufak bir değişiklik yapmayacaktık; sanki bu subay yokmuş, sanki bir hortlakmış gibi davranacaktık."[49] Hikâyenin devamında, her akşam bu genç subay, Fransa'yı ve Fransa edebiyatını ne kadar sevdiğini söyleyerek, bu ikili ile muhabbet etmeye çalışır. Doğuda uygulamaya konan Alman niyetleri hususunda gözünün açıldığı bir Paris ziyaretine kadar, Fransızlar ile Almanlar arasında dostça ilişkilerin sürdüğüne inanmaktadır. Her akşam yatağına çekilmeden önce, ev sahiplerine iyi akşamlar diyen subay, Paris'te meslektaşlarından öğrendiklerini aktardıktan sonra onlara *Adieu* diyerek odasına çekilir ve ertesi gün de evi terk eder.

Le Silence de la mer, yeraltı yayınevi olan Éditions de Minuit'nin bastığı ilk kitaptı. Jean Paulhan bu projenin arkasındaki kişiydi ve gerekli parayı Parisli bir pediyatrist olan Robert Debré vermişti. Elyazması önce Dexia, Kontes Elisabeth de la Bourdonnaye tarafından ince teneke levha üzerine daktilo edilmiş, sonra da kalın saman kâğıda 300-400 kopya, 60 sayfalık ki-

---

[47] Dewulf, *Spirit of Resistance*, 88; Stone, *Writing in the Shadow*, 79-80; Garliński, "The Polish Underground State."

[48] Akt. Weitz, *Sisters in the Resistance*, 74.

[49] Vercors, *Le Silence de la mer*, 6.

tap olarak basılmıştı. 1942 güzünde kitabın bir kopyası Londra'ya ulaşmış ve orada yeniden basılarak bütün dünyaya dağıtılmıştı. Éditions de Minuit, kurtuluş gününe kadar daha 16 kitap basacaktı.[50]

Amerikalı yazar John Steinbeck, *The Moon is Down*'ı, OSS'nin [The Office of Strategic Services] başındaki Bill Donovan'ın, daha Amerika'nın savaşa bile girmediği 1941 güzünde, doğrudan teklifi üzerine, bir propaganda metni olarak kaleme almıştı. Kitap, ülke Pearl Habor'ın ve Pasifik'teki yenilginin şaşkınlığını yaşarken, Mart 1942'de Amerika'da basılmıştı. Kitap, işgal altındaki Avrupa'da, muhtemelen Norveç'te, bir Alman birliğinin bir madeni korumak ve çalışır halde tutmak için geldiği, küçük bir kasaba hakkındadır. Hikâyede, işgal ve istilanın hem işgal edenler hem de işgal altındakiler için yarattığı sorunlardan bahsedilir. Kasabayı savunan kuvvetlerin yenilgisi, kasaba sakinlerinden, daha sonra işgalci Alman yetkililer tarafından yüzüstü bırakılan birinin ihaneti yüzünden gerçekleşir. Almanlar, yenilmiş halka dostça davranmaya çaba gösterir ve ilk başta hem belediye başkanı hem de kasaba doktoruyla iyi ilişkiler kurarlar. Ama sonra, bir Almanın yerli bir madenci tarafından öldürülmesi üzerine, işgal tatsız bir hal alır ve Almanlar belediye başkanından ölüm cezasını onaylamasını isterler. Bu olayın yarattığı şok, işgal edenler ile işgal altındakiler arasında kesin bir çizginin çekilmesi anlamına gelir ve bu andan itibaren ilişkiler artık dostane olmaktan çıkıp, iş ilişkisine dönüşür.

Amerikalı bazı eleştirmenler, Almanların dostça ve insanca tasvir edilmesini, tam da Amerika Birleşik Devletleri askeri operasyonlara başlarken fazla bulmuştur. Ancak kitap, herkes Almanlarla doğrudan bir şeyler yaşadıktan sonra, işgal altındaki ülkelerde direnişin bamteline dokunur. Kitap Norveççeye, Dancaya, Hollandaca ve Fransızcaya çevrilir. Norveç baskısı İsveç'te çevrilir ve orada 1942 sonlarında çok ince bir kâğıda basılarak, gizli yollarla Norveç'e yollanır. Kitap o kadar popüler olur ki, kurtuluşun üzerinden daha beş hafta geçmeden, her biri 10.000 kopya olmak üzere, kitabın iki yasal baskısı daha yapılır. Danca baskı, çalışırken bir elinde İngilizce sözlük, diğerinde bir bardak bira bulunan iki öğrenci tarafından, 1942 sonunda gerçekleştirilir. Kitap daha sonra teksir makinesinde çoğaltılır ve Mogens Staffeldt adlı bir Kopenhag kitapçısı aracılığıyla satışa sunulur. Ancak kitap o kadar popüler olmuştur ki, başka kitabevleri yanında, nakliye şirketleri ve bankalar gibi büyük işyerleri de kitabı satmaya başlar. Kitap, 1944 başlarında Hollanda'da çevrilir ve 100 kopyadan fazla basılır. Satıştan elde edilen gelir, Nazi destekli kültürel loncaya katılmayı reddettiği için işsiz kalmış sanatçılara destek olan bir direniş grubuna yollanmaktadır.[51]

---

[50] Gildea, *Marianne in Chains*, 65-7; Weitz, *Sisters in the Resistance*, 75; Jackson, *France*, 441, 501.

[51] J. Steinbeck, *The Moon is Down* (2000) kitabına Donald Coers'ın Giriş'i, vii-xxiv.

Kendi halkına yönelik yayınların yanı sıra, direniş, kara propaganda yoluyla doğrudan Almanları da hedef alıyordu. Bu materyalin çoğu, PWE tarafından yazılıp basıldığı ve SOE elamanları tarafından dağıtımının yapıldığı Britanya'dan temin ediliyordu. Bu uygulamanın bir örneğine, üçer kişilik iki SOE timinin, 1944'te Trondheim ve Oslo'da faaliyet yürüttüğü Norveç'te rastlıyoruz. Yaklaşık 280.000 çıkartma yapıştırılmış ve 270.000 bildiri dağıtılmıştı. Çıkartmalar lamba direklerinde, vitrin camlarında ve bir keresinde de Trondheim'daki her tramvayda yerini almıştı. Tıpkı *Deutsche Freiheits Partinin* resmi yayın organı formatında bir gazete, savaşın kaybedildiğine inanmış Almanları bunun doğru olduğuna ikna etmek için basılmıştı.[52] Polonyalılar, Operasyon "N" olarak adlandırdıkları, yaklaşık 1.000 kişinin faal olarak çalıştığı, kara propaganda materyallerinin üretilip dağıtılmasında özellikle aktifti. Bu faaliyet, Almanya'da basılıp yalnızca Genel Hükümet içinde değil, Doğu Cephesi ve Polonya'nın ilhak edilen batı bölgelerindeki Wehrmacht ve Alman yönetimi alanlarında dağıtılmak, hatta bizatihi Reich'e sokulmak üzere basılan *Der Soldat*, *Der Klabautermann* ve *Der Hammer* gibi dergiler basmakla ilgileniyordu. Ayda 25.000 ila 30.000 kopya, kara propaganda materyali dağıtılıyordu.[53] 1943 başlarında, yeraltı, Alman destekli *Nowy Kurjer Warszawski* gazetesinin sahte bir baskısını üretmişti. Her şey aynı ama içerik farklıydı; bu gazete, bütün cephelerdeki askeri durumu açıklıyor, Polonya içindeki yeraltı faaliyetlerini ayrıntılarıyla anlatıyor ve Churchill'in bir konuşması ile Almanları aşağılayıcı birkaç makale yayımlıyordu. Bu becerikllik, 3 Mayıs 1943'te, Polonya'nın milli gününde de tekrarlanmış ve son derece başarılı bir şekilde, o günün bayram ilan edildiği ve bütün kamu kurumlarının tatile girdiği duyurulmuştu.[54]

Belçikalılar 1943'teki Ateşkes Gününde etkileyici bir biçimde planlanmış ve uygulanmış bir gösteriye imza atarak, Almanların denetimindeki en büyük akşam gazetesi *Le Soir*'nın sahte bir kopyasını basıp dağıtmıştı. Operasyon direniş grubu *Front de l'Indépendance* tarafından yürütülmüştü. 50.000 kopyalık özel baskı için para toplanmış ve büyük bir matbaanın sahibi olan Ferdinand Wellens basım işini üstlenmişti. Bir *Le Soir* çalışanı ve Cephenin bir üyesi olan Théo Mullier, gazetenin künyesi ile başlığının kalıbını çalmış ve bayiler ile diğer dağıtım noktalarının bir listesini temin etmişti. Planın başarısı için dağıtım hayati önem taşıyordu. Gazete satış noktaları gazeteleri belli bir saatte almaya alışmıştı; bu yüzden, bayilere ilk ulaşacak sahte *Le Soir*'lar için tezgâhta yer açmak için resmi *Le Soir*'nın basımında bir gecikme yaşanması üzerine daha çok kafa patlatılmıştı. Gazetenin basıldığı

52 C. Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, 213-14.

53 Garliński, "The Polish Underground State"; Williamson, *The Polish Underground*, 85.

54 Bór-Komorowski, *The Secret Army*, 168.

matbaaya sabotaj fikri kabul görmemişti; çünkü bu orada çalışan işçilerin hayatını tehlikeye atardı. Diğer bir seçenek, RAF'a, o öğleden sonra Brüksel'i bombalaması teklifini götürmekti; çünkü hava saldırısı sirenleri çalmaya başlar başlamaz şehirde elektrikler kesiliyor ve bu da *Le Soir*'nın basımını durduruyordu. RAF, eğer şartlar uygun olursa operasyon yapmayı kabul etmişti; ama bunu en erken 24 saat sonra yapabilecekti ve bu da onlar için çok geç olurdu. Direniş mecburen, bazı dağıtım kamyonlarını ateşe verme ve bazılarının da *Le Soir*'yı zamanında dağıtmalarını engelleme üzerine kurulmuş yedek planı devreye sokmuştu. Girişim başarılı olmuştu. Sahte *Le Soir*, gerçeğinden 15 dakika önce bayilerin tezgâhlarında yerini almıştı ve bu da Gestapo neler olup bittiğini fark edene kadar 5.000 nüshanın satılması için yeterli bir zamandı. Bütün Belçika çapında 45.000 nüsha daha satılmıştı. Almanlar faillerin peşine düşmüştü. Ferdinand Wellens ile Théo Mullier yakalanıp tutuklanmıştı ve her ikisi de hapishanede hayatını kaybedecekti. Bu projede yer alan 22 kişiden 17'si öldürülmüştü.[55]

*

Gizli yayınların üretimi kolay bir iş değildi; çünkü Almanlar gazete kâğıdı ve mürekkep alım satımını çok sıkı kontrol ediyordu. Bunun peşi sıra, teksir ve fotokopi makinelerinin alım satımı da yasaklanmıştı. Sonuç olarak, yeraltı basım faaliyetleri ilk başlarda sınırlı sayıda ürün verebilmişti. Örneğin, Fransa da Raymond Burgard, Valmy'nin ilk iki sayısını, bir çocuk kitapları basımevini kullanarak çıkarmış ve Christian Pineau Aralık 1940'ta, ilk *Libération* nüshasını kendi daktilosunda yazıp çoğaltmıştı.[56] Çoğu yayınların ilk sayıları, mumlu kâğıt ve bol miktarda mürekkep gerektiren teksir makinelerinde basılmıştı. Aslında Frenay ilk makinenin *Combat*'tan alındığından bahsediyordu: "Gerçekten komik bir düzenekti. Bazen tek seferde dört beş kâğıdı birden yutuyordu ve bir nüsha bile vermiyordu. Sık sık –ve her zaman en olmadık anda– Niagara gibi mürekkep kusuyordu."[57] Bu, hayal kırıklığı yaratıyor olsa gerekti; ama daha da önemlisi, tehlikeliydi de; çünkü birisinin parmaklarında mürekkep izinin olması, polise ve Almanlara o kişinin gizli bir basım işine bulaştığını açık edebilirdi. Bir mumlu kâğıtla 800 kopya basılabiliyordu; bu sayı, yapılan muazzam yeniliklerle mumlu kâğıdın 100 kopyalık sınırının bir hayli aşıldığını gösteriyordu. Ama rotatif baskı aletlerinin dezavantajları da vardı: Örneğin, metal hurufatı yapmak için özel bir daktiloya gerek vardı ve aletin kendisi son derece gürültülü ve büyüktü; bu yüzden de saklaması çok zordu.

---

55 G. Watt, *The Comet Connection*, 142-4; Doneux, *They Arrived by Moonlight*, 90-92; P. Lagrou, "Belgium," B. Moore (der.), *Resistance in Western Europe*, 27-63.

56 Wieviorka, *The French Resistance*, 58-9.

57 Frenay, *The Night Will End*, 55.

Yüksek trajlı gazete basımı için matbaa gerekir. Kurşun harflerle sayfa kalıbı çıkarmak normal olarak başka bir yerde yapılır. Dizgicilik gürültülü bir işti ve kurşun harfleri yerine yerleştirmek, düzenli olarak ileri geri hareket etmeyi gerektiriyordu ve yüzeyi düzleştirmek için de sık sık kalıbın üzerine vurmak lazımdı. Kalıpçılar, sesleri en aza indirecek şekilde ayaklarına terlik giyerek ve bir kerede küçük bir alana vurarak gürültüyü azaltmaya çalışıyordu. Bu da doğal olarak, her sayfanın üretiminin uzun zaman alması anlamına geliyordu; dolayısıyla çoğu gazetenin 2-8 sayfa oluşunun ana nedeni buydu. Kurşun hurufat temin etmek kendi başına bir meseleydi. Hollanda'da, hurufat üreten bellibaşlı imalathanelerden biri, farkında olmadan, miyadını doldurmuş gotik harfleri ıskartaya çıkarmaya karar vererek, bunları hemen gizli basımevlerinde kullanıma sokan yeraltı basınına yardımcı olmuştu.[58] Tamamlanan kalıplar sonra gizli bir şekilde, matbaanın bulunduğu gizli yerlere nakledilmek zorundaydı. Kalıplar çok ağırdı ve sokakta ağır bir şey taşıyan insanların görüntüsü kuşku uyandırabilirdi. Fransa'da bir kadın 90 kiloluk kurşun kalıbı, uyuyan çocuğunun bulunduğu çocuk arabasına yerleştirmişti ve anlattığına göre, kurşun o kadar ağırdı ki, çocuk arabası kaldırımda gıcırtılar çıkararak zar zor ilerliyordu. Hollanda'da gizli gazete *Trouw* kalıbı taşımaları için Javalı öğrenciler kullanılmıştı. Bu öğrenciler, çok çelimsiz görünmelerine rağmen halterciydiler ve ağır yükleri dikkat çekmeden taşımayı biliyorlardı.[59]

Teksir makinelerinin kullanımı savaştan önce yaygınlaşmıştı ve dolayısıyla bir makine bulup gizlice bir yere yerleştirmek çok kolaydı. Örneğin, Norveç yeraltı gazetesi *For Friheiten*, Trondheim Lisesindeki teksir makinesinde basılıyordu; *Résistance*, Musée de l'Homme'a yerleştirilen bir teksir makinesinde ve *Défense de la France* da Sorbonne'un kilerlerinde basılmaya başlanmıştı.[60] Bir Hollanda gazetesi, şans eseri bir hayvan barınağının ortasına yerleştirilen bir makinede basılırken; bir diğeri, *Je maintiendrai* ise, Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı binasının tavan arasında yayın hayatına başlamıştı.[61]

Yayın faaliyeti ne kadar geniş kapsamlıysa, uygun bir yer bulmak için o kadar dikkatli davranmak gerekiyordu. 1943 baharının sonlarına doğru, *Combat* yarı yeraltı olan, Lyon dışında eski bir çimento fabrikasında basılıyordu:

> Bu, gürültüyü bir biçimde bastırıyor ve faaliyetlerimizi gizliyordu. Ama yine de baskı makinelerinin bulunduğu odanın etrafına bir duvar örmek zorundaydık. "Laboratuvar"a, araştırma yapan Parisli bir şirketi çağrıştı-

---

58 Stone, *Writing in the Shadow*, 98, 100.

59 Weitz, *Sisters in the Resistance*, 73; Dewulf, *Spirit of Resistance*, 90.

60 Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, 216; Günlük girdisi, 22 Eylül 1940, Humbert, *Resistance*, 17.

61 Rings, *Life with the Enemy*, 169.

racak şekilde, oldukça muğlak bir isim, Jeodezik ve Coğrafi Araştırmalar Bürosu adı verilmişti. Böylece, telefon ve elektrik bağlatabilmiştik. İşletmede iki ağır profesyonel baskı makinesi vardı. Biri, Vélin'in çalışır hale getirdiği, beş tonluk muazzam bir devdi; diğeri ise daha yeni, otomatik bir makineydi.[62]

Polonya'daki *Biuletyn Informacyjny*, Varşova'da yedi ayrı matbaada basılıyordu. Biri, elektriğin şehir devresinden alındığı, şahsa ait bir evin özel olarak yükseltilmiş bodrumuna yerleştirilmişti; ne yazık ki, bodrumun havası son derece boğucu ve kirliydi.[63] *Défense de la France*, güçlü Teisch matbaa makinesini, grup üyelerinden ikisinin ailesi tarafından işletilen bir fabrikaya yerleştirmişti. Makine posta odasına konmuştu ve kullanılmaya başladığında sesini bastırmak için, makara ve halat sistemi kullanan dev bir vinç çalıştırılıyordu.[64]

Karaborsadan mürekkep ve kâğıt temin etmek çok pahalıya patlıyordu ve gazete basmak için para toplamak, direnişe katılmak için yola çıkanların yaygın başlangıç noktası olabiliyordu. Örneğin, Hollanda'da Herman Friedhoff, yeraltı hayatına *Het Parool* için para toplayarak başlamış ve bu işi beklediğinden daha zorlu bulmuştu: "Az sayıda insanın nakit para vermeye sıcak baktığını keşfetmiştim..."[65] Danimarka'da Monica Wichfeld, direnişe, kira bedelini *Frit Danmark* ve *Land og Folk* gazeteleri için ayırmak üzere evine bir kiracı alarak ilk adımını atmıştı.[66] Sürgündeki Norveç ve Polonya hükümetleri ile Çek Milli Komitesi; üçü de gizli basın için para temin etmişti. Savaşın sonları yaklaşırken, Hollanda hükümeti aynı yola başvuracaktı. Bazı gazeteler dışarıdan yardım kabul etmeye yanaşmıyordu. Şubat 1943'te *La Voix des Belges* gururla şunu ilan ediyordu: "Daha önce duyurduk, bir kere daha tekrar ediyoruz ki, gazetemiz, ister Müttefikler, hükümet, politik parti ya da şirket ister tek tek bireyler olsun, asla kimseden tek bir kuruş yardım almamıştır." Birçok Fransız gazetesi gibi o da gönüllü katkılara ya da abonelerine dayanıyordu.[67] Gazete kâğıdı, yasal olup olmama durumları değişen çeşitli kaynaklardan temin ediliyordu. İşbirlikçi basından doğrudan çalma ve kâğıt taşıyan kamyonlara el koyma söz konusuydu. Bazen resmi basın kuruluşlarında, çalışanların rüşvet karşılığında belli bir miktar kâğıdı "kaybetmeleri" ya da izin verilen fire kotalarını ayarlamaları sağlanıyordu. Bazı yeraltı hareketleri, yasal yoldan kâğıt alabilecek naylon şirketler kuruyor ve sonra aldıkları kâğıdı yeraltı yayınlarının üretiminde kullanıyorlardı.

---

62 Weitz, *Sisters in the Resistance*, 3.

63 Bór-Komorowski, *The Secret Army*, 165.

64 Wieviorka, *The French Resistance*, 228.

65 Friedhoff, *Requiem for the Resistance*, 111-12.

66 C. Sutherland, *Monica*, 119-20.

67 Stone, *Writing in the Shadow*, 108.

Basılı materyalin matbaalardan depolara ya da diğer dağıtım noktalarına nakli büyük dikkat gerektiriyordu ve çok riskliydi. Varşova'da *Biuletyn Informacyjny*'nin matbaadan depolara nakli, yarı askeri bir operasyondu:

> Genellikle boş bira fıçıları ya da üzerinde bazı imalatçıların adı bulunan tahta kutular kullanılıyordu. Bunlar o kadar iyi ve sıkıca kapatılıyordu ki, ayrıntılı bir incelemeye tabi tutmadan içindekileri görmek imkânsızdı. Bunlar o zaman Varşova'da her türlü malı taşımakta kullanılan, bildiğimiz el arabasıyla nakledilyordu. El arabasının iki yanındaki, sokakta yürüyenlerin arasına karışmış, silahlı gözcüler, nadide yüke göz kulak oluyordu. Eğer biri içindekileri görmek için ısrar edecek olursa, tartışmayı bitirmenin tek yolu tetiğe basmaktı.[68]

Fransa'da, komünist *Humanité* gazetesi demiryolu ağı aracılığıyla dağıtılıyordu. Hollanda ve Norveç'te, bazı posta idaresi çalışanları, gazete paketlerini nakletmenin tehlikesini göze almaya gönüllü olmuştu.[69]

Tek tek gazete nüshalarını dağıtmak, sıklıkla, harekete yeni katılanların cesaretlerini ölçmenin bir aracı olarak kullanılıyordu. Örneğin, Hortense Daman, direniş için çalışan bir kurye olmadan önce, bir *La Libre Belgique* dağıtıcısıydı.[70] Norveç'te *For Friheiten* yalnızca abonelere dağıtılıyordu ve her aboneye ayrı bir güvenlik numarası verilmişti. Gazete, abonenin posta kutusuna konuyordu ve şayet gazete üzerinde doğru numara basılı değilse, o zaman kişi bunun Gestapo tarafından konduğunu anlıyor ve gelen şeyi almıyordu.[71] Diğer dağıtım yöntemleri daha rastgeleydi. Polonya'da, yeraltı gazetelerinin kopyaları, satıcıya "İçinde ilginç bir şey var mı?" diye soran gönüllü alıcılara, yasal bir gazetenin içine gizlenerek veriliyordu.[72] 14 Temmuz 1943'te, *Défense de la France*, Paris metrosunun vagonlarında gazete nüshalarını dağıtmak üzere, yanlarında korumalarıyla ekipler göndererek, başarılı ve iyi örgütlenmiş bir işe imza atmıştı. Bir keresinde gazete, "Champs-Elysées'de yavaş yavaş ilerleyen, üstü açık bir arabanın yan basamağından, kafelerin teraslarına dürülmüş bir halde fırlatılarak" dağıtılmıştı.[73] Öte yandan, herkes gizli basını okumak istemiyordu. Metod Milać ve kardeşi, İtalyan kontrolündeki Ljubljana'da gizli bir Yugoslav gazetesinin ilk sayısını dağıtırken, gördüler ki komşularının gazeteleri gizlice onlara geri vermelerine ama onları yetkililere ihbar etmemelerine şahit olmuşlardı.[74] Eva Rogers'a dağıtması için *De Frie Danske* nüshaları verildiğinde, aklından geçenler şun-

---

68 Bór-Komorowski, *The Secret Army*, 166.
69 Stone, *Writing in the Shadow*, 107.
70 M. Bles, *Child at War*, 43.
71 Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, 215.
72 Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 272.
73 R. Gildea, *Fighters in the Shadows*, 177.
74 Milač, *Resistance, Imprisonment, and Forced Labour*, 36-7.

lardı: "Kendimi suçlu hissettim; çünkü birçok insanın gerçeği bilmek isteyip istemediğinden emin değildim. Ne var ki sonunda, insanlara söylenmesi gerektiğine ve eğer duyarlıysalar ve gazeteleri oraya buraya bırakmamışlarsa, onlardan hiçbir zarar gelmeyeceğine karar verdim."[75]

Almanlar doğal olarak, editörleri ve basım elemanlarını tutuklayarak gizli yayın faaliyetlerini engellemeye gayret ediyorlardı. Fransa'da, Alman işgal altındaki topraklarda ilk çıkan gizli yazınların hemen hepsi, 1941 yılı sonundan önceki tutuklamalar nedeniyle ağır darbe almıştı.[76] *Voix d Belge* editörü Camille Joset, 1942 yılında tutuklanmıştı; ama yine de hapishanede, gizlice dışarıya çıkarılan ve basılan makaleler yazmayı sürdürmüşüt. Mayıs 1942'de, Gestapo tesadüf eseri, basıldığı yer olan Brüksel'den Lille'e *La Libre Belgique* taşıyan bir kamyoneti durdurmuş ve sürücünün gazeteyi teslim edeceği 20 adresin bulunduğu bir defter ele geçirmişti. Belçika *Liberté* gazetesi de Haziran 1942'de, bir dizi tutuklama ile sarsılmıştı.[77] Hollanda'daki *Vrij Nederland* ve *Het Harool* gazeteleri de editörlerinin sık sık tutuklanmasından ötürü kötü etkilenen gazetelerdi.[78] Tutuklanan insanların ya da gizli yayınla ilgili faaliyetler nedeniyle hapse atılan ya da infaz edilenlerin kesin sayısını bilme imkânımız yok. Yapılan çalışmalar, tek başına Hollanda'da, gizli basın yayın faaliyetleri yüzünden tahminen en az 770 insanın öldüğünü ve bu sayının Belçika'da 2.000'in üzerinde olduğunu ortaya koyuyor.[79]

*

Bütün çabalarına rağmen, gizli yayınlar ancak sınırlı sayıda insana ulaşabiliyordu. Bununla birlikte, Britanya'dan yapılan BBC yayınları çok daha geniş bir kitleye erişebiliyordu; çünkü birçok ülkede, özellikle de Batı Avrupa'da, evlerde radyo son derece yaygındı. Avrupa genelinde herkes evine BBC'yi dinlemek için koştuğundan ötürü sokakların birdenbire nasıl boşaldığına ilişkin çok sayıda hikâye anlatılır.[80] Almanlar buna, yabancı radyo istasyonlarını dinlemeyi her yerde yasaklayarak karşılık vermişti. Örneğin, Protectorate'te her radyo sahibi, üzerine süslü harflerle "Yabancı yayınları dinlemenin cezası ölümdür" yazılmış, altın renkli bir plaket alıyordu.[81] Fransa'da Ekim 1940'ta, işgal bölgesinde BBC dinlemek yasaklanmıştı; ertesi yıl, işgal edilmemiş Fran-

---

[75] E. Rogers, IWM 16766.

[76] Jackson, *France*, 411.

[77] Stone, *Writing in the Shadow*, 83-4; A. Mayer, *Gaston's War*, 101-2.

[78] Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 227-9.

[79] Dewulf, *Spirit of Resistance*, 2; Lagrou, "Belgium."

[80] 1 Ocak 1943'te, Fransa'ya yönelik yayın 5,5 saat sürmüştür; İtalya'ya 4,5 saat, Hollanda'ya 2,5 saat, Polonya'ya 2 saat 10 dakika, Çekoslovakya'ya 1 saat 45 dakika yayın yapılmıştır. Ayrılan süre böyle azalarak devam etmiş ve son olarak, Arnavutluk'a 15 dakika ayrılmıştır.

[81] Bryant, *Prague in Black*, 94.

sa'da da yasaklanacaktı. Bununla birlikte, işgal edilmiş bölgedeki Rennes nüfusunun yüzde 75'inin düzenli olarak BBC dinlediği tahmin ediliyordu.[82] İnsanların yabancı yayınlar dinlemesinin yasak olmadığı Danimarka'da, Ekim 1941 tarihli bir habere göre, Kopenhag elektrik dağıtım devresinin kontrol odasındaki mühendisler, önemli sayıda insan BBC için radyolarını açtığından ötürü, tüketimde dikkate değer bir ani artış olduğunu tespit etmişti.[83] Ekim 1939'da Polonya'da ve Eylül 1941'de Norveç'in batı sahilinde, radyo sahipliği yasaklanmıştı. Bu da BBC haberlerini özetleyerek kaydeden ve sonra ya sözel olarak ya da gizli yayınlar vasıtasıyla onlara aktaran "profesyonel dinleyiciler"in ortaya çıkışına yol açmıştı.[84] Almanlar, BBC'yi parazitle engellemeye çalışmış ancak sınırlı bir başarı elde edebilmişti. Hollanda'da, parazit etkisi, gürültü önleyiciler kullanarak azaltılabilmişti; ama yine de ses kalitesi düşmüştü. Danimarkalılar, Almanların parazit operasyonlarını sabote etmekte özellikle mahir olduklarını göstermişlerdi.[85] İşgal altında bulunan ülkelerdeki insanların dinlediği tek yabancı istasyon BBC değildi. 1942 yılında Stalin, yabancı bir ülkeye yayın yapan ilk radyo istasyonuna onay vermişti; bu, Tiflis'ten yayın yapan, Radyo Özgür Yugoslavya'ydı. Bunu Polonya için Radio Kościuszko ve Slovakya için *Za slovenskú Slobodu* izleyecekti.[86] İsviçre radyo istasyonları da Güney Fransa'da çok dinleniyordu.

Ülke içinden yayın yapıyormuş gibi davranan ama aslında Britanya'dan yayın yapan, kara radyo istasyonları da kurulmuştu. Bunların en etkili olanı, muhtemelen Polonya'ya yayın yapan Świt'ti. Bu istasyon 1942'de yayına başlamıştı. Her gün yeraltı, Londra'ya telsizle son haberleri geçiyor ve Świt de onları Polonya'ya aktarıyordu. Haberlerin yeni oluşu öyle bir izlenim yaratıyordu ki, birçok insan Świt'in Polonya içinden yayın yaptığına inanıyordu.[87] Çekler, 1940'ta bir aktarıcının, Nazdar'ın, Londra'ya haber geçtiği ve bunların içeriğinin BBC Çek Servisi tarafından geniş dinleyici kitlesini aktarıldığı bir dönem, benzer bir operasyona imza atmıştı.[88] İki aktarıcı, Christo Bolev ve Narden Glass, Bulgaristan içinden yayın yapıldığı izlenimi yaratmıştı; ama aslında operasyon Moskova'dan yürütülüyordu.[89] Kara radyo istasyon-

---

82 Gildea, *Fighters in the Shadows*, 63; Mangold, *Britain and the Defeated French*, 113.

83 J. Bennett, *British Broadcasting and the Danish Resistance Movement 1940-1945*, 4, 51.

84 O. Riste ve B. Nökleby, *Norway, 1940-45*, 35; A. Morriss, "The BBC Polish Service during World War II," Basılmamış doktora tezi, Londra Üniversitesi (2016).

85 Dewulf, *Spirit of Resistance*, 69; Bennett, *British Broadcasting and the Danish Resistance Movement*, 4.

86 Michel, *The Shadow War*, 92-3.

87 Korboński, *Fighting Warsaw*, 200-206, 212-13.

88 Hronek, *Volcano under Hitler*, 122.

89 Michel, *The Shadow War*, 93.

ları Fransa'ya da yayın yapıyordu: Radio Catholique din adamlarını; Radio Travail sanayi işçilerini ve sendikacıları; Radio Inconnu de işgal edilmemiş bölgeyi hedef alıyordu ve Pétain ile Vichy rejimine açıktan düşmandı.[90]

BBC, sürgündeki hükümetler ve kişiler ile onların ülkeleri arasında bir bağlantı aracı olmak suretiyle hayati bir işlevi yerine getiriyordu. Örneğin, Kraliçe Wilhelmina'nın Radio Orange'taki konuşmaları, sürgündeki hükümetinin ülkedeki direnişe desteğini teyit ediyordu. Norveç'te, "BBC'nin rolü muazzamdı. Halka hitap eden Kral'ın etkisi ne kadar abartılsa yeriydi. Kral, Bayrak ve Anayasa gibi sembollerin rolü destansıydı."[91] Beneš bu yayından en çok faydalananların başında geliyordu; çünkü Çek Milli Komitesi, sürgündeki hükümet olarak resmen tanınmadan önce bile, Beneš ve yandaşlarına Çek BBC programlarında yer veriyordu. Bu da Çeklerin, Beneš'in özgürlük ve Çekoslovakya'nın bütünlüğünün tanınması için verilen kavganın başını çektiğini anlamalarını sağlamıştı. Başı çeken Çek direniş örgütü ÚVOD, yeraltı basını ve telefon kulübelerine yapıştırılan çıkartmalar yoluyla, BBC haberlerinin yayın zamanını halka bildiriyordu. Bunun etkisi, BBC 14 Eylül 1941'de bir hafta boyunca resmi basını boykot çağrısı yaptığında görülmüştü. Prag'da resmi gazetelerin satışları yüzde 70, Protectorate'in başka yerlerinde de yüzde 25 ila 50 arasında azalmıştı.[92]

BBC tartışmalı bir biçimde, de Gaulle'ü Özgür Fransa'nın lideri olarak meşhur etmişti. BBC, Fransızlara hitaben iki program yapıyordu: Pierre Bordanu olarak bilinen Michel Saint-Denis'in başında olduğu bir ekip tarafından sunulan *Les Français parlent aux Français*'nin ardından, Maurice Schumann her gün beş dakika, Özgür Fransa adına konuşuyordu. De Gaulle'ün kendisi BBC'de toplam 67 kez konuşmuştu. Bu yayınların etkisi, Aralık 1940'ta bütün Fransa halkına, 1 Ocak 1941'de belli bir saatte evlerinde olmaları yönünde bir çağrı yapıldığında, Almanların aynı saatte patates dağıtılacağını vaat ederek halkı ayartma girişimlerine rağmen, çağrının dikkate değer bir karşılık bulmasından anlaşılabilir. Bundan daha da başarılı olanı ise, 1942 yılında, 1 Mayıs gösterileri için yapılan çağrıydı. Marsilya ve Lyon'da yaklaşık 100.000 kişi ve az sayıda da olsa Fransa'nın dört bir yanında insanlar toplanmıştı. 14 Temmuz 1942'deki gösteri çağrısı daha da başarılı olmuş ve 1,5 milyonun üzerinde insan, bir milliyetçilik gösterisinde sokaklara dökülmüştü.[93]

Kuşkusuz, BBC'nin gücünün ve geniş kapsama alanının en başarılı görsel tezahürü, "V" kampanyasının başarısıydı. Bu kampanya, 14 Ocak 1941'de Belçi-

---

90 Mangold, *Britain and the Defeated French*, 106.

91 M. Stenton, *Radio London and Resistance in Occupied Europe*, 50, 53; Gordon, *The Norwegian Resistance*, 26.

92 Stenton, *Radio London*, 55; Bryant, *Prague in Black*, 94-5, 132.

93 Gildea, *Fighters in the Shadows*, 63; Mangold, *Britain and the Defeated French*, 114-15.

ka'ya yönelik yaptığı bir yayında, halka her yere "V" yazma önerisinde bulunan BBC Belçika editörünün buluşuydu.[94] O bahar, kampanya bütün Avrupa'ya yayılmıştı. Etkisi de hemen görülmüştü: "Bir anda bütün Protectorate'te, V sembolü dalgası çığ gibi büyümüştü; giysilerde, kurdelelerde, evlerin kapılarında, heykellerde, bütün küçük yerleşimlerin asfalt yollarında, her yerde V vardı." Çekler V'yi, zafer anlamına gelen *vítězství* kelimesinin baş harfi olarak benimsemişti. Hatta hepsi V harfi ile başlayan uzun bir cümle bile kurmuşlardı: *Věřit ve vítězství velkého vůdce je velká volovina*; yani "Büyük Führer'in zaferine inanmak tam bir saçmalıktır."[95] Danimarka ve Norveç'te, V'ler *Vi Vil Vinde* (Biz kazanacağız) anlamına geliyordu. Norveç direnişi, bir yolda çamura yazılmış *Vi Vil Vinde*'i RAF havadan görüntülediği ve bu fotoğraf sürgündeki Norveç hükümeti tarafından 20 øre'lik pullarda kullandığı zaman, büyük sükse yapmıştı. Norveç direnişi ayrıca, bir mektupla bütün postanelere, kasten üzerlerine yerel NS örgütü imzası atılmış V çıkartmaları ve görevlilere de bu çıkartmaları görünür yerlere yapıştırmaları talimatı göndermişti. Bu talimat aynen yerine getirilmişti ve muhtemelen, görevli memurlar talimatın aslında direnişten geldiğini biliyordu. Polonya dilinde, V için kullanıma uygun bir sözcük yoktu; ama buna rağmen V işaretleri, özellikle de Almanca "kayıp" anlamına gelen "erloren" sözcüğünün önüne eklenerek, *Verloren* olarak, her yerdeydi.[96]

Goebbels, V kampanyasını alt etmek isterken bir hata yapmıştı: "Britanyalıların propagandasına karşılık vermek için, Almanlar V'yi German Victory'nin [Alman Zaferi] işareti olarak almaya karar vermişlerdi. Her yere, üzerinde heybetli bir V işareti bulunan beyaz bayraklar ve gamalı haç üzerine siyah bir V yapıştırılmış, kırmızı posterler asmışlardı." Goebbels V'nin, kurgusal Cermen pagan tanrı Victoria yerine geçtiği ya da Sezar'ın "veni, vidi, vici" sözüne bir atıf olduğu intibaını uyandırmak istiyordu.[97] Almanların direnişin her yere kazıdığı V işaretini kazıma çabaları, maksatları dışında bir sonuç doğurmuştu:

> Porte du Carrousel ile Place de la Concorde arasında, Seine nehri boyunca bütün çınar ağaçlarının kabuklarına derin bir şekilde kazınmış Lorraine haçının* etrafı kocaman V işaretleriyle dolmuştu... İşgal güçleri, kazınmış işaretlerin üzerine katran sürmüştü; ne var ki, bu onları daha da belirgin hale getirmişti. Kara lekeler hemen göze batıyordu.[98]

---

94 Stenton, *Radio London*, 99.

95 Bryant, *Prague in Black*, 131-2.

96 Bennett, *British Broadcasting and the Danish Resistance Movement*, 42; Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, 213-14; Günlük girdisi, 3 Eylül 1941, Klukowski, *Diary from the Years of Occupation*, 170.

97 Bryant, *Prague in Black*, 131; Günlük girdisi, 25 Temmuz 1941, J. Guéhenno, *Diary of the Dark Years, 1940-1944*, 102.

* Lorraine haçı, II. Dünya Savaşında Fransa'nın özgürlük sembolüdür –çn.

98 Günlük girdisi, 20 Nisan 1942, Guéhenno, *Diary of the Dark Years*, 152.

Louvain'de, Gaston Vandermeerssche, German Kommandatur'un tam önündeki meydana beyaz badanayla kocaman bir V çizmişti. Badana, kaldırım taşlarının arasına öyle bir sızmıştı ki, Almanlar ne yaparlarsa yapsınlar işareti yok edememiş ve en sonunda çareyi, V tamamen kaybolunca kadar halkın meydana girişini yasaklamakta bulmuşlardı.[99] 27 Haziran 1941'de, BBC, Avrupa yayınlarının ara müziği olarak, Beethoven'ın *Beşinci Senfonisi*'nin giriş bölümünü çalmaya başlamıştı. İlk notaların, V harfinin Mors alfabesindeki karşılığı olduğu –nokta, nokta, nokta, çizgi– dikkatlerden kaçmamıştı: "O andan itibaren bu dört nota, dört vuruş, Avrupa hapishanesinde umudun savaş işareti olacaktı... Bir ritim, bir işaretin olamayacağı bir biçimde, bulaşıcıdır."[100]

*

Gizli yayıncılık faaliyetleri, direniş örgütleri tarafından üstlenilmeden önce, bireyler tarafından başlatılmıştı. Bu yayınların enformasyon ve fikirleri yayma aracı olarak değeri herkes tarafından kabul edilmişti ve bazı ülkelerde, kurtuluş günü yaklaşırken, bütün gazetelerin okurlara aynı mesajları iletmesini sağlamak için, yeraltı basınını denetleme çabaları görülmüştü. Bu süreç Fransa'da, Nisan 1942'de, de Gaulle'ün Fransa'daki resmi temsilcisi Jean Moulin'in, Georges Bidault kontrolünde bir *Bureau d'Information et de Presse* (BIP) kurmasıyla başlamıştı. Bu örgütün asli amacı, her iki bölgedeki gizli basın yayın arasında bağlantı tesis etmek ve bütün haber üretim sürecini daha profesyonel bir hale getirmekti. Savaşın daha sonraki aşamalarında, BIP bütün gizli basın editörlerine günlük bültenler dağıtmaya başlamıştı.[101] Norveçliler de 1942 yılında, gizli bir basın sekreteryası oluşturmuştu. Bir editör, Home Front komitesinde yer alıyor ve Home Front'un gündelik emirlerini ya da parolalarını bütün yeraltı basın yayın elemanlarına bildirme sorumluluğunu üstleniyordu. Sekreterya birkaç kez, en önemlileri Kasım 1943 ve Şubat 1944'te olmak üzere, Gestapo baskınına uğramıştı; ama çabucak, eksilenlerin yeri doldurulmuştu.[102] Eylül 1943'te, resmi bir günlük gazete olan *National Times*'ın adliye muhabiri Børge Outze, Danish Illegal Press Coordinating Committee'yi [Danimarka Yasadışı Basın Koordinasyon Komitesi] oluşturmuştu. Bu komite, yalnızca Danimarka'da dağıtılmayan, aynı zamanda İsveç'e, oradan da dünyanın her tarafına yollanan, *Information* adlı günlük bir bülten çıkarıyordu. Outze, Ekim 1944'te, Almanlar tarafından yakalanmıştı; ama komünistlere karşı Almanlar için çalışacağı sözünü vererek serbest bırakılmasını sağlamış ve hemen ardından İsveç'i terk etmişti. Onun

[99] Mayer, *Gaston's War*, 54.

[100] Günlük girdisi, 30 Haziran 1941, Guéhenno, *Diary of the Dark Years*, 96.

[101] Kedward, *Resistance in Vichy France*, 244.

[102] Stone, *Writing in the Shadow*, 85.

yerine geçen Sigvalt Kristensen, *Information*'ın savaşın geri kalan bölümünde ve aslında savaştan sonra da yayımlanmasını sağlayacaktı.[103]

Gizli basının, işgal süresi boyunca ve özellikle de kurtuluşun hemen öncesinde, sürgün hükümeti ile direnişin yetki ve etki alanlarındaki nüfusa onlardan beklenen davranışlar konusunda emirler iletebileceği bellibaşlı araç olacak kadar büyümesi, onun gücünü ve başarısını göstermektedir. Bir bütün olarak Avrupa'da, direniş başarılarda da başarısızlıklarda da pay sahibiydi; ancak direnişin temel başarısı, sıra "zihin savaşı"na geldiğinde, bu alanda olmuştu.

[103] *A.g.e.*, 174-6; D. Lampe, *The Savage Canary*, 6-10.

4

İşgal Altındaki Avrupa'dan Kaçış

Çabucak olup biten Alman işgalleri nedeniyle Avrupa'nın çoğu derin bir umutsuzluk girdabına yuvarlanırken, Avrupa'da sıkışıp kalmış ancak hâlâ savaşmaya devam etmeyi isteyen hatırı sayılır asker ve havacı da vardı. Bunları iki sınıfa ayırmak mümkündür: Almanların eline hiç düşmemiş olanlar ve yakalanmış ama esir kamplarından ya da Almanya yolunda konvoylardan kaçmış olanlar. Bu iki sınıfa, ister Romanya ve Macaristan gibi tarafsız ülkelerde ister Fransa'da ateşkes anlaşması hükümleri uyarınca tutulanları da ekleyebiliriz. Başlarda, yakalanmamış olanlar ve kaçaklar, kendi milli silahlı kuvvetlerine katılmak için Britanya'ya ulaşmaya çalışan askerlerdi. Ancak daha sonraları çoğunluğu, Müttefik hava kuvvetlerinin Almanya'ya stratejik hava bombardımanları yoğunlaştığında, işgal altındaki Avrupa üzerinde bir yerlerde uçağı vurulup düşen havacılar oluşturmaya başlamıştı. Bütün bu havacıların yolu, Britanya yolculuklarının ilk adımı olarak Pireneler yoluyla İspanya'ya ulaşmalarına yardım etmeye gönüllü, halktan insanlarla kesişmiş ve böylelikle kaçış hattı oluşmuştu.

Aralık 1939'da M19 olarak bilinen War Office bünyesinde, Albay Norman Crockatt komutasında, özel bir şube oluşturulmuştu. Bu şubenin, Britanyalı subayların ve askerlerin kaldığı askeri esir kamplarının yerleri hakkında her türlü istihbaratı toplamaktan tutun da görevli personeli yakalanmamanın yollarına dair bilgilendirmeye kadar, çok geniş bir faaliyet alanı vardı. Bunlara, halktan biri gibi görünmenin yolları, Avrupa'nın fauna ve florası içinde nasıl güvenli bir biçimde beslenilebileceği gibi konularda tavsiyelerde bulunmak ve ipek üzerine basılmış haritalar, küçük bir pusula ve başka birçok gerekli araç gereç içeren kaçış kitleri tedarik etmek de eklenebilir. Ayrıca askeri esir kamplarına, izin verilen kıyafet ve yiyecek içecek içine saklamak suretiyle kaçış malzemeleri sokma çabaları da söz konusuydu.[1] 1941 yazında, M19'a bağlı, War Office'teki yerinden dolayı Room 900 adıyla bir alt birim oluşturulmuş ve başına da kaçış hatları konusunda [illegible] deneyimli iki kişi geçirilmişti. Bunlardan biri, Fransa'da savaşırken bir kolunu kaybedip, Britanya'ya geçmeden önce Marsilya'da çalışan Jimmy Langley'di. Diğeri ise,

[1] M. R. D. Foot ve J. Langley, *MI9*, 34-5.

Colditz Castle'daki, kaçmanın imkânsız olduğu söylenen askeri kamptan başarılı bir şekilde kaçıp yurduna dönen ilk Britanyalı subay Airey Neave'di.

Savaş sırasında Fransa'dan ve Hollanda'dan kaçan insanların sayısını tahmin etmek çok zordur. Sıklıkla dillendirilen havacı sayısı yaklaşık 3.000'dir; ama buna, 1940'ta Fransa'da kendi hallerine bırakıldıktan sonra bir yolunu bulup başarılı bir şekilde Britanya'ya geçen birçok Müttefik askerini de eklemek gerekir. Kaçış hatları da sadece görevli askerlere hizmet vermiyordu. İster kamplara gönderilmemek için kaçan Yahudiler veya Özgür Fransa güçlerine katılmak isteyen Fransızlar ister zorla çalıştırılmak üzere alıkonulmamak için kaçan gençler olsun, çok yüksek sayıda sivil de bu hatlardan faydalanıyordu. Bu bölümde, 1939'dan 1941'e kadar geçen süre boyunca, Alman işgali altındaki ülkelerden –Çekoslovakya, Polonya, Norveç, Manş adaları, Hollanda, Belçika, Fransa ve Yunanistan– kaçışlar üzerinde duracağız. İtalya ve Yugoslavya'daki Müttefik unsurların kaçış ve saklanma hikâyeleri, savaşın gidişatına bağlı, daha geniş bir hikâyenin parçasını oluşturuyor ve bu yüzden daha sonra ele alınacak.

Kaçış hatları, yardım edenler tarafından, zorunlu bir direniş eylemi olarak değil de insancıl bir tepki olarak görülüyordu. Örneğin, Fransa'daki direniş liderlerinden Philippe de Vomécourt şöyle diyordu:

> Kaçış yollarını organize eden ya da onlara yardımcı olanların birçoğu, kendi kafalarında, insanların kaçmasına yardım etmek ile Almanlara ve Ateşkes ruhuna karşı "suç" telakki ettikleri bir şey yapmak arasında ayrım yapıyordu. Onlara göre, askerlere –Fransız ya da Britanyalı savaş esirleri, havacılar ya da herhangi bir başka ülkeden "muvazzaf" askere– ya da politik veya ırksal sığınmacılara Almanlardan kaçmalarında yardımcı olmak ile bir sabotaja yardım ve yataklık etmek arasında türsel bir farklılık vardı. İlkini ister vatanseverlik ister insanlık adına olsun, bir görev sayıyorlardı. Kaçış yolları, dinsel inançları gereği ya da başka nedenlerle yardım etmek isteyen ama sabotaja kışkırtmayı ya da yeltenmeyi aklından bile geçirmeyen insanları kendine çekiyordu.[2]

Kaçak bir RAF personeli olan Denys Teare, neden bu kadar çok insanın yardım ettiğine ilişkin olası başka bir neden tespit etmişti: "Çünkü Almanlara karşı çıkanlarla kurabildikleri tek temas buydu. Başlarının üzerinden geçip Almanya'ya doğru giden bomba yüklü uçaklarımız, gelecek için bir umut, bir özgürlük işaretiydi; biz bunu temsil ediyorduk."[3] Savaştan sonra, Donald Darling şöyle bir tahminde bulunmuştu: Yalnızca Fransa ve Hollanda'da, 30.000 civarında insan çeşitli kaçış hatlarında çalışmıştı.[4] Bu rakam çok

2 De Vomécourt, *Who Lived to See the Day*, 52-3.

3 J. Nichol ve T. Rennell, *Home Run*, 453.

4 D. Darling, *Secret Sunday*, 166.

düşüktür; çünkü yalnızca Britanyalı ve Amerikalı havacıları evlerine ulaştırmaya hizmet eden hatları kapsamaktadır; başka milletten askerlerin ve askeri görevde olmayan personelin kaçış hatlarında çalışanlar bu rakama dahil edilmemiştir.

Kaçış hatları operasyonunun, bu geniş kapsamlı direniş anlatısında tekrar tekrar karşımıza çıkacak çeşitli özellikleri vardır. Birincisi, bu işe karışanların gösterdiği tarifi imkânsız dirençliliktir. Kitap boyunca göreceğiniz üzere, kaçış hatlarında çalışmak son derece tehlikeliydi ve en az 500 kişi ya yargılanıp infaz edilerek ya da toplama kampları ile Alman hapishanelerindeki insanlık dışı koşulların bir sonucu olarak ölmüştü. Eylül 1941'de, Fransa'daki Alman komutan General Otto von Stülpnagel bir bildiri yayımlayarak, Müttefik havacılara yardım eden erkeklerin ölümle cezalandırılacağını, kadınların da toplama kamplarına yollanacağını duyurmuştu. Ayrıca, uçağı düşüp yere inen bir havacının yerini bildirenlere ya da yakalanmasına yardımcı olanlara 1.000 frank ödül verilecekti.[5] Bu ikinci soruna, hainler sorununa yol açmıştı. Kaçış hatları, havacı kılığına girmiş Almanların sızma girişimlerine açıktı ve bu riski azaltmak için çeşitli önlemler alınmıştı. Öte yandan, bazı hainler de kaçış hatlarında büyük tahribata neden olmuştu; bu hainler daha sonraları sık sık, direniş ağına da benzer bir düzeyde hasar vermeye devam edecekti. Bütün bu sızmalara rağmen kaçış hatları işlevini yerine getirmeye devam etmişti. Comet hattından Cécile Jouan, bu konuda şunları söylemişti:

> Tehlikeyi sevdiğimiz için mi bu işe girmiştik? Doğru, tehlike vardı, hem de çok. İyi de bu işteki asıl amaç neydi? İşgalciyi kızdırmaktan alınan hınzırca bir zevk. Kuşkusuz, bu da işin bir parçasıydı. Her şeyden önce bu, kendini işe yarar hissetmenin heyecanı, savaş yoldaşlığı ve bütün silahlarımızın sevgiden doğduğu bu kestirilemez mücadelenin coşkusuydu.[6]

Özellikle Almanların Kasım 1942'de Güney Fransa'yı işgal etmesinin ardından, tutuklamalar o kadar yüksek bir düzeye ulaşmıştı ki, yardımcılar, *eğer* tutuklanırlarsa değil, tutuklandıkları *zaman* nasıl tepki verecekleri üzerine düşünmeye başlamışlardı. Fransa ve Belçika'daki kaçış hatlarının çalışması, demiryollarının hem yoğun Müttefik bombardımanı altında olması hem de yerel sabotajcılar tarafından hedef alınması yüzünden, kaçakların trenle sevkiyatı aşırı tehlikeli hale gelince, D-Day arefesinde durma noktasına gelmişti.

Fransa'da oluşturulmakta olan kendi yeni milli ordularına katılmak üzere çok soğuk geçen 1939-40 kışında, işgal altındaki ülkelerini terk eden Çek ve Polonyalı askerler, firari olmaktan ziyade sakıncalıydı; çünkü onlar esir düş-

---

5 R. Lyman, *The Jail Busters*, 68.

6 Akt. E. Stourton, *Cruel Crossing*, 128.

tükten sonra kaçmış değildi. Alman işgali sonrasında Çek silahlı kuvvetleri lağvedilmişti; ama askerler gözetim altına alınmamıştı. Dolayısıyla bu kişiler, hâlâ tarafsız olan Yugoslavya'ya, oradan da İtalya üzerinden Fransa'ya geçmeden önce, Çek yeraltı teşkilatının Budapeşte'de, Fransa elçiliğiyle aynı binada bir ileri karakol kurduğu Macaristan'a serbestçe geçebiliyordu. Kaç Çek askeri personelinin bu güzergâhı kullandığını kestirmek imkânsızdır.

Öte yandan, çok sayıda Polonyalı asker, Eylül 1939 harekâtının ardından Romanya ve Macaristan sınırlarını geçtikten sonra bu ülkelerde gözaltına alınmıştı. Ne var ki, bu insanları gözaltında tutmak oldukça maliyetliydi; dolayısıyla yetkililer Polonyalı askerlerin "kaçmasına" göz yumuyordu. Bükreş'teki Polonya Büyükelçiliği, "Almanlar ülkeyi ele geçirmeden önce herkesi Romanya'dan çıkarmak için entrikalar çeviren, pazarlık yapan, rüşvet veren, kısacası ellerinden geleni yapan, oldukça bilgili ve girişimci insanlarla" doluydu.[7] 1939 yılının Ekim ayı boyunca ve takip eden aylarda, yaklaşık 2.500 asker ve 1.300 havacı Romanya'yı terk etmişti. Bazıları, Karadeniz kıyısındaki Köstence ve Balçık limanlarına kapağı attıktan sonra, bir Polonya birliğinin kurulmakta olduğu Lübnan'a geçmişti. Diğerleri karayoluyla Yugoslavya üzerinden İtalya ve Fransa'ya geçmişti. Macarlar Polonyalı misafirlerinin kaçışını kolaylaştırmak için ellerinden geleni yapmıştı. Bükreş'teki Polonya Askeri Ateşesi Albay Jan Emisarski-Pindelli bir tahliye ofisi kurmuş ve Macar İçişleri Bakanlığından Jozef Antall ile sığınmacılara yardım için kurulmuş Macaristan-Polonya Komitesi ile yakın işbirliği içinde çalışmıştı. Daha sonra 1. Polonya Zırhlı Tugayının komutanı olacak Stanisław Maczek bu konuda şunu söylemişti: "Polonyalı personelden sorumlu Macar yetkili, benimle yüz yüze yaptığı gizli bir görüşmede, Macar yetkililerin, dikkatlice, sessizce ve küçük gruplar halinde olduğu müddetçe, birliklerin Fransa'ya geçirilmesine göz yumacakları ve müdahale etmeyecekleri sözünü verdi."[8]

Fransa düştükten sonra, Almanlar yaklaşık 1,5 milyon Fransız ile 400.000 civarında Britanya askerini esir almıştı. Bunların çoğu, Polonya ve Protectorate'teki askeri hapishanelere nakledilmiş ve bazıları, sınırlara ulaşmalarına yardım eden yerel halka güvenerek kaçmıştı. Budapeşte'deki Vichy Büyükelçiliği, Lübnan'a ulaşma gayreti içindeki kaçak Fransız savaş esirlerine pasaport sağlamaya hazırdı; ama bu insanları sınırların ötesine geçirme konusunda yerel rehberlere güveniyordu. Bu rehberlerden biri olan Vera Laska şunları anlatmıştı:

> Sınırlar nöbetçiler tarafından çok sıkı denetleniyordu; ama sınır muhafızları, özellikle de Macar olanlar, bizimle boy ölçüşemezdi. Onlar, yıllardır kamp yapıp kaydığımız için avcumuzun içi gibi bildiğimiz bu dağlık ara-

---

7 F. Kornicki, IWM 8131; S. Baluk, *Silent and Unseen*, 47.

8 S. Maczek, *Od Podwody do Czotga*, 97-9.

> zide sudan çıkmış balığa dönüyordu. Kolaylıkla yoruluyor ve kayboluyorlardı; kayakların üzerinde çok komik duruyorlardı.[9]

Bu rehberlerin birçoğu kadındı ve bu genel olarak kaçış hatları için geçerliydi; çünkü kadınların gizli faaliyet yürüten biri olarak kuşku uyandırma ihtimali daha düşüktü.

Polonya'da, Britanya savaş esirlerinin kaçmasına destek ve yardımcı olmak üzere çeşitli örgütler ortaya çıkmıştı. Polonya'nın Reich'ın ilhak ettiği bölgesi Bydgoszcz'ta kurulmuş olan bir örgüt, kamplardan kamyonlarla savaş esirlerini kaçırmış ve onları tarafsız İsveç'e geçirmek için tekneler ayarlamıştı. Bir başkası, Anglo-Polish Society, Varşova merkezliydi ve Polonya'nın güneyinden Protectorate içlerine, oradan da Romanya üzerinden Türkiye'ye uzanan bir kaçış hattı oluşturmuştu. 1942 yılı ortalarında, Gestapo örgüte sızmış ve en önemli üyeleri tutuklayarak örgütün faaliyetlerini durma noktasına getirmişti. Ama üyelerden biri olan Bayan Markowska serbest kalmış ve kaçak Britanya savaş esirlerine barınak sağlamayı sürdürmüştü. Bu savaş esirlerinin bazıları yerel halka karışmış ve Polonya yeraltı teşkilatı AK'de faaliyette bulunmuştu. Çavuş Ronald Jeffery bir AK istihbarat hücresine katılmış ve Mayıs 1943'te hücre Gestapo tarafından açığa çıkarılınca, buradan kaçıp İsveç'e sığınmıştı. Bir başkası, John Ward, AK bünyesinde kalmış; 1944 yılının eylül ve ağustos ayları boyunca süren Varşova Ayaklanmasına ilişkin çok değerle bilgiler sağlamıştı.[10]

Norveçliler, kısa süreli 1940 harekâtında Britanya ordusunun beceriksizliği ve acizliği karşısında büyük hayal kırıklığı yaşamışlar; ama Britanya Muharebesinin Britanya'nın savaşa devam edeceğinin bariz kanıtlarını sunması üzerine, Kuzey Denizinin karşı yakasındaki Britanya'ya ulaşmak için hatırı sayılır bir sarf etmişlerdi. Bir istihbarat ajanı olarak Norveç'e geri dönecek olan Oluf Reed Olsen şunları anlatmıştı:

> Ne var ki, Britanya'ya gidiş planının, ilk başta düşündüğümüzden çok daha karmaşık olduğu anlaşılacaktı. Çalışır bir tekne temin etmek basit bir mesele değildi. Almanlar, Norveç'in batı sahilleri ile Britanya arasındaki trafiğin arttığını uzun zaman önce fark etmişti; balıkçı tekneleri her zaman ortadan kayboluyordu ve Britanya telsizleri Norveç'ten çok sayıda sığınmacının geldiğini bildiriyordu.[11]

Almanlar kıyı devriyelerinin sayısını artırmıştı ve teknelerin limanların dışına çıkışı özel bir izne bağlanmıştı. Shetland adaları ile Norveç arasında işleyen bir ulaşım ağı kurmuş olan David Howarth, başka zorluklara da işaret

---

9 Laska (der.), *Women in the Resistance*, 51.

10 Williamson, *The Polish Underground*, 81-3; T. Firth, *Prisoner of the Gestapo*, 60, 81.

11 O. Reed Olsen, *Two Eggs on My Plate*, 47-8.

ediyordu: Almanlar fenerleri kapatmıştı ve teknelere, havadan kontrol edilen sahilden 50 milden fazla uzaklaşmamak koşuluyla balık avlama izni veriliyordu. Dahası, uzak yerlerdeki kaçakları toplamak, yerel hainlerin bunu Almanlara ispiyonlama riskini de beraberinde getiriyordu.[12]

Kuzey Denizi geçişleri çok tehlikeliydi. Toplam 3.300 erkek, kadın ve çocuk, böyle bir mesafeyi katetmek üzere tasarlanmamış balıkçı tekneleriyle Britanya'ya geçmişti. Kuzeydeki Molde ile güneydeki Haugesund arasında bulunan bir bölgeden yola çıkanlar Shetland adalarına yönelirken; daha kuzeyden hareket edenler İzlanda'ya ve güneyden yola çıkanlar da İskoçya'ya yöneliyordu. Kaçan askerler ya Norveç silahlı güçlerine katılmış ya da Reed Olsen ile Odd Starheim gibi, SOE'ye katılmış ve sonra da direnişe katılmak üzere Norveç'e dönmüştü. Mart 1942'de, Starheim gayet cüretli bir işe kalkışarak, SS *Galtesund* adlı bir geminin kaçırılmasını tasarlamış ve beraberindeki önemli ajanlarla birlikte Aberdeen'e ulaşmıştı. Bu ajanlardan biri, Vemork'taki ağır su tesisi hakkında hayati istihbaratı veren Einar Skinnarland'dı. Bu geliş gidişlerin bedeli ağır olmuştu ve 308 kişi, çoğu fırtınalı denizde boğularak ya da Almanlar tarafından yakalanıp infaz edilerek, hayatını kaybetmişti. Kaçaklara yardım eden yaklaşık 50 kişi ya Almanlar tarafından öldürülmüş ya da hapishanelerde ölmüştü. Toplamda, Norveç'i denizyoluyla terk etmeye kalkışanların yaklaşık yüzde 10'u yolda hayatını kaybetmişti.[13]

Manş adalarından birçok genç, Eylül 1939'da savaş patlak verince, orduya ya da ticaret filosuna katılmak üzere Britanya'nın yolunu tutmuştu. Britanya hükümeti adaları askerden arındırdıktan ve orada konuşlanmış iki Britanya taburunu çektikten sonra, katılım çok daha fazla olmuştu. Almanlar adaları işgal edince, araştırmaların ortaya koyduğu rakamlara göre, toplam 228 kişi kaçmaya teşebbüs etmişti. Eylül 1940 öncesinde, bunlardan 63'ü Guernsney'den, 38'i de Jersey'den Britanya kıyılarına ulaşmak üzere tehlikeli bir yolculuğa çıkmıştı. Bunun üzerine, Almanlar sahil şeridine mayın döşemiş ya da yasak bölgeler oluşturmuştu. Balıkçılığın ancak önceden tayin edilmiş limanlardan açılabilen kayıtlı teknelerle ve sadece gün ışığında yapılmasına izin verilmişti.

Bu da D-Day öncesi dönemde iyice tahkim edilmiş adalardan ancak 30 civarında kişinin ayrılmaya teşebbüs ettiği anlamına geliyordu. Kasım 1940'ta, Jerseyli Denis Vibert, Britanya'ya geçişinin ilk ayağı olarak Guernsey'e doğru kürek çekmeye başlamıştı. Ama rüzgâr yön değiştirince, ilerlemesi mümkün olmamış, gribe yakalanmış ve kaçış girişiminden vazgeçmişti. Bir yıl sonra başarılı olmuştu; bindiği küçük sandalın motoru arıza yapınca üç gün aç karnına kürek çekmiş ve sonunda Portland adasının güney ucunda, bir Britanya destroyeri tarafından kurtarılmıştı. Üç delikanlının, Peter Hassall,

[12] D. Howarth, *The Shetland Bus*, 9, 75-6.

[13] Gordon, *The Norwegian Resistance*, 225-6; E. Hauge, *Salt-Water Thief*, 72-112.

Dennis Audrain ve Maurice Gould'un Jersey'den kaçış girişimi ise bir trajediyle sonlanmıştı. Tekneleri yola çıktıktan kısa bir süre sonra su almış ve Audrain boğulmuştu. Hassall ve Gould ise kıyıya ulaştıklarında Alman polisi tarafından yakalanmış ve Gould'un orada öleceği, Fresnes hapishanesine yollanmıştı. Guernseyli Fred Hockey ve 7 arkadaşı, işaret fişeği atan bir Alman uçağı tarafından tespit edilmişti:

> Korkuya kapılan herkes nefesini tutup kayığın dibine yüzükoyun yatmıştı. İşaret fişeği sönünceye kadar her yer gün gibi aydınlanmıştı ve kayıktakiler neden onları göremediklerini anlayamamıştı. Tehlikeli yolculuklarını sürdürmüşler ve sabah saat 4:00 civarında motorları bozulmuştu. Motor tamir edilmiş ve yola devam etmişlerdi. Hava sisli olduğundan yön bulmak zordu; ama işin iyi tarafı, sis onları düşmandan saklayan bir pelerin hizmeti görmüştü.

19 saatlik bir yolculuğun ardından, Devon'a varmışlardı. Almanlar balıkçılığa ciddi kısıtlamalar getirerek misilleme yapıyordu; bu, Britanya ve Fransa'dan erzak tedariki kesildiği için adalıların balığa bağımlı olmaları nedeniyle büyük bir adımdı. Dahası, askerlik yaşına gelmiş bütün erkeklerin adalardan toplanıp sevk edilme tehlikesi de söz konusuydu. Gerçekten de Eylül 1942'de, yabancı ülkelerde doğmuş erkeklerin ve ailelerinin adalardan sevki başlamıştı. Bu tehditlerin bir sonucu olarak, başarılı kaçış haberleri, Almanların kendilerine karşı yaptırım uygulayacağından korkan adalılar ile onların Britanyalı idarecileri tarafından genellikle hoş karşılanmıyordu. Manş adalarının katı yalıtılmışlığından ve adaların Hitler'in Atlantik Duvarı'nın bir parçası olmasından ötürü, çok yüksek olan Alman adalı oranı, adalıların kendilerini son derece savunmasız hissetmesine neden oluyor ve Guernsey ile Jersey'de direnişin gelişmesi önünde bir engel teşkil ediyordu. Öte yandan, D-Day sonrasında, Fransa'nın düşmandan kurtarılan kıyı şeridinin Jersey'e yakınlığı, daha fazla kaçış için bir teşvik unsuru olmuştu.[14]

1941'deki başarısız Britanya harekâtı sonunda yanlışlıkla Yunanistan'da ve Girit'te bırakılan Britanya askerleri, onları Almanya'daki askeri kamplara gönderilmekten korumak ve onlara barınacak yer sağlamak için can atan insanlarla karşılaşmıştı. Kahire'deki, A Force olarak bilinen M19 istasyonu, Yunanistan anakarasından kaçışlar örgütlüyordu ve Mayıs 1942'de, kaçakları Ege üzerinden Türkiye'nin batı kıyısına taşımak üzere beş kiralık kayık kullanmaya başlamıştı. İzmir'deki Britanya Konsolos Yardımcısı Yarbay Noel Rees, Türkiye'deki Çeşme yakınlarında gizli bir üs kurmuştu. Ona İstanbul'daki askeri ateşe Binbaşı Vladimir Wolfson ile Ankara'daki askeri ateşe Tümgeneral William Arnold yardımcı oluyordu. Operasyonlar, Türklerin ka-

[14] L. Willmot, "sabotage, Intelligence-Gathering and Escape," Carr vd (der.), *Protest, Defiance and Resistance*, 213-42; B. Turner, *Outpost of Occupation*, 160-2.

yıkların geliş gidişine göz yumması sayesinde yürüyordu ve uzun Yunan kıyı şeridi ile kıyıdan uzakta sayısız ada, Almanların kayıkları denetlemek için yeterli kıyı devriyesi çıkarmasını neredeyse imkânsız kılıyordu.[15]

26 Temmuz 1941'de, Binbaşı Francis Pool, Girit'teki Britanya askeri personelinin tahliyesini örgütlemesi için denizaltıyla karaya çıkarılmıştı. Bu girişimler, yerel halk tarafından gayet iyi karşılanmıştı:

> Giritliler, omuz omuza savaştıkları ve kaderlerinde savaşmak, onların dağlarında kanlarını akıtmak için uzak ülkelerinden buralara gelmek yazılı olan bu [Müttefik] askerlere göz kulak olmayı kutsal bir görev addetmişti. Üniformalarından kurtulsunlar ve daha rahat hareket edebilsinler diye onlara giysi vermiş, onların karınlarını doyurmuş ve onları en uygun yerlerde saklamışlardı.[16]

Bu saklanma yerlerinden biri, papazının kaçakların toplanma yeri olarak kullanılmasına izin verdiği Preveli Manastırıydı. Çoğu, Beyaz Dağların doğu ucunda bulunan Asi Gonia köyünü geçtikten sonra manastıra ulaşıyordu. Daha sonra, Girit'te direniş oluşturmak üzere Britanya'nın yürüttüğü operasyonlara katılacak olan Petro Petrakas ile Albay Andreas Papadakis, köyü ve yakın çevresini üs olarak kullanıyordu ve Britanyalılarla ilk temaslarını bu tahliye operasyonları sırasında kurmuşlardı. Francis Pool Girit'i, ağustos ayında en az 130 kişiyi tahliye eden denizaltıyla terk etmişti. Tahliye edilen kişilerden biri olan Jack Smith-Hughes, çok geçmeden ilk SOE elemanı olarak geri dönecekti. Pool'un yerine geçen Monty Woodhouse 1941 güzünde gelmiş ve Nisan 1942'deki tahliyesinden altı ay öncesine kadar kaçışları örgütlemeyi sürdürmüştü. Woodhouse bu süreci son derece şaşırtıcı buluyordu: "Güneydeki kıyıya uğrayan birkaç tekne genellikle benim belirttiğim noktalardan çok farklı yerlere yanaşıyordu." Woodhouse, Yunan anakarasındaki direnişin örgütlenmesinde asli bir rol oynamayı sürdürecekti.[17]

*

Hollanda, Belçika ve hepsinden önemlisi Fransa'nın Almanlar tarafından hızla işgal edilmesi, Dunkirk'ten tahliye edilenlere rağmen, azımsanmayacak sayıda Müttefik askerinin kıtada mahsur kalmasına yol açmıştı. Almanların eline geçenler, kendileri için Almanya ve işgal altındaki Polonya'da hazırlanan kamplar tamamlanıncaya kadar, Belçika ve Fransa'daki derme çatma kamplarda tutuluyordu. Birçok başka Britanyalı, Polonyalı, Fransız ve Belçikalı hiçbir zaman yakalanmamıştı ve onlar kendilerini Britanya'ya götürecek tekne bulmak ya da çetin Pirene geçitlerini aşarak Lizbon ya da Cebelita-

[15] N. Rankin, *Ian Fleming's Commandos*, 208; I. Dear, *Escape and Evasion*, 148-51.
[16] G. Psychoundakis, *The Cretan Runner*, 46.
[17] A. Beevor, *Crete*, 241-2; C. Woodhouse, *Something Ventured*, 18.

rık'a ulaşmak umuduyla Fransa'nın güneyine doğru yola çıkmışlardı. Ateşkes şartlarına göre, Vichy yetkililerin, Marsilya'daki St Jean Kalesi, Nîmes'teki St Hippolyte du Fort ve Monte Carlo yakınlarındaki La Turbie'de bulunan bütün Müttefik askerlerini silahsızlandırması ve gözetim altına alması gerekiyordu.

Bu kaçaklara ve yakalanmaktan kurtulanlara yardım etmeye yönelik ilk çabalar, örneğin bir askeri ya da havacıyı yol kenarından almak ve ona barınak sağlamak ya da konvoy halinde kamplara doğru yürütülen savaş esirlerinden birini çekip almak gibi, önceden hiçbir hazırlık yapılmadan alınmış kararlar sonucunda ortaya çıkmıştı. Amerikalı Etta Shiber ile Britanya doğumlu Kitty Bonnefous, ateşkes sonrası Paris'e dönerken, yolda Britanyalı pilot William Gray ile karşılaşmış ve arabalarının bagajında onu Paris'e sokmuşlardı. Bu onları, pilotu sınır hattından gizlice geçirmek için ilişkilerini kullanmaya sevk etmişti. Temasa geçtikleri kişilerden biri, Peder Christian Ravier'di ve onun Somme bölgesindeki kilisesi, civardaki ormanlık alanda saklanan 1.000 civarındaki Britanyalı askerin ihtiyaçlarını karşılıyordu. 1940 yılının kasım ayı sonunda, bu aceleyle kurulmuş kaçış hattı, yaklaşık 100 kişinin İşgal Edilmemiş Bölgeye geçirilmesini sağlamıştı. Mary Liddell, Fransa harekâtı boyunca ambulansları sürerek Fransız Kızıl Haçına hizmet etmişti. Ateşkes anlaşmasından sonra Liddell, ailelerin parçalanmış olması gerçeğinden faydalanarak, bir çocuğu ailesiyle yeniden bir araya getirmek üzere güneye götürmek için Almanlardan izin alacağı ve kendisine aslında Britanya askeri olan bir tamircinin eşlik edeceği bir sistem kurmuştu. Ayrıca, çiftlikleri aradaki sınır hattı üzerinde bulunan ve kaçakların sınırı geçmelerine yardım etmeye gönüllü olan, Ruffec'teki çiftçilerle de temas kurmuştu. Bu üç kadın da 1941'de tutuklanmış ve birkaç ay hapis hapiste yatmıştı. Etta Shiber, 1942'de Birleşik Devletler'in elindeki bir Alman casusla takas edilmişti. Mary Liddell, Kasım 1941'de serbest bırakılmış, Temmuz 1942'de Britanya'ya ulaşmış ve aynı yıl Marie-Claire adıyla faaliyet yürüten, daha resmi örgütlenmiş bir kaçış hattı kurmak üzere yeniden Fransa'ya dönmüştü. Kitty Bonnefous hapisten sağ kurtulmuştu; ama Peder Ravier ölüm cezasına mahkûm edilmişti. Peder daha sonra direniş tarafından kurtarılacak ve kaçış hattındaki yardımlarına yeniden başlayacaktı.[18]

Kaçak Müttefik askerlerine ilk yardım elini uzatanlardan bazıları, zaman içinde direniş hareketine katılmıştı. Germaine Tillion direnişe ilk kez, 1941 yılı ortalarında, yaklaşık 5.000 kişinin evlerine ulaşmasını sağlayan Albay Paul Hauet'le birlikte, Fransa'nın doğusunda, kaçak Fransız esirler için oluşturdukları kaçış hattını işletirken dahil olmuştu. Doğu Fransa'da, Almanya'nın ilhak ettiği Alsace'taki bir diğer ağ, Lucienne Welschinger tarafından kurulmuş ve yüzlerce Fransız kaçağın yuvalarına kavuşmasına yardım et-

[18] E. Shiber, *Paris Underground*, passim; B. Wynne, *No Drums*, 36-100.

mişti. Onların en meşhur yolcusu, Nisan 1942'de, Dresden yakınlarındaki Königstein kalesinde yer alan askeri kamptan kaçmış olan General Henri Giraud'ydu ve o daha sonra, şöyle anlatmıştı o günleri: "Alsace'lılar yalnızca bir mahkûma para vermekle kalmamış, onun için hayatlarını tehlikeye de atmışlardı. Orada tanıdık tek bir kişi bile yokken ya da herhangi bir örgütten yardım almamışken, bütün Alsace'ı hiçbir sorunla karşılaşmadan geçtim." Welschinger daha sonra Almanlar tarafından yakalanmış ve Ocak 1943'te Strasbourg'ta infaz edilmişti. Amerikalı eski bir İçişleri Bakanlığı çalışanı ve o zamanlar *New York Post* muhabiri olan Virginia Hall, Mayıs 1940'ta İspanya'ya kaçmadan ve oradan Britanya'ya geçip SOE'ye katılarak yeniden Eylül 1941'de Lyon'a dönmeden önce, bir ambulans şoförü olarak çalışmıştı. Oturduğu daire, işgal edilmemiş Fransa'da SOE faaliyetlerinin merkezi haline gelmişti ve kendisi de Birleşik Devletler Konsolos Yardımcısı George Whittinghill ve Robert Leprevost gibi, halihazırda kaçış hatlarında çalışan ya da bunları finanse eden kişilerle temas halindeydi. Britanyalı havacılara, ilerideki yolculuklarını ayarlayacak olan Virginia ile temasa geçmek için Lyon'daki Amerikan elçiliğine gitmeleri tembih ediliyordu.[19]

İlk dönem kaçış hatlarının listesi, burada tek tek sayılamayacak kadar uzundur: Bazıları belli milletlerden kişilere ağırlık verirken; bazıları da Müttefik uluslardan herhangi birinin personeline yardım ediyordu.[20] Bu ilk kaçış hatlarının ortak yanı, hedefledikleri şehirdi: Marsilya.

> Tüm yalancıların koruyucu azizi Marius, aynı zamanda, suç faaliyetlerinde Chicago'dan sonra ikinci sırada yer alan ve Chicago gibi gansterler tarafından kontrol edilen bu şehrin de koruyucu azizidir. Bütün bunlara, Mareşal Pétain'e ve Özgür Fransa Hükümetine sadakatleri kuşkulu olan bir polis gücünü, Alman ve İtalyan Ateşkes Komisyonu delegelerini ve Mussolini'nin sırf boy göstermek üzere yolladığı Bersaglieri taburunu ekleyin. İşte size, Müttefik kaçakların ve sakıncalıların Fransa'dan çıkışlarının örgütlendiği ilk operasyonel merkez olacak şehir.[21]

Stanisław Maczek ve Polonya zırhlı tümeninden kaçan ekibi, Temmuz 1940'ta Marsilya'ya ulaştığında, Maczek, şehrin Fransa'dan çıkmanın ve savaşa yeniden katılmanın yollarını arayan askerler oldukları her hallerinden belli, sivil kıyafetler içindeki erkeklerle dolu olduğunu fark etmişti. Maczek'in kendisi Britanya'ya Fas ve Lizbon üzerinde geçecekti.[22]

Polonyalılar, vatandaşlarını Akdeniz kıyılarından tahliye etmek için, felucca olarak bilinen, ahşap, küçük yelkenli tekneler kullanıyorlardı. Bri-

---

[19] Blumenson, *The Vildé Affair*, 92-3, 136; Cobb, *The Resistance*, 51; Boyd, *Voices from the Dark Years*, 151; Purnell, *A Woman of No Importance*, 69-71.

[20] Edward Stourton uzun bir liste topladı. Stourton, *Cruel Crossing*, 209-10.

[21] J. Langley, *Fight another Day*, 100.

[22] Maczek, *Od Podwody do Czotga*, 123.

tanyalılar Polonyalılarla temas halindeydi ve Temmuz 1942'de, Perpingnan yakınlarındaki Carnet-Plage'dan 50 kişilik Britanyalı kaçağın tahliyesi için, Yüzbaşı Frank Slocum komutasında başarılı bir operasyon yürütülmüştü. O yıl, iki başka operasyonla o ağustos ayında Dieppe baskını cehenneminden kaçmış 100'ün üzerinde RAF personelini ve komando kurtarılmıştı. Feluccalar aynı zamanda, SOE ajanlarını Fransa'ya çıkarmakta da kullanılıyordu. Almanlar Kasım 1942'de güneyi istila ettiğinde, feluccalardan sorumlu Polonyalı subay Teğmen Jan Buchowski üstlerine şunu yazmak zorunda kalmıştı:

> Fransa sahil şeridi, Almanlar tarafından her bakımdan çok sıkı bir biçimde gözetim altında tutuluyor; bu yüzden, bir teknenin üç gün 30-40 mil açıkta kalması ve görülmemesi gibi bir şey düşünülemez. Fransızlar yaklaşık 5 millik bir kıyı şeridinde devriye geziyordu; mevcut Alman devriyelerinin 100 millik alanı denetlediği varsayılmalıdır. Gizli faaliyetlerde kullanılan tekneler hızları çok düşük (7 knot) balıkçı teknelerinden oluşuyor. Havadan iyi bir gözetleme varsa, teknenin kimliğini kontrol etmek için hemen bir devriye gemisi gönderilebilir. Dahası, Mihver kuvvetleri, kuzey-güney rotasında seyreden bir tekneden özellikle şüphelenecektir.

Feluccaların kullanımı bu yüzden askıya alınmıştı; ama küçük çaplı tahliyeler sürmüştü; öyle ki, savaşın sonuna kadar Polonya operasyonuyla en az 600 kişi, işgal altındaki Avrupa'dan tahliye edilmişti.[23]

Marsilya'daki Britanya operasyonlarının merkezinde, Mayıs 1940'ta güneye göç kervanına katılmış, Paris'teki Scots Kirk'ün piskoposu, İskoç Donald Caskie'nin yürüttüğü, Rue de Forbin'deki Seamen's Mission vardı. Misyon, kaçaklara ve sakıncalılara gıda ile barınak sağlıyordu. Caskie'ye, Birleşik Devletler konsolosluğuyla ve zengin mültecilerle temas halinde olan, Highland Hafif Piyade Birliğinden Çavuş Ian Garrow yardım ediyordu. Quai Rive Neuve'daki dairelerini Müttefik elemanlarının kullanmasına izin veren Louis ve Renée Nouveau ile kocası Henri'nin birçok kaçışı finanse ettiği, Nancy Fiocca da bu misyonda faaldi. Nancy daha sonra Nancy Wake takma adıyla, bir SOE ajanı olarak Fransa'ya geri dönecekti.[24]

SOE, 1941 yılı başlarından itibaren, denizyoluyla ajanları Fransa'ya gizlice sokmaya başlamıştı ve Nisan 1941'de, bir operasyonda yaşanan aksilik, büyük kaçış hatlarından birinin –Pat Hattı– kurulmasına vesile olmuştu. Albert-Marie Guérisse adında Belçikalı bir doktor kıyıya yüzerek çıkmış ve Fransızlar tarafından tutuklanmıştı. Doktor, Kanadalı olduğunu ve adının da Patrick O'Leary olduğunu söylemişti. Bekleneceği üzere, St Hippolyte du Fort'a sevk edilen Guérisse, burada, kaleden çıkmasına ve Marsilya'ya geçip

---

[23] Dear, *Escape and Evasion*, 42-5; B. Richards, *Secret Flotillas*, 500, 578-9, 656-9.

[24] M. R. D. Foot ve J. Langley, *MI9*, 66-7.

orada kaçış hattı kurmasına yardımcı olan Garrow'la temasa geçmişti. Caskie, O'Leary'yi şöyle anlatıyordu:

> Tanıdığım en yürekli adamdı. Neşeli ve korkusuzdu; espri anlayışı, en sağlam yüreğin bile dayanamayacağı kadar sinirleri geren ortamların dahi keyfini kaçırmasına müsaade etmezdi. Ama aynı zamanda da katıydı; emri altındaki insanlara nazik ve koruyucu davranırdı. Düşmanla savaşırken ise acımasızdı... Yaptıkları, parmak ısırtacak kadar fevkaladeydi. Onun operasyonlarında her şey tıkır tıkır işlerdi. Herkes ne yapacağını bilirdi.

Hat, Jean de la Olla ile yardımcıları Jacques Wattebled ve Fillerin ailesinin, yakalanmamış havacıları bulup topladığı kuzeyden başlıyordu. Rahip Pierre Carpentier, Abbeville'deki özel baskı makinesini onlara sahte evrak temini için kullanıyordu ve Madam Arnoud da sakıncalıları sınır hattından geçirmek için Les Tuyères'deki çiftliğinden faaliyet yürütüyordu. Kuzeydekileri Marsilya'ya ulaştırmaya yardımcı olacak bir sürü insan vardı. Bu insanlar, Marsilya'dan Toulouse'a sevk ediliyordu ve orada yaşlıca bir Fransız kadın, Françoise Dissart, onları Britanya Konsolos Yardımcısı Donald Darling'in daha sonraki geçişlerini ayarlayacağı İspanya'ya götürecek olan bir grup Pirene rehberini idare ediyordu.

Pat hattı o kadar başarılıydı ki, Vichy polisi ile jandarmanın dikkatini çekmesi hiç de şaşırtıcı değildi. İlk kurban, Fransızların 1941'de Britanya'ya istihbarat sağladığı suçlamasıyla tutukladığı ve o yıl yakalanan SOE F Section* ajanlarının da kapatıldığı, Mauzac hapishanesine konan Garrow'du. O'Leary, Garrow'un kaçışını organize etmiş ve ona Pireneler'e kadar eşlik ettikten sonra yanından ayrılırken, "Bu daha ne kadar devam edebilir, bilmiyorum" demişti. 1942 yılının nisan ayı sonunda, çoktan beri onların Seamen's Mission'ıyla ilgili kuşkuları olan Fransız yetkililer, Caskie'ye misyonu kapatması için 10 gün süre tanımıştı. Caskie Grenoble'a doğru yola çıkınca, Louis Nouveau ve Dr Georges Rodocanachi'ye ait daireler, sakıncalıların yeni barınağı olmuştu. Pat hattına gönderilen ilk iki telsiz operatörü, 1942'de Fransız polisi tarafından tutuklanmıştı. Kasım 1942'de, Almanlar Güney Fransa'yı işgal ederek, kaçış hatlarının işleyişini son derece zora sokmuştu. Vichy polisi sadece birkaç sakıncalıyı ve onlara yardım edenleri tutuklamıştı; ama Almanlar telsiz yayını izleme araçları kullanarak telsiz trafiğini kesmekte kararlıydı. Ekim 1942'de, genç bir adam olan Avustralyalı Tom Groome, Pat hattında telsiz operatörü olarak hizmet vermek üzere gelmiş ve bir Alman sinyal takip ekibinin, yayın araçlarıyla birlikte onu yakaladığı, Ocak 1943'e kadar burada çalışmıştı. Groome, Britanya'ya tutuklanmak üzere olduğunu bildiren bir sinyal göndermeyi başarmış (savaştan da sağ kurtulacaktı) ve O'Leary hemen durumdan haberdar edilmişti.

---

* SOE'nin oluşturduğu, Fransa'daki faaliyetlerden sorumlu şube; ilerleyen bölümlerde kuruluş hikâyesini göreceğiz –çn.

Pat hattına asıl zararı veren şey, ihanetti; özellikle de tek bir kişinin ihaneti. Kendini Çavuş Harold Cole olarak tanıtan ve Dunkirk tahliyesinde unutulduğunu iddia eden bir kişi, Pat hattıyla temasa geçmiş ve sakıncalı insanlara Pireneler'e kadar eşlik etmeyi teklif etmişti. Londra'da adamı soruşturmuş ve böyle bir çavuşun olmadığını; ama ait olduğu birliğin parasını alıp kaçmış bir Astsubay Cole'ün mevcut olduğunu kaydetmişti. Daha sonra, Scotland Yard tarafından çok iyi tanındığı ortaya çıkmıştı. Suça böylesine batmış oluşu, otomatikman onun bir rehber olarak kullanılamayacağı anlamına gelmiyordu ve kılına bile zarar gelmeden İspanya'ya geçmiş bazı kişiler ona övgüler düzmüştü. Ama 1941 güzünde, Cole'un faaliyetleriyle ilgili kuşkular artmaya başlamıştı. Perpignan'daki bir güvenli eve gelen kişiler, bilinmeyen nedenlerle tutuklanıyordu; Cole, Fransa'nın kuzeyinde olması gerektiği bir zamanda Marsilya'da görülmüştü ve son olarak da Lille'de, Duprez isimli bir yardımcıya parasını ödememişti. Caskie'nin Cole'e dair kendi kuşkuları vardı: "Cole, hissettiğim kadarıyla, kişiliği oturmamış biriydi ve kararsızlığa düşerse, ihanet edebilirdi." Kasım 1941'de Cole, O'Leary ve hattaki üç yardımcı Bruce Dowding, Mario Prassinos ve Duprez ile Dr Rodocanachi'nin dairesinde yaptığı bir görüşmede, aleyhindeki delillerle yüzleşmişti. Caskie, daha sonra yaşananlara ilişkin şunları yazmıştı:

> Bildiğim kadarıyla, O'Leary Cole'ü o gece öldürmeye karar vermişti. Pat ve yardımcıları, Cole aleyhine ortaya konan delillerin kesin ve tam olduğundan emindi. Belli bazı yerlerdeki hareketleri, ihanetlerle örtüşüyordu ve onun olası bir hain değil de kesinlikle bir hain olduğunu gösteriyordu. Örgütün diğer bütün elemanları sağlamdı. Yalnızca Cole'de bir belirsizlik vardı.

Tartışmalar alevlenmiş ve O'Leary Cole'ü dövmüş, ölümle tehdit etmişti; ama Cole daireden kaçmayı başarmıştı. Onunla temasta olan kim varsa uyarmak için çaba sarf etmişlerdi; ama çok geçti. Aralık ayında, ilk olarak Rahip Carpentier ve ardından, Dowding ve Duprez'in de içinde bulunduğu, zincirin bütün hayati halkaları birbiri ardına yakalanmış ve sonunda yaklaşık 50 kişi, Cole'ün ihaneti yüzünden Almanlar tarafından tutuklanmıştı. Mayıs 1942'de, Cole ve genç Fransız eşi Suzanne da Lyon'da Vichy polisi tarafından tutuklanacaktı. Hapishanede, Cole Suzanne'a bir hain olduğunu itiraf etmişti. Suzanne ağustos ayında cezaevinden çıkınca, Cole'ün, Paris'teki ve Kuzey Fransa'daki üç teyzesinin eşyalarını ve paralarını çaldığını öğrenecekti.[25] Güney Fransa'daki Alman işgalinin ardından, Cole gönüllü olarak, SOE ajanlarını, kaçak askerleri ve direnişçileri yakalamak için yürütülen operasyonların merkezi olan Paris'teki *Sicherheitsdienst*'in (SD) başı, SS

[25] D. Caskie, *The Tartan Pimpernel*, 90-108; M. Halls, *Escaping Hitler*, 63; A. Neave, *Saturday at M.I.9*, 83-4; G. Young, *In Trust and Treason*, passim.

Sturmbannführer Hans Josef Kieffer için çalışmaya başlayacaktı. Cole'ün, direnişin yaklaşık 150 elemanının yakalanmasına yardımcı olduğu sanılmaktadır.[26] O'Leary, Cole'ün sağladığı bağlantıları takip eden Almanların gerdiği ağdan kurtulmuştu. Ancak ihanetler burada sona ermeyecekti. Ocak 1943'te, kendine Roger le Neveu diyen, Roger le Légionnaire [Lejyoner Roger] olarak da tanınan bir adam, Paris'te Louis Nouveau'yla temas kurmuş ve havacıları güneye geçirme konusunda yardım teklif etmişti. İlk iki grup hiçbir sorunla karşılaşmadan yürüyerek Pireneler'e ulaşmıştı; ama Nouveau'nun da katıldığı üçüncü grup, Tours'un bir banliyösü olan St Pierre des Corps'ta tren değiştirirlerken ani bir baskınla tutuklanmıştı. Bu tutuklamayı, Paris'te başka tutuklamalar izlemişti. Mart ayında, Lejyoner Roger Toulouse'a gelmiş ve kendisini Paris'teki tutuklamalar hakkında sorgulayan O'Leary'yle buluşmuştu. O da birdenbire kendini, Gestapo tarafından tutuklanmış bir halde bulmuştu. O'Leary'nin tutuklanması, Pat hattının fiilen sona ermesi demekti. Bu hat, yaklaşık 600 karacı ve havacı askerin özgürlüğe kavuşmasına yardım etmişti ve hattı kullanan son kişiler, Cockleshell baskınından kurtulmuş olan Çavuş Herbert Hasler ile Bill Sparks'tı. Abbé Carpentier ve Dowding de dahil, en az 30 yardımcı infaz edilmişti; ama O'Leary, Nouveau ve Groome, Alman kamplarından sağ kurtulmayı başarmıştı. O'Leary'ye ihanet eden Lejyoner Roger, direnişin daha birçok üyesine ihanet etmeye devam edecekti.[27]

*

SOE'nin Fransız seksiyonu, Leslie Humphreys yönetiminde, Fransa çapında Müttefik personeli için kaçış hatları kurmak üzere bir alt seksiyon (DF) kurmuştu. 1942 baharında DF, SOE'den ayrı bir seksiyon haline gelmişti. DF'nin ajanlarından biri olan Victor Gerson, Nisan 1942'de, Vic adında, son derece başarılı bir hat kurmuş ve Fransa'da, SOE için bir görevi yerine getirmişti. Gerson'un Şili doğumlu eşi Giliana Balmaceda, Mayıs ve Haziran 1941'de üç haftalığına Paris'te kendisini ziyarete geldiğinde, onun bir hazine değerindeki Şili pasaportu sayesinde Vichy Fransa'sında yaşamak için elzem olan sayısız belge toplanmış, bu sayede F Section ajanlarını gereği gibi donatmıştı. Vic hattı 1944 baharında D-Day yaklaşırken faaliyetlerine son vermesi istenınceye kadar faal kalmıştı. Hattın bu kadar uzun süre hayatta kalması büyük oranda Gerson'un ısrarla üzerinde durduğu detaylı güvenlik prosedürlerine

[26] Ağustos 1944'te Müttefikler yaklaşırken, Cole Paris'e kaçmıştı. Haziran 1945'te, Almanya'da yeniden ortaya çıkmış ve özel bir Müttefik birliğinin elemanı olduğunu iddia etmişti. Yalanı ortaya çıkmış ve Paris'te hapse gönderilmişti; ama kasımda oradan kaçmıştı. Ocak 1946'da Fransız polisi onun Paris'te, bir barın üst katındaki dairede saklandığını tespit etmişti ve Cole, kaçmaya çalışırken vurulup öldürülmüştü.

[27] M. R. D. Foot ve J. Langley, *MI9*, 140; Dear, *Escape and Evasion*, 48-9.

ve en başta gelen yardımcıları George Levin ve Racheline kardeşlerin kendisi gibi Yahudi olmaları ve bu yüzden, yalnızca bir kaçış hattının örgütleyicileri olmanın ötesinde sadece bir Yahudi oldukları için bile tutuklanabilecek olduklarından, güvenliğe en büyük dikkati göstermeye zaten hazır oluşlarına bağlıydı. Dahası, Vic hattı sadece bir değil, üç birimden oluşuyordu; diğer ikisi kullanılmıyor, birinci tehdit altına girince ya da kesilince ancak canlanıp faaliyete geçiyordu. Adı çıkmış bir işbirlikçi ve hain olan ve yaptıkları daha sonraki bölümlerde karşımıza çıkacak Hollandalı Richard Christmann Vic hattına sızmaya teşebbüs etmiş ve aslında hat boyunca Lyon'a kadar gelmiş ve burada Levin ve Gerson'la buluşmak üzereyken bu ikilinin kendisinden şüphelendikleri çok belli olunca Christmann Hollanda'ya geri dönmüş ve zararlı faaliyetlerini orada sürdürmüştü. DF hatları daha sonra George Lovinfosse'nin işlettiği Greyhound/Woodchuck'u ve Guido Zembsch-Schreve'in işlettiği Pierre/Jacques'ı bünyesine katacaktı.[28]

1943 baharında, Müttefiklerin Fransa'nın Atlantik sahillerinde Almanların kurduğu denizaltı üslerine düzenlediği hava saldırıları, çok sayıda havacının paraşütle atlaması, Brittany'ye inmesi ve burada ülkesine dönmenin bir yolunu araması sonucunu doğurmuştu. Pat hattı, Brittany'de bir hücre oluşturmak istemişse de başaramamıştı; ancak Britanny direnişinin önde gelen lideri, en yakın kasaba ya da demiryolu kavşağı St Briac'a 15 mil uzaklıkta ve kıyıdan 2 mil içeride olan, kuzey sahilindeki Plouha köyünde yaşayan François Le Cornec'yle önemli bir bağlantı kurmuştu. Havacıları Brittany sahilinden, Cornish sahilinde üslenmiş silahlı küçük teknelerle [gambot] ya da hücumbotlarla tahliye etme planları yapılmıştı. Şubat 1943'te, bir Beyaz Rus olan ve daha önce Pat hattıyla çalışan Vladimir Bouryschkine "Val Williams" ve onun telsiz operatörü Ray Labrosse, Britanny'deki yakalanmamış personelin tahliyesini örgütlemek üzere Paris yakınlarına indirilmişti: Bu, Oaktree Operasyonu olarak adlandırılmıştı. 29 Mayıs 1943'te denizyoluyla ilk tahliye girişimi, Labrosse'nin telsizi paraşütle iniş sırasında hasar gördüğü için başarısızlığa uğramıştı. Bouryschkine sonra, 90 havacıdan oluşan bir grubu güneye göndermeye çalışmıştı; ama 4 Haziranda Pireneler'in eteklerindeki Pau yakınlarında yakalanmıştı. Rennes'e getirilip hapse atılan Bouryschkine, Gestapo'nun, muhtemelen Lejyoner Roger sayesinde, ağı hakkında detaylı bilgiye sahip olduğunu fark etmişti. Bouryschkine hapisten kaçmayı başarmıştı ve kaçarken bacağını kırmış olsa da ağın sızmalardan zarar görmediği Paris'e ulaşmayı başarmıştı. Labrosse, Britanny'de sıkışıp kalmış 24 havacıyı güneye, Pireneler'e götürmüş ve onlarla birlikte dağları aşmıştı. Hattın Paris seksiyonu güvenli olmasına rağmen, Bouryschkine'nin yerine gelen ve

[28] M. R. D. Foot, *Six Faces of Courage*, 81-7; M. R. D. Foot, *SOE in France*, 90-91, 143, 170; Dear, *Escape and Evasion*, 59.

Dieppe baskınından kurtulmuş olan Lucien Dumais'ye, Bouryschkine'nin Paris'teki hiçbir bağlantısını kullanmama talimatı verilmişti.[29]

Dumais Kasım 1943'te Shelburne olarak bilinecek yeni bir hat kurmak üzere, Labrosse'yle birlikte Fransa'ya gelmişti. Londra'nın uyarılarına rağmen, kendisini Paris ağının bir üyesi olan Paul Campinchi'nin güvenilir biri olduğuna ve halihazırda Paris'teki belli sayıda havacıya göz kulak olduğuna ikna eden Labrossa'yla irtibata geçmişti. Dumais ardından, Britanny sahilinden denizyoluyla gerçekleştirilecek tahliye planlarını açıklamak için Le Cornec'le buluşmuştu. Dumais, içinde 4 milyon frank bulunan bir çanta taşıyordu ve Le Cornec'le yardımcılara ödemenin nasıl yapılacağını görüşmüştü:

> Bütün bu paraları görünce, etrafa avuç avuç para saçacağımı düşündüler. Aldıkları risklere karşılık yeterince ücret ödendiğini iddia edemezdim; bu tehlikeler ölçülemez. Ama kimsenin sadece para karşılığında çalışmasını istemiyorduk. İyi bir ücret ödüyorduk, ayrıca masrafları da karşılıyorduk ve fazla ödeme yapmanın da kendi tehlikeleri vardı. Bazıları parayı çok bulunca ne yapacağını şaşırıyor, içip içip sarhoş oluyor ve sonra da başlıyordu konuşmaya. Ayrıca, eğer küçük bir yerleşimde bazı kişiler birdenbire palazlanmışsa, haber hızla yayılır ve birtakım şüpheler de beraberinde gelir.[30]

Lejyoner Roger'ın bölgede yeniden faal olduğu yönündeki duyumlar yüzünden, güvenliği artırma ihtiyacı duyulmuştu. Bonaparte kod adlı ilk operasyonun, 15 Aralık 1943 gecesi yapılması kararlaştırılmıştı. Kuvvetli rüzgâr, 19 kişinin yakın çevrede saklanmak zorunda kalacağı, dokuz gecelik bir gecikme demekti. Plouha'nın 5 mil kuzeyindeki kumsala varmak için, insanlar 30 metrelik dik bir uçurumdan aşağıya inmek zorundaydı ve bunu ağırlıklı olarak kıçlarının üstünde yapacaklardı. Verilen talimat şuydu: "Sırtüstü yatın, kollarınızı iki yana açın. Topuklarınızı yere sağlam bastırın. Eğer yukarıdan taşların düştüğünü duyarsanız, hemen kafanızı koruyun." Bütün bunlar sessizlik içinde yapılmak zorundaydı; çünkü yakınlarda Alman nöbetçi kulübeleri vardı. İkinci operasyon, 26 Şubat 1944'te yapılmıştı ve bu operasyonda, uçağı daha 5 gün önce düşmüş bir RAF pilotu da bulunuyordu. Almanlar burunlarının dibinde neler olup bittiğini anlayana ve uçurumun tepesine mayın döşeyene kadar, mart ayında üç, nisan ayında ise bir operasyon yapılmıştı. Almanların yaptığı her şey, mayınların yerini tam olarak kaydeden yöre halkı tarafından bildirilmişti. Londra bunun üzerine mayın detektörleri gönderdikten sonra, operasyonlar eskisi gibi sürmüştü: Her gece mayınlar beyaz bir bezle işaretleniyor ve bu bez, herkes mayın tarlasından geçtikten sonra kaldırılıyordu.

---

[29] M. R. D. Foot ve J. Langley, *MI9*, 211-12; Neave, *Saturday at M.I.9*, 217, 221-5.

[30] Nichol ve Rennell, *Home Run*, 228.

Mart 1944 sonuna doğru, Shelburne hattı 118 havacıyı Britanya'ya yollamıştı. Operasyonlar sorunsuz geçmiyordu. D-day öncesinde, Fransız demiryolu devresine yönelik Müttefik bombardımanı, havacıların Paris'te sıkışıp kalması anlamına geliyordu ve Dumais bazen, "Fransa'da kendine ait bir hava kuvvetine sahip olup olamayacağını" merak ediyordu. 7 Haziranda Dumais'ye Londra'dan Brittany'ye gitmesi ve Müttefikler kendisini bulunca ya kadar orada beklemesi emredilmişti. Müttefik bombardımanı ve direniş sabotajı yüzünden demiryolu hatları tahrip olduğundan, Dumais 400 millik yolu bisikletle katetmek zorunda kalmıştı. Shelburne hattı, temmuz ayı sonuna kadar açık kalmıştı; hat sadece, D-day sonrası paraşütle Brittany'ye inen havacılar ile Fransız SAS elemanlarını değil, saklandığı yerden bir at ve arabayla alındığı için kızan bir Fransız generali de tahliye etmişti. Dumais ve Labrosse, daha sonra Le Cornec'in makisine* katılmış ve Ağustostaki kurtuluş gününe kadar onlarla birlikte savaşmıştı. Shelburne hattı, toplamda 307 kişiyi Britanya'ya geçirmişti.[31]

*

Bütün kaçış hatları Britanya kontrolünde işletilmiyordu. I. Dünya Savaşı boyunca, Edith Cavell adında bir Britanyalı hemşire, Ekim 1915'te yakalanıp infaz edilinceye kadar, yaklaşık 200 Müttefik askerinin Alman işgali altındaki Belçika'dan kaçmasına yardım etmişti. "Onun destanı, II. Dünya Savaşında, özellikle Belçikalılar ve onun izinden giderek hayatını tehlikeye atan birçok genç kadın için büyük önem taşıyordu. Kaçış hatlarının, yaptıkları işin insani önemini yüreklerinde hisseden erkek ve kadın kahramanları için o bir ilham kaynağıydı. Kesinlikle şu söylenebilir ki, onların yaptığını yapmak için sadece vatanseverlik yeterli değildi."[32] Ondan esinlenmiş olanlardan biri de Brüksel'de yaşayan ve hem mesafe hem de süre bakımından en uzun kaçış hattını kurmuş olan, Andrée (Dédée) de Jongh adında genç bir kadındı. Comet hattı, Brüksel'den başlayıp, Elvire de Greef'in (Tante Go) havacıları St Jean-de-Luz'da sakladığı ve kaçakları İspanya'ya geçirmek için Basklı bir rehber olan Florentino Goicoechea'yı kullandığı, Batı Pireneler'in eteklerinde yer alan Bayonne yakınlarındaki Anglet'e kadar uzanıyordu. Ağustos 1941'de, Dédée yanında bir Britanyalı asker ve Müttefiklere katılmak isteyen iki Belçikalıyla birlikte, Bilbao'daki Britanya konsolosluğundan içeriye girmiş ve şaşkınlıktan ne yapacağını bilemeyen görevlilere, kendisinin ve arkadaşlarının, Brüksel'de toplanan kaçakların düzenli olarak geçişini ör-

* II. Dünya Savaşında, kırsal kesimdeki Fransa direnişinin ve direnişçilerinin bir diğer adıdır ve makilik alanda saklanmaları nedeniyle bu ad verilmiştir –çn.

31 L. Dumais, *The Man Who Went Back*, passim; R. Hemingway-Douglas, *The Shelburne Escape Line*, passim; M. R. D. Foot ve J. Langley, *MI9*, 213.

32 Neave, *Saturday at M.I.9*, 69.

gütleyebilecekleri sözünü vermişti. Dédée'ye inanmamışlardı, elbette. Bu, gizli savaşın ironilerinden biridir: Londra'daki SIS* Darling'e Cole için kefil olurken, Dédée'nin kesinlikle bir Alman muhbiri olduğunu ilan etmişti.[33] Dédée ufak tefek ve çelimsiz görünüyordu; ama aslında son derece güçlüydü. Havacılardan biri ona ilişkin şunları hatırlıyordu: "Sağlam, zeki ve cesur... Onun emirlerini sorgulamadan yerine getirirsiniz. Almanları nasıl çileden çıkardığını bilseniz, kanınız donar. Hepimiz ona âşıktık ve bunu ona söylediğimizde, gülüp geçerdi."[34] Darling ona inanmış ve elçilikten Michael Cresswell'i, San Sebastian ya da Bilbao'dan gelenleri karşılama işini örgütlemek üzere görevlendirmişti.

Hattın Brüksel ucunda, Şubat 1942'de Gestapo tutuklamak üzere yaşadığı daireyi basana kadar, Dédée'nin babası Frédéric vardı. Frédéric evde değildi ve yerine öbür kızını almışlardı; Frédéric ise Paris'e kaçmıştı. Yerine, İsveçlilerin finanse ettiği bir Kızıl Haç yemekhanesi işleten, Baron Jean Greindl geçmişti. Greindl zaten saklanan havacıları, yemekhaneden aşırdığı yiyeceklerle besliyordu. Ocak 1943'te Greindl, Dédée Pireneler'i geçmek üzere havanın düzelmesini beklerken Urrugne'de tutuklanınca, Comet hattının başına geçmişti. Ancak liderliği uzun sürmeyecekti; zira şubat ayında tutuklanacaktı. Yerini hemen, zaten bütün hat boyunca havacılara eşlik etmiş ve Pireneler'i geçmiş biri olan, Baron Jean-François de Nothomb almıştı.[35] Nothomb bütün hattı, Brüksel ayağında operasyonları yöneten Jean Serment ile Paris ayağından Frédéric de Jongh ve Jacques de Grelle'le birlikte yeni baştan örgütlemişti. Tutuklamalar arttıkça, rehberlerin yaşı da giderek küçülmeye başlamıştı. Rehberlik aynı zamanda bir aile uğraşı haline gelmişti. Örneğin, Andrée Dumon, ondan kurye olarak çalışması istenmeden önce, direnişe ilk gizli gazete olan *La Libre Belgique*'i dağıtarak katılmıştı. Tutuklanınca da yerine kız kardeşi Michou geçmişti. Bayonne'daki De Greef ailesi, kızları Janine rehberliğinde Pireneler'i geçmeden önce, havacılara barınak sağlıyordu.

Nothomb, Comet hattının işleyişiyle ilgili Britanyalılarla fikir alışverişinde bulunmak üzere Cebelitarık'a gitmişit. Langley hat hakkında şunları anlatıyordu:

> Comet, yetki sınırlarımız içindeki –kontrolümüzde demek fazla iddialı olur– hiçbir hatta benzemiyordu. Son sözü, sahada kim faalse o söylerdi; çünkü Dédée ta en başından, dışarıdan bir müdahaleye katlanamayacağını açıkça belli etmişti. Hat Belçikalılara aitti, Belçikalılar tarafından işletilecekti ve her yardım şükranla karşılanacaktı. Öte yandan, ödemeler

---

* Secret Intelligence Service (M16 da denen Gizli İstihbarat Örgütü) –çn.

33 M. R. D. Foot ve J. Langley, *MI9*, 79-81.

34 Halls, *Escaping Hitler*, 40.

35 A. Neave, *Little Cyclone*, passim.

ancak harcamaları karşılamak için yapılırdı ve hiçbir şekilde bize emir verme hakkı vermiyordu.[36]

Comet'in başına epey felaket gelmişti. Bunlardan biri, Brüksel'de yaşanmıştı ve Maréchal olayı olarak biliniyordu. Georges Maréchal ve eşi, Brüksel'deki evlerinde havacı kaçakları saklıyordu ve kızları Elsie de Square Frère Orban'daki St Joseph's Church'ün merdivenlerinde rehber Albert Marchal'dan bu kaçakları alıp eve getiriyordu. 19 Kasım 1942'de, herhangi bir ayarlama yapılmadığı halde, Georges Maréchal eve Belçikalı işçiler gibi giyinmiş iki "Amerikalı" ile gelince, Elsie son derece rahatsız olmuştu. Kız, danışmak üzere Greindl'e gitmiş ve onun yokluğunda, Gestapo annesini, akşamına da babasını tutuklamıştı. Greindl bir yardımcı elemanı, Victor Michiels'i, ne olup bittiğini anlamak üzere eve yollamıştı: Kapıyı Gestapo açmış ve kaçmaya çalışırken Michiels'i vurup öldürmüştü. Fransız rehberlerden Elvire Morelle, ertesi sabah eve uğradığında yakalanmıştı. Sonuç olarak, Maréchal olayında toplam 100 kişi yakalanmıştı ve bir süre için, Comet hattının Belçika ayağı, Paris ayağıyla bağlantıyı tamamen koparmıştı.

1943 baharında, Brüksel'deki Comet örgütlenmesinin tam da yeniden kurulmakta olduğu sırada, felaket Paris'i vurmuştu. Nisan ayında, Frédéric de Jongh, kendini Jean Masson olarak tanıtan (gerçek adı Jean Desoubrie olan), Kuzey Fransa'da direniş için çalıştığını ve burada da rehber olarak onlara yardımcı olabileceğini söyleyen bir adamla ilişki kurmuştu. Mayıs ayında bu adam, bir grup havacıya Brüksel'den Paris'e giderken eşlik etmiş ve de Jongh'a haziranda çok büyük bir parti getireceğini ve onları saklamak için Paris'teki bütün yardımcılara ihtiyacı olacağını haber vermişti. 7 Haziranda Gar edu Nord'da Mason'u beklerken, de Jongh ile iki yardımcının etrafları birden Alman jandarmalar tarafından sarılmış ve yaka paça, Rue des Saussaies'teki Gestapo merkezine götürülmüşlerdi. Burada Mason hain olduğunu itiraf etmişti. Hattın Paris ayağı, Kont Antoine d'Ursel tarafından yeniden kurulmuştu; ne var ki, Mason yeni bir kimlikle, Pierre Poulin olarak ortaya çıkarak hatta sızmaya devam etmiş ve yeni tutuklamalara neden olmuştu. Güneye doğru giden 150 kaçağa eşlik eden Michou Ugeux Paris'e gelmiş ve Fresnes hapishanesinde tutulan, kendisi gibi yardımcı elemanlarla irtibata geçince, Mason ile Poulin'in aynı kişi ve bir hain olduğunu öğrenmişti.[37] Comet hattına sızan bir diğer hain, Prosper Dezitter adlı bir Belçikalıydı.[38] Ocak 1944'te bir felaket de Paris'te Le Grelle ve Nothomb'un tutuklanmasıyla yaşanmıştı. Comet hattı yine yeniden oluşturulmuştu ve liderlerinden biri de Jean de Blommaert'ti.

[36] Langley, *Fight another Day*, 168.

[37] Neave, *Little Cyclone*, 142-9.

[38] Savaştan sonra, hem Desoubrie hem de Dezitter Almanya'da yakalanmış ve yargılanıp suçlu bulunduktan sonra, infaz edildikleri ülkelerine gönderilmişti.

Blommaert, Britanya'ya birçok defa gidip gelmiş ve Nisan 1944'te M19'dan havacıları Pireneler'in güneyine göndermeme emri almıştı. Bunun yerine, Paris'in güneydoğusundaki Châteaudun'a yakın Forêt de Fréteval'da havacılar için bir kamp kuracak ve Müttefiklerin gelişini bekleyecekti.[39]

Comet hattı, 4 Haziran 1944'te, İspanya'ya son havacı grubu naklini gerçekleştirmişti. Faal olduğu süre boyunca en az 800 havacının özgürlüğe kavuşmasına yardımcı olmuş ve ayrıca 100 havacıya da Forêt de Fréteval'da barınak sağlamıştı. Ödenen bedel de son derece ağırdı: Yardım edilen her havacı başına yaklaşık bir kişi tutuklanmıştı. Maréchal olayı neticesinde, Ekim 1943'te, Brüksel yakınlarındaki Tir National'da 11 kişi infaz edilmişti. Bir ay öncesinde, Baron Greindl, Etterbeck'teki hapishane hücresinde, bir Müttefik hava bombardımanı sonucunda ölmüştü. Frédéric de Jongh, Mart 1944'te Mont Valérien'da infaz edilmişti. Ocak 1944'te yakalanan Nothomb ve Dedée ile Comet hattında yardımcı olan birçok kişi, Fresnes'ten ve çeşitli Alman toplama kamplarından sağ kurtulmuştu.[40]

*

İstek üzerine arada bir SOE ajanlarını Fransa'dan kaçırma işi üstlenmiş olsalar da buraya kadar anlattığımız kaçış hatları, istisnai olarak Müttefik askerlerin kurtarılmasına ve nakledilmesine odaklanmıştı. Bununla birlikte, Dutch-Paris hattı çok farklı bir örgütlenmeydi. 1942 yazının başlarında, bir Fransız toplama kampında tutulan iki Yahudi, Lyon'da yaşayan, güçlü bağlantıları olan, zengin Hollandalı tekstilci Jean Weidner'la temasa geçmiş ve ondan ülkeyi terk etmek için yardım istemişti. O zamanlar, Yahudileri Fransa'dan alıp doğudaki ölüm kamplarına nakletme işi daha yeni başlamıştı. Weidner onları başarılı bir şekilde İsviçre'ye geçirmişti. Dutch-Paris kısmen, Hollanda, Belçika ve Fransa'da yaşayan Yahudi ailelerin yeraltında hayatlarını sürdürmeleri için elzem olan parayı bulan bir yardım örgütü olarak faaliyet yürütüyordu. Faaliyetlerinin ikinci kolu, Almanların Hollanda'daki öğrencilere bir sadakat yemini imzalama koşulu getirdiği, imzalamayı reddedenlerin çalışma kamplarına gönderilmesinin gündemde olduğu, Mart 1943'te başlamıştı. Öğrencilerin yaklaşık yüzde 85'i yemini imzalamayı reddetmişti. Bir ay sonra Almanlar, 1940 yazında lağvedilmiş Hollanda ordusunun subay ve erlerini yeniden toplamaya karar vermişti. Çalışma kamplarına gönderilme tehdidi altındaki bu personelin çoğunluğu, Hollanda'da yeraltına geçmeyi tercih etmişti; ne var ki içlerinden 600 kadarı *Engelandvaarders* olmak üzere seçilmişti: Bunlar, sürgündeki Hollanda silahlı kuvvetlerine katılmak üzere İspanya yoluyla Britanya'ya geçmek isteyen erkeklerdi.

---

[39] H. Bodson, *Downed Allied Airmen and Evasion of Capture*, 130-31.

[40] C. Jouan, *Comète*, passim.

Toplumun her kesiminden gelen yaklaşık 330 kadın ve erkek, Dutch-Paris için çalışmıştı. Lider kadronun tamamı işinsanlarından oluşuyordu ve motivasyon kaynakları dindi... Weidner'in kendisi bir Seventh Day Adventist'ti* ve devreyi kurmak için kilisesini ve yaygın iş bağlantılarını kullanmıştı. Kız kardeşi Gabrielle, operasyonun Paris ayağında hayati bir rol üstlenmişti. Liderlerden bir diğeri, Belçikalı bir Yahudi olan Edmond Chait'ti ve üçüncü lider ise, yarı-Katolik, yarı-Yahudi olan Jacques Rens'ti. İsmine rağmen, Dutch-Paris hiçbir zaman Hollanda'da bir üs oluşturmamıştı ve hat boyunca seyahat edenler, Brüksel'e gelinceye kadar bir kontrole tabi tutulmuyordu ve bu da elbette bir güvenlik zaafı oluşturuyordu. Maastricht'den geçen Hollanda-Belçika sınırı, geçişleri sağlamak için Almanların hareketlerine dair bilgilerini kullanan bir trafik memuru olan Jacques Vrij tarafından yönetiliyordu. Hollandalı hain Christmann, Mayıs 1943 sonlarında hatta sızmayı başarmıştı ve bunun sonucunda Paris'te bazı tutuklamalar olmuştu. Hat, Rens'in Paris'i ziyaret ettiği ve saklanmış havacılar için Suzy Kraay adlı bir kuryeye yiyecek paketleri verdiği Şubat 1944'e kadar sıkıntısız işlemişti. Kraay paketleri aldıktan kısa bir süre sonra Fransız polisi tarafından tutuklanmış ve bildiklerini olduğu gibi anlatmıştı; çünkü safça, Fransız polisinin direnişin tarafında olduğunu düşünüyordu. Yetmezmiş gibi, ilişkide olduğu insanların listesinin bulunduğu bir defteri yanında taşıyarak ikinci bir güvenlik rezaletine daha imza atmıştı. Fransız polisi de hatta belli oranda zarar vermiş ama bu zarar sınırlı kalmıştı; çünkü Weidner iki gün sonra Paris'e gelmiş ve ihanetin boyutu ortaya çıkana kadar, hattın faaliyetlerine hemen son vermesini emretmişti. Kraay Gestapo'ya devredilir ve işkenceyle alınan ifadelerde yalnızca Paris'teki lider kadronun isimleri değil aynı zamanda İsviçre'ye geçişlerin önemli ayağı olan Annecy'den Marie Meunier'in ve Weidner ve Lyon'daki bağlantılarının isimleri ifşa olmuştu. Kraay'in sağladığı bilgiler, hattın bir daha çalışamayacak şekilde dağılmasına neden olmuştu. Lider kadronun tamamı kaçmayı başarmıştı; ama Weidner'in kız kardeşi Gabrielle yakalanınca, felaket Brüksel'in de kapısını çalmıştı. Nakil işlerinin başındaki David Verloop, üç rehberi ve sahte belge ustasıyla birlikte tutuklanmıştı.

Dutch-Paris çok önemli bir iş başarmıştı. Hattın 600 Hollandalı, 200 Fransız, 100 Belçikalı ve diğer uluslardan insanlar ile 100 müttefik havacı olmak üzere, yaklaşık 1.000 kişinin hayatını kurtardığı biliniyor. Tehlikenin içinden çekip kurtarılanlardan, gizli Hollanda gazetesi *Het Parool*'un editörü Gerrit Jan van Heuven, Hollanda direnişi üzerindeki Alman kontrolünün ne boyutta olduğunu anlamak adına, Britanya'ya dönen, Hollanda SOE ajanları Pieter Dourlein ve Ben Ubbinck ile Stalag Luft III'ten kurtulmak için gerçek-

* İsa Mesih'in yeniden doğacağına inanan ve cumartesi günlerini kutsal sayan bir Protestan mezhep –çn.

leştirilen Büyük Kaçış'ta yer alıp hayatta kalmış sayılı insandan biri olan Bob van der Stock'un adlarını sayabiliriz.[41]

Bir hattın nasıl kurulup işletileceğine ilişkin herhangi bir kılavuz yoktu ve bu işe kalkışanlar kendi çözümlerini üretmek zorundaydı. Bu işe kalkışanlar sıklıkla, saygı duydukları birine ya da bir arkadaşlarına iyilik yaparak ilk adımı atıyorlardı. Anne Brusselmans yarı Britanyalıydı ve yerel kilisenin bir papazının gelip ondan, Belçika'dan gelmiş bir Britanyalı asker için sivil kıyafetler istediği güne kadar, kocası ve iki küçük çocuğuyla birlikte sakin bir hayat sürüyordu. Bu, onun Comet hattı için yürüteceği uzun süreli faaliyetlerinin başlangıcıydı.[42] Paris dışında yaşayan Drue Tartière'den, bir doktor arkadaşı, Paris'in çeşitli yerlerinde saklanan havacılar için yiyecek temin etmesini istemişti.[43] Virginia d'Albert-Lake'in kapısını çalan, oturdukları mahallenin fırıncısı, ondan saklamakta olduğu üç Amerikalı havacı için tercümanlık yapmasını istemişti.[44] Darling'in anlattığına göre, insanları saklamak son derece tehlikeliydi:

> Direnişte, bir sabotajcı bir demiryolu hattını havaya uçurabilir ya da bir fabrikanın önemli bir ekipmanını tahrip edebilir ve sonra da ortalıktan kaybolabilirdi; düşmana dair bilgiler sağlayan biri, eğer birkaç saniye de olsa bir fırsatını bulursa, üzerinde notlarının yazılı olduğu ince kâğıdı yutabilirdi; ama bir kadın, Almanların kapısını kırarak girdikleri evinde sakladığı bir ya da birden fazla kaçağı, halının altına süpüremezdi.[45]

Askeri personel, Cenevre Sözleşmesi gereği korunma talep edebilirdi; ama onlara yardım edenlerin böyle bir hakkı yoktu. Almanların erkekleri yakalar yakalamaz vurduğu ve kadınları tutukladığına dair sayısız örnek vardı.

Süreç, sakıncalıları toplamakla başlıyordu: "Gecenin karanlığında, insanlar yere çakılan bir uçağın alevlerini görebiliyor ve rüzgârın hızı ile yönünü hesaba katarak enkazın ve varsa şayet, hayatta kalanın yerini hesaplayabiliyordu."[46] Almanlar radyo yayınlarıyla, öldürülen ve yakalanan havacıların sayıları da dahil, gece boyunca düşürülen uçakların sayısını duyurarak, istemeden de olsa, basit bir aritmetik hesapla kaç havacıyı aramaları gerektiğini öğrenen hattın elemanlarına yardım ediyorlardı. Savaştan sonra anlatılanlara bakılacak olursa, Belçika'daki hemen herkesin, şu ya da bu biçimde, Comet hattıyla bağlantısı vardı ve havacılar yere indiklerinde, birilerinin kendilerini sivil kıyafetlerle, hatta bazen bir bisikletle beklediğini görünce

---

41 M. Koreman, *The Escape Line*, passim.

42 Brusselmans, IWM 4795.

43 D. Leyton, *The House near Paris*, 131-6.

44 J. Barrett Litoff (der.), *An American Heroine in the French Resistance*, Philippe d'Albert-Lake'in raporu, 90.

45 Darling, *Secret Sunday*, 74.

46 *A.g.e.*, 135.

şaşırıyorlardı. Kaçakları saklamak çok ama çok tehlikeliydi. Anne Brusselmans şunları söylüyordu:

> Hava üslerine, askeri barakalara ve demiryolu kavşaklarına yakın evlerden uzak durulmalı. Ayrıca onları çocukların bulunduğu evlerde saklamak da risklidir; çünkü çocuklar okulda ağızlarından kaçırabilirler. Öbür yandan, çocukları olmayanlar da genellikle rahatsız edilmekten hoşlanmazlar: Rekabetten korkan kıskanç bir koca, adının kötüye çıkacağını düşünen yaşlı bir hizmetçi ve yaşının çok küçük olduğunu düşünen bir genç kız, örneğin. Dolayısıyla bütün bunlar bize fazla seçenek bırakmıyor!

Genç yaşta, çocukları olmasına rağmen havacıları evinde saklama riskini alan Anne, onlara Flaman kuzenlerinin kendilerini ziyarete geldiğini ve ortak dilleri İngilizce olduğu için aralarında İngilizce konuştuklarını anlatmıştı. Gerçekten de kızı daha sonra şunları anlatacaktı: "Aileden kimse, annemin Yeraltı faaliyetlerini bilmiyordu; dedem ve ninem de dahil. Görünüşte biz, düşman işgali altındaki hayatın zorluklarıyla baş etmek için gündelik işlerinin peşinde koşan, normal bir aileydik. Babam işe gidip gelirdi; biz okula giderdik ve eğer biri bizi ziyaret ederse, adamlar kilere saklanırdı."[47]

Çocuklar yine de havacıların bir yerden bir yere naklinde işe yarıyordu; çünkü Almanların ve yerel polisin gözüne batmıyorlardı. Michele Agniel, Burgundy hattıyla 14 yaşındayken çalışmaya başlamıştı: "Onları istasyonda karşılarken, okulda giydiğimiz mavi beremi başıma geçiriyordum ve havacılar sokakta beni takip edeceklerini biliyorlardı. Ama bu özellikle, bir Fransız gibi yürüme hakkında hiçbir fikri olmayan Amerikalılar için son derece tehlikeliydi."[48] Kaçak havacıların çoğu, Hollanda ya da Belçika semalarında vurulmuştu ve Paris'e ulaşmak için birkaç sınır geçmek zorundaydı; çeşitli geçiş kontrol noktaları kurulmuştu. Paris'te ise, Belçika'dan gelen trenler Gar edu Nord'a [Kuzey Garı] gelirdi ve kaçaklar oradan alınıp şehri boydan boya geçerek, Lyon, Marsilya ya da İsviçre'ye sevk edilmek üzere Gare de Lyon'a [Lyon Garı] ya da Touloise ve Pireneler'e gitmek üzere Gare d'Austerlitz'e getirilirdi. Paris Alman doluydu ve Fransız polisinin tavrı da kestirilemezdi. Bu konuda, Virginia d'Albert-Lake şunları dile getiriyordu:

> İnsanlara eşlik etmek heyecanlı bir işti. Ben, kuşku çekmemek adına, hiçbir zaman bir havacıyla sokakta samimi bir görüntü vermeksizin yürümedim. Genellikle kol kola girip senlibenli bir muhabbete girişmiş olurduk; ama sesimizi, gelip geçenlerin duyamayacağı gibi ayarlardık...
>
> Bazen Almanlarla dirsek temasında bulunan bir Paris ziyaretçisi gibi görünür, onlar gibi davranırdık. Bu tehlikeli bir spordu; ama bazen, onla-

[47] A. Brusselmans, *Rendez-vous 127*, 128; Brusselmans, IWM 4795.

[48] Halls, *Escaping Hitler*, 97.

rın evden çıkıp bacaklarını uzatmak gibi hayati ihtiyaçlarının da olduğunu hissederdik.[49]

Trenlerde sakıncalı şahısların eline, birilerinin laf atıp konuşmaya zorlama ihtimalini en aza indirmek için, Alman gazeteleri ve dergileri verilirdi. Fransa'da bazı koltuklar, I. Dünya Savaşı gazileri için ayrılmıştı ve sakıncalılar genellikle sağır, dilsiz ya da kör gibi gösterilerek o koltuklara oturtulurdu.[50]

Çoğu kaçak ve sakıncalı, Fransa'dan çıkmak için Pireneler'i geçmek zorundaydı. Doğudaki Bayonne ile batı ucu Perpignan arasında sayısız geçiş noktası vardı ve ayrıca Toulouse yakınlarındaki ara yol çok tehlikeliydi. Vichy polisi, Pireneler'in eteklerindeki istasyonlara gelenleri gözler, geçerli belgeleri olmayanları tutuklardı. Almanlar kaçış rotalarını çok daha dikkatli gözlüyordu ve kendilerini dağdan geçirecek rehberleri bekleyen sakıncalılara oda veren otel sahipleri ile geçişlerde onlara yiyecek temin edenler, her kim olurlarsa olsunlar, kendilerini Alman toplama kamplarında buluyorlardı. Rehberler arasındaki zayiat da bir hayli yüksekti; bu da kısmen, onların bu tehlikeli işi sürdürmek için neden hayli yüksek meblağlar talep ettiklerini açıklıyor. Öte yandan, kaçış hatlarında çalışan yüksek rütbeliler, yaptıkları için bir ödeme talep etmemiş olsalar da M19 savaştan sonra, onların zararlarını telafi etmek için ısrarlı bir çaba yürütmüştür.[51]

Kaçak havacıların çoğu, çok fazla zorluk çıkarmadan seyahat edebilecek kadar zindeydi. Onlar için en büyük sorun havaydı. Michou Dumon, bir keresinde, beraberindekilerle birlikte ani bir tipiye yakalandığını ve havacıları endişe edecek bir şey olmadığı, yolu bildiği konusunda temin ettiğini; "ama erkeklerden fırtınada uçmamak için kendisini tutmalarını istemek zorunda kaldığını" hatırlıyordu.[52] Siviller ise böyle bir yolculuğa çok daha az hazırlıklıydı:

> Canlarını kurtarmak için kaçmakta olan bazı insanlar, maddi varlıkları için, bırakın bizimkini, kendi kellelerini bile tehlikeye atıyorlardı. Bu bizim için anlaşılır bir şey değildi. Kendilerinden beklenen fiziksel çaba ve zamanlamanın önemi konusunda onlara bilgi veriliyordu. Yine de bu insanlar, tırmanışın ilk saatinde, atıp kurtulacakları yüklerin altına girerek hem kendilerini hem de grubu zora sokmaktan geri durmuyorlardı. Ve zaman ilerledikçe, deneylerimizden hareketle, atılan bu şeyleri saklayacak derin çukurlar kazmak için yanımıza hafif, sapları uzun kürekler almayı akıl ettik. Aspirin çocukları yarı uykulu bir halde tutuyordu. Tutuşu kolaylaştıracak şekilde düğümler atılmış, uzun ve kalın ipler alıyorduk yanımı-

[49] Litoff (der.), *An American Heroine in the French Resistance*, 96.
[50] Darling, *Secret Sunday*, 77.
[51] Stourton, *Cruel Crossing*, passim.
[52] Darling, *Secret Sunday*, 99.

za. En önemlisi de bırakılan eşyaların yerimizi ve geçişimizi belli etmesini önlemek için, içimizden biri grubun en arkasından geliyordu.[53]

Kaçak havacıların ve SOE ajanlarının verdiği raporlarda sık sık, koşullarla baş edemedikleri için dağlarda kendi başlarının çaresine baksın diye bırakılmış sivillerden bahsedilmiştir.

Almanlar, kaçış hatlarına sızmak için, Lejyoner Roger ve Christmann gibi hainlerden faydalanıyordu. Yine de en sık karşılaşılan durum, uçağı düşmüş bir havacı pozunda, İngilizce konuşan Almanların hattın içine sızma girişimleriydi. Pat ve Shelburne hattı gibi, Londra'yla telsiz bağlantısı olan kaçış hatları, kişinin kimliğini Londra'ya doğrulatabiliyordu. Dumais, Olafson adında güya havacı birinden, birlikte saklandıkları iki Amerikalının kuşkulandığını hatırlıyordu; çünkü adamın uçuş hakkında hiçbir bilgisi yoktu. Öte yandan, kardeşiyle birlikte nasıl tekneyle Britanya'ya geçtiklerine ve orada silahlı kuvvetlere hizmet ettiklerine ilişkin uzun bir hikâyesi vardı. Londra'yla yapılan görüşme sonrasında, böyle biri olmadığı anlaşılmış ve infazı için emir verilmişti; ancak Olafson kaçmayı başarmıştı ve daha sonra, onun Almanlar için çalışan bir Danimarkalı olduğu ortaya çıkmıştı.[54] Comet hattı doğaçlama çözümler üretmek zorundaydı; çünkü Londra ile telsiz bağlantısı yoktu. M19 onlara Londra'daki pubların ve gece kulüplerinin bir listesini göndermişti ve kuşku uyandıran kişileri sorgularken RAF aksanı kullanmaları istenmişti; çünkü Almanların bu türden bilgileri güncelleme imkânları pek yoktu.[55] Benimsenen bir diğer basit yöntem de, havacıya boyunu ve kilosunu sormaktı. Elbette, söz konusu kişi bunu bilirdi; ama "şayet Alman ise, hazırlıksız yakalanır ve ağırlığını pound üzerinden hesaplamaya çalışır"dı.[56] Eğer havacıların kendilerine tuzak kurduğundan kuşku duyuluyorsa, Almanlar kaçış hatlarında yardımcılara nasıl davranıyorsa, direniş de aynı şekilde, onlara acımasız davranırdı: "Birkaç gün sonra, direnişten yoldaşlar gelip onları götürdü. Onlar, başka bir güvenli eve götürüldüklerini düşünüyorlardı; ama aslında Seine kıyısına götürüldüler ve şüpheli Almanlar olarak başlarına birer kurşun sıkıldıktan sonra nehre atıldılar."[57]

En büyük zaaflarımızdan biri, havacıların kendi davranışlarından kaynaklanıyordu. Havacıların sevk edilmeyi beklemekten sıkıldıkları ve yardımcıların sözüne kulak asmayıp yerel restoranlara gittiklerine dair sayısız şikâyet vardı. Kaçaklara, bir Fransız gibi yürümek öğretilmeliydi; örneğin, yürürken asla ellerini ceplerine sokmamaları gerekiyordu. M19 tarafından çıkarılan bir bilgilendirme broşürü, kaçakları güvenliğin önemi konusunda uyarıyordu:

---

53 Laska (der.), *Women in the Resistance*, 53.

54 Dumais, *The Man Who Went Back*, 157-8.

55 Neave, *Saturday at M.I.9*, 146.

56 De Vomécourt, *Who Lived to See the Day*, 54.

57 Nichol ve Rennell, *Home Run*, 172.

> Bir kâğıt parçası üzerine yazılmış bir adres, birçok yardımcı elemanı ele verebilir. Bir önceki yardımcı elemanla asla, sizi alacak bir sonraki eleman hakkında konuşmayın... Kaçakların ve sakıncalıların, teşekkür etmek için yardımcı elemanlara kart gönderdiği vakalara tanık oluyoruz. Niyet iyi olabilir; ama bu yaptıklarının ne kadar aptalca bir şey olduğunu söylemeye bile gerek yok. Yardımcı elemanların hayatını tehlikeye sokacak hiçbir şey yapmayın.

Bu uyarı, saklanan ilk RAF personelinden birinin, Amiens yakınlarında kendisine yardım eden bir çiftçinin adını ve adresini, sonradan Batı Çölü üzerinde düşürülen ve Almanların eline geçen bir arkadaşına vermesi ve daha sonra, çiftçi ile karısının yakalanıp infaz edilmesi üzerine yapılmıştı. Almanların eline düşen personelden yalnızca adını ve rütbesini söylemesi beklense de bazıları gereğinden fazla konuşuyordu. Stan Hope Dedée de, Jongh ile aynı zamanda yakalanmış ve Gestapo'nun elindeyken işkenceyle tehdit edilmişti. Olabilecekler karabasan gibi çökmüştü üzerine: "Kahraman değildim ve çözüldüm. Onlara, Brüksel'deki insanların içinden durumu en belirsiz olanların adlarını ve adreslerini verdim. Mayıs 1943'tü ve ben beş ay önce orada bulunmuştum; herkesin kaçtığını düşünmüş ve öyle olmasını ummuştum. Ama kaçmamışlardı ve Gestapo hepsini toplamıştı." Comet hattının uğradığı zarar dehşet verici olmuştu. Darling felaketi anlatmış ve şöyle bir yorumda bulunmuştu: "Her ne olursa olsun, öncelikle, bu kaçakların bir çocuktan çok da farklı olmadığını, birçok bakımdan deneyimsiz ve ancak kendi alanları olan havacılıkta uzman olduklarını aklımızda tutmamız gerekir. Genelde onlar, sorgulamada ve tuzağa düşürmede ustalaşmış, dahası acımasızlıklarıyla dünya çapında nam salmış Gestapo için kolay avdı."[58]

Güvenlik kaygısı aynı zamanda, kaçış hatlarının öteki direniş faaliyetleriyle karıştırılmaması gerektiği anlamına da geliyordu. Bu, söylemesi kolay ama yapılması zor bir şeydi ve sıklıkla göz ardı ediliyordu. Germaine Tillion, Fransız savaş esirlerinin kaçmasına yardım etmiş ve bir istihbarat ağında faaliyet göstermişti. Anne Brusselmans, ilk Comet hattıyla işe başlamış ve ardından, kendisinden bir istihbarat hücresi kurması istenmişti. Ötekiler, Londra'nın tavsiyesini kulak ardı etmişti. SOE ajanı Ben Cowburn, durumu şöyle açıklıyordu:

> Resmi tutum, kaçaklarla ilgilenirken hücrelerimizin güvenliğini kesinlikle tehlikeye sokmamamız gerektiği yönündeydi. Bununla birlikte, hiçbir özel ajan, birini yüzüstü bırakamayacaktı. Bazı kardeş-ajanlarım o kadar çok kişiyle ilgilendi ki, gayet büyük bir "yan hat" kurdular. Nihayetinde, RAF bizim özel dostumuz, nakliye aracımız ve RASC'ımızdı [Royal Army Ser-

[58] M. R. D. Foot ve J. Langley, *MI9*, 84; Nichol ve Rennell, *Home Run*, xxiii, 170; Darling, *Secret Sunday*, 101-2.

> vice Corps]. Açık mavili çocuklardan birinin başı ne zaman belaya girse, eğer yapabilirsek, onlara yardım etmenin bizim için bir onur olduğunu düşünürdük.

Jimmy Langley, genellikle, aranmakta olan birini, ona Pireneler üzerinden uzun bir yolculuk ayarlamaktansa, bir Lysander'in arka koltuğuna oturtmanın çok daha kolay olduğunu kabul ediyordu.[59]

Müttefikler açısından, uçağı düşürülmüş bir havacıyı geri getirmek, filosunun moralinde muazzam bir yükseliş ve aynı zamanda, Alman hava savunma sistemi ile Müttefik bombardımanının sonuçlarına ilişkin değerli bilgiler anlamına geliyordu. Kaçış hatlarında yardımcı olarak gizli faaliyetlere başlayan insanlar sıklıkla, yeraltı gazete ve dergilerinin dağıtımı ya da Yahudiler ya da zorla çalıştırılmak üzere arananlar başta olmak üzere, diğer sakıncalı insanların saklanması gibi, başka direniş eylemlerine de katkıda bulunuyordu. Bu insanların bazıları, salt insancıl nedenlerle işe girmiş olabilirlerdi; ama Almanların tepkisi düşünüldüğünde, kaçış hatlarını da bir direniş biçimi olarak sınıflandırmak gerekiyordu.

[59] Cobb, *The Resistance*, 51; Brusselmans, *Rendez-vous 127*, passim; B. Cowburn, *No Cloak, No Dagger*, 161; Langley, *Fight another Day*, 198.

5

İlk Direnişçiler

Savaşın ilk yıllarında, açık direniş anlamsız, neredeyse bir intihar olarak görülüyordu. Bununla birlikte, yabancı bir güç tarafından işgale uğramak, işgal altındaki halkın milliyetçiliğine ve vatanseverlik duygularına bir hakaret olarak görülüyordu. Gizli basın, insanları Almanlara hoş gelmediklerini bariz bir şekilde göstermeye, "sürekli olarak ayaklarının altında bir tür yapışkan balçık oluşturan, pasif direniş atmosferiyle kuşatılmış" oldukları hissi vermeye çağırıyordu.[1] Bu bölümde anlatılan eylemlerin birçoğu, doğrudan doğruya direniş olarak değil de, işgalcilere az risk alarak karşı koyma olarak adlandırılabilir. Ama aynı zamanda, işgale karşı düşmanlıklarını daha açık ifade etmekten yana olanlar, kendileri gibi, direnişin gerektirdiği daha büyük riskleri almaya, çok sayıda grup ve hareket halinde örgütlenmeye hazır insanları da aramaya başlamışlardı. Bu dönemde hem doğmakta olan direniş hem de Almanlar, savaş boyunca öğrenmeyi ve yeniden öğrenmeyi sürdürecekleri dersler alıyorlardı. Direniş, gizli faaliyet sanatında deneyimsiz insanlarla doluydu ve bundan dolayı da temel güvenlik dersleri öğrenilinceye kadar ağır kayıplar verilecekti. Direniş aynı zamanda, eylemlerinin genel nüfus üzerindeki sonuçlarını hesaba katarak, Almanlara saldırmak için benimsenecek yöntemlere de karar vermek zorundaydı. Almanlara göre, doğu ile batı arasında, direnişin nasıl ele alınacağı konusunda açık bir tezat söz konusuydu. Doğuda, özellikle Polonya'da ve aynı zamanda Protectorate'te, ülkelerini haritadan silme niyetlerini gizleme gereği duymayanlara ve Polonya ile Çek milliyetçiliğinin mevcut bütün izlerini yok etmeye yönelik acımasız Alman politikasına karşı uygulanacak hiçbir yöntemin fazla acımasız olma ihtimali yoktur. Ancak batıda, direnişin erken dönem tezahürlerini ezmek için "Polonya yöntemleri"ne başvurma konusunda Almanlarda belirgin bir isteksizlik vardı.

İnsanlar yaygın olarak, işgale karşı olduklarını ve sürgün hükümetlerini desteklediklerini dışa vuran semboller kullanıyorlardı. Örneğin, Hollandalılar House of Orange'a [Orange Hanedanlığı] bağlılıklarını göstermek için portakalrengi çiçekler takıyordu ve Kraliçe'nin damadı Prens Bernhard'ın 29 Haziran 1940'taki doğum gününde, birçoğunun yakasında, prensin en sev-

[1] İsveç gazetesi akt. Grant Duff, *A German Protectorate*, 246.

diği çiçek olduğu düşünülen karanfil vardı. Norveç'te, insanlar yakalarına Kral Haakon'a desteklerini göstermek için ataç ve Kral'ın doğum günü olan 3 Ağustosta da çiçek takıyordu. Prag'da Ekim 1939 gösterileri sırasında, insanlar Ulusal Dayanışma [National Solidarity] rozetlerini ters döndürüp takmışlardı; çünkü "SN" ne olduğunu bilenler için *Smrt Němcům*, yani "Almanlara Ölüm" anlamına geliyordu.[2] De Gaulle'e verilen destek arttıkça, Fransızlar Lorraine Haçı'nı rozet, anahtarlık vb olarak kullanmaya başlamıştı. BBC tarafından V-kampanyası başlatılmadan bile önce, işgalcilere karşı muhalefeti ifade etmek için grafiti kullanılıyordu. Polanya'da ise durum şuydu: "Gittiğiniz her yerde, direnişin yeni bir işareti vardı: Binalarda ve reklam panolarında, çapa şeklinde PW, yani *Polska Walcząca* [Savaşan Polonya] işaretini; ayrıca *Polska Zwycięży* [Polonya kazanacak] ve *Deutschland Kaput* yazılarını ya da iş yavaşlatma sembolü olan kaplumbağa resmini görebilirdiniz."[3] Ve Brüksel'de, Almanlar için utanç verici bir şekilde, Mayıs 1941'de, o ay Führer'in yardımcısı Rudolph Hess'in İskoçya'ya kaçışına bir tepki olarak, "Heil Hess!" grafitisi belirmişti duvarlarda.[4]

Almanların bu türden milliyetçilik tezahürlerine karşı tepkisi sınırlıydı. Hollanda'da Prens Bernhard için yapılan gösterilerin ardından, Hollanda ordusu Genelkurmay Başkanı General Winkelman ile Lahey belediye başkanı tutuklanmıştı. Başka yerlerde, grafiti çizerleri ve Alman propaganda posterlerini yırtanlar ya da bozanlar arasından tutuklananlar olmuştu. Yalnızca Polonya'da, bu tür davranışların cezası ölümdü. Anlaşıldığı kadarıyla, Almanlar bu haliyle milliyetçilik tezahürlerini neyse o; bir direniş değil de sadece bir itiraz, vatanseverce protestonun görece zararsız bir ifadesi olarak görüyorlardı. Sembolik protestolarda kendini gösteren memnuniyetsizlik, bir isyana dönüşecekmiş gibi görünmüyordu. Öte yandan, yeni doğmakta olan direniş açısından, işgal altındaki insanların bu tür davranışları gelecek için umut vaat ediyordu. Bu, işgalci güçler karşısında zamanı gelince işlenebilecek ve örgütlü bir direnişin yayılması için yönlendirilebilecek, o topraklardan çıkan bir muhalefet pınarıydı. Bu türden gösteriler, "Hitler'in 'Yeni Düzen'ine kökten karşı ama bütün bildik politik eylem biçimlerinden uzak dağınık insan gruplarına güç veriyordu ve son olarak bunlar, çekingen ya da hassas ruhlar üzerinde baskı oluşmasına ve onların hemen 'yeni Çağ'ın kucağına düşmekten geri durmalarına" yardımcı oluyordu.[5]

---

2 Mastny, *The Czechs under Nazi Rule*, 113; H. Paape, "How Dutch Resistance was Organised," M. R. D. Foot (der.), *Holland at War against Hitler*, 68-92; Michel, *The Shadow War*, 83; Semelin, *Unarmed against Hitler*, 74.

3 Günlük girdisi, 12 Mayıs 1940, J. Kulski, *Dying, We Live*, 46.

4 Mazower, *Hitler's Empire*, 476.

5 O. Wieviorka ve J. Tebinka, "Resisters: From Everyday Life to Counter-State," Gildea vd (der.), *Surviving Hitler and Mussolini*, 153-76; M. Skodvin, "Norwegian

Almanlar tarafından, milli marşların çalınıp okunması yasaklanmış olsa da müzik milliyetçiliğin ifadesinde kullanılıyordu. Protectorate yönetiminde, 19. yüzyılın milliyetçi bestecisi Bedřich Smetana'nın senfonik şiirler düzenlemesi *Má Vlast* ısrarla her mekânda çalınıyordu.[6] Müzik kullanılarak gerçekleştirilen olağanüstü cüretkâr bir direniş örneği, Ocak 1941'de, Norveç'in Bergen şehrinde gerçekleşmişti. Oslo Flarmoni Orkestrasının birinci piyanisti Ernst Glaser bir Yahudiydi; ama Christian Sinding'in *Keman Konçertosu*'nu çalmasına izin verilmişti. Almanlar tarafından onaylanmış konser programında, Polonyalıların 1830'da Ruslara karşı ayaklanmasını anlatan, Ole Bull'un *Polacca guerriera* parçası da vardı. Konser, Glaser'in Yahudiliğine sözlü olarak saldıran, NS silahlı muhafızları *Hird*'in üyeleri tarafından yarıda kesilmişti. Bu nazik duruma hemen müdahale eden Şef Harald Heide Norveç milli marşını çalmaya başlayınca, ayaktaki *Hird* üyelerinin dikkati dağılmış ve bu da polise Glaser'i kaçırması için zaman tanımıştı.[7]

Halka açık gösteriler Almanlar tarafından yasaklanmıştı; ama kutsal ziyaretler ile ayinlere izin vardı. Protectorate idaresinde, kutsal ziyaretler her zaman popülerdi ve Ağustos 1939'daki St Lawrence Gününde yapılan büyük bir ayin, Çekler tarafından, Alman işgaline karşı direnişlerini göstermek için kullanılmıştı. Ayin, Chodsko bölgesinde, daha sonra Münih Anlaşması ile bölünmüş olmakla birlikte, 1938-öncesi Almanya sınırını oluşturan dağlarda yapılmıştı. Özel olarak kiralanan trenler, 100.000'den fazla Çek'i Chodsko'ya taşımıştı. Ayinin en önemli ânı, 244 yıl önce bir isyan sırasında Almanlar tarafından öldürülmüş Chod kahramanı Jan Kozina'nın soyundan biri ile Prag Başpiskoposu Monsenyör Bohumil Stašek'in yaptığı konuşmalardı. Stašek, "Anavatan, sana sadık kalacağımıza, son nefesimize kadar seni seveceğimize söz veriyoruz... Seni asla terk etmeyeceğimiz veya sana ihanet etmeyeceğimiz ve yüreğimiz son kez atana kadar seni seveceğimiz üzerine yemin ediyoruz" diye biten bir milli ant okuduğu için Almanları kızdırmıştı. Gelecekte ayin yapılması yasaklanmış ve Bohumil Stašek, Buchenwald toplama kampına gönderilmişti.[8] Polonya'da, Çekoslovakya'daki Jasna Góra Manastırında yapılan Siyah Madonna ayinine gitmek yasaklanmıştı; ama aralarında geleceğin Papa II. John Paul'ü Karol Wojtyla'nın da bulunduğu hacılar, ayine gitmeyi başarmıştı.

Almanlar, milli bağımsızlık günlerinin ya da 11 Kasım Ateşkes Gününün kolaylıkla Almanlara karşı protestolara dönüşebilecek bir şekilde kutlana-

---

Non-Violent Resistance during the German Occupation," A. Roberts (der.), *The Strategy of Civilian Defence*, 136-53.

6 Bryant, *Prague in Black*, 36.

7 Gordon, *The Norwegian Resistance*, 247. Glaser 1942'de İsveç'e kaçtı.

8 Hronek, *Volcano under Hitler*, 105-7.

bileceği ihtimalinin farkındaydılar. Bu konudaki tutumları yine, doğu ve batıda farklıydı.

28 Eylül 1939'da huzur içinde hayata gözlerini yuman, Çeklerin koruyucu azizi Kral Wenceslas, Devlet Başkanı Hácha ve hükümet üyelerinin de aralarında bulunduğu büyük bir kalabalık tarafından, Prag'daki St Vitus Katedralinde düzenlenen bir ayinle sonsuzluğa uğurlanmıştı.[9] Bu yüzden, Almanlar Çeklerin 28 Ekimdeki milli günlerini kutlama hazırlıkları yapmakta olduğunun farkına varınca Goebbels, Reichsprotektor Konstantin von Neurath'a, "buna karşı olmadıkları yönünde basit bir duyuru yapması" tavsiyesinde bulunmuştu.[10] Ama gösteriler, Almanların beklediğinden daha fazla büyümüş ve daha çirkin bir hal almıştı: Çekler ile Almanlar arasında itiş kakış olmuş, silahlar patlamış ve Jan Opletal adında bir öğrenci ölmüştü. Opletal'ın cenaze töreni 15 Kasımda yapılmış ve 3.000 öğrenci sessizce tabutunun önünden geçmişti. Ardından öğrenciler sokaklara dağılmış ve tesadüf eseri oradan geçmekte olan, Karl Frank'ın özel şoförünü taşıyan araç saldırıya uğramıştı; araba ters çevrilmiş ve yolcuları dövülmüştü. Frank ve von Neurath, şoförü Hitler'le görüşmesi için Berlin'e götürmüştü; Hitler de Protectorate idaresindeki dirlik ve düzeni bozmaya cüret eden, "bir grup Çek entelektüeli" olarak gördüğü bu topluluğun hemen ezilmesi emrini vermişti.[11]

Karl Frank, küstahlıklarından dolayı öğrencilerin cezalandırılmasını bizzat denetlemek için Prag'a dönmüştü. 16-17 Kasım gecesi, Alman polis birlikleri, Prag'daki en büyük beş öğrenci yurdu ile Brno'daki iki öğrenci yurdunu kuşatmış ve Prag Üniversitesi binalarını işgal etmişti. "Her yerde, tarif edilemeyecek kadar dehşet verici sahneler yaşanıyordu. Bütün öğrenciler birbiri ardına yerlerde sürükleniyor, bazıları orada burada vuruluyor, bazıları daha sonra 'kaçma teşebbüsünde bulunduğu' gerekçesiyle öldürülüyordu."[12] Toplamda 1.850 öğrenci tutuklanmış, bunlardan 1.200'ü Oranienburg toplama kampına gönderilmişti ve lider oldukları iddia edilen dokuz öğrenci, mahkemeye bile çıkarılmadan kurşuna dizilmişti. İşin garip tarafı, bu dokuz öğrenciden sekizi, yakın tarihte, Çek-Alman ortak çıkarları doğrultusunda çalışmak istediklerini bildiren dilekçeler vermişti. Hitler, bütün Çek üniversiteleri ile yükseköğretim kurumlarının üç yıl süreyle kapatılmasını emretmişti; ama aslında bütün bu kurumlar, savaş sonuna kadar bir daha açılmayacaktı. Protectorate'teki fabrikalar ile ticari kuruluşlara, Almanya'ya zorla çalıştırılmak üzere gönderilecek olan eski öğrencilere iş vermemeleri emredilmişti. Hácha hükümeti, Alman tepkisini yumuşatmakta aciz kalarak,

---

9 Bryant, *Prague in Black*, 59.

10 Günlük girdisi, 27 Ekim 1939, F. Taylor (der.), *The Goebbels Diaries*, 31-2.

11 Rings, *Life with the Enemy*, 36; Bryant, *Prague in Black*, 60; R. Luža, *The Hitler Kiss*, 28.

12 Hronek, *Volcano under Hitler*, 58.

Almanlar ile Çekler arasında bir arabulucu olamayacağını göstermişti. Bastırma harekâtı sonuç vermişti: Yeraltı, 7 Mart 1940'ta bağımsız Çekoslovakya'nın kurucusu Tomáš Masaryk'ın doğum gününde bir gösteri yapma çağrısında bulunmuş ama hiçbir karşılık alamamıştı.[13]

Polonya'nın Bağımsızlık Günü 11 Kasımdı ve Almanlar en ufak bir milliyetçilik belirtisini ortadan kaldırmak için sert önlemler almıştı. Hans Frank, Kraków bölgesi polis şefi Otto Wächter'den, evlerin duvarlarına bağımsızlık gününe ilişkin posterler asıldığını duyunca, ona duvarına poster asan her evden bir kişiyi alıp kurşuna dizmesi emrini vermişti. Varşova ve Kraków'da, önemli şahsiyetler Almanlar tarafından rehin alınmış ve onlara "herhangi bir ayaklanma durumunda, vurulacakları" bildirilmişti.[14]

Buna karşın, kalabalıkların, Almanlar tarafından işgal edilmiş olmasına rağmen Oslo'daki kraliyet sarayı önünde toplandığı, 17 Mayıs 1940'taki Norveç Bağımsızlık Gününe gösterilen tepki çok daha ölçülüydü. Öğleden sonra, bir Alman askeri bandosu bir Alman marşı çalmaya başlamıştı:

> Bunun bizi eğlendirmek için mi yoksa bastırmak için mi olduğunu bilmiyorum. Sonra marşı değiştirip, *Wir fahren gegen Engeland*'a geçtiler. Muhtemelen kötü bir niyet taşımaksızın, sadece densizlikten. Ama kalabalık sinirlenmeye başlamıştı... Birdenbire bir grup, Milli Marş söylemeye başladı. Sonra bu, adeta bir orman yangını gibi yayıldı. Şahaneydi. Hepimiz, hançeremiz yırtılırcasına söylüyorduk marşı. Binlerce insan, hep bir ağızdan. Almanlar, kendi çaldıkları marşı bastıran sesimizi duymuş ve insanların hızlı değil, yavaş tempoda bir marş söylediğini fark etmişlerdi. Böylelikle, sanki mecburmuş gibi, onlar da marşa ayak uydurmak üzere tempo değiştirmişti. Hangi parçayı çaldıklarından habersiz oldukları belliydi. Eğer bunun Milli Marş olduğunu bilmiş olsalardı, farklı davranırlardı.

Ne var ki, bir Alman subay, söylediklerinin milli marş olduğunu anlamış ve bandoya gösteri alanını terk etmesini emretmişti.[15] Almanlar, kadınların ülke bayrağını temsil eden renklerde giysiler giyip sokaklarda yürümesini görmezden geliyordu. Vatansever bir ideali temsil eden kişilerin heykelleri ülke bayraklarıyla süslendiğinde ya da çiçeklerle bezendiğinde, Almanlar bunları kaldırma işini yerel polise bırakıyordu.

Öte yandan Paris'te, 11 Kasım 1940'taki Ateşkes Gününde, öğrenci eylemlerine karşı şiddetli bir tepki gösterilmişti. Vichy rejimi 1940'ta, Bastille Günü kutlamalarını yasaklamış, yerine, Fransa'nın son yenilgisinden ötürü bir günlük yas çağrısında bulunmuştu. Marshal Pétain'in talimatlarına ge-

---

[13] Rhode, "The Protectorate of Bohemia and Moravia"; Mastny, *The Czechs under Nazi Rule*, 116-17; Bryant, *Prague in Black*, 60-61.

[14] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 112.

[15] Akt. D. Baden-Powell, *Operation Jupiter*, 54.

nelde uyuluyordu; ama Ateşkes Günü durum çok farklıydı. Vichy rejimi yine yürüyüş ve gösteri yasağı koymuştu; ama bu defa, Pétain'in Montoire'da Hitler'le el sıkışmasından sonra, insanlar bu emirlere körü körüne itaat etmeye pek istekli değildi.[16] Paris'te gün, I. Dünya Savaşının muzaffer komutanı Georges Clemenceau'nun Champs-Élysées'deki heykelinin yanına, üzerinde General de Gaulle'ün ismi yazılı kocaman bir kartın bırakılmasıyla başlamıştı. Kart oraya iki avukat tarafından bırakılmıştı: De Gaulle'ün Fransa'ya gönderdiği ilk temsilcisi André Weil-Curiel ile direnişin bir üyesi olan Léon Nordmann. Fransız polisi kartı hemen kaldırmıştı.[17]

Öğleden sonra, ilerleyen saatlerde, binlerce lise öğrencisi, Paris'teki Zafer Anıtında yer alan Meçhul Asker Mezarına doğru, Champs-Élysées boyunca yürüyüşe geçmişti. İki öğrenci, Fransız bayrağının renklerinde çiçeklerle yapılmış bir Lorraine Haçı taşıyordu; Fransız ve Alman polisi bir kıskaç harekâtına girişmeden önce, haçı mezara bırakmayı başarmışlardı. Gün ilerlerken, Clemenceau'nun heykelinin çevresinde, sayısı giderek artan bir öğrenci kalabalığı birikmişti; bazı öğrencilerin elinde *gaules* denen çubuklar vardı ve bu çubukları birbirine vururken hep bir ağızdan *Deux gaules* diye ya da doğrudan "de Gaulle" diye bağırıyorlardı. Öğrenciler daha sonra, bir Fransız faşist gençlik grubu tarafından kullanılan bir pastaneyi basmış ve büyük bir kavga patlak vermişti. Alman askerleri Fransız polisinin yardımına koşmuş ve gün, çoğu öğrenci143 kişinin tutuklanmasıyla sonuçlanmıştı. Öğrencilerin çoğu, hiçbir suçlama yöneltilmeksizin aynı akşam ya da takip eden günlerde bırakılmıştı; ama Almanlar onlara, önce kimden korkmaları gerektiğini hiç kuşkuya yer bırakmayacak bir biçimde göstermişlerdi. Benoite Groult'nun tutuklananlar arasında bir arkadaşı vardı ve bir hafta içeride kalan bu arkadaşı şunları anlatmıştı: "Cherché-Midi hapishanesinin duvarı önünde, bütün gece yağan yağmurun altında, yoldaşlarıyla sıraya sokulmuşlardı. Tekmelerle, tüfek dipçikleriyle dövülmüşler ve Alman askerleri üzerlerine tükürmüştü. Onlara sabah kurşuna dizilecekleri söylenmişti... İnsanın suratına atılan bir tekme, her türlü propagandadan daha etkiliydi." Üniversiteler ve *grandes écoles* geçici olarak kapatılmıştı. Fransa yine, huzursuz sukûnet ortamına geri dönmüştü. 11 Kasım gösterisi "ilk direniş anlarından biri" olsa da "Fransa çapındaki direniş eylemliliği için bir model" oluşturmamıştı.[18]

Belçika genelinde de 11 Kasım 1940'ta, büyük şehirlerdeki anıtların etrafında toplaşmalar olmuştu. Böylesi hareketler, Almanlar tarafından önceden yasaklanmış ve onlarca tutuklama olmuştu.[19] Yine de tutuklama ve gösteri-

[16] Kedward, *Occupied France*, 46.

[17] Blumenson, *The Vildé Affair*, 102.

[18] Cobb, *The Resistance*, 44-7; Gildea, *Fighters in the Shadows*, 62-3; Kedward, *Occupied France*, 46.

[19] Lagrou, "Belgium."

cilere saldırma, Almanların Batı Avrupa'daki tepkilerinin en uç noktasıydı; kimse infaz edilmiyordu.

Öğrenciler Hollanda'da da faaldi ama çok farklı nedenlerle. İşgal altındaki Avrupa'da eşine rastlanmadık bir biçimde, olayları tetikleyen, saygın bir Yahudi akademisyen olan Profesör Eduard Meijers'in Leiden Üniversitesindeki görevinden alınması olmuştu. Avrupa'nın başka bir yerinde, Yahudileri kamusal hayattan dışlamaya yönelik herhangi bir düzenleme çok az tepkiyle karşılanırdı. Ne var ki, Leiden'da öğrencileri harekete geçiren, Meijers'in sınıflarını devralmak üzere atanan; ama Almanların uluslararası hukuka aykırı bir biçimde, Yahudi görevlileri işinden atmasına aleni olarak karşı çıkan cesur bir hoca, Profesör Rudolph Cleveringa olmuştu. Cleveringa'nın konuşması yeraltı basınında yayımlanmıştı. Leiden'da ve Delft Teknik Enstitüsünde öğrenciler boykota başlamıştı ve ülkenin başka yerinden öğrenciler de destek bildirileri yayımlamıştı. Alman yetkililer şaşkındı; ama hızla ve sert bir biçimde tepki göstermişlerdi. İki kurum savaş süresince kapatılmış ve Cleveringa tutuklanarak, savaş boyunca kalacağı hapishaneye gönderilmişti.[20]

*

Grev şeklindeki endüstriyel eylem, ülke içi ekonomik savaşla ilgili bir mesele olarak kabul edilir; savaş dönemi yapıldığında ise bir direniş biçimi olarak tanımlanabilir. Almanlar da grev eylemini kesinlikle böyle görüyordu. Onlar açısından, işgal altındaki Avrupa, ekonomik olarak işlenecek bir madendi ve politikalarını sekteye uğratmaya yönelik her teşebbüs neredeyse kesin olarak sert bir tepkiye yol açıyordu. Grevler direniş anlatıları için de önemliydi; çünkü grevler, saikler ve örgütlenme göz önüne alındığında, çok sayıda insanın Alman işgaline karşı bir direniş biçimi gerçekleştirmeye hazır olduğunu gösteriyordu.

Burada kaydedilmesi gereken önemli bir nokta da Doğu Avrupa'daki grevcilerin Batı Avrupa'dakilere göre çok daha şiddetli cezalara maruz kalmasıydı. Protectorate'te, silah fabrikaları Alman savaş ekonomisi için hayati öneme sahipti. Plzeň, Brno ve Moravská Ostrava'da bulunan fabrikalardaki çeşitli grev girişimleri ânında bastırılmıştı.[21] Grevciler ile greve liderlik edenler infaz edilmişti ve Almanlar gelecekteki herhangi bir grev eylemine de aynı şiddette karşılık verileceğini belli etmişti. Varşova'da Aralık 1940'ta tramvay işçileri greve gitmişti. Gestapo hiç vakit geçirmeksizin liderleri tutuklamış ve işçilere on dakika içinde işlerinin başına dönmezlerse liderlerinin hemen orada kurşuna dizileceğini bildirmişti. Grev o an son bulacaktı.[22]

---

[20] Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 148.

[21] Bryant, *Prague in Black*, 85-6.

[22] Wieviorka ve Tebinka, "Resisters: From Everyday Life to Counter-State."

Belçika'da ve Hollanda'da ne von Falkenhausen ne de Seyss-Inquart, kontrolleri altındaki alanlarda gerçekleşen grevleri bastırmada "Polonya yöntemleri" kullanmaktan yanaydı. Şubat 1941'de Amsterdam'da gerçekleşen grevin çeşitli nedenleri vardı. Dolaysız tetikleyici, NSB'nin silahlı kanadı *Weer Afdeling*'in (WA) Yahudilere saldırıları ve akabinde Yahudilerin de *Knokploegen* adında kendi özsavunma örgütlerini kurup, karşılık vermeleri sonucunda bir WA mensubunun ölmesiydi. İlk başlarda, NSB'nin Yahudileri kışkırtmasını önlemeye çalışan Almanlar, şimdi Hollandalı faşistlere destek çıkmış ve 15 Şubatta Yahudi mahallelerini basıp 425 genç Yahudiyi evlerinden alarak, Buchenwald ve Mauthausen toplama kamplarına yollamıştı: İçlerinden yalnızca biri sağ kalacaktı. Amsterdam geneline yayılan rahatsızlık, 17-18 Şubatta tersanelerde başlayan bir grevle örgütlü bir eyleme dönüşmüştü. Bu eylem tırmanarak, 25 Şubatta tramvayların çalışmayı durdurması, devlet memurlarının işlerine gitmemesi ve fabrikaların kapanmasıyla fiilen bir genel greve dönüşmüştü. Amsterdam'daki olaylar, Hollanda'nın her yerinde duyulmuş; şehirlerde ve kasabalarda grevler başlamıştı. Alman yetkililer ilk önce şaşırmış ama hemen sert bir karşılık vermişlerdi. Bütün ülkede sıkıyönetim ilan edilmiş, 100'ün üzerinde grev örgütleyicisi tutuklanmış, Amsterdan şehri 15 milyon gulden cezaya çarptırılmış ve Seyss-Inquart Amsterdam, Haarlem ve Zaandam belediyesi başkanlarını görevden alarak, yerlerine Alman yanlısı ya da NSB üyesi kişileri atamıştı. 27 Şubatta grev sona ermişti.[23]

Bu grevin neden çıktığı, o zamandan beri tartışılmaktadır. Başlangıç noktası, esas olarak NSB'nin Yahudilere karşı eylemi ve Alman müdahalesiydi. Her ne kadar bu olayın altı bazen, Yahudilere destek için yapılmış eşsiz bir eylem olarak çizilse de, olaya bu kadar büyük bir önem atfetmek doğru olmaz; çünkü Hollanda, Batı Avrupa'da Yahudilerin en yüksek oranda, yüzde 75 oranında, sürgüne gönderildiği ülke olması ve bu yüksek oranın akla, Yahudilere desteğin çok sınırlı kaldığını getirmesi düşünülecek olursa, hiç de kıskanılacak bir durumda değildi. Hollandalı grevcilerin talepleri arasında, ücretlerin artırılması ve işçilerin Almanya'ya sevki yönündeki Alman planlarının durdurulması da vardı. Örgütleyicilerden çoğu, Molotov-Ribbentrop Paktı hâlâ yürürlükte olsa da komünistti ve komünistler o tarihten beri daima, Hollanda'da direnişi kendilerinin başlattığını ve yürüttüğünü ileri sürmüştür. Bu iddia tartışmaya açıktır. Bu olayın kayıtlarını inceleyen Herman Friedhoff'a göre, komünistlerin, işçi nüfusun genelinden "hem daha disiplinli hem de daha aktif olduğu ve dolayısıyla grevi başlattığı doğruydu. Ne var ki, komünistler grevi kontrol etmedikleri gibi, yönlendirmemişlerdi de; zira grev, mavi ve beyaz yakalı işçiler ile geçici işçilerin kendiliğinden eylemiy-

[23] Paape, "How Dutch Resistance was Organised"; Haestrup, *Europe Ablaze*, 102-3; Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 110.

di. Kimin aklına gelmişse gelmiş, grev vatanseverlik duygusuna ilk dokunan eylem" olmuştu.[24]

Bu grevden çeşitli dersler çıkarılmıştı. Almanlar, Hollanda'yı kontrol altında tutmanın kendi güçlerine bağlı olduğunu ve NSB'nin hükümeti devralacak kadar güce ve halk desteğine sahip olmadığını fark etmişlerdi. Hollandalı yetkililer de ülkeyi kontrol etmekten acizdi: Greve son verme çağrısı yapan afişlerdeki, "Hepimiz işbirliği yaparsak, ortak çabayla bugünkü karışıklığa son verebiliriz" ifadesi alay konusu olmuştu.[25] Aslında bu olaydan alnının akıyla çıkan tek kesim, işçilerdi: "Grevde, çalışan nüfus işgalci güce karşı koyarken kendi kimliğini keşfetmişti."[26] Hollandalılar, savaş sürerken daha sonra da somut talepler için grev silahını kullanacaktı.

Alman işgalinin birinci yıldönümü olan 10 Mayıs 1941'de, Liège, Hainault, Limburg endüstri havzasında ve bütün Kuzey Fransa'da geniş çaplı grevler patlak vermişti. Bu bölge, von Falkenhausen başkanlığındaki, Brüksel merkezli Alman askeri hükümetinin kontrolü altındaydı. Grevlerin nedeni ekonomikti. Talepler arasında ücretlerin artırılması vardı; çünkü bir yıldır ücret artışı yapılmamıştı. Bunun dışında, daha iyi gıda, özellikle de patates, dağıtılması; pis işlerde çalışan işçilere verilen sabun miktarının artırılması ve yakın tarihte Belçika genel sekreterleri tarafından konmuş olan bir verginin kaldırılması isteniyordu. Greve Belçika'da 70.000, Kuzey Fransa'da ise 100.000 işçi katılmıştı. Alman savaş ekonomisi açısından madencilik, metalürji, mühimmat ve mühendislik alanlarının hayati öneme sahip olması yüzünden, grevlerin Almanların tepkisine yol açacağı belliydi. Bununla birlikte, Almanların vereceği karşılık beklenenden daha yumuşak olmuştu. 450 grev liderinin tutuklandığı ve 244 işçinin zorla çalıştırılmak üzere Reich'a gönderildiği doğruydu; ama kimse infaz edilmemiş, hatta ölümle ile tehdit edilmemişti. Aksine, Alman yetkililer grevcilerle doğrudan pazarlık etmek üzere maden sahiplerini yetkilendirmişti. Eğer grev devam ederse mayıs ayının ikinci yarısında hiçbir ücret ödenmeyeceği tehdidi, işçilerin kararlılığını zayıflatmış ve grev 10 Haziranda sona ermişti. Ama önemli olan şuydu ki, grevciler taleplerinin çoğunu elde etmişti: Ücretler yüzde 8 oranında artırılmış ve Almanlar, gıda ve sabun dağıtımında iyileştirmeye gitmişti. Savaşın cilvelerinden biri de, elbette, işçiler ile işverenler arasında varolan her zamanki gerilimin sürmesi ve bazen hoşnutsuzluğun nerede Alman karşıtlığı nerede çalışma koşullarının iyileştirilmesi mücadelesi olduğunu kestirmenin zor olmasıydı.[27]

Bu grevler doğrudan direnişle bağlantılı değildi; ama o bölgede direnişin oluşumuna etkileri olacaktı. Böylesine yaygın ve uzun bir grevin gösterdiği

---

[24] Friedhoff, *Requiem for the Resistance*, 86-7.

[25] Maass, *The Netherlands at War*, 66-7.

[26] Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 111.

[27] Semelin, *Unarmed against Hitler*, 81-2.

üzere, işçiler kendi başlarına örgütlenme kabiliyetine sahiptiler ve aslında yeraltı sendika hareketi *Comités de Lutte Syndicale*, bu grevden doğmuştu. Dahası, komünistler grevin örgütlenmesi ve sürdürülmesinde önemli bir rol oynamıştı ve bu, şu anlama geliyordu: Nazi-Sovyet Paktı dönemi boyunca Komintern emirleriyle engellenmemiş olsalar, o bölgede yeraltı direniş hareketini kurabileceklerdi; gerçekte kurmuşlardı da.[28]

*

Çoğu erken direniş çabası ne etkili olmuş ne de halktan destek görmüştü. Örneğin, Norveç'te Alman işgali sırasında, 21 yaşındaki bir sivil, Oluf Reed Olsen, kendisinden Alman kuruluşlarının fotoğrafını çekerek ve haklarında bilgi vererek Müttefik güçlerine yardımcı olmasını isteyen ve aslında ajan olan, Britanyalı bir SIS elemanıyla tanışmıştı. Sonra Olsen'e bir miktar patlayıcı verilmiş ve ondan Oslo ile Fornebu'daki havaalanları arasında yer alan ve Alman takviye kuvvetleri için önemli olan bir yol üzerindeki Lysaker köprüsünü bombalaması istenmişti. Olsen'in bundan önceki deneyimi, yalnızca ağaç kütüklerini patlatmaktan ibaret olsa da bombalama başarılı olmuştu. Bekleneceği üzere, Quisling bir radyo konuşması yaparak sabotajı eleştirmiş ve General Falkenhorst bir kınama mesajı yayımladıktan sonra, yakalandıklarında olayın faillerinin infaz edilmesi emrini vermişti. Ama sürpriz olan, Norveçlilerin tepkisiydi: Önde gelen şahsiyetlerden oluşan bir grup, gelecekteki olası direnişçilerin ve sabotajcıların, sivil halkın can güvenliğini tehlikeye atmamaları konusunda bir uyarı yapmıştı.[29] Buradan da anlaşılacağı üzere, ilk direniş hareketi, halkın desteğini kazanmak zorunda kalacaktı.

İnsanların gönüllerini ve zihinlerini kazanma mücadelesinin önemi, Almanlar hiçbir direniş emaresine izin vermeyeceklerini ve onu ezmek için kolektif sorumluluk politikasını kullanacaklarını açıkça belirttiklerinde, başka yerlerdeki olaylarla da kanıtlanmıştı. Örneğin, 1939'da Protectorate'teki hayati öneme sahip mühimmat fabrikalarında, özellikle de Plzeň'deki Škoda işyerlerinde o kadar çok sabotaj eylemi gerçekleştirilmişti ki, Almanlar, sabotajlar devam edecek olursa, sabotajdan kimin sorumlu olup olmadığına bakılmaksızın, her on işçiden birini infaz etme tehdidinde bulunmuştu. Almanlara göre, bu tehdit yerini bulmuştu ve işçiler işyerlerinde birbirlerine göz kulak olmaya çalıştığından, sabotaj eylemleri azalmaya başlamıştı.[30]

Bir diğer örnek de Polonya'dan geliyor. Genel olarak, partizan savaşı ile Alman anti-partizan savaşının, Almanların Sovyetler Birliği'ni işgal etmesinin ardından başladığı varsayılmıştır; ama aslında, iki savaşın da ilk vakaları Polonya'da meydana gelmiştir. Çavuş Henryk Dobrzański Hubal, Ey-

[28] Wieviorka ve Tebinka, "Resisters: From Everyday Life to Counter-State."
[29] Reed Olsen, *Two Eggs on My Plate*, 11-18; Riste ve Nökleby, *Norway*, 15.
[30] Hronek, *Volcano under Hitler*, 83-4.

lül 1939 harekâtında, 110. Süvari Bölüğünün komutan yardımcısıydı; ama Polonya'nın yenilgisinin ardından teslim olmayı reddetmişti. Bunun yerine, askerlerini kendi komutası altında toplamış ve Kielecczyzna bölgesinde bir partizan savaşı başlatmıştı. Aralık 1939'da Paris'teki Sikorski hükümetine birliğin gayet iyi donanımlı olduğu ve 250 askerden oluştuğu bilgisi ulaşmıştı. 1940 baharında, birlik genişlemiş ve mart ayında, Huciska köyü yakınında bütün bir Alman taburunu imha etmişti. Almanların karşılığı, SS ve Wehrmacht birliklerinin yanı sıra, Panzerlerden oluşan bir anti-partizan birliği kurmak olmuştu. Bu birlik sayısız köyü yerle bir edip, 1.200'ün üzerinde insan öldürerek işe başlamıştı. Köylüler, Hubal'ı destekleyip desteklemediklerine bakılmaksızın, partizanlara yiyecek teminini engellemek için hedef seçilmişti. Bu, Alman anti-partizan savaşı pratiğinin ilk örneğiydi: Yiyecek teminini önle ve bölgelerindeki partizan faaliyetlerinden ötürü köylüleri cezalandır. Bu pratik, Almanların Sovyetler Birliği'ni işgal etmesinin ardından, çok daha yaygın olarak uygulamaya konacaktı ve aslında son tahlilde, bir kural haline gelecekti.

Almanların bu denli acımasız bir biçimde karşılık vermesi, köylülerin Hubal'ın birliğinin kendi bölgelerindeki mevcudiyetine karşı tutum almasına yol açmıştı. Köylüler, yeni yeni filizlenmekte olan yerel direniş örgütlerine gidip yardım istemişti; ancak Hubal, emrindeki kuvvetleri dağıtma yönünde verilen herhangi bir emri kabul etmemişti. Bu, Avrupa çapındaki direnişi ilgilendiren bir mevzunun, kontrol mevzusunun ilk örneklerinden biridir. 15 Nisan 1940'ta, Polonya direnişinin başkomutanı General Stefan Rowecki, sürgündeki hükümete, yurtdışına göndermeden önce, emirlere karşı geldiği için mahkemeye çıkarmak üzere Hubal'ın peşine düştüğünü bildirmişti. Ne var ki, Almanlar Hubal'a daha önce erişecekti. 30 Nisanda Hubal'ın birliği pusuya düşürülmüş ve Hubal öldürülmüştü. Bir güç gösterisi olarak Almanlar, Tomaszów Mazowiecki kasabasında çöpe atıncaya kadar, Hubal'ın bedenini parçalamış ve köy köy dolaştırmışlardı.[31]

Kolektif sorumluluğun ilk örneği aslında daha önce, Aralık 1939'da, Varşova yakınlarındaki Wawer'da görülmüştü. İki Alman NCO,* direniş tarafından değil, Polonyalı yerel adi suçlular tarafından öldürülmüştü. Varşova'da *Ordnungspolizei*'ın komutan vekili Albay Max Daume hemen misilleme yapılması emrini vermişti. Wawer'daki her evden bir erkek alınıp getirilmişti. Evde birden çok yetişkin erkek olması durumunda, kadınlar kocasını kaybetmek ile oğlunu, kardeşini, babasını ya da başka bir erkek akrabasını kaybet-

[31] G. van Frijtag Drabbe Künzel, "Resistance, Reprisals, Reactions," Gildea vd, *Surviving Hitler and Mussolini*, 177-205; TNA, HS 4/163; Williamson, *The Polish Underground*, 8-9, 35.

* Non-commissioned officer: Okulunda okuyup subay olmamış, sonradan görevlendirilmiş erbaş –çn.

mek arasında seçim yapmak zorunda kalmıştı. Her on erkekten biri kurşuna dizilmiş ve ölen iki Almana karşılık, toplamda 107 kişi öldürülmüştü.[32]

Direniş emarelerine Almanların verdiği karşılığın vahşiliği, 1941 yılında Girit'te de kendini göstermişti. Girit'teki Alman işgali sırasında, Galatas köyünden siviller, 6. Yunan Alayı ile 18. Yeni Zelanda Alayına katılarak, Alman 2. Paraşüt Taburuna saldırmış ve onu imha etmişlerdi. Alikianos köylüleri, Müttefik tahliyesinin başlamasını sağlamak üzere Alman taarruzunun durdurulmasında 8. Yunan Taburuna yardım etmişti. Adanın batısındaki Kastelli köylüleri de 1. Yunan Alayına yardım etmişti.[33] Almanlar, askerlerinin bıçaklar ve kılıçlarla öldürüldüğünü öğrenince, General Kurt Student, 31 Mayıs 1941'de bir emir çıkarmıştı:

> Kadın ve erkek çocuklar da dahil, sivil nüfusun çatışmada yer aldığı, sabotaj eylemi gerçekleştirdiği, yaralı askerleri kesip öldürdüğü kesin olarak anlaşılmıştır. Bu nedenle, savaşın böylesine kızıştığı bütün olaylarda, misilleme ve cezalandırmalar örnek olacak bir şiddetle yerine getirilmelidir.

Misillemeler, erkek nüfusun yok edilmesi, köyün tümden yakılıp yerle bir edilmesi, kurşuna dizme ve para cezaları biçiminde gerçekleştiriliyordu. 1941 yılının haziran ayından eylül ayına kadar, Almanlar suçlu belledikleri köylere acımasızca saldırarak, 1.135 Giritliyi öldürmüştü. Bunlardan yalnızca 224'ü askeri bir mahkeme tarafından mahkûm edilmişti.[34]

Buna karşın, Almanların Batı Avrupa'daki direniş eylemlerine verdiği karşılık hayli yumuşaktı ve ancak sabotajdan sorumlu olanlar infaz ediliyordu. Fransa'da 1940 yılında, örgütlü direniş grupları tarafından değil de bireyler tarafından, sayısız sabotaj eylemi gerçekleştirilmişti. Bu eylemler özellikle, Fransa'nın yenilgisinden sonra Almanların vakit geçirmeden döşedikleri, yaygın askeri telefon hattı devresini hedef alıyordu. 20 Haziran 1940'ta, Alman genelkurmayı ile Rouen yakınlarındaki Boos'ta bulunan Luftwaffe hava üssü arasındaki telefon hatlarını kestiğinde, olayın faili Étienne Achavanne'in kendisi bile, bu kadar parlak bir başarıya imza atacağını aklından geçirmemişti. O gece RAF, üsse bir hava saldırısı gerçekleştirmiş, hiç uyarı yapılmamış ve üsteki 18 uçak tahrip edilirken, 22 Alman da öldürülmüştü. Ne var ki, Achavanne yakalanmış, askeri mahkemeye çıkarılmış ve ölüme mahkûm edilmişti.[35] 1940 yılının yaz aylarında, Kuzey Fransa ile Atlantik kıyıları boyunca kablolar defalarca kesilmişti. Kabloları keserken yakalananlar infaz edilmiş ve yakın yerleşimlere de para cezası kesilmişti; örneğin, bir olayda, Nantes 2 milyon frank cezaya çarptırılmıştı. Böylesi cezalar, an-

---

32 Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 98.

33 G. C. Kiriakopoulos, *The Nazi Occupation of Crete*, 19.

34 Kiriakopolous, *The Nazi Occupation of Crete*, 10-34; Beevor, *Crete*, 137-8, 236.

35 Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 52.

laşılacağı üzere, bu tür faaliyetleri engellemeye yetmemişti ve Aralık 1940'ta, yalnızca Lille bölgesinde 101 kablo kesme olayı kayıtlara geçmişti.[36]

Kolektif sorumluluk ilkesi, Almanlar tarafından yalnızca olaydan sonra değil, aynı zamanda, ilk etapta direnişi önlemek için de uygulanmıştı. Ortak bir uygulama, işgal edilen ülkedeki hatırı sayılır kişiler arasından rehineler almak ve muhalefeti önlemek için onları gözaltında tutmaktı. Bu ilk kez Kasım 1939'da Polonya'da olmuştu ve Şubat 1940'ta Polonya'da yayımlanan bir Alman kararnamesinde şöyle deniliyordu:

> Yıkıcı bir eylemin vuku bulması durumunda, zanlı bulunamazsa, bu listede adı geçen kişiler kanun önünde hesap vermekle yükümlüdür. Sabotaj eyleminin cezası, hapis ya da ölümdür. Kamu güvenliğini gözetmek ve her tür yıkıcı faaliyeti önlemek, genel nüfusun, özellikle de "rehinelerin" çıkarınadır.[37]

Fransa'da, askeri komutan General Alfred Streccius, 1940 yılı ortasında, prensibi belirlemişti:

> Rehineler, eğer halk kusur işlerse bunu hayatlarıyla ödeyecek yöre sakinleridir. Bu yüzden, onların kaderi yurttaşlarının ellerindedir. Halk, bireylerin düşmanca eylemlerinden rehinelerin sorumlu tutulacağı konusunda, kamuya açık bir şekilde uyarılmalıdır.[38]

Onun yerine geçen Otto von Stülpnagel de düzenlemeleri onaylamış ve genişletmişti. Ancak rehine politikasının uygulanışında, Polonya ile Fransa arasında önemli bir farklılık vardı. Von Stülpnagel, rehine politikasının uygulanmasından imtina edilmesini tavsiye etmişti ve herhangi bir sabotaj eyleminin failleri ile rehineler arasında kanıtlanmış bir bağlantı bulunmaması halinde, infaz yoluna başvurma eğiliminde değildi. Buna karşın, Hans Frank, Polonyalı rehineleri sayısına bakmaksızın infaz etmek konusunda hiç de ikircikli davranmıyordu. Aslında bir Nazi gazetesi olan *Völkischer Beobachter*'de şöyle övünüyordu: "Prag'da bugün, yedi Çek'in kurşuna dizildiğini bildiren, büyük kırmızı afişler vardı. Kendi kendime dedim ki, eğer öldürülen her yedi Polonyalı için bir afiş asacak olsam, bu afişler için gerekli kâğıdı üretmeye, Polonya'nın bütün ormanları yetmez."[39]

Almanların her türden direnişe verdiği karşılık, tartışmasız bir biçimde, özellikle de Doğu Avrupa'da, vahşiceydi; ama akla şu soru da gelmiyor değil: Ne kadar yasaldı? 1907 Lahey Konvensiyonu, Avrupa'da savaşan bütün taraf-

---

[36] Cobb, *The Resistance*, 36-7; Michel, *The Shadow War*, 85.

[37] Polonya'daki Alman Suçlarını Araştırma Merkez Komisyonu, German Crimes in Poland, 92.

[38] T. Laub, *After the Fall*, 103.

[39] *A.g.e.*, 105; S. Piotrowski, *Hans Frank's Diary*, 226.

ların altına imza attığı, savaşta uygulanacak kuralları belirlemişti. Almanların tutumunu ele alırken üzerinde durulması gereken en önemli madde, 50. Madde'ydi: "Bir insan grubuna, toplu ya da münferit olarak sorumlu tutulamayacakları bireysel eylemler yüzünden, fiili ya da başka türlü, toplu ceza kesilemez."[40] Bu kural yoruma açıktı ve Madde'nin pratikte tam olarak nasıl uygulanacağına ilişkin uluslararası bir mutabakat sağlanmış değildi. Britanya, Fransa ve Amerika'nın askeri düzenlemeleri, nüfus düşmansa, rehine alınmasına imkân veriyordu. Gerçekten de Fransızlar 1923'te Ruhr'u işgal ettikleri sırada, Alman direnişini kırmak için rehineler almıştı.[41] Fark şurada yatıyordu: II. Dünya Savaşı boyunca, Almanlar hem rehine alınmasına hem de rehinelerin kaderine, savaşan öteki ülkelerden biraz farklı yaklaşıyordu. Onlar, bir direniş eylemi ile rehineler arasında, kanıtlanmış bir bağlantı olmasa bile, rehineleri infaz etme eğilimindeydiler. Bu infazların ne kadar yasal olduğu, savaştan sonra sürekli olarak sorgulanacaktı. 1946'da Nürnberg mahkemelerinde, rehinelerin infazının yasadışı olduğu hükme bağlanmıştı; ama diğer sanıkların çıkarıldığı daha sonraki mahkemeler bu kararı bozmuştu ve sonraki mahkûmiyetlerde, öldürülen Almanlara kıyasla infaz edilen rehinelerin sayısının aşırı olup olmadığı dikkate alınmıştı.[42]

Lahey Konvensiyonu, direnişe işgali yasaklamıyordu. Gerçekten de Lahey Konvensiyonunun 1. Madde'sinde, bir ordunun, milis kuvvetinin ya da gönüllü gücün nasıl tanımlanması gerektiği belirtilmiştir. Ordu olmanın, kendine has belli koşulları vardır:

> Başlarında astlarından mesul bir şahsın bulunması; ayırt edici, sabit ve uzaktan seçilebilir bir ambleme sahip olmak; silahlarını açıkça taşımak ve askeri faaliyetlerini, harp kanun ve geleneklerine uygun olarak yürütmek. Milislerin yahut gönüllü birliklerin orduyu veya onun bir kısmını teşkil ettikleri memleketlerde, onlar da ordu hükmündedir.[43]

Bu madde de özellikle direniş örgütlerini ne oranda kapsayacağı konusunda yoruma açıktı. Direniş faaliyeti, doğası gereği örtülü ve gizliydi; bu yüzden, birçok koşulu yerine getiremiyordu. 1. Madde'de yazılı koşulları yerine getirme çabaları, savaşın sonraki aşamalarında, zamanı gelince açıkta savaşmayı planlayan gizli orduların oluşması sonucunu doğuracaktı. Sorun şuydu: Almanlar direniş güçlerini taraf kabul edecek ve dolayısıyla savaş hukukunu işletecek miydi? Nihayetinde, Müttefiklerin sonunda savaşı kazanacağına dair ortada hiçbir emarenin olmadığı ve Üçüncü Reich'ın kalıcı olduğu duygusunun hâkim olduğu bir zamanda, ahlaki olmaktan uzak bir vahşetin yeni

---

40 1907 Hague Convention, Yale Avalon Project.

41 Laub, *After the Fall*, 102-3.

42 S. Neitzel ve H. Welzer, *Soldaten*, 78.

43 1907 Hague Convention, Yale Avalon Project.

kalıcı gerçeklik olduğu ileri sürülebilirdi. Failler ile eylemlerinde onlara yetki verenler, ortaya çıkabilecek herhangi bir başkaldırıyı caydıracak yeni kurallar getirdiklerini düşünüyorlardı. 1939-41 döneminde, bu insanların eylemlerinden dolayı gelecekte cezalandırılma ihtimali yok gibi görünüyordu.

Almanlar, lider olabilecek niteliklere haiz insanları tutuklayarak, direniş hareketlerinin oluşumunu sınırlamak için önleyici adımlar atıyorlardı. Bu yüzden, 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgal ederken, Almanlar arkalarını sağlama almak için 2.000 Çek politikacı ile lideri tutuklamıştı.[44] Çeklerin milli günü olan 28 Kasım 1939'daki gösterilerin ardından yeni tutuklamalar olmuş ve kasım sonlarında, Goebbels günlüğüne alınan önlemlerin ne denli başarılı olduğunu kaydetmişti: "Prag'dan haber geldi: Orada işler yoluna girmiş. Sert bir darbe ve entelijansiya kendi deliğine doğru sürünerek kaçar."[45] İşgalin hemen ardından Polonya'da da benzer önlemler alınmıştı. 6 Kasım 1939'da Kraków'daki Jagiellonian Üniversitesinde, güya müfredatı gözden geçirmek için bir toplantı çağrısı yapılmış ve hemen öncesinde 183 kişi tutuklanmıştı; çoğu, Sachsenhausen toplama kampına gönderilmişti. Koyu Roman Katolik bir ülkedeki olası liderler olarak görülen din adamları arasından yapılan tutuklamalar da direnişin oluşmasını önlemeye yönelikti. Her ne kadar Protectorate'teki aydınlara yönelik tutuklamalar arzulanan sonuçları yaratmış gibi görünmekle birlikte, Polonya'daki tutuklamalar yalnızca, Polonyalıların Alman yönetiminin ne denli haşin olduğunu görmesine ve son tahlilde, direniş faaliyetinin artmasına hizmet etmişti. 1940 yılının mart ayı başlarında, Hans Frank, hükümetine bir açıklama yapmıştı: "Genel olarak entelijansiya, ruhban ve eski subayların çevresinde direnişin yükseliyor olduğunu hesaba katmak zorundayız. Bu ülkede, yönetimimize karşı direniş daha şimdiden örgütlü biçimlere bürünmüş durumdadır."[46] Frank, Polonya'da huzuru sağlamak için emirleri doğrudan Hitler'den alıyordu; çünkü Alman birlikleri Batı Avrupa'yı işgal etmek gibi dev bir operasyona girişmişti. Frank görevini çok ciddiye alıyordu ve 16 Mart 1940'taki hükümet toplantısında şunları söylemişti:

> Genel savaş durumu, bizi GG [General Government: Genel Hükümet] içinde iç güvenlik meselesini acilen gözden geçirmeye zorlamıştır. Bir sürü göstergeden ve eylemden hareketle diyebiliriz ki, ülkedeki Polonyalıların büyük oranda örgütlü bir direniş hareketi mevcuttur. Yani biz, kayda değer ve şiddetli olayların eşiğinde bulunuyoruz. Binlerce Polonyalı şimdiden gizli derneklere kaydolmuş durumdadır ve her türden saldırıyı gerçekleştirmek üzere en isyankâr biçimde bilenmektedir.[47]

---

[44] C. Vella, "The Czech Lands," P. Cooke ve B. Shepherd (der.), *European Resistance*, 52-76.

[45] Günlük girdisi, 21 Kasım 1939, Taylor (der.), *The Goebbels Diaries*, 53.

[46] Merkez Komisyonu, *German Crimes in Poland*, 22-3.

[47] Piotrowski, *Hans Frank's Diary*, 236.

Frank daha sonra şunları yazmıştı: "SS komutanı Bruno Streckenbach ve ben, bir bastırma programı üzerinde çalıştık; böylelikle bütün asilerin, direnişçi politikacıların ve elimizdeki diğer politik şüphelilerin mümkün olduğunca hızlı bir şekilde işleri bitirilecektir... Ben içtenlikle, binlerce Polonyalının, özellikle Polonya entelijansiyasının liderlerinin, canlarıyla bedel ödeyeceklerini itiraf ediyorum." Bu operasyona Action A-B adı verilmişti. Varşova'daki Pawiak hapishanesi fiilen boşaltılmış, içindeki tutuklular Palmiry ormanına götürülüp kurşuna dizilmişti. Kraków'daki tutuklular ise, yakınlardaki Krzeslawice'ye taşınmış ve kurşuna dizilmişti; Lublin kalesinde tutulanlar, şehir dışında aynı kaderi paylaşmıştı ve Czestochowa yakınlarındaki bir kumluk arazi, Czestochowa ile Radom'dan toplanan grupların mezar yeri haline gelmişti. Sonunda, hesaplamalara göre, Polonya entelijansiyasının 3.000 mensubu öldürülmüş ve 30.000'den fazlası tutuklanıp hapishanelere yollanmıştı. Reich'a ilhak edilmiş Polonya Silezya'sının bir parçası olan, Oświęcim'deki, eski Polonya topçu birliklerine ait barakalar elden geçirilerek, savaş öncesi Polonya devleti topraklarındaki ilk toplama kampına dönüştürülmüştü. Burası, bütün dünyanın çok iyi bildiği Auschwitz'di. Polonyalı politik mahkûmları taşıyan ilk konvoy Haziran 1940'ta Almanlar Paris'e girerken kampa gelmişti.[48]

*

Alman işgali altındaki toprakların tamamında, aktif direniş bir azınlık faaliyeti olmuştu. İlk yıllarda, direnişe katılanlar parmakla sayılacak kadar azdı. Direnişe erken katılanlardan biri, şöyle bir neden öne sürmüştü:

> Bu, içi boş bir dogmaya ve ihtimal hesabına karşı olduğu kadar, "sağduyu"ya da karşı bir meydan okuyuştan doğmuş, öngörülemez bir olguydu. Yalıtılmış ve kırılgandı; sanki deliliğe yakın bir girişimdi.[49]

Libération-sud'un kurucusu Emmanuel d'Astier'e göre, "direnişçi olmak için, uyumsuz olmalıydınız" ya da "eylem ve inançların normal ve sinir bozan sınıflandırmalarını aşacak bir neden bekleyen isyancıların ruh haline" sahip biri.[50] Direnişte yer almak, "daha yüksek bir iyilik adına kanunsuzluğu kabul etmek ve rutinin yerini, amansız doğaçlamalarla dolu bir hayatın alması" anlamına geliyordu.[51] Bu yüzden, ilk direnişçilerin birçoğu, kendilerini zaten çevrelerindeki toplumdan yalıtılmış hisseden ya da sendikacılar ve Yahudiler gibi, Almanlar ile işbirlikçi hükümetler tarafından alınan ilk önlemlerle

---

48 Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 99, 112-15.

49 A. Vistel, *Nuit sans ombre*, 13.

50 E. d'Astier akt. *The Sorrow and the Pity*; J. King, "Emmanuel d'Astier and the Nature of the French Resistance," *Journal of Contemporary History*, 8:4 (1973), 25-45.

51 Paxton, *Vichy France*, 292.

her şeyleri ellerinden alınmış insanlardı. Az sayıda insan, direnişe katılma nedeni olarak birden fazla sebep gösterebilirdi. Örneğin, Jean-Pierre Lévy: "Strasbourg'ta doğdum. Bir Alsaslı olarak, 1940'ta, şiddetli bir Alman karşıtıydım. İkincisi, biliyorsunuz, Yahudiyim; işte size Almanlardan nefret etmem için ikinci bir neden. Ve elbette, Fransızım; bu da Vichy rejiminin hainlerinden ve işbirlikçilerinden nefret etmek için yeterli bir neden."[52] Direnişe katılmak çok riskli olduğundan, ilk direnişçilerin birçoğu, kaybedecek az şeyi olan gençler ve öğrencilerdi:

> Eğer tek başınaysanız, biraz da paranız varsa, bu iyiydi; eğer geçimini sağlamak zorunda olduğunuz geniş bir aileniz yoksa, bu gibi şeyleri düşünmeye başlamak her zaman daha kolaydı ve işgal altındaki çoğu insan için, amaç öncelikle hayatta kalmaktı. Sonra, hayatta kalmayı başarabildiğinizde, Almanlara karşı bir şeyler yapmayı düşünebilirdiniz.[53]

Genellikle ülkesine hizmet için orduya yazılmış, düzenli ordu mensubu bir askerden farklı olarak, her bir direnişçi, işgalcilere gönüllü olarak karşı koymaya karar vermiştir. Her kimse o, bu kararın genel gidişata ters olduğunun tamamen bilincinde olarak bu kararı vermiştir.[54] Avrupa'daki direniş üzerine çalışan bir tarihçi şunu ileri sürmüştür: "Popüler inancın aksine, direnişçiler başlangıçta, birer kahraman ya da kendilerini düşünmeyen vatanseverler olarak değil de, değip değmeyeceği kuşkulu eylemlere girişerek, gereksiz yere vatandaşlarının hayatını tehlikeye atan, pervasız maceraperestler olarak görülmüşlerdi."[55] Bu durumun, vatandaşlarının ezici çoğunluğunun, işbirliği yapmaktan yana olmasalar bile, işgalcilerle uyum içinde yaşama politikası izlemeye kesinlikle hazır olduğunu fark eden ilk direnişçiler de farkındaydı. "Bu yüzden, bütün bunlara rağmen karşı durmak ve Almanlara karşı yürütülen savaşı sürdürmeyi istemek, yabancı bir ülkede var olmak gibiydi. Kimse sizinle aynı fikirde değildi ve size rahatlıkla karşı çıkıyorlardı."[56] Yine de Marie-Madeleine Fourcade ve benzerleri için, direniş: "Ahlaki bir yükümlülüktü; elinden geleni yapma yükümlülüğüydü. Yapman gerekendi. Direnmeyip de ne yapacaktın?"[57]

İlk direniş hareketlerinin birçoğu, ülkelerinin yenilgisinin kefaretini ödemeye kararlı, savaş öncesi politikacılar ile ülkelerinin düşüşü sonrasında yakalanmamayı başaran subaylar tarafından kurulmuştu. Polonya direnişi

---

52 Akt. Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 157.

53 Leen Pot, akt. M. R. D. Foot (der.), *Holland at War against Hitler*, 139-43.

54 H. Michel, "The Psychology of the French Resister," *Journal of Contemporary History*, 5:3 (1970), 159-75.

55 Bennett, *Under the Shadow of the Swastika*, 5.

56 Madeleine Baudoin akt. Kedward, *Resistance in Vichy France*, 277.

57 L. Olson, *Madame Fourcade's Secret War*, xxiv.

varlığını, tam Varşova'nın teslim olması öncesinde, sorumluluğun resmi olarak General Juliusz Rómmel'den Michal Karaszewicz-Tokarsewski'ye devredilmesine borçluydu. Kısa ömürlü, *Służba Zwycięstwu Polski* (SZP: Polonya'nın Zaferi Adına) örgütü yerine, Kasım 1939'da Rowecki komutasındaki *Związek Walki Zbrojnej* (ZWZ: Silahlı Mücadele Birliği) almıştı. Belçika'da eski subaylar *Légion Belge*'yi, Hollanda'nın eski subayları *Orde Dienst*'i (Düzen Hizmeti) ve Norveç'tekiler de *Milorg*'u kurmuştu. Fransa'da da ordu subayları, aynı şekilde, ilk direniş örgütlerinin kuruluşunda başat rol oynamışlardı. Fransa yenilme noktasına gelince, üç general Fransa'yı dolaşarak, Almanların İşgal Edilmemiş Bölgeyi istila etmeye kalkması durumunda kullanmak üzere hem silah ve cephane toplamak hem de topladıklarını Almanlardan saklamak için, Albay Emile Mollard komutasında, *Camouflage de Matériel* adında bir büro kurmuştu. Yüzbaşı Henri Frenay ise, daha sonra *Combat* adını alacak olan *Mouvement de Libération Nationale*'i kurmuştu.[58]

Genelde, savaş esiri subay ve askerlerden oluşan ilk direniş hareketleri, saflarını dolduracak kitleleri kendilerine çekmek için iyi örgütlenmek, açık bir yapıya ve amaca sahip olmak zorundaydı. Bunlar ise başarılması kolay olmayan işlerdi.

Protectorate ve Polonya örneklerinde, ilk dönemi, Fransa'nın düşüşü öncesi ve sonrası diye ikiye ayırmak gerekir. Aslını isterseniz, Protectorate'teki direniş, II. Dünya Savaşının başlangıcı öncesi dönemi kapsayacak şekilde, daha da fazla ayrıma gidilerek ele alınmalıdır. Her iki ülkedeki direniş açısından, Fransa'nın düşüşü felaket etkisi yaratmıştı. Bu olay en başta, savaşın büyük bir ihtimalle uzun süreceğini kabul etmeye ve dolayısıyla Almanlara karşı en iyi nasıl direnileceğini yeniden masaya yatırmaya yol açmıştı. İkinci etkisi de direniş hareketleri ile Çek Milli Komitesi ve sürgündeki Polonya hükümeti arasındaki bağlantıların aniden kopması olmuştu; zira her ikisi de Fransa düşünce Londra'ya taşınmıştı. Fransa düşmeden önce, kuryeler Balkanlar üzerinden uzun bir yol katederek Fransa'daki merkezi direniş örgütlerine ve anavatan dışındaki hükümetlerin temsilcilerine mesajlar getiriyor ve onlardan aldıkları mesajları da ülkelerine götürüyordu. İletişim sağlama konusunda yaşanan güçlükler, İtalya'nın savaşa girmesi ve Almanların Yugoslavya ile Yunanistan'ı işgal etmesiyle katlanmıştı. Bu gelişmelerden sonra, iletişim ancak telsiz ve radyo kanalıyla kurulabiliyordu.

Çekoslovakya'nın hiçbir biçimde bağımsızlığını koruma imkânı yoktu zaten ve 1939 yazından sonra kurulmuş üç direniş örgütünün dikkate değer özelliği, üçünün de Almanlara karşı direnişi örgütlemek yerine, ağırlığı, genel bir savaş patlak verdiğinde mutlaka olacağını düşündükleri, Almanya'nın yenilgisinin ardından, geleceğin planlanmasına vermiş olmasıydı. Bu

[58] Garliński, "The Polish Underground State"; E. Verhoeyen, *La Belgique occupée*, 344; Wieviorka, *The Resistance in Western Europe*, 112-13, 116.

grupların ikisi, savaş öncesi politikacılar tarafından oluşturulmuştu. Savaş öncesi politik partilerin üyeleri, güçlü bir başkan ve beş büyük partinin oluşturduğu bir koalisyonla, savaş öncesi politik sisteme geri dönmekten yana olan *Politické ústředí*'yi (Politik Merkez) kurmuştu. Solcu politikacılar ayrı bir organ, *Petiční výbor 'Věrni zůstaneme*'yi (PVVZ: "Biz Sadık Kalıyoruz" Dilekçesi Komitesi) oluşturmuştu. PVVZ, savaş öncesi politik sistemin başarısız olduğuna inanıyor ve yeni bir tür demokratik sosyalist devlet için kampanya yürütüyordu. Çek ordusu subayları, gizli bir ordunun çerçevesini, *Obrana národa*'yı (ON: Yurt Savunması) oluşturuyordu. Subaylar, Alman yenilgisinin hemen ardından geçici bir askeri diktatörlük kurulmasından yanaydı. Bu üç grup da Hácha yönetimindeki Protectorate hükümetine düşmandı ve o zaman sürgünde olan Beneš'in otoritesini tanıyordu. Haziran 1939'da ON, lideri General Sergěj Ingr'yi temsilci olarak Fransa'ya göndermişti ve onun anavatandaki rolünü General Josef Bílý üstlenmişti.[59]

Zaferle taçlanacak kısa bir savaş öngörüsüyle hareket eden ON, II. Dünya Savaşı öncesinde, bütün Protectorate'i kapsayan 13 "birlik"ten oluşan, gizli bir ordu kurmuştu. 8 Eylül 1939'da ON Londra'dan bir mesaj almıştı: "Britanya radyosunun... kısa bir süre sonra vereceği... işareti üzerine, bütün ülke sathında aynı anda başlamak üzere, kitlesel düzeyde silahlı direniş ve sabotaj" emri veriliyordu. Polonya'nın çabucak yenilgiye uğraması ve Britanya ile Fransa'nın hareketsiz kalması, General Ingr'i 29 Eylülde bu emri geri çekmesine neden olacaktı.[60] O zaman anlaşıldı ki, bu dönemde gizli bir ordu yaratmak anlamsızdı ve bu olgu, Fransa'nın Haziran 1940'taki yenilgisiyle daha da kesinleşmişti. Sonuçta direniş örgütleri, 1940 yılının başlarında uygulanacak stratejiyi koordine etmek için bir merkezi organ, *Ústřední výbor odboje domácího*'yu (ÚVOD: Ülkede Direnişin Merkez Komitesi) oluşturmuştu.

Polonyalılar, daha II. Dünya Savaşı patlak vermeden, yeraltı savaşı hazırlıklarına başlamışlardı. Polonya genelkurmayının bir üyesi olan Albay Edmund Charaskiewicz, silahların ve patlayıcıların saklandığı zulaları kullanarak partizan ve gerilla savaşları yürütecek, askeri hizmet için ya çok genç ya da çok yaşlı kadın ve erkekleri bünyesinde barındıran, sayıları 7 ila 25 kişi arasında değişen hücrelerden oluşacak bir örgüt planlamıştı.[61] Charaskiewicz Britanya'ya gitmiş ve orada War Office'le Polonya savaş planları ile ihtiyaçlarını görüşmüştü. Her ne kadar, Britanya mühimmatı, özellikle de telsizleri yollanmadan önce savaş patlak vermiş olsa da Edmund Charaskiewicz ile diğerlerinin meslektaşlarına yapmış olduğu ziyaret, Fransa'nın

[59] Bryant, *Prague in Black*, 89, R. Luža, "The Czech Resistance Movement," Mamatey ve Luža (der.), *A History of the Czechoslovak Republic*, 343-61.

[60] Mastny, *The Czechs under Nazi Rule*, 147-8.

[61] Williamson, *The Polish Underground*, 3-4.

düşüşünün ve SOE'nin yaratılmasının hemen ardından, verimli bir İngiliz-Polonya işbirliğinin yolunu açmıştı.[62]

Związek Walki Zbrojnej'i (ZWZ)[63] kurduğunda Rowecki'nin karşılaştığı temel sorun, Polonya'nın yenilgisinin ardından ortaya çıkan 100'ün üzerinde yeraltı askeri örgütünü kendi komutası altında birleştirmekti. Yardımcısı Bór-Komorowski'ye şunları söylemişti:

> Böylesi bir önlemi dayatacak bir araca sahip değilim. Bu yönde atabileceğim bir adım yok. Bütün sahip olduğum, sürgündeki Polonya Hükümetinin otoritesi ve bu da mecburen, ahlaki bir otorite olmaktan öteye gitmiyor ve bu hükümetin, kişisel hırsların yanı sıra, politik farklılıkların üstesinden gelip gelemeyeceğini ve bütün ülkeyi birleştirip birleştiremeyeceğini zaman gösterecek.[64]

Tek bir yeraltı askeri örgütü yaratma süreci, Rowecki'nin Haziran 1943'te tutuklanmasından sonra bile liderliği Bór-Komorowski'nin üstlenmesiyle devam edecek olan, uzun bir süreçti. Polonya başbakanı ve genelkurmay başkanı Władysław Sikorski Eylül 1939'da Talimat No. 1 başlığı altında, direnişin nasıl olması gerektiğine ilişkin ayrıntılara giren kapsamlı bir dizi emir yayımlamıştı. ZWZ, bir hükümet oluşturulmasına ve düzenli Polonya ordusu Polonya'ya girdiğinde Alman hatlarının gerisinde çıkarılacak bir silahlı ayaklanma hazırlığı yapılmasına odaklanmıştı. O tarihten önce, talimatlar gayet açıktı:

> Polonya hükümeti hiçbir durumda ülke topraklarında savaşı kışkırtıcı eylemlere izin vermeyecektir; çünkü şimdiki durumda, böyle bir eylemin politik amacı açık görünmüyor ve ikinci olarak, bu başlangıç aşamasında, askeri bir eylem zayıf kalacak ve ülkenin yalnızca birkaç noktasında gerçekleştirilebilecektir. Böyle bir eylem, çok büyük bir ihtimalle, işgalci güçlerin eline bir bahane vererek ülkenin orantısız bir biçimde cezalandırması sonucu doğuracaktır. Şimdiki koşullarda, ayrılıkçı eylemlerden uzak durun ve en üst komutandan konuya ilişkin emirleri bekleyin.[65]

Şubat 1940'ta, direnişin önüne, kilit öneme sahip beş görev koyan bir başka emir gönderilmişti: İstihbarat toplama ve aktarma; sabotaj; Polonyalı ajanlar ve hainler ile Gestapo elemanlarının cezalandırılması ve uzun vadede, silahlı ayaklanma.[66]

Buna yanıt olarak Rowecki, Polonya'dan geçerek, Sovyetler Birliği'nden Almanya'ya uzanan demiryolu hattında sabotajlar yapacak, *Związek Odwe-*

---

62 Yazar bu konudaki yardımlarından dolayı Andrzej Suchcitz'e teşekkür borçludur.

63 ZWZ, Şubat 1942'de *Armia Krajowa* (AK) adını almıştır.

64 Bór-Komorowski, *The Secret Army*, 29.

65 W. Borodziej, *The Warsaw Uprising of 1944*, 37.

66 P. Latawski, "Poland," Cooke ve Shepherd (der.), *European Resistance*, 150-70.

tu'yu (ZO: Mukabele İçin Birlik) kurmuştu. Benzin deposuna, benzin yerine özel olarak hazırlanmış kimyasal bir ürün doldurmak suretiyle lokomotifler işlemez hale getiriliyordu. Bu iş gayet başarılı bir biçimde yapılıyordu ve 1940'ta, her bir lokomotifin ortalama bozuk kalma süresi 14 saatken, bu rakam bir sonraki yıl 24 saate çıkmıştı (Fransız direnişi de aynı sabotaj yöntemini Fransa'da uyguluyordu). Polonyalılar, eğer Almanlar sabotajın nerede yapıldığını bilmezse, cezalandırmanın da olamayacağının farkına erken varmıştı ve buna uygun olarak, ülkelerinden geçerek, Sovyetler Birliği'nden Almanya'ya uzanan petrol boru hatlarının içine saat ayarlı bomba yerleştirme konusunda tecrübe kazanmışlardı. Bomba konulduktan sonra, Almanların bombanın Sovyetler Birliği'nde mi, Polonya'da mı yoksa Almanya'da mı yerleştirildiğini bulması imkânsız hale geliyordu.[67] Sovyetler Birliği'ne yönelik Alman istilası sonrasında, demiryolu taşımacılığına, özellikle de doğuya giden Alman trenlerine bu tür saldırılar tırmanışa geçecekti.

Politik direniş, Polonya'da askeri örgütlenme ile aynı zamanda başlamıştı. Sikorski, Aralık 1940'ta, Cyryl Ratajski'yi hükümet delegesi olarak atamıştı. Ratajski'ye Polonya'nın gizli politik lideri rolü biçilmişti ve savaş öncesindeki 15 bakanlığa denk gelecek şekilde birimler oluşturarak, tam bir yeraltı hükümeti kurmakla görevlendirilmişti.[68] Polonya yeraltı hükümetinin önemi inkâr edilemez. O tarihte Avrupa'da, başka yerlerin aksine, Polonya'da bir işbirlikçi hükümet olmadığı gibi, Almanlar ile genel nüfus arasında köprü işlevi görecek bir sivil hizmetler ağı da yoktu. Yeraltı devleti bu sivil hizmetleri yerine getirmek üzere kurulmuştu. Oluşturulan 15 birim içinde en önemlileri, eğitim, adalet ve sivil direnişle ilgili birimlerdi. Almanlar işgalin başlangıcından hemen sonra, bütün ortaokul ve liseler ile üniversiteleri kapatmıştı. Himmler, Almanya'nın amacını şöyle ifade ediyordu:

> Doğunun Alman olmayan nüfusu söz konusu olduğunda, ilkokul 4. sınıfın üzerinde bir eğitim verilmemelidir. Bu eğitim sisteminin tek gayesi, onlara, 500 rakamını aşmayan işlemleri kapsayan basit aritmetik, isimlerini yazacak kadar okuma yazma öğretmek ve ilahi yasanın Almanlara itaat etmek olduğu öğretisini kafalarına kazımaktır... Okumanın arzu edilir bir şey olduğunu düşünmüyorum.[69]

Polonyalıları okuma yazma bilmeyen köleler düzeyine indirme yönündeki bu kararlı çabaya karşılık, yeraltı hükümeti Varşova'da, 1939 güzünde, gizli bir öğretmenler örgütü oluşturmuş ve bu örgüt bütün Genel Hükümet [General

---

[67] Bór-Komorowski, *The Secret Army*, 39-40.

[68] Garliński, "The Polish Underground State."

[69] S. Milton, "Non-Jewish Children in the Camps," M. Berenbaum (der.), *A Mosaic of Victims*, 150-60.

Goverment] bölgesine yayılarak, neredeyse 2.000 gizli ortaokul kurmuştu.[70] Bu örgütün liderlerinden biri olan Kazimierz Kozniewski, savaştan sonra şunları yazmıştı: "Bütün temel eğitim düzeylerinde yeraltı öğrenim, Polonya toplumunun başardığı en hayranlık verici işti. Ne bildiriler ne şiddet ne de sabotaj, milli bilincin bu son tezahürü kadar verimli olmamıştır."[71] Kasım 1939'da Almanlar teknik okullar hariç bütün yükseköğrenim kurumlarını kapatmıştı; ama 1940 yılı ortalarında, Varşova Üniversitesi gizli olarak faaliyete başlamıştı.[72] Yeraltı devleti de kendi yasal sistemini işletiyor; hainleri yargılayan, mahkûm ve infaz eden yeraltı mahkemelerini kuruyordu. Nisan 1941'de sivil direniş için Stefan Korboński'ye bağlı bir birim oluşturulmuştu.

Fransa'nın düşmesi Polonya'yı şaşkına uğratmış ve yeraltı ordusu stratejisinde birtakım revizyonlara yol açmıştı. Artık Londra'ya taşınmış olan Polonya genelkurmayı, Müttefikler hem hava hem deniz üstünlüğü sağladıktan ve Alman güçleri birkaç cepheden saldırılar sonucunda zayıfladıktan sonra, Baltık kıyılarına gerçekleştirilecek bir Müttefik çıkarması yoluyla Polonya'nın özgürleştirilmesine dayalı büyük bir plan üzerinde çalışıyordu. Böylesi operasyonlar, tahmin edilebileceği gibi, yeraltı ordusunun genel bir ayaklanmayla taçlanacak sabotaj ve bölücü faaliyetlerine ihtiyaç duyuyordu. Bu planlar ayrıca, ayaklanmaya yardımcı olmak üzere, Polonya'ya tank ve uçak gönderilmesini de öngörüyordu.[73] Mayıs 1941'de Britanyalılarla da paylaşılan bu plan, doğal olarak, Almanya'nın haziran ayında Sovyetler Birliği'ni işgal etmeye başlamasıyla anlamını yitirmişti. Ama yine de bu plan birçok bakımdan önemlidir. Bu da gösteriyordu ki, Polonyalılar her zaman büyük ölçekte düşünüyordu ve Müttefiklerin kesin olarak hem erzak hem mühimmat tedariki yapacağına inanıyordu. Almanların elinden Müttefik uçaklarının inebileceği büyüklükte bir toprak parçasını alarak işgal etme kabiliyetine sahip bir yeraltı ordusu kurmak için, havadan sayısız uzman, silah ve mühimmat ve telsiz indirilmesi şarttı. Bu plan ayrıca hem Polonya'da hem de Britanya'daki Polonyalılar arasında, Polonyalıların stratejik düşüncesinin ağırlıklı olarak milli ayaklanma anlayışına dayandığını da gösterir.

Polonyalılar başından beri, direnişe katılmak için yarışıyordu ve Fransa'nın düşüşü arifesinde, yeraltı tek başına, Varşova bölgesinden 40.000, Alman işgali altındaki Polonya'nın tamamından ise 75.000 kişiyi kaydetmişti. Fransa'nın düşüşü ve Sikorski'nin 18-20 Haziran 1940'ta yayımladığı, sabotaj da dahil, silahlı direnişe son vermeye çağıran talimatları, Polonyalıların moralini fena halde bozmuştu. Yeraltına üyelik, 1941 baharında 54.000'e gerilemişti. Bu düşüşün bir kısmı maksatlıydı: Almanlardan habersiz, çok uzun

[70] Garliński, "The Polish Underground State."
[71] Akt. Semelin, *Unarmed against Hitler*, 80.
[72] Bór-Komorowski, *The Secret Army*, 18-19.
[73] Williamson, *The Polish Underground*, 51-2.

süre gizli faaliyet yürütmek imkânsızdı; bu yüzden yeni üye kaydı bilinçli olarak durdurulmuştu. Güvenlik kaygısı artık her şeyin önüne geçmişti. En kıdemli subaylar ve önde gelen politikacılar savaş başlar başlamaz yeraltına geçmiş olmakla birlikte, diğerleri evlerinde kalmıştı: "Onlar, eğer uluslararası hukuk kurallarına uyup, sessizce dışarıda kalırlarsa, Almanların şunu şunu yapamayacağını ileri sürüyorlardı." Kısa süre sonra, Wawer'deki infazlar ve rehin almalar herkesin gözünü açacaktı.[74]

Çekler de güvenlik konusundaki aynı dersleri zor yoldan almışlardı. İlk liderler "kafe ve benzeri yerlerde neredeyse açık açık bir araya geliyor, yanlarında belgeler bulunduruyor, üyelerinin listesini tutuyor ve işgalcilere karşı kitlesel bir ayaklanmayı kışkırtmak gibi, gerçekleşmesi imkânsız planlar" yapıyorlardı.[75] İleride elemanları olacak kişiler hakkında en temel soruşturmaları bile yapmıyor, Çek olmayı yeterli bir kriter olarak alıp, üye kaydını gerçekleştiriyorlardı.[76] Hiç de şaşırtıcı olmayacak bir şekilde, Gestapo, Çek direnişine kolaylıkla sızmıştı. 1939 yazı boyunca ve kışında, Gestapo direniş örgütlerini fiilen silip süpürmüştü. Genç üyeler görevi devralmıştı; ama güvenlik açıkları sürüyordu. Örneğin, Mart 1940'ta, Beneš şöyle bir mesaj almıştı: "Gençlerin beceriksizlikleri yüzünden, kıyım üzerine kıyım yaşadık ve sonuç olarak artık bir avuç insan kaldık."[77] İşler düzelecek gibi görünmüyordu. Londra'da Çek istihbaratından sorumlu olan Moravec, umutsuzluk içinde şu gerçeği kaydetmişti: "Ülkedeki cephede durum, 1940 Noel'inde alınan ve 1941 güzüne kadar bazı küçük değişikliklerle tekrar tekrar alınacak olan bir mesajda gayet iyi özetlenmişti: 'Örgüt iyi kötü idare ediyor. Moravia en üst kademeden en alt kademeye kadar temizlendi. En kötü orası. Birçok hain çıktı. Yeniden örgütlenecek.'"[78] Polonyalılar büyük bir milli ayaklanma planlarken, Çekler daha temkinliydi ve Müttefiklere istihbarat sağlamaya ve Çekoslovakya halkının moralini yeraltı basını yoluyla yüksek tutmaya odaklanmışlardı.

Norveç direnişinin bir üyesi ve tarihçi Tore Gjelsvik, direniş hakkında şunları söylüyordu: "Beceriksizce, belirsizlik ve gizlilik içinde, yalnızca Britanya ile Norveç arasında değil, bir bölge ile diğeri arasında uygun iletişimden yoksun olarak ortaya çıktı. Yazılı sözleşmeler ile raporlar yasaklandı ve birçok şey aceleyle yapıldı."[79] Bu, *Milorg* (Military Organization, yani Askeri Örgütlenme) olarak bilinen askeri direniş örgütü için özellikle geçerliydi. *Mi-*

---

[74] T. Charman, "Hugh Dalton, Poland and SOE, 1940-42," M. Seaman (der.), *Special Operations Executive*, 61-70; Korboński, *Fighting Warsaw*, 14.

[75] Luža, *The Hitler Kiss*, 26

[76] F. Moravec, *Master of Spies*, 180.

[77] Mastny, *The Czechs under Nazi Rule*, 147.

[78] Moravec, *Master of Spies*, 180.

[79] Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, viii.

lorg, yazılı olarak ifade edilen "alçak sürünme, yavaş ilerleme" ve uzun vadede bir gizli ordu kurma niyetiyle, 1940 güzünde kurulmuştu. Ülke beş bağımsız askeri bölgeye ve 22 mıntıkaya bölünmüştü. Mart 1941'de, bir Anglo-Norveç komando birliği, Lofoten adalarına saldırı gerçekleştirmiş ve 213 Alman ile 12 NS elemanını yakalamıştı. Yakalananlar ve Britanya'da sürgünde olan askeri birliğe katılmak isteyen 314 Norveçliyle birlikte Britanya'ya götürülmüştü. Terboven, misillemeleri bizzat denetlemek için kuzeye uçmuştu: Gönüllü olarak ülkeyi terk edenlerin malları ateşe verilmiş ve komandolara yardım ettiği tespit edilen kişiler tutuklanmıştı.[80] Sürgündeki Norveç hükümeti, Alman tepkisi karşısında ürkmüştü; hükümet ayrıca hakkında hiçbir şey bilmediği *Milorg*'un ortaya çıkışıyla da telaşa kapılmıştı. Hükümetin, durumun komuta ve kontrolünü ele geçirmesi gerekiyordu. Sürgündeki Norveç hükümeti ile Britanya yüksek komutanlığı arasında iletişim kanallarının iyileştirilmesi için girişimlere hız verilmişti; çünkü Norveçliler Britanyalı komandoların planları hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyordu (İleride bu konuyu ele alacağız). *Milorg* ile Norveç hükümeti arasında, Profesör J. Holst ve Albay J. Schive'in Alman baskıları sonucu Norveç'ten kaçmasıyla ilk temas kurulmuştu ve Londra'daki hükümete, *Milorg*'un monarşiye sadık kalacağı yönünde teminat verilmişti. *Milorg* böylelikle Norveç genelkurmayının komutasına geçmişti.[81]

Norveçliler iki düşmanla karşı karşıyaydı: İşgalci Almanlar ve ülkeyi Nazileştirmeye kararlı NS. Terboven'in bir devlet konseyi oluşturma girişimine karşı çıkan, işinsanları, akademisyenler, gazeteciler ve sendikacılardan oluşan Norveç Cephesini John Rognes kurmuştu. Bu, birleşmiş ve örgütlü hale gelmeden önce bölük pörçük gelişen ve büyüyen sivil direnişin, *Sivorg*'un, başlangıcıydı.

NS'in, spor kuruluşlarını devralma girişimi, sporcuların uluslararası, ulusal, hatta yerel müsabakalara katılmayı reddettiği, genel bir spor grevine yol açmıştı. 1941 yazında, önde gelen sporcular tutuklanmış olmasına rağmen, en az 300.000 atlet, NS spor bakanı Axel Strang'ın düzenlediği müsabakalara katılmayı reddetmişti. NS'in denetimi altına almayı istediği bir diğer alan eğitimdi ve burada da direniş en baştan beri açıkça görülebiliyordu. 30 Eylül 1940'ta, tanınmış bir profesör olan Dr. Johan Scharffenberg, Oslo Üniversitesinde öğrencilere seslenerek, onlardan krala ve sürgündeki hükümete sadık kalmalarını istemişti. Gestapo, Scharffenberg'i hemen tutuklamış ve Öğrenci Birliğini dağıtmıştı. Ardından, eğitim bakanı Ragnar Skancke bunu fırsat bilerek, yeterli niteliklere haiz olmayan, NS kuklası bazı kişileri fakültelere yerleştirmeye kalkışmıştı; ancak bu kısa sürede, öğrencilerin ve

[80] Hoidal, *Quisling*, 522; C. Mann, *British Policy and Strategy towards Norway*, 44-6.

[81] C. Mann, "scandinavia," Cooke ve Shepherd (der.), *European Resistance*, 171-87; Rings, *Life with the Enemy*, 206; Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 74.

fakültelerin, NS yanlısı hocaları boykot etmesine yol açmıştı. Buna tepki olarak, üniversitenin rektörü Dr. Seip tutuklanarak Almanya'ya yollanmıştı. Bu olaydan sonra Oslo Üniversitesi, NS öğrencileri ile diğerlerinin ideolojik ve fiziksel bir savaş alanı haline gelmişti. Skancke'nin, okul müdürlerini, NS'e katılmazlarsa işlerine son verileceği yönündeki tehdidi de sökmemişti. Rahip Eivind Berggrav, öğretmenler birliğinin kabul ettiği bir duyuru kaleme almıştı: "Hakkımda yürütülen soruşturmaya binaen, duyurmak isterim ki, öğretmenlik mesleğimin ve vicdanımın gereklerini yerine getireceğim ve bu temelde, geçmişte olduğu gibi, gelecekte de işimle ilgili, üstlerim tarafından yasalara uygun olarak alınmış kararlara riayet edeceğim." Skancke bunun üzerine geri adım atmıştı; ancak 1942'de yeniden, NS değerlerini eğitim sistemine sokma teşebbüsünde bulunacak ve çok daha ciddi bir öğretmen ayaklanmasının fitilini ateşleyecekti.[82]

Hukukçular kendilerini uluslararası hukukun savunucusu ve koruyucusu olarak görüyorlardı ve bu, Alman işgali sırasında, hayati önem arz eden bir mesele olacaktı. Norveç'te, Terboven ilk başlarda, mahkemelerin bağımsız kalacağına söz vermişti; ama NS adalet bakanı Sverre Riisnaes'in başka fikirleri vardı. Riisnaes ilk olarak, kendisine jüri üyeleri atama ve azletme yetkisi tanıyarak mahkemelerin bağımsızlığını ihlal etmiş ve ardında da, politik davalara bakmak üzere "Halk Mahkemesi"ni kurmuştu. Paal Berg başkanlığındaki Yüksek Mahkeme, Terboven'e başvurmuş ve o da şu cevabı vermişti: "Ne Yüksek Mahkeme ne de herhangi bir başka alt mahkemenin, onun ya da hükümetinin kararlarının geçerliliğini sorgulama yetkisi yoktur." 12 Aralık 1940'ta, Yüksek Mahkeme durumu protesto etmek adına görevden çekilmişti:

> Yönetmeliklerin ve kararların anayasaya uygunluğunu denetlemek, hukuk mahkemelerinin görevidir. Askeri işgal döneminde, mahkemeler, işgalci güçlerin çıkardığı emirleri uluslararası hukuka göre denetleyecek bir konumda olmalıdır. Biz bu mecrada, Reich Komiseri'nin ifade ettiği görüşlere bağlı kalamayız. Bu nedenle, işlevlerimizi artık yerine getiremeyecek bir pozisyonda bulunuyoruz.[83]

Berg, sivil direnişin liderlerinden biri haline gelmişti. Buna karşın, Hollanda'daki Yüksek Mahkeme, başkanı Lodewijk Visser bir Yahudi olduğu için azledildiğinde bile görevinin başında kalmıştı. Mahkeme üyeleri bu konuda yazılı bir itirazda bulunmamış; hatta meslektaşlarının çoğu, onun işten el çektirilmesi lehinde oy kullanmıştı.[84]

NS faaliyetleri, kültür, hukuk, eğitim, iş dünyası ve Kiliseyi temsil eden 48 örgütün başkanının, 15 Mayıs 1941'de Terboven'e uzun bir mektup yaz-

---

[82] Hayes, *Quisling*, 270, 276; Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 33.

[83] Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 26; Hayes, *Quisling*, 270.

[84] Maass, *The Netherlands at War*, 59.

masına ve ondan, NS'in ve paramiliter kanadı *Hird*'in aşırılıkları karşısında, onlara kendilerinden yana müdahale etmesini yönünde ricada bulunmasına neden olmuştu.

> ... Biz, NS'in sürekli olarak, bize göre hakkı olmayan güç ve ayrıcalıklar elde etme gayretlerine dikkatinizi çekmek istiyoruz. Bu muhtemelen, işgalcilerin de çıkarına değildir. Biz özellikle, devlette ve belediyelerde çalışan memurların *Nasjonal Samling*'e katılmaya zorlanmasını kastediyoruz. Bu memurlar, eğer gereğini yerine getirmezlerse işten kovulmakla tehdit edilmiştir. Üstelik kimsenin, iradesi dışında NS Partisine üye olmaya zorlanamayacağı teminatı verilmiş olmasına rağmen, birçok sadık ve güvenilir kamu görevlisi, Partiye göre "kabul edilebilir" bulunmadıkları için işten çıkarılmış ya da askıya alınmıştır...[85]

Bu mektup yoruma açıktır. Mektup sadece, Terboven'den aşırılıkları durdurması yönünde bir ricaydı ve şu mantığa dayanıyordu: Eğer gereğini yerine getirecek olursa, Alman işgaline karşı çıkılmamış olacaktı; aksi takdirde, Terboven Almanların çıkarlarını gözetmeyen biri olarak gösterilme tehditlerine maruz kalacaktı. Öte yandan bu mektup, alttan alta bir uyarı da olabilirdi: "NS'i kontrol altına alın; yoksa hem NS'e hem de dolaylı olarak Almanlara karşı muhalefet yükselecektir." Anlaşıldığı kadarıyla, Terboven mektubu bu çerçevede ele almayı tercih etmişti. Örgütlerin liderlerini bir toplantıya çağırmış ve orada onlarla, "Alman kölelerine hitap eden bir sömürge valisi" edasıyla konuşmuştu ve liderlerin beşi tutuklanmıştı. Bazı örgütler, çıkarılan bir kararnameyle kapatılmış ve bazıları da atanmış yeni başkanlarını kabul etmek zorunda kalmıştı. Sonuç, bu meslek örgütlerinin yeraltına geçmeleri ve orada sivil direnişin ilk üyeleri haline gelmeleri olacaktı.[86]

NS'e karşı derneklerin ve meslek odalarının bu büyük direniş kabarması örgütlenmeye ihtiyaç duyuyordu. Karşı hamleleri tasarlamak ve denetlemek üzere bir Koordinasyon Komitesi kurulmuştu. Aynı zamanda ama Koordinasyon Komitesinin ortaya çıkmasından bağımsız olarak, Berg'in önderliğinde, *Kretsen* (Çevre) kurulmuştu. *Kretsen*, Norveç'teki sivil direniş ile Londra'daki Norveç hükümeti arasında ilişki kurmak ve onu sürdürmek amacı taşıyordu. Koordinasyon Komitesi ile *Kretsen* arasında bir ortak üyelik durumu vardı. Bu, her iki örgüte de güç veriyor ve Norveç halkına NS hamlelerine, özellikle de en kötüsü olan, 1942'deki, Quisling'in çabalarına karşı nasıl direnileceğine dair özel talimatlar ya da "sözler" vermek için birlikte çalışmalarını mümkün kılıyordu.[87]

---

[85] Gordon, *The Norwegian Resistance*, 573-5.

[86] Skodvin, "Norwegian Non-Violent Resistance"; Hayes, *Quisling*, 276; Hoidal, *Quisling*, 506.

[87] Hoidal, *Quisling*, 517-18.

Alman işgaline karşı direniş, Hollanda'da erken bir tarihte başlamıştı. 15 Mayıs 1940'ta, tam da Hollanda ordusunun teslim olma noktasına geldiği bir tarihte, Almanlara karşı sürekli direniş çağrısı yapan, *Geuzenaktie* adında bir bildiri ortaya çıkmıştı. *Geuzen* (Dilenciler), Rotterdam yakınlarındaki Geuzen kasabasından, Bernard Ijzerdraat adında, yerel bir öğretmen tarafından oluşturulmuştu.[88] Grup hızla genişlemiş ve Alman telefon hatlarına sabotajlar düzenlemeye başlamıştı. Güvenlik zaafı yüzünden Gestapo kolayca gruba sızmış ve Kasım 1940'ta, 200'ün üzerinde insan tutuklanmıştı. Bunların arasından 43'ü, Şubat 1941'de mahkemeye çıkarılmış ve bir ay sonra 15'i ölüme mahkûm edilerek, Scheveningen yakınlarındaki kum tepelerinde, Amsterdam grevinin liderleriyle birlikte kurşuna dizilmişti. *Geuzen*'in diğer 157 üyesi, Alman toplama kamplarına gönderilmişti.[89]

Hollanda'daki ilk silahlı direniş grubu, halen görevde ya da müstafi olan subaylar tarafından kurulmuş ve yukarıda bir genel komutanlık ile onun altında sıralanmış alt birimler olmak üzere, askeri düzene göre örgütlenmişti. Örgütün iki amacı vardı: Kısa vadede bir dizi sabotaj düzenleyip, istihbarat toplarken; öte yandan yavaş yavaş, Almanların diğer cephelerde uğrayacakları yenilgilerle zayıfladıkları zaman ayaklanacak, gizli bir ordu kurmaktı. Bazı üyeler, kurtuluştan sonra askeri bir hükümet kurulmasını planlıyordu. Bazıları ise, yalnızca sürgündeki hükümet dönünceye kadar, kanunu ve düzeni koruma amacındaydı. 1941'de *Orde Dienst*, liderlerinin ve üyelerinin birbiri ardına tutuklanmasıyla ağır darbe almış ve sonrasında, işgalin son günlerine kadar, sabotaj eylemlerinden uzak durmaya özen göstermişti. Bununla birlikte, örgüt istihbarat toplama işine ara vermemişti.[90] Benzer bir durum Belçika'da ortaya çıkmış, ilk liderlerinin tutuklanması, direnişin sabotaj eylemlerine son verip istihbarat toplamaya yönelmesine neden olmuştu.

Fransa'da ilk direniş hamlelerinin en belirgin özelliği, parçalı yapısıydı. Bu şaşırtıcı değildi; çünkü Fransa coğrafi olarak iki bölgeye ayrılmıştı: Kuzeydeki, Alman işgali altında bulunan bölge ve güneydeki, Vichy rejimine tabi, işgal edilmemiş bölge. Bu durumda ortaya çetrefilli bir soru çıkıyordu: Düşman kimdi? Kuzeyde cevap basitti: Almanlar. Ama güneyde, bazılarının düşman olarak ama birçoklarının Almanlara karşı bir kalkan olarak gördüğü Vichy rejiminin mevcudiyeti, sorunu karmaşık hale getiriyordu. Almanların fiili mevcudiyetinin yokluğu, İşgal Edilmemiş Bölgedeki Fransızların, yenilginin onur kırıcılığını görmesini engelliyordu. Frenay, 1940 sonlarında umutsuzca şunları yazıyordu: "Fransız kamuoyundaki genel eğilim, derin

---

88 Orijinal *Geuzen*, 16. yüzyıldaki Dutch ayaklanması sırasında, İspanyollara karşı yapılmıştı.

89 Paape, "How Dutch Resistance was Organised"; M. Schwegman, "The Netherlands," Cooke ve Shepherd (der.), *European Resistance*, 134-49.

90 Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 186.

bir hayal kırıklığı yaratıyor. Saflarımıza kattığımız birkaç arkadaş dışında, kimsede en ufak bir ayaklanma ruhu yok. İnsanlar, zafer kazanmış olsalardı nasıl davranacaklarsa, yenilgide de aynı rahatlık içinde hayatlarını sürdürüyorlar. Onların başlıca ve bazen tek derdi yiyecek bulmak."[91]

Üstüne üstlük bir de şahsiyetler sorunu vardı: Hem Pétain hem de de Gaulle, Fransız halkının kendisine sadık olduğunu iddia ediyordu. Pétain, Verdun fatihi ve dolayısıyla ulusal bir kahraman olarak görülüyordu. Örneğin, 1940 güzünde Sorbonne öğrencileri tarafından kurulan *Défense de la France*, Pétain'i destekleyip desteklememe konusunda bölünmüştü.[92] *Combat*'ın kurucusu Henri Frenay bile Mayıs 1941'de şunları yazıyordu:

> Mareşal Pétain, otoritesinin nimetlerini ve benzersiz prestijini uzun bir süre bizden esirgemesin. Biz hepimiz, Mareşal'in yaptıklarına duacıyız. De Gaulle'ün girişiminin yanlış olduğuna inanıyorum. İnsan ülkesini, ondan ayrılarak değil, orada kalarak daha iyi savunur. De Gaulle'ün çevresinde, çok sayıda arzu edilmeyen unsur kümelenmiş durumda.[93]

Frenay'ın Pétain'e sırtını dönmesi için, aradan bir yıl daha geçmesi gerekecekti. Bununla birlikte, Vichy güneyde direniş hareketi için önemli bir kalkan olabilirdi. Binbaşı Georges Loustaunau-Lacau, Alman işgaline karşı bir subaylar ağı yaratmak için, *Légion Française des Combattants*'a Pétain'in delegesi olarak atanmış oluşundan faydalanmıştı. Albay Georges Groussard, Pétain'in muhafız birliği komutanı olarak, pozisyonunu direniş faaliyetlerini örtbas etmek için kullanmıştı.[94]

Direniş de aynı şekilde, de Gaulle'e verilen desteğin düzeyi meselesinde bölünmüştü. Musée de l'Homme direniş ağıyla bağlantılı Agnès Humbert için, de Gaulle "hakkında hiçbir şey bilmediğimiz, içimizden kimsenin fotoğrafını bile görmediği insanların lideri"ydi; ama onun Fransa adına konuşması, ilk direnişçilere işbirliği yapma ve uyum içinde yaşama dalgasına karşı durma kararlarında çok önemli bir şey –bir umut– vermişti.[95] Ama diğer başka direnişçiler de Gaulle'ün liderliğini kabul etmiyordu. Germaine Tillion, savaştan sonra şunları yazacaktı: "1940'ta, Direniş içinde, 1942'ye kadar de Gaulle'cü olmamış bazılarını tanıyordum; ama diğerleri hiçbir zaman de Gaulle'cü olmadı. Onlar, Almanların Fransa'daki varlığına tahammül edemiyor ve eyleme geçmek için başka bir motivasyona gerek duymuyorlardı."[96] *Laibértion-Nord*'dan Christian Peneau, Şubat 1941'de de Gaulle'ü Almanlara

---

91 Frenay, *The Night Will End*, 21.

92 Gildea, *Fighters in the Shadows*, 70-71.

93 Akt. Boyd, *Voices from the Dark Years*, 113.

94 Dank, *The French against the French*, 72-3.

95 Günlük girdileri, 20 Haziran ve 20 Ekim 1940, Humbert, *Resistance*, 7 ve 19-21.

96 Dank, *The French against the French*, 123.

karşı askeri mücadelenin lideri olarak kabul ettiğini; ama onun politik liderlik iddiasına karşı çıktığını yazıyordu.[97] Yine de savaşın o ilk günlerinde, de Gaulle'ün kendisi de, metropolitan Fransa'da direnişin anlam ve önemini idrak etmiş değildi; o, Özgür Fransa ordusunu kurmaya odaklanmıştı. Bu nedenle Pierre de Vomécourt, Özgür Fransa'yla direnişi tartışmak üzere Londra'ya gittiğinde, çok az destek görmüştü. Britanyalılar onun Fransa'ya dönmesine ve ağ örgütlenmesinin Fransa'yı, kardeşleri Jean ve Philippe'yle birlikte üç bölgeye ayırmasına nezaret etmişti.[98]

Fransız direnişi, taktikler meselesinde de bölünmüş haldeydi. Güneyde, Emmanuel d'Astier'in liderliğindeki *Libération-sud* ve kuzeyde *Libération-nord*, *Ceux de la Libération*, *Organisation civile et militaire* (OCM) ve *Ceux de la Résistance* gibi örgütlerin çoğu, Almanlara karşı sabotaj ve silahlı eylemlerin, misillemeye davet etmekten başka işe yaramadığını fark etmiş ve gizli gazeteler çıkarmak yoluyla destek oluşturmaya odaklanmıştı. Bu üç örgüt de gelecekteki silahlı direnişin planlarını yapmaya yönelik deneysel adımlar atmıştı. Bu yönde en büyük adımı atan ise, güneyde gizli bir ordu yaratmayı hayal eden ama aynı zamanda da önce propagandaya ve istihbarat toplamaya ağırlık verilmesi gerektiğini fark eden Frenay'dı.[99]

Fransız direnişinin ilk aşamaları, öteki ülkeler için de söz konusu olabilecek bir başka gizli tehlikeye işaret ediyordu: Bu, haddinden fazla şey yapma çabasıydı. Musée de l'Homme'un üç çalışanı Boris Vildé, Anatole Lewitzky ve Yvonne Oddon, Alman işgaline karşı çıkmaya kararlıydı. Yarattıkları ağın faaliyetleri, kamplarda tutulan Fransız askerlerini, Almanya'ya aktarılmadan önce kaçırmaktan tutun, *Résistance* adında gizli bir gazete çıkarmaya ve istihbarat toplayıp Britanya'ya aktarmaya kadar, çok geniş bir alana yayılıyordu. Bu denli geniş çaplı faaliyetler kaçınılmaz olarak, hepsi birbirini tanıyan çok sayıda insanla çalışmayı da beraberinde getiriyordu ve ayrıca bu insanlar, diğer küçük direniş gruplarıyla da bağlantı halindeydi. Bu direniş ağının çöküşü, Aralık 1940 sonlarında, komşuların Fransız polisine, Paris'in kuzey mahallelerinden birindeki terk edilmiş bir havacılık kulübünde bazı şüpheli faaliyetler gerçekleştirilmekte olduğu ihbarında bulunmasıyla başlamıştı. Polis binaya baskın yapınca, *Résistance* kopyaları basan bir teksir makinesi bulmuş ve basım işini yapanları tutuklamıştı. Bunlardan birinin üzerinden, dağıtıcıların isimleri ile adresleri çıkmış ve onlar da tutuklanmıştı. Almanlar, Fransızlar tarafından tutuklanan insanların listesine ulaşmış ve böylece, başkalarının isimlerini ve adreslerini üzerinde taşıyan her üye tutuklanırken, ağ da çökmeye başlamıştı. Bir sonraki ay, Brittany'den Britanya'ya

[97] Cobb, *The Resistance*, 66.

[98] De Vomécourt, *Who Lived to See the Day*, 25, 39.

[99] Frenay, *The Night Will End*, 47-9; King, "Emmanuel d'Astier"; Kedward, *Occupied France*, 49.

geçiş planları ayyuka çıkmış ve Mart 1941'de 23 kişi tutuklanmıştı. Ağın içine düştüğü sıkıntılar, Albert Gaveau adlı bir üyenin ihanet ederek itirafçılık yapmaya başlamasıyla katlanmıştı.[100] Lewitzky ve Oddon, ilk kurbanlar arasındaydı ve Mart 1941'de, Gaveau iki önemli üyenin tutuklanmasını sağlamıştı. İlki, 18 yaşındaki, askeri istihbarat belgeleri ve sayısız isim ile adres taşıyan kurye René Sénéchal'di. Onun yakalanması, Almanları ağın lideri Boris Vildé'ye götürmüştü. En önemli üyelerden 19'u, Ocak 1942'de Almanlar tarafından mahkemeye çıkarılmış ve suçlu bulunarak ölüme mahkûm edilmişti. Vichy hükümetinin Paris elçisi Ferdinand de Brinon'un af talepleri, Humbert ve Oddon dahil, kadınların cezalarının Alman toplama kamplarına gönderilmeye çevrilmesi dışında reddedilmişti. Erkekler 23 Şubat 1942'de Mont Valérien'de kurşuna dizilmişti.[101]

Faal olduğu kısa süre zarfında, Musée de l'Homme ağı son derecede başarılı olmuştu. Örgüt, son sayısı, Fransız direnişinde önemli bir rol üstlenecek Pierre Brossolette'in editörlüğünde olmak üzere, *Résistance*'ın beş sayısını çıkarmıştı. Örgüt, hem Brittany hem de Akdeniz kıyılarında, başkalarının daha sonra başarıyla kullanacağı, Fransa'dan kaçış rotaları oluşturmuştu. Son olarak, örgütün üyesi olan René Creston'ın temin ettiği, Saint-Nazaire limanının planları da dahil, tüm istihbarat Britanya'ya ulaştırılmıştı. Mart 1942 sonlarında, Britanya kuvvetleri limana saldırmış ve hayati önemdeki mühimmatı işe yaramaz hale getirmişti.

---

[100] Gaveau savaştan sonra yargılanmış ve vatana ihanetten suçlu bulunarak müebbet hapse mahkûm edilmişti.

[101] Blumenson, *The Vildé Affair*, passim; R. Pike, *Defying Vichy*, 58-9.

6

İstihbarat Toplama: 1939-41

Düşmanın savaşı yürütme kapasitesine ve geleceğe dair niyetlerine ilişkin doğru ve yeterli istihbarat elde etmek, savaşın başarıyla yürütülmesi açısından hayati öneme sahipti. İstihbarat faaliyeti şöyle tanımlanmıştı:

> ... kıt kaynakları etkili bir şekilde kullanmamızı sağlayacak verilerin toplanması, tasnif ve analiz edilmesidir. İstihbarat bir güç biçimi olmaktan ziyade, gücün kullanımına rehberlik etmek için bir araçtır. İstihbarat, savaş kazanmaz. Generallerin savaşları kazanmasına yardım eder. Yanlış fikirlerden kaçınırken, doğru ve faydalı sırları bulmayı, güvenlik ve aldatma yoluyla düşmanı tam tersine zorlamayı içerir.[1]

İstihbarat çok çeşitli kaynaklardan toplanabilir: Müttefiklerin, Alman Enigma kodlarını kırmasını kapsayan sinyal istihbaratı; hava ve deniz keşfi; işgal altındaki ülkelerde, insanlar tarafından toplanan, kişilere dair istihbarat. Müttefikler, içinde bulunulan durumun mümkün olabildiğince kusursuz bir resminin ortaya çıkarabilmesi için, bütün bu kaynaklardan gelen istihbarata ihtiyaç duyuyordu. Alman işgali altındaki Avrupa, sayısız açıdan Müttefikler için bir gizemdi; ulusal nüfusun moral durumundan tutun da Alman planlarına ve askeri birliklerin düzenine kadar her şey neredeyse tamamen muammaydı. Bir direniş faaliyet olarak istihbarat toplama, her stratejik durumda değerli olmak gibi bir avantaja sahipti; dahası, istihbarat, sabotajın aksine, şayet başarılı olursa, düşmanın ruhunun bile duymayacağı ve bu yüzden bir misillemeye yol açmayacak, sessiz bir direniş eylemiydi. Herkes bunu yapabilirdi; bisikletiyle yoldan geçmekte olan bir çiftlik çalışanı, olağandışı bir güvenlik faaliyetine ya da garip bir makinenin gelişine dikkat çekebilirdi. Tek bir istihbarat geçmekten tutun da, bütün bir ajanlar ağının koordinasyonuna kadar, her dereceden katılım mümkündü. İstihbarat kendilerini direnişin bir elemanı olarak gören her türden insanı içine alırdı ve istihbaratın kendisi açısından bu, kendi varlığının değerini kanıtlamanın bir yoluydu ve böylelikle Müttefiklerden destek talep edebilirdi. Özgür Fransa istihbarat ajansı BCRA'nın başı bu durumu şöyle açıklıyordu:

---

[1] J. Ferris, "Intelligence" J. Ferris ve E. Mawdsley (der.), *The Cambridge History of the Second World War*, I, 637-63.

> Biz, yenilginin getirdiği kaos sayesinde, ülkelerine dönüp düşmanı, eylem planlarını, hareketlerini gözleyebilecek bir yedek insan gücü, çoğunlukla cesur insanlar gücü oluşturduk. Britanyalılere gelince, onların her türlü vazgeçilmez maddi kaynakları vardı: para, telsiz aletleri, sahte belgeler, nakil araçları, tarafsız ülkelerde temsilciler vb. Kör adamla felçli adam misali, güçlerimizi birleştirmekten başka çaremiz yoktu.[2]

Müttefikler açısından, istihbarat toplamada direnişin rolü Venlo vakası olarak bilinen felaketten sonra vazgeçilmez olmuştu.

Britanya'nın yurtdışında istihbarat toplama işini yürüten asıl birimi M16 olarak da bilinen, Secret Intelligence Service [Gizli İstihbarat Servisi], yani SIS'ti. Barış zamanında, ofis elemanları Britanya elçiliklerine bağlı olarak çalışır ve o zamanlar ya telsiz aracılığıyla ya da uzun raporlar söz konusuyla, diplomatik çantalarla Britanya'ya ulaştırılan istihbarat toplama ağları kurardı. Savaş bu elçiliklerin kapanması ve SIS elemanları da dahil, diplomatların sınır dışı edilmesi anlamına geliyordu. Lahey'de Albay Richard Stevens yönetimindeki SIS ofisi yalnızca Hollanda'da değil, kuzey Avrupa'nın çoğunda faaliyet yürüten ajanlardan sorumluydu. 1930'ların ortalarında Gestapo bu ofise sızmayı başarmıştı. SIS Başkanı Amiral Sinclair bundan kuşku duymuş ve yaverlerinden Claude Dansey'i, başında Sigismund Payne Best'in bulunduğu Z devresi olarak bilinen, paralel ama ayrı bir ajanlar ağı kurmakla görevlendirmişti. Almanların Polonya'yı işgali ve II. Dünya Savaşının patlaması sonrası, ordu içindeki Hitler muhalefetini temsil ettiğini söyleyen bazı Alman subaylar Hollanda'daki SIS'e yaklaşmıştır. Bu mesele Kabine düzeyinde tartışılmış ve SIS'e Almanlarla açık tartışmaya devam etmesi talimatı verilmişti. SIS tarihçisi durumu şöyle ifade ediyordu: "SIS gerçekten de büyük oynuyordu ve potansiyel armağan o kadar göz kamaştırıcıydı ki hem Hollanda'da hem de Londra'da eleştirel bakış kabiliyeti tehlikeli oranda körelmişti." Almanlarla Britanyalılar arasında çok sayıda toplantı yapılmıştı. Önde gelen Alman müzakereci Walter Schellenberg daha sonra şöyle yazacaktı:

Onlar görünüyordu ki beni Alman ordusunun en üst mevkilerindeki güçlü bir muhalefet grubunun temsilcisi olarak kayıtsız kabul etmişti. Onlara bu grubun başının Alman general... olduğunu söyledim. Amacımız da Hitler'i zorla alaşağı etmek ve yeni bir rejim kurmaktı.

Aslında bütün operasyon, SS güvenlik birimi, SD tarafından yürütülüyordu. 9 Kasım 1939'da Hollanda-Almanya sınırındaki Venlo'da Stevens, Best ve Alman subayların katılacağı bir toplantı ayarlanmıştı. Silahlar patlamış ve iki Britanyalı subay kargatulumba bir arabaya tıkılmış ve sınırı geçip Almanya'ya götürülmüştü. SIS'i Münih'te Hitler'e yapılacak bir suikast giri-

[2] Passy, *II Bureau*, 54-5.

şimiyle (yalandan) suçlayan Himmler bu tutuklamaları bizzat emretmişti. Almanya'da, belli ki işkenceden korkan iki subay SIS örgütlenmesi ile bildikleri ne varsa anlatmıştı. Bu enformasyona bir de Hollanda'da tutuklandığı esnada Stevens'ın inanılmaz bir güvenlik ihlaliyle yanında taşıdığı SIS bağlı Hollandalı ajanların bir listesi de eklenmişti. Bu insanlardan bazıları aynı zamanda Almanya'dan bilgi de sağlıyordu.[3]

SIS'in kuzey Avrupa'da başına gelen felaket, 1938'de Almanların Avusturya'yı işgali sonrasında Viyana'daki SIS bürosunun başının tutuklanmasının neden olduğu sorunlarla daha da içinde çıkılmaz bir hal almıştı. Gerçekten de "Almanya nihayet Mayıs 1940'ta Fransa'yı, Belçika ve Hollanda'yı işgal ettiğinde, SIS'in elinde işgal altındaki Avrupa'da işe yarar tek bir istihbarat ağı kalmamıştı. İsveç, İsviçre ve Portekiz hariç, SIS kıtadaki gelişmelerden tamamen bihaberdi."[4] Bu boşluk, yine de Londra'da yoğunlaşmış sürgündeki hükümetler ve Çek ve Fransız milli komiteleri gibi diğer temsili örgütler tarafından kısmen dolduruluyordu. Bu kuruluşlar, işgal altındaki ülkelerdeki direniş hareketlerinden yerinde ajanlar devşirmeye başlayan Britanya'dan ajanlar gönderebiliyordu.

*

Çekler savaş patlamadan önce Londra'ya gelmişti. Çek istihbaratının başı Moravec, Mart 1939'da Almanlar ülkeyi işgal ederken, Britanyalıların, yanına en iyi 11 adamını da alarak uçakla ülke dışına çıkma teklifini kabul etmişti. Bu ekip beraberinde çok hayati bir kaynağı, ajan A-54 olarak bilinen, Paul Thümmel bağlantısını da getirmişti. Çek istihbaratı, Alman askeri istihbaratı Abwehr'de subay olarak görev yapan Thümmel'i, Şubat 1936'da bünyesine katmıştı. Thümmel, Almanların Bohemya ve Moravya'yı işgal edeceği uyarısında bulunmuş ve Mart 1942'de tutuklanıncaya kadar, değerli ve genellikle güvenilir istihbarat sağlamayı sürdürmüştü. Savaş patlak vermeden önce, Protectorate içinden sağlanan istihbarat tarafsız ülkelere aktarılıyordu. Savaşın patlamasının ardından, ON ile General Ingr arasında, ara sıra kesilse de Mart 1942'de Gestapo nihayet, kalan son telsiz operatörlerinin de izini buluncaya kadar, telsiz bağlantısı sürdürülmüştü. Thümmel'in sağladığı istihbaratın önemi, ON'yi Three Kings [Üç Kral] olarak bilinen ve Albay Josef Balabán, Albay Josef Mašín ve Binbaşı Václav Morávek'ten oluşan ayrı bir hücre meydana getirmeye sevk etmişti. 1941 baharında, Balabán ve Mašín yakalanmış; ama Morávek kaçmayı başarmıştı. Bu, Three Kings'in [Üç Kral], Thümmel'in Almanların Sovyetler Birliği'ni işgal etmek üzere harekete geç-

[3] F. H. Hinsley vd, *British Intelligence in the Second World War*, 57; W. Schellenberg, *The Schellenberg Memoirs*, 85-98; Foot, *SOE in the Low Countries*, 14-16; K. Jeffery, *MI6*, 383-5; S. Payne Best, *The Venlo Incident*, passim.

[4] R. Bennett, *Behind the Battle*, 290.

tiğine dair uyarılarını aktarma imkânı kalmadığı anlamına geliyordu. ON demiryolu ve posta işçileri ile silah sanayi çalışanları ağlarını koruyordu ve bu ağlar, Protectorate içindeki sanayi kuruluşlarında üretilen silah ve mühimmat ile Alman birliklerinin hareketlerine dair enformasyon sağlıyordu. Beneš, Çekoslovakya'nın Müttefiklerin gözünde konumunu güçlendirmek için temas kurmanın hayati önem taşıdığını görerek, Eylül 1940'ta, Prag'a telsizle şu mesajı geçiyordu: "Çalışmalarınız burada olumlu etki yaratıyor. Britanyalılar bizimkiyle boy ölçüşebilecek bir şey sağlayamayan Polonyalılara, Hollandalılara ve hatta Fransızlara kıyasla, bizi daha çok takdir ediyor. Siz, bütün ülkenin şanına büyük katkıda bulunuyorsunuz."[5]

Polonya genelkurmayı 1940 yazında, zaten gayet iyi işleyen istihbarat servisi II Bureau'yla birlikte Londra'ya gelmişti. Bu büronun başına Albay Leon Mitkiewicz atanmıştı; ama istihbarat işinde tecrübesi olmadığından, işleri büyük oranda Yarbay Stanislaw Gano yürütüyordu. Britanyalılar, Polonyalılarla yakın iletişim içinde olmanın faydalarını çabuk görmüştü.[6] Polonyalıların, Britanya istihbaratının elinin uzanamayacağı yerlerde bağlantıları vardı. Bükreş, Budapeşte, Belgrad ve daha birçok büyük şehirdeki, işler halde bulunan telsiz istasyonlarıyla Polonyalılar, SIS'in zayıf olduğu bir bölge olan Balkanlar'dan Britanyalılara bilgi aktaracak ajanlar ağına sahipti. Polonyalılar ayrıca, Avrupa'nın dört bir yanına dağılmış ama tam da Venlo felaketiyle SIS'in kolunun kanadının kırıldığı bölge olan Kuzeybatı Avrupa'da yoğunlaşmış Polonyalı topluluklarla da bağlantı halindeydi. Örgütsel beceri, Almanlara karşılık verme kararlılığı ve Polonyalıların sunacağı imkânlar, Britanyalıların onlara dikkate değer bir özgür eylem alanı bırakmasına yol açmıştı. Ülkenin içişlerini ilgilendirenler hariç, tüm istihbaratın SIS'e aktarılacağı sözüne karşılık, Polonyalıların Britanyalılarınkinden bağımsız olarak, kendi kodlarını ve telsizlerini kullanmasına izin verilmişti.[7] Bu düzenleme gayet iyi işlemişti. Gerçekten de, savaş sonunda, istihbarat konusunda Britanyalıların oluşturduğu bir raporda, savaş süresince, işgal altındaki Avrupa'dan Müttefiklerce dikkate değer bulunan 45.770 istihbarat alındığı ve bunların yarıya yakınının Polonya kaynaklı olduğu kaydedilmişti.[8]

---

5 Moravec, ***Master of Spies***, 148-9; C. MacDonald, ***The Killing of Obergruppenführer Reinhard Heydrich***, 75, 90; P. Winter, "Penetrating Hitler's High Command: Anglo-Polish HUMI NT, 1939-1945," ***War in History***, 18 (2011), 85-108; Luža, "The Czech Resistance Movement."

6 A. Pepłonski ve A. Suchcitz, "Organisation and Operations of the II Bureau of the Polish General Staff," T. Stirling vd (der.), ***Intelligence Co-operation between Poland and Great Britain during World War II***, I, 81-107.

7 Hinsley vd, ***British Intelligence in the Second World War***, 276-7.

8 G. Bennett, "Polish-British Intelligence Cooperation," Stirling vd (der.), ***Intelligence Co-operation***, I, 159-68.

Haziran 1940'ta Fransa'nın düşüşünün ardından, Britanyalılar yana yakıla, Almanların Britanya'yı istila hazırlıklarına dair Fransa'dan gelecek bilgi arayışına girmişlerdi. Polonyalılar yardıma hazırdı. İstihbarat deneyimi olan üç Polonyalı subay, Toulouse'da bir araya gelmiş, Pireneler'i geçerken Polonyalı askerlere yardımcı olmak üzere bir kaçış hattı kurmuş ve Fransa'da, F2 olarak bilinen ilk Polonya ağını oluşturmuştu. Bu subaylar Albay Wincenty Zarembski, Mieczysław Słowikowski ve Yüzbaşı Roman Gaby-Czerniawski'ydi. Slowikowski, dalga boylarını ve parçaların çizelgesini aklında tutarak, bir radyo vericisi yapmış ve Madrid'deki Polonya elçisiyle temas kurmuştu. Madrid'deki telsiz operatörü, Slowikowski'nin girişimine olumlu karşılık vermiş ve Londra'daki II Bureau ile doğrudan bağlantı kurmasına olanak sağlamıştı. İlk temas 15 Eylül 1940 gerçekleşmişti. O yılın sonunda F2, Toulouse, Marsilya, Lyon ve Paris merkezli dört hücre kurmuştu. F2, faal olduğu süre boyunca Polonya yönetiminde kalmakla birlikte, ajanlarının çoğu Fransızdı. Gerçekten de, 1941 ortası gibi erken bir tarihte, 250 ajandan yalnızca 40'ı Polonyalıydı. 1944 sonunda, F2'nin kontrolü altında 2.800 ajan faaliyet yürütüyordu. Bu elemanlar, Alman savaş endüstrisi için çalışan fabrikaların isimleri ve ürettikleri mühimmata dair hayati bilgiler temin etmişti. Zarembski, "Tudor" yönetiminde F2 donanma istihbaratı temin etme hususunda özellikle başarılı olmuştu.

Paris'teki F2 hücresi *Interallié* olarak biliniyordu ve başında Gaby-Czerniawski vardı. Bu hücre zaman içinde, bütün İşgal Altındaki Bölgede faaliyet yürütmeye başlamış ve Müttefiklere Almanların Kuzey Fransa'daki muharebe düzeninin tamamına ve Fransa'nın kuzeyi ile Belçika bulunan 100 civarındaki Alman hava üssünün yerine dair istihbarat sağlamıştı. İşe başladığı sıralarda, ağın kendine ait bir telsizi yoktu ve Britanya'ya aktarılması için mesajların önce Toulouse'a ya da Marsilya'ya gönderilmesi gerekiyordu. Ekspres trenlerin yataklı vagon müdavimleri gönüllü kuryeler olmuştu. Temmuz 1941'de, *Interallié* nihayet bir telsize kavuşmuş ve Londra ile doğrudan temas kurabilecek hale gelmişti. Ne var ki bu, ağın çöküşüne yol açacaktı. Kasım 1941'de Gestapo, *Interallié*'ye sızmış ve Czerniawski ile personel müdürü Mathilde Carré tutuklanmıştı. Carré, Astsubay Hugo Bleicher tarafından ayartılmış ve 70 *Interallié* ajanının ismine karşılık ayda 6.000 frank maaşa bağlanmıştı. Gestapo böylelikle Paris bölgesindeki beş *Interallié* aktarma merkezinin beşini de basıp ajanlarını tutuklamıştı. Güney de bu sızmadan nasibini almış ve Zarembski tarafından kurulan donanma istihbarat ağı özellikle büyük hasar almıştı. Zarembski'nin kendisi Londra'ya kaçmak zorunda kalmıştı. *Interallié* daha sonra F2 ajanlarının yardımıyla yeniden kurulacaktı; ama Carré'nin dönekliğinin başka birtakım sonuçları da olacaktı. Fransa'daki ilk SOE ajanlarından biri olan Pierre de Vomécourt'un bir telsize ihtiyacı vardı ve Carré onu, Gaby-Czerniawski'nin telsizinin güvenli olduğuna ikna

etmişti. Pierre farkında olmadan, Almanlara SOE'nin çalışmaları, özellikle de telsiz bağlantıları hakkında ilk bilgileri vermişti. Carré daha sonra Pierre'e, kendisinin iki taraflı çalıştığını itiraf etmişti. Pierre ise onu devre dışı bırakmak yerine, karmaşık bir plan yapmaya karar vermişti: Carré Bleicher'i kendisine Pierre'le birlikte Britanya'ya gitmek için izni vermesi konusunda ikna etmişti; orada Pierre onu, üç taraflı çalışan bir ajan olmaya ikna etmeyi umut etmişti. Bleicher Carré'nin SOE sırlarını Almanlara sattığına inanırken, aslında SOE Almanları yanlış enformasyonla besleyecekti.[9]

Aynı zaman zarfında Gaby-Czerniawski, kendisinin Abwehrli Albay Oskar Reile tarafından "tavlanmasına" izin verecekti. Gaby, tutuklanan ajanlarının hiçbirinin infaz edilmeyecekleri sözü karşılığında, bir Alman ajanı olarak Londra'ya gitmeyi kabul etmişti. Gaby Londra'ya gelir gelmez, Polonyalı üstlerini pazarlıktan haberdar etmişti ve onlar da bu bilgiyi SIS'e aktarmıştı. Gaby-Czerniawski, iki taraflı çalışan Alman ajanlarını kullanan M15 ve XX Committee'ye aktarılmıştı. Burada "Brutus" adını almış ve 1944 yılı boyunca, Almanlara Müttefiklerin Fransa'yı işgal planları ve V-Silahlarının[10,*] etkisi hakkında yanıltıcı bilgiler vermişti. Pierre daha sonra Fransa'ya dönmüş ve tutuklandıktan sonra, savaşın geri kalanını Fransa'da hapishanede ve Colditz kamplarında geçirmişti. SOE daha sonra Carré'yi kullanmamış ve Carré, savaş sona erdiğinde Fransa'ya iade edilip orada bir hain olarak yargılanmadan önce, çeşitli Britanya hapishanelerinde kalmıştı.[11]

Sikorski'nin, Kuzey Fransa ve Belçika'daki madencilik alanlarında çalışan Polonyalı işçilerden bir ordu kurmak gibi iddialı planları vardı. Bu ordu, *Polska Organizacja Walki o Niepodległość*, *POWN*, yani Fransa'daki Polonya ordusu olarak bilinecekti ve Aleksander Kawalkowski tarafından yönetilecekti. Uzun vadede bu ordunun görevi sabotaj, üyelerin çalıştığı işyerlerinde iş yavaşlatma ve grevdi; ardından da ordunun silahlı grupları, Müttefik harekâtı başladığında, çıkarma yapan Müttefik güçlere yardım edecekti. Ancak yaygın sabotaj eylemleri için zaman olgunlaşmamış, silahlı eylemlere hiç sıra gelmemişti; bu yüzden de POWN, Jerzy Jankowski'nin komutasında bir istihbarat ordusu oluşturmuştu. Bu daha sonra Monika, ondan sonra da Bardsea ağlarına dönüşmüştü. Haziran 1940 ortası ile 11 Kasım 1942 ara-

---

9 G. Bennett, "France and North Africa" ve R. Wnuk, "Polish Intelligence in France," Stirling vd (der.), *Intelligence Cooperation*, I, 220-28, 229-47; Purnell, *A Woman of No Importance*, 95-9.

10 Wnuk, "Polish Intelligence in France"; B. McIntyre, *Double Cross*, passim.

* "Misilleme silahları" anlamındaki Almanca *Vergeltungswaffen* sözcüğünden gelen ve ilk kez II. Dünya Savaşında geliştirilen, uzun ve orta menzilli füzeler de dahil, silah sistemlerine verilen genel addır –çn.

11 Carré suçlu bulunmuş ve ölüme mahkûm edilmişti; cezası daha sonra 20 yıl hapis cezasına indirilecekti. 1954 yılında hapisten çıkan Carré, direnişteki kod adından hareketle, *I was the Cat* adında bir otobiyografi kaleme almıştı.

sında bu ağ, II Bureau'ya, Kuzey Fransa ve Belçika'dan, ekonomik ve askeri istihbarat içerikli, 2.000 civarında rapor sunmuştu.[12]

Polonya içinde, direniş, yani AK, Eylül 1939'da Polonya'nın en eğitimli istihbarat subaylarının Romanya ve Macaristan'a geçmesinden ötürü, bir istihbarat birimi kurmakta zorluklar yaşıyordu. Her şeye rağmen, Rowecki tarafından, Londra'ya "en az haftada bir telsizle, ayda bir yazılı raporlar halinde, ayrıca ele geçirilen belgeleri de ekleyerek, olabilecek en ayrıntılı ve sık" istihbarat geçmekle görevlendirilen Binbaşı Waclaw Berka komutasında bir istihbarat teşkilatı kurulmuştu. İstihbarat toplayan tek örgüt AK değildi: Teğmen Stefan Witkowski tarafından yönetilen *Muszkieterzy* (Silahşörler) de, ülke içinden Britanya'ya istihbarat aktarıyordu. *Muszkieterzy* Sikorski'den çok, savaş öncesinin *Sanacja* rejimine bağlıydı ve inatla Sowecki'nin komutasına girmeyi reddediyordu. Britanyalılar, Polonyalıların kendi aralarındaki kavgayı önemsemiyor ve her iki taraftan gelen istihbaratı da kabul ediyordu; çünkü *Muszkieterzy*, AK'ın henüz nüfuz edemediği Reich içinde hücreler kurmuştu.[13] Almanlar 1941 baharında Balkanlar'ı işgal edinceye kadar, AK raporlarını telsizle, Balkanlar'ın tamamına yayılmış çeşitli Polonya istasyonlarına ve aynı zamanda, Temmuz 1940'tan sonra da doğrudan Londra'ya geçiyordu. Balkanlar'ın işgalinden sonra, iletişim ya doğrudan Londra'ya gitmek suretiyle ya da Britanya'nın yardımıyla Kahire'de kurulmuş güçlü alıcı-vericiler yoluyla bilgilerin Londra'ya aktarılması şeklinde kurulmaya başlanmıştı. Uzun raporlar, dağlardan Macaristan ve Slovakya'ya ve sonra da Balkanlar'a geçen kuryeler tarafından taşınmak zorundaydı. Çok sert geçen 1939-40 kış ayları boyunca çalışan bu kuryelerin en tanınmışlarından biri, Krystyna Skarbek'ti. Almanların ve Macarların Skarbek'ten kuşkulanmaya başladığı ortaya çıkınca, Britanya'nın Macaristan elçisi Sir Owen O'Malley, onu Yugoslavya sınırından bir elçilik arabası bagajında gizlice ülke dışına çıkarmayı başarmıştı. O'Malley daha sonra, sürgündeki Polonya hükümetinin Britanya elçisi olacaktı; Skarbek de Fransa'da, "Christine Granville" adıyla, bir SOE ajanı olarak faaliyetlerini sürdürecekti.[14]

Çekler gibi, Polonyalılar da doğrudan Alman karar alma mekanizmasının kalbinden istihbarat alma imkânına sahipti. Berlin'deki savaş öncesi Polonya askeri ateşesinin karısı Halina Szymańska, Polonya'nın düşüşünün ardından İsviçre'ye kaçmayı başarmıştı. O ve kocası, Berlin'de bulundukları

---

[12] Wnuk, "Polish Intelligence in France."

[13] A. Pepłoński, "Cooperation between the II Bureau and SIS," Stirling vd (der.), *Intelligence Co-operation*, I, 181-97.

[14] A. Chmielarz, "Intelligence Activities of the Home Army General Headquarters," Stirling vd (der.), *Intelligence Co-operation*, I, 393-412; Garliński, "The Polish Underground State"; Williamson, *The Polish Underground*, 53; C. Mulley, *The Spy Who Loved*, 32-101; O. O'Malley, *The Phantom Caravan*, 208-10.

sırada, Abwehr'in başı Amiral Wilhelm Canaris'le tanışmışlardı. Canaris'in, Nazi rejimine sadakati son derece tartışmalıydı ve Szymańska'nın İsviçre'ye kaçmasında parmağının olup olmadığı gibi, Szymańska'nın savaş boyunca Alman muhalefetiyle hayati öneme sahip bir bağlantı haline gelecek olan ve o zamanlar Zürih'te Abwehr temsilcisi olarak çalışan Hans-Bernd Gisevius ile doğrudan bağlantı kurmasını sağlayıp sağlamadığı da belli değildir. Bilinen, Szymańska'nın Ağustos 1940 ile Aralık 1942 yılları arasında bir biçimde, Almanların Britanya, Balkanlar ve Sovyetler Birliği'yle ilgili planlarına dair en az 25 tane, büyük oranda doğruları yansıtan raporu, İsviçre'den Britanya'ya aktaran kanal haline gelmiş olmasıdır.[15]

Norveç, istihbarat toplamada vazgeçilmez bir konum elde etmişti. Almanya'daki ana limanından ya da Baltık kıyısından ayrılan herhangi bir Alman gemisi, Kuzey Atlantik'e ve okyanusu geçen, hayati öneme sahip Müttefik konvoylarına erişmeden önce, uzun Norveç kıyıları boyunca yol almak zorundaydı. Denizdeki hareketlilik hakkında zamanında yapılan uyarılar, konvoyların savunmasından sorumlu donanma komutanlığına yardımcı olabilirdi. Norveç'ten zamanında doğru istihbarat almanın hayati önemi, doğru düzgün eğitim almamış ajanların apar topar Norveç'e gönderilmesi ve yeni oluşan Norveç direniş gruplarının hiçbir eğitim almadıkları görevleri üstlenmeleri için çağrılmaları nedeniyle bir dizi hataya yol açmıştı. Zaman içinde SIS, operasyonlarda SIS ajanlarının kullanılması konusunda Norveçlilerle tatmin edici bir anlayış birliği yakalamış ve bu sayede, SIS'in gemi trafiğine ağırlık vermesi, Norveçlilerin de Alman işgal kuvvetleri ve Norveç'in içişlerine odaklanması konusunda fikir birliğine varılmıştı.

Norveç, herhangi bir operasyon için zor bir coğrafyaya sahipti. Almanlar da sahil şeridinin Müttefikler için öneminin farkındaydı ve kıyı limanları ile kasabalarında kendi karşı-casusluk güçlerini artırmışlardı. Gestapo da direnişin büyük oranda onlara karşı savunmasız kaldığı, Norveçli işbirlikçileri kullanma konusunda mahirdi. Örneğin, Bergen'in güneyinde, Haugesund'da faaliyet yürüten ilk SIS istasyonu "Hardware," Britanya'ya geçmek isteyen biri gibi davranan bir Norveçli işbirlikçinin hücreyi Gestapo'ya sattığı 1940 yazına kadar, ancak sekiz hafta faaliyet yürütebilmişti. Hücrenin on elemanı tutuklanmış ve ölüme mahkûm edilmişti; her ne kadar cezaları daha sonra ömür boyu hapse çevrilmiş olsa da verilen ceza, işgal altındaki Norveç'te bu tür cezaların ilkiydi. Mart 1941'de, Gestapo Norveç'teki istihbarat ağının neredeyse tamamını çökertmişti. İlk olarak, Oslo merkezli bir grubu çökertmişlerdi. Grubun liderlerinden biri, güvenini kazanan, babasının bir arkadaşıyla aynı hücreye konmuştu. Ne yazık ki, adam muhbirdi ve bu sayede Almanlar, Ålesund'daki polis merkezinde faaliyet gösteren ve Harald Torsvik

[15] Jeffery, *MI6*, 380-81.

adında bir avukat tarafından yönetilen bir istihbarat grubunu ortaya çıkarmıştı. Torsvik ve dört diğer grup üyesi ölüme mahkûm edilip kurşuna dizilmişit. Tecrübe eksikliği ve saflık, Almanların Stavanger ve Bergen'de başka grupları da çökertmesine yol açmış ve böylelikle 1941 yılı ortalarında, Norveç'te istihbarat toplama faaliyeti durma noktasına gelmişti.

Yine de manzara tümden kasvetli değildi. Norveç direnişinin istihbarat toplamasını, sabotaj yapmasını ve direnişe değerli katkılar sunmasını sağlama yönünde bazı adımlar atılmıştı. Bu noktada özellikle iki kişi öne çıkacaktı. Birisi, Ağustos 1940'ta Norveç'ten kaçan ve SOE'nin Norveç seksiyonuna kaydolan Odd Starheim'di. Ocak 1941'de bir tekneyle Norveç'e dönen Starheim, Norveç'in güneyinde, bir telsiz operatörüyle birlikte bir hücre kurmuştu; bu hücre uzun süre faal kalmış ve Müttefiklere Alman donanmasının faaliyetlerine dair önemli bilgiler aktarmıştı. Diğeri de Trondheim Lisesi öğretmeni Leif Tronstad'dı. Onun kurduğu ağ, endüstriyel ve ekonomik istihbarat toplamaya ağırlık vermişti. Araştırmaları, Alman nükleer programının hayati bir bileşeni olan, Rjukan'daki Norsk Hydro ağır su üretim tesisinin faaliyetlerini içeriyordu. Tronstad'ın ağı, bir istihbarat hücresi kurmak üzere Bergen'e indirilen üç Norveçli askerin Almanlar tarafından takibe alınıp tutuklandığı 1940 güzünde ağır bir darbe almıştı. Bu eskerlerin taşıdığı enformasyon, Bergen bölgesi ve Trondheim'da tutuklamalara sebep olacaktı. Tronstad, Britanya'ya kaçmayı başarmıştı ve burada daha sonra, Müttefiklerin Rjukan'daki tesise yönelik saldırısının örgütlenmesinden büyük oranda sorumlu olacaktı.[16]

Britanyalılar ile Belçikalılar arasındaki ilişki iki unsura bağlı olarak karmaşık bir hal almıştı. İlk olarak, sürgündeki Belçika hükümetinin, işgal altında bulunan Belçika'daki Belçikalılar nezdinde çok az itibarı vardı. İkinci olarak da direniş faaliyetini ve istihbarat toplamayı denetimi altına almaya çalışan, birbirine rakip iki Belçika teşkilatı mevcuttu: Güvenlik servisi *Sûreté* ve Belçika genelkurmayının istihbarat şubesi olan II Section. Belçika'da eski bir savcı olan, *Sûreté*'nin başkanı Fernand Lepage, SIS ile iyi ilişkiler kurmuştu. Ne var ki, Lepage kendini istihbarat toplama işiyle sınırlandırmaktan memnun değildi ve yetki alanını genişletip Belçika direnişini kontrol etmek istiyordu. SIS'in temel kurallarından biri, istihbaratın direniş faaliyetinden tamamen ayrı kalmasıydı. II Section, Belçika direnişiyle daha doğrudan bağlantılara sahipti; ama onlar da eylemleri üzerinde herhangi bir Britanya denetiminden hazzetmiyordu; üstelik SOE'nin Belçika şubesi T Section'la ilişkileri çok zayıftı. Bu da ortaya şöyle tuhaf bir durum çıkarıyordu: *Sûreté*, T Section'la ancak her

[16] R. Ulstein, "Norwegian Intelligence in the Second World War," P. Salmon (der.), *Britain and Norway in the Second World War*, 129-39; Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 10-12; Hauge, *Salt-Water Thief*, 56.

ajanın üstlendiği görev önceden kendilerine bildirilirse işbirliği yapacağını ilan ederken; II Section, T Section'la ancak hiçbir biçimde *Sûreté*'yle işbirliği içinde olmaması durumunda çalışabileceğini duyurmuştu.[17]

Bu türden bir tutum, Belçika'da istihbarat toplamanın değerine ve işleyişine zarar vermekten başka bir işe yaramıyordu. Bu faaliyet zaten telsiz bağlantısı yokluğu nedeniyle yeterince zordu; çünkü raporlar, Fransa ve Pireneler boyunca uzun bir kurye rotası kullanılarak karadan taşınmak zorundaydı. Öte yandan, buna benzer birçok rapor vardı. I. Dünya Savaşı boyunca, Belçika istihbarat örgütü *La Dame Blanche*'ı yöneten Walthère Dewé, şimdi artık Belçika telefon ve telgraf devresinin başmühendisiydi. Bu onu, o zaman "Cleveland" ve daha sonra da "Service Clarence" olarak bilinen örgütü, mühendisler, idareciler ve iş dünyasındaki geniş ilişkiler ağını kullanarak yeniden canlandırmak için ideal bir konuma getirmişti. Örgüt, Alman birliklerinin hareketleri ile mühimmatı ve Almanların Belçika sanayisini sömürmesi gibi birçok konuda raporlar ve hatta Zeebrugge çevresinde inşa edilen tahkimata ilişkin çizimler hazırlamıştı. Gücünün zirvesinde olduğu dönem, Cleveland/Service Clarence tam olarak 1.500 ajan çalıştırıyordu. Örgüt, Walthère Dewé Ocak 1944'te yakalanıp infaz edilinceye kadar faaliyetlerini sürdürmüştü. Öteki ağlar bağımsız olarak çalışıyordu: Temmuz 1940'ta, Fernand Kerkhofs ve Jean Moens tarafından kurulan *Zéro* askeri, politik ve ekonomik istihbarat toplarken; Georges Leclercq ve André Cauvin tarafından kurulan *Luc* ise politik istihbarata odaklanmıştı.[18]

Hollanda'nın istihbarat temini, sürgündeki hükümetin iç çatışmaları yüzünden içinden çıkılmaz bir hal almıştı. Temmuz 1940'ta, Hollandalılar *Centrale Inlichtingen Dienst*'i (CID), yani Merkezi İstihbarat Teşkilatını kurmuştu. İlk başkanı François van't Sant, daha önceleri Lahey polis teşkilatının kıdemli bir memuruydu. I. Dünya Savaşı boyunca, Hollanda'nın tarafsızlığına rağmen, SIS'e istihbarat sağlamıştı. Bu yüzden, görünüşte van't Sant mükemmel bir seçimdi. Ama sürgündeki hükümet içinde, onun istihbaratın başı ve kraliçenin özel sekreteri olarak görevlendirilmesi tartışmalara neden olmuştu. Bu yüzden 1941 yazında, onun yerine R. P. J. Derksema atanmış ve o da SIS'in Hollanda uzmanı Albay Euan Rabagliati ile anlaşamamış ve 1942 baharında, yerini Binbaşı Jan Somer'e bırakmıştı.[19]

Hollanda, topladığı istihbaratı ülke dışına aktarma bakımından büyük bir coğrafi dezavantaja sahipti; çünkü Fransa-İspanya sınırına olan mesafe çok fazlaydı. Bu, ilk günlerde onları, istihbarat raporlarını şişelere koyup, karşıdaki Britanya kıyılarına vurur umuduyla Rotterdam nehrine bırakmak

---

[17] Haestrup, *Europe Ablaze*, 162-3; Foot, *SOE in the Low Countries*, 231-2.

[18] Jeffery, *MI6*, 388; Haestrup, *Europe Ablaze*, 161; Verhoeyen, *La Belgique occupée*, 369-70.

[19] Foot, *SOE in the Low Countries*, 78-80; Hazelhoff, *Soldier of Orange*, 73-109.

gibi tuhaf bir uygulamaya sevk etmişti.[20] Takdire şayan bir biçimde, bazıları karşı kıyıya vurmuştu; ama bu hiç kuşkusuz, bütünüyle bakıldığında yeterli bir çözüm olmaktan uzaktı. Bu yüzden, 28 Ağustos 1940 gibi erken bir tarihte, ilk CID ajanı Üsteğmen L. von Hamel, yanına bir telsiz cihazı da alarak, paraşütle Hollanda'ya inmişti. Hamel kısa sürede dört istihbarat ekibi kurmayı ve Hollanda imalatı üç telsiz cihazı temin etmeyi başarmıştı. Von Hamel, Ekim 1940'ta Almanlar tarafından yakalanmış ve infaz edilmişti; ama kurduğu ekipler, Almanlar 1941 ve 1942 yıllarında ezip dağıtıncaya kadar faaliyetlerini sürdürmüştü. Öte yandan, önemli bir gelişme olarak, Hollanda ile telsiz bağlantısı kurulmuştu ve von Hamel tarafından kurulan ekiplerden biri, *Orde Dienst* ile temas kurmuştu. Bununla birlikte, 1942'nin ortalarında, Hollanda'da iletişim ve istihbarat toplama, *Englandspiel* (daha sonra ele alınacak) ile Hollanda'daki SOE ağlarının tamamen nüfuz etmesi nedeniyle ciddi biçimde tehlikeye atılmıştı. İstihbarat ajanları da aynı ağa yakalanmıştı ve bunun nedeni de kendilerine Hollanda'da, SOE ajanlarıyla aynı bağlantıların verilmiş olmasıydı.[21]

Danimarkalılar, Britanya ile irtibat kurma konusunda sorumluluk üstlenmişlerdi, Danimarka'nın işgal altında olduğunu ve bu konumları itibariyle Alman donanma hareketleri ve gemi inşasına ilişkin rapor verebileceklerinin farkına varmışlardı. *Berlingske Tidende*'nin Danimarkalı savaş muhabiri Ebbe Munck, 1940 yazında, Danimarka istihbarat subaylarıyla temasa geçmiş ve onlara Britanya'ya istihbarat iletmenin bir yolunu önermişti. Onun hayata geçirilen bu planına göre, bizzat kendisi Danimarka gazetelerinden birinin muhabiri olarak Stokholm'e gidecek ve subaylar kuryeyle ona mikrofilmleri yollayacaktı; çünkü Danimarka ile İsveç arasında seyahat nispeten kolaydı. Munck Stokholm'de, buradaki SOE temsilcisi Ronald Turnbull ile yakın ilişki kurmuştu. Bu ilişki o kadar işe yaramıştı ki, görevi bu tür bağlantıları yönetmek olan SIS geri planda kalmayı kabul etmişti ve istihbarat işbirliğinin resmi olarak, Danimarka istihbaratı ile SOE arasında yapılması onaylanmıştı. Danimarka hava kuvvetlerinden Yarbay Torben Ørum, Alman üslerinde ve askeri tesislerinde işçi olarak çalışmakta olan müstafi subayları kullanarak, istihbarat toplamak üzere kendi inisyatifiyle ikinci bir grup kurmuştu. O ve yardımcısı Teğmen Jessen, Danimarka'ya dönüşlerinde onları takip eden Almanlar tarafından yakalanıp tutuklanmıştı. Almanya ile Danimarka arasındaki ilişkilerin nazik doğası yüzünden, bu ikili yargılanmak üzere Danimarka mahkemesine sevk edilmiş ve burada uzun hapis cezaları almışlardı. Almanya, Ağustos 1943'te Danimarka'da yönetimi devraldığında, Alman yetkililer davayı yeniden incelemeye almıştı; ama Ørum, Almanya'ya ölüme gönderilmeden kısa bir süre önce, direniş tarafından kurtarılmıştı.[22]

---

[20] De Jong, "The Dutch Resistance and the Allies."

[21] Warnbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 208-10.

[22] R. Reilly, *The Sixth Floor*, 20; Lampe, *The Savage Canary*, 49.

Fransa, 1940 yılında, Müttefiklerin istihbarat ihtiyaçları açısından merkezi bir konumdaydı. Britanya hükümeti en başta acil olarak, Almanların Britanyı'yı işgal planlarının ne olduğunu öğrenmek istiyordu. Dahası, Almanya artık Fransa'nın Atlantik limanlarını kontrol ettiği ve dolayısıyla kolaylıkla Atlantik ticaret yollarına nüfuz etme imkânına kavuştuğu için, donanma komutanlığı bu limanlarda neler olup bittiğini öğrenmeye can atıyordu. Bu yüzden, Fransa ile Britanya arasında birçok seviyede ve değişik kanallardan bağlantılar kurulmuştu.

De Gaulle ve Özgür Fransa, eğer düzenli olarak doğru ve işe yarar istihbarat sağlayabilirlerse, ev sahipleri Britanyalılar nezdinde hemen itibar kazanacaklarını fark etmişlerdi. Buna paralel olarak, eskiden Saint-Cyr askeri okulunda tahkimat konusunda ders vermiş olan, 22 yaşındaki Yüzbaşı André Dewavrin, Norveç'teki Fransız keşif gücünde üstlendiği görevinin ardından, de Gaulle ile görüşmeye çağrılmış ve bu görüşmede, Özgür Fransa'nın istihbarat teşkilatının başına geçirildiğini öğrenince şaşırmıştı. Dewavrin'e bu görevi nasıl yürüteceğine ilişkin akıl veren biri olmamıştı ve istihbarat işiyle ilgili bütün bildikleri, casus romanlarından öğrendiklerinden ibaretti. Dewavrin ve onun ilk meslektaşları, Paris Metrosu haritasından kendilerine takma adlar seçmişlerdi: Dewavrin artık Passy olarak bilinecekti. En başarılı ajanlarından biri olan Rémy, ilk buluşmaları ardından, Passy'yi şöyle tasvir etmişti: "Görünüşte çok genç bir subaydı, ergen denebilecek kadar kılsız ve sakalsızdı; beyaz tozluklarıyla birlikte binici pantolonu giymişti ve masada oturmuş, bir yandan peçetenin kenarını dişlerken, diğer yandan bir belgeyi okuyordu." Passy, iki kere paraşütle Fransa'ya inecek kadar cesur biriydi; çünkü ona göre, ajanlarıyla aynı riski almaktan kaçınmak ahlaksızlıktı. Böylesine gelecek vaat etmeyen bir başlangıçtan sonra, *Bureau Central de Renseignement et d'Action* (BCRA) olarak bilinecek olan teşkilatın, Özgür Fransa'nın son derece etkili istihbarat toplama birimine dönüşmesi çarpıcıdır. Her ne kadar Fransızlar, bağımsız SIS ağları kurulmasına ve böylelikle SOE'nin F Section'ının varlığına karşı olduklarını yansıtmalarına kızmış olsa da BCRA ile SIS arasındaki ilişkiler genel olarak iyiydi. Bununla birlikte, o zamanki SOE başkanı Sir Frank Nelson, Claude Dansey ve SIS tarafından kendisine tavsiye edilen Passy'nin, üzerinde "iyi bir izlenim bıraktığını" kaydetmişti.[23]

BCRA, Temmuz 1940 gibi erken bir tarihte, Fransa'ya ajanlar göndermişti. Jacques Mansion ve Hubert Moreau'nun görevleri daha sonra ele alınacak. Bu erken dönemli ağların bazılarının ömrü çok kısa olacaktı. Örneğin, Britanya'da Kont Honoré d'Estienne d'Orves tarafından kurulan Nimrod ağı, ev sahibinin hizmetçisine uygunsuz yaklaşması üzerine güvenli evden atıl-

[23] Passy, *II Bureau*, 15, 54-5, 138; Jackson, *France*, 115; M. Seaman, *Bravest of the Brave*, 51.

masına içerleyen telsiz operatörünün ihaneti yüzünden birkaç hafta içinde çökmüştü. Ekip elemanları Almanlar tarafından toplanmış ve Mayıs 1941'de, Paris'te mahkemeye çıkarılmıştı. D'Orves, Almanlar tarafından infaz edilen ilk Özgür Fransa ajanı olmuştu.[24] Hiç kuşkusuz, erken dönem Özgür Fransa ajanlarının en başarılısı, Rémy olarak bilinen, Atlantik kısıyındaki bellibaşlı bütün limanlarda ve Paris bölgesinde faaliyet yürüten *Confrérie de Notre Dame* (CND) adında bir ağ kurmuş olan Gilbert Renault'ydu. 1940 sonunda Rémy, 32 ajanı teşkilatına katmış, sınır hattı boyunca güvenli yerler kurmuş ve İsviçre ile bağlantıya geçmişti. Rémy, bağlantılarının birçoğunun bağlılık bakımından farklılık gösterdiğini kaydetmişti. Örneğin, Brest'teki bağlantısı, Üsteğmen Jean Philippon, Müttefiklere istihbarat sağlamanın Pétain'e sadakatle bağdaşmaz olmadığına dair üstlerinden teminat almakta ısrarcıydı. Bir diğer örnek, Paris'te faaliyet yürüten ve para karşılığı enformasyon satan, Vautrin adında biriydi:

> O, Londra'ya göndermek için can attıkları enformasyona sahip gerçek yurtseverlerle temas kurmuştu; onların masraflarını ödüyordu ve sonra, enformasyonun birkaç kopyasını çıkarıp, bumlardan ikisini Vichy'ye gönderiyor, geri kalanını ise en yüksek meblağı ödeyene satıyordu.

Bu, Londra'nın farklı kaynaklardan aynı enformasyonu edindiği anlamına geliyordu. Başlangıçta, Rémy'nin kendine ait bir telsizi yoktu; raporlarını mecburen İşgal Edilmemiş Bölgeye gönderiyordu ve bu raporlar, oradan İspanya'ya aktarılıyordu. Haziran 1941'e gelindiğinde, raporların çokluğu dert olmuştu ve Lyon yakınlarında, raporların mikrofilme alınabileceği ve daha sonra, bir kutu farmasötik ürün içinde saklanarak, Madrid'deki Fransız Büyükelçiliğine gönderilebileceği bir fotoğraf atölyesi kurulmuştu. Sonunda Rémy bir telsize kavuşunca, CND'nin katkısı kayda değer bir biçimde artacaktı. Aslında Rémy'nin söylediğine göre, "İş, düzenli bir ticari işletme havasına bürünmüştü... Telgrafla sürekli iletişim halinde olan birçok şubesi bulunan, büyük bir firma gibiydik." Merkez ofis, hiç kuşkusuz, Londra'daki Özgür Fransa bürolarıydı.[25]

1940'ta SIS, Fransa'dan istihbarat sağlamak üzere iki yeni birim oluşturmuştu. Biri, Passy ve Özgür Fransa ile işbirliği yapmak üzere, Deniz Binbaşısı Kenneth Cohen yönetiminde faaliyet yürütecekti. İki taraf arasında hiçbir zaman resmi bir anlaşma yapılmamıştı; çünkü Özgür Fransa, kendi iletişim ağları üzerindeki Britanya kontrolüne ve hem SIS'in hem de SOE'nin Fransa'daki de Gaulle'cü olmayan unsurlarla çalışmaya istekli oluşuna öfke duyuyordu. İkinci birim, Deniz Binbaşısı Wilfred Dunderdale başkanlığında faaliyet yürütecekti. Bu, Özgür Fransa'yı bir hayli gücendirmişti; çünkü bu

---

[24] Gildea, *Fighters in the Shadows*, 113-14.

[25] Rémy, *The Silent Company*, 108-9, 151-2, 156, 193; Pike, *Defying Vichy*, 40-41.

birim, Özgür Fransa ile işbirliğini bilerek hiçe saymakla kalmamış; aynı zamanda, Vichy istihbarat teşkilatı içindeki bağlantıları da geliştirmişti.[26]

SIS ağlarından biri, Jade-Fitzroy, yanına bir telsiz vericisi alarak, Ocak 1941'de Fransa'ya paraşütle inen Claude Lamirault tarafından kurulmuştu. Telsizi, Paris'teki Soeurs-de-Sainte-Agonie Manastırına kurmuştu ve başrahibeyle birlikte dokuz rahibe telsiz operatörü olarak görev yapıyordu. Bu ağ askeri istihbarat, özellikle de Fransa'da Luftwaffe için uçak üreten uçak fabrikaları konusunda uzmanlaşmıştı. Ağ, Brittany'nin çoğunu, Normandiya ve Châteauroux'u kapsayacak şekilde genişlemişti. 1941 yılının sonlarına gelindiğinde, ağda dört telsiz faal durumdaydı.[27]

Britanyalılara bilgi geçen en sıradışı ve en başarılı ağlardan biri, Alliance [İttifak] ağıydı. Bu ağı oluşturma fikri, Georges Loustaunau-Lacau'ya aitti. Savaştan önce sağcı faaliyetlere aktif olarak katılan Lacau, Fransa II Bureau'dan ihraç edilince, savaş başlamadan önce, Alman silahlı kuvvetlerinin gücünü araştırmak üzere özel bir istihbarat grubu kurmuştu. Fransız genelkurmayına yönelik açıktan eleştirileri yüzünden savaştan önce hapsi boylamıştı; ancak Almanlar Fransa'yı işgal edince tahliye edilmişti. Önceden bir eylemde yaralanmış ve tutuklanmıştı; ancak kaçmayı başarmıştı. Daha önce Pétain'in yanında askerlik yapmış olması sayesinde, Loustaunau-Lacau Pétain'in güvenini kazanmış ve *Légion Française des Combattants*'ın başına atanmıştı. Loustaunau-Lacau mevkisini, Almanlara karşı savaşmaya devam etmek isteyen gazilerin nabzını yoklamak için kullanmış ve böylesi bir faaliyet başlayana kadar da Müttefiklere istihbarat sağlamıştı. İşgal Edilmemiş Fransa'yı istihbarat bölgelerine ayırmış; İspanya ve İsviçre'ye uzanan iletişim hatları kurmuştu. Ayrıca Londra'ya, de Gaulle ve Britanyalılarla görüşmeler yapmak üzere, Jacques Bridou adında bir elçi de göndermişti. Bridou'nun edindiği ve aktardığı izlenime göre, Özgür Fransa, Loustaunau-Lacau ile işbirliği yapmakla ilgilenmiyordu; ama Britanyalılar kesinlikle ilgileniyordu. Loustaunau-Lacau Portekiz'e geçmiş ve Lizbon'da Cohen'le buluşarak, ondan telsiz cihazı ile kodları ve 5 milyon frank almış; limanlar, havaalanları ve birliklerin hareketleri konusunda bilgi vermişti.[28]

Loustaunau-Lacau, Temmuz 1941'de, Vichy karşıtı bir darbe planlamakta olduğu Algiers'de tutuklanmıştı; ancak örgütü, savaştan önce onunla aynı yayınevinde çalışan asistanı Marie-Madeleine Méric (daha sonraları Fourcade) tarafından yeniden kurulmuştu. Loustaunau-Lacau onu, "fil hafızasına, tilki kurnazlığına, yılan açıkgözlülüğüne, katır azmine ve panter vahşiliğine" sahip biri olarak tanımlıyordu. Hayvan benzetmesi, ağın faaliyetlerine de taşınacaktı. Fourcade daha sonra ağ hakkında yazarken şunları anlatmıştı:

---

[26] Wieviorka, *French Resistance*, 23; Richards, *Secret Flotillas*, 24.

[27] Wieviorka, *French Resistance*, 20-21.

[28] Foot, *Six Faces of Courage*, 46-8.

> Yoldaşlarımın yeraltında kullandıkları takma adlarıyla yeniden hayata dönmelerini isterdim. Aslında nadiren birbirimizin gerçek adını biliyorduk. Başlarda, kendimizi harf ve rakam gruplarıyla, sembollerle tanımlıyorduk: KSI 42, KIF 141, ASO 43... Daha sonra, savaş ilerledikçe, hayvan adları benimsedik: Kartal, Sinekkuşu, Kaplan, Kakım... Almanlar bize Nuh'un Gemisi diyordu.

Ağ genişleyerek, 3.000 ajanlık bir grup haline gelmiş ve Müttefikler için çok değerli istihbarat sağlamıştı. Örneğin, 1941 yazında, Britanny ağının başı Antoine Hugon, üzerine, içine Saint-Nazaire denizaltı üssü ve tersanesinin ölçeğe göre planı dikilmiş bir palto geçirerek, Pireneler'in eteklerindeki Pau'ya ulaşmıştı. Musée de l'Homme ağı tersane hakkında istihbarat toplamış ve Britanya'ya aktarmıştı. Müttefiklerin savaş süresince ödedikleri bedel çok ağırdı: Yaklaşık 5.000 ajan Almanlar tarafından yakalanarak öldürülmüştü.[29]

Ateşkes anlaşması imzalandıktan kısa bir süre sonra, Fransız II Bureau'nun başı Albay Louis Baril, SIS'e destek ve dayanışma vaat eden bir mesaj göndermişti. Vichy istihbarat teşkilatı, Britanyalılarla işbirliği yapmaları gerektiğine karar vermişti; çünkü onlar:

> Fransa'nın, kendisine ihanet eden Britanya da dahil, sayısız düşmanla çevrili bir halde, tek başına olduğuna inanıyor; ancak bir numaralı düşmanın Almanya olduğunu ve ülkenin özgürlüğünün hâlâ öncelik taşıdığını kabul ediyorlardı. Bunların bilincinde olarak, her ne kadar Britanyalılara güven olmasa da, Almanlara ilişkin istihbarat temin etmek için Britanyalılarla temas kurmak bazı avantajlar sağlayabilirdi. Amaç, Britanyalılarla el ele verip çalışmak değil, onlara bağlantıyı korumak için gerekli minimum enformasyonu vererek, temaslardan maksimum faydayı sağlamaktı.[30]

Öte yandan, Fransız istihbarat subayları faaliyetlerini, Savaş Bakanı General Huntziger ve Hava Kuvvetleri Bakanı General Bergeret hariç, bakanları böylesi bir teması kesinlikle onaylamayacak olan Vichy rejiminden ve hiç kuşkusuz, Vichy Fransa'sında bol sayıda ajanı faal olan Almanlardan gizleme gereğinin bilincindeydiler.

Vichy Fransa'sı istihbarat birimleri, merkezi Marsilya'da olmak üzere, *Societé d'Enterprises des Travaux Ruraux* (TR) adı altında yeniden kurumsallaşmıştı. Almanlarla ilgili istihbarat çeşitli yollarla Britanya'ya aktarılıyordu: Vichy'nin Kanada elçisi, Amerikan askeri ateşesi, Bern ve Lizbon bağlantıları için diplomatik posta aracılığıyla. 1941'e gelindiğinde, TR'nin çoğunlukla Fransa'dan rapor veren 429 ajanı vardı. Öte yandan bu ajanlar, Polis Şefi Jeff Dehenin'in yönettiği ağın faal olduğu Belçika direnişi yoluyla

---

[29] M.-M. Fourcade, *Noah's Ark*, 16, 28, 31, 55; Olson, *Madame Fourcade's Secret War*, 39, 83.

[30] Kitson, *The Hunt for Nazi Spies*, 82-3.

da rapor geçiyordu. Dunderdale telsiz yoluyla, hava kuvvetleri istihbaratının başı Albay Georges Ronin ve kara kuvvetleri istihbaratının başı Binbaşı André Perruche ile irtibat kuruyordu.[31]

1940 yazında, eski bir I. Dünya Savaşı pilotu olan Maurice Ripoche, *Ceux de la Libération* adında, Luftwaffe'yle ilgili enformasyon toplayan bir istihbarat grubu kurmuştu. Bu grubun topladığı istihbarat, Ronin'e bağlı çalışan SR hava kuvvetleri grubu yoluyla Müttefiklere aktarılıyordu. SR hava kuvvetleri grubunun, deniz ve hava trafiğini rapor etmek üzere, İşgal Edilmemiş Bölgede altı, Kuzey Afrika'da ise iki şubesi vardı. Bu grup ayrıca, sınır hattı boyunca, Almanlar tarafından telsizle gönderilen istihbaratı toplayan dinleme istasyonları kurmuştu. Bu mesajlar, Gustave Bertrand ile Enigma'yı kıran ve şimdi Uzès'teki Château des Fouzes'de çalışan, Polonyalı şifre yazıcılar tarafından çözülüyordu. İstihbarat daha sonra, telsizle ya da İspanya sınırından geçirilerek Britanyalılara yollanıyordu.[32]

Temin edilen istihbaratın içeriğinin irdelenmesine geçmeden önce, direniş bünyesinde istihbarat toplamakla görevlendirilen elemanların ezici çoğunluğunun, istihbarat konusunda hiçbir eğitim almamış amatörler olduğunun altını bir kere daha çizmekte fayda var. Bu insanların, Müttefikler için neyin önemli olduğuna dair en ufak bir fikri yoktu. Tavsiyeler Londra'dan direnişe gönderiliyordu. Örneğin, Polonya II Bureau, ülke içindeki istihbarat birimine şu talimatı yollamıştı: "İyi saha raporlarının temelindeki genel kural, o meşhur 5N1K'dır: neyi, ne zaman, nerede, nasıl, neden, kim yapıyor?"[33] Benzer şekilde, Fransa'daki Alliance ağından Marie-Madeleine Fourcade'a geçilen talimat da şu şekildeydi:

> "İstihbarat haritaları" kullanın. Bir enformasyon elde eder etmez, onu haritada yerine yerleştirin. Bilgi formları, kuşkusuz, bir gün elinize ulaşacak. O zaman bile, biz muhtemelen yalnızca en basit soruların cevabını arayacağız: Kim, Ne, Nerede, Nasıl? Yalnızca kesin enformasyon değerlidir. Yalnızca *gördüğünüzü* ve *duyduğunuzu* rapor edin. Enformasyonu kullanarak uygun sonuçlar çıkarma işini başkalarına bırakın.[34]

Bilgi formları [questionnaires] gelene kadar, direniş ağırlıklı olarak el yordamıyla çalışıyor, Müttefikler için neyin önemli olduğu ve neyi başka kaynaklardan edinemeyeceği hakkında bilgi sahibi olmaksızın enformasyon topluyordu.

---

[31] A. L. Funk, "Contacts with the Resistance in France, 1940-1943," *Military Affairs*, 34:1 (1970), 15-21; Kedward, *Resistance in Vichy France*, 40-41; P. Paillole, *Fighting the Nazis*, 197, 205.

[32] Wieviorka, *French Resistance*, 68, 80; Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 208.

[33] Chmielarz, "Intelligence Activities of the Home Army General Headquarters."

[34] Fourcade, *Noah's Ark*, 33.

İstihbarat, ideal dünyada belirgin bir tablo oluşturmak üzere yeniden kurulan, sayısız küçük enformasyon parçasından oluşur. Bununla birlikte, insanların sağladığı istihbaratın analizi birtakım sınırlara tabidir: Genelde ya çok fazla ya da çok az enformasyon vardır veya enformasyon bir anlam çıkarılamayacak kadar bölük pörçüktür ya da tek ve güvenilmez bir kaynaktan gelmiştir. Başka bir ifadeyle, istihbaratı analiz etme süreci, malzemeyi fiilen toplama süreci kadar karmaşıktır. Vicomtesse de Clarens bu durumu şöyle anlatıyordu:

> Bazılarımızdan sıradan olayları derlememiz istenirken, bazılarımıza özel talimatlar veriliyordu; bazılarımıza her zamanki gibi gözünüzü ve kulağınızı sıradışı, olağanüstü şeylere açık tutun deniyordu; hemen herkes, neredeyse tam bir yalıtılmışlık içinde bölümlere ayrılmış küçük alanlarda çalışıyordu.
>
> Yalnızlığı, korkunun ürpertisini, sonu gelmez beklemeyi, tehlikeler göze alınarak elde edilmiş enformasyonun yerine –ve zamanında– ulaşıp ulaşmadığını ya da "kuryeler" labirentinde hayati öneme sahip olup olamayacağını bilmemenin gerilimini anlatmak hiç de kolay değildir.[35]

Yine de başkaları bu çalışma tarzından hoşlanıyordu. Rémy şöyle yazıyordu:

> 1941 baharında, işimiz bir tür oyun, tehlikeli belki ama yine de bir oyun gibi görünüyordu. Ve karşılaştığımız az sayıdaki aksilikler, yalnızca yöntemlerimize olan güvenimizi artırıyordu. Böyle söylemek çelişki gibi görünebilir; ama onların faaliyetleri konusunda olabildiğince fazla enformasyon elde etmek için günler, geceler boyu uğraşsak da Almanlar bizim için bir tür mit haline gelmişti.[36]

1940 yazı boyunca Müttefik istihbaratının cevabını aradığı en yakıcı soru şuydu: Almanlar Britanya'yı işgal etmeye kalkışacak mıydı ve eğer öyleyse, bu nasıl ve ne zaman gerçekleşecekti? Aşılması gereken engel ise, bu konuda toplanmış muazzam miktardaki istihbaratı analiz etmekti. Batı Avrupa'daki direnişin yalnızca tek bir açı sunduğunu; istihbaratın aynı zamanda ultra şifre çözücüler ve her şeyden önce, havadan çekilmiş fotoğraflar ve donanma devriyeleri aracılığıyla toplandığını unutmamak gerekir. Her bir unsur, Almanların Fransa'nın düşüşünün ardından Kuzey Avrupa'da yürüttükleri faaliyetlerin ancak sınırlı, bir anlık görüntüsünü sağlıyordu. İstihbaratın büyük bir kısmı da düşük nitelikteydi; bazıları aşırı hayal ürünüydü.

Acil olarak, Almanların Sealion Operasyonu, yani Britanya'nın işgali için hazırlıklarına dair Fransa'dan bilgi geçecek ajanlar bulma ihtiyacı, Özgür Fransa'ya, Müttefiklerin savaş çabaları açısından değerlerini erken kanıt-

---

[35] Önsöz, R.V. Jones, *Most Secret War*, 13-14.

[36] Rémy, *The Silent Company*, 155.

lama fırsatı sunmuştu. Buna uygun olarak Passy, Temmuz 1940'ta, Jacques Mansion ve Hubert Moreau'yu görevlendirmişti. Onlara Almanların Kuzey Fransa'daki faaliyetleri hakkında bulabildikleri ne varsa toplamaları söylenmişti. Mansion eylül ayında, Alman yerleşimlerinin haritalarıyla geri dönmüştü. Moreau, okul arkadaşlarından ikisini yanına almış ve onlardan Britanny'nin kuzey sahilleri boyunca bisikletle bir keşif turu yapmalarını istemişti; kendisi ise daha doğuya, Saint-Malo civarına odaklanmıştı.[37] Belçika'da, Dewé'in Cleveland ağı, Alman birliklerinin kıyı bölgelerde yoğunlaştığını rapor etmişti. Norveç'ten gelen raporlar, şu uyarıları içeriyordu:

> Dikkate değer sayıda tank ve ağır silah, Stavanger ve Bergen'de toplanıyor. Bu iki yerleşimin yakınlarında, her birinin 50 kişi kapasiteli olduğu söylenen ve personeli taşıma amacıyla kullanılan dev kargo uçaklarının inmesi için pistler hazırlanıyor.

Polonya istihbaratından gelen bir rapor, Almanların Baltık bölgesinde amfibi tanklar denediklerini ve ayrıca küçük gemilerle çıkarma talimi yaptıklarını bildiriyordu. Norveç'ten gelen başka bir rapor, Almanların tank taşıyabilen çıkarma gemisi denemesi yaptıklarına dair Müttefik istihbaratını teyit ediyordu.[38]

Alman hazırlıkları kolayca saklanamayacak kadar büyük çaplıydı; çünkü ilk aşamada en az 260.000 askerin kullanılacağı tahmin ediliyordu. Karacılar ve denizciler için erzak ve mühimmat temini ile kampların inşası, Fransızların ya da Belçikalıların gözünden kaçacak gibi değildi. Birlikleri Manş'ın öte yakasına geçirecek çok sayıda mavna da keşif uçaklarından gizlenemezdi. 1940 yılının Eylül ayı başında, Alman Donanması, 800'ü motorlu, 1.910 mavnanın, 419 römorkörün ve 1.600 motorlu teknenin Rotterdam ile Le Havre arasındaki limanlarda demirli olduğunu rapor etmişti. Bu mavnalar Almanya, Belçika, Hollanda ve Kuzey Fransa geneline yayılmış kanallardan temin edilmişti. Manş'ı geçmek ve Britanya'ya çıkarma yapmak için zorunlu olan tadilat işleri ağırlıklı olarak Almanya'da yapılmış olmakla birlikte, Amsterdam, Rotterdam ve Antwerp çevresindeki tersaneler de kullanılmıştı. Direniş, mavnalar ile diğer gemilerin yoğunlaştığını rapor ediyor; Müttefik istihbaratı da havadan çekilen fotoğraflar ve devriye gemileri aracılığıyla elde edilen verilerle bunu teyit ediyordu.[39]

Konu, işgalin tarihini kestirmeye gelince, direniş çok daha az yardımcı olmuştu. Polonya istihbaratı, harekâtın 6-8 Temmuz tarihleri arasında ya

---

[37] Richards, *Secret Flotillas*, 57; Wieviorka, *French Resistance*, 17.

[38] L. McKinstry, *Operation Sealion*, 105, 319-20; Polonya Genelkurmay Başkanlığı II. Bürosu'nun Almanya'nın İngiltere'ye Saldırı Hazırlıklarına İlişkin Raporu, 15 Ağustos 1940, Stirling vd (der.), *Intelligence Co-operation*, II, 453-4.

[39] McKinstry, *Operation Sealion*, 2, 305; P. Schenk, *Invasion of England 1940*, 158.

da bir sonraki hafta başlayacağını bildiren raporlar göndermişti. Yakın bir tarihte Hollanda'dan Britanya'ya geçen üç Hollandalı subayın sorgusundan son derece abartılı bir enformasyon elde edilmişti; buna göre, denizden yapılacak çıkarma öncesi, Britanya askerlerini şaşırtmak için büyük bir hava indirme harekâtı ihtimali söz konusuydu. Bu subaylar, Alman sloganının "15 Temmuzda Londra" olduğunu ifade etmişlerdi. Onlara göre, Almanların karaya çıkaracağı asker sayısı, daha sonra Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgali sırasında kullandığı sayıyla aynıydı. Hatta, normalde güvenilir olan Çek kaynağı Thümmel'den bile çok faydalanılamamıştı. 12 Ağustosta Thümmel, en az iki hafta daha, bir işgal harekâtı olmayacağını rapor etmişti; eylülde de, bunun ekim başına kadar sarkabileceğini bildirmişti. Ekim ortasında Thümmel, harekâtın 1941 yılından önce olmayacağını iddia etmiş ve bu iddiasını yılın sonunda yazdığı bir başka raporda tekrarlamıştı. Öte yandan, Feldmareşal Wilhelm Keitel'in, Almanların 1941 yılı başlarında Britanya'yı kesinlikle işgal edeceğini söylediğini de rapor etmişti.[40] Artık biliyoruz ki, 17 Eylül 1940'ta, Hitler Sealion Operasyonunu, yani Britanya'yı işgal harekâtını belirsiz bir tarihe kadar ertelemiş ve 19 Eylülde Keitel, gemi trafiğinin durdurulmasına yönelik emirler göndermişti. Eylül sonuna doğru, keşif uçakları, Avrupa'nın kuzey kıyıları boyunca, büyük limanlardaki deniz taşıtı sayısında bir azalma tespit etmişti. Foreign Office [Dışişleri Bakanlığı] daha sonra, Hitler'in, 4 Ekimde Brenner Pass'ta yaptıkları toplantıda, Mussolini'ye Britanya'yı istila planının iptal edildiğini söylediğini öğrenmişti.[41]

Müttefikler, Almanların bir sonraki adımlarının ne olacağına dair hiçbir veriye sahip değildi. Polonyalıların *Interallié* ağı, Aralık 1940'ta, Almanların Afrika Ordusunu Trablus'a göndermeyi planladığını rapor etmişti. Bu rapor, Britanya istihbaratı tarafından göz ardı edilmişti; çünkü başka bir kaynak tarafından desteklenmiyordu. Halbuki, Aralık 1941'de, Belçika ağı *Luc*, Wehrmacht'ın, Hainault çevresindeki tekstil fabrikalarından, tropikal bölgeye uygun, binlerce üniforma sipariş ettiğini bildirmişti. Bu üniformaların, o tarihte Batı Çölünde Britanyalılarla savaşan İtalyan ordusu için sipariş edilmediği kesinleştirilmişti. Dolayısıyla, direniş, Afrika Ordusunun gerçekten de Kuzey Afrika'ya sevk edileceğine dair istihbaratı Müttefiklere sağlamıştı ve Britanya ordusunun, 1941 yılının Şubat ve Mart aylarında, Batı Çölünde karşılarında Almanları bulunca şaşırmasına yol açan istihbarat analizi zaafı, Britanya'nın hanesine yazılmıştı.[42]

---

[40] McKinstry, *Operation Sealion*, 106, 191-2; Moravec, *Master of Spies*, 196; Hinsley vd, *British Intelligence in the Second World War*, I, 189, 262.

[41] Hinsley vd, *British Intelligence in the Second World War*, I, 189; McKinstry, *Operation Sealion*, 405, 417.

[42] Wnuk, "Polish Intelligence in France"; Haestrup, *Europe Ablaze*, 161.

Polonya istihbaratı, 1940 baharından itibaren, Alman askeri tesislerinin, tahkimatlarının ve havaalanlarının inşası ile Polonya'nın doğu-batı ekseni boyunca karayolu ağını iyileştirme çalışmalarına ilişkin bir dizi rapor göndermişti ve bunların tümü, Almanların Sovyetler Birliği'ni işgal etmeye hazırlandığına işaret ediyordu. Fransa'nın düşüşünden sonra, Almanlar Vistula ve Bug Nehirleri arasına havaalanı inşa etmek için hızlandırılmış bir program başlatmıştı. Thümmel, Ağustos 1940'ta, Sovyetler Birliği'nden sorumlu Alman istihbarat dairesinin genişletildiğini ve bünyesine Ukrayna, Kırım ve Kafkaslar'dan uzmanlar kattığını öğrendiğini rapor etmişti. Bununla birlikte, Britanyalılar Almanların bir yerlere yedek birlikler yerleştirdiği zannıyla, Almanların Polonya'ya askeri birlik yığdığına dair raporları göz ardı ederek, Hitler'in Sovyetler Birliği'ne yönelik planlarını kabullenmekte yavaş davranmıştı. Mayıs 1941'de Polonyalılar, Almanların, tamamı Polonya nehirlerinin adını taşıyan sekiz demiryoluyla asker sevkiyatı planladığına dair bir dizi rapor göndermişti. Bu nehir adlarından biri, Enigma ile teyit edilmişti. Nisan ayının ikinci yarısında, Polonyalılardan, Çeklerden ve Yugoslavlardan, Alman birliklerinin doğuya kaydığına ve işgal edilecek yerlere göre Alman sivil idari yapıların oluşturulduğuna dair raporlar alınmıştı.[43] Ardından, 3 Haziran 1941'de, Stefan Rowecki son derece ayrıntılı bir mesaj göndererek şu uyarıyı yapmıştı:

> Doğuda, Alman yığınağı olağanüstü boyutlara erişmiş bulunuyor ve şu günlerde, sanki son aşamaya gelinmiş gibi görünüyor. Tahminen haziran ortası civarında hazır olurlar. Konuşlanma Kraków, Łódź ve Plock çevresinin tamamını kapsıyor. Mayıs ortalarına kadar, batıdan birlikler geldi. Şimdi Yunanistan ve Yugoslavya'dan, 2., 6. ve 12. Orduların gelişinin beklendiği bilgisi alınmıştır.[44]

Winston Churchill, başlamak üzere olan işgale dair istihbarat verilerini Stalin'e aktarmıştı. Elbette, biliyoruz ki, Stalin Batı Avrupa'daki casus devresi Kızıl Orkestra da dahil, kendi kaynaklarından da bilgi almış ama bunları kulak ardı etmişti.

Müttefik istihbaratı, Alman kruvazörleri ve denizaltılarının hareketleriyle ilgili istihbarata her zaman ihtiyaç duyuyordu. Direniş, hiç kuşkusuz, savaş sürdüğü müddetçe, bu enformasyonu giderek artan bir oranda sağlamakta hayati bir katkı sunmuştu. İlgi en fazla, üç geniş alan üzerinde yoğunlaşıyordu. Daha önce tartışıldığı üzere, bir Alman limanından çıkan

---

[43] Hinsley vd, *British Intelligence in the Second World War*, 435-62; A. Peplonski, "Intelligence behind the Eastern Front," Stirling vd (der.), *Intelligence Co-operation*, I, 413-29.

[44] Rowecki'den Polonya Genelkurmayı'na, 3 Haziran 1941, Stirling vd (der.), *Intelligence Cooperation*, II, 754.

her büyük savaş gemisi, Birleşik Devletler ve Kanada ile Britanya arasındaki Müttefik konvoylarının ya da Sovyetler Birliği'nin işgalinden sonra, Kuzey Buz Denizi yoluyla Sovyetler Birliği'ne giden Müttefik konvoylarının yolunu kesmek için, Kuzey Atlantik'e Norveç kıyıları boyunca seyrederek geçmek zorundaydı. Fransa'nın Atlantik kıyılarındaki donanma üsleri hızla, Alman denizaltılarının yanı sıra, Atlantik'teki saldırılara destek olacak çok sayıda Alman hücumbotu barındıran üslere dönüştürülmüştü. Baltık Denizi büyük tersanelere ev sahipliği yapıyordu ve oradan elde edilecek istihbarat, Almanların ne inşa ettiğini ve inşa edilen gemilerin ne zaman hazır olacağını kestirmek için hayati önem taşıyordu.

Almanya, II. Dünya Savaşı başlarken, 1914'te sahip olduğundan çok daha küçük bir filoya sahipti. Bununla birlikte, iki büyük savaş gemisi, *Bismarck* ve *Tirpitz*, küçük savaş gemileri *Scharnhorst* ve *Gneisenau*, hücumbotlar *Admiral Scheer* ve *Lützow*'un yanı sıra, hafif ve ağır kruvazörlerle, daha büyük ama daha geniş çapta görevlendirilmiş Kraliyet Donanmasına büyük hasar verebilecek ve konvoyları darmadağın edebilecek kapasitedeydi. Stokholm'deki Britanya Askeri Ateşesi Harry Denham, Norveç direnişinin topladığı donanma istihbaratını çözümlemek için, Norveçli mevkidaşı Albay Roscher Lund ile sıkı bir işbirliği içinde çalışıyordu. Bununla birlikte, Denham şunları kaydetmişti: "Her ne kadar, İsveç üzerinden gelen Norveç direnişinden kuryeler istihbarat sağlıyor olsa da zaman kayması yüzünden bu istihbaratın operasyonel değeri düşüktü."[45] Bu nedenle SIS, gemi gözleme hücreleri oluşturmak üzere, Eylül 1940 gibi erken bir tarihte, Norveç'e telsiz donanımlı elemanlar göndermişti. Donanma komutanlığı mecburen, ağırlıklı olarak Norveç ve İsveç'ten telsizle geçilen bilgilere bağlıydı; çünkü Alman donanması gemiler harekete geçmeden önce, telsiz iletişimini imkânsız hale getiren sinyaller yayımlayarak istihbarat akışını engelliyordu ve havadan keşifle tek tek gemileri tespit etmek kolay değildi.

Donanma Komutanlığı için Norveç direnişinin ne kadar değerli olduğu, Mayıs 1941'de anlaşılmıştı. 18 Mayısta *Bismarck*, eskort olarak yanına kruvazör *Prinz Eugen*'i de alarak Gdynia'dan denize açılmıştı. 20 Mayısta ise *Bismarck*, Kattegat açıklarında seyreden bir İsveç kruvazörü tarafından tespit edilmiş ve bu durum Stokholm'e bildirilmişti. İsveç askeri istihbaratının başı olan Albay Petersën'in Norveç ve Britanya askeri ateşeleriyle kurduğu yakın ilişki işe yaramış ve Donanma Komutanlığı uyarılmıştı. *Bismarck* daha sonra Christiansand'de, bir gemi levazımatçısı ve aynı zamanda bir direniş grubunun üyesi olan Viggo Axelsson tarafından görülmüştü. Axelsson grubun telsiz operatörü Gunvald Tamstad'a bilgi vermiş ve o da telsizle Londra'yı bilgilendirmişti. 25 Mayısta Kraliyet Donanması, Danimarka Boğazında

[45] H. Denham, *Inside the Nazi Ring*, 99.

Bismarck'la çatışmaya girmiş ve *Bismarck*'tan açılan topçu ateşi, Britanya kruvazörü *Hood*'u batırırken, *Prince of Wales*'e büyük hasar vermişti. *Bismarck*'ın muhtemelen tamirat için Brest'e doğru yol aldığı istihbaratı Rémy tarafından Britanya istihbaratına bildirilmişti. Üç gün sonra *Bismarck*, Kraliyet Donanması tarafından batırılacaktı. Geriye *Tirpitz* kalmıştı; Ocak 1942'de Wilhelmshaven'dan ayrılan savaş gemisi, birkaç gün sonra Trondheim fiyordu açıklarında bir eskortla birlikte hareket halindeyken, bir SIS ajanı tarafından görülmüştü. Bu bölgede, gömülü halde çok fazla sayıda direniş silahı bulunuyordu ve ajan, pervasız bir Norveç direniş grubu *Tirpitz*'e saldırı girişiminde bulunur diye kaygı duyuyordu. Böylesi bir saldırının, o devasa hedef karşısında hiçbir şansı yoktu; ama Almanları bölgeye çekebilir ve büyük bir ihtimalle buradaki direniş örgütlenmesini çökertebilirdi. Buna uygun olarak, Londra'ya bir mesaj geçip *Tirpitz*'in yerini Donanma Komutanlığına iletmekle kalmamış; geminin hayati istatistiklerine dair ayrıntıları "hemen yeraltı gazetelerinde yayımlatmış ve geminin kendi haline bırakılmasını" sıkı sıkıya tembihlemişti. Norveç direnişi hem *Tirpitz*'in nerede olduğunu ve nereye seyrettiğini iletmekte hem de bu savaş gemisini batırmak için Müttefiklerin karmaşık, uzun vadeli çabalarına yardımcı olmakta rol oynamayı sürdürecekti.[46]

Fransa'daki Alman donanma faaliyetleri, Özgür Fransa ajanları, SIS ve Polonya ağları tarafından yakından izleniyordu. İstihbarat, Le Havre gibi kuzey limanlarından Bordeaux'ya kadar bütün kıyı şeridinden toplanıyordu. Hubert Moreau'nun, Lorient donanma üssünde başmühendis olan ve ona, limandaki gemiler ile denizaltıların yanı sıra, Almanlar tarafından inşa edilen yeni tesisleri de gösteren, üssün ayrıntılı bir planını sağlayan, önemli bir bağlantısı vardı. Rémy'nin de bütün Atlantik kıyısında, özellikle de Brest'te faal bağlantıları vardı. Bu da onun, Britanyalılara anti-denizaltı devresinin tam yeri de dahil, liman savunma sistemlerinin bütün planlarını temin etmesini sağlıyordu. Onun, Brest'teki faaliyetlerine ek olarak, Müttefikler *Scharnhorst* ve *Gneisenau* kruvazörlerini bombaladıktan sonra, 1941 yılının mart ayı ile haziran ayı arasındaki süreçte denizin durumuna ilişkin günlük rapor veren, ayrı bir "Johnny" isimli ağı da vardı. Bordeaux limanında da Müttefiklere istihbarat sağlayan çeşitli ağlar faaliyet gösteriyordu. Özgür Fransa ajanları arasında, limana giren ya da çıkan gemiler hakkında ayrıntılı istihbarat sağlayan, iki Gironde nehri kılavuz kaptanı da vardı. Bir keresinde, 15 geminin ayrılacağı telsizle Londra'ya bildirilmiş ve bunlardan on tanesi, Gironde'dan ayrıldıktan kısa bir süre sonra torpillenmişti. Polonyalıların F2 ağına bağlı "Tudor" hücresi, Brest, Le Havre ya da Bordeaux limanlarından, Londra'nın ânında haberi olmadan hiçbir denizaltının ayrılmamasıyla övü-

[46] Mann, *British Policy and Strategy towards Norway*, 13-14; Hansson, *The Greatest Gamble*, 31; Baden-Powell, *Operation Jupiter*, 152-3.

nüyordu. Deniz trafiği bilgisi, Kraliyet Donanması için faydalıydı; ama onların gerçekte asıl bilmek istediği şey, denizaltıların hedefi ve güzergâhıydı.[47]

Britanyalıların Baltık limanlarını gözlemesi çok zordu; çünkü bu limanlar Britanya'dan kalkan keşif uçaklarının menzili dışında kalıyordu. Bu da, Polonya istihbaratının, Müttefiklerin bilgisindeki bu hayati boşluğu doldurması gerektiği anlamına geliyordu. Buna uygun olarak, 1941 yılının haziran ayı başında Home Army Londra'dan bir telgraf almıştı:

Alman Donanması ve limanlarının gözlenmesi, bu konulara büyük önem veren dostlarımız [Britanyalılar] için en başta gelmektedir. Bu, ortak çabamız ve savaşın kazanılması için zorunludur. Bu yüzden, Gdynia, Hel ve Gdansk limanlarının yanı sıra, Doğu Prusya'daki ve mümkünse Szczecin (o zaman Almanya'daki Stettin] limanlarını kapsayan sıkı bir gözlem ağı örgütlenmelidir. Dostlarımız acil olarak, mümkün olan en hızlı biçimde telsiz istasyonlarının kurulmasını ve sürekli enformasyon akışını sağlamak için her gün mesaj yollanmasını talep etmektedir.

Bunu söylemek, yapmaktan çok daha kolaydı kuşkusuz; çünkü Polonya'da telsiz kıtlığı had safhadaydı. Ama 1941, özellikle de 1942 yılında Polonyalılar Polonya limanlarında ağlar kurmayı başarmışlardı. Aşamalı bir biçimde, Polonyalı işçiler oralarda zorla çalıştırıldığı ve Londra'ya aktarılmak üzere Polonya'ya mesaj gönderebildikleri müddetçe, bu ağlar Alman tersanelerine de uzanmaya başlamıştı. Almanların artık büyük savaş gemisi yapmadığı, denizaltı üretimine ağırlık verdiği yönündeki hayati istihbarat bu yolla edinilmişti.[48]

*

Savaşın patlak vermesi, Alman ekonomisi ve silah üretimi konularında istihbarat toplamayı aşırı güçleştirmişti. İsveç ve İsviçre'ye gönderilen emirlerden belli bir enformasyon sağlanabiliyordu. Direniş ise, Avrupa'nın her yerinde faaliyet gösteren fabrikalara Almanlar tarafından verilen direktiflerden edinilebilecek her türlü enformasyonu sağlamakta başat rol oynuyordu. Öte yandan, Almanlar tarafından önerilen yeni gelişmelere dair teknik istihbaratı tespit etmek çok zordu. Bu alanda Britanya'ya ulaşan ilk önemli istihbarat, Oslo Raporu olarak adlandırılan belgeydi: Kasım 1939'da Siemens'te çalışan, Nazi karşıtı mühendis Hans Ferdinand Mayer, Oslo'daki Britanya

---

[47] Richards, *Secret Flotillas*, 60; Rémy, *The Silent Company*, 108-9, 153-4; P. Ashdown, *A Brilliant Little Operation*, 15; Wnuk, "Polish Intelligence in France"; Cobb, *French Resistance*, 54.

[48] A. Peplonski, T. Dubicki ve R. Majzner, "Naval Intelligence: Movements of Ships, Surveillance of Ports and Shipyards," Stirling vd (der.), *Intelligence Co-operation*, I, 490-500.

Elçiliğine, yedi daktilo sayfası tutan bir rapor ve bir kutu vermişti.[49] Bu rapor ve kutu Londra'ya gönderilmiş ve orada, Bilimsel İstihbarat'ın başı R. V. Jones tarafından incelemeye alınmıştı. Raporda, Junckers-88 bombardıman uçağının geliştirilmesi, donanma inşaatı, Peenemünde'deki bir araştırma enstitüsünün yeri, çeşitli uzaktan kumandalı bomba düzenekleri, fünyeler, telemetre ve geliştirilen farklı türdeki torpidolar hakkında bilgiler vardı. Jones çoğu bakanlığın, kaynağından şüphe duydukları için raporu ciddiye almadığını hatırlıyordu; ama söylediğine göre, "Oslo Raporu'nun değeri savaş ilerledikçe ortaya çıkmaya" başlamıştı.[50]

Haziran 1941'de, gözü kara iki Danimarkalı, Thomas Sneum ve Kjeld Petersen, iki kişilik bir gösteri uçağının gövdesi, bir araba motoru ve çeşitli hurda metal parçalarından yaptıkları bir uçakla Kuzey Denizi üzerinden Britanya'ya kaçmıştı. Onların bu alışılmadık geliş hikâyesi, Britanya istihbarat camiasında kuşkuyla karşılanmıştı; ama bu ikili yanlarında bazı hayati bilgiler de getirmişti. Sneum, Fanø adasında bulunan bir radar istasyonunu filme almıştı; film antenlerin nereye döndüğünü gösteriyordu. Bu iki adamı soruşturmakla görevli olan M15, filmi banyo ettirmiş ve bu süreçte, çoğu bölümü yanmıştı. Kurtarılan iki kareden, Jones, Sneum'un aslında Almanların yeni geliştirdiği ileri erken uyarı radar sistemi Freya'yı çalışırken filme aldığını ayırt edebilmişti.[51]

Sneum'un filminin başına gelen felaket, Britanya'ya istihbarat vermenin bazı zorluklarını ortaya koymuştu. Daha önce, belgeleri kuryelerle en yakın tarafsız ülkeden Britanya'ya aktarmakta yaşanan kaçınılmaz gecikmelerden bahsetmiştik. Bu kısmen, daha fazla telsiz kullanımıyla aşılabilirdi; ancak konuya ilişkin bölümde göreceğimiz üzere, telsizlerin çalıştırılması zorluklara ve tehlikelere göğüs germeyi gerektiriyordu. Uçakların raporları almak için iniş yapabilecekleri dönem gelene kadar, uzun raporların kuryeler tarafından elden ulaştırılmasına devam edilmişti. Bu da direnişin taşınacak raporların boyutunu asgariye çekmek için yöntemler geliştirmek zorunda kalması demekti. Polonya istihbaratı, Nisan 1940 gibi erken bir tarihte, yıkanmamış filmlerin taşıma esnasında hasar görebileceğini ve dolayısıyla bunun, enformasyonu elde etmek için harcanan onca çabanın boşa gitmesi anlamına geldiğini bildirmişti. Bunun sonucunda, Polonya'ya filmleri en iyi nasıl koruyacaklarına ilişkin açık ve ayrıntılı talimatlar gönderilmişti. Bu talimatlarda, bir filmin nasıl paketleneceğine ilişkin ayrıntılar ve önce selü-

[49] Mayer'in bu girişimi savaş boyunca tespit edilememiş ve onun Oslo Raporu'nu yazan kişi olduğu bilgisi, isteği üzerine, kendisi ve karısı ölünceye kadar bütün dünyadan saklanmıştı. Bu gerçek ancak 1989 yılında duyurulmuştu.

[50] Hinsley vd, *British Intelligence in the Second World War*, 508-12; Jones, *Most Secret War*, 105-7.

[51] Reilly, *The Sixth Floor*, 26; Jones, *Most Secret War*, 262-4.

loit tabakanın kaldırılması önerisi yer alıyordu; çünkü böylece "geriye kalan emülsiyon, kolaylıkla bir kibrit kutusuna sığabilecek kadar ince bir tabaka" olacaktı. Elbette, böylesine küçük bir nesneyi taşımak, bir kurye için koca bir paketi taşımaktan çok daha kolay olacaktı. Öte yandan, o küçük şey kolaylıkla kaybedilebilir ya da kazara tahrip olabilirdi.[52]

Haziran 1941'de, direniş artık istihbarat toplamakta ne kadar değerli olduğunu kanıtlamıştı. Savaş ilerledikçe bu daha da belirgin hale gelecek ve aslında iş özellikle V-silahları gibi yeni silahlar geliştirilmesine dair enformasyon sağlamaya gelince, bu değerin paha biçilmez olduğu anlaşılacaktı.

[52] Demel'den Budapeşte ve Bükreş istasyonlarına, 19 Nisan 1940, Stirling vd (der.), *Intelligence Co-operation*, II, 640-41.

7

SOE ve OSS'nin Başlangıç Hikâyesi

Fransa'nın düşüşünün hemen ardından, Britanya öncü kuvvetlerinin Dunkirk'ten çekilmesinden sonra hem stratejik planlamacılar hem de politikacılar, Britanya'nın Mihver kuvvetleri karşısında savaşı nasıl sürdürebileceği üzerine kafa yormaya başladılar. Acı ama gerçek olan bir şey varsa o da Britanya'nın öngörülebilir bir gelecekte, Avrupa anakarasında savaş yürütecek bir pozisyona gelemeyeceğiydi; çünkü orduları ağır mühimmatını Fransa'da bırakmıştı ve fiilen sıfırdan başlayarak yeniden ordularını donatması gerekiyordu. Bu durumda aslında Britanya'nın elinde, Mihver kuvvetlere saldırabilmek için tek bir aracı kalıyordu ve o da ekonomik savaştı. Alman sanayi kuruluşlarını bombalama seçeneği, belli çevrelerde korku ve panik yaratıyordu; çünkü Alman bombardıman uçaklarının Britanya sanayisine misillemede bulunmasından korkuluyordu. Dahası, Britanya bombardıman uçaklarının sınırlı menzili ve bir hedef bulmaya yarayacak nitelikte ekipman yokluğu hesaba katılınca, Bomber Command* personelinin iyimserliğine rağmen, savaşın bu aşamasında stratejik bombardımanın gerekliliğine ilişkin, kafalarda kocaman bir soru işareti vardı. I. Dünya Savaşında, Almanya'nın şiddetli bir yiyecek sıkıntısı yaşadığı 1916-17 "Şalgam Kışı"na† sebep olan denizden kuşatma etkili olmuştu. Ne var ki, böyle bir şey bu defa ancak sınırlı bir etki yaratabilirdi; çünkü Almanlar Avrupa'nın neredeyse tamamının ekonomik kaynaklarını kontrol ediyordu. Bu yüzden gözler, sabotaj ve tahrip yoluyla ekonomik savaş yürütme olasılığına çevrilmişti. Erken dönem Polonya ve Protectorate verileri, işgale direnişin geliştiğini gösteriyordu; ama yayılması için dışarıdan desteğe, özellikle de silah ve mühimmat desteğine ihtiyacı vardı. Öte yandan unutulmamalıdır ki, Britanyalı planlamacılar karanlıkta yol almaya çalışıyorlardı ve ne Avrupa'daki koşullar ne de direnişin gerçek potansiyeli hakkında bir fikre sahiptiler.

---

* 1936'dan 1968 yılına kadar, Kraliyet Hava Kuvvetlerine bağlı (RAF) bombardıman uçaklarından sorumlu askeri komutanlık –çn.

† Normalde hayvanların yediği bir sebze olan şalgam yemek zorunda kaldıkları için, Almanlar o kışı *Steckrübenwinter*, "şalgam kışı" olarak adlandırmıştır –çn.

Örgütsel anlamda, Britanya tamamıyla sıfırdan başlamıyordu. 1938 yılında, savaş çıkması durumunda, ekonomik sabotaj ve propaganda meseleleriyle ilgilenmek üzere üç örgüt kurulmuştu. İlki, Electra House olarak bilinen, Dışişleri Bakanlığı tarafından kurulan bir propaganda departmanıydı. Savaş Bakanlığı bünyesinde, MI(R) olarak bilinen, potansiyel sabotaj hedeflerini araştırmak üzere bir birim ve SIS bünyesinde de, seçilmiş hedeflere saldırılar planlamak üzere Section D kurulmuştu. Dunkirk tahliyesi henüz sürerken, Savaş Bakanlığı ve SIS, faaliyetlerini en iyi nasıl koordine edecekleri ve hayati olan işin kontrolünün hangi departmanda gerçekleştirileceği meselelerini çözüme kavuşturmak için tartışmaya başlamıştı. Aynı zamanda ekonomik refahtan sorumlu bakan olan, İşçi Partisi milletvekili Hugh Dalton, komuta kademesinden subaylarla, Whitehall'deki yüksek bürokratlarla ve çeşitli bakanlarla görüşmeler yürütüyordu.[1] Bu çabalar, Dalton'ın Dışişleri Bakanı Lord Halifax'a 14 Haziran 1940'ta gönderdiği önemli mektupla zirve yapmıştı; Dalton bu mektupta, Britanya'nın Sinn Fein, halihazırda Japonlara karşı savaşan Çinli gerillalar ve hatta Wellington'a yardım etmiş İspanyol çeteler örneğini takip etmesi ve Avrupa'da direnişi koordine etmek için yeni bir örgüt kurması gerektiğini yazmıştı. Bununla birlikte, Dalton şuna inanıyordu:

> Bana göre şu gayet açıktır ki, bu ölçekte ve bu nitelikte bir örgütlenme ne Britanya sivil örgütleri ne de Britanya askeri örgütlenmesi bünyesindeki bildik departmanların üstesinden gelebileceği bir şeydir. Kendileri bizatihi doğrudan katılımcı olmaları beklenen, baskı altındaki milletlerin vatandaşlarını koordine etmek, yüreklendirmek, kontrol etmek ve onlara yardım etmek üzere yeni bir örgütlenmeye ihtiyaç vardır. Bunun için mutlak gizlilik, fanatik bir bağlılık, farklı milliyetten insanlarla çalışma hevesi ve tam bir politik güvenilirlik gerekmektedir. Bu niteliklere sahip olanların bazıları elbette subaylar arasından çıkacaktır ve eğer böylesi insanlar varsa, mutlaka kullanılmalıdır. Ama bu örgütlenme, benim düşünceme göre, Savaş Bakanlığı mekanizmasından tamamen bağımsız olmalıdır.[2]

Halifax da aynı görüşteydi ve bu husus, ikisi de hemen olaya sahip çıkacak olan Neville Chamberlain ile Churchill'e havale edilmişti. Politik hayatının son icraatı olarak Chamberlain, SOE'nin kuruluş kararını 22 Temmuz 1940'ta imzalamıştı: "Deniz aşırı düşmanlara karşı, sabotaj ve yıkıcılık yoluyla her türlü faaliyeti koordine etmek üzere, vakit geçirmeden yeni bir örgüt kurulacaktır... Bu örgüt, Special Operations Executive [Özel Operasyonlar Başkan-

---

1 D. Stafford, "The Detonator Concept: British Strategy, SOE and European Resistance after the Fall of France," *Journal of Contemporary History*, 10:2 (1975), 185-217.

2 M. R. D. Foot, "Was SOE Any Good?," *Journal of Contemporary History*, 16:1 (1981), 167-81.

lığı] adını alacaktır."[3] Örgüt, Ekonomik Savaş Bakanlığı bünyesinde faaliyet yürütecekti.

Dalton, SOE'nin ilk başkanı olarak Sir Frank Nelson'u uygun görmüştü. Nelson 1931 yılına kadar, Muhafazakâr Partiden milletvekili olmadan önce, Hindistan'da tüccardı. Yakın zamanlarda Berne'de elçilik görevinde bulunmuş ve bu da ona gizli savaş hakkında belli bir deneyim kazandırmıştı. SOE başlangıçta üç şubeye ayrılmıştı: Propaganda için SO1, eylemli operasyonlar için SO2 ve planlama için SO3. Bu da demek oluyor ki, 1938'de üç örgüt kurulmuştu. SO1'in başına Rex Leeper getirilmişti ve bu şube Ağustos 1941'de SOE'den ayrılarak Political Warfare Executive [Politik Savaş Başkanlığı] adını almıştı. SO2 ve SO3 fiilen birbiri içine girip kaynaşmıştı.[4] SOE kıdemli personelini, uluslararası deneyimi olan bankacılar, hukukçular ve işinsanları arasından devşirmişti. Örneğin, bankacı Charles Hambro'nun İskandinav ülkelerinde çok fazla bağlantısı vardı ve bu yüzden haklı olarak, SOE'nin İskandinav şubesinin başına geçirilmişti. Bickham Sweet-Escott, büyük bir tekstil firması olan Courtaulds'tan gelmişti ve SOE kariyerine Polonya şubesini yöneterek başlamıştı. Harry Sporborg, uluslararası bir hukuk firması olan Slaughter and May'in City [Merkez Londra] avukatlarından biriydi ve bu işi dolayısıyla, Hollanda, Belçika ve Fransa hakkında geniş bilgi sahibiydi. Şube başkanları normalde, söz konusu ülke hakkında bilgili işinsanları arasından seçiliyordu. Örneğin, Yüzbaşı Harold Perkins, Polonya şubesini Bickham Sweet-Escott'tan devralmıştı; çünkü Lehçeyi son derece akıcı konuşuyor ve savaştan önce, Polonya'da küçük bir fabrika işletiyordu. Yugoslavya'ya gönderilen ilk ajan, orada daha önce bir maden ocağı işletmiş olan ve Sırpça-Hırvatça bilen Bill Hudson'dı.

SOE'nin yönetim kadrosuna dahil edilen en önemli şahsiyet Colin Gubbins'ti. Gubbins Eylül 1939'da Polonya'ya askeri bir görevle gönderilmişti ve Polonya'nın yenilgisinin ardından, Fransa'da oluşturulan Polonya ve Çek kuvvetlerinin başına geçirilmişti. Gubbins Mart 1940'ta, Alman işgali boyunca küçük bir rol oynayan Independent Companies'i [Bağımsız Şirketler] oluşturmak üzere Norveç'e gönderilmişti. Britanya'ya dönünce Gubbins'ten, eğer Almanlar ülkeyi işgal edecek olursa, direnecek grupları desteklemek üzere, Auxiliary Units [Yardımcı Birlikler] oluşturması istenmişti. Kasım 1940'ta, Gubbins SOE'de görevlendirilmişti. Gubbins'in yakın mesai arkadaşı Peter Wilkinson, daha sonraları şunları söyleyecekti:

> Gubbins'in gelişiyle birlikte, SOE'ye gerçek anlamda profesyonel bir yapıya kavuşmuştu. Onsuz ya da onun gibi biri olmaksızın, benim kanaatime

[3] W. Mackenzie, *The Secret History of SOE*, 753-5.

[4] M.R.D. Foot, *SOE*, 23.

> göre, SOE kesinlikle Section D'nin yolundan gidecek ve Whitehall'daki askeri mekanizmanın fantastik düşleri ve öfkeleri içinde kaybolup gidecekti.[5]

Gubbins, henüz emekleme çağındaki örgütü ayağa kaldırmak, eğitim, talim ve örgütlenmenin gereklerini yerine getirmek ve Savaş Bakanlığı ile işbirliği içinde çalışmak için tam anlamıyla ideal biriydi. O, savaştan önce bile, gayrinizami savaş yürütme konusunda kafa yormuştu. Mayıs 1939'da kaleme aldığı, "Gerilla Savaşı Sanatı," "Partizan Liderinin Kılavuzu" ve "Güçlü Patlayıcıları Kullanma Kılavuzu" adlı kısa bildiriler, SOE'nin ilk eğitim broşürleri olacaktı.[6] Her şeyden önce, Gubbins:

> İlham verici bir liderdi. Wingate kadar cesurdu; ama aynı zamanda, astlarına ve üstlerine karşı içten saygı ve sadakat atmosferini koruyup sürdürme kabiliyetine de sahipti. O ayrıca, sürgündeki hükümetlerle günlük işbirliği yükünü de çekiyordu. Bütün bu kurumların, her zaman Britanyanınkilerle örtüşmeyen farklı politik amaçları vardı. Ondan başka kimse, bu kısa ve uzun vadeli meşru ihtiyaçları başdaştırmak için uğraş vermemişti ve çok azı onun kadar başarılı olmuştu.[7]

Ancak 1943 yılında, SOE varlığını sağlama almak için onca mücadele verdikten sonra, Gubbins SOE'nin başına geçirilmişti; ama bu arada o, SOE'nin örgütsel ve operasyonel pratiklerini oturtmak için çok şey yapmıştı. O zamana kadar kaleme aldığı kılavuzlar, tek bir SOE yayını bünyesinde toplanmıştı: *Special Operations Executive Manual: How to be an Agent in Occupied Europe* [Özel Operasyonlar Uygulama Kılavuzu: İşgal Altındaki Avrupa'da bir Ajan Nasıl Olunur?].

SOE'nin operasyonel yapısı, bazıları ta başında, diğerleri ihtiyaca göre kurulmuş ülke şubeleri temelindeydi. SOE başkanlıkları 64 Baker Street'teydi ve ülke şubeleri komşu binalarda faaliyet gösteriyordu. SOE ayrıca Yunanistan, Girit ve Yugoslavya'daki faaliyetleri yönlendiren bir Kahire istasyonu kurmuştu. Bu istasyon Rustum Building'teydi ve her Mısırlı taksi şoförü burayı "gizli ev" olarak biliyordu. Savaş ilerledikçe, ihtiyaca göre, Cezayir'de Massingham ya da İtalya'da Bari gibi, başka merkezler de kurulmuştu. Aslında SOE'nin kendisi de, yerine göre, Force 133 ya da Force 139 gibi çeşitli isimler altında faaliyet yürütüyordu (ama biz kafalar karışmasın diye, hepsine doğrudan "SOE" diyeceğiz). SOE hızla genişlemişti ve Temmuz 1942'de, Britanya'da 2.000, Ortadoğu'da ise 600 personel çalıştırıyordu.

SOE'nin şube başkanlarının, hem operasyonların yürütülmesi hem de yeni ajanların alınması hususunda, sürgündeki hükümetlerle yakın işbirliği

---

5 P. Wilkinson, IWM 13289, 12751.

6 Mackenzie, *The Secret History of SOE*, 39.

7 D. Dodds-Parker, *Setting Europe Ablaze*, 76-7.

içinde çalışması esastı. Hem Gubbins'in hem de Dalton'un Polonya'ya karşı özel bir ilgisi olması bakımından, Polonya en şanslı şubeydi. Polonyalılarla yakın bir tarihte çalıştığı için Gubbins, Polonya Home Army'sinin kontrolü için kapışan iki Polonyalı, General Kazimierz Sosnkowski ile İçişleri Bakanı Stanislaw Kot arasındaki ilişkinin sağlıklı bir şekilde sürmesini sağlayabiliyordu. Polonyalılar, Dalton'un zayıf noktasıydı. Dillerini biraz öğrenmişti ve 1940 Noel'ini İskoçya'da Polonyalı askerlerle geçirmişti.[8] Buna karşın, sürgündeki Belçika hükümeti o kadar geçimsizdi ki, SOE'nin T Section'ı onlarla ortak iş yapmayı kabul etmemiş ve operasyonlarını Belçikalı bakanlara bildirmeksizin yürütme hakkı talep etmişti.[9]

1940 yazında, de Gaulle'ün Fransa'da desteği hak edip etmediğini kimse bilmiyordu. Bu yüzden, F Section ona danışılmadan kurulmuştu ve bu, uzun bir süre, örgüte üye alımı ve operasyonlar konusunda tartışmalar yaşanmasına neden olmuştu.[10] F Section'ın başı, Maurice Buckmaster'dı. Savaş süresince F Section'a darbe vuran birçok başarısızlık nedeniyle eleştirilerin hedefi olmuştu. F Section'ın ilk ajanlarından biri olan Philippe de Vomécourt'un Buckmaster'dan hiç haz etmediği açık seçik ortadaydı:

> Onu tavır olarak ketum buluyordum ve ketumdu da; çünkü kendi ilk elden deneyimlerinden kalkarak, sahada çalışanların korkularını ve heyecanlarını paylaşması mümkün değildi. Dahası, biz Fransızların *patron* dediği türden bir adam değildi. Bize verdiği emirlerde yeterince net ve kararlı değildi; kafamızda sahada kimin sorumlu, kimin ast olduğuna ilişkin tehlikeli soru işaretleri oluşuyordu ve üstleriyle bizim adımıza yeterince kavga etmeye kararlı değildi.[11]

Bir diğer ajan, Pearl Witherington daha da ileri giderek, "Hiçbir ajan Buckmaster'dan hoşlanmıyordu; bir kişi bile" iddiasında bulunuyordu.[12] Fransa'da ilk dönem operasyonlar, de Gaulle'ün, özellikle Özgür Fransa ile eşgüdümü sağlamak için, Mayıs 1941'de, Yüzbaşı Eric Piquet-Wicks komutasında yeni bir birimin, RF'in, kurulmasını haklı çıkaracak kadar taraftarının olduğunu ortaya koymuştu.[13] Hava Yarbay Tommy Yeo-Thomas, Özgür Fransa ile ilişkileri yürütmekten sorumlu irtibat subayı olarak atanmıştı.

SOE bünyesinde çalışacak ajanların tespiti ve tayini hususunda, bir dizi problemle karşı karşıya kalınmıştı. En başta geleni de başka ülkelerin silahlı kuvvetlerinin görece az sayıda personelinin Britanya'ya geçmeyi başarmış

---

8 Charman, "Hugh Dalton, Poland and SOE, 1940-42"; E. Harrison, "The British Special Operations Executive and Poland," *Historical Journal*, 43 (2000), 1,071-91.

9 Foot, *SOE in the Low Countries*, 231.

10 Foot, *SOE in France*, xxxi.

11 De Vomécourt, *Who Lived to See the Day*, 177.

12 C. Seymour-Jones, *She Landed by Moonlight*, 132.

13 Seaman, *Bravest of the Brave*, 46.

olmasıydı. Sürgündeki hükümetlerin ve ulusal komitelerin doğal eğilimi, kendi silahlı kuvvetlerini kurmak için bu insanları kendi bünyesinde tutma yönündeydi. Bu durumda geriye, SOE bünyesinde çalışmak üzere alınabilecek çok az kişi kalıyordu. Örneğin, Hollanda işlerinden sorumlu N Section'ın ilk şefi Richard Laming, sürgündeki Hollanda hükümetini hiç de yardımsever bulmuyordu: Az ajan geliyordu ve gönüllü olanlar da genellikle eğitimlerini tamamlayamıyordu. Benzer bir sorun, T Section'ında da yaşanıyordu; 1941 yılının mart ayı başlarında, yalnızca 28 ajan bulunabilmişti ve bunların çoğunun da eğitim aşamasında, Belçika'da çalışmaya uygun olmadığı ortaya çıkmıştı.[14] SOE'nin Danimarka Şubesi [Danish Section] bir türlü rayına oturmuyordu; çünkü Almanların ılımlı davrandığı bu ülkede, direnişin geleceği belirsizdi. Başlangıçta SOE bünyesine alınabilecek nitelikteki insan kaynağı, savaş patlak verince Danimarka'ya dönmek yerine, teknelerini Britanya limanlarına demirleyen, az sayıdaki Danimarkalı denizciden ibaretti. Bu insanlar ağırlıklı olarak SOE için uygun değildi; çünkü liderlik kabiliyetleri yoktu ve bu iş için elzem olan zekâdan yoksundular.[15] Polonyalılar bile, Polonya'ya paraşütle indirilmek üzere *Cichociemni* olarak, görünmeden ve sessizce, eğitilmek üzere öne çıkan kadro konusunda kıtlık çekiyordu. Bu, Sikorski'nin şöyle bir duyuru yapmasına neden olmuştu: "Kendi birliklerinin çıkarı için, liderlerin en iyi subaylarını kaybetme konusunda isteksiz olduğunu biliyorum. Ne var ki, onların da, Ülke için bunun mutlak öncelik taşıyan bir mesele olduğunu anlamaları gerekir."[16]

Özgür Fransa, Britanyalıların kendilerinden habersiz Fransızları bünyelerine katabileceklerini düşünüyor olmasından ötürü kızgındı. De Gaulle, Britanya'ya ayak basan her yabancının güvenlik soruşturması için Londra, Wandsworth'te bulunan, Royal Victoria Patriotic School'daki **M15** toplama merkezine gönderilmesine öfkeliydi. De Gaulle, SOE ve SIS'in Fransa'dan yeni gelenler için ilk tercih olmasından şikâyetçiydi ve "ancak bir sürü rica ve minnetten sonra" Fransızlar ya Özgür Fransa ve BCRA'ya ya da SOE bünyesindeki RF Section'a katılabiliyordu.[17] Öte yandan, Buckmaster, Britanya'ya ayak basan her Fransızın de Gaulle'e gönderildiğini ve kendilerinin seçmesine imkân tanınmadığını iddia ediyordu:

> Bu yüzden, Fransızcayı anadili gibi konuşabilecek Britanyalı ya da Kanadalı bulmak için özellikle can atıyorum. Bu, sanıldığı kadar kolay değil; nihayetinde, her Britanyalı akıcı ve aksansız Fransızca konuşamıyor ve Fransa'da Fransız olacak kıvama gelemiyor. İlk başta, Fransız vatandaşı olmayan insanlar aradık ve yalnızca Morityus'ta, Britanya pasaportlu ve

---

[14] Foot, *SOE in the Low Countries*, 99, 243.

[15] K. Jespersen, *No Small Achievement*, 48-9.

[16] J. Tucholski, *Cichociemni*, 62.

[17] C. de Gaulle, *War Memoirs*, I, 157.

> anadili gibi Fransızca konuşan uygun birilerini bulabildim... Kanadalılar sorunlu; çünkü korkunç bir aksanları var. Bu yüzden, onların neden böyle konuştuklarını açıklamak için, onlara hayali bir geçmiş uydurmak zorundayız ve bu da o kadar kolay olmuyor. Onlar da gerçekten kendilerinin, oldukları kişi değil, o tasavvur edilen kişi olduklarını kafalarına iyice yerleştirinceye kadar, onlar için uydurulmuş geçmişlerini ezberlemek zorundalar.[18]

Pierre de Vomécourt gibi, de Gaulle'e bağlı çalışmaya başlayan ancak sonra Özgür Fransa'nın iç politikasından sıtkı sıyrılıp F Section'a katılan ajanlar da vardı. Yvonne Baseden gibi çifte vatandaş olan kişiler bazen, Özgür Fransa tarafından yeterince Fransız olmadıkları için kabul edilmemiş ve F Section'dan tasfiye edilmişti. Fransız-Kanadalılar ve Morityuslular arasından Fransızca konuşanlar da kabul edilmişti. Ama akıcı Fransızca konuşanların kıtlığı, hiç kuşkusuz, F Section için bir sorundu: Fransa'da son derece başarılı bir ağ örgütleyici olduğu ortaya çıkacak olan George Starr'ın Fransızcasının yeterince iyi olmadığı kaydedilmişti ve Harry Rée'nin Fransızcayı çok bariz bir Manchester'lı aksanıyla konuştuğunu iddia eden diğer ajan Maurice Southgate, onunla birlikte çalışmayı reddetmişti.[19]

Britanyalı ajanlar SOE'ye çok farklı nedenlerle katılıyordu. Ortak neden, kışla hayatından bıkkınlık ve I. Dünya Savaşında büyük sayılarda piyade kaybından sonra, hayatlarının sonunda boşu boşuna heba olacağı korkusuydu. Örneğin, Raymond Basset, "Yaptığım herhangi bir hatanın bedelini bizzat ödeyeceğim; ama üstümün hatasının bedelini muhtemelen ödemeyeceğim" diye tarif ettiği bir iş istiyordu.[20] Harry Rée bu akıl yürütme konusunda çok son derece açıksözlüydü:

> Sivil bir paraşütçü olmayı seçmek ile diğer alternetifler arasındaki büyük fark, yaptığınız tercihin yapacağınız son tercih olmamasını sağlamaktı. Bir paraşütçü tutuklanıncaya ya da öldürülünceye kadar, savaş boyunca çeşitli tercihlerle karşı karşıya kalacaktı; yaşamasını ya da ölmesini doğrudan etkileyecek kararları tekrar tekrar alması ona kalmıştı.
>
> İşin gerçek cazibesi de zaten burada yatıyordu ve bu, masa başında oturan bir havacının hiç bilmediği bir şeydi. Eğer öldürülecek ya da yakalanacak olursanız, bunun horlandığınız bir binbaşının ya da albayın aptallığı yüzünden değil de, kendi hatanız yüzünden olacağının bilincinde olmaktı bu. Bu, özgürlük ve kendi sorumluluğunun bilincinde bir yetişkin olmak demekti. Dünyanın bin bir halinin yaşandığı bir atmosferde, bir yıl

---

[18] M. Ruby, *F Section, SOE*, 14.

[19] De Vomécourt, *Who Lived to See the Day*, 25; D. Stafford, *Secret Agent*, 20; A.-M. Walters, *Moondrop to Gascony*, 7; R. Jenkins, *A Pacifist at War*, 37.

[20] H. Raymond, "Experiences of an SOE Agent in France," M. Elliott-Bateman (der.), *The Fourth Dimension of Warfare*, 111-26.

> acemi askerlik ya da kıdemli subaylık yaptıktan sonra, daha çekici başka ne olabilirdi ki?[21]

Cephe gerisinde hizmet, eski pasifistlere de cazip geliyordu. Örneğin, Francis Cammaerts bir vicdani retçi olarak kayıt yaptırmıştı ve kimseyi ördürmemeye kararlıydı. Ne var ki, RAF personeli kardeşinin ölümünden sonra, vicdanını yeniden yoklamaya başlamıştı ve dönüm noktası, ilk kızının doğumu olmuştu: "Kızıma baktım ve bir şey yapmadan duramayacağımı anladım."[22]

Savaş bittikten sonra, Britanya kamuoyu SOE'nin, çoğu Fransa'da olmak üzere, kadın ajanlar da çalıştırdığını öğrendiğinde şaşırmıştı. Hem Buckmaster hem de personel alma daire başkanı Selwyn Jepson, kendilerini yaptıklarının haklılık gerekçesini sunmak zorunda hissetmişlerdi. Buckmaster şöyle diyordu:

> Kadınlar da erkekler kadar cesur ve sorumluluk sahibi; hatta bazen daha da fazla. Onlar da en az erkekler kadar, inançlarını savunmak için ellerinden geleni yapma hakkına sahip. Savaş erkekler arası bir mesele değildir. Salt taktik açıdan bakarsak, kadınlar erkeklere göre daha az şüphe uyandırarak hareket edebiliyordu ve bu nedenle, kurye olarak son derece faydalıydılar. Eğer kadınları görevlendirmemiş olsaydım, savaşta görevimi layıkıyla yerine getirmemiş olurdum ve eğer onlara düşen görevlerde onları eşit görmemiş olsaydım, yetenekleri karşısında onlara haksızlık etmiş olurdum.[23]

Jepson daha da ileri gitmiş ve "Benim görüşüme göre, iş konusunda kadınlar erkeklerden çok daha iyiydi. Kadınlar, bilmenizi isterim ki, serinkanlı davranma ve tek başına hareket etme cesareti bakımından erkeklerden çok daha mahirdir. Erkekler genellikle yanlarında birini ister"[24] demişti. Kadınlar normal olarak WAAF [Women's Auxiliary Air Force: Kadın Yedek Hava Gücü] ya da FANY [First Aid Nursing Yeomanry: Acil Yardım Hemşireliği] saflarından seçiliyor ya da seçildikten sonra, o birimlere bağlanıyordu. Onların sebepleri de farklı farklıydı: Örneğin, Violette Szabo, aktif görevde öldürülen kocasının intikamını almak isterken, Nancy Wake, *Anschluss* [Birleşme] sonrasında Viyana'da Yahudilere reva görülen kötü muameleden tiksinmişti.[25]

SOE gizli bir örgüt olduğundan, personel alımı için ilan verilemezdi. Bunun yerine, silahlı kuvvetlerin çeşitli birimlerine, yabancı dil bilen insanlar arandığını bildiren tebligatlar yollanıyordu. Bu süreç savaştan önce, Savaş Bakanlığının [War Office], savaş çıkması halinde kullanılmak üzere, uygun

---

21 H. Rée, IWM 8720.

22 Jenkins, *A Pacifist at War*, 47.

23 M. Buckmaster, *They Fought Alone*, 213.

24 S. Jepson, IWM 31587.

25 N. Wake, *The Autobiography of the Woman the Gestapo called the White Mouse*, 4.

niteliklere haiz eleman olup olmadığını öğrenmek için üniversitelerin öğretim kadrolarında bir tarama yaptığı zaman başlamıştı. Nicholas Hammond, Yunanca ve biraz da Arnavutça bildiğini ve 1930'larda katıldığı bir arkeolojik araştırma sayesinde, Kuzeydoğu Yunanistan ve Güney Arnavutluk hakkında kapsamlı bilgi sahibi olduğunu beyan etmişti.[26] Roger Landes, Londra'ya görüşmeye çağrılmasının hemen ardından, Royal Corps of Signals'a* katılmıştı: SOE onun hem akıcı Fransızca konuştuğunu hem de telsiz operatörü olarak eğitim aldığını keşfetmişti. Görüşmeyi yürüten subay onu şöyle bilgilendirmişti: "Arzu edersen eğer, seni Fransa'ya göndermek istiyoruz. Paraşütle indirileceksin ya da bir botla veya balıkçı teknesiyle karaya çıkarılacaksın. Yakalanma, işkence görme, hatta öldürülme ihtimalin oldukça yüksek. Sana 'evet' ya da 'hayır' demen için beş dakika veriyorum."[27] Birçokları, katılmakta oldukları örgütün niteliğini ve muhtemel görevlerini ancak talimler sırasında keşfediyordu. Ama bazılarına daha ilk görüşmede, ne iş yapacakları söylenmişti. Xan Fielding'e, örneğin, SOE Kahire şunu sormuştu: "Cinayet işleme konusunda kişisel bir itirazın var mı?"[28] Savaştan sonra bir başka ajanın kaydettiği üzere, SOE, "haydutluğu bilen, haydutlar gibi davranan ama gerektiğinde de bir centilmen gibi davranabilecek" insanlar arıyordu.[29]

Bu bilgi, örgüte "Stately 'omes of England" [İngiltere Malikânesi] lakabının verilmesine yol açan, çok sayıda Britanya malikânesinin evsahipliği yaptığı, SOE'nin talim merkezlerinde öğrenilecekti. Örneğin, F Section, Guildford yakınlarındaki Wanborough Manor'da; Polonyalılar, Saffron Walden yakınlarındaki Audley End House'da ve Norveçliler, Henley yakınlarındaki Fawley Park'ta yerleşikti. Bu malikâneler, birer hazırlık eğitimi ve ayıklama merkezi olarak hizmet veriyordu ve bir SOE tarihçisinin ifadesiyle "bir dizi elek" gibiydiler; "bir sonraki eleğin delikleri bir öncekine göre daha küçüktü. İşe alım ve talim iç içe geçmişti; talim ve eğitim sisteminin hedeflerinden biri de ülke dışında telef olmadan, bu işe uygun olmayanları elemek"ti. Öte yandan, SOE'nin resmi tarihçisi ayrıca şunu da belirtiyordu: Ülke seksiyonları temel eğitim için o kadar çok kişi gönderiyordu ki, bu bir güvenlik sorunu haline gelmeye başlamıştı. İlk dersler fiziksel yeterlilik, temel harita okuma ve silah kullanma pratiği üzerinde duruyordu; ama bu dersler bile, ne için seçildikleri hakkında hiçbir fikirleri olmayan acemi personelin, bir gizli örgütün parçası olduklarını anlamalarına yetiyordu. Uygunsuz kişileri

---

[26] N. Hammond, *Venture into Greece*, 13.

* II. Dünya Savaşında her cephede iletişim ve enformasyon faaliyetleri yürüten askeri birlikler –çn.

[27] Stafford, *Secret Agent*, 19.

[28] X. Fielding, *Hide and Seek*, 11.

[29] R. Sheppard, IWM 10445.

talimlerinin bir aşamasında ayıklama ihtiyacının getirdiği güvenlik sorunu, onları, bildiklerinden ötürü operasyonları tehlikeye sokmayacak kadar bekletilmek üzere, Scotland'daki "Cooler" [Soğutucu] olarak bilinen bir sevk merkezine göndererek kısmen çözülmüştü. Ayrıca, ayıklama sürecinde de iyileştirmeler yapılmıştı.[30]

Başlangıç kurslarından geçen öğrenciler daha sonra, komando eğitimi almak için, Invernesshire'daki Arisaig kırsalına gönderiliyordu. Sahada hayatta kalmak için elzem olan her tür beceriyi burada ediniyorlardı. Acemiler, Britanyalılar ile Amerikalıların ürettiği her tür silahı kullanmayı öğreniyor, Alman ve İtalyan silahlarıyla da eğitim görüyor ve her silahı, gündüz gözüyle olduğu kadar, gece karanlığında da söküp takma ve doldurup boşaltma konusunda beceri sahibi oluyorlardı. Bu öğrencilere, daha önce Sanghay polisinde çalışmış eğitmenler çeşitli sessizce öldürme yöntemleri öğretiyordu. Bir öğrenci şunları hatırlıyordu: "Zaman ilerledi ve eğitimimizi bitirdik. Ben gücü, boyu bosu ya da mahareti ne olursa olsun, her insanla baş edebilirdim artık. Bize, en ufak bir tereddüt göstermeden bir kavgaya girmeyi göze almak öğretildi..."[31] Öğrenciler ayrıca her koşulda hayatta kalmayı, ikisi de İskoçya yaylalarında bol olan av hayvanı ve alabalık yakalamayı öğrenmişti. SOE ülke dışında sabotaj eylemleri düzenlemeyi planladığı için, eğitimin önemli bir parçasını patlayıcı kullanımı oluşturuyordu. Arisaig'te eğitim komutanlarından biri olan Teğmen Robert Ferrier şunları hatırlıyordu:

> Onlara patlayıcılara ilişkin öğrettiklerimizin çoğu, demiryolu hatlarını ve trenleri havaya uçurma teknikleriydi. Onları bu bölgedeki son durak olan Mallaig'e götürüyorduk. Burası, Fort William yoluyla Glasgow'dan gelen hattın sonuydu. Hatta yapılan birtakım düzenlemelerle onlara tren kullanmayı, trenin altına girmeyi ve eğer havaya uçurmak istiyorlarsa, patlayıcıları nereye koyacaklarını gösteriyorduk.[32]

Londra, Midland ve Scottish Railway, ek vagon temin etme konusunda en çok yardımcı olan tren hatlardı ve makinistler, eğitim amaçlı patlayıcılarla gerçekleştirilen başarılı bir saldırıyı sevinçle karşılıyordu.

Arisaig'te, adayların üçte biri eleniyordu. Başarılı olanlar ise, son dokunuşlar için Beaulieu'deki okula gönderiliyordu. SOE, Beaulieu mülkünün arazisi içinde, öğrencilerin milliyetlerine göre ayrıldığı bir grup evi kullanıyordu. Arisaig'deki ağır fiziksel antremanların ardından, öğrenciler, sonraki iki üç haftayı sınıflarda oturarak geçirmeye çabucak uyum sağlamak zorundaydılar. Beaulieu kurslarda, çok sayıdaki Alman güvenlik birimleri karmaşası ve farklı polis örgütleri gibi, dışarıda karşılaşılması muhtemel

---

30 Foot, *SOE*, 79-80; D. Rigden, *SOE Syllabus*, 4.

31 G. Langelaan, *Knights of the Floating Silk*, 68.

32 R. Ferrier, IWM 18559.

koşullara ağırlık veriliyordu. Kodların kullanılması, kod yazma ve çözme ile rapor yazma dersleri de veriliyordu. Potansiyel ajanlar, kendilerine bağlı ajanları nasıl seçeceklerini, gizli hayatlarını nasıl inandırıcı bir şekilde yaşayacaklarını ve polis kontrol noktalarında nasıl davranacaklarını öğrenmek zorundaydı. Öğrenciler gece yarısı aniden uykularından uyandırılıyor ve Mihver devletlerinin üniformalarını giymiş eğitmenler tarafından sorguya çekiliyordu. Öğrencilere, kendilerini takip eden birinden nasıl kurtulacakları öğretiliyordu. Bu eğitimler genelde, takip eden subaydan kurtulmak için kullanılan, Bournemouth'daki Beales, Bealsons ve Plummers mağazalarında yapılıyordu. Son bitirme dersleri iki üç gün sürüyordu ve işlek bir demiryolu kavşağına patlayıcı yerleştirmek ve öğrencinin bilmediği bir kentte yeni bir bağlantı kurması gibi görevler üzerinde duruluyordu. Görevi daha gerçekçi kılmak için, yerel polis birimleri, yasadışı birtakım işler çevireceklerine dair alarma geçiriliyordu. Eğer polise yakalanacak olursa, paçayı kurtarması için öğrencilere bir SOE bağlantısının telefon numarası verilirdi.[33]

Beaulieu'deki dersler başladığında, işgal altında bulunan Avrupa'daki koşullar hakkında çok az şey biliniyordu ve bu da, öğretilen bazı şeylerin sanıldığı kadar faydalı olmadığı anlamına geliyordu. Bir öğrenci eğitmenler hakkında şunları söylüyordu:

> Sanırım, onlar kendilerinin de bilmediği bir şeyi bize öğretmeye çalışıyor ve yalnızca, bize nasıl bir şey öğretmeleri gerektiğine ilişkin tahmin yürütüyorlardı. Onlar gerçekten de, direnişe yeni birini alırken nasıl bir mantık yürütmemiz gerektiğini bize söyleyemiyorlardı. Zaten bu imkânsızdı; çünkü onlar da bilmiyordu.[34]

Ne kadar fazla ajan başarılı bir şekilde görevini tamamlayıp Britanya'ya dönerse, derslerin içeriği de, o anki koşulları yansıtacak biçimde, o denli güncelleniyordu. SOE eğitmenlerinin aradığı şey, belli türde bir insandı. John Debenham-Taylor, Beaulieu'da bir eğitmendi ve durumu şu şekilde açıklıyordu:

> Anlaşılmak istenen şey, insanların sürpriz durumlara nasıl tepki verdiğiydi: Bu durumlar karşısında irkilip geri mi çekildiği; yoksa durumu sakince kabul edip, şaşkınlığa kapılmaksızın ne gerekiyorsa onu mu yapacağı. İkincisi, basitçe genel zekâ düzeyi ve kavrama yeteneğiydi: Ona anlattığınız şeyi kavraması ve harekete geçme zamanı gelince, dersi anladığını gösterecek şekilde, söyleneni hayata geçirmesi. Üçüncüsü, mizacı ile emirleri ve talimatları kabul etmeye hazır oluş sorunuydu. Bazı insanlar, kendilerine ne söylenmişse yalnızca onu yapardı; bazıları ise, kendisinden isteneni kafasında ölçüp tartar ya da sanki önemli değilmiş gibi aşırı de-

[33] C. Cunningham, *Beaulieu*, 92-7; Rigden, *SOE Syllabus*, 5.

[34] Cammaerts akt. Stafford, *Secret Agent*, 45.

> recede ağırdan alırdı. Bana öyle geliyordu ki, bu, bir ajanın aldığı talimatları ne oranda yerine getireceğini tartma bakımından önemli bir unsurdu. Bir ajanı değerlendirmek, bir oranda rastgele bir işti; ama bence şu söylenen üç kuralı uygularsanız, doğruya yakın bir resim elde edebilirdiniz.[35]

Giriş derslerinden bitirme sınavlarına kadar geçen süreçte, öğrenciler hakkında kişisel dosyalar tutuluyordu. Bu dosyalardan anlaşıldığı üzere, eğitmenlerin kişilerin cephe gerisinde hizmet etmeye uygunluğuna dair fikirleri büyük farklılık gösteriyordu. Daha sonra açıkça görüleceği gibi, bazı ülke seksiyonları, acil ihtiyaçlar yüzünden, eğitmenlerin dillendirdiği sakıncaları göz ardı etmiştir ve bunun trajik sonuçları olmuştur.

Beaulieu'dan sonra ajanlar, paraşüt eğitimi için Manchester yakınlarındaki Ringway hava üssüne gönderiliyordu. Sonra, ne iş yapacaklarına bağlı olarak, bu ajanlar ya dışarıya sevk edilmek üzere bekleme merkezlerine alınıyor ya da özel eğitim merkezlerine gönderiliyordu. Telsiz operatörleri, normal ordu telsiz operatörlerinin dakikada on sözcüklük hızlarını aşıp, dakikada yirmi beş sözcük hızla mesajlar gönderip almayı öğrendikleri, Thame Park'a gönderiliyordu. Telsiz operatörlerinin, işgal altındaki Avrupa'da yaşadığı ve çalıştığı muazzam derecedeki tehlikeli koşullar ve sinyal takip araçlarının daimi tehdidi düşünüldüğünde, bu hız artışı kaçınılmaz bir şeydi. Diğer bazı ajanlar, Yarbay George Rheam'ın yönettiği, Hertfordshire'daki Brickendonbury Manor'a, endüstriyel sabotaj teknikleri öğrenmeye gönderiliyordu. Rheam hakkında şunlar yazılmıştı:

> Ondan ders almış herkes, bir fabrikaya değişik gözle bakabilir, orada birkaç temel makine tespit edebilir ve az miktarda patlayıcıyla onları nasıl durdurabileceğini kavrayabilirdi; dahası onları öyle bir durdurabilirdi ki, bunların bazıları, yakınlardaki muadil makinelerden sağlam parçalar söküp getirerek hızlı bir şekilde yeniden çalıştırılamazdı.

Derslerde, kesilip küçük uzamlara uydurulabilen plastik patlayıcılar ile sabotaj ekibi mekânı terk edene kadar patlamayı geciktirmek için gerekli uzunlukta kesilebilen, zaman ayarlı fünyelerin nasıl kullanılacağı hakkında eğitim veriliyordu.[36]

SOE, yaptığı iş kısmen askeri olsa da açık savaş yerine, sabotaj ve yıkıcı faaliyetlere odaklanan, alışılmışın dışında bir nitelik arz etmesi ve aynı zamanda, kısmen politik ve her şeyden önce tamamen gizli olması yüzünden, haklı sebeplerle, bağımsız bir örgüt olarak kurulmuştu. Ancak faal olduğu süre boyunca, SOE'nin bağımsızlığı hep tehdit altındaydı. Diğer birimler ve hükümet kuruluşları, genel olarak bu oluşuma güven duymuyordu. Dahası,

---

35 Stafford, *Secret Agent*, 34-5.

36 Cunningham, *Beaulieu*, 105; Foot, *SOE*, 91; Rigden, *SOE Syllabus*, 9.

SOE'nin bağımsızlığı sınırlıydı. Direniş için silah, patlayıcı ve mühimmat temin etmek için Savaş Bakanlığıyla [War Office] işbirliğine gerek vardı. Bu kitabın ileriki bölümlerinde bariz olarak görüleceği üzere, SOE'nin ve Avrupa'da oluşturduğu direnişin amaçları, Dışişleri Bakanlığı ile ters düşebiliyordu ve sıklıkla düşmüştü de. Bu, sürpriz olmasa gerekti; çünkü Dışişlerinin gündemi, uzun vadede belli bir bölgede Britanya'nın amaçlarını ve ihtiyaçlarını gözetmekken; SOE'ninki kısa vadede, tam olarak *şimdi*, Mihver güçlerine karşı savaşacak bir direniş yaratmaktı.

SOE'nin en şiddetli muhalifi, kendisininkiyle taban tabana zıt bir amaçla bir başka gizli teşkilatın yarıtılmış olmasından ötürü büyük öfke duyan SIS'ti. SOE, "Avrupa'yı yangın yerine çevirmek" isterken, çıkacak gürültü ve Alman misillemesi ihtimali SIS'i son derece endişelendiriyordu; çünkü, sonuçta direniş faydalansın diye giriştiği, istihbarat toplama faaliyetleri için, SIS'in huzur ortamına ve Almanların dikkatini çekmemeye ihtiyacı vardı. Bu yüzden SIS, daha doğarken SOE'yi boğmaya çalışmıştı. "1940'taki SIS-SOE boşanmasını hiçbir zaman tam olarak kabul etmedi ve daha sonraki davranışı da sıklıkla, fena halde kırılmış eski eşin davranışına benziyordu."[37] SIS, kendi eğitim imkânlarını ya da eğitmenlerini SOE'nin kullanmasına izin vermeyi reddetti. Yukarıda açıkladığımız üzere, SOE kendi eğitim programlarını ve kurumlarını başarıyla kurmuştu. Ne var ki, sıfırdan başlamış olmasından ötürü hatalar yapılmıştı; çünkü öğrenciler kadar eğitmenler de gizli faaliyetler konusunda çok az deneyime sahipti. SIS-SOE uzlaşmazlığını göstermek için iki örnek yeterli olacaktır. Yarbay Slocum, SIS tarafından Britanya'daki ajanları komuta etmek üzere görevlendirilmişti ve Gerry Holdsworth da aynı göreve SOE tarafından atanmıştı: Holdsworth, Cornwall'daki Falmouth yakınlarında yer alan Helford River'daki donanma üssünde küçük bir ekip kurmuştu. Her iki adamın da karşısına çıkan başlıca sorun, onlardan birinin tarafını tutmaya pek hevesli olmayan Royal Navy'den [Kraliyet Donanması] gemi rica etmek ya da ödünç almak ihtiyacında oluşlarıydı. Ama daha da önemlisi, Slocum, SOE ajanlarının bölgeye intikalinin, SIS ajanlarının faaliyetlerini tehlikeye sokmasından korkuyordu. Bundan ötürü, 1942 yılı başlarında, SIS Britanya'daki bütün SOE operasyonlarını yasaklamıştı. Ancak bir yıldan daha uzun bir sürenin ardından, iki birim, Fransa'nın kuzeyinde donanmayı ilgilendiren ihtiyaçlar konusunda işbirliği yapmaya başlayacaktı.[38]

İkinci çatışmanın çok daha ciddi sonuçları olmuştu ve bu çatışma, SOE'nin alandaki ajanlarıyla iletişim meselesiyle alakalıydı. 15 Eylül 1940'ta, Stewart Menzies ve Sir Frank Nelson tarafından imzalanan bir anlaşma uyarınca, SIS SOE'nin bütün iletişimini kontrolü altında tutacaktı. SOE ajanlarının Avrupa'dan gönderdiği ve Britanya'dan onlara gönderilen tüm şifreli mesajların

[37] D. Stafford, *Britain and European Resistance*, 209.

[38] Richards, *Secret Flotillas*, 142.

SIS'in elinden geçmesi ve bu trafikte, SIS'in şifrelerinin kullanılması zorunluydu.[39] SOE hızla genişlerken, SIS'in iletişim kanalları bu iş yükünün altında eziliyordu. Sonuç, SOE'ye enformasyon geçişinde kaçınılmaz gecikmelerin yaşanması ve dolayısıyla, SOE operasyonlarının sekteye uğramasıydı. Daha da kötüsü, SOE mesajları kodlarken, SIS'in yöntemlerini kabul etmeye mecburdu. O zaman kodlar, bir şiir temel alınarak oluşturulmuştu ve çok geçmeden bunun, Almanlar tarafından görece kolay bir biçimde kırıldığı ortaya çıkacaktı. Bir sonraki bölümde bu konuya daha ayrıntılı bir biçimde eğileceğiz; ama burada şunu belirtmemiz gerekiyor ki, SOE'nin iletişim başarısızlıklarından ötürü yaşadığı ilk felaketlerin bir suçlusu varsa o da SOE değil, kesinlikle SIS'ti. Ne var ki, Şubat 1942'de, SOE nihayet iletişim, bina, teçhizat, personel ve kodlar bakımından bağımsızlığını kazanmıştı. Operasyonlarının zirve yaptığı tarihte SOE, Britanya'da yaklaşık 1.500 operatör ve şifre yazıcı/okuyucu elemanın çalıştığı, dört alıcı istasyonu işletiyordu.[40] Kahire istasyonu küçüktü ve olayların akışı içinde ortaya çıkacağı üzere, Balkanlar'daki Britanya askeri faaliyetleri en yüksek seviyeye eriştiği zaman, işleyişin gerektirdiği mesaj trafiğinin yükünü kaldıramayacak kadar küçüktü.

SOE, ajanlarını işgal altındaki Avrupa'ya nakletmek için RAF'in işbirliğine ihtiyaç duyuyordu. Hava kuvvetleri personel dairesinin başı olan Charles Portal, SOE operasyonlarının ne kadar ahlaki olduğunu sorguluyordu:

> Bana soracak olursanız, düşman kuvvetlerin personelini öldürme faaliyetlerini yürütmesi için, sivil kıyafetler içindeki insanların bir yere indirilip bırakılması, Kraliyet Hava Kuvvetlerinin [Royal Air Force] eşlik etmesi gereken bir operasyon değildir. Siz de kabul edeceksiniz ki, etik olarak, havadan bir casus indirmek gibi onurlu bir operasyon ile ancak suikastçılar diyecebileceğimiz insanları indirmek gibi tümden yeni böyle bir girişim arasında dağlar kadar fark vardır.[41]

Portal'ın vicdani çekincelerine rağmen, RAF, ajanların havadan indirilmesi için uçak temin ediyordu. Fransa'ya gönderilen ajanlar ile diğer ülkelere gönderilen ajanların sayısı arasındaki büyük farkın önemli bir nedeni, hava taşıtı ihtiyacıydı. Fransa'ya yapılan uçuşlarda en çok kullanılan Lysander uçakları,1940 yılında artık, olağan RAF operasyonları için gerekli değildi. Bu uçak, hava kuvvetlerinin yakın mesafeli operasyonları için tasarlanmıştı; engebeli bir araziye inebiliyor ve kısa bir pist ona yetiyordu. Avrupa'da yakın gelecekte herhangi bir büyük hava operasyonunun yokluğunda, Lysander uçakları hiçbir kaygıya kapılmadan, ajanları Fransa'ya taşıma hizmeti için tahsis edilebilirdi.

---

[39] Jeffery, *MI6*, 353.

[40] Stafford, *Secret Agent*, 123.

[41] Foot, *SOE in France*, 140

Uzun menzilli hava taşıtı kıtlığı söz konusuydu ve bu sebepten SOE, ajanlarını daha uzak mesafeye nakletmek ve onlara hem mühimmat hem erzak sağlamaya yetecek kadar uçuş imkânı elde etmek için RAF'la didişmek zorundaydı. RAF, stratejik bir hedef olarak Almanya'nın bombalanmasına kilitlenmişti (birçoğuna göre, çok fazla kilitlenmişti). Portal, bu nedenle SOE'ye şunları söyleyebiliyordu:

> Sizin işiniz, bize belki beklenmedik bir kazanç sağlayacak ama belki de hiçbir şey üretmeyecek bir kumardan ibaret. Sonucunu kimse kestiremez. Benim bombardıman saldırım ise bir kumar değil. Onun getirisi kesin; o sağlam bir yatırım. Hava kuvvetlerini sağlam bir yatırımdan alıp, belki bir altın madeni belki de tamamen değersiz olan bir kumara sokamam.[42]

Ayrıca, Polonya ve Protectorate gibi ülkelere erişmenin inanılmaz zorlukları da vardı. 138. Özel Görev Birliği Komutanı Yüzbaşı Ron Hockey, bu iki ülkeye de yapılacak uçuşların çok büyük bir bölümünün düşman toprakları üzerinde geçeceğini söylüyordu. Bu yüzden uçuşlar ancak, gecelerin uzun olduğu kış aylarında yapılabilirdi; ama o zaman da arazi genellikle karla kaplı olacağından, karşılama komitesinin uçağın ineceği alana erişimi zorlaşıyordu.[43]

*

Eylül 1940'ta, Genelkurmay Başkanlığı [Chiefs of Staff], Fransa'nın düşmesinden sonra ilk kez, büyük bir stratejik değerlendirme yapmıştı ve masaya yatırdığı konular arasında, işgal altındaki Avrupa'da direniş imkân ve ihtimalleri de vardı. Ne var ki, varılan sonuç umut kırıcıydı. Oluşan kanaate göre, silahlı bir ayaklanma ihtimali ancak Polonya'da ve Protectorate'te söz konusuydu ve öte yandan Batı Avrupa'da en göze çarpan şey, "vurdumduymazlığın ve uyuşukluğun yayılıyor" olmasıydı. Dalton'ın yaveri Gladwyn Jebb, Almanların, "uyuşuk, hem de silahsız kölelerin dillere destan kitlesel ayaklanması" ile yenilgiye uğratılacağını umut etmenin maksadını sorguluyordu. Colin Gubbins ise ayaklanmalarla ilgili diğer bir önemli noktaya işaret ediyordu:

> Mihvere karşı ulusal bir ayaklanma, genellikle ancak bir kere oynanabilecek bir kumardır... Bu yüzden, yalnızca bu yeraltı hareketlerini desteklememiz yetmez; aynı zamanda, onların olgunlaşmadan patlamalarını engellemeye yetecek kadar bizim kontrolümüz altında olmaları da şarttır.

Demek ki, sahadaki SOE ajanları bir biçimde direniş hareketinin komuta ve kontrolünü ele alacak ve eylemlerinin Müttefiklerin stratejisi ile aynı doğ-

---

[42] *A.g.e.*, 15.

[43] M. Seaman, "'The Most Difficult Country': Some Practical Considerations on British Support for Clandestine Operations in Czechoslovakia during the Second World War," V. Smetana ve K. Geaney (der.), ***Exile in London***, 122-32.

rultuda olmasını sağlayacaktı; ama bu, direniş hareketinin kendine özgü bir mantığı olmasından ötürü son derece zor bir görevdi ve daha sonra bariz bir şekilde görüleceği üzere, bu mantık her zaman Müttefiklerin ihtiyaçlarıyla uyum içinde işlemiyordu. Kasım 1940'ta, Genelkurmay, SOE'ye savaştaki rolünü kabaca özetleyen, "Stratejiyle İlişkili Yıkıcı Faaliyetler" başlıklı genel bir yönerge yayımlamıştı. Bu yazıdan, kısa vadeli amacın, işgal altındaki Avrupa'da Alman ekonomik kaynaklarına ve iletişim ağına saldırmak; uzun vadeli amacın ise, zamanı gelince, muhtemelen yıllar sonra, Müttefikler anakaraya çıkmak üzereyken bir ayaklanma başlatmak amacıyla gizli ordular kurmak olduğu açıktı.[44] SOE'nin ilk dönem operasyonlarını bu yönergenin ışığı altında değerlendirmemiz gerekir.

Balkanlar, petrol, metal ve maden kaynakları gibi Alman savaş makinesi için elzem ekonomik kaynakları barındıran bir bölge olarak tanımlanmıştı. Bu haliyle bölge, selefleri Section D ve MI(R) tarafından oluşturulmuş zemin üzerine inşa edilecek ilk dönem SOE operasyonları için deney sahası haline geliyordu. Bu operasyonlar, Almanların Balkanlar'ı işgalini takip eden dönemde, SOE'nin oradaki rolünü etkileyecek olan sorunların birçoğunu ortaya çıkarmıştır. Bu etkilerden özellikle biri, uzun vadeli politikayla ilgili olan Dışişleri'nin ihtiyaçları ile muhaliflerine sabotaj operasyonlarını başarıyla yerine getirebileceğini kanıtlamak isteyen SOE arasındaki farklılıktı.

SOE'nin bölgedeki operasyonları Belgrad'taki ofisinden yönetiliyordu. Oradaki yerleşik personel arasında, 1942'de Yugoslavya'ya girip Çetnik direniş lideri Mihailović'e katılacak olan Bill Bailey ve daha sonra Arnavutluk'ta görev yapacak olan Julian Amery gibi, Balkanlar'daki SOE operasyonlarında çok daha belirgin bir rol üstlenecek birkaç kişi vardı. Dikkatler ağırlıklı olarak Romanya'daki petrol kuyuları ve Balkanlar'ı yarıp geçen büyük transit rotası, Tuna, üzerindeydi. Ne var ki, Dışişleri SOE'nin Romanya'daki Ploeşti petrol sahasının tahrip edilmesi yönündeki planlarına sıcak bakmıyordu çünkü hızla Alman nüfuzuna giriyor olsa da Romanya hâlâ tarafsız bir ülkeydi. Dışişleri benzer bir biçimde SOE'nin Alman gemi taşımacılığını baltalamak için Tuna üzerindeki bir boğaz olan Demir Kapı'yı havaya uçurma önerisi karşısında dehşete kapılmıştı. SOE planları frenlendi ve petrol sahaları USAAF 1944'te onlara karşı bir bombardıman seferberliği başlatana kadar Alman savaş makinesini besleyecek hayati petrolü üretmeyi sürdürmüştü. Tuna üzerindeki nakliye ve Demir Kapı SOE'nin hedefleri listesinde kaldı ama Yugoslavya direnişi canlanıp faaliyete geçinceye kadar saldırıya maruz kalmadılar.[45]

SOE Arnavutluk'ta çok başat bir rol oynamış ve bu süreçte bazı hayati ama acı dersler almıştı. Tekrarlayacak olursak, bölgenin jeopolitik yapısı

[44] Stafford, *Britain and European Resistance*, 219-24; Wieviorka, *The Resistance in Western Europe*, 33-4.

[45] Stafford, *Britain and European Resistance*, 54.

operasyonları gizlemeye elverişliydi. Romanya'da olduğu gibi, SOE burada da muhalefetin ve direnişin potansiyel liderlerini devşirerek işe başlamıştı. Arnavutluk aşiret reisleriyle dolu bir ülkeydi. İtalyanlara karşı operasyonların altına elini koymaya istekli olarak görülenler arasında, özellikle Kosova'da güçlü olan Gani Bey Kryeziu ve kardeşleri Said ve Hasan; Ljumë civarında üstlenmiş Muharrem Bayraktari ve Nisan 1939'da İtalyan işgaline karşı direnmiş Abas Kupi vardı. Arnavutların Abas Kupi etrafında birleşeceğine dair bir umut vardı. Dışişleri Britanya'nın Arnavutluk'a müdahalesinin jeopolitik etkisinden telaşa kapılmıştı. Dışişlerinin kaygıları kısmen SOE tarafından tespit edilen reislere dayanıyordu. Kryeziu kardeşler Kosova'dan adam toplayabilirdi. Ne var ki bu, büyük bir Kosova'nın geleceği sorunu doğurabilirdi; çünkü hem Arnavutlar hem de Yugoslavlar bölge üzerinde hak iddia ediyordu. Benzer bir biçimde, bir Arnavutluk ayaklanması fikri Arnavutluk'un bir parçasında hak iddia eden Yunanları telaşlandırmıştı ve aynı zamanda oradaki bir ayaklanmanın Yunanistan'a karşı bir İtalyan işgaline neden olabileceği korkusu söz konusuydu. Sonuç olarak, Kahire ve İstanbul'a, Arnavutların İtalyan garnizonlarına karşı saldırıları üzerine birçok iyimser rapor erişmiş olsa da Atina'dan gelen raporlar, ayaklanmanın önemini ve etkisini hafife alıyordu. İtalyanlar Kasım 1940'ta Yunanistan'ı istila ettikten sonra bile, Yunanlar hâlâ Britanyalıların Arnavutluk'a müdahale etmesini istemiyordu. Dışişleri'nin güney departmanının başında bulunan Philip Nicholls şöyle yazıyordu: "Bu, Yunan hükümetinin arzuları hilafına hareket edemeyeceğimiz bir meseledir. Arnavutluk'ta bütün zorlu savaşlara girmiş olan onlar."

SOE yine de ülkenin kuzeyinde bir ayaklanma fitilini ateşlemek için Arnavutluk'a Albay Dayrell Oakley-Hill'i göndermek suretiyle hazırlıklarını sürdürmüştü. 7 Nisan 1941'de Oakley-Hill, yanında Abas Kupi, Gani Bey Kryeziu ve kardeşleri ve 300 civarında Arnavutla birlikte Kosova'dan ülkeye girmişti. Muharrem Bayraktari aşiretini destek için harekete geçirmişti ve Britanya önderliğindeki grup ilerlerken 1.000'den fazla Müslüman aşiret mensubu onlara katılmıştı. Grup Shkodër kasabasına yaklaşırken küçük bir İtalyan direnişiyle karşılaşmıştı. Bu kasabayı, güçlü İtalyan garnizonuyla birlikte, ele geçirmek için gerillaların silaha ve telsiz bağlantısına ihtiyacı vardı ama hiçbir yolda görünmüyordu. Dahası, kasaba etrafındaki Katolik aşiretler ayaklanmaya katılmayı reddetmişti çünkü İtalyanlar onlara işgal süresince imtiyazlı bir konum bahşetmişti. Bu başarısızlıklar SOE'nin ilk atılımı bir direniş ateşlemek için kullanmadaki temel zayıflığını ortaya çıkarmıştı. Ayaklanmaya kışkırtmak görece kolay bir şeydi ama ona silah sağlamak çok zordu. Üstelik, SOE'nin gelecekte amaçlarının ne olduğunu açıklığa kavuşturması gerekiyordu: Toplanmış grupların Shkodër'e saldırma girişiminde bile bulunamamış olması göstermişti ki, gerilla savaşının hedefleri eldeki

insan gücü ve kaynaklarla bağdaşacak kadar sınırlı olmalıydı. Ayaklanma, Müslümanların safları hemen terk etmesine neden olan, Almanların Yugoslavya'yı başarılı bir biçimde istila ettiği haberleri toplanan gruba erişmeden bile dağılmaya başlamıştı. Gerilla liderleri dağlara çekilip dağılmış ve Kryeziu kardeşler Oakley-Hill'e Kosova'ya kadar eşlik etmişti. Oakley-Hill Belgrad'a geçip Almanlara teslim olurken, onlar da dağlara çekilmişti. Oakley-Hill izleyen iki buçuk yılı Almanya'da bir askeri hapishanede geçirmiş ve 1943 sonlarında sağlık nedenleriyle ülkesine iade edilmiş ve SOE'nin operasyonlar seksiyonuna katılmıştı.[46]

Tarihçiler arasında, Mart 1941'de Belgrad'daki hükümet darbesine SOE'nin katkısı konusunda bir fikir birliği oluşmuş değildir. Kesin olarak söylenebilecek bir şey varsa o da, SOE'nin, Sırp Köylü Partisinin Prens Paul'e hükümetten çekilme tehdidinde bulunarak, Almanya ile bir anlaşma imzalaması yönünde baskı yapması için cesaretlendirmiş olmasıdır. Son tahlilde kanıtlar gösteriyor ki, darbeyi kışkırtıcı hayati faktör Belgrad'daki Britanya askeri ateşesi ile Prens Petar himayesinde başbakan olacak General Simović'in başını çektiği Yugoslav havacı subaylar arasındaki temaslar olmuştur. Bu yüzden, denebilir ki, "darbenin hemen öncesindeki eylem başkaları tarafından yönetilmiş olabilir belki ama zorunlu önkoşullar esas olarak Belgrad'daki SOE faaliyetleriyle oluşmuştu. Bununla birlikte, bağlantılar ne kadar sıkı ve Britanya ne kadar ikna etmiş olursa olsun, inisyatifin Yugoslavlardan geldiği hiç kuşku götürmez ve ancak hayal gücümüzü zorlarsak, Britanyalıların darbeyi planladığı ya da yönettiği söylenebilir." SOE'nin hanesine kesinlikle yazılabilecek tek eylem, geride bekleyen teknisyenlere telsiz vericilerinin temini, açıkça başarısız olmuştu çünkü bağlantı kurmayı başaramamışlardı.[47]

SOE'nin Romanya ve Yugoslavya'daki faaliyetleri, orada bulunan elçilik mensuplarının muhalefeti ve Dışişlerinden gelen talimatlar yüzünden sekteye uğramıştı. Durum Yunanistan'da bir biçimde farklıydı. Ian Pirie ilk olarak Section D'yi ve ardından SOE'yi Atina'dan yönetmiş ve Britanya Büyükelçisi Graham Sebastian ile iyi ilişkiler kurmuştu. Bu, Mihver kuvvetleri Yunanistan'ı işgal edecek olursa, direnişin kullanması için başkente gizlice sokulmuş olan küçük silahların, cephanenin, el bombalarının ve yangın bombalarının ilk olarak saklandığı yerin elçilik müştemilatı olduğu anlamına geliyordu. Ne var ki, sorun SOE'nin kurduğu ilişkilerdi. Yunanistan, diktatör İoannis

---

[46] R. Bailey, "SOE in Albania," Seaman (der.), *Special Operations Executive*, 179-92; O. Pearson, *Albania in Occupation and War*, 5, 15-20, 92-9, 139-42; Fischer, *Albania at War*, 102-5.

[47] N. Wylie, "Ungentlemanly Warriors or Unreliable Diplomats?," N. Wylie (der.), *The Politics and Strategy of Clandestine War*, 109-29; E. Barker, *British Policy in South-East Europe*, 151; D. Stafford, "SOE and British Involvement in the Belgrade Coup d'État of March 1941," *Slavic Review*, 36:3 (1977), 399-41.

Metaksas yönetimi altındaydı ve Venizelosçu muhalif subayların çok büyük bir bölümü, 1933 ve 1935'teki başarısız darbe girişimleri sonucu ordudan ihraç edilmişti. Bu subaylardan ikisi, Yunanistan'daki ilk dönem operasyonlarda hem SOE'ye hem de SIS'e yardım edecekti. Bunlardan biri, SOE'nin, ilk sabotaj ve direniş örgütüne liderlik etmek üzere seçtiği Albay Evripides Bakircis'ti. Kod adı olarak kendisine Prometheus uygun görülen Bakircis'e bir de telsiz temin edilmişti. Almanlar, Atina'ya gelir gelmez Bakircis'in peşine düşmüştü; ancak o Mısır'a kaçmayı başarmıştı. Prometheus II olarak onun yerini alan Kıdemli Yüzbaşı Haralambos Kuçogiannopulos, Girit'e nakledilirken kodlarının kopyaları batırılmış olmasına rağmen, Kahire'deki SOE ile bağlantı kurmayı başarmıştı. Onun gönderdiği raporlardan biri, ilk Britanya sabotaj ekibinin 1942'de Yunanistan'a geçmesine yol açacaktı. SOE ayrıca, Almanya işgali sürerken bazı başarılı sabotaj operasyonlarına imza atmıştı. Peter Fleming yönetiminde bir ekip, bazı yerleri havaya uçurmuş; bir başka SOE görevlisi, David Pawson, Thebes civarında bazı köprüleri tahrip etmiş ve SOE'nin temin ettiği patlayıcılar, Pire limanında cephane dolu iki Bulgar gemisini havaya uçurmuştu.[48]

SOE, Polonya'yı, Alman işgaline karşı büyük çaplı bir direniş ihtimalinin en yüksek olduğu ülke olarak görüyordu ve bu yüzden bu ülkeye destek sağlamak için çalışmalara başlamıştı. Polonya, RAF'ın uçaklarının menzilinin son sınırında bir ülkeydi ve bu yüzden başlarda, Balkanlar'ın hâlâ tarafsız olduğu zamanlarda, silah ve cephane Polonyalıların kurduğu kurye hatları boyunca Bükreş ve Budapeşte üzerinden Polonya'ya gizlice sokuluyordu. Nisan 1940'a kadar, bu yolla Polonyalılara az miktarda teçhizat, dört telsiz vericisi, 130 tabanca, yaklaşık 450 kg patlayıcı ve 500 yangın bombası ile fünye sağlanmıştı. Bu kadar az miktardaki malzeme bile sorunlara neden olmuştu. SIS depolarından temin edilen kablosuz vericiler, adaptörler bulunana kadar kullanılamamıştı; çünkü bunlar, Polonyalıların elektrik sistemine uygun değildi; tabancalar ise, Orta Avrupa'da bulması mümkün olmayan çapta mermilere ihtiyaç duyuyordu. Bu operasyonları yakından bilen Peter Wilkinson'ın belirttiği üzere, "Bu kadar basit teçhizatı bile temin etmekten aciz Britanyalıları şaşkınlıkla izleyen Polonyalılar, bunun beceriksizlikten ziyade, isteksizlikten kaynaklandığı sonucuna" varmıştı.[49]

SOE, potansiyel *Cichociemni* ajanlarının Polonya'ya girmeleri halinde (ki bu büyük bir ihtimaldi), onlara eğitim olanakları sağlama konusunda daha fazla yardımcı olacaktı. İlk ajanlar –Yüzbaşı Jozef Zabielski, Binbaşı Stanis-

[48] R. Clogg, "The Special Operations Executive in Greece" ve J. Hondros, "The Greek Resistance, 1941-1944: A Re-Evaluation," J. Iatrides (der.), *Greece in the 1940s*, 102-18, 37-47; Gerolymatos, *Guerrilla Warfare and Espionage in Greece*, 134.

[49] Harrison, "The British Special Operations Executive and Poland"; P. Wilkinson ve J. Bright Astley, *Gubbins and SOE*, 47.

law Krzymowski ve Czeslaw Raczkowski– yola çıkmadan önce, General Sosnkowski tarafından şu sözlerle uğurlanmıştı: "Siz bizim öncü kolumuz olarak Polonya'ya uçuyorsunuz. Göreviniz, ülkemizle bağlantı kurabileceğimizi kanıtlamak olacaktır." Polonya'ya gidiş-dönüş yolculuk 2.900 kilometreydi ve 11 saatten fazla sürecekti. RAF'ın temin ettiği modifiye edilmiş bir Whitley bombardıman uçağı, 15 Şubat 1941 gecesi adamları Polonya'ya uçurmuştu. Ekip, planlanan iniş noktasından yaklaşık 100 kilometre uzağa, Genel Hükümet mıntıkası yerine, Reich'ın ilhak ettiği, Polonya'daki Warthegau'ya inmişti. Her şeye ve Zabielski'nin yaralanan bacağına rağmen üç ajan başarılı bir biçimde, önceden planlanan yere ulaşmayı başarmıştı.[50]

Uçuşun başarısı iki önemli sonuç doğurmuştu. Almanlar bir grup paraşütçünün karaya ayak bastığını biliyordu ve insanların onları bulmak amacıyla kendilerine yardım etmesi için posterler asmışlardı. Bu posterlerin amaçlanmayan bir etkisi olmuştu:

> Söylenti o kadar etkili olmuştu ki, posterler duvarlara asılır asılmaz, Alman işgali altındaki Polonya'da herkes, söz konusu kişilerin, yeraltı ordusunun üyeleri olduğunu biliyordu... Polonyalıların yürekleri daha hızlı atıyor ve umutları da artıyordu. Batılı Müttefikler en sonunda varlıklarını hissettirmişti.[51]

Bu, SOE operasyonlarının bir bütün olarak ne kadar etkili olduğuna ilişkin bir soruyu da gündeme getirmişti: Başarılar ilk yıllarda az ve küçük olsa da Müttefikler ile direniş arasında kurulan temasın psikolojik etkisi ölçülemez değerdeydi. Zabielski, Temmuz 1942'de, Polonya'daki koşullar ve Londra için direniş umutları üzerine çok sayıda önemli raporla, iki ayda Almanya, İsviçre, Fransa, İspanya ve Portekiz'i katederek başarılı bir şekilde Londra'ya ulaşmıştı.[52] Öte yandan, Peter Wilkinson, ilk uçuşun tatsız bir yan etkisinden de bahsetmişti:

> Polonya'ya ilk uçuşun başarısı, Halk Ordusunun [AK: Armia Krajowa], Alman direnişi kırılmaya başlar başlamaz, büyük bir hava gücü desteğiyle ülkelerinin kurtulacağı gibi bir düşünceye kapılmasına yol açmıştı. Polonya gizli ordusu, o tarihte SOE'nin en önemli varlığıydı ve Dalton, Gubbins, hatta Perkins, Hazell ve ben, Polonya davasına o kadar yürekten bağlıydık ki, içinde bulundukları durumun gerçekleriyle yüzleşmekten korktuk.[53]

Bu, Polonya genelkurmayının, doğrudan Britanya'dan uçuşlar yoluyla ülkelerinin kurtuluşuna ilişkin ayrıntılı planlar üzerinde çalışmasına ve bu amaç-

---

[50] Charman, "Hugh Dalton, Poland and SOE, 1940-42"; K. Śledziński, *Cichociemni*, 58-61.

[51] Garliński, "The Polish Underground State."

[52] J. Zbik (Zabielski), *First to Return*, passim.

[53] Wilkinson, *Foreign Fields*, 124.

la bir Paraşüt Birliği kurmasına yol açmıştı. Ne var ki, Polonya'ya ulaşma konusundaki zorluk, kuşkuya yer bırakmayacak bir biçimde görülüyordu; ikinci uçuş ancak bir yıl sonra gerçekleşecekti.

Uzaklık aynı şekilde, Protectorate'te öngörülen operasyonlara da engel oluyordu. Edvard Beneš, General Ingr ve Frantisek Moravec ile SOE arasında, en az yirmi paraşütçünün operasyonlar için eğitileceğine dair anlaşma sağlanmış olmasına rağmen, 1941 başında yalnızca bir gönüllü bulunmuş ve eğitilmişti. O talihsiz ajan da nisan ayında kaza eseri Protectorate topraklarına değil, Avusturya'ya inmiş olsa da, oradaki SOE operasyonlarının öncüsü olarak Prag'a ulaşmayı başarmıştı. Aralık 1941'de, daha sonra anlatacağımız, Anthropoid ve Silver A ve B görevlileri gönderilmeden önce, Ekim ayında bir başka ajan daha bölgeye inmişti.[54]

Batı Avrupa'daki SOE operasyonları, kimsenin Fransa'nın düşüşünü öngörmemiş olması ve böyle bir gelişmenin akabinde yapılabileceklere dair hiçbir hazırlığın yapılmaması yüzünden sekteye uğramıştı. Bir örnek vermek gerekirse, Douglas Dodds-Parker şunu hatırlıyordu: "Gizlice edinmeyi başardığımız tek bir Michelin yol haritası vardı elimizde. 1914/18 Cephesi dışında, herhangi bir resmi operasyon beklentisi olmadığı için, ele geçirilen, Fransa'nın geri kalanının kabartma haritası, hava indirme ve havada yön tayini konularında hiçbir işe yaramamıştı."[55] Karneye bağlandığından ötürü, gıda maddelerinin yalnızca belli günlerde temin edilebiliyor oluşu gibi yerel koşullar hakkında hiçbir bilgi de yoktu ve bu bir ajanın hayatına mal olabilecek bir eksiklikti. Erken dönem operasyonlarda bu enformasyon toplanmıştı. İlk operasyon, F Section'ın elinde eğitimli hiç kimse olmadığından, Fransız askerler tarafından gerçekleştirilmiş ve başarısız olmuştu. Bu operasyon, Britanny'deki Vannes yakınlarında bulunan Meucon hava üssünde görevli Alman pilotlara yönelik, RAF'ın isteğiyle yapılan bir saldırıydı. Britanya'ya ulaşan bilgilere göre, bu pilotlar üsten Vannes'a otobüsle gidiyordu ve böyle bir durum pusu kurmak için idealdi. Pusu ekibi, 15 Mart 1941'de gelmişti ve pilotların artık kendi şahsi arabalarıyla seyahat ettiğini görmüştü. Bu durum hedefin küçülmesine neden olduğu için operasyon iptal edilmişti. Ancak 7 Haziran gecesi, yakınlardaki bir denizaltı üssüne elektrik sağlayan, Bordeaux yakınlarındaki Pessac Santralına başarılı bir operasyon düzenlenmişti. Sekiz nakil hattının sekizine de yangın bombaları yerleştirilmiş, bunların altısı patlamış ve saldırıyı düzenleyen ekip de kaçmayı başarmıştı; denizaltı üssüne haftalarca elektrik verilememişti. Almanlar buna, Pessac bölgesine 1 milyon frank para cezası keserek ve güvenlik kusuru işledikleri için 12 Alman gece bekçisini infaz ederek karşılık vermişlerdi.

---

[54] Wilkinson ve Bright Astley, *Gubbins and SOE*, 83.

[55] Dodds-Parker, *Setting Europe Ablaze*, 92.

SOE, bu ilk operasyondan gerekli dersleri çıkarmakta ve muarızlarına SOE'nin değerini göstermekte üzerine düşeni fazlasıyla yapmıştı. Dalton'un Churchill'e verdiği rapor şöyleydi:

> Böylece, paraşütle indirilen üç eğitimli adamın, önemli bir endüstriyel hedefi tahrip etmeyi başarmasının pratikte mümkün olduğunu kesin olarak görmüş olduk. Bu bize, özellikle küçük bir alanı kapsıyorsa şayet, birçok endüstriyel hedefin hava bombardımanı yerine SOE yöntemleriyle etkili bir biçimde vurulabileceğini gösteriyor.

O halde, SOE sabotaja odaklanmak konusunda belli ki haklıydı. Ne var ki, bu görevin lideri George Forman bir uyarıda bulunmuştu. Anlattığına göre, saldırı ekibi ilk başta görevi iptal etmişti; çünkü üs çok sıkı korunuyor gibi görünüyordu. Ancak kapıdaki görevliyle konuştuktan sonra, santrale girebileceklerini fark etmişlerdi. Forman bu yüzden şöyle demişti: "Bu türden başka operasyonlarda, eylem timi gönderilmeden önce, olay yerinde örgüt üyeleri tarafından hazırlık yapılması hayati önem taşımaktadır. Her zaman şansa güvenemezsiniz."[56]

Gönderilen ilk F Section ajanı, Mayıs 1941'de, gece vakti, işgal edilmemiş Fransa'ya paraşütle indirilen Georges Bégué'ydi. İki gün sonra, Pierre de Vomécourt ve Roger Cottin de ona katılacaktı. Jacques de Guélis bağımsız bir görevle, geleceğin ajanları için zemin hazırlamak üzere yerel örgütçüler, telsiz operatörleri ve kuryeler toplamak amacıyla gelmişti. Bir ay süren görevini başarıyla tamamlayıp Fransa'dan ayrılan de Guélis, sayısız önemli bağlantı kurmuş ve Londra'da sahtelerini yapmak üzere, gıda karneleri ve çeşitli izin kâğıtları gibi temel belgelerden bir sürü örnek toplamıştı.[57] De Vomécourt iki kardeşini, Limoges yakınlarındaki malikânesi erzak indirme yeri olarak kullanılacak olan Philippe'i ve Doğu Fransa'da kısa ömürlü bir ağ kuracak olan Jean'ı saflara katmıştı. O yaz boyunca toplam 17 F Section ajanı, Vichy polisine yakalanma riski kuzeydeki Almanlara göre daha az olduğundan, İşgal Edilmemiş Bölgeye indirilmişti. Ama ajanlar, hükümet tarafından SOE'ye dayatılan, "İşgal Altındaki Bölgede ihtiyatlı saldırılar ve Dışişleri Bakanlığının izni olmadan İşgal Edilmemiş Bölgede sessiz kalma"[58] politikası gereği, İşgal Edilmiş Bölgede faaliyet yürütmüştü. Öte yandan, SOE'nin öğreneceği çok şey vardı: Bütün herkese kendi adlarına düzenlenmiş kimlikler ve hepsine Marsilya'daki aynı iletişim adresi verilmişti: Villa des Bois. Güvenlik zaafları, Vichy polisinin, George Langelaan ile üzerinden adresi çıkan ve sonra yakalanıp tutuklanan Phillippe Liewer de dahil, ilk ajanlardan birkaçını yakalamasına yol açmıştı. Michael Trotobas, Fleuret'un

---

[56] Mackenzie, *The Secret History of SOE*, 246-7; Foot, *SOE in France*, 140-41, 144-5.

[57] D. Isaaman, *Jacques de Guélis*, 66-8.

[58] Mackenzie, *The Secret History of SOE*, 226.

garajındaki, bütün ajanların bildiği "posta kutularından"[59] birini kontrol etmeye gidince yakalanmıştı. Daha da kötüsü, Gilbert Turck'un, geriye kalan F Section ajanlarının bir araya gelip durum değerlendirmesi yapmasının faydalı olacağını düşünerek, onları saklanmakta olduğu Villa des Bois'ya toplantıya çağırması ve gelenlerin teker teker Vichy polisinin eline düşmesiyle yaşanacaktı. Sonuç olarak, o yıl Fransa'ya gönderilen bütün F Section ajanları, rehberleri Bégué de dahil, yakalanmıştı. Bu kişiler, Bergerac yakınlarındaki Mauzac hapishanesine atılmış ama Temmuz 1942'de kaçmayı başarmıştı. Trotobas ve Liewer de dahil, çoğu yeniden Fransa'ya dönecekti.[60]

İlk görevi icabı, Eylül 1941'de Fransa'ya gelen Ben Cowburn, ilk ajanların neredeyse hiçbir şey başaramadıkları sonucuna varmıştı: "Ben şahsen, en olmadık durumların bir araya gelmesi sayesinde kaçabildim. Hedeflerimden hiçbirini havaya uçuramadım. Düşman içimize sızmıştı. İlk ekipmanlarımız ile iletişim araçlarımızın yetersiz olduğu belliydi."[61] Tutuklananlar arasında olan Telsiz Operatörü Jean Le Harivel daha sonra şöyle diyecekti: "İlk dönemi niteleyen şey beceriksizlikti. Gerçekten, yeni bir tür savaşa giriyorduk; garip, kendine özgü bir savaştı bu ve biz bu türden bir savaşı yürütme deneyiminden tamamen yoksunduk."[62] Ama daha sonra paha biçilmez olacak bazı adımlar da atılmıştı. En dikkate değer olanı, Bégué'nin telsiz yoluyla iletişimin risklerini çok çabuk fark etmiş ve daha sonra yaygın olarak benimsenecek bir uygulamayı akıl etmiş olmasıydı: Bu yöntem, normal BBC yayınlarının içine, operasyonları ya da talimatları belirtmek üzere kullanılabilecek kişisel mesajlar yerleştirmekti.[63] Yine de, Fransa'daki SOE'nin 1941 yılına ait sicili korkutucuydu: O yılın sonunda, kuzeyde yalnızca Philippe de Vomécourt, Francis Basin, Georges Duboudin ve Virginia Hall kalmıştı yakalanmayan.

Hollanda ve Belçika'ya yönelik ilk dönem görevleri pek umut vaat etmiyordu. Eylül 1941'de iki ajan, Aart Albert Homburg ve Cornelius Sporre Hollanda'ya indirilmişti. Homburg bir ay sonra tutuklanmış ama kaçmayı başararak Britanya'ya geçmiş ve burada, SOE bünyesinde çalışmayı sürdürmek yerine RAF'a katılmıştı. Sporre ise kaybolmuştu; Kasım ayında denizyoluyla Britanya'ya dönmeye çalışırken boğulduğu varsayılıyordu. Belçika'ya gönderilen ilk ajan olan Emile Tromme, Mayıs 1941'de paraşütle indirilmişti ve Alman-Belçika sınırındaki Grand Halleux yerine, Almanya'daki bir esir kampının ortasına inme talihsizliği yaşamıştı. Uçak ayrıca, giysilerinin ve telsi-

---

[59] Posta kutuları, ajanların birbirini görmeden mektup/belge alışverişi yaptığı yerlerdi.

[60] Foot, *SOE in France*, 148-9; De Vomécourt, *Who Lived to See the Day*, 39; Pike, *Defying Vichy*, 65-9; Purnell, *A Woman of No Importance*, 53-9; Kent ve Nicholas, *Agent Michael Trotobas*, 38-47.

[61] Cowburn, *No Cloak, No Dagger*, 99.

[62] Akt. R. Miller, *Behind the Lines*, 34.

[63] Foot, *SOE in France*, 148-9.

zinin içinde bulunduğu kutuyu atmayı da unutmuştu. Tromme'un kamptan kaçıp Belçika'ya dönmesi ve T Section'la temas kurması dört ayını almıştı. 1941 yılında Belçika'ya 16 ajan daha gönderilmişti ama hiçbiri kayda değer bir başarı elde edememişti.[64]

Varoluşunun başlarında, SOE stratejisinin biçimlenmesinde içkin birçok tehlikeden biri, Norveç'e yaklaşımı ele alındığında hemen kendini gösterir: SOE'nin bu ülkedeki direnişin seviyesi hakkında hiçbir fikri yoktu. Kuzey Denizinden Britanya'ya riskli bir geçiş yapmak üzere gemilere binen Norveçlilerin gelişi, hem Norveç'in Alman işgali altında huzursuz olduğunu hem de Quisling'lere karşı olduğunu gösteriyordu. Örneğin, Dalton 1941'de şöyle yazmıştı:

> Bütün raporlarımız şunu gösteriyor ki, kışın ardından, Almanların her tür baskı ve zulmüne, Norveçli Quisling'lere rağmen, belki de sırf onlar yüzünden, Norveçlilerin morali olabilecek en yüksek seviyededir. Aslında bizim zorlandığımız husus (Norveç Kraliyet Hükümetiyle ortak bir şekilde), insanları teşvik etmek değil, dizginlemektir.[65]

Dahası, Britanya'ya ulaşan Norveçliler, Quisling adıyla özdeşleşmiş işbirlikçilik lekesini silmek için, ne olursa olsun, bir şeyler yapmaya can atıyordu. Sonuç olarak, ajanları denizyoluyla Norveç'e geçirmek için "Shetland Bus"* kurulmuştu.

Mart 1941'de, Genelkurmay Planlama Dairesi [Joint Planning Staff], SOE'den direniş hareketlerinin askeri içerimleri ve lojistik ihtiyaçları üzerine bir rapor istemişti. Colin Gubbins Mayıs 1941'de, en çok umut vaat eden ülkeler olan Polonya, Protectorate ve Fransa'da, sabotaj ve gizli ordu kurma potansiyelini ortaya koyan bir rapor hazırlamıştı. Buna göre, lojistik ihtiyaçlar hayli kabarıktı ve yerine getirilmesi basitçe imkânsızdı: Yalnızca sabotaj planının tam olarak uygulanması, RAF'ın mevcut bombardıman kuvvetinin yüzde 15'inin tam konsantrasyonunu gerektiriyordu; gizli orduların silahlandırılması ise yüzde 40'ını. Ayrıca bütün bunlar için, Bombardıman Komutanlığının altı ay boyunca tam zamanlı çalışması şarttı. Planlama Dairesi, Gubbins'in raporunun, 14 Haziran 1941'de yayımlanan, "Uzak Gelecek" başlıklı değerlendirme bölümüne yoğunlaşmıştı. Genelkurmay 14 Ağustosta değerlendirme yazısını ele almış ve doğrudan reddetmişti. Gizli ordularının değerinden kuşku duyuyordu ve onları donatmak için gerekli lojistik karşısında dehşete düşmüştü. Özel Görev uçuşlarının bir filo oluşturarak genişletilmesi için yetki vermişlerdi; ama SOE'nin kendi kaynaklarıyla orantılı sabotaj ve yıkım faaliyetleri için uygun olduğunu ve gizli orduların kurulması

---

64 Foot, *SOE in the Low Countries*, 103-5, 246; Verhoeyen, *La Belgique occupée*, 447.

65 Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, 56.

* İskoçya'daki Mainland Shetland ile Alman işgali altındaki Norveç arasında, 1941 yılından işgalin bittiği 8 Mayıs 1945 tarihine kadar sürekli işleyen trafiği yöneten, gizli özel operasyonların takma adı –çn.

için beklemesi gerektiğini açıkça beyan etmişlerdi. Genelkurmay raporu, tamamen değişen stratejik koşulları yansıtıyordu: Almanya Sovyetler Birliği'ni işgal etmişti ve savaşın bütün doğası değişmek üzereydi.[66]

*

Taklit, övgünün bir biçimi olarak görülebilir ve SOE için de bu geçerliydi: Amerikalılar SOE ile aynı işleri görmesi için Office of Strategic Services'i [OSS: Stratejik Hizmetler Teşkilatı] kurmuştu. SOE gibi, OSS de eski bir birimden, Office of the Coordinator of Information'dan [COI: Enformasyon Koordinatörlük Dairesi] doğmuştu ve Birleşik Devletler'in hâlâ tarafsız bir güç olduğu 1941 yazında, Roosevelt tarafından kurulmuştu. Örgütün başına geçen "Wild Bill" Donovan, personelinden biri tarafından şöyle tasvir edilmişti:

> Donovan, aykırı tutum ve davranışlarıyla dikkat çekici bir adamdı; cazibe, metanet, hayal gücü, iyimserlik ve enerjinin –ama her şeyden önce enerjinin– hoş bir bileşimiydi. Savruk bir yönetici ve tez canlı bir politikacıydı; bir fikirden diğerine ve bir girişimden öbürüne koşuşturup durur ve sonra neşeyle başka bir şeye geçerdi... Yorucu ama hayranlık uyandırıcıydı.[67]

SOE örneğinde olduğu gibi, propaganda şubesi 1942 yazında, COI'den ayrılarak Office of War Information [Savaş İstihbaratı Dairesi] olmuştu. Kalan şubeler ise OSS adını almıştı ve başına da Donovan geçirilmişti.

OSS çok kısa bir sürede, SOE'nin karşılaştığı sorunlarla boğuşmaya başlamıştı: İstenmiyordu ve sevilmiyordu. Bill Casey, Donovan'ın durumuna ilişkin şunları söylüyordu:

> Donovan'ın, her kesimden –Ordu, Donanma, İçişleri, Genelkurmay, ordu kurmayları, bütün Pentagon bürokrasisi ve belki de en kahredici olanı, Beyaz Saray danışmanlarından– en sert karşı çıkışlara göğüs gererek OSS'yi yarattığını söylemek hiç de abartı sayılmaz.[68]

Roosevelt, Churchill nasıl SOE'yi destekliyorsa, aynı şekilde OSS'yi destekliyordu ve bu destek, söz konusu iki kuruluşun da hayatta kalmasını sağlamıştı. Dışişleri gibi, İçişleri de OSS'nin Birleşik Devletler ile Britanya'nın dış politikaları dışına çıkacak politikalar uygulamasından kuşku duyuyordu. Kuşkular, Donovan'ın, "Eğer Hitler'i yenmek için işe yarayacağını düşünürsem, Stalin'i bile OSS kadrosuna dahil ederim" ifadesiyle daha da artmıştı. FBI, OSS tarafından işe alınan, tam anlamıyla komünist olmasalar da aşırı solcu oldukları belli olan ajanların sadakatini sorgulamıştı. Öte yandan OSS, önde gelen işin-

---

66 Stafford, *Britain and European Resistance*, 234-9; Wilkinson, *Foreign Fields*, 88; Stafford, "The Detonator Concept."

67 M. Hastings, *The Secret War*, 304.

68 W. Casey, *The Secret War against Hitler*, 5.

sanlarının çocuklarını da kadrosuna katmıştı; örneğin, Banker J. P. Morgan'ın her iki oğlu da OSS elemanı olarak hizmet vermişti.[69] Bir OSS ajanı olan Henry Murray şu sonuca varmıştı: "OSS'nin işlevlerinin tüm doğası, özellikle psikopat karakterleri kendine çekiyordu; burada sansasyon, gizli kapaklı faaliyet ve gizli bilgilere vâkıf gizemli bir adam olma durumu söz konusuydu."[70]

OSS, bu yeni gelen örgütü küçümsediğini gizleme gereği duymayan SOE ve Britanyalılarla birlikte çalışmanın bir yolunu bulmalıydı. Öte yandan, kişisel düzeyde ilişkiler iyiydi; çünkü hem Donovan hem de Londra'daki OSS Temsilcisi David Bruce, bir Anglofildi. Donovan, Birleşik Devletler'deki Britanya gizli servis temsilcisi William Staphenson'dan, SOE'nin eğitim yöntemleri konusunda önemli bilgiler almıştı. Aslında, ilk OSS ajanları, Amerikalılar kendi eğitim programlarını hayata geçirmeden önce, Kanada'daki gizli SOE okullarında eğitilmişti. Haziran 1942'de Londra ve Washington'daki merkez ofisler arasında irtibat görevlileri aracılığıyla yakın işbirliğini ve dünyanın bölgelere ayrılmasını vurgulayan, SOE ile OSS arasındaki işbirliğinin ilkeleri belirlenmişti. Bu son nokta tartışma yaratmıştı: Müttefik kuvvetler tarafından işgal edilecek olan Fransa, Belçika, Hollanda gibi ülkelerde, gizli kuvvetler için ortak bir SOE-OSS komutası planlanırken; işgal edilmeyecek ülkelerde, SOE Balkanlar ile Ortadoğu'yu kendi kontrolü altında tutmak istemesine rağmen, daha fazla bağımsızlık söz konusu olacaktı. Özellikle Balkanlar, SOE-OSS ilişkilerinin yumuşak karnı olacaktı. Bickham Sweet-Escott şunları kaydetmişti: "Kahire'deki bizim kadrolar açıkça, herhangi bir benzer Amerikan örgütünün sahnede olmasını istemiyordu; ancak eğer olacaksa da sıkı bir kontrol altında tutulmalıydı... Bu talihsiz bir tutumdu; çünkü doğal olarak, Amerikalıları zan altında bırakıyor ve onları planlarını bizden gizlemeye itiyordu."[71]

SOE, ilk on sekiz ayda dişe dokunur bir başarı elde edememiş olabilir; ama İsviçre'deki temsilcisi Jock McCaffery, erken dönem operasyonların, gelecekteki direniş ihtimallerini ortaya koyduğunu düşünüyordu:

> Kelimenin tam anlamıyla Nazilerin kararttığı Avrupa'nın çehresinde ışıklar yeniden yanmıştı. İlk başta zayıf ve azdı belki; ama birilerinin bir zamanlar gözlemlediği gibi, eğer kalabalık bir stadyumda bütün ışıkları söndürecek olursanız, sahanın ortasında yakılan tek bir kibritin ışığı bile, her yere çökmüş karanlığı yarıp parlar ve herkes tarafından görülürdü.[72]

1941 yılının haziran ve aralık aylarında, önce Sovyetler Birliği'nin ve ardından Birleşik Devletler'in savaşa girmesiyle birlikte, gizli kuvvetlerin eylemleri için gerçekten çok daha fazla fırsat doğacaktı.

---

69 R. Harris Smith, *OSS*, 10-26.

70 Akt. Miller, *Behind the Lines*, 57.

71 Harris Smith, *OSS*, 33; Mackenzie, *The Secret History of SOE*, 391-2; B. Sweet- Escott, *Baker Street Irregular*, 129.

72 J. McCaffery, IWM 14093.

İKİNCİ BÖLÜM

DİRENİŞ BÜYÜYOR

8

İlk Partizanlar

22 Haziran 1941'de, Almanya, Sovyetler Birliği'ni işgale yönelik Barbarossa Operasyonunu başlatmıştı. Almanlar işgali en başından beri Nasyonel Sosyalizmin ayrılmaz bir parçası ve "Yahudi-Bolşevik tertip" öğretisindeki iki büyük düşmanı, Yahudiler ile Bolşevikleri yok etmek için büyük bir fırsat olarak görüyordu. 4. Panzer Ordusunun komutanı General Erich Hoepner, 2 Mayıs 1941'de yayımladığı bir harekât emrinde, işgalin tarihsel nedenlerini ve amacını şöyle açıklıyordu:

> Cermen halkların Slav dünyasına karşı mücadelesi, Avrupa kültürünün Moskova ve Asya'dan gelen fikirlerle kirlenmesini önleme arzusu ve Yahudi-Bolşevizmin reddi eskilere dayanır. Bu mücadele hedefine, bugünkü Rusya'nın yok edilmesini koymalıdır ve bu nedenle, eşi görülmemiş bir şiddetle yürütülmelidir. Anlayış ve uygulama olarak, düşmanı acımadan ve tamamen silmek için her tür askeri eylem sarsılmaz bir iradeyle hayata geçirilmelidir. Özellikle, bu demektir ki, günümüz Rus Bolşevik sisteminin temsilcilerine hiçbir merhamet gösterilmeyecektir.[1]

Buna paralel olarak, savaş o tarihe kadar görülmemiş, aşırı ve bilinçli bir gaddarlıkla yürütülecek ve Sovyet askerlerine nasıl davranılıyorsa, sivillere de aynı şekilde davranılacaktı. Teslim olan Kızıl Ordu birimlerinde ele geçirilen bütün siyasi komiserler hemen kurşuna dizilmişti. Savaşın ırksal yönü de baştan itibaren aşikârdı. SS tarafından, yeni işgal edilen yerlerdeki bütün Yahudilerin açıktan imha edilmesi amacıyla, *Einsatzgruppen* adındaki özel birimler kurulmuştu. Bu amaç, *Einsatzgruppen* B komutanı Arthur Nebe tarafından, "Nerede partizanlar varsa, orada Yahudiler vardır ve nerede Yahudiler varsa, orada partizanlar vardır"[2] ifadesiyle rasyonelleştirilmişti. Bu öldürme iznine, 13 Mayısta "Çatışma ya da kaçış anlarında gerilla grupları ve pusu ya da ihanet yoluyla Wehrmacht'a saldıran yerel unsurlar, askerler tarafından acımasızca imha edilecektir... Faillerin ânında tespit edilemediği durumlarda, şiddetli toplu yaptırımlar uygulanacaktır" diye bir emir veren Wilhelm Keitel

---

1 H. Winkler, *The Age of Catastrophe*, 710-11.

2 Mazower, *Hitler's Empire*, 171.

tarafından, Wehrmacht da dahil edilmişti. Keitel, Alman kuvvetlerinin tutumlarını daha en baştan muaf tutmuştu: "Wehrmacht ya da onun yandaşlarının düşman sivillere karşı eylemleri, bu eylemler adi suç ya da askeri suç mahiyetinde olsa bile, herhangi bir yasal işleme tabi tutulamaz."[3]

Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgalinin nihai amacı, Reich için o özlenen *Lebensraum*'u yaratmaktı. Bu, stratejide önemli bir farklılığa neden olmuştu. Polonya söz konusu olduğunda, Polonyalılar Reich hizmetine koşulacak bir köle işçiler havuzu olarak görülüyordu; ama Almanların doğuya ilişkin planlarında böyle bir âlicenaplık söz konusu değildi. Uzun dönemli plan, otuz yıl içinde, Alman yerleşimcilere alan açmak için, yaklaşık 30 milyon insanın yaşadığı, Polonya'nın doğusunu, Baltık devletleri, Belarus ve Ukrayna'nın bazı bölümlerini nüfustan arındırmaktı. Bu süreç, Temmuz 1941'de Dr. Franz Alfred Six'in Ordu Grup Merkezini ziyaret ettiğinde söylediği üzere, vakit geçirmeden başlayacaktı:

> Hitler, Reich'ın doğu sınırını, Bakû-Stalingrad-Moskova-Leningrad hattına kadar genişletmeyi amaçlıyor. Bu hattın Urallar'a kadar uzanan doğusunda, hiçbir hayat belirtisi barındırmayan bir "cehennem kuşağı" ortaya çıkacaktır. Buradaki amaç, bu muazzam genişlikteki alanda bulunan bütün yiyecek kaynaklarını ortadan kaldırarak, yaklaşık 30 milyon civarında Rusu bu bölgeden temizlemektir. Bu operasyonda yer alanlar, ölüm acısını tatmayı göze almadan, bir Rusa bir dilim ekmek bile veremeyecektir. Leningrad'dan Moskova'ya, bütün büyük şehirler yerle bir edilecektir...[4]

Doğuda ele geçirilen bölgelerin işletilmesi, Nazi ideoloğu Alfred Rosenberg'e bağlı Doğu Bakanlığı ile Hermann Goering'in başında olduğu Dört Yıllık Plan dairesi tarafından yürütülecekti; doğudaki emek gücü kaynaklarının kullanıma sokulmasından ise Fritz Sauckel sorumluydu. Sovyetler tarafından alınmış olan, Polonya'nın Doğu Galiçya toprakları, Genel Hükümete dahil edilmiş ve iki yeni bölge yaratılmıştı: Hinrich Lohse'ye bağlı *Reichskommissariat Ostland* ve Erich Koch'a bağlı *Reichskommissariat Ukraine*. Cephe hattının gerisinde, Wehrmacht üç tür yönetim kurmuştu: Cephe hattından başlayarak, 15-25 kilometrelik bir alanı içine alan *Aktionsgebiet*; onun arkasında 20-50 kilometrelik Ordu Geri Bölgesi ve son olarak, cepheden 100 kilometre kadar gerilere uzanan Ordu Grup Geri Bölgesi.[5]

Almanlar, Avrupa'nın başka yerlerindeki gibi, çabuk gelen bir zafer beklentisi içindeydiler. Uzun bir seferberlik öngörmeyen plancılar, uzun iletişim hatları çekecekleri alanları işgal etmenin getireceği sorunlara pek kafa yor-

---

3 W. Kosyk, *The Third Reich and the Ukrainian Question*, 498.

4 A. Kay, "The Radicalisation of German Food Policy in Early 1941," A. Kay, J. Rutherford ve D. Stahel (der.), *Nazi Policy on the Eastern Front*, 102-29.

5 A. Hill, *The War behind the Eastern Front*, 41.

mamıştı. İşte bu üstünkörü yaklaşım, Almanların yerel halka yönelik politikalarında önemli hatalara düşmesine, ters sonuçlar üreten politikalara ve kaçırılan fırsatlara neden olacaktı. Almanlar tarafından işgal edilecek ilk topraklar, II. Dünya Savaşı başladıktan sonra Sovyetler'in eline geçmiş alanlardı sadece ve yerel halkın Almanlara direnmek için fazla bir nedeni yoktu ve hatta potansiyel olarak, onları sıcak karşılamak için her türlü nedene sahiptiler. Sovyetler'in Doğu Polonya'yı ve Baltık devletleri Litvanya, Estonya ve Letonya'yı işgali, yaygın tutuklamalar, politik muhaliflerin öldürülmesi ve yaklaşık bir milyon insanın Sovyetler'in iç bölgelerine sürgün edilmesi gibi, yaygın bir şiddet eşliğinde gerçekleşmiş ve aynı zamanda, Sovyetler yeni isteksiz yurttaşlara komünizmi dayattıkça, ekonomik olarak da felaletler yaşanmıştı.[6] Almanlar bu kadar sıcak karşılandıkları için şaşkındı. Örneğin, 2. SS Süvari Birliği, raporunda şunları yazıyordu: "Hiçbir ücret talep etmeden ve teklifsiz bir biçimde, süt, yumurta; artık ellerinde ne varsa, hemen getirip verdiler."[7] Almanlar Sovyet Ukrayna'sına doğru ilerledikçe, sıcak karşılama sürüyordu:

> İlk başta biraz tereddüt ettiler; ama sonra bizim canavar olmadığımızı görünce, neşeyle yanımıza geldiler ve Bolşeviklerin çekilmiş olduğu, doğu tarafını işaret ettiler. Kadınlar kucaklarında çocuklarla geliyor ve onlara Alman askerlerini gösteriyorlardı... Hepsi demet demet çiçekler veriyordu. Çar dönemini hâlâ unutmamış yaşlı insanlar, yerlere kadar eğiliyordu. Yaşlı bir kadın dizlerinin üzerine çökmüş, gözyaşları içinde şükrediyordu.[8]

1930'larda, Sovyetler'de, insan hatasından kaynaklanan ve 3 milyondan fazla insanın ölümüne neden olan kıtlığın anıları, Sovyet sistemine karşı inancın azalmasına ya da tamamen kaybolmasına neden olmuştu.

Yeni işgale uğramış halkların birçoğunda hissedilen rahatlamanın, Almanların gidereceğini umdukları milli özlemle ilintili, daha derin kökleri de vardı. 30 Haziran 1941 akşamı, Lwów'daki Ukrayna ulusal meclisinin başkanı Yaroslav Stetsko bir bağımsızlık ilanı yayımlamıştı.[9] 1 Temmuz 1941'de Alman birliklerinin Riga'ya girdikleri gün, Albay Ernests Kreismanis başkanlığında bir grup Litvanyalı milliyetçi bir araya gelmiş ve eski bir bakan olan Bernhards Einbergs'i, yeniden doğan bağımsız Letonya'nın geçici hükümetinin başı olarak atamıştı.[10] Litvanya'da, 1930'lar boyunca, Almanya'nın himayesinde gelişmiş Litvanya Ulusal Cephesi, bağımsız Litvanya'nın yeniden kurulduğunu ve geçici bir hükümet oluşturulduğunu ilan etmişti.

---

6 Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 119-35.

7 Kosyk, *The Third Reich and the Ukrainian Question*, 523.

8 K. Berkhoff, *Harvest of Despair*, 20.

9 Kosyk, *The Third Reich and the Ukrainian Question*, 46-7.

10 V. Lumans, *Latvia in World War II*, 161.

Benzer bir biçimde, Almanlar Tallinn'e geldiğinde, Estonyalılar ülkelerinin bağımsızlığının yeniden tesis edildiğini duyurmuştu.[11] Her yerde barışçıl işbirliği imkânları vardı sanki; ama Almanlar milliyetçilik rüzgârlarının esmesini istemiyordu ve birkaç ay içinde, bağımsızlık hareketleri acımasızca bastıralacaktı. Stepan Bandera ile Ukraynalı yandaşlarından birçoğu, Sachsenhausen'e hapsedilmişti. Litvanya hükümeti lağvedilmiş ve bütün milliyetçi semboller yasaklanmıştı. Cermen soyuna daha yakın görülen Letonyalı ve Estonyalılara bir parça daha iyi davranılmıştı. Mart 1942'de, uzun tartışmalar ve Letonyalılar arasındaki birçok itiş kakışın ardından, en yetkili Alman sivil yönetici Otto Drechsler, bağımsız bir hükümete değilse de Letonyalıların bir özyönetim organı oluşturmasına izin vermişti: "Temelde Özyönetim, Alman işgalini kolaylaştırmak ve Almanların istedikleri kişileri infaz etmesi için yaratılmış bir idari yapı olmanın ötesine geçebilmiş değildi." Estonya'nın da Alman gözetimi altında sınırlı bir idari bağımsızlık elde etmesine izin verilmişti.[12]

Milliyetçilik sorununu bir kenara bırakacak olursak, Almanlar hiç vakit geçirmeden, sert ve dolaysız politikalarını uygulamaya sokarak, gelişleriyle birlikte yeşerebilecek herhangi bir iyi niyet ihtimalini ellerinin tersiyle itmişti. Yahudiler hemen kuşatılmış ve hemen köylerinin dışında kurşuna dizilip toplu mezarlara atılmıştı. Hemen kurşuna dizilmekten kurtulanlar, daha sonra halledilmek üzere, aceleyle kurulmuş gecekondulara tıkılmıştı. Böylelikle Holocaust'a evrilecek olan şey, daha sonra, işgal altındaki Polonya'da başlayacak olan, kitlesel olarak gaz odalarına gönderme biçiminde değil de, kitlesel boyutta kurşuna dizerek öldürme biçiminde başlamıştı (Bu konuyu daha sonra başka bir bölümde ele alacağız). Öte yandan köylüler, kendi bölgelerine gerçekleştirilen Alman müdahalesinden doğrudan ve şiddetle etkilenmişti. Hitler, I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'da sivil nüfusun moralini yerle bir eden, Britanya donanmasının ablukasının feci sonuçlarından kaçınmanın bir aracı olarak, doğunun, özellikle de Ukrayna'nın ekonomik olarak sömürülmesini öngörmüştü. Alman işgal kuvvetlerinin yetkilileri, bu konuyu gayet açık bir biçimde ortaya koyan talimatlar vermişti:

> Karatoprak bölgelerinden ürün sağlayarak insanların açlıktan ölmesini önlemeye yönelik çabalar, artık ancak Avrupa'ya gıda arzı pahasına başarılabilir. Onlar, savaşta Almanya'nın dayanma gücünü ve Almanya ile Avrupa'nın ablukaya direnişini hafife alıyorlar. Bu konuda kuşkuya kesinlikle yer bırakılmamalıdır... Alman yönetimi nezdinde, yerel nüfustan gelen hak talebi... en başından reddedilmiştir.[13]

---

[11] C. Bellamy, *Absolute War*, 194, 198.

[12] Kamenetsky, *Hitler's Occupation of the Ukraine*, 55; T. Remeikis (der.), *Lithuania under German Occupation*, 8; Lumans, *Latvia in World War II*, 180-83.

[13] A. Tooze, *The Wages of Destruction*, 480.

Ukraynalılar, Almanların, nefret edilen kolektif çiftlikler sistemini (kolhozları) lağvedeceklerini umut etmişlerdi; lakin Almanların tek tek girişimciler yerine, kolektif çiftliklerden gıda maddelerinin toplanmasının daha kolay olacağı gerekçesiyle kolhozlara dokunmayacağını öğrendiklerinde, dehşete kapılmışlardı. Gerçekten de Tarım Bakanı Herbert Backe, şunu söylüyordu: "Eğer Sovyet yetkililer kolhoz sistemini getirmemiş olsarlardı, Almanlar onu icat etmek zorunda kalacaktı."[14]

Bununla birlikte, Almanlar, işgal edilen bölgelerin ekonomik olarak acımasızca sömürüsünün ters teptiğini kısa sürede fark etmişlerdi. Askerler, kendilerinden yiyecek dilenen aç ve sefil köylülerin görüntüsünden rahatsızdı. Goebbels günlüğüne, "keşke köylülere toprak vaat edilebilse" diye not düşüyor ve Mayıs 1942'de yayınlanan, köylüleri yanına çekmeyi ve onları din karşıtı Sovyet yetkililerden koparmayı amaçlayan bir uygulama olarak, dinsel hoşgörü garantisi veren bir kararnameyi övüyordu.[15]

Reich'ta sivillerin işe alınması, Kasım 1941'de başlamıştı ve bu uygulama, coşkulu bir karşılık bulmuştu. Örneğin, Harkov'da neredeyse 2.000 gönüllü, işe alımların ilk beş gününde ismini yazdırmıştı ve 1942 yılının ocak ayı ortalarında, Harkov'dan kalkan, her biri 1.000 kişilik, haftada iki tren işçileri Reich'a taşıyordu.[16] Ne var ki, bir kere daha Almanlar ayaklarına gelen fırsatı tepmişti. Bu gönüllülere korkunç davranmışlar ve onları ne yiyecek ne de sağlık imkânları olan trenlere tıkmışlardı. Geldikleri Reich'ta ise gönüllüler, etrafı muhafızlarla çevrili çalışma kamplarına konmuş ve Alman emsallerine kıyasla, daha az tayın karşılığı daha uzun süre çalışmak zorunda bırakılmışlardı. İşçilerin gördüğü muameleye dair haberler memleketlerine ulaşmış ve sadece altı ay sonra, 1942 yazında, Sauckel doğudan daha fazla işçi talebinde bulununca, potansiyel işçilerin çoğu ormanlara kaçmış ve partizanlara katılmıştı.[17]

1941 yılı sonunda, Almanlar, doğuda yaklaşık 70 milyon insanın barındığı, 1.370.000 kilometrekarelik bir alanı işgal etmişti. Yeni işgal edilmiş Polonyalılar, Litvanyalılar, Belaruslar, Letonyalılar, Estonyalılar ve Ukraynalılar, bir despot yönetimden kurtulup diğerinin eline düşmüştü ve hangisinin en büyük düşman olduğu sorusu kafalarda belirmişti. 1917 yılındaki Brest-Litovsk Anlaşmasının ardından, görece iyi olan Alman işgalinin anıları, Nazi öğretisine göre Alman yönetiminin haşinliği karşısında çabucak

---

[14] Kamenetsky, *Hitler's Occupation of the Ukraine*, 49; J. Steinberg, "The Third Reich Reflected: German Civil Administration in the Occupied Soviet Union, 1941-4," *English Historical Review*, 110:437 (1995), 620-51.

[15] Örneğin, günlük girdileri, 11 Şubat, 2 ve 22 Mayıs 1942, L. Lochner (der.), *The Goebbels Diaries*, 40, 149, 168-9.

[16] E. Homze, *Foreign Labor in Nazi Germany*, 84-5.

[17] A. Dallin, *German Rule in Russia*, 430.

unutulup gitmişti. Bir köylünün veciz ifadesiyle, Almanlar "hiçbir biçimde Alman değil, başka bir üniformaya bürünmüş Ruslar"dı.[18] Hatta azılı Nazi Rosenberg bile, "insanların, Nasyonel Sosyalizm yönetiminin, Bolşevik tarzdan daha kötü sonuçlar doğuracağı inancına kapıldıkları" kaygısı taşıyordu ve "bunun zorunlu sonucu, sabotaj eylemlerinin meydana gelmesi ve partizan çetelerin oluşması" olacaktı.[19]

1941 yılı boyunca ve 1942'nin büyük bölümünde, partizanlara katılmak, çoğu köylüye pek cazip gelmiyordu. Bu aşamada, Almanlar hâlâ Sovyetler Birliği'nin içlerine doğru ilerliyordu ve işbirliği ya da en azından işgalcilerle bir arada yaşamak, izlenecek en güvenli yol gibi görünüyordu. Köylüler ayrıca, yiyecek bulmak için geceleri köyleri basan haydutlardan pek farkı olmayan partizanların tutumundan yaka silkiyordu. Yaşlı bir köylü, sorunu şöyle ifade ediyordu: "Biz çekiç ile örs arasında yaşıyoruz. Bugün partizanlara boyun eğmek zorundayız; yoksa bizi öldürürler ve yarın, partizanlara boyun eğdiğimiz için Almanlar bizi öldürecek. Geceler partizanlara ait; ama gündüzleri, iki cephe arasındaki sahipsiz topraklardayız. Ah, biliyorum, partizanlar şimdi bizi koruyabilir; ama ya sonra?"[20] Sonuç, ilk partizan gruplarının ihanete uğraması olmuştu. Örneğin, Kalinin bölgesine dair bir Sovyet raporunda, şu ifadelere rastlıyoruz: "Partizanların ilk günlerdeki eylemleri, geri kalan sivil nüfustan herhangi bir destek görmüyordu; aslında tam tersi doğruydu. Eski Kulaklar, Sovyet yönetim aygıtları tarafından baskı görenler ve nüfusun bir kesimi de gördükleri baskı sonucunda Almanlara yardım etmiş, partizanların saklandıkları yerleri onlara göstermişti."[21]

3 Temmuz 1941'de, Stalin, partizan savaşı için bir çağrı yapmıştı:

> İşgal altındaki topraklarda partizan birlikleri oluşturulmalıdır... Düşman birlikleriyle savaşmak; partizan savaşını her yere yaymak; yolları ve köprüleri, telefon ve telgraf hatlarını tahrip etmek; ormanları, düşman depolarını ve konvoyları ateşe vermek için çok farklı gruplar olmalıdır. İşgal altındaki topraklarda, her adımda öldürülüp yok edilmesi gereken düşmanlar ve yardakçıları için tahammül edilmez koşullar yaratılmalıdır.[22]

Ukrayna'nın çıplak, düz otlakları dışında, yeni fethedilmiş toprakların büyük bir bölümü, sık orman dokusu ve büyük birliklerin girişine imkân vermeyen bataklıklarıyla, partizan savaşı için idealdi.[23] O günlerde, General Gotthard Heinrici şunları yazmıştı: "Geniş ormanlık bölge, hâlâ dağınık haldeki as-

---

18 T. Mulligan, *The Politics of Illusion and Empire*, 79.

19 Dallin, *German Rule in Russia*, 139.

20 K. Slepyan, "Partisans, Civilians and the Soviet State: An Overview," B. Shepherd ve J. Pattinson (der.), *War in a Twilight World*, 35-57.

21 Hill, *The War behind the Eastern Front*, 63.

22 A. Werth, *Russia at War*, 164.

23 M. Cooper, *The Phantom War*, 17, 28.

kerler ve kaçaklarla dolu; bir kısmı silahsız ama bir kısmı silahlı ve son derece tehlikeli. Bu ormanlara birlikler sevk ettiğimizde bile, on binlercesi, bu geçit vermez arazide izini kaybettiriyor."[24] Örneğin, Smolensk civarındaki kuşatma harekâtında, 2 milyon Sovyet askeri teslim olmuştu; ama çok daha büyük sayıda asker yakalanamamış ya da batıya doğru ilerleyen esir asker konvoylarından kaçmayı başarmıştı. Bu askerler tehlikeli olmaya başlamıştı ve işte, partizan savaşı gerçeği değil de bu tehdit algısı, Almanları karanlık rakiplerine karşı sert önlemler almaya sevk etmişti. Hitler, Stalin'in çağrısına memnuniyetle karşılık vermişti: "Ruslar şimdi, cephe gerimizde partizan savaşı emri verdi. Bu partizan savaşının bizim için bazı avantajları var; bu, bize karşı olan herkesi yok etmemize imkân veriyor."[25]

16 Eylül 1941'de, Keitel, son tahlilde bütün Avrupa'da yankı uyandıran bir emir yayımlamıştı:

1. Sovyet Rusya'ya karşı askeri harekât başlar başlamaz, işgal altındaki bölgelerin tamamında bir komünist ayaklanma hareketi hayat bulmuştur...
2. ... Führer, bu hareketi görüldüğü yerde en kısa sürede yok etmek için en şiddetli önlemlerin uygulanmasını emretmiştir...
3. ... Bu eylemi sıcağı sıcağına bastırmak, ilk ortaya çıkışından itibaren, işgal güçlerinin otoritesini pekiştirmek ve hareketin genişlemesini önlemek için, en şiddetli önlemleri almak zorunludur. Unutulmamalıdır ki, söz konusu ülkelerde insan yaşamının hiçbir değeri yoktur ve caydırıcı etkiler ancak olağanüstü acımasız yöntemlerle yaratılabilecektir... Sadece ölüm acısı gerçekten etkili bir korkutma aracıdır. Özellikle ispiyonculuk durumunda ve sabotaj vakalarında... ceza ölüm olmalıdır. Yasadışı silah temini de ölümle cezalandırılmalıdır.[26]

Genel olarak, denebilir ki, bu intikam kararnamesi uyarınca, hayatını kaybeden her Almana karşılık, yerel halktan 50 ila 100 insanın canı alınacaktı. Partizan savaşı yoğunlaştıkça, emirler giderek daha da aşırılığa kaçmıştı: Tahıl stokları ile çiftlik hayvanlarına el konulurken, köy yakmalar açıkça teşvik edilmiş ve erkek kadın, bütün nüfusa zorunlu çalışma yükümlülüğü getirilmişti.[27]

Almanların her tür direniş emaresine sert tepkisinin nedeni, kısmen, işgalci güçlerin bariz zayıflığıydı.1941 yılında, bütün işgal bölgesini kontrol etmeye ayrılmış asker sayısı 110.000'den azdı. Buna bir de, bu askerlerin nitelik bakımından zayıflığı ekleniyordu. Askerlerin ve subayların çoğu, cephe hattında savaşamayacak kadar yaşlı, yedek kuvvetler mensupları ile birkaç

[24] B. Shepherd, *War in the Wild East*, 146.
[25] G. Reitlinger, *The House Built on Sand*, 232.
[26] Kosyk, *The Third Reich and the Ukrainian Question*, 536.
[27] Shepherd, *War in the Wild East*, 366.

eğitim almış, yeterli teçhizattan yoksun personelden oluşuyordu. General Max von Schenckendorff'un raporu, sorunun boyutunu yansıtıyordu: Rapora göre, cephe gerisindeki aktif 25 taburdan 11'i bütünüyle savaşma kabiliyetinden yoksundu. Kaçınılmaz olarak, birlikler seyrek dağılmıştı; örneğin, Belarus'u boydan boya geçen ve Moskova'ya kadar ilerlemiş Ordu Grup Merkezine levazım sağlayan ana demiryolunu tek bir güvenlik bölüğü koruyordu. Yeterli asker yokluğu, Almanları köprüler gibi kilit noktalara ağırlık vermeye ve anayollarda konvoyların rahatça gidiş gelişini sağlamak üzere muhafız birlikleri kurmaya mecbur bırakmıştı.[28]

Almanların ister istemez benimsediği çözüm, yerli halktan destek kuvvetler oluşturmaktı. Barbarossa Operasyonu başlar başlamaz, Baltık devletlerinde Sovyet çekilişini hızlandırmak ve taciz etmek üzere, anti-Sovyet oluşumlar ortaya çıkmıştı. Öte yandan Hitler, 17 Temmuz 1941'de şöyle buyuruyordu:

> Alman olmayan hiç kimsenin silah taşımasına izin verilmeyeceğine dair temel ilkemize her zaman sadık kalmalıyız. Hatta... yabancı halkları silah altına almamız beklendiği zaman bile, bu ilkeyi çiğnemek aptallık olur. Bir gün bunun, nafile ve geri dönülemez bir yanlış adım olduğu mutlaka ortaya çıkacaktır. Yalnızca Almanların silah taşımasına izin verilmelidir.[29]

Buna uygun olarak, anti-Sovyet milliyetçi oluşumlar hemen silahtan arındırılmıştı; ama aradan daha bir ay geçmeden, sahadaki Almanlar fikirlerini değiştirecekti ve Hitler'in rızasını almaya gerek duymaksızın, Letonyalıları, Estonyalıları ve Litvanyalıları anti-partizan kuvvetlere kayıt etmeye başlayacaktı. Bu birliklerin ilk eylemleri, bölgelerindeki Yahudileri öldürmekti.

İşgal altındaki bütün doğu topraklarında, *Hilfswillige*, gönüllü yedek kuvvet (*Hiwi*ler), olarak hizmet etmek üzere orduya yazılmanın yolu, yerel halk ile Sovyet savaş esirlerine de açıktı. 1942 yılının bahar aylarında, bu kuvvetlerin sayısı, çalışabilecek erkek nüfusun yaklaşık yüzde 15'ine denk gelen bir orana erişerek, neredeyse 200.000'i bulmuştu ve yaz aylarında, yarım milyonluk bir güç olmuştu ve sayı giderek artıyordu. Kasım 1941'de, Almanlar, anti-partizan polis kuvvetlerinde kullanmak üzere, bu yedeklerden güvenilir unsurların bazılarını silahlandırmaya başlamıştı. Bunlar, *Schuma* oluşumları olarak biliniyordu ve büyük kasabaların bağlantı yollarındaki küçük karakollarda görev yapıyorlardı.[30] O zamanlar, eski Sovyet askerlerinden oluşturulmuş, namı en kötü anti-partizan oluşuma, Bronislav Kaminski liderlik

---

[28] Cooper, *The Phantom War*, 45; J. Armstrong, "Introduction," J. Armstrong (der.), *Soviet Partisans in World War II*, 3-70; Shepherd, *War in the Wild East*, 48-51, 114.

[29] Lumans, *Latvia in World War II*, 263.

[30] P. Blood, *Hitler's Bandit Hunters*, 55; J. Enstad, *Soviet Russians under German Occupation*, 198.

3. Batı Sovyetler Birliği

ediyordu ve Moskova'nın güneybatısındaki, sık ormanlık Briansk bölgesinde üstlenmişti. Bu oluşum, 1.000 kişilik bir kuvvet olarak başlamış ve RONA, yani Rus Milli Kurtuluş Ordusu olarak bilinen, 20.000 kişilik bir tugay haline gelmişti; bu tugay, "Stalingrad ve Kafkaslar için yaz taarruzuna hazırlanan Almanlar tam lojistik güce eriştiği sırada, Sovyet partizanlarla kendince savaşarak, onları tümden yok edemiyorsa da etkisiz hale getiriyor"du.[31] RONA, Ağustos 1944'teki Varşova Ayaklanmasına kadar Alman davasına hizmet etmeyi sürdürmüştü. Almanların yerel işbirlikçileri silahlandırma uygulaması, savaş ilerledikçe artarak sürmüş ve sonunda hem Doğulu milletlerden hem de Batı Avrupa'dan devşirienlerden yaratılan, belli sayıda yerel SS oluşumları da bünyesine katmıştı.[32]

*

1920'ler ve 1930'lar boyunca Sovyetler, bir istila durumunda partizan savaşı konusu üzerine ciddi anlamda kafa yormuştu. Komünist Partinin özel kadroları etrafında kurulacak birlikler için planlar yapılmış, eğitim programları düzenlenmiş, bir üs ve cephanelik zinciri yaratılmış ve telsiz de dahil, ile-

[31] Rings, *Life with the Enemy*, 83; Reitlinger, *The House Built on Sand*, 309-10; Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 298-9, 301; K. Macksey, *The Partisans of Europe*, 78-9.

[32] J. Armstrong, "Collaborationism in World War II: The Integral Nationalist Variant in Eastern Europe," *Journal of Modern History*, 40 (1968), 396-412.

tişim ve mühimmat tedariki gibi meseleler tartışılmıştı.[33] Öte yandan, bazı siyasi çevreler, partizan savaşının olası sonuçlarına kuşkuyla yaklaşıyordu; çünkü gözlerinde, bazı Kızıl partizanların parti disiplinini hiçe saydığı ve bazılarının da Beyazların safına geçtiği, Rus İç Savaşının acı hatıraları canlanmıştı. Sovyet yetkililer ayrıca, partizan savaşının, nüfusun Sovyet sistemine en az sadık olduğu bölgelerde yürütüleceğini de gayet iyi biliyordu. 1930'ların ortalarında, Sovyet doktrini, ülke sınırlarının kesinlikle değiştirilemez olduğunu ilan edince, partizan savaşı da gereksiz addedilmiş, silah ve erzak depoları boşaltılmış, plan ve belgeler yakılmıştı. O zamanki plancıların birçoğu, Stalin'in subay kadrolarını temizleme harekâtında hayatlarını kaybetmiş ve sağ kurtulanların çoğu da Almanların ilk taarruzunda can vermişti.[34]

Bütün bunlar şu anlama geliyordu: Sovyetler 1941 yazında, hiç vakit geçirmeden, görünüşte durdurulması imkânsız Alman taarruzunun aşırı baskısı altında ve sıfırdan, yeni bir partizan hareketi yaratmak zorundaydı. Sovyet plancıların partizanlardan iki temel beklentisi vardı: Birincisi politikti ve işgal altındaki alanlarda Sovyet sistemini savunmayı ve korumayı içeriyordu; ikincisi ise, Almanların cephe gerisinde sabotaj ve istihbarat hizmetleri yürütmekti. Her şeyden önce, Sovyetler başından beri, partizan hareketi üzerinde yakın komuta ve kontrol sağlamaya kararlıydı.

Partizan hareketinin politik doğası kendini, ilk birimleri yönetmek üzere seçilen personelde, NKVD ve Komsomol üyeleri ile kıdemli parti kadrolarında gösterir. NKVD, sayıları 100 ila 200 arasında değişen, Kızıl Ordu için ya çok genç ya da çok yaşlılardan oluşan İmha Taburları kurmuştu. Bu taburların görevi, Alman taarruzu öncesinde araziyi yakarak kullanılmaz hale getirmek ve sonra, taarruz ilerleyip geçince, Alman birlikleri ile yapı ve malzemelerine partizan saldırıları düzenlemekti. Ancak bu taburlar kendilerine verilen görevleri yerine getirmekte başarısız olmuşlardı. Örneğin, Orel bölgesinde, Almanlar gelmeden önce kurulmuş, 10.000 kişiyi bünyesinde barındıran, böyle 75 tabur vardı; ancak sıra savaşmaya gelince, ancak 2.000 kişi kalmıştı.[35] Bu insanlar politik bakımdan güvenilir olabilirlerdi; ancak askeri bilgi noksanlığı çabucak kendini gösterecekti. Ukrayna'da Komiser Vasily Sergienko sonuçtan şöyle şikâyet ediyordu: "Düşman hattına sızan partizan gruplarının sorumluluğu, genellikle bu işte hiçbir tecrübesi olmayan insanlara emanet edilmişti... Partizan gruplarına birbiriyle çelişen talimatlar ve görevler verilmişti." Neredeyse hiçbir tehditle karşılaşmadan, tek parti hâkimiyetini sürdüren komünist liderlerin, gizli operasyonların nasıl yapılacağına dair en ufak fikri yoktu. Dahası, çoğunlukla kırsalda yer-

[33] J. Erickson, *The Road to Stalingrad*, 27-8.

[34] K. Slepyan, *Stalin's Guerrillas*, 2; Hill, *The War behind the Eastern Front*, 38.

[35] Cooper, *The Phantom War*, 15.

leşik olan bu unsurlar, açık alanda savaşmaya hiç hazır değildi ve sonuçta bazı temel hatalar yapılmıştı. Örneğin, NKVD'nin 1. Partizan Taburu, Ağustos 1941'de, Zhitomir yakınlarında Almanlar tarafından neredeyse tamamen imha edilmişti:

> 1. Taburun başarısızlığının şu sebeplerden kaynaklandığını varsayabiliriz: Durmak için uygun olmayan bir noktanın seçilmesi; yeterli keşif yapılmaması; Almanların 50 metre yakına kadar gelmesine imkân veren güvenlik zaafı ve nihayet, çatışmadan önceki gece firar eden iki partizanın muhtemel ihaneti.[36]

İlk partizanlar, 2.000 kişiyle, güz aylarındaki Alman taarruzuna karşı mücadeleye giriştikleri Moskova bölgesinde, dikkate değer bir biçimde daha iyi savaşmıştı. Sovyet yetkililer, canlarını feda eden bu partizanlara büyük övgüler yağdırmıştı. Örneğin, direniş adına çok şey yapmamış olmasına rağmen, yakalanmış, işkenceye uğramış ve asılmış olan Zoya Kosmodemyanskaya, "Sovyetler Birliği Kahramanı" olma onuruna layık görülmüştü.[37]

1941-42 kışında, Sovyet karşı saldırısı, bazı yerlerde Almanları 100 mil geriye püskürtmüştü. Öncü birliklerin peşinden gelen NKVD, yerel liderlerin tutum ve davranışlarını soruşturmuş ve Almanlara yardım ettiği ortaya çıkanlar infaz edilmişti. Partizanlar da aynı politikayı benimsemiş ve doğrudan Almanlara saldırmak yerine, dikkatlerini işbirlikçilere vermişlerdi. Örneğin, Ocak 1942 sonunda, Orel bölgesinde, partizanlar 200 sivil ile yerel memuru ve 38 Rus polisini öldürürken, sadece 33 Alman öldürmüştü.

Sovyetler'in başarılarına dair haberler, büyük oranda artık düşman hatlarının gerisine yayılmış Kızıl Ordu askerlerlerinden oluşan ilk partizan oluşumlarını ateşlemişti. Sydir Kovpak, I. Dünya Savaşında Rus Ordusu askeri, Rus İç Savaşında Kızıl Ordu askeriydi ve şimdi ise, kaderinde büyük bir partizan lideri olmak vardı. Kovpak Aralık 1941'de, Ukrayna'da, ilk olarak Spadshchansky ve daha sonra da Khinelsky ormanında, çoğu Kızıl Ordu askerlerinden oluşan ama içinde sivillerin de bulunduğu bir partizan birliği kurmuştu. Onun örgütsel becerileri ve Kızıl Ordudan gelen haberler, Aralık 1941 ile Mart 1942 arasında birliği dönüştürmüştü: "O zaman ıssız, sık bir ormandı oralar ve insanlar, tıpkı porsuklar gibi ağaç kovuklarında, ışıktan korkarak yaşıyorlardı; ama şimdi orada büyük, gürültülü bir partizan kampı var ve çevresi de tamamıyla Sovyet bölgesi haline geldi."[38] Cepheye yaklaştıkça, partizanlar ile öncü Kızıl Ordu birlikleri arasındaki temas sayesinde, partizanlar en gerekli erzak ve mühimmatı temin edebiliyordu. Kuzeybatı-

[36] Hastings, *The Secret War*, 317, 319.

[37] Cooper, *The Phantom War*, 16; K. Cottam, *Women in War and Resistance*, passim.

[38] S. Kovpak, *Our Partisan Course*, 12.

daki Kalinin cephesinde, partizanlarla sağlanan irtibat sayesinde, "Surazh kapısı" yoluyla bir koridor oluşturulmuştu.[39]

İlk partizan birliklerinin doğaçlama yapısı, ağır kayıplar ve az sayıda başarı getirmişti. Kasım 1941'de, Kuzeybatı Cephesinin Siyasi Başkanlığı sorunları şöyle ifade ediyordu:

> Partizan hareketlerini yöneten tek bir merkezin yokluğu, kaçınılmaz olarak, sayısız hataya yol açıyor... Kimse partizan hareketine telsiz desteği sağlamıyor... kimse partizan mücadelesinin tecrübesini analiz etmiyor... cepheler de olumlu tecrübeleri aralarında paylaşmıyor ve şu âna kadar, merkezden, partizan hareketinin örgütlenmesine dair herhangi bir talimat almadık... Merkezi komutanın yokluğu da bölgesel komutanların seçimini etkiliyor. Kural olarak, bu insanlar rastgele toplandı; askeri ve siyasi meselelerde bilgi sahibi değiller... Lider kadrolar partizan eğitimi almadı; partizan hareketinin erzak ve mühimmat temini sistemi henüz kurulmuş değil. Bütün bu sorunlar acil olarak çözülmelidir.[40]

Partizanlar ile Kızıl Ordu yüksek komutanlığı arasında, Sovyetler'in kış taarruzu boyunca kurulan temas, Sovyet yetkililerin partizanların potansiyel değerini kabul ettiği ve partizanların, onlara hem silah hem de ekipman temin edebilecek ve aynı zamanda acemileri eğitebilecek insanlardan faydalanacağı anlamına geliyordu. Mart 1942'de Kovpak, Macarların kamplarına saldırmalarının ardından, birliklerini görece daha güvenli, geniş Briansk ormanına çekmek zorunda kalmıştı. Kızıl Ordu, Almanların bahar saldırısının ağırlığı altında geri çekilirken, onlar daha da geriye çekilmek zorunda kalmışlardı. Ne var ki, Ukraynalıların siyasi güvenilirliği şüpheliydi. 5 Mayıs 1942'de Kovpak, Ukrayna'daki Sovyet komiseri Nikita Kruşçev'e bir rapor göndererek, köylülerin, "Kızıl Ordunun geri çekilişi ve Alman terör yönetimi karşısında moralinin çökmüş olduğu; ama nüfusun belli kesimleri ile belli bazı Ukrayna köylerinin, işgalci birliklerin gelişinden mutlu ve partizanlar ile Sovyet rejimine düşman olduğu"[41] konusunda uyarıda bulunmuştu.

30 Mayıs 1942'de, Sovyet yüksek komutanlığına bağlı, başında Belarus Komünist Partisi Genel Sekreteri Panteleimon Ponomarenko'nun bulunduğu bir Partizan Hareketi Kurmay Merkezi kurulmuştu. Bu örgütün bütün amacı, partizan kurmayları ile merkezi komutanlık arasında yakın iletişim kanalları yaratmak, partizanlara silah ve telsiz temin etmek ve partizan eylemleri ile Kızıl

---

[39] Slepyan, *Stalin's Guerrillas*, 36, 80; N. Vakar, *Belorussia*, 200; Bellamy, *Absolute War*, 336; Erickson, *The Road to Stalingrad*, 323.

[40] A. Statiev, "The Soviet Union," Cooke ve Shepherd (der.), *European Resistance in the Second World War*, 188-212.

[41] Kovpak, *Our Partisan Course*, 52; Hastings, *The Secret War*, 318; Anon., *We are Guerrillas: An Account of the Work of Soviet Guerrillas beyond Nazi Lines*, passim.

Ordunun ihtiyaçları arasında koordinasyon sağlamaktı.[42] Her bölge "cephelere" ayrılmıştı ve her birinin kendi partizan liderleri vardı. Sovyet geri hatlarındaki partizan birliklerine lider ve uzman kadro sağlamak için, partizanları ve sabotajcıları eğitmek üzere merkezler kurulmuştu ve o yılın sonunda, her partizan müfrezesinde bu okulların tedrisatından geçmiş kişiler bulunuyordu. İletişim kanalları da büyük oranda iyileşmişti: 1942 yazına yaklaşırken, partizan komuta merkezleri, partizan oluşumlarının ancak yüzde 10'u ile telsiz bağlantısına sahipken, Ağustos 1942'de bu rakam yüzde 42'ye ve Kızıl Ordunun artık açıkça taaruza geçtiği Mayıs 1943'te ise yüzde 87'ye yükselmişti.[43]

Merkezi komutanlık ayrıca, hem felaketle sonuçlanan ilk operasyonlar ve zorlu kış koşulları yüzünden büyük zaiyat vermiş bir partizan hareketinin saflarını doldurmak hem de Almanları, kendileri için çalışmaya ya da savaşmaya mecbur bıraktıkları işbirlikçi birliklerin gücünden yoksun bırakmak için, işgal altındaki bölgelerde partizanlara katılımı zorunlu hale getirmişti. Örneğin, 1942 yılı boyunca yayımlanan bir talimat, partizan kurmaylarının taleplerini açıkça ortaya koyuyordu:

> Kaçmış... ve memleketinde olan... bütün silahlı kuvvetler mensupları, ayrıca 1925 dönemine dahil tüm erkekler, düzenli birliklerinize rapor verin ya da partizan birliklerine katılın. Saklananlar, canlarını kurtarmak için evlerinde oturanlar, Alman haydutları yok etmek için vatan savaşına katılmayanlar ve ayrıca, Faşist orduya kaçanlar ile onların Sovyet halkına karşı soygununa yardım edenler, vatan hainidirler ve er ya da geç hesap vereceklerdir.[44]

Partizanlara, yerel köylü nüfusla iyi ilişkiler kurma ve gıda ihtiyaçlarını karşılamak için zorlayıcı taleplerde bulunarak nüfusu korkutmama emri verilmişti. Öte yandan, işbirlikçiler, örnek olsun diye aileleriyle birlikte infaz edilecekti. Almanların ve partizanların raporlarından, bu saldırıların ne boyutta olduğunu ortaya koymaktadır: Temmuz 1942'de Kalinin'de, 917 işbirlikçi ve 200 polis infaz edilmişti.[45] Partizan yemini, Sovyet rejimine bağlılığın önemini vurguluyordu:

> Ben, Sovyetler Birliği'nin bir yurttaşı, kahraman Rus halkının gerçek bir evladı olarak, topraklarımızdaki Faşist yılanın başı ezilene kadar silahımı bırakmayacağıma yemin ederim.
>
> Kendimi, ailemi ve bütün Rus halkını Faşist yalancıların eline teslim etmektense, kanımın son damlasına kadar mücadele edeceğime yemin ederim.

---

[42] Haestrup, *Europe Ablaze*, 254-5.

[43] L. Grenkevich, *The Soviet Partisan Movement*, 194; Armstrong, "Introduction."

[44] Cooper, *The Phantom War*, 71.

[45] Slepyan, *Stalin's Guerrillas*, 80.

> Eğer korkudan, zayıflıktan ve kişisel zaaftarımdan ötürü bu yeminimi tutamaz ve halkımın davasına ihanet edersem, kendi yoldaşlarımın elinden şerefsizce bir ölümü hak ediyorum demektir.[46]

Alman iletişim hatları, yollar, demiryolları ve köprüler, mühimmat ve yakıt depolarına yönelik sabotajların nasıl yapılacağına ve nasıl pusu kurulacağına dair ayrıntılı talimatlara yer veren bir partizan elkitabı hazırlanmıştı.[47] Moskova merkezli çalışan bir gazeteci olan Alexander Werth'in belirttiği üzere, 1942 yazında, *Partizan Rehberi* adlı, 430 sayfalık, küçük boy bir kitap basılıp satışa sunulmuştu: "Kitabın, konuya aşina olmayan okurlar üzerinde bıraktığı üstünkörü izlenime bakacak olursak, Rus Partizan bir tür parlak izci çocuktu ve 'kar altında yaşamak' zor, arpa ve yosun yemek çok tatminkâr olmasa bile, Partizan hayatı yine de şahane bir hayattı."[48]

Ağustos 1942 sonunda, Kovpak ve Aleksandr Saburov da dahil, önde gelen çoğu partizan lideri, Stalin ile Sovyet siyasi ve askeri liderlerin de katılımıyla Moskova'da düzenlenen bir planlama konferansına davet edilmişti. Burada, partizan savaşının Ukrayna'nın partizan hareketinin hâlâ zayıf olduğu bölgelerine yayılmasına ve aynı zamanda, Dinyeper üzerinden Belarus'a uzanan bir alanda saldırılar düzenlenmesine karar verilmişti. Cephe gerisindeki Zhitomir ve Kiev alanlarında Sovyet düzenini yeniden sağlayacak şekilde azami politik etkiyi yaratmak, işbirlikçilere saldırmak, partizan saflarına katılımları artırmak ve genel olarak, Alman iletişim hatlarına saldırıp, bir çıbanbaşı olarak sürekli varlıklarını hissettirmek üzere saldırılar düzenlenecekti. Bu saldırılar iyi hazırlanmıştı ve yeterli donanıma sahipti. Silahlar ve ekipman, Güney Rusya'daki Smielizh'e gizli bir hava koridoru yoluyla havadan naklediliyordu. Suborov'a bağlı 1.408 partizan ile Kovpak'a bağlı 1.075 partizan, 26 Ekim 1942'de batıya doğru ilerlemeye başlamıştı. Bir ay içinde, müfrezelerin mevcudu yüzde 70 artmıştı ve 10 Kasımda Dinyeper geçildikten sonra, Sarny bölgesinde demiryollarına saldırılar düzenlenmişti. Aralık 1942'de Almanlar nihayet karşılık vermiş ve Glushkevichy yakınlarındaki partizan mevzilerine yönelik güçlü bir saldırı başlatmış ve ağır kayıplar veren partizanlar sonunda kaçmak zorunda kalmıştı. 1943'te Kovpak yeni bir düşmanla, UPA'yla, yani Ukraynalı milliyetçi kuvvetlerle savaşmak üzere, savaş öncesi Polonya'nın bir parçası olan ancak Ukraynalıların oturduğu bölgeye saldırılar düzenlemişti.[49]

Partizan komutanlığı kısa sürede, Almanların saldırıya en açık yerinin iletişim hatları olduğunu tespit etmişti. Sovyetler Birliği, Avrupa standartla-

---

[46] Cooper, *The Phantom War*, 10.

[47] *A.g.e.*, 187-93.

[48] Werth, *Russia at War*, 711.

[49] Kovpak, *Our Partisan Course*, 78-93; Kosyk, *The Third Reich and the Ukrainian Question*, 239; Statiev, "Soviet Union"; Berkhoff, *Harvest of Despair*, 276.

rında ancak yaklaşık 65.000 kilometrelik döşenmiş yoluyla, modern ulaşım sistemi bakımından çok yetersizdi. Bu yollar hava durumundan da kötü etkileniyordu; yazın kum fırtınaları, kış aylarında buz ve aradaki mevsimlerde çamur, büyük sorun teşkil ediyordu. 110.000 kilometrelik bir demiryolu ağı vardı ve bunun ancak yüzde 25'i çift yönlüydü. 1942 yılı, partizanların demiryollarını nasıl işlemez hale getireceklerini öğrendikleri yıl olmuştu ve Almanlar bu tehditle baş etmek için ağır yaptırımlar uygulamaya koymuştu. Partizanlara demiryollarına nasıl patlayıcı yerleştirecekleri öğretiliyordu: "Demiryolu raylarının tahrip edilmesi en çok, tamir ve yenileme çalışmalarının özellikle zor olduğu yerlerde, yani virajlarda, kavşaklarda ya da toprak dolgunun yüksek olduğu noktalarda verimli oluyordu." Benzer bir biçimde, "etrafı ağaçlarla çevrili yollar, derin geçitler, yüksel dolgulu yollar, dik yokuşlar ile inişlerin bulunduğu yerler ve kavşaklar" gibi, çevresinden dolanmanın mümkün olmadığı yollara mayın döşeniyordu.[50] Almanların, bütün demiryolu devresini denetlemek için gerekli sayıda askeri yoktu ve ana hatları boyunca karakollar inşa etmek, büyük köprülere nöbetçiler dikmek zorunda kalmışlardı. Yerel halk, demiryolu hattı boyunca gözcülük yapmak üzere görevlendiriliyordu: "Bu insanların durumu içler acısıydı; çünkü eğer görevlerini iyi yapacak olurlarsa, kendileri ve aileleri partizanların misillemesine maruz kalacaktı; eğer yapmazlarsa, Almanlar tarafından acımasızca cezalandırılacaklardı."[51] Almanlar ayrıca, partizanlar saklanamasın diye, iki cephe arasında sahipsiz toprak yaratmak üzere, demiryolu hattının iki yanında, neredeyse 15 kilometrelik bir alanda, ağaçları kesip ormanı temizliyordu. Trenlerin önüne boş vagonlar ekleyerek, trenleri korumaya çalışıyorlardı. Partizanlar buna, boş vagon geçerken patlamayacak, ancak ağır lokomotif ve yüklü vagonlar geçerken patlayacak şekilde ayarlanabilen mayınlar kullanarak karşılık vermişti. Almanlar ise, bu lokomotiflerin önüne taş yüklü vagonlar yerleştirerek karşılık vermişti; bunun üzerine partizanlar da gecikmeli patlayan mayınlar geliştirmişti.[52]

1942'deki demiryolu savaşının etkisi karışıktı. Ukraynalı partizanların eylemsizliği, Almanların güneyde Kafkasya ile Stalingrad'a yönelik bahar taarruzunun büyük bir engelle karşılaşmaksızın ilerlemesi anlamına geliyordu. Kuzey bölgelerde de görece az sayıda sabotaj eylemi yapılmıştı. Ana demiryolu hatlarının Belarus boyunca ve Briansk bölgesinin tamamında daraldığı ve partizanların en yoğun, en iyi örgütlü ve operasyonlara en hazır olduğu merkez cephede durum çok farklıydı. Sovyet verilerine göre, 1942 yılının haziran ila kasım aylarında, Belaruslu partizanlar 800 treni raydan çıkarmış, 500 köprüyü havaya uçurmuş ve 1.000 düşman aracını tahrip et-

[50] C. Dixon ve O. Heilbrunn, *Communist Guerrilla Warfare*, 73-4.

[51] Cooper, *The Phantom War*, 131.

[52] P. Ignatov, *Partisans of the Kuban*, 176-7; Cooper, *The Phantom War*, 131.

mişti; Briansk partizanları buna 226, Smolensk partizanları ise 300 trenle katkı sağlamıştı. Briansk partizanları, Desna nehri üzerindeki çift yönlü demiryolu köprüsünü havaya uçurarak çok önemli bir eylemi hayata geçirmişti. Almanlar bir hafta içinde, ağır lokomotifler hariç, trenlerin geçebileceği kadar köprüyü tamir etmişlerdi ve böylece, bir hayli yavaşlasa da sevkiyat tümden durmamıştı. Sayılar etkileyici görünebilir; ama yüzdeye vurunca ortaya farklı bir görüntü çıkmaktadır: Trenlerin yüzde 10'undan azı sabotaja uğramıştı. Dolayısıyla tren hatları üzerindeki partizan savaşının, Alman operasyonlarına anlamlı bir etkide bulunabilmesi için, bu sayının önemli bir oranda artırılması ve bütün Doğu Cephesi boyunca yayılması gerekiyordu.[53]

Partizanlar başka alanlarda da etkili olmuştu. Hitler Ukrayna'yı, Almanya için bir tahıl ambarı olarak öngörmüştü; ancak Almanlar 1942 yılının sonunda, partizan faaliyetleri nedeniyle, tedarik edilen miktarın, "300.000 kişilik bir ordunun bir yıllık ekmek, üç aylık buğday ve dört aylık patates ihtiyacını karşılayacak" düzeyin çok altında gerçekleştiğini rapor etmek zorunda kalmıştı.[54] Derin güneyde, partizanlar petrol sahalarına sabotaj düzenleme ve böylelikle Almanlara petrol arzını engelleme fırsatı yakalamıştı. Kızıl Ordu, geniş Kaluga petrol sahasındaki pompalara sabotaj düzenlemiş ve bunları etkisiz hale getirmişti; ama orada bulunan petrol dolu tanklar ve kuyular olduğu yerde duruyordu. Petrol sahası Almanlar tarafından iyi korunuyordu ve Kızıl Ordu Hava Kuvvetlerine bağlı uçakların bombalayamacağı kadar cephe hattına yakındı. Bu yüzden, petrol stoklarının tahribi konusunda partizanlara güveniliyordu. Üzüm sepetleri taşıyan kadın gerillalar, Alman muhafızlara yanaşmışlardı ve aralarında bir yakınlık kurulduktan sonra, partizanlar üzüm sepetlerine sakladıkları asit bombalarını petrol sahasına taşımış ve daha sonra da onları depoların içine boşaltmışlardı. Petrol sahası üç gün boyunca yanmış ve Almanların bütün stokları yok edilmişti.[55]

*

1942 yılındaki partizan faaliyetlerinin tamamı, Almanlar için bir ölüm kalım meselesi olmaktan çok, sinir bozucu eylemler düzeyinde kalmıştı. Ancak partizan kaynaklı eylemlerin hem sayısı hem de menzil ve düzeyi, gelecek için kötüye işaretti. Himmler, partizan faaliyetleri ile Almanların onları bastırmak için gösterdiği çabalar hakkındaki raporları incelemiş ve "yok etme yoluyla partizanları saf dışı bırakmanın, ordunun alanı kontrol etme ve resmi operasyonları yönetmesi bakımından tercih edilebilir olduğu" sonucuna

[53] Cooper, *The Phantom War*, 133-4; Grenkevich, *The Soviet Partisan Movement*, 221; Hill, *The War behind the Eastern Front*, 132.

[54] Shepherd, *War in the Wild East*, 127.

[55] Ignatov, *Partisans of the Kuban*, 149-50.

varmaya başlamıştı.[56] Buna paralel olarak, Almanlar tehlikeyi savuşturmak ve sonra yok etmek için bir dizi anti-partizan önlemi hayata geçirmişlerdi. Bunu yaparken de yerel nüfusu kesinkes bir taraf seçmeye zorlamışlardı ve partizanlara katılım, cephe gerisinde çok daha ölümcül bir savaşın ortasında kalan köylüler için bir seçenek haline gelmişti. General Franz Halder, hiç kuşkusuz, partizan hamlelerinin karmaşıklığından kaygı duyuyordu:

> Deneyimlerimizin ortaya koyduğu üzere, Rus güçlerine, ormanlık ve bataklık alana çekildiklerinde, normal yollarla saldırmak son derece zordu ve tamamen yok etmek ise neredeyse imkânsızdı. Sayısız örnekte gördük ki, bir Rus, geçit vermez ormanlar ile tekinsiz bataklıklarda hayvansal içgüdüyle ve güvenlik duygusuyla hareket edebilirken; Batılı, uygar bir ülkede yetişmiş ve eğitim almış bütün askerlerin hareketleri son derece sınırlı kalıyor ve bu da onlar için büyük bir dezavantaj teşkil ediyor. Bu dezavantajı telafi etmenin herhangi bir taktik çaresi yok. Batılı askerlerin görüp görebileceği en kapsamlı eğitimler bile, ormanlık ve bataklık bir bölgede doğup yetişmiş Doğu Avrupalılara özgü doğal içgüdülerin yerini alamaz.[57]

Alman askerlerin operasyon yürütmesi için, ormanlar ve bataklıklar zorlu alanlardı. Güvenlik birimlerinin diline dolanan bir tekerleme, içinde bulundukları durumu yansıtıyordu: "Önümüzde Ruslar, arkamızda Ruslar ve ortada keklik."[58]

Alman anti-partizan taktiği, ormanı ya da hedef alanı kuşatmak ve sonra birlikte merkez noktaya doğru ilerleyerek, partizanları, aşamalı bir biçimde onları imha edebilecekleri sınırlı bir alana sıkıştırmaktı. Binbaşı Dr. Schaefer bu taktiği şöyle anlatıyordu:

> Bu [gerilla] unsurları saptamak ve yok etmek zorunludur... Amaç onları takip etmek değil, imha etmektir... Eğer gerilla birimlerinin kontrolünde olan ya da onların sızmış olduğu geniş bir alan, sürpriz hamlelerle kuşatılabilir ve sistematik olarak taranabilirse, o halde, başarı elde etmek mümkün olabilir. Ama bu, kuşatma çemberinin hiçbir kaçışa ya da büyük birimlerin yarma harekâtına imkân vermeyecek biçimde sıkı örülmesini gerektirir. Çember adım adım ve gün gün, ya yoğun bir taarruzla ya da duruma ve coğrafyaya göre, düşmanı, önceden tayin edilmiş, doğal engellerden faydalanarak tahkim edilmiş bir noktaya doğru sıkıştırarak, daraltılır. Ardından haydutları sıkıştırarak, bataklık ormanlardan açık alana çıkarmak olmazsa olmaz bir koşuldur. Böylesi büyük bir eylemin, amaçlanan günlük hedefleri ve çeşitli anti-partizan birlikleri arasındaki sınır çizgilerini gösteren harita üzerindeki planı, çeşitli kuşatma hatlarıyla bir-

[56] Blood, *Hitler's Bandit Hunters*, 71.

[57] Cooper, *The Phantom War*, 89.

[58] T. Schulte, *German Army and Nazi Policies in Occupied Russia*, 260.

likte, bir örümcek ağına benzer... Ama burada bile, her duruma uygun bir tasarı çıkarmak mümkün değildir.[59]

1942 yılının bahar, yaz ve güz ayları boyunca, Belarus bataklıkları ile ormanlarında ve kısmen Briansk ormanında çeşitli operasyonlar düzenlenmişti ve bunların en önemlileri, birincisi Yelnya-Dorogobush alanında ve ikincisi de Briansk ormanında olmak üzere, Hanover ve Vogelsang Operasyonlarıydı. Hanover Operasyonu, 10.500'ü öldürülecek ya da yakalanacak olan 15.000 partizana karşı 40.000 kişinin seferber edildiği büyük bir operasyondu. Bir panzer ve piyade alayının oluşturduğu toplam 5.500 kişi de Vogelsang Operasyonunda yer almıştı ve sonuçta partizanların 1.193'ü öldürülürken, 1.400'ü yaralanmıştı ve 12.531 kişi de Almanlar için küçük bir maliyetle bölgeden tahliye edilmişti. Her keresinde böylesi operasyonlar yeniden ve yeniden tekrarlanacaktı; çünkü çoğu operasyonda 1.000 civarında kayıp vermesine rağmen, partizanlar görece hızlı bir şekilde, güçlerini yeniden topluyordu. Ayrıca unutulmamalıdır ki, güya "partizan" oldukları için öldürülenlerin birçoğu, aslında yöredeki Yahudilerdi ve bu insanlar partizan değildi; bunu, öldürülenlerin üzerinden çok az silah çıkmasından anlayabiliyoruz. Bu anti-partizan temizlik harekâtları, cephedeki operasyonları etkilemiyordu. Kullanılan çok sayıda insan gücü, ağırlıklı olarak cephe gerisindeki yedeklerden, güvenlik birimlerinden, yerli işbirlikçilerden, cephe gerisinde dinlenen ve talim gören askerler arasından devşiriliyordu. Partizan temizliğine katılan muharip sınıftan askerler, yalnızca kısa süre için ve genellikle de cephedeki operasyonlara ara verildiği zamanlarda kullanılıyordu.[60]

Almanların partizan tehdidiyle mücadele etme ve bölgeleri anlamlı bir zaman diliminde temizleme konusundaki belirgin başarısızlığı, süregiden tehdidi azaltmak için rakip taktikler geliştirilmesine yol açmıştı. Bunlardan biri, hemen öldürülebilecek olan yakalanmış silahlı partizanlar ile zarar verilmeyebilecek olan arada kalmış masum köylüler arasında açık bir ayrıma giderek, yerel nüfusu işbirliği içinde tutmaktı. Bu düşünce tarzına benzer bir diğeri, iyi muamele yapıldığı yönünde haberlerin sızacağı ve partizanların saflarından daha fazla kişinin kaçacağı beklentisiyle, partizanlara, esirlere ve kaçaklara savaş mahkûmu muamelesi yapmaktı. Ne var ki, Hitler, partizanlarla savaşmanın tek yolunun, daha acımasız yöntemlere başvurmak olduğundan emindi: "Ancak anti-partizan mücadelenin başladığı ve aman vermez bir şiddetle yürütüldüğü durumlarda başarı elde edilebilecektir... Bütün Doğuda partizanlara karşı verilen mücadele, taraflardan birinin mut-

[59] Dixon ve Heilbrunn, *Communist Guerrilla Warfare*, 145-6.

[60] Cooper, *The Phantom War*, 152-61; A. Munoz ve O. Romanko, *Hitler's White Russians*, 198-227; Blood, *Hitler's Bandit Hunters*, 70-86.

laka yok edilmesi gereken bir ölüm kalım mücadelisidir."[61] Bu iş için biçilmiş kaftan olan adam zaten kendini belli etmişti. Erich von dem Barch-Zelewski, Ordu Grup Merkez için SS ve Polis Lideri olarak çalışırken, anti-partizan savaşında tecrübe kazanmıştı ve Himmler'le yakınlaşarak, doğudaki bütün anti-partizan operasyonları denetlemek üzere atanmasını önermişti. Himmler kabul etmiş ve 1942 yılının ekim ayı sonunda, Erich von dem Barch-Zelewski tam zamanında, anti-partizan savaşından sorumlu tam yetkili SS subayı olarak atanmıştı. O tarihten sonra vahşet yeni bir düzeye tırmanacaktı: Partizanlar artık haydutlar olarak adlandırılacak ve onların faaliyetlerine karşı koyma çabaları yeni bir doktrin, *Bandenbekämpfung* –haydut savaşı– uyarınca yürütülecekti; buna göre, silahlı ve silahsız, bütün erkek, kadın ve çocuklar düşman olarak görülecek ve düşman muamelesi görecekti.[62]

*

Balkanlar'da komünist partilerin seferberliği, Yugoslavya ve Arnavutluk'un komünist blokun parçası haline geleceği, savaş sonrası bölgenin politik karmaşıklığı açısından muazzam uzantıları olacaktı. Ama 1941'de, tablo çok farklıydı; çünkü Balkanlar'daki komünist partiler son derece küçük ve önemsizdi. İşgalin baskısı altında, komünistler sahneye hâkim olmuş ve bunu yaparken de iç savaş hayaletini canlandırmışlardı. Bu konu, ileriki bölümlerde ayrıntılı bir biçimde işlenecektir; buradaki amacımız, komünistlerin yükselişe geçmesine yol açan koşulların neler olduğunu, nasıl örgütlendiklerini, rakiplerinin kimler olduğunu ve hangi taktikleri uygulamayı düşündüklerini açıklamaktır.

Balkanlar, partizan savaşı için ideal bir coğrafyaydı; çünkü dağlar direniş oluşumları için sığınak sağlıyordu ve az sayıdaki, geniş bir alana yayılmış iletişim hatları birçok hedef sunuyordu. Balkanlar'daki direniş ayrıca, geniş kapsamlı bu savaşta, Mihver güçlerinin Doğu Cephesinden bu bölgeye çekilmesini sağlayarak, değerli bir amaca da hizmet edebilirdi. Almanlar Balkanlar'ı, Alman savaş endüstrisi için işletilmesi gerekli mineraller ve metal kaynaklarıyla dolu bir bölge olarak görüyordu; üstelik, Afrika Birlikleri için ana ikmal hattı, Balkanlar'dan geçerek Pire limanına erişiyordu. Ama stratejik olarak, Almanlar bunu, Doğu Cephesindeki asıl savaşın içinde bir yan gösteri olarak görüyordu. Bu yüzden, Almanlar için asıl mesele, gerekirse acımasız yöntemleri de kullanarak, bölgede sukûneti sağlamaktı. Direnişe karşı yapılan misillemelerin acımasızlığının arkasında yatan mantık, kısmen I. Dünya Savaşı sırasındaki Avusturya anılarına dayanıyordu. Sırbistan'ın genel komutasını üstlenmiş olan General Franz Böhme, askerlerine şöyle bir hatırlatma yapmıştı:

---

[61] Dallin, *German Rule in Russia*, 210.

[62] Mulligan, *The Politics of Illusion and Empire*, 139-40; Blood, *Hitler's Bandit Hunters*, 78-9.

> Eğer tüm imkânlarımızı kullanarak ve azami gaddarlıkla ilerlemezsek, kayıplarımız hesaplanamayacak boyutlara ulaşacaktır. Hem kadın hem erkek, 1914'te Sırpların ihaneti yüzünden Alman kanı nehirlerinin aktığı bir toprak parçasında görev yapacaksınız. Siz, o ölenlerin intikam tanrısı olacaksınız. O insanlar üzerinde mümkün olan en büyük etkiyi yaratacak bir uyarı yapmalıyız.[63]

Böhme hemen, Keitel'ın şiddetli misilleme yaklaşımının candan bir taraftarı olduğunu göstermişti.

Tito yönetimindeki Yugoslav komünistler, Stalin bütün Avrupa'da partizan savaşı için çağrı yapana kadar Alman işgaline karşı herhangi bir direniş göstermemişti. Tito'nun yarattığı güçler Partizanlar olarak biliniyor ve Yugoslavya'nın tamamında faaliyet yürütüyordu. Komünistler, savaş öncesi günlerden beri yeraltı savaşı konusunda deneyime sahipti ve kasabalarda destekçileri vardı. Ayrıca, Tito'nun "Walter" olarak bilindiği Moskova ile güvenilir telsiz bağlantıları bulunuyordu. Ancak ilk direniş, Sırbistan'daki Ravna Gora çevresinde yer alan dağlarda, kralcı bir subay olan Draža Mihailović'ten gelmişti ve onun kuvvetleri Çetnikler olarak biliniyordu.[64] Mihailović'in en temel ve acil hedefi, 1941'in sonunu kadar, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te çoğu Ortodoks Sırp olmak üzere, 100.000 civarında insanı katleden Hırvat Ustaša'nın eylemlerinin korkunç tehdidi altında olan Sırpların can güvenliğini sağlamaktı. Uzun dönemli amacı ise, Müttefikler Balkanlar'a indiğinde eyleme geçecek direniş güçleri kurmaktı (Müttefikler I. Dünya Savaşında Selanik'e asker gönderdiği için hem Mihailović hem de Almanlar böyle bir çıkarma bekliyordu). Ancak Tito, siyasi iktidarı ele geçirmek için güçlerini oluşturma konusunda acele ediyordu.

Komünist taktiklerin ilk örneklerinden birini, 1941 yılının temmuz ayı ortalarında Karadağ'da patlak veren isyanda görebiliriz. İsyancılar daha fazla özerklik ve yönetime daha az İtalyan müdahalesi talep ediyordu. İtalyanlar buna, sömürge savaşlarında hatırı sayılır bir tecrübeye sahip olan General Alessandro Pirzio Biroli komutasında yürütülen ve isyancı köylerin yakılmasını, aileleri de dahil, 10-20.000 arası sivilin rehin alınıp kamplara gönderilmesini içeren bir karşılık vermişti. Bir hafta sonra dağılan isyanı bastırmak için yaklaşık olarak 67.000 İtalyan askeri kullanılmıştı. İsyan ateşi söndükten sonra, Pirzio Biroli şiddetli önlemlerin yumuşatılmasını ve kamplara gönderilen birçok kişinin serbest bırakılmasını emretmişti. Bu isyanı Komünistler başlatmamıştı; ama onu devralmaya çalışmışlardı. Komünist ideolog

---

63 W. Manoschek, "'Coming Along to Shoot Some Jews?': The Destruction of the Jews in Serbia," H. Heer ve K. Naumann (der.), *War of Extermination*, 39-51.

64 Çetnikler aslında, I. Dünya Savaşı öncesinde, Osmanlı zamanında Türklere karşı gerilla savaşı yürüten asilerdi. Güney Slavlarının halk şiirlerinde, Çetniklerden büyük bir övgüyle bahsediliyordu.

Milovan Đilas [Djilas], Karadağ'ı minyatür bir Kızıl cumhuriyete dönüştürmeye çalışmış ama halktan çok az destek bulmuştu. Bu başarısızlık, yerine Ivan Milutinoviç'in geçmesine yol açacaktı. Moskova'dan gelen emir üzerine, Tito sınıf savaşı söylemini sulandırmış ve Moskova'nın, "direnişin parolası, komünist olmayanları dışlamak ve yıkmak değil, birleşik cephe olmalıdır" ilkesini benimsemeye başlamıştı.[65]

Ağustos 1941'de Sırbistan'da patlak veren ayaklanma, Mihailović ile Tito arasındaki farkı gün yüzüne çıkarmıştı. Ağustos ayının sonunda, Tito Moskova'ya, Sırp direnişinin Alman hâkimiyetini büyük yerleşim birimlerine sıkıştırdığını ve kırsal bölgelerin isyancıların elinde olduğunu bildirmişti. Almanlar ise yalnızca on gün içinde, direnişin demiryollarına, iletişim hatlarına, endüstri kuruluşlarına ve çeşitli kamu kuruluşlarına 135 saldırı düzenlediğini kabul etmek zorunda kalmıştı. Alman tepkisi iki yönlü olacaktı: Milan Nedić'in yerine başbakan olarak Milan Acimović getirilmiş ve 19 Eylül 1941'de, Böhme her yolu deneyerek direnişi ezmek amacıyla kısa bir süre için Sırbistan'nın tam yetkili genel komutanı olarak atanmıştı.[66] Aynı gün Mihailović ve Tito işbirliği imkânlarını tartışmak üzere bir araya gelmişti. Yugoslav ordusunun muvazzaf subayı olan Mihailović, bütün direniş güçlerini yönetmesi gerektiğini varsayıyordu. Gelgelelim Tito, Mihailović'i yalnızca geçici bir süre, Almanlara karşı çıkma hatırına, uzlaşılabilir "yabancı ve gerici bir sistemin yenilgiye uğramış güçlerinin" bir temsilcisi olarak görüyordu. Bununla birlikte, direnişin Užice, Požega, Gornji Milanovac ve Čačak yerleşimlerini ele geçirmesi üzerine, o sonbahardaki birleşik Çetnik-Partizan operasyonları başarılı olmuştu. Bu, Batı Sırbistan'ın tamamının ve Užice silah fabrikasının isyancıların kontrolüne geçmesi demekti. Almanların karşılığının bir sonucu olarak, işbirliği politikasının geçici olduğu ortaya çıkmıştı. 1941 yılının Ekim ayı sonlarında, Almanlar Kraljevo'da 1.755 Sırpı ve birkaç gün sonra da Kragujevac'ta 2.300 Sırpı katletmişti. Bu katliamlar Mihailović'i öyle korkutmuştu ki, açık direnişin hemen durdurulması çağrısı yapmıştı: "Birliklerimizi mümkün olan en küçük parçalara bölerek ve onları geçici bir süre dağlık bölgelerde eylemsiz ve dağınık halde tutarak, mevcut krizin üstesinden kolaylıkla gelebiliriz." Öte yandan, Tito katliamları, halka koruma sağlayacak Partizanlara yeni katılımlar için bir fırsat olarak görmüştü. Bu yüzden Tito, her ne pahasına olursa olsun açık direnişin sürdürülmesini istiyordu.[67]

Çetnikler ile Partizanlar arasındaki işbirliğinin her halükârda yürümeyeceği ve bunun nedeninin de yalnızca direnişte benimsenecek taktikler ko-

---

[65] Deroc, *British Special Operations Explored*, 170; H. Burgwyn, *Empire on the Adriatic*, 91-2; Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 75-6.

[66] Haestrup, *Europe Ablaze*, 49-50; B. Shepherd, *Terror in the Balkans*, 97.

[67] W. Deakin, *The Embattled Mountain*, 75; Shepherd, *Terror in the Balkans*, 120; D. Mar-tin, *The Web of Disinformation*, 37-40; Z. Vučković, *A Balkan Tragedy*, 130.

nusundaki farklılıklar değil, öncelikle çelişen politik hedefler olduğu söylenebilir. Mihailović Kral Petar'a sadıkken, Tito ve Partizanlar ona göre, "saltanata karşıydı ve hiçbir zaman onların amacı olmayan bir sosyal devrimin gerçekleştirilmesi için" savaşıyordu.[68] Tito da bu uyumsuzluğun farkındaydı. 7 Kasımda Sovyet Devriminin yıldönümünde, Partizanlar Užice'de coşkulu bir kutlama düzenlemişti.[69] Tito, Sovyetler'in Almanya'nın Moskova'ya ilerleyişini durdurmayı başardığını öğrendiğinde, 14 Aralık 1941'de bir duyuru yayımlamıştı:

> Doğu Cephesinde Kızıl Ordunun zaferi, Hitler'in Avrupa'daki tiranlığının hızla yıkılması için imkânlar yaratmıştır. Sonuç olarak, işaretler daha şimdiden, emperyalist ülkelerin gerici güçlerinin, halkın içine derin kökler salmış ve durdurulamaz bir devrimci enerjiyle dolup taşan, Halkın Kurtuluşu Hareketini silahsızlandırmak için bir araya geldiğini göstermektedir. Bu hamle her şeyden önce, Komünistleri ve onların kitlelerle olan bağlarını hedeflemektedir... Gerici Büyük Sırp merkezi bütün Yugoslavya halkları için tehlikelidir. O hiç kuşkusuz, Yugoslavya halklarının kurtuluş mücadelesinin yarını için ana düşmandır ve bugün de işgalci güçlerin en önde gelen kalesidir.[70]

Başka bir ifadeyle, Mihailović'in yandaşlarına ve Çetnik güçlerine karşı yürütülen iç savaş, savaştan sonra politik hâkimiyetin en temel önkoşuluydu. Tito ve destekçileri, Partizanları yalnızca Sırpların değil, bütün Yugoslavların eşit olduğunu düşünen bir güç olarak sunuyordu. Ama önce işgalciler yenilgiye uğratılmalıydı ve Almanların hâkimiyeti hem Çetnikleri hem de Partizanları o yılın sonunda Sırbistan'ı terk etmeye zorlamıştı. Mihailović, savaşın genel seyrindeki gelişmeleri beklemek üzere dağlara çekilirken; Partizanlar vakit geçirmeden bir direnişin hesaplarını yapmaya başlamış ve bu amaçla 22 Aralık 1941'de, Sırp ve Karadağlı Partizanlardan oluşan 1. Proleter Tugaylarını kurmuştu. Mihailović'in Bosna-Hersek'e yayılma konusundaki başarısızlığını fırsata çeviren Tito, orada hâlâ Ustaša tehdidi altında olan Sırpları Partizan saflarına katmak için harekete geçmişti.[71]

Her ne kadar Tito açısından, iktidara giden yolda, Çetniklerin gerici güçlerinin imhası hiç kuşkusuz zorunlu olsa da Komintern olaya farklı bakıyordu. Ağustos 1942'de, başkanı Georgi Dimitrov, Tito'ya bir talimat yollamıştı:

> Proleter tugaylarına proleter demeyin; bunun yerine onlara şok tugayları deyin, tekrar ediyoruz, şok tugayları. Bunun, hem işgalcilere ve ülke için-

---

[68] M. A. Jareb, "Allies or Foes? Mihailovic's Chetniks during the Second World War," S. Ramet ve O. Listhaug (der.), *Serbia and the Serbs in World War Two*, 155-74.

[69] Deroc, *British Special Operations Explored*, 182.

[70] M. A. Hoare, *Genocide and Resistance in Hitler's Bosnia*, 163.

[71] Martin, *Web of Disinformation*, 49.

> deki işbirlikçilere karşı halkın güçlerinin pekiştirilmesi hem de yabancı ülkeler açısından muazzam bir siyasi öneme sahip olduğunu anlayın. Siz, işçilerden, köylülerden, halkın aydınlarından ve diğer vatanseverlerden oluşan güçleri kullanarak bir halkın kurtuluşu savaşı yürütüyorsunuz; proleter bir mücadele değil. Her zaman bu temelde hareket etmelisiniz. Sizin her türlü dil sürçmenizi, her zaman hain emelleri için kullanacak halkın düşmanlarının eline koz vermeyin.[72]

Ancak Tito, Almanların yenilmesi halinde iktidarı ele geçirebilecek bir konuma gelmek için acele ediyordu. O tarihten itibaren, Moskova ile düzenli iletişim içinde olmasına rağmen, savaştan sonra eninde sonunda Stalin'le bir kopuşa yol açacak olan bağımsız çizgiyi izlemeye başlamıştı.

*

Haziran 1941'de, Arnavutluk'ta komünist parti denecek bir parti bile yoktu; sadece, bir parti kurmak isteyen Enver Hoca gibi komünistler vardı. Bu gelişmeyi, yardım edilebilecek kadar cazip bulan Yugoslavlar, bir partinin nasıl kurulacağına dair komünistlere tavsiyelerde bulunması için Tiran'a iki temsilci, Miladin Popović ve Dušan Mugoša'yı göndermişti. 1942 yılının temmuz ayı sonunda, komünistler taktiklerini sınamak üzere genel bir ayaklanma çağrısı yapmış ve Arnavutluk genelinde, telefon ve telgraf hatlarına saldırılar düzenlemişti. Tiran'da merkezi telefon istasyonuna başarılı bir saldırı düzenlenmiş ve İtalyanlara ait bazı askeri tesisler havaya uçurulmuştu. Kuçovë'de petrol boru hatları tahrip edilmiş ve birkaç petrol tankı havaya uçurulmuştu. Sonrasında, İtalyanlar Tiran'ın kontrolünü yeniden ele geçirmişti; ama müfrezelerin komünist çağrıya bir yanıt olarak değil, bağımsız olarak oluştuğu Kuzey Arnavutluk'un çoğu yerinde, kontrolü kaybettiklerini kabul etmek zorunda kalmışlardı.

Komintern politikasının çizgisini takip eden Arnavut komünistler, geniş bir direniş cephesi yaratma yoluna gitmişti. 1942 yılının eylül ayı ortasında, Tiran'ın yaklaşık 20 kilometre güneybatısındaki Pezë'de, direniş gruplarının katıldığı büyük bir toplantı düzenlenmişti. Bu toplantıya bütün savaşçı müfrezelerin ve politik yelpazenin her renginden görüşlerin temsilcileri katılmıştı. Sonuçta, her ne kadar Enver Hoca liderliğindeki komünistlerin hâkimiyetinde olsa da kendisine Ulusal Kurtuluş Cephesi adını veren *Levicija Nacional Çlirimtarë* (LNC) kurulmuştu. Herkes bu oluşuma kabul edilmemişti. Bir ay sonra, Kuzey Arnavutluk'ta, ağırlıklı olarak sağcı cumhuriyetçi milliyetçilerden oluşan bir grup, Midhat Frashëri liderliğinde, *Balli Kombëtar*'ı, yani Milli Cepheyi kuracaktı. *Balli Kombëtar* politik olarak ılımlı kesimlere, kendisini geniş tabanlı ulusal kurtuluş cephesi olarak tanıtan LNC'nin çatısı

[72] Dimitrov'dan Tito'ya, 10 Ağustos 1942, I. Banac (der.), *The Diary of Georgi Dimitrov*, 234.

altına alınmayanlara hitap etmeyi umuyordu. Gerçekten de *Balli Kombëtar*, politik olarak güvenilmez bulundukları için LNC'den tasfiye edilmiş solcuları da bünyesine katacaktı. İki örgüt, görünüşte ortak sosyal programlar yayımlamıştı ve bölgesel komiteler temelinde neredeyse aynı örgütsel yapıya sahipti; ancak benzerlikler burada sona eriyordu. Yugoslavya'da olduğu gibi, işgalcilere karşı uygulanacak taktikler konusunda aralarında farklılıklar vardı: *Balli Kombëtar*, Mihailović'ín eylem için uygun ânı bekleme taktiğine daha yakınken; LNC, Tito gibi, acil eylem için bastırıyordu.[73]

*

Almanların Yunanistan'ı işgali sırasında, Yunan Komünist Partisi o kadar zayıf ve bölünmüş bir halde yakalanmıştı ki, 1941 yılının tamamında, Stalin'in partizan savaşı çağrısına bir türlü yanıt verilememişti. Komünistler, tıpkı cumhuriyetçiler gibi, Metaksas diktatörlüğü yıllarında yeraltına kaymıştı; ama gizli operasyonlar yürütmek zorunda kalan öteki komünist partilerin aksine, Yunan partisi aşırı bölünmüştü ve belli bir güç merkezinden ya da böyle bir merkezden gelecekteki eylemleri yürütecek açık bir liderlikten yoksundu.[74] Bununla birlikte, Alman işgalinin sona ermesiyle birlikte, Komünist Parti, iktidarı ele geçirme yönünde gerçek bir şansa sahip olacak kadar büyümüştü: Gerçekten de, Yunanistan'da iç savaş kurtuluştan önce patlayacak ve sonrasında da devam edecekti. İki önemli faktör, Yunan direnişinin ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştı: Bu faktörler, 1941-42'de Yunanistan'ı kırıp geçiren açlık ve Kral George'un direniş için herhangi bir talimat bırakmadan ülkeyi terk etmiş olmasıydı ki, bu da direniş örgütlenmesini ağırlıklı olarak cumhuriyetçilerin eline bırakmıştı.

Ülkenin Almanların himayesiyle bölünmesinin ilk elden sonucu olarak, açlık Yunanistan'ı kırıp geçirmeye başlamıştı. Ana tarım sahası Trakya, artık Bulgar işgali altındaydı. Bu durum, şehirleri açlığa mahkûm etmişti ve 1941-42 yıllarında, tahminlere göre, Atina ve Pire'de 40.000 kişi açlıktan ölmüştü.[75] Komünistler bu aşırı durumu fırsata çevirmiş ve Mayıs 1941'de, bir yeraltı yardım örgütü olarak EA'yı, yani Ulusal Dayanışma'yı kurmuştu. Bunu temmuzda EEAM, yani Ulusal İşçi Kurtuluş Cephesi ve nihayet 28 Eylül 1941'de, *Ethniko Apeleutherotiko Metopo* (EAM), yani Ulusal Kurtuluş Cephesi izlemişti. EAM, politik yelpazenin geniş bir bölümüne hitap etmeyi amaçlıyordu; ama başından beri açıkça, Georgios Siantos liderliğindeki komünistlerin hâkimiyeti altındaydı. EAM ilk başta Atina ve büyük şehirlerde

---

[73] Pearson, *Albania in Occupation and War*, 158-9, 164-5, 196-7, 204-10; Fischer, *Albania at War*, 129, 132-4.

[74] J. Hondros, *Occupation and Resistance*, 108-110.

[75] P. Voglis, "surviving Hunger: Life in the Cities and the Countryside during the Occupation," Gildea vd (der.), *Surviving Hitler and Mussolini*, 16-41.

destek ve örgüt yapıları kurmaya odaklanmıştı. EAM'ın örgütsel başarısı, Nisan 1942'de, Atina ve Pire posta, telefon ve telgraf işçilerinin başını çektiği grevde kendini gösterecekti. Selanik'e de yayılan grev, ücret artışı için yapılmıştı ve İtalyanlar ile Almanlar için çalışan iletişim sektörü çalışanlarına greve katılmama emri verilmişti. Bir yıl önce Kuzey Fransa gerçekleştirilen grevlerde olduğu gibi, grevin ardındaki gerekçe direniş değil, ekonomikti ve öyle de kabul edilmişti. İşbirlikçi hükümet, grevcilerin taleplerine boyun eğmişti ve işgalci yetkililer müdahil olmamıştı. Bu başarı, 1942 yazında 40.000 olduğu tahmin edilen, EAM üye sayısında artışı beraberinde getirmişti.

Eylül 1941'de, demokrasi yanlısı Venizelosçu subaylar tarafından ne komünistleri ne de kralcı politik partileri destekleyen cumhuriyetçiler arasındaki uçurumu kapatmak amacıyla, alternatif bir politik oluşum, *Ethnikos Demokratikos Ellenikos Syndesmos* (EDES), yani Milli Cumhuriyetçi Yunan Birliği kurulmuştu. Bu oluşumun kâğıt üzerindeki lideri General Nikolaos Plastiras'tı; ama Fransa'da sürgündeydi ve bu yüzden liderliği fiilen Albay Napoleon Zervas yürütüyordu.[76]

Her iki grup da dikkatini silahlı direniş olasılıklarına çevirmişti ve her ikisi de Yunanistan dağlarının, silahlı gerilla grupları, *andarte*ler, kurmak için biçilmiş kaftan olduğunu düşünüyordu. Nisan 1942'de, Siantos, Andreas Çimas'a Orta Yunanistan'da EAM'ın ilk silahlı gruplarını oluşturması talimatı vermişti. O da EAM'ın silahlı kolunun, *Ellenikos Laikos Apeleutherotikos Stratos*'un (ELAS), yani Yunan Halk Kurtuluş Ordusunun kurulması işini Aris Veluhiotis olarak bilinen Thanassis Klaras'a havale etmişti. Klaras, SOE'den Denys Hamson tarafından şöyle tasvir edilmişti:

> Gördüğüm en kaba, en soğukkanlı ve en acımasız adamdı. Yunanistan'da eşcinselliğinden dolayı suçlanıp hüküm giymiş ve Moskova Komünist Okulunda eğitim görmüş, eski bir okul müdürüydü; akıllı, yetenekli, kalpsiz ve vicdansızdı. Mükemmel bir psikolog, fanatik bir liderdi.[77]

EDES de Orta Yunanistan'da silahlı birimler kurmuştu. 1942 Yazında hem ELAS hem de EDES, her biri 100'er kişilik çok sayıda silahlı gruba sahipti.

*

Balkanlar'ın stratejik ve ekonomik önemi, Britanyalıların ilgisini çekiyordu; çünkü Almanlar bölgeyi bir tali gösteri alanı olarak görse de Balkanlar'daki direniş, Mihver birliklerin Doğu Cephesinden çekilmesini sağlayarak, savaşta değerli bir amaca hizmet edebilirdi. Britanyalıların bölgede direnişe sağ-

---

[76] Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 100-106; Gerolymatos, *Guerrilla Warfare and Espionage in Greece*, 209-10; Hondros, "The Greek Resistance; P. Papastratis, *British Policy towards Greece in the Second World War*, 123.

[77] D. Hamson, *We Fell among Greeks*, 98.

ladığı destek, Britanya hükümeti tarafından Stalin'e, ölü doğacağı kesin bir anakara istilasının risklerine girmeksizin, savaşa ne kadar istekli olduğunu göstermek için kullanılabilirdi. Bununla birlikte, SOE yetkililerinin ve Britanya askeri görevlilerin bölgeye intikali, Balkanlar'daki savaşı daha da karmaşık hale getirecekti. Onların gelişi, silah tedariki ve dolayısıyla daha fazla direniş ihtimali demekti; ama bu silahları kimlerin alacağı ve o silahlarla ne yapılabileceği ve yapılacağı sorunu, baştan çözüme bağlanmış değildi. Bu ihmal, bölgede direnişin geliştirilmesi ve yönetilmesi bakımından son derece ciddi sonuçlar doğuracaktı.

9

Komünistlerin Seferberliği

Savaştan önce, Batı Avrupalı komünist partiler çok az seçmen desteğine sahipti ve demokratik hükümet için bir tehdit oluşturmuyordu. Polonya'da hiç komünist parti yoktu; çünkü Stalin 1930'larda partinin lağvedilmesi emrini vermişti. Olduğu yerlerde, özellikle de Fransa'da, komünist partilerin savaştan önce yaptığı iş, kendilerini faşizmin asli rakibi olarak sunmak ve İspanya İç Savaşında çarpışmak üzere giden yoldaşlarının kahramanlıklarıyla övünmekti. 1939 yılı ağustos ayı sonlarında, bu politika, "parti kadrolarının başına adeta kaldırım taşı gibi çarpan" Molotov-Ribbentrop Paktı'nın imzalanmasıyla tümden tepetaklak olmuş ve komünistlerin kitleler halinde partiyi terk etmesine sebebiyet vermişti.[1] II. Dünya Savaşının patlak vermesi, durumu daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmişti. 8 Eylül 1939'da Komintern Başkanı Georgi Dimitrov, Avrupa komünist partilerine Kominternin talimatlarını bildirmişti:

> Savaş, maddi olarak durumu değiştirmiştir. Kapitalist devletlerin faşist ve demokrat [kamplar] olarak bölünmesi, eski anlamını yitirmiştir. Strateji de buna uygun olarak değişmelidir. Savaşın bu aşamasında, savaşın hüküm sürdüğü tüm ülkelerin Komünist partilerinin stratejisi, savaşa karşı çıkmak, savaşın emperyalist yüzünü açığa çıkarmaktır; varolan Komünist vekiller, bulundukları yerde, savaş ödeneklerine karşı oy vermekle, kitlelere savaşın zorluk ve yıkımdan başka hiçbir şey getirmeyeceğini açıklamakla yükümlüdür... Komünist partiler her yerde, sosyal demokrasinin hain politikasına kararlı bir biçimde karşı çıkmalıdır.[2]

Bunun etkisi hemen görülmüştü: Protectorate'te komünist slogan "Ne Hácha ne de Beneš, tek çözüm komünistler"di. Fransa'da ise, "Ne Churchill ne de Hitler"di.[3]

---

1 D. Drake, *Paris at War*, 11.

2 Banac (ed.) *The Diary of Georgi Dimitrov*, 117.

3 H.G. Skilling, "The Czechoslovak Struggle for National Liberation in World War II," *Slavonic and East European Review*, 39:92 (1960) 174-97; Dank, *The French against the French*, 106.

Savaş başladıktan sonra, özellikle Fransız komünistler, genellikle hain olarak telakki edilmişti ve parlamentodaki komünist lider Maurice Thorez'in Ekim 1939'da çağrıldığı birliğine katılmayarak firar etmesiyle, bu inanç görünüşte teyit edilmiş oluyordu. Daha sonra Thorez, Moskova'da ortaya çıkacak ve gıyabında Fransız mahkemeleri tarafından beş yıl hapisle cezalandırılarak, Fransa vatandaşlığından çıkarılacaktı. Molotov-Ribbentrop Paktı'nın yayınlanmasının hemen ardından, Daladier hükümeti, komünist gazete *L'Humanité*'nin yayınına yasak koymuştu. Fransa parlamentosundaki komünist vekillerin, Dimitrov'un talimatı kendilerine ulaşmadan önce, savaş kredileri lehine oy kullanmış olmasına rağmen, hükümet 1939 yılının eylül ayı sonunda Komünist Partiyi yasaklamıştı. Ardından 1940 baharında, komünistlerin beşinci kol faaliyetleri yürütebileceğinden korkan hükümet, bilinen komünistlere karşı doğrudan harekete geçmişti: Yerel ve ulusal hükümetlerde görev alan 2.718 komünist temsilci görevden uzaklaştırılmış ve en az 3.000 yabancı komünist mülteciyle birlikte, yaklaşık 3.400 komünist militan da tutuklanmıştı. Tutuklananlar, dehşet verici koşullar altında, Güney Fransa'daki kamplara tıkılmıştı.[4]

Fransa'nın düşüşünün ardından, şimdi Jacques Duclos'un önderliğinde olan komünistler, önceki ihanet iddialarını doğrularcasına, meclislerdeki üyeliklerini yeniden kazanmak için, açıkça Almanlardan yardım istemişti. Alman yetkililer, *L'Humanité*'nin yayımlanması ihtimali üzerine kafa yormuşlar ve Vichy Fransa'sının Alman elçisi Abetz'den gelen ilk cevabın olumlu olması üzerine, gazete açıktan satışa başlamıştı. Abetz aynı şekilde, Daladier hükümeti tarafından işlerinden atılan, yerel yönetimlerdeki komünist üyelerin görevlerine iadesi yönündeki beklentilere de olumlu yaklaşıyordu. Muhtemelen Abetz, Fransız komünistlerine müsamaha göstermeye hazırlanıyordu; çünkü dönem, Almanlar ile Sovyetler'in müttefik olduğu bir dönemdi. Bununla birlikte, Vichy hükümetinin emriyle hareket eden Fransız polisi başka türlü düşünüyordu ve ortaya çıkmaya başlayan komünistler tutuklanıyordu. Neredeyse aynı anda, hem Kominternin hem de Alman liderlerin aklında başka şeyler vardı. Komintern, *L'Humanité*'nin yeniden yayına başlaması planını veto ederken; Abetz Berlin'den, *L'Humanité* yerine alternatif bir gazete olarak *La France au travail*'in basılıp dağıtılmasına izin verilmesi emrini almıştı. Bu, okurların aklını karıştıran bir hamleydi; çünkü yeni gazetenin makaleleri, *L'Humanité*'nin yayımladığı makalelere çok benziyordu.

Başlangıçta komünistler, Almanlarla olduğu kadar Vichy rejimiyle de işbirliği yapmaya can atıyordu. İki komünist lider, François Billoux ve Virgile Barel, Vichy rejiminin mahkemeye çıkarıp yargılamak istediği, eski Halk Cephesi müttefikleri Leon Blum ve Daladier aleyhine tanıklık yapmayı teklif

[4] Wieviorka, *The French Resistance*, 34-5; Noguères, *Histoire de la Résistance*, I, 143; Koestler, *Scum of the Earth*, passim.

etmişti. Ancak Vichy kaynaklı komünist tutuklamaların inanılmaz boyutlara erişmesi, komünistlerin Alman işgali sırasında bütün Fransa'da faaliyet yürütebileceği mitini yerle bir etmişti. Vichy Milli Devriminin gerçek yüzü, özellikle sendikalara karşı eylemleriyle ortaya çıkınca, komünist basın, Vichy kaynaklı yasamaya karşı muhalefetini gayet açıkça ortaya koymuştu.[5] Bir tarihçi, şöyle bir sonuca varmıştı:

> O zamanlar, işgalcilere karşı hemen direnişin peşine takılmaya soğuk bakan PCF, önceliği Vichy hükümetine karşı mücadeleye vermiş, ağırlığı da sendikal eyleme kaydırmıştı. Her ne kadar en başta, Alman-Sovyet Paktı uyarınca, PCF işgalcilerle iyi geçinmiş olsa da, 1941 başlarında saldırılarını katlayarak artırmış ve Mayıs ayında, bir Ulusal Cephe kurulması için çağrı yapmıştı. Ancak parti, 22 Haziran sonrasına kadar silahlı mücadeleye girişmemişti.[6]

Parti artık de Gaulle'e de sıcak bakmıyordu. Savaşın sonucunu kestirmenin neredeyse imkânsız oluşu, *Front National*'in [Ulusal Cephe] başına geçmek üzere olan Pierre Villon tarafından, defterine yazdığı bir notta, mükemmel bir biçimde ifade ediliyordu: "De Gaulle'cülüğe gelince, o ortadan kaldırılacaktır ve şayet Britanyalılar gelip yapmadan önce, biz ülkeye özgürlük, barış ve ekmek (üzerine tereyağı da sürülmüş olarak) verebilirsek, bizim için faydalı olacaktır. Almanlar ayağa kalkıp karşı koymadan önce, Britanya'nın ülkeyi kurtarmak için Fransa'ya ayak basmayı başarabileceğine ihtimal vermiyorum. O halde biz de sovyetleri kurmak için Gaulle'ü bekleyecek değiliz."[7]

*

Almanya, Sovyetler Birliği'ni ve artık müttefik değil de düşman olan ülkeleri istila edince, Batı Avrupa'daki komünistlere gönderilen Komintern talimatları, Sovyet otoritelerinin, direnişin Sovyetler Birliği'nin savunmasına yardım edebileceğine ne kadar inandıklarını göstermesi bakımından son derece faydalıdır: "İşgal altındaki ülkelerde, politik mücadeleyi, düşmanın cephe gerisini karıştıracak, asker ve teçhizat temini ile sevkiyatını engelleyecek her türlü eylemle birleştirmek mutlak bir zorunluluktur. Kitleleri işgale karşı aktif savaşa dahil etmek için her yola başvurulmalıdır."[8] Özellikle de "muhtemel silah üretiminin her aracı" engellenmeliydi. "Savaş fabrikalarının, zift

---

5 Drake, *Paris at War*, 93-4; D. W. Pike, "Between the Junes: The French Communists from the Collapse of France to the Invasion of Russia," *Journal of Contemporary History*, 28 (1993) 465-85; Kedward, *Resistance in Vichy France*, 64, 94; Jackson, *France: The Dark Years*, 420-1.

6 Wieviorka, *The French Resistance*, 43.

7 P. Villon, *Resistant de la premiere heure*, 182-3.

8 Norveçlilere ve İsveçlilere gönderilen talimatlar, 6 Temmuz 1941, Banac (ed.) *The Diary of Georgi Dimitrov*, 175.

depolama tanklarının, köprülerin, demiryollarının, yolların, telgraf ve telefon hatlarının ve istasyonlarının tahribatı için küçük birimler oluşturun. Askerlerin ve silahların sevkiyatını ne şekilde olursa olsun engelleyin."[9] Başka bir ifadeyle, komünistler vakit geçirmeden sabotaj eylemleri başlatacak ve yenileri saflara kazanmaya odaklanacaktı.

Komünist partilere, halihazırdaki direniş hareketleriyle nasıl ilişkiye geçileceğine ilişkin talimatlar verilmişti. Bu, bütün açık devrimci amaçların geçici bir süre için terk edilmesi anlamına geliyordu. Örneğin, 25 Haziran 1941'de Fransız Komünist Partisine ve 6 Temmuzda Norveçliler ile Danimarkalılara gönderilen talimatlarda, takip edilmesi istenen çizgi açıktı: "Bir kere daha, bütün ajitasyonlarınızda, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı savaşını, kapitalist sistem ile sosyalist sistem arasında bir savaş olarak tasvir etmekten sakınmanızın mutlak zorunluluğunu ısrarla belirtiriz. Sovyetler Birliği için bu, faşist barbarlık karşısında bir vatanseverlik savaşıdır." Ve ayrıca:

> İşgal altındaki ülkelerin komünistleri, hiç vakit geçirmeden ulusal kurtuluş cepheleri kurmalıdır ve bu amaçla, faşist Almanya ile savaşan tüm güçlerle temasa geçilmelidir... Ulusal cephenin amacı, Alman işgaline karşı toplumun tüm sınıflarını seferber etmektir. Bu ulusal cephe yaratma hareketi, demokrasi ve faşizmden (Hitler boyunduruğundan) kurtuluş sloganı altında oluşturulmalıdır. Komünistler, ulusal cepheye kendi hegemonyalarını dayatmaz.[10]

Komünist olmayan direniş gruplarıyla işbirliği, Sovyet otoriteleri tarafından mecbur kılınmıştı; çünkü Sovyetler Birliği, Batı Avrupa'ya silah, cephane ve sabotaj materyalleri temin etmek için fazla uzaktı. Bununla birlikte, bütün direniş gruplarının işbirliği kurabilmesi ve Almanlara saldırabilmesi öncesinde çözülmesi gereken birçok mesele vardı. Komünist olmayan direniş hareketleri, komünistlerin sadakatinden ve samimiyetinden kuşku duyuyordu; onlar Moskova'ya mı yoksa sürgündeki hükümete mi sadıktı? Komünistlerin çoğu deli fişekti ve hareketlerinin sonucunda ortaya çıkabilecek misillemeleri dikkate almadan hemen Almanlara saldırmaya hazırdı; bu durumda direnişi kim kontrol edecekti? Ayrıca komünistlerin uzun erimli amaçları konusunda da kuşkular vardı; savaş sonrası politik hâkimiyet peşinde mi koşulacaktı; yoksa parlamenter sistemle uyum içinde mi çalışılacaktı? Dahası demokratik direniş, komünist direnişe daha aktif hale gelerek mi karşılık verecekti ve eğer böyleyse, masum sivilleri kaçınılmaz Alman misillemelerine karşı nasıl koruyacaklardı?

*

---

[9] Wieviorka, *The French Resistance*, 123.

[10] Comintern directives, 25 June & 6 July 1941, Banac (ed.) *The Diary of Georgi Dimitrov*, 168-9, 175.

Bu soruların acil olarak cevaplandırılması gereği, hiçbir ülkede Polonya'daki kadar yakıcı bir sorun teşkil etmiyordu. Polonya, Alman iletişim hatlarının tam karşısındaydı ve bu yüzden, Alman takviyelerinin, erzak ve mühimmatının Doğu Cephesine nakledilmesini engellemek için ideal bir konumdaydı. Ayrıca Polonyalılar, Polonya'da ciddi sabotaj operasyonları yürütme ve Alman hatlarının gerisinde istihbarat toplama kapasitesine sahip AK içinde çok iyi örgütlenmiş bir direniş hareketine sahipti. Bununla birlikte, sürgündeki Polonya hükümeti, AK liderliği ve Yeraltı Hareketi; doğrusu, nüfusun çoğunluğu Sovyetler Birliği'ne pek az sempati duyuyordu. Onların birincil umudu ve beklentisi, Almanların Sovyetler Birliği ile yürüteceği uzun savaşta yıpranması ve her iki büyük gücün de Polonya'nın yeniden doğuşuna imkân verecek oranda çaptan düşmesiydi. Doğu Polonya'nın yakın bir zaman önce Sovyet güçleri tarafından işgaline ilişkin acı hatıralar da komünistler ya da Sovyet partizanlarla Polonya topraklarında doğrudan bir işbirliği ihtimalini çok azaltıyordu. Yine de Polonya Başbakanı Sikorski çok dikkatli adım atma gereği duymuştu; çünkü ilk olarak, Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişkileri yeniden canlandırmak istiyordu. Bu konu, Temmuz 1941'de, Sovyetler Birliği'nde daha önce, Sibirya ve Kazakistan'a sürülmüş Polonyalılardan oluşan bir Polonya ordusu kurulmasına imkân veren, Sikorsky-Maisky anlaşması ile halledilmişti. Ama o zaman bile, Sovyetler tarafında, Polonya'nın gelecekteki sınırları ve yönetimi konusunda tehditkâr homurtular yükseliyordu. Nisan 1943'te, 1940 baharında Katin'de Polonyalı subayların Sovyet güçleri tarafından katledilmesine ilişkin haberler patlak vermişti ve bu, diplomatik ilişkilerin kopmasına neden olmuştu. Bu tarihten sonra, Londra'daki Polonyalı yetkililerin, Polonya'daki Sovyet ve Polonyalı komünistlerin faaliyetler üzerinde herhangi bir etkisi olmayacaktı. Sonuçta komünistlerin yükselişine ve Sovyet partizanların Polonya'ya gelişine verilecek karşılıkları belirleme ve aynı zamanda, bir yandan sivil nüfusu Alman misillemelerinden korumaya çalışırken, bir yandan da sabotaj eylemlerini artırarak, AK'nin değerini gösterme işi, tamamen AK'ye ve Yeraltı Hükümetine kalmıştı.

AK'nin, kendi komutası altında, demiryollarına yönelik sabotaj operasyonları yürütebilecek özel birlikleri –ZO– vardı. Bu birlikler artık harekete geçmişti ve 1941 yılının 1 Temmuz ile 30 Kasım tarihleri arasında, Polonyalıların yaklaşık 400 tanker vagonu imha ettiği ve Jaslo-Krosno havzasında üç petrol kuyusuna sabotaj düzenlediği bilinmektedir. 1942 baharında, lokomotif ve vagonlara karşı yeni saldırılar düzenlendiği bildirilmişti ve o yaz, Almanlar demiryollarını sabotaj eylemlerinden korumak üzere, özel önlemlere başvurmak zorunda kalmıştı. Artık bütün demiryolu köprüleri ve viyadükleri polis ya da askeri birimler tarafından korunacak, özel zırhlı trenler ana hatlarda devriye gezecek ve Lwów ile Sovyetler Birliği arasındaki

en hayati hatlara, her 20 metrede bir askeri gözcü kuleleri dikilecekti.[11] AK, Haziran 1942'den Ocak 1943'e kadar, 1.268 lokomotifin, 3.318 yük ve yolcu vagonunun ateşe verildiğini, 76 demiryolu seferinin sekteye uğratıldığını iddia etmişti. Ayrıca AK birimleri, köprülerin, sinyal sisteminin ve demiryolu atölyelerinin imha edilmesinin yanında, 25 kez trenleri raydan çıkarmış ve 90 kez de demiryolu trafiğini kesintiye uğratmıştı. 8 Kasım 1942'deki bir operasyonda, AK'nin iddia ettiğine göre, aynı anda, Polonya topraklarından doğuya doğru uzanan yedi hattan altısı işlemez hale getirilmişti. Bu kadar fazla sayıda sabotajın fiilen nasıl gerçekleştirildiği tartışmaya açıktır; çünkü Doğu Polonya'da faal Belarus partizanlar ile Sovyet partizan birimleri de benzer iddialarda bulunmuştur.

Polonyalılar ayrıca, daha doğuda da operasyonlar yürütmüştü. Kasım 1941'de, bir Sovyet askeri heyeti, Britanya genelkurmayıyla görüşmeler yapmak üzere Londra'ya gelmişti ve burada ayrıca, Polonyalı kurmay subaylarla sabotajlar da tartışılmıştı. Sonuç, *Wachlarz* Operasyonu adıyla bir operasyonunun hayata geçirilmesi olmuştu; buna göre, Britanya'dan kalkan uçaklardan Polonya'ya paraşütle inecek Polonyalı subayların komutasında, Polonyalı sabotaj birimleri (*Cichociemni*), savaştan önceki Polonya-Sovyet sınırının doğusunda operasyonlar yürütecekti. Böylece Polonyalı siviller misillemeden kurtulacaktı. Doğu Cephesinin tamamı yedi bölgeye ayrılmıştı ve her bölgeye bir grup düşüyordu. Sonuç, yeterli ekipmanın yokluğu ve yerel nüfusun düşmanlığı yüzünden, genel olarak hayal kırıklığı olmuştu. Pinsk ve Minsk'teki gruplar, herhangi bir eyleme girişmeden ya ihanete uğramış ya da tespit edilmişti; Brześç merkezli grubun ise morali bozulmuş ve Varşova'ya geri dönmüştü.[12]

1942 baharında, Polonya komünist radyo istasyonu, Radio Kościuszko, Moskova'dan Polonya'ya yayın yapmaya başlamıştı. İlk verilen haberlerde, Kızıl Ordunun kış taarruzundaki başarısının altı çiziliyordu:

> Bu zaferler, savaş alanını Polonya'ya yaklaştırıyor. Bu yüzden, Polonya halkı düşmana karşı direnişini artırmalıdır. Polonyalı partizanlar küçük birimler halinde değil, binlerce militanla eylemlere girişmelidir. Milyonlar partizan savaşlarına katılmalı ve işçi sınıfı cephede olmalıdır... Direniş zirveye eriştiğinde, yüz binler direniş içinde yer aldığında; işte o zaman, işgalci güçler Polonya'da güven içinde olduklarından kuşku duyacaktır. Bu, Polonyalıların Polonya topraklarında operasyon yürüten partizanlarla temasa geçmesine yardımcı olacaktır...[13]

---

[11] Williamson, *The Polish Underground*, 70-1.

[12] E. Maresch, "SOE and Polish Aspirations" Stirling vd, *Intelligence Cooperation*, 149-55; Williamson, *The Polish Underground*, 72.

[13] Danışman Weese'in Raporu, 5 Mart 1942, *DPSR*, I, 287-8.

Sikorski'nin korkularına ve bütün karşı koymalarına rağmen, Sovyet partizanlar Polonya'ya gelmeye başlamıştı. Kasım 1942'de, telgraf üzerinden Rowecki ile tartıştıktan sonra, Sikorski, AK'nin Sovyet partizan gruplarıyla temas kurması gerektiğini bildiren bir talimat yayımlamıştı. Amaç, tartışmalı Doğu Polonya topraklarında, AK partizan birimleri ile Sovyet partizanları arasında dostça ilişkiler tesis etmekti. Sikorski, ideal çözümün, bu iki grubun ayrı bölgelerde operasyon yürütmesi olacağının altını çizmişti. Bu mümkün olmadığında, Sovyet partizanları, AK komutasının önceliğini kabul etmeliydi. İlk temaslar pek fazla gelecek vaat etmiyordu: Tadeusz Bór-Komorowski'nin bunu, "Ekseriyetle Sovyet komutanlar, neredeyse her seferinde Polonyalı kuvvetler sayısal bakımdan Ruslardan çok daha fazla olmasına rağmen, yerel AK güçlerinin onlara tabi olmasını talep ediyordu" diye belirtmişti.[14] Kızıl Ordu 1943 yılı sonlarında Polonya'ya girmeye hazırlanırken zirveye erişen, bu ikili arasındaki çatışmalar, Doğu Polonya ormanlarında 1942 ve 1943 yılları boyunca sürmüştü.

Sikorski, Polonya içinde komünist güçlerin örgütlenmesinden de aynı oranda kaygı duyuyordu. Rowecki'yi uyararak, "Albay Berling ve Wanda Wasilewska gibi hainlerin, Sovyet birliklerinin Polonya'ya girişinin yolunu açacaklarından ve onların da Polonya milletinin önünü kesmek ve Polonya devlet kurumlarının altını oymak için ellerinden ne geliyorsa yapacaklarından" korktuğunu belirtmişti.[15] Sikorski endişelerinde haklıydı. Aralık 1941 gibi erken bir tarihte, Marceli Nowotko liderliğinde bir grup Polonyalı komünist, "Polonya'nın özgürlük ve bağımsızlığı için mücadele edecek bir Ulusal Cephe" olarak, Komünist Parti adıyla değil ama bir halk partisi, *Polska Partia Robotnicza* (PPR) adıyla bir örgüt kurması yönünde emir alarak, paraşütle Polonya'ya indirilmişti. Parti, Komintern üyesi olmayacaktı ve ideolojik olarak Marksist-Leninist çizgide olsa da, bu çizgisini geneli kucaklayıcı bir yaklaşım içinde eriteceketi. Nowotko, partizan birlikleri yaratmaya odaklanmıştı. Komünist davaya militan kazanma işi ağırdan alınıyordu: Haziran 1942'de Nowotko bir raporla Dimitrov'a, parti üye sayısının 4.000'e ulaştığını ve askeri örgüt *Gwardia Ludowa*'nın (GL), çoğu silahsız da olsa, 3.000 yeni üye kaydettiğini bildirmişti. Kasım 1942'de Nowotko bir yoldaşı tarafından bilinmeyen nedenlerle öldürülmüş ve liderliği Pawel Finder üstlenmişit. Aynı zaman zarfında, Polonya ile Moskova arasındaki radyo bağlantısı da kopmuştu. Bunun iki sonucu olacaktı: Hemen ortaya çıkan sonuca göre, GL, Sovyetler Birliği'nden askeri malzeme talep edemez ve Moskova da emir gönderemez hale gelmişti; ikinci sonuç ise, PPR'nin, hâlâ Sovyetler Birliği'nde olan Polonyalı komünistler tarafından kurulma sürecindeki Polonya Yurtseverler

[14] Bór-Komorowski, *The Secret Army*, 118-21.

[15] Sikorski to Grot-Rowecki, 28 Kasım 1942, *DPSR*, I, 457-8.

Birliğinden bağımsız olarak, kendi politik programını geliştirmekte özgür olmasıydı.[16]

Yeraltı Hükümeti, komünistleri yakından gözlemliyor ve Londra'ya ayrıntılı raporlar gönderiyordu. Bu çalışma, Aralık 1943'te *Antyk* olarak yeniden adlandırılan Ajans A tarafından yürütülüyordu. 19 Kasım 1942 tarihli, bilhassa ayrıntılı bir rapor, Polonya üzerindeki komünist ve Sovyet emellerinin, raporun yazarları tarafından nasıl algılandığını özetliyordu. İstihbarat toplama, sabotaj eylemleri yapma ve genel bir ayaklanma hazırlama gibi genel direniş faaliyetlerinden ayrı olarak, komünistlerin ülkede, hâlâ sürgünde olan hükümete sadık AK ve Yeraltı Hükümetine düşmanlığı körüklemek umuduyla, Sovyet yanlısı bir tavır oluşturmaya çabaladığına inanılıyordu. Bu yaklaşıma göre, komünistler ayrıca ülkede, Kızıl Ordu Polonya sınırlarına yaklaştığında, iktidarı ele geçirmelerini mümkün kılacak bir anarşi ortamı yaratmayı amaçlıyordu. Başka raporlarda da komünist propagandanın, özellikle Varşova'da, genel bir kabul görmeye başladığına ve bunun nedeninin de ağırlıklı olarak, komünistlerin kendi (aslında az olan) Alman karşıtı faaliyetlerinin düzeyini vurgulaması ve AK'yi de esasen pasif bir organ olarak nitelemesi olduğuna işaret ediliyordu.[17]

*

Polonya'da komünistler, Varşova demiryolu şantiyelerinde küçük bombalama eylemleri düzenleyerek ve Almanların sıkça gittiği restoran ve kafelere el bombaları atarak, küçük ölçekli operasyonlarla eylemlerine başlamıştı. Bu eylemlerin Alman işgalini zayıflatma yönünde ciddi bir etki yaptığını söyleyemeyiz; ama bir terör dalgasına neden olmuşlardı. Alman misillemesinin boyutlarını göstermek için birkaç alıntı yetecektir:

> Öldürülen her Almana karşılık, sokakta on Polonyalı kurşuna diziliyordu. İnfazların yeri ve zamanı, insanlar gelip seyretsin diye, radyo kanalıyla herkese ilan ediliyordu; bu yayınlarda, zavallı kurbanların soyadları ve yaşları da bildiriliyordu. Birkaç saat sonra, cesetleri toplayıp, yerdeki kan ve beyin parçaları üzerine kum serpiştiriyorlardı. İnsanlar o noktaya çiçekler ve mumlar bırakıyordu.[18]
>
> İnsanlar sokakta rastgele kolundan tutup alınıyor, arabalara bindiriliyor ve bir hapishaneye atılıyordu. Orada, içlerinden yüz kişiyi ya da daha fazla kurbanı alıp ölüme gönderdikleri bir havuz oluşturuyorlardı. İnfaz yerine götürülmeden önce, insanlar soyulup elbiseleri kâğıt torbalara dol-

[16] A. Prazmowska, *Civil War in Poland*, 41-2; Banac (ed.) *The Diary of Georgi Dimitrov*, 232, 245-6; Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 369-71.

[17] TNA, HS4/138; Prazmowska, *Civil War in Poland*, 43-5.

[18] K. Stankiewicz, IWM 4158.

> duruluyordu ve geçmişte olduğu gibi, "Yaşasın Polonya!" diye bağırmasınlar diye ağızları bantlanıyordu.[19]

Böylesi ağır bir terör, "terör artık korkutma gücünü kaybediyor demekti. İnsanlar artık korkmuyordu; çünkü kaybedecekleri pek bir şey" yoktu.[20]

1942 yılı boyunca, Almanlar Polonya Yahudilerinin çoğunu yok etmişti ve yılın sonuna gelindiğinde, artık dikkatlerini Polonyalıların geri kalanına yöneltmişlerdi. 1942 yılı kasım ayı sonlarında, Zamośc bölgesindeki 300'ün üzerinde köy, Alman kolonileri kurmak üzere boşaltılmaya başlanmıştı.[21] Polonyalılar buna karşı direniyordu ve Szczebrzeszyn'de hastane yöneticisi olan Zygmunt Klukowski, Aralık 1942'de günlüğüne bu konuda şunları yazmıştı:

> Etrafımızdaki ormanlarda her gün sayıları artan insanlar, savaşmak için ekipler örgütlemeye çalışıyor. Bazı eski Polonyalı subaylar, AK için düzenli birlikler oluşturuyor. Bazı köylüler, tek amaçları olan intikam için kendi birimlerini oluşturuyor. Hepsi gayet iyi silahlanmış durumda. Bazıları, çoğu Doğu Avrupa'dan getirilmiş Alman yerleşimciler olan yeni sahiplerinin eline geçmeden önce, boşalttıkları köylerini yakıp yıkıyor ve tümden kullanılmaz hale getiriyor.[22]

1943 baharında, Hans Frank, yeni kurulmuş yerleşim alanlarının açık bir isyan halinde olduğundan şikâyet ediyordu.

Polonyalılar intikam naraları atıyordu. Eğer AK'nin Almanlara açıktan ve aktif bir biçimde karşı koymadığı görülecek olursa, insanların, komünist eylemler daha etkili olduğundan değil de, en azından yaptıklarını herkese ilan ettiklerinden, komünistlere kayma tehlikesi vardı.[23] Rowecki ve çağdaş yorumcuların hepsi, Alman terörü karşısında AK'nin pasif kaldığı algısına ve artan intikam arzusuna dikkat çekiyordu. Bunun sonucu olarak, AK saldırıları artmaya başlayacaktı. Örneğin, Mart 1943'te bir hapishane aracı pusuya düşürülmüş ve bütün mahkûmlar serbest bırakılmıştı; bu sırada, üç mahkûm ve dört Alman ölmüştü. Almanlar misilleme olarak, hemen Pawiak'ta 160 mahkûmu infaz etmişti.[24] Ocak 1943'te, AK tarafından gerçekleştirilen sabotaj eylemlerini denetlemek üzere yeni bir örgüt, *Kedyw*, kurulmuştu. Mart ayında, Rowecki de Polonya partizan birimlerinin tesis edilmesi emrini vermişti ve bunların etkisi, özellikle de Krasnobrod bölgesinde ve Doğu Polonya ormanlarında hemen kendini göstermişti. Bu faaliyetler, geniş bir okur kitlesine sahip, yeraltı gazetesi *Biuletyn Informacyjny*'de herkese

---

19 Wanda Jordan'ın R. Lukas, *Out of the Inferno*'sundan alıntısı, 80.

20 Nowak, *Courier from Warsaw*, 105.

21 Mazower, *Hitler's Empire*, 214.

22 Günlük girdisi, 7 Aralık 1942, Klukowski, *Diary from the Years of Occupation*, 229.

23 Borodziej, *The Warsaw Uprising*, 40.

24 A. Borowiec, *Destroy Warsaw*, 140-1.

duyuruluyordu.[25] 1943 yazında, Polonya çapında direniş o kadar artmıştı ki, Himler, bütün Genel Hükümetin bir partizan savaş bölgesi olarak görüleceğini ilan etmişti; yani, direnişi ezmek için her yol denenecekti. Varşova'da bu süreç, yeni atanan Yüksek SS ve Polis şefi (HSSPF), SS-Brigadeführer Franz Kutschera tarafından denetlenecekti.[26]

*

Sürgündeki Polonya hükümeti ve Polonya'daki Yeraltı Hükümeti ile AK, komünistlere karşı olduklarını açıkça beyan ederken; Çekoslovakya'da bunun tam tersi geçerliydi. Edvard Beneš, Eylül 1938'deki Münih krizi boyunca Çekoslovakya'nın yardımına koşmaya istekli tek ülkenin Sovyetler Birliği olduğuna inanmıştı ve bu yüzden, Sovyetler Birliği ile olabildiğince çabuk yakın ilişkiler kurmaya can atıyordu. Aslında, Dışişleri Bakanı Jan Masaryk meslektaşlarını uyarmıştı: "Onun aklında şimdi yalnızca Ruslar var. Onu yanımızda tutmamız gerekiyor; yoksa elimizden uçup gidecek."[27] Beneš'in açılımı karşılık bulacak ve 18 Temmuzda Sovyetler Birliği, Londra'daki Çek ulusal komitesini sürgünde bir hükümet olarak tanıyacaktı. Britanya ise, Londra'daki Çeklere tam *de jure* [hukuki] tanınma vererek eli yükseltmişti.[28] Sovyetler Birliği, Protectorate'in, partizan savaşı için ideal yer olduğuna ikna olmuştu. Bu amaca hizmet etmek üzere, Sovyetler Birliği'ndeki Çek sürgünler Moskova yakınlarında eğitime alınmış ve 31 Ağustos 1941'de, ilk grup Varşova yakınlarına indirilmiş ve başarılı bir biçimde Protectorate'e sokulmuştu. 10 Eylülde indirilen ikinci bir grup da onlara katılmıştı. Bu iki grup da askeri bakımdan anlamlı bir şey başaramamış olsa da iyi bir komünist propaganda malzemesi olmuştu.[29]

Komünistler, sürgündeki Çek hükümetine katılmıştı ve Beneš ÚVOD'a, komünist yeraltından gelen açılımlara olumlu karşılık verilmesini emretmişti. Ağustos 1941'de, ÚVOD şunu bildiriyordu: "Komünistlerle işbirliğini müzakere ediyoruz... Onlarla haftada bir düzenli olarak görüşüyoruz." Savaş sonrası politik kamplaşmalar yüzünden, şimdi artık komünistler ile komünist olmayanlar arasındaki işbirliğinin ne boyutta olduğunu belirlemek neredeyse imkânsızdır. Savaştan sonra ÚVOD mensupları, anlamlı hiçbir işbirliği olmadığını ileri sürmüştü ve dahası bazı komünist olmayan direnişçiler, komünistlerden gelen bu türden açılımlara karşı, politik temelde değil de, Gestapo'nun komünistlerin içine sızdığına inanmış oldukları için, aktif bir biçimde direndiklerini söylemişti. Komünistlere kalırsa, 1941 güzünde,

---

[25] Günlük girdisi, 6 Şubat & 11 Mart 1943, Klukowski, *Diary from the Years of Occupation*, 242-3, 246.

[26] Mazower, *Hitler's Empire*, 495.

[27] Bryant, *Prague in Black*, 129.

[28] Skilling, "The Czechoslovak Struggle."

[29] MacDonald, *The Killing of SS Obergruppenführer Reinhard Heydrich*, 98.

komünistlerin hâkim olduğu, merkezi bir ulusal devrimci direniş komitesi kurulmuştu; öte yandan, komünist olmayanlar, böyle bir komitenin mevcudiyetinden bile haberdar olmadıklarını iddia ediyorlardı.[30]

Komünistlerden esinlenilmiş olsun ya da olmasın, Protectorate'teki silah fabrikalarının Alman savaş ekonomisi için önemi yüzünden, sabotajın kayda değer bir sonuç yaratabileceği görüşü hâkimdi. Erken dönem bir komünist bildiri, şu talebi dile getiriyordu: "Faşist barbarları anavatanımızdan defedin! Her türlü sabotaj haktır! Genel greve hazırlanın! Her şey Kızıl Ordunun başarısı ve vatanımızın özgürlüğü için!" Bu mesaj, komünist yeraltı gazetesi *Rudé právo* tarafından sürekli olarak vurgulanıyordu. Beneš de, Protectorate'teki savaş endüstrisine karşı sabotajın ne kadar önemli olduğunun farkındaydı ve 5 Eylül 1941'de, ÚVOD'a şu mesajı göndermişti:

> Teorik planlara göre ve gereken hazırlıkları yaparak harekete geçmek esastır... Londra ve Moskova'dan edindiğimiz bilgiler gösteriyor ki, silah sanayisinin tahrip edilmesi ya da en azından olabildiğince sekteye uğratılması, şu aşamada, Almanlar üzerinde derin bir etki yaratacaktır... Eğer en azından diğerleriyle birlikte hareket etmezsek, bütün pozisyonumuz kalıcı bir biçimde olumsuz etkilenecektir.[31]

Bu iki çağrının sonucu hemen kendini göstermişti: Almanlar, 10 Ağustos ile 10 Eylül 1941 tarihleri arasındaki bir ayda, endüstriyel üretimde ortalama yüzde 18'lik bir düşüşe yol açan, 10 büyük grev ve 12 iş bırakma eylemi gerçekleştiğini rapor etmişti (Direniş, bu oranın yüzde 30'a yakın olduğunu iddia ediyordu). Ayrıca demiryolları tahrip edilmiş, telefon hatları kesilmişti ve bir yerde, içinde 100.000 litrelik benzin bulunan bir depo ateşe verilmişti. Komünistler, düzenli olarak çıkardıkları *Rudé právo*'da bütün sabotaj eylemlerini kendi hanelerine yazarak, komünist yeraltı faaliyetlerini herkese duyuruyordu. Moravec gibi gözlemcilere göre, bu bildirimlerin çoğu yanıltıcıydı ve ÚVOD, böylesi yayınların beraberinde getireceği tehlikeye işaret ediyordu: "Komünist Partinin yoğun, neredeyse aleni faaliyetleri, zaman içinde kitleleri ne fedakârlıktan ne de iş yapmaktan korkan tek faal gücün kendileri olduğuna ikna edebilir. Bu etkili olur ve halkın sempatisini kazanır."[32]

Sabotajların artışının sonuçları son derece ciddiydi. 22 Eylül 1941'de Konstantin von Neurath Berlin'e çağrılmış ve sözde sağlığı elvermediğin-

---

[30] Bryant, *Prague in Black*, 130-1; Mastny, *The Czechs under Nazi Rule*, 172-3; Luža, *The Hitler Kiss*, 110.

[31] R. Gerwarth, *Hitler's Hangman*, 3.

[32] R. Luža, "The Communist Party of Czechoslovakia and the Czech Resistance, 1939-1945," *Slavic Review*, 28:4 (1969) 561-576; Moravec, *Master of Spies*, 238; Mastny, *The Czechs under Nazi Rule*, 204-5.

den ötürü, Reichsprotector görevinden alınmıştı. Yerine geçen Reinhard Heydrich, 27 Eylülde Prag'a gelmiş ve hemen, bütün Protectorate'te sıkıyönetim ilan etmişti. Heydrich hem direnişi aşağı çekmek hem de yeniden yükselişe geçmemesini sağlamak için, "havuç ve sopa" politikası uygulamayı planlıyordu. *Sicherheitsdienst* (SD) ve *Sicherheitspolizei* (SIPO) tarafından yönlendirilen sıkıyönetim mahkemelerinden üç tür karar çıkıyordu: ölüm, toplama kampı ve nadiren tahliye. Yalnızca iki ay içinde, 404 ölüm cezası infaz edilmiş ve 6.000 tutuklama yapılmıştı. Temel direniş örgütü ÚVOD, eylül ayında infaz edilen General Bily de dahil, üyelerinin çoğunun tutuklanması yüzünden perişan haldeydi. Müttefiklere istihbarat sağlayan Üç Kral'dan yalnızca Binbaşı Vaclav Morávek hayatta kalmıştı. Ne var ki, Mart 1942'de, onun en değerli kaynağı Paul Thümmel de tutuklanmış ve 1945 yılı başında infaz edilinceye kadar Theresienstadt'ta tutulmuştu. Önemli bir yeni eleman kaynağı olan spor kulübü *Sokol*'un tasfiyesi, gelecekteki direnişin yoluna taş koymuştu. Sıkıyönetim kararı alınırken, Emil Hácha hükümetine danışılmadığı gibi, hükümet de herhangi bir protestoda bulunmamıştı. Kabine çekilip çekilmeme konusunda bölünmüş haldeydi; ama Başbakan Eliáš'ın tutuklanmasına rağmen, göreve devam etme kararı çıkmıştı. Eliáš, Kasım 1941'de mahkemeye çıkarılmış ve Müttefiklerle irtibat halinde olmaktan suçlu bulunarak ölüme mahkûm edilmişti. Hácha, affedilmesi için Hitler'e başvurmuş ve Eliáš, Protectorate halkının gelecekte iyi davranış sergilemesi için rehin tutulmuştu: Prag Belediye Başkanı Otokar Klapka, onun kadar şanslı değildi, 1941 yılının Kasım ayı başında infaz edilecekti.

Heydrich'in Protectorate'e sunduğu havuç iki yönlüydü. Kısa vadede Heydrich, Alman savaş sanayisinin yararına olacak şekilde, silah işçilerini ve çiftçileri kazanmak istiyordu. İşçiler artık Alman işçilerle eşit muamele görüyordu ve tayınlarının artırılması, refah hizmetlerinin iyileşmesi, hibe olarak ayakkabı ve işçileri eğlendirmeyi amaçlayan, Alman "Neşeli Ol, Güçlü Kal" hareketinin bir Çek versiyonunu oluşturma gibi, kazançlar elde etmişti. Binlerce işçiye tatil mekânlarında bedava tatil fırsatı sunuluyordu. Çiftçiler, eskiden eksik beyan ettikleri mahsullerine ilişkin bilgileri düzeltmeleri yönünde onları teşvik etmek için, afla tavlanmaya çalışılıyordu. Sonuç daha fazla gıda, özellikle de domuz olmuştu. Bu önlemler genelde başarılı sonuçlar vermişti. Silah fabrikalarına sabotaj eylemleri tümden son bulmasa da neredeyse bitmişti ve Protectorate, Doğu Cephesindeki Alman askerleri için çok büyük miktarlarda kış kıyafeti ve kayak üretmişti. Ocak 1942'de sıkıyönetim kaldırılmış ve1939 gösterilerinden beri, gönderildikleri toplama kamplarında tutulan öğrenciler serbest bırakılmıştı. Ocak 1942'de Goebbels gönlüğüne şunları yazıyordu: "Heydrich'in Protectorate'teki politikası, ger-

çekten örnek olacak türdendir... Sonuç olarak Protectorate, işgal ve ilhak edilen diğer yerlerin tersine, olabilecek en iyi ruh hali içindedir."[33]

Heydrich, Protectorate'teki uzun vadeli politikayı, gelişinden üç gün sonra Alman subaylara şöyle açıklıyordu: Nüfus üç gruba bölünecekti; birincisi, Almanlaştırılacak olan, ırksal bakımdan değerli ve sessiz grup; ikincisi, ülkenin doğusuna sürülecek olan, ırksal bakımdan aşağı ve düşman unsurlar ve üçüncüsü de ırksal bakımdan değerli ama düşman gruptu. Bu sonuncu grup hemen halledilmeliydi:

> Bunlar en tehlikelisidir; çünkü ırksal bakımdan sağlam bir liderler tabakası oluşturabilirler. Onların bir kısmını, Reich içine yeniden yerleştirmeyi, onları saf bir Alman çevreye koymayı ve sonra onları yeniden eğitip Almanlaştırmayı deneyebiliriz. Bu mümkün olmazsa, onları duvarın dibine dizeriz.[34]

Sıkıyönetim ve özel yetkili mahkemeler, en düşman unsurları etkili bir biçimde hallediyordu ve Heydrich şimdi dikkatini, ırksal bakımdan değerli olduğu tespit edilen Çeklerin Almanlaşmasına vermişti. Bu konuda kendine, eğitim bakanlığından gönüllü bir işbirlikçi bulmuştu: Bu şahıs, Emanuel Moravec'ti. Çek öğretmenlerden ayırmak amacıyla, Yahudi olmayan Çek çocuklar için özel eğitim kampları kurulmuş ve "fiziksel, zihinsel ve ahlaki eğitim" vermek üzere kurulan gençlik örgütlerine üyelik zorunlu hale getirilmişti; 1943 yılı başlarında, yarım milyonun üzerinde Çek çocuk bu kamplarda Almanlaştırılıyordu.[35]

*

Batı Avrupa'da, savaşın erken döneminin bir özelliği, Almanların her direniş emaresini bastırmak için haşin önlemlere başvurma konusunda isteksizliği olmuştur. Eylem ânında yakalanan ya da hainler tarafından ele verilen direnişçiler, yargılanmadan infaz edilmiyordu ve doğudaki gibi, masum sivillere yönelik büyük ölçekli misillemeler yoktu. Batıda direnişin yükselişi kısmen, komünist direniş gruplarının eylemlerinin bir sonucu olarak tezahür etmişti; ama aynı zamanda, doğudaki savaşın son bulacağına ilişkin herhangi bir işaretin olmaması ve bu yüzden de Almanlara karşı tehlikeli eylemlere kalkışmanın artık nafile çabalar olarak görülmeyişi de direnişin artış nedeniydi. Doğudaki savaşı desteklemek için, Almanlar nüfusun eskiye oranla çok daha geniş bir kesimini doğrudan etkileyen politikaları hayata geçirmeye

---

[33] MacDonald, *The Killing of SS Obergruppenführer Reinhard Heydrich*, 108-10; Bryant, *Prague in Black*, 143-4; Gerwarth, *Hitler's Hangman*, 227-40; Mastny, *The Czechs under Nazi Rule*, 191-5; Günlük girdisi, 21 Ocak 1942, Lochner, *The Goebbels Diaries*, 3.

[34] St Cyril & St Methodius Kilisesi, Prague.

[35] Rich, *Hitler's* War *Aims*, 47.

başlamıştı ve bu da direnişi çok daha cazip bir öneri haline getiriyordu. Direniş arttıkça, batıdaki Otto von Stülpnagel (Fransa), von Falkenhausen (Belçika), Seyss-Inquart (Hollanda) ve Terboven (Norveç); kısacası Alman yetkililerin hepsi, direnişin artışı karşısında kendi çözümlerini bulmak zorunda kalmıştı. Bazı durumlarda bu, işbirlikçi rejimlere ve yönetimlere daha fazla güvenmek anlamına geliyordu.

Fransa'da komünistler, Almanlar daha Sovyetler Birliği'ni işgal etmeden önce direniş örgütlemeye başlamıştı. 1940 güzü boyunca komünistler, Alman polisine karşı komünist eylemcileri korumak üzere, *L'Organisation Spéciale de Combat* (OSC) [Özel Savaş Örgütü] olarak bilinen ve üye sayısı altı ila sekizi geçmeyen, küçük gruplar oluşturmuşlardı. Ağustos 1941'de, ağırlıklı olarak Paris çevresinde faaliyet yürüten *Bataillons de la Jeunesse* (Gençlik Taburları) kurulmuştu. Bu iki birime ek olarak, göçmenler *Main-d'Oeuvre Immigrée* (MOI) adıyla, kendi silahlı örgütlerini oluşturmuşlardı. Şubat 1942'de ise bu üç örgüt, sonunda bütün Fransa çapında en önde gelen örgüt haline gelecek olan, tek bir örgüt –*Franc-Tireurs et Partisans* (FTP)– çatısı altında birleşmişti. Bununla birlikte, 1942 boyunca örgüt hâlâ, Paris civarında faal yalnızca 54 eylemcisi olan, küçük bir örgüttü.[36]

Bataillons de la Jeunesse'in eylemleri, sayılarıyla son derece orantısız bir etkiye sahipti.13 Ağustos 1941'de komünistler Porte Sainte-Denis'te bir gösteri düzenlemişti. Almanlar ve Fransız polisi bu gösteriyi bastırmak için harekete geçmiş ve iki komünist ajitatör; "Titi" olarak bilinen Samuel Tyszelman ve Henri Gautherot tutuklanmış ve daha sonra da infaz edilmişti. Bunun intikamını almak için, Albay Fabien olarak bilinen Pierre Georges ve Gilbert Brustlein, bir Alman subayı öldürmek gibi, olayların seyrini değiştirebilecek bir karar almıştı. Brustlein daha sonra olayı şöyle anlatmıştı:

> 23 Ağustos sabahı, Tondu ve ben, saat 8:00'de Fabien ile Metro Barbès'de buluşmak üzere anlaşmıştık. Ben koruma sağlarken, eylemi Fabien gerçekleştirecekti. Peronda etrafa caka satan, görkemli bir bahriyeli komutan gördük. Fabien, "İşte bu" dedi. Tren geldi, subay birinci sınıf vagonlardan birine bindi ve o an Fabien iki el ateş etti, geri döndü ve çıkış kapısına doğru seğirtirken, "Durdurun onu!" diye bağırıyorlardı. Onu takip ettim, silahım hâlâ elimdeydi ve öteki merdivenlerden aşağı inen kalabalıklar, ateş eden kişinin ben olduğumu düşünmüştü. İki adam beni yakalamaya çalıştı. Gücümden çok çevikliğimi konuşturup ellerinden kurtuldum ve Fabien'a yetiştim.[37]

---

[36] L. Taylor, "The Parti Communiste Français and the French Resistance in the Second World War," T. Judt, *Resistance and Revolution in Mediterranean Europe*, 53-79; Dank, *The French against the French*, 108-9; Wieviorka, *The French Resistance*, 125-6.

[37] Akt., Gildea, Fighters, 89-90.

Talihsiz kurban, "görkemli bir bahriyeli komutan" olmaktan çok uzak, Alman deniz levazım subayı Alfons Moser'di ve işgal başladıktan sonra direniş tarafından öldürülen ilk Alman olmak gibi, şaibeli bir şerefe nail olmuştu.

Alman yetkililer hemen tepki vererek, o günden itibaren, Almanlar tarafından tutuklanan bütün Fransızların rehine kabul edileceğini ve "Tekrar böyle bir olayın vuku bulması halinde, işlenen suçun ağırlığıyla orantılı olacak sayıda rehine kurşuna dizilecek" diye ilan etmişlerdi.[38] Ertesi gün, Lille'de ve Belçika sınırı yakınlarında, iki subay daha öldürülmüştü ve öldürülen her Almana karşı on Fransız kurşuna dizilmişti. Ağustos ayı içinde Almanların rapor ettiği toplam aktif direniş olayı sayısı 82 iken, bu sayı eylülde 145'e çıkmıştı.[39]

Ama kırılma noktası, yine Brustlein tarafından, önce 20 Ekim 1941'de, Nantes şehrinin askeri komutanı Yarbay Karl Hotz'un ve bir sonraki gün de, Bordeaux şehri askeri yönetiminin hukuk danışmanı Hans Gottfried Reimers'in öldürülmesiydi. Wilhelm Keitel hiç vakit geçirmeden, Otto von Stülpnagel'e, 16 Eylül 1941'de alınan, direniş tarafından öldürülen her Alman askerine karşılık 50 ila 100 komünistin öldürülmesi kararını uygulama emri vermişti. Otto von Stülpnagel, Berlin'le durumu müzakere etmiş ve sonra şöyle bir duyuru yapmıştı:

> Londra ve Moskova beslemesi korkak hainler, Nantes'ın (Loire-Inférieure) Feldkommandant'ını, 20 Ekim 1941 sabahı katlettiler. Şimdiye kadar katiller yakalanamadı. Bu suçun bedelini ödetmek için, ilk planda elli rehinenin kurşuna dizilmesini emrettim. Suçun vehametini dikkate alarak, suçlular 23 Ekim gece yarısına kadar yakalanmazsa, elli rehine daha kurşuna dizilecektir. Zanlıların yakalanmasına yardımcı olanlara, toplam 15 milyon frank ödül verilecektir.[40]

İlk parti olarak, 22 Ekimde Nantes'ta 50 kişi ve iki gün sonra da Bordeaux'da 50 rehine kurşuna dizilmişti.

İnfaz için seçilen sonraki partide yer alan 50 kişinin kaderi herkesin kafasını meşgul ediyordu. Nantes'ın belediye başkanı, polis müdürü ve piskoposu af çıkarılması talebiyle Alman komutanlık makamına gitmişti. Marshal Pétain, söylenenlere göre, aradaki sınıra kadar gitmiş ve kendisinin rehin alınmasını teklif etmişti. Vichy İçişleri Bakanı Pierre Pucheu, kurşuna dizilecek rehinelerin, Châteaubriand kampında tutulan komünistler arasından seçildiğinden emin olmak için girişimlerde bulunmuştu. Ne var ki, Almanlar Nantes'ın örnek olmasını istiyordu ve kurşuna dizilen rehineler arasında,

---

38 Dank, *The French against the French*, 110.

39 C. Neumaier, "The Escalation of German Reprisal Policy in Occupied France, 1941-42," *Journal of Contemporary History*, 41:1 (2006) 113-131.

40 Gildea, *Marianne in Chains*, 248.

Paris'te tutulan ama aslen Nantes'lı olan ve komünist olmayan mahkûmlar da vardı.[41] Hotz'daki cenaze törenine, 5.000 civarında Nantes sakini katılmıştı ve polis müdürü, nüfusun çoğunluğunun suikastı tasvip etmediğini bildirmişti. 24 Ağustosta Otto von Stülpnagel, General Eduard Wagner'e şunları yazıyordu:

> Ben bu konudaki fikrimi söyledim: Fransız halkının büyük bölümü, çok büyük bir ihtimalle Britanya beslemesi olan küçük bir grup terörist tarafından gerçekleştirilmiş bu suikastlara yabancıdır. Fransa'daki özel durumu nedeniyle, rehinelerin toplu infazına karşı olduğum için, görüşümü böyle açıkça beyan etme gereği duyuyorum. Bu kaçınılmaz olarak, kitlelerin acısını daha fazla artıracak ve gelecekteki politik yakınlaşmaları imkânsız hale getirmese de son derece zorlaştıracaktır.
>
> Ben şahsen, Fransa'da Polonya yöntemlerinin kullanılmasına karşı yeteri kadar ikazda bulundum. Ölçülü davrandım ve bu konuda hem fikirlerimi hem kendimi ortaya koydum. Nantes'da alınan önlemler bana yukarıdan dayatıldı. Yoğun bir baskı altına alındım...[42]

23 Ekim 1941 tarihinde, de Gaulle Londra'dan seslenerek, halkı sukûnete davet ediyordu:

> Almanların Fransızlar tarafından öldürülmesi son derece normaldir ve kesinlikle haklıdır. Eğer Almanlar, ölümleri bizim elimizden olsun istemiyorlarsa, kendi ülkelerinde kalmalıdırlar; işte o kadar. Şimdi şu anda, işgal altındaki bölge için benim vereceğim tavsiye, orada Almanları öldürmeme yönündedir. Bunun basit ama iyi bir nedeni vardır; o da düşman için, geçici olarak silahlarından mahrum bırakılmış bizim savaşçılarımızı katlederek karşılık vermenin çok kolay olmasıdır. Hep birlikte, içeriden ve dışarıdan, saldıracak konuma gelir gelmez, gerekli emirleri alacaksınız. O zamana kadar, sabır, hazırlık ve kararlılık.[43]

28 Ekimde Hitler, ikinci parti rehinelerin infazını belirsiz bir tarihe kadar ertelemeye razı olmuştu.

Direniş eylemlerine karşı bu toplu cezalandırma uygulamasının Fransızlar üzerindeki etkisi farklılık gösteriyordu. Polonya'daki durumun aksine, komünist direnişteki yükseliş, demokratik direnişin daha büyük hamleler yapması için esin kaynağı olmamıştı. Gerçekten de Liliane Lévy-Osbert o günlere dair şunları hatırlıyordu:

---

[41] Gildea, *Fighters in the Shadows*, 90; G. Künzel, "Resistance, Reprisals, Reactions" Gildea, *Surviving Hitler and Mussolini*, 177-205; Dank, *The French against the French*, 136-43.

[42] Gildea, *Marianne in Chains*, 254-5.

[43] Lacouture, *De Gaulle*, 376.

> Halk anti-Alman eylemleri tasvip etmiyordu, savaşmak istemiyordu, isyan fikrini reddediyordu. İnsanlar özellikle, misilleme korkusuyla hareket ediyordu. Korkunç boyutlara erişen, misilleme olarak ölüm cezasına çarptırılma karşısında hissedilen korku, ürkeklik ve dehşet insanları pençesine almıştı. Daha da kötüsü, insanlar öfkelerini ve eleştiri oklarını, sıradan insanların hayatlarını tehlikeye sokan "maceracılara" çevirmişti. Almanların istediği de buydu işte. Yine de düşünüyorum da, derinlerde bir yerde, geleceklerini feda eden, 20'li yaşlarındaki bu gençlere karşı belki biraz şefkat ve anlayış da söz konusuydu.[44]

Combat'ın liderlerinden biri olan Claude Bourdet ise daha açıksözlüydü:

> Bizim tarafta, biz de, halka karşı misillemelerin korkusuyla bir eylemden vazgeçilemeyeceğinin farkındaydık; ama... sanırım, bizim *groupes francs*'ın [güneyde, komünist olmayan hareketlerin silahlı birlikleri] üyelerinin büyük çoğunluğu, komünist militanlar gibi, sırf bir Alman üniforması giyiyor diye, yolda yürüyen, adı sanı belirsiz birini vurup öldürme konusunda, çok büyük kişisel sorunlar yaşıyordu. Biz [liderler], liderlik yapmada, örneğin, bir Fabien'ın gösterdiği metanete, katılığa ve cesarete sahip değildik... Komünistler ile bizim aramızdaki fark, o zaman, ahlaki tutumdan ziyade, duyguların ve duyarlılıkların düzeyindeydi: Nihayetinde, bu son bakış açısından hareketle diyebiliriz ki, içinde vurulacak düşman askerleri taşıyan bir askeri araca saldırı ile sokakta yürüyen tek bir askeri öldürmek arasında çok büyük bir fark yoktu.[45]

Ama daha sonra, 1944 Paris ayaklanmasına liderlik edecek olan Albay Henri Rol-Tanguy, hiç pişmanlık duymuyordu: "Rehinelerin değerli kanı pahasına da olsa, Fransa, dünyaya direnme ve karşı koyma iradesinden yoksun, pasif, yılgın bir ülke olarak gösterilmeyi hak etmiyordu... Bedel ödenmeliydi... ne kadar ağır olursa olsun."[46] Bununla birlikte, 1941 sonlarına doğru, komünist direniş faaliyeti yavaş yavaş, Paris ve çevresindeki Almanlar ile işbirlikçilere ait mülklere yönelik küçük saldırılara dönüşerek sönümlenmişti. Alman ve Fransız polisi, zanlıları yakalama konusunda ustalaşmıştı ve o yılın sonunda, *Bataillons de la Jeunesse* üyelerinin yarısı tutuklanmıştı.

Bu yeni kitlesel misilleme politikasından bütün Almanlar hoşnut değildi ve 15 Ocak 1942'de Otto von Stülpnagel, Keitel'e, suikastlara ya da ağır zayiata yol açan sabotajlara "sınırlı sayıda infaz" ile karşılık verme niyetinde olduğunu "ve sayıyı durumun vahametine göre ayarlayacağını" yazmıştı. "En azından, mevcut koşullar altında, artık kitlesel kurşuna dizme düzenlemesi yapamayacağım ve dahası, tarihe rahat bir vicdanla bunun hesabını vere-

[44] Cobb, *The French Resistance*, 83.
[45] Stenton, *Radio London*, 184.
[46] Bennett, *Under the Shadow of the Swastika*, 133.

mem."[47] Almanların, von Stülpnagel'in düşünce özgürlüğünü ve belirgin yumuşak tutumunu onaylaması mümkün değildi ve 15 Şubatta görevden alınacaktı.[48] Onun yerine kuzeni, Doğu Cephesinde görev yapmış olan Carl-Heinrich von Stülpnagel atanmıştı. Ayrıca Hitler, Carl Oberg'i 9 Mart 1942'de Fransa'da HSSPF olarak göreve atamıştı. Oberg emirleri doğrudan Himmler'den alacak ve "izlenecek politikaya dair bütün meselelerde ve Alman Reich'ına ya da Reich yurttaşlarına yönelik saldırılara bulaşmış suçlulara, Yahudilere ve Komünistlere karşı misillemelerde" tek ve tam yetkili olacaktı.[49] Ne var ki, Carl-Heinrich, kitlesel misilleme politikası konusunda kuzeninden farklı düşünmüyordu. Fransa'da, direnişe karşı Alman tepkisi, 7 Aralık 1941'de yayımlanan ve *Nacht und Nebel* olarak bilinen bir kararnamenin uygulanmasına bağlı hale gelmişti artık. Bu kararname, zanlıların, kamplarda kaybolacakları Almanya'ya sürgün edilmesine imkân tanıyordu: "... Bu failler hakkında Almanya'dan ve yabancı otoritelerden gelen sorulara verilecek yanıt, 'Onlar tutuklandılar ve soruşturma devam ederken, bu konuda konuşamayız' olmalıdır..."[50] Oberg en az 6.639 kişinin sürgün edilmesinden sorumluydu. Bu kararnamenin uygulanması, Haziran 1942 ile Aralık 1943 arasında infaz edilen rehine sayısının 254'e düşmesi sonucunu doğurmuştu.[51] Bununla birlikte, Oberg, Family Hostage Law [Aile Rehine Yasası] adlı bir yasayı yürürlüğe koymuştu ve bu yasaya göre, direnişe katıldıklarına inanılan kişilerin akrabaları cezalandırılacaktı: Yetişkin, yakın erkek akrabalar infaz edilecek, bütün kadın akrabalar çalışma kamplarına gönderilecek ve çocukları ıslahevlerine kapatılacaktı.[52]

Yeni Alman politikalarının en başta gelen etkisinin, Vichy rejiminin işbirliğini artırması olduğu söylenebilir: "Ateşkes pozisyonunun mantığı böylelikle, Vichy'yi Alman kirli işlerini onlar adına yapmaya sevk etmişti."[53] Vichy bir rehine havuzu yaratmak için, başka suçlardan zaten yargılanmış ve mahkûm olmuş mahkûmları yeniden yargılamak üzere kendi özel mahkeme sistemini kurmuştu. Rehinelerin toplumun iki en marjinal kesiminden, yani komünistler ile Yahudilerden, seçildiği rahatlıkla söylenebilir. Gerçekten de, *Nacht und Nebel* yürürlüğe girdikten sonra, Almanlar tek seferde 1.000 Ya-

---

47 T. Laub, "The Development of German Policy in Occupied France, 1941, against the Backdrop of the War in the East," Kay vd, *Nazi Policy on the Eastern Front*, 289-313.

48 Dank, *The French against the French*, 161-6.

49 Dank, *The French against the French*, 130-1.

50 Kosyk, *The Third Reich and the Ukrainian Question*, 560-1.

51 Laub, *After the Fall*, 188, 191; Neumaier, "The Escalation of German Reprisal Policy."

52 Drake, *Paris at War*, 271.

53 Paxton, *Vichy France*, 227.

hudi ve 500 komünisti Almanya'ya sürgün etmişti.[54] Vichy yetkilileri, Nantes saldırısından sonra, rehine toplamada Almanlara yardım etmek için zaten hazır olduklarını göstermişti ve şimdi, iflah olmaz bir işbirlikçi olan Laval'ın, başbakan olarak ipleri eline geçirmesiyle, işbirliği de buna paralel olarak seviye atlamıştı. Almanlar bunu memnuniyetle karşılamış ve Heydrich mayıs ayında Paris'i ziyaret ettiğinde, Oberg'e, Fransız polisi ile yakın ilişkiler kurmasını telkin etmişti. Heydrich, Protectorate'teki tecrübelerine dayanarak, şahsen yerel hükümetlerle işbirliğinin karşılığını gördüğü inancındaydı. Heydrich ayrıca, Fransız emniyeti genel müdürü René Bousquet ile yaptığı görüşmeden etkilenmişti: "Heydrich, komünizme karşı mücadele etmek için Alman yetkililerle işbirliğine hazır olduğunu beyan ederek, tüm iyi niyetiyle karşısına geçen Bousquet'ten etkilenmişti. Bousquet, en azından sözcükleriyle, SS'in cesaretine büyük hayranlık duyduğunu itiraf etmişti."[55] Almanlar ayrıca, Fransa'daki Alman pozisyonunun bariz zayıflığı nedeniyle de Fransızlarla işbirliğine gerek duyuyordu: Doğudaki savaşın gerekleri, Fransa'da düzeni sağlamakla görevli Alman askeri sayısının, Aralık 1941'de 100.000'e ve Mart 1942'de 40.000'e düşürülmesini beraberinde getirmişti.[56]

Sonuç olarak, Oberg ile Bousquet'in 8 Ağustos 1942'de bir anlaşma imzalamıştı. Bu anlaşmaya göre, Fransız polisi (Kasım 1942 Alman işgali sonrasında, eski İşgal Edilmemiş Bölgeye de uzanmış) İşgal Edilmiş Bölgede iç düzeni ilgilendiren bütün konularda yetkili ve bağımsız olacaktı; "anarşizm, terörizm ve komünizme karşı ve genel olarak Fransa'nın iç düzenini sarsabilecek nitelikteki bütün yabancı eylemler karşısında" yetki ve sorumluluk Fransız polisinin olacaktı. Bu suçları işlediği düşünülen insanlar, Fransız mahkemelerinde yargılanacaktı. Almanların yetki alanı oldukça muğlak bir biçimde tanımlanmıştı ve "Reich'ın düşmanları"na karşı savaşla sınırlı olacaktı.[57] İşbirliği büyük oranda, Almanların denetiminde Fransız polisinin eliyle yapılan, Yahudilerin sürgün edilmesiyle ilgili olsa da, bu anlaşma Fransa'ya, diğer ortak düşmana, yani komünistlere saldırmak için her türlü fırsatı sunuyordu. Örneğin, Nantes'da 27 Ağustos 1942'de yapılan tek bir operasyonla, Fransız polisi 143 komünisti tutuklamıştı; bunlardan 41'inin, direniş saldırılarından sorumlu olduğu tespit edilebilmişti. 1942 sonunda, Fransız polisi yaklaşık 5.000 komünisti –çok genel anlamda komünist denebilecek– ve direnişin 400 başka üyesini tutuklayacaktı. Öte yandan, böyle bir operasyonun bedeli ağır olacaktı: "Sonunda, bağımsız olarak hareket ettiğini düşünen Fransız polisi ve yönetimi, aslında sadece SS'in kirli işlerini yapı-

[54] Dank, *The French against the French*, 158.

[55] De Brinon'ın D. Pryce-Jones, "Paris during the German Occupation," Hirschfeld & Marsh, *Collaboration in France*'dan alıntısı, 15-31.

[56] Vinen, *The* Unfree *French*, 109.

[57] Paxton, *Vichy France*, 296.

yordu ve sonra her şeyin ellerinden tamamen kayıp gittiğini fark etmişlerdi. Fransız yargı sistemi tümden devre dışı bırakılmıştı."[58] Bu gelişme, Fransız halkının, Vichy rejimiyle işbirliğinin ne anlama geldiğini sorgulamasına neden olmuştu ve bu defa, örneğin, *Combat*'tan Henri Frenay, Pétain'den tamamen kopmuştu. Dahası, bir kere tam işbirliğinin kaygan zemini üzerinde hareket etmeye başladığından, Vichy rejiminin durma ihtimali yoktu ve bu zemin onu sonunda, 5 Ocak 1943'te *Milice*'i kurmaya götürecekti.

*

Belçika'da komünistler, Almanlara yönelik saldırıları yürütmek üzere, partizan gruplarından oluşan *Front de l'Indépendance*'ı kurmuştu. Bu, *Légion Belge*'de, *Front de l'Indépendance*'in Kral'a ve sürgündeki hükümete karşı tavrı konusunda endişe doğurmuştu. Gerçekten de *Légion Belge*'den General Van Overstraeten, gençlik kolları üyelerinden biri olan François Daman'a, Cepheye sızma ve özgürlükten sonra hükümeti devirmek gibi bir niyetlerinin olup olmadığını keşfetme görevi vermişti. Çoğu direniş faaliyeti, Rexist Parti ve *Vlaams Nationaal Verbond*'daki (VNV) işbirlikçilere yönelikti ve bunların bir kısmı öldürülmüştü. Almanlara karşı görece düşük düzeydeki direniş, von Falkenhausen'in temkinli davranmasına imkân veriyordu. Bu politika, şüphelileri ve küçük suçlar işleyenleri, Antwerp'in 35 kilometre dışında, Belçika topraklarında yer alan Breendonk'taki bir toplama kampında gözetim altına almaktan ibaretti. Komünist rehinelerin infazı, Aralık 1942'de başlamıştı ve ancak 1944 yılının ilk yarısında anlamlı bir rakama erişecekti.[59]

Hollanda'da Seyss-Inquart, direniş faaliyetlerine karşı kendi çözümünü hayata geçirecekti. Bu, kolektif sorumluluk ilkesi temelinde olacaktı: Cezalar yakın belediyelere yüklenecek ve bir rehine havuzu oluşturulacaktı. 1942 yazında, Almanlar, Beekvliet'teki bir Katolik toplantısında gözaltına alınan, önde gelen 1.400 Hollanda vatandaşından oluşan bir rehine havuzu yaratmıştı. 7 Ağustos 1942'de komünist direnişi, Rotterdam'ın merkezinde, Alman askerlerini taşıyan bir treni havaya uçurmaya kalkışmıştı. Talihsiz bir Hollandalı demiryolu işçisi patlayıcıların üzerine kapaklanmış ve ağır yaralanmıştı. Almanlardan hiç kimse ölmemiş ve yaralanmamıştı; ama Alman yetkililer sert bir uyarı yapmıştı:

> Eğer bu saldırının failleri, 14 Ağustos cuma gününe kadar polise bildirilmez ya da yurttaşların yardımıyla teşhis edilmezse, Hollanda'da Wehrmachtbefehlshaber düzeni tarafından böylesi sabotaj eylemlerine karşı garantör olarak tutulan rehinelerin bir kısmı cezalandırılacaktır. Suçlu faillerin yakalanması bu yüzden, rehinelere bir zarar gelmemesi açısından, bütün ahalinin çıkarınadır. Alman Wehrmacht'ın bir bürosuna ya da

[58] H. Boog, *Germany in the Second World War*, 167; Gildea, *Marianne in Chains*, 269.
[59] Warmbrunn, *The German Occupation of Belgium*, 145-9; Bles, *Child at War*, 71.

bir polis karakoluna, faillerin yakalanmasını sağlayacak bilgi getirene 100.000 florin ödül verilecektir. Verilen bütün bilgiler gizli tutulacaktır.

Gazetelerde, işbirlikçi olmayan 42 tanınmış kişinin ve birleşik Protestan kiliselerinden din adamlarının imzaladığı, saldırıyı kınayan bir bildiri yayımlanmıştı. Merkezlere herhangi bir bilgi ulaşmamış ve 15 Ağustosta sabahın erken saatlerinde, Beekvliet'den alınan beş rehine kurşuna dizilmişti.

Alman yetkililer, rehinelerin infazı karşısında Hollanda halkının tepkisini değerlendirme konusunda bölünmüştü. Doğal olarak, yeraltı basını, infazları hiçbir tereddüde yer bırakmayacak bir biçimde kınamıştı; ne var ki Hanns Rauter, infazların Hollandalılar üzerinde hayırlara vesile olacak bir etki yarattığı inancındaydı ve artık "Bütün Hollandalılar bir yerlerde sabotaj olabilir düşüncesiyle titriyor" demişti. Ne var ki, General Christiansen komutasındaki Alman askeri yetkililer, infazların yalnızca Hollandalıları taraf olmaya ittiği ve sonuç olarak da "Hollanda'da, Almanya'ya karşı o zamana kadar görülmeyen bir ret, bilinmeyen bir nefret ortamı oluştuğu" görüşündeydiler.[60]

29 Nisan 1943'te Hollanda halkı, Christiansen'in, ileriki direniş eylemlerinin önüne geçmek için, 1940 baharında askeri kamplardan salıverilen bütün Hollandalı askerlerin yeniden toplanacağını ve çalışmak üzere Almanya'ya gönderileceğini duyurması üzerine buz kesmişti, Yaklaşık 300.000 erkeğin toplanma ihtimali, Hollanda'daki çoğu aileyi etkiliyordu ve bir tepki patlamasına neden olmuştu. Ülkenin doğusundaki Hengelo bulunan fabrikalarda grevler başlamış ve güneyde, Limburg civarındaki madenler ile Eindhoven'daki Philips fabrikalarına kadar yayılmıştı; yaklaşık 500.000 kişinin greve gittiği tahmin ediliyordu. Almanlar, Hengelo dahil, beş kasabada sıkıyönetim ilan ederek ve uyarı yapmaksızın grevcilerin üzerine ateş açarak karşılık vermişti. Yaklaşık 175 kişi infaz edilmiş ya da sokakta vurulup öldürülmüştü ve 400 kişi de ciddi bir biçimde yaralanmıştı. Binlerce grevci tutuklanmış ve içlerinden 900'ü, Hollanda ve Almanya'daki toplama kamplarına gönderilmişti. Almanlar ayrıca, grevlerin etkili olduğu yerlerdeki yerel hükümetleri lağvetmek ve belediye başkanlarının görevlerine son vermek suretiyle, grevlerin tekrar etmeyeceğinden emin olmak için önlemler alıyordu. Tehdit altındaki eski askerlerin birçoğu saklanmış ya da direnişe katılmıştı.[61]

*

Norveç'te komünistler, başka ülkelerde olduğu gibi, önemsiz bir güç olarak savaşa başlamış ve *Milorg* hâlâ sükûnet vaaz ederken, vakit geçirmeden eyle-

[60] Künzel, "Resistance, Reprisals, Reactions."

[61] Paape, "How Dutch Resistance was Organised," M. R. D. Foot (ed.), *Holland at War against Hitler*, 68-92; M. Schwegman, "The Netherlands," Cooke & Shepherd (der), *European Resistance in the Second World War*, 134-49.

me geçilmesi çağrısı yapmıştı. 2 Ağustos 1941'de Terboven, karşılığının olağanüstü hal ilan etmek olduğunu duyurarak,

herhangi bir direniş kalkışmasına karşı harekete geçmişti. Dahası Terboven, Gestapo'ya kamu düzenini sağlamak için ne gerekiyorsa yapma yetkisi vermişti. Bu önlemlere, Alman karşıtı eylemlerden suçlu bulunanlara uzun hapis cezaları ya da infaz emri verebilen, özel sıkıyönetim mahkemeleri kurmak da dahildi. Terboven kısa sürede, söylediğini yapacağını da göstermişti. 8 Eylül 1941'de, Oslo'daki fabrikalarda çalışan işçilere, süt kumanyalarının iptal edildiği bildirilince, onlar da buna grevle karşılık vermişler ve grev bütün Oslo'ya ve tersanelere yayılmıştı. Terboven hemen olağanüstü hal ilan etmiş ve aralarında direniş örgütü *Landsorganisasjonen i Norge*'nin (LO) lider kadrosu ile iki sendika lideri komünistin, Viggo Hansteen ve Rolf Wickstrøm'un da bulunduğu, 300'ün üzerinde Norveçli tutuklanmıştı. Bu iki komünist daha sonra infaz edilecekti. Daha sonra, bir direnişçi şöyle diyecekti: "Direniş daha önce belki biraz bocalıyordu; ama Hansteen ve Wickstrøm'un infazından sonra, asla bocalama yaşanmadı. Bu 'ikinci safhada', üzerinde saklanan zehir hapının yerini silah almıştı. Silahla, direniş bir kurtuluş şansı yakalayabilirdi ve şayet yakalayamazsa, beraberinde bir düşmanı da götürürdü." Komünistler, taktikleri bakımından belki demokratik direnişten ayrı düşüyorlardı; ama en azından Kral'a sadıktılar. Kasım 1941'de komünist direniş liderleri, sürgündeki Norveç hükümetine bir mektup yazarak, mevcut direniş lider kadrosuyla işbirliği yapmaya istekli olduklarını ifade etmişlerdi. Bu önemli bir hamleydi; çünkü bir birleşik cephe, Şubat 1942'de başbakan olarak atanan Vidkun Quisling'in, Norveç toplumunun her kesimine bir saldırı başlatmak üzere olduğu bir zamanda hayati önem taşıyordu.[62]

Ne var ki direniş, Norveçlilerin bile masum kurbanlar haline geldiği başka bir yerde başlayan olayları kontrol edemeyecekti. Söz konusu olan, batı kıyısındaki küçük balıkçı köyü Telavåg merkezli olaylar zinciriydi. Bu köy, Norveç ile Britanya arasında, SOE ve SIS ajanlarını ülkeye getiren, Norveç ordusuna katılmak isteyen gençleri de Britanya'ya götüren "Shetland Bus" hattı tarafından bir geçiş noktası olarak kullanılıyordu. Yerel bir muhbir, Nisan 1942'de Almanları köye yönlendirmiş ve iki ajanla girilen silahlı bir çatışma sonrasında, bir ajan ve iki Gestapo elemanı ölmüştü. Terboven hemen yerel olağanüstü hal ilan etmiş ve köyün baştan aşağıya taranması emrini vermişti. 300'den fazla ev tahrip edilmiş, balıkçı tekneleri batırılmış ve çiftlik hayvanları telef edilmişti. 16 ila 65 yaş arası köyün tüm erkekleri, Norveç ve Almanya'daki toplama kamplarına gönderilmiş ve 260 yaşlı, kadın ve çocuk gözaltına alınmıştı. Almanlar ayrıca bu olayı fırsat bilip, daha

[62] Hayes, *Quisling*, 275-6; Hoidal, *Quisling*, 508-10; Gordon, *The Norwegian Resistance*, 8.

önce Britanya'ya geçmek isterken Ålesund'da yakalanmış 18 genci de infaz etmişti.[63]

Telavåg'ın yerle bir edilmesi ve infazlara karşı tepki karışıktı. Bir Alman raporunda şunlar yazıyordu:

> Bütün raporlar göstermektedir ki, Norveçliler ısrarla, savaş deneyimine sahip olmadıklarını ve 1814'ten beri barış içinde yaşadıklarını söylüyorlar. Onlar aynı zamanda, milli gururları ve adalet duyguları konusunda çok duyarlıdırlar. Bu genel adalet anlayışı, bireyselcilik ve bağımsız düşünme temelinde gelişmiştir. Bir eylem ancak suç teşkil ediyorsa cezalandırılabilir. Ortalama her Norveçli, hukukçuların dediğine değil, bu anlayışa bakar. Telavag'taki Alman uygulamaları –Bergen'den gelen raporlara göre– sürekli gündeme getirilmektedir. Yanan evler, maddi şeylerin tahribatından çok daha fazla anlam taşımaktadır. Bu, nesillerin emekleri sonucu oluşturulan şeylerin tahrip edilmesi anlamına gelmektedir ve ayrıca, başka bir olgu da göz önünde bulundurulmalıdır: Ev, Norveçliler için "kutsal"dır.[64]

Bir *Reichskommissariat* üyesi olan Dr Alfred Huhnhäuser, Terboven'in yaptıklarının, Norveçliler ile Almanlar arasındaki ilişkide bir dönüm noktası olduğunu kabul ediyordu. "En başta, Hitler'in 'kazanılmasını' istediği Norveçlilere iyi davranma yoluna gitmiş olsa bile, sonra, olağanüstü hal durumunda yöntemlerini değiştirmiş ve bir terör yönetimi kurmuştu."[65] Direnişten gelen raporlar, benzer bir tartışmanın varlığına işaret ediyordu. Torolv Solheim, günlüğüne şunları yazmıştı: "Telavåg dehşeti sonrasında, korkunun her yanı sarması fena oldu. İnsanlar, yeraltı faaliyetleri yürüten bizim gibilerle hiçbir ilişkiye girmeyerek canlarını kurtarabileceklerini düşünüyorlar. Almanların baskı planlarını anlamıyorlar; ama bir süre sonra farkına varacaklar."[66]

Kısa süre sonra, farkına varmışlardı. 1942 yazında bir Britanya komando birliği, Glomfjord'daki bir elektrik santralına saldırmış ve SOE, Fosdalen'deki demir cevheri madenlerine sabotaj düzenlemişti. Terboven, bu olaylar üzerine, kuzeyde Majavatn, güneyde Røros'a kadar, Trondheim'ı da içine alan ve 6 Ekimden 12 Ekime kadar süren bir olağanüstü hal ilan etmişti. Bu altı günde 34 Norveçli infaz edilmişti.[67] Bir Norveçli Ekim sonunda, olayın etkisi hakkında şunları bildirmişti:

> Bu olanlardan sonra, hâlâ Direniş içinde kalanların hali çok perişandı. Hayal kırıklığı o kadar büyük ve güven o kadar zayıftı ki, halkın önceden olduğu gibi aktif bir katılımı söz konusu bile olamazdı. En iyiler tutuklan-

---

63 Riste & Nökleby, Norway, 52; Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 78-9.

64 Gordon, *The Norwegian Resistance*, 323.

65 Hoidal, *Quisling*, 533.

66 Gordon, *The Norwegian Resistance*, 296.

67 Riste & Nökleby, *Norway*, 54.

mıştı ve kalanlar da canlarını tehlikeye atacak şekilde kendilerini ortaya atmıyordu artık.[68]

Misillemeler, Norveç direnişi, onun sürgündeki hükümeti ile SOE arasındaki, zaten nazik olan ilişkiye daha da zarar vermişti. Belli ki, hangi politik çizgide olursa olsun ve ister SOE tarafından yönlendirilsin, her türlü direniş hem eylemciler hem de iki ateş arasında kalan masum siviller için aynı ölümcül sonuçları doğuracaktı.

[68] Gordon, *The* Norwegian *Resistance*, 327.

10

SOE İşe Koyuluyor

1940'ta kurulduğunda, SOE'nin asli amacı, kendi ülkelerini kurtaracak gizli ordulara eleman devşirmekti. 1941'de Sovyetler'in ve ardından da Birleşik Devletler'in savaşa girmesi, Avrupa'nın Müttefiklerin kitle orduları tarafından kurtarılacağı yönündeki uzun vadeli açılımı da beraberinde getirmişti. Bu yüzden, "küçük bombalamalar anlayışı, Avrupa'da kurulacak gizli ordular, solcu devrimler, yıkıcı propaganda ve eylemi birleştiren genel bir program gibi, bütün büyük teoriler" iflas etmişti.[1] Öte yandan, Müttefik orduları eliyle kurtuluş, 1942 yılının büyük bölümünde, uzak bir gelecek olarak varlığını korumuştu: Almanlar, ordularını Sovyetler Birliği'nin içlerine, Stalingrad'a kadar soktukları bir bahar taarruzu başlatmışlardı. Batı Çölünde, Britanya ve Commonwealt güçleri Mısır sınırına kadar çekilmek zorunda kalmıştı ve Birleşik Devletler 1941'de, 1,5 milyondan az bir askeri güce sahipti ve gerçekçi bir şekilde büyük çaplı bir saldırı operasyonuna girişmeden önce, hızla ama uzun bir genişleme dönemiyle karşı karşıya kalmıştı.

Talih çarkı Müttefiklerden yana dönmeye başlamadan önceki ara dönemde, direnişin yeni bir amaca kavuşması gerekiyordu. Mayıs 1942'de Genelkurmay bir emir çıkararak, direnişe, Müttefikler gelinceye kadar sabotaj eylemlerine ağırlık verme, bu noktada Alman hareketliliğine dair istihbarat toplama, Müttefik güçlere rehberlik sağlama ve hayati öneme sahip kurum ile yapıları tahribattan koruma yönünde çağrıda bulunmuştu. SOE'nin rolü bu operasyonları teşvik etmek ve yönlendirmekti. Dile getirilmeyen ama SOE operasyonlarına belli bir etkisi olacak şey, herkesin farkına vardığı üzere hem Polonya'nın hem de Protectorate'in giderek Sovyet operasyon alanı içinde kalıyor olmasıydı ve Müttefiklerin, bu ülkelerdeki direniş hareketlerine yardım etmek için ellerinden bir şey gelmiyordu.

Öte yandan, sabotaj eylemleri, Almanların masum sivillere karşı misillemelerine davetiye çıkarma riski taşıyordu ve bu da işgale karşı direnişi sekteye uğratma gibi istenmeyen bir sonuç doğurabilirdi. Müttefik kuvvetler tarafından kurtarılmak uzak bir gelecek gibi görünürken, direnişi riskli eylemler yapmaya teşvik ederek, direniş ateşini çok fazla ve çok erken körükle-

---

[1] Stafford, *Britain and European Resistance*, 78.

mek gibi ahlaki ve faydacı soruların dikkate alınması gerekiyordu. Bu soruları, Political Warfare Executive'in [Politik Savaş Dairesi] (PWE) başında bulunan Sir Bruce Lockhart, Mayıs 1942'de Genelkurmaya yaptığı bir sunumda dile getirmişti.[2] Ayrıca bu sorular, o yılın kasım ayında, SOE'de görevli bir kurmay subay olan Peter Wilkinson tarafından genişletilerek masaya yatırılmıştı. Wilkinson'a göre, Almanların şiddetli misilleme tehdidi, "işgal altındaki Avrupa'nın devrimci potansiyelini önemli oranda zayıflatmıştı"; çünkü "işgal altındaki Avrupa'da yaşayan insanlar, kurtuluş tam da ufukta belirmişken, bu kaçınılmaz zaferi, kendilerini, ailelerini ve eşi dostu Almanların elinde ölüme yollayabilecek herhangi bir eylemde bulunarak hızlandırmaya" istekli değildi.[3]

Britanyalı politik plancılar da hem direnişi teşvik etmek isteyen hem de Nisan 1943 tarihli bir memorandumda dile getirildiği üzere sonuçlarından korkan, sürgündeki hükümetlerin görüşlerinini de hesaba katmak zorundaydı:

> Direnişin sürgündeki bir hükümetle elbirliği içinde, SOE tarafından yönetildiği ülkelerde, söz konusu hükümet genellikle, misillemelerden korkusuna, açık direnişi teşvik etmeye ve sonraki bir ayaklanma için korumaya ve daha az bir oranda ise, ülkelerine dönüşlerini kolaylaştıracağını umdukları örgütlerini tehlikeye atmaya hevesli değildir.[4]

Sürgündeki bazı hükümetler, özellikle de Polonyalılar ile Yugoslavlar, gizli ordu anlayışına sadık kalmıştı. Diğerleri, özellikle de Norveçliler, sabotaj fikrini destekliyorlardı; ama hangi operasyonların hayata geçirileceğine ilişkin daha sıkı bir kontrol arayışı içindeydiler. SOE ile yerli direniş grupları arasındaki ilişki de masaya yatırılmalıydı. Fransa ve Belçika'da, SOE genellikle, bir örgütleyici, bir telsizci ve bir de kuryeden oluşan kendi ilişki ağını kurma eğilimindeydi. Kendi kadrolarını yerel olarak kendileri seçiyordu ve yerel direniş örgütleriyle ilişkileri ağırlıklı olarak silah temini ve emrindeki elemanların eğitimiyle sınırlıydı. Bununla birlikte, SOE RF ajanları, *Combat*, *Franc-Tireur* ve *Libération-sud* gibi Fransız hareketleriyle doğrudan bağlantı kuruyordu.

1942 yılında, stratejik tablo büyük oranda değişmişti. Doğuda, Almanlar Stalingrad'da kuşatılmıştı; Batı Çölünde El Alameyn Muharebesi, Almanların Afrika Kolordusunu geri çekilmeye zorlamıştı ve Müttefikler, Fransız Kuzey Afrika'sına çıkartma yapmıştı. Artık işgal altındaki halklar, nihai bir Müttefik zaferine inanmaya başlayabilirdi. Kasım 1942'de Almanların Fransa'nın güneyini de işgal etmesi, Fransız halkını Vichy rejimine ve direnişe

---

2 Günlük girdisi, 29 Mayıs 1942, K. Young (der.), *The Diaries of Sir Robert Bruce Lockhart*, II, 168-71.

3 P. Wilkinson, IWM 13289, 12751.

4 TNA, CAB 80/69.

karşı tutumlarını yeniden değerlendirmeye zorlamıştı. Artık işgal altındaki bütün ülkelerde faaliyet yürüten ajanlara sahip SOE'nin farkına vardığı üzere, değişen stratejik tablo, direnişe katılanların sayısında mutlaka kayda değer bir artışı beraberinde getirmiyordu; ama bir bütün olarak, işgal altındaki halkları daha direniş yanlısı, eyleme kalkışacak kadar cesur insanlara yardım etmeye daha istekli bir hale getirmişti. Hal böyleyken, ileriki bölümlerde göreceğimiz üzere, Sovyetler Birliği'ne karşı uzun süren savaş nedeniyle başlatılan Alman politikaları, direnişe katılımı teşvik eden ana unsur olacaktı. SOE'nin rolü ise, yeni katılan unsurların eylemlerini örgütlemek, onları donatmak, yönlendirmek ve denetlemekti.

*

SOE ajanları her şeyden önce, operasyon alanına intikal etmek, orada yaşamayı ve çalışmayı öğrenmek zorundaydı. Çoğu ajan, Manchester yakınlarındaki Ringway hava üssünde ve Ortadoğu'daki Hayfa'da paraşütle atlama kursuna katılmıştı. Kursların ne kadar başarılı olduğunu, ajanların yere inerken, birkaç bilek burkulması dışında, son derece az kaza yaşamasına bakarak anlayabiliriz. Bu önemliydi; çünkü kazalar çok ciddi sonuçlar doğuruyordu. Örneğin, SOE'nin, 1941 yılının aralık ayı sonunda, Christmas Møller gibi ülkenin önemli politikacılarıyla önemli temaslar kurmak üzere Danimarka'ya ilk ajan gönderme girişimi, SOE ajanı Carl Johan Bruhn paraşütü açılmadığı için yere çakılarak ölünce felaketle sonuçlanmıştı. Telsiz operatörü Mogens Hammer kaçmayı başarmış ama Londra'yla bağlantı kuramamıştı; çünkü telsizi iniş sırasında parçalanmıştı. Harry Peulevé, Temmuz 1942'de Fransa'ya vardığında ayağını fena halde kırmış ve üstlendiği işi bırakmak ve bir sonraki görev için Fransa'ya dönmeden önce, güvenli bir yer bulmak için acılar içinde sekerek Pireneler'i geçmek zorunda kalmıştı. Hem Gustave Biéler hem de Tony Brooks, iniş sırasında kalçadan sakatlanmıştı ve bu yüzden, görevlerini gecikmeyle yerine getirmek zorunda kalmışlardı. Bazı ajanlar ise, kelimenin tam anlamıyla şanssızdı. Bob Sheppard, yanlışlıkla bir jandarma kışlasının ortasına inmiş ve daha ayakları Fransa toprağına değmeden tutuklanmıştı. Daha sonra acı bir şekilde şunları söyleyecekti: "Ne kadar ilginç bir hikâyem olursa olsun, alışılmışın dışında bir yöntemle inişimi açıklamak neredeyse imkânsızdı."[5]

Pilotların karşılaştığı en büyük sorun ise yön tayiniyle ilgiliydi ve hatalar, ajanların olması gereken yerden çok uzağa inmesine yol açıyordu. İndirme operasyonları, 10-12 günlük dolunay geceleriyle sınırlandırılmıştı: "Harita okumak için ay ışığına ihtiyacımız vardı; paraşütçüleri bırakacağımız noktaları ve iniş pisti olarak işe yarayacak küçük alanları bulmak için ay ışığına ihtiyacımız vardı ve zemini güvenli iniş yapacak kadar açıkça göre-

[5] R. Heslop, *Xavier*, 27.

bilmemiz için ay ışığına ihtiyacımız vardı."[6] Fransa'ya yapılan uçuşlar gayet iyi belgelenmişti. Whitley'leri uçuran Lewis Hodges, yaklaşımı şöyle açıklıyordu: "Manş'ı geçerken görülmemek için denizin üzerinde alçak irtifada uçuyorduk. Sahile yaklaşırken, kıyı şeridi üzerinde tam olarak yerimizi tayin edebilecek kadar açık bir görüş elde edebilmek için yaklaşık 1.500 feet yükseliyorduk. Sonra tekrar, indirme noktasına kadar, havanın ve arazinin durumuna göre, 800 ila 1.000 feet kadar alçalıyorduk."[7] Ajanlar, pilotlar karşılama komitesinin yerini tespit edemediğinde ve operasyon iptal edildiğinde, büyük şaşkınlık yaşıyordu. Fransa'da birçok görev üstlenmiş bir RF ajanı olan Tommy Yeo-Thomas, karşılama komitelerinin karşı karşıya olduğu tehlikeler konusunda hava personeline dersler veriyordu:

> Sizi bekleyen karşılama komitesini bulamadığınızda, onların dikkatsiz olduğunu düşünürsünüz; neden orada olmadıklarını merak etmezsiniz. Alman Savaş Düzeninde ani bir değişikliğin, bir gün güvenli olan bir yeri ertesi gün imkânsız hale getirebileceğini anlamakta zorlanırsınız. Burnunuzdan soluyarak üssünüze dönerken, bütün karşılama komitesinin tutuklanmış olabileceği aklınıza gelmez. Zayıf ışıklardan şikâyet edersiniz. İşgal altındaki topraklarda pil bulmak ne kadar zor, anlamıyor musunuz? Bulunanların da olabilecek en düşük kaliteli ürünler olduğunun farkında değil misiniz? Bir kişinin bir pil bulmak için bisikletle 20 ila 30 kilometre yol gitmek zorunda kalabileceğini, biliyor musunuz?[8]

Gerçekten de, Hollanda operasyonlarının tamamen, daha önceden haber almış olduğu neredeyse kesin olan Almanların rızasıyla yapılmış olduğunun göstergelerinden biri, karşılama komitesinin fenerlerinin parlaklığının pilotların dikkatini çekmiş olmasıydı.[9] Lysander ve Hudson, indirme operasyonlarında en çok kullanılan uçaklardı. RAF ajanlara ister paraşütçüler için olsun ister fiili uçaklar, yere iniş için gerekenlerin öğretildiği özel kurslar veriyordu: Öncelikle, herhangi bir binadan ya da Alman karakollarından uzak durulmalıydı ve iniş, hızlanma ve kalkış pisti, en az 550 metrelik, düz ve sert bir zemin olmalıydı. Karşılama komitesi, pilotun nereye inip döneceğini göstermek üzere, "L" harfi şeklinde bir ışık düzeni oluşturuyordu. Komite ayrıca, gelen personelin dışında, paraşütle atılan ve bir tarafı boydan boya menteşeli olan ve mandallar çözüldüğünde bezelye kabuğu gibi açılan sandıkları da topluyordu. Bunların içinde, ekipmanı muhafaza eden kutular vardı. Bu sandıklar ağırdı ve taşımak için yanlarında telden kulplar bulunuyordu: "Bu tel kulplar, dünyadaki en korkunç parmak kesicilerdir!"[10]

---

6 H. Verity, *We Landed by Moonlight*, 6.

7 Stafford, *Secret Agent*, 135.

8 B. Marshall, *The White Rabbit*, 83-4.

9 Bkz. 17. Bölüm.

10 Cowburn, *No Cloak, No Dagger*, 128-9.

İniş yerini seçme konusunda düşülen hatalar, efsane olacak nitelikteydi. Örneğin, Peter Churchill, Fransa'dan çıkarılma çabaları sırasında, iki yanlışın kurbanı olmuştu. Birincisinde, son dakikada seçilen alanın uygun olmadığı anlaşılmıştı; çünkü 1,5 metrelik bir set ve bir sulama kanalı ile bölünmüştü ve böylece iniş iptal edilmişti. İkincisinde ise, yine günün ilerleyen saatlerinde, Almanların beklenmedik bir biçimde, iniş yerinden yaklaşık 1 kilometre uzağa bir uçaksavar bataryası yerleştirdiğini fark etmişlerdi. Başarılı bir şekilde tamamlanan son alıp götürme sırasında bile heyecan eksik olmamıştı: Alanda tuğla yığınları olduğunu fark etmişlerdi. Karşılama komitesi, iniş pisti olacak sahayı temizlemişti; ama dönüş yolunu unutmuşlardı. Hudson orijinal iniş pistine ulaşmak için tuğla yığınları arasında slalom yapmak zorunda kalmıştı. Bu arada balçığa batmış ve bulunan iki at yardımıyla çıkarılmıştı. Hudson sonunda başarıyla kalkmıştı; ama kalkış sırasında ağaca takılan kanadının yaklaşık 1 metrelik bölümünü kaybetmişti.[11]

Bu tür sorunlar nadir yaşanıyordu; çünkü RAF, seçilen alanın konumunun ve özelliklerinin telsizle Londra'ya bildirilmesini talep ediyordu ve seçilen alanın kullanılmasına ancak bir keşif uçağı yerin fotoğraflarını çektikten ve Londra'daki RAF uygun olduğunu onayladıktan sonra izin veriliyordu. Bu şartlar, eğer ajan uygun iniş yerinin çok az olduğu bir mıntıkada çalışıyorsa, sorunlara neden oluyordu ve yukarıdan görülebilecek bir şekilde hazırlanmış olan alan, üzerinden geçen bir Alman uçağının da dikkatini çekebiliyordu. Denys Hamson, Yunanistan'da bulunduğu sırada, Kahire'den bir mesaj almıştı: Kendisinden bir Dakota'nın inmesi için, 1.300 metre uzunluğunda ve 90 metre genişliğinde, uygun bir iniş alanı bulması istenmişti. Hamson bir düzlük bulmuştu ve iniş için idealdi; ancak büyük bir dere ve sulama kanalları ile bölünmüştü. Bunun üzerine Hamson, akıntıyı düzenlemiş ve kanalları doldurmuştu; ama onun da fark ettiği üzere, iniş alanı çok belli oluyordu. Çünkü "etraftaki otlakların ve tarlaların renkleri ve biçimleriyle uyuşmayan, yekpare kahverengi bir düzlük" ortaya çıkmıştı. Şöyle bir çözüm bulmuştu: Üç metrelik incir ağaçlarını kesip, düzensiz aralıklarla alana dikecek ve uçuş gerçekleşeceği zaman onları oradan söküp çıkaracaktı. O kadar başarılı olmuştu ki, Kahire'deki RAF ilk başta alanı reddetmişti; çünkü fotoğrafta alan, "tümsekler, küçük ağaçlar, çalılar ve bir sürü engelle dolu" bir yer olarak görülüyordu. Ancak Hamson kamuflaj sistemini açıkladığında ve RAF bir bombardıman uçağı pilotunu operasyonları denetlemek için bölgeye indirdiğinde, iniş alanı kullanıma uygun bulunmuştu.[12]

Alçak irtifa uçuş operasyonları ve derme çatma pistlere gerçekleştirilen inişlerin yüksek riski göz önünde bulundurulduğunda, kayda değer oranda az kaza ve yaralanma yaşanmıştı. Fransa'da, örneğin, yapılan 280 Lysander

[11] P. Churchill, *Duel of Wits*, 192-4, 223, 239-45.

[12] Hamson, *We Fell among Greeks*, 199-206.

ile 44 Hudson sortisinde, 13 Lysander düşmüş, altı Lysander pilotu ölmüştü; Hudson'larda ise kayıp yaşanmamıştı.[13]

Denizyoluyla bir ülkeye ajan sokmak, küçük yelkenliler, kayıklar, balıkçı tekneleri ve denizaltılar yoluyla oluyordu. Akdeniz komutanı Amiral Andrew Cunningham, 1942 yılı ortalarında, riskli bularak bu tür operasyonları iptal etmeden önce, Britanya denizaltıları ilk ajanları Girit'e ve bir ajanı da Yugoslavya'ya çıkarmıştı. Girit'e ajan çıkarma işi, Yunan denizaltısı *Papanikolis* ve donanmaya ait motorlar kullanılarak sürdürülmüştü.[14] Fransa'nın Akdeniz sahillerindeki deniz operasyonları, Almanların güneyi işgal etmesinden sonra ciddi bir biçimde sekteye uğramıştı. Deniz operasyonları, Britanya ile Norveç arasında çalışan "Shetland Bus" hikâyesinin de gösterdiği üzere, çok büyük oranda, Alman hava ve deniz devriyelerinin durumuna bağlıydı. Norveç balıkçı teknelerini kullanarak yapılan bu gizli yolculukların sayısı, 1941-42 kışında oldukça fazlalaşmıştı. Almanlar bunun üzerine deniz devriyelerinin sayısını çoğaltmış ve balıkçı teknelerine verilen mazot miktarını da azaltmıştı. Sonuç olarak, tekneler artık yerli suların dışına çıkamıyor, eskiden olduğu gibi uzaklara açılarak, Shetland'dan gelen teknelere koruma sağlayamıyordu. 1942 yılı sonu ile 1943 yılı başında, bu teknelerde giderek artan oranda kayıp yaşanması, balıkçı tekneleri devrinin kapandığı sonucuna varılmasına yol açmıştı. Neyse ki, 1943 yılı sonlarında, OSS, SOE'ye üç Amerikan avcı botu temin etmişti. Bunlar balıkçı teknelerinden hızlıydı ve zırhlı oluşları da Alman saldırıları karşısında kendilerini koruyabilecekleri anlamına geliyordu. Bu, operasyonların sayısında hatırı sayılır bir artışa yol açmıştı. 1941-42 ve 1942-43 balıkçı filosu sezonlarında, sekiz tekne ve yaklaşık 50 can kaybı pahasına, 62 ajanın ve 165 ton mühimmatın karaya çıkarıldığı 80 operasyon gerçekleştirilirken; avcı botlarının devreye girdiği, 1943-44 ve 1944-45 sezonlarında, toplam 114 operasyonda 128 ajan ve 220 ton mühimmat karaya çıkarılmış ve hiç kayıp verilmemişti.[15]

*

Bir kere faaliyet alanına intikal edince, bir SOE ajanı yerel nüfusa karışmak için çabucak çevreye uyum sağlamak zorundaydı ve SOE, ajanlarını doğru kıyafetler ve belgelerle donatarak hazırlamakla yükümlüydü. Kıyafetler, yenileri karşılığında mültecilerden temin ediliyordu. Bu kaynak tükenince, terziler ve konfeksiyon atölyeleri, Kıta Avrupası tarzı elbiseler dikmeye koyulmuştu. Yine de ajanlar birçok hata bildiriyordu. Hollandalı ajanlar, kendilerine,

---

[13] Verity, *We Landed by Moonlight*, 191.

[14] Beevor, *Crete*, 253-4.

[15] Gordon, *The Norwegian Resistance*, 224; Howarth, *The Shetland Bus*, passim; Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, 91-7; B. Richards, "Britain and Norwegian Resistance: Clandestine Sea Transport," Salmon (der.), *Britain and Norway in the Second World War*, 161-74.

bariz bir biçimde Britanya'ya özgü kıyafetler ve Hollanda'da temin edilmesi imkânsız kol saatleri verilmiş olduğunu bildirmişti. Britanya sigarası içmek suçu da dahil, benzer hatalar Belçika'dan da bildirilmişti. Polonya'da bir AK üyesi, gelen iki ajanın üzerinden çıkan Yardley parfümlerine ve Britanya sigaralarına el koymak zorunda kaldığını söylüyordu. Ayrılmadan önce ajanlar güya, Britanya'da bulunduklarına dair herhangi bir iz taşıyıp taşımadıklarını kontrol etmek üzere tepeden tırnağa aranıyordu. Bununla birlikte, bir ajanın hayatına mal olabilecek hatalar da yapılıyordu. Bir ajan ancak çamaşırlarını yıkanması için ayırırken, pijamasında "Harrods-The Man's Shop" etiketi olduğunun farkına varmıştı. Bir diğer ajan, ancak Fransa'ya vardığında, pantolonun paça kıvrımında metal bir Britanya parası bulmuştu ve bir başkası da makyaj çantasına kod adının işlenmiş olduğunu fark etmişti. Tony Brooks, o geldiği yeri gizlemek için kılıktan kılığa girerken, yeni gelmiş telsiz operatörü Marcus Bloom'un kendisini İngilizce olarak, "Ow are yer, mate" diye selamlamasına çok kızmıştı. Bloom'un kıyafeti, davranışından da berbattı; ekose ceketinin altına golf pantolonu giymişti ve başında tipik bir Britanya şapkası vardı. Brooks, onunla çalışmayı kabul etmemişti. Kaynaklar, Bloom'un bir telsiz operatörü olarak performansı konusunda farklı şeyler anlatıyor; ama en azından, yakalanıp sorguya alındığında sessiz kaldığı konusunda herkes hemfikir. Tecrübeli ajanlar bile hatalar yapabiliyordu. Peter Churchill, üçüncü görevi için Fransa'ya hareket etmeden önce bir üst aramasından geçirilmemişti ve paraşütle yere indikten sonra cüzdanını kontrol ettiğinde, dehşet içinde, cüzdanında 10 şilin değerinde bir kâğıt para ve bir önceki güne ait, *The Times*'tan kesilmiş bulmaca kupürü bulmuştu.[16]

İşgal altındaki Avrupa'da yaşayan herkes, yanında kimlik kartı, karne kuponları ve çalışma izni gibi bir sürü evrak taşımak zorundaydı. Erkek ajanlar için, zorla çalıştırmadan muaf olduklarını gösteren evraka sahip olmak giderek büyük önem kazanmaya başlamıştı. İşgal altındaki bir ülkeden dönen ajanlar, yanlarında evrak örnekleri getiriyordu ve SOE gayet başarılı bir biçimde, bu evrakın kopyalarını üretiyordu. Yine de bazı istisnalar söz konusuydu. Hollanda kimlik kartının kopyalanması özellikle zordu: "Özel üretilmiş kâğıda, çeşitli sıradışı mürekkeplerle ve karmaşık, neredeyse mükemmel bir teknikle basılmış ayrıntılarla dolu bir tasarımdı." Avrupa çapında, kâğıt kalitesi gün geçtikçe kötüleşiyordu ve SOE, kimlik kartlarını basmak için uygun kalitede kâğıt bulma sorunuyla karşı karşıya kalmıştı. Yavaş yavaş, mümkün olduğu kadar çabuk yerel kopyaları yapılabilsin diye, ajanları, hemen kullanılmak üzere bir dizi evrak ve bir fotoğrafla birlikte

[16] Stafford, *Secret Agent*, 55; P. Dourlein, *Inside North Pole*, 90-91; De Jong, "The Dutch Resistance Movement and the Allies"; Cowburn, *No Cloak, No Dagger*, 112; B. O'Connor, *Churchill's Angels*, 127; W. Sagajllo, *The Man in the Middle*, 79; Churchill, *Duel of Wits*, 93-4; Mayer, *Gaston's War*, 106; M. Seaman, *Saboteur*, 135-7.

gönderme pratiği benimsenmişti. Bu fotoğraflar, gidilecek ülke koşullarına uygun olmak zorundaydı; örneğin, Polonya'da fotoğraflarda sol kulağın açıkta olması gerekiyordu.[17]

Bütün ajanlara, yanlarına, işkence görmektense intihar etme imkânı sunan bir siyanür hapı alma seçeneği sunuluyordu. Hap taşımak, kişisel tercih meselesiydi. Bazıları intihar fikrinden nefret ediyordu; ama bazıları için yanında böyle bir hapın olduğunu bilmek güven vericiydi. Flemming Muus, Danimarka'ya indikten kısa bir süre sonra hapını düşürmüştü: "Telaş içinde hapı aradım ve şansım yaver gitmişti: Buldum... Kişinin kendi hayatına son verebileceğinin bilincinde oluşunun getirdiği moral desteğini yitirme düşüncesi tahammül edilmez bir şeydi. Hap kesin çözümdü; insanın tabancasına erişip erişemeyeceği her zaman belirsizliğini koruyacaktı."[18]

İşgal altındaki Avrupa topraklarında faaliyet yürüten ajanlar, farklı derecelerde tehlikelerle yüz yüze geliyordu. Anne-Marie Walters şöyle yazmıştı: "Kim olduğuma ilişkin duygu karmaşasından ve 'Britanya ajanı' olduğumun yüzümden okunduğu fikrinden kurtulmak neredeyse üç haftamı aldı."[19] Bazı ajanlar can sıkıntısından dert yanıyordu: "Eğer planlandığı gibi giderse, hiçbir şekilde heyecan verici olmayan bir saatlik iş hatırına, şüphe çekmemeye çalışarak, altı hafta boyunca orada burada oyalanmak durumunda kalabiliyorsun."[20] Öte yandan, kuryeler yorgunluktan şikâyetçiydi: "Kuryelik işi çok yorucu, hatta inanılmaz derecede yorucu. Çoğunlukla gece seyahat ediyorsunuz. Hiçbir zaman yazmak ve telefon etmek yok. Her türlü mesaj A'dan alınıp B'ye aktarılıyor ve çalışma alanımız çok geniş; Paris'ten başka, Châteauroux, Montluçon ve ta Toulouse'a, Toulouse'dan Tarbes'ye, oradan da Poitiers'ye kadar biz sorumluyduk. Bu da çoğunlukla gece seyahat etmek anlamına geliyordu ve trenler ısıtılmıyordu."[21]

Savaşın gidişatı Almanya aleyhine dönmeye ve işgal altındaki toprakların halkı daha fazla direniş yanlısı olmaya başladıkça, zor durumda kalmış ajanlara kendiliğinden yardım etme örnekleri de artmaya başlamıştı. Polonya'da faal bir kurye olan Wanda Skwirut, içinde bir telsiz ve tabanca bulunan bir çantayla tren yolculuğu yapıyordu. Aynı vagondaki yolculardan biri, çantayı başının üzerindeki rafa koymayı teklif etmiş ve çantanın fazla ağır olduğu dikkatini çekmişti. Bir sonraki durakta adam trenden inince, Wanda Skwirut adamın ihbarda bulunmaya gittiği korkusuna kapılmıştı. Tam aksine, adam bir dal kırmızı gülle çıkagelmiş ve ona Varşova'dan önceki durakta inmesini tavsiye etmişti; çünkü Almanlar son durakta çanta kontrolü yapı-

[17] Friedhoff, *Requiem for the Resistance*, 147; Tucholski, *Cichociemni*, 78.
[18] F. Muus, *The Spark and the Flame*, 137.
[19] Walters, *Moondrop to Gascony*, 36.
[20] J. Goldsmith, *Accidental Agent*, 78.
[21] R. Bailey (der.), *Forgotten Voices of the Secret War*, 183.

yordu.[22] BCRA istihbarat ajanı Rémy'nin anlattığı olayda, çantasında telsiz bulunduran bir ajan, tren istasyonunda bir Alman kontrol noktasına yaklaşıyormuş. Ajanın dikkatini, ağır bir valiz taşıyan bir genç çekmiş ve ona istasyonda çantaları değiştirmeyi teklif etmiş. İkisi de hiçbir sorun yaşamadan kontrol noktasını geçtikten sonra, Leon çocuğa dönüp, "İyi ki çantanı açmadılar; içinde telsiz vardı" demiş. Çocuk ona dönüp, "İyi ki senin çantanı açmamışlar; çünkü içi el bombası ve tabancalarla dolu" demiş.[23] Kurtuluş günü yaklaştıkça, ajanlar herkes tarafından çok sıcak karşılanmaya başlamıştı. Francis Cammaerts bunun nedenini şöyle açıklıyordu: "Fransız dostlarımız, bizi birer iyilik meleği gibi görüp bağrına basmıştı. Biz, dış dünyadan bilgilerle gelmiştik; onların 1940'ın utancından kurtulmalarına yardım etmek için gelmiştik ve hiçbir şey bundan daha önemli olamazdı. Bu yüzden, bizi tehlikeye sokacak hiçbir şeye izin vermiyorlardı. Her şeyi riske atıyorlardı..."[24] Anne-Marie Walters şunu fark etmişti: "Direnişten yana tavır almak ve gizli olan bir şeyi saklamak, rastladığım hemen herkes için bir onurdu."[25]

Avrupa'da ve Polonya'da faaliyet gösteren ajanlar, Balkanlar'a gönderilenlere göre muazzam bir avantaja sahipti; çünkü bölge, yerel halkın dili ve görünümü onlar için tanıdıkken, Balkanlar'da her şey yabancıydı. Yunanistan'a ilk giden Britanyalı görevlilerden Denys Hamson, bir gerilla ile ilk karşılaşmasını şöyle anlatıyordu:

> Sanki, 1821 Yunan Devrimi resimli kitaplarından çıkmış gibiydiler. Hepsi Yunan milli kıyafetleri, kaba ve koyu renk kumaştan çuval pantolonlar giymişti ve birinin başında parlak, kırmızı bir fes vardı. Saçları dağınık bir halde omuzlarına dökülüyor, sakalları neredeyse göbeklerine kadar uzanıyordu. Göğüslerinde, çapraz bağlanmış ve mühimmatla dolu fişek kemerleri vardı; kemerlerine ise tabanca ve eski tarz hançerlerden sokmuşlardı.[26]

Michael Lees, Yugoslavya'da bir partizanla ilk karşılaşmasını şöyle anlatıyordu:

> Bol kesim bir ceket ve ağır kaba kumaştan bir golf pantolonu giymiş, kısa boylu, tıknaz biriydi; ayakları çıplaktı ve göğsüne çapraz bağladığı kemer tamamıyla fişek doluydu. Üç elbombası ve ölümcül görünen bir hançer kemerine sıkıştırılmıştı. Kolunun altında başka bir bıçak vardı ve omzuna asılı, 1,5 metre uzunluğunda eski tarz bir tüfek taşıyordu.[27]

---

22 I. Valentine, *Station 43*, 160.

23 Rémy, *Courage and Fear*, 187.

24 F. Cammaerts, IWM 16759, 11238.

25 Walters, *Moondrop to Gascony*, 30.

26 Hamson, *We Fell among Greeks*, 41.

27 M. Lees, *Special Operations Executed in Serbia and Italy*, 42-3.

Gerillaların teçhizatları ve silahları da çok konuşuluyordu. Monty Woodhouse, Albay Napoleon Zervas'ın askerleri hakkında şunları yazmıştı: "Çok azının üzerinde askeri üniforma vardı. Daha da az kişinin ayağında bot vardı: Deri terlikler, keçi derisinden şeritlerle bileğe bağlanmış, telle tutturulmuş, araba lastiği parçaları, bazılarının ayağında ise yalnızca çorap." Bazıları, İtalyanlardan ele geçirdikleri silahlara sahipti; ama tüfeklerin çoğu, I. Dünya Savaşı öncesinden kalma birer antikaydı.[28] Lees, Partizanların Alman, İtalyan, Yugoslav ve Bulgar kaynaklardan edinilmiş karma silah stoğunun lojistik bir karabasan olduğunu; çünkü bütün bu silahları için farklı kalibrede mermi ve cephaneye gerek duyulduğunu belirtmişti. Cephane temini sorunu, belli bir mesafeden etkisiz ve tutukluk yapmaya müsait olsa da, Sten makineli tüfeklerinin her yerde direniş hareketlerine yaygın olarak dağıtılma nedenlerinden biriydi: Stenler kolayca temin edilebilen, 9mm'lik Luger mermilerle çalışıyordu.[29]

Balkanlar'a giden bazı Britanyalı subaylar "yerlilere" dönüşmüştü. Bill Bailey, Mihailović'in karargâhına varınca, hayretler içinde, Britanyalı subayların Çetnik âdetlerine uyup tıraş olmadıklarını fark etmişti. Çetniklerde, ülke yabancı bir gücün işgali altındayken tıraş olmama geleneği vardı; ama Bailey, Britanyalı subayların bu yörenin geleneklerine uymak için herhangi bir bahaneleri olmadığını düşünüyordu ve hemen tıraş olmaları emrini vermişti.[30] Georgios Psihundakis, Xan Fielding* hakkında şunları söylüyordu: "O, sırtına bir Girit kıyafeti geçirince, tam anlamıyla bir Giritli gibi duruyor; ama Girit kıyafeti giyse de, Jack Smith-Hughes'ın Britanyalı olduğu hemen belli oluyor."[31] David Smiley, Arnavutluk'ta, "fitilli kadifeden bir pantolon, pençelerine dağcı kramponları çakılmış Arnavut çarıkları, haki rengi bir gömlek, bir kazak ya da hava durumuna göre bir savaş gömleği" giyiyor ve "beyaz bir Arnavut fesi" takıyordu. Smiley bir keresinde, "Troçki" Davies komutasında bir görev birliğinin gelişini, ağzı bir karış açık izlemişti. "Bir sürü kamp araç gereci ve iki sandık kırtasiye malzemesi de dahil, getirdikleri onca araç gereç karşısında nutkumuz tutulmuştu; yeni assubaylardan biri bir yazıcıydı, daktilosunu da getirmişti." Davies, Britanyalı subaylara hemen Britanyalı subaylar gibi giyinmeleri ve yerel giysilerini çıkarmalarını emretmişti.[32]

Çok az Britanyalı subay, faaliyet yürüttüğü ülkenin diline tam olarak hâkimdi ve bu tahmin edilebileceği üzere, gerillalarla verimli ilişkiler kurulma-

---

[28] Woodhouse, *Something Ventured*, 42.

[29] Lees, *Special Operations*, 54.

[30] R. Bailey, "British Policy towards General Draža Mihailović," P. Auty ve R. Clogg (der.), *British Policy towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece*, 59-90.

* Alexander Wallace Fielding (1918-1991): Britanyalı yazar, gezgin, çevirmen ve SOE ajanı –çn.

[31] Psychoundakis, *The Cretan Runner*, 75, 69.

[32] D. Smiley, *Albanian Assignment*, 83-4, 86.

sı önünde ciddi bir engel teşkil ediyordu. Peter Kemp, Arnavutçanın öğrenilmesi çok zor bir dil olduğunu belirtiyordu:

> Çok azımız dili öğrenebilmişti ve bu, sahada çalışmamız açısından büyük engel teşkil ediyordu; bölge halkıyla doğrudan konuşamadığımız gibi, ne söylediklerimizi tam olarak aktardıklarına ne de yerel halkın tepkilerine ilişkin doğru bilgiler verdiklerine güvenebileceğimiz tercümanlara bağlıydık.[33]

Monty Woodhouse yalnızca, ilk başta modern Yunanca yerine eski Yunanca da olsa, dillerini konuşabildiği için değil, aynı zamanda onlara kendi antik tarihleri hakkında o zamana kadar hiç duymadıkları hikâyeler de anlattığı için Yunanlara kendini sevdirmişti.[34] OSS ajanları, birçoğu Birleşik Devletler'e yakın tarihte göçmüş insan kaynağına sahip olduğundan, Britanyalı meslektaşlarına göre avantajlı bir konumdaydı. George Musulin, Çetnikler arasında popülerdi: "Arada bir kendimi kaptırıp halk şarkıları söylüyordum ve onlar bana tamamen yabancı olsa da, bazı yaşlılar, bu ezgileri ninelerinden, hatta ninelerinin annelerinden dinlediklerini hatırlıyarak, heyecanla dinlemeye koyuluyordu."[35]

Balkanlar'da yaşamak başka bir sorunu da beraberinde getirmişti. Arada sırada, Britanyalı ajanlar kasaba ve köylerin nispeten rahat bölümlerinde ikamet ediyor olsalar da çoğu mağaralarda, ilkel bir yaşam sürüyordu. Yazın, bu büyük bir zorluk yaratmıyordu; hatta içlerinden biri şöyle düşünüyordu: "Garip ama çabucak bir mağaraya bağlanıyordunuz... Aslında eski evlerimden çok mağaralara özlem duyuyorum."[36] Gelgelelim, kışın koşullar felaketti; çünkü duman konumunuzu açık edeceğinden ateş yakamazdınız ve bir yerden bir yere gitmek de çok zordu; çünkü karda bıraktığınız izler de aynı şekilde mağaranın yerini belli edebilirdi.[37] Böyle bir hayat, bazı ajanlar için çekilmezdi. Gerry Field, Karaburun yarımadasının ucundaki bir yamaçta, Seaview [Deniz Manzarası] adını verdiği bir mağarada konuşlanmıştı ve SOE'nin Arnavutluk karargâhından sorumluydu. Field, hangi politik görüşten olursa olsun, Arnavutlardan nefret ediyordu ve yola ulaşmak için altı ila sekiz saatlik bir tırmanış yapmak zorunda kaldığı bir mağarada yaşadığı hayatı, tahammül edilemez bir yanlızlık içinde geçiyordu. Field en sonunda, el bombasıyla balık yakalamaya çalışırken kendini yaralamasının ardından İtalya'ya naklini sağlamıştı.[38]

---

33 P. Kemp, *No Colours or Crest*, 76.
34 Dodds-Parker, *Setting Europe Ablaze*, 190.
35 Vučković, *A Balkan Tragedy*, 232.
36 A. Rendel, *Appointment in Crete*, 118.
37 Psychoundakis, *The Cretan Runner*, 15.
38 P. Lucas, *The OSS in World War II Albania*, 15, 22.

Gerillalarla çalışmak, işin politik boyutunu bir kenara bıraksak bile, meydan okuyuşları beraberinde getiriyordu. Örneğin, Arnavutluk haritası, İtalyan işgali zamanından kalmaydı ve İtalyanlar tarafından yapılmış yollar ile köprüleri içermiyordu. Peter Kemp gibi ajanlar, kısa sürede, yanlarında bir rehber olmaksızın Arnavutluk'ta bir yerden bir yere gitmenin imkânsız olduğunu öğrenmişti:

> Haritalarımız gayet iyi olmakla birlikte, dağlardaki her yöne açılan sayısız küçük patikayı göstermiyordu; üstelik, eğer patikanın dışına çıkarsanız, yanınızda en iyisinden bir pusula bile olsa, kendinizi çok uzakta, vahşi doğanın içinde bulabilirdiniz. Uzun bir yolculuk yapacaksanız, günde bir ya da iki kere rehber değiştirmeniz gerekebiliyordu.[39]

Bununla birlikte, "Troçki" Davies, yerel rehberlerin güvenilmez olduğunu fark etmişti. Bir nehri geçmeyi başaramamışlardı; çünkü tuttuğu rehber, bütün hayatını çok yakınlardaki bir köyde geçirmiş olmasına rağmen, nehri daha önce hiç geçmediği için geri dönmüştü. Davies bunun üzerine şu sonuca varmıştı: "Harita ve pusuladan şaşmamak gerekiyordu. Biz nasıl rehberlerden kuşku duyuyorsak, Partizanlar da pusulaya güvenmiyordu. Ama arada şöyle bir fark vardı: Pusula hiç şaşmıyordu."[40] Gerillalar da operasyonlarda hiç yetkin değildi. Stanley Moss, Yunanistan'da Almanları pusuya düşürmek için kalkıştıkları iki girişimin de başarısız olduğunu hatırlıyordu: Birincisinde, *andartes* (direniş savaşçıları) silahlarını doldurmayı unutmuştu ve ikincisinde de *andarte*ler Almanlar gelip geçerken kahvaltı yapıyordu.[41] Davies, cephanenin bu denli az olduğu bir zamanda, Arnavutların düğün, sünnet ya da cenaze töreninde, her fırsatta, havaya bu kadar çok ateş açmasına ne kadar şaşırdığını da hatırlıyordu.[42]

Yine de Britanya görev gücünün gelişi, gerillalar tarafından coşkuyla karşılanmıştı. William Deakin, Partizanlarla karşılaşmasına ilişkin şunları yazmıştı: "Biz, dış dünyayla sembolik bir bağı temsil ediyorduk ve bizim fiziksel varlığımız, bir tanınmanın, ilk kez, yeni yoldaşlarımızın yalıtılmışlıktan kurtulmasının işaretiydi."[43] Yine Yugoslavya'da, Jasper Rootham, havadan teçhizat indirilmesi sırasında yaşadıklarını şöyle anlatıyordu:

> Orada burada yanan ateşlerin titrek ışıkları altında, sakallı, uzun saçlı Çetnikler yanımızdan geçiyor ve dik bayırı çıkarken gıcırdayıp takırdayan kağnıyı çeken, uykulu gözlerle bakan, iki uyuşuk öküz ilişiyor gözümüze. Kağnıya üst üste tüfek ve cephane dolu sandıklar yığılmış. Bu güzel Av-

---

39 Kemp, *No Colours or Crest*, 105.

40 E. Davies, *Illyrian Adventure*, 117, 138.

41 W. S. Moss, *A War of Shadows*, 87-90.

42 Davies, *Illyrian Adventure*, 114.

43 Deakin, *The Embattled Mountain*, 9.

> rupa manzarası ile az önce terk edip geldiğim kum çölü ve başımızın üzerinde kükreyen büyük Kurtarıcı ile zavallı küçük öküz arabası arasındaki uçurum o kadar büyük ki, bir an için bunun gerçek olduğuna inanmakta zorlandım... Onun, yakınlardaki tepenin sırtını aşıp gözden kaybolan bir Britanya uçağı olması benim için büyük gurur kaynağıydı. Tüfek yüklü öküz arabası, Sırpların işgalci Almanları yenilgiye uğratmasının bir sembolü ve uçak da Britanya gücünün, iyi niyetinin ve Zaferin bir sembolü gibi duruyordu.[44]

Ama Basil Davidson, en baştan Partizanların son derece bağımsız oldukları ve ajanları ile uçakları onlara silah temin etti diye, hiç kimseye ve hiçbir ülkeye kendilerini borçlu hissetmeyecekleri uyarısında bulunarak, temkini elden bırakmamıştı.[45]

Temin edilen mühimmatın miktarı, direnişçiler için olduğu kadar ajanlar için de dertli bir konuydu. Lord Ismay SOE'ye, daha Nisan 1941'de şöyle demişti: "COS [Genelkurmay Başkanlığı] şu an için, çok miktarda aç karnı, üzerine çok az yağ sürülmüş ekmekle besleme sorunuyla boğuşuyor."[46] SOE ile Genelkurmay arasında, bu konuya ilişkin tartışmalar, 1942 ile 1943 yılı boyunca tüm hararetiyle sürmüştü ve Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı Charles Portal'ın 1943 memorandumu, bu hususu özetler nitelikteydi: "Bu uçakların, saldırı yoluyla Almanya'nın yenilgisini hızlandırmada *doğrudan ve fiilen* değerli olabilecekken, ancak bir sonraki yıl *potansiyel* olarak değerli olabilecek, Batı Avrupada'daki Direniş Gruplarına erzak ve mühimmat tedariği için kullanılmasının ciddi bir hata olacağı kanaatindeyim." 1943'te, SOE yalnızca, bombardıman uçağından dönüştürülmüş 58 uçaktan faydalanabiliyordu ve bunların 32'si Balkanlar'a, 16'sı Batı Avrupa'ya, 4'ü İtalya'ya ile Güney Fransa'ya ve 6'sı da Polonya ile Protectorate'e hizmet veriyordu. Durum ancak 1944 yılının ilk aylarında belirgin bir biçimde iyileşmişti.[47] Yeterli teçhizat temininde yaşanan sıkıntılar, sahada çalışan SOE ajanlarının hayatını zorlaştırıyordu. Örneğin, Yugoslavya'da Rootham, Çetniklerin hissettiği güvensizlikten bahsediyordu: "Binbaşı, siz bana Britanya İmparatorluğunun, Anavatan'daki Yugoslav Ordusuna teçhizat ve mühimmat temini için yalnızca dört uçağını tahsis edilebileceğini söylüyorsunuz. Siz doğruyu söylediğinizi düşünüyor olabilirsiniz; ama size inanmadığımı söylersem, beni affedin."[48] Davidson da Partizanlar hakkında benzer şeyler söylüyordu: "Erzak temini meselesinde, o muazzam bombardıman uçağı gücümüzü

---

[44] J. Rootham, *Miss Fire*, 20.

[45] B. Davidson, *Partisan Picture*, 12.

[46] Mackenzie, *The Secret History of SOE*, 250.

[47] Wilkinson ve Bright Astley, *Gubbins and SOE*, 124-7; Wieviorka, *The Resistance in Western Europe*, 180-82.

[48] Rootham, *Miss Fire*, 49.

dikkate alarak, gecikmenin askeri nedenlerle değil de, politik nedenlerle yaşandığını düşünüyorlardı. Eğer Almanya'yı 500 Liberator ile bombalayabiliyorsak, onlara da tonlarca makineli tüfek, el bombası, bot ve askeri kıyafet indirebilirdik... ve eğer bunu yapamıyorsak, samimiyetimizi nasıl kanıtlayacaktık?"[49] Öte yandan Polonyalılar da, hem Londra'ya hem de Washington'a umutsuz başvurular yaparak, Polonya'da görevli birimlere erzak sevkiyatı için daha fazla uçak ayrılmasını sağlamak amacıyla büyük çaba sarf ediyordu.[50] Hem Yugoslavlar hem de Polonya'daki AK, mühimmat teminindeki eksikliğin, uzun menzilli uçak yokluğundan kaynaklanmadığını düşünüyor ve bunun, politik saikli bir karar olduğuna inanıyordu.

Balkanlar'daki yetersiz mühimmat desteği sorununa, bir de Kahire'deki SOE'nin dangalaklığı eklenmişti. Balkanlar'a gönderilen malzemeler arasında şunlar bulunuyordu: Sıtma ilacı atrabin, yılan ısırığına karşı serum, ki bunların hiçbiri Balkanlar'da işe yaramazdı; yalnızca sol ayak için postallar; yalnızca çocuk ayağına uygun botlar ve üzerinde "Etiyopya" için basıldığı yazılı, 30 milyon İtalyan lireti.[51] Yunanistan'da Hamson, akciğer iltihabından mustarip Tuğgeneral Eddie Myers'a ilaç gönderildiğinde yaşananları acı bir dille şöyle ifade ediyordu: "Üzerine okunması imkânsız, Yunanca bir damga basılmış koca bir sandık vardı; zar zor, damgadaki yazıların İngilizce karşılığının 'For the seeck Colonello' olduğunu anladık. İnanılmazdı; eğer Yunanca bir şey yazmak zorunda kalsa, merkez örgütümüz, dili doğru bir şekilde yazmayı bilen bir eleman bulamayacaktı."[52] Yunan *andarte*ler çok geçmeden, kırmızı sandığın içinde sivil dünyanın gündelik ihtiyaç malzemeleri olduğunu fark etmiş ve ilk ona yönelmişti: "Eğer yeterince hızlı davranamazsanız, o sandığı hemen alıp çalıların arasında bir yerlere saklarlar ve sizde onlardan yoksun kalırsınız."[53] Davies, Enver Hoca'nın bir keresinde Arnavutluk'ta, içinde "mektup, bol miktarda patlayıcı ve el bombası bulunan; ama birkaç Sten ile kışlık kıyafet ve gıda ile cephane bulunmayan" tedarik malzemesini aldığında öfkelendiğini belirtmişti. Bu, birçok direniş savaşçısının çıplak ayakla dolaştığı ve ilaç bulamadığı için öldüğü bir dönemdi.[54] Erzak ve mühimmat tedarikinin daha kolay olduğu Fransa'da, gönderilenler, direnişçilerle paylaşmaya yetecek kadar boldu: "Cephanelerin arasından, hepsinden önemli bazı ihtiyaç malzemeleri çıkıyordu: sigara, tütün, çikolata, bir kavanoz tereyağ, birkaç kutu konserve. Herkese bir şeyler düşüyordu ve

---

49 Davidson, *Partisan Picture*, 20.

50 Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 335.

51 Deakin, *The Embattled Mountain*, 81; Smiley, *Albanian Assignment*, 49; Bailey, "British Policy towards General Draža Mihailović."

52 Hamson, *We Fell among Greeks*, 146.

53 B. Kereven, IWM 9723.

54 Davies, *Illyrian Adventure*, 125.

Londra'daki gizemli Merkez ile yerel acemiler arasında şahane bir ilişkisi kurulmuştu. Winston Churchill'in kutuya kendi elleriyle sigara paketleri koyduğuna inanmaya hazırdı hepsi."[55]

Havadan atılan malzemenin istenilen yerlere düşmediğine ilişkin yaygın şikâyetler vardı. Girit'te Sandy Rendel'in bildirdiğine göre, uçak sandıkları o kadar geniş bir alana saçmıştı ki, Kahire'nin gönderdiğini söylediği 32 sandıktan ancak 16'sını bulabilmişlerdi.[56] Psihundakis, havadan atılan bir sandığın ormana düştüğünü hatırlıyordu: "Gün ağarınca gördük ki, bütün orman sanki paraşütlerle süslenmiş gibiydi; sanki koca, beyaz güvercinler usulca ağaç tepelerine konmuş, kanat çırpıyordu ve uzun ağaçlar güneşin altında çok güzel görünüyordu."[57] Fielding, RAF'ın malzemeleri doğru yerlere bırakma konusundaki bariz kabiliyetsizliğine o kadar kızmıştı ki, Kahire'ye varınca, bir erzak ve mühimmat tedariki operasyonuna bizzat katılmıştı. Fielding kısa sürede, RAF'ın bu konuda hayranlık uyandıracak bir yetkinlik kazanmasını sağlamıştı:

> Silahların menzilinden çıkmak için, en yakın koruyucu tepenin hizasından daha alçakta süzülüyorduk ve bana, çevremizi saran tepeler artık başımızın üzerinde yükseliyor gibi gelmişti. Ama bu seviyede uçarken bile, her yamaçta parıldayan alevler –çoban ateşleriydi bunlar, kuşkusuz– arasındaki farkı anlayamıyordum. Ufukta, diğerlerinden daha parlak bir ateşi fark eden, uçağın kaptanı olmuştu. Oraya doğru süzüldük ve bir dakikadan az bir süre sonra, bize önceden bildirilen şekilde düzenlenmiş ateşi açıkça görebiliyordum.[58]

Nakledilecek malzemenin bolluğu karşısında, RAF ve USAAF, paraşüt için çok büyük bir ipek kıtlığı çekiyordu. Buna çözüm bulmak için SOE Cezayir, Etiyopya pamuğundan yapılma paraşütler kullanmaya başlamıştı; ama bu paraşütler sorun yaratıyordu. Francis Cammaerts, böyle bir paraşüt kazası sonrası, telsizle öfke içinde gönderici merkezi aramış ve onlara paraşütü açılmayan bir sandığın, karşılama komitesinin bir üyesinin evinin üzerine düştüğünü ve adamın annesinin belinin kırılmasına neden olduğunu söylemişti.[59] Yugoslavya'da, malzemenin paraşütsüz serbest düşüşle bırakılması denenmişti; ama bu da, yere sert bir biçimde çarpan erzağın zarar görmesine neden olmuştu. Fitzroy Maclean, alaycı bir biçimde şunları dile getirmişti: "Bunlar, yere düşen şeylerden bir hayli çeviklik bekliyorlar: Havada ıslık çalarak, saatte 180 kilometre hızla düşen, yüz çift asker botu, paraşütle yere

---

55 Cowburn, *No Cloak, No Dagger*, 130.

56 Rendel, *Appointment in Crete*, 112.

57 Psychoundakis, *The Cretan Runner*, 213.

58 Fielding, *Hide and Seek*, 72.

59 Jenkins, *A Pacifist at War*, 121.

hasarsız iniyordu inmesine de, şimdi de insan hayatı ve uzuvları için ciddi tehlike arz ediyordu."[60]

Erzak ve mühimmatın gelmesini beklemek, son derece moral bozucu bir durumdu: "Akşam 9'dan sabah 5'e kadar buz gibi havada beklediğimiz, her yeri kaplayan karın soluk bir şekilde aydınlattığı kış gecelerini çok iyi hatırlıyorum."[61] Bazen düşman faaliyetlerinin, RAF'ın malzeme bırakma girişimini sekteye uğrattığı oluyordu. Arnavutluk'ta, David Smiley, mühimmat bırakacak olan bir Halifax'ı beklerken, bir İtalyan uçağının yaklaşmakta olduğunu görmüştü:

> Şans eseri, uçağı gördüm ve motorun sesinden bunun bizimki değil, bir Caproni olduğunu anladım. İndirme noktasındaki partizanlara seslenerek, ortadan kaybolup saklanmalarını söyledim... Havada hiç karşılaşmaksızın, biri bomba, diğeri malzeme bırakıp, üzerimizden birbirinin peşi sıra geçen Carponi ile Halifax, gerçekten de olağanüstü bir manzara oluşturmuştu.[62]

Fiyaskoyla sonuçlanan malzeme indirme girişimleri, ya karşılama komitesinin zamanında bölgeye intikal edememesi ya da pilotun komitenin işaretlerini görememesi yüzünden başarısız oluyordu.

*

SOE ajanlarının birincil görevi, ilişki ağları kurmaktı; ama gel gör ki, ilk raporlar, özellikle de Fransa'dan gönderilenler, moral bozucuydu. Tony Brooks, 1942'deki ikinci görevinde, bir malzeme indirme operasyonu için karşılama komitesi ayarlamaya çalışmıştı: "Paraşütle indirilen malzemeyi ilk alma deneyimim için, ilk gelişimde edindiğim çevreden herkesi kullanmak zorunda kaldım; çünkü benimle gelecek ve kendini tehlikeye atarak sandıkları alacak hiçbir gönüllü bulamadım."[63] Ocak 1942'de, Emmanuel d'Astier, üç ay boyunca sosyalist ve sendikacı çevrelerde, direnişe katılacak yeni elemanlar aramıştı: "Bedelini hesap etmeden harekete geçmeye ve kendi çıkarını düşünerek rahat bir hayat sürme alçaklığına düşmek yerine, bilinçli olarak şansını denemeye hazır, beş sıradan insan buldum."[64] İşgal Edilmemiş Bölgede direnişçi bir ruh halinin yokluğu, aynı ay, *France Libre* ağının BCRA'ya gönderdiği bir rapora da yansımıştı: "İnsanlar normal faaliyetlerine döndüler ve çok az insan Almanlara ya da hükümete karşı direnmeyi aklından geçiriyor. İşbirlikçilerin oranı oldukça yüksek. Çoğunluk, Almanları Fransa'dan sürüp

---

60 F. Maclean, *Eastern Approaches*, 428.

61 V. Eloy, *The Fight in the Forest*, 42.

62 R. Bailey, *The Wildest Province*, 69.

63 Brooks, IWM, 9550.

64 E. D'Astier, *Seven Times Seven Days*, 32.

atma konusunda Britanyalılara, son zamanlarda da Ruslara güveniyor."[65] Alfred Newton, eğitim ve silah için Marsilya'da 2.000 kişinin sabırsızlıkla yolunu gözlediği beklentisi içinde, Haziran 1942'de Fransa'ya ayak basmıştı; ama şehre gelince, liman işçileri arasından, yalnızca biri işe yarar, beş acemiyi bulmuştu karşısında sadece.[66] Bu raporlara rağmen ve SOE'nin varlığını sürdürmek adına, SOE'nin yeni şefi Lord Selborne, örneğin, Philippe de Vomécourt'un, Şubat 1942'de 20.000 kişilik bir ağ kurmayı başarması gibi, gerçeküstü iddialarda bulunarak, büyük bir Fransız direniş ordusu ihtimalini kâğıda dökmüştü.[67]

Böylesi raporlar, SOE'nin 1942 yılında, hiç beklenmedik bir şekilde uzayan ve Carte meselesi olarak bilinen bir belaya neden bulaştığını da açıklayabilir. Carte'nin gerçek adı, André Girard'dı ve Cote d'Azur'da yaşayan bir ressamdı. Adam, direnişle ve özellikle de Ateşkes Ordusu ile kapsamlı temasları olduğunu iddia ediyordu. Carte'nin ilişki listesine bakacak olursak, Fransa'da, uygun zamanda faaliyete geçebilecek, hazır bir gizli ordu varmış gibi görünüyordu. Ağustos 1942'de, Nicolas Bodington, Carte ile irtibat kurmak için güneye inmişti. Bodington daha sonra Cammaerts tarafından "bir hilekâr" olarak nitelenecekti: "Fransa'da yaptığı şey, birçok insanın ölümüne neden oldu."[68] Bodington, Carte'nin samimiyetine tüm kalbiyle inanmıştı ve ağustos ayı sonlarında, Carte'ye Britanya irtibat subayı olarak Peter Churchill atanmıştı. Churchill, Carte'nin bağlantılarının boyutundan memnundu; ancak güvenliğin temel unsurlarından bile tamamen yoksun olması karşısında dehşete düşmüştü. Carte, ağ üyelerinin, tanıştığı herkesin ismini, adresini, telefon numarasını, simasını, tecrübelerini, uzmanlıklarını, yeteneklerini ve benzeri özelliklerini içeren, ayrıntılı –toplam 61 paragraftan oluşan– bir liste tutmuştu ve bunların hepsi formlarda belirtilmişti. Bu formlar genellikle Carte'nin çalışma odasında, müşteri listesiymiş gibi saklanıyordu; ama aynı zamanda, bazı destekçiler de listeyi yanında taşıyordu. İşte Carte'nin çöküşüne neden olan, bu son noktaydı. Kasım 1942'de André Marsac, bu ağın en önemli 200 üyesine ait formların içinde bulunduğu bir çantayla birlikte, Marsilya'dan Paris'e doğru trenle yola çıkmıştı. Adam trende uyuyakalmış ve bir Abwehr ajanı çantayı çalmıştı.

Marsac'ın bu kayıptan kime bahsettiği tam olarak bilinmiyor; ama bunun Carte ağında çatlaklar oluşturduğu kesin. Churchill, Carte'nin uzun telsiz mesajlarıyla aşırı ekipman ve silah talep etmesinin tartışma yarattığını belirtmişti:

---

65 Pike, *Defying Vichy*, 78.

66 Foot, *SOE in France*, 192.

67 Gildea, *Fighters in the Shadows*, 163.

68 F. Cammaerts, IWM 16759, 11238.

> Carte'nin bir lider olarak etkili olup olmadığı konusunda birtakım insanlar kuşku duymaya başlamıştı; ama adamın hırsı, iyimserliği, kişiliği ve etkileme gücü o kadar büyüktü ki... bütün bu gibi hain düşünceler ve eleştiriler, onun dinamik mevcudiyeti karşısında eriyip gitmişti.[69]

Ocak 1943'te Carte bir şahsi hakaret davasına konu olmuş ve hareket, hâlâ bir ordu kurabileceğine inanan Carte ile özellikle Kasım 1942'de Almanların İşgal Edilmemiş Bölgeyi işgal etmesinin ardından, derhal daha fazla eylem için bastıran, eski yardımcısı Henri Frager arasında bölünmüştü. Birkaç nafile girişimin ardından, Carte nihayet Mart 1943'te Fransa'dan çıkarılmıştı; ama Britanya'ya geldikten sonra, SOE ya da Özgür Fransa, onun için kılını bile kıpırdatmamıştı ve Carte, Birleşik Devletler'e geçmişti.[70] Carte olayı pek bir değer arz etmiyordu; ama Marsac'ın çantasının çalınmasından kaynaklanan sorunlar, 1943 sürecinde, SOE'ye çok pahalıya mal olacaktı.

Hazır gizli ordu arayışı, SOE'nin tek hatası değildi. Örneğin, Georges Duboudin, elinin altında, gerekli teçhizat ve mühimmat ellerine geçer geçmez, büyük bir sabotaj kampanyası başlatmaya hazır, 20.000 kişi olduğunu iddia etmişti. Virginia Hall, bunun bir hayal olduğu konusunda Londra'yı ikna etmeyi başaramamıştı. Hall, Duboudin'in devralma taleplerine rağmen, kendi ajanlarını onunkilerden ayrı tutmuştu. Peter Churchill de Londra'ya, Duboudin'in güvenilmez olduğunu bildirmişti. Bütün bunlara rağmen, Londra Duboudin'e inanmayı tercih etmiş ve ona hem silah hem de asistan göndermişti. Asistanlardan biri, Mayıs 1942'de Fransa'ya geçen Robert Boiteux'tu. Boiteux, Duboudin'le çalışmakta o kadar zorlanmıştı ki, ekim ayında Duboudin Londra'ya geri çağrılmıştı ve kısa süre sonra böyle bir ordunun var olmadığını keşfeden Boiteux'a direniş ordusunun yerini söylemeden Fransa'yı terk etmişti. Gerçekten de, SOE'nin Duboudin'e yolladığı silahların yüzde 75'inin, Almanlar güneyi işgal edince, nehirlere atıldığı anlaşılacaktı. Boiteux, yeni eleman bulmanın zorluğunu bizzat yaşamıştı. SOE onu, şehirde 3.000 adamı olduğunu söyleyen bir kişiyle irtibata geçirmişti; ama Boiteux ona adamları sorunca, farklı bir tabloyla karşılaşmıştı: "Adam eline kâğıt ve kalem aldı, sonra kafasını kaşımaya başladı ve bir isim yazdı; ardından tekrar kafasını kaşıdı ve bir isim daha yazdı. Bu tam 20 dakika sürdü. 14 isim yazmıştı kâğıda. Ortada 3.000 kişi falan yoktu; Maki yoktu ortada." SOE, anlaşılan bir kere daha faka basmıştı. Boiteux daha sonra, Marsilya'da direnişin nasıl eğitim gördüğüne ilişkin eğlenceli bir hikâye anlatmıştı:

> Kimse evini ya da konutunu kullandırma konusunda gönüllü değildi. Direnişe katılmayı isteyen bir adam bulmuştuk; yerel hayvanat bahçesinde

---

[69] Churchill, *Duel of Wits*, 131.

[70] Foot, *SOE in France*, 184, 188; Churchill, *Duel of Wits*, passim; Stenton, *Radio London*, 222-3.

> yöneticiydi ve bu adam kafeslerden birini, ortadan ikiye bölünmüş bir ayı kafesini kullanmamıza izin verdi. Ayılarla aramızda, kafesi ikiye ayıran, demir bir parmaklık vardı ve ayılar ilgiyle bize bakarken ve burunlarını uzatıp bizi koklarken, ben ayı kafesinde eğitim veriyordum.[71]

SOE'nin, Carte ağına bu denli ilgi göstermesinin nedeni, Carte'nin Fransa'nın Ateşkes Ordusu ile bağlantıları olmasıydı. Eğitimli ve silahlı 100.000 kişilik hazır bir ordu ihtimali, doğal olarak, onu kullanmayı umut eden Britanyalı planlamacılara cazip gelmişti. Ne var ki, Almanlar, Kasım 1942'de gerçekleştirilen, Kuzey Afrika'daki Anglo-Amerikan çıkarması, yani Torch Operasyonu neticesinde, İşgal Edilmemiş Bölgeyi işgal ettiklerinde, Ateşkes Ordusunun büyük bir hayal kırıklığı olduğu ortaya çıkmıştı. "Ordu dağılmış ve yıkılmış haldeydi, düşmana karşı kılını kıpırdatmamıştı."[72] Bir tek General Jean de Lattre de Tassigny, dağları geçme ve Kuzey Afrika Fransa'sında savaşa devam etme umuduyla emrindeki kuvvetleri Pireneler'e doğru ilerletmişti. Ama yakalanmış, sonra Eylül 1943'te kaçmış ve en sonunda, Ağustos 1944'te Fransa'ya dönerek, Fransa I. Ordusunu yönetmişti. Direniş, Ateşkes Ordusunun tutumuna öfkeliydi: "Direniş için sakladıkları silahları vermek yerine ya nehirlere ve göllere attılar ya da düşmana teslim ettiler."[73] Gerçekten de 1940'ta silahları gizleme hareketine öncülük eden Emile Mollard şunları bildirmişti:

> O zamanlar, bütün güneyi büyük bir korku dalgası sarmıştı. Silahlardan ve cephaneden kurtulmak için herkes birbiriyle yarışıyordu... Zulalarını ifşa etmeye bile cesareti olmayanlar, komşular duyup kulaktan kulağa yaysın ve onları sorumluluktan kurtarsın diye, kafelerde yüksek sesle, "Bir zulam var ve bunu kimseye söylemeyeceğim" diyordu.[74]

Fransız Donanması ise tam tersine, 27 Kasımda Almanlar Toulon'daki donanma üssüne girdiğinde, kayıplara karışmayı başarmıştı.

Almanların gelmek üzere oluşu, SOE'nin Fransa'da kurulması için çok şey yapmış olan Virginia Hall için ülkeyi terk etme zorunluluğu demekti; çünkü Almanlar onun hakkında çok şey biliyordu. Almanlar Lyon'a varınca, Virginia Pireneler'in yolunu tutmuş ve en yüksek geçide tırmanmaya başlamıştı bile. Yoldayken, Londra'ya bir mesaj göndermişti: "Cuthbert harap oldu ama ben baş edebilirim." Mesajı alan memur, Cuthbert'in Virginia'nın takma ayağına verdiği isim olduğunu bilmediği için şu yanıtı vermişti: "Cuthbert harap olmuşsa, onu bırakın."[75] Bazı Fransız hapishane komutanları, Francis

---

71 R. Boiteux, IWM 9851.

72 Paillole, *Fighting the Nazis*, 319.

73 Raymond Chauliac akt. Kedward, *Resistance in Vichy France*, 269.

74 Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, III, 38.

75 Churchill, *Duel of Wits*, 293-4; Purnell, *A Woman of No Importance*, 180-87.

Basin ve Denis Rake'in de içlerinde bulunduğu, tutuklu SOE ajanlarını Almanlara teslim etmektense serbest bırakmıştı. SOE ve diğer Müttefik ajanları, Almanların ve İtalyanların İşgal Edilmemiş Bölgeye girişlerine tanıklık etmişti. 11 Kasımda Müttefik ajanı Marie-Madeleine Fourcade, arabasıyla Avignon'a doğru yol alıyordu ve işgal güçlerinin öncüsü bir Alman arabası görmüştü: "Bir subay, sürücünün yanında oturmuş, dizlerinin üzerine yaydığı geniş bir haritayı inceliyordu. Bütünüyle korumasızdılar. Evlerindeymiş gibi, gayet rahattılar; sanki efendi onlardı."[76] Boiteux büyük bir hayal kırıklığına uğramıştı:

> Gece gündüz demeden, yetmiş saatten daha uzun bir süre boyunca, Lyon sokaklarında, Alman askerleriyle, topuyla ve tüfeğiyle dolu cemselerin uğultusu yankılandı. Tatsız bir durumda kalmıştım: Telsizim olmaksızın, daha fazla mühimmat ve özellikle de para ihtiyacımızı bildirmek için Londra'yla bağlantı kuramıyordum. Daha da kötüsü, bölgedeki SOE'ye yeni gelen yabancı "konuklarımızın" yerini de bildiremiyordum.[77]

George Starr, İtalyan ordusunun gelişine tanıklık etmişti: "Bir sabah uyandığımda İtalyanların Cannes sahiline çıkarma yapmış ve şehre girmiş olduklarını hatırlıyorum. Onları pencereden izledim. Anayolda ilerliyorlardı. İtalyanlar cemselerdeydi ve mandolin çalıyorlardı."[78] Londra'dan, "Her ne pahasına olursa olsun İtalyan işgalini engelleyin" mesajını alınca, Peter Churchill'in nutku tutulmuştu. Londra'dakilerin mantığına göre, İtalyanlar SOE operasyonlarına Almanlar kadar müdahale edemezdi.

*

SOE'nin, Müttefikler Avrupa'yı işgal etmek üzere pozisyon almadan önceki temel amacı, sabotajdı. Sabotajın ana amacı da Alman savaş ekonomisine zarar vermekti. Tali amacı ise, insanlara hem direnişin var olduğunu hem de işgalcilere karşı koyduğunu göstermekti. Sürgündeki hükümetler, sabotajın ülkelerinin altyapısına etkisinden kaygı duyuyordu ve bu tehlike direniş tarafından da fark edilmişti. Belçika'da bir sabotaj grubunun lideri olan G. Burghers, ikilemi şöyle ifade etmişti:

> Bir fabrikaya verilecek tahribat ne topyekûn ne de kalıcı olmalıydı; çünkü bu, emek gücünün Reich'a sürgün edilmesini beraberinde getirirdi. Halbuki, kısmi ama etkili bir tahribat, işçileri fabrikada tutardı; tamirat ve tadilat için gerekli süre, üretimin durması ve düşmanın ağır kayba uğraması demekti.[79]

---

[76] Fourcade, *Noah's Ark*, 176-7.
[77] E. Le Chêne, *Watch for Me by Moonlight*, 100.
[78] G. Starr, IWM 24613.
[79] Michel, *The Shadow War*, 212.

Sürgündeki hükümetler ayrıca, SOE faaliyetlerinin bir sonucu olarak gerçekleştirilen, yerel halka yönelik Alman misillemeleri konusunda da endişeliydi. Örneğin, sürgündeki Norveç hükümetinin, 1941 yılının sonlarında meydana gelen, Lotofen adalarındaki komando saldırılarından sonra, Alman misillemesinden ödü kopmuş ve Norveç'teki Britanya faaliyetlerinde daha fazla söz hakkı talep etmeye başlamıştı. Sonuç, Şubat 1942'de Norveç hükümetinden ve SOE'den temsilcilerin katılımıyla, Londra'da bir Anglo-Norwegian Collaboration Committee'nin (ANCC) [Britanya-Norveç İşbirliği Komitesi] kurulması olmuştu; SOE'nin Norveç seksiyonu da yeniden örgütlenmiş ve Albay John Wilson da başına geçmişti. O tarihte SOE, *Milorg*'un güvenlik zaafı olduğu gerekçesiyle *Milorg*'tan uzak durma emri almıştı. Norveçliler bir dizi makul gerekçeyle, Norveç gibi, geniş bir alanda seyrek bir nüfusun yerleşik olduğu bir ülkede, birbirinden habersiz bir şekilde, aynı zamanda ve aynı alanda operasyon yürüten iki ayrı direniş örgütünün sakıncalarına işaret ederek, bu politikaya itiraz etmişti. Bırakın *Milorg*'un SOE operasyonlarını tehlikeye sokmasını, tam tersinin doğru olduğunu ileri sürmüşlerdi. Örneğin, Trøndelag ve Kuzey Norveç'teki, Glomfjord santralı ile Fosdalen madenlerine yönelik SOE operasyonları, Almanların olağanüstü hal ilan etmesine yol açmış ve bu da *Milorg*'un, bütün faaliyetlerini fiilen durdurma çağrısı yapmasına neden olmuştu. Eylül 1942'de SOE, "Norveç'in insan kaynakları, Büyük Britanya'nın ise eğitim ve ulaşım olanakları ile erzak ve mühimmat tedariki imkânı var: Birleşirlerse ayağa kalkarlar; bölünürlerse düşerler" anlayışını benimseyerek, *Milorg*'a karşı tavrını değiştirmeye karar vermişti. ANCC ve SOE-*Milorg* işbirliğinin faydaları, bir sonraki bölümde anlatacağımız, Vemork'taki ağır su tesisine yönelik bir operasyonda kendini gösterecekti.[80]

SOE ajanları, masum sivillere karşı misillemelerden kaçınmanın zorunlu olduğunu gayet iyi biliyorlardı. Peter Kemp, bu konudaki ikilemi şöyle ifade etmişti: "Eğer işimizi layıkıyla yapacaksak, masum insanları tehlikeye sokmaya mecburuz; biz uçağa atlayıp güvenli yuvamıza dönerken, onlar evlerinde oturup misillemeleri beklemek zorunda."[81] Balkanlar'da, Almanlara sorumlunun kim olduğunu göstermek amacıyla kanıt bırakmak için gayret gösteriliyordu: "Almanların en yakın Arnavut çiftliğini ya da köyünü yakıp yıkmak yerine bizi suçlamasını sağlamak için, sabotaj operasyonlarında genellikle, yerleştirdiğimiz patlayıcıların yakınlarına boş erzak kutuları bıra-

---

[80] A. Moland, "Milorg and SOE," Salmon (der.), *Britain and Norway in the Second World War*, 141-51; S. Kjeldstadli, "The Resistance Movement in Norway and the Allies 1940-1945," *Second International Conference*, 324-39; I. Kraglund, "SOE and Milorg: 'Thieves in the Same Market'," Seaman (der.), *Special Operations Executive*, 71-82; Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, passim; I. Herrington, "The SIS and SOE in Norway 1940-1945: Conflict or Co-operation?," *War in History*, 9: 1 (2002), 82-110.

[81] Kemp, *No Colours or Crest*, 121.

kıyorduk."[82] Bu tür bir davranışın başarısı genellikle, Almanların uyguladığı baskının düzeyine göre değişiyordu. Örneğin, baskı düzeyinin doğuya göre daha az olduğu Fransa'da, Almanlar SOE sabotajcılarının sorumlu olduğunu ve yerel halka dokunmanın gerekmediğini kabul etmeye ya da o zaman zarfında bir hava saldırısı gerçekleşmişse RAF'ı suçlamaya istekliydi. Ama doğuda, Alman baskısı hiçbir sınır tanımıyordu ve hayat ucuz bir şey olarak görülüyordu.

Hem Norveç'te hem de Yugoslavya'da, Alman savaş ekonomisi için vazgeçilmez olan minerallerin çıkarıldığı madenler vardı. Madenler sabotaja özellikle uygundu; çünkü üretimi tamamen durdurmasa bile büyük oranda yavaşlatacak, ciddi bir tahribat yaratmak için çok az mühimmat yeterliydi. Norveç'te madenlere yönelik eylemler, özel hedeflere yönelik sabotajlar düzenlemek için denizden ya da havadan indirilmiş Norveçli SOE ajanları tarafından rutin olarak gerçekleştiriliyordu. Sonuç görkemli olabiliyordu: Orkla'daki pirit madenlerine yapılan sabotaj o kadar büyük bir hasara yol açmıştı ki, iki yıl üretim durmuştu ve kurtuluştan sonra bile üretim, sabotaj öncesi toplam üretimin ancak yüzde 30'una erişecekti.[83] Yugoslavya'da, Çetniklerin Lissa antimon madenine yaptıkları bir saldırı, ana çevirme milini harekete geçiren 100 metre uzunluğundaki deri kayışı kullanılmaz hale getirmişti. Almanlar kayışı değiştirmiş ve muhafız sayısını artırmıştı; ama daha küçük çaplı başka saldırılar ve iş bırakma eylemleri, sonunda madeni kullanılmaz hale getirecekti. Bu saldırının, Çetniklere botların tamiri için bol miktarda deri elde etme gibi bir getirisi de olmuştu.[84]

Fransa'da, fabrikalarda üretimi altı aya kadar durduran operasyon örnekleri boldur. 1941 sonlarında, Philippe Liewer'in Salesman [Satıcı] devresi, Rouen bölgesine elektrik sağlayan trafoları işlemez hale getirmeyi başarmış ve aynı zamanda bir çelik fabrikasını, elektrik motorlarını bozarak altı ay çalışamaz hale getirmişti. Daha fazla devre kurulup, daha çok patlayıcı temin edildikçe, sabotaj operasyonlarının sayısı da etkisi de artmıştı. Haziran 1943'te Sydney Hudson önderliğindeki Headmaster devresi, Clermont-Ferrand'daki Michelin fabrikasına patlayıcı yerleştirmiş ve 36.000 kullanılmış lastiğin yandığı, 48 saatlik bir yangına neden olmuştu. Ağustos ayında, birbirinden bağımsız çalışan iki sabotaj ekibi, Tarbes'teki Hispano-Suiza fabrikalarının trafolarını aynı gecede havaya uçurmuştu. Eylülde, Maurice Southgate'in Stationer [Kırtasiyeci] devresi, Lannemezan'daki alüminyum atölyelerinin elektriğini kesmiş ve erimiş alüminyumların fırınlarda katılaşmasına neden olmuştu.[85]

---

82 Davies, *Illyrian Adventure*, 56.

83 Riste ve Nökleby, *Norway*, 61-2; Mackenzie, *The Secret History of SOE*, 655-6.

84 Vučković, *A Balkan Tragedy*, 205-6.

85 R. Maloubier, IWM 10444; P. McCue, *Behind Enemy Lines with the SAS*, loc. 1, 463-75, 1,583-610; F. Lambert, *Free French Saboteurs*, 105.

Elektrik hatları ve trafolar, sabotaja son derece müsaitti. RF Section devreleri, Fransız akarsuları üzerindeki baraj ve kanal havuzlarına yönelik operasyonlarda özellikle faaldi. Örneğin, Ağustos 1943'te Canal de Briare üzerindeki, hayati öneme sahip La Javacière havuzuna yapılan bir saldırı, 3.400 mavnayı hareketsiz hale getirmiş ve kanal üzerindeki trafiğin üç ay boyunca durmasına neden olmuştu. Aynı devre, Marne-au-Rhin kanalı üzerindeki iki havuzu da tahrip ederek, trafiği altı hafta boyunca işlemez hale getirmişti. Bir başka devre, Saône nehri üzerindeki barajlara ağırlık vermişti: İlk operasyonun hedefi Gigny barajı olmuş ve Almanlar barajı tamir etmek için üç ay çalışmıştı. Ancak Direniş, daha sonra barajı yine tahrip etmişti.[86]

Tony Brooks 1942 yazında, İşgal Edilmemiş Bölgede Pimento devresini kurmuştu. SOE'nin bölgede sansasyon yaratıcı eylem yasağı hâlâ geçerliydi; ama Brooks geniş kapsamlı bir dingil yağlama programı için belli sayıda demiryolu işçisi ile direnişçiyi devreye dahil etmişti: Devre, bu yolla, zımpara tozunu gresyağıyla karıştırıp sürerek rulmanlara zarar veriyor ve dingillerin tutukluk yapmasına neden oluyordu. Kasım 1942'de sansasyon yaratıcı eylem yasağı kaldırılmış ve demiryolu işçileri ile direnişçiler, trenlerin raydan çıkmasını sağlayacak şekilde raylara patlayıcı yerleştirme konusunda eğitilmişlerdi.[87] Kuzeyde, Michael Trotobas yönetimindeki, demiryolu çalışanlarından oluşan Farmer devresi, Lille'e kadar uzanan demiryolu trafiğini sekteye uğratmak için uğraşıyordu. Bu devrenin eylemleri arasında, Lille yakınlarında bir yan yolda park etmiş yedi petrol tankerinin imhası, bölgeden geçen bir yük treninine sabotaj ve demiryolu atölyelerini havaya uçurmak da yer alıyordu.[88] Başka bir yerde, demiryolu su kuleleri hedef alınmıştı: Ussel'deki bir su kulesine yapılan saldırı, trafiğin o hatta altı hafta boyunca sınırlı bir şekilde işlemesine neden olmuştu.[89] Belçika direnişi de demiyollarına karşı saldırılar düzenliyordu. Örneğin, Temmuz 1943'te Louvain civarındaki operasyonlarda iki tren raydan çıkmış ve 250 Alman subayı ile sivil ölmüş ve Louvain'e giden hatlar sekiz gün boyunca işlememişti.[90]

Demiryolu hatlarına yapılan saldırıların sebep olduğu hasarın onarılması kolaydı ve Almanlar bu onarımları gerçekleştirme konusunda çok iyi bir deneyime sahip olmuşlardı. Ancak demiryolu hatlarına yapılan bu saldırılar, buralara yönelik saldırıların nispeten kolay ve risksiz olduğunu ve kısa vadede iyi bir verim elde edilebildiğini göstermişti. Londra'daki SOE planlamacıları için bu, Fransa'daki demiryolu ağının, D-Day arifesinde ve sonrasında, Direniş tarafından gerçekten felce uğratılabileceği konusunda

86 Lambert, *Free French Saboteurs*, 105, 184-5.

87 Seaman, *Saboteur*, 126-7, 141.

88 Kent ve Nicholas, *Agent Michael Trotobas*, 135.

89 McCue, *Behind Enemy Lines with the SAS*, loc. 1,463.

90 Bles, *Child at War*, 134.

umut vericiydi. Böyle bir durumda, sabotajların çok büyük ölçekte ve yaygın olması gerekecekti. Bu tür eşgüdümlü saldırıların ne kadar etkili olduğu, AK tarafından Ekim 1942'de başlatılan Wieniec Operasyonu ile kanıtlanmıştı. AK, Doğu Cephesine takviye kuvvet ile malzeme taşıyan ve Varşova'dan geçen yedi demiryolu hattının yedisine birden aynı anda sabotaj düzenlemeyi başarmıştı; sabotajlarla altı hat işlemez hale getirilmişti. Bundan sonra AK, raylı sistemi sabote etmeye devam etmiş ve örneğin, Haziran 1942'den Ocak 1943'e kadar olan dönemde, 1.268 lokomotif ile 3.318 yük ve yolcu vagonunu imha etmiş, trenleri raydan çıkarmış ve köprüleri havaya uçurmuştu.[91]

SOE devreleri tarafından gerçekleştirilen sabotajların belirgin bir şekilde etkin olması, SOE'nin bir fabrikayı devre dışı bırakma konusunda, RAF'ın bombardımanından daha başarılı olduğu yönünde tartışmalı bir teze yol açmıştı.[92] Bu, Fransa'nın ikinci en büyük lokomotif üretim ve tamir işletmesi olan Fives-Lille örneği için kısmen doğruydu. RAF, Ekim 1942 ile Ocak 1943 yılları arasında burayı dört kez bombalamıştı; ancak çok az zarar verebilmişti ve ayrıca, yakınlarda yaşayan siviller arasından hayatını kaybedenler olmuştu. Trotobas'tan yardım istenmişti. Trotobas, yörede yaşayan işçilerin, hem RAF bombardımanına öfke duydukları için hem de fabrikalarının tahrip edilmesinin, işlerini kaybetmeleri ve bunun da köle işçi olarak Almanya'ya sürgüne gönderilmeleri anlamına geleceği korkusuyla kendisine yardım etmek istemeyebileceğini fark etmişti. Trotobas bu nedenle uzman bir ekip kurmuş ve hatta yardımcılarından birinin kuzenini, hedefleri keşfetmek için fabrikada iş bulmaya ikna etmişti. Ayrıca, işçi kılığına girerek bölgeyi bizzat ziyaret etmişti. Haziran 1943'te gerçekleştirilen operasyonda, merkezi kontrol odası ile santral ateşe verilmiş ve 4 milyon litre yağın yanı sıra, önemli trafolar ve devre kesiciler imha edilmişti. Hasar, umulandan daha az olmuştu ve savaş sonrası araştırmalar, üretimin hiçbir zaman tamamen durmadığını ve dört gün sonra normale döndüğünü ortaya koyacaktı.[93]

Besançon yakınlarında yer alan Montbéliard'daki Peugeot işletmeleri çok daha iyi bir örnek teşkil ediyordu. 14 Temmuz 1943'te RAF, Alman tankları için palet ve motor üreten fabrikayı bombalamaya çalışmıştı; ancak fabrikayı vurma konusunda büyük ölçüde başarasız olurken, Montbéliard kasabasına ağır hasar vermiş ve birçok Fransız sivilin ölümüne yol açmıştı. İki SOE ajanı, Henry Rée ve Raymond Basset hasara tanık olmuştu. Rée, Rodolphe Peugeot ile bir randevu ayarlamış ve ona çalıştığı fabrikayı sabote etme konusunda kendisine yardım etmesini önermişti. Rée'nin, BBC aracılığıyla samimiyeti belirlendikten sonra, Peugeot öneriyi kabul etmiş, Rée'ye fabri-

---

91 Maresch, "SOE and Polish Aspirations."

92 Foot, "Was SOE Any Good?"

93 Kent ve Nicholas, *Agent Michael Trotobas*, 136-7, 141-5.

kanın bir haritasını vermiş, en kritik makineleri işaretlemiş ve onu Direnişe üye olduğunu bildiği bir ustabaşıyla irtibata geçirmişti.

İlk operasyon, 1943 yılının kasım ayı başında, tüm elektriği fabrikaya ve montaj hattına nakleden trafo binasına gerçekleştirilmişti. Rée daha sonra, Fransız işçiler tarafından gerçekleştirilen operasyonun ayrıntılarını anlatmıştı:

> Tabancaları tulumlarının ceplerine koydular; ceplerinde ayrıca patlayıcılar, fünye yeri olan plastik bloklar vardı. Her şey şahane bir lakayıtlık içinde olup bitiyordu. Trafo binasının dışında, Alman muhafızlarla top oynayan işçiler vardı –biri anahtarı almayı unutmuştu– ve içlerinden biri, top oynarken cebinden dinamit lokumunu düşürdü; birlikte oynadıkları Alman muhafızlardan biri, düşen şeyi işaret ederek, "Sanırım bir şey düşürdünüz bayım" dedi. Bizimki dinamit lokumunu alıp cebine koydu.[94]

Dinamitler başarıyla yerleştirilmiş ve tank parçalarının dizili olduğu montaj hattıyla birlikte elektrik santralı imha edilmişti. Öfkeden çıldıran Almanlar, olayı araştırması için SS'i göndermişti. Birkaç işçi tutuklanmıştı; ancak Alman avı çok kapsamlı olmasına rağmen, asıl sabotaj ekibi kaçmayı başarmıştı. Rée, İsviçre'ye kaçmak zorunda kalmıştı. Rée'nin talimatıyla Fransız işçiler, Almanya'dan fabrikaya gönderilen yedek preslere yönelik yeni operasyonlar düzenleyecekti. Bir presin yüklendiği mavnaya yönelik gerçekleştirilen böyle bir operasyonun, Almanların Loire'dan Akdeniz'e küçük denizaltıları geçirmek için kullandığı Canal du Doubs'u tıkamak gibi, faydalı bir ikincil etkisi daha olmuştu.[95]

Az sayıda da olsa bazı fabrika sahipleri ve idarecileri, SOE'ye yardım etmeye hazırdı. Örneğin, Bordeaux yakınlarındaki Malin et Fils fabrikasının sahibi, yalnızca küçük bir patlamaya razı olmuştu:

> Sabahın dördünde, devasa bir patlama yeri göğü inletti. Türbinler patlamanın şiddetiyle yüzlerce metrelik bir alana saçıldı. Üretim atölyesinin bulunduğu kat tümden yıkıldı. Bölgede daha önce hiç büyük bir patlama olmamıştı.
>
> Fabrikanın sahibi küplere binmişti. Kimi kime şikâyet edeceğini bilmiyordu: Almanlara onun bu kadar büyük bir patlamayı asla kabul etmediğini, Direnişin ise patlamanın sorumluluğunu kabul etmeye hazır olmadığını söylemek pek işe yaramazdı.[96]

Fabrika bir yıl çalışmamıştı. RAF'ın başarısız olduğu 1943 yılında, SOE tarafından gerçekleştirilen diğer başarılı operasyonlar arasında, Limoges ya-

---

94 H. Rée, IWM 8720.

95 Raymond, "Experiences of an SOE Agent in France"; E. Cookridge, *They Came from the Sky*, 46; Buckmaster, *They Fought Alone*, 158-60.

96 Buckmaster, *They Fought Alone*, 177.

kınlarındaki Wattelez kauçuk geri dönüşüm fabrikası, Bordeaux bulunan Figerac yakınlarındaki Ratier uçak motoru fabrikası ve Lyons yakınlarındaki Schneider-Creusot silah fabrikası yer alıyordu.[97]

Frankton Operasyonu –en iyi bilinen adıyla Cockleshell Baskını– komandolar tarafından gerçekleştirilen; ancak yerel direniş tarafından yürütülmüş olsaydı, neredeyse kesinkes daha başarılı olabilecek bir operasyon örneğidir. SOE, 1942 Mayıs ayı sonunda Londra'ya dönen ajanı Robert Yves Marie Leroy'dan, Bordeaux rıhtımları ve Alman kargo gemileri hakkında doğru bilgiler almıştı. 1 Eylülde Colin Gubbins, Bordeaux limanındaki Alman hücumbotlarına yönelik bir saldırı planını masaya yatıran, Combined Operations' Examination Committee'nin [Ortak Operasyonlar Gözlem Komitesi] bir toplantısına katılmıştı; ancak SOE'nin limandaki varlığından ve faaliyetlerinden bahsetmemişti. 1942 yılının eylül ayı ortasında, yeni bir SOE organizatörü, Claude de Baissac, Bordeaux'ya gelmiş ve kasım ayında, bir patlayıcı uzmanı, 30 kilo kadar dinamit lokumu ve 15 "istiridye" mayını temin etmişti. De Baissac daha sonra şunları söyleyecekti: "Görece malzeme eksikliğine rağmen, [kendi ağı] Scientist, gemilerde çalışan liman işçileri ile boyacılar sayesinde... limandaki hedeflerine yönelik bir saldırı örgütlenmesi konusunda epey yol almıştı." De Baissac'ın bilmediği, Herbert "Blondie" Haslar komutasındaki komando baskınının hazırlıklarının devam etmiş ve bir denizaltının, Haslar ile bir Kraliyet Deniz Piyadeleri timini Gironde'da karaya çıkarmış olduğuydu. Bu grup, Gironde'dan Bordeaux limanına destansı bir yolculukla, kürek çekerek bir kanoyla gelmişti. 12 Aralıkta Scientist ağının üyeleri limanda keşif yaptıkları sırada, "suyun altından bazı küçük hava kabarcıkları çıktığını fark etmiş ve hedeflerinin burunlarının dibinde suya indirilmesini" seyretmişlerdi. Destansı baskın bir fiyaskoyla sonuçlanmıştı: Gemiler boştu ve suyun sadece bir metre altına inmişti ve oradan kolayca çekilebilirlerdi; sadece bir gemi, onarım için kızağa çekilmek zorunda kalmıştı. Baskın timinden altı kişi operasyon sırasında, ikisi de daha sonra Almanlar tarafından öldürülmüş ve sadece Haslar ile Bill Sparks, Pireneler yoluyla İspanya'ya geçmeyi başarmıştı. Baskın ayrıca, Almanlar hemen muhafız sayısını büyük ölçüde artırdığı için, Scientist'in rıhtımda artık daha fazla bir şey yapamayacak olması sonucunu doğurmuştu. Londra'ya dönüşte, gerekli dersler çıkarılmış ve Combined Operations ile SOE arasında daha sıkı bir işbirliği kurulmuştu.[98]

Öte yandan, yerel direnişin değil de, dışarıdan gelenlerin çok büyük bir başarıyla gerçekleştirdiği bazı operasyonlar da vardı. Fransa'nın sahil şeridi, yerel halkın yaşamak ve çalışmak için özel geçiş izinlerine ihtiyaç duyduğu kısıtlamalarla dolu bir bölgeydi ve bu kısıtlamalar doğal olarak, o böl-

---

[97] Cobb, *The French Resistance*, 173, 176-7; Casey, *The Secret War against Hitler*, 89.

[98] Ashdown, *A Brilliant Little Operation*, passim; Foot, *SOE in France*, 248.

gedeki direniş devrelerinin varlığını da kısıtlıyordu. Bu nedenle, ekipman ele geçirmek ve hasar vermek için, Bruneval'daki Alman radar istasyonuna, Şubat 1942'de Britanya'dan kalkan uçaktan paraşütle indirilen bir grup tarafından çok başarılı bir operasyon gerçekleştirilmişti ve bu operasyonda, SOE'nin katkısı bazı ekipmanların teminiyle sınırlı kalmıştı. Saint-Nazaire'daki havuz kapaklarına yönelik operasyona, direniş tarafından sağlanan istihbaratın büyük ölçüde katkısı olmuştu; ancak havuzu patlatmak için gereken 30 adet, yüzer kiloluk patlayıcıyı yalnızca Kraliyet Donanması getirebilirdi.[99] 1942 baharının sonlarında, SAS ve SBS timleri Girit'e inerek, Alman Afrika Kolordusuna malzeme taşıyan üç havaalanına saldırmıştı; SOE'nin ve yerel direnişin rolü rehberlik yapmakla sınırlıydı. Operasyon, askeri açıdan başarılı olmuştu; çünkü 26 uçak ve önemli miktarda uçak yakıtı da dahil olmak üzere, oldukça fazla mühimmat imha edilmişti. Ancak Fransız SAS'tan dört üye ihanete uğramış ve bu birinin ölümüne, diğerlerinin ise esir alınmasına yol açmıştı. Yabancı oldukları bariz bir şekilde belli olan askerler yakalanmış olmasına rağmen, Almanlar yine de misilleme olarak 50 Giritli rehineyi kurşuna dizmişti.[100]

*

1942'de, SOE devreleri tarafından gerçekleştirilen sabotajlar hâlâ küçük çaplıydı: Demiryolları ile tersanelere yönelik 176; fabrikalar ile şehir altyapılarına yönelik 115 saldırı meydana gelmişti.[101] SOE'nin resmi tarihçileri şu sonuca varmıştı:

> 1942 yazında, Avrupa'nın her yerinde, Britanya'dan emir alan örgütlü bir savaşçı gücün var olduğu iddia edilemez. O zaman ve eldeki mevcut araçlarla böylesi bir güç örgütlenemezdi zaten. Ancak her ülkede, SOE bir şeyler yapmıştı: Britanya'nın Direnişe katkısının, yalnızca BBC'den veya PWE'nin Özgürlük İstasyonlarından [Avrupa'ya kara propaganda yapan radyo istasyonları] birinin ilham verici sözlerinden ibaret olmadığı ortaya konmuştu. Arkadaşlar şahsen katılmak için ellerindeki en küçük şansı bile kullanmışlardı: Telsiz bağlantıları kurulmuştu; maddi yardım için yapılan başvurular karşılıksız kalmamıştı. Yapılan her şey yetersiz ve bazen de berbat bir şekilde yapılmıştı; ama sonuçta yapılmıştı. Direniş hareketlerinin var olabileceği, beslenebileceği, yönlendirilebileceği ispatlanmıştı; direnme iradesi vardı ve oradaydı ve sınırlayıcı faktörler –daha fazla uçak, daha iyi telsizler, daha çok zula ve barınak, gizli faaliyetler yürütme sanatında daha fazla eğitim– esas olarak maddiydi.[102]

---

[99] Foot, *SOE in France*, 166.

[100] Beevor, *Crete*, 261-2.

[101] Wieviorka, *The Resistance in Western Europe*, 176.

[102] Mackenzie, *The Secret History of SOE*, 332.

General Gerd von Rundstedt, 1942'de "Fransa'daki yeraltı hareketinin hâlâ katlanılabilir sınırlar içinde kaldığını" düşünüyordu.[103] 1943 boyunca, Alman politikaları nüfusun daha büyük bir kesimini yabancılaştırdıkça ve Britanya'dan daha fazla malzeme sevkiyatı yapıldıkça, durum değişmeye başlamıştı. Avrupa çapında büyük devreler ve ağlar kurulmuştu; Temmuz 1943'te Selborne, Churchill'e Avrupa çapında faaliyet gösteren 650 SOE ajanı olduğunu bildirmişti. Almanlar elbette, örgütlü direnişteki artışı fark etmişlerdi ve 1943 yılında, direnişi ezme çabalarında da aynı derecede aktiftiler.

[103] Foot, *SOE in France*, 201.

11

Üç SOE Operasyonu

Bu bölümde anlatılacak üç operasyon, SOE'nin bir grup ajanını özel bir operasyon yürütmek üzere, işgal altındaki bir ülkeye sokabileceğini göstermektedir. Üç örnekte de operasyonların başarısı tartışmalıdır ve beklenmedik sonuçlar doğurmuştur. Anthropoid Operasyonu, Çeklerin inisiyatifinde gelişen, Himmler'in yaveri de olan, yeni atanan *Reichsprotektor* Reinhard Heydrich'e karşı bir suikast eylemiydi. Bu operasyonun başarısı, Çek halkına karşı öyle vahşi Alman misillemelerini beraberinde getirmişti ki, dünyanın dikkati, Avrupa'daki Alman yönetiminin gerçek doğasına çevrilmişti; ama diğer yandan, Protectorate'teki direnişi uzun süre sekteye uğratacak zararlar vermişti. Harling Operasyonu, Yunanistan'daki Gorgopotamos viyadüğüne yönelik sabotaj eylemiydi. Eylemin gerekçesi, kritik 1942 yazında, Pire limanı üzerinden, Rommel'in Afrika Ordusuna erzak ve teçhizat sevkiyatını engelleme ihtiyacıydı. Eylem bu açıdan başarısız olmuştu; ancak sabotaj ekibine, Britanya'nın bölgede daha sonra girişeceği askeri operasyonlar için çekirdek kadro olarak yerinde kalması emredilmişti. Bu rolünü yerine getirirken, SOE, Yunan direnişinin dolambaçlı siyasetine de bulaşmıştı. Grouse/Swallow, Freshman ve Gunnerside Operasyonları, Almanya'nın atom bombası yapmasını önlemek için Norveç, Rjukan'daki Vemork ağır su tesisini hedef almıştı. Anthropoid Operasyonunda ve Norveç operasyonlarında ahlaki kaygılar ön plana çıkmıştı. İlk örnekte, Çek nüfusuna karşı gerçekleştirilen vahşi misillemeler, SOE'yi ve Avrupa'daki direniş hareketlerini, olası sonuçları göz önüne alındığında, siyasi bir suikast girişiminin kabul edilebilir bir direniş aracı olup olmadığını değerlendirmeye zorlamıştı. Norveç operasyonlarının durumu ise biraz farklıydı. Vemork işletmelerine yönelik planlanan ilk sabotaj operasyonu, Almanların bir atom bombası geliştirmesini önlemenin gerekliliği göz önüne alındığında, gayet meşru bir eylemdi. Ancak sonraki operasyonlar –Amerikalıların Vemork'u sivil kayıplar pahasına bombalaması ve sivillerin varlığı bilinmesine rağmen, kalan ağır su stoğunu Almanya'ya taşıyan feribotun kasıtlı olarak batırılması– biraz tartışmalıdır. Bu son iki durumda, operasyonları emreden yetkililer, hangisinin daha bü-

yük kötülük olduğunu düşünmek zorundaydı: Masum insanların ölümü mü, yoksa Almanların elinde bir atom bombası olması mı?

*

Heydrich'i öldürme planının kökeni, Çek direnişinin diğer ülkelerle, özellikle de komşusu Polonya ile karşılaştırıldığında düşük kalan performansında yatıyordu. Heydrich'in kendisi, varolan direnişin etkinliğini kırmaya yönelik attığı adımların yanı sıra, silah fabrikası işçileri ile çiftçileri nispeten memnun edecek önlemler almıştı. Sonuç, Protectorate'in barışçıl bir itibar kazanması ve işçilerin de Almanların savaş çabalarında istekli işbirlikçiler olarak görülmesi olmuştu. Bütün bunlar, Münih Anlaşmasının feshedilmesi ve savaştan sonra Çekoslovakya'nın Münih Anlaşması öncesindeki durumuna geri döndürülmesi garantisini almak için diplomatik yollarla savaşan Edvard Beneš'i çileden çıkarmıştı.

Almanların suikasta verdiği tepkinin katıksız şiddeti, Anthropoid Operasyonunun başlangıcında ve planlanmasında yer alanların, daha sonra rollerini ve sorumluluklarını inkâr etmelerine ya da hafifletmeye çalışmalarına neden olmuştur. Olaya ilişkin tutulan kayıtların çoğu, özellikle de Londra'daki Çek komitesi tarafından alınan kararlarla ilgili olanlar, kaybolmuştur. Bununla birlikte, Beneš'in, onun istihbarat başkanı Frantisek Moravec'in, General Ingr ve Rudolph Viest'in büyük bir direniş hareketi yaratmaya ve tercihen Çekoslovakya'nın ulusal bağımsızlık gününe, yani 28 Ekime denk gelecek şekilde, Protectorate'ten önemli bir şahsiyetin öldürülmesine karar verdikleri genel olarak kabul edilmektedir.[1]

Bir SOE elemanı olan Peter Wilkinson, daha sonra, Eylül 1941'de Moravec'in, SOE'nin zaten Çek ajanlarını eğitiyor olmasından ötürü, özel bir operasyon için Protectorate'e adam ve teçhizat sağlanması konusunda yardım için SOE'ye başvurduğunu anlatacaktı. Wilkinson, SOE'nin hedefin kim olduğunu bilmediğini ileri sürüyordu: "Bizim işimiz sadece teçhizatı ayarlamak ve üst düzey suikastçıların Birleşik Krallık'tan Çekoslovakya'ya naklini sağlamaktı. Oraya vardıktan sonra kimi vuracakları, Çekleri ilgilendiriyordu, bizi değil."[2] Aslında 3 Ekimde Moravec ile SOE Başkanı Frank Nelson bir toplantı yapmıştı ve bu toplantı sırasında, Çeklerin "muhteşem bir suikast, mümkünse Heydrich'e yönelik bir suikast" gerçekleştirmek amacıyla bir plan yaptıkları anlaşılmıştı.[3] Çekler, Gubbins tarafından, Wilhelm Keitel'in kısa süre önce, direniş tarafından öldürülen her Alman için misilleme olarak 100

---

1 Bryant, *Prague in Black*, 167; Moravec, *Master of Spies*, 196; Wilkinson ve Bright Astley, *Gubbins and SOE*, 106.

2 Wilkinson ve Bright Astley, *Gubbins and SOE*, 107-8; Wilkinson, IWM, 13289, 12751.

3 TNA, HS 4/79.

Çek'in öldürülmesi emrini verdiği konusunda uyarılmıştı. Görünüşe bakılırsa, SOE'den hiç kimse, örgütün siyasi bir suikasta bulaşmasının sonuçlarını dikkate almamıştı. Savaş ekonomisinden sorumlu bakan Hugh Dalton'un, SOE'nin henüz değerini kanıtlayamadığını düşünmesi ve "Başarılı bir ya da iki operasyon için neler vermezdim?" diye yakınmasından ötürü, SOE'nin iki suikastçıyı göndermeyi onayladığı ileri sürülmüştü.[4]

Beneš'in bu olaydaki rolü biraz belirsizdi. Suikasttan sonra, bu plana dahil olduğunu kesinlikle reddetmiş, hatta Heydrich suikastına karşı olduğunu ima etmişti. Ancak Moravec, anılarında şunları iddia ediyordu:

> Heydrich'in canını almanın bedeli yüksek olacaktı. Bunu, söylediklerimi can kulağıyla dinleyen Beneš'e de ifade ettim. Bana, Başkomutan sıfatıyla, kuşkusuz birçok cana mal olacak bu eylemin, ülkenin iyiliği için gerekli olduğuna karar verdiğini söyledi. Bana eylemi hayata geçirmemi emretti.

Moravec ayrıca, Beneš'in iki suikastçıyla Protectorate'e gitmeden bir gün önce buluştuğunu da yazmıştı.

Operasyonun siyasi boyutu, ajanların seçimini de etkilemişti: Josef Gabčik Slovak, Karel Svoboda ise Çek'ti. Bununla, Çeklerin ve Slovakların tek bir ülkenin, Çekoslovakya'nın parçası olduğu gösterilmek isteniyordu. Svoboda talimler sırasında sakatlanınca, yerine başka bir Çek, Jan Kubiš geçmişti. SOE raporlarında, her iki adamın da güvenilir olduğu; ancak zeki olmadığı belirtilmişti.[5] Wilkinson daha sonra şunları yazacaktı:

> Her ikisi de tipik birer Çek'ti. Çok ama çok sağlam vatandaştı ikisi de. Aktif operasyonlarda yer almak uğruna her şeyi verecek türden yedek subaylardı: Sonuna kadar güvenilir, görünüşe bakılırsa, korku nedir bilmez ve kesinlikle davalarına sonuna kadar bağlı. Onlara ne kadar hayran olsam azdı.[6]

Anthropoid Operasyonu üzerine kaleme alınmış, 22 Ocak 1942 tarihli SOE raporu, iki ajanın Heydrich'e suikast düzenlemek üzere, 28-29 Aralık 1941 gecesi bölgeye intikalinin sağlandığını belirtiyordu. Yönteme henüz karar verilmemişti: Prag'daki Hradčany Kalesinde bulunan ofisinde saldırıya uğrayabilir, arabasında veya zırhlı vagonunda havaya uçurulabilir ya da katıldığı halka açık bir tören sırasında öldürülebilirdi. SOE, Gabčik ve Kubiš'e bir Sten, iki tabanca, plastik patlayıcıyla doldurulmuş altı zırh delici bomba, iki Mills bombası ve sabotaj veya suikast için eşit derecede yararlı olan çeşitli teçhizat tedarik etmişti.[7] İki adam Prag'dan yaklaşık 35 kilometre uzağa, in-

---

4 MacDonald, *The Killing of SS Obergruppenführer Reinhard Heydrich*, 123.

5 TNA, HS 4/39.

6 Wilkinson, IWM, 13289, 12751.

7 TNA, HS 4/39.

meyi ummadıkları bir yere indirilmişti. Ancak şans eseri iki ajan, Çek Spor Derneği *Sokol*'da bağlantıları olan bir çiftçiyle tanışmış ve 1942'nin başında Prag'a ulaşmıştı.

Anthropoid ile aynı gecede, havadan iki ekip daha indirilmişti: Silver A ve Silver B. Bunlar, Heydrich'in gelişinden sonra gerçekleşen tutuklamaların ardından, Protectorate'teki iletişimi güçlendirmeyi ve kendi sabotaj faaliyetlerini yürütmeyi amaçlıyordu. İndirilen iki ekip de Heydrich'e suikast planından haberdar değildi. Ancak Prag'daki direniş çevreleri küçüktü ve aynı güvenli evler farklı görevler için gelmiş elemanlar tarafından kullanılıyordu; bu nedenle, Alfred Bartoš liderliğindeki Silver A ile Çek direnişinin, kısa bir süre sonra, Gabčik ve Kubiš'in Heydrich'e suikast düzenlemeyi planladığından şüphelenmeye başlaması şaşırtıcı değildi. Dehşete düşmüşler ve *Reichsprotektor*'un suikastına yönelik aşırı provokasyon olmadan da direnişin yeteri kadar derdi olduğu fikrine kapılmaktan kendilerini alamamışlardı.[8] Mayıs 1942'de Bartoš, Londra'ya Protectorate'teki durum hakkında uyarı mesajları göndemişti. İlk olarak, başka ajanların gönderilmemesi yönünde tavsiyede bulunmuştu:

> Bize işe yaramaz insanları gönderiyorsunuz. Günümüzün kritik koşullarında, bunlar örgüt için istenmeyen bir yükten başka bir anlama gelmiyor. Çek ve Alman güvenlik makamları, bizim hakkımızda o kadar çok bilgi ve istihbarata sahip ki, bu operasyonları tekrarlamak insan ve ekipman israfı olur.[9]

Londra'daki Çekler ve SOE, ona kulak asmamıştı. Bartoš daha sonra, ÚVOD üyesi Arnost Heidrich'ten bir mesaj iletmişti:

> Bu suikastın Müttefiklere en ufak bir faydası dokunmayacaktır; ulusumuz için ise öngörülemeyen sonuçları olabilir. Böyle bir eylem sadece rehineleri ve siyasi mahkûmları değil, aynı zamanda binlerce başka insanın hayatını da tehlikeye sokacaktır. Milletimiz, eşi benzeri görülmemiş misillemelere maruz kalacaktır. Böyle bir eylem aynı zamanda, her türden örgütün kökünü kazıyacaktır. Öyleyse, direnişin Müttefikler için faydalı olması beklenemez. Bu nedenle, Silver A kanalıyla suikast planının askıya alınması emrini vermenizi rica ediyoruz. Gecikme tehlikesine karşı, emri hemen verin. Dış politikanın gerekleri icabı suikast yine de yapılmak zorundaysa, milletimiz en büyük fedakârlığı göstermeye hazırdır.[10]

Bununla birlikte, Bartoš çok önemli bir hamle yaparak, son cümleyi şu şekilde değiştirmiş görünüyor: "Dış politikanın gerekleri icabı suikast yine de

---

8 Bryant, *Prague in Black*, 167; Gerwarth, *Hitler's Hangman*, 8; Mastny, *The Czechs under Nazi Rule*, 209.

9 TNA, HS 4/39.

10 *A.g.e.*

yapılmak zorundaysa, başka bir hedef seçilmelidir." Çek direnişi, aşırı işbirlikçi oluşu gerekçesiyle, Eğitim Bakanı Emanuel Moravec'in ya da Heydrich'in Südet bölgesi temsilcisi Karl Frank'ın öldürülmesinden yanaydı.[11] Bu mesajın 12 Mayısta iletildiğini biliyoruz; ancak mesajı kimlerin gördüğünü ve nasıl tepki verdiklerini tam olarak çözmek pek mümkün olmasa da, bir tarihçinin şu açıklaması dikkate değer: "İşin aslı ne olursa olsun, bir şey çok açıktı: Beneš suikast emrini özel olarak onaylamadıysa bile, emri de kesinlikle iptal etmemişti."[12] Londra'daki Çek İstihbarat Başkanı František Moravec, mesajı operasyonun devam etmesinin siyasi gerekliliğini vurgulayarak yanıtlamıştı.

Nisan 1942'de Heydrich, evini Hradčany Kalesinden, Prag'ın eteklerindeki Panenské Břežany Şatosuna taşımıştı. Her gün ofisine, yanına herhangi bir koruma almaksızın, özel şoförünün kullandığı arabasıyla gidiyordu. Gestapo daha sonra, SOE paraşütçülerinin geldiğini duyduklarında, Heydrich'in güvenliği konusunda endişeye kapıldıklarını; ancak korkularını biraz hafife aldıklarını itiraf edecekti. Gabčik ve Kubiš rotayı gözden geçirmiş ve pusu için ideal yeri bulmuştu. Holešoviçkach Caddesindeki yokuştan Traja köprüsüne doğru inerken, arabayı yavaşlamaya zorlayan, keskin virajlı bir kavşak vardı.[13]

27 Mayıs sabahı Gabčik ve Kubiš, sırtlarında paltoları, bisikletle pusu kuracakları yere gitmiş ve Heydrich'in arabasını beklemeye başlamıştı. Tramvay durakları, beklerken onlara paravan hizmeti görmüştü. Başka bir paraşütçü, Josef Valčík, tepenin yukarısında, Heydrich'in arabası yaklaştığında bir ayna kullanarak sinyal vermek için hazır bekliyordu. Araba viraja gelip yavaşladığında, Kubiš saklandığı yerden çıkmış ve elindeki Steni Heydrich'e doğrultmuştu. Çok sık görüldüğü üzere, Sten o kritik anda tutukluk yapmıştı. Gabčik hemen elindeki bombayı fırlatmış, bomba arabanın marşpiyesine çarpıp patlamış ve Heydrich'in vücuduna şarapnel ve kaporta parçacıkları saplanmıştı. Her iki suikastçı da şoför ile ağır yaralı Heydrich'in ateş açarak peşlerinden kovalamasına rağmen kaçmayı başarmıştı. Heydrich hastaneye kaldırılarak ameliyata alınmıştı.[14]

Hitler haberi duyunca küplere binmiş ve Himler'le birlikte, misilleme olarak hemen en az 100 Çek'in infazı edilmesi ve ardından 10.000 erkeğin tutuklanıp ödürülmesi emrini vermişti. Karl Frank hemen Berlin'e uçmuş ve gayet başarılı bir şekilde, bu kadar çok kişinin infazının ters tepeceğini; çünkü silah fabrikalarında gayet iyi çalışan işçileri kendilerinden uzaklaştıracağını savunmuştu. Ayrıca palto, Sten ve bisiklet, suikastçıların yerel di-

---

[11] G. Deschner, *Heydrich: The Pursuit of Total Power*, 262.

[12] MacDonald, *The Killing of SS Obergruppenführer Reinhard Heydrich*, 157-9.

[13] *A.g.e.*, 161; SOE raporu, 30 Mayıs 1942, TNA, HS 4/39.

[14] St Cyril ve St Methodius Anıt Kilisesi, Prague; L. Binet, *HHhH*, passim.

renişin üyesi olmadıklarına işaret ediyordu. Hitler geri adım atmıştı; ama Frank'a suikastçıları bir an önce bulmasını emretmişti.

Frank, Prag'dan ayrılmadan önce şehirde sıkıyönetim ilan etmişti: Akşam 9'dan sabah 6'ya kadar sokağa çıkma yasağı getirilmişti; ulaşım durdurulmuştu; restoranlar ve eğlence yerleri kapatılmıştı. Afişler asılmıştı: "Faillerin tutuklanmasını sağlayacak yönde bilgi verenlere 10 milyon kron ödül verilecektir. Kim bu suçluları barındırır, onlara yardım eder veya onlar hakkında bilgisi olduğu halde ihbarda bulunmazsa, bütün ailesiyle birlikte kurşuna dizilecektir." Protectorate hükümeti ödülü iki katına çıkarmış ve Emil Hacha radyoda konuşarak Beneš'i "Bir Numaralı Halk Düşmanı" ilan ederek kınamıştı. Olay yerinde bulunan bisiklet ve palto, Wenceslas Meydanındaki bir vitrinde sergileniyordu. O gece, vekâleten *Reichsprotektor* olan Kurt Daluege, Prag'ın Alman polisi ve ordusu tarafından tümden kapatılmasını emretmişti. SS, Çek jandarması ve üç Wehrmacht taburu –toplam 12.000 personel– tarafından desteklenen Gestapo, suikastçıları aramak için 36.000 eve girmişti; ancak Gabčik ve Kubiš bulunamamıştı. Onlar ve diğer paraşütçüler küçük gruplar halinde yavaş yavaş, Rum Ortodoks Kilisesi St Cyril ile St Methodius'a sığınmışlardı. Sadece 28 Martta paraşütle inen Karel Čurda dışarıda kalmış ve o da annesinin Prag dışındaki evine sığınmıştı.

4 Haziranda Heydrich aldığı yaralar sonucunda ölmüştü. Cenazesi Berlin'e götürülmüş ve orada bir devlet töreniyle gömülmüştü. O zamana kadar Gestapo, yarısı Çeklerden olmak üzere, en az 1.000 ihbar almıştı; ancak yine de Gabčik ve Kubiš'in nerede olduğuna dair elde hiçbir ipucu yoktu. Bir ipucu, Lidice köyüne işaret ediyordu. 9 Haziran akşamı, SS Hauptstürmfuhrer Max Rostock komutasındaki bir güvenlik birliği köyü kordon altına almıştı. Toplam 199 erkek öldürülmüş ve 195 kadın tutuklanarak toplama kamplarına gönderilmişti. 95 çocuk, Almanlaştırılıp Almanlaştırılamayacaklarını anlamak için muayene edilmiş ve 9'u kabul edilirken, geri kalanı kamplara gönderilmişti. Köy tümden ateşe verilmiş ve ardından buldozerle dümdüz edilmişti. Emanuel Moravec, katliamı dünya kamuoyuna duyurmuş ve eğer suikastçılar bulunmazsa, daha kötüsünün yaşanabileceği konusunda uyarıda bulunmuştu. Karl Frank, Lidice katliamı karşısında dehşete düşmüş ve 13 Haziranda yeni bir taktik önermişti: Suikastçıların nerede olduğunu bilen kişiler 18 Hazirana kadar gelip bildiklerini anlatırsa, hiçbir kovuşturmaya uğramayacaklardı. Taktik işe yaramıştı: 16 Haziranda Čurda, Prag'daki Gestapo merkezine gelmiş ve bildiği her şeyi anlatmıştı. Čurda, paraşütçülerin nerede saklandığını bilmiyordu; ama Gestapo'ya, onlara yardım etmiş olanlar arasından yeterli sayıda kişinin ismini vermişti. Prag'daki kilisenin yerini belirlemek için, küçük bir çocuğun önüne bir kova içinde annesinin başını koymak da dahil, her türlü işkenceye başvurulmuştu. Čurda ödülünü almış ve Almanya'ya taşınarak burada Reich vatandaşı olmuştu. Savaştan sonra

Çekoslovakya'ya iade edilmiş ve yargılanmıştı. Arkadaşlarına neden ihanet ettiği sorulduğunda, hâkime, "Bence, 1 milyon mark için siz de aynı şeyi yapardınız, Sayın Yargıç" diye yanıt vermişti. İnfaza giderken bile yaptığından pişman değildi.

18 Haziranda SS kiliseyi basmış ve kilise balkonundaki koro yerinde saklanan üç paraşütçü silahlı çatışmaya girmişti. Üçü de öldürüldükten sonra, SS daha fazla sayıda insanın mahzende saklandığını fark etmişti. Dört paraşütçüyü dışarı çıkarmak için mahzene göz yaşartıcı bomba atılmış ve Prag itfaiyesine mahzeni suyla dordurma emri verilmişti. Čurda, paraşütçüleri teslim olmaya ikna etmesi için olay yerine getirilmişti. Tuzağa düşürülen ajanlar bir tünel kazmaya çalışmışlardı; ama iki saatten fazla süren bir çatışmanın sonunda, tüm SOE ajanları ya öldürülmüş ya da cephaneleri bittikten sonra intihar etmişti.

Yaz boyunca misillemeler bütün Protectorate çapında devam etmişti. Ležáky köyü, köy ile başka bir yerde öldürülen telsiz operatörü Bartoš arasındaki bağlantılar bulunduktan sonra, Lidice ile aynı kaderi paylaşmıştı. Eski Başbakan Alois Eliáš idam edilmişti. Lidice ile Ležáky hariç, 3.000'den fazla Çek tutuklanmış ve bunlardan 1.327'si ölüm cezasına çarptırılırken, yurtdışında görev yapan akrabaları olan yaklaşık 4.000 kişi rehine olarak tutulmak üzere toplama kamplarına gönderilmişti. UVOD ve komünist direniş neredeyse tamamen yol edilmişti. Rum Ortodoks Kilisesinin Protectorate'te faaliyeti yasaklanmış ve mülküne el konulmuştu. Halihazırda Theresienstadt'ta tutulmakta olan binlerce Çek Yahudisi, işgal altındaki Polonya'da bulunan imha kamplarında ölüme gönderilmişti.[15]

Bu noktada, şu soruyu sormak gerekir: Heydrich'in öldürülmesi bütün bunlara değer miydi? Öldürüldüğü sırada Müttefikler tarafından henüz bilinmiyor olsa da, Heydrich'in, Ocak 1942'de Wannsee Konferansını toplamasından ötürü, Nihai Çözümün başmimarlarından biri olarak kabul edilebilecek, son derece kötü bir adam olduğuna şüphe yoktur. Lidice'deki Alman misillemelerinin büyük bir yankı uyandırdığı ve dünyaya Çeklerin uğradığı zulmü gösterdiği iddia edilebilir. Almanlar, gelecekteki suikastlara karşı caydırıcı olsun diye eylemlerini dünyaya ilan etmekten çekinmemişlerdi. Haber, tüm dünyada gazetelerin birinci sayfasında yer almıştı. Amerika Birleşik Devletleri Deniz Kuvvetleri Komutanı Frank Knox, "Gelecek nesiller bize bu savaşta ne için savaştığımızı sorarsa, onlara Lidice'in hikâyesini anlatacağız" demişti. Amerika Birleşik Devletleri, Peru, Brezilya ve başka yerlerde, pek çok köyün adı Lidice olarak değiştirilmişti. Beneš'in katliama tepkisi

[15] Gerwarth, *Hitler's Hangman*, 11-12, 284-5; Mastny, *The Czechs under Nazi Rule*, 210-21; MacDonald, *The Killing of SS Obergruppenführer Reinhard Heydrich*, 176- 98; Bryant, *Prague in Black*, 169-79; J. Hartman, IWM, 18557; Moravec, *Master of Spies*, 221.

şuydu: "Almanların yaptıkları çok korkunç; ancak siyasi açıdan şunu kesinlikle göstermiş oldular: Çekoslovakya'nın ulusal bütünlüğü ve bağımsızlığı artık hiçbir koşulda sorgulanamaz."[16] Haklıydı: 4 Ağustos 1942'de, Britanya Hükümeti, 1938 tarihli Münih Antlaşmasının artık geçerli olmadığını ilan etmiş ve Çek ulusal komitesinin statüsünü, sürgündeki hükümet statüsüne yükseltmişti.[17] Çek direnişi açısından ise, misillemeler direnişi neredeyse tamamen yok etmişti ve Sovyetler ülkeye girmek üzere olana kadar, Protectorate'te neredeyse fark edilir hiçbir direniş eylemi olmayacaktı. Başka yerlerdeki direniş hareketleri açısından, misillemeler siyasi suikastların tehlikelerini göstermişti. Örneğin, Polonya'daki AK, Şubat 1944'te kıdemli SS komutanı Franz Kutschera'ya karşı Varşova'da düzenlenmesi planlanan bir suikast eylemi üzerinde çalışırken, başarılı olacak bu operasyon için onay vermeden önce, titizlikle, misilleme olarak kurşuna dizilecek rehinelerin sayısını hesaplamıştı. Protectorate'teki kan banyosunun aksine, burada misilleme olarak sadece 300 Polonyalı kurşuna dizilmişti.[18]

*

1942 yazı, Feldmareşal Erwin Rommel'in kuvvetlerinin İskenderiye ve Kahire'ye saldırmaya hazır olduğu, Batı Çölündeki savaşın kritik noktasıydı. Britanyalılar, Enigma sayesinde çözdükleri mesajlardan, Kraliyet Donanması ile RAF'ın Batı Akdeniz'deki tedarik gemilerini batırmasından bu yana, Rommel'in ciddi bir malzeme sıkıntısıyla karşı karşıya olduğunu biliyorlardı. Gemilerin batırılması, Rommel'in tedarikinin tahminen yüzde 80'inin, Yunan kıyıları boyunca, Selanik'ten Doğu Akdeniz'deki Pire limanına uzanan, tek hatlı standart demiryoluyla taşındığı anlamına geliyordu. Bu demiryolunun üç hassas noktası vardı: Gorgopotamos, Asopos ve Papadia'daki viyadükler. Luftwaffe'nin Yunanistan'daki gücü, viyadüklerin RAF tarafından bombalanmasını imkânsız kılıyordu ve sonuç olarak, viyadüklerden birini havaya uçurmak ve El Alameyn Savaşının arifesinde, hayati öneme sahip hattın limanla bağlantısını kesmek için, bir SOE sabotaj timinin müdahalesi –Harling Operasyonu– için planlar hazırlanmıştı. Operasyonun başarıyla sonuçlanmasının ardından, Eddie Myers liderliğindeki ekip sahile inecek ve bir denizaltıyla tahliye edilecekti. Monty Woodhouse ile Themie Marinos geride kalacak ve direniş ile SOE Kahire arasında irtibat subayı olarak görev yapacaklardı.

Britanyalıların, Yunan dağlarında faaliyet gösterdiği düşünülen direniş gruplarının nerede oldukları, yapıları ve sayıları hakkında çok az güvenilir istihbaratı vardı. Daha sonra Woodhouse, verilen emirler hakkında şunları yazacaktı:

---

[16] Mastny, *The Czechs under Nazi Rule*, 217, 261.

[17] MacDonald, *The Killing of SS Obergruppenführer Reinhard Heydrich*, 200-201.

[18] Williamson, *The Polish Underground*, 100-101.

> Onların olayların gidişatıyla hiçbir alakaları yoktu; doğaçlama yaparak, adım adım ilerlemek zorundaydık... Bu, gizli boşlukları olan, derme çatma, son derece hayal mahsulü bir belgeydi. Çeşitli yerlerdeki çeşitli gerilla gruplarından bahsediyordu; hepsi kurgusaldı. Bu gruplarda mevcut olduğu söylenen adam sayısı da öyleydi.

Sorun kısmen, Yunanistan'la güvenilir bir iletişim kanalının yokluğundan kaynaklanıyordu: Mesajların Kahire'den İstanbul'a, oradan telsizle Atina'daki Prometheus II'ye (Kaptan Kuçogiannopulos) ve ardından kuryeyle dağlara iletilmesi gerekiyordu.

Bu iletişimin sonuçları, operasyonun tüm değerini etkileyecekti. Woodhouse ve ekibi, ilk olarak 1 Ekim 1942'de Prometheus II'nin bir temsilcisiyle buluşmayı umarak, paraşütle bölgeye indirilmişti. Woodhouse'un Kahire ile telsiz bağlantısı kurma girişimi başarısız olunca, telsizi orada kullanması için Atina'ya bir kurye göndermek zorunda kalmıştı. Myers ve ekibi, SOE Kahire'nin bölgedeki tek direniş grubu olduğunu duyduğu, Napoleon Zervas liderliğindeki grupla buluşma öngörüsüyle, daha kuzeye, yanlış bir yere inmişti. Bir hafta sonra, Woodhouse ve Myers güçlerini birleştirmişti; ancak Zervas'ı bulmaları beş haftadan fazla sürmüştü. 30 Ekimde üçüncü ekip de nihayet indirilmişti; ancak şimdiye kadar bilinmeyen bir direniş gücü olan, komünist direniş grubu ELAS çıkmıştı ortaya. Myers, bölgede faaliyet gösteren, Zervas yönetiminde EDES ve Veluhiotis yönetiminde ELAS olmak üzere, iki direniş grubu olduğunu, ancak viyadüklerin keşfinden dönüş yolculuğunda fark etmişti. Benzersiz bir olay haline gelecek olan bu eylemde, her iki grup da Britanyalılara sabotaj operasyonlarında yardım etmeyi kabul etmişti: ELAS yaklaşık 100, EDES ise 50 eleman vermişti.[19]

Myers, üçü de 15 kilometre yarıçapında bir daire içinde yer alan üç viyadükte dikkatli bir keşif yapmış ve Papadia ile Asopos viyadüklerine saldırmayı reddetmişti; çünkü birincisi çok iyi korunurken, ikincisi de kolay erişim ya da kaçış imkânı sunmuyordu. Gorgopotamos çok daha uygun koşullar sunuyordu:

> Viyadük hafifçe kıvrılarak kuzeyden güneye doğru uzanıyordu. Kuzeyde beş tane, taş örme sağlam ayak ile güneyde çelik iskele halinde iki ayaktan oluşuyordu. Daha uzun çelik iskele yaklaşık 25 metre yüksekliğindeydi ve aralarında yaklaşık 30 metrelik mesafe vardı. Açıkçası, büyük çelik iskeleyi ve böylece ona bitişik iki ayağı da yıkmak istedik... Yoğun çalılık, köprünün güney ucunun yaklaşık 270 metre yakınına kadar uzanıyordu.

[19] Woodhouse, *Something Ventured*, 24, 30; Gerolymatos, *Guerrilla Warfare and Espionage in Greece*, 277-9; E. Myers, *Greek Entanglement*, 17.

> Yaklaşık 800 metre geride, dik yamaçlarıyla Oeta dağı yükseliyordu ve ilk ağaçlar daha da yakındı.[20]

Viyadük, acemi oldukları düşünülen, 80 İtalyan tarafından korunuyordu sadece. Muhafızların dışında, hattan her yirmi dakikada bir, ağır yük taşıyan, aşırı uzun trenlerin geçmesi ayrıca bir tehlike oluşturuyordu. Bu nedenle, viyadüğün kuzey ve güneyindeki demiryolu hattına, yakınından geçen yola ve her iki yanında bulunan İtalyan garnizonlarına, ayrı ve bağımsız gruplar tarafından saldırı yapılmasına karar verilmişti. Bu gruplar, demiryolu trafiğinin operasyona müdahale etmesini önlemeyi ve karayoluyla garnizonlara ulaşacak takviye kuvvetleri durdurmayı amaçlıyordu. Bu arada, Britanya yıkım ekipleri vadiye inecekti. 22 Kasımda dikkatli bir keşif daha yapılmış ve *andarte*ler gruplara ayrılmıştı. Gerçek operasyonun tarihi 25 Kasım gecesi olarak belirlenmişti.

Operasyon, çok sayıda silah patlamış olsa da, olağanüstü bir sükûnetle yürütülmüştü. Viyadüğü destekleyen yedi ayak vardı; beşi sağlam taş duvar, ikisi çelik iskeleydi. Her iki tarafındaki kirişleri beraberinde yıkıp indireceği beklentisiyle, çelik ayaklara patlayıcılar yerleştirilmişti. Çabucak üstesinden gelinen bir aksaklıkla karşılaşılmıştı: Kahire'de üzerinde çalışılan planlara uygun olarak dikdörtgen patlayıcı yatakları getirilmişti; ancak yıkım ekipleri, zeminde U şeklinde yatakların gerekli olduğunu fark etmişlerdi. Yataklar yeniden şekillendirilirken kısa bir gecikme kaçınılmaz olmuştu.[21] Gerçekten muhteşem bir patlama meydana gelmişti. Woodhouse patlamayı şöyle anlatmıştı:

> Köprünün iki kirişi havada birkaç metre yükseldi ve yavaşça vadiye düştü. Aynı anda, Lamia'daki tüm ışıklar da söndü: Nedenini bilmiyorum, öğrenemedim de... Patlamanın şiddetinden olamazdı. Zervas, Aris ve ben el ele tutuşup, üzerinde bulunduğumuz tepede dans ettik. Üçümüz, dans ederken hep bir ağızdan, Yunan asilerin şarkısı *Three Lads of Volos*'u söylüyorduk. Pek alakalı değildi ama olması da gerekmiyordu.[22]

Viyadük ağır hasar görmüştü:

> [Ayak iskeleti] bir sarhoş gibi yana devrilmişti. İskele yukarı fırlamış, dört ayağının üstünde ayrılmış ve işe yaramaz bir açıyla yere yatmıştı. Bize en yakın tarafta, aralıklı yerleştirilmiş dinamitler, her bir bacakta 2,5 metrelik bölümü kesmişti ve çelik ayak bize doğru ürkütücü bir şekilde eğilmişti. O çelik ayak ile ilk taş ayak arasındaki kirişler kopup ayrılmış ve ağır hasarlı bir halde, yarısı nehirde, yarısı üzerinde durduğumuz kıyıda yere uzanmıştı. Çelik iskeletin güneye doğru desteklediği diğer kiriş de ko-

---

[20] Hamson, *We Fell among Greeks*, 72-3.

[21] Myers, *Greek Entanglement*, 72-86.

[22] Woodhouse, *Something Ventured*, 49.

> parak, yükselen zeminde, bazı eğilip bükülmüş parçalarıyla hâlâ ucunda asılı olduğu kısa çelik sütuna yaslanmıştı.[23]

Operasyona katılan tüm ekipler, birkaç küçük sıyrık dışında, ormandaki buluşma noktasına yarasız beresiz ulaşmıştı. Yaklaşık 20 ila 30 İtalyan'ın, mevzilendikleri yerden yaylım ateşi açan ekipler tarafından öldürüldüğü bildirilmişti. Misilleme olarak, İtalyanlar Lamia'dan 14 sivili yaka paça alıp, yıkılan viyadüğün dibinde vurmuştu.

Harling, taktik bir operasyon olarak, kuşkusuz başarılı olmuştu. Operasyondan sonra 19 gün boyunca, trenyolu hattından tek bir tren bile geçememişti ve hat ancak 4 Ocak 1943'te tamamen açılabilmişti. Ancak stratejik düzeyde, operasyon tam bir fiyaskoydu. Operasyon en başta, El Alameyn Savaşında Müttefiklere yardım etmek için tasarlanmıştı; ancak bu savaş bir ay önce, 23 Ekimde başlamıştı ve Gorgopotamos viyadüğü havaya uçurulduğunda, Rommel'in kuvvetleri topyekûn geri çekiliyordu; Torch [Meşale] çıkarma harekâtı da başlamıştı. Öte yandan, operasyon bir direniş gösterisi olarak değerliydi. Viyadüğün yıkılması, Atina'da yakıt kıtlığına ve elektrik kesintilerine neden olmuş ve bunlar da bir Yunan direnişinin varlığının duyurulmasına yaramıştı. SOE için operasyon son derece değerliydi: "Operasyon, işgal altındaki Avrupa'da, gerillaların ilk kez, Müttefik subayların desteğiyle, Müttefiklerin stratejik planlarına uygun olarak, büyük bir taktik operasyon gerçekleştirebileceğini göstermişti." Yunanistan'da bu operasyon, 25 Kasım Ulusal Direniş Günü olarak kutlanmaya değer görülmüştü.[24]

Harling Operasyonunun hiç beklenmedik bir siyasi etkisi olmuştu. Yıkım ekibi, aralık ayının sonunda, Yunanistan'ın batı kıyısındaki Parga'nın yaklaşık 5 mil güneyinden, denizaltıyla geri çekilecekti. Ancak, denizaltıya biniş noktasına varıldığında, onlara bölgede kalmaları ve Yunanistan'daki Britanya askeri görev gücünü oluşturmaları talimatını veren yeni emirler iletilmişti. Denys Hamson, bu haber karşısında öfkesine hâkim olamamıştı:

> Sanırım, birbirimizin yüzüne bile bakmadık. Hissettiklerimiz kelimelerle ifade edilemezdi... Biz işimizi yapmıştık; Deniz Kuvvetleri, Ordu ve Hava Kuvvetleri bizi almaya GELMEMİŞTİ... Oybirliğiyle, hep bir ağızdan ve tek tek HAYIR dedik. Şu an Yunanistan'dan çıkamazdık, tamam; ama fırsatını bulur bulmaz, çıkacaktık. Fena halde aldatılmıştık ve daha fazlası için gönüllü değildik artık. İsyan halindeydik.[25]

Ekip, Zervas'ın karargâhına dönmüştü ve 3 Ocak 1943'te Yeni Zelandalı Yarbay Bill Jordan yeni emirlerle birlikte gelmişti. Myers'ın şimdi, geniş çap-

---

[23] Hamson, *We Fell among Greeks*, 72-3.

[24] C. Woodhouse, *The Struggle for Greece*, 26; Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 113.

[25] Hamson, *We Fell among Greeks*, 140, 143.

lı bir gerilla hareketi organize etmesi bekleniyordu ve Woodhouse, yine bir başka direniş grubu olan Six Colonels [Altı Albay] adlı grupla buluşmak için Atina'ya gidecekti. Sorun, ancak daha sonra ortaya çıkacağı üzere, SOE Kahire'nin, siyasi görünümü ne olursa olsun, cumhuriyetçi veya kralcı, herhangi bir direniş grubuna yardım etmek istemesi; ancak Yunan Kralı ile hükümetine bağlı kalan Dışişleri Bakanlığına danışmamasıydı. O zamanlar, iki cumhuriyetçi oluşumun, EDES ile ELAS'ın arasındaki husumetin şiddeti açık ve net olmadığı gibi, ELAS'ın siyasi ihtirasları da kestirilebilmiş değildi.[26] Bu nedenle, Britanya'nın, işgal altındaki Yunanistan ile ilişkilerinde yepyeni bir sayfa açması için ortam hazırlanmıştı; ancak ortaya şöyle bir sorun çıkacaktı: Yunanistan'daki müteakip gerilla faaliyetleri ne dereceye kadar işgalci güçlere karşı bir direniş ve ne dereceye kadar savaş sonu siyasi hâkimiyet için yürütülen bir iç savaş olarak görülecekti?

*

Almanya 1940 yılında Norveç'i işgal ettiğinde, Oslo'nun 176 kilometre batısındaki Rjukan'da bulunan, Avrupa'nın tek ağır su tesisi Vemork'u da ele geçirmiş oluyordu. Burada, birkaç önemli noktaya değinmenin dışında, nükleer fiziğin derinlerine inip birtakım analizlere dalmanın anlamı yok. Savaştan önce, Alman fizikçiler bu alanda liderdi; ancak çoğu Yahudiydi ve bu nedenle Britanya ile Amerika Birleşik Devletleri'nde yeni ev ve iş bulmak için ülkeden kaçmışlardı. Geriye kendi isteğiyle bir tek, Almanya'nın önde gelen teorik fizikçisi Werner Heisenberg kalmıştı. İşgal altındaki Avrupa'da da bir başka önemli fizikçi vardı: Kopenhag'da yaşayan Niels Bohr Savaştan önce, her iki adam da faal olarak, uranyumun enerji üretme özelliklerini araştırıyordu. 1939 yılına gelindiğinde, sürecin anahtarının, bir zincirleme reaksiyon için temel element olan izotop uranyum-235'in, çok daha bol olan izotop uranyum-238'den ayrılması olduğu biliniyordu. Sürecin son derece verimsiz olduğu ve geniş endüstriyel kaynaklar gerektirdiği yaygın olarak kabul edilmişti. Ancak yeni keşfedilen yapay element, plütonyum-239, uranyum-235'ten daha iyi olmasa da en az onun kadar iyiydi ve bir nükleer reaktörde uranyum-238'in yavaş nötronlarla bombalanmasıyla üretilebilirdi. Plütonyumun yaratılmasının anahtarı, nötronları yavaşlatan bir moderatördü ve "ağır su" (döteryum oksit) işte böyle bir moderatördü. Başlangıçta, kritik bir kütle üretmek için birkaç ton uranyumun gerekli olacağı varsayılmıştı; ancak 1940'ların başlarında, Birmingham Üniversitesinde çalışan iki mülteci biliminsanı, Otto Frisch ve Rudolf Peierls, gerekli kritik kütlenin kilogram olarak ölçülebileceğini hesaplamıştı. Bu nedenle, bir atom bombası yaratmak artık tamamen imkân dahilindeydi. Hesapları onlar yapabildiyse,

[26] Clogg, "The Special Operations Executive in Greece"; Woodhouse, *The Struggle for Greece*, 26-7; Papastratis, *British Policy towards Greece*, 129-30.

Heisenberg de yapabilirdi. Bunun farkına varılması, gerçek anlamda, Müttefikler ile Almanlar arasında, dünyanın ilk atom bombasını üretme yarışı olduğu düşünülen yarışı başlatmıştı.[27]

Ağır su, kimya ve gübre endüstrisinin bir yan ürünüydü ve nötron moderatörü olması dışında önemli bir kullanım alanı yoktu. Bu nedenle Britanyalılar, Almanların ağır su üretiminin ayda 10 kilogramdan 100 kilograma çıkarılmasını emrettiğini Norveç direnişinden öğrendiğinde, alarm zilleri çalmaya başlamıştı. Britanya, Almanya'nın Çekoslovakya, Joachimstahl'daki, Avrupa'nın tek uranyum cevheri madenine erişimini ya da savaştan önce, Belçika Kongo'sundaki uranyum madenlerinden elde edilen Belçika cevher stoklarına el koymasını engellemek için hiçbir şey yapamazdı; ama Almanların ağır suya erişimine engel olmak için bir şeyler yapılabilirdi ve yapılmalıydı da.

Almanya'nın ağır suya ilgisi hakkındaki bilgi, Norveç Teknoloji Enstitüsünde fizik profesörü olan ve aynı zamanda, Vemork'ta üretimi denetleme görevinde de bulunan Leif Tronstad'dan gelmişti. Kendisi zamanında, balıkyağı veya hintyağı ekleyerek, ağır su üretimini sabote etmeye çalışmıştı. Şüpheleri üzerine çekince, Eylül 1941'de Norveç'ten kaçmak zorunda kalmıştı. Britanya'ya vardığında, İngiltere-Norveç İşbirliği Komitesine katılmıştı ve Vemork tesisi hakkındaki kapsamlı bilgisi, tesisi yok etme operasyonunun planlanması açısından son derece önemliydi. Vemork'ta yerine geçen Jomar Brun, Alman planları ve ayrıca burayı ziyaret eden Alman fizikçilerle yaptığı görüşmeler hakkında istihbarat sağlamaya devam etmişti. Fabrikada çalışan bir diğer önemli irtibat elemanı, Einar Skinnarland'dı. 31 Aralık 1941'de SOE Ajanı Odd Starheim Norveç'e paraşütle geri dönmüş ve Skinnarland'ı Britanya'ya gelmeye ve Vemork'a sabotaj operasyonunu planlayan ekiple bilgilerini paylaşmaya ikna etmek için Rjukan'a gitmişti. Skinnarland, usulüne uygun olarak bir süre izin almış ve Starheim olağanüstü cüretkâr bir operasyonla, küçük bir yük gemisi olan *Galtesund*'u ele geçirip, Skinnarland'la birlikte Aberdeen'e doğru yola çıkmış ve 17 Mart 1942'de varış noktasına ulaşmıştı. Yoğun bir SOE eğitiminden geçtikten sonra, Skinnarland paraşütle geri dönmüştü. 29 Martta Norveç'e girmiş ve fabrikadaki görevine yeniden başlamıştı. O ve Brun, Londra'ya gönderilmek üzere direnişe el altından fotoğraf ve planlar sağlamaya devam edecekti.[28]

Rjukan kasabası, tek bir yolla ulaşılabilen, çok derin, dar ve ormanlık bir vadide yer alıyordu. Vadinin kenarları, Hardangar Vidda Platosuna kadar, neredeyse 900 metrenin üzerinde dikey olarak yükseliyordu. Vemork tesisi, dağın dik yamacının ortasındaki bir kayalığın üzerine kurulmuş yedi katlı bir

[27] R. Monk, *Inside the Circle*, 291-3 vb; A. Milward, "The Economic and Strategic Effectiveness of Resistance," S. Hawes ve R. White (der.), *Resistance in Europe*, 186-203.

[28] R. Mears, *The Real Heroes of Telemark*, 10, 23-5; Hauge, *Salt-Water Thief*, 75-100.

binaydı. Bir tarafta, Mosvatn rezervuarından fabrikaya su akıtan devasa boru hatları ve ön tarafta da vadideki Mann nehrine inen 200 metrelik bir uçurum vardı. Tesise erişim, nehrin üzerindeki 25 metrelik bir asma köprüyle sağlanıyordu. Tesisin imhası için çeşitli seçenekler değerlendirilmişti. Bombalama çabucak reddedilmişti. Baraj bombalanırsa, rezervuardan taşan sel suları, Rjukan kasabasını yok edecekti. Tesisin kendisi bombalanırsa, sıvı amonyak tankları isabet alabilir ve yerel halk için yıkıcı sonuçlar doğurabilirdi. Tronstad, sürgündeki Norveç hükümetinin bombalamayı kabul etmesinin hiçbir yolu olmadığı konusunda kararlıydı. Ağır su üretiminin sabote edilmesi düşünülmüştü; ancak Almanların bunun olduğundan zaten şüphelendiği göz önüne alındığında, böyle bir durumda Almanların işçilere karşı misillemelere kalkışacağı aşikârdı. Bu nedenle, seçenekler o kadar daralmıştı ki, sadece, tesisin fiili yıkımını gerçekleştirmek için bir Birleşik Operasyonlar ekibinin gelişine hazırlık amacıyla, tesisin savunması hakkında istihbarat toplamak üzere bir grup Norveç SOE ajanının ülkeye gönderilmesine kadar verilmişti ve Grouse ile Freshman Operasyonları işte böyle doğmuştu.[29]

Norveçli SOE ajanlarından oluşan öncü ekip –Grouse Operasyonu– 18 Ekim 1943'te gönderilmişti. Jens Anton Poulsson tarafından yönetilen ekipte, Knut Haugland, Claus Helberg ve Arne Kjelstrup bulunuyordu. Ekipten üç kişi, Rjukan'ın yerlisiydi. Rjukan'ın tepesine dikilmiş, ıssız plato Hardangar Vidda'nın kasvetli düzlüğüne paraşütle atlamışlar ve hedefledikleri yerden 18 kilometre uzağa inmişlerdi. Saklanmak için uygun bir yazlık kulübe bulduktan sonra, yaklaşık 250 kiloluk ekipmanı, indikleri yerden buldukları kulübeye taşımak için birkaç kere gidip gelmek zorunda kalmışlardı. Zeminin henüz donmamış ve karın diz boyu olması, gidiş gelişleri daha da zorlaştırmıştı. Skinnarland, SOE'ye, yaklaşık 100 Almanın Rjukan'da konuşlandığını önceden bildirmişti; o ve Grouse, bu adamların yerlerine ilişkin hayati bilgiler sağlamaya devam ediyordu: 12'si rezervuarı koruyan Mosvatn barajında, 12'si Vemork tesisinde ve 40'ı da Rjukan'daydı. İşletmenin çatısına projektörler yerleştirilmişti ve alçaktan uçan uçakların saldırılarını önlemek için vadi boyunca üç demir halat gerilmişti. Fabrikanın girişinde, bir nöbetçi kulübesi kapıyı tutuyordu ve nöbetçilerde bir tane makineli tüfek vardı. Köprünün bir ucunda bir kapı ve devriye gezen iki muhafız vardı; ancak görünüşe göre, vakitlerinin çoğunu kulübede geçiriyorlardı. Su borularının bulunduğu arka yola mayın döşenmiş, bubi tuzakları kurulmuş ve tel çekilmişti. Britanya'da, Freshman Operasyonunda, komandoların köprüdeki muhafızları susturuculu tabancalarla öldürerek önden saldırmalarına, telefon kabloları ile çitleri kesmelerine ve ardından fabrikaya girerek, ağır suyun depolandığı bodrum katına inmeleri kararlaştırılmıştı.[30]

---

[29] Mears, *The Real Heroes of Telemark*, 42-3, 69-70.

[30] Stafford, *Secret Agent*, 117; Mears, *The Real Heroes of Telemark*, 47-63; Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, 198.

Freshman Operasyonu, 18 Kasım 1942 gecesi başlamıştı. Operasyonda, komandoları taşıyan planörleri çeken iki Halifax bombardıman uçağı yer alıyordu. Planörlerin savaşta kullanılması hâlâ nispeten yeni bir anlayıştı ve bırakın kış mevsiminde ve gece kullanılmasını, bu kadar uzun bir mesafede hiç denenmemişti. Sonuç bir felaket olmuştu: Bir bombardıman uçağı ve her iki planör, Vemork'tan 100 mil uzakta düşmüştü. Diğer Halifax, doğru iniş alanına ulaşmış; ancak Grouse ekibi tarafından tutulan işaret ışığından yayılan Eureka sinyalini almak için gerekli olan Rebecca seti arızalanmıştı. Grouse uçağın sesini duymuş; ama kendisini görememişti. İlk planördeki sekiz personel gibi, tüm Halifax mürettebatı da kazada hayatını kaybetmişti. Her iki planörden de kurtulanlar Almanlar tarafından yakalanmıştı: Ağır yaralı dört adam, Stavanger Hastanesine götürülmüş ve burada Gestapo, Hitler'in "Komando Emri"ne[31] uyarak, adamların sorgulanamayacak kadar ağır yaralı olduğunu fark edince onları öldürmüştü. O planörden yara almadan kurtulan beş kişi, birkaç ay sonra orada kurşuna dizilecekleri, Grini hapishanesine götürülmüştü. İkinci planördeki komandolar, kendilerine esir muamelesi yapacaklarına inandıkları Almanlara teslim olmuşlar ancak infaz edilmekten kurtulamamışlardı. Almanlar planörlerde, Rjukan'ı gösteren haritalar bulmuşlar ve hemen, Vemork çevresindeki savunma önlemlerini artırma yoluna gitmişlerdi.[32]

Freshman Operasyonunda yaşanan felaket, Grouse ekibinin elini kolunu bağlamıştı. Britanya'da hemen, ikinci bir ekibin –Gunnerside– Aralık ayında saldırıyı gerçekleştirmek üzere bölgeye gönderilmesi yönünde planlar yapılmıştı; ancak kötü hava buna engel olmuştu. Poulsson daha sonra, hatırladıklarını şöyle anlatmıştı:

> Sanırım, o felaketin ertesi günü, bize neler olduğu anlatılmıştı ve birkaç gün sonra, yeni bir ekibin geleceği ve bize katılacağı söylendi; bu yüzden beklemek zorundaydık. Almanlar Rjukan vadisinde geniş bir arama faaliyetine giriştiği ve Vidda'ya doğru ilerlediği için, dağların daha da iç kısımlarına geri döndük. Daha sonra, Svensbu diye isimlendirilen bir kulübeye taşındık –aslında kulübe benim aileme aitti– ve orada beklemeye başladık.[33]

Ardından yaşananlar, muazzam bir dayanıklılık gösterisi olmuştu; çünkü Grouse ekibi, kışın en berbat döneminde, kasvetli platoda saklanmak zorunda kalmıştı. Helberg daha sonra, o günleri şöyle anlatmıştı:

---

[31] Alman Silahlı Kuvvetlerinin 18 Ekim 1942 tarihinde yayınladığı ve Avrupa'da ve Afrika'da ele geçirilen bütün Müttefik komandolarının, teslim olmak isteseler bile, ânında infaz edilmelerini emreden duyurusu.

[32] Mann, *British Policy and Strategy towards Norway*, 98-102; Mears, *The Real Heroes of Telemark*, 91-2; Stafford, *Secret Agent*, 111.

[33] Poulsson, IWM 16625.

> Acil durumlar için ayırdığımız çok küçük bir miktar dışında, tüm erzağımızı kısa sürede bitirdik. Rengeyiği bulmaya çalıştık; ama o an bölgede hiç geyik yoktu. Çünkü göç halindeki sürüler, sürekli rüzgâr yönünde hareket ederdi ve rüzgâr doğru yönde esmiyordu. Bir şeyler bulma umuduyla başka kulübelere girdik; ama pek başarılı olamadık. Barış zamanında, insanlar kulübelere bol miktarda şeker, yulaf ya da kurutulmuş balık gibi temel gıdalar bırakırlardı; ancak savaşın neden olduğu kıtlıktan ötürü dağlarda çok az gıda bırakılmıştı.[34]

Poulsson şunları kaydetmişti: "Ben hariç herkes yüksek ateş ve mide ağrısından hasta düştü. Yiyeceğimiz yoktu ve rengeyiği likeni yemek zorunda kaldık." Noel'den hemen önce, "mutlu bir Noel kutlaması" yapmalarını sağlayan bir rengeyiği vurmuşlardı.[35]

Britanya ayağına gelirsek, Joachim Rønneberg'in liderlik ettiği ve Knut Haukelid, Kasper Idland, Fredrik Kayser, Hans Storhaug ve Birger Stromsheim'dan oluşan Gunnerside ekibi, bekleme süresini kapsamlı bir eğitimle geçirmişti. Tesisin yerleşim planının maket modelleri yapılmıştı. Rønneberg daha sonra bunu şöyle anlatmıştı:

> Çok etkileyiciydi; çünkü hiç orada bulunmamış olmanıza rağmen, binaların nasıl konumlandığını, nerede saklanabileceğinizi ve benzeri şeyleri tam olarak biliyordunuz. Profesör Tronstad'ın bir gün bana –sanırım, ortamı biraz neşelendirmek için– "Norveçli bekçiyi kilitlemek için bir odaya ihtiyacınız olursa, tuvaletin anahtarı, yüksek konsantrasyon odasından çıkınca, kapının hemen sol tarafında asılı" demişti.[36]

Gunnerside ekibine, ağır su tesisinin yok edilmesinin neden bu kadar önemli olduğu konusunda hiçbir zaman bilgi verilmemişti; ancak onlara, başka ne gibi bir hasar verebileceklerine bakmaksızın, bodrumdaki sıvıyı, yani ağır su stoklarını yok etmeye odaklanmaları söylenmişti. Tronstad ayrılmadan hemen önce ekibe, Almanların onları esir almayacaklarını; ancak operasyonun riske değer olduğunu söylemişti: "Bu görevin ne kadar önemli olduğu hakkında hiçbir fikriniz yok; ancak yaptığınız şey, Norveç tarihinde yüzlerce yıl unutulmayacak."[37]

Gunnerside ekibi, 22 Ocak 1943'te, belirlenen iniş yerini bulamadıkları için başarısızlığa uğradıkları bir girişimde bulunmuştu; ancak 16 Şubattaki ikinci girişimde, Grouse ekibiyle (artık Swallow adını almıştı) temas kuramamış olmalarına rağmen, RAF'ın onları indirmesi konusunda ısrarcı olmuş ve paraşütle atlayarak hepsi güvenli bir şekilde yere inmişti. Hiçbiri nere-

---

34 Mears, *The Real Heroes of Telemark*, 101-2.
35 Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, 199.
36 Rønneberg, IWM 27187.
37 Mears, *The Real Heroes of Telemark*, 123-4.

de olduklarını bilmiyordu ve Haukelid, "Tek diyebileceğim şu ki, Çin'de bile olabiliriz" yorumunu yapmıştı. Şiddetli bir kar fırtınası yüzünden beş gün boyunca sığındıkları kulübede buldukları harita, inmeleri gereken yerden yaklaşık 25 kilometre uzakta olduklarını gösteriyordu. 23 Şubatta Gunnerside ekibi, Swallow ekibiyle bağlantı kurmuştu.

Helberg 25 Şubatta Vemork'a giden yolda bir keşif yapmıştı ve iki gün sonra her iki ekip de, Britanya üniforması giyerek kulübelerinden ayrılmış ve fabrikaya doğru yola çıkmıştı. Helberg'in keşif çalışmasının paha biçilmez olduğu ortaya çıkmıştı; çünkü bu keşif sayesinde, yerel rehberler tarafından geçilmesi imkânsız görülen bir geçit ile üzerindeki buzların kırıldığı bir nehri geçerek, bir rota tutturabilmişlerdi.[38] Zorlu bir yürüyüş olmuştu:

> Yamaçtan aşağı inerken, belimize kadar yükselen karın içinde yürümek zorundaydık. Daha da aşağı inip, evlerin çevresinde kendimize kestirme bir yol açmak zorunda kaldığımızda ise, kar kol hizamıza geliyordu. Kardan kurtulup aşağıya doğru inmek için, karın üzerinde yüzükoyun kulaç atmak zorundaydınız.[39]

Grup ikiye ayrılmıştı: Rønneberg liderliğindeki yıkım ekibi ve Haukelid liderliğindeki koruma ekibi. Yıkım ekibi, tesise giriş yolu bulmak için uğraşmıştı ve planlarda yerini işaretlediği kablo yatağını bulduklarında, Tronstad'ın bilgisinin doğruluğu teyit edilmiş oluyordu. Patlayıcılarla dolu sırt çantalarını önlerine alıp iterek ve kanal boyunca sürünerek, ağır suyun depolandığı bodrum katına girmişlerdi. Norveçli gözcü, ağır silahlı askerlerle karşılaştığında, şaşkınlıktan donup kalmıştı; ancak Kayser omzundaki çavuş apoletini göstererek ona Almanlara saldırganların Britanya üniforması giymiş olduğunu söylemesini emretmişti.[40] Rønneberg eylemi şöyle anlatmıştı:

> Başardığımızı bilmenin çok güzel olacağını düşündük; bu yüzden, hepsi iki dakikaya ayarlanmış olan fünye tellerini kısa kesip, yarım dakikaya ayarlamaya karar verdik. Sanırım, hepsi sekiz taneydi ve hepsinin yandığını gördük... Birer birer yakmıştık hepsini. Almanlar, yüksek konsantrasyon odasının akışında bir azalma olduğunu anladıklarında, tüm ağır su ve yarı mamul, çeyrek mamul ve yüzde 10'luk kısım; artık ne varsa hepsi, nehrin sularına karışmıştı.[41]

Dışarıdaki koruma ekibi, endişe içinde, Almanların herhangi bir olağanüstü faaliyeti olup olmadığını görmek için nöbetçi kulübesini izliyordu: "Orada 20 dakika kadar kaldık diyebilirim; ama bize bütün gece boyunca sürmüş

---

38 K. Haukelid, *Skis against the Atom*, 107-8.

39 Rønneberg, IWM 27187.

40 Mears, *The Real Heroes of Telemark*, 159-62.

41 Rønneberg, IWM 27187.

gibi geldi... Sonunda bir patlama sesi duyduk; ama şaşırtıcı derecede cılız, önemsiz bir patlama sesiydi."[42]

Patlamanın daha yüksek sesle gerçekleşmemesi, muhtemelen sabotajcıların hayatını kurtarmıştı; çünkü Almanların ilk tepkisi, bekçi kulübesinin dışını bir ışıldakla taramak olmuştu; ama saklanan Norveçlileri görememişlerdi. Öte yandan, patlama tamamen başarılı olmuştu. Başmühendis Alf Larsen, hasarı incelemişti:

> Kapıdan girdiğimde, bütün yüksek konsantrasyon bölmelerinin havaya uçtuğunu ve her bir bölmenin zemininin parçalandığını görebiliyordum. Oda tamamıyla, fışkıran suların altında kalmıştı ve buna, patlama sonucu etrafa saçılarak tesisteki su borularını parçalayan şarapnel parçalarının neden olduğu açıktı. Duşun altında durmak gibiydi. Bu mükemmel bir sabotaj eylemiydi.[43]

Hem yıkım hem de koruma ekibi, geldikleri yoldan kaçmayı başarmıştı ve Hardangar Vidda'daki kulübeye güvenli bir şekilde ulaşmıştı.[44] Haugland, 10 Martta Londra'ya telsizle şu mesajı geçmişti:

> Operasyon yüzde 100 başarıyla gerçekleştirildi. Yüksek Konsantrasyon tesisi tamamen yok edildi. Almanlar hiçbir şey anlamadığı için silahlı çatışma çıkmadı. Almanlar ekibin nereden gelip, nereye kaybolduğunu bilmiyor gibi görünüyor.[45]

Rønneberg ve Gunnerside ekibinden dört kişi başarıyla İsveç'e geçmişti. Haukelid ve Kjelstrup, operasyon sonrasını gözlemlemek için platoda kalmış; Poulsson ve Helberg de direnişi orada sürdürmek üzere Oslo'ya gitmişti.

Baskından sonra Reichskommissar Josef Terboven, Rjukan'ı ziyaret etmiş ve şehrin önde gelenlerinden on kişinin tutuklanmasını emretmişti ve yerel Gestapo şefi de onları vuracağı ve Vemork'tan 50 işçiyi tutuklayacağı yönünde tehdit savurmuştu. General Nikolaus von Falkenhorst, tesisi ziyaret etmiş ve operasyonun bölge dışından gelen sabotajcılar tarafından gerçekleştirildiği sonucuna varmıştı. Dikkatsizliğinden dolayı muhafızları ve başlarındaki subayı suçlamıştı; bazı askerler ceza olarak Doğu Cephesine gönderilmişti. Von Falkenhorst rehinelerin serbest bırakılmasını emretmiş, bölgede sıkıyönetim ilan etmiş ve sabotajcıları bulmak için bölgeyi karış karış aramak üzere, tahmini 15.000 kişinin katıldığı büyük bir insan avı başlatmış ancak başarısız olmuştu.[46]

---

42 Haukelid, *Skis against the Atom*, 111-12.
43 Mears, *The Real Heroes of Telemark*, 169.
44 Ronneberg, IWM 27187.
45 Mears, *The Real Heroes of Telemark*, 174.
46 Haukelid, *Skis against the Atom*, 127, 134-6.

1943 baharında, Haukelid Londra'ya, Almanların ağır su tesisini yeniden inşa etmeye başladığını ve tesisteki bağlantılarının, ilk sabotaj operasyonunun bir daha yaşanmaması için gerekli güvenlik önlemlerinin alındığını söylediklerini bildirmişti.[47] Bu, Londra'da bir soruna neden olmuştu; çünkü görünüşe bakılırsa, sivil kayıpların sayısı ne olursa olsun, tesisi kalıcı olarak devre dışı bırakmak için bir bombardıman saldırısının gerekli olduğu aşikârdı.

Bu noktada, Britanyalıların Alman atom programı hakkında ne bildiklerini göz önünde bulundurmak gerekiyor. Britanya'ya ulaşan bilgilerin çoğu, Kopenhag'daki Niels Bohr aracılığıyla gelmişti. Eylül 1941'de Heisenberg onu ziyaret etmişti. İki adam, daha sonra, buluşmalarında tartıştıkları şeyler hakkında çelişkili ifadeler verecekti: Heisenberg inatla, Bohr'u Almanya'nın atom bombası yapmadığına ikna etmeye çalışmıştı; ancak Bohr tam tersi bir izlenim edindiğini söylüyordu. Bohr, 1942 yazında, başka bir Alman fizikçi olan Hans Jensen ile buluşmuş ve onun da bir Alman bomba programı olmadığı mesajını iletmeye çalıştığı bu görüşme sonucunda da ikna olmamıştı. Gerçekten de Jensen, bu mesajı Norveç'i ziyaret ettiğinde de tekrarlayacaktı. Britanyalılar bu buluşmalardan haberdardı; çünkü Bohr, istihbaratını İsveç'e ileten, Danimarka'daki Prenslerden biriyle temas halindeydi. Fizikçi ve bilimsel makaleler yazarı Paul Rosbaud da İsviçre üzerinden Britanyalılara teknik bilgiler vererek, gerçekte bir Alman atom bombası planı olmadığına işaret etmişti. Alman bilimsel dergilerinin incelenmesi de, çoğu Alman fizikçinin beklenen üniversite görevlerinde çalıştıklarını ve büyük ölçekli bir atom projesinin yapılmadığını gösteriyordu. Bununla birlikte, İsviçre'de bilinmeyen bir kaynak, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Leo Szilard'a, Almanya'nın 1942 yılının ortasında, bir atom bombası üretimine doğru büyük bir adım olan zincirleme reaksiyonu başlatmayı başardığını öne süren istihbarat göndermişti. Eğer bu doğruysa, Enrico Fermi ancak 2 Aralık 1942'de, Chicago'da ilk zincirleme reaksiyonu başlatmayı başardığı için Almanlar yarışta önde demekti.[48]

Ağır su tesisatını yok etmek için Vemork'u bombalama yönündeki baskı, Manhattan Projesinin başkanı Albay Leslie Groves'tan gelmişti. Alman atom planlarıyla ilgili son derece bölük pörçük ve çelişkili istihbarata sahip olan Groves, Almanya'nın yapabileceği şeyi yapacağı mantığıyla hareket etmenin en güvenli yol olduğu sonucuna varmıştı. SOE, bir bombardıman saldırısının başarılı olacağından o kadar emin değildi; ancak başka bir sabotaj eyleminin imkânsız olduğu da kesindi. Sürgündeki Norveç hükümeti ve Tronstad, Vemork'u bombalama planı hakkında önceden bilgilendirilmemişti. 16 Kasım 1943'te, ABD bombardıman uçakları Vemork'a doğru yola çıkmış ve Haukelid, sonucu gözlemlemek için yerini almıştı:

---

[47] *A.g.e.*, 173-4.

[48] T. Powers, *Heisenberg's War*, 118-19, 128-9, 157-62; Monk, *Inside the Circle*, 293-7.

> Hidroelektrik santralının boru hatlarına üç bomba isabet etti; ancak rezervuardaki vanalar şiddetli su akışını durdurdu. Dört bomba, elektrik santralını vurdu ve sadece ikisi, ağır su için elektroliz tesisine isabet etti. Geçidin karşısındaki asma köprüye bir bomba isabet etti ve köprü yıkıldı. Altındaki yüksek konsantrasyonlu su tesisi –elektroliz tesisindeki yedi katlı beton– hasar görmedi. Maalesef bir bomba, Norveçli sivillerin bulunduğu bir sığınağa isabet etti ve çoğu kadın ve çocuk 21 kişinin ölümüne neden oldu ve tek başına bir adam, dağlarda bir yerde, yolunu şaşırmış bir bombanın isabet etmesi sonucu hayatını kaybetti.[49]

Norveçliler öfkeden kudurmuş ve Britanya Hükümetini resmi olarak protesto etmişlerdi.[50]

Almanlar, onarım maliyetlerinin olası getirileri karşılayamayacak kadar yüksek olduğunu düşündüğünden, hava saldırısı istenen etkiyi yaratmış ve Vemork'ta ağır su üretimine son verilmişti. Atom meselelerini değerlendirmekten sorumlu Britanya komitesi, Almanya'nın artık bir atom bombası yapmaya çalışmadığı sonucuna varmış ve bu bilgiyi Groves'a iletmişti. Ancak Groves, değerlendirmeye katılmakla birlikte, şunları söylemişti: "Fakat biz, bu görüşün tamamının veya bir kısmının doğruluğunu sorgulayan kesin olasılıklar olduğu sürece, onu nihai bir sonuç olarak kabul edemeyiz."[51] Bohr'un kendisine ilettiği bilgilerden dolayı şüpheleri vardı. Britanyalılar ve Danimarka'daki yeraltı örgütü, Bohr'u Danimarka'dan kaçması yönünde sıkıştırıyordu; ama o hayatının yeni bir nedenden, Yahudi kökeninden dolayı tehdit altında olduğu kendisine açıkça ifade edilinceye kadar bunu yapmayı inatla reddedecekti. Bohr, Danimarka'dan önce İsveç'e kaçmış, oradan Londra'ya ve ardından Birleşik Devletler'e gitmiş ve 31 Aralık 1943'te Los Alamos'a ulaşmıştı. Orada fizikçilere, Heisenberg'in 1941'de kendisine verdiği ve Bohr'un atom bombası olduğunu varsaydığı şeyin bir taslağını göstermişti; ancak Birleşik Devletler'deki biliminsanları, bunun bir nükleer reaktör taslağı olduğunu hemen anlamıştı.[52]

Britanyalılar ve Amerikalılar, Almanya'nın Vemork'taki harap olmuş tesisten geriye kalan ağır su stoklarını Almanya'ya götürmesini engellemeye kesinlikle kararlıydı. Haukelid'e, 3.600 galon ağır su içeren son 70 dev tankın Almanya'ya naklini önlemek için her olasılığı araştırması emredilmişti. Haukelid, Londra'ya Vemork'tan Tinnsjo gölündeki feribot iskelesine giden demiryolu hattının saldırıya imkân vermeyecek kadar sıkı korunduğunu ve tek seçeneğin feribotu gölü geçerken batırmak olduğunu bildirmişti. Kaçınılmaz olarak, bu aracı kullanan masum sivillerin de zarar görecek olmasına

---

[49] Haukelid, *Skis against the Atom*, 178.

[50] Mears, *The Real Heroes of Telemark*, 210-11.

[51] Powers, *Heisenberg's War*, 284-5.

[52] *A.g.e.*, 253.

rağmen, feribota sabotaj düzenleme eylemi için emir çıkmıştı. Haukelid, Vemork'taki bağlantıları vasıtasıyla, transferin, daha az yolcunun olacağı, 20 Şubat 1944 pazar gününe kadar ertelemelerini sağlayarak, olası sivil ölüm sayısını azaltmak için elinden geleni yapmıştı. SOE-*Milorg* işbirliğinin, operasyonun başarısı için ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştı. Haukelid, *Milorg* elemanlarını feribota girişte kendisini korumaları ve patlayıcıları yerleştirirken gözcülük yapmaları için kullanmıştı:

> Pruvalardaki deliğin, vapurun kıç tarafını kaldıracağını ve onu hemen kontrol edilemez hale getireceğini umarak, dinamit lokumlarını sintinelere yerleştirdim. Patlayıcıları, her iki taraftaki kirişlere bağlı iki ayrı zaman ayarlama mekanizmasına bağladım. Bu zaman ayarlama mekanizmalarını, özel olarak çalar saatlerden kendim yapmıştım. Yerleştirdiğim patlayıcının feribotu yaklaşık 4 ya da 5 dakikada batıracak kadar büyük olduğunu hesaplamıştım.
>
> Zamanı, sabah saat 10.45'e ayarladım. Bu, (*Hydro*'nun güvertesinde, bir önceki keşif gezimde keşfettiğim gibi) feribotun batmak için en iyi yere geleceği dakikaydı.[53]

Bomba saat 11:00'de, beklendiği gibi patlamış ve feribot hemen batmıştı. Biri daha 3 yaşında olan 14 Norveçli ile dört Alman ölmüştü. Feribot, gölün en derin yerinde batmıştı; dolayısıyla varillerin kurtarılması imkânsızdı. Haukelid ve Vemork'tan kıdemli elemanlar, güvende olacakları İsveç'e geçmişlerdi. Britanyalılar, feribota yapılan saldırının olası başarısızlığı durumunda, acil önlem planları yapmıştı: Bir sabotaj ekibi, Tinnsjo gölünün güneyinde treni havaya uçuracaktı; bu da başarısız olursa, RAF, Baltık Denizini geçerken, varilleri taşıyan gemiyi bombalayacaktı.[54]

Kasım 1944'te Birleşik Devletler Ordusu Strasbourg'a ulaşmıştı ve Alman atom programının kanıtlarını bulmakla görevli Alsos Görev Gücü, Fizikçi Carl Friedrich von Weizäcker'in ofisine girmişti. Ele geçirilen belgeler, Almanya'nın bir nükleer reaktör inşa etmeyi başaramadığını ve hiçbir zaman, atom bombası yapma yönünde ciddi bir programı olmadığını ortaya koyuyordu. Daha sonra, Alman fizikçilerin kendi kendini sürdüren bir zincirleme reaksiyon yaratmayı bile başaramadıkları ortaya çıkacaktı. Yeni Silahlanma Bakanı Albert Speer, 1942 baharında, atom bombasının zaman çizelgesi ve üretim gereksinimleri konusunda Heisenberg ve diğer fizikçilere danıştığında, atom bombası yapma amacına yönelik, daha önce başlatılmış olsa bile, tüm çabaların durdurulduğu artık biliniyordu. Speer, böyle bir bombayı yapmanın yıllar alacağı ve Almanya'nın sınırlı endüstriyel kaynaklarının, V-1 ve

---

[53] TNA, HS 7/181.

[54] Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, 201-2; Bennett, *Under the Shadow of the Swastika*, 251-4.

V-2 gibi daha hızlı sonuç vaat eden silahların geliştirilmesine yönlendirilmesi gerektiği sonucuna varmıştı. Devam eden atom araştırmaları, nükleer enerjiyi üretmenin ve kullanmanın bir yolunu keşfetmekle sınırlı kalacaktı.[55] Ama Müttefikler o zaman bunu bilmiyordu. Müttefikler için Londra üzerinde patlayan bir atom bombası düşüncesi bile inanılmaz ürkütücüydü ve bu nedenle bir Alman bombası olasılığı, sürüncemede bırakılacak ya da hafife alınacak bir konu değildi.

[55] Powers, *Heisenberg's War*, 154-5; Monk, *Inside the Circle*, 402.

12

Sauckel Etkisi

Wehrmacht'ın, 1941 kışına kadar Moskova'yı ele geçirip, Sovyet güçlerini nihai ve yıkıcı bir yenilgiye uğratma konusundaki başarısızlığı, Alman planlamacıları için, savaşın uzun süreceği anlamına geliyordu. Bunun sonucu olarak, Almanlar 1942 yılının başlarında ilk kez, silahlı kuvvetleri genişletmek ve Doğu Cephesindeki kayıpları telafi etmek için insan gücünü serbest bırakarak, ekonomilerini nasıl tamamen savaş temeline oturtacaklarını düşünmeye başlamışlardı. Bu süreç iki kişi tarafından yürütülecekti: Şubat 1942'de silahlanma ve savaş üretimi bakanı olarak atanan Albert Speer ve bir ay sonra, işgücünün istihdamı için genel ve tam yetkili kılınan Fritz Sauckel.

İleriki üç bölümde, Almanların uyguladığı yeni politikaların, işgal altında bulunan Avrupa'daki halklar üzerindeki etkisi ele alınıyor. Aynı anda, iki büyük yeni politik uygulama yürürlüğe konmuştu: Bugüne kadar yalnızca doğuda uygulanan zorla çalıştırma, işgal altındaki Avrupa'ya yayılmıştı ve Yahudiler imha edilmeye başlamıştı.

Hitler'in, zorla çalıştırma politikasının ardındaki mantığı şuydu: "Alman askerleri savaşıyor ve kanlarını akıtıyor. Bu nedenle, başkalarına çalışın deme hakkına sahibiz."[1] Zorla çalıştırma, çalışma çağındaki herkesi etkilemiş ve işgale rağmen sessiz sedasız bir arada yaşama seçeneğini daha az geçerli hale getirmişti. Çalışma çağındaki nüfus, üç seçenekle karşı karşıya kalmıştı: Boyun eğin ve Almanya'ya gidin; saklanın ya da direnişe katılın. İlki hariç hepsi, fiili direniş eylemiydi ve giderek artan, işgalci yetkililerle işbirliği yapmama eğilimi, Almanlar tarafından fark edilmişti ve onlar, "Sauckel etkisi" diye adlandırılan ve direnişi artırdığı için verimlilik açısından ters tepen zorla çalıştırma politikasını bundan sorumlu tutmuşlardı. Bir gözlemcinin Fransa hakkında yazdığı –ama Avrupa'nın başka yerleri için de aynı derecede doğru olan– şey şuydu: "1943 yılının sonunda, bir 'direniş içinde toplum' vardı ve bu demek değildi ki, bir 'direnişçiler toplumu' vardı."[2] Direniş hareketleri, onların yardımına ihtiyacı olan çok sayıda gencin ihtiyaçlarını karşılamak için örgütlerini uyarlamak ve geliştirmek zorundaydı.

---

1 Boog vd, *Germany and the Second World War*, 229.

2 Jackson, *France*, 480.

Bu tepki, büyük ölçüde kayıtsızlık denebilecek olan direnişin Holocaust'a tepkisiyle tam bir tezat oluşturmaktadır. Gerçekten de Fransa'da "déporté" terimi, aynı dönemde doğuya gönderilen Yahudiler için değil, çalışma kararnameleriyle evlerinden alınıp zorla çalışma kamplarına gönderilen kişiler için kullanılıyordu.[3] Yine de tehlike altında olan Yahudileri korumayı seçen ve bunu yapmak için örgüt kuran birkaç kişi vardı. Bu kişiler esas itibarıyla insani saiklerle hareket etmiş olsalar da hayatlarını tehlikeye atıyor oluşları, eylemlerinin direniş olarak sınıflandırılması gerektiği anlamına gelir.

Almanların, işbirlikçi rejimlerden ve yönetimlerden (Almanların tüm devlet kuruluşlarını yok ettiği doğu hariç) önemli bir yardım almadan, söz konusu iki politikayı –zorla çalıştırma ve Yahudilerin sınır dışı edilmesi– uygulaması mümkün değildi. O zamana kadar işgal altındaki topraklarda yaşayan halklar, yerel hükümetlerinin ve yönetimlerinin onları işgalin en acımasız sonuçlarından koruyabileceğini ummuştu. Ancak onların sözde "koruyucuları"nın Almanlarla işbirliği ve bunun çoğu insanın hayatına doğrudan etkisi, sadakat bağlarını artık koparmıştı. Bu durumdan en çok fayda sağlayan da askerlerin akın etmesinden ötürü, direniş hareketleri olmuştu. Kaçakların çoğunun silaha sarılmayı aklından geçirmediği açık olsa da şayet silah, teçhizat ve liderlik edecek birileri çıkarsa, uygun zamanda o da olabilirdi.

Yahudi olmayan direnişin, ortaya çıkıp savaşmak için doğru zamanı bekleme gibi bir lüksü vardı. Yahudilerin Holocaust'a karşı direnişinin zaman çizelgesi farklıydı: Yahudiler beklemeyi göze alamazdı. Yahudilerin ve ilk zorunlu işçi sürgünlerinin zirve yaptığı dönemde, Almanlar hâlâ tüm cephelerde taarruz halindeydi ve ancak Holocaust'la birlikte Yahudilerin çoğunun öldürüldüğü 1943 yılının sonlarında, savaşın rengi daha yeni yeni değişmeye başlamıştı. Oturup beklemenin Yahudi direnişi için bir seçenek olmamasının başka bir nedeni daha vardı. Nazi kararlarına itaat, Yahudi olmayanlar için hayatta kalmak anlamına gelse de, Yahudiler için bunun tersi geçerliydi: "Yasaya ne kadar uyarlarsa, hayatta kalma şansları o kadar azalıyordu. Kimliklerini değiştirerek, evlerini veya gettolarını terk ederek ya da saklanarak yasalara uymadıkları yerlerde, kayıpların yüzdesi gözle görülür bir şekilde azalmış, bazen olağanüstü bir düşüş göstermişti."[4] Son tahlilde, Yahudi direnişinin sonu felaketti ve katılanlar bunu biliyordu. Yahudiler direnişi tartışırken, şöyle bir gerçek ortaya çıkmıştı: Genel direniş için geçerli olan –teslim ol ya da öl– seçenek, onlar için geçerli değildi; onlar ancak nasıl öleceklerine karar verebilirlerdi: Alman politikalarının pasif bir kurbanı olarak mı; yoksa gettolarda, kamplarda veya ormanlarda direnen bir savaşçı olarak mı? Yahudilerin Holocaust'a direnişinin anlamını belki de en iyi, Kraków'daki Yahudi direnişinin liderlerinden biri olan Dolek Liebeskind özetlemişti:

---

[3] Wieviorka, *The French Resistance*, 206; Jackson, *France*, 376.

[4] L. Steinberg, *Not as a Lamb*, 6.

"Tarih kitaplarında, Yahudi gençliğinin kesime giden koyunlar gibi ölüme gitmediğini dünyaya duyuracak birkaç satır yer alsın diye savaşıyoruz."[5]

*

Savaş öncesi yıllarda, Batı Avrupa'dan işsiz vasıflı işçiler ile Polonya'dan mevsimlik tarım işçilerinin Almanya'da iş aramak için sınırı geçmesiyle oluşan geleneksel emek göçü, savaşın ilk yıllarında Almanların çok işine yaramıştı. Bu iki grup arasında gözle görülür farklar vardı: Batılılardan farklı olarak, Polonyalılar ve Ruslar neredeyse köle muamelesi görüyordu. Büyük Buhranın etkileri ve savaşın patlak vermesi nedeniyle yerli sanayilerin çöküşü, Batı Avrupa'da yüksek oranda işsizliği de beraberinde getirmişti. Sonuç olarak, Fransa, Belçika, Hollanda ve Danimarka'dan vasıflı işçiler, kendilerine yüksek ücret teklif edilen Almanya'daki fabrikalarda iş aramaya hevesliydi. 1942 yılının başlarında, yaklaşık 157.000 Fransız vatandaşı, 300.000'den fazla Belçikalı, yaklaşık 200.000 Hollandalı ve 35.000 Danimarkalı, gönüllü olarak Alman sanayi kuruluşlarında çalışıyordu. Daha da fazlası kendi ülkelerinde, Alman savaş sanayisinin hizmetine koşulan fabrikalarda, doğrudan işgal güçlerinin hizmetkârı olarak çalışıyor ya da Alman savunma ve inşaat projelerinde yer alıyordu. Genel sekreterlerin, Almanya'ya gitmeyen işçilerin işsizlik yardımını kesmeye karar verdiği Hollanda'da, zorlayıcı bir önlem uygulanıyordu. 1941 yılının ikinci yarısında, bu önlem, Belçika yönetimi tarafından dayatılmak ama Alman askeri hükümeti tarafından teşvik edilmek suretiyle Belçika'da da uygulanmıştı.

Şubat 1942'de Alman yetkililer, savaş ekonomisinin acil olarak 625.000 işçiye ihtiyacı olduğunu hesaplamış ve Sauckel atanır atanmaz, bu işçileri temin etmeye başlamıştı. Sauckel, işçi toplamak için toplam dört temel hamle yapmıştı. Nisan 1942'den Eylül 1942'ye kadar süren ilk hamlesi oldukça başarılıydı: 1,6 milyon işçi istenmiş ve bulunmuştu; hatta fazladan 40.000 işçi daha. Eylül 1942'den o yılın sonuna kadar, o zaman ihtiyaç duyulan bir milyon işçi hedefine ulaşılmıştı. Ne var ki, işgücü teminine yönelik Alman hamleleri karşında direnişin arttığına dair uğursuz işaretler ortaya çıkıyordu. Bu durum, 1,6 milyon olan hedefin 200.000 altında kalındığı, 1943 yılındaki üçüncü işçi bulma hamlesinde belirginleşmişti. Alman işçi toplama seferberliği, 4 milyon işçinin talep edildiği ancak yalnızca 1,2 milyon kişinin bulunabildiği 1944 yılında tamamen başarısızlığa uğramıştı.[6]

İlk zorunlu çalışma kararnamesi, Mayıs 1942'de Polonya'da yürürlüğe konmuştu ve hem vasıflı sanayi işçilerini hem de tarım işçilerini kapsıyordu. O zamana kadar işsiz havuzu büyük ölçüde kurumuştu ve işçi bulmak için giderek daha acımasız yöntemler kullanılacaktı. Kırsal kesimde, sürece

[5] E. Finkel, *Ordinary Jews*, 161.

[6] Homze, *Foreign Labor in Nazi Germany*, 152.

tanık olan Alman yanlısı Ukraynalıları bile şaşkına çeviren insan avları başlatılmıştı:

> Genel bir tedirginlik, son aylarda giderek daha sık başvurulan yanlış işçi bulma yöntemleriyle katlanarak artıyor. Kasabalarda ve kırsal kesimde, sokaklarda, meydanlarda, istasyonlarda, hatta kiliselerde, her yerde, geceleri evlere yapılan baskınlarla sürdürülen vahşi ve acımasız insan avı, bölge sakinlerinin güvenlik duygusunu büyük ölçüde sarsmıştır. Herkes, her yerde ve her zaman polisler tarafından aniden ve beklenmedik bir şekilde yakalanma ve bir toplanma kampına götürülme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Akrabalarından hiçbiri, alınan kişiye ne olduğunu bilmiyor ve ancak aylar sonra yakınlarından biri, kendisine yollanan bir kartpostalla zavallının başına gelenleri öğrenebiliyor.[7]

Polonya sanayi kuruluşlarına, işçileri Alman çalışma bürolarına bilgi vermeye teşvik etmek amacıyla, fazla işçileri elemesi ve kalan işçilerin de tayınlarının azaltılması emredilmişti. Stefan Korboński yönetimindeki sivil direniş hareketi, gayet aktif bir biçimde, işverenleri çalışanlarını Alman taleplerinin etkisine karşı korumaya çağırıyordu.[8] Ocak 1943'te Varşova'daki Alman komutan Ludwig Fischer, şehrin belediye başkanı Julian Kulski'den, Polonyalıların Almanya'ya gitme talebini desteklemesini istemişti. Kulski şu yanıtı vermişti:

> Polonyalıları toplama kamplarından çıkarmanızı ve Almanya'daki çalışma koşullarını büyük ölçüde iyileştirmenizi istiyorum. Ancak bu yapıldıktan sonra, Polonyalılardan herhangi bir tutum değişikliği bekleyebilirsiniz. Gönüllüler bulmak için ortak çağrı imzalamak sonuç vermeyecektir. İnsanlar imzaların serbestçe verilmediğini bilecektir ve ben şahsen böyle bir çağrıya imza atmayacağım.[9]

Başkan hiç tereddütsüz direnişinden dolayı tutuklanmayı bekliyordu ama aksine rahat bırakılmıştı.

Mart 1943'te Almanya'ya gönderilen milyonuncu Polonyalı işçi için Kraków'da küçük bir tören düzenlenmişti. Daha fazlası talep edilmiş ve mayıs ile haziran aylarında, 13 ve 14 yaşındakiler bile çağrılmıştı. Sonuç olarak, Haziran 1943'ün ortasına kadar 280.000 işçi daha Reich'a gönderilmişti. Bunun bir bedeli olmuştu: 8 Nisanda Sauckel'in Varşova'daki temsilcisi direnişçiler tarafından ofisinde vurularak öldürülmüştü. Yardımcısı, Berlin'e üzülerek şöyle yazmıştı:

> Sırf bu eylemler yüzünden şiddetli savaşların çıktığı iyi bilinmektedir. Bizim kurduğumuz yönetime karşı direniş çok güçlü. Çok sayıda personeli-

---

7 Mazower, *Hitler's Empire*, 299.

8 Korboński, *Fighting Warsaw*, 118, 223, 225.

9 Kulski, *Dying, We Live*, 123-4.

> miz gün geçtikçe artan tehlikelere maruz kalmaktadır ve sadece son iki ya da üç hafta içinde, örneğin ofisinde vurulan Varşova Çalışma Bürosu Başkanı gibi, bazıları vurularak öldürüldü; hatta dün, başka biri daha vuruldu. Şimdilik durum budur ve en iyi niyetle yapılsa bile, işçi alımları, polis takviyesi hazır olmadıkça, son derece zor olmaya devam etmektedir.[10]

Eylül 1943'te Polonya'daki silah ve mühimmat üreten işyerlerinde bir denetim yapılmış ve dörtte biri kapatılırken, bu yerlerde çalışan kalifiye işçiler de Almanya'ya gönderilmişti.[11]

Daha doğuda, işçi toplamalarına genellikle şiddet eşlik ediyordu. Örneğin, Ukrayna'nın Oleksandriia kasabasında, yerel polis "kaçmaya çalışan herkesi sopalarla dövmüş ve ateş açmıştı. Çok sayıda yaralı vardı ve insanlar vurularak" öldürülmüştü[12] Başka yerlerde, zorunlu çalışma yaşındakileri bildirmeyi reddedenlerin evleri yakılmış ve hane halkı tutuklanmıştı. Bu tür davranışlar, acil gıda maddesi talepleriyle, Yahudilerin katledilmesiyle ve kolektiflerin özelleştirilmesindeki başarısızlıkla birleşince, filizlenen Sovyet partizan hareketini besliyordu. Wehrmacht komutanları durumun farkındaydı ve "Mevcut tutumumuzu sürdürecek olursak, bu hatanın bedelini muharip askerlerimiz kanıyla ödeyecek" diyerek uyarıda bulunmuşlardı. Ordu Grup B'nin komutanı General Paul von Kleist ve Güney Ordu Grup cephe gerisi komutanı General Erich Frederici, General Count von Schenckendorff'un Belarus'taki örneğini izlemiş ve kendi sorumluluk alanlarında zorla işçi alımını yasaklamışlardı.[13] Sauckel ise, kendi talepleri ile partizanların güçlenmesi arasında herhangi bir bağlantı olduğunu şiddetle reddediyordu. Kiev'de, görevli personelinin muhalefet olmaksızın 100.000 işçiyi işe aldığına; buna karşın, zorla alımların çok az olduğu Belarus'ta partizan hareketinin hızla büyüdüğüne dikkat çekmişti.[14] Sauckel'in haklı olduğu bir nokta vardı: 1942'de işçi toplamalarından kaçmak için ormanlarda, evlerinden uzakta uyumayı seçen insanların genellikle partizanlara katıldıklarını gösteren çok az kanıt bulunmaktadır. Partizan hareketinin bu aşamasında, silahsız insanlar partizan saflarına kabul edilmiyordu.

Yine de Almanlar, zorunlu çalışma kararnameleri ile partizanların sayısındaki artış arasında bağlantı kurmaya devam edecekti. Goering, Dört Yıllık Planın başkan vekili rolüyle, 26 Ekim 1942'de partizan karşıtı savaş hakkında bir yönerge yayımlamıştı ve bu yönergede, "Çalışma yükümlülüğüne tabi yaştaki tüm erkek ve kadın işgücünün, rıza aranmaksızın toplanması ve cephe gerisinde ya da anavatanda çalıştırılmak üzere sevk ve idare edil-

---

[10] Mazower, *Hitler's Empire*, 492.

[11] M. Housden, *Hans Frank*, 196.

[12] Berkhoff, *Harvest of Despair*, 263.

[13] Gildea vd, "To Work or Not to Work?"; Homze, *Foreign Labor in Nazi Germany*, 157.

[14] *A.g.e.*, 163.

mesi" şartı yer alıyordu.[15] Bu politikanın ilk örneği, Ocak 1943'te baskınlarla yakalanan 1.000'den fazla sivilin zorunlu işçi olarak Reich'a gönderildiği, Belarus'taki Franz Operasyonuydu.[16] Ancak böylesine bir başarı, partizanları bulmak için bölgeyi tarayan Alman komutanların tutumuna bağlıydı: 2.000'den fazla partizanın öldürüldüğünü ve partizanlara yardım ettiği düşünülen 10.000 Yahudi ile sivilin infaz edildiği, Şubat 1943'teki Hornung Operasyonunda, Sauckel'in adamları çok az sivili kurtarabilmişti. Mayıs ayının ortalarından, 1943 yılının haziran ayının sonuna kadar süren Cottbus Operasyonunda 15.000 partizan ya çatışmada öldürülmüş ya da yakalandıktan sonra infaz edilmişti ve sadece, hepsi kadın olan 5.500 sivil zorunlu çalışmaya gönderilmişti. Görünen o ki, Almanlar pratikte, insanları elekten geçirip içlerinden çalışabilecek durumda olanları almak yerine, tüm görünür muhalefeti öldürmeyi tercih etmişti.[17]

1943 yılının ortalarına gelindiğinde, Kızıl Ordu taarruzlarına girişip, partizanlar başlarına daha fazla bela olmaya başladıkça, Doğu Cephesindeki durum hızla Alman kontrolünden çıkmaya başlamıştı. 21 Haziranda Ukrayna'nın tamamı "haydut bölgesi" ilan edilmişti. 10 Temmuzda Himmler şöyle bir direktif yayımlamıştı: "Führer, Kuzey Ukrayna'nın partizanlar tarafından yönetilen topraklarında ve merkezi Rus bölgesinde yaşayan tüm nüfusun tahliye edilmesi gerektiğine karar vermiştir. Çalışmaya uygun bütün erkekler ve çok sayıda kadın, zorunlu işçi olarak gönderilecektir."[18] Boşaltılan ya da "ölüm bölgeleri"nde kalan herkes haydut muamelesi görecek ve görüldüğü yerde vurulacaktı. Partizan karşıtı savaştan sorumlu olan Bach-Zelewski, Eylül ayında bu konuya ilişkin emirler yayımlamış ve Sauckel için işçi bulmayı başarmıştı; ancak bulunanların çoğu yine kadındı.[19]

Baltık Devletlerinde Sauckel'in vasıflı işgücü arayışı, genç erkekleri SS Lejyonları için isteyen Himmler tarafından engellenmişti. 1943 yılı başlarında, 1919 ile 1924 yılları arasında doğan tüm erkeklerin görevlilere isimlerini yazdırmaları ve daha sonra ya Reich'ta çalışmak ya da SS'te hizmet için gönderilmeleri istenmişti. Letonya'da, Riga Üniversitesinden öğrenciler, yirmi kişinin tutuklanmasına yol açan bazı direniş eylemlerinde bulunmuş olsalar da, kayıt işi Letonya ve Estonya'da büyük ölçüde başarılı olmuştu. Letonya yönetimi ayrıca, Sauckel'in adamlarının Letonya'dan kayıt memuru olarak çalıştırmak üzere eleman bulma girişimlerini engellemeye çalışmıştı.

---

15 Shepherd, *War in the Wild East*, 127.

16 Mazower, *Hitler's Empire*, 493; E. Harvey, "Last Resort or Key Resource? Women Workers from the Nazi-Occupied Soviet Territories, the Reich Labour Administration and the German War Effort," *Transactions of the Royal Historical Society*, 26 (2016), 149-73.

17 Reitlinger, *The House Built on Sand*, 239-42.

18 Cooper, *The Phantom War*, 97.

19 P. Longerich, *Heinrich Himmler*, 659-60.

Litvanya'da da benzer öğrenci protestolarının yaşandığı bildirilmişti ve bu protestolar, Kaunas ve Vilna'daki üniversitelerin geçici olarak kapatılmasına yol açmıştı. Yine, Litvanya yönetimi, işbirliğini siyasi tavizlerle ilişkilendirerek, yardımcı olmaktan imtina etmişti. Bu ülkelerdeki küçük partizan hareketleri, gençlere ormanlara kaçma ve kendi saflarına katılma çağrısında bulunuyordu.[20]

Yunanistan'daki yüksek işsizlik oranı ve şehirlerdeki kıtlık, ülkenin teoride Sauckel'in elemanları için verimli bir istihdam alanı olması gerektiği anlamına geliyordu. Yüksek ücretler ile eve ücretsiz dönüş imkânının, Almanya'da çalışma olasılığını çekici bir teklif haline getirmesi beklenirdi; ancak getirmemişti ve zoraki yaptırımların gündeme gelişi de direnişi teşvik etmişti. 1942'de Almanlar 30.000 Yunan işçiyi ülkeye çekmeyi umuyordu; ancak sadece 12.000 gönüllü bulabilmişlerdi. Almanlar daha sonra, bu gönüllülerin çoğunun çalışamayacak kadar hasta olduğunu ve çalışabilecek durumda olanların da tembellikleriyle ünlü olduğunu keşfetmişti. Böyle nam salmış olmalarına rağmen, 1 Şubat 1943'te Yunanistan'daki Alman komutan General Alexander Löhr, 16 ila 45 yaş arasındaki tüm erkeklerin Yunanistan'da veya Reich'ta çalışmak üzere kaydolmasını emretmişti. Sonuç, son derece etkili bir direniş gösterisi olmuştu. Şubat 1943'te Atina'daki öğrenciler kaydolmayı protesto etmişlerdi. Bu eylemi kısa süre sonra, banka çalışanları, memurlar, nakliye işçileri ve posta çalışanlarının grevleri izlemişti. Mart ayı başlarında, Alman sivil seferberlik programı yürürlüğe konmuştu. EAM, programın ardından yapılan protesto gösterilerini hızla kontrol altına almış ve Atina'da Alman programını uygulamak istemeyen memurlar da dahil olmak üzere, 7.000'den fazla kişinin katıldığı bir gösteri düzenlemişti. O zamanki tahminlere göre, hükümet çalışanlarının yüzde 65'i protestolara katılmıştı. Grevler, Pire limanını da vurmuştu. 25 Mart Bağımsızlık Gününde bir başka büyük gösteri düzenlenmişti. Almanlar buna, işçi kayıt programını haziran ayına kadar askıya alarak ve beceriksiz Başbakan Konstantinos Logothetopulos'un yerine, daha Alman yanlısı olan İoannis Rallis'i getirerek yanıt vermişti. Haziran ayı sonlarında, işçi kaydı yeniden başlatıldığında, EAM Atina'da başarılı bir genel grev örgütlemiş ve grevcilerin safları ancak Almanların ve işbirlikçi polislerin açtığı ateşle dağıtılabilmişti. Direnişin başarısını rakamlar da kanıtlıyordu: 1942'de 11.977 gönüllü işçi işe alınmıştı; ancak 1943'te mecburiyet getirildiğinde, sadece 2.653 işçi talepte bulunmuştu.[21]

*

[20] Mulligan, *The Politics of Illusion and Empire*, 85-7; Lumans, *Latvia in World War II*, 197-8; Remeikis (der.), *Lithuania under German Occupation*, 199.

[21] Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 75-8, 116-20; Hondros, "The Greek Resistance"; Hondros, *Occupation and Resistance*, 77-8.

Sauckel'in en acil ihtiyacı, vasıflı sanayi işçileriydi. Sovyet yetkililer birçok fabrika ile çalışanını Alman taarruzundan önce tahliye etmeyi başardığı için, bu tip işçileri doğuda bulmak zordu. Yerli silah sanayi işletmeleri zaten işçi çoğunluğunu emdiği için, 1942 yılının sonunda, Protectorate'ten yalnızca 135.000 gibi sınırlı sayıda vasıflı işçi bulunabilmişti. Avrupa'nın büyük bölümünün aksine, Almanya'ya Protectorate'ten gönderilen sanayi işçilerinin sayısı 1943'te hissedilir bir şekilde düşmüştü.[22]

Bu nedenle Sauckel, ihtiyaçlarını karşılamak için yüzünü Batı Avrupa'ya dönmek zorunda kalmıştı. Bu bölgede, özellikle de 1916 ve 1917'de 120.000 işçinin zorla sınır dışına gönderilmesine ilişkin hatıraların hâlâ canlı olduğu Belçika'da, zorla çalıştırma sorunu son derece hassas bir konuydu. Alman askeri hükümeti bu nedenle konuya dikkatle yaklaşmıştı. Mart 1942'deki ilk kararname, askeri yönetime, Belçika'daki işyerlerine işçi yerleştirme yetkisi veriyordu. İşverenlere, Belçika Çalışma Bakanlığı yetkililerine çalışanlarının listesini verme ve yeni işçi alımlarında önceden izin alma zorunluluğu getirilmişti. Almanlar, işverenlerden Almanya'daki savaş ekonomisine hizmet eden fabrikalarda çalışmak üzere işçileri serbest bırakmalarını da talep edebilirdi; ancak bu aşamada, Almanya'ya gitmek hâlâ gönüllülük esasına dayanıyordu. Alman askeri yönetimi ile Belçikalı genel sekreterler arasındaki işbirliği, sanayi işçilerinin kayıt altına alınması sürecinin sorunsuz işlemesi anlamına geliyordu; yalnızca birkaç işveren, gelecekte Almanya'ya zorunlu işçi gönderiminde kullanılabilir diye, çalışanlarının listesini vermeyi reddetmişti.[23] Bununla birlikte, Ekim 1942'de, 18 ila 50 yaş arasındaki tüm erkeklere ve 21 ila 35 yaş arasındaki bekâr kadınlara işçi listelerine kaydolmaları emredildiğinde, bir dereceye kadar zorlama söz konusu olmuştu. Ağırlık hâlâ Belçika'da çalışmaya veriliyordu; ancak Almanlar artık işçilerin Almanya'ya gitmesini talep etme gücüne sahipti. Bir ay sonra, Almanya'ya gitmeyi reddedenlere kısa süreli hapis cezaları verilmeye başlanmıştı. 1943 baharında, Almanlar işçileri yaş gruplarına göre çağırmaya başlamıştı ve sonraki altı ay içinde, 100.000'den fazla Belçikalı Almanya'ya gitmişti.[24]

1943 çağrısına karşı yaygın bir direniş söz konusuydu. Gizli sendikalar bir dizi grev düzenlemişti. Direniş grupları işverenlere, işçilerin Almanya'ya gönderilmelerine önayak olacak şekilde serbest bırakılmaması yönünde baskı yapıyordu. Katolik Kilisesi, bekâr kadınların gönderilmesine ahlaki gerekçelerle karşı çıkan bir kampanya başlatmıştı. Genel sekreterler bile, önce Almanların Almanya'da çalışmayı reddedenlerin karnelerinin alınması yönündeki talebini ve daha sonra da Almanların çalışma yükümlülüğü olan

---

22 Bryant, *Prague in Black*, 174, 182.

23 Warmbrunn, *The German Occupation of Belgium*, 229-30.

24 Haestrup, *Europe Ablaze*, 360; Warmbrunn, *The German Occupation of Belgium*, 231.

tüm işçiler için bir Çalışma Karnesi çıkarma girişiminde onlarla işbirliği yapmayı reddederek, yardım etmeye hevesli olmadıklarını göstermişlerdi. Mart 1943'te Sauckel, tüm öğrencilerin, üniversite eğitimlerine başlamadan önce bir yıllık ve 2. sınıfa başlamadan önce de altı aylık çalışma hizmetini tamamlamış olmasını şart koşmuştu. Okul müdürleri, Almanlara mezun olan öğrencilerin listesini vermeyi reddetmişti. Eğitimden sorumlu genel sekreter, üniversite yönetimlerine işbirliği yapmamalarını emretmişti ve Liège Üniversitesi ile Louvain Katolik Üniversitesi rektörleri, öğrenci listelerini yok ettikleri için hapse gönderilmişti: Yalnızca Ghent Üniversitesi işbirliğine yanaşmıştı. Yaklaşık 200.000 genç Belçikalı erkek ve kadın saklanmış –*réfractaires*, yani yoklama kaçağı olmuş– ve direniş onları kazanma yarışına girmişti. Komünistlerin egemen olduğu *Front d'Indépendance* (FI), saflarını bu insanlarla doldurmaya özellikle hevesliydi; ancak Katolik Kilisesi tarafından örgütlenen *Hup ann Voortvlunhten* ve işçileri saklama sorumluluğu üstlenmiş olan *L'Aide aux Travailleurs*, *Refractaires* ve *Mission Socrate* gibi diğer gruplarla rekabet etmek zorundaydı. FI ayrıca, Londra'dan askerden kaçanlara yardım etmek için gönderilen fonları, kendi üyeleri de dahil, baskı gören herkese yardım etmek için kullanmaya çalışarak tartışmalara neden olmuştu. Yaklaşık 40-50.000 kaçağın, sahte evrak ve para yardımı aldığı tahmin ediliyor. Bununla birlikte, son tahlilde, çağrılanların yüzde 85'i Almanya'ya gitmişti.[25]

Zorla çalıştırmaya karşı muhalefet, Hollanda'da da benzer bir yol izlemişti. Başka yerlerde olduğu gibi, çalıştırma amaçlı nüfus sayımı süreci de çeşitli aşamalardan geçmişti. Mart 1942'de çıkarılan bir kararnameyle tüm Hollanda vatandaşlarına Almanya'da çalışma yükümlülüğü getirilmişti; ancak Sauckel'in vasıflı işçilere yönelik ilk talebi, Hollanda fabrikalarındaki işgücü azaltılarak ve savaş üretimine yönelik olmayan fabrikalar kapatılarak yerine getirilecekti.[26] 1942 yılının aralık ayı başlarında, üniversite rektörlerinden, Almanya'da çalışmak üzere 7.000 öğrenci belirleyip liste oluşturmaları istenmişti; ancak yalnızca bir üniversite rektörü buna uymuştu. Diğerleri direnmişti. Utrecht Üniversitesinde öğrenci işleri bürosu ateşe verilmiş ve üniversite Noel tatili öne çekilerek erken kapatılmıştı. Benzer protestolara sahne olan Amsterdam Özgür Üniversitesi ise tamamen kapatılmıştı. 1943 yılının başlarında, öğrencilerin, Hollanda Waffen-SS Komutanı General Hendik Seyffardt suikastına karışması, Rauter'in Amsterdam, Utrecht, Wageningen ve Delft'teki üniversitelere baskın düzenlemesine ve 600 öğrenciyi

[25] Warmbrunn, *The German Occupation of Belgium*, 232-4; Gildea vd, "To Work or Not to Work?"; Haestrup, *Europe Ablaze*, 360; C. Kesteloot, "Belgium in Exile: The Experience of the Second World War," Smetana ve Geaney (der.), *Exile in London*, 20-31; Wieviorka, *The Resistance in Western Europe*, 149-52.

[26] Gildea vd, "To Work or Not to Work?"

tutuklamasına neden olmuştu. Eğitimden sorumlu genel sekreter Jan van Dam, tüm Hollanda üniversitelerinin kalıcı olarak kapatılmasını önlemek istemiş ve uzlaşmacı bir çözüm yolu aramıştı. Van Dam, Mart 1943'te tüm öğrencilerin bir sadakat yemini imzalamasını emretmişti:

> Bu imza sahibi... mevcut kanunlara, kararnamelere ve diğer kurallara uyacağını tüm şerefi ve vicdanı üzerine resmen beyan eder. Alman Reich'ına, silahlı kuvvetlerine veya Hollanda makamlarına karşı her türlü eylemden ve üniversite ile yüksekokullarda kamu düzenini tehlikeye atacak eylem ve sözlerden kaçınır...

Okullarından mezun olan tüm öğrencilerin, altı ay boyunca Almanya'da çalışması gerekiyordu. Bazıları uyumu savunan ve bazıları da retten yana olan üniversiteler, nasıl yanıt verecekleri konusunda bölünmüştü. Gizli basın, kararnamelere uyulmaması yönünde çağrı yapmıştı. Sonuç olarak, öğrencilerin sadece yaklaşık yüzde 15'i sadakat yeminini imzalamıştı: En yüksek kabul oranına Delft'teki Technical Institute, en düşük kabul oranına ise Nijmegen'deki Katolik Üniversitesi sahipti. Bunun bir sonucu olarak, üniversiteler fiilen kapatılmıştı ve kapatılan üniversitelerin tüm öğrencileri, kararname gereği artık çalışmakla yükümlüydü: Bunlardan yalnızca yüzde 31'i kayıt yaptırırken, geri kalanı saklanmayı seçmişti.[27]

1943 baharında, çalışma yaş aralığındaki nüfus 17 yaş grubuna bölünmüş ve daha sonra, onları Almanya'da çalışmaya çağırabilecek, iş ve işçi bulma bürolarına kaydolmaları emredilmişti. Gizli basın, insanlara Almanya'da çalışmak için kayıt yaptırmama ve celpleri dikkate almama çağrısında bulunuyordu. Almanlar 29 Nisan 1943'te, tüm eski savaş esirlerinin yeniden toplanacağını ilan ederek, Hollandalıları şaşkına çevirmişti. Eski askerlerin direniş faaliyetleri nedeniyle bu önlemin gerekli olduğunu iddia etmişlerdi; ancak bunun nedeni büyük olasılıkla, onları yeniden toplamanın, Almanya için yaklaşık 300.000 işçi anlamına geliyor olmasıydı. Halk ânında tepki vermişti: Hengelo'daki fabrika işçileri iş bırakma eylemine gitmiş; grevler kasabaya ve yakınlardaki Overijssel bölgesine kadar yayılmıştı. Ertesi gün, grevler Eindhoven'daki Philips fabrikasına, Limburg eyaletindeki madenlere ve tüm ülkeye yayılmıştı. Gizli basın, grevleri "Kapitülasyondan bu yana en büyük olay" olarak nitelendirmişti: "Bir anda korku çemberi kırıldı ve kendimizi bir terör rejiminin mağdurları gibi değil de, görünmez bir bağla aniden birbirine doğru çekilen, cesur ve özgür insanlar gibi hissettik." Eyleme tarım kesimi bile dahil olmuş; Friesland eyaletindeki çiftçiler mandıralara süt vermeyi reddetmişti. Almanlar beş kasabada sıkıyönetim ilan etmiş ve SS ile polise, uyarı yapılmadan göstericilerin üzerine ateş açma emri verilmişti. Grevler mayıs ayı başlarında azalmıştı; ancak sonuçta, toplam 95 kişinin

[27] Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 150-52.

sokakta vurularak öldürülmesine ve 400 kişinin ciddi şekilde yaralanmasına neden olmuştu. 80 grevci idam edilmiş ve 900'ü toplama kamplarına gönderilmişti. Grevlerin en yaygın olduğu yerleşimlerin 15 belediye başkanı görevden alınmıştı.[28]

Hem Katolik hem de Reform Kiliseleri, öğrencileri ve eski askerleri, Almanların çalışma taleplerine karşı çıkmaya teşvik eden tebliğler yayımlamıştı. Kiliseler, kararnamede yer alan, zorunlu çalıştırmanın Bolşevizme karşı savaşmak ve Alman zaferini güvence altına almak için gerekli olduğu yönündeki açıklamaya itiraz ediyordu. Onlar bu gerekçeye şöyle yanıt vermişti:

> İşçi kurumu, kimsenin dinini özgürce yaşamasının engellenmeyeceğine dair söz vermişti; öte yandan, işçi kurumu çalışanlarının resmi olarak yalnızca Nasyonal Sosyalist olabileceği belirtilmektedir. Bu bize pişmanlık ve endişe veriyor. Nasyonal Sosyalizmin görüşleri Hıristiyanlıkla taban tabana zıttır ve Hıristiyan inancı ile ahlakına yönelik en ciddi tehdittir. Bu nedenle, Nazi davasına hizmet eden bir işçi kurumu, gençler için büyük bir tehlikedir.[29]

Kilise, Bolşevizme karşı çıkmanın en iyi yolunun, Hıristiyanlık olduğuna inanıyordu. Sürgündeki Hollanda hükümeti, grevleri desteklerken; büyük çaplı bir ayaklanma için vakit henüz erken olduğundan, dikkatli olunması çağrısında bulunmuştu. Hükümet ile yeraltı basını, işçileri ve öğrencileri, grev yapmak veya direnişin diğer belirgin tezahürlerini sergilemek yerine, yeraltına inmeye, yani *onderduiker* olmaya çağırıyordu.

1942 yılının sonlarında, bir ev kadını olan H. Kuipers-Reitberg ve Nazi karşıtı faaliyetler yüzünden istifaya zorlanan Kalvinist bir piskopos olan F. Slomp tarafından, *onderduikers*e yardım edecek başlıca örgüt olan *Landelijke Organisatie voor Hulp ann Onderduikers* (LO) kurulmuştu. Hareket, faaliyetleriyle Katolik ve Reform Kilisesini birleştirerek ülke çapında hızla yayılmıştı. LO ayrıca, Yahudilerin saklanmasına da yardım etmişti; ancak yardım ettiği insanların çoğu *onderduiker*di. Örgütün amacı, yerleşim alanlarında ve kırsal kesimde güvenli saklanma yerleri bulmaktı. Örgütle bağlıntılı bir organ olan *Landelijke Knokploegen* (LKP), genellikle karne bürolarına baskınlar düzenleyerek, *onderduikers* için yeni kimlik belgeleri ve çalışma karneleri temin ediyordu.[30] Belgesiz yaşayanlar için koşullar acımasızdı. Sahte Aryan kimlik belgeleriyle yaşayan bir Yahudi olan Leesha Bos adlı bir genç kız, bu insanlara erzak götürmüştü:

---

[28] Paape, "How Dutch Resistance was Organised"; Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 117-18; Haestrup, *Europe Ablaze*, 104-5.

[29] J. Boas, *Religious Resistance in Holland*, 46, 62; Haestrup, *Europe Ablaze*, 105.

[30] Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 188-94.

> Saklanan insanların çoğunun sefaletini görünce şoke oldum. Günde 500 kaloriyi bulmayan, açlık sınırındaki beslenme koşulları, onları bir deri bir kemik, bitkin ve her türlü hastalığa karşı dirençsiz bırakmıştı. Eski, yırtık pırtık giysiler içinde perişan, gri ve solgun görünüyorlardı; sabun ve çamaşır deterjanı yokluğundan, yıkanmadıkları kokularından belliydi.[31]

LKP'nin en önemli önceliği, sahte kimliklerle de olsa insanların toplum içine katılmalarını sağlamak için belgeler temin etmekti. Gizli basın, matbaalara baskınlar düzenleyerek ve sahte belgeler üreterek, bu konuda yardımcı olabilirdi. Bunları temin ettikten sonra, bir *onderduiker* iş bulabilirdi; ama elbette her zaman diken üstünde olacaktı: "İnsan, işyerinde yarı normal vatandaş, yarı kaçak, kapana kısılmış, tehlike altında ama inatçı bir hayatta kalma iradesiyle, bir tür bölünmüş varoluş yaşamayı öğreniyor."[32] Yaklaşık 200.000 Hollandalı *onderduiker* olmuştu. Toplamda, neredeyse yarım milyon Hollandalı, çoğunluğu işgalin son yıllarında olmak üzere, savaş sırasında Almanya'da çalışmaya gönderilmişti.

*

Sauckel, 1942 yılının haziran ayı başlarında Paris'i ziyaret etmiş ve en az 150.000'i metal işçisi olmak üzere, 250.000 işçinin derhal gönderilmesini istemişti. Bu talep, Fransızların işbirliği yapmaması halinde, zorla Almanya'ya gönderilme tehdidi eşliğinde yapılmıştı. Bu, Vichy rejimi için bir sınavdı. Laval, mümkün olduğu kadar çok Fransızların egemenlik hakkını elinde tutmaya; ama bir yandan da Almanlara yanlarında olduğunu kanıtlamaya kararlıydı. Bu nedenle, Fransızların işçi alımı işlemlerinin kontrolünü elinde tutmasına ve Fransız halkını bir pazarlık hakkı elde ettiğine ikna etmesine imkân veren bir anlaşma istemişti. Böylece *Relève* kavramı doğmuştu: Buna göre, Almanya'ya giden her üç işçi karşılığında bir savaş esiri serbest bırakılacaktı. Ancak Laval'ın, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgalinin birinci yıldönümü olan 22 Haziran 1942'de yaptığı, tasarıyı açıklayan konuşması, şu ifadeyi içerdiği için yoğun tartışmalara neden olmuştu: "Almanya'nın zaferini istiyorum; çünkü bu olmazsa, Bolşevizm her yerde bir zemin kazanacak." Pétain, vatanseverlik vurgusu yaparak, tasarıya kendi ağırlığını eklemeye çalışmıştı: 1,5 milyon savaş esiri iki yıldır Almanya'da tutuluyordu; bu yüzden onların yerine diğerlerinin geçmesi uygun olacaktı.[33]

Çok az kişi kayıt yaptırmıştı. Vichy rejiminin, görünüşte hammadde sıkıntısı gerekçesiyle bir dizi fabrikayı kapatmasına ve böylece işçileri başka bir iş bulmaya ya da *Relève* listesine kaydolmaya zorlamasına rağmen, işçi bulma büroları yok denecek kadar az kişinin kaydolduğunu bildirmişti. Bu

---

31 Laska (der.), *Women in the Resistance*, 89.

32 Maass, *The Netherlands at War*, 123.

33 Haestrup, *Europe Ablaze*, 118-19.

nedenle Laval, 4 Eylül 1942'de 18 ila 50 yaş arasındaki tüm erkeklerin ve 21 ila 35 yaş arasındaki bekâr kadınların zorunlu olarak listeye yazıldığını duyurmuştu. Yanıt tam anlamıyla bir patlama biçiminde olacaktı: Hem İşgal Edilmiş hem de İşgal Edilmemiş Fransa'da, Alman savaş sanayisi için silah ve teçhizat üreten fabrikalar, ekim ayı boyunca greve gitmişti. Nantes'ta durum, polis şefi tarafından genel grev olarak tanımlanacak kadar kötüleşmişti. Yöredeki Alman askeri yetkililer, SNCASO fabrikasına girmiş ve Almanya'ya gitmek üzere belirlenen işçileri tutuklamıştı: Belediye Başkanı, protesto amacıyla istifa etmişti. BBC Fransız Servisi, *Relève*'in kötü bir alışveriş olduğuna dikkat çekmiş ve *Ne Vas Pas en Allemagne* kampanyası başlatmıştı. Clermont-Ferrand'daki jandarma komutanı şunları bildirmişti: "*Relève*, yalnızca Almanya'ya gönderilme riskiyle karşı karşıya olmayanlar arasında gönülden destekçiler buluyor." İşçi alımı yavaş ilerliyordu; ama buna rağmen, çoğu işgal altındaki bölgeden olmak üzere, sonunda toplam 240.000 Fransız işçi, *Relève* tasarısı çerçevesinde Almanya'ya gönderilmişti.[34] Buna karşılık, yaklaşık 95.000 savaş esiri ülkesine geri gönderilecekti. Ne var ki, geri dönen bu savaş esirlerinin çoğunun ya hasta oldukları ya da geniş bir aileye bakmakla yükümlü aile reisi veya I. Dünya Savaşı gazisi gibi, ülkelerine geri gönderilmeye hak kazanmış esir kategorisine dahil oldukları için bırakılmaları gerektiği, er ya da geç zaten bırakılacakları kaydedilmişti.[35] Bu gerçeğe rağmen, Vichy rejimi, halkın katılımıyla büyük bir gösteri düzenleyerek, savaş esirlerinin dönüşünü kutlamıştı. Bu kutlamalara, gelen ilk *Relève* treninin, gelmesi beklenen 1.000 kişinin şarap istihkakını tüketmiş ve sonunda Fransa'ya geldiklerinde zilzurna sarhoş olmuş 600 savaş esirini taşıyor olması yüzünden kısmen gölge düşmüştü.[36]

Sauckel, 1943 yılının ocak ayı başlarında, mart ayı sonuna kadar 250.000 ve haziran ayı sonuna kadar da yine aynı sayıda Fransız işçi talep ederek Paris'e dönmüştü. Laval yine Sauckel ile pazarlık yapmaya çalışarak, "Ben burada ordusu, donanması, imparatorluğu ve altını olmayan bir ülkeyi temsil ediyorum. Almanya'da hâlâ 1.200.000 savaş esiri bulunan ve son tahlilde, Almanya'da ya da Fransa'da 900.000 işçisi Almanya için çalışan bir ülkeyi temsil ediyorum" demişti.[37] Laval, Kasım 1942'de Güney Fransa'nın Almanlar tarafından işgal edilmesiyle ciddi şekilde tehlikeye girmiş olan Fransız egemenliğinden geriye kalmış kırıntıları kurtarmak için aşırı baskı altındaydı. En azından, Almanların iki kuzey bölgesini tekrar Fransızlara bırakabileceğini ve artık gereksiz hale geldiği için sınır hattının kontrol edilerek kal-

[34] Gildea vd, "To Work or Not to Work?"; Haestrup, *Europe Ablaze*, 118-20; Sweets, *Choices in Vichy France*, 24; Kedward, *Resistance in Vichy France*, 224-6.

[35] Vinen, *The Unfree French*, 197-8.

[36] Drake, *Paris at War*, 286; Kedward, *Resistance in Vichy France*, 227.

[37] Rings, *Life with the Enemy*, 122.

dırılmasını umuyordu. Sauckel, tüm bunları reddetmekle kalmamış, Vichy rejimini daha dolaysız Alman yönetimiyle tehdit etmişti.[38] Sonuç, *Service du Travail Obligatoire* (STO) [Zorunlu Çalışma Hizmeti] yasasının çıkarılması olmuştu: Bu yasaya göre, 18-65 yaş arasındaki tüm erkekler zorunlu çalışma için çağrılabilirdi; ancak ülke dışında çalışma zorunluluğu yalnızca 20-50 yaş arasındakiler için geçerliydi. Şubat 1943'te Vichy rejimi, uygulamayı 20-22 yaş arasındaki erkekleri çağırarak başlatmıştı. Sonuç, Vichy için tam felaket olmuştu: "STO, Fransız halkına, işbirliğinin ölümcül bir hata olduğunu gösteren en önemli faktördü."[39]

STO uygulanması, başlangıçta sorunsuz bir şekilde işliyor gibi görünüyordu. Jean Guéhenno, çağrının duyurulmasından bir hafta sonra, 22 Şubat 1943'te günlüğüne şunları yazmıştı:

> Ülke dışına sevk [STO], her geçen gün daha sistemli ve daha örgütlü bir şekilde devam ediyor. İşgalci otoritenin gözetimi altında, 20 ila 30 yaş arasındaki tüm gençlerin nüfus sayımını yapıyorlar. Geçen hafta, hepsi yükümlü işçi olarak kayıt yaptırmak üzere belediye binasında sıraya girdi. Korkutucu ama artık kaçınılmaz bir uysallıkla. Bir direniş ortamı olsaydı, her hükümet dairesi emirleri sabote etmede suç ortağı olsaydı, Almanların yükümlü işçi trenlerini doldurmak için polis ordularına ihtiyacı olurdu. Ancak mevcut durumda, cesur adamların evrakı, kimlik kartları veya erzak kartları olmadan neredeyse hiçbir kaçış yolu yok. Bütün ülke artık korkunç bir protoplazma yığınından başka bir şey değil.[40]

Ne var ki, 13 Mart 1943'te direniş bir STO konvoyunu durdurmak için Limoges'in güneyinde yer alan Vienne nehri üzerindeki demiryolu viyadüğünü havaya uçuracaktı.[41]

İlk STO hamlesi başarılı olmuştu ve Nisan 1943'te Sauckel 250.000 adam daha isteyecekti. BBC Fransız Servisi, gençlere kayıt yaptırmama veya iş göremez raporu alma ya da en kötü ihtimalle saklanma çağrısı yapıyordu; ek olarak, çiftçi ailelerine de barınak sağlamaları için çağrıda bulunuyordu.[42] Fransız doktorlar o kadar çok iş göremez raporu vermişlerdi ki, Alman doktorların tıbbi muayenelerde hazır bulunmaları zorunlu hale getirilmişti.[43] Polis, direnişçileri tutuklama konusunda artık o kadar istekli değildi. Bir Paris polis şefi, adamlarına tavsiyelerde bulunurken, "Tek bir STO kaçağı bulamayacağını ve onların her iyi Fransızın yapacağı şeyi yaptığını" söylemiş-

---

38 Homze, *Foreign Labor in Nazi Germany*, 185-6; U. Herbert, *Hitler's Foreign Workers*, passim.

39 Gildea, *Marianne in Chains*, 294.

40 Günlük girdisi, 22 Şubat 1943, Guéhenno, *Diary of the Dark Years*, 195.

41 Cobb, *The French Resistance*, 170.

42 Haestrup, *Europe Ablaze*, 122.

43 Bennett, *Under the Shadow of the Swastika*, 46.

ti.[44] Gerçekten de Paris'teki Almanlar belirgin bir tavır değişikliği ile karşı karşıya kalmışlardı:

> "Sauckel" adının, bugün Fransızların kulaklarında oldukça kötü bir yankı bıraktığına hiç şüphe yok. Günler boyunca yüzlerce gencin küçük valizleriyle çeşitli Paris istasyonlarına koştuğunu görmek için, Gauleiter'in yakında bir ziyarette bulanacağının basında yer alması yeterli olmuştur.[45]

Direnişteki artış en çok kırsal Fransa'da göze çarpıyordu: örneğin, Lot bölgesinde, Haziran 1943'ten önce, STO yükümlülerinin yalnızca yüzde 12'si kaçmıştı; ancak ağustos ayına gelindiğinde, bu rakam yüzde 95'e yükselmişti.[46] STO adaylarının kayıtlarını yok etmek için bizzat STO ofislerine saldırılar başlamıştı.[47]

Sauckel, Reich'taki fabrikalarda en verimli çalışanların yabancı işçiler olduğuna kesinlikle inanıyordu. Speer ise, işçilerin kendi ülkelerinde daha üretken oldukları kanaatindeydi. Ekim 1943'te Laval, Speer ile bir pazarlığa girerek, Fransa'daki 10.000 fabrikanın "S-fabrikaları" (*Speerbetriebe*) olarak tasnif edilmesini ve işçilerinin STO'dan muaf tutulmasını başarmıştı. Fransız işçileri Fransa'da tutmak için, Atlantik Duvarının inşasında görev alan Todt Organizasyonunda görev yapmak ya da Fransa'daki Alman kuvvetleri için ya *Kriegsmarine*'de tesisatçı ve muhafız olarak ya da *NSKK Motorgruppe*'de sürücü olarak çalışmak gibi başka yollar da vardı. Ocak 1944'e kadar 1 milyondan fazla Fransız işçi bu yollarla STO'dan kaçabilmişti. Bu istatistik şunu gösteriyordu: "Fransız işçilerin çoğu, mecbur kalmadıkça Almanya'ya gidip çalışmayı" aklından bile geçirmiyordu; çünkü orada, taarruza geçen Müttefiklerin artan stratejik bombardımanı altında kalacaklardı.[48]

*

Almanya *için* çalışmaya bile itiraz edenlerin önünde başlıca üç seçenek vardı: Evde saklanmak ve Fransız polisi ile *gardes mobiles*'nin onları bulamayacağını ummak; kırsalda saklanmak ve çiftçiler ile ormancılardan iş istemek ya da makiye katılmak. Kırsal kesimde oluşan silahlı grupları tanımlamak için kullanılan "*maki*" teriminin kökeni belirsizdir. Tüm kaçakların [*réfractaires*] yalnızca yüzde 15-20'sinin makiye katıldığı tahmin ediliyor; yani STO'dan kaçmak bir direniş biçimi olarak yorumlanabilir olsa da silahlı di-

---

[44] Boyd, *Voices from the Dark Years*, 181-2.

[45] Homze, *Foreign Labor in Nazi Germany*, 189.

[46] Stenton, *Radio London*, 232.

[47] Cobb, *The French Resistance*, 197.

[48] Boog vd, *Germany and the Second World War*, 239; Homze, *Foreign Labor in Nazi Germany*, 193; Boyd, *Voices from the Dark Years*, 181; Drake, *Paris at War*, 307, Hirschfeld, "Collaboration in Nazi-Occupied France," Hirschfeld ve Marsh (der.), *Collaboration in France*, 1-14.

renişe fiilen yalnızca küçük bir azınlık katılmıştı. Rakamlar bölgelere göre büyük farklılık gösteriyordu. Örneğin, Doubs'ta kaçakların sadece yüzde 5'i makiye katılırken, Alpes-Maritimes'de bu oran yüzde 20'ye kadar çıkıyordu. Ancak, maki içinde yer alsın ya da almasın, kaçaklar, Fransız direnişi için hâlâ çok büyük bir öneme sahipti.

Vichy rejimi, STO'nun başarılı bir şekilde hayata geçirilmesini, Fransızlar üzerindeki devam eden kontrolünü vurgulamanın önemli bir yolu olarak görüyordu ve otoritesine isyan eden gençlere karşı kararsız bir tutum benimsemişti. Bazı bölgelerde, *gardes mobiles*'ye tüm kaçakları yakalama ve onlara suçlu muamelesi yapma talimatı verilmişti; ancak Vichy yetkilileri, bu insan avlarının kaçakları direnişe iteceğini; bu nedenle kanun ve düzene yönelik tehlikeyi artıracağını da fark etmişti. Buna paralel olarak, Ağustos 1943'te Languedoc jandarma teşkilatına kaçaklara suçlu değil de kabahatli kişi muamelesi yapmaları tavsiye edilmişti. Ardından, ekim ayında çıkarılan bir afla, genç erkeklere Fransa'da çalışma sözü vermeleri karşılığında çalışma raporu ve yiyecek karnesi alma imkânı sağlanmıştı.[49]

Direniş için, makiye yönelmiş olsun ya da olmasın, kaçaklar çok büyük önem taşıyordu. Direniş, "birdenbire üyelerinin önüne somut ve erişilebilir hedefler koyabilecek hale gelirken, aynı zamanda aniden elinin altında büyük bir gönüllü kitlesi" bulmuştu[50] Nisan 1943 gibi erken bir tarihte, Frenay, sadece saklanmak isteyen ama yardıma ihtiyaç duyanlar ile savaşmak isteyen ve örgütlenme ile eğitime ihtiyaç duyanlar olmak üzere, kaçakları iki sınıfa ayırmıştı. Frenay, kaçakların [*réfractaires*] çıkarlarını gözetmek amacıyla, Michel Brault ve Georges Rebattet liderliğinde, *Service Nationale Maquis*'yi kurmuştu. Ayrıca de Gaulle'ün Fransa'daki temsilcisi Jean Moulin, sahte belgeler ve çalışma izinleri üretmeye odaklanan Action Committee against Deportation'ın [Ülke Dışına Gönderilmeye Karşı Eylem Komitesi] kurulmasını teşvik etmişti. Bu girişimlerin başlıca sonucu, halkın zihniyetinin değişmesi olmuştu. Kaçaklara karşı yaygın olarak sempati duyulmaya başlamıştı ve kaçakları saklama gereği, insanları şimdiye kadar uzak durdukları direniş faaliyetlerinin içine çekmişti. 1943 yazında, Corrèze'de bir polis şefi şöyle diyordu: "Kırsal kesimdeki halk bir korku atmosferi içinde yaşıyor ve polis güçlerine olan güvenini yitirmiş durumda. Bununla birlikte, 'Maki' olarak bilinen haydutların çoğunluğu, nüfusun büyük bir bölümü tarafından kesin olarak sempatik bulunuyor." Vichy'nin STO'ya arka çıkması da bu yardımcı kesimin Vichy'nin faaliyetlerinden kuşku duymasına neden olmuş ve Vichy'nin, Alman işgalinin var gücüyle etkisini hissettirmesine karşı bir kalkan olma rolüne, ölümcül şekilde zarar vermişti. Kaçak olmak isteyenler

[49] H. Kedward, "The Maquis and the Culture of the Outlaw," Kedward ve Austin (der.), *Vichy France and the Resistance*, 232-51; Mazower, *Hitler's Empire*, 492.

[50] Wieviorka, *The French Resistance*, 161.

kırsal kesimde kendilerine kucak açacak bir yapılanma olduğunu fark ettikleri için bundan direniş de kârlı çıkmıştı.[51]

İlk maki kampı muhtemelen 1942 yılının sonunda kurulmuştu; ancak 1943 baharında, Jura, Massif Central, Haute-Savoie ve Alpler'de daha pek çok kamp gelişme aşamasındaydı. Maki diye bir kavramın "Ocak 1943'te var olmadığı; haziranda ise her yerde olduğu"na işaret edilmektedir.[52] Koşullar hiç iç açıcı değildi: Bir maki lideri olan Georges Guingouin, Limousin bulunan Châteauneuf ormanındaki makilerin durumunu şöyle özetlemişti:

> Uyumak için, ilk birkaç gün içinde her yerinizi morluklar içinde bırakan huş ağacı dalları... İlk günler sade suda haşlanmış patatesten ibaret yemek... Ne yazık ki, hepsi kısa sürede dizanteriye yakalandı. Hiç güneş görmeyen sarp bir vadide çamurun içinden çıkan içme suyu kaynağı kirlenmişti.[53]

Direniş, insanları örgütlemek ve eğitmek için çok çalışıyordu. Robert Soulage, yeni kadroları eğitmek için ulusal bir örgüt kurmuştu ve ayrıca Massif de l'Oisans ile Massif de Belledonne'da birer okul ve Basses-Alpes ile Périgord'da birkaç okul kurulmuştu.[54] Lise Lesèvre, istasyonda buluştuğu gençlerin gerçek kimlik kartlarını alıp yerine sahte kimlikler verdiği, Massif de Belledonne'daki bir kampta çalışmaya başlamadan önce, Digne yakınlarındaki Basses-Alpes'te, Lyon'lu gençlere hizmet veren böyle bir okulun kurulmasında görev almıştı: "Bütün bu çocuklar için bence bu kimlik değiştirme işi son derece travmatik ve zordu. Gerçek kimlik kartlarını alıp sahte olanları verdiğimde, bazılarının gözlerinden yaş aktığını gördüm." Eğitim genellikle yaklaşık üç hafta sürüyordu.[55]

Direniş, makilerin dikkate değer bir oranda büyüyeceğini umuyor ve bekliyordu; ancak bu umut etmeler ve beklentiler, makilerin büyüklüğü ve neler başarabileceği konusunda bir dereceye kadar kendini aldatmaya yol açmıştı. Örneğin, Montpellier bölgesindeki makilerden sorumlu André Pavelet, mevcut 5.000 maki olduğuna inanıyordu; ancak onun emrindekilere göre, sayıları hiçbir zaman birkaç yüzün üzerine çıkmamıştı.[56] Gerçekle örtüşmeyen bu inanış biçimi, Fransa'nın her yerinde geçerliydi: 1943 sonbaharında, muhtemelen toplamda 15-20.000'den fazla maki yoktu. Maki hareketinin nasıl devam ettirileceği ve geliştirileceği konusunda da bitmek bilmeyen tartış-

---

51 Frenay, *The Night Will End*, 262; Kedward, "The Maquis and the Culture of the Outlaw"; Vinen, *The Unfree French*, 257; Pike, *Defying Vichy*, 149.

52 H. Kedward, *In Search of the Maquis*, 30-34.

53 Wieviorka, *The French Resistance*, 204.

54 Frenay, *The Night Will End*, 252.

55 Weitz, *Sisters in the Resistance*, 99-101.

56 Kedward, *In Search of the Maquis*, 281.

malar sürüp gidiyordu. 1943 yılının ekim ayı sonunda hazırlanan bir rapor şu sonuca varmıştı:

> Kamplarda birlik ve takım ruhu oluşturmanın ve morali yüksek tutmanın en iyi yollarından biri... eylemdir. Bu, kaçakları eğitir, onlara deneyim kazandırır ve çoğu yanlış yönlendirilmiş bireysel eylemleri durdurmaya yardımcı olur. Askeri harekâtlardan sorumlu olan herkes, bu gerekliliğin tam anlamıyla farkında olmalıdır: Sonuç olarak, görevleri yerine getirirken, mümkün olduğu kadar çok sayıda maki kaçak [maquis réfractaires] kullanılmalıdır. Kış yaklaşıyor: Yeterince donanımlı, uygun beslenmiş, kendilerini savunmak için silahlanmış olmadıkça ve eyleme geçtiklerinde, davamıza faydalı oldukları izlenimi bırakmadıkça, adamlarımızı burada tutmayacağız. Aksi takdirde, kampların dağıldığını görürüz.[57]

STO ve karne tahsis ofislerine karşı küçük çaplı eylemler yapılmıştı. Gelecek için daha büyük eylemler planlanmış ve bu amaçla, Vercors ve Glières'te, 1944'te trajik sonuçlara yol açacak olan, büyük yerleşim alanına sahip maki kampları kurulmuştu.[58] Vichy, makilerin nasıl büyüdüğünü görmüş ve alarma geçmişti: "Pétain ve diğerlerinin, 1940'ta Fransa'yı yok edeceğinden korktuğu gerilla hareketi başladı." Sorunun kökeninde, Sauckel'in zorunlu çalıştırma politikalarının yattığı biliniyordu: Laval, işi dalgaya vurup, AS ya da *Armée Secrète*'in, *Armée Sauckel* haline geldiğini söylüyordu.[59]

*

Batı Avrupa genelinde zorunlu çalışma kararnamelerinin ana etkisi şuydu: *Attentisme* artık geçerli bir seçenek olmaktan çıkmıştı. Bu uygulama, Avrupa genelinde o kadar çok insanı etkilemişti ki, seçim artık ya direniş ya da işbirliğiydi. İşbirlikçi rejimler ve yönetimler, Alman işgalinin var gücüyle bastırmasına karşı halklarının koruyucusu olma üzerine inşa edilmiş itibarlarının artık tümden tehlikeye girdiğini görmüştü. Mevcut durumda da işbirliği yapmaktan yana olanlar, Alman uygulamalarını destekleme çağrısında bulunurken, giderek daha gergin bir hale bürünürken, kamuoyunda kutuplaşmalar artıyordu; öte yandan direniş de son tahlilde, Almanların dayattığı ve kendi hükümetleri tarafından da onaylanan uygulamalara karşı çıkan çoğunluğun giderek büyümesinden fayda sağlıyordu.

---

[57] Cobb, *The French Resistance*, 173.

[58] Wieviorka, *The French Resistance*, 203, 205; Gildea, *Fighters in the Shadows*, 137.

[59] Laub, *After the Fall*, 106-10; Paxton, *Vichy France*, 293.

13

Holocaust: Hıristiyanların Tepkisi

Holocaust'a Hıristiyanların tepkisini bir bağlama oturtmak son derece önemlidir. Yahudi karşıtlığı, Holocaust arifesinde Avrupa'da, özellikle de kıtanın her iki tarafında, Polonya'da ve Fransa'da yaygındı. En büyük Yahudi nüfusu, yaklaşık 3 milyon kişiyle Polonya'da yoğunlaşmıştı ve Polonya toprakları, Büyük Katerina tarafından 1791'de, Rusya İmparatorluğu içinde Yahudilerin daimi olarak ikamet etmesine izin verilen tek bölge olarak kurulan Pale of Settlement'ın [Sınırlı, çit içinde yerleşim anlamında, Rusça *chertá osédlosti*] bir bölümünü içeriyordu. Varşova ve Kraków yükselen Yahudi kültürlerine sahipti ve bu şehirlerdeki Yahudilerin çoğu, Polonya toplumuna tamamen asimile olmuştu ve kendi aralarında Lehçe konuşuyorlardı. Bununla birlikte, 1 milyondan fazla Yahudinin yaşadığı doğu sınır bölgelerinde, yüzde 80'i asimile olmamıştı ve bu nedenle Polonyalılardan farklı görünüyorlardı: "Geleneksel kıyafetleri içindeki Yahudiler, sakalları ve tek taraflı uzatılmış saçlarıyla, 'kaftanlı', takkeli, siyah şapkalı, karanlık ve uyumsuz kalabalıklardı." Ayrıca aralarında çoğunlukla eski İbranice konuşuyorlardı.[1] Sonuç, Polonyalıların Polonyalı olmayanları, Yahudilerin ise Yahudi olmayanları "öteki" olarak görmeleri ve her ikisinin de "bu 'öteki'lerle bir ilişki kurmaya çalışan kendi türlerine güvenmemesiydi" ve her zaman bir özünü kaybetme korkusu vardı.[2]

Fransa'daki Yahudiler, Fransız Devriminin ardından, 1791'de özgürlüklerine kavuşmuştu ve Fransa, Polonya'dan sonra, Yahudilere eşit haklar tanıyan ikinci Avrupa ülkesi olmuştu. Ancak Polonya'da olduğu gibi, Fransa'da da anti-semitizm yaygındı ve 1894'te ülkeyi bölen ve sonrasında yankısı yıllarca süren Dreyfus Olayını tetiklemişti. 1936'da seçilen Halk Cephesi hükümetine karşı muhalefetin, bir Yahudi olan Başbakan Léon Blum'a duyduğu aşırı nefret, anti-semitik imalar içeriyordu.

Batı Avrupa'daki Yahudiler, kendilerini büyük ölçüde önce ülkelerinin vatandaşı, sonra Yahudi olarak görüyorlardı; ama herkes onlarla aynı fikirde değildi. Hollanda, 17. yüzyılda İspanya'dan gelen mülteci Yahudileri ülkeye

---

1 R. Lukas, *Forgotten Survivors*, 3.

2 Lukas, *Out of the Inferno*, 9.

kabul etmişti; ancak Yahudiler 1796'ya kadar, eşit medeni haklardan mahrumdu. Yahudilerin çoğunluğu Amsterdam'a yerleşmişti ve en azından ilk bakışta, tamamen asimile edilmiş gibi görünüyorlardı. Öte yandan, Hollanda toplumu sosyal ve politik anlamda, dinsel çizgilere uygun olarak örgütlenmişti; Protestanlar, Kalvinistler, Katolikler ve Yahudiler; kısacası hepsi, paralel ama ayrı hayatlar sürdürüyordu ve birbirleriyle irtibatları çok azdı. Hollanda'da çok az aleni anti-semitizm varken, "birçok kişi Yahudilere karşı sosyal ve kültürel önyargılara sahipti ve eğer sorulsaydı, Hollanda'da Yahudilerin varlığının bir sorun teşkil ettiğini" söylerdi.[3] Belçika, Norveç, Danimarka, İtalya ve Yunanistan'ın Yahudi nüfusu nispeten azdı; ancak bu ülkelerde bile anti-semitizm göze çarpıyordu. Örneğin, 1920'lerde Norveç'te düzenlenen bir kampanya, koşer eti için gerekli olan ritüel kesimin yasaklanmasına yol açmıştı ve Yunanistan'da 1924'te Şabatları cumartesi gününe gelen Yahudiler için bir istisna tanımaksızın, pazar gününün resmi tatil olduğunu belirten bir yasa çıkarılmıştı.[4]

1930'larda, Yahudiler Nazi Almanya'sından ve *Anschluss*'tan sonra Avusturya'dan kaçarken, gizli anti-semitizm daha açık hale gelmişti. Bu yoksul ve çaresiz mülteciler hem Hıristiyan hem de Yahudi cemaatler tarafından "yabancı Yahudiler" olarak görülüyordu. Örneğin, Paris'e yakın tarihte gelen 90.000 Yahudi göçmen, daha önce bu şehirde ikamet eden 60.000 Yahudi nüfusu sayıca geride bırakmıştı. Fransız Yahudi cemaati tarafından hoş karşılanmamışlardı. Onlar da kendi kurumlarını oluşturmuş ve kendi aralarında büyük ölçüde, eski İbranice konuşarak iletişim kurmuşlardı. 1930'larda Belçika ve Hollanda, toplamda yaklaşık olarak 30-35.000, Danimarka ise 2.000 civarında Yahudi mülteciyi kabul etmişti ve bunların büyük bir çoğunluğu Belçika, Hollanda veya Danimarka vatandaşlığı almamış ve bu nedenle "yabancı" Yahudiler olarak kalmıştı. Belçika, Fransa ve Hollanda'da mültecileri barındırmak için kamplar açılmıştı: Bunlardan Hollanda'daki Westerbork, daha sonra, imha kamplarına gerçekleştirilen sürgünlerden önce, Hollanda'nın başlıca geçiş kampı olarak nam salacaktı. Polonya, Romanya ve İtalya gibi ülkeler, göçmen Polonyalı, Rumen ve İtalyan Yahudilerin Almanya ve Avusturya'dan geri dönüşünü önlemek için tedbir olarak, ülke dışında beş yıl geçiren herkesin vatandaşlığını kaldıran yasalar çıkarıp, mülteci akışını kısıtlamaya çalışmıştı. Hükümetler ayrıca, "yabancı" Yahudilerin istihdamını kısıtlamak için de harekete geçmişti. Örneğin, Belçika tabipler birliği, Yahudilerin doktorluk yapmasını yasaklamış ve Flaman hukukçular derneği, bu "yabancı" Yahudileri üyeliğe kabul etmemişti. Yahudilerle ilgili araştır-

---

3 I. de Haan, "An Unresolved Controversy: The Jewish Honor Court in the Netherlands, 1946-1950," L. Jockusch ve G. Finder (der.), *Jewish Honor Courts*, 107-36.

4 B. Wasserstein, *On the Eve*, passim; B. Moore, *Victims and Survivors*, 161; B. Moore, *Survivors*, 71.

masını, II. Dünya Savaşı patlak vermeden önce tamamlamış olan Bernard Wasserstein şunları yazmıştı:

> Avrupa Yahudileri, içinde bulundukları zor durumu tepkisiz kalıp kabullenmedi. Kendi tarihlerinin aktörleriydi onlar. Her tarafta boy gösteren tehditlere karşı, bireysel ve toplu olarak, mümkün olan her yolu denediler. Göç etmeye çalıştılar ama çıkışlar kapatıldı. İkna etmeye çalıştılar; ancak çok azı dinleyecekti onları ve zaten Nazi propagandasının havlayan hoparlörleri kulakları sağır etmişti. Her türden politik örgütlenmeyi denediler, ancak politik olarak bir ağırlıkları yoktu. Bir avuç insan, savaştan önce bile, şiddetli direnişi denemiş; ancak düşmanları, Nazilerin *Kristallnacht*'ta gösterdiği gibi, bin katıyla karşılık vermişti. Bazıları dua etmeye çalıştı ama Tanrıları onlara sırtını döndü.[5]

II. Dünya Savaşı patlak verdikten sonra, Almanlar resmi basında açıkça Yahudi aleyhtarı makaleler yayımlayarak, Avrupa'daki mevcut anti-semitizmin üzerine oynamışlardı. Ayrıca, başta *Jud Süss* ve *Der Ewige Jude* olmak üzere, Avrupa'yı boydan boya dolaşan ve geniş izleyici kitlesi tarafından izlenen propaganda filmleri de yapmışlardı.

*

Almanlar, yerli ve "yabancı" ayırt etmeksizin, tüm Yahudileri Hıristiyan nüfustan tecrit etmek için sayısız girişimde bulunmuştu; bunlardan bazıları, Hıristiyan cemaatler tarafından sempatik bulunurken, diğerleri değişen oranlarda destek görmüştü.

İlk adım, Yahudileri tanımlamak ve onları etkili bir şekilde damgalamaktı. Genel Hükümet bölgesindeki Yahudilerin, üzerinde mavi Davut Yıldızı bulunan beyaz kol bantları ve Almanya'ya ilhak edilen batı eyaletlerinde ise, yakalarına sarı yıldız takmaları gerekiyordu. Varşova'da olanlara dair, bir gözlemci şunları yazmıştı: "Polonyalılar ilk başlarda, kol bandı takmaya zorlanan Yahudilere desteklerini ifade etme eğilimindeydiler; ancak zamanla bu duygu yatışmış ve Polonyalılar bariz bir biçimde, damgalı Yahudi arkadaşlarıyla sokakta karşılaşmaktan kaçınmaya başlamıştı."[6] Sarı yıldız, Protectorate'te uygulamaya başladığında, Almanlar, Hıristiyan Çeklerin, halka açık yerlerde Yahudilere selam vermek için yollarını değiştirmelerinden şikâyetçiydi; Moravya'daki bir fabrikada işçiler, kıyafetlerine Davud Yıldızı takıp işe gelmişti. Resmi basına, Yahudilerle dayanışma içine giren Çeklerin Yahudi muamelesi görecekleri konusunda halkı uyarması emredilmişti.[7] Sarı

---

5 Wasserstein, *On the Eve*, 436 vb.

6 Y. Gutman, *The Jews of Warsaw*, 30.

7 J. Láníček, "Walking on Egg-Shells: The Czechoslovak Exiles and Anti-Semitism in Occupied Europe during the Second World War," Smetana ve Geaney (der.), *Exile in London*, 227-54.

yıldız uygulaması, Batı Avrupa'ya ancak Mayıs 1942'de gelecekti. O tarihte kaleme alınmış bir Paris polis raporunda şunlar yazıyordu: "Bu yönetmeliğin uygulanmasına halk kayıtsız kalmış gibi görünse de böyle bir önlemi ulusal çıkarlar açısından gerekli görmeyen çok sayıda Parislinin duygularına bu uygulama ters düşüyor." Bazı Yahudi sempatizanları, damgalı Yahudilere olan desteklerini göstermek için, yakalarına sarı çiçekler ya da mendiller takıyordu. Yaklaşık 20 kişi, bu şekilde Alman politikasıyla alay ettiği için tutuklanmış ve onlara Almanlara saygı duymayı öğretmek amacıyla, Drancy geçiş kampında kısa süreli ama şiddetli bir hapis hayatı yaşatılmıştı. Marshal Pétain, sarı yıldızın İşgal Edilmemiş Bölgede uygulanmasına izin vermemişti.[8] Çoğu ülkede, kamu kuruluşları sarı yıldız dağıtmıştı: Sadece Belçika'da genel sekreterler, nadir görülen bir bağımsızlık gösterisi yaparak, bu Alman tasarısına katılmayı reddetmişlerdi.

Almanlar bir sonraki adımda mülklerine, işlerine, mallarına el koyarak ve geçim araçlarından mahrum bırakarak, Yahudileri yoksullaştırmak için ne gerekiyorsa yapmıştı. Bazı yerlerde yerel halk, Almanya'nın Yahudilere uyguladığı zulümden yararlanacak ve kendi çıkarları için Yahudi mülklerine el koyacaktı. Bu tür davranışlar yeraltı basınında, örneğin Polonya'da, eleştirilmişti: "Eski Yahudi mülklerinin toplu halde yağmalanması vakaları, süregiden ahlaki çöküşün eşsiz bir göstergesidir." Öte yandan, bu tür eleştiriler ve sürgündeki hükümetin, Alman politik uygulamalarını fırsata çevirmeme yönündeki çağrıları ciddi bir karşılık bulmamıştı. Gelgelelim, Fransa'da Vichy rejimi, bu tür adımların Alman ekonomisinin Fransa'yı ele geçirme tehdidini azaltacağını savunarak, Fransız halkını Yahudi işletmelerini devralmaya teşvik etmişti. Belçika'da genel sekreterler, Yahudi mülklerinin, işletmelerinin ve varlıklarının kamulaştırılmasına katılmayı reddetmiş ve böylece Almanları süreci yürütmek için kendi örgütlerini kurmaya zorlamıştı. Hollanda'da Reichskommissar Seyss-Inquart, tüm memurlara bir Aryan Bildirgesi imzalamalarını emretmişti ve bu da tüm Yahudi memurların işten çıkarılmasına yol açmıştı. Hollanda Yüksek Mahkemesi, kendi Yahudi başkanı Lodewijk Visser'i, 12'ye karşı 5 oyla görevden almıştı. Hollandalı genel sekreterler, Seyss-Inquart'ı zayıf bir şekilde protesto etmişlerdi: "Diğer ülkelerde belki vardır; ama Hollanda'da bir Yahudi sorunu yok ve ayrıca bu ülkede, Yahudiler ile Yahudi olmayanlar arasında bir ayrım yapmak için hiçbir neden de yok."[9]

---

[8] A. Rayski, *The Choice of Jews under Vichy*, 74; Marrus ve Paxton, *Vichy France and the Jews*, 239; Paxton, *Vichy France*, 184-5.

[9] Dewulf, *Spirit of Resistance*, 125; Hirschfeld, *Nazi Rule*, 145-6; Warmbrunn, *The German Occupation of Belgium*, 154; Gordon, *The Norwegian Resistance*, 489; Hoidal, *Quisling*, 596-7; Mazower, *Hitler's Empire*, 452; Paxton, *Vichy France*, 176-7.

Vichy rejiminin Yahudilere karşı tutumu yoruma açıktır. Xavier Vallat, Yahudi Sorunlarından sorumlu genel komiserliğe atanmış ve ilki Ekim 1940'ta, ikincisi Haziran 1941'de olmak üzere, iki *Statust des Juifs* hazırlamıştı. İlk kararname, tüm Yahudileri bizzat gelip kaydolmaya zorluyordu ve Yahudilerin kamu hizmetlerinde, eğitim kurumlarında, adalet sisteminde ve silahlı kuvvetlerde ya da basında veya eğlence sektöründe çalışması yasaklanmıştı. İkinci kararname, yasaklı meslekler listesini genişletmiş ve böylece Yahudiler için çalışmak neredeyse imkânsız hale gelmişti. Her iki örnekte de, aileleri en az beş kuşaktır Fransa'da bulunan Yahudiler ve Fransız devletine istisnai hizmetlerde bulunmuş olanlar için muafiyet hükümleri yer alıyordu. Bu kararnameler, Almanların emriyle kaleme alınmış değildi; bunlar tamamen, Vichy rejiminin bağımsız bir inisiyatifi sonucu ortaya çıkmıştı. Fransa'nın bu adımının nedenleri, o günden beri tartışma konusudur. Vichy Dışişleri Bakanı Paul Baudouin, bu konuda şunları yazmıştı:

> İşgal altındaki bölgede Almanların (Paris'ten, eli kulağında olduğu konusunda uyarıldığımız) en şiddetli anti-semit önlemleri uygulamasını durdurmanın tek yolunun, tüm Fransa için geçerli, çok daha ılımlı ve farklı bir anlayışla kaleme alınmış, bir dizi düzenlemeyi duyurmak olduğu artık açıktır.

Vallat'ın kendisi ise savunmasını şöyle yapıyordu: "Benim kararnamelerim hiçbir şekilde, Nazilerin ırksal anti-semitizminden türetilmemiştir. Katolik Kilisesinin öğretileriyle tam bir uyum içinde bulacağınız, uzun ve sürekli bir Yahudi karşıtlığından türetilmiştir." Nitekim Vichy rejimi, Vatikan'ın, Fransız anti-semitik yasalarına herhangi bir itirazı olup olmadığı konusunda nabzını yoklamak için Fransa'nın Vatikan büyükelçisine talimat vermiş ve herhangi bir itiraz olmadığı yanıtını almıştı. Yerel polis şeflerinden gelen raporlar, halkın Yahudi karşıtı yasalara çok az tepki gösterdiğini ya da herhangi bir tepki varsa bile, bunun, halkın yasaları onayladığı anlamına gelecek nitelikte olduğunu ileri sürüyordu.[10]

Almanların, Yahudileri belirli kısıtlı alanlarda yaşamaya zorlama politikası, Yahudilerin genel olarak halktan kopmasına hizmet etmişti. Polonyalı Yahudilerin gettolara sıkıştırılması süreci, Ekim 1939'da Piotrków Trybunalski'de ilk gettonun açılmasıyla başlamıştı. Bunu Polonya'da, en büyükleri 1940'ta Varşova, Kraków ve Łódź'da açılan, en az 400 tane daha gettonun oluşturulması izleyecekti. Raul Hilberg şunları yazmıştı:

---

[10] Marrus ve Paxton, *Vichy France and the Jews*, 12, 181-5; L. Allen, "Resistance and the Catholic Church in France," Hawes ve White (der.), *Resistance in Europe*, 77-93; Boyd, *Voices from the Dark Years*, 98, 119; Baudouin, *The Private Diaries*, 254; D. Cesarani, *Final Solution*, 312.

> Getto, belli bir alana kapatılmanın, Alman otoritesine mutlak itaatle birleştirildiği, bir tutsak şehir devletiydi. Gettoların yaratılmasıyla, Polonya'daki Yahudi cemaati artık entegre bir bütün olmaktan çıkmıştı. Çok sayıda iç sorunla boğuştuğu yetmezmiş gibi, temel ihtiyaçları için dış dünyaya bağlı hale gelen her getto, birdenbire çevresinden koparılmış, kendi başının çaresine bakmak zorunda kalmıştı.
>
> Getto fikrinin temel ilkesi, sakinlerinin katıksız bir şekilde genel nüfustan ayrı tutulmasıydı. Sınırın ötesiyle kişisel temaslar keskin bir şekilde kısıtlanmış ya da tamamen kesilmiş; sadece mekanik iletişim kanalları açık bırakılmıştı: belli bazı telefon hatları, banka işleri, mektup ve kolilerin gönderilmesi ve alınması için postaneler. Fiziksel olarak, getto sakini artık hapisti. Büyük bir gettoda bile, bir duvarı ya da bir çiti aşıp birkaç dakikadan fazla yürüyemezdi. Buna rağmen yine de o yıldızı takmak zorundaydı ve geceleri sokağa çıkma yasağı saatlerinde, oturduğu apartmanın dışına çıkamazdı.[11]

Varşova gettosunun yaratılması, 138.000 kişilik bir Yahudi nüfusuna yer açmak için, orada ikamet eden 113.000 Hıristiyan Polonyalının yer değiştirmesini zorunlu kıldığı için, kentsel bir devasa yeniden yapılanma başarısıydı.[12] Yahudileri yüksek bir duvarın ardına koyup Hıristiyan Polonyalılardan koparak, Polonyalıların açlığın sokaklarla kol gezdiği getto koşullarından bihaber olmalarını sağlamak çok kolaydı. Almanların Sovyetler Birliği'ni işgalinden sonra, kayda değer bir Yahudi nüfusu olan her kasaba ve şehirde gettolar oluşturulacaktı. Bazıları küçüktü, dikenli tellerle çevrili birkaç sokaktan ibaretti; ancak Lwów, Vilna ve Białystok'taki diğerleri çok daha kalabalıktı ve daha iyi korunuyordu.

Ağustos 1941'den itibaren, Yahudilerin Belçika'da yalnızca, zaten çoğunun ikamet ettiği, Brüksel, Anvers, Liège ve Charleroi şehirlerinde yaşamalarına izin verilmişti. *Nationaal-Socialitische Beweging*'in (NSB) Yahudilere yönelik saldırılarına yanıt olarak gerçekleştirilen, Amsterdam'daki 1942 grevinden sonra, Hollanda başkentindeki Yahudiler şehrin belirli mahallelerine taşınmak zorunda kalmıştı. Norveç'teki Yahudiler çoğunlukla Oslo ve Trondheim'da yaşıyordu; bu nedenle, onları bir araya toplamak için özel bir önlem alınması gerekmiyordu. Protectorate'teki Yahudilerin, bir kale içindeki Terezín kasabasının Theresienstadt gettosuna dönüştürüldüğü, 1941 yılı sonuna kadar özgürce yaşamalarına izin verilmişti. Bu getto, I. Dünya Savaşı gazisi olan ya da başka bir biçimde özel statü kazanmış olan Çek ve Alman Yahudilerine ayrıcalıklı muamele imkânı yaratmak üzere, bir kamp olarak faaliyete başlamıştı; ancak Ocak 1942'den itibaren, Prag ve Brno'dan Yahu-

---

[11] R. Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, I, 234.

[12] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 109-11.

diler oraya gönderilmeye başlamıştı ve trenlerin ölüm kamplarına gitmek üzere harekete geçtiği yer Theresienstadt'tı.[13]

1940'ta Fransa'nın düşüşünden önce, "yabancı" Yahudiler, İspanyol cumhuriyetçiler ve komünistlerle birlikte Güney Fransa'daki kamplarda tutuluyordu. Vichy rejimi bu politikayı sürdürmüştü; öyle ki, doğuya sürgünlerin başladığı 1942 yazında, İşgal Edilmemiş Bölgede 20.000 "yabancı" Yahudi kamplarda tutuluyordu. Bu sürece paralel olarak, İşgal Altındaki Bölgede bulunan Almanlar ile Fransız yetkililer, Mayıs 1941'de Fransız polisi tarafından, Kuzey Fransa'nın Loiret bölgesinde yer alan Pithiviers ve Beaune-la-Rolande'deki kamplara götürülmek üzere Yahudi toplamak için bir dizi operasyon düzenlemişti. Ağustos 1941'de Paris'te yaşayan birçok yabancı Yahudi vardı ve bunlar toplanarak, şehrin kuzeydoğusunda yer alan Drancy'deki henüz tamamlanmamış toplu konutlara gönderilmişti. Fransa'da bir Holocaust tarihçisi şu yorumu yapmıştı: "Yahudi olmayan nüfus, ilk toplamalardan endişe duymuyordu. Yahudi olmayanların çıkardığı hiçbir gazete, o zaman bunu haber yapmamıştı. Bu, yabancı Yahudileri ilgilendiren bir meseleydi; tutuklamalar sessiz sedasız ve sokaktaki insanın gözüne sokmadan yapılıyordu."[14]

Yahudileri nüfusun geri kalanından tecrit etmeye hizmet eden bir başka faktör de, ülkelerindeki Yahudilerin örgütlenmesini ve refah gereksinimlerini denetlemek için Yahudi konseylerinin oluşturulmasıydı. Bu nedenle, Yahudi olmayan nüfus için, Yahudilerin kendi başının çaresine baktığını ve dışarıdan yardıma ihtiyaç duymadıklarını varsaymak çok kolaydı: "Yahudiler işlerini kendileri hallediyorsa, diyordu Yahudi olmayanlar birbirlerine, o zaman yardım ederek neden onların işine karışıyorsun?"[15] Hollanda'da Şubat 1941'de *Joodse Raad* kurulmuştu. Başkanlığını, Amsterdamlı bir işinsanı olan Abraham Asscher ve bir üniversite profesörü olan David Cohen yapıyordu: "Her iki adam da esasen hümanist ve hayırseverdi ve bir kriz ânında halkına yardım edebilecekleri umuduyla, Konsey Başkanı olarak hizmet etme sorumluluğunu kabul etmişlerdi."[16] Belçika'da Kasım 1941'de *L'Association des Juifs en Belgique* (UGIF) kurulmuştu ve Salomon Ullman tarafından yönetiliyordu. O ay Fransa'da, tüm Yahudi sosyal ve yardım kurumlarını tek bir örgüt altında toplamak için *L'Union Générale des Israélites de France* (UGIF) kurulmuştu. Andre Baur, İşgal Edilmiş Bölgede UGIF'a başkanlık yapıyor; Albert Lévy ile Raymond-Raoul Lambert de İşgal Edilmemiş Bölgede çalışıyordu. Hollanda'da veya Belçika'da, bu konseylerin kurulmasına karşı çok az

---

[13] Warmbrunn, *The German Occupation of Belgium*, 155; Dewulf, *Spirit of Resistance*, 67; Rhode, "The Protectorate of Bohemia and Moravia."

[14] Sweets, *Choices in Vichy France*, 124; Rayski, *The Choice of Jews under Vichy*, 49; R. Poznanski, *Jews in France during World War II*, 57.

[15] Friedhoff, *Requiem for the Resistance*, 140.

[16] Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 64.

muhalefet vardı; ancak Fransa'da, Fransız Yahudileri, "yabancı" olarak gördükleri mülteci Yahudilerle çalışmaya mecbur kalmaktan nefret ediyordu.

Judenräte Polonya'daki gettolarda kurulmuştu. Varşova'daki *Judenrat*'ın başkanı, *Judenrat*'ın diğer üyelerinin "insan müsveddeleri" olduğunu belirten günlük yazarı Haim Kaplan tarafından "iyi bir adam" olarak tanımlanan Adam Czerniakow'du.[17] Łódź gettosundaki *Judenrat*'ın başkanı, başarısız bir işinsanı olan Haim Rumkowski'ydi. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgalinden sonra, yeni gettolar oluştukça, daha fazla *Judenräte* kuruluyordu. Batı Avrupa'daki Yahudi Konseylerinin liderleri gibi, bunların Białystok'ta Efraim Barasz, Lwów'da Henryk Landsberg, Vilna'da Jacob Gens, Kovno'da Dr Elchanan Elkes ve Minsk'te İlya Muşkin gibi liderlerinin de rolü, sürgünler başladığında, görüldü ki, oldukça tartışmalıydı.

Holocaust başlamadan çok önce, anti-semitik propaganda, Yahudiler ile komünizm arasında bir bağlantı kurmuştu ve bu, Hıristiyan nüfusun Almanlar tarafından yürürlüğe konan Yahudi karşıtı önlemlere sessiz kalmasının bir başka nedeni olmuştu. Eylül 1939 ile Haziran 1941 arasında, Sovyetler tarafından işgal edilmiş olan Polonya'nın doğu kesimindeki Hıristiyan Polonyalılar, bu tür anti-semitik propagandaya karşı özellikle savunmasızdı. Bu insanların bazıları, Yahudilerin Sovyet işgalini memnuniyetle karşılağına ve bundan fayda sağladığına inanıyordu; oysa aslında Sovyet politikası, Hıristiyan Polonyalılara olduğu kadar, yerel Yahudi topluluklarına da zarar vermişti. Almanlar, "Yahudi komünist" simgesini istismar ederek, doğudaki halkları Yahudilere karşı harekete geçmeleri için kışkırtıyordu. Bazıları bu oyuna gelmişti ve Almanların teşviğiyle Jedwabne, Radziłów ve Łomża gibi yerlerde birkaç kayda değer katliam olmuştu. Toplamda, yerel nüfusun Polonya'da en az 12.000, Litvanya'da 16.000 ve Ukrayna'da 23.000 Yahudiyi öldürdüğü ve Belaruslıların, Yahudi komşularını öldürmede onlardan hiç de aşağı kalmadığı tahmin ediliyor. Yine de 1941 yılının ağustos ayı başlarına tarihlenen, Belarus'taki Einsatzgruppe B'nin bir raporundan anlaşılacağı üzere, Almanlar sonuçtan ötürü hayal kırıklığına uğramıştı: "Halkın, Yahudilere karşı nefret ve öfke duyduğu ve Alman eylemlerini onayladığı doğrudur... Ne var ki, iş Yahudileri halletmeye gelince, inisiyatifi kendi eline almaktan acizdir."[18]

Rumenler ve Macarlar da komünistler ile Yahudiler arasında bir bağlantı kuruyordu. Rumenler ayrıca, Yahudilerin, Romanya'nın Besarabya ve Kuzey Bukovina eyaletlerinin Sovyet işgali sırasında, Sovyetler'le işbirliği yaptıklarına inanıyordu. Sonuç olarak, Başbakan Ion Antonescu, ordusuna ve jandar-

[17] Günlük girdisi, 27 Ekim 1940, A. Katsch (der.), *Scroll of Agony*, 215-16.

[18] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 292-3; A. Polonsky, *The Jews in Poland and Russia*, III, 419-22; P. Longerich, "From Mass Murder to the "Final Solution," akt. B. Wegner (der.), *From Peace to War*, 253-75.

ma teşkilatına, bu illerdeki Yahudileri öldürmelerini emretmiş ve 280.000 ila 380.000 arasında Yahudi öldürülmüştü. Rumen ordusu, Odessa Yahudilerini öldürmeye devam edecekti. Öte yandan, Antonescu aynı zamanda, Almanların Romanya vatandaşı Yahudilerin ölüme gönderilmeleri yönündeki taleplerine de direnmişti. Polonya'nın doğusundaki Galiçya'yı işgalleri sırasında Macar ordusu, Yahudileri Almanların ölümcül politikasının tehlikelerine karşı açıkça uyarmış ve onlara vaftiz sertifikalarıyla birlikte, Hıristiyan soyadları ile düzenlenmiş sahte kimlik kartları ve belgeler vererek, onların Macaristan'ın nispeten güvenli şemsiyesi altına girmelerini kolaylaştırmıştı. Bunu kabul eden Yahudiler çoğunlukla savaştan sağ çıkacaktı. Bununla birlikte, aynı Macar yetkililer, Yahudileri Macar işgali altındaki Karpatlar'ın Aşağı Rutenya bölgesinden, katledilecekleri, Alman işgali altındaki Ukrayna'da yer alan Kamianets-Podilskyi'ye sürmekten de geri durmamıştı.[19]

"Yahudi komünist" hayaleti, Doğu Avrupa ile sınırlı değildi. 12 Aralık 1941'de, Almanlar Paris'te 743 Yahudiyi tutukladığında, Vichy rejimi buna karşı çıkmamıştı. Bunların çoğu, toplumda önemli mevkilere sahip olan Fransız Yahudileriydi. Komünist direnişin Almanlara saldırması durumunda, misilleme olarak idam edilmek üzere, Compiègne'deki kampa gönderilmişlerdi. Örneğin, 15 Aralıkta Mont Valerien'de, direniş saldırılarına misilleme olarak idam edilen 95 Fransız kurbanın 51'i Yahudiydi.[20]

*

Avrupa Yahudilerini yok etme kararının nereden kaynaklandığı çok tartışılmıştır ve Ocak 1942'de, Reinhard Heydrich'in başkanlık ettiği Wannsee Konferansının ardından, trenlerle, özel olarak inşa edilmiş imha kamplarına naklederek Yahudileri her yerde yok etmek için planlar yapıldığını belirtmek dışında, bu tezleri tekrarlamaya gerek yoktur.[21] Belzec Mart 1942'de açılmış, Treblinka ve Sobibor da mayısta ölümcül icraatlarına başlamıştı: 1.300.000'den fazla Polonyalı Yahudi bu kamplarda ölmüştü ve tanık olarak geriye sadece 110 kişi kalmıştı. O zamanlar, Chełmno ve Auschwitz'de uygulanan gazla öldürme işlemleri, beklenen çok sayıda kurbanı karşılamak üzere büyük ölçüde yaygınlaştırılmıştı: Auschwitz-Birkenau, Mart 1942'de büyük ölçekli gazla öldürme işlemlerine başlamıştı. Bu iş için işgal altındaki Polonya seçilmişti; çünkü en çok Yahudi Polonya'da yaşıyordu ve dolayısıyla Avrupa'nın geri kalanından daha az sayıda Yahudiyi oraya taşımak, lojistik anlamda mantıklıydı. Burada, Almanların Yahudilere yönelik soykırım amacının açık kanıtlarının ortaya çıkmasının zaman aldığını ve buna inanılma-

[19] Winkler, *The Age of Catastrophe*, 727; T. Olszański, *Kresy Kresów Stanisławów*, 115; T. Snyder, *Bloodlands*, 199-200.

[20] Rayski, *The Choice of Jews under Vichy*, 209.

[21] David Cesarani ve Raul Hilberg'in eserlerine bakınız.

sının ise daha da uzun sürdüğünü vurgulamak gerekir. Tüm gazetelere uygulanan ağır sansür ve Avrupa'da seyahatin son derece sınırlı olması yüzünden, Avrupa'nın başka yerlerinde neler olduğuna dair bilgi edinmek zordu. Neresinden bakarsanız bakın, eşi benzeri olmayan insanlık dışı eylemlerle ilgili haberleri boş söylentiler olarak reddetmek, insanlar için çok kolaydı.

Alman politikası, Yahudileri ülkelerinden sürgün etme sürecinde, yerel hükümetler ile yönetimlerin işbirliğini sağlamaktı. Slovakya örneğinde, Vojtech Tuka hükümeti ile Alman danışman Dieter Wisliceny arasında, Slovakya'nın alınan her Yahudi için Almanlara 500 Reich-markı ödemesine dair bir anlaşma yapılmış ve ilk parti olarak, Mart 1942'de 600 Yahudi genç ülkeyi terk etmiş ve hemen ardından, gruplar halinde aileler gönderilmeye başlamıştı; bu şekilde, 1942 yılının mart ve ağustos ayları arasında, 56.000 Yahudi sürgün edilmişti. Vatikan ve Slovak piskoposlar Ján Vojtaššák ile Andrej Škrábik, vaftiz edilmiş Yahudileri kurtarmak için Jozef Tiso'ya başvurmuş ve 1.000 kişiye muafiyet tanınması başarıyla sağlanmıştı. Vatikan'ın baskısı ve sürgünlerin neden olduğu ekonomik altüst oluştan ötürü hükümetin duyduğu rahatsızlık, Eylül 1942'de tüm sürecin durmasına yol açmıştı. Yaklaşık 24.000 Yahudi, 1944 yılındaki Slovak ayaklanmasının ardından, Alman misillemelerinin başlıca kurbanları olana kadar, Slovakya'daki kamplarda yaşamaya devam edecekti.[22]

Haziran 1942'nin son günlerinde, Adolf Eichmann, Yahudileri Fransa'dan sürgün etme sürecini başlatmak için Paris'e gelmiş ve o ayrıldıktan sonra, yardımcısı Theo Dannecker görevi üstlenmişti. 2 Temmuzda Yüksek SS ve Polis Lideri Carl Oberg ve Helmut Knochen, Vichy polis şefi René Bousquet ile bir araya gelmiş ve ilk olarak 30.000 "yabancı" Yahudinin sürgün edilmesi konusunda anlaşma sağlamıştı; bunların 20.000'i İşgal Edilmiş Bölgeden, özellikle Paris'ten, geri kalanı ise İşgal Edilmemiş Bölgeden alınacaktı. Orijinal plan, önce çalışma yaşındaki kadın ve erkekleri almayı, çocuklarını geride bırakmayı öngörüyordu; ancak Pierre Laval açıkça, buna vatandaş olmayan çocukların da dahil edilmesini teklif etmişti; bu, Almanlar tarafından, "Vichy'nin orijinal tekliften bile ileri gitmeye hazır olduğunun hoş bir kanıtı" olarak görülecekti. Laval'ın bu tavrı, Birleşik Devletler diplomatı Tyler Thompson tarafından Washington'a bildirilmişti: Laval açık bir dille, "yabancı Yahudilerin Fransa'da her zaman bir sorun teşkil ettiğini ve Fransız hükümetinin, Almanya'nın kendilerine karşı tutumundaki değişikliğin, Fransa'ya onlardan kurtulma fırsatı vermesinden memnun olduğunu" ifade etmişti.[23] Vichy rejimi, "yabancı" Yahudilere odaklanarak, dikkatleri, daha

[22] Ward, *Priest, Politician, Collaborator*, 8, 229-39; Lettrich, *History of Modern Slovakia*, 181-90; J. Hoensch, "The Slovak Republic, 1939-1945," Mamatey ve Luža (der.), *A History of the Czechoslovak Republic*, 271-95; Cesarani, *Final Solution*, 525-6.

[23] Marrus ve Paxton, *Vichy France and the Jews*, 278.

önce Mart ve Mayıs 1942'deki iki sürgünün önemli sayıda önde gelen Fransız Yahudisini içerdiği gerçeğinden uzaklaştırmayı amaçlıyordu. Almanlar, bu aşamada, daha fazla Fransız Yahudisi almak için ısrar ederlerse, Laval'ın muhalefetiyle karşılaşacaklarının farkına varmışlardı. Eylül 1942'de, SS tarafından Berlin'e gönderilen bir raporda şöyle yazıyordu: "Fransız uyruklu Yahudileri tutuklamak için bir girişimde bulunuldu. Siyasi durum ve... Laval'ın konuyla ilgili görüşleri, harekete izin vermiyor... böyle bir eylemin ciddi sonuçları olur... Reichsführer SS bu görüşe katılmış ve şimdilik, Fransız uyruklu hiçbir Yahudinin tutuklanmamasını emretmiştir. Bu nedenle, büyük ölçekli Yahudi sürgünü imkânsızdır." Kotaların doldurulması sorununa olası bir çözüm, 1927'den sonra Yahudilere verilen vatandaşlık haklarının iptal edilmesine bağlıydı. Bu süreç işletilmiş ve Yazar Irène Némirovsky de dahil olmak üzere, 6.307 Yahudi vatandaşlıktan çıkarılmıştı.[24]

Korunması gereken yerli Yahudiler ile istenmeyen "yabancı" Yahudiler arasındaki bu ayrıma, Belçikalı genel sekreterler de katılıyordu. Belçika'nın Alman Askeri Yöneticisi Eggert Reeder, Eylül 1942'de şöyle diyordu: "Belçika halkı arasında, Yahudiler burada nispeten önemsiz olduğundan ve onda dokuzu göçmen ya da yabancı olduğundan, önlemler çok fazla heyecan yaratmadı." Belçika Adalet Bakanlığı temsilcileri ve diğer Belçikalı yetkililer, sadece Belçika Yahudileri adına müdahil olacaklarını defalarca vurgulamışlardı. 4.000 Belçikalı Yahudi, şimdilik kaydıyla önlemlerden muaf tutularak, Mechelen'deki ana geçiş kampında kalmıştı.[25]

Almanların, yerli Yahudilerin sürgün edilmesi konusunda ısrar etmekten kaçınmasının başlıca nedeni, Yahudileri toplamak ve göndermek için, Batı Avrupa ülkelerindeki yerel polis ve yönetimlerin işbirliğine ihtiyaç duymalarıydı; çünkü Almanların, bu ülkelerdeki Yahudileri toplayıp sevk edecek kadar askeri ve güvenlik gücü yoktu. Örneğin, 16 Temmuz 1942'de, Paris'teki büyük toplama arifesinde, tüm polis izinleri iptal edilmiş ve polis eğitim akademisindeki öğrenciler, Fransız polisine yardımcı olmak üzere seferber edilmişti. Böylece yabancı Yahudilerin fiili olarak toplanması, toplamda 4.412 polis tarafından gerçekleştirilmişti. Çocuksuz aileler ve evli olmayanlar Drancy'ye; geri kalanlar ise, Paris'teki çok az yiyecek, su ya da yatacak yeri olan, aşırı kalabalık Vélodrome d'Hiver'a (Vel' d'Hiv) gönderilmişti. O gün toplam 12.884 Yahudi yakalanmıştı. Tüm polis müdürleri, 1942 yazında-

[24] Cesarani, *Final Solution*, 545-6; Rayski, *The Choice of Jews under Vichy*, 80-81; Bennett, *Under the Shadow of the Swastika*, 63; Paxton, *Vichy France*, 171; Thompson to State Department, 7 Ağustos 1942, *FRUS* 1942, I, 464; J. Fox, "How Far Did Vichy France 'sabotage" the Imperatives of Wannsee?," D. Cesarani (der.), *The Final Solution*, 194-214.

[25] M. Schreiber, *Silent Rebels*, 67-8.

ki raporlarında, kamuoyunun sürgünler karşısında şaşkınlık içinde olduğunu bildiriyordu.[26]

Hollanda'da 11.000 yabancı ve yerli Yahudi, doğuya sevk edilmek üzere Westerbork kampına götürülmüştü. Bu insanlar, Hollanda polisi tarafından evlerinden alınmıştı ve savaştan sonra, Amsterdam'daki Alman güvenlik yetkilisi Wilhelm Lages şunları ileri sürüyordu: "Alman güvenlik birimleri, asıl desteği Hollanda polisinden almıştı. Onlar olmaksızın, Alman işgal güçleri görevlerinin yüzde 10'unu bile yerine getiremezdi... Ayrıca onlar olmasa, Hollanda Yahudilerinin yüzde 10'unu bile ele geçiremezdik." Bu işbirliği, Yüksek SS ve Polis Şefi Hanns Rauter'in şu tehditleri sayesinde sağlanmıştı: "Alman polisinin Yahudileri tutuklama emrine uymayan her polis hakkında işlem yapacağım. Bu polisleri, devlete mi yoksa yerel idarelere mi bağlı olduklarına bakmaksızın, görevden almakla kalmayacak, haklarında disiplin soruşturması da açacağız." Rauter, yetmezmiş gibi, istifa eden veya yeraltına inen polislerin ve aile fertlerinin tutuklanması emrini vermeye de hazırdı. Genel Sekreter Karel Frederiks, Hollanda polisinin bu şekilde kullanılmasını protesto etmiş ancak hiçbir sonuç alamamıştı. Nizami Hollanda polisinin sayısını artırmak için Rauter, kaçak Yahudileri avlamak amacıyla, ağırlıklı olarak NSB üyelerinden oluşan, Gönüllü Yardımcı Polis adlı özel bir birim kurmuştu.[27] Belçika'da yerel polis yalnızca bir baskına katılmıştı; bunun dışındaki Yahudi avları, Flaman SS ve Rexist güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilmişti.[28] Norveç'te, Oslo'daki toplama işlemleri Oslo polisi *Hird* ve diğer *Nasjonal Samling* (NS) oluşumları ve Norveç Germanske SS-Norge Birliği üyeleri tarafından gerçekleştiriliyordu.[29]

*

Hıristiyan nüfusun Yahudi tehcirlerine tepkisini etkileyebilecek iki etkenden bahsedebiliriz: Kilise ve yeraltı basını. İkinci Vatikan Konsülü, yani Vatikan II öncesi Katolik Kilisesi açıkça anti-semitti: Hayırlı Cuma günü rahipler, "İsa Mesih'in öldürülmesini isteyen" o "hain Yahudileri" kınardı. Papa XII. Pius, Yahudilerin kaderi konusunda büyük ölçüde sessiz kaldığı için çok eleştirilmişti. Kanıtlar, onun komünizm konusunda çok daha fazla endişe duyduğunu ve Avrupa'da Musevilik ile komünizm arasında bağlantı olduğuna inandığını gösteriyor.[30] Bununla birlikte, bazı ülkelerde, hatırlı din adam-

---

[26] Pryce Jones, "Paris during the German Occupation"; Dank, *The French against the French*, 243; Jackson, *France*, 216-18; Wieviorka, *The French Resistance*, 216.

[27] Hirschfeld, *Nazi Rule*, 173-8; J. C. H. Blom, "The Persecution of the Jews in the Netherlands: A Comparative Western European Perspective," *European History Quarterly*, 19 (1989), 333-51.

[28] Warmbrunn, *The German Occupation of Belgium*, 152.

[29] Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, 556.

[30] Özellikle, bkz., J. Cornwall, *Hitler's Pope*, passim.

ları endişelerini dile getirmeye daha hazırdı. Slovakya'da sürgünleri sona erdirmeyi gerçekten başarmışlardı. Fransa'da, Vel' d'Hiv operasyonu gerçekleşirken, Fransız kardinaller ile başpiskoposların yıllık meclisi Paris'te toplanmıştı ve 22 Temmuzda Kardinal Suhard, meclisten Pétain'e, uygulamadan duyduğu rahatsızlığı dile getiren bir mektup iletmişti. Bu, İşgal Edilmiş Bölgede protesto eden tek kıdemli din adamı örneğidir. 19 Ağustos 1942'de Lyon Kardinali Gerlier, Pétain'e bir protesto mektubu göndermişti. Bu örneği, 23 Ağustosta kürsüye çıkıp, din adamlarının hazırladığı bir mektubu sesli okuyan, Toulouse'lu Kardinal Saliège izleyecekti:

> Yahudiler, birer erkek ve kadındırlar. Onlara, o erkeklere, o kadınlara, o babalara ve annelere kimse bir şey yapamaz. Onlar insanlığa aittir, birçok başka insan gibi; onlar bizim kardeşlerimizdir. Bir Hıristiyan bunu unutamaz.

Bu örnekleri, İşgal Edilmemiş Bölgedeki Kilise hiyerarşisinin diğer üyelerinden gelen, sırasıyla mektuplar ve vaazlar izlemişti; böylece yaz sonunda, 35 Katolik başpiskopos ve piskopos huzursuzluklarını dile getirmişti. Bu din adamları, Fransız Devriminden bu yana Fransa'ya egemen olan laikliği olabildiğince etkisiz hale getirmeye çalışan Vichy ulusal devriminin sadık destekçileriydi. Dolayısıyla onların bu çağrıları, Katolik Kilisesi ile Vichy rejimi arasındaki yakın ilişkilere sokulmuş ilk hançer olarak görülebilir. Eylül 1942'nin eylül ayı başlarında, Fransa'daki Protestan Kilisesinin Başpiskoposu Marc Boegner, meslektaşı din adamlarına sürgünler hakkında bir konuşma yapmakla kalmamış, memnuniyetsizliğini Laval ve Bousquet'e doğrudan iletmişti.[31]

Hollanda'daki olayların gösterdiği üzere, Kilise yetkililerinin protesto etmesi tehlikeliydi. 11 Temmuz 1942'de Katolik, Protestan ve Kalvinist tüm büyük kilise liderleri, ortak bir protesto metni üzerinde anlaşarak, bunu Almanlara bildirmiş ve 1 Ocak 1941'den önce Hıristiyan olan Yahudilerin sürgünden muaf tutulacaklarına dair söz almışlardı. Ancak protesto metni 26 Temmuz pazar günü kiliselerde okunduktan hemen sonra, Seyss-Inquart, birleşik cepheyi bölmek amacıyla, Protestan ve Kalvinist dönmelere dokunmaksızın, 700 Roma Katolik Yahudinin tutuklanmasını emretmişti. Bu hamle, Kardinal Başpiskopos van Roey'nin halka açık bir protestoda bulunmamakla birlikte, yine de din adamlarını tehdit altındaki Yahudilere yardım eli uzatmaya özel olarak çağırdığı Belçika'da gerektiği gibi anlaşılmıştı. Aralık 1942'de Norveç'teki kiliselerin önde gelen temsilcileri, Quisling'e ortak bir protesto mektubu iletmiş ve bu mektup da kürsülerden okunmuştu. Almanlar o ay Berlin'e durumu şöyle rapor etmişti: "Kilise, Yahudilere karşı

[31] Jackson, *France*, 375-6; Wieviorka, *The French Resistance*, 216; Poznanski, *Jews in France*, 295-7; Marrus ve Paxton, *Vichy France and the Jews*, 270-55.

Massnahmen'leri (önlemleri), diğer tüm gruplardan daha fazla protesto etti. Sürgünün en olumsuz etkisi burada oldu ve kilise ayinleri sırasında bazen Yahudiler için dualar edildi."[32]

Polonyalı din adamları, Alman terörünün ilk hedeflerinden biri olmuştu ve oradaki Kilise, Kardinal Hlond'un 1939'da alelacele ve tartışmalı bir şekilde Roma'ya kaçmasından sonra liderlikten yoksun kalmıştı. Kilise esas olarak, Hıristiyanlığa dönen Yahudileri kurtarma derdindeydi; ancak Almanlar, dönmelerin de gettolarda tutulması gerektiği konusunda ısrar ediyordu. Örneğin, 1941'de Varşova gettosunda, 1540 Katolik, 148 Protestan, 30 Ortodoks Hıristiyan ve 43 tane Yahudi olmayan, diğer din mensubu vardı ve onlara hizmet etmek için, üç Katolik Kilisesi getto sınırları içinde kalmıştı. Dönmelerin gettoyu terk etmesine ancak öldükten sonra, duvarların dışındaki bir Katolik mezarlığına gömülmeleri için izin verilmişti. Daha doğuda, Litvanya Kilisesi bariz olarak anti-semit iken, Yunan ve Rus Ortodoks Kiliseleri Yahudiler konusunda çok kararsızdı.[33]

Yeraltı basını, Almanya'nın Yahudilere yönelik önlemlerinden duyduğu endişeyi dile getirerek, okurlarını Yahudilere yardım etmeye çağırıyordu. Mayıs 1942'de *Het Parool*, bariz bir biçimde kayıtsız kaldıkları için Hollanda halkını kınıyordu:

> Şimdi bile insanlarımızın çoğu kılını kıpırdatmıyor. Onlar hiçbir şey duymuyor, hiçbir şey bilmiyor ve hiçbir şey görmemeyi tercih ediyorlar. Onlar, Yahudi yurttaşlarımız zulme uğrarken, şimdiye kadar güvenli olan ülkemizdeki Hollanda nüfusunun bir kısmı, yasalar tarafından hiçbir biçimde korunmaksızın, hayatlarından endişe duyarak, yarının onlar için ne getireceğini ve şeytani Hun'un onlar için nasıl yeni hileler düşüneceğini bilmeden, yavaş yavaş, av hayvanları gibi yaşamaya zorlanırken, bunları yaratan bütün o suç eylemleri karşısında kör.[34]

La Libre Belgique, Belçikalıları Yahudilere destek olmaya çağırıyordu: "Yanınızdan geçerken onları selamlayın! Onlara tramvayda yer verin! Maruz kaldıkları barbarca önlemleri protesto edin. Bu, Almanları deli edecektir!"[35] *Le Franc Tireur*, insanları "Paris'teki dehşeti ifşa etme" çağrısında bulunuyordu: "Tüm kurbanlarla dayanışma içinde olun; onları barındırın, saklayın ve Fransa'nın kirletilmesine izin vermeyin." Öte yandan *Combat*, Yahudilerin çektiği acıları, genel nüfusun acılarıyla bağlantılandırıyordu: "Yahudi olsun ya da olmasın, komünist olsun ya da olmasın, Almanların elinde acı

---

[32] Dewulf, *Spirit of Resistance*, 118; Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 160-62; Moore, *Victims and Survivors*, 127-8; Moore, *Survivors*, 205-6.

[33] Polonsky, *The Jews in Poland and Russia*, III, 470-4; Y. Gutman ve S. Krakowski, *Unequal Victims*, 185; Lukas, *Out of the Inferno*, 57.

[34] J. Presser, *Ashes in the Wind*, 325-6.

[35] Schreiber, *Silent Rebels*, 89.

çeken herkes bizim kardeşimizdir." Polonya'daki en büyük yeraltı gazetesi *Biuletyn Informacyjny*, Yahudi sorunu hakkında yorum yapan birçok makale yayımlamıştı. Editör Aleksander Kaminski, Varşova gettosundaki Yahudi direniş grubu ZOB'un lideri Mordechai Anielewicz ile savaştan önce arkadaş olduğundan, bu makalelerin çoğu kısmen sempatikti. Sadık Katolik ve güçlü bir anti-semitik olan Yazar Zofia Kossak-Szczucka, *Protest!* adıyla, 5.000 kopya dağıttığı bir bildiri yayımlayarak, Yahudilere karşı tutum ile onların zulme uğramasına karşı tutum arasında net bir ayrım yapmıştı. Katolikler, Yahudiler için daha fazlasını yapmalıydı: "Yahudilere karşı duygularımız değişmedi. Onları Polonya'nın siyasi, ekonomik ve ideolojik düşmanları olarak görmekten vazgeçmedik." Yine de dinine saygılı Hıristiyanlar olarak, "komşunu sev" emrine uymak esastı. Bu nedenle Zofia Kossak-Szczucka şu sonuca varıyordu: "Bunu anlamayan, Polonya'nın şerefli, özgür geleceğini, komşusunun talihsizliği üzerine kurmaya cüret eden kişi, aslında ne Katolik ne de Polonyalıdır."[36]

Sürgünler, özellikle Vel' d'Hiv toplaması, yeraltı basınında detaylı bir şekilde yer almıştı. Örneğin, *Défense de la France* şöyle diyordu:

> İğrenç sarı yıldız, Alman egemenliğinin bizi hızla ortaçağ barbarlığının en karanlık günlerine götürdüğünü çoktan göstermişti... Yahudilere karşı alınan son tedbirlerle daha da dibe batıyoruz. Bu tedbirleri emredenler, tüm insani ve ilahi adaletin nazarında ebediyen mahkûm olacaktır... Hayvanlık tabirini kullanmakta tereddüt ediyoruz; çünkü hiçbir canavar, bir dişiyi yavrularından ayırmaz. Bu, tüm kaynaklarını kötülüğün, zulmün ve pisliğin küresel zaferine yardım etmek için kullanan, tamamen Kötü'nün hizmetinde olan bir insan zekâsı örneğidir.

Bunu diğer gazeteler izleyecekti. *Libération-sud*, Vel' d'Hiv'e ayrılmış bir sayısını 70.000 kopya basmış ve dehşet manzaralarını, 1572'deki Aziz Barthélemy Gününde yaşanan Fransız Huguenots katliamıyla karşılaştırmıştı. Hollanda'da, *Vrij Nederland*, 10 Ekim 1942 tarihli sayısında, Yahudileri toplama operasyonlarını ayrıntılı olarak anlatmıştı; ancak genel olarak, *Het Parool* hariç, *Trouw* ve *De Waarheid* gibi diğer gazeteler sorunu görmezden gelmiş ya da okurlarını Alman önlemlerine karşı çıkmaya teşvik etmekten kaçınırken, daha fazlasını yapmadıkları için Hollanda genel sekreterlerini suçlamayı tercih etmişti.

Yahudilerin toplanıp nakledilmesinin bu kadar açık bir şekilde yapılması da tedirginlik yaratmıştı. Örneğin, SOE ajanı Ben Cowburn, Lyon istasyonunda Yahudilerle dolu bir tren görmüş ve şu yorumu yapmıştı: "İşte burada oluyordu: Nazi hâkimiyetindeki Doğu Avrupa vizyonu, *İşgal Edilmemiş* Fran-

[36] N. Tec, *When Light Pierced the Darkness*, 111-12; Polonsky, *The Jews in Poland and Russia*, III, 444-6; W. Bartoszewski, *The Bloodshed Unites Us*, 48.

sa'daki Lyon merkez istasyonundaydı. Sefil Vichy Hükümeti, treni dışarıdaki manevra sahasında bekletme gereği bile duymamıştı." Avrupa'daki Yahudi olmayanların, "genel olarak sürgünün kendisinden ziyade, sürgün edilme şekline şaşırdıklarını; çünkü Yahudilerin Doğu Avrupa'daki çalışma kamplarına götürüldüğüne dair hikâyeye geniş bir kesimin inandığını" söylemek yerinde olacaktır.[37]

Sürgünler, yeraltı liderlerinin sürgündeki hükümetlerine ve Londra'daki komitelere gönderdiği raporlarda yer alıyordu. Örneğin, Fransa'dan Jean Moulin, Eylül 1942'de şunları bildirmişti: "Yabancı Yahudilerin tutuklanması, Almanlara teslim edilmesi ve Yahudi çocuklarla ilgili olarak, başlangıçta kamuoyunun bilmediği, alınan tiksindirici önlemler, kamuoyunda tepki çekmeye başlıyor."[38] Yine de Londra'daki sürgün rejimler, bir ikilemle karşı karşıya kalıyordu: Yahudiler adına yüksek sesle bir şey söyleyecek olurlarsa, Almanlar tarafından dayatılan dinsel ayrımları kabul etmekle suçlanabilirlerdi; öte yandan, eğer sessiz kalacak olurlarsa, bu defa da, Almanlarla suç ortaklığı yapmakla suçlanabilirlerdi. Bu kararsızlık hali, sürgündeki Hollanda hükümeti örneğinde görülmektedir. Pieter Sjoerds Gerbrandy, Eylül 1942'de *Radio Oranje*'da, Hollandalıları tüm Hollandalı Yahudileri sürgün etme planlarına direnmeye çağırırken ve halihazırda yapılan yardımlar için insanlara teşekkür ederken; hükümette Yahudi işleri için özel bir komisyon kurulması önerisini reddetmişti. Kraliçe Wilhelmina'nın konuşmaları, ulusal birliğe odaklanmıştı ve Yahudilere aleni olarak çok az gönderme yapıyordu.

Benzer bir ikilem, Protectorate'teki direnişin kısmen anti-semit olduğunu kabul eden; ancak Çekleri Yahudilere yardım etmeye teşvik etmek isteyen Çekler arasında da söz konusuydu. Dışişleri Bakanı Jan Masaryk, radyo konuşmalarında, Yahudilerin gerçek Çekler olarak kabul edilmesi ve büyük ölçüde Almanca konuştukları gerçeğinin, Alman yanlısı olduklarının ya da Çekleri Almanlaştırma yönündeki daha kapsamlı bir planın ifadesi olarak görülmemesi gerektiğini; bunun büyük ölçüde, Yahudilerin ülkedeki coğrafi konumu ve tarihi nedeniyle olduğunu vurguluyordu.[39]

Fransız anti-semitizmi, pek tabii ki, de Gaulle'ün tepkisini etkilemişti. 1943 yılının başlarında Frenay, de Gaulle'ü "Yahudileri geri getiren adam" olarak görülmemeye dikkat etmesi gerektiği konusunda uyarmıştı. "Her türlü 'ırk' ayrımını ortadan kaldırmak görevimiz olsa da, pratikte nüfusun son iki yılda değişen tutumunu dikkate almalıyız." Gerçekten de, de Gaulle'ün

---

[37] Cobb, *The French Resistance*, 136-7; Cesarani, *Final Solution*, 555; Dewulf, *Spirit of Resistance*, 126; Poznanski, *Jews in France*, 298-9; Presser, *Ashes in the Wind*, 162; Cowburn, *No Cloak, No Dagger*, 113; Gildea, *Marianne in Chains*, 276.

[38] Cesarani, *Final Solution*, 555.

[39] Boas, *Religious Resistance in Holland*, 47; Dewulf, *Spirit of Resistance*, 126; Láníček, "Walking on Egg-Shells."

adalet bakanı François de Menthon, Vichy'nin vatandaşlık verilmiş kişilerin durumunu yeniden gözden geçirme komisyonunu şu gerekçelerle desteklediğini ifade ediyordu: "İsrail bağlantılı şüpheli unsurlara, savaştan önceki yılda, sayısız vatandaşlık verilmesi, anti-semitizm için bir bahane olmuştur ve bu durum ayrıca, döndüğümüz gün bizim için belli bir sorun yaratabilir." Ekim 1943'te direniş, *Comite Français de Libération Nationale*'den (CFLN) Fransa'nın savaş sonrası geleceği hakkında bir anketin sonuçlarını almıştı ve ankete verilmiş yanıtlardan biri şöyleydi: "Yahudiler tüm devlet ve hükümet işlerinin dışında tutulmalıdır. ... maruz kaldıkları taciz, sürgün ve benzeri muameleler, bir yerden sonra tasvip edilemez olsa da kimse onların savaştan önceki konumlarıyla ortaya çıkmalarını istemez."[40]

*

Avrupa'nın Hıristiyan nüfusunun ve aslında genel olarak bütün dünyanın, Yahudilerin başına gelenler karşısında sessiz kalması, Yahudilerin doğudaki çalışma kamplarına gönderildiğine dair Alman yalanına büyük ölçüde inanılmasıyla açıklanabilir. Ne de olsa, zorunlu çalıştırma politikası, Almanların diğer birçok ülke insanına kitlesel göçler dayattığını zaten göstermişti. İşgal altında doğru bilgi edinmenin zorluğu da göz önüne alındığında, yalanın ortaya çıkması biraz zaman almıştı. Ağustos 1941'de Moskova Radyosu İbranice yayınında, Doğu Polonya'da ve işgal altındaki Sovyetler Birliği'nde Yahudilerin yaygın bir şekilde kurşuna dizildiğini bildirmişti. Ocak 1942'de Vyaçeslav Molotov, Sovyetler Birliği'nin diplomatik ilişkileri bulunan tüm ülkelere, Babi Yar katliamı da dahil olmak üzere, "Alman makamları tarafından, işgal edilen Sovyet topraklarında işlenen korkunç kötülükler, zulümler ve katliamlara" ilişkin bilgi notları göndermişti. Polonya'daki Yeraltı Hükümeti de Alman vahşeti hakkında raporlar yayımlamıştı; bu raporların büyük bir kısmı, 1940'ta kendisinin bile isteye Auschwitz'e gönderilmesini sağlayan ve Auschwitz-Birkenau'nun inşası ile oradaki Yahudilerin ilk defa gazla öldürülmesine ilişkin raporlar hazırlayan, direnişçi Witold Pilecki tarafından toplanmıştı. Müttefikler, Enigma şifre çözücüleri sayesinde, SS ve Alman polisi tarafından gönderilen tüm mesajları okuyarak, bağımsız doğrulama kaynaklarına bizatihi erişebiliyordu.

Bu toplu imha haberleri büyük ölçüde inanılmaz bulunmuş ve I. Dünya Savaşı sırasında Belçika'daki Alman vahşetine dair, büyük oranda abartıldığı kanıtlanmış hikâyelerle kıyaslanmıştı. Bu arada, İsviçre'deki Dünya Yahudi Kongresinden Gerhart Reigner, Ağustos 1942'de Alman işinsanı Eduard Schulte'den bir değerlendirme raporu almıştı. Reigner, içeriğini önde gelen Amerikalı Yahudilere telgrafla gönderdiği raporu okuduktan sonra, şu sonuca varmıştı:

[40] Wieviorka, *The French Resistance*, 219; Shennan, *Rethinking France*, 44.

> Führer'in karargâhında bir planın hazırlanmakta ve tartışılmakta olduğu, bu plana göre, Avrupa'daki Yahudi sorununu kökten çözmek için, Almanya tarafından işgal ve kontrol edilen ülkelerde, sayıları 3,5 ila 4 milyonu bulan Yahudilerin topyekûn sürgün edilip doğuda bir yerde toplanması ve orada tek bir hamlede tümden yok edilmesi düşünüldüğüne dair korkunç haberler alıyoruz. İcra yolları hâlâ tartışılmakta olan eylemin, sonbaharda planlandığı bildiriliyor. Prusik asitten söz ediliyor...

Bu bilgiler, yeraltı Bund tarafından Polonya'dan dış dünyaya sızdırılan, Chełmno ve Treblinka'yla ilgili bilgilerle de uyumluydu.[41]

Ekim 1942'de Polonya direnişi kuryesi Jan Karski Londra'ya ulaşmıştı. Karski, Bełżec'e gönderilecekler için kurulmuş bir geçiş kampını görmüş ve en önemlisi gizlice, Adolf Berman ve Leon Feiner ile buluştuğu Varşova gettosuna sokulmuş ve orada kendisine ülke dışına çıkarmak üzere, tartışmaya açık olmayan bir mesaj verilmişti:

> Londra'daki Polonya hükümetine ve Müttefik hükümetler ile liderlere, Alman caniler karşısında tamamen savunmasız olduğumuzu anlatmanızı istiyoruz. Biz kendimizi kurtaramayız; bizi Polonya'dan birileri de kurtaramaz. Polonya yeraltı direnişi birkaç kişiyi kurtarabilir; ama kitleleri kurtaramaz. Almanlar, diğer uluslarda olduğu gibi, bizi boyunduruk altına almayı planlamıyor. Sistematik olarak yok ediliyoruz; cemaatimiz tamamen yok olacak... Ne bir Yahudi ne de bir Polonya direnişi, katliamı durdurmak için bir şey yapabilir...
>
> Dışarıdaki özgür ve medeni dünyada, başımıza gelenlere inanmanın mümkün olmadığını çok iyi biliyoruz. O halde, Yahudi halkı, diğer halkları bize inanmaya zorlayacak bir şey yapsın. Hepimiz burada ölüyoruz; onlar da ölsün. Churchill'in, tüm önemli Britanya ve Amerika liderleri ile kuruluşlarının ofislerini doldursunlar. Bize inanıncaya kadar, halkımızdan hayatta kalanları kurtarmak için bir şeyler yapmaya girişene kadar geri adım atmaksızın, en güçlülerin kapılarının önünde açlık grevi yapsınlar. Dünyanın gözü önünde yavaş yavaş ölsünler. Bu, dünyanın vicdanını harekete geçirebilir.[42]

Karski, önde gelen Britanyalı politikacılar, Yahudi cemaatinin liderleri ve kendi sürgündeki hükümetiyle bir araya gelmişti. 10 Aralık 1942'de Polonya dışişleri bakanlığı, *Alman İşgali Altındaki Polonya'da Yahudilerin Kitlesel İmhası* adlı bir bildiri yayımlamış ve bu bildiride, Almanların "kasıtlı olarak, Polonya'daki Yahudi nüfusu sistematik bir biçimde tamamen yok etmeyi hedeflediğini" duyurmuştu. Açıklamada yer alan bilgiler, 11 hükümet tarafın-

---

[41] Rayski, *The Choice of Jews under Vichy*, 54-5; Polonsky, *The Jews in Poland and Russia*, III, 565-6; R. Breitman, *Official Secrets*, 119; Cesarani, *Final Solution*, 491; Mazower, *Hitler's Empire*, 388; J. Fairweather, *The Volunteer*, passim.

[42] J. Karski, *Story of a Secret State*, 261-77.

dan bir hafta sonra yapılan Müttefik deklarasyonuna temel oluşturacaktı. Alman eylemleri kınanmıştı; ancak kınamanın ötesinde pek bir şey yapılmamıştı. Ocak 1943'te RAF, Almanya'nın Yahudilere ve Polonyalılara uyguladığı zulmü kınayan, 1 milyondan fazla bildiriyi havadan Avrupa'ya dağıtmıştı.[43]

Yine de, bilgi ile inanç arasındaki uçurum kapanmış değildi. Karski, Birleşik Devletler'e gittiğinde, kendisi de bir Yahudi olan, Yahudi Yüksek Mahkemesi Yargıcı Felix Frankfurter, kendisine açıkça "Sana inanamıyorum" dediğinde, dehşete düşmüştü.[44] 1943 baharında, batıdaki direniş tarafından, Polonya'dan daha fazla rapor dış dünyaya sızdırılmıştı: Mart 1943'te, Auschwitz-Birkenau'daki yeni krematoryumda günde 3.000 kişinin yakıldığı bilgisi verilmişti; Nisan 1943'te Stefan Korboński, Auschwitz-Birkenau'ya gelen insanların sayıları ile kamptaki nüfusun sayısı arasındaki tutarsızlığı bildirmiş ve yaptığı hesaba göre, kısa bir süre içinde 22.000 kişinin öldürülmüş olması gerektiği sonucuna varmıştı. Nisan 1943'te Polonyalı bir direniş kuryesi, muhtemelen Jerzy Salski, Auschwitz-Birkenau hakkında daha fazla bilgi vermişti.[45] Yine bir başka Polonyalı direniş kuryesi Jan Nowak, 1943'te Polonya'dan Britanya'ya geldiğinde, Londra'daki Polonya Ulusal Konseyinde Siyonist bir aktivist olan Ignacy Szwarcbart kendisini, Polonyalı Yahudilerden bahsederken 3 milyon rakamını telaffuz etmeye gerek olmadığı; çünkü buna kimsenin, Yahudilerin bile inanmayacağı yönünde uyarmıştı.[46]

*

Doğuya götürülen Yahudilerin akıbetine ilişkin anlatımlar, yeraltı basınında geniş yer bulmuştu. Örneğin, Belçika yeraltı gazetesi *Le Flambeau*, gettodan yapılan sürgünlere tanıklık etmiş, Varşova'dan dönen, Belçikalı bir işinsanı tarafından hazırlanan bir rapor yayımlamıştı. Hollanda'daki *Het Parool* ise, eylül ayında, doğudaki kampların çalışma kampları olmadığını, imha için tasarlanmış olduklarını bildirmişti.[47]

Hollanda'da Kilise, protesto ettiğinde başına geleceklere dair önceki deneyimlerine rağmen, Alman uygulamaları konusunda giderek sesini daha çok çıkarmaya başlamıştı. 17 Şubat 1943'te Utrecht Başpiskoposu Johan de Jong ve başlıca piskoposlar tarafından kaleme alınan, Yahudilerin ve Katolik dönmelerin sürgün edilmesini kınayan ortak bir mektup yayımlanmıştı. Günlüğünde Anne Frank, din adamlarının hazırladığı bu mektubun bir kopyasını gördüğünü ve hoşuna gittiğini yazmıştı. Günlüğünde Goebbels, "din adamlarının bu olağanüstü küstah mektubu"nu kınıyor ve Seyss-Inquart'ın

---

43 M. Gilbert, *Auschwitz and the Allies*, 103.

44 T. Wood ve S. Jankowski, *Karski*, 188.

45 Breitman, *Official Secrets*, 116-20.

46 Nowak, *Courier from Warsaw*, 274-5. Bu konuyla ilgili çok daha fazlası için Gilbert, *Auschwitz and the Allies*.

47 Dewulf, *Spirit of Resistance*, 126; Moore, *Survivors*, 180.

Kalvinist, Katolik ve diğer mezheplere ait üniversiteleri kapatarak, Kiliseye karşı acil önlemler aldığını görmekten memnun olacağını yazıyordu.[48] Daha sonraki protestoların odağında ise, o tarihe kadar sürgün edilmekten muaf tutulan, karma evlilikler yapmış Protestan dönmeler ile Yahudilerin, sürgün edilmek istemiyorlarsa, kısırlaştırılmayı seçmek zorunda olduklarını bildiren, Mayıs 1943 Alman ültimatomu vardı. Kiliseler buna şiddetle karşı çıkmıştı: "Kısarlaştırma... insanı yok etmeyi destekleyen, Hıristiyanlık karşıtı bir öğretinin mantıken varacağı son noktadır. Bu, Hıristiyanca ve insanca bir yaşamı olanaksız kılan, sınırsız bir kendini yüceltmenin, dünyaya ve hayata bakışının bir sonucudur." Kısırlaştırma işlemleri, Yahudi ve Hollandalı doktorlar tarafından yapılacaktı ve taleplere direnmek için bütün tıp çalışanlarının istifa etmesi önerilmiş olmakla birlikte, nüfusun geneli açık direniş yönünde bu kadar çarpıcı bir adım için henüz hazır değildi. Sonraki 13 ay boyunca 1.146 erkek ve 1.416 kadın kısırlaştırılma seçeneğini tercih etmişti.[49]

Kilise çağrılarının, Almanların Avrupa Yahudilerini yok etme kararlılığı üzerinde kayda değer bir etkisi olmamıştı; ancak yerel polis güçlerinin tepkisinin, sürgün operasyonlarını sınırlandırmada çok daha büyük bir etkisi olduğu söylenebilir. Vichy veya Quisling gibi işbirlikçi rejimlerin, sürgünün ölüm anlamına geldiğini gerçekten ne zaman anladıkları belli değildir; ancak Müttefik Bildirgesinden sonra Rene Bousquet Almanlara, Fransız polis memurlarının Fransız Yahudilerinin sürgün edilmesine yardım etmeyeceğini bildirmişti; ama yabancı Yahudiler hâlâ bu işleme tabi olacaktı. Temmuz 1943'te SS-Hauptsturmführer Alois Brunner, Yahudi nüfusu sürgün ettiği Selanik'ten Fransa'ya gelmiş ve Drancy'deki evlerin anahtarlarını toplamıştı. Alman polisi, Brunner'in emriyle, saklanan Yahudileri yakalamak için kırsal bölgelere ekipler göndermeye başlamıştı. Onlara, amaçları "demokrasi, 'cüzzamlı' Yahudi ve de Gaullcü muhalefetle mücadele etmek" olan *La Police aux Questions Juives* ve *Milice* yardımcı oluyordu. Fransız polisinin artan oranda işbirliğinden uzak duruşu etkili olmuştu: 1942'de 42.500 Yahudi sürgün edilmişti; ancak 1943'te bu sayı 22.000'e düşmüştü. Sürgünler Ağustos 1944'e kadar devam ederken, sayılar giderek azalıyordu ve bu da şu sonuca yol açmıştı: "Naziler katletmek istedikleri her Yahudiyi, Fransız yardımı olmaksızın, teşhis etmek, tutuklamak ve sevk etmek zorunda kalmış olsaydı, sürgüne gönderilip telef olan Yahudi sayısının ne kadar eksileceği meselesi tartışılabilir elbette; ama kesin bir şey söylemek

[48] Boas, *Religious Resistance in Holland*, 58-60; Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 160-61; Günlük girdisi, 27 Şubat 1943, Anne Frank, O. Frank ve M. Pressler (der.), *The Diary of a Young Girl*, 87; Günlük girdisi, 8 Mart 1943, Lochner (der.), *The Goebbels Diaries*, 211.

[49] Presser, *Ashes in the Wind*, 196-202; B. Wasserstein, *The Ambiguity of Virtue*, 173; Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 162.

imkânsızdır." Hollandalılar da polisin tutumunda bir değişikliğe tanık oluyordu. 1943 baharında, Almanlar raporlarında, "Hollanda polisinin resmi görevlerini yerine getirmede bariz olarak gerilediğini ve pasif bir tutum sergilediğini" bildiriyordu. Mayısta Katolik piskoposlar, şayet saklanmak zorunda kalırlarsa, kilisenin polislere ve ailelerine maddi destek sağlayacağına dair, sözlü olmayan bir vaatte bulunarak, "işlerini kaybetme pahasına bile olsa" Yahudilerin yakalanmasında Katolik polislerin işbirliğini yasaklamıştı.[50]

*

İmha kamplarının bilgisi kamuoyuna mal olmadan önce de herkes Yahudilerin başına gelenlere kayıtsız değildi. Her ülkede bireyler bir şekilde Yahudilere barınacak yer sağlamış ya da yardım eli uzatmıştı ve bunların birçoğu iyiliklerinin bedelini hayatlarıyla ödemişti. Alman 101. Yedek Taburundan Bruno Probst'un teyit ettiği üzere, Polonya'da Yahudilere herhangi bir şekilde yardım etmenin cezası ölümdü:

> Bildiğim kadarıyla, Polonyalılar bu gerekçelerle hiçbir zaman tutuklanmadı ve yetkili polis makamlarına teslim edilmedi. Kendi gözlemlerimden ve yoldaşlarımın anlattıklarından hatırladığım kadarıyla, yukarıda bahsedilen sebeplerden ötürü ele geçirilen Polonyalıları her zaman, hemen oracıkta vurduk.[51]

Almanlar ayrıca, toplu sorumluluk ilkesini, Yahudileri saklarken yakalananlara da uyguluyordu: Bir birey bir Yahudiyi saklamak için kendi hayatını riske atmaya hazır olabilirdi; ancak Almanların tüm aile fertlerini, köy ahalisini ya da bir Yahudinin saklandığı apartmanda oturanların tamamını cezalandırma alışkanlığı, tehlikenin yabancıları da kapsayacak şekilde genişlemesi anlamına geliyordu: "Yahudileri barındırmak, haftalar, aylar ve hatta yıllar boyunca her an, kendisinin ve ailesinin hayatını riske atmak anlamına geliyordu."[52] Öyle olsa bile, risk almaya istekli Polonyalılar vardı ve Yad Vashem, 5.000'den fazla Polonyalıyı "haklı" olarak onurlandıracaktı. Maximilian Kolbe Vakfı, idam edilen 2.300 kişinin isimlerini açıklamıştı.[53]

Batı Avrupa'da Yahudilere yardım edenlerin öldürülmesi nispeten az rastlanan bir şeydi. En yaygın ceza, kendi ülkesinde hapis cezası veya bir Alman toplama kampına gönderilmekti. Örneğin Anne Frank'ın ailesini saklayan

---

[50] Jackson, *France*, 361; Hilberg, *Destruction of the European Jews*, 656-7; Marrus ve Paxton, *Vichy France and the Jews*, 335, 372; Fox, "How Far Did Vichy France 'sabotage' the Imperatives of Wannsee?"; Hirschfeld, *Nazi Rule*, 179; G. Lewy, *The Catholic Church and Nazi Germany*, 293.

[51] C. Browning, *Ordinary Men*, 149.

[52] T. Snyder, *Black Earth*, 316.

[53] S. Korboński, *The Jews and Poles in World War II*, 67; Tec, *When Light Pierced the Darkness*, 4.

Hollandalılar ya hiç tutuklanmamış ya da Hollanda'da hapse atılmamıştı.[54] İstisnalar elbette vardı: Gestapo Brüksel'de 30 Yahudinin saklandığı bir okula baskın yaptığında, Yahudiler sürgüne gönderilirken, yardımcı olan Ovart ailesi idam edilmişti.[55]

Yahudiler için düşünülen nihai çözüm bilinmeden önce, kamu kurumları Polonya'daki gettolarda veya Batı Avrupa'daki gözaltı kamplarında tutulan Yahudilere yardım etmek için faaliyet gösteriyordu. Bunlardan, Polonya'daki *Rada Główna Opiekuricza* (Merkezi Yardım Kurumu), Fransa'daki *Amitié Chrétienne*, CIMADE ve OSE gibi kuruluşlar, operasyonlar başladığında, Yahudileri, özellikle de çocukları gettolardan ve kamplardan kaçırmak için onların güvenini kazanmak hayati önem arz ettiğinden, Yahudilerle önemli bağlantılar kurmuşlardı. Belçika'da, resmi *Association des Juifs des Belgique*'nin işbirlikçi tavrına karşı çıkmak için, *Comité de Défense des Juifs* (CDJ) kurulmuş ve bu oluşum, kendi gizli gazetelerini yayımlamış ve sahte kimlik belgeleri üretmişti.

Bununla birlikte, eğer önemli denebilecek sayıda Yahudi hayatta kalacaksa, daha fazlasının yapılması gerekiyordu. Yöntemlerden biri, Yahudilerin ülkelerinden kaçmalarına yardım etmekti. Bu özellikle, söz konusu ülke bizzat Yahudileri imha etmeye giriştiğinde gerekliydi. Bağımsızlığını yeni kazanan Hırvatistan devleti, 487.000 Ortodoks Sırpın da katledildiği soykırım politikasının bir parçası olarak, ülkedeki 30.000 Yahudiyi hedef almıştı. Yaklaşık 20-25.000 Yahudi, ya Ustaša timleri tarafından yerinde öldürülmüş ya da Zagreb'in 60 mil güneyindeki Jasenovac'ta yeni kurulan toplama kampına gönderilmişti. Alman işgali altındaki Polonya'da imha kampları faaliyetlerine başlamak için açıldığında, Ustaša onlara 7.000 Yahudi göndermişti. Sırbistan'da 15.000 Yahudi, 1941 Sırp ayaklanmasının ardından, isyanla hiçbir ilgileri olmamasına rağmen, misillemelerin kurbanı olmuştu. Bundan sonra, Milan Nedić'in polisi ve jandarması, Sırbistan'daki Yahudilerin öldürülmesi konusunda hevesli işbirlikçiler haline gelecekti.[56]

Yugoslavya Yahudileri, Almanların ve yerel kaynakların uygulamaları karşısında, Almanya'nın eski müttefiki İtalya'dan koruma sağlamıştı. Çok sayıda Yahudi, İtalyan vali Giuseppe Bastianini'nin, onların içinde bulunduğu durumu anladığını kanıtladığı, Dalmaçya'daki İtalyan bölgesine gitmek üzere Hırvatistan'dan kaçmıştı. Gerçekten de, Almanlar Yahudilerin toplanması için İtalya'dan yardım istediğinde, General Paride Negri teklifi reddetmişti:

---

54 Frank ve Pressler (der.), *The Diary of a Young Girl*, 337-8.

55 Steinberg, *Not as a Lamb*, 149.

56 J. Steinberg, "Types of Genocide? Croatians, Serbs and Jews, 1941-5," Cesarani (der.), *The Final Solution*, 175-93; Manoschek, "Coming Along to Shoot Some Jews?"; Hoare, *Genocide and Resistance in Hitler's Bosnia*, 158-9; Tomasevich, *Occupation and Collaboration*, 605.

"Bu kesinlikle olmaz; çünkü Yahudilerin sürgün edilmesi demek, İtalyan ordusunun onuruyla oynamak demektir." Bu duygu, General Roatta tarafından da paylaşılıyordu. Nitekim İtalyan ordusu, Ivo Herzer ve ailesini bir İtalyan asker trenine bindirerek, Fiume'ye kaçmalarını sağladığında olduğu gibi, bazı Yahudilere yardım etmişti. Almanların İtalyanlar üzerindeki, Holocaust için işbirliği baskısı artınca, İtalyanlar korudukları 3.500 Hırvat Yahudiyi, Dalmaçya kıyılarındaki Rab ve Korçula adalarına göndermişti. İtalya'nın teslim olmasından sonra, bu Yahudiler Partizanlar tarafından kurtarılmış ve birçoğu savaşın geri kalanında, Partizanlara tıbbi personel olarak hizmet etmişti. Yunanistan'daki İtalyan tam yetkili temsilci, Almanların İtalyan bölgesindeki Yahudilere sarı yıldız takılması yönündeki talebini reddetmişti ve Fransa'da, Fransız Riviera'sının İtalyan işgal bölgesinde bulunan Yahudilerin, Vichy ile Almanların ayrımcı ve ölümcül politikalarından korunduğunu herkes biliyordu.[57]

Norveç'te direniş tarafından zaten kullanılmakta olan gizli kurye rotaları, tehlike altındaki Yahudiler için açılmıştı. Trondheim'da Yahudilerin ilk kez toplanmaya başlaması karşısında herkes şaşkına dönmüş ve bu kurbanları kurtarmak için çok az şey yapılabilmişti. Ancak Ekim 1942'nin sonunda direniş, Oslo'da yaşayan Yahudilerin –yaklaşık 1.100'ünün– toplanıp Almanya'ya ve oradan da doğuya gönderilmek üzere olduğuna dair bir ihbar almıştı. Direniş daha sonra, aşamalı bir biçimde İsveç'e geçirdiği 930 Yahudi ile temas kurmayı ve onları saklamayı başarmıştı. Sınır geçişini sağlayanlar, Yahudilerden bu yolculuk için, fahiş olmasa da bir ücret alıyordu: En fazla ödeme, zengin Yahudilerden istenmiş ve fakirler ücretsiz geçirilmişti. Norveçlilerin çabalarına İsveçlilerin destek vermesi de işi kolaylaştırıyordu. Aralık 1942'de Berlin'deki İsveç bakanı, Alman yetkililere, ülkesinin Norveçli Yahudileri kabul etmeye hazır olduğunu bildirmişti, Almanlar yanıt vermemişti. Oslo'daki İsveç Konsolosluğu, İsveç bağlantısı olan Yahudileri vatandaşlık başvurusunda bulunmaya davet etmişti. Sınırı geçtikten sonra, Norveçli Yahudiler İsveç'te iyi muamele görüyordu. Direnişin tüm çabalarına rağmen, ancak 600 Norveçli ile 120 mülteci Yahudi nakledilmiş ve bunlardan çok azı savaştan sağ çıkmıştı.[58]

Kıta Avrupa'sından kaçış daha zordu. İsviçre, ülkelerinde sığınacak bir yer arayan Yahudilerin sayısından endişe duymuş ve Almanları, tanınmalarını kolaylaştırmak için, Yahudilerin pasaportlarına "J" harfi damgası vurmaya teşvik etmişti. Yaklaşık 25.000-30.000 Yahudi ya İsviçre sınırından çevrilmiş ya da İsviçre makamları tarafından İsviçre'de gözaltına alınıp, geldikleri ülkeye geri gönderilmişti. Ağustos 1942'de Fransa-İsviçre sınırı kapatılmıştı.

---

[57] Mazower, *Hitler's Empire*, 399-400; C. Rittner ve S. Myers, *The Courage to Care*, 74-7; Burgwyn, *Empire on the Adriatic*, 193; Boyd, *Voices from the Dark Years*, 149.

[58] Rittner ve Myers, *The Courage to Care*, 82-5; Moore, *Survivors*, 76-9.

Yahudiler artık, Weidner'ın Hollanda-Paris ağı gibi örgütler tarafından sınırdan kaçırılmak zorundaydı. Yalnızca en güçlü Yahudiler, Müttefik uçak personelinin kaçarken kullandığı aynı rotaları izleyerek, Pireneler üzerinden İspanya'ya geçmeye çalışacaktı.

İşgal altındaki ülkelerden kaçmanın zorluğu, odağın Yahudileri saklamaya kayması anlamına geliyordu. Hollanda'da *Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers* (LO) 1942'de, ister zorunlu çalışma için çağrılmış olanlar ister Yahudiler olsun, gizli bir şekilde yaşaması gereken herkese yardım etmek için kurulmuştu.[59] Savaştan sonra, LO'nun liderlerinden biri olan Henk van Riessen şunları söylemişti:

> Yahudiler için çalışma konusuna gelirsek: Orada burada LO'ya bağlıydı, bazen [ayrı] bir şubeydi, bazen tamamen ayrıydı, bazen sadece karne tedariki için bir bağlantıydı. Bir *onderduiker*, yani montaj hattında değiştirilecek bir parça gibi düşünülebilir. Anlarsınız işte; bu adamlardan, bir elden diğerine geçirilmesi gereken, dördü hiç şansı olmayan Yahudi olmak üzere, 100 tane var. El değiştirmenin çok hızlı olması şarttı ve herkese yer bulmak da çok zordu. Neredeyse kimse onları almak istemiyordu. Biz de bunu biliyorduk ve gizlenmesi çok daha zor olan ve insanların [yardım etmekten] çok korktukları Yahudilerin sorununu, ayrı bir kanal kullanarak veya [başkalarına] devrederek halletmeye çalışıyorduk.[60]

Yaklaşık 4.000 Yahudi yetişkinin, Hollanda'da saklanarak hayatta kaldığı tahmin ediliyordu. Bu rakam, Belçika'daki tüm Yahudi nüfusunun yaklaşık dörtte birine, yani yaklaşık 12.000 yetişkine saklanacak yer ayarlayan *Comite de Defense des Juifs*'in (CDJ) çalışmalarının yanında devede kulak kalıyordu. CDJ muhtemelen LO'dan daha başarılıydı; çünkü daha önce kurulmuştu ve ayrıca direniş grubu *Front d'Indépendance* ile sıkı bağları vardı.[61]

Polonya'da, Polonya'nın Yeniden Doğuşu Cephesi üyeleri, Varşova gettosundan büyük sürgünlerin ardından, Eylül 1942'de Yahudilere Yardım Konseyi adında bir örgüt kurmuştu. Bu örgüt daha çok *Żegota* kod adıyla bilinir. Aralık 1942'ye kadar *Żegota*, Julian Grobelny başkanlığındaki yönetim kurulunda, Bund için Leon Feiner ve Yahudi Ulusal Kongresi için Adolf Berman'ın yanı sıra, başlıca siyasi partilerin temsilcileri olacak şekilde yeniden yapılandırılmıştı. Batı Avrupa'daki kurtarma çabaları, büyük ölçüde direniş örgütleriyle bağlantısı olmayan bireylerin girişimi ve çalışmasıyken, *Żegota* doğrudan Yeraltı Hükümeti tarafından destekleniyordu:

> Avrupa'nın Nazi işgali altındaki başka hiçbir ülkesinde, Yahudi nüfusunu kurtarma girişiminde bulunmak için oluşturulmuş, bünyesinde bu kadar

[59] Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 88-9.

[60] Moore, *Survivors*, 238.

[61] *A.g.e.*, 178-9.

geniş bir sosyo-politik inanç yelpazesinin temsil edildiği, merkezi yeraltı otoritelerine bağlı olan, faaliyetleri devlet bütçesinden finanse edilen ve bu kadar uzun süre varlığını sürdüren, benzer bir konsey kurulmamıştır.

Żegota'nın amacı, Genel Hükümet bünyesindeki her büyük şehirde şubeler kurmak, Yahudileri gizlemek, onlara yiyecek ve giyecek için güvenli adresler ile para sağlamaktı. Örgüt yaklaşık 500.000 sahte belge seti sağlamış ve Varşova'da saklanan yaklaşık 4.000 Yahudi ile Kraków ve Lwów gibi diğer şehirlerdeki önemli sayıda Yahudiyi doğrudan desteklemişti. Çocukların kurtarılmasına özel önem veriliyordu ve bu birim, Varşova gettosunda bağlantıları olan ve 2.500'den fazla Yahudi çocuğu başarıyla Hıristiyan evlerine yerleştiren bir sosyal hizmet görevlisi, Irena Sendler, tarafından yönetiliyordu. Gestapo, Sendler'i almak için Ekim 1943'te gelmişti; ancak o tutuklanmadan önce, çocukların listesini bir iş arkadaşına iletmenin bir yolunu bulmuştu. Liste daha sonra cam şişeler içine konularak gömülmüş ve savaştan sonra, bu çocukları hayatta kalan akrabalarıyla yeniden birleştirmeye çalışan Adolf Berman'ın eline geçmişti. Sendler, Pawiak hapishanesinde işkence görmüş ve ölüme mahkûm edilmişti; ancak rüşvetle serbest kalması sağlanacaktı. Sadece Varşova'da, 1944 ayaklanmasına ve şehrin tahliyesine kadar yaklaşık 28.000 Yahudinin saklanarak hayatta kaldığı tahmin ediliyordu; onlara yaklaşık 70-90.000 kişi yardım etmişti.[62]

Avrupa'da en büyük öncelik Yahudi çocukları kurtarılmasına veriliyordu; çünkü bunu yapmak daha kolaydı: 6 yaşın altındakiler sarı yıldızı takmıyorlardı ve seyahat etmek için onlardan izin belgesi istenmiyordu. Belçika'da, 4.000 Yahudi çocuğa yeni kimlik ve ev temin edilmiş, bu da yüksek bir hayatta kalma oranına yol açmıştı.[63] Hollanda'da Yahudi çocuklara yardım etmek amacıyla dört ağ geliştirilmişti. Utrecht Çocuk Komitesi, Temmuz 1942'de, Westerbork'a gönderilmek üzere hazır olmaları emredilen ebeveynler ile temasa geçen ve onları çocuklarından vazgeçmeye ikna eden üniversite öğrencileri tarafından kurulmuştu. Utrecht öğrencileri, aynı amaç için çalışan ayrı bir Amsterdam Öğrenci Grubu ile temasa geçmişti. *Naamloze Vennootschap* çok daha küçük bir örgüttü ve son grup, *Trouw* yeraltı gazetesi temelinde faaliyet gösteriyordu ve henüz 1943 yılının nisan ayında faaliyete başlamıştı. Başlıca çocuk kaynaklarından biri, Joodse Schouwburg toplama kampının kreşiydi. Yahudi Konseyi yetkilisi Walter Süsskind direnişle temas kurmuş ve küçük çocuklar ile bebekleri boş süt kasaları, kutular ve çuvallar içinde dışarıya çıkarmıştı. Süsskind'in çocuk kaçırma faaliyetlerine, Alman

[62] T. Prekerowa, "The Relief Council for Jews in Poland, 1942-1945," C. Abramsky vd, *The Jews in Poland*, 161-76; Bartoszewski, *The Bloodshed Unites Us*, 87-8, 100-16; J. Zimmerman, *The Polish Underground and the Jews, 1939-1945*, 177, 308, 373; G. Paulsson, *Secret City*, 5; P. Friedman, *Their Brothers" Keepers*, passim.

[63] Schreiber, *Silent Rebels*, 102.

gardiyanlardan biri olan SS-Unterscharführer Alfons Zündler, gardiyan arkadaşları sarhoşken veya uzaktayken çocukların ortadan kaybolmasına göz yumarak yardımcı olmuştu. Zündler, 1943'ün sonlarında yakalanmış, Yahudilere yardım ettiği için yargılanarak ölüme mahkûm edilmiş ve daha sonra da cezası, oradan sağ çıkacağı Dachau'da 10 yıl hapse çevrilmişti. Süsskind sonunda sürgüne gönderilecek ve Auschwitz'de öldürecekti. Bu iki adamın, 600 civarında bebek ve çocuğu kurtardığı tahmin ediliyordu.[64]

Fransa'da "yabancı" Yahudilerin sürgün edilmesi, OSE, CIMADE ve *Amitié Chrétienne*'i, kamplardaki mevcut yardım operasyonlarını genişleterek, çocukları bu kamplardan uzaklaştırma ve onlara yeni evler bulma çabalarına ağırlık vermeye zorlamıştı. Bu oluşumların çoğu, Vichy yetkililerinin emriyle resmi olarak faaliyetten menedilmişti. Bunun bariz dezavantajı, 1943'te Almanların Yahudileri doğuya sevk etmeye yönelik talepleri arttığında, Vichy yetkililerinin bu çocukları nerede bulunacaklarını tam olarak bilmeleriydi. Sonuç olarak, bu kuruluşların işlettiği evler, çocukları gizli yerlere dağıtmaya başlamıştı. 1943 yılı başlarında, OSE'nin gözetimi altında 1.025 çocuk vardı ve bu çocukların hem gerçek hem de sahte isimlerinin listesini, İsviçre'de güvenli bir merkezde gizliyordu. *Union Generale des Israelites de France* (UGIF) kendi evlerini işletiyordu ve içinde yaşayan çocukların adlarının, numaralarının ve yerlerinin listesini tutmuştu; ancak Almanların bunlara erişimi vardı. Bu bir trajediye yol açacaktı. Şubat 1943'te Paris'teki UGIF evlerinden çocuklar toplanmış, yaşlıların bulunduğu UGIF evleri boşaltılmış ve yakalananların hepsi Drancy'ye gönderilmişti. Bu tür baskınlar, Paris'teki Rue Lamarck'ta bulunan UGIF evinde yaşayan 3 ila 18 yaşları arasındaki 63 çocuğun, Hıristiyan ve Yahudi kadınlar tarafından birer ikişer alınıp, L'Oratoire du Louvre'daki Protestan papaz evine taşınması örneğinde, muhteşem bir kurtarma operasyonuna yol açmıştı. Burada Papaz Paul Vergara, çocuklar için yeni kimlikler ve evler ayarlayacaktı. Bu arada, Şubat 1943'te, SS-Hauptstürmführer Klaus Barbie, UGIF'in Lyon ofisine baskın düzenlemiş ve baskında ofiste bulunan 84 kişiyi alıp götürmüştü.[65]

Fransa'daki saklanma yerlerinden biri meşhur olmuştu: Haute-Loire bölgesindeki Massif Central'ın doğu yakasında bulunan Vivarais-Lignon Platosundaki Le Chambon-sur-Lignon köyü. Köyün barışçıl Protestan papazı André Trocmé, bu operasyonun tarihinde ikonik bir figür haline gelmiş olsa da, platonun tüm nüfusunun işe dahil olduğu açıktır. Bu platonun, Yahudilerin saklanma yeri olarak birçok avantajı vardı: Bir kere uzaktı; ayrıca gözde bir yaz tatili mekânı olduğundan, Yahudileri barındırmak için yeterli sayıda otel

[64] Moore, *Victims and Survivors*, 182-6; Wasserstein, *The Ambiguity of Virtue*, 153; E. Fogelman, *Conscience and Courage*, passim.

[65] C. Moorehead, *Village of Secrets*, 336, 341-3; L. Lazare, *Rescue as Resistance*, passim.

ve pansiyonun yanı sıra, yatılı okullar ve çocuk evleri de vardı. En önemlisi, burası bir cemaat merkeziydi. Plato, Fransa krallarının zulmünden kaçan Huguenot'lar için güvenli bir sığınak olmuştu ve aynı zamanda Darbyist'ler gibi diğer Protestan toplulukların yanı sıra, küçük bir Katolik birliğine de ev sahipliği yapıyordu. Huguenot'lar, Yahudileri barındırmaya istekli olduklarını şu gerekçelerle açıklıyordu: "Geçmişte zulme uğrayan bizdik; bugün sizsiniz." Haute-Loire'ın Vichy valisi Robert Bach bu hikâyedeki esrarengiz şahsiyettir. Bach, örneğin, bazı belediye başkanlarını siyasi bakımdan güvenilmez oldukları gerekçesiyle görevden almayı reddederek ve işlerinin ehli oldukları için onları görevde tutarak, rejime karşı koymaktan çekinmemişti. İşgal Edilmeyen Bölgede yabancı Yahudilere yönelik büyük toplama operasyonu sürerken, Bach'a yerinin tespit edilmesi istenen "yabancı" Yahudilerin bir listesi verilmişti ve plato da jandarmanın arama operasyonlarının kapsamındaydı. Ancak Fransız polisi, bundan sonra nerede arama yapmayı planladıklarına dair bolca bilgi vermiş ve ağustos ortasından eylül ortasına kadar yapılan 35 baskında, sadece bir Yahudi bulunmuştu; daha sonra o da, sürgün edilecek kadar Yahudi olmadığı gerekçesiyle serbest bırakılmıştı. Gerçekten de, Haute-Loire idari bölgesi, işgal edilmemiş Fransa'nın tamamında en düşük sürgün edilme oranına sahipti. Haute-Savoie Valisi Edouard Darliac ise tam aksine, jandarmaya, istasyonlarda ve trenlerde Yahudi olup olmadığını öğrenmek için yolcuları sorguya çekme emri vermişti.

Almanlar Kasım 1942'de Fransa'nın güneyini işgal ettiğinde, bir sığınma yeri olarak platoya yönelik tehditler artmıştı. Trocmé bu konuda şunları kaydetmişti:

> Le Chambon'daki mültecilere yapılan yardımlarla ilgili olup biten her şey Nice'den Toulouse'a, Pau'dan Macon'a, Lyon'dan Périgueux'e, oradan da Saint-Étienne'e, Güney Fransa'nın tamamında kulaktan kulağa yayılırken, onlarca, *yüzlerce* Yahudi Le Chambon'a yollanıyordu.

Vichy rejimi, Müfettiş Praly'nin Le Chambon'da konuşlandırılmasından ve üstlerine haftalık raporlar göndermeye başlamasından itibaren, platoda neler olup bittiğini ayrıntısıyla biliyordu. Maki, Müfettişi 1943 yılının ağustos ayında öldürmüş ve dikkat çekici bir şekilde hiçbir misilleme olmamıştı. Alman baskısı altında, Haute-Loire jandarma komutanı Sebastien Silvani, Şubat 1943'te, platoya baskın emri vermiş ve erken uyarı sistemi başarısız olduğu için, 8 kaçak Yahudi kolaylıkla yakalanmış ve 82 kişilik listeden de 58 kişi tutuklanmıştı. Almanların, Doğu Cephesinde yaralanan askerler için Le Chambon'da bir dinlenme evi vardı ve buranın sakinleri muhtemelen komşu evde gizlenen Yahudilerin farkındaydı; ama onlar görmemeyi seçmişti. Le Puy'daki garnizonun Alman komutanı Binbaşı Julius Schmähling, bu hikâyedeki bir başka esrarengiz şahsiyettir. Schmähling, Yahudilerin varlığına göz

yummuş gibi görünüyordu; ancak Haziran 1943'te Kayalıklar Evine yapılan ve sadece 7'si Yahudi olan 18 öğrencinin tutuklanmasına yol açan baskını engellemeye gücü yetmemişti. Diğer öğrenciler hayatta kalmış olsa da bütün bu Yahudiler ölüme gönderilmişti. André'nin kuzeni Daniel Trocmé, binanın yöneticisiydi ve tutuklu öğrencileriyle birlikte gitmeyi tercih etmişti, o da hapishaneden sağ çıkamamıştı. Schmähling ayrıca, Yahudilere tıbbi yardımda bulunan; ancak yolda arabasına aldığı iki makinin silahlarını arabada unutmasının ardından Almanlar tarafından yakalanan, platodan Doktor Roger Le Forestier'in idamını engellemek için de hiçbir şey yapmamıştı. Anlaşıldığı kadarıyla, Schmähling Yahudilere karşı hiçbir şey hissetmiyordu; ancak herhangi bir silahlı direniş belirtisine de tahammülü yoktu. Platoda maki gruplarının kurulması, bölgenin Yahudiler için bir sığınak olma statüsünün zarar görmesine neden olmuş ve Yahudilerin İsviçre'ye kaçırılmasına öncelik verilmesine yol açmıştı. Platoda kurtarılan Yahudilerin sayısıyla ilgili tahminler, en sık aktarılan rakam olan 5.000'den, araştırmalara dayanan daha güvenilir bir rakam olan 1.200'e kadar, geniş bir aralıkta değişmektedir. Fark, muhtemelen birçok Yahudinin sadece kısa bir süre burada kalmasından kaynaklanmaktadır. Fransız Yahudilerinin bu toplama dahil olması için, sadece, kimsenin Yahudi kökenlerini bilmediği, Fransa'nın herhangi bir yerine taşınmadan önce, sahte kimlik belgelerini almak için kısa bir süre platoyu ziyaret etmiş olması yeterliydi. Konuştukları kötü Fransızcanın ele vereceği "yabancı" Yahudilerin acilen, güvenli olduğu düşünülen bir yerde kalması gerekiyordu.[66]

Saklanarak yaşayan Yahudilerin iaşe karneleri yoktu; onların yiyecek ve giysilerinin karaborsadan satın alınması gerektiğinden, gizlenmelerinin finansmanı büyük bir zorluk teşkil ediyordu. Fransa'da Yahudilere yardım eden çeşitli kuruluşlara, İsviçre'deki Yahudi yardım örgütleri tarafından ülkeye büyük miktarlarda para sokulması çok yardımcı olmuştu. Zengin Yahudilerden ayrıca, yoksul, çoğunlukla mülteci Yahudilere yardım etmek iamacıyla bağışta bulunmaları isteniyordu; ancak bu, sorunlara yol açabiliyordu. Örneğin, Magda Trocmé, Le Chambon köyüne sığınan bir grup zengin Yahudiden yardım istediğinde, aldığı yanıt onu şaşırtmıştı: "Le Chambon'a getirdiğiniz bu yabancılar, bizim sonumuz olacak. Biz Fransız Yahudileri onlara bulaşmayacağız."[67] Diğerleri daha cömert davranmıştı. Utrecht Çocuk Komitesinin çalışmaları büyük ölçüde, Jan Campert'in şiiri *The Eighteen Dead*'in (1941) gizli yayıncı Geert Lubberhuizen tarafından basılıp satılmasıyla

[66] Moorehead, *Village of Secrets*, passim; P. Grose, *A Good Place to Hide*, passim; P. Hallie, *Lest Innocent Blood Be Shed*, passim; R. Zaretsky, *Nîmes at War*, 164-5; Rayski, *The Choice of Jews under Vichy*, 184-8; Poznanski, *Jews in France*, 410-4; Rittner ve Myers, *The Courage to Care*, 109-15.

[67] Grose, *A Good Place to Hide*, loc 1402.

finanse edilmişti.[68] Hollanda'daki kiliselerden daha fazla finansman sağlanmıştı ve sürgündeki Hollanda hükümeti de bir Ulusal Yardım Fonu kurmuş ve birimi olan J Grubu, saklanan 9.000 Yahudiyi finanse etmişti.[69] Belçika'da Kraliçe Elizabeth, hayırseverleri Yahudilerin gizlenmesini finanse etmeye çağırmış ve sürgündeki hükümet, ülkeye paraşütle bırakılan ajanlarla para göndermişti.[70] *Żegota*, yurtdışındaki Yahudi örgütlerinden ve sürgündeki Polonya hükümetinden alınan parayı gerekli yerlere tahsis eden Yeraltı Hükümetinden finansman yardımı almıştı. Para, İsveç üzerinden seyahat eden kuryeler ve geniş para kemerleri takarak paraşütle atlayan *Cichociemni* tarafından Polonya'ya getirilmişti. Yardımların gelişi sık sık kesintiye uğradığı için hiçbir zaman yeterli para olmuyordu ve bu da Yahudi başına bağışların sürekli düştüğü anlamına geliyordu.[71]

*

Savaştan sonra Yahudileri saklayan birçok kişiye bunu neden yaptıkları sorulmuştu. Çok azı kendilerini direnişçi olarak görüyordu; tamamen insani saiklerle hareket etmişlerdi.[72] Davranışları, özellikle "Komşunu sev" emri ve İncil'deki İyi Samiriyeli meseli başta olmak üzere, dinsel inançlara dayanıyordu. Katolik Kilisesinin güçlü anti-semitizmine rağmen, yaşlı ve genç din adamları, cemaatlerini Yahudilere yardım etmeye çağırmıştı. Belçika'da Brüksel ve Liège gibi büyük ölçüde Katolik Valon bölgeleri, Yahudilerin başarılı bir şekilde saklanması konusunda, Yahudilerin yüksek oranda sürgün edildiği Antwerp çevresindeki daha işbirlikçi Flaman bölgelerine göre daha iyi bir sicile sahipti. Başpiskopos van Rooey, sürgünleri kınamak için yüksek sesle konuşmamış olabilirdi; ancak bununla din adamlarına, Yahudileri Katolik kurumlarda, manastırlarda, yatakhanelerde ve okullarda saklamalarını emretmişti." Polonya'da, Katolik din adamları, boş formlar, ne yapılacağına dair talimatlar ve hazır sertifikalar temin ederek, vaftiz sertifikaları almamız ve Yahudileri dinsel kurumlarda saklama konusunda paha biçilmez yardımda bulundular."[73] Saklanma yeri temini konusunda benzer yardım teklifleri Fransa'da da yapılmıştı; özellikle Kardinaller Saliège ve Theas, güvenilir din adamlarının adlarını Georges Garel'e iletiyor ve o da yönettiği B Devresi vasıtasıyla, Yahudi çocukları OSE tarafından işletilen evlerden alıp özel şahısların evlerine yerleştiriyordu.[74]

---

68 Dewulf, *Spirit of Resistance*, 68.

69 Presser, *Ashes in the Wind*, 400.

70 Steinberg, *Not as a Lamb*, 148.

71 Prekerowa, "The Relief Council for Jews in Poland"; Bartoszewski, *The Bloodshed Unites Us*, 99.

72 Moore, *Survivors*, 192-206.

73 K. Iranek-Osmecki, *He Who Saves One Life*, 50.

74 Moorehead, *Village of Secrets*, 137-8.

Holocaust'ta 6 milyondan fazla Yahudi ölmüştü; sadece yarım milyonu, işgal altındaki ülkelerde saklanarak hayatta kalmıştı ya da toplama kamplarından serbest bırakıldığında hâlâ hayattaydı. Bu rakamlar, bireylerin ve direnişin çabalarının, Nazi rejiminin soykırımcı politikalarını engelleme konusunda başarısız olduğunu göstermektedir. Yine de Yahudilerin sürgün edilmesinin ve buna direnme çabalarının daha geniş çapta etkisi olmuştu; çünkü işbirlikçi yetkililerin sürgünleri engelleme ya da daha düşük rakamlar için pazarlık yapma konusundaki başarısızlığı, işbirliğinin bedelini ortaya çıkarmıştı. Belçika ve Hollanda'daki genel sekreterler artık, Alman taleplerine karşı Belçikalıların ve Hollandalıların koruyucuları olarak görülmüyordu. Etki en çok Fransa'da hissedilmişti:

> Kamuoyunun Vichy'ye doğru evrilmesi ile Yahudilere doğru evrilmesi arasında diyalektik bir ilişki gelişmişti. 1942 yazındaki kitlesel tutuklamalar, işbirliğinin ahlaki bedelini ortaya çıkarmıştı. Direniş etik bir boyut kazanırken, Vichy hükümetinin meşruiyeti ciddi şekilde yara almıştı: Halkın işgalci Alman güçlere karşı düşmanlığı, Vichy'ye de yayılmaya başlamıştı.[75]

Polonya'da, Almanların tüm Yahudileri yok etme kararlılığı, Slavlar olarak Almanlar tarafından Yahudilerden sadece biraz daha olumlu görülen Polonyalıların sıradaki kurban olacağı inancına yol açmıştı. Yahudilerin başına gelenler, direnişte önemli bir artışa yol açmamış olabilir; ancak Avrupa'da insanları daha direniş yanlısı ve harekete geçmeye daha kararlı hale getirmeye hizmet etmişti.

---

[75] Poznanski, *Jews in France*, 482.

14

Holocaust: Yahudilerin Tepkisi

Yahudilerin Holocaust'a verdiği tepkiyle ilgili en tartışmalı iddialar, Yahudilerin pasif oldukları ve Almanların onları yok etme çabalarına direnmek için hiçbir çaba göstermemiş olmalarıdır. Bu iddialar yaygındır ve hem o dönemde hem de sonraki yorumlarda görülebilir. Örneğin, Wladyslawa Chomsowa, Yahudileri Lwôw gettosundan kurtarmakta aktifti ve "en büyük zorluğun Yahudilerin pasifliği olduğunu"[1] kaydediyordu. "Kesime kuzular gibi gitmek" ifadesi ilk kez Vilna gettosunda, 1 Ocak 1942 tarihli Yeni Yıl bildirisinde, Abba Kovner tarafından kullanılmış ve başka yerlerde de tekrarlanmıştır. Emanuel Ringelblum, *Notes from the Warsaw Ghetto*'da [Varşova Gettosu'ndan Notlar] şunları yazıyordu:

> Sürgünler devam ettiği sürece... herkes sessiz kaldı. İnsanlar, koyun gibi mezbahaya götürülmelerine izin veriyordu... Bu, sürgünler sırasında Umschlagplatz'a götürülen kadın ve erkeklerin çoğu için söylenebilir. Bu, Yahudi halkının kendi polislerine karşı bile pasifliği, her daim akıllarda bir bilmece olarak kalacak.[2]

Raul Hilberg, Yahudilerin görünürdeki pasifliğinin en açıksözlü eleştirmeni olmuştur:

> Yahudilerin tepki modeli, neredeyse tam bir direniş eksikliği olarak nitelenebilir... Avrupa çapında, Yahudilerin hiçbir direniş örgütü, silahlı eylem planı, hatta psikolojik savaş planı yoktu. Tamamen hazırlıksızdılar... Yahudiler direnişe yönelmediler.[3]

Bu tür düşünceler, doğudaki gettolarla sınırlı değildi. Hollanda'da Reichskommissar Seyss-Inquart şu yorumu yapmıştı: "Akrabaları yok edilirken, çalışabilecek durumdaki Yahudilerin çalışmaya devam edeceğini hayal bile

---

1 Lukas, *Out of the Inferno*, 11.

2 D. Engel, "Why Punish the Collaborators?," Jockusch ve Finder (der.), *Jewish Honor Courts*, 29-48.

3 Hilberg, *Destruction of the European Jews*, III, 1.030.

edemezdim. Bu durumda, her Yahudinin bir Almana saldırmasından ve boğazını sıkmasından başka bir şeyin beklenemeyeceğine inanıyordum."[4]

Yahudiler kendi ülkelerindeki direniş hareketlerine, muhtemelen Hıristiyanlara oranla daha az katılmış da değildir. Aslında, her yerde çok az insanın direnişte aktif olduğu bir dönemde, Yahudiler özellikle öne çıkıyordu. Örneğin, Fransız direnişinde: Jean-Pierre Lévy, Daniel Mayer, Léo Hamon, Serge Ravanel, Raymond Aubrac, Maurice Kriegel-Valrimont ve Pierre Villon'un yanı sıra, ilk direniş grubu Musée de l'Homme'un birçok üyesi... hepsi Yahudiydi. Yine de bu Yahudiler öncelikle bir Fransız olarak direniyorlardı. Bir Yahudi olarak direnmek, ikincil tercihti. Bu Yahudiler, kendi dindaşlarının Holocaust'una direnmek ya da harekete geçmeye çalışan Yahudilerin çabalarına destek olmak için adım atmaya, Hıristiyan yoldaşlarından daha hevesli değildi.

Fransız direnişi içinde, özellikle de Paris'teki *Franc-Tireurs et Partisans* (FTP) ile yakın çalışan, komünist *Main-d'Oeuvre Immigrée* (MOI) içinde, açıkça Yahudi birimleri vardı. MOI esasen, Doğu Avrupa'dan gelen genç Yahudilerden oluşuyordu ve sayıca birkaç düzineyi geçmeyen grup, ilk başlarda Boris Holban ve sonrasında Misak Manukyan tarafından yönetilmişti. 1942 yılı ile 1943 yılının ilk yarısı boyunca MOI, Alman birliklerine, askerlerine, ulaşım araçlarına ve binalarına bir dizi saldırı düzenlemiş ve bu eylemlerini Eylül 1943'te Fritz Sauckel'in, Paris'te zorla çalıştırmayı örgütleme temsilcisi olan Dr Julius Ritter'in öldürülmesiyle en üst noktaya taşımıştı. Ancak bu saldırılar, tehcir trenlerinin Paris'ten ayrılmasını engellemek ve böylece imha edilecek Yahudileri kurtarmak için değil; Alman işgalini engellemeye yönelik daha genel bir kampanyanın parçası olarak yapılmıştı sadece.

MOI ile FTP arasındaki ilişki de son derece aydınlatıcıdır. 1943 yazında Fransız polis birimi *Brigade Spéciale*, MOI'nin siyasi komiseri Joseph Davidovitch'in ihanetinin ardından, neredeyse MOI'nin tüm lider kadrosunu ele geçirmeyi başarmıştı. Tutuklananlar, Drancy geçiş kampına gönderilmiş ve içlerinden üçü, kamp içinde bir direniş örgütleyerek, bir kaçış planı hazırlamıştı. Bu militanlar, tutuklamalardan kurtulmuş ve hâlâ faal olan MOI unsurlarından, içeriye el bombası sokma ve dışarıdan Fransız muhafızlara saldırma eylemlerini örgütlemesi için FTP ile bağlantıya geçmelerini istemişti. FTP şöyle bir yanıt vermişti: "Planınız en az 500 'spor türü' gerektiriyor. Mevcut koşullar altında, bu imkânsız ve size sadece kendi kaynaklarınıza güvenmenizi tavsiye etmek zorundayız." 1944 Şubatında Manukyan ve 22 yoldaşı, Paris'te yargılanmış ve infaz edilecekti. MOI'nin kurtulmayı başaran üyeleri, güneye geçmek için FTP liderliğiyle temasa geçmişti; ancak Komünist Parti liderliği bu isteği reddetmiş ve Paris'teki MOI yavaş yavaş tamamen yok edilmişti.[5]

---

[4] *A.g.e.*, 539.

[5] Cobb, *The French Resistance*, 186-8; A. Lissner, "Diary of a Jewish Partisan in Pa-

David Knout ve Abraham Polonski tarafından kurulan, küçük *Armée Juive* gibi, diğer Yahudi örgütlerinin, Siyonist amaçları vardı ve gençleri Filistin'de yaşamaları için eğitmeye, İspanya'ya kaçırmaya ve oradan, Yahudi Tugayına katılmaları umuduyla, Britanya'ya geçirmeye odaklanmışlardı. Büyük ölçüde Yahudi izci hareketinden evrilen, maki birimleri de kurulmuştu. Bunlar, Fransa'nın kurtuluşu için mücadele etmeyi amaçlıyordu ve onları harekete geçiren şey, dindaşlarının sürgün edilmelerini görmek olmuştu. Örneğin, Haham Neugewürtz şöyle diyordu: "Öyle korkunç olaylara tanık oldum ki, makiye katılmak benim için bir kurtuluştu. Bir korku ve umutsuzluk ortamından, bize bu kötülüğü yapanlarla silahlı diyaloga girebileceğim bir ortama geçtim." D-Day'den sonra, silahlı Yahudi örgütleri birleşerek, *Organisation Juive de Combat*'ı [OJC: Yahudi Mücadele Örgütü] kurmuş ve ana akım direnişin yanında savaşa katılmıştı; böylece "kurtarılmış bir Fransa'da özgürlüğün ve onurlu yaşamın tadını çıkarabilecekler"di. OJC, Yahudilerin infazı ve sürgün edilmesiyle ilgili belgelere el koymuş ve süreçle bağlantılı olan kişileri tutuklayarak, kurtuluş sonrası kurulan adalet komitelerine teslim etmişti.[6]

Yahudi direnişçilerin, sürgün edilme tehdidi altındaki Yahudileri kurtarmak için özel olarak saldırılar düzenlediğine dair birkaç örnek vardır. Ekim 1943'te *Union Générale des Israélites de France*'ın [UGIF: Fransa Yahudi Sendikalar Birliği] Marsilya'daki ofisine baskın düzenlenmiş ve kartoteks kutusu imha edilmişti. Ocak 1944'te UGIF'in Lyon ofisine baskın düzenlenmişti. Maurice Haussner o güne dair şunları anlatıyordu:

> UGIF'in genel merkezine girdik ve tüm çalışanlara yüzlerini duvara dönüp sıraya girmelerini emrettik. Onlara, bazı ihtiyaç sahibi insanlara küçük cep harçlıkları verseler de resmi dosyalarını tutmak suretiyle, alçak hainlerin işini yaptıklarını söyledik: İnsanların isim ve adres kayıtlarını tutmak suretiyle, Almanların sürgün operasyonlarına büyük kolaylık sağlıyorlardı. Daha sonra, taşıyabileceğimiz kadar dosyayı aldık ve ardından imha ettik; ama genel merkezde binlerce dosya vardı ve birçoğu hâlâ oradaydı.

Almanlar, nüfus müdürlükleri tarafından tutulan nüfus sayımı kayıtları sayesinde Yahudilerin listesini ele geçirdiğinden, bu operasyonlar başarısızlıkla sonuçlanmıştı.[7]

---

ris," Y. Suhl (der.), *They Fought Back*, 311-27; Rayski, *The Choice of Jews under Vichy*, 137, 234-6; J. Adler, *The Jews of Paris and the Final Solution*, 201.

6 Jackson, *France*, 368; Steinberg, *Not as a Lamb*, 111-15; Poznanski, *Jews in France*, 452-5, 460; A. Latour, *The Jewish Resistance in France*, 53; J. Ariel, "Jewish Self-Defence and Resistance in France during World War II," *Yad Vashem Studies*, VI (1967), 221-50; R. Poznanski, "Reflections on Jewish Resistance and Jewish Resistants in France," *Jewish Social Studies*, 2:1 (1995), 124-58.

7 Poznanski, *Jews in France*, 451; Latour, *The Jewish Resistance in France*, 190.

Bu listeler, Yahudiler için ölümcüldü. 1940'tan 1942'ye kadar, Avrupa'daki Yahudiler kayıt yaptırmak zorunda kalmışlar ve onları diğer yurttaşlardan ayırt etmek için "J" harfiyle damgalanmış kimlik belgeleri almışlardı. İşgal altındaki Fransa'da Yahudilerin yaklaşık yüzde 90'ı, yerel polis karakollarına kaydolma çağrısına uymuştu. Seine bölgesinde görevli bir memur olan André Tulard, tüm Yahudileri alfabetik olarak, sokak, meslek ve milliyetlerine göre listeleyen bir kartoteks tasarlayarak kendini aşmış ve böylece sürgünler başladığında, Yahudilerin bulunmasını kolaylaştırmıştı. Vichy rejimi de kendi kayıt işlemlerini yürütmüş ve yine çoğu Yahudi buna uymuştu. Norveç'te *Nasjonal Samling* (NS), Yahudilerin kayıt yaptırmasını emretmiş ve işleyişi denetlemişti. Polonya'da ve Protectorate'te işlemler, Almanların talimatları doğrultusunda, Yahudilerin kendileri tarafından yürütülmüştü. Fransız Yahudi direnişinin liderlerinden biri olan Louis Gronowski daha sonra şunları yazacaktı:

> Holocaust ışığında, o zamanki tutumumuzun doğru olup olmadığını ve baştan beri Yahudi nüfusunu, Vichy kurallarına uymamaya çağırmamız gerekip gerekmediğini merak ediyorum. Ancak o an, binlerce insanın bir gecede yasadışı bir hayata geçmesi fikrini örgörmek hayal bile edilemezdi. Ayrıca, Nazilerin dünyaya yaşattığı dehşeti henüz aklımız almıyordu.

Gerçekten de Protectorate'teki Yahudiler tehlikelerin o kadar farkında değildi ki, 1942'de bir Yahudi gazetesi, kayıt yaptırmayan Yahudilerin bir listesini yayımlamış ve okurları onları ihbar etmeye çağırmıştı.[8]

Yahudiler, Nazilerin kendilerine düşman olduğunu kabul etmişlerdi etmesine de Almanların onları tümden yok etmek niyetinde olduklarının farkına varmadıkları çok açık. Kampların dışındakiler, imha kamplarının haberlerini yayımlayan BBC, Moskova Radyosu ve İsviçre Radyosu gibi radyo istasyonlarına erişebiliyorlardı; ancak onlar için mücadele, Hıristiyanların yürüttüğü mücadeleyle aynıydı: Bir inanç mücadelesiydi. Doğudaki gettolarda kapana kısılan Yahudiler, gettolar arasında gizlice gidip gelen kuryelerden, toplu kurşuna dizme ve gaz odalarında zehirleme haberlerini almışlardı; ama onlar için de "Almanlar gibi kültürlü bir ırkın, insanları gazla boğma ve yakma politikası yürütmesi" düşünülemezdi.[9] Chelmno'daki imhalar Aralık 1941'de başlamış ve gizli basın tarafından dünyaya duyurulmuştu. Haber, Marek Edelman'ın daha sonra belirttiği üzere, Varşova gettosuna da ulaşmıştı; ama büyük oranda inanılır bulunmamıştı:

---

[8] Jackson, *France*, 363, 366; Marrus ve Paxton, *Vichy France and the Jews*, 243; M. Marrus, "Jewish Resistance to the Holocaust," *Journal of Contemporary History*, 30:1 (1995), 83-110; Moore, *Victims and Survivors*, 197; Hilberg, *Destruction of the European Jews*, III, 555; Bryant, *Prague in Black*, 151.

[9] S. Faull ile gönüşme, IWM 18272.

> Varşova gettosu haberlere inanmadı. Hayata tutunanlar, hayatın kendilerinden bu şekilde alınabileceğine inanamadı; sadece, Alman terörünün yükselişini dikkatle izleyen örgütlü gençlik hareketleri, bu olayların mümkün ve gerçek olabileceğini kabul etti ve toplumu bilgilendirecek geniş çaplı bir propaganda kampanyası başlatmaya karar verdi.[10]

Varşova gettosundan sürgünler tüm hızıyla devam ediyorken ve Treblinka'ya nakli sırasında kaçan Dawid Nowodworski, Treblinka'nın bir imha kampından başka bir şey olmadığı bilgisiyle gettoya geri döndüğünde bile, çok az kişi ona inanmıştı. Aynı tavır başka yerlerde de görülüyordu. Örneğin, Łódz gettosunda kapana kısılmış olan Jakub Poznanski, 27 Eylül 1943'te günlüğüne şunları yazmıştı:

> Polonya'nın çeşitli şehirlerinde, gettoların tasfiyesi hakkında sürekli söylentiler dolaşıyor. Bence insanlar her zamanki gibi abartıyorlar. Bazı şehirlerde bazı aşırılıklar yaşanmış olsa bile, bu yine de Yahudilerin topluca katledildiğine inanmaya yetmiyor. En azından ben, bunun söz konusu olmadığını düşünüyorum.[11]

Fransa'da UGIF, imha kamplarını duyduğunda haberlere inanmamış ve Yahudi nüfusunu bilgilendirmemişti.[12]

Yahudilerin öldürüldüğüne değil de, doğudaki çalışma kamplarına gönderildiğine dair Alman yalanına inanmak, anlaşılır bir şekilde çok daha kolaydı. Slovakyalı Yahudilere, çalışma kamplarına götürüldükleri açıkça söylenmişti ve onlar da alet edevatlarını yanlarına almıştı; aynı şekilde, Doğu Polonya'daki Polonyalı Yahudiler de. 22 Temmuz 1942'de, Varşova gettosundan sürgünler başladığında, *Judenrat* üyelerine, Yahudi polis gücüne, yöneticilere ve Alman işyerlerinde çalışanlara muafiyet tanınmıştı. Bu, çalışma iznine sahip olmanın, sürgün edilmekten muaf tutulmayı sağladığı inancına yol açmıştı. Aniden işyerleri, iş başvurusunda bulunanlarla dolup taşmış ve pek çoğu, onlara verilecek iş olmamasına rağmen, işe kabul edilmişti. Almanlar, önce işsiz, hasta ve açlıktan ölmek üzere olan Yahudileri sürgüne göndererek ve ardından, ağustos ayında 30.000 iş kartı dağıtarak, Yahudilerin bu 30.000 kişinin sürgünden muaf olduğuna inanmasını sağlamıştı.[13]

Çalışmanın insanı tehcirden kurtaracağı inancı, doğudaki diğer gettolarda da yaygındı. Örneğin, Łódź gettosunun son derece tartışmalı lideri Haim Rumkowski, Alman savaş faaliyetleri için çalışmanın, gettoyu tasfiye edilmekten kurtaracağına o kadar inanmıştı ki, 4 Eylül 1942'de yaşlı, hasta

---

[10] W. Bartoszewski, "Polish-Jewish Relations in Occupied Poland, 1939-1945," Abramsky vd (der.), *The Jews in Poland*, 147-60.

[11] M. Gilbert, *The Holocaust*, 608.

[12] Adler, *The Jews of Paris and the Final Solution*, 46.

[13] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 304.

ve 10 yaşından küçük tüm çocukların, sürgüne gönderilmek üzere bildirilmesini istemişti: "Kurbanları bana verin ki, daha fazla kurban alınmasının önüne geçelim ve 100.000 kişilik bir Yahudi nüfusu korunabilsin. Bana böyle söz verdiler: Kurbanlarımızı kendimiz teslim edersek, barış olacak."[14] Bialystok gettosundaki *Judenrat*'ın başkanı Efraim Barasz da aynı şekilde düşünüyordu.

Almanlar Batı Avrupa'da da benzer bir biçimde, Yahudi Konseylerinin nakilleri örgütleme sürecinde işbirliği yapmalarını sağlamak için, doğuda çalışma yanılsaması yaratmıştı. 15 Temmuz 1942'de Almanlar, *L'Association des Juifs en Belgique*'ye (AJB) bir çalışma ofisi kurmasını emretmiş ve ardından bir hafta sonra, AJB'den 5.000 sevk bildirimi dağıtmasını istemişti. Listeye dahil edileceklerin seçimi, Almanlarla çalışan Flaman yardımcıların işiydi ve bildirimler General von Falkenhausen'in antetli kâğıdına yazılmıştı. AJB yine de kendi onayını eklemeyi uygun görmüştü: "İşgal makamları tarafından verilen güvencelere göre, [çağrı] gerçekten de bir sürgün etme önlemi değildir; çalışmakla ilgilidir." Ayrıca, çalışma yaşındaki kadın ve erkeklerin seçilmesi de bu iddiayı destekliyordu. Süreç başlangıçta sorunsuz işlemişti; ancak temmuz ayının sonlarına doğru, giderek daha fazla insan Mechelen'deki toplama merkezine gelmekten imtina etmeye başlamış ve Almanlar kotaları doldurmak için baskınlar yapmak zorunda kalmıştı. Ağustos ayı boyunca, çocuklar ile yaşlılar sürgün listelerine alınmaya başlayınca, Almanlar toplama işini ağırlıklı olarak kendileri üstlenmek zorunda kalacaktı.

Çalışma çağında olmayan insanlar alınmaya başlayınca, doğuya çalıştırılmak için gönderilme yalanı ortaya çıkmış ve direniş başlamıştı. AJB'nin, sürgün bildirimlerini göndermekten sorumlu üyesi Robert Holzinger, 29 Ağustos 1942'de suikasta uğramıştı ve bu suikast, sürgünleri denetleyen Alman subay Kurt Asche'nin şu öfkeli talebine yol açmıştı: "Holzinger'in katilleri 24 saat içinde bulunmazsa, siz o zaman göreceksiniz neyin ne olduğunu! Geçmişte bildiğiniz her şey, bunun yanında çocuk oyuncağı kalacak." Almanlar, verilen emirleri yerine getirmeyi reddettikleri için, Yahudi Konseyi Başkanı Haham Ullman ile beş meslektaşını tutuklamışlardı; ancak ana kraliçenin, Başpiskopos van Roey'in ve adalet genel sekreterinin protestolarından bir hafta sonra, Breendonk toplama kampından salıverilmişlerdi. AJB'nin, sürgün sürecinde tam bir işbirliği konusundaki isteksizliğine rağmen, nihai olarak sürgün edilen Yahudilerin üçte ikisi, trenlerin gidişi ekim sonunda geçici olarak durdurulmadan önce, o yaz ölüme gönderilmişti. İşte o zaman, Yahudileri saklamaya ve *Front de l'Indépendance* ile çalışmaya ağırlık veren, *Comité de Défense des Juifs* adıyla bir Yahudi direnişi ortaya çıkmıştı.[15]

---

[14] A. Adelson ve R. Lapides, *Łódź Ghetto*, 330.

[15] Warmbrunn, *The German Occupation of Belgium*, 157-8; V. Vanden Daelen ve N. Wouters, "The Lesser Evil of Jewish Collaboration?," Jockusch ve Finder (der.),

Hollanda'da *Joodse Raad*, sarı yıldız dağıtılmasında ve Hollandalı Yahudilerin alınmayacağı inancıyla, yabancı Yahudilerin sürgüne gönderilmek üzere toplanmasında, Almanlarla işbirliği yapmıştı. Haziran 1942'de Almanlar *Joodse Raad*'a, Hollandalılar da dahil olmak üzere, Reich'ta çalıştırılmak üzere günde 800 Yahudinin isminin verilmesi gerektiğini bildirmişlerdi. Sürgün sürecinde giderek yararsız hale gelen AJB'nin aksine, *Joodse Raad*'ın liderleri Abraham Asscher ve David Cohen, tekstil işçileri yanında *Joodse Raad* çalışanları ile aileleri için bir muafiyet sistemi getirilmesi ve savaş endüstrilerinde çalışanlara dokunulmaması durumunda, sürece yardımcı olmayı kabul etmişti. "Bu öneri, Almanların aklından geçenlerle mükemmel bir uyum içindeydi: Almanlar deneyimlerinden, bir grup Yahudinin kendilerinin muaf olduğunu düşündüğü sürece, diğerlerini göndermeye istekli olacağını keşfetmişti ve bu da işgalcilerin, epey insan gücü ve çabadan tasarruf etmesinin yanı sıra, düzen görüntüsünün korumasını da sağlayacaktı." Sürgüne gönderilme çağrısına yanıt vermeyenlerin sayıları arttıkça, Almanlar, çağrılan 4.000 Yahudinin gelmemesi halinde sürgün edilmek üzere 700 kişiyi rehin almıştı. *Joodse Raad*'ın çalışmalarına tanık olan Jacob Presser şunları yazıyordu:

> Yahudi Konseyinin başından beri yüzleşmekte zorlandığı türden bir ikilem, şimdi korkunç boyutlara ulaşmıştır. Konsey ya istifa etmeli ya da muhtemelen [toplama kamplarından] kesin olarak geri dönmeyecek 700 kişi ile bir ihtimal geri dönebilecek 4.000 kişi arasında seçim yapmalıdır.

Joodse Raad, 4.000 kişinin sürgün edilmek üzere teslim olmaları karşılığında iki talepte bulunmuştu. Birçok Yahudi saklanmaya başlamıştı ve Almanlar, Amsterdam polisinin özel bir taburuyla birlikte, kaçakları kendileri avlamak zorunda kalıyorlardı.

Joodse Raad üyeleri, sürgüne gönderilmekten kurtulduklarını sanıyorlardı; ancak 21 Mayıs 1943'te, SS-Hauptsturmführer Ferdinand Aus der Fünten onlara, konseyin sürgün edilmek üzere 7.000 çalışanının listesini vermesi gerektiğini söyleyecekti. Cevap, bu kadar insanın gönderilmesi halinde, konseyin çalışamaz hale geleceği olmuştu; bunun üzerine Aus der Fünten, alfabeden rastgele harfler seçmek ve soyadı o harfle başlayan herkesi sürgün etmekle tehdit etmişti konseyi. *Joodse Raad* oybirliğiyle, Almanlarla işbirliği yapmayı ve listeleri kendileri hazırlamayı kabul etmişti. Cemaat içindeki bazı çevrelerde direniş vardı ve tüm kartotekslerin yakılmasından söz ediliyordu; ancak sonunda, kimin sürgün edilip kimin kurtarılacağına karar vermek, bölüm başkanlarına bırakılmıştı. İşte Asscher ve *Raad*, savaştan sonra tam da bu işbirliği nedeniyle suçlanmıştı. Sürgündeki hükümetin başbakanı Pieter Sjoerds Gerbrandy, soruşturma komisyonuna şunları söylemişti:

Jewish Honor Courts, 197-224; Schreiber, *Silent Rebels*, 88; Cesarani, *Final Solution*, 558.

> Yahudi Konseyinin, Hollanda Yahudilerinin tasfiyesine alet olduğuna inanıyorduk. [Sürgün edileceklerin] kayıtlarını tutarak ve diğer birçok yolla, Almanlarla işbirliği yaptılar ve bunların hepsi, Yahudilerin nihai olarak katledilmesini kolaylaştırdı. O zaman buna kesin olarak ikna olmuştum ve bugün hâlâ aynı fikirdeyim.

Almanların kendileri de bu fikre katılıyordu. Savaştan sonra sorguya çekildiğinde, sürgünler sırasında Amsterdam'ın *Sicherheitsdienst* (SD) şefi olan Willy Lages, "Yahudi Konseyi olmasaydı, hiçbir şey yapamazdık" demişti.[16] Asscher ile Cohen savaştan sağ kurtulacak ve bir Yahudi haysiyet divanı huzurunda hesap verecekti (bkz. 32. Bölüm).

Fransa'da Almanlar UGIF'ten, Vel' d'Hiv operasyonu çerçevesinde toplanmak üzere olan sürgünler için yiyecek hazırlamasını istemişti; ama örgüt, vaktinden önce kimseye, yaklaşan operasyonu haber vermemişti. *Solidarité* tarafından kaleme alınmış bir broşürde uyarıda bulunularak, Yahudiler saklanmaya çağırılmıştı; ancak broşür matbaadan 10 ya da 11 Temmuzda neredeyse ayın 16'sındaki büyük Paris operasyonunun arifesinde çıkmıştı ve bu nedenle, birçoklarını uyarmak için artık çok geçti. Broşürü görenler büyük ölçüde, saklanma yerlerine çok az erişimleri olduğu için, harekete geçme imkânı en az olan yabancı Yahudilerdi.[17]

Doğu Avrupa'daki *Judenräte* liderlerinin davranışları büyük tartışmalara yol açmıştı. Bir yanda da, Hannah Arendt ve Raul Hilberg gibi kişiler, liderlerin işbirlikçi olduğunu öne sürüyordu: "Polonya gettolarındaki Yahudi liderliği, itaat hareketinin başını çekiyordu ve getto şefleri teslimiyetin uygulayıcılarıydı. Bir kısım Yahudiyi kurtarmak için, her zaman bazı Yahudileri teslim ettiler."[18] Öte yandan, Lucy Dawidowicz, "*Judenräte* yetkilileri, Alman terörü tarafından boyun eğmeye ve itaat etmeye zorlanmıştır. Onların Almanlarla 'işbirliği' ya da 'eylem birliği' yaptıklarını söylemek, anlamsal karışıklık ve tarihsel yanlış anlatımdır"[19] diyerek itiraz ediyordu. Isaiah Trunk, Doğu Avrupa gettolarındaki *Judenräte*'nin tutumuna dair kapsamlı bir analiz yapmıştır ve bu analiz, teslimiyet ve direniş tartışmasının muazzam karmaşıklığını gözler önüne sermektedir.[20]

21 Temmuz 1942'de Almanlar, Varşova'daki *Judenräte* Başkanı Adam Czerniaków'a, ertesi gün 7.000 Yahudiyi ve ondan sonraki gün de 10.000 Yahudiyi, sürgüne gönderilmek üzere hazır etmesi talebinde bulunmuştu.

---

[16] Cesarani, *Final Solution*, 558-60; Presser, *Ashes in the Wind*, 140-44, 264; Wasserstein, *The Ambiguity of Virtue*, 175, 254; Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 66-7.

[17] Rayski, *The Choice of Jews under Vichy*, 85-6; Jackson, *France*, 364-5.

[18] Hilberg, *Destruction of the European Jews*, 495.

[19] L. S. Dawidowicz, *The War against the Jews 1933-1945*, 348.

[20] I. Trunk, *Judenrat*, passim.

Czerniaków, kendisinden istenen şeyin sorumluluğunu taşıyamamış ve kendisinden istenen şeyi yapmak yerine intihar etmişti. Haim Kaplan bu intihar üzerine, "Czerniaków onurlu bir hayat sürmedi belki; ama onuruyla öldü" diyecekti.[21] Czerniaków'un yerini Marc Lichtenbaum almıştı ve onun emriyle sürgün listeleri hazırlanmıştı. Yahudiler evlerinden toplanmış ve getto polisi tarafından, Treblinka'ya götürmek üzere kendilerini bekleyen hayvan vagonlarına binmek için *Umschlagplatz*'a nakledilmişlerdi. Varşova gettosundaki 2.000 Yahudi polisin yaptıkları, buna tanık olanların hepsi tarafından benzer ifadelerle kınanmıştı. Bir getto mahkûmu şunları yazıyordu:

> Bu polisler her gün biraz daha *acımasız* hale geldi: At arabaları vardı; bir evin önüne yanaşırlardı, herkes aşağı inmek zorundaydı ve kapı kapı dolaşarak insanları dışarı çıkarırlardı... Kendilerini ve ailelerini kurtarabileceklerini ve bir lokma fazla tayın alabileceklerini düşündükleri için böyle çalışıyorlardı. Sonunda, sayıları tutturmak zorlaşınca, kapıları kırdılar, insanları dışarı sürüklediler, merdivenlerden aşağı itip, bekleyen arabalara tıktılar.[22]

Abraham Lewin, Ağustos 1942'de günlüğüne şunları kaydetmişti: "Yahudi polisi, her birinin, nakledilmek üzere beş kişi getirmek zorunda olduğu emrini aldı. 2.000 polis olduğu için, 10.000 kurban bulmaları gerekecekti. Kotalarını dolduramazlarsa, ölüm cezasına çarptırılabilirlerdi."[23] Yahudi polisler, kendilerinin ve ailelerinin canını kurtarmak adına o kadar çaresiz kalmışlardı ki, geçerli çalışma izinleri olan Yahudileri bile tutup götürmüşlerdi. Öte yandan bazı polisler, rüşvet karşılığında, kurbanlarının biraz daha uzun hayatta kalmasına izin verebiliyordu: "Yahudi polisler, korkutucu düzeyde yolsuzlukları ve ahlaksızlıklarıyla öne çıkıyordu. Ancak bu yeni düzenleme sırasında, alçaklığın zirvesine ulaşmışlardı. Bu mide bulandırıcı, kendi kardeşlerini katliama yollama görevi karşısında, ağızlarını açıp tek bir söz söylemediler."[24] Bazı Yahudi polisler işbirliği yapmayı reddetmiş ve yirmi ila otuz kadarı da, ahlaki cesaretlerinin bedelini canlarıyla ödemişti.[25] Józef Szeryński ve Yakov Lejkin gibi bazı Yahudi polis şefleri din değiştirmişti ve kim bilir belki de, bu onların Yahudi kurbanlarıyla aralarına mesafe koymalarını sağlamış olabilir. Öte yandan, onların davranışları gettoda direnişin tohumlarının atılmasına neden olmuştu. Yitzhak Zuckerman daha sonra, "Yahudi tarihinde, katillerin de aslen Yahudi olduğu durumlara ilişkin ayrı bir bölüm olmadığından ötürü," polislere karşı daha erken harekete geçilme-

---

21 Katsch (der.), *Scroll of Agony*, 385.

22 Akt. L. Smith (der.), *Forgotten Voices of the Holocaust*, 121.

23 A. Lewin, *A Cup of Tears*, 179.

24 E. Ringelblum, *Notes from the Warsaw Ghetto*, 330.

25 Gutman, *The Jews of Warsaw*, 447.

diği için pişman olduğunu yazacaktı.[26] Szeryński, kendisine yönelik başarısız bir suikast girişiminden sonra intihar etmişti. Bununla birlikte direniş, 29 Ekim 1942'de Lejkin'e ve 22 Şubat 1943'te de bir başka önemli işbirlikçi olan Alfred Nossig'e karşı başarılı iki suikast eylemi gerçekleştirmişti.

Marek Edelman, sürgüne gönderilmeler sırasında direnme çağrısı yapanların karşılaştığı ikileme dair şu çarpıcı yorumu yapıyordu:

> Kamuoyu bize karşıydı. Çoğunluk hâlâ böyle bir eylemin kışkırtıcı olduğunu düşünüyor ve gerekli sayıda Yahudinin teslim edilmesi halinde, Getto'nun geri kalanının huzur içinde yaşayacağını savunuyordu. Kendini koruma içgüdüsü, sonunda insanları, kendi canlarını kurtarmak için başkalarının güvenliğini hiçe sayabilecek bir ruh haline sokmuştu. Doğru, henüz kimse sürgünün ölüm demek olduğuna inanmıyordu. Ancak Almanlar, Yahudi nüfusunu, zaten ölüme mahkûm olanlar ile hâlâ hayatta kalmayı umanlar olmak üzere iki ayrı gruba ayırmayı çoktan başarmıştı. Almanlar daha sonra, adım adım bu iki grubu karşı karşıya getirmeyi başarmış ve yer yer kendi postunu kurtarmak için bazı Yahudilerin diğerlerini kesin ölüme göndermesine neden olmuştu.[27]

Bu aslında, iş ve eylem birliğini sağlamak için, kolektif sorumluluk ilkesinin Almanlar tarafından uygulanmasından başka bir şey değildi.

Almanların taleplerine direnmeyi planlayan Yahudiler, eylemlerinin sonuçlarını dikkatlice düşünmek zorunda kalacaklardı. Örneğin, Vilna gettosundan Abba Kovner bu durumu şöyle açıklıyordu:

> Ayaklanmaya gelince, ahlaki boyutu hakkında uzun uzun, her şeyden çok düşündük. Bunu yapmaya hakkımız var mıydı ve ne zaman hakkımız olurdu? İnsanları ateşe atmaya hakkımız var mıydı? Çoğu silahsızdı; onlara ne olacaktı? Ve bu arada, ya olayın bir tasfiye olmadığı ortaya çıkarsa, ne yapardık? İnsanların kaderlerini belirleme konusunda aklımız inanılmaz karışıktı.[28]

Hiç şüphe yok ki, Almanlar son derece acımasızdı. Örneğin, Temmuz 1943'te 21 Yahudi Vilna gettosundan kaçtığında, misilleme olarak aileleri ve ailesi olmayanların da, aynı odada veya binada yaşayan tanıdıkları tutuklanarak idam edilmişti. Çalışmak için gettolardan çıkan işçi grupları birbirlerinden sorumlu tutulmuştu: Biri kaçacak olursa, gruptaki diğer dokuz kişi idam edilecekti.[29] Varşova'da 100'den fazla Yahudi, gettoda bir Alman askerine dü-

---

[26] Y. Zuckerman, *A Surplus of Memory*, 212

[27] M. Edelman, *The Ghetto Fights*, 55-6.

[28] Polonsky, *The Jews in Poland and Russia*, III, 507.

[29] Gilbert, *Holocaust*, 595; I. Trunk, "The Attitude of the Judenrats to the Problems of Armed Resistance against the Nazis," M. Grubsztein (der.), *Jewish Resistance during the Holocaust*, 202-27.

zenlenen suikasta misilleme olarak katledilmişti ve kaçakçılar tarafından öldürülen bir Polonyalı polisin cesedinin getto duvarlarının dışında bulunmasından sonra, 100 Yahudi daha öldürülmüştü.[30] Westerbork'ta Etty Hillesum, genç bir çocuk bir nakil sırasında kaçmayı başardığında şunları yazmıştı:

> Yahudi kardeşleri onu yakalamak zorunda kalmıştı; eğer onu bulamazlarsa, onun yerine çok sayıda başkası nakil aracına bindirilecekti. Çocuk çok geçmeden bir çadırda saklanırken yakalandı; ama "buna rağmen" o çok sayıda başkası yine nakil aracına binmek zorunda kalmıştı; söylediklerine göre, ders olsun diye. Ve böylece birçok iyi arkadaş, o çocuk yüzünden telef oldu. Bir anlık çılgınlık için, elli kurban verildi.[31]

Hillesum'un bu çocuğun eylemini onaylamadığı çok açık ve gerçekten de *Joodse Raad*'a yöneltilen suçlamalardan biri, fazla kuralcı olması ve direnişi cesaretlendirmekten ziyade, Alman emirlerini yerine getirmekle ilgilenmesiydi.

Vilna gettosundaki Wittenberg vakası, orada kapana kısılmış Yahudilerin karşılaştığı korkunç ikilemi gözler önüne seriyor. Ocak 1942'de *Fareinigte Partisanen Organisatzie* –Birleşik Partizan Örgütü, FPO– gettoda, yardımcıları Abba Kovner ve Joseph Glazman olmak üzere, komünist Itzik Wittenberg'in önderliğinde kurulmuştu. FPO, sürgünün ölüm demek olduğu gerçeğini kamuoyuna duyurmayı ve direnişi teşvik etmeyi amaçlıyordu. FPO, Vilna şehrindeki komünist direnişle ve Skrabouchany ormanına indirilen Sovyet paraşütçüleriyle temas halindeydi. Temmuz 1943'te Vilna'daki Yahudi olmayan iki direniş lideri tutuklanmış ve Wittenberg'in kimliği açığa çıkmıştı. Almanlar *Judenrat* ve getto polisinin lideri Jacob Gens'e gelerek, ondan Wittenberg'i kendilerine teslim etmesini istemişti. Gens'in FPO'ya karşı ikircikli bir tavrı vardı. Bunun, Yahudileri kurtaracak bir görev olduğuna inanıyordu ve bir Yahudi kaçtığında veya herhangi bir direniş belirtisi gösterdiğinde, Almanlar tarafından yapılan misillemeleri çok sık duymuştu. 5 Temmuzda Gens, Wittenberg'in tutuklanmasını emretmişti; ancak Almanlara teslim edilmek üzere gettodan çıkarıldığı sırada, FPO saldırıya geçmiş ve onu kurtarmıştı. Almanlar, eğer Wittenberg onlara teslim edilmezse, içinde yaşayan 20.000 kişiyle birlikte, bütün gettoyu yakıp yıkacaklarını söylemişlerdi. FPO, getto nüfusunun onlara karşı olduğunu öğrenince, büyük şaşkınlık yaşamış ve çok acı verici bir tartışmanın ardından, savunmaya çalıştıkları Yahudilerle savaşmak zorunda kalmamak için, Wittenberg'i teslim etme kararı almıştı. Wittenberg, Gestapo tarafından idam edilmiş ve FPO'nun liderliği Kovner'a geçmişti. Gens'in FPO'ya şunları söylediği aktarılmıştı:

---

[30] Itzhak Cukierman akt. P. Friedman (der.), *Martyrs and Fighters*, 205-6.

[31] E. Hillesum, *Letters from Westerbork*, 125.

> Dikkatsizliğiniz yüzünden bu tuzağa düştünüz. Olanlar için suçlanacak biri varsa, o da sizsiniz. Almanlara karşı direniş şu anda mümkün değil. Şimdi bir savaş başlatırsak, yenileceksiniz. Bir adamınızı kaybetmeniz, hepsini kaybetmenizden daha iyidir. Uygun ânı beklemeli, zaman kazanmalısınız. Doğru zamanda, gettodan ormanlara doğru bir kaçış örgütleyebilirsiniz.

Bütün bunlar boşunaydı: 1 Eylül 1943'te getto kapatılmış ve Almanlar temizlik başlatmak için içeri girmişti. Gens, Almanları sürgün sürecini *Judenrat*'a bırakmaya ikna edene kadar, gettonun birçok yerinde direniş başlamıştı. Sonraki dört gün içinde, 8.000 Yahudi sürgün edilirken; yaklaşık 200 FPO üyesi Rudniki ormanına kaçmıştı. 15 Eylülde yeni bir sürgün süreci başlamak üzereyken, FPO'nun kendilerine karşı harekete geçtiğini duyan Almanlar, operasyonu iptal etmişti. Vilna gettosu nihayet 23 ve 24 Eylülde tasfiye edilirken; FPO da savaşçılarını ormanlara göndermeye odaklanmıştı.[32]

Sürgün süreçlerinin sorunsuz işleyişi ve Yahudi yetkililerin görünürdeki işbirliği, bazı Yahudilerin dinsel gerekçelerle isteyerek ölüme gittikleri gerçeğini görmezden gelmemize neden olmamalıdır. Yahudiler nesiller boyu, Tanrı'nın isminin kutsanması anlamına gelen, dinsel Kiddush Hashem eylemini, Tanrı'yı inkâr etmektense, bilerek ölümü kabul ederek gerçekleştiriyorlardı; bu yüzden onlar için itaatkâr bir biçimde gaz odalarına gitmek, bedenin değil ama ruhun direnişiydi.[33] Johtje Vos, Amsterdam gettosunda, karısı ve küçük çocuğuyla yaşayan bir adamla temasa geçerek, onları saklamayı teklif etmiş ama olumsuz bir yanıt almıştı; adamın açıklaması şuydu: "Çünkü ben bir Yahudiyim. Bu, halkımıza Tanrı tarafından layık görülmüştür ve bu sorumluluğu kabul etmemeyi doğru bulmuyorum. Bütün bunların bir nedeni olmalı. Bunu kabul etmek zorundayım ve yakalanıp Almanya'ya ya da bir kampa götürülecek olursam, bunu hiç direnmeden kabul edeceğim."[34]

Önceki bölümde, Yahudilerin saklanmasına yardım etmeye hazır olan Hıristiyanların olduğunu görmüştük; bu bölümde meseleye, Yahudilerin gözünden bakacağız. Bir Yahudi için saklanmak, muazzam psikolojik baskıları kabul etmek demekti. Her şeyden önce, hiç kimse bir Yahudinin ne kadar gizlenmesi gerektiğini, bunun günler mi, haftalar mı, aylar mı ya da ortaya çıktığı üzere, yıllarca mı süreceğini bilmiyordu. Yahudilerin çoğu zaman, bir

---

[32] Steinberg, *Not as a Lamb*, 230-38; Polonsky, *The Jews in Poland and Russia*, III, 494, 517; E. Sterling, "The Ultimate Sacrifice: The Death of Resistance Hero Yitzhak Wittenberg and the Decline of the United Partisan Organization," R. Rohrlich (der.), *Resisting the Holocaust*, 59-76.

[33] M. Dworzecki, "The Day-to-Day Stand of the Jews," Grubsztein (der.), *Jewish Resistance during the Holocaust*, 152-81.

[34] Sonunda çocuk tek başına saklandı. Rittner ve Myers, *The Courage to Care*, 26.

saklanma yerinden diğerine taşınmaları gerekiyordu ve bir saklanma yeri terk edildiğinde, onu saklayanlar artık güvendeydi; ama hâlâ saklanmak zorunda olan Yahudi güvende değildi. Anne Frank'in günlüğü, gizli yaşamın baskılarını gözler önüne seriyor: "Kendime tekrar tekrar şunu sordum: Eğer saklanmasaydık, şimdi ölmüş olsaydık, bu sefaleti yaşamak zorunda kalmasaydık ve özellikle de diğerleri bu yükten kurtulabilseydi, daha iyi olmaz mıydı?"[35]

Açıkta saklanmak, sahte belgelerle de olsa, yerel dili iyi bilmenin yanı sıra, saklanma yerleri sağlayabilecek ilişkileri de gerektiriyordu. Bu seçenek, Batı Avrupa'daki mülteci Yahudilerin çoğunluğu ya da anadili İbranice olan, Doğu Avrupa Yahudileri için geçerli değildi. Örneğin, Varşova gettosunu terk eden Ruth Altbeker, baldızının korkularına dair şunları yazmıştı: "Lehçesinin yeterince iyi, görünüşünün de belki yeterince Aryan olmadığını düşündüğü için korkuyordu ve davranışlarının onu ele verebileceğini söylüyordu."[36] Gettodan ayrıldıktan sonra Varşova'da saklanan Ringelblum ise duygularını şöyle dile getirmişti:

> Yahudilerin hayal ettiğinden çok daha az tehlike söz konusu. Asıl tehlikeyi oluşturan, bu hayali şeyler; komşunun, kapıcının, yöneticinin veya yoldan geçen birinin bakışlarına atfedilen anlamlardır; çünkü "göz önünde" yaşamaya alışık olmayan Yahudi, yüzündeki gergin ifadeyle, kendisini izleyen biri var mı diye sağa sola bakarak, her yerden bir tür tehlike kokusu alan bir av hayvanının ürkek bakışıyla kendini ele verir.[37]

Yahudilerin karşı karşıya olduğu en büyük tehditlerden biri ihanetti. Polonya'daki Holocaust'tan sağ kurtulan Yahudiler, eğitim fırsatından mahrum kalmış ve zorla çalıştırılmak için Reich'a sürgün edilme tehdidi altında bulunan, genellikle yeniyetme ya da genç şantajcılar olan ve geçimini bu yoldan sağlayan *szmalkovnik*lerin hiç eksik olmayan tehditlerini hatırlıyordu. Nisan 1943'te Yeraltı Hükümeti, Yahudilerin bu tür şantajlara tevessül etmesini kınamıştı ve Władysław Bartoszewski'ye göre, *szmalcownik*leri tespit etmek için ciddi çaba göstermeye başlamıştı:

> Bilgilerimizi doğrudan, yeraltı örgütlerinin bilgisi ve emri dahilinde, güvenlik polisi için çalışan Hıristiyan Polonyalılardan alıyorduk. Bu şekilde, davaları özel mahkemeye devredilen birkaç düzine üçkâğıtçının maskesini düşürmeyi başardık.[38]

---

35 Günlük girdisi, 26 Mayıs 1944, Frank ve Pressler (der.), *The Diary of a Young Girl*, 305.

36 R. Altbeker Cyprys, *A Jump for Life*, 121.

37 E. Ringelblum, *Polish-Jewish Relations*, 100-101.

38 Bartoszewski, *The Bloodshed Unites Us*, 87.

İlk ölüm cezaları Eylül 1943'te verilmiş ve toplamda 59 kişi infaz edilmişti.[39] Hollanda'da, saklanan Yahudilerin yaklaşık yüzde 60'ı, işbirlikçilerin ihanetine uğramıştı. Anne Frank ve ailesi de bunlardan biriydi.[40]

Almanlar, verdikleri bilgiler için muhbirlere para ödüyordu; ancak kampların ve gettoların dışında, kendi Yahudi ajanları da vardı. Varşova'da, üyeleri Varşova sokaklarında Yahudileri avlayan, Yahudi Milis gücü *Żydowska Gwardia Wolności*'yi kurmuşlardı. Bu milisler, Yahudi olduğundan şüphelendikleri bir kişinin arkasına geçer ve tepkiyi ölçmek için, Tevrat'tan İbranice veya Lehçe bazı ayetler okurlardı: "Gözleri deliciydi ve işaret ettikleri Yahudilerin hiç şansı yoktu."[41] Belçika'da Gestapo, sürgün edilmek üzere yerini bildirmeyen Yahudileri şehirlerde aramak için, Icek Glogowski "Jacques"ı görevlendirmişti.[42] Fransa ve Hollanda'da faaliyet gösteren Yahudi işbirlikçilerden de raporlar alınıyordu.

Batı Avrupa'daki geçiş kamplarından kaçmak, insanların hayatlarını kurtarmak için son fırsatlarıydı; ancak yine de çok az insan bu fırsatı değerlendirmişti. Örneğin, Hollanda'daki Westerbork kampından kaçmak nispeten kolay olmasına rağmen, sadece 210 Yahudi bunu gerçekleştirmişti.[43] Belçika'da, insanları imha kamplarına götüren nakil araçlarından kaçmak için olağanüstü çabalar sarf edilmişti. 1943 yılının ocak ayının ortalarında, 64 kişi, kapalı hayvan vagonlarında değil, pencereleri açılan, üçüncü sınıf vagonlarda taşınmalarını fırsat bilerek, Mechelen kampından yola çıkan bir trenden kaçmıştı. Bu başarı, *Comité de Défense des Juifs* (CDJ) tarafından, nisan ortasında yapılması planlanan bir sonraki sevkten toplu bir kaçış organize edilmesi gibi, daha cüretkâr bir plana zemin hazırlamıştı. Hertz Jospa'nın, treni durdurmak ve sürgüne gönderilenleri serbest bırakmak için partizanların yardımına ihtiyacı vardı. *Front de l'Indépendance*'ta irtibatta olduğu Jean Terfve, operasyonda trenin her iki ucundaki muhafızlara saldırmak için en az yirmi silahlı partizanın gerekeceğini öne sürerek, yardım etmeyi reddetmişti. Henri Neuman'ın bunu şöyle açıklıyordu: "Kendi eylemlerimiz için elimizde çok sınırlı kaynak olduğu ve silah kullanma konusunda deneyimli elemanların eksikliği göz önüne alındığında, bu eylemi gerçekleştirmenin çok zor, aslında pratikte imkânsız olduğunu düşündük." Ayrıca, FI'nın sevk etme imkânı olmadığı için, firar edenlerin o yörede gizlenmesi gerekecekti ve bu da zorla çalıştırma çağrılarından dolayı bölgede saklananları tehlikeye atacaktı. Jospa projeyi ertelememiş ve operasyona yardımcı olması için, Yahudi olmayan

[39] T. Piotrowski, *Poland's Holocaust*, 66; M. Grynberg (der.), *Words to Outlive Us*, 162, 175; R. Lukas, *Forgotten Holocaust*, 118.

[40] Maass, *The Netherlands at War*, 121.

[41] Altbeker Cyprys, *A Jump for Life*, 165.

[42] Warmbrunn, *The German Occupation of Belgium*, 160.

[43] Wasserstein, *The Ambiguity of Virtue*, 194.

iki arkadaşını, Jean Franklemon ile Robert Maistriau'yu örgüte alan başka bir FI partizanıyla, Youra Livchitz ile temasa geçmişti.

Plan iki aşamalıydı. İlk aşama, nisan sevkiyatının öncekilerden daha büyük, 1.639 kişilik olacağının ve sürgüne gönderilenlerin 30 ila 35 vagonla taşınacağının bilindiği Mechelen'de yerine getirilmişti. Kamp dışındaki işçi ekiplerinden Yahudiler, vagonlardan kaçmak için içeriye bıçak, pense ve testere sokarken; kamp içindeki Yahudiler, özgürlükleri için savaşmaya hazır olanların birlikte seyahat edebilmesi için, sürgün edilme listelerini düzenlemişti. CDJ, kaçan her kişinin yanında, bir tramvay bileti ücreti olan 50 frank bulunmasını sağlamak için bir fon oluşturmuştu. Livchitz ve arkadaşları, trenin güzergâhında bir keşif yapmışlar ve saldırı için Boortmeerbeek'ten hemen sonra geçilecek bir alanı seçmişlerdi. Bu bölgede insan yerleşimi yoktu; ancak saldırganların ve kaçanların Brüksel, Anvers ve Charleroi'ye ulaşabilmesi için ulaşım araçlarına yakındı. 9 Nisan 1943'te tesadüfen Varşova gettosu ayaklanmasının başladığı gün, tren Mechelen'den ayrılmış ve savaşçılar, Livchitz ve iki arkadaşı treni durdurmayı başarırsa kaçabilmek için, hemen döşeme tahtalarını parçalamak üzere harekete geçmişlerdi. Bir Hollandalı cesaretini kaybetmiş ve kaçışı durdurmaya çalışmıştı; ancak sürgüne gönderilen diğer arkadaşları tarafından etkisiz hale getirilmişti. Trenyolunda, Livchitz elinde bir tabanca ve kırmızı kâğıtla sarılı bir fenerle bekliyordu. Lokomotifin makinisti kırmızı sinyale uymuş ve treni durdurmuştu. Alman muhafızlar ne olduğunu anlamamış ve tepkisiz kalmıştı; bu da Maistriau'nun bir ya da iki vagonun kapılarını açmasına imkân vermişti. 231 kişinin kaçmaya çalıştığı ve bu sırada 23 kişinin öldüğü tahmin ediliyor. Bazıları yaralanmış ve hastaneye sevk edilmişti. Livchitz onları kurtarmaya çalışmıştı; ancak sevkiyatın ayarlamasına yardım eden adamlardan birinin, Rus Kont Pierre Romanovitch'in bir hain olması ve yaralı altı kişinin doğruca Almanlara teslim edilmesi, onun çabalarını boşa çıkarmıştı. Aynı yıl içinde Romanovitch, Livchitz ve Franklemon'a da ihanet etmiş ve ikisinin de tutuklanarak Breendonk'a gönderilmesine neden olmuştu. 1944 yılında Livchitz burada, bir rehine olarak vurulup öldürülmüştü. Maistriau daha sonra yakalanmış; ancak gönderildiği Buchenwald'dan sağ kurtulmuştu. Romanovitch ise savaştan sonra yargılanıp infaz edilecekti. Kaçanların çoğu, Belçika'da çeşitli evlere sığınmış ve savaştan sağ çıkmıştı. Fransız Yahudileri, 1943 Şubat ve Mart aylarında, nakil araçlarından kaçmak için benzer girişimlerde bulunmuşlardı; ancak her iki örnekte de, kaçanlar kolaylıkla yeniden yakalanmıştı.[44]

Polonya'da da çaresiz Yahudiler, Treblinka'ya nakledildikleri araçlarından atlamıştı. Treblinka'ya giden demiryolu hattının yakınındaki bir çiftlik-

[44] Schreiber, *The Silent Rebels*, 1, 623, 173-7, 191-2, 206, 221, 244; Moore, *Survivors*, 180-81; Cobb, *The French Resistance*, 204-7; Poznanski, *Jews in France*, 318.

te yaşayan, Hıristiyan Polonyalı Zdzisław Rozbicki, demiryolu hattına yakın tarlalarda kendisini neyin beklediğini düşünüp korkmuştu: "Bazıları, dikenli telleri ya da vagonun döşemesindeki delikleri yırtıp parçalayarak kaçmaya çalışıyordu. Ancak çoğu, trene monte edilmiş makineli tüfekler tarafından taranarak öldürülüyordu. Hattın her iki tarafına da birçok isimsiz mezar kazıldı; bizim tarlalarımıza da..."[45] Bazı çabalar başarılı olmuştu: örneğin, Ruth Altbeker, Treblinka'ye giden bir nakliye aracından atlayarak kaçmış ve savaştan sağ çıkmıştı.

Varşova gettosundan kitlesel sürgünlerin şoku, direnişten yana olan Yahudileri, gelecekte yapacakları eylemleri düşünmeye teşvik etmişti; ancak Edelman bir şeyin altını çiziyordu: "Dehşet içinde donup kalmanın, en ufak bir eylem için kendimizi zorlamanın, genelde hâkim olan panik hissine teslim olmayıp kendini toparlamak –bu çok küçük görevler bile– bizim açımızdan gerçekten devasa bir çabayı gerektiriyordu."[46] Temmuz 1942'de üç *Halutz* örgütü, *Dror*, *Hashomer Hatzair* ve *Akiba*, *Żydowska Organizacja Bojowa* (ZOB), yani Yahudi Mücadele Örgütünü yaratmak için güçlerini birleştirmişti. Ekim ayında, büyük sürgünlerin sona ermesinin ardından, Bund'cular ve Siyonist örgütler, Mordechai Anielewicz önderliğinde ŻOB'a katılmıştı. Anielewicz, sürgünler sırasında gettoda bulunmayan deneyimli bir gençlik lideriydi ve bu da ona, "sürgün sırasında kitleleri direnişe çağırma konusundaki başarısızlıklarının nedeninin, Alman terör operasyonunun baskıcı ve felç edici etkisi kadar, kendi ruhsal zafiyetleri de olduğunu fark ettiklerinde, ŻOB üyelerinin ruhunu kemiren isteksizlik ve kararsızlıktan kurtulma yönünde" avantaj sağlamıştı. Ayrı bir savaş örgütü olan *Żydowski Związek Wojskowy* (ŻZW), Revizyonistler tarafından kurulmuştu. İki örgütün neden ayrı kaldığına dair çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Bir teori, ŻZW'nin, savaştan önce Polonya Ordusunda askeri eğitim almış olan ve bu nedenle direnişe askeri liderlik yapmak için en iyi konumda olduklarını düşünen *Betar* üyelerini içerdiği; oysa ŻOB'un uzun süreli yeraltı tecrübesi ve siyasi zekâsından dolayı, Anielewicz'in lider olarak kalmasında ısrar ettiği yönündedir. Bir başka teori, her iki grubun direnişteki taktik farklılığına odaklanmaktadır: ŻOB, getto içinde ölümüne savaşmayı planlarken, ŻZW mümkün olduğu sürece savaşmayı ve ardından kendi kazdıkları tünellerden kaçıp, savaşı getto dışında sürdürmeyi planlıyordu.[47]

Taktik üzerine benzer tartışmalar diğer gettolarda da olmuştu. Örneğin, Ocak 1943'te, Bialystok gettosunda, "neyin daha değerli olduğuna, neyin Almanlara daha fazla zarar vereceğine –gettoda mı yoksa ormanda mı savaş-

[45] Zdzisław Rozbicki akt. M. Turski, *Polish Witnesses to the Shoah*, 106.

[46] Edelman, *The Ghetto Fights*, 37.

[47] Gutman, *The Jews of Warsaw*, 286-7, 294-6.

maya– karar vermek zorunda oldukları" uzun bir toplantı yapılmıştı.[48] Bu toplantıya katılanlardan biri olan Sarah Kopiński, içinde bulundukları açmazı çok iyi ifade etmişti:

> Eğer bu bir onur meselesiyse, onu çoktan kaybettik. Yahudi topluluklarının çoğunda *Aktionen*, bir karşı-*Aktion* olmaksızın, sorunsuz bir şekilde gerçekleştirildi. Hayatta kalmak, beş Almanı öldürmekten daha önemlidir. Bir karşı-*Aktion*da şüphesiz hepimiz öldürüleceğiz. Ormanda ise, halkımızın belki yüzde 40 veya yüzde 50'si kurtulabilir. Bu bizim onurumuz ve bizim tarihimiz olacak. Bize hâlâ ihtiyaç var; biz yine faydalı olacağız. Artık onurumuz kalmadığına göre, hayatta kalma görevimizi yerine getirelim bari.[49]

Direnişin lideri Mordechai Tenenbaum'un vardığı sonuç şuydu: Direnişin, gettodan mümkün olduğu kadar çok insanı kaçırmayı planlaması şarttı; ancak bir sonraki sürgün başladığında, gettoda savaşmak için hazırlıkların da yapılması gerekiyordu.[50] Kovno gettosunda, FPO'dan geriye kalanlar şu sonuca varmıştı: "Sınırlı sayıda, bir avuç savaşçının başlatacağı savaşın kitlesel bir savunmaya dönüşebileceğine dair artık hiçbir umut yok... İsyan, eğer patlak verirse, yalnızca bireylerin eyleminden başka bir şey olmadığı gibi, geniş bir ulusal değere de sahip olmayacak ve kitlesel bir kurtuluşun kapısını aralamayacak."[51] Minsk'te yeraltı tamamen, Yahudilerin yaşam mücadelesini, Alman işgalcilere karşı daha geniş bir Sovyet savaşının parçası olarak gören komünistlerin elindeydi. Bu nedenle de ağırlık, ormanlardaki Sovyet partizanlarına katılmak için kaçışlara veriliyordu. Bir aktivist olan Sara Goland, bu durumu şöyle açıklıyordu: "Gettoda tek seçeneğimiz... ölüme mahkûm edilen insanların mücadelesi. Ormanda ise müthiş şeyler yapabilir ve işgalcileri-katilleri topraklarımızdan söküp atmak için Kızıl Orduya yardım edebiliriz."[52]

Varşova gettosundan büyük sürgünler, nüfusu yaklaşık 60.000 Yahudiye indirmişti ve bunların sadece birkaç yüzü, ŻOB ya da ŻZW üyesiydi. Almanların gelecekte nüfusu daha da azaltma çabalarına direnmek için planlar yapılmıştı. Ancak getto içinde çok az silah vardı ve Yahudilere bir sonraki Alman katliamına karşı koyacak araçları sağlamak için, duvarların dışındaki *Armia Krajowa* (AK) ve *Gwarda Ludowa/Armia Ludowa* (GL/AL) ile bağlantı kurulması gerekiyordu. Küçücük ve önemsiz GL/AL kuvvetlerinin, Yahudi direnişine verecek silahları yoktu; ama ayaklanmaları için moral deste-

---

48 Bennett, *Under the Shadow of the Swastika*, 222.

49 Y. Arad vd (der.), *Documents on the Holocaust*, 161.

50 R. Ainsztein, "The Bialystok Ghetto Revolt," Suhl (der.), *They Fought Back*, 158-66.

51 J. Glass, *Jewish Resistance during the Holocaust*, 51.

52 Finkel, *Ordinary Jews*, 164, 170.

ği sağlayacaklardı. Ancak AK, Yahudi direnişçilerin çoğunun, Sovyet yanlısı ve komünist duruşundan ötürü son derece endişeliydi. AK komutanı Stefan Rowecki, büyük sürgünler hiçbir direnişle karşılaşmadan yürütüldüğü için, ŻOB'un ayaklanacağından emin değildi. Bu nedenle, Aralık 1942'de Rowecki, gettoya sokulmak üzere on tabanca ayarlamış ve 4 Ocak 1943'te Londra'ya şu bilgiyi geçmişti: "Aralarında komünistlerin de bulunduğu çeşitli gruplardan Yahudiler, geç bir tarihte bize başvurarak, sanki cephaneliğimiz doluymuş gibi silah istediler. Deneme olarak onlara birkaç tabanca verdim. Bu silahlardan herhangi birini kullanacaklarına dair hiçbir inancım yok."[53]

Rowecki ve Varşova'daki AK komutanı Antoni Chrusciel, gettodaki bir ayaklanma duvarların dışına yayılır diye son derece endişeliydi. Yahudiler ve AK, farklı gündemlerle ve önceliklerle hareket ediyordu: Yahudilerin hemen harekete geçmesi gerekiyordu; oysa kendi ülke çapında ayaklanmasını başlatmadan önce, AK'nin Alman gücünün açıkça çökmeye yüz tutmasını beklemesi gerekiyordu. O zamanlar, Varşova'daki AK cephaneliğinin yalnızca 135 ağır makineli tüfek, 190 hafif makineli tüfek, 6.045 tüfek, 1.070 tabanca, 7.561 el bombası ve yedi tanksavardan oluştuğu düşünülüyordu.[54] Bu silahların çoğu, Eylül 1939'da Varşova teslim olurken gömülmüştü ve şimdi kötü durumdaydı. Ancak AK, Marszalkowska Caddesindeki AK üssünü ziyaret eden ŻOB üyelerine eğitim verebilirdi:

> Gettodan gelenlere, silah ve patlayıcıların nasıl kullanılacağına dair bilgiler içeren, çeşitli basılı broşürler verildi; şehirlerdeki savaş tekniklerini öğrendiler; yakın mesafede etkili çeşitli tanksavar silahlarla tanıştılar ve yangın çıkaran türden materyallerin üretimi ile mayınlar ve el bombaları konusunda eğitildiler. ŻOB savaşçılarında muazzam bir heves, canlı bir ilgi ve büyük bir askeri yetenek gördük.[55]

AK ayrıca, mayın yapımı ve molotofkokteyli üretimi konusunda da tavsiyelerde bulunmuştu.

18 Ocak 1943'te Almanlar, sürgüne gönderilecek 8.000 Yahudi^yi almak amacıyla gettoya girmişti. ŻOB gafil avlanmış ve tüm birimleri savaşa katılamamıştı. Bununla birlikte, Almanlar, Yahudi direnişinin onlara ateş açması karşısında büyük bir şaşkınlık yaşamıştı: "Bir tabanca ortaya çıktığı anda, Yahudi, hesaba katılması gereken bir insan haline geldi ve Almanların küçümsemesi ile abartılı özgüveni ânında toz olup uçtu."[56] Üç günlük *Aktion*'un sonunda, Almanlar 5.000 Yahudiyi sürgüne göndermeyi başarmış ve dahası, 1.000 kişiyi de sokaklarda öldürmüştü. Çatışmalardan kaynaklanan

---

53 Rowecki'den Londra'ya, 4 Ocak 1943, *AK Documents*, II, 282.

54 *Polskie Siły Zbrojne*, III, 234.

55 Akt. Lukas, *Forgotten Holocaust*, 174.

56 Gutman, *The Jews of Warsaw*, 310-11.

Alman kayıpları bilinmiyor; ancak ŻOB, Ocak isyanından önemli dersler almıştı. İlki, tek kadın ŻOB savaşçısı Zivia Lubetkin'in açıkladığı üzere, daha iyi örgütlenme ihtiyacıydı:

> Almanlar yeniden harekete geçtiğinde şaşırmamak için, halkı bir tür askeri kışla düzenine sokmanın, ayaklanmayı tüm ekiplerin mevzilerinde hazır olmasını sağlayacak şekilde planlamanın ve her birlik komutanını, her saha komutanını ve her savaşçıyı, ne yapacağını bilen savaşçılar haline getirmenin her şeyden önemli olduğunu öğrendik.[57]

Edelman, "Yeterince hazırlıklı olmadığımız ve uygun silahlardan yoksun olduğumuz için, sokak savaşlarının bedelinin bizim için çok ağır olacağını anladık" diyordu.[58] Tüfeğe ihtiyaç vardı; ama gettoya sokmak çok zordu.

Ocak ayaklanmasının başlıca etkisi psikolojikti: "Almanların, zayıf olsa da, beklenmeyen direniş nedeniyle, sürgün programlarını durdurmak zorunda kalmaları çok değerliydi."[59] Gizli gazete *Biuletyn informacyjny*, Yahudi direnişinden övgüyle bahseden bir haber yapmıştı: "Yahudi tarihinin bu en kara günlerinde, onurlarını kaybetmemiş olanların kahramanlığı hayranlık uyandırıcıdır ve bu, Polonya Yahudilerinin tarihinde şanlı bir sayfadır."[60] Anielewicz, AK'den daha fazla silah istemişti; ancak ŻOB'un getto dışındaki sorumlu ajanı Arie Wilner 5 Martta tutuklanınca, AK ile ŻOB arasındaki irtibat kesilmişti. Wilner'ın işkencede çözülmesinden korkuluyordu; ama o direnmiş ve bir Polonyalının yardımıyla Pawiak hapishanesinden kaçmayı başarmıştı. Wilner'ın rolünü, AK'ye daha fazla silah için baskı yapmaya devam eden Zuckerman üstlenecekti: ŻOB 90 tabanca, 60 el bombası ve 15 kilo patlayıcı almıştı.[61] ŻZW, Binbaşı Henryk Iwanski'yle olan bağlantıları sayesinde, ayrı bir silah kaynağına sahipti. AK subayı Iwanski, ŻZW'nin, ŻZW tarafından inşa edilen tünelden, gettoya bir ağır makineli ile bir hafif makineli tüfek sokmasına yardım etmişti.[62] Zuckerman'ın hatırladığına göre, sivil nüfusu korumak için hazırlıklar yapılmıştı: "Biliyordum ki, bütün getto geniş bir korugan olmuştu; çünkü geceleri her yerden çekiç sesleri duyuluyordu. Yahudileri koruganlarını kurmaya teşvik ettik; ama ayrıntılara karışmadım." ŻOB'un "bütün stratejisi, başından itibaren ve tereddüde hiç yer bırakmayacak bir biçimde, savaşçıların kaçışı olmadığı bilinciyle kurgulandığı için, bu koruganlar yalnızca siviller içindi. Ve komuta kadrosu açıkça, gettodaki savaşlarla ilgili her şeyi, hayatta kalamayacağımız üzerine planlamaya" karar

---

57 S. Krakowski, *The War of the Doomed*, 182.
58 Edelman, *The Ghetto Fights*, 70.
59 *A.g.e.*, 71.
60 Gutman, *The Jews of Warsaw*, 320.
61 Lukas, *Forgotten Holocaust*, 175.
62 Polonsky, *The Jews in Poland and Russia*, III, 513.

verdi.[63] Nisan ayaklanmasının arifesinde gettoda, 500 ŻOB ve 250 ŻZW olmak üzere, yaklaşık 750 Yahudi savaşçı vardı. Bu savaşçılar gettoda, merkez, süpürge ve paspas imalathanesi ve işliklerin çevresindeki alan olmak üzere, üç kısım halinde örgütlenmişti. Her ŻOB savaşçısının bir tabancası, 10 ila 15 mermisi ve dört ila beş el bombası vardı.[64]

19 Nisan 1943'te erken saatlerde gettoya, SS ve Polis Şefi Ferdinand von Sammern'in komutasında bir temizlik harekâtına girişmek için gettoya girmek üzere, tankları ve toplarıyla birlikte 2.100 Alman ve Ukraynalı yardımcı kuvvetlerin dışarıda toplandığı uyarısı gelmişti. Sivil halk koruganlara kaçmış, ŻOB ve ŻZW savaşçıları gettoyu savunmak için hazırlıklara başlamıştı. Merkez getto, Almanlar için ilk hedefti. Alman birlikleri, iki ŻOB birimi üzerlerine ateş açtığında, Mila ve Zamenhofa Caddelerinin kesiştiği yerde bir kamp alanı kurmak için, Nalewki Caddesinin ortasında güvenle ilerliyorlardı. Danny Falkner o âna dair şunları hatırlıyordu:

> Tetiğe ilk basanın Yahudiler olması içimi ferahlattı. Almanların şiddet muafiyetlerinin olmadığını, onlara karşı da şiddet kullanılabileceğini görebiliyorduk. Elbette, onları alt etmenin ya da sonuna kadar direnmenin imkânsız olduğunu biliyorduk. Kaderimizin çizilmiş olduğunu biliyorduk. Ama mümkün olduğu kadar çok Almanı devirmek istiyorduk.[65]

Bir ölü ve 24 yaralıdan sonra, Almanlar merkez gettodan geri çekilmişti. 20 Nisanda Almanlar işçileri barışçıl bir şekilde bölgeden ayrılmaya ikna etmeye çalıştığı sırada, işliklerin olduğu alana yapılan saldırıyla savaş yeniden başlamıştı. Daha sonra 21 Nisanda SS-Brigadeführer Jürgen Stroop komutayı devralmış ve taktik değişikliği emri vermişti: Süpürge ve paspas imalathanelerinin bulunduğu bölge kasten ateşe verilmiş ve ŻOB savaşçıları merkez gettoya çekilmeye zorlanmıştı:

> Alevler, artık için için yanmaya başlayan giysilerimizi yalıyor. Kaldırım, ayaklarımızın altında eriyerek yekpare, yapışkan bir maddeye dönüşüyor. Sokakların her karışına saçılan kırık camlar, ayaklarımızı içinden çekip çıkarmakta zorlandığımız yapışkan bir sıvıya dönüşüyor. Ayakkabılarımızın tabanları, taş döşemenin sıcaklığından yanmaya başlıyor. Alevlerin içinde sendeleyerek peş peşe ilerliyoruz. Evden eve, avludan avluya geçiyoruz: Nefes alacak hava kalmamış; kafamızın içinde yüz çekiç çınlıyor, üzerimize sürekli yanan kirişler yağıyor ve sonunda yangın mahallinin sonuna ulaşıyoruz.

---

63 Zuckerman, *A Surplus of Memory*, 307, 313.

64 Gutman, *The Jews of Warsaw*, 365-6; Y. Zuckerman, "Twenty-Five Years after the Warsaw Ghetto Revolt," Grubsztein (der.), *Jewish Resistance during the Holocaust*, 23-34.

65 D. Falkner ile görüşme, IWM 19783.

Yangın merkez gettoya sıçramış ve sivilleri mahzenlerdeki koruganlardan ve tavan aralarında saklandıkları yerlerden, Almanların onları yakaladığı ve birçoğunu olay yerinde infaz ettiği açık alana sürüklemişti.

Bu etkin bir şekilde, aktif savaş aşamasının sonunu işaret ediyordu. Bundan sonra Almanlar, koruganları birer birer ortadan kaldırmaya odaklanmıştı; bu, Yahudi savaşçıları sivilleri korumak için savunmaya çekilmeye zorlayan, uzun bir süreçti. 25 Nisandan itibaren gettoya yangın bombaları atılmaya başlanmıştı. Almanlar koruganların yerini bulmak için polis köpekleri, özel dinleme cihazları ve Yahudi muhbirleri kullanmış ve ardından klorin gazıyla saldırıya geçmişlerdi. Simha Rotem, bu umutsuz kuşatma halini şöyle anlatıyordu:

> Toplar kükrüyor. Makineli tüfekler ve havanlar gümbürdüyor. Mermiler yağıyor. Hepimiz pozisyonlarımızı koruyoruz ve düşman yok ortalıkta. Çaresizlik içindeyiz; savaşacak kimse yok. Almanlar duvarların dışında mevzi aldılar; üzerimize mermi ve el bombası yağdırıyorlar. Aniden evimizi alevler sarıyor; alevler ve boğucu duman nedeniyle mevzilerimizi terk etmek zorunda kalıyoruz.[66]

Operasyon sonrası verdiği raporda Stroop, tahmini olarak 631 korugana saldırma gereği ortaya çıktığını bildiriyordu.

Yahudilerin mevzilerini koruyabilmesi için dışarıdan yardıma ihtiyaçları vardı. 19 Nisanda Yüzbaşı Józef Pszenny, savaşın ortasında sıkışıp kalmış sivillerin kaçmalarına yardım etmek için getto duvarında delik açmaya çalışan bir istihkam birliğinin komutanıydı; ancak birlik iki AK üyesinin öldürülmesi ve dördünün de yaralanması üzerine geri çekilmek zorunda kalmıştı.[67] Bu eylemlerin içinde yer alan Zbigniew Młynarski şunları hatırlıyordu:

> Sokak boştu. Almanlar her yerden üzerimize ateş ediyorlardı. Daha önce gettoya ateş açan, hastane çatısındaki makineli tüfek şimdi bize ateş ediyordu. Arkamızda, Krasinski Meydanında bir SS bölüğü mevzilenmişti. Bu durumdayken, Pszenny duvarı yıkmasını beklediğimiz mayını patlatmıştı; ama şarapneller duvarı yıkmak yerine sokağa saçılarak, iki adamımızı parçalamıştı. Biz de çaresiz geri çekilmeye başladık.[68]

22 Nisanda bir AK müfrezesi, getto duvarlarının yakınında, bir Litvanya yardımcı birliğine saldırmıştı. Ertesi gün, Teğmen Jerzy Skupienski komutasındaki bir AK birliği, Pawia Caddesindeki kapıya saldırmış ancak kapıyı patlatmayı başaramamış ve dört SS ile polis memurunu öldürdükten sonra

---

66 S. Rotem, *Memoirs of a Warsaw Ghetto Fighter*, 159.

67 Korboński, *The Jews and Poles*, 57-8; Polonsky, *The Jews in Poland and Russia*, III, 515.

68 Zimmerman, *The Polish Underground and the Jews*, 215.

geri çekilmişti.[69] Operasyon sonrası raporunda, Stroop, askerlerinin üzerine "gettonun dışından defalarca ateş açıldığından" şikâyet ediyordu.[70] Emanuel Ringelblum, Almanların dışarıdan gelen yardımı azaltmak için önlemler aldığını kaydetmişti: Tramvayların güzergâhları değiştirilmişti ve Polonyalıların "gettoyu çevreleyen sokaklarda serbestçe dolaşmaları" yasaklanmıştı[71] AK de buna, ŻZW tarafından kazılmış tünelden gettoya daha fazla silah sokmaya çalışarak yanıt vermişti. Iwański'nin birliği gettoya kaçak silah sokmuştu ve bazı temelsiz anlatımlara göre, getto içindeki çatışmalara da katılmıştı.

Bundan sonra AK, Yahudilerin gettodan kaçmasına yardım etmeye odaklanmıştı. Muranowska Caddesindeki tünel, Almanlar tarafından keşfedilmişti; ancak daha küçük bir tünel hâlâ çalışır durumdaydı ve kiliselerden birinden dışarıya açılıyordu. Örneğin, 10 Mayısta:

> Prosta ve Twarda Sokaklarının köşesindeki, dökme demir lağım kapağı çıkarıldı ve bir grup Özgürlük Savaşçısı –inanılmaz bir şekilde, bazıları hâlâ silah taşıyordu– yoldan geçenlerin şaşkın bakışları arasında dışarıya çıktı. Yeraltı Ordusunun bekleyen iki kamyonuna bindiler ve şehrin dışındaki ormana götürüldüler.[72]

Bu noktada, ŻOB ile ŻZW arasındaki taktiksel fark ortaya çıkmıştı. Mayısın ilk iki haftasında gettoda savaş şiddetlenirken, ŻZW birliğindekilerin çoğu gettodan kaçmıştı. Ancak 12 Mayısta Almanlar tarafından saldırıya uğramışlar ve liderleri Pawel Frenkel öldürülmüştü.[73] Edelman ve Zivia Lubetkin gibi bazı ŻOB savaşçıları, partizan olarak tekrar ormanlarda savaşmak için kaçmıştı; ancak Anielewicz ve diğer ŻOB savaşçıları, sonuna kadar gettoda kalmayı seçmişti. Mila Sokağı 18 numaradaki, elektrik hattı döşenmiş, yiyecek ve su stoğu iyi olan, büyük bir kaçakçı koruganına çekilmişlerdi. Almanlar koruganın yerini tespit etmiş ve saldırmışlardı:

> Çatışma iki saat sürdü ve Almanlar sığınağı saldırıyla ele geçiremeyeceklerine ikna olunca, bir gaz bombası attılar. Alman mermilerinden, atılan gazdan kurtulup geri kalan kim varsa, hepsi intihar etti... Jurek Wilner, tüm partizanları birlikte intihar etmeye çağırdı. Lutek Rotblat önce annesini, sonra kız kardeşini ve ardından kendini vurdu. Ruth kendine yedi kez ateş etti. Böylece, aralarında ŻOB Komutanı Mordechai Anielewicz'in de bulunduğu, geri kalan partizanların yüzde 80'i heba oldu.[74]

---

69 Korboński, *The Jews and the Poles*, 58.
70 I. Deák, *Essays on Hitler's Europe*, 73.
71 Ringelblum, *Polish-Jewish Relations*, 178-9.
72 Kulski, *Dying, We Live*, 146.
73 D. Kurzman, *The Bravest Battle*, 283-4.
74 Edelman, *The Ghetto Fights*, 41.

Getto ayaklanmasının son eylemi, Stroop'un Büyük Sinagogu havaya uçurmak için düğmeye bastığı 16 Mayısta gerçekleşti: Daha sonra üstlerine ayaklanmanın sona erdiğini ve "Yahudi mahallesinin artık olmadığını" bildirecekti. Almanlar gettodaki her binayı yıkmaya başlamışlar ve Varşova'nın dörtte birini fiilen harabe haline getirmişlerdi. Alan daha sonra, getto tarihçisi Emanuel Ringelblum da dahil olmak üzere, saklanan Yahudilerin ve AK savaşçılarının infazları için kullanılmıştı. Yaklaşık 7.000 Yahudi çatışmada öldürülmüş ve kalan 30.000 Yahudi de Treblinka'da ölüme gönderilmişti.[75]

Getto ayaklanması Polonyalılardan farklı tepkiler almıştı. Bazıları, Yahudilerin direndiği yönündeki haberlerden etkilenmişti: "Kahraman Yahudilere büyük hayranlık duyuyoruz. Pratikte savunmasızdılar ve en ufak bir başarı şansı olmadan savaşmaya başladılar. Dünyaya ne kadar cesur olabileceklerini gösterdiler ve asker gibi öldüler."[76] Yeraltı Hükümeti, Londra'ya gönderdiği, ayaklanmanın ayrıntılarını anlattığı raporda şu sonuca varmıştı: "Yahudiler ile Almanlar arasındaki bu savaş, Varşova'nın Aryan tarafında sempati ve hayranlık duyguları uyandırdı. Varşova'da ortaya çıkan durumun, prestijlerine görülmedik bir darbe indirdiğini hisseden Almanlar arasında ise, haklı olarak bir utanç duygusu yarattı."[77] Gizli basın da takdirlerini dile getirmişti. Bazı Polonyalılar ise, Ruth Altbeker tarafından anlatıldığı üzere, durumdan yararlanma yoluna gitmişti:

> Toplumun pislikleri getto duvarlarının yanında bekliyordu. Bazıları, Yahudi mallarını yağmalamanın cazibesine kapılmıştı; diğerleri ise kolay av için –belki duvardaki bir oyuktan ve açılmış bir yarıktan Aryan tarafına sıvışmaya çalışabilecek bir Yahudiyi avlamak için– pusuya yatmıştı. Duvarların çevresindeki üniformalı polisler, insan avcıları, yağmacılar ve her türlü dolandırıcı arasında, savaşçılara silah ve mühimmat sağlamak için uygun bir fırsat kollayan diğer Polonyalılar da vardı. Heyecana aç bir kız da kuşatılanların ihtiyaçlarını Yeraltı Teşkilatına iletmek için bekliyordu.[78]

25 Nisanda Paskalyayı kutlamaya hazırlanan pek çok Polonyalı için hayat her zamanki gibi devam ediyordu: "Krasinski Meydanına bir atlıkarınca, salıncaklar, dönme dolaplar yerleştirildi ve bir laterna bangır bangır ortalığı inletiyordu. Ve oradan iki adım ötede, getto duvarlarının arkasında, savaşın sesleri duyulabiliyor ve yanan evlerin dumanı sokaklara yayılıyordu."[79] Bu arada, Almanlar, getto ayaklanmasının Varşova'nın geri kalanına yayılmasını engelle-

[75] Gilbert, *Holocaust*, 563-5.
[76] M. Ginter, *Life in Both Hands*, 160.
[77] Varşova Gettosu İsyanı Raporu, 4 Mayıs 1943, *AK Documents*, III, 4-6.
[78] Altbeker Cyprys, *A Jump for Life*, 133.
[79] J. Iwaszkiewicz, *Notatki 1939-1945*, 84.

mek için, bildikleri duydukları ne kadar AK yakını varsa, onları tutuklamak için harekete geçmişti. Sürgündeki hükümetin tepkisi Almanlar, Polonyalı subayların Katyń'de Sovyetler tarafından infaz edildiğini ifşa ettikten sonra, Polonyalıların içine düştüğü ruhsal çöküntü yüzünden gecikmişti. Ancak 4 Mayısta Władysław Sikorski, Londra'dan yaptığı bir radyo yayınıyla, getto savaşçılarına yardımları için Varşova halkına teşekkür etmiş ve onlardan, "tehdit altındaki kurbanlara her türlü yardımı ve korumayı sunmalarını" istemişti.[80]

İsyan kıvılcımı, Mordechai Tenenbaum'un, ŻOB gibi bir direniş gücü kurmaya çalıştığı Białystok gettosuna sıçramıştı. Tenenbaum'un çabaları, komünistlerin ılımlı *Dror* hareketiyle işbirliği yapmayı reddetmesi ve *Hashomir Hatzair*'in iki taraf arasında bölünmesi yüzünden sonuçsuz kalmıştı. Getto lideri Efraim Barasz, Almanlar için çalışmanın gettoyu kurtaracağına inanmakla birlikte, direnişe de sempati duyuyordu ve Tenenbaum ile iyi ilişkiler içindeydi. Şubat 1943'te Almanlar, gettodan 10.000 Yahudiyi ölüme göndermek üzere almak için bir *Aktion* başlatmış ve Barasz da Tenenbaum'u, Yahudileri saklanmaya teşvik etmek dışında, *Aktion*'a direnmemeye çağırmıştı. Bunu, Almanların gelecekte tüm gettoyu tasfiye etme çabalarına karşı koymanın en iyi yolunun ne olduğuna dair, üç direniş hareketi arasındaki uzun bir tartışma izlemişti. Tercih edilen yöntemler, gettoda direnmek ya da ormanlara kaçmaya ve partizan mücadelesine katılmaya odaklanmak gibi, keskin farklılıklar gösteriyordu. Daniel Moszkowicz ve Hela Mendelson gibi komünistler, var güçleriyle partizan eylemi savunurken, çoğunluk gettoda savaşmaktan yanaydı.

15 Ağustos 1943 akşamı, gettonun dışında yaşayan bir *Hashomir Hatzair* üyesi olan Chasia Bornstein-Bielicka içeri girmiş ve meslektaşlarını, şehrin Alman birlikleriyle dolu olduğu ve bir *Aktion*'ın yakın olduğu konusunda uyarmıştı. Ama ne yazık ki, kimse ona inanmamış ve Tenenbaum'a bilgi verilmemişti. 16 Ağustos sabahı saat 4:00'te Barasz, tüm Yahudilerin sürgüne gönderilmek üzere hazır olmasını emretmişti. Direniş hazırlıksız yakalanmıştı: 200 savaşçının sadece 130 ateşli silahı ve çok az mühimmatı vardı. Direnişçiler, varış noktasının Treblinka olduğuna dair uyarıda bulunan bildiriler dağıtmış ve halkı sürgün emrine itaat etmemeye çağırmıştı. Ne yazık ki, direniş gettoda herhangi bir destek bulamamıştı ve Yahudiler de Barasz'ın işbirliği yapma talimatlarına uymuşlardı. Direniş, Almanlara ateş açmıştı; ama öğlene doğru savaşçılar ya ölmüş ya da koruganlara çekilmek zorunda kalmışlardı. 17 ve 23 Ağustos tarihleri arasında, Almanlar 25.000'den fazla Yahudiyi Treblinka ve Auschwitz'e göndermişti. 20 Ağustosta Tenenbaum ile Moszkowicz intihar etmişti.[81]

---

[80] D. Engel, *Facing a Holocaust*, 70-71.

[81] Finkel, *Ordinary Jews*, 188-9; Steinberg, *Not as a Lamb*, 247-51; Ainsztein, "Bialystok Ghetto Revolt"; Cesarani, *Final Solution*, 631-2; Polonsky, *The Jews in Poland and Russia*, III, 517-19; R. Hilberg, *Perpetrators, Victims, Bystanders*, 182-3.

1943 yazının ortasına gelindiğinde, Treblinka ve Sobibor imha kampları ölümcül görevlerini büyük ölçüde tamamlarken, her iki kamptaki az sayıda –Treblinka'da 1.000 ve Sobibor'da 600– çalışan, sonlarının yaklaştığını fark etmişti. Treblinka'daki direnişe, tesadüf eseri SS muhafızları tarafından yakalanana kadar, Julian Choronzycki önderlik etmiş ve sonra, Marceli Galewski yönetimi devralmıştı. Plan, kopyalanmış bir anahtar kullanarak SS cephaneliğine girip silah ele geçirmek ve sonra da çoğu Ukraynalı olan muhafızlara saldırmaktı. Yakındaki ormanlara kaçmadan önce de kampı ateşe vereceklerdi. Direnişin tüm üyeleri, SS subayları Kurt Franz ile Kütner Miete'nin izinli olacağı, 2 Ağustos 1943'teki öğleden sonra vardiyasına yazılmıştı. İsyan saat 16.00'da bir silah sesiyle başlayacaktı.

İsyan, bir gardiyanın şüphelenmesiyle, planlanandan bir saat önce patlak vermiş ve cephanelikten sadece birkaç silah ele geçirilebilmişti. Yine de Yahudiler dikenli tellere doğru koşmaya ve bir mayın tarlasını geçerek kaçmaya başladığı sırada, işaret verilmiş ve yerleşkede yangınlar başlamıştı: "Amacımız ormana ulaşmaktı; ama en yakın koruluk 5 mil uzaktaydı. Peşimizden kurşunlar hızla ve öfkeyle yağarken, bataklıklar, çayırlar ve hendekler boyunca koştuk." Yaklaşık 150 ila 200 mahkûm kaçmıştı; ancak liderler öldürülmüş ve vahşi Alman insan avından yalnızca altmış kadarı sağ kurtulmuştu. İsyan, gaz odalarının yok edilmesine değil, yalnızca kamptan kaçmaya odaklanmıştı: Kamp en sonunda kapatılmadan önce, Białystok'tan yaklaşık 8.000 Yahudi oracıkta öldürülecekti.[82]

Sobibor, Hollanda'dan, Fransa'dan, Genel Hükümetten Yahudilerin ve en önemlisi de Minsk'ten gelen bir grup Yahudi Sovyet savaş esirinin ihtiyaçlarını karşılıyordu. Kamptaki direnişe, Leon Feldhendler önderlik edecekti. Feldhendler'in askeri deneyimi yoktu ve bu nedenle, Sovyet savaş esirlerinden biri olan Aleksandr Pechersky ile güçlerini birleştireceklerdi. Planları, kıdemli SS subayları Gustav Wagner ile Hubert Gomerski'nin kamptan çıkmasını beklemek ve ardından, diğer SS subayları ile astsubayları atölyelere çekip, balta ve bıçaklarla öldürdükten sonra, onların silahlarını çalmaktı. Ardından, iyi donanımlı bir şekilde yoklama yerinde toplanacak ve ana kapıya yürüyeceklerdi. İsyan, 14 Ekim 1943'te başlamıştı; ancak Ukraynalı muhafızlar bir şeylerin yanlış olduğunu fark edip ateş açınca hızla kaosa sürüklenmişti. Yahudiler ana kapıya hücum etmek yerine, dikenli telde birkaç delik açmış ve mayın tarlasına doğru koşmuşlardı. Yaklaşık 320 mahkûm kaçmıştı. Pechersky, daha sonra şunları yazmıştı:

> Birçoğu, kamp ile orman arasındaki açık alana çıktı. Hepimiz, ormanda oyalanmamamız, küçük gruplara ayrılıp farklı yönlere gitmemiz gerektiğine karar verdik. Polonyalı Yahudiler Chelm yönünde kaçtılar... Biz Sov-

[82] Cesarani, *Final Solution*, 642-3; N. Tec, *Resistance*, 151-2.

yetler, doğuya yöneldik. Özellikle Hollanda, Fransa ve Almanya'dan gelen Yahudiler çaresizdi. Kampı çevreleyen geniş coğrafyada, ortak bir dil bulup konuşabilecekleri kimse yoktu.

Yaklaşık 170 mahkûm kısa bir süre sonra, 100'ü de saklandığı yerde yakalanmıştı; ancak Pechersky de dahil olmak üzere, yaklaşık 60 kişi partizanlara ulaşmayı başarmış ve onlarla birlikte savaşa devam etmişti.[83]

Auschwitz başlangıçta, Polonyalı siyasi tutuklular için bir toplama kampı olarak kurulmuştu ve bu nedenle, kamptaki direniş hareketinin onlar tarafından oluşturulması şaşırtıcı değildir. Bu örgütlenme iki amaca hizmet ediyordu: Kampa gizli yollarla yiyecek ve ilaç sokarak mahkûmların koşullarını iyileştirmek ve gerek Auschwitz toplama kampında gerek Birkenau yakınlarındaki imha kampında neler olduğuna dair istihbarat raporlarını dış dünyaya göndermek. Yaz aylarında, direnişin merkezinde yer alacak kişiler kampa gelmişti. AK tarafından görevlendirilerek, Auschwitz'e gönderilmek üzere olan tutuklu direnişçilerden oluşan gruba Tomasz Serafiński adıyla katılan Witold Pilecki, kampa girerek *Zwiqzek Organizacji Wojskowej*'i (ZOW), yani Askeri Örgütlenme Birliğini kurmaya başlamıştı. Diğer iki yeni gelen, sosyalist Josef Cyrankiewicz ile komünist Tadeusz Holij ise, Auschwitz *Kampfgruppe*'u kurmuştu. *Kampfgruppe*, kampta bir ayaklanma planlıyordu ve Auschwitz-Birkenau'ya gönderilmiş *Hashomer Hatzair* üyeleri Mordechai Bielanowicz, Rosa Robota, Noah Zabludowicz ve Yakov Kaminski ile temas kurmuştu. *Kampfgruppe*, kampta bir ayaklanma için planlar yapmaya başlamıştı; ancak Pilecki, dışarıdaki AK'den kayde değer bir yardım alınmadıkça, böyle bir girişimin başarısızlığa mahkûm olacağı kanaatindeydi. Pilecki, 1943 Nisan ayının sonunda kaçmayı başarmış ve ulaştığı Varşova'da, AK komuta merkezinden, "ellerindeki kuvvetlerin çok az, donanımlarının da yetersiz olduğunu ve ayrıca, kamp içindeki yeraltı örgütünün çaresiz; aksine, SS garnizonunun çok kalabalık ve gayet iyi donanımlı olduğu"nu, direnişin hiçbir başarı şansının olmadığını öğrenmişti. Bu arada AK, Auschwitz'deki, sağlık durumu kötü, 46.000 erkek ile 10.000 kadına bakacak kaynağa sahip olmadığını da fark etmişti.[84]

Bu arada Auschwitz-Birkenau'da krematoryumu çalıştırmaya zorlanan *Sonderkommando* tarafından, ayaklanma için planlar yapılıyordu. Union mühimmat fabrikasında çalışan iki kadın, Hadassah Tolman-Zlotnicki ve Luisa Ferstenberg, fabrikadan küçük miktarlarda barut çalıp, bunları gizli ceplerinde ve elbiselerinin eteklerinde gizlenmiş, küçük kibrit kutularında

[83] Cesarani, *Final Solution*, 644-6; A. Peczorski [Pechersky], "The Revolt at the Sobibor Extermination Camp," Arad vd (der.), *Documents on the Holocaust*, 356-8.

[84] J. Garliński, *Fighting Auschwitz*, passim; W. Pilecki, *The Auschwitz Volunteer*, passim; Tec, *Resistance*, 125-30; Fairweather, *The Volunteer*, passim.

dışarı çıkarıyorlardı. Barutun bir kısmı Cyrankiewicz'e ve geri kalanı de, IV. Krematoryumun yakınında çalışan Rosa Robota'ya verilmişti. Barut, küçük bombalar yapmak için kullanılıyordu. Eylül 1944'te Macaristan'daki Yahudilerin çoğu yok edildikten sonra, SS, sözde Reich'taki bombardıman tahribatını temizlemeye göndererek; ama aslında onları gizlice infaz ederek, *Sonderkommando* görev birliğini seyreltmeye başlamıştı. Plan, 7 Ekim 1944 günü, akşam saatlerinde *Sonderkommando* ayaklanmasını başlatmaktı; ancak ayaklanmayı örgütleyen ekibin öğlen toplantısı, bir SS muhbirinin aniden içeriye dalmasıyla kesintiye uğramıştı; muhbir ise derhal öldürülmüştü. Saat 13.25'te birkaç SS askeri, VI. Krematoryuma girmiş ve bunun üzerine *Sonderkommando* mensupları "var güçleriyle naralar atarak, ellerindeki çekiç ve baltalarla muhafızların üzerine saldırmış, bazılarını yaralamış, geri kalanları da ellerinden geldiğince" dövmüşlerdi. SS hızlı davranarak, IV. Krematoryumu kuşatmış ve savaşçıları öldürmüştü; ama öncesinde, krematoryum ateşe verilmişti. II. Krematoryumdaki *Sonderkommando* mensupları, bunun ayaklanma için bir işaret olduğunu düşünerek muhafızlarına saldırmışlardı. İsyancılar sonra dikenli tellerde delik açmış ve yaklaşık 100 kişi kaçmıştı. Bazıları, SS tarafından bir ahırda sıkıştırılmadan önce, birkaç mil ötedeki küçük Rajsko kasabasına ulaşabilmişti, kaçanların hiçbiri kurtulamamıştı.

Tüm ayaklanma boyunca üç SS öldürülmüştü ve ayrıca 12 de yaralı vardı. Yahudilerin kayıpları 600 ile 700 kişi arasındaydı. IV. Krematoryum kapatılmıştı; ancak diğerleri, Himmler, Auschwitz-Birkenau'daki imhaları sonlandırma emri verene kadar, bir ay daha çalışmaya devam etmişti. O zamanlar Auschwitz'de bir mahkûm olan Israel Gutman daha sonra şu yorumu yapacaktı:

> Yine de, korkunç Yahudi kayıplarına rağmen... *Sonderkommando*'nun ayaklanma günü, bir intikam sembolü haline geldi ve mahkûmlar için ilham kaynağı oldu. Yıllardan beri milyonlarca kurbanın katledildiği yerde, Auschwitz'de ilk kez Naziler avlanmıştı. Ve savaşan taraf Yahudilerdi. On binlerce tutsağın hapsedildiği bu devasa kampta, bir avuç Yahudi, o her yere sinmiş boyun eğme ve acımasız kaderine ses çıkarmadan razı olma halinden kurtulmuştu. *Sonderkommando*'nun ayaklanması, çeşitli Avrupa milletlerinden tutsaklara, Yahudilerin hayatları için nasıl savaşacaklarını bildiklerini kanıtladı.

Onlar, sessiz kalmayı da biliyorlardı. *Sonderkommando*'nun bombaları nasıl ele geçirdiğini araştırmak için, Berlin'den bir komisyon gönderilmişti. Union fabrikasından barutu çalan kadınlar ve Rosa Robota ile yardımcıları, kampın boşaltılmasından kısa bir süre önce, 6 Ocak 1945'te tespit edilmiş ve Auschwitz'de herkesin gözü önünde asılmıştı.[85]

[85] N. Wachsmann, *KL*, 538-40; Tec, *Resistance*, 131-44; Cesarani, *Final Solution*, 746-7.

Hem Belarus'ta bulunan Minsk gettosundaki hem de Litvanya'da bulunan Kovno gettosundaki direniş, Yahudilerin gettolardan komşu ormanlara kaçarak partizan hareketine katılmaya ya da aile kampları kurup onları savunmaya ağırlık veriyordu. Kovno gettosu şehrin geri kalanından kopuktu ve bu nedenle yerel direnişle temas kurulamamıştı. Bu, kaçan Yahudilerin partizanları aramak için ormanlara gitmek zorunda kalmaları anlamına geliyordu: Sadece birkaç yüz kişi bunu başarabilmişti.[86] Minsk gettosundaki, Hersh Smolar'ın liderlik ettiği komünist direniş, şehirdeki direnişle yakın temas halindeydi ve *Judenrat*'ın başkanı İlya Muşkin tarafından gizlice destekleniyordu. Yaklaşık 10.000 Yahudinin Minsk gettosundan kaçtığı ve bunların yaklaşık 2.500'ünün partizanlara katıldığı tahmin ediliyor. Ekim 1943'ün sonlarında getto nihayet tasfiye edildiğinde, içeride sadece 2.000 Yahudi kalmıştı.[87]

Ormanlara kaçan Yahudiler bunu iki saikle yapmıştı: nefsi müdafaa ve intikam. İlk grup, Yahudilerin savaştan sağ çıkmasına yardım etmek için aile kampları kurmaya odaklanmıştı. Bu kampların en bilineni, Naliboki ormanına kaçan ve 1943 sonbaharında, 1.200 Yahudiye yiyecek sağlayan bir aile kampı kuran, Bielski kardeşler tarafından yönetiliyordu. Bu insanların çoğu kadınlar, çocuklar, yaşlılar, hastalar ve yaralılardan oluşuyordu. Ayrıca, muhbirlere karşı savaşmaya ve yerel Sovyet partizanlarıyla işbirliği yapmaya hazır, yaklaşık 300 savaşçıdan oluşan küçük bir silahlı birlik de vardı. Tuvia Bielski, hazırlıksız olarak, hemen saldırı eylemi gerçekleştirmeye heveslenenlere şu uyarıda bulunuyordu: "Savaşmak ve ölmek için acele etmeyin. Çok az kaldık; hayat kurtarmak zorundayız. Bir Yahudiyi kurtarmak, Almanları öldürmekten çok daha önemlidir." Bir başka aile birimi de Şimon Zorin tarafından Minsk yakınlarındaki ormanlarda kurulmuştu ve 137'si, Sovyet partizanlarıyla yakın işbirliği içinde çalışan savaşçı olmak üzere, 558 kişinin ihtiyaçlarını karşılıyordu.[88]

Diğer Yahudiler intikam peşine düşmüş ve ya ormanlarda varolan çok sayıda partizan grupla birlikte çalışarak ya da kendi Yahudi birliklerini kurarak, partizan hareketinde aktif bir rol almıştı: "Yahudi partizanların çoğu, özgürlük ve kurtuluş gününe ulaşma umudunun çok zayıf olduğu düşüncesine kendini kaptırmıştı; tek arzuları, ömürlerinin kalanını özgür insanlar ola-

---

[86] N. Eck, "The Place of Jewish Political Parties in the Countries under Nazi Rule," Grubsztein (der.), *Jewish Resistance during the Holocaust*, 132-47; B. Epstein, *The Minsk Ghetto*, 260, 280.

[87] Epstein, *The Minsk Ghetto*, passim; Finkel, *Ordinary Jews*, 130-31; Polonsky, *The Jews in Poland and Russia*, III, 500.

[88] N. Tec, *Defiance*, passim; Polonsky, *The Jews in Poland and Russia*, III, 523; Glass, *Jewish Resistance during the Holocaust*, 55; Slepyan, "Partisans, Civilians and the Soviet State."

rak yaşayarak, ölümle onurlu bir şekilde karşılaşmaktı."[89] Öte yandan, Yahudilerin ormanlarda her zaman sıcak karşılandığını söyleyemeyiz. AK, getto ayaklanmasının sona ermesinin ardından, Varşova yakınlarındaki Wyszkow ormanına ulaşan ŻOB üyelerine yardım etmişti; ancak iki grup arasında genellikle, anti-semitizm nedeniyle değil de, Yahudilerin paraları olmadığı ve yöredeki köylülerden bir şeyler çaldıkları için çatışmalar yaşanmıştı. İki taraf arasındaki tartışmalardan sonra, AK ve ŻOB, kolay olmasa da güvenli bir ilişki kurabilmişti.[90] Yiyecek satın alacak paralarının olmaması, Yahudilerin, AK komutanı Bór-Komorowski'nin Eylül 1943'te haydutluk olarak tanımladığı olaylara karışmasına neden olmuştu. Komorowski AK'yi, bu tür haydutlukları ortadan kaldırmaya çağırmıştı; ancak bu çağrı özellikle Yahudileri hedef alıyordu ve AK'nin iddia edilen bünyesel anti-semitizminin kanıtı olarak görülmüştü. Yine de Polonya'daki Bund merkez komitesinin, Londra'daki Bund temsilcisine gönderdiği raporda, gettolardan ormanlara kaçan Yahudiler hakkında şunlar yazıyordu: "Çoğu, can havliyle, kırsal kesimde çapulculuk yapan, başıbozuk gruplar oluşturdu ve sadece birkaçı, ilgili bölgelerde faaliyet gösteren partizan gruplarına katıldı."[91] Bazı Yahudiler, AK ile birlikte çalışmış ve anti-semitizm sorunuyla hiç karşılaşmamıştı. Örneğin, Dr Julian Alexandrowicz bunlardan biriydi ve nedenini şöyle açıklamıştı: "Hayatım artık düşmanlarımın elinde değil, kendi ellerimdeydi. Eğer öleceksem, hiçbir kaynağı olmayan çaresiz bir yaratık ya da tüm özgürlükleri zorla elinden alınmış zavallılar gibi değil, ancak savaşarak ölürüm diye düşündüm."[92]

Daha doğuda, 1939-41 Sovyet işgaline uğramış bölgede, durum çok daha karmaşıktı. AK orada Yahudileri, komünistlerin ve Sovyet rejiminin işbirlikçileri olarak görüyordu ve bu nedenle, genel olarak Yahudi partizanlara düşmandı. Komünist GL/AL'nin, Yahudilerin çoğunlukta olduğu dokuz birliğe sahip olması ve diğer birliklerde de çok sayıda Yahudi bulunması, bu inancı iyice pekiştiren bir gerçekti. 1942'de Belarus ve Ukrayna'daki Sovyet partizan hareketi hâlâ çok küçük ölçekteydi ve özellikle de Yahudileri hoş karşılamıyordu. Sovyet partizan hareketinin lideri Panteleimon Ponomarenko anti-semitti ve o yıl Sovyet partizanlarına ulaşan Yahudiler, hoş karşılanmadıklarını bildirmişlerdi. Örneğin, Mina Volkowisky, Belarus'daki Sovyet partizanla-

---

89 Z. Bar-On, "On the Position of the Jewish Partisans in the Soviet Partisan Movement," *European Resistance Movements, 1939-1945: First International Conference on the History of Resistance Movements*, 215-47.

90 Rotem, *Memoirs of a Warsaw Ghetto Fighter*, 93.

91 J. Lowell Armstrong, "The Polish Underground and the Jews: A Reassessment of Home Army Commander Tadeusz Bór-Komorowski's Order 116 against Banditry," *Slavonic and East European Review*, 72 (1994), 259-76; Gutman ve Krakowski, *Unequal Victims*, 121-33; R. Ainsztein, *Jewish Resistance in Nazi-Occupied Eastern Europe*, passim.

92 Tec, *Resistance*, 106.

rını bulmuştu bulmasına da; burada ne yazık ki komutan saatini çalmıştı ve siyasi komiserin, yeni gelen Yahudilerin mallarını çaldığına tanık olmuştu. Sadece kocası bir doktor olduğu ve partizanların onun hizmetine ihtiyacı olduğu için hayatta kaldığı hissine kapılmıştı. En çok tercih edilen Yahudiler, kesinlikle, partizanlara yardım edebilecek doktorlar ile vasıflı işçilerdi; öte yandan, partizan kamplarına silahsız gelenler sık sık geri çevriliyordu. Yahudiler, partizanlarla birlikte kalabilmek için sıklıkla Yahudi kimliklerini gizlemeye teşvik edilmişti ya da buna mecbur kalmıştı. Örneğin, Litvanyalılardan oluşan bir partizan birliğinin komutanı, Abba Kovner'a, "Kim olduğunuzu unutmayın" demişti. Gerçekten de Sovyet partizan liderliği, herkesin –Ukraynalı, Litvanyalı, Belaruslu ya da Yahudi– kendini her şeyden önce Sovyet partizanı olarak görmesini istiyordu. 1943'ün sonlarında ve 1944'e gelindiğinde, Sovyet kuvvetleri batıya doğru ilerledikçe, ormanlardaki durum daha da gergin hale gelmiş ve daha önce işgal ettikleri Polonya'nın doğu kısmını Sovyetler Birliği'ne dahil etme niyetleri, kendi aralarında da çatışan AK ile Ukraynalı isyancıların ordusu *Ukrains'ka Povstans'ka Armiia*'nın (UPA) şiddetli muhalefetiyle karşılaşmıştı. Hem AK hem de UPA tarafından Sovyet yanlısı olarak görülen Yahudiler, bazen bu çatışmaların talihsiz kurbanları olmuşlardı.[93]

Yahudiler bu nedenle, genelde kendi birimlerini ayrı tutmayı seçmiş; Smolar ve Kovner gibi adamlar da bu yolu izlemişti. Ancak her ikisi de sonunda, Sovyet partizanlarına katılmak zorunda kalmıştı. Baranowicze bölgesindeki yerel Sovyet partizan lideri General Platon, aile kampına davet edilene ve olumlu bir izlenimle ayrılana kadar, Bielski kardeşlerin bağımsızlığına karşıydı. Platon ayrıca, Bielski kardeşlerin birliklerinin, Yahudi kimliğini koruma kararlılığından da çok etkilenmişti ve son tahlilde Ruslar, "Bielski'lerin birliklerini korumak için savaşmaya, bu uğurda gerekirse Rusları bile öldürmeye hazır olduğunu" biliyordu. Yahudiler genelde, yetenekli partizanlar olduklarını kanıtlamışlardı ve Ephraim Bleichman göre, bu, Almanları onlarla karşı karşıya gelme konusunda daha temkinli yapmıştı; çünkü onların evleri ve aileleri vardı. Yahudilerin ise hiçbir şeyleri yoktu.[94] Yahudi partizanların hikâyesi, genel olarak, Sovyet partizanlarının hikâyesiyle, anlaşılması güç bir şekilde iç içe geçmiştir: Bu partizanların, Alman geri çekilmesi sırasındaki eylemlerine daha sonra değineceğiz.

---

[93] Polonsky, *The Jews in Poland and Russia*, III, 463-9, 520-22, 522-5; Slepyan, *Stalin's Guerrillas*, 56-7, 211-12; Tec, *Defiance*, 151; Tec, *Resistance*, 44.

[94] Glass, *Jewish Resistance during the Holocaust*, 58; Tec, *Resistance*, 44.

15

Düşman Kim?

Avrupa'nın büyük bir kısmı tartışmasız bir şekilde Alman ve İtalyan işgali altındayken, düşmanın kim olduğu sorusu anlamsız görünebilir; çünkü cevap bellidir: İşgalciler. Ancak bu cevap, savaş öncesi yönetiminden memnun olan ve şimdi savaş zamanında, Almanlar yenildikten sonra, savaş sonrası toplumunun doğası ve anayasası üzerinde anlaşmaya varan bir nüfusu önvarsayar. Çok az ülke bu tabloya uyar. Sonuç olarak, her ülkedeki çeşitli direniş güçlerinin, dış düşman olan Alman işgalci kadar, uğraşması gereken iç düşmanları da vardı. Basit "direniş –tarafsızlık ya da *attentisme* [bekle ve gör politikası]– işbirliği" spektrumu giderek daha fazla çarpık ve karmaşık bir hal almış; dahası, işgal eden ile işgal edileni karşı karşıya getiren, basit bir denklemle açıklanamaz hale gelmişti.

İlk tip durum, *Nasjonal Samling* (NS) ile *Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland*'ın (NSB), ülkelerini aktif olarak Üçüncü Reich ile aynı seviyeye getirmek için, ülkelerinde nasyonal sosyalist bir devrim yapmaya çalıştığı, Norveç ve Hollanda'nın durumuydu. Bu iki ülkeyi Nazileştirme çabaları, alınan önlemlere rağmen, yaygın ve etkili bir sivil direnişe yol açmıştı. Sürgündeki hükümette yer alan bir Norveçli bakan, daha sonra bunu şöyle ifade etmişti: "Yönetim tamamen Almanların ve Quisling'lerin elindeyken, savaşın tarafları açık ve netti; dolayısıyla Norveç direniş hareketi büyümüştü."[1]

İkinci tip durum, işbirlikçilerin oluşturduğu tehdide direnişin tepkisiyle ilgilidir. Bu işbirlikçiler bir dizi güdüyle hareket etmiştir. Örneğin, Haziran 1941'den sonra komünist direnişin harekete geçmesi, Alman destekli, Bolşevik karşıtı haçlı seferine katılmaya istekli güçlerin gelişmesine yol açmıştı ve bu oluşumlara katılan insanlar, kendilerini doğrudan vatansever olarak görüyorlardı. Onlar komünistleri, kendi ülkeleri için Alman işgalcilerden daha büyük bir tehdit olarak görmüşlerdi. Öte yandan direniş, saikleri ne olursa olsun, tüm işbirlikçilere saldırmaya kararlıydı.

Üçüncü tip durum, nüfusların karışık olduğu ve sonuç olarak, Alman işgalinden Sovyet güçleri sayesinde kurtulma ihtimaline farklı bir bakış acısıyla yaklaşan Doğu Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Sovyetler sayesinde Al-

[1] Hoidal, *Quisling*, 515.

man işgalinden kurtuluş, Sovyet yönetiminin uzun kolu olarak hareket eden Sovyet partizanları ile Polonya komünist direnişi tarafından memnuniyetle karşılanmıştı. Yine de sürgündeki Polonya hükümeti, Eylül 1939 ile Haziran 1941 tarihleri arasında Sovyetler tarafından işgal edilen ve şu anda Alman işgali altında olan Doğu Polonya üzerinde yeniden hâkimiyet kurmaya kararlıydı. Aynı zamanda, Baltık Devletlerinin halkları, 1918 ile 1939 yılları arasında sahip oldukları bağımsızlıklarını yeniden kazanmak hevesindeydi. Diğer milliyetler, Ukraynalılar ve Belaruslular, kurtuluş sonrası bağımsızlık haklarını savunmaya çalışıyorlardı; bu, tarihte her zaman önce Rus İmparatorluğunun, sonra da Sovyetler Birliği'nin bir parçası olduklarından, daha önce sahip olmadıkları bir statüydü. Bütün bu milliyetler, yalnızca Alman işgal kuvvetleriyle değil, aynı zamanda Polonyalılarla (Doğu Polonya'nın tartışmalı bölgelerinde) ve Sovyetler'le de çatışan, kendi silahlı oluşumlarını kurmuştu. Sonuçta ortaya Polonya, Sovyet partizanları, Ukraynalı ve diğer milliyetçi güçlerin temsilcileri olarak AK ve GL/AL arasında ormanlarda süregiden, karmaşık bir savaş çıkmıştı; bu arada, can derdindeki Yahudi partizan birliklerinin varlığını da unutmayalım. Bu oluşumlar genellikle birbirleriyle savaşmış, bazen diğer gruplara karşı geçici ittifaklar kurmuş ve zaman zaman, o an asıl düşman olarak gördükleri kimse, ona karşı savaşmak için silah temin etmek amacıyla Almanlarla kapışmıştır.

*

Quisling, Almanların Norveç'i işgal ettiği Nisan 1940'ta fırsattan istifade aceleyle iktidarı ele geçirme girişimi nedeniyle, herkes tarafından kınanmıştı. Onun, hemen işgalin ardından, NS'nin profesyonel kuruluşlara, spor derneklerine, eğitime, kiliseye ve hukuka nüfuz etmesine yönelik ilk girişimleri felaketle sonuçlanmıştı ve Reichskommissar Terboven bunun üzerine, Quisling'in dizginini çekmişti. Ancak 1941 sonbaharında Quisling, Norveçlileri girişimlerini desteklemeye ikna edebileceğine inanmış ve Terboven'e şunları söylemişti: "Neredeyse hiçbir yerde, bir ulusal devrimi yukarıdan gerçekleştirmek, Norveç'te olduğu kadar kolay değildir"; çünkü Norveçliler temelde, yasalara saygılı bir halktır.[2] Quisling, iddiasını destekleyecek bazı verilere sahipti: NS'ye üye olanların sayısı her geçen gün artıyordu ve aslında zirveyi, 42.920 yetişkin ve 5.894 genç üyeye sahip olduğu, Nisan 1942'ye kadar görmemişti.[3] 1 Şubat 1942'de Terboven, Quisling'i Bakan-Başkan pozisyonuna atayarak, hesaplanmış bir risk almıştı. Gerçek güç büyük oranda Terboven'in elinde kalacağı için, unvan daha çok onursaldı. Bununla birlikte, Quisling'in atanmasına gösterilen tepki hem çok çabuk hem de aynı oranda düşmanca olmuştu. Goebbels 3 Şubatta günlüğüne şunları yazmıştı:

---

2 Dahl, *Quisling*, 244.

3 Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 20.

> Quisling'in başbakan olarak atanması, bizimle savaş halindeki ülkelerde bir infiale yol açtı ve ardından da büyük dalgalar halinde öfkeli yorumlar geldi. Quisling'den tüm düşman dünyası şiddetle nefret ediyor ve şimdi o, alçakça iftiraların hedefinde. Gerçekte hak etmese de aslında bir sembol olmayı başardı.[4]

Öte yandan, Norveç'in kendi içindeki tepki çok daha rahatsız ediciydi ve sonuçları da çok daha büyük olacaktı.

Hollanda'da ise Reichskommissar Seyss-Inquart, Hollanda toplumunun Nazileşmesini teşvik etme yöntemlerinde daha temkinliydi. NSB'nin lideri Anton Mussert'i kesinlikle kenarda tutmayı tercih etmişti; ancak Mussert'in arkadaşları tarafından başlatılan, nasyonal sosyalist girişimleri desteklemişti. Örneğin, 30 Ocak 1943'te, genel sekreterlerin ve özellikle sürgündeki Hollanda hükümetinin otoritesine meydan okumak için bir sözde kabine kurulduğunda, Mussert üye olarak davet edilmemişti bile. Quisling'in karşılaşacağı olası muhalefeti hesaba katmaksızın, nasyonal sosyalist bir devrim başlatmaya kararlı olduğu Norveç'ten farklı olarak, Hollanda'daki Nazileştirme süreci çok daha gizli kapaklı ilerliyor ve NSB bakanları ile yerel yönetimler tarafından uygulanıyordu. Bununla birlikte, bu yaptırımlara karşı direniş de aynı derecede etkindi.[5]

Nazileştirmeye karşı direnişin en göze çarpan yanı, Kilisenin sağladığı liderlikti. Norveç'te nüfusun yüzde 90'ından fazlası, Devlet Kilisesine mensuptu. Hollanda'da halkın yüzde 84'ü, iki Protestan mezhebinden birine ya da Katolik Kilisesine bağlıydı. Hollanda'da sosyal, eğitsel, politik ve profesyonel faaliyetler, büyük ölçüde dinsel çizgide şekillenmişti: Örneğin, her mezhebin kendi sendikası vardı. Alman işgali altındaki Hollanda Kiliselerinin ve cemaatlerinin ortak bir özelliği, inanç ve itikat farklılıklarını bir kenara bırakma ve muazzam nazileştirme tehdidi karşısında işbirliği yapma istekleriydi.

Norveç'te Kilise, Quisling'in atanmasına karşı hemen tavır almıştı. Oslo bulunan Trondheim Katedralindeki, atamanın kutlanması için düzenlenen ayin, Kilise yetkilileri ve birçok cemaat tarafından boykot edilmiş ve bu da, katedralin başrahibi Arne Fjellbu'nun görevden alınmasına yol açmıştı. Buna karşılık olarak, 1 Martta kiliselerin kürsülerden din adamlarına mahsus bir mektup okunmuştu: Piskoposlar, Kilisenin Quisling yönetimindeki hükümeti destekleyemeyeceğini ve artık kendisini devletten ayrı gördüğünü duyuruyordu. 5 Nisan 1942'deki Paskalya Gününde, kürsülerden, din adamlarına mahsus yeni bir mektup, "Kilisenin Tek Temeli" okunmuştu. Mektupta, piskoposlar hükümete muhalefetlerini ve hükümetin uygulamalarından mustarip olanlara desteklerini açıkça ifade etmişlerdi: "Bahsi geçen koşul-

---

[4] Günlük girdisi, 3 Şubat 1942, Lochner (der.), *The Goebbels Diaries*, 30.

[5] Rings, *Life with the Enemy*, 94-5.

lar devam ettiği ve yeni hak ihlalleriyle daha da ileri götürüldüğü sürece, Kilise, sonuçları ne olursa olsun, görevlerini Tanrı'nın Kelamına ve imanın gereklerine uygun olarak yerine getirmelidir..."[6] Bu mektup, Kilise ile devletin ayrılığını resmileştirmişti. Piskoposlar ve papazlar, maaşlarının kesilmesini kabul etmekle birlikte cemaatine karşı manevi sorumluluklarını sürdürmekte ısrarcı olmuşlardı. Toplamda, 699 papazdan 645'i resmi görevlerinden istifa etmişti.

Quisling, Kilisenin tepkisini bir ayaklanma eylemi olarak görmüş ve asi din adamlarını cezalandıracağı tehdidinde bulunmuştu; bunun üzerine 50 papaz, Kilisenin tutumuna olan desteğini geri çekerek, resmi görevlerine geri dönmüştü. Halk, yalnızca muhalif papazlar kürsüye çıktığında kiliseleri doldurmak suretiyle Kiliseye olan desteğini gösterirken; bu birkaç papaz, kendini büyük ölçüde boş kiliselerde vaaz verirken bulacaktı. Quisling, bunlar yetmezmiş gibi, Norveç Kilisesinin Başpiskoposu Berggrav'ı vatana ihanet suçuyla yargılamak da istemişti; ancak Berggrav'ın güçlü bağlantıları vardı: Helmuth von Moltke ve Dietrich Bonhoeffer (Alman direnişinin üyeleri)*[7] gibi ağırlığı olan Alman arkadaşları, Oslo'ya gelerek, Terboven'la konuşmuş ve onu Quisling'i dizginlemeye ikna etmişti. Berggrav hapishaneden serbest bırakılmıştı, ancak ev hapsinde tutulacaktı. Quisling'in o bahar, yeni piskoposlar ve papazlar atama girişimlerine rağmen, Norveç'in gerçekte, 1942 Paskalyasından kurtuluş gününe kadar resmi bir kilisesi olmayacaktı.[8]

Hollanda'da kilisenin Nazileştirmeye karşı direnişi, Hollanda'daki Katolik Kilisesinin başı ve Utrecht Başpiskoposu Johannes de Jong gibi önde gelen din adamları ve Koeno Gravemeijer ile Jan Koopmans gibi önde gelen Protestanlar önderliğinde yürütülmüştü. Kiliseler ortak bir kararla, NSB üyeliğinin Hıristiyan inancıyla bağdaşmadığını ve bu nedenle menedildiğini ilan etmişlerdi. Katolik Kilisesi, "Nasyonal Sosyalist ideali önemli ölçüde desteklediği bilinen" herhangi bir Katolik din adamının ayinleri yönetmesini reddedecek kadar ileri gitmişti; bu, tartışmalı bir şekilde, Doğu Cephesindeki Hollanda birliklerinde savaşırken öldürülen Katolik askerlerin ruhlarını takdis etmek için bir ağıt okumayı reddetmek anlamına geliyordu. Kiliseler ayrıca belirli konularda, mensuplarına hitaben mektuplar yayımlıyordu. Birincisi, 1941'de Seyss-Inquart'ın bağımsız sendikaları dağıtma ve Alman modeline uygun yeni bir İşçi Cephesi yaratma girişimine karşıydı. Daha önce

---

6 Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 63-4.

7 Von Moltke, Nazi karşıtı muhalif grup, Kreisau Çevresi'nin kurucu üyelerindendir. Ocak 1944'te Gestapo tarafından tutuklanmış ve bir yıl sonra da yargılanıp idam edilmiştir. Bonhoeffer, Nazi'nin ötenazi politikalarına ve Yahudilere yapılan zulme karşı çıkan, Lutherci bir papaz ve ilahiyatçıdır. Nisan 1943'te Gestapo tarafından tutuklanmış ve hapsedilmiştir. Nisan 1945'te ise yargılanıp idam edilmiştir.

8 Semelin, *Unarmed against Hitler*, 67; Hoidal, *Quisling*, 567-8; Dahl, *Quisling*, 260; Rings, *Life with the Enemy*, 160.

de ele alınan bir sonraki konu, Yahudilere yapılan zulümdü. Kiliseler ayrıca, zorla çalıştırmanın dayatılmasına karşı çıkıyor ve işçi bulma bürolarındaki yetkililere, çağrı kâğıtları konusunda işbirliği yapmamalarını ve polise, Almanlar tarafından aranan zorla çalışma kaçaklarını, Yahudileri ve Hollandalı subayları yakalamamalarını tavsiye ediyordu.[9]

Vrij Nederland, gizli basının kiliselerin eylemlerini alkışladığını şu sözlerle bildiriyordu:

> Geçmiş yıllar, işbirliği ve istişarenin önemini öğretti bize. Kimsenin inanamadığı şey gerçekleşti. Katolik ve neredeyse tüm Protestan kiliseleri, tam zamanında buluştular. Tekrar tekrar protestolarını birlikte hazırladılar ya da mesajlarını önceden birbirlerine danıştıktan sonra halka duyurdular. Bu, gelecek için önemli bir vaattir. Kiliseler, yerel ve ulusal ölçekte, bu tür bir işbirliğine alışmalıdır.
>
> Ayrı yaşama devri, geri dönülmez bir şekilde geçmişte kalmıştır ve orada bırakılmalıdır.
>
> Kiliseler görevlerini ifa ederken, hayatın kendisine ve ulusa dair derin bir kavrayışa ihtiyaç duyacaklar. Pek çok kişinin keşfettiği, bu yılların birçok mucizesinden biri şudur: Kilise, Ulusun vicdanı olmuştur.[10]

Kiliseler, bu karşı çıkışları için yüksek bir bedel ödemişti: Yüzlerce piskopos ve rahip tutuklanmış; her iki Protestan mezhebine mensup 43 piskopos ile 49 Katolik rahip idam edilmişti.

Belçika'da Nazileştirmeyi teşvik etmek için hiçbir girişimde bulunulmamasına rağmen, nüfusun çoğunluğunu temsil eden Katolik Kilisesi, *Vlaams Nationaal Verbond* (VNV) ve Rexist Partiye (Rex) olan düşmanlığını açıkça ortaya koymuştu. Ağustos 1941'de Kardinal van Roey şu duyuruyu yapmıştı:

> Katoliklerin, tiran bir rejimin kurulmasında işbirliği yapmaları yanlıştır; hatta, böyle bir rejime direnenlerle birlikte çalışmakla yükümlüdürler. Hiç kimse, Belçika'da böyle bir rejim kurmak isteyenlerle işbirliği yapmamalıdır.

Daha sonraki vaazlarında, hem Alman işgaline hem de Valon ve Flaman işbirlikçilerine karşı duruşunu tekrarlayacaktı. Liderliği döneminde, Rex ve VNV'nin toplantıları için kilise binalarını kullanmasına izin verilmemiş ve Doğu Cephesinde savaşan Flaman Lejyonu üyeleri için ayin yapılması yasaklanmıştı.[11]

*

---

9 Dewulf, *Spirit of Resistance*, 118; Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 163; Boas, *Religious Resistance in Holland*, 11, 25, 31, 46; Haestrup, *Europe Ablaze*, 87; Rings, *Life with the Enemy*, 163.

10 Boas, *Religious Resistance in Holland*, 64.

11 Haestrup, *Europe Ablaze*, 88; Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 170.

İki örnek, Nazileştirmeye karşı sivil direnişin gücünü ve kararlılığını gösterme bakımından öne çıkmaktadır: Quisling'in Norveç'te eğitimi Nazileştirme çabaları ve NSB'nin Hollanda'daki tıp mesleğinin kontrolünü ele geçirme girişimi.

1940'ta Quisling, tüm öğretmenlerin NS'ye katılmasını, reddetmeleri halinde görevi bırakmalarını talep ederek, NS'ye eğitimde güç kazandırmak için ilk girişimini yapmıştı. Yaygın protestolar karşısında geri adım atmak zorunda kalan Quisling pes etmemiş ve 5 Şubat 1942'de yeni bir NS öğretmenler birliği, *Norges Laerersamband*'ı kurarak, yeni bir deneme daha yapmıştı: Bu derneğe üyelik tüm öğretmenler için zorunlu olacaktı. Aynı zamanda, tüm gençlerin NS gençlik örgütüne katılmaları da şart koşulmuştu.

Bu gelişmeden birkaç gün sonra, gizli öğretmenler sendikası, ortak bir yanıt üzerinde anlaşmak için bir araya gelmişti. Piskopos Berggrav'la birlikte, örnek bir mektup taslağı hazırlanmıştı: "Norveç gençliğinin eğitiminde, *Nasjonal Samling Ungdomsfylking*'in öngördüğü şekilde yer alamam; çünkü bu vicdanıma aykırıdır... Şunu bildirmeyi gerekli buluyorum ki, kendimi *Laerersamband*'ın bir üyesi olarak görmüyorum."[12] Eğitim Bakanı Ragnar Skancke'ye, tüm itiraz eden öğretmenler adına bir dilekçe sunmak yerine, her öğretmenin mektubu kopyalayıp imzalaması, adresini vermesi ve mektubu aynı gün, 20 Şubatta bakanlığa göndermesi durumunda, etkinin daha büyük olacağına karar verilmişti. Kilise, velilerin de protestoya katılmasını teşvik etmişti. İki gün boyunca, Oslo'daki eğitim bakanlığının, eğitimi Nazileştirme girişimine karşı 100.000 ila 200.000 arasında protesto mektubu aldığı tahmin ediliyor. Bergen'de bir öğrencinin kaydettiği üzere, bundan çocuklar bile etkilenmişti: "Öğretmenler ile öğrenciler arasında muazzam bir yakınlaşma olmuştu. Ve her şey ya siyahtı ya da beyaz. Almanlardan nefret ediyorduk, hem de ne nefret... Sınıfımızdaki bir Nazi çocuğuna oturacağı sıra gösterilirdi, onun etrafında bir çember oluşturduk. Sonra hepimiz ona sırtımızı döndük."[13] Norveçli öğretmenlerin yarısından fazlası istifasını sunmuştu.

25 Şubatta Skancke, 1 Marta kadar sendikaya üye olmayan tüm öğretmenlerin görevden alınacağını duyurmuştu; ancak bu hamleye karşı direnişi örgütlemeyi zorlaştırmak için, uydurulan yakıt sıkıntısı bahanesiyle, tüm okulların bir ay boyunca kapatılmasını emretmişti. İlan edilen son tarih gelip geçtiğinde, sadece birkaç öğretmen sendikaya katılmıştı. Quisling, 1.100'den fazla protestocu öğretmenin, yani toplam sayının yüzde 10'unun, tutuklanmasını ve Grini toplama kampı ile diğer hapishanelere gönderilmesini emretmişti. Öğretmenlere, ancak davranışlarından dolayı özür dilemeleri ve yeni sendikaya katılacaklarına dair bir bildiri imzalamaları halinde serbest bırakılacakları sözü verilmişti. Savaştan sonra, kamplardan birindeki olayların anlatıldığı bir metinde şöyle deniyordu:

---

[12] Skodvin, "Norwegian Non-Violent Resistance."

[13] Gordon, *The Norwegian Resistance*, 211.

> Özür bildirisini imzalaması için çağrılan ilk kişi, bir sürü çocuktan tek başına sorumlu olan, hasta ve oldukça yaşlı bir öğretmendi. Diğerleri, imzalaması halinde kimsenin bir sitemde bulunmayacağını ona bildirme gereği duymuştu. Merdivenleri adeta sürünerek tırmanırken, halinde izleyenlere acı veren, bariz bir bitkinlik gözleniyordu. Aradan iki ya da üç dakika geçti ve sonra o dışarı çıktı. Basamakların tepesinde tamamen yeni bir adam vardı. 600 erkeğin önünde dikilerek, yumruklarını sıktı ve bağırdı: "Gayet tabii ki imzalamadım!" Sonra dönüp yerine geçti ve bundan sonra, artık kimsenin başka türlü davranması kolay değildi.[14]

Terboven ve Quisling, bunun üzerine baskıyı artırarak, 500 öğretmeni, eski bir buharlı yolcu gemisi olan *Skjerstad*'a kapatıp, Kuzey Kutup Dairesinin ötesinde ve Finlandiya sınırına çok yakın olan, en kuzeydeki Kirkenes'e göndermişti. Öğretmenler orada, Sovyet savaş esirleriyle birlikte, korkunç koşullar altında, siper kazma işinde çalışmak zorunda kalmıştı. Piskoposlar, öğretmenlere reva görülen bu muameleyi protesto etmişti; öğretmenler ise son derece sağlam bir duruş sergilemişti. Kirkenes'e gönderilen sürgünlerden biri, gizlice gönderdiği bir mektupta şöyle diyordu: "Şayet burada ipin ucunu bırakırsak, her şeyin ucu kaçabilir. Burada sağlam durursak, o zaman her şey sağlam duracaktır. Ve şu an, sağlam durduğumuza inanmak için bir sebep var."[15]

1 Mayısta okullar yeniden açılmıştı. Skancke, işe dönen öğretmenlerin, yeni sendikanın üyesi sayılacağını duyurmuştu. Ancak öğretmenler, sınıflarında, gizli sendika tarafından yazılmış bir bildiriyi okuyarak, bu yönergenin geçersizliğini ortaya koyuyorlardı:

> Bu iki şey –*Norges Laerersamband* üyesi olmak ve öğretmek– birbiriyle bağdaşmaz... Bizim görevimiz, kendinizin ve başkalarının iyiliği için, toplumdaki yerinizi alasınız diye, her birinize, bir insan olarak kendinizi gerçekleştirmeniz için gerekli bilgi ve eğitimi vermektir. Öğretmenin görevi sadece çocuklara bilgi vermek değildir; öğretmenler ayrıca öğrencilerine, doğruya ve adalete inanmayı ve desteklemeyi de öğretmelidir. Bu nedenle öğretmenler, mesleklerine ihanet etmeden, vicdanlarına aykırı bir şey öğretemezler... Size söz veriyorum, böyle bir şey yapmayacağım.[16]

Öğretmenlerin protestosu tamamen başarılı olmakla kalmamış, sivil direnişin başarılı seferberliğinin parlak bir örneği de olmuştu. Mayıs 1942'nin sonunda, Quisling şöyle yakınıyordu: "Almanya ile henüz barış yapamamış olmamızdan öğretmenler sorumludur. Siz öğretmenler, benim için, her şeyi berbat ettiniz."[17] Öğretmenler yavaş yavaş esir kamplarından serbest bıra-

---

[14] Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 61.
[15] Hoidal, *Quisling*, 570-71.
[16] Skodvin, "Norwegian Non-Violent Resistance."
[17] Semelin, *Unarmed against Hitler*, 69.

kılmıştı. Terboven, "Norveç'te Quisling'e karşı örgütlü direnişin başladığı" sonucuna varmış ve buna bağlı olarak, Quisling'in dizginlerini daha sıkı tutmaya başlamıştı.[18]

Quisling ve NS'nin üniversitelere sızma hamlelerinin, ilköğrenim ve ortaöğrenimdeki öğretmenlere karşı gösterilenden daha uzlaşmacı bir yaklaşım sergilemelerine rağmen, daha başarılı olduğu söylenemez. 1940'ta, Oslo Üniversitesi profesörlerini NS akademisyenlerini aralarına kabul etmeye zorlamak için başarısız bir girişimde bulunulmuştu. Meslektaşları tarafından soğuk karşılanan NS profesörlerinin dersleri, öğrenciler tarafından da boykot edilmişti. 1942'de NS, tıp fakültesine girişte, partilerinin üyesi olan öğrencilerin, emsallerinden önce kabul edilmelerini emretmişti. Yine bir ara çözüm bulunmuş ve NS üyesi öğrencilerin bazı derslere kabulüne izin verilmişti. Ancak 1943'te NS, üniversitelerin bağımsızlığını yıkmaya kalkışacaktı. Almanların onayını alan Skancke, öğrenci kabulleriyle ilgili yeni bir dizi kurallar belirlemişti. Getirilen yeni kurallar, her fakültenin kendi öğrencilerini kabul etme hakkını sona erdirip, seçme ve yerleştirme yetkisini doğrudan, NS üyesi öğrencilerin çıkarlarını her şeyin önüne koyan Skancke'nin ofisine veriyordu. Oslo Üniversitesi, verilecek karşılık konusunda Home Front'a danışmıştı. Profesörlerin bağımsızlıklarının temelinin oyulmasına karşı direnme kararlılığı öyle yüksekti ki, Skancke geri adım atarak, konuyu değerlendirmek için, her bölümün kendi komitesini kurmasını kabul etmişti. Ancak ekim ayında Quisling duruma müdahale etmişti: Skancke'nin ilk koyduğu kuralın geçerli olmasını şart koşmuş ve Terboven'a danışarak, sesi en çok çıkan 10 profesör ile 50'den fazla öğrencisinin tutuklanmasını emretmişti. Skancke, uzlaşmacı bir çözüm arayışına devam etmişti; ne var ki, kontrolü dışında gelişen olaylar, amacına ulaşmasını engellemişti. 28 Kasım günü sabahın erken saatlerinde bir direniş grubu, ana üniversite binası olan Aula'yı ateşe vermişti. Hasar küçüktü ama sonuçları son derece ciddi olacaktı. Terboven, Oslo Üniversitesinin kalıcı olarak kapatılmasını ve profesörler ile öğrencilerin tutuklanmasını emretmişti. Çoğu kısa süre sonra serbest bırakılmış olsa da 700 öğrenci Almanya'daki kamplara gönderilmişti.[19]

Yükseköğrenimin Nazileştirilmesine karşı benzer protestolar, Belçika ve Hollanda'da da ortaya çıkmıştı. Aralık 1941'de Brüksel Üniversitesinde işbirlikçi profesörlere kadro verme planını protesto etmek için öğretim görevlileri greve gitmiş ve öğrenciler de başka üniversitelere kaydolarak grevi desteklemişti. Brüksel Üniversitesi 400 öğrenciye ders veren 65 profesörle, faaliyetini gizlice sürdürmeye devam etmişti. Hollanda'da, NSB'nin eğitimden sorumlu müsteşarı Jan van Dam, daha önce görevden alınan profesör-

[18] Dahl, *Quisling*, 258.

[19] Hayes, *Quisling*, 276; Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 114-15; Hoidal, *Quisling*, 620-22.

lerin yerini NSB üyeleriyle dordurma önerisi getirince, Leiden Üniversitesinin tüm öğretim görevlileri istifa tehdidinde bulunmuştu. Mayıs 1942'de çok saygın bir anayasa hukuku profesörü görevden alınınca, profesörlerin yüzde 80'i istifa tehditlerini fiili eyleme dönüştürmüştü.[20]

Hollanda'da NSB, doktorları mevcut tabipler birliğinden uzaklaştırmak amacıyla, Kasım 1940'ta kendi kurduğu NSB Tıp Cephesini destekleyerek, tıp camiasına el altından bir saldırı başlatmıştı. Mayıs 1941'de Mussert, Tıp Cephesinin bir üyesinin, mevcut birliğin yönetim kuruluna katılmasını önermişti. Bu öneri, Hollanda tıp ilmini "Nasyonal Sosyalist tıp kavramları" ile uyumlu hale getirmenin yalnızca ilk adımı olduğu belli olana kadar, kendi içinde zararsızdı. İş bu noktaya gelince, tabipler birliğinin 5.700 üyesi ve yönetim kurulu üyelerinin çoğu istifa etme kararı almıştı. Eylül 1941'de yeni bir gizli tabipler birliği, *Medisch Contact* kuruldu. Üyeler, işgalcilerle veya NSB ile işbirliği yapmamayı ve Yahudileri ya da direniş üyelerini Alman polisine ihbar etmemeyi kabul ediyordu. Buna karşılık Almanlar, NSB tarafından kontrol edilecek *Chamber of Dutch Physicians* [Hollanda Hekimler Odası] adı altında yeni bir meslek odasının kurulmasını desteklemişti.

Savaş hatları çizilmişti artık. *Medisch Contact*'ın ilk adımı, yeni Hekimler Odasına karşı, 4.261 doktor tarafından imzalanan ve 16 Aralık 1941'de teslim edilen bir protesto mektubu hazırlamak olmuştu:

> Biz hekimler, doktorun yüksek ahlaki ve manevi kaygılarla yüklü işlevinin, tüm siyasi müdahalelerden uzak durması gerektiğine olan inancımızı ifade etmekten geri durmamalıyız... Tanımadığımız hükümet çalışanlarının... hastalarımızın tedavilerine müdahale edebileceğinden ve bizi az ya da çok doğrudan işbirliğine sokabileceğinden korkmak için nedenimiz var... Vicdanımızın, mesleki görevimizin ve bilimimizin onayladığı yoldan başka bir yolu asla kabul etmeyeceğiz.

Doktorlara *Medisch Contact* tarafından, yeni Oda üyelik formlarını doldurmamaları ve herhangi bir aidat ödememeleri tavsiye edilmişti.

Almanlar buna, birkaç doktoru tutuklayarak ve hapsederek karşılık vermişti. Eylül 1942'de Oda, üyeliği zorunlu kılmak için başka bir hamle daha yapmış ve *Medisch Contact* yine doktorlara hiçbir şey imzalamamaları tavsiyesinde bulunmuştu. Yeni Odaya sadece 700 doktor katılmıştı. Ocak 1943'te imzalamayı reddeden doktorlara 1.000 florin para cezası verileceği ve boykot devam ettiği sürece, yeni cezaların da gündeme geleceği açıklanmıştı. Sürgündeki hükümetin fonlarıyla desteklenen *Medisch Contact*, doktorların para cezalarını ödeyeceğini duyurmuştu. Sonra *Medisch Contact*, Odanın kuruluş yasasında, doktorların meslekten emekli olmasına imkân veren bir boşluk olduğunu fark etmişti. 24 Mart 1943'te çoğunluğu Hollanda'da

[20] Rings, *Life with the Enemy*, 166, 176-7.

faal olan yaklaşık 6.200 doktor, aynı anda emekli olduklarını açıklamıştı. Bu doktorlar muayenehanelerinin kapısındaki "Doktor" tabelalarını sökmüş; ancak hekimlik mesleğine devam etmişlerdi. Almanlar, 360 doktoru tutuklayarak ve hapsederek karşılık vermişti. Bunun sonucu, doktorlar yeraltına indikçe, Hollanda genelinde sağlık hizmetlerinin felce uğraması olmuştu. Seyss-Inquart geri adım atmak zorunda kalmış ve 1943 yazında hapsedilen doktorlar sessizce serbest bırakılmıştı.[21]

Meslek örgütlerine Nazileştirme dayatmaya yönelik diğer girişimler de boşa çıkmıştı. NSB Hollanda'nın, birbirinden ayrı sosyalist, Katolik ve Protestan sendikaları birleştirmek için tasarladığı bir birlik olan *Arbeitsfront*'un kurulması, sosyalistlerin yüzde 70'inin, Katolik üyelerin ise yüzde 96'sının sendikalardan istifa etmesine yol açmıştı. Sanatçılar, bu adımın onlar için, halka açık yerlerde sanatlarını icra etmelerinin yasaklanması ve büyük gelir kaybı anlamına gelmesine rağmen, NSB *Kulturkammer*'i boykot etmişti.[22]

1943'ün başlarında Norveçliler, Quisling'in yaptığı her şeye şüpheyle bakmaya başlamışlardı. Bu nedenle, 22 Şubat 1943'te Quisling, 18 ila 55 yaş arasındaki her erkeğin ve 21 ila 40 yaş arasındaki kadınların kayıt altına alınmasını içeren, yeni bir "ortak çalışma hamlesi" yasası ilan ettiğinde, direniş buna karşı nasıl tepki vermesi gerektiği konusunda düşünmek zorunda kalmıştı. Daha önce, 1941'de Norveç ekonomisine bariz katkılarda bulunan, genç erkeklere ormancılık, tarım ve yol yapımında iş sağlayan, gönüllü *Arbeidstjenesten* (AT) gibi, başka çalışma hamleleri örneği olduğu için, bu öyle kestirip atılacak bir mesele değildi. Direniş açısından şüphe uyandıran şey, zorlamanın düzeyi ve bu yasanın arkasında Quisling'in olmasıydı ve tavsiye almak için Londra'daki hükümete başvurmuşlardı. Gelen yanıt, iki gün sonra gizli basında yayımlanmıştı:

> Tarımda, ormancılıkta, balıkçılıkta ve ulaştırmada, milli çalışma hizmetine alınanlar, ülkenin bekası için görevlerini layıkıyla yapacaklardır. Halkın anavatana karşı askeri operasyonlara katılmasına yönelik yükümlülükler içeren tüm hizmetler *reddedilecektir*. Ülke sınırları dışında hizmet *reddedilecektir*...

Son iki cümle çok önemliydi. Ortak çalışma hamlesi yasası, Stalingrad'ın hemen ardından ve Sauckel'in işgal altındaki ülkelere, Almanya'ya daha fazla işçi tedarik etmeleri için baskı yaptığı sırada yayımlanmıştı. Aslında Sauckel'e, Norveç'i kendi haline bırakması emredilmişti ve gerçekten de bazı

---

[21] Semelin, *Unarmed against Hitler*, 70-72; Rings, *Life with the Enemy*, 158, 175-6; W. Noordhoek Hegt, "The Resistance of the Medical Profession," *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 245 (1946), 162-8.

[22] Paape, "How Dutch Resistance was Organised."

zorla çalışma yükümlüsü işçiler Norveç'e gönderilmişti. Ama direniş bunu bilmiyordu. Direnişin kuşkusunu çeken ikinci şey, bu kayda geçen işçilerin, Norveç'te Almanlar adına hizmete ya da Norveç silahlı birliklerine katılmaya zorlanma ihtimaliydi. Gizli Koordinasyon Komitesi Başkanı Tor Skjonsberg, savaştan sonra şunları söylüyordu: "Çalışma hizmeti için kayda geçirmenin, Norveçli gençleri Almanların askerlik hizmetine sokmanın örtülü bir yolu olduğundan ve buna karşı mümkün olan her yola başvurarak, mümkün olduğu kadar çabuk mücadele edilmesi gerektiğinden hiç şüphem yoktu."

Sonuç olarak, ilk kayıtlar sorunsuz bir şekilde ilerlemesine rağmen, nisan ayında bir sürücü okulundaki bazı acemilere Alman üniforması giydirildiği haberi alındığında, Koordinasyon Komitesi 17 Nisanda kayıtları boykot etme ve çalışma raporu vermeyi reddetme çağrısında bulunmuştu. Üç gün sonra direniş, Oslo'daki işçi kayıt ofisine bir saldırı düzenlemişti. Kilise de çalışma çağrısına karşı çıkmış ve bu, kalan son iki kilise liderinin, Ole Hallesby ve Ludvig Hope'un tutuklanmasına ve hapsedilmesine yol açmıştı. Sonuç hiç kimseyi memnun etmemişti: Direniş, sayı 1943 yazında dikkati çekecek düzeyde düşmüş olmasına rağmen, kayıt sürecinin büyük oranda pürüzsüz işliyor olmasından ötürü hayal kırıklığına uğramıştı; Quisling ise, kaydolan ve istihdam edilen Norveçlilerin toplam sayısının düşük olmasından kaygı duyuyordu.[23]

Ağustos 1943'te Quisling, otoritesini ve Terboven'den bağımsızlığını göstermek için her zamankinden daha şiddetli hamleler yapmaya başlamış ve eylemleri, Norveç toplumunda daha da fazla bölünmeye yol açmıştı. İlk hamle, Norveç polis gücüne bir saldırıydı. 9 Ağustosta Oslo'da polis müfettişi olan Gunnar Eilifsen, çalışma raporu vermeyi reddeden iki genç kadını tutuklamayı reddettiği için tutuklanmıştı. Bu, görünüşteki küçük görev ihlali, tüm toplumun ilgilendiği büyük bir davaya dönüşmüştü. Eilifsen, 1902 tarihli askerlik yasası uyarınca isyanla suçlanıyordu. Polis, Eilifsen'in tutuklanmasından beş gün sonra, 14 Ağustosta yeni çıkarılan bir yasa, polisi askeri kanuna tabi kılana kadar, bu kanuna tabi değildi. 15 Ağustosta Eilifsen özel bir mahkeme tarafından yargılanmış, suçlu bulunmuş ve ölüme mahkûm edilmişti. Bir yasanın bu şekilde geriye dönük olarak uygulanması, ülkede ve hatta NS saflarında bile hukuka aykırı bulunmuştu; ancak yine de Quisling, Terboven'in baskısına boyun eğerek, hükmün ertelenmesi yetkisini kullanmayı reddetmişti. 16 Ağustosta Eilifsen idam edilmişti. Aynı gün, Oslo'daki tüm polis teşkilatına, polisten sorumlu bakan Jonas Lie ile Alman güvenlik teşkilatının başı Wilhelm Rediess'in kendilerine hitap edeceği polis kışlasında toplanması emredilmişti. Memurlara tek tek kürsüye çıkmaları ve Quisling rejimine bağlılık beyanı imzalamaları buyurulmuştu. NS üyeleri hemen imzalamıştı; ancak diğerleri, is-

[23] Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 93-8; Hoidal, *Quisling*, 610-12.

yan suçlamasıyla ve Eilifsen ile aynı kaderi paylaşmakla tehdit edilene kadar imzalamayı reddetmişti. Çoğunluk geri adım atmıştı; ne var ki, ağustos ayının sonunda, Norveç'in dört bir yanından, Quisling'e karşı sağlam bir duruş sergileyen 500 polis, Alman yetkililerin emriyle tutuklanmış ve Almanya'daki bir "yeniden eğitim kampı"na gönderilmişti.[24]

Bu gelişmeler yaşanırken, Quisling, Müttefik işgaline karşı savaşmak üzere, 14 Ağustosta bir Norveç ordusunun kurulacağını ilan ederek, tüm ülkeyi Almanya'nın yanında hizaya sokma hamlesi yapmıştı. Bu ordu, SS *Norge* ve NS *Hird* gibi, önceden varolan askeri ve paramiliter birimlerden oluşturulacaktı ve Quisling ile Hitler'e bağlılık yemini edecekti. Bu konu, Quisling'in kabinesini ikiye bölmüştü; çünkü Norveç'in gerçekten savaşta olup olmadığı –ve öyleyse kiminle savaşta olduğu– sorusu hiçbir zaman tam olarak net değildi. Quisling, Müttefiklerle savaşta olduğundan emindi ve yeni Norveç ordusunu kuran yasanın açılış bildirisi şöyleydi:

> Sovyetler Birliği ve müttefiklerinin, Norveç topraklarına ve Norveç vatandaşlarına karşı saldırgan eylemleri nedeniyle, Norveç'te bir savaş durumu vardır ve sürmektedir. Dolayısıyla bu devletler, Norveç'in, büyük Alman Reich'ının ve Norveç'le müttefik devletler olan onun ortaklarının düşmanları olarak hareket etmişlerdir ve hukuki anlamda öyle kabul edilmelidirler.

Ne var ki, sanki Quisling yanılıyordu. 15 Ağustos 1943'te Terboven, o andan itibaren artık savaş esiri olarak muamele görecek, 1.100'den fazla Norveç ordusu subayının gözaltına alınmasını emrederek, Almanya'nın kendisini hâlâ Norveç ile savaşta olan bir ülke olarak gördüğüne dair Alman inancını açıkça belli etmişti. Terboven, bu gözaltı işleminin, Norveçli subayların *Milorg* faaliyetlerine katıldıklarından şüphelenildiği gerekçesiyle yapıldığını söyleyerek, kararının arkasında durmuştu. Bu, direniş için tam bir sürpriz olmuştu: Oslo ve yakın bölgelerdeki bazı subaylar bu konuda uyarılmıştı; ancak başka yerlerde, *Milorg*'un birkaç kilit adamı da dahil olmak üzere, tehlikenin farkında olmayan subaylar evlerinde yakalanmıştı.[25]

Mesleki hayatın azileştirilmesi girişimlerine karşı direniş, Norveç ve Hollanda'da büyük ölçüde başarılı olmuştu; çünkü tecrübenin esas olduğu bu alanlarda –eğitim ve tıp– öğretmenlerin ve doktorların yeri kesinlikle doldurulamazlardı. NS tarafından önerilen, çalışma hamlesi gibi girişimlerin ülkeye bir miktar fayda sağlayabileceği alanlarda, direnişin girişimleri sekteye uğratmakta, tartışmaya açık bir şekilde, daha az başarılı olduğu söylenebilir. 1943'ün sonlarında ve 1944'te çalışma hamlesinin gerçekten de, Müttefiklere

---

[24] Hayes, *Quisling*, 290; Dahl, *Quisling*, 314; Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 108-9.

[25] J. Andenaes, O. Riste ve M. Skodvin, *Norway and the Second World War*, 73-5; Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 110.

karşı yeni bir Norveç ordusunun yaratılmasına yönelik ilk adım olduğu ortaya çıktığında, planlara karşı başarılı direnişler artmıştı. Ülkelerinin Nazileştirilmesine karşı sivil direnişin kararlılığı, Terboven ve Seyss-Inquart'a, ülkelerini yönetmek için NS ve NSB aracılarını kullanmanın yararsızlığını gösterecekti. Özellikle Norveç'te Terboven, Quisling'in girişimlerinin ülkeyi daha da huzursuz etmekten başka bir işe yaramadığını fark etmiş ve bunu fark ettiği andan itibaren de Quisling'i daha yakından denetlemişti.

*

Direnişçiler, iç düşmandan, yani işbirlikçilerden kaynaklanan büyük bir tehlikeyle karşı karşıyaydı. Oluf Reed Olsen daha sonra şöyle yazacaktı: "İnsan en çok kendi insanından korkuyordu; sanırım, Norveç'teki tüm ajanlar, sabotajcılar ve diğer 'ziyaretçiler' bunun böyle olduğu konusunda hemfikir olacaklardır."[26] Hainler ve işbirlikçiler tarafından direnişe verilen potansiyel ve fiili hasar, direnişi, tehdidi azaltmak için stratejiler geliştirmeye ve aynı zamanda, asıl düşman olarak Alman işgalcileri değil, içerideki düşmanı görmeye zorlamıştı. Bu iç savaş, direnişi birleştirmeye yardımcı olmuştu: "İşbirlikçi azınlığa karşı muhalefet, tüm iyi niyetli insanlar için gerekli bir toplanma noktası ve vatansever çoğunluğun tamamen birleşmemiş güçlerinin, ortak amaç duygusunu ifade etmeleri için bir araç olmuştu."[27]

İşbirliğinin birçok yüzü vardı. Bazı hainler bireysel hareket ederken, bazıları çete kurmuştu; ancak hepsi, Almanlarla ya mali çıkarları ya da siyasi inançları nedeniyle çalışmıştı. Etkili bir çete örneği, Henry Rinnan'ın 1940'ta Gestapo tarafından muhbir olarak işe alındığı ve ona yardımcı olsun diye bir çete kurduğu, Norveç'te karşımıza çıkıyor. Rinnan çetesi en çok zararı, Trondelag ve Trondheim bölgelerindeki direniş ve istihbarat gruplarına sızarak ve aynı zamanda SOE ajanlarını ihbar ederek 1942 yılında vermişti. Rinnan ekibinin 1.000'den fazla kişinin tutuklanmasına yol açtığı tahmin ediliyor; çoğu, bu direnişçilerden en az 100'ünü infaz eden Almanlara teslim edilmeden önce, çete tarafından işkence görmüştü. Savaştan sonra, 1946'da Rinnan ve çetesinin 41 üyesi yargılanacak ve suçlu bulunacaktı: Rinnan ve 10 suç ortağı, vatana ihanetten idam edilecekti.[28]

Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgali, işgal altındaki birçok ülkede, Bolşevik karşıtı Lejyonların kurulmasına ilham olmuştu.[29] Bu Lejyonlar, işbirlikçi partilerin liderleri tarafından destekleniyordu ve aslında hem Fransa'da Jacques Doriot hem de Belçika'da Léon Degrelle, kendi ülkelerinin Lej-

[26] Reed Olsen, *Two Eggs on my Plate*, 234.

[27] Conway, *Collaboration in Belgium*, 75.

[28] Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 77-8.

[29] Lejyonlar hakkında daha ayrıntılı bilgi için, bkz., Littlejohn, *The Patriotic Traitors* ve Longerich, *Heinrich Himmler*.

yonlarında görev yapmış ve Degrelle, Almanlardan Demir Haç nişanı almıştı. Bu işbirlikçiler, Almanların yanında hizmetin, daha sonra siyasi şanslarını artıracağını umuyordu. Örneğin, VNV'nin kıdemli bir üyesi olan Reimond Tollenaere, "Eğer şimdi, Avrupa'nın ortak düşmanı olan Komünizme karşı koymaya hazır olduğumuzu kanıtlarsak, daha sonra yeni bir Avrupa inşa edilirken, haklı olarak bizim de söz hakkımız olacak" diyordu.[30] Lejyonlara eleman bulmak, özellikle Doğu Cephesinde yürüttükleri ilk muharebelerde uğradıkları son derece yüksek kayıplar nedeniyle, her zaman dertti. Bu lejyonların bizatihi varlığı, bazı insanlara çekici gelen Bolşevik karşıtı haçlı seferiyle birlikte, toplumların savaş zamanında ne kadar bölünmüş olduklarını gösteriyordu. Bir lejyon üyesi bunu şöyle açıklıyordu: "Hepimiz, bir Alman zaferine inanıyorduk ve bize göre Bolşevizm, Avrupa'da özgürlüğe gerçek bir tehdit oluşturuyordu. Sadece gitmek zorundaydınız. Başka şansınız yoktu."[31] Varoluş nedenleri her ne kadar Bolşevik karşıtlığı olsa da kendi ülkelerinde hizmet etmek, stratejik yerleri korumak ve direnişe karşı Alman harekâtlarında yer almak üzere tasarlanan Lejyonlar ayrıca, Almanlar tarafından desteklenen işbirlikçi güçler için insan gücü kaynağıydı. 1941 sonbaharında, Belçika'daki Rex saflarından kadroların oluşturduğu *Gardes Wallonnes* ve VNV tarafından kurulan *Vlaamse Wacht* bunlara örnek sayılabilir. 1943'te Brüksel'deki kötü şöhretli Z Tugayı gibi, işbirlikçiliği daha da ileri taşıyan polis kuvvetleri oluşturulmuştu.[32] Almanlar, 1943 yılının ağustos ayının sonunda, Danimarka'da doğrudan yönetimi ele geçirmeden önce bile, mayıs ayında, direnişe karşı savaşmak amacıyla, 600-700 kişiden oluşan işbirlikçi bir güç olan Schalburg Corps kurulmuştu.[33] Bu insanlar için komünizm, Nazizmden daha büyük bir düşmandı.

Direnişin, Lejyon üyelerine karşı basit bir yaklaşımı vardı: Bu da, onlardan ve ailelerinden uzak durmaktı. Lejyonların yaratılmasına ve varlığına karşı doğrudan direnişin yalnızca birkaç örneği vardır: 27 Ağustos 1941'de, Paul Collette'in Paris'te *Légion des Volontaires Français* gönüllülerinin ilk taburunun mezuniyet törenine katıldıkları sırada Pierre Laval ve Marcel Déat'e ateş açması bunlardan biridir. İkisi de ağır yaralanmış ve Collette yakalanıp, ömür boyu hapse mahkûm edilmiştir. Diğer bir örnek de Şubat 1943'te Hollanda Lejyonunun hamisi General Seyffardt'ın direniş tarafından öldürülmesidir.[34]

İşbirlikçilere yönelik bazı saldırılar, bireysel direnişçiler ya da küçük birimler tarafından gerçekleştirilen eylemlerdi; diğerleri ise direniş tara-

---

30 R.-D. Muller, *The Unknown Eastern Front*, 128.

31 Drake, *Paris at War*, 198.

32 Conway, *Collaboration in Belgium*, 109, 209-11.

33 Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 72-4.

34 *A.g.e.*, 241; Maass, *The Netherlands at War*, 140.

fından resmen onaylanmıştı. Bu keyfi intikam ve örgütlü adalet ayrışması, kurtuluştan hemen sonraki günlerde neler yaşanacağına dair bir ipucu veriyordu.

Belçika'da komünistler, Rex ve VNV üyelerine yönelik suikastları savunmada başı çekiyordu. Brüksel'de Jean Oederkerke ve Tournai'de Paul Gérard 1941'de gerçekleştirilen birkaç eylemin kurbanları arasındaydı. İşbirlikçilere yönelik saldırılar 1942'de artarak sürmüştü; öyle ki, Nisan 1943'e kadar Rex, genellikle *burgomeisters* gibi önemli pozisyonlarda bulunan destekçilerinden yaklaşık 50'sinin öldürüldüğünü tahmin ediyordu. İşbirlikçi parti ve kuruluşlar, Almanlardan yardım istemişti; ancak Almanların, doğrudan kendileri hedef alınmadıkça bu yarı iç savaşa bulaşmaya niyetli olmadığını görmüşlerdi. Ağustos 1942'de kaleme alınmış bir Alman raporunda şöyle deniyordu: "Almanlara sempati duyan Belçikalıların lojmanlarına ve meskenlerine yapılan çok sayıda saldırı, günün getirdiği olaylardır." Ancak Kasım 1942'de General von Falkenhausen, işbirlikçilere yönelik saldırılar nedeniyle Charleroi'de sekiz rehinenin infazına onay vermiş ve bunu sonraki iki yıl boyunca başka infazlar izlemişti. 1943'te üyelerine yönelik saldırılar arttıkça, izinli ya da terhis edilmiş lejyoner grupları, vatanseverlere ve direnişçilere karşı bir saldırı kampanyası başlatmıştı. Örneğin, Jean Pirmolin liderliğindeki bir grup eski lejyoner, Ağustos 1943'te Liège'de Liberal Partinin önde gelen iki üyesini öldürmüştü.[35]

İşbirlikçilere karşı yürütülen kampanyalar, görünüşe bakılırsa, genel nüfus tarafından olumlu karşılanıyordu:

> Halk arasında, direniş saldırılarına kurban giden Rexist'lere karşı gözle görülür bir sempati yoktu. Bazı Belçikalılar bu tür saldırıları erken buluyor ya da ters tepeceğini düşünüyordu; ancak görünüşe bakılırsa, çoğu suikastları alkışlıyordu. İşgalci güçlerin isimsiz temsilcilerinden farklı olarak, Degrelle'in yandaşları açıkça belli hedeflerdi ve halkın moralini yükseltme açısından, yerel bir Rexist'in öldürülmesi genellikle, uzaklarda bir yerdeki herhangi bir Müttefik askeri zaferinden daha fazlasını yapıyor gibiydi.[36]

Yeraltı basını genellikle işbirlikçilere yönelik saldırıları destekliyor, hatta teşvik ediyordu. Örneğin, *Het Parool*, General Seyffardt'ı, bir NSB bakanı olan Hermannus Reydon'u ve bir başka önde gelen NSB üyesi olan Folkert Posthuma'yı öldürenleri, "Hollanda ordusunun cesur askerleri" olarak tanımlayarak ve "bu örnekleri takip edemeyecek olanların ya da takip etmek

---

[35] Schreiber, *Silent Rebels*, 85; Conway, *Collaboration in Belgium*, 107-8, 154, 166, 186, 216-17.

[36] Conway, *Collaboration in Belgium*, 155.

istemeyenlerin, iç cephedeki bu askerlerin eylemleriyle zaferi yakınlaştırdıklarını unutmamalarını" önererek, alkışlıyordu.[37]

İç düşmana karşı iç savaşla ilgili korkularını dile getirenler de olmuştu. Örneğin, Belçika'da Kardinal van Rooey şöyle diyordu:

> Bütün bu dökülen kan bizi nereye götürüyor? Sonuçlar çok açık: Güvensizlik ve genel kargaşa, huzursuzluk ve ölümcül nefret. Halkın güvenliği her şeyden önce gelir. Bu ilke adına, adil bir barış umuduyla sükûnet ve sabrın geri gelmesi için, bu kanlı eylemlerin durmasını istiyoruz.[38]

Sürgündeki Belçika hükümeti, savaştan sonra ihanet ve işbirliği yapmakla suçlananları yargılamak için uygulanacak yasaları yayımlayarak, bu yarı iç savaşı kontrol altına almaya çalışmıştı.

Direniş, işbirlikçilerle savaşı yasal bir yapıya oturtmaya çalışıyordu. Polonya'da bir yeraltı mahkemeleri sistemi kurulmuştu. Bir işbirlikçi tespit edildikten sonra, suçunun niteliğini değerlendirmek için takip edilecek ve ardından, bir yeraltı mahkemesi tarafından (genellikle gıyabında) yargılanacaktı. Bu mahkemeler, sadece suçun aşırı cezayı hak ettiğine ikna oldukları durumlarda ölüm cezası verebiliyordu. Bunun bir örneği, savaştan önce kendini Polonyalı olarak gören; ancak şimdi *Volksdeutsche* statüsü talep eden ve Alman himayesinde sahne çalışmaları yürüten, Avusturya doğumlu aktör Igo Sym'di. Sym aynı zamanda bir Gestapo muhbiri olarak da biliniyordu ve bu onun kaderini belirlemişti: Mart 1941'de iki AK askeri tarafından evinde infaz edilmişti. İşbirlikçilerin öldürülmesine Almanların tepkisi, kurbanın pozisyonuna bağlıydı. Bu yüzden, Polonyalı yargıç Witold Wasilewski'nin Şubat 1941'de işbirlikçi olduğu gerekçesiyle öldürülmesi, Almanların sert tepkisiyle karşılaşmıştı: Varşova'da sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş ve 30 kişi rehine olarak alınmıştı. Yeraltı Hükümeti, şehirlerin dışındaki olaylar üzerinde daha az kontrole sahipti ve buralarda adaletin hemen yerini bulması daha olasıydı. Almanlara fazla dostça davranan köylüler ve çiftçiler, ceza olarak kırbaçlanabiliyordu. 1943'te Alman işgali daha da ağırlaşınca, yeraltı mahkemeleri ihtiyatlı bir şekilde, en tehlikeli Almanları belirleme ve hedef alma uygulaması başlatmış ve Gestapo ile SS subaylarına yönelik bireysel suikastlara izin vermişti. Örneğin, 7 Eylül 1943'te Pawiak hapishanesinin komutan yardımcısı SS-Oberscharführer Franz Burkl, Varşova'daki Avenue Szucha yer alan karargâhının yakınında öldürülmüştü.[39]

Hollandalılar ayrıca, Direniş Könseyinin her bir vakayı dikkate almasıyla birlikte, suikastların yetkilendirilmesi konusunda yasal bir yapı dayatmaya çalışmıştı. Örneğin, konsey, Şubat ve Haziran 1943'te Seyffardt, Reydon

---

[37] Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 208.

[38] Schreiber, *Silent Rebels*, 139.

[39] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 276; Williamson, *The Polish Underground*, 58.

ve Posthuma'nın öldürülmesine izin vermişti. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, işbirlikçiler, koruma ve intikam için Almanlara dönmüştü yüzünü. Rauter, Alman kuvvetlerinin, kısasa kısas intikam saldırılarına doğrudan bulaşmasını istemiyordu; ancak Himmler'in izniyle, sivil kıyafetli Hollandalı-Alman SS birliklerinin, direnişe karşı savaşta kullanılmasını onaylamıştı. Eylül 1943'te bu direniş karşıtı birlik, direnişin 55 üyesinin ölümüne neden olan *Aktion Silbertanne*'i hayata geçirmişti.[40]

Sovyetler Birliği'ndeki durum daha karmaşıktı ve işbirliği genellikle, batıdakine kıyasla çok daha az gönüllüydü. Almanlarla birlikte çalışan bir polis memurunun karısının açıkladığı üzere, Alman himayesindeki birliklerde görev yapanların çoğu, bunu yalnızca garantili tayın ya da Alman misillemelerine karşı güvenlik için yapıyordu: "Polis olmak, Almanlar tarafından vurulmaktan daha iyi."[41] 5 Eylül 1942'de Stalin, partizanların ana hedefinin, işbirlikçileri, onun ifadesiyle "düşmanın canlı gücünü yok etmek" olduğunu belirtmişti. Partizanlar gerçekten de savaşın yönünü işbirlikçilere çevirmişti ve cephe gerisinden gelen Alman raporlarındaki, partizanlar tarafından öldürülen yardımcıların, polislerin ve yerel hükümet yetkililerinin sayısı da bunu doğruluyordu. Ancak iki ay sonra, Sovyet yetkililer arasında bir karar değişikliği olmuştu. Partizan Genelkurmayı, Almanlarla çalışan Sovyet vatandaşlarına, "anavatanın Alman-faşist işgalciden kurtuluşu için verilen mücadeleye kişisel katılım yoluyla suçlarını telafi etme" imkânı sunarak, partizanlara, aktif olarak onları kazanma politikası izlemeleri emrini vermişti.[42] Partizanlar, Sovyet vatandaşlarını Alman birliklerinden ayrılmaya teşvik etmek için bir bildiri kampanyası başlatmıştı. *Osttruppen* ve *Schuma* birliklerinden kaçanların sayısı, 1942-43 kışında azdı; ancak ilkbaharda artmıştı. Bunun nedeni kısmen, her kasaba ve köyü potansiyel bir diyet ve intikam mekânına dönüştürecek olan Sovyet taaruzunun ve Alman ricatının başlamış olduğunun farkına varılmasıydı. Bu bir muhasebe süreci doğurmuştu:

> Almanlarla kalırsam, Bolşevikler beni kesin vuracak; Bolşevikler gelmezse, Almanlar er ya da geç beni vuracak. Bu nedenle, eğer Almanlarla kalırsam, bu kesin ölüm demektir; Partizanlara katılırsam, hayatta kalma şansım var.[43]

Almanların, hizmetindeki Sovyet vatandaşlarına karşı tutumu da, bu gibi düşüncelerin önünü açmıştı. Yeterli donanımdan yoksun *Osttruppen* ve *Schuma*, tehlikeli pozisyonlara yerleştirilmiş ya da partizanların ana hedefi

---

[40] Longerich, *Heinrich Himmler*, 656; Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 207; Maass, *The Netherlands at War*, 140-41.

[41] Slepyan, *Stalin's Guerrillas*, 220.

[42] Hill, *The War behind the Eastern Front*, 146-7.

[43] Dallin, *German Rule in Russia*, 219.

olan, Alman iletişim hatlarını korumaya zorlanmıştı ve ikisi de kaçınılmaz olarak, yüksek kayıplara yol açmıştı. Almanlar, işbirlikçi birliklerin, taburdan daha büyük askeri birimler oluşturmasına izin vermeyerek, işbirlikçilerin kaçışına istemeden de olsa yardımcı olmuştu; çünkü büyük birliklere kıyasla küçük birimleri yönlendirmek çok daha kolaydı.[44]

*

Komünist direnişin yükselişi, baskın direniş gücünün, sürgündeki hükümete sadık AK olduğu Polonya'da büyük bir gerilimin doğmasına neden olmuştu. AK ile komünistlerin silahlı kanadı GL/AL arasındaki herhangi bir anlaşma veya işbirliği ihtimali de, Sovyetler Birliği'nin 1943 yılının nisan ayı sonunda, sürgündeki Polonya hükümetiyle diplomatik ilişkilerini kesmesi sonucu, fiilen ortadan kalkmıştı. Bundan sonra artık, AK ile GL/AL birbirinin amansız düşmanıydı. Komünistler, AK üyelerini ve silah depolarını Gestapo'ya birdirmek gibi, kasıtlı bir politika izlemişti. Kırsaldaki çatışmalar her iki taraftan da kayıplara yol açmıştı.[45]

AK, komünistlerin oluşturduğu bu tehdide karşı, AK'nin komuta ve kontrolü altında, olabildiğince çok sayıda demokratik direniş grubundan birleşik bir cephe oluşturarak karşılık vermeye çalışmıştı. Başarı sınırlıydı. Sosyalist Parti liderliğindeki direnişten destek alınmış ve 1943'te *Bataliony Chłopskie*, yani Köylü Taburları, AK'yi "beyefendiler ordusu" olarak görmesine rağmen, onun komuta ve kontrolünü kabul etmişti. Sağcı direniş grupları daha sorunluydu. Kasım 1942'de Ulusalcı Partiye sadık *Narodowa Organizacja Wojskowa*, AK komutasına girmeyi kabul etmişti. Ancak partinin bazı sağcı üyeleri, savaşın geri kalanında bağımsız kalan, *Narodowe Siły Zbrojne* (NSZ) adlı küçük bir grup oluşturmuştu. Kılıç ve Saban gibi, daha küçük bazı direniş grupları da büyük ölçüde AK kontrolünün dışında kalmayı tercih etmişti.[46]

Savaştan önce Polonya'nın doğu eyaletleri etnik Polonyalılar, Yahudiler ve etnik azınlık üyeleri Litvanyalılar, Belaruslular ve Ukraynalılar arasında az çok eşit olarak bölünmüş, çok karışık bir nüfus içeriyordu. Eylül 1939'dan Haziran 1941'e kadar bölgede yürütülen Sovyet işgali, bu dengesi bozulmuştu; çünkü Volhynia, Polesie ve Doğu Galiçya Sovyetler Birliği'ne dahil edilmiş ve Vilna da (şimdiki Vilnius) Litvanyalılara verilmişti. Ayrıca, önemli sayıda etnik Polonyalı ve Yahudi, Sovyetler tarafından Sibirya ve Kazakistan'a sürülmüştü. Haziran 1941'den itibaren Alman işgali, Yahudi nüfusu yok ederek ve etnik azınlıkların milliyetçi özlemlerini bazen destekleyerek ve bazen de bastırarak, durumu iyice karmaşık hale getirmişti.

---

[44] Cooper, *The Phantom War*, 121; Shepherd, *War in the Wild East*, 177.

[45] Prażmowska, *Civil War in Poland*, 45-59; TNA, HS 4/138; Sagajllo, *The Man in the Middle*, 80.

[46] Garliński, "The Polish Underground State."

Sonuç olarak, Polonyalıların bu eyaletler üzerinde, savaş öncesinde olduğu gibi, Polonya kontrolünü yeniden sağlamasının önünde sayısız zorluk vardı. AK, zaman zaman Almanlar, Litvanyalılar, Belaruslar, Ukraynalılar ve ayrıca bölgeye paraşütle atılan, artan sayıda Sovyet partizanıyla savaşmak zorunda kalıyordu. AK'nin başı Stefan Rowecki ile sürgündeki hükümetin başkanı Władysław Sikorski, Alman işgali devam ederken, bölgede Polonya'nın kontrolünü sağlamak için gereken adımların derhal atılmasının önemi konusunda hemfikirdi ve ayrıca, Almanlara karşı önerilen ayaklanmanın Doğu Polonya'dan başlaması gerektiğine karar vermişlerdi:

> Doğu bölgelerindeki haklarımızı ve varlıklarımızı koruma isteğimizi, işgalci Ruslara göstermemiz zorunludur. Bu, belirli bir zamanda Almanlara karşı açık savaşlar başlatarak ve bu bölgelerdeki Polonya egemenliğinin derhal yeniden tesisi ile başarılabilir.[47]

AK'nin stratejisi, Polonyalı partizan birimleri oluşturmaktı ve bunların ilki Haziran 1943'te Nowogródek eyaletindeki Stolpce yakınlarında kurulmuştu. Bu birlik, 44 savaşçıyla işe başlamıştı; ancak küçük Alman garnizonlarına yapılan başarılı baskınlardan sonra, birimin genişleyerek, 650 partizanı bünyesinde barındırabileceği kadar silah elde edilmişti.[48]

Polonyalı partizan birlikleri, Polonya'nın doğusundaki ormanlarda yoğunlaşmıştı ve burada, Yahudi ve Sovyet gibi pek çok benzer partizan birliğiyle karşılaşıyorlardı. Bugünkü Belarus'un batısında kalan Naliboki ormanındaki olaylar, farklı gruplar arasındaki ilişkilerin karmaşıklığını göstermektedir. İçinde birbiriyle kesişen bataklık alanların bulunduğu, 80 km uzunluğa ve 33 km genişliğe sahip, büyük ölçüde haritası çıkarılmamış bu yoğun orman, ideal bir saklanma yeriydi. Toplamda, ormanın, hepsi aynı sınırlı gıda kaynakları için rekabet eden, 10.000 ila 25.000 arası partizana ev sahipliği yaptığı tahmin ediliyor. Çeşitli birimler arasında çatışmalar olağandı. Bazı AK birimleri, Yahudileri saflarına kabul ederken; Yahudi partizanlar genelde, açıkça anti-semit olan NSZ oluşumları tarafından ve hatta, Yahudi partizanların fark edilen komünizm yanlısı yönelimine içerleyen AK partizanları tarafından saldırıya uğruyordu. Sovyet partizanları Yahudilere karşı daha hoşgörülüydü; ancak yerel halk tarafından, AK'nin en azından karşılığında ödeme yaparak aldığı gıda ürünlerini çaldıkları için sevilmiyorlardı.[49] Mayıs 1943'te Sovyet partizanları, kendilerini desteklemeyi reddettikleri için 128 yerel köylüyü öldürmüştü: "Yerel halk ile Sovyet Partizanları

[47] Borodziej, *The Warsaw Uprising*, 44.

[48] G. Iranek-Osmecki, *The Unseen and Silent*, 144.

[49] A. Gogun, *Stalin's Commandos*, 257.

arasındaki gerilim haftadan haftaya arttı. Komünistler insanları kendi birliklerine katılmaya zorlamaya başladı ve reddedenlere acımasız davrandı."[50]

AK ve Sovyet partizanları bazen Almanlara karşı birlikte çalışıyordu: Haziran 1943'te ormanın yakınındaki Ivyanets kasabasının, Polonya ve Sovyet partizan birimlerinin birleşik kuvvetleri tarafından kısa bir süre için Alman kontrolünden kurtarılması, bu işbirliğine bir örnektir. Polonya ve Sovyet birimleri arasındaki ilişkiler, 1943 yazında Belarus, Litvanya ve Ukrayna komünist partilerinin merkez komitesi tarafından alınan, Nisan 1943 kararının yayılmasıyla kötüleşmişti: Bu karar uyarınca, Sovyet partizanları, "burjuva-milliyetçi birlikler ve gruplarla mümkün olan her yolla mücadele etmeli"ydi; burada özellikle AK kastediliyordu. Ağustos 1943'ün sonunda, bu politikanın etkisi kendini göstermeye başlamıştı. Sovyet partizanlar, Polonyalıları, Almanlara yönelik gelecekteki saldırılarla ilgili görüşmek üzere davet edecek, Polonyalıları kuşatacak, silahsızlandıracak ve birlikleri tasfiye edecekti. Bu politika, Sovyet ordularının gelişine kadar devam etmişti.[51]

Polonyalılar eski Polonya eyaletleri üzerinde yeniden kontrol sağlamaya çalışırken ve Belarus ile Litvanya milliyetçi güçleriyle karşılaştıkça, bölgede küçük çaplı iç savaşlar yaşanıyordu. Alman Reichskommissar Wilhelm Kube, Belarus milliyetçilerini, Polonyalılarla çatışmayı körüklediklerı sürece desteklemişti yalnızca; ancak ne zaman ki, Alman kontrolünü tehdit eder hale gelmişler, o zaman "dur" demişti. Belarusların Polonyalıları yerel yönetimin dışında tutma politikası, AK'nin misilleme yapmasına yol açmıştı; örneğin, Lida bölgesinde yaklaşık 1.200 Belarus katledilmişti. Litvanyalılar, Vilna ve çevresindeki bölgede, benzer bir Polonyalılardan arındırma politikası izliyordu. Bu politika, Sovyet işgali altında başlamış ve 1942'de, bölgenin hâlâ Alman işgali altında olduğu sırada, aynı vahşetle sürdürülmüştü. Örneğin, 1942 ilkbahar ve yazından itibaren Litvanya polisi, din adamları ve tarikat üyeleri de dahil olmak üzere, yerel Polonyalıları tutuklamaya ve öldürmeye başlamıştı. AK, 15 Eylül 1943'te, Litvanyalı polis müfettişi Marijonas Podabas'a suikast düzenleyerek misilleme yapmıştı. Almanlar, bu kargaşa ve düzensizlik karşısında alarma geçerek, misilleme olarak 100 Polonyalıyı tutuklamış ve bunlardan 10'unu hemen idam ederken, geri kalanları da rehin olarak tutmuştu.[52]

Polonyalılar ile Belaruslar ve Litvanyalılar arasındaki etnik çatışma, 1943 yazında Volhynia'da Ukraynalıların Polonyalılara karşı yürüttüğü savaşla karşılaştırıldığında, devede kulak kalıyordu. Ukraynalı milliyetçiler, Haziran 1941'deki Alman işgalini memnuniyetle karşılamışlardı; ne var ki,

---

50 Iranek-Osmecki, *The Unseen and Silent*, 144.

51 Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 366.

52 A. Prusin, *The Lands Between*, 180-87; Piotrowski, *Poland's Holocaust*, 168; C. Łuczak, *Polska i Polacy*, 506.

bağımsız Ukrayna hayalleri suya düşmüştü. Şimdi, Stalingrad zaferinin ardından Sovyetler batıya doğru ilerlemeye başlayınca, milliyetçi Ukraynalılar, Ukraynalıların bağımsızlık hakkını savunmak için, yaklaşık 10.000 ila 12.000 kişilik bir güce sahip Ukrayna İsyan Ordusunu –*Ukrains'ka Povstans'ka Armiia* (UPA)– kurmuştu. Ukraynalılar üç düşmanla –yerel Polonyalılar, Almanlar ve Sovyetler– karşı karşıya kalmıştı. Önce en zayıf düşmana, Volhynia'daki savunmasız Polonyalı sivillere saldırma kararı alınmıştı. Bu kararın ardından, en vahşi türden etnik temizlik gelmişti. Ukraynalıların çoğu, bölgedeki Yahudilerin soykırımında Almanların yanında hizmet etmiş olan, deneyimli katillerdi. Polonya yerleşimlerine saldırmış, Polonyalıları aşırı ve dehşet verici bir gaddarlıkla öldürmüş, köyleri yerle bir etmiş ve bölgeden Polonyalılığa dair tüm izleri silmişlerdi. O yaz, Volhynia'da yaklaşık 50.000 Polonyalının öldürüldüğü tahmin ediliyor. Binlerce Polonyalı Galiçya'ya ya da hâlâ Alman işgali altında olan köy ve kasabalara kaçmıştı. Kesin olmamakla birlikte, bu mültecilerin bir kısmı daha sonra, Ukraynalıların ayrılması sonucunda boşalan yardımcı birliklerin saflarını doldurarak, Almanların korumasını kabul etmişti. Bu silahlı Polonyalılar daha sonra, vatandaşlarının intikamını almak için büyük bir hınçla, Ukraynalılara karşı Alman eylemlerine katılacaklardı. 1943'te Polonyalılar, UPA saldırılarının intikamını almak için yaklaşık 10.000 Ukraynalı sivili öldürmüştü. Ancak Ağustos 1943'te AK, Almanlarla işbirliği yapmaktan vazgeçilmesini talep etmiş ve Sovyet cephesinin ilerlediğini, bunun da Polonyalıları Alman himayesini terk etmeye ve ormanlardaki Polonyalı partizanların saflarına katılmaya teşvik ettiğini eklemişti; orada, Almanlara karşı ayaklanma ve Sovyetler gelmeden önce, Polonya yönetimini kurma zamanını bekliyorlardı.[53]

Almanların Ukraynalılar için daha zorlu bir düşman olduğu belli olmuştu. Nisan 1943'ün başlarında, bir SS birliği de dahil olmak üzere, Almanlar, Volhynia'daki UPA oluşumlarına saldırmıştı; ancak ağır kayıplar verdikten sonra geri çekilmişti. O baharın ardından, her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği başka operasyonlar başlatılmıştı. Nisan ayında, bir Alman raporunda, Volhynia'da Almanların yalnızca ana yerleşimleri elinde tuttuğu ve UPA'nın yaklaşık 50.000 kilometrekareyi bulan tüm kırsal alanı kontrol ettiği sonucuna varılıyordu. 1943 yazında, Erich von dem Bach-Zelewski, UPA'ya karşı Alman taarruzunun komutasını üstlenmişti. Almanlar, 10 motorize birlik, ağır silahlar, tanklar ve savaş uçaklarıyla, en az 10.000 askerden oluşan muazzam bir kuvvet yığmıştı. Eylül 1943'ün sonunda, her iki taraftan verilen kayıp, 1.237 UPA mensubu ile 3.000'den fazla Alman askerinin öldürülmesi ve yaralanması olmuştu; ancak partizanlara karşı

[53] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 360-62.

yürütülen tarama operasyonlarında, her zaman olduğu gibi, en az 5.000 erkek, kadın ve çocukla, en büyük acıyı yine siviller çekmişti.[54]

Sovyet partizanları ve UPA da Almanların müdahil olduğu, kendi savaşlarını vermişti. Temmuz 1943'ün sonunda UPA, Mykhailov liderliğindeki 500-800 kişilik Sovyet partizan müfrezesini yok etmişti. Ertesi ay UPA, Belarus'tan gelen Sovyet partizanlarına daha da büyük zarar verecekti. Haziran 1943'te Sovyet partizan lideri Sydir Kovpak, Sovyet kontrolünü yeniden sağlamak için Ukrayna ve Galiçya üzerinden Karpatlar'a doğru bir ileri harekât başlatmıştı. Galiçya'da Kovpak'a karşı hızlı bir şekilde öz savunma müfrezeleri örgütleyen UPA güçleriyle karşı karşıya gelmişti. Almanlar, taarruzunun başlangıcında Kovpak'ın faaliyetlerinden büyük ölçüde habersizdi; ancak Kovpak'ın grubu, Galiçya'ya ulaştığında dikkat çekmeye başlamıştı. Luftwaffe, Kovpak'ın hamlelerini takip etmede büyük ölçüde yardımcı olmuş ve onun ağır kayıplar vermesine neden olmuştu. Kovpak'ın birlikleri ile 4. SS-Polis Alayından bir bölük arasında, kısa ve çok kanlı bir çatışma çıkmıştı. Almanların etkili savaş gücü, Kovpak'ı Sovyet birliklerinin yaklaşmasını beklemek üzere, sığınağı olan Pripet Bataklıklarına geri çekilmeye zorlayamıştı. Bu, UPA'nın Batı Ukrayna'nın ve Galiçya'nın büyük bir kısmının kontrolünü eline geçirmesini ve Almanları, Polonyalıları ve Sovyetler'i uzaklaştırmasını sağlamıştı.[55]

Milliyetçi özlemlerin yükselmesine ve Sovyet partizan faaliyetlerindeki artışa rağmen, Almanların işbirlikçi güçler yaratmaya ve sürdürmeye devam etmesi şaşırtıcı görünebilir. Bu da bize, Bolşevik karşıtı söylemin hâlâ cazibesini sürdürdüğünü gösteriyor. Böyle bir oluşumun ilk örneklerinden biri, Albay Saharov tarafından Belarus'ta, Orşa yakınlarında yetiştirilen ve partizan karşıtı operasyonlarıyla Almanları etkileyen, Rus Ulusal Halk Ordusuydu. Ancak başarısı, ulusal bir birim olması ve temel saikinin Alman yanlısı değil de Sovyet karşıtı olması gerçeğine dayanıyordu. Bu nedenle, Günther von Kluge taburlarını Alman birliklerine dağıtmaya karar verdiğinde, bu işbirlikçi ordudan 300 asker partizanlara sığınmıştı.[56] Diğer birimler daha sadıktı. Almanlar Bronislav Kaminski'ye, Orel ve Kursk çevresini istediği gibi yönetmesine izin vermişti ve bu da fiilen bir terör saltanatıydı. Rus Ulusal Kurtuluş Ordusunun –*Russkaya Osvoboditelnaya Narodnaya Armiia* (RONA)– 10.000 mensubu vardı ve Almanlar tarafından partizanlara karşı kullanılmıştı.[57]

---

[54] Kosyk, *The Third Reich and the Ukrainian Question*, 310-11, 341-2, 361-3; B. Krawchenko, "Soviet Ukraine under Nazi Occupation, 1941-4," Y. Boshyk (der.), *Ukraine during World War II*, 15-37.

[55] Kamenetsky, *Hitler's Occupation of the Ukraine*, 76-7; Reitlinger, *The House Built on Sand*, 246-9; Kovpak, *Our Partisan Course*, passim; Blood, *Hitler's Bandit Hunters*, 190-93.

[56] Cooper, *The Phantom War*, 121-2.

[57] R. Overy, *Russia's War*, 128-9.

Kaminski Almanlara en azından partizanlara karşı yürütülen operasyonlarda yardım etmişti ve bu yüzden, onlara hemen bir faydası dokunmuştu. Ancak Almanların, bir başka önemli Sovyet sığınmacı General Andrey Vlasov ile ne yapacakları konusunda pek fikri yoktu. Temmuz 1942'de Almanlar tarafından esir alınmış olan Vlasov, kurmay heyetle temasa geçerek bir Rus Kurtuluş Ordusu –*Russkaya Osvoboditel'naya Armiya* (ROA)– kurulmasını önermişti. Almanlar 27 Aralık 1942'de Vlasov'un çağrıda bulunmasına izin vermişti:

> Arkadaşlar ve kardeşler! Bolşevizm Rus halkının düşmanıdır. Ülkemize sayısız felaketler getirmiştir. Yeterince kan döküldü! Bolşevik işkence merkezlerinde yeterince açlık, zorla çalıştırma ve ıstırap yaşandı! Kalkın ve özgürlük mücadelesine katılın! Almanya ile uzun süre onurlu bir barış hüküm sürsün![58]

Vlasov, belli ki, Sovyet komünizminin büyüsünden kurtulmuş ve 1941'de Alman ordularının gelişini Ukraynalıların memnuniyetle karşıladıklarına tanık olmuş, ateşli bir Rus milliyetçisiydi.[59] Almanlar yine de hayretler içinde kalmıştı; çünkü her ne kadar sağladığı insan gücüne müteşekkir olsalar da, onlar da Vlasov'un milliyetçiliğinden derinden şüphe duyuyorlardı. Almanlar nihayet, ROA'nın Kızıl Orduya karşı savaşa sokulduğu Şubat 1945'te Vlasov'u kullanacak bir yer bulacaktı.

Ukraynalı işbirlikçiler de tükenmiş değildi, hâlâ bulunabiliyordu. Almanlar, Ukraynalı gençleri UPA'nın cazibesinden uzak tutma konusunda çaresizdi; bu nedenle de Doğu Galiçya'nın Alman valisi Otto Wächter, Nisan 1943'te SS-*Galizien*'in kurulmasını önermiş ve bu öneri Himmler tarafından onaylanmıştı. Wächter, pek çok Ukraynalının istediği "Ukraynalı" adını değil, *Galizien* adını kullanarak, sadece Ukraynalı gençlere değil, Doğu Galiçya'da ikamet eden herkese hitap etmeyi umuyordu. Ukraynalılar, bu birliğin oluşumunu nasıl değerlendirecekleri konusunda ikiye bölünmüştü ve ilk 80.000 gönüllünün çoğu bu birliği muhtemelen Alman değil, Ukraynalı bir güç olarak görüyordu. Milliyetçiler de tepkilerinde ikiye bölünmüştü. UPA, bu anlayışa tümden karşıydı ve Ukraynalı gençleri birliğe katılmaktan caydırmak için propaganda yapıyordu. Öte yandan, Ukrayna Merkez Komitesi Başkanı Volodymyr Kubiiovych bir çağrıda bulunmuştu: "Uzun zamandır beklenen an, Ukrayna halkının en zalim düşmanı Bolşevizme karşı savaşmak için yeniden elinde silahla ortaya çıkma fırsatına sahip olacağı an geldi." Dolayısıyla Ukrayna milliyetçiliğinin bu akımı, işgalci Almanları değil, Sovyetler'i en büyük düşman olarak görüyordu. Buna karşılık, AK'nin pozisyonu açıktı: Bu oluşuma katılan her Polonyalı vatan hain kabul edilecek ve vatan haini olarak ölümle cezalandırılacaktı.[60]

---

[58] *A.g.e.*, 125.

[59] C. Andreyev, *Vlasov and the Russian Liberation Movement*, 19-29, 38-40.

[60] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 362.

Bölünmüş Sadakatler: Fransa 1942-43

Bir önceki bölümde olduğu gibi, bu zaman diliminde Fransa analizi, tartışılan konuların olağanüstü karmaşıklığı nedeniyle ayrı yapılacaktır. Kuzeydeki İşgal Edilmiş Bölgede düşman açıkça belliydi ve işgal altındaki diğer ülkelerde olduğu gibi burada da direniş sorunları ve kategorileri geçerliydi. Bununla birlikte, güneydeki İşgal Edilmemiş Bölgede, Vichy rejiminin varlığı meseleleri karmaşıklaştırıyordu. Birçok Fransız, Vichy'yi Üçüncü Cumhuriyetin meşru halefi olarak görüyordu ve onun bazı politikaları, özellikle de Üçüncü Cumhuriyetin katı din karşıtlığından sonra Kiliseye verdiği destek popülerdi. Her şeyden önce, Vichy rejimi, Alman işgalinin boğucu ağırlığı karşısında Fransızların kalkanı ve koruyucusu olarak görülüyordu.

Yine de güneyde direniş yolunu izleyenler vardı ve onlar da kuzeydeki yurttaşları gibi liderlik arayışı içindeydi. De Gaulle bu rol için bir adaydı. 18 Haziran 1940'taki konuşmasından sonra, de Gaulle direnişin *sembolü* olarak görülüyordu ve bu bölümde anlatılan olaylardan sonra, Haziran 1943'e kadar artık yaygın bir şekilde direnişin *lideri* olarak görülecekti. Liderliğe uzanan yol pürüzsüz olmaktan çok uzaktı. Her şeyden önce de Gaulle direnişi keşfetmek zorundaydı ve buna karşılık direniş de büyük ölçüde Fransa'daki temsilcisi Jean Moulin aracılığıyla onun hakkında bilgi edinmek zorundaydı. İkinci olarak, Müttefiklerin Kuzey Afrika'yı işgali muazzam zorluklara neden olmuştu. Bizatihi merkez Fransa'da işgal, 11 Kasım 1942'de Almanların İşgal Edilmemiş Bölgeyi işgal etmesine yol açmış ve bu da Vichy rejiminin varlık nedenini tümden sorgulanır hale getirmişti. Hem güneydeki direniş hareketleri hem de Vichy rejimi, bu işgale karşı tepkilerini düşünmek zorunda kalmış ve dolayısıyla Fransa halkı kime sadakat göstereceği konusunda bir kere daha bölünmüştü. Bu yetmezmiş gibi, Fransız Kuzey Afrika'sında Fransa'yı temsil edecek kişi olan General Henri Giraud'un Amerika'nın himayesi altında oluşu, de Gaulle'ün Özgür Fransa hareketi üzerindeki hâkimiyetine açık bir tehdit oluşturuyordu. Fransa'daki direniş, bu tartışmada de Gaulle'ün elinin güçlenmesine önemli bir katkı sağlayacaktı.

*

De Gaulle, 18 Haziran 1940'ta Fransa'nın hâlâ savaşta olduğunu bildiren ünlü duyurusunu yaptığında, geleneksel askeri ve siyasi çizgilere paralel

olarak düşünüyordu. Duyurusu, Fransız İmparatorluğuna ve o sırada Fransa dışında bulunan Fransız silahlı kuvvetlerinin üyelerine yönelikti. Fransa'nın kendi içinde direnişi harekete geçirmeyi amaçlamıyordu. Gerçekten de, de Gaulle'ün, Albay Passy'nin komutası altında BCRA'yı (*Bureau Central de Renseignements et d'Action*) kurarak başlattığı istihbarat toplama dışında, başlangıçta direniş olasılıkları hakkında kafa yorduğunu gösteren çok az veri bulunuyor. Ekim 1941'de direnişe yönelik ilk somut açıklaması, gerçekten de duymayı bekledikleri mesaj değildi: Almanların masum insanlara yönelteceği misillemeler nedeniyle Almanları öldürmekten kaçınma çağrısıydı bu. De Gaulle'ün direniş karşısındaki sessizliğinin büyük bir kısmı, onun Fransa'daki gidişat ve özellikle de direniş hareketlerinin ne kadar büyüdüğü konusundaki bilgisizliğiyle açıklanabilir.

Bu durum Ekim 1941'den sonra, Jean Moulin'in Londra'ya gelmesiyle değişecekti. 1940'ta Moulin, Eure-et-Loir'in valisiydi ve Almanların kendisinden talep ettiği, Senegalli askerleri sivillere karşı insanlık dışı muamele etmekle suçlayan bir ifadeyi imzalamak yerine, kendi boğazını kesmişti. Almanlar onun hayatını kurtarmıştı ama Vichy rejimi onu görevden almıştı. Eylül 1941'de Fransa'dan ayrılmadan önce Moulin, çeşitli sahte kimlikler altında yaşamış ve direniş söylentileri hakkında bulabileceği her şeyi bulup toparlamak için geniş bağlantı ağını kullanmıştı. Londra'ya vardığında Moulin, Passy ve de Gaulle ile tanışmıştı. Moulin, bu iki adama, Lizbon'da Britanya'ya gönderilmeyi beklerken yazdığı, "Fransa'da ulusal direniş amacıyla oluşturulan grupların faaliyetleri, planları ve ihtiyaçlarına ilişkin raporu" sunmuştu. Verdiği bilgiler, istemeden de olsa, yanıltıcıydı. Moulin, her türden direniş hareketinin tüm liderleriyle temas kurduğunu sanıyordu; halbuki aslında *Libération-sud* Başkanı Emmanuel d'Astier ile tanışmamıştı. Moulin, Vichy rejiminin potansiyel olarak direnişe kazandırılabilecek mensupları olduğunun da farkında değildi; Vichy istihbarat servisinin Britanya istihbaratıyla zaten temas halinde olduğunu da bilmiyordu. Moulin, daha pasif ve aslında bazı unsurları hâlâ Vichy rejimine sadık olan güneydeki direniş hareketlerinin aksine, komünistlerin daha eylemci bir tavırdan yana olan insanların çoğunu cezbettikleri izlenimini edinmişti. Bütün bunlara rağmen, açık olan bir şey varsa o da direniş hareketlerinin var olduğu ve büyüdüğü; ancak yönlendirilmeye ihtiyacı olduğuydu.[1]

De Gaulle'ün Londra'daki konumunu ve Özgür Fransa'nın liderliği iddiasını zayıflatan şey, etrafındaki adamların kalitesinin düşük olmasıydı. Ancak Moulin'in gelişi bu durumu değiştirecekti; çünkü Moulin bir valiydi ve son derece işbitiriciydi. De Gaulle, Moulin'in direniş hakkında sahip olduğunu iddia ettiği bilgiler karşısında büyülenmişti. Sonuç olarak, Moulin'e

[1] Wieviorka, *The French Resistance*, 140-1; Jackson, *France: The Dark Years*, 427-9.

"Fransız Ulusal Komitesi Delegesi" unvanı verilmiş ve Fransa'ya dönmesi, İşgal Edilmemiş Bölgedeki direniş gruplarını de Gaulle'cü bayrak altında toplaması ve hareketleri, askeri birliklerini bir direniş ordusu, *Armée Secrète* (AS) altında birleştirmeye ikna etmesi talimatı verilmişti.[2] Moulin, görevine başlamak için 1-2 Ocak 1942 gecesi mutat olduğu üzere paraşütle Fransa'ya indirilmişti.

De Gaulle'ün bir sonraki önemli ziyaretçisi, Mart 1942'de Londra'ya gelen, *Libération-nord* lideri Christian Pineau'ydu. Pineau, *Combat*'ın kurucusu Henri Frenay ve d'Astier ile Londra'ya gitmeden önce tanışmış ve de Gaulle'e, onun demokrasiye olan bağlılığına ilişkin direnişin endişelerini bildirmişti. Pineau, de Gaulle'ün Fransa'nın somut durumu hakkındaki bilgisizliği karşısında dehşete düşmüştü:

> De Gaulle'ün düşüncesini tamamen askeri buldum. Pétain'in önemli desteği olduğunu ve komünistlerin kendi oyunlarını oynamasına karşı olduğumuzu açıkladığımda, içinde bulunduğumuz tehlikelerden etkilenmemişti. Ona göre, ister Kuzey Afrika'da bir tankın içinde ister Fransa'da duvarlara afiş asıyor olsun, her savaşçının canını ortaya koyması [normaldi].[3]

Ancak De Gaulle direniş hareketlerine hitaben, demokrasiye bağlılığını belirten bir bildiri taslağı hazırlamış ve Pineau da bunu Fransa'ya götürmüştü.[4]

Bunu diğer ziyaretçiler izlemişti. Bunlardan biri, Musée de l'Homme grubunun yeraltı gazetesi *Libération*'ın editörlüğünü yapan ve aynı zamanda esas olarak, İşgal Edilmiş Bölgede faaliyet gösteren istihbarat ağı *Confrérie de Notre-Dame*'ın (CND) bir üyesi olan gazeteci Pierre Brossolette'di. Brossolette'in asıl meselesi istihbarat sağlanmasıydı; ancak de Gaulle ve istihbarattan sorumlu başkan Passy'ye, çeşitli grupların faaliyetlerini koordine edecek, yetenekli adamlardan oluşan bir komiteye ihtiyaç olduğundan bahsetmişti. Moulin, güneyde tam da bunu başarması için Fransa'ya gönderilmişti. Emmanuel d'Astier de mayıs ayında Londra'ya ulaşmış ve de Gaulle'ün güneye ilişkin bilgilerindeki boşlukları doldurmuştu. De Gaulle daha sonra şunları yazmıştı:

> Savaşçı ruhları ve hırslarıyla yanıp tutuşan bu gençlerle yaptığım görüşmeler, Fransız halkının bu felaket ânında hükmü altında yaşadığı rejimin, o halk için ne ölçüde güvenilmez olduğunu göstermeme yardımcı oldu. Direniş, yalnızca aşırı derecede zayıflamış öz savunma refleksimizin geri kazanılması değildi. Aynı zamanda, ulusal canlanma umudunu da uyandırıyordu.[5]

---

2 D. Cordier, *Jean Moulin*, 144; Jackson, *France: The Dark Years*, 431.

3 C. Pineau, *La Simple Verité*, 158-9.

4 Jackson, *France: The Dark Years*, 431.

5 De Gaulle, *War Memoirs*, I, 277.

De Gaulle'ün Üçüncü Cumhuriyetin politikacılarına ve siyasi partilerine karşı tutumu karmaşıktı. Bir yandan, 1940 felaketinden onları sorumlu tutuyordu; öte yandan da Fransa'da geniş bir kitleye ulaşmak istiyorsa bu insanların desteğine ihtiyacı olduğunun farkındaydı. De Gaulle'e bağlılık sözü veren ilk siyasi parti, Sosyalistler olmuştu. Hapiste yatan ama kendisine karşı açılan uyduruk Riom davasından kurtulmuş olan Léon Blum, ona bir destek mesajı göndermişti. 1942 yazında, eski sosyalist milletvekiller Felix Gouin, Louis Vallon ve André Philip Londra'ya varmışlardı ve de Gaulle, Philip'i hemen içişleri bakanı yapmıştı. Georges Mandel, Paul Reynaud ve Edouard Herriot gibi Üçüncü Cumhuriyetin diğer politikacılarından da destek mesajları gelmişti.[6]

Bu toplantılar de Gaulle'ü, henüz fiili faaliyet olmasa da Fransa'da direniş duygusunun güçlü olduğuna ikna etmişti. Buna paralel olarak, de Gaulle, karşı duruşunu netleştirmek için Fransız halkına duyurular yayımlamak üzere BBC Fransız servisini daha sık kullanmaya başlayacaktı. Pierre Laval Nisan 1942'de iktidara geri geldikten sonra, de Gaulle şu emri vermişti:

> Düşmanın kendisine ve düşmanın suç ortakları olan Vichy ajanlarına karşı, ellerinden geldiğince aktif bir şekilde savaşmak her Fransız erkek ve kadının görevidir. Bu insanlar düşman gibidir: Fransız halkı onların peşine düşmeli, planlarını sabote etmeli ve liderlerinden nefret etmelidir. Ulusal kurtuluş, ulusal ayaklanmadan ayrı düşünülemez.[7]

Halk duygularını ilk kez, 1 Mayıs 1942'de İşgal Edilmemiş Bölgenin yanı sıra, Paris ve Bordeaux'da da yaygın ve büyük gösteriler düzenlendiğinde dışa vurmuştu. Bu gösterilerin başarısı, Moulin'i de Gaulle'den, 14 Temmuz 1942'deki Bastille Günü kutlaması için yeni bir çağrıda bulunmasını talep etmeye sevk etmişti. De Gaulle, 13 Temmuzda mutat konuşmalarından birini yapmıştı:

> Yarın, Fransa'nın "işgal edilmemiş" dedikleri o bölgesinde, üç renkli bayrak her evde asılı olacak. Her kasaba ve köyde, Fransız erkekler ve kadınlar belirlenen yere yürüyecekler ve gözlerinde yaşlarla, haykırarak *Marseillaise*'i söyleyecekler.[8]

Çağrı büyük bir başarıydı: Çeşitli direniş hareketlerinin, Lyon'daki gösterici sayısına ilişkin tahminleri farklıydı;100.000 ila 200.000 arasında tahminler yürüterek tam sayı üzerinde anlaşamamış olsalar da Toulouse'da 15.000 ve *Légion Française des Combattants*'ın göstericileri durdurmaya çalıştığı ve göstericilerin karşılık vermesiyle çatışmaların yaşandığı Saint-Etienne gibi daha küçük diğer kasabalarda yaklaşık 5.000 kişi olduğu konusunda hemfi-

---

6 Wieviorka, *The French Resistance*, 173; A. Clinton, *Jean Moulin*, 138.

7 Cobb, *The Resistance*, 118.

8 Frenay, *The Night Will End*, 184-5.

kirdiler. Fransız polisi Lyon'da yaklaşık 100 kişiyi gözaltına almıştı. Direniş, sloganların "Mort à Laval" [Laval'a Ölüm] ile "Vive de Gaulle" [Yaşasın de Gaulle] arasında eşit olarak bölündüğüne sahit olmuştu.[9]

Moulin, de Gaulle'ün temsilcisi olarak, Fransa'daki ilk görevinde nitelikli bir başarı kazanmıştı. Moulin ayrıca yanında, de Gaulle'den İşgal Edilmemiş Bölgedeki direniş liderlerine bir mektup getirmişti:

> Yaptığınız işi biliyorum, değerini biliyorum. Büyük cesaretinizi ve karşılaştığınız muazzam zorlukları biliyorum. Her şeye rağmen işinize devam etmeli ve etkinizi yaymalısınız. Hâlâ silahlarla savaşabilecek kadar şanslı olan bizim, şimdi ve gelecekte size ihtiyacımız var. Kendinizle gurur duyun ve kendinize güvenin! Fransa savaşı kazanacak ve bizi bağrına basacak.[10]

Çalışmalarının bu şekilde karşılık bulması, güneydeki direniş liderlerini büyülemişti: "De Gaulle'den aldığı talimatların mikrofilmini taşıdığı kibrit kutusu, dış dünyayla temasa can atan direnişçiler için neredeyse büyülüydü."[11] Ancak bazı liderler, özellikle Frenay, bağımsızlıklarının kaybından ötürü endişeliydi. Frenay, Moulin'in yanında, faaliyetlerindeki en küçük ayrıntısına kadar her şeyi kapsayan, son derece kesin talimatlar" getirdiği hissine kapılmıştı; "Aslında onlar *emirdi*."[12] Frenay, direniş hareketlerinin geniş bir kitleye hitap edebilmek için ve güvenlik nedenleriyle bağımsız kalmaları gerektiğine inanıyordu; ayrıca ona göre Londra, hareketlerin gizli basından silahlı örgütlere kadar çok çeşitli direniş faaliyetlerine giriştiğini ve aşırı merkezileşmenin veya dışarıdan birinin kontrolünün bir fayda sağlamayacağını anlamaktan uzaktı. Londra'dan görünen şey farklıydı. Passy daha sonra, Moulin'in İşgal Edilmemiş Bölgede şöyle bir manzarayla karşılaştığını yazmıştı: "Kaçınılmaz olarak kendilerini kaotik ve etkisiz eylemlere dönüştüren bol miktarda iyi niyetli arzu, cesur fikir ve yüce teoriler."[13] Bu nedenle, Moulin direnişin farklı unsurlarının merkezileştirilmesi ve rasyonelleştirilmesi gerektiği sonucuna varmıştı.

Moulin'in direnişe çekici gelmesi iki faktöre dayanıyordu: de Gaulle ile teması ve onun direnişe malzeme sağlama vaadi. Moulin, direniş ile Özgür Fransa arasında koordinasyonu sağlama görevinde bazı başarılar elde etmişti. Özgür Fransa'dan gizli basına ve gizli basından dış dünyaya bilgi akışı için bir kanal görevi görsün diye, Georges Bidault yönetiminde, *Bureau*

---

9 Kedward, *Resistance in Vichy France*, 217-18; Wieviorka, *The French Resistance*, 188-9; Clinton, *Jean Moulin*, 135-7.

10 Cobb, *The* Resistance, 97; Wieviorka, *The French Resistance*, 166-7.

11 Jackson, *France*, 431.

12 Frenay, *The Night Will End*, 124-5.

13 Colonel Passy, *Souvenirs*, 96.

d'Information et de Presse'i (BIP) kurmuştu. Moulin ayrıca, Paul Bastid, Alexandre Parodi, Robert Lacoste ve François de Menthon gibi yöneticiler ve bürokratlardan oluşan bir *Comité Général d'Etudes* kurmuştu; bu komite, kurtuluştan hemen sonraki dönemi planlayacak, Fransız Ulusal Komitesini Fransızların ne istediği konusunda bilgilendirecek ve böylece gelecekteki hükümetin siyasi, ekonomik ve sosyal reform programının şekillenmesine yardımcı olacaktı. Moulin ayrıca devlet memurlarına, kurtuluştan sonra iktidarın sorunsuz bir şekilde geçişini sağlamak için yönetim ile direniş arasında irtibat kurmayı amaçlayan *Noyautage des Administrations Publiques*'e katılmaları için telkinde bulunmuştu. Uçakların iniş alanlarını, malzeme indirme bölgelerini, ajanların geliş gidişlerini belirlemek ve kontrol etmek için *Service des Opérations Aériennes et Maritimes* kurulmuştu. Bu oluşum, her biri güneyde farklı bir hareketi temsil eden Raymond Fassin, Joseph Monjaret ve Paul Schmidt tarafından yönetiliyordu.[14]

Moulin'in görev gücü, güneydeki üç ana direniş hareketi *Combat, Libération-sud* ve *Franc-Tireur*'ü, hareketlerini tek bir koordinasyon komitesi altında birleştirmeye ve siyasi faaliyetlerini askeri eylemlerden ayırmaya ikna etmekti. Ama bu o kadar kolay olmayacaktı; engeller büyüktü. İlk aşama nispeten basitti. Moulin üç liderle ayrı ayrı görüşmüş ve 1942 yazında, her biri de Gaulle'e bağlılık sözü vermişti.[15] Yine de aralarında ve işbirliğine yönelik tutumlarında önemli farklılıklar vardı. Frenay, *Combat*'ın aynı zamanda "askeri bir güç ve devrimci bir siyasi oluşum" olduğunu ve bağımsızlığını korumak istediğini açıklamıştı.[16] *Libération-sud*'ün başı D'Astier gerek sosyalist camiadaki gerek sendika çevresindeki bağlantılarıyla, Frenay tarafından ve aslında Londra'da, Özgür Fransa'daki pek çok kişi tarafından aşırı solcu olarak görülüyordu. Moulin en büyük desteği, Frenay ve D'Astier arasındaki anlaşmazlıklarda genelde arabuluculuk yapan, *Franc-Tireur*'ün lideri Jean-Pierre Lévy'den alıyordu. Moulin'in raporları, de Gaulle'ü, Frenay ve d'Astier ile buluşup konuşması gerektiğine ikna etmişti ve bu ikili kararlaştırıldığı gibi Ekim 1942'de Londra'ya gelmişti. De Gaulle, iki lidere kendilerini en çok endişelendiren konularda güven vermiş olacak ki, Fransa'ya döndükten kısa bir süre sonra Moulin, temel hedeflerinden birine ulaşmıştı: Üç ana hareketten oluşan ve gevşek bir federasyon olan *Les Mouvements Unis de la Résistance*'ı (MUR) kurmayı başarmıştı.[17] Frenay gevşek bir komuta yapısı konusunda ısrar etmiş ve onunki en büyük hareket olduğu için Moulin bunu kabul etmek zorunda kalmıştı.

---

[14] Cobb, *The Resistance*, 128-30; Wieviorka, *The French Resistance*, 166-7; De Gaulle, *War Memoirs*, I, 276; Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 238.

[15] Dank, *The French against the French*, 123-5.

[16] Cobb, *The Resistance*, 163.

[17] Boyd, *Voices from the Dark Years*, 188; Frenay, *The Night Will End*, 254-5.

Hareketlerin, askeri güçlerini birleştirme konusunda daha isteksiz oldukları belli olmuştu ve bu yeni gizli orduya kimin komuta edeceği konusunda bir çekişme sürüp gidiyordu. Frenay, Fransız ordusunda sadece bir yüzbaşı olmasına rağmen görevi istiyordu. Bir direniş tarihçisi şunları kaydetmişti:

> Tarafsız bir gözle bakacak olursak, adaylığını koyarken Frenay'ın tamamen mesnetsiz olmadığını kabul etmek gerekir. Gizli Ordunun resmi oluşumu, ilk Frenay'ın formüle ettiği bir fikrin nihai ürünüydü ve bu ordu, onun sağladığı mevzilere güvenecek ve tam da onun seçtiği isim altında faaliyet gösterecekti. Ayrıca Gizli Ordunun, eldeki mevcut düzensiz birliklerden oluşacağı düşünüldüğünde, *Combat*'ın tek başına, iki ortağının toplamından daha fazla adama sahip olduğu tartışılmazdı.[18]

Ancak diğer iki direniş lideri, Frenay'ın bir diktatör olmak istediğinden şüphelenerek Frenay'ın adaylığına kategorik olarak karşı çıkmıştı. D'Astier ve Lévy, Frenay'ın Vichy yetkilileriyle olan temaslarından, özellikle de Frenay'ın Vichy İçişleri Bakanı Pierre Pucheu ile Şubat 1942'de yaptığı görüşmeden de kuşku duyuyordu. Moulin'in önerisi üzerine de Gaulle, General Charles Delestraint'i AS'nin [Gizli Ordu] başına atamıştı.[19] Şubat 1943'te Moulin ve Delestraint, de Gaulle ile daha fazla istişarede bulunmak üzere Londra'ya gitmek için Fransa'dan ayrılacaktı.

*

Bu istişareler gerekliydi; çünkü o zamanlar Vichy rejiminin yönetimi altında olan Fransız Kuzey Afrika'sının Müttefikler tarafından işgal edilmesi her şeyi altüst etmişti. Cezayir ve Fas kıyıları boyunca birkaç noktada, Fransız Kuzey Afrika'sını işgal etmekle görevlendirilen Müttefik kuvvetler komutanı General Dwight Eisenhower'ın üstesinden gelmek zorunda olduğu temel sorun, Müttefiklerin mümkün olduğunca az zayiat vermesini sağlamaktı. Eisenhower, operasyonun siyasi uzantılarının farkındaydı: "Müttefiklerin Afrika'yı işgali, silahlı kuvvetlerin uluslararası politika alanında yürüttüğü en tuhaf girişimiydi; bir dost yaratmak için tarafsız bir ülkeyi işgal ediyorduk."[20] Tartışmalı olarak, bu "dost" Vichy Fransa'sıydı. Burada, ABD'nin Vichy rejimine karşı tutumuna kısaca değinmek gerekiyor. 1940'ta Amerika Birleşik Devletleri, Pétain yönetimindeki Vichy rejimini Fransa'nın meşru hükümeti olarak tanımıştı ve Roosevelt'in yakın arkadaşı Amiral William Leahy, oraya Amerikan büyükelçisi olarak gönderilmişti. Nisan 1942'de Laval'in başbakan olarak atanmasını protesto etmek için elçi geri çekilmişti; ancak büyükelçilik kemik bir kadroyla açık kalmıştı.[21] Roosevelt, de Gaulle'den hiç

[18] Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, II, 613.
[19] Dank, *The French against the French*, 133.
[20] D. Eisenhower, *Crusade in Europe*, 88.
[21] Paxton, *Vichy France*, 313.

hazzetmiyor; onu Napoléon ve General Boulanger'la aynı çizgide, muhtemel bir diktatör olarak görüyordu. De Gaulle, Fransız sömürgecilerinin şiddetle Vichy yanlısı ve Britanya karşıtı olduğu, Vichy Ulusal Devrimini anavatanda olduğundan bile daha büyük bir coşkuyla desteklediği Fransız Kuzey Afrika'sında çok az etkiye sahipti. Bu nedenle, Amerikan askeri planlamacılarına göre, az sayıda Müttefik zayiatı olsun isteniyorsa, Kuzey Afrika'daki 140.000 kişilik Fransız ordusunun çıkarmalara direnmemesini sağlanmalı ve bunun için de Vichy Fransa'sına kur yapılmalıydı.

Vichy rejiminde görev yapmış eski ABD maslahatgüzarı Robert Murphy, bu amaca ulaşmak için Dışişleri Bakanlığı tarafından Kuzey Afrika'ya gönderilmişti. Murphy, önde gelen Fransız yetkililerle görüşmelerde bulunmuştu. General Maxime Weygand, Pétain tarafından Kuzey Afrika'daki komutanlık görevinden alınmıştı; ancak bölgede hâlâ büyük bir etkiye sahipti: Weygand yine de Murphy'ye bir asi olmak için çok yaşlı olduğunu söyleyerek işbirliği yapma teklifini geri çevirmişti.[22] Murphy, Fas'taki Fransız komutan General Charles Nogués'den ya da Cezayir'deki komutan General Emmanuel Mast'tan da herhangi bir söz alamamıştı. Eisenhower'ın yardımcısı General Mark Clark, Mast ile konuşmak üzere, büyük bir gizlilik içinde bir denizaltıyla geldiği Cezayir yakınlarında karaya çıkarılmıştı. Mast da şayet Fransa'dan Cezayir'e getirilmesi durumunda, General Giraud'un, çıkarmaların herhangi bir direnişle karşılaşmamasını sağlayacak kişi olabileceğini söylemişti.[23]

Giraud, 1940 yılında Almanlar tarafından tutsak edilmiş ve Dresden yakınlarındaki Königstein kalesine hapsedilmişti. Giraud, karısının planlayıp örgütlemesi ve eski bir Fransız subayın uzun bir çelik halat ile sivil kıyafetleri gizlice içeriye sokması sayesinde, 17 Nisan 1942'de kaçmayı başarmıştı. Fransız savaş esirleri, Giraud'un Almanya'yı boydan boya geçerek İsviçre sınırına kadar gelmesine yardımcı olmuştu.[24] Giraud sınırı geçmiş ve ardından İşgal Edilmemiş Bölgeye gelmişti. Bu süreçte, içinde büyük bir öfke birikmişti. Hitler, bu kaçış operasyonunun cüretkârlığı ve başarısı karşısında öfkelenmiş ve Otto Abetz'e, Giraud'yu Alman hapishanesine geri sokmak için Laval'a baskı yapmasını emretmişti. Almanların başlıca korkusu, Giraud'nun Britanya'ya kaçmasıydı. Burada, De Gaulle'den çok daha tehlikeli bir düşman olacağını düşünüyorlardı; çünkü Giraud, De Gaulle'den çok daha üst rütbeliydi: De Gaulle albay, o ise generaldi.[25] Gerçekten de Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Giraud'nun Britanya'ya tam da bu nedenle gelmesini umu-

---

22 F. Kersaudy, *Churchill and de Gaulle*, 215.

23 Gildea, *Fighters in the Shadows*, 243.

24 Alan Brooke, Günlük girdisi, 18 Ocak 1943, A. Danchev ve D. Todman (der.), *War Diaries*, 362-3; Boyd, *Voices from the Dark Years*, 151.

25 Günlük girdisi, 26 Nisan, 1 ve 4 Mayıs 1942, Lochner (der.), *The Goebbels Diaries*, 136-7, 148, 152; Murphy, *Diplomat among Warriors*, 215.

yordu: "Özgür Fransa hareketinin gerçek bir lideri olmalı; Fransız ordusunun ve halkının tüm kesimlerinde bağlılık hissi uyandıracak bir adı ve sicili olan bir adam olmalı bu."[26] Almanların endişelenmesine gerek yoktu. Giraud, 29 Nisanda Pétain ile yaptığı görüşmede hiç ikiletmeden Vichy'ye sadakat sözü verecek ve Ateşkes Ordusu ile görüşmelere başlayacaktı. Giraud ile görüşen ya da mektuplaşan François de Menthon, Claude Bourdet ve Frenay gibi direniş liderleri, ona güvenilemeyeceği duygusuna kapılmıştı. Giraud ise kendi adına, gayet kafa karıştırıcı bir biçimde, kendini Avrupa çapındaki bir direnişin komutanı olarak tasavvur ediyordu ve bu aşırı hırslı programı sürdürmek için Britanyalılardan para ve bağlantı desteği talep etmişti.[27]

Churchill ile de Gaulle arasında son derece karmaşık bir ilişki vardı ve Churchill Vichy Fransa'sından da pek hazzetmiyordu, ancak yine de Amerikan çıkarmalarının sorunsuz ilerlemesini sağlamak için mümkün olan her şeyi yapmaya hazırdı. Roosevelt, Churchill'e Fransız Kuzey Afrika'sında elinin serbest olmasını istediğini yazdığında, Churchill şöyle cevap vermişti: "Askeri ve siyasi, tüm Meşale'de,* kendimi sizin teğmeniniz olarak görüyorum."[28] Bu, daha sonra pişman olacağı bir açıklamaydı. Ama bu arada Britanyalılar, Amerikan planlarına önemli bir katkıda bulunmayı başarmıştı. SIS, Marie-Madeleine Fourcade tarafından yönetilen Alliance ağıyla temasa geçmiş ve Giraud'nun 4 Kasıma kadar Akdeniz kıyısındaki Le Lavandou yakınlarına ulaştırılmasına yardımcı olmasını istemişti. Giraud, onun ısrarı üzerine, Amerikalı bir subayın komuta ettiği bir Britanya denizaltısı tarafından buradan alınarak, Eisenhower'la buluşmak üzere Cebelitarık'a götürülecekti. 5-6 Kasım gecesi Giraud, ABD Donanmasından Binbaşı Jerauld Wright komutasındaki denizaltıya başarıyla bindirilecekti. Ne var ki, bu girişim Alliance'a pahalıya patlamıştı: Düzenlemeleri yapmak için kullanılan uzun radyo sinyali, Fourcade'in, onun üç yardımcısının ve telsiz operatörünün tutuklanmasına yol açmıştı. Planlandığı gibi Giraud'un personeli yerine ajanları toplayan ikinci denizaltı, tutuklama haberini vermiş ve BBC'den bir mesaj yayımlanmıştı: "Dikkatli olun. Fransa'nın güneyinde, hayvanlarda veba salgını." Bu, hayvan kod adlarıyla bilinen Alliance ajanlarına bir göndermeydi.[29]

Giraud'un 7 Kasımda Cebelitarık'a gelişi hem Eisenhower'ı hem de Clark'ı şoke eden yeni bir sorun yaratmıştı. Eisenhower bu konuda şunları yazmıştı:

---

[26] Mangold, *Britain and the Defeated French*, 159-60.

[27] Frenay, *The Night Will End*, 192-3; Mangold, *Britain and the Defeated French*, 160; J. Jackson, *A Certain Idea of France*, 211.

* Meşale Harekâtı: Britanya ve Amerikan birliklerinin Vichy Fransası kontrolündeki Cezayir ve Fas'ı işgali –çn.

[28] Roosevelt'ten Churchill'e, 2 Eylül 1942 ve Churchill'den Roosevelt'e, 14 Eylül 1942, W. Kimball (der.), *Churchill and Roosevelt*, I, 589, 594.

[29] Fourcade, *Noah's Ark*, 156-63; Olson, *Madame Fourcade's Secret War*, 160-69.

> Fransa'dan, derhal tüm Müttefik harekâtının komutasını üstleneceğine dair ciddi bir yanılgı içinde geldiği hemen anlaşıldı. Benim sığınağıma girer girmez, bana bunu yapacak kapasitede olduğunu anlatmaya başladı. Onun hizmetlerinden böyle bir rolde faydalanmayı kabul edemezdim... General Giraud kararlıydı; kendisinin ve ülkesinin onurunun söz konusu olduğuna ve bu girişimde tam yetkili komutanlıktan daha düşük bir pozisyonu kabul edemeyeceğine inanıyordu.[30]

Ayrıca Giraud, tüm işgal gücünün Kuzey Afrika'dan, Ateşkes Ordusunun Amerikalılara yardım edeceğine inandığı Güney Fransa kıyılarına yönlendirilmesini istemişti. Bu elbette, kesinlikle söz konusu değildi. Çıkarmalar 8 Kasım sabahı başlamış ve Müttefikler Cezayir, Oran ve Kazablanka'da Fransız kuvvetlerinin ani direnişiyle karşılaşmıştı.[31] De Gaulle, işgalden önce kendisine haber verilmediği ya da kendisine danışılmadığı için çok öfkeliydi ve yardımcısına şu yorumu yapmıştı: "Umarım, Vichy'nin adamları onları tekrar denize döker. Bir hırsız gibi Fransa'ya giremezsiniz."[32] Daha sonra sakinleşmiş ve "Kuzey Afrika'nın liderlerine, tüm askerlerine, yetkililerine ve Fransız kolonilerine" onları Müttefiklere katılmaya çağıran bir mesaj yayımlamıştı.[33]

9 Kasım sabahı Clark ve Giraud, ateşkes sağlamak için Cezayir'e gitmişti. Giraud'nun Fransız Kuzey Afrika'sındaki tüm birliklerin tam yetkiyle komutasını almaya geldiğini açıklamasının, Giraud'yu hayrete düşüren, Eisenhower'ın şoke eden ve Churchill'i endişelendiren hiçbir etkisi olmamıştı. Eisenhower daha sonra şunları yazmıştı:

> İstisnasız, General Clark'ın kapsamlı görüşmelerde bulunduğu her Fransız komutan, yasal bir emir almadıkça kuvvetlerini Müttefiklerin safına çekme yönünde bir adım atmayı kesinlikle reddediyordu. Her biri, Mareşal Pétain'e kişisel bağlılık yemini etmişti.[34]

Pétain, Fransız kuvvetlerinin direnişinin devam etmesini emretmiş ve emirlerine de uyulmuştu. Sonra Eisenhower, eski Vichy başbakanı Amiral Darlan'ın tesadüfen, ağır hasta oğlunu ziyaret etmek üzere Cezayir'de bulunduğunu öğrenmişti. Murphy ve Clark, Darlan'ı 10 Kasımda genel bir ateşkes ilan etmeye ikna etmişti. Darlan dediğini yapmış ve herkes ateşkese uymuştu. Pétain bu duruma öfkeyle tepki göstermiş ve hemen Darlan'ı görevden almıştı. Bunun üzerine Darlan emri iptal etmeye çalışmıştı ama artık iş işten geçmişti. Kuzey Afrika'da Müttefiklere karşı Fransız direnişi sona ermiş ve

---

30 Eisenhower, *Crusade in Europe*, 111.

31 Kersaudy, *Churchill and de Gaulle*, 216.

32 Gildea, *Fighters in the Shadows*, 241.

33 De Gaulle, *War Memoirs*, II, 48.

34 Eisenhower, *Crusade in Europe*, 116; W. Churchill, *The Second World War*, IV, 547, 558.

Almanlar 11 Kasımda Vichy Fransa'sını işgal etmişti. Darlan şimdi, Pétain'in artık kendi kararlarını verme özgürlüğüne sahip olmadığı ve Almanların 1940 Ateşkes Antlaşmasının şartlarını ihlal ettiği gerekçesiyle, Müttefiklere "Mareşal adına" sadakat sözü veriyordu. Konumunun gücünü fark etmişti: "Amerikalılar ya Giraud'yu alıp ordudan vazgeçeceklerini ya da orduyu alıp Giraud'dan vazgeçeceklerini anlamalılar."[35] 13 Kasımda Darlan, Amerikalılarla bir ateşkes imzalamış ve Kuzey Afrika'daki tüm Fransız kuvvetlerinin başkomutanlığı görevini üstlenmişti. Giraud'ya da Kuzey Afrika'daki Fransız Ordusu ile hava kuvvetlerinin kontrolü kalmıştı.[36] 19 Kasım gibi geç bir tarihte Pétain, Fransız Kuzey Afrika'sına radyoyla yayın yaparak bu kararı tersine çevirmeye çalışacaktı:

> Yabancı bir gücün hizmetindeki bazı generaller, emirlerime uymayı reddetmiştir. Afrika Ordusunun generalleri, subayları, astsubayları ve askerleri, bu değersiz liderlere itaat etmeyin. Anglo-Sakson saldırganlığına karşı direnme emrini tekrarlıyorum... Tek bir göreviniz var: itaat etmek.[37]

Pétain, Almanya'nın Tunus'a Luftwaffe birlikleri yerleştirme talebine boyun eğmişti.

Amerikaların Darlan ile anlaşması, Britanya'da, Birleşik Devletler'de ve Fransa ile Avrupa'daki direniş grupları arasında öfkeye yol açmıştı. Darlan'ın elleri kanlıydı: Vichy rejimi, 1941'de Alman subaylarına yapılan suikasta misilleme olarak idam edilecek rehinelerin seçiminde Almanlara yardım ederken, o, Fransa başbakanıydı. İşçi Partisi Milletvekili Aneurin Bevan, Parlamentoda ortalığı inletmişti:

> Darlan'ın o kadar çok suçu var ki, onları asla silemeyecek. Bir kenarda durup, bizim için canlarını feda eden dostlarımız masum Fransız rehinelerin katledilmesine göz yuman adam, işbirliği yapmaya cüret edebileceğimiz bir adam değildir.[38]

Churchill, anlaşmayı haklı çıkarmak için Parlamentoyu gizli bir toplantıya çağırmak zorunda kalmıştı. Ancak Churchill'in kendisi de çok endişeliydi ve 17 Kasımda Roosevelt'e Darlan'la yapılan anlaşmanın yalnızca geçici bir çözüm olarak görülmesi gerektiğini söylemiş ve nedenini şöyle açıklamıştı: "Yerel Quisling'lerle anlaşmaya hazır olduğumuz izlenimi yaratarak, sadece Fransa'da değil, tüm Avrupa'da, davamıza ciddi siyasi zararlar verebileceği-

---

35 Jackson, *France*, 224.

36 Gildea, *Fighters in the Shadows*, 252; Eisenhower, *Crusade in Europe*, 119; H. Macmillan, *The Blast of War*, 208.

37 Dank, *The French against the French*, 201.

38 Hansard, c. 385, 12 Kasım 1942, col. 137.

mizi göz ardı edemeyiz."[39] Churchill, Amerikalılara Kuzey Afrika'daki siyasi meseleleri çözmeleri konusunda ellerinin serbest olacağı vaadinde bulunduğu için açıkça pişman olmuştu ve o zamanlar hükümetinde önemsiz bir bakan olan Harold Macmillan'ı, Kuzey Afrika işlerinden sorumlu bakan olarak atamıştı.[40] Özgür Fransa radyosu Kongo, Kamerun ve Beyrut'taki istasyonlarından, de Gaulle'ün anlaşmaya karşı olduğuna dair mesajını yayımlamasına rağmen, De Gaulle'ün anlaşmaya ilişkin düşmanca görüşlerini BBC'de yayımlaması engellenecekti.[41]

Roosevelt, Churchill'in ve Amerikan basınının baskısına boyun eğerek, Darlan'la yapılan anlaşmanın yalnızca geçici bir durum olduğunu kamuoyuna duyurmuştu. Amiral Leahy daha sonra anılarında bu anlaşmayı, "Kayıplar listemizi kısaltmaya yardımcı olacağına söz veren herkesi –iyi, kötü ve kayıtsız demeden– kullanmaya sonsuza kadar devam etmemiz gerektiğini savundum" diyerek halkı çıkarmaya çalışacaktı.[42] Roosevelt'in bu anlaşmayı kabul etmek için öne sürdüğü gerekçeler çok daha vahimdi. 20 Kasımda de Gaulle'ün yeni içişleri bakanı André Philip ile bir araya gelmiş ve düşüncesini şöyle ifade etmişti:

> Darlan'ı desteklemekle doğru olanı yaptım; Amerikalıların hayatını kurtardım... Benim için önemli olan Berlin'e ulaşmak. Başka hiçbir şey umurumda değil. Darlan bana Cezayir'i veriyorsa, yaşasın Darlan! Laval bana Paris'i verirse, yaşasın Laval!... Fransa'yı ele geçirdiğimizde, işgal gücü yetkisine sahip olacağız. De Gaulle'ü tanıyamam; çünkü bu, Fransızlara bir hükümet dayatarak onların haklarını baltalamak olur... Amerikalılar, işgal hakkı gereği, serbest seçimler düzenlenene kadar Fransa'da kalacaktır.[43]

Bu, Roosevelt'in de Gaulle'e olan açık düşmanlığını gayet net ifadelerle ortaya koyuyordu. Aynı zamanda bu, Amerikalıların kurtarmayı vaat ettikleri ülkelerin halkına karşı takındıkları tutum sorununu da gündeme getiriyordu.

Avrupa'daki direniş hareketleri, SOE'yi, Darlan anlaşmasından ötürü kapıldıkları dehşeti dile getiren bir telgraf bombardımanına tutmuştu. Örneğin bu anlaşma, sırf bu tür düzenlemeler Müttefik kuvvetlerin hayatını kurtarabileceği için, Amerikalıların, direniş tarafından işbirlikçi olarak görülen Quisling, Degrelle, Mussert ve benzeri isimlerle de benzer anlaşmalar yapacakları anlamına mı geliyordu? Fransa'daki öfke çok büyüktü; çünkü Darlan-Clark anlaşması, direnişin uğruna savaştığı her şeyi berbat ediyor-

---

39 Churchill, *The Second World War*, IV, 568.

40 G. Maguire, *Anglo-American Policy towards the Free French*, 67.

41 De Gaulle, *War Memoirs*, II, 58-9.

42 W. Leahy, *I Was There*, 163.

43 Cobb, *The Resistance*, 146.

du. İşgal Edilmemiş Bölgedeki hareketler, kamuoyunu Vichy'ye duydukları sadakatten caydırmak için gizli basın aracılığıyla çok çalışmıştı. İşgal Edilmiş Bölgede, Direniş açıkça de Gaulle'ü lideri olarak görüyordu. Darlan ve aslında Giraud da üst düzey askeri figürler olarak, de Gaulle'ün konumuna ve Özgür Fransa hareketinin liderliğine karşı çok somut birer tehdit oluşturuyordu. Ayrıca önemli bir faktör daha vardı, o da komünist direnişin tutumu. Darlan tanınmış bir anti-komünistti; de Gaulle ise komünistleri diğer direniş hareketleriyle birlikte çalışmaya ikna etmeye çalışıyordu. Darlan ve Vichy düzeni, Fransız Kuzey Afrika'sında hüküm sürmeye devam ederse, Fransa'daki direnişin çok büyük bir ihtimalle, önce Stalin'e, zayıf bir ikinci olarak de Gaulle'e bağlı olan komünistlerin hâkimiyetine geçeceği ve bunun da gelecekte bir iç savaş tehlikesi doğuracağı açıktı.[44]

Sorun kısmen Gaullizmin Fransız Kuzey Afrika'sındaki zayıflığında yatıyordu. 15 Kasım 1942'de Jean Moulin, Özgür Fransa karargâhına bir telgraf göndermişti:

> Amerika ve Britanya hükümetlerini, direniş hareketleri adına, Fransızlara, Cezayir çıkarmasının ardından neden hemen cumhuriyetin restorasyonunun gelmediğini açıklamanın imkânsız olduğu konusunda bilgilendirin... Şimdiye kadar Fransız Ulusal Komitesinin Cezayir'de neden kurulmadığını... Müttefiklerin radyosunun neden Petain'e dostça hitap ettiğini... Bu çok kötü izlenim yakında skandala dönüşecek.[45]

Eisenhower, Moulin'in sorusuna şöyle cevap verebilirdi: "Fransız Ordusunda ve hükümetin tüm kademelerinde, de Gaulle'e karşı yerel düşmanlık yoğundu."[46] Douglas Dodds-Parker, çıkarmadan sonraki gün, Massingham SOE görev gücüyle Kuzey Afrika'ya vardığında, "Genel olarak, de Gaull ile bağlantılı olduğu bilinen bir Britanya Özel Servisi olarak hoş karşılanmadık" diyecekti.[47] SOE, de Gaulle'ün Kuzey Afrika'da popüler olmadığını gayet iyi biliyordu ve SOE ekibine, Fransız makamlarıyla müzakerelerinde, de Gaulle'e bağlı olarak hizmet vermek zorunda kalmayacaklarına dair söz vererek, OSS ile işbirliği yapma talimatı vermişti.[48] Fransız Kuzey Afrika'sındaki Fransız liderlerin çoğu, Vichy rejimini meşru ve de Gaulle'ü Pétain'e ihanet eden bir hain olarak görüyordu. Fransız toplumu içindeki bu bölünmeler, Alman işgalcilere karşı birleşik bir direnişin yaratılması önünde ciddi bir tehdit oluşturuyordu.

Darlan'ın uzun bir süre iktidarda kalmak için çok zayıf bir konumda olduğu tartışılabilir: "Mareşal Pétain onu terslemişti; de Gaullcüler onu

---

[44] Mangold, *Britain and the Defeated French*, 164-5.
[45] Cobb, *The Resistance*, 146.
[46] Eisenhower, *Crusade in Europe*, 145-6.
[47] Dodds-Parker, *Setting Europe Ablaze*, 113.
[48] Wilkinson ve Bright Astley, *Gubbins and SOE*, 114.

suçluyordu, Giraudcular ondan nefret ediyordu, Britanyalılar onu hor görüyordu, Amerikalılar kamuoyuna onu bir 'Geçici Çare' olarak gördüklerini duyurmuştu."[49] Derken, Darlan sorununa çözüm getiren bir olay meydana gelmişti. 24 Aralık 1942'de Fernand Bonnier de la Chapelle adlı bir genç, Darlan'ın Cezayir'deki dairesine girmiş ve onu öldürmüştü. 26 Aralıkta askeri mahkemeye çıkarılan genç adam suçunu kabul etmişti; ancak eylemini vatanseverlik temelinde savunmuştu. Ertesi gün şafak vakti kurşuna dizilen Bonnier'in duruşmasının ve infazının hızı, onun Darlan'ı neden öldürdüğü konusunu gizemli bir hale getirmişti. Bazı gerçekler biliniyor: Bonnier, SOE'de eğitmendi ve suikastı, SOE tarafından Abbé Pierre-Marie Cordier aracılığıyla kendisine temin edilen tabancayla gerçekleştirmişti. Ayrıca üzerinde, suikastı gerçekleştirmesi karşılığında aldığı anlaşılan, yaklaşık 2.000 dolar para vardı. Bununla birlikte, birçok soru hâlâ cevap bekliyor: Özellikle, Bonnier'e Darlan'ı öldürme emrini tam olarak kim verdi? SOE ile bağlantıları açıkça bu örgütü işaret etmekle birlikte, SOE'nin eylemin arkasında olduğunu gösteren hiçbir kanıt bulunamamıştı. Bonnier, General François d'Astier aracılığıyla de Gaulle'cü direnişle de temas halindeydi ve ödeme, aralık ayında Kuzey Afrika'ya geldiğinde d'Astier'in yanında taşıdığı bir fondan yapılmış gibi görünüyordu; ama d'Astier, ülkede çok kısa bir süre kaldıktan sonra Darlan tarafından sınır dışı edilmişti. Bonnier ayrıca, her ikisi de Cezayir'de bulunan, François d'Astier'in kardeşi Henri ve Paris Kontu aracılığıyla Fransız kralcılarla temas halindeydi. De Gaulle'ün suikast emrini verdiğine dair hiçbir kanıt yok. Ancak Giraud, de Gaulle'cülerin etkili olduğundan şüphelenmiş ve suikasttan sonraki günlerde, Kuzey Afrika'da çok sayıda de Gaulle'cünün tutuklanmasını emretmişti.[50] Fransız hizipler birbirlerini suçlarken, hatta Müttefiklerin suçlanacağını öne sürerken, en azından bir şey kesindi ve Churchill bunu ifade etmişti: "Darlan cinayeti ne kadar canice olursa olsun, Müttefikleri onunla çalışmaktan duydukları utançtan kurtardı."[51]

Darlan'ın ölümünden doğrudan fayda sağlayan kişi de Gaulle değil, Giraud olmuştu. Birçok yönden Kuzey Afrika'daki durum, "Amerikan himayesi altındaki Vichy'nin, Alman kontrolündeki Vichy'nin yerine geçmesi" gibi görünüyordu.[52] Vichy yasaları, özellikle de anti-semitik yasalar ile *Légion Française des Combattants*'tan ortaya çıkan *Service d'Ordre Légionnaire* gibi Vichy kurumları mevcudiyetini koruyordu. Ayrıca 26 komünist milletvekili de dahil olmak üzere siyasi tutuklular serbest bırakılmamıştı. Gerçekten

[49] Kersaudy, *Churchill and de Gaulle*, 229-30.

[50] Lacouture, *De Gaulle*, 409-11; Mangold, *Britain and the Defeated French*, 175-7; Maguire, *Anglo-American Policy*, 71-4; Jackson, *A Certain Idea of France*, 250.

[51] Churchill, *The Second World War*, IV, 578.

[52] P. Novick, *The Resistance versus Vichy*, 43.

de Giraud, ilk *Statut des Juifs*'ten sorumlu eski Vichy içişleri bakanı Marcel Peyrouton'u Cezayir'e genel vali olarak atayacak kadar ileri gidecekti.[53]

Amerika'nın Kuzey Afrika'da Giraud'u siyasi ve askeri nedenlerle himaye etmesi, 1940'ta istemeyerek de olsa de Gaulle'e destek sözü veren ve Churchill'in de Gaulle'e karşı sık sık öfke patlamaları yaşamasına rağmen, Fransa'da direnişin sembolü olarak görüldüğü sürece onu terk etme lüksü olmayan Britanyalılarla arasının bozulmasına neden olabilecek bir tehditti. Bu nedenle Giraud ve de Gaulle'ün bir araya gelip aralarında bir anlaşmaya varmaları şart görünüyordu. Roosevelt ve Churchill arasında, 14-24 Ocak 1943 tarihlerinde Kazablanka'da planlanan toplantı, iki Fransız liderin bir araya gelip Fransa'daki direnişi güvenceye alacak bir birleşik cephe kurması için ideal bir fırsat sunuyor gibi görünüyordu. Hem Giraud hem de de Gaulle konumlarını korumaya kararlı görünüyorlardı: Giraud, de Gaulle'ü bir muhalif ve düşük rütbeli bir subay olarak görürken; de Gaulle, Fransız kuvvetlerinin başkomutanlığı görevine ilişkin bir teklifle Giraud'nun tatmin olacağını umuyordu. Kuzey Afrika'da siyaseti ona bırakacaktı.[54] Uzun bir süre, de Gaulle'ün Giraud ile buluşmak için Kazablanka'ya gidip gitmeyeceği bile belli değildi. Ancak Eden, Churchill'in emri üzerine de Gaulle'e, Kazablanka'ya gitmemesi durumunda, Britanyalıların Özgür Fransa'ya verdiği desteğin kesileceğini bildirince, 22 Ocakta toplantıya gelmişti.[55] Giraud ve de Gaulle, kamuoyuna sahte bir ittifak izlenimi vermek için birlikte fotoğraflanmayı gönülsüzce kabul etmişti.

Nihayet Giraud ve de Gaulle arasında, Murphy ve Macmillan tarafından denetlenen ve Churchill ile Roosevelt arasındaki yazışmalarda bol bol yorumlara konu olan, aylarca sürecek müzakereler başlamıştı.[56] Sonunda Cezayir'de Giraud ve de Gaulle'ün ortak başkanları olduğu, *Comité Français de la Libération nationale* (CFLN) adlı bir merkez komite kurmak için anlaşmaya varılmıştı. 17 Mayıs 1943'te Giraud de Gaulle'ü Cezayir'e gelmesi için resmen davet etmiş ve o da 30 Mayısta davete icabet etmişti. Ocak ayında Kazablanka'ya isteksizce gelişinin aksine, de Gaulle şimdi bir şeref kıtası ve onu destekleyen sokak gösterileri ile karşılanacaktı.[57] Kuzey Afrika'da de Gaulle'e yönelik bu tutum değişikliğinin nedeni, büyük ölçüde anavatan Fransa'daki olaylar ve de Gaulle'ün Fransız direnişinin lideri olarak kabul edilmesiydi. Nitekim, Ocak 1943'te MUR'u oluşturan üç hareket ile kuzeydeki dört hareket, de Gaulle ve Giraud'ya, "tıpkı ülke içindeki savaşçılar gibi"

---

53 Wieviorka, *The French Resistance*, 178; Gildea, *Fighters in the Shadows*, 256.

54 Jackson, *France*, 448.

55 Gildea, *Fighters in the Shadows*, 258.

56 Jackson, *France*, 457-60; Gildea *Fighters in the Shadows*, 278-84; Macmillan, *The Blast of War*, 249; Churchill, *The Second World War*, V, 154-64.

57 Kersaudy, *Churchill and de Gaulle*, 277.

çabalarını birleştirme çağrısında bulunmuştu: "Fransa'nın ve dünyanın gözünde zaten temsil ettiği hükümet de Gaulle'de, askeri operasyonların yönetimi ise Giraud'da olacaktı."[58]

11 Kasım 1942'de, Almanya'nın Güney Fransa'yı işgali, Vichy rejiminin varlık nedenini fiilen sona erdirmişti. Milyonlarca Fransız için bu, Fransa'nın ikinci yenilgisi demekti. 1940'ta Vichy rejiminin kurulması, onun Alman işgalinin yağmalarına karşı bir kalkan vazifesi görebileceği anlamına geliyordu; ancak Kasım 1942 işgali ile bu kalkanın bir yanılsama olduğu açıkça ortaya çıkmıştı. De Gaulle bu konuda daha sonra şöyle yazmıştı:

> Böylece, Vichy'nin ateş etmemesi ya da tek bir kurşun bile atmaya imkân bulamaması, bu rejimin teslimiyetini haklı çıkarmak ve pek çok iyi niyetli Fransızı kandırmak için ileri sürdüğü yalancı bağımsızlık iddiasını yerle bir etti. Egemenliğinin izlerinden geriye bir tek Toulon'daki donanma kaldı. O da uzun süre orada kalmayacaktı.[59]

Hitler işgal emrini verdiğinde, Laval Berlin'deydi; ancak bu konuda kendisine danışılmamış, sadece bilgilendirilmişti. Ancak Almanlar, eski İşgal Edilmemiş Bölgede Fransızlar üzerinde doğrudan bir yönetim dayatma yoluna gitmemişti: Vichy rejimi hâlâ fiilen egemendi ve Ateşkes Komisyonu, Almanların emirlerinin Fransızlara iletilmesi için bir aracı olarak varlığını sürdürüyordu. Otto Abetz yönetimindeki Alman büyükelçiliğinin faaliyetleri, Carl-Heinrich von Stülpnagel yönetimindeki Alman askeri hükümeti gibi, kuzeyle sınırlı kalıyordu. Bununla birlikte, Carl Oberg ve Helmut Knochen komutasındaki SS'in yetki alanı, o sırada genişlemekte olan İtalyan işgal bölgesi[60] dışında, tüm Fransa'yı kapsayacak şekilde genişletilmiş ve SS birlikleri bölgesel *préfecture*lere bağlanmıştı. Güneye gelenler arasında, yakında Lyon'da acımasız bir sorgucu olarak nam salacak olan Hauptsturmführer Klaus Barbie de vardı. Alman polis birlikleri Lyon, Marsilya, Montpellier, Clermont-Ferrand, Toulouse ve Vichy gibi büyük şehirlerde konuşlanmıştı. Vichy rejimi ve Fransız polisinin yetkileri, sırf Almanların bölge üzerinde doğrudan kontrolü ele geçirmek için gerekli insan gücüne sahip olmaması nedeniyle yerinde kalmıştı.

Kuzey Afrika'da Giraud idaresinde bir Fransız yönetiminin varlığı, Güney Fransa'daki insanlara, Vichy rejiminin destekleği Almanlarla işbirliği yapmaktan ya da de Gaulle'e katılmaktan başka üçüncü bir yol sunuyor gibiydi. Ateşkes Ordusunun başına gelenler bu ikilemi ortaya koymaktadır. Daha önce tartışıldığı üzere, SOE ajanları, Ateşkes Ordusunun Alman işgaline kar-

---

58 Wieviorka, *The French Resistance*, 183.

59 De Gaulle, *War Memoirs*, II, 54.

60 İtalyanlar Rhône nehrinin doğusunda sekiz bölgeyi işgal etmişti: Drôme, Isere, Hautes-Alpes, Basses-Alpes, Alpes-Maritimes, Savoie, Haute Savoie ve Var.

şı gözle görünür bir direniş göstermediğini belirtmişti. Askerleri, 1940'ta dikkatlice saklanan silahları direnişe teslim etmek yerine, genellikle elden çıkarmış ya da yerlerini Almanlara göstermişti. Ateşkes Ordusunun komutası, Cebelitarık'a gitmeden önce, Giraud tarafından General Aubert Frère'e verilmişti: Frère daha önce, 1940'ta de Gaulle'ü gıyaben ölüme mahkûm eden askeri mahkemeye başkanlık etmiş biriydi. Almanlar şimdi Ateşkes Ordusunu resmen dağıtmıştı. Bu ordunun unsurları daha sonra yeraltına inmiş ve Frère tarafından komuta edilen ve Albay Henri Zeller, Yarbay Pfister ve General Verneau'nun desteklediği *Organisation de Résistance de l'Armée*'yi (ORA) kurmuştu. Bu örgüt, Giraud'ya bağlılık sözü vermişti ve kendisini "ordunun direnişi değil, direniş içindeki ordu" olarak görüyordu. Açıklanan amacı, Müttefiklerin Fransa'yı işgalini desteklemek için hazırlanmaktı. Britanya istihbaratının, Almanlar tarafından yakında tutuklanabilecekleri konusunda uyarması üzerine, Vichy askeri istihbarat şefleri Albay Rivet ve Albay Ronin kasım ayında Cezayir'e kaçmıştı. Vichy istihbarat grubu *Travaux Ruraux*'nun başı olan Albay Paul Paillole ise uyarıyı almamış ve Ocak 1943'te Cezayir'e gönderilmeden önce, İspanya ve Portekiz üzerinden Londra'ya gitmişti.[61]

Vichy rejiminin geri kalan üyeleri, sanki artık bağımsızlığın son kalıntılarını korumanın en iyi yolunun daha üst düzeyde bir işbirliğine dayandığını düşünüyor gibiydi. Ocak 1943 olayları bunu gösteriyordu. Marsilya şehri ve özellikle eski liman bölgesi, suçlulara, Yahudilere ve direnişçilere barınak sağlayan, yıkık dökük evlerden oluşan bir mahalleydi. Almanlar eski liman bölgesinin yıkılmasını ve 40.000 kişilik nüfusunun tahliye edilmesini istemişti. Laval ve Bousquet bu fikir karşısında dehşete düşmüştü; ancak Bousquet, Vichy bu görünüşteki bağımsızlığını korumak için, 22 Ocak 1943 gecesi, 9.100 Fransız polisi ve 2.000 SS askeriyle tüm mahalleyi kordon altına almak için Alman polis şefi Kurt Daluege ile işbirliği yapmayı kabul etmişti. Ardından, 40.000 kişinin kimlik kartları incelenmişti. 6.000 şüpheli tutuklanmış; ancak bunlardan 4.000'i kısa süre sonra serbest bırakılmış ve geri kalanlar ise, Fréjus'taki bir Fransız askeri kampına gönderilmişti. Yakalanan 782 Yahudi, doğuya, Sobibor'da kendilerini bekleyen ölüme gönderilmeden önce Compiègne'ye nakledilmişti. Fransız polisi direnişe önceden haber vermiş ve neredeyse kimsenin burnu kanamadan herkes kurtulmuştu. Operasyon tamamlanmıştı; Alman mühendisler eski liman bölgesindeki 1.400'den fazla binayı havaya uçurmuş ve tüm alanı bir moloz yığını haline getirmişti.[62]

Vichy'nin daha fazla işbirliğine yöneldiği, direnişle mücadele etmek ve STO kaçaklarını yakalamak için, *Groupes Mobiles de Réserve* (GMR) ve *Milice*

---

[61] Wieviorka, *The French Resistance*, 181-2.

[62] Laub, *After the Fall*, 265-6; Longerich, *Heinrich Himmler*, 651; Mazower, *Hitler's Empire*, 438-40.

olmak üzere, iki polis gücü daha kurulmasından da anlaşılmaktadır. *Groupes Mobiles*, Nisan 1941'de ulusal polisin bir parçası olarak kurulmuştu; ancak Nisan 1943'te yeniden organize edilecek ve bağımsız hale getirilecekti. Gruplar halinde, Güney Fransa'daki büyük şehirlere dağılmışlardı ve her grup 217 iyi silahlanmış ve donanımlı personelden oluşuyordu. *Milice*, Joseph Darnand'ın parlak fikriydi. Darnand, Ocak 1942'de *Légion Française des Combattants*'ın en fanatik unsurlarından oluşturduğu bir birim olarak *Service d'Ordre Légionnaire*'i (SOL) kurmuştu. 31 Ocak 1943'te SOL, Laval tarafından *Milice* olarak yeniden adlandırılmış ama komuta yine Darnand'da kalmıştı. *Milice* haki gömlek, siyah kravat, lacivert pantolon ve ceket ile siyah bereden oluşan bir üniforma giyiyordu. 1943 sonbaharında, *Milice*'in her iki cinsiyetten 29.000 üyesi vardı; ancak bunların sadece yaklaşık 10.000'i aktifti. Üyeler, "demokrasi, bireycilik, uluslararası kapitalizm, Masonluk ve Yahudi cüzamını" kınayan 21 maddelik bir yemin metnini okuyarak örgüte giriyordu. Darnand, amacının "Fransa'da otoriter, nasyonal sosyalist bir rejim kurmak ve Fransa'nın geleceğin Avrupa'sının ayrılmaz bir parçası olmasını sağlamak" olduğunu belirtiyordu. *Milice* başlangıçta silahsızdı; ancak üyeleri 1943 yazında direnişin hedefi haline geldikten sonra, Darnand Almanlarla bir anlaşma yapmış ve bazı önde gelen destekçileriyle birlikte Fransız Waffen-SS'e katılmayı kabul etmişti. Almanlar da buna karşılık olarak, *Franc-Garde* olarak bilinen *Milice*'in "özel birimlerine" silah sağlamıştı. *Milice*, işgalin geri kalanında, direnişin en korkulan ve en nefret edilen düşmanı olacaktı.[63]

Kuzeyde de Almanlarla işbirliği hız kesmeden devam ediyordu. Fransız polisinin kendini direnişe karşı koymaya adamış kısmı, *Brigades Spéciales*, her zamankinden daha aktifti ve *Brigades*'in başı her hafta Paris'te Gestapo şefi ile bir araya geliyordu.[64] Rinnan çetesinin Almanlar adına direnişle mücadelede özellikle fayda sağladığı Norveç'te olduğu gibi, Almanlar Fransa'da da bu tür çeteleri kullanıyorlardı. Bunların en dikkate değer olanı, 1940 yılında Fresnes hapishanesinden serbest bırakılmaları karşılığında, sabıkalı 30 meslektaşıyla birlikte Almanların hizmetine giren suç makinesi Henri Lafont (eski adıyla Henri Chamberlin) ile zimmetine para geçirmekten ceza almış eski polis memuru Pierre Bonny tarafından oluşturulan Bonny-Lafont çetesiydi. Çete Yahudilere ihanet etmiş ve direniş gruplarına sızmıştı. Başlıca başarılarından biri, Belçika direnişinin önemli bir üyesi olan Otto Lambrecht'in ve ardından, kurduğu ağın yaklaşık 600 üyesinin ya-

[63] Kedward, *In Search of the Maquis*, 71; Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 230; B. Gordon, *Collaborationism in France during the Second World War*, 180-81; Dank, *The French against the French*, 202-3, 250; Jackson, *France*, 230-31; Drake, *Paris at War*, 313.

[64] Drake, *Paris at War*, 314; Jackson, *France*, 216.

kalanmasıydı. Çetenin diğer bir başarısı, Temmuz 1943'te direniş grubu *Défense de la France*'a sızarak de Gaulle'ün yeğeni Génèvieve de dahil olmak üzere, grubun 50 üyesinin tutuklanmasını sağlamaktı. Génèvieve Ravensbrück'e gönderilecek ancak hayatta kalmayı başaracaktı.[65] Almanlar ayrıca ajan toplamakta da hiç zorluk çekmiyordu. Ajanları yönetip yönlendirmede en önde gelen Almanlardan biri olan Hugo Bleicher, bu kişilerin ajan olma saiklerini şöyle açıklıyordu:

> Bazıları, yoldaşlarının onlara ihanet ettiğinden kuşkulanıyordu ve intikam için bu yolu seçmişti. Bazıları, ülkeleri için yapabilecekleri en iyi hizmetin, sabotajı önlemek ve böylece vatandaşlarını misillemelerden kurtarmak için galip gelenin askeri güçleriyle birlikte çalışmak olduğuna ikna olmuştu. Diğerleri, Almanya Rusya'ya saldırdıktan sonra, Bolşevizme karşı savaşın her şeyden daha önemli olduğunu düşünmüştü. Ama hemen hemen hepsinin tek bir ana dürtüsü vardı: "Önce şu hapisten bir çıkalım da sonra ne olacağına bakarız."[66]

Araştırmalara göre, yaklaşık 32.000 Fransız erkek ve kadın Gestapo'nun hizmetinde çalışmıştır.[67]

Güneydeki direniş hareketleri, işbirlikçilere ve daha az oranda Almanlara ve İtalyanlara saldırmak için ayrı özel birlikler kurmuştu. Jacques Renouvin *Combat* adına; Raymond Aubrac *Libération-sud* adına; Benjamin Roux da *Franc-Tireur* adına kurulan bu birliklere komuta ediyordu.[68] Yeraltı basını, işbirlikçileri olası kaderleri konusunda uyarıyordu. Örneğin, *Franc Tireur* şu ifadeleri kullanıyordu: "*Milisler* ve PPF, işlediği her yeni cinayete cevaben, ânında ve acımasız bir misillemeyle karşı karşıya kalacağını bilsin... Fransız direnişi uyarıyor: 'Bir göze iki göz, bir dişe tüm çene!' "[69] *Libération-sud*, işbirlikçilerin isimlerini gazetesinde yayımlamıştı. Güneyde *Combat*, kuzeyde *Défense de la France* ve *Libération-nord*, Fransız yetkilileri "hayatlarının tutumlarına bağlı olduğu" ve polisin, direniş üyelerine yakın zamandaki bir tutuklanma tehlikesini haber vermesi ve tutuklanan kişilerin işlemlerini yavaşlatması gerektiği konusunda uyarıyordu.[70] Gerçekten de polisin Almanlara yardım etme konusunda daha isteksiz davrandığına ilişkin bazı kanıtlar vardı: SS Standartenführer Helmut Knochen, Ağustos 1943'te Paris polis gücünün artan güvenilmezliğinden şikâyet ediyordu.

Yeraltı basını yoluyla yapılan çağrıların belli bir etkisi olmuş olabilir; ancak işbirlikçi şahıslara yönelik doğrudan saldırıların, Güney Fransa'da-

---

65 Drake, *Paris at War*, 315-17.

66 I. Colvin (der.), *Colonel Henri's Story*, 49-50.

67 Dank, *The French against the French*, 222.

68 Wieviorka, *The French Resistance*, 231.

69 Dank, *The French against the French*, 255.

70 H. Lottman, *The People's Anger*, 28-9; Novick, *The Resistance versus Vichy*, 26, 29.

ki insanlar üzerinde şüphesiz daha fazla etkisi olmuştu. 1943'ün ilk dokuz ayında Almanlar, Fransız işbirlikçilerine 147, Fransız polisine 97 ve Alman personele 281 direniş saldırısı kayda geçirmişti.[71] *Milice*'ye karşı ilk direniş eylemi, Nisan 1943'te Bouches-du-Rhône bölgesindeki *Milice*'in genel başkan yardımcısının öldürülmesiydi.[72] Lyon bölgesi valisi Alexandre Angeli'nin Vichy'deki üstlerine gönderdiği raporlarda, direnişin hedefleri *Milice*, *Légion des Volontaires Français contre le Bolshévisme* (LVF) ve *Légion Française des Combattants* üyeleri olarak gösteriliyordu.[73] Güney Fransa'nın tamamında kanun ve düzen açıkça çöküyordu. Tarihçiler, Vichy'nin tutumunun etkisine dikkat çekmişti: "İşbirliği yoluyla, Vichy'nin kendisi, bölünmüş bir muhalefete belli bir bütünlük kazandırmada, Direnişi kışkırtmada ve bekle-gör yaklaşımının hâlâ ezici bir çoğunluğun akılcı tutumu olduğu bir alanda yeni motivasyon sağlamada önemli bir faktördü."[74]

Müttefiklerin Kuzey Afrika'yı işgali, güneydeki direnişi başka bir şekilde daha etkilemişti: Direniş için doğrudan Amerikan desteği ihtimali ortaya çıkmıştı. Bern'deki OSS istasyonunun başına geçmek üzere yola çıkan Allen Dulles ve bir meslektaşı, güneydeki Alman işgalinden hemen önce Frenay ile tanışmıştı. Bu tanışmada, Frenay'a 37 milyon frank ve büyük miktarda silahın yanı sıra, fotoğraf malzemeleri ve diğer ekipmanlar teklif edilmişti. OSS, istihbarat karşılığında güneydeki Fransız direnişine fiilen malzeme tedarik etmeyi teklif ediyordu. Amerikalıların yaklaştığı tek kişi Frenay değildi: Dulles ayrıca ORA ile temasta olduğunu da rapor etmişti. Frenay, teklifi kendi hareketi ve MUR adına kabul etmeye hazırdı; çünkü bu kadar büyük bir meblağ Özgür Fransa kaynaklarında mevcut değildi –Moulin ona Ocak 1942'de sadece 250.000 frank vermişti– ve hem finansman hem de silah gerektiren, artan miktarda iş vardı. Frenay, anlaşmayı de Gaulle'e olan bağlılığına sekte vuracak bir şey olarak görmüyordu. Ona göre, bu sadece bir kaynak meselesiydi: *Combat*'ın silahlı gruplarındaki daha fazla kişiyi donatması ve ayrıca Fransa dağlarında saklanan, artan sayıda STO (*Service du Travail Obligatoire*) kaçağını ve makileri donatıp silahlandırması gerekiyordu. Nisan 1943'te Moulin ve de Gaulle anlaşmayı öğrenmiş ve öfkelenmişlerdi. Bern'deki Özgür Fransa temsilcisine, Bern'deki Amerikan büyükelçiliğine yaklaşması ve iddia edildiği üzere "Fransız direnişinin Amerika tarafından ele geçirilmesini" önlemek için OSS'yi Frenay ile teması kesmeye ikna etmesi emredilmişti. Dulles, MUR'un de Gaulle'e bağlılığının tamamen farkında olduğunu belirterek ve "Onların siyasi görüşlerini tartışmıyoruz; bizim tek amacımız, direnişi desteklemek ve SI [istihbarat] kanalları oluşturmak" diyerek tavrını hemen ortaya koymuştu.

---

71 Rings, *Life with the Enemy*, 199.

72 Dank, *The French against the French*, 250.

73 Lottman, *The People's Anger*, 23-4.

74 Kedward, *Resistance in Vichy France*, 137.

Yine de Dulles, Londra'nın Fransız direnişinin durumuyla ilgili üstün bilgisine güvenerek, MUR ve Frenay ile teması kesmişti. Öfkelenen Frenay, Moulin'e dönerek, "Bizi boğmaya çalıştınız... Bunu yapacak araçlarınız ve kudretiniz olmadığı halde, direnişi kontrol etmek istiyorsunuz" demişti.[75]

Bu, Fransız direnişini tamamen Britanya kaynaklarına bağımlı hale getiriyordu. Öte yandan, de Gaulle ile Britanyalılar arasındaki ilişkiler sık sık geriliyordu. De Gaulle, Ocak 1942'de Colin Gubbins tarafından belirlenen politikayı izleyen, SOE'nin F Section'ının faaliyetlerine içerlemişti:

> Fransa'da de Gaulle'ün himayesi ya da bayrağı altında, düzgün bir gizli ordu kuramayacağımız açıktır: Pratik siyaseti belirleyecek bir oluşuma kadar, işleri bağımsız Fransız seksiyonumuz aracılığıyla yürütmeliyiz... De Gaulle'ün yerini, Fransa'daki Fransız halkının genel güvenine nail olmuş bir adam alırsa ve aldığında ancak soruna bir çözüm bulunabileceğini düşünüyorum. Dizginler de Gaulle'ün elindeyken, Fransa'daki [Özgür Fransa] planlara desteğimizin bizi nereye götüreceğini bilmek zor.[76]

Bu nedenle, 1942 ve 1943 yıllarında Fransa'ya gönderilen F Section ajanlarının sayısının arttığını görüyoruz. Yine de bu süre zarfında, siyasi cephede işler de Gaulle'ün lehine gelişiyor gibiydi; 13 Temmuz 1942'de Britanyalılar, Özgür Fransa'nın şimdi artık, Vichy'ye ve işgale karşı olan tüm Fransız halkını temsil ettiğini simgelemek için kendine "Savaşan Fransa" diyebileceği konusunda hemfikir olmuşlardı.[77] İki önemli konu hâlâ de Gaulle'ün Britanya hükümetiyle olan ilişkilerini tehdit ediyordu. Birincisi, de Gaulle'ün Giraud karşısındaki konumuydu ve Giraud, de Gaulle'ü Cezayir'de kendisine katılmaya davet ettiğinde, çözüm için bir adım atılmıştı. İkincisi, yani direniş için silah temini, SOE kaynakları işgal altındaki Avrupa'da son derece yetersiz olduğundan, çözülmesi çok daha zor bir sorundu.

*

De Gaulle'ün Fransa'yı temsil etme iddiası, 1942'nin sonları ile 1943'ün başlarında, çeşitli şekillerde desteklenmişti. 1942'de, BCRA vekili André Manuel'i, direniş siyaseti ve siyasi partilerin hem işgale hem de Özgür Fransa'nın liderine karşı tutumları hakkında rapor vermesi için görevlendirmişti. Manuel'in raporu, temsilcisi Jean Moulin'in teveccüh göstermesi halinde, Üçüncü Cumhuriyetin siyasi partilerinin de Gaulle'ün etrafında toplanabilecek olan üye sayısında büyük bir artış olacağını öne sürüyordu.[78] De Gaulle'e

---

[75] Maguire, *Anglo-American Policy*, 103; Reports by Dulles, 6 Mart 1943, 18 Mayıs 1943, N. Petersen (der.), *From Hitler's Doorstep*, 49, 64-5; Frenay, *The Night Will End*, 263.

[76] Mackenzie, *The Secret History of SOE*, 285.

[77] Jackson, *France*, 433-4.

[78] Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 253-5.

karşı tavrı belirsiz kalan tek siyasi grup komünistlerdi ve Fransa'dan gelen haberlere bakılırsa, komünistler çok sayıda taraftara sahipti. Bu nedenle, Tarihçi Henri Michel'in açıkladığı üzere:

> Hareketler, Direnişte Komünist Parti ile işbirliği yapma konusunda derin bir ihtiyaç duydular; onsuz, ortak mücadelede işçi sınıfı güçlerinin bir parçası eksik olurdu. Bundan bağımsız olarak, direniş mücadelesi koordinasyon eksikliğinden mağdur olurdu. Ama Komünist Partiye karşı çelişkili duygular besliyorlardı: Öncelik nedeniyle üstünlük ve aynı zamanda korkuyla karışık hayranlık.[79]

Demokratik direniş, Pierre Villon liderliğindeki *Ulusal Cephe*nin [*Front National*] siyasi faaliyetleri konusunda da endişeliydi; çünkü cephenin manifestosunda şöyle diyordu:

> *Ulusal Cephe*, her bölgedeki tüm direniş gruplarıyla ve aynı zamanda, Londra'daki General de Gaulle'ün otoritesi ile General Giraud'un güçleri altındaki ulusal komite ile işbirliği yapar. *Ulusal Cephe*, benimsedikleri amaçlar ne olursa olsun, tüm direniş hareketlerinin tek bir liderlik altında, tek bir büyük ulusal kurtuluş gücünün bünyesinde birleşmesini ister.[80]

Bu, Fransa'daki birçok direniş lideri için, *Ulusal Cephe*nin onları ele geçirmeye kararlı olduğu ve bunu başardıktan sonra, kurtuluş gerçekleştiğinde, ülkenin siyasi kontrolünü komünistlerin eline vereceği anlamına geliyordu. Ocak 1943'te, Komünist Partinin lideri Fernand Grenier Londra'ya geldiğinde ve kendi iradesiyle komünistler de Gaulle'e bağlılık sözü verdiğinde, direnişin umutları ve endişeleri bir karşılık bulmuştu.

*

Meşale Harekâtının sonuçları ile hemen ardından gelen, güneydeki Alman işgalinin yarattığı karmaşık ağ ve de Gaulle'e komünistlerin destek vaadi göz önüne alındığında, Moulin'in acilen Fransa'ya dönüp hem güneyde hem de kuzeyde, de Gaulle'e sadık tek bir vücut haline gelmiş direniş hareketlerini birleştirmesi gerekiyordu.[81] Moulin Fransa'ya dönmeden önce, çalışmaları üzerinde önemli bir etkisi olacak başka bir görevlendirme –Brumaire-Arquebuse– daha gerçekleşmişti. Brumaire, amacı İşgal Edilmiş Bölgedeki tüm direniş güçlerinin bir envanterini çıkarmak ve hem sivil hem askeri direnişten elde edilen istihbaratın "en titiz tasnifini" sağlamak için adımlar atmak olan Pierre Brossolette'e verilen kod adıydı. Brossolette aynı zamanda, Müttefikler Fransa'ya çıkarma yaptığında idareyi devralacak geçici yönetimin lider-

[79] H. Michel, *Les Courants de pensée de la Résistance*, 272-3.
[80] Wieviorka, *The French Resistance*, 243.
[81] Clinton, *Jean Moulin*, 159-60.

lerini belirleme sürecini başlatacaktı.[82] Brossolette, 26 Ocak 1943'te Fransa'ya çıkmıştı. Beraberinde, Brossolette'in yanına almakta ısrar ettiği, SOE RF Section'dan Tommy Yeo-Thomas da vardı. Onu yanına almayı istemişti; çünkü Passy:

> ... Londra'ya döndüğümüzde, mecburi olarak yapacağımız açıklamaların, öyle sanıyorum ki, Müttefiklerimiz tarafından siyasi düzeyde, General de Gaulle'ün Fransa'da gerçekten neyi temsil ettiğinin takdiri olarak ve askeri düzeyde de yukarıdan paraşütle daha fazla malzeme talebi olarak yorumlanması halinde, dikkate alınmamasından ya da nesnellikten yoksun olmakla suçlanmasından endişe duyuyordu.[83]

Brossolette'in peşinden, BCRA Başkanı "Arquebuse" lakaplı Albay Passy de 26 Şubatta paraşütle Fransa'ya inmişti. Görevi, İşgal Edilmiş Bölgedeki çeşitli hareketleri, istihbarat toplama ve gönderme süreçlerini rasyonelleştirmeye ikna etmek ve hem İşgal Edilmiş Bölgedeki askeri harekâtın koordinasyonu hem de İşgal Edilmemiş Bölge ile temas kurulması ve koordinasyon sağlanması için çalışmaktı.[84]

1943 yılının nisan ayı başında, Brumaire-Arquebuse görev gücü meyvesini vermişti. Ana direniş hareketlerinin her biri ziyaret edilmiş ve hem askeri kapasitelerinin hem de sivil faaliyetlerinin değerlendirilmesi tamamlanmıştı. Müzakereler genellikle sert geçse de, beş ana hareket, istihbarat toplamanın merkezileştirilmesini ve hareketlerin kuvvet katkısında bulunacağı 20.000 kişilik gizli bir ordunun oluşturulmasını planlamak üzere bir koordinasyon komitesi kurmayı kabul etmişti.[85] Yeo-Thomas, FTP'den (*Franc-Tireurs et Partisans*) Georges Beaufils'le olan teması hakkında şöyle bir uyarıda bulunmuştu: "Onlarla olan temaslarımdan, tabandakilerin gerçekten vatansever olduklarını ve yalnızca özgür bir Fransa'yla ilgilendiklerini; oysa başkanların başka fikirleri olduğunu, çok ileriye, hatta 'Gouvernement Provisoire'dan [Geçici Hükümet] sonraki döneme ilişkin planlar yaptığını düşünüyorum."[86] 26 Martta Brossolette, OCM'den (*Organisation Civile et Militaire*) Albay Alfred Touny; *Ceux de la Résistance*'dan Jacques Lecompte-Boinet; *Ceux de la Libération*'dan Roger Coquoin; *Libération-nord*'dan Jacques Brunschwig-Bordier ve Ulusal Cepheden Pierre Ginzburger'den oluşan koordinasyon komitesinin Neuilly'deki ilk toplantısına başkanlık etmişti. Komite, direniş hareketlerinin temsilcilerinden oluşacak bir direniş

---

82 Wieviorka, *The French Resistance*, 254.

83 Passy, *Souvenirs: Missions secrètes en France*, 74.

84 *A.g.e.*, 63.

85 Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, III, 222-45; Marshall, *The White Rabbit*, 29-35.

86 Marshall, *The White Rabbit*, 34.

konseyi kavramını kabul etmeye hazırdı; ancak siyasi partilerin temsilcilerinin bu oluşuma dahil edilmesini reddetmişti. Ayrıca konseyi, yürütme yetkilerine sahip bir organ olarak değil, sembolik olarak tasavvur ediyorlardı. Bu nedenle Brossolette, direniş hareketlerinin belirli bir hareket özgürlüğünü korumaya kararlı olduğunu ve merkezileşme ile sıkı kontrolü getirecek her türlü planı reddedeceğini açıkça görmüştü ve aslında kendisi de aynı fikirdeydi.[87]

Moulin, 20 Mart 1943'te de Gaulle'den aldığı yeni bir dizi talimatla Fransa'ya dönmüştü:

> Jean Moulin, General de Gaulle'ün ve bir bütün olarak merkez Fransa için Ulusal Komitenin tek daimi temsilcisi olmuştur. Mümkün olan en erken tarihte, Jean Moulin'in başkanlığında, tüm merkez Fransa için tek bir Direniş Konseyi kurulması gereği doğmuştur. Bu Direniş Konseyi direniş hareketlerinin, direnişçi siyasi oluşumların ve direnişçi işçi sendikasının temsil edilmesini sağlayacaktır... Direniş Konseyi, General de Gaulle'ün siyasi konseyinin Fransa'ya gelişine kadar, embriyo halindeki ulusal bir temsil organıdır olacaktır.[88]

Ancak Moulin'in eski siyasi partileri konseye dahil etme önerisi, her iki bölgedeki direniş hareketleri tarafından da muhalefetle karşılanmıştı. Güneyden, Emmanuel d'Astier şu uyarıda bulunmuştu:

> Direnişi kuran ve yürütme işlevinden sorumlu olan hareketler, partizan örgütlerin iktidar manivelalarını yeniden ele almaları sayesinde, eski parti kadroları gelecekteki iktidarın hesaplarını yapma açlığını gidersin diye, Direniş militanlarının azınlıkta kalacağı bir üst yürütme organının yaratılmasına boyun eğmeyeceklerdir.[89]

Brossolette, kuzey ve güney bölgelerinin ayrı tutulması gerektiği yanılgısıyla hareket ediyordu ve Moulin'in önerdiği konseyin ve liderliğinin tüm Fransa'yı kapsayacağını fark edince dehşete düşmüştü. Ayrıca o Üçüncü Cumhuriyetin siyasi partilerinin dahil edilmesine şiddetle karşıydı. Sonuç, tarihe 31 Martta Paris'te Alman subaylarının oturduğu bir binada, Moulin ile Brossolette arasındaki son derece hararetli toplantı olarak geçecek olan şeydi. Passy şunları hatırlıyordu:

> Gestapo'nun üst katımızdaki odada, yan odada ya da alt katımızda olabileceğini ve etrafa kıvılcımlar saçan bu söz düellosunun, ülkeleri için böylesine gayretli iki adamın yakalanmasına yol açabileceğini düşünmek trajikti. Bağırış çağırış 15 dakika kadar devam etti. Tek bir şey istediğimi itiraf edi-

[87] Jackson, *France*, 451.

[88] Lacouture, *De Gaulle*, 437-8.

[89] Wieviorka, *The French Resistance*, 261.

> yorum: Bir barut fıçısının üzerinde oturuyormuşum hissine kapıldığım için oradan ayrılmak. Neyse ki ciddi bir şey olmadı ve tartışma bir yere bağlanmamış olmasına rağmen hepimiz tek parça halinde oradan ayrıldık.[90]

Brumaire-Arquesbuse misyonu sona ermeden önce, çeşitli direniş hareketleri arasında ve Brossolette, Passy ve Moulin arasında gerçekleşen daha sonraki toplantılar, iki adamın ve Yeo-Thomas'ın 14 Nisanda bir Lysander'le Londra'ya dönmek için Paris'ten ayrılmasıyla noktalanmıştı.

Fransa genelindeki direniş hareketleri de *Armée Secrete* [AS: Gizli Ordu] planlarından memnun değildi. Endişelerinin bir kısmı, General Delestraint'in liderliğinden kaynaklanıyordu. Diğer güneyli hareketlerin AS'deki liderliğini kabul etmeyi reddetmesine zaten içerlemiş olan Frenay, Delestraint'i biraz sert değerlendirmiş olabilir: "Delestraint'in kendisine emanet edilen örgütün doğasını kavramadığı açıktı."[91] Delestraint, örgütlenmiş oluşumlara ve katı bir komuta yapısına dayanan geleneksel askeri mantık çerçevesinde düşünüyordu. Uygun savaş alanları aramak için Fransa'yı gezmiş ve sonunda bir meydan savaşı için Vercors platosunu uygun bulmuştu. Ateşkes Ordusunun eski subaylarıyla temas kurmuş ve her iki bölgede de bir kurmay heyeti kurmayı başarmıştı. Frenay ve diğer direniş liderlerine göre, onlar kuytularda yapılan savaşın gereklerini daha iyi bildiyorlardı ve Delestraint'in tercihlerinin çoğuna itiraz etmiştilerdi. Moulin ayrıca, Delestraint'in yıkıcı savaş konusunda gerekli anlayıştan yoksun olduğu konusunda endişeliydi; ancak yine de eski Ateşkes Ordusu içindeki ilişki ağı nedeniyle onu destekliyordu.[92] Delestraint'in güvenlik anlayışı çok gelişmemişti ve hâlâ gerçek adını kullanmaya devam ediyordu.[93] Güvenlik zaafları, 9 Haziran 1943'te Almanlar tarafından tutuklanmasına yol açarak, AS oluşumunun ilk aşamasının sona ermesine neden olmuştu. Delestraint, savaş sona ermeden birkaç gün önce Dachau'da öldürülecekti.

Moulin'in bir müzakereci olarak becerisi, kendi yoluna çizme ve siyasi partileri konseyine dahil etme konusundaki aşırı kararlılığı ve hepsinden önemlisi de Gaulle'ün güvenilir temsilcisi olarak konumu, son tahlilde başarıyı getirmişti. Moulin, *Conseil National de la Résistance*'da (CNR) küçük gruplara kıyasla daha fazla delege olmasını isteyen büyük direniş hareketleriyle olan tartışmayı kazanmıştı: Moulin, her hareket ya da siyasi parti için bir delege olması konusunda ısrar etmişti.[94] 27 Mayıs 1943'te Moulin, Paris'te 48 Rue de Four'da yeni *Conseil National de la Résistance*'ın (CNR) ilk toplantısına başkanlık ediyordu. Toplantıya *Ceux de la Résistance*; *Ceux*

---

[90] Passy, *Souvenirs: Missions secrètes en France*, 181.

[91] Frenay, *The Night Will End*, 237, 264.

[92] Clinton, *Jean Moulin*, 141.

[93] Macksey, *The Partisans of Europe*, 114.

[94] Dank, *The French against the French*, 137-8.

de la Libération; *Front National*; *Libération-nord*; *OCM*; *Combat*; *Libération-sud* ve *Franc-Tireur*'dan olmak üzere, sekiz direniş hareketinin temsilcisi ve komünistler; SIFO (*Section Française de l'Internationale Ouvriere*); Radikal-Sosyalistler; Popüler Demokratlar; *Alliance Démocratique* ve *Féderation Républicaine*'den olmak üzere, siyasi parti delegeleri ve ayrıca CGT (*Confédération Générale du Travail*) ve CFTC'den (*Confédération Française des Travailleurs Chrétiens*) birer kişi olmak üzere, iki sendika temsilcisi katılmıştı.[95] CNR "tüzüğü" direnişin geniş bir siyasi, sosyal ve ekonomik reform programını gerçekleştirmek üzere, kurtuluştan sonra birlik içinde kalmaya kararlı olduğunu duyuruyordu.[96] Bu, kırıcı tartışmalar ve hırçın tutumlar karşısında kazanılan taçlandırıcı bir başarıydı ve muhtemelen "ne yaptığı değil, ne olduğu daha önemliydi."[97] O, direnişin birleşmesini, de Gaulle'e bağlılığını ve kurtuluştan sonra, işgalden demokratik hükümete yumuşak bir geçişi sağlamaya hazır olduğunu temsil ediyor gibiydi. Moulin muzaffer bir şekilde de Gaulle'e şunları bildiriyordu: "Yurtsever ve onurlu bir birlik atmosferinde gerçekleştirilen toplantıda, tüm üyelerin hazır bulunduğunu size bildirmekten mutluluk duyuyorum."[98] Ancak görünüşteki birlik kısa sürmüştü. Bunun iki nedeni vardı. Birincisi, sözümona "direnişin bürokratikleştirilmesi ve kısırlaştırılması"na karşı akımlar hâlâ güçlüydü.[99] İkinci olarak, Moulin'in kendisi, bir sonraki bölümde anlatılacak olan koşullarda, 20 Haziran 1943'te Almanlar tarafından tutuklanmıştı.

Moulin, yakalanmadan önce de Gaulle'e önemli bir telgraf göndermişti ve bu telgraf de Gaulle'ün Giraud ile yapacağı gelecekteki görüşmelerde konumunu güçlendirecekti:

> General de Gaulle'ün Cezayir'e gidişinin arifesinde, kuzey ve güney bölgelerindeki bütün Direniş hareketleri ve partileri, kendisine ve Ulusal Komiteye hem temsil ettikleri hem de bütün olarak savunmaları gereken ilkelere mutlak bağlılıklarını yeniden bildiriyor. Tüm Direniş hareketleri ve partileri, toplantının Cezayir Genel Hükümeti Karargâhında, açık ve Fransızlar arasında yapılması gerektiğini ilan ediyor. Ayrıca şunları da beyan ediyorlar:
>
> 1. Siyasi sorunların konuşmalardan dışlanmaması şarttır.
> 2. Fransa halkı, General de Gaulle'ün General Giraud'a tabi olmasını asla kabul etmeyecektir ve halk Cezayir'de, General de Gaulle başkanlığında, General Giraud'un askeri şef olarak yer aldığı bir geçici hükümetin derhal kurulmasını talep etmektedir.

---

95 Wieviorka, *The French Resistance*, 264-5.

96 Novick, *The Resistance versus Vichy*, 36.

97 Clinton, *Jean Moulin*, 151.

98 *A.g.e.*, 174.

99 Cordier, *Jean Moulin*, 223-6.

3. Müzakerelerin sonucu ne olursa olsun, General de Gaulle Fransız Direnişinin tek lideri olarak kalacaktır.[100]

Bu, de Gaulle için son derece sevindirici ve önemli bir haberdi. 1943 yılının haziran ayı başında, Giraud ve de Gaulle'ün ortak liderler olduğu *Comité Français de Libération Nationale* [CFNL: Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi] kurulmuştu. Yaz boyunca, politik olarak daha zeki olan de Gaulle, Giraud'yu siyasi meselelerden uzaklaştırmıştı. Giraud, 1943 yılının temmuz ayı sonunda, Özgür Fransa ile Avrupa'nın kurtuluşunda Müttefiklerin yanında savaşacak olan, Afrika'daki Vichy Ordusunun bir araya gelmesiyle oluşan birleşik Fransız ordusunun yeniden doğuşuna kadar yetkilerinin sınırlı kalmasından memnundu. O yılın sonunda CFNL, de Gaulle liderliğindeki Fransa'nın neredeyse geçici bir hükümeti konumundaydı.[101]

1943'ün ortalarında, Fransız direnişinin geleceği parlak görünüyordu; ama Almanlar karşılık vermek üzereydi.

---

100 Kersaudy, *Churchill and de Gaulle*, 276-7.

101 Kedward, *Occupied France*, 68; Gildea, *Fighters in the Shadows*, 283.

17

Almanların Şiddetli Karşılığı

Direniş hareketlerinin gelişimi ve büyümesinin, 1939-1941'deki zayıf başlangıç hamlelerinden, 1944 yazında Avrupa çapında kendini herkese gösteren yaygın direnişe kadar, istikrarlı bir yükseliş eğrisi çizdiğini varsaymak herkese cazip gelen bir yaklaşım olmuştur. Ne var ki, bu tablo gerçeği yansıtmaktan uzaktır: 1943 yazında Almanlar, Avrupa çapındaki direnişe şiddetle bir karşılık vermiş ve kilit liderleri tutuklayarak, direnişi etkili bir şekilde dize getirmişti. Almanların başarıları, beceri, şans ve ihanetin bir araya gelmesiyle ortaya çıkıyordu. Almanların amaçlarına ulaşamadığı tek yer, Kursk Muharebesi öncesi ve sonrasında güçlenen partizanları bastırmak için Alman anti-partizan savaşının yetersiz kaldığı Sovyetler Birliği'ydi.

Doğuda ve batıda Almanların eşgüdümlü eylemler yürüttüğüne dair teoriyi destekleyecek çok az veri bulunuyor. Bununla birlikte, Berlin merkezli SS'teki rolüyle, Sturmbannführer Horst Kopkow, Sovyet casus ağı Kızıl Orkestra'yı çökerterek, ağların dağıtılmasında ve yabancı ajanların taraf değiştirmesinde işe yarar bir tecrübe kazanmıştı. Örneğin, Ajan Leopold Trepper, Kasım 1942'de yakalanmış ve daha sonra Gestapo ile işbirliği yaparak, Eylül 1943'te kaçana kadar ağ hakkında bildiği her şeyi anlatmıştı.[1] Kızıl Orkestranın çökertilmesinden çıkarılan dersler, Batı Avrupa'daki bütün Gestapo birimlerine yayılmıştı. 1942 yazından itibaren SS, karşı casusluğa odaklanan Sturmbannführer Karl Boemelburg ve SOE'ye odaklanan Hauptsturmbannführer Hans Kieffer komutasında, Fransa'nın her iki bölgesinde de tam kadro faaliyete geçmişti. Savaştan sonra Kieffer şunları itiraf etmişti:

> Berlin, French Section'a olağanüstü önem veriyordu... Diğer tüm meseleler arka plana atıldı ve Berlin tekrar tekrar sadece French Section meselelerine ilgi gösterdi ve biz de diğer meseleleri hep ihmal etmek zorunda kaldık; çünkü Berlin, French Section'ı özellikle tehlikeli görüyordu.[2]

---

1 S. Tyas, *SS-Major Horst Kopkow*, 38-9, 65-9; D. O'Reilly, "Interrogating the Gestapo: SS-Sturmbannführer Horst Kopkow, the *Rote Kapelle* and Postwar British Intelligence," *Journal of Intelligence History*, yayınlanacak.

2 V. Atkins, IWM 12636, 9551.

Şans, Abwehr'den Hermann Giskes ile Gestapo'dan Joseph Schreieder'in becerilerinin bir araya gelip, *Englandspiel*'i [Alm.: Britanyalı Oyunu] yaratarak, Mart 1942 ile Aralık 1943 tarihleri arasında, Hollanda SOE ajanlarının tamamen Almanların kontrolüne geçtiği Hollanda'da önemli bir rol oynamıştı.

Batı Avrupa'daki felaketlerin büyüklüğü, sayısız komplo teorisine yataklık etmişti. Bu, özellikle "Prosper" Francis Suttill'in tutuklanması ve 1943 yazında, Kuzey Fransa'daki ağının çökmesi örneği için geçerlidir. Bir dizi direnişçi, kaleme aldıkları anılarında, SOE'nin F Section ajanlarını kasıtlı olarak feda ettiğini ve onların Fransız asistanlarının da bir aldatmacaya hizmet ettiğini ileri sürmüştü ve bu tür iddialar birçok gerilim romanı yazarı tarafından işlenmişti. Bu teorinin çürütülmesi, SOE'nin F Section Başkanı Maurice Buckmaster'ın anılarında yer alan açıklamalarıyla daha da karışık bir hal alıyordu. 1952 yılında yazdığı *Specially Employed* kitabında, Buckmaster şunları iddia ediyordu: "Nisan 1943 gibi erken bir tarihte, Müttefiklerin Fransa'ya çıkarma yapmak üzere olduğu söylentisi orman yangını gibi yayıldı. Vatansever coşku patlaması tehlikeliydi. Susturulmalıydı." Daha sonra 1958'de yayımlanan *They Fought Alone* adlı kitabında, Buckmaster sanki kendisiyle çelişiyor: Burada, Müttefiklerin 1943'te Fransa'yı işgal edeceği konusunda bilgilendirildiğini ve bu nedenle, riskler ne olursa olsun direnişte bir yükselişi teşvik ettiğini öne sürmektedir. Buckmaster'ın asistanı Vera Atkins'e verdiği kitapların nüshasında yazılı olan ithaf yazısını aktarmakta fayda var: "Bu olayların nasıl, ne zaman ve neden meydana geldiğini benden daha iyi bilen Vera'ya ithaf edilmiştir."[3] Komplo teorileri, 1986'daki *Timewatch* programı ve ardından, Robert Marshall'ın *All the King's Men* adlı kitabıyla yeniden alevlenmişti. Daha yakın tarihli bir yayın olan *Shadows in the Fog*; Francis Suttill'in, babasının hayatı, işi ve tutuklanmasına dair titiz araştırmalarına dayanan analizi, muhtemelen komplo teorisyenlerine verilebilecek en iyi cevaptır.

Bu tür komplo teorileri, *Englandspiel*'in Britanyalılara ait, "amacı hiçbir zaman ortaya çıkmayacak kadar incelikli bir aldatma planı" olduğunun geniş bir kesim tarafından varsayıldığı Hollanda'da da mevcuttu.[4] 1948 ile 1950 yılları arasında, iki yıl boyunca tanıkları inceleyen ve çok uzun raporunu 1956'da sunan Hollanda Parlamentosu Soruşturma Komisyonu, *Englandspiel*'in "muhakeme hataları" nedeniyle Almanlar açısından başarılı olduğu sonucuna varmıştı.[5]

*

[3] M. Buckmaster, *Specially Employed*, 186-7; Buckmaster, *They Fought Alone*, 207; S. Helm, *A Life in Secrets*, 359.

[4] Gönderilen ajanlar ve gene olarak *Englandspiel* için bkz., Foot, *SOE in the Low Countries*, 106-206.

[5] E. Cookridge, *Inside SOE*, 410; N. Kelso, *Errors of Judgement*, 224-5.

Telsiz iletişimi her zaman, herhangi bir direniş ağındaki en büyük güvenlik açığı noktasıydı. Elde taşınabilen küçük bir cihazla dünyanın herhangi bir yerindeki bir başka kişiye ânında bağlanabildiğimiz modern iletişim çağında, II. Dünya Savaşı sırasında iletişim durumunun yarattığı zorlukları anlamak belki de zordur. O zamanlar mevcut olan telsiz alıcı-vericileri hantaldı, kolayca fark edilebilen, küçük bir bavula sığıyordu ve ağırlığı yaklaşık 9 kiloydu. Bu telsizler, frekansı tam olarak, iki girişli elektrik fişinin şeklinde ve boyutunda olan, portatif bir kristal tarafından belirlenen ve kısa dalga üzerinden yayın yapan aygıtlardı. Her operatör, biri gündüz diğeri gece vazifesi için kullanılmak üzere en az iki kristal taşıyordu ve bunlar son derece kırılgandı oldukları için kolayca kırılıyordu. Bir operatör kristallerini kaybederse ya da yok etmek ve dolayısıyla yeniden temin etmeyi beklemek zorunda kalırsa iletişim haftalarca kopabilirdi. Aslına bakılırsa, sadece yeni kristalleri istemek, tanım gereği son derece zor bir süreçti. Telsiz ayrıca uygun bir binaya, bacaya veya ağaca bağlanması gereken ve muhalif unsurlar tarafından görülme riski taşıyan, 20 metre uzunluğunda bir anten gerektiriyordu. Telsizin boyutunu ve ağırlığını azaltmak için çaba gösteriliyordu ve 1943'ün sonlarında SOE'ye verilen Tip A Mark III bavul telsizi sadece 4 kg ağırlığındaydı. S-phone telsizler 1942'de pilot ve karşılama komitesinin doğrudan sesle iletişim kurmasını sağlamak için iniş alanlarında kullanılmak üzere kullanılmaya başlanmıştı: Bu telsizler belli bir mesafede güvenliydi; konuşma ancak yaklaşık 400 metrelik alan içinde, yer seviyesinde tespit edilebiliyordu. Savaşın sonlarına doğru, Danimarka'daki Bang & Olufsen'in başmühendisi Lorens Arne Duus Hansen, yalnızca bir telefon rehberi büyüklüğünde, 1,5 kilo ağırlığında ve Britanya yapımı telsizlerden iki kat daha güçlü olan bir telsiz çeşidi geliştirmişti. Bunlar Danimarka'daki SOE ajanlarına ve Danimarka direnişine verilmiş; ancak hiçbir zaman diğer ülkelere dağıtılmamıştı. 1945'te Hansen ayrıca, mesajların Britanya'da balmumu disklerine kaydedilmek üzere delikli bir bant üzerinde yüksek hızda iletilmesini ve sonra daha yavaş ve daha okunabilir bir hızda yeni baştan oynatılmasını sağlayan, yüksek hızlı bir Mors vericisi geliştirmişti.[6]

Telsiz operatörlerinin sayısı yetersizdi ve aynı zamanda, bir ağın en savunmasız ve en önemli unsurlarıydılar. Çalışmalarını yürütmek için bir dizi güvenli eve ihtiyaçları vardı: "Bir telsiz operatörü olarak hayatım, bir evden diğerine geçişler dizisiydi. Böyle olması gerektiğini çok iyi bildiğim için bundan hiçbir şekilde şikâyet etmedim; ama bazen hayat çok monoton olabiliyordu."[7] Öte yandan, güvenli ev bulmak zor olabiliyordu. Robert Boiteux bu konuda şunları yazmıştı:

---

[6] P. Lorain, *Secret Warfare*, 43; F. Boyce ve D. Everett, *SOE*, 208-11, 215; Foot, *SOE in France*, 95.

[7] R. Beauclerk, IWM 14847.

> Hepsi de kendine vatansever Fransız diyen, neredeyse yarım milyon nüfuslu [Lyon] bir şehirde, telsiz operatörlerimizin yayın yapabileceği evler bulamadığımızı söylemek kulağa biraz garip gelebilir. Güvenli evlerin kıtlığı, birçok Britanyalı "piyanist"in* hayatına mal oldu ve nihayetinde bir bütün olarak Direnişin çalışmasını yavaşlattı. Öte yandan, insanların, gaddarlığı dillere destan Gestapo ve toplama kampları hakkında duydukları hikâyeler yüzünden korkması da gayet doğaldı. "Piyanistleri" barındırırken yakalananların cezası sürgün, işkence ve ölümdü.[8]

Güvenlik önlemleri hayati önem taşıyordu. Genellikle gıda maddelerini taşımak için kullanılan türden el çantaları taşıyan kadınlar, her an durdurulup zorla çalışma çağrısından kaçıp kaçmadıklarına bakmak üzere evrakı istenebilen erkeklere göre çok daha az şüphe uyandırdığı için, bir yerden bir yere telsiz nakletme işinde sıklıkla kullanılıyordu. Elbette, özellikle çok sayıda erkeğin savaş esiri olduğu Fransa ve Polonya'da hâlâ özgür olanların daha çok göze battığı da unutulmamalıdır. Bir evden çalışırken, ağ üyelerinin yakın çevrelerini dikkatli bir şekilde korumaları gerekiyordu. Polonya'da faaliyet gösteren *Cichociemni*'den "Malina," güvenliğiyle ilgili ayrıntıları sorduğunda, ona, karşı binanın balkonunda köpeğiyle oynayan çocuğun, Almanların geldiğini görürse şapkasını çıkaracağı söylenmişti; yakınlardaki bir bahçede toprak kazmakta olan iki adam da gözcülük yapıyordu ve yayın yaptığı binanın tepesinde, Almanların ani baskın yapması halinde kaçması için ona zaman kazandıracak makineli tüfekli adamlar vardı.[9]

Telsizler, şebeke elektriği veya pille çalıştırılabiliyordu ve her iki yöntemin de kendine has sorunları vardı. Şebeke elektriğinin kullanılması, Almanların yayının yapıldığı yeri kesin olarak belirleyene kadar, bir vericinin çalışır durumda olduğunu tespit ettikleri semtin, daha sonra sırasıyla sokakların ve sonra da tek tek binaların elektriğini keserek operatörün yerini bulmasını kolaylaştırıyordu. Piller açısından böyle bir tehlike yoktu; ama onların da şarj edilmesi gerekiyordu. Örneğin, pedalla çalışan üç tip jeneratör vardı ve bunlar Yugoslavya'da sıklıkla kullanılıyordu: "Bisiklet gibi bir selesi ve pedalları vardı; kocaman bir yumurta çırpıcı gibi bir ses çıkarırdı. Bir pili şarj etmek için sekiz ya da dokuz saat pedal çevirmek gerekiyordu." Partizanlar bu tür ağır işlerden nefret ederdi; ama sonunda, telsiz yoksa malzemenin de gelmeyeceğini anlamışlar ve bu yüzden, yöntem ne kadar sevimsiz ve yorucu olsa da pedal çevirmeye devam etmişlerdi. Bazı bölgelerde, pilleri şarj edilmek üzere yöredeki dost bir araba tamirhanesine götürmek de mümkündü.[10]

---

* II. Dünya Savaşında bavulunda telsiz taşıyan ajanlara verilen ad –çn.

8 Le Chêne, *Watch for Me by Moonlight*, 142-3.

9 Iranek-Osmecki, *The Unseen and Silent*, 72.

10 Boyce, *SOE*, 220-21; Fourcade, *Noah's Ark*, 238-9; Rootham, *Miss Fire*, 55.

Almanlar, telsiz yeri tespiti için çok büyük çaba sarf ediyordu. Kullandıkları ilk minibüsler, tavana monte edilmiş döner antenler nedeniyle kolayca tanınabiliyordu. Almanlar daha sonra, tüm ekipmanı standart bir ticari minibüsün arkasına yerleştirmeyi başarmış olsa da, bagajda yapılan tadilat yine de onları ele veriyordu. Almanlar Fransa'nın güneyini işgal etmeden önce bile, İşgal Edilmemiş Bölgede çalışmak üzere telsiz dedektörlü minibüsler gönderilmişti ve bunlar normal plaka kullanıyordu. Direniş, bu minibüsler için 45 ardışık plaka veren ve serideki ilk numarayı direnişe bildiren bir emniyet müdürü sayesinde minibüsleri tanıyabiliyordu. Almanlar, "çamaşırhane" ya da "fırın" gibi birtakım ticari işletmelerin tabelalarını kullanarak minibüslerinin amacını gizlemeye çalışıyordu. George Millar, Almanların telsiz dedektörlerini gizlemek için "ambulansları" kullandığını söylüyordu: "Ne var ki, ambulanslar garip telsiz uğultuları ve parazit sesleri çıkarmaz. Ambulanslar ayrıca yol kenarında durup çalışmak yerine, doğrudan bir noktadan diğerine gider." Almanlar sonunda telsiz detektörünün boyutunu o derece küçültmeyi başarmıştı ki, böylece vericinin genel konumu belirlendikten sonra operatör, aranmakta olan ajanın vericisine sabit olarak ayarlanmış daha kısa mesafeli bir alıcıyı üzerinde taşıyabiliyordu. Bu ekipman, "anten görevi görmesi için tel sarılmış, çok hafif ahşap bir çerçeve şeklindeydi. Ve sonra kolundan kulağına bir tel uzanan, tel görünmesin diye belli bir açıyla başına bere geçirmiş bir adam, tarayacağı alanda bir ileri bir geri dolaşarak" bileğine bağlı, yakınlaşıp yakınlaşmadığını gösteren cihaza bakıp vericinin yerini tayin etmeye çalışıyordu. Telsiz operatörünü koruyan direniş ekipleri, sürekli başlarını çeviren ve kol saatlerine bakan iri cüsseli adamlara dikkat etmeyi öğrenmişti. 1943 yılının başlarında, Paris'teki telsizlerin yerini tespit etme işlemi neredeyse otomatik hale gelmişti ve 15 dakikadan kısa bir süre içinde, yayın yapan bir telsiz operatörünün konumu, 200 metre yarıçapında bir alana kadar daraltılabiliyordu.[11]

1941 gibi erken bir tarihte, F Section öncü kadrosundan Georges Bégué, önceden belirlenmiş bir kişisel mesaj sistemi önermişti ve bunlar daha sonra, BBC üzerinden hayata geçirilmişti. Örneğin, bir ağa eylemin gerçekleştirileceği ya da indirmenin ertelendiği bilgisi bu yolla verilebiliyordu. 1943'te kullanılan yöntemlerden biri de, karşılıklı olarak belirlenmiş bir dizi soru cevaptan oluşuyordu. Şubat 1943'te Denys Hamson, SOE Kahire'den o gece silah teslimatının beklendiğine dair bildirim alırken, önceden ayarlanmış yöntemde bariz bir hata bulmuştu. Ona Gilbert ve Sullivan'ın komik operası *Mikado*'dan bir cümle verilmişti: "The sun whose rays are all ablaze." Uçak, iniş yeri üzerine gelince, ayın gününe karşılık gelen harfi yakacaktı; örneğin ayın 5'ini belirtmek için beşinci harf olan "u" harfi yanıp sönecekti. Hamson,

[11] Boyce, *SOE*, 219; Stafford, *Secret Agent*, 147; Le Chêne, *Watch for Me by Moonlight*, 59-60; Millar, *Maquis*, 60; Lorain, *Secret Warfare*, 39.

Kahire'ye telsizle bu cümlede sadece 27 harf olduğunu söyleyerek, ayın sonraki günleri için ne yapması gerektiğini sormuştu. SOE Kahire konuyu tartışmış, cümlede 28 harf olduğu konusunda ısrar etmiş ama bu arada cümleyi de "The sun whose rays were all ablaze" olarak değiştirmişti.[12]

Tüm SOE telsiz operatörleri, SIS'tan devralınan Playfair şifresini kullanmak üzere eğitilmişti. Bu, Britanya ordusunun I. Dünya Savaşında sahada kullandığı şifrenin yeniden düzenlenmiş haliydi. Avantajı, kolay kullanılıyor olmasıydı; dezavantajı ise, kırılmasının da bir o kadar kolay olmasıydı. Aslında, iki savaş arası dönemde dedektif romanı yazanlar bile şifre çözme tekniğini kavramıştı: Örneğin, Dorothy L. Sayers'ın 1932'de yayımlanan *Have His Carcase* adlı romanının 26-29. bölümlerinde, bu teknik ayrıntılı olarak açıklanıyordu. Playfair, gönderici ve alıcının bir anahtar kelime ya da cümle üzerinde anlaşmasını gerektiriyordu. Hem ajanın hem de Londra'nın bir kitabın aynı kopyasına sahip olmasını gerektiren sistem çabucak terk edilerek, yerini operatörün ezberleyebileceği bir şiir ya da ilahi dizesi almıştı. Anahtar, o şiirin ya da ilahinin bir dizesi olacaktı. Bu dize (I ve J tek bir harf sayılmak ve yinelenen harfler çıkarılmak suretiyle) beş harflik satırlara yazılacaktı ve 5 x 5'lik karenin geri kalanı sırasıyla alfabenin diğer harfleriyle doldurulacaktı. Böylece, örneğin, "I vow to thee, my country" dizesi şöyle görünecekti:

IJ	V	O	W	T
H	E	M	Y	C
U	N	R	A	B
D	F	G	K	L
P	Q	S	X	Z

Gönderilecek mesaj –diyelim ki, "Jacques taken" [Jacques alındı]– boşlukları doldurmak için rastgele herhangi bir harfle birlikte, iki harflik gruplara ya da bigramlara ayrılıyordu. Bigramların her birinin, bu örnekte J ve A'nın oluşturduğu dikdörtgenin karşıtı, iki köşedeki harfler alınarak kodlanıyordu: Böylece JA, WU oluyordu. Her iki harf de aynı satırda ya da aynı sütundaysa, özel kurallar geçerliydi.[13]

SOE güvenlik adına, çift yer değiştirme sistemi ve her mesaj için anahtarın değiştirilmesi gibi ek önlemler alıyordu; ancak karmaşıklık ne kadar artarsa, hataların telafisi mümkün olmayacak bir biçimde tüm sürece sirayet etme ihtimali de o derece artırıyordu. Alınan herhangi bir mesajın, Ba-

[12] Hamson, *We Fell among Greeks*, 183-4.

[13] Foot, *SOE*, 165.

ker Street'teki sorumlu bölüm görevlisinin masasına ulaşmadan önce birkaç aşamadan –ajan tarafından kodlanma, aktarım, alım, telekste yazdırma– geçmesi gerekiyordu; bu nedenle hat boyunca bir yerde, telafisi mümkün olmayan bir hata yapma ihtimali artıyordu. Bu tür hatalar mesajı çözülemez hale getiriyordu. SOE'nin merkezindeki kodlama şefi Leo Marks, aşırı tehlike yüzünden muazzam bir baskı altında çalışan ajanlardan alınan çözülemez mesajların sayısı konusunda o kadar endişeliydi ki, kod çözücülere yönelik, "anlaşılmaz" diye bir şey kabul etmediğini bildiren bir muhtıra yayımlamış ve şifresi çözülemeyen mesajı çözmek için yöntemler önermişti. Daha sonra, her ajanın eğitim sırasındaki mesajlarının saklanmasına karar verilmişti; böylece eğitimde yaptığı tipik hatalar, o ajanın sahadan gönderdiği anlaşılmaz bir mesajın çözülmesine yardımcı olabilirdi.[14]

SOE, Playfair kodunun güvenlik açıklarının gayet iyi farkındaydı; ancak kendilerine verilenlerle çalışmak zorundaydılar. Önemli bir mesele de, bir mesajın ajan yerine geçmiş bir başkası tarafından değil, ajanın kendisi tarafından ve baskı altında değil, özgürce gönderildiğinden emin olmaktı. Bu nedenle, güvenlik kontrolleri denen bir sistem benimsenmişti. Leo Marks, uygulama hakkındaki görüşlerini, anılarında çok net bir şekilde şöyle ifade etmişti:

> SOE'nin güvenlik kontrolleri o kadar güvenli olmaktan uzaktı ki, gerçek sistemin benden saklandığını düşündüm. Bu kontrollerin işlevi, bir ajanın mesajı baskı altında kodlayıp kodlamadığını bize bildirmekti. Bu mesajı düşmanın haberi olmadan bize iletmesi için, her mesajın içine çeşitli yersiz harfler eklemesi gerekiyordu ve bu harflerin yokluğu ya da herhangi bir şekilde yer değiştirilmesi, güya bizi derhal onun yakalandığı konusunda uyaracaktı. Ek bir "önlem" olarak, önceden belirlenmiş yerlerde kasıtlı olarak yazım hataları yapması talimatı veriliyordu. Bütün konseptin geçerliliği, geç saatlere kadar ayakta kalmış bir çocuğun uydurduğu, hayal gücünden yoksun mazaretler kadardı. Gestapo güvenlik kontrollerini kendisi yapacak durumdayken, bir ajanın kodunun kırılması ya da kodun ondan işkenceyle alınması ihtimali hesaba katılmıyordu. Ayrıca, metni genellikle içinde güvenlik kontrollerinin –pek bir değeri olmasa da– mevcut olup olmadığını söylemeyi imkânsız kılacak kadar karıştıran Mors mutilasyonuna da izin verilmiyordu.[15]

Aşağıda açıkça görüleceği üzere, Almanlar, bir telsiz operatörünü ele geçirdiklerinde, işkence ederek ya da etmeksizin güvenlik kontrollerini öğrenmeleri halinde, ajanın telsizini kullanarak Londra'yla "oynayabileceklerini" ve istedikleri mesajı gönderebileceklerini çabuk öğrenmişlerdi.

---

[14] Lorain, *Secret Warfare*, 67-8, 71; Foot, *SOE in France*, 99; L. Marks, *Between Silk and Cyanide*, passim.

[15] Marks, *Between Silk and Cyanide*, 16

1943'ün sonlarından itibaren, kolay kırılan şiir kodunun yerini, matematiksel olarak kırılması imkânsız, tek kullanımlık bez sistemi almaya başlamıştı.

> Paraşütle, diş macunu tüpleri ve sigara paketleri gibi sıradan eşyaların arasına sıkıştırılmış küçük ipek mendiller atılıyordu. Bu ipek parçaları sağlam oldukları kadar inceydi de. Her bir mendilde, 120 satır halinde, küçücük yazılmış sayılar dizisi vardı ve her sayı dizisi, telegrafları kodlamanın ya da kodunu çözüp okumanın anahtarını veriyordu. Kullandığım satırı bir makasla kesip çıkarır, sonra da yakardım...[16]

Güvenlik açısından bu sistem, şiir kodundan çok daha güvenliydi. Ne var ki, orijinal kitap kodunun güvenlik açığı, burada kendini başka bir biçimde yeniden göstermişti: İpek mendil kaybolabiliyordu. Çözüm, çok sayıda ipek mendile sahip olmak ve onları farklı yerlerde saklamaktı.

*

Englandspiel olayında, suç geleneksel olarak SOE'nin hanesine yazılmış olsa da, Almanların tüm o yapının temellerini kurmasını sağlayan Ağustos 1941'den Mart 1942'ye kadar Hollanda'ya gönderilen SIS ajanlarının hatalarıydı. Bu SIS ajanları, Giskes ve Schreieder'e çok fazla şey anlatmıştı: J. J. Zomer, Londra ile arasındaki yaklaşık 100 mesajın kopyalarını saklamıştı ve W.J. van der Reyden, güvenlik kontrolleri konusunda sessiz kalmasına rağmen, SIS kodlarının nasıl çalıştığını açıklamıştı. Han Jordaan, Almanlarla işbirliği yapmayı reddetmişti: ancak bir Alman telsiz operatörü Reyden'in yerine geçip Londra'ya Jordaan'ı geçici olarak değiştirmesi gerektiğini bildirince, Londra Jordaan'a güvenlik kontrollerinin kullanımını açıklamasını emretmişti. Jordaan, Londra'nın densizliğine o kadar kızmıştı ki, bu emre itaat etmişti. Sonraki aylarda, bu ifşaatın Almanlar için ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktı.

8 Kasım 1941'de iki ajan, Thijs Taconis ile telsiz operatörü Huub Lauwers Hollanda'ya indirilmişti. Telsiz bir kablo arızası nedeniyle çalışmamış ve Lauwers ilk mesajını Ocak 1942'nin başına kadar iletememişti. Bu iki adamın yakalanma şekli, tıpkı Hollanda gibi birçok Hollandalının da Almanlar için çalıştığı ya da Almanların davasına sıcak baktığı ve görece çok az kişinin direnişle ilgilendiği bir ülkede faaliyet göstermenin zorluklarını gösteriyor. Almanların davası için çalışan veya en azından Almanların davasına sempati duyan çok sayıda Hollandalı vardı ve direnişe nispeten az sayıda kişi katılmıştı. Taconis, bir kısım teçhizatı taşıyacak bir kamyon bulması için bir arkadaşından yardım istemiş ve arkadaşı da farkında olmadan onu, Abwehr ile çalışan bir Hollandalı olan George Ridderhof ile temasa geçirmişti. Bu,

[16] Chevrillon, *Codename Christiane Clouet*, 126

Almanları Hollanda'da serbest SOE ajanları olduğu konusunda alarma geçirmişti. Lauwers'ın hatası, ne büyük talihsizlik ki, ona pahalıya mal olmuştu. 6 Mart 1942'de Lauwers'ın üç mesaj göndermesi gerekiyordu; ancak bir Alman telsiz tespit ekibinin yaklaşmakta olduğu uyarısını alınca, şifreli üç mesajı cebine koymuş ve telsiz aygıtını da pencereden karın içine atmıştı. Ne yazık ki, telsiz çamaşır ipine takılmış ve Almanların eline geçmişti; ardından Lauwers ve cebine attığı mesajları da ele geçirmişlerdi.[17]

Bu noktada, Giskes ve Schreider'in kurnazlığı da iyice gün yüzüne çıkmıştı. Giskes, öncelikle Lauwers'a nazik davranmış ve tiryaki olduğu için ona sigara tedarik etmişti. Sonrasında, önceki SIS ajanlarının yardımseverliği Lauwers'ın felaketi olmuştu: Önüne üç mesajının deşifre edilmiş versiyonları konmuştu. Lauwers daha sonra bu mesajları Londra'ya göndermeyi kabul etmişti; çünkü işbirliğinin Taconis'e saklanması için zaman kazandıracağını umuyordu. Ne var ki, Taconis ondan üç gün sonra tutuklanmıştı. Lauwers ayrıca, her cümlenin sonundaki geleneksel STOP'ı STIP, STEP veya STUP ile değiştirerek Baker Street'i yakalandığı konusunda uyarmaya çalışmış ama Londra bunu fark etmemişti.[18] Lauwers daha sonra, Baker Street'in sadece sabotaj malzemesi değil, daha fazla ajan gönderme teklifinde bulunduğunu öğrenince dehşete düşmüştü. Lauwers, Almanların istediği mesajları göndermeye devam etmek konusunda tereddüt etmeye başlamıştı; ancak Giskes, bu ajanlardan hiçbirinin ölüm cezasına çarptırılmayacağı ve hepsinin Tilburg yakınlarındaki Haaren ruhban okulundaki Alman hapishanesine gönderileceği konusunda ona güvence vermişti. Bunun üzerine, Lauwers işbirliğini sürdürmeyi kabul etmişti; ancak aynı zamanda, Baker Street'i Almanların elinde olduğu konusunda defalarca uyarmaya çalışmıştı. Çoğu telsiz mesajı, "Sana aktaracağım başka bir şey yok" anlamına gelen QRU harfleriyle sona eriyordu; ama Lauwers bunu CAU ile değiştirmişti. Benzer şekilde, QSY harfleri de frekansları değiştirmek istediğini ifade ediyordu ve Lauwers bunu da GHT ile değiştirmişti. Bu incelikli atlatmalar, mesaj aktarımını son derece yakından izleyen Almanların dikkatinden kaçmıştı; trajik bir şekilde, Londra'nın da dikkatinden kaçmıştı.[19]

Ve böylece *Englandspiel* tezgâhı işlemeye başlamıştı. Giskes, *Englandspiel*'in neden yaratıldığını ve her türlü korkuya rağmen işletilmeye devam ettiğini şöyle açıklıyordu:

> Bir düşman Gizli Servisinden gelen ve kontrolümüz altındaki bir telsiz tarafından alınan mesajlar, bize düşmanın niyetlerine ilişkin çok değerli bilgiler verebilirdi. Ajanlara verilen her görev, onlara iletilen her soru ve

[17] Foot, *SOE in the Low Countries*, 111-14, 127.

[18] Lauwers akt. H. Giskes, *London Calling North Pole*, 184-5.

[19] *A.g.e.*, 75-7 ve Lauwers, *a.g.e.*, 189-90.

her mesaj alışverişi, karşı casusluk hedefine, yani düşman Gizli Servisinin kalbine sızmaya giden yolda bir kilometre taşıydı.[20]

En büyük darbe kuşkusuz, George Louis Jambroes'un doğrudan Almanların eline düşmesi olmuştu. Jambroes, en büyük Hollanda direniş örgütü olan *Orde Dienst* ile temas kurmak ve onları Plan Hollanda'nın hayata geçirilmesi çerçevesinde eğitmek, onlara kurumsal ilkeleri öğretmek üzere, 1942 yılı haziran ayının sonunda, sürgündeki Hollanda hükümeti tarafından gönderilmişti. Söz konusu plan, SOE'ye bağlı N Section'dan Binbaşı Charles Blizard ve sürgündeki Hollanda hükümetinden Albay de Bruyne'nin işbirliğiyle tasarlanmıştı. Plan, 1.000 sabotajcıdan oluşan bir kuvvet ile 5.000 kişilik gizli bir ordunun oluşturulmasını öngörüyordu. Plan Hollanda, yaklaşık olarak D-Day zamanında, Almanların Hollanda ulaşım sistemini, özellikle demiryollarını kullanmasını ciddi şekilde baltalamak; Almanların ilerleyen Müttefiklerin kullanabileceği tesisleri yıkmasını önlemek ve Alman işgal kuvvetlerinin ayrılmasının ardından, sürgündeki Hollanda hükümeti adına ülke idaresinin sorunsuz bir şekilde ele geçirilmesini sağlamak gibi bellibaşlı hedeflerle başlatılmıştı.[21]

Jambroes'un gelişi, Giskes ve Schreieder için bir sınav olacaktı; çünkü ikisi de o yılın başlarında ilk liderlerinin tamamının Almanlar tarafından tutuklanmasının ardından *Orde Dienst* liderliğini devralan kişilerin kimliği hakkında hiçbir fikre sahip değildi. Almanların taktiği, Londra'ya, Jambroes'un beklediği adamlarla bağlantı kuramayacağını; çünkü *Orde Dienst*'e Almanların sızdığını bildirmekti.[22] Giskes daha sonra şunları yazmıştı: "Bir sonraki adım olarak, [*Orde Dienst*] lider kadrolarında moral bozukluğu belirtileri hakkında bir rapor seli ile Londra'yı bunaltmaya başladık." Jambroes, Almanların talimatıyla, Londra'ya örgütü sıfırdan yeniden inşa ettiğini bildirmişti. Londra büyük bir minnettarlıkla, 1942 Eylül sonu ile Kasım ayı arasında, ona yardım etmesi için 17 ajan daha göndermişti: Hepsi Almanların eline geçmişti.[23] Eylül 1942'nin sonlarında Londra, Jambroes'tan Britanya'ya dönmesini ve ilerleme hakkında rapor vermesini istemişti. Bu da Almanları bir açmaza sokmuştu. Ancak Londra bu arada, Almanların işine çok yarayacak bir şey yapmış ve çoğunlukla Paris'teki Vic hattı yoluyla gelenlerin kaçış hatlarının iletişim bilgilerini vermişti ve Giskes, Londra'yı hattın etkinliğine ikna etmek amacıyla, bazı Müttefik hava mürettebatının hattı kullanarak başarıyla geçişine izin verirken, Almanlar tüm süreci izlemiş ve canları ne zaman isterse yardım edenleri tutuklamıştı. Bu arada, pek tabii ki Jambroes'un

---

[20] *A.g.e.*, 29.

[21] Kelso, *Errors of Judgement*, 240-55; Cookridge, *Inside SOE*, 429-32; Mackenzie, *Secret History of SOE*, 303.

[22] Foot, *SOE in the Low Countries*, 134.

[23] Giskes, *London Calling North Pole*, 105-6.

gitmesine izin verilmemiş ve Londra'nın sürekli ayrılması için baskı yaptığı sırada, o, hapishanede tutulmuştu. Londra, kaçış hatlarında daha iyi bir işbirliği sağlamanın bariz bir gereklilik olduğu kanaatine varmış ve gerekli düzenlemeleri yapmak için 13 Şubat 1943'te Beatrix Terwindt'i göndermişti. O sıralar gayet düzenli bir şekilde sevk edilen diğer ajanlar gibi, o da doğrudan Almanların eline geçmişti: *Englandspiel*'in tek kadın kurbanı olmuştu.[24]

Englandspiel ayrıca, Hollanda'daki sivil direnişin liderliğini de gafil avlayıp etkisiz hale getirmişti. Bu konuda Almanlara, Hollandalı hain Antonius van der Waals eşsiz yardımlar sunmuştu. Giskes'in yakalanan ajanların trafiğini denetlemesiyle desteklenen bir iddiayla, Hollanda direnişini Londra'dan gönderilen bir ajan olduğuna ikna etmeyi başarmış ve böylece *Orde Dienst* üyelerinin güvenini kazanarak tutuklanmalarına yol açmıştı. Waals ayrıca, saklanmakta olan ama bir Ulusal Direniş Komitesi kuran, eski sosyalist başbakan Koos Vorrink'le de temasa geçmişti. Böyle bir komitenin kurulduğu haberi, Mart 1943'te Londra'ya iletilmiş; Londra da Vorrink'ten altı liderin isimlerini istemişti. Vorrink bu isimleri van der Waals'a vermiş ve Nisan 1943'ün başında Almanlar, bu altı kişiyi, Vorrink de dahil olmak üzere, 100'den fazla arkadaş ve akrabasıyla birlikte tutuklamıştı.[25]

Ancak Almanların, Hollanda'da "direniş" faaliyetinin, yani sabotajların olduğunu göstermek gibi bir sorunları vardı. Hollanda'yı günden güne artan sayıda ajanla beslerken, sabotajların da buna bağlı olarak artması beklenecekti. Sabotaj eylemleri Londra tarafından, havadan keşifler yoluyla bağımsız olarak tetkik edilebilirdi ve ayrıca Almanlar için bir diğer ciddi tehlike de, bazı Hollandalı ajanların kendi kontrolleri dışında, başka yollardan ülkeye sızma ve iddia edilecek bir sabotaj eyleminin olup olmadığı konusunda Londra'yı uyarma ihtimalinin olmasıydı. Giskes ve Schreieder bir "sabotaj" kampanyası tasarlamıştı. Temmuz 1943'te Londra'dan verilen, Apeldoorn'un batısında yer alan Kootwijk'teki, Alman donanmasının Atlantik'te faaliyet gösteren denizaltıları yönlendirmek için kullandığı vericilere bir saldırı düzenlenmesi emrinin ardından, Giskes başarısız bir saldırı girişiminin raporunu geçmiş ve gazete haberlerini de hikâyeyi somutlaştıracak biçimde ayarlamıştı. Ağustos 1943'te benzer şekilde, gazeteleri, güya Breda ile Tilburg arasında bir mühimmat treninin havaya uçurulduğu haberini yaymak için kullanmıştı. Bu "patlama," kilometrelerce öteden görülebilen bir orman yangını başlatmıştı. Yangın muhtemelen gerçekti ama patlama değildi. Son olarak, o ay Giskes, Rotterdam'ın ortasında, uçak hurdalarıyla dolu bir mavnanın batırılmasını ayarlayacaktı.[26]

---

[24] *A.g.e.*, 110; Foot, *SOE in the Low Countries*, 124.

[25] P. Ganier-Raymond, *The Tangled Web*, 71-7, 127-39.

[26] De Jong, Yorum, M. R. D. Foot (der.), *Holland at War against Hitler*, 147-8; Giskes, *London Calling North Pole*, 109-13.

Bu tür önlemler gerekliydi; çünkü Londra'da Hollanda'daki operasyonlarda bir şeylerin ters gittiğine dair kanıtlar birikiyordu. Bu kanıtlar üç ana kaynaktan geliyordu: Havacılık bakanlığı, sinyaller ve insan kaynakları.

İşgal altındaki Avrupa'ya insan ve malzeme göndermek tehlikeli bir işti ve bu tür teslimatları yapan uçaklar tüm Avrupa'da vuruluyordu. Yine de Hollanda'ya yönelik operasyonlarda kayıp oranı beklenenden daha yüksekti –1942-43 kışında, her altı uçaktan biri– ve garip bir şekilde, vurulan uçakların tümü, teslimatını yaptıktan sonra vurulmuştu. Halifax'ları Hollanda'ya gönderen filo komutanı Frank Griffiths, diğer endişeleri de dile getiriyordu:

> İnsanlar çok kolay iniyor gibi görünüyordu ve sonra uçak sağ salim dönüp gözden kayboluyordu. Hepsi değil belki ama bu zaten zorlu bir işti. Ayrıca el fenerleri mükemmeldi. Tipik Alman. Lanet olası bir mükemmellik işte, bilirsiniz. Halbuki diğerlerinde zayıf piller olurdu ya da dümdüz net bir çizgide ışık vermezdi vb. Öte yandan insanlar, "Tanrım, bu Hollandalılar çok becerikli" diyordu ve biz sürekli Almanların kucağına insan ve malzeme indiriyorduk.[27]

Bu kayıp oranı sürdürülebilir olmaktan çıkmıştı ve Mayıs 1943'ün sonlarında, Hollanda'ya yapılan tüm gizli uçuşlar durdurulmuştu: *Englandspiel* çözülmeye başlanmıştı.

Öte yandan, Britanya tarafında her şey yavaş yavaş idrak edilmişti ve olanlara inanmak uzun zaman almıştı. Leo Marks, Hollanda trafiğinden şüphelenmeye başlamıştı; ancak rahatsızlığının kesin nedenini belirlemekte zorlanıyordu. Sonra kafasının içinde bir şimşek çakmıştı: "Hollanda'dan, kodlama hatalarından kaynaklanan hiçbir çözülemez mesaj almamıştık." Kıdemli bir SOE görevlisine güvenmişti: "Ona, çözülemeyen mesajların bir kâbus olduğunu ve Hollandalı ajanların bundan muafiyetinin tek bir makul açıklaması olduğunu söyledim. Baskı altında çalışıyorlardı." Ayrıca, tek bir istisna dışında, "hiçbir Hollandalı telsiz operatörü, Ana Merkezden, iletimde bozukluk olduğu ve deşifre edemediği gerekçesiyle tek bir mesajın bile tekrarlanmasını" istememişti. Marks, 1942'deki tüm Hollanda iletişim trafiğini analiz etmiş ve vardığı sonuçlar karşısında dehşete düşmüştü:

> Boğularak, mayın tarlalarında havaya uçarak, inişte kaza geçirerek yaşanan ölümlere, her türlü zorluğa, aksiliğe ve hüsrana rağmen, hiçbir Hollandalı ajanın, kodlamasında hata yapacak kadar sinirleri bozulmamıştı.
>
> Bana göre, tartışmasız bir gerçek varsa o da mesajların büyük kısmının Almanlar tarafından gönderiliyor olmasıydı ve asıl sorunun artık, hangi ajanların yakalandığı değil, hangilerinin serbest olduğuydu.

---

[27] F. Griffiths, IWM 12270; Stafford, *Secret Agent*, 141; Foot, *SOE in the Low Countries*, 175.

Marks, Giskes'e iki numara çekmeyi deneyecekti. Birincisi, bir telsiz operatörüne, eğer operatör özgür biri olsaydı hemen mesajı deşifre edemediğini ona geri bildiren bir cevap geçeceğini bilerek, kasıtlı olarak deşifre edilemez bir mesaj göndermekti: Karşıdakinin cevap olarak kendisine gönderdiği iki mesajında da mesajı deşifre edemediğine dair bir ibare yoktu. Son olarak, bir telsiz görevlisi, Hollanda'ya Heil Hitler yerine geçen HH harfleriyle biten bir mesaj göndermişti. SOE ajanı kılığına giren Alman operatör içgüdüsel olarak HH diye cevap vermişti.[28] Oyun sona ermişti.

N Section'ın kanıtları kabul etmesi ve bu kadar çok ajanı doğrudan Almanların kucağına göndermenin korkunç sonuçlarının sorumluluğunu üstlenmesi son derece zordu. Yapbozun son parçasının, Hollanda'dan ayrılan insanlardan gelmesi gerekiyordu. Böyle bir kanıtı, gece karanlığında paraşütle bırakılan ve İsviçre'ye kaçıncaya kadar yakalanmadan saklanmayı başaran George Dessing sağlamıştı: Dessing, bulunduğu İsviçre'den Londra'ya bir mesaj göndererek, yakın zamanda gelen SOE ajanlarından biri olan Leonard Andringa'yı bir barda Gestapo'yla birlikte gördüğünü bildirmişti.[29] N Section bu raporu görmezden gelmişti. Daha sonra, Britanya'dan gönderilen, SOE veya SIS ajanlarıyla hiçbir teması olmayan ve bu nedenle Almanlara farkında olmadan hiç bulaşmayan, yerel olarak görevlendirilmiş istihbarat ajanı Leen Pot, Ağustos 1943'te Londra'ya gelmiş ve aslında Hollanda'da hiçbir yerde sabotaj namına hiçbir şey olmadığını bildirmişti.[30] Bu haber, sahada bulunan, Almanların kontrolündeki SOE ajanlarından gelen haberlerle çelişiyordu. Daha sonra, 30 Ağustos 1943'te doğrudan Almanların kucağına gönderilen iki SOE ajanı, Pieter Dourlein ve Ben Ubbink, Haaren'deki hapishaneden kaçmış, üç ay sonra İsviçre'ye ulaşmış ve burada, Hollanda askeri ataşesi General Aleid van Tricht'i, hapishanede birçok SOE ajanı ile tanıştıklarını söyleyerek bilgilendirmişlerdi. Van Tricht öğrendiklerini hemen Londra'ya aktarmıştı. Ne var ki, N Section bu raporu da kabul etmemişti; çünkü Giskes son derece zekiydi ve Dourlein ile Ubbink'in düşman tarafından satın alındığı ve söyledikleri hiçbir şeye itibar edilmemesi gerektiği konusunda bir uyarı mesajı göndermişti. Guido Zembsch-Schreve, Kasım 1943'te bu iki kişiyle görüşmek üzere İsviçre'ye gönderilmiş ve hikâyelerine inanmıştı. Schreve, bu ikilinin anlattıklarını, her iki ajanın da sadık olduğuna tanıklık eden bağlantılarından biri, Paul Eckmann, aracılığıyla tekrar gözden geçirmişti. Bu bilgi, 1 Ocak 1944'te Londra'ya iletilmişti. SIS, Dourlein ve Ubbink'in İspanya'ya ulaşmasına yardım etmiş ve her iki ajan da 1 Şubat 1944'te Londra'ya gelmişti; burada şüpheyle karşılanan ikili, gözaltında tutulmak üzere Guildford'daki bir kampa gönderilmişti.[31]

---

[28] Marks, *Between Silk and Cyanide*, 112, 114, 116, 124-5, 205, 215, 348 vb.

[29] Foot, *SOE in the Low Countries*, 126.

[30] *A.g.e.*, 178.

[31] Dourlein, *Inside North Pole*, passim; G. Zembsch-Schreve, *Pierre Lalande*, 107; Marks, *Between Silk and Cyanide*, 430-31, 453, 479.

Hollanda'da bir şeylerin çok yanlış olduğuna dair çeşitli kaynaklardan toplanan önemli kanıtlara rağmen, N Section inanılmaz olana, bu kadar uzun süredir oyuna getirildiklerine inanamamıştı. Ardından 1 Nisan 1944'te Hollanda'daki 10 farklı telsizden Londra'ya bir mesaj gelmişti:

> MUHTEREM BLUNT, BINGHAM VE ŞUREKASI, LONDRA.
> GÖRÜYORUZ Kİ HOLLANDA'DA BİZİM YARDIMIMIZ OLMADAN İŞ YAPMAYA ÇALIŞIYORSUNUZ STOP SİZİN BU ÜLKEDEKİ TEK TEMSİLCİNİZ OLARAK BUNUN UZUN VE BAŞARILI İŞBİRLİĞİMİZ AÇISINDAN ÇOK BÜYÜK HAKSIZLIK OLDUĞUNU DÜŞÜNÜYORUZ STOP KITAYI HER ZİYARETİNİZDE, UZUN ZAMANDIR BİZE GÖNDERDİĞİNİZ HER ŞEY GİBİ AYNI ÖZENLE VE SONUÇLA KARŞILANACAĞINIZDAN EMİN OLABİLİRSİNİZ STOP GÖRÜŞMEK ÜZERE.[32]

Giskes, *Englandspiel*'e son noktayı koymuştu.

Englandspiel, Almanlara toplamda 15.200 kg patlayıcı, 3.000 Sten, 5.000 hafif silah, 300 Bren tabanca, 2.000 el bombası, 75 radyo vericisi ve yedek parçası, 100 Aldis lambası, el feneri ve sinyal aparatı içeren 570 konteyner ve 150 koli, (SOE'nin gizli tutmaya çok özen gösterdiği) 3 Eureka seti, 3 stenograf, yaklaşık 500.000 mermi, 40 bisiklet, büyük miktarda yiyecek ve giyecek, 500.000'den fazla gulden ve büyük meblağlar tutan pound, dolar, Fransız ve Belçika frangı kazandırmıştı.[33] *Englandspiel*, Plan Hollanda'nın sonunu getirmişti ve bunun etkisi tartışmalıdır. Bir tarihçi, Müttefiklerin Kuzey Avrupa'daki ilerleyişi sırasında planın uygulamaya sokulamamasının, "Hollanda halkına tarifsiz trajedi, zorluk ve kıtlık getirdiğini" söylerken; Leen Pot, planın temelden kusurlu ve uygulanmasının imkânsız olduğunu savunuyordu.[34] Hollanda'da, *Englandspiel*'in etkisi direniş çevrelerinde hissedilmiş ve bu etki, "[SOE operasyonlarında] yirmi olmasa da en az on kat can kaybına ve ayrıca atmosferin zehirlenmesine sebebiyet verdiği için yıkıcı ve kalıcı" olmuştu.[35] Hollanda direnişi, daha sonra açıklanacağı üzere, yeniden inşa edilmiş olsa da, Hollanda'dan gelen her türlü istihbarat artık Londra'da şüpheyle karşılanıyordu ve bu, Eylül 1944'te Arnhem'e yapılan hava indirme harekâtı açısından trajik sonuçlar doğuracaktı.

Englandspiel'in etkisi yaygın ve derin olmuştu. Örneğin, Belçikalı direnişçi Gaston Vandermeersche'den, daha Ağustos 1942'de SOE'nin veya Hollanda istihbarat servisinin bilgisi olmadan Hollanda'da yeni bir ağ kurması istenmişti. Vandermeersche bu ağın adını WIM koymuştu. Başarısı, Gestapo'nun

---

32 Marks, *Between Silk and Cyanide*, 499-500.

33 Cookridge, *Inside SOE*, 436.

34 *A.g.e.*, 487; L. Pot, Comment, M. R. D. Foot (der.), *Holland at War against Hitler*, 139-43.

35 Friedhoff, *Requiem for the Resistance*, 174.

onun Rinus kod adıyla yaptığı işleri öğrenmiş olması ve Kasım 1942'de, çifte ajan olduğu söylentilerini yayması sonucu sınırlı kalmıştı. Sonuç olarak, Vandermeerssche'nin gerçekten de Müttefikler için çalıştığı, Ocak 1943'ün ortasında, BBC tarafından teyit edilecekti. Vandermeerssche, Mayıs 1943'te tutuklanmasının ardından, Almanların, *Englandspiel*'in verdiği zararın bir sonucu olarak zorbela toplanan bilgileri gösteren, devasa bir WIM organizasyon şeması oluşturduğunu keşfettiğinde dehşete kapılmıştı. Savaştan sonra keşfettiği, daha da üzücü olan şey ise, Hollanda istihbarat servislerinin, ajanlarının sağladığı gerçek istihbaratı, Hollanda'dan gelen tüm istihbaratların şüpheli kabul edilmesinden dolayı göz ardı etmiş olmasıydı.[36]

Almanlar, yakalanan Belçikalı ajanların telsizlerini kullanma konusunda da başarılıydı ve ancak 1942'nin sonlarına doğru, "SOE Belçika Seksiyonu'nun sahadaki örgütlenmesi olarak düşündükleri şeyin, Gestapo tarafından yaratılan bir seraptan başka bir şey olmadığı" kabul edilecekti.[37]

1 Aralık 1943'te, hava kuvvetleri komutan yardımcısı olan Hava Mareşali Norman Bottomley, diğer birçok ülkedeki, özellikle Danimarka ve Polonya'daki SOE ağlarının da benzer şekilde Almanların elinde olabileceği korkusuyla, işgal altındaki Avrupa'nın tamamına yönelik SOE uçuşlarının tamamen askıya alındığını duyurmuştu.[38] Flemming Muus o sırada Londra'daydı; 30 kıdemli subayla iki saatlik yoğun bir sorgulama için War Office'e [Savaş Bakanlığı] gitmişti ve ancak bu sorgulamanın ardından, onları Danimarka ağlarının güvenli olduğuna ikna edebilmişti.[39] SOE'nin bağımsız bir kuruluş olarak fiili varlığı da tehdit altındaydı. Ortak İstihbarat Komitesi, birçoğu için oldukça kritik olan SOE operasyonlarını masaya yatırarak kapsamlı bir analiz yapmıştı. SOE Başkanı Lord Selborne, özellikle SOE tarafından Avrupa'da yürütülen başarılı sabotaj operasyonlarının uzun bir listesini çıkararak, aynı derecede kapsamlı bir savunma ortaya koymuştu.[40] Son tahlilde, yine de SOE, savaşın o aşamasında onun görevlerini yerine getirecek yeni bir örgütlenmeye gitmek için artık çok geç olduğundan, büyük ölçüde hayatta kalmıştı.

*

Almanların 1943 yazında, Fransa'daki SOE devrelerine ve Fransız direnişine vermeyi başardıkları muazzam hasarın tek bir temel nedeni yoktu. Hasar, ölümcül bir dizi koşula bağlı olarak meydana gelmişti: Tamamen bağımsız olarak çalışması gereken devreleri, komşu devrelerle temas kurmak zorunda

[36] Mayer, *Gaston's War*, 121, 129-31, 154, 194.
[37] Mackenzie, *Secret History of SOE*, 300.
[38] Stafford, *Britain and European Resistance*, 137-8.
[39] Muus, *The Spark and the Flame*, 131-3; Haestrup, *Europe Ablaze*, 297-8.
[40] Stafford, *Britain and European Resistance*, 138-40.

bırakan telsiz operatörleri kıtlığı; düşmanca bir ortamda tecrit edilmişlik duygusunu hafifletmek için, birlikte zaman geçirme ihtiyacı da dahil olmak üzere, Fransa'da faaliyet gösteren birçok ajanın dikkatsizliği ve bazı Almanların gizlice onların tarafında olduğuna dair safça bir inanç; Londra'daki F Section'ın, ajanların büyük bir baskı altında çalıştığını fark etmesini engelleyen kalın kafalı tutumu. Bu sonuncu faktör, o kadar uzun süre devam etmiş ki, tutuklanan ajanlar, Londra'da bir hain olduğu sonucuna varmıştı. Tüm bunlardan önce, aslında bir hain de vardı ve bu hain, SOE'nin Kuzey Fransa'daki indirme operasyonlarından sorumlu olan ve aynı zamanda Almanlara bilgi de aktaran Henri Déricourt'tu. Son bir faktör de bizatihi Almanların tutumuydu. Fransa'nın başka yerlerinde yakalanan birçok ajan feci işkencelere maruz kalırken; tutuklanan, sayıları bir hayli kabarık SOE ajanı, kendilerini, onlara oldukça nazik davranan Hans Kieffer ve Dr Goetz gibi adamların kollarında bulmuş ve bu yüzden de çok fazla bilgi vermeye ikna olmuştu.

Francis Suttill, Ekim 1942'nin başında Kuzey Fransa'da hekimlerden oluşan bir devre kurmak üzere Fransa'ya gelmişti. Adını Suttill'in kod adından alan bu devre, Prosper devresi olarak daha iyi bilinir olmuştu. Suttill'e telsiz operatörü Gilbert Norman, namı diğer "Archambaud" ve kuryesi Andrée Borrel eşlik ediyordu. Suttill, Kuzey Fransa'da direnişi örgütleme konusunda oldukça başarılı olmuştu: Havadan çok sayıda silah indirilmiş ve çok sayıda başarılı sabotaj operasyonu gerçekleştirilmişti. Kuzey Fransa'da çalışan telsiz sıkıntısı ciddi boyutlarda olduğundan, Aralık 1942'de gelen iki Prosper telsiz operatörü, Norman ve Jack Agazarian, çok sayıda devrenin ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kalmıştı. Sorunun doğasını açıklamak için birkaç örnek yeterli olacaktır: Lille merkezli Farmer devresini yöneten Michael Trotobas, tıpkı telsizi indirme sırasında kaybolan, Butler devresinden Jean Bourguennec (Francis Garel) ve Marcel Rousset'in, Musician'dan Gustave Biéler ve Cinema-Phone'dan Emile Garry gibi, mesaj göndermek için Prosper'ın telsizine muhtaçtı. Hatta ait olduğu Tinker devresi Prosper'dan tamamen ayrı olan Ben Cowburn'ün bile, telsizi için Prosper'a yeni kristaller vermek üzere Paris'e gelmesi gerekiyordu. Sonuç olarak, durum öyle bir hal almıştı ki, Jack Agazarian, Haziran 1943'te Fransa'dan geri çağrılıp Londra'ya döndüğünde, 24 farklı ajan için mesaj gönderdiğini iddia etmişti. Suttill ayrıca, Joseph Antelme, Jean Worms ve George Darling gibi diğer devre sorumluları ve alt devre liderleriyle de temas halindeydi. Daha da kötüsü, bu devrelerin çoğu sorumlusu ve astları, Paris'teki kaçak işletilen restoranlarda buluşarak muhabbet ediyordu. Bu, "aldıkları onca güvenlik eğitimini ve dahası, temel insani sağduyuyu hiçe saymaktı; ama kendi kimlikleri ve görevlerine ilişkin sırları onlarla paylaşabilecek insanlarla arkadaşlık etme arzusuna karşılık olarak" yapılan bir şeydi. Prosper devresi, iddialara göre, Kuzey Fransa'da o kadar dikkatsizce çalışmıştı ki, "gerçekten merak edilmesi

gereken şey, Suttill ve arkadaşlarının nasıl yakalandığı değil, Almanların onları yakalamasının neden bu kadar uzun sürdüğü" olmalıydı.[41] Daha sonra, Suttill'in sosyal ve profesyonel bağlantılarından ikisinin özellikle tehlikeli olduğu ortaya çıkacaktı: Henri Frager ve Henri Déricourt.

Frager, bölündükten sonra eski Carte ağının kuzey yarısını devralmış ve Auxerre çevresinde bulunan ve Kuzey Fransa'nın büyük bir bölümüne yayılmış olan Donkeyman'i kurmuştu. Ancak Donkeyman, kuryesi André Marsac'ın, Aralık 1942'de ağın 200 üyesinin listesini içeren evrak çantası çalındığında, Carte'ye verdiği zarar nedeniyle daha en başında kaderine terk edilmişti. Almanlar listede adı geçen kişileri tutuklamak için harekete geçtiğinde, Frager Londra'daydı. Tutuklananlar arasında bulunan Frager'ın yardımcılarından ikisi, Roger Bardet ve Jean Kieffer, gizlice üstleri aleyhine çalışan Nazi karşıtı Albay Henri numarası yapan Henri Bleicher'in oyununa gelmiş ve ona Annecy bölgesindeki bağlantıların bilgisini vermişti.

Güney Fransa'da Carte'nin çöküşü, Carte'yle birlikte çalışan SOE ajanlarını, Annecy gölü kıyısındaki sığınakları St Jorioz köyüne çekilmeye zorlamıştı. Çok fazla ajan, temel güvenlik kurallarını tamamen ihlal ederek, tek bir yerde toplanmıştı. Peter Churchill ve Odette Sansom, Hôtel de la Poste'de kalırken, Marsac'lar yakındaki Villa Tilleuls'u Roger Bardet ile paylaşıyordu ve gölün karşı kıyısında ise, Frager'lar başka bir villada yaşıyordu. Telsiz operatörleri Adolphe Rabinovitch dağda kalıyordu. Kısa bir süre önce köye gelmiş olan Francis Cammaerts'e göre, tüm bu düzenlemeler, gerçekleşmesi an meselesi olan bir kâbustu: "Odette'e, tabii ki tecrübeli olduklarını ve onlara karşı gelemeyeceğimi söyledim; ama bana göre, bu bir tuzak gibi görünüyordu. Çatışmanın bu aşamasında imkânsız bir fanteziydi."[42] Cammaerts, Fransız Riviera'sında kendi Jokey ağını kurmak için yola çıkmıştı. Bardet'in kefil olduğu Bleicher Londra'ya bir uçuş için yardım istemek üzere köye gelmişti. Rabinovitch, Londra'yı Bleicher'ı kaçırma planı hakkında bilgilendirmişti; ancak karşılığında, Bleicher ile tüm teması derhal kesmesi emrini almıştı. Peter Churchill, 14-15 Nisan gecesi aynı emirle geri dönmüştü ve ayrıca Bleicher ile teması kesilene kadar Odette ile iletişime geçmemesi talimatı verilmişti. Ancak Odette, Bleicher'dan şüphelenmeye başlamış olmasına rağmen, yine de Peter Churchill'i karşılayan komitedeydi ve onu St Jorioz'da birkaç

---

[41] İzleyen bölüm birbiriyle örtüşmeyen çeşitli kaynaklara dayanıyor. Burada özellikle faydalı kaynaklar: Foot, *SOE in France*; F. Suttill, *Shadows in the Fog*; Helm, *A Life in Secrets*; R. Bourne-Paterson, *SOE in France*; J. Grehan ve M. Mace, *Unearthing Churchill's Secret Army*; Seymour-James, *She Landed by Moonlight*, 149; Colvin (der.), *Colonel Henri's Story*, passim; Mackenzie, *Secret History of SOE*, 568-9; S. Basu, *Spy Princess*, 155-223; C. Glass, *They Fought Alone*, 90-109; J. Rée (der.), *A Schoolmaster's War*, 38-9, 48; SOE ajanların kişisel dosyaları TNA, HS 9 serisindedir.

[42] Jenkins, *A Pacifist at War*, 70-71.

gece geçirmeye ikna etmişti. Ertesi gün Bleicher, İtalyan askerler eşliğinde hem Churchill'i hem de Odette'i tutuklamıştı. Rabinovitch Londra'ya haber vermiş ve ardından İspanya'ya kaçmıştı; oradan Britanya'ya geri dönecekti.

Frager, iki yardımcısının sadakatine ikna olmuştu ve Bleicher'ın 1944 yazında onu tutukladığı güne kadar, içten içe Bleicher'a inanmıştı. Suttill, Frager kadar emin değildi ve onu Prosper operasyonlarından uzak tutmaya çalışmıştı. Frager, Suttill'in kesinlikle güvendiği bir adamdan, Déricourt'tan şüpheleniyordu. Déricourt, davranışları hem savaş sırasında hem de sonraki yıllarda görülen birçok davada tartışma konusu olmuş, son derece karmaşık bir karakterdi. Ocak 1943'te işi yalnızca Britanya ile Fransa arası uçuşlar için iniş alanlarının yerinin belirlenmesi ve yönetimi olan Farrier devresinin başı olarak Fransa'ya gönderilmişti. İşinde son derece iyiydi: Filo Komutanı Hugh Verity, "Henri Déricourt'un Fransa'daki en iyi adamlarından biri olduğundan, onlar için araziler bulduğundan ve buraları iniş için hazır hale getirdiğinden oldukça emindi" ve Déricourt tarafından karşılanmış olan Cammaerts daha sonra şu yorumu yapmıştı: "Déricourt'un operasyonu sorunsuz, sessiz, telaşsız ve kesinlikle zamanındaydı. Yolcularını idare etme ve uçağın ineceği alanda sürüyü gütme şekli tam anlamıyla hayranlık uyandırıyordu. Operasyon hiçbir müdahale olmaksızın gerçekleşmişti. Güvenlik mükemmeldi."[43] Déricourt'un kontrolü altında, en az 43 ajan Fransa'ya geçmiş ve 67 ajan Britanya'ya dönmüştü.

Bleicher Frager'e, Déricourt'un çift taraflı çalışan bir ajan olduğunu, Boemelburg ve Kieffer ile bir anlaşma yaparak, Almanların bütün SOE mesajlarını kontrol etmesine izin verdiğini ve onlara tüm planlı inişleri bildirdiğini söylemişti. Almanlar bu inişlerin hiçbir engelle karşılaşmadan yapılmasına izin veriyordu; ama sonra, Bonny-Lafort çetesinin üyeleri ajanları takibe alıyordu.[44] Suttill, Frager'a inanmamıştı; ancak diğer ajanlar da Déricourt'un birtakım dolaplar çevirdiğine dair söylentiler olduğunu bildirdiğinde, içinde bir şüphe uyanmıştı. Bu nedenle, Şubat 1944'te Déricourt Londra'ya geri çağrılmış ve onu alıp getirmesi için Verity Fransa'ya gönderilmişti: "Onu Fransa'da başına silah dayayıp kaçırarak geri getirmek ve çift taraflı ajan olmakla suçlandığını söylemek zorunda kaldık. Déricourt'un yüzünde kesinlikle hiçbir duygu ifadesi belirmemişti."[45] Déricourt, eski bir sivil pilot olarak, savaştan önce birçok Alman arkadaş edindiğini ve doğal olarak bazılarıyla savaş sırasında Paris'te karşılaştığını söyleyerek kendisini savunmuştu. Aleyhinde yeterli kanıt yoktu; ancak Déricourt'un Fransa'ya dönmesine izin verilmemesine karar verilmişti. Ama artık olan olmuştu: Déricourt'un elinden geçen tüm ajanlar, hepsi yakalanmamış olsa bile, potansiyel olarak

---

[43] *A.g.e.*, 102.

[44] Drake, *Paris at War*, 315-17.

[45] Verity, *We Landed by Moonlight*, 164-5; H. Verity, IWM 9939.

tehlike arz ediyordu. Déricourt'un saikleri belirsizdi ve yalnızca şu şöyle bir tahmin yürütülebilirdi: "Gerçek şu ki, Déricourt'un sadık olduğu biri varsa o da kendisiydi. O, SOE'deki iş arkadaşlarına duyduğu sadakat ile Gestapo'yla kurduğu karmaşık ilişkiler ağı arasında sıkışıp kalmış ve her iki tarafa da aynı anda hizmet etmek için elinden geleni yapmıştı."[46] Ayrıca ihaneti karşılığında çok iyi para almıştı.

Prosper devresinin nihai çöküşü, büyük ölçüde, kötü bir tesadüf eseri olmuştu. 15-16 Haziran gecesi iki Kanadalı, Frank Pickersgill ve telsiz operatörü John Macalister, Fransa Ardennes'de, Prosper'ın yeni bir alt devresi olan Archdeacon'ı kurma emriyle Valençay'ın kuzeyindeki Cher vadisine paraşütle indirilmişti. İkili, Prosper ajanı Pierre Culioli ve Prosper kuryesi Yvonne Ruddelat tarafından karşılanmıştı. Culioli, yeni gelen ajanların belgelerinin eski tarihli olduğunu fark etmişti: Kısa bir süre önce yapılan yönetmelik değişikliği, resmi belgelerde tel zımba değil, perçin kullanılmasını şart koşuyordu ve Londra'nın bundan haberi yoktu. Bu, ajanların yeni belgeler temin edilene kadar Paris'e gitmelerinin çok tehlikeli olduğu anlamına geliyordu. 10-11 Haziran gecesi, Solange'daki Neuvy'ye paraşütle atılan paketlerden ikisi iniş sırasında parçalanarak bir felakete yol açmış ve SOE'nin bölgede aktif olduğunu anlayan Almanları harekete geçirmişti. Sonunda, 21 Haziranda Pickersgill, Macalister, Culioli ve Rudellat, Paris trenine binmek için arabayla seyahat ederken, bir Alman kontrol noktasında yakalanıp tutuklanmıştı. Culioli'nin yanında, Prosper ağının ayrıntılarını, aralarında Norman ve Borrel'in adreslerinin de bulunduğu belgeleri içeren bir evrak çantası vardı. Macalister'ın yanında ise, Norman için getirdiği yeni bir kristal seti ve kullanılacak bir frekans listesinin yanında, kendi telsiz planı, kodları ve güvenlik kontrolleri de bulunuyordu. Pickersgill ve Macalister ayrıca, Norman ve Suttill'e verilmek üzere mesajlar taşıyordu. 23 Haziran akşamı Almanlar hem Norman'ı hem de Borrel'i tutuklamış ve ertesi gün, Suttill'i Paris'teki Rue de Mazagran'da bulunan küçük bir otele kadar takip edip yakalamıştı.

Bundan sonra olanlar, bir hayli tartışma konusu olmuştur: Kim ne zaman konuştu ve neler anlattı? Ana kahramanlardan –Suttill, Norman veya Borrel– hiçbiri savaştan sağ çıkamadığından, kanıtlar esas olarak, her ikisi de idamla yargılandıkları için tanıklıklarına dikkatle yaklaşılması gereken iki Almandan, Kieffer ve Josef Placke'den elde edilmişti. Kieffer, Suttill ve Norman'ın Almanlarla bir anlaşma yaparak, infaz edilmeme ve sıradan mahkûmlar olarak Almanya'daki toplama kamplarından birine gönderilmeleri karşılığında, devrelerinin faaliyetleri ile üyelerinin listesini, silah depolarının yerlerini ve onları saklayanların isimleri ile adreslerini verdiğini

[46] Foot, *SOE in France*, 259, 266-72.

iddia etmişti. Olaya tanık olan başka bir Alman, Ernst Vogt, savaş sonrası bir röportajda, tutuklanmalarından sonraki ilk 48 saat boyunca her ikisinin de herhangi bir bilgi vermediğini iddia etmişti. Sonra, Kieffer'in iddiasına göre, her iki adam da Déricourt kanalıyla gelen SOE postalarının kopyalarını göstermişti:

> Prosper ifade vermek istemiyordu; ancak Prosper kadar sağlam duramayan Gilbert (Norman) oldukça ayrıntılı bir ifade verdi. Norman ve ele geçirilen belgeler sayesinde, French Section hakkında ilk bilgileri edindik.[47]

Ancak Placke, Suttill'in Kieffer'in iddia ettiğinden daha fazla yardımcı olduğunu ve Almanlara George Darling'in adresiyle birlikte, hamilini Darling tarafından korunan depodan silahları almakla yetkilendirdiği bir mektup verdiğini iddia ediyordu. Kesinlikle *biri* konuşmuştu; çünkü 26 Haziranda böyle bir mektup yazılmıştı ve Darling olay yerine geldiğinde, bir kamyona silahlar yükleniyordu. Almanların tuzağını sezerek kaçmaya çalışmış ama yaralı olarak ele geçirilmiş ve ertesi gün de hastanede ölmüştü. O yaz Almanlar, Prosper'ın silah depolarının çoğunu boşaltmayı başarmıştır, ancak bilgiyi kimin sağladığı tam olarak belli değildir.

Almanlar, Norman'ın telsizini kullanarak Londra'yı oyuna getirmek için yeterli bilgiye sahip olduklarına inanıyorlardı. Bu telsizden Londra'ya gönderilen ilk mesaj, 7 Temmuzda Suttill'in tutuklandığını bildiriyordu. Ancak Almanlar, güvenlik kontrollerinin tam olarak nasıl çalıştığını çözememişti. Bir dizi kontrolün var olduğunu biliyorlardı ve bu bilgiyi almak için ajanlara genelde işkence yapıyorlardı; ancak Londra, Norman'ı çifte güvenlik kontrolünü unuttuğu için azarlayana kadar, çifte kontrolün kullanıldığını bilmiyorlardı. Bu, Baker Sokağındaki münferit bir güvenlik ihlali değildi. Savaştan sonra Maurice Southgate, SOE'yi gönderdiği mesajlar nedeniyle kınamıştı: "Londra defalarca farklı kişilere, 'Sevgili dostum, bizden ayrılalı daha bir hafta oldu. İlk mesajınızda kontrol koymayı unuttunuz' diye mesaj gönderdi."[48] Buckmaster daha sonra, kendi bölümünün davranışını şu gerekçelerle savunmuştu: "Biz burada esnek olmak zorundaydık ve zaman zaman bu esnekliğin bizi en azından bir süre, sonradan sahte olduğu anlaşılacak bir operatörün doğru kişi olduğunu varsaymaya sevk ettiği gerçeğini inkâr edemeyiz."[49] Bu özel durumda Londra'nın verdiği yanıt, Almanların SOE'nin postalarını okuduğunun ortaya çıkmasıyla birlikte, Gilbert Norman'ın moralini feci şekilde bozmuştu. Artık Almanlarla işbirliği yapıyordu ve bu işbirliğini o kadar ileri götürmüştü ki, Marcel Goujou ve diğerleri Prosper'ın çöküşü sonucunda tutuklandığında, Goujou daha sonra şunları söylemişti: "Haya-

[47] Suttill, *Shadows in the Fog*, 153.

[48] Seymour-Jones, *She Landed by Moonlight*, 229.

[49] Buckmaster, *They Fought Alone*, 69.

tımda o an duyduğum acı kadar canımı yakan başka bir şey olduğunu sanmıyorum... Gilbert bana doğru geldi ve o en sevimli haliyle 'Onlara her şeyi anlatabilirsin. Bizden daha güçlüler' dedi."[50] Culioli hem Norman'ın çabaları hem de Almanların Baker Street'te bir ajanları olduğu iddiası sonucunda konuşmaya ikna olmuştu. Bütün bu bilgiler, Almanların Solange bölgesinin altını üstüne getirmesini, silah muhafaza edenleri tutuklayıp cephanelikleri boşaltmasını sağlamıştı. Bu, SOE'nin Kuzey Fransa'daki çalışmalarının geleceği açısından çok ciddi bir durumdu: Ajanların yerine yenileri yerleştirilebilirdi ve yerleştirilmişti de, ancak silahları saklamaya istekli insan sayısı ve aslında saklanma yerlerinin sayısı artık çok sınırlıydı. Bu yardımcıların çoğu, kapatıldıkları Alman kamplarından hiçbir zaman dönmeyecekti.

Kuzey Fransa'daki çok fazla sayıda devrenin, Prosper devresi ile bağlantılı faaliyet yürütüyor olması, şimdi neredeyse tam bir felakete yol açmıştı. Almanlar Donkeyman, Bricklayer, Chestnut, Butler, Satirist, Cinema-Phono, Orator, Surveyor ve Priest devrelerine girmeyi ve birçok tutuklama yapmayı başarmıştı. Serbest kalmış SOE ajanları ve Londra'daki F Section elemanları için zorluk, kimin tutuklandığını, kimin özgür olduğunu belirlemekti. Ben Cowburn sorunun niteliğini şöyle ifade etmişti:

> Bir ajan alınır alınmaz, hemen ortalıkta en olmadık söylentiler dolaşmaya başlardı. Tutuklama haberini getiren kişi, genelde size olayın nasıl olduğunu, kimin hatası olduğunu, tutuklunun nereye götürüldüğünü de söylerdi... Birkaç gün sonra başka biri, size olayın her bakımdan tamamen farklı bir versiyonunu anlatırdı.[51]

Claude de Baissac muhtemelen Suttill'in tutuklandığından şüphelenen ilk kişiydi ve Cinema-Phono'dan Emile Garry ile telsiz operatörü Noor Inayat Khan'a uyarılar gönderilmişti.

Noor Inayat Khan, WAAF'a katılmış ve telsiz operatörü olarak eğitilmiş bir Hint prensesiydi ve Şubat 1943'te SOE'ye katılmıştı. Onun hakkındaki SOE raporları, eğitiminden sorumlu personelin, sahada çalışmaya uygun olup olmadığı konusunda ciddi endişeleri olduğunu gösteriyor:

> Çok akıllı değil, işin güvenlik yanından pek hoşlanmamış olmakla birlikte, çok çalışkan ve hevesli. Kararsız ve huysuz bir kişiliğe sahip ve sahada çalışmaya gerçekten uygun olup olmadığı son derece şüpheli.[52]

Buckmaster aynı fikirde değildi. Telsiz operatörlerinin sayısının son derece yetersiz olduğunu ve Cinema-Phono devresinin acilen birine ihtiyaç duyduğunu biliyordu ve sonuç olarak, Noor'u "Madeleine" kod adıyla Fransa'ya gön-

[50] Suttill, *Shadows in the Fog*, 163.
[51] Cowburn, *No Cloak, No Dagger*, 118.
[52] TNA, HS 9/836/5.

dererek risk almaya hazırdı. Leo Marks, Noor'un kodlamayı öğrenme konusundaki yetersizliğinden ve her zaman doğruyu söyleme konusundaki derin ahlaki inancının getirdiği saflığından endişe duyuyordu. Noor, blöf ve gerçek kontrol sisteminin inançlarına aykırı olduğu hissine kapıldığından, Marks bir alternatif önermişti: Eğer ondan tam olarak 18 harf uzunluğunda bir anahtar kelime içeren bir mesaj alınırsa, o zaman onun yakalandığını anlayacaktı.[53] Noor'un sahadaki davranışı, Buckmaster'ın hem onun hakkındaki kanaatini hem de eğitmenlerinin uyarılarını haklı çıkarmıştı. Paris'te yakalanmamış tek telsiz operatörü olarak Noor, Londra'nın onu eve getirme girişimlerine kulak asmamış ve telsizini yanında taşıyarak Paris sokaklarını cesurca turlayarak, tutuklanmamış ajanlara hizmet etmeye devam etmişti. Dahası, 13 Ekim 1943'te yakalandığında, kendisine gelmiş olan mesajları odasında bıraktığı için, bu mesajlardan kodları çözen Almanlar telsizini başarıyla kullanmıştı. Bu durum, ekim ayının başlarında, Sonja [Sonia Olschanesky] adlı tanımadıkları bir ajandan Noor'un tutuklandığına dair bir mesaj alınmasına ve hatta Marks'ın, Noor'dan gelen bir mesajın o 18 harflik anahtar kelimeyi içerdiğini fark etmesine rağmen, Londra'nın 1944 yılının ilerleyen aylarına kadar, onun özgür olduğuna tamamen ikna olmasına neden olmuştu.

Suttill'in tutuklanması ve Prosper devresi ile alt devrelerin ani çöküşünden kaynaklanan dehşetli karışıklık, başında Buckmaster'ın asistanı Nicholas Bodington'ın bulunduğu ve Agazarian'ın telsiz operatörü olarak yer aldığı bir ekibin gönderilmesine yol açacaktı. Ekip, 22 Temmuz 1943'te Fransa'ya ayak basmıştı. Elde ettikleri veriler, Prosper devresinin tamamen çöktüğünü gösteriyordu. Ancak Norman'ın telsizi üzerinden Bodington ile bir görüşme ayarlanana kadar Norman'ın akıbetinden hâlâ emin değillerdi. Görüşmeye Bodington yerine Agazarian gitmiş ve Almanlar tarafından tutuklanmıştı. Bodington ayrıca Paris'te Frager ile buluşmuş ve daha fazla felaket haberi almıştı. Frager, Almanların Bodington'ın Fransa'da olduğunu bildiğini, bir dizi telsizin Alman kontrolü altında olduğunu ve SOE hakkında Almanların edindiği bilginin kaynağının Déricourt olduğu konusunda onu uyarmıştı. Carte ağını coşkuyla destekleme konusunda hatalı davrandığı ortaya çıkmış olan Bodington, yine yanılmıştı. Suttill'in Frager'a güvenmediğini biliyordu; çünkü Suttill 1943 yılının başlarında Londra'ya yaptığı kısa ziyarette, Frager'la hiçbir şey yapmak istemediğini açıkça beyan etmişti ve bu nedenle, Frager'ın Bleicher tarafından sağlanan bilgilere dayanarak yaptığı uyarıları dikkate almamıştı. Bodington, Kuzey Fransa'daki tüm ağların neredeyse sıfırdan yeni baştan kurulması gerektiğine ikna olarak Britanya'ya geri dönmüştü. Almanlar, Prosper ve ilgili alt devrelerin üyelerini tutuklamak için 2.000 askeri seferber etmiş ve cephaneleri alıp muhafaza eden 400'den fazla

[53] Marks, *Between Silk and Cyanide*, 315-20.

direnişçiyi tutuklamıştı. Yine de F Section bölgeye ajan göndermeye devam etmişti ve çok uzun bir süre boyunca, bu gelişleri organize etmek için kullanılan telsizlerin, Alman operasyonlarından kaçıp kurtulmuş operatörler tarafından kullanıldığına inanmıştı.

*

Almanların eline geçen SOE ajanlarının ve direnişçilerin akıbetleri çok farklıydı. Bazı ajanlara işkence yapılmıştı: Brian Rafferty, Dijon hapishanesine "acınacak bir durumda, kolu kırılmış, yüzü gözü dağılmış, yara bere içinde" getirilmişti ve Christopher Burney, öküz kuyruğundan yapılma bir kırbaçla dövülmüştü. John Starr, yakalanma sırasında uyluk kemiğinden vurulmuştu ve SS yarayı çelik bir çiviyle incelemişti.[54] Yaygın bir uygulama, su işkencesiydi: "Bana üç kez yaptılar. Kafamı küvete soktular ve ben bayılana kadar orada tuttular. Suya batırmadan önce her defasında, *nerf-de-boeuf*, yani boğanın penisi adını verdikleri özel bir sopayla omuzlarıma vurdular. Acı o kadar şiddetliydi ki nefes alamıyordum."[55] Odette Sansom, Fresnes hapishanesinde kendisine yapılan işkenceden nasıl sağ çıktığını şöyle anlatmıştı:

> Onlara bilmek istediklerini söyleyebilirdim; aynen şimdi yaptığım gibi... Cesur ya da kahraman değilim; sadece kafamı toparlayıp belli şeylere odaklanmaya çalıştım ve bana karşı bu muamele başladığında, "Bir kırılma noktası olmalı" diye düşündüm. Zihninizde kırılmak istemeseniz bile, fiziksel olarak, belli bir süre sonra mecburen kırılıyorsunuz. Ama şöyle düşündüm: "Bir sonraki dakikayı kırılmadan atlatabilirsem, bu, hayatımda yeni bir dakika olacak ve ben, tırnaklarımı sökmeye ayak başparmağımdan başladıkları zaman, yarım saat içinde ne olacağını düşünmek yerine, bu şekilde hissedebilirim."[56]

Ajanlar bazen, daha fazla işkenceye maruz kalmak yerine intihar ediyordu; bazıları da kaçmaya çalışmıştı. Örneğin Noor, üç kez kaçmaya çalışmış ve son denemeden sonra zincire vurulmuştu; bu ceza, Eylül 1944'te Dachau'da infaz edilinceye kadar, Fransız hapishanelerinde ve ardından Almanya'daki Pforzheim hapishanesinde de sürmüştü. Bu türden işkencelere maruz kalıp da konuşmamak akıl almaz bir şeydi.

Yine de konuşanlar vardı ve bir de, davranışlarıyla diğerlerinin moralini yerle bir ettikten sonra konuşanlar vardı. Almanların, ellerine düşen SOE ajanlarını işbirliği yapmaya ikna etmekte nasıl bu kadar başarılı oldukları sorulabilir. Cevap, her bir ajanın sorgulanması sonucunda Almanların elde ettiği bilginin dikkatli bir şekilde biriktirilmesinde yatmaktadır:

---

[54] Tyas, *SS-Major Horst Kopkow*, 117; Glass, *They Fought Alone*, 90.

[55] Watt, *The Comet Connection*, 123; Stafford, *Secret Agent*, 210.

[56] O. Sansom, IWM 9478.

> Konuşan her mahkûm yeni bir katkı yaptı: Almanların elindeki veri yığını her geçen gün daha da büyüdü... Sorguya çeken görevli, Beaulieu sınıfındaki duvar kâğıdının rengini tarif edip oradaki görevlilerden hangilerinin gözlük taktığını, hangilerinin bıyık bıraktığını, hangilerinin sigara içtiğini ve hangilerinin pipoyu tercih ettiğini tek tek saydığında, yeni gelen birinin "her şey biliniyor" hissine kapılmaması kolay değildi.[57]

Eylül 1942'de Batı Avrupa'daki tüm Gestapo ve SD ofisleri, Berlin'den, SOE ajanlarının eğitimi için kullanılan okulların listesinin yanı sıra, Beaulieu'deki eğitmenler hakkında bilgileri içeren bir memorandum almıştı: Tüm bilgiler, sorgulanan SOE ajanlarından alınıp derlenmişti. 1943 yazında, Almanlar zaten hayli zengin olan bilgi hazinelerine önemli bir destek daha bulmuşlardı. Gilbert Norman açıkça çok fazla şey anlatmıştı ve hatta diğer SOE ajanlarını tespit etmek için Alman subaylarla birlikte Bordeaux'ya gittiği bile iddia edilmişti.

John Starr'ın tutumunu da mercek altına almak gerekiyor. Starr, 1943 yılının eylül ayı sonlarında, ağır işkenceler gördüğü Dijon hapishanesinden çıkıp Paris'e gelmişti. Fransız hain Pierre Martin'in ihanetine uğramıştı; halbuki yakın bir bölgede faaliyet gösteren Harry Rée, Martin'e hep şüpheyle yaklaşmıştı. Vogt onu, Almanların SOE hakkında her şeyi bildiğini söyleyen Norman ile tanıştırmış ve ayrıca, Déricourt tarafından Almanlara iletilen SOE yazışmalarını da göstermişti. Starr, Kieffer'in, üzerinde F Section devrelerinin adları ile faaliyet alanlarının yazılı olduğu, büyük bir Fransa haritasına sahip olduğunu fark etmişti. Norman ona Almanların her şeyi bildiğini söylediğinden, Starr kendi devresindeki boşlukları doldurmaya karar vermişti. Almanlar onun kaleminden etkilenmiş ve ondan kendileri için yeni bir harita çizmesini istemişlerdi; Starr bu teklifi kabul etmiş ve ayrıca Gestapo elemanlarının portrelerini çizerek bir sanatçı olarak yeteneklerini de sergilemeyi ihmal etmemişti. Starr, Almanlar zaten F Section hakkında her türlü bilgiye sahip göründüğü için, kendisinin ek bir zarar vermediğine inanıyordu ya da kendisini buna inandırmıştı. Gerçekten de, kaçtığında Londra'yı bilgilendirmek için Almanların neler bildikleri hakkında elinden geldiğince çok şey öğrenmenin görevi olduğuna inanıyordu.[58] Öte yandan, Starr'ın nispeten daha rahat bir durumda olması, Marcel Rousset, Maurice Southgate ve Harry Peuléve gibi yakın zamanda tutuklanan SOE ajanları için son derece moral bozucuydu. Bu arada, Starr'ın da sınırları vardı. Almanlar, Pickersgill'in telsizini kullanarak Londra'yı tuzağa düşürmeye çalışıyordu; ancak Pickersgill ile bir S-phone görüşmesi talep eden Londra'daki yetkililer

---

[57] Foot, *SOE in the Low Countries*, 167.

[58] Glass, *They Fought Alone*, 104-9; John Starr, tutsaklığı süresince tutumu konusunda SOE tarafından soruşturulmuş ancak askeri mahkemeye çıkarılmamıştı; çünkü aleyhindeki kanıtlar çelişkiliydi.

durumdan şüphelenmeye başlamıştı. Pickersgill işbirliği yapmayı reddettiğinden, Almanlar Starr'dan onu taklit etmesini istemişti. Starr da reddedince, Pickersgill'i taklit etmeye çalışan Almanın gırtlaktan gelen sesi, Londra'nın iki Kanadalının yakalandığını ve Ardennes devresinin sahte olduğunu anlamasına neden olmuştu. F Section buna inanmayı reddetmiş ve bozuk ses için bu kez de hava durumunu suçlamıştı. Archdeacon'a yapılan teslimatlar, Almanların, *Englandspiel*'in sonunu bildirmek için gönderdikleri mesaja benzer bir telsiz mesajıyla, D-Day'deki hileyi kendileri ifşa edene kadar devam etmişti.

Bu *Funkspiel* münferit bir olay değildi: Ekim 1943 ile D-Day arasında, RAF tarafından gerçekleştirilen 200 operasyonda, silahların ve 17 ajanın doğrudan Almanların kucağına indirildiği tahmin ediliyor. Kuzey Fransa'daki SOE devrelerinin yeniden inşası artık daha da tehlikeli bir operasyondu; çünkü kimse kabul komitesinin Almanlar tarafından mı yoksa SOE tarafından mı organize edildiğini bilmiyordu.

*

Almanlar, bir adamı, André Grandclément'i kullanarak Bordeaux'daki direnişe önemli ölçüde zarar verebilmişti. Emekli bir Fransız albay olan Grandclément, eskiden aşırı sağcı Albay François de la Rocque'un yaverliğini yapmış bir amiralin oğluydu. En büyük Fransız direniş grubu olan OCM ve ayrıca Bordeaux'daki F Section'ın Claude de Baissac ve Roger Landes tarafından yönetilen Scientist devresi ile yakın ilişkileri olan Grandclément'in, OCM ve SOE faaliyetleri, elemanları ve silah depoları hakkındaki bilgisi hayli fazlaydı ve Almanların safına geçmesi her iki örgüte de büyük zarar vermişti.

1943 yazında, Almanlar Bordeaux bölgesindeki bazı karşılama komitelerine baskın yaptığında ve alınanlardan biri onun adresini ifşa ettiğinde, Grandclément Paris'teydi. Almanlar evini basmış ve karısı Lucette'i tutuklamıştı. Ayrıca Almanlar, ofisinde bir bilgi hazinesi bulmuştu: Grandclément, kendisinden önceki Carte'den Girard gibi, ancak bu sefer sahibi olduğu sigorta acentesine ait müşteri listesi adı altında, direniş üyelerinin listelerini tutmuştu. Almanlar Grandclément'in bir fotoğrafını da ekleyip, tüm bu belgelere el koymuştu. Bu, Grandclément'in, 1943 yılının eylül ayı ortasında Paris'te tutuklanmasına ve Alman gözetiminde Bordeaux'ya nakledilmesine yol açmıştı.

Grandclément, yetenekli Gestapo şefi Friedrich Dohse'nin eline teslim edilmişti. Ona, silah depolarının yerini ifşa etmesi halinde, kendisi, karısı ve tutuklu Scientist ve OCM üyelerinin serbest bırakılacağı vaadiyle bir anlaşma teklif edilmişti. Grandclément bunun kabul edilebilir bir anlaşma olduğunu düşünmüştü. Meslektaşlarına danışmak ve onların da işbirliği yapmasını sağlamak üzere geçici olarak serbest bırakılmıştı. Ardından, Fransız po-

lis müfettişi ve direnişçi Charles Corbin, Landes ve Marcel Defence arasında, şiddetli tartışmaların yaşandığı bir toplantı yapılmıştı. Anlaşma büyük öfke yaratmıştı ve Landes daha sonra "Keşke onu o zaman vursaydım ve o sırada odada iki kadın olmasaydı vururdum" diyecekti. Daha sonra, Grandclément ve Corbin'in rehberliğindeki Almanlar ile silah depolarını koruyanları Almanların yaklaşmakta olduğu konusunda uyarmaya çalışan Landes ve Defence arasında bir yarış başlayacaktı. Sonuçta Almanlar, görünen o ki, SOE'nin geçen yıl Scientist için indirdiği ve 132 silah deposunda muhafaza edilen, silah, mühimmat ve patlayıcı içeren 1.200 konteynerin yaklaşık yarısını ele geçirmeyi başarmıştı.

Grandclément'in ihaneti bununla da bitmeyecekti; çünkü Dohse, Grandclément'in sağcı inançlarıyla oynayarak onu komünistlerin Fransa için Almanlardan daha büyük bir tehdit olduğuna ikna etmişti. Dohse, FTP birimleriyle mücadele etmek için Alman kontrolünde bir maki oluşturmayı kabul etmeleri halinde, gözaltındaki direniş üyelerinin serbest bırakılmasını içeren yerel bir düzenleme önermişti. Öte yandan Dohse, savaştan sonra şunları ifade etmişti:

> Grandclément, beklediğimden çok daha ileri gitti. Kendisinin ve Fransa'nın diğer bölgelerindeki arkadaşlarının, Almanlara, Komünistlerin kontrolündeki grupların silah depolarını ifşa etmelerini sağlayacak, ulusal çapta bir anlaşmanın yapılabileceği önerisini getirdi. Ancak böyle bir anlaşmanın yalnızca General de Gaulle ve Hitler tarafından imzalanabileceğini söyledi. Grandclément, kendisinin ve örgütünün başka bir liderinin Cezayir'e gitmeye ve planı General de Gaulle'ün onayına sunmaya hazır olduğunu da ekledi.[59]

Dohse üstlerine danışmak zorunda kalmıştı; ama onlar Grandclément'in Cezayir'e seyahat etmesine izin vermeye yanaşmamıştı. Ancak Almanlar, Cezayir'e geçmeleri için, iki temsilciyi İspanya'ya kaçırmayı kabul edecekti. İki adam de Gaulle'ün emriyle Cezayir'de derhal tutuklanmıştı. Grandclément'in tutumu direnişte muazzam bir kafa karışıklığına neden olmuştu: İnsanlar OCM'de mi yoksa Scientist'ta mı kalmaları; yoksa Grandclément'in Alman himayesindeki *maquis blancs*'ına mı katılmaları gerektiğini bilmiyorlardı. Landes, sırf Grandclément adresini bilmediği için yakalanmaktan kurtulmuştu. Yine de Landes büyük bir tehlike içindeydi ve bu yüzden Londra onu geri çağırmıştı, o da İspanya'ya geçmeyi başaracaktı.[60] Landes Mart 1944'te Grandclément'in neden olduğu hasarı tespit etmek ve şehirdeki direnişi ye-

---

[59] Cookridge, *They Came from the Sky*, 196.

[60] D. Nicolson, *Aristide*, 54-5, 60-3; Foot, *SOE in France*, 249-51; Cookridge, *They Came from the Sky*, 191-9; Bourne-Paterson, *SOE in France*, 65-70; P. Ashdown, *Game of Spies*, passim.

niden inşa etmek için Bordeaux'ya dönecekti: Bu arada, Grandclément ve Lucette'le de ilgilenecekti.

*

Haziran 1943'ün başında, Fransa'daki de Gaulle'cü direnişin geleceği parlak görünüyordu: Jean Moulin imkânsızı, yani yüksek derecede merkezileşmeyi ve farklı direniş hareketlerini birleştirmeyi başarmıştı. Ancak ay sonunda planları altüst olmuş, Moulin ölmüştü. Hikâye hem karmaşık hem de tartışmalıdır ve tartışma bugüne kadar sonuçlanmış değildir.[61]

Bazı gerçekler biliniyor. Mart 1943'te direniş üyelerinin Lyon'da tutuklanması, Almanların AS'nin oluşturulması ve organizasyonu ile direniş üyelerinin yoldaşları için belge bırakacakları "posta kutuları"nın yerleriyle ilgili belgelerden oluşan bir bilgi hazinesine sahip olmasını da beraberinde getirmişti. Mayıs ayının başında, bir direniş üyesi Jean Multon, görünüşe göre işkence görmeden, daha fazla posta kutusunun yerini ifşa ettiği ve daha sonra tutuklanan Frenay'ın yardımcısı ve sevgilisi Berty Albrecht de dahil olmak üzere en az 125 direniş üyesinin adını verdiği zaman, Almanların bilgi hazinesi daha da zenginleşmişti. Almanlar posta kutularından birinde çok önemli bir mesaj bulacaktı: Müttefik işgali başladığında demiryolu trafiğini durdurmak için gerekli olacak demiryolu çalışanları arasında geniş bir temas ağı oluşturmuş olan *Combat* üyesi René Hardy, gelecekteki sabotaj planlarını görüşmek üzere AS'nin başı General Delestraint ile Paris'te bir toplantı planlıyordu. Almanlar hızla harekete geçmişti. Tam bir talihsizlik, Hardy, artık Almanlar için çalışan ve çalıştığı da bilinen Multon ile aynı trende Paris'e gidiyordu. Hardy *Combat* yoldaşı Pierre Benouville'den bir uyarı mesajı almayı başarmış ancak Paris'e varmadan tutuklanmıştı. Ancak Delestraint, Hardy'nin tutuklanmasından habersizdi ve Gestapo'nun onu tutukladığı Paris'teki La Muette metro istasyonundaki buluşma yerine gitmişti. Delestraint sorguya alınmış ve ardından kampın kurtarılmasından günler önce, Nisan 1945'te infaz edileceği Dachau'ya gönderilmişti. Hardy ise Lyon'a geri gönderilecek ve burada Gestapo'nun yerel sorumlusu Klaus Barbie tarafından sorguya çekilecekti. Daha sonra olanlar ise tamamen tartışmalıdır.

Hardy bir hafta sonra serbest bırakılacak ve direniş faaliyetlerine devam edecekti: "Gerçeği tüm direniş liderlerinden kasten gizledi ve yeraltı faaliyetlerine yeniden başladı."[62] Barbie'nin onu neden serbest bıraktığı belli değil. Hardy daha sonra Barbie ile bir tür anlaşma yaptığını çünkü Barbie'nin

---

[61] Cordier, *Jean Moulin*, 430-76; Clinton, *Jean Moulin*, 179-86; Dank, *The French against the French*, 139-57; Cobb, *The Resistance*, 165-9; Wieviorka, *The French Resistance*, 271-6; Jackson, *France*, 461-2.

[62] Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, III, 469.

onun nişanlısı Lydie Bastien'e yazdığı bir mektubu bulduğunu ve Hardy işbirliği yapmazsa Bastien'i ve ailesini tutuklamakla tehdit ettiğini iddia etmişti. *Combat*, tüm temel güvenlik kurallarını ihlal ederek, Hardy'yi karantinaya almamıştı; halbuki çoğu direniş grubu bir tutuklama sonrasında söz konusu kişinin düşmanla işbirliğini kabul edip etmediğinden emin olmak için bir karantina süreci uygulamayı benimsemişti. Benouville, Hardy'nin tutuklandığını biliyordu; ancak ona kimin haber verdiği belli değildir.

Moulin, Delestraint'in tutuklandığı haberini alınca afallamış ve güney direniş hareketinin paramiliter liderlerini, Delestraint'in halefinin seçimini konuşmak üzere, 21 Haziran 1943'te Lyon'un Caluire banliyösünde, Dr Dugoujon'un evinde bir toplantıya çağırmıştı. Moulin, her ikisi de *Libération-sud* üyesi olan, kuzey için Raymond Aubrac ve güney için André Lassagne arasında AS'nin bölünmesini ve genel komutayı ise *France d'Abord*'dan Albay Emile Schwarzfeld'e teklif etmeyi planlıyordu. Sevgilisi Albrecht'in Fresnes hapishanesinde intihar ettiğinden habersiz, Londra'ya yeni kaçan Frenay, daha önce *Combat*'ın AS'ye hâkimiyetini sağlamak için Moulin ile başarısız bir iktidar kavgasına girmişti. Şimdi *Combat*, kontrolü ele geçirmek için yeni bir fırsat kokusu almıştı ve sonuç olarak Benoüville, Henri Aubry'yi *Combat*'ın elini güçlendirmek için Hardy'yi toplantıya getirmesi yönünde teşvik etmişti. Başka hiçbir katılımcı, Hardy'nin geleceğini bilmiyordu ve gerçekten de Moulin'in Hardy'ye güvenmediği biliniyordu. Moulin ve Aubrac, doktorun evine gitmeden önce 30 dakika Schwarzfeld'in gelmesini bekleyerek muhtemelen bir güvenlik ihlali daha yapmıştı. Şans eseri Claude Serreulles, yanlış tramvaya bindiği için toplantıyı kaçırmıştı.[63] Toplantı başladıktan dakikalar sonra, Barbie liderliğindeki Gestapo içeri dalmıştı. Aubrac ve Andre Lassagne, Aubry, Schwarzfeld, COPA'dan (*Centre d'Opérations de Parachutage et d'Atterrissage*) Bruno Larat ve Moulin'i tutuklamışlardı. Kelepçeli olmayan tek kişi Hardy'ydi ve kaçmıştı. Görgü tanıkları şunları anlatacaktı:

> Yol işçisi bana, Gestapo ile işbirliği içinde olmamasının imkânsız olduğunu söyledi. Alman polislerinden birinin yanından geçti ve Saône yoluna sapmak için meydanda zikzak çizerek koştu. Polis arkasından, onun dışında her yeri hedef alarak, birkaç el ateş etti. Bir polis peşinden koştu. Nasıl oldu da onu hendekte göremedi bilmiyorum? Oradaki otlar çoğunlukla yılın bu zamanında kurur. Park halindeki arabalarda bekleyen diğer Almanlar, geri dönmesi için ona seslendi.[64]

Larat, Lassagne ve Aubry, Barbie ve uşakları tarafından vahşice işkenceye tabi tutulacaktı ve onlardan biri ya da Hardy, Almanların sadece "Max" olarak bildiği kişinin aslında Moulin olduğunu ifşa etmiş olsa gerekti.

---

[63] Lacouture, *De Gaulle*, 482.

[64] L. Aubrac, *Outwitting the Gestapo*, 74.

Moulin, o kadar uzun süre işkence görmüştü ki, Moulin'i tıraş etmesi emredilen, Lyon hapishanesindeki tutuklulardan Christian Pineau onu zar zor tanımıştı:[65]

> Tarih için önemli olan ve kesin olan tek bir şey vardı: Jean Moulin, işkence altında teslim olmayan çok az sayıdaki direnişçiden biriydi. Hatta ağzını açıp gerçek adını vermemiş ya da direnişteki rolünü kabul etmemiş olması bile mümkündür. Hepsi de rahat bırakılan, savaşçı arkadaşlarının hayatta kalması ve işkencecisinin ifadesi bunun kanıtıdır: Klaus Barbie, "Hiçbir şey itiraf etmedi" diyecekti. Bir kez olsun, kesinlikle doğruyu söylüyordu.[66]

Moulin, muhtemelen 28 Haziranda Paris'e gönderilmiş ve yine muhtemelen 8 Temmuzda Berlin'e nakledilmek üzere yola çıkarılmıştı. Moulin Berlin yolunda aldığı yaralar nedeniyle ölmüş ve sırlarını da kendisiyle birlikte mezara götürmüştü.

Hemen ardından ve sonraki yıllarda tartışmalar Hardy'nin rolü etrafında yoğunlaşacaktı. Aubrac, Hardy'nin buluşma yerini Almanlara bildirdiğinden emindi ve kaçmadan önce hapishanede onu zehirlemeye yönelik bir girişim olmuştu. Hardy hapisten kaçmış ve Frenay'ın kendisine iş verdiği Cezayir'e gitmişti. Savaştan sonra Hardy, Ocak 1947 ve Mayıs 1950'de iki kez yargılanmış ve ilk duruşmada yalan beyanda bulunmasına rağmen her iki davada da beraat etmişti. Barbie'nin 1987'de Lyon'daki duruşması sırasında, Barbie'nin Hardy'nin rolünü kesin olarak açığa çıkaracağına dair büyük umutlar vardı; ancak o da konu hakkında hiçbir yararlı bilgi vermemişti. Tutuklanan diğer kişilerden Dr. Dugoujon 1944 baharında serbest bırakılmıştı; Aubry Aralık 1943'te serbest bırakılmış ve makiye katılmıştı; Aubrac, Ekim 1943'te hapishaneden kaçmıştı; Schwarzfeld ve Larat, Alman toplama kamplarında ölmüştü; Laszanya kamplardan sağ çıkmış ve savaştan sonra Fransa'ya dönmüştü.[67]

1943'te, Fransa'daki direnişe Alman saldırılarının etkileri yıkıcı olmuştu: "Liderlik parçalanmıştı: Frenay ve d'Astier yurtdışındaydı; Berty Albrecht, Moulin, Manukyan, Brossolette ve Médéric ölmüştü; Pineau, Renouvin, Delestraint ve Bourdet sürgün edilmişti; Jean-Pierre Lévy bir Paris hapishanesindeydi ve sorumlu olduğu alanda bir hasar meydana gelmemişti."[68] Her şeye rağmen Fransız direnişinin örgütlenmesi ve de Gaulle'e olan bağlılığı için zemin artık hazırdı. Artık dizginleri devralmak ve Fransa'nın kurtuluşunda önemli bir rol oynayabilmesi için Fransız direnişini yeniden inşa etmek yeni insanlara kalmıştı.

*

---

65 Pineau, *La Simple Vérité*, 122-4.

66 Cordier, *Jean Moulin*, 474.

67 Dank, *The French against the French*, 157.

68 Cobb, *The Resistance*, 232.

1943 yılı boyunca Almanların Polonya'da yürüttüğü terör operasyonlarının temposu, direnişin temposu gibi, artış göstermişti. Almanlar, AK liderliğini hedef almak için SS-Hauptsturmführer Alfred Spilker liderliğindeki özel bir birim kurmuştu. SS-Untersturmführer Erich Merten liderliğindeki daha küçük bir birlik, Spilker'ın altında faaliyet gösteriyor ve az ama ölümcül sayıda Polonyalı haini kontrol ediyordu. Bu hainler Ludwik Kalkstein, kayınbiraderi Eugeniusz Świerczewski ve Świerczewski'nin karısı Blanka Kaczorowska idi. Üçü de AK'nin karşı istihbarat biriminde aktifti ve çok sayıdaki başarıları için AK tarafından ödüllendirilmişti. Ancak 1942 baharında Kalkstein, Gestapo tarafından tutuklanmış ve bir hain olmuştu. Almanlar için çalışmayı işkence gördüğü için mi; yoksa ailesine yönelik tehditler yüzünden mi; yoksa iddia edildiği üzere, Merten'e söylediği gibi, kendisini "Alman hissettiği" için mi kabul ettiği tartışmalıdır. Gestapo gözetiminden serbest bırakılmış ve kendisiyle çalışmak üzere Świerczewski ve Kaczorowska'yı yanına almıştı. AK tarafından karantinaya alındıktan sonra, 1943 baharında üçlünün yeraltı çalışmalarına devam etmelerine izin verilmişti. Ancak, AK tarafından bilinmeyen, şimdi artık Almanlar için çalışıyor olduklarıydı ve AK içindeki geniş bağlantı ağları onları özellikle tehlikeli hale getirmişti. Faaliyetleri, çoğunluğu istihbarat şubesinden olmak üzere, en az 200 AK subay ve askerinin tutuklanmasıyla sonuçlanacaktı.

Üç hainden Świerczewski kuşkusuz en tehlikelisiydi. 1920-21'deki Polonya-Sovyet Savaşı sırasında General Rowecki'nin emrinde hizmet etmişti ve AK'de çalışırken de doğal olarak Rowecki ona güveniyordu. Hain olma saiki, Kalkstein aracılığıyla aile bağları olabilir; ancak hainliği Bolşevik karşıtı duygulardan da kaynaklanmış olabilir. Unutulmamalıdır ki, Almanlar 1940 yılında NKVD tarafından vurulan Polonyalı subayların mezarlarını bulduklarını Nisan 1943'te açıklamıştı. Bu haber Polonya'daki Polonyalıları ve Londra'daki sürgündeki hükümeti büyük ölçüde rahatsız etmişti. Polonyalı subaylardan 1940 baharından beri haber alınamadığını biliyorlardı ve ortaya çıktığı gibi, Sovyetler'in onları infaz etmiş olabileceğinden korkuyorlardı. Bu nedenle, Almanların ve Kalkstein'ın ona şu anda ilerlemekte olan Sovyet ordularını, Polonya'nın uzun vadeli çıkarları açısından mevcut acımasız Alman işgalinden daha büyük bir tehdit olarak sunmaları ihtimal dahilindedir.

Świerczewski, ne saikle olursa olsun, ölümcül bir rol oynayacaktı. Tesadüf eseri, Rowecki'yi Varşova'da sokakta yürürken görmüş, onu Ulica Spiska'ya kadar takip etmiş ve ardından Rowecki'nin yerini bildirmek için Merten'i aramıştı. 30 Haziran 1943 sabahı, saat 10.00 civarında yaklaşık 200 silahlı Gestapo elemanını taşıyan 60 otomobil ve kamyon sokağı tutmuş, tüm evlere girmiş ve insanları bir avluya toplamıştı. Świerczewski'nin bundan sonraki rolü Rowecki'yi teşhis etmekti ve etmişti de; Rowecki alınıp Gestapo karargâhına götürülmüştü. Sorgusu aniden kesilen Polonyalı bir tanık o ânı şöyle

hatırlıyordu: "Merdivenlerden inerken, bütün binayı bir uğultu sarmıştı; subaylar, ajanlar ve hatta memurlar koridorlara çıkmıştı ve hepsi çok memnun görünüyordu."[69] Adam tutuklanan Rowecki'yi tanımıştı ve haber kısa süre sonra Rowecki'nin yardımcısı Bór-Komorowski'ye ulaşacaktı.

Almanlar başarılarını şampanyayla kutlarken, AK, Rowecki'yi kurtarmayı planlıyordu. Ciddi olarak düşünülen bir plan, bir atölyede tamirde olan bir Alman tankını patlayıcılarla doldurduktan sonra, bir gönüllü tarafından o tankla Gestapo karargâhına yapılacak bir intihar saldırısıydı. Bu arada özel bir *Kedyw* grubu binaya girip Rowecki'yi serbest bırakacaktı. Almanlar Rowecki'yi hemen bir uçağa koyup Berlin'e götürdüğü için plan hiçbir zaman uygulamaya konmayacaktı. Berlin'de SS, Rowecki'ye gerçek düşmanın komünistler olduğunu anlatmış ve Rowecki'nin onlara ya Polonyalılardan Bolşevik karşıtı bir askeri birlik oluşturma ya da en azından AK'yi Almanlarla savaşmaktan vazgeçirme konusunda, o da olmazsa, en azından Alman karşıtı faaliyetlerini en aza indirmeye teşvik etmede onlara yardım etmesi gerektiğini bildirmişti. Rowecki herhangi bir anlaşmaya yanaşmayı reddetmişti. Rowecki, Ağustos 1944'te, Varşova Ayaklanmasının patlak vermesinden kısa bir süre sonra, idam edilinceye kadar Sachsenhausen toplama kampında tutulacaktı.[70]

Rowecki'nin kaybı Polonyalılar için ciddi bir darbe olmuştu. Rowecki'nin yerine AK'nin başına geçen eski yardımcısı Bór-Komorowski selefinin hakkını şu ifadelerle vermişti:

> Her yerde Grot takma adıyla biliniyordu. Halk için Grot bir semboldü; Yeraltından bir ulusun savaşını yöneten gizemli bir kişiydi o. Onu daha yakından tanıyan ve çalışma sırasında onunla doğrudan temas halinde olan biz, karmaşık Yeraltı mekanizmalarını yöneten ve birbirine bağlayan bir lider, güçlü bir kişilik ve olağanüstü bir beyin olarak onun büyük değerini biliyorduk.[71]

AK, Rowecki'nin tutuklanmasının nasıl gerçekleştiğine dair kapsamlı bir soruşturma yürütmüş ve hainleri tespit etmişti. Polonya yeraltı mahkemeleri Kalkstein, Świerczewski ve Kaczorowska'yı ölüme mahkûm etmişti. Haziran 1944'te sadece Świerczewski idam edilecekti. Kalkstein SS'e katılmış ve o sırada hamileliğinin son aylarında olduğu için Kaczorowska'nın infazı ertelenmişti. Almanlar onu işgalin geri kalanında korumaya alacaktı.[72]

---

[69] Bór-Komorowski, *The Secret Army*, 139.

[70] En son yapılan araştırmanın bir özeti Instytut Pamięci Narodowej'in web sayfası ipn.gov.pl'de bulunabilir; A. Chmielarz ve A. K. Kunert, *Spiska 14: Aresztowanie generała "Grota" - Stefana Roweckiego*, Państwowy Instytut Wydawniczy (Warsaw, 1983); Bór-Komorowski, *The Secret Army*, 139-42.

[71] Bór-Komorowski, *The Secret Army*, 140.

[72] Williamson, *The Polish Underground*, 103.

Sürgündeki Polonya hükümeti de Rowecki'ye yardım etmeye çalışmıştı. Polonya başbakanı Stanisław Mikołajczyk, 20 Temmuz 1943'te Churchill'e bir mektup yazarak şöyle bir talepte bulunmuştu:

> Britanyalıların uygun bir Alman generalle mübadelesini sağlamak ya da eğer bu imkânsız olursa, General Rowecki'ye savaş esiri statüsü verilmesini güvence altına almak, vatandaşlarımız tarafından en derin şükranla karşılanacak ve Polonya'da işgalciye meydan okuyan cesur insanların moralini yükselterek savaşın sürdürülmesine katkıda bulunacaktır. Kendi başına Britanya müdahalesi, ülkeleri için her gün canlarını tehlikeye atan bu insanlarımızın zihinlerinde kesinlikle kalıcı bir yer edinecek ve onlara mücadelelerinde yalnız bırakılmadıkları ve her zaman güçlü bir desteğin arkalarında olduğu hissi verecektir.[73]

Churchill, Eden'e danıştıktan sonra, 1 Ağustosta isteksiz bir şekilde, Britanya hükümeti tarafından böyle bir adım atılamayacağını bildirmişti; çünkü sonuçta Britanyalıların yurtdışındaki birçok ajanını kaybettiğini ve direnişçilerin normal savaş kuralları dışında hareket ettiği ve bu nedenle Cenevre Sözleşmesinin hükümleri kapsamına girmediği kabul edilen bir yeraltı savaşı yürüttüğü herkesin kabul ettiği bir gerçekti.[74]

*

Şubat 1943'te Stalingrad'ın düşüşü ile Temmuz-Ağustos 1943'teki Kursk Muharebesi arasında Sovyet partizanlarının gücü, rolü ve faaliyetleri önemli ölçüde artmıştı. Partizanlar artık havayoluyla Sovyetler'in cephe gerisinden mühimmat sağlıyordu ve çoğu grubun partizan komutanlığıyla telsiz bağlantısı vardı. Gerçekten de, partizanların Almanların cephe gerisindeki güvenlik birimlerinin çoğundan daha donanımlı olduğu söylenebilirdi. Örneğin, bir Alman güvenlik birliği üstlerine durumu şöyle anlatmıştı: "Demiryolu devriyelerimiz birçok kez raylara mayın döşeyen düşman ekipleriyle karşı karşıya geldi; ancak her durumda haydutlar bizim birliklerimizde olmayan makineli tüfeklerle bize karşı koydular."[75] Bu daha iyi donanımlı partizanların, Kursk Muharebesinde Alman konumlanışı üzerindeki etkileri merkezinde, fiili etkinliğine ilişkin tartışmalar hâlâ devam ediyor. Elbette Almanlar, fiili değilse bile, potansiyel partizan tehdidi hakkında çok endişeliydi ve bu dönem, cephe gerisindeki partizan tehdidiyle mücadele etme konusunda, Alman taktiklerinde bir değişikliğe tanık olacaktı. Batı Avrupa'daki Alman karşı istihbarat birimlerinin sergilediği incelik ve kazandığı kayda değer başarının aksine, Sovyet partizanlarına karşı Alman taktikleri, artan şiddet seviyeleri

---

[73] Mikołajczyk'ten Churchill'e, 20 Temmuz 1943, *AK Documents*, III, 42-5.

[74] 19 Temmuz 1943 tarihli Savaş Kabinesi toplantısı, TNA, CAB 65/35; Churchill'den Mikołajczyk'e, 1 Ağustos 1943, *AK Documents*, III, 52.

[75] Shepherd, *The Wild East*, 170.

tarafından belirleniyordu. Kursk Muharebesi 5-6 Temmuzda başlamıştı ve o tarihten Kızıl Ordunun öncü birliklerinin Dinyeper nehrine ulaştığı 22 Eylül 1943'e kadar, partizanlar komuta merkezi *Stavka*'nın emriyle Almanların geri çekilmesini engellemek ve Kızıl Ordu saldırılarının devamı için zemin hazırlamak üzere faaliyet yürütmüştü.

Partizanlara biçilen rol, Almanlarla açık bir savaşa girmek değildi; bu nedenle partizanlar, Mart 1943'te Moskova'nın kuzeybatısında, partizanlarla dolu olduğu iddia edilen Rzhev bölgesinde yürütülen Alman tahliye operasyonuna herhangi bir müdahalede bulunmamıştı; ancak Moskova'ya Alman birliklerinin yeniden konuşlandırılmasıyla ilgili hayati istihbarat sağlamıştı. Partizanların ana faaliyeti, Alman ulaşım ve iletişim hatlarına saldırılar düzenlemekti. Bu tür saldırıların sayısı şubatta 500 iken Temmuzda 1.460'a yükselmiş ve 1.300 lokomotif, 15.000 vagon, çok sayıda su tankı ve istasyonu ile 78 demiryolu köprüsünün yok edilmesiyle sonuçlanmıştı. Köprülere yönelik en görkemli saldırı Mart 1943'te üç birimden 1.100'den fazla partizanın, ana partizan gücü havaya uçurmadan önce, Alman güvenlik gücünü Desna nehri üzerindeki çift ayaklı köprüden uzaklaştırmak için güçlerini birleştirmesiyle gerçekleşmişti. Bu köprü Briansk'ın 15 mil güneybatısındaydı ve günde 15 ila 20 tren taşıyan Ordu Grup Merkezinin ana tedarik güzergâhı üzerindeydi. Yıkımı, çok ağır lokomotifleri olmasa da, her tür treni kaldırabilecek geçici bir yapı inşa edilmeden önce, bir hafta boyunca tüm demiryolu trafiğini felç etmişti. Köprü yeniden demiryolu trafiğine açılacaktı; ancak her treni köprünün bir tarafından diğer tarafına itme zorunluluğu, Ordu Grup Merkezine erzak sevkiyatını bariz bir biçimde yavaşlatmıştı. Partizanlar ayrıca Ordu Grup Merkezini Kuzey Ordu Grubuna bağlayan demiryolu ulaşımına da sert darbeler vurmuştu. Partizan faaliyeti için uygun olmayan açık bir araziden geçen Güney Ordu Grubu ulaşım yolları büyük ölçüde işlemeye devam etmişti.

Almanlar ile Sovyet partizanları arasındaki "demiryolu savaşı," her iki gücün de esnekliğini gösteriyordu. Almanlar, partizanların gizlenmemesi için rayların her iki yanındaki ağaçların kesilip arazinin temizlenmesini ve civar köylerden toplanacak ve olası bir başarılı partizan saldırısı durumunda bedelini ödeyecek personelle devriyelerin sayısının artırılmasını emretmişti. Ayrıca mayınları patlatmak için lokomotifin önüne içi taş dolu bir yük vagonu yerleştirmişlerdi. Askeri sevkiyat trenlerinde seyahat eden birlikler, savaş birimleri olarak örgütleniyordu: Tren saldırıya uğradığında, tehdide müdahale etmek amacıyla, çift sayılı vagonlarda bulunanlar sola, tek sayılı vagonlarda bulunanlar ise sağa atlayacaklardı. Partizanlar, devriyelerin veya onların emrindeki personelin dikkatini başka yöne çekmek için bir kuvvet göndererek ve lokomotiflerin altında patlamadan önce yük vagonunun mayının üzerinden geçmesine izin veren gecikmeli fünyeler kullanımını artırarak karşılık vere-

cekti. Partizanlar ayrıca bir trenin altında birkaç noktada patlayacak şekilde bir dizi mayın yerleştirerek gerçekleştirdikleri zincirleme yıkımları da giderek daha fazla kullanmaya başlamıştı. Bazı yorumcular, partizanların, takviye kuvvet ve mühimmat sevkiyatını yavaşlatarak Kursk Muharebesine yönelik Alman tahkimatını engellemede başarılı olduğunu ileri sürmüştü. Diğer bazıları ise tam aksini savunarak, ulaşımdan sorumla Alman personelin, demiryolu trafiğini özellikle vurulması zor hatlara kaydıracak şekilde esnek bir program uyguladığına ve partizanların, tek hatlı demiryolunda kayda değer başarılar elde etmiş olmakla birlikte, ana doğu-batı çift hatlı demiryolunun trafiğini engellemeyi hiçbir zaman başaramadığına işaret etmişti. Kursk muharebesinin başlamasındaki kayda değer gecikmeler daha çok Hitler'in orduyu çok sayıda en son üretilen silahlar –Tiger ağır tankı, Ferdinand topu ve Panther orta tankı– ile donatma inadı yüzünden olmuştu. Bu silahlar tamamen teknik ve üretim güçlükleri nedeniyle zamanında yetişmemişti ve Alman taarruzunun geç başlamasının nedeni, partizanların demiryolu ulaşımına yönelik saldırılarından çok, bu türden gecikmeler olmuştu.[76]

Alman iletişim ve ulaşım hatlarına yönelik partizan saldırılarının başarısı, Sovyet plancıların umduğu kadar etkili olmasa da Almanlara göre, partizan tehdidi hâlâ çok somut bir meseleydi. 1943 yılı boyunca, Alman anti-partizan harekâtlarındaki bariz vahşet düzeyi daha da belirgin hale gelmişti. Alman zihniyeti giderek, "düşman artık partizan grupları ile sempatizanlardan ibaret değildir; işbirlikçiler dışında bütün nüfus suçlu telakki edilmelidir" anlayışıyla işlemeye başlamıştı.[77] Alman eri Müller, daha sonra kaydedilen ifadesinde, "Köydeki her on kişiden birinin vurulması emrinin verildiğini" bildirmişti. Ancak askerler tüm köyü yok etmeye karar vermişti:

> Bira şişelerini benzinle doldurup masaya koyduk ve dışarı çıkarken masanın arkasına el bombaları attık. Hemen her şey tutuşup alev alıyordu; tüm çatılar sazdan samandandı. Kadınlar, çocuklar, herkes vuruldu; sadece birkaçı partizandı.[78]

Diğer tanıkların anlatımları da bu davranışı doğrular niteliktedir: Partizanları tespit etmek için herhangi bir çaba göstermektense, tüm köyü ortadan kaldırmak sıradan hale gelmişti. 3-23 Haziran 1943 tarihleri arasında, Belarus'taki Polotsk, Borisov ve Lepel bölgelerinde gerçekleştirilen Cottbus Operasyonu, Alman taktiklerinin tüm acımasızlığını sergilemektedir: 4.500 ölüye karşılık sadece 492 tüfek ele geçirilmişti. Bölgeden sorumlu Reichskommis-

[76] Macksey, *The Partisans of Europe*, 124-32; Cooper, *The Phantom War*, 127-34; Slepyan, *Stalin's Guerrillas*, 89, 93; Grenkevich, *The Soviet Partisan Movement*, 240.

[77] H. Heer, "The Logic of the War of Extermination: The Wehrmacht and Anti-Partisan Warfare," Heer ve Naumann (der.), *War of Extermination*, 92-126.

[78] Birinci Sınıf Er Müller, Neitzel ve Welzer, *Soldaten*, 81.

sar Wilhelm Kube öfkelenmiş ve "İşgal altında bulunan doğu bölgelerindeki yerli halka bu muamele aynı şekilde sürdürülürse... gelecek kış yalnızca partizanların değil, tüm ülkenin ayaklanmasını bekleyebiliriz" demişti.[79]

1943 baharında Almanlar, Belarus ve Bryansk bölgesinde partizan tehdidini ortadan kaldırmak ya da en azından kontrol altına almak için çok sayıda operasyon gerçekleştirmiş ve yeni taktikler kullanmaya başlamıştı. En başta gelen taktik, daha önce de bahsi geçen, *Grossunternehmen*, yani çok fazla sayıda askerle büyük bir kuşatma gerçekleştirme operasyonuydu:

> Amaç onları kovalamak değil, yok etmek... Çetelerin kontrolü altında olan ya da sızdığı geniş bir alan ani hamlelerle çevrilebilir ve sistemli bir şekilde taranabilirse başarı elde etmemek mümkün değil. Ancak bu, dış kuşatma çemberinin en başından, büyük birimlerin kaçışını ya da bir yarma harekâtına girişmesini imkânsız hale getirecek şekilde sıkı örülmesi gerektiği anlamına geliyor. Ya şiddetli bir saldırı ya da duruma ve bölgeye göre, düşmanı önceden belirlenmiş, (nehir gibi) doğal engeller kullanılarak güçlendirilebilecek bir müstahkem hatta doğru sıkıştırarak, sektör sektör ve gün gün çember daraltılır. Sonra haydutları, bataklık ve ormanlardan açık araziye çıkarmak zorunludur. Harita üzerinde, erişilmesi gereken günlük hedefleri temsil eden çeşitli kuşatma hatları ve çeşitli anti-partizan birimler arasındaki sınır çizgileri ile böylesine büyük (anti-partizan) bir eylem planı, bir örümcek ağını andırır.[80]

Bu tarama operasyonlarının etkisinin sınırlı kaldığı ortaya çıkmıştı. İlk olarak, destek birliklerinin gücünü artırmak için, muharip sınıfın o an beklemekte olan birliklerinden asker ödünç alınmasına rağmen, Alman güçleri hiçbir zaman sıkı bir çember örmek için yeterli asker sayısına erişemiyordu ve bunun sonucunda partizanlar, Alman hatları arasındaki boşluklardan kaçabiliyordu ve kaçmıştı da. O zaman Almanlar, şu basit gerçekle yüzleşmek zorunda kalmıştı: Alman askerleri, düşmanlarını son âna kadar göremedikleri ormanlarda ve bataklıklarda savaşmaktan belirgin şekilde rahatsızdı. "Partizanlar bataklık araziye dağıldılar, başlarını kamışlarla, dallarla örttüler ve her halükârda etrafta ne var ne yok aldırmayan zırhlı piyadelerin geçip gitmesine izin verdiler."[81] Partizanlar daha sonra, gizlendikleri yerden çıkacak ve Almanlara arkadan saldıracaktı. *Grossunternehmen*, partizan oluşumlarını dağılmaya zorlamakta başarılı olmuştu; ancak partizanlara ağır kayıplar verme konusunda özellikle başarısız olmuşlar ve onların gazabının yüklü faturasını masum yerel halk ödemişti.[82]

---

[79] Mulligan, *The Politics of Illusion and Empire*, 142-3.

[80] Dixon ve Heilbrunn, *Communist Guerrilla Warfare*, 145-6.

[81] Schulte, *German Army and Nazi Policies in Occupied Russia*, 261.

[82] Heer, "The Logic of the War of Extermination"; Macksey, *The Partisans of Europe*, 132-4; K. De Witt ve W. Moll, "The Bryansk Area," Armstrong (der.), *Soviet Partisans*

İkinci Alman taktiği, partizanların kendilerini en rahat hissettikleri, ormanlar ile bataklık alanlara savaşı taşıyacak, genellikle sivil giyimli, iyi donanımlı, son derece hareketli avcı grupları olan *Jagdkommandos*'un oluşturulmasıydı. *Jagdkommandos*'un çalışma kuralları şunlardı:

> [*Jagdkommandos*] Çoğunlukla geceleri ilerler, gündüzleri gizli bir yerde dinlenir. İlerleme ve dinlenme düzeni bozulmamalıdır. Savaş alanına ulaşıldığında keşif başlar. Çetelerin ayak izlerinden çete faaliyetleri tespit edilir. İhaneti önlemek için halkla hiçbir temas kurulmamalıdır. Sabit keşif birliklerinin kullanılmasının *Jagdkommandos* için değerli olduğu, tekrar tekrar, ortaya çıkmıştır. Bu birlikler, saldırıya elverişli yerleri tespit etmek için, çetelerin kullandığı yolları gözlemlerler. İyi kamuflaj, irtibatı kaybetmeme ve özellikle sabır, başarının olmazsa olmaz koşullarıdır.[83]

Ne var ki, pratikte işler teori kadar iyi gitmeyecekti; çünkü Almanlar, partizan oluşumları üzerinde belli bir süre baskıyı sürdürecek kadar iyi eğitimli birimlerden yoksundu.

Kursk Muharebesi 5 Temmuzda başlamıştı. 12 Temmuza kadar Almanlar ancak sınırlı kazanımlar elde etmişti; ama sonrasında, Kızıl Ordunun Orel ve Belgorod'u yeniden ele geçirmesini sağlayan Sovyet karşı saldırısı başlamış ve nihayet Kızıl Ordu 5 Ağustosta bütün cephe boyunca taarruza geçerek, Almanları Dinyeper nehrine geri püskürtmüştü. Sovyet komutanlığı partizanlara, Alman demiryolu ulaşımını sekteye uğratmak için –"Raylar Savaşı" diye bilinen– büyük ölçekli operasyonlar başlatmaları emrini vermişti. Önceki partizan saldırıları vagonları, lokomotifleri ve köprüleri yok etmeye odaklanmıştı; ancak bu operasyon, Almanları sürekli bir onarım faaliyetiyle meşgul etmek için demiryolu hatlarını fiilen yok etmek amacını güdüyordu. Bu savaş, 20-21 Temmuz gecesi, Briansk'ın güneyindeki Ordu Grup Merkez ve Ordu Grup Güney'e sevkiyat sağlayan demiryolu hattına 11 partizan birliği tarafından gerçekleştirilen ani bir saldırıyla başlamıştı. Bu saldırı sonucunda, Alman trenleri artık geceleri çalışamaz hale gelmiş ve bazı hatlar iki gün boyunca kapalı kalmıştı. Temmuz ayının geri kalan günlerinde, Almanlar demiryolu hattına gerçekleştirilen 1.114 saldırıyı kayda geçirmişti ve çeşitli hatlar toplam 2.688 saat boyunca kapalı kalmıştı. Partizan faaliyeti, 3-4 Ağustos gecesi, Belarus genelinde ve doğuya doğru uzanan hat boyunca ayrı yerlerde 8.422 kesintiye erişen çok sayıda ray tahribatı ile yeni bir rekor kırmıştı. Bu operasyon bir ay daha devam edecekti.[84]

---

in World War II, 465-6; O. Bartov, *The Eastern Front, 1941-1945*, 124; Cooper, *The Phantom War*, 97-100; Blood, *Hitler's Bandit Hunters*, 177-210; Hill, *The War behind the Eastern Front*, 115.

[83] Grenkevich, *The Soviet Partisan Movement*, 232-3.

[84] Bellamy, *Absolute War*, 590-91; Cooper, *The Phantom War*, 134-7; Grenkevich, *The Soviet Partisan Movement*, 241-52; Slepyan, *Stalin's Guerrillas*, 98.

"Raylar Savaşı" sırasında tahrip edilen demiryolu hattının sayısı, Alman ve Sovyet kaynakları tarafından farklı verilmiştir: Sovyetler, Alman raporlarına göre yaklaşık 32.000 olan tahribat sayısının 148.500 olduğunu iddia ediyor. Bu operasyonun ne kadar etkili olduğu da tartışmalıdır. Alman piyade eri Felix Dresener, şunları söylemişti:

> Partizanlar sürekli tehdit oluşturuyordu. Ön cepheye erzak ve mühimmat temin etme gücümüzü yavaşlattılar ve bizi, birlikleri cephe hattından uzaklaştıran, temizleme operasyonlarına zorladılar... Müfrezemiz, bir haftadan fazla bir süre bizi gerçek savaştan alıkoyan, birkaç konvoyun korumasını sağlamakla görevlendirildi. Bu süre zarfında 8 adamımızı kaybettik ve Tanrı bilir kaç tane de vagon. Bu, basit bir Rus taktiğiydi ama tkiliydi.[85]

Alman 6. Hava Filosunun, ihtiyaç duyduğu 8.600 ton yerine sadece 5.700 ton uçak yakıtı aldığı ve cepheye takviye olarak gönderilen Alman 68. ve 125. Piyade Tümenlerinin bir şekilde trenlerinden inmek zorunda kaldıkları, ya kamyonlarla ya da yürüyerek cepheye sevk edildikleri ve bu yüzden de cepheye intikallerinin bir hafta geciktiği iddia edilmiştir.[86] Bununla birlikte, Kursk Muharebesi sırasında Almanlar, görünüşte partizanların cirit attığı bölgelere ayda 8.000 tren göndermeyi başarmıştı ve bunun tek nedeni de, Almanların rayları hızla tamir etme konusunda son derece ustalaşmış olmasıydı. "Raylar Savaşı"nın, Kursk Muharebesi sırasında cephedeki harekâtı büyük ölçüde etkilemediği neredeyse kesin olarak söylenebilir; ancak operasyonun eylül ve ekim boyunca devam etmesi, muhtemelen Merkez Grup Ordularının geri çekilmesini önemli ölçüde yavaşlatmış ve Sovyet ordularına karşı saldırıya geçmek için yeniden bir araya gelmesini engellemişti.[87]

Eylül ayı sonlarında, Almanlar Dinyeper nehrine doğru geri çekilmeye zorlanmıştı ve bu geri çekilme sırasında partizanlar, istihbarat sağlama gibi başka bir amaca hizmet etmişti. Bu istihbaratın büyük bir kısmı, yollardaki trafiği izlemek, not etmek için değil de, toplanan tüm bilgileri akılda tutmak için özel eğitim almış, 8 ila 14 yaş arası çocuklar tarafından sağlanıyordu. Böyle bir çocuk Almanlar tarafından yakalanmış ve sorgusunda, sorumlu olduğu kişiye rapor vermek için düzenli olarak Dinyeper'in karşı kıyısına geçtiğini ve verdiği bilgiler karşılığında ekmek, şeker ve sigara ile ödüllendirildiğini açıklamıştı. Üçüncü operasyondan sonra kendisine bir takım elbise sözü verilmişti.[88] Sovyet Merkez Cephesi Komutanı Konstantin Rokossovsky,

---

85 L. Clark, *Kursk*, 311.

86 Bellamy, *Absolute War*, 591; Munoz ve Romanko, *Hitler's White Russians*, 316.

87 Macksey, *The Partisans of Europe*, 208; Hill, *The War behind the Eastern Front*, 132-3.

88 Dixon ve Heilbrunn, *Communist Guerrilla Warfare*, 50-51.

kendisine Desna ve Dinyeper Nehirlerine doğru hücuma geçmesi, düşmanı zorlaması ve sonra Kiev'e doğru ilerlemesi yönünde emir verildiğini kaydetmişti: "Biz zaten, Belarus ve Ukraynalı partizanlar tarafından doğrulanan, Nazilerin, Doğu Duvarı adını verdikleri şeyin bir parçası olarak, Dinyeper ve Sozh Nehirleri boyunca aceleyle güçlü bir tahkimat hattı inşa ettiği bilgisini almıştık."[89] Yılın ilerleyen zamanlarında, savaş bu hatta karşı verilecekti.

[89] K. Rokossovsky, *A Soldier's Duty*, 207.

18

Direniş mi İç Savaş mı? Balkanlar

II. Dünya Savaşı sırasında Yugoslavya'da süregiden çatışmalar hakkında muazzam bir literatür bulunmaktadır ve bu literatür, yazarların siyasi görüşlerine göre büyük ölçüde bölünmüş durumdadır. Yugoslavya'nın Tito liderliğindeki muzaffer Partizanların yönetimi altında yeniden birleşmesi ve onun 1980'deki ölümüne kadar ülke üzerindeki hâkimiyeti, Partizanları işgalcilere karşı tek gerçek direniş olarak öven ve Mihailović yönetimindeki Çetnikleri, Mihailović'in 1946'da yargılanmasını ve infazını haklı çıkaracak şekilde, işbirlikçiler olarak tümden mahkûm eden geniş bir literatüre yol açmıştır. 1948'de Tito ile Stalin'in arasının açılması, Partizanların basit bir komünist direniş hareketi değil, tüm Yugoslav milliyetlerini ve tüm siyasi eğilimleri kucaklayan, gerçek kurtuluş ordusu olduğu argümanını haklı çıkarmak için kullanılmıştır.

Partizan yanlısı yargı, Yugoslavya'daki savaşta çatışmalara katılan bir dizi Britanyalının yazılarıyla, özellikle de Mayıs 1943'te Partizanların yanında hizmet etmek üzere Karadağ'a paraşütle indirilen William Deakin tarafından geliştirilmiştir. Deakin, Partizanlar bir Alman saldırı harekâtı olan Schwarz Operasyonundan kaçarken gelmişti ve bu koşullar altında gerçekleşen buluşma onun üzerinde derin bir iz bırakmıştı: "Dağ, köylerin ve yerleşim yerlerinin alevleri ve külleriyle kaplandı. Dağınık ölüler, sanki dev bir el tarafından yığınlar halinde etrafa saçılmış halde, ay ışığı altında yatıyorlardı."[1] Partizanlarla ilk deneyimleri şu inanca kapılmasına yol açmıştı: "Bir grup gerilla yoktu karşımızda; organize bir askeri güç vardı."[2] Aslında Deakin, durumu kendi gözleriyle görmek için Tito'nun karargâhından hiç ayrılmamıştı ve Partizanlarla olan tüm temasları, Tito'nun sadık adamı Vladimir Velebit tarafından yakından denetlenmişti. Mihailović'in hareketsizliğine vurgu yapılarak, Çetniklerin İtalyanlarla üst düzeyde işbirliği yaptığı iddia-

[1] Deakin, *The Embattled Mountain*, 32.

[2] Deakin, Britanya ve Avrupa Direnişi Konferansında, St Antony's College, Oxford, Aralık 1962.

sıyla ilgili Deakin'e sürekli bilgi akışı sağlanıyordu.[3] Deakin, Britanyalıların Yugoslavya'ya müdahalesini anlatan *The Embattled Mountain* adlı bir kitap yazmış ve daha sonraki yıllarda, konuyla ilgili birçok kitaba ve konferans makalelerine katkıda bulunmuştu. Sonuç olarak, o zamandan beri Britanyalı tarihçiler arasında egemenlik kurmuş olan Yugoslav direniş tarihinin "Deakin okulu" olarak adlandırılabilecek şey ortaya çıkmıştı. Bu yaklaşım, Partizanlarla birlikte görev yapan diğer iki Britanyalı subay, Fitzroy Maclean ve Basil Davidson, tarafından hazırlanan kitaplarla da desteklenmişti.[4] Bu üç adamın ortak özelliği, kelimeleri kullanma becerileriydi: Deakin, Churchill'le Marlborough Dükü olduğu zamanki hayatı üzerine çalışmış ve Churchill'in yararlandığı, Yugoslavya araştırması *The Second World War*'ı kaleme almıştı; Maclean daha sonra milletvekili olarak görev yapmış ve Davidson da, Afrika üzerine çalışarak, kayda değer bir tarihçi olmaya devam etmişti.

Buna karşın, Mihailović'le çalışmak üzere gönderilen adamlar, yazar ve iletişimci değil, ya işadamı ya da profesyonel kurmay subaydı ve Tito'ya karşı olan görüşlerinin hem savaş sırasında hem de sonrasında büyük ölçüde görmezden gelinmesi şaşırtıcı değildir. Örneğin, Mihailović'e ulaşan ilk Britanyalı ajan Bill Hudson, konu hakkında çok nadiren konuşmuş ve konuştuğunda da, 1962'de Oxford'daki St Antony's College'da düzenlenen direniş konferansında olduğu gibi, Partizan yanlısı katılımcılar ona çok kötü davranmıştır. Yine de Mihailović'in ve Çetniklerin itibarının iadesi için biraz çaba sarf edilmiştir. David Martin, daha 1946'da Mihailović için adil yargılanma çağrısında bulunan, Amerikalıların önayak olduğu bir kitaba uzun bir giriş yazmış ve sonra da, daha ayrıntılı bir kitap olan *The Web of Disinformation*'ı yayımlamıştır. 1977'de savaş sırasında Tito ile yakın çalışan ancak daha sonra araları bozulan Milovan Đilas, Partizanlar ile Tito'yu çevreleyen bazı mitlerin sorgulandığı ve deneyimlerini aktardığı *Wartime* [Savaş Zamanı] kitabını kaleme almıştır. Tito'nun ölümünden sonra, Yugoslavya'da Britanyalıların rolünü sorgulayan daha fazla eser ortaya çıkmaya başlamıştır: Böylece, Mihailović'in destekçileri ile Tito'nun destekçileri arasındaki çatışma yeniden alevlenmiştir. Bu eserlerin bellibaşlı yazarlarından bazıları Walter Roberts, Nora Beloff ve Mike Lees'dir. Yugoslavya'nın ayrı cumhuriyetlere bölünmesinden bu yana yeni bir tarih yaratılmaktadır ve eski çatışmalar yeniden gözden geçirilmektedir.

*

II. Dünya Savaşı sırasında, Yugoslavya'da aynı anda birkaç farklı savaş yaşanıyordu. Britanyalı bir katılımcı olan Alexander Glen bu durumu şöyle açık-

[3] H. Williams, *Parachutes, Patriots and Partisans*, 147-9.

[4] Maclean, *Eastern Approaches*; Davidson, *Partisan Picture*.

4. Yugoslavya'nın Bölünmesi

lıyordu: "Olan şey, değişmeyen özelliği geride bıraktığı kan, ateş ve ıstırap olan, bir şablon halinde bir bölgeden diğerine taşınan, Matruşka bebekler gibi iç içe geçmiş, sonsuz bir dizi çatışmalar yumağıydı."[5] Büyük ölçüde, Yugoslavya'nın çeşitli işgalci güçlerin himayesi altında küçük devletlere bölünmesinin neden olduğu bir etnik temizlik savaşı vardı. Ayrıca, başta Almanya ve İtalya olmak üzere işgalci güçlere karşı, daha az oranda da Macarların ve Bulgarların işgali altındaki bölgelerde, farklı güçler tarafından yürütülen ve dünyanın daha fazla ilgisini çeken bir direniş savaşı yaşanıyordu. Bu savaş aynı zamanda, iki başka eşzamanlı çatışmaya da yol açmıştı: Mihailović yönetimindeki Çetnikler ile Tito yönetimindeki Partizanlar olmak üzere iki ana direniş hareketi ile hem işgalci güçler hem de onların işbirlikçileriyle varılan geçici uzlaşmalarla daha da karmaşık bir hale gelen işbirlikçilere ve işbirlikçi olarak algılananlara karşı yürütülen bir savaş vardı. Aynı zamanda, her biri farklı taktiklere ve nihai hedeflere sahip iki direniş hareketinin varlığı, aralarında, fiilen bir iç savaş olan bir çatışmaya yol açmıştı. Bu girdabın içine, her iki direniş hareketini de etkilemeyi uman, Britanya görev birlikleri de dahil olmuştu. Çeşitli nedenlerle, bekledikleri kadar başarılı olamamışlardı ve aslında durumu daha da kötüleştirmiş olabilirler.

Ülkelerinin Ortodoks Sırp nüfusunu ve Yahudileri yok etmeye kararlı olan, Hırvatistan'daki bağnaz Katolik Ustaša'nın başlattığı etnik çatışmaya Sırpların ilk tepkisi ağırlıklı olarak, Alman ve İtalyan işgalinin de tetiklemesiyle, ülkenin bölünmesi yönünde olmuştu.[6] Mihailović'in işgalcilere karşı direniş politikası, Almanların 1941'de Kragujevac'ta yaptığı gibi bir katliam olabileceği korkusuyla yumuşatılmıştı. Sonuç olarak, Mihailović'in politikası, küçük çaplı açık direnişti; böylece hem misillemelerden kaçınacak hem de Müttefikler Balkanlar'ı işgal etmeye hazır olana kadar güçlerini koruyarak, genel bir ayaklanma başlatabilecekti. Bu arada Çetnikler, Sırpların iç düşmanlarını, özellikle Partizanları, Ustaša'ları ve Müslümanları yok etmeye odaklanmıştı.[7] Mihailović şüphesiz, Sırbistan'da popülerdi. Britanyalı gözlemciler, karşılaştıkları köylüler hakkında şunları kaydetmişti: "Ona kesinlikle tapıyorlardı. O, Sırp direnişinin komutanı ve onların gelecekteki lideriydi. Sırpların ulusal kahramanıydı o."[8] Bu popülerliğini büyük oranda, Londra'da sürgünde olan Yugoslav hükümetiyle ilişkilerine ve ondan övgüyle bahseden BBC yayınlarına borçluydu. 15 Kasım 1941'de BBC, General Simović'in Mihailović'i, anavatandaki Yugoslav silahlı kuvvetlerinin komutanı olarak atadığını açıklamıştı. Ocak 1942'de Mihailović, Slobodan Jovanović

5 A. Glen, *Footholds against a Whirlwind*, 125.

6 E. Greble Balić, "When Croatia Needed Serbs: Nationalism and Genocide in Sarajevo, 1941-1942," *Slavic Review*, 68:1 (2009), 116-38.

7 Hoare, *Genocide and Resistance in Hitler's Bosnia*, 94.

8 Major A. Jack, IWM 12697.

yönetimindeki, sürgünde olan yeni Yugoslav hükümetine gıyaben savaş bakanı olarak atanmıştı. Ayrıca Churchill ve hükümeti, Mihailović'i Avrupa'da işgale karşı tüm direnişin sembolü olarak tasvir ediyordu.[9]

Diğer Sırpların etnik şiddet tehdidine karşı tepkisi daha farklı yollar izlemişti. Milan Nedić hükümeti, Almanlarla daha yakın işbirliğine girerek koruma istemişti. Resmi Çetnik Derneği Başkanı Kosta Pećanac, önce işgalcilere karşı direniş yolunu izlemeyi düşünmüştü; ancak kısa süre sonra, Ustaša şiddeti ile Partizanların oluşturduğu çifte tehdidin böyle bir yolu umutsuz hale getirdiğini fark ederek, yaklaşık 8.000 kişilik kuvvetini Nedić hükümetinin ve Almanların emrine vermişti.[10] Aynı yolu, Sırp faşist Dimitrije Ljotić ve yandaşları da izlemişti. Nedić, Pećanac ve Ljotić, Mihailović'i kendilerinin talip olduğu Sırp liderliğine en büyük tehdit olarak görüyorlardı. Bu, Mihailović'in kuvvetleri Çetnikler olarak bilinse de Çetniklerin kendi içlerinde bölünmüş olduğu anlamına geliyordu.

Partizanlar o sırada Mihailović'i işgalcilerle işbirliği yapmakla ve aynı zamanda da eylemsizlikle suçlamıştı; bu, o zamandan beri tekrarlanan bir iddiadır. Yukarıda özetlenen ihtiyatlı davranma ve strateji değerlendirmeleri dışında, Mihailović Çetniklerinin direniş göstermemesi her halükârda bir tercih meselesi olmayabilir; çünkü ona bağlı kuvvetler Britanyalılardan, 1942 Aralık ayı sonundan 1943 Mart ayı ortasına kadar geçen sürede, toplam 23 ton olmak üzere, sadece iki teslimat almıştı. Bu, Mihailović'i adamları için başka yerlerde erzak ve teçhizat aramaya zorlamıştı. Kaynak sorununa Mihailović tarafından onaylanmış bir çözüm, erkeklerin silah, giysi ve yiyecek elde etmek için Nedić'in güçlerine katılması ve daha sonra, ayaklanma yaklaştığında firar etmesiydi.[11] Diğer Çetnik liderler Mihailović'e daha az bağlılık duyuyordu ve onlar, asıl düşman Partizanlara karşı kullanılacak teçhizat karşılığında İtalyanlarla işbirliği yapmaya hazırdı. Bu, Hırvatistan'da Momčilo Đujić ve Bosna-Hersek'te Dobroslav Jevđević gibi Çetnik liderlerinin, İtalyanlarla "yaşa ve yaşat" anlaşmalarına yol açmıştı. Diğerleri, İtalyanlarla yaptıkları anlaşmalarda daha da ileri gidecekti. Örneğin, İtalyanlar Karadağ'daki Bajo Stanišić komutasındaki Çetniklere ve muhtemelen Pavle Đurišić komutasındakilere yaklaşık 30.000 tüfek ve giysi tedarik etmişti. Onlarla yapılan anlaşmaya göre, Çetnikler kırsal bölgeyi, İtalyanlar ise şehirleri kontrol edeceklerdi ve bu Çetnikler, 1942 baharında Karadağ'daki Partizanlara karşı düzenlenen Üçlü Operasyonda Birinci ve İkinci ya da Üçüncü Taarruz saldırılarına katılmıştı.[12] Mihailović, bu anlaşmalar karşısında dehşete

9 Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 91.

10 J. Tomasevich, *The Chetniks*, 127-8; C. Lawrence, *Irregular Adventure*, 213-14.

11 Lawrence, *Irregular Adventure*, 158-9; Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 105-9.

12 Burgwyn, *Empire on the Adriatic*, 220; V. Ivanovic, *LX*, 225; Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 68.

düşmüştü; ancak bu Çetnik komutanlarını etkilemek için elinden pek bir şey gelmiyordu. Gerçekten de Mihailović'in davasında sunulan deliller, Mihailović'in Çetnikler üzerinde, o zamanlar kendisine atfedilenden çok daha az kontrol sahibi olduğunu gösteriyordu.[13]

*

Tito yönetimindeki Partizan hareketi, başlangıçtan itibaren, Yugoslavya'da devrim yaratacak ve işgalciler ayrıldıktan sonra, savaş öncesi yönetim sistemini devirecek güç olarak tasarlanmıştı. Bu amaç zımnen, iç savaş gerçeğini de içinde barındırıyordu: Đilas'ın açıkladığı gibi: "Savaş ve devrim yapmak isteyenler, insanları öldürmeye, yurttaşlarını, hatta arkadaşlarını ve akrabalarını bile öldürmeye hazır olmalıdırlar."[14] Tito ile Mihailović arasındaki görüşmelerin 1941 sonbaharında akamete uğramasından sonra, Çetnikler, "Yugoslavya halklarının kurtuluş mücadelesinin... ana düşmanı" olarak tanımlanmıştı. Aynı zamanda Partizanlar, yerel halka karşı misillemeleri kışkırtmak için işgalcilere vurkaç saldırıları düzenliyordu. Slovenya'daki Partizan lideri Edvard Kardelj açıkça şunları söylemişti:

> Her ne pahasına olursa olsun, Hırvat ve Sırp köylerini mücadeleye zorlamalıyız. Bazı yoldaşlar misillemelerden korkuyor ve bu korku, Hırvat köylerinin seferber edilmesini engelliyor. Bence misillemeler, Hırvat köylerini Sırp köylerinin yanına çekmek gibi faydalı bir sonuç doğuracak. Savaşta, bütün köylerin yıkılmasından korkmamalıyız. Terör, silahlı eylemi beraberinde getirecektir.[15]

Bunlar, Sırp nüfusunu korumaya çalışan Mihailović'in kaçındığı taktiklerdi. Ancak komünist bakış açısından, bu taktikler arzu edilebilir türdendi: Eğer insanlar evlerini ve geçim kaynaklarını kaybederlerse, hayatta kalmak için Partizanlara katılmaktan başka seçenekleri kalmayacaktı.

Tito, Partizanların imajını, tüm milliyetlere eşit davranan bir ulusal kurtuluş hareketi olarak oluşturmaya odaklanmıştı. Savaş sonrası yazılan tarih kitapları, Partizan oluşumlarının yarısından biraz fazlasının Sırplardan oluştuğu, yüzde 19 Hırvat, yüzde 9 Sloven ve öteki milletlerden daha düşük yüzdelerin yer aldığı gerçeğini büyük ölçüde ortaya koymuştu; böylelikle ülkenin tamamından geniş çapta destek aldıkları iddia ediliyordu.[16] Bu anlatılar, Çetniklerin etnik temizlikten suçlu oldukları ve İtalyanlardan ele geçir-

---

[13] Martin (der.), *Patriot or Traitor*, 54; Martin, *Web of Disinformation*, 72-6; M. Milazzo, *The Chetnik Movement and the Yugoslav Resistance*, 185; Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 68-9; *Trial of Mihailović*, passim

[14] M. Djilas, *Wartime*, 75.

[15] Burgwyn, *Empire on the Adriatic*, 268.

[16] Hoare, "The Partisans and the Serbs," Ramet ve Listhaug (der.), *Serbia and the Serbs in World War Two*, 201-21.

dikleri Gorajde, Višegrad ve Srebrenitsa gibi kasabalarda Ustaša, Hırvat ve Müslümanlara yönelik büyük çaplı katliamlar gerçekleştirdikleri gerçeğine de yoğun olarak dikkat çekiyordu. Ne var ki, Partizanlar da bu tür davranışlardan aynı derecede suçluydu. Örneğin, Nisan 1942'de Borac'a girdiklerinde, "14 yaşından büyük tüm erkekler öldürülmüş, hayatta kalan tüm nüfus sürülmüş ve tüm köyler yakılmış"tı. Partizanlar, ele geçirdikleri kasabalarda "Kızıl terör" başlatmıştı. Foça'da, "kurbanları Çetnik komutanlar, örgütleyiciler ve sempatizanlar, zengin köylüler, jandarmalar, ılımlı komünistler, Müslümanlar ve Hırvatlar, artık savaşmak istemeyen ya da farklı düşünen insanlar"dı.[17] Bu sert yöntemler, "iç savaşın doğasında varolan insanlık dışılığa büyük ölçüde katkıda bulunmuştu. Her iki tarafın da aynı ulusal özelliklere sahip çıkan tek bir ulusal unsura ait olması, çatışmayı daha da barbarlaştırmış"tı.[18] Đilas'ın belirttiği gibi, bazı Partizanlar bile taktiklerinin ters teptiğini görmeye başlamıştı: "Açlık ve savaş yorgunluğunun yanı sıra, düşüncesiz, aceleci infazlarımızın Çetniklerin güçlenmesine yaradığı benim için giderek daha açık hale geldi."[19]

Tito'nun Partizanları ulusal bir kurtuluş ordusu olarak yaratmasının siyasi bir boyutu da vardı. 27 Kasım 1942'de Anti-Fascist Council for the National Liberation of Yugoslavia'nın [AVNOJ: Yugoslavya Halkın Kurtuluşu Anti-Faşist Konseyi] ilk oturumu, Bosna'nın Bihaç kentinde başlamıştı. Yugoslavya'nın Makedonya dışındaki tüm bölgelerinden delegeler çağrılmıştı; Sloven ve Voyvodinalı delegeler katılamamıştı. Bir başkan, iki başkan yardımcısı, bir yürütme konseyi seçilmiş ve bir kamu hizmet kurumu oluşturulmuştu. Önde gelen mevkiler için personel seçimi, Tito'nun, Partizan hareketinin komünist doğasını gizleme ve şimdilik nüfusun geniş bir kesimine hitap etme çabasını yansıtıyordu. Örneğin başkan, Demokrat Parti üyesi Ivan Ribar'dı.[20]

Partizanlar, Çetniklerle başa çıkmak için iki temel strateji benimsemişti. Birincisi, onları askeri olarak ezmekti. İki taraf arasındaki çatışma, 1941 yılı sonlarından beri devam ediyordu; ancak Mart 1943'te Partizanların onları Doğu Bosna-Hersek'ten ve ardından Karadağ'dan kovmayı başardıkları ve Sırbistan'a çekilmeye mecbur bıraktıkları Neretva Savaşına kadar Çetnikler önemli bir yenilgiye uğramamıştı.[21] Aynı zamanda Partizanlar, Müttefiklerle birlikte Çetniklere karşı çok başarılı bir propaganda kampanyası yürütmüştü. Tüm Çetnik oluşumlar işbirlikçi olmakla suçlanmış ve Moskova'ya, daha sonra da Londra'ya gönderilecek olan ayrıntılı kanıtlar sağlanmıştı.[22] Bu

---

17 Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 115.

18 Vučković, *A Balkan Tragedy*, 117.

19 Djilas, *Wartime*, 148-9.

20 Hoare, *Genocide and Resistance in Hitler's Bosnia*, 320-21.

21 Hoare, "The Partisans and the Serbs."

22 Djilas, *Wartime*, 199 vb.

propaganda savaşı önemliydi; çünkü Sovyetler Birliği beklenmedik bir şekilde, Partizanlara malzeme gönderme konusunda hem yetersiz hem de isteksizdi. Tito ile Komintern Başkanı Georgi Dimitrov arasında o sıralarda karşılıklı olarak gönderilen telgraflar, Sovyetler Birliği'nin, Yugoslav direnişinin başı olarak Mihailović'in desteklenmesi yönündeki, Britanya ve sürgündeki Yugoslavya hükümetinin politikasını izlemeye hazır olduğunu gösteriyordu.

Mihailović'e yöneltilen başlıca suçlamalardan biri, daha önce belirtildiği gibi, işgalcilerle işbirliği yapmaktı. Ancak Partizanlar da işlerine geldiğinde işbirliği yapmaktan eşit derecede suçluydu. İşgalci güçler ile gerilla güçleri arasındaki esir alışverişi bilinmiyor değildi. Partizanların Almanlarla teması bu minvalde, Eylül ve Kasım 1942'de başlamış ancak çok daha önemli bir şeye dönüşmüştü. 11 ya da 13 Mart 1943'te 1. Proleter Tümeni Komutanı Koča Popović, Đilas ve Velebit'ten oluşan üst düzey bir Partizan heyeti, Bosna-Hersek'in merkezindeki Gornji Vakuf'ta, 717. Piyade Tümeni Komutanı Korgeneral Benignus Dippold ile bir araya gelmişti. Bu müzakereler sırasında konuşulanlar ve yaşananlar hem ele geçirilen Alman belgeleri hem de Partizan heyeti tarafından imzalanan bir memorandum ile kayıtlı olarak mevcuttur. Partizanlar önemli bir teklifte bulunmuşlardı. Almanlarla savaşmak için meşru müdafaa dışında bir neden görmüyorlardı ve "düşmanlıkların sona ermesinin her iki tarafın da çıkarına olacağını" söylemişlerdi. Partizanlar, "baş düşman olarak Çetnikleri" gördüklerini açıkça beyan etmişlerdi. Almanlar açısından daha da iyisi, Partizanlar, "propagandalarından ve resmi açıklamalarından da anlaşılabileceği gibi, gücümüzü tanımaz, yani Çetnik düzenini desteklerlerse," bir çıkarma girişiminde bulunmaları halinde, Britanyalılarla savaşmaya niyetli olduklarını bildirmişlerdi. Bu durum, Zagreb'deki Alman bakan Siegfried Kasche'nin ilgisini çekmiş ve Berlin'deki dışişleri bakanlığına bir mesaj göndererek, "Tito ve destekçilerinin Almanya, İtalya ve Hırvatistan'a karşı savaşmaktan vazgeçip, Mihailović'in Çetnikleriyle sorunlarını çözmek üzere Sırbistan-Karadağ sınırındaki Sancak bölgesine çekilmeleri" olasılığının önemini vurgulamıştı. 25 Martta Đilas ve Velebit, müzakereleri sürdürmek üzere uçakla Hırvatistan'ın başkenti Zagreb'e getirilmişti. Ne var ki, karşılıklı esir değişimi gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, bütün bu müzakereler, Joachim von Ribbentrop'un emriyle bir kenara itilmişti.[23]

Partizanlar ile Almanlar arasındaki müzakerelere ilişkin haberler, Walter Roberts'ın 1973 tarihli kitabı *Tito, Mihailovic and the Allies*'da [Tito, Mihailović ve Müttefikler] bunları ifşa etmesine kadar ne Britanyalıların kulağına gitmiş ne de Yugoslav tarihine girmişti. Ancak Tito, Moskova'yı bu müza-

[23] Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 108-10; Martin (der.), *Patriot or Traitor*, 44-5; Tomasevich, *The Chetniks*, 244-6; Djilas, *Wartime*, 242-3; Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 160-62.

kereler hakkında bilgilendirmiş ve 1 Nisan 1943'te Dimitrov'dan öfkeli bir telgraf almıştı:

> Bunun anlamı ne? Halk, işgalcilere karşı şiddetli bir savaş yürütüyor ve aniden sizinle Almanlar arasında bu tür ilişkiler ortaya çıkıyor. Bu, Almanların Yugoslavlar içinde yıkıcı bir mücadeleyi kışkırtmak ve böylece Halk Kurtuluş Ordusunun yıkımını hızlandırmak için halkımızı kullanma politikasıyla bağlantılı olamaz mı? Lütfen bu konuda bir açıklama yapın. Ayrıca, halk arasında Britanyalılara duyulan hoşnutsuzluğun artması da anlaşılabilir bir durumdur. Ama şu anda, ulusal kurtuluş mücadelesinin çıkarlarına en iyi, Britanyalılara karşı hoşnutsuzluğu kışkırtarak değil, başta Almanlar olmak üzere, tüm işgalcilere karşı en büyük nefreti körükleyerek hizmet edebileceğinizi görmüyor musunuz? Bu arada, Alman yetkililerle kurulan herhangi bir bağlantı, şüphesiz, bugün artık vazgeçilmez hale gelen halkın nefretini azaltabilir.[24]

Bu müzakerelerin varlığından haberdar olunduğundan beri, anlamları üzerine bir sürü tartışma yapılmıştır. 1977'de Đilas, Partizanların davranışını, Alman saldırılarına karşı bir mola aradıkları ve yapılan herhangi bir anlaşmanın nasılsa hızla bozulacağı gerekçesiyle savunmuş ve nedenini de şöyle açıklamıştı: "Almanlar bizim istikrara kavuşmamıza ve genişlememize izin veremezdi ve biz de onların Alman yanlısı unsurların yardımıyla güç kazanmalarına ve Balkanlar'da savaşı sürdürmelerine izin veremezdik."[25] Bununla birlikte, "Mihailović'i ve Çetnikleri, düşmanla barış içinde bir arada yaşadıkları için hain olarak yaftalayan Partizanların, ateşkes sağlamak amacıyla iki yüksek rütbeli subayı Zagreb'deki Alman generaline gönderdiği ve ardından da yazılı olarak, asıl düşmanlarının Mihver kuvvetleri değil, Çetnikler olduğunu beyan ettiği" de unutulmamalıdır.[26]

*

Mihailović, Aralık 1941'de, başına 200.000 dinar ödül koyan Almanlar tarafından önemli bir direniş lideri olarak görülüyordu. Çetnikler, "gevşek bir şekilde örgütlenmiş, düzensiz güçlerin ayaklanmasını merkezî, iyi koordine edilmiş bir askeri örgütlenmeye dönüştürebilecek gerekli profesyonel subay kadrolarına sahip oldukları" ve nüfusun geniş bir kesimine, politize olmuş devrimci Partizanlardan daha iyi hitap edebilecekleri düşünüldüğü için ciddiye alınmıştı. Bu nedenle Almanların gözünde Çetnikler, Almanya'nın Sırbistan ekonomisini sömürme planlarına önemli bir direniş gösterme ve ayrıca buradan Yunanistan'a uzanan demiryolunu da işlemez hale getirme po-

---

[24] Dimitrov'dan Tito'ya, 1 Nisan 1943, Banac (der.), *The Diary of Georgi Dimitrov*, 267-8.

[25] Djilas, *Wartime*, 244.

[26] Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 111.

tansiyeline sahipti. Bununla birlikte, 1942'nin ortalarında, Almanlar şunları diyebilecek kadar rahattı: "Sırbistan'daki Mihailović hareketi, işgal gücüne karşı tutumunda tamamen pasiftir; ancak askeri casusluk, siyasi propaganda ve komünistlerle hesaplaşmaya devam etmektedir." Yine de Himmler, Alman kuvvetlerine Mihailović'i yok etmeye odaklanmalarını emretmişti.[27] Ağustos 1942'de, General Löhr tarafından ifade edilen Alman politikası şuydu: "Görünür tüm düşman grupları, her koşulda, son adamına kadar yok edilmelidir."[28] 1942 yılı boyunca ve 1943'ün ilerleyen aylarında, Sırbistan'da Çetniklere karşı küçük çaplı operasyonlar devam etmişti. 13 Mayıs 1943'te Almanlar Mihailović'in karargâhını ele geçirmişti; ancak Mihailović Almanların yaklaştığını haber aldığından, kampı daha önce terk etmişti.[29]

Partizanlar, "taarruz" adını vererek ve 7'ye kadar numaralandırarak, Sırbistan'da kendilerine karşı düzenlenen ve ilki 1941'de, sonuncusu ise Mayıs 1944'te gerçekleşen, Alman anti-partizan operasyonlarının boyutunu ve önemini abartmıştı. "Taarruz" ifadesi, akla büyük ölçekli, önemli savaşları getirir. Almanların amaçları incelendiğinde, bunun doğru olmadığı açıkça görülecektir. Alman bakış açısından, Partizanlara yönelik saldırılar, Sovyetler Birliği'nde düzenlenen *Grossunternehmen* gibi, Partizanları ya kuşatmayı ve sonra imha etmeyi ya da Partizanları belirli bir alanın dışına sürmeyi ve potansiyel olarak tehdit edici büyük grupların oluşumunu imkânsız kılmayı amaçlayan bir dizi operasyondan oluşuyordu. Buradaki hedef, onlarla açık bir savaşa girmek değil, Partizanların oluşturduğu tehdidi azaltmak ve hem onları hem de Çetnikleri Sırbistan'dan uzak tutmaktı.[30]

Bu Alman operasyonları neredeyse tamamen başarılı olmuştu. Ocak 1942'deki İkinci Taarruz, Partizan kadrolarını ve 1. Proleter Tugayını, ağır kayıplar vererek güneye, Karadağ ile Bosna-Hersek sınırındaki Foça kasabasına çekilmeye zorlamıştı.[31] Nisan ve Mayıs 1942'deki Üçüncü Taarruz, Partizanları Doğu Bosna-Hersek'ten sürmüş ve haziranda Partizanları, Güneydoğu Bosna-Hersek'ten Bosanska Krajina'nın kuzeybatıdaki bölgesinde bulunan müstahkem mevkilere, "uzun yürüyüş" denilen örgütlü bir geri çekilme harekâtı başlatmaya zorlamıştı. Almanlar daha sonra Batı Bosna-Hersek'teki Partizanlara saldırarak, onları daha güneye çekilmeye zorlamıştı. Bu

---

27 Tomasevich, *The Chetniks*, 204; Martin (der.), *Patriot or Traitor*, 46.

28 B. Shepherd, *Hitler's Soldiers*, 313.

29 Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 103.

30 J. Gumz, "German Counter-Insurgency Policy in Independent Croatia, 1941-1944," *The Historian*, 61 (1998), 22-50; J. Gumz, "Wehrmacht Perceptions of Mass Violence in Croatia, 1941-1942," *Historical Journal*, 44:4 (2001), 1.015-38; P. Hehn, *The German Struggle against the Yugoslav Guerrillas in World War II: German Counter-Insurgency in Yugoslavia, 1941-1943* (New York, 1979).

31 Hoare, *Genocide and Resistance in Hitler's Bosnia*, 185; Macksey, *The Partisans of Europe*, 138.

operasyonlarda Partizanlar, Almanların kayıplarına kıyasla, çok daha fazla kayıp vermişti. Ancak bu operasyonların başarısı, İtalyanların ve Hırvat kuvvetlerinin sergilediği tutumla sekteye uğramıştı. İtalyanlar ile Hırvat hükümeti arasında, İtalya'nın III. bölgeden ve II. bölgenin bir kısmından gönüllü olarak çekilmesi için bir anlaşma yapılmıştı. İtalyan kuvvetlerinin geri çekilmesi, Ustaša ve Hırvat kuvvetleri bu bölgelere girmeye henüz hazır olmadan, o kadar hızlı bir şekilde gerçekleşmişti ki, Partizanlar bu anlaşmalı geri çekilmeyi fırsata çevirerek, Bosanski Petrovac, Drvar ve Gulamuç kasabalarını işgal etmişti.[32]

Ocak 1943'teki Weiss I ve II Operasyonları ya da Dördüncü Taarruz, Partizanları Hırvatistan ve Bosna-Hersek'ten tamamen sürmeyi ve gerek boksit madenlerine gerek Zagreb-Belgrad demiryolu hattına yönelik Partizan tehditlerine son vermeyi amaçlıyordu. Bu operasyonlarda toplam 90.000 kişilik on Mihver tümeni kullanılmış ve Partizanlara karşı Batı Bosna-Hersek ve Lika'daki operasyonun ilk bölümü o kadar başarılı olmuş ve Partizanlar o kadar ağır kayıplar (12.000 olduğu tahmin ediliyor) vermişti ki, Partizanları Almanlarla müzakere yolları aramaya itmişti. Operasyonun ikinci bölümü, Drvar ve Neretva nehri bölgesindeki Partizan oluşumlarına yönelikti. Bu operasyonların bir özelliği de Çetniklerin İtalyanlar ile işbirliği yapmasıydı: Çetnikler bu işbirliğini, aynı genel amacı, yani Partizanları Sırbistan'ın dışında tutma amacını paylaştıkları gerekçesiyle savunuyordu. Ancak Almanlar, İtalyanlardan Çetnikleri derhal silahsızlandırmalarını istemişti. Hitler, "Mihailović sadece bize karşı dönebileceği ânı bekliyor... Mihailović, birliklerinize yardım ediyormuş gibi yaparak, bu planlarını uygulamaya sokması için gerekli silah ve teçhizatı temin etmeye çalışıyor" diyerek, Mussolini'yi uyarmıştı. Aslında Çetnikler ancak Mayıs ve Haziran 1943'te, Sancak ve Karadağ'daki Partizanları yok etmeyi amaçlayan Schwarz Operasyonu ya da Beşinci Taarruzdan sonra silahsızlandırılmıştı. Bu operasyonda Almanların rolü, Partizanları güneye sürmekti; İtalyanlar da orada onları kıstıracaktı. Partizanlar hızla dağılmış ve güçlerinin yaklaşık üçte birini kaybederek Doğu Bosna-Hersek'e çekilmişti. Güneydeki İtalyan ve Çetnik bloğunun büyük ölçüde etkisiz kalması, Almanların, İtalyanlarla birlikte faaliyet gösteren Đurišić yönetimindeki Çetnikleri silahsızlandırmasına yol açmıştı.[33]

Bu Alman operasyonları, Sırbistan'a yönelik Partizan tehdidini sona erdirme konusunda son derecede başarılı olmuştu. Bu başarıya iki ana faktör

---

[32] Hoare, *Genocide and Resistance in Hitler's Bosnia*, 272-3; Burgwyn, *Empire on the Adriatic*, 175.

[33] Hoare, *Genocide and Resistance in Hitler's Bosnia*, 329-33, 339-42; O. Heilbrunn, *Warfare in the Enemy's Rear*, 159; Stenton, *Radio London*, 376; Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 152-6, 161; Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 101-3; N. Beloff, *Tito's Flawed Legacy*, 80.

katkı sağlamıştı. Birincisi, Partizanların iç savaşa çok fazla enerji harcamaları ve Mihver operasyonlarından nefes alabildikleri her an Çetniklere saldırılar düzenlemeleriydi. İkincisi, Almanların her halükârda, Yugoslavya'nın tamamında sınırlı amaçlara sahip olmasıydı. Almanların tüm ülkeyi kontrol etmek gibi bir derdi yoktu; onlar, Yugoslav ekonomisini sömürmek ve hem Yunanistan'da hem de Balkanlar'ın başka yerlerindeki güçlerle teması sürdürmek için, Çetnik ya da Partizanlar fark etmez, direniş güçlerini madenlerden, anayollardan, demiryolu hattından ve şehirlerden uzak tutmak istiyorlardı. Partizanlar açısından bakıldığında, Alman taarruzları, herhangi bir bölgede büyük kuvvetler bulundurmalarını zorlaştırmış olmakla birlikte, uğradıkları kayıpları yenileriyle telafi etme yeteneklerini yok etmediği gibi, Partizan hareketini bir bütün olarak yok olma noktasına da getirmemişti.

*

Hırvatistan'daki direniş güçlerine karşı İtalyan askeri faaliyeti, öncelikle İtalyanların Dalmaçya ve Slovenya üzerindeki kontrolünü güvence altına alma gerekliliği temelinde yürütülüyordu. Bu bölge, İtalya'nın *spazio vitale*'sinin bir parçası olacaktı; ancak Karadağ'la olan demiryolu ve karayolu bağlantıları, isyancıların engellemelerine karşı son derece savunmasızdı. Ustaša ve Hırvat kuvvetleri, ülkelerinde asayiş ve düzeni sağlamaktan açıkça aciz olduklarından, İtalyan kuvvetleri Eylül 1941'de Hırvatistan'ın bazı kısımlarını, II ve III. bölgelerini işgal etmişti. Bununla birlikte, İtalyanlar vahşi ve dağlık bölgeleri kontrol etme konusunda Hırvatlardan daha iyi değildi ve yavaş hareket eden büyük İtalyan konvoyları, Partizanlar tarafından sürekli pusuya düşürülüyordu.

İtalya'nın Slovenya üzerindeki hâkimiyeti son derece kırılgandı: Hızlı İtalyanlaştırma girişimleri ve Faşist kurumların dayatılması, ülkeyi huzursuz etmişti; ancak Yugoslavya'nın başka yerlerinde olduğu gibi burada da direniş bölünmüştü ve bir iç savaş tehdidi kapıdaydı. Komünistler, işgalin başlamasından hemen sonra, Nisan 1941'de oluşturulan ilk direniş hareketi *Osvobodilna Fronta*'ya (OF) hızla hâkim olmuştu. OF, Slovenya'daki Partizan oluşumlarının sevk ve idare merkezi olmuştu. Mussolini'nin Mayıs 1941'de İtalya krallığı içinde özerk bir cumhuriyet olarak kurduğu Ljubljana şehrini merkez alıyordu. Şehirde, komünistlerin kışkırttığı ancak onlarla sınırlı kalmayan huzursuzluk, direniş karşıtı stratejide yeni bir uygulamaya yol açmıştı: 23 Şubat ve 15 Mart 1942 tarihleri arasında, 80.000 nüfuslu Ljubljana şehrinin tamamı, makineli tüfek ve topçu bataryalarıyla korunan bir kamp sistemine uygun olarak dikenli tellerle çevrilmişti. Şehirdeki 30.000'den fazla Sloven sorguya tabi tutulmuş, bunlardan 878'i Partizan oldukları şüphesiyle tutuklanmış ve 936 Sloven şüpheli başka gerekçelerle tutuklanmıştı. Ne var ki, şehirde huzursuzluk devam ediyordu; bu nedenle, 1942 yılının ha-

ziran ayı sonunda, 17.000'den fazla Sloven'in tutuklanmasına ve 2.600'den fazla kişinin İtalya'daki kamplara sürülmesine yol açan bir başka toplama operasyonu daha gerçekleştirilmişti. Bu operasyon, Partizanları faaliyetlerinin merkezini kırsala taşımaya zorlamıştı.[34]

Kırsal kesimde, Partizanlar başka düşmanlarla karşı karşıya gelecekti. Đujić ve Ilija Trifunović komutasındaki Çetnikler, Mihailović'in emirlerine uymamış ve İtalyanlarla açıkça işbirliğine giderek, onlardan silah almıştı. Çetnikler, Partizanlarla savaşta fazlasıyla güvenilmez ve etkisiz kaldığından, Temmuz 1942'de İtalyan komutan, yeni bir Partizan karşıtı güç olan *Milizia Volontaria Anti Comunista*'yı (MVAC) kurmuştu. Bu güç, sürgündeki Yugoslav hükümetinden resmi destek ve finansman sağlayan Sloven, Sokol ve Ulusal Lejyonlar gibi mevcut Partizan karşıtı oluşumların kadrolarından devşirilen unsurlarla kurulmuştu. Bu oluşumlara ve MVAC'ye katılım, Sloven Katolik Kilisesi tarafından teşvik ediliyordu. Şubat 1943'e kadar, Slovenya genelinde, İtalyan birliklerinin yanında faaliyet gösteren, toplam 5.000'den fazla kişiden oluşan 40 MVAC müfrezesi vardı ve sayıları artmaya devam edecekti; ancak varlıkları tamamen İtalyan himayesine ve desteğine dayanıyordu. Bu destek sona ererse, Partizanlar ile Partizanların Beyaz Muhafızlar olarak adlandırdıkları ve can düşmanları olarak gördükleri bu anti-komünist birlikler arasında açık bir iç savaş çıkacaktı.[35]

General Mario Roatta, 1942 baharında 2. Ordunun komutasını devraldığında, İtalyan taktiklerinin baştan sona yeniden gözden geçirilmesini istemişti. Ordusunun tüm bölgeyi elinde tutacak kadar güçlü olmadığını fark etmiş ve bu nedenle, demiryolları ile anayolları korumak için ne pahasına olursa olsun elde tutulması gereken stratejik noktaları ve kilit kasabaları belirlemişti. 1 Mart 1942'de Slovenya ve Hırvatistan'daki İtalyan işgal kuvvetlerinin amaçlarını ve politikalarını ortaya koyan, kötü şöhretli "3c Genelgesi"ni yayımlamıştı. Genel olarak amaç, az direnişin olduğu ve nüfusun İtalyanlara karşı dostça olmasa da en azından açıktan düşmanca bir tutum içinde olmadığı bölgeleri belirlemek ve onları zaten direnişin ortaya çıktığı sözde "anormal" bölgelerden ayırmaktı. "Anormal" bölgelerde uygulanacak taktik, köylerin yaygın olarak yakılması ve şüphelilerin tutuklanmasıydı. General Roatta, mayıs ayında Mussolini'ye, önleyici tedbir olarak, kadın ve çocuklar da dahil, 15.000 kişinin sürgün edilmesinin yanı sıra, yalnızca Slo-

---

[34] D. Rodogno, "Wartime Occupation by Italy," R. Bosworth ve J. Maiolo (der.), *The Cambridge History of the Second World War*, II, 436-58; Tomasevich, *Occupation and Collaboration*, 103; Burgwyn, *Empire on the Adriatic*, 104-5; A. Osti Guerrazzi, *The Italian Army in Slovenia*, 57-8.

[35] G. Kranjc, "Collaboration, Resistance and Liberation in the Balkans, 1941-1945," Bosworth ve Maiolo (der.), *Cambridge History of the Second World War*, 461-4; Tomasevich, *Occupation and Collaboration*, 99-107; Burgwyn, *Empire on the Adriatic*, 108-10, 143, 249; G. Kranjc, *To Walk with the Devil*, passim.

venya'da en az 5.000 gözaltı ihtiyacını öngördüğünü söylemişti. 1942 yılının sonunda, 30.000'den fazla Sloven evlerinden alınıp, koşulların Vatikan'ın bile şikâyet etmesine yol açacak kadar kötü olduğu kamplara konulmuştu.

İtalyanlar ayrıca 1942 yazında, bir dizi Partizan karşıtı operasyon düzenlemişti. Temmuzda düzenlenen ilk operasyon, Partizanları Fiume-Split demiryolu çevresinden temizlemeyi amaçlıyordu. İkincisi ağustos ayında, Split'in güneyindeki dağlarda; üçüncüsü ise ekim ayında Mostar, Posušje ve Prozor kasabalarının oluşturduğu üçgende yürütülmüştü. Partizanlara karşı Alman operasyonları gibi, İtalyanlar tarafından düzenlenen operasyonlar da aynı sonuçları veriyordu: Çok sayıda Partizan ve sivilin öldürülmesi, düşük İtalyan zayiatı, bölge üzerinde kesin ya da uzun vadeli bir kontrol sağlanamaması; ancak Partizanların konumlarını sağlamlaştırmasının ve güçlerini pekiştirmesinin başarılı bir şekilde önlenmesi.[36]

1942'nin sonlarına doğru, Roatta ülkedeki birlikleri güçlendirmek için İtalya'ya asker göndermek zorunda kaldığı için, İtalyan pozisyonu zayıflamıştı. 1943'ün ilk aylarında İtalyanların Bosna-Hersek'ten güçlerini geri çekme hamleleri genelde kaotikti ve Jajce, Banja Luka ve Prozor gibi kilit yerleşimlerin, İtalyanların planladığı gibi Çetniklerin değil, Partizanların eline geçmesine yol açmıştı. İtalyanlar, katıldıkları Dördüncü ve Beşinci Taarruzlar gibi, Alman liderliğindeki operasyonlarda ağır kayıplar vermişlerdi ve kullanılan taktikler birçok İtalyan'ı dehşete düşürmüştü. Bir İtalyan subay şöyle bir yorumda bulunmuştu: "Bu savaş sürekli olarak daha derinlere doğru yozlaşıyor ve artık bunu, uygar halklar arasında bir savaş olarak göremeyiz."[37]

*

Yugoslavya'ya gelmeye başlayan Britanyalı görevlilerin, ülkedeki direnişin doğasını, etnik temizliğin ve Çetnikler ile Partizanlar arasındaki çatışmanın neden olduğu karmaşıklığı ne ölçüde anladıkları hiçbir şekilde açık değildir.

Bill Hudson, Kasım 1941'de o aşamada Britanyalıların Yugoslavya'daki tek direniş lideri olduğunu düşündüğü Mihailović'e katılma emri üzerine, denizaltıyla Karadağ'a gelmişti. Hudson, savaştan önce Sırbistan'da bir madenin yöneticisiydi ve buranın dilini biliyordu. Hudson'a verilen kesin emirlerin neler olduğu konusunda bazı şüpheler vardır. Kendisi 1946'da şunları yazmıştır:

---

[36] H. J. Burgwyn, "General Roatta's War against the Partisans in Yugoslavia: 1942," *Journal of Modern Italian Studies*, 9:3 (2004), 314-29; Burgwyn, *Empire on the Adriatic*, 245; Rodogno, *Fascism's European Empire*, 333-42; Osti Guerrazzi, *The Italian Army in Slovenia*, 59-62; Mazower, *Hitler's Empire*, 350.

[37] Burgwyn, *Empire on the Adriatic*, 235; S. Trifković, "Rivalry between Germany and Italy in Croatia, 1942-1943," *Historical Journal*, 36:4 (1993), 879-904.

> Eylül 1941'de, işgal altındaki Yugoslavya'ya, Mihver kuvvetleriyle ilgili telsiz bilgileri geçmek ve direniş ortaya koyan herhangi bir Yugoslav grup varsa, hakkında rapor vermek üzere gönderildim. Ayrıca, varsa bu grupların çabalarını koordine etmem ve onların gönderilecek Britanya askeri teçhizatını nasıl alacaklarına dair düzenlemeler yapmam talimatı verildi.[38]

Hemen iki noktaya dikkat çekmek gerekiyor. Hudson'ın karşılaştığı ilk direniş grubu, varlığı daha önce Britanyalılar tarafından bilinmeyen Partizanlardı. İkinci olarak, Hudson telsiz ekipmanıyla ilgili ciddi, aslında feci sorunlarla karşılaşmıştı. İki telsizle gönderilmişti: Biri, yaklaşık 25 kilo ağırlığındaki ve çalışmak için şebeke elektriği gerektiren, Mark II seti; ikincisi ise, yarım saatten fazla çalıştırıldığında kızıp yanan ve Sırbistan'dan değil de ancak Karadağ'dan Malta'ya ulaşabilecek kadar sınırlı bir menzile sahip olan, daha küçük bir J setiydi. İlk telsiz, dağlarda taşımak için çok hantal olduğundan, Partizanlara bırakılmıştı. İkincisi, Sırbistan'daki Ravna Gora'ya götürülmüş ancak işe yaramaz olduğu anlaşılmıştı; bu yüzden Hudson, Mihailović'in telsizini kullanmak zorunda kalmıştı. 1941-42 kışında Çetnikler geri çekilirken, Hudson ile telsiz bağlantısı hiç kurulamamıştı ve Britanyalılar Hudson'ın hayatını kaybettiğini varsaymıştı. Britanya 1942 yılının başlarında, hepsi felaketle sonuçlanan başka görevliler göndermişti.[39]

Telsiz iletişiminin bir türlü kurulamaması, Hudson'ı ta başından büyük ölçüde başarısızlığa mahkûm etmişti; çünkü ne tanık oldukları hakkında düzenli olarak rapor verebilmiş ne de Çetnikler için malzeme temin edebilmişti. Britanyalıların Yugoslavya'daki direnişle ilgili beklentilerinin değişmekte olduğu bir zamanda, bu kritik bir önem arz ediyordu. Ağustos 1941'de ekonomiden sorumlu bakan Hugh Dalton, Churchill'in yayımlayacağı bir bildiri için benimseyeceği politikayı şu şekilde özetlemişti:

> Yugoslavlar, Savaş Dairesi, kısaca hepimiz, şu anda Yugoslavya'da aktif olan gerilla ve sabotaj birimlerinin, işgalci güçleri sürekli olarak rahatsız etmek ve sayılarının azalmasını önlemek için yeterli aktif direniş göstermesi gerektiği konusunda hemfikiriz. Ancak bu birimler, ana örgütlerini yeraltında tutmalı ve şiddetli misillemeler ile kilit adamlarımızın kaybıyla sonuçlanabilecek büyük ölçekli ayaklanmalara ya da iddialı askeri operasyonlara kalkışmaktan kaçınmalıdırlar. Şimdi onlar, daha sonra biz işareti verdiğimizde, şiddetli bir şekilde saldırmaya hazır, geniş bir yeraltı örgütü yaratmak için ellerinden geleni yapmalıdırlar.[40]

Mihailović'in işgalci Mihver güçlere karşı direniş konusunda benimsediği hareket tarzı tam olarak buydu ve aslında, Avrupa'nın başka yerlerinde ko-

---

38 S. Trew, *Britain, Mihailović and the Chetniks*, 52.

39 M. Kurapovna, *Shadows on the Mountain*, 89-92.

40 Dalton'dan Churchill'e, 30 Ağustos 1941, TNA, PREM 3/510/2.

münist olmayan diğer direniş gruplarının izlediği politikalarla da uyumluydu. Ancak bu politika, Partizan faaliyetlerinden kaynaklanan meydan okumayı hesaba katmıyordu.

Eylül 1942'de Ortadoğu Komutanlığından General Harold Alexander, Batı Çölüne gönderilecek Mihver ikmal ve tedariklerini önlemek için, Balkanlar'da yaygın bir demiryolu sabotajı çağrısında bulunmuştu. Bu talep, 11. Bölüm'de anlatıldığı üzere, Gorgopotamos viyadüğünü tahrip etmek üzere bir Britanya görev birliğinin Yunanistan'a gönderilmesine yol açmıştı. O tarihten beri, Balkanlar üzerinden Afrika'ya gönderilen Alman tedariklerinin gerçek boyutu hakkında ciddi şüpheler oluşmuştur ve oldukça fazla veri, Mareşal Rommel'in sevkiyat malzemelerinin büyük kısmının kendisine İtalya'dan ulaştığını ve Britanya deniz ve hava kuvvetleri tarafından engellendiğini göstermektedir. Bununla birlikte, 1942'de Britanyalılar, kısmen Sovyetler Birliği'ne, "Balkanlar'da arzu ettiğiniz ikinci cepheyi açmak için mümkün olan her şeyi yaptık" diyebilmek için, Balkanlar'da demiryolu devresine yönelik bir sabotaj kampanyası istemişti.[41] 1941 yılının eylül ayından kasım ayına kadar Çetnikler, Sırbistan'dan geçen demiryolu ağına yönelik yaygın bir sabotaj kampanyası başlatmış ve Mihailović, Sırbistan genelinde bir sivil itaatsizlik çağrısında bulunmuştu. Madenler hasara uğratılmış, demiryolu trafiği sık sık kesintiye uğramış ve trenler yanlış istikametlere yönlendirilmişti. Bu sabotajların bir kısmına Hudson bizzat tanık olmuştu. Almanlar sert bir şekilde misilleme yapmış ve 1942 sonbaharında, misilleme olarak en az 1.500 Sırp infaz edilmişti. Mihailović esasen Sırpların hayatını korumakla ilgilendiğinden, bu kayıplar, sabotaj kampanyasını durdurma çağrısı yapmasına neden olmuştu. Şimdi Mihailović'in telsizini kullanan Hudson, daha fazla sabotaj için yaptığı çağrıların, "herhangi bir dış gücün çıkarı uğruna bu tutumunu değiştirmeye yanaşmayan" Mihailović tarafından açıkça reddedildiğini bildirmek zorunda kalmıştı. Daha da kötüsü Hudson, Mihailović ve Çetniklerin artık, Partizanların oluşturduğu tehdide odaklanmayı planladıklarını bildiriyordu. Hudson, Mihailović'in "hiç tartışmasız bir biçimde, amacına hizmet edebileceğine inandığı İtalyanlarla ya da Almanlarla sağlam bir anlaşmanın altına imza atabilecek konumda" olduğunu düşünüyordu.[42]

25 Aralık 1942'de Albay William Bailey, kendisini harekete geçirmek ve Yugoslavya'da artan iç savaş ihtimalini önlemek için atılabilecek adımların neler olabileceğine dair rapor vermek üzere, paraşütle Mihailović'in

---

[41] Trew, *Britain, Mihailović and the Chetniks*, 72.

[42] *A.g.e.*, 149-56; Vučković, *A Balkan Tragedy*, 131, 177, 221-2; Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 70-71; Hudson, Britanya ve Avrupa Direnişi Konferansında, St Antony's College, Oxford, Aralık 1962; Martin (der.), *Patriot or Traitor*, 49; Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 98; Williams, *Parachutes, Patriots and Partisans*, 94.

karargâhına indirilmişti. Londra'ya iletilmek üzere Kahire'ye gönderilen Bailey-Hudson raporu, yazanlar tarafından "umutsuz bir tavsiye" olarak tanımlanmıştı; çünkü hem Çetniklerin hem de Partizanların zihninde, direnişten ziyade iç savaşın ilk sırada yer aldığı, her iki adam için de açıktı. Bailey ve Hudson, kuzeydoğuda, Tuna nehri üzerindeki Yugoslav-Bulgar sınırından, güneybatıdaki Karadağ-Arnavutluk sınırına kadar uzanan hattın her iki yanında birer tane olmak üzere, iki grup için operasyon alanı oluşturulması temelinde bir çözüm önermişti: "Her bir hareket, işgalci güçlerle hiçbir ilişkiye girmeme ve diğeriyle her türlü çatışmadan ya da topraklarına sızma girişimlerinden kaçınma karşılığında, kendi bölgesinde tam anlamıyla Britanya'nın desteğine sahip olacaktır." Bu plan, Sırplar ile Hırvatlar arasındaki doğal rekabeti artıracağı ve ülkenin büyük bir kısmına ciddi olarak komünizmi bulaştırma ve ardından Macaristan ile Avusturya'ya sıçratma riski taşıması nedeniyle Londra tarafından ânında reddedilmişti.[43]

28 Şubat 1943'te Mihailović, Karadağ'daki Gornje Lipovo'da, Bailey'nin de bulunduğu bir vaftiz kutlamasında konuşma yapmış ve kendisine gerçekçi olmayan taleplerde bulundukları için Britanyalıları kınamıştı. Britanyalıların taleplerine olumlu yanıt vererek, savaşın yönünü işgalci Mihver kuvvetlerine çevirmek için, önce Yugoslav düşmanlarını ortadan kaldırmaya odaklanması gerekiyordu. Her halükârda, Britanyalıların istediğini yapamazdı; çünkü ona yeterli teçhizat göndermemişlerdi ve onu, Britanyalıların aksine, en azından Partizanların yarattığı tehlikeyi ve Ustaša'nın katliam yaptığını gören İtalyanlardan silah almak zorunda bırakmışlardı.[44] Mihailović muhtemelen sadece içini döküp rahatlamak istiyordu. Öte yandan, malzemeler gelmediği ve I. Dünya Savaşında olduğu gibi Selanik'ten başlaması beklenen Müttefik işgaline dair en ufak bir işaret olmadığı için Britanyalılara kızmakta yerden göğe kadar haklıydı. Olayın önemsizliğine rağmen Bailey, konuşmayı Kahire'ye bildirmiş ve mesaj oradan Londra'ya iletilmişti. Bir tarihçi bunu şöyle yorumlamıştı: "Kendi içinde tali bir öneme sahip bir olayın, yanlış anlamaların ve şiddetli kişisel duyguların araya girmesiyle orantısız bir şekilde büyütülmesi, tam anlamıyla trajiktir. Kuşkusuz, Dışişleri Bakanlığının bu rapora şiddetli tepkisinin, Britanya görevlisinin raporu sunmaktaki niyetiyle ya da onun önemine ilişkin kendi tahminleriyle hiçbir ilgisi yoktu." Britanyalılar öfkeye kapılmıştı ve sürgündeki Yugoslav hükümeti başbakanı Jovanović'e Churchill'den bir not iletilmişti: "Majestelerinin Hükümeti bu taşkınlığı görmezden gelemez ve kendi politikalarıyla taban tabana zıt bir politikayı, bir açıklama yapmadan ve protesto etmeden asla kabul edemez." Jovanović'e, savaş bakanını, Britanya politikasına uygun bir yola sokması

[43] Bailey, "British Policy towards General Draža Mihailović"; Deakin, *The Embattled Mountain*, 180.

[44] *FRUS 1943*, II, 987.

şiddetle tavsiye edilmiş ve Mihailović ile usulüne uygun olarak bir dizi telgraf teatisinde bulunulmuştu.[45]

Britanyalılar şimdi bir açmaza düşmüştü. Kamuoyunda, Mihailović'in ideal bir direniş lideri olduğu imajı yaratmış olmalarına rağmen, Mihailović'e yeterince erzak ve teçhizat tedarik edemedikleri gibi, ona Mihvere karşı direnişe geçmesi gerektiğini hissettiremedikleri de çok açıktı. Bu arada, Enigma şifre çözücüden elde edilen veriler, Partizanların Mihver işgaline karşı büyük bir tehdit oluşturduğunu giderek daha fazla ortaya koyuyordu. Bu, Partizanların bu yönde cesaretlendirilmek için Britanya yardımı almaları gerektiği anlamına gelirken; aynı zamanda, komünist doğalarına ilişkin önemli endişeler dile getiriliyordu.[46] Partizanlarla doğrudan temas kurma kararı alınmıştı; ancak Eden'in Churchill'e bildirdiği önemli bir nokta vardı: "Uzun vadede... savaş sonrası muhtemel bir anarşiyi ve Komünist kaosu önlemek için Mihailović'i desteklemeye devam etmemiz akıllıca olacaktır."[47] Churchill, 30 Ocak 1943'te SOE Kahire tarafından hazırlanan ve Yugoslavya'daki durumu nasıl gördüklerini özetleyen bir makaleden etkilenmişti: Mihailović, Sırbistan'daki işgalcilere karşı başarılı olmuştu; ancak Karadağ ve Bosna-Hersek'teki Çetnik komutanları ile İtalyanlar arasında işbirliği söz konusuydu. Enigma da dahil olmak üzere çeşitli kaynaklardan gelen raporlar, Slovenya ve Hırvatistan'da hatırı sayılır bir direniş faaliyeti olduğunu; ancak "bu bölgelerdeki tüm hareketi Komünist olarak damgalayan Alman yaklaşımını benimsemenin doğru olmadığını" ortaya koyuyordu. SOE Kahire'nin tavsiyesi, Partizanlara görev gücü gönderilmesiydi ve 23 Mart 1943'te Kahire'de, bu politikayı benimseme kararı alınmıştı.[48]

Partizanlarla çalışmak üzere ilk görev gücü Nisan 1943'te Bosna ve Hırvatistan'a gönderilmişti ve geldiklerinde Partizanların hayli şüpheli bakışlarıyla karşılaşmışlardı. Binbaşı William Jones tarafından yönetilen bir sonraki görev gücü ise, mayıs ayının ortasında Hırvatistan'a gönderilmişti. Jones, partizanların o kadar hevesli bir savunucusu haline gelmişti ki, onlar bile onu "çılgın ama kutsal" biri olarak yaftalayacaklardı.[49] Yine de en önemli görev gücü, 1943 yılı mayıs ayı sonunda, Tito'ya katılmak için Karadağ'daki Durmitor'a gelen Deakin tarafından yönetiliyordu. Deakin, Tito'ya ve Partizanlara duyduğu büyük ilgiye yenik düşerek, Britanya'ya kendisine çok miktarda erzak ve teşhizat gönderme çağrısında bulunmuştu. Deakin sürekli olarak,

---

[45] Bailey, "British Policy towards General Draža Mihailović"; Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 94-7; Martin, *Web of Disinformation*, 77.

[46] Davidson, *Partisan Picture*, 116-17; Mackenzie, *Secret History of SOE*, 424-5.

[47] E. Barker, "some Factors in British Decision-Making over Yugoslavia 1941-4," Auty ve Clogg (der.), *British Policy towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece*, 22-58.

[48] Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 90-91.

[49] Kurapovna, *Shadows on the Mountain*, 95-6.

Mihailović'in eylemsizliği ve Çetniklerin İtalyanlarla üst düzey bir işbirliği içindiği olduğu iddiasını destekleyen bilgi akışıyla besleniyordu.[50] SOE Kahire'ye verdiği raporlar, orada, Yugoslavya'daki olayları yorumlamaktan birinci dereceden sorumlu olan iki subay, Basil Davidson ve James Klugman, tarafından sevinçle karşılanıyordu. Her ikisi de Partizan yanlısıydı ve giderek Çetnik karşıtı olmuşlardı. Klugman aynı zamanda, Britanya Komünist Partisinin bir üyesiydi. Her iki adam da Londra'ya gönderdikleri mesajlarda, Partizan faaliyetleriyle ilgili anlatılan her şeyi coşkuyla onaylıyordu ve gerek William Bailey'den gerk 1943'te Çetniklere gönderilen ek Britanya görev gücünden gelen erzak ve teşhizat taleplerini önemsizleştiriyordu.[51] Deakin, 25 Haziranda paraşütle atılan ilk parti malzemeyi görünce utanmıştı; yedi konteyner ve altı paketten bir yedek telsiz ile az miktarda patlayıcı çıkmıştı; ancak, acil olarak ihtiyaç duyulan gıda maddesi ya da tıbbi malzemeden eser yoktu ve sonuç olarak, ekibimiz içinde hava kibar ama ölçülüydü.[52]

Kuzey Afrika'daki savaş sona erince, Müttefikler gelecekteki operasyonları düşünmeye başlamıştı. Mihver kuvvetlerinin 13 Mayıs 1943'te Kuzey Afrika'da teslim olmasından sonra, Müttefiklerin hedefi Sicilya'ydı ve Almanları, 1943 yazında, Yunanistan üzerinden Balkanlar'ı işgal etmeyi planladıklarına inandırmak için, ayrıntılı bir aldatma planını, Mincemeat Operasyonunu, uygulamaya koymuşlardı. İspanya'da karaya vuracak şekilde denize bırakılan ölü bir Kraliyet Denizcisinin üzerine yerleştirilen belgeler gibi, Mısır'da işgale hazır bir asker yığınağı olduğu izlenimi yaratmak için ayarlanmış sinyal etkinlikleri de bu planın bir parçasıydı.[53] SOE'ye, bu aldatmayı desteklemek için Balkanlar'daki direniş faaliyetini artırma talimatı verilmişti. Dışişleri Bakanlığından Orme Sargent, yollanan emirlerin olası istenmeyen sonuçları konusundaki kaygılarını şöyle dile getirmişti:

> Bu, Mihailović'in uzun vadeli oynamaya başlamasından bu yana, FO, SOE ve PWE [sic] tarafından takip edilen mevcut Mihailović'i destekleme politikasının tersine çevrilmesiyle alakalı olabilir... Eğer yakın gelecekte, gerilla faaliyetlerinin derecesi artırılacak olursa, HMG'nin desteğini Mihailović'ten çekip Partizanlara kaydırması gerekebilir... Ama biz... muhtemelen, politik olarak utanç verici sözler ve güvenceler vermek zorunda kalacağız.[54]

---

[50] Williams, *Parachutes, Patriots and Partisans*, 147-9.

[51] Martin (der.), *Patriot or Traitor*, 118-19; Williams, *Parachutes, Patriots and Partisans*, 90, 114-23; R. Bailey, "Communists in SOE: Explaining James Klugman's Recruitment and Retention," Wylie (der.), *The Politics and Strategy of Clandestine War*, 66-89.

[52] Deakin, *The Embattled Mountain*, 53.

[53] Hinsley vd, *British Intelligence in the Second World War*, c. 5 M. Howard, *Strategic Deception*, 85-91; B. McIntyre, *Operation Mincemeat*, passim.

[54] Akt. Stenton, *Radio London*, 373.

SOE, Dışişleri Bakanlığının endişelerini büyük ölçüde görmezden gelmiş gibi görünüyordu. SOE için meselenin özü, Çetnikler ile Partizanların nasıl tepki vereceğini görmekti.[55]

Her iki taraf için de tepkilerini belirlemede önemli bir faktör, gerçekleşeceğinden emin oldukları Müttefik işgalini kabullenmek ve desteklemek için, mümkün olan en iyi konumda olma arzusuydu. Çetniklerin yanında görev yapan Jasper Rootham, I. Dünya Savaşındaki Selanik seferinin etkisine dikkat çekiyordu: "Sadece son savaşın değil, bu savaşın da, daha önce olduğu gibi aynı yöntemlerle ve aynı yolu izleyerek Balkanlar'da kazanılacağı, değişmez bir düstur haline gelmişti."[56] Sonuç olarak Mihailović, Müttefik işgali sırasındaki genel ayaklanmaya hazırlanmak için, karargâhını Karadağ'dan Sırbistan'a geri taşımıştı. Birliklerini korumak için, Britanyalıların, Yunanistan'a giden Alman ulaşım hatlarına ve Tuna nehri üzerindeki gemilere yönelik sabotaj saldırılarını artırması yönündeki taleplerini büyük ölçüde görmezden gelmişti. Užice ile Ivanjica arasındaki bölgede, madenlere ve işgal güçlerine karşı Alman, İtalyan ve Bulgar garnizonları ile asker trenlerine yönelik saldırılar da dahil olmak üzere, bazı sabotajlar gerçekleştirilmişti. Bunlar esas olarak, o anda bölgede bulunan Britanyalı alt görev gücünün üyeleri tarafından teşvik edilen yerel Çetnik komutanlarının inisiyatifiyle yapılıyordu. Saldırılar ve sabotajlar büyük ölçekte değildi belki; ama rahatsız ediciydi ve Almanlar Mihailović'in hâlâ tehlikeli bir düşman olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştı. 22 Temmuz 1943'te çeşitli Yugoslav gazetelerine, Mihailović ve Tito'ya eşit yer ayıran ve her birinin başına 100.000 altın mark ödül konduğunu bildiren büyük bir ilan verilmişti. BBC ve sonraki tarih yazarları, Mihailović'in o ilandaki varlığını görmezden gelecek ve sadece Tito'dan bahsedilecekti. Mihailović'in karargâhına yönelik iki büyük Alman saldırısı daha sonra, 5 Eylül ve 10 Ekim 1943'te gerçekleştirilmişti.[57]

Partizanlar, bir Müttefik çıkarması ihtimaline farklı tepkiler vermişti. Aslında, Partizanlar ile Almanlar arasındaki müzakereler sırasında, Partizan liderliği, Partizanların bir Müttefik işgaline direneceğini belirtmişti. Partizanlar, böyle bir istilanın, Adriyatik kıyısı boyunca gerçekleştirileceğini tahmin ediyorlardı. Aslında, Churchill böyle bir çıkarma fikrini kafasında evirip çevirmiş ve böyle bir hamlenin başarı şansı konusunda kurmay başkanları-

---

[55] Williams, *Parachutes, Patriots and Partisans*, 123-6, 145-6, bu tartışmaya özellikle iyi bir katkıdır.

[56] Rootham, *Miss Fire*, 31.

[57] Bailey, "British Policy towards General Draža Mihailović"; Martin (der.), *Patriot or Traitor*, 50, 101; Kurapovna, *Shadows on the Mountain*, 99-100; Lees, *Special Operations*, 99-108.

5. Yunanistan

nın nabzını yoklamıştı.[58] Partizanlar açısından, bir Müttefik işgalinin bariz olasılığı, ulusal kurtuluş ordusu olarak muamele görmelerini ve Çetniklerin tamamen devre dışı bırakılmasını sağlamak için kıyı bölgelerini kontrol etmelerini gerekli kılıyordu. Benimsedikleri strateji iki genel hat üzerinde ilerliyordu: İtalyanlarla birlikte ya da onlarsız çalışan Çetnik güçlerini ortadan kaldırmaya yönelik yerel eylemler ve Müttefiklere Partizan hareketinin değerini kanıtlamak için, artan oranda sabotaj eylemi. Bunlardan hareketle, Bosna-Hersek'in en büyük şehri Saraybosna'dan yayılan demiryolu hatları sık sık saldırıya uğramış ve madenlerin demiryolu trafiği geçici olarak durmuştu. Zagreb-Belgrad ana demiryolu hattına yapılan saldırılar, Yunanistan ile Mihver kuvvetleri arasındaki irtibatı yaklaşık 3 gün boyunca kesmişti.[59] BBC sadece Partizanlar tarafından düzenlenen saldırıları duyurmuş ve hatta yanlışlıkla, Çetnikler tarafından yapılan saldırıları da Partizanların hanesine yazmıştı.

Temmuz 1943'te Sicilya çıkarmaları gerçekleştiğinde, Britanyalılar, Yugoslavya'daki her iki direniş hareketine de erzak ve teçhizat sağlayamayacaklarını açıkça anlamışlardı. Sınırlı sayıdaki mevcut uzun menzilli uçağın kullanımında öncelik, Atlantik Savaşı ile Almanya'nın stratejik bombalanmasına veriliyordu. Örneğin, tek başına Mihailović'e yeterli hizmet götürebilmek için ayda en az 28 sorti yapılması gerektiği tahmin ediliyordu; oysa yapılabilecek en fazla sorti sayısı 6'ydı. Haziran 1943'te Hava Kuvvetleri Komutanı Charles Portal, Yugoslavya'ya yönelik operasyonlarda kullanılan Halifax uçaklarının sayısının 14'ten 22'ye çıkarılmasını kabul etmişti. Bu artış, ayda yaklaşık 150 ton malzeme teslim edilmesini mümkün kılıyordu; ama bu bile, 500 ton olarak bildirilmiş ihtiyacı karşılamaktan uzaktı.[60] 1943 yazında gerçekleştirilen sabotaj eylemlerinden elde edilen veriler, Partizanlara yapılacak yatırımın daha yüksek getirisi olacağını gösteriyordu; ancak öte yandan, Partizanlar siyasi olarak şüpheliydi. Bu nedenle temmuz ayında, durum hakkında tam olarak rapor vermek için Yugoslavya'ya iki yüksek rütbeli görevli gönderilmesine karar verilmişti: Mihailović'e Tuğgeneral Charles Armstrong; Tito'ya ise Tuğgeneral Fitzroy Maclean.[61] Her iki komutan da ülkeye, İtalya'nın teslim olmasıyla stratejik durumun tamamen değiştiği Eylül 1943'te ulaşmıştı.

Yunanistan'daki direnişin hikâyesi, siyasi ihtiyaçlarla çatışan stratejik ve taktik gereksinimlerin karmaşık bir resmini sunmaktadır. Britanya Hükü-

---

58 W. Deakin, "The Myth of an Allied Landing in the Balkans during the Second World War," Auty ve Clogg (der.), *British Policy towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece*, 93-116.

59 W. Jones, *Twelve Months with Tito's Partisans*, 45; Deakin, *The Embattled Mountain*, 58-9.

60 *RAF and the SOE*, 18-20.

61 M. Wheeler, *Britain and the War for Yugoslavia*, 214; Bailey, "British Policy towards General Draža Mihailović."

meti, Kral II. George'a ve sürgündeki hükümetine ev sahipliği yapıyordu ve Britanya Dışişleri Bakanlığı, Kralın ülkesinin kurtuluşundan sonra yeniden tahta geçirilmesi gerektiği fikrine bağlı kalmıştı. Ne var ki II. George, hem ataları saf Yunan olmadığı ve şahsen soğuk, kasvetli bir karaktere sahip olduğu hem de anayasanın askıya alınmasından ve İoannis Metaksas'ın savaş öncesi diktatörlüğünün dayatılmasından sorumlu tutulduğu için halk tarafından sevilen biri değildi. Atina'da Quisling hükümetini oluşturan şahsiyetlerin de bilinen birer monarşist olduğu, insanların aklında yer etmişti.[62] Ocak 1942'de Kahire'deki devlet bakanı Richard Casey, Dışişleri Bakanlığını şöyle uyarmıştı: "Şu anda Yunanistan'daki tüm siyasi partiler, bir cumhuriyet kurma arzusunda birleşmiş durumda ve monarşiye şahsi olarak bağlı birkaç kişi ve bazı memurlar dışında, kralı destekleyen kimse yok."[63] Nisan 1942'de, o sıralar Ortadoğu'da olan, sürgündeki Yunan silahlı kuvvetleri, kralcı subaylarına karşı bir isyan başlatmıştı. 1942-43 kışındaki ikinci isyanı, sağcı subayları tutuklayan solcu askerler örgütlemişti ve Temmuz 1943'te üçüncü bir isyan patlak vermişti.[64]

Yunanistan'da Eddie Myers ve Chris "Monty" Woodhouse yönetiminde yeni kurulan Britanya askeri görev gücünün ilk işi, direnişin siyasi yapısı sorununu çözmekti. Myers ve Woodhouse hem EDES'in hem de ELAS'ın esasen cumhuriyetçi hareketler olduğunu ve her ikisinin de Kralın dönüşüne kökünden karşı çıktığını çok çabuk anlamıştı. Ancak Dışişleri Bakanlığı, Britanya görev gücünün Kralın konumunu koruması gerektiği konusunda kararlıydı ve böyle bir şey, Woodhouse'un yorumuna göre, "ancak hiçbir direniş olmamasını sağlayarak" yapılabilirdi.[65]

İki ana direniş hareketi, ELAS ve EDES, Gorgopotamos viyadüğünün yıkılmasına yardım ettikleri Harling Operasyonu sırasında karşılaşmıştı. Uzaktaki İtalyan garnizonlarına karşı dağlarda faaliyet gösteren başka küçük gruplar da vardı; ama onlar hakkında çok az şey biliniyordu. Ayrıca, tarih yazımında iki ana hareketin gölgesinde kalmış, kasabalarda faaliyet gösteren, PEAN gibi başka küçük gruplar da vardı. Buna ek olarak Atina, hepsi kralcı subaylardan oluşan ve sürgündeki Yunan hükümetinin savunma bakanı Panayotis Kanellopulos'un Yunanistan genelinde direnişin liderliğini üstlenmesini umut eden, Six Colonels [Altı Albay] olarak bilinen bir direniş grubuna ev sahipliği yapıyordu. Woodhouse'a Atina'ya gitmesi ve onlarla buluşması emredilmişti. Bu çok tehlikeli bir görevdi; çünkü Woodhouse'un boyu 1.80'den uzundu ve kızıl saçlıydı; oysa Yunanların çoğu kısa boyluydu

62 R. Leeper, *When Greek Meets Greek*, 29.

63 Mackenzie, *Secret History of SOE*, 154.

64 A. Cooper, *Cairo in the War 1939-1945*, 308-9.

65 Woodhouse, *The Struggle for Greece*, 37.

ve saçları koyu renkliydi.[66] Yine de Woodhouse, bu albaylardan ikisiyle buluşmayı başaracak ve daha sonra onlar hakkında şunları yazacaktı:

> Yetenekli ve vatansever adamlara benziyorlardı; ancak gerilla savaşına ilgi duymuyorlardı. Monarşiye sadık diğer birçok subay gibi, dağlardaki hareketin sonuçlarından korkuyor ve hiç başlamamış olmasını diliyorlardı. Tek yapmak istedikleri, Almanların nihai yenilgisine katılmak üzere, işgalin sonunda yeni bir ordunun hızla seferber edilmesi için personel planları yapmaktı.[67]

Altı Albay birçok yönden, savaş zamanı Danimarka'sındaki "Prensler"e benzer bir örgüt gibi duruyordu. Her iki grup da faaliyetlerinin, son derece iyi yerine getirdikleri görevler olan istihbarat toplama ve iletme üzerine yoğunlaşması gerektiğini düşünüyordu; ancak her ikisi de işgale karşı direnişin sonuçlarından korkuyor ve Almanya'nın yenilgisinin hemen ardından hayata geçirilecek yaygın eylemlerin planlarını yapmayı tercih ediyordu.

Myers ve Woodhouse'dan gelen ilk raporlar, Altı Albay'a ilişkin büyük umutlar beslenen Kahire ve Londra'da şaşkınlık yaratmıştı.[68] Altı Albay'ın, şehirlerin dışında direniş örgütlemeye hiç uygun olmadığı açıktı ve her ikisi de gerilla savaşına gönül vermiş ancak cumhuriyetçi olan EDES ve ELAS kuvvetlerinin geliştiği yer dağlardı. Sürgündeki Yunan hükümeti tüm gücüyle Altı Albay'ı destekliyordu; ancak Kahire'de bulunan hem Dışişleri Bakanlığından hem de SOE'den Britanyalıların onlardan yana pek umudu yoktu. Sonuç olarak, sürgündeki Yunan hükümeti, Kahire'deki Britanyalılar tarafından kenara itilmeye başlanmıştı. Londra'dan gelen talimatlar, meseleyi açıklığa kavuşturmaktan çok uzaktı. 18 Mart 1943'te Churchill imkânsızı emretmişti. Britanya politikası, Kralı ve sürgündeki Yunan hükümetini desteklemekti; ama aynı zamanda da:

> Yunanistan'daki yıkıcı faaliyetlere atfedilen operasyonel önem göz önüne alındığında, SOE'nin herhangi bir grupla, yalnızca o grubun siyasi yaklaşımı Kral ve Hükümete karşı olduğu için, iş yapmayı reddetmesi söz konusu olamaz; ancak özel operasyonel zorunluluğa tabi olan SOE, rotasını her zaman, Kral ve Hükümeti desteklemeye istekli gruplardan yana çevirmeli ve hatta [monarşi] karşıtı olabilecek diğer grupları, Kral ve Hükümetin HMG'nin tam desteğine sahip olduğu gerçeği ışığında etkilemelidir. Genel olarak, Yunanistan'daki direniş grupları arasında ve direniş grupları ile Kral ve Hükümet arasındaki birliği geliştirmeye yardımcı olabilecek hiçbir şey ihmal edilmemelidir.[69]

---

66 Myers, *Greek Entanglement*, 106.

67 Woodhouse, *Something Ventured*, 58.

68 Gerolymatos, *Guerrilla Warfare and Espionage in Greece*, 281-6; Papastratis, *British Policy towards Greece*, 132-3.

69 Stafford, *Britain and European Resistance*, 124.

Stratejik gereksinimler, Britanya görev gücünü, cumhuriyetçi direniş güçlerini cesaretlendirmeye zorlamıştı. Myers bu durumu şöyle ifade etmişti: "Faaliyetlerimizin etrafında, zaten bir Yunan siyaseti ağı, çözülemez bir biçimde örülmüştü ve siyasi ufuk zaten fırtınalı görünüyordu."[70]

Myers ve Woodhouse'un EDES ve ELAS hakkındaki ilk raporları, Yunanistan'daki direnişi anlamanın ne kadar karmaşık olduğunu gösteriyor. Her iki adam da ELAS'ın, EAM aracılığıyla komünist kontrolü altında olduğunu kaydediyordu. Myers bunun önemsiz olduğu kanaatindeydi ve ELAS saflarında birçok kralcı ordu subayının varlığına dikkat çekiyordu. Ancak Woodhouse, komünist etkiyi daha fazla önemsiyordu; ancak, zaferin önemli sosyal reformları da beraberinde getireceğini uman çoğu ELAS üyesinin, EAM'nin komünist kontrolünü tanımadığı noktasında Myers'a katılıyordu. Şubat 1943'te Myers ve Woodhouse tarafından önerilen çözüm, EDES, ELAS ve daha küçük EKKA'yı, Britanya Ortadoğu Komutanlığı altında askeri olarak birleştirecek, ulusal silahlı birlikler [bant] kurulmasına çalışmaktı.

Ancak önce Myers ve Woodhouse'un, EDES ve ELAS'ın göreceli önemini değerlendirmeleri ve en iyi nasıl desteklenmeleri gerektiğine karar vermeleri gerekiyordu. EDES, Britanya askeri görev gücünün ateşli bir destekçisi olan ve onu adamları için bir silah kaynağı olarak gören lideri Napoleon Zervas'ın egemenliğindeydi. Ancak EDES'in bazı temel kusurları vardı. Her ne kadar Zervas Teselya, Makedonya ve Mora'da destekçileri olduğunu iddia etse de, ilk başlarda yalnızca Kuzeybatı Yunanistan'daki Epiros'ta güçlüydü. İkinci olarak, EDES belli bir dereceye kadar Zervas'ın çevresinde oluşmuş bir liderlik kültüne sahipti ve lider ile adamları arasındaki ilişki neredeyse feodal olarak tanımlanabilirdi: Bu, örgüte yeni insan kabulünü sınırlayan bir faktör olarak görülüyordu. Zervas "şiddetli bir anti-komünist" ve cumhuriyetçi olarak biliniyordu; ancak Mart 1943'te Britanyalıların isteği üzerine, Kralı destekleyen bir açıklama yapmıştı. Bu açıkça samimiyetsizdi; çünkü Britanya görev gücü, Zervas'ın "gönlünün Kraldan yana olmadığını" biliyordu. Ne var ki, Britanyalıları kızdırmamak için monarşi karşıtı açıklamalar yapmaktan vazgeçebileceğini göstermişti. Myers ve Woodhouse onun hakkında şunları söylüyordu: "Zervas tam olarak sadık bir müttefiktir ve ona ne dersek kesinlikle yapacaktır. Dolayısıyla, o sadece bizim eserimiz olmakla kalmıyor; aynı zamanda elimizde kullanışlı bir araç olmaya devam ediyor."[71] Sonuç olarak, EDES, ELAS'a karşı bir koz olarak yarar sağlıyordu ve bu haliyle de süregiden Britanya desteğini hak ediyordu.

ELAS, EDES'e göre büyük bir avantaja sahipti; çünkü Yunanistan'ın büyük bir bölümünde, özellikle de Orta Yunanistan'ın çoğu yerinde ve Mora'ya

[70] Myers, *Greek Entanglement*, 109.

[71] Yunanistan ziyareti sonrasında Binbaşı David Wallace'ın 14 Temmuz-9 Ağustos 1943 tarihli raporları, TNA, FO 371/37213.

kadar uzanan, stratejik açıdan önemli Teselya bölgesinde, EAM tarafından bir önceki yıldan bu yana sağlanan desteği arkasına almıştı.[72] 1943'ün başlarında yalnızca birkaç binlik bir kuvvet olan ELAS, yıl içinde hızla güçlenmişti. ELAS ayrıca, giderek artan sayıda düzenli ordu subayını, özellikle de ELAS'ın asli askeri komutanı olmaya devam eden Stefanos Sarafis'i kendine çekmeyi başarmıştı. Sarafis Myers'a, birkaç ayrı direniş örgütünün varlığının, bir bütün olarak Mihver işgaline karşı direnişi zayıflattığına inandığı için ELAS'a katıldığını söylemişti. Ona göre, ELAS mevcutlar içinde en iyi örgütlenmiş hareketti ve bu nedenle, komünist olmasına rağmen, "Müttefik mücadelesine daha iyi ve daha hızlı yardım etmek isteniyorsa, uzlaşma sağlamak isteniyorsa, Yunan halkı için kurtuluşa ve siyasi hayata yumuşak bir geçiş isteniyorsa, çatışmaları ve nihayetinde iç savaşı önlemek" isteniyorsa, etrafında tek bir direniş ordusunun inşa edilebileceği, çekirdek bir ELAS olması gerekiyordu.[73] Myers, son tahlilde, sabotaj hedeflerinin çoğunun, yalnızca ELAS'ın önemli bir güce sahip olduğu Doğu Yunanistan'da olmasından ötürü, ELAS'a Britanya desteğinin gerekli olduğuna karar vermişti.[74]

Yine de ELAS'ın bazı faaliyetleri endişe yaratmıştı. Mart 1943'ten itibaren ELAS, eski Yunan ordusu subaylarından oluşan PAO gibi, kendi hâkimiyet bölgelerinin yakınında faaliyet gösteren daha küçük direniş gruplarını sindirme politikası izliyordu. Yalnızca George Kartalis ve Albay Dimitrios Psarros yönetimindeki EKKA, bir yıl daha ELAS'tan bağımsızlığını koruyabilmişti.[75] Bu asimilasyon politikası, ELAS'ın Eylül 1943'e kadar 12.000 mevcutlu bir güç haline gelmesini sağlayacaktı.[76] Bazı ELAS yetkilileri, örgütün aşırı politik olduğu kanaatindeydi. Örneğin, Makedonya'daki komutan Albay Dimaratos'a EDES'e saldırması emredildiğinde, o istifa etmeyi seçmiş ve köyüne dönmüştü. Onun örneğini takip etmeye çalışan diğer subaylar ise, asker kaçağı muamelesi görerek vurulmuştu.[77]

*

21 Şubat 1943'te Myers, Kahire'den, Müttefiklerin gelecek planlarını özetleyen uzun bir telsiz mesajı almıştı: Tunus'ta Mihver kuvvetlerinin beklenen teslimiyetinin hemen ardından, bir Sicilya çıkarması ve aynı zamanda, İtalyanların elindeki On İki Adalar'a karşı saldırılar başlatmayı umuyorlardı.[78] Yunan direnişinin, bunun Almanları Müttefiklerin Yunanistan'ı işgal etmek üzere olduğuna inandırmak ve böylece Almanların Mihver kuvvetlerini böl-

---

72 Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 109-12.

73 S. Sarafis, *ELAS*, 89.

74 Myers, *Greek Entanglement*, 108; Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 302-4.

75 Hondros, "The Greek Resistance."

76 Gerolymatos, *Guerrilla Warfare and Espionage in Greece*, 291.

77 Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 303.

78 Myers, *Greek Entanglement*, 122-3.

gede tutmasını, hatta takviye etmesini sağlamak için yapılan bir aldatma planının parçası olduğunu bilmeden, saldırılarını hızlandırması gerekiyordu. 1943 yazı için emredilen ve artış gösteren direniş faaliyetleri, Operation Animals [Hayvanlar Operasyonu] olarak adlandırılmıştı. Woodhouse daha sonra şunları yazmıştı:

> Yunanistan'daki bu operasyonun sadece bir aldatmaca olduğunu sadece iki kişi, Myers ve ben biliyorduk. Güvenlik adına, düşmanı olduğu kadar müttefiklerimizi de aldatmak zorundaydık. Böylece gerilla liderleri de Almanlar gibi, Yunanistan'ın kurtuluşunun 1943'te gerçekleşmesinin planlandığına ikna oldu. Aldatma başarılı oldu; ancak bedeli ağırdı.[79]

Bu noktada, Müttefiklerin direnişi kullanmasının ahlakı boyutu sorgulanmalıdır. Artan direniş, kaçınılmaz olarak misillemeler yüzünden birçok Yunan sivilin ölümüne yol açmıştı; bu nedenle, Yunan direnişine daha fazla eylem için çağrı yapan Müttefikler, Müttefik askerlerinin hayatlarını korumak için, bilerek Yunanları kurban etmiş oluyordu. Yunanistan'daki Britanya görev gücünün mensupları da bu gerçeği kabul ediyordu.

1943 baharında, ülke geneline yayılmış, bu türden on görev belirlenmişti. Myers Yunanistan'ı, her biri Britanyalı bir yarbay tarafından denetlenecek dört bölgeye ayırmıştı: Epiros'tan Tom Barnes; Rumeli'den Arthur Edmonds; Olympos'tan Rufus Sheppard ve Makedonya'dan Nick Hammond sorumluydu. Bu subayların rolü, ELAS ve EDES'in Mihver iletişim ve ulaşım ağına yönelik saldırı girişimlerini denetlemek ve yönlendirmekti. Bu aynı zamanda, EDES ve ELAS'ın Britanyalıların emirlerine uymaya uygun olup olmadığı ve dolayısıyla birlikte çalışıp çalışamayacakları ya da Mihver karşıtı operasyonlara zarar verme pahasına birbirleriyle dalaşıp dalaşmayacakları konusunda bir turnusol kâğıdı işlevi görecekti.

İlk sınavla, Myers, Selanik-Atina demiryolundaki Asopos viyadüğünü havaya uçurmayı planladığı zaman karşı karşıya kalınmıştı. Aris Veluhiotis'in bölgede 900 ELAS *andarte* vardı; ancak viyadüğün çok iyi korunduğunu düşündüğü için yardım etmeyi reddetmişti. Daha da kötüsü, ELAS lider kadrosunun Britanya'nın Ortadoğu komutanlığının emirlerine boyun eğmeye hazır olmadığı ortaya çıkmıştı. Gerçekten de Sarafis, Myers'a şöyle bir bilgi notu iletmişti: "Gecikmeyi önlemek için, öncelikle operasyonel planlarını bize sunması gerekiyordu ve eğer onaylarsak, gereğinin yerine getirilmesini emredecektik. İlgili kuvvetler daha sonra, yerel Britanyalı irtibat subaylarıyla ayrıntıları ve gerekli teçhizatı tartışacaktı." Sonuç olarak, Haziran 1943'te Edmonds liderliğinde, yalnızca Britanyalılardan oluşan bir görev timi viyadüğü başarıyla havaya uçurmuş ve Yunanistan'ın bu ana hattını dört kritik ay boyunca devre dışı bırakmıştı: Almanlar misilleme olarak, viyadüğü koru-

[79] Woodhouse, *Something Ventured*, 63-4.

makla görevli garnizon muhafızlarını infaz etmişti. Aslında Operation Animals çerçevesindeki çoğu eylem Britanyalılar tarafından gerçekleştirilmişti: "Haziran boyunca ve Temmuz 1943'e kadar, Britanya Askeri Görev gücü mensupları köprüleri, demiryollarını, bentleri, telefon santrallerini, madenleri ve Almanların kullanabileceği bir dizi başka askeri hedefi tahrip ederken, Yunan tepeleri ve vadilerinde patlama sesleri yankılanmıştı." Karayolları ve demiryolu hatları, Teselya'nın uzak doğusunda John Mulgan, Makedonya'da Hammond, Orta ve Batı Teselya'da Sheppard ve Harker tarafından tahrip edilerek kullanılmaz hale getirilmişti. Epiros'ta Barnes, telefon hatlarını ve Yunanistan'ın merkezinde de Edmonds maden ocaklarını harap etmişti.[80]

ELAS ve EDES, çoğunlukla Alman ve İtalyan konvoylarına pusu kurmak gibi, sınırlı operasyonları üstlenmişti. Ancak ELAS, Selanik-Atina demiryolu üzerindeki Kournovo tüneline yönelik operasyonun, saldırı gerçekleştiği sırada tünelde bulunan trendeki yaklaşık 500 İtalyan askerinin ölümüyle sonuçlanmasından ötürü büyük bir başarı elde etmişti. İtalyanlar misilleme olarak, Larissa toplama kampından 118 Yunan esiri alıp tünelin girişinde kurşuna dizmişti.[81]

Direniş faaliyetindeki bu ani yükselişe, İtalyanların ve Almanların tepkisi çok sert olmuştu. İtalyanlar, Yunanistan genelinde köyleri, zaman zaman havadan bombalayarak, yakıp yok etmişti. Ne İtalyanlar ne de Almanlar, direnişçiler ile masum siviller arasında bir ayrım yapıyordu. Epiros, misillemelerin en şiddetli yaşandığı bölge olarak öne çıkıyordu. Burası, İtalyan kontrolündeki bir bölgeydi; ancak Ağustos 1943'te 1. Dağ Tümeninden güçlü kuvvetli 20.000 kişilik bir Alman kuvveti, partizan karşıtı operasyonları devralmak üzere bölgeye gelmişti. Bu özel birlik, Doğu Cephesinin gerisindeki operasyonlarda yer almış ve orada geliştirilmiş olan acımasız yöntemleri Yunanistan'a taşımıştı. Almanlara operasyonları nasıl yürüteceklerine dair direktifler verilmişti:

> Bütün silahlı insanlar esasen olay yerinde vurulacaktır. Silahların ateşlendiği ya da silahlı kişilerle karşılaşılan köyler yok edilecek ve bu köylerin erkek nüfusu kurşuna dizilecektir. Başka yerlerde, (16 ile 60 yaşları arasında) silah taşıyabilecek tüm erkekler toplanacak ve Jannina'ya gönderilecektir.

Alman anti-partizan eylemlerinin özellikle kötü şöhretli bir örneği, 16 Ağustos 1943'te Epiros'taki Arta kasabasının güneyinde yer alan Kommeno köyünde yaşanmıştı. 1. Dağ Tümeninin 98. Alayına mensup Almanlar köyü kuşatmış ve nüfusu 600'den biraz fazla olan köyden 317 kişiyi öldürmüştü. Hiçbir

[80] Myers, *Greek Entanglement*, 170-85, 202-5; Sarafis, *ELAS*, 113-14, 122-4; W. Jordan, *Conquest without Victory*, 145-6.

[81] Sarafis, *ELAS*, 428-9.

gerilla tespit edilememiş ve Almanlar hiçbir kayıp vermemişti. Toplamda, 1. Dağ Tümeninin 1943 yılının temmuz ve ağustos aylarında 184 köyü yok ettiği ve yaklaşık 1.300 Yunan ile 500 Arnavut'u öldürdüğü tahmin edilmektedir.[82]

Operation Animals, resmi olarak 21 Hazirandan 14 Temmuza kadar sürmüş ve üstün bir başarı olarak kabul edilmişti. Hitler, Müttefiklerin Yunanistan'a bir saldırı başlatacağına o kadar emindi ki, Rommel'i komuta etmesi için oraya göndermiş ve bölgeye dört Alman tümeni sevk edilmesini emretmişti: Korint Kanalında 11. Luftwaffe Tümeni; Mora'da 1. Panzer Tümeni; Epiros'ta 1. Dağ Tümeni konuşlandırılmış ve 117. Jaeger Tümeni Yugoslavya'dan Yunanistan'a transfer edilmişti. Bu sırada Müttefikler, Sicilya'ya yaklaşık 160.000 asker çıkarmıştı. General Henry Wilson, 18 Temmuzda Myers'a şu telgrafı çekmişti:

> Yunanistan'ın gerilla ordusunun tüm kademelerine, tüm Yunanistan'da son zamanlarda elde edilen büyük başarılardan ötürü en içten teşekkürlerimi ve tebriklerimi iletmek istiyorum... General Wilson tüm operasyonların derhal durdurulmasını istiyor... General Wilson şimdi tüm gerillaların sakin kalmasını ve dikkatlerini yeni eleman seçimine, mevcutları yeniden teçhiz etmeye ve kesin tarihleri henüz bilinmeyen gelecekteki gelişmeler için eğitime çevirmelerini istiyor.[83]

Ne var ki, direnişi uyandırıp harekete geçiren Britanya askeri görev gücü artık olayların kontrolünü kaybetmeye başlamıştı.

Operation Animals süresince, ELAS ve EDES büyük ölçüde ayrı ayrı çalışmıştı. Temmuz ayı başlarında, Preveze-Yanya yolundaki Rovilista'da İtalyanlarla savaşmak için birleştiklerinde, ikisi arasında işbirliği vardı; ancak aynı zamanda ELAS, Britanyalılar tarafından desteklenen EDES kuvvetlerinin, Yanya-Kalpaki-Kakavya yoluna saldırmak için Epiros'ta ELAS'a ait olduğu bilinen topraklara girmesine itiraz etmişti. Britanyalılar, Doğu ve Orta Yunanistan'daki demiryollarını ve karayollarını hedeflerken ELAS'la birlikte çalışmıştı. Ama şimdi Müttefikler Sicilya'ya inmişti ve şayet Müttefikler Yunanistan'ı işgal etmeyi seçecek olursa, en muhtemel bölge, EDES'in en güçlü olduğu Epiros olacaktı. ELAS'ın bölgenin kontrolünün EDES'te kalmasına razı mı olacağı; yoksa Arnavutluk'taki komünist direnişle temasa geçeceği Epiros'u kontrol etmek için EDES'e saldırmaya mı kalkışacağı henüz belli değildi.[84]

---

[82] Künzel, "Resistance, Reprisals, Reactions"; M. Mazower, "Military Violence and the National Socialist Consensus: The Wehrmacht in Greece, 1941-1944," Heer ve Naumann (der.), *War of Extermination*, 146-74; Shepherd, *Hitler's Soldiers*, 352; Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 144-5, 176, 191-7; T. Dyson, "British Policies toward Axis Reprisals in Occupied Greece: Whitehall vs. SOE," *Contemporary British History*, 16:1 (2002), 11-28.

[83] Akt. Sarafis, *ELAS*, 153.

[84] Sarafis, *ELAS*, 139, 429; Woodhouse, *The Struggle for Greece*, 66.

Britanya askeri görev gücü ve Kahire'deki yetkililer, ELAS'ın nihai amaçlarını tespit etmeye ve eğer bunların uzun vadede Britanya karşıtı olduğu anlaşılırsa, ELAS'ın emellerini kontrol altına almanın yollarını bulmaya çalışıyordu. Veriler çelişkiliydi. Myers ve Woodhouse şuna ikna olmuşlardı: "EAM liderleri, Britanya silahlarını öncelikle Yunanistan'daki kontrollerini güçlendirme aracı; ikinci olarak da, düşmanları Faşizmle savaştığımız sürece, savaş çabalarımıza [katkıda bulunma] aracı [olarak] görüyor." Ancak Olympos'ta bulunan Rufus Sheppard tamamen farklı bir tablo sunuyordu: "ELAS'ın, Atina EAM tarafından kontrol edildiğine dair çok az kanıt var; KKE [Yunanistan Komünist Partisi] tarafından kontrol edildiğine dair ise daha az kanıt var."[85] Kahire'deki Dışişleri Bakanlığı ve Britanya makamları, SOE Kahire'yle birlikte ELAS sorunuyla boğuşurken, Myers ELAS'ın emellerini kontrol altında tutmak için bir yol önermişti: Bir ulusal silahlı birlikler anlaşması [national bands agreement].

Böyle bir anlaşmayı güvence altına almaya yönelik çabalar, 1943'ün ilk yarısında başlamıştı; ancak ELAS'ın anlaşmayı nihayet temmuz ayında imzalamasıyla meyvelerini vermişti. Myers, Yunan dağlarının her yerinde, tamamı Britanya görev gücünden silah alacak ve Britanya görev gücü tarafından kurulan ELAS ve EDES'in ortak karargâhına karşı sorumlu olacak, siyasi olmayan, ulusal gerilla grupları kurmayı amaçlıyordu. Anlaşmaya göre, "bir örgütün bütün gerillaları, diğer örgütün gerillalarını" tanıyacaktı ve "her örgüt veya kişi, anlaşmanın şartlarını kabul etmek ve Ortak Karargâhın emrine girmek koşuluyla, her yerde gerilla grubu kurmakta serbest" olacaktı. Silahlı gruplar [bands] belirli alanlarda faaliyet gösterecekti; ancak bir birlik, orada bulunan birliğin izniyle veya onunla işbirliği içinde, komşu bölgelerde faaliyet gösterebilecekti. Anlaşma nihayet 5 Temmuzda Myers, EAM için Vasilis Samariniotis, ELAS için Sarafis ile Aris ve ardından 12 Temmuzda EDES'ten Zervas tarafından imzalanmış olsa da, ilkeler Operation Animals sırasında zaten yürürlükteydi. Yine de ulusal silahlı birlikler anlaşmasının öngörülemeyen etkileri olmuştu. Britanyalıların belki de hepsini, ELAS'a karşı bir denge unsuru olarak EDES ile güçlerini birleştirmeye teşvik etmesi gereken, komünist olmayan çok sayıda küçük grubun varlığı EDES'i zayıflatmıştı. Anlaşma, kadrolarını ve bölgesel sınırlarını genişletmeye devam eden ELAS'ın gücünü ve etkisini sınırlamamıştı. ELAS, üyelerini onun saflarına katmaları için daha küçük gruplara saldırıyordu. Bu son mesele, politikti: Komünist olsun ya da olmasın, bu grupların hiçbiri Krala bağlı değildi.[86]

---

[85] C. M. Woodhouse, "The National Liberation Front and the British Connection," Iatrides (der.), *Greece in the 1940s*, 80-101.

[86] Gerolymatos, *Guerrilla Warfare and Espionage in Greece*, 294-5; Sarafis, *ELAS*, 147-8; Papastratis, *British Policy towards Greece*, 139-43.

Ağustos 1943'te Myers, oradaki yetkililerle Yunan dağlarındaki durumu masaya yatırmak üzere, Kahire'ye gecikmiş bir ziyarette bulunmuştu. ELAS, EDES ve EKKA temsilcilerini de yanına almayı ve onlarla sürgündeki Yunan hükümeti arasında bir anlaşma yapılmasını önermişti. Myers'ın üç temel kaygısı vardı: Bunlardan ilki, açık direniş faaliyetlerine artık son verildiği için, farklı direniş grupları arasındaki iç savaş tehlikesiydi; ikincisi, dağlardaki sivil idarenin tesisiydi ve üçüncüsü, son derece politize olmuş direnişin yetkilerini, Atina'ya dönüşünde temsili olmayan sürgündeki Yunan hükümetine devretmesi beklenirken, kurtuluş sonrası dönemin doğası gereği ortaya çıkabileceği tahmin edilen tehlikelerdi. Myers çözümün, sürgündeki Yunan hükümeti tarafından direnişin Yunan silahlı kuvvetlerinin bir parçası olduğunun tanınmasında yattığını ve iki taraf arasında siyasi ve idari ilişkiler kurup sürdürmek için, bu hükümetin temsilcilerinin dağlara gönderilmesi gerektiğini düşünüyordu.[87]

Ziyaret neredeyse tam bir felaketti. Myers yanına, ana direniş gruplarının her birinden birer temsilci almayı planlamıştı; ancak son dakikada, ELAS kendilerinden dört temsilcinin götürülmesi gerektiğini ileri sürerek, Myers'ı dördünü de –Andreas Cimas, Petros Russos, Kostas Despotopulos ve İlias Çirimokos– almaya zorlamıştı; EDES'ten ise sadece Komninos Piromaglu ve EKKA'dan da George Kartalis vardı. Hugh Dalton günlüğüne şunları yazmıştı: "Görünüşe göre SOE, Genelkurmayımızın arzularının hilafına, Yunanistan'dan yanlış türden Yunanları çıkarıyor."[88] Myers, ELAS heyetinin, daha önce üzerinde anlaşmaya varılan, gerilla grupları için asker statüsü kazanma planına sadık kalmayarak, kendi gördükleri şekliyle doğrudan siyasi sorunun kalbine indiğini kaydetmişti. ELAS, savaş sonrası yapılacak halk oylamasında, Kralın dönüşü lehine çoğunluk sağlanana kadar, Kralın Yunanistan'a dönmemesini talep etmişti. Bu talep, SOE'nin politik çizgisi ile Dışişleri Bakanlığınınkinin aynı doğrultuda ilerlemediğini ortaya çıkarmıştı. Sürgündeki Yunan hükümetinin Britanya büyükelçisi Rex Leeper tarafından temsil edilen Dışişleri Bakanlığının gözünde, Britanya politikası şuydu:

> Ne var ki Kral için, yurtdışında herhangi bir Yunan Hükümetini sürdürmek imkânsız olacaktı ve Almanlar ayrıldığında, Atina'ya girmeye hazır bir Hükümet olmazsa, Komünistlerin iktidarı ele geçirmesini engelleyecek hiçbir kuvvet olmayacaktı.[89]

Churchill, Krala ve sürgündeki hükümete tam destek veriyordu. Myers ise Yunan Kralına karşı SOE görüşünü temsil ediyordu. Myers onu, herhangi

---

[87] Myers, *Greek Entanglement*, 240.

[88] Günlük girdisi, 22 Eylül 1943, B. Pimlott (der.), *The Second World War Diary of Hugh Dalton*, 643.

[89] Leeper, *When Greek Meets Greek*, 29.

bir halk desteği olmadan Atina'ya dönme konusunda kararlı olması halinde, ELAS'ın ulusal silahlı birlikler anlaşmasından çekileceği, Zervas ve EDES'in ise Kralın yanında olmaya devam edeceği ve bu durumda da iç savaşın kaçınılmaz olacağı konusunda uyarmıştı.[90]

Heyet, Kahire'de iyi karşılanmamıştı. Leeper daha sonra, sürgündeki hükümeti neden uyarmadığını açıklamak için, heyetin geleceğini bildiğini bile reddedecekti (ki bu doğru değildi). Heyet Kahire'de bir ay geçirmiş olmasına rağmen, dişe dokunur çok az şey karara bağlanmıştı. Myers, raporunu sunmak üzere Londra'ya gönderilmişti. Londra'da, direniş ile sürgündeki hükümet arasındaki çatışmadan ötürü, aslen kendisinin ve SOE'nin suçlandığını öğrenmişti. Bir SOE elemanı olan Bickham Sweet-Escott daha sonra şu yorumu yapmıştı:

> Dışişleri Bakanlığı, SOE'yi istenmeyen dostlar edinerek Britanya politikasından ödün vermekle suçlayacaktı. SOE'nin verebileceği tek cevap, Genelkurmayın ve daha sonra da sahadaki komutanların SOE'den kesin sonuçlar alınmasını istemiş olmasıydı ve bu istenmeyen dostları desteklemek, bu sonuçların elde edilmesinin tek yoluydu... SOE böylece kötünün de kötüsü olmuştu.[91]

Myers, Yunanistan'a dönmeyi ummuştu; ancak artık Britanya askeri görev gücünün başına Woodhouse geçmişti. Heyet ise 16-17 Eylül gecesi Yunanistan'a dönmüştü. Heyet temsilcileri, halkın dileği ne olursa olsun, Britanyalıların II. George'u ülkeye dayatacağına kesinlikle inanıyordu. Bu nedenle, daha sonra da doğrulandığı gibi, onlar için artık savaş işgalcilere karşı direnişten ziyade, kurtuluştan sonra, iktidar için bir iç savaş olarak görülüyordu. Öte yandan, Yunanistan'a dönüşleri, büyük savaşta bir dönüm noktasına denk gelmişti. İtalya daha yeni teslim olmuş, Yunanistan'daki işgalin doğası sonuç olarak değişmişti ve kurtuluştan önce yapılacak çok iş vardı; yani, hem direniş hem de iç savaş aynı anda onları bekliyordu.[92]

*

Girit adası, Yunan direnişinin ikilemlerinin bir mikrokozmosudur. Bir Müttefik istilası korkusu yüzünden, nüfusu yalnızca 400.000 olan Girit adasını 1943'te gayet orantısız bir biçimde, yaklaşık 75.000 kişiden oluşan, büyük bir Mihver garnizonu koruyordu. Girit birçok yönden direniş için çok uygun bir yerdi. Adada, doğuda Heraklion'dan, batıda Resmo üzerinden Hanya'ya uzanan tek bir anayol vardı. Güney kıyısı neredeyse ıssızdı ve iki yerleşim

---

90 Myers, *Greek Entanglement*, 247-53.

91 Sweet-Escott, *Baker Street Irregular*, 159.

92 Myers, *Greek Entanglement*, 250-62; Gerolymatos, *Guerrilla Warfare and Espionage in Greece*, 300-307; Papastratis, *British Policy towards Greece*, 104.

arasında kesişen vadiler, Britanya görev gücü elemanlarının Mihver arama ekiplerinden kaçmasına olanak tanıyan birkaç dağ sırası vardı.

Britanya'nın adada ilgisi ilk başta, Haziran 1941'deki geri çekilme sırasında geride kalan Müttefik askerlerinin tahliyesine ve ardından da Afrika Kolordusuna sağlanan erzak ve mühimmatla ilgili istihbarat toplanmasına odaklanmıştı. İlk Giritli direnişçilerden biri olan Andreas Papadakis, bu iki amaca ulaşmada Britanyalılara son derece yardımcı olduğunu kanıtlamıştı; ancak Britanyalılar ve özellikle de asıl irtibatı Xan Fielding, kısa sürede ondan bıkmıştı:

> Özverili vatansever tavırlarının ve Girit'in özgürlüğüne yönelik Donkişotvari planlarının gerisinde, büyük ölçüde, gizlemeye bile tenezzül etmediği, kibirli bir kişisel hırs yatıyordu. Kendisini, yine kendisi tarafından seçilmiş dört üyesi dışında kimsenin tanımadığı bir "Yüce Kurtuluş Komitesi"nin başına geçirmişti.

Açıkçası Papadakis, işgale karşı direniş örgütlemekten ziyade, kurtuluş sonrası Girit'te kendisine bir pozisyon oluşturmakla ilgileniyordu. Papadakis, o zamana kadar kendisi dışında kimsenin bilmediği, ikmal için uçakların ilk iniş alanlarını kontrolünü elinde bulurdurmamış olsaydı, bu tavrı çok önemli olmayabilirdi. 1942 yılının ortalarında, Britanyalılar Papadakis'i kontrol etme çabalarını terk etmiş ve Papadakis ağustos ayında Mısır'a gönderilmişti.[93]

1 Nisan 1942'de Fielding, 60 yaşındaki Hanya Belediye Başkanı Nikolaos Skulas'ın şahsında çok daha faydalı bir bağlantı kurmuştu. Britanyalılar, silahlı gruplar kurmaya istekli Giritli sıkıntısı çekmiyordu; ancak, onları bir araya getirecek, saygıdeğer bir politikacıya ihtiyaçları vardı ve Skulas yardım etmeye hazırdı. Britanya desteğiyle, komünist olmayan tüm direniş gruplarını birleştirme konusunda etkili, yeni bir milliyetçi direniş grubu olan EOK'u kurmuştu. Bu adım gerekliydi; çünkü EAM-ELAS'ın kolları, gücünü Batı Girit'te ve Heraklion çevresinde toplayan General Emmanuel Mandakas'ın önderliğinde Girit'e yayılmış ve Doğu Girit'te aktif olan önemli bir gerilla liderini, Manolis Banduvas'ı, davaya kazandırmıştı. Komünistler Nisan 1943'te Karines'te, tüm Britanyalı subayların dışlandığı bir pan-Girit konferansı düzenleyerek bağımsızlıklarını göstermişlerdi. Bu toplantı aslında, Britanya karşıtı duyguların dile getirilmesinden başka bir işe yaramamıştı. Bu süre zarfında Mandakas, silah temini ve Ortadoğu Komutanlığı tarafından Girit'teki resmi direniş lideri olarak tanınması için Fielding ile temasa geçmişti: Fielding her iki talebi de reddetmişti. Komünistlerin oluşturduğu tehdit, EOK'nin 15 Haziran 1943'te Prines'te düzenlediği pan-Girit toplantısıyla büyük ölçüde dengelenmişti. Bu toplantıda, Girit'in dört ana

[93] Fielding, *Hide and Seek*, 33, 49; Beevor, *Crete*, 243, 264.

yerleşiminde siyasi ve askeri bir komutanlık, bir tür beklemede hükümet kurulmuştu. Skulas, Almanlar ona yaklaşınca, dağlara kaçmak zorunda kalmıştı. Milliyetçilerin ve Britanyalıların çıkarlarına, yine de cumhuriyetçilerin ve monarşistlerin direniş güçlerini EOK çatısı altında birleştirmeyi başaran Binbaşı Hristos Çifakis hizmet ediyordu.[94]

Bu dönemde Girit direnişinin trajedisi, bunun bir önemi olmamasıydı. Nisan 1943'te Patrick Leigh Fermor tarafından bildirildiği gibi, önemli sayıda Britanyalı ajan, pek de önem arz etmeyen bir amaç için direnişi teşvik etmek üzere adaya gönderilmişti ve son derece zor koşullarda çalışıyorlardı:

> Geriye dönüp baktığımda, [ilk] altı ayım pil sıkıntısı, arızalı [telsiz] setleri, ulaşım zorlukları, yağmur, tutuklamalar, Alman askerleriyle saklambaç oynama, nakit sıkıntısı, bir anda oradan oraya kaçmalar, yanlış alarmlar, katır gibi yüklenmiş bir halde dağlarda iğrenç yürüyüşler, birinin işbirlikçi olmasından duyulan korku, ihanet ve arkadaşların vurulmasından oluşan bir film şeridi gibi gözümün önünden geçiyor.[95]

Bunların hiçbirinde, ortada somut bir amaç yoktu. Adadaki Britanyalı ajanlar tüm iyi niyetleriyle, Müttefiklerin bir noktada Girit'i işgal etmeyi planladıklarını varsaymıştı; ancak ortada böyle bir plan yoktu. Fielding bunu Kahire'ye yaptığı bir ziyarette öğrendiğinde, kafasından geçenleri şöyle dile getirmişti: "Bu, içten içe inandığım, adadaki her vatanseverin hâlâ hazırlandığı, Britanya işgaliyle desteklenecek görkemli bir ayaklanma hayalinden sonra, acı bir hayal kırıklığıydı."[96] Fielding, Britanya'nın bu kötü niyetinden o kadar rahatsız olmuştu ki, Fransa'daki SOE'ye nakli için başvurmuştu. Britanya yüksek komutanlığına göre, Girit'te direniş iki işlev görmüştü: Birincisi istihbarat ve ikincisi de askerleri başka yerde Müttefiklere karşı kullanılamayacak olan büyük bir Alman garnizonunun adada tutulması. İster adadaki ajanlar tarafından ister dışarıdan yapılan baskınlar neticesinde örgütlenmiş olsun, direnişin bir sonucu olarak Giritlilerin uğradığı önemli kayıplar kimsenin dikkatini çekmemişti. Leigh Fermor, Britanyalıların Kasteli'deki havaalanına ve Peza'daki bir petrol deposuna, Giritlileri kılavuz olarak kullanarak gerçekleştirdiği saldırıların, toplu rehine infazlarına ve köylerin yaygın bir şekilde yakılmasına yol açmasından sonra, endişelerini şöyle dile getirmişti: "Umarım, bu eylemin genel stratejimize katkısı yüksek olmuştur; çünkü burada, çok fazla moral yıkımına ve birçok Britanya karşıtı duyguya neden oldu."[97] Bu baskınlar, Almanların Yunanistan'ın büyük ölçüde uzlaşmacı komutanı General Alexander Andrae'yi görevden alarak yerine,

---

94 Beevor, *Crete*, 246, 275-7, 282-3; Fielding, *Hide and Seek*, 46, 130-32.

95 Rapor 2, Şubat ve Nisan 1943, P. Leigh Fermor, *Abducting a General*, 117-27.

96 Fielding, *Hide and Seek*, 164.

97 Rapor 4, Haziran ve Temmuz 1943, Leigh Fermor, *Abducting a General*, 138-9.

kısa süre sonra adı "Girit Kasabı"na çıkacak olan General Friedrich-Wilhelm Müller'i geçirmesine yol açmıştı.

1 Ağustos 1943'te İtalyan yüksek komutanlığı, kuvvetlerinin şu şekilde konuşlandığını bildirmişti: Yunanistan ve Girit'te 213.000; Ege adalarında 55.000; Arnavutluk'ta 108.000; Karadağ'da 71.000 ve Hırvatistan, Bosna-Hersek, Slovenya ve Dalmaçya'da 225.000. 8 Eylül 1943'te, İtalya'nın Müttefiklerle bir ateşkes imzaladığı öğrenilmişti.[98] Artık soru, boşluğu Almanların mı yoksa direniş güçlerinin mi dolduracağı ve hangi direniş hareketinin teslim olan İtalyanlardan en fazla silahı alacağıydı.

[98] Burgwyn, *Empire on the Adriatic*, 267.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DİRENİŞ EYLEME GEÇİYOR

19

İtalya Teslim Oluyor

14 Ağustos 1943 gecesi, genç bir SOE ajanı olan Dick Mallaby, Kuzey İtalya'daki bir direniş grubunun telsiz operatörü olarak faaliyet yürütmek için Como gölüne paraşütle indirilmişti. Milano çevresindeki endüstriyel hedefleri bombalamak üzere hazırlık yapan bir RAF filosu tarafından havadan bırakılmıştı, ancak İsviçre'deki Britanyalı SOE temsilcisi Jock McCaffery'nin daha sonra anlatacağı gibi:

> Kâğıt üzerinde, güzel bir gizli operasyon gibi görünüyordu. Ama her şeyden önce, parlak bir ay ışığı vardı ve ikincisi, gölün kıyısında yaşayan birçok insan, Milano bombardımanını havai fişek gösterisi gibi izlemeye alışmıştı. Dick ve paraşütü bu nedenle, büyük ve büyülenmiş bir seyirci kitlesinin gözleri önünde süzülerek suya indi.[1]

Mallaby, botu kıyıya ulaşmadan yakalanmış ve hapse atılmıştı. İtalya'nın Müttefiklere teslim olması çevresinde dönen entrikalar ve gizli görüşmeler olmasaydı, onun hikâyesi SOE tarihinde bir dipnot olarak kalacaktı: Mallaby'nin bir telsiz operatörü olarak becerileri, Roma'daki İtalyan makamları ile Cezayir'deki Müttefik komutanlığı arasındaki müzakerelerde hayati bir kullanım alanı bulacaktı.[2] Ateşkes müzakereleri ve İtalya'nın Müttefiklere teslim olması hakkında biraz ayrıntıya girmek gerekiyor; çünkü tüm tarafların sahip olduğu temel yanlış anlamalar ve kendi aralarındaki yanlış anlamalar, öncelikle bir İtalyan direnişinin neden gerekli olduğunu, nasıl kurulduğunu, nasıl işlediğini ve İtalya'daki Müttefik mücadelesine ne gibi katkılarda bulunduğunu anlamanın anahtarıdır.

*

İtalya için savaş hiç de iyi gitmemişti. Eylül 1939'da Mussolini Hitler'e, İtalya'nın, Mihver ortağının daha yeni başlattığı bu savaşa katılmaya henüz hazır olmadığını açıklamıştı. Mussolini Haziran 1940'ta Alman müttefiki tarafından Fransa'nın hızla fethini fırsat bilerek, Britanya ve Fransa'ya sa-

---

1 J. McCaffery, IWM 14093.

2 R. Bailey, *Target Italy*, 303, 305; C. Woods, "SOE in Italy," Seaman (der.), *Special Operations Executive*, 91-102.

vaş ilan etmişti. Bundan sonra İtalyan kuvvetleri, aşırı gerilecekti: 1940'ta Mussolini, Yunanistan'ı fethetmek için feci bir seferberlik başlatmış; 1941'de Sovyetler Birliği'nin işgalinde, Almanların yanında savaşmak üzere İtalyan kuvvetlerini göndermiş; İtalyan kuvvetleri ayrıca, Batı Çölünde bir dizi talihsizlik yaşamış ve Balkanlar'daki işgal bölgelerini kontrol etmek için mücadele etmişti. Ülkede gıda kıtlığı vardı ve Müttefikler Kuzey İtalya'nın sanayi şehirlerini, özellikle Torino ve Milano'yu bombalıyordu. Hoşnutsuzluk daha da artmış ve Mart 1943'te Kuzey İtalya'daki Piedmont ve Lombardiya kentlerinde geniş katılımlı bir dizi grev olmuştu. 20 yıldır iktidarda olan Faşist Parti bile rejimin sevilmediğini fark etmiş ve dikkatini İtalyan diktatör Mussolini figürü üzerine yoğunlaştırmıştı.[3]

10 Temmuz 1943'te Müttefikler Sicilya'yı işgal etmiş ve zorlu bir savaşın ardından, ilk Amerikan birlikleri 22 Temmuzda başkent Palermo'ya girmişti. İki gün sonra Roma'daki Faşist Büyük Konseyi, Eylül 1939'dan bu yana ilk kez toplanmıştı. Kont Dino Grandi, anayasal monarşiye ve demokratik bir parlamentoya dönüş için bir önerge vermiş ve uzun bir tartışmanın ardından, önerge 7'ye karşı 19 oyla kabul edilmişti. Grandi'nin önergesine oy verenlerin ortak amacı, Faşist devrimi ve monarşiyi korumaktı. Bu toplantının ertesi günü, 25 Temmuzda Kral III. Victor Emmanuel, Mussolini'yi görevden alma ve tutuklatma yönünde tarihsel öneme sahip bir karar almıştı.[4] İtalya'nın yeni başbakanı, Mareşal Pietro Badoglio olmuştu. Mussolini'nin iktidardan düşmesi İtalya'da büyük bir sevinçle karşılanmış ve İtalyan halkı bunun, savaşın sonu anlamına geldiğini sanmıştı. Ancak durum kesinlikle sanıldığı gibi değildi: Badoglio'nun başbakan olarak yaptığı ilk konuşmada da açıkça belirttiği üzere, savaş devam edecekti. Böylece Mussolini'nin düşüşü ile ateşkesin ilanı arasındaki, "45 Gün" olarak tarihe geçen dönem başlamıştı.[5]

Badoglio hükümeti, İtalya'yı savaştan çıkarmak istiyordu; ancak asıl soru şuydu: Bir Alman işgalini tetiklemeden bunu nasıl yapabilecekti? General Eisenhower daha sonra bu konuda şunları yazmıştı: "Sonra bir dizi müzakere, gizli iletişim, gizli ajanlar tarafından yapılan gizli yolculuklar ve kurgusal dünyada karşınıza çıksa inanılmaz bir melodram diye burun kıvırılacak türden, gizli yerlerde sık sık yapılan toplantılar başladı."[6] Bu abartı değildi. İlk adım, Lizbon'a yeni atanan İtalyan elçi Marki D'Ayeta tarafından 3 Ağustosta buradaki Britanya Büyükelçisi Ronald Campbell'a yapılan

---

3 Haestrup, *Europe Ablaze*, 110-12.

4 Mussolini, Apeninler'deki Abruzzo'da bulunan Campo Imperatore'ye götürülmüş; ancak 12 Eylül 1943'te Otto Skorzeny komutasındaki Alman komando birliği tarafından kurtarılarak Almanya'ya getirilmişti.

5 E. Agarossi, *A Nation Collapses*, 50-51; P. Morgan, *The Fall of Mussolini*, 37.

6 Eisenhower, *Crusade in Europe*, 202-6.

bir teklifle gelmişti. Bunu, bir İtalyan diplomat olan Alberto Berio'nun, Tanca'daki Britanya temsilcisine yaptığı başka bir hamle izlemişti. Bu adımların her ikisi de Badoglio'dan alınan yetkiyle atılmıştı. Müzakereler ancak, İtalya Genelkurmay Başkanı General Vittorio Ambrosio'nun temsilcisi General Giuseppe Castellano'nun 12 Ağustosta Lizbon'a gelişinden sonra başlamıştı. Churchill ve Roosevelt ile yapılan istişarelerden sonra, iki Müttefik temsilciye, Amerikalılar adına General Walter Bedell Smith ve Britanyalılar adına General Kenneth Strong'a, Castellano ile müzakereleri başlatma yetkisi verilmiş ve bu müzakereler 19 Ağustosta başlamıştı. Castellano, İtalyan hükümetinin Müttefik tarafa geçmek istediğini ve İtalyan ordusunun daha sonra Müttefiklerle Almanlara karşı aktif olarak işbirliği yapacağını beyan etmişti; ancak beyan ettiği şey, hükümetinden alınmış bir yetkiye dayanmak yerine, İtalya genelkurmayının isteğini temsil ediyordu. Bu kabul edilebilir ve arzu edilir görülürse, İtalya kayıtsız şartsız Müttefiklere teslim olacaktı. Castellano, 27 Ağustosta Mallaby'nin daha fazla müzakere yürütmek için kullanacağı bir telsizi de yanına alarak Roma'ya dönmüştü.[7]

Müttefikler, İtalya'yı savaştan çıkarma fırsatını kaçırmak istemiyorlardı. İtalya çekilirse, Almanlar onlardan boşalan yeri doldurmak için Balkanlar'a daha fazla asker göndermek zorunda kalacaktı. Bu askerler iki cepheden gelmek zorundaydı: Kursk Muharebesinin doruğa ulaştığı Doğu Cephesinden ve Müttefiklerin işgal etmeyi planladığı Kuzey Fransa'dan. Ayrıca, eğer Alman birlikleri ülkeyi işgal etmek için İtalya'ya gönderilirse, bu, Almanları elindeki kaynakları daha geniş bir alana yaymak zorunda bırakacağı için, Müttefiklerin amaçlarına da hizmet edecekti. Böyle bir durum aynı zamanda, İtalya'da bir Müttefik harekâtı olasılığını da artırıyordu. İki Batılı Müttefik bu duruma farklı açılardan bakıyordu: Churchill, İtalya'da bir harekâtı, Balkanlar'da Sovyetler'in bölgeyi ele geçirmesini önleyecek, yeni bir cephe açma olasılığıyla bağlantılı olarak görüyordu. Ancak Roosevelt'e göre, İtalya'daki harekât, Kuzey Fransa'nın işgaline giden yolda küçük bir gösteriydi (ve böyle düşünmeye devam edecekti). Her iki Müttefik de Ocak 1943'te Kazablanka Konferansında Roosevelt tarafından ilan edilen genel politikaya istinaden, İtalya'nın kayıtsız şartsız teslim olması gerektiği konusunda hemfikirdi. Sonuç olarak, süreci hızlandırmak için iki ateşkes belgesi hazırlanmıştı: Kısa olan yalnızca, İtalya'nın teslim oluşuna ilişkin askeri ayrıntılara odaklanmıştı; uzun versiyon ise, Müttefiklerin İtalya'yı işgal etmesi için önerilen siyasi, ekonomik ve mali hükümleri içeriyordu.

Badoglio hükümeti, Müttefiklerle müzakerelere, Almanların her an neler olup bittiğini öğrenip, Müttefik güçleri gelmeden önce ülkelerini işgal etmesinden korkarak giriyordu. Korkuları boşuna değildi. 19 Temmuzda Mussoli-

[7] Churchill, ***The Second World War***, V, 88-98; Agarossi, ***A Nation Collapses***, 74-80.

ni ve Hitler, Kuzey İtalya'daki Feltre'de bir araya gelmiş ve Hitler, o gün Roma yakınlarındaki demiryollarına yapılan ilk Müttefik bombardımanından sonra, Mussolini ile maiyetinin aşırı panik halinde olmaları karşısında şaşırmıştı. Hitler derhal, Achse Operasyonu için planların hazırlanmasını emretmişti: Buna göre, Balkanlar'daki İtalyan mevzilerini Almanlar devralacak ve İtalya'nın Roma'nın kuzeyindeki bazı bölgelerine ek Alman birlikleri gönderilecekti. Bu birlikler, İtalyan birliklerinin yakınında konuşlandırılacak ve İtalyanların teslim olması durumunda, onları silahsızlandıracaktı. Ağustos ortasına gelindiğinde, İtalya'da en az 8 Alman tümeni vardı ve Brenner geçidinden her gün daha fazla personel akın ediyordu. Hem İtalyanlar hem de Müttefikler, Müttefik çıkarmasının hemen ardından, Almanların kuzeydeki Apeninler'e çekileceğine dair temel bir yanlış intibayla hareket ediyordu. Gelin görün ki, Almanların böyle bir niyeti yoktu. Müttefiklerin çıkarma yapması halinde, Güney İtalya'dan çekilebilirlerdi; ancak Orta ve Kuzey İtalya'yı elde tutmak onlara, kuzeyde faşist bir hükümet kurma, İtalya'nın endüstriyel kaynaklarını sömürmeye devam etme ve Müttefikleri Balkanlar'ın dışında tutma imkânı verecekti.[8]

Ağustos ayının sonunda, Badoglio hükümeti ile Müttefikler arasındaki müzakerelerde, İtalya'nın savaştan çekilmesini sağlamanın yolları konusunda tereddüt yaşanıyordu. İtalyanlar bir Alman işgalinden o kadar korkuyorlardı ki, Müttefikler Roma'nın kuzeyine 15 tümen yerleştirene kadar ateşkesin imzalanmasını ertelemek istemişlerdi. Müttefikler ise, İtalyanların beklediğinden daha az tümen kullanılması planlanan çıkarmadan önce ateşkesin imzalanmasını talep etmişti. Müttefikler ayrıca, çıkarmanın güneyde gerçekleşeceğini açıkça belirtmişti. Roma, şehrin 25 mil kuzeybatısındaki havalimanlarına inecek olan, Birleşik Devletler 82. Hava İndirme Tümeni tarafından desteklenen İtalyanlar tarafından savunulacaktı. Bu havalimanlarını iniş ve kalkış için açık tutmak İtalyanların göreviydi ve Müttefikler, Roma çevresindeki altı İtalyan tümeninin, havalimanlarını yakındaki iki Alman tümenine karşı savunmak için yeterli olduğuna inanıyorlardı. Castellano'ya hiçbir zaman, ateşkesin ilan edileceği ya da Müttefiklerin İtalya'ya çıkarma yapacakları tarihe ilişkin bir şey söylenmemişti. Bu nedenle Badoglio hükümeti, her iki olayın da Müttefiklerin takdirine bağlı olduğunu önceden biliyordu; ancak yine de Castellano'ya 3 Eylülde kısa ateşkesi imzalaması için yetki verilmişti. Aynı gün iki Britanya tümeni, Sicilya'dan hareket edip Messina Boğazını geçerek, Calabria'da İtalyan anakarasına çıkarma yapmıştı.[9]

Alman korkusu artık İtalyan hükümetini ve ordusunu tamamen felç etmişti. Daha sonra, akıllarından geçirdiklerine ilişkin kanıtları gizlemelerine

---

[8] T. Behan, *The Italian Resistance*, 27-8; Agarossi, *A Nation Collapses*, 57; Morgan, *The Fall of Mussolini*, 87.

[9] Agarossi, *A Nation Collapses*, 77-80.

rağmen, İtalyanların 6 Eylülde Roma'yı Almanlara karşı savunmama kararı aldıkları ve hükümet ile kralın başkentten kaçması için planlar yapmaya başladıkları artık biliniyor. Bu nedenle, 7 Eylülde General Maxwell Taylor, hava indirme tümeninin gelişi için yapılan hazırlıkları görmek üzere Roma'ya geldiğinde, ortada hiçbir hazırlığın olmadığını görmüştü. Gerçekten de İtalyanların, kral ve hükümetinin olası tahliyesini gizlemek için, birliklerini Roma'nın güneyine çektiği görülüyordu: En önemlisi, General Giacomo Carboni'nin motorize birlikleri 30 kilometre doğudaki Tivoli'ye taşınıyordu. Öfkeden kuduran Taylor, neden hiçbir hazırlık yapılmadığını açıklaması için Badoglio'nun yatağından sürüklenerek çıkarılıp getirilmesini emretmişti. Badoglio'nun tek yapabildiği hem ateşkes duyurusunun hem de hava indirmenin ertelenmesi için yalvarmaktı. Taylor'ın hava indirme operasyonunu iptal emri, kalkıştan kısa bir süre önce birliklere ulaşmıştı.[10]

Taylor, Badoglio'ya ateşkesin 8 Eylül günü, saat 18.30'da ilan edileceğini bildirmişti. 8-9 Eylül gecesi, İtalyan başkomutanlığı ordusuna yanıltıcı bir emir duyurmuştu: "Sonuç olarak, İtalyan kuvvetlerinin her yerde, Anglo-Amerikan kuvvetlerine yönelik tüm düşmanlıklarına son verilmelidir. Ancak İtalyan kuvvetleri, başka bir kaynaktan gelecek herhangi bir saldırıya direnecektir." Almanlar saldıracak olursa, bu direnişin nasıl bir şekil alacağı belli değildi. 9 Eylülde 8 tümen ve iki tugaydan oluşan ana Müttefik işgal gücü, güneyde Salerno'ya çıkıyordu. O sabah kral ve hükümeti, Roma'dan ayrılarak Adriyatik limanı Pescara'ya gitmiş ve buradan gemiyle Müttefik hatlarının gerisindeki Brindisi'ye götürülmüştü. İtalyanların Roma'yı savunma konusundaki başarısızlığından istifade eden Feldmareşal Albert Kesselring, birliklerine şehre girme emri vermişti. Roma, önümüzdeki dokuz ay boyunca işgal altında kalacaktı.[11]

Roma'yı elinde tutma konusundaki başarısızlığın doğrudan siyasi sonuçları açıktı: Müttefikler ne Churchill ne de Roosevelt, bundan memnun olmasa bile, Badoglio hükümeti ve kral ile anlaşmaya devam etmek zorunda kalmıştı. Özellikle Badoglio, sicili nedeniyle derin bir şüpheyle gözleniyordu. Badoglio, General Graziani'nin 1920'lerin sonlarındaki Libya vahşetini desteklemişti; 1935'te Etiyopya seferine katılmıştı ve Faşist rejimle yakın işbirliği içindeydi. Öte yandan, 1940'taki feci Yunanistan seferinden sonra, genelkurmay başkanlığından istifa etmişti ve bu nedenle, daha sonraki İtalyan askeri başarısızlıkları ile Balkanlar'ın acımasız işgali onun hanesine yazılmamıştı.

Badoglio hükümeti, en bariz Faşist hükümet organlarını derhal dağıtmıştı; ancak yönetim ağırlıklı olarak aynı ellere bırakılarak, Mussolini'nin dik-

[10] Morgan, *The Fall of Mussolini*, 91; Agarossi, *A Nation Collapses*, 84-8.

[11] Behan, *The Italian Resistance*, 29; Agarossi, *A Nation Collapses*, 96-9; Morgan, *The Fall of Mussolini*, 92-3.

tatörlüğünden istikrarlı bir geçişin sağlanmasına vurgu yapılmıştı. Siyasi parti faaliyetleri kısıtlanmış olarak kalıyordu ve bu da anti-faşistlerin halktan destek alma imkânını sınırlıyordu; hiçbir anti-faşist, Badoglio hükümetine katılmaya davet edilmemişti. Komünistler ve anarşistler dışındaki siyasi mahkûmlar serbest bırakılmıştı. Müttefikler bu durumdan hoşlanmamış olabilirlerdi; ancak, daha önce Mussolini'ye verdiği destek yüzünden gözden düşmesine rağmen, İtalyan halkına etrafında birleşebileceği birini vermek ve İtalya'nın artık tamamen Müttefiklerin ve Almanların insafına kaldığı izlenimi biraz olsun silmek için, kralı tahtında tutmanın önemli olduğunu düşünüyorlardı.[12] Roma'nın kurtarılmasının bu kadar uzun süreceğini kimse beklemiyordu ve Roma'nın ele geçirilmesinden ve Ivanoe Bonomi yönetiminde daha temsili bir hükümetin kurulmasından önceki dokuz aylık geçiş dönemi, çözülmesi biraz zaman alacak siyasi gerilimler yaratmıştı.

Ateşkesin ilanından önceki gizlilik, İtalyan silahlı kuvvetleri için büyük bir kafa karışıklığına neden olmuştu. Hava kuvvetleri ile donanma, bir miktar uyarı almış gibi görünüyordu ve sonuçta kaynaklarının çoğunu, Almanlar harekete geçmeden önce Müttefik üslerine taşıyabilmişlerdi. Ancak ordunun durumu felaketti. Almanlara karşı çıkma talimatları, ateşkesin ilanından önceki günlerde başkomutanlık tarafından hazırlanmış ve İtalya'daki komutanlıklara gönderilmişti; ancak Balkanlar veya Ege adalarındaki birliklerin hiçbir şeyden haberi yoktu. Ne var ki, 8 Eylülden sonra, İtalya'daki ordu komutanları talimatların yerine getirilip getirilmeyeceğini sorduğunda, Roma'da sorularına cevap verecek kimseyi bulamamışlardı.[13]

Bu durumun Balkanlar'da yarattığı sonuçlar bir sonraki bölümde ele alınacak. Anakarada inisiyatif tek tek komutanlara aitti; ama görünen o ki, hiçbiri sorumluluk almamıştı. Bir İtalyan askeri durumu şöyle anlatıyordu:

> Ve sonra bize net bir emir bile veremediler. Bir sürü emir vardı; ama her biri farklıydı ya da diğerlerinin tam tersiydi. Almanlara direnin; Almanlara ateş etmeyin; Almanların sizi silahsızlandırmasına izin vermeyin; Almanları öldürün; silahlarınızı bırakın; silahlarınızı bırakmayın.[14]

Almanlar İtalyan kuvvetlerini silahsızlandırmaya çalıştığında, kuzeydeki Milano'da ve çevresinde, Como ile Varese'de bir miktar direniş olmuştu. Mevcut İtalyan garnizonlarının, 1943'te Sovyetler Birliği'nden yeniden yapılanma için dönen, özel Alpini birliğinden askerler tarafından takviye edildiği, kuzeydoğu sınırına yakın bölgede daha fazla direniş olmuştu. Bu Alpini birliği askerleri, Almanların işgal ettikleri yerlerde insanlara nasıl muamele ettiğine dair çok şey biliyorlardı ve direnmeye hazırdılar. Birçoğu, bölgede-

[12] Murphy, *Diplomat among Warriors*, 246.

[13] Morgan, *The Fall of Mussolini*, 90, 95.

[14] Agarossi, *A Nation Collapses*, 105.

ki ilk partizan birimlerini kuracaktı. Ayrıca Hitler, Alto Adige ya da Güney Tirol'ün ve Venezia Giulia'nın ilhak edilmesini emretmişti ve bu da İtalyan askerlerine savaşmak için fazladan bir neden veriyordu.

Daha güneyde, Abruzzi bölgesi ile Roma yakınlarındaki Marche bölgesinde, silahsızlanmaya karşı direnişin münferit örnekleri vardı. Roma'da, Porta San Paolo'da hafif tankları da olan İtalyan ordusu ile yaklaşan Alman ordusu arasında, sivillerin de katıldığı, ciddi çatışmalar yaşanmıştı. İtalyan ordusu, en güneydeki Campania, Calabria ve Puglia eyaletlerinde çok az eylem gerçekleştirmişti. Dikkate değer bir istisna, Almanların Bari'deki liman tesislerini tahrip etmesini engelleyen ve Kanada ordusu gelene kadar limanı elinde tutarak başarılı bir eyleme imza atan, General Nicola Bellomo ve emrindeki kuvvetlerdi. Generaller Riccardo Pentimalli, Ettore Del Tetto ve Ettore Marino'nun Napoli'yi savunmaları bekleniyordu; çünkü bunun için yeterli güçleri ve silahları vardı. Ne var ki, onlar şehri Almanlara terk etmeyi seçmişti.[15]

İtalyan askerleri üç seçenekle karşı karşıya kalmıştı: Dağılmak ve evlerinin yolunu tutmak; Almanların kontrolü altında silahsızlanmayı kabul etmek ve Almanya'daki çalışma kamplarına nakledilmek ya da Almanlarla savaşmak üzere partizan grupları oluşturmak. Küçük bir azınlık, Almanlara katılmayı ve onlarla birlikte savaşmayı ya da Mussolini'nin RSI rejimi tarafından oluşturulmuş yeni güçlere katılmayı seçmişti.[16] Torino'da siviller, askerleri evlerine gitmeye teşvik etmeye çalışmışlardı; ancak "askerlerin ne yapacaklarını bilmez bir halde onlara baktıklarını" görmüşlerdi ve çoğunluk, olayların gelişmesini beklemekten başka bir şey yapmamayı tercih etmişti.[17] Bazı askerler, hızla değişen olaylar karşısında, bilinçli olarak tarafsız kalmaya karar vermişti: "Onların [Almanlar] tarafında savaşmayacağım; ihanetle suçlandığımız için, her ne kadar iğrenç olduklarını düşünsem de, onlara karşı da savaşmayacağım."[18] Kilise 25 Eylülde Cremona Piskoposu Giovanni Cazzani'nin Milano Başpiskoposu Alfredo Schuster'e yazdığı mektubun da gösterdiği üzere, ordu komutanlığının bıraktığı boşluğu doldurmayı başaramamıştı. Cazzani söz konusu mektupta, "Kesin bir eylem planı önerme sorumluluğunu üzerime almadım. Onlara şu ya da bu yolun olası tehlikelerini anlatıyorum ve ne isterlerse onu yapmaları gerektiğini söylüyorum" diye yazmıştı.[19] Tahminen 650-700.000 İtalyan askeri Almanlar tarafından silahsızlandırılmış, gözaltına alınmış ve Almanya'ya nakledilmişti; en az 20.000 kişi ya savaşta ya da teslim olduktan sonra Almanlar tarafından öldürüle-

[15] Morgan, *The Fall of Mussolini*, 107-8, 115, 125; Agarossi, *A Nation Collapses*, 105-7.

[16] Mussolini'nin *Repubblica Sociale Italiana*'sı (RSI) Kuzey İtalya'daki Salo'da, 23 Eylül 1943'te Alman gözetimi altında kurulmuştu.

[17] Günlük girdisi, 10 Eylül 1943, Gobetti, *Partisan Diary*, 22.

[18] Hastings, *All Hell Let Loose*, 459.

[19] C. Pavone, *A Civil War*, 33.

cekti. Almanlar her türden yaklaşık 10.000 top, 15.500 araç ve 970 tank ile kundağı motorlu top ele geçirmişti.[20]

Almanlarla savaşmayı seçen birçok İtalyan askeri, tepelere, dağlara kaçmış ve partizan birlikleri oluşturmaya başlamıştı. Onlara, ateşkesin ilanının hemen ardından ortaya çıkan karışıklığın sonuçlarından mustarip olan diğer grup, Müttefik savaş esirleri de katılmıştı.

*

Ateşkes sırasında, İtalyan anakarasındaki 72 ana kampta ve çok sayıda alt kampta tahminen 80.000 Müttefik savaş esiri tutuluyordu.[21] Bu kampların birçoğunda, savaş esirlerinden sorumlu Müttefik kuruluş olan MI9 ile gizli telsiz iletişimi sağlanıyordu. Kamplardaki komutanlara duyurulan ilk emir şuydu: "Müttefiklerin İtalya'yı işgal etmesi durumunda, esir kamplarındaki komuta kademesi, savaş esirlerinin kamp içinde kalmasını sağlayacaktır." Yani, toplu firara teşebbüs etmemeleri gerekiyordu; böyle bir şey, sert misillemelere yol açabilirdi. MI9'un Kahire'deki temsilcisi Yarbay Tony Simonds'tu ve farklı bir dizi talimat hazırlamıştı: "Kıdemli subaylar ve astsubaylar tüm mahkûmları küçük gruplar halinde organize edecekler; her grup, erzak konusunda kendine yeterli olacak ve... tüm bu gruplar, mümkünse harita ve pusulalarla, İtalya'nın doğu kıyısındaki en yakın noktaya doğru yol alacak ve tahliyeyi beklemek üzere saklanacaklar." Üstü Norman Crockatt, başlangıçta böyle riskli bir projeyi onaylamayı reddetmişti. Ancak 8 Eylülde fikrini değiştirmişti ve böylece bazı kamplar, revize edilmiş emirleri almıştı; fakat hepsi değil.[22] Savaş esirlerinin davranışlarını kuşatan kafa karışıklığı, kısmen, Simonds'un altında faaliyet gösteren personelin başlangıçta sayıca çok az oluşuyla açıklanabilir: Ateşkes ilan edildiğinde, yalnızca kendisi ve iki yardımcısı vardı. Eylül 1943'ün sonuna gelindiğinde, 12 kişilik bir karargâh kurulmuştu ve yedi paraşütçü grubu, kaçan savaş esirlerini toplayıp Müttefik hatlarına götürmek üzere indirilmeye hazırlanıyordu.[23]

Bu çelişkili talimatlar gayet doğal olarak, POW kamplarında kaosa neden olmuştu. 30.000 kadar savaş esiri olduğu yerde kalmış ve derhal Almanlar tarafından alınarak Almanya'daki kamplara gönderilmişti. Diğerleri küçük gruplar halinde kaçmış ve 1943'ün sonunda, 2.000 civarında asker, çoğunlukla MI9'un yardımı olmadan, Müttefik kuvvetlerin güvenli alanlarına ulaşmıştı. Küçük çalışma kamplarında bulunan sıradan savaş esirleri için kaçış nispeten kolay olmuştu: Bunlar, kırsal kesimde çalışmaya devam etmişlerdi; ancak bu kez, kamp yerine köylülerle birlikte köylerde yaşıyorlar ve sivil kıyafetler giyiyorlardı. Birçoğu, Müttefik mevzilere ulaşmak için fazla çaba

[20] J. Holland, *Italy's Sorrow*, 59.
[21] R. Absalom, *A Strange Alliance*, 23.
[22] R. Lamb, *War in Italy*, 160-62.
[23] Absalom, *A Strange Alliance*, 25.

göstermemiş, sadece oldukları yerde kalmış ve Müttefiklerin onlara ulaşmasını beklemişti. Köylüler, barınak ve yiyecek karşılığında ücretsiz eleman çalıştırdıkları için onların varlığından hiç de rahatsız değildi.

Almanlar, kaçan savaş esirlerini barındırmanın korkunç sonuçlarına dair tehdit içerikli bildiriler yayımlamıştı. Ekim 1943'ün ortasında, cezalar şu şekilde belirlenmişti: "Kaçak savaş esirlerini barındırmanın ya da onlara yardım etmenin cezası ölüm; onlarla temas kurmanın cezası ise ömür boyu ağır şartlarda çalışmaktır." Kasım 1943'te, savaş esirlerine İtalyan makamlarına teslim olma ve yeniden hapse girme çağrısında bulunulmuş ve kış yaklaşırken hayatta kalmak için mücadeleye devam etmeye çalışırlarsa, onları açlığın beklediği yönünde uyarılmışlardı; hatta bir partizan çetesine katılacak olurlarsa idam edilecekleri bildirilmişti. İtalyanlara, bir Müttefik firariyi ihbar etme karşılığında 5.000 liret ödül vaat edilmiş ve kasım ayının sonunda, buna iki aylık yiyecek ile tütün karnesi de eklenmişti. Badoglio hükümeti ise, bir firariye barınak sağlayan ve onu güvende tutanlar için benzer bir ödül vaat ediyordu. Kaçan savaş esirlerinin yaklaşık üçte ikisi 1943'ün sonunda yakalanmış; birçoğu kaçak olarak yaşamla baş edemediği için teslim olmuş; diğerleri ise vaat edilen ödüller için köylüler tarafından ihbar edilmişti. Toplamda 1.500 ila 2.000 kaçak, İtalyanların ödül için yaptığı ihbarlar sonucunda yakalanmıştı. En az 300 kişi de Mussolini'nin RSI'sının silahlı kuvvetleri ile milisleri ve Marche'de faaliyet gösteren ödül avcıları tarafından öldürülmüştü.[24]

İtalyanlar, savaş esirlerine yardım etmek için birtakım örgütler kurmuşlardı. Milano'da *Comitato di Liberazione Nazionale* (CLN-Ulusal Kurtuluş Konseyi), ateşkesten hemen sonra, özellikle savaş esirlerinin İsviçre'ye ulaşmasına yardımcı olmak için *Ufficio Assistenza Prigionieri di Guerra Alleati*'yi kurmuştu. Milan'daki American Standard Electric Corporation fabrikasının genel müdürü Giuseppe Bacciagaluppi, Milan CLN Başkanı Ferruccio Parri tarafından, İsviçre'ye bir kaçış hattı kurmakla görevlendirilmişti. Bu hat, Cavargna vadisinden, İsviçre Val Colla'nın başındaki Bogno köyüne ve oradan da sınırın ötesindeki Lugano'ya uzanıyordu. Genç bir İtalyan kadın, kocasının Hindistan'daki esir kampından serbest bırakılması koşuluyla rehberlik yapmayı kabul etmişti. Bacciagaluppi, 3 Nisan 1944'te tutuklanmış ama daha sonra kaçarak İsviçre'ye ulaşmıştı. Onun yerini, ikisi de savaştan sağ çıkamayan Sergio Kasman ile Dario Tarantini doldurmuştu. Bacciagaluppi tutuklandığında, örgütü, 1.800'den fazla Müttefik savaş esirinin muhafaza altına alındıkları İsviçre'ye ulaşmasına yardım etmişti. Bu, İsviçre güvenli alanına ulaşan Müttefik savaş esirlerinin sayısının yarısından biraz fazlasını oluşturuyordu.[25]

---

[24] G. Lett, *Rossano*, 26-7; P. Gallo, *For Love and Country*, 107-8; Morgan, *The Fall of Mussolini*, 196-7.

[25] Absalom, *A Strange Alliance*, 39-43; Lamb, *War in Italy*, 165; Morgan, *The Fall of Mussolini*, 195-6.

MI9, savaş esirlerini toplamaları ve onları sonra almak üzere çeşitli balıkçı barınakları ile limanlara yerleştirmeleri için İtalya'nın her yerine ajanlar göndermişti. Bu toplama operasyonlarının en önemlisi, Aralık 1943 ile Mart ve Nisan 1944'te Marche bölgesinde gerçekleştirilmiş ve üç büyük gemi dolusu savaş esiri asker kurtarılmıştı. Kurtulanlardan bazıları yüksek rütbeli subaylardı. Örneğin, 1943 Noel'inden hemen önce, Generaller Richard O'Connor ile Philip Neame ve Tümgeneral Owen Boyd, Termoli'deki Müttefik mevzilerine getirilmişti. Onları Mayıs 1944'ün ortasında, beş tuğgeneral ve başka 11 kaçaktan oluşan bir grup izlemişti. MI9'un faaliyetleri birçok hayal kırıklığı da yaratmıştı: Bazen Kraliyet Donanması buluşma yerine gelmemişti ve çoğu zaman da savaş esirleri, Müttefik hatlarının gerisine dönme konusunda pek hevesli değildi. Aslında, iki ila üç bölüğe denk düşen sayıdaki kaçak savaş esirinin, MI9'un yardımını açıkça geri çevirdiği ve köylülerle çalışmayı ya da partizan gruplarına katılmayı tercih ettiği tahmin edilmektedir.[26]

Bir Britanyalı kaçak, Binbaşı Sam Derry, Kasım 1943'te Roma'ya ulaşmış ve Roma'da, Müttefik savaş esirlerine yardım etmek için özel olarak kurulmuş bir örgütün zaten mevcut olduğunu keşfetmişti. Bu, Council of Three'ydi [Üçlü Konsey] ve Vatikan'da Britanyalıları pek sevmeyen; ancak Roma Yahudilerinin toplanmasına tanık olduktan sonra Almanlardan daha çok nefret eden ve İrlandalı bir rahip olan, Monsenyör Hugh O'Flaherty; İsviçre elçiliğinin bir üyesi olan Kont Sarsfield Salazar ve Vatikan'da Britanya elçisi olan Sir D'Arcy Osborne'un kâhyası John May tarafından kurulmuştu. Derry, Osborne'un Vatikan'daki dairesinde yaşıyordu ve hem Roma'ya ulaşan savaş esirleri için saklanma yerleri bulmak hem de çevredeki bölgelerde bulunanlara malzeme bırakılmasını sağlamakla görevliydi. Kısa süre sonra iki yetenekli yardımcı, Teğmen John Furman ve Bill Simpson da onlara katılacaktı. Vatikan, örgüte fon sağlamasına rağmen, örgütün kendi bölgesinden yönetildiğine dair hiçbir bilgiyi kabul etmemişti. Roma'nın kurtuluşu sırasında, bu Roma örgütünün gözetiminde, çoğu Britanyalı olan, 4.000'e yakın Müttefik kaçak vardı.[27]

Avrupa'nın başka yerlerinde olduğu gibi, kaçak savaş esirlerine yardım, genellikle İtalyan halkının ilk direniş eylemiydi. Bu insanların yardım saikleri farklı farklıydı: "Onlara Britanyalı oldukları için değil, ben Hıristiyan bir kadın olduğum ve onlar da Hıristiyan oldukları için yardım ettim"den, kesin Britanya yanlısı duygulara kadar çeşitlilik gösteriyordu.[28] Bu yardım giri-

---

[26] M. R. D. Foot ve J. Langley, *MI9*, 234-40; Lamb, *War in Italy*, 164-7; Behan, *The Italian Resistance*, 208.

[27] S. Derry, *The Rome Escape Line*, passim; B. Fleming, *The Vatican Pimpernel*, 29; Absalom, *A Strange Alliance*, 283-99; Gallo, *For Love and Country*, 141; J. Gallagher, *Scarlet Pimpernel of the Vatican*, passim; S. Walker, *Hide and Seek*, passim.

[28] R. Absalom, "Hiding History: The Allies, the Resistance and the Others in Occupied Italy 1943-1945," *Historical Journal*, 38:1 (1995), 111-31.

şimleri, Derry'nin kontrolü dışındaki olaylardan, özellikle de Şubat 1944'te Monte Cassino Manastırının bombalanmasından zarar görebilirdi. Derry daha sonra şunları yazacaktı:

> Saldırı, Roma Örgütü açısından psikolojik bir felaketti. Tüm İtalyan yardımcılarımız, Müttefik bombardımanının her zaman belirli askeri hedeflere yönelik olduğunu düşünen iyi Katoliklerdi ve her şeye rağmen, bu süreçte diğer mülklere zarar gelme ihtimalini de anlayışla kabullenmişlerdi; ama bir Katolik manastırının, hele de rahipleri hâlâ binanın içindeyken, nasıl askeri bir hedef olabildiğini anlayamadılar.[29]

Derry, onları saklayacak yerlerin olmaması ve Roma zaten yiyecek kıtlığı çekerken bir de onları beslemenin fazladan maliyeti nedeniyle, kaçakları Roma'dan bir an önce uzaklaştırmanın en iyi yol olduğu ilkesiyle hareket ediyordu. Kaçakların toplanması için kullanılan yerlerden biri, "şehirden ve anayollardan kilometrelerce uzakta, tepelerin kuytusunda yuvalanmış, havadan erzak sevkiyatı için biçilmiş kaftan olan ve kaçakların karınlarını doyurabileceği ama aynı zamanda acil durumlarda saklanacak yeri de bulunan çiftliklerle dolu" bir vadiydi. Ne yazık ki, vadinin ortasında, SOE'nin birincil hedef olarak gördüğü bir demiryolu viyadüğü vardı. Viyadüğün başarılı bir şekilde havaya uçurulması, Almanların hışımla bölgeye dalmasına neden olmuş ve müteakip toplamalarda önemli sayıda eski Müttefik savaş esiri yakalanmıştı. Müttefik cephesi yaklaştıkça ve direniş daha aktif hale geldikçe, Almanların baskıcı önlemlerinin daha da sıkılaşmasıyla birlikte, Roma Örgütüne yönelik tehditler artmıştı.[30]

Kaçan savaş esirlerinden bazıları, Kuzey İtalya'da ortaya çıkan partizan gruplarına katılmıştı. Stuart Hood ve ekibi Apeninler'e doğru yola çıkmış ve hayatta kalmak için partizanlara katılmıştı:

> Etrafımızı saran, tehlikelerle dolu bir ağın içine düştüğümüzü hissediyorduk. Kendimizi savunmak için silah istiyorduk. Her yeri kar kapladığı için hareket etmemizin giderek daha da zorlaşacağını tahmin ediyorduk. Kışı geçirecek güvenli bir barınak istiyorduk. Şansımıza, partizanlar ikisini de verecekti.

Hood, az sayıda silahı ve daha da az mühimmatı olan ama savaşmaya devam etme azmine sahip bir grup bulmuştu ve bu yüzden, savaş sona erinceye kadar partizanlarla birlikte kalacaktı.[31] Gordon Lett, Eylül 1943'ün sonunda, Özgür Fransa tarafından Almanlardan ele geçirilen ve şu anda Fransızların elinde olan Korsika'ya ulaşma umuduyla esir kampından kaçarak, İtalya'nın

---

[29] Derry, *The Rome Escape Line*, 167.

[30] *A.g.e.*, 148 vb.

[31] S. Hood, *Pebbles from My Skull*, 55-6, 60-61.

batı sahiline doğru ilerlemeye başlamıştı. Toskana-Ligurya Apeninler'indeki Rossano bölgesine geldiğinde, kaçak savaş esirlerinden ve firari zorunlu işçilerden oluşan, uluslararası bir karmaşayla karşılaşmıştı. Yerel direniş, Lett'den bu adamları bir Uluslararası Tugaya dönüştürmesini istemişti. Başlangıç olarak Lett'e birkaç eski İtalyan tüfeği, birkaç el bombası, bir miktar un, konserve et ve patates verilmişti.[32] Bu tugayın faaliyetlerini daha sonra ele alacağız.

*

Almanlar Roma'yı işgal ettiğinde, şehir hemen Alman komuta merkezi haline gelmişti: Kesselring, İtalya'daki tüm Alman silahlı kuvvetlerinin başkomutanıydı; Karl Wolff, SS'in başına geçmişti; General Kurt Mälzer, Roma'nın komutanlığına atanmıştı ve Ernst von Weizsäcker, Vatikan'daki Alman büyükelçisi olmuştu. Alman komutanlara ve diplomatlara Alman güvenlik kuvvetleri eşlik ediyordu: Yarbay Herbert Kappler, Roma'daki Gestapo'nun komutanıydı ve Himmler'in özel temsilcisi olan Eugen Dollmann'la birlikte çalışıyordu.[33] Ekim ayında onlara, Hauptsturmführer Theodor Dannecker de katılacaktı.

Alman işgali, Papalık için doğrudan tehdit oluşturuyordu. Napoléon Savaşları sırasında, Fransız birliklerinin Şubat 1798'de Papa VI. Pius'u esir alıp Fransa'ya götürmesi ve Pius'un orada ölümü, emsal teşkil ediyordu. Mevcut Papa, XII. Pius, Almanların Vatikan'ı işgal etmesinden korkuyordu ve Alman işgali süresince, olaylar karşısında Vatikan'ın tepkisi, büyük oranda Papa'nın özgürlüğünü koruma önceliği yüzünden yumuşatılmıştı. Korkular tamamen yersiz de değildi: Hitler ve Wolff, Vatikan'ı işgal etme ve Papa'yı kaçırma planlarını ciddi bir şekilde tartışmıştı. Vatikan'ın sahip olduğu ve Roma'nın her yanına dağılmış birçok mülkün sınırlar-üstü statüsü sorunu da vardı. Gestapo ve komutanı yarı Alman yarı İtalyan Pietro Koch'tan dolayı *Banda Koch* olarak bilinen yeni Faşist Özel Polis Birimi, Aralık 1943'te Vatikan'a ait ancak sınırlar-üstü statüsünde olmayan üç mülke –Seminario Lombardo, Pontifical Doğu Araştırmaları Enstitüsü ve Russicum Enstitüsü– baskın düzenleyerek nabız yoklamıştı. Üçünün de haklı olarak, askerlik ya da çalışma hizmeti çağrılarından kaçıp saklanan anti-faşistleri, subayları, Yahudileri ve İtalyanları barındırdığından kuşku duyuluyordu. Şimdilik, Bonomi de dahil olmak üzere, Roma CLN lider kadrosunun çoğunu barındıran Seminario Romano gibi, fiilen sınırlar-üstü statüsüne sahip mülklere dokunulmamıştı.[34]

Alman işgali Roma Yahudileri için açık bir tehdit oluşturuyordu. Artık tüm dünya, toplamaların doğuya sevkle neticelendiğini ve bunun da imha anlamına geldiğini biliyordu. Roma'daki Yahudilerin geçmişi, Batı Avrupa'nın

[32] Lett, *Rossano*, 32.

[33] Gallo, *For Love and Country*, 116.

[34] R. Katz, *Fatal Silence*, 133; Cornwell, *Hitler's Pope*, 302-17; Lamb, *War in Italy*, 44.

başka yerlerindeki diğer Yahudi topluluklarının geçmişiyle yakın benzerlik gösteriyordu. Faşizm koşullarında, Yahudiler zorunlu olarak kayıt altına alınmışlardı ve 1938 ırk yasaları uyarınca, yargı ve emniyet teşkilatındaki görevlerinden istifa etmeye zorlanan iki eski Yahudi Faşist, Ugo Foà ve Dante Almansi, liderliğindeki bir Yahudi örgütü tarafından yönetiliyorlardı. Diğer Yahudi cemaatlerinin liderleri gibi onlar da, Almanlardan korkmak için hiçbir neden olmadığına inanıyorlardı. Roma'daki Hahambaşı İsrail Zolli daha şüpheciydi ve iki yöneticiye Yahudilere Roma'dan ayrılarak başka yerlere dağılmaları yönünde emir vermeleri için baskı yapmıştı. Yahudi mülteci örgütleriyle ve Uluslararası Kızıl Haç ile bağlantıları olan Renzo Levi ve Settimio Sorani gibi diğer önde gelen Yahudiler, Holocaust hikâyelerine inanıyorlardı. Onlar ve Zolli kaçıp saklanmıştı.[35]

Almanların ilk hamlesi, 26 Eylül 1943'te Yahudi cemaatinden fidye olarak 50 kilogram altın talep eden Kappler'den gelmişti. Bu, cemaat liderlerinin sahte bir güvenlik duygusuna kapılmasına neden olmuştu. Altın kolayca toplanmıştı ve Vatikan, borç için kapısı çalındığında olumlu yanıt vermişti.[36] Ancak 16 Ekimde Dannecker'ın gelişinden sonra, Roma'daki Yahudi cemaatini toplamak için düğmeye basılmıştı. İtalyanların tepkisi, olabildiğince çok Yahudiyi saklamak olmuştu. Kappler bu durumu daha sonra şöyle ifade edecekti:

> İtalyan halkının davranışı tamamen pasif direnişti; ki bu birçok tekil durumda aktif direniş anlamına geliyordu... Alman polisi zorla bazı evlere giriyor, Yahudileri komşu dairelere saklama girişimleri gözlemleniyordu ve çoğu durumda bu girişimlerin başarılı olduğuna inanılıyordu. Nüfusun anti-semit kesimi ortalıkta yoktu... sadece bazı durumlarda polisin elinden Yahudileri almaya çalışan büyük bir insan kitlesi vardı...[37]

Birçok manastır ve kilise, kaçak Yahudileri kabul etmişti; ancak diğerleri kapılarını onlara açmamıştı. Sonuçta 1.259 Yahudi toplanmış ve bunların 1.023'ü, 18 Ekimde sürgüne gönderilmişti; içlerinden sadece 15'i savaştan sağ çıkıp eve dönecekti. Takip eden iki ay içinde, diğer kuzey şehirlerindeki Yahudi avlarında 3.000 kişi daha toplanmıştı. Yine, Avrupa'nın başka yerlerinde olduğu gibi, mülteci Yahudilerin en savunmasız kesim olduğu ortaya çıkmıştı ve İtalyan Yahudilerin sadece yüzde 8'i sürgüne gönderilirken, onların yüzde 25'i gönderilmişti.[38]

Kasım ve aralık aylarında Dannecker, operasyonlarını Kuzey İtalya'daki şehirlere kadar genişletmişti ve buna karşın, onun bu planlarını engellemek

---

[35] Katz, *Fatal Silence*, 63-4.

[36] Cornwell, *Hitler's Pope*, 301-2; Katz, *Fatal Silence*, 74.

[37] Gallo, *For Love and Country*, 130.

[38] A. Portelli, *The Order Has Been Carried Out*, 86; Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, 669-70; Cesarani, *Final Solution*, 669.

için birçok özel amaçlı kurtarma grubu ortaya çıkmıştı. Bu konuda en aktif kişilerden biri, Fiume'deki yabancılar polisi komiseri Giovanni Palatucci'ydi. Palatucci önce hem İtalyan hem de İtalyan olmayan Yahudilerin dosya ve listelerini imha etmiş ve ardından, Yahudilere sahte kimlik belgeleri vermişti. Ayrıca Yahudilerin amcaları, Compagna Piskoposu Giuseppe Palatucci ile Puglia'daki Fransisken Tarikatı Başkanı Alfonso Palatucci'nin Müttefik hatlarının gerisinde Yahudiler için sığınaklar kurduğu güneye taşınmasını organize etmişti. Onun bu çabaları, Eylül 1944'te tutuklanmasından ve öldüğü Dachau'ya nakledilmesinden önce, yaklaşık 5.000 Yahudinin canını kurtarmıştı. Ascoli Piceno eyaletindeki Servigliano'da, Britanyalı savaş esirleri için yapılan eski bir kamp, Yahudiler için bir geçiş kampı olarak hizmet veriyordu. Mayıs 1944'ün başlarında, partizanlar Yahudilerin doğudaki kamplara taşınmak üzere olduğu haberini almış ve bu haberi telsizle hemen Müttefiklere geçmişti. RAF yardımsever bir şekilde, kampın duvarlarını yıkmak üzere bir hava saldırısı düzenlemiş ve Yahudilerin çoğunun partizanların himayesine girmesini sağlamıştı.[39]

Papa'nın İtalyan Yahudilerini, özellikle de penceresinden görebileceği kadar yakınındaki evlerinden alınıp sürgüne gönderilen Romalıları kurtarmak için daha fazlasını yapabileceği iddia edilmiştir. Özellikle de Yahudilerin sürgüne gönderilmesine atıfta bulunan herhangi bir açıklama yapmadığı için kınanmıştır. Bunun yerine, Papa yaptığı açıklamalarda her türlü zulme karşı olduğunu söylemekle yetinmiştir. XII. Pius'u savunanlar ise, Papa'nın Katolik kurumları Yahudileri barındırmaya teşvik ettiğini iddia etmiştir. Buna karşın, bu alanda yapılan araştırmalar, papalık kurumunun hiçbir liderliğe soyunmamasıyla dikkat çektiğini ve Vatikan'ın sınırlar-üstü statüsü olan kurumlarında Yahudilere ve anti-faşist politikacılara barınma sağlamasının, alt seviyedeki din adamlarının inisiyatif ve sorumluluk almaları sonucunda gerçekleştiğini göstermektedir. Yaklaşık 55 manastır ve 100 kilise Yahudilere barınak sağlamıştır. Hatta bazıları, kütüphanede ve müzelerde çalışarak ya da Palatine Muhafızlarına yazılarak, bizzat Vatikan'da saklanmıştır.[40]

*

Güneydeki Napoli şehri, Kuzey Afrika'daki Mihver birliklerine erzak ve mühimmat tedariki konusunda hayati önem taşıyordu. Bu gerçek, şehirde çok sayıda Alman askerinin bulunmasına ve 22.000 kişinin ölümüne yol açan 120 Müttefik hava saldırısına yol açmıştı. Ateşkes ve Müttefiklerin çıkarma yapacağının duyurulması, Napoli'de hem İtalyanları hem de Almanları

[39] Gallo, *For Love and Country*, 140; Steinberg, *Not as a Lamb*, 76-7.

[40] Katz, *Fatal Silence*, 133; Cornwell, *Hitler's Pope*, 302-17; Lamb, *War in Italy*, 44; Fleming, *The Vatican Pimpernel*, 116.

şaşırtmıştı. Şehrin Alman komutanı Albay Walter Scholl'un içgüdüsel olarak ilk tepkisi Napoli'den çekilmek olmuştu; ancak Hitler, İtalyanların şehri Müttefiklere karşı savunma niyetinde olmadığını öğrenir öğrenmez, Scholl'a yerinde kalmasını emretmişti. İtalyan birlikleri geri çekilmiş ve bu boşlukta ortaya çıkan İtalyan direnişi, hemen Almanlara saldırı düzenlemeye başlamıştı. Almanlar misilleme olarak üniversiteyi ateşe vermiş ve kavruk toprak politikasını –liman tesislerinin, sukemerlerinin ve elektrik santrallerinin yok edilmesi– başlatmıştı. İtalyanlar, Almanların şehrin büyük bölümünü Capodimente bölgesine bağlayan anayol Via Sanità üzerindeki köprüyü havaya uçurma çabalarına karşı başarıyla direnmişti.[41] Dönüm noktası, 25 Eylül 1943'te Almanların 30.000 erkeğin zorunlu çalışma hizmeti için kayıt yaptırması ve liman yakınlarında yaşayan 200.000 kişinin derhal evlerini terk etmesi gerektiğini bildirmesi olacaktı.

Napoli çok geçmeden, işgal altındaki Avrupa'da Alman işgaline karşı ayaklanma –ünlü "Dört Gün"– düzenleyen ilk şehir olmuştu. İsyan kendiliğinden patlak vermiş ve hiçbir şekilde herhangi bir direniş örgütü tarafından planlanmamıştı. Bu ayaklanma, nüfusun çeşitli kesimleri –gizlenmiş ya da gözden kaçan silahları ele geçiren, dağılmış ordunun askerleri; eski bir tüfek, süpürge ya da kürek olsun, eline geçen her silahı kullanan siviller– tarafından yürütülmüş ve sokak çocukları gerek silahları gerek mesajları şehrin dört bir yanına taşırken başını çeviren İtalyan polisi tarafından desteklenmişti. Çatışma 28 Kasımda Almanların ilk zorunlu çalışma grubunun nakli engellendiğinde patlak vermişti. İlk silahlı eylem Capodimonte'de gerçekleşmiş ve burada, bir Alman Tiger tank birliği ile zırhlı aracının şehre girmesini önlemek için uçaksavar bataryası kullanılmıştı. Ertesi gün savaş tüm şehre yayılmış ve İtalyanlar tarafından gece boyunca kurulan barikatlar hem Alman takviyelerinin şehre girmesini hem de Scholl'un elindeki birliklerin olası geri çekilmesini engellemişti. Çatışma üçüncü gün de devam etmiş ve akşam Scholl ile Almanlar, Marano banliyösüne çekilmeye başlamıştı. Almanlar, aşağılayıcı bir şekilde, ayaklanma sırasında ele geçirdikleri rehinelerin serbest bırakılması karşılığında, Almanların serbest geçişine izin vermeyi kabul eden İtalyan Albay Antonino Tarsia ile geri çekilme konusunda müzakere etmek zorunda kalmıştı. 1 Ekim günü, sabah saat 11.00 civarında, King's Dragoon Guards'a [Kral'ın Ejderha Muhafızları] bağlı bir bölüğün önünde ilerleyen ilk Müttefik cipi gelmiş ve şehre girmişti.[42]

Napoli'deki ayaklanma haklı olarak, direniş tarihinde görkemli bir an olarak tanımlanmıştı:

---

[41] M. Wilhelm, *The Other Italy*, 53.

[42] *A.g.e.*, 37-56; Behan, *The Italian Resistance*, 32-9; R. Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 56-7.

> 20. yüzyılın Davut ve Golyat hikâyesiydi. Napolililer, Müttefiklerin çok yakında olduğunu bildikleri halde, yan gelip yatarak kurtarılmayı beklemediler. Savaştılar. Avrupa'daki savaşta ilk kez, Alman subaylar bir grup sivile teslim oldu.[43]

Ne yazık ki, Napoli ayaklanmasının başarıya ulaşmasının, Avrupa'nın başka yerlerinde feci yankıları olmuştu. Ayaklanma, direniş liderlerini bu tür ayaklanmaların başarılı olabileceğini ve Almanların geri çekilmesi sonucunu doğurabileceğini düşünmeye sevk etmişti. Ancak Napoli'nin koşulları istisnaiydi. Şehir ve özellikle limanı, Müttefikler açısından hayati öneme sahipti ve bir an önce ele geçirilmesi gerekiyordu. Almanlar, ilerleyen Müttefik kuvvetlerinin kuşatması altında kalma tehlikesiyle karşı karşıyaydılar ve her halükârda, yakında geri çekilmek zorunda kalacaklardı. Napolililer de iyi silahlanmıştı. Avrupa'daki bunu izleyen büyük ayaklanmalarda, bu koşulların hiçbiri mevcut değildi. İtalyanların ateşkese, Müttefik işgaline ve Alman istilasına nasıl tepki vereceğinden hâlâ emin olamayan Müttefiklerin bakış açısından ise, ayaklanma, olumlu İtalyan duygularının bir göstergesiydi: "Binlerce gönüllünün Almanlara saldırdığını düşünmek son derece memnuniyet vericidir. Bir halkın ayaklanması, dünyaya gönüllerinden geçenin ne olduğunu gösterme bakımından herhangi bir konuşmadan çok daha fazla şey anlatır."[44] Ateşkesin ilanından hemen sonra başlayan ve isyancıların yıkımları durdurma çabalarına rağmen ayaklanma sırasında devam eden Alman kavruk toprak politikası, Almanların şehirlerden çekilmek zorunda kaldıklarında ne kadar vahşice tepki vereceğini gösteriyordu. Bundan sonra, Müttefiklerin Avrupa çapındaki direniş örgütlerine verdiği emirlerde, kavruk toprak karşıtı hazırlıklara öncelik verilecekti ve bu, değişen derecelerde başarı ile yürütülen bir politika olacaktı.

*

İtalyan direnişinin bir özelliği de örgütlenme hızıydı. 9 Eylül 1943'te Roma'da, anti-faşist partilerin temsilcilerinin bir toplantısı yapılmıştı. Ugo La Malfa ile Sergio Fenoaltea, Mussolini'nin iktidardan düşmesinden sonra oluşturulan Eylem Partisini; Pietro Nenni ve Giuseppe Romita Sosyalistleri; Kont Cesati Liberalleri; Alcide De Gasperi Hıristiyan Demokratları; Giorgio Amendola ile Mauro Scoccimarro Komünistleri temsil ediyordu ve Badoglio adına Meuccio Ruini vardı. Bu isimler şöyle bir bildiri yayımlamıştı:

> Nazizmin Roma ve İtalya'da faşist müttefikini yeniden iktidar yapmaya çalıştığı bir zamanda, anti-faşist partiler, İtalyanları mücadeleye ve direnişe çağırmak, İtalya'nın özgür uluslar arasında hak ettiği yeri yeniden

[43] Wilhelm, *The Other Italy*, 36-7.

[44] M. Salvadori, *The Labour and the Wounds*, 169.

> almasını sağlamak amacıyla bir National Liberation Committee [Ulusal Kurtuluş Komitesi] kuruyor... Bugün, İtalya'nın evlatları için tek bir duruş söz konusudur; o da Almanlara ve içerideki faşist ortaklarına karşı barışı savunmaktır. Silah başına!

Bu, başkentteki direnişi denetlemek için, Bonomi başkanlığında Roma CLN'nin kurulmasını beraberinde getirmişti. Roma CLN'nin yapısı, İtalya genelinde kopya edilecekti. 11 Eylülde anti-faşist partilerin temsilcileri Milano'da bir araya gelmiş ve Alman işgali altındaki Kuzey İtalya'yı kapsayacak *Comitato di Liberazione Nazionale Alta Italia*'yı (CLNAI) kurmuştu. CLN'lerin, kendilerinden üç oluşuma –yarı faşist Badoglio hükümetine; Mussolini'nin RSI'sına ya da yeniden doğmuş anti-faşist partilere– sadakat göstermesi beklenen İtalyan halkına hitap etmesi gerekiyordu. Bu da demek oluyordu ki, İtalyan direnişi başlangıcından itibaren son derece politize olmuştu.[45]

Roma CLN, Alman işgalinden kısa sürede kurtulma beklentisi içindeydi ve üyeleri de öncelikle geleceğin demokratik İtalya'sının temelini inşa etmekle ilgileniyorlardı. "Direniş Hareketi, Müttefiklerin kesin onayı alınana ve masum insanların Nazi ve faşist misillemelerine maruz kalmayacağı netleşene kadar, Nazilere karşı doğrudan hiçbir askeri ya da siyasi eylemde bulunmamalıdır" diyerek temkinli olmayı savunuyorlardı.[46] Ancak komünistler, Alman ve İtalyan Faşistlerine karşı acil ve sürekli eylem çağrısında bulunarak, Avrupa'nın başka yerlerindeki komünist direnişle uyum içinde hareket ediyorlardı. Onların faaliyetleri aşağıda anlatılacaktır.

Bu arada, Roma kurtarılmadan önce, şehirdeki direniş, istihbarat sağlanması yoluyla Müttefiklere doğrudan yardım sağlamak için ideal bir konumdaydı. İtalyan askeri komuta kademesinden diğerleri kaçarken, Albay Giuseppe Montezemolo Roma'da kalmıştı. Sivil giysilere bürünüp saklanan Montezemolo, vakit geçirmeden iki örgüt kurmuştu. Birincisi, *Fronto Militare Clandestino*, Roma bölgesinde gelişen partizan çetelerinin silahlanmalarını ve askeri eylemlerini koordine etmek için tasarlanmıştı. Bu 9.000 kişilik kuvvetin çekirdeği, 7 Ekimde Almanlar tarafından meslektaşları yakalanıp kamplara yollanırken kaçmayı başaran eski askerlerden ve jandarma personelinden oluşuyordu. Yaklaşık 32 partizan birliğine erzak ve mühimmat sağlanmış ve bu partizanlar, Alman ulaşım ve iletişim hatlarına karşı sabotaj eylemlerine girişerek, cephanelik ve depoları havaya uçurmuş, telgraf ve telefon hatlarını kesmiş ve Alman konvoylarına saldırılar düzenlemişti. Bu eylemlerden, Alman birlikleri ile erzak ve mühimmatının cepheye taşınmasını engellemek amacıyla Ariccia viyadüğüne yönelik imha eylemi büyük bir başarıydı.[47]

---

45 Behan, *The Italian Resistance*, 52.

46 Gallo, *For Love and Country*, 87.

47 *A.g.e.*, 102-4.

İkinci örgüt, *Centro Militare Clandestino*'ydu. 10 Ekim 1943'ten 24 Ocak 1944'e kadar Montezemolo, Badoglio ile sürekli telsiz temasındaydı ve onun kuryeler tarafından taşınan raporlarla desteklenen düzenli mesajları "Roma'da ve diğer işgal altındaki bölgelerde neler olup bittiğine, düşman kuvvetlerinin sayısı ve niteliğine, ordunun muharebe düzenine, birliklerin hareketlerine, mühimmatın nerede depolandığına" dair sistematik ve kesin bilgiler veriyordu. Montezemolo, Müttefiklerle doğrudan telsiz bağlantısı kurmuş değildi; ancak iki meslektaşı kurmuştu. Onunla ve Müttefiklerle iletişim kurarken, yakalanması ve kodu söylemesi için işkence görmesi ihtimali düşünülerek, Montezemolo'nun bilmediği farklı kodlar kullanıyorlardı.

OSS, İtalyan direnişiyle birlikte yürüttüğü faaliyetlerle rüştünü ispatlayacaktı. 28 Ekim 1943'te bir OSS ajanı, Maurizio Giglio, CLN ile Montezemolo arasında irtibat sağlamak ve OSS telsiz istasyonu Radio Vittoria'yı hayata geçirmek üzere Roma'ya gelmişti. 21 Ocak 1944 gecesi, Peter Tompkins ve Yüzbaşı André Bourgin isimli iki OSS ajanı daha indirilmiş ve Roma'ya doğru yola çıkmıştı; bu ikili, olayların gidişatı nedeniyle, istihbarat sağlanmasında çok önemli bir rol üstlenecekti.[48]

22 Ocak 1944'te Müttefikler, Tümgeneral John Lucas komutasında, Roma'nın güneyinde ve Alman hatlarının 100 kilometre gerisinde bulunan Anzio'ya bir kuvvet çıkarmıştı. Bu gücün, fiiliyatta olduğu gibi, küçük bir köprübaşında oyalanmaktansa, Alban Tepelerini takip ederek Roma'ya doğru hızlı bir ileri harekât düzenleyip düzenleyemeyeceği konusunda, bugün bile sürmekte olan tartışmalar vardır. İtalyan direnişi, Anzio'daki kuvvetin kesinlikle daha fazlasını yapabileceğini düşünüyordu. Mesajlar BBC üzerinden ve gizli telsiz iletişimi yoluyla gönderiliyordu:

> Roma'nın ve tüm İtalyanların, mümkün olan her şekilde ve tüm güçleriyle savaşma zamanı geldi... Düşmanı sabote edin. Geri çekilme yollarını kapatın. İletişimini son tele kadar yok edin. Askerlerimiz gelene kadar, siyasi sorunları düşünmeden, yorulmadan savaşa devam ederek, her yerde düşmana saldırın. Tüm gruplar ve taraflar bunu dikkate alsın.

Ertesi gün, bu emirler geri alınmış ve sabotaj seferberliği derhal durdurulmuştu; ama olan olmuştu zaten. Direniş çok yakın bir zamanda bir kurtuluş beklentisi içinde olduğu için, güvenlik neredeyse tamamen ihmal edilmiş ve tahmin edilebileceği gibi, bunun feci sonuçları olmuştu: 22-25 Ocak tarihleri arasında, Almanlar ile İtalyan yardımcıları, Roma'daki en önemli direniş liderlerinden Montezemolo ile General Simone Simoni'yi, Eylem Partisi liderlerini ve birçok partizanı tutuklamıştı. Montezemolo'nun tutuklanması, Badoglio'yla olan telsiz bağlantısının devre dışı kalması demekti ve Tomp-

[48] *A.g.e.*, 103, 189.

kins'in Radio Vittoria'sı artık, Roma ile Müttefikler arasındaki tek telsiz bağlantısıydı.[49]

Tompkins, Sosyalist Parti üyeleri tarafından kurulmuş, Franco Malfatti tarafından yönetilen istihbarat örgütlenmesiyle bağlantıda olduğu için, Müttefiklere hayati öneme sahip istihbarat sağlamaya devam edebilmişti. Tompkins böylece şunları rapor edebilmişti:

> Hemen hemen her ofiste, her sokak köşesinde, Roma ile sahil arasındaki çiftliklerde ve köylerde, köy yollarında işleyen araba ve kamyonlarda, Almanlar için askeri tesisler inşa eden emekçiler ile balıkçılar ve denizciler arasında; aslında insanların yaşadığı ve çalıştığı ve Almanların geçmek zorunda olduğu her yerde, Sosyalist gözler ve kulaklar vardı.

Roma'dan çıkan 12 anayolun tamamı sürekli gözetim altındaydı ve Müttefiklere günde beş kez telsizle istihbarat gönderiliyordu. En önemlisi, 29 Ocakta Tompkins, Anzio köprübaşına karşı öngörülen Alman karşı taarruzunu rapor edebilmişti: Alban Tepelerinden yapılacak saldırı bir aldatmaca olacaktı ve asıl taarruz, Müttefik sol kanadına karşı Alman Paraşüt Birliği tarafından gerçekleştirilecekti. Müttefik kuvvetler bu uyarılar sayesinde, uygun savunma önlemlerini almak ve Paraşüt Birliği karargâhına hava saldırısı düzenleyerek iletişimini felç etmek için zaman kazanmıştı. OSS Başkanı Bill Donovan, Roosevelt'e ve kurmay başkanlarına bu durumu bildirmişti: "Anlaşılan o ki, OSS köprübaşını kurtarmıştır."[50]

Roma'daki başlıca silahlı ve aktif direniş birimleri GAP (*Gruppi di Azione Patriottica*: Yurtsever Eylem Grupları) olarak biliniyordu ve Antonello Trombadori tarafından kurulmuş ve örgütlenmişlerdi. Roma, her birinde 16 üye bulunan 8 bölgeye ve her bölge de üç ya da dört sektöre bölünmüştü; silah depoları ve bomba yapım atölyeleri kurulmuştu. GAP'ta muhtemelen komünistler hâkimdi; ancak aynı zamanda, Eylem Partisi ile Sosyalistlerin birçok üyesini de içeriyordu. İlk eylem seferberliği, İtalyan Faşistlerine karşı başlatılmış ve 1943'ün sonuna kadar sürdürülmüştü. Örneğin tek bir günde, 16 Aralık 1943'te GAP faşist milislerin liderini öldürmüş, faşist milis karargâhını bombalamış ve faşist devriyeye saldırmıştı. O ayın ilerleyen günlerinde, Alman görevlilere ve Alman idari merkezi işlevi gören Hotel Flora ile Alman birlikleri tarafından kullanılan restoran ve sinema gibi hedeflerin bombalanmasıyla Almanların kendilerine karşı da saldırılar başlamıştı. Bir Alman yarbayın öldürülmesi, Roma çevresindeki tüm Alman uçaksavar topçu bataryalarının ayrıntılarını içeren evrak çantasının ele geçirilmesini sağlamıştı. Roma'nın anayollarına serildiğinde Alman araçlarının lastiklerini başarıyla patlatan 4 uçlu çiviler bol miktarda kullanılmıştı. Almanlar İtalyanları,

---

[49] Katz, *Fatal Silence*, 146, 157-8.

[50] *A.g.e.*, 166-7; P. Tompkins, *A Spy in Rome*, 90; Gallo, *For Love and Country*, 180.

"bu sabotaj eylemlerinin tekrarlanması halinde, o yolun iki kenarında ve bu tür eylemlerin tekrarlandığı bölgelerde yaşayanlara karşı çok ağır tedbirler alınacağı" konusunda uyararak, onlara Almanlarla işbirliği yapmaları ve çevrelerindeki partizan faaliyetlerini bildirmeleri tavsiyesinde bulunmuştu.

GAP eylemlerinin gerekçesi şuydu:

> Wehrmacht'ın Roma'nın efendisi olmadığını, düşman bir nüfusla karşı karşıya olduğunu anlaması gerekiyordu. İkmal hatlarına, park halindeki ya da cepheye giden araçlarına ve komuta noktalarına saldırmak zorundaydık. Ellerini kollarını sallayarak şehrin içinden dolaşmalarına izin verilemezdi.[51]

GAP mensupları, Alman misilleme tehdidini bir hayli ciddiye almışlardı. Canlarını tehlikeye atmaya hazırdılar ve Faşistler ile Gestapo örgütlerine sızabildiği için de tehlike gerçekti. Ancak Almanlar 1944'ün başlarında, rehine olarak tutmak üzere, tamamen masum en az 1.000 İtalyan'ı da tutuklamıştı.[52]

Mart 1944'te tek bir saldırı üzerinden tüm GAP taktikleri ve Alman misillemeleri sorunu gündeme gelecek ve tartışmalı olarak kalacaktı. Alman birliklerinin Roma sokaklarında yüksek sesle şarkı söyleyerek yürüme alışkanlığı, GAP unsurlarını çileden çıkarıyordu. Bir grup, İtalyan Faşizminin kuruluşunun 25. yıldönümü olan 23 Mart 1944'te tartışmalı Güney Tirol sınır bölgesinden gelen ve düzenli olarak, dar bir sokak olan Via Rasella'da yürüyüş yapan, SS Bozen Birliğinin 3. Taburuna karşı bir saldırı düzenlemeye karar vermişti. Rosario Bentivegna, o sokağı temizleyen çöpçünün arabasına bomba yerleştirmişti ve eylem arkadaşlarından birinin işareti üzerine:

> TNT doldurulmuş teneke kutunun kapağını açtım ve fünyeye fitilini yerleştirdim. Çok fazla kül vardı ve tutuşması biraz zaman aldı. Sonra cızırtıyı duydum; tam da duymam gereken sesti bu ve sonra o keskin duman kokusu geldi burnuma. Kapağı kapattım, şapkamı çıkardım ve arabaya koydum; bu diğerlerine, fitilin yandığı ve elli saniye içinde bombanın patlayacağı yönünde bir işaretti.[53]

Askerlerin kaçışını engellemek için sokağın her iki ucunda iki GAP grubu daha hazır bekliyordu. Bomba patlamıştı ve oradaki askerlerden biri olan Konrad Sigmund sonucu şöyle anlatmıştı:

> Patlamalar... sadece bir tane değildi. Birkaç patlama oldu. Hepimiz, palaskalara takılı beş ya da altı el bombası taşıyorduk ve birçoğu ya parçalar

---

51 Portelli, *The Order Has Been Carried Out*, 153.

52 Gallo, *For Love and Country*, 110, 113-15; Portelli, *The Order Has Been Carried Out*, 105-6; Behan, *The Italian Resistance*, 198; Katz, *Fatal Silence*, 88, 125-8; C. Delzell, *Mussolini's Enemies*, 304.

53 Behan, *The Italian Resistance*, 224.

> çarptığı için ya da patlamanın yarattığı ısı nedeniyle patladı. Birçok kişi bu nedenle öldü.[54]

Patlamada, SS mensubu 33 kişi ve 6'sı çocuk 10 İtalyan sivil ölmüştü.

General Mälzer ve İtalyan polis şefi Pietro Caruso, patlamanın meydana geldiği sırada bölgede bulunuyordu ve hemen olay yerine koşmuşlardı. Her ikisi de tanık oldukları şey karşısında çok öfkelenmişti ve Mälzer, sokaktaki siviller arasından derhal 200 kişinin tutuklanmasını ve ardından kurşuna dizilmesini emretmişti. Beklenmedik bir biçimde, mensupları hedef alınan, Roma'daki SS daha ılımlı bir karşılık önermişti. Gestapo Şefi Kappler, Mälzer'i sakinleştirmiş ve olayın sorumluluğunu üstlenmişti. Dollmann, amiri General Wolff'u telefonla aramış ve o da Roma'daki tüm sivillerin sürgüne gönderilmesini emreden Himmler ile temasa geçmişti. Hitler bilgilendirilmiş ve Roma'da, Via Rasella'nın içinde bulunduğu tüm bölgenin yıkılmasını istemişti. Ancak Kesselring, bu tür şiddetli misillemelerin Roma'daki direnişi artırmaktan başka bir işe yaramayacağına kesinlikle inanıyordu: O, Avrupa'nın başka yerlerinde yaygın olarak uygulandığı gibi, 50'ye 1 oranında İtalyan'ın infaz edilmesini önermişti.[55]

Kappler'e, misillemede kurban edileceklerin listesini hazırlaması emredilmişti. Sorun, Alman ya da İtalyan cezaevlerinde, partizan ya da direniş faaliyetlerinden hüküm giymiş İtalyan sayısının yetersiz olmasıydı. Kappler gece boyunca çalışmış ama yeterli isim bulamamıştı. SS Hauptsturmführer Erich Priebke daha sonra şunları söylemişti:

> Bu nedenle, Alman birliklerine karşı herhangi bir taşkınlık ya da ateşli silah ve patlayıcı bulundurmak nedeniyle gözaltına alınmış... ama yargılanmamış ya da "yeraltı" hareketlerinden herhangi birine liderlik yapmış kişileri bulmak için adli sicil dosyaları üzerinde daha fazla araştırma yapıldı. Bu isimler listeye eklendi.[56]

Hâlâ yeterli sayıya ulaşılamadığı için, tutuklanan ve henüz sürgün edilmeyen Yahudiler de listeye eklenmişti. Seçilen infaz yeri, Roma yakınlarındaki Fosse Ardeatine'ydi [Ardeatine Mağaraları]. 24 Mart günü, öğleden sonra saat 14.00'ten itibaren mağaralara kamyonlar gelmeye başlamıştı. Kappler süreci şöyle anlatmıştı:

> Kamyonlardan biri mağaraya ulaştığında, her seferinde, her birine bir SS görevlisinin eşlik ettiği beş kişi, mağaranın sonuna götürülüyordu. Hepsinin elleri arkadan bağlıydı. Mağaranın sonunda, beş kişi birlikte diz çök-

---

[54] Portelli, *The Order Has Been Carried Out*, 137.

[55] Gallo, *For Love and Country*, 205-21.

[56] Behan, *The Italian Resistance*, 238.

> türülüyor ve verilen emir gereği, eşlik eden SS görevlisi tarafından kafalarının arkasından vuruluyordu.[57]

En yaşlısı 74, en küçüğü 15 yaşında olan 335 kişinin infazı, akşam saat 20.30'da sona ermiş ve mağaralara girişler kapatılmıştı. Kurbanlar arasında, ocak ayında tutuklanan direniş liderleri Simoni ve Montezemolo da vardı.[58]

Fosse Ardeatine'deki infazlar, bugüne kadar devam eden bir tartışmaya yol açmıştır. İtalyanlar genel olarak, tüm bu öfke patlaması için GAP'ı suçluyor ve faillerin yaptıkları şeyin sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini düşünüyordu. Ancak Kappler, 1948'deki yargılaması sırasında şunu belirtmişti: "Via Rasella'da gerçekleşen olay için halktan herhangi bir talepte bulunmadım; bunu yapmaya yetkim yoktu." Almanlar, kurbanların isimlerinin listelendiği ve "Bu suçlular infaz edilmiştir" ifadesiyle biten bir bildiri yayımladıkları ertesi güne kadar kamuoyuna hiçbir açıklamada bulunmamıştı.[59] Mussolini, Almanların tepkisi karşısında dehşete düşmüş ve cinayetle suçlanmayan tüm siyasi mahkûmların serbest bırakılmasını emretmişti; böylece Almanlar onları rehine olarak kullanamayacaktı. Vatikan gazetesi *Osservatore Romano*, 26 Martta yayımladığı baş yazısında, hem katliamı hem de misillemeyi kınamış ancak şu ifadeyi de eklemişti:

> Sorumsuz unsurları, hiçbir şekilde kurban etmeye haklarının olmadığı insanların hayatına ve sonuçta öldürülerek kurban edilmiş kişilerin masumiyetine saygı duymaya çağırıyoruz; sorumlu unsurlardan, kendilerine, korumakla yükümlü oldukları hayatlara, tarihe ve medeniyete karşı sorumluluklarının bilincinde olmalarını istiyoruz.[60]

Böylelikle, anlaşılan o ki, Vatikan olanlardan ötürü partizanların suçlu olduğunu düşünüyordu. Buna karşılık, CLN nisan ayı ortasında yaptığı açıklamada, "Roma'nın intikamı alınacaktır... Şehitlerimizin kanı yerde kalmayacaktır" diyerek direnişin yükseltilmesi çağrısında bulunmuştu.[61] BBC, saldırıyı gerçekleştirenleri "İtalyan yurtseverler" olarak nitelemişti.[62] Roma halkına gelince, Romalılar Almanların yapabileceklerinden fena halde ürkmüş görünüyordu ve bir partizan, Lucia Ottobrini, şu yorumu yapmıştı: "Pişman olduğumuz bir şey de, Fosse Ardeatine katliamından sonra halkın ciğerini yakan

---

57 Lamb, *War in Italy*, 59.

58 Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 114; D. Blight, "Fossilized Lies: A Reflection on Alessandro Portelli's *The Order Has Been Carried Out*," *Oral History Review*, 32:1 (2005), 5-9.

59 Portelli, *The Order Has Been Carried Out*, 151; Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 115.

60 Lamb, *War in Italy*, 61; Behan, *The Italian Resistance*, 260.

61 Gallo, *For Love and Country*, 242.

62 Katz, *Fatal Silence*, 214.

acıyı, bu katliamın gerçek faillerine karşı bir isyan ateşine dönüştürememiş olmamızdı."[63] Müttefikler şehre yaklaştığında, Roma direnişinin nasıl tepki vereceği artık belli değildi.

*

İlk partizan grupları, ellerindeki az sayıda silahla çok az şey yapabilecek durumda olan, İtalyan ordusunun eski askerleri ile kaçak savaş esirlerinin doğaçlama oluşumlarıydı. Bir bütün olarak İtalyan partizan hareketinin bir özelliği de örgütlenme hızı ve hareketin siyasallaşmasıydı. Görünüşe bakılırsa, faşist olmayan her siyasi parti kendi partizanlarını destekliyordu: Komünistlerin Garibaldi oluşumları vardı: *Giustizia e Libertà* (Adalet ve Özgürlük) Eylem Partisine bağlıydı ve Sosyalistler *Brigate Matteotti*'yi destekliyordu. *Brigate Fiamme Verdi* (Yeşil Alevler Birliği) benzeri diğer gruplar, sadık Katolikler olarak biliniyordu. Komünist *Bandiera Rossa*, sabotaj konusunda uzmanlaşmıştı. Bu arada, söz konusu grupların hiçbirinin yalnızca belirli bir siyasi görüşe sahip kişilere hitap etmediğini belirtmek gerekir. Lider kadrolar genelde daha politize olsa da, bu gruplar tüm siyasi görüşlerden üyeleri bünyesinde barındırıyordu. Ayrıca hiçbir siyasi bağlılığı olmayan ve sadece bağımsızlıklarını korumaya kararlı, "otonom" denilen gruplar da vardı. Bu partizanlardan biri olan Eugenio Artom şöyle diyordu: "Biz neysek oyuz; karışık bir grup birey: kısmen siyasete ilgisiz ama samimi ve kısmen de siyasi oportünistler; kısmen Almanya'ya sürgün edilmekten korkan ve kısmen de macera ve yağma arzusuyla tutuşan şaşkın askerler."[64] Cenova CLN'nin talebi üzerine Rossano vadisinde Uluslararası Tugayı kuran Gordon Lett, siyasetin partizan hareketi üzerindeki etkisine dikkat çekiyordu. Lett'e yaklaşan Eylem Partisinden bir temsilci, siyasi bağlılık karşılığında çok ihtiyaç duydukları silahları teklif etmişti; ancak o, bu teklifi geri çevirmişti. Daha sonra, Garibaldi grupları vadiye girmeye çalışacaktı: Bu, Lett'i doğrudan etkileyen bir şey değildi; ancak Garibaldi ve *Giustizia e Liberta* oluşumlarının çatışma halinde olduğunu gözlemlemişti.[65]

Partizanların acil silah ihtiyacı, İtalyan ve Müttefik yetkililere, eğer hazır olsalardı, İtalyan partizan hareketi üzerinde en baştan komuta ve kontrol uygulama fırsatı verirdi. Badoglio, partizan gruplarının potansiyel önemini hemen fark etmiş ve hükümeti, Ekim 1943'ten Mayıs 1944'e kadar, kuzeye 26, partizanların ihtiyaçlarını araştırmak için 22 ve sabotaj eylemlerini yürütmek için 2 görev gücü göndermişti.[66] Ancak SOE hazırlıksız yakalanmıştı

---

[63] Portelli, *The Order Has Been Carried Out*, 164.

[64] Gallo, *For Love and Country*, 111; Behan, *The Italian Resistance*, 67; Morgan, *The Fall of Mussolini*, 179-84; Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 147; G. Corni, "Italy," Moore (der.), *Resistance in Western Europe*, 157-88.

[65] Lett, *Rossano*, 58-64.

[66] P. Badoglio, *Italy in the Second World War*, 192-4.

ve ortada, kimsenin komuta edemeyeceği karışık bir durum vardı. SOE'nin J Section'ı, Cecil Roseberry tarafından Londra'dan yönetiliyordu; ama Adriyatik kıyısındaki Monopoli'de bir alt istasyonun kurulduğu Eylül 1943'ün sonuna kadar, buraya Douglas Dodds-Parker komutasındaki SOE'nin Cezayir'deki Massingham üssünden ajanlar gönderilmişti. Kasım 1943'te çok ihtiyaç duyulan bir yeniden yapılanma gerçekleşmişti ve yıkıcı operasyonlar, La Spezia-Ravenna hattının kuzeyindeki 15. Ordu Grup'un komutası altına girerken; daha kuzeydeki operasyonlar, Massingham ve Müttefik Kuvvetler genel komuta merkezlerine bağlanmıştı.[67]

SOE, İtalyan devlet güvenlik servisi OVRA ile askeri istihbarat birimi SIM'in etkili olması yüzünden, Eylül 1943'teki teslimiyetten önce İtalya'ya girme çabalarında çok az başarı elde etmişti. Hem SOE hem de OSS, erken dönem operasyonları için uygun İtalyan eleman bulmakta zorlanıyordu. SOE gerek Britanya'da kontrol altında tutulan gerek savaş esiri kamplarında bulunan İtalyanları tarama işinde pek başarılı değildi. Görünüşe göre, çok az İtalyan ülkelerinin kurtuluşu uğruna hayatlarını tehlikeye atmaya hazırdı.[68] Amerika Birleşik Devletleri, büyük bir İtalyan göçmen nüfusunu barındırıyordu; ancak OSS, öne çıkan gönüllülerin neleri başarabileceğine dair, hiç de gerçekçi olmayan beklentileri olduğunu fark etmişti.[69] Jock McCaffery, Kuzey İtalya'da direniş hücreleri oluşturan bir dizi ajanla çalıştığını sanıyordu. Ancak ateşkesten sonra, yüzü kızararak, tüm bu ajan dediklerinin aslında SIM tarafından yönetildiğini öğrenmişti.[70] OSS'nin Bern'deki temsilcisi Allen Dulles, politikacılarla temas kurma konusunda daha şanslıydı. Ateşkesten kısa bir süre sonra, CLNAI'den Parri, İsviçre'ye Alberto Damiani adlı bir temsilci gönderdiğinde ve bu temsilci orada Dulles ve McCaffery ile buluştuğunda, bu temaslar meyvesini verecekti. Parri, görüşmeler için ekim ayında İsviçre'yi bizzat ziyaret etmişti; ancak stratejilerdeki bir farklılık hemen kendini göstermişti: OSS ve SOE, Müttefik subaylar tarafından kontrol edilecek, küçük sabotaj gruplarının oluşturulmasını tercih ederken; Parri sanki bir ordu kurmak istiyor gibiydi. Parri daha sonra birinci yolu izlemeyi kabul edecekti; çünkü bu, acil silah tedariki ihtimalini güçlendiriyor gibiydi. Ne var ki, Aralık 1943'te Yeşil Alevler'in komutanı General Luigi Masini'nin verdiği, talep edilen silah ve teçhizat listesi o kadar uzundu ki, "birinin o sırada dediği gibi, listede eksik olan tek şey" Montgomery'di![71]

---

67 Wieviorka, *Resistance in Western Europe*, 260.

68 Bailey, *Target Italy*, passim; Dodds-Parker, *Setting Europe Ablaze*, 145-7.

69 Salvadori, *The Labour and the Wounds*, 145-8.

70 J McCaffery, IWM 14093; Bailey, *Target Italy*, 190-220 vb; Woods, "SOE in Italy."

71 J. McCaffery, IWM 14093; D. Stafford, *Mission Accomplished*, 125-6; Petersen (der.), *From Hitler's Doorstep*, 127-9; Behan, *The Italian Resistance*, 212-13.

Ekim 1943'ün sonunda, altı SOE görev birliği İtalya'ya gitmiş ve sonraki altı ay boyunca onları 18 birlik takip etmişti. Monopoli'de ajanlar için bir eğitim merkezi kurulmuştu; ancak İtalya'ya indirilecek olan ajanlar, kendilerine verilen eğitimin kalitesinin düşüklüğünden yakınıyordu: "Oradaki personel, gideceğimiz ve çalışacağımız bölge hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyordu... Korkunç haritaları ve turistik bölgelerin savaş öncesi halini gösteren resimli kartpostalları dışında, bize gösterebilecekleri başka hiçbir şeyleri yoktu."[72] Max Corvo yönetimindeki OSS daha şanslıydı; çünkü Kasım 1943'ün başlarında, SIM Başkanı Albay Pompeo Agrifoglio ile bir dizi ortak operasyon başlatmak için bir anlaşmaya varılmıştı. Bu, son derece değerli bir anlaşmaydı: SIM, ateşkesten önce anti-faşist direnişin ezilmesinden sorumluydu ve bu nedenle kadroların nerede devşirilebileceğini biliyordu.[73]

Kötü hava koşulları ve uçak kıtlığı, partizanlara ilk malzemenin ancak Aralık 1943'te bırakılmasına ve yalnızca 30 kişiye yetecek miktarda olmasına yol açmıştı. O kış havayoluyla toplam 200-300 ton silah ile teçhizat indirilmiş ve bir o kadarı da denizyoluyla sağlanmıştı.[74] 1943'ün sonunda, işgal altındaki İtalya'da yaklaşık 10.000 partizanın gruplar halinde örgütlendiği tahmini doğruysa, çoğunun silahsız kaldığı da ortadaydı. Partizan sayısı 1944 yılının ilkbahar ve yaz aylarında önemli ölçüde artmaya başlamıştı; çünkü Almanlar, işçilerin Almanya'da ya da İtalya'daki askeri inşaatları yürüten Todt Organizasyonu için çalışmasını talep eden bir zorunlu çalıştırma programı başlatmıştı. Mussolini ayrıca, erkekleri RSI'nin çeşitli silahlı oluşumları için askere alıyordu. Sonuç olarak, erkekler askerlikten ve zorunlu çalışma hizmetinden kurtulmak için evlerinden tepelere ve dağlara kaçarak, 1944 yazının ortasında, partizanları yaklaşık 80.000 kişilik bir kuvvet haline getirmişti.[75] Mayıs 1944'te General Alexander'ın karargâhında hazırlanan bir rapor şu tespitte bulunuyordu:

> Partizanlara yapılan yardımların karşılığı fazlasıyla alınıyor. Köprüler havaya uçtu, lokomotifler raydan çıktı, muhtelif sayıda Alman ortadan kaldırıldı, fabrikalar yıkıldı ve bütün bunlar haftadan haftaya artarak sürdü. Almanların sinirleri çok bozuk ve tatsız idari durumlar büyük bir külfet oluşturuyor, ki çok sayıda Alman ve İtalyan Cumhuriyetçi birlik, partizan faaliyetlerini engellemek için hiç durmadan uğraşıyor. Ara sıra yüz yüze çarpışmalar da oldu ve düşman, sanki topyekûn Müttefik saldırısına uğramış kadar kayıp verdi...[76]

---

72 Captain J. Ross, IWM 27077.

73 M. Corvo, *The OSS in Italy*, 124-5.

74 Mackenzie, *Secret History of SOE*, 549; Lamb, *War in Italy*, 205.

75 Morgan, *The Fall of Mussolini*, 165-6.

76 Lamb, *War in Italy*, 207-8.

Roma'nın kurtarılmasından sonra, OSS ve SOE, Kuzey İtalya'yı operasyon bölgelerine ayırma konusunda anlaşmıştı. OSS, Siena ve Floransa çevresindeki bölgeye; SOE ise Ancona, La Spezia ve Piedmont çevresindekine odaklanacaktı. Lombardiya ve Venedik'te ortaklaşa faaliyet yürüteceklerdi.[77]

Almanlar artık, içlerinde potansiyel olarak çok tehlikeli bir düşman olduğunun farkına varmışlardı ve Mayıs 1944'te havadan halkı uyaran bildiriler dağıtmışlardı:

> İsyancı bir çetenin saklandığı yeri bilen ve derhal Alman Ordusuna haber vermeyen kişi vurulacaktır. Kim bir çeteye ya da bireysel isyancılara yiyecek ya da barınak sağlarsa kurşuna dizilecektir. İçinde isyancı bulunan ya da bir isyancının kaldığı her ev havaya uçurulacaktır. Alman kuvvetleri üzerine ateş açılan her ev de. Tüm bu gibi durumlarda, yiyecek, tahıl ve saman depolarının tamamı yakılacak, sığırlar alınıp götürülecek ve bölge sakinleri kurşuna dizilecektir.[78]

Alman ve RSI anti-partizan operasyonları –*rastrellamenti*– acımasız ve etkiliydi. 1944 baharında, Cenova yakınlarında faaliyet gösteren partizanlara büyük darbeler indirilmişti ve partizan faaliyetleri bir dizi kahredici *rastrellamenti* ile Piedmont ve Venedik'te fiilen sonlandırılmıştı. Misillemeler acımasızdı: Örneğin, Nisan 1944'te güçlü bir partizan grubu ile iki Alman taburu arasında Roma'nın güneyinde gerçekleşen bir savaşa misilleme olarak, Monteangelo köyünün tüm nüfusu katledilmişti.[79]

*

Müttefiklerin, Cassino ve Anzio cephelerindeki yarma harekâtı, 11 Mayıs 1944 gecesi başlamıştı. Bir hafta sonra, Monte Cassino'daki manastırın kalıntıları üzerine Polonya bayrağı çekilmiş, Gustav hattı çökertilmiş ve başını General Mark Clark komutasındaki Birleşik Devletler 5. Ordusunun çektiği Müttefik orduları Roma'ya doğru taarruza geçmişti. Fosse Ardeatine katliamının şokundan bu yana, Roma'daki direniş sessizliğe bürünmüş ve Almanlar, *Bandiera Rosa* gibi, daha fazla direniş grubuna sızmayı başarmıştı. Dahası, GAP mensuplarından biri tutuklanmasının ardından hain olmuştu ve şimdi Roma sokaklarında, *Banda Koch* eşliğinde dolaşarak eski yoldaşlarını ispiyonluyordu. Bu şekilde Koch, kurtuluşa kadar geçen aylarda, 400'den fazla tutuklama gerçekleştirmişti.[80] Ancak Roma dışında, partizanlar, geri çekilmekte olan Almanlara Alban Tepelerinde saldırmıştı. 3 Mayısta Roma'da yapılan genel grev çağrısı, kısmen Almanların direnişe büyük zarar vermesi ve kısmen de çeşitli ılımlı grupların, Roma'nın bir savaş alanı haline gelmesini önlemek

---

77 Stafford, *Mission Accomplished*, 119.

78 Holland, *Italy's Sorrow*, 187.

79 Gallo, *For Love and Country*, 241; Delzell, *Mussolini's Enemies*, 376-7.

80 Katz, *Fatal Silence*, 280-82, 297; Gallo, *For Love and Country*, 190.

için hiçbir eyleme katılmama çağrısı yapması nedeniyle, çok sınırlı bir karşılık bulmuştu. Papa, Almanların kavruk toprak taktiklerinin tekrarlanmasının yanı sıra, Napoli örneğine benzer bir ayaklanma ihtimalinden korkuyordu. Kesselring, haziran başında Hitler'den, Roma'yı tartışmasız bir şekilde terk etmek için izin istemiş ve bu izni almıştı; ancak kimse bunu bilmiyordu. Bu nedenle, 4 Haziranda Müttefikler, General Alexander'ın Romalıları Almanların şehri yok etmesini önlemek için tedbir almaya çağıran mesajını içeren bildiriler atmışlardı ve aynı mesaj radyodan da yayımlanmıştı: "Roma sizindir! Sizin işiniz şehri kurtarmak; bizimki ise düşmanı yok etmek." Vatikan daha sonra CLN'ye, Almanların barışçıl bir şekilde ayrılmayı planladığını ve sonuç olarak hiçbir ayaklanma emri verilmediğini bildirecekti.[81]

4 Haziranda ilk Amerikan birlikleri Roma'ya girmişti. Gazeteci Eric Sevareid, olaya tanık olanlardan biriydi:

> Herkes sokaklardaydı; uzak bölgelerden binlerce, binlerce insan şehir merkezine doğru yürüyordu. İnsan seslerinden oluşan muazzam bir mırıltı her yeri dolduruyor ve geçtiğimiz her büyük caddede neşeli bir kreşendoyla yükseliyordu... Korkunç bir kalabalık Piazza di Venezia'yı tıkamıştı ve cipimiz salyangoz hızında ilerliyordu; başımıza çiçekler yağarken, insanlar ellerimizi tutup öpüyor, yaşlı kadınlar gözyaşlarına boğuluyor ve kızlar ile erkekler yanımıza tırmanmak istiyordu...[82]

Almanlar tarafından işgal edilen sondan bir önceki başkent olan Roma, kurtarılan ilk başkent olmuştu.

Roma'nın düşüşü, İtalyanlara ve Müttefiklere, İtalyan hükümet sistemini anti-faşist partileri de içerecek şekilde yeniden düzenlemek, Faşistlerle olan mevcut bağlantıları koparmak ve Kralın geleceğini sorgulamak için uzun zamandır beklenen fırsatı sunmuştu. Ocak 1944'ün sonunda, anti-faşist partiler Bari'de bir kongre düzenlemişler ve bu kongrede tüm partiler, Badoglio ve Krala alternatif arama gereği üzerinde anlaşmışlardı.[83] Mart ayı başlarında, Komünist Partinin lideri Palmiro Togliatti, Moskova'dan İtalya'ya dönmüştü ve İtalyan komünistlerini Stalin ve Molotov'dan aldığı emirlerle hayrete düşürmüştü: "Şu aşamada, Kralın derhal tahttan çekilmesini talep etmeyin; Komünistler Badoglio hükümetine katılabilirler; [bizim] asıl çabamız, Almanlara karşı mücadelede birlik oluşturmaya ve bu birliği güçlendirmeye yoğunlaşmalıdır."[84] Bu emirler, Komünist Partinin gölgelerden çıkmasını ve Roma kurtarıldıktan sonra kurulabilecek bir ulusal birlik hükümetine katıl-

---

[81] Behan, *The Italian Resistance*, 201-2; Katz, *Fatal Silence*, 73, 207-8, 312; Gallo, *For Love and Country*, 251.

[82] Katz, *Fatal Silence*, 320.

[83] D. Ellwood, *Italy*, 79.

[84] Günlük girdisi, 4 Mart 1944, Banac (der.), *The Diary of Georgi Dimitrov*, 303.

masını sağlayacaktı.[85] Kralın geleceği belirsizliğini koruyordu. Amerikalılar onu tahttan çekilmeye zorlamak niyetindeydi; ancak Churchill'in yorumu farklıydı: "Neden bu aşamada cezvenin kulpunu kırıyor ve tutmaya çalışırken parmaklarınızı yakıyorsunuz ki? Neden Roma'ya varıncaya kadar bekleyip, ortalığın soğumasına izin vermiyoruz..."[86] 12 Nisanda Kral baskılara boyun eğmiş ve Müttefikler Roma'ya ulaştığında, kamusal hayattan emekli olma ve yerini, Lieutenant General of the Realm [Ülkenin Korgenerali] olarak adlandırılacak olan, oğlu Prens Umberto'ya bırakma niyetinde olduğunu açıklamıştı.

8 Haziranda Badoglio, hükümetini de oraya taşıma niyetiyle Roma'ya uçmuştu. Ne var ki, Roma CLN'nin ona zerre kadar tahammülü yoktu ve istifaya zorlanmıştı. Bonomi, altı anti-faşist partiden –Komünistler, Sosyalistler, Eylem Partisi, Hıristiyan Demokratlar, İşçi Demokratları ve Liberaller– oluşan yeni bir hükümet kurmuştu.[87] Bonomi hükümeti, İtalya'nın tamamı üzerinde yetki sahip olduğunu iddia ediyordu; ancak gerçekte, otoritesi yalnızca ülkenin kurtarılmış güney yarısı ile sınırlıydı. İtalya'nın ikiye bölünmesi gibi gerçek bir tehlike söz konusuydu ve bunu önlemek için Bonomi hükümeti ile Milano'daki CLNAI arasında resmi bir ilişki kurulmasına acilen ihtiyaç vardı. Partizan savaşı kuzeyde hızla yükselişe geçtiği için bu daha da önemliydi: Aslına bakarsanız Kesselring, Roma'nın düşüş tarihinin "topyekûn gerilla savaşının doğum günü olarak adlandırılabileceğini" öne sürmüştü. CLNAI, 9 Haziranda Parri ve komünist Luigi Longo'nun ortak önderliğinde, merkezi bir askeri komutanlık olarak *Corpo Volontari della Libertà*'yı (CVL) kurunca, direnişin inisiyatifini ve kontrolünü hızla ele geçirmişti. Ağustos ayının sonunda, General Raffaele Cadorna, CLNAI'nin askeri danışmanı olarak, İtalyan hükümeti ile Müttefikler arasında irtibatı sağlamak üzere paraşütle kuzeye indirildiğinde, Roma hükümeti ile CLNAI arasında önemli bir bağ kurulmuş oluyordu.[88]

---

[85] D. Travis, "Communism and Resistance in Italy, 1943-8," Judt (der.), *Resistance and Revolution in Mediterranean Europe*, 80-109.

[86] Alan Brooke, Günlük girdisi, 4 Şubat 1944, Danchev ve Todman (der.), *War Diaries*, 518.

[87] Ellwood, *Italy*, 95.

[88] Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 149.

20

Danimarka Kavgaya Giriyor

Danimarka, Alman işgali altındaki Avrupa'da belirsiz bir konuma sahipti. Savaş öncesi demokratik olarak seçilmiş hükümetini korumuş ve Kralı X. Christian tahtında güvenli bir şekilde kalmıştı. Almanlar, yalnızca Danimarka'nın kuzey komşusu Norveç'le olan iletişim hatlarını kontrol altında tutarak, varlıklarını kasten düşük seviyede hissettirmişti. Reich'ın tam yetkili temsilcisi Cecil von Renthe-Fink, Alman işgalini temsil ediyordu; ancak Danimarka yönetimine çok az müdahale etmişti. Fritz Sauckel'in zorla çalıştırma kararnameleri Danimarka'da uygulanmamıştı ve Yahudi nüfusu kendi haline bırakılmıştı. Bu nedenle, Danimarkalıların Alman varlığına direnmeleri için çok az neden vardı. Gerçekten de, Almanya'ya yapılan endüstriyel ve tarımsal ihracat büyük ölçüde arttığından, işgal bazı açılardan Danimarka'ya gerçekten fayda sağlamıştı. Savaş sırasında Avrupa'da tek başına olan Danimarka, Mart 1943'te en fazla sandalyeyi Sosyal Demokratlar ile Muhafazakârların kazandığı serbest bir genel seçim yapmıştı: Komünistler seçimlerden menedilmiş ve faşist parti oyların sadece küçük bir bölümünü almıştı.

Bununla birlikte, acımasız bir dünya savaşının ortasında, ülkelerinin bu rahat konumundan memnun olmayan bazı Danimarkalılar da vardı. 1940 gibi erken bir tarihte, Ebbe Munck tarafından, gizli bir subaylar grubu olan Prensler istihbarat örgütü ile Stokholm'deki SOE ofisi arasında oluşturulan bağ kanalıyla, Britanya ile hayati istihbarat bağlantıları kurulmuştu. Danimarkalılar ayrıca, insanların Almanları düşman olarak görmesini sağlamak için *Frit Danmark* gibi bir dizi yeraltı gazetesi çıkarmıştı. Londra'da, Özgür Danimarka'nın temsilcileri vardı; ama bu kişiler pek itibarı olmayan ve dolayısıyla çok az nüfuza sahip insanlardı. Mayıs 1942'de, Muhafazakâr Parti lideri Christmas Møller'in gelişiyle bu durum değişecekti. Almanlara yönelik eleştirilerinde o kadar açıksözlüydü ki, Ekim 1940'ta bakanlık, Ocak 1941'de de milletvekilliği görevinden istifaya zorlanmıştı. Möller'e ve Sosyal Demokratların lideri Hans Hedtoft'a, Londra'ya gelip Özgür Danimarka'nın çabalarına destek olmaları yönünde davetler yapılmıştı. Sadece Møller gitmişti; ama o da SOE tarafından görmezden gelinmişti.[1]

[1] Bennett, *British Broadcasting and the Danish Resistance Movement*, 60-65.

Møller, SOE henüz Danimarka'da nasıl davranacağını bilmediğinden, bir kenara itilmişti. Aralık 1941'de ülkeye yollanan ilk ekibin işi hiç de iyi gitmemişti; çünkü SOE ajanı Carl Johan Bruhn, paraşütü açılmayınca yere çakılarak ölmüş ve telsiz operatörü Mogens Hammer da yeni örgütleyici Christian Røttball Nisan 1942'de gelene kadar kaçak durumunda kalmıştı. Hammer daha sonra İsveç'e kaçacak ve oradan Britanya'ya geçecekti; ancak burada, Røttball'ın Danimarka polisi tarafından vurulduğunu duyacaktı. Hammer, Ekim 1942'de Danimarka'ya dönmek için gönüllü olarak büyük cesaret göstermiş ve Eigil Borch Johansen'le birlikte ilk direniş ağlarını kurmuştu. Bu ağlar sabotaj yapmak üzere oluşturulmuştu. Ancak SOE, Prenslerle de temas halindeydi. Prensler, P-Planı dedikleri bir plan sunmuştu: Buna göre, Kuzey Avrupa'ya ayak bastıklarında, Müttefiklerin açık desteğini ortaya koyacak subay ve askerlerden oluşan gizli bir ordu kurulacaktı. Prensler, SOE'ye sabotajları kışkırtarak oyunbozanlık etmeme çağrısında bulunmuş ve SOE de bunu kabul etmişti. Møller, Danimarka'dan ayrılmadan önce Prenslerle konuşmuş ve eyleme geçeceklerine ikna olmamıştı: Møller, SOE'nin Prensler yerine, Johansen ve ağlarına yatırım yapmasından yanaydı. Colin Gubbins, Prenslere somut bir eylem planı hazırlamaları için baskı yapmıştı; ancak ortaya konan şeyin, sadece Zelanda eyaletinde sınırlı bir ayaklanma çağrısında bulunmak olduğu ve Prenslerin 3.000 Britanyalı paraşütçünün desteğini beklediği anlaşılınca, plan alay konusu olmuştu.[2]

Danimarka'dan gelen haberler, eli kulağında bir krize işaret ediyordu. Eylül 1942'de Kral, doğum gününde iyi dileklerini bildiren Hitler'e kaba bir teşekkür mesajı göndermiş; gücenen Hitler de kasım ayında, uzlaşmacı Renthe-Fink'in yerine SS Gruppenführer Werner Best'i göndererek Danimarkalılara bir ders vermeye karar vermişti. Best, savaşa girmemek için her şeyi yapmaya hazır, Alman yanlısı Erik Scavenius'un, bir taraftan dışişleri bakanlığı görevini sürdürürken, başbakanlık görevini de üstlenmesine karar vermişti.[3]

SOE bu nedenle kendini Danimarka'da sabotajları teşvik etmeye adamış ve Mart 1943'te Danimarka'ya paraşütle indirilen Flemming Muus'un şahsında, böyle bir kampanyayı düzenleyip yönetecek doğru adamı bulmuştu. Muus'un Danimarka'da o kadar geniş bir arkadaş çevresi vardı ki, Britanya'dan ayrılmadan önce yüzünü değiştirmek için plastik cerrahiye gerekmişti. Muus, talimat verildiğinde sabotaj operasyonları başlatmaya istekli olduklarını kaydettiği komünistler de dahil olmak üzere, direniş liderleriyle hemen bir araya gelmişti. Buna karşılık, temasa geçtiği Prensler şunu sormuştu: "Neden bir şeyleri zorlamak istiyorsun ki? Sessiz kalırsanız, savaşın geri kalanında Kopenhag'da rahat ve gayet huzur içinde oturabilirsiniz." An-

[2] Jespersen, *No Small Achievement*, 161.

[3] Boog vd, *Germany and the Second World War*, 18-19.

cak Muus, kişisel olarak görevinin, "Danimarkalıların kayıp ruhlarını bulmalarına yardım etmek" olduğunu düşünüyordu. "Buna ihtiyaç vardı: Viking kanı bir daha gururla akacaksa, *bu* gerekliydi." 1940'ta 2, 1941'de 12, 1942'de 59 ve 1943'te 816 sabotaj gerçekleştirilmişti ve sayıdaki artış dikkat çekiciydi. Scavenius, sabotaj karşıtı bir yasa çıkarmış ve 15.000 fabrika muhafızından bir birim oluşturmuştu. Bu, Danimarkalıları diğer Danimarkalıları öldürmeye zorlayacağı için son derece bölücü bir politikaydı ve gerek BBC gerek gizli basın aralıksız olarak bu noktayı eleştiriyordu; bu yüzden, Haziran 1943'e kadar, muhafız olacak birilerini bulmak zor olacaktı. Temmuz ayında Jutland ve Funen'in tamamında, Odense'de başlayan ve Danimarka nüfusunun yaklaşık yüzde 10'unu kapsayacak kadar hızla yayılan bir grev dalgası patlak vermişti. 3 Ağustosta Muus Londra'ya sabotaj seferberliğinin olası sonuçları konusunda uyarılarda bulunan bir telgraf göndermişti: "Eğer sabotajlara şu anki hızda devam edersek, Hunlar, tekrar ediyorum Hunlar, üç veya dört hafta içinde sert önlemler alacak. Yavaşlayalım mı yoksa bastıralım mı?" Londra, ne olursa olsun devam edin yanıtını vermişti.[4]

24 Ağustosta bir sabotaj timi, Kopenhag'daki büyük kamu binası Forum'u havaya uçurmuştu. Almanlar, sabotaj eylemlerine ölüm cezası uygulayan bir yasa çıkarması ve olağanüstü hal ilan etmesi için Danimarka hükümetine baskı yapmaya başlamıştı.[5] Bu çok aşırı bir adımdı ve hükümet 28 Ağustosta istifa etmişti. Ertesi gün, Alman General Hermann von Hanneken bir bildiri yayımlamıştı:

> Son olaylar, Danimarka Hükümetinin artık Danimarka'da kanun ve düzeni sağlayamayacağını göstermiştir. Yabancı ajanlar tarafından kışkırtılan rahatsız edici olaylar, doğrudan Wehrmacht'a yöneliktir. Bu nedenle, kara savaşı yasaları ve teamülüne ilişkin Lahey Sözleşmesinin 42-56. maddeleri uyarınca, Danimarka'da askeri olağanüstü hal ilan ediyorum.[6]

29 Ağustos sabahı erken saatlerde, Almanlar, Danimarka donanmasına el koymak için harekete geçmişti; ama ortada gemi kalmamıştı. Bu, Muus'u sevindirmişti: "Hiç şüphe yok ki, halkımızın Güney Jutland'da Almanlara karşı cansiparane savaştığı 1864 ruhu, o gece yeniden doğdu."[7] Ordunun direnişi daha az kayda değerdi. Tankların Kopenhag'da konuşlandırılması gerekmesine rağmen, ülkenin başka yerlerindeki subaylar, Almanların kışlalarını işgaline karşı direniş göstermeme emrini vermişti. Birkaç yerde bu emir göz

---

4 Bennett, *British Broadcasting and the Danish Resistance Movement*, 113-14; Wieviorka, *Resistance in Western Europe*, 238; Muus, *The Spark and the Flame*, 87, 102.

5 J. Oram Thomas, *The Giant-Killers*, 21-2.

6 Reilly, *The Sixth Floor*, 44.

7 Muus, *The Spark and the Flame*, 103.

ardı edilmiş, kısa süren çatışmalar yaşanmış ve silahlar tahrip edilmişti.[8] Prensler İsveç'e kaçmak zorunda kalmıştı; ancak istihbarat çalışmaları Svend Truelson tarafından üstlenilmiş ve genişletilmişti.

Danimarka hükümetinin, Almanların duruma el koyup yönetime geçmesini gerçekten isteyip istemediği tartışmalıdır. 1944'te bir Sosyal Demokrat politikacı şunu itiraf etmişti: "Bir kopma olsun istemedik ama olduğunda da sevinçle karşıladık."[9] Danimarka artık tamamen Alman işgali altındaki bir ülkeydi ve direnişin yürütülmesinin önünde hiçbir engel yoktu. Danimarka'daki yönetim organları hem Hollanda hem de Belçika'daki duruma benzer bir biçimde, kıdemli memurların elindeydi.

*

Danimarka'nın "8.000 Yahudi"sinin kaçış hikâyesi, bir nüfusun ve direnişinin Alman önlemlerini engellemek için neler başarabileceğinin bir örneği olarak geniş yankı uyandırmıştı: "Bu, Danimarka halkının büyüklüğünün bir göstergesidir ve asla unutulmayacaktır; çünkü bize, diğer ülkelerde de harekete geçmeye hazır benzer bir kitle olması halinde, Avrupa'da neler yapılabileceğini göstermektedir."[10] Öte yandan, Danimarka'daki koşullar, özellikle de olaya en çok karışan iki Almanın, Werner Best ve Georg Duckwitz'in davranışları, pek çok açıdan benzersizdi.

Eylül ve Ekim 1943 olayları, Best'in Nazi politikasına uygun olarak Danimarka'daki Yahudilerin kökünü kazıma çabaları ve aynı zamanda, bunun direnişi uyandırmamasını sağlamak için adımlar atması olarak yorumlanabilir. Best şüphesiz, ağustos ayı sonunda ilan edilen olağanüstü halin yalnızca geçici olacağını ve Danimarka hükümeti görevinin başına dönmeye ikna edilemezse, o zaman en azından Almanların, Danimarkalılarla normal ilişkilerini, Danimarka kamu hizmetleri yoluyla az çok sürdürebileceğini umuyordu. Bu koşullar altında, Danimarka Reich'a tarımsal ürün sağlamaya, Alman savaş gücü için silah üretmeye ve SS ile diğer Alman silahlı oluşumları için Danimarka vatandaşlarını toplamaya devam edecekti.

Best'in, Yahudilerin geleceği konusunda Danimarkalı yetkililerle işbirliği yapmayı ummak için nedenleri vardı. Scavenius, Danimarka'da "Yahudi sorunu" olmadığı gerekçesiyle, Almanların Yahudi karşıtı önlemler dayatma önerilerini reddetmiş olsa da, hükümet savaştan önce ülkeye yerleşmesine izin verilen mülteci sayısına ciddi kısıtlamalar getirmek için adımlar atmıştı. Bu çerçevede, yaklaşık 5.000 kişi Danimarka'dan geçmiş ancak sadece 1.500 ki-

---

8 Rings, *Life with the Enemy*, 134; Thomas, *The Giant-Killers*, 331; J. Nielsen, IWM 13106.

9 Gubbins, "Britain and Denmark," St Antony's College'deki konferans, Oxford, Aralık 1962.

10 Rittner ve Myers, *The Courage to Care*, 130-31.

şiye kalıcı oturma izni verilmişti ve Danimarkalı Yahudi topluluğunun, daha fazla mülteci gelmesini teşvik etme ihtimaline karşı, mülteciler için yardım çalışmaları yapması yasaklanmıştı. Savaş sırasında, hükümet 21 vatansız Yahudiyi Almanya'ya sürgüne göndermiş ve bunların tümü daha sonra ölüm kamplarında hayatını kaybetmişti.[11]

Best, Heydrich'in yardımcısı olarak Gestapo'nun bir terör aracına dönüştürülmesinde etkili olan ateşli bir Naziydi. 1940 ile 1942 yılları arasında, Fransa'daki Alman askeri yönetiminde görev yapmış ve yabancı Yahudilerin Paris'ten sürgün edilmesi için emirler vermişti. Bu nedenle, Yahudilerin müttefiki olarak kabul edilemezdi. Best, 8 Eylül 1943'te Alman dışişleri aracılığıyla Hitler'e, Danimarka'daki "Yahudi sorununun çözümü" konusunda bir telgraf çekmişti. Telgrafta, "Bu çözümün gerektirdiği önlemler, mevcut olağanüstü hal sona ermeden alınmalıdır; çünkü daha sonraki bir aşamada, muhtemelen şu an olduğundan daha az elverişli koşullarda, bu tür önlemler ülkede, yeni acil durumların oluşmasına yol açacak bir tepkiye neden olacaktır" deniyordu. Best, direnişin bu önlemlere karşı muhalefetini bir genel grev yoluyla duyurmasından ve Danimarka kamu kurumlarıyla yürüttüğü mevcut işbirliğinin zarar görmesinden korkuyordu. Best'in tavsiyesi, sarı yıldız gibi, başka yerlerde uygulanan ilk adımları atlamak ve tek bir hızlı operasyonla doğrudan Yahudileri toplamaktı; bunun için ek insan gücü ve nakil araçlarına ihtiyacı vardı. 17 Eylülde Hitler, SS Standartenführer Rudolf Mildner'i, Yahudileri toplamakla görevli 300 Gestapo ajanının sorumluluğunu üstlenmek üzere göndererek, Best'in Nihai Çözümü Danimarka'da uygulama planlarını kabul ettiğinin sinyalini verecekti. Alman polisine, SS'in Danimarkalı üyeleri ve Schalburg Kolordusu yardım edecekti. Yahudileri doğuya taşımak için bir Alman kargo gemisi de Danimarka'ya gönderilmişti.[12]

Danimarka'daki Alman makamları, Alman işgali altındaki Avrupa'nın başka hiçbir yerinde olmayan bir seçeneğe sahipti: Øresund'un sadece yaklaşık 7 mil ötesinde tarafsız İsveç'in varlığı. İsveçliler, sınırı geçmeyi başaran Norveçli Yahudileri memnuniyetle karşılamıştı ve bu gerçek, Best'in Danimarka Yahudilerini doğudaki ölüm kamplarına sürgün ederek değil de İsveç'e geçmeye teşvik ederek, Danimarka'yı Nazi politikasına uygun olarak *Judenfrei* [Yahudilerden arınmış] yapabilme olasılığını artırıyordu. Best, Danimarkalı Yahudileri kurtarma şerefine nail olan ve "Uluslar Arasında Adil Kişi" olarak anılan askeri ataşe Duckwitz'in şahsında istekli bir müttefik bulmuştu. Duckwitz, savaştan önce Kopenhag'da çalıştığı için Danimarka'da geniş bir ilişki ağına sahipti ve şimdi bunun faydasını görecekti. Best,

[11] V. Örn Vilhjálmsson ve B. Blüdnikow, "Rescue, Expulsion, and Collaboration: Denmark's Difficulties with its World War II Past," *Jewish Political Studies Review*, 18:3/4 (2006), 3-29.

[12] B. Lidegaard, *Countrymen*, 36, 44-5, 70.

Duckwitz'i 21 Eylül civarında İsveç'e gidip, İsveçlilerle Danimarkalı Yahudileri kabul etmeye yönelik düzenlemeler yapmaya teşvik etmişti. İsveçlilerin gelenleri sıcak karşılaması, özellikle Amerikalı diplomatların Danimarkalı Yahudilerin ülkedeki konaklama masraflarını karşılamaya söz vermesinden sonra güvence altına alınacaktı. 28 Eylülde Duckwitz, Hans Hedtoft ile bir araya gelmiş ve Almanların Yahudileri toplamak üzere olduğu konusunda onu uyarmıştı. Hedtoft daha sonra bu bilgiyi, Yahudi Temsilciler Kurulu Başkanı Carl Henriques'e iletmişti.[13]

Duckwitz, Danimarkalı Yahudilerin İsveç'e kabulü için düzenlemeler yaparken; Danimarkalı daimi sekreterler, Best'e sunulmak üzere kendi tekliflerini hazırlama konusunda görüşmek üzere, 29 Eylülde bir araya gelmişti. Adalet Bakanlığı Sekreteri Eivind Larsen, Best'e, Danimarkalıların Yahudileri kendi kontrolleri altında tutmalarını sağlayacak bir plan önermişti. Bu plan, dışişleri bakanlığından Nils Svenningsen ve daimi sekreterlerin çoğu tarafından desteklenmişti. Danimarka Kızılhaçının direktörü Helmer Rosting, Yahudilerin Danimarkalılar tarafından kontrol altında tutulması karşılığında, Almanların 29 Ağustostan beri tutuklu bulunan Danimarkalı askerleri serbest bırakması önerisiyle Best'e doğrudan başvurarak, bir adım daha ileri gitmişti. Best böyle bir çözümü kabul etmeye hazırdı; ancak Ribbentrop'a gönderdiği telgrafta, bu öneriye Yahudilerin, her sabotaj eylemi için 50 ila 100 Yahudi rehine olmak üzere, sürgün edilecekleri yönünde bir öneri daha eklemişti. Böylece Danimarka'da Yahudileri gözaltında tutma çözümü, Yahudileri daha az değil, daha çok tehlikeye atacaktı; ama her halükârda von Ribbentrop, Best'in fikirlerini reddetmiş ve böylece Best-Danimarka kamusal hizmet planı da çökmüştü.[14]

Yahudiler yaklaşmakta olan felaketin artık farkına varmışlardı ve hatta onlara yönelik bu operasyonun 1 Ekimde başlamasının planlandığını bile biliyorlardı. 29 Eylülde Yahudi Yeni Yılından bir gün önce, Haham Marcus Melchior Kopenhag'ın Krystalgade'deki ana sinagogunda, cemaate yaklaşmakta olan toplama hakkında bilgi vermişti. Yine de Yahudi toplumu, örgütlü bir tepki geliştirmemiş ve yardım için direnişe başvurmamıştı. Bunun yerine, söylentiler çoğalmış ve söylentilere inananlar eşyalarını toplayıp, onları Øresund'dan İsveç'e taşımaya istekli balıkçılar bulmayı umarak, Zealand kıyılarına kaçmıştı. Yahudi cemaatinin hasta ve yaşlılar gibi daha savunmasız üyeleri gözden çıkarılmıştı ve resmi bir tepkinin gösterilmemiş olması, uzak eyaletlerde yaşayan Yahudilerin uyarıyı hiç almadığı anlamına geliyordu. 1 Ekimde toplamalar başlamadan önce, 500 ila 600 Yahudi, kişi başına yaklaşık 2.000 kron gibi fahiş bir ücret ödeyerek İsveç'e ulaşmıştı. Sahil boyunca

[13] Cesarani, *The Final Solution*, 689; Lidegaard, *Countrymen*, 66-7, 72.

[14] Lidegaard, *Countrymen*, 91-2; Vilhjálmsson ve Blüdnikow, "Rescue, Expulsion, and Collaboration."

uzanan oteller ve pansiyonlar da güvenli bir geçiş umuduyla bekleşen, şaşkın ve korkmuş Yahudilerle doluydu.[15]

Erling Foss, Londra'ya haftalık istihbarat raporları gönderiyordu ve bu raporların sayısı toplama günü yaklaştıkça çoğalmıştı. Foss 29 Eylülde Kopenhag'da tüm Yahudilerin yakında tutuklanacağına dair endişe verici söylentiler dolaştığından bahsediyordu. Ertesi gün, bu söylentilerin doğrulandığını; ancak yine de Almanların bu planları uygulamaya pek istekli görünmediklerini bildirmişti. Bu yöndeki hissiyatından, 1 Ekimde gönderdiği bir diğer mesajda da bahsetmişti: "Yalnızca birkaç yüz kişiyi alırlar ve geri kalanlar da ortadan kaybolursa, bu tatmin edici olacaktır ve daha fazla bir şey yapılmasına gerek kalmayacaktır; çünkü Hitler'in sakinleşeceği ve meseleyi unutacağı varsayılacaktır." Bunun, Almanların niyetlerine dair doğru bir değerlendirme olduğu ortaya çıkacaktı. Toplama işleminin 1 Ekim akşamı başlaması için emir verilmişti; ancak Best, hiçbir Yahudi mülküne izinsiz girilmemesi talimatı da vermişti. Bu nedenle, kimse kapıyı açmazsa, kapının arkasındaki Yahudi ailesine dokunan da olmayacaktı. Best, Paris'teki Vel' d'Hiv toplamasındaki manzaranın tekrarlanmasını istemiyordu; çünkü insanların sokaklarda sürüklendiğini gören Fransızlarda Yahudilere karşı bir sempati uyanmıştı. Verilen emirlerle, toplanan Yahudi sayısı belirgin bir biçimde sınırlanmıştı: Kopenhag'da ve uyarıyı zamanında alamayan eyaletlerden bazılarında, çoğunluğu yaşlı, 850 kişi toplanmıştı. Yarı Yahudi olarak kabul edilenler serbest bırakıldıktan sonra, Kopenhaglı 202 Yahudi sürgüne gönderilmek üzere *Wartheland* kargo gemisine bindirilmişti. Eyaletlerden toplananlar ise Teresienstadt'a giden bir trene bindirilecekti. Best telgrafla Berlin'e şu mesajı geçmişti: "Bugünden itibaren, Danimarka Yahudilerden arınmış kabul edilebilir; çünkü hiçbir Yahudi yasal olarak burada yaşayamaz ya da burada çalışamaz."[16]

Best'in, aldığı önlemlerin direnişi uyandırmaması için gösterdiği tüm özene rağmen, "100 yıldan fazla bir süredir tüm medeni haklardan yararlanan bir grup insana karşı alınan özel önlemlerin, Danimarka'da en ciddi sonuçlara yol açabileceğinin altını çizmek için" Best'e bir mektup yazan Kral'ın, bu durumu hemen protesto ettiği görülecekti. Yüksek Mahkeme, Avukatlar Konseyi, Kopenhag Üniversitesi ve çeşitli dernekler protesto mektupları yağdırmıştı.[17] Siyasi partiler de Alman önlemlerini kınayan ortak bir bildiri yayımlamıştı. 3 Ekimde Kopenhag'ın Lutherci piskoposu Hans Fuglsang-Damgaard tarafından yazılan bir mektup tüm kiliselerde okunmuştu:

---

[15] Lidegaard, *Countrymen*, 77.

[16] Cesarani, *The Final Solution*, 691; Lidegaard, *Countrymen*, 154.

[17] Cesarani, *The Final Solution*, 691; Lidegaard, *Countrymen*, 131-2.

> Yahudilerin dinleri veya ırkları nedeniyle zulme uğradığı her yerde, bu zulmü protesto etmek Hıristiyan Kilisesinin görevidir; çünkü bu, Danimarka halkının doğasında bulunan ve yüzyıllar boyunca Danimarka Hıristiyan kültürümüzün ayrılmaz bir parçası olan adalet duygusuyla çelişmektedir. Farklı dinsel görüşlerimize rağmen, Musevi kardeşlerimizin, bizim hayattan daha çok değer verdiğimiz özgürlüğü koruyabilmeleri için savaşacağız. Danimarka Kilisesinin liderleri olarak, yetkililere karşı yersiz bir şekilde isyan etmeyecek, yasalara bağlı yurttaşlar olma görevimizin bilincindeyiz; ancak aynı zamanda, vicdanımız bize, Yasayı savunmamızı ve Yasanın herhangi bir ihlalini protesto etmemizi de emrediyor. Bu nedenle, herhangi bir durumda, insana itaat etmeden önce Tanrı'ya itaat etmemiz gerektiği anlayışına hiç tartışmasız bağlı kalacağız.[18]

Bu, hayatları tehlikede olan Yahudiler adına etkili bir direniş çağrısıydı. Best, bir önceki gün, o yaz olağanüstü halin uygulanmasına yol açan sabotaj ve direniş eylemlerinden Yahudileri sorumlu tuttuğu ve Yahudilerin şimdi Danimarka'dan ayrılmasıyla, birkaç gün içinde, gözaltında tutulan Danimarkalı askerlerin serbest bırakılması için emir vereceği vaadinde bulunduğu bir bildiri yayımlayarak, bu güçlü protestoyu savuşturmaya çalışmıştı. Gerçekten de, Best 6 Ekimde olağanüstü hali kaldırarak, Yahudiler ile direniş arasındaki bağlantıya ilişkin sözünü tutmuştu.[19]

Danimarka halkı, Yahudilere yardım etmek için hemen insani jestlerle karşılık vermişti. Kopenhag'daki hastanelerde, Yahudi ismi taşıyan hastalar hemen taburcu edilmiş ve yeni isimlerle tekrar kabul işlemleri yapılmıştı. Bispebjerg Hastanesi 100 kadar Yahudiyi gruplar halinde hastaneye almış, kaçışlarını finanse etmek için 1 milyon kronun üzerinde para toplamış ve direnişten bağlantılarına teslim etmeden önce onlara erzak ve para temin etmişti. Yahudiler için bir başka toplanma noktası, Danimarka'daki en büyük sabotaj grubu olan *Holger Danske*'nin genel merkezine de ev sahipliği yapan, Kopenhag'daki Nordisk kitapeviydi.[20] Direnişin asıl görevi, Yahudileri kıyıya ulaştırmak ve onları Øresund'dan karşıya geçirecek tekneler yanaşana kadar, onlara geçici saklanma yerleri bulmaktı. Gilbert Lassen, çalışmalarını şöyle anlatıyordu:

> Her şeyi, çoğunlukla da saman ve ot dolu büyük kamyonları, kenarlarına ringa kasaları dizilmiş araçları, hastane araçlarını ve benzerlerini kullandık ve tüm nakliye araçları, önce biraz kasaba civarında dolandıktan

---

[18] M. Goodman, "Foundations of Resistance in German-Occupied Denmark," Rohrlich (der.), *Resisting the Holocaust*, 213-37.

[19] Lidegaard, *Countrymen*, 158; G. Paulsson, "The "'Bridge over the Øresund': The Historiography on the Expulsion of the Jews from Nazi-Occupied Denmark," *Journal of Contemporary History*, 30 (1995), 431-64.

[20] Rings, *Life with the Enemy*, 187-8; Thomas, *The Giant-Killers*, 116-29.

> sonra, Smidstrup'a giden tali yollardan birine sapıyordu. En büyük evlerden sekizi kullanıma hazırdı; sahiplerine bile sormadan ihtiyacımız olan her şeyi ödünç aldık. Yiyecek ve içecekler, bakkaldan ve misafirhaneden getirildi.[21]

Yahudilerin çoğu, balıkçı tekneleriyle karşıya geçirilmişti; ama bir keresinde, 140 Yahudiyi tek bir seferde taşıyan bir yelkenli kiralanmıştı. Genç bir Yahudi çocuk, Leo Goldberger, Kopenhag yakınlarındaki bir kumsaldan kaçışlarını şöyle anlatmıştı:

> Soğuk bir ekim gecesiydi. Henüz 3 yaşında olan en küçük kardeşime, sesini çıkarmadan durması için uyku hapı verilmişti. Cesur ve sabırlı küçük annem, mantıklı bir şekilde idrak edilmesi güç nedenlerle yanına aldığı, tamir edilmesi gereken çoraplarla dolu çantasını sıkıca kucağında tutuyordu. Heyecanla ve sabırsızlıkla, vaat edilen ışık sinyalini bekliyorduk... Sonunda ışıklar parladı. Artık yola çıkıyorduk! Denize doğru ilerledik, göğsüme kadar gelen buzlu suda yaklaşık 30 metre yürüdük. Babam, iki küçük kardeşimi kolunda taşıyordu. Annem çorap çantasını tutuyordu. Ve değerli el fenerimi sıkıca kavradım. Ağabeyim kahramanca valizleri taşımaya çalışıyordu; ama sonunda onları suya düşürdü gücü tükenince. Çekilip tekneye alındık; kargo bölümüne geçip, pis kokulu çadır bezlerini üzerimize çekip sinmemiz söylendi fısıldayarak. Alman devriyeleri tekneye bakacak olursa, bezin altında balık varmış gibi görünecekti. Anladığım kadarıyla, teknede 20 kadar Yahudi daha vardı.[22]

Ekim ayının sonunda, Danimarka'daki ilk Alman ağına yakalanmayan neredeyse tüm Yahudiler başarıyla İsveç'e tahliye edilmişti. Az sayıdaki tutuklama ise, Kuzey Zealand'ın köylerini araştıran ve 80 Yahudiyi bulan, gayretli Gestapo subayı Hans Juhl'un çabaları sonucunda gerçekleşmişti. Danimarkalılar arasından birkaç hain de çıkmıştı.[23]

Yahudilerin kurtarılması, Danimarkalıları bilinmez bir yola sokmuştu; çünkü Almanların nasıl tepki vereceği hakkında hiçbir fikirleri yoktu. Avrupa'nın başka yerlerinin aksine, Yahudilerin kaçmalarına ya da saklanmalarına yardım edenlere burada herhangi bir ceza verilmemişti. Almanlar tarafından tutuklanan birkaç Danimarkalı da, arada bir küçük miktarlarda para cezası kesen ancak genellikle onları koşulsuz olarak tahliye eden Danimarka polisine teslim edilmişti. Danimarka'da trenle seyahat Alman askerleri, sahile giden, Yahudilerle dolu arabaları görmezden gelmişti. Ana istasyonlarda, Alman veya Danimarka polisinin kontrol noktaları da yoktu. En önemlisi, 29 Ağustosta Almanlar tarafından ele geçirilen, Danimarka sahil güvenlik

---

[21] Lidegaard, *Countrymen*, 324.

[22] Rittner ve Myers, *The Courage to Care*, 94-5.

[23] H. Fein, *Accounting for Genocide*, 148-52.

gemileri, tahliyenin o kritik döneminde devriye görevlerini askıya almıştı. Alman Donanması, yalnızca, Müttefik gemilerinin Skagerrak'tan Baltık Denizine geçmesini önlemek için devriye görevine devam etmişti; ancak diğer tüm deniz trafiği serbest bırakılmıştı. Bu nedenle, Danimarkalılar Yahudileri kurtararak Almanlara direndiklerini düşünmüş olsalar da aslında Alman yetkililerin, özellikle de Best'in bilgisi ve rızası dahilinde hareket ediyor oldukları gayet açıktı.[24]

Yine de Yahudileri kurtarmak için atılan adımlar, Danimarka'daki direnişi daha da ileriye taşımaya hizmet etmişti. Örneğin, Kopenhag'da balıkçılık yapan Bayan Nielsen, İsveç'e geziler düzenlemek için balıkçılarla olan bağlantılarını kullanmış ve daha sonra, Aralık 1944'te tutuklanıncaya kadar, ülkeyi terk etmesi gereken direniş üyelerini saklamaya devam etmişti. Elsinore'da, "dikiş kulübü" lakaplı bir grup, faaliyetlerini kaçak direnişçileri ve Müttefiklerin uçak mürettebatını İsveç'e geçirmeyi de kapsayacak kadar genişletmişti.[25] Almanların Danimarkalı Yahudilere karşı tavrı, Danimarkalılara direnişin mümkün olduğunu göstermişti: Sadece daha iyi örgütlenmek gerekiyordu.

*

Danimarka direnişinin ilk görevi, ülke içindeki direniş faaliyetlerini örgütleyip koordine edebilecek ve başta SOE olmak üzere yurtdışındaki kurumlarla iletişim kurabilecek bir yönetim organı oluşturmaktı. Bu nedenle Eylül 1943'te *Frit Danmark*'tan Mogens Fog, *Ringen*'den Frode Jakobsen, *Dansk Samling*'den Arne Sørensen, komünistlerden Borge Houmann ve çeşitli yeraltı gazetelerinin editörleri gibi, bütün direniş gruplarının temsilcilerden oluşan bir organ, Özgürlük Konseyi (*Danmarks Frihedsråd*) kurulmuştu. Muus, toplantılara SOE adına gözlemci olarak katılmıştı. Özgürlük Könseyinin amacını SOE'ye şöyle anlatıyordu:

> Tüm yıkıcı faaliyetler, bütün yasaklı gazeteler de dahil olmak üzere (bu tür yayın 23 tanedir ve toplam tiraj 250.000 civarındadır. Her bir kopya en az 4 kişi tarafından okunmaktadır), artık sizden bir kişinin de içinde olduğu, yedi üyeden oluşan bu Konsey tarafından kontrol edilmektedir. Bu, işgalcilere karşı ortak bir cepheye doğru atılmış büyük bir adımdır. Bütün partiler bu Konseyde temsil edilmektedir: Komünistler ile Muhafazakârlar burada büyük bir uyum içinde çalışmaktadır. Bu Konseyin Londra –Britanya ve aynı şekilde Danimarka çevreleri– ile işbirliği yapması umulmaktadır. Konseyin kesinlikle, hükümet kurmak gibi bir amacı yoktur ve (Kral -ki bu pek olası değildir– topraklarını terk etmedikçe) Danimarka dışında

[24] Paulsson, "The 'Bridge over the Øresund'"; H. Kirchhoff, "Denmark: A Light in the Darkness of the Holocaust? A Reply to Gunnar S. Paulsson," *Journal of Contemporary History*, 30 (1995), 465-79.

[25] Moore, *Survivors*, 94-5.

> bir hükümetin kurulmasına da kesinlikle karşıdır. Konsey kesinlikle siyasetten uzaktır ve Danimarka'da Hunlara karşı çıkan tüm güçleri bir araya getirmeye yardımcı olmaktan başka bir amacı yoktur.[26]

İlk görev, gizli bir ordu kurmak ve organize etmekti; bu amaçla Danimarka, her biri Danimarka ordusunun eski bir albayı tarafından komuta edilen altı bölgeye ayrılmıştı.

Prenslerden biri, Yüzbaşı Volmer Gyth, komünistlerin kurtuluş yaklaşırken Özgürlük Könseyinin emirlerine uymayabilecekleri ve ayrı bir iktidar girişiminde bulunabilecekleri konusunda bir hayli endişe duyuyordu. Gyth'in önerdiği çözüm, İsveç'te Almanlar geri çekilirken, hızla Kopenhag'a nakledilecek bir Danimarka Tugayının oluşturulmasıydı:

> Bu planın amacı, olası bir çöküş ânında Kopenhag'ı hemen ele geçirmek ve bu şehrin kaosa sürüklenmesini ya da komünistlerin eline geçmesini önlemektir. Danimarka için Kopenhag o kadar önemlidir ki, gerçekte Kopenhag'a hâkim olan, ülkeye hâkim olur.

SOE, gelecek planlarından ziyade, acil eylemle ilgileniyordu; bu nedenle Gyth'in Tugayı finanse etmek için 2-2,5 milyon İsveç kronu borç verme talebini görmezden gelmişti. Askeri istihbarat işinde Truelson'la birlikte çalışan Ole Lippmann, Şubat 1944'te İsveç'e gitmiş ve eski başbakan Vilhelm Buhl tarafından imzalanacak bir geri ödeme garantisi karşılığında, Stokholm'deki Skandinaviske Bank'tan 2 milyon İsveç kronu tutarında kredi almıştı. Lippmann daha sonra, Buhl'un böyle bir taahhütnameyi imzalamayacağını öğrenmiş ve anlaşmayı finanse etmeyi kabul eden, nakliye devi A. P. Møller'le temasa geçmişti. İsveç'e kaçmak zorunda kalan Danimarkalı direniş üyeleri Tugaya yönlendiriliyordu ve 1944 yazının sonlarından itibaren, İsveç malı Husqvarna makineli tüfekleri, SOE aracılığıyla Britanya'dan ülkeye ulaşan erzak ve mühimmata ek olarak, gizli orduyu silahlandırmak üzere Danimarka'ya gelmeye başlamıştı.[27]

Gyth'in, komünist bir darbe olasılığına dair endişeleri, açık direnişin sonuçlarından korkan muhafazakâr bir ordu subayının korkuları olarak düşünülüp göz ardı edilebilir. Bununla birlikte, Özgürlük Könseyinin, Danimarka yönetimine Almanların el koymasını takip eden dönemdeki direniş üzerinde, özellikle de Ağustos 1943'ten sonra sabotaj eylemlerindeki dramatik artış üzerinde fiilen çok fazla kontrole sahip olup olmadığı şüphelidir. Sabotaj eylemlerinin büyük bir kısmından üç ana grup sorumluydu: *Holger Danske*, BOPA ve Binbaşı E. C. V. Tiemroth ve Profesör Mogens Westergaard tarafından örgütlenen bir sabotajcılar grubu. Sabotaj eylemleri, Almanlar için çalı-

[26] Jespersen, *No Small Achievement*, 224.

[27] *A.g.e.*, 274-8; Reilly, *The Sixth Floor*, 60-61.

şan fabrikalara, liman tesislerine, tersanelere, gemi ve vinçlere, Alman askeri tesislerine ve depolarına ve Almanlara yemek servisi yapan restoranlara yönelikti. Demiryolları da saldırıya uğruyordu ve Kasım 1943'te Jutland'da kısa bir kuşatma durumuna yol açan, Langå'daki demiryolu köprüsünün havaya uçurulması kayda değer bir başarıydı. 22 Haziran 1944'te direniş, işçi kılığında 125 kişiyi Kopenhag'ın en önemli silah fabrikası olan Rifle Syndicate'e sokarak, gerçek bir darbe yapmış ve grup fabrikadaki kilit noktaları havaya uçurmadan önce, 100'den fazla makineli tüfek çalmıştı. Üretim beş ay süreyle durdurulmuş ve misilleme olarak 15 rehine infaz edilmişti. Direniş ayrıca, bilinen Danimarkalı işbirlikçiler ile muhbirleri de suikast düzenlemişti.[28]

Almanlar, sabotaj eylemlerindeki artışa çeşitli şekillerde tepki göstermişti. Bunlardan biri, Nisan 1944'te yasal Danimarka basınının yazı işleri müdürleriyle yaptığı bir toplantıda, ülke sakinleşmediği takdirde, şu anda rehine olarak hapishanede tutulan 100 sabotajcıyı infaz edeceğini bildiren Best'in ikna girişimiydi. Özgürlük Könseyinin yanıtı, Best'e açık bir mektup yazmak olmuştu ve şöyle son buluyordu: "Yakabilir, yıkabilir ve öldürebilirsiniz. Hapse atabilir ve infaz edebilirsiniz. Ama dünyayı savaşa sürükleyen ve Danimarka'nın özgürlüğünü elinden alan güçle savaşma isteğimizi ve yeteneğimizi asla yok edemezsiniz." Almanlar ayrıca, Danimarkalı işbirlikçilerden oluşan Schalburg Kolordusunu kullanarak bir tür iç savaş başlatma girişiminde bulunmuştu. Schalburg Kolordusu, Almanların emirlerini yerine getirerek ve Gestapo subaylarının da yardımıyla, önde gelen parlamenterlerden Ole Bjørn Kraft ve oyun yazarı Papaz Kaj Munk gibi kişiler ile Nazi karşıtı doktorlara, avukatlara, gazetecilere, akademisyenlere ve sanatçılara yönelik bir suikast kampanyası başlatarak, savaşı direnişe taşımıştı. Kopenhag limanındaki bir Alman silah deposuna yapılan direniş baskınına yanıt olarak, Schalburg Birliği ile Almanlar, Tivoli Bahçelerini bombalamış ve Kopenhag'daki Kraliyet Porselen Fabrikasını havaya uçurmuştu.[29]

Danimarka'daki Gestapo'ya, yardımcılığını SS Generali Günther Pancke'nin yaptığı, SS Sturmbannführer Karl Heinz Hoffmann ve Alman polisinden sorumlu Otto Bovensiepen komuta ediyordu. Aarhus'taki Gestapo özellikle aktifti ve 13 Aralık 1943'te kasabada üç SOE ajanını tutuklayarak büyük bir başarı elde etmişti. Tutuklanan üç kişi arasında, Danimarka direnişinde birçok kişiyle bağlantısı olan Jacob Jensen de vardı. Jensen'in bağlantıları arasında, Jutland'daki Hvidsten grubu ve Lolland'daki tesisleri ajanlara ve malzemelere ev sahipliği yapmak ve ayrıca Almanların aradığı insanları barındırmak için kullanılan Monica Wichfeld vardı (Kızı Varinka, Muus'un sekreterliğini yapıyordu ve Haziran 1944'te evlenmişlerdi). Jensen, Muus'un

[28] Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, 229; Thomas, *The Giant-Killers*, 200-201.

[29] Haestrup, *Europe Ablaze*, 454-5; Rings, *Life with the Enemy*, 199-200; Reilly, *The Sixth Floor*, 93; Lampe, *The Savage Canary*, 98-9.

en güvendiği ve en sevdiği ajandı; ama Wichfeld'in onun hakkında şüpheleri vardı: Emirlere uymak konusunda titiz davranmasına rağmen, Gestapo sorgusuna dayanıp dayanamayacağı şüpheliydi. Wichfeld endişelenmekte haklıydı; çünkü Jensen ve tutuklanan diğer ajanlardan biri işkence görmüş ve Monica da dahil olmak üzere, 44 önemli kişinin ismini vermişti. Wichfeld saklanmayı reddetmiş ve 15 Ocak 1944'te tutuklanmıştı; onu mart ayında tutuklanan Hvidsten Grubu üyeleri izleyecekti. Mayıs 1944'te Almanlar, Wichfeld'i ve Jensen'in itirafları sonucunda yakalanan diğer 10 direnişçiyi askeri mahkemeye çıkarmıştı. Üç kişi ve Wichfeld ölüme mahkûm edilmiş, beşi çeşitli hapis cezalarına çarptırılmış ve Wichfeld'in oğlu Viggo da dahil olmak üzere, ikisi beraat etmişti. Almanlar davayı, Danimarkalıları direnişin sonuçları konusunda uyarmak için bir tehdit unsuru olarak kullanmıştı: "Bu cezaların infaz edilip edilmemesi ya da ülke koşullarının cezaların ertelenmesine izin verip vermeyeceği, tamamen yasadışı unsurlar ile hukuk ve düzenden sorumlu kamu kurumlarının yakın gelecekteki tutumlarına bağlıdır." Danimarka'da, ortaçağdan beri hiçbir kadın idam edilmemişti ve Danimarkalılar Wichfeld'in aldığı ceza karşısında dehşete düşmüştü. Sendikalar genel grev tehdidinde bulunmuş ve din adamları alenen af talep etmişti. Best, Rosting tarafından, Kraliçe'nin, özellikle de Wichfeld'in annesiyle arkadaş olduğu için, Wichfeld'in idam edilmesi ihtimalinden büyük rahatsızlık duyduğu konusunda uyarılmıştı. 19 Mayıs 1944'te Best baskıya boyun eğmiş ve Wichfeld'in cezası ömür boyu ağır çalışma cezasına çevrilmişti: Wichfeld, Şubat 1945'te Waldheim hapishanesinde veremden ölene kadar, çeşitli Alman toplama kamplarına gönderilecekti. Onunla birlikte ölüme mahkûm edilenler, o kadar şanslı değildi ve onların cezaları infaz edilmişti. 1944 yılının mayıs ve haziran aylarında artan direniş, yakalanan sabotajcıların daha fazla infazına yol açacaktı.[30]

Danimarka'nın Alman işgaline karşı artan direnişinin tek tezahürü sabotaj eylemleri değildi. Grevler, Almanlara karşı kullanılacak değerli bir silah olarak görülüyordu; çünkü birçok Danimarka sanayi kuruluşu yoğun bir şekilde, Almanlara savaş malzemesi üretme faaliyeti içindeydi. Nisan 1944'teki grev eylemleri, Kuzey Schleswig'deki üretimi fiilen felç etmişti ve bu grevleri, 1944 yılının haziran ve temmuz aylarında Kopenhag'da gerçekleştirilen daha etkili eylemler izleyecekti. Kopenhag'daki grevlerin itici gücü, Müttefiklerin Normandiya'ya çıkarma yaptığı haberlerinden ya da Özgürlük Könseyinin duyurularından değil, tabandan gelmişti. Kopenhag'da, direniş ile Schalburg Birliği arasında hüküm süren iç savaş benzeri durum, Best'in akşam 8'den sabah 5'e kadar sokağa çıkma yasağı koyduğu, bir olağanüstü hal uygulamasına yol açmıştı. Danimarka'nın en büyük tersanesi olan, Ko-

[30] Reilly, *The Sixth Floor*, 98; Sutherland, *Monica*, 155-66, 181-93; Muus, *The Spark and the Flame*, 156.

penhag'daki Burmeister og Wain'de çalışan işçiler, 26 Haziranda Best'e bir mektup yazarak, sokağa çıkma yasağı yüzünden, akşamları gittikleri sebze bahçelerine bakamadıklarını ve bundan böyle öğle saatlerinde işi bırakacaklarını bildirmişlerdi. 29 Hazirana gelindiğinde, grevler tüm fabrikaları ve işletmeleri, ulaşım sistemlerini, telefon hizmetlerini ve basını kapsayacak şekilde yayılmıştı. Best, Kopenhag'ın tüm gazını, elektriğini, suyunu keserek ve Zealand'da konuşlanmış Alman polis birimlerine başkente hareket etmeye hazır olmaları emrini vererek yanıt vermişti.

30 Haziranda işler çığırından çıkmış; Danimarkalılar ile Almanlar arasındaki çatışmalarda 16 kişi ölmüş, 227 kişi yaralanmıştı. Bu noktada, Özgürlük Konseyi devreye girmiş ve 1 Temmuzda grevi desteklediği ancak itidal tavsiye ettiği ve Schalburg Birliğinin ülkeden çekilmesinin yanı sıra, sokağa çıkma yasağı başta olmak üzere olağanüstü hal kısıtlamalarının kaldırılmasını talep ettiği bir bildiri yayımlamıştı. Ertesi gün yayımlanan ikinci bir bildiriyle, şehre derhal yeniden gaz, elektrik, su verilmesine ve grevlere karşı misilleme yapılmayacağının garanti edilmesine yönelik talepler eklenmişti. Alman Panzer birlikleri ve topçuları şehri kuşatıp, şehre tüm giriş çıkışları engellediği için durum son derece gergindi ve anlaşıldığı kadarıyla, Almanlar 700.000 sivil nüfusu aç bırakmaya hazırlanıyordu. Eski Danimarka hükümetinin çalışma ve sosyal refah bakanı H. H. Koch, direnişin elindeki silahların çok yetersiz olması nedeniyle çok ağır sivil kayıplara yol açabilecek bir açık savaşın patlak vermesinden korkuyordu. Kardeşini kurye olarak kullanıp Özgürlük Könseyine göndermiş ve onlardan Best ile pazarlık yapmalarını istemişti. 3 Temmuzda Özgürlük Konseyi, Almanların şehre elektrik vermesi halinde, grevlerin sonlandırılması çağrısında bulunmayı kabul etmişti. 4 Temmuzda grevler sona ermiş ve Almanlar sokağa çıkma yasağını kaldırmayı ve Schalburg Birliğini Kopenhag'dan göndermeyi kabul etmişti: Başkentte tüm temel hizmetler yeniden sağlanmıştı.[31]

1944 yılının temmuz ayı başında yaşanan olaylar, Danimarka'da direniş davasının bir yıl boyunca kaydettiği muazzam ilerlemeyi gösteriyordu. Mus'un daha sonra şunları yazmıştı:

> Bu, yurtdışındaki konumumuz için büyük önem taşıyordu; çünkü büyük ölçüde, artık tüm ulusun şimdi gerçekten Almanlarla savaştığı açıkça ortaya çıkmış oluyordu. Grev ne Özgürlük Könseyinden ne de yabancı yayınlardan ilham almıştı; o, sıradan Danimarkalıların, bu durumda özellikle Kopenhaglıların duygularını ifade ediyordu.

Halk açıkça ve bilinçli bir biçimde Almanlara meydan okumuştu: Örneğin, tüm karartma kurallarına aykırı olarak, sokağa çıkma yasağı saatlerinde

[31] Lampe, *The Savage Canary*, 99-108; Reilly, *The Sixth Floor*, 70-73; Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 78-9.

Kopenhag'da şenlik ateşleri yakılmıştı. Özgürlük Konseyi grevleri başlatmamış olsa da kısa sürede durumun kontrolünü ele almış ve kamu hizmetlileri, eski bakanlar ve en önemlisi Almanlar tarafından direnişin sesi kabul edilmişti. Özgürlük Konseyi tarafından yayımlanan bildiriler, grev sırasında günde birkaç sayı çıkan, Børge Outze'in editörü olduğu *Information* ile *Frit Danmark* başta olmak üzere, gizli basın yoluyla halka ulaşmıştı. Gizli basında yer alan mesajlar, BBC Danimarka Servisi üzerinden yapılan yayınlarda ülke genelinde yankılanmıştı. Danimarka artık bir direniş durumunda sayılabilirdi.[32]

[32] Muus, *The Spark and the Flame*, 159; Thomas, *The Giant-Killers*, 25.

21

İç Savaş mı yoksa Direniş mi? Balkanlar

İtalya'nın teslim olması, birçok İtalyan askerinin konuşlandırıldığı Balkanlar üzerinde çok büyük bir etki yaratmıştı. Teslimden önce, bölgedeki çok sayıda Britanya İrtibat Subayı [BLO: British Liaison Officers], malzeme akışını kontrol ederek, işgalciler kadar birbirine karşı da mücadele içinde olan çeşitli direniş güçleri üzerinde bir dereceye kadar kontrol sahibi olmayı başarmıştı. İtalyan ordusunun teslim olması, aynı zamanda bu tür bir kontrolün sonu anlamına da geliyordu ve "sonuç olarak gerillalar, sahip oldukları tek gerçek yaptırım gücünün erişiminin ötesine geçebilecekti."[1] Arnavutluk'taki BLO'dan Julian Amery sorunu şöyle özetlemişti:

> Gerilla savaşıyla ilgili klasik, oldukça eski moda teori, zaten varolan bir hareketi bulmanız ve onlara tavsiyede bulunması, rehberlik etmesi, para ve silah tedariki konusunda yardım etmesi için bir veya iki subay göndermenizdir. Ama Wingate... onlara para ve silahlarla bile doğru şeyi yaptırmanın çok zor olduğunu söyledi. Parayı da silahları da alırlar ve gidip kendi iç savaşlarını yürütürlerdi.[2]

İç savaşın, Almanlara karşı direnişin önüne geçmesi gibi gerçek bir tehlike söz konusuydu.

Yugoslavya, Arnavutluk ve Yunanistan'daki kötüleşen duruma, Müttefiklerin, özellikle de Britanyalıların aldığı kararlar da çare olacak gibi değildi. Balkanlar'daki direniş, aslında Almanlar gibi, bir Müttefik işgali bekliyordu. BLO'lar böyle bir harekâtın olmayacağını açıkça belirttiğinde, çeşitli direniş hareketlerinde, alt edilecek iç düşmanlar varken, Almanlarla savaşarak zayiat vermenin pek bir anlamı olmadığı fikri ağır basmaya başlamıştı. Onların bakış açısına göre, Almanlar savaşı kaybettikten sonra zaten Balkanlar'ı terk edeceklerdi ve bu ara dönemde, kurtuluş sonrası siyasi hâkimiyet savaşının verilmesi gerekiyordu. Müttefiklerin Balkanlar'a yönelik politikası, 4 Ekim 1943'te kurmay başkanları tarafından veciz bir şekilde ifade edilmişti: "Yunanistan ve Yugoslavya'da mümkün olduğu kadar çok Alman askeri

---

1 Sweet-Escott, *Baker Street Irregular*, 178.

2 J. Amery akt. Miller, *Behind the Lines*, 176-8.

tutma çabalarımızı sürdürmeliyiz."[3] Bu, Müttefikler için direnişin amacının, Almanları ana cephelere takviye birlikleri gönderilmesini önleyecek kadar rahatsız etmek olduğu anlamına geliyordu.

Sonuç olarak, BLO'ların rolü, direniş hareketlerinin savaş faaliyetlerini birbirlerinden uzaklaştırmak ve Almanlara doğru yönlendirmek için ellerinden gelenin en iyisini yapmaktı. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, sınırlı bir başarı elde etmişlerdi. Yugoslavya örneğinde, Britanyalıların Draža Mihailović ve Çetniklere verdiği desteği kesme ve tüm kaynakları Almanlara karşı daha aktif olduğu görülen Partizanlara kaydırma yönündeki çok önemli kararıyla işler daha da karmaşık hale gelmişti. Arnavutluk'ta, Britanya görev gücünün çeşitli direniş hareketleri üzerinde hiçbir zaman dişe dokunur bir kontrol sağlayamadığı ve ülkede iç savaşın direnişten çok daha baskın olduğu iddia edilebilir. Britanya'nın ne Yugoslavya'da ne de Arnavutluk'ta uzun vadeli çıkarları yoktu ve bu nedenle bellibaşlı direniş hareketlerinin siyasi amaçları konusunda daha az endişeliydi: Ancak Yunanistan'ın Britanya ile daha yakın bağları vardı ve bu nedenle ülkeye daha fazla ilgi gösteriliyordu. Britanyalıların Yunanistan politikası, tartışmalara neden oluyordu; çünkü Britanya hükümeti Yunan Kralının dönüşünü desteklemeyi sürdürüyordu. Oysa BLO'ların da bildirdiği üzere, iki ana direniş grubunun tek ortak noktası, cumhuriyetçi olmalarıydı. Bununla birlikte, Britanya politikası ile BLO'ların raporları bir konuda hemfikirdi: Komünist ELAS'ı kontrol etme ve komünistlerin ülkeyi ele geçirmesini engelleme ihtiyacı. Buna paralel olarak, Yunanistan'da iç savaşı önlemek için yoğun çaba gösterilecekti.

Yugoslavya'daki Alman kuvvetleri, İtalyanların savaştan çekileceğini önceden tahmin etmiş ve daha teslimiyetin ilanından önce, Slovenya ve Dalmaçya gibi stratejik demiryollarının geçtiği bölgelere ek birlikler göndermeye başlamıştı. O dönemde öğrenci olan Mitod Milaç, 8 Eylül 1943'te Ljubljana'da yaşanan olaylara dair şunları yazmıştı:

> Ertesi gün sabahın erken saatlerinde, evimizin yakınındaki İtalyan garnizonu, her giriş/çıkış noktasına stratejik olarak yerleştirilmiş küçük Alman birlikleri tarafından kuşatılmıştı. Makineli tüfek namlularının doğrultulduğu kapılardan çıkan her askerin silahına el konuluyordu.[4]

Partizanlar ve Almanlar, Dalmaçya kıyıları ve Adriyatik adaları boyunca uzanan ve eskiden İtalyan işgali altında olan toprakların kontrolünü ele geçirmek için birbirleriyle yarışıyordu. General Koča Popović liderliğindeki, William Deakin'in eşlik ettiği Partizan 1. Proleter Tümeninin hızlı ilerleyişi, Split'teki Bergamo Tümeninin komutanı General Pietro Belletti'den alınan silahlar sayesinde olmuştu. Partizanlar on gün boyunca Split'i elinde tut-

[3] Ismay tutanağı, 4 Ekim, TNA, PREM 3/66/2.

[4] Milač, *Resistance, Imprisonment, and Forced Labour*, 92.

muştu; ancak hava bombardımanın ve SS Prinz Eugen Tümeninin gelişinin ardından şehri tahliye etmek zorunda kalmıştı.[5] 1943'ün Eylül ayı sonunda, Partizanlar sahildeki yarışı kazanmıştı; ancak bir ay sonra Almanlar, kıyıları Partizanlardan temizlemek için Kugelblitz Operasyonunu ya da Partizanların tabiriyle, Altıncı Taarruzu başlatacaktı. Ocak 1944'e gelindiğinde, Almanlar burayı kontrol altına almış ve Partizanlara ağır ama uzun süreli olmayan hasarlar vermişti. Partizanlar artık dağlara çekilmiş ve Almanlar, Arnavutluk ile Güney Yugoslavya'daki Alman varlığının sürdürülmesi ve Alman savaş ekonomisi için hayati önem taşıyan madenlerin sürekli çıkarılması ve nakli için elzem olan, kıyı boyunca uzanan, stratejik demiryollarının kontrolünü ele geçirmişti.[6]

İtalyanların teslim olması ile Almanların Dalmaçya kıyılarına varması arasında geçen süre, Müttefiklere İtalyan anakarasından denizyoluyla malzeme göndermek için kısa bir fırsat tanımıştı. Kraliyet Donanması subayı Alexander Glen, asıl sorunun Adriyatik'e gönderilecek silah sıkıntısı olduğunu hatırlatmıştı. Çözüm, İtalyanların silahlarını ellerinde tutmalarına izin veren ateşkes şartlarını göz ardı etmek suretiyle bulunmuştu. Glen ve arkadaşları işe koyulmuştu:

> ... oradan buradan kamyonlar bulup getirdik ve hız konusunda hata yapma şansımızın olmadığı bir ziyaret furyası başlattık. Her İtalyan komutana sorunu açık bir şekilde anlattık ve önümüze çıkan fırsatın aciliyetini açıkladık. Bu nazik yaklaşım istisnasız bir işbirliğini de beraberinde getirdi. Tüfekler, otomatik silahlar, makineli tüfekler, havan topları, mühimmatlarıyla birlikte önümüze serildi.[7]

Almanlar Dalmaçya kıyılarının tamamını ele geçirmeden önce, Müttefikler Partizanlara gemiyle 600 ton malzeme göndermeyi başarmıştı. Operasyonlar daha sonra, Partizanların elinde tuttuğu Vis adasına kayacaktı. Bu ada, Napoléon Savaşları sırasında Britanyalılar tarafından inşa edilen ve şimdi 1.000 Partizan ile Kraliyet Deniz Piyadelerinin iki bölüğü tarafından garnizon olarak kullanılan iki kale tarafından korunan, doğal bir limana sahipti. SOE, Yugoslavya'daki ana operasyon merkezini Kahire'den Bari'ye taşımıştı ve SOE ile OSS Partizanlara silah tedariki faaliyetini ve anakaradan tahliye edilen yaralı Partizanların bakımını denetliyordu.[8]

> Yugoslavya'daki Britanya misyon şefleri, Mihailović'in yanında olan William Bailey ile Tito'nun yanında olan Deakin, İtalyanların teslim ola-

---

5 Pavlowitch, ***Hitler's New Disorder***, 99.

6 Macksey, ***The Partisans of Europe***, 168-9.

7 Glen, ***Footholds against a Whirlwind***, 145.

8 Maclean, ***Eastern Approaches***, 386; D. Hamilton-Hill, ***SOE Assignment***, 95; V. Dedijer, ***The War Diaries of Vladimir Dedijer***, 216-18.

cağına dair önceden herhangi bir bilgi almamıştı; ancak 8 Eylülde her ikisi de GHQ Ortadoğu'dan bir telsiz mesajı almıştı: "Faaliyet alanınızdaki İtalyan komutanlarla temasa geçin. Ateşkes şartlarının uygulanmasında ısrar edin ve Almanlara karşı yardım isteyin. İtalyanlar Almanlarla savaşamayacak durumdaysa, silahlara, uçaklara ve diğer askeri depolara el koyun."[9] Deakin, Partizanlara Split'e kadar bu nedenle eşlik etmişti. Ancak tartışmayı en çok, Karadağ'daki olaylar alevlendirecekti. General Giovanni Battista Oxilia komutasındaki İtalyan Venedik Tümeni, Mihailović'e sadık Çetniklerin özellikle güçlü ve Partizan varlığının da önemsiz olduğu bir bölge olan, Lim vadisindeki Berane'de konuşlanmıştı. Almanlar, Sırbistan üzerinden hızla bu bölgeye doğru ilerliyorlardı ve Berane'nin 80 kilometre kuzeyindeki Prijepolje kasabasına çoktan girmişlerdi. 11 ve 12 Eylülde Çetnikler Almanlarla savaşa tutuşmuş ve onlara 200 kayıp verdirirken, bir miktar da silah ele geçirmişti. Mihailović, Bailey'e Binbaşı Voja Lukačević ve Yarbay Rudi Perhinek komutasında 1.000 Çetnik vermiş ve onları İtalyanların teslim olmasını sağlamak üzere Berane'ye göndermişti. Ancak Berane'ye vardıklarında, Çetnikler ile Bailey arasında bir fikir ayrılığı yaşanmıştı. Çetnikler, İtalyanları silahsızlandırmayı umuyorlardı; ancak Bailey, tabii ki SOE Kahire'nin emirleri doğrultusunda, Oxilia ile yaptığı özel bir toplantıda, Venedik Tümeninin Müttefiklerin emrine verileceği ve güneyde Arnavutluk ve Makedonya'ya, doğuda ise Sancak'a uzanan hayati iletişim hattını korumaya devam edeceği konusunda anlaşmaya varmıştı. Çetnikler sadece Berane ve Lim vadisindeki sivil yönetimi devralmakla yetinmek zorunda kalacaktı.

Tito bunun üzerine müdahale etmiş ve generallerinden Peko Dapčević ve Koča Popović'i Berane'ye doğru ilerlemeleri için göndermişti: "Planım, doğru zamanda Sırbistan ve Makedonya'ya doğru hareket etmek üzere, birinci kolordu ile ikinci kolordunuzu, Sancak ve Metohija'da yoğunlaştırmaktı." Partizanlar, beklendiği üzere, Berane'deki Çetniklere saldırılar düzenlemeye başlamış ve Oxilia'yı kendi yanlarına çekmeyi başarmıştı. Partizanlar Çetniklerden daha güçlü bir konumdaydı; çünkü Bailey, Mihailović'e karşı takınılacak tutum hakkında rapor verecek olan Tuğgeneral Armstrong'u karşılamak üzere Mihailović'in karargâhına dönmüştü. Kasabadaki tek Britanyalı, Partizanlarla birlikte olan Binbaşı Hunter'dı. Hunter, Oxilia'ya Çetniklerin işbirlikçi olduğunu ve tümenini Partizanların emrine vermesi gerektiğini söylemişti. Oxilia da denileni yapmıştı; ancak aynı zamanda, Çetnik güçlerinin Berane'den herhangi bir engelle karşılaşmaksızın çekilmesini de sağlamıştı.

Bu, Yugoslavya'daki direniş tarihinde önemli bir dönüm noktasıydı. Venedik Tümeni, Mihailović'in 10-15 bin adamına, Müttefiklerin gönderdiğinin beş katı kadar silah sağlayabilirdi ve bu nedenle, direniş faaliyetlerinde şimdiye kadar üstlenebildiğinden daha büyük bir rol üstlenmesine olanak tanı-

9 Williams, *Parachutes, Patriots and Partisans*, 173.

yabilirdi. Armstrong ve Bailey, emirler konusunda SOE Kahire'ye şikâyette bulunduklarında, SOE Kahire'nin yanıtı, Mihailović'in Partizan provokasyonlarına muhalefetini "işbirliği," Partizanların Mihailović'in topraklarına girmesini ise "direniş" olarak gördüklerini ortaya koyuyordu. Hatta Kahire, Mihailović'in karargâhını Batı Sırbistan'dan başka bir yere taşımasını bile önermişti; çünkü bu, Partizanları kışkırtıyordu. Berane'deki olaylar başka yerlerde tekrarlanacaktı. SOE adına Bill Hudson ve OSS adına da Yüzbaşı Walter Mansfield, oradaki büyük İtalyan tümenini teslim almak üzere Priboj'a gitmişti. Yine, onlara eşlik eden Çetniklerin İtalyanları silahsızlandırmasına izin verilmeyecekti. Mihailović'in kurmay subaylarından Albay Mladen Žujović, İtalyanları silahsızlandırmak için Hırvatistan'daki Rijeka'ya (Fiume) gitmişti; ancak İtalyan komutandan Badoglio'dan, Partizanlara teslim olmaları yönünde emri aldıklarını öğrenince dehşete düşmüştü.[10]

Eylül 1943'ün sonunda durum şuydu: Mihailović neredeyse tüm Sırbistan'ın, Arnavutluk ve Bulgaristan'a ilhak edilen tüm Sırp topraklarının yanı sıra, Sancak'ın ve Karadağ'ın önemli bir kısmı ile Bosna-Hersek'in bazı bölgelerinin kontrolünü elinde tutuyordu. Partizanlar Hırvatistan, Slovenya ve Bosna-Hersek'in geri kalanında varlık gösteriyordu; ancak Almanlar tüm ana iletişim hatlarını ve büyük şehirleri kontrol ediyordu. SOE Kahire'nin elindeki harita, bölgedeki gerçek durumu yansıtmaktan uzaktı. Bu haritaya göre, Partizanlar Sırbistan da dahil olmak üzere, Yugoslavya topraklarının çoğunu kontrol altında tutuyordu. Kahire'deki subaylar, haritalarının yanlış olduğunu biliyorlardı: Harita, Mihailović ve Partizanlarla birlikte faaliyet yürüten Britanyalı subayların gönderdiği mesajların ışığında çizilen gerçekçi bir resimden ziyade, onların siyasi eğilimlerini yansıtıyordu. Yine de bu harita, 1943'ün sonunda Mihailović'e verilen desteği çekme ve tamamen Tito ile Partizanlara odaklanma yönünde alınan çok önemli karar için kullanılmıştı. Böyle bir hamlenin zemini, ekim ayında Mora Gora ve Višegrad'daki köprülerin yıkılması gibi sabotajları ve Bosna'daki Rogatica kasabasının Ustaša'nın elinden alınması gibi eylemleri, yanlış bir şekilde, Mihailović'in Çetnikleriyle değil de Partizanlarla ilişkilendiren BBC tarafından hazırlanmıştı.[11]

Churchill zaten, SOE Kahire ve Deakin tarafından sağlanan, Partizanların faaliyetleri ile olanaklarına ilişkin verilerden etkilenmişti; Bu nedenle temmuz ayında, rapor hazırlamak ve tavsiyelerde bulunmak amacıyla, Fitzroy Maclean Partizanlara ve Armstrong Mihailović'e olmak üzere, iki subayın bölgeye gönderilmesine karar verilmişti. Dışişleri Bakanlığının Maclean'a verdiği görev bilgi raporunda şöyle denmişti: "İlk amacımız, o halde, Or-

[10] Martin (der.), *Patriot or Traitor*, 145-54; Martin, *Web of Disinformation*, 152-4; Tomasevich, *Occupation and Collaboration*, 298; Williams, *Parachutes, Patriots and Partisans*, 174-6, 180-81; M. Lees, *The Rape of Serbia*, 99-103.

[11] Martin, *Web of Disinformation*, 161-6.

tadoğu Başkomutanının yönetiminde, General Mihailović ile Partizanların askeri faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlamaya çalışmaktır." Maclean, 17 Eylülde Jacje yakınlarındaki Partizan karargâhına ulaşmış ve neredeyse hiç beklemeden, denizyoluyla malzeme getirme olasılığını araştırmak üzere kıyıya doğru bir geziye çıkmıştı. Daha sonra Tito'nun karargâhına dönmüş ve burada askeri durum hakkında Deakin'den bilgi almıştı. Maclean, Partizanların herhangi bir eylemine kesinlikle tanık olmamıştı; oysa Deakin, Durmitor dağı civarındaki savaşın ortasına inmişti. Deakin geldiği coğrafyada çok seyahat etmemiş; tüm bilgileri, Deakin'in kiminle tanıştığını ve ne öğrendiğini dikkatle kontrol eden, Tito'nun sırdaşı Vladimir Velebit'ten almıştı. Buna karşılık, 25 Eylülde Mihailović'in karargâhına gelen Armstrong, hemen Çetniklerin sabotaj operasyonlarına tanık olmuştu; o ve Çetnik görev gücünün Britanya irtibat subayları tam bir hareket ve temas özgürlüğüne sahipti. Armstrong, SOE Kahire'nin elinde, Sırbistan'daki durumla ilgili tamamen yanlış bir resim olduğunu hemen anlamış ve 9 Kasımda SOE Kahire'ye bir telgraf çekmişti:

> İstihbarat Bültenlerimiz hakkındaki yorumlarınız hakkında; Partizan BLO bilgilendirmelerinin yerinde yapılmış gözlemlere mi; yoksa yalnızca yerel komutanlardan alınan durum raporlarına mı dayandığını bilmek isteriz. Burada tarafsız olmaya çalışıyoruz. Umarım Partizanlarla çalışan BLO'lar da aynı şeyi yapar...

Maclean ve Deakin'in bunu yapmadığı açıktır.[12]

Maclean, 5 Ekimde Tito'nun karargâhından ayrılmış ve karar mercileri arasında hızla dolaşan, 6 Kasım tarihli raporunu yazdığı Kahire'ye dönmüştü. Buna karşılık, Armstrong'un raporu SOE Kahire'ye 10 Kasımda telsiz aracılığıyla ulaşmıştı. Daha sonra, şifre bölümünde bir hafta bekletilmiş ve sonunda Dışişleri Bakanlığına telgrafla gönderilmeden önce, Devlet Bakanı Richard Casey'nin masasına okunmadan bırakılmıştı. Armstrong'un raporu, kasım sonunda Dışişleri Bakanlığına ulaştığında, kararlar Maclean'ın raporuna dayanılarak çoktan alınmıştı. Dışişleri Bakanlığı, kendi adına, SOE Kahire tarafından Partizanlar hakkında ileri sürülen iddiaların tümüne kuşkuyla bakıyordu ve 11 Kasımda Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Orme Sargent, sürgündeki Yugoslav hükümetinin büyükelçisi Ralph Stevenson'a bir öneride bulunmuştu: Britanyalıların Yugoslavya'daki durumun tam resmini görebilmesi için Armstrong ve Bailey'nin Maclean ile aynı zamanda Kahire'ye davet edilmesi gerekiyordu. Ancak Kahire'deki Partizan yanlısı görüş o kadar baskındı ki ne Armstrong'a ne de Bailey'e Kahire'de bulunmaları yönünde bir emir verilmişti. Onların yokluğu, tıpkı zamanlama gibi,

---

[12] Bailey, "British Policy towards Draža Mihailović"; Lees, *The Rape of Serbia*, 93-5, 209.

hayati öneme sahipti; çünkü Maclean'in raporunun ilgililere dağıtıldığı sırada Churchill Kahire'deydi; oysa Armstrong'un raporu, tam o sırada Tahran Konferansında Churchill'e katılmak için Kahire'ye gitmek üzere Londra'dan ayrılan Eden'e yetiştirilememişti.[13]

Maclean'in raporu, yarattığı etki nedeniyle "blockbuster" [büyük başarı] olarak adlandırılmıştı. Gerçekten de bu raporun muazzam bir etkisi olmuştu; ama tamamen yanlıştı. Rapor, Partizanların 26 tümen halinde organize edilmiş, 220.000 kişilik bir kuvvete sahip olduğunu iddia ediyordu. Aslında, Partizan güçlerine ilişkin, Alman ve daha sonraki BLO raporlarında belirtildiği üzere, gerçek rakamın 60.000 civarında olması daha olasıydı. Maclean ayrıca, Partizanların savaşma yeteneklerini abartmıştı ve kaybedilen her Partizan'a karşılık beş Almanın öldürüldüğünü iddia ediyordu. Bölgesel bazda, Maclean Sırbistan'da 30.000 Partizan olduğunu öne sürerken; arazideki BLO'ların raporlarında bu rakam 1.700'dü ve onlar da Güneydoğu Sırbistan'ın sadece küçük bir bölümünde faaldi. Churchill, Partizanların önemli sayıda Alman birliğini Yugoslavya'da tutma ihtimaline hevesle sarılmış ve bu yüzden Maclean'in raporunun siyasi boyutlarına pek dikkat etmemişti. Maclean, Partizanların Mihailović ve Çetniklerle işbirliği yapma niyetinde olmadığını, gerçekte onları en büyük düşman olarak gördüğünü açıkça belirtmişti. Tüm bunlardan, Yugoslavya'da iç savaş önlenecekse, Britanyalıların Mihailović'i başından atması gerektiği sonucuna varılıyordu. Maclean, Tahran'dan Kahire'ye dönüşünde Churchill ile tekrar buluştuğunda, Churchill'i Tito'nun komünizme bağlılığı konusunda uyarmıştı ve Churchill de ona şunu sormuştu: "Savaştan sonra Yugoslavya'yı mesken tutmayı düşünüyor musun?" Maclean "hayır" deyince, Churchill devam etmişti: "Ben de. Bu, onların karar vereceği bir mesele. Bizi ilgilendiren, hangisinin Almanlara en çok zarar verdiği."[14]

Armstrong'un raporu, Mihailović'in direniş lideri olarak uygunluğunu irdelemiş ve Mihailović'in "meslekten bir subay, dar görüşlü ve inatçı, aşırı Sırp yanlısı, kurnaz, kaçma ve erteleme ustası" olduğu sonucuna varmıştı. Rapor hem Mihailović'in hem de Tito'nun eylemlerinin Ortadoğu komutanlığının denetimi altına sokulması ve her iki tarafın da eşit miktarda yardım almak için Almanlara karşı savaşa odaklanmaları şartının getirilmesi gerektiğini tavsiye ediyordu. Her iki taraf da savaş bitene kadar aralarındaki siyasi sorunları bir tarafa bırakmaya teşvik edilmeliydi. Bu, iyi niyetli bir temenni olmanın ötesine geçmiyordu: Tito'nun savaştan sonra ülkeyi kont-

[13] Lees, *The Rape of Serbia*, 218-19; Williams, *Parachutes, Patriots and Partisans*, 185.

[14] Martin, *Web of Disinformation*, 305-14; Williams, *Parachutes, Patriots and Partisans*, 182-3; Lees, *The Rape of Serbia*, 212-13; Beloff, *Tito's Flawed Legacy*, 102; Maclean, *Eastern Approaches*, 402-3.

rol altına alma gibi bir niyeti vardı; Mihailović ise kurtarılmış Yugoslavya'da Sırp egemenliğini korumayı amaçlıyordu.[15]

Tahran Konferansında Churchill, Partizanlar hakkında tamamen Maclean'ın yanlış verilerine dayanan beyanlarda bulunmuştu. Sovyetler, Partizanlar tarafından Yugoslavya'da tutulduğu iddia edilen Alman birliklerinin sayısını inandırıcı bulmamışlardı; ancak Tito'ya ve Mihailović'e ayrı birer görev gücü göndermeye hazır olduklarını bildirmişlerdi. Bu son derece mantıklı bir öneriydi; çünkü Sovyetler'in Balkanlar boyunca ilerleyişi, Sovyet birliklerinin Yugoslavya'ya Sırbistan üzerinden girmesine yol açacaktı. Bu coğrafya, Sovyetler'in bildiği (ama Britanyalıların kabul etmediği) üzere, hâlâ Mihailović'in sıkı kontrolü altında tutuluyordu. Bu konuda, Dışişleri Bakanlığına danışılmış ve Stevenson, Armstrong'un Mihailović'in bir Sovyet görev gücünü kabul edeceğini düşündüğünü bildirmişti. Ancak Stevenson, "Öte yandan, şu anda Mihailović'i sadece hükümetten değil, Yugoslavya'dan da silmeye çalıştığımız için, bu öneriyi daha ileri taşımak için yanlış bir zaman" diyerek sözlerine devam etmişti. Bu görüş hâkim olmuş ve Mihailović'i desteklemek için başka bir Sovyet hamlesi söz konusu olmamıştı. Roosevelt ve Amerikalılar, OSS subaylarının raporları her iki tarafa da gönderilmesine rağmen, ellerinde çok az veri bulunduğu gerekçesiyle hiçbir görüş belirtmemişlerdi. Maclean ile görüşen Binbaşı Linn Farish tarafından sağlanan bilgiler, Partizan çizgisini coşkuyla onaylıyordu; Farish daha sonra Yugoslavya'yı daha yakından gördükten sonra fikrini değiştirecekti. Mihailović'le birlikte olan Walter Mansfield ve Albert Seitz, raporlarının Balkanlar'dan gelen OSS mesajlarının kontrolünden sorumlu SOE Kahire tarafından saklandığını fark etmişti. Ancak daha sonra, Mart 1944'te bu iki adam genel duruma ilişkin Washington'da şahsen rapor verdiğinde, ABD Dışişleri Bakanlığı ve OSS, tüm desteği Partizanlara vermenin akıllıca bir davranış olup olmadığı konusunda şüphe duymaya başlamıştı. Ama artık çok geçti. Churchill'in Mihailović'i gözden çıkarma politikası günün kazananı olmuştu.[16]

Aralık 1943'te Britanya Hükümeti, Mihailović'e verilen tüm desteği çekme kararı almıştı. Şimdi sıra tüm ilgili tarafları, özellikle Mihailović'in savaş bakanı olduğu, sürgündeki Yugoslav hükümetini, bu kararın somut olgulara dayanılarak alındığına ikna etmek için kanıt sunmaya gelmişti. Ayrıca, BLO'ları Mihailović'in karargâhından ve Sırbistan'a yayılmış alt birimlerden çıkarmak gibi pratik bir sorun da vardı.

Partizanlar, Çetniklerin İtalyanlarla işbirliği yaptığına Deakin'i ikna etmişti ve bu iddia daha önceki bir bölümde incelenmişti. Kanıtlar, doğrudan Mihailović'in komutası altında olan Çetniklerin işbirliği yapmadığını; ancak

[15] Martin, *Web of Disinformation*, 315-25; Lees, *The Rape of Serbia*, 221; Williams, *Parachutes, Patriots and Partisans*, 195.

[16] Churchill, *The Second World War*, V, 413-14.

çeşitli Çetnik komutanlarının işbirliği yaptığını gösteriyordu. Bu, İtalya'nın teslim olmasından hemen sonraki olaylarla da doğrulanmaktadır. Slovenya'da Binbaşı Novak komutasındaki Çetnikler ve işbirliği yapan MVAC ya da Beyaz Muhafızlar, Partizanlara karşı İtalyanlarla birlikte çalışmış ve şimdi de beklenen Müttefik işgalini karşılamak için güçlerini Grčarice ve Turjak'ta yoğunlaştırmışlardı. Bu güçler Partizanların saldırısına uğramış, Grčarice hızla kaybedilmiş ve Turjak beş günlük bir kuşatmanın ardından teslim olmuştu. Partizanlar kendilerine karşı savaşan yaklaşık 1.000 kişiyi öldürmüştü. Almanların MVAC'nin ya da kendileriyle işbirliği yapan Çetniklerin sorumluluğunu üstlenmek gibi bir dertleri yoktu; tam aksine, onları silahsızlandırmayı tercih etmişlerdi. İşbirlikçi çeşitli birliklerindeki 6.500 kişinin yaklaşık 3.000'i Partizanlar tarafından ele geçirilmiş, yaklaşık 500'ü çatışmalarda öldürülmüş, yaklaşık 1.000'i taraf değiştirip Partizanlara katılmak üzere ayrılmış, geri kalan 2.000'i sonunda Almanların himayesindeki Sloven Ulusal Muhafızlarına katılmıştı.[17]

Kasım 1943'te Mihailović'in Almanlarla değil, Milan Nedić hükümetine bağlı güçlerle işbirliği emri verdiğini gösteren kanıtlar ortaya çıkacaktı. Kaynak, Mihailović'in astlarından Radoslav Đurić'le birlikte kıdemli BLO olan Binbaşı Bill Cope'dan gelen bir telgraftı:

> Bu bilgiyi az önce Đurić'ten aldım. Mihailović, Đurić'e Partizanlara karşı Nedić Hükümeti ile işbirliği yapılmasını emretti. Bu, yakın zamana kadar bu karargâhta görevli, Nedić'in subayının, bu haberin Nedić'in Niş'teki birliklerine duyurulduğu yönündeki raporuyla doğrulanmıştır.

Cope, Sırp-Hırvat dilini anlamıyordu ve görünüşe göre, Mihailović'in Đurić'e verdiği emirleri yanlış yorumlamıştı. Anlaşılan o ki, Mihailović Đurić'e Sancak'a girmeye çalışan Partizanlara karşı harekete geçme emri vermişti. Aynı zamanda Mihailović, baharda silahlarını yanlarına alarak kaçacakları beklentisiyle, adamları kış boyunca kendilerine erzak ve barınak sağlayacak Nedić güçlerine katılmaya teşvik etmek istemişti. Bu anlaşılması zor bir emir değildi. Mihailović, Müttefiklerin erzak desteğinden yoksun olduğu için kış boyunca bu adamların ihtiyaçlarını karşılayacak imkânlara sahip değildi. BLO'lardan gelen raporlar, çoğu karda yalınayak olan Mihailović'in Çetniklerinin çektiği eziyetin büyüklüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, Nedić'in adamlarının tümü ona sadık değildi: Archie Jack ve Michael Lees gibi Çetniklerle çalışan sabotaj subayları, operasyonlarda genellikle Nedić subaylarından yardım alıyordu. Ancak yine de, bütün bu veriler SOE Kahire tarafından Mihailović aleyhine kullanılmıştı.[18]

---

[17] Tomasevich, *Occupation and Collaboration*, 116-19.

[18] Lees, *The Rape of Serbia*, 184-5.

Britanya hükümeti ile Kahire'deki yetkililerin Mihailović'e karşı sergilediği katıksız sahtekârlık, sözde "sınama vakası" ile açıkça ortaya koyulmuştur. Stevenson'ın, sürgündeki Yugoslav hükümetini savaş bakanını görevden almaya ikna etmek için daha fazla kanıta ihtiyacı vardı. 3 Aralıkta Dışişleri Bakanlığına telgraf çekerek, "kendisi [Mihailović] aleyhindeki iddiayı, belirli bir tarihe kadar kendi yetkisi dahilinde olduğu bilinen ama yapmayacağını kesin olarak bildiğimiz, bazı özel operasyonları gerçekleştirme çağrısında bulunarak güçlendirmenin arzu edildiğini" iletmişti. Operasyonlar, biri İbar nehri, diğeri Morava üzerinde olmak üzere, iki köprünün havaya uçurulması olacaktı. 8 Aralıkta SOE Kahire Armstrong'a bir mesaj göndererek, 29 Aralığa kadar Mihailović'in onayını alması talimatı vermişti. Bu önemli bir noktaydı; çünkü operasyonların 29 Aralıktan *önce* yapılması gerektiği iddia edilmişti. Armstrong ertesi gün mesajı Mihailović'e iletmişti; ancak 23 Aralığa kadar onunla tekrar konuşmamıştı.

Britanyalı subaylar iki köprüde daha önce zaten keşif yapmıştı. Archie Jack, İbar köprüsüne bir saldırı planlamıştı; ancak Peko Dapčević komutasında bölgede faaliyet gösteren Partizanların saldırı tehdidi nedeniyle, Petrović komutasındaki yerel Çetniklerle zorluklar yaşamıştı. Eric Greenwood, yerel Çetnik komutanı Jovanović'in desteğini almıştı; ancak Morava köprüsünde yapılan keşif Almanların dikkatini çekmiş ve garnizon güçlendirilmişti. Sonuç olarak, 23 Aralıkta Mihailović'in Armstrong'a saldırıyı gerçekleştirmek için ağır silahlar verilmesi koşuluyla her iki operasyonu da üstleneceğini bildirmesi mantıksız değildi. Armstrong, Mihailović ile anlaşmış ve Kahire'ye şu mesajı geçmişti:

> Büyük düşünecek ve geniş bakacak olursak, sonunda karşılığını göreceğimizi özellikle belirtmek istiyorum. Mihailović, hayati önem taşıyan kuzey ve güney komuta alanlarında tartışmasız bir üstünlüğe sahiptir. Önümüzdeki aylarda, bunların sürekli saldırı altında olmasını istemeyeceksiniz. Partizanlar bunu yapabilmek için yeterli desteği sağlayamayacaklar. Mihailović yapar ve yapacak. Şu anda işbirliğinde kararlı. Fırsatı değerlendirir ve sortilerle desteklerseniz, karşılığını fazlasıyla göreceksiniz. Maddi destek sağlamakta tereddüt eder ve propaganda saldırılarına devam ederseniz, Sırpların ruhuna işlemiş, "Britanyalılar her şeyi ister ama karşılığında hiçbir şey vermez" anlayışının hortlamasına neden olacaksınız. Sonuç olarak, buradaki BLO'ların çalışmaları boşa gidecek ve faydasız olacaktır.

Sınamanın tüm amacının, Mihailović'in operasyonları üstlenmeyi reddetmesi olduğu, Kahire'nin 2 Ocak 1944'teki bu talebe verdiği yanıtla kanıtlanmıştır: Artık silah ya da patlayıcı yok. 28 Aralıkta Stevenson, Dışişleri Bakanlığına, Mihailović'in gecikme nedenini açıklamadan, ocak ayının ilk yarısına kadar operasyonları üstlenmeyi reddettiğini bildirmiş ve bunu, Mihailović'e

desteği kesme gerekçesi olarak kullanmasını tavsiye etmişti. Armstrong'a, operasyonlar için kararlaştırılan günden bir önceki gün olan 4 Şubata kadar operasyonların iptal edilmesi gerektiği söylenmemişti.[19]

"Sınama vakası"nın sahte olduğuna dair en ikna edici kanıt, 13 Aralıkta Mihailović'ten herhangi bir yanıt beklenmeden çok önce, SOE Kahire'nin Sırbistan'daki tüm alt görev güçlerine tıpatıp aynı mesajı göndermiş olmasıdır:

> Önümüzdeki birkaç gün içinde, Majestelerinin Hükümeti Mihailović'i devre dışı bırakmaya karar verebilir ve bu da tüm Britanya personelinin Mihailović'in karargâhından ve bölgesinden tahliye edilmesini gerektirecektir. Okuduktan sonra bu mesajı yakın. Tek yöntem, tahliyenin Partizan topraklarından yapılmasıdır... Partizan bölgesine geçişin mümkün olduğu düşünülürse, 15. hareket planı için hazır olun.

Bu telsiz mesajı, 21, 26 ve 30 Aralıkta gönderdiği bir dizi telgrafla Mihailović'e desteğin sürdürülmesi gerektiğini savunan Armstrong'u dehşete düşürmüştü; çünkü ona göre, Partizan varlığının önemsiz olduğu Sırbistan'da direnişi sürdürebilecek konumda olan tek kişi Mihailović'ti. Kahire onu kaale almamıştı.[20] Çoğu BLO, en yakın Partizan müfrezelerinden, Kahire'nin emirlerini yerine getiremeyecek kadar uzaktaydı ve zaten her halükârda, çoğu bunu yapmaya hiç de istekli değildi. Hudson, Yüzbaşı Robert Wade ve Seitz'in yaşadıkları, Partizan topraklarından tahliye edilmenin olumsuzluklarını ortaya koyuyordu. Üç adam, Dapčević'in kontrolü altındaki Berane'ye gitmiş ve burada, üç ay boyunca hiçbir Alman karşıtı faaliyete tanık olmamaları bir yana, üstene üstlük Partizanların bir propaganda bombardımanına maruz kalmıştı. Wade bunu Kahire'ye bildirince, Partizanlar onun başka izinsiz mesajlar göndermesini önlemek için telsizine ele koymaya çalışmıştı. Hudson karşı çıkmış ve bu tartışmayı Kahire'ye bildirince, Kahire'den telsizini Partizanlara teslim etmesi emri gelmişti. Hudson öfkeyle şu yanıtı vermişti: "En azından sahadaki subaylarınıza ihanet etmeyin. Bu tür davranışlar, SOE personeli subaylar şöyle dursun, fahişelere reva değildir." Bu mesajdan üç gün sonra, 28 Mart 1944'te nihayet bu üç personeli İtalya üzerinden Kahire'ye tahliye etmek için bir uçak gönderilmişti. Yugoslavya'da uzun süre görev yapmış olmasına rağmen, Kahire'de kimse Hudson'la bölgede olup bitene dair konuşma gereği duymamıştı.[21]

---

[19] Bailey, "British Policy towards Draža Mihailović"; Martin (der.), *Patriot or Traitor*, 159; Williams, *Parachutes, Patriots and Partisans*, 198; Beloff, *Tito's Flawed Legacy*, 91-2; Lees, *The Rape of Serbia*, 253-6; Rootham, *Miss Fire*, 193-4.

[20] Martin (der.), *Patriot or Traitor*, 160-61.

[21] Williams, *Parachutes, Patriots and Partisans*, 211; Beloff, *Tito's Flawed Legacy*, 92.

Tahliyenin ayarlanmasında birtakım zorluklar yaşanmıştı ve ancak 2 Mart 1944'te tüm BLO'lara, Mihailović'le birlikte faaliyet yürüten Armstrong'un Pranjani'deki görev gücünde toplanmaları emri verilmişti. Lees, Güneydoğu Sırbistan'dan Pranjani'ye, düşürülmüş bir Müttefik uçağının personeliyle birlikte yaptığı uzun ve ağır aksak yolculukta, bazı Alman karşıtı faaliyetlere tanık olduklarını; ancak herhangi bir Partizan'a rastlamadıklarını hatırlıyordu. Harry Hainsworth, Mihailović'in BLO'ların tahliyesine izin vermeyeceği yönünde bir endişe olduğunu; çünkü onların dış dünyayla neredeyse tek bağlantısı olduklarını ve ayrılmalarının, Britanyalılar tarafından gözden çıkarılmanın somut bir göstergesi olacağını anlatmıştı. Ancak Hainsworth şunları da kaydetmişti: "Çok kızgındı; ama bu konuda çok da centilmendi. Kendisine yaptığımız yardımlar için bize teşekkür etti ve gitmemize üzüldüğünü söyledi." Lees ve Rootham da benzer manzaralara tanık olmuştu: "Şahsen bize karşı hiç kin beslemiyordu. Bundan daha büyük bir dirayet ya da hoşgörüyle hareket edemezdi. Bu gerçek bir centilmen ve asker tavrıydı... Biz, büyük bir ulusun temsilcileri olarak, küçük bir ulusun temsilcilerinden, görgü ve zorluklar karşısında nasıl onurlu bir şekilde davranılacağı konusunda dersi aldık." Mihailović, adamlarına, USAAF Dakota'larının kullanması için bir iniş pistinin oluşturulmasına yardım etmelerini emretmişti. Son uçuşlar, 29-31 Mayıs tarihleri arasında gerçekleşmiş ve 60'tan fazla Britanya subayı ile personeli, son OSS operatörü George Musulin ve düşürülen uçakların yaklaşık olarak 40 mürettebatı tahliye edilmişti. Döndüklerinde, tıpkı Hudson gibi, Mihailović'le birlikte çalışmış hiçbir BLO'nun bilgisine başvurulmamıştı. Rootham ve Jack, SOE Bari'deki harita odasını ziyaret etmiş ve haritanın, BLO'ların kısa bir süre önce terk ettikleri arazinin Partizanların kontrolünde olduğunu gösterdiğini fark edince öfkelenmişlerdi. Rootham o kadar sinirlenmişti ki, haritadaki bütün bayrakları söküp atmıştı. SOE Bari'ye komuta eden Tümgeneral William Stawell'in söyledikleri ise bardağı taşıran son damla olmuştu: "Artık şunu aklınıza sokun: Her şeyi yanlış anladınız. Birlikte olduğunuz adamlar aslında bizim tarafımızda değiller. Sadece Partizanlar bizim tarafımızda... Artık kendinizi toparlayın." Çetniklerle birlikte görev yapan subaylar daha sonra harita odasına sokulmayacaktı.[22]

Maclean, Mihailović'in gözden çıkarılmasının etkili bir özetini kaleme almıştı:

> Başından beri bir yanlış anlama üzerine kurulmuş bir bağlantı da böylece sona erdi. Mihailović'i, kendi hayal gücümüzün ürünü propaganda-

[22] H. Hainsworth, IWM 12578; Lees, *The Rape of Serbia*, 284-5; Lees, *Special Operations Executed*, 140; Rootham, *Miss Fire*, 203; Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 226; Williams, *Parachutes, Patriots and Partisans*, 213; Kurapovna, *Shadows on the Mountain*, 129-30.

> mızın da yardımıyla, asla ciddi olarak iddia etmediği bir şeye dönüştürdük. Şimdi onu devre dışı bırakıyoruz; çünkü beklentilerimizi karşılayamadı.[23]

Ancak geride yanıtlanması gereken pek çok soru kalmıştı; bunlardan en önemlisi de, şimdi bariz bir şekilde kaçınılmaz olan iç savaşın, Almanlara karşı herhangi bir direnişin önüne geçip geçmeyeceğiydi.

Britanyalılar, Partizan hareketinin siyasi doğasını anlamamış ve Mihailović'i devre dışı bırakarak, Yugoslavya'nın savaştan sonra komünist olmasını sağladıklarını idrak etmemiş gibi görünüyordu. Churchill ise, Kral Petar'ın geleceği konusundaki tartışmanın, Kralın, Churchill'in Eden'e "küçük Kralın boynuna bağlı bir değirmen taşı" olarak tanımladığı Mihailović'i görevden almasıyla kendiliğinden çözüleceğini düşünmüştü.[24] Ancak Eden ve Dışişleri Bakanlığı, Tito'dan Kralın tacına yeniden kavuşması için destek vereceği yönünde hiçbir garanti alınmamış olmasından endişe duyuyordu. Gerçekten de Kasım 1943'ün sonunda, Partizanlar Jacje'de, yeni bir Ulusal Komitenin kuruluşunun ilan edildiği ve Yugoslavya'nın gelecekteki yönetimine ilişkin bir dizi kararın kabul edildiği bir konferans düzenlemişti. Bu kararlardan birinde, madde 7 (b), şu özellikle belirtilmişti: "Kral II. Petar, Kara Georgevic'in, tüm ülkenin kurtuluşundan sonra, kral sorunu kadar monarşi sorununun da çözüme kavuşturulabileceği zamana kadar ülkeye dönmesine izin verilemez." Tito ile yazışmalarında Churchill, Partizanların Kral'ı kabul edip etmeme konusunda nabız yoklamıştı. Churchill, Kralın Tito'nun komünizmi benimsemesi üzerinde yumuşatıcı bir etkisi olacağını ve Krala açık bir destek beyanının, kralcıların kalesi olan Sırbistan'ı Partizanlara açacağını düşünüyordu. Tito, yeni komitesi *Antifašističko Vijeçe Narodnog Oslobodjenja Jugoslavije*'nin (AVNOJ: Yugoslavya Halkın Kurtuluşu Anti-Faşist Konseyi) Müttefikler tarafından, o sırada Kahire'de olan sürgündeki hükümet yerine, Yugoslavya'nın tek hükümeti olarak tanınması gerektiğini savunarak, bu konuda lafı dolandırmayı tercih etmişti. Sonunda, geçici bir çözüm benimsenecekti: Britanya baskısı, Kralı, Tito'nun başa çıkabileceğini düşündüğü bir adam olan İvan Šubašić'i, 1 Haziran 1944'te başbakan olarak atamak zorunda bırakmıştı. Maclean, Šubašić'i şöyle tanımlıyordu: Alabros saçları ve küçük, tedirgin gözleri vardı. Sarıya çalan cildi, sanki ona çok ağır geliyormuş gibi sarkmıştı. Her şeyiyle bir politikacı gibi görünüyordu." 16 Haziranda Šubašić ile Partizanlar arasında ilk anlaşma imzalanmıştı; bu anlaşmanın şartları, Partizanların Yugoslavya'yı özgürleştirme sürecinin tamamını kontrol etmeyi amaçladıklarını gösteriyordu. Šubašić fikir beyan etmeye

---

[23] Maclean, *Eastern Approaches*, 438.

[24] Churchill'den Eden'e, 2 Ocak 1944, Churchill, *The Second World War*, V, 416.

çalıştığında ise, kendisine acı bir şekilde şu hatırlatılmıştı: "Ne halkın ne ordun ne de toprağın var."[25]

Sovyetler, Jacje kararlarını ilk öğrendiklerinde, destekleme konusunda isteksiz davranmış ve Tito'ya komünizmini, Sovyetler'in tavrına uygun olarak, anti-faşist bir ulusal cephenin arkasına saklayacak şekilde yumuşatmasını tavsiye etmişlerdi. Ancak, Churchill'in Tahran'da Tito'yu tamamen desteklediğini açıkça belirtmesinin ardından, görünüşe göre, siyasi sonuçlarına bakılmaksızın, Sovyetler Birliği'nden yayın yapan Özgür Yugoslavya Radyosu, Jacje kararlarını onaylamıştı. Dahası, 23 Şubat 1944'te Korgeneral Nikolai Korneyev ve Tümgeneral Anatoli Gorşkov komutasındaki, uzun süredir talep edilen Sovyet görev gücü nihayet Partizan karargâhına ulaşmıştı.[26]

Mihailović ayrıca, 25 Ocak 1944'te, Ba köyünde düzenlenen bir kongrede siyasi inançlarını ifade etmeye çalışmıştı. Bu kongre, büyük ölçüde Sırplara ilişkindi ve 274 katılımcının 6'sı dışında hepsi Sırptı. Živko Topalović, savaş sonrası Yugoslavya'nın Sırbistan, Slovenya ve Hırvatistan olmak üzere, eşit derecede önemli üç birimden oluşan demokratik bir monarşi olması yönünde oy veren kongreye başkan seçilmişti. Britanyalılar aracılığıyla Hırvatlara ve Müslümanlara kongreye katılmaları için davetiye gönderilmişti; ancak Britanyalılar mesajları yerlerine ulaştırmayacaktı. Partizanlar Ba Kongresinden haberdardı; ancak Đilas'ın belirttiği üzere, "Merkez Komitesi, bu kongreye ilişkin bir tavır alma zahmetinde bile" bulunmamıştı. Çünkü Çetnikleri harcanmış bir güç olarak görüyordu. Ancak Almanlar olan biteni dikkatle gözlüyordu: "Her ihtimale karşı hazırlıklı, yerel muhbirler tarafından uyarılan işgal güçlerine bağlı polisler, başkente dönerken bir dizi katılımcıyı yakalamıştı." Bazıları infaz edilirken, bazıları rehin alınmış ve birkaçı da Almanya'daki toplama kamplarına gönderilmişti. Almanlar ayrıca şubat ayında, SS ve Bulgar birlikleriyle birlikte Kuzey Sırbistan'da 80 Çetnik'in ölümü ve 900'den fazla kişinin ele geçirilmesiyle sonuçlanan bir operasyon düzenleyerek, Mihailović'i hâlâ tehlikeli bir düşman olarak gördüklerini ortaya koymuşlardı.[27]

1943 sonbaharından 1944 baharına kadar, Çetniklerle birlikte olan üç OSS ajanının, Mansfield, Farish ve Seitz'in raporlarından sağlanan veriler, iç savaşın artan ağırlığının, direniş davasını baltaladığını göstermişti. Mansfield'ın 1 Mart 1944 tarihli raporu, Sırbistan'da Partizan bulunmadığını ve Sancak ile Bosna-Hersek'teki Çetniklerin, Almanlardan ziyade Partizanlarla

---

[25] Jones, *Twelve Months with Tito's Partisans*, 126; Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 219; Maclean, *Eastern Approaches*, 448; Dedijer, *The War Diaries*, 324-5.

[26] Barker, "some Factors in British Decision-Making over Yugoslavia."

[27] Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 223-6; Vučković, *A Balkan Tragedy*, 257-60; Djilas, *Wartime*, 377.

savaşmak için çaba harcamak zorunda kaldığını belirtiyordu.[28] Bu izlenim, Seitz'in Mayıs 1944 tarihli raporuyla da destekleniyordu. Bu raporunda Seitz, Sırbistan'ın güneybatısında yer alan Ivanjica'daki antimon madenine yönelik bir sabotaj operasyonundan bahsediyor ve Çetniklerin çevredeki Partizanlarla savaşmak için operasyonu yarıda bıraktıklarını anlatıyordu. Seitz ayrıca Ocak 1944'te Partizanların saldırısına uğramadan önce bir grup Almanı öldüren bir Çetnik müfrezesiyle birlikteydi: Partizanlar Almanlara değil, Müttefik güçlere ateş açmıştı.[29] Farish, Haziran 1944'teki raporunda şu sonuca varmıştı: "Bana, Müttefikler Yugoslavya'da iyi bir iş çıkarmış gibi gelmiyor." Farish, iç savaşı durdurmak için çaba gösterilmesi gerektiğini de savunuyordu: "Bana öyle geliyor ki, son birkaç aydır tüm ağırlık, düşmana karşı mücadele etmek yerine, savaşın sona ermesiyle birlikte başlayacak siyasi mücadeleye daha iyi hazırlanmaya veriliyor."[30]

Çetnikler ile Partizanlara sağlanan erzak ve mühimmat miktarındaki büyük eşitsizlik nedeniyle, Tito'nun iç savaşı kazanması neredeyse kaçınılmazdı. Hudson'ın Haziran 1941'de Yugoslavya'ya gelişi ile Haziran 1943'te Britanyalıların Mihailović'e indirdiği son malzeme arasındaki dönemde, Çetniklere 23 ton tedarik sağlanmıştı. Bunun içinde 1.866 tüfek, 136 hafif makineli tüfek, 217 makineli tüfek, 1.500 tabanca, 43 havan topu, 104 tanksavar silahı, 8.728 el bombası, 1 milyon mermi ve 3.000 kiloya yakın patlayıcının yanı sıra, giysi, ayakkabı, tıbbi malzeme ve para vardı.[31] Buna karşılık, aynı dönemde Partizanlar sadece 6 ton erzak ve mühimmat alabilmişti. Ama şimdi her şey Partizanlara akıyordu: Ocak 1944'e gelindiğinde, Partizanlar 4.824 ton erzak ve mühimmat almış; nisan ayına kadar sadece Amerikalılar 11.000 ton göndermişti. Bu miktarlar 1944 yılı boyunca artarak sürmüş ve Partizanlara 100.000'den fazla tüfek, 50.000'den fazla makineli tüfek ve hafif makineli tüfek ile bu silahlara ait, 975 milyondan fazla merminin yanı sıra, çok sayıda bot da dahil olmak üzere, bol miktarda ekipman sağlanmıştı.[32]

Partizanlar aldıkları yardım için minnettar değildi. Gerçekten de Basil Davidson'ın kaydettiğine göre, eğer Müttefikler "Almanya'yı 500 Liberator ile bombalayabiliyorlarsa, onlara da tonlarca makineli tüfek, havan, bot ve savaş kıyafeti bırakılabileceğine" ve eğer bırakılmıyorsa, bunun siyasi nedenlerden kaynaklandığına inanmışlardı. Partizanlar ayrıca, karargâhlarında bir Sovyet görev gücü bulunmasına rağmen, malzemelerin Sovyetler Birliği'nden değil de Britanya ve ABD'den gelmesinden rahatsız olmuşlardı. 1944 yılının mart ayında, Đilas ve General Velimir Terzi Velimir Terzić, Sov-

---

[28] Mansfield raporu, 1 Mart 1944, Martin, *Web of Disinformation*, 326-62.

[29] Akt. Kurapovna, *Shadows on the Mountain*, 127.

[30] Farish raporu, 25 Haziran 1944, Martin, *Web of Disinformation*, 371-7.

[31] Tomasevich, *The Chetniks*, 302.

[32] Kurapovna, *Shadows on the Mountain*, 137

yet askeri yardımı, 200.000 dolara eşdeğer bir kredi ve AVNOJ'un Yugoslavya'nın tek meşru hükümeti olarak tanınması için Moskova'ya gitmişti. Yolculuk bir hayal kırıklığıydı: "Bırakın Molotof'u veya Stalin'i, Sovyet yönetiminden üst düzey bir yönetici tarafından kabul edilmek için bile çok uzun bir süre bekledik, bekledik ve bekledik." Sonunda, Stalin ile iki toplantı yapmışlar; ancak herhangi bir malzeme sözü alamadan oradan ayrılmışlardı. Sovyetler, erzak ve mühimmat gönderememekten ötürü utanmışlardı ve Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Andrey Vışinski, Robert Murphy'ye, Tito'ya malzeme taşımak için Amerikalıların Odessa'ya birkaç kargo gemisi gönderip gönderemeyeceklerini sormuştu. Murphy, bu konu üzerine düşünmeyi bile reddetmişti: "Bu, Amerikan Hükümetinin zaten ücretsiz olarak Rusya'ya göndermiş olduğu malların yeniden nakledilmesine yarayacaktır ve bu malları yeniden nakletmenin tek amacı, Moskova'ya Tito'ya yardım etme payesi vermek olacaktır."[33]

1944 baharında, Yugoslavya'nın tamamında, Alman işgaline karşı yalnızca sınırlı bir direniş vardı. Sırbistan'da Mihailović hareketsiz kalmıştı. Mansfield, "Mihailović'in politikasının, Müttefik işgalini beklediği ve sahip olduğu her şeyi Alman iletişim ve ulaşım ağına karşı topyekûn bir saldırı için harcayacağını belirttiği 'D-Day'e kadar operasyonları ertelemek" olduğunu bildirmişti. Sırbistan'a yapılan Partizan saldırılarına ve Almanların Sırplara karşı misilleme tehdidine karşı koymak için önemli miktarda malzeme almadıkça, o tarihten önce herhangi bir operasyona girişmeyecekti. Mihailović, uygun zamanda ulusal bir ayaklanma başlatacak, "tek atımlık barutu olan" bir ordusu olduğunu iddia ediyordu. Hareketsiz kalmasına rağmen, Almanlar Mihailović'i hâlâ tehlikeli bir düşman olarak görüyorlardı.[34]

Almanlar, Partizanların Müttefiklerden muazzam miktarda silah aldığının ve şimdi daha büyük bir tehdit oluşturduğunun gayet iyi farkındaydı. Ocak 1944'te Almanlar Tito'yu Jajce'den çıkmaya zorlamış ve Tito, Doğu Bosna'daki Drvar'a çekilmişti. Burası, Tito'nun Sovyet görev gücünü ve Churchill'in oğlu Randolph'u kabul ettiği yerdi. Partizanlar, Müttefiklerden aldıkları mühimmatı, ana Zagreb-Belgrad demiryolu hattına saldırmak ve Hırvatistan'daki önemli sayıda hatta zarar vermek için kullanmışlardı. Almanların konuya ilişkin raporunda şöyle deniyordu: "Ana hatların bile çok kötü korunduğu ve devriye görevinin çok üstünkörü yapıldığı görülüyor. Demiryolu çalışanlarının, rayların havaya uçurulmasında Partizanlarla işbirliği yapmaları da muhtemeldir." Ancak Partizanlar, Güneydoğu Sırbistan'ın yakın zamandaki istilasına odaklanmışlardı. Mart 1944'teki ilk girişimleri

[33] Davidson, *Partisan Picture*, 20-21; Djilas, *Wartime*, 389; Murphy, *Diplomat among Warriors*, 272-3.

[34] Mansfield raporu, 1 Mart 1944; Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 153, 225; Rootham, *Miss Fire*, 137-53, 202.

Almanlar, Nedić güçleri ve Bulgarlar ile Çetnikler tarafından geri püskürtülmüştü. Partizanlar Sancak'a geri çekilmek zorunda kalmış ve burada, yaz aylarında daha güçlü bir saldırı gerçekleştirmek için güçlerini yeniden toparlamışlardı. Slovenya'dan Peter Wilkinson, Reich'tan Kuzeydoğu İtalya'ya giden ana demiryollarına orta şiddette bir sabotaj gerçekleştirildiğini bildirmişti. Wilkinson aynı zamanda, Partizanların tedariklerini ve kuvvetlerini, toprak kazanmak amacıyla Güney Avusturya ve Kuzeydoğu İtalya'ya yönelik gelecekteki operasyonlar için sakladıklarının açık olduğunu da kaydetmişti.[35]

Almanlar, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'teki Partizanlara karşı bir dizi operasyon düzenleyerek, kaçmaya devam etmelerini sağlamışlardı. 25 Mayıs 1944'te Almanlar Tito'nun Drvar'daki karargâhına yönelik Rösselsprung Operasyonunu ya da Yedinci Taarruzu başlatmışlardı. Bu operasyon, 2. Panzer Ordusunun yeni Alman komutanı General Lothar Rendulic'in fikriydi. Rendulic, Tito yakalanır veya öldürülürse Partizan hareketinin çökeceğine inanıyordu. O mayıs sabahı, Almanlar şafak sökerken, Drvar'a bir planör gücü ve paraşüt birlikleri göndermişti. Tito, kurmayları ve Britanya görev gücü kaçmak zorunda kalmıştı; aslında birliklerini terk etmişlerdi. Britanya SIS ajanı Owen Reed o sırada Hırvatistan'daydı ve Alman saldırısına ilişkin haberleri duymuştu. Hemen telsizle Bari'ye haber vermiş ve Alman mevzilerine yaklaşık 300 orta bombardıman uçağı ile 200 savaş uçağı gönderilmişti. Reed, takip eden birkaç gün içinde, vurulacak hedeflerin bir listesini vermişti. Bu hamleler, çoğu Partizan'ın, dört bir tarafa dağılmış olmalarına rağmen, Alman saldırısından kaçıp kurtulmasını sağlamıştı. Maclean, Tito'nun, 3 Haziranda bir Sovyet pilotun kullanacağı Amerikan uçağıyla İtalya'ya tahliyesini ayarlamıştı. Tito, Britanyalıların kendisini tutsak edebileceğinden korkarak, bir an önce yeniden Partizan topraklarına dönmek istemiş ve 7-8 Haziran gecesi bir Britanya savaş gemisiyle Bari'den Vis'e nakledilmişti.[36] Tito orada, Britanyalılar ile Partizanlar tarafından korunmuştu. Yine de Yugoslav anakarasında olmayışı ve İtalya'ya yakınlığı, Britanyalılar açısından Tito'yu, özellikle de Kral Petar'a karşı tutumunu etkilemek için zayıf da olsa bir fırsat anlamına geliyordu.

Arnavutlar, önce aşiretlerine, sonra da bir ulus-devlet olarak ülkelerine bağlı ve bağımsızlıklarına son derece düşkün bir halktı. İster 1939'dan öncesinde İtalyanlar ister Eylül 1943'ten sonra Almanlar olsun, ülkelerine giren herkese hınç besliyorlardı. Savaş boyunca, etkisiz işbirlikçi hükümetler ik-

[35] Tomasevich, *Occupation and Collaboration*, 631-2; Wilkinson raporları, 1 ve 28 Nisan 1944, IWM 12751; Tomasevich, *The Chetniks*, 407.

[36] Tomasevich, *Occupation and Collaboration*, 314; Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 228; S. Ritchie, *Our Man in Yugoslavia*, 92; Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 219; Maclean, *Eastern Approaches*, 453.

tidardaydı; ancak ülkenin büyük çoğunluğu bir şekilde direnişin içindeydi. Ner var ki, bu direniş tamamen bölünmüş haldeydi: Enver Hoca yönetimindeki komünist LNC (Ulusal Kurtuluş Cephesi), tüm ülkeyi Stalinizm adına ele geçirmeye çalışıyordu; *Balli Kombëtar*, yalnızca komünistlere olan nefretlerinde birleşmiş milliyetçilerden oluşuyordu; Abas Kupi, sürgündeki Kral Zog'a sadık güçleri bir araya getirmişti ve Muharrem Bayraktari ile Gani Bey Kryeziu komutasındaki kuzey aşiretleri Kosova bölgesinde güçlüydü. Kosova, Yugoslavya krallığının bir parçasıydı; ancak 1941'de Almanya'nın ülkeyi işgalinden sonra Arnavutluk'a bağlanmıştı. Arnavut direnişinin tek ortak noktası, diğer tarafa duydukları nefretti. İç savaş, işgalcilere karşı direnişin önüne geçmişti.

Arnavutluk'taki direnişe yön vermek için iki güç rekabet ediyordu: Tito'nun gezici büyükelçisi "Tempo" Vukmanović ve 1941'deki başarısız çabalardan sonra, Arnavutluk'taki ilk görevlerine Nisan 1943'te başlayan Britanyalılar. Vukmanović, LNC'nin geliştirilmesi tavsiyesinde bulunmuş ve politikalarını etkilemeye devam etmişti. Örneğin, 1943 yılının ağustos ayı başında, LNC ve *Balli Kombëtar*, aralarındaki iç savaşı sona erdirmek ve İtalyanlar ile Almanlara direnmek amacıyla ortak bir komuta merkezi kurmak için birlikte çaba göstermişti. Mukje Anlaşması muhtemelen, Arnavutluk'taki iç savaşın önlenebilmesi için son çareydi. Ancak Vukmanović, *Balli Kombëtar*'ın talebi üzerine, Kosova'nın geleceği konusunda bir savaş sonrası plebisit sözü verdiği için anlaşma konusunda öfkeliydi. Yugoslavlara göre, Kosova Yugoslavya'ya iade edilecekti ve bu nedenle Vuckmanović, LNC'yi anlaşmayı reddetmeye ve *Balli Kombëtar*'ı can düşmanı olarak görmeye zorlamıştı.

Arnavutların bağımsızlıklarına ne kadar düşkün olduklarını, Nisan 1943'te Binbaşı Neil "Billy" McLean, Yüzbaşı David Smiley ve Teğmen Gavin Duffy'den oluşan ilk Britanya görev birliğinin gelişine gösterdikleri tepkiden anlayabiliyoruz. Bu ekip, Yunanistan'dan Arnavutluk'a geçmiş ve Bedri Spahiu ile onun LNC heyeti tarafından karşılanmıştı. Smiley daha sonra şunları yazmıştı: "Biz safça, onun düşmanlarıyla savaşan bir ülkeden, ülkesinin İtalyan işgalcilere karşı savaşında onlara yardım etmeye gelmiş subayları hoş karşılayacağını varsaymıştık."[37] Spahiu, Britanyalıların, Yunanların Kuzey Epiros olarak adlandırdıkları Güney Arnavutluk'u topraklarına katma politikasını savunuyor olabileceğinden şüpheleniyordu ve Britanya ekibine, yeniden davet edilene kadar ülkeden çıkmalarını emretmişti. Haziran sonunda heyet tekrar Arnavutluk'a girecek ve Enver Hoca ile görüşecekti. Enver Hoca, Britanyalıların Balkanlar'a çıkarma yapma niyetinde olmadığını öğrendiğinde dehşete düşmüştü; ancak Britanyalılarla dostluk kurmanın, silah tedarik etmesine yarayacağını da fark etmişti.

[37] Smiley, *Albanian Assignment*, 29.

Arnavutluk'taki direnişin ne kadar dağınık olduğunu, daha sonra buraya gönderilen personelin görev yerlerinden de anlayabiliriz. Andrew Hands Temmuz 1943'te oradaki şeflerle temas kurmak için Dibër bölgesine gönderilmiş; Anthony Neel de Abas Kupi'nin kontrolünde olan, Tiran'ın kuzeyindeki bölgeye gitmişti. Ağustos 1943'te Binbaşı Harold Tilman, Gerry Field, George Seymour ve Peter Kemp'ten oluşan dört özel görevli daha bölgeye indirilmişti. Tilman güneye, LNC tarafından kontrol edilen Gjirokastër bölgesine; Field, *Balli Kombëtar*'la birlikte çalışmak için güneybatıdaki Vlorë bölgesine; Seymour, Abas Kupi'nin hâkim olduğu Tiran'ın kuzeyine ve Kemp de Kosova'ya gitmişti. Ekim 1943'te Britanya misyonları yeterince kalabalıktı ve merkezi bir yönlendirmeye ihtiyaç duyacak şekilde araziye dağılmıştı. Bunu sağlamak için Tuğgeneral Edmund "Troçki" Davies ile Yarbay Arthur Nicholls paraşütle bu ülkeye indirilecekti.[38]

Özel görevli Britanya personeli, Arnavutların davranışlarını etkilemek ve işgalcilere karşı direnişe odaklanmalarını sağlamak için mücadele ediyordu. BLO'dan Binbaşı Alan Hare, sorunlardan birini şöyle tarif ediyordu:

> Ortalama bir Arnavut, küçük ülkesinin dışına hiç çıkmamıştır. Bu nedenle, onun bir Britanyalının bakış açısını anlaması, bizim onunkini anlamak için kendimizi uyarlamamızdan çok daha zordur. Bir Arnavut'a, Britanyalıların bakış açısını kazandırmak için saatler harcamak zaman kaybıdır; mümkün olan tek yöntem, onu, arzu ettiğiniz bir projenin onun bakış açısından arzu edilir olduğuna ikna etmektir.[39]

LNC, Arnavutluk'taki Britanyalıların niyetlerinden şüphe duymaktan hiçbir zaman vazgeçmeyecekti. Hoca, emrindeki komutanlara, onları Britanyalıların Arnavutluk'un içişlerine müdahale ettiği yönündeki iddialar karşısında uyanık olmaya çağıran ve onlara "gözlerini Moskova'dan ayırmamaları gerektiğini" hatırlatan birkaç talimat göndermişti.[40] Tıpkı William Deakin'in Tito'nun karargâhında Velebit tarafından kontrol altında tutulması gibi, LNC de onlarla birlikte çalışan BLO'ların hareketlerini kontrol ediyordu. Tecrübeli bir dağcı olan Tilman, "her sabah kahvaltıdan önce yerel Nemercke dağının tepesine tırmandığı için LNC'liler tarafından sevilmeyen biri olmuş ve zavallı koruması da onunla birlikte tırmanmak" zorunda kalmıştı.[41]

Ağustos 1943'te İtalyanlar LNC'ye karşı güçlü bir saldırı başlatmış ve LNC'yi Shtylle'deki karargâhını boşaltarak, görevli Britanya personeliyle birlikte kaçmaya ve Ohri gölü kıyısındaki Bixha köyü yakınlarındaki bir

---

38 Pearson, *Albania in Occupation and War*, 266.

39 Hare, TNA, HS 5/139.

40 Örneğin, bkz., 16 Ağustos ve 3 Kasım 1943 tarihli direktifler, Pearson, *Albania in Occupation and War*, 267, 298.

41 J. Anderson, *High Mountains and Cold Seas*, 192.

manastırda yeni bir üs kurmaya zorlamıştı. Sonra aniden BLO'lar eylül ayı başlarında, İtalyanları teslim almaları ve onları taraf değiştirmeye ikna etmek için çalışmaları yönünde emir almıştı. Bu emre uyan Seymour, Arnavutluk'taki İtalyan kuvvetlerinin komutanı General Lorenzo Dalmazzo ile bir görüşme ayarlamak için temasa geçmiş ve Tiran'a, Britanya üniformasının üzerine bir İtalyan paltosu giyerek gitmişti. O, Dalmazzo'nun istihbarat şefiyle görüşürken, Dalmazzo'nun yan odada Almanlarla konuştuğunu ve ailesiyle birlikte Arnavutluk'tan ayrılmanın yolunu bulmaya çalıştığını öğrenince şoke olmuştu. Tilman, LNC ile birlikte Gijirokaster'a gitmiş ve orada General Ernesto Chiminello'nun tam bir panik halinde olduğunu görmüştü. Almanlar hızla yaklaşıyordu ve bölge, Tilman'ın birlikte olduğu LNC partizanlarından sayıca üstün olan *Balli Kombëtar*'la doluydu. Chimello, Roma'dan hiçbir emir almamıştı ve silahlarını teslim etmeyi ya da Almanlarla savaşmayı açıkça reddediyordu. Tilman, garnizonun su kaynağını kestikten sonra, Chiminello emrindeki personelle birlikte, onları İtalya'ya geri götürecek gemilerin beklediği Sarandë limanına doğru harekete geçmişti.

İtalyanlar, silahlarını ve teçhizatlarını, hangi siyasi görüşten olursa olsun, Arnavutlara bırakmak yerine imha etme eğilimindeydi. Bununla birlikte, LNC, çeşitli izole İtalyan garnizonlarından silah toplamayı başarmış; *Balli Kombëtar* Dibër'deki İtalyan garnizonunun silahlarını ele geçirmiş ve kuzey aşiretleri, Kukës'te konuşlanmış İtalyanlardan ellerindeki malzemeleri almıştı. Firenze Tümeninden 1.500 civarında İtalyan, Gramsci Taburunu oluşturmuş ve onlara kötü davranacak olan LNC partizanlarına katılmıştı. Çoğu İtalyan askeri, İtalya'ya kaçan subayları tarafından yüzüstü bırakılmıştı: Davies, dağlarda saklanan ve açlığın pençesinde boğuşan yaklaşık 45.000 sefil İtalyan olduğunu kaydetmişti.[42]

11 Eylül 1943'te, Balkanlar'dan sorumlu Alman bakan Hermann Neubacher Tiran'a uçmuş ve Almanların koruması altında, ülkenin bağımsızlığını ilan etmişti. Alman politikası, General Maximillian von Weichs tarafından şöyle açıklanıyordu:

> Arnavutluk'un işgali çok gerekliydi. Arnavutluk'a düşman olarak değil, dost olarak geliyoruz ve bu nedenle korkmanız için hiçbir neden yok. Gerekli gördüğümüz anda Arnavutluk'tan ayrılacağız. Sizi tüm içişlerinde serbest bırakacağız ve hiçbir şeye karışmayacağız. İtaat etmenizi istiyoruz; etmeyenler cezalandırılacaktır.

Yeni bir işbirlikçi geçici hükümet kurulmuş ve Almanlar Kosova'nın Arnavutluk'a dahil edildiğini duyurmuştu. Alman işgalinin belirgin bir biçimde

---

[42] Fischer, *Albania at War*, 162-5; Kemp, *No Colours or Crest*, 130-31; H. Tilman, *When Men and Mountains Meet*, 125; Anderson, *High Mountains and Cold Seas*, 190-93; Pearson, *Albania in Occupation and War*, 271-2.

makul oluşu, BLO'ları bir ikilemle karşı karşıya bırakmıştı: "Zaman geçtikçe, Arnavutlara silaha sarılmaları için, pasif kalarak elde edebilecekleri avantajlarla karşılaştırıldığında, teşvik edici çok az şey sunabileceğimiz daha da açık hale geliyordu."[43]

Gerçekten de, Kosova'nın Arnavutluk'a dahil olması, *Balli Kombëtar*'ın Almanlara direnmek için artık çok az nedeni olduğu anlamına geliyordu ve *onun* amaçlarından birinin gerçekleştirilmiş olması, hareketi etkin bir şekilde bölmüştü. 7 Ekim 1943'te, *Balli Kombëtar*'ın merkez komutanlığı, Almanlarla, büyük ölçüde daha sonra LNC'ye çevrilebilecek silahları güvence altına almak için bir işbirliği politikası izlenmesini emretmişti. *Balli Kombëtar*'ın tüm üyeleri bu politikayı kabul etmemişti: Örneğin, Avlonya bölgesindeki Skender Muço, Almanlara ve onların Arnavut işbirlikçilerine karşı savaşa devam edeceğini açıklamıştı. Bunun için BLO'lardan silah almayı bekliyordu. Britanyalılar, *Balli Kombëtar*'ın çoğunluğunun Almanlara direnmesini sağlama konusunda pek umutlu değildi; ancak yine de, *Balli Kombëtar*, Britanyalıların direnişe denizyoluyla sağladığı malzemenin ulaştığı kıyı bölgesini kontrol ettiği için, örgütle ilişkileri sürdürmenin gerekli olduğunu kabul ediyorlardı. Britanya politikası, LNC ile *Balli Kombëtar*'ın birbirleriyle savaşmayı bırakarak Almanlara odaklanacağı bir anlaşma sağlamaya yönelikti.[44]

LNC, *Balli Kombëtar*'ı, Yugoslav Partizanlarının Çetniklere karşı izledikleriyle benzer bir çizgide işbirlikçi olarak tasvir ederek, Britanyalıların çabalarını sekteye uğratmaya çalışıyordu. 9 Eylül, 1 Ekim ve 3 Kasım 1943'te yayımlanan direktiflerde, Enver Hoca, LNC politikasını şöyle ifade ediyordu:

> Akıllıca ihbar yoluyla ve durmaksızın çalışarak *Balli Kombëtar*'ı itibarsızlaştırmak; halkı onlardan uzaklaştırmak ve örgütümüze bağlamak; *Balli* safları arasına nifak sokmak ve kendi aralarındaki gevşeme sürecini hızlandırmak için elverişli durumlar yaratmak için çalışmalıyız; gerici kafalarına kararlı ve zekice vurmak; *Balli*'yi kardeş katlinin sebebi olarak halka sunmak; *Balli Kombëtar*'ın politikasının sonunda silahlı bir çatışmaya yol açacağını halka göstermek; halkı böyle bir şeye başkaldırma konusunda ikna etmek için çalışmalıyız; çalışmalıyız ki, iç savaşın tarihsel sorumluluğu, aslında olması gerektiği gibi, *Balli*'nin omuzlarına yüklensin.[45]

Kasım 1943'ün başlarında Davies, *Balli Kombëtar* liderleriyle, LNC ile savaşmayı bırakacaklarına ve bunun yerine Almanlara karşı direnişe geçecekleri-

---

[43] Pearson, *Albania in Occupation and War*, 273-4; P. Kemp, *The Thorns of Memory*, 200.

[44] Fischer, *Albania at War* 191.

[45] Hoca'nın 9 Eylül 1943 tarihli direktifi, Pearson, *Albania in Occupation and War*, 274.

ne dair yazılı bir anlaşmaya varmış ve anlaşma haberlerinin BBC tarafından yayımlanacağına söz vermişti. Davies, açıklamayı Hoca'ya bildirmiş ve ondan benzer bir anlaşma imzalamasını istemişti:

> Ortalığa ölüm sessizliği çökmüştü. Enver Hoca tamamen şaşırmıştı. Belli ki *Balli*'nin, niyetlerinde samimi olsunlar ya da olmasınlar, böyle bir taahhütte bulunmasını beklemiyordu. Öfkeyle ayağa kalktı ve müdahale ettiğim için beni suçladı; BBC ve *Balli* hakkında düşündüklerini dile getirdi. Almanlarla savaşma amacından vazgeçmeyecekti; ama aynı zamanda *Balli*'yi de yok edecekti.[46]

Davies, Hoca'yı, gerekli açıklamayı yapmazsa, LNC'yi gelen erzak ve mühimmattan yoksun bırakmakla tehdit etmişti. Ancak SOE Kahire, Davies'e tüm taraflara malzeme sağlamaya devam etmesini; direnişi teşvik etme ve iç savaşın alevlerini söndürme çabalarını sürdürmesini emretmişti. 1943-44 kışında LNC, *Balli Kombëtar* üyelerini öldürme ve sığındıkları köyleri yok etme faaliyetlerine odaklamaya devam edecekti.

Abas Kupi, kuzeydeki milliyetçi aşiretlerin işbirliğiyle, 19 Eylül 1943'te Ulusal Zogist Partisini kurunca, LNC kendi saflarında bir bölünmeyle karşı karşıya kalmıştı. Parti programı Kasım ayında yayımlanmış ve (Britanyalıların istediği gibi) Almanlara karşı direniş çağrısı yapılmıştı. Programda ayrıca, (*Balli Kombëtar*'ı cezbedecek şekilde) etnik Kosovalı Arnavutların yaşadığı bölgelerin Arnavutluk sınırları içine dahil edilmesi; (LNC'ye verilen desteği zayıflatmak için) sosyal ve tarımsal reformlar ve sürgündeki Kral Zog'un dönüşü de yer bulmuştu. LNC'nin yanıtı, 3 Kasımda Abas Kupi ve Zogistlerin sert bir şekilde kınamak ve aralıkta Abas Kupi'yi LNC saflarından resmen ihraç etmek olmuştu. Abas Kupi hiçbir zaman, saflarına daha çok insan katma sevdasına kapılmamıştı: Onun silahlı destekçileri tahminen en fazla 8.000 civarındayken, LNC saflarında 10.000'in üzerinde partizan vardı ve bu sayı her gün artıyordu. Kuzey aşiretleri ise, aralarında sadece birkaç bin adam toplayabilirdi. Abas Kupi'nin önemi, BLO'lar tarafından, LNC'nin bariz komünizmine ve *Balli Kombëtar*'ın işbirlikçi çizgisine karşı milliyetçi bir denge unsuru olarak kullanılabileceği gerçeğine dayanıyordu. Bu, takip edilmesi zor bir yoldu; çünkü Abas Kupi, Amery'nin gayet akıllıca, "İşte birçoklarının kancayı taktığı ama hiçbirinin karaya çekemediği balık" olarak tanımladığı biriydi.[47]

BLO'lar, iç savaşın büyük ölçüde çaresiz gözlemcileri konumundaydı ve raporları, Arnavutluk'taki direnişle ilgili uğradıkları hayal kırıklığını yansıtıyordu. Eylül 1943'te Davies görev gücünün gelişinden sonra, ilk BLO'lar,

[46] Davies, *Illyrian Adventure*, 92.

[47] Fischer, *Albania at War* 192-3; Hoxha'nın direktifi, 3 Kasım 1943, Pearson, *Albania in Occupation and War*, 299-300; J. Amery, *Sons of the Eagle*, 98.

McLean ve Smiley, SOE Arnavut masasının başkanı Philip Leake'e rapor vermek üzere Brindisi'ye gitmişti. İkili, tüm taraflara yardım etmeyi ve Alman karşıtı direnişi desteklemenin yanı sıra, büyük ölçekli bir iç savaşı önlemek için çalışmayı da önermişti. Davies'in Kasım 1943'teki ilk raporunda da benzer duygular dile getiriliyordu; ancak Davies, Kral Zog'a desteğin az olduğuna inandığı konusunda da uyarıda bulunuyordu. Bir ay sonraki ikinci raporuna bakınca, fikrini değiştirerek LNC'ye özel destek çağrısında bulunduğunu ve *Balli Kombëtar* ile Abas Kupi'nin işbirlikçi olarak suçlandığını görüyoruz. Ancak Leake, tek başına LNC'yi desteklemenin iç savaşı kaçınılmaz hale getireceği ve LNC'nin çok zayıf olduğu ülkenin kuzeyinde, Almanlara karşı milliyetçi bir ayaklanma umudunu tamamıyla sona erdireceği için bu politikanın izlenmemesini tavsiye etmişti.

Tüm tarafları destekleme politikası, McLean ve Smiley tarafından Ocak 1944'te yayımlanan ve Britanya'ya, kuzey aşiretlerinin önyargılarını ortadan kaldırmak için gerekli gördükleri Kosova sorununu çözme çağrısı yapılan raporda yeniden gündeme getiriliyordu. Bu son nokta, Dışişleri Bakanlığı ve SOE için çok iddialı bir adımdı. Peter Kemp Kosova'dan, "Kosovalıların çoğunluğunun bir Alman işgalini bir Sırp işgaline tercih edeceğini" bildirmiş ve Britanya hükümetini bölgede savaş sonrası bir plebisit sözü vermeye çağırmıştı. Ancak Britanyalılar, Kosova'nın Yugoslavya'ya iadesini talep eden Tito'yu ve Partizanları desteklemeye açıkça kararlıydı. Sonuç olarak Kemp, ocak ayının sonunda, Kryeziu kardeşlerle teması kesme emri alacaktı. Aynı bölgede çalışan Binbaşı John Hibberdine'e, Partizanları rahatsız ettiği için madenlere yönelik sabotaj operasyonlarını durdurması emredilmişti. Kemp, Almanlara direnen Gani Bey Kryeziu ile ilişkilerin sürdürülmesi yönündeki tavsiyesinin reddedilmesi üzerine, geri çağrılmasını talep etmişti. Kemp daha sonra, tahliyeyi beklemek üzere, Karadağ'daki Berane'de Hudson'a katılacaktı.[48]

BLO'lar Abas Kupi'yi, LNC'ye karşı savunmada kalmak yerine direnişe geçmeye ikna etmek için çok çalışmıştı. Abas Kupi, Kral Zog'dan bunu yapmak için doğrudan bir emir talep ederek yan çizmişti. Zog'un başlangıçta yazdığı mektupta, tüm direniş örgütlerinin karşılaştığı direniş/misilleme ikilemine ilişkin anlayışını yansıtıyor ve Kupi'yi uygun bir anda ulusal ayaklanma için güçlerini korumaya çağırıyordu. İkinci mektubunda, Britanya hükümetinin baskısını yansıtacak bir şekilde, Abas Kupi'yi iç savaşı önlemek ve direnişi başlatmak için adımlar atmaya çağırıyordu. 1944 baharında, diğer BLO'ların raporları, Arnavutların direnişten ziyade iç savaşa odaklan-

[48] X. Fielding, *One Man in his Time*, 43; Davies raporu, 19 Kasım ve 17 Aralık 1943, Pearson, *Albania in Occupation and War*, 306, 313; Fischer, *Albania at War*, 203-4; Bailey, *The Wildest Province*, 141-2, 172-80; Kemp, *No Colours or Crest*, 217-18; J. G. Hibberdine, IWM 13347.

masından kaynaklanan hayal kırıklıklarını yansıtmaktadır: Anthony Quayle, *Balli Kombëtar*'ın işbirliği politikasını terk etmesini sağlama konusundaki başarısız girişimlerini anlatmıştı; Tilman ve Smiley'nin raporları, iç savaşı sona erdirme konusunda çok az umut taşıyordu.

24-28 Mayıs 1944 tarihleri arasında LNC, Përmet'te, komünistlerin Arnavutluk'u ele geçirmesinin siyasi temellerini atan bir kongre düzenlemişti. Anti-Faşist Ulusal Kurtuluş Konseyi, işbirlikçi Arnavut hükümetine bir alternatif olarak kurulmuş ve LNC silahlı oluşumlarının adı Arnavut Kurtuluş Ordusu olarak değiştirilmişti. Bu orduya daha sonra Hoca, Arnavutluk'u Almanlardan kurtarmak ve aynı zamanda *Balli Kombëtar* ile Abas Kupi'nin Zogistlerini ortadan kaldırmak için genel bir saldırı başlatması emrini verecekti. Tilman, Bari'deyken ayın sonunda nihai raporunu yazdığında kongreden haberdardı. Yine de onun yazdığına göre LNC:

> ... kişisel destekçileri olan, feodal veya aşiret reislerinden oluşan bir topluluk değil, hem dinsel inançların hem Geg ve Tosk soylarının ve ayrıca Güney ve Orta Arnavutluk halkının en az yüzde 75'inin temsilcisi olan, örgütlü bir partidir. Ve Arnavutluk Komünist Partisi LNC'ye dahil olmasına rağmen, Nazizm veya Faşizmle savaşacak herkesi memnuniyetle içlerine almışlar ve özgür, demokratik, bağımsız bir Arnavutluk için savaştıklarını defalarca ilan etmişlerdir.

Tilman, en aktif direniş hareketi olduğu için yalnızca LNC'nin Britanya'dan askeri destek alması gerektiğini öne sürüyordu. Bu tavsiyeye rağmen, 1944 yazındaki Britanya politikası değişmeden kalacaktı: Tüm hareketler, İtalyan harekâtı yeni bir kritik aşamaya girdiğinden beri ülkede mümkün olduğunca çok sayıda Alman tümenini tutmak esas olduğu için desteklenecekti. O zamanlar Balkanlar'da (kesin olmamakla birlikte) tahminen 17 Alman ve 8 Bulgar tümeni vardı.[49]

Arnavut direniş örgütlerine Britanya'nın erzak ve mühimmat tedariki, Tito'nun Partizanlarına göre çok daha mütevazı bir ölçekteydi. 1944 yılının ocak ve nisan ayları arasında, çoğunlukla LNC için olmak üzere, 80 tondan fazla malzeme indirilmişti. Bunlar, LNC partizanlarının Alman saldırılarından sağ çıkmasını ve yandaş kitlesini genişletmesini sağlayacaktı. Yine de herhangi bir direniş kanadının fiili Alman karşıtı faaliyetine ilişkin kanıtlar sınırlıdır. Çoğu, BLO'ların ısrarı üzerine üstlenilmiş ve çoğu zaman, Arnavutlardan çok az yardım alarak ve hatta bazen Arnavutların istedikleri şeyin tam tersini yaparak gerçekleştirilmişti. Örneğin, Eylül 1943'te Smiley, Elba-

[49] McLean ve Smiley raporu, 12 Ocak 1944; Quayle'nin değerlendirme raporu, 30 Nisan 1944; Tilman'ın nihai raporu, 30 Mayıs 1944; Genelkurmay Başkanları Komitesi, 8 Haziran 1944, Pearson, *Albania in Occupation and War*, 323-4, 343, 348-51, 354.

san yolundaki Shkumbin nehri üzerinde bulunan köprüyü elverişli bir hedef olarak belirlemiş ve büyük ölçüde, "bir şeyleri havaya uçurmayı" sevdiğinden, olması gerektiği gibi havaya uçurmuştu. Ancak Hoca öfkelenmişti; çünkü kuvvetlerinin Tiran'a ve kuzey bölgelerine ilerlemek için bu köprüye ihtiyacı vardı.[50] BLO'lar ayrıca, Abas Kupi'yi sabotaj operasyonlarına girişmeye ikna etme konusunda zorluklarla karşılaşmıştı ve Kupi 1943-44'ün kış ve ilkbahar aylarında, fiilen hiçbir şey yapmamıştı. McLean, Kupi'yi, bir adım atmadıkça daha fazla malzeme göndermemekle tehdit etmiş ve bu nedenle 21 Haziran 1944'te Kupi'nin güçleri Tiran-İşkodra yolu üzerinde bulunan Gjoles'teki önemli bir köprüyü havaya uçurma konusunda Smiley'e yardım etmişti. Bu eylem o kadar başarılıydı ki, Almanların çok basit bir alternatif inşa etmesi altı hafta sürmüş ve Almanlar bu süre zarfında, büyük Arnavut şehirleri arasında Alman erzak ve mühimmatının naklini gerçekleştirmek için, şiddetli yağmur yağdığında geçilmez hale gelen dar bir toprak yolu kullanmak zorunda kalmışlardı. Ancak bu operasyonun yarattığı coşkuya, LNC'nin Abas Kupi'nin güçlerine yönelik ağır bir saldırı başlattığı ve kuzeye doğru ilerlediği haberi gölge düşürecekti.[51]

Nispeten alçak seyreden doğrudan direniş seviyesi, Almanları 1943-44 kışında, partizan karşıtı saldırılara girişmekten alıkoymamıştı. Bunlar, Arnavut direnişini büyük şehirlerden ve iletişim hatlarından uzak tutmak için tasarlanmış ve amaçlarına ulaşma konusunda büyük ölçüde başarılı olmuştu. 1944 yılının ocak ayı başlarında, Almanlar bir hamle daha yapmıştı. Üç Alman tümeni, LNC'nin genel merkezinin ve ana Britanya görev gücünün üslendiği Köstence'ye üç yönden saldırıya girişmişti:

> Yollarda hareketli bir kordon oluşturan zırhlı araçlar ve tanklarla geniş bir alanı kuşatmışlardı ve Fiesler Storch keşif uçaklarının tespit ettiği hedefleri vurmak için havada turlayan Messerschmitt savaş uçakları tarafından korunan süvari ve piyade birlikleri bölgeyi farklı yönlerden tarıyorlardı.

Hoca ve partizanları, Britanyalıları kaderine terk ederek hızla güneye çekilmişti. Davies yaralanmış ve kurmay başkanı Arthur Nicholls'a, kendisinin ve diğer yaralıların esir düşmesi kesinleşecek olursa, görevi devralmasını emretmişti. Nicholls'un karşılaştığı durum, kışın ortasında Balkanlar'da faaliyet gösteren tüm BLO'ların karşılaştığı tehlikeleri yansıtıyordu. Ayakları soğuktan buz kesmişti:

---

[50] Fischer, *Albania at War*, 202; Bailey, *The Wildest Province*, 233; Smiley, *Albanian Assignment*, 78-80; Pearson, *Albania in Occupation and War*, 280.

[51] Fischer, *Albania at War*, 213; Smiley, *Albanian Assignment*, 121-5; Amery, *Sons of the Eagle*, 182.

> İlk etapta ilerlemenin yolu, paltosunun üzerine oturmak ve kendisine eşlik eden iki partizan tarafından, karla kaplı ve kayalık dağın yamacından aşağı doğru çekilmekti. Daha sonra, kendisini taşıyacak bir katır bulmayı başarmıştı; ancak uzun boyu nedeniyle, sakatlanmış ayakları sürekli karda sürüklendiği için bir hayli acı çekiyordu. Botlarını giyemedi ve ayakları kabaca işlenmiş keçi postuna sarıldı. Kangren olmuştu...

George Seymour onu bulduğunda, Nicholls ölümün eşiğindeydi ve 11 Şubat 1944'te muhtemelen kan zehirlenmesinden hayatını kaybetmişti. Almanlar yaralarını iyileştirdiği ve daha sonra Almanya'ya götürüldüğü için Davies daha iyi durumdaydı.[52] Davies'i taşıyan uçak, onu Abas Kupi bölgesi üzerinden Tiran'dan sevk etmişti. Davies, Abas Kupi'nin, onun için temin ettiği mühimmatı kullanmaması nedeniyle Alman trafiğinin yollarda serbestçe aktığını görünce çok sinirlenmişti. Bölgedeki Alman saldırılarının bir diğer önemli kurbanı, Mayıs 1944'te kendi gözleriyle görüp direniş olasılıklarını değerlendirmek için Arnavutluk'a giden ve 7 Haziranda planladığı ayrılışından kısa bir süre önce, bulunduğu kampa yapılan bir Alman hava saldırısında öldürülen Philip Leake'di.[53]

Haziran 1944'e kadar Britanya'nın temin ettiği erzak ve mühimmat, LNC partizanlarının Alman saldırılarına dayanmalarını sağlamıştı. Ancak tüm gözlemcilere göre, iç savaşın direnişten önce geldiği açıktı. Bu gerçekleştiğinde Arnavutların, Almanların Balkanlar'dan çekilmesini engellemek için dişe dokunur bir çaba sarf edip etmeyeceğini zaman gösterecekti.

Eylül 1943'te İtalyanların teslim olduğunun ilan edilmesi, Yugoslavya ve Arnavutluk'taki İtalyan garnizonlarını şaşırtmıştı; ancak Doğu Girit'te, İtalyan Siena Tümeni Komutanı General Angelo Carta, Mussolini'nin devrilmesinin bir ateşkes anlaşmasına yol açacağını hissetmiş ve askerlerini korumak için hazırlıklar yapmaya başlamıştı. Bu hazırlıklar, adadaki Britanya irtibat subayları, özellikle Patrick Leigh Fermor ve Banduvas liderliğindeki yerel direniş grupları ile temas kurmayı içeriyordu. Leigh Fermor, Carta'nın istihbarat subayı Teğmen Franco Tavana aracılığıyla, General Carta ile gizli görüşmeler yapmak için bir davet almıştı. Leigh, İtalyanların bir açmaza düştüğünü anlamıştı: Carta, kendisini ziyaret ederek, tüm silahların Almanlara teslim edilmesini isteyen, müthiş Alman komutan General Friedrich-Wilhelm Müller'den açıkça korkuyordu; oysa Tavana, bir Müttefik işgali öngörüyordu ve bir Alman hamlesine karşı Girit direnişiyle birlikte hazırlık yapılmasını istiyordu.

---

[52] Davies, Mauthausen toplama kampına gönderilmişti; ancak kamp komutanı, muvazzaf subay olduğundan ötürü onu kabul etmeyince, Colditz'deki esir kampına gönderilmişti.

[53] Pearson, *Albania in Occupation and War*, 319-20; Davies, *Illyrian Adventure*, 93-4, 111, 171-2; Bailey, *The Wildest Province*, 123-5.

Ateşkes haberi Girit'e ulaştığında, General Friedrich-Wilhelm Müller, İtalyanlara üç seçenek sunan genel bir emir yayımlamıştı: Alman komutası altında savaşmak; silahlarını teslim etmek ve Almanların emrindeki çalışma gruplarında hizmet etmek ya da içeri alınmak. Emir bir uyarı içeriyordu: "Kim İtalyan kuvvetlerinin silahlarını satar ya da imha ederse veya kim birliğinden kaçarsa, *franc-tireur* [çeteci] kabul edilecek ve vurulacaktır." Carta, Almanların emirlerine uyulmasını tavsiye etmişti; ancak Banduvas'ın başka fikirleri vardı. Viannos bölgesinde, 160 adamını Almanlara saldırmaları yönünde cesaretlendirmiş ve orada direnişi teşvik etmek için Heraklion'a haberciler göndermişti. Leigh Fermor ve Tom Dunbabin bir katliamın eli kulağında olduğunu fark etmiş ve Banduvas'a güçlerini geri çekme çağrısı yapmıştı. Ama artık çok geçti: 12 Eylülde 2.000 Alman Banduvas'a saldırarak, grubu dağılmaya zorlamış ve ardından, Viannos bölgesindeki altı köyü yakıp yıkarken, yaklaşık 500 sivili de kurşuna dizmişti. Leigh Fermor, Carta'ya ulaşmayı başarmış ve ona birlikte Mısır'a gitmeyi teklif etmişti. 16 Eylülde Carta ve birkaç kurmay subayı, Britanyalı eskortları eşliğinde sahile doğru yol almaya başlamıştı. Almanlar, Carta'yı yakalaması için Fiesler Storchs'u göndermiş ve Carta'yı ölü ya da diri teslim edene 30 milyon drahmi ödül verileceğini duyuran broşürler dağıtmıştı. Tahliyenin yapılacağı kumsala 23 Eylülde ulaşılmış ve burada Carta grubuna, Dunbabin ile Banduvas da katılmıştı. Bu ikiliden Banduvas da Mısır'a tahliye talebinde bulunmuştu. Tahliye sırasında hava kötüleşmiş ve Carta güvenli bir şekilde tekneye alınıp gizlenirken; o kargaşada Banduvas'a yer açılamazken Leigh Fermor iradesi dışında kaza eseri teknede kalmıştı. Banduvas bir ay sonra güvenli bir şekilde tahliye edilecekti.[54]

Yunanistan anakarasında, İtalyan 11. Ordu Komutanı General Carlo Vecchiarelli, Atina'da Almanlara danıştıktan sonra, 8 Eylül akşamı komutanlarına ve birliklerine şu bildiriyi yayımlamıştı:

> 11. Ordunun İtalyan personeli, aşağıda belirtildiği gibi davranacaktır. Almanlar silahlı şiddet uygulamazsa, İtalyanlar silahlarını onlara karşı kullanmayacak ve isyancılarla ya da karaya çıkabilecek herhangi bir Anglo-Amerikan kuvvetiyle ortak hareket etmeyecektir. Ancak kuvvete kuvvetle karşılık verilecektir. Her personel görev yerinde ve şimdiki görevinin başında kalacaktır. Disiplinin sağlanması için mümkün olan her yola başvurulacaktır.

Ne var ki, bazı İtalyan komutanların farklı fikirleri vardı. General Adolfo Infante, Teselya'daki Pinerolo Tümenine komuta ediyordu ve Britanya yanlısıydı. I. Dünya Savaşı sırasında Britanyalıların yanında savaşmış

[54] Beevor, *Crete*, 288-91; Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 292-5; Rapor no. 6, Eylül 1943, Leigh Fermor, *Abducting a General*, 145-9.

ve 1930'larda Londra'da İtalyan askeri ataşesi olarak görev yapmıştı. Almanlara teslim olmamakta ancak silahlarını da komünist ELAS çetelerine teslim etmemekte kararlıydı. Bir İtalyan irtibat subayı, John Mulgan'a şunları söylemişti: "Bu *andarte*lerin yüzüne tükürürüz. Silahlarımızı isterlerse, onlarla tartışarak kendimizi kirletmeyiz." Chris "Monty" Woodhouse, Pinerolo Tümeninin, daha önce İtalyan ordusunun komutası altına alınmış Yunanistan'ın büyük bir bölümünün Almanlar tarafından ele geçirilmesini önlemek için Yunan direnişiyle birlikte savaşmasını karara bağlayan bir ortak savaş anlaşması kotarmayı başarmıştı. Sonuç karışıktı: 23 Eylülde İtalyanlar Almanlarla savaşmış; ancak daha sonra, Britanyalıların isteği doğrultusunda, Larisa'daki bir Alman havaalanına yapılacak saldırıya katılmayı reddetmişlerdi. Woodhouse, askerlerin büyük bir çoğunluğu eve gitmekten başka bir şey düşünmediği için İtalyan saflarında moralin yerlerde süründüğünün farkındaydı. Woodhouse ayrıca, Kahire müzakerelerinin başarısız olmasının ardından*[55] ELAS'ın, Napoleon Zervas'a karşı yürüttüğü iç savaş için mümkün olduğu kadar çok silah ele geçirmek istediğinin ve İtalyan askerlerinin kaderinin ne olacağıyla zerre kadar ilgilenmediğinin de farkındaydı ve bu yüzden diken üstündeydi. Woodhouse, Infante'nin Arnavutluk üzerinden İtalya'ya tahliyesini başarılı bir şekilde ayarlamıştı; ancak Britanya kaynakları, Nisan 1944'te, Yunan dağlarında açlığın pençesinde kıvranarak dolaşan yaklaşık 10.000 moralsiz ve silahsız İtalyan olduğunu öne sürüyordu.[56]

Almanya'nın Yunanistan'ı ele geçirmesi hızlı olmuştu ve ilk kurbanlar arasında Yunan Yahudileri vardı. 1942'de Almanlar Yahudileri Selanik'te toplamış ve 1943'te Alois Brunner ve Dieter Wisliceny, 54.000 kişinin Auschwitz ve Treblinka'ya taşınmasını denetlemek için şehre gelmişti. Alman işgali altındaki Yunanistan'da yaklaşık 3.000-5.000 Yahudi, İtalyan bölgesine sığınmıştı. Bu Yahudiler de şimdi Atina'daki Yahudilerle birlikte tehlikedeydi. Eylül 1943'te Jürgen Stroop ve Wisliceny Atina'ya gelmiş ve Hahambaşı Elias Barzilai'ye bir toplantı daveti göndermişti. Bu toplantıda Barzilai'ye, Atinalı Yahudilerin isimlerini ve adreslerini vermesi emredilmişti. Yahudiler artık, Almanların emirlerine uymaları halinde başlarına nelerin geleceğini bildiklerinden, hesaplanmış bir itaatsizlik politikası izliyorlardı. Barzilai, ELAS tarafından Atina'dan kaçırılmış ve diğer birçok Yahudi dağlarda ona katılmıştı. Atina'daki 8.000 Yahudiden sadece yaklaşık 1.200'ü Almanların kayıt yaptırma talebine uymuştu. Yunan hükümeti, Almanlara hiçbir yardım teklifinde bulunmamıştı ve Yahudilerin toplanması tamamen SS öncülüğünde

---

[55] Bkz. 18. Bölüm.

[56] Woodhouse, *Something Ventured*, 67-72; Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 148-52; J. Mulgan, *Report on Experience*, 131; Sarafis, *ELAS*, 182-6; Lamb, *War in Italy*, 127-8.

yürütülen bir operasyondu. Yunanistan genelinde Ortodoks Rumlar, Yahudilerin Almanlardan kaçmalarına ve saklanmalarına yardım etmişti. Sonuç olarak Atina, Volos, Trikkala ve Larissa gibi başlıca şehirlerdeki Yahudilerin yüzde 50'den azı Almanların eline geçmişti.[57]

Almanların, İtalyanların kontrolündeki toprakları kendi denetimleri altına alma çabaları daha önce acımasızca uygulanmış ve genel olarak başarılı olmuştu. Almanlar, Teselya'yı geçerek Epiros'a girmiş ve Operation Animals sırasında direniş tarafından kapatılan Metsovo-Janina yolunu ve Trikkala'ya giden demiryolunu yeniden açmışlardı. Mulgan bunun sonuçlarına dikkat çekiyordu: "Aralık ayı başında, ilk yoğun kar yağdığında, özgür Yunanistan, partizan, *andarte* Yunanistan, toprakları açlıktan ölen bir sürü mülteciyle dolu, karanlığa gömülmüş köylerle sınırlı bir alana sıkışmıştı." *Andarte*ler Pindos dağlarına geri çekilmek zorunda kalmıştı ve direniş eylemleri, "sık sık uzaktan ateşlenen birkaç rastgele atıştan ve ardından kaçınılmaz olarak, aceleyle geri çekilmeden ibaretti. Almanlar, gitmek istedikleri yere" gidiyorlardı. Yine de Almanların kendilerinin de kabul ettiği gibi, yollar ve demiryolları üzerindeki Alman kontrolü yanıltıcıydı. Ekim ve Kasım 1943'te Epiros'taki Panter Operasyonu sırasında Alman birliklerine komuta eden General Humbert Lanz daha sonra şunları kaydetmişti: "Maalesef, arazi gerilla savaşı için fazlasıyla davetkârdı. Yolun her iki tarafı da yüksek dağlarla çevriliydi... Partizanlar ve onlara yardım edenler her yerde pusuya yatmıştı."[58]

Peloponnesos'taki (Mora yarımadası) Alman işgali, Rallis yönetimindeki Yunan işbirlikçi hükümetinin bile homurdanmasına neden olabilecek derecede acımasızdı. Ekim ayının sonunda, gerillalar Le Suire'nin 117. Jaeger Tümeninden 80 Alman askerini kaçırıp öldürmüştü. Misilleme olarak Le Suire, 696 Rum'un infazına ve Kalavryta'nın erkek nüfusunun tamamı dahil, 25 köyün yok edilmesine yol açan operasyonlar başlatmıştı. Le Suire, bu gaddar eylemlerini yumuşatmak zorunda kalsa da 1944 baharında güvenlik yeniden zayıflayınca, Mayıs 1944'te Mora yarımadasında sıkıyönetim ilan etmişti. Klissura köyünün tüm nüfusunun katledilmesiyle sonuçlanan, Almanların Makedonya'daki davranışına Neubacher karşı çıkmıştı:

> Ağır silahlı Kızıl haydutlar bir gece önce evlere zorla dalıp karınlarını doyurdu ve köyün yakınlarında iki Alman askerini öldürdü diye, bebekleri, çocukları, kadınları ve yaşlıları öldürmek tam bir delilik. Bu anlamsız kan banyosunun siyasi etkisi, komünizme karşı mücadelemizdeki tüm propaganda çabalarının etkisini şüphesiz çok azaltıyor...

---

[57] Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 244-5, 250-51, 259-61; Cesarani, *Final Solution*, 671.

[58] Mulgan, *Report on Experience*, 145-6; Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 170-72.

> Bu kahramanca eylemin harika sonucu, bebeklerin ölmesidir. Ancak partizanlar yaşamaya devam ediyor ve tamamen savunmasız köylerde, hafif makineli tüfek kullanarak yeniden kendilerine barınak bulacaklar.[59]

Yunanlar, Almanların ülkelerini ele geçirmesine çok az direnç göstermişlerdi; çünkü iki karşıt güç, ELAS ve EDES tüm dikkatini Yunan iç savaşının birinci raundu olacak kapışmaya vermişti. ELAS, Almanlarla yalnızca kendini savunmak için savaşmış ve tamamen iç düşmanlarına, özellikle de Zervas yönetimindeki EDES'e yönelik saldırılara yoğunlaşmıştı. Ekim ve Kasım 1943'te Zervas komutasındaki EDES'i Arahthos nehrinin batısındaki Epiros'a sürmeyi başaran ELAS'ın saldırgan taraf olduğu neredeyse kesindir. 1944 yılının ocak ayı başlarında, Zervas karşı saldırıya geçerek, Rumeli içlerine kadar ilerlemişti. Makedonya'da ELAS, rakip direniş örgütü PAO'ya saldırılar başlatmıştı. Hammond şunları kaydetmişti:

> Her sabah, şafak söktükten kısa bir süre sonra, bir ELAS idam mangası, suçları muhtemelen ELAS'a düşmanlık beslemek olan Yunan sivilleri infaz ediyordu... Bu halka açık infazlar, köylüleri korkutmayı amaçlıyordu. Kesinlikle çok korkmuştu köylüler; çok az yetişkin bizimle konuşmaya cesaret etti.

Britanyalıların yanıtı, ELAS'a hem silah hem para tedarikini kesmek ve BLO'dan Teğmen Hubbard'ın ELAS tarafından öldürülmesinden sonra, Britanya misyonlarının Yunanistan'dan tamamen geri çekilip çekilmemesi gerektiğini sorgulamak olmuştu. Woodhouse tahliyeye karşı çıkmış ve ELAS, EDES ve EKKA temsilcilerinden oluşan tüm tarafları Plaka'da bir araya getirerek, 29 Şubat 1944'te bir ateşkes anlaşması imzalanmasını başarması, Britanyalıların Yunan direnişi üzerindeki etkisinin hâlâ devam ettiğini gösteriyordu. Bu anlaşma, iç savaşın ilk raundunu fiilen sona erdirmişti ve "EAM/ELAS ve EDES örgütleri, bu anlaşmayla, işgale ve işbirlikçilerine tüm güçleriyle gerek kendi alanlarında bağımsız gerek ortaklaşa olarak savaşma yükümlülüğünü" üstlenmişlerdi. Ayrıca taraflar mevcut topraklarında kalacaklar ve bir bölge savaşına girmeyeceklerdi.[60]

Yunan iç savaşının birinci raundunun birçok sonucu olmuştu. Nisan 1943'te Rallis hükümeti, Yunan jandarmasına ülkede asayiş ve düzeni sağlama konusunda yardımcı olmak üzere Güvenlik Taburları kurmuştu. Bu taburlara personel alımları, İtalyanlar teslim olana kadar yavaş ilerlemişti ve Almanlar başlangıçta bu acemileri silahlandırmak ve eğitmek konusunda

---

[59] Bennett, *Under the Shadow of the Swastika*, 145-6; Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 170-72, 179-81; Sarafis, *ELAS*, 205.

[60] Woodhouse, *The Struggle for Greece*, 59-60; Sarafis, *ELAS*, 259-60; Gerolymatos, *Guerrilla Warfare and Espionage in Greece*, 313; Papastratis, *British Policy towards Greece during the Second World War*, 152-60.

isteksizdi. Bir Müttefik işgali korkusu, Almanları, bu durumda yanlarında savaşabilmeleri için Güvenlik Taburlarını eğitmeye ve donatmaya zorlamıştı; ne var ki, Güvenlik Taburlarındaki birçok subay içten içe Britanya yanlısı duygular besliyordu. Güvenlik Taburları, komünizme olan nefretlerinde birleşiyordu. Gerçekten de, 1944 yazında, azami gücü 16.000'e ulaşan Güvenlik Taburlarının bu kadar büyümesinin temel nedeni, birçok insanın komünistlerin ülkeyi ele geçirmesini önleyecek asıl kuvvet olarak EDES veya EKKA'yı değil de, Güvenlik Taburlarını görmesiydi. Britanya SIS ajanı Nigel Clive, Yanya'dan (İoannina) Yunanların ağırlıklı olarak ne düşündüğüne dair şunları yazmıştı: "Almanlar kazandı; Trakya'yı [Bulgaristan'a] kaybettik. Ama EAM/ELAS kazanacak olursa, tüm Yunanistan'ı kaybederiz." Ne var ki, Güvenlik Taburları, güvenlik operasyonlarının Almanlarla aynı derecede gaddarlıkla yürütüldüğü Güney ve Orta Yunanistan bölgelerinde pek sevilmiyordu.[61]

EAM, Plaka Anlaşmasının ELAS'a sağladığı soluklanma alanını, siyasi güç elde etmek için yeni bir fırsat olarak kullanıyordu. Eylül 1943'te Kahire'den dönen komünistler, sürgündeki Yunan hükümetinin ve Britanya Büyükelçisi Rex Leeper'ın, işgal altında bulunan Yunanistan'daki gerçek cumhuriyetçi duygulara sıcak bakmadığına ikna olmuştu. Bu neredeyse kesindi: Britanya Dışişleri Bakanlığı, Myers'ın Yunanistan'a dönmesine izin vermemişti; çünkü o, Kralın ülkede aslında hiç sevilmediğini rapor etmişti. EAM, 1943-44 kışında, savaş öncesinde liberal bir politikacı olan Georgios Papandreu ve sağcı direniş grubu EKKA'nın bir üyesi olan Albay Evripides Bakircis gibi kişilerle yakınlık kurarak ilişki ağını genişletmek için adımlar atmıştı. Papandreu, EAM/ELAS'ı görmezden gelmiş ve 26 Nisan 1944'te, Kahire'ye giderek, sürgündeki hükümete katılmıştı. Bakircis, 10 Mart 1944'te kurulan yeni EAM himayesindeki *Politiki Epitropi Ethnikis Apeleutherosis*'e (PEEA: Ulusal Kurtuluş İçin Siyasi Komite) katılmayı kabul etmişti. 16 Martta Kahire'deki Yunanistan Başbakanı Emmanuil Çuderos, PEEA'dan, kendisini "Yunanistan'da halihazırda özgür olan ya da kurtarılacak olan bölgelerin yönetimi için" geçici bir hükümet olarak tayin eden ve ona, hükümetine Yunanistan içinde daha fazla temsilci bulundurması çağrısı yapan bir telgraf almıştı. Çuderos, tahttan çekilmesi ya da en azından Atina Başpiskoposunu naip olarak ataması gerektiği konusunda Kralı ikna edememiş ve bu nedenle de istifa etmişti. Yerine Sofoklis Venizelos getirilmiş ve o da bir ay gibi kısa bir sürede yerini Papandreu'ya bırakmıştı.

Hammond, PEEA'nın kuruluşunu, "Siantos'un son derece akıllıca bir hamlesi" olarak nitelendirmişti; çünkü bu girişim, "bir gerçekten, Yunanistan'daki direniş ruhundan" faydalanmıştı. PEEA, geniş tabanlı bir komite izlenimi vermek istemesine rağmen, bünyesinde ne EDES'in ne de EKKA'nın herhangi

[61] Hammond, *Venture into Greece*, 103-6; Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 323-7; Myers, *Greek Entanglement*, 267-8; N. Clive, *A Greek Experience 1943-1948*, 102.

bir temsilcisi bulunuyordu ve tüm kontrolün EAM'da olduğu açıktı. EAM'nin egemenliği, "özgür Yunanistan"da seçim çağrısı yaptığında da açıkça görülmüştü. Yapılan seçimde, 1,5 milyon kişinin oy kullandığı ve EAM'nin net bir şekilde galip geldiği iddia edilmişti. Ancak bu, listedeki adayların çoğunun EAM üyesi olduğu, oy pusulalarının EAM tarafından dağıtılıp toplandığı ve (aralarında ilk kez oy kullanan kadınların da olduğu) seçmenin adını oy pusulasına yazıp imzalaması gerektiği gerçeğini gizliyordu.

PEEA, sürgündeki Yunan silahlı kuvvetleri arasında, sürgündeki Yunan hükümetine popüler bir alternatif olduğunu kanıtlamıştı. 1944 yılının nisan ayı başında, Mısır'dan İtalya'ya gitmek üzere olan 1. Yunan Tugayında bir isyan çıkmış ve isyan Yunan donanmasının üç gemisine yayılmıştı. Britanyalılar isyanı sona erdirmek için operasyona öncülük ederek, 23 Nisanda Burc el-Arab'daki kamplarında isyancılara ateş açmıştı. İsyancılar ertesi gün teslim olmuştu. Silahlı kuvvetlerde büyük bir temizlik operasyonu yapılmış ve yaklaşık 10.000 Yunan subayı ve askeri, Güney Mısır'daki ceza kamplarına gönderilmişti. Politik olarak güvenilir personel, daha sonra İtalya'daki Rimini Savaşında çarpışacak olan yeni bir 3. Tugay kurmuştu.[62]

Anakara Yunanistan'a dönecek olursak, şubat ayında ELAS ile EDES arasında, Britanyalıların arabuluculuk ettiği, pamuk ipliğine bağlı bir ateşkes sağlanmıştı; ancak ELAS diğer bazı rakiplerini ortadan kaldırmaya yönelecekti. Bunlar arasında en dikkat çekeni EKKA'ydı. Albay Demetrios Psarros yönetimindeki bu büyük ölçüde muhafazakâr hareket, Atina'ya giden anayolun geçtiği, Yunanistan'ın merkezindeki Parnassos dağları bölgesini kontrol ediyordu. EKKA, muhtemelen sadece 350 erkek savaşçıdan oluşan, zayıf bir gruptu ve politik olarak çeşitli akımları içinde barındırıyordu. Bazı üyeler, özellikle Yüzbaşı Efthemios Deduses, son derece muhafazakârdı ve Atina'daki Kralcı direniş grubu *Strateotike İerarhia* (Askeri Hiyerarşi) ile bağlantılı Kralcı subaylarla temas halindeydi; Bakircis gibi diğerleri ise sola eğilimliydi ve ELAS'a geçeceklerdi. Nisan 1944'te ELAS, Dorida köyünde erzak konusunda EKKA ile çatışmaya girmişti ve o zaman Woodhouse'un Teselya'daki yardımcısı olarak görev yapan, BLO'dan Nick Hammond, ELAS'ın bu olayı EKKA'yı yok etmek için bir bahane olarak kullanmak istediğini anlamıştı. Saldırılar kesilmemiş ve ardından Psarros, 17 Nisanda ELAS tarafından öldürülmüştü. EKKA'nın hayatta kalan üyeleri çoğunlukla Güvenlik Taburlarına katılarak, ELAS'a karşı koymaya devam edecekti. Gerçekten de, EKKA'nın

[62] Gerolymatos, *Guerrilla Warfare and Espionage in Greece*, 307-12, 317-21; L. Stavrianos, "The Mutiny in the Greek Armed Forces, April 1944," *American Slavic & East European Review*, 9 (1950), 302-11; Myers, *Greek Entanglement*, 262; Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 291-4; Leeper, *When Greek Meets Greek*, 39-41; Woodhouse, *The Struggle for Greece*, 81; Hammond, *Venture into Greece*, 133; Cooper, *Cairo in the War*, 309-10.

ortadan kaldırılması, Güvenlik Taburlarının yeni askerler bulmasına yaramıştı; çünkü Zervas'ın çok uzaktaki Epiros'ta bulunduğu göz önüne alındığında, bu taburlar artık ELAS'a karşı tek sığınak olarak görülüyordu.[63]

Nisan 1944'te Nigel Clive, nüfus o yaz kurtuluşu beklerken, Yunanistan'daki sorunları şöyle özetlemişti:

> Asıl önemli olan bundan sonra ne olacağıdır. Kurtuluşun hemen ardından, şehirlerin şu an dağlarda süren iç savaşın alanları haline geleceğine dair genel bir endişe var. Halkın feryadı sırasıyla şu şeyler içindir: Yiyecek, Alman işgalinden kurtulmak ve demokratik yaşamın yeniden başlayabilmesi için asgari güvenlik ortamı. Özgür Yunanistan'da, hiçbir siyasi hareket son şartı yerine getiremez. Dağlardaki tüm silahlı siyasi partiler, farklı derecelerde güvensizlik yaratır.[64]

Artık ELAS ile EDES arasındaki iç savaşın yerini, ELAS ile Güvenlik Taburları arasındaki bir iç savaşın alması gibi gerçek bir tehlike vardı ortada. Papandreu ve sürgündeki hükümette yer alan meslektaşlarının, Güvenlik Taburlarını işbirlikçi bir güç olarak görmelerine ve bu da onların kınanması gerektiği anlamına gelmesine rağmen, hükümetin bakanları, Yunanistan'daki birçok insanın, Güvenlik Taburlarını Yunanistan'da komünistlerin hâkimiyet kurmasını önleyecek tek güç olarak gördüğünü fark etmişti.

Mayıs 1944'te Britanyalılar tarafından Beyrut'ta, farklı direniş grupları ile sürgündeki hükümetin temsilcilerinin bir koalisyon hükümeti oluşturma, birleşik bir askeri komutanlık kurma ve Kralın geleceğini açıklığa kavuşturma konusunda bir anlaşmaya varabilmeleri ve bu konuda bir açıklama yapmaları umuduyla bir konferans düzenlemişti. 20 Mayısta Lübnan Sözleşmesi imzalandığında tüm sorunlar çözülmüş değildi. Bu sözleşmenin maddelerini teker teker saymakta fayda var; çünkü burada yer alan amaçlar, Yunanistan kurtuluşa yaklaştıkça ve aslında sonrasında sorunlara yol açan konulara ışık tutuyor:

1. Ortadoğu'daki Yunan silahlı kuvvetlerinin yeniden örgütlenmesi ve disiplininin sağlanması.
2. Uygun zamanda tüm gerilla güçlerinin Yunan hükümetinin komutası altında birleştirilmesi.
3. Yunan kırsalında terör saltanatının sona ermesi ve işgalci güçlerinin kovulduğu yerde ve zamanda, halkın kişisel güvenliğinin ve siyasi özgürlüğünün sağlam bir şekilde yeniden tesis edilmesi.
4. Yunanistan'a yeterli miktarda gıda ve ilaç sevkiyatı.
5. Kurtuluştan sonra Yunan halkının siyasi ve sosyal rejimini özgürce seçmesine izin vermek için özgürlük ortamının ve düzenin kurulması.

---

[63] Hondros, *Occupation and Resistance*, 220-21; Hammond, *Venture into Greece*, 136; Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 325.

[64] Clive, *A Greek Experience*, 85.

6. Hainlerin ve işbirlikçilerin ağır şekilde cezalandırılması.
7. Kurtuluştan hemen sonra gıda yardımı sağlanması.
8. Yunanistan'ın ulusal haklarının savunulması.

Kralın geleceğinden hiç söz edilmemişti: Aslında EAM/ELAS konuyu gündeme getirmişti; ama Papandreu bunu tartışmayı reddetmişti. EAM/ELAS delegeleri, muhtemelen haklı olarak, maddelerin çoğunun, Almanların geri çekilmesi başlar başlamaz EAM'nin iktidarı ele geçirmesini önlemek için özel olarak tasarlandığından şüpheleniyorlardı.

Sözleşme haberi, ELAS üst komutanlığı tarafından şiddetli bir tepkiyle karşılanmıştı. ELAS, Papandreu hükümetine şartları dikte edebilecek bir konumda olmak için en iyi çözümün, kurtuluştan önce iç savaşı kazanmak olduğuna karar vermiş görünüyordu. Bu nedenle 19 Haziranda ELAS ile EDES arasında iç savaş yeniden başlamıştı. Britanyalı diplomatlar ve BLO'lar, EAM'yi 1944 yılının temmuz ayı sonunda politikasını değiştirmeye ve Papandreu hükümetine katılmaya ikna etmek için büyük çaba harcayacaktı.[65]

Yunanistan'daki iç savaş tüm kanıtlarıyla ortada olmakla birlikte, bu dönemde Alman işgaline karşı herhangi bir direnişin olup olmadığını sorgulamak adil olacaktır. Kayıtlar, ELAS, SOE ve Almanlar, o sırada çoğu sabotajdan ELAS'ın sorumlu olduğu konusunda hemfikir. Ekim 1943 ile Nisan 1944 tarihleri arasında SOE, ELAS tarafından 16, Müttefik askeri görev gücü tarafından 9 eylem gerçekleştirildiği ve bu 9 eylemden 8'inde ELAS'tan yardım alındığı, EDES'in ise yalnızca bir eyleminin olduğu sonucuna varmıştı. Alman kayıtları da bunun doğru bir tespit olduğunu gösteriyor. Sarafis tarafından kapsamlı bir şekilde listelendiği üzere, ELAS kayıtları, ELAS'ın Almanlara karşı sürekli eylemde olduğunu gösteriyor; ancak liste dikkatle analiz edildiğinde, demiryollarına karşı sabotaj eylemleri gerçekleştirilmiş olsa da ELAS'ın eylemlerinin çoğunun, Alman arama faaliyetleri karşısında savunma niteliğinde olduğunu ortaya koyuyor. Aslında ELAS, 1944 baharında, üç Alman tümeni, "çok fazla sayıda yanmış köy ve ELAS'ın pasif kaldığına ilişkin çok fazla küçümseme dışında arkasında çok az şey bırakarak" ana Pindus hattını taradığında, Almanların anti-partizan harekâtına çok az direnç göstermişti. Mulgan, ELAS'ın savaş hikâyeleri anlatma eğiliminde olduğunu; ancak "bu savaşlardan birini kontrol etmeye çalışmanın, kötü davranışların doruk noktası olduğunu" öne sürüyordu. Tüm kayıtlar, nispeten düşük bir Alman zayiatına işaret ediyordu: 1943 sonbaharında 100 civarında; 1944 yılının ocak ve haziran ayları arasında 1.000 civarındaydı. *Andarte*ler çok daha fazla zayiat vermişti. Kayıplardaki bu orantısızlığı, güçlerini çifte

[65] Leeper, *When Greek Meets Greek*, 53-4, 60; Hondros, *Occupation and Resistance*, 219-30.

düşmanları olan ELAS'tan ve Almanlardan uzak tutan Zervas ve EDES'in neredeyse tamamen pasif kalışıyla açıklamak çok işe yarayacaktı.[66]

Bu dönemde Yunanistan'da yaşanan olaylardan çok farklı sonuçlar çıkarılmıştır. Temmuz 1944'te Yunanistan'a paraşütle inen David Wallace, ölümünden kısa bir süre önce, Ağustos 1944'te EDES'in Alman karşıtı bir eyleminde gözlemcilik yaparken, Kahire'ye gönderdiği bir raporda şu sonuca varmıştı:

> Yunanistan'da, insan ve para yardımı çabamız, yalnızca Almanlara karşı elde ettiğimiz sonuçlar bakımından değil, aynı zamanda ne içine düştükleri durumdan kurtarılabilen ne de kendileri kurtulabilen Yunan halkının değeri bakımından da orantısız olmuştur. Bu, aynı zamanda, uzun süredir bu ülkede bulunan tüm Britanya irtibat subaylarının da ortak görüşüdür.[67]

O tarihte, Müttefik askeri görev gücünde, çoğu Britanyalı olmak üzere, birkaç Amerikalı ve çok sayıda başka milletten toplam 70 subay vardı. Aralık 1943'te Charles Edson tarafından hazırlanan bir OSS raporunda şu sonuca varılmıştı: "Bir şeyi artık kabul ediyorum ve bu konuda herhangi bir bilgiye sahip olan herkes bunda hemfikir: Britanyalılar Yunanistan'daki durumu trajik bir şekilde yanlış yönetti." OSS, Balkanlar'da bağımsız bir Amerikan politikasını savunuyordu; ancak Britanyalılar Amerikalıları bölgenin dışında tutmaya kararlıydı ve bunu büyük ölçüde başarmışlardı.[68] Geleceğe gelince, SOE Kahire'de Yunanistan'dan sorumlu Tuğgeneral Karl Barker-Benfield, Mayıs 1944'te şu görüşleri savunan bir rapor hazırlamıştı:

> Acil politikamız, ülkelerinin kurtarılmasına yardımcı olabilmeleri için gerilla örgütlerine destek vermek ve Yunanistan'ın Britanya'nın etki alanında kalmasını sağlamak gibi, tamamen askeri bir politika olmalıdır. Bu, kurtuluşa ulaşılır ulaşılmaz, EAM'ye destek vermeyecek bir siyasi politikanın önünü açmalıdır.
>
> Birinden diğerine geçişin, ELAS'ın muhalefetine yol açacağı kesin ve ancak Britanya birlikleri uygun zamanda Yunanistan'a gönderilirse başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilir. Bu birliklerin iki rolü olacaktır: Birincisi, Almanları en zayıf oldukları yerden vurmak ve ikincisi de tüm ülkede Britanya'nın askeri kontrolünü sağlamak.[69]

---

66 Hondros, "The Greek Resistance"; Sarafis, *ELAS*, 436-45; Hammond, *Venture into Greece*, 146; Mulgan, *Report on Experience*, 149.

67 Clive, *A Greek Experience*, 128.

68 Charles Edson, "OSS Research and Analysis Branch, Cairo, to Robert Wolff, Head of Balkan OSS R and A Branch, Washington," 11 Aralık 1943, R. Clogg, *Greece, 1940-1949*, 163-6.

69 Akt. L. Baerentzen, "British Strategy towards Greece in 1944," W. Deakin vd (der.), *British Political and Military Strategy in Central, Eastern and Southern Europe in 1944*, 130-50.

Bu politikanın uygulanmasına yönelik çabalar daha sonra ele alınacaktır.

Yunan anakarasındaki Müttefik askeri görev gücü, iç savaşın alevlerini bastırma girişimlerinde büyük ölçüde başarısız olmuştu; ancak aynı sorunların daha küçük ölçekte ortaya çıktığı Girit'te BLO'lar daha başarılı sonuçlar almıştı. Bu başarıyı büyük oranda, Kasım 1943'te EAM ile EOK temsilcileri arasında, saldırmazlık paktı ile sonuçlanan bir toplantı ayarlayan Xan Fielding'in hassas çalışmasına borçluyuz. Öte yandan, SOE ajanı Sandy Rendel, uğursuz gelişmelere de dikkat çekmişti:

> Girit'teki siyasi liderler ile sayıları giderek artan yol arkadaşları ve ılımlılar ile yalnızca "direnmek" isteyen, siyasetle alakasız büyük bir köylü grubu, aslında, komünistlerin giderek daha fazla kontrol ettiği yerel sol örgüte katılıyordu.[70]

Direniş birliğine yönelik komünist tehdit henüz ortaya çıkmamıştı; ancak adadaki Britanya operasyonlarına karşı Giritlilerin ikircikli tutumuna dair artan kanıtlar vardı: Bu, 1943 yazında acımasız misillemelere sahne olan Viannos bölgesinde çok belirgindi. Rendel şunları kaydetmişti: "Her yaştan Girit erkeğinden beklediğim, olağan yoldaşça karşılama yerine, Britanyalı olduğumu öğrendiklerinde, bastırılmış bir gerilimle karşı karşıya kalmıştım." Giritlilerin koşulsuz desteğini sağlama girişimlerine, 1943'ün sonunda, sevimli Fielding'in yerine, Giritlilere olan nefretini gizlemek için çok az çaba sarf eden Dennis Ciclitira'nın gelmesi de hiç yardımcı olmamıştı. Bu dönemde, Britanya destekli direnişin başlıca eylemi, General Heinrich von Kreipe'nin kaçırılmasıydı. Bu hikâye, kaygısız bir hoyratlık ya da Giritliler için ciddi sonuçları olacak bir operasyon olarak da okunabilir.[71]

Leigh Fermor, 4 Şubat 1944'te, direniş nedeniyle Giritlilere yönelik acımasız misilleme emirleri veren General Müller'i kaçırma planıyla Girit'e geri dönmüştü. Operasyon, Yüzbaşı Stanley Moss liderliğindeki destek ekibinin gelişinin gecikmesine neden olan kötü hava nedeniyle ertelenmişti. Bu arada Leigh Fermor, Athanasios Bourdzalis'le dostluk kurmuş ve kaçırma olayında onun çetesini kullanmayı planlamıştı. Fermor aynı zamanda, Generalin yaşadığı Knossos yakınlarındaki Villa Ariadne ve çevresini iyi bilen, ayrıca Generalin şoförüyle de arkadaş olan Mikis Akumianakis'le de dostluk kurmuştu. 1 Mart 1944'te, Müller'in yerine General von Kreipe geçmesine rağmen kaçırma planı rafa kaldırılmayacaktı.

Villa Ariadne'ye doğrudan bir saldırı, yapılan keşifte etrafının dikenli tellerle çevrili olduğu ve çevresinde düzenli olarak devriye gezdiği ortaya çıkınca reddedilmişti. Bu nedenle ekip, saldırının, General Hanya'daki karargâhından Villa Ariadne'ye giderken yapılması gerektiği sonucuna varmıştı.

---

[70] Rendel, *Appointment in Crete*, 155-6.

[71] *A.g.e.*, 154-5; Beevor, *Crete*, 300.

Bu yolculuk her zaman hava karardıktan sonra ve çoğu zaman muhafızlar olmadan yapılıyordu. Planı karmaşık hale getiren çeşitli faktörler işe karışmıştı. ELAS planı duymuş ve ifşa etmekle tehdit etmişti; ancak Leigh Fermor onları beklemeye ikna eden bir mektup yazmıştı. Daha da önemlisi, Bourdzalis'in çetesinden bazı kişiler, eylemin yapılacağı kavşağın yakınında Almanlar tarafından tespit edilmişti. Leigh Fermor, adamların çoğunu dağlara geri göndermiş ve adam kaçırma gerçekleşirken yola başka bir aracın plansız gelişini önlemek için bir destek grubu olarak hareket etmek üzere, yöreden birkaç adamı tutmuştu sadece.

26 Nisan 1944, planı uygulamaya koymak için mükemmel bir zamandı; çünkü Generalin arabasının muhafızları olmaksızın geleceği haberi alınmıştı:

> Yüzbaşı Moss ve ben, Alman polis üniformalarını giydik ve grubumuzla birlikte hızla kavşağa gittik. Elias [Athanassakis], Arhanes'e yakın bir yerde konuşlanıp, arabanın yaklaştığını görünce el fenerini bir kere yakıp kapatarak haber verecek (eğer eşlik eden muhafızlar varsa 2 kere yakıp kapatacaktı) ve bize yakın başka bir gözcü, 500 metrelik bir kablonun ucundaki elektrikli bir zille en yakınımızdaki gözcüye işaret verince, o da bize fenerle işaret verecekti. Moss ve ben trafik polisi kıyafeti içinde yerimizi aldık; adamlar... kavşağın iki yanındaki hendeklerde saklanmıştı.

Araba durmuş ve Moss sürücüyü vurup arabadan yola doğru sürüklemişti. General, kaçmaya teşebbüs etmeyeceğine dair şeref sözü verince kelepçelenmişti. Moss arabayla, ekibin ayrıldığı Resmo yolunda durmadan önce, nöbetçilerin selama durduğu Villa Ariadne'den, 22 kontrol noktasından ve Kandiye'den geçmişti. Moss Generali dağların kuytularına götürmüş ve Leigh Fermor da arabayı sahile doğru sürüp, orada Alman yetkililere bir mektup bırakmıştı:

> Beyler, Tümen Komutanınız General Kreipe, kısa bir süre önce, komutamız altındaki bir Britanya baskın gücü tarafından ele geçirilmiştir. Bunu okuduğunuzda hem o hem de biz Kahire'ye doğru yola çıkmış olacağız.
>
> Bu operasyonun Giritlilerin veya Giritli partizanların yardımı olmadan gerçekleştirildiğini ve kullanılan kılavuzların sadece bizimle birlikte gelen, Majestelerinin Yunan Silahlı Kuvvetlerinin Ortadoğu askerleri olduğunu özellikle belirtmek isteriz.
>
> Generaliniz onurlu bir savaş esiridir ve rütbesine istinaden büyük bir titizlikle muamele görecektir.
>
> Yerel nüfusa karşı yapılacak herhangi bir misilleme tamamen yersiz ve adaletsiz olacaktır.

Leigh Fermor ayrıca arabada, Britanya askerlerinin giydiği bir komando beresi ile bir de palto bırakmıştı. Mesajın, RAF tarafından havadan atılacak bildirilerle desteklenmesi gerekiyordu; ancak kötü hava koşulları uçuşu en-

gellemişti. Ayrıca BBC'nin kaçırma olayını duyurması ve Generalin Kahire'ye doğru yola çıktığını bildirmesi planlanmıştı. Bunun yerine BBC, Generalin "adadan çıkarıldığını" duyurmuştu.

BBC'nin böyle bir haber geçmesi, Almanların derhal karadan ve havadan büyük bir insan avı başlattığı ve tahliye yolu olarak kullanılacak güney kıyılarını etkin bir şekilde kapattığı anlamına geliyordu. Almanlar havadan bildiriler atmıştı:

> Tüm Giritlilere, dün gece Alman General Kreipe'nin haydutlar tarafından kaçırıldığı duyurulur. Şu anda Onu Girit dağlarında saklıyorlar ve nerede olduğu halk tarafından bilinmiyor. General üç gün içinde serbest bırakılmazsa, Kandiye bölgesindeki tüm isyancı köyleri yerle bir edilecek ve sivil nüfusa en ağır misilleme önlemleri uygulanacaktır.

4 Mayısta Almanlar Sakturia, Margarikari, Lokria ve Kamares köylerini bombalayarak yerle bir etmişti; ancak bunun nedeni, kaçırılma olayına doğrudan misilleme değil, köylerin direnişçi olarak bilinmesiydi. Tahliye, telsiz sorunları nedeniyle ertelenmiş ve bu arada von Kreipe ile Leigh Fermor, birlikte bir Horatius şiiri okuyacak kadar ahbaplık kurmuştu. Bölgede yoğun bir şekilde yürütülen Alman arama operasyonuna dair verilere rağmen, von Kreipe bile Giritlilerin hareket serbestliğinden etkilenmiş ve Leigh Fermor'a şu yorumu yapmıştı: "Bu adayı kimin işgal ettiğini merak etmeye başlıyorum: Biz mi yoksa Britanyalılar mı?" Sonunda, 14 Mayıs gecesi, General ve operasyon ekibi, Girit'ten başarılı bir şekilde tahliye edilmiş ve Kahire'ye ulaşmıştı. Burada von Kreipe, Barker-Benfield tarafından rütbesine yakışır bir şekilde karşılanmıştı.

Girit'te, bu kaçırma eylemine yönelik tepkiler bir hayli karışıktı: İddiaya göre, von Kreipe'nin kurmay başkanının tepkisi, "Haydi, beyler, bence bunu bir şampanya patlatarak kutlayalım" olmuştu. Generalin yaveri ile Villa Ariadne'deki nöbetçiler Gestapo tarafından tutuklanmıştı. Ancak operasyondan hemen sonra, özellikle de ağustos ayı sonlarında, Amari vadisindeki köylere yönelik başlatılan Alman misillemeleri konusunda tartışmalar patlak verecekti. Alman kayıtları elden geçirilerek yapılan araştırmalar, bu misillemelerin Alman egemenliğini ve herhangi bir direniş eylemine karşı hiçbir şekilde hoşgörü gösterilmeyeceğini yeniden hatırlatmak için tasarlandığını ve generalin kaçırılmasıyla bağlantılı olmadığını gösteriyor. Generalin kaçırılma haberi geldiğinde Hanya'da bulunan Manussos Manussakis, Giritlilerin ertesi gün kendilerini 2 santim daha uzun hissettiklerini kaydetmişti: Alman eylemleri, doğrudan misilleme yapmaktan ziyade, Giritlilerin boyunu yeniden kısaltmayı amaçlıyordu.[72]

---

[72] W. S. Moss, *Ill Met by Moonlight*, passim; Leigh Fermor, *Abducting a General*, passim; Kısa Rapor, 16 Mayıs 1944, Leigh Fermor, *Abducting a General*, 153-62; Beevor, *Crete*, 303-11; Psychoundakis, *The Cretan Runner*, 271.

22

Doğudaki Zorluklar ve İkilemler

1943 yazının ortasındaki Kursk Muharebesinden sonra, Sovyetler batıya doğru öyle kuvvetli bir taarruz başlatmıştı ki, Alman ordularının geri çekilmekten başka seçeneği kalmamıştı. Ağustos 1943'te Almanların partizanlara karşı giriştiği pek çok operasyona sahne olan Briansk kurtarılmış ve hemen ardından büyük şehirlerden Harkov onu izlemişti. Mareşal Erich von Manstein Hitler'i, gönülsüz de olsa, Smolensk'ten Kiev'e ve oradan Karadeniz'e uzanan yeni bir savunma hattının inşa edileceği Dinyeper hattına genel bir geri çekilme emri vermesi için ikna etmişti. Bu hat da dayanamamış ve 22 Eylülde Sovyet öncü birlikleri Dinyeper'i geçerek, ayın sonunda Smolensk'i kurtarmıştı. Güneyde Almanlar Kırım'da kuşatılmış ve Kafkasya'daki Kuban köprübaşını terk etmek zorunda kalmışlardı. 1943-44 kışında, Sovyetler kuzeyde de taarruza geçmişti. Baltık Devletlerinin sınırlarına ulaşmadan önce Leningrad kuşatması kırılmış ve şehir kurtulmuştu. Merkezde Kiev, 6 Kasımda kurtarılacak ve yılın sonunda Sovyet orduları, savaş öncesi Polonya-Sovyet sınırına ulaşacaktı. Daha güneyde, Mart 1944'te Sovyet birliklerini Karpat dağları hattına, Bukovina'ya, Dinyester nehrini geçip Besarabya'ya getiren çok güçlü bir taarruza girişilmiş ve ardından, Prut nehri boyunca Romanya'ya doğru köprübaşları kurulmuştu. Şu durumda, Sovyet topraklarında kalan tek Alman birlikleri, Belarus'taki Pripet bataklık havzasının kuzeyinde büyük bir çıkıntıyı elinde tutan, Merkez Ordular Grubuna aitti.

Baltık'tan Karadeniz'e uzanan ve Sovyet fırtınasının Almanya'ya doğru hızla ilerlediği yolun üzerinde bulunan direniş güçleri, o bölgedeki ülkelere karşı takınacakları tutumu değerlendirirken bir dizi zorluk ve ikilemle karşı karşıya kalmıştı. Bu ülkeler –Polonya, Litvanya, Letonya, Estonya, Çekoslovakya– bağımsızlıklarını ancak I. Dünya Savaşından sonra elde edebilen ülkelerdi ve başlıca endişeleri de bu bağımsızlığın yeniden tesis edilmesiydi. Hem Polonya hem de Çekoslovakya'da Almanlara karşı aktif silahlı direniş hareketleri vardı; ancak Sovyet ordularının onlara nasıl tepki vereceği belirsizdi. Baltık Devletleri örneğinde, silahlı direniş sınırlıydı; ancak bir dereceye kadar siyasi direniş de vardı. Ukrayna ve Belarus da benzer bir durumdaydı: Sovyetler Birliği'nin bir parçası olmalarına rağmen, nüfusun bağım-

sızlık isteyen unsurları bulunuyordu. Bütün bu ülkeler için soru aynıydı: En büyük düşman, geri çekilen Almanlar mıydı; yoksa ilerleyen Sovyetler mi?

Hitler'in müttefikleri olan Romanya, Macaristan ve Bulgaristan'ın durumu da aynı derecede zorlayıcıydı. Romanya ve Macaristan, Sovyetler Birliği'ndeki Alman harekâtına fiilen katılmanın bir sonucu olarak ağır askeri kayıplara uğramıştı. Bulgaristan ise katılmayı reddetmişti; ancak, Alman zaferlerinin ardından, Yugoslavya ve Yunanistan'ın bir kısmını işgal etmekten de geri kalmamıştı. Şimdi bu ülkeler ve onların potansiyel ya da fiili direniş hareketleri için ikilem, bir Alman ya da Sovyet işgali yaşamadan, artık kaybedildiği açıkça belli olan Alman davasını nasıl terk edeceklerdi. Bu durumu daha da karmaşık hale getiren bir faktör de Müttefiklerin hem Almanya'nın hem de uydularının koşulsuz teslimi konusunda ısrarcı oluşuydu.

Bu Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri, artık gelmesi an meselesi olan üçüncü Müttefik Sovyetler Birliği'ne ait orduların siyasi bağımsızlıklarına yönelik tehdidinden korunmak için, değişen derecelerde Batılı Müttefiklere, Britanya ve ABD'ye yönelmişlerdi. Ağustos 1941'de Roosevelt ve Churchill tarafından, Müttefik savaş hedeflerine dair genel bir duyuru olarak yayımlanan Atlantik Bildirisinde teselli buluyorlardı. Belirtilen sekiz husus arasında özellikle ikisi önemliydi: Tüm halkların kendi kaderini tayin etme hakkı vardı ve toprak düzenlemelerinin, ilgili halkların isteklerine uygun olması gerekiyordu. Yine de, Eden'in Aralık 1941'de Moskova'ya yaptığı ziyaret ve Mayıs 1942'deki Anglo-Sovyet Antlaşması müzakereleri ile teyit edildiği gibi, savaşın sonunda Sovyetler Birliği'nin 1941'deki sınırlarına ulaşmayı beklediği açıktı. Bu, Sovyetler Birliği'nin, Baltık Devletleri olan Estonya, Letonya ve Litvanya'yı, Polonya'nın yarısını ve Romanya'nın Besarabya ile Kuzey Bukovina topraklarını ilhak edeceği anlamına geliyordu. O zaman, Churchill ve Eden, Stalin'in taleplerini kesin olarak reddetmişti. Ancak 1943'te, bu ülkelerin Sovyet orduları tarafından kurtarılacağı netleşince, Churchill tutumunu değiştirmiş ve 16 Ocak 1944'te Eden'e şunları yazmıştı:

> Aradan geçen iki yıl içinde, kuşkusuz, duygularım değişti... Rus ordularının muazzam zaferleri, Rus Devletinin ve Hükümetinin karakterinde meydana gelen köklü değişiklikler, Stalin'e karşı içimizde büyüyen yeni güven hissi; bunların hepsinin etkisi oldu. Hepsinden önemlisi, Rusların çok yakında bu topraklara fiziksel olarak sahip olacağı gerçeğidir ve onları bu topraklardan çıkarmaya çalışmak gibi bir niyetimiz olmadığı da kesindir.[1]

Churchill'in fikir değişikliği kısmen saf pragmatizme dayanıyordu: Doğu ve Orta Avrupa Sovyetler tarafından kurtarılacak ve bu, Müttefiklerin hayatlarını da kurtaracaktı. Öte yandan Churchill ve Roosevelt, savaşın baskısı altında Stalinizmin doğasının değiştiğine de inanıyordu: Örneğin, dinsel

[1] TNA, PREM 3/399/6.

ibadet yasağı gevşetilmiş ve Komintern, Mayıs 1943'te lağvedilmişti.[2]

Doğu ve Orta Avrupa ülkelerindeki siyasi liderler ister sürgünde ister kendi ülkelerinde olsun, Batılı Müttefiklerin iyimserliğini paylaşmıyorlardı. Sürgündeki Polonya hükümetinin Britanya büyükelçisi Owen O'Malley'nin Polonyalılar hakkında yazdıkları, diğer ülkeler için de geçerlidir:

> Polonyalılar ile müttefikleri arasındaki bu görüş farklılığı doğaldı; çünkü Polonya, gorillerin ve çıngıraklıyılanların yaşadığı ormanın bitişiğinde yer alıyordu ve Polonyalılar bu hayvanların doğası ve davranışları hakkında, Bay Churchill ve Bay Roosevelt'ten çok daha fazlasını bildiklerini düşünüyorlardı.[3]

Sovyetler'in batıya doğru ilerlediği yolun üzerinde bulunan ülkeler, haklı olarak, Stalin'in sadece toprakları üzerinde fiziksel kontrol değil, aynı zamanda yönetimleri üzerinde siyasi kontrol de istediğinden şüpheleniyorlardı. Direniş orduları, hedeflerinin işgalci Sovyetler olacağı yakın gelecek için bazı güçlerini ayırıp ayırmamayı düşünmek zorundaydılar. Sovyetler, Almanlara karşı direnişte bulunanların, kendilerine direnmek için de varlıklarını sürdürebileceklerinin farkındaydı. Sovyetler'in duyduğu şüphe, 1943'ün sonunda Moskova'da, sürgündeki Çekoslovak hükümetinin başkanı Edvard Beneš ile Molotov arasında geçen bir konuşmada da kendini gösteriyor:

> Beneš: Silahlanma konusunda bize yardım etmenizi istiyoruz; çünkü önünde sonunda ülkemizde bir devrim, bir partizan savaşı patlak verecektir.
>
> Molotov: Kimle kim arasında?[4]

Sovyet partizan hareketi, 1943'ün sonları ile 1944'ün ilk yarısında, gücünün ve etkinliğinin zirvesine ulaşmıştı. Partizanlar o sırada, 35-40.000 civarında erkek ve kadından oluşuyordu. Sayılardaki artış büyük ölçüde, Sovyet vatandaşlarının yeni kurtarılmış bölgelerde askere alınmasından kaynaklanmıştı; ama aynı zamanda, eski işbirlikçilerin, genellikle ilk olarak Alman denetçilerini öldürerek, Sovyet tarafına geçmesi nedeniyle olmuştu. Partizanlar da artık çok daha iyi silahlanmış ve donatılmıştı: Mayıs 1943 ile Ocak 1944 tarihleri arasında, 32.867 tüfek ve karabina, 5.710 tabanca ve revolver, 17.357 hafif makineli tüfek, 2.608 makineli tüfek, 590 tanksavar, 737 havan topu yanında, bunlara ait bolca mühimmat ve el bombası da teslim alınmıştı. Cephe hatları partizan bölgelerine yaklaştıkça, Sovyet hava gücü sürekli

---

[2] Kominternin görevleri aslında, Komünist Partisi Merkez Komitesi Uluslararası Bürosu tarafından üstlenilmişti.

[3] O'Malley, *Phantom Caravan*, 230.

[4] W. Deakin, "Resistance in Occupied Central and South-eastern Europe," Deakin vd (der.), *British Political and Military Strategy*, 78-110.

silah tedarikinde bulunmanın yanı sıra, yıkım uzmanlarının gönderilmesini ve yaralı partizanların tahliyesini de sağlıyordu. Partizanlar şimdi, küçük uçakların inebileceği ilkel havalimanları inşa edebilecekleri alanları kontrol ediyorlardı; ancak çoğu tedarik hâlâ uçaktan atma yoluyla sağlanıyordu. İlk yıllardan farklı olarak, partizan birimlerinin çoğunda artık telsiz olduğu ve üstlerinden hem düzenli hem de ânında emirler alabildikleri için, partizan eylemleri Kızıl Ordu saldırılarıyla eşgüdümlü olabiliyordu. Buna karşılık, Almanların birlikleri hızla tükeniyor ve hem ön cephedeki hem de cephe gerisindeki subay ve personelin kalitesi hızla düşüyordu.[5]

Partizanların bir amacı da özellikle Dinyeper nehri hattı boyunca, Alman savunması ve tertibatı hakkında istihbarat sağlamaktı. Bu bazen ciddi anlamda hatalı olabiliyordu: Eylül 1943'te Kiev'in güneyinde yer alan Velikii Burin'deki köprübaşına üç Sovyet hava indirme birliği bırakıldığında hem partizan hem de Sovyet istihbaratının, bölgedeki iki Panzer ile üç piyade birliğinin varlığını gözden kaçırdığını keşfetmişlerdi ve sonucunda Sovyet paraşütçüleri ağır kayıplar vermişti. Bununla birlikte, Ocak 1944'te Mogilev bölgesindeki Alman savunma mevzileri hakkındaki ayrıntılı istihbarat ve Haziran 1944'te Bagration Operasyonu arifesinde, Alman Merkez Ordular Grubunun savunma pozisyonlarının ayrıntılı bir haritasının çıkarılması gibi kayda değer başarılar da vardı.[6]

Partizanların asıl katkısı, Kursk Muharebesinden önce başlayan "demiryolu savaşı"nı sürdürmek olmuştu. Leningrad'a yönelik Sovyet kış taarruzu sırasında, Alman savaş raporları, hem 8. Jaeger hem de 12. Panzer tümenlerinin cepheye giderken, partizan faaliyetleri nedeniyle önemli ölçüde zaman kaybı yaşadığını bildiriyordu. Partizan faaliyeti, Merkez Ordular Grubunun cephe gerisini oluşturan Belarus'ta en yüksek düzeydeydi. Örneğin, Ağustos 1943'te 21.300 demiryolu saldırısı olmuştu ve Cephe Gerisi Ordular Grubu Merkezi, Eylül ve Kasım 1943 tarihleri arasında, 20.505 rayın yok edildiğini ve bölgedeki demiryolu iletişiminin felç olduğunu belirtmişti. Partizan saldırıları artık daha etkili ve uzun ömürlü oluyordu. Gecikmeli patlamalar ile zincirleme patlamaların birleşimi, Almanların, bir hattı yeniden döşemek ve açık tutmak için, çift hatlı bir demiryolunun sıklıkla bir hattını kullanmak zorunda kaldıkları anlamına geliyordu ve bu da demiryolu kapasitesini yarı yarıya azaltıyordu. Lokomotifleri hedef alan yerli işçiler tarafından gerçekleştirilen sabotaj eylemlerinin sayısındaki artış gibi diğer faktörler, Almanların zorluklarını daha da artırmıştı. Mayın ve patlayıcı kıtlığı nedeniyle,

---

5 R. Mavrogordato ve E. Ziemke, "The Polotsk Lowland," Armstrong (der.), *Soviet Partisans in World War II*, 517-56; Grenkevich, *The Soviet Partisan Movement*, 241-2; Hill, *The War behind the Eastern Front*, 124-5.

6 A. Beevor, *The Second World War*, 507; Grenkevich, *The Soviet Partisan Movement*, 287, 304-6.

"Demiryolu savaşı" 1943-44 kışında azalarak sönümlenmişti; ancak ilkbaharda yeniden şiddetlenmiş ve Bagration Operasyonunun yakınlaştığı haftalarda en yüksek seviyeye ulaşmıştı.[7]

Sovyet partizanlarının rahatsız edici ağırlığı, cephe gerisindeki kuvvetlerinin zayıflığına rağmen, Almanları Belarus'ta bir dizi anti-partizan operasyon düzenlemeye zorlamıştı. Ekim 1943'ün ortasında, Entenjagd Operasyonu ve Ekim 1943'ün sonlarında, Heinrich Operasyonu, Nevel ve Polotsk yakınlarındaki Rossano ormanlık alanında bulunan partizanları dağıtmayı amaçlıyordu. Burası uzun süredir partizanların elindeydi; ancak şimdi cepheye yakın olduğu için SS-Obergruppenführer Erich von dem Bach-Zelewski bu alanın temizlenmesini istemişti. Operasyon başarısız olmuştu; çünkü partizanlar savaşmaktan imtina etmişti ve cephe hatlarının yakınlığı yüzünden, operasyona katılan SS polis birimleri, Alman savunmasını güçlendirmek için geri çekilmek zorunda kalmıştı.[8] Nisan ve Mayıs 1944'te Almanlar, Vitebsk yakınlarındaki cephe hattının 100 kilometre gerisindeki Ushachi bölgesinde faaliyet gösteren 18.000 partizana karşı, Regenschauer ve Frühlingsfest olmak üzere iki operasyon başlatmıştı. Bu iki operasyonda, Almanlar partizanlara şiddetli bir darbe indirmeyi başarmış ve 7.000 partizanı öldürürken, 7.000'ini de ele geçirmişti. Bu, Alman ulaşım ve iletişiminde hayati öneme sahip, Vitebsk ve Orşa merkezli demiryolu hatlarına yönelik partizan tehdidini azaltmıştı. Benzer Alman başarıları, mayıs ayı sonlarında, savaş öncesi Sovyet topraklarında gerçekleşen son anti-partizan harekât olan ve Lepel, Senno, Borisov, Minsk ve Molodechno çevresindeki geniş alanda başlatılan Kormoran Operasyonunda kaydedilmişti. Bu olayda, komuta bir Kızıl Ordu generali ile bir Komünist Parti yetkilisi arasında bölündüğü için partizan savunması eşgüdüm sağlayamamıştı. Sonuçta, partizanlar giderek azalan bataklık alanlara çekilmek zorunda kalmış ve ağır kayıplar vermişti: Onları tamamen yok olmaktan, Bagration Operasyonunun başlaması kurtarmıştı.[9]

Partizan tehdidini azaltmak için son bir çaba olarak, Alman operasyonlarından sorumlu kurmay başkan General Alfred Jodl, Mayıs 1944'te anti-partizan savaş hakkında yeni bir elkitabı yayımlamıştı. Buna göre artık ister üniformalı ister sivil giyimli olsun, yakalanan her partizana savaş esiri muamelesi yapılacaktı. Şayet partizan bir Alman üniforması giyiyorsa, dikkatli bir şekilde sorguya çekilecek ve herhangi bir çatışmaya katılmış olması halinde vurulacaktı; eğer partizan eylemlerine katılmamışsa, o zaman bir sa-

---

7 Cooper, *The Phantom War*, 134-9; Bellamy, *Absolute War*, 590-91; Blood, *Hitler's Bandit Hunters*, 101.

8 Mavrogordato ve Ziemke, "The Polotsk Lowland."

9 Munoz ve Romanko, *Hitler's White Russians*, 366-73, 392-8; Cooper, *The Phantom War*, 156-7; P. Adair, *Hitler's Greatest Defeat*, 76.

vaş esiri muamelesi görecekti. Jodl ayrıca, sivil halka karşı misilleme yapılmaması yönünde tavsiyelerde bulunuyordu. Bu olumlu adımlar, geri çekilme sırasında tesis edilen daha genel Alman politikası –kavruk toprak– tarafından fiilen ertelenecek ve anlamsız hale getirilecekti. Almanlar, Sovyetler için olası herhangi bir değeri olan tüm binaları ya da ekinleri yakıp yok etmenin yanı sıra, ülkeyi nüfusundan da yoksun bırakmışlardı. Savaşabilecek yaştaki tüm erkekler artık savaş esiri olarak kabul ediliyordu ve onlar ile 14 ila 45 yaş arasındaki kadınlar, sayıları 50.000 kişiye kadar ulaşan insan kervanları halinde, yaya olarak batıya doğru sürülüyorlardı. Ayrıca bu geri çekilme sırasında, Sovyet intikamından korkan, tahmini 27.000 işbirlikçi vardı ve bunların arasında, Almanların davasına hizmet etmeye devam edecek olan Rus birlikleri, özellikle Bronislav Kaminski ve General Vlasov liderliğindeki birlikler de bulunuyordu.[10]

Sovyetler ilerleyip partizan mevzilerine ulaştıkça, en güçlü ve en zinde partizanlar aşamalı bir biçimde Kızıl Ordu saflarına çekiliyordu. Düzenli savaşın gereklerine uygun olmayanlara, geri çekilme sırasında birliklerinden kopmuş, dağınık Alman gruplarını avlama görevi kalmıştı. Şüpheli işbirlikçiler soruşturulacak ve Sovyetler Birliği'ne sadakatsizliklerinden ötürü ağır şekilde cezalandırılacaktı.[11]

Belarus hiçbir zaman bağımsız bir ülke olmamıştı ve savaştan önce, Sovyetler Birliği ile Polonya arasında bölünmüştü. Eylül 1939'dan Haziran 1941'e kadar geçen zamanda, tüm Belarus toprakları önce Sovyetler Birliği'ne dahil edilmiş ve ardından Almanlar tarafından işgal edilmişti. Her iki işgal de acımasızdı ve bağımsızlık isteyenlerin umutlarını yerle bir etmişti. Belarus'un partizan savaşı için ideal bir arazi oluşu, yüksek düzeyde partizan faaliyetine sahne olması ve Alman anti-partizan saldırıların sivil nüfus arasında ağır kayıplara yol açması anlamına geliyordu. Sovyet partizanları, 22 Eylül 1943 gecesi Reichskommissar Wilhelm Kube'nin, hizmetçisi tarafından yatağının altına bir bomba yerleştirilerek öldürülmesiyle büyük bir zafer kazanmıştı. Kube'nin yerini, SS Generali Curt von Gottberg almıştı. Yeni komutan çok kısa bir sürede öyle şiddetli bir terör estirmişti ki, Alman yetkililer bile Berlin'e onun politikalarının, "sağlam anti-Bolşeviklerin ya da en azından Almanlara sıcak bakanların ya da tarafsızların" infaz edilmesine yol açtığı yönünde şikâyette bulunmuştu.

---

[10] Dixon ve Heilbrunn, *Communist Guerrilla Warfare*, 203-23; Reitlinger, *The House Built on Sand*, 344-5.

[11] Schulte, *German Army and Nazi Policies in Occupied Russia*, 278; Shepherd, *War in the Wild East*, 223-4; J. Jones, "'Every Family Has its Freak': Perceptions of Collaboration in Occupied Soviet Russia, 1943-1948," *Slavic Review*, 64:4 (2005), 747-70; T. Penter, "Collaboration on Trial: New Source Material on Soviet Postwar Trials against Collaborators," *Slavic Review*, 64:4 (2005), 782-90.

Sovyetler ilerledikçe, Almanlar, köylüleri ve siyasi kadroları kazanmak için tasarlanmış uzlaşmacı yaklaşımlar benimsemeye başlamıştı. Belarus köylüleri, Sovyetler tarafından kollektif çiftliklerin dayatılmasına derinden içerlemişti ve Haziran 1943'te Alfred Rosenberg, toprağın özel mülkiyetine izin veren bir kararname çıkarmıştı. Bu önlemin etkisi, uygulamaya dair katı koşullar yüzünden neredeyse tamamen geçersiz kılınmıştı. Temmuz 1943'te Kube, bir *Mužy daveru* (Akil Adamlar) konseyi oluşturarak, Belaruslu politikacıların desteğini kazanmaya çalışmış; ancak çok az şey başarabilmişti. Aralık 1943'te Curt von Gottberg konseyi toplayarak, silahlarını bırakacak olan tüm partizanlar için af çıkartmıştı: Binlerce kişi bu aftan yararlanmıştı. Von Gottberg sonra daha da ileri gitmiş ve Belarus'un bağımsızlık talebine yanıt olacak şekilde, Alman yanlısı Radaslav Astroŭski'den ülkenin sivil yönetimini devralacak yeni bir konsey, *Belaruskaya Tsentral'naya Rada*'yı (BTsR) toplamasını istemişti. BTsR ilk olarak, Belarus ulusal renklerini üzerinde taşıyan ve Sovyet partizanlarına karşı savaşacak bir ulusal savunma kuvveti –*Krayovaya Abarona*– oluşturmuştu. *Rada* yaklaşık 100.000 kişi toplayarak, 80 tabur oluşturmuştu; ancak Almanların onları silahlandıramaması, çoğunun partizanlara katılmasına neden olmuştu. BTsR, "ırk ve inanç farkı gözetmeksizin tüm Belarus halkını" temsil edecek ve Mart 1918'de yayımlanan çok kısa bağımsızlık ilanını yeniden geçerli kılacak bir konvansiyon için seçim yapılması çağrısında bulunmuştu. Meclis ilk kez 27 Haziran 1944'te Bagration Operasyonunun başladığı zaman toplanmıştı. Tıpkı 1918'de olduğu gibi, Belarus'un bağımsızlık çağrıları Sovyetler'in gelişiyle ezilecekti.[12]

Ukrayna'da bağımsızlık umutları, 1941'de Almanlar tarafından yok edilmişti; ancak şimdi, Ukrayna milliyetçi ordusu UPA yönetimi altında yeniden canlandırılıyordu. UPA, Ukrayna'nın kendi kaderini tayin hakkına itiraz edecek olan herkese ister Almanlar ister Sovyetler veya savaştan önce Polonya'nın bir parçası olan, Ukrayna'nın batı kesiminde yaşayan Polonyalılar olsun, meydan okumuştu. Ekim ve Kasım 1943'te UPA, Almanlarla 47, Sovyet partizanlarıyla da 54 kez savaşa tutuşmuştu. 29 Şubat 1944'te UPA, 1. Ukrayna Cephesi Komutanı Sovyet General N. F. Vatutin'i pusuya düşürüp öldürmüştü ve 1944 yılının nisan ayı sonunda, Kremianets bölgesindeki Hurby'de yaklaşık 5.000 UPA askeri ile 3.000 NKVD polisi arasında büyük bir çatışma çıkmıştı. UPA'nın, Ukrayna toprakları olarak gördükleri yerlerde yaşayan Polonyalıları öldürme politikası, artık Doğu Galiçya'ya kadar uzanmıştı. Örneğin, Ocak ve Şubat 1944'te, Tarnopol vilayetinde 600 Polonyalı UPA tarafından öldürülmüştü ve Doğu Galiçyalı Polonyalılar batıya doğru kaçmaya başlamıştı.[13]

---

[12] Dallin, *German Rule in Russia*, 223-3; Vakar, *Belorussia*, 193-4, 202-5.

[13] Kosyk, *The Third Reich and the Ukrainian Question*, 389; Grenkevich, *The Soviet Partisan Movement*, 134.

Polonyalılar UPA'ya karşı savunmasızdı ve ayrıca Vilna ile çevresindeki, savaştan önce Polonya'nın bir parçasıyken, şimdi Litvanya'ya ait olan, topraklar üzerinde yeniden egemenlik sağlamak için de mücadele veriyordu. 20 Haziran 1944'te, *Lietuvos Vietiné Rinktiné* (LVR: Litvanya Savunma Kuvvetleri), Polonya AK tarafından dört Litvanyalı işbirlikçi polisin öldürülmesine misilleme olarak, Vilna bölgesindeki Glinciszki (şimdi Glitiškės) köyünde 39 Polonyalı köylüyü katletmişti. Buna karşılık olarak da AK, Dubingiai'de 27 Litvanyalı köylüyü öldürecekti.[14] Sovyet partizanları, özellikle Sydir Kovpak liderliğindekiler, bölge üzerinde Sovyet hâkimiyetini yeniden tesis etmeye çalışıyordu. Kovpak'ın partizanları bu amaç uğruna Karpatlar'a doğru, Ukrayna'nın 18 eyaleti, Belarus ve Polonya'nın Galiçya eyaletleri Tarnopol, Rovno ve Stanisławów'u da içine alacak şekilde, 6.000 milden fazla yol katetmiş ve yolda Ukraynalılar, Polonyalılar ve Almanlarla savaşmıştı.[15] UPA, Litvanyalılar ve Sovyet partizanlarının, Polonya'nın savaş öncesi toprak ve siyasi bütünlüğünün yeniden tesis edilmesine yönelik oluşturduğu tehdit, Aralık 1943'te birkaç AK komutanı, Nowogródek bölgesinden Yüzbaşı Adolf Pilch,[16] Lida'dan Teğmen Józef Świda ve Aleksander Krzyzanowski ile Almanlar arasında tartışmalı birtakım anlaşmalara yol açmıştı. Bu anlaşmalar, AK'nin partizanlara karşı savaşa girişmesi karşılığında, Almanlardan silah ve malzeme alacağını karara bağlıyordu: Bu anlaşmalar hem AK komutanlığı hem de Londra'daki General Sosnkowski tarafından hiç tereddütsüz kınanmıştı.[17]

Polonya'da, Alman işgaline karşı direniş başından beri aktifti. 1943 yazına gelindiğinde durum, Almanların Genel Hükümetin tamamını bir "haydut savaş alanı" olarak sınıflandıracağı kadar kötüleşmişti. Bu, bir şüpheli idam edilmeden önce hiçbir yargılamanın gerekli görülmediği anlamına geliyordu: Gerçekten de Ekim 1943 ile Temmuz 1944 tarihleri arasında, sadece Varşova'da 8.000'den fazla Polonyalı Almanlar tarafından vurularak öldürülmüştü. Almanlar, AK'nin cephaneliklerinde bulunan silah ve patlayıcıların miktarı konusunda dehşete düşmüştü. Örneğin, Nisan 1944'te Alman polisi şefi Paul Otto Geibel, Hans Frank'e son aylarda 20.000'den fazla piyade tüfeğinin ele geçirildiğini ve bunun yanı sıra, 75.000 bomba, 14.500 kilogram patlayıcı ile yeraltı savaşına uygun birtakım malzemenin bulunduğunu bildirmişti.[18]

AK komutanlığı, Heydrich'in öldürülmesinin ardından Protectorate'teki şiddetli misillemelere ilişkin haberler kendilerine ulaştıktan sonra, Alman-

---

[14] Prusin, *The Lands Between*, 187, 198; Piotrowski, *Poland's Holocaust*, 168-9.

[15] Kovpak, *Our Partisan Course*, 125.

[16] Aralık 1943 başlarında Pilch, partizanlardan silah alma beklentisiyle, Sovyet partizan komutanı Binbaşı Wasilliewicz'le görüşmüştü; ama kendi birliği kuşatılmış ve silahsızlandırılmıştı.

[17] Piotrowski, *Poland's Holocaust*, 88.

[18] Longerich, *Heinrich Himmler*, 659; Housden, *Hans Frank*, 209.

lara yönelik suikastlara izin vermekten çekinmeye başlamıştı. 1943'te Polonyalılar üzerindeki Alman baskısının artışı, fikir değişikliğine neden olmuştu. Şimdi artık suikastlara izin veriliyordu; ancak "yalnızca ölümleri düşman üzerinde çok büyük etki yapacak, çok fazla rahatsızlık yaratacak ve çok büyük taktiksel sıkıntıya neden olacak Almanlar" ortadan kaldırılacaktı.[19] 7 Eylül 1943'te Pawiak hapishanesinin komutan yardımcısı SS-Oberscharführer Franz Bürkl, Gestapo'dan bazı meslektaşlarıyla birlikte Varşova'da öldürülmüştü. AK, 2 Ocak 1944'te bir av gezisinden dönerken, Varşova Valisi Ludwig Fischer'i öldürmeye teşebbüs etmiş ancak operasyon başarısız olmuştu; çünkü Fischer son anda araba değiştirmiş ve meslektaşı Ludwig Leist saldırının kurbanı olmuştu. O ayın ilerleyen günlerinde, Kraków yakınlarında, Hans Frank'ın içinde bulunduğu vagonun altına konan bir bomba patlamış ama Frank kurtulmuştu. 1 Şubat 1944'te AK büyük bir başarı elde etmişti. Hedefleri, SS ve Varşova Polis Amiri General Franz Kutschera, olası bir misillemede 200 rehinenin ölümüne değer biri olarak kabul edilmişti. Sadece evi ile ofisi arasındaki 200 metrelik kısa bir yolda açıkta göründüğü için ulaşılması zor bir hedefti. Sabah 09.00'da 12 kişilik bir AK timi, ofisinin avlusuna girmek üzereyken Kutschera'nın arabasının yolunu kesmiş ve Sten otomatik tabancasıyla generali delik deşik etmişti. Lideri Bonisław Pietraszewicz de dahil olmak üzere saldırı timinden iki kişi, SS nöbetçilerle girdikleri çatışmada ölümcül şekilde yaralanarak yakalanmıştı. Hitler çileden çıkmış ve Genel Hükümet bölgesindeki her kasabadan belirli sayıda rehinenin vurulmasını emretmişti. Varşova Belediyesi 100 milyon zloti para cezasına çarptırılmıştı. Polonya genelinde, Opatów bölgesinden Otto Schultz ile Kielce'den Franz Witek'in de aralarında bulunduğu, diğer Gestapo şefleri de başarılı operasyonların hedefi olacaktı.[20]

AK'ye sadık Polonyalı partizanlar da ormanlarda aktifti; güçleri ve kararlılıkları, Britanya'dan çok sayıda *Cichociemni*'nin* gelişiyle artmıştı. Nisan 1944'te Londra'nın açık talebi üzerine *Cichociemni*, Polonya'daki demiryolu savaşı olan Jula Operasyonunu başlatmıştı. Berlin-Varşova ekspresi, Błonie'nin batısındaki Szymanów istasyonu yakınında raydan çıkarak bir Alman generalin ölümüne ve birçok askerin yaralanmasına neden olmuştu. Przeworsk-Rozwadów sektöründeki Wisłoka üzerinde bulunan demiryolu köprüsünün yaklaşık 50 metrelik kısmı "Szyb" tarafından hedef alınmıştı. "Szyb" daha sonra olayı şöyle anlatmıştı:

---

[19] TNA, HS 8/29.

[20] Iranek-Osmecki, *The Unseen and Silent*, 101-13; A. Borowiec, *Warsaw Boy*, 149, 158; Williamson, *The Polish Underground*, 100-102; Sagajllo, *The Man in the Middle*, 85-7.

* Londra'da özel eğitim aldıktan sonra Polonya'ya gönderilen, sürgündeki Polonya hükümetine bağlı paraşütçü komando askerleri –çn.

> Karşıt yönlerden iki tren geliyordu. Köprüde birbirlerinin yanından geçeceklerdi. Bir lokomotif köprünün üzerinden gümbürdeyerek geçti ve uzun bir vagon dizisi onu takip etti. Son âna kadar bekledim; sonra ikinci lokomotif köprüye girer girmez bombaları patlattık.[21]

Alman kayıtları, toplamda yaklaşık 7.000 lokomotifin, 19.000'in üzerinde vagonun kullanılmaz hale geldiğini, 732 trenin raydan çıktığını ve 38 demiryolu köprüsünün hasar gördüğünü ya da yıkıldığını teyit ediyordu: 6.000'den fazla ayrı eylemde, 34 demiryolu hattı hedef alınmıştı. Lord Selborne, Polonyalı başkomutan General Sosnkowski'ye, operasyonun başarısından duyduğu memnuniyeti dile getiren bir not yazmıştı.[22]

AK'nin ormanlardaki varlığı, AK'ye saldıracak olan Polonyalı komünist GL/AL'den gelen tehditle karşı karşıyaydı. Kıdemli bir AL subayı savaştan sonra şunu itiraf etmişti: "Almanlara karşı savaşacak bir örgütteydim; ama onun yerine Polonyalıları ve Yahudileri öldürüyorduk. Bize, gericilere ve NSZ'ye karşı mücadelenin, Almanlara karşı mücadeleden daha önemli olduğu söylendi." AK, İtalya'dan kalkan uçaklardan az miktarda erzak ve mühimmat sağladığı için ciddi bir silah sıkıntısı çekiyordu. Buna karşılık, GL/AL, Sovyet hava ikmali sayesinde daha donanımlı hale gelmişti. Bu ikmaller, GL/AL'nin 1944'ün ilk birkaç ayında, 11 tugaya kadar genişlemesini sağlamıştı ve Nisan 1944'te Aleksander Zawadzki'nin komutasında bir Polonyalı partizan kadrosu oluşturulmuştu.[23]

Ancak AK için en büyük tehlikeyi Sovyet partizanları oluşturuyordu. Kasım 1943'ün sonunda, Sovyet partizan komutanlığının kurmay başkanı General Ponomarenko, tüm Polonya partizan birimlerinin, yani AK'nin silahsızlandırılmasını ve direnen üyelerin infazını gerektiren bir emir yayımlamıştı. AK'nin bu emirden haberi yoktu. Bu nedenle, Polonyalı AK partizan liderleri, yerel Sovyet partizan birimleriyle toplantı yapmaya davet edildiklerinde, Alman işgalciye karşı işbirliğini tartışmayı umarak gitmişlerdi. Ne var ki, birkaç kez, "Bomba" lakaplı partizan lideri örneğinde olduğu gibi, Polonyalı partizan liderleri makineli tüfekli Sovyet güçleri tarafından kuşatılmış, silahsızlandırılmış ve daha sonra da genellikle öldürülmüştü. Bu durum, olağandışı geçici işbirlikçi mutabakat örneklerine yol açmıştı. Örneğin AK raporlarında, "bazen Almanlar ile Rusya liderliğindeki komünistler birbirlerine oldukça yakın mevzilenmiş oluyordu; taraflardan biri AK partizanlarına saldırırken, diğeri hiç karışmıyordu" diye kayıt düşülmüştü.[24]

---

[21] Iranek-Osmecki, *The Unseen and Silent*, 90.

[22] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 392; Iranek-Osmecki, *The Unseen and Silent*, 82-90; Selborne'dan Sosnkowski'ye, 3 Mayıs 1944, *AK Documents*, III, no. 610, 431.

[23] M. Chodakiewicz, *Between Nazis and Soviets*, 197; J. Erickson, *The Road to Berlin*, 258-9.

[24] Iranek-Osmecki, *The Unseen and Silent*, 152-7; Sagajllo, *The Man in the Middle*, 113.

Sürgündeki Polonya hükümeti ve AK yüksek komutası, uzun zamandır, AK'nin ve yeraltı hükümetinin, Sovyet ordularının Polonya topraklarına girmesine nasıl bir karşılık vereceğini düşünüyordu. Temmuz 1943'te bir uçak kazasında ölmeden önce Władysław Sikorski, Sovyetler'in müttefik olarak karşılanması gerektiğini; ancak "Rusya'nın onlara karşı tutumu bariz düşmanca olursa, yalnızca sivil yönetimi ortaya çıkarmanın ve sonra da AK birimlerini, onları daha ağır bir yıkımdan kurtarmak için, ülkenin içlerine çekmenin" tavsiye edilebileceğini savunmuştu. Ancak General Rowecki, Sovyet ordularıyla işbirliği yapma olasılığı konusunda daha az iyimserdi ve Sovyetler'e karşı bir direniş hazırlamak için izin istemişti. Konu, Sikorski'nin ölümü ve Rowecki'nin tutuklanmasından önce çözüme kavuşmamıştı. Bu durumun, yeni başbakan Stanisław Mikołajczyk, Sosnkowski ve AK'nin yeni komutanı Tadeusz Bór-Komorowski arasında yeniden masaya yatırılması gerekiyordu. Daha da kötüsü, sürgündeki Polonya hükümeti ile Sovyetler arasında diplomatik bir ilişkinin bulunmaması, ilgili taraflarca hiçbir işbirliğinin tartışılamayacağı anlamına geliyordu. Ağustos 1943'te Bór-Komorowski, Londra'ya baskı yaparak, uzun süredir planlanan genel ayaklanma için çağrı yapması gereken koşullar hakkında tavsiyede bulunmasını ve bir karar verilmesini istemişti.[25]

Londra, 26 Ekim 1943'te yanıt vermişti. Bór-Komorowski ve hükümet temsilcisi Jan Jankowski, verilen yanıtın herhangi bir gerçeklik duygusundan yoksun olması karşısında dehşete düşmüştü. Burza Operasyonu olarak bilinen ulusal bir ayaklanma için çeşitli olası senaryolar doğrultusunda planlar hazırlanacaktı: Birinci olasılık, Kızıl Ordunun, Batılı Müttefikler Kuzey Fransa'ya çıkarma yapana kadar Polonya sınırında beklemesiydi; ikincisi ise, Sovyet kuvvetlerinin Polonya'ya girip Almanlarla savaşmasıydı. İkinci durumda, sürgündeki Polonya hükümeti, Sovyetler'le diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması halinde hem AK'nin hem de Yeraltı Hükümetinin açığa çıkmasını ve Sovyet-Alman çatışması devam ederken kurtarılan bölgeleri yönetmeye başlamasını şart koşuyordu. Bununla birlikte, diplomatik ilişkiler yeniden kurulmazsa (ki büyük bir ihtimalle kurulmayacaktı), AK ve Yeraltı Hükümeti gizli kalacaktı. Bór-Komorowski, bu talimatların temelden kusurlu olduğuna ve gerek AK saflarında harekete geçme yönünde artan sabırsızlığa gerek Sovyet partizanları ile GL/AL'nin oluşturduğu tehdide ilişkin sağladığı tüm verilerin görmezden geldiğine inanıyordu. Savaştan sonra ise şöyle yazmıştı: "Herhangi bir şey kazanmak için tek şansımız, her türlü zorluğa rağmen, hiçbir çabadan kaçınmadan, Almanya ile sonuna kadar savaş-

[25] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 387; Bór-Komorowski to Sosnkowski, 2 Ağustos 1943, *AK Documents*, III, no. 474, 52.

ma irademizin sürekli olarak güçlü tutulmasına bağlıydı."[26] Bu, olası sonuçları ne olursa olsun, AK'nin açığa çıkması gerektiği anlamına geliyordu.

Kasım 1943'ün sonunda Bór-Komorowski, Burza Operasyonu için emirler yayımlamıştı. Londra'yı da şöyle bilgilendirmişti:

> Emirden de anlaşılacağı gibi, tüm komutanlara ve birliklere, geri çekilen Almanlara karşı operasyonlarda yer aldıktan sonra ortaya çıkma talimatı verdim. O saatten sonra artık görevleri, Polonya Cumhuriyetinin varlığını kanıtlamak olacak... İkinci bir Sovyet işgali durumunda, General'in [Sosnkowski'nin] emrinde olacak yeni bir örgütün iskeletini hazırlıyorum.[27]

Bór-Komorowski'nin verdiği emirler Londra'ya ulaştığında orada bulunan Polonyalı kurye Jan Nowak, olanları şöyle ifade ediyordu: "Polonya çevrelerinde bir fırtına koptu."[28] Güçlü bir şekilde Sovyet karşıtı olan Sosnkowski, Bór-Komorowski ayaklanmanın daha sonra, Batılı Müttefikler Alman sınırlarına baskı yaparken başlamasını emrettiği için öfkeliydi. Sovyetler'in Polonya partizan birimlerini silahsızlandırma uygulamasının, daha fazla AK birimi kendini açık ettikçe artacağına inanıyordu. Sürgündeki hükümet daha iyimserdi ve Şubat 1944'te Bór-Komorowski, AK birimlerinin kendilerini Sovyetler'e açık etme koşullarını belirleyen yeni bir emir almıştı: "Polonya Cumhuriyeti Hükümetinin emriyle, Polonya yönetiminin temsilcileri olarak (AK birimlerinin komutanları olarak), size, ortak düşmana karşı birlikte mücadele etmek için, bu topraklarda Sovyetler Birliği'nin silahlı kuvvetleriyle işbirliği önerisinde bulunuyoruz."[29]

Burza için verilen emirler, önerilen ayaklanmanın ölçeğini ve örgütlenmesini ortaya koyuyordu:

> Partizan grupları daha büyük birimler halinde toplandı ve Alman geri çekilme hattı boyunca uzanan bölgelere yönlendirildi. Burza operasyonlarını ilk başlatan doğu illerinde, AK'nin tüm askerleri seferber ediliyordu. Alaylar, taburlar ve tümenler, 1939'daki gibi, isim ve numaralar aldılar. Silahlar ve mühimmat, telsiz ve diğer teçhizat, cephaneler, kışlık giysiler (resmi üniformalar, paltolar, şapkalar ve çizmeler), hastane teçhizatı vb –tüm bunlar, evlerde kurulmuş atölyelerde gizlice üretilmişti– yavaş yavaş ormanlara kaçırılıyordu. Doğudaki Polonya partizan grupları, Kızıl Ordu cephesi onlara ulaşmadan çok önce, önemli düzenli kuvvetler haline gelmişti.[30]

---

[26] Polonya Hükümetinden Bór-Komorowski'ye, 26 Ekim 1943, *AK Documents*, III, no. 496, 182-5; Bór-Komorowski, *The Secret Army*, 182.

[27] Bór-Komorowski'den Sosnkowski'ye, 26 Kasım 1943, *AK Documents*, III, no. 509, 209-13.

[28] Nowak, *Courier from Warsaw*, 231.

[29] Sosnkowski'den Bór-Komorowski'ye, 17 Şubat 1944, *AK Documents*, III, no. 552, 282-4.

[30] Bór-Komorowski, *The Secret Army*, 183-4.

Bór-Komorowski'yi Sovyet birliklerinin tutum ve davranışları hakkında bilgilendirmek için her birliğe kısa dalga telsiz vericisi verilmişti.

4-5 Ocak 1944 gecesi Kızıl Ordu, Sarny'deki savaş öncesi Polonya sınırını geçmiş ve Łuck ve Równe'den (Rivne) Volhynia'ya doğru ilerlemeye başlamıştı. 5 Ocakta Mikołajczyk, radyodan Polonya'ya şöyle sesleniyordu: "Sovyet birlikleriyle yalnızca, ortak düşmana karşı savaşan müttefiklerimizin müttefikleri olarak değil, kendi müttefiklerimiz olarak da görüşmeyi tercih ederdik."[31] Sovyet ordularının karşılaştığı ilk AK birlikleri, 27. Volhyni Tümenine aitti. Bu tümen, Binbaşı Wojciech Kiwerski komuta ettiği, sekiz tabura bölünmüş 7.300 askerden ve iki süvari birliğinin yanı sıra, telsiz birimleri, mühendisler ile askeri polisten oluşan, iyi donanımlı bir birlikti. 4.500 tüfek, 700 tabanca, 140 hafif makineli tüfek, 100 makineli tüfek ve üç tanksavar silahıyla iyi bir güçtü.[32] Bu birlik, Volhynia'da Almanlara ve Ukraynalılara karşı kanlı çatışmalara girmiş ve Turzysk (Turiysk) kasabasını kontrol altına almıştı.

Kiwerski ile Sovyet komutanları General Sergeyev ve Albay Charytonov arasındaki ilk temas son derece umut verici görünüyordu: Polonyalılar, "Sovyet komutasına taktiksel olarak tam anlamıyla tabi olmayı" kabul edecekler, bunun karşılığında Sovyetlerden silah ve teçhizat alacaklar ve "hem Varşova'dan hem de Londra'dan emir alan bir Polonya tümeni" olarak kabul edileceklerdi. Haber Bór-Komorowski'ye ulaşmış ve o da hemen durumu Londra'ya bildirmişti: 27. Tümene işbirliği şartlarını kabul etme izni verilmişti. Bach-Zelewski'nin geçici komutasındaki Alman birlikleri tarafından iyi savunulan Kowel'in (Kovel) stratejik demiryolu kavşağı, bu politikanın test edileceği ilk yerdi. Kowel savaşı sırasında Almanlar Danimarka, Norveç, Estonya, Hollanda ve Belçika'dan işbirlikçilerin oluşturduğu SS Panzer Tümeni "Wiking" dahil olmak üzere, dört tümenle Polonyalılar ile Sovyetler'e karşı saldırıya geçmişti. Alman baskısı altında Polonya ve Sovyet birlikleri ayrılmış ve Polonyalılar tek başına savaşmak durumunda kalmıştı. Kayıplar arttıkça, terk edilmiş Polonyalılar ağır silahlarını imha etmiş, 900 atı serbest bırakmış ve ardından "hafif otomatik silahlar ile taşıyabildikleri kadar mühimmatı alıp" Pripet bataklıklarına doğru yola çıkmışlardı. İki ay sonra; Almanlar tarafından avlandıktan, Kiwerski'yi çatışmada kaybettikten sonra, şimdi Binbaşı Tadeusz Sztumberg-Rychter komutasında olan, tümenden geri kalan birliklere, Bug nehri boyunca batıya doğru çekilmeleri emredilmişti.[33]

Burza Operasyonunun ilk büyük muharebesi, cephe hattındaki Sovyet kuvvetlerinin, Polonya partizanlarının müttefiki olarak görülebileceğini gös-

---

31 S. Mikołajczyk, *The Rape of Poland*, 305.

32 Borowiec, *Destroy Warsaw!*, 73.

33 TNA, HS 4/138; Bór-Komorowski, *The Secret Army*, 186-7; Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 390; Iranek-Osmecki, *The Unseen and Silent*, 180; Blood, *Hitler's Bandit Hunters*, 225-7.

termişti ve bu, Sovyetler Almanları Polonya'nın daha da gerisine ittiği için, gelecekteki işbirliği adına iyiye işaretti. Ancak geleceğe ilişkin kaygı verici işaretler vardı. 1944 baharı ile yaz mevsiminin başlarında, Sovyetler, cephe hattı taarruzu kesmeden önce, Almanları yavaş yavaş Polonya'nın Wołyń, Stanisławów ve Tarnopol eyaletlerinin dışına itmişti. Bu arada, NKVD birlikleri gelmiş ve karşılarına çıkan tüm AK birimlerini zorla silahsızlandırmaya başlamıştı. Nisan ayında 1. Polonya Ordusu personeli zorunlu askerliğe tabi tutulmuş; silahsızlanmaya ve zorunlu askerliğe direnenler tutuklanarak Sovyetler Birliği'ne sürülmüştü: Temmuz ayına kadar 6.000'den fazla AK askeri tutuklanacaktı.[34]

Siyasi cephede de uğursuz gelişmeler yaşanıyordu. Aralık 1943'te Polonyalı komünistler, Bolesław Bierut'un başkanlığında, Ulusal Anavatan Könseyini –*Krajowa Rada Narodowa*– kurmuştu. İlk manifesto 31 Aralıkta yayımlanmış ve sürgündeki Polonya hükümetinin Polonya halkını temsil etme hakkının olmadığı, Sovyetler'in doğu sınırının gözden geçirilmesi yönündeki taleplerinin kabul edildiği ve savaştan sonra ülkeyi tek başına Komünist Partinin yöneteceği açıkça ilan edilmişti. Halen Sovyetler Birliği'nde olan ve Sovyet komutası altında savaşan 1. Polonya Ordusunu destekleyen Polonya Yurtseverler Birliği de savaş sonrası siyasi iktidar için bir teklifte bulunmuştu. 1943'ün sonlarına doğru Birlik, kendisini kurtarılmış Polonya'nın geçici hükümeti olarak kabul ettirmek için özel olarak tasarlanmış Polonya Ulusal Komitesini –*Polski Komitet Narodowy*– kurmuştu. Polonya'da iktidar için hak talep eden iki komünist oluşum garabeti, Polonyalı komünistlerin Moskova'yı ziyaret ettiği Haziran 1944'te çözülmüş ve Bagration'ın başlatıldığı gün olan 22 Haziran 1944'te yeni bir örgütün, daha çok Lublin Komitesi olarak bilinen, Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesinin –*Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego*– kurulduğu ilan edilmişti. İki komünist ordu, yeraltı GL/AL ve 1. Polonya Ordusu birleştirilmiş, General Michał Rola-Żymierski tüm orduların genel komutanı olurken, General Zygmunt Berling de 1. Polonya Ordusu komutanı olmuştu.[35]

Yeraltı Hükümeti, Polonya'daki komünist manevraların gayet iyi farkındaydı. Siyasi etki alanını genişletmek ve anavatanlarına dönmeden önceki dönemde, Londra'daki politikacılar nezdinde Polonya'nın geçici hükümeti olma iddiasını güçlendirmek için adımlar atıyordu. 9 Ocak 1944'te, Kaziemierz Pużak'ın başkanlığında bir nevi parlamento olarak Ulusal Birlik Konseyi –*Rada Jedności Narodowej*– kurulmuştu. Konsey, en büyük dört siyasi partinin her birinin üyelerini ve üç küçük partiden birer üyeyi içeriyordu.

---

[34] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 390-91.

[35] A. Polonsky ve B. Drukier (der.), *The Beginnings of Communist Rule in Poland*, 10-15; K. Kersten, *The Establishment of Communist Rule in Poland, 1943-1948*, 19, 36, 60-64; Prażmowska, *Civil War in Poland*, 74-8.

Mayıs ayında, Jankowski başkanlığında bir kabine kurulmuştu. 15 Martta Konsey, manifestosu *O co walczy naród polski*'yi ("Polonya ulusu ne için savaşıyor?") yayımlamıştı. Maddeler arasında, Polonya'nın savaş öncesi doğu sınırının savunulması, gelecekteki yönetimin güçlü bir yürütmeye sahip parlamenter demokrasi olması ve aynı zamanda radikal bir ekonomi, eğitim ve sosyal programı olması gerektiği ifadesi yer alıyordu. Londra'da bulunan sürgündeki hükümet, Polonya'nın 1939 öncesi sınırlarının savaş sonrası tanınması için beyhude bir uğraş içine girmişti: Mikołajczyk, Ekim 1944'e kadar, Churchill ve Roosevelt'in, Tahran Konferansında Stalin'in 1941 sınırına ilişkin talebini kabul ettiği konusunda bilgilendirilmemişti.[36]

Bu nedenle, hem siyasi hem de askeri cephelerde, 1944 yazında Bagration'ın başlatılmasından önceki veriler, Sovyetler'in Polonya'ya sadece Almanları yenmek için değil, aynı zamanda ülkede yeni bir işgal başlatmak için ilerledikleri yönünde güçlü bir izlenim uyandırıyordu. AK bu nedenle, aynı anda iki düşmanla en iyi nasıl savaşılacağını düşünmek zorundaydı.

Protectorate'teki direniş örgütleri, önce Heydrich'in terör sultası ve 1942'de onun suikasta uğramasından sonra da yaygın tutuklamalar yüzünden neredeyse tamamen yok olmuştu. Erken dönem direniş grupları UVÓD ve PRNC'nin elemanları serbest kalmış ve Josef Gřrna, Karel Štainer ve Josef Robotka'dan oluşan, Üçlü Konsey -*Rada Tři*– adı altında yeni bir liderlik oluşturmak için bir araya gelmişti. Konsey, partizan savaşına askeri liderlik yapması için, ilk dönemin güven vermeyen direniş ağlarına bilerek mesafeli duran General Vojtěch Luža'ya yaklaşmıştı: Londra, Luža'ya onay vermiş ve onun, ayaklanma ihtimalinin daha umut verici göründüğü Slovakya'ya geçmesinin daha iyi olacağını bildirmişti.

Protectorate'te direnişin gelişmesini engelleyen birçok faktör vardı. Öncelikle, işgal altındaki Avrupa'nın geneline kıyasla, buranın nüfusu daha yüksek bir yaşam standardına sahipti ve bu nedenle, direnmek için çok fazla nedenleri yoktu. Gestapo, ayrım gözetmeyen tutuklamalar ve infazlar yapmak şöyle dursun, suçluları tespit etme ve masum sivillere zarar vermeme konusunda nispeten hassas davrandığı için, Alman taktikleri Polonya gibi ülkelere göre daha incelikliydi. Londra'da sürgünde bulunan Çek hükümeti, kayda değer bir direnişin yokluğundan ötürü utanç duyuyordu ve 1943 sonbaharından itibaren, radyo yayınları aracılığıyla, silah fabrikalarında sabotajın artması yönünde daha fazla çağrıda bulunmaya başlamıştı. Almanya'ya yönelik Müttefik stratejik bombardıman kampanyası ülkede üretim artışını engellediği için, bu fabrikalar Alman savaş gücü için her zamankinden daha büyük önem taşıyordu. Yine de fabrikalarda çok az sabotaj eylemi gerçek-

[36] J. Hanson, *The Civilian Population and the Warsaw Uprising*, 60; J. Garliński, "The Polish Underground State"; RJN Deklarasyonu, 15 Mart 1944, *AK Documents*, III, no. 573, 361-70.

leşiyordu; çünkü işçiler Alman misillemelerine davetiye çıkarmayı anlamlı bulmuyordu ve zaten, başarılı sabotaj eylemlerini zorlaştıracak kadar yakın gözetim altındaydılar. İşçilerin yapabileceği en fazla şey, daha yavaş çalışmak, işe geç gelmek ya da daha sık hastalanmaktı.[37]

Yeni direniş gruplarının çekirdeklerinin oluşması yavaş, sancılı ve oldukça tehlikeli bir süreçti. Luza'nın oğlu Radomir, Brno şehri çevresinde geniş bir bölgeyi gezerek, silahlı direniş için kadro oluşturmak üzere her köy ve kasabadan birkaç adam toplamıştı. Direnişçi olmak isteyen kişileri kendine çekmek ve yakalayıp cezalandırmak üzere sahte direniş örgütleri kurmak için işbirlikçi Çekleri kullanan Almanlar büyük bir tehlike teşkil ediyordu. Gerçekten de, baba ve oğul, gönüllü yapılan bir itiraf sonucu, başlıca kuryelerinden ve hayati bağlantılarından birinin aslında bir Gestapo ajanı olduğunu öğrendiklerinde dehşete düşmüştü.[38]

Almanlar tartışmasız bir biçimde, en fazla Komünist direnişe sızmıştı: "Fakat bu zamana kadar yeniden canlanan Komünist direniş ağlarına Gestapo ajanları –genellikle tutuklanmış ve serbest bırakılma şartı olarak muhbirlere dönüşen Komünistler– nüfuz etmişti." Kayda değer bir örnek olarak, Mayıs 1943'te paraşütle Protectorate'e geri indirilmeden önce Sovyetler tarafından sabotaj ve partizan savaşı konusunda eğitilmiş olan, savaş öncesinin komünist parlamenteri Karel Procházka'yı verebiliriz. Procházka, Kladno bölgesindeki madenciler arasından direnişe insanlar kazandırıyordu; ancak bir süre sonra, temasa geçtiği kişilerin Gestapo tarafından tutuklandığı görülecekti. 1946'daki duruşmasında, gerçekten de Procházka'nın, Gestapo muhbirlerine dönüşen iki eski komünist olan Fiala ve Nachtman ile düzenli olarak temas kurduğu ortaya çıkacaktı. Procházka, yargılanmasının ardından hapis cezasına çarptırılmış; ancak komünistlerin 1948'de iktidara gelmesinden sonra serbest bırakılmıştı.[39]

Heydrich'in öldürülmesinden sonra, 1942'de Protectorate bölgesine sadece üç tane yeni SOE görevlisi gönderilmişti. Birincisi, Antimony, ekim ayının sonunda Rožďalovice yakınlarına başarılı bir şekilde indirilmişti; Münih üzerinde vurulan uçaklar tarafından görev yerlerine nakledilmekte olan diğer iki elemanın kaderi ise, Orta Avrupa'ya uçuşların ne kadar tehlikeli olduğunu gösteriyordu. Nisan ve Mayıs 1944'te, sekiz yeni SOE görevlisi başarıyla Protectorate'e ayak basmıştı; ancak onların faaliyetleri hakkında, Jan Žižka liderliğindeki bir grubun Lískovec yakınlarındaki demiryolunu sabote etmesi dışında, çok az şey biliniyor.[40]

---

37 Bryant, *Prague in Black*, 184-8.

38 Luža, *The Hitler Kiss*, 64, 108, 115-19.

39 *A.g.e.*, 110; J. Korbel, *The Communist Subversion of Czechoslovakia, 1938-1948*, 62-3.

40 Ordu Müzesi, Prague.

Londra'da kaldığı süre boyunca Beneš, Britanyalıların Eylül 1938'de imzalanan Münih anlaşmasından vazgeçmesi ve Münih öncesi Çekoslovakya'nın toprak bütünlüğünün tanınması için durmaksızın çalışmıştı. Bunu başaran Beneš, Çekoslovakya'nın gelecekteki ulusal bağımsızlığını temin etmek ve Moskova'daki Klement Gottwald önderliğindeki Çek komünistlerinin, onun savaş sonrası hükümeti kurma niyetini baltalamamasını sağlamak için Stalin'le sıcak temas kurmaya istekliydi. Beneš, Stalin ile başarılı görüşmeler yapmış ve 12 Aralık 1943'te iki lider tarafından bir karşılıklı yardım anlaşması imzalanmıştı. Beneš ayrıca, Moskova'da Çek komünistleriyle verimli görüşmeler yaptığına ve hükümet Londra'dan dönmeden önceki ara dönemde, kurtarılmış bölgeleri yönetmek için ulusal komitelerin oluşturulmasında onlarla işbirliği içinde çalışmak üzere anlaştıklarına inanıyordu.[41]

Müttefikler anlaşmadan memnundu; ancak Çek çevrelerinde ve Protectorate'te tepkiler karışıktı. Luža şunları kaydetmişti: "Bizim güya haberimizin olmayacağı anlaşma, Protectorate'te herkesin dilindeydi."[42] Öte yandan, Beneš'in istihbarat şefi Frantisek Moravec anlaşmadan pek hoşnut değildi:

> Başkan'ın Moskova müzakerelerinin sonuçlarını açıklarken kullandığı dilin muğlaklığı ve belirsizliği, elbette, Çekoslovak kamuoyunda kaçınılmaz olarak yankı uyandırdı. Ülke içinde, Çekoslovakya'da, onun ikircikli sözleri, demokratik unsurları şaşkınlık içinde bıraktı ve Komünistlere karşı savunmacı bir konuma soktu; onun bu tutumu, sayılarına göre zaten orantısız bir şekilde güçlü olan komünistleri, ajitasyonlarına daha da büyük bir şevkle devam etmeleri yönünde cesaretlendirdi.[43]

Çek Cumhurbaşkanı Emil Hácha ile altı bakanı, anlaşmaya karşı bir protesto bildirisi yayımladıklarında kendilerini sıkı bir şekilde işbirlikçi kampa yerleştirmişler ve 19 Aralık 1943'te, Bolşevizme karşı Çek Birliğini kurmuşlardı.[44] Mayıs 1944'te, iki hükümet tarafından, Sovyet ordularının kurtarılmış bölgeleri Çek ulusal komitelerinin yetkisine devretme koşullarını belirleyen yeni bir Çek-Sovyet anlaşması imzalanmıştı. Moravec, Beneš'in bu tür ulusal komitelerin Sovyetler'in varlığıyla desteklenen komünistlerin hükmü altına girmeyeceğini varsayacak kadar saf olduğuna inanıyordu.[45]

Sovyet ordularının nihayetinde Karpatlar'ın geçitlerinden Slovakya'ya gireceğini herkes biliyordu. Jozef Tiso ve hükümeti, savaşın ilk yarısında ateşli işbirlikçilerdi. Ancak doğu cephesindeki ağır Slovak kayıplarından

---

41 Skilling, "The Czechoslovak Struggle."

42 Luža, *The Hitler Kiss*, 113.

43 Moravec, *Master of Spies*, 232.

44 Rhode, "The Protectorate of Bohemia and Moravia."

45 Skilling, "The Czechoslovak Struggle"; Moravec, *Master of Spies*, 242.

sonra yaşanan kitlesel firarların ardından halkın tavrı değişmeye başlamış ve İtalya'nın Mihverden ayrılması, Slovakya'da geniş çapta kutlamalara sahne olmuştu. İşin aslı, Almanlar da Slovakya'nın Müttefiklerin tarafına geçmesinden o kadar endişe duyuyordu ki, ülkenin işgali için ciddi hazırlıklar başlatılmıştı. İtalya'nın teslim olması, Slovakya'daki direnişin birleşmesine ilham olmuştu. O zamana kadar direniş Ján Ursíny, Jozef Lettrich ve Matej Josko liderliğindeki demokratik unsurlar ile Gustáv Husák, Ladislav Novomeský ve Karol Šmidke liderliğindeki sosyalistler (komünistleri de içeriyordu) arasında bölünmüştü. Eylül ve Aralık 1943 tarihleri arasında bu gruplar, direnişe siyasi liderlik sağlamak için, yukarıda sayılan altı kişiden oluşan gizli bir Slovak Ulusal Könseyinin –*Slovenská Národná Rada*– kurulmasıyla sonuçlanan verimli tartışmalar için bir araya gelmişti. Konsey, programını Noel Anlaşması adı verilen bir anlaşmayla ilan etmişti: Buna göre, Slovaklar ve Çekler yeni Çekoslovakya'da eşit ortaklar olacaktı; demokrasi ilkesi desteklenip genişletilecekti; Konsey bölgeyi hem siyasi hem idari olarak yönetecek ve hükümet vatana dönünceye kadar Londra'daki Çekoslovak hükümetiyle birlikte çalışacaktı.[46]

Almanların Slovakya'yı işgal etme tehlikesi ve Sovyet ordularının çok yakında geleceğinin belli oluşu, Slovak Ulusal Könseyinin Sovyetler gelmeden önce ülkeyi kurtaracak bir ayaklanma örgütlemeye başlamasını da beraberinde getirmişti. Bu ayaklanma çoğunlukla ordu tarafından yürütülecek ancak silahlı sivil grupları da içerecekti. Mart 1944'te Banská Bystrica'daki kurmay heyetinin başkanı, Yarbay (daha sonra General) Jan Golian, ayaklanmanın komutanlığına atanmış ve ayrıntılı planlar yapmak için gizli bir askeri komite kurulmuştu. Onun atanması Beneš tarafından onaylanmıştı. Öngörülen ayaklanma, Hron nehri vadisi çevresinde ve yakınındaki dağlık alan ile Banská Bystrica, Zvolen ve Brezno nad Hronom şehirlerinde gerçekleşecekti. Golian, genelkurmay başkanı olarak pozisyonunu, isyandan yana olduğu düşünülen Slovak ordusunun birliklerini bu bölgelere naklet-mek için kullanmıştı. Ayrıca, ayaklanma için uygun görülen tarihten önce bir Alman işgalini hızlandırabilecek herhangi bir erken eyleme girişmeyeceklerine dair güvence almak için dağlardaki ve ormanlardaki hem Slovak hem Sovyet partizan gruplarının komutanlarıyla temas kurulmuştu. Bu partizan birliklerinin Sovyetler Birliği'nde eğitilmeleri ve Kiev'den hareket eden ayrı bir partizan kadronun komutasına verilmeleri, ayaklanmaya yönelik çabalara sekte vurmuştu. Ancak Binbaşı Jaroslav Krátky, Golian'a Londra ile doğrudan telsiz bağlantısı sağlamak için paraşütle bölgeye indirilince, Golian Londra'dan destek almıştı. Ayaklanmanın zamanlaması çok önemliydi: Ya

[46] Lettrich, *History of Modern Slovakia*, 199, 303-5; Hoensch, "The Slovak Republic"; A. Josko, "The Slovak Resistance Movement," Mamatey ve Luža (der.), *A History of the Czechoslovak Republic*, 362-83, 271-95.

Almanlar ülkeyi işgal etmeye başladığında ya da en iyisi, Sovyet orduları Karpatlar'ın geçitlerine ulaştığında başlayacaktı.[47]

*

Estonya, Letonya ve Litvanya'dan oluşan üç Baltık devleti, Rus İmparatorluğunun çöküşünün bir sonucu olarak, ancak 1918'den beri bağımsızdı. Almanlarla anlaşan Sovyetler, II. Dünya Savaşının başlamasından kısa bir süre sonra, bu üç ülkeyi yeniden işgal etmişti. Bu Sovyet işgali, Polonya'nın doğusundaki kadar acımasızdı: Almanların Barbarossa Operasyonunu başlattığı Haziran 1941'de yönetici sınıfların sürgünü devam ediyordu. Sonuç olarak, Almanların gelişi bu coğrafyada büyük bir memnuniyetle karşılanmış ve Estonyalılar, Letonyalılar ve Litvanyalılar, Holocaust'un uygulanmasında Hitler'in gönüllü yardımcıları olmuştu. Almanlar, Estonyalıları ve Letonyalıları, Doğu Cephesinde Sovyetler'le savaşmak için ulusal lejyonlara alınacak kadar Cermen görüyordu. Ancak Litvanyalılar, bir lejyonda hizmet etmek için güvenilemeyecek kadar Katolikti ve ayrıca Polonyalılara çok benziyorlardı; 16.000 Litvanyalı yine de *Schuma* taburlarına alınmıştı.[48]

Belirgin Alman yanlısı tutum sadece yüzeyde olan bir şeydi: "Almanlardan kalbimizin derinliklerinde nefret ediyoruz... [ama] biz... onlara güler yüz göstermeliyiz. Onlar hiç kuşkusuz, Bolşevikleri sınırlarımızdan uzak tutmamıza yardım ediyorlar." Birçok genç erkek, Almanlar tarafından çıkarılan zorla çalıştırma kararnamelerinden kurtulmak için ormanlara kaçmıştı ve 1943'ün ikinci yarısında, Almanlar Lejyonlar için zorunlu askerlik hizmetini başlattıktan sonra, onlara daha pek çok kişi katılacaktı. Sovyet orduları Baltık devletlerinin sınırlarına yaklaşırken, bu ülkelerin politikacıları, Almanların ayrılmasından sonraki dönem için planlar yapmaya başlamıştı. Bu, herhangi bir yabancı gücün işgaline karşı siyasi bir direniş oluşturmuştu. 13 Ağustos 1943'te Konstantins Čakste önderliğinde *Latvijas Centrāla Padome* (Letonya Merkez Konseyi) kurulmuştu: Konsey, savaş öncesi parlamentonun en büyük dört siyasi partisini temsil ediyordu. Estonya ve Litvanya'daki siyasi muhalefetle temasa geçmiş ve Ocak 1944'te Letonya-Litvanya direniş konferansı ve aynı yılın nisan ayında da Riga'da iki Baltık direniş konferansı düzenlenmişti. Litvanya'da iki ana siyasi direniş hareketi, Katolik yönelimli *Lietuvių Frontas* (Litvanya Cephesi) ile daha laik *Laisvės Kovotojų Sąjunga* (Özgürlük Savaşçıları Birliği), Kasım 1943'te Litvanya'nın Kurtuluşu için, Steponas Kairys'in liderliğinde, tek bir Yüksek Komitede birleşmişti. Estonya'da, Başbakan Vekili Jüri Uluots, Mart 1944'te Estonya Cumhuriyeti Ulusal Komitesini –*Eesti Vabariigi Rahvuskomitee*– kurma çabalarına öncülük etmişti. Üç cumhuriyetin politikacıları, Sovyet-

[47] Lettrich, *History of Modern Slovakia*, 200-203; Erickson, *The Road to Berlin*, 291-2.
[48] Longerich, *Heinrich Himmler*, 678.

ler'e karşı kendi bağımsızlıklarını savunamayacak kadar küçük olduklarını anlamış ve Batılı güçlerle temas kurmuştu. Kuryeler İsveç'e gitmişti ve Londra ile Washington'a ulaşan raporların hepsi aynı talepten bahsediyordu: "Atlantik Sözleşmesini oluşturan Batılı ulusların... bize, doğru zamanda, uğruna her şeyi feda etmeye hazır olduğumuz, Komünizm kadar Nasyonal Sosyalizme de karşı, güvenliğimizi sağlama ve savunma davamızda bize yardım edeceklerine inanıyoruz."[49]

Baltık politikacılarının genel amacı bağımsızlıklarını yeniden sağlamaktı ve bu nedenle, Almanların himayesindeki askeri birliklere destek karşılığında daha çok özyönetim hakkı elde etme politikası izliyorlardı. Kızıl Ordu ilerledikçe, önkoşul büyük ölçüde feda edilmişti. Bunun yerine, Estonyalılar ile Letonyalılar, Almanları Lejyonları cephe hizmetinden azat etmeye ve anavatanlarını savunmak üzere geri göndermeye ikna etmek için çaba gösteriyorlardı. Litvanya'da, yalnızca vatan savunması için kullanılmak üzere, Almanların himayesinde bir LVR'nin [*Lietuvos Vietinė Rinktinė*: Litvanya Bölgesel Savunma Gücü] kurulması kararlaştırılmıştı: Almanlar anlaşmadan dönecek ve Litvanyalıları Alman silahlı kuvvetlerinin yardımcı birimlerine dahil etmek için birtakım adımlar atacaklardı. Bu hamle direnişle karşılaştığında, Almanlar birlikleri dağıtmış, 100 protestocuyu vurmuş ve subaylarını Stutthof toplama kampına göndermişti. Ayrıca Almanlar, Baltık politikacılarının yerli silahlı birimlere desteğinin, Alman silahlı kuvvetlerinin saflarını güçlendirme arzusundan çok, silahlı ve eğitimli bir ulusal ordunun çekirdeğini oluşturma arzusundan kaynaklandığını anlayınca, bu çabaları sekteye uğratmak için önlemler alacaktı. 1944 baharında ve yazında Almanlar, çeşitli gizli bağımsızlık komitelerini sert bir şekilde bastırmış ve Čakste gibi liderleri toplama kamplarına göndermişti.[50]

Sovyet kaynakları, üç Baltık cumhuriyetinde de yerli partizan hareketlerinin olduğunu öne sürüyor; ancak milliyetçi literatür, varolan bu tür partizan gruplarının, 1941 yılındaki geri çekilme sırasında, Sovyet partizanları tarafından geride bırakılan ya da daha sonra Sovyetler Birliği'nden bu ülkelere sızan askerlerden oluşturulduğunu öne sürerek, söz konusu iddiaya karşı çıkıyor. Letonya ve Litvanya'daki arazi, partizan savaşı için uygundu ve her iki ülke de Leningrad ve Belarus partizan hareketlerine nispeten yakın olma avantajına sahipti. Yine de Sovyet kaynakları bile, partizan savaşının hem kapsam hem de etkinlik açısından sınırlı olduğunu kabul ediyor. Örneğin, Letonya'da 1944 yazında, muhtemelen 3.000'den az sayıda partizan

[49] Lumans, *Latvia in World War II*, 264; R. Misiunas ve R. Taagepera, *The Baltic States*, 63-5; Remeikis (der.), *Lithuania under German Occupation*, 10; P. Buttar, *Between Giants*, 133-56.

[50] Lumans, *Latvia in World War II*, 296-7, 365; Misiunas ve Taagepera, *The Baltic States*, 56-7, 65; Buttar, *Between Giants*, 157-84.

faal durumdaydı. Bu grupların çoğu, ülkenin doğusunda, büyük bir etnik Rus nüfusu sahip Latgale bölgesinde kurulmuştu. Letonya kaynakları, bu partizanların çok az Alman karşıtı faaliyette bulunduklarını; ancak yiyecek ve barınak için yerel halka saldırdıklarını belirtiyor. Örneğin, Ocak 1942'de Sovyet partizan faaliyetlerine misilleme olarak Audriņi köyü Letonya polisi tarafından yakılıp yıkıldığında ve 215 kişi kurşuna dizilerek infaz edildiğinde, bedeli yine yerel halk ödemişti. Sovyet kaynakları, 1944 baharında kuzeydeki Sovyet saldırısı başladığında, Letonya'daki partizanların demiryollarına yönelik bir sabotaj kampanyasına giriştiklerini iddia ediyor; ancak Alman kayıtları bu iddiaları doğrulamıyor. Sovyet partizanları, Litvanya'nın kuzeydoğusunda aktifti ve yine burada da Alman işgal kuvvetlerine zarar vermekten ziyade, yerel halkı korkutmuşlardı. Haziran 1944'te bir Sovyet partizan saldırısına misilleme olarak, Litvanya'nın Pirčiupis kentinde 119 köylünün yakılarak öldürülmesi örneğinde olduğu gibi, Almanlar yerel halka karşı misilleme yapmıştı.[51]

Bulgaristan, II. Dünya Savaşı sırasında Balkanlar'da benzersiz bir konumdaydı. Mihver devletlerinden biri olmasına rağmen, Mihver üyeleri içinden bir tek Bulgaristan, Doğu Cephesindeki savaşa katılmayı reddetmişti ve hiçbir Bulgar Yahudisini ölüm kamplarına göndermemişti. Hükümdarı Çar III. Boris'in[52] açıkladığı gibi, siyasi olarak bölünmüş bir ülkeydi Bulgaristan: "Ordum Alman yanlısı, karım İtalyan, halkım Rus yanlısı. Ülkedeki tek Bulgar yanlısı benim." Onun bu Bulgar yanlısı politikası meyvelerini verecekti. Bulgaristan, I. Dünya Savaşından sonra Yugoslavya ile Yunanistan arasında bölünmüş olan Makedonya'yı kaybetmişti; ancak Hitler'in Sovyetler Birliği'ne karşı savaşı ve Yugoslavya ile Yunanistan'ı işgali, Bulgaristan'ın tam da I. Dünya Savaşı öncesi Balkan Savaşlarında kaybettiği toprakları, Güney Dobruca, Makedonya ve Trakya ile ödüllendirilmesine yol açacaktı. Bu nedenle, nüfusun çoğunluğu için Almanya'nın yanında yer almak mantıklıydı ve hem direniş hem de Müttefiklerle savaş halindeki Bulgaristan'ı savaştan çıkarma olasılığı zayıf görünüyordu.

Yine de Anavatan Cephesi –OF: *Otechestven Front*– çevresinde temellenen Alman karşıtı hareketler vardı. Bu hareketin başını komünistler çekiyordu; ancak üyeleri arasında Tarımcıların, Sosyalistlerin temsilcileri ile bir grup eski ordu subayı da vardı. Cephenin programı, Kominternin Moskova'daki başkanı Bulgar Georgi Dimitrov tarafından hazırlanmıştı. Temmuz 1942'de yayımlanan program, Almanya'dan kopma, ordunun Sovyet liderliğinde Almanlarla savaşacak bir halk ordusuna dönüştürülmesi ve demokratik bir halk hükümetinin kurulması çağrısında bulunuyordu. Bu açıkça komünizm

---

[51] Lumans, *Latvia in World War II*, 318; 15 Kasım 1943, Johnson'dan Dışişleri'ne, Remeikis (der.), *Lithuania under German Occupation*, 487.

[52] Boris, Ağustos 1943'te ölmüştür.

yanlısı çizgi birçok milliyetçiyi uzaklaştırmıştı; ancak OF, Bulgaristan'da geniş ve yaygın bir taraftar kitlesi oluşturmak için mücadele edecekti.

Hükümet ve Alman karşıtı eylem için daha uygun olan bölge, Bulgar ordusunun büyük kısmının konuşlandığı, işgalin acımasız olduğu ve özellikle de Makedonya'da direnişin zorlaştığı, yakın bir tarihte işgal edilen Makedonya ile Trakya gibi görünüyordu. SOE ajanı Michael Lees, Haziran 1943'te havadan Mihailović'in Çetniklerinin arasına, Makedonya'ya indirilmiş ve görevinin ilk birkaç ayını Bulgar kuvvetlerinden kaçarak geçirmişti. Yine de SOE Kahire, Makedonya'daki Bulgar partizanlarla iletişim kurmanın en uygun yolunun Yugoslav Partizanları olduğuna karar vermişti. SOE, Pan-Makedonya'da komünizm yanlısı bir direnişi canlandırmak isteyen "Tempo" Vukmanović ve General Mihajlo Apostolski tarafından sağlanan bilgiler temelinde hareket ediyordu. Vukmanović, Britanyalıları, Güneydoğu Sırbistan'a erzak ve mühimmat indirilirse, OF'nin organize ettiği Bulgar partizanları silahlandırabileceğine ve bölgedeki Alman demiryolu ağını sabote edebileceğine ikna etmişti. Lees'in bu sırada, Mihailović Çetniklerinin tam olarak aynı türden sabotajları gerçekleştirmeleri için SOE Kahire'den silah ve patlayıcı talep ettiğini belirtmek gerekir. Lees'e hiçbir şey indirilmezken, Britanyalılar Vukmanović'in çabalarını desteklemeye hazırdı.

Bu nedenle Eylül 1943'te Binbaşı Mostyn Davies Sırbistan'a indirilmiş ve oradan Makedonya'daki Tservena Voda'ya geçmişti. Burada, Vukmanović ve Bulgar partizanların temsilcilerinden "Sergei" Balgaranov ile tanışacaktı. Davies'in kendisine söylenenleri aktararak, Bulgaristan'da yaklaşık 8.000 partizan bulunduğunu ancak bu partizanların umutsuzca silaha ihtiyaç duyduğunu bildirmişti. Sonuç olarak Davies, Kasım 1943'ün sonunda 15, Ocak 1944'te ise tek bir gecede 24 olmak üzere, havadan çok sayıda erzak ve mühimmat bırakılmasını sağlayacaktı. Davies ayrıca, OF'nin şehirlerde ayaklanmayı ve Bulgar silahlı kuvvetleri mensuplarını genel bir ayaklanmaya ikna etmeyi planlayan bir Halk Kurtuluş İsyan Ordusu olarak örgütlendiğini açıklamıştı. Bu umut verici verilerden hareketle SOE, kararlı bir komünist olan Şair Frank Thompson'ı Ocak 1944'te, Bulgaristan'a girme ve oradaki partizanları örgütleme emriyle bölgeye göndermişti. 17 Martta Bulgar ordusu Britanya görev gücüne saldırmış ve personelini teçhizatın çoğunu bırakıp kaçmaya zorlamıştı. Davies ağır yaralanmış ve altı gün sonra, 23 Martta Sırbistan'ın Ruplje yakınlarındaki bir vadide aldığı yaralardan dolayı ölmüştü.

Thompson kaçmayı başarmış ve Bulgaristan sınırını geçmeden önce, ekibi Kenneth Syers ile yanındaki beş adam ve telsiz operatörü Kenneth Scott'ın katılımıyla güçlendirilmişti. Vukmanović, Thompson ve Syers'ın; her birinin, direniş konusunda farklı fikirleri vardı. Thompson, Bulgaristan'da bir ayaklanmanın fitilini ateşleme olasılığına ikna olmuşken; Syers bunun işe yarayabileceğine dair çok az veri olduğuna inanıyordu. Vukmano-

vić ise, Partizanların Sırbistan'ı işgaline hazırlık olarak, oradaki Partizanların konumunu güçlendirmek için Britanya görev gücünü Makedonya'da tutma yanlısıydı. Sonunda, Syers'ın Yugoslav Partizanlarla Sırbistan'a döndüğü, Vukmanović'in Makedonya'da kaldığı ve Thompson ile Scott'ın 200 Bulgar partizanla birlikte Bulgaristan'a doğru yola çıktığı bir uzlaşmaya varılacaktı. Sınırın yakınlarında partizanlar gayet sıcak karşılanmıştı; ancak Scott daha sonra, başkent Sofya yolunda, ülkenin derinlerine nüfuz ettikçe, partizanların hiç de sevilmediğini ve ihanet tehdidinin her geçen gün arttığını anlatacaktı. Bulgaristan'a havadan erzak ve mühimmat sağlama çabaları başarısız olmuştu. Sonunda, 31 Mayısta partizanlar Bulgar ordusu tarafından Eliseyna yakınlarında pusuya düşürülmüş ve hem Thompson hem de Scott yakalanmıştı. Scott'a hapishanede Bulgarlar ve Almanlar iyi davranacaktı. Ancak Thompson komünist olduğunu açıkça kabul etmiş, 4 Haziranda yargılanarak, suçlu bulunup ölüme mahkûm edilmiş ve ertesi gün de infaz gerçekleşmişti.

Almanya Doğu Cephesinde geri çekilmeye başladığında, Bulgaristan'daki direniş yavaş yavaş gelişmeye devam ediyordu. Daha fazla partizan birliği örgütlenmiş, polis ve jandarmalara yönelik saldırılar artmıştı. Siyasi cephede, İstanbul üzerinden Britanya ve ABD'ye barış teklifleri götürülmüş; ancak hiçbir Bulgar delegesi teslim olma koşullarını görüşmek üzere Türkiye'ye gelmediği için sonuçsuz kalmıştı. Sovyetler Birliği daha başarılı olmuş ve Bulgar hükümetini taraf değiştirmeye ikna etmek için bir propaganda ve diplomatik kampanya başlatmıştı. Mayıs ayı sonunda, Alman yanlısı Dobri Bozhilov hükümeti istifa etmiş ve İvan Bagrianov'un başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuştu. Yeni hükümet, 1944 yazı boyunca, Bulgaristan'ın Alman işgaline ya da düşmanca bir Sovyet işgaline maruz kalmadan Mihveri terk etmesini sağlamak için çalışmıştı; ama aynı zamanda, büyüyen partizan hareketini baskı altına almayı da ihmal etmemişti.[53]

Mihver uyduları Macaristan ile Romanya'daki direniş beklentileri, siyasi ve coğrafi faktörler yüzünden ciddi anlamda kısıtlı kalmıştı. Macaristan örneğinde, Almanların Yugoslavya'yı işgal etmeye hazır olduğu 1941'de Macaristan, Mihvere katılmadığı takdirde, Almanların güneyindeki ulaşım ve iletişim hatlarının güvenliğini sağlamak için her halükârda ülkeyi işgal edeceği gibi pragmatik bir nedenle Mihvere katılmıştı. Macaristan'ın Al-

[53] M. L. Miller, *Bulgaria during the Second World War*, 1, 117-20, 195-203; Barker, *British Policy in South-East Europe*, 189-215; Banac (der.), *The Diary of Georgi Dimitrov*, 301-2; Deakin, "Resistance in Occupied Central and South-Eastern Europe"; D. Elazar, "Anti-Fascist Resistance in Bulgaria-1944," E. Barker, "Problems of the Alliance: Misconceptions and Misunderstandings," M. Mackintosh, "Soviet Policy on the Balkans in 1944: A British View," Deakin vd (der.), *British Political and Military Strategy*, 190-200, 40-53, 235-52; Lees, *Special Operations Executed*, 51-3; S. Johnson, *Agents Extraordinary*, passim.

manlara karşı tutumunda başka faktörler de ağır basıyordu. 1920 yılındaki Trianon Antlaşmasıyla, I. Dünya Savaşında kaybeden tarafta olduğu için Macaristan ciddi şekilde cezalandırılmıştı ve Macaristan, komşuları Romanya, Çekoslovakya ve Yugoslavya'ya karşı çok büyük toprak kayıplarına uğramıştı. Bu kayıplar, Hitler'in gözetiminde, 1938 ve 1940 tarihli Viyana Ödülleri* ile telafi edilmişti. Ayrıca Macaristan, Béla Kun'un 1919'daki kısa ama sarsıcı Macaristan Sovyet Cumhuriyeti döneminde, Bolşevizm dayatmasının tüm acılarını da yaşamıştı. Bu, Macarları kararlı bir Bolşevik karşıtı yapmış ve 1941 yılında Hitler'in Sovyetler Birliği'ne karşı savaşına coşkuyla katılmışlardı. Yeterli donanımdan yoksun Macar kuvvetleri, 1942-43'teki Sovyet kış saldırısı sırasında ağır kayıplar vermiş ve Macar yüksek komuta kademesi ile politikacılar, Macar kuvvetlerinin doğudan çekilmesine izin vermesi için Hitler'e baskı yapmaya başlamıştı. Talep edilen topyekûn geri çekilmeye izin verilmemişti; ancak Macar kuvvetleri, anti-partizan operasyonlarında sınır tanımayan vahşilikleriyle nam saldıkları cephe gerisine taşınmıştı.[54]

Macaristan'ın Batılı Müttefiklere karşı tutumu çok daha uzlaşmacıydı. Britanya, 6 Aralık 1941'de Macaristan'a savaş ilan etmişti ve o ayın sonunda, Almanların ve İtalyanların baskısıyla, Macar hükümeti de Amerika Birleşik Devletleri'ne savaş ilan etmişti. Ancak bu, Batılı Müttefiklere karşı savaş ilanının ötesine geçmeyecekti. Macar hava sahasını geçerken hiçbir Müttefik uçağına ateş açılmamış ve düşürülen havacılar, gözaltında tutuldukları kamplarda iyi muamele görmüştü.[55] Macarlar ayrıca, 20-25.000 Polonyalı mülteci ve askere de evsahipliği yapmıştı. Polonyalı siviller Balaton gölü çevresindeki kamplara yerleştirilmiş ve 1940'ta kamplardan "kaçmak" için Macarların sunduğu elverişli koşullardan yararlanmayı başaramayan askerlere iyi davranılmıştı. Nitekim Kasım 1943'te AK'nin Macaristan'daki temsilcisi Andrzej Sapieha ile Macaristan Genelkurmay Başkanı General Ferenc Szombathelyi ve devlet adamı Kont István Bethlen arasında, Macarların sınırı geçip Polonya'daki direnişe katılmak üzere 3000 ila 4000 civarında Polonyalı askeri silahlandırma olasılığı konusunda olağanüstü toplantılar yapılmıştı. Macar politikacılar, AK ile Macar ordusu arasındaki gizli iletişimin devam etmesinde bir sakınca görmüyordu; ancak kendileri silaha muhtaç olduklarından, silah tedarik etme ihtimalleri yok gibiydi.[56]

---

* Viyana Ödülleri, Macaristan'ın 1920'de Triyanon Antlaşmasıyla kaybettiği toprakların, Nazi Almanyası ile Faşist İtalya'nın hakemliğinde barışçıl yollarla (Almanya'nın tehdidi altında) geri alınmasını sağlayan iki olaydır –çn.

54 Shepherd, ***War in the Wild East***, 171-4.

55 M. Kállay, ***Hungarian Premier***, 63-4.

56 Albay Korkozowicz'den AK komutanlığına, 2 Kasım 1943; A. Sapieha'dan AK komutanlığına, 6 ve 17 Kasım 1943, ***AK Documents***, III, 193-4, 201-4.

1943 yılının başlarından itibaren, Macarlar en barışçıl duygularını Batılı Müttefiklerine aktarmıştı. 1943 baharında Papa ile yaptığı bir görüşmede, Macaristan Başbakanı Miklós Kállay ülkesinin ikilemini şöyle dile getirmişti:

> Macaristan, barışı sağlayamamak şöyle dursun, teslim bile olamadı: Makinenin küçücük bir dişlisi olduğumuz için barış talebinde bulunacak gücümüz yoktu ve düşmanlarımızdan hiçbiri yaklaşılacak kadar yakın olmadığı için teslim olamadık.[57]

Mussolini, bir Alman işgaline davetiye çıkaracağını ve faşist Ok Haç Partisinin iktidara gelmesine yol açacağını savunarak, Kállay'ı barış sağlamanın imkânsızlığı konusunda uyarmıştı. Ayrıca, Kazablanka'da belirtildiği gibi, Müttefikler kayıtsız şartsız teslimiyet konusunda ısrar ediyordu ve bu da sadece Macarların gönlünde yatan Batılı Müttefiklere değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği'ne de teslim olmak anlamına geliyordu. Yine de Kállay ve dışişleri bakanlığının birçok mensubunu içeren "teslim olalım partisi," barış önerilerinde bulunmaya devam etmişti. Britanyalılarla doğrudan temaslar, Lizbon ve ardından, dışişleri bakanlığının genç bir üyesi olan László Veress'e "teslim olalım partisi" sözcüsü olarak hareket etme yetkisinin verildiği İstanbul üzerinden sağlanmıştı. Bu yöndeki müzakereler, İtalya'nın teslim olmasından sonra hız kazanacaktı; ancak Batılı Müttefikler, Sovyetler'in, Sovyet toprakları Almanlardan temizlendikten sonra, Almanya içlerine doğru ilerlemeye devam edip etmeyeceğinden emin olmadıkları bir zamanda koşulsuz teslimiyet ilkesinden taviz vermeye hazır olmadıkları için bu müzakereler durmuştu. Batılı Müttefikler, Macaristan'ın zamanı gelince, en azından geçici olarak, Sovyet orduları tarafından işgal edilmesinin kuvvetle muhtemel olduğunu anladıklarından, doğrudan müdahale ihtimali üzerinde de duramazlardı.[58]

Batılı Müttefikler ise sabotaj yoluyla açık direnişi teşvik etmeye hevesliydi; bu nedenle Macarların, SOE ve OSS görev gücünü kabul etmeleri ve onlara yardım etmeleri gerektiğini bildirmişlerdi. Macarlar bu kadar ileri gitmeye hazır değildi. Veress'in İstanbul'dan getirdiği telsizleri kabul etmişler ve onları 1943'ün sonlarında (Macarların istekleri hilafına) ülkede ortaya çıkan Alman uçaksavar birimlerinin yeri gibi Alman faaliyetleri hakkında Müttefikleri bilgilendirmek için kullanmışlardı. Ne var ki, Macarlar sabotaja karşı çıkıyordu; çünkü bu bir Alman işgaline yol açabilirdi. Ağustos 1943'ün ortalarında SOE, Binbaşı Basil Davidson komutasındaki Deci-

---

[57] Kállay, *Hungarian Premier*, 172.

[58] Barker, *British Policy in South-East Europe*, 251-6; Deakin, "Resistance in Occupied Central and South-Eastern Europe"; Kállay, *Hungarian Premier*, 206-12; I. Mócsy, "Hungary's Failed Strategic Surrender: Secret Wartime Negotiations with Britain," N. Dreisziger (der.), *Hungary in the Age of Total War*, 85-106.

ma görev gücünü, Macaristan'daki ve Yugoslavya'nın Macar işgali altında bulunan Bäcka bölgesindeki herhangi bir direniş unsuruyla temas kurma emriyle Kuzey Yugoslavya'ya göndermişti. Görev tam anlamıyla başarısızlıkla sonuçlanmış ve boşu boşuna harcanan on ayın ardından görev gücü geri çekilmişti. 15 Mart 1944 gecesi, Albay Florimond Duke komutasındaki OSS Sparrow görev gücü bölgeye gönderilmiş ve indikleri yerde, askeri istihbarat şefi General István Ujszászy'nin bir yardımcısı tarafından karşılanarak Budapeşte'ye götürülmüştü.[59]

Sparrow geldiğinde şartlar değişmişti. Daha Nisan 1943 gibi erken bir tarihte, von Ribbentrop, Amiral Horthy'ye Kállay ve meslektaşlarını, Macaristan'ın Mihverden ayrılmasını ayarlamaya çalıştıklarından ötürü şikâyet etmişti.[60] Kasım 1943'te Goebbels günlüğüne Almanların artık Horthy'nin kendisinden de şüphelendiğini kaydetmişti: "Naip, bu çabalar konusunda tarafsız olduğu izlenimi yaratmaya çalışıyor. Ancak durum hiç de öyle değil. Hatta onun bu gelişmenin ana kaynağı olduğundan şüpheleniyorum."[61] 15 Mart 1944'e kadar, Almanların Macaristan sınırlarına asker yığdıklarına dair açık kanıtlar vardı. 17 Martta Hitler, Horthy'yi bir toplantıya çağırmış ve ondan Alman birliklerini ülkesine davet etmesini istemişti. Horthy reddetmiş ve Almanların zaten kontrolü ele geçirmiş olduğu Budapeşte'ye dönmüştü:

> Sabahın erken saatlerinde, Alman işgal ordusu bandolar çalarak yürüyüşe geçmişti. Budapeşte'ye Alman süngüleri gösterilmeliydi... Sokaklarda, geçit töreni yapan Almanları selamlayan coşkulu bir kalabalık yoktu: Tek bir şapka bile havaya fırlatılmamıştı; tek bir mendil bile sallanmamış ve tek bir tezahürat bile duyulmamıştı. Alman askerlerinin bulduğu karşılık, derin bir sessizlik olmuştu.[62]

Kállay Türk elçiliğine sığınmış ve Horthy, Döme Sztójay yönetiminde, yeni ama güçsüz bir hükümet atamıştı. Gestapo, "teslim olalım partisi" mensuplarının çoğunu toplamış ve İstanbul'dan getirilen telsizler ele geçirilmişti. Sparrow görev gücü, Alman işgalinde yakalanmıştı ve Macarlar tarafından sınırdan Belgrad'a kaçırılmıştı; burada görev gücünün üyeleri Almanlara teslim edilecek ve savaşın geri kalanını savaş esiri olarak kamplarda geçirecekti. Nisan ve Eylül 1944 tarihleri arasında, altı SOE görev gücü Macaristan'a gönderilmiş ancak hiçbiri bir şey başaramamıştı; hepsi ya geldikten

---

59 A. Ogden, *Through Hitler's Back Door*, 30-36; T. Meszerics, "Undermine, or Bring Them Over: SOE and OSS Plans for Hungary in 1943," *Journal of Contemporary History*, 43 (2008), 195-216; Davidson, *Partisan Picture*, 110-13, 158; Petersen (der.), *From Hitler's Doorstep*, 194.

60 Kállay, *Hungarian Premier*, 180-83.

61 Günlük girdisi, 10 Kasım 1943, Lochner (der.), *The Goebbels Diaries*, 413.

62 Kállay, *Hungarian Premier*, 426.

kısa bir süre sonra yakalanmış ya da sabotaj veya Macar direnişine ilham verme ihtimalinin azlığı nedeniyle gönüllü olarak geri çekilmişti.[63]

Mart 1944'te Macaristan, Avrupa'da kalan en büyük Yahudi cemaatine, tam 800.000 kişiye ev sahipliği yapıyordu ve bunlar şimdi Adolf Eichmann'ın hedefi haline gelmişti. Mart ve temmuz ayları arasında, 450.000'den fazla Yahudi Auschwitz'e gönderilecekti. Bir SS subayı şunları kaydetmişti:

> Direnmeksizin ve boyun eğerek, yüzlerce kişilik uzun kuyruklar halinde tren istasyonlarına yürüdüler ve trenlere yığıldılar. Operasyonu çok az sayıda jandarma denetliyordu; kaçmak kolay olurdu. Sayısal olarak en güçlü Yahudi yerleşimlerini içeren Karpat-Ukrayna'da, tehlikeli dağlar ve ormanlar, uzun süre saklanma fırsatı sunuyordu. Ancak içlerinden sadece birkaçı, bu yolla kendilerini bekleyen felaketten kurtuldu.

Papa, Roosevelt ve İsveç Kralı, temmuz ayında yaptığı sürgünlerin durdurulması için Horthy'e baskı yapıyordu. O tarihten sonra, Macar Yahudileri Budapeşte'deki bir gettoda toplanmaya başlayacak ve birçoğu hayatta kalacaktı: Ok Haç iktidara geldiğinde bile, Yahudileri Auschwitz'e göndermek yerine, çalışma kamplarında ölümüne çalıştırmayı tercih edecekti.

Siyonistler tarafından kurulan bir Yahudi yardım kuruluşu, Doğu Avrupa'daki Yahudilerin Avrupa'dan kaçmalarına yardım ediyordu ve şimdi dikkatini Macar Yahudilerine çevirmişti: Başkan Yardımcısı Rudolf Kastner, Eichmann ile fidye karşılığı yaklaşık 1.600 Yahudinin bir trenle İsviçre'ye gönderilmesini içeren bir anlaşma yapmıştı. SOE, Orta Avrupa'da direnişi teşvik etme derdindeydi ve Yahudi ajanlara, paraşütle Yugoslavya'ya indirildikten sonra askeri operasyonlar yürütmek ve Yahudileri kurtarmak üzere bölgeye dağılmaları için eğitim vermeyi teklif etmişti. Liderler, Macaristan için Hannah Senesz (Szenes); Slovakya için Haviva Reik ve Romanya için Sara (Surika) Braverman'dı. 14 Nisanda Senesz, Joel Palgi ve Peretz Goldstein Hırvatistan'a indirilmişler ve 13 Haziranda da Macaristan'a geçmişlerdi. Üçü de bir ay sonra tutuklanacak ve Budapeşte'de hapse atılacaktı: Senesz casusluktan suçlu bulunacak ve kasım ayında idam edilecekti.[64]

Romanya, II. Dünya Savaşı sırasında, coğrafyası ve doğal kaynakları nedeniyle son derece garip bir pozisyondaydı. I. Dünya Savaşı sırasında, Romanya İtilaf Kuvvetlerinin yanındaydı ve Transilvanya'yı Macaristan ve Besarabya'dan, Kuzey Bukovina'yı Avusturya-Macaristan ve Rus imparatorluklarından alarak ödüllendirilmişti. Alman savaş gücü için hayati önem

---

[63] Deakin, "Resistance in Occupied Central and South-Eastern Europe"; Ogden, *Through Hitler's Back Door*, 35-6.

[64] Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, 841-3; J. T. Baumel, "'The Parachutists' Mission from a Gender Perspective," Rohrlich (der.), *Resisting the Holocaust*, 95-113; Mazower, *Hitler's Empire*, 404-5.

taşıyan Ploeşti petrol sahaları nedeniyle, Almanların ülkeye olan ilgisi yüksekti ve Rumen politikacılar bir Alman işgali korkusuyla yaşıyorlardı. Bu politikacılar, Transilvanya'nın Macaristan'a dönüşünü ve Besarabya ile Kuzey Bukovina'nın 1940'ta Sovyetler Birliği'ne bırakılmasını engellemekten acizdi. Ülke içi politik durum da istikrarsızdı. Eylül 1940'ta Alman yanlısı Ion Antonescu, Kral II. Carol'u tahttan vazgeçip yerine 19 yaşındaki oğlu Michael'ı geçirmeye zorlayan ve faşist *Garda de Fier*'i [Demir Muhafızlar]* hükümete getiren başarılı bir darbe gerçekleştirmişti. İki ay sonra Romanya, Mihver Kuvvetlerine katılmıştı; ancak bu katılım, Ocak 1941'de Demir Muhafızlar tarafından düzenlenen darbenin bastırılması ve ardından Demir Muhafızların hükümetten dışlanmasından anlaşılacağı üzere, Almanya'ya siyasi bağlılığın bir işareti değildi. Romanya ayrıca, büyük bir ordu göndererek Barbarossa Operasyonunda yer almıştı.

Britanya, özellikle SOE, savaşın ilk yıllarında petrol sahalarında sabotaj olanaklarını araştırmış ancak hiçbir sonuca varamamıştı. Bu gizli yakınlaşmalar, Britanya'yı Ulusal Köylü Partisi lideri ve eski başbakan Iuliu Maniu ile Liberal lider Dinu Brătianu ve Grigore Niculescu-Buzeşti aracılığıyla dışişleri bakanlığı ile temasa geçirmişti. 1942 baharından itibaren, Maniu'nun elinin altında kullanabileceği bir telsizi vardı ve ayrıca SOE ile bağlantı kurmak için İstanbul'a kuryeler gönderiyordu. Ancak Maniu, özellikle, Romanya'yı terk ederek ve dışarıda bir muhalefet oluşturarak mı; yoksa kalıp Antonescu'ya karşı bir darbe düzenleyip Romanya'yı savaştan çıkarmaya çalışarak mı ülkesine en iyi şekilde hizmet edebileceği konusunda son derece kararsızdı. Maniu, Eylül 1943'te SOE'ye açıkladığı üzere, önemli bir sorun çözülene kadar kesinlikle harekete geçmeyecekti:

> Müttefik Devletlerin, Alman cephesi çöktüğünde, Romanya'nın Rus işgaline uğramamasını sağlama konusunda istekli olduklarını ... kesin olarak bilmedikçe... muhalefetimizin Mihver Kuvvetlerine karşı gelmesi ve somut bir etki yaratabilecek herhangi bir girişimi örgütlemesi pratik olarak imkânsızdır.

Dışişleri Bakanlığının tutumu, Aralık 1942'de, Bakanlık Müsteşarı Alexander Cadogan tarafından kısa bir durum değerlendirmesi raporuyla özetlenmişti:

> Maniu ile işbirliği yapmanın kısa vadeli avantajları (yani sabotaj, ordu içinde karışıklık vb), Romanya'nın siyasi ve bölgesel geleceği konusunda önceden taahhütte bulunmanın uzun vadeli dezavantajlarını haklı çıkaramayacak kadar küçük ve sorunludur.

---

* 1927'den II. Dünya Savaşının erken dönemlerine kadar Romanya'daki aşırı milliyetçi, kökten dinci, aşırı sağcı, anti-semitist, faşist bir hareket ve bu hareketin siyasi partisi –çn.

Britanyalılar, Maniu ile doğrudan temas kurmak isteyip istemedikleri konusunda Sovyetler'e başvurmuştu; ancak 1943 yılında Sovyetler, Britanyalıların temaslarının devam ettiğini görmekten memnun olsalar da, fikirlerini değiştirmeye devam etmişlerdi. Yıl sonuna doğru Sovyetler, Stokholm'deki Rumen diplomatlar aracılığıyla bu ülke ile ilişkilerinde başka bir kanal açmışlardı. Sovyet politikasının Rumenlerin koşulsuz teslimiyetinde ısrar edip etmeyeceği kesinlikle netlik kazanmış değildi.

Britanyalıların Maniu ile temasları sürerken, başka bir siyasi direniş dalgası ortaya çıkmaya başlamıştı. Stalingrad'daki ağır Romanya kayıplarından sonra, sıkı bir Rus karşıtı ama sessizce Britanya yanlısı Ion Antonescu ve onun dışişleri bakanı Mihai Antonescu (bir akrabalıkları yok) 1943 yılı boyunca tarafsız güçler ve Papalık aracılığıyla müttefikleri barış konusunda yoklamaya başlamıştı. Almanlar bu arayışlardan hemen haberdar olmuş ve Nisan 1943'te Hitler bu konuda Ion Antonescu'dan hesap sormuştu. Antonescu da Romanya'nın sadık sayılabileceği ve tüm bu barış yoklamalarının Maniu'nun başının altından çıktığı yanıtını vermişti. Ancak Antonescu Maniu'ya karşı harekete geçememişti çünkü şehit bir Maniu halk nezdinde canlı bir Maniu'dan daha büyük bir önem arz ederdi.

Antonescu ile Maniu'nun tüm barış çabaları, Müttefiklerin koşulsuz teslim olma konusundaki bariz ısrarı ve Batılı Müttefiklerin, Romanya'nın Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını garanti etmeyi reddetmesi üzerine suya düşmüştü. Bu açmaz, görünen o ki, SOE misyonlarının Romanya'ya gönderilmesini de anlamsız kılıyordu. Yine de Haziran 1943'te Yüzbaşı David Russell ve bir Rumen telsiz operatörü Nicolae Turcanu'dan oluşan ilk görev birliği Ranji, "Telsiz iletişimini kurmak, Maniu'nun organizasyonuyla teması sağlamak ve Romanya Karpatlar'ında bir indirme alanı oluşturmak" amacıyla bölgeye gönderilmişti. Misyon Mihailović kontrolündeki Sırbistan'a inmiş ve yerel Çetniklere iki adama Romanya sınırı boyunca eşlik etmeleri emredilmişti. Çetnik lideri Velja, Russell'ı bir korumaya ihtiyacı olduğu konusunda uyarmış ve eğer Russell onlara silah sağlarsa 30 kişilik koruma hizmeti teklif etmişti. Russell uyarıları görmezden gelerek Turcanu ile tek başına sınırı geçmişti. Bir Rumen ormanında üs kurup SOE Kahire ile temasa geçen Russell daha sonra, failin kimliği bilinmemekle birlikte, muhtemelen bir Rumen ormancı tarafından öldürülmüş ve Turcanu telsiziyle Bükreş'e kaçmış ve Maniu'nun destekçileri tarafından korunmuştu.

Alfred de Chastelain, Ivan Porter ve bir Rumen sabotaj uzmanı Silviu Meţianu'dan oluşan ikinci bir ekip olan Autonomous görev gücünün 1943 yazının sonlarında bölgeye indirilmesi planlanmış, ancak indirme 22 Aralığa kadar ertelenmişti. Bu zaman zarfında görev gücünün amacı sabotajdan çok, ağırlıkla siyasi eyleme dönüşmüştü. Görev birliğinin Maniu'nun ağından adamlar tarafından alınması gerekiyordu ancak adamlarla irtibat ku-

rulamamış ve 24 saat içinde üçü de Romanya jandarması tarafından yakalanarak Bükreş'e gönderilmişti. De Chastelain, Antonescu ile bağlantı kurmak için gönderildiği resmi hikâyeye bağlı kalmış ama sonunda asıl bağlantısının Maniu olduğunu kabul etmişti. Almanlar, Autonomous görev gücünün Almanya'ya gönderilmesini talep etmiş ancak Churchill şahsen müdahale ederek, Antonescu'dan onları korumasını istemişti. Bundan sonra bu üç kişi Romanya hükümeti ve Maniu'nun entrikalarının gözlemcileri haline gelmiş ve Britanya ile Romanya arasında telsiz bağlantısı olarak hareket etmişti.

1944'ün başlarında Sovyet orduları Romanya sınırlarını yaklaşmaya başladığında, Romanya'da büyüyen muhalefet bazı fantastik fikirler geliştirmeye başlamıştı. Örneğin, Ocak 1944'te Britanyalılar, üst düzey Rumen subaylarının –Generaller Nicolescu, Potopenu ve Sănătescu'nun– 1.000-2.000 Britanyalı paraşütçünün ülkeye indirilmesi şartıyla bir darbe yapmaya hazır olduklarını öğrenmişti. Rumenler daha sonra Sovyetler'e değil, Britanya kuvvetlerine teslim olacaklardı. Bu sayı o zamanlar İtalya'daki paraşütçülerin çoğunluğu demek olduğundan böyle bir şey imkânsız olmakla kalmıyor, aynı zamanda Sovyetler'i kızdırma ve muhtemelen ittifakı bozma tehlikesi de taşıyordu. Kahire'deki barış görüşmeleri Mart 1944'te başlamıştı ve Romanya adına Prens Barbu Ştirbey ve Constantin Vişoianu, Britanya adına Lord Moyne, Amerika Birleşik Devletleri adına büyükelçi MacVeagh ve elçi V.M. ve Sovyetler Birliği adına Novikov'un katılımıyla üst düzeyde yürütülmüştü. Nisan ayında Antonescu ve Maniu'ya iletilen ateşkes şartları her iki için de kabul edilemezdi: Rumenlerden istenen, taraf değiştirmeleri ve Almanlarla savaşmaları ve ayrıca Sovyetler'e tazminat ödemeleri ve Besarabya ile Kuzey Bukovina'yı Sovyetler Birliği'ne, Transilvanya'yı da Macaristan'a bırakmalarıydı.

Müttefikler nisan ayı başlarında Bükreş'i bombalayarak ve 3.000'den fazla zayiata yol açarak el artırmıştı. Bu baskının etkisi, ABD hava kuvvetlerinin Ağustos 1943'te yoğun şekilde savunulan Ploeşti petrol sahalarına karşı yürüttüğü ve operasyonda yer alan havacıların yerdeki işçiler ve sivillerden daha fazla kayıp verdiği ve petrol sahalarına kayda değer bir zararın verilemediği hava saldırılarının yarattığı etkinin tam tersiydi. Ancak artık, Nisan 1944'ün başlarında, Antonescu'ya karşı bir darbe planlayan Kral Michael çevresinde odaklanan yeni bir siyasi direniş dalgası ortaya çıkmaya başlıyordu. Bükreş'in Almanlara karşı savunmasını planlamak üzere Albay Dumitru Dămăceanu yönetiminde gizli bir komite kurulmuştu. Muhalefet partilerini birleştirmek için siyasi adımlar da atılıyordu ve Maniu, Sovyet temsilcisi Lucreţiu Pătrăşcanu'yu tartışmalarına davet ettiğinde küçük Komünist Parti de dahil edilmişti. Komünist askeri temsilci Emil Bodnăraş, darbe hazırlıklarına ilişkin toplantılara katılıyordu. Komünistler, 20 Haziran 1944'te Ulusal Demokratik Blok'un oluşturulması sırasında, üç demokratik

siyasi partiyle birlikteydi. Kahire'deki Müttefik temsilciler UDB'nin kuruluşundan haberdar edilmişti; ancak Kuzey Fransa'daki gelişmeler karşısında dikkatleri dağılan Batılı Müttefiklerden herhangi bir yanıt gelmemişti. Darbenin zamanlaması artık büyük ölçüde Sovyet yaz taarruzunun yönüne ve hızına bağlıydı.[65]

[65] Barker, *British Policy in South-East Europe*, 223-37; D. Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, 230-32; Barker, "Problems of the Alliance: Misconceptions and Misunderstandings"; Deakin, "Resistance in Occupied Central and South-Eastern Europe"; Ogden, *Through Hitler's Back Door*, 230-57; I. Porter, *Operation Autonomous*, passim; D. Deletant, *British Clandestine Activities in Romania during the Second World War*, 15, 18-20, 90-118.

23

İstihbarat – 1942-44

Savaşın ilk yıllarında hem direnişin istihbarat toplaması hem de toplanan istihbaratın Britanya'daki analizi, basit deneyim eksikliği yüzünden tökezliyordu. Savaş devam ettikçe işler rayına oturacaktı. Müttefikler çeşitli kaynaklardan istihbarat elde ediyordu: Enigma trafiğinin okunmasında daha fazla kabiliyet ve yetkinlik kazanımı; keşif uçuşlarından elde edilen fotoğrafların yorumlanmasında uzmanlaşma ve arazide direnişin sağladığı enformasyon. Kameralı keşif uçuşlarının sayısı da artmıştı:

> Avrupa kalesinin her köşesi büyüteç altında incelenmeli, her düşman hareketi gözlenmeli, her pozisyon değerlendirilmeliydi. O andan itibaren, Britanya hava keşif uçakları düzenli olarak fotoğraf çekme görevine çıktı. Fotoğraflarda görülen en ufak değişiklikler analiz edildi ve karşılaştırmalı kontroller yapıldı.[1]

Direniş, bu uçuşları örgütleyenlere nereye bakmaları ve neyi aramaları gerektiğini söyleyebilirdi. Direnişe daha fazla telsiz gönderilmesi, içeriklerine göre hareket edilecek istihbarat raporlarının zamanında Britanya'ya ulaşabilmesi anlamına geliyordu. Bu telsiz raporları, telsizle iletilmesi mümkün olmayan uzun raporları ve teknik çizimleri ortaya çıkarabilen, iyi organize edilmiş kurye rotaları ile tamamlanmış ve desteklenmişti. Bu malzemenin çoğu, hacmini azaltmak için mikrofilm üzerine fotoğraflanıyordu. İstihbarat analizi, en azından Alman eğilimleri ve hareketleri ile tersane ve liman inşaatları gibi analistlerin uzmanlık alanına giren alanlarda, büyük ölçüde iyileşmişti. Bununla birlikte, istihbarat analizi bazı temel bilgileri gerektiriyordu; yeterli bilgi yokluğu, o alanda başarısızlıklara yol açıyordu. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, uzun süre ajanların raporlarının yanlış yorumlandığı, V-silahların geliştirilmesiydi.

Bir önceki bölümde özetlenen, Fransa'daki ağlar, Alman karşı istihbarat teşkilatlarının sürekli ve genelde başarılı saldırılarına maruz kalmasına rağmen istihbarat sağlamaya devam etmişti. Bunlar arasında en dikkat çekenler şunlardı: SIS'ye rapor veren Alliance; BCRA'ya rapor veren Albay

---

[1] Fourcade, *Noah's Ark*, 277.

Rémy'nin CND'si ve hem SIS'ye hem de sürgündeki Polonya hükümetine rapor veren Polonya ağları F2 ve POWN. Sağlanan istihbarat büyük ölçüde artış gösteriyordu. Örneğin, 1943'ün ikinci yarısında CND, her ay 200.000 fotokopi sayfası, 60.000 plan taslağı ve 10.000 fotoğraf gönderiyordu: Alliance ve F2'nin ürettiği malzeme de yaklaşık aynıydı.[2] 1943 yazında, Albay Passy yönetimindeki BCRA'nın ana bölümü, de Gaulle'e yakın olmak için Cezayir'e taşınmıştı; Londra ofisinin boyutu küçültülmüş ve burası Komutan André Manuel'in sorumluluğuna bırakılmıştı.[3]

Fransa'da istihbarat alanına iki yeni birim katılmıştı. Birincisi, 1940 sonlarında Michel Hollard tarafından kurulan Agir ağıydı. Hollard, Fransa'nın genelinde seyahat etmek için, otomobillere gazojen üreten bir Dijon firması olan Société Gazogène de Dijon'un Paris temsilcisi olarak kendi kimliğini kullanıyordu. Mayıs 1941'de İsviçre'ye geçerek, Berne'deki Britanya askeri ataşesi ile temas kurmuş ve niyetine ilişkin gerekli soruşturmalar yapıldıktan sonra SIS bünyesine kabul edilmişti. Hollard, 100'den fazla ajandan oluşan bir ağ kurmuş ve güvenlik açısından, her biriyle irtibat kuran tek kişi kendisi olmuştu. Rapor vermek için Fransa-İsviçre sınırından toplamda 98 geçiş yapan Hollard'ın ajanlarından özellikle ikisi ne kadar değerli olduğunu kanıtlamıştı. Louis Villette, rotası gereği düzenli olarak Kuzey Fransa'nın yasak kıyı bölgesine girip çıkan bir kamyon şoförüydü. Bu, onun kıyı bataryalarının tam yerlerini, Boulogne'daki yeni denizaltı üssünün tasarımını ve bölgedeki Luftwaffe havalimanlarının konumlarını tam olarak rapor etmesini sağlamıştı. Bir diğer değerli ajan, Valence ile Avignon'un yaklaşık olarak ortasında yer alan Hôtellerie de Pierrelatte'nin sahibi Simone Boirel'di. Burası, farkında olmadan Alman askeri birliklerinin konumu ve durumu hakkında bilgiler veren yüksek rütbeli Alman subaylarının gözde uğrak yeriydi. Hollard, bir Fransız hain olan Henri Marette'in (Comte de Kergoat olarak bilinir) ihanetine uğramış ve Şubat 1944'te Gestapo tarafından Paris'te tutuklanmıştı: Çeşitli Alman toplama kamplarından sağ kurtulmayı başaracaktı.[4]

İkinci yeni gelen OSS'ydi. 1942'nin başlarında, Londra'da David Bruce yönetiminde bir OSS ofisi kurulmuştu; bu ofis çoğunlukla SOE ve diğer Britanya kuruluşlarıyla işbirliği içinde, Avrupa çapında operasyonlarını planlamaya başlamıştı. Şubat 1943'te OSS elemanı Henry Hyde, Güney Fransa'da yeni bir istihbarat ağı kurmak için Cezayir'e gitmişti. İlk iki ajanı Jacques ve Toto, Lyon ve Clermont-Ferrand'daki kişisel bağlantılarını kullanarak, Cezayir'e telsizle istihbarat gönderen 2.500 ajan ve alt ajandan oluşan bir ağ kurmuştu. İspanya'da, Gregory Thomas tarafından daha küçük bir OSS operasyonu yürütülüyordu ve bu ağın Güney Fransa'da 1.400 ajanı vardı. Bununla

---

2 Rémy, *Courage and Fear*, 283-4.

3 Richards, *Secret Flotillas*, 164.

4 G. Martelli, *Agent Extraordinary*, passim.

birlikte, bu istihbaratın değerlendirilmesi başlangıçta OSS'nin İspanya'daki telsiz bağlantılarındaki sorunlar nedeniyle sekteye uğramıştı. Raporların Pireneler üzerinden kuryeler tarafından taşınması gerekiyordu; bu, Almanların 1944 baharında Pireneler'i kapatması nedeniyle zorlu bir süreç olmuştu. Ancak aynı bahar aylarında, Thomas'ın Cezayir'e rapor veren ağı tarafından dört telsiz devresi kurulmuştu. İsviçre merkezli Alan Dulles, Güneydoğu Fransa'da faaliyet gösteren bazı OSS ajanlarını da kontrol ediyordu ve bu istihbarat hem Londra'ya hem de Cezayir'e gönderiliyordu.[5]

Englandspiel, Hollanda istihbarat ağlarına büyük zarar vermişti. Kasım 1942'de, Hollanda istihbaratı, *Bureau Inlichtingen* adıyla yeniden örgütlenmişti. Temmuz 1943'ten itibaren, yeni şefi Binbaşı J. M. Somer'in idaresinde yeni ajanlar eğitilecek ve Hollanda'ya gönderilecekti. Bu ajanların hemen etkisi olmuştu: 1940'tan Mayıs 1943'e kadar sadece 68 mesaj alınırken, 1943'ün ikinci yarısında toplam mesaj sayısı 700'e yükselmiş ve 1944'te neredeyse 6.000'e ulaşmıştı. Bu telsiz iletişimleri, İsviçre'ye uzanan iki ana kurye rotası üzerinden gönderilen raporlarla destekleniyordu; raporlar ve diğer materyal İsviçre'den ya İspanya üzerinden Britanya'ya ya da posta yoluyla İsveç'e gönderiliyor ve ardından Britanya'ya iletiliyordu. Bu bağlamda, tarafsız bazı devletlerin Müttefikler için değeri paha biçilmezdi.[6]

Danimarka'da Ebbe Munck tarafından kurulan istihbarat ağı, Almanya'nın Ağustos 1943'te ülkeyi ele geçirmesinden sonra, istihbarat servislerinin başkanlarının İsveç'e kaçmak zorunda kalmasıyla kısa bir süre için çökmüştü. Genç bir subay olan Svend Truelsen istihbarat şefliği görevini devralmış ve örgütü özenle yeniden inşa etmişti. Raporların çoğu hâlâ kurye ile İsveç'e gönderiliyordu; ancak 1944 baharından itibaren, Londra ve Stokholm ile telsiz bağlantısı kurulacaktı. Yeniden düzenlenen Danimarka istihbarat servisinin savaşın sonuna kadar 15.000 sayfadan fazla istihbarat raporu sunduğu tahmin ediliyor.[7]

Almanların, istihbarat ağlarına sızmak ve onları yok etmek için büyük çaba sarf etmesi elbette beklenen bir şeydi. Yine de Müttefiklere sağladıkları bilgilerin savaşın seyri açısından kesinlikle hayati önem arz ettiği bilgisi, istihbarat ağlarının kendilerini defalarca yeniden inşa etmeyi başaracağı anlamına geliyordu.

1942'ye gelindiğinde, Polonya'daki Polonya istihbarat servisi net bir şekilde dört bölüme ayrılmıştı: *Stragan*, Genel Hükümeti kapsıyordu; *Lombard*, Almanya ve Avusturya'nın tamamında faaliyet gösteriyordu; *Meerauge*, Doğu Polonya'yı ve işgal altındaki Sovyetler Birliği'ni kapsıyordu ve *Wit-*

5 N. D. Lankford (der.), *OSS against the Reich*, 38, 133-4.

6 Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 209-11; Baron D'Aulnis, M. R. D. Foot (der.), *Holland at War against Hitler*, 101-7.

7 Reilly, *The Sixth Floor*, 55-6; Jespersen, *No Small Achievement*, 229-30.

zer, demiryolu taşımacılığıyla ilgileniyordu. AK istihbaratının başı Ludwik Kalkstein, 1942'de Gestapo tarafından tutuklanmış ve taraf değiştirmişti. AK'nin başkanı Stefan Rowecki'ye ihanet etmesinin yanı sıra, Polonya istihbaratına, özellikle *Stragan* şubesine [section] büyük zarar vermişti. Mayıs 1943'te Almanlar, şubelerden birinin başına geçen Yüzbaşı Karol Trojanowski'yi tutuklamıştı. Trojanowski herkesi tanıyordu ve her şeyi ifşa ederek hain olmuştu. Birkaç yüz istihbarat ajanının tutuklanmasına rağmen, yine de Polonya istihbaratı, Yarbay Marian Drobik yönetiminde, Müttefiklere hayati öneme haiz istihbarat sağlamaya devam eden, yeni ve basit bir yapı inşa etmişti. Drobik, Ocak 1944'te tutuklanmış ve rolünü, Varşova Ayaklanmasına kadar yerinde kalan Albay Kazimierz Iranek-Osmecki üstlenmişti.[8]

Fransa'daki başlıca Polonya istihbarat ağı F2, Güney Fransa'da çok sayıda tutuklamadan zarar görmüştü. 1942 yazında Vichy polisinin Marsilya deniz istihbarat bölümünün üyelerini tutuklamasıyla başlayan süreç, ekim ayında polisin iki telsiz istasyonunun izini sürmesinin ardından başka tutuklamalarla devam etmişti. F2'nin faaliyetleri, Güney Fransa'nın Alman işgaline uğraması ve İtalyan işgal bölgesinin genişletilmesiyle ciddi şekilde kısıtlanmıştı ve 1942'nin son iki ayında birçok yeni tutuklama yapılınca, F2 hücrelerinin liderleri Fransa'yı terk etmek zorunda kalmıştı. Abwehr'den Hugo Bleicher, 1942'nin sonunda, Nice'de tutuklanan Polonyalıların sorgusuna yardımcı olmak için güneye gitmiş ve şu sonuca varmıştı: "Tutuklanan adamlar gerçekten de kızgın yağda dağlasak bile ağızlarından tek kelime alamayacağımız Polonyalılardı."[9]

F2, ağı yeniden inşa etmeye kararlıydı; ancak büyük zorluklarla karşılaşacaktı. Bunlardan ilki, serbest kalan Polonyalı ajanların kalitesinin endişe verici derecede düşük olmasıydı. Bellibaşlı örgütçülerden biri olarak, Teğmen Wincenty Jordan-Rozwadowski raporunda şöyle diyordu:

> Tahliyelerle kurutulan bir bölgede geride kalmış olan Polonyalı unsurlar –subaylar ya da siviller– ya beceriksiz ya da ahlaki bakımdan düşkün kişilerden oluşuyor. Her iki grubun da çoğunluğu ya çok az Fransızca biliyor ya da hiç bilmiyor. Bu arada, Almanya'nın ülkeyi bütünüyle işgalinin sonuçlarından biri de, Polonyalılara özel olarak dikkat edilmesi olmuştur. Başka bir deyişle, yalnızca kendini bir Alman ya da bir Fransız gibi satma kapasitesine sahip bir Polonyalı *verimli* çalışabilir.

Bundan böyle, başlıca F2 ağ liderleri Polonyalı; ancak ajanların büyük çoğunluğu Fransız olacaktı.[10] İkinci büyük zorluk, Almanların genel olarak Polonyalılara karşı tutumuydu. 10 Mart 1943'te, Fransa'daki Gestapo'nun

---

8 Chmielarz, "Intelligence Activities of the Home Army General Headquarters."

9 Wnuk, "Polish Intelligence in France"; Colvin (der.), *Colonel Henri's Story*, 69-70.

10 Wnuk, "Polish Intelligence in France."

başkanı Helmut Knochen, Fransa'daki Polonya istihbarat örgütleri hakkında Berlin için bir rapor hazırlamıştı. Rapor sadece istihbarat faaliyetlerini kapsamakla kalmıyor; aynı zamanda Fransa'daki siyasetten tutun da spora ve tiyatroya kadar pek çok faaliyet alanına sahip Polonya derneklerinin uzun bir listesini de içeriyordu. Raporda ayrıca, Polonyalıların oldukça uzun listesi de bulunuyordu ve ayrıntılar korkutucu derecede eksiksizdi: Görünüşe göre Almanlar, Fransa'da yaşayan hemen her önde gelen Polonyalının kökenini ve faaliyetlerini tespit etmişti. Knochen raporunu şu sonuçla bitiriyordu:

> Bu savaştan sonra Fransa'da, Polonya'nın özgürlüğünü talep eden bir Polonya topluluğu olacak. 1914'ten önce varolan aynı özlemler kendini gösterecektir. Almanya'nın muhalifleri ve özellikle Katolik Kilisesi, bu tür yenilenen atılımları destekleyecektir. Bu nedenle, Polonya topluluğuna dikkat etmek gerekiyor.
>
> Reich'a karşıtı tüm hareketlere karşı en sert önlemler alınmalıdır. Çok sayıda düşman örgütte hizmet verdiği bildirilen Polonyalılara özel olarak dikkat edilmelidir.[11]

Başka bir deyişle, Fransa'da yaşayan tüm Polonyalılar, Alman işgaline düşman sayılmalı ve mümkünse tüm önde gelen Polonyalılar tutuklanmalıydı. Bu tutum göz önüne alındığında, B istihbarat raporlarının onayladığı üzere, 1943'ün başından itibaren, F2 çalışmalarının kapsamının ciddi anlamda daralmasına şaşmamak gerekir.[12]

Almanlar, Fransız hainler kullanarak da Rémy'nin CND'sine saldırıyordu. Rémy'nin kendisi Raymond, Jean-Luc, Rémy ve Morin adlarıyla aranıyordu; ancak Almanlar tek bir kişiyi aradıklarının farkında değildi. İki hain özellikle etkiliydi. Telsiz operatörleri için koruma olarak kullanılan Pierre Cartaud, ilişkide olduğu herkesi ihbar etmişti. Verdiği hasar, başka yerlerdeki ağlar hakkında çok az bilgisi olduğundan, esas olarak Bordeaux bölgesiyle sınırlı kalmıştı. Tutuklattığı 100 kişiyle onu bir tek, 800 kişiyi Abwehr'e veren ve "Christian Masuy" olarak bilinen, Belçikalı Georges-Henri Delfanne adında bir başka hain geride bırakmıştı (Delfanne savaştan sonra yargılanmış ve idam edilmişti). Yine de Rémy, CND'yi başarılı bir şekilde yeniden inşa etmeye devam etmişti; çünkü bir tutuklama duyulduğunda "alınan kişinin yerinin hemen işaretlendiği bir ağ haritası çıkarılmıştı" ve tutuklanan kişiyle temas halinde olanlar hemen uyarılıyordu. Kuzeyin direniş örgütü *Organi-*

---

[11] Fransa'daki Polonyalılar üzerine Rapor, Knochen, 10 Mart 1943. Yakın tarinte ortaya bulunan ve doğruluğu kanıtlanan bu raporu kullanmama izin verdiği için Dr Marek Stella-Sawicki'ye müteşekkirim.

[12] G. Bennett, "The Achievements of the Polish Intelligence Service," Stirling vd (der.), *Intelligence Co-operation*, I, 433-42.

sation Civile et Militaire (OCM) daha az şanslıydı: 1943'ün sonunda, Kuzey Fransa'daki lideri Roland Farjon tutuklanmış ve hain olmuştu. Verdiği hasar yüzünden, Amiens ve Paris bölgelerindeki OCM tam anlamıyla etkisiz hale gelmişti.[13]

Virginia Hall, Lyon'da bir SOE ajanıydı; ancak aynı zamanda, Paris'teki WOL istihbarat devresinden topladığı istihbaratı da İsviçre'ye aktarıyordu. Peder Robert Alesch, direniş için eleman toplayan bir görevli gibi davranıp, katılmaya istekli kişilerin isimlerini Abwehr'e vermek suretiyle Kuzey Fransa'daki direnişe büyük zararı dokunan, Alsaslı bir rahipti. Alesch, Jacques Legrand ve Gabrielle Picabia tarafından yönetilen WOL'u, Atlantik Duvarı hakkında bir yığın bilgiyi SIS'e iletilmek üzere Lyon'a götürme konusunda kendisine güvenilebileceğine ikna etmişti. Bunun yerine Abwehr, WOL'a iletmeden önce malzemenin içeriğiyle oynamış ve Legrand ile ortağı Germaine Tillion'u tutuklamıştı. Tillion, Dieppe'nin sahil savunmasına ilişkin Alman planlarını taşıyordu.[14] Alesch, eylül başında Lyon'a gitmiş, Virginia Hall'un yardımcısı Dr Rousset ile ameliyathanesinde temasa geçmiş ve WOL'un yeni kuryesi olduğunu iddia ederek Virginia'yı görmek istemişti. Virginia, WOL üyelerinin tutuklandığından haberdar olmadığı ve kendi devresi konusunda bir hayli endişe duyduğu için ondan etkilenmemişti. Londra onun hakkında hiçbir şey bilmiyordu; ancak Rousset, özellikle getirdiği istihbarat çok önemli olduğu için, güvenilebilir biri olduğu kanaatine varmıştı. Ekim ayına kadar Alesch, Abwehr'in yaklaşık 60 WOL üyesini tutuklamasına yardım etmişti ve Lyon'a gönderdiği tüm istihbarat, Almanlar tarafından sağlandığı için işe yaramazdı (Alesch daha sonra 1949'da yargılanmış ve idam edilmişti). Virginia Hall, Almanlar Kasım 1942'de İşgal Edilmemiş Bölgeyi de işgal ettiğinde, yakalanmaktan kıl payı kurtulacaktı.[15]

1942'nin sonunda, Almanların yerel komutan Gérard Novel'i tutukladığı Doğu Fransa dışında, Alliance ağı tüm Fransa'da başarıyla kurulmuştu. Ancak Almanya'nın Güney Fransa'yı işgal etmesinin ardından, güney bölgesindeki Alliance ağı bir dizi tutuklama yüzünden darmadağın olacaktı:

> Naziler her şeyi havaya uçurmamıştı; ama mayınları güney bölgesini harap etmişti. Grenoble, Vichy ve Orta Fransa dışında tüm kesimler yok edilmişti. Bağımsız oldukları için, fiilen faaliyet halindeki istihbarat servislerimiz daha becerikliydi ve Gestapo'nun dokunaçlarından kurtulmuştu; ancak onlar da dağılıyorlardı.[16]

---

[13] Rémy, *The Silent Company*, 220-22; Lyman, *The Jail Busters*, 90-91, 106-7.

[14] Tillion, 12 Ağustos 1942'de tutuklanmıştı. Dieppe'ye Müttefik saldırısı ise bir hafta sonra, 19 Ağustosta gerçekleşmişti ve Almanlar gayet iyi hazırlanmıştı.

[15] Purnell, *A Woman of No Importance*, 162-71.

[16] Fourcade, *Noah's Ark*, 214.

Yeni bir eleman alım kampanyası başlatılmış ve kısa bir süre içinde Lyon, Nice, Toulon, Vichy, Clermont-Ferrand ve Toulouse'da, Georges Lamarque tarafından örgütlenen yeni istihbarat birimleri ortaya çıkmıştı. Ancak Almanlar güneyde, tutuklanmasının ardından vatan haini olan Komutan Vertere'nin; kuzeyde ise, Almanlara Müttefik Kuvvetlerinin faaliyetleri hakkında kayda değer bilgiler aktaran Jean-Paul Lien'in yardımıyla ağ üyelerini sıkıştırmaya başlamıştı. Eylül 1943'te Gestapo, Marie-Madeleine Fourcade'in ikinci komutanı Léon Faye'in yanı sıra, personelinin çoğunu ve dört telsiz operatörünü tutuklamayı başarmıştı.[17] O ay yapılan tutuklamalar Paris, Rennes, Brest, Autun, Doğu Brittany ve Normandiya'daki Alliance ağlarını tam anlamıyla felç etmişti. Toplamda, Kuzey Fransa'da en az 150 ajan yakalanmış ve Alliance ile Britanya arasındaki telsiz iletişimi 1943 yılı ağustos ayının ortasından kasım ayının başlarına kadar kesilmişti. Nisan 1944'te Atlantik sahili boyunca ve Paris ile Normandiya'da yeniden kurulan Alliance ağları, aralarında Jean Sainteny gibi tecrübeli elemanların da bulunduğu, yeni bir tutuklama dalgasıyla felce uğrayacaktı.[18]

Direniş hareketleri, Müttefiklere hem Alman gemilerinin seyirleri hem de gemi ve liman inşaatı ile onarımı hakkında bilgi sağlayarak, deniz istihbaratında da yardımcı olmuştu. SIS misyonları ve yerel istihbarat grupları, Girit ve Yunanistan'daki üslerinden Doğu Akdeniz'i tarıyordu. İlk SIS görev gücü Girit'e Heraklion, Resmo ve Hanya limanlarından gelen her gemi ve yükü hakkında rapor veren, geniş bir Girit ağı kuran Ralph Stockbridge liderliğinde, 9 Ekim 1941'de gelmişti. 1944'e gelindiğinde, iletişim sistemi o kadar gelişmiş ve etkiliydi ki, bir geminin kalkış saati ve günü Kahire'ye telsizle bildirilebiliyor ve gemiyi batırmak için bir Britanya denizaltısı veya uçağı gönderilebiliyordu. Adadan uçan Luftwaffe nakliye uçaklarına karşı da benzer başarılı saldırılar kaydedilmişti.[19]

Yunan anakarasında çeşitli ağlar faaliyet gösteriyordu. Lela Karagianni, Müttefik askerlerine bir kaçış hattı oluşturmak için geniş ailesinin üyelerini kullanarak bir ağ kurmuştu ve böyle bir hatta ihtiyaç kalmayınca, ağının faaliyetlerini, Salamis adasından Mihver Kuvvetlerine ait gemilerin hareketlerini gözlemlemeye yönlendirecekti. Rigas Rigopoulos, diğer Yunan limanlarına genişletmeden önce, ilk olarak Pire limanında bir ağ kurmuştu. Britanyalılara sağladığı istihbarat, bir ajanın tutuklanmasının ardından grubu tehlikeye sokmadan önce, Mihver Kuvvetlerine ait 55 geminin batırılmasına

---

[17] Faye, Paris'te gözaltında tutulduğu yerden, Noor Inayat Khan ve John Starr'la birlikte firar etmeye çalışmıştır.

[18] Jeffery, *MI6*, 528; Fourcade, *Noah's Ark*, 196-310; Olson, *Madame Fourcade's War*, 263-6, 276-8.

[19] Beevor, *Crete*, 243, 259; Psychoundakis, *The Cretan Runner*, 251; Fielding, *Hide and Seek*, 54.

yardımcı olmuştu ve 1943 baharında Türkiye'ye kaçmak zorunda kalmıştı. Panayotis Lykurezos, 1942'nin sonları ile 1944 Ekim ayları arasında faaliyet gösteren, Kodros adlı bir ağ işletiyordu. SIS tarafından kendisine bir telsiz verilmişti ve Britanyalıları, İtalya'nın teslim olmasından sonra Britanyalılar tarafından ele geçirilen Leros adasına gönderilen Alman takviyelerini taşıyan bir konvoyun yola çıkacağı konusunda uyarmayı başarmıştı. Sonuçta, Britanyalılar kuvvetlerini On İki Adalar'dan çekmek zorunda kalmıştı; ancak bu özel Alman konvoyu, anlık istihbarat sayesinde batırılmıştı. Son derece başarılı bir başka ağ, "Apollon" kod adıyla bilinen İoannis Peltekis tarafından yönetilmişti. Apollon, yalnızca Alman deniz hareketleri hakkında istihbarat sağlamakla kalmayıp; aynı zamanda, Mihver Kuvvetlerine ait yaklaşık 250 geminin sabotajından da sorumlu olan 800 ajan çalıştırıyordu. Bu ağın çalışması, 1944 yazının sonlarında, dönemin kirli Yunan siyasetiyle ters düştüğü için sona erecekti. Peltekis, sürgündeki Yunan hükümeti tarafından, SOE'nin Yunan komünistlerine verilmesi için teslim ettiği parayı zimmetine geçirmekle suçlanmış ve Britanyalılar tarafından, Kahire'deki bir soruşturma mahkemesi huzurunda ifadeye çağrılmıştı. Onun yokluğunda, Almanlar örgütüne sızmış ve 70'den fazla ajanını tutuklamıştı; bunların 53'ü idam edilmişti. Apollon tüm suçlamalardan aklanacak ve o sırada Atina'da olsaydı, ajanlarının çoğunu kurtarabileceğini iddia edecekti.[20]

1942 ve 1943 yıllarında, Atlantik Muharebesi en şiddetli günlerini yaşarken, Fransa'daki ağlar tarafından sağlanan, Alman denizcilik faaliyetlerine ilişkin istihbarat hayati önem taşıyordu. Rémy'nin CND ağının, Fransa'nın Atlantik kıyısındaki tüm büyük limanlarda geniş bağlantıları vardı. Örneğin, Brest'teki bir CND ajanı, Mae West can yeleklerini* tamir eden ve onları getiren denizcilerin, Alman denizaltı seferleriyle ilgili söylediklerini toparlayıp aktaran, mütevazı bir terziydi. CND, Britanyalılara Lorient, Brest, Saint-Nazaire, La Pallice ve Bordeaux'daki Alman denizaltı üslerinin orijinal planlarının kopyalarını sağlamıştı. Rémy, 1942 yılının şubat ayı sonlarında Londra'ya bizzat giderek bunları teslim etmişti. Alliance, La Rochelle, Lorient, Brest ve Bordeaux'daki bağlantıları ile deniz istihbaratına da yoğun bir şekilde dahil olmuştu. Alliance tarafından sağlanan istihbarat örnekleri arasında, Cockleshell saldırı uçaklarının hedeflediği Bordeaux'daki yük gemilerinin tam konumunu ve tümü RAF tarafından batırılan, 5 Alman denizaltısının Ağustos 1943'te limandan ayrıldığı tam zamanı bildiren raporlar sayılabilir. Yine de sağlanan istihbarat her zaman değerlendirmeye alınmıyordu. Ocak 1942'de Alliance, *Scharnhorst* ve *Gneisenau* savaş gemilerinin Brest'ten ayrılmak üzere olduğunu bildirmişti. Ancak bu rapor, güvenlik ihlali yapan, Polonya

[20] Gerolymatos, *Guerrilla Warfare and Espionage in Greece*, 232-56; Sweet-Escott, *Baker Street Irregular*, 221-2.

* Müttefik askerleri, şişme can yeleklerini, Amerikalı tiyatro ve sinema sanatçısı Mae West'in vücut hatlarına benzetirlerdi –çn.

Interallié devresine ait bir telsiz aracılığıyla Britanya Deniz Kuvvetlerine gönderilmiş ve bu nedenle sahte istihbarat diye değerlendirmeye alınmamıştı. 11-12 Şubat gecesi iki geminin Manş'ı yarıp geçmesi Deniz Kuvvetlerini utandırmış ama Alliance ağının itibarını artırmıştı. Kasım 1942'de Michel Hollard, Fransız donanmasının kendini batırmasından kısa bir süre sonra Toulon tersanesine girmeyi ve hangi gemilerin tamamen battığını, Almanların hangilerini kurtarmaya teşebbüs edebileceğini bildirmeyi başarmıştı.[21]

Baltık ve Kuzey Denizindeki Alman donanma faaliyetlerine ilişkin istihbarat, birkaç ülkeye ait ağların sorumluluğundaydı. Polonya istihbaratı, Baltık kıyısındaki tüm büyük limanlardan, Alman liman ve gemi inşaatları ile *Gneisenau* dahil, gemilerin onarımları hakkında ayrıntılı bilgi geçiyordu. Danimarka istihbaratı, Baltık'taki Alman deniz tatbikatları ile Skagerrak'tan Kuzey Buz Denizine geçen tüm gemilerin ayrıntıları hakkında bilgi veriyordu.[22] Oradaki Norveç istihbaratı, Alman deniz faaliyetlerini izleme görevini üstlenmişti. Haziran 1943'e gelindiğinde, en kuzeydeki Kirkenes'ten Tromsø, Trondheim, Bergen, Stavanger, Kristiansand ve Oslo'ya kadar uzanan 23 ağ vardı. Oldukça başarılı olan ajanlardan biri, Nisan 1943'te Norveç'e indirilen Oluf Reed Olsen'di. Ana Alman deniz üssü olan ve tüm Alman konvoylarının toplandığı Kristiansand limanına odaklanan bir ağ kurmuştu. Londra'daki Deniz Kuvvetleri onun gönderdiği istihbaratı bir saat içinde alsın diye özel bir telsizi vardı. Kristiansand'ın ağ savunma sistemi hakkında Olsen'e gönderilen ve aşağıdaki gibi sorulardan oluşan bu son derece ayrıntılı soru listesi, hangi istihbaratın talep edildiğine ve sağlandığına dair bir örnek sunmaktadır:

> Ağlar torpido-savar mı, denizaltı savar mı yoksa su üstü gemi-savar mıydı? Ağı dik tutmak için ne tür şamandıralar kullanılıyordu? Farklı bölümlerdeki ağın uzunluğu ne kadardı ve demirleme yerleri nerelerdi? Ağlar nasıl demirleniyordu ve nasıl bir esneme sistemi kullanılıyordu? Buz veya diğer nesnelerin ağ üzerinde nasıl bir etkisi oluyordu? Şamandıralar arasındaki telin kalınlığı ne kadardı ve kaç tel kullanılıyordu? Ağın derinliği ne kadardı? Ağların boyutu ne kadardı? Ağ örgülerindeki tellerin kalınlığı ve sayısı neydi? Dibe mi demirliyordu ve demirliyorsa, bu nasıl yapıyordu?

Reed Olsen, tüm bilgileri limandaki bağlantılardan ve ayrıca, kazara bir İsveç gemisine dolanan ağ parçalarından elde etmişti. Londra'nın *Tirpitz*'e yapılacak bir saldırı nedeniyle acilen bu soruların yanıtına ihtiyacı vardı.[23]

---

[21] Rémy, *The Silent Company*, 239; Wieveroka, *The French Resistance*, 133; Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 258; Fourcade, *Noah's Ark*, 106, 216; Foot, *Six Faces of Courage*, 49; Olson, *Madame Fourcade's War*, 184-6; Martelli, *Agent Extraordinary*, 133-5.

[22] Peplonski, Dubicki ve Majzner, "Naval Intelligence"; Bennett, *British Broadcasting and the Danish Resistance Movement*, 72.

[23] Olson, *Madame Fourcade's War*, 152, 176-7.

Tirpitz zırhlısının inşası 1941 yılının başlarında tamamlanmış ve kapsamlı deniz tatbikatlarından sonra, Ocak 1942'de Norveç'e gitmişti. Onun varlığı sadece Atlantik Savaşında değil, aynı zamanda, Kuzey Buz Denizi üzerinden Sovyetler Birliği'ne giden konvoylarda da Britanya gemileri için büyük tehlike teşkil ediyordu. 1942 yılının başlarında, Bombardıman Komutanlığı, *Tirpitz*'i Trondheimsfjord'daki demirleme yerinde batırmak için üç başarısız girişimde bulunmuştu. Norveç'teki SOE'den, Britanya cep denizaltılarını (Chariots) Trondheim'a çekebilecek bir geminin yerini bulmak için yardım istenmişti; saldırı Ekim 1942'nin sonunda, *Arthur* adlı küçük bir tekne yardımıyla Shetland adalarından yapılmıştı. Cep denizaltıları *Tirpitz*'e patlayıcı yerleştiremeden fiyortun içinde ve *Arthur* da dışında batırılmıştı. Norveç direnişi, gemi mürettebatının İsveç'e kaçmasına yardım etmişti. Bir grup güvenli bölgeye ulaşmış ancak diğeri Almanlar tarafından ele geçirilmişti; mürettebattan yaralı bir denizci, Hitler'in Komando Emri uyarınca Almanlar tarafından kurşuna dizilmişti. 1943'ün başlarında SIS, *Tirpitz*'i yeni demirleme yeri Altafjord'da izlemesi için Torsten Raaby adında bir ajan göndermişti. Donanma komutanlığı, *Tirpitz*'i koruyan ağlar hakkında Olsen'in gönderdiği bazı bilgileri görmezden gelmiş ve bunun sonucunda, Eylül 1943'te cep denizaltılar (X-craft) tarafından *Tirpitz*'e yapılan saldırı sırasında, beş denizaltıdan sadece üçü gövdeye patlayıcı yerleştirmek için ağdan geçmeyi başarmış, biri fiilen ağa yakalanmıştı. Raaby, *Tirpitz*'in uğradığı hasar ve sonraki on ay boyunca süren onarım çalışmaları hakkında günlük raporlar göndermişti. 1944 baharında Raaby, *Tirpitz*'in denize açılmaya hazır olduğunu bildirmiş ve Bombardıman Komutanlığı başka bir saldırı düzenlemişti: bu saldırı, *Tirpitz*'i üç ay daha hareketsiz tutmaya yetecek kadar hasar vermişti. Raaby, Temmuz 1944'te İsveç'e kaçmak zorunda kalmıştı; ancak *Tirpitz* ekim ayının ortasında Tromsø'ya taşındığında, onun yerine geçen Max Manus, *Tirpitz*'in tam yerini bildirmiş ve RAF nihayet 12 Kasım 1944'te onu batırmıştı.[24]

*

Müttefiklerin Almanya'ya karşı stratejik bombardımanları yoğunlaşırken, Avrupa'daki direniş Müttefiklere Alman savunması ve bombalamanın neden olduğu hasar hakkında bilgi sağlayabilmişti. Almanlar, Kuzey Avrupa'daki havalimanlarında yerel işçileri çalıştırıyordu ve bu işçiler direnişe, Luftwaffe tarafından ele geçirilen her hava üssünün amacı ve orada konuşlandırılan kuvvetlerin çapı hakkında istihbarat sağlıyordu. Yerel itfaiyeciler de

[24] Mann, *British Policy and Strategy towards Norway*, 25-6; E. Thomas, "Norway's Role in Britain's Wartime Intelligence," Salmon (der.), *Britain and Norway in the Second World War*, 121-8; Denham, *Inside the Nazi Ring*, 104-7.

Müttefik hava saldırılarının havaalanlarına verdiği zararı bildiriyordu.[25] 1943 yazında Britanyalılar, Michel Hollard'dan Paris yakınlarındaki Cormeilles-en-Vexin'deki büyük havaalanını araştırmasını istemişti. Bu havaalanının 20 millik pisti vardı ve bu pist üç bölüme ayrılmış görünüyordu; ancak keşif uçaklarından çekilen fotoğraflarla her bölümün amacını belirlemek mümkün olmamıştı. Hollard, neler varmış diye bakması için Joseph Brocard'ı göndermişti. Brocard suçüstü yakalanarak SD tarafından tutuklanmış ve tutulduğu binanın üçüncü katından atlayarak belini kırmıştı. Hollard, boynundan kalçasına kadar alçıya alınmış olan Brocard'da sınıra kadar eşlik ederek, onun İsviçre'ye geçmesini sağlamıştı.[26]

Luftwaffe'nin hareketleri ve planları hakkında paha biçilmez bilgiler, 1941-42 yıllarında Paris'teki Vengeance ağı tarafından toplanıyordu. Ağın iki üyesi, Dr Victor Dupont ve Dr François Wetterwald, Paris banliyösünde, ana Alman telekomünikasyon kablosunun geçiş yolu üzerinde bir ev kiralamıştı. Bir telekomünikasyon mühendisi olan Robert Keller, hatta bir arıza çıkmasını sağlamış ve Almanlar Keller'den hattı tamir etmesini istemişti. Yaptıklarını izleyen Almanlara fark ettirmeden, sinyalleri kiralanan eve yönlendiren bir telefon dinleme sistemi kurdu. Şüpheci komşular, Dupont ve Wetterwald'ı taşınmak zorunda bırakmıştı; ancak Aralık 1942'de ikinci bir telefon dinleme sistemi kurmayı başaracaklardı. Keller, Fransız Polis Şefi Rene Bousquet tarafından ihanete uğrayacak ve Gestapo tarafından tutuklanıp Bergen-Belsen'e gönderilecek ve orada ölecekti. Ağın topladığı bilgiler, Vichy hava kuvvetleri istihbarat kanalları aracılığıyla Britanya'ya ulaştırılmıştı.[27]

Belçika, Almanya'ya uzanan ana güzergâh üzerinde yer alıyordu ve bu nedenle Belçika istihbaratı, ülkelerindeki Alman uçaksavar bataryalarının ve radar kurulumlarının haritalandırılmasında son derece önemli bir rol oynamıştı. Belçikalılar bir projektör biriminin komuta merkezine girip, Kuzey Belçika'daki tüm Alman projektör ve radar konumlarını gösteren haritayı çalmayı başarmışlardı. Churchill, II. Dünya Savaşı tarihini kaydederken onlara hak ettiği payeyi verecekti: "Uzmanlarımızın Alman hava savunma sistemini çözmesini sağlayan, diğer bilgilerle birlikte bu haritaydı. O yılın sonunda, sadece düşmanın sisteminin nasıl çalıştığını değil, bununla nasıl başa çıkacağımızı da biliyorduk." Comet kaçış hattının bir üyesi olan ve aynı zamanda istihbaratla da ilgilenen Anne Brusselmans, kayda değer sayıda Müttefik hava mürettebatının Aerschot yakınlarında paraşütle atlamak zorunda kaldığını öğrenmiş ve bunu kendine iş edinerek, nedenini bulmak için harekete geçmişti. Brusselmans, Westerloo'da bir otel odası kiralamış ve Müttefik bombardıman

[25] Lampe, *The Savage Canary*, 49; Brusselmans, *Rendez-vous 127*, 74; Lyman, *The Jail Busters*, 12.

[26] Martelli, *Agent Extraordinary*, 140-49.

[27] Cobb, *The Resistance*, 121-2.

uçaklarının başının üzerinden geçiş anlarını tespit etmişti. Daha sonra, bir pusula kullanarak, büyük uçaksavar bataryalarının ve projektörlerin Oolen'e göre konumlarını haritada işaretlemişti. Sonra bu bilgi usulüne uygun bir şekilde RAF'a ulaştırılarak, uçakların o bölgeden uzak durmaları sağlanmıştı. Diğer bilgiler, posta güvercinlerini Belçika'da bir kutuya bırakmak gibi, görünüşte basit bir yöntemle Britanya'ya ulaşmıştı. Güvercinin bacaklarından birine bağlanmış kâğıtta, bulan kişiye basit bir soru yöneltiliyordu: "Bu civarda, dönen antenleri olan herhangi bir Alman telsiz istasyonu var mı?" Diğer soru kâğıtlarında, Alman birliklerinin yerleri hakkında bilgi isteniyordu. Ne yazık ki bu, bir "ya tutarsa" yöntemiydi; çünkü pek çok kutunun kapağını kimse açmamış ve güvercinler ölmüştü. Bir kısım güvercinin sonu muhtemelen tencerede kaynamak olmuştu; ancak bazıları da cevaplanmış soru kâğıtlarıyla birlikte Britanya'ya dönmüştü. Belçika'dan gelen bilgiler o kadar kapsamlıydı ki, Almanların gece saldırı uçaklarına rehberlik etmesi için kullandıkları yeni telsiz navigasyon sinyal sistemi hakkında daha fazla bilgi almak için düşünülen bir Britanya baskın operasyonu, Belçikalılar gerekli bilgileri sağlayabildiği için gereksiz görülerek iptal edilmişti.[28]

Müttefikler, bombardıman saldırılarının neden olduğu hasarın boyutunu bilmek istiyorlardı. Polonya istihbaratı yanıtları Almanya'dan sağlayabiliyordu; ancak Polonyalı zorunlu işçilerden Polonya'daki Polonya istihbaratına ve oradan da Britanya'ya aktarılan bilgilerde hatırı sayılır bir gecikme oluyordu.[29] RAF, Mart 1942'de Renault fabrikasını bombaladığında, Almanlar girişi yasaklamadan önce bir Fransız mühendis fabrikaya girmeyi başarmış ve hasarın fotoğraflarını çekmişti. Bunlar CND ağı aracılığıyla Britanya'ya ulaşmış ve 14 Temmuz 1942 tarihli *Daily Herald*'ın birinci sayfasında yayımlanmıştı.[30]

Müttefikler, Saint-Nazaire'deki U-boat sığınaklarını düzenli olarak bombalıyordu ve kasabanın da çok büyük hasar gördüğü biliniyordu; ancak U-boat sığınaklarındaki hasarın boyutunu öğrenmek mümkün olmamıştı. Saint-Nazaire kıyısı yasak bölge olduğundan ve bölge dışında yaşayan yetişkinlerin burayı ziyaret etmesine nadiren izin verildiğinden, Fransız istihbaratının bu bilgiyi sağlaması son derece zordu. Paris'teki Amerikan Hastanesinin başhekimi Dr Sumner Jackson ve eşi, kaçış hatlarına yardım ederek zaten direnişe katılmışlardı. Ayrıca Fransız istihbaratıyla da bağlantıları vardı ve başlıca bağlantıları Paul Ostoya Kinderfreund, Paris'ten gelen çocukların tatil için bölgeyi ziyaret etmesine izin verildiği için, Jacksonların 15 yaşındaki oğlu

---

[28] Churchill, *The Second World War*, IV, 249; Jones, *Most Secret War*, 334-7, 341-3, 355-7; Brusselmans, *Rendez-vous 127*, 86; Eloy, *The Fight in the Forest*, 57.

[29] R. Wnuk, "'Polish Intelligence and the German 'secret Weapons': V-1 and V-2," Stirling vd (der.), *Intelligence Co-operation*, I, 473-82.

[30] Rémy, *Courage and Fear*, 86-7.

Phillip'in bu konuda yardımcı olabileceğine inanıyordu. Jacksonlar, Phillip'i bölgeye gönderme riskini göze almaya hazırdı ve yasak bölgenin hemen dışında, Saint-Nazaire yakınlarında yaşayan bir arkadaşlarının olması bu işi kolaylaştırıyordu. 1943 yazında Phillip, U-boat sığınaklarının fotoğraflarını çekebileceği, Saint-Nazaire'deki yerler hakkında dikkatli bir şekilde bilgilendirilmiş ve kendisine fotoğraf makinesi sağlayacak kişinin adı da verilmişti. Ev sahipleri, Phillip'in yasak bölgeye bu kadar yakın bir yerde, Kodak marka bir fotoğraf makinesi taşıması karşısında dehşete düşmüş ve makineye hemen el koymuşlardı. Ancak kızları çetin ceviz çıkacaktı. El konulan makineyi alıp, Phillip'e Saint-Nazaire'ye kadar eşlik etmiş ve o, kilisenin çan kulesine çıkıp kasabayı ve U-boat sığınaklarını fotoğraflarken nöbet tutmuştu. Makine yerine bırakılmış ama film Londra'ya gönderilmişti.[31]

*

Direniş, Müttefiklere Alman garnizonlarının büyüklüğü, yerleri ve savaş düzenleri hakkında istihbarat sağlıyordu. Belçika'da, ülkenin telekomünikasyon ağındaki bağlantılar, Alman birliklerinin teleprinter bilgileri ve ülke genelinde, demiryoluyla yaptıkları erzak ve mühimmat sevkiyatları hakkında öncesinde bilgi sağlıyordu.[32] Norveç'te yerel mandıralarla kurulan temaslar, her Alman askerine belli miktarda süt verildiğinden, garnizonların büyüklüğünün makul bir doğruluk derecesiyle tahmin edilebileceği anlamına geliyordu.[33]

Aralık 1943'te Nigel Clive, Alman savaş düzeni hakkında rapor vermek üzere Yunanistan'ın Epiros bölgesine indirilmişti. Yunanistan'daki Britanya askeri görev gücüne katıldığında öğrenmesi mutlaka gereken, direniş içindeki siyasi durum hakkında kendisine bilgi verilmemişti. aralık ayının sonunda, ilk üç ajanını işe almış ve onlara Almanların kullandığı ulaşım araçlarının yazı ve işaretleri nasıl tanıyacaklarını öğretmişti. Bu üç adam daha sonra yerel köylüleri kendilerine yardım etmeleri için eğitmişti:

> Bütün köy yaptığı işle gurur duyuyordu ve araç işaretlerini elimdeki kılavuzda bulunan işaretlerle eşleştirmemi sağlayacak kadar doğru çizerek iyi birer gözlemci olduklarını kanıtlamışlardı. Takımın en heveslisi ve en iyisi neredeyse okuma yazma bilmiyordu; ama bu, sağladıkları istihbaratın değerini hiçbir şekilde azaltmıyordu.

Sonraki sekiz ay boyunca, raporlar Clive'e haftada iki kez ulaşmış ve bu şekilde hem kuzeyden güneye hem de doğudan batıya, anayollardaki tüm Alman trafiği sürekli gözlem altında tutulmuştu. 1944'te Almanya'nın Yu-

---

31 H. Vaughan, *Doctor in the Resistance*, 64, 71-76.

32 Casey, *The Secret War against Hitler*, 45.

33 Ulstein, "Norwegian Intelligence in the Second World War."

nanistan'dan çekilme ihtimali güçlendiğinde, çoğu eski işbirlikçi olan daha fazla Yunan, Britanyalılara yardım etmeye hazırdı.

> ... fiyat konusundaki artık ritüel olmuş pazarlığın ardından varılan anlaşma, el sıkışılarak perçinleniyordu ve "başarıya göre ödeme" yapıldıktan hemen sonra, güvence olarak "Britanya hatırına" (ki kulağa her zaman etkileyici geliyordu) diye ekleniyordu; böylelikle Almanlarla işbirliğinin kefaretini taraf değiştirerek ödemiş olduğunu gösteriyordu.[34]

Bununla birlikte, deneyimsiz temsilciler yanıltıcı bilgiler de verebiliyordu. Giritliler, Xan Fielding'e, Almanların Hanya'da çok sayıda paraşütçü konuşlandırmış olabileceği uyarısı yapmıştı: Biraz daha derinlemesine araştırınca, Giritlilerin Luftwaffe'ın amblemindeki kanatlarla paraşüt birliklerinin amblemindeki kanatları karıştırdığı ortaya çıkmıştı.[35]

Çeşitli istihbarat ağları, Müttefiklerin Norveç kıyı şeridi ve tüm Kuzey Denizi, İngiliz Kanalı ve Fransızların Atlantik sahili boyunca Almanların sahil savunma kuvvetleri hakkındaki bilgilerine katkıda bulunmuştu. Silah mevzileri, mayın tarlaları ve diğer savunma sistemlerinin yerleri haritalanmış ve görünümleri ayrıntılı olarak tasvir edilmişti. İstihbarat elde etme ve güncellemedeki zorluklar, Caen'deki direnişin üyelerinden André Heintz'le yapılan bir röportajda gayet iyi ortaya çıkmıştı. Heintz, hangi mayın tarlalarının gerçek, hangilerinin sahte olduğunu sadece gözlemle belirlemenin zor olduğunu kaydetmişti. Doğru bilgi ancak, çiftçilerin hangi tarlaları kullanıp hangilerini kullanamayacağına dair güncel kayıtları tutan yerel vergi dairesinden alınabiliyordu.[36]

Heintz ayrıca, Müttefik istihbaratının, uzmanlık bilgisi eksikliği nedeniyle Fransız istihbaratının yerine getiremeyeceği taleplerde bulunduğunu da kaydetmişti:

> İtiraf etmeliyim ki, beni her zaman şaşırtan iki tür soru vardı. Bir sığınak bulunduğunda, model sayısı sınırlı olduğu için ne tür olduğunu açıklayabiliyorduk; ancak korkarım, silahların kalibresi konusunda her zaman doğru bilgi veremiyorduk. Silahların getirilmesinin ardından bölge boşaltılıyordu. Yerel bir çiftçi herhangi bir şekilde silahları görmüşse, şans yüzümüze gülmüş demekti.
>
> Cevap vermek yerine genellikle sessiz kalmayı seçtiğim soru da şuydu: Belirli bir karakolu ya da karargâhı kuşatmak için kaç adam gerekir? Bizim gibi tecrübesiz insanların böyle bir sorunun cevabını bulabilmesi çok zordu. Aslında bu tür sorular, şayet D-Day çok yakın değilse, bu tür soruları sormanın adil olmadığını düşündürtüyordu. Bir kısmı da her gün

---

[34] Clive, *A Greek Experience*, 26-30, 55, 70-74.

[35] Fielding, *Hide and Seek*, 47.

[36] A. Heintz akt. R. Miller, *Nothing Less than Victory*, 223.

> değiştirildiği için asla bilemeyeceğimiz parolanın ne olduğu gibi, tamamen yersiz sorulardı.

Ancak yerel direniş, otobüs durağında yerel halkla sohbet ederek ya da birim numaralarını bulmak için yerel çamaşırhanelerdeki kişileri kullanarak, o bölgede hangi birliklerin bulunduğu konusunda doğru istihbarat sağlayabiliyordu.[37]

Yerel istihbarat ajanlarının askeri konulardaki deneyimsizliği, "Sussex" ekiplerinin oluşturulmasına ilham vermişti. Bu, Kuzey Fransa'ya 50 tane ikişer kişilik ekipler göndermek için OSS ve SIS tarafından düzenlenen ortak bir operasyondu. Ekipler, Amerikalıların ve Britanyalıların amaçlanan operasyon mekânları arasında eşit olarak bölünmüş ve Brittany'den Belçika sınırına kadar tüm alan hakkında rapor vermişti. Orijinal plan Fransızları dahil etmekti; ancak BCRA bu fikre sıcak bakmamıştı ve yeni alınan elemanları "tıbbi bakımdan yetersiz ya da maneviyat bakımından kayıtsız" bulmuştu. İlk Sussex ekipleri nisan ayında Fransa'ya paraşütle indirilmiş ve onları mayıs ayındaki daha kalabalık ikinci parti takip etmişti; bu şekilde, D-Day'e kadar sahaya 15 ekip indirilecekti. Alman savaş düzenine ilişkin telsizle bilgi geçerek ve hayati önem taşıyan Alman Panzer Lehr Tümeninin Fransa'daki o zamana kadar bilinmeyen varlığını bildirerek, ne kadar değerli olduklarını hemen kanıtlamışlardı. Bu rapor tek başına, tüm Sussex projesinin oluşturulma gerekçesi olarak görülüyordu.[38]

Alliance ağı, her Alman silahını ve sahil engelini, ayrıca Alman birliklerinin yerlerini ve Normandiya'daki Dives nehrinin ağzından Cotentin yarımadasına kadar sahil boyunca uzanan yolları gösteren 16,5 metre uzunluğunda bir harita çizerek kendini aşmıştı. Bu bilgilerin çoğu, 14 yaşındaki oğluyla birlikte kıyı şeridini yürüyerek ya da bisikletle turlayan Robert Douin tarafından sağlanmıştı. Birçok yerel kilisede çalışmış bir heykeltıraş olarak, kilise kulelerine çıkma izni almış ve bu kulelerden Alman mevzilerini gözlemişti. Harita, 16 Mart 1944'te D-Day için tam zamanında Londra'ya uçurulmuştu.[39] O nisan ayı içinde Almanlar, Douin de dahil olmak üzere, haritaya katkıda bulunan 20 kişiyi tutuklamış ve 7 Haziran 1944'te infaz etmişti. Gizli ajanları Fransa'ya uçuran ve Fransa'dan geri getiren Hugh Verity, onlara saygılarını şöyle sunmuştu:

> Bu tek harita için insan kaybının, 1940'tan 1944'e kadar Fransa'daki tüm RAF uçak mürettebatı kurtarma operasyonlarındaki insan kaybından çok daha fazla olduğunu düşünürsek, bizim bu kurtarma operasyonlarımızı

---

[37] Jeffery, *MI6*, 521-2, 542; Brusselmans, *Rendez-vous 127*, 76-80; Lyman, *The Jail Busters*, 12; Heintz akt. Miller, *Nothing Less than Victory*, 223.

[38] Jeffery, *MI6*, 536-8; Casey, *The Secret War against Hitler*, 38, 92-3; Albay Francis Miller, Miller, *Behind the Lines*, 59-60.

[39] Fourcade, *Noah's Ark*, 303; Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 367.

> da doğru bir biçimde yerli yerine oturtabilirsiniz... Amerikan birlikleri Cotentin'i ele geçirdiğinde, bu 16,5 metrelik haritadaki bilgilerin kaç yüz ya da kaç bin Müttefik askerinin hayatını kurtardığı üzerine tahmin yürütmek de ilginç olabilir.[40]

Müttefiklerin, istihbarat elde etmek için büyük riskler alan Fransa'daki ajanlara karşı minnettarlığı, 18 Şubat 1944'te Amiens hapishanesine yapılan düşük seviyeli RAF baskınının –hâlâ bir gizem olan Jericho Operasyonu– arkasındaki sebeplerden biri olabilir. Baskını kimin emrettiği ya da neden emrettiğini kimse tam olarak bilmiyor. Savaştan sonra bazı çevrelerde, Fransız direnişinin RAF'tan 18 Şubatta böyle bir baskın düzenlenmesi için talepte bulunduğu; çünkü 100 ajanının ayın 19'unda Almanlar tarafından kurşuna dizileceği iddiası dillendirilmişti. Örneğin, 1946'da Sosies ağının başkanı Dominique Ponchardier, ağının birçok üyesi Amiens'te tutulduğu için böyle bir talepte bulunduğunu doğrulamıştı. Yine de Fransa'daki her hapishanede direnişin üyelerinin tutuklu olarak bulunduğu bir zamanda, RAF'ın özellikle Amiens'teki hapishaneyi seçmesi garip görünüyor. Almanların iki önemli SIS ajanını yakalayıp Amiens hapishanesine attıkları biliniyor. SIS Başkanı Stewart Menzies'in, RAF'a baskını düzenlediği için bir teşekkür mektubu yazdığını ortaya çıkaran arşivler de bir olasılık öne sürüyor. Baskının amacı, ajanlara kaçma fırsatı vermek ya da bildiklerini, öncelikle de D-Day'in yeri hakkındaki bilgilerini, işkence altında Almanlara açıklamalarını önlemek için onları öldürmek de olabilir.

Baskının nedeni ne olursa olsun, yerel direnişten hapishane hakkında gerekli bilgileri Britanyalılara sağlaması istenmişti. Keşif uçaklarından çekilen fotoğraflar hapishanenin dış planını gösteriyordu; ancak iç düzenine, gardiyanların rutinine, binaların ve hapishaneyi çevreleyen duvarların malzemesine ve ayrıca yakın çevredeki uçaksavar bataryalarının tam yerine ilişkin bilgileri sadece sahadaki ajanlar verebilirdi. Direniş tarafından sağlanan bilgiler sayesinde, RAF Amiens hapishanesinin doğru bir modelini çıkarmayı başarmış ve bunu, hapishaneye cüretkâr, yüksek riskli, düşük seviyeli baskın düzenleyecek olan Mosquito personeliyle yaptığı bilgilendirme toplantısında kullanmıştı. Amaç, hapishaneye direniş savaşçılarının girip yoldaşlarını kurtarabilecekleri kadar zarar vermekti. Baskın sırasında hapishanede 700 mahkûm vardı: Bunların 520'si suçluların tutulduğu Fransız bölümünde; 190'ı da siyasi mahkûmların tutulduğu Alman bölümündeydi. Ponchardier daha sonra baskına dair şunları yazacaktı:

> Umduğumuzdan fazlasını alıyorduk. İlk bomba dış duvarda bir gedik açmıştı; ancak bombaların hâlâ düştüğü ve patladığı hapishanenin içine girmemiz imkânsızdı. Sonunda uçaklar havada kaybolup gittiler ve biz

[40] Verity, *We Landed by Moonlight*, 175.

> tozun, dumanın ve ateşin içinde şaşkın kalakaldık. Ancak onlarca sivil de aynı durumda kalmıştı ve kaos tarif edilemezdi. İncelikli planlarımız için bu kadarı fazlaydı! Kaçmasına yardım edeceğimiz mahkûmları bulamadık ama sığınaklarından sürünerek çıkan dehşete kapılmış Boche'larla* karşılaştık; karışıklık içinde herkes birbirine ateş ediyordu.[41]

Baskında 100'den fazla mahkûm öldürülmüş ve 258 kişi kaçmıştı; ancak birçoğu kısa süre sonra yeniden yakalanmıştı. SIS mahkûmlarının akıbeti bilinmiyor; ancak kaçtıkları sanılıyor. Baskın grubuna liderlik eden Yüzbaşı Charles Pickard'ın[42] vurulmasıyla, RAF büyük bir kayıp yaşamıştı.[43]

Polonya istihbarat ağı *Lombard*, Müttefiklere Alman silah üretimi konusunda güncel bilgiler veriyordu. Sağladığı istihbarat öğeleri arasında, bir Hamburg tersanesinde üretilen yeni tür denizaltıların planları, Focke-Wulf ana uçak fabrikasına sızma ve yeni tür Panther tankının geliştirilmesi hakkında bilgiler vardı. 1943'te Almanya'ya karşı Müttefik hava saldırıları, Almanların uçak, uçak motoru ve yedek parça üreten bir dizi fabrikayı Polonya'ya taşıması anlamına geliyordu. Böylece Müttefik bombardıman uçaklarının erişemeyeceği bir yere geçmiş oluyorlardı; ancak bu, Polonya istihbaratının üretilen uçakların sayıları ve türleri hakkında rapor vermesini kolaylaştırmıştı.[44]

İstihbarat uzmanları bilinen silah türleriyle uğraştıklarından, Britanya'da Alman silahlanma kapasitesinin analizi nispeten basit bir süreçti. 1942'nin sonu ile 1943'ün başlarında, Alman roket programı hakkında raporlar gelmeye başlayınca işler değişmişti. Roket bilimi, Almanya'da Britanya'dan çok daha gelişmişti ve roketlere ilişkin bazı kavramları şöyle böyle anlayan birkaç Britanyalı biliminsanı da kendi sınırlı bilgilerine dayanarak Alman planları hakkında varsayımlarda bulunmak zorunda kalıyordu. Bu dönemde, Britanya istihbarat tarihçisi Harry Hinsley şunları kaydetmişti:

> Britanya roket uzmanlarının varsayımları, istihbaratın toplanması ve yorumlanması açısından gerçekten de talihsiz sonuçlara yol açtı. V-silahlarının yeniliği, araştırma ve geliştirme aşamasında kaldıkları süre boyunca performansları ve teknik özellikleri hakkındaki istihbarat kıtlığı ve –en azından bunlar Sigint'in [signals intelligence, yani sinyal istihbaratı] ışık

---

* Almanlar için kullanılan aşağılayıcı bir lakap –çn.

41 Lyman, *The Jail Busters*, 204-5.

42 Pickard, kendisini canlandırdığı 1941 tarihli *Target for Tonight* adlı filmin yıldızıydı.

43 *A.g.e.*, passim; Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 431-4; Reilly, *The Sixth Floor*, 84-6.

44 Chmielarz, "Intelligence Activities"; T. Dubicki, R. Majzner ve K. Spruch, "Air Force Intelligence: The Construction of Aeroplanes and Airfields and the Effects of Air Raids," Stirling vd (der.), *Intelligence Co-operation*, I, 501-11.

tutmadığı ve SIS ajanlarının aşina olmadığı konular olduğu için– gelen istihbaratta güvenilir olanı olmayandan ayırt etme zorluğu, pratik olarak kaçınılmazdı.[45]

Britanya'ya ulaşan istihbarat kırıntılarının doğru yorumlanması, Britanya'nın önde gelen iki biliminsanı; bir roketin varlığına ya da olasılığına inanmayan Lord Cherwell ile inanan R. V. Jones arasındaki büyük fikir ayrılığı yüzünden iyice zorlaşıyordu. Nisan 1943'te Duncan Sandys, roketlere dair istihbarat değerlendirmesini koordine etmek ve karşı önlemler önermek için yeni bir istihbarat alt komitesine başkanlık etmek üzere atanacaktı.

18 Aralık 1942'de, Stokholm'deki SIS ofisi, Londra'ya, iş amacıyla Almanya'yı sık sık ziyaret eden Danimarkalı mühendis Aage Andreasen'den alınan son derece endişe verici bir rapor geçmişti. Andreasen, Berlin'de bulunduğu sırada, Profesör Forner ile Stefan Szenassy adlı bir mühendisin bir roketten söz ettikleri sohbetine tanık olmuştu. Bu roketin maksimum 200 kilometre menzile sahip olduğu, 5 ton patlayıcı taşıyabildiği ve bu sayede 10 kilometrekarelik bir alana hasar verebileceği iddia ediliyordu. Andreasen'den takip eden üç ay boyunca gelen diğer raporlarda, Swinemünde yakınlarında bulunan Usedom adasındaki Peenemünde'nin, Alman araştırma ve geliştirme merkezi olarak belirlendiği bildiriliyordu. Peenemünde'de zorunlu işçi olarak çalışan Polonyalılar, Fransızlar ve Lüksemburglulardan raporlar gelmeye başlamıştı. Polonyalılardan gelen bir rapor, tesisin taslak haritasını ve görülen uçan silahların tanımlarını içeriyordu. Ne var ki, Şubat 1943'te gönderilen bu rapor, önemli bir kafa karışıklığına neden olacaktı; çünkü çelik raylardan yapılmış özel fırlatma rampasından havalanan ve pilotsuz bir uçağı andıran bir silaha atıfta bulunuyordu. Ayrıca, Peenemünde'den gelen raporlar, silahın patlayıcı taşıma kapasitesinin, Andreasen tarafından bildirilenden önemli ölçüde az, yaklaşık 250 kilogram, olduğunu ileri sürüyordu. Bu nedenle Britanyalı istihbarat analistleri, sözde pilotsuz hava aracıyla ilgili raporları, o zamana kadar roket denince akıllarına gelen şeyle uyuşmadığı için reddetmişti. Haziran 1943'te gelen yeni raporlar daha fazla kafa karışıklığına neden olacaktı. Bunlardan biri, Alman silah geliştirme bölümünde çalışan, hayal kırıklığına uğramış bir Almandan gelen, bir mancınık tarafından fırlatılan, uzaktan kumandalı ve kanatlı bir roket hakkındaki rapordu. İsveç ve Danimarka'dan gelen raporlar hem Peenemünde'deki roketlere hem de Danimarka'nın Bornholm adasına kurulan garip bir telsiz cihazına atıfta bulunuyordu.

Britanya istihbaratı, yakalanan Alman generaller Wilhelm von Thoma ve Ludwig Crüwell arasında kaydedilen bir konuşmada açıkça bir rokete atıf yapılıncaya kadar, böyle bir roketin geliştirilmesine ilişkin raporları

[45] Hinsley vd, *British Intelligence in the Second World War*, III, 365.

reddetmesine rağmen, harekete geçmişti. Usedom adasının Mayıs 1942'den beri fotoğraflanmaması nedeniyle, Ocak 1943'te Peenemünde'nin fotoğraflı keşfi istenmiş ve bu keşif sonucunda çekilen fotoğraflar, çeşitli bilinmeyen yapıları ve silahları ortaya çıkarmıştı. Buna göre, 17 Ağustos 1943 gecesi, Peenemünde ağır bir bombardımana tutulacaktı: Baskın, bir dizi Alman biliminsanı ve mühendisin yanı sıra, 600 zorunlu işçiden 130'unun ölümüne neden olmuştu. Anlaşıldığı kadarıyla, onlardan başka bir rapor alınmadığı için Fransız ve Lüksemburglu muhbirler de kayıplar arasında olmalıydı. Almanlar Peenemünde'deki alanı söküp boşaltmak zorunda kaldığından, baskın, roket programında en az iki aylık bir gecikmeye neden olmuştu. Geliştirme Salzburg yakınlarındaki Trauensee'ye, montaj Harz dağlarında köle işçiler tarafından inşa edilen ve işletilen bir yeraltı fabrikasına ve testler de Polonya'da Debica yakınlarındaki Blizna'da kurulan yeni bir atış poligonuna taşınmıştı. Bu son tesis, Kasım 1943'ten itibaren Müttefiklere fırlatma tarihleri, saatleri ve yönüyle ilgili bilgi verecek olan; ancak fırlatma yöntemlerini inceleyecek kadar yaklaşamayan Polonya istihbaratı tarafından gözlem altına alınmıştı.[46]

Artık dikkatler Kuzey Fransa'ya çevrilmişti: Fransa ve Belçika'daki ajanlara, kıyıya yakın herhangi bir garip inşaata rastlanması halinde, bunun derhal bildirilmesi yönünde verilen emirleri desteklemek üzere, keşif uçakları gönderilip bölgenin fotoğraflanması talep edilmişti. Ağustos 1943'te Fransa'dan, Peenemünde'de fotoğraflanan ve bildirilenlerle çelişen raporlar gelmişti. Bunlar, Britanyalı biliminsanlarının "kararsızlığa ve şiddetli fikir ayrılığına" düşmesine yol açan bir kafa karışıklığı yaratmıştı. Michel Hollard, geniş bir kesim tarafından ve muhtemelen doğru bir şekilde "Londra'yı kurtaran adam" olarak adlandırılmıştı. O ve Agir ağı, Kuzey Fransa'da peydahlanan garip yapıların yerlerinin bir listesini hazırlayarak ne kadar verimli olduklarını kanıtlamışlardı. Bu yapılar, yaklaşık 45 metre uzunluğunda, 15 derecelik bir eğimle yerleştirilmiş ve tam Londra yönüne ayarlanmış paralel bir çift ray gibi görünüyordu. Büyük bölümü dümdüz uzandığı ama sonra, uca doğru belli bir eğim verilmiş olduğu için bu yapılar, "kayak pistleri" olarak tanınmaya başlanmıştı. Hollard, Kuzey Fransa'nın tüm Manş kıyısını haritalamak için ajanlar tutmuş ve kendisi, Rouen'in yaklaşık 32 mil kuzeyindeki Auffay'daki bir pisti bizzat ziyaret etmişti. Ajanlarından biri olan André Comps, Abbeville'in yaklaşık 16 kilometre kuzeyindeki Bois Carré'deki bir pistte çalışmak için gönüllü olmuş ve pistin tüm hatlarının ayrıntılı şemasını çıkarmayı başarmıştı. Hollard ayrıca Auffay'daki bir fabrikayı da ziyaret etmiş ve burada bir bağlantı elemanı, kendisine garip bir silah içeren kasaların saklandığını bildirmişti. Hollard, neredeyse karanlıkta, puro biçimli

[46] *A.g.e.*, 360-62, 385; Jeffery, *MI6*, 533; Wnuk, "Polish Intelligence and the German 'secret Weapons'"; Jones, *Most Secret War*, 425, 430-32, 441.

bir gövdesi ve iki yassı parçası bulunan bir silahı el yordamıyla incelemiş ve elinin uzandığı kadarıyla ölçmüştü. Alliance ağı, Londra'ya, Albay Max Wachtel komutasında 155W adlı bir uçaksavar birliğinin oluşturulduğunu ve kayak pistlerini işletmek için yıl sonuna kadar Fransa'da, Amiens yakınlarında konuşlandırılacağını bildiren bir rapor göndermişti.[47]

22 Ağustos 1943'te, "yeni bir roket güdümlü planör bombası" rotasından sapmış ve Bornholm adasına düşmüştü. Adadaki Danimarka polis komiseri Johannes Hansen, Danimarka istihbaratıyla temas halinde olduğunu bildiği Danimarka Hava Kuvvetleri Komutanı Vilhelm Christiansen ile temasa geçmiş ve iki adam enkazın olduğu yere koşmuştu. Hansen aceleyle bombanın fotoğraflarını çekmiş, filmleri banyo ettirmiş ve çok net olmayan fotoğraf ve çizimleri İsveç üzerinden Londra'ya ulaştırmıştı. Rapor ve fotoğrafların sekiz kopyası farklı yollardan Londra'ya gönderilmişti. Paketlerden biri Almanların eline geçince, Christiansen tutuklanmış ve sorguya çekilmişti. Christiansen enkazın fotoğrafını çekmediğini söylemişti ve bu doğruydu; direniş onu hapisten kurtarmış ve İsveç'e geçirip güvende olmasını sağlamıştı.[48]

Bütün bu istihbarat, Londra'da kafa karışıklığına neden olmuş ve Hinsley şu sonuca varmıştı: "Ağustos 1943'ün sonuna kadar, pilotsuz uçaklar hakkındaki istihbarattan toplanan dağınık ipuçları, bizi Almanların iki ayrı silah geliştirdiği sonucuna sevk etmekten ziyade, uzun menzilli roketin özelliklerini belirlemek için çaba sarf etmeye yönelterek yanıltmıştı." Ancak Alman silah ajansının,* Almanların iki ayrı silah, Luftwaffe için pilotsuz bir hava taşıtı (V-1) ve Wehrmacht için bir roket (V-2) geliştirdiğine dair bir raporun gizlice dışarıya çıkarılmasından sonra, görünüşte çelişen istihbarat raporları anlamlı gelmeye başlamıştı. 1943'ün sonraki aylarında alınan istihbarat raporları ve keşif uçuşlarında çekilen fotoğraflar yeniden gözden geçirilmiş ve her ne kadar Cherwell kabul etmese de, başından beri iki silahın var olduğu anlaşılmıştı. Gerçekten de, Peenemünde'nin baskından önce çekilmiş fotoğraflarından birinde aslında bir V-1 görülüyordu. V-1 ile kayak pistleri arasındaki bağlantı kasım ayının sonunda kurulmuş ve Aralık 1943'ten itibaren bilinen tüm kayak pistlerinin sistematik olarak bombalanmasını içeren bir program –Crossbow Operasyonu– başlatılmıştı. Ocak 1944'ün başlarında, Wachtel günlüğüne şunları yazmıştı: "Müttefik bombardımanı iki hafta daha mevcut hızıyla devam ederse, orijinal pist sistemini operasyonel olarak kullanma umudu kalmayacaktır." Mart 1944'ün sonuna kadar dokuz kayak pisti tamamen yok edilmiş, 35'i ağır hasar görmüş ve 49'u daha az hasar görmüştü. Bununla birlikte, Almanlar fırlatma sistemini yeniden tasarladıkları için

---

[47] Martelli, *Agent Extraordinary*, 153-85; Fourcade, *Noah's Ark*, 287.

[48] Lampe, *The Savage Canary*, 122-8; Thomas, *The Giant-Killers*, 32.

* Waffenamt: I. ve II. Dünya Savaşında Almanya için silah ve mühimmat araştırma ve geliştirme faaliyetlerini üstlenen kurum –çn.

bunun çok fazla etkisi olmayacaktı: Bunların yerine, prefabrik parçalardan oluşan yaklaşık 150 tane daha az ayrıntılı yapı, havadan daha az görülebilen yerlerde hızla inşa edilmişti. Fransız ve Polonya istihbarat ağları onları tespit etmeye ve yerlerini Londra'ya bildirmeye devam etmişti. Ayrıca V-1 silahlarının depoları hakkında da bilgiler verilmişti ve 13 Haziranda başlayan, Londra'nın V-1 bombardımanının etkisini en çok muhtemelen bu depoların bombalanması azaltmıştı.[49] Bununla birlikte, V-1'lerin oluşturduğu tehlike, D-Day çıkarma harekâtından sonraki aylarda Müttefik kara kuvvetleri tüm Manş kıyısını işgal edene kadar, tamamen ortadan kaldırılamamıştı.

Uçan bomba V-1'in ayrı doğası açıklığa kavuşturulduğunda bile, Britanyalı bilim ve istihbarat camiasının içinde, Alman roket programı hakkındaki kafa karışıklığı devam edecekti; çünkü Britanyalı biliminsanları roketler hakkında çok az şey biliyordu ve roket fırlatma yöntemleri ile kullanılan yakıt türü hakkında yanlış varsayımlarda bulunuyorlardı. Fotoğraf çekme ve arazi tespiti için yapılan keşif uçuşları, Kuzey Fransa'daki Wizernes, Mimoyecques, Lottinghem ve Siracourt'ta, tasarımları bilinen kayak pistleriyle uyuşmayan büyük yapılar ortaya çıkarmıştı; ancak bunlar Britanyalıların kafalarında canlandırdıkları roket fırlatma rampalarına da benzemiyordu. Britanyalılar, motoru çalıştırılmadan önce roketin ateşlenip havalandırılması için ayrı bir ekipmanın, bir "fırlatıcı"nın, gerekli olduğunu düşünüyordu; ancak ne Fransa'dan ne de Blizna'dan gelen istihbarat böyle bir fırlatıcının varlığına işaret ediyordu. Gerçekten de, Blizna'dan gelen raporlara göre, roket neredeyse dikey bir konumdan havalanmıştı: Fransa'da tespit edilen bu yerler her halükârda bombalanmıştı. Bir başka yanlış varsayım, rokette kullanılan yakıtla ilgiliydi. Britanyalılar bunun bir tür katı yakıt olacağını varsaymıştı; bu da roketin muhtemel menzili ve patlayıcı taşıma kapasitesi hakkında kafa karışıklığına yol açmıştı. Ancak Polonyalılar, Blizna'ya demiryolu ile gelen, buzla kaplı tankları fark etmiş ve raporlarında sıvı yakıta işaret etmişlerdi. Bu tanklardaki yakıtların, donma noktasının çok altında tutulması gereken sıvı oksijen olduğu varsayılmıştı. Polonyalı bir ajan olan Aleksander Pienkowski, test uçuşlarında kullanılan sıvıdan bir şişe alıp cebine atmayı başarmıştı; ama sıvı cebine sızmaya başlamıştı:

> Yanmaktan değil, pantolonun kumaşının renk vermesinden endişe ettim. Kuruması için cebimi tersyüz ettim ve pantolonumu bir montla kamufle ettim. 20 dakika sonra istasyonda otururken, malzeme kendiliğinden tutuşup, barut gibi hafif alevler saçarak yanmaya başladı; ısısı da yüksekti. Uyluğum ve karnımın derisi kararmıştı. İşin ilginç yanı, tersyüz ettiğim cebin kumaşı yanmamıştı; sadece dokunduğumda ufalandı.

[49] Hinsley vd, *British Intelligence in the Second World War*, III, 375-6, 385-6, 390-91, 409-13, 423-6; Jones, *Most Secret War*, 540; Martelli, *Agent Extraordinary*, 185-6; Verity, *We Landed by Moonlight*, 175.

Şişedeki madde neredeyse kesinlikle hidrojen peroksitti; ancak bu bilgi Britanyalıların kafasını daha da karıştırmaktan başka bir işe yaramamıştı: Çünkü roket motoru yakıtı olarak hidrojen peroksit olacak şey değildi.[50]

20 Mayıs 1944'te Blizna'dan ateşlenen bir V-2, Bug nehri kıyısında, Sarnaki yakınlarındaki Klimczyce köyü civarında, patlayıp parçalanmaksızın olduğu haliyle düşmüştü. AK 22. Piyade Alayı mensupları, Almanların her yeri didik didik aramasına rağmen, V-2'yi almayı ve yakındaki bir köye saklamayı başarmıştı. İki Polonyalı biliminsanı Profesör Janusz Groszkowski ve Marek Struszyński, V-2'yi sökmek, bileşenlerin ayrıntılı çizimlerini yapmak ve parçaların fotoğraflarını çekmek için Varşova'dan hareket etmişti. Raporlar Antoni Kocjan ve Stefan Waciórski tarafından toparlanıp, 12 Haziranda ve 3 Temmuzda Londra'ya gönderilmişti. Britanyalılar, bu raporların, Britanya'ya yeni düşmeye başlayan V-1'lerden farklı bir silaha atıfta bulunduğunu fark etmiş; roketin parçalarını toplamak ve Polonyalılar tarafından düzenlenen raporlar ile çekilen fotoğrafların tamamını almak için İtalya'dan Polonya'ya bir uçak göndermeyi planlamıştı. 25-26 Temmuz 1944 gecesi bir Dakota, Tarnów'a yakın, Wał Ruda civarındaki gizli bir piste iniş yapmıştı. Wildhorn III olarak bilinen bu operasyon son derece tehlikeliydi; çünkü o günün erken saatlerinde bir Alman Fieseler Storch o piste inmişti ve yakınlarda bir Alman müfrezesi vardı. Ama Dakota güvenli bir şekilde inmiş ve V-2'nin parçaları yüklenmişti. Onlara, evrak çantalarından gözlerini ayırmayan Yüzbaşı Jerzy Chmielweski ve Czeław Miciński eşlik ediyordu. Ayrıca uçakta iki önemli Polonyalı; Polonya yeraltı hakkında bir rapor hazırlayan Josef Retinger ile sürgündeki Polonya hükümetinin gelecekteki başbakanı Tomasz Arciszewski de vardı. Ağır yüklü Dakota çamura saplanınca neredeyse bir felaket yaşanacaktı. Pilot, özellikle şafak sökmek üzereyken, uçağı terk etmekten yanaydı; ancak AK üyeleri ile yerli yardımcılar, tekerleklere gerekli çekişi sağlamak için yakındaki bir ahırın tahtalarını söküp tekerleklerin altına sıkıştırmışlardı. Şafak sökerken, Dakota dördüncü denemede havalanmış ve İtalya'ya doğru tehlikeli bir gündüz uçuşuna başlamıştı. 28 Temmuzda parçalar ve raporlar Londra'ya ulaşmıştı; Chmielweski ve Miciński bütün bu süreçte onlara eşlik etmiş ve parçalar ile raporlardan gözlerini ayırmamıştı.[51] Yeniden monte edilen V-2'nin analizi, yakıt ve oksitleyici pompaları çalıştırmak için hidrojen peroksitin kullanıldığını ortaya çıkarmıştı: Yakıtın kendisi bir eta-

[50] Hinsley vd, *British Intelligence in the Second World War*, III, 371, 435-8; Wnuk, "Polish Intelligence and the German 'secret Weapons'"; Polonya istihbaratından gelen raporlar, 8 ve 20 Nisan 1944, 20 Mayıs 1944, 10, 13, 17, 20 ve 21 Haziran 1944, Stirling vd (der.), *Intelligence Co-operation*, II, 855-904.

[51] Wnuk, "Polish Intelligence and the German 'secret Weapons'"; J. Walker, *Poland Alone*, 100-105; Nowak, *Courier from Warsaw*, 320-21; Jones, *Most Secret War*, 599-601.

nol/su karışımıydı ve oksitleyici sıvı oksijendi. Britanyalıların kafası hâlâ, roketin nasıl kontrol edildiği konusunda karışıktı. Polonya verileri, roketin telsiz sinyalleri gönderip alabileceğini; ancak uzaktan kumandayla çalıştırılamayacağını ortaya koyuyordu. Bununla birlikte, İsveç'te bulunan bir V-2'nin enkazı, uzaktan telsiz sinyaliyle çalışan bir kontrol sistemine işaret ediyordu. Bu çelişkili durum, Britanyalı biliminsanlarını boş yere telsiz sinyallerini karıştırmak için karşı önlemler tasarlamaya sevk etmişti. Bu tedbirler gereksizdi; çünkü İsveç modeli, araştırma amaçlı telsiz ekipmanı ile donatılmış, anormal bir modelken; Polonya modeli daha tipik bir V-2'ydi.[52]

İlk V-2, 8 Eylül 1944'te Britanya'ya düşmüştü. Uzaydan gelen bir rokete karşı etkili bir savunma imkânı yoktu. Danimarka direnişi, Kopenhag'daki V-2 parçaları üreten Globus telsiz fabrikasını bombalayarak, V-2 üretiminin sınırlandırılmasına yardımcı olmuştu.[53] Fransa ve Hollanda-Belçika direnişi, V-2 fırlatma rampalarının yerlerinin belirlenmesinde çok faydalı olamamıştı; çünkü Britanyalıların beklentilerinin aksine, fırlatma rampaları beton bir bloktan, hatta demiryolu traverslerinden oluşan bir platformdan biraz daha fazlasıydı. Müttefiklerin en etkili karşı önlemi, roketlerin fırlatma alanlarına ulaşmasını engellemek için demiryollarının bombalanmasıydı; ama yine de en etkili ve kesin çözüm, roketlerin fırlatıldığı bölgenin fiilen ele geçirilmesiydi. Britanya'yı vuran son V-2, Mart 1945'te fırlatılacaktı.

---

[52] Hinsley vd, *British Intelligence in the Second World War*, III, 437-8, 445, 447.

[53] Lampe, *The Savage Canary*, 43-4; Thomas, *The Giant-Killers*, 191.

24

D-Day için Hazırlık

1943 yazında ve sonbaharında, Almanlar Fransa'daki direnişe büyük zarar vermişti. Jean Moulin tutuklanmış ve işkenceyle öldürülmüştü. Fransız direnişi onun ölümüyle başsız kalmıştı ve bıraktığı boşluğun doldurulması gerekiyordu. Almanlar, Francis Suttill'in tutuklanması ve Prosper devresinin yok edilmesi sonucunda, Kuzey Fransa'daki SOE'yi tam anlamıyla etkisiz hale getirmişti. Fransa'nın bir başka yerinde, Bordeaux'da, Andre Grandclément'in ihaneti sorunlara neden olmuş ve güneydeki çeşitli SOE devreleri tutuklamalardan ağır şekilde etkilenmişti. Ancak bir yıl sonra, Müttefikler 6 Haziran 1944'te Normandiya'yı işgal ettiğinde, Fransız direnişi faydalı bir katkı sağlayabilmişti. Yeni liderler bulunmuş ve SOE devreleri tamamen faaliyete geçmişti.

Müttefik işgal planlamacıları, Fransız direnişinin ülkelerinin kurtuluşuna ne gibi katkılar sağlayabileceğini pek dikkate almıyorlardı. Onların mantığını, D-Day'in lojistik sorumlusu General Frederick Morgan'ın, 1943'te Fransız direnişine ilişkin yazdığı şu tutanaktan anlayabiliriz:

> ... operasyonun tarihi ve saati konusunda önceden bilgi verilmemelidir. Sonuç olarak, ilk taarruz sırasında direniş gruplarından yardım beklenemez. Ancak taarruz gerçekleştikten sonra, belirli alanlarda demiryolu ulaşımının tahrip edilmesi ve Alman iletişim hatlarına yönelik gerilla faaliyetleri için önceden hazırlanmış planlar yürürlüğe konabilir... Bu nedenle, bu grupların yardımı planın önemli bir parçası olmaktan ziyade, sürpriz bir kazanç olarak ele alınmalıdır.[1]

De Gaulle'e ve CFLN'ye hiç haber verilmemişti. Direnişin katkısına yönelik Fransız planları çeşitli kurumlar tarafından oluşturuluyordu: Cezayir'deki CFLN, Londra ve Cezayir arasında bölünmüş olan BCRA ve Fransa'daki direnişin kendisi. Bu planların tümü, Fransa'nın kurtuluşunu hedefliyordu; ancak çoğu zaman direniş eyleminin doğası ve zamanlaması ile yeri ve uygulama yöntemleri konusunda birbirleriyle çelişebiliyorlardı. SOE de kendi planlarını oluşturmuş ve bunları F ve RF Section'lara dayatmıştı. Bu çeşitli

[1] Wieviorka, *The French Resistance*, 330.

planların bir araya gelmesi dikkat çekici bir şekilde geç bir zamanda gerçekleşmiş ve birçok sorun, özellikle komuta ve kontrol sorunları, Müttefiklerin Fransa'ya fiilen inmesinden sonraya kadar yanıtsız kalmıştı.

İtalya'nın teslim olması, görünüşe bakılırsa, Fransız direnişini çok şaşırtmıştı. İtalyan işgali altındaki Fransa'da, İtalyan subayları ya da memurları ayartmak, örneğin silahlarını direnişe teslim etmelerini sağlayacak anlaşmalar yapmak için hiçbir çaba gösterilmemişti. Almanlar ise tam aksine, işgallerini İtalyan bölgesine genişletmek için iyi hazırlanmışlardı ve gerçekten de İtalyan birliklerinin, Nice ve çevresi dışında, bölgenin çoğundan çekilmesi, Almanlar ile İtalyanlar arasında daha ateşkes ilan edilmeden önce kararlaştırılmıştı. Sonuç olarak, ateşkes yürürlüğe girdiğinde, Almanlar 52.000 İtalyan askerini zorlanmadan esir almıştı. Bir tanık, Nice'deki Promenade des Anglais'de sıraya dizilmiş İtalyan mahkûmları şöyle niteliyordu: "İki ya da üç Alman askerinin sorumluluğuna verilmiş, yırtık pırtık üniformaları içindeki yüzlerce İtalyan askeri acınası durumdaydı." Birkaç İtalyan birliği, İtalya'ya geri dönmeyi umarak Alpler'e doğru koşmuştu. Almanlar onları da yakalamıştı; ancak en azından dağlardaki Fransız direnişi, terk ettikleri silahların bir kısmını ele geçirmeyi başarmıştı.[2]

İtalya bölgesi, Nice ve Cannes'da koloni kurmuş Yahudiler için küçük bir sığınak olmuştu: Şimdi hepsi büyük bir tehlikeyle karşı karşıyaydı. Tecrübeli SS subayı Alois Brunner, Fransız Riviera'sına gelmiş ve ateşkesin ilanından hemen sonra, Cannes'daki otellerden ilk Yahudi toplama operasyonunu yönetmişti. 10 Eylülde Nice'de büyük bir toplama yapılmış ve yılın geri kalanında, Riviera ve çevresi de taranarak Yahudiler aranmıştı. Artık Yahudilerin nihai akıbeti bilindiği için, Alman önlemlerine karşı direniş vardı ve Almanlar Yahudileri bulmak için var gücüyle çabalıyordu:

> Yahudilerin, şimdiye kadar İtalyanlar tarafından işgal edilmiş topraklarda tutuklanması hususunda, yaklaşık yüzde 90'ının... sahte belgelere sahip olması ve gerek köylerde gerek dağlarda saklanmış olması nedeniyle büyük zorluklarla karşılaşılıyor. Bu nedenle onları yakalamak ancak yerel muhbirlerin yardımıyla mümkündür.[3]

İtalyanlar ve bazı Fransız valiler Yahudilerin listelerini yok etmiş ve Cannes'da yerel hükümet yetkilileri, karnelerin üzerindeki, Yahudileri çağrıştıran isimleri değiştirmişti. Nice Piskoposu Monsenyör Paul Rémond, kilise yetkililerini Yahudileri saklamaları yönünde teşvik etmişti. Yahudilerin kendileri de Yahudi izci hareketini temel alan bir direniş hareketi örgütlemişti. Bununla birlikte, 1943'ün sonunda, yaklaşık 2.000 Yahudi sürgüne gönderilmişti.[4]

---

2 Lamb, *War in Italy*, 177; G. Kundahl, *The Riviera at War*, 55-9.

3 Rayski, *The Choice of Jews under Vichy*, 203.

4 Kundahl, *The Riviera at War*, 91-100.

İtalyan işgali altındaki Fransız adası Korsika'da, Fransız direnişi, olayların seyrini değiştirecek kadar etkili olmuş ve bu da, de Gaulle ile Cezayir'deki eş lideri Henri Giraud arasındaki ilişkiye kadar uzanan bir etki yaratmıştı. Olayların seyri, direniş üzerindeki komuta ve kontrolle ilgili daha genel sorunlara ışık tutacak nitelikteydi.

Adadaki en aktif direniş hareketi, ada genelinde 3.000 üyeye sahip olduğunu iddia eden Arthur Giovoni liderliğindeki, komünistlerin egemen olduğu Ulusal Cepheydi [*Front National*]. Ulusal Cephe, Giraud ile temas halindeydi; ancak direnişi örgütlemek için adaya gerçekten gelen ilk kişi, de Gaulle'ün BCRA'sı için çalışan, Korsikalı Fred Scamaroni'ydi. Scamaroni 7 Ocak 1943'te bir telsiz operatörü ile bir sabotaj uzmanı eşliğinde bir Britanya denizaltısından karaya çıkarılmıştı. Daha sonra, Telsiz Operatörü Hellier'in bu işe hiç uygun olmadığı ortaya çıkacaktı. Adam tam bir ayyaştı ve mart ayında tutuklandığında, Scamaroni'yi ve önceki iki ay boyunca kurulmuş tüm bağlantıları ele vermişti. Ardından, Scamaroni İtalyan OVRA tarafından tutuklanacaktı. Ancak bundan öncesinde bile görevinde başarısız olmuştu; çünkü Ulusal Cephe kendi adamlarının komutasını ona devretmesini gerektirecek bir neden görmemişti. SOE duruma müdahale etmiş ve Nisan 1943'te başka bir Korsikalı, Yüzbaşı Paul Colonna d'Istria'yı adaya göndermişti. Bir Britanya ajanı olarak Colonna, de Gaulle-Giraud mücadelesinden uzak durmayı başarmıştı ve mayıs ayında gönderdiği raporda şöyle diyordu: "Tüm vatanseverler, yaklaşık olarak 9.000 kişi, tek komuta altında, kasaba ve köylerde 'hücreler' halinde örgütlenmiştir... Komuta zinciri kurulmuş ve bölgenin idari yapısına göre düzenlenmiştir..." SOE de gereken şekilde, direnişe 250 ton erzak ve mühimmat indirmişti. Colonna ayrıca, İtalyanlar taraf değiştirecek olursa Almanlara karşı çıkmaya hevesli görünen, Bastia'daki İtalyan komutan Albay Gagnoni ile temas kurmuştu.

İtalya'nın teslim olduğu haberi, 8 Eylül akşamı Cezayir Radyosu tarafından duyurulmuştu. Ulusal Cephe merkez komitesi toplanmış ve hemen ertesi gün adada genel bir ayaklanma başlatmaya karar vermişti. İsyancılar, İtalyanlardan çok az direniş görmüş ve CFLN adına Ajaccio'daki valiliği ve belediye ofislerini devralmışlardı. Colonna, adadaki İtalyan komutan General Giovanni Magli'nin nabzını yoklamış ve en azından kısmen başarılı olmuştu. Magli, direnişe de Almanlara da karşı çıkmamayı kabul etmişti; ancak İtalyanlara ait silahları direnişe devretmeyi kabul etmemişti.

Artık Korsika'daki olayların gidişatını belirleyen, Alman faaliyetleriydi. Almanlar, Sardinya adasındaki 20.000 kişilik garnizonlarını İtalyan anakarasına çekmeye karar vermişlerdi ve operasyonlarını Korsika'ye genişletme yönünde bir planları yoktu; yalnızca, garnizonu Korsika'daki Bastia üzerinden tahliye etmeye çalışıyorlardı. Direnişin kendi başına Alman tahliyesini engellemeye çalışması intihar olurdu. 11 Eylülde Giraud, Colonna'ya 6.000

kişilik Özgür Fransa birliği, denizyoluyla *Bataillon de Choc* ve ayrıca Cezayir'deki F Section başkanı Binbaşı Jacques de Guélis yönetimindeki SOE görev gücü ile Fransız askeri istihbaratını temsil eden Komutan Clipet gelinceye kadar, kuvvetlerini Ajaccio'da bir köprübaşı oluşturmak üzere organize etmesini emretmişti. Colonna o sırada hastalanmış ve direnişle bağlantı kurma görevi, düzensiz birliklerin nasıl idare edileceğine dair çok az fikri olan Clipet'e kalmıştı. Clipet, Ulusal Cephe partizanlarını *Bataillon de Choc* bünyesine katmaya çalışmış; ancak adamları Bastia ve Ajaccio civarında savaşmaya gerek duymayan ve kendi bildikleri yakın çevrede engelleme ve sabotaj operasyonlarına girmeyi tercih eden direniş liderlerinin muhalefetiyle karşılaşmıştı. Almanlar 4 Ekimde gönüllü olarak geri çekildikleri zaman, verilen kayıplar şöyleydi: 75 Fransız, 245 İtalyan ve 1.000 Alman askeri. Direniş 76 adamını kaybetmişti. Direnişin asıl başarısı, Fransız birliklerinin iniş alanını güvence altına almış olması gibi görünüyor. Almanlarla büyük kapışma başladıktan sonra, direnişin artık rehber olarak hizmet etmekten ve istihbarat sağlamaktan başka bir amacı kalmamıştı; çünkü üyeleri düzenli operasyonlara katılmak üzere eğitim almamıştı ve zaten bu operasyonlara katılmak gibi bir niyetleri de yoktu. İşin iyi yanı, Ulusal Cephenin, ada kurtarıldıktan sonra sivil yönetimi, de Gaulle'cü vali Charles Luizet'e devretmeye hazır olmasıydı.[5]

Direnişin Korsika'da oynadığı sınırlı rol, düzenli birliklerle birlikte çalışan direniş güçlerinin güvenirliğinin ve etkinliğinin sorgulanmasına neden olmuştu. Bunun sonuçları, Fransa'nın işgalini planlayan Müttefikler tarafından tartışılacaktı. Ancak Korsika operasyonunun en doğrudan etkisi siyasi olmuştu. Giraud tek taraflı olarak harekete geçmiş ve Fransız operasyonları başlayana kadar ne yaptığını de Gaulle'e bildirmemişti. Anılarında de Gaulle, "Giraud'nun Korsika'da yaptığı eylem hakkında ona tek bir kelime bile söylememesinden" yakınıyordu; ayrıca Giovoni'nin Cezayir ziyaretinden ya da bunun komünistlerin egemen olduğu adadaki Ulusal Cepheye fiilen verdiği güçten de haberi yoktu.[6] De Gaulle, CFLN'nin liderliğini Giraud ile paylaşma konusunda son derece isteksizdi. Giraud'un, Korsika operasyonunda görüldüğü üzere, bir askeri komutan olarak yeteneklerinin farkındaydı; ancak, siyasi kararlar alınırken onun varlığına içerliyordu. De Gaulle özellikle, Amerika'nın Giraud'ya kendi başına verdiği desteğin, Fransa'nın kurtuluşu gerçekleştikten sonra iktidarın sorunsuz el değiştirmesi açısından uzun erimli etkileri olmasından endişe duyuyordu. Bu endişeler yersiz değildi; zira Giraud, dağılmış olan Ateşkes Ordusu subayları aracılığıyla Fransa'nın

[5] Mackenzie, *The Secret History of SOE*, 543-5; Cobb, *The Resistance*, 189-93; Schoenbrunn, *Soldiers of the Night*, 328-9; Richards, *Secret Flotillas*, 629-42; Vinen, *The Unfree French*, 322; Wieviorka, *The French Resistance*, 312-14.

[6] De Gaulle, *War Memoirs*, II, 145-9.

büyük şehirlerinde hâlâ bir güç üssüne sahipti ve bu ordunun bir kısmı, de Gaulle'cü direniş ile onun kendi gizli ordusu AS'den ayrı bir yeraltı ordusu olan ORA'yı kurmuştu. Ekim 1943'te Giraud'dan, Fransız kuvvetlerine komuta etmek ile siyasi sorumluluklar üstlenmek arasında bir seçim yapması istenmişti. Bunun üzerine o da siyasi hayattan çekilmeyi seçmişti ve sonuçta, yavaşça askeri komutanlıktan da el çektirilecekti. Kuzey Afrika'daki Britanyalı bakan Harold Macmillan, günlüğüne "Giraud kaderini hak etti" diye yazmış ve bunun, Amerikalıları adam yerine koymamak anlamına geldiğini ve de Gaulle ile daha iyi ilişkileri olan Britanyalıların işine geldiğini de eklemişti.[7]

Yine de de Gaulle ne Cezayir'de ne de Fransa'da hâlâ duruma tam anlamıyla hâkimdi. Cezayir'de çoğu hükümet yetkilisi alttan alta hâlâ Vichy'ye sadıktı. De Gaulle bu adamları yavaş yavaş görevlerinden uzaklaştırıp yerlerine kendisine sadık adamlar yerleştirecekti. Bununla birlikte de Gaulle, Vichy'cilere toptan hesap kesme yoluna gitmedi. Üç eski Vichy bakanını, Vali Pierre Boisson, Marcel Peyrouton ve Pierre-Étienne Flandin'i tutuklatmış; ancak Churchill'e de, "tutuklanan adamların, Fransa'nın kurtuluşundan sonra yargılanıncaya kadar zarar görmeyecekleri ve bu süre zarfında kötü muameleye maruz kalmayacakları" konusunda güvence vermişti. Bunun bir istisnası, Ekim 1943'te Cezayir'e gelen ve tutuklanıp vatana ihanetle suçlanan eski içişleri bakanı Pierre Pucheu olacaktı. Davası tartışmalara neden olacaktı; çünkü savunma için olası tanıklar hâlâ işgal altındaki Fransa'da sıkışıp kalmış durumdaydı ve duruşmaya katılamamışlardı. Pucheu, Almanlarla işbirliği yapmak, Fransız polisini Almanların hizmetine vermek ve *Légion des Volontaires Français contre le Bolchévisme* için asker toplamakla suçlanmıştı. Savunma tarafının, Pucheu'nun ayrılmasından sonra Fransa'da işlerin daha da kötüye gittiğine değinmesi işe yaramayacaktı. Pecheu suçlu bulunmuş ve ölüme mahkûm edilmişti. Giraud af talebinde bulunmuştu; ancak de Gaulle, Fransa'daki direnişin davayı büyük bir ilgiyle izlediğinin farkındaydı ve CFLN'nin Fransa'daki delegesi Jacques Bingen, "Mahkemenin göstereceği herhangi bir zaafı, kurtuluş zamanı, bireyler kendileri için emsal olarak kullanacaklardır" diye uyarıda bulunmuştu. Direniş için Pucheu, kurbanlarına merhamet göstermeyen, "iki yüzlü bir hain"di. 22 Mart 1944'te karar gereği kurşuna dizilmişti. Aynı zamanda, de Gaulle ve CFLN, kurtuluştan sonra, Pétain ve diğer önde gelen işbirlikçilerinin yargılanacağını duyurmuştu.[8]

---

[7] Günlük girdisi, 6 Nisan 1944, H. Macmillan, *War Diaries*, 409; Wieviorka, *The French Resistance*, 297.

[8] Lacouture, *De Gaulle*, 510; Günlük girdisi, 10 Mart 1944, Macmillan, *War Diaries*, 382; Kersaudy, *Churchill and de Gaulle*, 311; Wieviorka, *The French Resistance*, 297-9.

Fransa'da Vichy rejiminin artan işbirlikçiliğini destekleyenler ile direnişin büyüyen güçleri arasında büyük bir kutuplaşması hüküm sürüyordu ve direnişin kendisi de farklı kamplara bölünmüştü. 1943'ün sonunda Vichy rejiminin ülke üzerinde çok az kontrole sahip olduğu açıktı ve Fransa'daki Alman yetkililer, Büyükelçi Otto Abetz ile Cecil von Renthe-Fink, direnişe karşı daha güçlü eylem ve Vichy rejimindeki sadık işbirlikçilerin desteklenmesini talep ediyordu. 1 Ocak 1944'te Joseph Darnand, düzenin korunmasından sorumlu genel sekreter olacaktı. Bu yetkilendirmeyle onun *Milice* ve *Gardes Mobiles* üzerindeki mevcut yetkileri genişleyerek tüm Fransız polis gücünü kapsamış oluyordu. Philippe Henriot propaganda bakanı olarak atanmıştı ve Pétain'e, Vichy rejimine, Almanlara destek çağrısı yapan ve direnişçileri teröristler olarak niteleyip karalayan konuşmaları, Goebbels'in herhangi bir konuşması kadar kötücüldü. Mart ayında, faşist RNP partisinin lideri Marcel Déat, çalışmadan sorumlu bakan olmuştu; bu, Almanların hâlâ Fransa'dan daha fazla zorunlu işçi talep etmesi nedeniyle önemli ve tartışmalı bir görevdi. Ayrıca, Pétain'e sorgusuz sualsiz bağlı kişileri güçlü mevkilere yerleştirmek için birkaç vali ve vali yardımcısı tasfiye edilmişti.[9]

Milice, direnişin kuşkusuz en tehlikeli düşmanıydı. SOE F Section'ın başı Maurice Buckmaster, tehlikeli olmalarının Fransız olmalarından kaynaklandığını yazmıştı: "Yerel halktan ayırt edilemeyen bu insanlar, Gestapo'nun ulaşamayacağı bir güvenle örgütümüze sızdılar ve küf mantarı gibi hem hoşnutsuzlar hem de çekingenler arasında, yozlaştırıcı etkilerini yaymayı başardılar." *Milice* üyeleri direnişin en nefret ettiği insanlardı. SOE ajanı George Millar onları şöyle tanımlıyordu: "Hapishanelerin pislikleri, en gaddarın bile gaddarı, kokuşmuşluğun dibi bu kişiler, çoğunlukla doymak bilmez para ve yiyecek hırsları için çalıştılar; Alman parası için çalıştılar." Yeraltı basını, "[üyelik] belgelerini imzalayarak kendi ölüm fermanlarını da imzalamış oldular" diyerek, *Milice* üyelerinin sorgusuz sualsiz infaz edilmesi çağrısında bulunmuştu. *Milice* nasıl direnişe savaş açmışsa, direniş de savaşı *Milice*'e taşımış ve bu birçok alanda fiilen bir iç savaşa yol açmıştı. Örneğin, Kasım 1943'te Nice'de, Darnand ve Henriot'un katıldığı bir toplantıyı basan direniş, beş *Milice* üyesini öldürmüş, dördünü de yaralamıştı. Misilleme olarak *Milice*, aralıkta Nice'deki hapishanede FTP'nin altı üyesini öldürmüş ve 1944'ün başlarında, Antibes'te benzer nitelikli, kısasa kısas saldırıları gerçekleşmişti. 1943 sonbaharı ile D-Day arasında, işbirlikçilerin en az 2.500 yargısız infaz gerçekleştirdiği tahmin ediliyor.[10]

---

[9] Jackson, *France*, 569-70; Dank, *The French against the French*, 253-4; Gordon, *Collaborationism in France*, 289-92.

[10] Buckmaster, *They Fought Alone*, 85-6; Millar, *Maquis*, 55; Kundahl, *The Riviera at War*, 67-8; Lottman, *The People's Anger*, 33.

Fransız toplumunun kutuplaşması, iki olayda kendini çok net göstermişti: Kasım 1943'te Oyonnax ve 1944 baharında, Müttefiklerin Paris'i bombalamasına verilen tepki. Rhône-Alpes'te küçük bir kasaba olan Oyonnax'taki Vichy yetkilileri, resmi çizgiyi izleyerek, makileri bir grup terörist ve haydut olarak kınamıştı; buna karşılık olarak makiler de kendilerinin disiplinli bir güç olduklarını kanıtlamak istemişlerdi. Gösteri alanı olarak da bu kasaba seçilmişti; çünkü burada bir Alman garnizonu yoktu. 11 Kasım 1943'te ateşkes sırasında giydiği Fransız Hava Kuvvetleri üniformasını sırtına geçirmiş olan yerel lider Henri Romans-Petit'in önderliğindeki 200'den fazla makici, öğle vakti kasabayı boydan boya düzenli birlikler halinde yürüyerek geçmiş ve üzerine "Yarının galiplerinden, 1914-18'in galiplerine" yazısı kazınmış, Lorraine Haçı şeklindeki savaş anıtına çelenk koyup, hep bir ağızdan *Marseillaise*'i söylemişlerdi. Daha sonra, tepelerde ve dağlarda yer alan kamplarına geri çekilmişlerdi. Yürüyüşe yerel AS liderleri de yine üniformalarıyla katılmıştı. Yürüyüşün fotoğrafları André Jacquelin tarafından çekilmiş ve yeraltı basınında yayımlanmıştı. Almanlardan hemen bir tepki gelmemişti ve yerel Fransız polisi ile jandarmasının direnişe sempati duyduğu biliniyordu. Ancak aynı gün Grenoble'da, 1.500'den fazla kişi, *Chasseurs Alpins* için dikilen savaş anıtına doğru yürüdüğünde, Fransız polisi tarafından durdurulacak ve daha sonra, makineli tüfekler kuşanmış Almanlarla birlikte sıkıştırılacaktı. Kalabalık ateş açılmadan hemen dağılmış olsa bile, 600'den fazla kişi tutuklanacak, yargılanacak ve Almanya'daki kamplara sürülecekti. Aralık ayında 100'den fazla kişinin toplanıp sügün edildiği ve yerel direniş lideri Doktor Mercier'in tutuklanıp kurşuna dizildiği Nantua kasabasına yapılan Alman saldırısı, geniş bir kesim tarafından, Oyannax'ın makiler tarafından "kurtarılması"nın intikamı olarak yorumlanacaktı.[11]

Fransa'daki birçok insan için Pétain hâlâ "Verdun fatihi"ydi; ama şimdi Laval ve Darnand gibi fena halde işbirlikçi bakanlarının insafına kalmış bir adam olarak görülüyordu. Fransa nüfusu ağırlıklı olarak Müttefik yanlısı olmasına rağmen, Mart ve Nisan 1944'te Paris'in bombalanması, özellikle de 20 Nisanda 651 kişinin ölmesine ve 461 kişinin yaralanmasına neden olan baskın karşısında halk şoke olmuştu. Altı gün sonra, Pétain 1940 Mütarekesinden bu yana ilk kez Paris'e gitmiş ve Kardinal Suhard'ın yönettiği, Notre Dame Katedralinde kurbanlar için düzenlenen ayine katılmıştı. Katedralin dışındaki, 1 milyon olduğu tahmin edilen kalabalık onu coşkuyla karşılamıştı. Müttefiklerin mayıs ayı sonunda on Fransız kentini bombalayarak 6.000 kişinin ölümüne yol açması, Fransız halkını daha da dehşete düşürmüştü. Yine de Pétain, işbirlikçilerin basit bir kuklası değildi: 28 Nisanda (muh-

[11] Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, IV, 112-18; Boyd, *Voices from the Dark Years*, 200; Cobb, *The Resistance*, 180-81; Kedward, *In Search of the Maquis*, 65-7; Heslop, *Xavier*, 190-91; P. Ashdown, *The Cruel Victory*, 69.

temelen Henriot'un onun için kaleme aldığı) bir konuşma yapma kararı almış ve eylemleri iç savaşa yol açan komünistler tarafından kontrol edilen direnişi ağır bir dille kınamıştı. Bu konuşma, Darnand'ın, "terör eyleminde bulunurken" yakalananları yargılamak için askeri mahkemeler kurulmasını sağlayan 20 Ocak yasasının, silahlı bir gruba katılan herkese uygulanması yönündeki taleplerine etkin bir şekilde resmi destek veriyordu.[12]

Jean Moulin'in ölümü, de Gaulle'ün Fransız direnişi üzerindeki kontrolünü yeniden sağlamak için derhal harekete geçmesi gerektiği anlamına geliyordu. Öte yandan direniş, Moulin'in ölümünü, onun direniş liderlerinin birçoğunun muhalefetine karşı uyguladığı örgütsel önlemleri tersine çevirmek için bir fırsat olarak görüyordu. Henri Frenay Fransa'dan ayrıldıktan sonra *Combat*'ın lideri olan Claude Bourdet sorunu şöyle özetlemişti:

> Gerçekte, de Gaulle ve ekibinin *kesinlikle tahammül edemediği* şey, Londra'da savunulan tezin, yani de Gaulle olmadan ortaya çıkan ve onun kendi özgür iradesiyle katıldığı Direnişin, birlik komutanlarına itaat eden askerler gibi değil de, seçtikleri hükümeti destekleyen yurttaşlar gibi onu desteklediği tezinin, Direnişin birkaç lideri tarafından ve özellikle Frenay tarafından desteklenmesiydi.[13]

De Gaulle yeni bir genel sorumlu vekil atayana kadar, işleri toparlamak Claude Bouchinet-Serreulles'e kalmıştı. Serreulles, Haziran 1943'te Fransa'ya gelmişti ve buluşma yerine giderken yolu şaşırıp kaybolduğu için Caluire'de Moulin'le birlikte yakalanmaktan kurtulmuştu. De Gaulle, Serreulles'e güveniyordu; ancak yeraltı yaşamındaki deneyimsizliği ve direniş liderlerini iyi tanımıyor olması yüzünden, onu uzun vadede CNR lideri olarak düşünmüyordu. Kendi sınırlarının farkında oluşu Serreulles'in artısıydı. O, CNR'nin ancak, "başkanının Londra'dan biri değil de direniş hareketlerinin içinden biri olması halinde gerçek anlamda direnişi ifade eden bir organ olabileceğini" kabul ediyordu. Bu nedenle, *Bureau d'Information et de Presse* Başkanı Georges Bidault'a konuyu açmış ve ondan CNR başkanlığını devralmasını istemişti. Bidault önce şaşırmış; ama teklifi kabul ederek, Eylül 1943'te usulüne uygun olarak başkan seçilmişti.[14]

Serreulles ayrıca, kuzeydeki direniş hareketleri ile güneydeki direniş hareketleri arasındaki farkın çok büyük olması yüzünden, her bölge için bir CNR delegesi seçmenin mantıklı olduğunu fark etmişti. O, Paris'te bulunu-

---

[12] Jackson, *France*, 553; Cobb, *The Resistance*, 215; H. Kedward, "The Vichy of the Other Philippe," Hirschfeld ve Marsh (der.), *Collaboration in France*, 32-46; Gordon, *Collaborationism in France*, 293.

[13] Wieviorka, *The French Resistance*, 286.

[14] Jackson, *France*, 462-4; Wieviorka, *The French Resistance*, 289-94; Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 310-11.

yordu ve bu nedenle kuzeydeki direniş bağlantılarını devralmıştı ve ağustos ayında Fransa'ya gelen Jacques Bingen'i, güneydeki direniş için temsilci olarak atamıştı. Bu, ülkenin tamamında yetkili olacak genel sorumlu delegenin kim olacağı meselesini de beraberinde getirmişti. Pierre Brossolette, genel sorumlu delege olmaya son derece hevesliydi; ancak Moulin tutuklandığında Londra'da ve dolayısıyla olayların merkezinden uzakta olmanın talihsizliğini yaşamıştı. De Gaulle'ün, Brossolette'in CNR'nin amacı konusunda farklı fikirleri olduğundan şüphelenmek için her türlü nedeni vardı. Bu yüzden, ikisi Cezayir'de bir araya geldiklerinde, de Gaulle Brossolette'in Fransa'da bir görev almasına izin vermişti; ancak onu genel sorumlu delege olarak atamayı reddetmişti. Bu sefer Brossolette, Vichy rejimi tarafından görevden alınan eski Lyon Valisi Emile Bollaert'in adını ortaya atarak, iktidarı değiştiren kişi rolüne soyunmuştu. Bollaert direniş hakkında hiçbir şey bilmiyordu ve konu hakkında Serreulles ile Bingen'den ve ayrıca 19 Eylülde SOE ajanı "Tommy" Yeo-Thomas'la birlikte gelecek olan Brossolette'den de bilgi alması gerekiyordu. Brossolette Paris'e vardığında, Serreulles ve Bingen'in büyük güvenlik zaafları karşısında dehşete düşmüştü: Bingen'in bir toplantıya, açıkça kendisini takip eden üç adamla birlikte geldiği iddia ediliyordu. Daha kötüsü Gestapo, 25 Eylülde Serreulles'in ofisine baskın düzenleyecek ve Yeo-Thomas, "dört aylık kurye mesajlarının ve her iki yönde telgraflar ile 'en clair', yani kodlanmamış isim listelerinin alınmış" olduğunu ve Serreulles'in, yakın mesai arkadaşları tutuklanmaya başladığında bile durumun ciddiyeti hakkında hiçbir fikrinin olmadığını öğrenecekti. Bingen, Mayıs 1944'te tutuklandıktan sonra, hapishanede intihar etmişti.[15]

Yeo-Thomas, direnişi her yönüyle tanımak için gerekli tüm bilgileri derledikten sonra, rapor vermek için Londra'ya dönmüş ve Serreulles hakkında çok sayıda sert yorumda bulunmuştu. Bu arada Brossolette, iktidar peşinde koşarken olay yaratmaya devam ediyordu. Bollaert, direniş üzerinde herhangi bir etkiye sahip olacaksa, Cezayir'e gidip de Gaulle ile tanışmanın şart olduğuna inanıyordu. 1944 yılının şubat ayında, Brossolette'le birlikte yola çıkmıştı; ancak tekneleri Brittany'de karaya oturunca tutuklanmışlardı. Brossolette sahte bir kimlikle seyahat ediyordu; bu yüzden Almanlar onu hemen tanımamıştı. Saçlarına beyaz meç attırmış Brossolette'i, Almanlar gerçek kimliğini öğrenmeden önce, Rennes'deki hapishaneden kurtarma gereği doğmuştu. Yeo-Thomas bu iş için ay sonunda Fransa'ya dönmüş ve 21 Martta hava operasyonlarını görüşmek üzere Paris'te bir irtibat elemanıyla buluşma ayarlanmıştı; ama adam buluşma yerine henüz gelmemişti. Daha sonra kabul ettiği üzere, yaptıkları işin doğasına aykırı bir şey yapacaktı:

---

[15] Jackson, *A Certain Idea of France*, 295-6; Marshall, *The White Rabbit*, 49-58; Seaman, *Bravest of the Brave*, 91-2, 101.

> Bu nedenle, güvenlik ilkelerime kesinlikle aykırı olacak bir biçimde birkaç dakika daha beklesem mi; yoksa buluşmaktan mı vazgeçsem diye düşünürken kafam karışmıştı. Ama Rennes'e doğru yola çıkacağım ve muhtemelen birkaç gün buralardan uzakta olacağım için, tahminimden daha uzun sürecek yokluğumda işleri yürütmesi için talimatlar vermek üzere "Antonin"i görmemin şart olduğuna karar verdim.

Yeo-Thomas tutuklanmıştı ve Avenue Foch'taki Gestapo karargâhına getirildiğinde, şüphelendiği bir adam olan André Lemonnier'in ihanetine uğradığını öğrenecekti. Üstlendiği görevi yerine getirememişti. Bu arada Gestapo, Brossolette'i tanımış ve Paris'e nakletmişti. Brossolette burada beşinci katın penceresinden atlamış ve Yeo-Thomas Avenue Foch'a varmadan sadece bir saat önce, aldığı yaralardan ötürü ölmüştü. Bollaert, Almanya'daki toplama kamplarına gönderilmişti; ancak hayatta kalacaktı. Nisan ayında yerine Alexandre Parodi atanmıştı.[16]

De Gaulle, direniş üzerindeki siyasi nüfuzunu yeniden kazanma uğraşına paralel olarak, Haziran 1943'te General Delestraint'in tutuklanmasından sonra kaybedilen, askeri kanadın kontrolünü yeniden ele geçirmek için de bir dizi adım atmıştı. Tek bir adamın bu işin altından kalkamayacağını kabul eden de Gaulle, Eylül 1943'te güneyde Louis-Eugène Mangin'i, kuzeyde ise Pierre Marchal'ı kıdemli askeri sorumlu olarak atamıştı: Marchal tutuklanınca yerine Albay Paul Ély atanacaktı. Mart ayında de Gaulle, Jacques Chaban-Delmas'ı ülke çapında askeri sorumlu olarak atamıştı. Bazı direnişçilerin ve Müttefiklerin, Fransız operasyonlarının merkezi olmayan bir yapıya kavuşturulması yönündeki talepleri doğrultusunda, bir dizi bölgesel askeri sorumlu (DMR) atanmıştı. Lyon bölgesi DMR'si Maurice Bourgès-Maunoury'nin şikâyet ettiği üzere, DMR'lerin sınırlı bir etkisi ve yetkisi olduğu görülecekti:

> Paramız yok, silahlar sipariş ettiğimizde gelmiyor gibi görünüyor, sizinle olan kablo bağlantımız hiçbir zaman birbirinin karşılığı olmayan soruları ve cevapları taşıyan, çok belirsiz bir bağdan ibaret. Bu nedenle, disiplin çağrısı yapacak duruma düşebiliriz; ama konumumuz belirsiz, doğru dürüst tanımlanmamış. Dışarıdan gelen birini kuşatan o kötümser havayı bir kenara bırakırsak, bizim, diplomasiden, biraz da letafetten başka katkımız olmaz.

Zayıf güvenlik, 1944 yılı başlarında, kuzeydeki yedi DMR'den dördünün tutuklanmış olduğu anlamına geliyordu. Ancak haziran ayına kadar durum büyük ölçüde düzelecekti ve DMR'ler para verme ve silah alma konusunda daha iyi olduklarını kanıtlayacaktı.[17]

---

[16] Marshall, *The White Rabbit*, 89-99; Seaman, *Bravest of the Brave*, 135.

[17] Wieviorka, *The French Resistance*, 332-4; S. Albertelli, *Les Services secrets du Général de Gaulle*, 477-83.

Bu adımlara rağmen, de Gaulle'ün direniş üzerindeki kontrolü sınırlı kalıyordu. Pascal Copeau, "Delegelerin otoritesi müzakere konusu olacaktı ve tüm delegeler için, hatta askeri olanlar için bile, otoritelerini ellerinde tutabilmelerinin tek yolu büyük ölçüde yeraltı eyleminin gerçek sorunlarının yorumlayıcıları haline gelmek olacaktı" diyordu.[18] Şubat 1944'te, General Koenig'in komutasında *Forces Françaises de l'Interieur*'un (FFI) oluşturulması, AS ve FTP'nin etkin bir şekilde tek bir direniş ordusu halinde birleştirilmesi bile, sadece çatlakların üzerini örtmüştü, sayısız soru hâlâ cevap bekliyordu.

Bu sorulardan biri de, komünistlerin direnişteki konumuydu. De Gaulle, Ulusal Cephenin Korsika'daki militanlığından korkmuştu ve FTP'nin anakara Fransa'da takip ettiği acil eylem savunuculuğu konusunda endişeliydi. Teorik olarak FFI'ye katılmalarına rağmen, komünistler kendi ayrı komuta ve organizasyon yapılarını koruyorlardı. Dahası, komünistler direnişin birçok konseyine, özellikle COMAC (*Comite Militaire d'Action*), CNR'nin eylem komitesi ve Paris Kurtuluş Komitesine (CPL) egemen olmuşlardı. Bunun yanında, birçok bölgede, özellikle Rhône-Alpes, Provence ve Île-de-France'da liderliği ellerinde bulunduruyorlardı. Bununla birlikte, nisan başında iki komünist bakan, Fernand Grenier ile François Billoux atandığında, de Gaulle komünistleri CFLN'ye kazandırmayı başarmıştı. Bu, şu anda direnişin 40 temsilcisini de içeren CFLN'nin, kurtuluş mücadelesi başladığında, geniş bir kesim tarafından Fransa'daki olayları kontrol edebilecek bir organ olarak görüleceği yönündeki umutları artırıyordu.[19]

İktidarın sorunsuz bir şekilde transferini sağlamak için vali olarak hareket edecek bölge komiserlerinin atanmasıyla bir adım daha atılmıştı. Son adım, 3 Haziranda CFLN'nin adını, *Gouvernement Provisoire de la République Française*, yani Geçici Hükümet olarak değiştirmesiyle atılmıştı. Bununla birlikte, Müttefiklerin onu gerçekten tanıyıp tanımayacakları hâlâ belirsizliğini koruyordu.

Sahadaki SOE ajanlarının güvenlik açıklarının, yakalanmış ajanların telsizlerinin Almanlar tarafından kullanıldığını Londra'nın fark edememesinin ve birkaç hainin eylemlerinin bir sonucu olarak, Eylül 1943'ten itibaren, SOE Kuzey Fransa'da fiilen çok az varlık gösterebilmişti. Burası hayati bir alandı; çünkü yaklaşan çıkarma için kullanılabilecek sahil şeridinin tam arkasına denk geliyordu. Londra'daki SOE hatalarından ders almayı başaramamış ve aslında, 1944 yılının ilk aylarında işleri daha da karmaşık hale getirmişti. Savaş sonrası, Fransa'daki devrelere ilişkin hazırlanan bir rapor, F Section'ın o sırada gerçekleştirdiği eylemleri şöyle haklı çıkarmaya çalışıyordu:

---

[18] Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, III, 509.

[19] Gildea, *Fighters in the Shadows*, 290-95; Wieviorka, *The French Resistance*, 315-16.

> Bu arada, Gestapo'nun F Section'ı etkisiz hale getirdiğine inandığı ve hem onların hem de bizim, gelecek günlerdeki savaş için çok önemli olduğunu bildiğimiz bölgede devreler kurmak için daha fazla çaba sarf ediliyordu. Onları, sızmalarının boyutundan haberimiz olmadığına inanmaya teşvik ettik ve yeni devrelerin kendilerini kurmalarına zaman tanımak için, Gestapo tarafından işletilen devrelere paket teslimatlarına devam edildi.[20]

Bu argümanın herhangi bir sorgulamaya dayanacak gücü yoktur.

F Section'ın, telsiz operatörlerinin ne zaman baskı altında çalıştığını anlama konusundaki beceriksizliği devam ediyordu. Şubat 1944'ün sonunda, Brittany'yi Fransa'nın geri kalanından koparmak için bir devre kurmayı planlayan Julien Detal ile Philippe Duclos, Butler devresi tarafından düzenlenen bir karşılama komitesinin eline düşmüş ve hemen inişte tutuklanmışlardı. Butler devresi, Almanların devrenin örgütleyicisi Jean Bouguennec (Francis Garel olarak bilinir) ve telsiz operatörü Marcel Rousset'i tutukladığı Eylül 1943'ten beri Almanlar tarafından işletiliyordu. Rousset, Almanları mesajlarını Gustave Biéler'in Musician [Müzisyen] devresi için Fransızca, Garel devresi için İngilizce göndermesi gerektiğine ikna ederek Londra'yı uyarmaya çalışmıştı; oysa bunun tersi doğruydu. Londra'nın gönderilen mesaja yanıtı, ona neden dili değiştirdiğini sormak olmuştu. Sonuç olarak, mart ayının başında, deneyimli ajan Octave Simon ile telsiz operatörü Marcel Defence, aynı patlamış Butler devresi tarafından örgütlenen bir karşılama komitesinin eline düşecek ve hemen inişte tutuklanacaktı. Şubat 1944'ün başında, Roland Alexandre, Francis Deniset, Jacques Ledoux ve OSS'den ödünç alınan telsiz operatörü Robert Byerly, yine patlamış Phono devresi tarafından düzenlenen bir karşılama komitesinin eline düşmüş ve inişte hemen tutuklanmışlardı. Byerly'ye, sağ salim vardığında gönderilmek üzere bir dizi özel mesaj verilmişti ve bu mesajların hiçbiri gönderilmemişti. Gerçekten de kendisine "Merry Xmas" [Mutlu Noeller] yanıtını vermesi gereken bir güvenlik sorusu sorulduğunda, o "Happy New Year" "Mutlu Yıllar" yanıtını vermişti. Bu ajanların yakalanması, Angers, Nantes ve Le Mans bölgesinde direnişin büyümesini engellemişti. Londra bir şeylerin yanlış gittiğinden şüphelenmiş ancak herhangi bir önlem almamıştı.

Londra'nın, SOE ajanı Noor Inayat Khan'ın telsizinin ve şimdi de Byerly'ninkinin Almanların elinde olduğunu kabul etmemesinin sonucu, işgal sonrası döneme büyük katkı sağlayabilecek bir adamın, Joseph Antelme'nin kaybıyla sonuçlanacaktı. Daha önceki bir görevde Antelme, Paris'in kuzeyindeki bölgede bulunan işgalci ordular için para ve yiyecek tedarikini düzenlemek amacıyla çok sayıda temas kurmuştu. Prosper felaketinden kaçmış ve Temmuz 1943'te Londra'ya geçerek F Section'a bu konuda ilk kapsamlı

[20] Bourne-Paterson, *SOE in France*, 16.

raporu vermişti. Şubat 1944'ün sonunda, kuryesi Madeleine Damerment ve telsiz operatörü Lionel Lee'yle birlikte, Noor'un telsizi aracılığıyla ayarlanan bir karşılama komitesiyle buluşmak üzere, paraşütle indirilerek Fransa'ya geri dönmüştü. Görevlerinden biri, François Vallee tarafından örgütlenen ve Londra'nın sızıldığından şüphelendiği, Rennes çevresindeki Parson devresinin güvenli olup olmadığını araştırmaktı. Öte yandan, Parson devresi gerçekten ele geçirilmişti; ayrıca telsiz operatörü Georges Clément'in Almanlarla işbirliği yaptığı iddia ediliyordu. Son anda Antelme'den, Garel'in Butler devresini de incelemesi istenmişti. Son olarak da Paris'in hemen güneyinde, kendi devresi Surveyor'u kuracaktı. Antelme ile iki meslektaşı Fransa'ya ayak basar basmaz tutuklanmıştı; ancak F Section, Noor'un telsizinden ve başka bir telsizden, Antelme'nin iniş sırasında ciddi bir kafa travması geçirdiğini bildiren telsiz mesajları alacaktı. İşte o zaman, F Section, kullanılan tüm bu telsizlerin Alman kontrolü altında olduğuna ikna olmuştu. Bu şüphe, Violette Szabo'nun nisan ayındaki kısa ilk görevi sırasında doğrulanacaktı. Son olarak, 20 Nisanda Antelme'nin aldığı yaralardan ötürü hastanede öldüğüne dair mesajlar alınmıştı; ama aslında Antelme başından beri hapisteydi ve daha sonra, Gross-Rosen toplama kampında infaz edilecekti.

Alman kontrolündeki Archdeacon devresi, Almanların David Finlayson, Maurice Lepage, Alphonse Defendini ve Francis Michel gibi ajanları tuzağa düşürmesini sağlamıştı. Bu tutuklamalar, Meuse'de Verdun bölgesi civarında gerçekleştirilen direniş örgütlenmesini ve Valenciennes çevresindeki faaliyetleri sekteye uğratmıştı. 1944 yılının mart ayı başlarında, Archdeacon tarafından örgütlenen bir karşılama komitesinin ağına iki kurban daha, oldukça deneyimli telsiz operatörleri Adolphe Rabinovitch ve Roger Sabourin düşecekti. Rabinovitch, hem Carte ağına sızılması olayından hem de Prosper felaketinden sağ kurtulmuştu ve Londra'nın dikkatsizliği tutuklanmasına yol açtığı için son derece öfkeliydi. 6 Haziranda Müttefik askerlerinin Normandiya sahillerine ayak bastığı sırada, Almanlar Rousset'in telsizi aracılığıyla Buckmaster'a bir mesaj iletmişlerdi: "Bize gönderme nezaketini gösterdiğiniz büyük miktarda silah ve mühimmat için teşekkür ederiz. Ayrıca, dikkatlice not ettiğimiz planlarınız ve niyetlerinizle ilgili bize verdiğiniz birçok değerli ipucu için de minnettarız..." Mesaj "*Geheime Staatspolizei*" imzalıydı. Benzer bir mesaj, Ardennes'de güya John Macalister tarafından kullanılan bir telsizden de alınmıştı.

İhanet ve dikkatsizlik bir araya gelerek Kuzey Fransa'daki SOE'ye büyük zararlar vermişti. Eylül 1943'te Inventor devresinin telsiz operatörü Marcel Clech, Almanlar onun telsiz yayınlarını tespit ettikten sonra tutuklanmıştı. Inventor devresi, Roger Bardet devrenin örgütleyicisi Sidney Jones ile kuryе Vera Leigh'e ihanet ettikten sonra neredeyse fiilen yok edilmişti. Ocak 1944'te Gustave Biéler'in Musician devresinin telsiz operatörü Yolande Beek-

man, yayın yapmak için sık sık yer değiştirilmesini gerektiren temel güvenlik prosedürünü ihlal ettiği ve aynı konuttan çalışmaya devam ettiği için tutuklanmıştı. Gestapo onu takip etmiş ve o da farkında olmadan onları Biéler'e götürmüştü. Bu iki devrenin düşüşü, F Section'ın Paris'in hemen kuzeyindeki ve Saint-Quentin çevresindeki varlığına büyük bir darbe vurmuştu. Michael Trotobas, Lille çevresinde Farmer adlı çok başarılı bir devreyi yönetiyordu; ancak çevredeki tutuklamalar Almanları, 27 Kasım 1943'te tutuklamaya direnirken öldürülen Trotobas'a götürmüştü. O ölmüştü ama devresi hayatta kalmıştı ve eğittiği demiryolu çalışanları, D-Day'den sonra demiryollarını sabote ederek, çok faydalı işler yapacaktı. Claude Malraux, Nisan 1943'te Fransa'ya gelmiş ve Rouen ile Le Havre bölgelerinde çok başarılı bir sabotaj devresi olan Salesman'i kurmuştu. Ancak Mart 1944'te Malraux, kendini direnişçi olarak tanıtan bir Alman tarafından kandırılmış ve tutuklanmıştı. Malraux, bağlantılarının isimlerini ve sabotaj hedeflerinin bir listesini içeren belgelerle dolu iki bavulla yakalanmıştı. Malraux'tan işkence altında alınan isimler ile belgelerdeki bilgiler, Le Havre'daki tüm grupların liderleri de dahil olmak üzere, 30'dan fazla ajanın Almanlar tarafından tutuklanmasına neden olmuştu. Devre, D-Day'den hemen sonra Fransa'ya indirilen Philippe Liewer ve Violette Szabo tarafından yeniden kurulacaktı

Philippe de Vomécourt, Ocak 1944'te Villeneuve-sur-Lot'taki Maison Centrale d'Eysses hapishanesinden direnişçilerin büyük ve başarılı kitlesel kaçışında yer almıştı. Bağlantıları, D-Day'e kadar Sydney Hudson'ın Headmaster, George Wilkinson'ın Historian ve Gerard Dedieu'nun Permit adlı devrelerinin kurulmasını kolaylaştırmıştı. De Vomécourt'un kendisi de Alman iletişimi açısından önemli bir alan olan Güney Loir-et-Cher'de Ventriloquist devresini yeniden kurmaya odaklanmıştı. Örgütleyicileri Fransa'ya D-Day'in hemen öncesinde geldikleri ve bu nedenle hazırlanmak için çok az zamanları olduğu için bu devrelerin değeri sınırlı kalmıştı. Ayrıca Alman hâkimiyeti o kadar güçlüydü ki, birçok Fransız herhangi bir direniş belirtisi göstermekten korkuyordu. Yine de bu ajanlar Le Mans, Orléans ve Chartres-Dreux bölgelerinde devrelerin çekirdeklerini oluşturmuşlardı ve D-Day'den sonra yeni gönüllülerin akın etmesiyle bu devreler etkileyici bir faaliyet oranına erişecekti.

Daha önce Bordeaux ve çevresinde direnişi örgütlemek için çok şey yapmış olan Claude de Baissac, şimdi Normandiya bölgesinde Scientist'i kurmak için Fransa'ya dönmüştü. Bütün hedefleri kıyıdan oldukça gerideydi; zira "hiçbir direniş örgütünün savaş alanında uzun süre hayatta kalamayacağı" açıktı. Ancak işgal bölgesinin yeri, sıkı bir şekilde korunan bir sır olduğundan ve de Baissac da nereden uzak durması gerektiğini bilmediğinden, sonuç olarak devresini kıyı bölgesinde de inşa etmeye başlamıştı. D-Day'e kadar, sadece hedefler hakkında çok fazla istihbarat sağlamakla kalmamış;

aynı zamanda, hiç kullanılmamış olmalarına rağmen, paraşütçü birliklerin inebilmesi için beş alan da hazırlamıştı. De Baissac'ın başarıları, kısmen bölgedeki büyük Alman varlığı ve kısmen de Henri Frager'ın Paris merkezli Donkeyman devresinin bir parçası olması gereken Normandiya'daki bir ağın aslında Almanlar ve Fransız yardımcıları tarafından işletiliyor olması nedeniyle sınırlı kalmıştı. Yüksek düzeyde Alman faaliyeti, aldatma operasyonları için en değerli bölge olan Pas-de-Calais'de direnişin hiçbir zaman ayakları üzerine basıp doğrulamaması anlamına geliyordu. Bölgenin Fransız nüfusu, artık V-silah tesislerini ve kıyı savunma sistemlerini işleten Alman birlikleriyle dolu olan bölgeden büyük ölçüde tasfiye edilmişti. Fransa-Almanya sınırının olduğu bölgeye girmek de benzer şekilde zordu. Rée'nin Besançon çevresindeki Stockbroker devresi, Rée'nin Alman baskısıyla gitmeye mecbur kaldığı İsviçre'de bulunması yüzünden, Comte de Brouville nisan ayında devreyi devralana kadar âtıl kalmıştı. Mayıs ayında André Bouchardon ile OSS elemanı Ernest Floege'den oluşan Sacristan ekibi, Stockholder'a destek olmak üzere indirilmişti. D-Day arifesinde ise George Millar, Besançon'un kuzeyinde ve Ardennes'de yeni bir devre olan Chancellor devresini kurmak üzere bölgeye indirilmişti.

Grandclément'in Bordeaux'daki ihaneti, 1943 yazında Claude de Baissac ve Roger Landes tarafından kurulan orijinal Scientist devresini tam anlamıyla etkisiz hale getirmişti. Landes, Mart 1944'te Bordeaux'ya döndüğünde, hasarın hâlâ devam ettiğini görmüştü. Grandclément, birçok bölüm liderini artık devrenin başı olduğuna ve emirlerine uymaları gerektiğine ikna etmişti. Bu, görünüşte FTP kullanmasın diye birçok silah deposunun yerini Almanlara açıklamak bir yana, bölgedeki sabotaj operasyonlarına da son vermek anlamına geliyordu. Ancak Landes, Bordeaux limanında bir grubun, Mérignac'taki Luftwaffe üssünün yakınında bir başkasının ve Arcachon yakınında bir maki grubunun hâlâ faal olduğunu öğrenmişti. Landes oldukça hızlı bir şekilde çalışmaya koyulmuştu ve daha sonra şunları anlatacaktı: "Döndükten sonraki bir hafta içinde Londra'daki merkezle bağlantı kurmayı başardım. Yaklaşık 10 grup ile 500 kadar kişiden oluşan bir organizasyona sahip oldum ve hemen hemen 20 kadar indirme bölgesi organize edebildim." D-Day'e kadar eleman sayısı, Bordeaux'dan her yöne, özellikle kuzeye giden ana demiryolu ve karayolu güzergâhlarını engellemeye hazır, iyi silahlanmış ve örgütlü 4.000 kişiye yükselmişti.

Paris'in güneyindeki ve özellikle de eski İşgal Edilmiş Bölgedeki F Section devreleri, bölgenin Kasım 1942'de işgal edilmesinden bu yana Alman varlığının artmasına rağmen çok daha iyi sonuçlar alıyordu. Bu devrelerin önemi, faaliyet bölgelerinden geliyordu. Almanlar bölgeye, yeniden hazır hale getirmek için askeri birlikler sevk etmişti: En önemlisi, Nisan 1944'te Toulouse'un kuzeyindeki Montauban'a ulaşan SS Das Reich'ti. Müttefikler

ayrıca, 1944 yazında Güney Fransa'yı işgal etme planları yapmakla meşguldü. Bu nedenle, Güney ve Orta Fransa'daki direnişin rolü, Paris'in güneyinde konuşlanmış Alman birliklerinin Normandiya kıyılarına sevk ve intikalini engellemek olacaktı. Bu devrelerin etkisi, işgal sonrası dönemde kazandıkları itibara dayandığından, bu bölüm, çalışmaları sonraki bölümlerde ele alınacak olan kişileri kısaca tanıtma amaçlı olacaktır.

Uzak güneybatı bölgesi, gözden düşmüş John'un kardeşi George Starr yönetimindeki Wheelwright devresinin faaliyet alanıydı. Bu devre, telsiz operatörü Marcus Bloom'la birlikte tutuklanan, devrenin orijinal kurucusu Maurice Pertschuk'tan 1943 Nisanında Starr'a miras kalmıştı. Bu tutuklamalar yüzünden geldiğinde, Starr'ın Londra ile telsiz bağlantısı kesikti ve yardımcıları Denise Bloch ile Çavuş Dupont'u şahsen rapor vermek üzere İspanya üzerinden Londra'ya göndermek zorunda kalmıştı. Ağustos 1943'te yeni telsiz operatörü Yvonne Cormeau gelmişti. Starr ile yaptığı görüşmelerden birini hatırlayan Cormeau'nun daha sonra anlattıkları, Fransa'da gizli görevde çalışmanın tehlikelerini ortaya koyması bakımından ilginçtir: "Bisiklet sürerek, çok küçük bir köye yaklaştığımızda hem okul hem de belediye binası olarak hizmet veren bir binanın kepenklerinde, üzerine ikimizin robot resimleri çizilmiş iki afiş gördük. Önce afişlere baktık, sonra da birbirimize ve tek kelime etmeden oradan ayrıldık. Ben kuzeye gittim, o ise güneye." Bu devre iyi örgütlenmişti; ayrıca bol miktarda malzeme ve kurye Anne-Marie Walters da dahil olmak üzere, çok sayıda personel ile takviye edilmişti.

Güneydeki en büyük devre, Châteauroux'dan Tarbes'e uzanan ve Maurice Southgate tarafından yönetilen Stationer'dı. Devre ilk başta Ben Cowburn tarafından oluşturulmuştu; ancak şimdi çok büyümüş olduğu için iki bölüme ayrılmıştı: August Chantraine kuzey, Charles Rechenmann ise güney bölümünü yönetiyordu. Almanlar 1943 kışında devreye bir darbe vurarak, Chantraine'i tutuklamış ve Rechenmann'ı da geçici olarak Fransa'yı terk etmek zorunda bırakmıştı. Rechenmann, Mart 1944'te Tarbes ve çevresindeki sabotaj planlarına odaklanmak için geri dönmüştü; ancak mayıs ayı başında, kendisine bağlı başka bir ajanın ihaneti sonucu tutuklanmıştı. Southgate kaldığı eve dönerken, ona kurulan pusuyu fark etmemiş ve 1 Mayısta tutuklanmıştı. Onun tutuklanmasından sonra, Southgate'in komutan yardımcısı yapmayı planladığı, çok yetenekli telsiz operatörü Amedée Maingard devreyi yeniden düzenlemişti. Devre daha küçük bölümlere ayrılmıştı: Maingard, Vienne, Deux-Sevres, Charente ve Indre'nin bir parçasının kontrolünü elinde tutmuş ve bu, Shipwright devresi olmuştu. Southgate'in kuryesi Pearl Witherington, Kuzey Indre merkezli yeni bir devre olan Wrestler'ın idarecisi olmuş ve Liewer haziranda geldiğinde, Haute-Vienne'in güney kısmını ve Dordogne'un bir kısmını devralmıştı.

Pearl Witherington bölgesi özellikle önemliydi. Görevlerinden biri, Clermont-Ferrand'daki Michelin lastik fabrikasının yönetimiyle temasa geçerek, tıpkı Rée'nin Peugeot ile yaptığı gibi, sabotaj yoluyla fabrikayı işlevsiz kılmak için onaylarını almaktı. Ne var ki, Witherington 11 Martta Londra'ya pek de iç açıcı olmayan bir rapor gönderecekti:

1. Michelin'e yönelik önerilen sabotajın, ısrarlı çabalara rağmen, gündemden tamamen düştüğünü üzülerek bildiririm. Yönetim, önerilen yıkımı kabul ettikten sonra, işbirliği yapmayı reddetti ve hâlâ reddediyor. Villiers'in sabotaj lideri tutuklandı: Bir atölyeye otuz yangın bombası koyarak M fabrikasını ateşe vermeye çalıştı; ama yangın güvenlik sisteminin çalışacağını hesaba katmadı.
2. Yönetimin, sabotaj planlarına yönelik tutumunu kayda geçirmek istiyorum. RAF'ın, bir Müttefik çıkarmasından önce Clermont-Ferrand'ı bombalamak için zamanı olacağına inanmayı reddettiler: Bu arada çalışıyorlar, malzeme üretiyorlar ve para kazanıyorlar; oysa teklif edildiğinde sabotaj gerçekleşmiş olsaydı, bugün bunların hiçbirini yapmayacaklardı. Zamana oynuyorlar.

Witherington, RAF'ın "yönetime ders vermek" için fabrikayı bombalaması gerektiğini dile getirmişti. 5 Nisanda gerçekleşen bombardımanın sonucunu bildirmişti: Fransız çalışanlar 36 zayiat vermiş ve ana fabrika tamamen imha edilmişti.

Pearl Witherington'a ayrıca, elinin altında birkaç bin adamı olduğunu ancak Londra'dan silah talep ettiğini iddia eden, "Gaspard" adlı bir Fransızla temas kurması emredilmişti. Gaspard'ın gerçek adı Emile Coulaudon'du ve SOE'nin daha önce karşılaştığı boş vaatlerin aksine, gerçekten de silah bekleyen 5.000 adamı vardı. "Gaspard" Britanyalılarla çalışmaya istekliydi; ama kadın olduğu için Pearl'den sabotaj teknikleri konusunda talimat almayı reddetmişti. Stationer/Wheelwright/Wrestler bölgesindeki direniş örgütlerinin kurulması, Fransız iç siyaseti ve lideri Armand Mardon'ın haziran başında tutuklandığı, de Gaulle'cü AS ile AS elemanlarının birlikte çalışmayı reddettiği komünist FTP arasındaki bölünmeler yüzünden mümkün olmuyordu. FFI'nın kurulmuş olması, yerel siyasi çekişmeleri ortadan kaldırmıyordu. Bu alanlarda çalışan örgütçüler, enerjilerinin bir kısmını da yerel örgüt liderlerini siyasi farklılıklarını bir kenara bırakıp birincil düşman olan Almanlara odaklanmaya ikna etmeye harcıyordu.

F Section 1942 yılının neredeyse tamamını, dikkatini hem büyük ölçüde yanıltıcı hem de korkunç bir güvenlik eksikliğinden mustarip Carte örgütü tarafından yaratılan sözde orduya vererek boşa harcamıştı. Yetmezmiş gibi, "Albay Vény" olarak bilinen Jean Vincent, Author devresi Corrèze'de bulunan Harry Peulevé ile, birkaç bin adamdan oluştuğunu iddia ettiği *Groupes Vény* için silah talep etmek amacıyla temasa geçtiğinde, Londra da buna

inanarak ona yardım etsin diye eleman göndermişti. Vincent, Sosyalist Partiye dayanan ve Marsilya, Limoges, Lyon, Toulouse ve Montpellier bölgelerini kapsayan bir örgüt kurduğunu iddia etmişti. AS, *Groupes Vény*'yi bünyesine katmayı umarak Vincent'la birkaç temasta bulunmuş; ancak bunların tümü, görünüşte AS'nin zayıf güvenlik sicili nedeniyle ama büyük olasılıkla kişisel hırs yüzünden Vincent tarafından reddedilmişti. F Section, Vincent'a yardım etmesi için birkaç subay göndermişti. George Hiller Ocak 1944'te Footman görev gücünü oluşturmak ve hem Vincent hem de *Groupes Vény* ile irtibat kurmak için bölgeye gelmişti. Hiller, Vény örgütünün "fiilen var olmaktan ziyade potansiyel bir güç" olduğunu; ancak Lot'ta bir maki oluşturmak için yararlı bir şekilde örgütlenebilecek ve silahlandırılabilecek bir dizi adamla temas halinde olduğunu bildirmişti. Mart 1944'te Percy Mayer ve kardeşi, Fireman devresini başlatmak ve oradaki *Groupes Vény* ile bağlantı kurmak için Limoges'e gönderilmişti. Onlar da *Groupes*'nin "potansiyel bir gerçeklikten ziyade teorik bir mefhum" olduğu tespitinde bulunmuşlardı. Ayrıca, *Groupes Vény*'nin kendisine bağlı olduğunu iddia ettiği bir grubun aslında bizatihi FTP olduğunu keşfetmişlerdi. Liderleri, silah istediklerini açıkça belirtmişti; ancak Londra veya Cezayir'den herhangi bir talimat almayı reddediyordu. Bölgedeki durum ancak D-Day'den sonra açıklığa kavuşacaktı. Vincent'ın yarattığı yanılsamalar, Marsilya'daki *Groupes Vény*'yi organize etmek için gönderilen Robert Boiteux görev gücünü de etkilemişti. Vincent, Marsilya'da 3.000, Nice'de ise 300 adam bulacağını bildirmişti. Ancak gerçek durum çok farklıydı: Sosyalistler savaşmakla ilgilenmiyorlardı ve sadece 14 adam hemen hazır görünüyordu. Yine de Boiteux, Mayıs 1944'e kadar 800 kişiyi Gardener devresi için örgütlemeyi başaracaktı.

Başka yerlerde daha büyük başarılar elde edilmişti. Harry Peulevé'nin Corrèze'e gelişi, bölgeye ulaşmaması için çabalayan Grandclément tarafından engellenmişti. Yine de Peulevé, AS ve FTP ile birlikte çalışmayı ve küçük birim eylemleri için ideal olan bölgede birkaç maki oluşumu örgütlemeyi başaracaktı. Peulevé, Mart 1944'te tamamen talihsizlik eseri tutuklanmıştı. Londra'ya acil bir mesaj göndermesi gerekiyordu ve telsiz operatörü Louis Bertheau'nun çalıştığı, Brive'deki eve gitmişti. Bir komşu eve giriş çıkışlardan şüphelenmiş ve polise, Yahudi karaborsacıların bu ev merkezli faaliyet yürüttüğü ihbarında bulunmuştu. Bertheau yayındayken, Almanlar ve *Milice* eve baskın düzenlemişti. Her ikisi de gözaltına alınmadan önce, Bertheau "Biz yakalandık" mesajını göndermeyi başarmıştı. Ne yazık ki, Almanlar onlarla birlikte bir dizi değerli belgeyi de ele geçirmişti. Devrenin yönetimini daha sonra Peulevé'nin yardımcısı Jacques Poirier alacaktı ve D-Day zamanı, kontrolü altında, her türlü siyasi eğilimden 10.000 adamı vardı.[21]

[21] J. Poirier, *The Giraffe Has a Long Neck*, passim.

Francis Cammaerts, Akdeniz kıyılarından Rhone vadisine kadar uzanan Güney Fransa'nın hayati önem arz eden bir kısmını kapsayan, geniş Jockey devresini başarıyla kurmuştu. Ekim 1943'te şöyle bildiriyordu: "Alman savaş düzeni önemli ölçüde değiştirilmez ve direniş düzgün bir şekilde silahlandırılırsa, Akdeniz kıyılarına yapılacak bir çıkarma yedi gün içinde Grenoble'a ulaşabilir." Müttefik planlamacılar bu görüşe katılmamıştı; ama aslında böyle olduğu kanıtlanacaktı. Cammaerts, Güneydoğu Fransa'nın dağlarındaki makilerin örgütlenmesinde de görev almıştı. Bu alan aynı zamanda, Richard Heslop yönetimindeki Marksman devresinin de görev alanıydı. Bu iki devrenin faaliyetleri, Müttefiklerin Güney Fransa'daki ilerleyişi için sorunsuz bir ortam oluşturulmasında hayati önem taşıyacaktı.[22]

Richard Heslop, Amerikan telsiz operatörü Denis Johnson ve Fransız Jean Rosenthal "Cantinier" ile üçlü bir görev birimi olarak, 21 Eylül 1943'te Ain, Isère, Savoie, Haute-Savoie ve Jura'yı kapsayan bir bölge turu yapmak ve Güneydoğu Fransa'nın bu önemli bölgesindeki makilerin durumu hakkında 48 saat içinde rapor vermek üzere Fransa'ya gönderilmişti. Heslop daha sonra şunları yazacaktı:

> Yerel örgüt elemanlarının arabalarıyla beni bir yerden alıp başka bir gruba teslim ettiği, neredeyse her dakikası planlanmış hızlı bir bölge turu düzenlenmişti. Seçilmiş kamplar görüldü, erkekler geçit töreni yaptı ve gizli silahlar ortaya çıkarıldı.

Londra'ya dönüşünde, maki kamplarının moralinin bozuk olduğunu; çünkü bu adamları dağlarda, büyük ölçüde silahsız, yeterli gıdadan yoksun ve Almanya'ya zorunlu işçi olarak gönderilmekten kaçmak dışında başka amaçları varsa bile bundan habersiz, yeni bir dondurucu kışın daha beklediğini bildirmişti. Ancak Heslop, makinin daha fazlasını yapabileceğini de sözlerine eklemişti: Bölgedeki yerel maki lideri Henri Romans-Petit tarafından işlek bir örgütsel yapı kurulmuştu; ancak acilen silaha ve kendilerine resmi olarak bildirilecek hedeflere ihtiyaçları vardı.[23]

SOE için Virginia Hall'ı tekrar Fransa'ya göndermek demek, onun çok yüksek olan tutuklanma riskini göze almak demekti. Gestapo onun görünüşünü ve Lyon'da yaptıklarını çok iyi biliyordu. Ama Hall yolundan dönme-

---

[22] Foot, *SOE in France*, 309-38; Bourne-Paterson, *SOE in France*, passim; Grehan ve Mace, *Unearthing Churchill's Secret Army*, passim; Marks, *Between Silk and Cyanide*, 522; Helm, *A Life in Secrets*, 53-8; Cookridge, *They Came from the Sky*, 98-105, 209- 20; Jenkins, *A Pacifist at War*, 81-9, 108; Seymour-Jones, *She Landed by Moonlight*, 171-94, 243; Millar, *Maquis*, 15-16; Le Chêne, *Watch for Me by Moonlight*, 150-65; Nicolson, *Aristide*, 101-4; Kent ve Nicholas, *Agent Michael Trotobas*, 234-5; N. Perrin, *Spirit of Resistance*, 84-117; R. Landes, IWM 8641; C. Watney, IWM 10123, 12698; Y. Cormeau, IWM 7369; F. Cammaerts, IWM 16759, 11238.

[23] Heslop, *Xavier*, 156-61.

yecek ve bu sefer de OSS'ye katılacaktı. 21-22 Mart 1944 gecesi, yaşlı bir kadın kılığında Brittany'de karaya çıkmıştı. OSS, Virginia'nın, 62 yaşındaki ajan "Aramis"in yardımcısı ve telsiz operatörü olmasını bekliyordu; görevleri, Prosper felaketinden kurtulanları bir araya toplamaktı. Virginia, planlanan kuzey ve güney iniş alanlarına eşit uzaklıkta bulunan La Creuse'u bir maki oluşturmak için ideal bir yer olarak belirlemişti. "Aramis" aynı fikirde değildi: İlkel yaşam koşullarıyla da baş edemeyince, Paris'e dönecekti. Daha önce Lyon'da birlikte çalıştığı Elisée Allard ve arkadaşları Marcel Leccia ile Pierre Geelen, Virginia'yı izini sürerek bulmuştu. Bu üç adam, mayıs ayında tutuklanıncaya kadar bir sabotaj kampanyası yürütmüştü. Onlar aracılığıyla Gestapo, Virginia'nın Fransa'ya döndüğünü öğrenmişti. Bu, onu yerini değiştirip Cher bölgesine taşınmaya ve üç ajanla olan bağlantısını bilen kim varsa onlarla teması kesmeye zorlamıştı. Virginia D-Day'den önceki ve sonraki aylarda, Orta Fransa'daki üç bölgede bulunan makiler için gerekli olan telsiz iletişimini sağlamaya devam etmişti.[24]

Müttefikler Fransa'ya çıkartma yapana kadar, F Section ve RF Section tarafından yürütülen devreler için sabotaj öncelikli faaliyet olarak kalacaktı. D-Day'den önceki aylarda gerçekleştirilen sabotaj örnekleri arasında, Heinkel ve Focke-Wulf uçakları için pervane üreten Figeac'taki Ratier fabrikası gibi, Alman savaş gücü için malzeme üreten fabrikalara yönelik saldırıları sayabiliriz. Bu baskında, üç hassas makine ile iki fırın başarıyla imha edilmişti ve hasar o kadar büyüktü ki, fabrika savaşın geri kalanında üretimi durdurmuştu. Tarbes'teki Hispano-Suiza uçak motoru fabrikası, 29 Mart ve 13 Nisan 1944'te saldırıya uğramıştı. 19 Mayıs 1944'te Malicet et Blin, 6 Nisanda Timken ve 17 Mayıs 1944'te SKF olmak üzere, bilyalı rulman fabrikaları da hedef alınmıştı. Eylül 1943'te bir RF Section ekibi, Langres'teki 14.000 ton barut bulunan bir depoya saldırmış; F Bölümü ise Mart 1944'te, Toulouse'un güneyindeki Ulusal Barut Fabrikasını neredeyse yok etmişti. RAF daha önce bu iki fabrikayı da bombalamamıştı; çünkü böylesi bir bombardıman çevreye büyük zarar verir ve çok sayıda sivilin ölümüne yol açardı; oysa SOE'nin dikkatle hedeflenen sabotajı daha küçük bir alana zarar vermişti. RF Section ayrıca, barajları ve kanal kapaklarını tahrip etmek üzere ekipler göndermişti.[25]

Hem SOE timleri hem de makiler sık sık demiryollarına saldırmış, trenleri raydan çıkarmış ve lokomotifleri tahrip etmişti. Haziran 1943'ten Mayıs 1944'e kadar olan dönemde, 1822 lokomotifin sabote edildiği tahmin edili-

[24] Purnell, *A Woman of No Importance*, 223-43.

[25] Cookridge, *They Came from the Sky*, 313; Mackenzie, *The Secret History of SOE*, 599; Heslop, *Xavier*, 198-9; Cobb, *The Resistance*, 176-7; Albertelli, *Les Services secrets*, 453-4; Glass, *They Fought Alone*, 155-6; Lambert, *Free French Saboteurs*, passim.

yordu. Mart ayına kadar, bu yıkımın çoğu, karadaki ekiplerin sabotajlarından kaynaklanmıştı; ancak nisan ayından itibaren, özellikle Kuzey Fransa'da, demiryolları da Müttefik hava kuvvetlerinin ana hedefi haline gelmişti. Demiryollarının bu yaygın tahribatı, Fransa genelinde demiryolu taşımacılığını son derece tehlikeli hale getirmişti. Bunun bir sonucu olarak, kaçış hatları, İspanya yönünde operasyonları durdurma kararı almıştı ve Müttefik ordularının gelişini beklemek üzere Fontainebleau ormanında bir kamp kurulmuştu. Southgate alaycı bir şekilde, 1944 baharında trenlerdeki yolcuların sadece Almanlar ya da SOE ajanları olduğunu söylemişti.[26]

Sabotaj operasyonları, SOE ile yakın işbirliği yapacak olan FFI üyelerini eğitmek için iyi bir fırsat olacaktı. Bu operasyonlar maki için de değerliydi:

> Kamplarda birlik ve takım ruhu oluşturmanın, morali yüksek tutmanın en iyi yollarından biri... eylemdir. Eylem *réfractaire*leri [direnişçileri] eğitir, onlara deneyim kazandırır ve çoğu yanlış yönlendirilmiş bireysel faaliyetleri durdurmaya yardımcı olur. Askeri harekâtlardan sorumlu olan herkes, bu gerekliliğin tamamen farkında olmalıdır: Sonuç olarak, görevleri yerine getirirken mümkün olduğu kadar çok sayıda *maquis réfractaire* kullanmalıdırlar.[27]

SOE ve makilerin faaliyetleri etkili olmaya başlamıştı. Peulevé durumu Corrèze'de şöyle anlatıyordu:

> Savaş çabalarını sabote ettik; güya hâkim oldukları ülkenin yollarındaki dolaşımlarını durdurduk. Genelevlerden ve barlardan çıktıklarında üzerlerine kurşun yağdırarak, izin zamanlarındaki basit zevklerini yarıda kestik; araçlarını yaktık ve arabalarını çalıştırmak için kontağı açtıklarında sürücülerini öldürdük; şaraplarını zehirledik ve Almanya'ya gitmek için bindikleri trenleri hattan çıkardık.

Ancak üzücü bir dipnot da ekliyordu: "Uğradıkları bu muameleye karşılık onların cevapları, korkaklara yaraşır bir yol oldu. İntikamlarını kadınlardan, çocuklardan ve yaşlılardan aldılar."[28]

General von Rundstedt daha sonra şunu itiraf etmişti: "Ocak 1944'ten itibaren Güney Fransa'daki durum o kadar tehlikeli hale geldi ki, bütün komutanlar bunun genel bir isyan olduğunu bildiriyordu."[29] Doğudaki savaş yöntemleri Fransa'ya, Ocak 1944'te Almanlar Güney Fransa'da geniş çaplı bir dizi anti-partizan saldırı başlattığında gelmişti ve bu saldırılara, doğu-

---

[26] Wieviorka, *The Resistance in Western Europe*, 319; McCue, *Behind Enemy Lines with the SAS*, loc. 1,980.

[27] Cobb, *The Resistance*, 173.

[28] Perrin, *Spirit of Resistance*, 111.

[29] Foot, *SOE in France*, 314.

da yaygın olarak uyguladıkları tüm gaddar yöntemler eşlik ediyordu. Tüm bunlara, von Rundstedt'in yardımcısı Feldmareşal Hugo Sperrle tarafından verilen, sivil ölümlerin sorumluluğunu "teröristler"e atan, olay bölgesindeki silahlı veya silahsız herkesin tutuklanmasını ve yakındaki köylerin yakılmasını isteyen emirlerle açıkça izin verilmişti. İlk darbe, maki ve Heslop'un birkaç hafta boyunca faal olduğu Güney Ain'e indirilmişti. Mart ayında Alman operasyonları, tüm nüfusun katledildiği, Ardèche'deki Les Crottes köyüne karşı dikkate değer bir misilleme operasyonuyla birlikte, tüm Güney Fransa'ya yayılmıştı. Alman operasyonları nisan ve mayıs aylarında da devam etmiş; birbiri ardına her yere saldırarak makileri sürekli kaçmak zorunda bırakmıştı. SOE F ve RF Section devre liderleri, makilerin Alman baskısına direnmesine yardımcı olmak için daha fazla silah indirme çağrısında bulunarak, Londra ve Cezayir'i mesaj yağmuruna tutmuştu.[30]

1943 sonbaharı boyunca, CFLN ve SOE, direnişe silah indirmek için Fransa'ya uçuşlarda önemli bir artış sağlanması yönünde Genelkurmayı sıkıştırmıştı. Britanya hava kuvvetlerinin başı olan Charles Portal, direniş kavramına tamamen karşıydı ve İtalya merkezli RAF'ın Balkanlar'a silah bıraktığı için aşırı çalıştığını ve Britanya'daki Bombardıman Komutanlığından uçak almanın, Fransa'daki direnişin eyleminden daha iyi sonuçlar sağladığına inandığı, Almanya'ya yönelik stratejik hava saldırısını zayıflatacağını savunuyordu. Churchill'in coşkusu, Portal'da fikir değişikliğine neden olacaktı. Bu coşku da, Kuzey Afrika'da ve Londra'da Churchill ile birkaç görüşme yapmış olan, *Libération-sud*'ün lideri Emmanuel d'Astier'in ve d'Astier gibi CFLN adına savaşan maki lideri Michel Brault'un Churchill'le bire bir ilişki kurmasından kaynaklanıyordu. Churchill'in bir diğer ziyaretçisi, Kuzey Fransa'daki koşullar ve bu bölgedeki acil silah ihtiyacı hakkında rapor verebilen Yeo-Thomas olmuştu. Churchill duyduklarından etkilenmiş ve SOE Başkanı Lord Selborne'a ile direniş temsilcilerine şunları söylemişti: "O, Rhone ile İtalya sınırı ve Cenevre gölü ile Akdeniz arasındaki tüm bölgede, Yugoslavya'dakine benzer bir durum meydana getirmenin [mümkün olduğuna] inanıyor ve bunu istiyor." Portal düşmanca tutumundan geri adım atmamıştı; ancak ayda 60 sevkiyat uçuşu sözü vermişti ve bu rakama, USAAF Liberators bombardıman uçaklarının uçuşları da dahildi. Churchill konuyla ilgilenmeye devam etmiş ve 2 Şubat 1944'te kurmay başkanları ile Selborne'a bir memorandum sunmuştu:

> 31 Ocak tutanağınızdaki, makileri silahlandırma önerilerinizi onaylıyorum; ancak kötü hava koşulları veya başka nedenlerle, Şubat ayındaki sorti sayısı tahmininizin altına düşerse, koşulların uygun olduğu gecelerde,

[30] Laub, *After the Fall*, 267-71; Kedward, *In Search of the Maquis*, 243; Heslop, *Xavier*, 208-25, 238-9; F. Cammaerts, IWM 16759, 11238.

> doğaçlama olarak makilere ek sorti yapmak için fazladan çaba gösterilmesini istiyorum. Şubat programı tam anlamıyla başarılı olsa bile, yeterli değildir. Mart ayı için program yapmaya hemen başlayın. Bu işe yeterli zaman ayırdığınızı göreyim. Mart teslimatlarının, Şubat için planlanan teslimatları ikiye katlamasını istiyorum. Bana, makilerdeki mühimmat stoklarının, sahip oldukları birkaç silaha rağmen, makul seviyenin çok altında olduğu söylendi.

Fransa'ya uçuşlar, makilerin çok iyi değilse bile yeterince silahlanmış hale gelmesini sağlamak için olabildiğince artırılmıştı. Bu silah indirme operasyonlarının yaklaşık 125.000 maki ve direnişçinin, SOE F ve RF Section tarafından silahlandırılmasını sağladığı tahmin ediliyordu. Bununla birlikte, bu rakamlar aşırı iyimserdi; çünkü 1944 yılının başlarında, Güney Fransa'da yaptıkları aramalar sırasında Almanların ele geçirdiği silahları hesaba katmıyorlardı.

Brault, makilerin mühimmat sıkıntısı çekiyor olmasından yakınıyordu: Birçok maki elemanının elinde, yalnızca bir günlük mücadele için yeterli mühimmat vardı. Üstelik, silahlar söz konusu olduğunda, makineli tüfekler ve tanksavar havan topları gibi birkaç ağır silah dışında, yalnızca küçük silahlar indirilmişti. Örneğin, direniş, D-Day'den önceki aylarda 104.000 Sten ve tabanca ile 17.000 tüfek ama yalnızca 4.000 ağır silah almıştı. Bu, kurmay başkanlarının kasıtlı bir politikası olabilir. Müttefikler, Fransızların, Fransa'nın bazı kısımlarını kurtarmak üzere ayaklanmalar başlatmak için sağlanan bu silahları kullanmak niyetinde olduklarından şüpheleniyordu. Müttefikler böyle bir ayaklanma için erken olduğuna, direnişin kaynaklarının boşa harcanacağına ve Alman birliklerini tam işgal başlamak üzereyken Fransa'da tutacağına inanıyordu. Öte yandan Müttefikler daha fazla sabotaj istiyordu. Bu nedenle, en azından 1943 yılının sonlarında, RF Section'a silahdan ziyade patlayıcı bırakma politikası güdülüyor gibiydi. Silah konusunda güvenilir olan F Section, daha az patlayıcı alacaktı: F Section'a gönderilen 2.800 kilogram patlayıcıya karşılık, RF için yaklaşık 6.000 kilogram patlayıcı gönderilmişti.[31]

Maki kavramı, anlaşılması zor bir kavramdır. Kökenleri, 1942 ve 1943'teki STO zorunlu çalıştırma toplamalarından kaçmak için dağlara çıkan çok sayıdaki genç erkek nüfusa dayanır ve bu *réfractaire*lerin hepsinin aslında direnişçi olmadığından daha önce bahsetmiştik. Yerel çalışmalar, maki birimlerinin çok çeşitli olduğunu göstermiştir. Genel olarak konuşursak, komünistlerin kontrolündeki FTP tarafından organize edilenler, Almanları mümkün olduğu kadar ve ne zaman olursa olsun vurmaya çalışan aktivistlerdi. Buna

---

[31] Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, IV, 298-309; Albertelli, *Les Services secrets*, 440-43; Stafford, *Britain and European Resistance*, 147-51; Mackenzie, *The Secret History of SOE*, 602; Foot, *SOE in France*, 311-14; *RAF and the SOE*, 83; Marshall, *The White Rabbit*, 87-9; Wieviorka, *The French Resistance*, 330.

karşılık, AS makileri daha temkinli davranmışlar ve kaynaklarını Fransa'nın kurtuluşu başlarken harekete geçmek için kullanmışlardı. Bununla birlikte, bazı AS makileri ise Almanlara saldırmış ve sabotaj eylemleri gerçekleştirmişti. En muhafazakârları, ORA tarafından organize edilen ve Müttefikler çıkarma yapmaya başlayıncaya kadar eylemsiz bir duruş sergileyen birkaç maki grubuydu. Louis Mangin, Eylül 1943'te Londra'ya, makilerin erdemlerini "içeriden gelen tek somut askeri güç biçimi" olarak öven bir mektup yazmıştı. Yeo-Thomas ayrıca, makilerin potansiyel değerini ortaya koyan önemli raporlar göndermişti.

Maki birimlerinin siyasi tutumunu belirlemek de aynı derecede zordur. Silahlar ister F ister RF Section'dan olsun, yalnızca SOE'den sağlanabileceğinden, bazı komünistler Müttefiklerin onları silahlandırmayacağından korkmuş ve bu nedenle siyasi eğilimlerini gizlemeyi tercih etmişti. Bunu yapmaya belki de hiç gerek yoktu; çünkü aslında SOE devre liderlerinin çoğu, D-Day'den önce ve sonra Müttefiklerin emirlerini ya da politikalarını kabul etmeyi planlasalar da FTP makilerini silahlandırmaya hazırdı. Bununla birlikte, bazı FTP makileri savaştan sonra, silahlarının yetersiz olduğu gerçeğine nasıl içerlediklerini şöyle dile getiriyordu: "Müttefikler ve BBC, bizi direnmeye ve makilere katılmaya teşvik ettiler ama sonra bizi silahlandırmayı reddettiler. Bu bir suçtu. Pek çok genç maki, gerekli silahlara sahip olmadıkları için öldü." Diğer maki liderleri, özellikle de Henri Romans-Petit, bilerek siyasetten uzak duruyor ve gerek kamplardaki siyasi tartışmaları bastırmak gerek dışarıdaki direniş liderlerinin siyasi duruşlarını beyan etmeleri yönündeki taleplerini reddetmek için ellerinden geleni yapıyorlardı.

Makilerle ilgili cevaplanamayan son soru ise büyüklüğüyle ilgilidir. Montpellier bölgesindeki beş ayrı grubun koordinatörü André Pavelet, kontrolü altında yaklaşık 5.000 adam olduğuna inanıyordu; ancak daha sonraki raporlar, gerçek rakamın yüzlerce olduğunu gösteriyor. Benzer şekilde, Heslop ve Peulevé gibi SOE devre liderleri, bölgelerinde 2.500 ila 5.000 maki bulunduğunu bildirmişti. Buna karşılık, Landes'in kendi bölgesi için talep ettiği silah ve mühimmat bu sayının çok altındaydı ve bazı bölgelerde sayısı birkaç yüz, diğerlerinde ise yüzün altında olan birimler için taleplerde bulunmuştu.[32]

Müttefik saflarında, makilerin kendilerine indirilen silahları nasıl kullanacağı ve özellikle de ülkenin bazı kısımlarını zamanından önce kurtarmaya teşebbüs edebilecekleri konusunda büyük bir endişe vardı. Bu tür endişeler,

[32] Kedward, *In Search of the Maquis*, 118-21, 253, 281; Albertelli, *Les Services secrets*, 434; S. Farmer, "The Communist Resistance in the Haute-Vienne," *French Historical Studies*, 14:1 (1985), 89-116; Cobb, *The Resistance*, 176; Kundahl, *The Riviera at War*, 131; Perrin, *Spirit of Resistance*, 117; Heslop, *Xavier*, 206; F. Cammaerts, IWM 16759, 11238.

Glières ve Mont Mouchet'te D-Day'e kadar geçen zaman zarfında meydana gelen olaylar göz önüne alındığında, tamamen yerindeydi.

Glières platosu, Annecy yakınlarındaki dağların yükseklerinde yer almaktadır. Platodaki makiler, aslen ateşkes ordusunun dağıtılmasından sonra direnişe katılan, eski bir Fransız piyade subayı olan Théodose (Tom) Morel'in komutasındaki 450 adamdan oluşuyordu. Bu adamlar plato üzerinde kamplar kurmuştu ve içlerinden biri daha sonra şunları anlatacaktı:

> İnanılmaz bir şey oldu. Kanun kaçağıydık ama bu yaylada kendimizi özgür insanlar gibi hissediyorduk. İnsan coşkuya kapılıyordu. Farklı bir şeydi bu; bir dayanışma atmosferi, bir topluluğun doğuşu, subaylar ve askerler arasında yeni bir ilişki...

Plato, silah indimek için ideal bir yerdi ve 14 Şubat ile 5 ve 11 Mart 1944'te üç büyük parti teslimat gerçekleşmişti. Bu, makilerde hemen bir sorun yaratmıştı. İdeal maki taktiği, "vurkaç"tı; ancak yeni alınan silah ve mühimmatın korunması gerekiyordu. Bir Glières tarihçisi şunları kaydetmişti:

> Makiler kullanamayacakları bir silah stokunun muhafızları olup çıkmıştı: Çünkü sadece hafif silahlar, otomatik tüfekler ve patlayıcılar almışlardı; makineli tüfekler, havanlar ya da uçaksavarlar yoktu; yani, iyi organize edilmiş bir saldırıya karşı platoyu ellerinde tutmalarını sağlayacak hiçbir şey.

Başka bir deyişle, makiler, platoda sadece iki giriş ve çıkış noktası olduğundan, bu tür taktikler için hiç uygun olmayan bir bölgede, kendilerine uygun olmayan statik bir savaşa girmek zorunda oldukları hissine kapılmışlardı. Glières'ten sağ kurtulan Julien Helfgott, daha sonra, Glières'te bir mevzi yaratma niyetinde olmadıklarını, bunun kendileri için sürpriz olduğunu ve paraşütle indirilen silah ile mühimmata ve bölgedeki yoğunlaşan, onları yok etmeye kararlı Vichy ile Alman kuvvetlerine nasıl tepki vermeleri gerektiğini bilmediklerini yazacaktı.[33]

Glières'teki makilerin karşı karşıya olduğu açmaz, iki olayla daha da şiddetli bir biçimde kendini göstermişti. Birincisi, BBC Fransız Servisinin şubat ayı başlarında, Glières'in varlığını duyurup, Haute-Savoie'deki erkek ve kadınları oradaki makilere katılmaya teşvik etmesiydi. Maurice Schumann'ın bu yayındaki sözleri, Fransız halkına, her ne pahasına olursa olsun savunulması gereken, kurtarılmış bir Fransa parçasının zaten var olduğunu düşündürmek için tasarlanmıştı. İkinci nokta, Vichy rejiminin hem Schumann'ın sözlerine hem de Britanyalıların silah indirme operasyonlarına karşılık vermek zorunda kalmasıydı. Bölgedeki makiler ile *Groupes Mobiles Réserve*

[33] Cobb, *The Resistance*, 240; Barbier akt. Wieviorka, *The French Resistance*, 325; Albertelli, *Les Services secrets*, 449; Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, IV, 425.

(GMR) arasında resmi olmayan bir ateşkes vardı. Bu ateşkes 1 Martta tıp öğrencisi bir maki olan Michel Fournier'in, Entremont merkezli GMR tarafından tutuklanmasıyla bozulmuştu. Buna cevaben maki güçleri, 9 Martta GMR Komutanı Kaptan Lefebvre'yi tutuklamak için Entremont'ta bulunan Hotel de France'daki GMR karargâhına giden Tom Morel liderliğinde, Glières'ten aşağı inmişti. Çatışmada Morel öldürülecek ve Glières makilerinin liderliği Yüzbaşı Maurice Anjot'a geçecekti.[34]

Joseph Darnand, *Milice* ve GMR'nin, Glières'te büyüyen makiyi alt edebileceğinden emindi. Ancak Almanlar o kadar emin değildi ve onlar kendi planlarını yapmışlardı. Glières'teki maki, Schumann'ın deyişiyle, platoya getirilen adamları özümsemiş, derinlemesine bir savunma kurmuş ve bir kuşatma için hazırlanmıştı. 26 Martta General Karl Pflaum'un 157. Tümeni platoya bir saldırı başlatmıştı. Maki dayanmış ve savaşmıştı: Komşu maki oluşumlarına umutsuz çağrılar gönderilmişti. Heslop, Glières'in savunmasının "görkemli ve kanlı olduğunu; ancak gerilla savaşı olmadığı"nı ve adam göndermenin "kaçınılmaz olanı sadece geciktireceğini" ileri sürerek, gelen çağrıları reddetmişti. Ancak Heslop, kuşatılmış makilere kaçmaları için yeterli silah sağlamak amacıyla birkaç silah bırakma operasyonu emri vermişti. Anjot adamlarına dağılmalarını emretmişti; ne var ki, kayıp büyüktü: 210 kişi öldürülmüş, 169 kişi ise tutuklanmıştı; ki bu, Glières makisinin neredeyse yarısıydı. Daha da kötüsü, Almanlar şubat ve mart aylarında bırakılan silahların çoğuna el koymuştu. Heslop daha sonra Glières hakkında, "Fransa'da hâlâ huşu ve gururla konuşulan bir delilik, görkemli bir aptallıktı" diye yazmıştı. Gerillanın sürekli hareket etmesi anlayışını savunan Romans-Petit ise, "Glières askeri bir yenilgiydi; ama ruhlarımız için bir zaferdi" demişti.[35]

*

Mont Mouchet, Massif Central'daki Auvergne'de yer alan, yaklaşık 1.000 metre yüksekliğinde bir dağdı. Burası uzun süredir, "Gaspard" Emile Coulaudon'un komutasındaki makilerin egemenliğindeydi. 20 Mayısa kadar işgalin başlayacağına inanmış olan Coulaudon, görünüşe bakılırsa, SOE subaylarından toplanan yanıltıcı bilgilerin de katkısıyla, Müttefiklerin Güney Fransa'da Mont Mouchet'te bir operasyon üssü kurulmasını desteklediklerini ve oraya asker indirecekleri düşüncesine kapılmıştı. Buna bağlı olarak, "Gaspard," tüm FFI güçlerinin Mont Mouchet'te toplanması için emirler göndermiş ve mayıs ayı sonuna kadar, yalnızca yaklaşık üçte biri iyi silahlanmış

[34] Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, IV, 422-30; Wieviorka, *The French Resistance*, 326-7; Kedward, *In Search of the Maquis*, 136-8.

[35] Kedward, "The Vichy of the Other Philippe"; Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 350; Wieviorka, *The French Resistance*, 327-8; Heslop, *Xavier*, 230-32; Cobb, *The Resistance*, 241; M. Bird, *The Secret Battalion*, passim.

olan, 10.000 civarında direnişçi onun çağrısına yanıt vermişti. 2 Haziranda 800 kişilik bir SS taburu Mont Mouchet'e karşı bir saldırı harekâtına girişmiş ama püskürtülmüştü. Bunun üzerine bölgeye takviye birlikler sevk eden Almanlar, 10 Haziranda zırhlı araçlar, ağır toplar, havan topları ve uçaklarla desteklenen 12.000 askerle büyük bir saldırı düzenlemişti.

Mont Mouchet'teki FFI kuvvetleri, silah ve insan sayısı bakımından yetersizdi. SOE telsiz operatörü Denis Rake, silah ve mühimmat için çaresizse çağrı gönderiyordu. Bir noktada Rake artık telsizi ile kod kitaplarını terk etmek zorunda kalmış ve devrenin kuryesi Nancy Wake, havadan acil erzak ve mühimmat talep eden bir mesaj göndermek için, Aurillac'tan bisikletle, Châteauroux'daki başka bir devreye gitmek üzere, 3 gün sürecek olan, 200 kilometreden uzun bir maratona çıkmıştı. Savaştan sonra Wake şöyle diyecekti: "Savaş sırasında yapmaktan en çok gurur duyduğum şey sorulduğunda, 'bisiklet sürmek' derim." Maki kampına döndüğünde hatırladığı ise şuydu: "Ayağa kalkamadım, oturamadım. Hiçbir şey yapamadım. Sadece ağladım." Sele yaralarını tedavi etmek için brendiye ihtiyacı olmuştu. Havadan birkaç parti hayati indirme gerçekleşmişti; ancak bazukalar gibi atılan ağır silahlar, FFI kuvvetleri bunları kullanmayı bilmedikleri, bu konuda eğitilmedikleri için büyük ölçüde yararsızdı. Çokuluslu Müttefik timleri onlara yardım etmek için indirilmişti; ancak felaket önlenememişti. 20 Haziranda çatışmalar fiilen sona ermiş ve FFI kuvvetleri, savaşmak için küçük gruplar halinde ama dağınık olarak geri çekilmişti. FFI kuvvetleri nispeten az kayıp verirken, saldıran Almanların kaybı bir hayli fazla olmuştu. Bununla birlikte, Almanların çevredeki bölgelere ayrım gözetmeksizin misilleme yapması, köyleri yakması ve direniş faaliyetlerinden şüphelenilen herkesi kurşuna dizmesi, sürgüne göndermesi ya da hapsetmesi sonrasında, kayıp dengesi önemli ölçüde değişmişti.[36]

FFI'nın Mont Mouchet'teki erken seferberliği, bölgedeki en aktif direniş liderinin aşırı heyecana kapılması olarak mazur görülebilir. Yine de Mont Mouchet, Fransızların beklentilerini de ortaya koyuyordu: Fransa'nın yalnızca bir kısmını kurtarmaları gerekiyordu ve Müttefikler gelip onları kaçınılmaz karşı saldırıdan koruyacak ve bu toprakları ellerinde tutmalarına yardım edecekti. Fransızların bu yanılsamaları, bir sonraki bölümde ele alınacak olan Vercors Savaşında en vahşi şekilde açığa çıkacaktı.[37]

Müttefikler, Fransa'ya çıkarken Müttefiklere en büyük faydayı sağlayacak işlere odaklanmalarını sağlamak için makilerin sağlam bir liderliğe ihtiyacı

[36] Sweets, *Choices in Vichy France*, 221-3; Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 381-2; Kedward, *Occupied France*, 72-3; Cookridge, *They Came from the Sky*, 360-62; Kedward, *In Search of the Maquis*, 164-8; Wake, *The White Mouse*, 135; O'Connor, *Churchill's Angels*, 283.

[37] Albertelli, *Les Services secrets*, 445-6.

olduğuna inanıyorlardı. Gubbins bu sorunu daha 1942'de, ilk maki gruplarının oluştuğu sırada dile getirmişti. Temmuz 1942'de bir raporunda şunları yazmıştı:

> Müttefiklerin Kıta'yı işgali ile işbirliği içinde, düşman hatlarının gerisine, düşmanın iletişim hatlarına karşı gerilla faaliyetleri yürütmek için sivil nüfusu harekete geçirmek ve silahlandırmak üzere, küçük gruplar halinde subay ve askerler indirmeyi amaçlayan bir proje üzerinde çalışılıyor. Bu kadrolar SOE tarafından seçilecek ve eğitilecek.

Jedburgh planı bu fikirden hareketle geliştirilmişti. Plan, kritik alanlarda maki oluşumlarına liderlik sağlamak için, tercihen Fransız, Britanyalı ve Amerikalı olmak üzere üç üniformaya sahip askerlerden oluşan küçük timler indirmekti. Aralık 1943'te bir Müttefik personel raporunda şunlar kaydedilmişti:

> Jedburgh timleri, yerel liderlerin otoritesini zorunlu olarak gaspetmek niyetinde DEĞİLDİR; ancak üniformalı Müttefik askerlerinin, düşman hatlarının gerisine intikal etmelerinin, vatanseverlik duygularının kabarması üzerinde belirgin bir etkisi olacaktır ve Müttefik Yüksek Komutanlığını temsil eden bu timler, yerel direniş için bir odak noktası olarak hareket edecektir.

Plan dahilinde toplamda 300 gönüllü eğitilmiş ve 93 takım halinde organize edilmişti; ancak bunların hiçbiri D-Day'den önce Fransa'ya gönderilmemişti. OSS ayrıca, Jedburgh'lara benzer bir role sahip olan ancak cephe hattına daha yakın bir yere indirilecek olan Operasyonel Gruplar (OG'ler) oluşturmuştu. D-Day'den önce hazır 14 OG vardı ama aynı şekilde bunların hiçbiri işgal başlamadan önce Fransa'ya ayak basmamıştı. Hem Jedburgh'lar hem de OG'ler olay yerine geç geldikleri için, otoritelerini maki gruplarına dayatmak için mücadele vermek zorunda kalmıştı. Ancak yine de bunlar savaş başladığında, taktikler ve hedefler konusunda rehberlik etmede ve acilen ihtiyaç duyulan erzakların havadan indirilmesini sağlamada yararlı olacaktı.[38]

Müttefikler şayet maki üzerinde komuta ve kontrolü üstlenecekse, çıkarmalar başladığında direnişten ne beklediklerini ortaya koyan net planlar ortaya koymaları gerekiyordu. SOE ve BCRA Nisan 1943'te bu amaçla bir komite kurmuş ve hazırlanan planlar Müttefik genelkurmayı tarafından onaylanarak SOE ve BCRA bölüm liderlerinin yanı sıra FFI ve DMR'lere iletilmişti. Hayata geçirilecek dört plan vardı: *Tortue* Planı Alman birliklerinin, özellikle de tank birliklerinin, çıkarma alanına ulaşmasını engellemekti; *Vert*

[38] H. Verlander, *My War in SOE*, 9; Casey, *The Secret War against Hitler*, 75, 93; Mackenzie, *The Secret History of SOE*, 605-6; Wieviorka, *The Resistance in Western Europe*, 284.

Planı kuzeye giden demiryolu hatlarını kesmekti; *Violet* Planı, Alman telefon ve telgraf iletişimini hedef alıyordu; ve *Bleu* Planı, büyük şehirlerin elektrik hatlarını hedefliyordu. BCRA, planların Müttefik ilerleme hızına bağlı olarak bölgelere göre uygulanması konusunda ısrarcıydı. Ancak Eisenhower adına General Walter Bedell Smith, Fransa'nın tamamının baştan plana dahil edilmesini emretmişti. BCRA bunun sonuçlarından korkuyordu ve "hiçbir genel ayaklanma, kısmi ayaklanma ya da genel grev olmaması gerektiğini" savunuyordu. Kafalarının gerisinde, bu tür faaliyetlerin, onların en başta savunucuları olan komünistleri güçlendireceği yatıyordu.[39]

Bu fikir ayrılığı, varolan komuta ikiliğinin tehlikelerini yansıtıyordu. Mart 1944'te CFLN, FFI kuvvetlerine komuta etmek için General Koenig'i atamıştı. O ay Britanyalılar ve Amerikalılar, Britanya istihbarat servisi SIS hariç, işgal altındaki Avrupa'daki tüm özel servislere komuta edecek bir Özel Kuvvetler Karargâhı (SFHQ: Special Forces Headquarters) oluşturmuştu. SFHQ, Eisenhower'ın Avrupa'daki operasyonlar için komuta merkezi olan SHAEF'e (Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force: Müttefik Seferberlik Güçleri Yüksek Komutanlığı) dahil edilecekti. Koenig'in direktiflerini SFHQ aracılığıyla SHAEF'ten alması ve Fransa'daki tüm özel kuvvetleri komuta etmesi kararlaştırıldığında, komuta sorunu ancak mayıs ayında çözülmüştü. Koenig ve kurmay başkanı Henri Ziegler'e, Britanyalılar adına General Redman, Amerikalılar adına Albay Haskell, SOE adına Buckmaster ve yine SOE adına Albay van der Stricht yardımcılık yapacaktı. Fransa'nın güneyinde General Gabriel Cochet, General Wilson'ın karargâhında benzer bir role ve konuma sahip olacaktı. Çıkarmanın arifesinde, Fransa'da Müttefik emirlerine göre hareket etmeye hazır 100.000 silahlı adam olduğu tahmin ediliyordu.[40]

Tam direnişin ne yapması gerektiğine dair planlar oturmuş ve net bir komuta zinciri kurulmuş gibi görünüyordu ki, ufku karartan yeni bir sorun, de Gaulle sorunu, patlak vermişti. 1940'ta Britanya'da Özgür Fransa Komitesini kurduğundan ve CFLN'nin Cezayir'de kurulmasından sonra özellikle, de Gaulle sürekli olarak Britanyalıların ve Amerikalıların onu resmi olarak Fransa'nın gelecekteki lideri olarak tanımalarını savunuyordu. Churchill ona böyle bir resmi statü vermeye hazır değildi ve Roosevelt bu fikre daha da soğuk bakıyordu.

De Gaulle ve sürgündeki hükümetlerin liderleri, Britanyalılar tarafından 1944 Nisanında güvenlik gerekçesiyle şifreli iletişimlere getirilen genel yasak karşısında çileden çıkmıştı. Bunun, kritik bir zamanda devlet işlerini yürütmelerini engellediğini savunuyorlardı: Polonyalılar bundan özellikle etkilenmişti çünkü Sovyetler Polonya'ya ilerlerken AK ve Yeraltı Hükümeti

---

[39] Albertelli, *Les Services secrets*, 464-75; Jackson, *France*, 541.

[40] Wieviorka, *The French Resistance*, 353-4; Maguire, *Anglo-American Policy*, 110-12; Seaman, *Saboteur*, 243.

ile düzenli olarak iletişim kurmaları gerekiyordu ve elbette operasyonları Londra ve Cezayir arasında bölünmüş olan Fransızlar da çok etkilenmişti. Şifre yasağı seyahati de etkiliyordu, bu yüzden de Gaulle Cezayir'de fiilen sıkışıp kalmıştı. De Gaulle'e büyük bir sevgi duymayan Churchill bile sorunu görebiliyordu ve D-Day'den önce de Gaulle'ün Londra'daki varlığının gerekli olduğunu hissediyordu. Bu yüzden, 3 Haziranda Britanya'ya gelen de Gaulle'e kişisel bir davetiye iletilmişti. Aynı gün de Gaulle, CFLN'nin bundan böyle Fransa'nın geçici hükümeti olarak kabul edileceğini açıklamıştı ve bu Müttefiklerin kabul etmek istemedikleri bir şey olduğundan hemen bir tartışma patlak vermişti. Amerikalılar sadece CFLN'nin "yetkisini tanıyan bölgelerin yöneticisi" olduğunu kabul etmeye hazırdı ve Moskova CFLN'nin "Fransız Cumhuriyeti devletinin çıkarlarını" temsil ettiğini düşünüyordu. Britanyalılar Amerikan çizgisine yakın duruyordu ancak "CFLN Fransız savaş çabalarını yürütmeye yetkili organdır" diye ekliyorlardı.[41]

5 Haziranda D-Day arifesinde, de Gaulle ile ilişkiler daha da kötüleşecekti. Eisenhower şunları hatırlıyordu: "Son ziyaretçilerimizden biri, karaya çıkar çıkmaz Fransız nüfusuna yapılacak açıklamaların tam zamanlaması ve doğası hakkında aramızda bazı anlaşmazlıkların ortaya çıktığı General de Gaulle'dü." De Gaulle, 6 Haziranda işgal altındaki Avrupa'ya yönelik BBC yayınlarının sırasının, Eisenhower ve ardından sürgündeki hükümetlerin liderleri ve son olarak da kendisi olduğu için hakarete uğramıştı. Artık kendisini bir devlet başkanı olarak gören De Gaulle, çok güçlü bir şekilde Eisenhower'dan önce gelmesi gerektiği hissine kapılmıştı, aksi takdirde Fransızlar tarafından yabancı bir generalden emir alıyormuş gibi görülecekti. Alexander Cadogan, o akşamki kabine toplantısını yorgun bir şekilde günlüğünde şöyle anlatıyordu:

> Başbakan'ın her zamanki tutkulu anti-de G tiratına katlandık. Bu konuda siyasetten diplomasiden hatta sağduyudan uzaklaşıyoruz. Bir kız lisesine döndü ortalık. Roosevelt, PM ve –kabul edilmelidir ki de G– hepsi yeni ergen kızlar gibi davranıyor. Yapacak bir şey yok. Kabine toplantısı sırasında, de G'nin irtibat subaylarının herhangi bir görev almasını yasakladığı haberi geldi. Pekâlâ, her şeyin üzerine tuz biber ekmek oluyor. Biz hep yanlış yaparak başlıyoruz ve sonra de G *daha da* yanlışını bulup onu yapıyor.

Müzakereler gece boyunca devam etmiş ve nihayet, ilk birlikler Fransa'ya inerken, de Gaulle'ün kendi belirleyeceği bir zamanda ve herhangi bir denetim olmaksızın konuşacağı konusunda anlaşmaya varılmıştı.[42] 6 Haziran öğleden sonra de Gaulle Fransa'ya şöyle sesleniyordu:

---

[41] Mangold, *Britain and the Defeated French*, 219-23; Frenay, *The Night Will End*, 294.

[42] Eisenhower, *Crusade in Europe*, 272; Günlük girdisi, 5 Haziran 1944, D. Dilks (der.), *The Diaries of Sir Alexander Cadogan*, 634-5.

En yüce savaş başladı. Bu Fransa için bir savaştır ve Fransa'nın savaşıdır. Fransa bu savaşta var gücüyle savaşacaktır. Ne gerekiyorsa layıkıyla yapacaktır. Nerede ve kim olursa olsun, Fransa evlatlarının açık, kutsal görevi, ellerindeki tüm araçlarla düşmana karşı savaşmaktır.

Bu amaç uğruna Fransız hükümetinin ve onun belirlediği Fransız liderlerin verdiği emirlere harfiyen uyulmalıdır. Düşmanın gerisinde yürüttüğümüz eylemler, Müttefik ve Fransız ordularınınkiyle mümkün olduğunca aynı anda ve koordineli olarak yürütülmelidir...[43]

[43] Lacouture, *De Gaulle*, 525-6.

25

1944 Yazı: Fransa

5 Haziran 1944, saat 21.45'te, BBC Fransız Servisi, 51 SOE ağının ve 12 bölgesel FFI komutanının tamamına, onları Müttefiklerin ertesi gün Kuzey Fransa'ya çıkarma yapacakları konusunda uyaran ve 300'den fazla kişisel mesajdan oluşan, uzun bir dizi yayın gerçekleştirmişti. Yayın şu uyarıyla son buluyordu: "Zamanı gelince bu kanaldan size çok önemli talimatlar verilecek. Ancak bu talimatları, önceden duyurulan bir zamanda vermek her zaman mümkün olmayacaktır. Bu nedenle her saat dinleme alışkanlığı edinmelisiniz."[1] Alman ve Vichy yetkililerinin frekans bozma eylemleri, tüm devre liderlerinin mesajları duymadığı anlamına geliyordu: Örneğin hem Amedee Maingard hem de Tony Brooks, harekâtı meslektaşlarından öğrenmişti. Gaskonya'da silahlar D-Day'den önce dağıtılmamıştı; bu yüzden, onları saklı oldukları yerlerden vakit geçirmeden alma telaşına düşülmüştü. Bu, Castelnau-sur-Auvignon'daki arıcıyı uyandırmak anlamına geliyordu; böylece kovanlarını hareket ettirerek, altlarına gizlenmiş silah zulasını ortaya çıkarabilecekti.[2]

Müttefiklerin çıkarma yapacağı haberleri, FFI saflarında yaygın bir sevinçle karşılanmıştı. Örneğin, Périgueux'de MUR şöyle bir duyuru yapmıştı:

> İsyan saati geldi.
>
> 20 ila 46 yaş arasındaki her sağlıklı erkek, bölgenin kurtarılmasına katılımları nedeniyle kayıt altına alınmak üzere derhal (24 saat içinde) belediye binasına gelmelidir. Bu düzene uymayan her Fransız, asker kaçağı sayılacaktır.

Bu tür duyurular, makilerin başına büyük sorunlar açan bir acemi asker seline neden oluyordu. Mevcut maki zar zor yeterince silahlanmıştı; bu kadar çok sayıda eğitimsiz ve silahsız yeni asker kabul edebilecek durumda değildi. Amacı bu adamları eğitmek olan ve telsizlerini erzak ile mühimmat indirmeyi organize etmek için kullanan Jedburgh timlerinin gelişiyle bu du-

---

1 BBC French Service, 5 Haziran 1944, 21.45; Wieviorka, *The French Resistance*, 356.

2 McCue, *Behind Enemy lines with the SAS*, loc. 1, 330; Seaman, *Saboteur*, 248; Glass, *They Fought Alone*, 171.

rum ancak kısmen düzeltilebilmişti. Coşku, becerinin önüne geçmişti ve yeni askerler bunun sonuçlarıyla daha sonra yüzleşecekti: Jacques Chapet'e bir bazuka verilmiş ve "Omzuna koy; yanında bir doldurucu olacak" denmişti; öte yandan, daha önce av tüfeği bile kullanmamış Guy Léger'in eline bir Sten hafif makineli tutuşturulmuştu. Geç kaydolan acemilerin ahlaki yapısı da şüpheliydi. Bazıları açık havada yaşamanın zorluğunu kaldıramayıp evine dönmüştü. Diğerleri, özellikle Fransa'nın en güney bölgelerinde olanlar, Normandiya'daki harekâtın bulundukları yere uzaklığı ve Müttefiklerin yavaş ilerlemesi karşısında çabucak hayal kırıklığına uğramış ve benzer şekilde, Müttefiklerin güneyi işgal etmesi gibi daha uygun bir ânı beklemek üzere evlerine dönmüşlerdi.[3]

SOE ajanları, o zamana kadar direnişte yer almamış; ancak şimdi sırtlarına leş gibi naftalin kokan üniformalarını geçirerek, komuta etmeleri için emirlerine asker verilmesini talep eden, "*Naphthalinés*," yani "Naftalinliler" diye bilinen Fransız ordusunun eski subaylarının davranışları karşısında hayretler içinde kalmış ve dehşete kapılmışlardı. Richard Heslop, örneğin, bu subayları reddetmiş ve onlara kendi birliklerini kurmalarını önermişti; onlar da öyle yapmışlardı. Heslop, daha sonra, sırf gerilla savaşını anlamadıkları için çok büyük kayıplar verdiklerini kaydedecekti. Roger Landes da daha sonra, "FFI birliklerinin ve onları destekleyen halkın güvenini kaybetme riski taşıdığı için" bu Fransız subayları kabul edemediğini kaydedecekti.[4] Taraf değiştirmek isteyen jandarmalar, Philippe de Vomécourt'a yanaşmış ve o da savaşçı olarak değil de, Almanların eylemleri hakkında istihbarat sağlamak için onları kullanmıştı.

D-Day sabahı Almanlar, çıkarmanın yapılacağı sahil şeridinin hemen arkasındaki Caen hapishanesinde tutulan, direnişin 87 üyesini infaz etmişti.[5] Alman yüksek komutanlığı derhal direnişle ilgili bir dizi emir yayımlamıştı; buna göre, Almanların emirlerine direnen tüm Fransız sivillere gerilla muamelesi yapılacak, silahlı direniş mensupları ve makiler derhal infaz edilecekti. Üniformalı Jedburgh ve SAS ekiplerinin cephe gerisine yerleşmesi, "Normandiya savaş bölgesinin dışına yerleştirilen tüm birliklerin, düşman terörist birlikler olarak imha edilmesi" ya da sorgulandıktan sonra, infaz edilmek üzere SD'ye devredilmesi emrinin çıkarılmasına yol açmıştı.[6] Almanlar artık ikili ajanlarının "kızgın güneşin altındaki kar gibi eridiğini" görüyordu.[7] Vichy de Müttefiklerin gelişine ve direnişteki artışa benzer şekilde

---

3 Kedward, *In Search of the Maquis*, 187; Pike, *Defying Vichy*, 241-2, 253-4.

4 Heslop, *Xavier*, 251; De Vomécourt, *Who Lived to See the Day*, 255; Bourne-Paterson, *SOE in France*, 74.

5 A. Beevor, *D-Day*, 146.

6 Laub, *After the Fall*, 275.

7 Colvin (der.), *Colonel Henri's Story*, 158.

düşmandı. D-Day'de, *Milice* Başkanı Joseph Darnand radyodan halka şöyle sesleniyordu:

> Fransa'nın düşmanı olarak kabul edin... direniş gruplarına mensup olanları; sabotajcılara, paraşütçülere ve diğerlerine saldırın; birliklerimizin moralini bozmaya çalışan hainlerin izini sürün. Bugünden itibaren, *Milice*'in *Franc-Garde*'ını seferber ediyorum. Adamlarıma işlerini bırakmaları, ailelerini güvenli yerlerde toplamaları ve sonra birliklerine katılmaları için çağrı yapıyorum.[8]

Milice güvenilir olduğunu kanıtlayacak ve Fransa'da iç savaş hayaletini uyandıran direnişe karşı zorlu savaşlar verecekti.

Fransız stratejistler, Müttefik taarruzundan hemen önce, aşamalı olarak direniş çağrısı yapmayı öngörmüştü. Ancak SHAEF daha fazlasını istiyordu; çünkü D-Day'de Normandiya'ya çıkacak olan Müttefik birliklerinin sayısı –20 Hazirana kadar 20'ye çıkması beklenen 7 tümen– ile Kuzey Fransa'da bulunan ve kıyıdaki mevzilere ulaşabileceği mesafede olan, savunma konumundaki Alman askerlerinin sayısı arasındaki eşitsizliğin son derece farkındaydı. Fransa'da toplam 750.000 askerden oluşan, 58 Alman tümeni vardı. Müttefikler, Almanları Normandiya çıkarmalarının sadece bir aldatmaca olduğuna ve henüz başlamayan ana istila harekâtının, Pas-de-Calais'e giden en kısa yolu izleyeceğine ikna etmek için karmaşık bir aldatma planına girişmişti. Bu, Alman saflarında kafa karışıklığı yaratmak ve Kuzey Fransa'daki tüm Alman birliklerinin, karşı saldırı açısından oldukça savunmasız olunan Normandiya sahiline sevkini önlemek için tasarlanmıştı. Müttefik hava kuvvetleri, Kuzey Fransa'daki Alman hareketlerini engellemek için daha iyi bir konumda olduğundan, direnişin burada bir katkı yapması beklenmiyordu; ancak direniş, General Johannes Blaskowitz komutasındaki Toulouse, Bordeaux ve Güney Fransa'da konuşlanmış olan Alman Ordusu G Grubunun kuzeye doğru hareketini yavaşlatmak için bir şeyler yapabilirdi.[9]

SHAEF bu nedenle tüm Fransa'da direnişi seferber etmişti. Bu noktada, yeni durumu gerçekten kimin kontrol ettiğine dair önemli soru hemen zihinlerde belirmişti. General Koenig, FFI'nin (*Forces Françaises de l'Intérieur*) teorik başkanıydı ve de Gaulle bir bölgesel delegeler ve FFI komutanları sistemi kurmuştu; bunlar sayesinde, Koenig'le birlikte direnişi kontrol etmeyi umuyordu. Ancak CNR'nin komünistlerin egemen olduğu askeri komitesi COMAC üyelerinin başka fikirleri vardı. Onlar FFI'nin Londra'da bulunan Koenig tarafından değil, Paris merkezli COMAC tarafından yönetilmesi gerektiği konusunda kararlıydı. Tartışmalar, Koenig'in ağustos ayında, FFI üzerindeki komuta yetkilerini gönülsüzce COMAC'a devretmesinden önceki

---

[8] Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 274.

[9] Cookridge, *They Came from the Sky*, 226.

iki ay boyunca şiddetle devam etmişti. Güney Fransa'daki direnişi kimse tam olarak kontrol edemiyor gibiydi. Teorik olarak bu bölgeden, Cezayir'de bulunan General Gabriel Cochet sorumluydu ve bölgedeki en yüksek Müttefik komutanı General Wilson'a bağlı olarak faaliyet gösteriyordu; ancak Cochet şu şikâyette bulunmuştu: "Görevimi yerine getirme gücüm ve araçlarım, sorumluluklarım düzeyinde değil."[10]

Genel kontrolün olmadığı bir ortamda, tüm Fransa'da ani bir faaliyet patlaması yaşanırken, komünistlerin egemen olduğu FTP'nin başı çektiği haberleri de ayyuka çıkmıştı. Bu nedenle 10 Haziranda Koenig direnişi dizginlemeye çalışacaktı:

> Gerilla faaliyetini maksimum düzeyde kontrol edin. Size yeterli miktarda silah ve mühimmat sağlamak artık imkânsız. Yeniden örgütlenmeye imkân tanımak için, mümkün olduğunca her yerde iletişimi kesin. Büyük gruplar oluşturmaktan kaçının. Birbirinden bağımsız gruplar oluşturun.[11]

Koenig hem Fransa'daki havayı hem de direnişin işleyişini yanlış değerlendirmişti ve mesajı kimseye inandırıcı gelmediği gibi, dikkate de alınmamıştı. Operasyonlara hâlâ sıradan bir askerin mantığıyla yaklaşıyordu: O birtakım emirler verecek ve oluşumlar, bu emirler hiçbir işe yaramasa da onlara itaat edecekti. Ancak direniş farklıydı: Kadrolar bir kez açığa çıktıktan sonra, kimlikleri Almanlar ve Vichy güçleri tarafından bilindiği için direnişçilerin gölgelere geri dönmesi imkânsızdı. Koenig bunu geç de olsa fark edecek ve 17 Haziranda direnişe "zorlu gerilla eylemini maksimum düzeyde sürdürme" izni veren yeni bir emir yayımlayacaktı. Bununla birlikte, hiç kimse gerçekten genel bir kontrol mekanizmasına tabi değildi. FFI kurmay başkanlığının 14 Temmuz tarihli raporunda şunlar yazıyordu: "Birçok bölgede, yalnızca düşmanın sayısı ve hareketleri hakkında değil, kendi kuvvetlerimizin durumu ve üstlendikleri operasyonlar hakkında da neredeyse hiçbir bilgiye sahip değiliz."[12]

Normandiya'daki FFI'nın Eure bölüm şefi Marcel Baudot, adamlarının görevlerine büyük bir inanç ve şevkle giriştiklerini; sonuçta bu 1.700 elemanın, Almanlara Müttefik paraşütçülerinin aralarına indiğini düşündürtecek kadar faaliyet yürüttüğünü bildirmişti. Normandiya'daki "Surcouf" makileri, araziyi çok iyi kullanarak, yüksek çalılarla kaplı bitki örtüsünün, ileride onları bekleyen tehlikelere dair işaretleri görmeyi imkânsız hale getirdiği ormanların içinden geçen ve çamurlu yollarda seyahat eden Alman

---

[10] A. Funk, *Hidden Ally*, 60-62.

[11] Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 147.

[12] Wieviorka, *The French Resistance*, 371-3; Jackson, *France*, 547-9; Gildea, *Fighters in the Shadows*, 346.

konvoylarını pusuya düşürüyordu.[13] Cepheye bu kadar yakın operasyonlar son derece tehlikeliydi ve Almanlar herhangi bir direniş faaliyeti belirtisine çok şiddetli bir biçimde karşılık veriyordu. Headmaster devresinden Sydney Hudson ve Francisque Bec, Le Mans yakınlarındaki Charnie ormanında bir maki oluşturmuştu. Ancak bu, Almanların dikkatinden kaçmamıştı ve söz konusu makiye katılmak için yola koyulmuş bir grup Fransızı yakalayarak, liderlerini sorguya çekmiş ve kampın tam yerini öğrenmişlerdi. 16 Haziranda oldukça büyük bir Alman gücü makiye saldırmış ve Bec öldürülmüştü; ancak Hudson, ağustos ayında Amerikalılar bölgeyi ele geçirene kadar, devreyi yönetmeyi sürdürerek, Almanlara yönelik başarılı saldırılarda bulunmuştu.[14] Genel olarak, sırf bir hayli yoğun Alman varlığının ve Müttefik hava saldırılarının, eylemi son derece tehlikeli hale getirmesi nedeniyle, Normandiya'nın çoğu yerinde hiçbir faaliyet yoktu.

D-Day'in hemen ardından direniş faaliyetinin en başarılı unsuru, hiç şüphesiz, demiryolu ağına karşı yürütülen sabotaj eylemleriydi. İlk gece, 5-6 Haziran gecesi demiryollarında planlanan 1.050 kesintinin 950'si gerçekleştirilmiş ve ay sonunda kesinti sayısı 2.000'e yükselmişti. Haziranda 217, temmuz ayında ise 253 lokomotif imha edilmişti. SOE devreleri ve FFI kadroları, demiryolu sabotaj programında yer almıştı. 9 Haziranda Bernard Amiot ve Philippe Lauzier liderliğindeki bir RF devresi, Bordeaux-Toulouse hattındaki, Hermann Goering Tümenini taşıyan zırhlı bir trenin geçmesine çok az kala rayları havaya uçurmuştu. Almanlar peşlerine düşmüş ve Amiot ile sabotaj grubunun diğer iki üyesini öldürmüştü. Brooks'un Pimento devresi, hat boyunca en fazla hasara neden olabilecek kesin konumları belirleyebilen birçok Fransız demiryolu işçisini bünyesinde barındırıyordu. Sonuç kesindi: Ana Toulouse-Montauban hattında demiryolu trafiği yoktu ve Marsilya'dan ayrılıp, Rhone vadisinden Lyon'a giden neredeyse her tren, yolculuğu sırasında en az bir kez raydan çıkıyordu. Trafiğin ana hatların dışına yönlendirilmesi, daha fazla direniş ağının duruma müdahil olabileceği anlamına geliyordu. Daha kuzeyde Michael Trotobas'ın Farmer devresinin hayatta kalan üyeleri tarafından yeniden faal hale getirilen Diplomat devresi, hayati önem arz eden Troyes kavşağından geçen demiryolu trafiğini engellemişti. Demiryolu depolarındaki ve atölyelerdeki grevler de benzer şekilde, Alman birliklerinin çıkarma bölgesine sevkiyatını engelliyordu.[15]

Limousin'de çalışan SOE ajanı Bob Maloubier daha sonra şunları anlatmıştı: "Neredeyse her gece bir köprüyü havaya uçururdum. Almanlar onları tamir etme konusunda çok hızlı olsalar bile, bu iş iki veya üç günlerini alır-

[13] Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 66-7.

[14] S. Hudson, IWM 16376.

[15] C. Watney, IWM 10123, 12698; Foot, *SOE in France*, 342.

dı. Zırhlı trenle getirdikleri bir işçi ekibi inip köprüyü yeniden yapardı."[16] George Millar, Fransızların, telefon direklerini ve sinyal kutularını havaya uçurarak moralleri yükseltmeyi başaramadıkları için, köprülerin havaya uçurulmasını görmeye çok daha hevesli olduklarını kaydetmiştir.[17] Demiryolu hattına karşı tekrarlanan eylemlerden biri de, Philippe Liewer'ın Salesman devresi tarafından gerçekleştirilmişti: Bu eylem, ana Paris-Toulouse ve Bordeaux-Lyon rotalarını içeren Haute-Vienne'den hiçbir trenin geçmemesini sağlamıştı. Haziran ayının sonuna gelindiğinde, Almanlar o kadar kızmıştı ki, sabotajlar devam ederse rehineleri vurma tehdidinde bulunacaklardı. Bunu dikkate alan Liewer, bazı hatları kalıcı olarak bloke ederek sabotajı gereksiz hale getirmeye karar vermiş ve yolcuları boşaltılmış iki sivil yolcu trenini Limoges-Brive hattında karşılıklı olarak göndermiş ve kasıtlı olarak uzun bir tünelde çarpıştırmıştı. Ağustos ayı başlarında, Almanlar yalnızca tek bir hattı temizleyip ulaşıma açmayı başarmıştı; ancak gönderilen her konvoy hemen yerel makilerin saldırısına uğramıştı.[18] Bununla birlikte, tüm FFI üyeleri sabotaj için hayatlarını riske atmaya hazır değildi. Nice ile Monako arasındaki ana hat D-Day'den sonra kesilirken; Nice ile Marsilya arasındaki hat, bölgedeki maki lideri, Anthéor'daki viyadüğü havaya uçurmaya çalışarak adamlarının hayatını riske atmaya yanaşmadığı için hâlâ açıktı; ona göre, daha önce viyadüğe hava saldırısı düzenlenmişti ve bu yeniden yapılabilirdi.[19]

Eylül 1944'teki bir Britanya raporunda, Haziran ile Eylül 1944 tarihleri arasında, direnişin 270 demiryolu köprüsü ile 1.750 lokomotifi yok ettiği ve demiryollarında 4.440 kesinti yarattığı sonucuna varılmıştı. Şüphesiz, yüksek düzeydeki demiryolu sabotaj eylemlerine rağmen, bunların Alman kuvvetlerinin cepheye sevkiyatını geciktirmeyi ne kadar başardığı tartışmalıdır. Örneğin, 17. SS Panzer Grenadier Tümeni ile 276. ve 708. Piyade Tümenleri, Loire'ın güneyindeki merkez üslerinden Normandiya'ya, büyük bir zorluk yaşanmadan sevk edilebilmişti (Müttefik hava saldırılarıyla daha sonra, Loire üzerindeki köprülerden biri kullanılmaz hale getirilecekti). Öte yandan, 9. ve 10. SS Panzer Tümenlerinin Redon'dan Avranches'e ulaşması 17 gün sürmüş ve 11. Panzer Tümeni, Doğu Cephesinden Ren'e sadece bir haftada sevk edilebilmesine rağmen, Strasbourg'dan Caen'e ulaşması üç haftayı bulmuştu. Bu gecikmeler genellikle, direniş eyleminin etkinliğine dair örnekler olarak zikredilmiştir; ancak bunlar, Müttefiklerin hava gücüne ve Almanların, tümenleri Normandiya'ya mı yoksa Pas-de-Calais'e mi yönlendirmesi gerektiği konusundaki kafa karışıklığına da bağlanabilir. Ne de olsa, baştan itibaren

[16] R. Maloubier, IWM 10444.

[17] Millar, *Maquis*, 83-4.

[18] Bourne-Paterson, *SOE in France*, 159-60.

[19] Kundahl, *The Riviera at War*, 163.

Normandiya için ayrılan Alman tümenleri, 12. SS Panzer Tümeni ve Panzer Lehr, belirlenen toplanma yerlerine zorlanmadan ulaşmıştı.[20] Besançon'un kuzeyinde faaliyet gösteren Millar, direnişin etkisinin sınırlı olduğundan bahsediyordu:

> Vadi [Ronchaux yakınlarında] boyunca uzanan anayolda, sırttan yaklaşık 900 metre uzakta, yoğun Alman askeri trafiği gördüm. Bir keresinde, taşıyıcılara yüklenmiş bir tank konvoyu geçti. Tankların üzerinde, taretlerin arkasında, umursamaz ve sağlıklı görünen Panzer mürettebatı oturuyordu. Hâlâ hükümdar edasındaydılar. Çevremizdeki pek çok insan, işgalin başarılı olacağını düşünmüyordu. Köprübaşı çok iyi tutulmuş gibi görünüyordu.[21]

Direnişin neden olduğu gecikmelere ilişkin çok sık bahsi geçen bir örnek de SS Das Reich Tümenidir. Aşağıda bu örneği daha geniş ele alacağız.

Direniş faaliyetinin diğer unsurları, değişen oranlarda başarılı olmuştu. Almanları, Müttefiklerin araya sızabileceği telsizleri kullanmaya zorlamak için tasarlanan, Alman telgraf ve telekomünikasyon ağlarına yönelik *Violet* planı, uygulamada hayal kırıklığı yaratmıştı. Planın yaygınlaştırılmasıyla görevlendirilen askeri personel, Fransa'ya ancak 23 Mayısta ulaşabilmiş ve Fransız iletişim ağı PTT'nin (*Postes, Télégraphes et Téléphones*) şefi ile 5 Hazirana kadar temas kuramamıştı. Gecikme, uzun mesafe kablolaların yalnızca sabote edilebileceği ve 12 Hazirandan itibaren hava bombardımanıyla vurulabileceği ve tüm bunlar için gerçekte etkili olamayacak kadar geç kalındığı anlamına geliyordu. Yine de direniş, Paris-Berlin ana kablosunu birçok kez kesmeyi başarmış ve özellikle Le Mans çevresindeki telekomünikasyon merkezine karşı etkili olmuştu. Daha güneyde, Pearl Witherington'ın Wrestler devresi ile Roger Landes'in Actor devresi, Alman telekomünikasyonuna karşı oldukça aktifti; ancak eylemlerinin, Almanların dikkatini kendilerine çekmek gibi istenmeyen bir etkisi olmuştu.[22]

Direniş, kıyıdaki mevzinin hemen iç kısmındaki bölgeden istihbarat sağlamada daha büyük başarı elde etmişti. Temmuzun başında, 14 Sussex ekibi Kuzey Fransa'ya yerleştirilmişti ve ardından daha fazlası gelecekti. Bu ekipler, demiryollarında ve Alman havaalanlarında istihbarat ajanı olarak görev yapmak üzere Fransızları ekiplerine dahil etmeyi başarmışlardı. Bu ekiplerin sağladığı bilgiler, uzun süredir faal olan Müttefik istihbarat ağının raporlarıyla desteklenmişti. Marie-Madeleine Fourcade, temmuz ayında Fransa'ya dönmüş ve tutuklandığı Aix-en-Provence'a ulaşmıştı. Ordu kışlasında-

---

[20] Albertelli, *Les Services secrets*, 496-7; Wieviorka, *The French Resistance*, 360; Macksey, *The Partisans of Europe*, 190-91.

[21] Millar, *Maquis*, 95.

[22] Albertelli, *Les Services secrets*, 498; Macksey, *The Partisans of Europe*, 192.

ki bir hücreye atılmıştı; ancak hücresindeki pencerenin iki demiri arasındaki boşluğun normalden daha geniş olduğunu keşfetmişti. Giysilerini dişlerinin arasına sıkıştırarak, pencereden çırılçıplak sıyrılıp çıktıktan sonra, yakındaki bir mezarlıkta giyinmişti. Fourcade ayrıca, meslektaşlarını Almanların onları aradığı konusunda uyarmayı da başarmıştı. 20 Haziranda SHAEF'e gönderilen bir Özel Kuvvetler birimi raporunda şunlar belirtilmişti:

> İstihbarat aktarımı, FFI'nın faaliyetlerinin normal bir parçası olmasa da, direniş gruplarından çok sayıda güncel istihbarat alınmış ve ilgili makamlara iletilmiştir. Bu istihbarat, yalnızca düşmanın hareketleri ve konumlarıyla ilgili bilgileri değil, aynı zamanda... Müttefik Hava Kuvvetleri için değerli hedeflerin yerlerini de kapsamaktadır.

Örneğin direniş, Paris'in doğusundaki Bois de Jouarre'de gizlenmiş ve hakkında hiçbir şey bilinmeyen Alman uçaklarının varlığını bildirmişti. Bu istihbarat sonucu, 15 uçağı imha eden ve 10 uçağı da hasara uğratan bir Müttefik bombardımanı gerçekleştirilmişti.[23]

Örtülü operasyonların açık yürütülmeye başlamasıyla birlikte, SOE kayıpları da artmıştı. Violette Szabo, 8 Haziranda Fransa'ya, Limoges'un güneydoğusuna indirilmişti; ancak ertesi gün, içinde bulunduğu grup bir Alman devriyesi tarafından tuzağa düşürülmüştü. O ve arkadaşları savaşarak kurtulmaya çalışmıştı. Hayatta kalan arkadaşlarından biri olan Jacques Dufour, daha sonra, Szabo'nun iniş sırasında ayak bileğini incittiği için koşamadığını anlatacaktı:

> Onunla kalmamın bir anlamı olmadığını söyledi; kaçmam gerektiği konusunda ısrar etti. O zaman zaman ateş ederken, ben yola devam ettim ve küçük bir çiftliğin avlusundaki bir saman yığınının altına saklanmayı başardım.[24]

Szabo yakalanmış ve bir daha geri dönmeyeceği Almanya'ya gönderilmişti. Zaten bir kez gözaltından kaçmış olan Robert Benoist, 18 Haziranda Paris'te tutuklanmış ve yeri tespit edilen kuryesi Denise Bloch da yakalanmıştı. Historian devresinden George Wilkinson, 28 Haziranda Orleans yakınlarında yakalanmış; altı hafta sonra da, telsiz operatörü Lilian Rolfe ele geçirilmişti. Hiçbiri savaşın sonunu görememişti. Baron de Saint-Geniès'in ölümü özellikle şanssızdı. 25 Haziranda USAAF tarafından indirilen erzak ve mühimmatı depolayıp geri dönmüştü ve kutlamak için Dôle'deki bir peynir fabrikasında bir yemek düzenlenmişti. Almanlar fabrikayı basmış ve sekiz kişilik servis açılan masada sadece bir kadın bulmuşlardı. Daha fazla insanın saklanmış

---

[23] Casey, *The Secret War against Hitler*, 109-10; Olson, *Madame Fourcade's Secret War*, 317-23; Wieviorka, *The Resistance in Western Europe*, 316.

[24] Grehan ve Mace, *Unearthing Churchill's Secret Army*, 181.

olduğunu anlamış ve tavana ateş açmışlardı. Mermilerden biri de Saint-Geniès'in kafasına isabet etmiş ve yarasından akan kan, tüm ekibin saklandığı yeri ele vermişti. Öte yandan, yarım kalan bir iş de tamamlanıyordu. SOE ajanı Roger Landes, Bordeaux bölgesindeki direnişe çok büyük zarar vermiş olan Grandclément'i ele geçirmişti. Temmuz ayında kandırılarak, Grandclément'in sözde kendisi ile karısının Britanya'ya uçuşunun ayarlanacağı bir toplantıya gelmesi sağlanmıştı. Etkisiz hale getirildikten sonra, direniş tarafından yargılanmış ve ölüme mahkûm edilmişti. Pek çok kişi Grandclément'i infaz etmek için gönüllü olmuştu. Sonrasını Landes şöyle anlatıyordu: "Kimse karısını öldürmek istemedi. Yapacağımı söyledim; sorumlu bendim ve başka birine bir kadını öldürme emri veremezdim. Kadının gitmesine de izin veremezdik; çünkü onu bıraksaydık, muhtemelen tüm grubumuz tutuklanırdı... O olaydan sonra bir hafta uyumadım."[25]

Makinin etkinliği sorgulanmaya başlanmıştı; çünkü üstlendikleri görevleri yerine getirebilecek düzeyde eğitimli ve silahlı yeterince adam yoktu. Makinin ideal rolü, gerilla savaşıydı; Almanları bir karşılık vermeye davet etmeden ya da açık savaş imkânı sunarak olası bir imhaya davet etmeden taciz etmek için vurkaç taktikleri uygulamaktı. Bununla birlikte, yalnızca FTP değil, diğer direniş hareketleri de D-Day'in hemen ardından Fransa'nın bazı kısımlarını kurtarma çabalarına girişmek için hevesliydi; hatta belki de aşırı hevesliydi. Bunun sonuçları felaket olabilirdi.

Erken eylemin sonuçlarına çok sayıda örnek verilebilir. Robert Boiteux, 200 kişilik bir makiye yardım etmek üzere, Marsilya'dan yaklaşık 20 mil uzaklıktaki Plan d'Aups'a gitmişti ve 9 Haziranda Almanlar saldırdığında oradaydı. Yaşanan çatışma, 33 Alman ile 11 makinin ölümüne yol açmıştı ve takip eden geri çekilme sırasında, Boiteux da iki kez yaralanmıştı. Pearl Witherington, 7.000 Alman 160 makiye saldırdığında, Château des Souches'de makilerle birlikteydi. Uzun ve bedeli ağır olan bir çatışmadan sonra makiler geri çekilmişti. Witherington raporuna şunları yazacaktı: "Bu saldırı, düzeni tamamen bozdu... çiftçiler pek yardımcı olmadı; çünkü Almanların komşu çiftlikleri ateşe verdiğini görmüşlerdi. Makilerden birkaçı evine döndü ve biz de başka bir yere taşınmak zorunda kaldık." George Starr'ın Castelnau'daki karargâhını koruyan 300 kişilik maki birimi, 21 Haziranda 1.500 SS askerinin saldırısına uğramıştı. Almanlara 239 ölü ve 350 yaralıya mal olan çatışmada, 17 maki ölmüş ve 29'u da yaralanmıştı.[26]

Zamansız eylemin son derece çarpıcı bir örneği, Almanların Fransa'ya takviye kuvvet göndermek için kullanabilecekleri, İtalya yolu üzerindeki Alp

---

[25] Foot, *SOE in France*, 361; Grehan ve Mace, *Unearthing Churchill's Secret Army*, 161; Landes akt. Miller, *Behind the Lines*, 100-101.

[26] Le Chêne, *Watch for Me by Moonlight*, 171-85; Seymour-Jones, *She Landed by Moonlight*, 257-65, 274; Glass, *They Fought Alone*, 191-5.

geçitlerinin anahtarlarını elinde tutan, Ubaye vadisindeki Barcelonnette kasabasında yaşanan olaylardır. Oradaki direniş, vadiyi ele geçirmeye ve paraşütle indirilecek erzak ile personeli almak için burayı elinde tutmaya karar vermişti. SOE'nin bölgede bir devresi yoktu; ama direniş ihtiyaçlarını Cezayir'in karşılayacağına inanmıştı. Görünüşe göre bu fikir, FFI subaylarına, güneyde bir Müttefik çıkarmasının yakın olduğunu bildiren bir Britanyalı subayın, Yüzbaşı Alastair Hay'ın da dahil olduğu bir Müttefik görev gücünün, Michel'in, varlığına dayanıyordu. Francis Cammaerts ve Henri Zeller, Barcelonnette'deki olaydan haberdar olduklarında dehşete kapılmışlardı; çünkü sadece 250'si silahlı 600 FFI mensubunun, yakınlardaki Alman garnizonu tarafından saldırıya uğramaları halinde vadiyi ellerinde tutamayacakları hemen anlaşılıyordu. Beklendiği üzere saldırı, "Ubaye Cumhuriyeti"nin ilan edilmesinden ve makilerin dağılmaya zorlanmasından bir hafta sonra gerçekleşmişti. Hay, 150 FFI askeriyle birlikte öldürülmüştü.[27]

Ain'de, Henri Romans-Petit ve Richard Heslop, iki paralel demiryolu sabotajı ve kurtuluş stratejisi benimsemişti. Sorumlu oldukları bölgeden hiçbir trenin ya da Alman konvoyunun geçememesini sağlama planları oldukça başarılıydı ve D-Day'den şunlar olmuştu:

> Bölgeye bütün giriş çıkışlar kapatıldı ve bir yerden bir yere gitmek için maki karargâhından geçiş izni gerekiyordu. Tüm trenler durduruldu ve kuzeydeki Bourg ile Bellegarde'den geçen iki ana hat işlemez hale getirildi. Bir ay boyunca, Güneydoğu Fransa bölgesinden kuzeye hiçbir erzak ya da asker ulaşmadı.

6-7 Haziran gecesi makiler, Ambérieu'daki demiryolu deposuna, 51 lokomotifin imha edilmesiyle sonuçlanan bir saldırı düzenlemiş ve bu operasyonu, Bourg'da 15 lokomotif ile bir döner lokomotif platformunun imha edildiği bir diğeri takip etmişti. Romans-Petit, adamlarını kasabaları kurtarma çabalarından caydırmaya çalışmış ve Bourg'la ilgili olarak da şuna işaret etmişti:

> Elbette şehri kuşatabilir, içine girebilir, birçok esir alabiliriz. Ama ağır kayıplarımız olacak ve muhtemelen orada tutunamayacağız; çünkü birkaç ağır silah, zırhlı tanklara karşı ne yapabilir ki? Şehir muhtemelen geri alınacak ve korkunç misillemelerle karşı karşıya kalacak.

Haklıydı; ancak yine de FFI, FTP'yi ön saflara sürerek, Bellegarde, Nantua ve Oyonnax kasabalarını ele geçirmeye ve elinde tutmaya teşebbüs edecekti. Temmuz ayının başında Almanlar, FFI'yi şehirlerin dışına sürmek için dört tümen göndermek suretiyle, direnişi dağlardaki kamplarına geri kaçmaya zorlayarak ve Almanların Güneydoğu Fransa ile Belfort Gap [Trouée

[27] Funk, *Hidden Ally*, 42-6; Jenkins, *A Pacifist at War*, 141-4; Cookridge, *They Came from the Sky*, 120-24.

de Belfort] arasındaki önemli bağlantıyı yeniden açmasını sağlayarak yanıt verecekti.[28]

Görünen o ki, Almanlar direnişi vurmak istediklerinde vuruyor ve buna karşılık hiçbir ceza ile karşılaşmıyorlardı. Yine de, Philippe de Vomécourt'un daha sonra anlatacağı üzere, direniş Almanlar için hayatı çekilmez bir hale getirmişti:

> Bir yanda Müttefiklerin toplu taarruzuyla, diğer yanda Fransız halkının düşmanlığıyla karşı karşıya kalan Almanların iyice bozulan sinirleriyle her gün, nispeten küçük yöntemlerle oynamaya başladık. Sinirleri ne kadar gerilirse, onları o kadar kolay korkutabilirdik. Bir ağaca bağlanmış ve gözle görülür bir şekilde yola uzanan bir tel; yolun ortasında bir taş ve kıyıda parlayan bir tel: Bunlar tüm bir konvoyu durdurmaya yetiyor ve bu arada, makineli tüfekli bir düzine adamla birlikte bir patlayıcı uzmanı gelip araştırma yapıyordu. Tehlike işareti veren tek bir nesnenin yanından geçmeye dahi cesaret edemiyorlardı artık.[29]

Temmuz ayı başlarındaki Alman raporları, Almanların Fransız halkının düşmanlığının gayet iyi farkında olduklarını gösteriyordu ve bu raporlarda, Müttefikler çıkarma yaptığı ve kurtuluş yakın göründüğü için ülkenin kontrolünü hızla kaybettikleri belirtiliyordu.

14 Temmuz Bastille Günü, bir dizi son derece cüretkâr vatanseverlik gösterisine tanık olunmuştu. Cannes'da Fransız ve Alman polisi tarafından zafer anıtına çelenk konulmasını yasaklayan kesin emirler çıkarılmış olmasına rağmen, FFI yasağı görmezden gelmiş ve anıta başarıyla bir çelenk koymuştu. Ancak Nice'de, Fransız polisi ile Alman devriyeleri varlıklarını hissettirmiş ve böylece, yerel makilerin zafer anıtına doğru yürümesine engel olmuştu. Marsilya'da direniş, "Direnişin, bizden önce düşen yoldaşlarına" adanmıştır yazılı anıta bir çelenk koymuştu. Çelengin üzerine, *Achtung Minen* [Alm. Dikkat Mayın] yazılı bir kutu iliştirilmişti. Almanlar anıtın bulunduğu mezarlığı temizlemiş ve içinde taş olduğu ortaya çıkan kutuya ateş açmıştı. Bu eyleme misilleme olarak, otuz rehine infaz edilecekti. Tommy Macpherson'ın ekiplerinin, Bastille Gününü, dağlık bölgeden geçen bir dizi büyük elektrik direğini havaya uçururken gösterişli bir kıvılcım şenliği yaratarak kutladıkları Massif Central'da böyle bir misilleme yaşanmamıştı.[30] Direniş açısından çok daha yararlı kutlama, USAAF'ın o gün gündüz gözüyle, havadan paraşütle yaptığı büyük sevkiyattı.

---

[28] Heslop, *Xavier*, 249-83; Wieviorka, *The Resistance in Western Europe*, 322.

[29] De Vomécourt, *Who Lived to See the Day*, 225-6.

[30] P. Leslie, *The Liberation of the Riviera*, 193; Bennett, *Under the Shadow of the Swastika*, 41; De Vomécourt, *Who Lived to See the Day*, 247-8; T. Macpherson, *Behind Enemy Lines*, 146-7.

Londra ve Cezayir'deki yetkililer, direnişin yeterli silahı olmadığını ve kadrolarının eğitiminin yetersiz olduğunu gayet iyi biliyordu ve Jedburgh timlerini, SAS gruplarını ve diğer Müttefik misyonlarından oluşan çok çeşitli ekipleri, yerel FFI kuvvetlerinin ihtiyaçlarını keşfetmek, bu kuvvetleri eğitmek ve yönlendirmek için Fransa'ya göndererek bu sorunlara bir çözüm getirmeyi umuyordu. Sonuçlar çok karışıktı. Jedburgh timleri çok geç indirilmiş ve onlara, faaliyet gösterecekleri alan ile orada kendilerini bekleyen kuvvetler hakkında çok az ön bilgi verilmişti. Örneğin, D-Day arifesinde, Aurillac kasabası yakınlarındaki Massif Central'a indirilen Macpherson daha sonra şunları yazmıştı:

> Yaptığımız hazırlığın en akılda kalan yönü, neredeyse hiçbir yararlı bilginin verilmemiş olmasıydı: Belirli bir hedefimiz yoktu; karaya çıkacağımız bölge hakkında en ufak bir bilgi dahi verilmemişti ve Alman kuvvetlerinin bölgemizden geçme olasılığı hakkında hiçbir fikrimiz bulunmuyordu.

Macpherson indiğinde, dağılmış ve moralleri bozuk yedi adam bulmuştu: Bir demiryolunu sabote etmenin ne kadar kolay olduğunu gösterir göstermez, adamların morali düzelmişti. John timi, Brooks'a yardım etmesi için indirilmişti; ancak onu bulamayınca, yerine George Starr'la çalışmaya başlamıştı. Diğer timler de aynı hayal kırıklığını yaşamıştı: Ya beklenmiyorlardı ya da artık onlara ihtiyaç duyulmuyordu.[31]

SAS, Batı Çölünde ve İtalya'da son derece başarılı bir performans göstermişti. Ne var ki, Almanların dikkatini çekecek kadar büyük ancak kendini savunamayacak kadar küçük taburlardan oluştuğu için, Fransa'daki operasyonlar için uygun olmaması kuvvetle muhtemeldi. Taburların personelinde silah olarak yalnızca .45 kalibrelik tabancalar ve ağır silah olarak da, ciplerine monte edilmiş olan Vickers toplarından vardı. Aktif hizmette bulunmuş Yüzbaşı John Tonkin'e, D-Day arifesinde, Vienne'deki Poitiers yakınlarına öncü ekip olarak indirileceği bildirilmiş ve şu talimat verilmişti:

> Şimdi, Château Chire'ın kuzeydoğusundaki, kod adı Houndsworth ve Châteauroux'nun batısındaki, kod adı Bulbasket olan bölgede, D-Day'den itibaren, Fransa'nın güneyinden gelip Neptune bölgesine uzanan düşman iletişim hatlarına karşı stratejik operasyonlar yapmak amacıyla güvenli üsler inşa etmeye odaklanacaksınız.

John Tonkin'i, yerel SOE devresi Shipwright'ın başkanı Amédée Maingard karşılamıştı. Bulbasket için SAS ana birliği, 10-11 Haziran gecesi indirilmişti. En acil sorun bu askerleri meşgul etmekti. Yakındaki Shipwright ve Wrestler devrelerinin faaliyetlerine destek olacak şekilde, demiryolu yıkım ekipleri gönderilmiş ve bunlar operasyonlarını başarıyla gerçekleştirmiş-

[31] Macpherson, *Behind Enemy Lines*, 129-33; Seaman, *Saboteur*, 272-4.

ti. SAS ayrıca, FFI'nin bir ihbarına dayanarak, Châtellerault'da bulunan 11 trende depolanmış büyük bir Alman petrol yığınağının yerini saptamış ve bir hava saldırısı düzenlenmesini sağlayarak, Güneybatı Fransa'dan hareket edip kuzeye ilerleyen Alman kuvvetlerinin ihtiyaç duyduğu yakıt stoğu ortadan kaldırmıştı. Bununla birlikte, Tonkin "genel bir rahatlama eğilimi" olduğunu ve cip ile ziyaret edilerek çevredeki köylere varlıklarının müjdelendiğini belirtiyordu. Ormanlarda 100 adama saklanma, beslenme ve su sağlama kapasitesine sahip kamplar kurmanın zorluğu, güvenliği daha da tehlikeye atıyordu. Sonuç olarak, SAS, Verrieres ormanında çok uzun süre bir yerde kalınca ve bu yer de muhbirler tarafından tespit edilince, 3 Temmuz günü sabahın erken saatlerinde, dikkate değer sayıda Alman kuvveti kampa saldırmıştı. Saldırı sırasında kampta 39 SAS askeri, 50 maki ve uçağı düşürülmüş bir Amerikalı havacı bulunuyordu. Tonkin ve yedi arkadaşı kaçmayı başarmıştı; ama Almanlar 31 Britanya askeri ile Amerikalı havacıyı ve makilerin çoğunu ele geçirmişti. Maki mensupları, 7 Temmuzda SAS askerleriyle birlikte hemen infaz edilmişti. Tonkin ve diğer hayatta kalanların, makileri eğitmek için gerekli dil becerilerinden yoksun olduklarından, Maingard'a hiçbir faydası yoktu: Ağustos ayı başlarında, havayoluyla tahliye edileceklerdi.[32]

Houndsworth ekibi çok daha iyi iş çıkarmıştı. Bill Fraser tarafından yönetilen ve Dijon'un güneybatısındaki Nièvе bölgesinde bulunan Monts du Morvain'de faaliyet gösterecek olan birlik, 6 ve 10-11 Haziran tarihlerinde olmak üzere, iki seferde indirilmişti. Houndsworth, Fransız direnişiyle yakın işbirliğine girerek, Lyon-Paris ana demiryoluna 22 sabotaj düzenlemiş ve havadan saldırı için daha uygun hedefleri belirlemişti. Almanlar 20 Ağustosta gruba saldırmıştı; ancak SAS bu sefer saldırıya dayanacak kadar güçlüydü ve Almanlar öfkelerini çevre köylere yöneltmişti.[33]

7 Temmuzda 12 SAS görevlisinden oluşan bir grup, Paris yakınlarındaki Noailles'a indirilmişti. Bu, Müttefikler tarafından bilinmeyen, Almanlar tarafından kontrol edilen bir iniş alanıydı. SAS saldırıya karşılık vermiş ve sonuç olarak 2 kişi ölmüş, 2 kişi kaçmış ve 8 kişi de yakalanmıştı. Bu sekiz kişi, Berlin'deki Gestapo'nun başkanı Heinrich Müller infaz emrini verene kadar Almanlar tarafından acımasızca sorguya çekilmiş ve 7 Ağustosta kaçmayı başaran bir kişi eksik, infaz edilmişti.[34]

D-Day'den sonra FFI'nin tüm faaliyetlerini burada analiz etmek imkânsız olacağından, direnişin başarı ve başarısızlıkları beş vaka incelemesiyle değerlendirilecektir: Das Reich'ın ilerlemesi; Vercors Savaşı; Brittany'deki ope-

---

[32] M. Hastings, *Das Reich*, 212-35; McCue, *Behind Enemy lines with the SAS*, loc. 2.332-514, 2.680-781, 2.871-3.032.

[33] I. Wellsted, *SAS with the Maquis*, passim.

[34] Tyas, *SS-Major Horst Kopkow*, 120.

rasyonlar; Dragoon Operasyonunun başlangıcı; Normandiya'nın düşmesi ve ardından doğuya, Paris'e doğru ilerleme.

SS 2. Panzer Tümeni Das Reich'ın, Güneybatı Fransa'daki üssünden Normandiya'ya gelişindeki gecikme, genelde, direnişin başarılı operasyonlarının bir örneği olarak gösterilmiştir. Das Reich zorlu bir rakipti. Komutanı SS-Brigadeführer Heinz Lammerding, daha önce tümenin anti-partizan operasyonlarda değerli deneyimler kazandığı Doğu Cephesinde, General Bach-Zelewski'nin kurmay başkanı olarak görev yapmıştı. Nisan 1944'te Das Reich, takviye almak, eksiklerini tamamlamak ve dinlenmek için Güneybatı Fransa'ya gelmişti. Tartışmalı bir şekilde, takviye kuvvetlerinin bir kısmı Alsace'dandı: Bu askerler doğuştan Fransızdı; ancak şimdi SS'e hizmet ediyordu. Das Reich personeli, D-Day'den önce Fransa'daki direnişe karşı uyguladıkları vahşetle kısa sürede nam salmıştı. Das Reich mayıs ayında, Lot'ta, Figeac kasabasında bir direniş cephaneliğinin keşfedilmesinin ardından 41 kişinin infaz edilmesi ve 1.000'den fazla kişinin sürgüne gönderilmesiyle sonuçlanan bir dizi baskın operasyonuna imza atmıştı. 7 Haziranda Feldmareşal Gerd von Rundstedt, Das Reich'a Normandiya'ya doğru ilerleme harekâtına başlamasını emretmişti. Amaç en hızlı rotayı seçmek değil, öncelikle Güneybatı ve Orta Fransa'daki direnişi ezmeye odaklanmaktı. 8 Haziran günü şafak vakti, yaklaşık 15.000 personel ve 1.400'den fazla araçtan oluşan tümen yola çıkmış ve çıkar çıkmaz da yerel direniş birimlerinin vurkaç saldırılarına maruz kalmıştı.[35]

FTP'nin Corrèze'deki liderleri Jean-Jacques Chapou ve Louis Godefroy, D-Day çıkarmalarını duyar duymaz, sorumluluk alanındaki ana kasabaları kurtarmaya karar vermişti. Maki lideri Georges Guingouin'e, güçlerinin Limoges'u kurtarması önerisiyle yaklaşmışlar; ancak Guingouin bunu, böyle bir eylemin erken olacağı inancıyla reddetmişti. Chapou ve Godefroy, Das Reich'ın yolu üzerinde olduğunu bilmeden, eyalet başkenti Tulle'u kurtarma planlarını sürdürmüştü. 8 Haziranda FTP Tulle'a girmiş ve Alman garnizonuyla, 60 Almanın ölümü, 60'ının da teslim olmasıyla sonuçlanan bir çatışmaya girmişti. Bunların arasından, Gestapo üyesi olduğu belirlenen yaklaşık 10 kişi, Fransızlar tarafından infaz edilmişti. O akşam Das Reich kasabaya girmiş ve maki derhal geri çekilerek, sivil nüfusu Almanların gazabıyla karşı karşıya bırakmıştı. Das Reich'ın adamları, vatandaşlarının infazına öfkelenmişlerdi ve intikam almaya kararlıydılar. 9 Haziran sabahı Tulle'un erkek nüfusunun tamamı olan 3.000 kişi, kasaba meydanına toplanmıştı ve Almanlar bunlardan 120'sini, anacaddedeki balkonlardan asılarak derhal infaz edilmek üzere seçmişti. Görgü tanığı Antoine Soulier şunları kaydetmişti:

---

[35] Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 118-21; Hastings, *Das Reich*, 19, 89-99.

> Bir merdiven devriliyor, bir silah sesi duyuluyor, bir varlık boşluğa düşüyor. Sahne, yerel bir gösteri gibi sürdü. Bir akordeon da eşlik ediyordu. Tivoli'deki kafede, çınar ağaçlarının gölgesinde, Alman subaylar muhabbete daldılar ve Tulle'da iyi tanınan bir kadınla flört ettiler.

Alman savaş esirlerinin daha sonraki ifadelerine ait bir bant kaydı, Alman askerlerinin Tulle'de kasıtlı olarak acımasız davrandığını gösteriyordu: "Astığımız 150 partizanın elleri arkadan değil önden bağlandı. Düğüm gerideyse omurga hemen kırılır; ama bu şekilde olursa yavaş yavaş boğulurlar. Bu onlara büyük acı verir." Aslında, 99 erkek asılmıştı; 311 kişi Limoges'e götürülmüş ve bunların yaklaşık yarısı da Dachau'ya gönderilmişti.[36]

Daha da kötüsü, 10 Haziranda Limousin'deki Oradour-sur-Glane'de, bugün artık kabul edildiği üzere, Fransa'daki Alman zulmünün en kötü örneği yaşanacaktı. Tüm belgeler, 15 Haziranda Oradour'u ziyaret eden Limoges Bölge Valisi Marc Freund-Valade tarafından hazırlanan bir raporda mevcuttur. Valinin Vichy yetkililerine verdiği rapor, direniş tarafından da basılıp geniş çapta dağıtılmıştır. 10 Haziranda günün ilerleyen saatlerinde Das Reich, patlayıcıları ve kayıp olan Binbaşı Helmut Kampfe'yi aramak için köye gelmişti. Erkekleri önce kadın ve çocuklardan ayırmışlar ve sonra bir garaja götürüp orada makineli tüfekle taramışlardı. Kadınlar ve çocuklar ise saat 14:00'te kiliseye götürülüp içeri kilitlenmişti. Üç saat sonra, Almanlar kapısı kilitli kiliseyi ateşe vererek, kiliseye girip kaçmaya teşebbüs edenleri vurmadan önce, içerideki kadın ve çocukları, yanmak ve boğulmak suretiyle yavaş bir ölüme mahkûm etmişti. Bu olaydan sonra hayatta kalan tek kadın olan Marguerite Rouffanche, kızının vurulmasından sonra, "koşarak alevlerin arasından geçip kendisini yüksek bir sunağın arkasına attığını" hatırlayacaktı. "Şans eseri orada bir merdiven vardı. Yukarı çıktım ve küçük bir pencereden kendimi kiliseden dışarı attım. Bir böğürtlen çalısı yığınının üzerine düştüm." Birkaç yerinden yaralanmıştı; ancak Almanlar ayrılana ve komşu bir köyden Fransızlar gelip onu kurtarana kadar yanıklar ve kanlar içinde orada öylece kalmıştı. O gün toplam 642 sivil öldürülmüştü ve Das Reich bölgeyi terk etmeden önce tüm çiftlik hayvanlarını katletmiş, evleri de yakmıştı.[37]

Direniş, Das Reich'ın ilerlemesini yavaşlatmakta tamamen başarılı olamamıştı. Örneğin 13 ve 14 Haziran tarihlerinde Périgueux'de Das Reich'a ait ağır tankların ve zırhlı araçların yüklendiği 15 tren, taciz ya da sabotajın neden olduğu gecikmeler olmaksızın Normandiya'ya ulaşacaktı. Yine de

---

[36] Cobb, *The Resistance*, 248-9; Farmer, "The Communist Resistance in the Haute-Vienne"; Kedward, *In Search of the Maquis*, 171-2; Gildea, *Fighters in the Shadows*, 347-8; Hastings, *Das Reich*, 116-40.

[37] Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 130-32; Cobb, *The Resistance*, 249-50; Hastings, *Das Reich*, 185-202.

Das Reich'ın karayoluyla seyahat eden unsurlarını çok daha zor bir yolculuk bekliyordu. Yollarının üzerindeki köprüler havaya uçurulmuştu ve Macpherson'ın açıkladığı gibi, kontrollü ağaç kesimi yapılmıştı:

> Yolun iki yanında, birbirine yakın oldukça büyük iki ağacı kesip indiriyorduk ve ne şanslıyız ki gövdelerini birbirlerinin üzerine çapraz gelecek şekilde ayarlayabiliyorduk. Bu, hafif bir araçla kesinlikle yerinden kaldırılamayacak kadar zorlu bir engeldi. Orada, bariyerin yaklaşık 100 metre arkasında bir adam bıraktım; böylece bir an için bile olsa adam kendini onlara gösterince azami şaşkınlık etkisi yaratılmış oluyordu... Almanlar ilk bariyere geldiklerinde, ilk önce sadece ağaçların yola düşmüş olduğunu düşündüler. Yürüyüş koluna zırhlı bir araç önderlik ediyordu; ardından asker yüklü cemseler geliyordu... Zırhlı araç, ağacı yoldan çekmeye çalıştı ve tabii ki başaramadı. Çok ağırdı ve dolayısıyla bu uzun bir gecikmeye neden olmuştu. İnşaat işlerinde kullanılan bir tank ile kepçeli bir buldozer için mesaj göndermek zorunda kaldılar. Güçbela sonunda ağaçları temizlediler. Bütün bunlar üç saatten fazla sürmüş olmalı.

Sten hafif makineliler kuşanmış, pusudaki direnişçiler, bariyerin hareket ettirilmesini bekleyen Alman birliklerine ateş açmıştı. Ek bir düzenleme, devrilen ağaçların altına tanksavar mayınları yerleştirmek ya da dallardan el bombaları sarkıtmaktı. Direniş, Das Reich'ı kuzeye yaptığı yolculuk boyunca taciz etmişti ve örneğin, tümen Lot'u boşaltıp ayrılıncaya kadar, 200'den fazla kamyon ve tankı imha etmişti. Tümen Loire nehrini geçtikten sonra, Müttefik hava kuvvetleri işi ele alacaktı. 13 Haziranda tümen kolu kanadı kırık bir halde Normandiya'ya varabilmişti.[38]

Vercors Platosu, kuzeyde Grenoble'dan güneyde Die'ye kadar uzanan ve doğusunda Napoléon Yolunun[39] iki ana ulaşım koridoruna ve güneybatısında Rhone vadisine bakan, 50 kilometre uzunluğunda ve 20 kilometre genişliğinde bir alanı kapsıyordu. Platoya giden sekiz yol vardı ve platonun zayıf noktası olan kuzeydoğudaki Saint-Nizier yolu hariç, bunların tümü kolayca savunulabilirdi. 1942'de Vercors makisi, *Franc-Tireur*'den Yves Farge ile Pierre Dalloz ve Yüzbaşı Alain de Ray tarafından kurulmuştu: Son ikisi deneyimli dağcılardı. Dalloz, "Müttefik çıkarmalarıyla eşgüdümlü olarak büyük bir kuvvetin harekete geçebileceğine ve Almanları Müttefiklerin makilere katılmasına yetecek kadar uzun bir süre, birkaç gün oyalayabileceğine" inanıyordu. Moulin ve Delestraint'in de onayladığı *Plan Montagnards*'ın özü buydu. SOE Ajanı Francis Cammaerts, Ağustos 1943'te platoyu ziyaret etmiş ve şu sonuca varmıştı: "*Plan Montagnards*'ın övgüyü hak eden çok artısı vardı ve

---

[38] Pike, *Defying Vichy*, 251; T. Macpherson, IWM, 17912, 13335; C. Watney, IWM 10123, 12698; Macpherson, *Behind Enemy Lines*, 138-9; Beevor, *D-Day*, 166.

[39] 1815'te Elbe'den kaçtıktan sonra Paris'e giderken Napoléon'un kullandığı rota olmasından ötürü bu ad verilmiştir.

elimden geldiğince destekledim... Varsayım, Normandiya'dan sonra güneyde denizden bir çıkarma ya da direnişin desteklediği birliklerin Almanlarla savaşacağı yere havadan asker indirme olacağı yönündeydi." Ocak 1944'te SOE'den Henry Thackthwaite liderliğindeki Inter-Allied Union görev gücü bölgeye gelmiş ve şu raporu vermişti: "Vercors Platosu, makinin dayanabileceği en iyi stratejik konuma sahiptir. Buradan, Fransa'nın güney kıyılarının beklenen işgali gerçekleşse de gerçekleşmese de, Almanlara saldırmak ve karşı saldırıları püskürtmek için en iyi şansa sahip olacaklar." Görünüşe bakılırsa, Thackthwaite, Vercors Platosunu vurkaç saldırıları için bir operasyon üssü olarak görerek, gerilla savaşı açısından düşünüyordu. Bununla birlikte Dalloz, Kasım 1943'te Cezayir'e gitmiş ve orada, Fransızların Vercors Platosunu bir tabya, Fransa'nın bir ayaklanmayla kurtarılacak ve ardından ne pahasına olursa olsun savunulacak bir parçası olarak görmek gibi daha iddialı bir çizgide olduklarını keşfetmişti.[40]

Vercors trajedisi, bir dizi yanlış anlama nedeniyle yaşanmıştı. Fransızlar, Müttefik çıkarmalarıyla aynı zamana denk gelecek şekilde, Vercors Platosunda bir ayaklanma planlamıştı; ama hiç kimse hangi çıkarmayla, kuzeye yapılanla mı yoksa güneye yapılacak olanla mı birlikte harekete geçecekleri üzerine düşünmemişti. Erken dönem Müttefik planları her iki bölgeye de eşzamanlı çıkarma öngörmüştü; ancak 1943'ün sonlarında, Müttefiklerin İtalya'daki yavaş ilerlemesi ve çıkarma gemisi kıtlığı birlikte ele alınarak, güneye yapılacak çıkarmanın, Normandiya çıkarmasından sonra, bilinmeyen bir tarihte gerçekleşmesi gerektiği üzerinde mutabakat sağlanmıştı. Fransız planlamacılara D-Day'in tarihi bildirilmemişti; ancak buna rağmen, Cezayir'deki yetkililer, herhangi bir hazırlık yapılmadığı için Fransa'nın güneyine herhangi bir çıkarmanın yakın bir zamanda düşünülmediğini biliyor olmalıydı. Bu bilgi Vercors bölgesindeki direniş liderlerine; yani SOE'nin Jockey devresinden Cammaerts'e, Güneydoğu Fransa'nın FFI şefi Zeller'e, FFI'nin Rhônes-Alpes bölgesindeki kurmay başkanı Marcel Descour'a ve Vercors'a yeni atanan maki lideri François Huet'ye iletilmiş olmalıydı.

Ancak bu adamlar, yakında gerçekleştirilecek bir eylem için hazırlandıklarını düşünüyorlardı. Descour, kendisini Vercors makisinin komutanı olarak atarken Huet'ye şunları söylemişti:

> Vercors, tüm Fransa'da kendi özgür bölgesini kurma görevi verilen tek makidir. Provence'a yapılacak bir çıkarmanın ileri karakolu olmasını sağlayacak silahları, mühimmatı ve birlikleri alacak. Fransız halkına ilk bildirisini okumak için de Gaulle'ün bizzat kendisinin buraya inmesi de olmayacak bir şey değil.

---

[40] Ashdown, *The Cruel Victory*, 34-5, 89, 94-5; F. Cammaerts, IWM 16759, 11238; M. Adamson, IWM 12687; Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 383-5; Kedward, *In Search of the Maquis*, 48-9.

Descour bu izlenimi, Cezayir'i ziyaret eden ve oradaki sohbetlerden, özellikle de Gaulle'ün sırdaşı Jacques Soustelle ile sohbetinden, 4.000 paraşütçünün indirilmesi için platoda hazırlık yapılması gerektiğine ikna olmuş bir şekilde dönen, Vercors'un AS lideri Eugene Chavant'tan edinmişti. Bu nedenle, D-Day arifesinde, Vercors makisinin seferber edilmesi yönünde özel bir mesaj gönderilmemiş olsa da liderler bunun atlanmış olduğunu varsaymış ve seferberlik emri vermişlerdi. Bölgeden yeni acemi askerlerin platoya akın etmesiyle temmuz ortasına kadar sayıları 4.000'e çıkacaktı.

Müttefiklerin Vercors'a desteğinin yakında geleceği izlenimi, 25 Haziran ve 14 Temmuzda USAAF'ın Güney Fransa boyunca ve Vercors'a gündüz saatlerinde büyük bir erzak ve mühimmat sevkiyatı yapmasıyla doğrulanmış görünüyordu. Havadan yapılan bu büyük sevkiyat operasyonu, Almanlar için bir uyarı niteliğindeydi ve 14 Temmuzda Cezayir'e gönderilen mesaj da sorunu iyice görünür kılıyordu: "14'ünde yapılan gündüz sevkiyatı yerine ulaştı. Yaklaşık 72 uçak. Çok başarılı. Müttefik uçakları gökyüzünde kaybolduktan sonra artık yerde makineli tüfeklerimiz var. Teşekkürler." Yeni askerleri silahlandırmak için gerekli mühimmatın alınmasına ek olarak, Vercors'a ayrıca iki Müttefik görev birliği daha gönderilmişti ve bu, Vercors Platosunun Londra ve Cezayir'deki planlamacıların kafasında ön planda olduğu inancını daha da pekiştirmişti. 26-27 Haziran gecesi, ilk gelen ekip, Desmond Longe, John Houseman ve André Pecquet'in Eucalyptus görev gücüydü. Bundan iki gün sonra da ikinci misyon, Teğmen Vernon Hoppers liderliğindeki, 13 kişiden oluşan, OSS'nin Justine görev gücü gelmişti. 3 Temmuzda cumhuriyetin yeni atanan bölge komiseri Yves Farge platoya gelecek ve Özgür Vercors Cumhuriyetini kuracaktı. Bastille Günü gerektiği gibi kutlanmıştı; ancak bu özgür cumhuriyetin ömrünün uzunluğuna dair alametler pek hayırlı değildi. Daha 13 Haziranda Almanlar, Vercors'a açılan en savunmasız geçit olan ve kuzeyden Grenoble'a tepeden bakan Saint-Nizier köyüne bir kuvvet göndererek, Vercors makisini mevzilendiği yerden çıkarmak için ilk hamleyi yapmıştı. Bu Alman birliği, daha sonra Almanlar köyü yerle bir ederken platonun derinliklerine dağılan makiler tarafından ağır silahlarla karşılanmıştı. Almanlar daha sonra, Romans-Petit ve Heslop komutasındaki FFI güçlerine kaybettikleri, Ain'deki toprakları geri almaya yoğunlaşmıştı.

Vercors makisine karşı Alman baskısı kademeli olarak artıyordu. Keşif uçakları sürekli olarak, tepelerinde dolaşarak makilerin yerlerini haritalıyor ve varsa açıkta bulunanları bombalıyordu. Cammaerts ve Zeller, Londra ve Cezayir'e, Müttefiklerin Chabeuil'deki Alman hava üssünü bombalamasını talep eden umutsuz mesajlar göndermişti; ancak tamamen içi boş yanıtlar almışlardı. Sonra 14 Temmuzda Houseman günlüğüne uğursuz haberi şöyle kaydetmişti:

> Hem Londra hem de Cezayir, her an büyük bir saldırı olabileceğini belirten telgraflar göndermişti ve yerel istihbarat da (ki istihbarat servisi mükemmeldi) bunu doğruluyordu. Valence, Romans-sur-Isère ve Grenoble'dan üç birlik üzerimize geliyordu.

15 Temmuzda Almanlar, Grenoble tarafında Engins'teki tüneli ve batı tarafında, Royans yakınlarında bulunan Isère üzerindeki köprüyü havaya uçurarak, makiyi platoya hapsetmek için adımlar atmıştı.

Maki, Vassieux'de, erzak ve hava indirme birlikleri getirmesini bekledikleri Dakotaların kalkıp inebileceği bir uçak pisti inşa etmek için çok çalışmıştı. Bu nedenle, 21 Temmuz sabahı, ufukta planörler çeken 20 uçak görüldüğünde, makiler bunların içinde uzun zamandır beklenen takviye birlikleri olduğundan emindi. Ama fena halde yanılmışlardı. Planörler 200'den fazla SS askeri taşıyordu ve iki ay önce Tito'nun Drvar'daki karargâhına yapılan saldırıya benzer bir şekilde, Vercors'un merkezine bir baskın düzenlenmişti. Luftwaffe eşliğinde Alman kara saldırısı, Vercors'a her yönden ilerleyen, General Pflaum komutasındaki 10.000 askerle gerçekleştirilmişti. Makilerden biri olan Claude Forget, o günü şöyle anlatıyordu: "Görebildiğimiz her şeye ateş ettik. Ancak Almanlar amansız hava saldırılarıyla karadaki personelini destekliyordu. Sanki gökten hiç durmadan bir ateş seli boşalıyordu. Yerimizden kıpırdayamadık." Böylesine güçlü bir saldırıyla karşı karşıya kalan makiler, cesurca ama nihayetinde çaresiz bir şekilde karşılık vermişti; ta ki iki gün sonra Huet dağılma emri verene kadar. Cezayir ve Londra'ya umutsuz yardım çağrıları gönderilmişti ve Chavant, hiçbir şey yapılmazsa, Fransız yetkililerin "suçlu ve korkak" olarak kabul edileceğini belirtmişti.

Herkes başının çaresine bakıyordu. Cammaerts ve Zeller, Vercors'taki adamları terk ettikleri için amirlerini azarlayarak, 21 Temmuzda platodan ayrılmıştı. Cammaerts, Müttefikler yetişene kadar Vercors'un yalnızca üç hafta dayanması gerektiği izlenimine kapıldığı; halbuki D-Day'in üzerinden yaklaşık iki ay geçtiği halde ortada hâlâ güneyde bir Müttefik çıkarması belirtisi olmadığı için özellikle öfkelenmişti. Platodaki ormanların kuytularına çekilen makiler, küçük gruplar halinde bölgeden kaçmaya çalışıyordu. Hoppers'ın bildirdiği gibi, bu son derece zordu:

> Tüm Isère vadisi her 50 metrede bir Alman olmak üzere sıkı korunuyordu... 11 gün boyunca ana kuvvet tek bir noktada sabit dururken; Alman devriyeleri ormanı taradılar ve makileri korkutarak Isère vadisine çıkarmak için çalılıklara ateş açtılar. Bu sırada, birçok kişi kaçmak için çabalarken, bir kısmı da nehri yüzerek geçmeye çalışırken boğuldu. 11 gün boyunca çiğ patates ve ara sıra bir parça peynirden başka boğazımızdan bir şey geçmedi.

Çatışmalar sırasında 65 Alman ölmüş ve 133 kişi de yaralanmıştı; maki ise 639 kayıp vermişti. Alman misillemeleri ise korkunç olmuştu. Yaralılar sığınaklarında öldürülmüş ve siviller acımasızca katledilmişti. Houseman saklandığı sığınağında, İsviçre'ye şunları yazmıştı: "Erkekler, hadım edildikten sonra, tüfek dipçikleriyle ölünceye kadar dövüldü. Kızın karnı deşildi ve bağırsakları boynuna dolanarak ölüme terk edildi. Fotoğrafları daha sonra gördüm: Tanınmaz haldeydiler." 500'den fazla ev yakılmış ve 650'den fazla ev ciddi şekilde hasar görmüştü. Bununla birlikte, Almanlar Vercors'u terk ettikten sonra maki yeniden toplanmış ve ağustosta Grenoble'ın kurtuluşunda yer alabilmişti.

Vercors trajedisini şiddetli suçlamalar takip etmişti ve bu yıllarca sürmüştü. Tartışma konularından biri, haziran başında Vercors'a makilerin çağrılmasıydı. Olayın neredeyse tüm failleri, bunun bir hata olduğu konusunda hemfikirdi. Ancak Cammaerts daha sonra şunları kaydedecekti: "Zamanlamada herhangi bir hata olduğu fikrini tamamen reddediyorum. Bence Normandiya'da gerçekleştirilen çıkarma harekâtı herhangi bir riski göze alamayacak kadar titiz ve dengedeydi ve Eisenhower elindeki her kartı oynamak zorundaydı; bu nedenle tüm Fransız direnişine, dışarı çıkıp ellerinden geldiğince savaşmalarını söyledi." Bir diğer tartışma noktası, maki seferber edildikten sonra, Müttefik desteğinin gelmemesiydi. Romans-Petit, Vercors'taki liderlerin, özellikle Descour'un aşırı iyimser olduğunu düşünüyordu: "Vercors'un askerleri, sayısal olarak önemli bir güç haline gelerek, Müttefikleri Vercors eylem planını kendi planlarına dahil etmeye zorlayabileceklerine safça inanıyorlardı." Bu tartışma, savaştan sonra Soustelle ve hava kuvvetlerinden sorumlu bakan Fernand Grenier tarafından gündeme getirilmişti. Soustelle, Grenier'i Vercors'a yardım göndermemekle şahsen suçlamıştı. Grenier, savunmasında, ilgili emirleri kendisinin hazırladığını ancak de Gaulle'ün imzalamadığını ileri sürmüştü. Gerçekten de, de Gaulle'ün, Fransız kuvvetleri de dahil olmak üzere, Müttefik birliklerini, büyük şehirleri kurtarabilecekleri bir konuma getirecek olan Massif Central'e büyük bir hava indirme operasyonunu herhangi bir zaafa uğratmamak için Vercors projesinden vazgeçtiğine dair kanıtlar ortaya çıkmıştı.

Tartışmanın bir sonraki ağırlık noktası, Almanların saldıracağı netleştiğinde, liderlerin Vercors'taki davranışı olacaktı. Descour, niyetinin hiçbir zaman, Vercors'u kendini savunma yeteneğine sahip bir müstahkem mevkiye dönüştürmek olmadığını savunmuştu. Yüksek kayıplardan Huet'i sorumlu tutmuş ve Huet'in 21 Temmuzda Almanların saldırdığı anda makilerin dağıtılması emrini vermesi gerektiğini öne sürmüştü. Huet aslında saldırının ilk gününde böyle bir manevrayı düşünmüştü; ancak saldırı altındayken güçlerini dağıtmanın ve organize bir şekilde geri çekilmenin neredeyse imkânsız olduğu hissi ağır basmıştı: Çünkü iletişim kopmuştu ve saldırı her yerden,

kanatlardan ve merkezden geliyordu. Ayrıca sivilleri Alman misillemelerine maruz bırakmak istememişti.

Tartışmanın son ayağını, Vercors savaşının buna değip değmediği oluşturuyordu. *Plan Montagnards*'ın yaratıcılarından biri olan Alain Le Ray, Vercors'un bir felaket olduğunu kabul etmiyordu. Bu savaşın, hayati bir zamanda önemli sayıda Alman kuvvetini bağladığına işaret ederek, "Vercors, Fransa'nın gurur duyabileceği bir tarih sayfasıdır" demişti. Diğerleri, Vercors'a karşı kullanılan Alman birliklerinin, Normandiya sahilindeki savaş için yeterli donanım ve eğitimden yoksun, yedek birlikler olduğuna işaret ederek, Le Ray'in görüşüne itiraz etmişti. OSS, "Vercors'un düşüşü, her zaman, kurtarılmamış Fransa'nın derinliklerinde kurtarılmış bölgeler kurma arzusunda olan Fransız direnişi için büyük bir talihsizliktir" sonucuna varmıştı. De Gaulle artık, Massif Central'a büyük bir hava indirme planını zora sokmayacak ve ülkesinin kurtuluşunda Amerikalıların ve Britanyalıların egemenliğini kabul etmek zorunda kalacaktı.[41]

Brittany yarımadasındaki direniş operasyonları, genellikle FFI ile düzenli kuvvetler arasındaki başarılı işbirliğinin bir örneği olarak görülüyor. Brittany, Müttefiklerin stratejik planlamacıları için önemli bir alandı. Brest, Saint-Nazaire ve Lorient'te üç büyük denizaltı üssü vardı ve Alman 3. Paraşüt Tümeni yarımadada konuşlanmıştı. Müttefikler karaya çıkar çıkmaz bu tümenin Normandiya sahillerine doğru hareket emri alacağı neredeyse herkesin tahmin ettiği bir şeydi. Brittany'de bir direniş vardı, ancak yoğun bir şekilde silahlanmış ve örgütlenmiş bir Alman varlığı karşısında büyük ölçüde engellenmişti. SOE, Butler devresini, Brittany'nin Fransa'nın geri kalanıyla irtibatını kesmek üzere tayin etmişti; ancak Almanlar bu devreye sızmayı başarmıştı. Hayatta kalanlardan biri olan André Hué, Britanya'ya geri getirildikten sonra, yoğunlaştırılmış bir SOE eğitim programından geçirilecek ve D-Day arifesinde, yeni bir devre olan Hillbilly'yi kurması için Brittany'ye geri gönderilecekti. Hué, Fransız SAS'tan 150 kişilik bir ön grup ve iki Jedburgh timi, George ve Frederick'le birlikte, havadan bölgeye indirilmişti.

Bu bölümün başlarında, SAS'ın savaşın bu aşamasında gizli savaş için uygun olup olmadığına ilişkin sorular gündeme getirilmişti; çünkü onların varlığı yerel halk arasında erken bir kurtuluş beklentisi doğuracaktı ve SAS pratikte ancak kendini savunacak kadar güçlüydü. Brittany'deki olaylar, bu argümanı destekler niteliktedir. Öncü gruplar Brittany'de, kuzeyde Guingamp yakınlarında, Samwest ve güneyde Malestroit yakınlarında, Dingson

---

[41] Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 173-82, 271-5, 336-86; Ashdown, *The Cruel Victory*, passim; M. Pearson, *Tears of Glory*, passim; Kedward, *In Search of the Maquis*, 174-81; J. Houseman, IWM 12083; F. Cammaerts, IWM 16759, 11238; Jenkins, *A Pacifist at War*, 150-82; Foot, *SOE in France*, 345-6; Cookridge, *They Came from the Sky*, 125-37; Wieviorka, *The Resistance in Western Europe*, 321-2.

kod adlarıyla iki üs kurmuştu. Sonraki birkaç gecede SAS, onları karşılamak üzere ortaya çıkan hevesli ama silahsız FFI mensupları için uçaklar dolusu silah indirilmesini sağlamıştı. Ayrıca, 9 Haziranda gelen, Pierre-Louis Bourgoin komutasındaki Fransız SAS birliği de dahil olmak üzere takviye almışlardı. Batı Çölünde sağ kolunu kaybettiği için Bourgoin'in paraşütle indirilmesi büyük bir özen gerektiriyordu. Sonunda, 90 kiloluk cüsse, darbenin etkisiyle bayılan talihsiz bir makinin kafasına güvenli bir şekilde inmişti. Bourgoin'in görevi, "Brittany ile Fransa'nın geri kalanı arasındaki tüm iletişimi mümkün olduğunca kesmek," 15.000 Almanı Brittany'de tutmak ve hâlâ son derece savunmasız olan Normandiya köprübaşına yaklaştırmamaktı. Ardından, Londra'dan gelen emirler üzerine ve doğru zamanda, tüm Brittany'de büyük çaplı bir isyanı ateşleyecekti.

SAS, FFI güçlerini eğitmek ve ayrıca ana Quimper-Paris demiryolunu kesmek amacıyla ray imha grupları oluşturup sevk etmek için çalışmaya başlamıştı. Bu, etkili bir şekilde gerçekleştirilmişti ve 15 Hazirana kadar Brittany'de işleyen tek demiryolu, Rennes ve Nantes arasındaki kuzey-güney hattıydı. Hué ve Jedburgh timlerinin askerleri, Fransız SAS mensuplarının sakınımsız davranışı ve yeni silahlanmış direnişçilerin silahlarını arkadaşlarına ve ailelerine gösterme merakı karşısında dehşete düşmüştü. Bu, yarımadada çok aktif olan *Milice*'in, SAS kamplarının tam yerlerini Almanlara bildirebileceği anlamına geliyordu. Almanlar, 12 Haziranda Samwest'e saldırarak, hayatta kalan SAS, Jedburgh ve FFI güçlerini yeniden toparlanmak için Dingson'a kaçmaya zorlamıştı. Dingson Kampı, Saint Marcel köyü yakınlarındaki, Ponchard ailesine ait La Nouette çiftliği civarında kurulmuştu. Hué, özellikle *Milice* üyelerinin, Samwest'te yakalanan mahkûmlardan alınan Müttefik üniformalarını giydiklerine ve Dingson'a sızdıklarına dair kanıtlar olduğu için, Samwest'e gelenler konusunda son derece diken üstündeydi. Jedburghlardan biri olan Binbaşı Wise daha sonra, "Beş *Milice*'in fena halde benzetildikten sonra infazına şahsen tanık oldum ve hiçbirimiz onlara karşı en ufak bir acıma hissi duymadık" diye anlatacaktı. 18 Haziranda Almanlar Dingson'a saldırmış ve çeşitli gizli güçler ormana kaçmadan önce savaş bütün gün sürmüştü. Savaşta, Almanlardan yaklaşık 600 kişi öldürülmüştü; SAS 50 ve FFI de 200 kayıp vermişti. Bir telsiz mesajıyla yardıma gelen 40 Amerikan Thunderbolt, Alman mevzilerini havadan ateş altına almamış olsaydı, Fransız kayıpları çok daha yüksek olurdu. Bu arada, endişe verici bir durum da söz konusu olmuştu: Yaşadıkları savaş deneyimini aşırı ağır bulan yaklaşık 200 maki, silahlarını bırakıp evlerine dönmüştü.

FFI ve SAS güçlerinin sınırları açığa çıkmıştı ve haziran ayının geri kalanı ile temmuz ayı boyunca, Almanlar ile dönek Ruslardan oluşturdukları birlikler ve özellikle de *Milice*, yeraltı güçlerinin yeniden toparlanma çabalarını sürekli olarak sekteye uğratmıştı. Örneğin, Jedburgh timi George,

oradaki 200 FFI kuvvetini silahlandırmak için Saint-Nazaire'in yaklaşık 40 mil kuzeydoğusundaki Safré'ye gitmişti; ancak ertesi gün, ihanete uğrayıp dağılmak zorunda kalmıştı. Çetin ceviz Fransız komutan Bourgoin, komuta etme görevini yerine getiremeyecek durumda olduğunu fark etmişti; çünkü Hué'nin belirttiği gibi: "O bir savaşçıydı ve en iyilerden biriydi; ama tek koluyla çok dikkat çekiyordu ve ne kadar kılık değiştirirse değiştirsin, o hâlâ bariz bir hedefti." Frederick timi Kuzey Brittany'ye dönmüştü ve oraya, Alman garnizonunun Brest'te çakılı kalmasını sağlama konusunda kendilerine yardımcı olacak daha fazla Jedburgh timi gönderilmişti.

18 Temmuzda General Patton komutasındaki Amerikalılar, Normandiya'daki önemli St-Lô kasabasını ele geçirmiş ve Brittany yarımadasına gerçekleştirilecek bir yarma harekâtı için hazırlıklara başlamıştı. 30 Temmuza kadar Amerikalılar Avranches'e ulaşmıştı ve burada güçlerini bölmeye hazırlanıyordu. Birleşik Devletler'e ait 8. Kolordu, doğrudan Brest'e yönelmiş olan zırhlı bir tümen liderliğinde, Kuzeydoğu Brittany boyunca ilerleyecekti. Güney limanlarını kurtarmak için başka bir zırhlı tümen görevlendirilmişti. Bu aşamada, Brittany'deki FFI kuvvetlerinin, yalnızca 13.000'i silahlı olmak üzere, 30.000 kişiden ibaret olduğu tahmin ediliyordu. 3 Ağustosta günün geç saatlerinde, BCRA'nın uzun süredir komutanlığını yapan Albay Passy'nin kurmay başkanı olduğu, Albay Albert-Marie Eon komutasında yeni bir FFI komutanlığı oluşturulmuştu. 3 Ağustos gecesi, Eon ve Passy, topyekûn isyanı yönetmek üzere, Guincamp yakınlarında, Brittany'ye inmişti. Eon daha önce hiç paraşütle atlamamıştı ve ona eşlik eden Jedburgh timinden nasıl ineceği konusunda yardım almak zorunda kalmıştı. Bu yeni genel komuta merkezinin, Patton'ın genel merkezi, Londra ve Brittany'deki beş bölgesel FFI şefi ile doğrudan iletişimi vardı. Direniş, BBC üzerinden şifreli mesajın alınmasından sonra zaten ayaklandığından dolayı, ekip aslında olaylar üzerinde çok fazla etki yaratamayacak kadar geç kalmıştı.

Breton direnişi hemen harekete geçmiş ve 5 Ağustosa kadar FFI, güneyde Vannes, kuzeyde ise St-Brieuc kasabasını ele geçirmişti:

> Tarlalarda ve ormanlarda düşman acımasızca ve amansızca kovalandı ve taciz edildi. Tarlalar ve ormanlar, tuzaklarını kaçan herhangi bir askerden çok daha iyi bilen gruplar arasında bölünüp paylaşıldı.

Alman mahkûmlar, savaş sırasında bir Fransız üssü olarak kullanılmaya başlanan ve daha sonra bir Alman kampına dönüşmeden önce, 1940'ta Fransa'daki Polonya ordusunun yeniden kurulduğu ana merkez olan Coëtquidan'daki bir kampa gönderiliyordu. Amerikalılar ilerledikçe, FFI güçlerinin temel amacı değişiyordu. FFI şimdi, özellikle St Brieuc, Guincamp ve Morlaix yakınlarında bulunan 300 metre uzunluğundaki Plougastel-Daoulas viyadüğü gibi hayati öneme sahip demiryolu köprülerinin korunması başta olmak

üzere, Almanların geride hiçbir şey bırakmamacasına her şeyi yakıp yıkmasını engellemeye odaklanmıştı. SAS ve Jedburgh timlerinin yardım ettiği FFI, Amerikalıların hızla ilerlemesi için anayolları açık tutmayı başarmıştı. Bir hafta içinde Brittany'nin çoğu kurtarılmış ve yaklaşık 50.000 Alman teslim olmuştu: Rennes 4 Ağustosta Nantes 11 Ağustosta ve Quimper 13 Ağustosta düşmüştü. FFI daha sonra, küçük Alman gruplarını temizlemek ve St Malo, Lorient, Saint-Nazaire ve Brest limanlarında kalan Alman garnizonlarını kollamakla görevlendirilirken; Amerikalılar asıl işlerine geri dönerek, doğuya, Almanya'ya saldırı hazırlıklarına başlamıştı.[42]

Amerikan generali Alexander Patch komutasındaki 7. Ordu tarafından, Dragoon Operasyonu için hazırlanan orijinal planlar, General Lucian Truscott'un üç tümenden oluşan 6. Kolordusunun, Fransa'nın Akdeniz kıyısındaki Cavalaire ile St Raphael arasındaki 15 millik kıyı şeridine çıkarılmasını öngörüyordu. Eşzamanlı olarak, Tuğgeneral Robert Frederick komutasındaki bir hava indirme birliği, güneyde Toulon ve Marsilya'ya, kuzeybatıda Rhone vadisine erişim sağlayan bölgeyi ele geçirmek için paraşütler ve planörlerle Le Muy çevresindeki sahillere indirilecekti. General de Lattre komutasındaki beş tümenden oluşan Fransız B Ordusu, Toulon yakınlarına inecekti. Bu birlikler, o yılın başlarında İtalya cephesinden çekilmişti. Genel saldırı yönü, önce Toulon ve Marsilya limanlarını ele geçirmek, Nice yakınlarındaki sağ kanadı Alman hâkimiyetindeki İtalya'dan gelecek karşı saldırılara karşı güvence altına almak ve ardından Rhone vadisinden Lyon ve Vichy'ye doğru ilerlemekti. Temmuz ortasında, Akdeniz cephesinin komutanı General Alexander'a, Fransız direnişiyle temas kurma ve işgal harekâtındaki rollerini netleştirme yetkisi verilmişti. FFI, Amerika'nın ilerlemesi için yolu açmak üzere, Rhone'un Lyon'a kadar her iki yakasındaki karayollarının ve demiryollarının; bölgedeki tek Alman zırhlı tümeni olan 11. Panzer'in çıkarma sahillerine gitmek üzere Toulouse'dan ayrılmasını önlemek için batıda Bordeaux'dan Akdeniz'deki Narbonne'a uzanan doğu-batı yollarının ve Almanların Alpler boyunca takviye göndermesini engellemek için Fransa-İtalya sınırındaki dağ geçitlerinin kontrolünü ele geçirmekle görevlendirilmişti. Bu titiz planlar, Güneydoğu Fransa'daki FFI komutanı Henri Zeller'in Cezayir'e yaptığı ziyaret sonrasında kökten değişecekti.

Zeller, de Gaulle'e, FFI'nin Fransa'nın güneydoğusunu büyük ölçüde kontrol ettiğini ve Almanların bölgeye yayılmış küçük garnizonları elinde tuttuklarını; ancak direnişi istedikleri zaman vurma kapasitesine sahip olmalarına rağmen, kafalarını garnizonlarından dışarı çıkarmaktan korktuklarını bildirmişti. Zeller, FFI'nin ana demiryolu ve karayolu güzergâhla-

[42] Casey, *The Secret War against Hitler*, 122-9; Macksey, *The Partisans of Europe*, 195-7; Foot, *SOE in France*, 357-8; Wieviorka, *The French Resistance*, 362-4, 374; W. Irwin, *The Jedburghs*, loc. 1,606-2,408; A. Hue, *The Next Moon*, passim.

rındaki tüm köprüleri havaya uçuracağına söz vermişti; Fransız ordusunda baş mühendis olan erkek kardeşi, onları yeniden inşa etmesi gerekeceği için ona bunu yapmaması için yalvarmıştı. Zeller, Dragoon planlarından haberdar olan de Gaulle tarafından kendisine verilen, Amerikan taarruzuna ilişkin zaman çizelgesindeki yavaşlık karşısında dehşete düşmüştü. Zeller, Napoléon Yolunu fiilen FFI'nin kontrolü altında olduğuna ve Müttefiklerin oldukça hızlı hareket eden bir öncü kuvvetle bir hafta içinde Grenoble'a ve bundan çok kısa bir süre sonra da Lyon'a ulaşabileceğine işaret etmişti. De Gaulle, Zeller'i, Patch ile bu meseleyi konuşması için Napoli'ye göndermişti. Zeller'in önerisinin kilit noktası, Alman garnizonlarının büyük şehirlerde 1.000 ve çoğu yerde 100'ün altında personelden oluşmasıydı. Almanların morali yerlerde sürünüyordu ve Zeller onların karşılaştıkları ilk Müttefik askerine teslim olmaya hazır olduklarını ancak direnişe teslim olmayacaklarını iddia ediyordu.

Güney Fransa'daki direniş harekete geçmeye hazırdı; ancak AS, ORA ve FTP arasında bölünmüştü: ORA harekete geçme konusunda temkinliyken, FTP bağımsız davranmaktan yanaydı ve risk almaya hazırdı. Bazı alanlarda, yerel anlaşmalar AS ve FTP için ayrı operasyon alanları sağlıyordu. Örneğin, Cannes'da Ange-Marie Miniconi'nin FTP'sinin şehrin doğusunu ve AS'nin batı kısmını kontrol ettiği, şehri ortadan ikiye bölen bir çizgi çizilmişti. Bölgede, çeşitli direniş güçlerini birleştirebilecek FFI komutanları vardı; ancak Hautes-Alpes'ten Paul Héraud ile Louis Martin-Brett ve Robert Rossi de dahil olmak üzere, birçok kilit adam 1944 yazında tutuklanmıştı. De Gaulle, Albay Jean Constans'ı Güneydoğu Fransa'daki Region 2'ye FFI komutanı olarak atamıştı; ancak Constans Fransa'ya ancak 11 Ağustosta gidebilmişti. Kendisine Dragoon'un tarihi verilmemiş ve dolayısıyla komuta ve kontrolü sağlamakta önemli zorluklarla karşılaşmıştı.

Almanların FFI yerine Müttefik birliklerine teslim olmaya daha istekli olacağı haberi, ağustos ayının ilk iki haftasında, Jedburgh timlerine ve diğer özel görev birliklerine yaklaşık 100 üniformalı Müttefik askerinin gönderilmesine yol açmıştı. Bunlar, o yaz başlarında indirilmiş Jedburgh timlerine takviye olarak düşünülmüştü. Bununla birlikte, bölgeye bu geç intikallerin ne kadar yararlı olduğuna ilişkin kafalarda pek çok soru işareti belirmişti. Corrèze'de faaliyet gösteren Jacques de Guélis, 10-11 Ağustos gecesi, Jedburgh timi James'le birlikte 30 Fransız SAS'tan oluşan bir takviye almıştı; ancak bu konuda şunları kaydetmişti:

> Tüm bu mükemmel eğitimli askerlerin çok geç geldikleri ve yapılması gerekenleri tamamen yanlış anladıkları söylenebilir... Hem SAS hem de Jedburgh'lar birincil görevlerinin yıkım olduğunu düşünüyorlardı. Ne yazık ki onların tahrip etmeleri gereken her şey uzun zaman önce halledilmişti.

Pearl Witherington, 11 Ağustosta Julian ekibinin gelişiyle ilgili uyarılmadığı için şaşkındı: "Kayda değer bir şey yapamayacak kadar çok geç geldiler ve benim varlığımdan bile haberleri yoktu." Basses-Alpes'te maki olan Oxent Miesseroff, 4 Ağustosta gelen OG ekibi Ruth hakkında daha sonra şunları yazacaktı: "Amerikalılar yapacak bir şeyleri olmadığı için, havaya uçurmaya değer ne varsa çoktan yok edilmiş olduğundan, bizden 500 metre uzakta, çadırlarıyla küçük bir tatil kampı kurdular." Benzer bir durum, Gap ile Valence arasındaki bölgede sabotaj eylemleri gerçekleştirmek için haziran sonunda gelen Jedburgh ekibi Chloroform için de geçerliydi. FFI'nin gerekli tüm sabotaj eylemlerini zaten gerçekleştirdiğini öğrenen ekip, FFI güçlerini silahlandırmak ve eğitmek gibi, yapacak pek çok işlerinin olduğu Hautes-Alpes'e geçmişti.

SOE, güvenlik konusundaki aşırı titiz tutumu sayesinde özgür kalmayı ve hem Güney hem de Güneydoğu Fransa'nın çok geniş bir alanını kapsayan başarılı bir devreyi yönetmeyi başarmış Francis Cammaerts'in Jockey devresi aracılığıyla Güney Fransa'da uzun süredir varlığını sürdürüyordu. Ancak Cammaerts'in şansı tükenmek üzereydi. Görevi, bölgede faaliyet gösteren Polonya doğumlu Wehrmacht askerlerine[43] boyun eğdirmek olan, "Christine Granville" takma adıyla görev yapan Krystyna Skarbek temmuz ayında ona katılmıştı. Ağustos ayı başlarında, Cammaerts ve Skarbek'e iki Müttefik subayı; Girit'teki sinir bozucu deneyimden sonra daha fazla hareketlilik beklentisi içinde olan Xan Fielding ile Christian Sorensen katılacaktı. 13 Ağustosta Cammaerts, Fielding, Sorensen ve Claude Renoir, bir Alman kontrol noktasında durdurulduklarında, Digne'den Seyne'ye arabayla seyahat ediyorlardı. Fielding'i dehşete düşürecek derecede mükemmel Fransızca konuşan bir Gestapo ajanı tarafından sorgulanmışlardı; öte yandan Fielding, "bu dil bir zamanlar onun anadili olmasına rağmen, Fransa'dan onca yıl uzak kaldıktan sonra, artık bu kadar akıcı bir şekilde Fransızca konuşamayacağının" farkındaydı. Daha da kötüsü, belgelerinde ağustos ayının damgası eksikti ve Sorensen ile onun birbirini takip eden seri numaralı banknotlara sahip olduğu keşfedilecekti. Hepsi tutuklanmış ve Digne'de hapsedilmişti. Skarbek, tutuklandıkları haberini almış ve Digne'ye giderek burada, Alsaslı bir jandarma olan Albert Schenck'i, kendisi ile Gestapo ajanı Max Waem arasında arabuluculuk yapmaya ikna etmişti. Argümanı, Müttefiklerin Güney Fransa'yı işgalinin yakın olduğu ve tarafını seçme zamanının geldiğiydi; Cezayir'den havalanan bir uçaktan paraşütle kendisine indirilen 1 milyon franklık rüşvet de ek bir teşvik olmuştu. 17 Ağustosta hepsi serbest bırakılmıştı. Fielding, kendisinin önemsiz olduğunu, yalnızca Cammaerts'in önemi nedeniyle anlaşmaya dahil edildiğini kaydedecekti: "O halde, hayatımı doğ-

[43] Bu Polonyalılar, Reich'a katılmış olan Batı Polonya'dan gelmişti ve genellikle kendilerine sorulmadan Wehrmacht'a yazılmışlardı.

rudan ona [Skarbek] borçlu olduğum kadar, dolaylı olarak ona [Cammaerts] da borçluyum."

Dragoon Operasyonu 15 Ağustosta başlatılmış ve hemen başarılı olmuştu. Le Muy yakınlarına paraşüt ve planör inişi bir Alman engeliyle karşılaşmamıştı çünkü OSS komutanı Geoffrey Jones liderliğindeki bir FFI ekibi bir önceki gece Fayence'deki Alman radar istasyonunu havaya uçurmuş ve Almanları gerek havadan gerek denizden gelen işgal kuvvetlerine karşı kör etmişti. Jones, Nice limanındaki Alman savunmasına ilişkin hayati istihbaratı sağlamayı sürdürecekti. Beş uçak dolusu paraşütçü sabahın çok erken saatlerinde Saint Tropez yakınlarına inmiş ve burada Marc Rainaud komutasındaki yerel FFI güçleriyle buluştuktan sonra, ilk gün kasabayı kurtarmıştı. Denizden çıkarmalar da aynı şekilde sorunsuz gerçekleşmiş ve birlikler daha ilk gün karadan 20 mil içeriye doğru ilerlemişti.

18 Ağustosta Patch, 19. Ordunun Alman komutanı General Friedrich Wiese ile aynı anda, bir Enigma şifre çözücü aracılığıyla kritik bir istihbarat elde etmişti. Hitler, 19. Ordunun neredeyse tamamının, Rhone vadisinde artçı olarak tutulan 11. Panzer Birliğiyle birlikte Güney Fransa'dan çekilmesini emretmişti. Garnizonlar, Fransa-İtalya sınırını savunmak için geride bırakılacak ve Marsilya ile Toulon "son neferine kadar" savunulacaktı. 19. Orduya, Kuzey-Orta Fransa'daki Sens'ten başlayıp, Dijon üzerinden İsviçre sınırına kadar uzanan daha kuzeyde yeni bir savunma hattı inşa etmesi emredilmişti. Bu haber, Müttefik kuvvetlerinin yeniden düzenlenmesine yol açacaktı: General Jean de Lattre ve Fransız Ordusu, Marsilya ile Toulon'u alacaktı; General Lucian Truscott, Rhone vadisi boyunca ilerleyecekti; Tuğgeneral Frederick'in hava indirme kuvvetleri Alpler'deki geçitleri koruyacaktı. Ayrıca General Patch, Napoléon Yolunda ilerlemek için (komutanı General Frederick Butler'ın adını alan) Butler Görev Gücünün [Task Force Butler] seferber edilmesine izin vermişti. Bu, Zeller'in temmuz ayında talep ettiği ve 3.000 asker ile 1.000 araçtan oluşan, son derece hareketli bir öncü muhafız birliğiydi. Bu birliğin tankları ve hareketli havan topları vardı ve bu da onu, küçük Alman oluşumlarına saldıracak kadar güçlü; ancak zırhlı bir tümen gibi bağımsız hareket edemeyecek kadar zayıf kılıyordu. Butler Görev Gücü, Almanları görev gücünün onları teslim olmaya zorlayabileceği yerlerde kapana kıstırıp hareketsiz halde tutmak için FFI'nin yardımına ihtiyaç duyacaktı.

Butler Görev Gücü, 18 Ağustosta harekete geçmiş ve FFI ile yakın çalışmanın faydalarını çabucak görmüştü. FFI, geniş Valensole Platosuna ulaşmak için gereken tüm köprüleri aşırı coşkuyla havaya uçurmuştu; ancak Verdon nehrinin karşısına, Butler gücünün Basses-Alpes bölgesine girmesini sağlayan bir geçiş noktası inşa etmişti. Orada, FFI komutanı George Bonnaire Amerikalıları ikna ederek, FFI'nin Alman garnizonunun 19 Ağustos akşamı saat 7:00'de teslim olduğu bölge başkenti Digne'yi ele geçirmesine yardım

etmek için dolambaçlı yoldan gitmesini sağlamıştı. Napoléon Route boyunca kuzeydeki yol açık görünüyordu ve FFI'nin iyi donanımlı Amerikan görev gücünün yanında faydalı bir şekilde çalışabileceği açıktı. Ancak Butler, Fransız direnişinin faydası konusunda hâlâ temkinliydi. Butler Sisteron'da buluştuğunda, "amatör ordular" diye bilinen grupların çabalarını küçümseyerek Cammaerts'i derinden gücendirmişti. Cammaerts, Patch'in kurmay merkezlerinde daha sıcak karşılanacaktı.[44] Butler'ın Cammaerts'i kaba bir şekilde yok sayması, daha sonraki bir bölümde incelenecek olan bir soruyu gündeme getirmektedir: Güney Fransa'yı kim kurtardı: Müttefikler mi yoksa Fransız direnişi mi?

Hitler'in Wiese'ye Güney Fransa'dan çekilme emri, daha kuzeyde meydana gelen olaylardan kaynaklanıyordu. Patton, Normandiya kuşatmasını kırdıktan sonra 3. Ordusunu bölerek, bir parçasını, kurtarıcılarını selamlamak için ayaklanan FFI güçleriyle birlikte savaşmak üzere Brittany'ye göndermişti. Atlantik limanlarında saklananlar dışında, Brittany'deki tüm Alman kuvvetleri temizlendikten sonra, Patton ordusunun yönünü doğuya çevirmişti. Temmuz ayı sonlarında, Britanya ve Kanada güçleri, haziran ayından beri Alman birliklerinin elinde tuttuğu Caen'i kurtarmışlardı. Alman 7. Ordusu ile 5. Panzer Tümeni, Falaise cebinde kapana kısılmıştı. 19 Ağustosta Amerikalılar, Britanyalılar, Kanadalılar ve Polonyalılar, Almanların işini orada bitirmek için bir araya gelmiş ve 21 Ağustos akşamı, Falaise cebindeki 50.000 Almanın çoğu ya teslim olmuş ya da öldürülmüştü. Bununla birlikte, önemli bir kısmı da Müttefiklerin sıcak takibi altında, dağınık bir şekilde kaçmaya başlamıştı.

Kuzeydeki FFI ile Jedburgh timlerine birkaç görev birden verilmişti. Görevlerden biri, Alman karayolu, demiryolu, telgraf ve telefon iletişim ve ulaşım hatlarını kesmekti. Bir diğeri, şimdi hızla hareket eden Müttefik taarruzundan geride kalan Alman ceplerini temizlemekti. Ayrıca FFI, ilerlemeyi kolaylaştırmak için Almanların konumu, gücü ve savunması hakkında istihbarat sağlamakla ve özellikle Müttefiklerin ihtiyaç duyduğu köprülerin yıkılmasını önlemek için Alman yıkımlarını engelleyecek faaliyetlerde bulunmakla görevlendirilmişti. Son olarak, Müttefikler doğuya doğru ilerlerken, sağ kanatlarını Güney ve Orta Fransa'dan geri çekilen Almanlara açık bırakmıştı. FFI'nin bu birlikleri taciz etmesi ve büyük oluşumların hava gücüyle vurulabilmesi için konumlarını tespit edip bildirmesi bekleniyordu.

Jedburgh timleri, FFI'yi eyleme hazırlamak için ilerleyen Müttefik kuvvetlerinin önüne yerleştirilmişti. Gelecekteki CIA Başkanı Bill Colby'nin

[44] Funk, *Hidden Ally*, 57-123; Casey, *The Secret War against Hitler*, 135-42; Irwin, *The Jedburghs*, loc. 3,554-659; Leslie, *The Liberation of the Riviera*, 209-10; Kundahl, *The Riviera at War*, 170; J. de Guélis, IWM 15350; Seymour-Jones, *She Landed by Moonlight*, 311; Cookridge, *They Came from the Sky*, 160-62; Fielding, *Hide and Seek*, 177-8, 185; Mulley, *The Spy Who Loved*, 245-9.

de dahil olduğu Bruce timi, 14-15 Ağustosta Paris'in yaklaşık 60 mil güneydoğusundaki Yonne vadisine indirilmişti. Burası Henri Frager'ın Donkeyman devresinin uzun süredir faaliyet gösterdiği alandı. Ancak Bruce timinin bilmediği şey, Frager'in yardımcısı Roger Bardet ile onun bağlantısı sözde Alman dönek Hugo Bleicher'in ihanetine uğramış olduğuydu. 2 Temmuzda Bleicher gerçek yüzünü ortaya çıkaracak ve Frager'ı tutuklayacaktı. Bardet'nin ihaneti bilinmiyordu ve artık o işbaşındaydı. Bruce timi, Bardet'nin sorumlu olduğu bölgedeki Almanlara saldırmaya istekli olmadığını ve her halükârda komutası altında yalnızca yaklaşık 500 adamı olduğunu görünce paniğe kapılmıştı. Bu arada, daha derinlemesine araştırmalar meyvelerini vermiş ve Bruce timi, hazır bir şekilde emir ve silah bekleyen 2.000 adamı olduğunu iddia eden Adrien Sadoul gibi aktif FFI liderlerini bulabilmişti. Başka yerlerde FFI, Amerikalıların 18 Ağustosun sonuna kadar Orléans ve Chartres'i kurtarmasına yardım edecekti. 19 Ağustosta Patton'ın güçleri, Paris'in güneyindeki Seine nehrini geçmeye başlamıştı. Müttefiklerin planı, FFI'nin Angers'tan Orléans'a uzanan Loire hattı boyunca ordunun sağ kanadını koruma sözü vermesiyle doğuya, Almanya'ya doğru ilerlemekti.[45]

De Gaulle, özgürleşmiş Fransa'nın yeni lideri olarak kabul edilmek istiyordu; ancak otoritesine karşı sayısız meydan okumayla karşı karşıya kalmıştı. D-Day'den kısa bir süre sonra Pétain, düzenli bir iktidar devri ayarlamak üzere de Gaulle ile temasa geçmek için birkaç girişimde bulunmuştu; ancak de Gaulle, "kendisinin Pétain tarafından tahta çıkarılması" ihtimalini dikkate almayı reddederek, bu teklifleri ciddiye almamıştı. Benzer şekilde, Laval'ın, de Gaulle ve Müttefikleri resmen kabul etsinler diye Paris'teki 1940 Fransız Meclisini geri çağırma önerisini de reddetmişti. 14 Haziranda kısa süre önce özgürleştirilmiş Bayeux'ya yaptığı kısa ziyaret sırasında de Gaulle, tüm kurtarılmış toprakları de Gaulle'ün geçici hükümeti adına denetlemesi amacıyla, cumhuriyet komiseri olarak François Coulet'yi bırakarak, Amerika'nın bir askeri hükümet kurma planını baltalamak için ilk adımı atmıştı. Amerikalılar de Gaulle'ün otoritesini tehdit etmeye devam ediyordu. Roosevelt, 11 Temmuzda de Gaulle hükümetini kısmen tanısa da, Amerikan askeri komutanlarının, Vichyci ya da de Gaulle'cü fark etmez, sorunsuz bir yönetim adına, siyasi eğilimlerine bakmaksızın herkesle çalışmaya istekli olduklarını gösteren pek çok kanıt vardı. Örneğin Bayeux, Coulet kontrolü ele geçirmeyi başarana kadar, "Vichy, Direniş ve Müttefiklerin bir arada yaşadığı garip bir idari belirsizlik içinde var olmuş" ve 10 Ağustos gibi geç bir tarihte, yeni Cumhuriyet Komiseri Michel Debré, Vichy Valisinin Angers'tan

[45] Irwin, *The Jedburghs*, loc. 2,725-840; Colvin (der.), *Colonel Henri's Story*, 139; Casey, *The Secret War against Hitler*, 130.

çekilmeye hazır olduğunu; ama Amerikalıların yine de Debré yerine onunla birlikte çalışmayı tercih ettiklerini görmüştü.[46]

28 Haziranda direniş, Vichy'nin propaganda bakanı Philippe Henriot'u evinde öldürmüştü. Bu suikast, Fransız halkını ikiye bölecekti: Kardinal Suchard, Henriot'un Paris'teki anma törenine, günahlarının bağışlanması kısmı da dahil olmak üzere, başkanlık etmiş ancak hakkında konuşmayı reddetmişti; Lyon'da Kardinal Gerlier hem günahları bağışlama törenini hem de methiye okumayı reddetmişti; öte yandan Limoges'da Monsenyör Rastouil, herhangi bir anma töreni düzenlemeyi reddettiği için *Milice* tarafından tutuklanmıştı. Laval, Pucheu'nun Cezayir'de infazına ve öteki Vichy bakanların tutuklanmasına misilleme olarak, Üçüncü Cumhuriyetin üç bakanını; Paul Reynaud, Léon Blum ve Georges Mandel'i yargılama, ölüme mahkûm etme ve infaz etme yönündeki Alman taleplerini reddetme cüreti gösterecek kadar ileri gitmişti. 6 Temmuzda Fransa'daki en yüksek rutbeli SS ve Polis Şefi Oberg, Paris *Milice* Başkanı Max Knipping'e, Mandel'in Almanya'dan Paris'e yeni geldiğini ve Fransızların onu gözaltına alacağını bildirmişti. Knipping, Vichy'den emir beklemiş ancak emir gelmemişti; bu yüzden Mandel'i, *Milice* eşliğinde Vichy yakınlarındaki bir hapishaneye nakletmeye karar vermişti. *Milice* bunu yapmak yerine, Mandel'i Fontainebleau ormanında vurmuştu. Son olarak Almanlar, Pétain'i 20 Ağustosta ailesiyle birlikte, iki gün önce Belfort'a ulaşan Laval'a katılmak üzere zorla Belfort'a götürerek, Vichy rejiminin sonunun geldiğini kabul etmişti. SOE RF ajanı Michel Couvreur, Pétain ayrılırken tesadüf eseri Vichy'deydi ve derhal kasabadaki kanun ve düzenin sorumluluğunu üstlenmişti. Aşırı işbirlikçiler Darnand, Déat, Doriot ve Fernand de Brinon, Alman topraklarında yeni bir Fransız hükümeti kurma izni almak için 1 Eylülde Doğu Prusya'daki karargâhında Hitler'i ziyaret etmişlerdi. 6 Eylülde Pétain, Belfort'tan sınırı geçerek Almanya'ya ulaşmış ve bu yeni Fransız hükümeti de Württemberg, Sigmaringen'deki kalede toplanmıştı. Pétain, "Almanya'da esaret altına alınması" konusunda Hitler'i şiddetle protesto etmişti.[47]

Pétain'in Vichy'den ayrılması, de Gaulle'ün yeni bir Fransız hükümetinin başı olarak konumunu güvenli kılabilirdi; elbette, şayet komünistler olmasa. De Gaulle, komünistlerin Fransız direnişindeki önemi ve FFI'den emir alma konusundaki isteksizlikleri hakkındaki haberler yüzünden zaten diken üstündeydi. Paris'ten gelen haberler korkularını artırıyor ve yeni bir Komün hayaletini gündeme getiriyordu. 12 Ağustosta demiryolu işçileri greve gidin-

[46] Lacouture, *De Gaulle*, 555-6; De Gaulle, *War Memoirs*, II, 290-91; Jackson, *France*, 552; Gildea, *Fighters in the Shadows*, 383; Jackson, *A Certain Idea of France*, 315.

[47] Boyd, *Voices from the Dark Years*, 234; Dank, *The French against the French*, 262-3, 270; Gordon, *Collaborationism in France*, 307; Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 276-7; Lambert, *Free French Saboteurs*, 109.

ce, tüm Paris ulaşım sistemi durma noktasına gelmişti. Kanun ve düzenin koruyucuları da şüpheli konumuna düşmüştü ve 15 Ağustosta Paris'teki tüm polis teşkilatına grev çağrısı yapılmıştı. Bu nedenle, Paris'teki direnişin askeri komitesine komünistler hâkim olduğundan, yalnızca Almanlara karşı bir ayaklanma değil, aynı zamanda komünist bir yönetimin kurulması gibi gerçek bir tehlike de söz konusuydu. Paris ayaklanmasının Fransa'nın başkentinin düşman işgalinden kurtuluşundan daha fazlasına dönüşmesini önlemek için de Gaulle'ün Müttefiklerin yardımına ihtiyacı olacaktı.

26

1944 Yazı: Diğer Cepheler

D-Day'de Müttefiklerin Normandiya'ya çıkarma yaptığı haberi, Avrupa'da bir orman yangını gibi yayılmıştı. İtalya'da bir önceki gün, 5 Haziranda Roma'nın kurtuluş haberleriyle birlikte ülke çapında büyük bir sevinç yaşanmıştı. İtalya'da direnişin bir üyesi olan ve Torina'da bulunan Ada Gobetti, Roma ve Normandiya cephelerinden uzakta olduğu için başlangıçta D-Day haberlerine kayıtsız kalmıştı; ancak kısa bir süre sonra, bunun insanlar üzerindeki etkisini fark etmişti: "Konuştuğum herkes, gazeteleri teslim ettiğim kişiler ve tesadüfen karşılaştığım arkadaşlarım, haberi duymuş ve çok sevinmişlerdi. Hatta sokakta ve tramvayda, tanımadığım insanların yüzlerinde bile bir memnuniyet ve rahatlama ifadesi gördüm."[1] Norveç'te Oluf Reed Olsen o güne dair şunları hatırlıyordu:

> Haberin geldiği gün, Almanlar kendilerini toparlayıp da daha ne olduğunu anlamadan çok önce, Kristiansand'daki insanların yüzlerini asla unutmayacağım. İnsanlar küçük gruplar halinde hevesle haberleri tartışıyorlardı; aniden bir şeylerle meşgul olmak zorunda kalan Almanlar, koşuşturan perişan küçük yaratıklar gibi görünüyordu. Ancak bu izlenim uzun sürmedi; günler geçtikçe ve Müttefik işgali daha fazla zemin kazandıkça, *Herrenvolk*umuz giderek daha histerik ve eylemleri daha saldırgan hale geldi.[2]

İnsanların her şeyden önce Sovyet taarruzuyla ilgilendiği Polonya'da bile, D-Day haberi, Londra yakınlarından yayın yapan ancak Polonya'nın içinden sesleniyormuş gibi davranan Radio Świt tarafından verilmiş ve sevinçle karşılanmıştı. İşgal altındaki Avrupa'da radyoları olmayan insanların çoğu, haberleri kulaktan kulağa dolaşırken işitmiş ya da yeraltı basınından almıştı.

Batı Avrupa'daki insanlar, PWE tarafından hazırlanan ve RAF tarafından havadan bırakılan bildirileri almıştı:

> Çıkarma başlar başlamaz hemen dağıtılmak üzere, hükümetlerin açıklamalarını içeren Almanca, Fransızca, Felemenkçe, Danca ve Norveççe olmak üzere, toplam 32 milyon bildiri hazırladık. Fransızca olan Eisen-

---

1 Günlük girdisi, 6 Haziran 1944, Gobetti, *Partisan Diary*, 117.

2 Reed Olsen, *Two Eggs on My Plate*, 240.

hower'ın bildirisini, ayrı bir de Gaulle beyanatı takip ediyordu. Ulaştırma işçileri için bildiri; bombalanacak yerleşim yerlerindeki nüfusa ayrı bir uyarı bildirisi; içinde Polonyalı askerlere verilen mesajların olduğu, gerçek çıkarma bölgesi için şok etkisi yaratacak, Almanca bir bildiri ve yedek birlikleri harekete geçirmesi için yine Almanca bir bildiri hazırlanmıştı. Ulaştırma işçileri için bildiri ile sivil halka için uyarı bildirisi Belçika'ya da gönderilmişti.[3]

Herkes Müttefik çıkarmasının yakın olduğunu biliyordu; çünkü 1944 baharında Fransa ve Belçika'da demiryolları ve köprüler yoğun bir şekilde bombalanmıştı. Örneğin, Belçika'da Müttefiklerin demiryollarına yönelik bombardımanı sonucu 6.000'den fazla insan ölmüştü ve Louvain özellikle çok ağır darbeler almıştı.[4] 1 Haziranda Belçika direnişi, kodlanmış uyarı mesajlarını almış ve 8 Haziranda harekete geçmişti. Bildiriler radyo mesajlarıyla birleşerek, Almanları, Belçikalıların cephe gerisinde ayaklanma ihtimalini düşünerek, Belçika'dan cepheye takviye kuvvetler gönderme konusunda tereddüde düşürmüştü.

Sürgündeki Belçika hükümeti, ülkelerindeki direniş üzerinde çok az komuta ve kontrol uyguluyordu. Fransa'daki durumun aksine, bu bir sorun teşkil etmiyordu. *Légion Belge* (şimdi *Armée Secrète*) ve *Front d'Idépendance* gibi başlıca direniş grupları, yüksek bir disiplin anlayışına sahipti ve birbirleriyle işbirliği yapmaya hazırdı. Sabotaj gruplarına örgütlenmelerinde ve hedef seçimlerinde yardımcı olmak ve ayrıca malzeme tedarikini ayarlamak için Britanya'dan özel kuvvet ajanları gönderilmişti. Örneğin, Şubat 1944'te Léon Joye, biri Anvers bölgesinde, diğeri Fransa sınırında ve üçüncüsü Almanya sınırında olmak üzere, üç sınırı kapsayacak üç büyük sabotaj grubu organize etmek için paraşütle Belçika'ya inmişti. Her grup belirli görevler üstlenecekti.[5]

Belçika direnişinden, demiryolu ağına ve Almanlar tarafından kullanılan iletişim bağlantılarına odaklanması istenmişti. 1.100 ayrı ray kesme, 80 raydan çıkarma ve 176 lokomotif, 79 demiryolu köprüsü, 35 pompa istasyonu ve 25 demiryolu döner platformu tahrip etmenin yanı sıra, Brüksel-Paris ve Aachen-Liège ana hatları etkili bir biçimde sabote edilmişti. Yukarı Meuse'nin sağ kıyısı boyunca uzanan demiryolu, Namur'un güneyindeki Yvoir tünelinde sabotajın neden olduğu bir tanker yangını nedeniyle haftalarca kapalı kalmıştı.[6] Herman Bodson'ın Liège'in güneyinde faaliyet gösteren sabotaj

---

3 Günlük girdisi, 6 Haziran 1944, Young (der.), *The Diaries of Sir Bruce Lockhart*, II, 321.

4 Bles, *Child at War*, 221.

5 Allen, *Churchill's Guests*, 109-10; H. Bodson, *Agent for the Resistance*, 95.

6 Mackenzie, *The Secret History of SOE*, 634; Casey, *The Secret War against Hitler*, 157; Foot, *SOE in the Low Countries*, 365.

ekibi çok aktifti. Londra onlardan uçak yakıtı taşıyan bir trenin yerini bulmalarını istemişti. Trenin konumu keşfedilecek ve Londra'ya gönderilecekti; ancak RAF geldiğinde tren hareket etmişti. Daha sonra, trenin sıkı Alman koruması altında Liège'e doğru hareket ettiği; ancak gece boyunca, La Gleize'nin kuzeyindeki bir tünelde park halinde olacağı öğrenilecekti. Direniş, başka bir treni kaçırıp, tüneldeki uçak yakıtı taşıyan trene çarpma kararı almıştı. Demir cevheri taşıyan bir tren tam zamanında kaçırılmış, makinist ile yardımcısına tünele yaklaşırken hızlanmaları ve ardından trenden atlamaları emredilmişti. Sonuç muhteşemdi:

> Tren büyük gümbürtüyle, virajları alırken tekerleklerin raylara sürtünmesi sonucu alevler saçarak, son sürat geldi ve tünelin içinde kayboldu. Yer sarsıldı. Dağın içinden boğuk bir patlama sesi duyuldu ve tünelin girişinden devasa bir kara bulut yükseldi. Etrafa benzin kokusu yayıldı ve bir duman patlaması oldu; sonra tünelin dışarıdaki havayı emerken çıkardığı ses duyuldu. Ardından bir başka boğuk patlama sesi duyuldu ve daha fazla kara duman yükseldi.

Almanlar, yerel halka, yol bir hafta sonra işler duruma getirilinceye kadar tüneli açma emri vermeden önce, patlamalar bir gün ve gece devam etmişti. Aynı sabotaj grubu, üzerinden bir asker nakil treni geçerken, Amblève nehri üzerindeki bir demiryolu köprüsünün havaya uçurulmasında da rol oynayacaktı. Yaklaşık 600 Alman askeri öldürülmüştü ve "ertesi gün, nehir şafaktan günbatımına kadar kan kırmızısı" akmıştı.[7] Manş ağına yönelik de yaygın sabotaj eylemleri gerçekleştirilmişti.

Paris'ten Köln ve Berlin'e giden ana telefon kabloları ile telgraf hatları Belçika'dan geçiyordu ve direniş, Almanları Müttefiklerin araya sızıp dinleyebileceği telsizleri kullanmaya zorlamak için bu hatları kesmekle görevlendirilmişti. Kablolar yaklaşık 0,5 metre derinde gömülüydü; ancak kabloların geçtiği bazı yerler D-Day'den önce direniş tarafından keşfedilmişti. Bodson'ın grubu, 6 Haziran günü erken saatlerde, termitten yapılma yangın bombasıyla ilk kablo sabotajını gerçekleştirmiş ve ardından Almanların arızayı bulmak için kablo boyunca yaptığı kazı çalışmasını izlemişti: "Onarım işinin ne kadar süreceğini bilmemiz gerekiyordu. Sonra ve sadece bunu öğrendikten sonra, her şeye yeniden başlamaları için bir sonraki bombanın yerine belirleyebilirdik." Ekip, termit bombasının, kablonun 1 ayak uzunluğundaki bölümünü eriteceğini ve Almanların her bir kesiği bulup onarmasının ortalama 60 saat alacağını öğrenmişti. Victor Eloy'un Ardenler'deki grubunda termit bombası yoktu; ama onlar da kabloları kesmektense üzerine asit dökmenin daha etkili olduğunu keşfetmişlerdi. Telgraf direklerine karşı eylemler, komşu direniş ekipleriyle eşgüdüm halinde yürütülmüş ve böylece

[7] Bodson, *Agent for the Resistance*, 140-42, 153.

telgraf hatlarının her zaman hat boyunca bir yerden kesilmesi sağlanmıştı. 21 Temmuz Belçika Bağımsızlık Gününde, yaklaşık 2,5 kilometrede bir olmak üzere 50 telgraf direğini havaya uçurmak için muhteşem bir operasyon başlatılmıştı. Havaya uçurulan bu direkler, kesilen 16 çift hat ile parçalanan 32 izolatörü taşıyordu ve bu, telgraf hattının bir haftadan uzun bir süre işlemeyeceği anlamına geliyordu.[8]

Direnişçiler ile işbirlikçiler arasında zaten sürmekte olan fiili iç savaş da şiddetleniyordu. Belçika polisi tarafından derlenen istatistiklere göre, mayıs ayında işbirlikçilere yönelik düzenlenen 94 saldırıda 74 kişi ölürken, haziran ayında bu rakam hızla artarak, 151 saldırıda 110 kişi, temmuz ayında ise 286 saldırıda 217 kişiye ulaşmıştı. Rexist işbirlikçiler, Bouillon'da ve Wallonia genelinde misilleme eylemlerine girişmiş ve bu eylemler bir direniş merkezi olan ve direnişin 1944 yazında her gün bir işbirlikçiye suikast düzenlediği Charleroi'da zirveye ulaşmıştı. 17 Ağustosta Grand Charleroi'nın Rexist *burgomeister*'i [belediye başkanı] eşi ve oğluyla birlikte öldürülmüştü. Rexist misilleme, aralarında direnişle hiçbir bağlantısı olmayanların bulunduğu, yerli halktan 27 kişinin ölümüyle sonuçlanmıştı. Almanların direnişe yönelik saldırıları, eylem sırasında yakalanırlarsa direniş üyelerinin olay yerinde vurulması ve mahkûmların yargılanmadan infaz edilmesiyle daha acımasız bir hal almıştı. O sırada Belçika'da hapiste tutulanlar, Almanya'daki kamplara taşınmıştı.[9]

Kötüleşen güvenlik durumu, Belçika'nın Alexander von Falkenhausen başkanlığındaki askeri yönetimi için ölüm çanlarının çalması anlamına geliyordu. Himmler uzun süredir Belçika'da daha büyük bir SS varlığı için kampanya yürütüyordu; ancak von Falkenhausen'i görevde ve SS'i Belçika'nın dışında tutan önemli faktörler vardı. Müttefik çıkarmasının Belçika ya da Pas-de-Calais'de değil de Normandiya'da gerçekleşmiş olması, askeri yönetimin varlık sebebini ortadan kaldırmıştı. Dahası, von Falkenhausen'in Kral Léopold'la iyi bir ilişkisi olması artık önemli değildi; çünkü 6 Haziranda Kral'ın Alman irtibat subayı Werner Kiewitz, Kral'a Almanya'ya gönderileceğini bildirme emri almış ve von Falkenhausen bu emrin gerçekliğini doğrulamıştı. Kral Léopold ve ailesi savaşın geri kalanını Almanya ve Avusturya'da geçirecekti. Temmuz ortasında Joseph Grohé, Reichskommissar olarak görevi devralmış ve Eggert Reeder'ı yardımcısı olarak yerinde bırakmıştı. Von Falkenhausen, 20 Temmuzda Hitler'e karşı düzenlenen darbe girişimine karışmış ve kendisinin haberi olmadığı halde, darbeciler onun adını Almanya'nın müstakbel şansölyesi olarak vermişti. Von Falkenhausen masumdu; ama yine de tutuklanmış ve savaşın geri kalanını hapiste geçirmişti. Gene-

[8] Eloy, *The Fight in the Forest*, 140-43; Bodson, *Agent for the Resistance*, 133-5.

[9] Conway, *Collaboration in Belgium*, 258-63, 272; Warmbrunn, *The German Occupation of Belgium*, 144-6.

ral Martin Grase onun halefi olarak atanmıştı; ancak Grohé'nin, Grase'nin 20 Temmuz darbe girişiminden sağ çıktığı için Hitler'e gönderdiği kutlama telgrafına imzasını eklemeyi reddettiğini bildirmesinin ardından, Ağustos ayı başlarında görevden alınmıştı. Grase'in yerine askeri vali olarak, Belçika'da Yüksek SS ve Polis Şefi olarak atanan ancak askeri deneyimi olmayan Gruppenführer Richard Jungclaus geçmişti.[10]

Ağustos ayının sonunda Müttefikler çıkarma yaptıkları Normandiya sahilinden çıkmış, Alman ordularını Falaise çevresinde bozguna uğratmış ve görünüşe göre parçalanmış Alman kuvvetlerini takip ederek, doğuya doğru hızlı bir taarruza başlamıştı. Direnişe, Almanların yeniden bir araya gelmesini önlemek için kitlesel bir ayaklanma başlatma emri verilmişti. Bu direniş için özellikle tehlikeli bir zamandı; çünkü SS artık ülkenin kontrolünü elinde tutuyordu ve Belçika üzerinden geri çekilen çok sayıda Alman askeri örgütsüz olsa da yine de direnişe karşı eylem başlatabilecek durumdaydı. Örneğin, Ardenler'de bir Alman kamyonuna yapılan başarılı bir saldırı, 600 kişilik bir Alman kuvvetinin gönderilmesine ve çıkan şiddetli çatışmanın ardından misillemelere neden olmuştu: "Almanlar, kendi kayıpları ve bu küçük kuvveti yok edememiş olmaları nedeniyle çileden çıktılar. Hondremont'taki beş çiftliği ve kiliseyi ateşe verdiler." Yine de direniş, Ardenler'deki Alman konvoylarını vurmaya devam edecekti:

> Alman yetkililer, artık konvoylarına ormanın içinden geçen belirli yolların kullanılmasını yasaklıyor. Alle çevresindeki çeşitli yerlere, kullanılması gereken sapa yolları ve "tehlikeli" yolları gösteren özel tabelalar yerleştirdiler. Gecenin ilerleyen saatlerinde, sadece gidip okların yönünü değiştiriyoruz ve böylece konvoyların bizim seçtiğimiz yolları kullanmasını sağlıyoruz. Gerçekten, bu çok basit.

SS yollarda sürekli devriye geziyor, arkasına bakmaksızın ve masum sivillerin uğradığı kayıplara aldırış etmeksizin çalıları ve evleri ateşe veriyordu.[11]

Ağustos ayının sonuna gelindiğinde Britanyalılar, Polonyalılar ve Kanadalılar kuzeyden, Amerikalılar ise güneyden Belçika sınırına yaklaşırken, Almanlar Belçika'da kalıp direnecekti ve burada bir direniş hattı mı kuracağını ve böylelikle Belçika direnişinin büyük bir değer mi kazanacağını; yoksa Hollanda'ya ve oradan Reich'a geri mi çekileceğini, kimse bilmiyordu.

Norveç ve Danimarka, yakın gelecekte özgürleştirilmesi muhtemel bölgelerin dışında kalıyordu. Bunun sonucu olarak Müttefikler, iki ülkedeki direniş hareketleriyle ilişkilerinde nazik bir dengeyi korumak zorunda ka-

---

[10] Warmbrunn, *The German Occupation of Belgium*, 101-3, 129; Geller, "The Role of Military Administration in German-Occupied Belgium, 1940-1944," *Journal of Military History*, 63:1 (1999), 99-125.

[11] Eloy, *The Fight in the Forest*, 170-78.

lıyordu: Bir yandan, yakın gelecekte bir kurtuluş umudu sunmayacak, diğer yandan direnişi sabotaj faaliyetlerine devam etmeye teşvik edecekti.

Haziran 1944'te SHAEF, Norveç direnişinden ne talep ettiğine dair bir talimatname yayımlamıştı. Bu talimatlar içinde en önemli nokta şuydu: "Bu mıntıka için herhangi bir Müttefik askeri taarruzu planlanmamıştır; bu nedenle, dışarıdan herhangi bir destek gelemeyeceği için, Direniş Hareketini bu tür aleni eylemlere teşvik edecek adımlardan kesinlikle kaçınılmalıdır." Bunu açıklığa kavuşturmak önemliydi; çünkü 1942'de Norveçliler, Müttefiklerin Operation Torch [Meşale Operasyonu] aldatma planının bir parçası olarak, direniş seviyelerini yükseltmeye teşvik edilmişlerdi. Sonuç, artan Norveç kayıpları ve buna bağlı olarak morallerin düşmesi olmuştu. Müttefiklerin Norveç'i işgal etme ihtimali, Müttefiklerin D-Day için aldatma planının bir parçasını da oluşturuyordu; ancak bu sefer Norveç direnişi, bu planların uygulanma ihtimalinin olmadığı konusunda uyarılmıştı. O tarihte ülkede yaklaşık 350.000 Alman vardı ve Müttefikler onları orada tutmak için can atıyorlardı; ancak bu amaç uğruna Norveç direnişini de feda etmiyorlardı. Aynı SHAEF talimatnamesinde, direnişe, I. Dünya Savaşının sonunda olduğu gibi, ani bir Alman çöküşü ile teslimiyeti ve Alman kuvvetlerinin Norveç'ten kısmen veya tamamen tahliyesi ihtimaline hazır olma emri de veriliyordu. Rankin Planları olarak bilinen bu üç vakanın her birinde, askeri direniş hareketi *Milorg*'un rolü, Almanların her şeyi yakıp yıkmasını engellemek ve Jens Christian Hauge önderliğindeki sivil Vatan Cephesi (*Hjemmefrontens Ledelse*) ile kanun ve düzenin korunması için işbirliğine hazır olmaktı. Avrupa anakasında Müttefik operasyonları başlarken, Norveçliler Almanlarla herhangi bir büyük çatışmadan kaçınacak; ancak hedefli sabotaj operasyonlarını istikrarlı bir şekilde sürdürecekti.[12]

D-Day öncesinde, Danimarka direnişini SOE Danish Section [Danimarka Şubesi] aracılığıyla SHAEF stratejisine entegre etmek için önemli adımlar atılmıştı. D-Day'e kadar Danimarkalı vatandaşlar, güvenlik gerekçesiyle planlama tartışmalarının dışında tutulmuştu; ancak kısa bir süre sonra, Danimarka'dan kaçmak zorunda kalan iki kıdemli direnişçi, Flemming Juncker ve Svend Truelson toplantılara dahil edilmişti. SHAEF'in Danimarka'ya verdiği emirler, 14 Haziran 1944'te bir BBC yayınında açıklanmıştı. Danimarka, BBC tarafından iletilecek talimatları aldıktan sonra, komşu örgütlerden bağımsız olarak eyleme geçebilmek için direnişin örgütleneceği yedi bölgeye ayrılmıştı. Direnişe verilen öncelikli görevler, demiryollarına, Alman telekomünikasyon sistemlerine, limanlar ile rıhtımlara ve elektrik dağıtım sistemine yönelik taciz ve sabotaj saldırıları düzenlemekti. Bunlar acil görevlerdi; ancak Danimarka topraklarında ya SHAEF'in talebi üzerine ya da SHAEF ile

[12] Kjeldstadli, "The Resistance Movement in Norway and the Allies."

birlikte oyalama amaçlı ya da kuvvetlerinin Danimarka'dan çekilmesi durumunda Almanların yakıp yıkma eylemlerini önlemeyi amaçlayan gelecekteki operasyonlar için temeller de atılıyordu. Özgürlük Könseyine gelince, SHAEF onunla askeri operasyonları değil, siyasi konuları tartışmaya hazırdı.[13]

Danimarka ve Norveç'e verilen önemin azlığı, erzak ve mühimmat sevkiyatına da yansıyordu. Danimarka örneğinde, D-Day'den önceki dönemde, yalnızca 29 başarılı indirme operasyonuyla direnişe 23 ton malzeme sağlanmıştı. Bu malzemelerin çoğu, açık denizlere çıkışı olan ve yerdeki ekiplerin silahları toplayıp saklayabilmesi için yeterince dağınık bir nüfusa sahip olan Jutland'a atılmıştı; ancak bu, Zealand ve Kopenhag'ın ne yazık ki silah ve patlayıcı sıkıntısı çektiği anlamına geliyordu. 1944 yazından itibaren, Britanya gemilerinin denizde silah aktarması yapmak üzere Dogger Bank'ta Danimarka balıkçı tekneleriyle buluşmasıyla birlikte ülkeye giriş için yeni bir rota daha eklenmişti. Eylül 1944'te alınan silahlar yalnızca 5.000 kişiyi silahlandırmaya yetecek kadardı.[14] Norveç, 1944 yılının tamamında, havadan 141 ton erzak ve mühimmat almıştı ve hızlı hareket eden ABD denizaltılarının temin edilmesi, daha fazla miktarda sevkiyatın denizyoluyla yapılmasını kolaylaştırıyordu. Yine de *Milorg*'un silah sıkıntısı devam ediyordu.

Müttefiklerin Normandiya sahil şeridini ele geçirmesinden sonra, Norveç'teki Alman birliklerinin Danimarka üzerinden cepheye hareketini engellemek amacıyla, Danimarka direnişinin gerçekleştirdiği, demiryollarına yönelik sabotaj eylemlerinin değeri sorgulanabilir. Jutland'dan gelen bir raporda, bir Alman tümeninin Norveç'ten Danimarka'ya nakledildiğini ve burada sabotaja uğradığını; ancak bunun büyük bir etki yaratmadığı kaydedilmişti. Almanların sekiz tümeni Danimarka üzerinden geçirdiği ve demiryolları ile köprülerde 300'den fazla sabotaj eylemine maruz kaldığı, 1944 yılının ağustos ayından ekim ayına kadar geçen üç aylık süre zarfında, birkaç günlük benzer gecikmeler kaydedilmişti. Etkileri küçük olmasına rağmen, Almanlar sabotaj eylemlerinden karşı önlemler alacak kadar rahatsız olmuştu. Yakalanan sabotajcılar, bir başka sabotaj nedeniyle tren durdurulduğunda infaz edilmek üzere Alman askeri trenlerinde rehine olarak seyahat etmeye zorlanmıştı. Direniş buna taktik değiştirerek; rehineleri taşıyan tren geçtikten sonra hattı havaya uçurmak için zaman ayarlı bombaların kullanarak ve ayrıca su kuleleri ile dağıtım noktalarına yönelik saldırıları artırarak karşılık vermişti. Danimarkalı sabotajcılar deniz taşımacılığına yönelik saldırılarında daha başarılıydı. Makine dairesi gibi kilit noktalara patlayıcılar yerleştirmeden ve hatta yerleştirilen patlayıcıların ortaya çıkması ihtimaline karşı gövdesine limpet mayınları yapıştırmadan önce geminin hareket etmeye

[13] Bennett, *British Broadcasting and the Danish Resistance Movement*, 205-7; Mackenzie, *The Secret History of SOE*, 681.

[14] Jespersen, *No Small Achievement*, 360; Haestrup, *Europe Ablaze*, 292.

hazır hale gelmesini bile bekliyorlardı. Ekim ve kasım aylarında, Danimarka limanlarında Alman gemilerine haftada ortalama üç saldırı düzenlendiği kayıtlara geçmişti.[15]

Ardı arkası kesilmeyen sabotaj saldırıları karşısında, Almanlar, kanun ve düzeni korumak için artık Danimarka polisine güvenilemeyeceğine ikna olmuştu. Eylül ayında SS Obergruppenführer Günther Pancke, ülkedeki tüm güvenlik güçlerinin kontrolünü ele almak için Danimarka'ya gelmişti. Pancke'nin ilk hamlesi, 197 Danimarkalı mahkûmu, onları Danimarka topraklarında hapiste tutma konusundaki daha önceki bir anlaşmaya aykırı olarak, Alman toplama kamplarına nakletmek olacaktı. İkinci icraatı, Danimarka polis gücünün tamamının dağıtılmasını denetlemek amacıyla, 19 Eylülde Danimarka'daki her polis karakolunun SS ve Wehrmacht tarafından işgal edilmesini sağlamaktı. Tüm polis gücünün yaklaşık yarısını oluşturan 10.000 civarında polis tutuklanmış ve bunların çoğu Kopenhag'da görevli, 2.000'e yakını Almanya'daki kamplara gönderilmiş ve diğer pek çoğu Danimarka'daki toplama kamplarına gönderilmişti. Tutuklanmaktan ve sürgün edilmekten kaçan yaklaşık 7.000 polis, Özgürlük Könseyinin komutası altında faaliyet gösteren yasadışı bir polis teşkilatı kurmuştu. Pancke daha sonra, küçümsenen Schalburg Kolordusunu SS Eğitim Taburu "Schalburg"a dönüştürmüş ve ona bağlı birimlerinden biri olan Hipo Taburu da doğrudan direnişle mücadeleyi üstlenmişti. Kasım 1944'ten savaşın sona ermesine kadar geçen süreçte, bu birimin 50'den fazla Danimarkalı direnişçiyi öldürdüğü ya da öldürmeye teşebbüs ettiği tahmin ediliyor. Özgürlük Konseyi, devlet memurlarından istifa etmelerini talep ederek karşılık vermişti. Ne var ki, Londra'daki sivil memurlar kadar askeri yetkililer de böyle çarpıcı eylemlere sıcak bakmıyordu; çünkü Müttefik cephesi Arnhem'deki bozgundan sonra yerinde çakılıp kalmıştı ve bu tür sert eylemlerin erken olduğu düşünülüyordu.[16]

Ancak Müttefikler ellerinden geldiğince Danimarka direnişine doğrudan yardım etmeye hazırdı. Danimarkalıların direniş deneyiminin olmaması, güvenlikle ilgili önemli derslerin zor yoldan öğrenilmesi gerektiği anlamına geliyordu ve Gestapo'nun olaya karışanların net ve ayrıntılı bir portresini çıkarması görece kolay olmuştu. Örneğin, Papaz Harald Sandbaek, Müttefiklerin havadan indirdiği erzak ve mühimmatı alma görevini üstlenmeden önce gizli basın yoluyla direnişe dahil olmuştu. Eylül ortasında, o ve grubundan sekiz kişi, Jutland'da tutuklanmış ve Aarhus hapishanesine götürülmüştü. Sandbeak burada, Almanların Danimarka direnişi hakkında çok şey bildiğini

---

[15] Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, 230-32; Lampe, *The Savage Canary*, 169-72.

[16] Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 79-80; Bennett, *British Broadcasting and the Danish Resistance Movement*, 53; Haestrup, *Europe Ablaze*, 145; Jespersen, *No Small Achievement*, 360, 361-2.

fark etmişti. Bu bilgilerin çoğu, eylül başında tutuklanan Özgürlük Konseyi üyelerinden derlenmişti. Bu tutuklamalar bir direnişçinin, üzerinde adı ve adresinin yazılı olduğu kâğıda sarılı, içinde tabanca olan bir paketi bir istasyondaki vestiyere teslim etmesi gibi talihsiz bir güvenlik ihlali nedeniyle olmuştu: Almanlar onu tutuklamış ve o da konuşmuştu. Eylül ayının ortasında, Özgürlük Könseyinin orijinal yapısı koşullar nedeniyle değişecekti: Mogen Fog ve Aage Schoch tutuklanmıştı; Borge Houmann ciddi şekilde hastaydı ve Arne Sorensen İsveç'teydi. Gestapo direnişin, Kopenhag'daki Shell House, Odense yakınlarında bir tarım yüksekokulu ve Aarhus Üniversitesi olmak üzere, üç merkezde tutulan kapsamlı bir kartoteksini oluşturmuştu. Bu son merkezdeki kartoteks en eksiksiz olanıydı; ancak üniversite o kadar sıkı bir şekilde korunuyordu ki, direniş tarafından yapılacak herhangi bir saldırının başarı şansı yoktu ve bu nedenle Danimarkalılar Britanya'dan yardım istemişti. 31 Ekimde Amiens hapishanesine yapılan başarılı saldırıya katılmış olan Basil Embry'nin komutasındaki bir Mosquito filosu üniversiteye saldırı düzenlemiş ve bu saldırıda, kart dizini yok edilmekle ve şefleri de dahil olmak üzere yaklaşık 200 Gestapo ajanı öldürülmekle kalmamış; Sandbaek ve diğer mahkûmların çoğuna kaçmak için fırsat da yaratılmıştı. O ve eşi hiç vakit geçirmeden İsveç'e geçip kendilerini güven altına almıştı. Flemming Muus da artık Özgürlük Könseyinin geride kalan üyeleri ile SOE arasında aracılık işlevini yerine getiremeyecek kadar Almanların sıkı takibi altında olduğunu fark etmişti: O yüzden kasımda yeraltına çekilecek ve 1 Aralıkta Danimarka'dan ayrılacaktı.[17]

Norveç'teki sabotaj operasyonları, gerektiğinde *Milorg*'un da yardımıyla, öncelikle Max Manus ve Gunnar Sönsteby liderliğindeki Oslo Çetesi tarafından gerçekleştiriliyordu. Hedefleri, Alman savaş gücü için üretim yapan fabrikalar ile Alman savaş malzemesi depolarıydı. Haziran ayında Sönsteby, mühimmat fabrikalarında üretimin nasıl felç edileceğini tartışmak üzere, küçük bir sanayici grubuyla bir toplantıya davet edilmişti. Toplantıda, Lysaker ve Hurum'daki depolama tanklarının imha edilerek, üretim için gerekli olan konsantre sülfürik asit arzının kesilmesine karar verilmişti. Her iki hedefe yönelik operasyonlar, 28 Haziranda başarıyla gerçekleştirilmiş ve masum Norveçlilere yönelik misillemelerden kurtulma umuduyla geride Britanyalılara ait teçhizat bırakılmıştı. Sabotaj seferberliği, Ağustos 1944'te çok sayıda saldırıyla zirveye ulaşacaktı. Oslofjord üzerinde bulunan Soon'daki petrol depolarından birine yapılan saldırıyla, bölgedeki denizaltı operasyonları için gerekli olan 4.700 ton petrol imha edilmiş ve saldırılar, sonraki iki ay içinde tekrarlanarak sürmüştü. Oslo'daki Korsvoll otobüs hangarı ve tamirhanesine yönelik bir başka saldırı, büyük bir uçak parçası deposunun

[17] Lampe, *The Savage Canary*, 140-41, 146-50; Reilly, *The Sixth Floor*, 87-9; Muus, *The Spark and the Flame*, 162-6.

imha edilmesine yol açmıştı. *Milorg*, Orka'daki hayati önem taşıyan pirit madenlerine hizmet veren dekovil hattında işleyen lokomotifleri sabote etmekte aktifti ve Oslo Çetesi, onarım için Oslo'ya nakledilen lokomotifleri imha etmekle görevlendirilmiş ve bunu 12 Eylülde gerçekleştirmişti.[18]

Oslo Çetesi, Quisling'in zorunlu çalışma hizmeti planlarına karşı Home Front'ta başlatılan kampanya sırasında da çok başarılı hizmetler verecekti. 1943'te Quisling, NS kontrolündeki İşçi Servisi ya da *Arbeidstjenesten* (AT) aracılığıyla, Norveç'teki projelerde çalışacak işçilerin kayıt altına alınması ve göreve çağrılması için bir plan oluşturmaya çalışmıştı; ancak büyük ölçüde sivil direnişin husumeti nedeniyle istenen sonuç alınamamıştı. Direniş, Quisling'in Norveçli gençleri zorunlu çalıştırma projesinin aslında Doğu Cephesinde savaşmak üzere Norveç birlikleri oluşturmayı amaçladığından şüpheleniyordu. Quisling ve NS bakanları o sırada bu tür iddiaları reddetmiş olsa da kimse onlara inanmamıştı. 1943-44 kışında, Alman kayıplarının artması ve geniş Norveç kıyıları boyunca Alman kıyı tahkimatı için artan personel talebi ile karşı karşıya kalan NS, Norveçli gençleri kayıt altına alma girişimini yeniden gündeme getirmişti. Ocak 1944'te Adalet Bakanı Riisnaes, eğitim için Almanya'ya gönderilecek olan ve toplam 75.000 gençten oluşan beş ayrı yaş grubunun seferber edilmesini öneren bir muhtıra yazmıştı. Aynı ay içinde Quisling, Hitler'in Rastenburg'daki karargâhına gitmiş ve ona, üç yaş grubunu içeren 50.000 kişilik bir liste sunmuştu. Riisnaes'in muhtırası sekreteri tarafından kopyalanmış ve gizli gazete *Bulletinen*'de bunu yayımlayan direnişe iletilmişti. 26 Şubatta Home Front bu girişime yanıtı şöyle olmuştu:

> Hiçbir Norveçli, Müttefiklerimize karşı bize zulmedenlerin yanında savaşmak üzere kandırılmasına izin vermeyecektir. Bunu biz biliyoruz, NS biliyor ve Almanlar da biliyor. Dolayısıyla bir seferberliğin kamufle edilerek sunulmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu kamuflaj en kolay şekilde, birkaç yıldır görece zararsız bir grup olarak görmeye alıştığımız Çalışma Teşkilatı [Labour Service] aracılığıyla gerçekleştirilebilir ancak... Bu nedenle Çalışma Teşkilatını tasfiye etmenin zamanı gelmiştir... Talimat şudur: Çalışma Teşkilatına karşı grev... Hem ülkenin iyiliği hem de kendi iyiliğiniz için: Bu talimata uyun.[19]

NS, Mayıs 1944'te, 1921-23 sınıfları için seferberlik bildirimi yayımlamıştı. Oslo Çetesi, süreci sekteye uğratmak için çalışmaya başlamış ve ilk adım da Watson & Company'nin çağrı belgelerini basmak için kullanılan matbaa makinelerini imha etmek olmuştu. Bu operasyon başarılı olmuştu; ancak daha

[18] G. Sonsteby, *Report from No. 24*, 123-5, 132-8; Mackenzie, *The Secret History of SOE*, 670; Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, 245-6.

[19] Hoidal, *Quisling*, 625.

sonra, yedekte tutulan başka bir matbaanın bu iş için kullanılacağı öğrenilmişti. Bu makine, Oslo'da bir sigorta şirketine ait binanın üçüncü katında bulunuyordu ve sıkı koruma altındaydı. Üçüncü denemede, hemen bir üst katında bulunan kantinin zeminine yerleştirilen patlayıcılar başarıyla patlatılarak, bu baskı makinesi de imha edilmişti. Sevkiyatın arifesinde, Oslo'daki Akers Street'teki Çalışma Ofisi binasına bir saldırı daha düzenlenmişti. Oslo'daki saldırılar, askere alımları geciktirmeyi büyük ölçüde başarmıştı; bu, NS'nin Oslo'daki bölge sorumlusu Rolf Holm tarafından kabul edilen bir gerçekti: "Çalışma Girişimine karşı eylemde, rakiplerimizin yüzde 100 başarılı olduğu kabul edilmelidir."[20]

NS buna, genç yaştaki erkekleri sokaklarda apar topar yakalayarak yanıt vermişti; bu da Norveçli gençlerin ormanlara ve dağlara akın etmesine ya da arkadaşlarının veya akrabalarının evlerinden uzak durmasına neden olmuştu. Oslo çevresindeki ormanlara yaklaşık 3.000, Aşağı Telemark'takine 1.500 ve Doğu Norveç'tekine de yüzlerce kişinin sığındığı tahmin ediliyor. İsveçliler yaklaşık 2.000-3.000 erkeğin Norveç'e geçmesine ve oradaki Norveç polis birliklerine katılmasına izin vermişti ve ağustos ayı sonunda, en az 15.000 kişi İsveç'te bir yerlere sığınmıştı. Yerel şerifler, Home Front tarafından, canlarından olmak istemiyorlarsa kampların yerlerini kimseye söylemeleleri konusunda uyarılmıştı. Uygun genç erkekler *Milorg* bünyesine alınmış ya da komünist partizan birliklerine katılmıştı; ancak sınırlı yiyecek, silah ve teçhizat sorunuyla karşı karşıya kalmışlardı.[21]

Bu zaaf, NS ve Almanlara, Home Front'a karşılık verme fırsatı sunmuştu. Yönetmelikler, bir aile reisinin artık ailenin tüm üyeleri için aylık karneleri alamayacağı şekilde değiştirildi; artık her kart adına yazılı kişinin kendisi tarafından talep edilmesi gerekiyordu. Londra'daki Norveçli yetkililere orada sahte karnelerin üretilip havadan indirilme yoluyla Norveç'e gönderilip gönderilemeyeceği konusunda danışılmış ancak bu plan, direnişin doğru tür belgeleri sağlayamaması nedeniyle hayata geçirilememişti. Oslo Çetesi çok cüretkâr bir eyleme imza atarak, matbaadan karne dağıtım ofisine 100.000'e yakın, bir ton ton karne taşıyan bir kamyonu kaçırmıştı:

> 9 Ağustos sabahı, kamyon Old Town'daki fabrikalar bölgesinden çıkar çıkmaz, Sönsteby ve Oslo Çetesinin diğer iki üyesi bir kavşakta kamyona atlamış; sırtına silahlarının namlusunu dayadıkları sürücüleri ve gardiyanları başka bir arabaya naklettiler ve aracı trafiğin en yoğun olduğu şehir merkezine sürdüler. Araç orada, plakaları kapatılmış ikinci bir kamyonla başka bir elemanın beklediği bir avluya çekildi; kartların olduğu kutular hemen ikinci araca transfer edildi ve farklı bir kapıdan giren yeni bir sürücü kutuları güvenli bir yere götürdü.

---

[20] Sonsteby, *Report from No. 24*, 106-13; Dahl, *Quisling*, 327.

[21] Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 136-8.

NS hükümeti, faillerin yakalanmasını sağlayacak bilgiler için 200.000 kronluk önemli bir ödül koymuş ancak ödülü alan olmamıştı. Home Front, NS'in sorumlu bakanına telefon etmiş ve kartların kötüye kullanılmayacağına ve hatta karnelerin zorunlu çalışma kaçaklarına verilmemesi emri iptal edildiğinde muhtemelen iade edilebileceğine söz vermişti: "Zorunlu çalıştırma kararını geri çekmezseniz, karneleri size vermeyeceğiz; yeni kartların basılması için artık çok geç." NS teslim olacak ve zorunlu çalıştırma kararını geri çekecekti; bunun üzerine Home Front kartları 10.000'lik partiler halinde iade etmiş ve 15.000'i kendi kullanımı için tutmuştu. Tek misilleme, beş gün boyunca tüm nüfus için tütün ve alkol tayınının verilmemesiydi. Quisling'in bağımsız bir Norveç silahlı kuvveti hayali gerçekleşmemiş, hatta erkekler Doğu Cephesinin tehlikeleriyle yüzleşmek yerine *Hird*'den istifa etmeyi tercih ettikleri için daha fazla *Hird* üyesini ön cepheye sürme çabaları bile başarısızlığa uğramıştı.[22]

1944 yazında İtalya'da yaşanan olaylar, II. Dünya Savaşının geleneksel tarih anlatılarında büyük ölçüde geçiştirilir: Bu olaylar, Roma'nın özgürleştirildiği haziran ayının başından, Müttefik ordularının, İtalya'yı Pisa-Rimini hattı boyunca ikiye bölen, son derece güçlü ve derin Alman tahkimatı Gotik Hattına vardığı eylül ayına kadar geçen sürede bir sıçrama yapmıştı. Bu ilerleme acı verici bir şekilde yavaştı; çünkü Almanlar savaşarak geri çekiliyordu ve General Harold Alexander'ın güçleri, Fransa'nın güneyindeki, Dragoon Operasyonuyla gerçekleştirilen çıkarma harekâtını yürütmek üzere, dördü Fransız ve üçü Amerikan olmak üzere, yedi tümenin geri çekilmesiyle önemli ölçüde zayıflamıştı.

Bu tür tarihler, 1944 yazında İtalya'da sahada yaşananları yansıtmamaktadır. Bu olaylar hem kendi başlarına hem de ertesi yıl İtalyan yarımadasının tamamının nihai kurtuluşu için verilen mücadelelere ve savaş sonrasının acil sorunlarına dair emareler sunması bakımından önemlidir. 1944 yazında İtalyan direnişi yaklaşık 82.000 üyeyle gücünün zirvesine ulaşmıştı. Bunlar çoğunlukla kuzeyde yoğunlaşmıştı: Torino'yu özgürleştirmeyi amaçlayan Piedmont'ta 25.000; Cenova çevresindeki Liguria'da 14.000; Milano yakınlarındaki Lombardiya'da 5.000; Venedik yakınlarındaki Veneto'da 5.600 ve Trieste'nin arka bahçesindeki tartışmalı Venezia Giulia bölgesinde 16.000 partizan olduğu tahmin ediliyor. Daha güneyde, Müttefiklerin fetihler listesinin sonraki şehirleri Floransa ile Bologna'yı içeren Emilia ve Toskana bölgelerinde ise 17.000 partizan vardı. Almanların İtalya'da hâlâ muazzam bir ordusu bulunuyordu. Müttefiklerin stratejisi kısmen bu tümenleri İtalya'da tutmak ve böylece Fransa'daki D-Day çıkarmalarında ya da Dragoon Operasyonunda müdahil olmamalarını sağlamaktı. Almanların partizanlara karşı

[22] *A.g.e.*, 153-61; Hoidal, *Quisling*, 631-8; Dahl, *Quisling*, 326-43, 344-5; M. Skodvin, "Norway," St Antony's College'deki Konferans'ta, Oxford, Aralık 1962.

tutumu her zamankinden daha acımasız bir hal almıştı ve Almanlara 90.000 adamı doğrudan Almanlara yardım etmek üzere görevlendirilen kuvvetler ile özellikle partizanlara karşı savaşmayı amaçlayan *Brigate Nere* gibi oluşumlara neredeyse eşit olarak pay edilmiş, Mussolini'nin Ulusal Cumhuriyet Muhafızları yardım ediyordu.[23]

8 Haziranda İtalya Başbakanı Badoglio, hükümetini taşımaya hazırlandığı Roma'ya gitmişti. Bununla birlikte hemen hem Badoglio'nun hem de Kral'ın Mussolini ile işbirliği yaparak geri dönülmez bir şekilde kirlendiğini düşünen, Roma'daki CLN (*Comitato di Liberazione Nazionale*) üyelerinin muhalefetiyle karşılaşmıştı. Sonuç olarak, ertesi gün Badoglio istifaya zorlanacak ve hükümetinin yerini, altı ana anti-faşist partinin temsilcilerinden oluşan, Bonomi liderliğindeki yeni bir hükümet alacaktı. Daha önce Müttefiklerle kararlaştırıldığı gibi, Kral isteği dışında, oğlu Veliaht Prens Umberto'nun lehine tahttan çekilmişti. Yeni hükümetin çok önemli üyelerinden biri, komünist lider Palmiro Togliatti'ydi. Mart ayında Moskova'dan dönüşünde, demokratik güçlerle işbirliği yapmak istediğini açıklayarak herkesi şaşırtmıştı. Hükümetteki varlığı, o zamanlar komünistlerin bir devrimi kışkırtmasını engellemenin bir yolu olarak görülüyordu. Bu tür korkuların gerisinde, Müttefiklerin temmuz ayında, Roma'nın güneyindeki, artık işlevleri kalmamış partizan birliklerinin İtalyan ordusu bünyesine katılmasını kabul etmemesi yatıyordu. Müttefikler, büyük ölçüde cumhuriyetçi ve solcu partizanların belli bir çoğunluğunun bir araya gelmesi halinde, kralcı ordunun dağılmasından korkuyordu. Bu nedenle, partizanların teker teker askere alınmasına izin verilmişti; ancak partizanların çok azı, ekim ayı sonuna kadar yalnızca 807 kişi, eski Faşist subayların komutasındaki bir kraliyet ordusunda hizmet etmeyi kabul etmişti.[24]

Kuzey İtalya hâlâ Müttefik cephesinden uzaktaydı ve işlerini Roma'daki Bonomi hükümetinden ayrı düzenlemekte özgür görünüyordu. Alfredo Pizzoni yönetimindeki CLNAI komünistlerin hâkimiyetindeydi ve partizan oluşumlarının çoğu onun görev alanına giriyordu. 9 Haziranda CLNAI, Parri ve Longo liderliğindeki *Corpo Volontari della Libertà* (CVL) ile kendi askeri komuta merkezini kurmuştu. CLNAI, komşu direniş güçleriyle anlaşmalar imzalayarak bağımsız duruşunun da altını çizmişti. Mayıs ayında, Fransız direnişiyle erzak, mühimmat ve istihbarat paylaşımı ile Alpler'deki eylem planlarını koordine etmek konusunda bir anlaşma imzalamıştı ve Ekim ayı sonunda, küçük bir İtalyan görev birliği, FFI ile Alpler'deki ortak operasyonları görüşmek üzere Briançon'a gelmişti. Birlik şüpheyle karşılanmıştı; an-

---

[23] Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 166-7.

[24] Ellwood, *Italy*, 95; Haestrup, *Europe Ablaze*, 342; G. Quazza, "The Politics of the Italian Resistance," S. Woolf (der.), *The Rebirth of Italy*, 1-29; Lamb, *War in Italy*, 212.

cak yine de kasım ayı sonunda, FFI tarafından sağlanan silahlarla İtalya'ya dönmüştü. Yine mayıs ayında, ortak bir komuta oluşturmak için doğuda Sloven Partizanlarla benzer bir anlaşma imzalanmıştı.[25]

Böyle bir bağımsızlık, partizan stratejisinin Müttefiklerin ihtiyaçlarıyla uyumlu olmasını sağlamak için şart olan komuta ve kontrol yapısı açısından bir tehdit oluşturuyordu. CLNAI bunu kabul etmişti ve General Raffaele Cadorna'yı, Kuzey İtalya'daki tüm partizan kuvvetlerinin askeri komutanı olarak kabul etmeye de hazırdı: General 12 Ağustosta Val Cavallina'ya paraşütle inmişti. Cadorna'nın, Roma ile ayrı iletişim kanalı ya da personeli yoktu ve bu da etkinliğini sınırlıyordu. Hem Müttefikleri hem de hükümeti, kuzeydeki direnişin siyasi doğası konusunda uyarmıştı:

> Görünüşe göre Müttefikler, partizan savaşını normal bir askeri harekât olarak görmeye devam ediyor ve onun baskın siyasi karakterini kabul etmeyi reddediyor. Direniş hareketinin siyasi örgütlenme olmadan var olamayacağı ve bu partizan savaşında Komünist Partinin baskın olduğu çok açık bir şekilde ifade edilmelidir. Siyasi faktörlerin ihlalleri, onları görmezden gelerek ortadan kalkmaz. Onlara hak ettiği değeri vermek gerekir.
>
> Liderliği yürüten Komünist Parti, dizginleri ele geçirme ve Rusya'dakine benzer bir rejim kurma niyetini en ufak bir şekilde saklamaya çalışmıyor... Rusya ve Tito'ya yaslanmak istediklerini ve Batılı Müttefiklerin emirlerine boyun eğmek yerine isyan edeceklerini açıkça ilan ediyorlar.

Komünistlerin taktikleri, savaş sonrası egemenlik hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla, İtalya'nın bazı bölgelerini kendi başlarına kurtarmak için büyük partizan güçleri oluşturmaya yönelmişti. Buna karşılık, İtalya'daki SOE operasyonlarından sorumlu Gerry Holdsworth, Müttefiklerin direniş planlarını, "sabotaj ve gerilla savaşı yoluyla Alman iletişim hatlarını tahrip etmek ve sonunda Müttefik orduları gelip onları yok edene kadar Alman kuvvetlerinin İtalya'dan çekilmesini engellemek" olarak özetlemişti.[26]

1944'ün ilk altı ayında, direniş üzerinde bir tür komuta ve kontrol sağlamaya yardımcı olmak için 58 SOE ve OSS örgütleyicisi ile 39 sabotaj ekibi, 16 telsiz ekipmanıyla birlikte Kuzey İtalya'ya gönderilmişti.[27] Bu misyonlar, büyük ölçüde siyasi renklerinden bağımsız olarak partizanlar için silah tedariki düzenlemek ve partizanların dikkatini kendi siyasi amaçlarına değil, Müttefiklerin gereksinimlerine odaklamak için çalışıyordu. Temmuz ayının başında, SOE İtalya seksiyonu başkanı Cecil Roseberry şunları bildiriyordu:

---

[25] Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 149-51; Gobetti, *Partisan Diary*, 221-9.

[26] Corvo, *The OSS in Italy*, 180; Ellwood, *Italy*, 158.

[27] Stafford, *Mission Accomplished*, 156-7.

> Kurtulmamış İtalya'nın her yerinde, Almanlara ve neo-faşistlere karşı aktif ve açık düşmanlık kendini gösteriyor. SOE'nin girmediği, yardım ve hizmetinin ulaşmadığı önemli bir sektör yok... Hava koşullarının uygunluğu ve morallerin yerinde oluşu dikkate alınacak olursa, stratejik alanların temmuz ayı sonuna kadar silahlanma ve örgütlenme açısından tatmin edici bir duruma gelmesi gerekir.

1944'ün ilk altı ayında toplam 365 ton erzak indirildiğinden, erzak ve mühimmat tedariki sorun olmaya devam ediyordu. Gordon Lett şunları yazmıştı: "Sadece bir Britanya makineli tüfeği ve biraz dinamit için ruhumuzu Şeytan'a satardık." Bu cümle, kuzeydeki partizanlar ne denli malzeme çıkıntısı çektiğini gayet iyi yansıtmaktadır. Kötü hava koşullarının en kuzeydeki bölgelere havadan sevkiyatı engellediği ve havadan erzak ve mühimmat indirmede önceliğin Dragoon Operasyonuna ve daha az ölçüde Varşova Ayaklanmasına verildiği ağustos ayı sonunda durum daha da kötüleşmişti. Gerçekten de OSS tarafından hazırlanan bir rapora göre, durum o kadar ciddiydi ki, "Piedmont, Liguria ve Lombardiya, vatansever güçlerin çok az yardım ve rahatlık bulabilecekleri bir askeri cep haline gelecek ve büyük ihtimalle de örgütlerini terk edip dağılmak" zorunda kalacaklardı.[28]

Parri, büyük birlikler oluşturmak amacıyla giderek artan miktarda silah talep etmeye devam ediyordu. Bu ısrar, 16 Ağustosta SOE'nin İsviçre'deki temsilcisi McCaffery'den sert bir fırça yemesine neden olacaktı:

> Yeterli silah almıyor musunuz? Biliyorum. Fransa, Belçika, Polonya, Yunanistan, Yugoslavya, Hollanda, Danimarka, Norveç ve Çekoslovakya'da da savaşçıların hiçbir zaman yeterli silahı olmadı. Ama dört yıldır, sizden başka kimseden şikâyet almadım...
>
> Uzun zaman önce, yapabileceğiniz en büyük askeri katkının, büyük ölçekte, sürekli ve yaygın sabotaj eylemleri olacağını söylemiştim. Partizan birlikleri oluşturmak istiyordunuz. Talebinizi destekledim; çünkü İtalya için manevi değerini anladım. Birlikler çok iyi çalıştı. Ama siz bir ordu kurmak istediniz. Sizden böyle bir şey yapmanızı kim istedi? Biz değil. Bunu politik nedenlerle yaptınız; tam olarak İtalya'yı yeniden bütünleştirmek için. Bu fikrinizden ötürü kimse sizi suçlamıyor. Ancak generallerimizi, temelde askeri kriterlere göre işlerini yapıyorlarsa, rahat bırakın ve her şeyden önce, siyasi hedeflerinizle bizi engellemeye çalışmayın.
>
> Son bir tavsiye vermek ve başka bir şey söylemek istemiyorum: Dostlarınız var. Onları kaybetmek için uğraşmayın.[29]

---

[28] Lett, *Rossano*, 98; Corvo, *The OSS in Italy*, 196.

[29] Stafford, *Mission Accomplished*, 172-4; Salvadori, *The Labour and the Wounds*, 204-5.

Müttefikler, büyük partizan birliklerinin komünist bir devrim gerçekleştirme potansiyeline sahip olmasından korkuyordu: Kuzey İtalya'daki Müttefik temsilcilerinin raporları çelişkili görüşler bildirdiğinden, komünistlerin niyetlerinin bu olup olmadığı kesin değildi.

Gordon Lett, bir savaş esiri kampından kaçtıktan sonra, Rossano vadisinde bir Uluslararası Tabur kurmuştu; ancak 1944 yazında, bölgedeki otoritesine, kendisine düşman ve dost olduğu Eylem Partisine mensup olanlardan sayıca daha fazla olan komünist partizanlar tarafından meydan okunduğunu fark etmişti. La Spezia'daki CLN tarafından, birleşik bir partizan komutanlığı kurmak üzere gönderilen Albay Mario Fontana'nın bölgeye gelişi de duruma bir çözüm getirememişti. Lett, Fontana'nın 2 Ağustosta topladığı ilk personel konferansı hakkında şu yorumu yapmıştı:

> Konferans, heyecan verici bir ağız dalaşına dönüştü. Düzenli ordu eğitimi almış olmaktan mustarip Albay, arabuluculuk yapmak için gitgide daha çaresizce çırpınıp duruyordu; çünkü zavallı adam, henüz son derece tahlikeli, aktif bir yanardağın üzerinde oturduğunu idrak edecek zamanı bulamamıştı. Eylemciler ve Komünistler, bu olayın anısına bir kuzunun kurban edilmesi gerektiğine ve bu kuzunun Uluslararası Tabur olacağına karar vermişlerdi...

Komünistler Lett'in Rossano'dan gitmesini istemiş olabilirlerdi; ancak o, Müttefik karargâhlarıyla olan bağlantılarını kullanarak erzak ve mühimmat sağlıyordu; dolayısıyla vadide kalması için bir neden vardı. Sonunda anlaşmazlık, 3 Ağustosta Rossano'ya ve komşu vadiye saldıran ve Uluslararası Tabur ile her siyasi görüşten partizanları dağılmaya zorlayan Almanlar tarafından çözülecekti.[30] Rossano vadisi tek örnek değildi: Ada Gobetti, iki büyük partizan grubu liderinin işbirliği yapmayı reddettiği Meana bölgesinde benzer anlaşmazlıklar olduğunu kaydetmişti. O dışarıdan birinin, "dengeli, tavizkâr olmayan, yeni ve bu nedenle yerel gruplar arasında doğal olarak varolan tartışmalara yabancı, güvenilir bir kişi"nin atanmasını savunuyordu. Chiapusso adında bir muvazzaf yüzbaşı olan bu adama koordinatörlük ve arabuluculuk rolü verilirken; askeri kararlar iki partizan liderin, Martino ve Laghi'nin sorumluluğuna bırakılmıştı. Bununla birlikte, siyasi farklılıkların etkisi, ağustos sonunda Faşistler saldırdığında ve savaş tamamen Laghi'nin kuvvetleriyle yürütüldüğünde kendini göstermiş; Garibaldi partizanları ancak çatışma sona erip de ele geçirilen silahların paylaşılmasına sıra geldiğinde ortaya çıkmıştı.[31]

Bazıları, komünistlerin kaynakları savaş sonrası devrim için ayırmayı tercih ediyor gibi göründüğünü kaydetmişti. Bu Kuzey İtalya'nın her yerinde,

---

[30] Lett, *Rossano*, 93-5, 100-104.

[31] Günlük girdisi, 19 ve 28 Ağustos 1944, Gobetti, *Partisan Diary*, 163-4, 169.

en çok da kuzeydoğuda belirgindi. Burası, özellikle tartışmalı Trieste şehrinin kuzeybatısındaki Osoppo civarında, komünist Garibaldi oluşumlarının, Sloven Partizanlara yakınlığından siyasi ve silahlı destek aldığı bir bölgeydi. Binbaşı Nicholson, Britanya görev gücünün başı olarak bölgeye gönderilmişti. Nicholson, Katolik bir rahip olan Don Ascanio De Luppo tarafından oluşturulan Osoppo Tugayının 10 taburundan hemen etkilenmiş ve bölgeye malzeme gönderilmesini tavsiye etmişti. Ancak temmuz ayında, yerel Garibaldi oluşumlarının Osoppo Tugayının gücüne içerlediği ve gelen erzak ve mühimmattan pay istediği ortaya çıkmıştı. İki taraf arasında, Udine CLN'yi temsilen Don Aldo Moretti tarafından denetlenecek geçici bir anlaşma imzalanmıştı: 19 Temmuz gecesi, gelen erzağı koruma görevi, eşit miktarda malzeme alacak olan iki oluşum arasında dönüşümlü olarak yapılacaktı. Almanlar bir sonraki gece ve Garibaldi oluşumu nöbet tutarken saldırmıştı. Malzemeler kurtarılmış ancak Osoppo birlikleri, Almanlarla savaş sırasında komünistler tarafından yüzüstü bırakılmıştı. Bu olaydan sonra, iki taraf arasında işbirliği ihtimali neredeyse kalmamıştı.[32]

Müttefik cephe hattı hâlâ uzaktayken, Kuzey İtalya'da, 1944 yazında partizanlar arasındaki bu siyasi farklılıkların etkisine çok fazla vurgu yapmak yanlış olabilir. Belki de SOE telsiz operatörü Çavuş Harry Hargreaves'in alaycı yorumu, oradaki manzarayı daha doğru anlatıyor olabilir: "Fark, komünistlerin gerçek İtalyanlar gibi her zaman takıp takıştırmasıydı –onların hepsi gösteriş düşkünüdür; yani İtalyanlar– ve kırmızı bir atkı takıyorlardı. Cumhuriyetçiler ise yeşil, beyaz ve kırmızı bir atkı takıyorlardı."[33] Partizanların kurtardığı bölgelerde kurulan cumhuriyetleri analiz ederken, bir komünist devrim korkusu abartılı görünür. Bu cumhuriyetlerin bir kısmı, CLNAI tarafından 14 Haziranda ulusal bir ayaklanma çağrısı yapan bir talimata yanıt olarak, yaz boyunca Piedmont, Lombardiya, Liguria, Emilia ve Veneto'da ortaya çıkmıştı. İlk cumhuriyet, Mario Ricci liderliğindeki, eski İtalyan askerlerinden oluşan partizan birliklerinin yerel Faşist oluşumları başarıyla kovduğu 18 Haziranda Apenninler'de yer alan Moderna ile La Spezia arasındaki Montefiorino çevresinde kurulmuştu. Bir vergi sistemi, yoksullar için bir yardım hizmeti ile tıbbi kurumlar oluşturan ve malların fiyatını belirleyen basit bir demokratik hükümetti bu. Binbaşı Johnston bölgeye paraşütle indirilmiş ve partizanlar için havadan çok sayıda erzak ve mühimmat indirilmesini sağlamıştı. Bu, doğal olarak, Almanların dikkatini çekmiş ve temmuz sonunda 5.000-8.000 kişilik bir güçle saldırıya geçmişlerdi. Beş gün süren çatışmalardan sonra partizanlar dağlara çekilmişti. İddiaya göre, Almanlar ile İtalyan partizanlar arasındaki ilk büyük savaşta öldürülen 250

[32] J. Ross, IWM 27077; W. Fowler, *The Secret War in Italy*, 84-5, 92-3; Wilhelm, *The Other Italy*, 188-90.

[33] H. Hargreaves, IWM 12158.

partizana karşılık, 2.080 Alman öldürülmüştü. Almanlar intikam almak için, Montefiorino ve Piandelagotti kasabalarını bombalamıştı. Partizanlar dağlarda yeniden toparlanacak ve Ocak 1945'te ikinci bir cumhuriyet kurmak için geri dönecekti.[34]

Muhtemelen en iyi bilinen cumhuriyet, Milano'nun kuzeybatısındaki bir vadide ve İsviçre sınırına yakın Maggiore gölü kıyısında bulunan Domodossola kasabası çevresinde kurulan Ossola cumhuriyetiydi. Bölge, İtalya'yı İsviçre'ye bağlayan Simplon geçidinin ve Milano-Cenevre ana demiryolunun kilit noktasında olduğu için hayati bir stratejik öneme sahipti. Aynı zamanda bölgede, büyük hidroelektrik santralleri ve ağır sanayi tesisleri de vardı. OSS ajanı Donald Jones, cumhuriyet için Müttefiklerden önemli miktarda malzeme tedarik edebileceği izlenimini vermişti; ancak Caserta'daki OSS'ye planlarından hiç bahsetmemişti. Jones ağustos ayı boyunca, her siyasi görüşten partizanı bölgedeki Alman ve Faşist birliklerle uğraşmaları konusunda teşvik etmişti. Partizanlar, eylül ayının başında Cannobio kasabasını ele geçirerek bölgeyi taramaya başladıktan sonra, Maggiore gölünün yaklaşık 20 kilometrelik batı kıyısını kurtarmış ve 9 Eylülde ele geçirmeden önce, her yönden Domodossola kasabasına karşı taarruza geçmişlerdi. Burada, tüm demokratik partileri temsil eden geçici bir hükümet kurulmuştu. Ossola cumhuriyeti birçok nedenden ötürü başarısız olacaktı: Gıda kaynakları çok azalmıştı; beklenen silah tedariki asla yapılmamıştı ve siyasi farklılıklar, partizan oluşumların birbirleriyle işbirliği yapmaması sonucunu doğurmuştu. Sonun başlangıcı uzun sürmeyecekti. 10 Ekimde Almanlar ile Faşistler Domodossola'ya bir saldırı düzenlemiş ve Domodossola dört gün sonra düşmüştü. Geçici hükümet kaçmış ve yaklaşık 2.000 partizan ile 35.000 sivil İsviçre'ye geçmişti. Avusturya ve Slovenya sınırlarına yakın, Venedik'in kuzeyindeki dağlarda kurulan Carnia cumhuriyeti daha uzun sürmüştü. 1944 yılının ağustos ayından ekim ayına kadar kademeli olarak kurulmuş, demokratik seçimler yapılmış ve kendi sanayisi ile maliyesini örgütlemişti. Carnia cumhuriyeti, aralık ayı başlarında, Almanlar tarafından yönetilen ancak Mussolini'ye sadık İtalyanlar, Avusturyalılar, Hırvatistan'dan Ustaša ve hâlâ Vichy'ye sadık Fransızlar da dahil olmak üzere, çokuluslu bir Mihver kuvveti karşısında dayanamamıştı. Yaklaşık 12.000 partizan saldırıdan sağ kurtulmuş ve kışı geçirmek için Prescola dağının yükseklerine çekilmişti.[35]

Genel olarak, yaz boyunca gerçekleşen partizan eylemlerinin bilançosunu değerlendirmek zordur. Mackenzie bunun nedenlerini son derece iyi özetlemiştir:

---

[34] Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 189; Behan, *The Italian Resistance*, 176-8.

[35] Stafford, *Mission Accomplished*, 209; Corvo, *The OSS in Italy*, 202-4; Behan, *The Italian Resistance*, 176-88.

> Anlaşılacağı üzere, çok kapsamlı bir gerilla faaliyeti vardı ancak Almanlar Pisa'nın kuzeyinden Ravenna'ya uzanan kısa hatta geri döndüklerinde, kritik noktalarda bu tür saldırılar karşısında iletişimleri yeterli değildi. Po vadisi, Partizanlar için zor bir bölgeydi. İsviçre sınırındaki dağların askeri önemi çok azdı ve Avusturya ile Yugoslavya'ya giden, hayati öneme sahip karayolları ile demiryolları, dar bir alandaki hedeflerdi ve bunları korunmak zor değildi. Dolayısıyla durum, operasyon alanının çok daha geniş olduğu Fransa'dakinden oldukça farklıydı; gerillaların askeri değeri zorunlu olarak sınırlıydı.[36]

Partizanlar, Müttefikler için çok değerli bir istihbarat kaynağıydı. Gerry Holdsworth, General Alexander ile General Harding'e her hafta brief vermeye yetecek kadar bilgi aldığını hatırlıyordu: "Onlara, Almanya'dan bu tarafa, İtalya'nın kuzeyindeki tünellerden gelenlerin hareketleri, birliklerin gidiş geliş hareketleri, silahlanma hareketleri hakkında bilgi veriyorduk." İtalyan direnişi, Gotik Hattındaki Alman savunması için hayati önem taşıyan planları iki kaynaktan almıştı. Kaynaklardan biri, haziran ayı başlarında partizanlar bir Alman komutanın arabasına saldırdığında, yolcuları öldürdüğünde ve yolculardan birinin evrak çantasında Gotik Hattının planlarını bulduğunda tesadüfen ortaya çıkmıştı. Planlar güvenli bir şekilde İsviçre'ye ulaştırılmıştı. Ardından, eylül ayı başlarında, Bologna bölgesinde çalışan OSS ajanı Ennio Tassinari, cephe hatlarından geçerek, tahkimatlarla ilgili daha fazla ayrıntıyla çıkagelmişti.[37]

Partizanlar ayrıca Almanlara önemli kayıplar verdirmişti: Kesselring, Haziran ve Ağustos 1944 tarihleri arasında, partizan eyleminde yaklaşık 5.000 askerin öldürüldüğünü, 7.000-8.000 askerin yaralandığını ya da kaybolduğunu tahmin ediyordu.[38] Bu kayıplar, anti-partizan eylem emirlerinin gaddarlığını açıklamaya yardımcı oluyor. Örneğin, 17 Haziranda yayımlanan bir emirde şöyle deniyordu: "Çetelere karşı mücadele, eldeki her araçla ve son derece şiddetli bir biçimde yerine getirilmelidir. Araçların seçimi ve şiddet konusunda, alışılmış kısıtlayıcı tedbirlerimizi dikkate almayacak bir komutan olursa, destekleyeceğim." Kullanılan silahlar cephedekilerle aynıydı: toplar, tanklar ve alev püskürtücüler. 1 Temmuzda partizan savaşı, partizanlara yiyecek ve barınak sağlayanları kapsayacak şekilde genişletilecek ve köylerin yakılması ile rehine alınması açıkça onaylanacaktı. Temmuz sonundaki, "Vandée'ye yürüyüş" adı verilen harekâttan önce, *Nere Tugayı*na da Piedmont'dan Alpler'e kadar kuzeydeki bütün partizanları temizlemek için benzer emirler verilmişti; ancak bu harekât başarısızlıkla sonuçlanacaktı. An-

---

[36] Mackenzie, *The Secret History of SOE*, 552-3.

[37] G. Holdsworth akt. Bailey (der.), *Forgotten Voices*, 282; J. Olsen, *Silence on Monte Sole*, 14-15; Corvo, *The OSS in Italy*, 201.

[38] A. Kesselring, *The Memoirs of Field Marshal Kesselring*, 227.

ti-partizan operasyonlar acımasızdı: Örneğin, temmuz ayı başlarında, Parma ile Piacenza arasında gerçekleştirilen bir süpürme operasyonu 200 partizanın ölümüne, 43 partizanın yakalanıp infaz edilmesine yol açmış ve o ayın sonunda, 48 partizan Arezzo yakınlarında infaz edilmişti. Basil Davidson'un da belirttiği üzere, sadece dağın bir yamacından diğerine hareket ederek kaçmak mümkün olduğundan, süpürme operasyonları genellikle verimsizdi. Ada Gobetti, Almanların Meana'yı nasıl taradığını anlatmıştı. Evleri, yakılmaması gerektiğini belirtmek için "K" harfi ile, eğer yakılması gerekiyorsa "F" harfi ile işaretlemişlerdi; ne var ki aslında hiçbir partizanın evi ateşe verilmemişti. Gobetti buradan, eylemin "yağma ve terörizm gibi basit bir amacı olduğu" sonucuna varmıştı. Lett, Alman misillemelerinin etkili olduğunu görmenin insanı ne kadar kederlendirdiğini şöyle yazıya dökmüştü: "Aşağımızda, karanlık dağların başladığı kıyı şeridini belirleyen ufka kadar uzanan sayısız ışık vardı; dalgalanan ve parlak turuncudan donuk kırmızıya aralıklı olarak renk değiştiren ışıklar. Her biri talihsiz bir köylünün evi olan, yüzlerce ateş yanıyordu."[39]

Alman misilleme eylemleri arasında, 16. SS Panzer Grenadier Tümeni tarafından Toskana'da gerçekleştirilen üç katliam öne çıkmaktadır: 29 Haziranda Civitella della Chiana; 12 Ağustosta Sant'Anna di Stazzema ve 19 Ağustosta Bardine San Terenzo. Civitella katliamı pek çok hararetli akademik tartışmaya neden olmuştur. Bunun birincil nedeni, 18 Haziranda partizanların üç Alman askerini öldürmesi gibi görünüyor. 29 Haziranda SS, Pazar ayini sırasında 800 kişilik köye gelmiş ve ayine katılanları çembere aldıktan sonra, köyü arayarak ayine katılmayanları toplamıştı. İnfaz için 100'den fazla erkek seçilmiş ve komşu köylerden hem erkek hem de kadın 97 kişi daha toplandıktan sonra, hepsi infaz edilmişti. Tartışma katliamın etrafında dönerek alevleniyordu. Yerel halkın anlattıkları, partizanların bu bölgede hiçbir zaman popüler olmadıklarını ve hatta halka yönelik bu tür vahşi misillemelere neden olduklarını için hiç sevilmediklerini gösteriyor; ulusal hafıza ise katliamı, Alman işgaline karşı direnişin gücünün bir yansıması olarak belli bir gururla hatırlıyor. Alman kayıtları, bölgenin tamamında nispeten yüksek düzeyde partizan faaliyetine işaret ediyor ve Civitella katliamının, partizanlar ile yerel halk arasında var olduğu düşünülen bağları koparmak amacıyla, örnek olsun diye yapıldığını öne sürüyor; ancak özellikle bu köyün seçilmesinin kesin nedenleri belirsizliğini koruyor. Sant'Anna, Gotik Hattına yakınlığı ve 10. Garibaldi Tugayının bölgedeki faaliyetleri nedeniyle, muhte-

[39] *A.g.e.*, 302-4; A. Osti Guerazzi, "Italian Counterinsurgency Operations during the Italian Civil War 1943-5," King's College Londra'daki Konferansta sunuldu, 2018. Yazar, bu makalenin kullanılmasına izin veren Profesör Osti Guerazzi'ye teşekkür eder; Günlük girdisi, 7 Ağustos 1944, Gobetti, *Partisan Diary*, 157; Lett, *Rossano*, 111.

melen başka bir örnek olarak seçilmişti. Bu vesileyle 560 erkek ve kadın ile en az 107 çocuk infaz edilmiş ve tüm köy yakılmıştı. Bardine San Terenzo'ya yönelik misilleme, önemli ölçüde partizan faaliyetinin olduğu bir bölgede gerçekleşmişti. Misilleme dört gün sürmüştü ve infaz için rehinelerin köye getirilmesini ve orada bulunan 49 sivilin öldürülmesini kapsıyordu. Çevre köylerin de katliama dahil edilmesiyle, ölü sayısı 369 sivile ulaşmış ve 454 ev yerle bir edilmişti.[40]

Floransa'nın paha biçilmez mimari ve sanat eserleriyle dolu olduğu ne Müttefikler ne de Almanlar tarafından unutulmuştu. Bu nedenle, şehir için kaçınılmaz olarak büyük bir yıkıma neden olacak uzun süreli bir savaş, her iki tarafın da kaçındığı bir şeydi. Müttefikler, gizli telsiz istasyonu Radio Cora'dan, şehrin içindeki ve çevresindeki Alman mevzileri ile kuvvetlerine ilişkin ayrıntılı istihbarat sağlıyordu ve buna göre, Almanların şehrin içinden geçen Arno nehrini savunmak için hazırlık yaptıkları açıktı. 7 Haziranda Almanlar, Radio Cora telsiz operatörü Luis Morandi'yi yayın yaparken yakalamış ve yakalanması, telsiz operatörleri Enrico Bossi ve Italo Piccagli'nin de yakalanmasına yol açmıştı. Bununla birlikte, diğer istihbarat grupları boşluğu dolduracak ve Müttefikler, Almanların niyetlerinden haberdar olmaya devam edecekti. Floransa'daki CLN de iyi örgütlenmişti ve Almanlar ile yerel faşistler buradan ayrılır ayrılmaz yönetimi devralmaya hazırdı: Albay Nello Niccoli komutasında, birleşik bir askeri yapı oluşturulmuştu. Ne var ki, birçok Floransalı, şehrin altyapısına zarar verebilecek bir ayaklanma fikrine karşı çıktığından ve barışçıl bir şekilde geri çekilmesini sağlamak için Almanlarla anlaşılmasından yana olduğundan ötürü, taktiklerle ilgili farklılıklar söz konusuydu. Silah kıtlığı nedeniyle Partizanların yapabilecekleri de sınırlıydı. 14 Şubatta havadan yapılan sevkiyatla bir miktar silah sağlamıştı; ancak birkaç gün sonra, bir muhbir İtalyan faşistlerine silah deposunun yerini bildirince bu kaynak da kurumuştu. Yaklaşık 3.000 erkek ve kadın partizanın sadece 1.000 kadar tabancası, 1.000 el bombası, 900 av tüfeği ve 50 otomatik tüfeği vardı. CLN, şehri her biri için bağımsız partizan komuta merkezinin ve görevinin olduğu dört bölüme ayırmıştı. Floransalı partizanların görevi, koordineli Alman savunmasını, şehir dışındaki partizan birliklerinin şehre sızmasını sağlayacak kadar zayıflatmaktı. Bu kuvvetler, Aligi Barducci liderliğindeki Garibaldi Arno Tümeninden 1.600 kişi ve Eylem Partisinin Rosselli Tugayından 1.000 kişi olmak üzere iki gruba ayrılmıştı.

Haziran ayında Almanlar, Floransa'nın savunmasına hazırlanmak için ilk hamlelerini yapmıştı. Gaz arzı 10 Haziranda kesilmişti ve dört gün sonra

---

[40] Künzel, "Resistance, Reprisals, Reactions"; M. Geyer, "Civitella della Chiana on 29 Haziran 1944: The Reconstruction of a German 'Measure'," Heer ve Naumann (der.), *War of Extermination*, 175-207; P. Pezzino, *Memory and Massacre*, passim; Gallo, *For Love and Country*, 259; Lamb, *War in Italy*, 73-5.

da, su biriktirme uyarısı yapılmıştı. Albay Fuchs komutasındaki Alman kuvvetleri, zırhlı araçlara ve tanklara sahipti. Ancak yerel Faşistler hem gergin hem de tedirgindi ve 7 Temmuzda Mario Carita liderliğindeki Faşist kadrolar Floransa'yı terk edince, CLN yönetimi devralmaya başlamıştı. Kaçak bir Britanyalı savaş esiri olan Stuart Hood'un tanık olduğu üzere, Floransa'nın 75 mil güneyindeki Siena'nın 5 Temmuzda kurtarılması, faşistlerin sinirini fena halde bozmuştu:

> Bir sabah, şafaktan sökmeden önce, sokaktan ayak sesleri geldi. Dışarı baktım ve Alman artçı muhafızların, hafif tanksavar silahlarını peşleri sıra çekerek ve ağır ağır, acele etmeden kasabanın içinden geçerek çekildiğini gördüm. Yarım saat ya da daha fazla bir süre boyunca kasaba, grileşen ışıkta, sessiz ve boş kaldı. Uzun gri pelerinli sessiz şekiller duvarlar boyunca kaymaya başladı. Onları kendilerinden öncekilerden ayırt etmek neredeyse imkânsızdı.

Fransız birlikleri şehre girmiş ve burada, Floransa'ya doğru yola çıkmadan önce kurtuluşu bir geçit töreniyle kutlayacak kadar uzun kalmışlardı. Floransa ilgi odağı oluncaya kadar bir durgunluk dönemi başlamıştı.

Temmuz ayı sonunda, Müttefikler Floransa'dan sadece 16 kilometre uzaktaydı. Almanlar, Müttefiklerin Floransa'nın merkezine ulaşmak için Arno üzerindeki köprülere ihtiyaç duyacağının farkındaydı ve 29 Temmuz günü öğleden sonra, şehrin duvarlarına, nehrin güneyinde yaşayan 150.000 kişilik nüfusun tahliye edilmesi emrini içeren afişler asılmıştı. Tahliye işlemi, elektrik ve suyun da kesildiği ertesi gün başlatılmıştı. Köprüler mayınlıydı ve partizanların patlayıcıları etkisiz hale getirme çabaları başarısız olmuştu. 3-4 Ağustos gecesi Almanlar, Arno üzerindeki altı köprüden beşini havaya uçurmuştu: Ortaçağdan kalma Ponta Santa Trinita havaya uçurulmuş ancak Ponte Vecchio kurtulmuştu. Floransa artık güneyde kalan 780 partizan ile Arno'nun kuzeyinde, şehrin merkezinde bulunan 2.000 partizan arasında fiilen ikiye bölünmüştü. 4 Ağustosta şafak sökerken, Britanya ve Kanada Müttefik öncü birlikleri, Floransa'nın güney banliyölerine giriyordu.

Partizanlar bu noktada çok faydalı bir keşifte bulunmuştu. Mediciler tarafından Ponte Vecchio'nun üzerine inşa edilen gizli koridor kullanılarak, Arno'nun iki yakası arasında iletişimi sağlamak mümkündü. Bu koridor, Fuchs'un genel merkezi olan, kuzey yakadaki Palazzo Vecchio'dan, güneydeki Pitti Sarayına kadar uzanıyordu. Yerel partizan komutanı, Eylem Partisinden Enrico Fischer, sıkı bir şekilde korunan Palazzo Vecchio'ya girmeyi başarmış ve koridor boyunca sürünerek ilerlemişti. Köprü, yakınlardaki patlamalar nedeniyle ciddi şekilde hasar görmüştü ve her iki tarafı da mayınlıydı; ayrıca faşist keskin nişancıların sıkıgözetimi altındaydı. Fischer, öncü birliklerle

gelen Müttefik SOE subayı Binbaşı Charles Macintosh'a ulaşmış ve ona kuzey yakasındaki Alman mevzileri hakkında bilgi vermişti. Söz konusu koridorun, birliklerin geçişine izin vermeyecek kadar dar olduğuna karar verilmişti; ancak şehirdeki partizanlar ile güneydeki Müttefikler arasındaki iletişimi kolaylaştırmak için içinden bir telefon hattı geçirilecekti. Macintosh sırası gelince, Almanları şehri boşaltmaya ikna etmek için, Müttefiklerin Floransa'yı her iki kanattan kuşatacaklarına dair planlarını ortaya çıkarmıştı. Aynı zamanda partizanlar da ayaklanacaktı.

10-11 Ağustos gecesi Almanlar şehir merkezinden çekilmişti. 11 Ağustosta şafak vakti, Palazzo Vecchio'daki çanlar, ayaklanmanın işareti olarak çalmaya başlayacaktı. Partizanlar iki gün boyunca Almanları tek başına tutmuştu. Santa Rosa dalyanında Arno'yu geçerek şehir dışından gelen partizanlardan da destek alan partizanlar ağır kayıplar vermişti ve kısa süre sonra cephaneleri de tükenecekti. Ayrıca, Duomo yakınlarındaki Via Cavour'a kadar şehir merkezine doğru ilerleyen Almanlar tarafından püskürtülmüşlerdi. 13 Ağustos gününün erken saatlerinde, daha fazla Müttefik birliği Arno'yu geçmiş ve Almanları püskürtmüştü. Sonraki iki hafta boyunca, Müttefikler ile partizanlar, Fiesole ve diğer yüksek yerleşimlerde, Alman bombardımanı altında omuz omuza savaşmıştı. 27 Ağustosta Müttefiklerin Alman hatları üzerindeki baskısı, Alman topçularının geri çekilmesine yol açmıştı. 2 Eylülde Floransa ve banliyölerindeki tüm çatışmalar durmuştu. Partizanlar toplam kaybı 205 ölü ve 400 yaralıydı. Partizanların katkısı, 7 Eylülde Fortezzo da Basso'nun avlusunda, 5. Ordu Müttefik Askeri Hükümeti (AMG) Başkanı, Amerikalı General Edgar Hume yönetiminde düzenlenen bir törenle onurlandırılacaktı.

Hume'un rolü karmaşık hale gelmişti. Birkaç hafta sonra, bir OSS Araştırma ve Analiz Şubesi tarafından yazılan raporda, sorun şöyle özetlemişti:

> Müttefik orduları Floransa'ya vardıklarında, ilk kez büyük bir İtalyan şehrinde, kararlı ve bilinçli anti-faşist güçler tarafından kurulmuş, neredeyse eksiksiz bir idari yapıyla karşılaştı. En ince ayrıntısına kadar hazırlanmış geçici bir sistem, kendisini İtalyan Hükümetinin meşru temsilcisi olarak gören ve Müttefiklerin de bu şekilde tanımasını arzulayan, Toskana Ulusal Kurtuluş Komitesinin himayesinde rakipsiz bir fiili otorite olarak işliyordu.

CLN, belediye başkanı olarak, bir sosyalist olan Gaetano Pieraccini'yi atamıştı; ancak AMG'nin kendi atama listesi vardı. Pieraccini'nin Müttefikler tarafından atanan Floransa temsilcisi Albay R. S. Rolph ile yakın işbirliği içinde çalışması temelinde ara bir çözüm bulunacaktı. Bununla birlikte, CLN Floransa'nın sergilediği bağımsız duruş, Müttefik saflarında ve Roma'daki İtalyan hükümetinde, özellikle Torino, Milano ve Cenova gibi büyük şehirler

olmak üzere, Kuzey İtalya'yı özgürleştirme sürecini kontrol etme olasılıklarına ilişkin korkuları körüklemişti.[41]

25 Ağustosta Müttefikler Gotik Hattına saldırılarını başlatmış ve aynı anda partizanlar da Almanlara arkadan saldırmıştı. Müttefikler planlarını partizanlarla koordineli yürütmüyordu ve bu yüzden partizan liderler, onları en iyi nasıl destekleyecekleri konusunda muallakta kalıyordu. Gotik Hattı bu saldırıyla aşılmış ama kırılmamıştı. Rimini 21 Eylülde kurtarılmıştı; ancak ardından bastıran sonbahar yağmurları ve artan Alman direnişi, Müttefiklerin ilerleme hızını yavaşlatmıştı. Ekim ayının sonunda, Müttefikler Rimini ile Bologna'nın ortasındaki Forli'ye ulaşmıştı; ama baharda zemin kuruyunca yeniden taarruzu geçmeden önce, kış için durmaları gerekeceği giderek daha netleşiyordu.

Müttefiklerin emirlerine uymak partizanlara çok pahalıya patlamıştı: Bu bedel, özellikle de Bologna'nın yaklaşık 15 mil güneyinde yer alan Marzabotto yakınlarındaki, 700 metre yüksekliği sahip Monte Sole çevresinde daha ağır olacaktı. Monte Sole, Mario Musolesi "Lupo" ve Gianni Rossi liderliğindeki, 1.000 kişilik bir partizan birliği olan Stella Rossa Tugayına ev sahipliği yapıyordu. Tugay, bir OSS ajanı havadan sevkiyat sağlamak için gelinceye kadar yetersiz bir donanıma sahipti. Ağustos ortasında, cephe hattı kuzeye doğru ilerleyip Pistoia tepeleri boyunca yayılmıştı ve şimdi, Monte Sole'den cephe hattına birkaç saat içinde yürümek mümkündü. Öte yandan, cephe hattına bu kadar yakın, son derece yoğun bir Alman varlığı, partizanların büyük tehlike altında olduğu anlamına geliyordu. Savunmasız olduklarını anlamış ve dağdan uzaklaşmak istemişlerdi; ancak Müttefiklerden kalmaları, 30-40 kişilik küçük gruplara ayrılmaları yönünde emir almışlardı. 29 Eylülde partizanların en büyük korkusu, Müttefik cephe hattı ilerlemeyi durdurduğunda ve Almanlar dikkatlerini Monte Sole'ye çevirip, kuvvetli bir şekilde saldırdığında gerçeğe dönüşecekti. Partizanlar, SS'in düzenlediği toplu saldırı karşısında dağılmıştı. Rossi ve birkaç partizan, şüpheyle karşılandıkları ve arazi hakkındaki paha biçilmez samimi bilgilerini de dikkate almayan Britanya hatlarına ulaşmıştı: Amerikalılar partizanları daha sıcak karşılayacaktı. Partizanlar kaçarken, güçlerinin yaklaşık üçte ikisini kaybetmişti. Öte yandan Almanlar tüm öfkelerini sivillerden çıkaracak ve Monte Sole ile Marzabotto bölgesinde, 700'den fazla kişiyi katledecekti. Eylül ayında, *Brigate Nere*'nin yardım ettiği Almanlar, Bologna çevresinde, Veneto'da ve Izonso'da partizan birliklerine saldırmıştı. Böylece, Ossopo ve Carnia'da kurulan cumhuriyetleri dağıtmalarının önünde bir engel kalmamıştı.[42]

---

[41] Wilhelm, *The Other Italy*, 130-34, 215-36; Hood, *Pebbles from My Skull*, 139; C. Macintosh, *From Cloak to Dagger*, 52-8, 64-6, 72-82; Behan, *The Italian Resistance*, 86-91.

[42] Olsen, *Silence on Monte Sole*, 107-8, 113-14, 296; Holland, *Italy's Sorrow*, 385; Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 201-7.

Müttefiklerin kış başlamadan önce Bologna'ya ulaşamamaları, partizanlar için büyük bir sorun teşkil ediyordu: "Yeni bir kışla yüzleşmek zorunda kalacağız ve ihtimaller hiç de iyi değil. Partizanlar, karın her hareketi imkânsız hale getirdiği ve erzak tedarikinin giderek zorlaştığı dağlarda barınamaz."[43] Baharda, Kuzey İtalya'da yeniden taaruza geçilmesi ve buraların kurtarılması için hazırlıklar sürerken, Müttefik operasyonlarının duraksadığı süre zarfında hayatta kalmanın en iyi yolunun ne olduğuna dair kararların Müttefik yüksek komutanlığı, Roma'daki İtalyan hükümeti, kuzeydeki CLNAI ve partizanlar tarafından alınması gerekecekti.

1944'ün ilk yarısındaki Sovyet askeri operasyonları, Doğu Cephesinin kuzey ve güneyindeki Alman ordularını geri çekilmeye zorlamış ve Sovyet topraklarının büyük bir bölümünün kurtarılmasıyla sonuçlanmıştı. Bunun bir istisnası, Belarus'ta Ordu Grup Merkezinin elinde tuttuğu Sovyet topraklarına doğru bir girinti oluşturan, büyük yığınak alanıydı. Haziran 1944'te Ordu Grup Merkezi, 63 tümen ile üç tugaydan ve 800 tank, 9.500 top ve 1.000'den fazla uçakla desteklenen toplam 1.200.000 kişiden oluşuyordu. Bagration Operasyonu, Sovyet askeri komutanlığı tarafından bu orduyu yok etmek için tasarlanmıştı. Sovyetler, 5.200 tank, 36.400 top ve havan topu ve 5.000'den fazla uçakla donatılmış, toplam 2.400.000 kişiden oluşan, 166 tümen ve 12 kolordu toplamıştı. Partizanlar, Sovyet kuvvetleriyle birlikte faaliyet yürütüyordu ve 1944 yazında, sayıları yaklaşık olarak 143.000 kişiye ulaşmıştı:150 tugay ve 47 müfreze olarak örgütlenmişlerdi. Arazi, partizan savaşı için fazlasıyla uygundu. Sulak Pripet Bataklıkları, geçilmesi gereken birçok nehre yataklık ediyordu ve bataklıklar ayrıca, demiryolu hatlarını partizanlar tarafından engellenebilecek birkaç düğüm noktasından geçmek zorunda bırakıyordu.[44]

8 Haziranda Belarus partizan komutanlığı, "demiryolu savaşı"nın 19 Haziranda başlatılması emrini vermişti. Bu, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgalinin üçüncü yıldönümü olan 22 Haziranda başlatılan Bagration Operasyonundan üç gün önceye denk geliyordu. Sovyetler tarafından partizan eylemlerine ilişkin yapılan açıklamalarda, 40.000 ayrı demiryolu tahribatından bahsediliyordu; Almanlara göre ise bu rakam yaklaşık olarak 10.500'dü. Hangi rakam doğru olursa olsun, sonuç tartışılmazdı. Tüm çift hatlı demiryolları en az 24 saat işlemez hale getirilmiş ve tek hatlı demiryolları boyunca hareket 48 saat sekteye uğratılmıştı. Ana hedefler, cephenin ön saflarına, yani Pinsk'ten Luninets'e, Borisov'dan Orşa'ya ve Molodechno'dan Polotsk'a giden demiryolu hatlarıydı. Dahası, yan hatlar da vurularak, Almanların takviye kuvvetlerini cephenin bir bölümünden diğerine aktarması engellenmişti. Partizanlar ayrıca, Kızıl Ordunun öncü birlikleriyle yakın işbirliği içinde

[43] Günlük girdisi, 5 Ekim 1944, Gobetti, *Partisan Diary*, 194-5.

[44] Adair, *Hitler's Greatest Defeat*, 52, 76-8.

çalışıyor ve özellikle nehir geçiş noktalarını ele geçirerek askeri operasyonlara yardım ediyorlardı. Örneğin, 17 Haziranda A. Scliarenko komutasındaki partizanlar, Sovyet 35. Muhafız Tank Tugayı gelene kadar, Berezina nehri üzerindeki hayati bir geçişi noktasını ele geçirmişti. Sovyet 48. Muhafız Tüfek Tümeni, Glusk'un güneyinde, Berezovka yakınlarında bulunan Ptich nehrini, geçiş notlarını ele geçiren partizanların yardımıyla geçmişti. Bundan sonra, partizanlar donanımlı askeri birlikler için rehber olarak ve ayrıca Almanların geri çekilmesi sırasında, ana gövdeden koparak, geride kalan müstakil ve kuşatılmış Alman birliklerini temizlemek için çalışmaya devam edeceklerdi. Ordu Grup Merkezi, 28 tümen ve toplam 350.000 personel kaybederek tamamen çökmüştü.

Sovyet partizanlarının rolü artık sona ermişti ve bu, 3 Kasım 1943 tarihli Partizan Kurmay Merkezi kararı uyarınca partizan birliklerinin resmi olarak dağıtılmasından önceki törenlerle usulüne uygun olarak kutlanmıştı. Örneğin, 16 Temmuz 1944'te 30 partizan birliğinden gelen binlerce partizan, kısa süre önce kurtarılan Minsk'teki kutlama törenine katılmış ve partizan komutanı Panteleimon Ponomarenko ile siyasi temsilcilerden övgüler almıştı. Törene katılan Hersh Smolar, geçit törenini şöyle anlatıyordu: "Daha önce hiçbirimiz böyle bir geçit töreni görmemiştik. Tugaylar birbiri ardına geçiyordu. Yarı sivil yarı askeri üniforma giymiş, bazıları partizan yaratıcılığının bir örneği olan 'el yapımı' silahlar taşıyan insanlar geçiyordu." Terhis edilen partizanlardan yaklaşık 92.000'i düzenli Kızıl Ordu birimlerinde görev yapmak üzere gönderilmiş ve 48.000'i de Sovyet yönetimi ve parti örgütlerinde idari görevlere atanmıştı.[45]

Kızıl Ordu cephesi şimdi. Sovyet otoritesinin tartışmalı olduğu bölgeye taşınıyordu. UPA'nın (*Ukrains'ka Povstans'ka Armiia*) Ukrayna'nın, Sovyet, Polonyalı ya da Alman fark etmez, herhangi bir güce karşı bağımsızlığını elde etme çabaları daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak anlatılmıştı. Bu çabalar devam ediyordu ve Kızıl Ordu, Ukrayna ormanlarında 1947'ye kadar devam eden savaşta, UPA ile savaşmak için binlerce NKVD askeri tarafından desteklenen bir süvari ve iki motosiklet alayını arkada tutmak zorunda kalmıştı. Belarus'un bağımsızlığını sağlamak amacıyla, sürekli Almanlar ile Sovyetler arasında gidip gelerek yıllarını geçiren Belaruslu siyasetçiler, 27 Haziranda Minsk'te 1.039 delegeyle bir geçici meclis toplamıştı. Meclis, 25 Mart 1918 tarihli, Belarus ulusunun bağımsızlık bildirgesini oybirliğiyle yeniden onaylamış ve kendisini "Belarus ulusunun tek meşru temsilcisi" ilan etmişti. Daha bu geçici meclis toplanırken, cepheden gelen silah sesleri duyulabiliyordu ve iki gün sonra, bağımsızlık isteyen Belaruslu siyasetçiler, Minsk'ten Vilna'ya ve oradan da kalıcı sürgün yerlerine kaçacaklardı. Bazı

---

[45] Grenkevich, *The Soviet Partisan Movement*, 257-60; Munoz ve Romanko, *Hitler's White Russians*, 401; Slepyan, *Stalin's Guerrillas*, 272-3.

Litvanyalı subaylar kaçmayı reddetmiş ve Sovyet işgaline karşı mücadele etmek için ormanlarda partizan birlikleri kurmuştu. Daha kuzeyde hem Letonyalılar hem de Estonyalılar, bağımsızlık taleplerini yeniden ileri sürmüşlerdi. Estonya komitesi, 18 Eylülde geçici bir hükümet kuracaktı. Dört gün sonra, Sovyet kuvvetleri başkent Tallinn'e girince, geçici hükümet üyeleri İsveç'e kaçmıştı. Letonya, Sovyet birliklerinin 30 Temmuzda Riga'ya sadece 25 mil uzaklıktaki Tukums yakınlarında gerçekleştirdiği Baltık saldırısıyla ikiye bölünecekti. Bununla birlikte, Almanya'nın bölgeyi elinde tutma kararlılığı, Riga'nın 13 Ekimde kurtarılması ve Courland bölgesinde sıkıştırılan Alman kuvvetlerinin ancak Mayıs 1945'te savaşın sonunda teslim olması anlamına geliyordu.[46]

Polonyalılar, aynı anda iki düşmanla savaşmak gibi, pek de gıpta edilemeyecek bir açmazla karşı karşıya kalmıştı. Alman işgali başından beri acımasızdı ve bu vahşet, Almanların doğuda geri çekilmeye başlamasından sonra artacaktı. 28 Haziranda Yüksek SS ve Doğu Polis Lideri şu emri vermişti:

> Genel Hükümet bölgesinde güvenlik son aylarda o kadar kötüleşti ki, bu dışardan gelen suikastçılara ve sabotajcılara karşı artık en radikal yöntemleri kullanma ve en sert önlemleri alma vakti geldi. Reichsführer SS, Genel Vali ile anlaşarak, Almanlara yönelik her suikast ya da suikast girişiminde, sadece yakalandıklarında faillerin vurulmasını değil, ayrıca tüm erkek akrabalarının da infaz edilmesini ve 16 yaşından büyük kadın akrabalarının toplama kampına yollanmasını emretmiştir.[47]

Örneğin, Kowel'in kurtarılması sırasında, AK'nin Sovyet taarruzuna yardım etme çabaları, Sovyetler AK partizanlarını silahsızlandırıp tutukladığında felakete yol açmıştı.

Yine de Doğu Polonya'daki AK, Almanlarla savaşmaya devam edecekti. Haziran ayı sonunda, Kızıl Ordu Wilno şehrine yaklaşmıştı ve Yarbay Aleksander Krzyżanowski komutasındaki 10.000 kişilik AK oluşumu, sürgündeki Polonya Hükümeti adına önce Alman garnizonuna saldırmaya karar vermişti. 7 Temmuzda AK'nin Wilno'ya dört koldan saldırması ve Sovyetlerden gelen topçu, tank ve hava desteğiyle birlikte savaş başlamıştı. 13 Temmuzda Alman savunma birlikleri AK'ye teslim olmuş ve iki gün boyunca şehirde Polonya bayrağı dalgalanmıştı. Ancak daha sonra, Sovyet 3. Belarus Cephesi komutanı General İvan Çernyahovski, AK'nin askeri birliklerinden bir piya-

---

[46] Armstrong (der.), *Soviet Partisans in World War II*, 59; Vakar, *Belorussia*, 203-6; Misiunas ve Taagepera, *The Baltic States*, 66; Johnson to Secretary of State, 7 Ağustos 1944, Remeikis (der.), *Lithuania under German Occupation*, 667; Lumans, *Latvia in World War II*, 335.

[47] Nuremberg yargılamalarına sunulan kanıt, Hans Frank, The Avalon Project, Yale University.

de taburu ile bir süvari tugayı oluşturmasını ve Sovyet kuvvetlerinin yanında savaşmasını talep etmişti. Polonyalılar bunu reddetmiş ve NKVD 17 Temmuzda Krzyżanowski ile 70 subayını tutuklayarak Sibirya'ya göndermişti.[48]

Bu durum, Güneydoğu Polonya'nın en büyük şehri olan Lwów'un kurtarılması sırasında da tekrarlanacaktı. 17 Temmuzda Sovyet güçleri banliyölere doğru ilerlerken, Albay Władysław Filipkowski komutasındaki 3.000 hafif silahlı AK askeri Alman garnizonlarına saldırmış ve Almanlar kuvvetlerini şehirden çekmeye başlamıştı. Filipkowski şehirde karargâhını kurmuş ve Sovyet karargâhına Lwów'un kurtarıldığını bildiren bir mesaj göndermişti. Filipkowski daha sonra, Sovyet 1. Ukrayna Cephesi komutanı General Koniev'i temsilen General İvanov ve NKVD Generali Gruczko ile görüşmek üzere davet edilmişti. Kızıl Ordu ile işbirliği yaptığı için kendisine teşekkür edildikten sonra, Lwów'un artık bir Polonya şehri olmadığı ve birliklerinin dağıtılıp 1. Polonya Ordusuna dahil edilmesi gerektiği bildirilmişti. 31 Temmuzda başka görüşmeler yapılacak ve Filipkowski ile heyeti, görünüşte AK birimlerinin geleceğini tartışmak üzere Zhitomir'e uçacaktı. Gel gör ki, hepsi tutuklanmış ve hapsedilmişti; bir daha asla Polonya'ya dönmeyeceklerdi. Bu arada Lwów'da, Sovyetler, sürgündeki hükümete sadık yerel yönetim temsilcisi Profesör Adam Ostrowski'yi, AK merkezlerinde bulunan herkesle birlikte tutuklayarak, Polonya yönetiminin kendini yeniden öne çıkarmasına engel olmak için derhal harekete geçmişti. Bór-Komorowski, Lwów'dan gelen, "Lacki Caddesindeki hapishanenin Home Front personeliyle dolu" olduğu haberi karşısında dehşete düşmüştü. Temmuz ayının sonunda Bór-Komorowski, Polonya yeraltının Doğu Polonya'daki ayaklanmasının –Burza Operasyonu– askeri anlamda tam bir başarı ancak siyasi olarak tam bir fiyasko olduğu haberini alacaktı. Bór-Komorowski, Bug'un doğusundaki tüm AK birimlerinin dağıtılmasını, özellikle adamlarının 1. Polonya Ordusu saflarına katılmalarını emretmiş ve herhangi bir anti-Sovyet partizan biriminin kurulmasını açıkça yasaklamıştı.[49] NKVD Başkanı Lavrenti Beria, temmuz ortasında, Stalin'e ormanlarda kalan AK partizanlarını yakalamak için 12.000 NKVD askeri gönderdiğini ve 20 Temmuza kadar, 650'si subay olmak üzere, 6.000 AK partizanının Sovyetler tarafından tutuklandığını bildirmişti.[50]

Polonya Başbakanı Mikołajczyk, Churchill'i Sovyet yetkililerin Doğu Polonya'daki AK'ye yönelik davranışları hakkında bilgilendirmiş ve Churchill'den Polonyalılar adına müdahale etmesini istemişti. Ne var ki, Churchill Polonyalıların endişelerini anlamaya yanaşmamış ve Sovyetler'in, Bug'u aşıp tartışmasız Polonya'ya ait topraklara girdikten sonra, Polonyalılara

[48] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 394.

[49] *A.g.e.*, 395.

[50] A. Applebaum, *Iron Curtain*, 100-101.

karşı daha olumlu davranacağına kendini inandırmıştı.[51] Bug'un batısındaki Polonya'da, Sovyet taarruzu istikametindeki ilk büyük şehir Lublin'di ve bu adeta, AK ile Yeraltı Hükümetine karşı Sovyet tutumunun bir sınavı olacaktı. Almanlar 23-25 Temmuz tarihleri arasında Lublin'den çekilmiş ve yerel yönetim temsilcisi Władysław Cholewa, belediye binasında Polonya hükümeti adına yeni bir yönetim kurmuştu. AK ayrıca, bir Lublin taburu oluşturmak için bir askere alma ofisi açmıştı. Sürgündeki hükümete sadık olanların otoritesine hemen, Sovyetler değil de onun kuklaları PKWN (*Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego*: Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi) ya da Lublin Komitesi meydan okumuştu. Önce Edward Orchab liderliğindeki PKWN heyeti, ardından da 1. Polonya Ordusu birlikleri Lublin'e girmiş ve şehirde bir geçit töreni düzenlenmişti. Orchab, Cholewa ve Lublin AK komutanı Albay Kazimierz Tumidajski ile görüşme talebinde bulunmuştu; ancak bu ikili, PKWN'nin herhangi bir meşruiyeti olmadığı gerekçesiyle bu talebi geri çevirmiş ama doğrudan Sovyetler'le konuşmaya hazır olduklarını iletmişti. 27 Temmuzdaki Sovyet-Polonya görüşmeleri sırasında, AK, Bug'ın doğusundaki yoldaşlarına sunulan aynı seçeneklerle karşı karşıya kalıyordu: Dağılın, silahlarınızı bırakın ve 1. Polonya Ordusuna katılın ya da tutuklanmayı kabul edin. Aynı formül başka yerlerde de gündeme getirilmiş ve Zamość, Białystok, Przemyśl ve Rzeszów gibi, AK'nin dağılmaya direndiği yerlerde, subaylar Sovyetler Birliği'ne gönderilmiş ve adamları da yakın zamanda boşaltılan Alman toplama kamplarının, özellikle de Majdanek'in yolunu tutmuştu. Ekim ayının başında, 21.000'den fazla AK askeri tutuklanmış ve birçoğu da batıya kaçmıştı.[52]

Temmuz ayının ortalarında, Doğu Cephesindeki Alman ordusu artık kolu kanadı kırılmış bir güçtü. Geri çekilme rotası, onların yolunu Varşova'ya düşürmüştü ve bu konuda şehirden bir tanık şunları kaydetmişti:

> Onlar artık asker değil, hareket eden insan paçavralarıydılar: Bitkin, dehşete düşmüş ve dumura uğramış durumdaydılar; gözle görülür bir fiziksel ve ahlaki çöküş içindeydiler. Kan ter içinde ve bir deri bir kemik kalmış, çamura bulanmışlardı... Soluk yüzlerini uzun sakalları kaplamıştı ve donuk gözlerle bakıyorlardı.

24 Temmuzda Alman sivillere Łódź'u tahliye etmeleri tavsiye edilmişti ve *Volksdeutsche* ellerinde neleri varsa Polonyalılara satmaya başlamıştı. Almanlar büyük fabrikaların sökülmesini emretmişti: Polonya Yeraltı Hükümeti, Polonyalılara bu süreci sabote etmeleri ve Almanların geride enkaz bırakma politikasıyla mücadele etmeleri yönünde emirler vermişti. Alman

[51] Mikołajczyk'in Churchill'e memorandumu; Mikołajczyk, Churchill, ve Eden arasındaki konuşma notları; her ikisi de 18 Temmuz 1944 tarihli, *DPSR*, II, 288-91.

[52] Bór-Komorowski, *The Secret Army*, 198; Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 395-6.

yönetimi şehirden açıkça taşınıyor olsa da Alman belediye başkanı Ludwig Leist, şehrin anahtarlarını Polonya belediye başkanı Julian Kulski'ye resmen teslim etmeyi reddetmişti.[53] Sovyet taarruzu, Varşova'nın güneyindeki Puławy ile Magnuszew'de kurulan köprübaşlarıyla Vistula hattına ulaşmıştı. Görünüşe bakılırsa, Sovyet güçleri Polonya başkentine doğru ilerlemeye hazırdı. Bu durumu göz önünde bulunduran AK liderliği Varşova'da bir araya gelmişti ve akıllarındaki temel soru şuydu: Şehirde bir ayaklanma başlatılmalı mıydı?

[53] Hanson, *Civilian Population*, 68-9.

27

Ayaklanmalar: Varşova, Paris, Slovakya

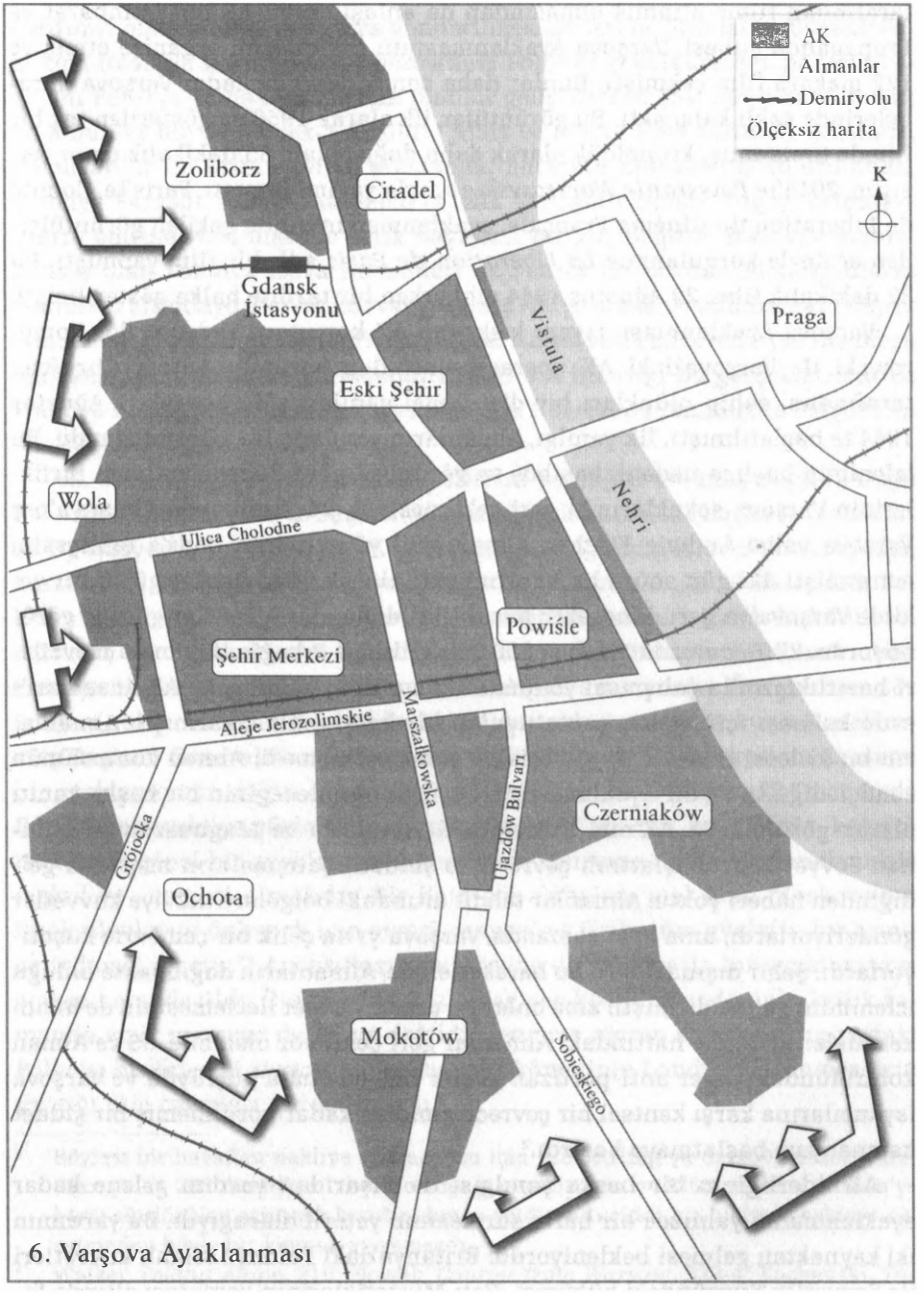
Savaşın başlarında, Britanyalıların Avrupa'daki direniş stratejisi, uygun bir anda ayaklanacak gizli orduların kurulmasını teşvik etmeye dayanıyordu. Bu strateji, 1941'de Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri'nin Almanya'ya karşı savaşa girmesinden sonra değişecekti; çünkü Avrupa'nın kurtuluşu artık Müttefiklerin kitlesel orduları tarafından daha iyi sağlanabilirdi. Bir bütün olarak direniş planları artık daha çok sabotaj üzerine odaklanırken; direniş ordularının rolü, Müttefiklere çevrelerindeki kara operasyonları sırasında yardım etmeye indirgenmişti. Ancak Müttefik stratejistler, işgal altındaki Avrupa halkının duygularını ve her direniş hareketinin kendi ülkesinin kurtuluşunda kayda değer bir rol alma arzusunu anlama konusunda tam anlamıyla sınıfta kalmıştı. Polonya'daki hükümet delegesi Jan Jankowski bunu açık bir dille ifade etmişti:

> Bağımsız bir Polonya'ya sahip olmak istememize rağmen, eğer ulusumuzun çıkarlarına, geleneklerine ve onuruna aykırı koşulları kabul etmek anlamına geliyorsa, hiçbirimizin bu özgürlük hediyesini kabul etmekten yana olmadığını dünyaya göstermek istedik... Özgür olmak ve bu özgürlüğü, kendimizden başka kimseye borçlu olmamak istedik.[1]

Bu özerk eylem ihtiyacı, 1918'de yeniden doğmadan önce, bir asırdan fazla bir süre haritadan silinen ve işgalcilere karşı uzun bir ayaklanma geleneğine sahip olan Polonya örneğinde en açık şekilde anlaşılabilir. Bununla birlikte Parisliler de belki de Fransız Devrimi ile 1870-71 Paris Komünü deneyimleri, onlara da yeterli şevkle bir halkın kendi kaderini kendisinin belirleyebileceğini gösterdiği için, aynı şeyi hissediyordu. Slovakya'nın durumu biraz farklıydı. Bu durumda, 1944 yazının sonundaki olaylar, Slovak halkının genel bir ayaklanması olmaktan ziyade, Slovakya silahlı kuvvetlerinin bir kısmının isyanı olarak nitelendirilebilir. Bu üç ayaklanmadaki tüm direnişçilerin öncelikli motivasyonu aynıydı: Ülkelerinin öneminin ve onurunun yeniden kazanılması.

---

[1] J. Zawodny, *Nothing but Honour*, 15.

6. Varşova Ayaklanması

Ulusal kurtuluş mücadelesinin bir parçası olarak ayaklanmaların önemi hem Varşova hem de Paris ayaklanmalarının, katılımcıların kendileri tarafından filme alınmış olmasından da anlaşılabilir. AK'nin İstihbarat ve Propaganda şubesi, Varşova Ayaklanmasının çekimlerini organize etmiş ve 122 makara film çekmişti. Bunlar daha sonra, 1946'ya kadar Varşova harabelerinde saklı kalacaktı. Bu görüntüler, ilk olarak 1956'da gösterilen tek bir filmde toplanmış; kronolojik olarak daha doğru olan, 85 dakikalık uzun versiyon, 2014'te *Powstanie Warszawskie* adıyla yayımlanmıştı. Paris'te, Comité de Libération du Cinéma Français, ayaklanma sırasında çekilen görüntülerden aceleyle kurgulanmış *La Libération de Paris* adlı bir film yapmıştı. Bu 32 dakikalık film, 29 Ağustos 1944 gibi erken bir tarihte halka gösterilmişti.

Varşova Ayaklanması, isyanı kışkırtan AK komutanı Tadeusz Bór-Komorowski ile Varşova'daki AK operasyonlarından sorumlu Antoni Chruściel tarafından, sahip oldukları bir dizi temel yanılgıya dayanarak, 1 Ağustos 1944'te başlatılmıştı. İlk yanılgı, Almanların yenilmiş bir güç olduğuydu. Bu izlenimin başlıca nedeni, başıboş ve görünüşe göre düzensiz Alman birliklerinin Varşova sokaklarında geri çekilmesiydi. 24 Temmuzda Almanya'nın Varşova valisi Ludwig Fischer, Alman sivil yönetiminin Łódź'a tahliyesini emretmişti. İki gün sonra bu kararını geri alacak ve Almanlar güçlü bir şekilde Varşova'ya geri dönecekti; ancak geri dönen bu Almanlar güçsüz görünüyordu. 27 Temmuzda Fischer, 100.000 kadın ve erkeğin, savunma mevzileri hazırlıklarında çalışması yönünde bir emir yayımlamış ve AK, insanların evde kalması için, geniş çapta uyulan bir karşı emir çıkarmıştı. Almanların bu kitlesel itaatsizlik gösterisine yanıt vermemesi, Alman kontrolünün sendelediğinin ve bir ayaklanmanın başarılı olabileceğinin bir başka kanıtı olarak görülmüştü. AK'nin, Puławy'deki Vistula'da ve Magnuszów'da bulunan Sovyet köprübaşlarının çevresinde şiddetli çatışmaların meydana geldiğinden haberi yoktu. Almanlar tehdit altındaki bölgelere takviye kuvvetler gönderiyorlardı; ama aynı zamanda, Varşova'yı da çelik bir çemberle kuşatıyorlardı. Şehir dışına doğru bu hareketlenme, Almanların dağılmakta olduğu izlenimini güçlendirmişti; ama onlar bu arada, Sovyet ilerlemesinin de hızını kesmişlerdi. Cephe hattındaki Almanlar geri çekiliyor olsa bile, SS ve Alman kontrolündeki diğer anti-partizan güçler bölgede hâlâ güçlüydü ve Varşova isyancılarına karşı kentsel bir çevrede şimdiye kadar görülmemiş bir şiddet kampanyası başlatmaya hazırdı.[2]

AK liderliğinin bir başka yanılgısı da dışarıdan yardım gelene kadar ayaklanmanın yalnızca bir hafta sürmesinin yeterli olacağıydı. Bu yardımın iki kaynaktan gelmesi bekleniyordu: Britanya'daki Polonya silahlı kuvvetleri ile Sovyetler. Sürgündeki hükümet, Batı Müttefiklerinin komutası altında fa-

[2] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 400.

aliyet gösteren Polonya silahlı kuvvetlerinin durumu konusunda Bór-Komorowski'yi bilgilendirmemişti. Polonya Paraşüt Tugayı, ulusal ayaklanmaya yardımcı olmak için Polonya'ya gönderilmek amacıyla, Stanisław Sosabowski komutasında kurulmuştu. Londra'daki Polonya genelkurmayı, paraşüt tugayını Polonya'ya nakletmek için planlar geliştirirken çok enerji harcamıştı; ama bunlar hiç de gerçekçi değildi.[3] Mart ve Mayıs 1944 tarihleri arasında, Polonyalılar ile Britanyalılar arasındaki hararetli müzakerelerin ardından, Polonya Paraşüt Tugayı tamamen etkisiz hale getirilmişti. Tugay, Britanyalıların emrine verilmişti ve artık bağımsız bir güç değildi. İtalya'da konuşlanmış olan Polonya Hava Kuvvetleri de benzer bir şekilde Britanyalıların komutası altındaydı. Ve bu kuvvet yalnızca AK'ye erzak ve mühimmat tedarik etmekle değil, aynı zamanda Yugoslavya, İtalya ve Fransa'daki partizanlara malzeme indirmekle de görevlendirilmişti. AK liderliği bu gerçekleri ancak, Polonya ile Londra arasında kurye olan Jan Nowak, 29 Temmuzda Varşova'ya döndüğünde öğrenecekti.[4]

AK, Sovyetler'in tavrını ve hareketlerini de doğru anlamış değildi. Doğu Polonya'da Kasım 1943'te başlatılan ulusal ayaklanma, bir başka deyişle Burza Operasyonu, Sovyetler'in AK'ye düşman olduğunu göstermişti. Sovyetler, kurtarılmış Polonya topraklarının yönetim organı olduğu iddia edilen, Polonya komünist "Lublin Komitesi"ni kurduğunda, durum daha da kötüleşecekti. Bu tür tehlikeler, AK liderliğinin, sürgündeki Polonya hükümeti adına Polonya başkentini özgürleştirme kararlılığını artırıyordu. Öte yandan, söz konusu hükümetin tüm üyeleri bu kararı desteklememişti. Polonya Genelkurmay Başkanı General Sosnkowski, esas itibariyle, siyasi gerekçelere dayanan bir ayaklanmanın doğru olmayacağını düşünüyordu. Örneğin, 28 Temmuzda Bór-Komorowski'ye şöyle bir telgraf çekmişti: "Mevcut koşullarda, kategorik olarak genel bir ayaklanmaya karşıyım... Duruma dair değerlendirmeniz makul ve gerçekçi olmalıdır. Bir hata çok pahalıya mal olur. Moskova'nın ilhak planlarını önlemek için siyasi, manevi ve fiziki tüm güçlerin bir araya getirilmesi esastır."[5] Ancak Sosnkowski yine de Varşova'da bir ayaklanmaya açıkça karşı değildi. Öte yandan, hızla değişen koşullar nedeniyle, kritik zamanda emir vermeye de hazır değildi: Temmuz ayının sonunda, İtalya'daki Polonya birliklerini ziyaret ediyordu ve hükümetinin Londra'ya dönmesi için yaptığı tüm çağrıları reddediyordu.[6]

---

3 Böylesi bir havadan nakliye operasyonu için 125 Stirling ya da 200'den fazla Halifax ya da 265 modifiye Liberator uçağı gerekiyordu ve Müttefikler Almanya'ya karşı sürdürülen stratejik bombardıman saldırısını ciddi bir biçimde sekteye uğratmadan böyle bir kaynak ayıramazdı.

4 Walker, *Poland Alone*, 219; Nowak, *Courier from Warsaw*, 333-4; Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 486-7.

5 Sosnkowski to Bór-Komorowski, 28 Temmuz 1944, *AK Documents*, IV, no. 724, 17.

6 J. Ciechanowski, *The Warsaw Rising of 1944*, 296.

AK liderliğinin, Sovyetler'in Varşova'yı almayı mı; yoksa Alman garnizonunu izole ama kuşatılmış halde bırakarak, her iki taraftan da şehri baypas etmeyi mi planladığına dair hiçbir bilgisi yoktu. 29 Temmuzda Janusz Bokszczanin'den gelen önemli bir istihbarat raporunu değerlendirmeye almışlardı:

> Sovyet topçu ateşi, şu âna kadar aralıklı ve hafif şiddette. Tüm güçleriyle bastırıp, Vistula'yı geçerek şehre bir saldırı düzenlemek için bir topçu hazırlığı gibi görünmüyor... Sovyet ordusu şehre saldırma niyetini açıkça gösterene kadar operasyonlara başlamamalıyız. Praga'nın eteklerinde bazı Sovyet müfrezelerinin ortaya çıkması hiçbir şey ifade etmiyor. Sadece keşif amaçlı devriyeler olabilirler.

31 Temmuzdaki diğer toplantılar, liderlik içindeki bölünmeleri ortaya çıkaracaktı. Ayaklanmaya komuta edecek olan Chruściel ve AK İstihbarat Başkanı Kazimierz Iranek-Osmecki, Sovyet operasyonlarının gelecekteki güzergâhı ve tedarik sağlama durumuyla ilgili endişeler nedeniyle, ayaklanmanın derhal başlatılmasına karşı çıkıyordu. Eski bir NKVD tutsağı olup, Sikorski-Maisky Paktı hükümleri uyarınca serbest bırakılan ve Polonya'ya paraşütle inen General Leopold Okulicki, onlara karşı çıkarak güçlü bir şekilde ayaklanmadan yana tavır almıştı. Sovyetler'e olan nefreti sınır tanımıyordu ve Polonya'nın bağımsızlığı için her şeyi riske atmaya kararlıydı. Hem Bór-Komorowski hem de Genelkurmay Başkanı General Tadeusz Pełczyński kararsızdı. Ancak o öğleden sonra, Bór-Komorowski ile Jankowski, ayaklanmayı başlatma taraftarı olmuştu: Sovyet tanklarının, Vistua'nın karşı yakasındaki, Varşova'nın doğu banliyösü Praga'ya girdiğinin görüldüğüne dair, Chruściel'in aldığı yanlış bir istihbarat üzerine oybirliği sağlanmıştı. Ayaklanmanın 1 Ağustos günü, saat 17.00'de başlamasına ilişkin nihai karar alınmıştı. Başlangıç zamanı şu nedenle seçilmişti: "İnsanların işten eve dönüyor olmasıyla birlikte, şehirdeki trafik de en yoğun halini alıyor. O saatte, ofislerden ve fabrikalardan çıkan telaşlı işçi kalabalığının içinde belirlenen yerlere, hareket eden birimleri gizlemek daha kolay olacaktır."[7]

AK, ciddi silah ve teçhizat kıtlığı nedeniyle ayaklanmanın ancak kısa bir süre sürdürülebileceğini anlamıştı. Şubat 1941 ile Haziran 1944 yılları arasında, Polonya'nın tamamı yalnızca 305 ton savaş malzemesi almıştı (Buna karşılık, Yugoslav Partizanları aynı dönemde 3.400 tonun üzerinde erzak ve mühimmat almıştı). 1 Ağustosta Varşova'da, 50.700 AK üyesi olduğu tahmin ediliyordu. Ancak aynı gün AK'nin elindeki silahların sadece 1.000 tüfek, 300 tabanca, 60 hafif makineli tüfek, 7 ağır makineli tüfek, 35 özel karabina ve bazuka, 1.200 revolver ve 25.000 el bombasından oluştuğu tahmin ediliyordu. Tüfek başına 190 mermi, hafif makineli tüfek başına 500 mermi ve ağır

[7] Bór-Komorowski, *The Secret Army*, 215.

makineli tüfek başına 2.300 mermi ile mühimmat yetersizliği de apaçık ortadaydı. Bu nedenle, savaşçıların yalnızca onda biri ya da altıda birinin silahlı olabileceği ve hiçbirinin uzun süreli bir çatışmaya giremeyeceği rahatlıkla varsayılabilir. AK ya Varşova'ya 118 kilometre uzaklıktaki Dęblin de dahil olmak üzere, Polonya'daki altı hava sahasını kontrol eden Sovyetlerden ya da İtalya'daki Brindisi'den Varşova'ya 1.312 kilometreden fazla uçmak zorunda kalacak olan Batılı Müttefiklerden gelecek erzak ve mühimmata bağlıydı.

Varşova'daki silah kıtlığı, Varşova'nın kendisinin ulusal ayaklanmanın ilk aşamalarına yönelik planlara dahil edilmemesinden kaynaklanıyordu. Gerçekten de temmuz ayı başlarında, 9.000 hafif makineli tüfek, daha doğuda savaşan AK birimleri için şehir dışına gönderilmişti. Yalnızca şanssızlık denebilecek şeyler de olmuştu. İlkbaharda Almanlar, birinde 70.000 el bombası, diğerinde 450 alev püskürtücü bulunan iki büyük silah deposuna baskın düzenlemişti. Praga'da da iki büyük silah deposu bulunuyordu; ancak ayaklanma orada başarısız olduğu için içindekilere AK'nin erişmesi mümkün olmamıştı. Şehre ve banliyölerine dağılmış başka silah depoları da vardı; ancak bunların çoğunun yeri, onlardan sorumlu kişiler sırlarını yanlarında götürerek Almanların eline geçtiğinden ötürü bilinmiyordu. Örneğin, 678 Stens ve 60.000 mermi içeren bir cephanelik "bölge sorumlusu tarafından o kadar titizlikle korunuyordu ki" burayı tanımadığı AK savaşçılarına bırakmayı reddetmişti: Cephanelik ancak 1947'de boşaltılacaktı. Diğer bir "kayıp" depo o kadar büyüktü ki, 1957'de bulunduğunda, boşaltması iki hafta sürmüştü. Ayaklanma sırasında sivil nüfus için yeterli gıda tedarikinin sağlanması düşünülmüştü; ancak oluşturulan beş gıda deposu, hiçbir zaman AK'nin kontrolüne geçmeyen alanlarda kalacaktı. Almanlar her şeyi yanlarında ya ön cepheye ya da cephe gerisine, götürdükleri için, şehirdeki gıda stokları her halükârda tüm zamanların en düşük seviyesindeydi.[8]

Chruściel'in ayaklanma için operasyon planı, başkentinde Polonya ulusunun yeniden dirilişini göstermek için bazı sembolik hedeflerin ve ayrıca, şehrin batı yakasındaki büyük bölümlerinin ele geçirilmesini içeriyordu: Stare Miasto (Eski Şehir) ve Środmieście (şehir merkezi), Powiśle, Żoliborz, Wola, Ochota, Mokotówve ve Czerniaków'un yanı sıra, doğu yakasındaki Praga ve özellikle de Sovyet ilerlemesinin yolunu açmak için Vistula üzerindeki köprüler. Plan, Chruściel'in emrindeki zayıf ve silahları yetersiz kuvvetler göz önüne alındığında, seçilen hedefler konusunda aşırı iddialıydı.

Sembolik açıdan bakıldığında, ayaklanma hemen başarıya ulaşmıştı. AK'li erkekler ve kadınlar, AK üyeliklerini gösteren, kırmızı-beyaz kol bantlarını takarak görev yerlerine akın etmişti. Zbigniew Czajkowski biraz şaşkındı; hislerini şöyle anlatıyordu:

---

8 Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 402-4.

> Birdenbire, Varşova sokaklarında Polonyalı bir asker görmenin ne kadar tuhaf olduğunu fark ettim. Tuhaf geliyor: İşte buradayım, güpegündüz, kırmızı-beyaz kol bandımla, açıkça silah taşıyorum. Komplo günleri artık uzak bir anı.[9]

Polonyalıların, Prudential Insurance Company'ye ait, Varşova'daki en yüksek binayı işgal etmesi ve üzerine şehrin dört bir yanından görülebilecek büyük bir Polonya bayrağı asmasıyla birlikte, bir propaganda zaferi elde edilmişti. Sovyetler'e karşı ön cepheye giden yol üzerinde olduğu için Almanların gücünün yoğunlaştığı Praga dışında, çoğu bölgede hızla belli bir kontrol sağlanmıştı.[10]

AK'nin ilk birkaç gün içinde, şehir genelinde çeşitli başarıları ve başarısızlıkları olmuştu. İsyancılar, Çalışma Bürosu, Temyiz Mahkemesi, eski Çek Büyükelçiliği ve en önemlisi Powiśle'deki elektrik santralı gibi bir dizi binayı ele geçirmişti. AK ayrıca, Stawki'deki Waffen-SS levazım depolarına saldırmayı başarmıştı ve bu depolarda çok miktarda yiyecek, üniforma ve ekipman vardı; ama ne yazık ki silah yoktu.[11] Eski Şehir'de, şehir merkezinde, Powiśle ile Czerników'da nehir kıyısı boyunca uzanan alanların yanı sıra, Ochota ve Wola'da, değişen derecelerde Polonya kontrolü sağlanmıştı. Żoliborz ve Mokotów'daki birlikler geri püskürtülmüş ve geçici olarak yakındaki ormanlık alana çekilmek zorunda bırakılmıştı. Ancak AK, Vistula üzerindeki köprülerin kontrolünü ele geçirmeyi başaramamış ve şehirdeki gerçek Alman kalelerine yönelik çok sayıda saldırı, ağır kayıplara yol açarak başarısız olmuştu. Okęcie ve Bielany havaalanlarına yönelik, neredeyse intihar denebilecek saldırılar başarısız olarak, büyük bedeller ödetmişti. Daha da önemlisi, Pius Caddesindeki merkezi telefon santralına yapılan AK saldırısı başarısız olduğundan, Almanların iletişimi hiçbir engelle karşılaşmadan devam etmişti. AK daha sonra santralı 20 gün boyunca kuşatmış ve içerideki Almanlar teslim olmuştu: "Silahsız, miğfersiz, düğmeleri açık ve kemersizken, neredeyse sivil gibi görünüyorlardı. Artık ellerini havada kardırmadan, normal bir şekilde yürüyorlardı."[12] AK'nin Alman mahkûmlara adil muamele ettiğini gösteren fotoğraflar çekilmiş ve bu fotoğraflar, hem Almanların güvenli bir şekilde teslim olabileceklerini göstermek hem de Almanları, AK'li mahkûmlara aynı şekilde karşılık vermeye teşvik etmek için Almanlara gönderilmişti. İlk birkaç gün içinde, Polonyalılar ölü ve yaralı olmak üzere, kuvvetlerinin yaklaşık yüzde 10'unu kaybetmiş; Almanlar ise 500 kayıp vermişti. Almanlar gafil avlanmış ve Varşova garnizonunun Alman komutanı Luftwaffe Korgeneral Reiner Stahel, çatışmalar nedeniyle birkaç saat karargâhında mahsur kalmıştı.

---

9 Z. Czajkowski, *Warsaw 1944*, 29.

10 Borodziej, *The Warsaw Uprising*, 75.

11 Walker, *Poland Alone*, 219.

12 Borowiec, *Warsaw Boy*, 210-11.

AK isyancılarının safları, diğer silahlı birliklerle işbirliği yapılarak güçlendirilmişti. Şehirde yaklaşık 400 hafif silahlı adamı bulunan GL/AL, operasyonel olarak AK komutasına girecek ancak ayrı savaşacaktı. Kentte saklanan yaklaşık 1.000 Yahudi de çatışmalarda yer almıştı. ŻOB'nin iki müfrezesinden biri AK, diğeri AL ile birlikte savaşıyordu. AK, 348 Yahudiyi bir Alman hapishanesinden kurtarmıştı ve bunlardan 348'i isyana katılacak kadar güçlüydü. Varşova'da farklı milletlerden insanlar da vardı: Almanları terk eden İtalyanlar, kaçan Sovyet savaş esirleri, Macarlar, Slovaklar ve bir Fransız. Kaçak bir Britanyalı savaş esiri olan John Ward, AK'ye katılmıştı ve ayaklanma sırasında, bu olaya ilişkin raporları Londra'ya telgrafla gönderiyordu. Havacılık Bakanlığı, kimliğini doğrulattıktan sonra, ondan savaşla ilgili *The Times*'a günlük bültenler göndermesini istemişti.[13]

Ayaklanma patlak verdiğinde, sivil halkın ilk tepkisi coşku olmuştu. Balkonlara Polonya bayrakları asılmıştı; her yerde vatanseverlik şarkıları söyleniyor ve savaşçılara değerli ilaçlar, battaniyeler ve çarşaflar dağıtılıyordu. Czajkowski şunları kaydetmişti: "Krasiński Meydanı bir karnaval alanına benziyor. Güneş parlıyor ve etrafta dolaşan bir insan kalabalığı var. Hatta biri, atlıkarınca ve salıncak bile kurmuş. Uzaktan yankılanan silah sesleri duyulabiliyor."[14] Andrew Borowiec ise, şehir merkezinde hayatın oldukça sıradan olduğunu yazmıştı: "Hâlâ suyumuz, elektriğimiz ve yiyeceğimiz vardı. Aşevleri kurulmuştu ve normalde Almanların denetiminde olan un, kahve ve diğer gıda maddelerinin düzenli olarak dağıtımı yapılıyordu. Ayrıca, isyancıların *Biuletyn Informacyjny*'nin son sayısını okurken, kahvelerini yudumlarmış gibi yaptığı açık hava kafeleri de vardı."[15] Siviller, sivil savunmaya yönelik planda yer alıyordu:

> Çatılarda veya çatı katlarında yangın çıkması durumunda kullanılmak üzere kovalarca su ve kum hazırlandı; iki gönüllü bekçi sürekli görev başındaydı. Binaları birbirine bağlayan hendekler kazılmıştı; böylece sokağa çıkmadan önemli mesafeler katetmek mümkündü. Yönler, sokak adları ve evlerin numaraları, giriş katının duvarlarına kazınarak açıkça işaretlenmişti.[16]

Barikatların kurulmasına siviller de yardım ediyordu: "Çocuklar, yetişkinler, yaşlılar; hepsi yardım etmek istiyor. Kaldırım taşı, tuğla, kiremit, tahta, ağır mobilya, çocuk arabası, taş ve kum torbası gibi, sahip oldukları ne varsa taşıyorlar."[17] Ancak sivillerin iyimserliği ve desteği geçiciydi; isyana Almanların tepkisinin bir sonucu olarak değişmeye mahkûmdu.

---

[13] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 404.
[14] Czajkowski, *Warsaw 1944*, 42.
[15] Borowiec, *Warsaw Boy*, 195.
[16] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 405.
[17] A. Richie, *Warsaw 1944*, 217.

Ayaklanma haberini alır almaz Hitler'in ilk tepkisi, doğu cephesinde bulunan Luftwaffe'yi kullanarak havadan "Varşova'yı tamamen yerle bir etme" emri vermek olmuştu. Alman askeri birlikleri ve Alman siviller şehirden çıkarılamayacağı için, bunun çok fazla sayıda Alman zayiatına neden olacağı kendisine bildirilmişti. Bu nedenle Himmler ve General Heinz Guderian'a ayaklanmayı bastırmaları emredilmişti: "Ayaklanma mevcut tüm araçlarla bastırıldıktan sonra, Varşova yeryüzünden silinecek, tüm sakinler öldürülecek ve kimse esir alınmayacaktı." AK savaşçıları ile silahsız siviller arasında hiçbir ayrım yapılmayacaktı (AK'nin eski başkanı General Rowecki, Sachsenhausen toplama kampında infaz edilmişti). Düzenli Wehrmacht birimleri, şehri bir Sovyet saldırısından korumak ve AK takviye kuvvetlerinin diğer bölgelerden Varşova'ya girmesini önlemek için şehrin etrafında toplanmıştı. Wehrmacht, erzakların Varşova dışındaki cephenin ön hatlarına ulaşmaya devam etmesini sağlamak için şehrin içindeki anayolları açık tutmaya odaklanmıştı. Bu, ayaklanmanın fiili olarak bastırılmasının SS ile Alman polisine devredildiği anlamına geliyordu. SS Obersturmbahnführer Oskar Dirlewanger komutasındaki özel bir SS tugayı, "istediğiniz gibi istediğiniz kişiyi öldürün" emriyle Doğu Prusya'dan Wola'ya gönderilmişti. Dirlewanger tugayı çoğunlukla, yakın zamanda serbest bırakılan suçlulardan oluşuyordu. Aynı gün Himmler, SS General Kaminski komutasındaki RONA tugayına, Częstochowa'dan Varşova'ya gitme emri vermişti.[18] Ayaklanmayı bastırmak için kuvvetlerin genel komutasına, deneyimli anti-partizan harekât komutanı General Bach-Zelewski getirilmişti.

İlk Alman saldırısı Wola banliyösünde gerçekleşmişti. Almanlar tarafından gerçekleştirilen bir dizi katliamdan daha önce zaten bahsetmiştik ve daha fazlası da var; ancak bunların hiçbiri, 1944 yılı ağustos ayı başlarında, sadece birkaç gün içinde 40.000 kişinin katledildiği Wola katliamının yanına bile yaklaşamaz. Operasyon, Bach-Zelewski'nin operasyon şefi Gruppenführer Heinz Reinefarth'in gözetimi altında yapılmıştı. Dirlewanger ve Kaminski tugayları, evlerinde karşılaştıkları her sivili öldürerek ya da onları cadde boyunca belirli infaz yerlerine doğru sürükleyerek sokak sokak ilerliyordu. Bu infaz yerleri Młynarska Caddesindeki tramvay deposu, Wolska'daki makarna fabrikası, Franciszek ve Ursus fabrikaları ile çeşitli dökümhaneler ve Górczewska'daki demiryolu viyadüğüydü. İnfaz edilenlerin cesetleri, binaların mahzenlerinde oluşturulan doğaçlama krematoryumlarda yakılmıştı: Wola'da yer alan Sowiński Parkındaki mozolede şu anda, bu krematoryumlardan toplanan 1.120 kilogram insan külü bulunuyor. SS askerleri, içindeki hastaları ve hemşireleri tecavüz edip öldürdükleri Marie Curie Radyum Enstitüsünü birkaç kez ziyaret etmişlerdi; bölgedeki diğer hastaneler de bu kaderi paylaşacaktı.[19]

[18] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 406.

[19] Richie, *Warsaw 1944*, 255-308.

Savaştan sonra Bach-Zelewski, Wola'ya vardığında katliamı görünce midesinin bulandığını ve buna son verilmesi çağrısında bulunduğunu iddia etmişti. Bach-Zelewski daha sonra, ağustos ayı sonunda, Kaminski tugayının Varşova'dan çıkmasını emretmişti. Almanlar Kaminski'yi askeri mahkemeye çıkarmış ve 4 Ekimde de infaz etmişti. Bununla birlikte, acımasız anti-partizan operasyonlarla ilgili itibarı göz önüne alındığında, Bach-Zelewski'nin katliamı durdurma emri, büyük olasılıkla, "hüküm süren [o] inanılmaz kargaşa" karşısında dehşete kapılmasından kaynaklanıyordu; zira sorumlusu olduğu diğer eylemler, onun AK'yi Sovyet partizanlarından hiç de farklı görmediğini gösteriyordu.[20] Almanlar, başta kadınlar olmak üzere, sivilleri canlı kalkan olarak kullanmaya başlamıştı:

> Sırtımız isyancılara dönük bir halde diz çöktük ya da çömeldik ve Almanlar arkamızda yere yattılar ya da dizlerinin üzerine çökerek başımızın üzerinden ateş ettiler. İki çocuk dahil 23 kişiydik ve çoğunlukla genç kadınlardık. İki saat sürdü bu. Kurşunlar başımızın üzerinde ıslık çalıyordu. Başımıza çok yakın olan Alman tüfeklerinin sesi neredeyse bizi sağır edecekti. Hepimiz kendimizi ölüme hazırlamaya çalışıyor ve yüksek sesle dua okuyorduk. Ama mucize eseri, gelen mermiler sadece düşmanımıza isabet ediyordu.[21]

Alman piyadelerinin önünde ilerlemeye zorlanan, yatay olarak tutulmuş merdivenlere bağlı erkek ve kadın grupları ile Alman tanklarına bağlı kadınları gösteren fotoğraflar mevcuttur. AK'ye ait sağlık ocağında görevli bir hemşire, durumu, "Bu kadınların bacakları elek gibiydi; deliklerle doluydu" diye ifade etmişti.[22]

Wola'dan sağ kurtulan ama yaşadıkları dehşetin etkisinden kurtulamamış insanların Eski Şehir'e gelişi, sivillerin moralinin düşmesine neden olmuştu. Yiyecek ve su kaynakları gittikçe azalıyordu ve nüfus mahzenlerde ilkel koşullarda yaşamak zorunda kalacaktı. Alman Stuka bombardıman uçakları, yazın başlarında Varşova üzerinde görülen Sovyet uçakları tarafından hiçbir şekilde taciz edilmeden serbestçe uçuyordu:

> Çatıların üzerinde hedefini arayarak daireler çizen uçakları izliyorum. Çok geçmeden, seçtikleri hedefe dalmadan önce, birbiri ardına gökyüzünde yükseliyorlar. Bir binanın üzerine uzun bir bomba bırakıyor ve ardından, motordan çıkan tiz bir sesle göğe yükseliyorlar... Uçaklar bir süre daireler çizdikten sonra geri dönüyor ve bu sefer daha küçük iki bomba atıyorlar. Yine yer sarsılıyor ve talihsiz binaların üzerinde daha fazla du-

---

[20] Zawodny, *Nothing but Honour*, 63.

[21] Borowiec, *Warsaw Boy*, 201.

[22] Irene Barbarska akt. Lukas, *Out of the Inferno*, 19; B. Hryniewicz, *My Boyhood War*, 91-2.

> man yükseliyor. Yine de bu, piçler için yeterli olmuyor. Üçüncü kez etrafında dönüyorlar ve sonra makineli tüfekleriyle tarıyorlar.[23]

Hava saldırıları yaklaşık her 45 dakikada bir tekrarlanmış; topçu bombardımanlarının sıklığı ve yoğunluğu da artmıştı. AK hemşiresi olan Irena Orska, bir hava saldırısına yakalanarak sinemaya sığınmak zorunda kalmıştı ve orada, kalabalık tarafından azarlanmanın ne kadar dehşet verici olduğunu üzülerek şöyle anlatmıştı:

> Çatışmaların ilk günlerinde, Home Front askerlerini selamlayan, yetersiz erzaklarını, çamaşırlarını, kıt ilaçlarını ve sevinçten deli gibi akıttıkları sıcak gözyaşlarını mevzilere getiren aynı insanlar, bu denli hararetle inandıkları davaya sadakatlerinin üzerine çöken iğrenç ölümün hayaleti karşısında tereddüt etmeye başlamışlardı.[24]

AK liderliği, sivillerin moralindeki düşüşü açıkça görüyordu ve yalnızca bir hafta sürmesi gereken ayaklanmanın, Sovyet müdahalesine dair hiçbir işaret olmaksızın, rahatsız edici bir şekilde uzadığının acı verici bir şekilde farkındaydı. Ayaklanma devam edecekse, acil olarak dışarıdan büyük miktarda malzeme gelmesi gerekiyordu. Bór-Komorowski, 6 Ağustosta bir telgrafta, "Yardım istemiyoruz; derhal verilmesini talep ediyoruz" diye bildirmişti.[25]

Müttefik hükümetlerin, Varşova'ya hava desteği verme yükümlülüğü yoktu: Onlar Polonya hükümetini, bu tür operasyonların inanılmaz derecede yüksek riskler taşıdığı konusunda defalarca uyarmışlardı. Yine de ayaklanma haberi Londra'ya ulaşır ulaşmaz, Polonya Büyükelçisi Edward Raczyński, Britanya hükümetinden isyancılara yardım etmek için elinden ne geliyorsa yapmasını talep etmişti. Churchill destek gönderilmesinden yanaydı ve İtalya'daki Brindisi hava üssüne, Varşova'ya havadan erzak ve mühimmat indirilmesi için talepte bulunulmuştu. Akdeniz bölgesi hava komutan yardımcısı Hava Mareşali Sir Jack Slessor, daha sonra zorlukları şöyle açıklamıştı:

> Açık arazide ışık sinyalleriyle işaretlenmiş ve önceden ayarlanmış bölgelere malzeme bırakmak başka bir şeydi... Büyük bir uçağı... umutsuz bir savaşın sürdüğü ve sonuç olarak silahlardan ve patlayan top mermilerinden çıkan ateş ve kıvılcımların her yanı sardığı... ve hafif uçaksavar silahlarıyla çevrelenmiş... büyük bir şehrin üzerinde 1.000 fit yüksekliğe indirmek bambaşka bir şeydi.

---

[23] Czajkowski, *Warsaw 1944*, 83.

[24] I. Orska, *Silent is the Vistula*, 127.

[25] Bór-Komorowski'den Sosnkowski'ye, 6 Ağustos 1944, *AK Documents*, IV, no. 776, 61.

Güney İtalya'da, tüm uzun mesafeli uçuşları engelleyen kötü hava koşulları hüküm sürüyordu: 2 ve 3 Ağustos tarihleri ile 5-8 Ağustos tarihleri arasında, Polonya'ya uçuş yapılamamıştı.[26]

İstatistikler, Varşova'ya tehlikeli uçuşu gerçekleştiren cesur hava müretebatının karşılaştığı zorlukları kesinlikle doğrulamaktadır. 4 Ağustos ile 21 Eylül tarihli arasında, Güney İtalya'dan 94 Polonya, 105 Britanya ve Güney Afrika uçağı olmak üzere, toplam 199 uçak havalanmıştı; ancak Varşova'ya yalnızca 30 ve yakındaki Kampinos ormanına da 28 indirme gerçekleştirilebilmişti. Varşova'ya erzak ve mühimmat tedarikindeki zorluklar çok büyüktü. Hava Teğmeni Roman Chmiel bir sortiyi şöyle anlatmıştı:

> Varşova'nın her bölgesinden yangınlar yükseliyordu. Karanlık noktalar, Jerrylerin* işgal ettiği yerlerdi. Her şey, içinde kırmızı, turuncu alevlerin titreştiği bir dumanla boğulmuştu. Büyük bir şehrin bu kadar yanabilmesi inanılır gibi değildi. Korkunçtu; oradaki herkes için cehennem olmalıydı.
>
> Alman uçaksavar ateşi, son derece yakıcıydı; bu yüzden elimizden geldiğince –yerden 70 ya da 100 fite kadar– alçalmıştık. Bu gerçekten de çok alçak bir uçuştu; ama ateş hattından çıkmamız gerekiyordu... Vistula boyunca ilerlerken, neredeyse Poniatowski köprüsüne çarpıyorduk: Pilot, köprünün üzerinden kıl payı geçmişti... Konteynırları bıraktık ve iyi bir iş çıkardığımızı biliyorduk.
>
> Sıvışma zamanıydı. Pilot gözlerini kulelerden ve yüksek binalardan ayırmadan biraz daha alçaldı. Kabin, gözlerimizi yakan dumanla dolmuştu. Yanıp kül olmuş bölgenin duvarlarından gelen sıcaklığı hissedebiliyorduk.[27]

Jan Nowak ve John Ward, bir Polonya uçağından gerçekleştirilen, başarılı bir hava indirmesine tanık olmuşlardı. Daha sonrası ise şöyleydi: "Şehrin ötesinde, çok uzakta meydana gelen patlama karşısında, derin bir acıyla haykırmaktan kendimi alamadım. Vurulduğu andaki parlamayı, birden kanat parçalarının ve gövdenin her yöne dağıldığını görmüştük."[28] Müttefik hava indirmelerinin maliyeti yüksekti ve Slessor daha sonra, teslim edilen her ton malzemeye karşılık bir bombardıman uçağının kaybolduğu yönünde bir tahminde bulunmuştu. 1586. Polonya Özel Görev Filosu, Varşova uçuşlarında tek başına, 16 mürettebat kaybetmişti. Britanyalılar da uçaklarını kaybetmişti ve uçaklardan biri de Moskova'daki Britanya büyükelçiliği müdahale edene kadar, mürettebatın Sovyetler tarafından gözaltına alındığı, Sovyetler'in kontrolündeki bir havaalanına inmişti.[29] AK komutanlığı, Müt-

---

[26] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 408.

* Alman askerlerinin –çn.

[27] *A.g.e.*, 410-11.

[28] Nowak, *Courier from Warsaw*, 358.

[29] P. Siudak'dan Korboński'ye, 30 Ağustos 1944, *AK Documents*, IV, no. 959, 237.

tefik hava mürettebatının kaderiyle ilgili ayrıntıları bildirmeleri için birimlerine emir vermişti. Bu raporlar daha sonra telsizle Londra'ya gönderilecek ve böylece en sonunda, Britanya Hava Kuvvetleri vurulan havacıların akrabalarını bilgilendirebilecekti.[30]

Her şeye rağmen, havadan indirilen paketler AK'ye 1.344 hafif silah, 3.855 otomatik tabanca, 380 hafif makineli tüfek, 237 bazuka, 13 havan topu, 130 tüfek, yaklaşık 14.000 el bombası ile 3.000'den fazla tanksavar bombası, 4,5 milyondan fazla mermi, 8,5 ton plastik patlayıcı ve 45 ton yiyecek sağlamıştı. AK ilk başlarda havadan atılan paketlerin yaklaşık yüzde 50'sini almayı başarmıştı; ancak bu yüzde, Almanlar saldırıya geçtikten ve isyancıların elindeki bölgeler daralmaya başladıktan sonra kademeli bir şekilde düşecekti.[31] Bu arada, Almanların da havayoluyla sevkiyata ihtiyacı olduğu unutulmamalıdır: Şanslı bir AK birimi, Almanlara atılan bir paketi alabilmişti ve içinde, tüm birimi bir süre beslemeye yetecek yarım domuz vardı.[32]

Sovyetler, Varşova'ya erzak ve mühimmat sağlama açısında en uygun konumdaydı; ancak bunu yapmayı reddetmişlerdi. Stalin'in ilk argümanı, bir ayaklanmanın meydana geldiğini inkâr etmek olmuştu ve ayaklanmanın sürmekte olduğunu kabul ettiğinde bile bunu "pervasız ve korkunç bir kumar" olarak nitelendirmişti. Churchill, Stalin'e sık sık telgraf göndererek Varşova'ya erzak yollaması için ricada bulunmuştu ve Moskova'daki Britanya askeri görev gücü başkanı, aynı talebi iletmek için Sovyet Savunma Bakanlığını neredeyse her gün ziyaret ediyordu.[33] Churchill bu konuda Roosevelt'ten ihtiyaç duyduğu desteği almıştı; çünkü Churchill, Frantic Operasyonu adı verilen ve birbirlerine ait üsleri kullanarak Almanya'nın bombalamasını içeren Amerikan-Sovyet anlaşmasının Varşova'ya yardım etmek için kullanılmasını istiyordu. 15 Ağustosta Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Andrey Vışinski, Varşova'ya malzeme bırakmaları halinde, Amerikan bombardıman uçaklarının Ukrayna'daki Poltava üssüne inmesine izin vermeyi kesin olarak reddetmişti. Churchill ve Roosevelt, 20 Ağustosta Stalin'e ortak bir çağrıda bulunarak bu konuda yardım istemişlerdi; ancak iki gün sonra, Stalin'den bir ret cevabı daha almışlardı.[34] Moskova'daki Amerikan askeri görev gücü

---

30 Bór-Komorowski'den AK komutanlarına, 31 Ağustos 1944, *AK Documents*, IV, no. 968, 245.

31 Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 411.

32 Orska, *Silent is the Vistula*, 118.

33 Hugh Lunghi akt. L. Rees, *World War II behind Closed Doors*, 289. Lunghi görev gücüne tercümanlık yapıyordu.

34 Churchill'den Stalin'e, 4 Ağustos 1944; Stalin'den Churchill'e, 5 Ağustos 1944, *Stalin Correspondence*, I, nos 311 ve 313, 251-3; Mikołajczyk'ten Polonya Hükümetine, 9 Ağustos 1944, *DPSR*, II, no. 89, 336; Harriman'dan Cordell Hull'a, 10 Ağustos 1944, *FRUS 1944*, III, 1,308-10; Vışinski'den Harriman'a, 15 Ağustos 1944, TNA, FO 371 1075/8/55; Churchill ve Roosevelt'ten Stalin'e, 20 Ağustos 1944, F. Loewenhe-

başkan yardımcısı George Kennan, Varşova ayaklanmasına hava desteğiyle yardım etmezlerse ya da en azından, Müttefiklerin hava desteğinde bulunmasına yardım etmezlerse, Müttefiklerin Sovyetler Birliği'ni, yapılan yardımı kesmekle tehdit etmeleri gerektiğini düşünüyordu.[35]

Devam eden uluslararası baskı karşısında, Stalin nihayet yumuşamıştı. Ayaklanmanın başlamasından altı hafta sonra, 13-14 Eylül gecesi, toplam 29.000 kilo yiyecek, 18.000 mermi ve 1.200 el bombası taşıyan 382 uçakla Varşova'ya ilk büyük Sovyet hava erzak sevkiyatı gerçekleştirilmişti. Bu uçuşlar, 29 Eylüle kadar devam etmişti. Sovyet erzak ve mühimmat indirmeleri, bırakılacak yeri tam tutturmak için o kadar alçaktan yapılıyordu ki, pek çok paraşüt açılmıyor, paketler genellikle yere çarpıp açılıyor ve içindekiler parçalanıyordu. Örneğin, Janusz Zawodny, yere çarptığında çubuk krakere dönüşen bir Sovyet uzun namlulu tanksavar silahının indirilmesine tanık olmuştu. İndirilen mühimmatın çoğu Sovyet malıydı ve Polonya silahlarına ya da Polonyalıların Almanlardan ele geçirdiklerine uymuyordu. Sovyetler'in, kendi ele geçirdikleri Alman savaş malzemelerini göndermeleri mümkündü; ama yalnızca 350 Alman karabinası indirilmişti.[36] Stalin ayrıca 18 Eylülde USAAF'ın Sovyet üslerini kullanmasına izin vermişti; ancak USAAF 1.300 paketi o kadar yüksekten bırakmıştı ki, paraşütler paketleri Almanların elindeki bölgelere taşımış ve AK bunlardan yalnızca 388'ini alabilmişti.[37]

Almanlar, Wola ve Ochota banliyölerinin kontrolünü yeniden ele geçirdikten sonra, dikkatlerini Eski Şehir'deki AK mevzilerine yönelik, doğrudan ve sürekli saldırılara vermişlerdi. Bu, Eski Şehir'in Kierbedź karayolu köprüsü ile kuzey demiryolu köprüsünü tepeden gördüğü ve her iki köprünün de tutulması Sovyetler'in Varşova'ya girişini kolaylaştıracağı için AK'nin ölümüne savunduğu, altı yüzyıllık dar sokaklardan oluşan bir savaş alanıydı. Bu sonuçta, tam olarak Almanların engellemek istediği şeydi ve bu nedenle, 9 ve 10 Ağustosta gerçekleştirilen yoklama mahiyetindeki saldırılardan sonra, tanklar ve toplarla desteklenen 8.000 askerle Alman saldırısı başlamıştı. Ancak dar sokaklar savunma için idealdi ve AK, keskin nişancı ateşi ve molotofkokteylleriyle Almanları uzak tutabilmişti. Buna cevaben, 17-23 Ağustos tarihleri arasında Almanlar, Eski Şehir'in sokaklarını yıkmak için hava gücüne başvuracaktı: "Bir kilometrekarelik bir ateş ve bombardıman seli, on

---

im vd (der.), *Roosevelt and Churchill*, 565; Stalin'den Churchill ve Roosevelt'e, 22 Ağustos 1944, *Stalin Correspondence*, no. 323, 258. Bombardıman turu, 2 Haziran 1944'te Britanya'daki üslerden kalkan ABD bombardıman uçaklarının Macaristan'ın Debrecen kentindeki askeri kampları ya da Romanya'daki petrol tesisleri gibi hedefleri bombalamasının ardından yakıt ikmali için Ukrayna'nın Poltava kentindeki Sovyet havaalanına inmesiyle başlamıştı.

35 C. Bohlen, *Witness to History*, 161.

36 Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 419; Zawodny, *Nothing but Honour*, 184-5.

37 Korboński, *Fighting Warsaw*, 379.

binlerce insanın doluştuğu, eski, çürük binaları yutmuştu."[38] O hafta Eski Şehir'e tahminen 4.000 ton bomba yağmıştı. Almanlar ayrıca, piyadeleri ilerlemeden önce barikatları yıkmak için, patlayıcılarla dolu, uzaktan kumandalı minyatür tankları, Goliath'ları kullanmıştı. 21 Ağustosa kadar Eski Şehir'deki AK güçleri, ayaklanmanın başlangıcındaki güçlerinin yüzde 30'una denk gelen, yaklaşık 2.000 kişilik bir kayıp vermişti. Şehir merkezindeki ve Żoliborz'daki AK güçlerinin yardımıyla Eski Şehir'e soluk aldırma girişimleri başarısız olmuştu. 13 Ağustosta Kiliński Caddesinde, bubi tuzaklı bir Alman tankı patlayarak 400'den fazla kişinin ölümüne neden olmuştu; AK savaşçısı Jan Dobraczyński'nin, "Eski Şehir'de yenilginin habercisi gibi göründüğünü" düşündüğü bir olaydı bu. "O günden sonra kurban sayısında dikkate değer bir artış meydana gelmişti. Avlularda ve çimenliklerde giderek daha fazla mezar görünür olmuştu."[39] Moraller bozulmuştu artık ve Paris'in kurtuluşu haberi bile havayı değiştirmeyi başaramayacaktı.

Eski Şehir'in Alman saldırısına karşı dayanamayacağı açıktı ve tahliye planları yapılmaya başlanmıştı. Öncelik AK savaşçılarına verilmişti; sivillerin ve yaralıların büyük çoğunluğu kaderlerine terk edilmişti. Şehirdeki AK birimleri arasında dahili telsiz iletişimi yoktu ve telsiz trafiğinin Londra üzerinden yürütülmesi gerekiyordu. Bu nedenle AK, ayaklanmanın başından beri, şehrin her yerine kurye ile mesaj göndermek için kanalizasyon ağını kullanmıştı. Kanalizasyon artık, Eski Şehir'de kuşatma altında olan savaşçılar için başlıca tahliye yolu haline gelmiş ve iğrenç doğası göz önüne alındığında, hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, bu yolculuk, yapanların hafızalarına kazınmıştı:

> Demir kulpların yardımıyla, derin kuyunun dar borusundan yavaşça aşağı indik. Son derece mide bulandırıcı olan koku bir anda üzerime çöktü ve aşağı doğru attığımız her adımda daha da kötüleşti. Sonunda merdivenin dibine ulaştım; ayaklarım ve bacaklarım hemen korkunç çamurlu maddenin içine daldı. Koku inanılmazdı... Son günlerde yağmur yağmaması, yağlı ve çamurlu maddeyi daha katı hale getirmişti; bu yüzden içinden geçmek zordu ve zaman alıyordu. Bir bataklıktan geçmeye çalışmak gibiydi...[40]

Şüpheli bir şey duyarlarsa rögar deliklerine el bombası atacak olan, yukarıdaki Alman askerlerinin dikkatini çekmemek için yolculuk sessizce yapılmalıydı. Powiśle'deki AK, kaçanları karşılamak için hazır bekliyordu: "Üç gün, üç gece boyunca kanalizasyonlar, erkek, kadın ve çocukların perişan haldeki enkazlarını tükürmeye devam etti."[41] Kanalizasyonu kullanarak kaçanlar, yeniden gün yüzü görünce büyük bir şaşkınlık geçiriyordu:

---

[38] *A.g.e.*, 367; Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 411-12.

[39] Hanson, *Civilian Population*, 107.

[40] Ginter, *Life in Both Hands*, 216.

[41] Orska, *Silent is the Vistula*, 151.

> Tamamen kör olmuştum. Çok fazla ışık vardı! Biri elime bir fincan kahve tutuşturdu. Başka biri bana bir sigara uzattı. Etrafıma baktım. Etrafımdaki bütün evler dimdik ayaktaydı! Pencerelerde cam bile vardı! İnsanlar duvarların arkasına saklanma zahmetine girmeden ortalıkta dolaşıyordu. Çok tuhaf geliyordu.[42]

Bazı insanlar Varşova dışındaki köylere tahliye edilmiş ve burada herhangi bir çatışma belirtisi olmadığını görünce dehşete düşmüştü: Varşova münferit bir vakaydı.[43] 2 Eylülde sona eren Eski Şehir savaşında yaklaşık 5.000 isyancı öldürülmüş ve Almanlar da kuvvetlerinin yarısından fazlasını kaybetmişti.[44] Kısa bir süre sonra, Vistula kıyısındaki Powiśle bölgesi düşecekti.

Müttefikler, AK'ye çok acil ihtiyaç duydukları silahları sağlamakta aciz kalmış olabilirler; ancak Britanya ve Birleşik Devletler hükümetleri, 29 Ağustosta, ayrı ama aynı ifadeleri içeren duyurular yayımlayarak, AK'ye uluslararası hukuk çerçevesinde savaşçı hakları tanıdıklarında, ayaklanmanın sonucu üzerinde önemli bir etkide bulunmuşlardı: "Şu anda seferber edilmiş olan Polonya Home Army, Polonya Silahlı Kuvvetlerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan bir savaş gücüdür."[45] 9 Eylülde Britanya Hükümeti, Varşova'nın sivil nüfusuyla ilgili olarak, savaşanların haklarını sivilleri de içine alacak şekilde genişleten başka bir bildiri yayımlamıştı.[46]

Bu açıklamalar, Bór-Komorowski ve Chruściel için hayati öneme sahipti; çünkü ikisi de, AK'nin savaşı sürdürecek imkânlarının tükendiğinin ve sivillerin moralindeki dramatik düşüşten olumsuz etkilendiğinin farkındaydı. Bór-Komorowski 6 Eylülde Londra'ya şunu bildirmişti: "Sivil nüfus, savaşan birimleri derinden etkileyebilecek bir kriz yaşıyor." Onun, savaşın genel gidişatı hakkında çok az fikri vardı ve bu yüzden Londra'ya şunu soruyordu: "Batıdaki bu hareketin, önümüzdeki birkaç gün içinde savaşın sonunu getireceğini düşünüyor musunuz?"[47] 6 Eylülde Bór-Komorowski ile Jankowski, Varşova'daki durumun ciddiyetini ve AK'nin karşı karşıya olduğu seçenekleri özetleyen ortak bir bildiri göndermişlerdi. Üç seçeneği değerlendirmişlerdi: Almanların mutabakatı ile şehrin sivil nüfusunun tahliyesi ve ardından AK'nin "sonuna kadar savaşması"; tüm şehrin koşulsuz teslim olması ya da savaşa devam etmek ve Alman kuvvetleri tarafından sıkıştırılan her bölgeyi sırayla teslim etmek. İkili, son seçeneği tercih ediyor gibiydi: "Bu çözüm biraz zaman kazan-

---

42 Czajkowski, *Warsaw 1944*, 132.

43 Ginter, *Life in Both Hands*, 229.

44 Zawodny, *Nothing but Honour*, 149.

45 Britanya hükümetinin deklerasyonu, 29 Ağustos 1944; Birleşik Devletler'in deklerasyonu, 29 Ağustos 1944, *AK Documents*, IV, nos 952 ve 953, 225-8.

46 Britanya hükümetinin deklerasyonu, 9 Eylül 1944, *AK Documents*, IV, no. 1,030, 303.

47 Bór-Komorowski'den Londra'ya, 6 Eylül 1944, *AK Documents*, IV, no. 1,007, 284.

dıracak ama aynı zamanda tüm şehri yıkıma uğratacaktır."[48] Kazanılan zamanın, havadan indirilecek daha fazla erzakın kendilerine ulaşmasını ve Sovyet kuvvetlerinin onları kurtarmaya gelmesini sağlayacağını umuyorlardı.

Bu telgrafın gönderildiği ve henüz bir cevabın gelmediği zaman zarfında, Polonyalılar ile Almanlar arasında, sivillerin Varşova'dan tahliye edilmesi olasılıkları üzerine görüşmeler başlamıştı. 8 Eylülden 10 Eylüle kadar geçen üç günde, tahliyelere izin vermek için kısa süreli ateşkesler yürürlüğe sokulmuştu. Gizli gazete *Biuletyn Informacyjny*, Polonya Kızıl Haçı tahliyeyi denetleyecek olsa da, Almanların nasıl davranacağını kimsenin bilmediği konusunda uyarıda bulunmuştu. 9 Eylülde Yeraltı Hükümeti, önceki günkü olayları duyuran ve tahliye haberini veren; hastalara, yaşlılara ve çocuklu annelere ayrılmalarını tavsiye eden bildiriler dağıtmıştı. Savaşa devam etmek için tüm genç erkeklerin Varşova'da kalması bekleniyordu. Bu dönemde şehri terk edenlerin sayısıyla ilgili tahminler değişiklik gösteriyor; ancak 20.000 ila 25.000 kişinin ayrıldığı varsayılabilir.[49] 10 Eylülde Varşova'nın güneyindeki Alman kuvvetlerine komuta eden General Günter Rohr, teslim olma şartlarını görüşmek üzere, Bór-Komorowski ya da temsilcilerini görüşmelere davet etti. Bór-Komorowski, Varşova'nın teslim olması için bir dizi koşul belirlemiş ve Londra'ya da gerekçesini bildirmişti. Teslim olmayı ertelemek istiyordu ve nedenini de şöyle ifade etmişti: "Bugün, düşmanın topçu ateşinde ve bombardımanında belirgin bir zayıflama söz konusuydu... Varşova üzerindeki savaş uçaklarının ve Praga yönündeki çatışmaların sesleri geliyor. Şayet bugün daha fazla silah sesi duyarsak, savaşmaya devam etmeye çalışacağız. Her gün havadan daha fazla malzeme desteği, direnişi sürdürmemize olanak tanıyacaktır."[50]

Ağustos ayı başında ayaklanma başladığında, General Konstantin Rokossovsky komutasındaki Sovyet 1. Belarus Cephesi, kuvvetlerinin büyük bir kısmı hâlâ Magnuszew ve Puławy'deki köprü başlarında yoğun bir şekilde meşgul olduğundan, Varşova'yı almak için topyekûn bir saldırı düzenleyecek konumda değildi. Yine de Sovyetler, isyancılara hem topçu hem de hava desteği verebilirdi. Bu görüş, Varşova'da bulunma nedenleri belirsiz olan ve Rokossovsky'yle doğrudan temas halinde olmayan, Sovyet binbaşı Konstanty Kalugin'e aitti.* 8 Ağustosta Rokossovsky, Stalin'e, 25 Ağustos civarında Var-

---

[48] Jankowski ve Bór-Komorowski'den Londra'ya, 6 Eylül 1944, *AK Documents*, IV, no. 1,006, 282-4.

[49] W. Bartoszewski, *Powstanie Warszawskie*, 213-20; Hanson, *Civilian Population*, 156-8.

[50] Bór-Komorowski'den Londra'ya, 10 Eylül 1944, *AK Documents*, IV, no. 1.034, 306.

* Kalugin'in mesajları dolambaçlı bir yol izleyerek, önce Londra'daki Polonya kurmay başkanlığına, oradan Britanya hükümetine, oradan Moskova'daki Britanya elçiliğine iletilmek üzere Dışişleri bakanlığına ve nihayet Sovyet yetkililere ulaşıyordu –çn.

şova'ya saldıracak konumda olacağını bildirmişti; ancak Stalin yanıt vermemişti. AK, sürgündeki Polonya hükümetine sadık ve Stalin'in hamisi olduğu "Lublin Komitesi"ne karşı olduğundan, Almanların ayaklanmayı ezmesine ve AK'yi yok etmesine izin vermek, Stalin'in siyasi amaçlarına uygundu. Sovyetler, savaşta ağırlığı, Varşova'ya saldırmak yerine güneye, Balkanlar'a vermiş ve 1. Belarus Cephesinin Varşova dışında savunma pozisyonunda kalacağı anlaşılmıştı.[51] Rokossovsky'nin köprübaşlarını güvence altına almak için sınırlı operasyonlar yapmasına izin verilmişti ve bunun bir sonucu olarak, gelişmeler 1. Belarus Cephesi ve 1. Polonya Ordusunu 11 Eylülde Praga'ya kadar getirmişti. 13 Eylülde Almanlar, şehri doğu yakasını bağlayan Varşova'daki köprüleri havaya uçurmuştu.

Savaştan sonra Rokossovsky, Praga'ya ulaşıldıktan sonra hareketsiz kalmasını, AK komutanlığı ile kendi karargâhı arasındaki iletişim eksikliğini öne sürerek savunacaktı. AK'nin kendisiyle bağlantı kurmaya çalıştığını reddetmişti; ancak AK kaynakları, Vistula üzerinden gönderilen irtibat görevlilerini ve doğrudan telefon bağlantısının nasıl açılacağına dair talimatları liste halinde sunmuştur.[52] Praga'daki 1. Polonya Ordusunda bulunan askerler açısından, Varşova'nın alevler içinde kalışını izlemek zorunda kaldıkları için, hareketsizlik ıstırap vericiydi ama yardım da edemiyorlardı; çünkü Sovyetler topçu silahlarının mühimmatını ellerinden almıştı: "Sovyet subaylarımız, ölüm cezası ile, ölmekte olan şehrin yardımına koşmamızı yasakladı." 15 Eylülde, 1. Polonya Ordusunun Polonyalı komutanı Zygmunt Berling'e Vistula'yı Czerniaków ve Żoliborz'a doğru geçme girişiminde bulunulması ve Poniatowski ile Kierbedź köprüleri arasında yer alan bölgedeki operasyonlar için emir verme yetkisi tanınmıştı. İlk operasyon o gece düzenlenmiş ve daha baştan felakete yol açmıştı. Topçu komutanı Albay Frankowski'ye göre, Sovyet subaylarının çoğu sarhoştu ve emirlerini yerine getirmemişti. Geçiş geç saatlerde, şafaktan hemen önce başlamıştı ve tekneler, onları yok etmek için topçularını kullanan Almanlar tarafından tespit edilmişti. Öncü birlikteki 150 kişiden 120'si öldürülmüştü.[53] Żoliborz'a geçiş, 17-18 Eylül gecesi gerçekleşmiş ancak AK ile temas kurulamamıştı. Czerniaków'u almaya yönelik ikinci ve daha güçlü bir çaba, AK'ye ulaşma konusunda başarılı olmuştu. Almanlar güçlü bir şekilde karşı saldırıya geçmiş ve ardından gelen sekiz günlük şiddetli savaşta, 1. Polonya Ordusu 4.892 kayıp vermişti.[54] Köprübaşından çekilme 22-23 Eylül gecesi gerçekleşecekti.

---

51 C. Grzelak vd, *Bez Możliwości Wyboru*, 166-75; Zawodny, *Nothing but Honour*, 72-4. Yazar, Varşova'nın ele geçirilmesinin Sovyet planlarının bir parçası olup olmadığı ve Sovyet ordularının şehre saldırıp saldıramayacağı konusunu ayrıntılı bir şekilde incelemektedir; N. Davies, *Rising 1944*, 271.

52 Zawodny, *Nothing but Honour*, 202. Yazar Eylül 1944 boyunca iletişim kurma girişimlerinin listesini çıkarıyor.

53 Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 418-20; Grzelak vd, *Bez Możliwości Wyboru*, 177-8.

54 Zawodny, *Nothing but Honour*, 182; Davies, *Rising '44*, 396.

Czerniaków köprübaşının çökmesi ve Sovyetler'in Varşova'ya kararlı bir saldırı düzenlemeyeceğine dair işaretler, Almanları, kuvvetlerini Mokotów ve Żoliborz'dan çekme konusunda serbest bırakmıştı. AK komutanlığının, müzakere edilebilecek en iyi şartlarda teslim olmaktan başka seçeneği kalmamıştı. 28 Eylülde General Bach-Zelewski ile Bór-Komorowski'yi temsil eden Yarbay Zygmunt Dobrowolski arasında bir buluşma gerçekleştirilmişti. Bach-Zelewski dört öneride bulunmuştu: AK'nin tüm erkek ve kadın savaşçılarına savaşçı statüsü tanınacak; memurların kişisel silahlarını ellerinde tutmalarına izin verilecek; Uluslararası Kızıl Haç, teslim olma sürecini denetleyecek ve sivil nüfus Varşova'dan tahliye edilecekti. AK savaşmaya devam etmek istiyor olsa bile, Almanlar yine de sivil halkın tahliyesini istiyordu ve ardından, "şehir ve ordu tamamen yok edilene kadar savaş mümkün olan her araçla" sürdürülecekti.[55] O akşam, Dobrowolski'nin bildirdiğine göre, Bór-Komorowski, Jankowski, General Pełczyński, Okulicki, Chruściel ve yeraltının diğer üç önde gelen üyesinin katıldığı bir AK komuta merkezi toplantısı yapılmıştı. Uzun tartışmalardan sonra, teslim olmanın mantığı konusundaki görüşlerin farklı olduğu ortaya çıkmıştı. Bór-Komorowski, sivil halkın tahliyesinden yanaydı; ancak ordunun teslim olmasını geciktirmek istiyordu. Hâlâ Sovyetler'in ilerleyeceğine dair umutlar besliyordu. Bach-Zelewski'ye bildirilen ve kabul gören gecikme bahanesi, Polonyalıların Pruszków'daki sivil kampı teftiş etmek için zaman istemeleriydi.[56]

Sovyetler'e yapılan son çağrılar yanıtsız kalmış ve bu nedenle 1 Ekimde ateşkes devreye girmişti. Ertesi gün, siviller ile AK savaşçılarından oluşan kitlesel bir göç başlamıştı. 2 Ekim, saat 21.00'de Bór-Komorowski teslimiyet anlaşmasını imzalamıştı. 3 Ekimde günün son emrini vermişti:

> Başkentin teslim olması, Almanlarla barış yaptığımız anlamına gelmiyor ve beş yıllık işgal boyunca Almanlara karşı savaşan Polonya, bugün bu cesur yenilgiden, bu hiç imrenilmeyecek durumda kaldıktan sonra bile, savaşmaktan vazgeçmeyecektir. Moskova'nın talepleri, düşmana teslim olmaktan beterdi. Bu şartları kabul etmektense ölmeyi tercih ederiz. Sovyetler, tıpkı Katyń'deki 10.000 kurban gibi, bizi sürmek ve yok etmek istedi.[57]

4 Ekimde Bór-Komorowski, Londra'ya, yeraltı savaşına devam etme emriyle, AK'nin komutanı olarak yerine Okulicki'yi atadığını bildirmişti. Ayrıca Londra'ya, ahlaki olarak, komuta ettiği askerlerle birlikte esarete yürüme zorunluluğu hissettiğini söylemişti: "Kaçışım Almanlar tarafından, imzaladığım anlaşmanın ihlali olarak görülecekti ve şüphesiz hem askerlerin hem

[55] Hanson, *Civilian Population*, 194.
[56] *A.g.e.*, 194-6.
[57] TNA, HS 4/156.

de sivillerin kaderi açısından sonuçları olacaktı."[58] Tüm siviller, Polonya'nın başka bir yerinde kendilerine yeni bir yuva bulmak üzere serbest bırakılmadan önce, Prusków'da işlemleri yapılmak üzere Varşova'yı terk etmek zorundaydı.

5 Ekimde 3.000'i kadın olmak üzere 15.378 AK askeri ve 922 subay, mümkün olduğu kadar toparlanarak, düzenli birlikler halinde yürümüştü: "Hepimiz son bir çaba sarf ettik ve tıpkı bir geçit törenindeki gibi, tüfeklerimiz omuzlarımızda, eşit, ölçülü adımlarla yürüdük. Almanlara, son iki aydır ne tür askerlerle savaştıklarını hatırlatmamız gerekiyordu."[59] AK askerleri silahlarını bırakmak zorunda kalmıştı: "Teslim ettiğimiz teçhizatı –eski revolverler, uzun süredir kullanılmayan tüfekler, paslı süngüler– gören Alman askerlerinin yüzündeki şaşkınlığı hatırlıyorum. Aslında ortada garip bir şey yoktu; çalışan silahlarımızın çoğu dikkatlice paketlenmiş ve gömülmüştü: Daha sonra işe yarayabilirlerdi."[60] Aşağı Saksonya Panzer Tümeni komutanı gibi bazı Almanlar, AK'yi performanslarından dolayı tebrik etmişler ve "birliklerinin bu kadar cesur askerlere karşı savaşma şansı bulmuş olmasından gurur duyduklarını" söylemişlerdi.[61] Prusków'da Alman subaylar, Polonya'nın en yüksek askeri nişanı olan *Virtuti Militari*'nin, 8 yaşındaki bir kızın göğsüne iliştirilmiş olduğunu fark etmiş ve onu selamlamışlardı.[62]

Ayaklanmanın insan kaybı açısından maliyeti korkunçtu: Hem AK hem de siviller için toplam kayıp sayısı 150.000 ila 200.000 arasında değişiyordu. Bu kurbanların çoğu, toplu infazlarda öldürülen, hastalıktan, yetersiz beslenmeden ya da bitkinlikten ölen ya da çatışmalarda zayi olan, mahzenlere gömülen, top ateşiyle parçalanan ya da çatışmadan kaçmaya çalışırken kanalizasyonda boğulan sivillerdi. Ayaklanmaya yaklaşık 40.000 AK askeri katılmıştı ve zayiat sayısı, mücadelelerinin kararlılığına tanıklık ediyordu: 10.200 ölü, 7.000 tahminen öldürülmüş kayıp, 5.000 ağır yaralı tespit edilmişti ve bu da yüzde 50'nin üzerinde bir kayıp anlamına geliyordu. 1. Polonya Ordusunun zayiatı ise, toplamda 4.892 ölü, yaralı ya da kayıptı. Bach-Zelewski, Alman zayiat rakamlarını 10.000 ölü, 7.000 kayıp ve 9.000 yaralı olarak verecekti.[63]

---

[58] Bór-Komorowski'den Londra'ya, 1 ve 4 Ekim 1944, *AK Documents*, IV, nos 1,201, 1,217, 423, 441; Bór-Komorowski, *The Secret Army*, 372. Bór-Komorowski ve diğer komutanlar çeşitli kamplarda esir tutulmuştur: Nuremberg; Colditz yakınlarındaki Langwasser'deki Oflag 73; 4 Mayıs 1945'te İsviçre'ye teslim edilmeden önce Çekoslovakya, Laufen'deki bir sivil kamp.

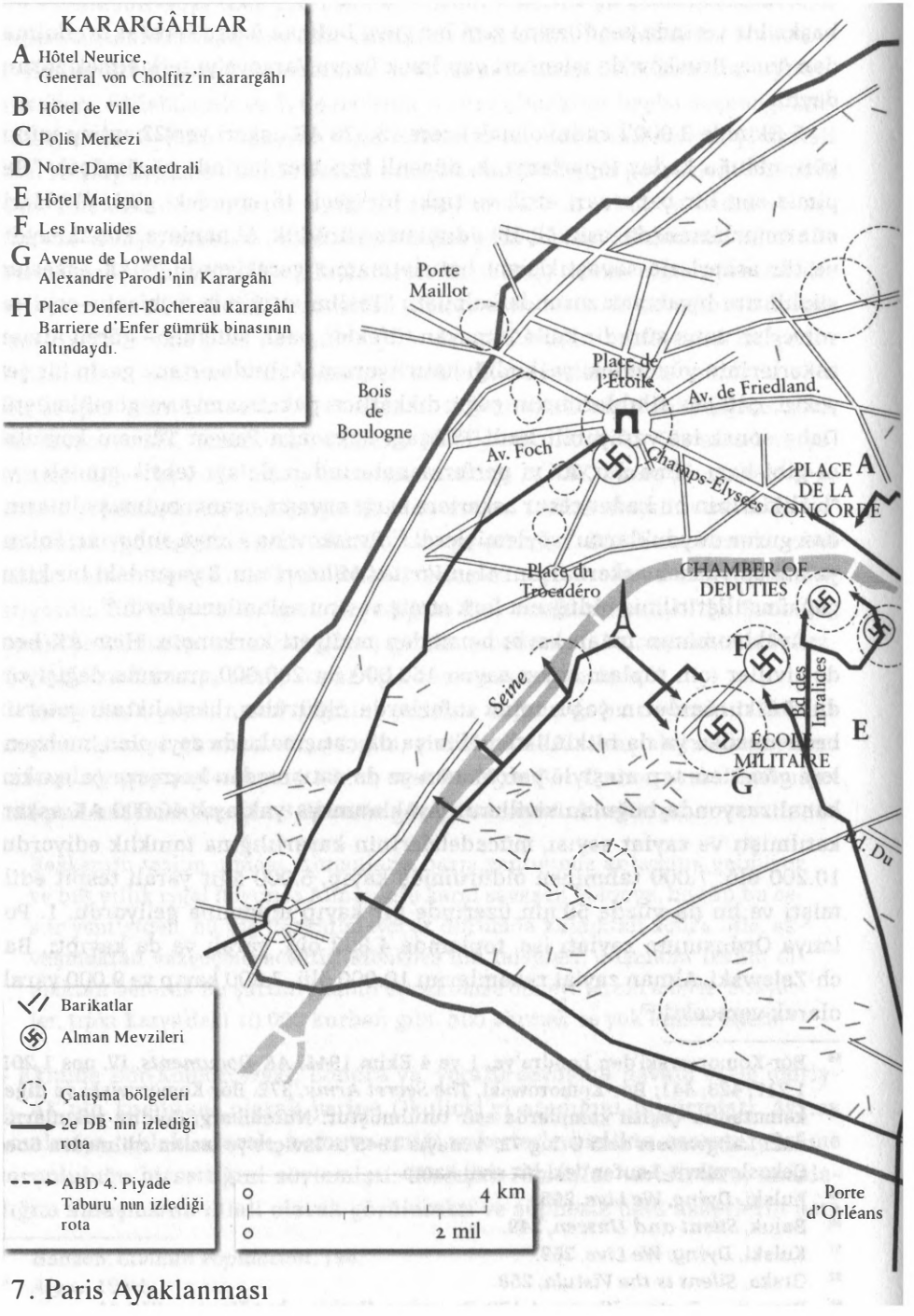
[59] Kulski, *Dying, We Live*, 265.

[60] Baluk, *Silent and Unseen*, 249.

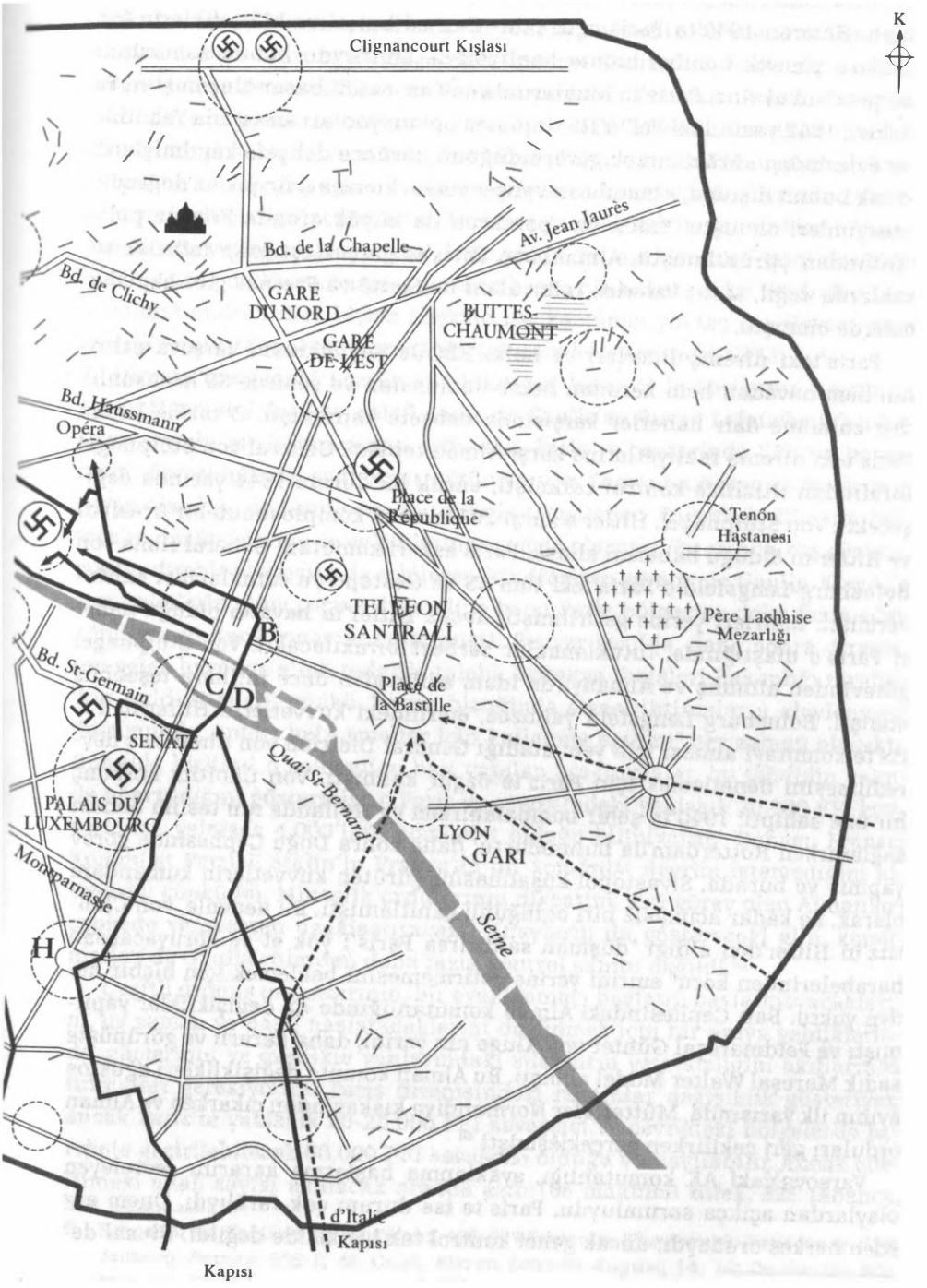
[61] Kulski, *Dying, We Live*, 269.

[62] Orska, *Silent is the Vistula*, 258.

[63] Borowiec, *Destroy Warsaw!*, 179; Zawodny, *Nothing but Honour*, 210-11.

7. Paris Ayaklanması

K
Clignancourt Kışlası
Bd. de la Chapelle
Av. Jean Jaurès
Bd. de Clichy
GARE DU NORD
GARE DE L'EST
BUTTES-CHAUMONT
Bd. Haussmann
Opéra
Place de la République
Tenon Hastanesi
TELEFON SANTRALİ
Père Lachaise Mezarlığı
B
C
D
Bd. St-Germain
Place de la Bastille
SENATE
Quai St-Bernard
PALAIS DU LUXEMBOURG
LYON GARI
Montparnasse
Seine
H
d'Italie Kapısı
Kapısı

Paris halkı, Varşova halkına kıyasla çok farklı bir işgal deneyimi yaşamıştı. Haziran 1940'ta Paris açık şehir ilan edilmişti ve Müttefiklerin fabrikalara yönelik bombardımanı banliyölerle sınırlıydı; bunun sonucunda, Varşova'nın aksine, Paris'in binalarında çok az maddi hasar oluşmuştur. Parisliler, 1942 yazındaki Vel' d'Hiv toplama operasyonları sırasında Yahudilerin evlerinden sürüklenerek götürüldüğünü görünce dehşete kapılmışlardı; ancak bunun dışında, Almanların vahşet yeteneklerine dair çok az doğrudan deneyimleri olmuştu. Zaten bu operasyon da büyük oranda Fransız polisi tarafından yürütülmüştü. Almanların Paris'te gerçekleştirdiği infazlar sokaklarda değil, Mont Valérien infaz alanı ile Santé ve Fresnes gibi hapishanelerde olmuştu.

Paris'teki direniş liderleri ve halk, BBC'de yayımlanan, Varşova şehrinin hem havadan hem karadan bombalanmasına ve şehirde SS'in insanlık dışı zulmüne dair haberler karşısında dehşete kapılmıştı. O tarihe kadar, Paris'teki direniş faaliyetlerine karşı Alman tepkisi, General von Stülpnagel tarafından titizlikle kontrol edilmişti; ancak bu durum 1944 yazında değişecekti. Von Stülpnagel, Hitler'e karşı 20 Temmuz komplosunun bir üyesiydi ve Hitler'in öldüğü haberini alınca, Paris askeri komutanı General Hans von Boineburg-Lengsfeld'e Paris'teki tüm SS ve Gestapo'yu tutuklaması emrini vermişti. Emirleri yerine getirilmişti; ancak Hitler'in hayatta olduğu haberi Paris'e ulaştığında, tutuklananlar serbest bırakılacaktı. Von Stülpnagel görevinden alınmış ve Almanya'da idam edilmeden önce intihara teşebbüs etmişti. Boineburg-Lengsfeld yalnızca, emrindeki kuvvetlerin Hitler'in Paris'te komutayı alması için yeni atadığı General Dietrich von Choltitz'e devredilmesini denetlemek için Paris'te özgür kalmıştı. Von Choltitz korkunç bir üne sahipti: 1940'ta şehir bombalanırken ve Hollanda'nın teslim olması sağlanırken Rotterdam'da bulunmuştu; daha sonra Doğu Cephesinde görev yapmış ve burada, Sivastopol kuşatmasını yürüten kuvvetlerin kumandanı olarak, ne kadar acımasız biri olduğunu kanıtlamıştı. Bu nedenle, von Choltitz'in Hitler'den aldığı "düşman saldırırsa Paris'i yok et ve koruyacaksan harabelerinden koru" emrini yerine getirmemesini beklemek için hiçbir neden yoktu. Batı Cephesindeki Alman komutanlığında da değişiklikler yapılmıştı ve Feldmareşal Günter von Kluge'nin yerini, daha kararlı ve görünüşte sadık Mareşal Walter Model almıştı. Bu Alman komuta değişiklikleri ağustos ayının ilk yarısında, Müttefikler Normandiya kıskacından çıkarken ve Alman orduları geri çekilirken gerçekleşmişti.[64]

Varşova'daki AK komutanlığı, ayaklanma başlatma kararını çevreleyen olaylardan açıkça sorumluydu. Paris'te ise durum çok farklıydı. Önem arz eden herkes oradaydı; ancak genel kontrol tek bir kişide değildi. Ulusal de-

[64] Beevor, *D-Day*, 483; Drake, *Paris at War*, 376-7.

lege Alexandre Parodi, de Gaulle'den, yönetimi Vichy yetkililerinin elinden aldıktan sonra, yönetim üzerinde "de Gaulle'cü" kontrolü sağlama yönünde emirler almıştı. Parodi'ye, doğrudan General Koenig'den emir alan, ulusal askeri delege Jacques Chaban-Delmas yardımcı olacaktı. Ancak daha önceki belirtildiği üzere, CNR ve askeri komitesi COMAC, Koenig'in direnişi kontrol etme hakkına ve yeteneğine karşı çıkıyordu. COMAC üyeleri riskleri biliyordu, tehlikeyi paylaşıyordu ve olayların kontrolünü ellerinde tutmaya niyetliydiler. Üç üyeden ikisi, Maurice Kriegel-Valrimont ve Pierre Villon komünistti ve diğeri, Kont Jean de Voguë de bir ayaklanma fikrini destekliyordu. Ancak dikkate alınması gereken başka bir komite daha vardı: Başkanı komünist André Tollet, siyasi başkanı ise, komünist yoldaş Léo Hamon olan Paris Kurtuluş Komitesi (*Comité Parisien de la Libération*, CPL).

Direniş üzerindeki komünist hâkimiyet, İspanya İç Savaşının komünist gazisi Henri Rol-Tanguy, selefi sadık de Gaulle'cü Pierre Lefaucheux'un haziran ayında tutuklanmasının ardından, Paris ve çevresinde FFI'nin komutasını devraldığında, sağlanmış görünüyordu. Komünist eylem korkusu ve iç savaş olasılığı, de Gaulle ve onun Paris temsilcileri Parodi ile Chaban-Delmas'ın düşüncelerine ve eylemlerine egemen olacaktı. Bu ayrıca, dış gözlemcilerin direnişe bakışını da etkileyecekti. Haziran ayında de Gaulle, Koenig'e komünistlerin eline geçme ihtimaline karşı Paris bölgesine daha fazla silah göndermeyi durdurmasını emretmişti. Benzer şekilde, daha sonra direnişten gelen havadan silah tedariki talebi, Britanya Dışişleri Bakanlığı tarafından reddedilmişti; çünkü "savaş bittiğinde siyasi ihtirasların alevlenmesi durumunda, onları hain emeller için kullanma eğilimi" her zaman olacaktı. Bununla birlikte, o zamandan beri yapılan araştırmalar, bu tehdidin aslında abartıldığını göstermiştir. Paris ve çevresindeki yaklaşık 20.000 FFI kuvvetinden yalnızca 4.000'inin komünist olduğu biliniyordu. Dahası, Fransız Komünist Partisi, Stalin'in Fransa'da bir komünist devrim istemediğini biliyordu; çünkü bu, Müttefik ordularının dikkatini, asıl görev olan Almanları cephede yenmekten uzaklaştıracaktı. Olayların da göstereceği gibi, komünistler, de Gaulle'cülerden daha fazla kontrol sahibi değildi.[65]

Çeşitli direniş organlarının, bir ayaklanmayı başlatıp başlatmayacaklarını, ne zaman ve nasıl başlatacaklarını düşünmek için bir araya geldiklerinde, güçlerinin ve özellikle yanlarındaki silahların yetersizliğini akıllarında tutmaları gerekiyordu. Paris direnişindeki rakamlar değişiklik gösteriyor; ancak Paris'te yaklaşık 20-25.000 FFI savaşçısı ve çevredeki bölgelerde harekete geçirilebilecek 60.000 FFI savaşçısı olduğu varsayılabilir. Ancak ellerindeki silah sayısı acınacak oranda azdı:166 makineli tüfek, 825 tabanca,

[65] Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 426-9; Wieviorka, *The French Resistance*, 376; Jackson, *France*, 565-6; M. Cobb, *Eleven Days in August*, 14, 34; De Gaulle, *War Memoirs*, II, 294.

562 av tüfeği ile tüfek ve 192 el bombası. Buna ek olarak, Paris polisi ile jandarmasının yaklaşık 20.000 silahının bulunduğu düşünülüyordu. Onların karşısına yaklaşık 20.000 personel, 80 tank, 60 top ve 30 zırhlı araçla, küçük ama yine de iyi donanımlı bir Alman garnizonu dikilmişti. Her iki taraftaki insan sayısı kabaca eşit sayılabilirdi; ancak kullanmayı seçmeleri halinde, ateş gücü Almanlardan yana ağır basıyordu. Öte yandan, Paris garnizonu cephedeki askerlerden oluşmamıştı. Aktif hizmet verebilecek olanlar zaten savaş cephesine takviye olarak gönderilmişti ve bir Alman yorumcu, kalanları "sevgili yaşlı babacıklar" olarak tanımlamıştı. Almanlar altı bölgede yoğunlaşmıştı: Von Choltitz'in, rue de Rivoli'de bulunan Hôtel Meurice'deki karargâhı; Arc de Triomphe yakınlarındaki Hotel Majestic'te bulunan Alman yönetim merkezi; Quai d'Orsay'da dışişleri bakanlığı; parlamento binası, Palais Bourbon'daki Assemblée Nationale; Senato ve Jardin du Luxembourg çevresi ile Place de la République'deki Prinz Eugen kışlası. Ecole Militaire ve Les Invalides'te, iyi inşa edilmiş sığınaklara sahip başka müstahkem mevkiler de vardı.[66]

COMAC ve de Gaulle'cü temsilciler, Paris'teki hiçbir ayaklanmanın dışarıdan önemli bir yardım almadan uzun süre dayanamayacağını anlamıştı. Bariz yardım kaynağı, Normandiya'dan henüz çıkmış olan Müttefikler olacaktı. Müttefiklerin en yüksek rütbeli komutanı Eisenhower hem o dönemde hem de anılarında, Müttefik ordularının Paris'e ilerleyip şehri ele geçirme planları olmadığını açıkça ortaya koymuştur. Bunun yerine, Paris'in kuzeyine de güneyine de kuvvet göndermeyi ve Almanları Fransız başkentinden gönüllü olarak geri çekilmeye zorlamayı amaçlamıştı.[67] Amerika Birleşik Devletleri 12. Ordu Grubu komutanı General Omar Bradley, Müttefiklerin Paris'i almak istememelerinin kesin nedenleri konusunda daha açık ifadeler kullanmıştı:

> Paris'in kurtuluşunun, sevkiyat hattımızın kopmasına neden olabileceğinden korktum. O şehre giden her ton erzak ve mühimmat, Cephe için gönderilenlerden bir ton eksilmesi anlamına geliyordu ve G-5 Ordular Grubu [sivil askeri operasyonlar], Parislilerin başlangıçta günde 4.000 tona ihtiyaç duyacağını tahmin etmişti. Paris kemerini sıkar ve Almanlarla biraz daha uzun yaşarsa, tasarruf ettiğimiz her 4.000 ton, Almanya sınırına doğru, üç günlük bir motorlu araç ilerleyişi için gerekli benzin anlamına gelirdi.[68]

General Philippe Leclerc idaresindeki Özgür Fransa 2. Zırhlı Tümeni, Normandiya'da faaliyet gösteriyordu; ancak üniformalıydı, Amerikalılar tarafından donatılmıştı, Amerikan komutası altındaydı ve Paris'e doğru bağımsız

---

66 Wieviorka, *The French Resistance*, 377; Cobb, *Eleven Days in August*, 14, 62; Pryce-Jones, *Paris in the Third Reich*, 257-9; Beevor, *D-Day*, 484.

67 Eisenhower, *Crusade in Europe*, 325.

68 O. Bradley, *A Soldier's Story of the Allied Campaign from Tunis to the Elbe*, 386-7.

hareket etme şansı yoktu. Eisenhower, Leclerc'i, böyle bir operasyonda herhangi bir girişimde bulunursa, yakıt tedarikinin derhal kesileceği konusunda uyarmıştı.

11 Ağustosta Chaban-Delmas Londra'ya gizli bir ziyarette bulunmuş ve Koenig'i bir ayaklanmanın yakın olduğu konusunda uyarmıştı. Koenig de Chaban-Delmas'a, Müttefiklerin eylül başına kadar Paris'i almayı düşünmediğini söylemişti. 16 Ağustosta Chaban-Delmas Paris'e dönmüş ve direniş liderlerini bu kaygı verici gerçek hakkında bilgilendirmişti. Paris ayaklanmasının Varşova'daki ayaklanmadan oldukça farklı bir özelliği, Paris'teki direnişin Müttefik kuvvetlerle karada temas halinde olmasıydı. Örneğin, Alliance'tan Jean Sainteny ile Jade-Amicol'dan Albay Claude Ollivier, Müttefikleri Paris'teki durum ile Alman savunmasının durumuna ilişkin güncel bilgilerden haberdar etmek için Alman hatlarını aşıyordu. Paris, Londra ve Cezayir'deki askeri ve siyasi liderler arasındaki telsiz iletişimi daha az tatmin ediciydi. Paris'ten Cezayir'e gönderilen mesajlar önce Londra'ya gönderiliyor ve ardından Cezayir'deki CFLN'ye, genelde bir hafta arayla toplu olarak iletiliyordu. Bununla birlikte, Londra ve Cezayir'den Paris'e gönderilen mesajlar doğrudan Paris'e ulaşıyordu.[69]

Nasıl Ludwig Fischer'in Varşova'dan 100.000 kişinin savunma mevzileri inşası için hazırlanması yönünde emir vermesi ayaklanmanın başlama zamanına ilişkin karara katkıda bulunmuşsa, Paris'te de von Choltitz'in Paris polisinin 13 Ağustostan önce silahsızlandırılması emri olayları başlatmıştı. Paris polisi, özellikle 1942'de Yahudileri toplamak ve direnişin peşine düşmek suretiyle Almanlarla işbirliğine itilmişti; ancak savaşın gidişatı Müttefikler lehine değiştikçe daha fazla polis, Vichy rejimi ve Alman işgali karşısında tavır almaya başlamıştı. Üç tane polis direniş grubu kurulmuştu: De Gaulle'cü *Honneur et Patrie*; *Libération-Nord*'a bağlı *Police et Patrie* ve komünistlerin çoğunlukta olduğu *Front National de la Police*. Bu üç grubun faaliyetleri, Parodi'ye bir ayaklanmada atılacak ilk adımın, yeni bir de Gaulle'cü polis şefinin, Charles Luizet'in Préfecture [Emniyet müdürü] olarak atanacağı sözünü veren, Paris *Noyautage de l'Administration Publique* Başkanı Yves Bayet tarafından koordine ediliyordu.

Dolayısıyla Parodi, Rol-Tanguy'un çağrı yaptığı bir polis grevinin komünist bir yönetime yol açmayacağı konusunda kendini güvende hissediyordu. Buna binaen Parodi, Rol-Tanguy'la birlikte, Paris polisinin silahsızlanmaya direnmesi ve greve gitmesi yönünde ortak bir emir çıkarmıştı: Emre itaat etmeyenler, "hain ve işbirlikçi" kabul edilecekti. 15.000 kişinin katıldığı polis grevi 15 Ağustosta başlamıştı. 6. bölge polis karakolunda üst düzey amirlerden biri olan Ferdinand Dupuy şunları yazmıştı: "Birileri birdenbire görevini

[69] Cobb, *Eleven Days in August*, 36; Fourcade, *Noah's Ark*, 347; Maguire, *Anglo-American Policy*, 139.

bıraktı; üniformalarını üzerlerinden attılar ve sanki biri sihirli bir değnek dokundurmuş gibi, başkentin sokaklarında kayboldular." Vichy Valisi Amédée Bussière'in fazladan maaş ve sigara vaadiyle rüşvet vererek adamları işe geri döndürme çabaları başarısız olacaktı. Tourelles ve Roquette hapishanelerindeki siyasi tutukluların serbest bırakılması da aynı girişimin bir parçasıydı.[70]

17 ve 18 Ağustosta her biri ayrı toplantı düzenleyen CPL, CNR ve COMAC üyelerinin kafasında, geniş çaplı bir ayaklanma başlatmanın sonuçlarıyla ilgili korkular vardı. Ortada endişe verici bir fikir ayrılığı hüküm sürüyordu. CNR toplantılarında Parodi, FFI'nin zayıflığını ve Almanların gücünü vurgularken; Villon derhal harekete geçilmesini istiyordu. CPL de, güçlü bir şekilde eylemden yana olan Rol-Tanguy ile vakitsiz bir eylem olduğuna inandığı şeye aynı şiddetle karşı çıkan Hamon arasında bölünmüştü. Hamon daha sonra şunları vurgulayacaktı: "Paris'in onuru için bir ayaklanmanın gerekli olduğunu biliyordum. Kendi kurtuluşumuzda yer almak zorundaydık. Ancak yalnızca Müttefiklerle koordineli olarak, tek başına bir ya da iki hafta savaşarak değil, taş patlasa onların gelişinden bir gün sonra." COMAC, bir ayaklanmanın derhal başlaması yönünde oy kullanmıştı. 18 Ağustosta Parodi, Koenig'e telsizle Paris'teki durumun bıçak sırtında olduğunu bildirmişti: Şehrin her yerinde, bireysel FFI askerleri ile Almanlar arasında arada bir karşılıklı ateş açılıyordu. O akşam FTP, banliyölerdeki birkaç belediye binasını ele geçirmişti. Kuzeydoğu banliyölerinde, Panzer Lehr'e ait tankların görüldüğü haberi duyulduğundan beri, Alman hareketleriyle ilgili çok sayıda söylenti dolaşıyordu. Ancak bölgesel FFI şöyle bir sonuca varmıştı. "Genel izlenim şu: Almanlar, birliklerinin Normandiya'dan çekilmesini önlemeyi istedikleri kadar Paris'i savunmayı düşünmüyorlar."[71]

19 Ağustos sabahı erken saatlerde, Hamon'un emirlerinden ilham alan, sivil giyimli 3.000 polis Paris Préfecture'ü [İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Müdürlüğü] işgal edip, Charles Luizet'yi Emniyet Müdürü olarak atadığında, direniş Vichy otoritesine ve Almanlara karşı ilk net darbesini vurmuştu. Eski Vichy Valisi Bussière dairesinde ev hapsine alınmıştı. Bu darbeyi komünistler değil, de Gaulle'cüler vurmuştu: Rol-Tanguy işgali, binanın önünden bisikletle geçerken tesadüfen fark etmişti. Eylemin görünürdeki kolaylığı, CNR ve CPL'yi bir ayaklanma başlatma çağrısında birleşmeye teşvik etmişti. Préfecture'ün işgal edilmesi, içerideki direnişçiler ağır si-

---

[70] Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 458; Boyd, *Voices from the Dark Years*, 242; Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 432-4; Drake, *Paris at War*, 380; S. Kitson, "From Enthusiasm to Disenchantment: The French Police and the Vichy Regime, 1940-1944," *Contemporary European History*, 11:3 (2002), 371-90.

[71] Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 436-8, 449; Chevrillon, *Codename Christiane Clouet*, 157-8; Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 469-72; Cobb, *Eleven Days in August*, 116.

lahlara sahip olmadığından, Almanların nasıl tepki vereceğine dair turnusol kâğıdı işlevi görecekti. Gazeteci Claude Roy, olay yeri hakkında şunları yazmıştı:

> Préfecture'ün avlusu, hep bir hareket halindeki adamlar ve silahlarla dolu. Alman kamyonları, cephane dolu arabalar, düşmandan alınmış araçlar var. Levazım bölümü, savaşçıların ihtiyaç duyduğu cephaneyi bulmakta zorlanıyor. Bir adamda Fransız malı bir tüfek var; bir başkasında Britanya malı bir silah, bir başkasında hafif makineli tüfek ve bir diğerinde de Alman silahı var.

Toplamda, o akşam, Préfecture'ü savunanlarının 92 otomatik silahı, 111 tüfeği ve yaklaşık 400 tabancası olduğu; ancak cephanelerinin çok daha az olduğu tahmin ediliyordu. Almanlar binayı zırhlı araçlarla desteklenen bir piyade birliğiyle geri almayı seçmiş olsaydı, bunu kolaylıkla yapabilirlerdi. Binaya iki Alman tankı ateş açmıştı ve piyade desteği de vardı; ancak Almanlar merkeze bir saldırı yapmamayı tercih etmişlerdi. 19 Ağustosta gün boyunca, FFI ile Almanlar arasındaki çatışmalar, özellikle Sol Yaka'da ve banliyölerde yoğunlaşmıştı. Yaklaşık 40 Alman öldürülmüş ve 70'i de yaralanmıştı; ama en çok kaybı, çapraz ateşte kalan masum Parisliler vermişti: 125 kişi ölmüş ve yaklaşık 500 kişi yaralanmıştı.[72]

Almanların Préfecture'e büyük bir saldırı düzenleyeceğine ve güneyden gelip, Paris üzerinden geri çekilen Alman birliklerini ayaklanmayı bastırmaya yönlendireceğine dair hâlâ derin endişeler vardı. Bu noktada, önemli yeni bir şahıs sahneye çıkacaktı: Almanlara erzak ve mühimmat sağlayan, İsveçli rulman üreticisi ve SKF'nin de temsilcisi olan, İsveç Başkonsolosu Raoul Nordling. Nordling, direniş tutuklularının akıbetiyle ilgili endişelerini bir Alman askeri yargıcına dile getirdiği, 6 Ağustos gibi erken bir tarihte, Almanlarla zaten temas halindeydi ve Alman yönetimindeki, Nazi karşıtı olan ve muhtemelen Britanya istihbaratına çalışan Erich Posch-Pastor ve Emil "Bobby" Bender adlı iki arkadaşıyla birlikte ağız aramaya devam etmişti. Nordling, Almanların şehirden ayrılmadan önce, Caen'de 80 siyasi mahkûmu infaz ettiğini biliyordu ve Rennes hapishanesindeki mahkûmlara yönelik benzer bir infaz eylemi söylentileri Paris'e ulaşmıştı. 15 Ağustosta Almanlar, Fresnes'ten 1.500 kadın ve erkek mahkûmu, trenle Almanya'ya sevk etmek üzere, Kuzeydoğu banliyölerindeki Pantin aktarma istasyonuna götürecek nakliye araçlarına bindirmişti. Pantin'de onlara, Fransa'daki diğer Alman hapishanelerinden; Santé, Cherche-Midi, Romainville ve Compiègne'den mahkûmlar katılacaktı. Gidenlerin çoğunun geri dönmediği Ravensbrück ve Buchenwald'a yolculukları, Fransa'dan gelecek

[72] Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 473-4, 478-80; Beevor, *D-Day*, 486; Cobb, *Eleven Days in August*, 144-6, 161-3.

Alman takviye kuvvetlerinin yolunu kesme çabasının bir sonucu olarak, Müttefiklerin demiryolu köprülerini bombalaması nedeniyle sekteye uğramıştı. Mahkûmları Paris'ten tahliye etmenin zorluğu, bunun yerine Almanların onları infaz etme olasılığını artırmıştı. Gerçekten de kuzey bölgesinin eski askeri temsilcisi André Rondenay kısa bir süre sonra konvoydan çıkarılmış ve Domont ormanında infaz edilmişti. Nordling, Almanlar ile Parodi arasında, Alman hapishane gardiyanlarına sağlanacak, Paris'ten engelsiz geçiş karşılığında, mahkûmların Kızıl Haç koruması altına alınacağı bir anlaşma kotarmak istiyordu. 17 Ağustosta son konvoy Compiègne'den ayrılırken bir anlaşma yapılmıştı.[73]

Anlaşma, Nordling'e, bir tarafta Almanlar ile von Choltitz, diğer tarafta direniş ile Parodi arasında tarafsız bir aracı olarak hareket etme imkânı verdiği için önemli bir hamleydi. 19 Ağustosta Nordling, Préfecture'deki direnişçilerle temasa geçerek, Almanlarla ateşkes yapmaya hazır olup olmadıklarını sormuştu. Bir Alman karşı saldırısından çok korkan, CPL'den Hamon müzakereden yanaydı; Rol-Tanguy'a danışılmamıştı. Nordling daha sonra von Choltitz'in nabzını yoklamıştı. Paris'in Vichy Belediye Başkanı Pierre Taittinger, von Choltitz'e, "Onlar terörist değil. Onlar Cezayir'in, hükümetin adamları, Fransız yurtseverleri ve bir Fransız olsaydınız, onların yanında olurdunuz. Onlarla anlaşmanızı rica ediyorum" diyerek, anlaşma yapmasını tavsiye etmişti. Kararlaştırılan ateşkes, görünüşte her iki tarafın da yaralılarına bakmak için saat 21:00'de başlayacak ve 35 dakika sürecekti; ancak ateşkesin uzatılma olasılığı en başından belli olmuştu. Nordling, von Choltitz'in Parodi'yi CFLN'nin resmi temsilcisi ve FFI'yi de, savaş yasalarına göre muamele görecek düzenli birlikler olarak tanımasını sağlamıştı. Buna karşılık FFI'den, Alman birliklerinin Paris üzerinden engellenmeden geri çekilmesine izin vermesi isteniyordu. 20 Ağustosta anlaşma şehrin dört bir yanındaki duvarlara yapıştırılan afişlerle ve Alman askeri devriyelerinin, FFI pazubantlı üniformalı polislerin ve FFI savaşçılarının eşlik ettiği hoparlörlü araçlarla duyurulmuştu.[74]

Direniş, ateşkesin sunduğu fırsatı değerlendirerek, "şehirdeki en büyük siyasi sembol haline gelmiş, beş büyük tarihsel olaya –1789-92 Büyük Devrimi, 1830 ve 1848 Devrimleri, 1870'te Cumhuriyetin ilanı ve 1871 Paris Komünü– sahne olmuş, Hôtel de Ville'i ele geçirmişti. Daha da önemlisi, bina diğer bakanlıklarla birlikte de Gaulle'cüler tarafından devralınmıştı ve bu hamle, Paris'teki Vichy otoritesine ölümcül bir darbe vurmuştu. Saat 17:30'da Seine bölgesinin yeni de Gaulle'cü valisi Marcel Flouret yeni ofisine giriyordu.

---

[73] Cobb, *Eleven Days in August*, 79-91; Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 468.

[74] Cobb, *Eleven Days in August*, 169; Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 454; Jackson, *France*, 563-4.

Ateşkesin kendisi büyük tartışmalara neden olmuş ve CNR, COMAC ve CPL arasındaki herhangi bir amaç birliğini tehdit eder hale gelmişti. Villon ateşkese karşıydı ve Rol-Tanguy, FFI'ye bunu görmezden gelmesi için emir vermişti. Parodi, bir Alman devriyesi tarafından durdurulup tutuklandığı için tartışmalara katılamamıştı: ancak 20 Ağustos akşamı, von Choltitz'in doğrudan müdahalesiyle serbest bırakılacaktı. Ateşkes, etkisinden çok ihlaliyle onurlandırılacaktı. Sol Yaka'da, özellikle Latin Quarter'da ve Gare d'Austerlitz ile Jardin des Plantes yakınlarında çatışmalar devam ediyordu. Jean Galtier-Boissière'in günlüğüne yazdığı gibi, ateşkesle rahatlayan siviller, neler olup bittiğini izlemek için evlerinden çıkmıştı:

> Kamuoyu, direnişçilerin performanslarını takdir ediyor ve çabalarını alkışlıyor gibi görünüyor; aynı zamanda, aralarına ani korku patlamaları serpiştirilmiş, tutkulu bir merak ve inanılmaz bir düşünce yoksunluğu karışımı sergiliyor. İlk başta, yoldan geçenler, aktör değil de seyirci oldukları için tehlikede olmadıklarına safça inanıyor gibi görünüyorlar; riskleri fark etmeleri için bir kurşunun vızıldayarak yanlarından geçmesi ya da bir adamın yere düşmesi yeterli oluyor.

Ateşkes sırasında 106 Parisli öldürülmüş, 357 kişi de yaralanmıştı; bu rakamlar ateşkesten bir önceki günden sadece biraz daha düşüktü.[75]

21 Ağustosta CPL ateşkesin uzatılmasına karşı oy kullandığında ve CNR olayların baskısına boyun eğdiğinde, direniş organları arasında yeniden bir tür birlik kurulmuştu; ancak artık özgür olan Parodi, 22 Ağustos öğleden sonraya kadar ateşkesin sona erdiğinin duyurulmaması temeline dayanan bir ara çözüm getirmişti. Yenilenen bir ayaklanmanın nihai başarısı artık Müttefiklerin hareketlerine bağlıydı. 21 Ağustosta Britanyalılar, Leclerc'in Argentan yakınlarındaki 2. Zırhlı Tümeni tarafından tutulan mevzileri baskıdan kurtarmış ve böylece Fransız birliklerini Paris'te olası bir ilerleme için serbest bırakmıştı. Leclerc, subaylarından biri olan Jacques de Guillebon'a derhal bir hafif tank birliği alıp Versailles'a giden güzergâhta ayrıntılı bir keşif yapmasını emretmişti. Amerikalılara danışılmamıştı ve Leclerc, General Leonard Gerow'un keşif gücünü geri çağırması yönündeki şiddetli talebini görmezden gelmişti. 21 Ağustosta Amerikalılar, Chartres ile Paris'in ortasındaki Rambouillet'i alarak ve 22 Ağustosa kadar Melun, Sens ve Montreau'da Paris'in güneyindeki Seine'ye ulaşarak Paris'i kuşatma yönünde büyük ilerleme kaydetmişti. De Gaulle, 19 Ağustostan beri Eisenhower'ın karargâhında, Eisenhower'ı Leclerc'in Paris'e doğru ilerlemesine izin vermesi için ikna etmeye çalışıyordu. Rol-Tanguy'un temsilcisi Komutan Roger ile Nordling'in erkek kardeşi Ralph, General Patton ve Bradley ile görüşerek acil

[75] Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 481-503; Cobb, *Eleven Days in August*, 165; L. Collins ve D. Lapierre, *Is Paris Burning?*, 145.

yardım için ricada bulunurken; ayaklanma haberleri Eisenhower üzerinde daha fazla baskı oluşturmaya başlamıştı. Amerikalılar artık, Müttefikler ve Paris arasındaki Alman kuvvetlerinin zayıf olduğunu biliyordu.[76]

Ayaklanma ateşkes sona erdiğinde yeni bir aşamaya geçtiğinden, dışarıdan bu tür bir yardım 22 Ağustosa kadar gerekliydi. Tollet daha sonra hatırladıklarını şöyle ifade etmişti:

> Barikatlar coşkuyla kuruluyordu. İsyan bilimi nesiller arasında aktarılmıştı. Faubourg Saint-Antoine'a çok yakındık. Ağzından iri başlı çivisini alırken Pottier'nin [Komün'den kalma] eski şarkısını mırıldanan yaşlı bir döşemeciyi hatırlıyorum: "*L'insurge, son vrai nom c'est l'homme.*" ["İsyancının asıl adı insandır."]

Çoğu, kuzey ve doğu işçi sınıfı bölgelerinde olmak üzere, 600'den fazla barikat kurulmuştu; buna karşılık zenginlerin yaşadığı 16. Bölgede herhangi bir barikat görünmüyordu. FFI ayrıca Senato, rue de Rivoli ve Place de la République'deki, güçlü Alman mevzilerine komşu bölgelerden uzak duruyordu. Kamu binalarının çoğu artık direnişin elindeydi ve Parodi, CFLN genel sekreterlerinin ilk toplantısını, başbakanın resmi konutu Hôtel Matignon'da yapabilmişti. Jean-Paul Sartre, Paris'in o günkü garip durumunu şöyle not etmişti:

> Ayaklanma her yerde görünmüyor. Rue de la Gaîté'de kör bir akordeoncu bir taburede oturmuş, *La Traviata*'dan bir bölüm çalıyor. İnsanlar hızlıca bir kadeh şarap içmek için bir bistroya doğru koşuyor. Seine kıyılarında, erkekler ve kadınlar mayolarını giymiş, yüzüyor ya da güneşleniyor. Yine de çatışmalar her yerde sürüyor.

Gizli yayınlar artık açıkça dağıtılıyordu ve yeni bir direniş radyo istasyonu, *Radiodiffusion de la Nation Française*, ayaklanmanın ilerleyişini naklen yayımlamaya başlamıştı. Pek çok bölgede, ara sıra çatışmalar patlak veriyordu; ancak aynı zamanda, şehirde varlığını sürdüren Alman askeri gücünü göstermek amacıyla devriye gezmeleri için tanklar göndermek dışında, von Choltitz, direniş tarafından ele geçirilen kamu binalarına saldırı emri vermediği gibi, barikatlara karşı çok az Alman saldırısı olmuştu. Sanki her iki taraf da Müttefiklerin ne yapacağını görmek için bekliyor gibiydi.[77]

22 Ağustos akşamı Bradley, Leclerc'i Fransız 2. Zırhlı Tümeninin Paris'te ilerlemeye başlayabileceği ve Amerikalıların arkadan takip edeceği konu-

---

[76] Cobb, *Eleven Days in August*, 195-203; Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 504, 509-12; Beevor, *D-Day*, 488-9.

[77] Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 505-8, 513-15, 519-21, 524-5; Cobb, *Eleven Days in August*, 211, 219-20, 225; Drake, *Paris at War*, 392; Jackson, *France*, 564; Gildea, *Fighters in the Shadows*, 399.

sunda bilgilendirmişti. Bradley anılarında şöyle yazmıştı: "Sayısı önemli değil, herhangi bir Amerikan birliği, Paris'e ilerleyişimizi çok daha kolay hale getirebilirdi. Öte yandan, Fransızların kendileriyle yeniden gurur duymalarına yardımcı olmak için, üzerinde üç renkli bayrak asılı Sherman tanklarına sahip bir Fransız timini seçtim." Fransız birlikleri ayın 23'ünde Rambouillet'e ulaşmış ve ertesi gün Paris'e doğru ilerlemeye başlamıştı. Uçakla Paris'in merkezine bir bildiri saçılmıştı: "*Tenez bon, nous arrivons.*"[78] [Bekle, geliyoruz.]

Paris'te durum son derece değişkendi. 23 Ağustosta Hitler, von Choltitz'e Paris'e ilişkin son talimatlarını göndererek, Paris'in düşüşünü tarihsel olarak her zaman tüm Fransa'nın da kaybedilmesi izlediğinden, direnişi ne pahasına olursa olsun yok etmesini emretmiş ve şöyle bir taleple bulunmuştu: "Paris düşmanın eline geçmemeli; geçecekse de orada bir harabe yığını dışında bir şey kalmamalı." Von Choltitz, konuyla ilgili olarak, Model'in kurmay başkanı Hans Speidel'e danışmıştı ve her iki adam da bu tür bir yıkımın anlamsız olacağı konusunda fikir birliğine varmıştı. Alman birlikleri, FFI'nin ciddi bir müdahalesiyle karşılaşmaksızın, Paris'ten geçerek kuzeydoğuya uzanan güzergâhlarında ilerliyordu ve Paris dışındaki Almanlar, Müttefiklerin ilerlemesini engelleyemeyecek kadar zayıftı. Von Choltitz, Varşova'da benimsenen Alman taktiklerini kullanmayı seçmiş olsaydı, Paris'teki isyancılara çok ağır darbeler vurabilecekken; şehirdeki kanun ve düzen Özgür Fransa yetkilileri tarafından sağlanıyordu ve Alman askerleriyle girişilen çatışmalar, önemsiz denebilecek kadar düşük bir seviyedeydi. Gerçekten de 483 sivil ile 68 Alman askerinin kaybedilmiş olması, bize ayaklanmanın münferit ve öngörülemez doğasını gösteriyor.[79]

Belirsiz kalan nedenlerden ötürü, 23 Ağustosta bir BBC yayını, olmadık yere Paris'in kurtarıldığını duyurmuştu; oysa aslında Müttefikler, Paris'e doğru ilerlemeye ancak 24 Ağustosta Leclerc, Yüzbaşı Raymond Dronne komutasındaki 2. Regiment de Marche du Tchad'ın 9. bölüğüne şehre doğru hızla ilerleme emrini verdiğinde başlamıştı. Dronne'un komuta ettiği kuvvet büyük ölçüde İspanya İç Savaşı gazilerinden oluşuyordu ve yalnızca 15 araç ile üç tanka sahipti. Yine de akşam 7:30'da Paris'in güneyindeki Porte d'Italie'ye ulaştıktan sonra, kuzeydeki Pont d'Austerlitz'e doğru ilerlemiş ve akşam 21:20'de Hôtel de Ville'e ulaşmıştı. Dronne kendisini CNR Başkanı Bidault'a tanıtmıştı. Almanlar güçlü mevzilerinden geri püskürtüldükleri ancak yine de her iki taraftan da daha fazla kayba yol açan, artan sayıda silahlı devriye çıkarabildikleri için, Paris'teki çatışmalar o gün özellikle şiddetliydi.

---

[78] Beevor, *D-Day*, 493-7; Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 539.

[79] Collins ve Lapierre, *Is Paris Burning?*, Önsöz; Cobb, *Eleven Days in August*, 233, 237, 246-7; Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 529-31.

Dronne tam zamanında yetişmişti.[80] Ayaklanma boyunca Parodi için mesajlar kodlayan Claire Chevrillon o güne dair şunları hatırlıyordu:

> Dışarıda bir gürültü koptu. Balkona koştum. Hava kararıyordu. İnsanlar pencerelerdeydi. Bağırıyorlardı, sesleniyorlardı, sokağa fırlıyorlardı. O karışıklık arasında *Marseillaise* duyuluyordu. Radyodan mı geliyordu ses yoksa sokaktan mı? İkisinden de.
>
> Ve sonra, başta zorlukla işitilebilen başka bir ses birdenbire yükseldi ve sanki her yerden aynı anda geliyormuş gibi patladı. Çanlar, Paris'in bütün çanları aynı anda çalıyordu. İşgalin başından beri sessiz kalmışlardı. Orada olduklarını unutmuştuk.[81]

Hôtel Meurice'deki genel merkezinde von Choltitz, Model ile Speidel'i aramış ve Paris'te çalan çanları dinlemelerini sağlamıştı. "Bir emriniz var mı?" diye sormuş; ama cevap alamamıştı.[82]

Fransa'nın koruyucu azizi Saint Louis onuruna kutlanan bayram gününe denk gelen 25 Ağustos sabahı erken saatlerde, Leclerc'in kuvvetlerinin geri kalanı Paris'e girmiş ve ardından 4. ABD Piyade Birliğinden ilk Amerikan askerleri gelmişti. Leclerc karargâhını, iyi iletişim imkânları nedeniyle tercih edilen Gare Montparnasse'ye kurmuş ve olayları yakından takip etmek isteyen General Gerow'a katılmıştı.[83] Müttefiklerin gelişi, Paris ayaklanmasının fiilen sona erdiği anlamına geliyordu. Şimdi FFI'nin rolü, Müttefiklerin düzenli birliklerine Paris'in nihai kurtuluşunu sağlama konusunda yardımcı olmaktı.

Almanlar, Paris'teki müstahkem mevkilerine çekilmişti. Bu mevkiler, onları teslim olmaya zorlamak için topçu ve tank ateşi gerektiren çok sağlam savunma noktalarıyda ve böylesi görevler yalnızca düzenli orduların üstesinden gelebileceği türdendi; ancak FFI, Alman sığınaklarının yeri hakkında istihbarat sağlayarak ve saldıran birliklere piyade desteği vererek yine de yardımcı olabilirdi. Ancak herhangi bir saldırı gerçekleşmeden önce, 2. Zırhlı Tümenden Albay Pierre Billotte, von Choltitz'i daha fazla çatışmanın ve kan dökmenin anlamsız olduğuna ikna etmeyi umuyordu. Sabah 11:00'de von Choltitz'e, Paris'i 12:15'e kadar resmen teslim etmesi yönünde bir ültimatom çekmişti. Von Choltitz, bir Alman askeri olarak onurunun onu gerçek bir dövüşe girişmeden teslim olmaktan alıkoyduğunu söyleyerek, konuyu değerlendirmeyi reddetmişti. Öğleden sonra saat 14:00 civarında, Billotte, en az yedi tankla korunan Hôtel Meurice'e bir saldırı başlatmıştı. Teğmen Karcher

---

80 Beevor, *D-Day*, 502-3; Lacouture, *De Gaulle*, 570; Cobb, *Eleven Days in August*, 268-9.

81 Chevrillon, *Codename Christiane Clouet*, 166.

82 Cobb, *Eleven Days in August*, 275.

83 Beevor, *D-Day*, 504-5.

komutasındaki Fransız piyadeleri koşarak binaya dalmış ve büyük bir direnişle karşılaşmadan von Choltitz'i esir almıştı. Yarbay Jean de la Horie, von Choltitz'ten adamlarına savaşmayı bırakmalarını emretmesini talep etmişti. Von Choltitz kabul etmiş ve teslim belgesini imzalaması için onu Préfecture'e götürmek üzere bir araç ayarlanmıştı.[84]

Hôtel Meurice'deki Alman karargâhı çok az zorluk çıkararak düşmüş olsa da, Almanlar, von Cholitz resmen teslim olmadan önce şehrin başka bir yerinde çok daha şiddetli bir çatışmaya girmişti. FFI, Quai d'Orsay'da ve Les Invalides civarında, dışişleri bakanlığını çevreleyen Alman mevzilerine yönelik saldırılarda, Özgür Fransa birlikleriyle birlikte savaşmıştı. 1941 yılında Paris'te bir Alman subayına yönelik ilk suikastı düzenleyen Albay Fabien komutasındaki FFI birlikleri, Jardin du Luxembourg yakınlarındaki Luftwaffe karargâhını çevreleyen Alman sığınaklarına ve mevzilerine karşı orduyla birlikte savaşırken ağır kayıplar vermişti. Fransız ordusu, Alman yönetimini barındıran Hôtel Majestic'te, Opera yakınlarındaki, Almanların elinde bulunan binada ve place de la Concorde çevresinde Alman güçlerini teslim olmaya zorlamıştı. Place de la République çevresindeki Almanlar, sabahtan beri tek başına FFI'nin saldırısı altındaydı ve ancak öğleden sonra von Choltitz'in teslim belgesini imzaladığını öğrendiklerinde teslim olacaklardı. Benzer şekilde Fransızlar, teslimiyet duyurulana kadar, Ecole Militaire ve Senato'daki Alman mevzilerini yerinden oynatmayı başaramamıştı. Alman mahkûmlar toplama noktalarına götürülmüş ve kalabalığın gazabına uğramıştı. Teğmen Dankwart von Arnim, Hôtel Meurice'den ayrılırken karşılaştığı sahneyi şöyle hatırlıyordu: "Çığlıklar, tehditler eşliğinde, yumruklar sallandı. Eşlikçi gardiyanlar bizi ve kendilerini korumakta zorlanıyordu. Tekrar tekrar içimizden biri kalabalıktan biri tarafından çekilip yere seriliyor ve tekmeleniyordu." 25 Ağustos gecesi, 12.000 Alman teslim olmuştu. Ayaklanma ve özellikle 25 Ağustostaki çatışma, Almanlara 3.200 kişilik can kaybına mal olmuştu. Fransız 2. Zırhlı Tümeni, Paris'teki ilerleme ve şehirdeki çatışmalar sırasında, tümenin o güne kadar girdiği en zorlu muharebede 71 askerini kaybetmiş ve 225 askeri de yaralanmıştı. FFI yaklaşık olarak 1.000 kayıp vermiş ve Parisli sivillerden 582 kişi hayatını kaybederken, 2.000 kişi de yaralanmıştı.[85]

Von Choltitz Préfecture'e vardığında, Leclerc ile görüşmesi için bilardo salonuna götürülmüş ve direniş liderlerinin huzurunda teslim belgesini imzalamak üzere birlikte masaya oturmuşlardı. Von Choltitz daha sonra, Alman güvenlik noktalarına ulaştırılacak tekil belgeleri imzalamak üzere

[84] Cobb, *Eleven Days in August*, 294-7; Beevor, *D-Day*, 508; Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 551.

[85] Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 532-7, 549-50; Cobb, *Eleven Days in August*, 283-98, 304, 307; Beevor, *D-Day*, 513.

Gare Montparnasse'ye götürülmüştü. Rol-Tanguy da herkesi Almanların FFI'ye teslim olduğuna ikna etmek amacıyla Leclerc'in imzasının üzerine kendi imzasını atarak teslim belgesini onaylamıştı. De Gaulle o akşam Gare Montparnasse'ye vardığında, Rol-Tanguy'un imzasının yerine çok kızmış ama sonunda bunun hiçbir anlamı olmadığını kabul etmişti. General Gerow çok daha kızgındı; çünkü Normandiya'da kendi birlikleri karşısında von Choltitz vardı ve onun Paris'in askeri komutanı olduğuna inanıyordu. Öte yandan teslim belgesi, von Choltitz'in Müttefiklerin temsilcisi olarak değil, CFLN'nin temsilcisi olarak hareket eden kişilere teslim olduğunu açıkça ortaya koyuyordu.[86]

De Gaulle daha sonra Préfecture'e gitmiş ve Luizet, Parodi, Bidault ve diğer kıdemli de Gaulle'cü temsilcilerle buluşmuştu. Lecompte-Boinet bu sahne hakkında şunları yazmıştı:

> Préfecture avlusundaki darmadağınık, coşkulu ve kahraman FFI'ler ile miraslarını almak için sadece XVI. Louis'nin tahtına oturması yetecek olanların hesaplı tutum, duruş ve iyi halleri arasında çarpıcı bir zıtlık vardı.[87]

Luizet ve Parodi, onun iktidara giden yolunu açan CNR ve CPL üyeleriyle görüşerek, de Gaulle'ün Fransız direnişini kabul etmesi için can atıyordu. Ancak de Gaulle, Amerikalıların onun önceliğine itiraz etmesine fırsat vermeden iktidarın dizginlerini ele almak için acele ediyordu. Sonuç olarak, de Gaulle savaş bakanlığındaki eski ofisine kısa bir ziyaretten sonra Hôtel de Ville'e gitmiş ve burada Paris ayaklanmasının mitolojisini oluşturan konuşmayı yapmıştı:

> Kendi şehrimiz Paris'te, kendini özgürleştirmek için ayaklanan ve bunu kendi elleriyle başaran bizim içimizi dolduran duyguları neden saklayalım? Hayır! Bu derin ve kutsal duyguyu içinizde tutmayın. Zavallı küçük hayatlarımızın her birinin ötesine geçen anlar vardır. Paris! Kızgın Paris! Kırılmış Paris! Şehit düşen Paris! Ama Paris kurtuldu! Fransa ordularının yardımıyla, tüm Fransa'nın, savaşan Fransa'nın, yalnızca Fransa'nın desteği ve yardımıyla kendi halkı tarafından kurtarıldı.[88]

Bu, de Gaulle'ün direnişe hakkını verdiği neredeyse son açıklama olacaktı. Cumhuriyetin varlığının asla sona ermediğini savunarak, CNR'nin ondan cumhuriyetin yeniden tesisini ilan etme yönündeki arzusunu kınıyordu. Şimdi onun asıl amacı, tartışmasız bir güç oluşturarak, kanun ve düzeni yeniden

---

[86] Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 552-6; Cobb, *Eleven Days in August*, 299-300.

[87] Gildea, *Fighters in the Shadows*, 403.

[88] Lacouture, *De Gaulle*, 575.

tesis etmekti. 28 Ağustosa gelindiğinde De Gaulle, FFI'yi dağıtmış ve genel sekreterlerin yerine Cezayir'deki hükümetin bakanlarını getirmişti.[89]

Şimdi kutlama zamanıydı. De Gaulle, 26 Ağustos günü saat 15:00'te başlayacak bir zafer yürüyüşü düzenlemişti. Gerow, Leclerc'e katılmamasını emreden bir telsiz mesajı göndermişti; ancak Leclerc bunu görmezden gelmişti. Geçit töreninde öncelik, askerleri geçit töreni alayında sıraya giren ancak diğer Fransız askerlerin yanında yürümeyen FFI'ye değil, Fransız 2. Zırhlı Tümenine verilmişti. De Gaulle, Zafer Takı'nda selam vermiş ve Champs-Elysées'den Notre Dame'a doğru yürüyüşüne başlamadan önce, meçhul asker anıtmezarındaki meşaleyi yeniden yakmıştı:

> Muazzam bir kalabalık yolun iki yanında birbirine yapışık bir halde sıralanmıştı. Belki 2 milyon kişi vardı. İnsanlarla dolup taşan çatıların renkleri siyaha dönmüştü. Her pencerede, bayrak sallayan kalabalık gruplar görülüyordu. İnsan kümeleri merdivenlere, bayrak direklerine ve lamba direklerine yapışmıştı. Göz alabildiğine, üç rengin altında, güneş ışığında dalgalanan bu insan denizinden başka bir şey yoktu.[90]

De Gaulle'ün peşi sıra, generalleri Leclerc, Koenig ve Juin geliyordu. İlk başta CNR üyeleri davet edilmemişti; ancak sonunda, de Gaulle ve generallerinin arkasında yürümelerine izin verilmişti. Place de la Concorde'da faili meçhul kişilerce ateş açılmış ve de Gaulle, Notre Dame'a giden yolun geri kalanını arabayla katetmek zorunda kalmıştı. Orada daha fazla silah sesi duyulacaktı ve yine kimin ateş ettiği bilinmiyordu. Kısa süre önce Paris'te Pétain'i karşılayan ve Henriot'un cenazesine başkanlık eden Başpiskopos Suhard, dinsel törene katılmamıştı. Rastgele açılan ateş, Paris'te kanun ve düzeni yeniden tesis etmek için Amerika'dan yardım isteyen de Gaulle'ü kaygılandırmıştı. Eisenhower herhangi bir birliğini bu işe ayıramazdı; ancak iki Amerikan taburunun bir güç gösterisi olarak şehrin içinden geçmesine izin vermişti.[91]

De Gaulle, Fransa'da de Gaulle'cü iktidarı garantiye almak için adımlar atarken, Parisliler kutlamaları sürdürüyordu. Eski bir F Section ajanı olan George Langelaan, sahneyi şöyle anlatmıştı:

> Paris bizi bekliyordu... İnsanlar alkışlıyor, gülüyor, bağırıyor ya da çocuklar ulaşılamaz harika oyuncaklara nasıl bakarsa, onlar da aynı şekilde sadece öyle bakıyordu. Bazı insanlar, bir taraftan ellerini çırparken; diğer taraftan, yanaklarından süzülen iri gözyaşı damlaları dökerek ağlıyordu. Havayı aniden garip bir duygusal gerginlik kaplamıştı.

---

89 De Gaulle, *War Memoirs*, II, 318; Cobb, *Eleven Days in August*, 341-2; Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 560.

90 De Gaulle, *War Memoirs*, II, 311.

91 Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 566-9; Beevor, *D-Day*, 514-15.

> Ve her yerde, insanların tezahüratları ve sevinç naralarıyla, o bitmeyen uğultu vardı. Ara sıra, sanki bir filmin ortasında ses aniden kesilmiş gibi, büyük bir sessizlik oluyordu. Ardından, insanlar bize bakıp gülümsüyor ya da ağlıyor ya da hem gülümsüyor hem de ağlıyordu ve bir saniye sonra, ses tekrar açılmış gibi, tezahüratlar ve bağırışlar her zamankinden daha yüksek sesle yankılanıyordu.
>
> Acı verecek kadar büyük bu mutlak neşe çılgınlığını asla unutmayacağım.[92]

1944 yazında, Jozef Tiso'nun Slovakya'daki faşist rejiminin gücü azalmaya başlamıştı ve Hlinka Muhafızları'nın aşırılıkları birçok insanı bezdirmişti. Demokratlar ile komünistler arasında, 1943 Noel'inde yapılan bir anlaşma, direnişin rejimi devirme arzusunda birleştiği izlenimi uyandırıyordu ve gizli Slovak Ulusal Konseyi, planlanan ayaklanmanın komutasını Yarbay Ján Golian'a vermişti. Orta Slovakya'daki Banská Bystricia'nın kurmay başkanı olarak Golian, bölgedeki kendisine sadık ve rejime mesafeli askeri güçleri bir araya toplamak için ideal bir konumdaydı. Direniş, Almanların yaklaşan Sovyet cephesine karşı Karpat geçitlerini savunmak için Slovakya'yı işgal edeceğinden korkan, Savunma Bakanı General Ferdinand Čatloš'la de temas halindeydi. Golian, en donanımlı iki Slovak tümenini, bu Sovyet ilerlemesini kolaylaştırmak için Karpat geçitlerini açık tutabilecekleri konumlara yerleştirmişti. Yukarıda anlatılan iki ayaklanmadan farklı olarak, Slovak ayaklanması, bu aşamada askerleri yeterli donanıma sahip olduğundan başarı şansı yüksek Slovak silahlı kuvvetlerinin bir kısmının isyanı olarak planlanmış görünüyor.

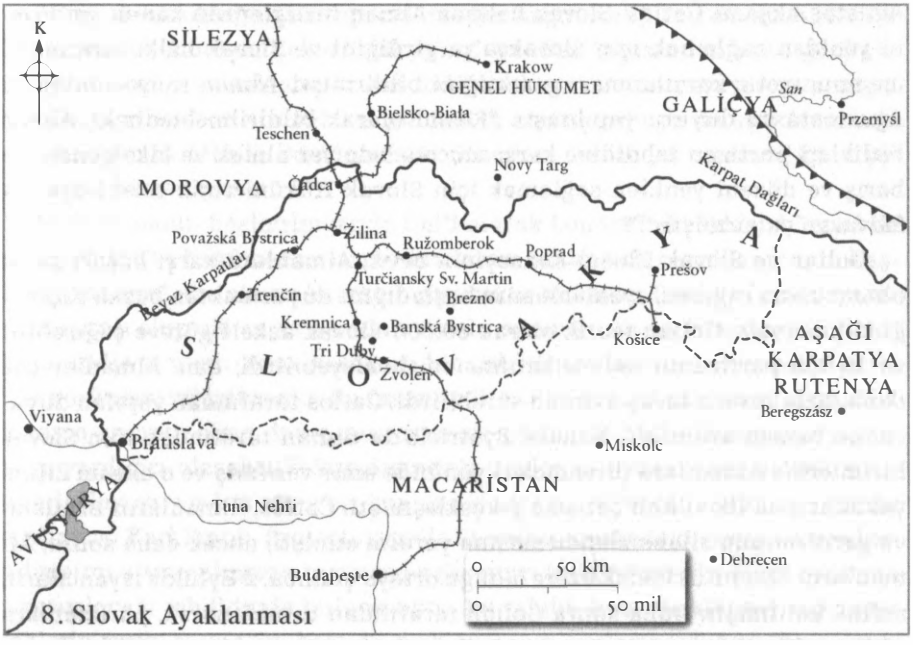
Slovak Ulusal Konseyi, istişareler için Sovyet hatlarının gerisine, biri komünist Karol Šmidke ve diğeri demokrat Albay Mikuláš Ferjenčik olmak üzere, iki temsilci göndermişti. Ferjenčik tutuklanacak ve görmezden gelinecekti; ancak Šmidke özellikle, Slovakya'nın taraf değiştirmesi ve Almanlara karşı savaşında Sovyetlerın safına katılması olasılığını sunan Čatloš'tan gizli bir mesaj getirdiği için memnuniyetle karşılanmıştı. Bir ay sonra ekip, Sovyet planlarından bihaber Slovakya'ya dönmüştü.[93]

Gerçek şu ki, Sovyetler, Slovakların, özellikle de daha sonra kendilerine karşı çıkabilecek olan ordunun ayaklanmasını istemiyordu. Sovyetler, Slovakya'daki partizan hareketini, özel olarak eğitilmiş Çekoslovak ve Sovyet partizanlarından oluşan ve toplam 8.000 kişiyi bulan karma müfrezeleri, Alman iletişim ve ulaşım hatlarını tahrip etmek için ülkeye göndererek inşa ediyordu. Bu partizan müfrezeleri, Orta ve Kuzey Slovakya'da yoğunlaşmıştı.

---

92 Langelaan, *Knights of the Floating Silk*, 316.

93 Erickson, *The Road to Berlin*, 291, 295; Korbel, *The Communist Subversion of Czechoslovakia*, 68-9; Hoensch, "The Slovak Republic"; Josko, "The Slovak Resistance Movement."

Slovak Ulusal Konseyi partizanlardan, Golian'ın gizli askeri komutanlığına tabi olmalarını istemişti; ancak Moskova'daki Çekoslovak Komünist Partisinin lideri Gottwald, Ukrayna Komünist Partisinin başkanı Nikita Kruşçev ile Slovak partizan hareketinin, Kiev merkezli Ukraynalı partizan komutanları tarafından yönetileceği konusunda anlaşmıştı. Temmuz sonunda, Teğmen Pyotr Veliçko komutasındaki bir Sovyet paraşütçü birimi, partizanların komutasını almak için Slovakya'ya gönderilmişti.[94]

Slovak ayaklanmasının zamanlamasına Golian değil, Sovyetler'in himayesindeki bu partizanların faaliyetleri karar verecekti. Partizanlar yaz aylarını, Himaye'deki Bohumin ile Doğu Slovakya yer alan Košice arasındaki, kuzeyde Turčiansky Svätý Martin yakınlarındaki Vrútky'den güneyde Lučenec'e ve kuzeyde Žilina'dan batıda Leopoldov'a uzanan, ülke genelindeki stratejik demiryolu hatlarını keserek geçirmişti. Partizanlar ayrıca, Banská Bystricia şehrinin kuzeyindeki kasabaların kontrolünü de ele geçirmişlerdi. 27 Ağustosta ise, partizanlar Turčiansky Svätý Martin'de, Romanya'nın Mihverden ayrılmasının ardından General Paul von Otto komutasındaki Alman askeri görev gücünü Bükreş'ten Berlin'e taşıyan bir trene saldırmışlardı. Bu görev gücünün 28 üyesinin tamamı partizanlar tarafından vurulmuştu. Tiso ve Čatloš, partizanların faaliyetlerinden ötürü o kadar endişelenmişti ki, 29

[94] Grenkevich, *The Soviet Partisan Movement*, 264; Armstrong (der.), *Soviet Partisans in World War II*, 63.

Ağustos akşamı Čatloš, Slovak halkına Alman birliklerinin kanun ve düzeni yeniden sağlamak için Slovakya'ya girdiğini ve Slovak halkı tarafından memnuniyetle karşılanması gerektiğini bildirmişti. Alman radyosundan 30 Ağustosta şu duyuru yapılmıştı: "Resmi olarak bildirilmektedir ki, Alman birlikleri partizan tehdidine karşı mücadelede yer almak ve ülke genelinde barış ve düzeni yeniden sağlamak için Slovak Hükümetinin talebi üzerine Slovakya'ya girmiştir."[95]

Golian ve Slovak Ulusal Konseyinin artık, Almanlara karşı başarı şansı olmamasına rağmen, ayaklanmanın başladığını duyurmaktan başka seçeneği kalmamıştı. Golian teorik olarak 60.000 Slovak askeri göreve çağırabilir ve 18.000 partizanın onlara katılmasını bekleyebilirdi; ama Almanlar çok daha fazla insanı savaş alanına sürebilirdi. Čatloš tarafından yapılan duyurunun hemen ardından, Banská Bystricia'da Golian tarafından tüm Slovak birimlerine Almanlara direnmeleri yönünde emir verilmiş ve o akşam Zilina yakınlarında ilk silahlı çatışma gerçekleşmişti. Čatloš, Almanların Bratislava garnizonunu silahsızlandırmasına yardım etmişti; ancak daha sonra, Almanların onu tutuklamak üzere olduğu ortaya çıkınca, 2 Eylülde isyancıların safına katılmıştı: Daha sonra Golian tarafından tutuklanarak, partizanlara teslim edilmiş ve onlar da onu Moskova'ya göndermişti. 1 Eylülde Slovak Ulusal Konseyi, Vavro Šrobár ve Šmidke önderliğinde açığa çıkmış ve "ülkedeki kurtuluş hareketinin en yüksek organı" olarak, amacının Tiso rejimini devirmek ve kurtuluştan sonra "yeni Çekoslovak Cumhuriyetinde Çek ulusu ile kardeşçe birlikte yaşamak" olduğunu belirten bir bildiri yayımlamıştı. Golian, "Rusların eline geçmek istemiyoruz... Her şeyden önce Çek topraklarının kurtuluşunda yer almak istiyoruz" diye de eklemişti.[96]

Bu ayaklanma çağrıları, Slovakları ikiye bölmüştü. Zvolen'deki ana askeri hastaneden sorumlu doktorun kaydettiği gibi, insani düzeyde yardım isyancılara akıyordu:

> Asla kendi başımıza başaramazdık. Hemen temizliğe başladık; ama civardaki evlerden kadınlar, çocuklar ve erkekler de kendi kovaları, süpürgeleri, yer bezleri ve sabunlarıyla geldiler. Kısa süre sonra, daha da uzaklardan bize kendi nevresimlerini, şiltelerini ve komodinlerini getiren insanlar onları takip etti. Hatta bazıları el arabalarıyla yatak getirdi ve bu yataklar hediyelerin en değerlisiydi.[97]

Pek çok Slovak, Tiso'nun hâlâ Hitler'e bağlılığı karşısında hayal kırıklığına uğramıştı; ancak nüfusun önemli bir kısmı, Slovakya'nın Bohemya ve Mo-

---

[95] Lettrich, *History of Modern Slovakia*, 203-5; Josko, "The Slovak Resistance Movement."

[96] Lettrich, *History of Modern Slovakia*, 207-8; Skilling, "The Czechoslovak Struggle."

[97] B. Chňoupek, *A Breaking of Seals*, 70-71.

ravya'nın dahil olduğu Çek topraklarından bağımsızlığının devam etmesinden yana olduğundan, Çekoslovakya'nın yeniden inşasından yana görünen bir ayaklanmayı destekleme konusunda temkinli davranmayı tercih etmişti. Diğerleri ise, sadece Almanların gücünden korkuyordu ya da ayaklanmanın savaştan sonra ülkede komünist bir yönetime ve Sovyet egemenliğine yol açacağını hissediyordu.

Ayaklanmanın başlatılmasıyla ilgili olarak Londra'daki Edvard Beneš ile sürgündeki Çek hükümetine danışılmamıştı; ancak onlar ayaklanmanın başladığı haberini alır almaz harekete geçecekti. Moravec, Beneš'in ayaklanmanın başarılı olup olamayacağından ziyade, sunduğu siyasi fırsatlarla ilgilendiğini iddia etmişti: "Ayaklanmanın bir *Çekoslovak* izlenimi vermesini ya da öyle görünmesini istiyordu. Bu önemliydi; çünkü Slovak ulusunun alnından, düşman kampta olma damgasını silmeye ve onu Müttefik kampa yerleştirmeye yardımcı olacaktı."[98] Yurtdışındaki Çekler, Çek direnişini Slovak silah arkadaşlarına yardım etmeleri konusunda teşvik ediyordu. Reichsprotektor yardımcısı Karl Frank, Protectorate ile Slovakya arasındaki sınırın derhal sıkıdenetim altına alınmasını emrederek, sınırı ihlal edenlerin ölüm cezasına çarptırılacağı tehdidinde bulunmuştu. Bu tehdit, hem ayaklanma sırasında Çeklerin sınırı geçmesini hem de ayaklanmanın sonlarına doğru, Slovak partizan birliklerinin geri çekilmesini engelleme konusunda etkili olacaktı. Örneğin, 300 kişilik Jan Žižka partizan birliği, Moravya'ya geçmeye çalışırken Almanlar tarafından imha edilmişti.

Golian, görünüşe bakılırsa, ayaklanmanın kontrolünü ta başında kaybetmişti. Doğu Slovakya'daki 24.000 kişiden oluşan en donanımlı iki tümenin komutanı General Augustín Malár, ayaklanma çağrısının erken olduğuna inanıyordu. Golian'ın emrini görmezden gelmiş ve orduya ayaklanmaması için çağrıda bulunduğu, Slovak başkenti Bratislava'ya gitmişti. Golian'ın yardımcısı Yarbay Viliam Talský'nin eylemleri daha da yıkıcıydı: Slovak hava kuvvetlerinin büyük bölümünü –38 uçağı– yanına alarak Sovyet saflarına geçmişti. Bu iki birlik bu nedenle, Alman eylemi karşısında lidersiz kalmıştı. Bratislava'daki ve batı kasabalarındaki garnizonlar, ayaklanmaya önemli bir katkı sağlayamamıştı. Ağustos ayının sonunda, Slovakların bilmediği bir nedenle, Sovyetler daha güneydeki operasyonlara ağırlık vererek, Karpatlar boyunca planladıkları taarruz harekâtını iptal ettiği için, Slovaklar Almanlarla tek başına savaşmaya mecbur kalmıştı.[99]

SS-Obergruppenführer Gottlob Berger komutasındaki Almanlar, dört bir yandan –Avusturya, Protectorate, Silezya ve Polonya– Slovakya'ya doğru ilerliyordu. Alman birlikleri, dört SS taburu, Adolf Hitler SS tank birliği, iki Wehrmacht tümeni, dağ topçuları ve piyadeleri ile dönek Ruslardan oluşan Vlasov

---

[98] Moravec, *Master of Spies*, 243; Luža, "The Czech Resistance Movement."

[99] Josko, "The Slovak Resistance Movement"; Erickson, *The Road to Berlin*, 297-8.

ordusunun bir araya geldiği 40.000 kişiden oluşuyordu. Batı Slovakya'daki Slovak garnizonları kolaylıkla silahsızlandırılmıştı. 31 Ağustosta doğudaki kendi başına kalmış tümenler Almanlar tarafından kuşatılmış ve teslim olmaya zorlanmıştı: 2.000 asker silahlarıyla kaçmış ve Orta Slovakya'daki isyancı ordu birliklerine katılmıştı. Eylül ortasında Almanlar, stratejik Bohumin-Kösice demiryolu ile Vah ve Hornad Nehirlerinin vadilerini yeniden ele geçirmişti. Slovak isyancılar, artık Banská Bystricia bölgesinde ve Hron vadisinde etkili bir şekilde kuşatılmış ve Almanların elindeki geniş bir toprak parçasıyla Sovyet mevzilerinden koparılmıştı. İsyancıların elindeki bölge küçülürken, düzenli isyancı ordu birliklerinin operasyonları yerini partizan savaşındaki artışa bırakmış ve Almanlara karşı direniş sertleşmeye başlamıştı. Berger'in ayaklanmayı tamamen bastırma yönünde kaydettiği yavaş ilerleme, onun yerine daha acımasız Hermann Höfle'nin geçmesine yol açmıştı. Dördüncü Ukrayna Cephesi ve 1. Çekoslovak Kolordusu tarafından, Karpatlar'daki Dukla geçidine yönelik Sovyet saldırısı 8 Eylülde başlatılmıştı; ancak her iki taraftan da ağır kayıplar verilmiş ve başarısız olmuştu. Artık yakın bir kurtuluş için umutlar tükenmiş gibi görünüyordu ve Slovakya'daki ayaklanma ile partizan savaşının kaderi, yurtdışından yardım gelmesine bağlıydı.[100]

Çek Dışişleri Bakanı Ján Masaryk, ayaklanma başlar başlamaz Londra'daki Müttefiklerle temasa geçmiş ve yedek ordu birimlerini silahlandırmak için Slovakya'ya silah indirilmesi için yalvarmıştı. Ne Britanyalıların ne de Amerikalıların Slovakya'da onları ayaklanmanın doğasından bağımsız olarak bilgilendirecek güvenilir bağlantıları vardı ne de Batılı Müttefiklerden herhangi biri bölgede eyleme geçmekle ilgileniyordu. Gerçekten de Britanya Dışişleri Bakanlığı ile genelkurmay başkanlarının tepkisi açıktı: Slovakya, Sovyet hareket alanı içinde yer alıyordu ve ayaklanmanın amaçlarını onaylamaları halinde, erzak ve mühimmat tedariki Sovyetler'e kalmıştı. Batılı Müttefiklerin bir uyarısı daha vardı: O sırada Varşova Ayaklanmasına erzak ve mühimmat sağlamak ve Sovyetler'in Ukrayna'daki hava üslerini kullanması için izin almak için çaba sarf ediliyordu ve bu nedenle Slovaklara da malzeme sevkiyatı yapacak uçakları yoktu. Bununla birlikte hem Dışişleri Bakanlığı hem de İçişleri Bakanlığı, 7 Eylülde Slovak isyancıların "Almanlara karşı faaliyet gösteren bir savaş gücü oluşturduğunu" ve bu nedenle Cenevre Sözleşmesi tarafından sunulan koruma hükümlerinin uygulanmasına hak kazandığını resmen kabul eden bir bildiri yayınlayarak, önemli bir adım atmıştı.[101]

Slovakya'da zaten Britanyalı ve Amerikan misyonları vardı; ancak hiçbiri özellikle ayaklanmaya yardım etmek için orada değildi. 18 Eylülde daha önce

[100] Lettrich, *History of Modern Slovakia*, 205, 209; Josko, "The Slovak Resistance Movement"; Erickson, *The Road to Berlin*, 299, 302-3.

[101] Deakin, "Resistance in Occupied Central and South-Eastern Europe"; Josko, "The Slovak Resistance Movement."

Draža Mihailović'le birlikte görev yapmış olan Binbaşı John Sehmer, Banská Bystrica yakınlarındaki Windproof Operasyonunun komutanı olarak bölgeye indirilmişti. Sehmer'in birincil amacı, Macaristan'a geçmekti; ancak inişten kısa bir süre sonra Golian'ın karargâhına götürülecek ve ayaklanmaya tanık olacaktı. 6 Ekim tarihli raporu, Slovaklar ile partizanlara önderlik eden Sovyet subayları arasındaki yakın işbirliğine dikkat çekerken; aynı zamanda, "General Golian, ülkede kontrolün partizanların değil, Çekoslovak Hükümetinin elinde olduğunu göstermeye can atıyor" diye eklemeyi de unutmamıştı. Sehmer'in raporu, 7 Ekimde Golian'ın karargâhına tıbbi malzeme getirip, Golian'a danışmanlık yapan ve aynı gün Bari'ye dönen Albay Henry Threlfall aracılığıyla SOE'ye ulaşacaktı. Albay ayrıca Golian'ı, "Batılı Müttefiklerin Slovak isyancılara herhangi bir askeri taahhütte bulunmalarına izin verilmediği; çünkü Slovakya'nın Sovyet askeri operasyonları alanında olduğu ve Sovyet izni olmadan bu alana hiçbir Batı müdahalesinin olamayacağı" konusunda uyarmıştı. Sehmer Slovakya'da kalmıştı; ancak 26 Aralıkta Almanlar tarafından yakalanmış ve bir ay sonra da Mauthausen'de infaz edilmişti. OSS ayrıca, 17 Eylülde Slovakya'ya bir görev birliği göndermişti. Bu misyon Teğmen James Holt Green liderliğindeki altı kişiden oluşuyordu ve yanında getirdiği silah ve tıbbi malzemeyle birlikte Banská Bystrica yakınlarına indirilmişti. OSS görev gücünün asıl amacının, düşürülen Müttefik havacıları kurtarmak mı; yoksa Slovak ayaklanmasına yardım etmek mi olduğu açık değildi. Misyon elemanları ile Müttefik havacıları ülkede mahsur kalınca, Sehmer'in ekibiyle güçlerini birleştirmişler ve Almanlar tarafından yakalanıp Mauthausen'e gönderildikten sonra, onlar da aynı kaderi paylaşmışlardı. Öte yandan Amerikalılar, 6 Ekimde Amerikan uçaklarıyla, ayaklanmanın ihtiyaçlarına dair hükümetlerini bilgilendirmek üzere Londra'ya gidecek olan Slovak Ulusal Könseyinden üç kişilik bir delegasyonu –Ján Ursíny, Ladislav Novomeský ve Yarbay Miroslav Vesel– bölgeden alıp Londra'ya getirerek, isyancılara yardım etmişti.[102]

Macaristan ve Slovakya'daki kamplardan kaçan Fransız savaş esirleri, Yüzbaşı Georges de Lannurien komutasında bir müfreze oluşturmuş ve Slovak isyancı ordusuna katılmıştı. Müfreze ilk eylemini, ağır kayıplar verdiği, Kuzey Slovakya'daki Strečno'da yapacaktı. 11 Eylülde Lannurien Golian'ın karargâhındayken, Londra'daki Çekoslovak Savunma Bakanı General Ingr'den bir telgraf almıştı: "Fransız grubunun oluşumundan haberdar olan Fransız Genelkurmay Başkanlığı operasyonlarınızı destekliyor ve Çekoslo-

[102] Korbel, *The Communist Subversion of Czechoslovakia*, 71; Josko, "The Slovak Resistance Movement"; Deakin, "Resistance in Occupied Central and South-Eastern Europe"; V. Prečan, "The 1944 Slovak Rising," Deakin vd (der.), *British Political and Military Strategy*, 223-34; Lettrich, *History of Modern Slovakia*, 212-13; P. O'Donnell, *Operatives, Spies, and Saboteurs*, 217-25.

vak komutasına altına girmenizi kabul ediyor." Fransız müfrezesi, ayaklanmanın bastırılmasından sonra da partizanların yanında savaşmaya devam edecekti.[103]

Hiç kuşku yok ki, Slovak isyancılara yardım göndermek için en iyi konumda olan Sovyetler'di. Yalnızca, isyancıların çok ihtiyaç duyduğu silahlara değil, aynı zamanda orada savaşmaya hazır insan gücüne de sahiplerdi. Sovyetler Birliği'ndeki, Albay Vladimír Přikryl komutasındaki 2.800 kişilik 2. Çekoslovak Paraşüt Tugayı, Slovak asker kaçaklarından ve savaş esirlerinden ya da Tiso tarafından Doğu Cephesinde savaşmak üzere gönderilen Slovak birliklerinden oluşturulmuştu. Beneš, Almanlara karşı yürütülen savaşa yardım etmek üzere bu tugayın Slovakya'ya paraşütle indirilmesini talep etmişti. Ancak Sovyetler kaçamak cevap vermiş ve ayaklanmanın başlamasından ancak altı hafta sonra tugayın birliklerini Slovakya'ya yerleştirmeye başlamıştı. Tugay hiçbir zaman büyük bir birlik halinde harekete katılmamış ve Slovak isyancı ordusuyla güçlerini birleştirmemişti; aksine, küçük gruplara ayrılmış ve partizan birimlerine takviye sağlamak için gönderilmişti. Yalnızca 150 tanksavar, 350 tüfek, birkaç bin mayın ve isyancıların koyacak benzin bulamadığı birkaç uçaktan oluşan Sovyet silah tedariki yetersizdi.[104]

Ekim ayı başlarında, partizan savaşı şiddetle devam etmesine rağmen, Slovak ayaklanması fiilen çökmüştü. General Rudolph Viest, 6-7 Ekimde Sovyetler Birliği'nden, yardımcısı olarak görev yapan Golian'dan komutayı devralmak için gelmişti. Viest, orduya boyun eğdirme ve ayaklanmanın liderliğini devralma yönünde artan komünist çabalarla karşı karşıya kalacaktı. 16 Ekimde Miklos Horthy Macaristan'da devrilmiş ve yerine Ferenc Szálasi'nin Ok Haç rejimi geçmişti. Bu, daha fazla Alman kuvvetinin ayaklanmayı bastırmak için Slovakya'ya gönderilmesine imkân vermişti ve 18 Ekimde Almanlar isyancılara karşı kararlı bir saldırı başlatmıştı. Ayaklanma, Alman saldırısı karşısında hızla çökmüş ve Banská Bystricia 27 Ekimde düşmüştü. Ertesi gün Viest, nihai raporunu radyoda yayımlamıştı: "Ordunun bir bütün olarak örgütlü bir direnişi artık mümkün değil... Buna uygun olarak, 29 Ekim 1944'ten itibaren, Çekoslovak ordu birlikleri, verili duruma uyum sağlayacak ve Almanlara karşı partizan tarzı bir savaşa girişecektir." Slovak Ulusal Konseyi ile Viest ve Golian, Sovyet taarruzunu beklemek için dağlardaki Pohronský Bukovec'e çekilmişti. İki general, 3 Aralıkta Almanlar tarafından yakalanacak ve daha sonra Flossenbürg toplama kampında infaz edilecekti. Slovakya'daki partizan savaşı, Mayıs 1945'teki ülkenin kurtuluşuna kadar devam etmişti.

Almanlar, partizanlara ve çatışmanın ortasında kalan masum sivillere çok acımasızca davranmıştı. Almanların eksik verileri, Viest'in ayaklanma-

[103] Chňoupek, *A Breaking of Seals*, passim.

[104] Josko, "The Slovak Resistance Movement"; Prečan, "The 1944 Slovak Rising"; Lettrich, *History of Modern Slovakia*, 211.

nın sona erdiğini açıklamasından sonraki ilk altı hafta içinde, Almanların 19.000 kişiyi esir aldığını gösteriyor; ondan sonrası için rakamlar mevcut değil. Yaklaşık 9.000 Slovak, büyük çoğunluğunun hayatını kaybettiği, Almanya'daki kamplara gönderilmişti. Bunların çoğu, 1942 tehcirinden o tarihe kadar saklanarak hayatta kalan Yahudilerdi. Savaştan sonra Slovakya'da, özellikle Turčiansky Svätý Martin ve Banská Bystricia yakınlarında öldürülen isyancılara ve sivillere ait toplu mezarlar ortaya çıkarılacaktı. Hlinka Muhafızları, misilleme operasyonlarında Almanlara yardım etmiş ve aslında Tiso hükümeti ayaklanmayı şiddetle kınamıştı. Banská Bystricia'nın düşüşünden kısa bir süre sonra Tiso, şehirde gerçekleşen "devletin bağımsızlığına yönelik bu korkakça saldırının tüm kurbanları" için ne kadar büyük üzüntü duyduğunu dile getirdiği bir ayine katılmıştı. Ayaklanmanın on siyasi lideri suçlanmış ve Slovak Ulusal Könseyinin altı üyesi, 1945 yılının ocak ayı başlarında, gıyabında ölüm cezasına çarptırılmıştı.[105]

Nisan 1941'de SOE'den Colin Gubbins, "Mihvere karşı ulusal bir ayaklanma, genellikle yalnızca bir kez oynanabilecek bir karttır" demişti.[106] Her üç durumda da –Varşova, Paris, Slovakya– Müttefiklerin ilerleyişi; Sovyetler'in Varşova ve Slovakya'ya doğru ve Batılı Müttefik ordularının da Paris'e doğru ilerlemesi, halkın, Müttefikler onları desteklemek için hızla harekete geçerse, ülkelerinin hızla özgürleştirilmesi için yolu düzleştirebilecekleri inancına kapılmasına neden olmuştu. Bu noktanın, yani Müttefiklerin harekete geçip geçmeme meselesinin, başarı ile başarısızlık arasındaki belirleyici faktör olduğu ortaya çıkacaktı. Sovyet orduları, Varşova'daki ya da Slovakya'daki isyancılara yardım etmek için taarruza geçmemiş ve her iki ayaklanma da Almanlar tarafından bastırılmıştı. Ancak Fransa'da, Müttefikler planları Paris'i almak için değiştirilecek ve ayaklanma, Fransız başkentini beklenenden birkaç hafta önce kurtarmayı başaracaktı. Her üç durumda da Müttefikler, halkın ayaklanmak üzere olduğunu biliyordu. Sovyetler, Varşova'daki Polonyalıları ayaklanmaya teşvik etmiş, ardından hareketlerini AK ile koordineli bir şekilde yürütmeyi reddetmiş ve sonunda isyancıları kaderlerine terk etmişti. Bütün bu kararların hepsi, büyük ölçüde siyasi gerekçelerle alınmıştı. Direnişin niyetlerinden haberdar olmak, Sovyetler'in Slovakya'daki ayaklanmaya karşı tutumunda hiçbir fark yaratmamıştı: Sovyetler bunu basitçe görmezden gelmişti. Müttefikler yalnızca Paris olayına olumlu bir şekilde karşılık vermişti.

Almanların ayaklanmalara karşı verdiği tepkilerde de farklılıklar vardı. Savaştan sonra von Choltitz, "Paris'in kurtarıcısı" olduğunu iddia edecek-

[105] Lettrich, *History of Modern Slovakia*, 213-24; Josko, "The Slovak Resistance Movement"; Ward, *Priest, Politician, Collaborator*, 253; Erickson, *The Road to Berlin*, 306.

[106] Wieviorka, *The Resistance in Western Europe*, 34.

ti; çünkü şehre olan sevgisinden ötürü, Hitler'in şehri yok etme yönündeki açık emrini yerine getirmemişti. Ancak bu iddia tartışmaya açıktır. Bazıları, von Choltitz'in, patlayıcıların yetersiz olması nedeniyle emirleri yerine getirmekten aciz olduğunu iddia etmişti. Aslında, Hitler'in emrettiği enkaz yığınını yaratmak için yeterli patlayıcı olmamasına rağmen, von Choltitz, hâlâ Paris'e muazzam bir hasar verme kapasitesine sahipti. Yakalandıktan sonraki ilk sorgusunda, rue des Archives ile rue Saint-Armand'daki iki merkezi telefon santralına patlayıcı yerleştirildiğini ve Paris'in dışındaki Pont Saint-Cloud'un altında 500 kilogramlık bir mayın olduğunu itiraf edecekti. Ayrıca, Almanların yığınak noktalarında önemli miktarda patlayıcı da bulunuyordu. Von Choltitz, patlayıcıların FFI'nin eline geçmesini önlemek için buralara yerleştirildiğini iddia etmişti. Yine de Palais du Luxembourg, Chambre des Députés ve Les Invalides gibi yığınak noktalarının bazılarının mimari önemi göz önüne alındığında, Almanların istese Paris'e önemli ölçüde zarar verebileceği açıktır. Von Choltitz'in Hitler'in emirlerini yerine getirmemesinin nedeni, büyük olasılıkla, bir savaş esiri olmak üzere olduğunu ve Paris'in kurtuluşuna ilişkin tutumunun, savaşın başlarındaki bazı eylemlerini, özellikle de Kırım'daki Yahudilerin tehcir edilmesini telafi edebileceği bilgisinde yatmaktadır; yani kendisini celladın elinden kurtarmaya çalışıyordu.[107]

Varşova örneğinde ise durum tam tersiydi. Halk Varşova'dan çıkarıldıktan sonra, Almanlar işçileri şehre, müzelere, kütüphanelere, fabrikalara ve sivil mülklere sokup, değerli olan ne varsa hepsini sistematik olarak alıp götürmüştü:

> Yeraltının onayıyla, şehrin Burgomeister Leist'e bağlı Alman idaresinde görev yapan Polonyalıların, kendi adlarına mümkün olduğunca çok şeyi kurtarma çabaları, şu an Sochaczew'de ikamet eden Vali Fischer'e yönelik tüm müdahale girişimleri gibi, etkisiz kaldı.[108]

Yağmalamanın ardından, özel Alman kuvvetleri şehrin yıkımına başlamıştı. Varşova'daki 24.724 binadan 10.455'i tamamen yıkılmıştı. St John Katedrali, Kraliyet Sarayı, Opera ve Bale Binası ve ana kütüphane dahil olmak üzere, tüm büyük kamu binaları havaya uçurulmuştu.[109] Varşova'nın yok edilmesi üç ay sürmüştü ve 1. Polonya Ordusundan lan Jan Karniewicz, Almanlar Varşova'yı yakarken, Polonyalı arkadaşlarıyla birlikte, olan biteni çaresizce izlemişti: "Akşam Varşova üzerinde bir aura vardı; kırmızı bir aura, pembe

---

[107] Collins ve Lapierre, *Is Paris Burning?*, passim; Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 463; Cobb, *Eleven Days in August*, 300.

[108] Korboński, *Fighting Warsaw*, 407.

[109] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 425.

bir aura."[110] 1 Aralık 1944'te şehri ziyaret etmesine izin verilen Maria Ginter, gördüğü sahneyi şöyle anlatıyordu:

> Kasaba gerçekten ölü görünüyordu. Binalar yakılıp yıkılmıştı. Her yere sessizlik hâkimdi. Şehrin bazı bölgeleri, sadece uçsuz bucaksız boş bir alan haline gelmişti. Kaldırımlarda hâlâ cesetler yatıyordu... Şehir merkezine daha yakın evler hâlâ yanıyordu. Kökünü kazıma işlemi sistematik olarak ilerliyordu. Alev püskürtücüler, yok etme işlemine son dokunuşları yaparak, Varşova boyunca ilerliyordu.[111]

1. Polonya Ordusu nihayet Ocak 1945'te Varşova'yı kurtardığında ölü bir şehre girmişti.

[110] Akt. Rees, *World War II*, 297.

[111] Ginter, *Life in Both Hands*, 429.

28

1944 Güzü: Batı Avrupa

18 Ağustos 1944'te Hitler, 19. Ordu Komutanı General Wiese'ye, Güney Fransa'dan çekilme emri vermişti. Birliklerin konumuna bağlı olarak, iki geri çekilme hattı vardı: Kuzeye, Loire hattına ya da kuzeydoğuya, Alman birliklerini doğrudan Reich'a geri götürecek olan Belfort geçidine doğru. Amerikalılar verilen bu emri biliyordu ve bu, güneydeki durumu değiştiriyordu: Müttefikler artık, mevzisini korumaya kararlı bir düşmana karşı siper savaşı olasılığıyla karşı karşıya değildi; aksine, karşısında geri çekilmekte olan yenik bir düşman vardı. Almanların bu gönüllü geri çekilmesi, direnişin rolünü de değiştiriyordu. Direniş, Almanların geri çekilme güzergâhları boyunca Müttefiklerin yanında ve onlarla birlikte çalışıyor, Almanları taciz ediyor ve Müttefiklere faydalı istihbarat sağlıyordu. Başka yerlerde, Almanlar Güney Fransa'nın şehir ve kasabalarından çekilirken, FFI devreye girmişti. Bu, o zaman Fransa'nın kendisini özgürleştirdiği iddiasına yol açmıştı ve bu iddia savaştan sonra da tekrarlanacaktı. Gerçek daha sadeydi: Savaşın gerekli olduğu yerde Müttefikler savaşmış ve Almanların gönüllü olarak geri çekildiği yerde ise, FFI devreye girerek Fransa'nın bazı bölgelerini kurtarma onuruna erişmişti.

Almanların geri çekilme güzergâhını seçerken sınırlı seçenekleri vardı. Massif Central'ın FFI birlikleriyle dolu olduğuna inanılıyordu; bu nedenle seçilen ana güzergâh, Rhone vadisi boyunca Lyon'a doğruydu ve Amerikan Görev Gücü Butler yakın takipteydi. Yoldaki en önemli kasaba, Korgeneral Pflaum komutasındaki Alman 157. Yedek Tümeni karargâhının bulunduğu Grenoble'dı. Bu tümen, Güneydoğu Fransa'da küçük garnizonlara dağılmış üç piyade alayı ile iki topçu taburundan oluşuyordu. FFI bölgede, özellikle Isère ile Drôme kesimlerinde güçlüydü ve Almanları sürekli olarak taciz ediyor, Görev Gücü Butler'a Alman savunma hatlarının yerleri hakkında hayati istihbarat sağlıyordu. Pflaum çelişkili emirler almıştı: Wiese, Grenoble'ı ağustos ayının sonuna kadar elinde tutmasını istemişti; bu zamana kadar Alman ordusunun çoğu kasabadan geçmiş olacaktı. Öte yandan Mareşal Kesselring, bilinmeyen bir nedenle, Pflaum'un tümeninin İtalya'daki kendi kuvvetlerinin bir parçası olduğu varsayımıyla, ona Alp geçitlerini tutmasını

emretmişti. Pflaum, kuvvetlerinin zayıflığının farkındaydı ve 21 Ağustosta Grenoble'da bulunan Alman garnizonundaki bütün evrakı yaktırmış, binaları ve içindekileri tahrip etmiş ve kasabadan ayrılmak üzere yola koyulmuştu. O gece Isère FFI, Almanların geri dönmesi durumunda bir Alman saldırısına dayanamayacak kadar zayıf olmasına rağmen, şehri ele geçirmek üzere harekete geçmişti. 22 Ağustos öğleden sonra, Amerikalılar Grenoble'a ulaşmış ve FFI, Lyon'a giden kuzeydoğu yolunu korumak üzere harekete geçmişti.[1]

Lyon'un hemen güneyinde, Drôme bölgesinin idari merkezi olan ve bu nedenle Fransızlar için siyasi öneme sahip Valence şehri bulunuyordu. Rhone üzerindeki köprüsüyle şehir, 11. Panzer'in geri çekilme güzergâhı üzerinde bulunuyor ve Almanlar tarafından iyi bir şekilde savunuluyordu. Meydana gelen olaylar, hem Fransızların kendi başlarına ülkelerini özgürleştirdiği iddiasının kofluğunu hem de ilerleyen Amerikalıların aşırı iyimserliğe kapılma tehlikesini ortaya koyacaktı. FTP, 350 adamla şehre, Almanların kolaylıkla püskürttüğü bir saldırı başlatmış ve 15 kayıp vermenin yanında, tüm ulaşım araçlarını kaybetmişti. 24-25 Ağustos gecesi benzer şekilde, zayıf bir Amerikan saldırısı da püskürtülmüştü. Nitekim Almanlar, 25 Ağustosta Amerikalılara ve FFI'ye karşı bir karşı saldırı başlatarak henüz yenilmediğini gösterecekti. Amerikalılar 27'sinde toparlanıp 31'inde Valence'e girdiklerinde, 11. Panzer şehri geçerek Lyon'a doğru ilerliyor ve burada, düzenli bir şekilde kuzeye çekilen 19. Orduya katılıyordu. Almanların Lyon'u savunmak için, zırhlı birliklere sahip 130.000 adamı vardı artık.[2]

Grenoble ve Valence'in özgürleştirilmesi, FFI ve Amerikalıların birlikte iyi çalışabileceğini göstermişti. Ancak Amerikalıların FFI'yi kullandığına dair şikâyetler de vardı. Örneğin, Drôme'daki FFI şefi Albay Jean-Pierre de Lassus, "Birliklerimizi düzenli bir ordunun piyadeleri gibi çatışmaya sokma eğiliminde olan Amerikalıların *emir kulu* değiliz"[3] diye dert yanmıştı. Bu, Görev Gücü Butler'a adını veren Frederick Butler'ın emrinde yalnızca tek bir piyade taburunun olması sonucunda ortaya çıkan bir durumdu. Aynı zamanda, çelişen önceliklerin de bir yansımasıydı: FFI, kasabaların ve Fransız topraklarının kurtarılmasına odaklanmak isterken; Butler, geri çekilen Alman ordusuna önemli ölçüde zarar vermek istiyordu. Amerikalılar ise, yalnızca FTP'nin erken harekete geçmesinin bir sonucu olarak, Valence gibi yerler için savaşmak zorunda kalmaktan rahatsız olmuştu.

Fransız Rivierası'nda General Truscott, Almanların, kuvvetlerine saldırmak için İtalya'dan, Alp geçitleri üzerinden asker göndermeyeceğine ikna olmuştu. Bu nedenle, birkaç özel harekât ekibi tarafından takviye edilen zayıf Müttefik kuvvetleri tarafından savunulmak üzere bölgeyi terk etmiş-

1 Funk, *Hidden Ally*, 131-3; J. Ludewig, *Rückzug*, 66.
2 Funk, *Hidden Ally*, 166-73; M. Adamson, IWM 12687.
3 Funk, *Hidden Ally*, 159-60.

ti. Bu birlikler çok sayıda küçük Alman garnizonunu kendilerine teslim olmaya ikna etmeyi başarmıştı. Yine de FFI'nin dikkatli olması gerekiyordu. Briançon Kasabası, Montgenèvre geçidine giden yolu koruyordu ve FFI 23 Ağustosta buraya girmişti; ancak beş gün sonra, Almanların baskısıyla geri çekilmek zorunda kalacaktı. Almanlar kasabayı ancak 5 Eylülde Alman yüksek komutanlığı, General Otto Fretter-Pico'ya 148. Tümenini İtalya sınırına doğru çekmesini emrettiğinde terk etmişti. Bu emir Müttefikler tarafından deşifre edilmiş ve bölgeye yaklaşan düzenli Fransız Ordusuna iletilmişti. Nice merkezli OSS ajanı Geoffrey Jones beklenmedik bir şey ele geçirmişti: Fretter-Pico'nun emrinin başka bir kopyası ve onu gerçekleştirmek için üzerinde çalıştığı haritalar. Jones, emri bir gecede tercüme etmiş ve onu General Patch'e iletmesini emreden General Frederick'e götürmüştü. Geri çekilme emri ve planı, Riviera şehirleri Nice ve Cannes'ın kurtarılmasının beklenenden daha kolay olabileceğini açıkça ortaya koyuyordu.[4]

Cannes'da, Ange-Marie Miniconi liderliğinde aktif bir direniş vardı. Miniconi, Almanların Cannes'daki tüm büyük binaları havaya uçurmayı planladığını duyunca inisiyatifi ele almıştı. Alman komutan Albay Erich Schneider ile iki gizli görüşme yapmıştı. Schneider'i yıkımlardan vazgeçirmeye ikna etmeye odaklanarak, karşılığında ona güvenli geçiş izni teklif etmişti. Schneider Miniconi'yi, mahzeninde yıkımlar için merkezi kontrol noktasının bulunduğu Hôtel Splendide'e götürmüş ve birlikte FFI'nin kabloları kesmesini izlemişlerdi. 23-24 Ağustos gecesi, Schneider'la birlikte Alman garnizonunun büyük bir kısmı Nice'e çekilmişti: Schneider, görevi ihmalden askeri mahkemeye çıkarılacak ve idam edilecekti. Çoğunlukla Batı Polonya'dan zorla askere alınan Polonyalılardan oluşan Alman garnizonundan geride kalanlar, kendi iradeleriyle FFI'ye teslim olmuştu. 24 Ağustosta Amerikan kuvvetleri geldiğinde, Cannes zaten tamamen Fransız kontrolü altındaydı. Nice'in kendi kurtuluş komitesi vardı; ancak şehirde güçlü olan ve bir ayaklanma isteyen FTP ile düzenli bir iktidar devir teslimi isteyen ve çevredeki dağlarda üslenmiş FFI güçleri arasında bölünmüştü. Şehrin teslim alınması olayında çok az kan dökülmüştü; çünkü Almanlar gönüllü olarak geri çekilmişti ve direnişin faaliyeti, enkaz bırakmayı engelleyici eylemlerle sınırlıydı. Nice'in kurtuluşu 28 Ağustosta ortak bir Amerikan-FFI geçit töreniyle kutlanacaktı.[5]

Müttefik kuvvetlerinin ağustos ortasında yeniden düzenlenmesi, Toulon ve Marsilya limanlarının kurtarılmasını Fransız Ordusuna bırakmıştı. Toulon'daki direnişi, Jacques Lécuyer komutasındaki ORA güçleri ve haziran ortasında gelen OSS ekibinin ve Teğmen Ménardière komutasındaki Gideon görev gücünün yardım ettiği, Kaptan Salvatori komutasındaki FFI güçleri yürütüyordu. Direnişin amacı, Almanların liman tesislerini tahrip etmesini ve kanalları ka-

[4] *A.g.e.*, 179-97.

[5] *A.g.e.*, 202-4; Leslie, *The Liberation of the Riviera*, 227-33.

patmasını engellemekti. Yoğun Alman mevcudiyeti, faaliyetlerini sekteye uğratıyordu; ancak yine de Almanların ana kanalı bloke etme çabalarının önüne geçmeyi başarmışlardı. limanın kendisi birkaç gün daha dayanmasına rağmen, Toulon şehrinin 24 Ağustosta Fransız Ordusuna teslim olmasının ardından, Fransız donanması, Kasım 1942'de batırılan gemilerini temizlemek için çalışmalara başlamıştı; liman, 20 Eylülde tam kapasiteyle çalışır hale gelmişti.[6]

Marsilya'nın kurtuluşunun, kaleleri ve banliyöleri 15 millik bir kıyı şeridini kapsadığı için daha zorlu olacağı baştan belliydi. Marsilya'daki direniş, donanımı yetersiz yaklaşık 1.000 kişiden oluşuyordu. Bölge askeri temsilcisi Louis Burdet ve bölgesel FFI şefi Robert Rossi'nin temmuz ayında tutuklanmasının ardından da fena halde bölünmüştü. FTP, onların yerine geçen Guillaume Widmer ve Jean Constans ile işbirliği yapmayı reddetmişti. Şehirdeki SOE devre lideri Robert Boiteux, çeşitli kuvvetlerin birlikte çalışmasını sağlamak için bir hayli gayret sarf etmişti; ama elinden çok az şey gelebilmişti. Direnişteki bölünmelere rağmen 20 Ağustosta genel grev başlatılmış ve iki gün sonra şehir ayaklanmıştı. Almanlar, kuvvetleri şehrin dışında General de Lattre'nin Fransız Ordusunu karşılamaya yoğunlaşmış olduğundan, çok az harekete geçebilmişti. Bu, direnişin şehri ele geçirmesini ve valiliği devralan kendi adayları Raymond Aubrac'la birlikte Fransız yönetimini yeniden kurmasını sağlamıştı. FFI'nin rehberliğinde Fransız ordusu, 28 Ağustosta Marsilya'ya girmişti. Direniş, yönetimi ele geçirmişti geçirmesine; ama Almanların "bükülmüş demir çubuklar, paramparça beton yığınları ve birbirine dolanmış kablolardan oluşan, tarif edilemez bir kaosun" içine düşmüş limana zarar vermesine engel olamamıştı. Almanlar, kanallarda 75'ten fazla gemiyi batırmış, dok ve rıhtımları 2.000 mayınla havaya uçurmuş, 50.000 metrekareden fazla depoyu imha etmiş ve 527 vinci tahrip etmişti. Müttefikler limanı çalışır duruma getirmek için hemen muazzam bir çalışma başlatmıştı ve 30 Eylülde bir dok açılmıştı.[7]

Fransızlar, Almanların geri çekilmesinin ardından 29 Ağustosta nihayet kurtarılan Montpellier'e doğru kıyı boyunca ilerlemeye devam etmişti. Albay Noel Croft, kurtuluşa tanık olmak için oradaydı ve şunları kaydetmişti: "Kasabanın su ve elektrik tesisatı ile radyo istasyonu, Almanların işgali altındayken gizemli bir arızadan ötürü işlemiyordu. Aniden hepsi yeniden çalışmaya başlamış, yedek parçalar saklandıkları yerlerden sihirli bir deynek dokunmuş gibi çıkmıştı." 2 Eylülde FFI, de Lattre'nin önünde geçit töreni düzenlemiş ve bunun üzerine Croft, görevinin bittiğini düşünerek, şu yorumu yapmıştı: "Ne mutlu bana ki şehirden uzaklaşmıştım çünkü görevi artık politika devralmıştı."[8]

---

6 Funk, *Hidden Ally*, 211-12.

7 *A.g.e.*, 213-15; Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 417; Kundahl, *The Riviera at War*, 226-9; Jackson, *France*, 559.

8 N. A. C. Croft, IWM 12850.

Politika, Güneybatı Fransa'da yer alan Toulouse'un kurtarılması etrafında gelişen olaylarda olduğu kadar, hiçbir yerde bu kadar baskın, tartışmalı ve etkili olmamıştı. Bölgede hâkimiyet kurmak için yarışan çok sayıda direniş grubu ve komutanları vardı: FFI'nin şefi, Serge Ravanel'di; ancak komutası altındaki birlikler çoğunlukla komünistti; bölgesel askeri temsilci otoritesini sağlamaktan neredeyse aciz Bernard Schlumberger'di; 9.000 kişilik ORA birliği, Ravanel'in otoritesine boyun eğmeyi reddeden ve ağustos başında varılan bir anlaşmasıyla Cezayir ve Londra ile doğrudan temas kurma hakkına sahip olan Albay André Pommiès tarafından yönetiliyordu. Mevcut diğer azınlık direniş grupları arasında, İspanyol İç Savaşı gazilerinden oluşan büyük bir birlik ve Yahudi 35. FTP-MOI Langer tugayı vardı. Bu karışıklık yetmezmiş gibi, SOE'nin Wheelwright devresinden George Starr'ın varlığı da söz konusuydu. Starr, Kasım 1942'de Fransa'ya gelmişti ve oluşturup yönettiği Armagnac taburu, D-Day'den önce ve sonra, Almanların ile yandaşlarının başına bela olmuştu. Starr'ın bölgedeki gücüne, Eylül 1944'te Toulouse'a gelerek SOE için çalışan filozof A. J. Ayer tanıklık etmişti:

> Toulouse'da, bir söylentiye göre, Almanlar daha 1943'te, [Starr'ın] Güneybatıdaki tüm direnişi yönetmek için gönderilmiş bir Britanyalı general olduğuna inanmıştı. Kurtuluş zamanında bölgenin tamamı, güçleri ve etkileri 15. yüzyıldaki Gaskonyalı atalarına garip bir şekilde benzeyen bir dizi feodal lordun elindeydi. Bu baronlar arasında [Starr] hiç şüphesiz en etkili olanıydı.

Direniş saflarındaki bu bariz dağınıklık, şehrin kurtuluşunun gereğinden fazla sancılı olacağı anlamına geliyordu.

Almanlar, Hitler'in emriyle 19 Ağustosta Toulouse'dan çekilmeye başlamıştı. Direniş, enkaz bırakma politikasını engellemekte başarısız olmuş ve Almanlar, postane, Cafarelli kışlası, College Saint-Aubin ve Magazins Généraux dahil olmak üzere birçok büyük binayı yakmıştı. Fransız itfaiyecilerin alevleri söndürme çabaları, Alman makineli tüfekleriyle engellenmişti. Hatta Almanlar, saklandıkları yerden çok erken çıkan bazı Yahudileri infaz etmek için bile zaman bulacaktı. Ancak direniş, Saint-Michel hapishanesine girmeyi ve direnişçi-yazar André Malraux da dahil olmak üzere, 400'den fazla mahkûmu kurtarmayı başarmıştı. Almanlar gittikten sonra, çeşitli direniş grupları boşluğu doldurmak için harekete geçmişti. Yetki, de Gaulle tarafından cumhuriyet komiseri olarak atanan, ilk direniş gruplarından Musée de l'Homme'un kıdemli üyesi Jean Cassou'ya geçmeliydi. Ancak Cassou, hareket halindeki bir Alman aracının çarpması sonucu komaya girmişti: Yerine geçen Pierre Bertaux, direniş üzerinde otorite kurmak için epey uğraş vermek zorunda kalmıştı. Daha da kötüsü, büyük fabrikalardaki, özellikle havacılık sanayisi işçileri sovyetler kurmaya ve işletmelerin yönetimini devralmayı talep

etmeye başladıklarında, komünist etkiler belirgin hale gelmeye başlamıştı. Starr ve adamları, FTP'yi valilik binasından çıkarmayı başarmış ve yönetimi Bertaux'ya teslim etmişti. 50.000 silahlı militan, bariz işbirlikçilere olduğu kadar siyasi rakiplerine karşı da intikam eylemlerine girişirken, Toulouse sokaklarında kanun ve düzen tamamen ortadan kalkacaktı. Bir tarihçi şöyle bir yorumda bulunmuştu: "Yüzlerce kilometrelik mesafede Müttefik birlikleri olmadığı için, Toulouse'da özgürlüğün devrime dönüşeceğinden korkanların korktukları başına gelecekti."[9]

Bordeaux'daki direniş, FFI, ORA, FTP ve André Grandclément'e sadık gruplar arasında benzer şekilde bölük pörçüktü. Ancak buradaki durum, iki kişinin, cumhuriyetin atadığı komiser Gaston Cusin ile SOE Actor devresinin başkanı Roger Landes'in çabaları sayesinde, Toulouse'da hüküm süren kaosa dönüşmemişti. Cusin, Landes'in FFI birimlerinin komutanı olduğunu onaylamış ve onu ortaya çıkabilecek tüm güç gaspı girişimlerine karşı desteklemişti; bunun sonucunda Landes, "daha sonra bir hata olduğu ortaya çıkacak bir biçimde, gruplardan hiçbirini tanımayacak ve dolayısıyla hepsini karşısına" alacaktı. Landes'in rakipleri, onun, temmuz ortasında Bordeaux'ya gelen ancak 7 Ağustosa kadar Landes ile görüşmeyen, bölgesel askeri temsilci Albay Charles Gaillard ile temas kurmasını engellemeyi başarmıştı. Gaillard'ın ilk hamlesi, Landes'in FFI'nin komutanı olduğunu teyit etmek olacaktı: Siyaset, Bordeaux kurtuluncaya kadar bekleyebilirdi.

Bordeaux, Gironde halicinin her iki yakası boyunca uzanan tesisleriyle önemli bir limandı. Almanlar, Bordeaux'daki tüm ana liman ve rıhtım tesisleri ile bölgedeki tüm köprüleri mayınlamayı planlamıştı. Mayınların döşenmesine 24 Ağustosta başlanması ve yıkımların 26-27 Ağustos gecesi gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak Nazi karşıtı bir Alman çavuş olan Franz Stahlschmidt, bu planları ele geçirmiş ve tahminen 400 kilogram patlayıcı ile 4.000 fünye içeren cephaneyi imha etme önerisiyle direnişle temasa geçmişti. Stahlschmidt karşılığında, FFI'dan kötü muamele görmeme garantisinden başka bir şey istememişti. Landes bunu kabul etmiş ve 22 Ağustosta Stahlschmidt cephaneliğe girmişti. Tüm mühimmatı havaya uçurduktan sonra, FFI'nın güvenli bir evine yerleştirilmiş ve savaştan sağ çıkmıştı. Almanlar artık Bordeaux limanının yıkımını gerçekleştirecek durumda değildi ve Alman komutan Korgeneral Franz Nake 26 Ağustosta zevahiri kurtaran bir bildiri yayımlamıştı:

> Bordeaux bölgesindeki Alman kuvvetlerinin başkomutanı olarak, eğer halk tüm Alman kuvvetleri Bordeaux'dan çekilinceye kadar bu mıntıka-

[9] Gildea, *Fighters in the Shadows*, 365-7, 386; Cookridge, *Inside SOE*, 344-5; Foot, *SOE in France*, 369; Cobb, *The Resistance*, 274-5; Glass, *They Fought Alone*, 219-20, 228-9.

da hiçbir sabotaj eylemine kalkışmazsa, Bordeaux ve çevresinde hiçbir yıkımın olmayacağını ve mayınlı liman ile köprülerin patlatılmayacağını beyan ederim.

Landes, Buckmaster'a verdiği raporda, yıkımı önlemek için Cusin'le birlikte Almanlarla bir anlaşma yaptıklarını öne sürmüş ve büyük ölçüde, Stahlschmidt'i hikâyenin dışında tutmuştu. Almanlar, 28 Ağustosta Bordeaux'yu sorunsuz terk etmişti. Ancak yalnızca Royan ve Pointe de Grave'deki müstahkem mevkilerine kadar geri çekilecek olan Almanlar, 1945 baharına kadar kaldıkları Gironde haliç bölgesinde kontrolü ellerinde tutmuşlardı. Bu gelişmeyi takip eden haftalar boyunca, ancak Eylül ortasında de Gaulle'ün gelişiyle çözüme kavuşacak olan, Fransız tarzı bir güç kavgası alıp başını gitmişti.[10]

Toulouse ve Bordeaux'nun kurtuluşu sırasında karşılaşılan sorunlara ilişkin haberler Londra ile Cezayir'e ulaşmış ve alarm çanlarının çalmasına neden olmuştu. Müttefikler, Lyon'un kurtuluşunun daha düzenli bir şekilde yürütülmesi konusunda kararlıydı. Daha güneydeki garnizonlardan çekilen Almanların hepsi Lyon'da toplanmıştı ve şehri her türlü saldırıya karşı savunmak üzere her türlü hazırlığı yapmıştı. Bölgedeki François Huet, André Pecquet, Alain Le Ray, Marcel Descour, Alban Vistel, Henri Provisor ve Henri Romans-Petit gibi çok sayıda deneyimli liderin varlığı, direnişe hem yardımcı hem de ayak bağı olmuştu. Her birinin, şehrin nasıl kurtarılacağına dair farklı fikirleri vardı. Rhone'un her iki yakasında ilerleyen Müttefiklerin, Amerikalılar ile Fransızların varlığı nedeniyle durum, Güneybatı Fransa'da olduğu gibi tam bir kaosa dönüşmeyecekti.

FTP, olayları hızlandırmaya ve şehrin kendisini ele geçirmeye çalışıyordu. 24 Ağustosta FTP, tren istasyonunun yakınındaki iki hapishaneye saldırı düzenlemişti. Bunlar başarısız olmuştu; ancak işçi sınıfı, Villeurbanne banliyösünde, Almanların kolayca ve acımasızca ezdiği bir ayaklanma başlatmıştı. SOE ajanı Tony Brooks, FTP'ye acilen ihtiyaç duydukları silahları sağlamayı teklif etmişti; ancak FTP bu teklifi, ayaklanmanın yalnızca kendi eseri olmasını istediği için geri çevirmişti. Ayaklanma ve başarısızlığı, şehir dışındaki FFI güçleri arasında, taktikler konusunda bir anlaşmazlığa yol açmıştı. Alban Vistel, bölgedeki FFI komutanı olmasına rağmen, astları Provisor ile Descour'a dikkat edilmesi gerekiyordu. Birlikleri çoğunlukla FTP'den oluşan Provisor, şehir içindeki FTP ile birlikte, bir devrim olasılığını artıracak şekilde, Lyon'a derhal saldırmak istiyordu. Öte yandan Descour, Amerikalılarla temas halindeydi ve iktidarın sorunsuz bir şekilde de Gaulle'ün siyasi komiseri Yves Farge'a devredilmesini sağlamak için Lyon'a girmeden önce,

[10] Cookridge, *They Came from the Sky*, 238-50; Boyd, *Voices from the Dark Years*, 252; Buckmaster'daki Landes raporu, *They Fought Alone*, 246-56.

Amerikan ve Fransız birliklerinin hazır olmasını beklemeyi tercih ediyordu. Bu siyasi açmazı sona erdirecek çözüm önerisi, komutası altındaki siyasi olmayan maki birliklerini Lyon'u almak için harekete geçirmeleri emrini veren Koenig'ten gelecekti. Ancak hem Romans-Petit hem de Richard Heslop, makilerinin sokak savaşı için eğitilmediğini savunarak emre itaat etmeyi reddetmişti: Emir tekrarlanacak ve tekrar reddedilecekti.

Ağustos ayının sonunda, Lyon FFI birimleri tarafından neredeyse tamamen kuşatılmıştı: Amerikalılar şehrin doğu sınırlarına ulaşmıştı ve Fransız birlikleri ise Saint-Étienne'den güneybatıya yaklaşıyordu. 1 Eylül öğleden sonra Almanlar, kuzeye, 11. Panzer birliğinin bir savunma çemberi oluşturduğu ve Meximieux'de, Amerikan öncü birlikleri ve FFI ile çatıştığı Bourgen-Bresse'ye doğru düzenli bir geri çekilme harekâtı başlatmıştı. Burada çıkan büyük çatışmada, Amerikan tankları 11. Panzer tanklarıyla savaşırken, FFI piyade birlikleri de Amerikalılarla aynı sayıda ve omuz omuza savaşa katılmıştı. Bu, Lyon yolunda yaşanan daha önceki savaşlardan sonra, Amerikalılar tarafından kabul ve takdir edilen, FFI'nin savaşçı niteliklerinin taçlanması demekti. 2 Eylülde tüm Alman kuvvetlerinin Lyon'dan ayrıldığı ortaya çıkmıştı. Şehrin içindeki direniş kuvvetleri Almanların Rhone ve Saône üzerindeki sayısız köprüden biri hariç hepsini havaya uçurmasını engelleyememiş ve Almanlar arkalarında bir enkaz yığını bırakmıştı. Nihayet 3 Eylülde Fransız ordusu ve sayısız FFI kuvveti Lyon'a girmişti. Farge valiliği devralacak ve yumuşak bir iktidar geçişi sağlanacaktı.[11]

Almanlar Orta Fransa boyunca geri çekilirken, birlikleri FFI tarafından sürekli ve başarılı bir şekilde taciz edilmişti. Örneğin Korgeneral Otto Ottenbacher, tüm birimlerini Massif Central'dan çıkarmak için mücadele veriyordu. Almanlar kuzeye çekildikçe, Müttefik hava kuvvetlerinin bombardımanından kurtulmak için anayollardan uzak durmak mecburiyetinde kalıyorlar ve bu da onları, FFI'nin onlara daha kolay saldırabileceği ve mayın yerleştirebileceği ara yollara mahkûm ediyordu. Örneğin, Dijon'un güneybatısındaki Autun'a kadar uzanan 20 kilometrelik bir yolun tamamı, RAF bombardımanıyla geçilmez hale getirilmişti. FFI genellikle, kasabaları kendi başına kurtarmaya çalışmıyor, Almanlar ayrılana kadar beklemeyi tercih ediyordu. Bir istisna, Philippe Liewer ile Georges Guingouin komutasındaki FFI'nin, tanklar ve *Milice* birimleriyle takviye edilmiş 1.500 kişilik Alman garnizonunu saldırı tehdidi altında tutarken, aynı zamanda da Alman komutan Tümgeneral Walter Gleininger'le bir teslimiyet müzakeresi yapmaya çalıştığı Limoges kasabasıydı. 20 Ağustosta İsviçre maslahatgüzarı Jean d'Albis, Gleininger'i teslim olmaya ikna etmeye çalışmıştı; ancak Alman komutan, FFI'ya teslim olmayı reddetmişti. Öte yandan komutan, Müttefik birliklerine teslim olma-

[11] Funk, *Hidden Ally*, 238-52; Noguères vd, *Histoire de la Résistance*, V, 633-45, 657-61, 666-70, 687-9; Cobb, *The Resistance*, 273; Heslop, *Xavier*, 295.

ya istekli görünüyordu; bu nedenle, muazzam bir blöf ve cüretle apar topar, Britanya'yı temsilen Liewer, Amerika Birleşik Devletleri'ni temsilen Yüzbaşı Charles Brown, Fransız ordusundan Yüzbaşı Viguier ve FFI'yi temsilen Yüzbaşı Guery'den oluşan bir Anglo-Fransız-Amerikan delegasyonu kurulmuştu. Teslim olma konusunda Gleininger ile bir anlaşma sağlanmıştı; ancak SS, emirlerine uymayı reddederek onu kaçırmıştı. Gleininger, askeri mahkemeye çıkmaktansa kendini vurarak intiharı tercih edecekti. 22 Ağustosta SS bile kaçınılmaz olana boyun eğmiş ve Lyon yolunu açmak zorunda kalmıştı; ardından muzaffer FFI şehre girmek üzere yola çıkacaktı.[12]

FFI'ye teslim olma konusunda benzer bir isteksizliği, 18.000 kişilik bir konvoyla kuzeye, Loire'a doğru çekilen General Botho Elster de göstermişti. Eylül ayının başında konvoy, Châteauroux, Vierzon ve Bourges kasabalarının oluşturduğu üçgende bulunuyor ve bir SAS birliği ile 2.000 FFI savaşçısı tarafından yakın takipte tutuluyordu. Aralarında Philippe de Vomécourt'un da bulunduğu Fransız müzakereciler, Jedburgh timi Quinine'den Tommy Macpherson'ın yaptığı gibi, Elster'ı teslim olmaya ikna etmeye çalışıyordu. Elster, FFI'ye teslim olmanın sonuçlarından korkuyordu; bu nedenle, Loire'ın kuzeyinde operasyon yürüten ABD 83. Piyade Tümeninden Tümgeneral Robert Macon Güneybatı Orleans'a gidecek ve 17 Eylülde, Elster birliklerini Issoudun'da Macon'a teslim edecekti. Bir tarihçi, bu teslim olma olayına dair şunları yazmıştı:

> FFI hanesine yazılabilecek bu tek büyük zaferinde, en az direnişin askeri eylemi kadar... Alman generalin yenilgiyi kabullenmesi de... önemli bir rol oynamıştı. Ancak teslim olma müzakereleri sırasında bile General Macon, teslim olmalarında FFI'nin payını kabul etmemişti.

Elster, birliklerinin Amerikan gözetimine girecekleri Loire'a kadar, yaklaşık 90 kilometrelik yol boyunca refakatçı olmaksızın silahsız yürümeye zorlanması durumunda, FFI tarafından intikam girişimlerine maruz kalacağı korkusunu ifade ederek Macon'u etkilemişti. Varılan uzlaşmayla Macon, Elster konvoyundaki askerlerin hafif silahlarını ellerinde tutmalarına izin vermişti. De Vomécourt daha sonra şunları yazacaktı:

> Almanların Direnişe teslim olmamayı tercih etmesini çok iyi anlıyorum. Ayrıca Amerikalıların Direnişe ve bizim teslimiyeti disiplinli bir şekilde ele alma kabiliyetimize güven duymadığını da biliyorum. Yanılıyorlardı... Ama öyle olsa bile, bu teslimiyetten mennun olmalı ve Amerikalıların bundan sonraki aşamanın kitabına uygun yürütüleceğini görmelerine izin vermeliydik. Birkaç Amerikan cipinin bize yardım etmesine itiraz etmemeliydim.[13]

---

[12] H. Verneret, *Teenage Resistance Fighter*, 68, 98.

[13] De Vomécourt, *Who Lived to See the Day*, 273.

Bunları söylediği sırada de Vomécourt, konuyu Patton ve Eisenhower'a havale eden Yarbay Powell'a dert yanıyordu. Sonuç, Elster konvoyunun esaretine yürüyüşünün 24 saat ertelenmesi olmuştu. Almanlar hâlâ silahlarını teslim etmemişti.[14]

FFI'nin teslim olan Almanlara yönelik davranışına ilişkin veriler çelişkilidir. Francis Cammaerts ısrarla, Fransızların Alman savaş esirlerine Cenevre Konvansiyonu şartlarına uygun olarak davranma konusunda kendisine danıştıklarını ifade etmişti.[15] Ancak FFI'nin esirlere karşı gaddarlığından bahsedenler de olmuştu. Örneğin, Jedburgh timi Julian'dan Arthur Clutton, Pearl Witherington'ın Wrestler devresinin hâkim olduğu alandan şunları bildirmişti:

> Çatışmanın başlangıcında, FFI yakaladıklarını esir aldı, yaralıları dikkatlice tedavi etti ve yaralanmamış olanlara da iyi davrandı. Zaman geçtikçe ve düşman tarafından ele geçirilen tüm FFI savaşçılarının tavşan gibi vurulduğu ve bazı durumlarda işkence gördüğü ortaya çıktıkça, tutumları değişti. Pek çok Alman misilleme olarak vuruldu ve sonlara doğru kimse esir alınmadı.[16]

FFI'nın hem Wehrmacht hem de SS mensubu olmak üzere, bazı Alman savaş esirlerine işkence yaptığına dair kanıtlar da vardır.

Lyon'u tahliye ettikten sonra, Alman 19. Ordusu, alelacele ve kontrolsüz bir biçimde Belfort geçidine doğru çekilmeye başlamıştı. Bu, kuzeydeki Vosges dağları ile güneydeki Jura arasında 20 kilometreden fazla doğal bir çorak araziyi geçmek demekti. Almanlar, Belfort geçidinden önceki son büyük kasaba olan, Doubs nehri kıyısındaki Besançon'da kalıcı bir savunma hattı kurmayı planlıyordu. Heslop ve Romans-Petit komutasındaki FFI birlikleri Almanları, SOE Treasurer devresinin başı George Millar komutasındaki FFI güçleri ile ağustos ortasında ona yardım etmek için bölgeye indirilen üç Jedburgh timiyle karşılaşmaya başladıkları güney yönünden takibe almıştı. FFI safları, Alman subaylarına saldıran ve ardından FFI'ye katılan Ukraynalı isyancıların katılımıyla kalabalıklaşmış; ağır silahlar, mühimmat ve nakliye araçlarıyla donatılmış 1.300 kişiye ulaşmıştı. Millar'ın saflarını güçlendirmek için silah tedariki çağrıları cevapsız kalmıştı. Millar, demiryolu sabotajında uzmanlaşmış küçük bir ekip kurmuştu. Bir keresinde işi, Besançon-Vesoul hattındaki bir kavşakta birbiriyle çarpışmak üzere dört lokomotifin hareket ettirilip serbest bırakılmasına kadar vardırmıştı ve sonuçta, "bu harika manzarayı seyretmek için büyük bir kalabalık toplanmıştı.

---

[14] Irwin, *The Jedburghs*, loc. 4,182; Seymour-Jones, *She Landed by Moonlight*, 327-37; T. Macpherson, IWM 17913, 13335; Ludewig, *Rückzug*, 181.

[15] Kedward, *In Search of the Maquis*, 279.

[16] Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 323.

Çevre köylerden bisiklet turları" düzenlenmişti. Ancak şimdi Millar, Doubs vadisinde eyleme geçmenin neredeyse imkânsız olduğunu görüyordu:

> Geri çekilen Alman Ordusu, birçok yerde doyma noktasına ulaşana ve bir Almanın olmadığı en küçük bir alan kalmayana kadar vadiye akın etmişti... Tüm makiler canı pahasına savaşmak zorundaydı. Almanlar o kadar çoktu ki, artık olay bir tümseği, ormanda köşeyi tutma ve açık alanlarda yola çıkıp Alman vurma noktasına gelmişti.

Almanlar, Doubs boyunca köprüleri havaya uçurmayı başarmış ve FFI'nin bu yıkımları önlemeye yönelik tüm çabaları ağır kayıplara yol açmıştı. Besançon kasabası, üç günlük bir savaşın ardından ancak eylül başında Amerikan birlikleri tarafından kurtarılacaktı. Amerikalıların Moselle'i geçtikten sonra Vosges dağlarına doğru başlattıkları taarruz, sertleşen Alman direnişi tarafından durdurulmuştu. Amerikan taarruzuna, OSS ajanı Justin Greene'e rapor veren emekli Fransız topçu subaylarından oluşan, yeni kurulmuş bir ağ tarafından sağlanan, son derece kapsamlı istihbarat yardımcı oluyordu. Direnişin Almanlara yönelik tüm saldırıları sert misillemelerle karşılık buluyordu.[17]

11 Eylülde kuzeyden ilerleyen ABD 3. Ordusuna bağlı devriyeler, güneyden gelen Fransız birlikleriyle Dijon yakınlarında temas kurmuştu. İki işgal gücünün birleşmesi, Fransa'nın kurtuluşunun neredeyse tamamlandığı anlamına geliyordu. Bu nedenle artık Fransız direnişinin ülkesinin kurtuluşuna yaptığı katkıyı değerlendirmenin zamanı gelmişti. General Bradley, savaştan sonra şu yorumu yapmıştı: "Direnişin kaç birliğin işini bitirdiğini ya da kaçını kuşattığını bilmiyorum. Ama size şunu söyleyebilirim: Fransız Direnişi bizim için, çok sayıda tümene bedel işler yaptı. Onlara ihtiyacımız vardı ve gerektiğinde oradaydılar."[18] Eisenhower da FFI'ye benzer bir övgüde bulunmuştu. Tarihçi Henri Michel, kuzeydeki FFI ile ilgili olarak şu sonuca varmıştı:

> Müttefik işgali olmasaydı, Direniş sonunda başarısız olacaktı. Müttefiklerin tedarik ettiği malzeme olmasaydı, Direniş güçsüz kalırdı. Ancak Direnişin desteği olmasaydı, Müttefiklerin görevi kıyaslanamayacak kadar zor olurdu ve bu kadar çabuk başarıya ulaşamazlardı.[19]

Bunların hepsi birer genellemeden ibarettir ve katkıyı kesin olarak ölçmenin daha zor olduğu kanıtlanmıştır. FFI hiç kuşkusuz, Müttefiklerin çıkarma yaptığı andan itibaren istihbarat sağlanmasında doğrudan yardım etmiş ve Brittany'nin hızla kurtarılmasında yararlı bir rol oynamıştı. Ancak direnişin

---

[17] Millar, *Maquis*, 336, 347-9; Irwin, *The Jedburghs*, loc. 3,953, 4,078; Ludewig, *Rückzug*, 243; Casey, *The Secret War against Hitler*, 175.

[18] Schoenbrun, *Soldiers of the Night*, 374.

[19] H. Michel, *Histoire de la Résistance*, 118.

gerçek katkısı, FFI, Loire nehri hattını perdelemek ve böylece Patton ordusunun sağ kanadını korumak için 25.000 kişiyi seferber ettiğinde, Amerika'nın doğuya doğru ilerlemesi sırasında görülecekti.[20]

Daha güneyde, silahlı FFI gruplarının varlığı, Almanları Rhone vadisi boyunca geri çekilmek zorunda bırakmıştı. Yine FFI, Amerikan ve Fransız kuvvetlerinin en temel istihbarat ihtiyacını karşılamış ve gerektiğinde Amerikan piyade birliklerine sayıca katkıda bulunmuştu. General Truscott bu katkıyı şu ifadelerle kabul ediyordu: "Müttefikler, Makiye bol miktarda silah ve patlayıcı sağladılar ve Müttefiklerin muhabere subayları, operasyonlarını koordine etmelerine yardımcı olmak üzere, paraşütle mıntıkaya intikal ettirildi. Onlardan çok fazla yardım bekledik ve hayal kırıklığına da uğramadık. Ülkeye ilişkin, düşmanın yönelimleri ve hareketlerine ilişkin bilgileri paha biçilmezdi ve savaşma yetenekleri olağanüstüydü."[21]

FFI, Almanların Fransa'nın güneyinden ve güneybatısından geri çekilmesini kesinlikle engellemişti; ancak General von Blaskowitz komutasındaki Ordu Grup G'nin geri çekilmesinin, özellikle Müttefiklerin Normandiya'yı yarıp çıkmasından ve Falaise geçidinin kapanmasından sonra, kuzeydeki Alman ordularının hızla ve düzensiz kaçışı göz önüne alındığında, yine de düzenli olduğu belirtilmelidir. Geri çekilme başladığında, Blaskovitz'in ordusu 209.000 kişiydi ve yaklaşık 130.000 kişi Loire'a güvenli bir şekilde ulaşacaktı. Bununla birlikte, Blaskowitz topçularının yaklaşık yüzde 90'ını kaybetmişti. Bu kuvvetlere ek olarak, Batı ve Orta Fransa'daki garnizonlardan Seine nehrini geçen Alman askerlerinin sayısı 300.000 civarındaydı. Bu nedenle, Belfort geçidinden geçip gelen Alman ordusunun hâlâ iyi durumda olduğu ve dolayısıyla Patton'ın kuvvetleri ile Fransız Ordusunun, gelecekte Alman sınırında zorlu savaşlarla karşı karşıya kalacağı sonucuna varmak zor olmayacaktır. Philippe Buton'un savaş sonrası yaptığı, Fransa'da 212 şehrin kurtuluşunu ele alan araştırma, bu şehirlerin çoğunluğunun (179'unun), kurtuluşlarını FFI'nin eylemlerine değil, Müttefik kuvvetlerine ya da Alman ordusunun gönüllü geri çekilmesine borçlu olduğu sonucuna varıyordu.[22] Tek başına FFI tarafından kurtarılan önemli yerlerden biri, 15 Eylülde Gilbert Grandval komutasındaki FFI güçlerinin ele geçirdiği, Lorraine'in başkenti Nancy'ydi.[23]

FFI'nin esir aldığı ya da öldürdüğü Almanların sayısını tahmin etmek zordur. Elster konvoyunun teslim olması, yaklaşık 18.000 Alman askerinin Amerikalılara teslim olması demekti ve D-Day ile Eylül başı arasındaki dö-

---

[20] Casey, *The Secret War against Hitler*, 130.

[21] Funk, *Hidden Ally*, 254.

[22] Wieviorka, *The French Resistance*, 375-6; Beevor, *D-Day*, 447; Macksey, *The Partisans of Europe*, 203.

[23] Casey, *The Secret War against Hitler*, 154-5.

nemde yaklaşık 22.000 Almanın FFI tarafından esir alındığı tahmin edilmektedir. FFI tarafından öldürülen Almanların sayısını kesin olarak tespit etmek ise imkânsız görünüyor.

FFI'nin kurtuluşa askeri katkısı, ağır silahların eksikliği ve büyük Alman oluşumlarını alt etmesinin imkânsızlığı nedeniyle zorunlu olarak sınırlıydı. Fransız direnişinin düzenli bir savaşa girmesi gerektiğini kimse düşünmüyordu; bunun yerine, Almanları huzursuz etmek ve birleşmelerini engellemek için gerilla taktiklerine odaklanması gerektiği düşünülüyordu. Bu nedenle, direnişin etkisi askeri olduğu kadar, hatta daha da fazla, siyasi ve ahlaki olduğundan, yalnızca direnişin askeri katkısına odaklanmak biraz haksızlık olur. FFI saflarına katılanların sayısı, kurtuluş sırasında katlanarak artmıştı: Haziran 1944'te 100.000 kişi olan sayı, ağustosta yaklaşık 0,5 milyona ulaşmıştı. Yine kesin olarak tespit edilmesi zor olan kayıpların sayısı ise nispeten düşüktü; yaklaşık 24.000 FFI savaşçısı çatışmada öldürülmüştü. Oysaki, yakalanma ve toplama kamplarına sürgün nedeniyle yaşanan kayıplar daha fazlaydı.[24]

FFI'nin komutanlığına atanmış olmasına rağmen, Müttefik işgalleri başladıktan sonra, kurtuluş güçleri üzerinde Koenig'in sınırlı bir kontrole sahip olduğu açıktı. De Gaulle, yalnızca Müttefikler tarafından değil, aynı zamanda Fransa halkı tarafından da tanınmak için savaşırken, bu kontrol eksikliği, Fransız geçici hükümeti saflarında büyük bir korku ve paniğe neden olmuştu. Her şeyden önce, de Gaulle komünistlerden korkuyordu. Savaştan sonra Charles Tillon, komünistlerin 1944'te iktidarı ele geçirme niyetinde olduklarını yalanlıyordu:

> Amacımız tamamen anti-faşistti. Faşizmi Fransa'dan –hem Alman hem de Fransız yönüyle– kökünden söküp atmak için savaşıyorduk. İktidarı ele geçirmeyi hiç düşünmedik. Fransa'nın verdiği savaşta oynayacak somut bir rolümüz vardı ve bu sadece, ülkeyi işgalci güçlerden ve Vichy yetkililerinden kurtarmaya yönelikti. Müttefiklerin, bizden kaynaklanan devrimci tavır izlenimi bırakabilecek herhangi bir şeye karşı güvensizliğini gördüğümüzde ve hatta Vichy kadrolarının yerine çoğu zaman benzer fikirlere sahip kişiler getirildiğini gördüğümüzde bile, silahlarımızı Londra ya da Cezayir'in yolladığı kişilere karşı kullanmayı asla düşünmedik.[25]

Ancak Ağustos ve Eylül 1944'te tablo çok farklı görünüyordu. FTP'nin, kasabaları ve şehirleri kurtarma girişiminde, başarılı olmaları halinde siyasi övgüler almayı umut ederek, genellikle çok aceleci davrandığı zaten belirtilmişti. Ayrıca, Toulouse gibi şehirlerdeki olaylar, FTP ve Komünist Parti üyeleri saflarında, devrimci güçlerin işbaşında olduğunu gösteriyordu. Bu

[24] Jackson, *France*, 557.

[25] Lacouture, *De Gaulle*, 553.

devrimci şevk ve heyecan, direnişi zafer ânında etkili bir şekilde bölmüştü. De Vomécourt daha sonra şunları yazacaktı:

> Beklediğimiz gibi, Komünistler kendilerini kahraman ilan ederek, vatanseverlik kervanına katılıp iktidara ve popülerliğe koşarak, Direnişteki katkılarını hemen istismar etmeye çalıştılar. Komünizmin potansiyel düşmanlarını tasfiye etme fırsatını kullanarak ve başkalarının itibarını lekelemeye çalışarak, kendilerini intikam ajanları olarak atadılar.[26]

Daha sonraki tarihçilere göre, Pétain, Laval ve yandaşlarının Almanlar tarafından Fransa'dan tahliye edildiğine ve Sigmaringen'de bariz olarak işbirlikçi bir hükümeti yeniden kurduklarına şahit olan komünistler yalnızca Fransız toplumundaki tüm Vichy etkilerini ortadan kaldırmaya çalışmıyorlar; aynı zamanda, sadece siyasi farklılıkları nedeniyle işbirlikçilikle suçlayıp karalayarak, onların komünist olmayan eski yol arkadaşlarına da saldırıyorlardı.[27]

Bu nedenle de Gaulle, Fransa üzerinde kontrolü ele geçirmek için çetin bir mücadeleye girmek zorunda kalmıştı. Amacına ulaşmak için de bir dizi hızlı hamle yapmıştı. İlk hamlesi, FFI'yi ve liderliğini yapan COMAC'ı dağıtmaktı. Bu, 28 Ağustosta Güney Fransa'nın büyük şehirlerinin kurtarılmasından önce emredilmişti ve FFI saflarında öfkeye neden olmuştu. FTP özellikle silahlarını teslim etme konusunda isteksizdi. Ancak komünistler nihayetinde de Gaulle ile bir iç savaş başlatma yönünde bir hazırlık yapmış değildi ve çizgi dışına çıkmayacakı. FFI ile FTP'den savaşçılar, düzenli Fransız ordusunun birimlerine katılmaya teşvik edilmişti. Örneğin, Paris'te, daha sonra aralık ayında bir mayını etkisiz hale getirmeye çalışırken ölen Albay Fabien da dahil olmak üzere, ayaklanma gazileri, doğuya doğru ilerlemekte olan, Leclerc'in 2. Zırhlı Tümenine katılmıştı. Güneydoğuda, Komutan Christian Sorensen komutasındaki FFI oluşumları, de Lattre'nin 1. Ordusuna bağlı olan "Güney Alp Grubu" adı verilen yedi taburda görevlendirilmişti. ORA komutanı Jacques Lécuyer'i yardımcısı yapan yeni oluşumun komutanı, Fransız düzenli ordusunundan Albay Louis Lanusse, direnişi gereği gibi karşılayarak kabul etmişti. FFI askerlerinin düzenli ordu birimlerindeki etkinliğine ilişkin şüpheler artmıştı ve Leclerc, de Gaulle'e bunların yalnızca yüzde 10'unun mevcut operasyonlar için uygun olduğunu, yaklaşık yüzde 30'unun biraz istirahat ve eğitimden sonra yararlı olacağını, geri kalanının ise yararsız ve muhtemelen sakıncalı olduğunu bildirmişti.[28]

9 Eylülde de Gaulle yeni bir düzenlemeyle hükümetini, "Özgür Fransa, direnişçiler, Vichy yıllarında sicillerini temiz tutmuş eski politikacılar, memur-

---

[26] De Vomécourt, *Who Lived to See the Day*, 279.

[27] Vinen, *The Unfree French*, 336-8; Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 276-9.

[28] Cobb, *The Resistance*, 276; Funk, *Hidden Ally*, 208; Cobb, *Eleven Days in August*, 341-2.

lar ve uzmanlar arasında hassas bir denge" üzerine oturtmuştu. İki komünist de hükümete katılmıştı: Havacılıktan Charles Tillon ve halk sağlığından Francois Billone sorumlu olacaktı. CNR, üyelerinden hiç kimsenin hükümete katılmayacağına dair söz vermişti; ancak parti sekreteri Bidault daha sonra, dışişleri bakanı olmayı kabul edecekti. Pierre Villon ise, de Gaulle tarafından kendisine teklif edilen görevi geri çevirmişti.[29]

Hepsinden önemlisi, de Gaulle, halkın yalnızca radyodan işittiği sesin gerisindeki yüzü görmesine fırsat vermek ve otoritesini pekiştirmek için, özgür Fransa'da bir tura çıkmıştı. 14 Eylülde Lyon'a gelmiş ve burada Farge'nin durumu gayet iyi kontrol altına aldığını görmüştü. Ancak Lyon, de Gaulle'ün direnişe karşı tutumunun önemli bir yönünü de ortaya koyacaktı. Heslop ve Romans-Petit, Romans-Petit'yi tutuklayan ve Heslop'un Fransa'dan derhal ayrılması emrini veren FFI'den üç kişilik bir heyet tarafından ziyaret edilmişti. Heslop'a göre, Romans-Petit tutuklanmasının nedeni şuydu "Britanya ile çok yoğun bir duygusal ilişki içinde olduğu görünen herhangi bir önde gelen Fransız, yeni Fransa'nın gelecekteki muhtemel lideri General de Gaulle tarafından otomatik olarak dışlanmıştı." 15 Eylülde, de Gaulle Marsilya'ya gelmiş ve burada, komünistlerin siyasi muhaliflerini yasal süreç işletilmeksizin tutuklamasıyla birlikte, "atmosferin uğursuz şeylere gebe" olduğunu görmüştü. Kıdemli bir direnişçi olan, cumhuriyetin yeni komiseri Raymond Aubrac'ın "üst düzey memurluk psikolojisini benimsemekte zorlandığı" hissine kapılmıştı.

De Gaulle'ün gündemi, yalnızca düzenin yeniden sağlanmasını değil; aynı zamanda SOE'nin kurtuluştaki rolünün aşağı çekilmesini de içeriyordu. Toulouse'da de Gaulle, geçit törenindeki direniş güçlerinin bileşimi karşısında dehşete düşmüştü: FFI güçlerinin yanı sıra İspanyollar, Alman ordusundan ayrılan Ruslar ve her şeyden önce, George Starr'ın SOE birliği yürümüştü. De Gaulle, Starr ile tanıştırılmış ve tanıştırılır tanıştırılmaz da Starr'ı paralı asker olmakla suçlayarak, ülkeyi terk etmesini emretmişti. Starr şöyle yanıt vermişti: "Ben, görevdeki bir Britanya askeriyim. Buradaki faaliyetlerim için emir aldım. Londra'daki üstlerimin emri olmadan bir yere gitmem. Sıçarım sana da emrine de. Sen, Müttefiklerin tanımadığı geçici bir hükümetin başısın." Ancak SOE, de Gaulle'ün Starr'ı görevden almasına onay verecek ve o da, hafta içinde Londra'ya dönecekti. De Gaulle, SOE ile birlikte savaşan Fransızlara da kaba davranmıştı. Serge Ravenal, şu yorumu yapmıştı: "Bizi dize getirmenin, onun için her şeyden önemli olduğunu keşfettim. Ve bir de tüm bildiklerimizin ve Direnişi direniş yapan her şeyin üstünü çizmenin." 17 Eylülde de Gaulle, Bordeaux'ya ulaşmış ve Roger Landes tarafından silahlandırılan ve eğitilen FFI birliklerini teftiş etmişti.

[29] Jackson, *A Certain Idea of France*, 335.

Landes'e yaklaşmış ve açıkça şunu bildirmişti: "Britanyalı değil misin sen? Senin yerin artık burası değil." Cumhuriyet komiseri tarafından davet edildiği kutlama yemeğine katılmak şöyle dursun, Landes'e Fransa'yı derhal terk etmesi gerektiği bildirilmişti.[30]

De Gaulle'ün turu, yasa ve düzenin yeniden kurulmasını sağlaması ve dolayısıyla, komünistlerin küçük de olsa bir devrim başlatma şanslarını engellemesi bakımından şüphesiz bir zaferdi. Bunu, daha sonra ele alınacak olan, işbirlikçilerin tespiti ve cezalandırılması olan *épuration* üzerinde kontrolü sağlama çabaları izleyecekti. Tur, Fransa'nın kendisini kurtardığı efsanesinin zihinlerde yer etmesine de yardımcı olacaktı.

Özel Kuvvetler Başkanlığı, SOE'nin Fransa'daki rolünün büyük ölçüde bittiğini kabul etmiş ve 21 Eylülde tüm SOE ajanlarının Fransa'dan çıkarılmasını emretmişti. 13 Ekimde bu emir, Jedburgh timlerinin Britanyalı ve Amerikalı elemanlarını da kapsayacak şekilde genişletilmişti. Birkaç istisna yapılmıştı: OSS ajanı Geoffrey Jones, Mart 1945'e kadar istihbarat ağını yönetmek için Güneydoğu Fransa'da görevini sürdürmüş ve birkaç Jedburgh timi, Atlantik limanlarına yerleştirilen Fransız kuvvetlerinin eğitimini ve malzemelerini denetlemek için kasım ayına kadar Batı Fransa'da kalmıştı. SOE ajanları, aniden görevden alınmalarına doğal olarak öfkelenmişlerdi. Robert Boiteux duygularını şöyle dile getiriyordu:

> Beni rahatsız eden şey, o baş döndürücü kurtuluş döneminin tüm gazetelerinde, yayımlanan tüm konuşmalarda, Direnişin ilk günlerinden son günlerine kadar anlatılan tüm hikâyelerinde, belli sayıda Britanyalının *résistants* [direnişçiler] ile birlikte çalıştığından hiç söz edilmediği gibi, o hayati silahların ve diğer malzemelerin nereden geldiği, Fransa'ya nasıl ulaşıp, nasıl Fransızların eline geçtiği hakkında da tek kelime edilmemesiydi. Tüm savaş boyunca, Fransa'nın tamamında, SOE tarafından gönderilen Britanya ajanları, hiçbir zaman gidişatı tek başlarına değiştirebilecek bir sayıya ulaşamamıştı; ancak onlar, Britanya ve Fransa köşeye sıkışmışken ve her iki ülke için de her şey bitmiş gibi görünürken geldiler; yaptıkları şeyin neredeyse bir intihar olduğu bir zamanda geldiler. Yüzlerce Fransız yurtsevere silah getirdiler, eğitim verdiler ve bir amaç aşıladılar. Onlar, şimdi böylesine çılgınca kutlanan günü birlikte planlamışlar, bunun için çalışmış ve yaşamışlardı.

Savaşı takip eden yıllarda, bir dizi SOE ajanı Fransızlar tarafından ödüllendirilmiş ve rolleri, hâlâ hafife alınsa da, en azından kabul edilmişti. 1991 yılında Valençay'da, Fransa'nın Alman işgali sırasında hayatını kaybeden 91 erkek

---

[30] Cobb, *The Resistance*, 276-7; De Gaulle, *War Memoirs*, III, 17-26; Heslop, *Xavier*, 297-300; Glass, *They Fought Alone*, 229-31; Cookridge, *They Came from the Sky*, 255; Jackson, *A Certain Idea of France*, 337.

ve 13 kadın SOE üyesinin anısına dikilen bir anıtın açılışı yapılmıştı.[31]

Ağustos ayının sonunda, Alman kuvvetlerinin büyük çoğunluğu Kuzey Fransa'dan kaçmış ve Pas-de-Calais ve Nord bölgeleri nihayet, 1 ve 5 Eylül tarihleri arasındaki operasyonlarla kurtarılmıştı. Fransa'daki Alman varlığı artık, eylül ayında teslim olan Le Havre, Boulogne, Calais limanları ve sıkı bir şekilde hapsedildikleri Atlantik limanlarıyla sınırlıydı. Hareketleri, Fransız Ordusu ve artık dağıtılmış olan FFI üyeleri tarafından yakından izleniyordu. Tankları ve araçları için yakıt bulabildikleri oranda hızla ilerleyen Müttefiklerin kovaladığı Almanlar, sağa sola bakmaksızın geri çekiliyordu. 3 Eylülde Müttefiklerin Zırhlı Muhafız Tümeni coşkulu bir karşılama eşliğinde Belçika'nın başkenti Brüksel'e girecekti.

Müttefiklerin geliş hızı, Belçika direnişinin yalnızca sınırlı bir rol üstlenebileceği anlamına geliyordu. Belçika *Armée Secrète*, 31 Ağustostan itibaren bölge bölge harekete geçirilmeye başlamıştı; ancak çoğu kişi için yapılacak bir iş yoktu. Belçika direnişi, kurtuluş yaklaşırken sabotaj eylemlerini artırmış ve ağustos ayında 415 sabotaj gerçekleştirmişti. Eylül ayında, demiryollarına 600 saldırı daha düzenlenmiş ve 50'den fazla köprü ile 140 lokomotif imha edilmişti.[32] Belçika direnişi, Almanlara karşı gerilla savaşına girecek silahlardan yoksundu ve bu nedenle rolü, Müttefiklere Alman birliklerinin yerleri hakkında istihbarat sağlamak, kılavuzluk yapmak, tecrit edilmiş Alman ceplerini temizlemek ve Almanlar tarafından boşaltılan ancak Müttefikler ile Belçikalı yöneticiler tarafından henüz ulaşılamayan bölgelerde dirlik ve düzeni sürdürmekle sınırlıydı. Direnişin yararlı bir katkı sağladığı iki önemli istisna, Ardenler ve Antwerp limanı olacaktı.

1943'te Belçika direnişi, yoğun ormanlık Ardenler bölgesinde kamplar kurmaya başlamıştı; ancak yiyecek kaynaklarının yetersizliği nedeniyle toplananların sayısı zorunlu olarak sınırlı kalmış ve kamplarda yaşayanlar, SOE'den çok az silah almıştı. Ağustos sonu ile eylül ayı başında, Belçika SAS'ına bağlı ekipler, silah tedarik etmek ve Belçikalıları silahların kullanımı konusunda eğitmek üzere Ardenler'e gelmeye başlamıştı. Bu ekibe, özel kuvvetler ile *Armée Secrète* arasında irtibat sağlamak üzere, 1 Eylülde paraşütle bırakılan Hugh Fraser de eşlik etmişti. Sahadaki durum karşısında dehşete düşen Fraser, 12 Eylülde Londra'ya şöyle bir telgraf çekmişti:

> Tanrı aptalların aklını çeler. SF'nin [Special Forces, yani Özel Kuvvetler] bu bölgede herhangi bir bağlantısı var mı? Blunt [Belçika SAS biriminin komutanı Eddie Blondeel], ondan emir bekleyen, yarım akıllı bir SF elemanına çatmış. SF, 1940'tan beri büyük Reich'taki sınır değişikliklerinin

---

[31] Mangold, *Britain and the Defeated French*, 234; Irwin, *The Jedburghs*, loc. 4,321; Verlander, *My War in SOE*, 127-8, 140, 145-6; Le Chêne, *Watch for Me by Moonlight*, 211.

[32] Wieviorka, *The Resistance in Western Europe*, 334-5.

ve silahsız Belçikalıların farkında mı? Ormandaki zulümlerin ve Alman haydutlarının farkında mı? Yeniden sızmaların önlenmesinin, Makinin sorumluluğuda olduğunun farkında mı? Silah olmadığını bile bile, eylül ayı civarında burada topyekûn seferberlik emri verdi mi? Toplu katliama davetiye çıkarmak bu.

Fraser'ın izlenimi, Groupe G sabotajcısı Herman Bodson tarafından da doğrulanmıştı. Kendinden gayet emin, bölgede 600-800 adamı seferber etme beklentisi içindeki *Armée Secrète Ardennes* [Ardenler Gizli Ordusu] komutanıyla tanışan Bodson, adamın emrinde, birkaç karabina ve pompalı tüfekle silahlanmış, yaklaşık 100 kişi olduğunu görmüştü. Fraser, birkaç tane havadan sevkiyat ayarlamış ve bu sayede, çok ihtiyaç duyulan 2.000 silah gelmişti. Bu silahlarla donanan ve Belçika SAS'ı tarafından eğitilip yönetilen Belçika direnişi, Almanların direniş noktalarını yok edebilecek ve Müttefiklerin anayollarda engelsiz bir şekilde ilerlemesine zemin hazırlayacaktı. Eylül ortasında, Belçika Ardenleri büyük ölçüde Alman birliklerinden temizlenmişti. Tüm Belçika'da direniş, ikisi general olmak üzere, 35.000 esir almıştı. Direnişin kayıpları ise yüksekti; yaklaşık 1.100 kişi operasyonlarda, daha da fazlası yakalandıktan ya da Almanya'ya sürüldükten sonra öldürülmüştü.[33]

Belçika direnişi, Almanlar geri çekilirken, Anvers limanını yıkımdan kurtarma konusunda oynadığı rolle haklı olarak gurur duyuyordu. Liman rıhtımlar, geçiş havuzları, su kuleleri, vinçler ve depolama tesislerinden oluşan, yaklaşık 40 kilometrelik bir alanı kapsıyordu. Belçikalılar, enkaz bırakma politikasına karşı mücadelenin önemini, SOE ya da dışarıdan herhangi bir kuruluş onları bu konuda uyarmadan çok önce anlamışlardı. 1943'te, Antwerp limanının yıkımdan nasıl kurtarılacağını araştırmak için bir komite kurulmuş ve planların hazırlanmasıyla ilgili sorumluluk, Belçika ordusunda bir subay olan Teğmen Urban Reniers'e verilmişti. O da limanın merkez bölgesindeki kuvvetlerin lideri olarak, bir deniz ticareti yetkilisi olan Eugene Colson'u atamıştı. SOE, Şubat 1944'te Comte de Liedekerke'yi Antwerp limanının savunmasını araştırmak üzere gönderdiğinde, planlar oldukça ilerlemişti. Ekipler, Alman mayınlarını, bubi tuzaklarını ve patlayıcıları etkisiz hale getirmek için eğitilmiş ve ağustos ayı sonunda Belçikalılar, Almanların limana mayın döşemek için ihtiyaç duyduğu özel silindirleri üreten iki çimento fabrikasını imha etmişti. 3 Eylülde Brüksel kurtarılırken, eylem timleri seferber edilecekti. 4 Eylül günü, saat 13.00'e kadar, hayati önem taşıyan Bonaparte ve Kattendyk havuzları güvenli bir şekilde Belçika direnişinin eline geçmişti ve ardından o öğleden sonra, üç havuz daha ve bir de Strasbourg köprüsü ele geçirilmişti. Almanların, Scheldt'ten gelen suyun şehirde sağlığı

[33] Foot, *SOE in the Low Countries*, 371-83; Bodson, *Agent for the Resistance*, 171-8; Eloy, *The Fight in the Forest*, 185-91; C. de Groote, IWM 12832.

tehdit edebilecek bir şekilde, Antwerp kanalizasyon sistemine akıtmak için vanaları açmasını engellemek üzere ekipler hazır bulundurulmuştu.

Direnişin ikinci eylem hattı, Müttefiklerin ilerleyebileceği en uygun rotayı belirlemekti. Bu görevi, Antwerp'in güneyindeki rotaları yeniden gözden geçiren, Belçikalı ordu mühendisi Robert Vekemans üstlenmişti. Vekemans, zorluk yaratabilecek en muhtemel noktayı çabucak belirlemişti: Antwerp'in 10 mil güneyinde, Aalst yolundaki Boom'da bulunan Willebroek Kanalı ile Rupel Deresinin kesiştiği noktaydı bu. Almanlar, her iki su geçişindeki iki büyük köprüyü mayınlamışlardı ve mevzilendikleri pozisyondan ateş etmek için çok iyi bir görüş alanına sahiptiler. Ancak Vekemans, üçüncü bir köprünün, 19. yüzyıldan kalma Pont van Entschodt'un üstünkörü mayınlandığını, zayıf bir şekilde korunduğunu ve Almanların sınırlı bir görüş alanına sahip olduğunu keşfetmişti. Tümgeneral George Roberts komutasındaki 11. Zırhlı Tümenden ilk tanklar Boom'un hemen güneyinde görünürken, Vekemans komutanlarıyla temasa geçmiş ve durumu anlatmıştı. Tanklar, bekleneceği üzere eski köprüyü geçerek, Almanları kanattan kuşatmış ve ana köprüye ilerlemişti. Bir köprü yıkımdan kurtarılmıştı; ama Almanlar diğerini yıkmayı başarmıştı. 4 Eylül akşamında, Antwerp şehri ve limanı güvenli bir şekilde Müttefiklerin eline geçmiş ve Almanlar, Albert Kanalı boyunca geri çekilmişti. Almanlar, üç havuz kapağına, kolayca onarılabilen, az bir hasar verebilmişti ve bu nedenle, teoride, Müttefiklerin limanı eylül başından itibaren kullanabilmeleri gerekiyordu. Ancak Scheldt halici hâlâ Almanların elindeydi ve çok şiddetli çatışmalara sahne olan liman ancak üç ay sonra kullanılabilir hale gelecekti.[34]

8 Eylülde Pierlot hükümeti Brüksel'e dönmüştü. Paris'te de Gaulle'e gösterilen coşkulu karşılamanın aksine, Evere Havaalanına indiklerinde, Pierlot ve bakanları karşılayan olmamış; bir kamyon ve posta arabasıyla başkente gitmişlerdi. Pierlot hükümeti döner dönmez, acil çözüm bekleyen çok sayıda sorunla karşı karşıya kalmıştı. Bunlardan biri, o zamanlar Almanya'da gözaltında olan Kral Léopold'un konumuydu. Léopold, 1940'ta kendisine karşı tutumu nedeniyle Pierlot hükümetine düşmanca davranmıştı. Hükümet ve birçok Belçikalı, kralın savaş sırasında altsınıftan biriyle evlenmesi ve ayrıca zorla çalıştırma için askere alma gibi nahoş Alman önlemlerine karşı tek kelime etmemesi nedeniyle şaşkınlığa düşmüştü. Hükümet, Kral'ın geleceği meselesi savaştan sonra çözülene kadar, Léopold'un kardeşi Charles'ı naip olarak atayarak, o zaman için geçici bir çözüm bulmuştu. Belçika ayrıca, kış yaklaşırken endişe verici düzeyde yiyecek ve kömür sıkıntısı çekiyordu. Öte yandan, hükümetin de işbirlikçilere karşı yumuşak bir tutum izlediği izleni-

[34] Casey, *The Secret War against Hitler*, 158-61; Foot, *SOE in the Low Countries*, 380-81; General Bouhon, "Le Rôle prépondérant de la Résistance dans la Libération du Port D'Anvers," *First International Conference*, 257-83.

mi yaygındı. Direniş yaklaşık 400.000 işbirlikçi olduğunu tahmin ediyordu; ancak hükümetin dönüşünü izleyen aylarda yalnızca 60.000 kişi tutuklanmıştı ve bunların çoğu, daha o yıl bitmeden serbest bırakılacaktı.

Belçika'da direnişçilerin sayısı, yaklaşık 30.000'den, kurtuluş döneminde yaklaşık 70.000 kişiye ulaşmıştı. Müttefiklerin hızlı ilerleyişinden ötürü, çoğunun Almanlarla savaşma fırsatı olmamıştı. Ama onlar yine de tanınma talep etmişlerdi. Ancak Pierlot hükümeti onlardan silahlarını teslim etmelerini ve ardından ya Belçika ordusuna veya jandarmaya katılmalarını ya da sivil hayata dönmelerini istemişti. SHAEF tepkiyi şöyle kaydetmişti: "Direniş temsilcileri, hükümetin, direnişin ülkenin kurtuluşunda oynadığı rolü takdir etmek yerine, yalnızca direniş gruplarını bastırmak ve silahsızlandırmakla ilgilendiğinden şikâyetçidir. Bu şikâyetlerinde haklılık payı var gibi görünmektedir." 2 Ekim 1944'te Eisenhower, tüm Belçika direniş birimlerine hitaben bir bildiri kaleme alarak durumu düzeltmeye çalışmıştı: Direnişin tüm üyeleri...

> ... özverili kahramanlıklarıyla sevgili vatanlarının kurtuluşuna bu kadar büyük ölçüde katkıda bulunmaktan haklı olarak gurur duyabilirler. Ülkenizin çoğunu savaşın dehşetinden kurtarmış olan Müttefik kuvvetlerinin hızı ilerleyişi, büyük ölçüde sizin yardımınız sayesinde olmuştur... Bu nedenle, Direniş Gruplarının askerleri olarak çoğunuz için savaş sona ermiştir... Müttefik Komutanlarının emriyle artık savaşmayan ya da muhafızlık görevinde olmayan [sizler], askeri çabalara en iyi şekilde, silahlarınızı teslim ederek katkı sağlayabilirsiniz... Bu silahlara başka amaçlar için acilen ihtiyaç vardır.

Direniş, özellikle de *Front de l'Indépendence* (FI) üyeleri, silahlarını teslim etme konusunda pek istekli olmadıklarını göstereceklerdi.

Belçika hükümeti, yasa ve düzenin bozulma olasılığından ötürü o kadar endişeleniyordu ki, SOE Belçika jandarmasına dağıtılmak üzere 18.000 Sten silah göndermişti. Belçika'daki SHAEF görev gücünün başı olan Tümgeneral George Erskine, bu silahlar gelmeden önce, direnişin silahlı üyelerinin sayısının, polis ve jandarmanınkinden 10 kat fazla olduğunu tahmin ediyordu. Kasım ayında hükümet, direnişçilerin orduya katılabilecekleri kararını vermişti. İtalya'da olduğu gibi, partizan birimleri olarak değil, bireysel olarak başvurulacaktı ve tüm silahlar ay sonuna kadar teslim edilecekti. FI'nın yanıtı, 25 Kasımda bir gösteri düzenlemek olmuştu. Polis ve jandarma göstericilere ateş açarak 34 kişiyi yaralamıştı. Gösterinin yapıldığı meydana açılan sokaklarda, Britanya zırhlı birliklerinin bulunması, şiddetin tırmanmasını engellemişti. Erskine, FI Başkanı Fernand Demany ve Komünist Parti lideri Jean Terfve'yi, Müttefiklerin daha fazla karışıklığa müsamaha göstermeyecekleri konusunda uyarmıştı. Gerçekten de Belçika'daki seferberlik halinin

sona erdirilmesi krizi hızla son bulmuştu. 28 Kasımda komünistlerin genel grev çağrısı büyük ölçüde kale alınmamış; 8 Aralıkta 12.000 silah teslim edilirken, Şubat 1945'te 11.000 eski direnişçi orduya katılmıştı.[35]

Belçika kurtarılmıştı; ne var ki ülke, savaşın neden olduğu yıkımdan daha fazla zarar görecekti. Antwerp ve Liège, Alman V-2 saldırılarının hedefi olmuştu ve Belçika Ardenler'i Bulge Savaşının odak noktası haline gelmişti. Ardından, savaşın o aşamasında, en stratejik tartışmalardan biri patlak vermişti. Antwerp, 84 mil uzunluğunda ve 3 mil genişliğinde olan Scheldt halicinin ağzında bulunuyordu ve bu alan kesin olarak Britanyalıların eline geçene kadar, liman Müttefik ulaşımı için yeniden açılamamıştı. Liman, Müttefiklerin ilerlemesi için gerekliydi; çünkü açılana kadar, erzak ve mühimmatın, Cherbourg'dan cephe hatlarına ulaştırılması için, karayoluyla yaklaşık 700 kilometre taşınması gerekiyordu. Scheldt halici, General Gustave von Zangen komutasındaki, 80.000 kişilik Alman 15. Ordusu tarafından savunuluyordu. Büyük olmasına rağmen, bu ordu, Pas de Calais'den geri çekilirken bir hayli hırpalanmıştı ve Müttefikler halici ele geçirmek için kuzeye doğru ilerlemeyi seçmiş olsalardı, nispeten kolayca alt edilebilirdi. Belçika direnişini hayrete düşüren Britanyalılar, anlaşıldığı kadarıyla, önemini anlayamadıkları halici tutmak için ilerlemek yerine, Albert Kanalı hattını tutup orada durmuşlardı. Antwerp limanı Müttefik gemilerine ancak 28 Kasım 1944'te açılabilecekti.

Bu stratejik başarısızlığın birkaç nedeni vardı. Müttefikler, altı günde 500 kilometreden fazla ilerlemişlerdi ve savaşın Noel'e kadar biteceği inancı artmıştı. Görünüşe göre, sadece bir hamle daha yapılırsa, Batı Avrupa'daki Almanlar tamamen bozguna uğrayacaktı. Montgomery tüm ağırlığını, Ren nehrini geçip Almanya'nın sanayi merkezi Ruhr'a doğru ilerlemeye vermişken, güneyde Patton'ın orduları Metz'e ulaşmıştı ve Patton da ordularının tek bir hamlesinin daha Almanya'ya girmelerine yeteceğine inanmıştı. Her iki adam da tüm sınırlı kaynakları taarruza yönlendirmesi için Eisenhower'a baskı yapıyordu. Ancak Eisenhower, o zamandan beri hararetle tartışılan, Müttefiklerin geniş bir cephede ilerlemesi ve hiçbir komutanın önceliği olmaması kararını almıştı.

Alman ordusunun dayanacak gücünün kalmadığına dair kanıtlar ağırlık kazanıyordu ve Hollanda yakında kurtarılabilecek gibi görünüyordu. 4 Eylülde BBC'nin Hollanda servisi, yanlış bir haber geçerek, Müttefiklerin sınırı geçtiğini ve Roermond ile Breda şehirlerini kurtardığını duyurmuştu. 4 Eylülde Kraliçe Wilhelmina yurttaşlarına bir mesaj da yayımlamış ve

---

[35] Allen, *Churchill's Guests*, 155-6; Foot, *SOE in the Low Countries*, 400; Wieviorka, *The Resistance in Western Europe*, 363-7; M. Conway, *The Sorrows of Belgium*, 43, 63, 92-108; Beevor, *D-Day*, 50-51; P. Lagrou, *The Legacy of Nazi Occupation*, 32; G. Warner, "Allies, Government and Resistance: The Belgian Political Crisis of Kasım 1944," *Transactions of the Royal Historical Society*, 28 (1978), 45-60.

bu mesaj, Eisenhower tarafından kendi yayınında da tekrarlanmıştı: "Hollanda'nın uzun zamandır beklediği kurtuluş saati artık çok yakın." Hollanda Başbakanı Pieter Gerbrandy, "Artık Müttefik orduları, karşı konulamaz taarruzlarıyla Hollanda sınırını geçtiklerine göre... hepinizin vatanımızda Müttefiklerimize içten bir hoş geldiniz demenizi istiyorum" diye eklemişti. 5 Eylül Salı günü, Alman birliklerinin Belçika'dan Hollanda'ya geçerek, Reich'ın güvenli bölgesine doğru apar topar geri çekilmesi nedeniyle, "Çılgın Salı" olarak adlandırılmıştı. Almanların peşinden, kurtuluş sonrası misillemeden kaçan 65.000 Hollandalı işbirlikçi geliyordu. Ancak Hollanda henüz tahliye edilmiş değildi. Reichskommissar Seyss-Inquart ve NSB'nin (*Nationaal-Socialistische Beweging*) başı Anton Mussert, Lahey'den Apeldoorn'daki devasa bir yeraltı sığınağına taşınmıştı. Seyss-Inquart, 5 Eylülde olağanüstü hal ilan etmiş ve en küçük karşı koymanın cezasının bile ölüm olduğunu duyurmuştu.

Hollanda'daki direniş, savaş sırasında birçok talihsizlik yaşamıştı. Ülkeye paraşütle indirilen SOE ajanlarının Alman kontrolüne girmesine neden olan *Englandspiel*, hem direnişin gelişmesini büyük ölçüde engelleyerek hem de Hollanda istihbaratına güvenilemeyeceğine dair kalıcı bir şüphe uyandırarak çok büyük hasara neden olmuştu. Her şeye rağmen, 1944 sonbaharında durum değişecekti. Hollanda istihbarat servisi *Bureau Inlichtingen*, Albay Somer yönetiminde tamamen yeni baştan organize edilip canlandırılmıştı ve *Englandspiel*'in mimarı Giskes'in bile kabul ettiği üzere, Eylül 1944'te Almanların asla sızmayı başaramadığı, oldukça verimli bir servis haline gelmişti. SOE Dutch Section, Jedburgh timlerinin de eklenmesiyle ağları genişleyecek olan bir dizi elemanı ülkeye sokmayı başarmıştı. Eylül ayında Hollanda'nın başlıca direniş birimleri *Knokploegen*, RVV ve *Orde Dienst*, Brüksel'de bulunan, Prens Bernhard komutasındaki *Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten*'de (NBS), yani yeni ülke içi Hollanda kuvvetleri bünyesinde bir araya toplanmıştı.[36]

Arnhem bölgesindeki Hollanda istihbaratına Piet Kruijff önderlik ediyordu ve ağında Üsteğmen Charles Douw van der Krap, Henri Knapp, Albert Horstman, Harry Montfoy ve Johannes Penseel gibi isimler bulunuyordu. Bir telekominikasyon mühendisi olan Nicholaas de Bode tarafından geliştirilen gizli bir yöntemi kullanarak, ülke çapındaki diğer istihbarat hücreleriyle iletişim kurabilmişlerdi ve bu yöntemle, 12-15 basamaklı özel bir numara çevrilerek, yerel santraller baypas edilebiliyordu. Direniş, Arnhem'i PGEM elektrik şirketine ait Nijmegen'e bağlayan, özel bir telefon hattını da kullanıyordu. Toplanan istihbarat ağırlıklı olarak, Almanların geri çekilme hızının yavaşladığına, güçlerini yoğunlaştırmaya başladıklarına ve birimle-

[36] Casey, *The Secret War against Hitler*, 166; Haestrup, *Europe Ablaze*, 167-8; Mackenzie, *Secret History of SOE*, 641; Giskes, *London Calling North Pole*, 150.

rin Reich'a geçmesinin engellediğine işaret ediyordu. Arnhem'in kuzey ve kuzeydoğusunda Alman tanklarının görülmesi, en az bir Alman Panzer Tümeninin varlığını gösteriyordu ve Fransa'dan geri çekilme sırasında büyük hasar gören II. SS Panzer Tümeninin kimliği doğrulanarak, bu bilgi gerekli yerlere aktarılmıştı. Kanpp, Oosterbeek'teki Hotel Tafelberg'in bir Alman ordu grubunun karargâhı olarak hazırlandığı bilgisini kendisi bizzat kontrol etmişti. Otel, beklendiği üzere, Mareşal Model'in, dağılmış Alman ordusunun yeniden örgütlenmesi ve toparlanması çalışmalarını yönetebileceği yeni karargâhı haline getirilmişti. Almanların geri çekilmesinin yavaşladığına dair kanıtlar, Almanlar Albert Kanalı boyunca Britanya mevzilerine karşı küçük çaplı karşı saldırılar başlatmasıyla birlikte, sahadaki olaylarla da teyit edilmiş oluyordu. Ayrıca Enigma şifre çözücüleri, diğer Alman hareketlerini de ortaya çıkarmıştı ve 15 Eylülde hava indirme harekâtından iki gün önce, keşif uçaklarıyla çekilen fotoğraflar, Arnhem bölgesindeki Alman zırhlı birliklerinin varlığını doğrulamıştı.

17 Eylülde Market Garden Operasyonu başlatılmış ve neredeyse daha en başında, sorunlarla karşılaşılmıştı. Paraşüt Alayının, Albay John Frost komutasındaki yalnızca bir taburu, Arnhem'deki köprüye ulaşabilmişti. Arnhem yeraltı direniş örgütü hemen Britanya askerleriyle temasa geçerek yardım teklif etmişti; ancak teklifleri kibarca reddedilmişti. Penseel, yerel radyo istasyonunu ele geçirmeyi ve Arnhem'in kurtuluşunu yayımlamayı planlamıştı; ancak Oosterbeek çevresine paraşütle inen Britanyalılardan gelen, oradaki operasyonların iyi gitmediğini ve Almanların Britanya hava indirme birliklerinin o yönden Arnhem'e ulaşmasını başarılı bir şekilde engellediğini bildiren haberler karşısında, böyle bir yayın için erken olduğuna ikna olmuştu. Kruijff'in güvenilir ortaklarından ikisi, Toon van Dalen ile Gysbert Numen, Oosterbeek'teki Hotel Hartenstein'da kurulmuş Britanya karargâhına ulaştıklarında, yardım tekliflerinin reddedildiğini görmüşlerdi. Numen'e göre nedeni şuydu: "Provokatörlerden korktukları ve basitçe bize güvenmedikleri izlenimini edindim." 18 Eylülde Nicholaas de Bode, Alman tanklarının Arnhem'in doğu tarafına geldiğini fark etmiş ve hemen Britanya karargâhına telefon ederek onları uyarmıştı; ne var ki, kendisine teşekkür edildikten sonra, "Albay rapordan şüphe duyuyor. Ne de olsa bir sürü peri masalı işitiyoruz" denmişti. Trajedi, tüm bunların kaçınılabilecek şeyler olmasıydı. Yarbay Hillary Barlow, savaş sonrası dönem için, Arnhem'in belediye başkanı ve askeri hükümet başkanı olarak aday gösterilmişti. Ona, Britanya hava kuvvetleri ile irtibattan sorumlu, Hollandalı Üsteğmen Arnoldus Wolters yardım edecekti. İki adama, çıkarmadan sonra bağlantı kurmaları için, Hollanda yeraltı örgütünün tamamen güvenilir üyelerinin listeleri verilmişti. Ne yazık ki Barlow, savaşın başlarında öldürülmüştü ve Wolters da Britanya subaylarının ona asla tam olarak güvenmediğini görecekti.

Hollanda direnişi, Arnhem'e giden karayolu boyunca, Britanyalı ve Amerikalı komutanlar tarafından daha sıcak karşılanmıştı. Örneğin *Knokploegen*, 17 Eylülde Eindhoven'daki telefon santralına el koyarak, Amsterdam ve Lahey ile iletişimi sağlamıştı. Yeraltı kuvvetleri ayrıca, Eindhoven'da güvenliği sağlayıp, NSB üyelerini toplamış ve böylece, Müttefik birliklerin ilerlemesi için gereken ortamı da hazırlamıştı. Eindhoven'ın kuzeyinde, *Partisanen Actie Nederland*'dan erkekler, Woensel'de Amerikan birliklerine katılmıştı: "Baktığınız her yerde, kollarında 'PAN' yazan, mavi tulumlu adamlar görüyorsunuz. Omuzlarında bir silah taşıyor, motosikletler ve bayraklı arabalarla ortalıkta dolaşıyorlar." ABD hava kuvvetleri ile irtibat sorumlusu Hollandalı subay Yüzbaşı Arie Bestebruertje, yaklaşık 600 Hollandalı direnişçiyi toplamış ve Amerikalılara silah için ricada bulunmuştu. General James Gavin, onları, Almanlar tarafından yakalanmaları halinde kaşı karşıya kalacakları infaz riski konusunda uyarmıştı. Öte tandan, savaşma kararlılıklarını görerek, silah ve üniforma tedarik ettiği bu direnişçilerden, Almanların Nijmegen'deki köprüyü havaya uçurmasına engel olmalarını da istemişti. Yaklaşık 100 PAN üyesinin, Almanların Best'e giden yolu kesme çabalarını püskürtmede Britanyalılara yardım etmesine rağmen, Britanya zırhlı birliği subayları, Hollandalılara silah verme konusunda çok daha az istekliydi. Nijmegen'de, yanlış bir istihbarat sonucu, Direniş Amerikalılara, ana köprüyü havaya uçuracak bomba pistonunun, Almanların elindeki postanede olduğunu bildirmişti. Hollandalıların rehberliğinde postanaye baskın yapılmış ancak piston bulunamamıştı. Nijmegen'deki köprü havaya uçurulmamıştı ve bunun, patlayıcılara giden telleri kesen genç bir Hollandalının kahramanlığı sayesinde başarıldığı anlatılır. Bu hikâyeye Hollanda'da neredeyse herkes inanır; ancak doğrulanmamıştır. Her halükârda, Model'in kendisi, köprünün Alman karşı saldırıları için açık tutulmasını emretmişti.

20 Eylülde Frost'un, Arnhem'deki köprüde bulunan, cephanesi ve gücü ciddi şekilde tükenmiş birliği teslim olmuştu. Britanyalılarla birlikte savaşan Hollanda yeraltı örgütünün bir üyesi, Almanlar tarafından teşhis edilerek hemen infaz edilmişti. Almanların asıl çabası şimdi, Britanya hava indirme birliği askerlerini Oosterbeek çevresinde kuşatmaya odaklanmıştı. Wolters, Hollanda direnişinden gönüllülerden oluşan bir tabur kurma talebiyle van der Krap ile temasa geçmişti. Britanyalılar bu birliğe silah tedarik edememişti; bu yüzden, adamlar silahlarını Alman hatlarının gerisinden kendileri temin edeceklerdi. Van der Krap, Britanyalıların pozisyonunun son derece belirsiz olduğunu ve Almanların Britanyalılara savaş esiri muamelesi yaparken, kendisinin ve Hollandalı arkadaşlarının infaz edileceğini fark etmişti. Bu nedenle, yeni kurulan taburu dağıtma kararı almıştı. 25 Eylülde Britanyalılar, Aşağı Ren boyunca, Oosterbeek'ten Driel'e çekilmeye başlamıştı. Bundan bir gece önce Kruijff, Hollanda yeraltı güçlerinin bundan sonra ne

yapması gerektiğini tartışmak üzere bir toplantıya ev sahipliği yapmıştı. Fiilen savaşmaya devam etmenin anlamsız olduğu, operasyonların Nijmegen'in batısındaki Betuwe bölgesinde üslenmiş Müttefiklere istihbarat sağlamaya ve Aşağı Ren civarındaki tahliye edilemeyen Britanyalı yaralıları tedavi etmeye ve gizlemeye yönelik olması gerektiği yönünde fikir birliği sağlanmıştı. Benzer şekilde, 11-12 Eylül tarihlerinde, Jedburgh timi Dudley'in bir elemanı olarak Hollanda'ya paraşütle inen Binbaşı John Olmsted, Müttefiklerin artık Hollanda'ya doğru ilerlememesinden ötürü, timinin asıl görevinin, Arnhem'in kuzeydoğusundaki Hengelo-Amelo bölgesinde bulunan üslerinden istihbarat toplamak ve aktarmak olduğu sonucuna varmıştı.[37]

Almanlar, Hollanda halkının Müttefik kurtarıcılarına kucak açmasının intikamını almıştı. 23 ve 24 Eylülde Arnhem'in 150.000 kişilik nüfusu, Almanlar ulaşım aracı sağlamayı reddettiği için yaya olarak, zorla tahliye edilmiş ve ardından Almanlar, tahliye edilenlerin mallarını yağmalamıştı. Sonra sıra Oosterbeek'e gelmişti: Burada, tahliye edilen Hollandalılardan oluşan konvoy, Britanyalılara yardım edenleri tespit eden eski Alman savaş esirleri tarafından kontrolden geçirilmişti. Hollandalılar, Müttefiklerin yaralılarıyla ilgileniyordu ve Britanyalı tuğgeneraller Gerald Lathbury ve John Hackett, Arnhem'deki St Elisabeth Hastanesinde tedavi gören Britanyalı askerler arasındaydı: İkisi de orada onbaşı olarak kayıtlıydı. Arnhem'in tahliyesi, onları tehlikeye sokuyordu; ama Hollandalılar onları korumaya kararlıydı. Güney Afrikalı bir cerrah, Kruijff ve yardımcılarının, Hackett'in hastaneden kaçmasına nasıl yardım ettiğini anlatmıştı:

> Sonunda, ona siyah bir takım elbise uydurduk; yine de halsizlikten ve yarası bir türlü iyileşemediğinden, iki büklüm olmuştu. Piet daha sonra, Kızıl Haç arabasını yan girişe getirmek için çıktı. Ana koğuşta, birkaç rahibe görevlerinin başındaydı ve Hollandalı doktorun onların dikkatini başka yöne çekmesini sağladım. Her şey hazır olduğunda, generali kısmen yürütmek, kısmen taşımak suretiyle koğuşu boydan boya geçerek, bodrum koridorlarına indirdik ve sonra merdivenlerden yukarı çıkarıp, arabaya bindirdik.

Hackett, Mien, Cor ve Ann De Nooy isimlerindeki üç kız kardeşin Ede'deki evine götürülmüş ve daha sonra, onların kendisine nasıl ihtimam gösterdiğine dair dokunaklı bir anı kaleme almıştı.

Britanya hava indirme birlikleri Oosterbeek'i terk edip Aşağı Ren'i geçtikten sonra bile, hâlâ karşı kıyıda Britanya silahlı kuvvetlerinden yaklaşık 500 asker bulunuyordu. Binbaşı Digby Tatham-Walker üniformasını çıkarıp sivil kıyafetler giymiş ve SHAEF'e, havadan silah tedariki yapılırsa, bu bir-

[37] A. Beevor, *Arnhem*, passim; C. Ryan, *A Bridge Too Far*, passim; J. Olmsted, IWM 12855.

liklerin Hollanda direniş güçlerine katılabileceklerini ve Müttefikler Ren nehrini geçene kadar Almanlara karşı gerilla savaşı yürütebileceklerini bildirmişti. Müttefiklerin, Hollanda'nın daha derinlerine ilerlemek gibi bir acil planları olmadığı için, silah tedariki gerçekleşmemişti. Bunun yerine, MI9'dan Airey Neave, askerleri tahliye etmek ve Ren nehri boyunca hava mürettebatı indirmek için Pegasus Operasyonunu planlamıştı. Bu personel, Kruijff ve Bill Wildeboer tarafından organize edilen Hollandalı yeraltı birimleri tarafından Arnhem, Apeldoorn ve Ede arasında kalan bölgede saklanıyordu. Bu alan, bir kaçağın ifade ettiği üzere, saklanmak için ideal bir yerdi; çünkü "araba yolları, bisiklet yolları, koyun ağılları, ormancı kulübeleri, izole çiftlik evleri ve küçük, çalılarla kaplı kum tepeleri serpiştirilmiş, yaklaşık 400 kilometrekarelik" bir yerdi. 21 Ekimde Hollanda yeraltı örgütü saklanan askerleri küçük gruplar halinde Renkum'daki geçiş noktasına getirmek için seferber olmuştu. Tahliye başarılı olmuş; 183 Müttefik askeri 22 Ekimde Ren nehrini geçmişti.

Bir ay sonra Pegasus II hayata geçirilirken, Almanlar dikkatsiz bir gazeteciden, özel PGEM telefon hattının varlığını öğrenmiş ve hattı keserek, Hollanda içindeki tüm iletişimin Londra üzerinden yürütülmesini zorunlu kılmıştı. Dahası, *News Chronicle*, Lathbury'nin, birinci Pegasus operasyonu sırasında nasıl kaçtığına dair ayrıntılı açıklamasını yayımlamıştı. Bu nedenle, Pegasus II gerçekleştiğinde, Almanlar alarm durumundaydı. Operasyon bir felaketle sonuçlanmıştı: 110 askerden sadece 5'i Ren nehrini geçebilmiş ve geri kalanların çoğu esir düşmüştü. Almanlar yerel halktan intikam almaya kararlıydı ve özellikle Ede yeraltı teşkilatı, tutuklamalar ve infazlar sonucunda ağır darbe almıştı. Bununla birlikte, Betuwe'nin batı ucundaki Merwede nehri çevresindeki Biesbosch bataklıklarının sularını bilen bir grup insan, kaçakları işgal altındaki topraklardan Müttefiklerin kontrolündeki güvenli bölgeye kanoyla geçirmek için bir ulaşım sistemi kurmaya karar vermişti: Onların bu operasyonları kış boyunca devam edecekti. 30 Ocak 1945'te Ede'den bisikletle yola çıkan Hackett'e Johan Snoek eşlik etmiş ve ardından kanoyla bataklıklar boyunca ilerleyerek, Kanada cephesinin ileri hatlarına götürülmüştü.[38]

Eylül ayının sonunda Almanlar, Aşağı Ren'in kuzey yakasının tamamının boşaltılmasını emretmişti. Bu emir, daha sonra çok küçük bir alanı kapsayacak ve Kuzey Denizi kıyısından zorla tahliye edilen mültecilerle yiyecek ve barınak için rekabet etmek zorunda kalacak olan 200.000 kişiyi yerinden edecekti. Sürgündeki Hollanda hükümetinin emri yüzünden, gıda sıkıntısı daha da kötüleşmek üzereydi.

---

[38] D. Paul, *Surgeon at Arms*, 112, 124, 153, 132; L. Heaps, *The Grey Goose of Arnhem*, 104-5, 151-60, 183-4, 215-28; Beevor, *Arnhem*, 362-3; J. Hackett, *I Was a Stranger*, passim.

17 Eylülde Eisenhower'ın talebi üzerine, sürgündeki Hollanda hükümeti, BBC aracılığıyla Hollanda Demiryolları yönetimiyle temasa geçerek şu emri vermişti: "Hükümet, düşmanın trafiğini ve birlikleri naklini mümkün olduğunca sekteye uğratmak için, demiryolu personeline genel grev emri verme zamanının geldiğini düşünüyor." Grev etkili bir şekilde 18 Eylülde başlamışve yalnızca askeri demiryolu trafiğini değil, hayati gıda kaynaklarının sevkiyatı da dahil, ülke çapındaki tüm demiryolu trafiğini durdurmuştu. Müttefiklerin ülkeyi kurtarmasının yalnızca birkaç hafta sürmesi bekleniyordu; ancak Market Garden Operasyonunun başarısızlığının öngörülemeyen sonuçları olacak ve grev yedi ay sürecekti. Ekim 1944 ve Ocak 1945'te hükümet grevin devam etmesi yönünde çağrıda bulunmuş ve Hollanda yeraltı unsurları grevin neden olduğu bariz acılara rağmen bu talebi onaylamıştı. Hollandalılar, zaten saklanması gereken insanlara, *onderduiker*lere yardım etme konusunda uzman hale gelmişti ve şimdi yardım ellerini, grev yapan demiryolu çalışanlarına uzatma zamanı gelmişti. Hollanda hükümeti ayrıca, grevdeki işçilerin kesintisiz ücret, fazla mesai ve Noel ikramiyesi taleplerini kabul etmiş ve demiryolu işçileri, hükümetin Ulusal Yardım Fonundan yaklaşık 37 milyon gulden almıştı.

Demiryolu grevinin, işgal altındaki Hollanda nüfusu üzerindeki etkisi korkunçtu. 28 Eylülde Market Garden Operasyonu başarısız olduktan hemen sonra Gerbrandy, Churchill'e şunları yazmıştı:

> Birçok demiryolu grevcisi ve direniş hareketi üyesi infaz edildi ve infazlar hâlâ devam ediyor. En şiddetli misillemeler aile fertlerine karşı yapılıyor. Büyük şehirlerde açlık –bu terim yetersiz kalıyor– kapıda.

Almanlar, Rotterdam ve Amsterdam'daki liman tesislerinin yıkımını gerçekleştirerek, durumu daha da kötüleştirmişti. Bu yıkım, eylül ayı başlarında planlanmıştı; ancak daha sonra, Hollanda gemilerinin Zangen'in ordusunu Scheldt boyunca taşıması için kullanılmasına imkân sağlamak üzere ertelenmişti. Almanlar ayrıca, Hollanda demiryollarını işletmek için yaklaşık 5.000 Alman demiryolu işçisi getirmişti; ama bu işçiler yalnızca, Alman birliklerini onlar için gerekli gıda malzemesi taşımak için çalışıyordu. Hollanda nüfusu gerçekten de 1944-45 kışında açlıktan kırılmıştı. O kış ölümlerin yüzde 80'inin gıda yokluğundan kaynaklandığı tahmin ediliyordu ve Rotterdam bundan en kötü etkilenen şehir olmuştu. Ocak 1945'in son günlerinde, birkaç Müttefik yardım gemisi gönderilmişti; ancak tüm Hollanda'nın acilen ihtiyaç duyduğu kurtuluş için 1945 baharına kadar beklenecekti.

29

Almanların Balkanlar'dan Çekilmesi

Balkanlar'la ilgili daha önceki bölümler, bölgedeki direnişle ilgili temel sorunun altını çizmişti: Direnişin amacı, işgalcilere karşı direniş miydi; yoksa iç savaş mıydı? 1944 yazının başlarında, tüm gözlemciler tarafından, cevabın iç savaş olduğu ve Balkanlar'daki komünistlerin, Almanların artık kaçınılmaz olarak ayrılmasının ardından, ülkelerini ele geçirmeye kararlı oldukları anlaşılmıştı. Görünüşe göre hem Müttefik hükümetleri hem de onların olay yerindeki temsilcileri, durumu kontrol etmekten çok uzaktı. Politika plancılarının şimdi karşı karşıya kaldıkları zorluk, bu sıkıntılı durumdan kurtulmak için ellerinden geleni yapmak ve baskın direniş hareketlerinin Sovyetler Birliği'ne karşı olumlu bir tutum sergilediğini ve Britanya ile Amerika'nın bölgeyi etkileyebilecek herhangi bir çabasına, giderek daha fazla düşmanca tutum takınacaklarını kabul etmekti. Haziran ayında, bir Dışişleri Bakanlığı makalesinde şu ifadeler yer alıyordu:

> Ruslar, genel olarak konuşursak, Güneydoğu Avrupa'da hâkim bir pozisyon istiyorlar ve Yugoslavya, Arnavutluk ve Yunanistan'daki Komünist hareketleri bir amaca ulaşmak için araç olarak kullanıyorlar... Yugoslavya ve Yunanistan'daki, Komünist önderlik altındaki hareketlerin en güçlü olduğu mevcut durumun sorumlusu biziz. Ruslar sadece arkalarına yaslandılar ve işlerini onlar için yapmamızı izlediler. Ve ancak hareketlerini frenleme yönünde emareler gösterdiğimizde (Kral Petar ve Mihailović'i tanımaya devam etmemiz ve son zamanlarda EAM'a karşı alınan sert tavır gibi...) açığa çıktılar ve çıkarlarının nerede yattığını gösterdiler...[1]

Churchill 1944 yazında, Stalin'le nüfuz alanlarının tayin edilmesiyle ilgili bir yazışma başlatarak sorunu çözmeye çalışmıştı. Bu yazışmaların sonucu daha sonra, Churchill tarafından hazırlanan ve Ekim 1944'te Moskova'daki konferanslarında Stalin tarafından kabul edilen, sözde "münasebetsiz belge"de* özetlenecekti. Bu belgede, Balkanlar'daki beş ülke için nüfuz yüzdeleri

---

[1] Barker, "Some Factors in British Decision-Making over Yugoslavia."

* Churchill'in *a naughty document*, yani münasebetsiz bir belge dediği Yüzdeler Anlaşması, 1944'te 4. Moskova Konferansı sırasında Joseph Stalin ve Winston Churchill arasında Avrupa ülkelerini etki alanlarına nasıl bölecekleri konusunda yapılmıştır; buna göre Stalin Romanya ve Bulgaristan'ı alırken, Britanya Rusya'yı Akdeniz'in dışında tutmak için Yunanistan'ı almıştı –çn.

tayin edilmişti: Sovyetler Bulgaristan, Macaristan ve Romanya'da egemen olacak; Yunanistan'da Britanya nüfuzu hâkim olacak ve Yugoslavya 50-50 temelinde bölünecekti.[2]

Britanyalılar açısından, hiç kuşkusuz, Yunanistan bölgenin en önemli ülkesi olarak görülüyordu. Ağustos 1944'te Anthony Eden, savaş kabinesine, Dışişleri Bakanlığı politikasını özetleyen bir bildiri sunmuştu:

> Savaştan sonra Güneydoğu Avrupa'da siyasi nüfuzumuzu sürdüreceksek ve her şeyden önce, Doğu Akdeniz'deki stratejik konumumuzu koruyacaksak, Yunanistan'ın bize dost bir hükümet tarafından yönetilmesi şarttır... Yunanistan'daki Britanya nüfuzunun ve iki ülke arasındaki geleneksel bağların korunması gerektiğini düşünüyorum; ancak oraya Britanya kuvvetleri gönderilemezse, hâlâ bizden yardım bekleyen Yunan halkının Büyük Britanya'ya olan inancını kaybetmesi ve ülkeyi Sovyet hâkimiyetine sokacak bir Hükümetin iktidara gelmesi gibi ciddi bir tehlike söz konusudur.[3]

Savaş kabinesi bu bildiriye katılmış ve Almanlar gittikten sonra hem kanun ve düzeni sağlamak hem de komünist bir darbeyi önlemek için General Ronald Scobie komutasındaki bir Britanya kuvvetinin Yunanistan'a gönderilmesi –Manna Operasyonu– için planlar yapılmaya başlanmıştı. Yunanistan'dan, Epiros'ta üsleniş olan Nigel Clive, Kuzey Yunanistan'daki Alman komutan Korgeneral Hubert Lanz tarafından yazılan ve Almanların düşüncesini özetleyen bir rapor iletmişti. Almanlar, Yunanistan'ın Müttefikler tarafından doğrudan işgal edilmesini beklemiyordu; çünkü bu, büyük olasılıkla "mevcut siyasi karışıklığı" hızlandırırdı ve "tahliyeye zorlansalar bile, Müttefik birlikleri, muhtemelen iki tarafa da gönderilmiş Britanyalı görev güçlerinin gözetiminde yapılacak bir iç savaşta, taraflardan herhangi biri tarafından yaratılabilecek bir emrivakiye karşı" geride bekleyecekti[4]

Arnavutluk "Yüzdeler Anlaşması"nda yoktu. Britanya Hükümeti, İtalya'nın ülkesini işgalinden sonra Kral Zog'a sığınma hakkı tanımıştı; ancak Almanlar ayrıldıktan sonra, bağımsız bir Arnavutluk'un yeniden kurulmasını istemesine rağmen, Zog'u tahtına geri oturtma taahhüdünde bulunmamıştı. Arnavutluk'ta savaş sonrası Britanya nüfuzu olasılığıyla ilgili olarak, Dışişleri Bakanlığının yaklaşımı karamsardı. Orme Sargent, 26 Eylülde Eden için yazdığı bir raporda, Almanya'nın çekilmesinin ardından, "LNC'nin Arnavutluk'un tamamı üzerinde kontrolü ele geçirmesinin kaçınılmaz görünüdüğünü" ve LNC'nin komünist liderlerinin destek için yüzünü Britanya'dan

---

[2] A. Resis, "The Churchill-Stalin Secret 'Percentages' Agreement on the Balkans, Moscow, Ekim 1944," *American Historical Review*, 83:2 (1978), 368-87.

[3] Papastratis, *British Policy towards Greece*, 202.

[4] Clive, *A Greek Experience*, 120.

ziyade, Sovyetler Birliği'ne döneceğini yazmıştı. Eden, Sargent'ın fikirlerine katılarak, Churchill'e yazdığı bir raporda, milliyetçiler arasında hüküm süren bölünmenin, onların "Britanya'ya önemli bir askeri yardım sağlamayacakları" anlamına geldiğini ve görünüşe bakılırsa, LNC'nin ülkedeki ilerlemesine direnmekten aciz olduklarını eklemişti. Bu, LNC'nin merkez üssünün güneyde kalmasına ve ülkenin merkezi ile kuzeyinin, "çok daha ilkel, aşırı solcu toplumsal ve siyasal görüşlere daha az açık" olmasına rağmen gerçekleşmişti.[5]

Churchill, Yugoslavya özelinde, Britanya desteğini Çetnik direniş lideri Draža Mihailović'ten çekme ve Almanlara karşı Yugoslav direnişini birleştirmek için Tito'ya arka çıkma kararında ana etken olmuştu. Ağustos 1944'te Churchill, İtalya'daki Britanya birliklerini ziyaret etmiş ve mayıs ayında karargâhına yapılan bir Alman saldırısı onu Yugoslavya'dan kaçmaya zorladığından beri Britanya koruması altında olduğu Vis adasından İtalya'ya uçakla gönderilen Tito ile tanışma fırsatı bulmuştu. Bu, iki adamın ilk karşılaşmasıydı ve her birine diğerini değerlendirme fırsatı vermişti. Churchill, Tito'ya Britanya politikasını netleştiren bir not vermişti:

1. Majestelerinin Hükümetinin arzusu, düşmana direnen tüm Yugoslavların temsil edildiği birleşik bir Yugoslav Hükümeti ve Sırp halkı ile Ulusal Kurtuluş Hareketi arasında bir uzlaşma görmektir.
2. Majestelerinin Hükümeti, artık Yugoslav Kraliyet Hükümeti ile Ulusal Kurtuluş Hareketi arasında bir anlaşmaya varıldığı göz önünde bulundurularak, Yugoslav kuvvetlerine savaş malzemesi tedarikini sürdürmeyi ve mümkünse artırmayı planlamaktadır. Karşılığında, Mareşal Tito'nun Yugoslavya'nın birleşmesine olumlu bir katkı yapmasını ve Yugoslavya Başbakanı ile daha önce yapmayı kabul ettiği deklarasyona yalnızca komünizmi empoze etmeme niyetine dair beyanını değil, aynı zamanda, Hareketin silahlı gücünü, ülkenin gelecekteki rejiminde halkın iradesinin özgürce ifade edilmesini etkilemek için kullanmayacağı beyanının da eklemesini beklemektedir...
4. Majestelerinin Hükümeti tarafından gönderilen büyük miktarda mühimmatın, nefsi müdafaa dışında, kardeş kavgası için kullanıldığı ortaya çıkarsa, bu, Müttefiklerin tedarik sorununun tamamını etkileyecektir; çünkü biz, Yugoslavya'nın siyasi farklılıklarına karışmak istemiyoruz...[6]

Tito hemen Churchill'e, Yugoslavya'ya komünizmi dayatmak gibi bir niyetleri olmadığına dair güvence vermişti. Bu kesinlikle doğru değildi; çünkü o sırada Tito, son kralcı ve milliyetçi kale olan Sırbistan'a yönelik Partizan taarruzunu planlıyordu: Sırbistan fethedilip Almanlardan kurtarıldıktan sonra, Tito kendi

[5] Pearson, *Albania in Occupation and War*, 391-4.

[6] Churchill, *The Second World War*, VI, 82-3.

istediği gibi bir hükümet kurabilecekti. Milovan Đilas'ın daha sonra şöyle bir yorumda bulunmuştu: "Churchill'in ya yeni bir Yugoslavya'yı kabul etmekten ya da kimsenin taraftar olmadığı, uzun süreli bir çatışmaya göze almaktan başka seçeneği yoktu."[7] Churchill'in kendisi de bu tehlikenin farkındaydı. 31 Ağustosta Eden'e, korkularını özetleyen bir bilgilendirme notu göndermişti:

> Tito'nun tüm silahlara sahip olması ve tarafımızdan sağlanan silahlarla ülkenin geri kalanını boyunduruk altına alabilecek olması nedeniyle, savaş bittikten sonra üzerimize ne kadar büyük bir sorumluluk düşeceğini hatırlamakta fayda var. Savaş sırasında, malzeme akışını durdurma tehdidiyle, kendi ülkesinin insanları yerine Almanlarla savaşması için ona baskı yapabiliriz; ancak savaş bittiğinde, bu durum ortadan kalkmış olacak. Silahlar ve ülke onun insafına kalacak.[8]

Geriye, tartışılacak iki konu kalıyordu: Kral Petar ile Trieste'nin geleceği.

Bunlardan ikincisi, Napoli'deki toplantıda tartışılmıştı. Churchill Tito'ya, Britanyalıların, Orta Avrupa'da öngörülen Britanya işgal bölgesini beslemek için hayati önem taşıyan limana sahip Trieste'yi ele geçirmeyi planladığını bildirmişti. Roma'nın düşüşüyle canlanan Churchill, General Alexander'ın kuvvetlerinin Ljubljana geçidi üzerinden Orta Avrupa'ya girerek Viyana'ya doğru ilerlemesi konusunda son derece istekliydi ve bu planı gerçekleştirme konusunda Tito'nun rızasını ve yardımını istemişti. Churchill 28 Ağustosta bu tartışmalı Müttefik hareketini teşvik ederken, Roosevelt'e şunu bildirmişti: "Tito'nun adamları bizi Istria'da bekliyor olacak." Churchill'in planının fiili olarak uygulanabilirliğiyle ilgili stratejik tartışmalar bu kitap kapsamında bizi ilgilendirmiyor: Bu olayda, Müttefik birlikleri o yaz Gotik Hattı* geçmemişti ve sonuç olarak, Ljubljana geçidine doğru ilerleme de mümkün olmamıştı. Ancak Tito, Sloven irredentizmine ve Trieste ile Venezia Giulia'nın savaş sonrası Yugoslavya'ya dahil edilmesine yönelik desteğini zaten alenen ilan ettiği için, Churchill'in beyanı karşısında paniğe kapılmıştı.

Toplantıda, Trieste meselesi göz ardı edilmişti; çünkü Tito, Britanya'dan askeri malzeme almaya devam etmek istiyorsa, Churchill ile arasını iyi tutması gerektiğini anlamıştı. Tito, Amerikalıların Sırbistan'da hâlâ bir görev gücü olduğu için, Churchill'in Mihailović'ten ayrılma konusunda samimi olduğuna hâlâ tam olarak ikna olmamıştı. OSS'den Yüzbaşı George Musulin Ekim 1943'te düşürülen Müttefik hava mürettebatının, Çetniklerin kontro-

---

7 Djilas, *Wartime*, 401.

8 Williams, *Parachutes, Patriots and Partisans*, 229.

* İtalya'daki Alman kuvvetlerinin, General Sir Harold Alexander komutasındaki İtalya Müttefik Ordularına karşı savaşarak geri çekilmesi sırasında Mareşal Albert Kesselring'in Apenin dağlarının kuzey kesiminin zirveleri boyunca uzanan son büyük savunma hattı –çn.

lündeki bölgeden ülkelerine geri gönderilmesini organize etmek için Sırbistan'a gelmişti. Musulin'in görev gücü, Mihailović'i terk etme politikası uyarınca, Şubat 1944'te geri çekilmiş olmakla birlikte, Çetnikler Müttefik hava mürettebatına bakmayı bırakmamıştı ve onları tahliye etme ihtiyacı yok olmuş değildi. 2 Ağustos 1944'te Musulin, bu mürettebatın ülkelerine geri gönderilmelerini ayarlamak için Sırbistan'a dönmüştü. Ona, Bosna ve Sırbistan'ın Çetnik bölgelerinde istihbarat toplama görevi üstlenecek olan Albay Robert McDowell ve Sırpça-Hırvatça konuşan üç OSS görevlisi eşlik ediyordu. Musulin, 250 Müttefik hava mürettebatını götürmek için İtalya'dan gelecek uçakları ayarlarken, McDowell ve subayları ülkeyi gezmişti. Bu sırada, Partizanların Çetniklerin Almanlara direnme çabalarını engellediğine dair açık kanıtlar bulmuşlardı. Teğmen Kramer'in bildirdiğine göre, onlar bu duruma müdahale etmeye çalışmışlardı:

> Yerel Partizan komutanına kuryeyle bir not gönderdim ve Yugoslavlar arasındaki bu yerel savaşı durdurma fikriyle bir buluşma talep ettim; çünkü bu savaş devam ederken, büyük Alman birlikleri Morava vadisi yoluyla Prizren'den Kruševac'a ve oradan da Niş ve Belgrad'a geçiyordu. Partizan komutan cevap vermedi; ancak kuryeye Amerikalıların Sırbistan'daki iç savaşla ilgilenmediğini ve dışarı çıkmalarının daha iyi olacağını söylemiş ve bunu bildirdikten sonra kuryeyi dövdürtmüş.

Churchill, McDowell-Musulin ekibinin, Kral Petar'ın açıkça Mihailović ile ilişkilerinin kalmadığını ilan etmesi yönündeki çabalarına zarar vereceğinden endişeliydi, bu yüzden eylül başında, Roosevelt'e görev gücünün geri çekilmesi emrini vermesi için baskı yapmıştı. Roosevelt buna uymuş ve ekip nihayet kasım ayında Yugoslavya'dan ayrılmıştı.[9]

Churchill, Londra'ya döndüğünde, sürgündeki Yugoslav hükümetine Mihailović'i terk etmesi ve Partizanlara desteğini açıklaması için baskı yapmıştı. 12 Eylülde Kral, Londra'dan güçlü bir şekilde ifade edilen bir açıklama yayımlamış ve şunları söylemişti:

> Bu çağrıya kulak asmayan... biri, halkının ve tarihin önünde hain damgasından kurtulamaz. Bu mesajla, düşmanla işbirliğini haklı çıkarmak, tarihinin en vahim günlerinde savaşan halkımızın arasına nifak tohumu saçmak ve böylece düşmana fayda sağlamak için Kral'ın adının ve Kraliyet otoritesinin kötüye kullanılmasını şiddetle kınıyorum.[10]

---

[9] Kurapovna, *Shadows on the Mountain*, 46-7, 152; Teğmen E. R. Kamer'in Günlüğü, 17 Eylül, akt. Miller, *Behind the Lines*, 191-2; Lees, *The Rape of Serbia*, 287; Churchill'den Roosevelt'e, 1 Eylül 1944, Roosevelt'ten Churchill'e, 3 Eylül 1944, Loewenheim vd (der.), *Roosevelt and Churchill*, 570-71.

[10] Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 260.

Bu duyurunun Yugoslavya'daki etkisi üzerinde daha sonra duracağız.

Churchill çok geçmeden, Tito'nun ikiyüzlülüğüne dair kanıt elde etmişti. Eylülde Tito, Vis'ten "sıvışmış" ve sonunda Stalin'le görüşmek üzere Moskova'ya ulaşmıştı. Tito'nun ziyaretinin iki temel amacı vardı: Askeri amacı, özellikle Belgrad'a yönelik bir saldırı için Sovyetler'in erzak ve mühimmat sevkiyatını sağlamaktı. Siyasi olan ise, Yugoslavya'nın tek bir ülke olarak yeniden inşa edileceğine, bölgenin kurtarılan kısımlarının Tito'nun ulusal komitesine teslim edileceğine ve Sovyet kuvvetlerinin Almanlara yönelik operasyonların sonunda Yugoslavya'dan çekileceğine dair Sovyet garantisi elde etmekti. Tito'nun ziyareti, özellikle Sovyet erzak ve mühimmat sevkiyatı açısından tam bir başarıydı. Bu malzemenin yaklaşık 100.000 tüfek, 68.000 makineli tüfek, 800'ün üzerinde tanksavar ve sahra silahı, 491 uçaksavar, 65 tank ve 7 sahra hastanesi ekipmanından oluştuğu tahmin edilmektedir. Bu sevkiyata ek olarak, Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından havayolu ve denizyoluyla gönderilen, büyük miktarda erzak ve mühimmat da gelmişti.[11] Eden, ekim ayı başlarında Moskova'dayken, Molotov'a Britanyalıların Tito'nun Vis'ten gizlice ayrılmasından duyduğu hoşnutsuzluğu bildirmişti:

> Bize Moskova'ya gideceğini söyleme nezaketini göstermiş olsaydı, ona iyi yolculuklar dilerdik. Ancak, Mareşal Tito'yu silahlandıran, donatan ve askeri operasyonlarını mümkün kılan biz olmamıza rağmen ne o ne de Sovyet Hükümeti, bize bu konuda herhangi bir şey söyleme nezaketi göstermedi. Sonuç olarak, olanlar karşısında büyük bir kırgınlık hissettiğimizi tekrar etmeliyim.

Yanıt olarak Molotov, tüm suçu Tito'ya atmıştı. Churchill, Tito'nun davranışından özellikle rahatsız olmuş ve General Wilson'a şunları söylemişti: "Tito'ya olan güvenim... o koşullarda Vis'ten sıvışmasıyla yerle bir oldu." Fitzroy Maclean, Tito'yu Britanya hükümetini gücendirdiği konusunda uyarınca şu yanıtı almıştı: "Biz bağımsız bir devletiz; Milli Komite Başkanı ve Başkomutan olarak, milletimin çıkarına olan faaliyet ve çalışmalarımdan dolayı, ülkem dışında hiç kimseye karşı sorumlu değilim."[12]

Arnavutluk'ta 1944 yazında iç savaşın yayıldığı açıkça belli olmuştu. 6 Temmuzda Binbaşı Victor Smith, Bari'den aldığı ateşkesi sağlama emri üzerine, ülkeye paraşütle indirilmişti; ancak Enver Hoca'nın, ricalarına kulaklarını tamamen tıkadığını görmüştü. Bir hafta sonra Alan Palmer, General

---

[11] Erickson, *The Road to Berlin*, 384; Hamilton-Hill, *SOE Assignment*, 182-3; D. Biber, "The Yugoslav Partisans and the British in 1944," Deakin (der.), *British Political and Military Strategy*, 111-29.

[12] A. Eden, *The Eden Memoirs*, 482; Djilas, *Wartime*, 406; Biber, "The Yugoslav Partisans and the British in 1944."

Wilson'dan, Abas Kupi'ye saldırmayı bırakmadığı takdirde, LNC'ye yapılan tüm Müttefik yardımının durdurulacağı konusunda Enver Hoca'yı uyaran yazılı bir mesajla Arnavutluk'a dönmüştü. Hoca'nın tepkisi, Abas Kupi ve *Balli Kombëtar*'ı sadece siyasi rakipler olarak değil, aynı zamanda, düpedüz işbirlikçiler olarak nitelemek olmuştu. Palmer, tartışmaları ilerletmek ve LNC'yi, Müttefiklerin stratejik politikasına uygun çizgiye getirmek için, temmuz sonunda Yarbay Lord Harcourt, Hava Korgenerali William Elliot ve OSS'den Harry Fultz ile görüşmek üzere, üç kişilik bir LNC heyetiyle birlikte Bari'ye gitmişti. Görüşmeler, LNC'nin talepleri üzerine sekteye uğramıştı. Talepler şunlardı: Anti-Faşist Ulusal Kurtuluş Komitesi, Arnavutluk'un geçici hükümeti olarak tanınacaktı; Bari'de bir Arnavut askeri heyetine yer verilecekti; LNC, malzemelerin dağıtımından tek başına sorumlu olacaktı ve başlıca engel oluşturan talep göre ise, Abas Kupi'ye giden Müttefik görev güçleri geri çekilecek ve Abas Kupi ile *Balli Kombëtar* işbirlikçi olmakla suçlanacaktı. Dışişleri Bakanlığı, pozisyonunu ağustos ayının ortasında netleştirmişti: "Şu andaki mevcut koşullarda, Kupi'ye karşı tek taraflı olarak, Ulusal Kurtuluş Hareketine bir taahhütte bulunmak çok akıllıca olmaz ve şu an için BLO'larımızı [Britanyalı irtibat subayları] Kupi'nin yanından geri çekmek söz konusu bile edilemez."

Bari'de tartışmalar sürerken, sahada durum kötüleşiyordu. LNC, Abas Kupi'yi geri çekilmeye zorlayarak, önemli Zogist bölgelerine girmeye başlamıştı. 11 Ağustosta iki Sovyet subayı, Binbaşı İvanov ile Teğmen Turin, Hoca'nın Helmës'teki karargâhına gelmişti. Ziyaretin sonuçlarını OSS subayı Nick Kukich şöyle özetliyordu: "Buradaki hiçbir Yanki tarafından asla unutulmayacak kadar alkışlandılar. Ptz (partizanlar), iki saat boyunca, ellerinde bulunan her türlü silahla havaya ateş açtılar." Ancak partizanlar, Sovyetler'in yalnızca istihbarat toplamak için geldiğini ve erzak temini için hiçbir araç ya da niyet barındırmadıklarını görünce hayal kırıklığına uğramıştı. Bu eksiklik, temmuz-eylül dönemi boyunca Arnavutluk'a deniz ve havayoluyla giren ve büyük çoğunluğu Enver Hoca'nın partizanlarına giden erzak ve mühimmat miktarını artıran, SOE ve OSS tarafından giderilecekti. Bu malzemeler, partizanların 10-11 Ağustosta Dibër'de Almanlara karşı bir saldırı düzenlemesini ve aynı zamanda, Mati vadisinde Abas Kupi'ye saldırmasını sağlamıştı. Partizanların, Alman karşı saldırılarına başarılı bir şekilde direndikleri ve sonunda, Almanları kasabadan ve çevredeki bölgeden çekilmeye zorladıkları Dibër Savaşı ayın sonuna kadar sürmüştü.

Partizanların, Almanlara karşı ciddi bir direniş ortaya koydukları şüphe götürmezdi. Ağustos ayında, Berlin'e şöyle bir rapor gönderilmişti: "Komünistler, Tiran'ın yakın çevresinde bile Alman araçlarına saldırıyor. İnsan ve malzeme kayıpları söz konusu. Burada, her gece çatışma oluyor." Eylüldeki rapor ise şöyleydi: "Orta ve Güney Arnavutluk, birkaç karayolu dışında ta-

mamen Komünist grupların hâkimiyetinde... Sürekli saldırılar oluyor... Kızıl çeteler tamamen seferber olmuş durumda." Buna karşılık, Abas Kupi, Almanlara saldırmak için çok daha az yetenekli veya istekliydi. Abas Kupi ağustos ayında, iyi niyetini kanıtlamak amacıyla, Arnavutluk'un ikinci büyük şehri olan Durrës'i ele geçirmek üzere aşırı iddialı bir plan önermişti. Smiley ve McLean, Zogist kuvvetlerinin çok zayıf olduğuna ikna olmuş ve Abas Kupi'nin bunun yerine, Tiran-Scutari yolunu kapalı tutmaya odaklanmasını önermişti. Ne kadar çılgınca olursa olsun, söz konusu plandan yararlı bir sonuç elde edilmişti: 1 Eylülde Abas Kupi'ye acilen ihtiyaç duyduğu malzeme havadan indirilmişti. Sonuç, Kurat köyü yakınlarındaki bir garnizonda Almanlara karşı, tamamen başarılı olan kısa bir eylemdi. Eylem, Abas Kupi ve Zogistlerin, partizanlar kadar olmasa da gerçekten de Almanlara direnebileceklerini kanıtlamıştı: Zogist eylem, 10 Almanın ölümüyle sonuçlanırken; Dibër için yürütülen partizan savaşında yaklaşık 400 Alman öldürülmüştü.

İki ana direniş gücünün başarabilecekleri arasındaki tezat, 24 Ağustosta Bari'de imzalanan ve Arnavutluk Kurtuluş Ordusunu Arnavutluk'ta Almanlara karşı savaşan tek ordu olarak resmen tanıyan ve Bari'de kalıcı bir LNC heyetinin bulunmasını onaylayan askeri anlaşmayla kabul edilmiş oluyordu. Eylül ortasında, iki LNC görevlisinden oluşan bir heyet Bari'ye gelmişti. Ancak LNC, geçici hükümet olarak tanınmayı başaramayacaktı. Bu askeri anlaşma haberleriyle neşesi yerine gelen Enver Hoca, Abas Kupi'yi ezme kararlılığında çıtayı yükseltecekti. 25 Ağustosta Hoca, Palmer'ın yardımcısı Yüzbaşı Marcus Lyon'a, McLean-Smiley görev gücünün beş gün içinde derhal geri çekilmesini talep eden bir ültimatom vermişti; aksi takdirde, üyeleri yakalanıp bir partizan askeri mahkemesi tarafından yargılanacaktı. Palmer, ayın sonunda Hoca'nın karargâhına döndüğünde, Hoca'nın ültimatomunu geri çekmeye istekli olduğunu görmüştü; çünkü bunun, yeni imzalanmış olan askeri anlaşmanın feshedilmesine yol açmasından korkuyordu. Hoxha, McLean ve Smiley'nin ayrılmasını talep etmeye devam edecekti ve Palmer, bu talebe uymanın akıllıca olacağını düşünüyordu. Yine de Müttefikler, Mihailović'i terk ettikleri gibi Abas Kupi'yi de terk etmeye henüz hazır değildi. Almanya'nın geri çekilmesi ihtimaline karşılık, Müttefikler her siyasi görüşten Arnavut'un süreci yokuşa sürmesini istiyordu.[13]

19 Eylülde SOE tutumunu değiştirmiş ve McLean, Amery ve Smiley'ye yeni emirler içeren bir telsiz mesajı gönderilmişti. McLean ve Smiley, Britanya görev gücünü artık tarafsız bir gözlemci konumuna indirgeyecek ve Abas Kupi'yi Almanlarla savaşmaya teşvik etmeyecek olan Amery'nin ellerine bırakarak, hemen İtalya'ya gidecekti. Smiley, emrin, LNC partizanlarının kıyı-

[13] Pearson, *Albania in Occupation and War*, 366-84; Lucas, *The OSS in World War II Albania*, 113; Fischer, *Albania at War*, 217-18; Bailey, *The Wildest Province*, 285-6; Fielding, *One Man in his Time*, 49-50.

ya kadar kendilerine "refakat etme" koşulunu da içerdiğini öğrenince öfkelenmişti; o ve McClean, kıyıya kendi başlarına gitme konusunda kararlıydı. Endişelerinin kaynağı, LNC partizanlarının, Anthony Simcox liderliğindeki ve Dobrejt merkezli Kryeziu kardeşlere giden Britanya görev gücünü kuşattığı, daha kuzeydeki olaylardı. Simcox ile başka bir Britanyalı ajan Collins'in tüm teçhizatı ellerinden alınıp, mahkûm muamelesi görmüşlerdi ve "bilerek aşağılayıcı koşullar altında" güneye yürütülmüşlerdi. Arnavut yardımcıları Lazar Fundo, Beşinci LNC Tugayına götürülmüş ve "sorgulanmış, soyulmuş, yere yatırılmış ve ölümüne dövülmüş"tü. Üç Kryeziu kardeş, benzer şekilde LNC tarafından esir alınmış ve Gani Kryeziu, onun tartışmalı Kosova topraklarındaki faaliyetlerine karşı çıkan Tito'nun Partizanlarına teslim edilmişti. Yugoslavlar onu 5 yıl ağır çalışma cezasına çarptıracaktı.

Ekim ayının sonunda, Abas Kupi'nin Britanya görev gücünde çalışan tüm Britanyalı subaylar, LNC'nin herhangi bir dahli olmaksızın hareket noktalarına ulaşmış ve Arnavutluk kıyılarından tahliye edilmişti. Abas Kupi, onların ayrılışının ardından, kederli bir şekilde şunları söylemişti: "Belki de [LNC'nin] iktidara gelmelerinin tek nedeni budur. Biz Geg'ler, Tosk'ları 1.000 yıldır sömürdük; şimdi bizi sömürme sırası onlarda." Hem Amery hem de Smiley, Bari'deki karşılanma karşısında şoke olmuştu. Amery şunları kaydetmişti: "Uzun bir süre insanların bizimle aynı kelimeleri ama tamamen farklı anlamlarda kullandığı başka bir dünyaya geldiğimiz hissine kapıldım. Sanki renkkörüydüler ya da herhangi bir sembolün ne anlama geldiğini bilmeden, bir cebir problemini çözmeye çalışıyorlardı." Smiley buna ek olarak, "SOE ofisinde bize kibar davrandılar; ancak gizli bir düşmanlık hissettik" diyecekti. McLean, Bari'nin kendisine Britanya ekibiyle birlikte Abas Kupi'yi de tahliye etmesini yasakladığını öğrenince dehşete düşmüştü. Eden'e, Britanyalıların ahlaki olarak Kupi'ye yardım etmek zorunda olduğunu savunan bir mesaj göndermişti. Bu mesaj, açıklanamaz bir şekilde Bari'de bekletilmişti; ancak Abas Kupi'nin kurtarılmasını hemen onaylayan Eden'e, ikinci bir mesaj ulaşmıştı. Bari hâlâ ayak sürüyordu; bu yüzden McLean ve Amery doğrudan, Caserta'da Macmillan ve General Wilson ile konuşmaya gitmişti. Daha sonra, gizli bir kurtarma operasyonuna izin verilmişti; ancak Abas Kupi ve iki oğluyla birlikte üç adamı kendi başlarının çaresine bakarak, bir tekne ayarladıkları için bu operasyona gerek kalmamıştı. Bu grubun teknesi, Adriyatik'te yiyecek ve su olmadan, çaresizce güneye doğru sürüklenmiş, sonunda onları Brindisi'ye çekecek olan bir Kraliyet Donanması mayın tarama gemisi tarafından bulunmuşlardı. Tanınmış *Balli Kombëtar* liderleri bir ay önce zaten, korunaklı İtalya anakarasına ulaşmıştı. Abas Kupi ve diğer komünist olmayan Arnavut direnişçiler daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşecek ve komünizm karşıtı siyasetle meşgul olmaya devam edeceklerdi.

Girit'te, Tom Dunbabin komutasındaki büyük SOE birliği, Ian Paterson liderliğindeki bir SBS (Special Boat Service) baskın ekibine, adadaki tüm Alman petrol depolarını aynı anda havaya uçurma konusunda yardım etmişti. Ana depo, Kastelli havaalanındaydı ve Sandy Rendel ile Giritli direnişçilerden oluşan ekibi, SBS'yi havaalanına götürmüş ve patlayıcılar yerleştirilirken onları korumuştu: "Aniden, depo havzasının ön yamacını, sanki bizi içine alacak kadar yakınımızda hissettik; ürkütücü bir parıltı çıktı ve bütün bir tepe patlamış, havaya fırlamış gibi göründü." Patlama sonucunda çıkan yangın birkaç gün sürmüştü. Diğer depolara yapılan saldırılar da başarılı olmuştu ve Almanların 165.000 galon yakıttan mahrum bırakıldığı tahmin ediliyordu. SBS'nin kaybı, esir alınan iki kişi olmuştu; ancak onlar da daha sonra, Yugoslav Partizanlar tarafından, kendilerini Almanya'ya götüren trenden kurtarılmıştı.[14]

Girit direnişi de etkindi. 22 Ağustosta Mihalis Ksiluris ve çetesi, Anoyia bölgesindeki Dafnes yakınlarında bir Alman karakoluna saldırarak 15 Alman askerini öldürmüştü. General Müller, Kreipe'nin kaçırılmasının ardından Girit'e dönmüş ve misillemeleri denetlemişti. Müller, Girit'te, SOE'den ilham alan direnişin merkezi olduğu iddia edilen Anoyia kasabasına odaklanmıştı. Moss, planlanan misilleme operasyonunu duymuş ve misilleme kuvvetinin Kandiye'den Resmo'ya gideceği yolda, üç tarafı dik yamaçlarla sınırlanmış ve ortasında küçük bir köprü bulunan yol üzerindeki keskin bir virajda, pusu kurmayı planlamıştı. Operasyon ekibi, önce bir çoban ile onun koyun sürüsüne yoldan çekilirken eşlik etmek zorunda kaldığından, pusu neredeyse gülünç bir oyuna dönüşmüştü:

> Ama bu sadece başlangıçtı. Sonraki bir saat boyunca, seksenden fazla sivil, birkaç koyun, eşek, keçi ve katır sürüsü tüm masumiyetleriyle menzilimize girmişti. Anlaşılan o ki, yakınlardaki bir köyde pazar kurulmuştu. Birbiri ardına gelenleri yoldan çıkarıp kenara çekme işini bitirdiğimizde, bir de baktık ki, pazarın çoğunu biz alıkoymuşuz; çünkü arkamızdaki küçük vadi, son derece başarılı bir şekilde hayvanların toplanıp doldurulduğu bir ağıl gibi, meleyen koyunlar, keçiler, anıran eşekler ve katırlarla dolmuştu.

Pusu başarısı, 40-50 Alman askerinin çatışma sırasında ölümü ve Giritlilerin daha sonra infaz ettiği, 12 askerin esir alınmasıyla sınırlıydı. Anoyia kasabasının çoğu, Almanlar gelmeden önce gönüllü olarak boşaltılmıştı; ancak kasabada ve yakın çevrede ele geçirilin 45 kişi infaz edilmiş ve kasabanın çoğu yakılmıştı. Ağustos ayı sonunda, herhangi bir direniş eylemi olup olmadığına bakılmaksızın, Kedros vadisindeki köylerin yağmalanması ve yakılması benzeri misillemeler ada genelinde devam etmişti.

---

[14] Rendel, *Appointment in Crete*, 176-85; Beevor, *Crete*, 312-13.

Direniş içindeki siyasi farklılıklar gün geçtikçe daha belirgin hale geliyordu ve 17 Ağustosta Dunbabin, ortak bir politika bulmaya çalışmak ve Almanya'nın geri çekilme zamanı yaklaşırken, her iki grubun da birbirine değil, Almanları öldürmeye odaklanmasını sağlamak amacıyla, Melidoni'de EOK ile ELAS arasında bir toplantı düzenlemişti. Girit ELAS'ı, o sırada aslında tehlikeli olmasalar da, düşmanca bir tutum sergilemeyi sürdürüyordu. Gelecekteki tutumları, anakaradaki olaylar ve farklı taraflar arasında İtalya'da yapılan müzakereler tarafından belirlenecekti.[15]

Yunanistan anakarasında, Müttefik askeri görev gücü, ELAS'ın diğer direniş gruplarına yönelik saldırganlığına ilişkin artan kanıtlar ve EAM/ELAS'ın Almanlar ayrılır ayrılmaz iktidarı ele geçirme planları yapıyor olması karşısında, tetikte beklemeye devam ediyordu. 28 Temmuzda Yarbay Popov liderliğindeki bir Sovyet askeri görev gücü, ELAS karargâhına gelmişti. Woodhouse, Sovyetler'in ELAS'ı daha da Britanya karşıtı bir tutum sergilemeleri yönünde kışkırtmasından endişeliydi; ancak ELAS'ın direnişten çok siyasete odaklanmasından etkilenmeyen Popov, bu korkularını çabucak yatıştıracaktı. Buna karşılık ELAS, Sovyet görev gücünden etkilenmemişti: "Kızıl Ordunun erzak ve mühimmat teminini üstlenmesi meselesine gelince, bu konuda herhangi bir talimat almadıkları için hiçbir söz vermediler; ancak ihtiyaçlarımızı Moskova'ya telsizle ileteceklerini ve kararı Moskova'nın vereceğini söylediler." Moskova, ELAS'a herhangi bir malzeme göndermemeye karar vermişti. Churchill ile Stalin arasında, o yaz Yunanistan hakkında yapılan yazışmalar sonucunda bir anlaşmaya varılmıştı; buna göre, Sovyetler Romanya'daki politik düzenlemeler üzerine karar verme konusunda liderliği üstlenecek ve Britanyalılar da aynı liderliği Yunanistan'da yapacaktı. Churchill tarafından bu yazışmalardan haberdar edilen Roosevelt, Balkanlar'ın nüfuz alanlarına bölünmeyeceğine dair güvenceler verilmesi gerektiğini ifade etmişti. Churchill, Roosevelt'in endişelerini görmezden gelmişti: Sahadaki gerçek, Britanya'nın, Mihverden kaçmak üzere olan Romanya'ya yardım etmek için çok az şey yapabileceğiydi; ancak Yunanistan'a yardım edebilirdi.[16]

Britanyalılar hâlâ, tüm ana direniş güçlerinin cumhuriyetçi olması ama kendilerinin, Kral George'a tahta geçmesi konusunda yardım edeceklerine dair şeref sözü vermiş olmaları sorunuyla cebelleşiyorlardı. EAM/ELAS, mesele kendilerini tatmin edecek şekilde çözülene kadar, sürgündeki hüküme-

---

[15] Moss, *A War of Shadows*, 67; Beevor, *Crete*, 315-17; Psychoundakis, *The Cretan Runner*, 285-6.

[16] Woodhouse, *Something Ventured*, 86-7; Sarafis, *ELAS*, 354; Churchill'den Roosevelt'e, 31 Mayıs 1944, Roosevelt'ten Churchill'e, 10 Haziran 1944, ve Churchill'den Roosevelt'e, 23 Haziran 1944, Loewenheim vd (der.), *Roosevelt and Churchill*, 502-3, 526-7, 539-41; Churchill'den Stalin'e, 12 Temmuz 1944, *Stalin Correspondence*, 239-40.

te katılmayacaktı. Britanyalılar, Kralı terk etmeye hazır değildi; ancak aynı zamanda, Almanların Yunanistan'dan çekilmesini sağlamak için girişilecek Nuh'un Gemisi Operasyonunda aktif rol almaları için Yunan direnişine, özellikle de ELAS'a ihtiyaçları vardı. 29 Temmuzda EAM/ELAS Kahire'ye, sürgündeki Yunan hükümetine katılacağını; ancak bunun için Başbakan Papandreu'nun çekilmesi gerektiğini bildirdiğinde, büyük bir kopuşun yaklaşmakta olduğu ortaya çıkmıştı. Churchill, 6 Ağustosta Eden'e yazarak, bu talep karşısındaki öfkesini ifade etmişti:

> EAM'nin davranışı kesinlikle kabul edilemez. Belli ki, savaşın karmaşası içinde, demokrasilere uygun düşecek herhangi bir şekilde halkın karar vermesine izin vermeden, Yunanistan'ın Komünleştirilmesinden başka bir dertleri yok...
>
> İşler ters gider ve EAM başa geçerse, oradaki misyonumuzu sürdürmeyi yeniden düşünmeli ve Yunan halkını doğrudan Bolşevizmle karşı karşıya getirmeliyiz. Bana öyle geliyor ki, durum şu noktaya geldi: Ya Papandreu'yu, gerekirse anlaştığımız gibi güç kullanarak, destekleriz ya da Yunanistan'la tüm ilişkimizi keseriz.[17]

Neyse ki, 18 Ağustosta EAM/ELAS Britanya'nın baskısına boyun eğmiş ve beş bakan Yunan hükümetine katılmıştı. Eylül ayı sonlarında, ELAS'tan Stefanos Sarafis ile EDES'ten Napoleon Zervas arasında İtalya'da, Caserta'daki Müttefik karargâhında bir konferans düzenlenmişti. Caserta Anlaşması, Yunanistan'daki tüm gerilla kuvvetlerinin, General Scobie'nin emri altına girmesini şart koşuyordu; General Scobie, Almanlar çekilirken Yunanistan'a gönderilecek olan Britanya birliklerine komuta etme görevini üstlenmiş, Britanyalı bir subaydı. Zervas, daha önceki Plaka anlaşmasında belirtilen bölgesel sınırlar içinde kalacak; ELAS ise, iki bölge dışında Yunanistan'ın her yerinde faaliyet gösterecekti. Bu iki bölge, erken dönemin direniş grubu Altı Albay Komitesinin bir üyesi olan General Panayiotis Spiliotopulos'un, birliklerinin komutasını alacağı Attika ve ELAS'ın bir Britanya askeri görev gücüyle birlikte çalışacağı Mora yarımadasıydı [Peloponnes]. Her iki taraf da yasa ve düzeni korumaya ve bir iç savaşı önlemeye davet edilmişti.[18]

1944 yazında Almanlar, gerilla güçlerinin birleşip toparlanmasını sekteye uğratmak için adımlar atmıştı. Ağustos ayında, Pindus dağları ile Teselya ovasında büyük bir arama tarama operasyonu başlatmış ve bu, ELAS çetelerini dağılmaya zorlamıştı. Dolayısıyla köylüler, Alman misillemeleri-

[17] Churchill'den Eden'a, 6 August 1944, Churchill, *The Second World War*, VI, 97.

[18] Baerentzen, "British Strategy towards Greece in 1944"; Papastratis, *British Policy towards Greece*, 200-214, 327; Sarafis, *ELAS*, 387-9; Hammond, *Venture into Greece*, 167-73.

nin yükünü taşımak zorunda kalmıştı. Örneğin, Orta Yunanistan'da Onbaşı Ed Lawson, Lidoriki'nin yakılmasına tanık olmuştu: "Daha önce Yunan köylülerinin, erkek, kadın ve çocuk demeden, kiliselere kapatılıp ateşe verildiği yerler olduğunu, zulüm yapıldığını duymuştum; ama burada, bütün bir kasabanın alevler içinde yanışını kendi gözlerimle gördüm." Makedonya'da görevli Yüzbaşı Tom Evans, Alman taraması sırasında yaklaşık 160 köyün yakıldığını ve önemli miktarda erzağın kaybolduğunu tahmin ediyordu. Sivillere yönelik zulümlerin çoğu, işbirlikçi Güvenlik Taburları ile Teselya ve Makedonya'da oluşturulan, yerel işbirlikçi güçler tarafından gerçekleştirilmişti.[19]

20 Ağustos 1944'te, General Rodion Malinovsky komutasındaki İkinci Ukrayna Cephesi ile General Fyodor Tolbukhin komutasındaki Üçüncü Ukrayna Cephesi, Rumen ordusunu ezmek ve Ploeşti petrol sahalarından gelen petrol sevkiyatını durdurmak için saldırıya geçmişti. Romanya ile Bulgaristan'ı Mihver Devletlerinden koparıp alacak olan bu taarruzlar, başarılı olması halinde, Alman ordularını Yunanistan, Yugoslavya ve Arnavutluk'ta kapana sıkıştırma tehlikesi taşıyordu. Bu nedenle, Almanya'yı Balkanlar'dan çekilmeye, bölgedeki çeşitli direniş gruplarının faaliyetlerinden ziyade, daha kuzeydeki olaylar zorluyordu.

Romanya'da Mihvere karşı direniş, Kral Mikail ve onun, içlerinde Müttefik istihbaratıyla temas kuran Iuliu Maniu'nun da bulunduğu, Ulusal Demokratik Blok'taki danışman çevresi etrafında şekillenmişti. Bu adamlar, Ion Antonescu'nun Mihver yanlısı hükümetini devirmek ve onun yerine, Sovyetler'le müzakere edebilecek ve Romanya'nın kurtuluşunun basit bir Sovyet askeri fethi değil de, Rumenlerin kendi ellerinde olmasını sağlayacak birini getirmek üzere bir darbe planlamıştı. Bu iş, bir zamanlama meselesiydi: Çok erken harekete geçilirse, Bükreş'teki hatırı sayılır bir kuvvete sahip Alman garnizonu, Antonescu yanlısı güçlerle birlikte hareket edip darbeyi ezebilirdi; çok geç kalınırsa, Sovyetler kendi çözümlerini dayatabilirdi. Kral ve grubu darbe için, Albay Dumitru Dămăceanu'nun adamlarını radyo istasyonunu ve telefon santralını ele geçirmek için hazır bulunduracağı, 26 Ağustos tarihini uygun bulmuştu. Yeni birlik hükümeti için bakan listeleri hazırlanmıştı. Maniu, Sovyetler'le müzakereler için bir askere ihtiyaç olduğunu savunarak başbakanlık pozisyonunu reddetmiş ve bunun üzerine, göreve General Constantin Sănătescu seçilmişti.

Plana göre, Ion Antonescu 26 Ağustosta Dışişleri Bakanı Mihai Antonescu'yla birlikte sarayda öğle yemeğine davet edilecek ve geldiklerinde de Kral'ın onu, Müttefiklerle ateşkes yapacak biri lehine istifasını sunmaya da-

[19] E. Lawson, IWM 9110; T. Evans, *With SOE in Greece*, 85-6.

vet edecekti. İki Antonescus istifa etmeyi reddederse tutuklanacaklardı. 23 Ağustosta darbeciler, Ion Antonescu'nun ayın 26'sında cepheyi ziyaret etmeyi planladığını ve Bükreş'te olmayacağını öğrenmişti. Bunun üzerine, darbe tarihi öne çekilmiş ve Antonescu gönülsüzce 23 Ağustosta sarayın davetine katılmayı kabul etmişti. İstifa etmeyi reddetmesi üzerine Kral, Antonescu'nun tutuklanmasını emretmiş ve ona şöyle demişti: "Biliyorum, beni kekeleyen aptal bir çocuk olarak görüyorsun; buna Rumenlerim karar verecek." Her iki Antonescus da tutuklanmış ve Bükreş'e girdikten sonra da Sovyetler tarafından gözaltına alınmıştı. O akşam saat 22.12'de Kral radyodan halkına şöyle seslenmişti:

> Rumenler, tarihimizin bu zor ânında, halkımla tam bir anlayış birliği içinde, ülkeyi felaketten kurtarmanın tek bir yolu olduğuna, Mihver devletleriyle ittifaktan çekilmemize ve Birleşmiş Milletler ile savaşa derhal son verilmesine karar verdim. Yeni bir ulusal birlik hükümeti kurulmuştur.

Dahası Kral, Rumenlere silahlarını Almanlara çevirmelerini ve Transilvanya'yı Macar işgalinden kurtarmak için Müttefiklerle birlikte çalışmalarını emretmişti.

Bükreş'teki Alman temsilcisi Manfred von Killinger, protestosunu iletmek için saraya gitmiş; ancak kabul edilmemişti. Birkaç gün sonra, önemli müttefikinin nasıl ve neden kaçtığını Hitler'e açıklamak yerine, kendini vurmayı tercih etmişti. SOE'nin Autonomous Operasyonu üyeleri tutuldukları yerden serbest bırakılmış ve daha önceki bir SOE görevinde başarısız olduktan sonra yakalanan Nicolae Turcanu'yla birlikte saraya götürülmüştü. Autonomous'un lideri Alfred de Chastelain'den Batılı Müttefiklerle görüşmek üzere İstanbul'a uçması istenmişti çünkü Rumenler ülkelerinin Sovyetler tarafından tamamen ele geçirilmesini önlemek için orada bir Britanya veya Amerikan varlığının olmasını umut ediyordu. Turcanu, bir telsiz seti bulmayı başarmış ve de Chastelain gelmeden önce, darbe haberlerini Kahire'ye iletmişti. 25 Ağustosta Müttefik hava kuvvetleri, Almanların elindeki Băneasa ve Otopeni havaalanlarını bombalayarak Almanların Bükreş'i işgalini engellemişti. Başkentte, 14.000 kişilik Rumen kuvvetleri, yedi general de dahil olmak üzere, 50.000 Almanı teslim alıp silahsızlandırmış ve karşı koyan yaklaşık 5.000 Alman askerini öldürmüştü. 31 Ağustosta Sovyetler Bükreş'e girmişti.

Müttefikler ile Romanya arasındaki ateşkes anlaşması, 12 Eylülde Moskova'da imzalanacaktı. O zamana kadar, Sovyetler'in ülkeye hâkim olmayı amaçladığı açıktı. De Chastelain'in Romanya'ya dönüşüne izin verilmemiş ve Müttefik Kontrol Görev Gücünün Britanya ofisi, Ivan Porter'ın yönetimine geçmişti. Kasım ayına gelindiğinde, Churchill ve Eden, Sovyetler'in davranı-

şı karşısında paniğe kapılmıştı ve Churchill, Eden'i uyararak, "Buna dikkat etsen iyi olur; yoksa Yunanistan'da misillemeyle karşılaşacağız" demişti.[20]

Rumen ordusu, ülkenin güney kesimini temizleyerek ve sınırların ötesinden gerçekleştirilen Alman saldırılarını önleyerek, Sovyet güçlerinin yanında operasyonlara katılmaya başlamıştı. 2. Ukrayna Cephesi batıya, Macaristan'a doğru ilerlemeye devam ederken, 3. Ukrayna Cephesi Tuna'nın her iki yakasından, Romanya-Bulgaristan sınırına doğru ilerliyordu.

İvan Bagrianov, Mayıs 1944'te Bulgaristan'ın başbakanı olmuştu ve hükümeti, ülkede büyüyen partizan hareketine karşı çelişkili politikalar izliyordu. Bir politikacı bu durumu şöyle ifade etmişti: "Bir defasında onları affediyoruz, bir başka sefer onlara zulmediyoruz, bir başka sefer de onlara yardım ettiğinden şüphelenilenlere bile zulmediyoruz." Örneğin, Ağustos 1944'te hükümet partizanlara bir yandan af teklif ederken, diğer yandan Sredna Gora'da, partizanları yok etmek için bir operasyon başlatmıştı. Bu kafa karışıklığının arkasında yatan şey, ülkenin Sovyetler tarafından işgal edilmesine yönelik kaçınılmaz olasılığın nasıl ele alınacağı sorusuydu. 2 Eylülde naiplik konseyi Bagrianov'u başbakanlıktan alıp yerine Konstantin Muraviev'i geçirmişti; bunu yaparken Muraviev'in Batılı Müttefiklerle barış yapabileceğini ve daha sonra kendilerinin de nüfuzlarını bir Sovyet işgalini savuşturmak için kullanacaklarını umuyorlardı. Ancak Muraviev'in hükümeti, komünistlerin egemen olduğu, ana muhalefet Anavatan Cephesinden hiç üye içermediği için ülkede çok az desteğe sahipti.

Almanların o yaz, 12.000 kişi olduğunu tahmin ettikleri partizanlar, Anavatan Cephesinden yardım almaksızın iktidarı ele geçirecek kadar güçlü değildi. Direniş bu nedenle, Bulgar düzenli ordusunun subaylarıyla temasa geçmeye başlamıştı; ancak bunda kısmen başarılı olmuştu. Gelecek açısından en çok, eylül başında Sofya'da bulunan, 1. Piyade Tümeninin subay ve askerleri umut vaat ediyor gibiydi. Partizanlar, 6 Eylülde Sovyet ordularının Bulgaristan sınırını geçerek ülkenin doğusundaki Varna, Burgaz ve Şumnu'ya doğru ilerlemesiyle aynı zamana denk gelecek bir ayaklanma planlamışlardı. Hükümet orduya, işgalcilere karşı direnmeme emri vermiş ve Anavatan Cephesi, halkı Sovyet güçlerini kurtarıcılar olarak karşılamaya çağırmıştı. Muraviev, 7'sinde Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmişti. Bu hareket, Sovyetler tarafından görmezden gelinmiş ve yalnızca Alman birliklerinin batıya, Yugoslavya'ya doğru kaçmasına yol açmıştı. Nihayet 8 Eylül

[20] Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, 240-4; Deletant, *British Clandestine Activities in Romania*, 117-18, 132-3; Ogden, *Through Hitler's Back Door*, 260; G. Zaharia, "The Birth and Growth of Romania's Anti-Fascist Resistance Movement," ve I. Porter, "Some Notes on Operation Autonomous: Romania, 1944," Deakin vd (der.), *British Political and Military Strategy*, 151-61, 162-79; Barker, *British Policy in South-East Europe*, 241-2.

günü, saat 16.00'da Bulgaristan, bu girişimlerinin Sovyetler'i Bulgar hükümetinin ateşkes talebini kabul etmeye teşvik etmesi umuduyla Almanya'ya savaş ilan etmişti.

Anavatan Cephesi, Sovyetler'in Muraviev hükümetiyle birlikte hareket edip, kendilerini güçsüz bırakacağından korkuyordu. Bu yüzden, Savaş Bakanı General Ivan Marinov'un tavsiye ettiği, Alman karşıtı subaylardan oluşan Zveno Grubu ile işbirliği içinde çalışarak iktidarı ele geçirmek için harekete geçmişlerdi. 9 Eylül günü erken saatlerde, Binbaşı Kiril Stanchev komutasındaki 1. Zırhlı Tugay Sofya'ya girmiş ve savaş bakanlığını, telefon santralını ve ulusal bankayı ele geçirmişti. Anavatan Cephesi partizanları kısa bir süre sonra gelmişler ve ordunun işlerini kendileri için yaptığını görmüşlerdi. Anavatan Cephesi üyelerinden Albay Kimon Georgiev'in başbakanlığında yeni bir hükümet kurulmuş ve 9 Eylül günü, sabah saat 10:00'da Sovyetler'le ateşkes yürürlüğe girmişti. Yeni hükümette sadece dört komünist üye vardı; ancak onlar işleyişe hâkim olmuş ve ülkenin komünistler tarafından ele geçirilmesinin yolunu açmıştı. Sovyet bakış açısına göre, çözüm idealdi: Kuvvetleri 15 Eylülde herhangi bir muhalefetle karşılaşmadan Sofya'ya girmiş ve ardından, Bulgaristan üzerinden Yugoslavya'ya doğru ilerlemeye devam etmişti. Bulgar ordusu, partizan müfrezeleriyle takviye edilmiş ve Orta Avrupa'da Sovyet komutası altında savaşmak üzere 15 tümen oluşturacak şekilde yeniden düzenlenmişti.[21]

Amiral Horthy komutasındaki Macarlar, Mart 1944'te ülkelerinin Almanlar tarafından işgal edilmesi karşısında şaşırmış olabilirlerdi; ancak bu onları, işgale karşı direnmeye yöneltmiş gibi görünmüyordu. 1944 yazında SOE, kısmen, Yugoslavya sınırından ajanlar sızdırmayı deneyen ve başaramayan Binbaşı Basil Davidson'un raporlarına dayanarak, Macaristan'daki durumu şöyle özetliyordu:

> Direnişin önkoşullarından hiçbiri mevcut değildi. Macaristan hiçbir zaman aktif olarak savaşa katılmadı. Ciddi kayıplar vermedi, yenilgiye uğramış bir ulus değil ve her şeyden önce, sivil halk hiç acı çekmedi. Almanya'yla olan ittifakının, yaşam koşullarının kötüleşmesine yol açması bir yana, Macaristan son dört yılda, Almanya'yla olan ilişkisinden yalnızca fayda elde etti ve yaşam standardı, aksine, yükselmeye devam etti.

Bununla birlikte, Mayıs 1944'te Macar Cephesinin kurulmasının da gösterdiği üzere, bir siyasi direniş unsuru vardı. Bu, muhalefet partileri, sendikalar ve milliyetçi örgütlerden oluşan gevşek bir gruptu. Macar Cephesi bir

[21] M. L. Miller, *Bulgaria during the Second World War*, 202-3, 215-16; E. Barker, "Bulgaria in August 1944: A British View," Deakin vd (der.), *British Political and Military Strategy*, 201-11; Macintosh, "Soviet Policy on the Balkans in 1944"; Erickson, *The Road to Berlin*, 377-8.

ikilemle karşı karşıya kalmıştı: Onlar Batılı Müttefiklerle anlaşmayı tercih ederken; ülke sınırlarına yaklaşan, Sovyetler olmuştu. 22 Eylülde General István Náday, Horthy'nin ateşkes talebini iletmek ve hem Britanyalılar hem de Amerikalılardan, ülkeyi işgal etmek için Sovyetler'e katılmalarını istemek için İtalya'ya gitmişti. Britanyalılar ile Amerikalılar onun tekliflerine açıktı; ancak Sovyetler adına Vışinski, Náday'in ateşkes müzakere etme yetkisine sahip olmadığı iddiasıyla teklifleri reddetmişti.

Almanlar, Horthy'nin Müttefiklere yaklaşımının farkındaydılar. Hitler, Bach-Zelewski'yi hem içeriden herhangi bir isyana hem de dışarıdan gelebilecek bir Sovyet saldırısına karşı Budapeşte savunmasının hazırlıkları için görevlendirmişti. 15 Ekimde Horthy, ateşkes talep etme ve Alman işgalcilerle ilişkileri koparma niyetini açıkladığı bir radyo konuşması yapmıştı. Almanlardan yanıt hızlı gelmişti: Obersturmbannführer Otto Skorzeny ülkeye gelmiş ve Horthy'yi fikrini değiştirmeye ikna etmek için oğlu Nicholas'ı kaçırarak, rehin almıştı. Horthy, 16 Ekimde tutuklanacaktı. Yine 16'sında, Ferenc Szálasi yönetimindeki tescilli faşist Ok Haç, Ağustos sonundan beri iktidarda olan General Lakatos hükümetini devirmişti. Bu hükümet, Alman işgalinin en kötü özelliklerini; Yahudilere yönelik zulmü ve Gestapo'nun tahribatını hafifletmeye çalışmıştı. Szálasi yönetimi altında Almanlar, ölümcül politikalarını sürdürmekte özgür bırakılmıştı.

Szálasi hükümeti devraldıktan sonra direniş büyümüştü. Budapeşte'deki Sovyet ilerlemesi 29 Ekimde başlamış ve 7 Kasıma kadar Sovyet birlikleri, şehir merkezinden 20 kilometre uzaktaki bir hatta kadar gelmişti. Macar Cephesini oluşturan Macar muhalefet partileri, bazı ordu subayları ve gizli öğrenci grupları, polis birimleri ve sendikacılarla birlikte, başkentlerinin kurtarılmasında rol oynamak istiyorlardı. 19 Kasımda Sovyet taarruzuyla birlikte eşgüdümlü bir ulusal ayaklanma planlamak için bir Kurtuluş Komitesi kurmak üzere güçlerini birleştirmişlerdi. 1 Aralıkta başlaması planlanan ayaklanma, Budapeşte'yi Sovyet taarruzuna açmayı ve şehrin çevresinde konuşlanmış Alman ve Ok Haç birliklerine saldırmayı amaçlıyordu. 23 Kasımda Gestapo, Kurtuluş Komitesinin tüm askeri personelini ve onunla birlikte çalışan otuz ordu subayını tutukladığında, ayaklanmanın başarı şansı neredeyse kalmamıştı. Bu, Budapeşte'deki kısa Macar direnişinin sonu olmuştu. 19 Aralıkta Sovyetler, Budapeşte'ye yönelik saldırılarına yeniden başlamıştı. Szálasi, on gün önce şehirden kaçmıştı; bu yüzden Budapeşte'nin savunması Almanlara kalmıştı. Yıl sonunda Budapeşte, Sovyet güçleri tarafından kuşatılmış ve korkunç bir kıskaç harekâtı başlamıştı. Şehirde mahsur kalan asker ve sivil Macarların önceliği hayatta kalmaktı. İster Szálasi hükümeti ister Almanlar ya da Sovyetler fark etmez, alternatiflerden hiçbirine kayda değer bir destek ya da sadakat yoktu. Sovyetler'e giden tek dikkate değer asker kaçağı, 1. Macar Ordusu Komutanı Béla Miklós'tu; ancak adamlarından çok azı

onu takip etmişti. Budapeşte, Hitler tarafından bir kale şehir ilan edilmişti ve Şubat 1945'e kadar da düşmeyecekti.[22]

*

Müttefik askeri planlamacılar, Almanların Balkanlar üzerinden kullanmak zorunda kalacağı üç ana kaçış yolu belirlemişti. İlki ve en doğudaki, Selanik'ten kuzeye, Gevgeli'den geçerek Üsküp ve Belgrad'a uzanıyordu; orta yol, Yunanistan Makedonya'sında Florian'dan ve ardından Bitola, Manastır, Saraybosna, Banjaluka ve Zagreb'e uzanıyordu; bunun Pec üzerinden Podgorica'ya ve ardından Nikšić üzerinden Saraybosna'ya uzanan olası bir yan yolu vardı; son yol Yanya'dan Tiran'a ve Cetinje veya Podgorica üzerinden kuzeye doğru uzanıyordu.[23] Müttefikler, Yugoslavya'daki Partizanların ve Yunanistan'daki iki ana direniş hareketi olan ELAS ve EDES'in işbirliğine ihtiyaç duydukları iki büyük operasyon planlamışlardı: Bunlardan biri, Yugoslavya boyunca demiryolu ağını yok etmek için Ratweek Operasyonu ve diğeri de "düşmanın, büyük ölçekli bir yeniden örgütlenme olmadan başka bir savaşa katılamaması için, Yunanistan'dan kuvvetlerini çekmesini engellemek" için Nuh'un Gemisi Operasyonuydu. İster sınırlı hedefleri gerçekleştirmek için bölgeye gönderilen kara kuvvetleriyle ister bölgeye yayılmış sayısız Müttefik askeri görev güçleriyle olsun, Müttefiklerin direniş hareketleriyle işbirliği yapmasını sağlamak için adımlar atılmıştı. Caserta'daki direniş hareketlerinden askeri temsilcilerinin varlığı bu sürece yardımcı oluyordu.

Bununla birlikte, Müttefiklerin Balkan direnişi planlarıyla ilgili büyük bir sorun vardı. Çeşitli direniş güçleri kendilerine karşı herhangi bir eylemde bulunsun ya da bulunmasın, Almanların her halükârda Balkanlar'dan çekileceği herkesin malumuydu. Bu nedenle, Müttefiklerin amaçlarına hizmet etmek için onlardan kendi canlarını tehlikeye atmalarını beklemek, bir dereceye kadar mantıkdışıydı. Woodhouse daha sonra şu yorumu yapacaktı: "Direnişte, tüm bu işgal eyleminden bıkmış, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, yalnızca Almanları ülkelerinden çıkarmak için can atan ve gitmelerini geciktirmek için geçerli bir neden görmeyen pek çok Yunan vardı."[24] Yunanistan, Mihver kuvvetlerinin işgali altında, savaşın başlarında Atina'da kıtlık ve ülke genelinde yüzlerce köyün yıkılmasıyla korkunç acılar çekmişti; bu nedenle Yunanlar, Almanların ayrıldığını görmekten son derece mutluydu. Benzer düşünce ve kaygılar Arnavutluk'da da vardı: Peter Kemp'in kaydetti-

[22] Ogden, *Through Hitler's Back Door*, 43; Barker, *British Policy in South-East Europe*, 262; G. Juhász, "Problems of the Hungarian Resistance after the German Occupation, 1944," Deakin vd (der.), *British Political and Military Strategy*, 180-99; Kállay, *Hungarian Premier*, 454-66; Blood, *Hitler's Bandit Hunters*, 270-71; K. Ungváry, *Battle for Budapest*, passim.

[23] Hamilton-Hill, *SOE Assignment*, 167.

[24] C. M. Woodhouse, IWM, 10139.

ği üzere, Arnavutlar Almanların zaten çekilip gideceğini hissetmişlerdi; bu yüzden, onlara saldırarak neden misilleme riskine girdiklerini anlamakta zorluk çekiyorlardı ve daha da kötüsü, onları komünistlerden koruyan tek güç Almanlardı ve onların gidişi, iç savaşın hızında ve şiddetinde kaçınılmaz bir artışa yol açacaktı.[25]

Fitzroy Maclean tarafından tasarlanan Ratweek Operasyonu, Yugoslavya'dan geçen ve Almanların hem Yunanistan hem de Yugoslavya'dan çekilen ordularını sevk etmek için kullanmak zorunda olduğu demiryollarına yönelik, bir hafta süren ve Müttefik hava kuvvetleri ile Partizanlar tarafından koordineli olarak yürütülen bir saldırıydı. Bu demiryolu bağlantılarının yok edilmesi, Almanları, Partizanlar ve Müttefik hava kuvvetleri tarafından her an vurulabilecekleri, zahmetli bir karayolu yolculuğu yapmaya zorlayacaktı. Dört ana hedef vardı: Zagreb-Brod-Belgrad hattı ve Belgrad-Niş-Üsküp-Atina demiryolları, Belgrad yakınlarındaki Tuna üzerinde bulunan köprüler ve Slovenya'da Sava nehri ile Adriyatik arasındaki demiryolları. Maclean daha sonra, Müttefik hava kuvvetleri ile Partizanların, Sırbistan'ın güneyindeki Leskovac kasabasına düzenlediği ortak saldırıyı, başarılı bir işbirliğinin örneği olarak vurgulayacaktı. Bu kasabanın içinden geçen demiryolu uzun süreden beri, özellikle Mihailović'in Çetniklerinin yanında BLO olarak hizmet verdiği sırada, Michael Lees tarafından, sabotaj için uygun bir hedef olarak biliniyordu. Sabotaj 1943'te yapılmıştı; ancak SOE bu şerefi, o sırada bölgede bile olmayan Partizanlara vermişti. Ancak şimdi Partizanlar demiryolu hattına gönderilmiş ve başarılı saldırılar düzenleyerek, Belgrad-Selanik demiryolunu bir dönem fiilen ulaşıma kapatmıştı. Almanların zırhlı kuvvetlerini ve motorlu taşıtlarını yığdığı Leskovac'a en ağır hasarı, kasabayı etkili bir şekilde yerle bir etmek için 50 uçak gönderen USAAF vermişti. Leskovac'ın yok edilmesinin etkisi, stratejik olduğu kadar politikti de: "Partizanların kuzeye doğru ilerleyişini desteklemek için, Britanyalı misyon şefinin huzurunda bu kasabanın yok edilmesi, Sırbistan'da... artık tüm ülkeyi Komünistlerin liderliğindeki Partizanların ele geçirmesinden başka bir alternatif olmadığına dair açık bir işaret olarak algılanmıştı."[26]

Slovenya'da, Ratweek Operasyonunun sonuçları daha da karışıktı. Operasyon, Brenner ve Ljubljana Geçitleri üzerinden, Viyana'dan İtalya'ya uzanan, hayati öneme sahip demiryollarını içeren bir alanı kapsıyordu. Ljubljana geçidini kateden üç demiryolu ya İtalya'ya ya da güneyde Balkanlar'a doğru kollara ayrılmadan önce, Zidani Most kavşağında birleşiyordu. Franklin Lindsay, 1944 yazında, OSS görev gücünün başı olarak Slovenya'ya gelmişti. O yaz boyunca, Partizanlar stratejik demiryollarını kesmek için birçok

[25] P. Kemp, IWM 12299.

[26] Maclean, *Eastern Approaches*, 472, 487-9; F. Lindsay, *Beacons in the Night*, 142; Ivanovic, *LX*, 265.

kez işbirliği yapmışlardı; bunlardan en önemlisi, Viyana'dan İtalya'ya giden çift hatlı ana demiryolunu, haziran ortasından itibaren bir ay kapattıkları eylemdi. Yazın sonlarına doğru Lindsay, Partizanların Müttefik subaylardan emir almaya çok daha az istekli olduklarını fark etmiş ve "Partizan müfrezelerinin, en fazla birkaç kayıp vereceklerine emin oldukları takdirde demiryolu hatlarına saldırı emrine uyduklarından ve ne kadar önemli olursa olsun, savunulan büyük hedeflerden uzak durduklarından kuşkulanmaya" başlamıştı. Dahası, Alman hareketlerine ilişkin sağlanan istihbarat, Partizanlar tarafından artık isteksizce veriliyordu ve kasıtlı olarak, neredeyse anlamsız hale getiriliyordu: "Engelleme, uzlaşmazlık, gönülsüzlük, beceriksizlik ve düpedüz husumet kombinasyonu yoluyla, istihbarat toplama görevini neredeyse imkânsız hale getirdiler." Lindsay'in deneyimlerini, Müttefiklerin Slovenya'daki askeri misyonlarının diğer elemanları da yaşamıştı. Ratweek Operasyonu sırasında, Viyana'dan Slovenya'ya uzanan ana demiryollarını kapatmak için gönülsüzce çaba sarf edilmişti ve Almanlar da her zaman, hasarı hızlı bir şekilde onarabilmişti. Görünüşe göre, Tito'nun Sloven Partizanlara verdiği emirler değişmişti: Almanlara karşı eylemlerde zayiat vermekten kaçınacaklardı artık ve kaynaklarını, Trieste ve Avusturya'nın Karintiya bölgesine yönelik, gelecekteki bir taarruz için kullanacaklardı.[27]

Mihailović, Partizanların Sırbistan'a yeni bir saldırı hazırlıkları içinde olduğunu biliyordu ve ülkesine girmek üzere olan Sovyet güçleriyle bağlantı kurmaya Partizanlar kadar hevesliydi. Müttefikler ve Kralı tarafından terk edilmiş olmasına rağmen Mihailović, Çetniklerini Sırbistan'daki Almanlara saldırmaları için yönlendirmeye devam etmiş ve bu saldırılara, McDowell görev gücünün üyeleri de tanık olmuştu. Almanlar da tepki göstermişti. Ağustos ayının sonlarında, Hitler konuyu, Balkanlar'dan sorumlu iki adamı, Maximilian von Weichs ve Hermann Neubacher ile görüşmüştü ve Alfred Jodl şu sonuca varmıştı: "Bir Sırp ordusunun var olmasına izin verilmemelidir. Belli oranda bir komünizm tehlikesi bundan daha iyidir." Ortalıkta, Mihailović ile Nedić'in, Partizanlara direnmek için güçlerini birleştirme olasılığını tartışmak üzere, ağustos sonunda bir araya geldiklerine dair asılsız söylentiler dolaşıyordu. Böyle bir görüşmenin olup olmadığı kesin olmamakla birlikte, bu kendi başına ayrı bir şey ve mantıklı bir ihtimaldir. Mihailović uzun süredir, komutası altındaki Çetnikleri silahlandırıp besleyemiyordu ve sonuç olarak, belli sayıda adamına, hayatta kalmak için ihtiyaç duydukları ekipman ve malzemeleri almak için Nedić'in ordusuna katılmalarını ve ardından, Mihailović ulusal bir ayaklanma için genel seferberlik ilan ettiğinde, silahlarını alıp kaçmalarını emretmişti. Lees, böyle bir hareket tarzının kesinlikle başarılı olacağına inanıyordu: "Mihailović ile kalsaydık, 1944'te

[27] Lindsay, *Beacons in the Night*, 71, 104, 136-42; Ritchie, *Our Man in Yugoslavia*, 141.

büyük ayaklanma çağrısı yapıldığında, Nedić güçlerinin tamamen parçalanmasını sağlayabilirdik."[28]

Mihailović'in stratejisi her bakımdan başarısız olmuştu. 1 Eylülde Almanlara karşı genel bir ayaklanma emri vermişti. Mihailović, McDowell'a planın önce silah elde etmek için Kuzey ve Kuzeydoğu Sırbistan'daki küçük garnizon kasabalarına saldırmak ve ardından, Belgrad'a ilerlemeden önce Kruševac, Čačak ve Kraljevo gibi önemli kasabalara büyük çaplı saldırılar düzenlemek olduğunu açıklamıştı. Ayaklanma çağrısına tam olarak kaç kişinin yanıt verdiği, kaç kişinin önce katılmak için ortaya çıkıp sonra da Mihailović'in kendilerine verecek silahı olmadığını anlayınca ayrıldığı bilinmiyor. Almanlar, seferberlikten önce Sırbistan'da yaklaşık 25.000 silahlı Çetnik olduğunu ve Mihailović'in ayaklanma emrini vermesinden sonra bu rakamın 30.000 ila 40.000'e ulaşmış olabileceğini tahmin ediyordu. Öte yandan, Çetniklerin morali çok bozuktu ve Mihailović'in kontrolü dışındaki olaylardan büyük ölçüde etkilenmişlerdi. Bu olaylardan ilki, Tito'nun ağustos ayı ortasında, Mihailović'in Çetniklerine ve işbirlikçi güçlerde görev yapmış kişilere, eylül ayı ortasına kadar Partizanlara katılmaları koşuluyla genel af teklif etmesiydi. Her iki tarafın da sıcak karşılamadığı bu çağrı, gelecek hakkında daha fazla belirsizlik yaratmaktan başka bir sonuç doğurmamıştı. Mihailović'in kaderini belirleyen, 12 Eylülde Kral tarafından yapılan duyuruydu. Mihailović, Yugoslav kabinesinden kovulduğu haberinin belli bir çevrenin dışına çıkmasını engellemeyi başarmıştı; ancak Kralın BBC üzerinden yaptığı yayın birçok kişiye ulaşmıştı. Bu haber, Çetniklerin moralinin tamamen çökmesine ve firar edenlerin sayısında artışa yol açmıştı. Kısa bir süre sonra Partizanlar, Mihailović'in Pranjani yakınlarındaki karargâhını işgal ederek birçok belgeyi ele geçirmiş, Doğu Bosna'ya kaçan Mihailović'i ise kıl payı ellerinden kaçırmışlardı.[29]

Mihailović'in Sırbistan'ı Partizanlardan kurtarmaya yönelik son girişimi, Sovyetler'e sunduğu bir teklifti. Yarbay Velimir Piletić komutasındaki bir heyeti, Romanya'daki Craiova'da bulunan Sovyet karargâhına gönderen Mihailović, Sovyetler'in Partizanlarla arabuluculuk yapmasını ve her iki gücün de Almanlarla savaşabilmesi için iç savaşı bitirmesini istemişti. Ayrıca Müttefiklerin, savaş sonrasında yapılacak özgür seçimleri denetleyeceklerini umuyordu. Heyet, Sovyetler'le görüştükten sonra Bükreş'e gitmeyi ve orada bulunduğu düşünülen, Britanya ve Amerikan görev güçleriyle temas kurmayı planlıyordu. Ne var ki, Sovyetler yapılan tekliften etkilenmemişti ve Piletić'in yardımcısı, heyetin üyesi arkadaşlarını Britanya casusu olarak suçladığında,

---

[28] Martin (der.), *Patriot or Traitor*, 47; Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 228; Lees, *The Rape of Serbia*, 78.

[29] Martin, *Web of Disinformation*, 252-7; Djilas, *Wartime*, 403; Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 260-61; Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 231-2.

ekip hâlâ Craiova'daydı ve bunun üzerine Sovyetler 1 Ekimde Çetnikleri tutuklanıp hapsedilecekleri Moskova'ya uçurmuştu.[30]

Partizanların Sırbistan'ı işgalinin, Almanlara değil Çetniklere yönelik olduğuna şüphe yoktur. Tito'nun 5 Eylülde verdiği emirler bunu açıkça ortaya koymaktadır: "Bu operasyonun temel amacının, Mihailović'in Çetnik güçleri ile Nedić güçlerini, onların adamları ile idari aygıtlarını tasfiye etmek olduğunu unutmayın. Mihailović'in seferberliğini gerçekleştirmesine ve halkını yanına almasına izin vermeyin." Sonuç olarak, Binbaşı Dragutin Keserović komutasındaki Çetnikler, önemli bir Alman iletişim merkezi olan Kruševac kasabasına saldırmaya çalıştıklarında, kendilerini Almanlarla değil, Partizanlarla savaşın içinde bulacaklardı. OSS ajanı Teğmen Ellsworth Kramer bu çatışmaya tanık olmuş ve savaş alanından geçen yolları, her iki tarafın engeliyle de karşılaşmadan kullanabildikleri için çatışmadan yalnızca Almanların yararlandığını belirtmişti. Eylül ayının sonunda, Sovyetler Sırbistan'a girmeden hemen önce, Koča Popović ve Peko Dapčević komutasındaki Partizan güçleri, Sırbistan ile Makedonya'nın çoğunu fethetmiş bulunuyordu. 3 Ekimde Nedić ve hükümeti, Avusturya'ya gitmek üzere Belgrad'dan ayrılmıştı.[31]

Sovyetler, ekim ayının ilk haftasında Sırbistan'a girmiş ve ilk temasları Çetniklerle olmuştu. Keserović, Çetniklerinin Kruševac kasabasını Sovyet yardımıyla Almanlardan alma girişimini tekrarlaması önerisiyle Sovyet öncü kuvvetlerine başvurmuştu. Bunu da sadece birkaç zayiatla layıkıyla yerine getirmiş ve 1.500'den fazla Alman tutsağı Sovyetler'e teslim etmişti. Sovyetler daha sonra Çetnikleri silahsızlandıracak ve Kramer'i tutuklayacaktı. Keserović ise Partizanlar tarafından yakalanmış, yargılanmış ve infaz edilmişti. Sırbistan'ın kurtuluşunda Sovyet kuvvetleriyle birlikte çalışmaya istekli olmalarına rağmen, Sovyetler'in Çetnikleri Partizanlara teslim etmesi ve onların da Çetnikleri idam etmesi, normal bir uygulama haline gelecekti.[32]

Partizanlarla çalışan Müttefik askeri misyonlarının üyeleri, Tito'nun genel olarak, bariz bir şekilde Sovyet yanlısı ve Britanya ile Amerika karşıtı bir yaklaşım benimsediğini fark etmişti. Sovyetler Sırbistan'a girmeden hemen önce, Tito'nun kurmay başkanı Jovanović, Müttefik görev gücünün tüm mensuplarının Partizan karargâhı bölgesinden uzaklaşmasını yasaklamıştı. Ancak Partizanlar, karşılaştıklarında, Sovyet birliklerinin tepkisi karşısında hayal kırıklığına uğrayacaklardı. Yüzbaşı Basil Irwin, Partizanlar ile Sovyetler arasındaki ilk karşılaşmaya tanık olmuştu:

---

30 Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 390-92.

31 Tomasevich, *The Chetniks*, 411-17; Biber, "The Yugoslav Partisans and the British in 1944"; Martin (der.), *Patriot or Traitor*, 55.

32 Martin (der.), *Patriot or Traitor*, 56; Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 261.

> Oldukça sıradışıydı; çünkü bize düşmanlık ve şüpheyle yaklaşmadılar ama Partizanlara pislik muamelesi yaptılar. Partizan subaylar, nereden buldularsa, üniforma ve palto giymiş, rütbe yerine yaldızlı şeritler ya da benzer bir şeyler takmışlardı. Ve burada kardeşleri Slavları ve büyük Rus Ordusunu en sıcak duygularla karşıladıklarını düşünen Partizanlar, gerçekten pislik muamelesi görünce şoke olmuşlardı.[33]

Belgrad savaşı, Sovyetler ile Partizanların ortak bir girişimiydi. Almanlar, geri çekilmekten başka şansları olmadığını anladığından, çetin bir çatışma olmamıştı ve 20 Ekimde Yugoslav başkenti nihayet kurtarılmıştı.[34] Fitzroy Maclean, Partizanların zafer yürüyüşü sırasında Tito'nun yanında duruyordu: "Selanik ve Balkan Savaşları gazileri, 16 veya 17 yaşındaki çocukların yanında yürüdüler; arada birkaç kız, elinde tüfek ve çantayla erkeklerin yanında yürüyordu; bazıları uzun, bazıları ise sıskaydı."[35]

Basil Davidson, Belgrad'ın kurtarılmasından sonra, Sovyet birliklerinin kötü davranışlarına dikkat çekiyordu:

> Geldikten sonraki ilk birkaç gün boyunca (Faşistlerden başka kimsenin böyle davranmasını asla tasavvur etmemiş olan partizanları dehşete düşürecek kadar) çok sayıda sarhoşluk, yağma ve disiplinsizlik vakası gördük; ancak öncü birlikler geçer geçmez, düzen hemen yeniden sağlanmış gibiydi.[36]

Đilas, bu durumun ortaya çıkardığı tehlikeler karşısında bir hayli paniğe kapılmıştı:

> Bizim etkimiz ve istikrarımız açısından, Sovyet askerlerinin davranışları daha hayati bir önem kazanmıştı. Kızıl Ordu ve dolayısıyla bizatihi Komünistlere dair yanılsamalar yerle bir olurken ve hâlâ örgütsel olarak gelişmemiş olan biz, akışkan, kısmen düşmanca ve kontrolsüz bir ortamda operasyon yürütürken, bunun önemi daha da artmıştı.

Đilas, bir Sovyet generaline bu konuda şikâyette bulunduğunda, öfkeyle, Troçkist olmakla suçlanmıştı.[37] Sovyetler Yugoslavya'dan Macaristan'a geçerken, ortalık sakinleşmişti.

Belgrad'ın kurtarılması, Tito'nun Yugoslavya'yı fethinin gerilla aşamasının son bulduğuna işaret ediyordu. Almanya'nın geri çekilmesi sırasında, Partizanların başlıca amacı Sırbistan'ın fethi olduğundan, ülkenin başka yerlerinde, Alman kuvvetlerinin Yunanistan ve Arnavutluk'tan çekiliş zama-

---

33 B. Irwin, IWM 9772.

34 Tomasevich, *The Chetniks*, 420.

35 Maclean, *Eastern Approaches*, 515.

36 Davidson, *Partisan Picture*, 323.

37 Djilas, *Wartime*, 420.

nını ve örgütlenmesini engellemek, zora sokmak ya da herhangi bir şekilde geciktirmek için çok az şey yapılmıştı. Sonuç olarak, Almanlar kuzeydeki Srem cephesinde güçlü bir savunma hattı oluşturabilmişti ve bu, 1944-45 kışında bölgede şiddetli çatışmalara yol açacaktı. Tito'nun Britanyalılara karşı artan düşmanlığına rağmen, Partizanların hem sahra toplarından hem de bunları nasıl kullanacaklarına dair bilgiden yoksun olmaları, Britanyalılardan ekim ortasında Yugoslavya'ya top göndermelerini istemesine neden olmuştu. Tito ekim ayı sonunda, Tuğgeneral Sir Henry Floyd komutasındaki, yaklaşık bir taburdan oluşan Britanya kuvvetinin, Partizanlarla birlikte hareket etmek üzere, Dubrovnik yakınlarına çıkarılmasına da izin vermişti. Kasım ayı başlarında, Floydforce ile Partizanlar, geri çekilen Almanlara yönelik saldırılarda işbirliği yapmıştı. Nikšić yakınlarındaki bir köye yönelik Partizan harekâtından önce, Britanyalılar topçu ateşi açacaklar ve ardından da Partizanlar taarruza geçecekti. Batarya komutanı ateş emri vermiş ve ardından şunlar yaşanmıştı:

> ... bekledi... ve bekledi. Sonra dürbünle bakınca, vadi boyunca dörtnala koşan bir at üzerinde bir Partizanın, bataryasının yerleştirildiği tepenin altındaki gözlem noktasına doğru geldiğini gördü. Haberci nefes nefese geldi ve baklayı ağzından çıkardı: "Düşmana karşı harika bombardımanınıza o kadar hayran kaldık ki, saldırmayı unuttuk. Lütfen tekrar yapabilir misiniz?"

Almanlar bu arada köyü terk etmişti.[38]

Kasım ayının sonunda Tito, Britanyalıların ayrılmasını istemişti. Tito şimdi, Floyd taburunun Yugoslavya'ya çıkmasına asla izin vermediğini iddia ediyordu. Kısmen Partizanların Floyd personelinin Dubrovnik dışına çıkmasına izin vermemesi ve başka yerlerde operasyonları yasaklaması ve kısmen de yoğun kar yağışının, Almanların dağlardan geçen yolları hiçbir şekilde kullanamayacağı anlamına gelmesi nedeniyle, kış aylarında operasyonlar durma noktasına gelmişti. Tito, Britanya'nın Bosna-Hersek'in güneyindeki Mostar'ın kurtarılmasında Partizanlara yardım etmesine açıkça engel olmuş ve Britanyalıların, Dalmaçya kıyısındaki Zadar'ı Almanlardan kurtarmak için mücadele eden bir Partizan gücüne yardım teklifini reddetmişti. Ocak 1945'in ortalarında, Floyd taburu nihayet geri çekilmişti: "Floyd taburu bu çekilmeden son derece memnun olsa da –çünkü daha fazla askeri harekâta gerek yoktu– Partizanların müttefikleri olarak yürekten çaba sarf ettiğimiz sahneden fiilen kovulma biçimimiz tiksinti vericiydi." Đilas, Tito'nun davranışının arkasındaki nedenleri şöyle açıklıyordu: "Dubrovnik'e öngörülenden daha fazla sayıda komando çıkarma konusunda Britanyalılarla yaşanan sür-

[38] Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 285; Hamilton-Hill, *SOE Assignment*, 173; Biber, "The Yugoslav Partisans and the British in 1944."

tüşme, bir Amerikan görev gücünün hâlâ Draža Mihailović'in yanında görev yapıyor olması ve Britanyalıların ELAS'a karşı Yunanistan'a müdahale etmeye başladığı gerçeği olmasaydı, bizde güvensizlik ve ideolojik öfke uyandırmazdı."[39] Bu listeye, Tito'nun Trieste'yi sınırları içine alma konusundaki emelleri de eklenmelidir.

Arnavutluk'ta Müttefikler, LNC'nin var gücünü ülkenin siyasi hâkimiyetini ele geçirmeye vermek istediğinden ve Almanların geri çekilmesini engelleme konusunda dişe dokunur bir şey yapmadığından şüpheleniyordu. Bu nedenle Britanyalılar, partizanlardan destek umarak ancak herhangi bir beklentiye de girmeksizin, sınırlı sayıda belli hedefi ele geçirmek için komandolar ve birtakım özel kuvvet birimleri göndermişlerdi. Bu operasyonların en büyüğü, ağır ateş desteği sağlayan Raiding Support Regiment [RSR: Saldırı Destek Birliği] ile 2. Komando birliği kullanılarak, güneydeki liman kenti Sarandë'de gerçekleştirilmişti. Sarandë, hâlâ bir Alman garnizonunun bulunduğu Korfu'nun tam karşısında olduğu için hedef seçilmişti. 22 Eylüldeki ilk baskın, olmadık bir nedenden ötürü komik bir şekilde sonuçlanacaktı; çünkü neredeyse tüm Britanya askerleri, deniz tutmasından ötürü perişan haldeydi ve Sarandë'ye ilerlemeyi bırakın, "sanki kimlik tespiti yapılıp ardından gömüleceklermiş gibi, alçak bir kum tepesinin ardında, balık istifi yere serilmiş" yatıyorlardı. Şans eseri, hepsini hiç zorlanmadan etkisiz hale getirebilecek düşmanın yokluğu sayesinde, kimseye bir şey olmamıştı.[40] Tim geçici olarak geri çekilmiş ve 9 Ekimde daha güçlü bir saldırı başlatılmıştı. Sarandë limanı için verilen mücadelede, Balkan Hava Kuvvetleri ile partizanların yoğun desteği sağlanmıştı. Partizanlar ayrıca, yakınlardaki Delvinë ve Gjashtë kasabalarında gerçekleştirilen daha küçük operasyonlara da yardım edeceklerdi. Britanya kuvvetlerinin komutanı Tuğgeneral Tom Churchill, onların çabalarını gerektiği gibi takdir etmişti.[41] Hem Sarandë'nin kaybı nedeniyle hem de Yunanistan'daki gerillalar tarafından erzak tedarik yolları kesilen, Korfu'daki Alman garnizonu, RSR'nin küçük bir gücüne gönüllü olarak teslim olmuştu.[42] Bu arada, Yunanistan-Arnavutluk sınırında görevli SBS devriyesinden Robert Eden, bazı "Alman" askerlerinin birbirlerine İngilizce bağırdıklarını duyunca dehşete düşmüştü:

> Duygularımı tarif etmeye kelimeler yetmezdi. İşte buradaydılar; çocukları ahşap kiliselerde diri diri yakıp, yaşlıları gülmek için kuyulara atıp ve di-

---

39 Hamilton-Hill, *SOE Assignment*, 178-9; Djilas, *Wartime*, 425; Beloff, *Tito's Flawed Legacy*, 121-2.

40 W. Jones, *Raiding Support Regiment*, 154.

41 Pearson, *Albania in Occupation and War*, 389-98; Bailey, *The Wildest Province*, 300-302.

42 Jones, *Raiding Support Regiment*, 180-83.

> ğer iğrenç suçları işleyip buraya yeni gelmiş, kendi ülkelerine karşı paralı asker olarak savaşan, memleketim insanları.[43]

Bu askerler muhtemelen Britanya Freikorps'un üyeleriydi.[44]

2 Ekimde Arnavutluk'taki Alman komutan General Ernst von Leyser geri çekilme emri almış ve bir hafta sonra da, Almanlar kuvvetlerini kuzeye çekmeye başlamıştı. Almanlar ayrılırken LNC harekete geçmiş ve Gjirokaster, Vlorë ve Korçë kasabalarını kurtarmıştı. Ekim ayının ortalarında, Arnavutluk'un Berat kasabasının güneyinde kalan kısmı özgürdü ve Enver Hoca, karargâhını Berat'a taşımıştı. LNC'nin bu hızlı ayrılmaya büyük ölçüde çanak tutup tutmadığı sorgulanabilir. Almanlar, geri çekilme sırasında çok az zayiat vermişler ve garnizonlarını Florina üzerinden Kuzey Yunanistan'dan tahliye etmek için Korçë-Struga yolunu kullanmaya devam etmişlerdi. Arnavutluk'ta, Almanlar hâlâ başkent Tiran'ı ile kuzeydeki tüm kasabaları ellerinde tutuyorlardı. Bu arada, Kuzey Arnavutluk'tan geçen rotalarının, *Balli Kombëtar*'dan unsurlar ve Abas Kupi ile savaşmış bazı adamlar tarafından LNC saldırılarına karşı tutulduğunu minnetle kaydetmişlerdi. Bu insanlar açısından, özgürlük ile LNC'nin tahakkümü arasında artık yalnızca Almanlar bulunuyordu.[45]

15 Ekimde Almanlar Tiran'ı terk etmeye ve güçlerini Yugoslav sınırına yakın İşkodra [Shkoder] kasabasında yoğunlaşmak için kuzeye doğru hareket ettirmeye başlamışlardı. Hoca, Mehmet Şehu komutasındaki partizan birliklerine, Arnavutluk'un başkentine bir saldırı başlatma emri vermişti. OSS ajanları gelişmeleri takip etmek için olay yerindeydi ve bir eylem değerlendirme raporunda şu sonuca varılıyordu:

> Tiran savaşında, Almanlar hiçbir zaman tüm güçleriyle saldırmamıştı. Öncelikle, şehirde yaklaşık 4.000 Alman vardı; ancak bir kaynağa göre, taktik plan sanki, sayıları aşağı yukarı 1.000 civarında olan askerlerini başkentte tutarken, asıl ağırlığı kuzeye doğru geri çekilmeye vermekmiş gibi görünüyordu.

Bununla birlikte, Tiran savaşı zorlu geçmiş ve uzun sürmüştü; az sayıda Alman esir alınmıştı. Müttefik Balkan Hava Kuvvetleri Partizanlara yardım etmişti: "Onlar gelip bombaladı ve Partizanlar da gelip Almanları topladı." Almanların, Tiran'daki garnizona yardım etmek için Yunanistan'dan geri çekilen birlikleri o yöne çevirme çabaları, birleşik kara ve hava kaynakları tarafından Krraba geçidinde püskürtülmüştü. 17 Kasımda son Alman birlikleri, yalnız-

---

[43] R. Eden, IWM 13339.

[44] Britanya Freikorps, Britanyalı savaş esirleri arasındaki gönüllülerden oluşturulmuş bir SS birliğiydi.

[45] Fischer, *Albania at War*, 231-2.

ca iki hafta kaldıkları İşkodra'ya gitmek üzere Tiran'dan ayrılmıştı. Yugoslav Partizanlarının Kosova'da faaliyet gösteren LNC birimlerinin ve Ohri gölü civarında bir Britanya paraşütçü operasyon timinin yardım ettiği Karadağ'daki faaliyetleri, Almanların Arnavutluk'taki konumunu savunulamaz hale getirmiş ve onları Saraybosna'ya doğru geri çekilmeye zorlamıştı.[46]

28 Kasımda Enver Hoca ile LNC askeri komutanları Tiran'a girmişti. Kutlamalar, havadan kutlama broşürleri ve bazı yiyecekler bırakan 6 Halifax'ın şehir üzerinde uçuşuyla başlamıştı. OSS gözlemcileri, Hoca'ya reva görülen sessiz karşılamaya dikkat çekmişti: "İnsanlar şaşkına dönmüş gibi görünüyordu. Duyduğum tezahüratlar, neredeyse olayın hatırına zorlama bağırışlar gibi geldi. Güneyde gördüğümüz vahşi coşku gösterileri yoktu." Hoca konuşmasında, Sovyetler Birliği ile Yugoslavya'ya övgüler yağdırmıştı; ancak kendisine fiilen yardım etmiş olan iki ülkeden, Britanya ile Amerika Birleşik Devletleri'nden neredeyse hiç bahsetmemişti. Partizanların, aralarında dinsel tarikat üyelerinin de bulunduğu tüm olası siyasi rakipleri yok etmek için derhal harekete geçtiği İşkodra'da, LNC'ye daha da az destek vardı.[47] Kurtarılmış Arnavutluk, içe kapanma ve sonraki kırk yıl boyunca yönetim biçimine damgasını vuran ateşli Stalinizm yolculuğuna başlıyordu.

Hitler'in, Girit adasını ne pahasına olursa olsun tutulacak bir kale olarak belirlemesine rağmen, orada bulunan, General Müller komutasındaki Alman garnizonu, savunmasız kaldığının kesinlikle farkındaydı: Almanlar anakaradan ayrıldıktan sonra, güçlü bir Müttefik subay kadrosu tarafından yönetilen gerilla güçlerine karşı bir hayatta kalma mücadelesiyle karşı karşıya kalacaktı. Eylül ayı başında, hemşireler ile gerekli olmayan Alman personeli Girit'ten çekilmişti. Adanın tamamında ise, izole edilmiş küçük Alman garnizonları Kandiye, Resmo ve Hanya gibi ana şehirlere çekilmişti. Almanlar, geri çekilme güzergâhını koruma altına almak için, doğuda Lasithi çevresinde ve Kandiye ovasında operasyonlar başlatmıştı:

> Daha sonra Almanların, halkı toplayarak, çok sayıda kişiyi köy okulunda veya şapelinde bir gün kadar kilitli tutarak, rehin alarak ve şüpheli herkesi infaz ederek, Kandiye çevresindeki köylere gözdağı vermeyi planladığını öğrendik. Bu açıkça, Giritliler tarafından yapılan herhangi bir şeye ânında bir misilleme değildi; ancak Kandiye'nin –bir veya iki hafta sonra– tahliyesi gerçekten başlamadan önce, yöre halkına gözdağı vermek ve Alman geri hatlarını organize direnişten korumak için planlanmış, politik bir eylemiydi.

---

[46] Pearson, *Albania in Occupation and War*, 403-14; Fischer, *Albania at War*, 234-7; Lucas, *The OSS in World War II Albania*, 149-51; Bailey, *The Wildest Province*, 309-10; R. Bailey, "OSS -SOE Relations, Albania 1943-44," *Intelligence & National Security*, 15:2 (2000), 20-35.

[47] Lucas, *The OSS in World War II Albania*, 156-61; Pearson, *Albania in Occupation and War*, 413-14.

Çok sayıda köy ve kasaba yok edilmişti. Almanlar, yaklaşık 500 gerilla ile destekçisini öldürdüklerini tahmin ediyorlardı: Britanyalıların tahmini çok daha yüksekti.

7-8 Eylül tarihlerinde Tom Dunbabin, Arkadi Manastırında, adadaki sekiz Britanyalı subayın yanı sıra, iki OSS ajanı, bir PWE temsilcisi ile Polonyalı subay, Binbaşı Stanislaus Lukas'ın katıldığı bir konferansa ev sahipliği yapmıştı. Katılımcılar, Almanya'nın geri çekilmesi sırasında benimsenecek taktikleri tartışmıştı. Müttefik planının birkaç yönü vardı. Direniş cephesinde, Kahire'den "sabotajı ya da sivil nüfusa zarar verebilecek herhangi bir eylemi durdurma" emri geldiğinden, Müttefik eylemleri iki şeye ağırlık verecekti: Propaganda ve Almanların her şeyi yakıp yıkmasını engelleme. Propaganda, Nazi karşıtı Alman askerlerine, Wehrmacht'a katılan Polonyalılara ve Giritli kızlara âşık olmuş Almanlara yönelikti. Propaganda çabalarına, Hitler'in düşüşünden sonra yeni bir Almanya'nın nasıl doğacağını anlatan *Kreta Post*'un yayımlanması destek oluyordu. Girit'in kuzey kıyısındaki üç limanı yakıp yıkmadan kurtarmak için planlar yapılmıştı.

Anakarada olduğu gibi, Girit'teki direniş de siyasi çizgiler üzerinden milliyetçi direniş EOK ve ELAS arasında bölünmüştü. Bölünme Kandiye çevresindeki durumda açıkça görülüyordu. Sürgündeki Yunan hükümetinin askeri temsilcisi Albay Andreas Nathenas, otoritesinin yalnızca Müttefik askeri görev gücü ve şehrin batı kesiminde bulunan Mihalis Ksiluris ile Petrakageorgis liderliğindeki iki EOK çetesi tarafından tanındığını tespit etmişti. Nathenas, "Kahire'deki Yunan Hükümetinin kendisine adanın askeri valisi olarak hareket etme yetkisi verdiği, etkileyici bir şekilde damgalanmış bir belgeye sahipti; ama farklı çeteleri kontrol etmenin somut bir yolu" yoktu. Kasabanın güneyinde ve doğusunda bağımsız olarak faaliyet gösteren, Yannis Bodias, Banduvas ve Nikolaos Plevres yönetimi altında üç ELAS grubu vardı. Britanyalılar ELAS'ın, Almanların geri çekilmesine herhangi bir katkıda bulunmaktansa, Almanlar ayrıldıktan sonra iktidarı ele geçirmeye daha fazla odaklanmış olduğuna inanıyordu. Müttefik askeri görev gücü, ELAS'a silah vermemeyi kararlaştırmıştı; ancak çeteler kendilerini Almanlardan ele geçirilen silahlarla donatmıştı.

Ekim ayı başlarında, Almanların Kandiye'den çekildiği açıkça ortadaydı:

> Kasabanın etrafında tuttukları mevziler her gün biraz daha geriye alınıyordu. Ayrılmak için kesin bir planları olup olmadığından artık şüpheliydim. Bu kısmen, her akşam yola çıkan ve karanlığın çökmesiyle birlikte kasabanın üzerinde vızıltılarını duyabildiğimiz hava araçlarının sayısına bağlıydı. Uçak sayısı her gece değişiyordu; çünkü gittikleri, Atina çevresindeki havaalanları... o sırada ağır bombardıman altındaydı.

Almanların havaya uçurmak istedikleri havaalanının ve gerillalar kendilerine saldırmadıkça yıkmayacağına söz verdiği anlaşılan limanın teslim edilmesi için Almanlarla resmi olmayan görüşmelere başlanmıştı. 10 Ekimde Almanlar, birliklerinin çoğunu Kandiye'den çekerek, geride zırhlı araçları, topları ve havan topları bulunan, 1.000 kişilik bir garnizon bırakmıştı. Rendel ve Bill Royce liderliğindeki Müttefik heyeti, çeşitli gerilla liderleriyle, kasabaya yapılacak herhangi bir erken saldırının ortalığı kan gölüne çevireceğini tartışmış ve gerillalar geri çekilmeyi kabul etmişti. 11 Ekimde son Alman birlikleri kasabayı terk etmeye başlamıştı ve Rendel ile Royce, Giritliler Almanların ayrılmasından duydukları memnuniyeti gizlemek için hiçbir çaba göstermediği ve Almanların da hâlâ dönüp onları katletecek kadar güçlü olduğu, çok kırılgan olayları kontrol altında tutmak için hızla olay mahalline intikal etmişti. Gerilla grupları, son Alman birliklerinin ayrılacağı batı yolu dışında, kasabanın kapılarına giden tüm anayollarda toplanmıştı. Son Alman zırhlı aracı ayrılırken, Rendel, Bodias'ın, "boynunun etrafına bol çiçekli ağır bir çelenk geçirilmiş ve anlaşılır bir şekilde, arkasındaki komünist şakşakçılarının tezahüratlarına itiraz eden, inatçı bir midillinin üzerinde, Yeni Kapı'dan havalı bir biçimde girişini" görünce çok eğlenmişti. Gerilla grupları, Kandiye'nin kurtuluşunda yer almamıştı; ancak direnişteki rolleri, Girit'e yeni atanan Yunan askeri komutanı Albay Nikolaos Papadakis tarafından kabul edilmişti. Kutlamalar sırasında, direniş içindeki siyasi bölünmeleri gözler önüne seren, talihsiz bir olay yaşanmıştı: Bodias, Athanasios Bourdzalis tarafından, şahsına hakaret ettiği gerekçesiyle kolundan vurulmuştu. Bodias hastanede milliyetçi bir cerrah tarafından tedavi edilmiş olmasına rağmen, gruplar birbirine diş bilemeye başlamış ve Dunbabin barışı sağlamak için çok çaba sarf etmek zorunda kalmıştı. İç savaşı önlemek için, Papadakis tarafından Bourdzalis'e verilen ölüm cezasını da mecburen onaylamıştı.

13 Ekimde Almanların son partisi, Hanya'ya gitmek üzere Reşmo'dan ayrılmıştı. Yine ortada, kasabaya girmek için koşturan gerillalar arasındaki siyasi bölünmelere dair endişe verici kanıtlar vardı ve Almanlar gittikten sonra, EOK ve ELAS tarafından gösteriler düzenlenmişti. Ayrıca sık sık geçit törenleri ve meşale alayı yapılıyordu. İşgalin büyük bölümünde, Müttefik görev gücüne sadakatle hizmet etmiş olan Georgios Psihundakis, kutlamalara katılma ve "dağlarda yazdığı bazı şiirleri yüksek sesle okuma" fırsatını değerlendirmişti. Almanların Hanya'ya çekilmesi, küçük gerilla faaliyetleri, birkaç Müttefik hava saldırısı ve Almanların ayırt etmeksizin, mimari bir şaheser olarak kabul edilen Venedik köprüsü de dahil olmak üzere, yolları üzerindeki her köprüyü yerle bir etmesiyle hafızalarda iz bırakmıştı. 11.000 kişilik Alman garnizonu, Hanya ile Resmo'nun ortasında, Hanya körfezinin tamamını da içeren Georgiupolis kasabasından uzanan, 70 kilometre yarıçapında bir alanda kalmıştı. Artık Tümgeneral Georg Benthack tarafından

komuta edilen Almanlar, her hareketlerini izleyen 3.200 kişilik gerilla gruplarıyla diken üstünde yan yana bekliyorlardı. Almanların teslim olması için yapılan teklifler reddediliyordu; ancak Yunan hükümetinin askeri temsilcisi Nanthenas'ın yerine General Papadakis geldiğinde ve SOE Kahire'deki Yunan masasının başı Tuğgeneral Barker-Benfield da Yunan kuvvetlerinin sorumlusu olarak göreve başladığında, bu olasılık için hazırlıklar yapılmaya başlamıştı.[48]

Barker-Benfield, Nuh'un Gemisi Operasyonunun gerekliliklerini, o tarihte 70 kişi olan ve İtalya'daki Woodhouse'un yokluğunda Nicky Hammond'un komuta ettiği, Müttefik askeri görev güvüne açıklamak için Ağustos 1944'te Yunanistan'a gitmişti. Barker-Benfield, ELAS'a olan sarsılmaz güveni ve Almanlar geri çekilirken, gerekli tüm taciz eylemlerini gerçekleştireceklerine olan inancıyla Hammond'u şoke etmişti. Hammond, Woodhouse'un, sahadaki gerçek duruma ilişkin tahminine katılıyordu: ELAS, Almanları alt etmektense siyasi rakiplerini, özellikle de EDES'i yok etmeye daha hevesliydi. Dahası, Barker-Benfield, öngörülen operasyonların nasıl yürütüleceği konusunda saf görünüyordu:

> Ayrıntılarla ilgili bazı önerilerde bulundu; bu da bizim bölgemiz ve sınırlarımız hakkında çok az fikri olduğunu gösteriyordu ve tabii ki bu da yalnızca düzenli savaşa ve kitabına uygun durumlara göre düşünen biri için gayet doğaldı... Geçmiş deneyimlerimi ve argümanlarımı kestirme bir şekilde reddetti; hem politika hem de askeri operasyonlarla ilgili cevapları biliyordu.

Ayrıca Barker-Benfield, arazi ile sık sık kesilen telsiz bağlantılarının iletişim üzerinde ciddi bir kısıtlama oluşturduğu gerçeğini göz ardı ederek, Kahire'den olayları sıkı bir biçimde kontrol altında tutma niyetindeydi. Hammond, Barker-Benfield'ın planları karşısında o kadar sarsılmıştı ki, istifasını sunarak ağustos sonunda Yunanistan'dan ayrılmış ve komutayı Arthur Edmonds'a devretmişti.[49]

ELAS'a verilen baskın rolün, Yunanistan'ın büyük bölümünde, sahadaki gerçeğin bir yansıması olduğu iddia edilebilir. Ancak geri çekilen Alman kuvvetlerinin, Arnavutluk ve Yugoslavya'ya giderken geçmek zorunda kalacakları iki bölgedeki durum çok daha karmaşıktı. Arnavutluk'a giden anayol, Arta'dan Yanya'ya uzanıyordu ve bu bölge tam da ELAS ile EDES'in uzun süredir uğruna savaştığı Epiros'un bir parçasıydı. Eylül ayının başlarında, Tuğgeneral Lanz'ın kurmayları, geri çekilmek için hazırlıklara başlamıştı. Yanya'daki karargâhta belgeler yakılmış ve EDES ya da ELAS'a değil, yalnız-

[48] Beevor, *Crete*, 318-30; Rendel, *Appointment in Crete*, 190-98, 208, 217-18, 222-6; Psychoundakis, *The Cretan Runner*, 290-93, 297.

[49] Hammond, *Venture into Greece*, 170-71; Evans, *With SOE in Greece*, 88.

ca düzenli ordu birliklerine teslim olma emri alınmıştı. Yanya-Preveze yolunu açık tutmak ve Arnavutluk'a bir engelle karşılaşmadan çekilmelerini sağlamak için, direnişe karşı bir Alman saldırısı başlatılmıştı. Ne EDES ne de ELAS, Almanları engellemek için önemli bir adım atmamıştı. Barker-Benfield, Zervas'a, Yanya'ya topyekûn bir saldırı başlatmasını emretmişti; ancak Britanyalı irtibat subayı Tom Barnes, savunma durumundaki bir şehre cepheden saldırının, gerillaların kapasitesini aştığı gerekçesiyle emri reddetmişti. Lanz, son Alman konvoyunu 15 Ekimde Yanya'dan çıkaracaktı.[50]

Makedonya'daki durum daha da karmaşıktı. Batı Makedonya, yalnızca II. Balkan Savaşından sonra, 1913'ten beri Yunanların elindeydi ve Florina kasabası çevresindeki bölge sakinlerinin çoğunun anadili Slavcaydı ve savaştan önce Metaksas tarafından dayatılan, kamusal alanlarda kendi dillerini konuşma yasağından ötürü fena halde hınç duyuyorlardı. Rakip siyasi gruplar nüfusun sadakati kazanmak için rekabet halindeydi. Bulgarlar, İtalyanların ve Almanların desteğiyle, ayrılıkçılığı ve bağımsız bir Makedonya vaadini teşvik etmek için, Mihver-Makedon-Bulgar komitesini kurmuşlardı ve silahlı milisleri *Komitadji,* Florina ve Kesriye kasabaları arasındaki bölgede devriye geziyordu. Öte yandan ELAS, Batı Makedonya'nın Yunanistan sınırları içinde tutulmasını kararlılıkla savunuyordu. Nisan 1944'te bölgeyi ziyaret eden Tito'nun Partizanları, Yugoslavya ile federasyon halinde komünist bir Makedonya ihtimalini düşünerek, bu yaklaşıma karşı çıkmıştı. Partizanlar, "ELAS, Yunan toprak bütünlüğünü savunan faşistlerden oluşmaktadır. Biz Komünistiz ve sizi kurtaracağız" iddiasında bulunmuştu. Bu siyasi tartışmalar, Nuh'un Gemisi Operasyonu için mevcut kuvvetlerin oluşturulmasını engelliyordu. Yerel ELAS müfrezesinin mayıs ayında ayrılması, sahadaki sorumlu subay Pat Evans'ın emrinde yalnızca 20 potansiyel sabotajcı olduğu ve gerilla saldırıları için ağır silah desteği sağlamak üzere, Müttefik Baskın Destek Birliğinin orada hazır olması gerektiği anlamına geliyordu. Nuh'un Gemisi sırasında, bu küçük kuvvet, Yugoslavya yolundaki Klidhi geçidinden geçen ana demiryolu hattına çok sayıda sabotaj eylemi düzenlemiş ve Vigla ile Florina arasındaki yola saldırılar düzenlemişti. Evans'ın Kahire'ye gönderdiği telsiz mesajları, ELAS'ın operasyonlara çok az katkıda bulunduğunu, Klidhi geçidinde, zayıf bir Alman kuvveti karşısında tabana kuvvet kaçtığını ve Alman birliklerinin araçları ve toplarıyla taciz edilmeden Florina'ya ulaşmasına izin verdiğini ortaya koyuyordu. Stanley Moss, ELAS "generali" Melas'ın beylik kurduğu Doğu Makedonya'da benzer deneyimler yaşamıştı. İlk teşebbüste, ELAS *andarte*leri silahlarını doldurmayı unuttuğu için ve ikincisinde de gerillalar kahvaltı yaptığı için başarısız olan, bir Alman birliğine yönelik, planlı bir pusu hikayesini anlatacaktı. Doğu Trakya'da Yüzbaşı

[50] Clive, *A Greek Experience*, 130-31; Woodhouse, *Something Ventured*, 91.

J. McElroy, "tüm *andarte*lerin yüzde 99,99'unun, işe yaramaz 'yaşlı kadınlar'dan oluşan, vatansever bir kalabalık olduğu" sonucuna varmıştı.[51]

Nuh'un Gemisi Operasyonunun sonuçları hayal kırıklığı yaratmıştı. Binbaşı Ken Scott durumu şöyle özetliyordu: "Sonunda biz Britanyalılar, birkaç köprüyü havaya uçurduk, konvoylara pusu kurduk; ancak çok fazla Yunan desteği görmedik." Myers, operasyonun sonuçlarını, yaklaşık 100 lokomotif ile 500 aracın imha edilmesi ya da ele geçirilmesi ve yaklaşık 5.000 Almanın öldürülmesi olarak özetleyecekti. Myers'in vardığı sonuç şuydu: "Yüksek bir bedel ödemiş olmalarına rağmen, Almanların, Müttefik kuvvetlerini meşgul etmek ve Almanya nihai olarak teslim olana kadar yeni bir düzen kurulmasını geciktirmek için, yalnızca birkaç uzak adada küçük garnizonlarını bırakarak, kuvvetlerinin büyük bölümünü sağlam bir şekilde bölgeden çıkarma yönündeki temel amaçlarına ulaştıkları inkâr edilemez." Lanz de bu değerlendirmeye katılıyordu.[52]

ELAS komutanı Sarafis, ELAS'ın çekilmekte olan Almanlara karşı çok sayıda operasyon düzenlediğini; ancak Müttefik askeri görev gücünün üyeleri tarafından geri planda tutulduklarını iddia edecekti:

> Yunanistan'daki Müttefik Görev Gücünün tutumu, Ortadoğu Kurmay Başkanlığının, Yunanistan'daki Almanların önünün kesilmesi ve daha kuzeyde savaşmasının engellenmesi yönünde gerçek bir arzusu olup olmadığından şüphe etmemize neden olmuştur. Aksine, siyasi nedenlerle Yunanistan'ı kendilerinin ele geçirmesini sağlamak istedikleri ve Almanların ülkeyi neredeyse engellenmeden terk etmesine izin verecekleri izlenimi edindik; böylece Yugoslavya'daki Alman birlikleri takviye edilecek ve Tito ile Kızıl Ordu kuzeye doğru ilerlemekte güçlük çekecekti.[53]

Sarafis, Müttefiklerin ELAS'a talep ettikleri tüm silahları vermemelerine kızdığı için bu iddiayı ileri sürüyordu. Müttefiklerin onu bu konuda yüzüstü bırakmasının nedeni ise basitti: Siyaset. Clive, Kahire'ye verdiği raporlarda durumu açıkça ortaya koymuştu: "EAM'nin, Müttefiklerin ülkeyi kurtarmasının ardından, koşulların gerektirdiği herhangi bir yolla mutlak siyasi iktidarı ele geçirmek için tasarlanmış bir örgüt olduğu, kuşkuya yer bırakmayacak bir şekilde açıktır. Durumu şu ya da bu biçimde daha kibar ve özellikle de daha 'liberal' ifade etmek, gerçeği iğdiş etmek olur." Barker-Benfield, "EAM ve ELAS'ın centilmen gibi davranacağına" ikna olmuş olabilirdi; ancak Churchill ve Dışişleri Bakanlığı, haklı olarak bundan o kadar emin değildi.[54]

---

51 Evans, *With SOE in Greece*, 52-4, 66-7, 89-90; Moss, *A War of Shadows*, 87-90, 97-9; TNA, HS 5/634.

52 K. Scott, IWM, 9249; D. Tobler, IWM 12798; Myers, *Greek Entanglement*, 271.

53 Sarafis, *ELAS*, 352.

54 Clive, *A Greek Experience*, 112; Hammond, *Venture into Greece*, 177.

Britanya, Scobie'nin başlangıçta 4.000 kişiden oluştuğu belirlenen kuvvetine asker bulmakta zorlanmıştı. Sonuç olarak Almanlar, Britanya birlikleri bu bölgeyi devralmak için hazır olmadan önce, eylül ayı başlarında, Mora'dan çekilmişti. Sonuç, en ateşli komünistlerden Aris Veluhiotis liderliğindeki ELAS birimlerinin, artık faal olmayan Yunan Güvenlik Taburlarının üyelerini topluca katletmesiyle, son derece acımasız bir iç savaşın başlaması olacaktı. Aris, ELAS'ın tüm siyasi muhaliflere karşı yürüttüğü korkunç kampanyayı engelleme konusunda güçsüz olan Britanya görev gücünden koşulsuz bir onay talep etmişti.[55] Mora'daki olaylara ilişkin haberler, Scobie'nin kuvveti zamanında gelmezse, Almanlar geri çekildiğinde Atina'da olacaklara dair korkuları artırmıştı. EAM/ELAS'ın, isteselerdi başkentte iktidarı ele geçirebilecekleri, şüphesiz doğrudur ve neden bunu başamadıkları hâlâ tartışılmaktadır. Muhtemelen en önemli faktör, EAM'nin, Stalin'in Britanya birliklerinin Eylül ayı sonlarında planlanan sevkiyatından haberdar edildiğini ve herhangi bir itirazda bulunmadığını öğrenmesiydi. Bu nedenle EAM/ELAS, Britanya birlikleriyle çatışmaları halinde, Sovyetler Birliği'nden destek alamayacaklarını anlamış olabilir.[56]

12 Ağustosta SOE'nin Yunanistan'daki harekâtının kıdemli subaylarından Yarbay Rufus Sheppard'a, kendisinin ve küçük görev gücünün, Alman işgali altındaki Atina'da hangi görevleri üstlenmesi gerektiği konusunda bir brifing verilmişti. Ona biçilen başlıca rol, Atina'nın Yunan askeri komutanı Spiliotopulos'un, Almanların geri çekilmesi ya da teslim olması durumunda, kanun ve düzeni sağlamak için yaptığı planları "rapor etmek ve bunlara ilişkin yorumda bulunmak"tı. Sheppard'dan ayrıca, ELAS'ın niyetleri ve Yunan direniş grupları ile sürgündeki Yunan hükümeti tarafından işbirlikçi olarak görülen Güvenlik Taburlarını kullanmadan, ELAS'ın iktidarı ele geçirmesini önlemek için neler yapılması gerektiğine ilişkin rapor vermesi istenmişti. Sheppard'a, teslim olma olasılığı konusunda Almanlarla müzakere başlatması açıkça emredilmiş değildi; ancak ondan, bu tür tekliflerde bulunulması durumunda, talimatlar için kurmay başkanlığına danışması istenmişti. Aslında, görev gücünün bir üyesi olan Harry Hainsworth'un kaydettiği üzere, Sheppard, İsveç Kızıl Haçı'nın iyi niyet elçileri aracılığıyla Almanlarla pazarlık yapmıştı. Bir zamanlar Sheppard, İsveçliler onun bir üst katında ve Alman temsilcileri onların üst katında olacak şekilde, bir apartman dairesinde ikamet etmişti. Ayrıca Almanların, her şeyi tahrip etmeye yönelik bir kara harekâtına girişeceğinden ve "Atina ile çevresindeki birçok eski eseri yok edeceğinden, Pire limanını havaya uçuracağından ve şehrin

[55] L. Baerentzen, "The Liberation of the Peloponnese, Eylül 1944," Iatrides (der.), *Greece in the 1940s*, 131-41.

[56] Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 360; Papastratis, *British Policy towards Greece*, 202.

ana su kaynağı olan Marathon barajını yıkacağından ya da kirleteceğinden" korkuluyordu.[57]

12 Ekimde son Alman birlikleri Atina'dan ayrılmıştı: "Söz verdikleri gibi, antik eserlerin hiçbirini yok etmemişler ya da Maraton barajına herhangi bir müdahalede bulunmamışlar ve Pire limanını da hasarsız bırakmışlardı. Limanda hiçbir şekilde bubi tuzağı kurulmamıştı ve hatta, gayet normal karşılanabilecek herhangi bir duvar yazısı bile yoktu." O sabahın ilerleyen saatlerinde, ilk Britanya birlikleri, kendinden geçmiş halkın onları coşkuyla karşıladığı Atina'ya giriyordu. Yunan hükümeti, 17 Ekim Salı günü Atina'ya gelecekti. Sürgündeki Yunan hükümetinin Britanya büyükelçisi Rex Leeper, o güne dair şunları hatırlıyordu: "Kaygı hüküm sürüyordu. O gün, 1453'te Konstantinopolis'in son Türk saldırısına uğradığı salı gününe denk geliyordu ve o gün önemli hiçbir şeyin başlamaması, katı bir biçimde uyulan ve geniş çapta saygı duyulan bir gelenek haline gelmişti." Yunan hükümetini ve Britanya temsilcilerini taşıyan küçük Britanya filosu, bu nedenle Pire limanında bir gün oyalanacaktı. Woodhouse, Atina'ya girmek için, Orion kruvazöründeki Scobie'ye katılmıştı:

> Macmillan'ı [Akdeniz'den sorumlu Britanya bakanı], Leeper ve Scobie'yi buldum. Bana yapacak hiçbir şey kalmamış gibiydi; ancak Scobie'nin yaveri bana, ertesi gün Atina'da yapılacak zafer yürüyüşüne katılacak olan arabalardan birinde yer teklif etti. Gerilla liderlerini nereye yerleştireceklerini sordum; çünkü onlarla birlikte olmayı tercih ederdim. "Gerilla liderleri mi?" diye sordu şaşkınlıkla. "Onlarla ne ilgisi var?"

Woodhouse sonuç olarak, kendisine teklif edilen, geçit törenindeki yerini reddetmişti. Birçok Atinalının, ELAS'a karşı kendilerini koruyacak tek güç olarak gördüğü Yunan Dağ Tugayının gelişi, özellikle memnuniyetle karşılanmıştı.[58]

Almanların Atina'dan ayrılışını, Britanya birliklerinin girişini ve Yunan hükümetinin dönüşünü çevreleyen sevince rağmen, Atina'daki durum ancak kısa bir süre için sukûnetini koruyacaktı. Papandreu hükümetinin karşı karşıya olduğu görevler muazzamdı: Yaygın enflasyon, uygun yasa uygulamalarının olmaması, ordunun, polisin ve jandarmanın yeniden yapılandırılması ihtiyacı ve Kral II. George'un geleceği. Her şeyden önce hem EDES hem de ELAS gerillalarının terhis edilmesi gerekiyordu. Ülke çapında yaklaşık 70.000 silahlı adamıyla ELAS büyük bir tehdit oluşturuyordu ve bazı gözlemciler, Scobie'nin karargâhının bu tehlikenin farkında olmadığını hissediyordu: "Britanya karargâhının, yaklaşan tehdide karşı resmi –neredeyse

---

[57] H. Hainsworth, IWM 12578.

[58] *A.g.e.*; Leeper, ***When Greek Meets Greek***, 75; Woodhouse, ***Something Ventured***, 93; D. Tobler, IWM 12798.

anlamsız– tavrı, gerçek yanıtlara sahip olanlarla yakın istişareden kaçınmak olmuştu. Sonuç olarak, akıllı askeri tespit ve eylem konusunda yapılan bu vahim hata için çok ağır bir ceza biçilmişti."[59] Kriz, kasım sonunda patlak verecek ve kış boyu sürecekti.

[59] Woodhouse, *The Struggle for Greece*, 97; Woodhouse, *Something Ventured*, 95; Hamilton-Hill, *SOE Assignment*, 158.

30

Sonun Başlangıcı: 1944-45 Kışı

Kasım 1944'ün başlarında General Alexander, İtalya'daki ordularının ilkbahardan önce Po vadisi ile Bologna şehrine girme ihtimalinin çok düşük olduğunu fark etmişti. Bu nedenle, cephedeki faaliyetlerin azaltılması çağrısında bulunmuştu. Alexander, İtalyan partizanların hem operasyonlar hem de Alman misillemeleri nedeniyle sonbaharda büyük kayıplar verdiğini biliyordu ve 13 Kasımda yayımlanan bir emirle faaliyetlerini durdurma çağrısı yaparak, kış boyunca güçlerini korumaya çalışacaktı:

> Vatanseverler! Yaz kampanyası bitti; kış kampanyası başladı. Yağmurun ve çamurun gelmesi, savaşın ritminin yavaşlamasını zorunlu kılar. Bu nedenle, uymanız gereken emirler şöyledir: 1. Halihazırda örgütlenmiş büyük çapta operasyonları durdurun. 2. Silahlarınızı muhafaza edin ve yeni emirler için hazır tutun. 3. Yeni emirlerden ve durumdaki değişikliklerden haberdar olmak için bu Genel Karargâhtan yayımlanan, "İtalya savaşıyor" adlı programı olabildiğince sık dinleyin.[1]

Alexander aslında, Koenig'in Haziran 1944'te Fransa'da düştüğü hatanın aynısını yapıyordu: Partizanların, tıpkı düzenli ordu birlikleri gibi emirlere itaat edebileceklerini ve edeceklerini varsayıyordu.

Alexander bu emri vermeden önce, Özel Kuvvetler Komutanlığına danışmamıştı ve "bildirinin psikolojik etkilerini" ayrıntılı olarak düşünmemişti. SOE'nin kurum içi tarihinde şunlar kaydedilecekti: "Kafası karışan Partizanlar umutsuzluğa kapıldı ve bizim irtibat misyonlarımızın onları kontrol etmesi ve bu yeni politikaya yönlendirmesi zorlaştı. Pek çok oluşum dağılırken, kış için yiyecek ve giyecek sağlamak için çok sayıda partizan firar edip Cumhuriyet güçlerine katıldı." Enigma şifre çözücüler, 70.000'den fazla partizanın o kış teslim olduğunu öne sürüyordu.[2] Ada Gobetti günlüğünde, bu emrin uygulanmasının imkânsızlığını anlatmıştı:

> Sanki etrafımız sarılmış, tehdit altındayız ve takip ediliyormuşuz gibi, hiçbir şey yapmadan bekleyebiliriz. Savaşın genel ve uçsuz bucaksız man-

---

1 Haestrup, *Europe Ablaze*, 343.

2 Stafford, *Mission Accomplished*, 232, 261; L. Lewis, *Echoes of Resistance*, 76-7; Macintosh, *From Cloak to Dagger*, 117; Ellwood, *Italy*, 164.

> zarası içinde, İtalyan partizanlarının savaşının yalnızca küçük bir bölüm olabileceğini çok iyi anlıyorum; ancak bizim gibi olayın içinde olanlar için mesaj oldukça ağır bir darbe oldu. Dahası, Müttefiklerin yakınlığının bize verdiği –belki de gerçek olmaktan çok hayali– destek duygusundan artık yoksun durumdayız. Hâlâ yakınlarda olduklarını biliyoruz; ama kış devam ettiği süre boyunca, bizimle herhangi bir ilgileri olmadı ve onlardan bir şey beklememeliyiz. Hadi ordan! Kendi başımızın çaresine bakarız biz. Dış yardıma değil, kendi güçlerimize güvenmemiz gerektiğine giderek daha fazla ikna oldum. Yine de belli bir acı hissetmiyor değiliz.[3]

Alexander, Müttefiklerin kış boyunca partizanlara gıda ve malzeme yardımı yapamayacağını düşünmüş olabilir; ancak Max Corvo, yardım durumunun Alexander'ın korktuğu kadar kötü olmadığına işaret etmişti. Almanların, Yunanistan ve Arnavutluk'tan tamamen geri çekilmesiyle, Müttefik hava kuvvetlerinin artık bu ülkelere uçak göndermesine gerek kalmamıştı ve böylece uçakları İtalyan partizanların ihtiyaçlarını karşılamak için seferber edilebilirdi. Ayrıca Bill Donovan, OSS misyonları için uçuş sayısını artırmak amacıyla, 30 Amerikan uçağından oluşan bir filoyu güvence altına almıştı. Havadan erzak tedariki kış boyunca devam edebilecekti; çünkü Kuzey İtalya'nın tamamında, kış tahmin edilemeyecek kadar ılık geçiyordu.[4]

CVL (*Corpo Volontari della Liberta*) 2 Aralıkta bu emre karşı İtalyan direnişinin yanıtını yayımlamıştı. Yanıt, her şeyden önce, partizan savaşının kategorik olarak "sadece bir heves, istenildiği zaman bırakılabilecek boş bir kapris" olmadığını, özgürlük ve yaşama hakkı için bir mücadele olduğunu belirtiyordu. Açıklamada daha sonra, Alexander'ın bildirisinin tamamına şiddetle karşı çıkılıyordu:

> Savaş devam etmelidir. Gevşeme, zafiyet olmamalıdır. Aksine, mücadele yoğunlaştırılmalı, savaşa katılan silahlı güçlerin sayısı olabildiğince artırılmalıdır. Aslında, bizi amacımızdan saptıracak herhangi bir öneriyi dikkate alamayız; almamalıyız da: Bizim amacımız, faaliyetlerimizin alanını genişletmek, daha da fazla sayıda insanı sahaya çıkarmak ve sürekli artan bir kararlılık ve kazanma arzusuyla mücadele etmektir.[5]

Müttefik karargâhının partizanlara yapma emri verebileceğini düşündüğü şey ile İtalyan direnişinin yürüttüğüne inandığı savaş arasındaki bariz uçurum, CNLAI'yi (*Comitato di Liberazione Nazionale Alta Italia*), aşırı risklere rağmen, öne çıkan sorunları ve gelecek planlarını Müttefik yüksek komuta kademeleriyle tartışmak üzere, güneye bir misyon göndermeye sevk etmişti.

---

3 Günlük girdisi, 1 Aralık 1944, Gobetti, *Partisan Diary*, 232.

4 Corvo, *The OSS in Italy*, 200.

5 Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 238-9.

Genel olarak, çoğu İtalyan partizan grubunun kış boyunca hareketsiz kaldığı görülüyor olsa da bazı dikkate değer istisnalar da vardı. Örneğin Gordon Lett, Uluslararası Tugay ile partizanların Batı İtalya'da, Rossano vadisindeki Alman iletişim hatlarına karşı devam eden eylemlerini rapor etmişti. Bu saldırılar, 27 Aralıkta Yüzbaşı Bob Walker Brown komutasındaki bir SAS ekibinin gelişinden sonra yoğunlaşacaktı. SAS, Almanların Cenova ile La Spezia arasındaki ulaşımını sağlayan tek karayolu olan Via Aurelia'ya saldırılar düzenlerken; Partizanlar büyük ölçüde rehberlik görevi üstleniyordu: "Partizanlar arasında, SAS ile yan yana operasyonlarda yer almak için şiddetli bir rekabet vardı ve hepsi tekil eylemde kendini aşıyordu." Ocak ayının ortasında, Lett ve Walker Brown, Almanların partizanlara karşı büyük bir saldırı planladığını öğrenmişti. Partizan lideri Albay Fontana, Alman birlikleri onlara saldırmadan, partizanların saldırı başlatılmasına karar vermiş ve Uluslararası Tugay ile SAS'ın desteğini istemişti. 19 Ocak 1945'te partizanlar harekete geçmişti; ancak "alacakaranlık çöktüğünde, partizan saldırısının iç karartıcı bir şekilde başarısızlığa uğradığı ve düşmanın hızla tüm ana köylere yerleşmekte olduğu" ortaya çıkmıştı. Almanların arama tarama operasyonları dört gün sürmüştü; ancak partizan oluşumlarını dağıtmayı başarmışlardı. Bununla birlikte, Almanlar daha sonra geri çekilmişti ve bu da partizanların, "nüfus olarak çok küçülmüş" Rossano vadisine dönmelerine ve SAS Şubat sonunda ayrılana ve "hayat renksiz hale gelene" kadar, SAS ile birlikte Via Aurelia'ya saldırılarını kaldıkları yerden sürdürmelerine imkân vermişti. Bu arada, Partizanlar ve Almanlar kayıplarını telafi etmiş ve baharda, Müttefiklerin saldırısını beklemeye başlamışlardı.[6]

Emilia ve Romagna'daki partizanlar, Ilio Barontini'nin komutası altında, kış boyunca eylemlerini sürdürmüştü. Bölgedeki Britanyalı irtibat subayları, sonuçları Şubat 1945'in sonunda bildirecekti: 73 büyük köprü yıkılmıştı; Moderna ve Reggio'dan gelen anayollara döşenen mayınlar nedeniyle haftada ortalama 12 araç imha edilmiş ve pusular, daha fazla sayıda araç kaybına neden olmuştu ve Almanların asker zayiatı 2.530 kişiydi. Şubat ayının sonunda, Mareşal Kesselring, Batı Apeninler'deki özellikle Moderna, Reggio ve Parma çevresindeki partizanların gerçek bir baş belası haline geldiğini bildiriyordu:

> Partizan operasyonlarının yürütülüş biçimi, dikkate değer bir liderlik komutasının varlığını gösteriyor. Şimdiye kadar, birkaç istisna dışında, cephe gerisindeki hayati önem taşıyan iletişim hatlarımızı, hafif silahlı devriye güçleriyle korumamız mümkündü; ancak vaziyet, yakın gelecekte işlerin önemli ölçüde kötüye gitme tehdidini barındırıyor. Bu gelişmeler dikkate alınarak, hızlı ve radikal karşı önlemler alınmalıdır.

---

6 Lett, *Rossano*, 136-78.

SS Generali Karl Wolff, sonraki haftalarda bir dizi operasyon için, Cumhuriyetçi İtalyan birlikleri tarafından takviye edilen Wehrmacht, SS ve Alman polis birimlerinden oluşan karma bir kuvvete komuta edecekti. Wehrmacht'ın bir bildirisinde, partizanların birkaç bin kayıp verdiği ve 80.000'den fazla kişinin teslim olduğu belirtilerek, "Bu eylem, Kuzey İtalya'nın büyük bir bölümünü silahlı çetelerin terörizminden temizlemiştir" deniliyordu.[7]

Adriyatik kıyısında ve Müttefik cephe hattına yakın bir yerde, Ravenna'daki 28. Garibaldi tugayının komutanı, şehrin kurtarılması için Müttefiklerle bir komplo üzerinde çalışıyordu. Plan, bir Müttefik kuvvetinin Ravenna şehrini kurtarması ve kuzeye, Bologna'nın hemen doğusunda yer alan Argenta'ya doğru ilerlemesiydi. İkinci bir Müttefik kuvveti, Faenza'dan kuzeydoğu yönünde ilerleyerek bu operasyona yardımcı olacaktı. Aynı anda 12.000 partizan, Ravenna'nın kuzeyindeki Almanlara saldıracak ve geri çekilmelerini engelleyecekti. Operasyon 1 Aralıkta başlamış ve aynı gün Ravenna kurtarılmıştı; ancak bilinmeyen nedenlerle ikinci Müttefik kuvveti ilerlemediği için, partizanlar şehrin kuzeyindeki Almanlarla tek başına savaşmak zorunda kalınca, ağır kayıplar vermiş ve dağılmışlardı.[8]

Kuzeydoğu İtalya, Friuli-Venezia Giulia bölgesindeki operasyonlar, iki kıdemli direniş kuvvetleri komutanı tarafından yönetilen görev güçlerinin denetimi altında yürütülüyordu. Bu iki komutan, en son Fransa'da görülen Tommy Macpherson ve Arnavutluk'ta faaliyet yürüten Harold Tilman'dı. Bu birlikler, Almanların takviye birlikler göndermesi gereken Venedik ile Trieste'ye giden ana demiryollarına yapılan sabotajları rapor etmişti. Dağlık arazi, uygun yerlerde raylara ulaşmayı zorlaştırdığından, az sayıda lokomotif raydan çıkarılmıştı. Partizanlar bunun üzerine, elektrik direklerini tahrip etmeye odaklanmışlardı; bu, trenler elektrikli olduğu ve Almanların bölgede çok az buharlı lokomotifi bulunduğu için etkili bir eylem biçimi olmuştu. Askeri birlikleri taşıyan trenlere ağırlık verilmesine ilişkin enformasyon telsizle genel karargâha aktarılmıştı. Tom Roworth'un da belirttiği üzere, böyle bir istihbarat bazen hızlı sonuçlar verebiliyordu: "Ben bu mesajı gönderdikten sonraki bir saat içinde, Udine'deki tüm vagonların bizimkiler tarafından bombalanmasına tanık olmuştum. Bu, çok büyük hasara yol açmıştı." Müttefik subaylar, siyasetin, direnişin etkinliğini engellediğini de kaydediyordu. Örneğin, Macpherson kasım ayı başında bölgeye geldiğinde, iki sabotaj ekibinin, kendisinden önce gelmiş Britanyalı eğitmenler tarafından sahada eğitilmiş olduğunu görmüş ve şu yorumu yapmıştı: "Biri, faal olan ancak kontrol altında olmayan Garibaldi GAP'tı ve diğeri de kontrol altında olan ama aktif olmayan Osoppo'ydu." Daha da kötüsü, Şubat 1945'in başlarında, "Slovenler ile onların kontrolündeki Garibaldi, o sırada ya da daha sonra,

---

7 Macintosh, *From Cloak to Dagger*, 140, 146; Stafford, *Mission Accomplished*, 278.

8 Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 233-4.

2'si hariç tümünü öldürdükleri, toplam 20 kişiden oluşan iki Osoppo müfrezesine saldırdığında gelecekti. Bu, görev gücünün komuta, istihbarat ve iletişim zincirindeki önemli bir halkayı parçalamış ve üstesinden gelinmesi gereken bir sürü sorunu" beraberinde getirmişti. Peter Wilkinson, Avusturya'ya sızmayı başaramayan Clowder görev gücüyle ilgili son raporunda, Friuli-Venezia Giulia'da Slovenler ile İtalyan direnişi arasında kurulacak temasların, gelecekte daha büyük sonuçlara yol açabileceğini bildiriyordu. Alman işgalinin yoğun olduğu bu bölgede, üniformalı Britanya subaylarının varlığının, partizanları eylem içinde kalmaya teşvik edeceğine inanıyordu. Bununla birlikte, eylemlilik düzeyleri, İtalya'daki Müttefik görev güçlerinin çabalarına olduğu kadar, Yugoslavya'daki olaylara da bağlı olacaktı.[9]

Ekim 1944'te Belgrad'ın düşmesinden sonra, Almanların Yugoslavya'da iki hedefi kalmıştı. İlki, İtalya'ya giden demiryollarını açık tutmak için, Doğu Slovenya'daki Srem'de sağlam bir cephe oluşturmaktı. İkincisi, kuvvetlerinin Yunanistan ve Arnavutluk'tan güven içinde çekilmesini sağlamak için, Saraybosna-Brod-Zagreb anayolunun yanı sıra, batıya doğru Bihac, Banja Luka ve Mostar'a giden yan yolları açık tutmaktı. Yugoslavya'da, Almanların geri çekilmesini engelleyebilecek çok sayıda güç vardı: Partizanlar; Mihailović'in Çetnikleri; Ljotić ve Đurišić yönetimindeki çeşitli Çetnik gruplar; Müttefik kara ve hava kuvvetleri.

Tito ve Partizanların, Almanları geri çekilirken taciz etmektense, Yugoslavya üzerindeki güçlerini pekiştirmekle daha çok ilgilendikleri kısa sürede anlaşılacaktı. Partizanlar kesinlikle Almanları yenebilecek kapasitedeydi. Sovyetler tarafından sağlanan ağır silahlar da dahil olmak üzere, üç Müttefikten de bol miktarda malzeme almışlardı ve zorunlu askerliğin getirilmesi, 1944'ün sonunda, Partizan saflarında yaklaşık 200.000 asker olduğu anlamına geliyordu. Ancak Tito, Müttefiklerin Yugoslavya'daki Almanlara müdahalesinden şikâyet etmeye başlamıştı. Örneğin ekim ayında, Maclean'ın Sırbistan'daki bombalanacak şehirler listesine, Partizanların yakında o şehirleri ele geçirecekleri gerekçesiyle itiraz etmişti. Aralık ayında Tito ve Churchill, Tito'nun Britanya birliklerinin Adriyatik kıyısına çıkarılmasıyla ilgili şikâyetleri konusunda karşılıklı yazışma yürütmüştü. Churchill pozisyonunu şu şekilde netleştirmişti: "İstediğimiz zaman, istediğimiz yere ve istediğimiz kadar çıkarma yapacağız." Tito'nun yanıtı, tüm Adriyatik kıyısı boyunca savunma mevzileri oluşturma ve iletişim hatları kurma, Kotor körfezine mayın yerleştirmeyi yasaklama ve herhangi bir Britanya askerinin Yugoslavya'ya girmeden önce izin aldığına dair belge ibraz etmesini talep etme emri vermek olmuştu. Tek istisna, Zadar yakınlarında geçici hava mey-

[9] Coolant Görev Gücü üzerine rapor, 30 Temmuz 1945, T. Macpherson, IWM 17913, 13335; Lewis, *Echoes of Resistance*, 96; Clowder Görev Gücü hakkında nihai rapor, Wilkinson, 1 Ekim 1945, IWM 12751.

danları inşa etme izniydi. Tito daha o zaman, Britanyalılarla işbirliği konusundaki görüşünü açıkça ortaya koymuştu: "Havaalanları bizim, onlar kullanıyor." Alexander'ın, Şubat 1945'te Belgrad'ı ziyaret ettiğinde, Almanların geri çekilmesini hızlandırmak için Müttefik birliklerinin çıkarma yapması teklifi, Tito tarafından hemen reddedilecekti.[10]

Partizanlar, Mihailović ile onun azalan destekçi grubunu Sırbistan'dan sürmüştü ve Mihailović, Sandžak'a sığınmıştı. Yiyecek sıkıntısı çeken bir bölge olması nedeniyle, burası kışı atlatmak için uygun bir yer değildi; ancak Mihailović, Dalmaçya'ya ve Karadağ sahillerine çıkacağını umduğu Müttefik kuvvetleriyle buluşacak bir konumda olmak için, hareket etmesi gerektiğini hissediyordu. Müttefiklerin yakında, Tito'nun Yugoslavya'yı komünist bir ülke yapma niyetinde olduğunu göreceklerine ve gördükten sonra da Tito'yu devirme planlarını desteklemek için Mihailović'e döneceklerine ikna olmuştu. Mihailović, Müttefiklerin niyetlerine dair haberleri beklerken; İtalya'daki ajanları, Topalović ve Vuković ile telsiz iletişimini sürdürüyordu. İtalya'daki telsiz istasyonu, Stalin'in Gulag'ından sağ kurtulan, sıkı anti-komünist Polonyalılar tarafından işletiliyordu: Britanyalılar bunu öğrenince bağlantıyı kesmişti. Mihailović'in, Müttefik yüksek komutanlığına yardım etmek için 50.000 Çetnik teklifi, ekim ve kasım aylarında yanıtsız kalmıştı ve Müttefikler, Partizanların Çetnikleri toplayıp kamplara koyduklarına dair haberlere herhangi bir tepki göstermemişlerdi. Mihailović'ten son mesaj yılın sonunda gelecekti:

> Partizanlar, toplumun liderleri arasında en iyilerin ve eski yerleşik ailelerin reislerinin ayrım gözetmeksizin öldürüldüğü, acımasız bir terör başlattılar. Toplama kampları kuruluyor ve Sırp halkının çiçeğiyle dolduruluyor. İnsanlar hayatta kalma umuduyla hayvanlar gibi dağlara kaçıyorlar. Orada soğuğa ve açlığa maruz kalıyorlar. Müttefikleri bu trajik durumumuz hakkında bilgilendirmek için ülkeye bir heyet göndermenizi rica ediyoruz. Çağrımız acildir; çünkü yarın çok geç olabilir. Bu cehennemden bir çıkış yolu bulmamıza yardım edin!

Müttefikler onlara yardım etmeyeceği için, Mihailović'in Çetnikleri yardım alabilecekleri tek güç olan Almanlara giderek daha fazla yaklaşmaya başlamıştı ve Çetniklerin, Saraybosna ile Bosanski Brod arasındaki, Almanların geri çekilme güzergâhını korumaları için anlaşmalar yapılacaktı.[11]

Kasım ayında, Đurišić'in Karadağ'daki 15.000 kişilik kuvveti, Cetinje'yi kuşatan ve sonra onu alan Partizanlardan kıl payı kurtulmuştu. Almanlar Kara-

---

[10] Martin, *Web of Disinformation*, 272; Biber, "The Yugoslav Partisans and the British in 1944"; G. Trifković, "The Yugoslav Partisans" Lost Victories: Operations in Montenegro and Bosnia-Herzegovina, 1944-1945," *Journal of Military History*, 82:1 (2018), 95-124.

[11] Tomasevich, *The Chetniks*, 424-30; Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 254; Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 282-4; Beloff, *Tito's Flawed Legacy*, 116.

dağ'ı terk ettiğinden, Partizanların gücü arttığından ve oradaki iç savaş daha şiddetli hale geldiğinden, Đurišić gücünü, Mihailović ile bağlantı kurmak için kuzeye çekmişti. Đurišić, Ljotić'in Slovenya'daki Çetniklerine katılmayı hedeflemişti; ancak Mihailović bunu yapmasını açıkça yasaklamıştı. Đurišić, Mihailović'in harcanmış bir güç olduğuna karar vererek, Slovenya'ya ulaşmak için Almanlardan ve Ustaša'dan nafile yardım taleplerinde bulunmuştu. Kış boyunca, Đurišić'in Çetniklerinin çoğu firar etmiş ve ilkbaharda, kuzeye giden yolları güçlü Ustaša güçleri tarafından kesilmişti. Nisan ayında Ustaša, Çetnikleri yok etmiş, Đurišić ile yaklaşık 30 adamını yakalayıp öldürmüştü.[12]

Slovenya'da, çeşitli komünizm karşıtı siyasi partiler, Ekim 1944'te Sloven Ulusal Könseyini oluşturmak için bir araya gelmişti. Konsey ve onun silahlı kuvveti, yaklaşık 12.000 askerden oluşan Sloven Ulusal Muhafızları, Müttefik yanlısıydılar. Öte yandan, Almanlarla işbirliği yapmayı da her şeyden çok istiyorlardı; çünkü onlar Partizanları baş düşmanları olarak görüyorlardı. Sloven Ulusal Muhafızlarına ve Ljotić, Jevđević ve Đujić komutasındaki Çetniklere verilen asıl görev, bölgeden geçen ana demiryollarını korumaktı. Almanlar, Müttefiklerin olası bir İstria çıkarması durumunda, bu kuvvetlerin, Alman gözetmenlerine karşı cephe alacaklarından ve Müttefiklerle birlikte hareket edeceklerinden şüpheleniyorlardı; bu nedenle onlar üzerinde sıkı bir denetim uyguluyorlardı. Britanyalı irtibat subayları, işbirlikçilerin varlığına dikkat çekmiş ve Müttefik yüksek komutanlığına, "Onların varlığı, Partizanları çok ihtiyaç duyulan insan gücünden mahrum bırakıyor ve Almanların işini inanılmaz kolaylaştırıyor" diye durumu bildirmişlerdi.

Kasım ayında, Slovenya'daki Almanlar, Partizanların Semič, Črnomelj ve Metlika'daki müstahkem mevkilerine saldırarak, onları geri çekilmeye zorlamışlardı. Partizanlar, Müttefik hava saldırılarının yardımıyla, Ljubljana'nın güneyindeki Kočevje'deki ana Alman garnizonlarından birine saldırma girişiminde bulunmuş; ancak Almanların çok güçlü direnişiyle karşılaşmışlardı. Bundan sonra Partizanlar, Almanların periyodik saldırılarına maruz kalmalarına rağmen savunmada kalacaklardı. Sıkı bir Partizan yanlısı olan Basil Davidson, o kış genel manzarayı şöyle anlatıyordu:

> Bu ıssızlığın ortasında, hayatta kalanların aklı başında ve sağlam durması için, cesaretten ya da herhangi bir intikam özleminden daha fazlası gerekiyordu. Direnmenin, yalnızca direnişin hayatı yeniden mümkün kılabileceğine dair bir inancı gerektiriyordu. Aralarında kadın ve çocukların da olduğu esirlerin kurşuna dizilmesi, düşmanın varlığına ilişkin pek çok kanıttan sadece bir tanesiydi. O kış Srem'de, bir sürü köyün harabelerinin üzeri, yanan evlerin pis kokusuyla kaplanmıştı ve çamurda katılaşmış tank izleri, pek çok katliamı hatırlatıyordu.

[12] Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 254-6.

Tito, bölgeye takviye kuvvetler göndermişti; ancak Sırbistan'da yakın zamanda askere alınıp cepheye sevk edilen bu Partizanların uygun eğitimi ya da ekipmanı yoktu ve kış boyunca Almanlarla girişilen çatışmalarda binlerce kişi ölmüştü. Kilit öneme sahip ulaşım ve iletişim yolları açık kalmıştı ve Alman birlikleri Balkanlar'dan neredeyse hiç rahatsız edilmeden geri çekilmeyi başarıyla tamamlarken, 22 Şubat 1945'te Mostar'ı Hırvatistan'a bırakmanın dışında, Slovenya'daki Alman gücü artmaya devam ediyordu.[13]

Kuşatma Ocak 1944'te kaldırıldığından beri, Sovyetler uzak kuzeye; Leningrad'ın kuzeyine ve Finlandiya'ya doğru ilerlemeye başlamıştı. Alman birlikleri ve onların Fin müttefikleri geri püskürtülmüş ve ağustos ayı sonunda, Finlandiya'nın savaşta kalamayacağı ortaya çıkmıştı. Sovyetler'in Finlandiya hükümetine sunduğu barış koşulları sertti; bu, Finlandiya'nın 1939-40 kışında Sovyet işgalini durdurmadaki başarısının ve Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'nin işgali sırasında bir Alman müttefiki olarak oynadığı rolün bir yansımasıydı. Bu barış koşulları, Finlandiya Karelya'sı dahil olmak üzere, toprak kaybını ve büyük tazminatları içeriyordu. Finlandiya ile Sovyetler Birliği arasındaki ateşkes 19 Eylülde imzalanacaktı. Finlere ayrıca, Almanları ülkeden çıkarmaları da emredilmişti. Başlangıçta Finlandiya ile Almanya, Alman birliklerinin Kuzey Finlandiya, Laponya'dan Norveç'e organize bir şekilde çekilmesi için gayriresmi bir anlaşma yapmıştı; ancak bir süre sonra Sovyetler, Finlere daha saldırgan bir tavır almalarını emretmiş ve bu da Finler ile Almanlar arasında, Almanların Lapland'dan geri çekilirken acımasız bir yakıp yıkma politikası uyguladıkları, kısa bir savaşa yol açmıştı. Norveç'e giren Almanlar, Tromsø'nun hemen kuzeyindeki Lyngenfjord'da yeni bir savunma hattı oluşturmuştu. Ekim ayında Sovyetler büyük bir saldırı başlatmış ve 25'inde, Almanlar tarafından, Sovyetler Birliği'ne malzeme taşıyan Müttefik Kuzey Buz Denizi konvoylarına saldırı üssü olarak kullanılan ve çok iyi tahkim ve takviye edilmiş Norveç kale kasabası Kirkenes'e ulaşmıştı. Sovyetler 13 Kasıma kadar kısa bir mesafe katederek, kış boyunca duracakları Tana nehri hattına gelmişti.

Kuzey Norveç'i, Alman 20. Dağ Ordusu savunuyordu. Bu ordu çoğunlukla, Balkan gazisi General Lothar Rendulic komutasındaki Avusturyalı askerlerden oluşuyordu. Almanlar, Finlandiya üzerinden geri çekilirken, geride hiçbir şey bırakmaksızın yakıp yıkma politikası uygulamışlardı; sadece Kirkenes, şehrin büyük bir kısmı ağır Sovyet bombardımanından sonra zaten harabeye dönmüş olduğundan kurtulmuştu. Hitler, her şeyi yakıp yıkma politikasının şimdi Kuzey Norveç'te uygulanmasını ve nüfusun güneye doğru tahliye edilmesini talep etmişti. 28 Ekimde Alfred Jodl, Rendulic'e şöyle bir emir gönderiyordu:

---

[13] Tomasevich, *Occupation and Collaboration*, 126-8; Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 249, 256-7; Ritchie, *Our Man in Yugoslavia*, 143.

> Kuzey Norveç halkının gönüllü olarak bölgeyi boşaltma konusundaki isteksizliği nedeniyle Führer, komiserin işgal altındaki Norveç toprakları için yaptığı önerileri kabul ederek, Lyngen fiyortunun doğusundaki tüm Norveç nüfusunun kendi güvenlikleri için zorla tahliye edilmesini ve tüm evlerin yakılması ya da yıkılmasını emretmiştir.

Bu tahliye, yaşadıkları bölgeyi çok iyi bilen halkın, Sovyetler'e yardım etmesini önlemek için gerekli görülmüştü ve verilen emirler, "Burası, sivil nüfusa sempati duyma yeri değil" ifadesiyle sona eriyordu. Rendulic, ertesi gün Jodl'un emirlerini harfi harfine yerine getirme ve Finnmark'tan 60.000 sivili zorla tahliye etme arzusunun emarelerini içeren kendi emirlerini yayımlamıştı.

Quisling hükümeti, Alman planları karşısında dehşete düşmüştü. Hükümet, NS bakanları Jonas Lie ve Johan Lippestad tarafından denetlenen, gönüllü bir tahliyeyi teşvik etmişti; ancak Kirkenes'ten ayrılan ilk gemi, neredeyse tamamı NS üyesi olan, yalnızca 22 kişiyi savaş bölgesinden çıkarmıştı. Direniş, zorunlu tahliye ihtimali karşısında aynı oranda şoke olmuş ve 18 Kasımda Home Front (AK) bir direktif yayımlamıştı:

> Almanlardan kaçma ve kurtarıcılar gelene kadar yaşamı sürdürme şansı bulduğunuz her yere sımsıkı tutunun. Almanları askeri planlarında da desteklememeliyiz. Kendimizi, ülkemizde şimdiye kadar işlenmiş en kötü savaş suçuna ortak etmemeliyiz. Nazi yetkililerine ve Nazi örgütlerine sürgün konusunda yardım etmemeliyiz.

On gün sonra, Home Front liderliği, Finnmark'ın uğradığı yıkımın tüm boyutunu fark etmiş ve halkı, şu anda güneye sürülmüş mağdurlara her türlü yardımda bulunmaya çağırmıştı. Ayrıca, NS'nin de Almanların da, sürgünlerin bakımını üstlenmekte pay ve paye kazanmasını istemiyorlardı.

Finnmark'ın yıkımı eksiksiz olmuştu: Alman ordusu iki ayda 11.000 ev, 6.000 çiftlik, 4.700 ahır, 27 kilise, dinsel kuruluşlara ait 140 bina, 53 otel ve han, 21 hastane ve klinik, 420 dükkân, 306 balık fabrikası, 106 okul, 60 belediye binası, 230 fabrika, 108 deniz feneri, 350 köprü, 350 motorlu tekne ve binlerce kayık ile sayısız telefon direğini yok etmişti. Tahliye hâlâ devam ederken, Kasım ayı sonunda yayımlanan bir Alman raporunda, 29.000 kişinin güneydeki Narvik, Mosjøen ve Harstad'da bulunan merkezlere, 3.500 kişinin ise Lofoten adalarına taşındığı; 10.000 kişinin, cepheden uzak olan Doğu Finnmark'ta kaldığı ve en az 200 kişinin kaçtığı belirtiliyordu.

Sürgündeki Norveç hükümetinin dışişleri bakanı Trygve Lie, Britanyalıların ülkenin kurtuluşuna yardımcı olmak için yalnızca Güney Norveç'i işgal etmeyi planlıyor olmasından ötürü son derece endişeliydi. Bu, Sovyetler'in daha güneye doğru ilerlemesine ve Kuzey Norveç'i kalıcı olarak işgal etmesine karşı hiçbir güvenceleri olmayacağı anlamına geliyordu. Britanya

Dışişleri Bakanlığı ve Müttefik yüksek komutanlığı, bakanın bu korkularını paylaşmıyordu; dolayısıyla ona bu konuda yardımcı olamazlardı. Lie, inisiyatifi ele alarak, sürgündeki Norveç hükümeti nezdinde Sovyet büyükelçisi olan Viktor Lebedev ile görüşmeler başlatmıştı. Bu görüşmeler, Mayıs 1944'te Sovyetler, Lie'nin operasyonlarına yardımcı olmak için, Britanya'da eğitilen Norveç birliklerini onların komutasına verme teklifini kabul ettiğinde meyvelerini verecekti. Ekim ve lasım aylarında, Churchill ve Stalin konu hakkında yazışmış ve daha sonra Sovyet komutan General Şerbakov komutasında görev yapacak olan Albay Arne Dahl komutasındaki 230 Norveç askerinin gönderilmesi ve kabulü konusunda anlaşmışlardı. Dahl ve birlikleri geldiğinde, operasyonlar durmuştu ve asıl amaçları, ilk direniş çağrılarına uyan ve tahliye edilmek yerine saklanan Norveçlilere yardım sağlamaktı. Bu insanlar, kıyı şeridi boyunca mağaralara, üzeri çim kaplı, ters dönmüş teknelerin altına ve dağ yarıklarına sığınmışlardı. 1944 Noel'inde, Norveç birlikleri yaklaşık 900 kaçağı bulup, kurtarılmış Doğu Finnmark'ın güvenli bölgesine taşımıştı. Şubat 1945'in ortalarında, bir Britanya destroyeri, Hammerfest açıklarındaki Sørøya adasında saklanan 1.000 kişiyi daha kurtarmış ve onları İskoçya'ya götürmüştü. Norveç birlikleri, Lyngen hattındaki Alman ordusu sığınaklarına sabotaj yapmak ve Alman 20. Dağ Ordusunun gücü ve yönelimleri hakkında istihbarat sağlamak için, ajanların İsveç'ten ülkeye sızmasına da yardım etmişti.[14]

Bu arada, daha güneyde, sabotaj operasyonları normal seyrinde devam ediyordu. 1944'ün sonlarında SOE, Almanların birçok silahın imalatında kritik öneme sahip rulman stoğunun tamamını Reich'a taşımayı planladığını öğrenmiş ve direnişten müdahale etmesini istemişti. Oslo Timi, *Milorg*'un yardımıyla, SKF fabrikalarının elindeki 60 tonluk rulman stoğunun tamamını yok eden üç saldırıyı başarıyla gerçekleştirmişti. Ocak ayında, Alman savaş gücüne yeni saldırılar düzenlenerek, Horten torpido deposundaki 184 torpido başlığı ile 53 ton patlayıcı imha edilmiş ve Oslo limanındaki gemilere yönelik çeşitli saldırılar gerçekleştirilerek, 50.000 tonluk gemi yükü batırılmış ya da hasara uğratılmıştı. Ayrıca Norveç'te tankları ve ağır topları kaldırıp taşıyabilen tek vinç de tahrip edilmişti. Dağlarda, 2.000 kişiye kadar gerilla birlikleri için üsler kurulmuştu: Bu üsler, Bergen'in kuzeyinde yer alan Nordhordland dağlarındaki Bjorn West'te; Voss-Hardanger bölgesindeki Bjorn East'te; Oslo'nun kuzeybatısında yer alan Buskerud'daki Elg'de ve Stavanger'in güneydoğusunda yer alan Vest-Agder'deki Varg'taydı. Koşullar

[14] V. Hunt, *Fire and Ice*, passim; Mann, *British Policy and Strategy towards Norway*, 177-91; Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 183-6; Hoidal, *Quisling*, 669-71; Dahl, *Quisling*, 348; Churchill'den Stalin'e ve Stalin'den Churchill'e, 24 Ekim 1944, Churchill'den Stalin'e, 31 Ekim 1944, Stalin'den Churchill'e, 7 Kasım 1944, *Stalin Correspondence*, 268-9, 271.

son derece zordu ve bu yüzden birimlerin sayısı hiçbir zaman birkaç yüzü geçmiyordu.[15]

Almanlar, 1944 sonbaharının sonlarında ve kış aylarında, çok sayıda direnişçiyi tutuklamıştı ve bu, çoğu durumda, direnişin faaliyetlerini ciddi şekilde sekteye uğratacaktı. Terboven, yakalanan bu sabotajcıların, daha fazla sabotaj yapılması durumunda infaz edilmek üzere rehin tutulduğuna dair bir uyarı yayımlamıştı. Şubat 1945'te Quisling, önde gelen yedi sanayiciyi bir toplantıya davet etmiş ve toplantıya beşi katılmıştı. Quisling, toplantıya katılanları şu şekilde uyarmıştı: Almanlar, abartılı sabotaj eylemlerinden ötürü o kadar kızgındı ki, eğer sabotaj kampanyasını sona erdirmek ve NS üyelerine saldırıları durdurmak için Home Front üzerindeki nüfuzlarını kullanmazlarsa, önde gelen sanayiciler ile bazı önemli şahsiyetlerin kurşuna dizilme riski çok yüksekti. Home Front, ciddi olarak bir genel grev çağrısı yapmayı düşünmüş; ancak bazı tartışmalardan sonra bunun erken olduğu fikri ağır basmış ve bunun yerine, NS'ye karşı yoğun bir propaganda kampanyasına karar verilmişti.

NS'ye ve özellikle onun paramiliter kanadı *Hird*'e yönelik saldırılar artmıştı. Ocak 1945'te Quisling, her biri yaklaşık 3.000 *Hird* elemanından oluşan özel birimler oluşturmuş ve Almanlar da direnişe karşı savaşmaları için onları silahlandırmıştı. Direniş buna 8 Şubatta eyalet polisi ve *Hird* başkanı olan Tümgeneral Karl Marthinsen'i ofisine giderken öldürerek karşılık vermişti. Terboven misilleme olarak, 75 mahkûm ile rehinenin infazını emretmişti: Bunlardan 50'si Almanlar ve geri kalanı ise NS tarafından vurulacaktı. Quisling, suikast nedeniyle öfkelenmişti. Öte yandan, Alman misillemelerinin çok aşırıya kaçtığı hissine de kapılmıştı. Müzakerelerle rakamı 32'ye kadar çekmişti; içlerinden beşinin infazı ertelenecekti. Şubat 1945'te Quisling, tüm NS Partisi üyelerini *Hird*'e kaydetme planını halka duyurmuştu. Bu yaptırıma, *Hird* kadar Direniş de cephe almıştı. Pek çok NS üyesi partiden istifa etmeyi seçmiş ya da bu karara uymayı reddetmişti; içlerinden bazıları, fiilen direnişe yardım etmeye başlamıştı. Home Front, muhtemel askerlerin ebeveynlerine sert bir uyarıda bulunmuştu: "*Hird*'de bir oğlun mu var. Dikkat et; birkaç hafta sonra onu kilise avlusundan uğurlayabilirsin." Bu uyarı, *Hird* üyelerinin, Home Front veya *Milorg*'a karşı herhangi bir eylemde bulunan NS şerifleri gibi ölüm cezasına çarptırılacağı duyurularıyla pekiştirilmişti. Bu arada, Quisling'in planları boşa çıkacaktı; çünkü Himmler, Quisling'in, SS'in Norveçli üyelerini de içerecek bir Norveç silahlı kuvveti üzerinde kontrolü ele geçirmesine izin vermeye istekli değildi. Norveç'teki Alman kuvvetlerinin yeni komutanı General Franz Böhme, NS'nin pek sevilmediğini dikkate

[15] Mackenzie, *Secret History of SOE*, 670-71; Sonsteby, *Report from No. 24*, 160; Riste ve Nokleby, *Norway*, 78; T. Nielsen, *Inside Fortress Norway*, 40-41.

alarak, askerlerini *Hird* üyelerine daha fazla silah değil de manevi destek vermeye çağırmıştı.[16]

Kuzeybatı Avrupa'da kış nedeniyle operasyonlar durduğunda, cephe hattının Britanyalı ve Kanada birlikleri tarafından tutulduğu Hollanda'nın yarısı ile Belçika'nın tamamı kurtarılmıştı. Daha güneyde, Amerikan ve Fransız orduları, Fransa-Almanya sınırındaki Vosges dağlarına ulaşmıştı. Lüksemburg ve Belçika'nın Reich'a ilhak edilen, Malmedy çevresindeki bölgeleri eylülde kurtarılmış ve 21 Ekimde Müttefikler ele geçirdikleri ilk Alman şehri olan Aachen'e girmişti.

16 Aralık 1944'te Almanlar Belçika Ardenler'inde, Müttefikler tarafından Bulge Savaşı olarak bilinen Herbstnebel Operasyonunu başlatmıştı. Saldırı, Müttefikleri gafil avlamıştı. Saldırı için yapılan Alman hazırlıklarının çoğu, yalnızca birkaç Müttefik istihbarat ajanının faaliyet gösterdiği sınırın Almanlara ait olan tarafında gerçekleştirilmişti. Bazı OSS ajanları, Alman faaliyetlerine ilişkin bilgiler vermişti; ancak Amerikalı komutanlar bunları görmezden gelme eğilimindeydi ve hatta ABD 1. Ordusundan Albay Benjamin Dickson, OSS ekibini karargâhından bile kovmuştu.

Savaş başladığında, Belçika direnişi birkaç yerde Müttefiklere yardım etmişti. Örneğin, yerel direniş savaşçıları, Amerikan kuvvetlerine Ettelbrück ve Grosbous civarında rehberlik etmişti. Daha kuzeyde, bölgedeki Belçika direnişinin eski lideri Baron Jacques de Villenfagne, motosikletiyle bölgeyi dolaşmış ve Britanya Kraliyet Tank Alayına doğru ilerleyen 2. Panzer Ordusunun mevzilerini bildirmişti. Yerel siviller, Müttefik kurtarıcılarını sevinçle karşılamıştı ve şimdi Almanlar köyleri ve kasabaları geri alırken bu sivillere bunun bedeli ödetilecekti. Doğu cephesinde, partizanlara karşı savaşmış Joachim Peiper'in komutası altındaki SS birlikleri, komutanlarından aldıkları, "Silahlı siviller partizan muamelesi görecektir," yani infaz edilecektir emrini yerini getirirken, ağır savaş suçu işleyeceklerdi. Yöre halkından Belçikalılar, Almanlar tarafından rehberlik yapmaya zorlanmış ve artık yararlı görülmediklerinde öldürülmüşlerdi. Peiper'ın birlikleri, özellikle Stavelot kasabasındaki silahsız sivillere son derece acımasızca davranmıştı; burada Almanlar, sivillerin Amerikalılara Alman ilerlemesini geciktirme konusunda yardım ettiğine ikna olmuş ve Amerikalılar ayrıldıktan sonra, intikamlarını 138 masum sivilin SS tarafından öldürülmesiyle almışlardı. Almanlar, benzer bir biçimde, Bourcy ve Noville halkının, Amerikalıların gelişini memnuniyetle karşıladığını düşündükleri için sivilleri cezalandırmışlardı: Noville'de, yerel rahip ve okul müdürü dahil, yedi kişi SS tarafından öldürülmüştü.[17]

---

[16] Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 191, 196-7, 207-8; Hoidal, *Quisling*, 683-7; Hunt, *Fire and Ice*, 90; Dahl, *Quisling*, 357-8.

[17] Beevor, *Ardennes 1944*, 227, 257, 259-60; P. Caddick-Adams, *Snow and Steel*, 148, 350, 482, 515, 604, 608-9.

Kuzeybatı cephesinde sertleşen Alman savunması diğer cepheleri de etkilemişti. Daha Bulge Savaşı başlamadan önce, Norveç direnişine verilen emirlerde bir değişiklik olmuştu. 5 Aralıkta SHAEF, demiryolu sabotajının arzu edilebilir olduğuna ilişkin emrini geri çekmişti. Daha önceki emirle, *Milorg*'dan bu tür saldırıları durdurması talep edilmişti; çünkü Müttefikler, Almanları Avrupa anakarasındaki bir savaşta yok edebilecekleri inancıyla, onların Norveç'ten ayrılarak anakara cephesine çekilmesini istiyordu. Ancak şimdi *Milorg*'dan, "Norveç Direnişinin birincil askeri rolünü güçlü bir biçimde yerine getirmesiyle tutarlılık içinde, maksimum düzeyde demiryolu ve karayolu sabotajı" gerçekleştirmesi isteniyordu. *Milorg*, mecburen emre uymuştu; ancak Alman kayıtlarında, 7 Alman tümeninin 1945'in ilk birkaç ayında Norveç'ten başarıyla çekildiğini görüyoruz. Norveç'te sabotaj pek tasvip edilen bir eylem biçimi değildi: "1945 Yılbaşından bir ay sonra, direniş için canını vermeye hazır insanlar ile Almanların yeminli düşmanları bile, sürekli olarak trenlerin raydan çıkması nedeniyle gıda ve ihtiyaç malzemeleri Norveçli sivillere ulaşmadığı için sabotaj eylemlerini kınamaya başladı."[18]

Danimarka direnişinden de demiryolu sabotajlarını artırması istenmişti. Kasım ayında Paul Brandenborg, sabotaj ekipleri kurmak için paraşütle ülkeye indirilmiş ve yakalanıp Şubat 1945'te idam edilene kadar, demiryollarına ve savaş fabrikalarına yönelik en az 50 saldırıya öncülük etmişti. Mareşal Montgomery, direnişin Bulge Savaşında Alman birliklerinin cepheye intikalini geciktirme konusundaki çabalarından, hak ettiği üzere övgüyle söz etmişti. Çok sayıda demiryolu sabotajı Yeni Yılda da devam etmiş ve ocak ayında Randers depolama merkezine yapılan saldırı, Alman askeri trenlerinin geçişini 24 saat engellemişti. Şubat ayında Alman 233. Yedek Panzer Tümeni ile 166. Piyade Tümeni, Danimarka'dan ayrılmaya başlamış ve Danimarkalı sabotajcılar bu nakil sırasında, altısını raydan çıkararak, 44 trenin yarısından fazlasını geciktirmeyi başarmıştı. Şubat ayının sonunda direniş, Danimarka'daki tüm Alman kuvvetlerinin komutanı General Lindemann'ın trenle Jutland'a gideceğini öğrenmiş ve bir saldırı düzenlenmişti: Trene kayda değer bir hasar verilmiş; ancak Lindemann saldırıdan yara almadan kurtulmuştu.[19]

Bulge Savaşı, Müttefiklerin Hollanda'nın tamamını özgürleştirme planlarının ötelenmesine neden olmuş ve dolayısıyla Hollandalıları kaderiyle baş başa bırakmıştı. Alman eylemleri, kurbanlar kendilerini daha savunmasız hissettikçe daha acımasız oluyordu. Ekim 1944'te direniş, Putten kasabası yakınlarında bir Wehrmacht aracına saldırarak birkaç subayı öldürmüştü.

---

[18] Mackenzie, *Secret History of SOE*, 671; Hunt, *Fire and Ice*, 81; Gordon, *The Norwegian Resistance*, 385.

[19] Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, 230; Lampe, *The Savage Canary*, 175-6; Stafford, *Britain and European Resistance*, 157.

İntikam almak için Alman polisi tüm kasabayı boşaltıp yakmış ve erkek nüfusu, çoğunun bir daha dönemediği, Alman toplama kamplarına göndermişti. Ekim ayının sonunda Almanlar, Rotterdam, Lahey ve Amsterdam'daki 17 ila 40 yaşları arasındaki tüm erkekleri yakalayıp sürgüne göndermeye karar vermişti. İlk toplama operasyonu 10 Kasımda Rotterdam'da gerçekleşmişti. Hollandalılar hazırlıksız yakalanmış ve Alman savaş düzeninde kullanılmaya hazır yaklaşık 50.000 asker toplanmıştı. Direniş, şehirlerdeki tüm erkeklerin saklanması için genel uyarılar yayımlamış ve bu uyarılar dikkate alınmıştı: Lahey'deki ikinci toplama operasyonunda, evlerinde sadece 13.000 erkek yakalanacaktı. Walter Maass, o kasım ayında Lahey'deki durumu şöyle anlatıyordu:

> Alman askerleri ile yeşil polis sokaklarda devriye geziyordu. *Razzia*nın tekrarlanıp tekrarlanmayacağını kimse bilmediği için, genç erkekler evlerinden dışarı çıkmıyordu. Yiyecek sıkıntısı zaten aşikârdı; marketlerin ve umumi mutfakların önünde bitmeyen kuyruklar oluşuyordu. Zaman zaman, V-2 roketinin gümbürtüsü geliyordu şehrin ötesinden. Geceleri, dev uçan torpidolar, alevli kuyruklarıyla muhteşem bir manzara oluşturuyordu.

Lahey'de sınırlı sayıda kişinin yakalanması, Almanların Amsterdam'da toplama operasyonlarından vazgeçtiği anlamına geliyordu.

Sürgündeki hükümetin çağrıda bulunduğu ve direniş tarafından desteklenen demiryolu grevi, gıda kaynaklarının yalnızca Almanlara ulaştığı anlamına geldiğinden, işgal altında bulunan Hollanda'daki insanların en büyük sorunu açlıktı. Ekim 1944'ün başında, resmi gıda tayını 1.400 kaloriydi; ancak Ocak 1945'te 500'e düşmüştü. M. Dekker, "Açlık Kışı"nı şöyle anlatıyordu:

> Çöp yığınları arasında bir şey bulmaya çalışan, bir deri bir kemik köpeklerin cılız vücutlarından, bir motorun çelik halkaları gibi, kaburgaları dışarı uğramıştı. Ancak araştıran parmaklar, yığınlar arasında yenebilecek bir şey bulmuştu yine de. Karınları şişmiş çocuklar, buruşuk bacaklarıyla yalınayak yürüyordu ve çukura kaçmış gözlerinden ölüm bakıyordu. Kadınlar, tüm zarafetlerini ve cazibelerini kaybetmiş, yorgun, çirkin ve kirliydi. Kızlar solgun görünüyordu; erkekler zayıf ve bitkin. Tüm bu nesil hiç genç olmamış, yarı ölü bir halde yaşamak için doğmuş gibiydi. Onlar sadece yürüyen gölgelerdi; sis, küf ve mikroplardan oluşan yaratıklardı hepsi.

Noel'den kısa bir süre önce Almanlar, 16-40 yaşları arasındaki tüm Hollandalı erkeklerin, Reich'ta çalışmak üzere kayıt altına alınmasını emretmişti. Askere alınanlara, iyi yemek ve iyi muamele sözü verilmişti. Direniş, Almanların emirlerine karşı çıkmıştı; ancak açlık, aranan niteliğe sahip 650.000 erkekten 50.000'inin kayıt yaptırmasına neden olmuştu.

Sürgündeki Hollanda hükümeti, Müttefiklere Hollanda'da ortaya çıkan insani felakete çare bulması için baskı yapıyordu ve Ocak 1945'in sonların-

da, ilk gıda yardım gemileri Hollanda limanlarına yanaşmıştı. Montgomery, Hollanda'nın daha içlerine yönelik bir taarruzu geciktirmekle suçlanınca, 20 Şubatta öfkeyle Eisenhower'a şunları yazmıştı:

> Mesele gayet açık: Batı Hollanda'da Almanlara saldıracak askerim yok. Almanlar Batı Hollanda'dan çekilirse, doğuya gidip onlarla savaşmam gerek. Mevcut kaynaklarımla, doğuya gidip Almanlarla savaşırken, aynı anda Batı Hollanda'ya giremem. Bu iki alternatiften birini yapabilirim; ikisini birden değil...

Hollanda halkı, ya Almanlar diz çöküp barış masasına oturana ya da Müttefik saldırısı baharda yeniden başlayana kadar beklemek zorunda kalacaktı.[20]

Varşova Ayaklanmasının başarısızlığı, AK'yi fiilen yok etmişti ve AK'nin komutanı Tadeusz Bór-Komorowski, askerlerini Alman savaş esiri kamplarına kadar takip etme kararı almıştı. Halefi olarak da 1940'ta bir Sovyet Gulag'ına gönderilen ve bir yıl sonra, Sovyetler Birliği'nde bir Polonya ordusu kurulduğunda serbest bırakılan, direniş deneyimine ve kusursuz Sovyet karşıtı duygulara sahip Leopold Okulicki'nin adını telaffuz etmişti. Sürgündeki hükümet, atama konusunda kendisine danışılmadığından, 21 Aralık 1944'e kadar bu atamayı onaylamayacaktı. Okulicki, Varşova'yı sivil halkın arasında gizlenerek terk etmiş ve Kielce üzerinden, AK'nin durumu hakkında bir değerlendirme yaptığı Częstochowa'ya gitmişti. Haberler iyi değildi. Doğu Polonya'da Sovyetler, Burza Operasyonuna katılan AK üyelerini tutuklamıştı ve sürgündeki hükümete sadık AK üyelerini tutuklama politikası, artık Sovyetler'in denetimi altında olan Lublin Komitesi tarafından yönetilen, Varşova'nın doğusundaki Polonya bölgelerine kadar genişletilmişti.

Yaklaşık 2.400 kişilik Kampinos grubu, Varşova'nın batısındaki geniş ormanda faaliyet gösteriyordu. Şehir savaşı için değil, partizan bir müfreze olarak hareket etmek üzere eğitilmişlerdi ve bu nedenle, havadan ormana indirilen malzemeleri başkente taşımak dışında, Varşova Ayaklanmasında çok az yer almışlardı. 27 Eylül 1944'te Almanlar, grubu yok etmek için Sternschnuppe Operasyonunu başlatmıştı. İki gün içinde orman taranmış, AK komutanı öldürülmüş ve grup, Alman hatlarının arasından geçmek için küçük birimler halinde dağılmıştı. Bu birimin yok edilmesi, başka yerlerdeki olaylarda da yankı bulacaktı. 9 Aralık 1944'te Okulicki, AK'nin durumu hakkında şunları söylüyordu:

> Başta Kampinos ormanında faaliyet gösterenler olmak üzere, birçok bölgesel birlik imha edilirken; bu birliklerin askerleri tek başlarına ya da küçük gruplar halinde, bölgede kendilerine sığınacak yerler buldular.

---

[20] Künzel, "Resistance, Reprisals, Reactions"; Maass, *The Netherlands at War*, 200-203, 211-14; Beevor, *Arnhem*, 375.

> İçine düştükleri bu çaresiz durumda, küçük grupların adi yağmacı çetelere dönüşmesi ya da Rusya'ya hizmet eden Halk Ordusuna sığınması tehlikesi söz konusudur. Özetlemek gerekirse: Varşova Muharebesinin kaybedilmesinin bir sonucu olarak, eyaletlerdeki Home Army saflarında ciddi moral bozukluğu kendini göstermeye başlamıştır. Toplumda, yeni bir gerçeklikle birlikte yeni tutumlar da ortaya çıkmıştır ve bunun dikkate alınması gerekir.[21]

AK, Kielce çevresindeki ve Łódź yakınlarındaki bölgede hâlâ aktifti ve en umut vaat edici durumda olan, AK'nin hâlâ 7.000 askerden oluşan iki piyade birliğinin bulunduğu Radom bölgesiydi.

AK gücünü yeniden inşa edecekse, o halde acilen erzak ve mühimmata ihtiyacı vardı; ancak bunları tedarik etme ihtimali zayıf görünüyordu. Müttefiklerin Polonya'dan İtalya'ya uçuş rotası ya uçakların Sovyetler tarafından düşürülme riskiyle karşı karşıya olduğu Romanya'dan geçiyordu ya da Viyana ile Kraków arasındaki güçlü Alman hava savunmasını yarıp geçmeyi gerektiriyordu. İtalya'dan Hava Mareşali John Slessor, hava personel şefi Charles Portal'a 20 Kasımda şu bilgiyi geçmişti:

> Mürettebatımızdan, Rus hatlarının gerisinde güvenli bir şekilde uçarak kolayca erişebilecekleri hedeflere, Viyana-Kraków bölgesindeki, Alman gece hava savunmasını yararak gitmelerini istemeye devam etmek, Rusların bir Müttefik olarak statüsünün ciddi bir yansımasıdır.[22]

Havacılık Bakanlığı, Polonya'ya yapılacak operasyonların Sovyet işgali altındaki bölgelerin hava sahasını kullanarak geçmesi için Sovyetler'den izni almaya çalışmış; ancak Sovyetler bunu reddetmişti. Portal, Churchill'e şunları yazacaktı: "Polonyalılara havayoluyla erzak ve mühimmat tedarikine devam etmek siyasi olarak gerekliyse, bu saçma kararı tersine çevirmeye çalışmamızı öneririm." Ne var ki, Churchill konuya şahsi olarak müdahale etmeye yanaşmamıştı.[23]

O kış, AK'nin karşı karşıya olduğu temel sorun, erzak kıtlığından ziyade, genel amaç yokluğuydu. AK, sürgündeki Polonya hükümetinin, Varşova Ayaklanması sırasında Müttefiklere daha fazla erzak ve mühimmat sevkiyatı uçuşu için baskı yapmamasından ötürü büyük bir hayal kırıklığına uğramıştı ve genel olarak bu hükümetin, sahadaki AK'nin hem Almanların hem de Sovyetler'in aşırı baskısı altında olduğu gerçeğini görmediği kanaatine varmıştı. Ekim ayında hem AK hem de Başbakan Stanisław Mikołajczyk, Müttefik kuvvetlerin liderlerinin bir yıl önce Tahran konferansında, Doğu Polonya'yı Sovyetler Birliği'ne verme kararı aldıklarını öğrendiğinde dehşete

---

21 Okulicki to Raczkiewicz, 9 Aralık 1944, *AK Documents*, V, no. 1344, 170-84.

22 M. Gilbert, *Winston S. Churchill*, VII, 1.068.

23 TNA, PREM 3/352/11.

düşmüştü. Mikołajczyk, konuyu Moskova'da bizzat Stalin ile tartışmış ve görüşmelerden bir sonuç çıkmaması üzerine istifa etmişti. Onun yerine başbakan olarak, yılın başlarında Polonya'dan kaçırılan Tomasz Arciszewski geçmiş ve kurduğu hükümet, "Ulusal Protesto Hükümeti" olarak adlandırılmıştı. Churchill bu hükümeti tanımamış ve üyeleriyle iletişim kurmayı reddetmişti; öte yandan, Stalin'in 1945 yılının başında yaptığı gibi, Lublin Komitesini Polonya'nın Geçici Hükümeti olarak kabul etmeyi de reddetmişti. Britanya hükümeti, Polonya silahlı kuvvetler başkomutanı Kazimierz Sosnkowski'nin, ateşli anti-Sovyet duyguları nedeniyle görevinden ayrılmasını talep etmiş ve bunu da başarmıştı. Britanya hükümeti ardından, Londra'daki Polonyalılar ile Polonya'daki temsilcileri arasındaki tüm iletileri sansürleme ve Sovyet işgali altında bulunan Polonya'daki Polonyalılarla iletişimi tamamen kesme kararı alarak, sürgündeki hükümet için işleri daha da zorlaştırmıştı.[24]

Mikołajczyk, Polonya'daki Polonyalıların Sovyetler'in tutum ve davranışlarına ilişkin aktardıklarının bağımsız bir kaynak tarafından onaylanması halinde, Britanyalıların Polonyalılara daha fazla destek vereceğine inanıyordu. Şubat 1944'ten itibaren Mikołajczyk, Britanya hükümetine Britanyalı gözlemcilerden oluşan bir görev gücü göndermesi için baskı yapıyordu. Churchill ve SOE böyle bir görev gücü göndermeye istekliydi; ancak Dışişleri Bakanlığı, bunun Sovyetler tarafından düşmanca bir hareket olarak görülebileceği gerekçesiyle itiraz etmişti. Nisan ayında Churchill, Mikołajczyk'e herhangi bir görev gücü gönderilmeyeceğini söylemişti. Sovyetler'in ağustosta Varşova Ayaklanmasını desteklememesi, Churchill'i büyük ölçüde rahatsız etmişti ve Polonya'nın bir görev gücü gönderilmesi yönündeki ısrarlı çağrıları meyvelerini vermeye başlamıştı. Ekim ayında, görev gücünün üyeleri ile amaçları belirlenmiş ve görev gücü, Polonya'ya sevk edilmek için uygun bir ânı beklemek üzere İtalya'ya gönderilmişti. 2 Kasım 1944'te Moskova'daki Britanya büyükelçisi Archibald Clark Kerr, Molotov'a, Britanyalıların "Polonya'daki olaylar hakkında doğrudan, güvenilir bilgi" elde etmek için Polonya'ya irtibat subayları göndermekte olduğunu bildirmişti. Freston Operasyonu olacaktı bu.[25]

Mihailović ile Britanya irtibat uzmanı Albay Bill Hudson tarafından yönetilen Freston heyetinin üyeleri şunlardı: Arnavut direnişiyle birlikte hareket eden Binbaşı Peter Kemp, Başçavuş Donald Galbraith, Binbaşı Peter Solly-Flood ve Binbaşı Alun Morgan. Tercüman, Yüzbaşı Tony Currie takma adını kullanan, Polonyalı teğmen Antoni Pospieszalski'ydi. Olumsuz hava

---

[24] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 450-60; Eden'dan Raczyński'ye, 22 Aralık 1944, *AK Documents*, V, no. 1361, 202-4.

[25] Mikołajczyk'den Churchill'e, 21 Şubat 1944, Churchill'den Mikołajczyk'e, 7 Nisan 1944; Clark Kerr'den Molotov'a, 2 Kasım 1944, *AK Documents*, VI, nos. 1807, 1817 and 1888, on 373, 386 and 437; Walker, *Poland Alone*, 266, 274.

koşulları ve Mikołajczyk'in istifasının ardından, Britanyalıların görevin bir faydası olup olmayacağı konusundaki tereddütleri, daha fazla gecikmeye neden olacaktı. Sonunda 26-27 Aralık 1944 gecesi, görev gücü paraşütle atlayarak, Polonya'nın Radom bölgesindeki Włoszczowa Końskie yakınlarına inmişti. AK'nin eşlik ettiği Britanya askerleri ilerlemeyi sürdürmüştü; ancak Almanlarla kısa bir çatışmanın ardından, telsiz ekipmanlarını kaybetmişlerdi. Heyet, Okulicki ile görüşecek ve AK'nin Polonya'daki durumu ile Kızıl Ordunun tutumu hakkında bilgi alacaktı. Freston görev gücü, 26 Aralık 1944'te öğrendiklerine dayanarak, AK tarafından benimsenen örgütlenme biçimini ve taktikleri öven, uzun bir rapor yazmıştı. Raporda, Polonya'daki direniş ile Yugoslavya'daki direniş arasında sık sık karşılaştırmalar yapılmış ve şu tespitte bulunulmuştu:

> Moskova gazetelerinde, Yugoslavya'da 600.000 [Alman] askerle çatışmaya giren Tito'nun, Müttefiklerin İtalya'daki başarısında büyük pay sahibi olduğunu okuyan biri, Polonya direnişinin –en azından kendi boğazını kesmekle meşgul olmayan– Rusların ilerleyişinin bazı aşamalarına nasıl yardım ettiğine dair iyi niyetli bir şeyler söylenip söylenmediğini merak etmekten kendini alamaz.[26]

Bu yorum, özellikle Britanya görev gücünü ilgilendiren bir husus haline gelecekti; çünkü 13 Ocak 1945'te Sovyetler Vistula'daki köprübaşlarından harekete geçmiş ve Almanları Polonya'dan çıkarıp, Oder hattına kadar sürecek olan büyük taarruzu başlatmıştı.

13 Ocak gecesi, Sovyet topçularının sesi duyulmuş ve heyet Londra'ya bir mesaj göndererek, onlardan Sovyet tarafına geçme yönündeki emirlerini teyit etmelerini istemişti. Bekledikleri onayı almışlardı ve Peter Kemp, Londra'nın onlara, "isimlerinin, yerlerinin ve görevlerinin niteliğinin, Rus siyasi ve askeri yetkililere iletildiği" konusunda güvence verdiğini hatırlıyordu. Ama durum onların sandığı gibi değildi. 15 Ocakta Britanya heyeti kendilerini en yakın Sovyet birliğine tanıtmış ve bunun üzerine, Zytno'daki Sovyet Ordusu karargâhına götürülmüş ve onlara, "Neden Kızıl Ordu hakkında istihbarat topluyorsunuz? Müttefik askerleri haydutlarla, işbirlikçilerle, savaş suçlularıyla ve Kızıl Ordu düşmanlarıyla birlikte olmaz" diye soran bir NKVD generali tarafından sorguya çekilmişlerdi. Hepsi tutuklanmış ve Kahire üzerinden ülkelerine iade edilmeden önce, şubat ortasında Moskova'ya gönderilmişti.[27]

İki gün içinde, Sovyet orduları Polonya'ya yaklaşık 90 km daha ilerlemişti. Polonya'daki şehirler birbiri ardına düşüyordu: Radom, Częstochowa

---

[26] İşgal altındaki Polonya'ya gönderilen Britanya Gözlem Görev Gücü hakkındaki rapor, 26 Aralık 1944, IWM 13124.

[27] J. Bines, *Operation Freston*, passim; Kemp, *The Thorns of Memory*, 233-65.

ve Kielce 16 Ocakta terk edilmiş başkent Varşova 17'sinde, aynı gün Hans Frank'ın terk ettiği Kraków iki gün sonra, Sovyetler'in kontrolüne girmişti. 27 Ocakta Sovyet birlikleri, Yukarı Silezya'ya ilerleyerek Auschwitz'i kurtarmış ve buradaki bir deri bir kemik kalmış 7.600 kamp sakini, kışın ortasında batıya doğru yürüyüşe geçmişti. Sovyet taarruzu, kale şehir Poznań'ı almak için batıya doğru devam etmiş ve Polonya oluşumlarını içeren bir Sovyet ordusu daha sonra, Baltık kıyılarına doğru ilerlemeye başlamıştı. AK, Sovyet operasyonlarına katılmadığı gibi, yardım da etmemişti.

Artık Sovyetler Polonya'nın tamamını işgal ettiğinden ötürü, AK'nin varlığını sürdürmesi için hiçbir nedeni kalmamıştı. Bu nedenle, 19 Ocak 1945'te Okulicki, sürgündeki Polonya hükümetinin onayıyla, AK'ye onu resmen dağıtan son talimatını vermişti:

> Gelecekteki çalışmalarınızı ve faaliyetlerinizi, devletin tam bağımsızlığının yeniden kazanılması ve Polonya halkının yok olmaktan korunması anlayışıyla yürütün. Ülkenin rehberleri ve bağımsız Polonya devletinin yaratıcıları olmaya çalışın. Bu mücadelede, her birimiz kendi komutanımız olmalıyız. Bu emre uyacağınız, sadece Polonya'ya sadık kalacağınız inancıyla ve bundan sonraki işlerinizi kolaylaştırmak için, Polonya Cumhurbaşkanının verdiği yetkiye dayanarak, sizi yemininizden azat ediyor ve AK oluşumunu feshediyorum.[28]

Yeraltı Hükümeti, üyelerinin Polonya'nın gelecekteki hükümetinde görev almaya davet edileceğini umarak, varlığını ve gizliliğini koruyacaktı.[29]

Her ne kadar bu kitabın kapsamı dışında kalsa da Polonya'nın Sovyet işgaline tepkisi, az da olsa söz etmeye değer. Varşova Ayaklanmasının ardından, General Emil Fieldorf'a, AK kadrolarından yeni bir gizli yeraltı örgütü kurması emredilmişti. Bu örgüt, *Niepodległość* (NIE) –Bağımsızlık– olarak bilinmeye başlayacaktı.[30] NIE, mümkün olan yerlerde, yeni Polonya Geçici Hükümeti organlarına sızmayı, onların faaliyetlerini baltalamayı ve hükümet kararnamelerini boykot etmeyi amaçlıyordu. Okulicki, AK'yi dağıttıktan sonra komutayı devralmıştı; ancak NKVD ile Geçici Hükümetin yaygın terörü göz önüne alındığında, NIE'nin başarı şansı çok azdı ve Okulicki'nin mart ayında tutuklanmasıyla birlikte ortadan silinecekti.[31] NIE'nin yerine, Avrupa'daki savaş sona erdiğinde, Albay Jan Rzepecki, direnişe belli bir örgütlü yapı kazandırmayı amaçlayan *Delegatura Sił Zbrojnych*'i –Silahlı Kuvvetler Delegasyonu– kurmuştu. Bu gerekliydi; çünkü birçok AK birimi savaşmadan

---

[28] Okulicki emri, 19 Ocak 1945, *AK Documents*, V, no. 1391, 239.

[29] Baluk, *Silent and Unseen*, 262.

[30] NIE, Polonya dilinde "Hayır" anlamına geliyordu ve aslında direnişin Sovyet işgali karşısında söylediği şeydi.

[31] Okulicki, 22 Ocak 1945, *AK Documents*, VI, no. 1909, 455.

pes etmeyi reddediyordu. Bu *Delegatura* daha sonra yerini, askeri faaliyetlerden ziyade, siyasi amaçlar için direnişi örgütlemeyi ve Polonya'nın komünistlere terk edilmesine karşı çıkan eski AK askerlerine bir amaç duygusu aşılamayı hedefleyen *Wolność i Niezawisłość*'a (WiN) –Özgürlük ve Bağımsızlık– bırakacaktı.[32]

Savaşın sonu yaklaştıkça, Müttefik güçlerin hem askeri hem de siyasi planlamacıları, Alman işgalinin ardından iktidarın sorunsuz bir şekilde yerel hükümetlere devredilmesini sağlamak için önemli kararlar alma ihtiyacıyla karşı karşıya kalmışlardı. Yunanistan'da yaşananlar, direnişin varlığı ve duyguları yeterince dikkate alınmazsa nelerin ters gidebileceğini göstermişti.

Papandreu hükümeti, 18 Ekimde büyük tezahüratlar eşliğinde Atina'ya dönmüştü. Ne var ki, bu coşku kısa sürede yerini çatışmaya bırakacaktı; çünkü hükümet "karşılıklı ayrıntılı tavizleri ve karmaşası basit analizlere imkân vermeyen bir güçler dengesini" temsil ediyordu. Britanya baskısıyla kurulan bu hükümet, Yunanistan'da direnişin cumhuriyetçi kanadının ve özellikle de EAM/ELAS'ın siyasi ve askeri tehdidi altındaydı. Alman ordusunun ve Alman yanlısı Rallis hükümetinin ayrılması, Papandreu hükümetinin doldurmaya çalıştığı bir iktidar boşluğu yaratmıştı. Asayiş güçleri, polis ve jandarma, EAM/ELAS tarafından, işbirlikçilerle dolu, tasfiye edilmesi gereken yapılar olarak görülüyordu. Hükümet bu tasfiyeyi başlatmaya hevesliydi; ancak yasa ve düzenin tamamen çökmemesi için bunu yavaş ve dikkatli bir şekilde yapmak istiyordu. Aynı zamanda hükümet, jandarmanın yerini alacak yeni bir Ulusal Muhafız teşkilatı oluşturmaya çalışıyordu ve bu da, EAM'nin Sivil Muhafızlarının dağıtılabileceği anlamına geliyordu. Britanyalıların desteğini arkasına alan hükümet, 20 Kasımda Ulusal Muhafızları oluşturmak üzere ilk tertiplerin çağrılmasını emretmişti ve bunu bir hafta sonra, EAM'nin Sivil Muhafızlarının dağıtılması, 1 Aralıkta da ELAS ve EDES de dahil, tüm gerilla ordularının terhis edilmesi izleyecekti. Nihayet 10 Aralıkta Yunan Dağ Tugayı merkezli yeni bir Yunan ordusu oluşturmak için dört tertip daha askere alınacaktı. Bu söz konusu tugay, 9 Kasımda Atina'ya ulaşmıştı.

General Scobie, terhis sürecini görüşmek üzere, 22 Kasımda Atina'da ELAS ve EDES liderleri Stefanos Sarafis ve Napoleon Zervas ile bir araya gelmişti. Zervas, EDES'i dağıtmaya istekli olduğunun sinyalini vermişti; ancak Sarafis, terhis kararını kabul etmeden önce, komünist bakanlar da dahil olmak üzere, Papandreu hükümetinin tüm üyeleri tarafından imzalanacak bir talimat verilmesini talep etmişti. Sonraki birkaç gün içinde, EAM/ELAS'ın tutumu, polis ve jandarma bünyesindeki işbirlikçiler tasfiye edilene ve Kral'a sadık subay ve askerlerden oluşan Dağ Tugayı terhis edilene kadar ELAS'ı dağıtmayı kesinlikle reddedecek oranda sertleşmişti. Britanya hü-

[32] Prażmowska, *Civil War in Poland*, 150-51.

kümeti, özellikle Churchill, Yunan hükümetini, örgütlenmiş kanun ve düzen güçleri ortada yokken, EAM tarafından iktidarın ele geçirilmesini önlemek için, ELAS'ın önceden dağıtılmasını talep etmeye teşvik ediyordu. İşin aslına bakacak olursak, "her iki taraf da diğerinin kötü niyetinden emindi; her iki taraf da kendi davasının halkın sempatisini ve desteğini kazandığına inanıyordu. Zıt amaçlar için çalışarak, uzlaşmayı imkânsız hale" getirmişlerdi. EAM bakanları, kabinede tartışılırken, kendi uzlaşma önerilerini bile reddetmişlerdi. Terhis için son tarih olarak 10 Aralık belirlenmişti.[33]

2 Aralıkta EAM bakanları hükümetten istifa etmiş ve ardından EAM, 3 Aralık günü, saat 11. 00'de, Atina'daki Anayasa Meydanında kitlesel bir gösteri çağrısı yapmıştı. Bunu, Papandreu'yu ya EAM'nin terhis koşullarını kabul etmeye ya da istifaya zorlamak için bir genel grev izleyecekti. Hükümet gösteriyi yasaklamış ve meydana açılan tüm yolları, morali bozuk ve zayıf Atina polis gücünün oluşturduğu kordonlarla kapatmıştı. EAM, gösteri için kalabalıkları Atina'ya getirmek amacıyla araçlar temin etmiş ve şehir sınırları dışında kalan Attika'daki birliklerini seferber etmişti. Anayasa Meydanı çevresindeki sokaklar göstericilerle doluydu ve bir polis kordonu yarılıp birkaç yüz kişi Anayasa Meydanına koştuğunda, askeri giysili, kimliği belirsiz bir adam, polise kalabalığa ateş açma emri vermişti: 12 gösterici ölmüş ya da ciddi şekilde yaralanmıştı. Meydana başka bir kalabalık hücum ettiğinde, polis kaçarak merkezlerine geri dönmüştü. Öğleden sonra erken saatlerde, bir Britanya paraşütçü birliği gelip, muhalefet olmaksızın göstericileri Anayasa Meydanından çıkardığında, düzen yeniden sağlanmıştı.[34]

4 Aralıkta Papandreu istifa etmeyi planlamış ve yerine de Themistoklis Sofulis'in atanmasını önermişti. Bu adım, Rex Leeper ve ABD Büyükelçisi McVeagh tarafından gerekli görülse de Churchill buna şiddetle karşı çıkmıştı. Churchill daha sonra, Anayasa Meydanındaki ölümler ile EAM/ELAS'ın banliyölerdeki polis karakollarına karşı yürüttüğü savaş arasında bağlantı kuran iki emir yayımlamış ve Yunanistan'ı etkili bir şekilde iç savaşın ikinci safhasına sürüklemişti. 5 Aralıkta ise, Leeper'a Papandreu'nun görevde kalması konusunda ısrar etmesini emretmişti: "Papandreu'yu görevini yerine getirmeye zorlamalısınız ve bunu yapması durumunda tüm güçlerimiz tarafından destekleneceğine dair ona güvence vermelisiniz. İstifa ederse, aklı başına gelene kadar kilit altında tutulmalıdır; o zaman muhtemelen çatışma sona erecektir."[35] Churchill'in 5 Aralıkta Scobie'ye verdiği emir de, hiçbir tavize fırsat vermeyecek türdendi:

---

[33] J. Iatrides, *Revolt in Athens*, 157-78; Evans, *With SOE in Greece*, 97-100; Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 351-2; G. Alexander, "The Demobilisation Crisis of November 1944," Iatrides (der.), *Greece in the 1940s*, 156-66.

[34] Iatrides, *Revolt in Athens*, 188-94.

[35] Evans, *With SOE in Greece*, 101.

Atina'da düzeni sağlamaktan ve şehre yaklaşan tüm EAM-ELAS çetelerini etkisiz hale getirmek ya da yok etmekten sorumlusunuz. Sokakların sıkı-denetimi ya da çok sayıda zalimin yakalanması için istediğiniz düzenlemeleri yapabilirsiniz. Doğal olarak ELAS, kadınları ve çocukları, vurulma ihtimali olan taşıtlara bindirmeye çalışacaktır. Bu konuda akıllı olmalı ve hatadan kaçınmalısınız. Ancak Atina'da birlikte çalıştığımız Britanya ya da Yunan makamlarına saldıran herhangi bir silahlı erkeğe ateş etmekten çekinmeyiniz. Emirleriniz bir Yunan Hükümetinin otoritesiyle takviye edilse ve Leeper, Papandreu'ya yardım etmesini söylese, elbette daha iyi olurdu. *Yerel bir isyanın sürdüğü, fethedilmiş bir şehirdeymişsiniz gibi hareket etmekten çekinmeyiniz.*

Dışarıdan yaklaşan ELAS çeteleriyle ilgili olarak, elinizdeki silahlarla bunlardan bazılarına, diğerlerinin yeniden denemesini zorlaştıracak bir ders verebilmelisiniz. Bu temelde atılan tüm makul ve mantıklı adımlarda desteğime güvenebilirsiniz. *Atina'yı elimizde tutmalı ve hâkimiyet kurmalıyız. Mümkünse kan dökmeden bunu başarmanız, sizin için harika bir şey olur; ama gerekirse kan dökerek de bunu yapabilirsiniz.*[36]

Ne yazık ki Scobie, muhtemelen bu iş için uygun adam değildi: "O, politikanın dolambaçlı yollarına doğal bir yatkınlığı olmayan, sert, rahatsız edici ve ketum bir askerdi. O, çalışmak zorunda olduğu, açıktan şüpheli ELAS subaylarını etkisiz hale getirmek şöyle dursun, tespit edebilecek tipte biri bile değildi."[37]

Scobie, kuvvetlerini Atina-Pire bölgesinden çekmesi için ELAS'a 6-7 Aralık gece yarısına kadar süre tanımıştı; ancak Mora'dan 2.000 kişilik taze bir kuvvetin gelmesiyle birlikte güçlenen ELAS, buna riayet etmeyecekti. ELAS, bu binaların çoğunu koruyan Britanya birliklerine saldırmaktan kaçınmaya dikkat etse de, Atina'daki hükümet binaları ile polis karakollarına saldırmaya devam etmişti. Churchill Scobie'ye, Britanya hükümetinin politikasının sadece çatışmayı sona erdirmek değil, EAM'yi tamamen yenilgiye uğratmak olduğunu bildirmişti. İtalya'dan takviye kuvvetler gönderilmiş ve Scobie'nin gücü, başlangıçta Atina'ya gönderilen 5.000 kişiden 40.000'e çıkarılmıştı; durumun daha istikrarsız hale gelmesiyle birlikte, bu sayı aralık ayı sonuna kadar ikiye katlanacaktı. 11 Aralıkta Macmillan ile Alexander Atina'yı ziyaret etmiş ve Macmillan Britanya birliklerinin karşılaştığı durumu şöyle özetlemişti: Pire kaybedilmiştir ve Faleron körfezindeki kumsallar hâlâ Britanyalıların kontrolü altında olmakla birlikte, hiçbir liman Britanyalıların elinde değildir. Tatoi'deki havaalanı kaybedilmiştir ve oradaki Britanyalı havacılar da kuşatma altındadır. Kalamaki'deki havaalanı ise tehdit altındadır. RAF, Atina'ya yaklaşan ELAS oluşumlarını bombalamaya başladığında ve ELAS

[36] Churchill, *The Second World War*, VI, 289.

[37] Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 364.

ile Britanya birlikleri arasında ciddi çatışmalar çıktığı bildirildiğinde, Parlamentoda Britanya kuvvetlerinin Yunanistan'daki tutumu hakkında sorular sorulmaya başlamıştı. Churchill'in özel sekreteri Jock Colville, günlüğünde şunları belirtmiştir: "EAM'nin komünizmi artık daha belirgin olmasına rağmen, genel olarak halkın, kahramanca savaşmış bir solcu direniş hareketi olduğuna inandığı ELAS'ın gerçek doğası hakkında hiçbir fikri yok."[38]

EAM/ELAS, üç cephede etkili bir şekilde savaşıyordu. Biri, Binbaşı Tobler'in tanımladığı üzere, Atina'daki siyasi muhaliflerine karşı yürüttüğü savaştı:

> İç savaşın korkunç yönlerinden biri, meydan savaşında olduğu gibi bir "cephe" olmaması ve düşmanın her yerde olmasıdır. İki kez, sokakta yürürken, işine giden sıradan bir Yunan yanımdan geçmişti ya da ben onun yanından geçmiştim. Aniden yakınlardan bir el ateş edildi ve talihsiz adam, birkaç metre ötede yere yığılarak can verdi.[39]

ELAS'ın, sonunda Atina-Pire bölgesinden çekildiğinde, muhaliflerini toplu olarak infaz ettiği ve Attika'dan yaklaşık 30.000 sivili rehin aldığı tahmin ediliyordu.[40] Savaşın ikinci cephesi, 18 Aralıkta Epiros'ta EDES'e karşı başlatılan ELAS saldırısıydı. Zervas, Sarafis komutasındaki ELAS'a bağlı 12.000 militan tarafından saldırıya uğradığında, 8.000 askerini terhis etme sürecindeydi. Bu birliklerin EDES'i ezmek için yönlendirilmesi, büyük oranda, Britanyalıların Atina'da kontrolü yeniden ele geçirmesine yardımcı olmuştu; ancak EDES ve Zervas'ın sonunu getirmişti. EDES yavaş yavaş Preveze limanına doğru sürülürken, "Monty" Woodhouse olayları gözlemlemek için bölgeye intikal etmişti. ELAS, 22 Aralıkta Arta'yı ve ertesi gün de Yanya'yı almıştı. Woodhouse, Zervas'ı ve birliklerinin önemli bir kısmını tahliye etmek için Britanya'dan yardım istemiş ve Kraliyet Donanması buna, EDES birliklerinin çoğunu, yüzlerce sivili ve Zervas'ı, ayın sonunda Korfu'ya naklederek yanıt vermişti.[41]

Son cephe, Britanya birliklerine karşıydı. İtalya'dan takviye kuvvetlerinin gelmesi, Britanya ateş gücünün çok daha büyük olduğu anlamına geldiği için, ELAS sonuç olarak Britanyalıları yenemeyeceğini anlamıştı. Nitekim, Atina çevresinde hızla düzen sağlanmış ve ELAS Attika'dan geri çekilmeye başlamıştı. Bununla birlikte, Britanyalılar da büyük bir sorunla karşı kar-

---

[38] Iatrides, *Revolt in Athens*, 226; Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 371-2; Churchill, *The Second World War*, VI, 291; Alan Brooke, Günlük girdileri, 3 ve 23-30 Aralık 1944, Danchev ve Todman (der.), *War Diaries*, 631-2, 638; Günlük girdisi, 11 Aralık 1944, Macmillan, *War Diaries*, 602; Günlük girdisi, 7 Aralık, J. Colville, *The Fringes of Power*, 533.

[39] D. Tobler, IWM 12798.

[40] Iatrides, *Revolt in Athens*, 250.

[41] Woodhouse, *Something Ventured*, 96.

şıyaydı. Atina güvenli hale getirilebilse bile, ELAS hâlâ Yunanistan'ın geri kalanında baskın güçtü. İtalya'dan getirilen birlikler, İtalyan cephesi dururken Yunanistan'da ancak kısa bir süre kalabilecek, bahar taarruzuna hazırlanmak için Yeni Yılın ilk aylarında, onlardan İtalya'ya geri dönmeleri istenecekti. Bir dünya savaşı sürerken, Britanyalıların eski müttefiklerine karşı yeni bir cephe açma ihtimalini düşünmek kesinlikle akıl alır bir şey değildi. Alexander, 21 Aralıkta Atina'dan bir telgraf çekmişti: "Atina-Pire bölgesini temizledikten sonra, daha ileri askeri harekâtın gücümüzü aştığına ikna olduğumdan, Yunan sorununa siyasi bir çözüm bulabileceğinizi içtenlikle umuyorum."[42]

Siyasi krize acil bir çözüm getirilmesinin önündeki başlıca engel, Kral George'un konumunun belirsizliğiydi. 1943'te Kral, çağrılıncaya kadar Yunanistan'a dönmemeyi gönülsüzce kabul etmişti ve şimdi, bu çağrının gelmesini bekliyordu. Ancak iki ana direniş gücünün cumhuriyetçi olmasının dışında, Metaksas diktatörlüğünü desteklediği için Kralı affetmeyen birçok Yunan da vardı. Eden, Macmillan ve Leeper en olası çözümün Kral'ın geri çekilmesi ve Başpiskopos Damaskinos'un naip olarak atanması olduğu konusunda hemfikirdi. Kral ile hükümeti ve Churchill bu teklife şiddetle karşı çıkıyordu. Churchill, durum hakkında daha fazla bilgi edinmek için Atina'yı bizzat ziyaret etmeye karar vermişti. 26-28 Aralıkta Atina'da Churchill, Eden, Macmillan, Alexander, Amerikan ve Fransız büyükelçileri ile Sovyetler Birliği'ni temsilen Albay Popov'un katıldığı bir konferans düzenlenmişti. Başpiskopos, hemen naip olarak atanmasına odaklanan çözüm önerilerini sunmuştu; şayet bu olursa, EAM ve Papandreu'yu dışarıda bırakacak yeni bir hükümet kuracaktı. Churchill'in rolü, Kralı bu adımlara ihtiyaç olduğuna ikna etmekti ve Londra'ya döndüğünde Churchill ve bakanları, Kral George'a bu durumu kabul etmesi için yoğun baskı yapacaktı. Kral George ancak, Britanya hükümeti desteğini ondan tamamen çekip naibi destekleyeceği tehdidinde bulununca geri adım atmıştı. Kral 30 Aralıkta çekilme kararını açıklamış ve Damaskinos'u naip olarak atamıştı. 4 Ocak 1945'te savaşın çoğunu Yunanistan dışında geçirmiş, sadık bir cumhuriyetçi olan General Nikolaos Plastiras başbakan olarak atanmış ve ılımlı siyasilerden oluşan bir hükümet kurmuştu.[43]

3 Ocakta ELAS'a karşı Britanya saldırısı yeniden şiddetlenmişti. Britanya hava kuvvetleri, ELAS'ın Atina çevresindeki topçu mevzilerini bombalamış ve ELAS güçlerini şehirden uzaklaştırmıştı. ELAS aralık ayında iki kez ateş-

---

[42] Günlük girdisi, 21 Aralık 1944, Dilks (der.), *The Diaries of Sir Alexander Cadogan*, 689.

[43] Churchill, *The Second World War*, VI, 252-83; Günlük girdileri, 15, 16, 21, 22 ve 29 Aralık 1944, Cadogan, Dilks (der.), *The Diaries of Sir Alexander Cadogan*, 687-91; Iatrides, *Revolt in Athens*, 242-6; Leeper, *When Greek Meets Greek*, 127.

kes talep etmişti; ancak Dağ Tugayının terhis edilmesine ilişkin koşulları değişmemişti ve bu nedenle ELAS'ın bu açılımları reddedilmişti. Ancak 10 Ocakta ELAS, Britanya saldırılarına dayanamayacağını fark etmiş ve sonuç olarak, önceki koşulları bir tarafa bırakarak Scobie'ye ateşkes için başvurmuştu. Ateşkes 15 Ocakta yürürlüğe girecek şekilde kabul edilmişti. Scobie, ELAS'tan önce Atina'dan alınan, içlerinden yaklaşık 4.000'i ELAS'ın ellerinde ölecek olan rehineleri serbest bırakmasını şart koşmadığı için şiddetle eleştirilmişti: Scobie, ELAS'ın boyun eğmek yerine savaşa devam etmesinden korktuğunu ileri sürmüştü. ELAS ile Britanya kuvvetleri arasındaki kısa savaş, ELAS'tan yaklaşık 5.000 kişinin ölümüne, Britanyalılardan ise 110 kişinin ölümüne ve 1.190 kişinin yaralanmasına mal olmuştu.[44]

İç savaşın ikinci raundu, 12 Şubatta Yunan hükümeti ile EAM arasında imzalanan Varkiza Anlaşmasıyla resmen sona ermişti. Anlaşmaya göre, o yıl anayasa sorunuyla ilgili bir halk oylaması ve ardından yeni bir parlamento için seçimler yapılacaktı. ELAS derhal terhis edilip silahsızlandırılacak ve zorunlu askerlik yoluyla yeni bir milli ordu kurulacaktı. İşlenen "siyasi suçlar" için af çıkmıştı. ELAS'a silahlarını teslim etmesi ve sivil rehineleri serbest bırakması için 15 Mart 1945'e kadar süre verilmişti. Buna karşılık hükümet, güvenlik güçleri ve kamu görevlileri içinde bir an önce bir temizlik operasyonu başlatma sözü vermişti. 16 Şubatta Sarafis, birliklerine bir veda mesajı yayımlamış ve 28 Şubatta ELAS resmen lağvedilmişti. ELAS, 49.000 tüfek ve tabanca, 1.412 hafif makineli tüfek, 713 otomatik tüfek, 419 makineli tüfek, 100 top ve çok sayıda hafif havan topu ile tanksavar silahı ve telsiz teslim etmişti. Bazı inatçı ELAS mensupları teslim olmayı reddetmiş ve Kuzey Yunanistan'ın dağlarına çekilmişti. Bunların arasında en ateşli komünist, ELAS Lideri Aris Veluhiotis de vardı ve sonunda hükümet birlikleri tarafından pusuya düşürülüp öldürülecek ve kesik başı Trikkala'nın pazaryerinde sergilenecekti.[45] Yunan hükümeti istikrarı sağlamakta başarısız olacak ve 1945'te yapısında birçok değişikliğe gidecekti. Mart 1946'da çok daha uzun ve amansız bir iç savaş patlak verecek ve bu savaş Ekim 1949'a kadar sürecekti.

Yunanistan krizine geçici bir çözüm bulunmuştu; çünkü Tito da, Stalin de meseleleri daha karmaşık hale getirmemek için duruma müdahale etmemişti. Tito, ELAS oluşumlarının Yugoslav topraklarında dinlenmesine ve hareket etmesine izin vermişti; ancak daha fazla destek olmamıştı. Stalin, Yalta Konferansında, Yunanistan'da gelişen olayları arkasına yaslanıp izlemekle yetindiğini ve yalnızca bilgilendirilmek istediğini; ancak yorum yapmayacağını açıkça belirtmişti. Bu durum, kısmen Churchill'in Ekim 1944'te Stalin'le

[44] Macksey, *The Partisans of Europe*, 233-4; Woodhouse, *The Struggle for Greece*, 130-31.

[45] Iatrides, *Revolt in Athens*, 251-6; Sarafis, *ELAS*, 523-4.

yaptığı "Yüzdeler Anlaşması" nedeniyle ve kısmen de Churchill ile Stalin'in, Kral Petar'ın Yugoslavya'daki geleceğiyle ilgili siyasi bir çözüm bulmak için Tito ile yakın çalışması nedeniyle mümkün olmuştu.

1944 yılının Ekim ayı sonunda İvan Šubašić, yeni bir Yugoslav hükümetinin kurulması konusunda Tito ile görüşmek üzere Belgrad'a gelmişti. Kasım ayı başında imzalanan Tito-Šubašić anlaşmasında, Tito'nun Anti-faşist Konseyinin (AVNOJ) en yüksek yasama organı olacağı ve Tito'nun komitesinin 12 üyesi ile kraliyet hükümetinin 6 üyesinden oluşan birleşik bir hükümet kurulacağı kabul edilmişti. Monarşi şimdilik korunacaktı; ama Kral Petar yurtdışında kalacaktı. Onun yerine, monarşinin geleceğine yönelik bir halk oylaması yapılana kadar üç naip atanacaktı. Churchill, başlangıçta naiplerin atanmasına sıcak bakmayacak ancak sonra fikrini değiştirecekti. Kral Petar bu anlaşmaya şiddetle karşı çıkmış ve Šubašić'i yetkisini aşmakla suçlamıştı. Šubašić, kasım ayında Stalin ile görüşmek üzere Moskova'yı ziyaret etmişti; bundan sonra, Britanya ve Sovyet politikası, Kral'ı Tito-Šubašić Anlaşmasını kabul etmeye zorlama çizgisinde ilerleyecekti. 11 Ocak 1945'te, Churchill, Stalin'e yazdığı bir mektupta durumu şöyle özetliyordu:

> Bay Eden ve ben, birkaç kez Kral Petar için elimizden gelenin en iyisini yapmaya çalıştık. O karakterli bir genç ve Tito-Šubašić Anlaşmasının fiilen tahttan feragat etmek olduğunu düşünüyor. Şimdi bize danışmadan ve aslında tavsiyemize aykırı davranarak kendi beyanını ortaya koydu. Önümüzdeki birkaç yıl içinde, Yugoslavya'da olup bitenlerden uzak durursa, kendisine de gün doğacağını düşünüyor...
>
> Şimdi, Tito-Šubašić Anlaşmasını geçerli kılmamızı ve Kral II. Petar'ı devre dışı bırakmamızı öneriyorum. Açıklamayı, herhangi bir Başbakanın tavsiyesi olmadan yaptığı ve anayasal hâkimiyetin kendisinde olduğunu ileri sürdüğü için bir devlet iradesi olarak kabul edilemez. Bu, Yugoslav Kraliyet Hükümetinin Naipliği altında kurulan Mareşal Tito Hükümetini tanıma ve Belgrad'a bir Büyükelçi gönderip, burada da bir elçi kabul etme fikrini desteklediğimiz anlamına geliyor...

Stalin kabul etmiş ve Roosevelt bilgilendirilmişti. Ne var ki, Kral Petar geri adım atmayı reddediyordu ve Müsteşar Alexander Cadogan tarafından, "çığa meydan okuyan bir dal parçası ve üstelik oldukça çürük bir dal" olarak tanımlanacaktı. 1945 Ocak ayı sonunda, Kral Petar hükümetini görevden alacak ve Churchill ile Stalin de Kral'ı devre dışı bırakacaktı. Bu politika, 11 Şubat 1945'te Yalta'da yayımlanan bir bildiride özetle şöyle açıklanmıştı:

> Mareşal Tito ve Dr Šubašić'e, aralarındaki Anlaşmanın derhal yürürlüğe konulması ve yeni bir Hükümetin bu Anlaşma uyarınca kurulması gerektiği konularında mutabık olduğumuzu bildiriyoruz.

> Ayrıca, yeni Hükümet kurulur kurulmaz, aşağıdakileri beyan etmesini tavsiye ediyoruz:
>
> (i) Yugoslavya Halkın Kurtuluşu Anti-Faşist Konseyi (AVNOJ), son Yugoslav Parlamentosunun (Skupština) düşmanla işbirliği yaparak kendilerinden ödün vermeyen üyelerini içerecek şekilde genişletilmeli ve böylece geçici Parlamento olarak bilinecek bir organ oluşturulmalıdır.
>
> (ii) Anti-Faşist Ulusal Kurtuluş Meclisi tarafından kabul edilen yasama kararları... müteakip bir Kurucu Meclis'in onayına tabi olacaktır.

Tito bu önerileri kabul etmiş ve Kral, 3 Mart 1945'te yeminli naiplerini nihayet resmen atayana kadar tartışmaya devam etmişti. Naipler, Yugoslavya'nın en önemli üç bölgesini temsil ediyordu: Srđan Budisavljević Sırptı; Ante Mandić Hırvat ve Dušan Sernec de Sloven'di.[46]

Bu naipler, Tito'ya, Yugoslavya'dan 22 ve Londra'daki Šubašić hükümetinden 6 bakandan oluşacak yeni bir hükümet kurma görevini verecekti. Londra hükümetinden alınan altı bakandan üçünün Partizan yanlısı olduğu biliniyordu; diğer üçünün de çok az gücü vardı ve kısa süre sonra hükümetten istifa edeceklerdi. Britanya ve Amerika'nın diplomatik temsilcileri Belgrad'a gelmişti; ancak faaliyetleri ve hareket alanları ciddi bir biçimde kısıtlanmıştı. Tito, savaş hâlâ tüm şiddetiyle sürerken, özellikle harap olmuş ülkesini yeniden inşa etmek için onların servetine ihtiyacı olduğu için, Batılı güçlerle resmi olarak ipleri koparmak istemiyordu. Ancak Nisan 1945'te Moskova'ya gidip, Sovyetler Birliği ile 20 yıllık bir dostluk antlaşması imzaladığında, gerçek siyasi bağlılığını göstermiş oluyordu.[47]

Yunanistan'da bir komünist darbe tehdidi ve terhis krizi sırasında ELAS'ın davranışı, İtalya'daki Müttefik politika yapıcıların gözünü korkutmuştu. Onlar Kuzey İtalya'daki Müttefik askeri görev güçlerinin raporlarından, komünist partizanların baskın olduğunu ve ayrıca Kasım 1944'teki Alexander direktifinin, kış boyunca Müttefikler tarafından bariz bir biçimde açıkta bırakılma sinyali vererek kuzeydeki direnişi yabancılaştırdığını biliyorlardı. General Cadorna'nın temsilcisi Yüzbaşı Pieri, kasım ayında İsviçre'yi ziyaret etmiş ve oradaki OSS Başkanı Allen Dulles'ı, "Partizan hareketi şu anda ciddi bir krizden geçmektedir ve bence bir yeniden yapılanmaya ve özellikle askeri yetkililerle koordinasyona acilen ihtiyaç vardır" diyerek uyarmış; daha fazla para ve silah sağlanmasını tavsiye etmişti.[48] CLNAI'nin, askeri komitesi CVL

---

[46] Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 273, 305-6, 312; Churchill'den Stalin'e, 5 Kasım 1944, 11 ve 23 Ocak 1945 ve Stalin'den Churchill'e, 24 Kasım 1944, 13 ve 25 Ocak 1945, *Stalin Correspondence*, 270, 275, 297-8, 289, 302-3; Günlük girdisi, 15 Ocak 1945, Dilks (der.), *The Diaries of Sir Alexander Cadogan*, 695.

[47] Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 253; Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 317.

[48] Dulles'tan Caserta'ya, 24 Kasım 1944, Petersen (der.), *From Hitler's Doorstep*, 401-2.

aracılığıyla, baharda ileri harekât yeniden başladığında, Müttefiklerin emirlerine uymaya hazır olmasını sağlamak için CLNAI temsilcileriyle görüşmek ve ayrıca İtalyan hükümeti ile CLNAI arasındaki ilişkiyi açıklığa kavuşturmak da Müttefiklerin ve İtalyan hükümetinin çıkarınaydı.

Kasım ayında Alfredo Pizzoni, Ferruccio Parri, Gian Carlo Pajetta ve Eddy Sogno'dan oluşan, CLNAI'den üst düzey bir delegasyon güneye giderek hem Bonomi Hükümeti hem de Roma ve Caserta'daki Müttefik yüksek komutanlığı ile uzun ve genellikle hararetli tartışmalar yapmıştı. 7 Aralıkta bilinen adıyla "Roma Protokolleri," General Wilson, Bonomi ve CLNAI delegasyonu tarafından imzalanmıştı. Roma hükümeti, CLNAI'yi Alman işgali altında bulunan Kuzey İtalya'daki gizli geçici hükümet olarak, belirli şartlar dahilinde tanımıştı. Bu şartlardan en önemlisi 4. maddeydi:

> Düşman işgal ettiği topraklardan çekildiğinde, CLNAI, Müttefik Askeri Hükümet kuruluncaya kadar kanun ve düzeni sağlamak, ülkenin ekonomik kaynaklarını korumaya devam etmek için elinden gelenin en iyisini yapacaktır. Müttefik Askeri Hükümetinin kurulmasının hemen ardından CLNAI, Müttefik Askeri Hükümetini tanıyacak; daha önce üstlenilen, yerel yönetim ile idarenin tüm iktidar ve yetkilerini bu Hükümete devredecektir. Düşman geri çekilirken, Kurtuluş Gönüllüleri Genel Komutanlığının [CVL] kurtarılmış topraklardaki tüm bileşenleri, Müttefik Yüksek Komutalığının yetkisi altında hareket eden A AI [İtalya'daki Müttefik Orduları] Başkomutanının doğrudan komutası altına girecek ve onun ya da onun adına Müttefik Askeri Hükümeti tarafından verilen, gerektiğinde silahlarını bırakma ve teslim etme emirleri de dahil olmak üzere, her türlü emre itaat edecektir.

Bu, partizanların kendi siyasi amaçları için değil, Müttefikler için savaşmalarını sağlamayı ve kurtuluş ile terhis sürecine bir iç savaş tehdidinin gölgesi düşmemesini ya da Müttefiklerin, o sıralar Yunanistan'da yaşandığı gibi, partizanlara bir savaş imkânı sağlayacak açık kapı bırakmamayı amaçlıyordu. CLNAI, bir bütün olarak protokollerin faydasını sorgulamıştı. Parri daha sonra protokolleri savunurken şunları yazacaktı: "Şu kadarını söylemeliyim ki, bunu imzalamanın bize uygun olup olmadığını sorguladığımız bir an oldu. Ama imzaladık. Elde ettiğimiz şey, diğer kaygılarla tehlikeye atılamayacak kadar büyük ve önemliydi." CLNAI bakış açısına göre, kazanılanlar, partizanlara askeri olarak eşit muamele edilmesi ve partizanları finanse etmek için ayda 160 milyon liret taahhüdü ve daha fazla askeri malzeme tedariki vaadi olmuştu.[49]

---

[49] Behan, *The Italian Resistance*, 215; Morgan, *The Fall of Mussolini*, 215; Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 239-40; Wilhelm, *The Other Italy*, 209-10; Stafford, *Mission Accomplished*, 258.

Parri, güneydeki tartışmalardan sonra Milano'ya dönerken, 31 Aralık 1944'te Almanlar tarafından yakalanmıştı. İnfaz edilmemişti; ancak daha sonra, Dulles ile Kuzey İtalya'daki SS komutanı General Wolff arasındaki görüşmelerde kullanılmak üzere rehin olarak hapishanede tutulmuştu.[50] Ne var ki, onun tutuklanması, Müttefiklerin, onun sınırlayıcı etkisinin yokluğunun, komünistlerin CLNAI ve CVL'de üstünlük sağlamasına zemin hazırlayacağından derin endişe duyması anlamına geliyordu. Kuzeydeki görev güçlerinden özel kuvvet karargâhlarına ve Müttefik yüksek komutanlığına ulaşmaya devam eden raporlar, komünist tehdidin sürdüğüne işaret ediyordu. Örneğin, OSS ajanı Binbaşı William White şunları bildirmişti: "Birlikte çalıştığım partizanların yüzde 20'si kurtuluştan, yüzde 80'i Rusya'dan yanaydı. Kısa süre sonra, savaş bittikten ve Amerikalılar çekildikten sonra kullanmak üzere silahları gömdüklerini gördük."[51] Diğer raporlar, Garibaldi oluşumlarının "vatanseverlik duygularından ötürü değil, faşizmin tüm izlerinin ortadan kaldırılması için" (bu da komünist olmayan herkesi ima ediyordu) savaştığını iddia ederek, iç savaş tehlikesine işaret ediyordu. Ama daha ürkütücü bir durum da söz konusuydu: "Komünist olmayanlar ise, Faşizmin yok edilmesini içeren vatanseverlik güdüleriyle hareket ediyorlardı; ancak daha sonrası için, oluşumlarını büyüyen komünist gücün potansiyel düşmanları olarak gördüklerine dair kanıtlarımız var." Orme Sargent daha sonra şu uyarıda bulunmuştu:

> Kuzey İtalya'daki tablo, Yunanistan'ın en aşırı halini anımsatıyor ve biz burada sadece Roma'daki İtalyan Hükümetine değil, aynı zamanda, şu anda Müttefik cephesinde savaşan İtalyan ordusuna bir rakip inşa edilmesine de yardım ediyoruz; dolayısıyla da Britanya birliklerinin kaçınılmaz olarak dahil olacağı bir iç savaş için gerekli unsurları kendi ellerimizle yaratıyor olabiliriz.

Macmillan benzer şekilde, "Komünistlerin şiddet eylemlerini engelleyebilecek hiçbir yöntemi ihmal etmemenin hayati önem taşıdığını" savunuyordu. Şubat ayının başında, Müttefik komutanlığı ve özel kuvvetler karargâhı, bu malzemelerin iç savaş için değil, Almanlara karşı kullanılacağından emin olana kadar kuzeye yapılan malzeme sevkiyatını kesme tehdidinde bulununca, bu tehdidi ortadan kaldıracak adımlar atılmıştı.[52]

Kış boyunca, Kuzey İtalya'ya daha fazla SOE ve OSS görev birliği indirilmişti. Örneğin, Apeninler'deki hatların gerisinde, her biri ayrı bir alanda yetkili, altı büyük Britanya görev gücü kurulmuştu ve Bologna yakınların-

---

50 Wilhelm, *The Other Italy*, 211.

51 Miller, *Behind the Lines*, 197; R. Tolson, IWM 13553.

52 Ellwood, *Italy*, 176-7; Günlük girdisi, 22 Ocak 1945, Macmillan, *War Diaries*, 657; Lamb, *War in Italy*, 233-4.

daki bir misyon da şehir içindeki partizanlarla temas halindeydi. Benzer şekilde OSS, aynı bölgelere, özellikle de Venedik'in kuzeyindeki, stratejik açıdan önemli Belluno bölgesine, görev birlikleri indirmişti. Bu birlikler, partizanların Müttefiklere istihbarat sağlamaya, Alman iletişimini sabote etmeye ve Almanların köprüleri ve bentleri yok etmek, Padua ovasını sular altında bırakmak gibi, geride hiçbir şey bırakmama politikalarını engellemeye odaklanmasını teşvik ediyordu. Partizanların iktidarı ele geçirmelerini değil, Roma Protokollerinde kararlaştırıldığı gibi, kontrolü Müttefik Askeri Hükümetine devretmelerini sağlamak amacıyla, Turin gibi büyük şehirlerin yakınlarına paraşütle askeri birlikler indirmek için de planlar yapılıyordu. Bu protokollerde vaat edilen işbirliği karşılığında partizanlara, Ocak 1945'in sonlarında hava düzeldiğinde, daha büyük miktarlarda erzak ve mühimmat indirilmişti. Bu malzemenin çoğu Venezia Giulia bölgesine gitmişti ve 9. Yugoslav Partizan Ordusuna bağlı Garibaldi "Natisone" Birliğine hiç erzak ulaşmaması için emir verilmişti. İtalyan komünist lider Togliatti, Tito'nun güçlerinin Venezia Giulia'yı işgal etmesinden yana olduğunun sinyallerini vermişti; ancak Britanyalılar bu plana karşı çıkacaktı. Alexander'ın konuyla ilgili olarak şubat ayında Belgrad'da Tito ile yaptığı görüşmeler tatmin edici değildi: Alexander, kurtuluştan sonra AMG'yi Venezia Giulia'da kurmayı planladığını ileri sürmüştü. Tito ise Trieste ve çevresi için resmi bir hak talebinde bulunmayı planladığını; ama diğer yandan, Britanyalıların işgal etmesi beklenen Avusturya bölgesi ile kurulacak iletişim hatları için müttefiklerin ihtiyaçlarına saygı duyacağını ifade etmişti.[53]

Kuzeybatı Avrupa'da Müttefiklerin direniş üzerinde komuta ve kontrol sağlaması çok daha rahat olmuştu. Danimarka'da Müttefikler, güvendikleri kadroların direnişten sorumlu olmasını ve onların Almanlar teslim olduktan sonra gücün sorunsuz bir şekilde devredilmesini sağlamalarını güvence altına almıştı. General Ebbe Gørtz, gizli ordunun komutanlığına atanmıştı ve doğrudan SHAEF'in emri altında faaliyet gösterecekti. Flemming Muus, Gestapo'nun onu bulmak için gösterdiği aşırı gayret yüzünden, Kasım 1944'te saklanmak zorunda kalmıştı. Muus, İsveç direnişi sayesinde tahliye edilmiş ve nihayet ocak ayı başlarında Londra'ya ulaşmıştı. Yerine, Muus'un yaptığı işe saygı duyan Ole Lippmann geçmişti:

> Muus'un emeğinin değerinin burada herkes tarafından takdir edildiğini ve son derece hassas bir dengeyi gözeterek hareket ettiğinden kimsenin şüphesi olmadığını belirtmek isterim. Bu bakımdan, onun diplomatik becerileriyle boy ölçüşemeyeceğim ve eğer onun ne kadar katkı sağladığını görmek istiyorsanız, dizginleri bıraktığından beri işlerin nasıl gittiğine

[53] Macintosh, *From Cloak to Dagger*, 132-4; Stafford, *Mission Accomplished*, 263-4; Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 225-6, 240-41; Corvo, *The OSS in Italy*, 214, 232-5; Behan, *The Italian Resistance*, 211; Ellwood, *Italy*, 181.

> bakmanız yeter. Herkes ve her şey aleyhine entrikalar, söylentiler, kinayeler ve bir sürü saçmalık. Çok şey kaybettik ve eski güzel günlerde bize keyif veren şöhrete artık sahip değiliz.

Lippmann, yerel bölgelere daha fazla bağımsızlık vermek üzere direnişin ademimerkezi bir yapıya kavuşmasını denetlemişti.[54] Müttefikler, kış boyunca Danimarka'ya havadan erzak ve mühimmat indirme operasyonlarını artırmıştı ve Ocak 1945'te İsveç'ten yaklaşık 100 tüfek ve 1.000 Sten taşıyan üç motorlu tekne gelmişti. Almanlar Danimarka'yı boşalttığında ya da teslim olduğunda, aslında İsveç'te üslenmiş düzenli birlikler olan Danimarka Polis Gücünün denizyoluyla Danimarka'ya nakledilmesi için planlar yapılmıştı.[55]

Norveç'te, Müttefikler ve sürgündeki Norveç hükümeti tarafından, kurtuluş yaklaşırken *Milorg* ve Home Front'un oynayacağı rolü açıklığa kavuşturmak ve Almanya'nın geri çekilmesi ya da teslim olması ile sürgündeki Norveç hükümetinin geri dönmesi arasındaki geçiş aşamasında Norveç'te bir Müttefik varlığı bulundurmak için planlar yapılıyordu. Bu Müttefik varlığı, Norveç'in uzak kuzeydeki Sovyet birliklerinin varlığına ilişkin endişelerini azaltmaya da hizmet edebilirdi.

Milorg, havayoluyla çok daha fazla malzeme almıştı ve kadroları silah kullanma konusunda eğitmek için daha fazla SOE eğitmeni gelmişti. Bu silahlar çoğunlukla hafif silahlar ve makineli tüfeklerdi; içlerinde tanksavar ya da uçaksavar silahları yoktu. *Milorg*'un gücü yaklaşık 40.000 kişiye çıkmıştı. Norveç'teki Alman garnizonunun o zamanlar yaklaşık 365.000 kişiden oluştuğu tahmin ediliyordu ve bu nedenle *Milorg*'un Almanlarla açık bir savaşa girmek yerine, sabotaj eylemlerine ve özellikle de Almanların geride hiçbir şey bırakmama politikasına karşı mücadele faaliyetlerine odaklanması bekleniyordu. İmhayı engellemeye yönelik altı plan hazırlanmıştı: Bunlardan üçü fabrikaları korumak; diğerleri de limanları, hidroelektrik santrallerini kurtarmak ve Norveç polis birliklerinin gelişini kolaylaştırmak amacıyla, İsveç'ten karayolu ve demiryolu iletişimini açık tutmak için yapılmıştı. Hidroelektrik santrallerinin korunmasına yönelik planlar, Kongsberg ve Yukarı Telemark bölgesindeki santrallerin kontrolünü ele geçirmek için Ekim 1944'te Norveç'e gelen Leif Tronstad tarafından hazırlanmıştı. Tronstad 11 Mart 1945'te NS ile girilen savaşta öldürülecekti.[56]

Savaşın başlarında Müttefikler, mümkün olduğu kadar büyük sayıda ve miktarda Alman kaynağının Norveç'e aktarılmasını sağlamak amacıyla,

---

[54] Jespersen, *No Small Achievement*, 443; Mackenzie, *Secret History of SOE*, 684.

[55] Mackenzie, *Secret History of SOE*, 683.

[56] J. C. Hauge, *The Liberation of Norway*, 31; Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 199-200; Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, 249-50; Mann, *British Policy and Strategy towards Norway*, 190-94.

Müttefik işgalinin çok yakın olduğu izlenimi yaratmak için büyük çaba harcamış ve bu da Almanların hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir işgal için ülkede yaklaşık 300.000 asker bulundurmasına yol açmıştı. Ancak 1944 kışında Müttefikler, von Falkenhorst emekli olduktan sonra, yani Ocak 1945'ten beri General Böhme'nin komutasında olan büyük Alman garnizonunun, Almanlar Avrupa anakarasında teslim olduktan sonra bile dayanacak bir *Festung Norwegen* –Norveç Kalesi– yaratmaya çalıştığından endişe duymaya başlamıştı. Bunu önlemek için SHAEF, General Andrew Thorne'u Norveç Müttefik Kara Kuvvetleri komutanı olarak atayacaktı. Thorne, Müttefik saflarına daha fazla sayıda Britanya askerinin katılacağı Oslo'ya geçmeden önce, Stavanger ve Kristiansand limanlarının yanı sıra, Sola hava sahasının kontrolünü ele geçirmek için bir SAS taburu ile bir Norveç birliğinin indirilmesini planlamıştı. Norveç birliklerinin ülkeden olabildiğince hızlı geçişine imkân sağlamaları için de İsveçlilerle birtakım düzenlemeler yapmıştı.[57]

Norveç Dışişleri Bakanı Trygve Lie ile Adalet Bakanı Terje Wold'un, Kasım 1944'te Sovyetler Birliği'ne giderken Stokholm'e uğraması sonucunda, Sivil idarenin devri konusunda, sürgündeki Norveç hükümeti ile Home Front liderliği arasındaki yakın işbirliği kurulmuştu. Home Front liderliğinin dışişleri, savunma ve denizcilik dışındaki tüm bakanlıklara geçici yöneticiler ataması kararlaştırılmıştı. Veliaht Prens ile beş bakanın, Almanya'nın teslim olmasının ardından, mümkün olan en kısa sürede Oslo'ya ulaşması ve bundan kısa bir süre sonra da Kral ve hükümetinin geri kalanının onları izlemesi için planlar yapılmıştı.[58] Home Front liderliği, halka neler yapılması gerektiğine dair söyleyeceklerini [*paroles*] ya da talimatlarını yayımlamak için gizli basını kullanmak istiyordu. Tore Gjelsvik o güne dair şunları anlatacaktı:

> Yasadışı gazetelerin editörleriyle kendimizden gayet emin bir biçimde bir "basın toplantısı" düzenledik. Bu büyük toplantı için bize maske temin edileceği sözü verilmişti... ama bir aksilik çıktı ve maskeler bize ulaşmadı. Ancak o günlerde, yeni fikirler geliştirme konusunda çok iyiydik ve alelacele 10 kiloluk un torbaları bulup, torbalarda göz, burun ve ağız için gerekli küçük delikler açtık. Kâğıt torbalar tam olarak ölçülere uygun değildi ve birkaç katılımcı konuşmalarını burun ya da göz deliklerinden yapınca, durumun gerektirdiği ciddiyeti korumakta oldukça zorlandık.[59]

Bu *paroles*, yasa ve düzeni sağlamak; halkı, geri dönecek hükümetin en acil gereksinimi olan, NS'nin toplumun her hücresinden silinmesine yardımcı olmaya teşvik etmek için tasarlanmıştı.

---

[57] Mann, *British Policy and Strategy towards Norway*, 191-2.

[58] Hauge, *The Liberation of Norway*, 20.

[59] Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 202.

31

Acı Son: 1945 Baharı

Mart 1945'te, kitlesel Müttefik orduları Almanya sınırlarında nihai saldırı için yerini almıştı. Sovyetler, Berlin içine girmek için güçlerini Seelow Tepelerinde yoğunlaştırmıştı. Batıda, Müttefikler Bulge Muharebesinden başarıyla çıkmıştı. Şimdi, doğudaki Reich'a ve hâlâ Alman işgali altında olan Hollanda'nın yarısını kurtarmak ve ardından Danimarka'ya geçmek için kuzeydoğuya doğru ilerlemek üzere hazırlık yapıyordu. 7 Mart 1945'te ABD kuvvetleri, Bonn ile Koblenz arasındaki Remagen'de, Ren nehri üzerindeki köprünün, geri çekilen Almanlar tarafından havaya uçurulmadığını şans eseri görmüş ve Ren nehrini nispeten kolay bir şekilde geçme fırsatını değerlendirmişti. Bunu 24 Martta Essen'in kuzeyindeki Wesel'de, Britanyalıların Ren nehrini geçişi izlemişti ve Churchill gelişmeleri yakından takip etmişti.

Bu aşamada direnişin rolü, ülkeden ülkeye değişiyordu. Örneğin Norveç ve Danimarka'da Alman takviye kuvvetlerinin bu ülkelerden çekilmesini ve ana savaş cephelerine ulaşmasını önlemek için direnişe çağrı yapılmıştı. 14 Martta Güney Norveç'in güneyindeki demiryollarına yönelik büyük bir koordineli saldırı olan Operation Cement-Mixer [Çimento Karıştırıcı Operasyonu], 1.000'den fazla *Milorg* elemanı tarafından başlatılmıştı. Bu, Kristiansand'den Kongsberg'e, Eikanger'den Drammen'e, Tinnoset'ten Brevik'e ve Kornsjo'dan Oslo'ya uzanan başlıca demiryollarında 1.000'den fazla kesintiyle sonuçlanmıştı. Oslo Çetesi tarafından Norveç devlet demiryolları genel merkezine yapılan saldırı ise kaosun iyice artmasına neden olmuş ve Almanların trenleri hasarlı hatların etrafından yeniden yönlendirme kabiliyetini ciddi şekilde zayıflatmıştı. 24 Martta Kuzey Fransa'da deneyim kazanmış olan Binbaşı William Crosby liderliğindeki 16 kişilik bir OSS ekibi, Trondheim yakınlarına gelmiş ve civardaki büyük bir demiryolu köprüsünü havaya uçurmuştu. Reichskommissar Josef Terboven, yaygın sabotaj karşısında öfkeye kapılmıştı; ancak tepkisi garip bir şekilde yumuşaktı ve yalnızca 14 rehine idam edilmişti. Bunlar, son misillemeler olacaktı; çünkü Home Front Terboven'i, gelecekte olası bir daha güçlü tepkinin bir genel greve ve daha büyük bir karmaşaya yol açacağı konusunda uyarmıştı. Demiryollarına yönelik Norveç saldırıları, Danimarka'daki benzer düzeyde sabotajlarla

yankılanmıştı. Daha sonra, demiryollarına yönelik bu saldırıların, yaklaşık 200.000 Alman askerinin, Reich'taki ana savaş cephelerine varışını geciktirdiği tahmin edilmiştir.[1]

Bu arada Almanlar, birliklerini Danimarka ve Norveç'ten nakletmek için denizyolunu kullanmaya çalışmıştı; ancak Müttefik hava saldırıları, bu seferlerin yapılmasına imkân vermemişti. Ayrıca Kopenhag'daki cüretkâr bir sabotaj eylemi, bu girişime bir darbe daha vurmuştu. Mart ayında Kopenhag güney limanında, Almanların Norveç'ten askeri birliklerini sevk etmek için kullanmayı düşündüğü, 40'tan fazla büyük Danimarka ticaret gemisi bekletiliyordu. Amager adasını Kopenhag'a bağlayan, açılıp kapanan Langebro köprüsü, güney limanı ile deniz arasında uzanıyordu. BOPA (*Borgerlige Partisaner*) liderleri, bu köprünün nasıl sabote edileceğini tartışmak için, ulaştırma bakanlığının ofislerinde görevli liman yetkilileriyle bir toplantı yapmıştı. Buradaki zorluk şuydu: Köprüye verilecek hasar öyle bir ayarlanmalıydı ki, köprü, ticaret gemilerinin altından geçip denize açılmasına izin verecek kadar yükseltilememeli; ama Danimarkalıların kullandığı küçük yolcu taşıtları altından geçebilmeliydi. Ayrıca hasar, savaştan sonra köprünün kolayca tamir edilmesini engellememeliydi. Sonunda, 200 kilo patlayıcı yüklü bir kamyonun, kaldırma mekanizmasının bulunduğu, köprüdeki makine dairesinin dışında "patlatılmasına" karar verilmişti. 27 Mart günü, sabah saatlerindeki ilk girişim, 20 Alman korumanın sürücünün kamyonu köprüden aşağı itmesine yardım etmesi nedeniyle başarısız olmuştu. Öğleden sonra geç saatlerde, BOPA yandaşı demiryolu çalışanlarının köprüden geçmek üzere olan bir trenin son vagonuna patlayıcı yüklediği ve ayrıca patlamanın sivil kayıplar olmadan gerçekleşebilmesi için köprü trafiğini durdurmak üzere ekipler gönderdiği, ikinci girişim başarılı olmuştu; ancak Almanlar onarımın zor olmayacağını düşünüyordu. Danimarkalılar liman girişinde iki gemiyi batırarak ve römorkörlerin çoğunu İsveç'e göndererek, Almanların limanı yeniden açma planlarını boşa çıkarmıştı.[2]

Devam eden direnişin tehlikeleri, ülkenin yarısının hâlâ Açlık Kışının sancıları içinde olduğu Hollanda'daki bir olayla kendini göstermişti. Direnişin dört üyesi, Almanya'ya giden bir et konvoyunu soymaya karar vermişti. Saldırının başarılı olması için bir kamyonu ele geçirmeleri yeterliydi ve bu amaçla 6-7 Mart gecesi, Apeldoorn'dan Arnhem'e giden yol üzerindeki Woeste Hoeve'de pusuya yatmışlardı. Kamyon yerine, karşılarına Hollanda'daki direnişin en amansız düşmanı, arabayla seyahat etmekte olan Alman güvenlik şefi Hanns Rauter çıkmıştı. Karşılıklı silahların patladığı bir çatışma

---

1 Mackenzie, *Secret History of SOE*, 671; Sonsteby, *Report from No. 24*, 169-72; Hunt, *Fire and Ice*, 206; Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, 243; Hoidal, *Quisling*, 686; Bennett, *British Broadcasting*, 214-15.

2 Thomas, *The Giant-Killers*, 200-205.

çıkmış ve direniş, arabadaki herkesin öldürüldüğünü düşünmüştü. Ancak Rauter, yaralı olmasına rağmen geceyi sağ salim atlatmış ve ertesi sabah bir Alman güvenlik devriyesi tarafından bulunarak hastaneye kaldırılmıştı. Himmler öfkelenmiş ve 500 rehinenin derhal infaz edilmesini emretmişti. Misillemelerin sorumluluğunu, Rauter'in yardımcısı Karl Schöngarth üstlenecekti: Hollanda'daki Alman hapishanelerinde 146 rehine infaz edilecek ve ayrıca 117 kişi de Woeste Hoeve'ye götürülerek orada kurşuna dizilecekti.[3]

Müttefikler ellerinden geldiğince direnişe yardım etmeye hazırdı. Eylül 1944'te tutuklanan, Danimarka Özgürlük Könseyinin pek çok üyesi, Kopenhag'daki Shell House'da yer alan Gestapo karargâhının en üst katındaki hücrelerde tutuluyordu. Aralık ayında Danimarka direnişi, RAF'tan, Shell House'a bir saldırı düzenleyerek, Aarhus'taki Gestapo binalarına yapılan, başarılı alçak seviyeli hava saldırısını tekrarlamayı düşünmesini istemişti. Direnişten, RAF'ın böyle bir baskını planlamasına yardımcı olacak ayrıntılara ilişkin bilgiyi sağlaması istenecekti. Eskiden Danimarka'da ama şimdi Londra'da istihbarat başkanı olan Sven Truelson, Kopenhag'daki ajanların yaptığı çalışmalara hayran kalmıştı: "Gestapo'nun Shellhaus'taki her bir odayı hangi amaçla kullandığını ve binanın inşasına dair her detayı biliyorduk. Kopenhag'daki ve Danimarka'daki Alman uçaksavar bataryalarının tam yerlerini ve güçlerini biliyorduk..." Bir noktada RAF planlamacıları, Shell House'un St Jørgen gölü üzerindeki köprüden çekilmiş bir fotoğrafını talep etmişler ve sekiz gün sonra istedikleri fotoğrafı aldıklarında şaşkına dönmüşlerdi. Shell House meskûn bir bölgede bulunuyordu ve bu nedenle, Danimarka SOE birimlerinin lideri konumundaki Ole Lippmann'dan, baskının düzenlenmesi halinde Danimarkalıların yüksek sivil kayıp riskini kabul edip etmeyeceğini değerlendirmesi istenmişti. Lippmann daha sonra, nihai kararın kendisine bırakıldığını ve kendisi için bu kararı almanın, şubat ayı sonlarında Gestapo, Kopenhag'daki direnişin neredeyse tüm askeri lider kadrosunu içeriye attığı için, nispeten kolay olduğunu kaydetmişti. Bu tutuklamalar, başkentteki tüm direniş faaliyetlerini kritik bir zamanda durdurmakla tehdit etmek anlamına geliyordu; bu nedenle Lippmann, 10 Martta Londra'ya bir mesaj gönderecekti:

> Askeri liderler tutuklandı ve planlar Almanların elinde. Durum daha önce hiç bu kadar umutsuz olmamıştı. Hun geride kalan liderleri biliyor. Yeniden örgütleniyoruz; ama yardıma ihtiyacımız var. SD Kopenhag'ın bombalanması bize nefes almak için zaman sağlayacaktır. Danimarka direnişine biraz önem veriliyorsa, maliyeti ne olursa olsun bize yardım etmelisiniz. Gelirseniz, RAF'ı ve sizi asla unutmayacağız.

[3] Künzel, "Resistance, Reprisals, Reactions"; Maass, *The Netherlands at War*, 221-2; Beevor, *Arnhem*, 375.

21 Martta 28 Mustang savaş uçağının eşlik ettiği Mosquito [Sivrisinek] bombardıman uçakları, Shell House'u bombalamak üzere yola çıkmıştı. Plan, binanın dibine nişan alarak dört katından üçünü yok etmek ve birine ise mahkûmların kaçması için hasar vermemekti. Saat 11.14'te ilk bombalar Shell House'a isabet etmişti. Polis müfettişi C. Lyst Hansen, bulunduğu hücreden kaçmayı başarmıştı. Sersemlemiş bir Alman muhafızdan anahtarları almış ve diğer 31 mahkûmu da serbest bırakmıştı: "Kalın duman ve toz bulutlarının arasından sokağa daldık. Görünürde tek bir canlı yoktu. Almanlar öldürülmüş ya da kaçmıştı." Tutukluların neredeyse tamamı sağ salim kaçmayı başarmıştı; ama baskında en az 6 kişi (bazı kaynaklar 8 diyor) ölmüştü. 100'den fazla Alman öldürülmüştü ve bu beklenenden daha düşük bir sayıydı; çünkü birçok Alman, meslektaşlarından birinin cenazesine katılıyordu. Ambulanslar hızla olay yerine gelmiş; ancak Danimarka itfaiyesi kasıtlı olarak geç müdahale etmişti. İtfaiye gelir gelmez, Shell House'un kurtarılamayacağını iddia etmiş ve tüm dikkatini yakında bulunan binalardaki yangınları söndürmeye vermişti. Baskından iki gün sonra, direniş grubu *Holger Danske* elemanları harabelerde arama yapmış ve içlerinden biri, Danimarkalı Nazilerin listesini içeren beş kasa bulmuştu. Filo Komutanı Kilboe'nun uçağının ön camı, Kuzey Denizindeki alçak irtifa uçuşu nedeniyle, görüşünü engelleyecek biçimde tuzlandığından, baskın aynı zamanda bir trajediyi de beraberinde getirmişti. Kilboe'nun uçağı, Frederiksberg yük istasyonunun yakınındaki bir yüksek gerilim hattına çarpmış ve bu çarpışma sonucu çıkan yangın, üçüncü Mosquito saldırı dalgasının, hedefin burası olduğu yanılgısına düşmesine neden olmuştu. Bu uçakların attığı bombalar, yakındaki Jeanne d'Arc okulunu vurmuş ve çoğu rahibe olan 18 yetişkin ile 86 çocuk ölmüştü. RAF'ın toplam kaybı ise 4 Mosquito ve 2 Mustang olmuştu.[4]

1945 baharında, Yugoslavya'daki Alman varlığı dört bölgeye indirilmişti: Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna, Hırvatistan'ın başkenti Zagreb, Slovenya'nın başkenti Ljubljana ve Slovenya'daki Srem cephesi. Almanya'nın Balkanlar'dan çekilmesi, Partizanların ciddi bir müdahalesi olmaksızın düzenli bir şekilde gerçekleştirilmişti. Bu durum, 20 Mart 1945'te, Partizanların dört orduyla taarruza geçmesiyle birlikte değişecekti. Dapčević ve Popović komutasındaki iki ordu Zagreb'e doğru ilerlerken, Kosta Nađ komutasındaki üçüncüsü Slovenya-Avusturya sınırını hedefliyordu ve Petar Drapšin komutasındaki dördüncü ordu da Müttefiklerle Trieste'ye doğru yarışa girişmişti. Saldırının amacı, Müttefikler İtalya'dan bu bölgelere ulaşmadan önce, tartışmalı Venezia Giulia ve Carinthia bölgelerinde bir Partizan varlığı oluşturmaktı. Partizanlar genelde, Almanlarla doğrudan savaşmaktan kaçınıyor-

[4] Reilly, *The Sixth Floor*, 155-9, 178, 192, 200; Lampe, *The Savage Canary*, 179-97; Thomas, *The Giant-Killers*, 318-23; O. Lippmann, IWM 14723.

lardı. Bunun bir istisnası, SIS ajanı Owen Reed'in bilgilerini geçtiği Srem cephesinde yaşanmıştı:

> Partizanlar şimdi, onlara sunduğumuz ve eğitim vererek kullanmalarını sağladığımız tanklar ve silahlarla muazzam işler yapıyorlar. Britanya'nın eğitimli, üstün öncü güçleriyle yan yana eğlenceye katılmak için dağlardan akın akın gelen, eski moda gerillalar, sanki büyük bir ayine gidiyorlar. Ortaya, şimdiye kadar görülen en garip ordulardan biri çıkmış... bir yıl öncesinin eski moda, herkese açık Partizan birlikleri ile gerekirse canını dişine takıp savaşan, iyi donanımlı, iyi giyimli, üzerinde yıldızlar olan siyah bereler takmış, başlarının üzerinde Spitfire'ların kükreyerek uçtuğu modern bir ordunun karışımı.

Srem cephesi, 12 Nisanda başarıyla yarılmıştı ve Milovan Đilas tarafından, "Ordumuzun şimdiye kadar yaptığı en büyük ve en kanlı savaş" diye nitelendirilecekti. Başka yerlerde, Partizanların işi daha kolaydı: 6 Nisanda Saraybosna'ya ve 8 Mayısta da Zagreb'e, nihayet son Almanlar oradan ayrıldıktan sonra girmişlerdi. Bu durumu bir tarihçi, "Bir bütün olarak son kurtuluş hamlesi, hızla geri çekilen ve yenilmiş bir düşmanın peşi sıra gerçekleştirilen bir eğitim yürüyüşünden çok da farklı olmamıştı" diye tasvir etmişti.[5]

Cephe gerisinde, iç savaş doruk noktasına ulaşmıştı. 13 Nisanda Mihailović, Kuzey Bosna'dan Sırbistan'a doğru bir yürüyüş başlatmıştı. Ona, etrafında yeni bir anti-komünist kuvvetin inşa edilebileceği çekirdek gözüyle baktığı, yaklaşık 8-12.000 Çetnik takipçisi eşlik ediyordu. 10 Mayısta Mihailović'in Çetnikleri, Neretva'nın Jezerica kolu yakınlarında, üstün bir Partizan gücüyle çatışmaya girmişti. Çetniklerin çoğu ya savaşta ya da yakalandıktan sonra öldürülecekti. Mihailović ile sayıca azalan bir takipçi grubu, Mart 1946'da Mihailović yakalanana kadar sığınacakları dağlara kaçmıştı.[6]

Hırvatistan'da, Almanlar Balkanlar'dan çekilmeleri konusunda, Pavelić komutasındaki Ustaša liderliğine danışmadıkları gibi, uyarıda da bulunmamışlardı. 1944 yazında Ustaša, General Alexander'a bağımsız bir Hırvat devletine Müttefik koruması sağlaması için yalvaran elçiler göndermişti. Müttefiklerin cevabı kesindi: Ustaša, tüm bağımsızlık iddialarını bir kenara bırakmalı ve Alman işgalcileri ülkeden kovmak için Partizanlara katılmalıydı. 1944 sonbaharı ve kışı boyunca, Ustaša askerleri davayı terk etmiş ve Partizanlarla uzlaşmıştı. Aynı zamanda Başpiskopos Stepinac, Almanlarla müzakerelerde bulunmuş ve şayet Almanlar geride hiçbir şey bırakmama politikası uygulamamayı ya da elektrik santralını veya Sava üzerindeki köprüleri havaya uçurmamayı kabul ederse, onların ayrılmasına karşı hiçbir Ustaša

---

5 Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 319; Ritchie, *Our Man in Yugoslavia*, 158; Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 259; Martin, *Web of Disinformation*, 272.

6 Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 267; Tomasevich, *Chetniks*, 456.

direnişi olmayacağını vaat etmişti. Mayıs ayı başlarında hem Almanya'nın ayrılma zamanı hem de Partizanlar yaklaşırken, Pavelić ve sadık Ustaša dahil, Hırvat liderliği Zagreb'den kaçmıştı. General Löhr, iktidarı, sorumluluk sahibi Hırvat liderlere devretmeye hazırdı; ancak Başpiskopos Stepinac'ın naip olmayı reddettiğini ve savaşın çoğunu ev hapsinde geçirmiş olan, Köylü Partisi lideri Vladimir Maček'in de Avusturya'ya geçmek için Zagreb'e kaçtığını görmüştü. Bu nedenle generalin, Hırvatları Partizanların elinde olan kaderlerine terk etmekten başka seçeneği yoktu.[7]

Reed, Partizanlar şehre girerken, Zagreb'deki baskın duygunun korku olduğunu kaydetmişti:

> Bu insanlar hiç savaş görmediler. Yaşadıkları yer hiçbir zaman bombalanmadı; aç kalmadılar ya da hiçbir şekilde vurulmadılar. Modaya uygun çoraplar ve Paris'in yaz modasına uygun kıyafetler giymiş halk, toz toprak ve ter içinde yürüyen Partizanları bir film izler gibi izliyordu. Yüzlerinde, hayal edebileceğiniz her türlü züppelik, suçluluk, şüphe, küskünlük ve gurur ifadesi vardı. Önümüzdeki birkaç gün içinde, başlarına ne geleceğini hiçbiri bilmiyordu. Bir dereceye kadar işbirliği yapmadan, burada yaşayamazsınız ve birini tanımadan onunla işbirliği yapamazsınız; bu yüzden herkes, o birinin onlarla konuşup konuşmayacağını görmek için bekliyordu.

Partizanların içerideki rakiplerine yönelik intikamı acımasız olacaktı. 1944 yılının sonunda, Belgrad'daki komünist güvenlik güçleri tarafından, komünizmin tüm iç düşmanlarını yok etme planları üzerinde anlaşmaya varılmıştı: "Siyasi olarak, tüm savaş döneminin en önemli kararlarından biriydi ve çok fazla kana mal oldu."[8] Benzer bir panik ve korku havası Ljubljana'da da söz konusuydu; çünkü Almanlar, Dimitrije Ljotić komutasındaki Çetnik oluşumlarıyla bağlantı kurmaya çalışan Sloven İç Güvenlik Muhafızlarına yetki vermeyi reddetmişti. Bununla birlikte, komünizm karşıtı güçlerin, kendilerine doğru ilerleyen üstün Partizan güçleri karşısında dayanamayacağına ve Müttefiklerin onları kurtarmak için zamanında gelme ihtimalinin de düşük olduğuna dair genel bir farkındalık vardı; bu nedenle birçok Sloven birimi ve Çetnik, mayıs ayının ilk günlerinde Avusturya'ya kaçmıştı.[9]

Slovenya'daki Partizanlar için öncelik bölgesel genişlemeydi. Avusturya'nın Karintiya eyaleti, Slovenlerin bir bütün olarak eyalet nüfusunun yalnızca yüzde 18'ini, ancak Klagenfurt havzasında ise yüzde 69'unu oluşturduğu, dilsel olarak karışık bir alandı. I. Dünya Savaşından sonra yapılan bir halk oylamasıyla Karintiya Avusturya'ya verilmişti; ancak şimdi

---

7 Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 245-62; Tomasevich, *Chetniks*, 438.

8 Ritchie, *Our Man in Yugoslavia*, 161; Tomasevich, *Chetniks*, 438.

9 Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 263.

Yugoslavlar burada hak iddia ediyordu. Mart 1945'te bir OSS ajanı olan Franklin Lindsay Belgrad'daydı ve Müttefik karargâhına telsizle, Vladimir Velebit'e Partizanların Klagenfurt ve Villach'a doğru ilerlemeyi planlayıp planlamadıklarını sorduğunu ve şu yanıtı aldığını bildirmişti: "Kesinlikle oraları işgal edeceğiz; onlar bize ait. Ama ayrıca düşman topraklarının bir kısmını da işgal etmek istiyoruz." SOE ajanı Peter Wilkinson, bir önceki yıl Karintiya bölgesindeki Avusturya direnişiyle temas kurmaya çalışan Clowder görev gücünü Partizanlar destekleyemeyince şaşırmıştı; nedenini şimdi anlıyordu. Wilkinson, Klagenfurt'a ilk Müttefik birimleri gelmeden kısa bir süre önce ve Yugoslav Partizanları gelmeden yalnızca saatler önce ulaşmıştı. Partizanlar aslında Karintiya'da kısa bir süre kalacaktı; çünkü Moskova, bölgedeki toprak iddialarına destek olmadığını açıkça belirtmişti. Ancak durum, Müttefiklerin Partizanlarla da karşılaşacağı Venezia Giulia ve Trieste'de çok farklıydı.[10]

Müttefikler her yönden Reich'a yaklaşırken, İtalya'daki bahar saldırısının gerekli olup olmadığı konusunda bazı şüpheler belirmişti. Tek başına askeri mantıkla bakılacak olursa, Müttefik ordularının İtalya'daki varlığı, başka yerlerde acilen ihtiyaç duyulurken, Almanları askeri birliklerini orada tutmaya zorlamak için yeterliydi. Gerçekten de İtalya'daki SS komutanı Karl Wolff ve İsviçre'deki Allen Dulles ile OSS arasında, İtalya'daki Alman ordularının teslim olması konusunda çok gizli görüşmeler yapılıyordu. Bu müzakerelerin hikâyesi karmaşıktır ve bu kitabın kapsamı dışındadır. Başından beri Amerikalılar, Wolff'un yaklaşımının samimiyetine Churchill'den çok daha fazla ikna olmuştu ve daha sonra Churchill nihayet Wolff'a inanmaya başladığında da meseleleri daha da karmaşık hale getiren Stalin'i işe dahil etmek konusunda ısrar etmişti. Müzakereler, Alman tarafındaki personel değişiklikleriyle de sekteye uğrayacaktı. Mareşal Kesselring, görüşmelerin gerekliliğini genel olarak kabul ediyordu; ancak 9 Martta İtalya'dan geri çağrılmış ve batı cephesine başkomutan olarak atanmıştı. Onun yerine geçen, eski astı Heinrich von Vietinghoff, İtalya'ya ancak iki hafta sonra gelebilmişti.

Mussolini, barış görüşmelerine şiddetle karşı çıkıyordu. Görüşmeleri, İsviçre'den İtalya'ya geçen ve şubat ayında *Brigate Nera* tarafından tutuklanan Dick Mallaby'den tesadüfen öğrenmişti. Mallaby, Alexander'dan, hâlâ Mussolini'ye sadık en kıdemli İtalyan ordu subayı olan General Graziani'ye bir mesaj taşıdığına dair bir hikâye uydurmuş ve bu sayede, infaz edilmek yerine hapsedilmişti. Mallaby, Wolff'la görüşmeye götürülmüştü; ancak Wolff, Eylül 1943'teki ateşkes müzakerelerinde oynadığı önemli rolün aksine, bu müzakerelerde herhangi bir şekilde yer almamıştı. Barış görüşmeleri son

[10] Lindsay, *Beacons in the Night*, 176; T. Barker, *Social Revolutionaries and Secret Agents*, 60; Kirk, "Limits of Germandom."

tahlilde başarısız olmuştu ve bu görüşmelerin tek faydası, Ferruccio Parri'nin hapisten salıverilmesi ve CLNAI'yi ılımlı bir çizgide tutma görevine kaldığı yerden devam etmesi olmuştu.[11]

Bir Müttefik bahar taarruzu lehindeki başlıca argüman, askeri olmaktan ziyade siyasi bir nitelik taşıyordu. CLNAI, Aralık 1944'te Roma Protokollerini imzaladıktan sonra bile hem Müttefiklerin hem de İtalyan hükümetinin, CLNAI'nin Kuzey İtalya'da ayrı bir hükümet kurmayı planladığına dair endişeleri son bulmuş değildi. Ayrıca Yunanistan'daki olaylar, Almanlar ayrılırken savaştan barışa barışçıl bir geçişin sağlanması için Müttefik temsilcilerinin hazır bulunması gerektiğini göstermişti. Dulles, Parri'nin ateşli unsurları kontrol altında tutacağını savunarak, bu tür korkuları yatıştırmaya çalışıyordu. Yine de Müttefikler, CLNAI ve CVL'nin işbirliğini sağlamak için harekete geçmişti. Max Salvadori, CLNAI ile ilişkileri yürütecek Müttefik irtibat subayı olarak görev yapmak üzere gönderilmiş ve kendisine izlemesi için yedi maddelik bir program verilmişti: Partizanların ve GAP'lerin faaliyetlerini, Müttefik ordusunun operasyonlarıyla mümkün olduğunca koordine etmek; siyasi eğilimine bakılmaksızın, yeterli miktarda ihtiyaç malzemesinin CVL'ye ulaştığını görmek; CLNAI'yi her bölgede, geçici bir süre boyunca kamu yönetiminin tüm işlevlerini üstlenebilecek bir örgüt kurmaya teşvik etmek; CLNAI ve CVL'ye, yerel komitelerin ve grupların endüstriyel tesisleri ile elektrik santrallerini korumak için gerekli adımları atması gerektiğini bildirmek; CLNAI ve CVL'ye bağlı kişi ve grupların Almanlarla herhangi bir anlaşma yapmasını engellemek; Yugoslavların veya Fransızların sızmasını önlemek için hem doğu hem de batı cephelerindeki durumdan haberdar olmak ve CNAI'nin tarafları arasındaki uyumu korumak için mümkün olan her şeyi yapmak. Albay Peter McMullen ve Albay John Stevens, Cenova ve Torino'nun teslim alınmasını denetlemek üzere gönderilmişti. Her ikisinin de daha önce partizanlarla çalışma deneyimi vardı. Mart ayının sonunda CVL komutanlığı, partizanlara kendi bölgelerindeki Müttefik askeri görev gücü üyeleriyle işbirliği yapmalarını ve onları korumalarını emreden bir direktif yayımlamıştı. Müttefikler, Cadorna ve Parri'yi, Alman komutanlarının partizanlara değil, yalnızca düzenli ordu kuvvetlerine teslim olmaya çağrılacağı konusunda bilgilendirilmişti.[12]

Müttefikler ya partizanlar ile Faşistler arasında ya da komünistler ile diğer herkes arasında iç savaş tehdidi nedeniyle, partizanlar üzerinde komuta ve kontrol sağlamaya kararlıydı. Müttefik saldırısının başlamasından bir

[11] Petersen (der.), *From Hitler's Doorstep*, 465, 467-71, 478-9, 486-9, 495-6; Lamb, *War in Italy*, 284-93; J. McCaffery, IWM 14093.

[12] Dulles'tan Caserta'ya, 13 Mart 1945, Petersen (der.), *From Hitler's Doorstep*, 473; Salvadori, *The Labour and the Wounds*, 204-5; Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 248, 258-9; Beevor, *SOE*, 143.

gün sonra, 10 Nisanda Luigi Longo tarafından komünist partizanlara verilen bir emir özellikle endişe yaratmıştı:

> Şehirlerde, saldırıyı GAP ve SAP birimleri üstlenmeli ve eline geçirdikleri ne kadar Faşist *gerarchi*; *patria*ya [vatana] ihanet etmeye devam eden ajan, işbirlikçi ve Nazi-Faşist (*questori*, komiserler, yüksek devlet ve belediye yetkilileri, sanayiciler ve Almanlara boyun eğen, üretimin teknik yöneticileri) ve *patria*nın teslim ol ya da yok ol emrine uymayan ne kadar Nazi-Faşist ve "cumhuriyetçi" varsa, amansızca yok etmelidir.

Bu emir, komünistlerin herhangi birini, sırf komünist olmadığı gerekçesiyle "işbirlikçi" olarak yaftalayıp sonra öldürebilecekleri, son derece tehlikeli bir duruma yol açabilirdi. CLNAI, ulusal bir ayaklanma için kendi resmi emrimin geçerli olduğu yönündeki komünist kuralı kullanarak bu tehdidi savuşturmuştu. Bu emir, komünistler adına Luigi Longo ve Emilio Sereni ile Eylem Partisi adına Parri ve Leo Valiani; Hıristiyan Demokrat Parti adına Achille Marazza ve Augusto De Gasperi; Liberal Parti adına Giustino Arpesani ve Filippo Jacini ile Sosyalist Parti adına Sandro Pertini ve Rodolfo Morandi tarafından imzalanmıştı; dolayısıyla siyasi birliği ifade ediyordu.[13]

Müttefik saldırısı 9 Nisanda başlayacaktı; ancak partizanlar çoktan harekete geçmişti. Rossano vadisinde, Müttefiklerin kasabasını bombalamasını önlemek isteyen ve aynı zamanda Almanlar ile partizanlar arasında bir esir değişimi ayarlamayı teklif eden Pontremoli Piskoposu, Gordon Lett ile temas kurmuştu. Lett karşılığında, Pontremoli'deki Alman konaklama yerleri ile mevzilerinin ayrıntılı bir dökümünü talep etmişti. Piskopos bu bilgiyi verme konusunda isteksizdi; ancak sonunda Lett'e, "bir ağacın altında bulunduğunu" söylediği, gerekli ayrıntıları içeren büyük bir zarf verecekti. Kasaba bombalanmaktan kurtarılmıştı; ancak Alman mevzileri, Spitfire'lar tarafından makineli tüfek ateşiyle taranmıştı. Lett, Müttefik planları hakkında bilgi sahibi olmamaktan ötürü şaşkındı ve mart ortasında, vadiyi terk ederek Floransa'ya gidecekti.

Yakınlarda Yugoslavya'daki savaşa katılmış biri olan Michael Lees, partizanları Gotik Hattı yakınlarındaki Alman mevzilerine saldırmak için eğitiyordu. Mart ayı başında ona, Roy Farran komutasında bir SAS taburu katılmıştı. Farran'a, uçaktan kesinlikle emrindeki birlikle atlamaması yönünde emir verilmişti; ancak o eyleme katılmak için can atıyordu: "Amerikan hava mürettebatını, öncü ekibi gönderirken kazara uçaktan düştüğümü söylemeleri için ikna ettim. Bu kazara düşerken nasıl oluyor da paraşütü sırtıma alacak kadar şanslı olduğumu açıklamayan, inandırıcılıktan uzak bir hikâyeydi." SAS, yerel partizanları eğitmiş ve Po vadisindeki Albinea'da bulunan bir Alman kolordu karargâhına saldırılar düzenlemeyi başarmıştı. Genel olarak

[13] Pavone, *A Civil War*, 306; Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 260-61.

Farran ve Lees, partizanları oldukça etkisiz bulmuşlardı ve çok daha güçlü silahlara sahip Müttefikler bu kadar yakındayken, zayiat riskini göze alma konusunda açıkça o kadar istekli değildiler.[14]

17 Nisanda Müttefikler, Argenta'daki Alman hatlarını yarmışlar ve partizanların Apennine-Liguria bölgesinin çoğunu yardım almadan çoktan kurtardıklarını görmüşlerdi. Partizanlar, Almanların bir direniş göstermesi durumunda, Müttefikler onlara yardım etmeye hazır olduğundan, artık daha büyük risklere girebilirlerdi. Lett, yaklaşan ABD 5. Ordusunun unsurları ile partizan saldırılarını koordine etmek için La Spezia'ya gönderilmişti. Amerikalılar, ağır Alman bombardımanı karşısında kenar mahallelere kadar gelip durmuş ve Lett ile partizanları, Almanlar ayrıldıktan sonra şehre girmişti; ancak durum hâlâ çok değişkendi: "Birkaç saat içinde kendimi, tamamen silahsız nüfusuyla, İtalya'nın en önemli deniz üslerinden bir tanesinin huzursuz sahibi olarak bulmayı pek beklemiyordum." Kısa süre sonra Amerikalılar gelmiş ve yönetim sorunsuz bir şekilde AMG'ye, yani Allied Military Government of Occupied Territories [İşgal Edilmiş Bölgelerin Müttefik Askeri Hükümeti] teslim edilmişti.

24 Nisanda partizanlar La Spezia'da bir yürüyüş yapmıştı ve Lett onları dağıtmadan önce son kez teftiş etmiş ve bunu "acı bir deneyim" olarak nitelemişti. Daha doğuda Farran, partizanların Modena'daki ilerlemesini koordine etmek için, Modena partizanları ile onların Müttefik irtibat subayı Binbaşı Jim Davies ile güçlerini birleştirmişti. Davies ve Farran, partizanların işbirliği yapma konusundaki isteksizliğine dikkat çekmişti: "Komutanların sallandığını görebiliyordum. Kayıp ve misilleme riskini göze almaktan çekiniyorlardı. Muhtemelen onlar da cephenin gerçekten çöktüğüne inanmamışlardı... Harekete geçmeyecekleri açıktı." Farran'ın belirttiği üzere, Almanların Reggio civarını terk ettiği haberi, tutum değişikliğine neden olacaktı:

> Tekrar kuzeye doğru ilerlerken, Modena'ya yürüyen çılgınca mutlu partizan grupları ilişti gözümüze. Her yerde, "Almanlar yenildi" nidaları çınlıyordu.
>
> Bu partizanlar, tedbiri elden tamamen bırakmış, bağıra bağıra direniş şarkıları söyleyerek ve yüzlerine çarpan kızıl bayraklar ya da İtalyan bayraklarını sallayarak, yol boyunca olabildiğince muzaffer bir edayla yürüyorlardı.

Harold Macmillan, 23 Nisanda tesadüfen Modena'daydı. Partizanlar ile Müttefiklerin, Alman ve Faşist keskin nişancılara karşı mücadele verdiği bir savaşa tanık olmuş ve şunları gözlemlemişti: "Elbette, birçok partizan amaçsızca silahlarını ateşliyor ve sırf eğlence olsun diye el bombaları atıyordu. Gerçekten de bu beyler ve onların türlü çeşit tuhaf tüfek, el bombası, maki-

[14] Lett, *Rossano*, 179-86; R. Farran, *Operation Tombola*, 19, 109-14.

neli tüfek vb silahları, beni karşımızdakilerden daha fazla korkuttu." Bologna'daki partizanlar daha cesurdu. 19 Nisanda BBC İtalya servisinden alınan bir ayaklanma emrine yanıt vermiş ve çıkan çatışmada 300 Alman öldürüp, 1.000 Almanı da esir almışlardı. Kamu hizmet bina ve tesisleri yıkım tehdidinden kurtulmuştu ve Polonya Ordusu 21 Nisanda Amerikalılardan hemen önce Bologna'ya vardığında, şehir normal hayatına dönmüştü bile.[15]

Müttefikler, Alpler boyunca, Güneydoğu Almanya ve Avusturya'ya doğru Almanları kovalamaya başlamıştı. CLNAI, Cenova, Milano ve Torino gibi büyük İtalyan sanayi merkezlerinde genel ayaklanmaların başlatılması için bir emir yayımlamıştı.

Cenova'da başarılı bir ayaklanma olasılığı zayıftı. General Gunther Meinhold'un Cenova'da yaklaşık 15.000 askeri vardı ve çevredeki tepelerde, şehre doğrultulmuş ağır topçuların başında 15.000 asker daha vardı. Buna karşılık, yerel CLN, şehirde sadece 3.000 kadar kişiyi kontrol ediyordu; bunların çoğu tabanca ve el bombalarıyla silahlanmıştı. Ayrıca, tepelerde saklanarak şehre gelme emri bekleyen 4.500 partizan daha vardı. Müttefikler hâlâ 100 mil uzaktaki La Spezia'daydı ve onlar ile Cenova arasında birçok dağ vardı. Olay yerindeki SOE ajanı Basil Davidson'du ve ona partizanların dikkatini bir ayaklanmadan ziyade, Almanların yıkım faaliyetlerine odaklaması tavsiye edilmişti. Almanların, liman tesislerini havaya uçurmayı planladıkları ve tersanede kalıcı yıkım ekiplerinin konuşlandırıldığı biliniyordu. Almanlar ayrıca, *Aquilia* uçak gemisini batırarak limanı kapatmayı amaçlıyordu. Partizanlar, asit kullanarak limandaki mayınların fünyelerini etkisiz hale getirmeyi başarmıştı ve ayrıca *Aquilia*'ya o kadar ağır hasar vermişlerdi ki, Almanlar onu batıramayacaktı.

Meinhold, Müttefik taarruzunun, birliklerinin çıkış yolunu kesme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu fark etmiş ve von Vietinghoff'tan aldığı emirle, Po vadisi boyunca Veneto'ya çekilmeye başlamıştı. Meinhold, Başpiskopos Siri'yi aracı olarak kullanarak, birliklerinin şehirden sorunsuz bir şekilde çekilmesi için CLN ile pazarlık yapmaya çalışmıştı. 23 Nisanda Meinhold, Alman garnizonunu partizan saldırısına maruz kalmaksızın Cenova'dan tahliye etmek için dört gün talep etmiş ve karşılığında hiçbir yıkım yapılmayacağına söz vermişti. CLN, o gün Cenova'dan ayrılan ilk Alman konvoyu, 25 siyasi tutsağı da rehin alarak yanında götürdüğü için Meinhold'a güvenmiyordu. Bu nedenle 23 Nisan akşamı CLN, Faşist karargâhlara saldırı emri vermişti. Karargâhlar kolaylıkla teslim alınmıştı ve bu partizanlara, izole edilmiş olan Alman karakollarına saldırmak ve ana demiryolunu sabote etmek için kul-

---

[15] Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 244-5, 263-5; Lett, *Rossano*, 192-6; Farran, *Operation Tombola*, 245; Macintosh, *From Cloak to Dagger*, 158; Günlük girdisi, 23 Nisan 1945, Macmillan, *War Diaries*, 743; Fowler, *The Secret War in Italy*, 139; Behan, *The Italian Resistance*, 96.

lanabilecekleri silahlar sağlamıştı. 24 Nisan sabahı Meinhold, bu saldırılar durmazsa şehrin bombalanması emrini vereceği tehdidini savurmuştu. CLN, ilk top mermisi düşer düşmez, partizanlar tarafından tutulan 1.000 Alman mahkûmun infaz emrini vereceğini bildirmişti. Gün içinde daha fazla ve yoğunlaşan partizan saldırılarının ardından, Almanlar şehri terk etmeye başlamıştı. Aralarında SS birliklerinin de bulunduğu yaklaşık 7.000 Alman, liman bölgesine çekilmiş ve gün boyunca, yolun kontrolünü ele geçirmek için Almanlar ile partizanlar arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştı. Şehrin dışından gelen birlikler tepelerden aşağı inip, şehrin dışına çıkan yolların kontrolünü ele geçirdiğinden, Cenova'nın çoğu artık partizanların elindeydi. 25 Nisan akşamı Meinhold, başpiskoposun konutuna giderek, CLN Başkanı Remo Scappini ile teslim olduğuna dair belgeyi imzalayacaktı: Bu anlaşma 26 Nisanda yürürlüğe girecekti. Diehard Almanları, teslim olmadan önce bir gün daha liman bölgesinde partizanlarla savaşmaya devam etmişti. Alman donanma komutanı boş yere, yalnızca Amerikalılara teslim olmaya hazır olduğunu, Davidson'la tartışarak müzakere etmeye çalışmıştı. Partizanlar, tankları ve zırhlı araçlarıyla birlikte 9.000 Almanın teslim olmasıyla büyük bir zafer elde etmişti. Liman ve önemli tesisler kurtarılmıştı. Müttefikler 27 Nisanda Cenova'ya vardıklarında, tüm kamu hizmetlerinin normal şekilde işlediğini göreceklerdi.[16]

Cenova'daki ayaklanma haberi, 24 Nisana kadar Milano'ya ulaşmıştı. Milano sadece bir sanayi şehri değildi; aynı zamanda, rahipler tarafından korunan bir ruhban okulunda toplanmış CLNAI'nin merkez üssüydü. 25 Nisan sabahı CLNAI, genel bir ayaklanmanın başlatılmasını tartışmak için toplanmıştı:

> Girenleri sessiz, siyah cüppeli figürlerin izlediği, geniş, çıplak, pencereleri kepenkli odada yedi kişiydik. Duygulanmıştık, yerimizde duramıyorduk ve üzerimizden ağır bir yük kalkmıştı. Bunun sıradan bir gün olmadığını biliyorduk. Son yaklaşmıştı: Tüm erkekler için savaşın sonu; bizim için, yirmi uzun yıldır mücadele ettiğimiz şeyin sonu gelmişti. 25 Nisan, İtalyan ulusu için saray entrikalarının sonucu olan 25 Temmuz 1943 darbesinden çok daha önemliydi.[17]

Ayaklanma emri açıklanmış ve yanıt hemen gelmişti. Şehrin dört bir yanındaki kamu binaları, her türlü siyasi görüşten partizanlar tarafından ele geçirilmişti. Pirelli fabrikasındaki işçiler Alman gözetmenlerine sırt çevirmişler ve akşama doğru, ana radyo istasyonları, matbaalar ve askeri kışlaların tamamı partizanların eline geçmişti. Şehrin dışındaki Garibaldi birlikleri,

---

[16] Behan, *The Italian Resistance*, 102-5; B. Davidson, *Special Operations Europe*, 265-8; Macintosh, *From Cloak to Dagger*, 165; Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 256-7, 266-8; Wilhelm, *The Other Italy*, 241-2.

[17] Salvadori, *The Labour and the Wounds*, 224.

yollarına çıkan izole edilmiş Alman ve Faşist garnizonlarını teker teker ele geçirerek ilerliyorlardı ve Milano'ya ancak 27 Nisanda ulaşacaklardı.

Büyük ölçüde karşı çıkanı olmayan bu kurtuluş, Milano'daki Alman garnizonunun partizanlara karşı koymaması nedeniyle gerçekleşmişti. CLNAI'nin gücü, konu Mussolini'ye geldiğinde ortaya çıkacaktı. 25 Nisanda Mussolini, Kardinal Alfredo Schuster'in konutunda CLNAI üyeleriyle bir araya gelerek, uygun koşullarda teslim olmayı müzakere etmişti. Kendisine yalnızca koşulsuz teslim olma teklif edilmişti; ama o, metresi Claretta Petacci ile bir Alman konvoyuna karışarak Milano'dan kaçmayı tercih edecekti. 27 Nisanda Garibaldi Tugayının bir üyesi olan Umberto Lazzaro, İsviçre sınırına yakın Dongo'da geri çekilen Alman ve SS birliklerinin bir konvoyunu kontrol ederken, sıradan bir Alman askeri kılığına girmiş olan Mussolini'yi tanımış ve onu hemen tutuklamıştı. Mussolini'nin yakalandığı haberi o akşam Milano'ya iletilecekti. 25 Nisanda CLNAI, teslim olmayan tüm Faşistlere ölüm cezası verileceğini duyurmuştu. Aynı zamanda Müttefik karargâhı, CLNAI'ye şu telgrafı çekmişti: "Müttefik komutanlığı, Mussolini'nin muhtemel yerini derhal bilmek istiyor... kendisinin derhal Müttefik komutanlığına teslim edilmesi emredilmektedir." Ancak telgrafta hangi durumda teslim edileceği belirtilmemişti. Cadorna daha sonra şöyle diyecekti: "Mussolini'yi, yabancılar tarafından yargılanması ve idam edilmesi için hiçbir durumda gönüllü olarak Müttefik kuvvetlerin eline teslim etmezdim."[18] 28 Nisanda partizanlar Mussolini ile metresini idam etmiş ve cesetlerini 29 Nisan günü erken saatlerde Milano'ya götürerek, Piazzale Loreto'ya atmışlardı. CLNAI daha sonra yayımladığı bildiride şöyle diyordu:

> Mussolini ve suç ortaklarının infazı, ülkemizi enkaza çeviren tarihsel bir dönemin zorunlu sonucudur... İtalyan halkı, tek başına, utanç verici ve suç dolu bir geçmişten bu temiz kopuşu sağlayarak, CLNAI'nin kesin olarak ülkenin demokratik yenilenmesi yoluna girmeye karar verdiğinden emin olabilir.

Cesetler bir benzin istasyonunun çatısına ayaklarından asılacak ve kalabalıklar onları görmeye gelecekti.[19]

Torino'da durum oldukça değişkendi. General Hans Schlemmer komutasındaki Almanların, şehrin içinde ve çevresinde 35.000 kişilik iki tümeni vardı ve gerek onlar gerek Faşistler mevzilerini güçlendirmişti. Bu, Müttefikler hâlâ biraz uzaktayken, Almanların geri çekilmeye niyeti olmadığını gösteriyordu. Yine de şehrin kontrolü Almanların elinde değildi. 18-19 Nisan gecesi, Torino CLN genel grev emri vermişti. Grev başarıyla uygulanarak fabrikalar

[18] D. Stafford, *Endgame*, 194.

[19] Behan, *The Italian Resistance*, 100-12; Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 269; Corvo, *The OSS in Italy*, 253.

kapanmış, trenler ve tramvaylar durmuştu. Bu, direnişin Almanların yenilgiyi kabul ettiğini düşünmesine neden olmuştu: "Grevin boyutu, misilleme tehlikesini önlemişti. Almanlar kesinlikle yarım milyon insanı tutuklayamazdı. Gerçekte, gözümüze ilişen az sayıdaki Alman da dövülmüş köpekler gibi görünüyordu." CLN, yanlış bilgilendirmenin kurbanı olduğu sırada hâlâ, bir ayaklanma başlatmanın sağlayacağı faydaları tartışıyordu. Müttefik irtibat subayı Albay Stevens, onlara Müttefiklerin hızla ilerlediğini söylemişti; bu nedenle CLN, ayaklanmanın 26 Nisan gece yarısından sonra, saat 1:00'de başlaması emrini vermişti: "Aldo 26'ya bir diyor." 26 Nisanda işçiler Fiat Montefiori fabrikasını işgal etmiş ve Almanlarla şiddetli çatışmalara girmişti. Şehrin dışından gelen partizanların desteğine acil ihtiyaçları vardı. Bu partizanlar, yurttaşlarını desteklemek için ilerlememişlerdi; çünkü Stevens ciddi bir hata yaptığını fark etmişti ve Müttefikler isyancılara yardım edemeyecek kadar uzaktaydı. Stevens, Torino dışındaki partizanlara şu emri verecekti: "Yüksek komuta merkezinden özel bir emir gelmeden, şehirdeki hedeflerinize ilerlemeyin." Şehirdeki CLN, Stevens'ın emrinden haberdar edilmemişti ve bu nedenle şehirdeki partizanlar iki gün boyunca Almanlar ve Faşistlerle tek başlarına savaşmak zorunda kalmışlardı. Şehrin dışındaki partizanlar 28 Nisanda gelmeye başlayacak ve yerel partizanların, Almanları ve Faşistleri Alman karargâhı çevresindeki alanda teslim alıp sıraya dizmelerine yardım edeceklerdi. O akşam Torino'da, coşku ve heyecan tavan yapmıştı: "Partizanların geçit törenleri, muazzam bir trafik, inanılmaz bir coşku, gazeteler şimdiden yayımlanmış ve yerel CLN kontrolü eline almış. Bu arada, Müttefikler hâlâ uzaktalar." 30 Nisanda Schlemmer, Val d'Aosta'ya doğru yola çıkarak, güçlerini şehirden çekmeye başlamıştı ve Müttefikler 2 Mayısta Torino'ya girdiklerinde, CLN'nin tamamen kontrolü ele aldığını görmüştü. Schlemmer ertesi gün, kuvvetlerini Müttefiklere teslim edecekti.[20]

İtalya'nın başka yerlerinde de ayaklanmalar sayesinde, Müttefikler gelmeden önce Veneto'daki şehirler kurtarılmıştı. 27 Nisanda Padua'daki partizanlar ayaklanmıştı. Şehri bombalayan Almanların ve Faşistlerin şiddetli direnişiyle karşılaşmışlardı: Partizanlar 500'den fazla Almanı öldürmüş, 20.000 esir almış ve 224 kayıp vermişti. 28 Nisanda isyan etme ve tarihsel şehirlerini yıkımdan kurtarma sırası Venedik halkına gelmişti. Partizanlar, Almanların Tesina ve Bacchiglione köprülerini havaya uçurma çabalarını engellemeyi başarmış ve ayrıca limanı da kurtarmışlardı. Müttefikler 29 Nisanda şehre geldiklerinde, partizanların 10.000 esir aldığını ve 700 Almanı öldürdüğünü, yaklaşık 300 savaşçıyı kaybettiğini görmüştü. Alman geri çekilme güzergâhı, asker kaçaklarını, partizanların geri çekilmeyi engellemek

[20] Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 255, 275-7; Wilhelm, *The Other Italy*, 85, 243-4; Behan, *The Italian Resistance*, 96-100; Günlük girdisi, 18 ve 28 Nisan 1945, Gobetti, *Partisan Diary*, 327, 336-47.

için büyük mücadele verdiği Veneto'nun dağlık bölgelerine kaçmak zorunda bırakmıştı. Partizanlar Vicenza, Treviso, Bellumo ve Vittorio Veneto kasabalarını kurtaracaktı. Çatışma son derece sertti; olaylara, Almanların Pedescala köyü nüfusunu katletmesi ve Almanların teslim olma şartlarını konuşmak için gelen iki partizan delegenin öldürülmesi damgasını vuracaktı.[21] Çatışma daha sonra, tartışmalı Venezia Giulia bölgesine taşınmıştı.

Büyük şehirler kurtarıldıktan sonra, partizanları silahsızlandırma zamanı gelmişti. Belçika ve Yunanistan'daki direnişi silahsızlandırma deneyimi, Müttefiklere bu sürecin hassas bir şekilde yürütülmesi gerektiğini göstermişti. Alexander'ın önceliği, gücün AMG'ye sorunsuz bir şekilde devredilmesini sağlamaktı ve partizanlara, 19 Mayısa kadar silahlarını teslim etmeleri emrini vermişti. Öncelikle, Müttefiklerin partizanlara olan minnettarlığını gösterecek adımlar atılmıştı. Bologna'da Macmillan şunları kaydetmişti:

> Hepsi geçit törenine katılacak ve General Clark'ın önünden geçecek. Tüfeklerini teslim edecekler ve Mareşal Alexander'dan bir tür sertifika alacaklar (Bu, daha güneydeki bazı yerlerde zaten yapıldı...). Onlara (eğer uygun yaştalarsa) İtalyan Ordusuna katılma veya Müttefikler tarafından istihdam edilene ya da sivil hayattaki işlerinin başına geri dönene kadar, onları bakıp beslemeye çalışacağımız özel merkezlere gitme seçeneği sunulmuştu.[22]

Claudio Pavone'un anlattığı üzere, siyasi bağlılıkları ne olursa olsun, silahsızlanma deneyimi duygusaldı:

> Kışlada silahsızlanma, büyük bir tantanayla, büyük methiyelerle ve asla unutulmayacak şükran beyanlarıyla gerçekleştirildi. Partizan makineli tüfeğini, Sten'ini, tüfeğini ve aslında silahıyla birlikte ruhunu da bırakıyordu. Aylarca, silahı gece gündüz onun sadık yoldaşı olmuştu... Ahlaki şok son derece şiddetliydi ve kendini demokrasiye güvensizlik, şaşkınlık ve çoğu zaman da gereksiz isyan olarak ifade ediyordu.[23]

Partizanların çoğu silahsızlanma emrine uymuştu; ancak önemli bir kısmı, özellikle komünist Garibaldi oluşumları, gelecekteki İtalyan hükümetinin sosyal ve siyasi reform taleplerini yerine getirmemesi durumunda olası bir devrim için silahlarını saklamıştı. Müttefiklerin niyetlerine ilişkin şüpheler, görünüşe göre, sağlam temellere dayanıyordu. Lombardiya'da, tüm halka açık toplantılara AMG tarafından izin verilmesi gerekiyordu ve mayıs ortasında Müttefik polisi, her ikisinin de İtalyan hükümeti üyesi olmasına rağ-

---

[21] Battaglia, *The Story of the Italian Resistance*, 278-80; Wilhelm, *The Other Italy*, 244.

[22] Günlük girdisi, 23 Nisan 1945, Macmillan, *War Diaries*, 743.

[23] Pavone, *A Civil War*, 525.

men, komünist lider Togliatti'nin ya da sosyalist lider Pietro Nenni'nin parti toplantılarında konuşma yapmasına izin vermemişti.[24]

Torino'nun kuzeyindeki partizanların silahsızlandırılması, de Gaulle'ün davranışına karşılık olarak, Müttefikler tarafından kasıtlı olarak geciktirilecekti. Müttefiklerin bahar saldırısından önce, FFI ile İtalyan partizanlar arasında bir işbirliği söz konusuydu. Örneğin Ada Gobetti, 1944-45 kışını Fransa'da Almanlara karşı silah tedariki ve işbirliği imkânları sağlayarak geçiren, İtalya'dan gelen bir görev gücü üyesiydi. Ancak 1945 baharında, Fransızların tutumu değişecek ve Fransız birlikleri, İtalya'nın Fransızca konuşulan bir bölgesi olan Val d'Aosta'ya girecekti. Başlangıçta Müttefikler, Fransız varlığının, İtalyan partizanların oluşturduğu siyasi tehdidi kontrol edebileceğine ve Almanları, aksi takdirde daha doğuya konuşlandırılabilecek, iyi donanımlı bir dağ tümenini bölgede tutmaya zorlayacağına inandığı için endişeli değildi. Almanlar Val d'Aosta'yı terk eder etmez, Fransızlar Torino'ya kadar ilerleme niyetiyle harekete geçmişti. De Gaulle, 1940'ta İtalya'nın Fransa'yı işgalinin intikamını alıyor gibiydi. Alexander, bölgeyi güvence altına almak ve Fransızlara doğrudan meydan okumak için Amerikan birlikleri göndermişti. Gergin durum, haziran başında, Başkan Harry Truman'nın,[25] Fransız kuvvetlerine Amerikan erzak ve mühimmat tedarikini kesme tehdidinde bulunmasıyla çözülecekti: Caserta'da, Fransız kuvvetlerinin Val d'Aosta'dan çekilmesine yol açan bir anlaşma imzalanmıştı.[26]

Trieste sorununun çözülmesi çok daha zor olacaktı. Trieste, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun ana limanıydı; ancak I. Dünya Savaşından sonra İtalya, Trieste'yi ve ucunda Pola (Pula) kasabası olan Istrian yarımadası da dahil olmak üzere, tüm Venezia Giulia'yı almıştı. Trieste'nin, büyük oranda İtalyanca konuşan bir nüfusu vardı; ancak iç kısımlar esas olarak Slovence ve Hırvatça konuşuyordu. Sahadaki müttefik subaylar, Slovenya'da Owen Reed ve Venezia Giulia'da Tommy Macpherson, İtalya'daki Müttefik karargâhlarını hem İtalyan hem de Sloven partizanların Trieste ve çevresinde hak iddia ettikleri ve Garibaldi Natisone müfrezesi ile Sloven partizanları arasında, Yugoslavya'nın Venezia Giulia'nın tamamını ele geçirmesine zemin hazırlamak için bir işbirliği olduğu konusunda defalarca uyarmıştı. Bu işbirliği, bölgedeki siyasi muhaliflerini ortadan kaldırmayı içeriyordu: İtalya tarafında bu, Osoppo partizanlarıyla iç savaş; Slovenya'da ise, Sloven Beyaz Muhafızlarına karşı eylem anlamına geliyordu. Her iki durumda da

---

[24] Behan, *The Italian Resistance*, 220-21.

[25] Roosevelt, 12 Nisan 1945'te ölmüştü.

[26] Gobetti, *Partisan Diary*, 244-305; Günlük girdisi, 20 Nisan 1945, Macmillan, *War Diaries*, 739; Ellwood, *Italy*, 182-3; Morgan, *The Fall of Mussolini*, 207; J. Wildgen, "The Liberation of the Valle d'Aosta, 1943-1945," *Journal of Modern History*, 42:1 (1970), 21-41.

komünistler, muhaliflerini Almanlarla işbirliği yapmakla suçlamıştı; ancak bu, Osoppo örneğinde açıkça yanlıştı. Macpherson, "Aralık 1944'ün başından beri ne Slavlar ne de Garibaldi Natisone müfrezesi, Isonzo'nun[27] batısındaki düşmana yönelik, kendilerini sürpriz Alman saldırısına karşı savunmak dışında, herhangi bir eylemde bulunmadı" diye bildiriyordu. Daha da kötüsü, Garibaldi birimlerinin, yaklaşan Müttefiklerle savaşmaya hazırlık olarak, silahlarını ve yiyecek stoklarını Isonzo'nun doğusuna gönderdiğine dair kanıtlar vardı.

Trieste'nin geleceği, Müttefiklerin Avusturya'yı işgal etmesi için yapılan düzenlemelerin bir parçası olarak Yalta Konferansında tartışılmıştı. Trieste, Avusturya'daki Britanya işgal kuvvetlerinin erzak ve mühimmat tedarik limanı olarak belirlenmişti ve Müttefiklerin Avusturya ile Trieste arasındaki iletişim hatlarını korumak için, Slovenlerin yaşadığı çevre yerleşimleri kontrol etmesi gerekiyordu. Ancak Tito, Trieste dahil, tüm Venezia Giulia'nın kontrolünü talep ediyordu. Sonuç olarak, Almanların Zagreb ve Ljubljana'dan sürülmesindense Trieste'nin ele geçirilmesine öncelik veren Tito'nun Partizanları ile Tuğgeneral Freyburg'un New Zealander'lileri arasında, Trieste için bir yarış başlamıştı. 30 Nisanda İtalyan Trieste CLN bir ayaklanma başlatmış ve İtalyan yanlısı partizanlara, komünizm yanlısı, İtalyan ve Sloven partizanlar yardım etmişti. 1 Mayısta Yugoslavlar, ilk Müttefik birliklerinden 24 saat önce Trieste'ye girmişti. Almanlar birkaç kaleye çekilmiş ve Partizanlara değil Müttefiklere teslim olmuştu.

Bu gelişmeyi uzun bir huzursuzluk dönemi izleyecekti. General Alexander, Trieste'yi ve Venezia Giulia'nın tamamını kontrol etmeye kararlıydı; ancak Yugoslavlarla savaşın "en azından Rusların manevi desteğini alacağı" ve yeni bir büyük savaşa yol açabileceği konusunda endişeliydi. General, partizanlara hayran olan birliklerinin güvenilirliği konusunda da endişeliydi. Müttefik askerleri, komünist olmayan İtalyanlara ve Slovenlere Partizanlar tarafından uygulanan muamele karşısında dehşete düştükleri için, bu ikinci sorun hızla çözüme kavuşacaktı. Sonunda, Trieste'yi ve Avusturya'ya giden Tarviso geçidine kadar uzanan bir toprak şeridini Müttefiklere bırakan bir sınır çizgisi tayin edilmişti. Son olarak, 1954'te Yugoslavya ve İtalya hükümetleri arasında yapılan bir anlaşma, İtalya'nın Trieste'yi elinde tutmasıyla ve Yugoslavya'nın da Istrian yarımadasını kazanmasıyla sonuçlanacaktı.[28]

---

[27] İsonzo 1914 öncesinde İtalya ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun sınırıydı. I. Dünya Savaşı boyunca on savaşa sahne olmuştu. İki savaş arası dönemde İsonzo İtalya sınırları içindeydi ancak 1945'ten sonra yeniden ama bu defa İtalya ile Yugoslavya arasındaki sınırı belirleyen bir yer olacaktı.

[28] T. Macpherson, IWM 17913, 13335; Morgan, *The Fall of Mussolini*, 209-19; Ellwood, *Italy*, 196-8; Ritchie, *Our Man in Yugoslavia*, 93; E. Morris, *Circles of Hell*, 432-3; J. R. Whittam, "Drawing the Line: Britain and the Emergence of the Trieste Question, Ocak 1941-May 1945," *English Historical Review*, 106 (1991), 346-70.

İtalya'daki savaşın son günleri kargaşa içinde geçiyordu. Wolff hâlâ, İtalya'daki Alman birliklerinin teslim olması için müzakere etmeye çalışıyordu; ancak hem kendisinin hem de von Vietinghoff'un otoritesinin, Almanya'dan, özellikle de yetkileri artık İtalya'nın yanı sıra Batı Avrupa'yı da kapsayan Kesselring'den gelen çelişkili emirlerle sürekli olarak baltalandığını görüyordu. Alexander ve Caserta'da toplanan yüksek rutbeli subaylar, 30 Nisanda Hitler'in intihar haberinin yayımlanmasından sonra bile Almanların hâlâ bocalıyor olması karşısında şaşkındı. Nihayet, 2 Mayıs günü, saat 18.30'da Alexander, İtalya'daki tüm Alman kuvvetlerinin teslim olduğunu duyurmuş ve derhal ateşkes emri vermişti. Ancak o gün, partizanların geri çekilen Almanlara saldırdığı Kuzeydoğu İtalya'nın Carnia bölgesinde, partizanlara karşı yapılan son Alman misillemeleriyle gölgelenecekti: Avanzis köyünde 51, Ovaro köyünde ise 25 sivil öldürülmüştü. İkinci olayda, köylüler suçu kesinlikle komünist partizanlara atıyordu.[29]

Kuzey Avrupa'da, direnişin ve sürgündeki hükümetlerin, kurtuluş günü yaklaşırken olabileceğinden korktuğu şeyler ile gerçekte olanlar arasında bir tezat vardı. Hollanda'da direniş, Kanadalılar ve Polonyalılar nisan başında yeniden taarruza geçerken, geri çekilen Almanların bentleri açıp ülkenin önemli bir bölümünü deniz suları altında bırakmasından korkuyordu. Aslında Reichskommissar Seyss-Inquart, böyle bir tehditte bulunmuştu ve direniş bu tehdit karşısında çaresizdi. Limanlar ve elektrik santralleri gibi sınırlı hedeflere, yıkım karşıtı faaliyetlerde bulunabilirlerdi; ancak korunması gereken çok fazla bent vardı ve hepsini korumak imkânsızdı. Danimarka örneğinde tehlike, hâlâ Danimarka'da bulunan Alman kuvvetlerinden ziyade, Sovyetler ile Müttefikler arasındaki, Almanya'nın Baltık limanları için giriştikleri yarışı gösteren genel stratejik tablodan kaynaklanıyordu. Danimarka'nın doğu-batı hattının hangi tarafında düşeceğini ve hangi ülkenin güçlerinin gelip onu kurtaracağını kimse bilmiyordu. Norveç'te, Alman garnizonunun yaklaşık 300.000 askeri olduğu tahmin ediliyordu ve Alman birlikleri Avrupa anakarasında teslim olduktan sonra bile, bu askerlerin son bir direniş noktası oluşturmak için *Hird* tarafından desteklenme ihtimali vardı. Ayrıca Quisling ve Terboven'in savaşmadan iktidardan vazgeçmeleri pek olası değildi.

Bu korkular büyük ölçüde gerçekleşmeyecekti. 15 Nisanda Kanadalılar, geçen eylülde şiddetli çatışmalara sahne olan Arnhem'i kurtaracak ve Apeldoorn'a doğru ilerleyecekti. Kanada birliklerine Hollanda ordusu eşlik ediyordu ve askerlerinden biri, Pierre Lalande takma adıyla bir SOE ajanı olarak faaliyet gösteren Guido Zembsch-Schreve'ydi. 17 Nisanda Apeldoorn'a giren ilk Hollandalı subay oydu:

[29] Lamb, *War in Italy*, 262-4, 292-5.

> Ve sonra uzun, altın saçlı küçük bir kız babasının elini çekiştirdi ve "Bak baba, Hollanda aslanı!" diye bağırdı. Hollanda Ordusunun amblemini tanımıştı. Baba bana daha yakından baktı, sonra ellerini göğe kaldırdı ve "Hollandalı bir subay!" diye bağırdı. Kalabalık etrafımızı sardı. Beni sürücü koltuğundan çekip aldılar ve omuzlarının üstünde taşıdılar. Herkes bana dokunmak istiyordu; gerçek olduğuma ikna olmak istiyorlardı. Kurtuluş gününde Apeldoorn'a giren ilk Hollandalı subay olarak, o saf mutluluk sahnesini ya da o küçük, sarışın kızın yüzündeki sevinci asla unutmayacağım. İlk kez, bunca yıldan sonra özgürlüğüne kavuşanların yüreklerinden kopup gelen sevinci gerçekten hissettim. Görevini yaptığını bilen birinin sessiz tatminini de yaşadım.[30]

Almanlar artık ülkenin batı kesiminde etkili bir şekilde kapana kısılmıştı ve Amsterdam, Rotterdam ve Lahey şehirleri hâlâ Alman işgali altındaydı. Kurtarılan bölgelerde, daha önce atanmış olan "Hükümet Temsilcileri" yerel yönetimin rolünü sorunsuz bir şekilde devralmıştı.

Nisan ayı başlarında, Seyss-Inquart savaşın kaybedildiğini anlamış ve Hollandalılarla çok gizli görüşmeler başlatmıştı. Bunlar, umut verici görünüyordu ve sürgündeki Hollanda hükümeti, onunla şartları görüşmek üzere iki kıdemli direnişçiyi, J. van der Gaag ile L. Neher'i göndermişti. Seyss-Inquart'ın teklifi, Müttefiklerin Grebbe hattında durması halinde, Rotterdam limanını yiyecek tedariki için açarken bentleri açmamaktı. İki Hollandalı, teklifi hükümetlerine bildirmek için Londra'ya geri dönmüştü. Churchill ve Eisenhower'a danışılmış ve onlar da, Hollanda ciddi ve uzun vadeli ekonomik hasara uğramadan askeri operasyonların ülkeyi Almanlardan temizlemesi garanti edilemeyeceği için şartların kabulünü tavsiye etmişti. 28 Nisanda Montgomery'nin kurmay başkanı Tümgeneral Freddie de Guingard ile üst düzey Kanadalı subaylar, Amersfoort yakınlarında Alman temsilcilerle görüşmüş ve Almanların erzak tedarik uçuşlarına izin vermesi halinde, askeri operasyonları ve bombardımanı durdurmayı kabul etmişlerdi. Manna Operasyonu, yani işgal altındaki bölgelere havadan yiyecek atma faaliyeti 29 Nisanda başlayacaktı. Walter Maass, Alman hatlarından 3 mil uzaklıktaki Waardenburg köyündeydi: "Yüzlerce uçak çok alçaktan, başımızın üstünden geçti." Sokakları dolduran insanlar el sallıyor ve bağırıyorlardı. Birçoğu ağlıyordu. Ve ağızlardan tekrar tekrar şu heyecanlı sözler dökülüyordu: "Nihayet, yakında özgür olacağız!" 4 Mayısta batıdaki Alman kuvvetleri Lüneburg Heath'te teslim olmuş ve 5 Mayısta Eisenhower ile kurmay başkanı Bedell Smith, Hollanda'daki Alman kuvvetlerinin teslim olma koşullarını düzenlemek için Seyss-Inquart ile görüşmüştü. Hafif silahlı direniş güçleri, savaşın bu nihai adımlarında çok az rol oynayacaktı; ancak yine de Kanada Genelkurmay Başkanı General Crerar, ülkelerinin kurtuluşundaki rolleri için

[30] Zembsch-Schreve, *Pierre Lalande*, 181.

onlara resmen teşekkür etmeyi ihmal etmeyecekti: "Raporlarınız doğruydu, hızlıydı ve Hollanda'daki düşman kuvvetlerinin nihai yenilgisinde önemli bir faktördü."[31]

Ole Lippmann'ın, Danimarka'nın Sovyetler tarafından değil, Batılı Müttefikler tarafından kurtarılacağına dair güvence almak için mart ayı başında Londra ile temasa geçmesinin ardından, Danimarka'ya yönelik Sovyet tehdidi Müttefikler tarafından ciddiye alınmış ve şu güvenceler verilmişti: Jedburgh timleri, Sovyetler'in sızmaya çalıştığına dair herhangi bir emareye rastlanır rastlanmaz, Danimarka'ya indirilmek üzere hazır tutulacaktı; ancak buna hiç ihtiyaç duyulmayacaktı. Danimarkalılar kendi önlemlerini almayı da ihmal etmemiş ve mayıs ayının başında, İsveçlilerden İsveç topraklarında eğitilmiş Danimarka Tugayı Danforce'u Danimarka'ya göndermeleri istenmişti. 5 Mayısta Danforce, Elsinore'a inmiş ve Kopenhag'a doğru ilerlemişti; burada, SOE irtibat subayı Binbaşı John Ray, kurtarılmış Kopenhag'a giren ilk Müttefik subayı olacaktı. Danforce, Kopenhag'a girmek için savaşmak zorunda kalmamıştı; çünkü o öğleden sonra, General Richard Dewing ve SOE'nin Danimarka bölümünün başkanı Ralph Hollingworth liderliğindeki bir Müttefik görev gücü, 13. Hava İndirme Tugayından askerlerin eşliğinde, Kastrup havaalanına inmiş ve onları, Lippmann liderliğindeki, çeşitli direniş gruplarının temsilcilerinden oluşan bir komite karşılamıştı. 7 Mayısta daha fazla paraşütçü gelecek ve bu kuvvetler, Almanya'dan Danimarka'ya geçen kara birlikleri tarafından takviye edilecekti. Direniş, 1.800 kişilik Müttefik kuvvetlerinin yaklaşık 170.000 Almanı silahsızlandırmasına yardımcı olmuştu. Dewing ve Hollingworth arabalarına binip, direnişe mensup silahlı militanların yol kenarına sıralandığı Kopenhag sokaklarında turlayacak ve kısa süre sonra Hollingworth, direnişe çatışmadaki rolleri için teşekkür ederek ülkeyi dolaşacaktı. Direniş terhis edilmelerine itiraz etmediği için, iktidar sorunsuz devredilmişti. Bu süreci muhtemelen, savaş sonrası ilk Danimarka kabinesinde, eşit sayıda Danimarkalı savaş öncesi politikacı ve direniş liderinin yer alması kolaylaştırmıştı.

Sovyet tehdidinin abartıldığı düşünülebilir; ama aslında çok somuttu. Kopenhag halkı ülkenin kurtuluşunu kutlarken, Sovyetler, Danimarka'nın İsveç kıyılarındaki Bornholm adasını, oradaki Alman garnizonunu teslim olmaya zorlamak için bombalama niyetini açıklamıştı. Adadaki Alman komutan, donanma yüzbaşısı Gerhard von Kamptz, aldığı emir yalnızca Batılı Müttefiklere teslim olma yönünde olduğu için, Sovyetler'e teslim olmayı reddetmişti. Direniş, bombalanma ihtimali karşısında dehşete düşmüş ve Bornholm'un ana yerleşimi Rønne'nin 13.000 kişilik nüfusunun tamamının

[31] Maass, *The Netherlands at War*, 236-40; Warmbrunn, *The Dutch under German Occupation*, 219-20; Beevor, *Arnhem*, 376; P. Louis D'Aulnis de Bourouill, M. R. D. Foot (der.), *Holland at War against Hitler*, 101-7.

güvenlik için kırsal alana taşınmasını sağlamıştı. 9 Mayısta bir Sovyet gücü Bornholm'a çıkmış ve Almanları teslim almıştı. Sovyetler daha sonra ayrılmayı reddetmiş ve bir yıl boyunca Danimarkalılar, Sovyetler Nisan 1946'da adadan ayrılana kadar, 7.000 kişilik Sovyet işgal gücüne rahatsız edici bir yakınlıkta yaşamıştı.[32]

Norveç'in kurtuluşu için planlar, Ekim 1943'ten beri Britanya'da, Britanyalılar ile sürgündeki Norveç hükümeti arasında tartışılıyordu. General Andrew Thorne, Norveç Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanmıştı ve Kral Haakon'un oğlu Veliaht Prens Olav, Norveç kuvvetlerinin başkomutanlığını üstlenmişti. Sorun, gerekmesi durumunda Müttefikler tarafından toplanabilecek asker sayısının acınacak kadar az olmasıydı: İsveç'te eğitim görmüş yaklaşık 14.000 Norveçli; İskoçya'da eğitim görmüş 4.000 Norveçli; Norveç'e tahsis edilmiş yaklaşık 15.000 Britanya ve Amerikan askeri ve son olarak, hepsi silahlı ve eğitimli olmayan yaklaşık 40.000 Norveç direnişi üyesi. Bu nedenle, Norveç'teki direniş ihtiyatlı davranıyordu: Mart sonunda, *Milorg* ve Home Front'un tüm kilit personeline saklanmaları emredilmiş; nisan ayı gelince, *Milorg* birimleri seferber edilerek, yeni emirleri beklemeleri için ormanlara gönderilmişti. Nisan ayında, tüm sabotaj eylemleri durdurulacaktı. Tek istisna, polis departmanından 2 ton ve adalet departmanın ise 0,5 ton dosyaya el koymak için Oslo grubu tarafından düzenlenen bir baskın operasyonuydu ve bu eylemler direnişe, NS faaliyetlerinin tüm kayıtlarını sağlamıştı: Bunlar, işbirlikçilerin savaş sonrası yargılandığı davalarda çok işe yarayacaktı.

Nisan ayının sonunda, Himmler'in Kont Bernadotte ile Alman kuvvetlerinin Batılı Müttefiklere teslim olmasına ilişkin yaptığı görüşmelerin haberi "Oslo ve diğer yerleşimlere orman yangını gibi yayılmış ve insanlar sokaklara fırlayıp, tezahüratlar eşliğinde gösteriler yapmıştı." Home Front sukûnet çağrısı yapan talimatlar yayımlayacaktı. Kate Rieber şunları hatırlıyordu: "Etkisi muazzamdı: Kendi içimizden gelen gördüğüm ilk kamusal düzen. Giderek daha çok bir doğum ânına benziyordu. Dayanılmaz bir heyecan. Duygular patlamaya hazır, zorluyor bedenimizi. Bir sele karşı tek başına dikilmiş gibi... sanki bayraklar direklerde yavaş yavaş yukarıya doğru süzülüyor... ama biz sukünetimizi koruyarak hâlâ bekliyoruz." 30 Nisanda Hitler, Berlin'deki sığınağında intihar etmişti ve haber, 1 Mayıs akşamı Norveç'e ulaşmıştı. Hitler'in yerine geçen Amiral Karl Dönitz, Terboven ve Böhme'yi Flensburg'a çağırmıştı. İkili, 4 Mayısta Norveç'e dönmüştü; ancak Terboven, Quisling'e olanların ayrıntılarını verme konusunda isteksizdi. 5 Mayıs akşamı Quisling, hükümetinin yasal olduğunu ve kendisinin komünistlerin hâkimiyetinde olduğunu iddia ettiği Home Front'a teslim olmaya-

[32] Jespersen, *No Small Achievement*, 474-8; Mackenzie, *Secret History of SOE*, 685; Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, 240, 267-8; N. A. C. Croft, IWM 12850, 14820.

cağını açıkladığı son radyo konuşmasını yapacaktı. Home Front, Quisling'e yanıt verme zahmetine bile girmemişti; çünkü o gün, sürgündeki hükümetten yetki alınmıştı:

> Norveç'te Almanların teslim olması durumunda, Hükümet üyeleri Oslo'ya gelinceye kadar, Home Front liderliği, Hükümet adına, düzenin korunması ve Norveç yasaları ile düzenlemelerine dayanarak Norveç yönetiminin kurulması için gerekli adımları atmaya yetkilidir.

7 Mayısta *Milorg* harekete geçmiş ve birimler, iktidarı Almanlardan ve NS'den devralmak için pozisyon almaya başlamıştı.

Kurtuluş günü geldiğinde, duygusal coşkudan eser yoktu. 7 Mayısta General Böhme, Norveç'teki tüm Alman kuvvetlerinin teslim olduğunu telsizle duyurmuş ve 8 Mayısta, Thorne'un kurmay başkanı Tuğgeneral R. Hilton teslim olmayı resmen kabul etmek için Oslo'ya gelmişti. SS şefi Wilhelm Rediess teslim olmak yerine kendini vurmuş; Terboven ise kendini dinamitle havaya uçurmuştu. Gestapo Başkanı Heinrich Fehlis, Grini hapishanesinin kapılarının açılması ve çoğu direnişçi olan mahkûmların serbest bırakılması emrini vermişti. NS Polis Bakanı Jonas Lie ve Eyalet Polisi Başkanı Henrik Rogstad, Baerum'daki bir çiftliğe saklanmış ve çiftlik direnişçiler tarafından kuşatılınca kendilerini vurmuşlardı. Riisnaes de çiftlikteydi; ama o teslim olmayı tercih etmiş ve sonra da deli olduğunu iddia etmişti: Daha sonra deli olduğu onaylanmış ve yargılanmaktan kurtulmuştu. 9 Mayısta Almanya'nın uçakla İspanya'ya kaçırma teklifini reddeden Quisling (yerini, Belçika'dan Norveç'e kaçan Rexist lider Léon Degrelle alacaktı), Oslo'daki polis merkezine teslim olmuştu. 9 Mayısta ilk Müttefik birlikleri, Alman kuvvetlerinin silahsızlandırılmasını denetlemek için Oslo'ya gelirken, Home Front ve *Milorg*, NS üyeleri ile bilinen işbirlikçileri tutuklamaya odaklanacaktı. Tore Gjelsvik'in bu konuda şunları söylemişti:

> İktidarın devri bir rüya gibi gerçekleşti: Silah sesleri ve top atışları yerine, ülkenin dört bir yanında barış içinde çalan kilise çanlarının sesini duyduk. Hem Alman kuvvetleri hem de bizimkiler, örnek bir disiplinle hareket ettiler ve Oslo'daki büyük kalabalıklar ile başka yerlerdeki insanlar da öyle. Hiçbirimiz, böyle acısız bir kurtuluş beklemiyorduk.

15 Mayısta Veliaht Prens, bir hükümet heyetiyle birlikte Oslo'ya gelmiş ve Home Front liderleri tarafından karşılanmıştı. Oslo müfrezesinden Max Manus, Oslo'yu turlarken Veliaht Prens'in arabasındaydı ve bunu çok duygusal bir an olarak hatırlıyordu:

> Halk sevinç gözyaşları döküyor ve tezahüratlar yapıyordu; ama bizim kulağımıza, kayalıklara çarpan fırtınalı bir denizinkine benzeyen tek bir kükreme sesi geliyordu. Uzun yıllar almıştı; ama artık hedefe ulaşmıştık.

> Hayatlarını feda eden yoldaşlarımı, son derece cesur ve sadık olan tüm insanları düşündüm. Gözyaşlarımı tutmaya çalışmaktan çoktan vazgeçmiştim; bugün hiçbir Norveçli bunu yapacak güce sahip değildi.

16 Mayısta Home Front liderliği sarayda Veliaht Prens ile görüşecek ve resmen iktidarı devredecekti. 7 Haziranda Kral Haakon ülkeye dönmüş ve Linge Company'nin bir tören kıtası tarafından karşılanmıştı. *Milorg*, 15 Temmuzda lağvedilmiş ve hizmetlerinden dolayı hükümetin resmi teşekkürlerini kabul etmişti.[33]

Her ikisi de adalarda –Girit ve Manş [Channel] adaları– bulunan, iki izole Alman garnizonu kalmıştı. 1944 sonbaharından beri, Girit'teki Alman garnizonu, adanın geri kalanı fiilen kurtarıldıktan sonra Hanya'da sıkıştırılmıştı. Britanyalılar adanın geri kalanının kontrolünü elinde tutuyordu. Tuğgeneral Barker-Benfield, Almanların teslim koşullarını denetlemek üzere Girit Kuvvetlerinin sorumluluğunu üstlenmek için gelmiş, RAF Kastelli Pediados'ta üstlenerek hava sahasının kontrolünü ele geçirmiş ve Kraliyet Donanması, Girit'e malzeme getiren ve Alman mahkûmları tahliye eden bir mekik hizmeti başlatmıştı. Almanlar, Aralık 1944'te Britanya karargâhına saldırdıkları ancak birkaç zayiat verdikten sonra çekildiklerinde, Hanya'dan bir kez çıkmayı göze almışlardı. Ocak 1945'te SOE görev gücünün başı Dennis Ciclitira, mart ayında 36 Almanın 10 Giritli ile değiştirildiği bir esir takası için Almanlarla pazarlık yapmıştı. Ocak ayında ELAS çeteleri Resmo çevresinde pozisyon aldığında ve Hanya-Kandiye anayolunu, siyasi muhalifleri EOK'yı desteklediğinden şüphelenilen herkese kapattığında, Yunanistan anakarasındaki siyasetin Girit'te işleri karıştırma tehlikesi belirmişti. Resmo'daki EOK komutanı Yarbay Pavlos Giparis, ELAS'ın geri çekilmeyi reddetmesi üzerine ELAS'a saldırmış ve onları yoldan uzaklaştırmıştı. İlerleyen günlerde, ELAS, EOK ve gerilla lideri Manolis Banduvas arasında başka çatışmalar da çıkmış ve iki Britanya askeri, çapraz ateşe yakalanarak ölmüştü.

8 Mayıs 1945'te, Ciclitira'ya, Alman kuvvetlerinin Girit'teki resmi teslimini ayarlamak için Alman komutan General Benthag ile temasa geçmesi emredilecekti ve iki adam aynı gün ilerleyen saatlerde bir araya gelecekti. Ayın 9'unda, Benthag uçakla Maleme'den Kandiye'ye getirilerek, Villa Ariadne'deki eski Alman karargâhına götürülmüş ve burada, bunun için özel olarak Girit'e uçmuş olan Tümgeneral Colin Callander'e resmen teslim olmuştu. Hanya'da, Ciclitira ve SOE'den subay arkadaşları, bazıları direnişin peşine düşmüş olan Alman subayları teslim almayı bekledikleri aynı kafede,

---

[33] Hauge, *The Liberation of Norway*, passim; Dahl, *Quisling*, 361-73; Gjelsvik, *Norwegian Resistance*, 208-14; Gordon, *The Norwegian Resistance*, 456; Sonsteby, *Report from No. 24*, 180-87; Hoidal, *Quisling*, 707-11; Mann, *British Policy and Strategy towards Norway*, 194-226; Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, 268.

biraz gerçeküstü bir parti düzenleyerek zaferlerini kutlamıştı. Her iki grup da bir Alman caz grubu tarafından ağırlanmıştı. Hem ELAS hem de EOK'dan *Andarte*ler, birbirleriyle savaşmadan, sırf zaferi kutlamak için Hanya'ya girmişti: "Her yerde defne yaprağından taçlar, çiçekler, pankartlar ve binlerce kişinin bize iyi dileklerini yazdığı tabelalar vardı ve bir yerde EAM ya da EOK'yı, bir başka yerde Ulusal Ordu ya da ELAS'ı destekleyen sloganlarlar atılıyordu."[34]

Manş adaları, Mayıs 1940'ta Britanyalılar tarafından savunmasız bırakılmış ve Almanlar tarafından işgal edilmişti. İşgal edilen ile işgal edenler arasındaki orantısızlıktan dolayı çok az direniş olmuştu ve adaların küçüklüğü, olası direnişçilerin saklanacak yer bulamayacağı anlamına geliyordu. Eylül 1942'de Britanya doğumlu erkekler ile aileleri Almanya'daki toplama kamplarına sürülmüş ve 1943 yılının başlarında, Sark'a yapılan komando baskınına misilleme olarak, bu kez emekli ordu subaylarını kapsayan ikinci bir sürgün gerçekleştirilmişti. D-Day'den sonra, Manş adalarının Fransa ile bağlantısı kesilecek ve General Rudolf von Schmettow komutasındaki Alman garnizonu, Almanları teslim olmaya teşvik eden yoğun bir Britanya propaganda kampanyasına maruz kalacaktı. Almanlar direniyordu; ancak Fransa ile bağlantılarının kesilmesi, adalara hiçbir yiyecek tedarikinin ulaşmadığı anlamına geliyordu ve bu, o kış Hollanda'nın maruz kaldığı açlık tehdidiyle aynı düzeydeydi. Almanlar, İsviçreli bir aracı kullanarak, Britanyalılarla bir anlaşma yapmayı müzakere etmeye istekli olduklarını ortaya koymuşlardı. Almanlar, nüfusun önemli bir bölümünün Britanya'ya tahliyesine onay vermişti; ancak Britanya, Kızıl Haç gözetiminde adalara yiyecek göndermeyi tercih etmişti. Her sivil için gıda paketleri taşıyan ilk gemi, 27 Aralıkta St Peter limanı ile St Helier'e yanaşmıştı: O kış boyunca, başka erzak tedariki seferleri de yapılacaktı. 8 Mayıs 1945'te Tuğgeneral Alfred Snow komutasındaki öncü bir Britanya kuvveti, iki Britanya muhribi eşliğinde, Almanların teslimiyetini kabul etmek için St Peter limanına gelmişti: Jersey, ertesi gün resmen kurtarılmıştı.[35]

II. Dünya Savaşının resmi olarak sona ermesinden sonra bile, Protectorate bölgesinde çatışmalar devam etmişti. Oradaki direniş düzeyi savaşın büyük bölümünde düşüktü; ancak 1945 baharında Çeklerin huzursuz olmaya başladıklarına ve ülkelerinin kurtuluşunda rol oynamak istediklerine dair işaretler ortaya çıkmaya başlamıştı. Goebbels, 9 Martta günlüğüne şunları kaydetmişti: "Çekler gittikçe daha inatçı oluyorlar. Bu, sabotaj eylemlerindeki artışta kendini gösteriyor. Nedeni, Çek halkı arasında artık hiç kimsenin bir Alman zaferine inanmaması ve muhalif unsurların kendilerine gelecek için bir mazeret sağlamaya çalışmasıdır..." Ve on gün sonra şunları eklemişti:

---

[34] Beevor, *Crete*, 329-39; Psychoundakis, *The Cretan Runner*, 313.

[35] Turner, *Outpost of Occupation*, 113, 119-24, 185-6, 197-201, 222, 232-3.

> Çekler giderek küstahlaşıyorlar. Artık kendilerini özgürlük savaşçıları rolünde görüyorlar. Şimdi bize karşı başkaldıran tüm düşman dünyaya katılmak istiyorlar. Bununla birlikte, açık bir savaş ilanı yapacak cesareti henüz toplayamadılar; hepimizin bildiği gibi, Çekler bunun için fazla rahatına düşkün ve korkaklar.[36]

1945 baharında, Protectorate'te toplam 7.500 savaşçı ve bir dizi küçük Sovyet partizan birimi ile yaklaşık 120 partizan grubu vardı. İtalya'dan kalkan uçaklardan paraşütle indirilen ajanların gelişi, partizan gruplarının Londra ile iletişim kurduğu anlamına geliyordu ve nisan ayında gruplara havadan 12 parti silah sevkiyatı yapılmıştı; ancak bir partizan grubun lideri Radomir Luža şunları belirtmişti: "Aldığımız silahlar sipariş ettiğimiz silahlardan biraz farklı olduğu için onları nasıl kullanacağımızdan tam olarak emin değildik." İhtiyaç duyulan tüfek ve tanksavar silahlarının yerine, sabotaj için plastik patlayıcılar gönderilmişti.[37]

Bu silahlar, Müttefiklerin Çek direnişi için öngördüğü rolün yansımasıydı. Partizanlardan, kendilerinden daha donanımlı ve sayıca üstün düşmana karşı saldırılar başlatmaları değil, sabotaj yapmaları ve izole edilmiş küçük Alman konvoylarını pusuya düşürmeleri bekleniyordu. Partizanların yüksek düzeyde bir askeri faaliyeti gereksiz görülüyordu; çünkü Sovyetler Slovakya'dan ve Patton komutasındaki 3. Birleşik Devletler Ordusu da batıdan ilerlerken, Protectorate'teki Alman birlikleri bir kıskaca alınmak üzereydi. 25 Martta 2. Ukrayna Cephesi, Bratislava-Brno Operasyonunu başlatmış ve 11 Nisanda Protectorate'e girmişti. Slovak başkenti Bratislava 4 Nisanda düşmüş ve Tiso ile hükümeti, Tiso'nun 8 Mayısta ABD Ordusuna resmi bir teslimiyet belgesi imzaladığı, Avusturya'daki Kremsmünster'e kaçmıştı. 21 Nisanda Amerikalılar Protectorate'e girerek, Aš'a ulaşmıştı ve Plzeň'e doğru ilerlemeye hazırlanıyordu. Beş gün sonra, Kızıl Ordu Brno'yu kurtaracaktı. Churchill, Amerikalıları Prag'ı almak için ilerlemeye teşvik etmesi için Truman'a başvurmuştu:

> Bize göre, Prag'ın ve Batı Çekoslovakya topraklarının büyük bir kısmının ABD birlikleri tarafından kurtarılması, Çekoslovakya'daki savaş sonrası durum açısından büyük bir fark yaratabilir ve yakın ülkelerdeki durumu pekâlâ etkileyebilir.[38]

Patton, birlikleri intikamcı Sovyetler yerine, Amerikalılara teslim olmaya hevesli ve minnettar görünen, dolayısıyla çok az karşı koyan Alman askerleriy-

---

[36] Günlük girdisi, 9 ve 19 Mart 1945, H. Trevor-Roper (der.), *The Goebbels Diaries*, 89, 173.

[37] Mackenzie, *Secret History of SOE*, 530; Bryant, *Prague in Black*, 186; K. Bartošek, *The Prague Uprising*, 101; Luža, *The Hitler Kiss*, 208.

[38] Gilbert, *Churchill*, VII, 1,322.

le karşılaştığı için ilerlemesine devam etmeye can atıyordu. Bununla birlikte, Eisenhower Stalin'in ne söyleyeceği konusunda endişeliydi ve Patton'a Plzeň'de durmasını emretmişti.[39]

Churchill, savaştan sonra Çeklerin siyasi özgürlüğünü sağlamak için elinden geleni yaparken, Beneš'in tam tersini yaptığı söylenebilir. Beneš, 1943'ün sonlarında Stalin'le bir dostluk antlaşması imzaladığında, ülkesinin siyasi kaderini kontrol edebileceğinden emindi. Komünistlerin her şeye hâkim olma kararlılığını iş işten geçtikten sonra fark edecekti. Nisan ayında, Beneš ve Çek komünistler, yakın zamanda özgürleştirilen Slovak kasabası Kösice'ye giderek, geçici bir hükümet kurmuşlar ve şu ifadeyle başlayan bir program yayımlamışlardı:

> Altı yıldan fazla süren yabancı boyunduruğundan sonra, mütevazı ülkemizde özgürlük ışığının parladığı an geldi... Böylece, büyük müttefikimiz Sovyetler Birliği sayesinde... yeni bir Çekoslovak hükümeti kurulabilecektir.

Bu, Britanya Beneš ile bakanlarını ağırladığı ve savaş boyunca Protectorate'e erzak ve ajanlar gönderdiği için olağanüstü bir açıklamaydı ve Beneš'in komünistlerle işbirliği yapma umudunu yansıtıyordu. Bu amaçla Beneš, Kösice'ye geçmek üzere Moskova'ya gitmeden önce, uzun süredir yardımcıları olan General Ingr ve Moravec'i, komünistlerin muhalefeti nedeniyle görevden almıştı. Kösice'de, komünist sempatizanı Zdenek Fierlinger'i başbakan olarak kabul etmiş, önemli bakanlıkları komünistlere vermiş ve Sovyetler Birliği'nde eğitilen Çek birliklerinin komutanı ve bir komünist olan General Ludvik Svoboda'yı yeni Çekoslovak ordusunun komutanı olarak atamıştı.[40]

Bu arada, Protectorate'te, demokratik direniş *Rada Tří*'yi komünistlerle birleştiren Profesör Albert Pražák liderliğinde bir Çek ulusal konseyi oluşturulmuştu. Bu konsey, Prag'da bir ayaklanma planlayan ordu üzerinde kontrol sağlamayı umuyordu: Prag'daki isyancılara komuta etmek için General Karel Kutlvašr ve banliyölerdeki birliklere komuta etmek için de General František Slunečko atanmıştı.[41] Beneš, Sovyetler Birliği'ne şükranlarını sunmaya hazırken; Prag'daki direniş, Çek başkentini kendilerinin kurtarmasını istiyordu. Çekler huzursuzdu; her an her şey olabilirdi. 1 Mayısta Olomouc yakınlarında, 31 Çek'i öldüren ve 21'ini de tutuklayan SS tarafından acımasızca bastırılan bir ayaklanma olmuştu. Benzer huzursuzluk Přerov, Nymburk, Jičín ve Rakovník'te de söz konusuydu.

5 Mayısta Almanların şehri bombalamasıyla birlikte artık savaş Prag'a da gelmişti. Çekler ayaklanmış ve yakın kasabalardan gelen partizanlar ile

---

[39] Erickson, *The Road to Berlin*, 625-30; Hoensch, "The Slovak Republic."

[40] Bryant, *Prague in Black*, 231-2; Moravec, *Master of Spies*, 239-42, 243-6.

[41] Bartošek, *The Prague Uprising*, 34-6.

polis ve jandarma tarafından hızla takviye edilmişti. Çekoslovak bayrakları asıldığında, ana radyo istasyonu yasaklanan Çekoslovak dillerinde yayın yapmaya başladığında, tramvay kondüktörleri Reichsmarks'ı kabul etmeyi reddettiğinde ve Alman tabelaları sökülüp atıldığında, sivil itaatsizlik her yerde kendini göstermişti. Alman askerleri Çeklere gönüllü olarak teslim oluyordu: "Charles Meydanına bir Alman askeri birliği geldi ve askerler gülerek silahlarını Çeklere teslim etti. Herkes onların omuzlarına bir şaplak attı ve kendi yollarına gitmelerine izin verdi." 5 Mayıs akşamında, Prag direnişi şehrin nehrin doğusundaki çoğu bölümünü ele geçirmişti ve radyo istasyonu, telefon santralı ile 12 köprüden onunu elinde tutuyordu. Bir gecede sokaklarda 1.600 yere barikat kurulmuştu.

Bununla birlikte, Çekler büyük ölçüde eğitimsizdi ve çok az silaha sahipti; dolayısıyla şayet Almanlar karşı koymayı seçerse isyancılar katledilecekti. Bohemya'daki Alman kuvvetlerinin komutanı Mareşal Ferdinand Schörner, tanklar ve zırhlı araçlarla donatılmış bir SS kuvveti ile Sovyet cephesinden Prag'a gönderilmişti. Bu kritik noktada, Çekler beklenmedik bir müttefik kazanacaktı: General Vlasov komutasındaki ROA (Rus Kurtuluş Ordusu). Bu dönek Ruslar, şimdi artık vatana ihanetten infaz anlamına gelecek olan, Sovyet kuvvetlerinin eline düşmekten korkuyordu ve hem taraf değiştirerek hem de Çeklere SS karşısında yardım ederek, Slovakya ve Moravya'daki partizan karşıtı faaliyetlerinin kefaretini ödeyip bağışlanma arayışındaydılar. 7 Mayıs günü erken saatlerde, Avrupa'daki Alman kuvvetleri koşulsuz şartsız teslim olmuştu. Schörner, bu koşulsuz teslim olma durumunun, Sovyetler'le ya da Çek isyancılarla savaşan Alman kuvvetleri için geçerli olmadığını savunuyordu. Çek direniş liderliği ise, koşulsuz teslim olmanın Prag'da geçerli olduğunu düşünmüş ve bu nedenle derhal ateşkes emri vermişti. Bu, şehirde büyük bir kafa karışıklığına neden olmuş ve günün sonunda Çekler, daha önce ele geçirdikleri çoğu yeri kaybederek, yalnızca Vinohrady-Strasnice bölgesindeki bir tepeyi ellerinde tutabilmişlerdi. Alman karşı saldırısına direnme olasılıkları, artık Prag'a doğru ilerlemediğini bildikleri Amerikalılara teslim olmak için batıya koşan çoğu ROA birliğinin ayrılmasıyla birlikte çok daha azalmıştı.

8 Mayısta dünyanın çok büyük bir bölümü, Avrupa'da II. Dünya Savaşının sona ermesini kutlarken, Almanlar Prag'a hava ve topçu bombardımanı başlattığında ve SS, Masaryk Demiryolu İstasyonunu tutan Çeklere saldırdığında, Çek isyancılar şimdiye kadar yaşadıkları en şiddetli savaşla karşı karşıya kalmışlardı. İstasyon kısa süre için SS'in eline geçmiş ve SS bu kısa sürede hem savaşçı hem de masum yolcular olmak üzere yaklaşık 50 kişiyi katletmişti. Ancak Almanlar, ilerleyen Sovyetler'in eline düşme korkusu içindeydi ve bu nedenle Çek Ulusal Konseyi ile teslim olmayı müzakere etmeye hazırdı. 9 Mayıs günü erken saatlerde, Almanların silahlarını bırakmaları

koşuluyla Prag üzerinden batıya çekilmelerine izin veren bir anlaşma imzalanmıştı. Sabah 4'te Sovyet kuvvetlerinin öncü birlikleri Prag'a girmiş ve burada, savunma konumundaki son Almanları da çabucak etkisiz hale getirerek, sabah 8'de şehir merkezine ulaşmıştı. Çatışmada yaklaşık 2.000 Praglı isyancı öldürülmüştü. İşgal edilen ilk başkent Prag, en son kurtarılan başkent olmuştu.[42]

[42] Bryant, *Prague in Black*, 232-5; Bartošek, *The Prague Uprising*, passim; Erickson, *The Road to Berlin*, 635-6; Luža, "The Communist Party of Czechoslovakia and the Czech Resistance"; Luža, "The Czech Resistance Movement."

32

Sonrası

Avrupa'da II. Dünya Savaşının sona ermesi, Batı ve Doğu Avrupa'daki direnişçiler için farklı anlamlar taşıyordu. Batıda kurtuluş, tam olarak, işgalden kurtulmak ve korkunun sona ermesi anlamına geliyordu. Bunlar, bazılarının anlamakta güçlük çektiği kavramlardı:

> Yıllarca gizlendikten sonra insanlara gerçek adını söylemek gerçekten mümkün müydü? Kapıyı çalanın Gestapo değil de postacı olduğuna inanmak gerçekten mümkün müydü? İşgal virüsünden kurtulmak kaç ay sürerdi?[1]

Ancak Doğu Avrupa'da, başarısızlıklarıyla yüzleşmek zorunda kalan direniş hareketlerinin üzerine yeni bir gerçeklik çökmüştü:

> Savaş alanından dumanlar dağıldığında, büyük bir ulusal yenilgiye uğradığımız ortaya çıkmaya başladı; ancak buna inanmak istemedik ya da inanamadık. Umudun son hayali kırıntılarına tutunduk. Henüz yeni duruma uyum sağlayamamıştık ve şimdi içimizdeki bir düşmanla karşı karşıyaydık.[2]

Almanlar yenilmişti; ama Sovyet hâkimiyeti çağı, Sovyet birlikleri tarafından yeni bir işgal ve Sovyet destekli hükümetler tarafından yönetişim dönemi başlamıştı. Yakında Demir Perde olarak adlandırılacak olanın arkasındaki ülkeler, gerçek kurtuluş için 50 yıl daha beklemek zorunda kalacaktı. Balkanlar'daki durum ise arada bir yerdeydi. Hem Yugoslavya'da hem de Yunanistan'da, iç savaş, savaş sırasında işgalcilere karşı direniş kadar önemliydi. Yugoslavya'da barış, direniş hareketlerinden biri olan Partizanların zaferi tam anlamıyla getirirken; Yunanistan'da Batılı güçlerin ülkeye demokrasinin geri dönmesini sağlama kararlılığı, komünistlerin egemen olduğu ELAS'ın ve onun yandaşlarının direnişte kazandıkları itibarı kaybetmelerine ve politik olarak karanlığa gömülmelerine yol açmıştı.

*

---

1 Fourcade, *Noah's Ark*, 356.

2 Baluk, *Silent and Unseen*, 262.

Öfke, kurtuluşun hemen ardından ortaya çıkan en belirgin duyguydu. Bu öfke önce, düşmanla isteyerek işbirliği yapanlara, Alman askerleriyle ilişki kuran kadınlara yönelecekti. Yerel halk onların kim olduğunu tam olarak bildiğinden, bu kadınları bulmak ve cezalandırmak kolay olacaktı. Bir Jedburgh elemanı olan Çavuş Jim Chambers, Fransa'nın Langres bölgesinde yaşananlara tanık olmuştu:

> Alman birlikleriyle ilişki kuran bu kadınları toplayıp, kamyonda bir sandalyeye oturttular; tüm saçlarını kazıdılar ve ardından, o sırada ateşte kızdırdıkları gamalı haçla her iki yanaklarını dağladılar. Bütün bunlara çok sayıda tezahürat, alay, itme ve dürtme eşlik ediyordu. İzleyenler için oldukça neşeli bir eğlenceydi. Kuaför, kafasının tamamını tıraş edene kadar, kadının etrafında dans ederek bir tutam saç oradan, bir parça buradan kırpıyordu; işini gösteriye dönüştürmüştü.[3]

Saç tıraşı en çok Fransa'da kaydedilmesine rağmen, Belçika ve Hollanda'da da uygulanmıştı. Her üç ülkede de kadınlara yönelik saldırılar, bu kadınları hayatları boyunca tanıyan yerel köylüler tarafından gerçekleştirilmişti. Norveç yer alan Kirkenes'teki saldırganlar, savaş eğitimini İskoçya'da almış Norveçli askerlerdi ve her bir Norveç vatandaşına bir Alman askerinin düştüğü bir kasabada, ayartma ile tehdit karışımının nasıl bir şey olduğunu anlayamadıkları için Norveçli kadınların Alman askerleriyle birlikte olmasına öfkelenmişlerdi.[4]

Sürgündeki hükümetler, öfkenin işbirlikçilere yöneltileceğini tahmin etmişler ve bu kişilerin yargılanması için yargı süreçlerinin başlatılacağına dair kamuya açık sözler vermişlerdi. Ancak bu hükümetlerin geri dönmesi ile özel mahkemelerin kurulması arasındaki ara dönemde, Fransa'da *épuration sauvage* olarak adlandırılan, vahşi bir adalet, işkence ve gizli infazlar döneminde, halk meseleleri kendi yöntemleriyle çözme yoluna gitmişti. Kurbanlar, bilinen işbirlikçilerdi; özellikle de nefret edilen işbirlikçi polis ve *Milice* gibi güçlerin mensupları. SOE ajanı Bill Jordan, FFI'nin bir *Milice* üyesine işkence yaptığı sırada çıkan sesleri duymuştu:

> Olağan yöntem, kurbanları sıcak demirlerin yardımıyla konuşturmaktı; biri kurbanın midesine bir demir bastırırken, arkasında duran ikinci bir sorgucu bir diğer sıcak demiri kurbanın sırtına iyice bastırıyordu; böylece kurban, midesine dayanan demirin karnını delip sırtından çıktığını sanıyordu.[5]

Bu işbirlikçi daha sonra infaz edilmişti. SOE ajanı George Starr, kuryesi Anne-Marie Walters'ın, emrindeki adamların *Milice* üyelerine işkence yap-

---

3 J. Chambers, IWM 17983.

4 Hunt, *Fire and Ice*, 32.

5 Jordan, *Conquest without Victory*, 271.

masını onayladığını iddia etmesi üzerine, Fransa'dan dönüşünde bir soruşturmayla karşı karşıya kalmıştı. Dava, delil yetersizliği ve Starr'ın Walters'ı Britanya'ye erken göndermesine neden olan kişisel anlaşmazlıklarının onun eylem sonrası raporuna da sirayet ettiği şüphesiyle reddedilmişti.[6] Fransa'da *épuration sauvage* sırasında, 4.500 ila 10.000 arasında yargısız infazın meydana geldiği tahmin ediliyor.[7]

Linç adaleti İtalya'da da kendini gösterecekti ve burada, yargısız infaz şayet savaşın resmi olarak sona erdiği 8 Mayıs 1945'ten –daha sonra uzatıldığı haliyle, 31 Temmuzdan– önce gerçekleştiyse, resmi olarak herhangi bir yaptırıma tabi olmayacak ya da en azından affa açık olacaktı. Gordon Lett, La Spezia'da böyle bir saldırıya tanık olmuştu:

> *Brigate Nere* üyesi olarak bilinen, sivil giyimli bir adamın etrafını saran, her yönden Piazza Verdi'ye doluşan insanların oluşturduğu kalabalıktan öfkeli bir uğultu yükseldi... Kalabalık ona doğru yaklaşırken zavallı adam çığlık attı ve sonra ayakların altında kayboldu. Bağırışlar başladığı gibi aniden kesildi. Kalabalık, sanki yaptığından utanmış, yirmi yıllık despotluktan sonra bunu yapacak güce sahip olduğu gerçeğiyle sersemlemiş gibi dağılıp gitti. Meydanda, parlak bahar güneşinin altında, kanlı bir insan eti yığını yatıyordu ve ben, ilk kez tanık olduğum, çığırından çıkmış bir kitlenin şiddetiyle kendime gelerek pencereden uzaklaştım.

En kanlı bölge, Bologna merkezli ancak Reggio Emilia, Modena ve Ferrara'yı da kapsayan ve savaşın bitiminden sonra üç yıl boyunca yargısız cinayetlerin devam ettiği, "Kızıl Üçgen" olarak bilinen bölgeydi. Kuzeydeki sanayi kentleri Torino, Milano ve Cenova'da da bir dizi öldürme vakası yaşanacaktı. Kurtuluştan hemen sonraki dönemde, yaklaşık 9.000 Faşistin öldürüldüğü tahmin ediliyor.[8]

Savaş sona erdiğinde, zaman zaman sanki Avrupa nüfusunun yarısı göç halindeymiş gibi görünüyordu. Sovyetler Reich'a doğru ilerlerken; Almanlar Yahudileri ve savaş esirlerini uzun konvoylar halinde batıya doğru sürmüştü. Ağustos 1944'te Fransa hapishanelerindeki direnişçiler trenlere doldurularak, Reich'ın ücra köşelerinde, Müttefiklerin bilmediği yerlere gönderilmişti. Savaşın sona ermesiyle birlikte, ek mülteci konvoyları oluşmuştu: Polonya ve Çekoslovakya'dan kovulan Almanlar batıya doğru göç ediyordu; doğudan gelen zorunlu işçiler ise evlerine gitmeye çalışıyordu. Bu kitlesel göç dalgasının bir yerinde, hapishanelere ve toplama kamplarına sürülen direnişçiler de vardı. Çoğuna *Nacht und Nebel* adı takılmıştı; bu, savaş sisi

---

6 Glass, *They Fought Alone*, 232-45.

7 Vinen, *The Unfree French*, 340; Paxton, *Vichy France*, 329; Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 289; M. Koreman, *The Expectation of Justice*, passim.

8 Morgan, *The Fall of Mussolini*, 216; Lett, *Rossano*, 197; Stafford, *Endgame*, 420-22.

içinde kayboldukları ve başlarına gelenlerin çoğunlukla kayıt altına alınmadığı anlamına geliyordu.

Bu direnişçilerden bazıları daha öncesinde, İsveç Kızılhaçı Başkan Yardımcısı Kont Folke Bernadotte'nin müdahalesiyle kurtarılmıştı. Kont, 1945 baharında, çeşitli toplama kamplarından ve hapishanelerden, çoğu Norveçli ve Danimarkalı, 15.000'den fazla mahkûmun ve ayrıca Teresienstadt'tan 423 Danimarkalı Yahudinin serbest bırakılmasını sağlamak için Almanlarla müzakereler başlatmıştı. Beyaz Otobüsler diye bilinen araçlar, savaşın son iki ayında kampları turlamış ve görev savaştan sonra da devam etmişti. Söz konusu girişim, kuşkusuz, bu Norveçli ve Hollandalı direnişçilerin birçoğunu infazdan kurtarmıştı; ancak bazılarının ömrü kurtarılmaya yetmeyecekti: Örneğin, Monica Wichfeld, kurtarma ekibi ona ulaşmadan kısa bir süre önce hastalıktan ve yetersiz beslenmeden ölmüştü.[9] Diğerleri ise hapishane ve kamp komutanlarının müdahalesiyle infazdan kurtarılmıştı. Hapishane komutanı, 7 Mayıs 1945'te, 80 *Nacht und Nebel* mahkûmunun tamamını infaz etme emri aldığında, Gaston Vandermeerssche, Lüttringhausen'deki hapishanedeydi. Komutan, Müttefiklerin yakınlarda olduğunun farkındaydı; bu yüzden emre uymamış ve SS'in kontrol etmesi ihtimaline karşı, 80 adi suçluyu infaz etmişti.[10] Odette Sansom (F Section ajanları Violette Szabo, Lilian Rolfe ve Denise Bloch'un aksine) Ravensbrück'te infaz edilmemişti; çünkü Peter Churchill onun karısı olduğunu iddia etmişti ve kendisi de Almanlar onun Britanya Başbakanı ile akraba olduğunu düşündüğü için korunuyordu. Müttefikler Ravensbrück'e yaklaşırken Sansom, Kamp Komutanı Fritz Suhren tarafından Amerikan hatlarına doğru götürülmüştü. Suhren onu, kovuşturmadan muaf tutulması karşılığında takas etmeyi umuyordu: Sansom hayatta kalacak ve daha sonra 1947'de Churchill'le evlenecekti; ancak dokuz yıl sonra boşanacaklardı. Suhren 1950'de yargılanmış ve idam edilmişti.[11]

Sürgündeki hükümetler, savaş esirlerinin, zorla çalıştırılanların ve mahkûmların ülkelerine geri gönderilmesi için planlar yapmıştı. Fransa'da süreç, kıdemli direnişçi Henri Frenay tarafından denetleniyordu. Savaş esirlerinin ve zorla çalıştırılanların ülkelerine geri gönderilmesi, Fransa ve Belçika'da sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilmiş; ancak Hollanda'da iç siyasi çekişmeler nedeniyle engellenmişti. Toplama kamplarından ve hapishanelerden dönen direnişçilerin ülkelerine geri gönderilmesi daha zorlu bir süreçti ve onları teslim alıp işlem yapan hiç kimse, trenlerden ve kamyonlardan indirilen bu bir deri bir kemik kalmış ve açıkça travma geçirmiş hort-

9 Vilhjálmsson ve Blüdnikow, "Rescue, Expulsion, and Collaboration"; Stafford, *End-game*, 197-8; Sutherland, *Monica*, 218-24.

10 Mayer, *Gaston's War*, 191.

11 Tyas, *SS-Major Horst Kopkow*, 179-82; O'Reilly, "Interrogating the Gestapo."

lakları görünce yaşadığı dehşeti bir daha unutmayacaktı.[12] Hayata tutunmuş bu insanların, çektikleri ıstırabın üstesinden gelmek için açıkça acil tıbbi ve psikolojik yardıma ihtiyaçları vardı. Yine de çok azı bu yardımı isteyecek gücü kendinde bulabilmişti:

> Sonunda konuşmak ve anlaşılmak istedik. Hâlâ canlı ve içimizde yanan deneyimlerimizle yeni dönmüştük; arkadaşlarımıza aslında tam olarak yaşadıklarımızı anlatmak için çılgınca bir arzu duyuyorduk. Ama yapamadık. Söyleyecek neyimiz varsa, daha şimdiden, bizim için bile, *hayal edilemez* olmaya başlamıştı.[13]

Her ülkede direnişçiler, kendilerini anlayacak kişilerle buluşup konuşabilmek için direniş dernekleri kurmuşlardı. Çok azı deneyimlerini kapsamlı bir şekilde anlatmış ya da yazmıştı. Buchenwald üzerine *The Dungeon Democracy* (1946'da yayımlandı) adlı kısa bir kitap yazan, SOE ajanı Christopher Burney ve sonunda 1973 yılında, Ravensbrück'te geçirdiği günleri anlatan, Fransız direnişçi Germaine Tillion istisna teşkil ediyordu.

Paris'in kurtarılmasından kısa bir süre sonra, SOE F Section'dan Vera Atkins, şehirde, hayatta kalan ajanların rapor verebileceği ve ajanları görmüş olabilecekleri diğer ajanlar hakkında bire bir sorgulayabileceği bir ofis kurmuştu. Bu, toplanması gereken önemli bir bilgiydi; çünkü F Section, kendisinden haber alınamayan bir ajanın ölmüş mü, saklanıyor mu ya da tutuklanmış mı olduğunu bilmiyordu. Marcel Rousset bu açıdan ne kadar değerli olduğunu kanıtlamıştı; çünkü Avenue Foch'taki Gestapo karargâhında, Fresnes hapishanesinde ve kaçtığı Ravitsch hapishanesinde gördüğü ajanların bir listesini vermişti. Daha fazla bilginin akmaya başlaması ise şöyle olacaktı:

> 8 Mayıstan sonra insanlar toplama kamplarından dönmeye başladı. Onların hikâyelerini öğreniyorduk ve geri dönmeyenlerin başına gelenleri de onlardan duyuyorduk. Bir kişi tutuklandığında, sonradan ona ne olduğunu bilmiyordunuz! Bu nedenle, geri dönen ajanların getirdiği bilgiler, ilginç ve üzücü olmaktan çok öte bir anlam taşıyordu.[14]

Savaşın sonunda 16'sı kadın, 100'den fazla F Section ajanı hâlâ kayıptı ve Atkins onların kaderlerini keşfetmeye koyulacaktı. Brian Stonehouse ve Pat O'Leary'nin (Albert-Marie Guérisse) verdiği bilgiler, Natzweiler'a üç kadının getirildiğini ortaya çıkarmıştı ve daha detaylı bir araştırma, üçü de 6 Temmuz 1944'te infaz edilen bu kadınların Andrée Borrel, Diana Rowden ve Sonya Olschanesky olduğunu ortaya çıkaracaktı. Ravensbrück'teki kayıtlar taranarak, başka infazlar da ortaya çıkarılmıştı. Dört kadından –Noor Ina-

---

[12] Lagrou, *The Legacy of Nazi Occupation*, 94-105.

[13] Chevrillon, *Codename Christiane Clouet*, 167.

[14] Helm, *A Life in Secrets*, 67-73; V. Atkins, IWM 9551, 12636.

yat Khan, Madeleine Damerment, Elaine Plewman ve Yolande Beekman– hâlâ haber yoktu ve onların hikâyesini öğrenmek çok uzun zaman alacaktı: Hepsi Dachau'ya götürülmüş ve 13 Eylül 1944'te infaz edilmişti.[15]

Zaman ilerledikçe, çoğu erkek SOE ajanının, başta Flossenbürg ve Gross-Rosen olmak üzere, gönderildikleri kamplarda infaz edilmiş olduğu ortaya çıkacaktı; Francis Suttill ise Sachsenhausen'de öldürülmüştü. Tutulmayan sözlere dair kanıtlar da ortaya çıkıyordu. Örneğin, Herman Giskes, *Englandspiel*'in kurbanlarına, Hollanda'da esir tutulacaklarına ve SS'e teslim edilmeyeceklerine dair söz vermişti. Ancak Nisan 1944'te Berlin'den gelen emirler, yakalanan bu ajanlardan 51'inin Silezya'daki Ravitsch hapishanesine götürüldüğü anlamına geliyordu: Sadece Huub Lauwers ve Han Jordaan bu nakilden kurtulmuştu. Eylül 1944'te bu gruba bir Amerikan ve 7 Britanya ajanı daha katılmıştı. Daha sonra hepsi Mauthausen'e sevk edilmiş ve geceyi geçirecekleri bir sığınağa gönderilmişti. Mauthausen hakkındaki savaş sonrası rapora şöyle yazılmıştı:

> Geldikleri günün ertesi sabahı, kırk yedi adamın sığınaktan yalınayak ve iç çamaşırlarıyla çıktıkları görüldü. Numaraları göğüslerinin üzerine yazılmıştı, ki bu olağandışıydı. Bu genellikle, yakmadan önce kayda geçirmek için ölümden sonra yapılırdı.

Mahkûmlar, merdivenlerine SS'in sıralandığı taş ocağına götürülmüş ve basamakları çıkarken her birine yaklaşık 30 kilo ağırlığında bir kaya parçası verilmişti. Bu, adamlar yere yığılana kadar tekrarlanacak ve sonunda hepsi infaz edilecekti: İlk düşen Marcus Bloom olmuştu. Öğleden sonra, erkeklerin yarısı infaz edilmişti ve geriye kalanlar da ertesi gün aynı kaderi paylaşacaktı.[16]

8 Ağustos 1944'te hepsi olmasa da çoğu SOE F Section'dan 37 kişi, Paris'te bir trene bindirilmiş ve Reich'a doğru yola çıkarılmıştı. Tren 16 Ağustosta bu 37 ajanın, bir süredir tutuklu bulunan Maurice Pertschuk, Christopher Burney ve Newton kardeşler Alfred ile Henry gibi, diğerlerine katıldığı Buchenwald'a ulaşmıştı. 9 Eylül 1944, öğleden sonra, olağan yoklama sona erdiğinde, 16 SOE ajanının ana kapıya gelmesi emredilince, mahkûmlar şaşırmıştı. Başlangıçta kimse bununla pek ilgilenmemişti; ancak iki gün sonra, bu 16 kişinin krematoryumun bodrum katına götürüldüğünü ve burada, yakılmadan önce et kancalarına asılıp yavaş yavaş öldürüldüklerini öğreneceklerdi. Kalan ajanlar, yakın gelecekte aynı kaderi paylaşma olasılıklarının yüksek olduğunu fark etmişti. Tommy Yeo-Thomas ve Harry Peulevé, tifüs aşıları üzerine deneyler yapan, SS yönetimindeki tıp enstitüsünde yatan hastalarla kimliklerini değiştirmek üzerine kurulmuş, çaresiz bir plan yapmış-

[15] Helm, *A Life in Secrets*, 190-315.

[16] Kelso, *Errors of Judgement*, 169-71; E. Le Chêne, *Mauthausen*, 123.

tı. Bu riskli öneri, ajanların kendilerine kasten tifüs bulaştırması ve infaz edilmek yerine hastalıktan kurtulup sağ çıkmayı ummaları gerektiği anlamına geliyordu. SS ile Yeo-Thomas ve diğer iki adamın kurtarılacağı; ancak kalan 21 kişinin kaderine terk edileceği anlamına gelen bir anlaşma yapılmıştı. Yeo-Thomas, muhtemelen onun kampla ilgili gizli raporları kodlayarak yazmasına yardım ettiği için Peulevé'yi ve ayrıca Londra'da tanıdığı bir BCRA ajanı olan Stephane Hessel'i seçmişti. Üç adama anlaşma uyarınca tifüs enjekte edilmiş ve kimlikleri ölmekte olan üç hastayla değiştirilmişti. Maurice Southgate bu gizli plandan bağımsız olarak hastaneye girmeyi başarmış ve Burney kimliğini başarıyla saklamıştı. Kalan ajanlar 4 Ekimde ana kapıya çağrılacak ve ertesi gün infaz edilecekti. Yeo-Thomas, Peulevé ve Hessel tifüsten kurtulacak ve serbest kalana çalışma kampına gönderilecekti.[17]

Reich'a sürülen ve orada ölen insanların sayısı hakkında kesin rakamlar elde etmek zordur. Örneğin, sürgüne gönderilen 112.000 Fransız kadın ve erkekten sadece 35.000'inin hayatta kaldığı tahmin ediliyor. Her direniş hareketi kendi kayıp listesini çıkarmıştı ve bu da bazı kişilerin birden fazla örgüt için çalışmasından ötürü tekrarlara yol açmıştı. Marie-Madeleine Fourcade, kayıp 450 Alliance ajanının akıbetini araştırmak konusunda özellikle titiz bir çalışma yürütmüştü. Çatışmaların sona ermesinden kısa bir süre sonra, o ve hapisten kaçan ajan arkadaşı Ferdinand Rodriguez, Almanya'nın Britanya ve Amerikan askerlerinin denetiminde olan bölgelerindeki hapishaneleri gezmeye başlamıştı. Turun sonunda Fourcade, yardımcısı ve sevgilisi Léon Faye de dahil olmak üzere, 438 Alliance ajanının yargısız infaz edildiği acı gerçeğiyle yüzleşmişti. Sovyetler, ellerindeki bölgelerde böyle bir araştırmaya izin vermemişti; ancak Faye'nin Ocak 1945'te Sovyetler gelmeden hemen önce, Sonnenburg hapishanesinde infaz edildiğine dair güvenilir bilgilere ulaşmıştı.[18]

1946'da Müttefikler, önde gelen Alman savaş suçlularını Nürnberg'de yargılamıştı ve bu davaları, yine Nürnberg'de ikinci dereceden savaş suçluları için yapılan diğerleri izlemişti. Feldmareşal Marshal Kesselring ve generaller Mälzer ile von Mackensen, partizanlara karşı davranışlarından, özellikle de Ardeatine Mağaraları katliamından ötürü, Venedik'te Müttefikler tarafından yargılanmıştı. Üçü de ölüm cezasına çarptırılmış ve ardından cezaları ömür boyu hapse çevrilmişti. Kesselring anılarında şöyle yakınıyordu: "Von Mackensen, Mälzer ve ben, Hitler'in emirlerinden birini yerine getirmemeye yönelik girişimlerimizin başarısızlıkla sonuçlanması nedeniyle ölüme mahkûm edildik. Bunda bizim hiçbir şekilde suçumuz yoktu; çünkü bizim misilleme konusunda herhangi bir yetkimiz yoktu."[19] Böyle bir savunma Al-

[17] Perrin, *Spirit of Resistance*, 151-62; D. Hackett (der.), *The Buchenwald Report*, 80-81.

[18] Fourcade, *Noah's Ark*, 363-70; Olson, *Madame Fourcade's Secret War*, 356-64.

[19] Kesselring, *The Memoirs of Field Marshal Kesselring*, 300.

man sanıklar için tipikti; ancak onları yargılayanlar tarafından reddedilmişti. Hans Kieffer, Fransa'daki SOE ajanlarına karşı davranışlarından ötürü değil, Berlin'in emriyle yakalanan SAS askerlerini öldürdüğü için Britanyalılar tarafından ölüm cezasına çarptırılmış ve cezası infaz edilmişti. Gerçekten de John Starr duruşmaya katılmış ve Kieffer'in Avenue Foch'ta kendisine iyi davrandığına ilişkin tanıklık yapmıştı. Kieffer'in üstü Helmut Knochen de aynı suçtan idam cezasına çarptırılmıştı; ancak onun cezası ömür boyu hapse çevrilmişti.[20]

Diğer Alman savaş suçluları, nerede suç işlediyseler o ülkeye iade ediliyorlardı. Örneğin Fransa, Otto Abetz, Carl Oberg ve Knochen'i yargılamış ve üçü de çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştı. Abetz 1954'te serbest bırakılacak ve Oberg ile Knochen de, 1962'de de Gaulle tarafından çıkarılan genel aftan yararlanarak serbest kalacaktı. Otto von Stülpnagel, Fransa'da yargılanmak yerine hapishanede intihar etmeyi tercih etmişti: Kuzeni Carl-Heinrich ise, 20 Temmuz 1944'te Hitler'e karşı düzenlenen suikastın başarısızlığa uğramasının ardından SS tarafından zaten infaz edilmişti. Hollanda'da üst düzey Alman yetkililer hakkında çeşitli davalar açılmıştı; ancak bu kişiler içinden yalnızca Hanns Rauter infaz edilmişti. Belçika ve Danimarka'da yargılanan Almanlar ise ölüm cezası yerine çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştı. Friedrich-Wilhelm Müller, Girit'te yaptıklarından ötürü, 1946'da Atina'da yargılanmış ve bir yıl sonra infaz edilmişti.

Müttefikler, aranan Almanları Demir Perde gerisindeki ülkelere iade etme konusunda oldukça isteksiz davranmıştı. Polonya, oradaki Alman suçlarının muazzamlığı nedeniyle bir istisna olarak görülüyordu; ancak buna rağmen, Polonya'nın verdiği 12-15.000 kişilik listeden yalnızca, yaklaşık olarak 1.800 Alman bu ülkeye teslim edilmişti. Polonya'daki Alman savaş suçlarına ilişkin davaların büyük çoğunluğu, Holocaust'tan sorumlu olan, Auschwitz'in Komutanı Rudolf Höss ve Varşova Gettosu ayaklanmasını bastıran Jürgen Stroop'la ilgiliydi; ancak Ludwig Fischer ve Erich Koch gibi yöneticiler de burada yargılanmıştı: Fischer infaz edilmiş, Koch ise hapishanede ölmüştü.[21] Çekler de Alman savaş suçlularını yargılamış ve Kurt Daluege ile Dieter Wisliceny'yi infaz etmişti. Müttefikler, Trieste'nin geleceği hâlâ tartışılırken, Almanları Yugoslavya'ya iade etme konusunda isteksiz davranmıştı. Yine de Alexander Löhr ile Siegfried Kasche Belgrad'da yargılanmış ve her ikisi de ölüm cezasına çarptırılmıştı; Hermann Neubacher 20 yıl hapis cezasına çarptırılırken, Franz Böhme, Yugoslavlar tarafından yargılanmak yerine intihar etmişti.

Direnişin bazı önemli düşmanları savaş suçlarından paçayı sıyıracaktı. Partizan karşıtı savaşın mimarı Bach-Zelewski, Nürnberg mahkemelerinde

[20] Glass, *They Fought Alone*, 258.

[21] G. Finder ve A. Prusin, *Justice behind the Iron Curtain*, 5-6, 254 vb.

iddia makamının tanığı olarak ve daha sonra da İsrail'deki Eichmann davasında savunmanın tanığı olarak yer alacaktı. Sovyetler Birliği ile üçüncü bir dünya savaşının patlak verebileceği ihtimali ortaya çıktığında, Müttefikler onu savaş suçlarından yargılamak yerine, onun partizan karşıtı savaş ve Doğu Avrupa hakkındaki bilgilerinden yararlanmayı tercih etmiş gibi görünüyor. Bach-Zelewski, daha sonra, savaştan önce işlenen cinayetler nedeniyle birkaç Batı Almanya mahkemesinde yargılanmış ve 1972 yılında Münih'teki hapishanede ölmüştü.[22] Benzer bir koruma ve daha sonra istihbarat servisleri tarafından kullanılma durumu, SOE ajanlarının ve *Englandspiel*'de yakalananların infaz emrini veren ve Kızıl Orkestrayı ortaya çıkardığı için Sovyet istihbarat yöntemleri hakkında bilgi sahibi olduğu sanılan, Berlin'deki yetkili Horst Kopkow'u da kapsayacak şekilde genişletilmişti. Kopkow, işlediği suçlardan dolayı hiçbir zaman yargılanmamış ve 1996'da ölmüştü.[23]

Savaş biter bitmez işbirlikçiler hakkında da davalar açılmıştı. De Gaulle bunlara olan ihtiyacı şu şekilde açıklıyordu: "Hükümetin görevi soğukkanlılığı korumaktı; ancak bu kadar çok suçun ve kötülüğün üzerini örtmek, ülkeyi sonsuza dek zehirleyecek korkunç bir apse bırakmak anlamına gelirdi. Adalet yerini bulmalı."[24] Nisan 1945'te Mareşal Pétain, Almanya'dan İsviçre'ye ve ardından General Koenig tarafından karşılandığı Fransa'ya getirilmişti. Pétain'in davası, 23 Temmuz ile 15 Ağustos 1945 tarihleri arasında görülmüştü ve yaptığı açılış konuşması, nasıl bir savunma yapacağını zaten yansıtıyordu:

> Bu koşullar altında yönetmenin zorluğunu anlayabiliyor musunuz? Boğazıma dayanmış bir bıçakla, her gün, düşmanın taleplerine karşı mücadele ettim. Hasımlarım beni sadece kaçınılmaz olanı yaptığım için suçlamayı düşünürken; tarih sizi nelerden kurtardığımı anlatacak... İşgal beni, isteğim dışında, sizden daha fazla acı çektiğim açıklamalar yapmaya ve bazı eylemleri gerçekleştirmeye zorladı; ancak düşmanın talepleri karşısında, ülkenin varlığı için gerekli olan hiçbir şeyden vazgeçmedim. Tam tersine, dört yıl boyunca yaptıklarımla Fransa'yı ayakta tuttum, Fransızlara yaşam ve ekmek, tutsaklarımıza ise ulusun desteği konusunda güvence verdim.

Pétain, işbirliği yolunda atılan adımlardan ve Almanya'nın nihai zaferine olan inancından bahsetmeye lüzum görmemişti. Yargıçlar savunmasını inandırıcı bulmamış ve onu ölüme mahkûm etmişti. Mahkeme aynı zamanda, infazın gerçekleşmeyeceğini de umuyordu ve de Gaulle de aynı fikirdeydi.

---

[22] Blood, *Hitler's Bandit Hunters*, 279-94.

[23] Tyas, *SS-Major Horst Kopkow*, 205-56.

[24] De Gaulle, *War Memoirs*, III, 108.

Pétain'in cezası ertelenmişti ve kalan ömrünü Batı Fransa kıyılarındaki Ile d'Yeu'de inzivaya çekilerek geçirmişti.[25]

Pétain, büyük ölçüde I. Dünya Savaşında Fransa'nın Verdun'daki kurtarıcısı olarak görüldüğü için infazdan kurtulmuştu. Bu tür bir koruma, diğer Fransız sanıklar için geçerli değildi. Özellikle Pierre Laval, işbirliği suçunun çoğu üstüne yüklenmek üzere seçilmişti. Ekim 1945'te yapılan kısa duruşmada suçlu bulunacak ve ölüm cezasına çarptırılacaktı. Laval, planlanan infazından bir önceki gün zehir alarak cellatlarını atlatmaya çalışmıştı; ancak hastaneye kaldırılacak ve iyileşince de planlandığı gibi idam mangasının karşısına çıkarılıp kurşuna dizilecekti. Joseph Darnand'ın davası da kısa sürmüştü ve suçu aşikârdı. Ölüm cezasına çarptırıldıktan sonra, de Gaulle'e şunu yazmıştı: "Kendim için değil ama *Milice*'deki yoldaşlarım için af diliyorum." *Milice*'nin vatanseverlik duygularıyla böyle davrandığını iddia ediyordu: De Gaulle cevap vermemişti. Diğer Vichy bakanları da yargılanmış ve bazıları ölüm cezasına çarptırılmıştı; ancak bu cezaları daha sonra çeşitli hapis cezalarına çevrilmişti. Fernand de Brinon da ölüm cezasına çarptırılmış ama infaz edilmişti. İşbirlikçi partilerin liderlerinden Jacques Doriot, Şubat 1945'te Almanya'da alçak irtifalı bir hava saldırısında öldürülmüş ve Marcel Déat,1955'teki ölümüne kadar saklanacağı İtalya'ya kaçmıştı: Gıyabında ölüm cezasına çarptırılmıştı.[26]

Başka yerlerdeki diğer büyük işbirlikçiler de yargılanmıştı. Quisling'in davası 20 Ağustos 1945'te başlamış ve ölüme mahkûm edildiği 7 Eylüle kadar sürmüştü. Quisling özür dilememiş ve mahkemeye yaptığı son konuşmasında şunları söylemişti: "Eğer faaliyetlerim –söylendiği gibi– vatana ihanetse, o zaman Tanrı'dan dileğim, Norveç'in çok sayıda evladının da Norveç'in iyiliği için benim gibi hain olması ama hapse atılmaması." Quisling, 24 Ekimde infaz edilecekti.[27] Hollanda'da Anton Mussert, Kasım 1945'te yargılanmış ve suçlu bulunduktan sonra, Mayıs 1946'da infaz edilmişti. Belçikalı işbirlikçi Léon Degrelle, savaş sona ererken önce Norveç'e, ardından İspanya'ya kaçmıştı. İspanya, iade edilmesi yönündeki talepleri reddetmiş ve Belçika'nın onu kaçırma girişimleri başarısız olmuştu: Degrelle gıyabında ölüm cezasına çarptırılmıştı.[28] Danimarkalı Nazi Frits Clausen, yargılanmayı beklerken hapishanede ölmüştü. Yunanistan'da Yunan işbirlikçi hükümetlerin 24 eski bakanı yargılanmıştı. Değişen siyasi iklim, bu davaların sonuçlarını etkileyecekti. İç savaşın ikinci raundu ve komünistlerin uyguladığı şiddet, Yunanistan için kimin davranışının daha kötü olduğu sorularını gündeme getirecekti: İşbirlikçilerin mi yoksa komünistlerin mi? Sonuç olarak, eski

---

25 Griffiths, *Marshal Pétain*, 335-7.

26 Dank, *The French against the French*, 309, 321-2.

27 Hoidal, *Quisling*, 727-8; Andenaes vd, *Norway and the Second World War*, 126-7.

28 Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 126-7, 182-3.

Başbakan Georgios Çolakoğlu ölüm cezasına çarptırılmış ancak daha sonra cezasında indirime gidilmişti. İoannis Rallis ise ömür boyu hapis cezasına çarptırılmış ancak kısa süre sonra hapishanede ölmüştü.[29]

Direnişin ülke içindeki düşmanları olan ve büyük zararlar veren hainlerin çoğu tespit edilerek yargılanmış ve infaz edilmişti. Bir istisna, Müttefikleri, Sovyetler Birliği ile gelecekteki bir çatışmada kendilerine yardımcı olacak bağlantıları olduğuna ikna ederek kovuşturmadan kurtulan ve sonunda Batı Alman istihbaratı için çalışmaya başlayan, Hollandalı hain Richard Christmann'dı. Çoğu durumda, hainlerin suçu apaçık ortadaydı; ancak iki kişi için aynı şeyi söyleyemeyiz. Henri Déricourt, Fransa'da hava indirme subayı olarak SOE'ye son derece iyi hizmet etmişti; ancak Prosper devresinin başına gelen felaketlerden sorumlu tutulacaktı. Savaş sürerken, şüpheli konumda olmasından ötürü, hizmetten el çektirilmişti. Vera Atkins, 1947'de Hans Kieffer ile röportaj yapmayı başarmış ve Kieffer, Déricourt'un Almanlar için çalıştığını doğrulamıştı. Ancak Déricourt'un davası 1948 yılında başladığında, Kieffer infaz edilmişti ve SOE'den hiç kimse Déricourt aleyhine ifade vermemişti. Aslında, Déricourt'u iyi tanıyan Nicholas Bodington onu savunmak için ortaya çıkmış ve tanıklığı, Déricourt'un suçsuz bulunmasında etkili olmuştu. Déricourt, 1962'de bir uçak kazasında ölünceye kadar Laos'ta uyuşturucu ve altın kaçakçısı olarak faaliyet yürütmüştü.[30] René Hardy, Haziran 1943'te Jean Moulin'in bulunduğu yeri Almanlara ifşa etmekle suçlanacaktı; bu ihanet, Moulin'in işkence görmesine ve ölümüne yol açmıştı. Hardy 1945'te tutuklanmış ve 1947'de de yargılanmıştı. Hain olmasına neden olduğundan şüphenilen, Chalon treninde Almanlar tarafından tutuklanma olayını bile reddetmiş ve sonunda beraat etmişti. Nişanlısı Lydie Bastien daha sonra Hardy'nin o trende bulunduğuna dair kanıt sunacak ve Hardy yeniden tutuklanacaktı. İkinci duruşması 1950'de başlamıştı. Tanıklardan biri, hain olduğundan şüphelenilen kişilere yönelik muameleyle ilgili ikilemi ortaya koyan bir ifade vermişti: "Savaş zamanında, en ufak bir şüphe, şüpheli aleyhine karara bağlanmalıdır; barış zamanında en ufak bir şüphe, şüpheli lehine karara bağlanmalıdır." Hardy beraat etmişti. İhanetine dair şüpheler hiçbir zaman açıklığa kavuşturulmamıştı ve çok sonra Klaus Barbie'nin yargılanması da bu meseleyi çözmekte hiçbir katkı sağlamayacaktı.[31]

Hollandalı başsavcı Profesör Langemeyer, işbirlikçileri yargılamaktan sorumlu olanların karşılaştığı ikilemi şöyle özetliyordu: "Bir kişinin düşmanın yanında savaşmasına rağmen sonuçta kötü bir adamdan ziyade, iyi bir adam olabileceği ve aynı zamanda aptal da olmayabileceği, bu ceza

[29] Leeper, *When Greek Meets Greek*, 166.

[30] Helm, *A Life in Secrets*, 356, 362-4.

[31] Clinton, *Jean Moulin*, 186; Dank, *The French against the French*, 157.

davalarının en büyük deneyimlerinden biriydi."[32] Bu farkındalık, normal hayata bir an önce dönülmesi gerektiğinin kabul edilmesine ek olarak, işbirlikçilerin tasfiyesinin kaderini belirlemişti. Fransa'da özel mahkemeler 124.750 kişiyi yargılamış, bunlardan 767'si infaz edilmiş ve 38.000'den fazlası çeşitli hapis cezalarına çarptırılmış ya da medeni haklardan yoksun bırakılmıştı. İşgalin utancından sonra, tahmin edilebileceği gibi, davalar oldukça çekişmeli geçmişti; ama aynı zamanda uzlaşmadan yana bir duygu da vardı. 1947'de çıkarılan bir af, hafif suçlar işlemiş işbirlikçilerin ulusal aşağılanma damgasını kaldırmıştı ve birbirini izleyen aflar, suçlu bulunanların hapishaneden erken salıverilmesine yol açacak ve böylece 1964'te hapishanede hiçbir işbirlikçi kalmayacaktı.[33] Hollanda hükümeti, Fransa'da meydana gelen *épuration sauvage*'ın tekrarlanmasından korkuyordu ve bu nedenle Ekim 1945'e kadar, işbirlikçi oldukları iddia edilen 96.000 kişiyi önleyici bir uygulamayla gözaltında tutmuştu. Özel mahkemeler Hollandalı işbirlikçileri yargılamış ve yaklaşık 64.000 erkek ve kadın hapis cezasına çarptırılmış ya da medeni haklardan mahrum edilmişti: 135'i ölüm cezasına çarptırılmış ancak yalnızca 40'ı infaz edilmişti.[34] Belçikalılar yaklaşık 100.000 kişiyi tutuklamış; ancak yalnızca 87.000 kişiyi yargılamıştı ve bunlardan 10.000'i beraat etmişti. 4.170 davada ölüm cezası verilecek ancak yalnızca 230'u infaz edilecekti ve yaklaşık 16.000 işbirlikçi uzun hapis cezalarına çarptırılmıştı. Danimarkalılar 46 işbirlikçiyi infaz etmiş, 62'sini de ömür boyu hapis cezasına çarptırmıştı ve yaklaşık 14.000 kişi kısa süreli hapis cezaları almıştı.[35]

İki ülke, Norveç ve İtalya, işbirlikçileri nasıl tasfiye edip cezalandıracaklarını düşünürken alışılmadık zorluklarla karşılaşacaktı. Norveç'te NS üyeliği, birçok kişinin işini koruması için gerekliydi ve bu nedenle işbirlikçi örgüte üyelik, üyenin mutlaka bir işbirlikçi olduğu anlamına gelmiyordu. Bu sorun Norveç mahkemeleri tarafından da kabul edilecekti. Savaş sırasında NS'ye bağlı olan herkes, yaklaşık 93.000 kişi soruşturulmuş ve bunların yaklaşık yarısı ya hiç yargılanmamış ya da beraat etmişti. Suçlu bulunanların büyük çoğunluğu (genelde pasif NS üyeleri) para cezasına çarptırılmış ve bazıları da sınırlı bir süre için medeni haklarından mahrum bırakılmıştı. Quisling'in bakanları (her ikisi de idam edilmiş olan Albert Hagelin ve Ragnar Skancke dışında) dahil olmak üzere, hapsedilen 18.000 kişinin cezalarında,

---

[32] H. Mason, *The Purge of the Dutch Quislings*, 25.

[33] Paxton, *Vichy France*, 329; Vinen, *The Unfree French*, 324-5; Dank, *The French against the French*, 322-3.

[34] Mason, *The Purge of the Dutch Quislings*, 40-41; Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 127-8.

[35] Littlejohn, *The Patriotic Traitors*, 182-3, 82; Sørensen, "Narrating the Second World War in Denmark since 1945."

Fransa'da olduğu gibi, birbirini izleyen aflarla indirime gidilmiş ve böylece tüm işbirlikçiler 1957 yılının sonunda hapisten çıkmıştı.[36]

İtalya'da CLNAI ve CLN'nin hükümete tavsiyesi, Faşistlerin suçlarına göre derecelendirilmesi gerektiği yönündeydi. Mussolini 1922'de iktidara gelmişti ve tüm Faşistleri ölüme ya da hapis cezasına çarptırmak, ülkeyi yeniden inşa etme şanslarını ortadan kaldıracaktı. Buna bağlı olarak, cezalandırma girişimleri, ateşkesten sonra Faşist olmaya devam eden ya da RSI'nin *Brigate Nere* ve *Decima Mas* gibi silahlı kuvvetlerinde görev yapmış olanlara yönelik olacaktı. 1946 yılında, hapishanelerde yaklaşık 40.000 Faşist vardı. Pietro Caruso ve Pietro Koch gibi direnişi yok etmeyi kendine görev edinmiş önde gelen Faşistler yargılanacak, ölüme mahkûm edilerek infaz edilecekti. Yugoslavya'daki İtalyan işgal bölgelerinde görev yapan İtalyanlar kesinlikle Yugoslavya'ya iade edilmemişti. Ancak Yugoslavya'daki acımasız politikaları birçok masum sivilin ölümüyle sonuçlanan General Roatta, İtalya'da suçlamalarla karşı karşıya kalmıştı: Roatta İspanya'ya kaçmış ve gıyabında ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştı. Bu ceza, 1948'de bir temyiz mahkemesi tarafından bozulacak ve Roatta, 1966'da Roma'ya özgür bir adam olarak dönecekti.

Savaş sonrası duruşmalar, Ocak 1953'te 21 SS Das Reich üyesinin Oradour katliamından yargılanması gibi rahatsız edici gerçekleri de ortaya çıkarabiliyordu. Mahkemede, sanıklardan 14'ünün aslında Alsaslı Fransızlar olduğu, zorla SS'e alındıkları ve katliama yalnızca Almanların hâlâ Alman kontrolündeki Alsas'ta ikamet eden ailelerine karşı misilleme yapacağı korkusuyla katıldıkları anlaşılmıştı. Mahkeme savunmalarını kabul etmiş ve erkekleri bir süre zorunlu çalışma cezasına çarptırmıştı. Bu cezaların Alsas'ta tepkiye yol açması üzerine, Fransız Alsaslılar şubat ayında serbest bırakılmıştı. Bu da genel olarak halkın ve Orador-Limousin milletvekillerinin tepkisine neden olacaktı. Duruşma, Oradour-sur-Glane'in, Alman işgalinin vahşeti anısına bir anıtmezar olarak korunmasına yol açmıştı.[37] Oradour katliamından sorumlu Alman subayı Heinz Lammerding, Almanya tarafından hiçbir zaman iade edilmemişti; ancak Fransa'daki bir mahkemede gıyaben yargılanmış ve ölüm cezasına çarptırılmıştı. Lammerding 1971'de ölecek ve cenazesi, eski SS arkadaşlarının büyük bir buluşmasına sahne olacaktı.

II. Dünya Savaşı sırasında işlenen büyük suçlar zaman geçtikçe ne unutulmuş ne de affedilmiştir. Lyon'un eski Gestapo şefi Klaus Barbie, savaş sonrasında Amerikalılar sayesinde hemen cezalandırılmaktan kurtulmuş ve önce Bolivya'ya, ardından da Peru'ya yerleşmişti. Bir Fransız mahkemesi onu gıyabında ölüm cezasına çarptırmıştı; ancak Nazi avcıları Serge ve Beate Klarsfeld, 1971 yılına kadar Barbie'nin saklandığı yeri bulamamıştı. 1984'te

---

[36] Hoidal, *Quisling*, 773-4.

[37] Bennett, *Under the Shadow of the Swastika*, 69.

Barbie savaş suçlarıyla itham edilmiş ve Mayıs 1987'de yargılanmaya başladığı Fransa'ya iade edildikten sonra, ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştı. Barbie'nin duruşması Fransa'daki eski defterlerin yeniden açılmasına neden olacak ve özellikle *Milice*'in Lyon istihbarat şefi Paul Touvier'in davası öne çıkacaktı. Touvier Fransız mahkemeleri tarafından iki kez gıyabında ölüm cezasına çarptırılmış ancak yakalanmamayı başarmıştı. 1967 yılında davası zaman aşımına uğramıştı: Bu Touvier'in, Fransa'nın 12 güneydoğu bölgesinde ikamet etmesi yasak olsa da artık özgür bir adam olduğu anlamına geliyordu ve 1971'de George Pompidou başkanlık yetkisiyle onu affetmişti. Barbie davası, Touvier'in affı sorununu yeniden gündeme getirmişti; çünkü her iki adam da benzer suçlar işlemişti. Touvier 1989'da tutuklanmış ve eski direnişçiler ile sürgünler tarafından, insanlığa karşı suç işlemekle itham edilmişti. 1993 yılında biten yargılama sonucunda, Touvier ömür boyu hapis cezasına çarptırılacaktı. Eski Vichy polis şefi René Bousquet, 1949 yılındaki yargılama sonucunda 5 yıl hak mahrumiyeti cezası almıştı. Böyle hafif bir ceza alması, eski işbirlikçiliğini telafi ettiği düşünülen, geç direniş faaliyetlerinin bir sonucuydu. 1991'de Bousquet, Vel d'Hiv Yahudi toplamalarına yol açan davranışı nedeniyle Fransız mahkemeleri tarafından suçlanmıştı; ancak davası görülmeye başlamadan, 1993'te suikasta kurban gitmişti.[38]

İşgal altındaki Roma'da üst düzey bir Gestapo subayı olan ve savaştan sonra Arjantin'e kaçan Erich Priebke, 1994 yılında, en sonunda güvende olduğu hissine kapılarak, Birleşik Devletler ABC haber kanalından bir muhabire, Ardeatine Mağaraları katliamına karıştığını anlatmıştı. Priebke yanılmıştı; İtalya'ya iade edilecek ve yargılanacaktı. Ancak yargıçlar, beklenmedik bir şekilde, Priebke'nin yalnızca emirlere uyduğu ve davasının 30 yıllık zaman aşımına uğradığı sonucuna vararak, onun beraatine karar vermişti. Katliam kurbanlarının yakınlarının ve eski direnişçilerin protestoları, yeni bir yargılamaya ve Priebke'nin 15 yıl hapis cezası almasına yol açmıştı; bu ceza temyizde bozulacak ve müebbet hapis cezasına çarptırılacaktı. Priebke hiçbir zaman hapse girmeyecek ancak 2013'teki ölümüne kadar ev hapsinde tutulacaktı. Ölümü bile tartışmayı bitirmeyecekti: Vatikan, cenaze töreninin İtalya'daki herhangi bir Katolik Kilisesinde yapılmasını yasaklamıştı; Arjantin, karısının yanına gömülebilmesi için tabutunun ülkeye getirilmesini kabul etmemişti ve doğduğu Alman kasabası da onu teslim almayı reddetmişti. Priebke, İtalyan yetkililer tarafından isimsiz olarak gizlice gömülecekti.[39]

Holocaust'un korkunçluğu gün yüzüne çıktıkça, Yahudi liderlerin o dönemdeki davranışları da masaya yatırılacaktı. Savaş sırasında, Fransa'daki

[38] H. Rousso, *The Vichy Syndrome*, 116-26, 205-11; Weitz, *Sisters in the Resistance*, 13.

[39] G. Walters, *Hunting Evil*, 575-6.

UGIF (*Union Générale des Israélites de France*) ile Belçika'daki AJB'nin (*L'Association des Juifs en Belgique*) liderleri, Yahudi yeraltı basını tarafından işbirlikçi olmakla suçlanmış ve savaştan sonra Yahudiler, bu kişilerin Yahudi haysiyet divanlarında [Jewish honour courts] yargılanması için baskı yapmıştı. Fransa ve Belçika'da bu konuda çok az şey yapılacaktı; ancak Hollanda'da, *Joodse Raad*'ın ortak liderleri David Cohen ve Abraham Asscher, Kasım 1947'de savcının emriyle tutuklanmıştı. Hollandalılar bu iki kişiyi işbirlikçilik suçlamasıyla mahkemeye çıkarma konusunda pek istekli olmadığından, yargılamayı Yahudi haysiyet divanı devralacaktı. Bu mahkeme, her iki adamı da işgal sırasında, özellikle de sürgün listelerinin hazırlanmasında, "kınanması gereken" davranışlar sergilemekten mahkûm etmişti. Mahkeme Asscher ve Cohen'i suçlu bulmuş, her ikisinin de Yahudi cemaati içindeki fahri ve maaşlı görevlerden el çektirilmesini tavsiye etmiş ve sinagog ayinlerine katılmalarını yasaklamıştı. Hollandalı yetkililer tarafından yapılan resmi soruşturmalar, davanın düştüğü Temmuz 1950'ye kadar devam etmesine rağmen, temyiz mahkemeleri kararın iptaline yol açacaktı. O tarihte Asscher ölmüştü; Cohen, itibarını hayatının geri kalanında korumaya devam edecekti.[40]

Toplama kamplarından kurtulan Yahudiler, Holocaust gerçeğini bilmenin, Batı Avrupa'daki antisemitizmin azalmasına yol açmadığını görecekti. Hollanda'dan sürgün edilen yaklaşık 107.000 Yahudiden yalnızca, yaklaşık olarak 5.000'i toplama kamplarından sağ çıkarak evlerine dönmüştü. Bu insanlar daha sonra evlerini, işyerlerini ve mallarını geri almak için mücadele edecekti ve savaştan hemen sonraki yıllarda, birçoğu Amerika Birleşik Devletleri'ne ya da yeni kurulan İsrail ülkesine göç etmeyi tercih etmişti. Buna ek olarak, Hollandalıların kendi direniş hikâyeleri vardı ve Yahudilerin acı öyküsünün kendilerininkinden biraz olsun farklı olduğunu kabul etmeye hazır değillerdi. Örneğin Otto Frank, kızı Anne'nın günlüğü için Hollandalı bir yayıncı bulmakta zorlanmıştı. Anne Frank'ın hikâyesi ancak Amerika Birleşik Devletleri'nde İngilizce çevirisi yayımlandıktan, ardından bir oyuna ve bir filme uyarlandıktan sonra, uluslararası bir sembol haline gelmiş ve 1960 yılında, Amsterdam'da Anne Frank Evi Müzesi kurulmuştu.[41] Danimarkalılar haklı olarak, Yahudileri yok edilmekten kurtarma konusunda önemli bir rol oynayan bir halk olarak hatırlanıyordu; ama aynı Danimarka, savaş zamanı kaçarak İsveç'e sığınmış olan Yahudilerin evlerine dönmelerini de zorlaştırmıştı. Hem Hollanda'da hem de Danimarka'da mülteci olarak gelen vatansız Yahudilere genellikle kısa bir sürede, sınır dışına çıkma emri tebliğ ediliyordu. Haziran 1945'te Paris'te, 4. Bölgede bir Yahudiye ait apartman dairesinde

[40] De Haan, "The Unresolved Controversy"; Wasserstein, *The Ambiguity of Virtue*, 229-31; Presser, *Ashes in the Wind*, 270-71.

[41] Dewulf, *Spirit of Resistance*, 190-93, 210.

oturan biri, daire sahibinin kamplardan dönüşü üzerine evden çıkarılınca, yaklaşık 2.500-3.000 kişilik bir kalabalığın "Fransa Fransızlarındır" diye bağırdığı kısa bir gösteri ve ayaklanma yaşanmıştı.[42]

Doğu Avrupa'daki Yahudileri savaştan sonra zor günler bekliyordu. Polonya, Holocaust'tan sonra geniş bir Yahudi mezarlığı olarak görülmüş ve bazı Polonyalılar, hayatta kalan Yahudilere, onları birer komünist olarak görerek düşmanca davranmıştı. 4 Temmuz 1946'da Kielce'de 40 Yahudinin öldürüldüğü bir pogrom meydana gelmişti.[43] Yitzhak Zuckerman, Zivia Lubetkin ve Simha Rotem gibi, Varşova gettosu ayaklanmasından kurtulanlar ve Abba Kovner gibi, daha doğudaki gettolardan sağ kurtulanlar da dahil olmak üzere, birçok Yahudi daha sonra ülkeyi terk etmeyi seçecekti. Ancak Marek Edelman, savaş sonrası siyasette aktif olduğu Polonya'da kalmayı tercih etmişti.

Çoğu ülke, direnişin önemini kabul etmişti. Sokaklarda, direnişçilerin infaz edildiği yerlerdeki duvarlara plaketler çakılmış ve çok sayıda direniş madalyası ya da haç verilmişti. Örneğin İtalya'da, kuzey şehirlerinin ayaklandığı gün olan 25 Nisan, şimdi Kurtuluş Günü olarak kutlanıyor. Fransa'da 11 Kasım 1945'teki Ateşkes Gününde, II. Dünya Savaşı kahramanları onuruna özel bir tören yapılması planlanmıştı ve bu törende, 15 Fransız vatandaşının kalıntılarını temsil eden tabutlar Les Invalides'e getirilecekti. Adaylar, Fransa'nın savaş deneyiminin genişliğini yansıtacak şekilde oylamayla seçilmişti: Direnişte savaşmış, bir erkek ve bir kadın olmak üzere iki kişi; ırksal nedenlerle sürgün edilmiş bir erkek ve bir kadın; bir FFI üyesi ve çeşitli birimlerde hizmet etmiş 9 asker. Tabutlar daha sonra, askeri tören alayı eşliğinde Arc de Triomphe'a götürülmüş ve burada de Gaulle, onları "aynı alçakgönüllülükle şanlı yolu seçen diğer birçok kişinin simgesi" olarak kabul ettiği, kısa bir konuşma yapmıştı.[44] Mont Valérien infaz alanına direniş için bir anıt dikme planları yapılma başlamıştı. Avrupa'nın başka yerlerinde de benzer anıtlar dikilmiş ve direnişin öyküsünü gelecek kuşaklara aktarmak için müzeler açılmıştı.

Direniş üyelerine de ödüller verilmişti. 1946'da de Gaulle, 1940'ta oluşturduğu *Ordre des Compagnons de la Libération*'un ilk sahiplerini bizzat kendisi seçtiğinde bazı tartışmalara neden olacaktı. Listeye alınan 1.036 kişinin çoğu Özgür Fransa kuvvetlerinin üyeleriydi ve yalnızca 107'si istihbarat ajanı ve 157'si de ülke içindeki direnişin üyesiydi. Sadece altısı kadındı ve Marie-Madeleine Fourcade, muhtemelen BCRA için değil de SIS için çalıştığı için göze çarpan bir eksiklikti. Ödüller konusunda da güçlü bir siyasi önyargı vardı: Direnişin komünist ve sol kanadı neredeyse hiç tanınmıyordu ve

---

[42] Vilhjálmsson ve Blüdnikow, "Rescue, Expulsion, and Collaboration"; Lagrou, *The Legacy of Nazi Occupation*, 255-6.

[43] Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 549-51.

[44] Frenay, *The Night Will End*, 434-7; Rousso, *The Vichy Syndrome*, 25.

önemli sayıda ismin savaş zamanı Gaullistleri olduğu açıktı; bunlardan 38'i V. Cumhuriyette de Gaulle'e hizmet etmeye devam edecekti.[45]

SOE, ajanlarının çoğuna askeri ya da sivil ödüller kazandırmıştı. Üç kadın ajana, Noor Inayat Khan, Violette Szabo ve Odette Sansom'a, en yüksek Britanya sivil ödülü olan George Crosses nişanı verilecekti. Yeo-Thomas ve Rjukan baskınına katılanlar da dahil olmak üzere, önemli sayıda ajan, ikinci en yüksek askeri onur ödülü olan DSO'yu alacaktı. Bazı Fransız ödülleri de alınmıştı ve Fransızlar, savaş kahramanlarına verilen Croix de Guerre ödüllerinde cömert davranmıştı. Pearl Witherington kendisine sivil CBE ödülü teklif edilmesine kızmış ve "Yaptığım işte sivil hiçbir şey yoktu" diyerek bu ödülü reddetmişti. John Starr tutukluluğu sırasındaki davranışları nedeniyle soruşturmaya uğramış ancak aleyhinde kesin delil bulunmadığı için askeri mahkemeye çıkarılmamıştı. Ancak Vera Atkins şu sonuca varacaktı: "Onun yüz karası olduğunu düşünüyoruz. Ve ondan başka da çıkmamıştı." John Starr'a herhangi bir Britanya nişanı verilmezken, kardeşi George DSO alacaktı.[46]

Britanyalılar, direnişte çalışanlara minnettarlıklarını göstermekten de geri durmayacaktı. 1944 yılının eylül ayı sonunda, Maurice Buckmaster, direnişe katılan insanlarla tanışmak ve teşekkür etmek için oluşturulan Judex görev gücüne, yedi aylık bir Fransa turunda liderlik etmişti. Misyon, Alpler, Güney, Orta ve Güneybatı Fransa'yı dolaşmadan önce, Normandiya üzerinden Paris'e ve ardından Lille ve Kuzey Fransa'ya, Nancy ve doğuya gitmişti. Buckmaster'a Tony Brooks, George Starr, Yvonne Cormeau ve Claude de Baissac gibi, onu birlikte çalıştıkları insanlarla tanıştırmak isteyen çeşitli SOE ajanları eşlik etmişti. Buckmaster şunları kaydedecekti:

> Judex kuzeyden güneye doğru yol aldıkça, buluşmaların niteliği giderek daha kaygısız ve neşeli hale geldi. Güneylilerin, Loire'ın kuzeyindeki yurttaşlarıyla aynı kahredici baskının ağırlığı altında kalmadıkları açıktı.

Buckmaster, ödül ve emekli maaşı alabilmeleri için direnişçilerin isimlerinin listelenmesine yardım etmişti. Ayrıca, savaş sırasında Fransa'ya paraşütle indirilen ve artık Uzakdoğu'da ihtiyaç duyulan telsiz setleri başta olmak üzere, ekipmanların toplanmasına da yardım etmişti.[47] Tony Brooks daha sonra Robert Bourne-Pattinson ile Fransız direnişinin sonuçlarını değerlendiren, uzun sürecek bir çalışma yapmak için Fransa'ya dönecekti. MI9 ayrıca, Belçika, Hollanda, Fransa ve İtalya'da kendi ödül bürolarını kurmuştu.

---

[45] Lagrou, *The Legacy of Nazi Occupation*, 39; Olson, *Madame Fourcade's Secret War*, 378.

[46] Glass, *They Fought Alone*, 250-53; M. Tillotson (der.), *SOE and the Resistance as Told in* The Times *Obituaries*, passim.

[47] Buckmaster, *Specially Employed*, 193-9; TNA, HS 7/134.

Bu bürolar, kaçış hatlarındaki yardımcılara hizmetlerini kanıtlamaları için sertifikalar vermiş ve ayrıca maruz kaldıkları zorluklar için maddi tazminat teklif etmişti. Maddi ödül, ya sunulan meblağ alınan risklerin yanında çok küçük kaldığı için ya da teklif edilen kişiler, sadece yapmaları gerekeni yaptıklarını ve tazminat beklentisiyle hareket etmediklerini düşündüklerinden ötürü bir maddi ödülü gereksiz buldukları için genellikle reddediliyordu. Donald Darling, Paris'teki ödül bürosunda çalışmış ve en az 30.000 sivilin kaçış hatlarında faaliyetlere dahil olduğunu hesaplamıştı. İtalya'da bu rakam daha yüksekti ve 75.000 sertifika verilmişti.[48]

Direnişçilerin ve SOE ajanlarının büyük çoğunluğu, sivil hayata ve büyük işlere imza atmak için ayrıldıkları belirsizliğe geri dönmüştü. Bazıları anılarını yazmış, bazıları gelecek nesiller için deneyimlerini kaydetmişti; ancak çoğu savaş sırasında yaptıklarından nadiren bahsetmiş ya da hiç bahsetmemişti. Gizli savaşın tadı damaklarında kalmış bazıları da ülkelerinin gizli servislerinde yollarına devam etmişti: Nigel Clive, Tony Brooks ve André Hue, savaştan sonra SIS için çalışmış; Virginia Hall, George Musulin ve William Colby CIA'e katılmış; Robert Maloubier de Fransız istihbarat servislerinde hizmet vermişti. Reichsbank'ın kayıp altın rezervlerini aramak için başka bir eski SOE ajanına katılan Stanley Moss, Enver Hoca'yı devirmeyi planlayan bir örgüte katılan Billy McLean ve 1950'lerde, İran Başbakanını Muhammed Musaddık'ı devirmek için gerçekleştirilen ve bir Anglo-Amerikan darbesi olan Boot Operasyonuna katılan Monty Woodhouse gibi diğer bazıları da macerayı seçmişti.

II. Dünya Savaşının sona ermesi, savaş sırasındaki zorunluluktan doğan gizli örgütlenmelere –SOE ve OSS– artık çok az gereksinim duyulması anlamına geliyordu. 1944 sonbaharında Roosevelt, Bill Donovan'dan Amerikan istihbarat servislerinin geleceğine dair bir değerlendirme istemişti. Donovan, "Düşmanlarımız yenildiğinde, barış dönemi sorunlarını çözmemizde bize yardımcı olacak bilgilere yönelik talep de eşit derecede yakıcı bir ihtiyaç olacaktır" diyerek görüşünü özetlemişti. OSS'nin bir "merkezi istihbarat servisi" haline gelmesi gerektiğini öne sürmüştü. Donovan'ın değerlendirmesi basına sızdırılacak ve bir muhalefet fırtınası kopacaktı. Roosevelt genel olarak bir istihbarat servisinden yanayken, Truman fikre tamamen karşıydı ve OSS 20 Eylül 1945'te resmen dağıtılacaktı. Üç yıl sonra Truman, yeni dünyanın doğası gereği bir istihbarat teşkilatına ihtiyaç olduğunu fark etmiş ve CIA kurulmuştu. Britanya'da SOE, savaş sonrası dünyada benzer şekilde gereksiz görünüyordu ve savaşın sonunda SIS tarafından devralınma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Mayıs 1945'te, SOE Başkanı Lord Selborne, Churchill'e böyle bir hamleye karşı düşüncesini şöyle aktarıyordu:

[48] Darling, *Secret Sunday*, 166; Fleming, *The Vatican Pimpernel*, 171; Absalom, "Hiding History."

> Rus tehdidi, İtalya, Orta Avrupa ve Balkanlar'daki durum ve Ortadoğu'da için için yanan volkanlar göz önüne alındığında, SOE'nin bu noktada işlevsiz hale getirilmesine izin vermenin delilik olacağını düşünüyorum. Dışişleri Bakanlığının ellerine teslim ederek, Sir Orme Sargent'tan SOE'yi denetlemesini istemenin, bir başrahibeyi bir genelevin başına geçirmeye benzediğini düşünmeden edemiyorum.

Clement Attlee başkanlığındaki yeni İşçi Partisi hükümeti farklı düşünüyordu ve 15 Ocak 1946'da SOE tasfiye edilecekti. Örgütün bütün belgeleri Dışişleri Bakanlığına aktarılmış ve birçoğu kısa süre sonra çıkan bir yangında kül olmuştu.[49]

Batı Avrupa'da hayatın normale dönmesi, restorasyon ve yenilenme için karşı konulamaz bir istek vardı. Genel olarak, siyasi partiler işlerine normal bir şekilde devam ederken, direnişin demokrasinin restorasyonu ya da savaş sonrası siyaset üzerinde çok az etkisi olmuştu. Savaş sonrası seçimlerde, sola doğru bir kayma görülse de komünistlere verilen destekte büyük bir artış olmamıştı. Savaş sonrası ilk Danimarka kabinesi, direnişin önemini takdir etmişti: 18 bakandan 9'u direnişte çalışmış, dördü Özgürlük Könseyinde görev yapmıştı.[50] Fransa'da, aralarında Emmanuel d'Astier, Georges Bidault, Jacques Chaban-Delmas ve Christian Pineau'nun da bulunduğu direniş liderlerinin ve CNR üyelerinin birçoğu, savaş sonrasında parlak siyasi kariyerlere sahip olmuştu. 1946'da selefinden biraz farklı olan yeni bir Dördüncü Cumhuriyet kurulmuştu. Frenay, direniş ile siyaset arasındaki ilişki hakkında şu yorumu yapmıştı: "Hayal kırıklığına uğramış ulusumuzun şimdiye kadar aldığı tek şey, Üçüncü Cumhuriyetin acınası bir karikatürü olmuştu. Politik olarak başarısız olmuştuk."[51] İtalya'da Faşizm yıllarını telafi etmenin zorlukları ve savaşın verdiği zarar, 1945'te başbakan olarak Ivanoe Bonomi'nin yerini alan Ferruccio Parri'ye fazla ağır gelmişti ve aralık ayında onun yerine Alcide de Gasperi geçmişti. Parri'nin savaş sırasında kurulmasına yardım ettiği Eylem Partisi barışa geçiş sürecinde ayakta kalamamış; üyeleri sosyalist ve cumhuriyetçi partiler arasında bölünmüştü. Direniş sayesinde öne çıkan Luigi Longo ve Raffaele Cadorna gibi birkaç isim siyasete devam etmişti. Haziran 1946'da İtalyanlar yüzde 54'e karşı yüzde 46'lık bir çoğunlukla monarşinin kaldırılması yönünde oy kullanmıştı.[52] Monarşi, benzer şekilde Belçika'da da hayatta kalma mücadelesi verecekti. III. Léopold, Belçika'daki Alman politikalarına karşı durmayarak ve "talihsiz bir evlilik" yaparak, ülkede popülerliğini yitirmişti. Savaş sona erdiğinde, Léopold Avusturya'daydı ve geri dönme olasılığı bir hükümet krizine ve Katolik kralcıların siyasi olarak

---

[49] Harris Smith, *OSS*, 363-4; Wilkinson ve Bright Astley, *Gubbins and SOE*, 232.

[50] Reilly, *The Sixth Floor*, 208; Cruickshank, *SOE in Scandinavia*, 267-8.

[51] Frenay, *The Night Will End*, 448.

[52] Wilhelm, *The Other Italy*, 257-61.

gölgede kalmasına yol açmıştı: Léopold, Belçika dışında kalacak ve kardeşi Charles naip olarak görev yapacaktı. 1950'de, yeni Katolik-Liberal Koalisyon Hükümeti, Léopold'un dönmesi konusunda bir referandum düzenlemiş ve sonuç kıl payı da olsa onun lehine çıkmıştı. Kral, Temmuz 1950'de Brüksel'e geri dönmüştü; ancak bir haftalık şiddetli ayaklanmalardan sonra tahtını oğlu Baudouin'e bırakarak istifasını bildirmişti.[53]

Öte yandan, Yunanistan'da direniş, savaş sonrası siyaseti çok büyük bir oranda etkilemeye devam etmişti. Sağın solla, kralcıların cumhuriyetçilerle çatışması, bir dizi kısa ömürlü Yunan hükümeti kurulmasına yol açmıştı. ELAS'ın eski *andarte*leri, özellikle 1947'de, ülke içi asayişten sorumlu bakan olarak görev yapan ve komünistlerin toplu olarak tutuklanmasını emreden, savaş zamanı hasımları Napoleon Zervas tarafından düşman olarak görülüyordu. İşbirlikçi Güvenlik Taburlarının eski üyeleri memnuniyetle karşılanırken, ELAS üyelerinin yeni Ulusal Muhafızlar'a katılmalarına izin verilmiyordu. Stefanos Sarafis, şu acı yorumu yapmıştı:

> (Güya ELAS)... Yunanları öldürmekten ve zarar vermekten başka bir şey yapmamış.... şu anda hapiste olması gereken birçok eski işbirlikçinin ve işgal sırasındaki tutumlarını ve eylemsizliklerini haklı çıkarmak isteyen ve görevlerini yapmadıkları için, o zaman görevini yapmış olanları, Yunanları öldürmekten ve yıkıma yol açmaktan başka bir şey yapmamış gibi göstermek isteyen kötü niyetlilerin söylediği şey işte bu.

Eylül 1946'da monarşinin geleceğine ilişkin referandum, yüzde 68'lik bir çoğunlukla, Kral'ın dönüşü lehine bir sonuca yol açmıştı; ancak Müttefik gözlemciler, monarşistlerin seçime geniş çaplı hile karıştırdığını bildirmişti. II. George, 1946 yılının eylül ayı sonunda Yunanistan'a dönmüştü ve Nisan 1947'de hayatını kaybedene kadar tahtta kalacak ve sonra yerine oğlu geçecekti: Yunanistan'da monarşi 1973'te kaldırılmıştı. Savaş süresince de belirgin olan sol ve sağ arasındaki uzlaşmaz bölünme, Mart 1946 ile Ekim 1949 yılları arasında sürecek olan, çok daha kanlı bir iç savaşa yol açacaktı.[54]

Doğu Avrupa'da nüfus, Alman işgaline direnenler ile onunla işbirliği yapanlar arasında net bir şekilde bölünemiyordu. Bu bölgede işbirliği nüansları vardı: Örneğin, zaman zaman sadece komünistleri daha büyük düşman olarak gördükleri için Almanlarla işbirliği yapanlar vardı. Ayrıca, özellikle Orta Avrupa ülkelerinde, savaşa Mihver devletleri tarafında başlayan ancak daha sonra taraf değiştiren ve başlangıçta yaptıkları işbirliği daha sonraki direniş faaliyetleriyle dengelenebilecek başkaları da vardı; ancak bu ge-

---

[53] Conway, *The Sorrows of Belgium*, 169-75; Lagrou, *The Legacy of Nazi Occupation*, 33.

[54] Mazower, *Inside Hitler's Greece*, 376; Iatrides, *Revolt in Athens*, 260; Sarafis, *ELAS*, 423.

nellikle askeri olmaktan çok siyasi bir durumdu. Yine de diğer bazı ülkeler, özellikle Polonya, işgal boyunca Almanlara direnmişti; ancak şimdi, savaş bittikten sonra, işgalci Sovyet yetkilileri ile komünistlerin çoğunlukta olduğu yeni geçici hükümet onları "işbirlikçi" olarak yaftalıyordu. Gerçekten de, komünistlerin egemen olduğu yeni rejimler, savaş zamanı direnişini yeniden tanımlamaya çalışarak, savaş zamanı az sayıdaki komünist direnişçinin çabalarını abartıp göklere çıkarırken, demokratik direnişin çok daha büyük çabalarını küçümsemiş ya da görmezden gelmişti. Gerçekten de siyaset, Doğu Avrupa'daki direniş anlatısına derin bir gölge düşürmüştü. Demokratik direniş açısından, savaşın sonu ve sonraki yıllarda yaşanan olaylar yenilgilerine işaret ediyordu. Mayıs 1945'te savaşın sonunda güvence altına alınmış tek komünist rejim, Tito'nun Yugoslavya'daki rejimiydi. Başka yerlerde komünistler egemendiler; ama demokratik partilerle de işbirliği içindeydiler. Ancak 1948'in sonunda komünizm, Stanisław Mikołajczyk ve Edvard Beneš gibi, savaş zamanı direnişine destek olan demokratik politikacılar ile Stefan Korboński ve Radomír Luža gibi, bu direnişe katılan birçok kişiyi ülke dışına kaçmaya zorlayarak ya da ülke içinde kalanları da evlerinde hapis cezasına çarptırarak, kontrolü tamamen ele almıştı.

Bazı liderlerin işbirliği tartışılmazdı. Hırvat lider Ante Pavelić adaletten kaçmayı başarmış ve Avusturya'yı terk ederek Arjantin'e kaçmıştı; ancak Sırp lider Milan Nedić, Ocak 1946'da Britanyalılar tarafından Yugoslav makamlarına teslim edilmiş ve iddiaya göre bir ay sonra hapishanede intihar etmişti. Macaristan'da Faşist Ok Haç üyeleri işbirlikçi olarak yargılanmışlardı ve suçları açıktı: Örneğin, Ferenc Szálasi, Amerikalılar tarafından Macaristan'a iade edildikten sonra, 1946'da yargılanarak ölüm cezasına çarptırılmış ve cezası da infaz edilmişti. Macaristan'ın savaş dönemi liderlerinden Amiral Horthy, 1950'de Portekiz'e taşınmasına izin verilmeden önce, Almanya'da Amerikalılar tarafından ev hapsinde tutulmuş; Miklós Kállay da Amerika Birleşik Devletleri'ne sürgün edilmişti. Romanya'da hem Ion hem de Mihai Antonescu bir Halk Mahkemesi tarafından yargılanmış ve Haziran 1946'da ölüm cezasına çarptırıldıktan sonra infaz edilmişti.

Yeni yeniden kurulan Çekoslovakya'da, birçok savaş zamanı işbirlikçisi vardı ve bunların en önemlileri yargılanmıştı. Eski Cumhurbaşkanı Emil Hácha, yargılanmayı beklerken hapishanede ölmüş ve eski propaganda bakanı Emanuel Moravec intihar etmişti; ancak Sudeten lideri Karl Frank yargılanarak suçlu bulunmuş ve infaz edilmişti. 30.000'den fazla kişi yüksek mahkemelerde suçlanıp yargılanmış ve bunlardan 700'ü infaz edilmişti. Alt mahkemeler, gönüllü olarak, Çek kalmak yerine Alman olmayı seçen 135.000 kişiyi "milli haysiyet suçu" işlemekten yargılamış ve suçlu bulunanları hapse mahkûm etmişti. Aynı zamanda göç ettirmeler de ülkeyi önemli sayılabilecek sayıdaki Almandan "temizlemişti."[55]

[55] Bryant, *Prague in Black*, 247-53.

Yeni Çekoslovak anayasası, savaş zamanındaki bölünmenin neden olduğu yaraları sarmak amacıyla, Çek topraklarına ve Slovakya'ya eşitlik tanımıştı. Bu, Beneš'in iç savaş zamanı Slovak lider Jozef Tiso'yu yargılamaya geldiğinde dikkatli olması gerektiği anlamına geliyordu. Beneš, Tiso'nun Slovakların tarafında kalan Bratislava'da yargılanması gerektiğine ve kovuşturma ekibi ile yargıçların çoğunun, 1944 Slovak ayaklanmasının gazileri olmasına karar vermişti. Dört ay süren bir duruşmanın ardından Tiso, işbirliği yapmaktan suçlu bulunacak ve ölüm cezasına çarptırılacaktı. Af ricaları duymazdan gelinmiş ve Tiso 18 Nisan 1947'de infaz edilmişti: "Tiso, infazıyla birlikte, Slovak savaş zamanı deneyiminin birbiriyle yarışan sembollerine dönüşecekti: Savaş suçlusu ve Slovak şehidi." Komünizm Çekoslovakya'ı hâkimiyeti altına aldıkça, Tiso da Slovakya'da Bolşevizmin şehidi ve ulusal bir kahraman olarak görülmeye başlanmıştı. 1993'te Çek Cumhuriyeti ile Slovakya arasındaki dostane ayrılığın ardından, Tiso'nun erdemlerini öven daha fazla özür yanlısı ortaya çıkacaktı.[56]

Bulgaristan ve Romanya'da, ülkelerini Mihverden çıkarıp Sovyet tarafına geçiren darbelere katılanlar, yeni gelen komünist rejimlerin zulmüne uğrayacaktı. Bulgaristan'da, Kominternin eski başkanı Georgi Dimitrov liderliğindeki yeni hükümet, savaş zamanı görev yapan son iki başbakanı yargılamıştı. İvan Bagrianov bir mahkeme tarafından savaş suçlarından mahkûm edilmiş ve sonra da infazı gerçekleştirilmişti; Konstantin Muraviev ise kısa bir süre hapse atılmış ve ardından siyasetten emekli olmuştu. 1946'da yapılan referandumla monarşi kaldırılacak ve savaş sırasında reşit olmayan, Bulgaristan'ın son Kralı II. Simeon İspanya'ya sürgüne gönderilecekti. Romanya Kralı Mihai, komünist kararnameleri imzalamayı reddettiği için Aralık 1947'de tahttan çekilmek zorunda kalacak ve İsviçre'ye sürgüne gönderilecekti. Savaş zamanından suikastçı arkadaşları Dinu Brătianu ve Dumitru Dămăceanu da komünistler tarafından yargılanmış ve hapis cezasına çarptırılmıştı. Savaş sırasında Batılı Müttefiklerin umudu olan Iuliu Maniu de zulüm görecek ve sonunda öldüğü hapishaneye gönderilecekti.

Sovyetler'i daha büyük düşman olarak gördükleri için Almanlarla işbirliği yapanların akıbeti hâlâ tartışmalıdır. General Vlasov, Rus Kurtuluş Ordusunu (ROA), Sovyet sistemini hor gören dönek Ruslardan kurmuştu. Vlasov, Slovak partizanlar tarafından yakalanmış ve 1946'da yargılanıp infaz edildiği Moskova'ya gönderilmişti. Onun emrinde görev yapanlar da Sovyetler Birliği'ne iade edilecek, yargılanıp Gulag'a gönderilecekti. Batılı Müttefikler, Sovyetler Birliği'ne 34.000'den fazla Kazak teslim etmişti. Bu insanlar, Almanların komutası altında isteyerek hizmet ettikleri ve hem Doğu hem de Batı Avrupa'da partizan karşıtı savaşta acımasızca davrandıkları için şüphesiz işbirlikçiydi.

[56] Ward, *Priest, Politician, Collaborator*, 9, 257-67.

Yine de birçoğu, iç savaş sırasında Rusya'yı terk ettikleri için Sovyet vatandaşı değildi ve asla olmamıştı. Kazak subayların çoğu Sovyetler tarafından idam edilmiş ve emrindekiler de Gulag'a gönderilmişti.[57] Baltık Devletleri'ndeki çeşitli anti-komünist oluşumlar, Almanlar tarafından destekleniyordu. Letonya Lejyonunun çoğu mensubu Amerikan hatlarına ulaşmış ve silahsızlandırılarak, yerinden edilmiş kişiler için hazırlanan kamplara gitmelerine izin verilmişti. Bununla birlikte, savaşın sonunda Baltık Devletlerinden yaklaşık 5.000-6.000 mülteci İsveç'e sığınmıştı. Bazıları Alman oluşumlarında görev yapmıştı ve Sovyetler onları geri göndermesi için İsveç'e baskı yapmıştı. Ocak 1946'da 151 Letonyalı, 7 Estonyalı ve 9 Litvanyalı asker, onları Gulag'a gönderecek olan Sovyetler'e zorla teslim edilmişti.[58]

Mihver kuvvetlerinin işgalinin büyük bir bölümünde, Yugoslavya'da Partizanlar ile Partizan olmayan tüm oluşumlar arasında şiddetli bir iç savaş yaşanmıştı ve Partizan olmayanların bir kısmı kendilerini Partizanlardan kurtarmak için Almanlardan silah alma arayışına girmişti. Hem Yugoslavya'daki iç savaşın hem de Avrupa'daki dünya savaşının sonunda, komünist olmayan Yugoslav mülteciler, Avusturya'nın Britanya kontrolündeki işgal bölgesine akın etmişlerdi. Britanyalılar bu mültecilerle nasıl başa çıkacaklarından emin değildi. Bunların arasında şüphesiz, savaş suçları işlemiş Ustaša'lar ve Mihver kuvvetleriyle işbirliği yapan bazı Çetnikler de gizleniyordu; ancak çoğunluk, Partizanların komünizminden kaçan insanlardı. Mülteciler Avusturya'da görevleri onları milliyetlerine ve siyasi görüşlerine göre farklı kamplara yerleştirmek ve hepsini silahsızlandırmak olan Galli Muhafızlar tarafından karşılanmıştı. Britanyalılar daha sonra, Sırpları ve Çetnikleri ülkelerine geri göndermeye karar verecekti. İlk sevk, 24 Mayıs 1945'te gerçekleştirilmiş ve bundan üç gün sonra da Slovenlerden ilk grup gönderilmişti. Üç Sırp subay Avusturya'daki kamplara dönerek sorumlulara, gönderilenlerin Partizanlara teslim edildiğini ve ardından ormana götürülerek infaz edildiklerini bildirmişti: "Britanyalıların ihaneti tüm çıplaklığıyla ortaya çıktıktan sonra, hâlâ kamplarda olanların üzerine tarif edilemez bir üzüntü ve endişe çökmüştü." Sloven mültecilerin bulunduğu kamptan sorumlu Kanadalı subay, Klagenfurt'taki Britanya komuta merkezine durumu bildirmiş ve sevkler durdurulmuştu. O zamana kadar yaklaşık 18.500 Hırvat, Sırp ve Sloven, Britanyalılar tarafından zorla ülkelerine geri gönderilmiş ve ardından Partizanlar tarafından infaz edilmişti. Sevk işlemleri durdurulduktan sonra, kalan mültecilerin İtalya veya Almanya'daki mülteci kamplarına gitmelerine izin verilmişti.[59]

---

[57] N. Tolstoy, *Victims of Yalta*, passim; Stafford, *Endgame*, 428-31.

[58] Lumans, *Latvia in World War II*, 390.

[59] Milač, *Resistance, Imprisonment, Forced Labour*, 193-203; Beloff, *Tito's Flawed Legacy*, 123-7.

Avrupa'daki savaşın sonunda, Tito ve Partizanların Yugoslavya'yı tamamen ele geçirdikleri kısa sürede anlaşılmıştı. Mayıs 1945'te, Britanya ve Amerikan misyonları geri çekilmişti; ancak o zamana kadar, Partizanlar ile yeni gizli polis OZNA'nın (*Odjeljenje za zaštitu naroda*: Halkı Koruma Bürosu) siyasi muhaliflerine yönelik gaddarca muamelelerine zaten tanık olmuşlardı. İvan Šubašić, Ekim 1945'te başbakanlıktan istifa etmiş ve ardından Kasım ayında yapılan seçimlerde Halk Cephesi iktidara gelmişti. Yeni yönetimin ilk işi, Yugoslavya'nın bir cumhuriyet olduğunu ilan etmek olacak ve Kral II. Petar asla ülkeye dönemeyecekti. 1970'te orada öldüğü, Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşmeyi seçmişti; 2013'te mezarı açılacak ve kemikleri Sırbistan'da yeniden toprağa verilecekti. Yugoslavya'da ise medeni haklar kısıtlanacak, özel mülkiyetin dokunulmazlığı yok sayılacak ve yalnızca komünist partinin faaliyetlerine izin verilecekti. 1950'lerde, Tito'nun Stalin'le arası bozulduktan sonra, savaş zamanı yakın arkadaşı olan Milovan Đilas tek partili devleti eleştirmeye başlamış ve ardından görüşleri nedeniyle çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştı. Tito 1980'de ölmüş ve kurduğu birleşik Yugoslavya federal devleti, 1990'larda ülkenin bağımsız kurucu cumhuriyetlere bölünmesine yol açan bir dizi şiddetli iç savaşın pençesine düşmeden önce dağılmaya başlamıştı.[60]

12 Mart 1946'da yakalanan ve vatana ihanetten yargılanmak üzere Belgrad'a götürülen, Çetnik direniş lideri Draža Mihailović'in kaderi, tam bir komünist hâkimiyet ve OZNA icraatları zemininde düşünülmelidir. Mihailović, Müttefikler tarafından 1941'de, bir direniş hareketinin ilk büyük lideri olarak övülmüş ve ardından 1943 yılının sonunda onlar tarafından gözden çıkarılmıştı. Daha sonra bu Müttefikler, yani Britanya ile Birleşik Devletler, Tito ve Partizanların düşündükleri gibi insanlar olmadıklarını fark etmişti: Onlar, her şeyden önce komünistti ve Almanlara beklendiği ölçüde direnmiyorlardı. 9 Nisan 1946'da Churchill, İçişleri Bakanı Ernest Bevin'e bir mektup yazarak, Britanya hükümetinin Mihailović'in adil yargılanmasını sağlamak için müdahale etmesini istemişti. Mihailović'le birlikte görev yapan BLO'lardan (British Liaison Officers, yani Britanya İrtibat Subayı) beşi, Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla savunmasında ortak bir tasarrufta bulunmuştu. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki, Mihailović için adil yargılama komitesini, Sırbistan üzerinde vurulan ve Mihailović'in güçleri tarafından kurtarılıp korunan Amerikalı havacıları çapraz sorguya çeken bir soruşturma komisyonu kurmuştu. Hazırlanan raporda şu ifadelere yer veriliyordu: "Görünüşte, birçok Amerikalının tanıklık ettiği gerçekler ile Belgrad ve ABD'de birkaç cilt halin-

[60] Williams, *Parachutes, Patriots and Partisans*, 242; Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, 323; Ritchie, *Our Man in Yugoslavia*, 163-6; Pavlowitch, *Hitler's New Disorder*, 242.

de yayımlanan belgeler arasında doğrudan ve bağdaşmaz bir çelişki var gibi görünüyor."[61]

Mihailović'in adil yargılanmayacağı ortaya çıkmıştı. Savcılık tarafından bir yığın belge toplanmıştı; ancak Mihailović'e bunları incelemesi için çok az zaman verilmişti. Duruşma tutanakları, Mihailović'in, kendilerine Çetnik diyen çeteler üzerinde oldukça az kontrole sahip olduğunu ortaya koyuyordu. O, aslında, bazıları işgalci güçlerle yakın işbirliğine girmiş, bazıları ise bunu silah elde etmek için geçici bir süre yapmış birçok Çetnik liderden biriydi. Kapanış konuşmasında Mihailović, savaş sırasında hissettiği çaresizliği şöyle dile getirmişti:

> Kendimi bir olaylar ve entrikalar girdabında buldum. Kendimi bir olaylar ve çalkantılar girdabında buldum... Kader, beni en çetin girdabın içine atarken, bana karşı acımasızdı. Çok şey istedim, çok şeye giriştim; ama kasırga, dünya kasırgası beni ve yaptıklarımı alıp götürdü.

Mihailović'in davası 10 Haziran 1946'da başlamıştı ve 15 Temmuzda suçlu bulunarak ölüm cezasına çarptırılmış, iki gün sonra da infaz edilmişti.[62] Mezarını arama çalışmaları halen devam etmektedir.

Polonya'da AK üyelerini işbirlikçi olarak damgalama süreci, savaş sırasında gelen Sovyet orduları ile NKVD'nin, AK partizanlarını toplayıp Sibirya'ya göndermesiyle başlamıştı. Mart 1945'te AK ve Yeraltı Hükümetinin 15 kıdemli üyesi, Sovyetler'le görüşmek üzere davet edilmişler, geldiklerinde tutuklanarak, Moskova'ya nakledilmişler ve Haziran 1945'te yargılanmışlardı. Hepsi çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştı: Leopold Okulicki ve Jan Jankowski en ağır cezayı almış; ikisi de hapishanede ölmüştü. Yeni geçici Polonya hükümeti komünistlerin hâkimiyetindeydi ve Ocak 1945'te Sovyetler Birliği temmuzda Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından tanınmıştı. Böylece, savaş zamanı kurulmuş olan sürgündeki hükümet devre dışı bırakılmış oluyordu. Sürgündeki Polonya hükümetinin savaş zamanı başbakanı olan Stanislaw Mikołajczyk, 1946'daki referandum ile 1947'deki hileli seçimler komünistleri tam olarak iktidara getirene kadar Köylü Partisinin komünistlerle iktidarı paylaştığı Polonya'ya dönmüştü.[63]

Yeni komünist hükümet, AK'nin kökünü kurutma sürecine hız vermiş ve bu çalışmalarına yeni gizli Polonya polis gücü *Urząd Bezpieczeństwa* yardımcı olmuştu. *Cichociemni* üyeleri tutuklanıp hapse atılmış ve işbirlikçi muamelesi görmüştü. Adam Benrad, "Benim bulunduğum hücrede, Londra'dan dört paraşütçü vardı" demiş ve Stanisław Kujawiński ise, biri AK'ye üye olduğu,

---

61 Lees, *The Rape of Serbia*, 336; Martin (ed.), *Patriot or Traitor*, 42, 49-50.

62 *Proceedings of the Trial of Mihailović*, passim, 499; Tomasevich, *The Chetniks*, 461-2.

63 Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 529, 535.

diğeri Polonya komünist ordusuna katılmadığı için olmak üzere, iki ölüm cezası aldığını, üstüne bir de telsiz bulundurmaktan 5 yıl hapse çarptırıldığını söylemişti. AK üyeleri genellikle hapishane hücrelerini üst düzey Nazilerle paylaşmıştı. Örneğin, Kazimierz Moczarski, Varşova gettosu ayaklanmasını acımasızca bastıran Jürgen Stroop'la; Emil Fieldorf, SS ve Lublin bölgesinin Polis Şefi Jakob Sporrenberg'le ve Władysław Bartoszewski, SS-Hauptsturmführer Erich Engels ile aynı hücreyi paylaşmıştı. Gerçekten de komünist yetkililer, yakaladıkları üst düzey Nazilerden ziyade, AK'yi yargılamaya daha istekli görünüyordu. Bu Polonyalıların tek suçu komünist olmamalarıydı ve Almanlarla işbirliği yaptıklarına dair hiçbir kanıt ortaya konmuş değildi.[64]

Sürgündeki Polonya güçleri, ülkelerinde olup bitenler hakkında bilgi almaya çalışıyordu. Witold Pilecki, savaşın sonunda bir Alman savaş esiri kampından serbest bırakıldıktan sonra, İtalya'daki II. Polonya Ordusuna katılmıştı. İtalya'dayken bir Auschwitz raporu yazmıştı; bu raporda, kaçmadan ve daha sonra Varşova Ayaklanmasına katılmadan önce orada tutukluyken topladığı kanıtlar yer alıyordu. Aralık 1945'te Pilecki, Polonya II. Ordusu için Polonya'daki olayları rapor etmek amacıyla bir istihbarat ağı kurmak üzere Polonya'ya dönmüştü. Mayıs 1947'de Polonyalı yetkililer tarafından tutuklanmış ve Mart 1948'de yargılanmadan önce uzun süre işkence görmüştü. Pilecki, kamu güvenliği bakanlığı yetkililerine suikast düzenlemeyi planladığını reddetmişti; ancak 2. Orduya bilgi geçmek de dahil, diğer suçlamaları kabul etmişti. O ordunun bir subayı olarak herhangi bir yasayı çiğnemediğini belirterek kendini savunmuştu. Pilecki, mayıs ayında ölüm cezasına çarptırılacak ve infaz edilecekti.[65]

Doğu ve Orta Avrupa ile Yugoslavya'da, yeni komünist rejimler direnişin tarihini çalmıştı. Varşova Ayaklanmasının 20. yıldönümü münasebetiyle Varşova'da yapılan törendeki konuşmalarda, AK liderliğinin "çılgınlığı ve siyasi fırsatçılığı" yerilirken; aynı zamanda, sıradan AK askerlerinin ve Varşova halkının çabalarına övgüler düzülmüştü. Demir Perde'nin gerisindeki ülkelerde komünist çizgi şuydu: "Demokratik direnişin önemi yoktu; kayde değer direniş mücadelesini yeraltındaki komünistler yürütmüştü.[66] Bu, Yugoslavya dışındaki diğer ülkeler için gerçeği yansıtmaktan çok uzaktı. Bununla birlikte, Yugoslavya'da bile, Partizanların Almanlara karşı direnmekten ya da onlara karşı savaşmaktan ziyade, iç düşmanlarını yok etme konusunda enerji harcadıkları ve istekli oldukları iddia edilebilirdi.

"Değdi mi? Değdi." Bir kurmay SOE subayı olan Binbaşı Dick Barry'nin savaş sırasında SOE'nin değerini özetlerken vardığı sonuç buydu. Bununla bir-

---

64 A. Benrad, IWM 8683; S. Kujawiński, IWM 12018; Finder ve Prusin, *Justice Behind the Iron Curtain*, 133.

65 Fairweather, *The Volunteer*, 368-85.

66 Kochanski, *The Eagle Unbowed*, 585; Luža, *The Hitler Kiss*, 236.

likte, Avrupa çapında bir bütün olarak direnişin amacı düşünüldüğünde, aynı derecede değerli bir yorumdur. Bu kitap konuyu üç ana başlık altında ele aldı: Neden Direniş?, Büyüyen Direniş ve Eylemli Direniş. Kitap boyunca devam eden iki ana tema vardı: Düşman kimdi? ve komuta-kontrol sorunu. II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa'daki direnişin değeri ve amacı hakkında bir sonuca varmak amacıyla bu temalar şimdi, tam tersi bir sırayla ele alınacaktır.

Hiçbir direniş hareketi kendi ülkesini gerçekten özgürleştirmediği için direnişin askeri değerini göz ardı etmek çok kolaydır. Yine de direnişin bu ülkeleri özgürleştiren Müttefiklere yardım etme konusundaki rolü hâlâ inkâr edilemeyecek bir öneme sahiptir. Hem Batı hem de Doğu Avrupa'daki direniş, cepheye takviye kuvvetlerinin gelişini yavaşlatarak Alman operasyonlarını sekteye uğratmıştı; ancak bu faaliyetler yalnızca Müttefikler yakındayken değerliydi. Basil Liddell Hart, savaştan sonra bir dizi Alman generalle röportajlar yapmıştı ve içlerinden hiçbiri, direnişin Alman askeri operasyonlarının yürütülmesinde herhangi bir etkisi olduğundan bahsetmemişti: "Düşmanın tüm dikkatini verdiği güçlü bir savunma olayı ya da yakın bir tehditle karşılaşılmadıkça, nadiren bir baş belası olmaktan öteye geçemediler."[67] Varşova ve Slovakya'daki ayaklanmalar, Fransa'da Vercors'un ve Kuzey İtalya bölgelerinin kurtarılması gibi direniş girişimleri söz konusu olduğunda ise, direniş Alman tepkisine dayanamayacak kadar zayıf kalıyordu. Sabotaj operasyonları da (Rjukan'daki ağır su tesisinin imha edilmesi hariç), savaşın seyrini değiştiren bir faaliyet olmaktan ziyade, sıkıntı yaratan bir durumdu ve direnişin sabotaj eylemleri ile küçük ölçekli saldırılarının gerçek değeri, bunların sıklığında yatıyordu: Bu eylemler, Almanların işgal ettikleri topraklar üzerindeki kontrollerinin ne kadar zayıf olduğunun farkına varmalarını sağlıyordu. Ancak direnişin rolünün hayati öneme sahip olduğu bir alan vardı: İstihbarat. Sahada gördüklerini ve nerede gördüklerini bildiren çok sayıda ajan, Müttefiklerin daha fazla araştırma yapmak için hava gücünü harekete geçirmesine ve hatta Peenemünde örneğinde olduğu gibi, stratejik öneme sahip bir tesisi bombalamasına yardımcı oluyordu. Bu istihbarat faaliyetleri, Müttefikler Avrupa'ya çıktıktan sonra da devam edecek ve direniş tarafından sağlanan bilgiler, Alman birliklerinin yerini belirlemede ve karşılaşılması muhtemel engeller ya da Alman saldırı planı hakkında bilgi sağlamada son derece faydalı olacaktı.

Direniş, savaş boyunca, hatta sonuna doğru bir azınlık faaliyetiydi; ancak savaş ilerledikçe, aynı şekilde bir azınlığın tercihi olan işbirliğinden ve daha yaygın olan *bekle ve gör* anlayışından giderek daha çekici bir seçenek haline gelmişti. Direnişteki artışın ana saikleri Almanların kendisiydi. Savaşın ilk bölümünde, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgalinden önce, Batı Avru-

[67] B. Liddell Hart, "Lessons from Resistance Movements - Guerrilla and Non-Violent," Roberts (ed.), *The Strategy of Civilian Defence*, 195-211.

pa nüfusu Alman işgalinden büyük ölçüde etkilenmemişti. İşgal altındaki Polonya'da durum farklıydı; çünkü Alman ırksal ideolojisinin uygulanması ve sadece Polonya'nın değil, Polonyalılığın da yok edilmesi, direnişin en başından beri çekici bir seçenek olduğu anlamına geliyordu. Almanların, 1941-42 kışından önce Moskova'yı teslim alamamaları ise, savaş uzun olacak demekti. Sonuç, ciddi bir Alman insan gücü kıtlığı ve bunun sonucunda tüm Avrupa'yı etkileyen iki politikanın –Holocaust ve zorla çalıştırma– gündeme gelmesiydi. Yahudi olmayan direnişin Holocaust'a tepkisi sınırlıydı. Öte yandan, zorla çalıştırma kararnameleri, Avrupa'daki çoğu aileyi etkilemiş ve kararnamelerden kaçınmak ister pasif kaçış yoluyla ister aktif direnişle olsun, suç işlemek anlamına geliyordu. Böylece, Alman eylemleri, savaş sonrası siyasetçiler tarafından abartılmasına ve aşırı vurgulanmasına rağmen, geçerli bir kavram olan, "direnişte birleşmiş" ulusların yaratılmasına yol açmıştı. Aktif direnişe katılanların sayısı hâlâ azdı; ancak artık daha büyük kalabalıklardan daha fazla destek almaya başlamışlardı. Direniş için daha geniş bir destek yaratma süreci, Almanların kötülükleri ile direnişin başarılarını duyurmak ve halkın moralini yüksek tutmak için işgal altındaki her ülkede örgütlenen yeraltı basınının amaçlarından biri olmuştu.

Direnişin sıklıkla gözden kaçan bir yönü, ülke içindeki düşmana karşı verilen mücadeleydi. Norveç ve Hollanda'da, faşist NS ve NSB'nin ülkelerini Nazileştirme çabalarına karşı halkın pasif direnişi son derece başarılı olmuştu.

SOE'nin direnişi yaratmadaki rolü abartılmıştır. Öte yandan, muhaliflerinin eylemlerinin etkisiz veya yıkıcı olduğu ya da beklenmedik ve istenmeyen sonuçlara yol açtığı yönündeki eleştirilerine rağmen, SOE sadece var olduğu için önemliydi. SOE'nin resmi tarihçisi William Mackenzie'nin dediği gibi:

> SOE işbaşındayken, hiçbir Avrupalı politikacı, Britanyalıların ilgisiz ya da sağır olduğu yanılsamasına kapılamazdı. Onların beceriksiz ya da uğursuz olduklarına inanmak için kendince nedenleri olabilirdi; ama onları hesaba katmak zorundaydılar. SOE'nin kıtada eyleme soktuğu gençler ve onları destekleyen birim, Almanya, Rusya ve Avrupa'daki her siyasi örgüt tarafından ciddiye alınmak zorundaydı. Onlar tarihin önemli bir parçasıydı.[68]

SOE'nin her ülkede, "bir tür canlı varlık" olarak sahada ajanlarının bulunması, yerli direnişe, Müttefikler tarafından kaderlerine terk edilmediklerini gösteriyordu.[69]

Her yerde bulunmasına rağmen ne SOE ne de Müttefik politikacılar ve planlamacılar, direniş üzerinde tam bir komuta ve kontrol sağlayamamış-

[68] Mackenzie, *The Secret History of SOE*, 746.

[69] H. Rée, IWM 8720.

tı. Örneğin, Balkanlar'da Yugoslavya, Yunanistan ve Arnavutluk'un iç savaşa girmesini engelleyememişti ve aslında Müttefiklerin direniş hareketlerine silah sağlaması, komünistlerin Almanlar yerine kendi iç düşmanlarına odaklanmasını kolaylaştırmış ve onları teşvik etmişti. Başka yerlerde, Müttefikler ayaklanmaları önlemede ya da direniş tarafından bazı bölgelerin kurtarılmasında çaresizdi. Bu eylemler, direnişin sınırlı kaynaklarını aşırı genişletmiş ve bir dizi felakete yol açmıştı. Paris ve İtalya'nın kuzey şehirleri gibi ayaklanmaların başarılı olduğu yerlerde, başarının nedeni daha ziyade, Müttefiklerin yakında, yardım etmeye muktedir ve istekli; Almanların ise bu bölgeleri terk etmeleri gerektiğini çoktan kabul etmiş olmalarıydı.

Bazı insanların neden direniş yolunu seçtiğini anlamak zordur ve direnişçilerin kendileri de genellikle bu soruya tatmin edici olmayan yanıtlar verir: "'Biri bir şeyler yapmalıydı' ya da 'İnsanlar elinden ne geliyorsa onu yaptı'" Genel olarak, direnişin, "baskıya karşı bedenden çok ruhun kendiliğinden bir tepkisi" olduğu sonucuna varılabilir.[70] Toulouse'da bir direniş lideri olan Jean Cassou'nun açıklamaya çalıştığı gibi, direniş tamamen bilinmeyen bir yaşam biçimiydi:

> Başka hiçbir deneyime benzemeyen, anlatılması ve açıklanması imkânsız, adeta rüya gibi eşsiz bir dönem olarak hafızalarımızda yer ediyor. Kendimizi orada tamamen özgür ve çıplak, kendimizin bilinmeyen ve bilinemez bir versiyonu, kimsenin bir daha rastlamayacağı türden, yalnızca benzersiz ve korkunç koşullarla, o zamandan beri ortadan kaybolan şeylerle, hayaletlerle veya ölülerle varolan insanlar olarak görüyoruz.[71]

Gerçekten de, savaş sonrası yıllarda ulus-devlet kavramı için direnişin hatırasının, stratejik olarak, savaş sırasında direnişin kendisinin olduğundan daha önemli olduğu anlaşılacaktı. Milli hatıralar ve efsaneler, birleşik bir "direniş halindeki ulus" anlatısını talep ediyordu ve bölünmüş sadakatlerin rahatsız edici gerçekleri göz ardı edilmeliydi. Bu çarpıtılmış hatıralar ve efsaneler gereklidir; çünkü çok azı fiilen direnişte yer alır. Nihayetinde direnişin gerçek değerini, Roger Stéphane'nin yazdıklarında görmek mümkün:

> Bu [Alman zaferini kabullenmeyi] ret, bir Rus, Britanya ya da Amerikan askerine yüzümüz kızarmadan bakmamızı sağladı... Hiç bu kadar çok insan bu kadar küçük bir şey için bu kadar büyük bir riski bilinçli olarak göze almamıştı; tanıklık etme arzusuydu bu. Belki saçma; ama bu tür saçmalıklar sayesinde insan olarak onurumuzu geri kazanmıştık.[72]

---

70 Dodds-Parker, *Setting Europe Ablaze*, 3.

71 Stourton, *Cruel Crossing*, 3-4.

72 Vinen, *The Unfree French*, 313.

KISALTMALAR LİSTESİ

Arnavutluk
LNC Judex kuzeyden güneye doğru yol aldıkça *Levicija Nacional Çlirimtarë*

Baltık Devletleri
LVR *Lietuvos Vietiné Rinktiné*

Belçika
CDJ *Comité de Défense des Juifs*
FI *Front de l'Indépendance*

Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri
AMG Allied Military Government (işgal edilen bölgelerin)
BLO British Liaison Officer
OG Operational Group
OSS Office of Strategic Services
PWE Political Warfare Executive
SAS Special Air Service
SBS Special Boat Service
SHAEF Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force
SIS Secret Intelligence Service
SOE Special Operations Executive

Çekoslovakya
ON *Obrana národa*
ÚVOD *Ústřední výbor odboje domácího*

Danimarka
BOPA *Borgerlige Partisaner*

Fransa
AS *Armée Secrète*
BCRA *Bureau Central de Renseignements et d'Action*
BIP *Bureau d'Information et de Presse*
CFLN *Comité Français de Libération Nationale*
CND *Confrérie de Notre-Dame*
CNR *Conseil National de la Résistance*

COMAC *Comité Militaire d'Action*
CPL *Comité Parisien de la Libération*
DMR *Délégué Militaire Régional*
FFI *Forces Françaises de l'Intérieur*
FN *Front National*
FTP *Franc-Tireurs et Partisans*
GMR *Groupes Mobiles de Réserve*
LVF *Légion des Volontaires Français*
MOI *Main-d'Oeuvre Immigrée*
MUR *Les Mouvements Unis de la Résistance*
OCM *Organisation Civile et Militaire*
OJC *Organisation Juive de Combat*
ORA *Organisation de Résistance de l'Armée*
POWN *Polska Organizacja Walki o Niepodległość*
PPF *Parti Populaire Français*
RNP *Rassemblement National Populaire*
SOL *Service d'Ordre Légionnaire*
STO *Service du Travail Obligatoire*
UGIF *L'Union Générale des Israélites de France*

Yunanistan
EAM *Ethniko Apeleutherotiko Metopo*
EDES *Ethnikos Demokratikos Ellenikos Syndesmos*
EKKA *Ethniki kai Koinoniki Apeleutherosis*
ELAS *Ellenikos Laikos Apeleutherotikos Stratos*
EOK *Ethniki Organosi Kritis*
PEAN *Panellinios Enosis Agonizomenon Neon*
PEEA *Politiki Epitropi Ethnikis Apeleutherosis*

İtalya
CLN *Comitato di Liberazione Nazionale*
CLNAI *Comitato di Liberazione Nazionale Alta Italia*
CVL *Corpo Volontari della Libertà*
GAP *Gruppi di Azione Patriottica*
RSI *Reppublica Sociale Italia*

Hollanda
LKP *Landelijke Knokploegen*
LO *Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers*
NBS *Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten*
NSB *Nationaal-Socialistische Beweging*
PAN *Partisanen Actie Nederland*
VNV *Vlaams Nationaal Verbond*
WA *Weer Afdeling*

Norveç

ANCC	Anglo-Norwegian Collaboration Committee
AT	*Arbeidstjenesten*
NS	*Nasjonal Samling*

Polonya

AK	*Armia Krajowa*
FPO	*Fareinigte Partisanen Organisatzie*
GL/AL	*Gwarda Ludowa/Armia Ludowa*
NSZ	*Narodowe Siły Zbrojne*
PKWN	*Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego*
PPR	*Polska Partia Robotnicza*
ZO	*Związek Odwetu*
ŻOB	*Żydowska Organizacja Bojowa*
ZOW	*Związek Organizacji Wojskowej*
ZWZ	*Związek Walki Zbrojnej*
ŻZW	*Żydowski Związek Wojskowy*

Sovyetler Birliği

BCR	*Belaruskaja Central'naja Rada*
NKVD	*Naródnyy Komissariát Vnútrennikh Del*
ROA	*Russkaya Osvoboditelnaya Armiia*
RONA	*Russkaya Osvoboditelnaya Narodnaya Armiia*
UPA	*Ukrains'ka Povstans'ka Armiia*

Yugoslavya

AVNOJ	*Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobodienja Jugoslavije*
MVAC	*Milizia Volontaria Anti Comunista*
OF	*Osvobodilna Fronta*

KAYNAKÇA

Basım yeri yazılmayan tüm eserler Londra'da basılmıştır.

Abramsky, C., Jachimczyk, M. ve Polonsky, A. (der.), *The Jews in Poland* (Oxford, 1986)

Absalom, R., *A Strange Alliance: Aspects of Escape and Survival in Italy 1943-45* (Floransa, 1991)

— "Hiding History: The Allies, the Resistance and the Others in Occupied Italy 1943-1945," *Historical Journal*, 38:1 (1995), 111-31

Adair, P., *Hitler's Greatest Defeat: The Collapse of Army Group Centre, June 1944* (1994)

Adelson, A. ve Lapides, R., *Łódź Ghetto: Inside a Community under Siege* (New York, 1989)

Adler, J., *The Jews of Paris and the Final Solution: Communal Response and Internal Conflicts* (New York, 1987)

Agarossi, E., *A Nation Collapses: The Italian Surrender of September 1943* (Cambridge, 2000)

Ainsztein, R., *Jewish Resistance in Nazi-Occupied Eastern Europe* (1974)

Albertelli, S., *Les Services secrets du Général de Gaulle: Le BCRA 1940-1944* (Paris, 2009)

Allen, R., *Churchill's Guests: Britain and the Belgian Exiles during World War II* (Westport, CT, 2003)

Altbeker Cyprys, R., *A Jump for Life* (1997)

Amery, J., *Sons of the Eagle* (1948)

Andenaes, J., Riste, O. ve Skodvin, M., *Norway and the Second World War* (Oslo, 1966)

Anderson, J., *High Mountains and Cold Seas: A Biography of H. W. Tilman* (1980)

Andreyev, C., *Vlasov and the Russian Liberation Movement: Soviet Reality and Émigré Theories* (Cambridge, 1987)

Anon., *We are Guerrillas: An Account of the Work of Soviet Guerrillas beyond Nazi Lines* (1942)

Applebaum, A., *Iron Curtain: The Crushing of Eastern Europe 1944-56* (2012)

Arad, Y., Gutman, Y. ve Margaliot, A., (der.), *Documents on the Holocaust: Selected Sources on the Destruction of the Jews of Germany and Austria, Poland, and the Soviet Union* (Kudüs, 1981)

Ariel, J., "Jewish Self-Defence and Resistance in France during World War II," *Yad Vashem Studies*, VI (1967), 221-50

Armstrong, J., "Collaborationism in World War II: The Integral Nationalist Variant in Eastern Europe," *Journal of Modern History*, 40 (1968), 396-412

—(der.), *Soviet Partisans in World War II* (Madison, WI, 1964)
Ashdown, P., *A Brilliant Little Operation: The Cockleshell Heroes and the Most Courageous Raid of WW2* (2012)
— *The Cruel Victory: The French Resistance, D-Day and the Battle for the Vercors, 1944* (2014)
— *Game of Spies: The Secret Agent, the Traitor and the Nazi, Bordeaux 1942-1944* (2016)
d'Astier, E., *Seven Times Seven Days* (1958)
Aubrac, L., *Outwitting the Gestapo* (Lincoln, NB, 1993)
Auty, P. ve Clogg, R. (der.), *British Policy towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece* (1975)
Baden-Powell, D., *Operation Jupiter: SOE's Secret War in Norway* (1982)
Badoglio, P., *Italy in the Second World War: Memories and Documents* (Westport, CT, 1976)
Bailey, R., *The Wildest Province: SOE in the Land of the Eagle* (2008)
— *Target Italy: The Secret War against Mussolini, 1940-1943* (2014)
— "OSS-SOE Relations, Albania 1943-44," *Intelligence and National Security*, 15:2 (2000), 20-35
— (der.), *Forgotten Voices of the Secret War: An Inside History of Special Operations during the Second World War* (2008)
Baluk, S., *Silent and Unseen: I Was a Polish WWII Special Ops Commando* (Warsaw, 2009)
Banac, I. (der.), *The Diary of Georgi Dimitrov, 1933-1949* (New Haven, CT, 2003)
Barker, E., *British Policy in South-East Europe* (1976)
Barker, T., *Social Revolutionaries and Secret Agents: The Carinthian Slovene Partisans and Britain's Special Operations Executive* (Boulder, CO, 1990)
Bartošek, K., *The Prague Uprising* (Prague, 1965) Bartoszewski, W., *The Bloodshed Unites Us* (Varşova, 1970)
— *Powstanie Warszawskie* (Varşova, 2009)
Bartov, O., *The Eastern Front, 1941-1945: German Troops and the Barbarisation of Warfare* (Basingstoke, 1986)
Basu, S., *Spy Princess: The Life of Noor Inayat Khan* (Stroud, 2006)
Battaglia, R., *The Story of the Italian Resistance* (1957)
Baudouin, P., *The Private Diaries (March 1940 to January 1941)* (1948)
Beevor, A., *Crete: The Battle and the Resistance* (2005)
— *D-Day: The Battle for Normandy* (2009)
— *The Second World War* (2012)
— *Ardennes 1944: Hitler's Last Gamble* (2015)
— *Arnhem: The Battle for the Bridges, 1944* (2018)
Beevor, J., *SOE: Recollections and Reflections, 1940-1945* (1981)
Behan, T., *The Italian Resistance: Fascists, Guerrillas and the Allies* (2009)
Bellamy, C., *Absolute War: Soviet Russia in the Second World War* (2008)
Beloff, N., *Tito's Flawed Legacy: Yugoslavia and the West, 1939-84* (1985)
Bennett, J., *British Broadcasting and the Danish Resistance Movement 1940-1945* (Cambridge, 1966)

Bennett, R., *Behind the Battle: Intelligence in the War with Germany 1939-1945* (1994)
— *Under the Shadow of the Swastika: The Moral Dilemmas of Resistance and Collaboration in Hitler's Europe* (1999)
Berenbaum, M. (der.), *A Mosaic of Victims: Non-Jews Persecuted and Murdered by the Nazis* (New York, 1990)
Berkhoff, K., *Harvest of Despair: Life and Death in the Ukraine under Nazi Rule* (Cambridge, MA, 2004)
Berr, H., *Journal* (2008)
Best, S. Payne, *The Venlo Incident* (1950)
Bines, J., *Operation Freston* (Saffron Walden, 1999)
Binet, L., *HHhH* (2013)
Bird, M., *The Secret Battalion* (1965)
Blackwell, J., "The Warsaw Uprising: The View from Lublin," *Slavonic and East European Review*, 89:2 (2011), 274-300
Bles, M., *Child at War: The True Story of Hortense Daman* (1989)
Blight, D., "Fossilized Lies: A Reflection on Alessandro Portelli's *The Order Has Been Carried Out*," *Oral History Review*, 32:1 (2005), 5-9
Blom, J. C. H., "The Persecution of the Jews in the Netherlands: A Comparative Western Euro- pean Perspective," *European History Quarterly*, 19 (1989), 333-51
Blood, P., *Hitler's Bandit Hunters: The SS and the Nazi Occupation of Europe* (Washington DC, 2006)
Blumenson, M., *The Vildé Affair: Beginnings of the French Resistance* (1978)
Boas, J., *Religious Resistance in Holland* (1945)
Bodson, H., *Agent for the Resistance: A Belgian Saboteur in World War II* (College Station, 1994)
— *Downed Allied Airmen and Evasion of Capture: The Role of Local Resistance Networks in World War II* (Jefferson, NC, 2005)
Bohlen, C., *Witness to History* (New York, 1973)
Boog, H. vd., *Germany and the Second World War*, 9 cilt (Oxford, 1990-2014)
Bór-Komorowski, T., *The Secret Army* (1950)
Borodziej, W., *The Warsaw Uprising* (Madison, WI, 2006)
Borowiec, A., *Destroy Warsaw! Hitler's Punishment, Stalin's Revenge* (Westport, CT, 2001)
— *Warsaw Boy: A Memoir of a Wartime Childhood* (2014)
Boshyk, Y. (der.), *Ukraine during World War II: History and its Aftermath* (Edmonton, AL, 1986)
Bosworth, R. ve Maiolo, J. (der.), *The Cambridge History of the Second World War*, c. 2 (Cambridge, 2015)
Bourdet, C., *L'Aventure incertaine. De la résistance à la restauration* (Paris, 1975)
Bourne-Paterson, R., *SOE in France 1941-1945: An Official Account of the Special Operations Executive's French Circuits* (Barnsley, 2016)
Boyce, F. ve Everett, D., *SOE: The Scientific Secrets* (Stroud, 2003)
Boyd, D., *Voices from the Dark Years: The Truth about Occupied France* (Stroud, 2007)

Braddon, R., *Nancy Wake: The Story of a Very Brave Woman* (1956)
Bradley, O., *A Soldier's Story of the Allied Campaign from Tunis to the Elbe* (1951)
Breitman, R., *Official Secrets: What the Nazis Planned, What the British and Americans Knew* (1999)
Browning, C., *Ordinary Men* (New York, 1992)
Brusselmans, A., *Rendez-vous 127: The Diary of Madame Brusselmans, M.B.E., September 1940-September 1944* (1954)
Bryant, C., *Prague in Black: Nazi Rule and Czech Nationalism* (Cambridge, MA, 2007)
— "Either German or Czech: Fixing Nationality in Bohemia and Moravia, 1939-1946," *Slavic Review*, 61:4 (2002), 683-706
Buckmaster, M., *Specially Employed: The Story of British Aid to French Patriots and the Resistance* (1952)
— *They Fought Alone: The Story of British Agents in France* (1958)
Burgwyn, H. J., *Empire on the Adriatic: Mussolini's Conquest of Yugoslavia, 1941-1943* (New York, 2005)
— "General Roatta's War against the Partisans in Yugoslavia: 1942," *Journal of Modern Italian Studies*, 9:3 (2004), 314-29
Buttar, P., *Between Giants: The Battle for the Baltics in World War II* (Oxford, 2013)
Caddick-Adams, P., *Snow and Steel: The Battle of the Bulge* (2014)
Carr, G., Sanders, P. ve Willmot, L. (der.), *Protest, Defiance and Resistance in the Channel Islands: German Occupation, 1940-45* (2014)
Casey, W., *The Secret War against Hitler* (1989)
Caskie, D., *The Tartan Pimpernel* (Birnam 1957)
Catherwood, C., *Churchill and Tito: SOE, Bletchley Park and Supporting the Yugoslav Communists in World War II* (Barnsley, 2019)
Central Commission for the Investigation of German Crimes in Poland, *German Crimes in Poland* (Warsaw, 19467)
Cesarani, D., *Final Solution: The Fate of the Jews 1933-49* (2016)
— (der.), *The Final Solution: Origins and Implementation* (1994)
Chevrillon, C., *Codename Christiane Clouet: A Woman in the French Resistance* (1995)
Chňoupek, B., *A Breaking of Seals: The French Resistance in Slovakia* (Oxford, 1988)
Chodakiewicz, M., *Between Nazis and Soviets: A Case Study of Occupation Politics in Poland 1939-1947* (Lanham, MD, 2004)
Churchill, P., *Duel of Wits* (1953)
Churchill, W., *The Second World War*, 6 cilt (1948-54)
Ciechanowski, J., *The Warsaw Rising of 1944* (Cambridge, 1974)
Clark, L., *Kursk: The Greatest Battle, Eastern Front 1943* (2011)
Clinton, A., *Jean Moulin, 1899-1943: The French Resistance and the Republic* (Basingstoke, 2002)
Clive, N., *A Greek Experience 1943-1948* (Salisbury, 1985)
Clogg, R., *Greece, 1940-1949: Occupation, Resistance, Civil War: A Documentary History* (Basingstoke, 2002)

Cobb, M., *The Resistance: The French Fight against the Nazis* (2009)
— *Eleven Days in August: The Liberation of Paris in 1944* (2013)
Collins, L. ve Lapierre, D., *Is Paris Burning?* (1965) [*Paris Yanıyor mu?*, çev. Ferit Can, E Yayınları, 1973]
Colville, J., *The Fringes of Power* (1985)
Colvin, I. (der.), *Colonel Henri's Story: The War Memoirs of Hugo Bleicher, Former German Secret Agent* (1954)
Conway, M., *Collaboration in Belgium: Léon Degrelle and the Rexist Movement, 1940-1944* (New Haven, CT, 1994)
— *The Sorrows of Belgium: Liberation and Political Reconstruction 1944-1947* (Oxford, 2012)
Cooke, P. ve Shepherd, B. (der.), *European Resistance in the Second World War* (Barnsley, 2013)
Cookridge, E., *They Came from the Sky: The Stories of Lieutenant-Colonel Francis Cammaerts, Major Roger Landes and Captain Harry Rée* (1965)
— *Inside SOE: The Story of Special Operations in Western Europe 1940-45* (1966)
Cooper, A., *Cairo in the War 1939-1945* (2013)
Cooper, M., *The Phantom War: The German Struggle against Soviet Partisans* (1979)
Cordier, D., *Jean Moulin: La République des catacombes* (Paris, 1999)
Cornwall, J., *Hitler's Pope: The Secret History of Pius XII* (1999)
Corvo, M., *The OSS in Italy, 1942-1945: A Personal Memoir* (New York, 1990)
Cottam, K., *Women in War and Resistance: Selected Biographies of Soviet Women Soldiers* (Newburyport, MA, 1998)
Cowburn, B., *No Cloak, No Dagger* (1960)
Cruickshank, C., *SOE in Scandinavia* (Oxford, 1986)
Cunningham, C. *Beaulieu: The Finishing School for Secret Agents* (1998)
Czajkowski, Z., *Warsaw 1944: An Insurgent's Journal of the Uprising* (Barnsley, 2012)
Czarnocka, H. vd., *Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945*, 6 cilt (1970-89)
Czechoslovak Ministry of Foreign Affairs, *Memorandum of the Czechoslovak Government on the Reign of Terror in Bohemia and Moravia under the Regime of Reinhard Heydrich* (1942)
Dahl, H., *Quisling: A Study in Treachery* (Cambridge, 1999)
Dahlø, R., *A Typical SOE Story: The Unknown Warriors of the Norwegian Resistance* (2017)
Dallin, A., *German Rule in Russia, 1941-1945* (1957)
D'Amelio, D., "Italian Women in the Resistance, World War II," *Italian Americana*, 19:2 (2001), 127-41
Danchev, A. ve Todman, D. (der.), *War Diaries 1939-1945: Field Marshal Lord Alanbrooke* (2001)
Dank, M., *The French against the French: Collaboration and Resistance* (1978)
Darling, D., *Secret Sunday* (1975)
Davidson, B., *Partisan Picture* (Bedford, 1946)
—*Special Operations Europe: Scenes from the Anti-Nazi War* (1980)

Davies, E., *Illyrian Venture: The Story of the British Military Mission to Enemy-Occupied Albania 1943-44* (1952)
Davies, N., *Rising '44* (2003)
Davies, P., *Dangerous Liaisons: Collaboration and World War Two* (2004)
Davis, W., *The Ariadne Objective: Patrick Leigh Fermor and the Underground War to Rescue Crete from the Nazis* (2014)
Dawidowicz, L. S., *The War against the Jews* 1933-1945 (1975)
De Gaulle, C., *War Memoirs*, 3 cilt (1955-60)
Deák, I., *Essays on Hitler's Europe* (2001)
— Gross, J. ve Judt, T. (der.), *The Politics of Retribution in Europe: World War II and its Aftermath* (Princeton, NJ, 2006)
Deakin, W., *The Embattled Mountain* (Oxford, 1971)
—, Barker, E. ve Chadwick, J. (der.), British Political and Military Strategy in Central, Eastern and Southern Europe in 1944 (Basingstoke, 1988)
Dean, M., *Collaboration in the Holocaust: Crimes of the Local Police in Belorussia and Ukraine, 1941-1944* (Basingstoke, 2000)
Dear, I., *Escape and Evasion: Prisoner of War Breakouts and the Routes to Safety in World War Two* (1997)
Debruyne, E., *La Guerre secrète des espions belges, 1940-1944* (Brussels, 2008)
Dedijer, V., *With Tito through the War: Partisan Diary 1941-1944* (1951)
— *The War Diaries of Vladimir Dedijer*, 3 cilt (Ann Arbor, MI, 1990)
Deletant, D., *Hitler's Forgotten Ally: Ion Antonescu and his Regime, Romania 1940-1944* (2006)
— *British Clandestine Activities in Romania during the Second World War* (Basingstoke, 2016)
Delzell, C., *Mussolini's Enemies: The Italian Anti-Fascist Resistance* (Princeton, NJ, 1961)
Denham, H., *Inside the Nazi Ring: A Naval Attaché in Sweden* (New York, 1984)
Deroc, M., *British Special Operations Explored: Yugoslavia in Turmoil, 1941-1943 and the British Response* (Boulder, CO, 1988)
Derry, S., *The Rome Escape Line* (1960)
Deschner, G., *Heydrich: The Pursuit of Total Power* (1981)
Dewulf, J., *Spirit of Resistance: Dutch Clandestine Literature during the Nazi Occupation* (Rochester, NY, 2010)
Dilks, D. (der.), *The Diaries of Sir Alexander Cadogan 1938-1945* (1971)
Dixon, C. ve Heilbrunn, O., *Communist Guerrilla Warfare* (1954)
Djilas, M. *Wartime* (1977)
Documents on German Foreign Policy, Series D, C. 4
Dodds-Parker, D., *Setting Europe Ablaze: Some Accounts of Ungentlemanly Warfare* (Windlesham, 1983)
Dombrády, L., *Army and Politics in Hungary, 1938-1944* (New York, 2005)
Doneux, J., *They Arrived by Moonlight* (2000)
Dourlein, P., *Inside North Pole: A Secret Agent's Story* (1953)
Drake, D., *Paris at War* (Cambridge, MA, 2015)
Dreisziger, N. (der.), *Hungary in the Age of Total War* (New York, 1998)

Dumais, L., *The Man Who Went Back* (1975)
Duncan, S. ve P., *Anne Brusselmans, M.B.E.* (1959)
Dyson, T., "British Policies toward Axis Reprisals in Occupied Greece: Whitehall vs. SOE," *Contemporary British History*, 16:1 (2002), 11-28
Edelman, M., *The Ghetto Fights* (1990)
Eden, A., *The Eden Memoirs: The Reckoning* (1965)
Einwohner, E., "Opportunity, Honor ve Action in the Warsaw Ghetto Uprising of 1943," *American Journal of Sociology*, 109 (2003), 650-75
Eisenhower, D., *Crusade in Europe* (1948)
Elliott-Bateman, M. (der.), *The Fourth Dimension of Warfare*, c. 1 (Manchester, 1970)
Ellwood, D., *Italy 1943-1945* (Leicester, 1985)
Eloy, V., *The Fight in the Forest* (1949)
Engel, D., *Facing a Holocaust: The Polish Government-in-Exile and the Jews, 1943-1945* (1993)
Enstad, J. D., *Soviet Russians under Nazi Occupation: Fragile Loyalties in World War II* (Cambridge, 2018)
Epstein, B., *The Minsk Ghetto, 1941-1943: Jewish Resistance and Soviet Internationalism* (Berkeley, CA, 2008)
Erickson, J., *The Road to Stalingrad* (1975)
— *The Road to Berlin* (1983)
European Resistance Movements, 1939-1945: First International Conference on the History of the Resistance Movements (Oxford, 1960)
European Resistance Movements, 1939-1945: Second International Conference on the History of the Resistance Movements (Oxford, 1964)
Evans, R., *The Third Reich at War* (2009)
Evans, T., *With SOE in Greece: The Wartime Experiences of Captain Pat Evans* (Barnsley, 2018)
Fairweather, J., *The Volunteer: The True Story of the Resistance Hero who Infiltrated Auschwitz* (2019)
Farmer, S., "The Communist Resistance in the Haute-Vienne," *French Historical Studies*, 14:1 (1985), 89-116
Farran, R., *Operation Tombola* (1960)
Fein, H., *Accounting for Genocide: National Responses and Jewish Victimisation during the Holocaust* (Chicago, IL, 1979)
Ferris, J. ve Mawdsley, E. (der.), *The Cambridge History of the Second World War*, c. 1 (Cambridge, 2015)
Fielding, X., *Hide and Seek: The Story of a Wartime Agent* (Philadelphia, PA, 1954, 2013)
— *One Man in his Time: The Life of Lieutenant-Colonel N. L. D. McLean* (1990)
Finder, G. ve Prusin, A., *Justice behind the Iron Curtain: Nazis on Trial in Communist Poland* (Toronto, 2018)
Finkel, E., *Ordinary Jews: Choice and Survival during the Holocaust* (Princeton, NJ, 2017)
Firth, T., *Prisoner of the Gestapo* (Barnsley, 2010)

Fischer, B., *Albania at War, 1939-1945* (1999)
Fleming, B., *The Vatican Pimpernel: The Wartime Exploits of Monsignor Hugh O'Flaherty* (Cork, 2008)
Fogelman, E., *Conscience and Courage: Rescuers of Jews during the Holocaust* (1995)
Foot, M. R. D., *Resistance: An Analysis of European Resistance to Nazism, 1940-1945* (1976)
— *Six Faces of Courage* (1978)
— *SOE: The Special Operations Executive 1940-46* (1984)
— *SOE in the Low Countries* (2001)
— *SOE in France* (2004)
— "Was SOE Any Good?," *Journal of Contemporary History*, 16:1 (1981) 167-81
—(der.), *Holland at War against Hitler: Anglo-Dutch Relations, 1940-1945* (1990)
— ve Langley, J., M19: The British Secret Service that Fostered Escape and Evasion, and its American Counterpart (1979)
Foray, J., "The 'Clean Wehrmacht' in the German-Occupied Netherlands, 1940-5," *Journal of Contemporary History*, 45 (2010), 768-87
Fourcade, M.-M., *Noah's Ark: The Story of the Alliance Intelligence Network in Occupied France* (1973)
Fowler, W., *The Secret War in Italy* (Hersham, Surrey, 2010)
Frank, O. ve Pressler, M. (der.), *The Diary of a Young Girl: The Definitive Edition* (1997)
Frenay, H., *The Night Will End* (1976)
Friedhoff, H., *Requiem for the Resistance: The Civilian Struggle against Nazism in Holland and Germany* (1988)
Friedman, P., *Their Brothers' Keepers* (New York, 1957)
— (der.), *Martyrs and Fighters: The Epic of the Warsaw Ghetto* (1954)
Funk, A. L., *Hidden Ally: The French Resistance, Special Operations and the Landings in Southern France* (1992)
— "Contacts with the Resistance in France, 1940-1943," *Military Affairs*, 34:1 (1970), 15-21
— "Churchill, Eisenhower, and the French Resistance," *Military Affairs*, 45:1 (1981), 29-34
Gallagher, J., *Scarlet Pimpernel of the Vatican* (1967)
Gallo, P., *For Love and Country: The Italian Resistance* (Lanham, MD, 2003)
Ganier-Raymond, P., *The Tangled Web* (1968)
Garliński, J., *Fighting Auschwitz: The Resistance Movement in the Concentration Camp* (1975)
— *The Survival of Love: Memoirs of a Resistance Officer* (Oxford, 1991)
— "The Polish Underground State 1939-45," *Journal of Contemporary History*, 10 (1975), 219-59
Geller, J., "The Role of Military Administration in German-Occupied Belgium, 1940-1944," *Journal of Military History*, 63:1 (1999), 99-125
Gerolymatos, A., *Guerrilla Warfare and Espionage in Greece* (New York, 1992)
Gerwarth, R., *Hitler's Hangman: The Life of Heydrich* (New Haven, CT, 2011)

Gilbert, M., *Auschwitz and the Allies* (1981)
— *Winston S. Churchill*, c. 6-8 (1983-8)
— *The Holocaust: The Jewish Tragedy* (1986)
Gildea, R., *Marianne in Chains: In Search of the German Occupation 1940-45* (2002)
— *Fighters in the Shadows: A New History of the French Resistance* (2015)
— "Resistance, Reprisals and Community in Occupied France," *Transactions of the Royal Historical Society*, 13 (2003), 163-85
— Wieviorka, O. ve Warring, A. (der.), *Surviving Hitler and Mussolini: Daily Life in Occupied Europe* (Oxford, 2006)
Giltner, P., "The Success of Collaboration: Denmark's Self-Assessment of its Economic Position after Five Years of Nazi Occupation," *Journal of Contemporary History*, 36:3 (2001), 485-506
Ginter, M., *Life in Both Hands* (1964)
Giskes, H., *London Calling North Pole* (1953)
Gjelsvik, T., *Norwegian Resistance* (1979)
Glass, C., *They Fought Alone: The True Story of the Starr Brothers* (New York, 2018)
Glass, J., *Jewish Resistance during the Holocaust: Moral Uses of Violence and Will* (Basingstoke, 2004)
Glen, A., *Footholds against a Whirlwind* (1975)
Gobetti, A., *Partisan Diary: A Woman's Life in the Italian Resistance* (Oxford, 2014)
Gogun, A., *Stalin's Commandos: Ukrainian Partisan Forces on the Eastern Front* (New York, 2016)
Goldsmith, J., *Accidental Agent* (1971)
Gordon, B., *Collaborationism in France during the Second World War* (Ithaca, NY, 1980)
— "The Condottieri of the Collaboration: *Mouvement Social Révolutionnaire*," *Journal of Contemporary History*, 10:2 (1975), 261-82
Gordon, G. S., *The Norwegian Resistance during the German Occupation, 1940-1945: Repression, Terror and Resistance: The West Country of Norway* (Ann Arbor, MI, 1984)
Grant Duff, S., *A German Protectorate: The Czechs under Nazi Rule* (1942)
Greble Balić, E., "When Croatia Needed Serbs: Nationalism and Genocide in Sarajevo, 1941- 1942," *Slavic Review*, 68:1 (2009), 116-38
Grehan, J. ve Mace, M., *Unearthing Churchill's Secret Army: The Official List of SOE Casualties and their Stories* (Barnsley, 2012)
Grenkevich, L., *The Soviet Partisan Movement 1941-1944* (1999)
Griffiths, R., *Marshal Pétain* (2011)
Grose, P., *A Good Place to Hide: How One French Community Saved Thousands of Lives from the Nazis* (2014)
Grubsztein, M. (der.), *Jewish Resistance during the Holocaust: Proceedings of Conference* (Kudüs, 1968)

Grynberg, M. (der.), *Words to Outlive Us: Eyewitness Accounts from the Warsaw Ghetto* (2003)
Grzelak, C., Stańczyk, H. ve Zwoliński, S., *Bez Możliwości Wyboru: Wojsko Polskie na Froncie Wschodnim 1943-1945* (Varşova, 1993)
Guéhenno, J., *Diary of the Dark Years, 1940-1944* (Oxford, 2014)
Guiet, J.-C., *Dead on Time: The Memoir of an SOE and OSS Agent in Occupied France* (Stroud, 2016)
Gumz, J., "German Counter-Insurgency Policy in Independent Croatia, 1941-1944," *The Historian*, 61 (1998), 22-50
—"Wehrmacht Perceptions of Mass Violence in Croatia, 1941-1942," *Historical Journal*, 44:4 (2001), 1.015-38
Gutman, Y., *The Jews of Warsaw, 1939-1943: Ghetto, Underground, Revolt* (Bloomington, IN, 1982)
— ve Krakowski, S., Unequal Victims: Poles and Jews during World War II (New York, 1986)
Hackett, D. (der.), *The Buchenwald Report* (Boulder, CO, 1995)
Hackett, J., *I Was a Stranger* (1977)
Haestrup, J., *Europe Ablaze: An Analysis of the History of the European Resistance Movements* (Odense, 1978)
Hallie, P., *Lest Innocent Blood Be Shed* (1979)
Halls, M., *Escaping Hitler: Heroic True Stories of Great Escapes in Nazi Europe* (2017)
Hamilton-Hill, D., *SOE Assignment* (1973)
Hammond, N., *Venture into Greece: With the Guerrillas 1943-1944* (1983)
Hamson, D., *We Fell among Greeks* (1946)
Hanson, J., *The Civilian Population and the Warsaw Uprising* (Cambridge, 1982) Hansson, P., *The Greatest Gamble* (1967)
Harris Smith, R., *OSS: The Secret History of America's First Central Intelligence Agency* (Berkeley, CA, 1972)
Harrison, E., "The British Special Operations Executive and Poland," *Historical Journal*, 43 (2000), 1,071-91
Harvey, E., "Last Resort or Key Resource? Women Workers from the Nazi-Occupied Soviet Territories, the Reich Labour Administration and the German War Effort," *Transactions of the Royal Historical Society*, 26 (2016), 149-73
Hastings, M., *Das Reich: The March of the 2nd SS Panzer Division through France, June 1944* (2005)
— *All Hell Let Loose* (2012)
— *The Secret War: Spies, Codes and Guerrillas 1939-1945* (2015) Hauge, E., *Salt-Water Thief* (1958)
Hauge, J. C., *The Liberation of Norway* (Oslo, 1950, 1995) Haukelid, K., *Skis against the Atom* (Minot, ND, 1989)
Hawes, S. ve White, R. (der.), *Resistance in Europe, 1939-1945* (1975)
Hayes, P., *Quisling: The Career and Political Ideas of Vidkun Quisling 1887-1945* (Newton Abbot, 1971)
Hazelhoff, E., *Soldier of Orange* (1972)

Heaps, L., *The Grey Goose of Arnhem* (1976)
Heer, H. ve Naumann, K. (der.), *War of Extermination: The German Military in World War II* (New York, 2000)
Hehn, P., *The German Struggle against the Yugoslav Guerrillas in World War II: German Counter-Insurgency in Yugoslavia, 1941-1943* (New York, 1979)
Heilbrunn, O., *Warfare in the Enemy's Rear* (1963)
Helm, S., *A Life in Secrets: The Story of Vera Atkins and the Lost Agents of SOE* (2006)
Hemingway-Douglas, R., *The Shelburne Escape Line* (Anacortes, WA, 2014)
Herbert, U., *Hitler's Foreign Workers: Enforced Foreign Labour in Germany under the Third Reich* (Cambridge, 1997)
Herrington, I., "The SIS and SOE in Norway 1940-1945: Conflict or Co-operation?," *War in History*, 9:1 (2002), 82-110
Heslop, R., *Xavier: A British Agent with the French Resistance* (1970) Hewins, R., *Quisling: Prophet without Honour* (1965)
Hilberg, R., *The Destruction of the European Jews*, 3 cilt (New York, 1985)
— *Perpetrators, Victims, Bystanders: The Jewish Catastrophe 1933-1945* (1992)
Hill, A., *The War behind the Eastern Front: The Soviet Partisan Movement in North-West Russia* (2004)
Hillesum, E., *Letters from Westerbork* (1987)
Hinsley, F. H., vd. *British Intelligence in the Second World War*, 5 cilt (1979-90)
Hirschfeld, G., *Nazi Rule and Dutch Collaboration: The Netherlands under German Occupation 1940-1945* (Oxford, 1988)
— "Collaboration and Attentisme in the Netherlands 1940-41," *Journal of Contemporary History*, 16:3 (1981), 467-86
— ve Marsh, P. (der.), Collaboration in France (Oxford, 1989)
Hoare, M. A., *Genocide and Resistance in Hitler's Bosnia: The Partisans and the Chetniks, 1941-1943* (Oxford, 2006)
Hoffmann, S., "Collaboration in France during World War II," *Journal of Modern History*, 40:3 (1968), 375-95
Hoidal, O., *Quisling: A Study in Treason* (Oslo, 1988)
Holland, J., *Italy's Sorrow: A Year of War, 1944-1945* (2008)
Homze, E., *Foreign Labor in Nazi Germany* (Princeton, NJ, 1967)
Hondros, J., *Occupation and Resistance: The Greek Agony, 1941-1944* (New York, 1983)
Hood, S., *Pebbles from My Skull* (1963)
Hoogstraten, B., *The Resistance Fighters: The Immense Struggle of Holland during World War II* (2008)
Housden, M., *Hans Frank: Lebensraum and Holocaust* (Basingstoke, 2003) Howarth, D., *The Shetland Bus* (1951)
— *We Die Alone* (1955)
Hronek, J., *Volcano under Hitler: The Underground War in Czechoslovakia* (1941)
Hryniewicz, B., *My Boyhood War: Warsaw 1944* (Stroud, 2015)
Hue, A., *The Next Moon: The Remarkable True Story of a British Agent behind the Lines in Wartime France* (2004)

Humbert, A., *Resistance: Memoirs of Occupied France* (2008)
Hunt, V., *Fire and Ice: The Nazis' Scorched Earth Campaign in Norway* (Stroud, 2014)
Iatrides, J., *Revolt in Athens: The Greek Communist "second Round" 1944-45* (Princeton, NJ, 1972)
— (der.) *Greece in the 1940s: A Nation in Crisis* (Hanover, NH, 1981)
Ignatov, P., *Partisans of the Kuban* (1945)
Iranek-Osmecki, G., *The Unseen and Silent: Adventures from the Underground Movement* (1954)
Iranek-Osmecki, K., *He Who Saves One Life* (New York, 1971)
Irwin, W., *The Jedburghs* (New York, 2005)
Isaaman, D., *Jacques de Guélis: SOE's Genial Giant* (2018) Ivanovic, V., *LX: Memoirs of a Yugoslav* (1977)
Iwaszkiewicz, J., *Notatki 1939-1945* (Wrocław, 1991)
Jackson, J., *France: The Dark Years, 1940-1944* (Oxford, 2001)
— *A Certain Idea of France: The Life of Charles de Gaulle* (2018)
Jeffery, K., *MI6: The History of the Secret Intelligence Service, 1909-1949* (2010)
Jenkins, R., *A Pacifist at War: The Silence of Francis Cammaerts* (2009)
Jespersen, K., *No Small Achievement: Special Operations Executive and the Danish Resistance* (Odense, 2002)
Jockusch, L. ve Finder, G. (der.), *Jewish Honor Courts: Revenge, Retribution, and Reconciliation in Europe and Israel after the Holocaust* (Detroit, MI, 2015)
Johnson, S., *Agents Extraordinary* (1975)
Jones, J., "'Every Family Has Its Freak': Perceptions of Collaboration in Occupied Soviet Russia, 1943-1948," *Slavic Review*, 64:4 (2005), 747-70
Jones, R. V., *Most Secret War* (1979)
Jones, W., *Twelve Months with Tito's Partisans* (Bedford, 1946)
Jones, W. *Raiding Support Regiment: The Diary of a Special Forces Soldier, 1943-1945* (Plymouth, 2011)
Jong, L. de, *The Netherlands and Nazi Germany* (Cambridge, MA, 1990)
Jordan, W., *Conquest without Victory: A New Zealander's Experiences in the Resistance Movements in Greece and France* (1970)
Jouan, C., *Comète: histoire d'une ligne d'évasion* (Brussels, 1948)
Jucker, N., *Curfew in Paris: A Record of the German Occupation* (1960)
Judt, T. (der.), *Resistance and Revolution in Mediterranean Europe, 1939-1948* (1989)
Kállay, M., *Hungarian Premier: A Personal Account of a Nation's Struggle in the Second World War* (1954)
Kamenetsky, I., *Hitler's Occupation of Ukraine, 1941-1944: A Study of Totalitarian Imperialism* (New York, 1956)
Karski, J., *Story of a Secret State* (1945)
Katsch, A. (der.), *Scroll of Agony: The Warsaw Diary of Chaim A. Kaplan* (1966)
Katz, R., *Fatal Silence: The Pope, the Resistance and the German Occupation of Rome* (2003)

Kay, A., Rutherford, J. ve Stahel, D. (der.), *Nazi Policy on the Eastern Front, 1941: Total War, Genocide, and Radicalization* (Rochester, NY, 2012)
Kedward, H., *Resistance in Vichy France: A Study of Ideas and Motivation in the Southern Zone, 1940-1942* (Oxford, 1978)
— *Occupied France: Collaboration and Resistance* (Oxford, 1985)
— *In Search of the Maquis: Rural Resistance in Southern France* (Oxford, 1993)
— "Resiting the French Resistance," *Transactions of the Royal Historical Society*, 9 (1999), 271-82
— ve Austin, R. (der.), *Vichy France and the Resistance: Culture and Ideology* (1985)
Kelso, N., *Errors of Judgement: SOE's Disaster in the Netherlands, 1941-1944* (1944)
Kemp, P., *No Colours or Crest* (1958)
— *The Thorns of Memory* (1990)
Kennan, G., *From Prague after Munich: Diplomatic Papers 1938-1940* (Princeton, NJ, 1968)
Kent, S. ve Nicholas, N., *Agent Michael Trotobas and SOE in Northern France* (Barnsley, 2015)
Kersaudy, F., *Churchill and de Gaulle* (New York, 1982)
Kershaw, I., *Hitler: Nemesis 1936-1945* (2000) [*Hitler: Nemesis 1936-1945*, çev. Zarife Biliz, İthaki Yayınları, 2009]
Kersten, K., *The Establishment of Communist Rule in Poland, 1943-1948* (Berkeley, CA, 1991)
Kesselring, A., *The Memoirs of Field Marshal Kesselring* (1953)
Keyes, R., *Outrageous Fortune: The Tragedy of Leopold II of the Belgians, 1901-41* (1984)
Kimball, W. (der.), *Churchill and Roosevelt: The Complete Correspondence*, 3 cilt (Princeton, NJ, 1984)
King, J., "Emmanuel d'Astier and the Nature of the French Resistance," *Journal of Contemporary History*, 8:4 (1973), 25-45
Kirchhoff, H., "Denmark: A Light in the Darkness of the Holocaust? A Reply to Gunnar S. Paulsson," *Journal of Contemporary History*, 30 (1995), 465-79
Kiriakopoulos, G. C., *The Nazi Occupation of Crete 1941-1945* (Westport, CT, 1995)
Kirk, T., "Limits of Germandom: Resistance to the Nazi Annexation of Slovenia," *Slavonic and East European Review*, 69:4 (1991), 646-67
Kitchen, M., *Nazi Germany at War* (1995)
Kitson, S., *The Hunt for Nazi Spies: Fighting Espionage in Vichy France* (Chicago, IL, 2007)
— "From Enthusiasm to Disenchantment: The French Police and the Vichy Regime, 1940-1944," *Contemporary European History*, 11:3 (2002), 371-90
Klukowski, Z., *Diary from the Years of Occupation 1939-44* (Urbana, IL, 1993)
Kochanski, H., *The Eagle Unbowed: Poland and the Poles in the Second World War* (2012)
Koestler, A., *Scum of the Earth* (1955)

Korbel, J., *The Communist Subversion of Czechoslovakia, 1938-1948: The Failure of Coexistence* (Princeton, NJ, 1959)
Korboński, S., *Fighting Warsaw: The Story of the Polish Underground State* (New York, 1956)
—*The Jews and Poles in World War II* (New York, 1989)
Koreman, M., *The Expectation of Justice: France, 1944-1946* (Durham, NC, 1999)
— *The Escape Line: How the Ordinary Heroes of Dutch-Paris Resisted the Nazi-Occupation of Western Europe* (New York, 2018)
Kosyk, W., *The Third Reich and the Ukrainian Question: Documents 1934-1944* (New York, 1993)
Kovpak, S., *Our Partisan Course* (1947)
Krakowski, S., *The War of the Doomed: Jewish Armed Resistance in Poland* (New York, 1984)
Kranjc, G., *To Walk with the Devil: Slovene Collaboration and Axis Occupation* (Toronto, 2013)
Kulski, J., *Dying, We Live: The Personal Chronicle of a Young Freedom Fighter in Warsaw* (New York, 1979)
Kundahl, G., *The Riviera at War: World War II on the Côte d'Azur* (New York, 2017)
Kunicki, K., "Unwanted Collaborators: Leon Kozłowski, Władysław Studnicki and the Problems of Collaboration among Polish Conservative Politicians in World War II," *European Review of History*, 8 (2001), 203-20
Kurapovna, M., *Shadows on the Mountain: The Allies, the Resistance, and the Rivalries that Doomed WWII Yugoslavia* (Hoboken, NJ, 2009)
Kurzman, D., *The Bravest Battle: The 28 Days of the Warsaw Ghetto Uprising* (New York, 1993)
Lacouture, J., *De Gaulle: The Rebel, 1890-1944* (1993)
Lagrou, P., *The Legacy of Nazi Occupation: Patriotic Memory and National Recovery in Western Europe 1945-1965* (Cambridge, 1999)
Lamb, R., *War in Italy 1943-1945: A Brutal Story* (1993)
Lambert, F., *Free French Saboteurs* (Paris, 2015)
Lampe, D., *The Savage Canary: The Story of Resistance in Denmark* (1957)
Langelaan, G., *Knights of the Floating Silk* (1959)
Langley, J., *Fight another Day* (1974)
Lankford, N. D. (der.), *OSS against the Reich: The World War II Diaries of Colonel David K. E. Bruce* (Kent, OH, 1991)
Laska, V. (der.), *Women in the Resistance and in the Holocaust: The Voices of Eyewitnesses* (Westwood, CT, 1983)
Latour, A., *The Jewish Resistance in France, 1940-1944* (New York, 1981)
Laub, T., *After the Fall: German Policy in Occupied France* (Oxford, 2010)
Lawrence, C., *Irregular Adventure* (1947)
Lazare, L., *Rescue as Resistance: How Jewish Organisations Fought the Holocaust in France* (New York, 1986)
Le Chêne, E., *Mauthausen: The History of a Death Camp* (1971)
— *Watch for Me by Moonlight: A British Agent with the French Resistance* (1973)
Leahy, W., *I Was There* (1950)

Leeper, R., *When Greek Meets Greek* (1950)
Lees, M., *Special Operations Executed in Serbia and Italy* (1986)
— *The Rape of Serbia: The British Role in Tito's Grab for Power, 1943-44* (1990)
Leigh Fermor, P., *Abducting a General: The Kreipe Operation and SOE in Crete* (2014)
Leslie, P., *The Liberation of the Riviera: The Resistance to the Nazis in the South of France and the Story of its Heroic Leader Ange-Marie Miniconi* (1981)
Lett, G., *Rossano: An Adventure of the Italian Resistance* (1955)
Lettrich, J., *History of Modern Slovakia* (1955)
Lévi-Valensi, J. (der.), *Camus at Combat: Writing 1944-1947* (2006)
Lévy, J.-P., *Mémoires d'un franc-tireur* (Paris, 1998)
Lewin, A., *A Cup of Tears: A Diary of the Warsaw Ghetto* (Oxford, 1998)
Lewis, L., *Echoes of Resistance: British Involvement with the Italian Partisans* (Tunbridge Wells, 1985)
Lewy, G., *The Catholic Church and Nazi Germany* (New York, 1964)
Leyton, D., *The House near Paris: An American Woman's Story of Traffic in Patriots* (1947)
Lidegaard, B., *Countrymen: The Untold Story of How Denmark's Jews Escaped the Nazis* (2015)
Lindsay, F., *Beacons in the Night: With the OSS and Tito's Partisans in Wartime Yugoslavia* (Stanford, CA, 1993)
Lipgens, W., "European Federation in the Political Thought of Resistance Movements during World War II," *Central European History*, 1:1 (1968), 5-19
Litoff, J. Barrett (der.), *An American Heroine in the French Resistance: The Diary and Memoir of Virginia d'Albert-Lake* (New York, 2006)
Littlejohn, D., *The Patriotic Traitors: A History of Collaborationism in German-Occupied Europe, 1940-1945* (1972)
Lochner, L. (der.), *The Goebbels Diaries* (1948)
Loewenheim, F., Langley, H. ve Jonas, M. (der.), *Roosevelt and Churchill: Their Secret War-time Correspondence* (1975)
Longerich, P., *Heinrich Himmler* (Oxford, 2012)
Lorain, P., *Secret Warfare: The Arms and Techniques of the Resistance* (1984)
Lottman, H., *The People's Anger: Justice and Revenge in Post-Liberation France* (1986)
Lowell Armstrong, J., "The Polish Underground and the Jews: A Reassessment of Home Army Commander Tadeusz Bor-Komorowski's Order 116 against Banditry," *Slavonic and East European Review*, 72 (1994), 259-76
Lucas, P., *The OSS in World War II Albania: Covert Operations and Collaboration with Communist Partisans* (Jefferson, NC, 2007)
Łuczak, C., *Polska i Polacy w drugiej wojnie światowej* (Poznań, 1993)
Ludewig, J., *Rückzug: The German Retreat from France, 1944* (Lexington, KY, 2012)
Lukacs, J., *The Last European War: September 1939-December 1941* (1977)
Lukas, R., *Out of the Inferno: Poles Remember the Holocaust* (Lexington, KY, 1989)
— *Forgotten Holocaust: The Poles under German Occupation, 1939-1944* (New York, 1997)

— *Forgotten Survivors: Polish Christians Remember the Nazi Occupation* (Lawrence, KS, 2004)
Lumans, V., *Latvia in World War II* (New York, 2006)
Luža, R., *The Hitler Kiss: A Memoir of the Czech Resistance* (Baton Rouge, LO, 2002)
— "The Communist Party of Czechoslovakia and the Czech Resistance, 1939-1945," *Slavic Review*, 28:4 (1969), 561-76
Lyman, R., *The Jail Busters: The Secret Story of MI6, the French Resistance and Operation Jericho* (2013)
Maass, W. B., *The Netherlands at War* (1970)
MacDonald, C., *The Killing of SS Obergruppenführer Reinhard Heydrich, 27 May 1942* (1989)
Macintosh, C., *From Cloak to Dagger: An SOE Agent in Italy, 1943-1945* (1982)
Mackenzie, W., *The Secret History of SOE* (2000)
Macksey, K., *The Partisans of Europe in World War II* (1975)
Maclean, F., *Eastern Approaches* (1949)
Macmillan, H., *The Blast of War: 1939-45* (1967)
— *War Diaries: Politics and War in the Mediterranean, January 1943-May 1945* (1984)
Macmillan, M., *Peacemakers* (2001)
Macpherson T., *Behind Enemy Lines: The Autobiography of Britain's Most Decorated War Hero* (Edinburgh, 2010)
Maczek, S., *Od Podwody do Czołga* (Edinburgh, 1961)
Maguire, G., *Anglo-American Policy towards the Free French* (Basingstoke, 1995)
Mamatey, V. ve Luža, R. (der.), *A History of the Czechoslovak Republic, 1918-1948* (Princeton, NJ, 1973)
Mangold, P., *Britain and the Defeated French: From Occupation to Liberation, 1940-1944* (2012)
Mann, C., *British Policy and Strategy towards Norway* (Basingstoke, 2012)
Marks, L., *Between Silk and Cyanide: The Story of SOE's Code War* (1998)
Marrus, M., "Jewish Resistance to the Holocaust," *Journal of Contemporary History*, 30:1 (1995), 83-110
— ve Paxton, R., *Vichy France and the Jews* (New York, 1981)
Marshall, B., *The White Rabbit* (1952)
Martelli, G., *Agent Extraordinary: The Story of Michel Hollard* (1960)
Martin, D., *The Web of Disinformation: Churchill's Yugoslav Blunder* (New York, 1990)
— (der.), *Patriot or Traitor: The Case of General Mihailovich: Proceedings and Report of the Commission of Inquiry of the Committee for a Fair Trial for Draja Mihailovich* (Stanford, CA, 1978)
Mason, H., *The Purge of the Dutch Quislings* (Lahey, 1952)
— "Testing Human Bonds within Nations: Jews in the Occupied Netherlands," *Political Science Quarterly*, 99 (1984), 315-43
Mastny, V., *The Czechs under Nazi Rule: The Failure of National Resistance, 1939-1942* (New York, 1972)

Mayer, A., *Gaston's War: A True Story of a Hero of the Resistance in World War II* (Novato, CA, 1988)
Mazower, M., *Inside Hitler's Greece: The Experience of Occupation, 1941-44* (New Haven, CT, 1993)
— *Hitler's Empire: Nazi Rule in Occupied Europe* (2008) [*Hitler İmparatorluğu: İşgal Avrupa'sında Nazi Yönetimi*, çev. Yavuz Alogan, Alfa Yayınları, 2013]
McCue, P., *Behind Enemy Lines with the SAS: The Story of Amédée Maingard, SOE Agent* (Barnsley, 2019)
McIntyre, B., *Operation Mincemeat: The True Spy Story that Changed the Course of World War II* (2010)
— *Double Cross: The True Story of the D-Day Spies* (2012)
McKinstry, L., *Operation Sealion: How Britain Crushed the German War Machine's Dream of Invasion in 1940* (2014)
McPhail, H., *The Long Silence: Civilian Life under the German Occupation of Northern France, 1914-1918* (1999)
Mears, R., *The Real Heroes of Telemark* (2003)
Meszerics, T., "Undermine, or Bring Them Over: SOE and OSS Plans for Hungary in 1943," *Journal of Contemporary History*, 43:2 (2008), 195-216
Michel, H., *Les Courants de pensée de la Résistance* (Paris, 1962)
— *The Shadow War: Resistance in Europe, 1939-1945* (1972)
— *Histoire de la Résistance* (Paris, 1984)
— "The Psychology of the French Resister," *Journal of Contemporary History*, 5:3 (1970), 159-75
Mikołajczyk, S., *The Rape of Poland: Pattern of Soviet Aggression* (New York, 1948)
Milač, M., *Resistance, Imprisonment, and Forced Labour: A Slovene Student in World War II* (New York, 2002)
Milazzo, M., *The Chetnik Movement and the Yugoslav Resistance* (Baltimore, MD, 1975)
Millar, G., *Maquis: The French Resistance at War* (Bath, 2006)
Miller, M. L., *Bulgaria during the Second World War* (Stanford, CA, 1975)
Miller, R., *Nothing Less than Victory: An Oral History of D-Day* (1993)
— *Behind the Lines: The Oral History of Special Operations in World War II* (2002)
Milton, G., *The Ministry of Ungentlemanly Warfare: Churchill's Mavericks Plotting Hitler's Defeat* (2016)
Milward, A., *The Fascist Economy in Norway* (Oxford, 1972)
Misiunas, R. ve Taagepera, R., *The Baltic States: Years of Dependence 1940-1980* (1983)
Monk, R., *Inside the Circle: The Life of J. Robert Oppenheimer* (2012)
Moore, B., *Victims and Survivors: The Nazi Persecution of the Jews in the Netherlands 1940-1945* (1997)
— *Survivors: Jewish Self-Help and Rescue in Nazi-Occupied Western Europe* (Oxford, 2010)

— "Louis De Jong: Writing the History of Occupied Europe," *Contemporary European History*, 14:3 (2005), 415-17
— (der.), *Resistance in Western Europe* (Oxford, 2000)
Moorehead, C., *Iris Origo: Marchesa of Val d'Orcia* (2000)
— *Village of Secrets: Defying the Nazis in Vichy France* (2014)
Moravec, F., *Master of Spies: The Memoirs of General Frantisek Moravec* (1975)
Morgan, P., *The Fall of Mussolini: Italy, the Italians and the Second World War* (Oxford, 2007)
Morris, E., *Circles of Hell: The War in Italy, 1943-1945* (1993)
Moss, W. S., *Ill Met by Moonlight* (1950)
— *A War of Shadows* (1952)
Muggeridge, M. (der.), *The Ciano Diaries 1939-1943* (1947)
Mulgan, J., *Report on Experience* (1947)
Muller, R.-D., *The Unknown Eastern Front: The Wehrmacht and Hitler's Foreign Soldiers* (New York, 2012)
Mulley, C., *The Spy Who Loved: The Secrets and Lives of Christine Granville, Britain's First Female Special Agent of the Second World War* (2012)
Mulligan, T., *The Politics of Illusion and Empire: German Occupation Policy in the Soviet Union, 1942-43* (New York, 1988)
Munoz, A. ve Romanko, O., *Hitler's White Russians: Collaboration, Extermination, and Anti-Partisan Warfare in Byelorussia, 1941-1944* (New York, 2003)
Murphy, R., *Diplomat among Warriors* (1964)
Muus, F., *The Spark and the Flame* (1956)
Myers, E., *Greek Entanglement* (Gloucester, 1985)
Neave, A., *Little Cyclone* (1954)
— *Saturday at M.I.9: A History of Underground Escape Lines in North-West Europe in 1940-5* (1969)
Neilsen, T., *Inside Fortress Norway* (2000)
Neitzel, S. (der.), *Tapping Hitler's Generals: Transcripts of Secret Conversations, 1942-1945* (Barnsley, 2007)
— ve Welzer, H., *Soldaten: On Fighting, Killing, and Dying: The Secret World War II Tapes of German POWs* (2012)
Némirovsky, I., *Suite Française* (2007)
Neumaier, C., "The Escalation of German Reprisal Policy in Occupied France, 1941-42," *Journal of Contemporary History*, 41:1 (2006), 113-31
Ney-Krwawicz, M., *The Polish Home Army 1939-1945* (2001)
Nichol, J. ve Rennell, T., *Home Run: Escape from Nazi Europe* (2007)
Nicolson, D., *Aristide: The Story of Roger Landes* (1994)
Nielsen, *Inside Fortress Norway: Bjørn West Norwegian Guerrilla Base, 1944-1945* (Manhattan, KS, 2000)
Noguères, H., Degliame-Fouché, M. ve Vigier, J.-L., *Histoire de la Résistance en France de 1940 à 1945*, 5 cilt (Paris, 1967-81)
Noordhoek Hegt, W. F., "The Resistance of the Medical Profession," *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 245 (1946), 162-8

Novick, P., *The Resistance versus Vichy: The Purge of Collaborators in Liberated France* (New York, 1968)
Nowak, J., *Courier from Warsaw* (1982)
O'Connor, B., *Churchill's Angels* (Stroud, 2014)
O'Donnell, P., *Operatives, Spies, and Saboteurs: The Unknown Story of WWII's OSS* (New York, 2004)
Ogden, A., *Through Hitler's Back Door: SOE Operations in Hungary, Slovakia, Romania and Bulgaria* (Barnsley, 2010)
Olsen, J., *Silence on Monte Sole* (1969)
Olson, L., *Madame Fourcade's Secret War* (New York, 2019)
Olszański, T., *Kresy Kresów Stanisławów* (Warsaw, 2008)
O'Malley, O., *The Phantom Caravan* (1954)
O'Reilly, D., "Interrogating the Gestapo: SS *Sturmbannführer* Horst Kopkow, the *Rote Kapelle* and Postwar British Intelligence," *Journal of Intelligence History*, 22(2) (2022), 192-215
Origo, I., *War in Val d'Orcia: A Diary* (1947, 2017)
Orska, I., *Silent is the Vistula* (1946)
Osti Guerrazzi, A., *The Italian Army in Slovenia: Strategies of Antipartisan Repression, 1941-1943* (New York, 2013)
Overy, R., *Russia's War* (1999)
Paillole, P., *Fighting the Nazis: French Military Intelligence and Counterintelligence 1935-1945* (New York, 2003)
Papastratis, P., *British Policy towards Greece during the Second World War, 1941-1945* (Cambridge, 1984)
Passy, Colonel, *Souvenirs*, 3 cilt (Monte Carlo, 1947)
Paul, D., *Surgeon at Arms* (1958)
Paulsson, G., *Secret City: The Hidden Jews of Warsaw 1940-1945* (New Haven, CT, 2002)
— "The 'Bridge over the Oresund': The Historiography on the Expulsion of the Jews from Nazi-Occupied Denmark," *Journal of Contemporary History*, 30 (1995), 431-64
Pavlowitch, S., *Hitler's New Disorder: The Second World War in Yugoslavia* (2008)
Pavone, C., *A Civil War: A History of the Italian Resistance* (2013)
Paxton, R., *Vichy France* (1972)
Pearson, M., *Tears of Glory: The Betrayal of Vercors* (1978)
Pearson, O., *Albania in Occupation and War: From Fascism to Communism 1940-1945*, c. 2 (New York, 2005)
Penter, T., "Collaboration on Trial: New Source Material on Soviet Postwar Trials against Collaborators," *Slavic Review*, 64:4 (2005), 782-90
Perrin, N., *Spirit of Resistance: The Life of SOE Agent Harry Peulevé DSO MC* (2008)
Petersen, N. (der.), *From Hitler's Doorstep: The Wartime Intelligence Reports of Allen Dulles* (Philadelphia, PA, 1996)
Pezzino, P., *Memory and Massacre: Revisiting Sant'Anna di Stazzema* (New York, 2012)

Pike, D., "Between the Junes: The French Communists from the Collapse of France to the Invasion of Russia," *Journal of Contemporary History*, 28 (1993), 465-85
Pike, R., *Defying Vichy: Blood, Fear and French Resistance* (Stroud, 2018)
Pilecki, W., *The Auschwitz Volunteer: Beyond Bravery* (Los Angeles, CA, 2012)
Pimlott, B. (der.), *The Second World War Diary of Hugh Dalton 1940-45* (1986)
Pineau, C., *La Simple Vérité* (Paris, 1960)
Piotrowski, S., *Hans Frank's Diary* (Warsaw, 1961)
Piotrowski, T., *Poland's Holocaust: Ethnic Strife, Collaboration with Occupying Forces and Genocide in the Second Republic 1918-1947* (Jefferson, NC, 2000)
Poirier, J., *The Giraffe Has a Long Neck* (1995)
Polonsky, A., *The Jews in Poland and Russia*, c. 3: *1914 to 2008* (Portland, OR, 2012)
— ve Drukier, B. (der.), *The Beginnings of Communist Rule in Poland: December 1943-June 1945* (1980)
Portelli, A., *The Order Has Been Carried Out: History, Memory, and Meaning of a Nazi Massacre in Rome* (New York, 2003)
Porter, I., *Operation Autonomous* (1989)
Powers, T., *Heisenberg's War: The Secret History of the German Bomb* (1994)
Poznanski, R., *Jews in France during World War II* (Hanover, NH, 2001)
— "Reflections on Jewish Resistance and Jewish Resistants in France," *Jewish Social Studies*, 2:1 (1995), 124-58
Prażmowska, A., *Civil War in Poland 1942-1948* (Basingstoke, 2004)
Presser, J., *Ashes in the Wind: The Destruction of Dutch Jewry* (2010)
Prusin, A., *The Lands Between: Conflict in the East European Borderlands, 1870-1992* (Oxford, 2010)
Pryce-Jones, D., *Paris in the Third Reich: A History of the German Occupation, 1940-1944* (New York, 1981)
Psychoundakis, G., *The Cretan Runner: His Story of the German Occupation* (1998)
Purnell, S., *A Woman of No Importance: The Untold Story of Virginia Hall* (2019)
RAF and the SOE: Special Duty Operations in Europe during WW2. An Official Account (Barnsley, 2016)
Ramet, S. ve Listhaug, O. (der.), *Serbia and the Serbs in World War Two* (Basingstoke, 2011)
Rankin, N., *Ian Fleming's Commandos: The Story of 30 Assault Unit in WWII* (2012)
Rayski, A., *The Choice of the Jews under Vichy: Between Submission and Resistance* (Notre Dame, IN, 2005)
Rée, J. (der.), *A Schoolmaster's War: Harry Rée, British Agent in the French Resistance* (New Haven, CT, 2020)
Reed Olsen, O., *Two Eggs on My Plate* (1952)
Rees, L., *World War II behind Closed Doors* (2008)
Reilly, R., *The Sixth Floor* (1969)
Reitlinger, G., *The House Built on Sand: The Conflicts of German Policy in Russia, 1939-1945* (1960)

Remeikis, T. (der.), *Lithuania under German Occupation, 1941-1945: Dispatches from the US Legation in Stockholm* (Vilnius, 2005)
Rémy, *The Silent Company* (1948)
— *Courage and Fear* (1950)
Rendel, A., *Appointment in Crete: The Story of a British Agent* (1953)
Resis, A., "The Churchill-Stalin Secret 'Percentages' Agreement on the Balkans, Moscow, Ekim 1944," *American Historical Review*, 83:2 (1978), 368-87
Rich, N., *Hitler's War Aims*, 2 cilt (New York, 1974)
Richards, B., *Secret Flotillas: The Clandestine Sea Lines to France and French North Africa, 1940-1944*, 2 cilt (1996, 2004)
Richie, A., *Warsaw 1944: Hitler, Himmler and the Warsaw Uprising* (New York, 2013)
Rigden, D., *SOE Syllabus: Lessons in Ungentlemanly Warfare* (2001)
Ringelblum, E., *Notes from the Warsaw Ghetto: The Journal of Emmanuel Ringelblum* (New York, 1958)
— *Polish-Jewish Relations during the Second World War* (Jerusalem, 1974)
Rings, W., *Life with the Enemy: Collaboration and Resistance in Hitler's Europe, 1939-1945* (New York, 1982)
Riste, O. ve Nökleby, B., *Norway, 1940-45: The Resistance Movement* (Oslo, 1970)
Ritchie, S., *Our Man in Yugoslavia: The Story of a Secret Service Operative* (2004)
Rittner, C. ve Myers, S., *The Courage to Care: Rescuers of Jews during the Holocaust* (New York, 1986)
Roberts, A. (der.), *The Strategy of Civilian Defence: Non-Violent Resistance to Aggression* (1967)
Roberts, W., *Tito, Mihailović and the Allies* (Durham, NC, 1987)
Robertson, K. G. (der.), *War, Resistance and Intelligence: Essays in Honour of M. R. D. Foot* (1999)
Rodogno, D., *Fascism's European Empire: Italian Occupation during the Second World War* (Cambridge, 2006)
Rohrlich, R. (der.), *Resisting the Holocaust* (New York, 1998)
Rokossovsky, K., *A Soldier's Duty* (Moscow, 1985)
Romein, J. M., "The Spirit of the Dutch People during the Occupation," *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 245 (1946), 169-80
Rootham, J., *Miss Fire: The Chronicle of a British Mission to Mihailovich, 1943-1944* (1946)
Rotem, S., *Memoirs of a Warsaw Ghetto Fighter: The Past within Me* (New Haven, CT, 1994)
Rousso, H., *The Vichy Syndrome* (Cambridge, MA, 1994)
Ruby, M., *F Section, SOE: The Buckmaster Networks* (1988)
Ryan, C., *A Bridge Too Far* (1974)
Sagajllo, W., *The Man in the Middle: A Story of Polish Resistance, 1940-45* (1984)
Salmon, P. (der.), *Britain and Norway in the Second World War* (1995)
Salvadori, M., *The Labour and the Wounds: A Personal Chronicle of One Man's Fight for Freedom* (1958)
Sarafis, S., *ELAS: Greek Resistance Army* (1980)

Schellenberg, W., *The Schellenberg Memoirs* (1956)
Schenk, P., *Invasion of England 1940: The Planning of Operation Sealion* (1990)
Schoenbrun, D., *Soldiers of the Night: The Story of the French Resistance* (New York, 1980)
Schreiber, M., *Silent Rebels: The True Story of the Raid on the Twentieth Train to Auschwitz* (2003)
Schulte, T., *German Army and Nazi Policies in Occupied Russia* (New York, 1989)
Seaman, M., *Bravest of the Brave: The True Story of Wing Commander "Tommy" Yeo-Thomas, SOE Secret Agent, Codename "The White Rabbit"* (1997)
— *Saboteur: The Untold Story of SOE's Youngest Agent at the Heart of the French Resistance* (2018)
— (der.), *Special Operations Executive: A New Instrument of War* (2006)
Semelin, J., *Unarmed against Hitler: Civilian Resistance in Europe, 1939-1943* (Westport, CT, 1993)
Seymour-Jones, C., *She Landed by Moonlight: The Story of Secret Agent Pearl Witherington* (2014)
Shennan, A., *Rethinking France: Plans for Renewal 1940-1946* (Oxford, 1989)
Shepherd, B., *War in the Wild East: The German Army and Soviet Partisans* (Cambridge, MA, 2004)
— *Terror in the Balkans: German Armies and Partisan Warfare* (Cambridge, MA, 2012)
— *Hitler's Soldiers: The German Army in the Third Reich* (New Haven, CT, 2016)
— ve Pattinson, J. (der.), *War in a Twilight World: Partisan and Anti-Partisan Warfare in Eastern Europe, 1939-45* (Basingstoke, 2010)
Shiber, E., *Paris Underground* (1944)
Sikorski Institute, *Documents on Polish-Soviet Relations*, 2 cilt (1961-7)
Skilling, H. G., "The Czechoslovak Struggle for National Liberation in World War II," *Slavonic and East European Review*, 39:92 (1960), 174-97
Slaughter, J., *Women and the Italian Resistance, 1943-1945* (Denver, CO, 1997)
Śledziński, K., *Cichociemni: Elita polskiej dywersji* (Cracow, 2012)
Slepyan, K., *Stalin's Guerrillas: Soviet Partisans in World War Two* (Lawrence, KS, 2006)
Smetana, V. ve Geaney, K. (der.), *Exile in London: The Experience of Czechoslovakia and Other Occupied Nations* (Prague, 2017)
Smiley, D., *Albanian Assignment* (1984)
Smith, L. (der.), *Forgotten Voices of the Holocaust* (2005)
Smith, M. L., "Neither Resistance nor Collaboration: Historians and the Problem of the *Nederlandse Unie*," *History*, 72:235 (1987), 251-78
Snyder, T., *Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin* (2010)
— *Black Earth: The Holocaust as History and Warning* (2015)
Sonsteby, G., *Report from No. 24* (1964)
Sørensen, N. A., "Narrating the Second World War in Denmark since 1945," *Contemporary European History*, 14:3 (2005), 295-315
Special Operations Executive Manual: How to Be an Agent in Occupied Europe (2014)

Stafford, D., *Britain and European Resistance, 1940-1945: A Survey of the Special Operations Executive, with Documents* (1980)
— *Secret Agent: The True Story of the Special Operations Executive* (2002)
— *Endgame 1945* (2007)
— *Mission Accomplished: SOE and Italy* (2011)
— "The Detonator Concept: British Strategy, SOE and European Resistance after the Fall of France," *Journal of Contemporary History*, 10:2 (1975), 185-217
— "SOE and British Involvement in the Belgrade Coup d'État of March 1941," *Slavic Review*, 36:3 (1977), 399-419
Stargardt, N., *The German War: A Nation under Arms, 1939-1945* (2015)
Stavrianos, L. S., "The Greek National Liberation Front (EAM): A Study in Resistance Organization and Administration," *Journal of Modern History*, 24:1 (1952), 42-55
Steinbeck, J., *The Moon is Down* (2000) [*Ay Battı*, çev. Leyla Özcengiz, Remzi Kitabevi, 2010]
Steinberg, J., "The Third Reich Reflected: German Civil Administration in the Occupied Soviet Union, 1941-4," *English Historical Review*, 110:437 (1995), 620-51
Steinberg, L., *Not as a Lamb: The Jews against Hitler* (Farnborough, 1974)
Stenton, M., *Radio London and Resistance in Occupied Europe: British Political Warfare 1939-1943* (Oxford, 2000)
Stirling, T., Nałęcz, D. ve Dubicki, T. (der.), *Intelligence Co-operation between Poland and Great Britain during World War II*, c. I: *The Report of the Anglo-Polish Historical Committee* (2005); c. II: *Documents* (Warsaw, 2006)
Stone, H., *Writing in the Shadow: Resistance Publications in Occupied Europe* (1996)
Stourton, E., *Cruel Crossing: Escaping Hitler across the Pyrenees* (2013)
Suhl, Y. (der.), *They Fought Back* (New York, 1968)
Sutherland, C., *Monica: Heroine of the Danish Resistance* (1992)
Suttill, F., *Shadows in the Fog: The True Story of Major Suttill and the Prosper French Resistance Network* (Stroud, 2014)
Sweet-Escott, B., *Baker Street Irregular* (1965)
Sweets, J., *Choices in Vichy France: The French under Nazi Occupation* (Oxford, 1986)
— "Hold That Pendulum! Redefining Fascism, Collaborationism and Resistance in France," *French Historical Studies*, 15:4 (1988), 731-58
Taylor, F. (der.), *The Goebbels Diaries: 1939-1941* (1982)
Taylor, L. *Between Resistance and Collaboration: Popular Protest in Northern France* (Basingstoke, 2000)
Tec, N., *When Light Pierced the Darkness: Christian Rescue of Jews in Nazi-Occupied Poland* (Oxford, 1986)
— *Defiance: The Bielski Partisans* (New York, 1993)
— *Resistance: How Jews and Christians Fought Back against the Nazis* (Oxford, 2013)
Thomas, J. Oram, *The Giant-Killers: The Story of the Danish Resistance Movement, 1940-1945* (1975)

Tillotson, M. (der.), *SOE and the Resistance as Told in* The Times *Obituaries* (2011)
Tilman, H., *When Men and Mountains Meet* (Cambridge, 1946)
Tolstoy, N., *Victims of Yalta* (1977)
Tomasevich, J., *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: The Chetniks* (Stanford, CA, 1975)
— *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: Occupation and Collaboration* (Stanford, CA, 2001)
Tompkins, P., *A Spy in Rome* (1962)
Tooze, A., *The Wages of Destruction* (2007)
Torrie, J., *German Soldiers and the Occupation of France, 1940-1944* (Cambridge, 2018)
Touw, H. C., "The Resistance of the Netherlands Churches," *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 245 (1946), 149-61
Trevor-Roper, H. (der.), *The Goebbels Diaries: The Last Days* (1978)
Trew, S., *Britain, Mihailović and the Chetniks, 1941-42* (Basingstoke, 1998)
Trifković, G., "'The Yugoslav Partisans' Lost Victories: Operations in Montenegro and Bosnia-Herzegovina, 1944-1945," *Journal of Military History*, 82:1 (2018), 5-124
Trifković, S., "Rivalry between Germany and Italy in Croatia, 1942-1943," *Historical Journal*, 36:4 (1993), 879-904
Trunk, I., *Judenrat: The Jewish Councils in Eastern Europe under Nazi Occupation* (New York, 1977)
Tucholski, J., *Cichociemni* (Warsaw, 1984)
Turner, B., *Outpost of Occupation: How the Channel Islands Survived Nazi Rule 1940-45* (2010)
Turner, D., *Kiriakos: A British Partisan in Wartime Greece* (1982)
Turski, M., *Polish Witnesses to the Shoah* (2010)
Tyas, S., *SS-Major Horst Kopkow: From the Gestapo to British Intelligence* (Stroud, 2017)
Ungváry, K., *Battle for Budapest: 100 Days in World War II* (New York, 2011)
Vakar, N., *Belorussia: The Making of a Nation* (Cambridge, MA, 1956)
Valentine, I., *Station 43: Audley End House and SOE's Polish Section* (Stroud, 2004)
Vaughan, H., *Doctor to the Resistance: The Heroic True Story of an American Surgeon and his Family in Occupied Paris* (Lincoln, NB, 2005)
Vercors, *Le Silence de la mer* (Geneva, 1945)
Verhoeyen, E., *La Belgique occupée. De l'an 40 à la Libération* (Brussels, 1994)
Verity, H., *We Landed by Moonlight: Secret RAF Landings in France, 1940-1944* (1998)
Verlander, H., *My War in SOE* (Bromley, 2010)
Verna, F. P., "Notes on Italian Rule in Dalmatia under Bastianini, 1941-1943," *International History Review*, 12:3 (1990), 441-60
Verneret, H., *Teenage Resistance Fighter: With the Maquisards in Occupied France* (Oxford, 2017)

Vilhjálmsson, V. Örn ve Blüdnikow, B., "Rescue, Expulsion, and Collaboration: Denmark's Difficulties with its World War II Past," *Jewish Political Studies Review*, 18:3/4 (2006), 3-29
Villon, P., *Résistant de la première heure* (Paris, 1983)
Vinen, R., *The Unfree French: Life under the Occupation* (2006)
Vistel, A., *Nuit sans ombre* (Paris, 1970)
Vomécourt, P. de, *Who Lived to See the Day: France in Arms* (1961)
Vučković, Z., *A Balkan Tragedy – Yugoslavia, 1941-1946: Memoirs of a Guerrilla Fighter* (New York, 2004)
Wachsmann, N., *KL: A History of the Nazi Concentration Camps* (2015)
Wake, N., *The Autobiography of the Woman the Gestapo called the White Mouse* (Melbourne, 1985)
Walker, J., *Poland Alone: Britain, SOE and the Collapse of Polish Resistance* (Stroud, 2008)
Walker, S., *Hide and Seek: The Irish Priest in the Vatican who Defied the Nazi Command: A Dramatic True Story of Rivalry and Survival during World War II* (2011)
Walters, A.-M., *Moondrop to Gascony* (1946)
Walters, G., *Hunting Evil* (2009)
Ward, J. Mace, *Priest, Politician, Collaborator: Jozef Tiso and the Making of Fascist Slovakia* (Ithaca, NY, 2013)
Warlimont, W., *Inside Hitler's Headquarters* (1964)
Warmbrunn, W., *The Dutch under German Occupation* (Stanford, CA, 1963)
— *The German Occupation of Belgium* (New York, 1993)
Warner, G., "Allies, Government and Resistance: The Belgian Political Crisis of November 1944," *Transactions of the Royal Historical Society*, 28 (1978), 45-60
Warrack, G., *Travel by Dark: After Arnhem* (1963)
Wasserstein, B., *On the Eve: The Jews of Europe before the Second World War* (2012)
— *The Ambiguity of Virtue: Gertrude van Tijn and the Fate of the Dutch Jews* (Cambridge, MA, 2014)
Watt, G., *The Comet Connection: Escape from Hitler's Europe* (Lexington, KY, 1990)
Wegner, B. (der.), *From Peace to War: Germany, Soviet Russia and the West* (Providence, RI, 1997)
Weitz, M. Collins, *Sisters in the Resistance: How Women Fought to Free France, 1940-1945* (New York, 1995)
Wellsted, I., *SAS with the Maquis: In Action with the French Resistance, June-September 1944* (Barnsley, 2016)
Werth, A., *Russia at War* (1964)
Wheeler, M., *Britain and the War for Yugoslavia, 1940-1943* (Boulder, CO, 1980)
Whittam, J. R., "Drawing the Line: Britain and the Emergence of the Trieste Question, January 1941-May 1945," *English Historical Review*, 106 (1991), 346-70
Wieczynski, J. (der.), *Operation Barbarossa: The German Attack on the Soviet Union, June 22, 1941* (Salt Lake City, UT, 1993)

Wieviorka, O., *Orphans of the Republic: The Nation's Legislators in Vichy France* (Cambridge, MA, 2009)
— *The French Resistance* (Cambridge, MA, 2016)
— *The Resistance in Western Europe, 1940-1945* (New York, 2019)
Wildgen, J., "The Liberation of the Valle d'Aosta, 1943-1945," *Journal of Modern History*, 42:1 (1970), 21-41
Wilhelm, M. de Blasio, *The Other Italy: Italian Resistance in World War II* (New York, 1988)
Wilkinson, P., *Foreign Fields: The Story of an SOE Operative* (1997)
— ve Bright Astley, J., *Gubbins and SOE* (1993)
Williams, H., *Parachutes, Patriots and Partisans: The Special Operations Executive and Yugoslavia* (2003)
Williamson, D., *The Polish Underground 1939-1947* (Barnsley, 2012)
Winkler, H., *The Age of Catastrophe: A History of the West, 1914-1945* (New Haven, CT, 2015)
Winter, P., "Penetrating Hitler's High Command: Anglo-Polish HUMINT, 1939-1945," *War in History*, 18 (2011), 85-108
Wood, T. ve Jankowski, S., *Karski: How One Man Tried to Stop the Holocaust* (New York, 1994)
Woodhouse, C. M., *The Struggle for Greece, 1941-1949* (1976)
— *Something Ventured* (1982)
Woolf, S. (der.), *The Rebirth of Italy* (1972)
Wright, G., "Reflections on the French Resistance (1940-1944)," *Political Science Quarterly*, 23:3 (1962), 336-49
Wylie, N. (der.), *The Politics and Strategy of Clandestine War: Special Operations Executive 1940-46* (2006)
Wynne, B., *No Drums ... No Trumpets: The Story of Mary Lindell* (1961)
Young, G., *In Trust and Treason: The Strange Story of Suzanne Warren* (1959)
Young, K. (der.), *The Diaries of Sir Robert Bruce Lockhart*, c. 2: *1939-1965* (1980)
Zaretsky, R., *Nîmes at War: Religion, Politics, and Public Opinion in the Gard, 1938-1944* (Philadelphia, PA, 1995)
Zawodny, J., *Nothing but Honour: The Story of the Warsaw Uprising, 1944* (1978)
Zbik, J., *First to Return* (Wrocław, 2017)
Zembsch-Schreve, G., *Pierre Lalande, Special Agent: The Wartime Memoirs of Guido Zembsch-Schreve* (1996)
Zimmerman, J., *The Polish Underground and the Jews, 1939-1945* (New York, 2015)
Zuckerman, Y., *A Surplus of Memory: Chronicle of the Warsaw Ghetto Uprising* (Los Angeles, CA, 1993)

DİZİN

I. Dünya Savaşı 22, 29, 32, 34, 38, 40-44, 48, 52, 53, 65, 69, 107, 114, 123, 157, 163, 173, 179, 204, 211, 219, 220, 260, 313, 324, 335, 434, 483, 486, 574, 586, 606, 609, 612, 707, 877, 887, 888, 909
II. George, Yunanistan Kralı 44, 489, 498, 838, 919
II. Petar, Yugoslavya Kralı 42, 560, 865, 923
III. Léopold, Belçika Kralı 38, 918
III. Victor Emmanuel, İtalya Kralı 506
VI. George, Britanya Kralı 38
X. Christian, Danimarka Kralı 35, 533
XII. Pius, Papa 330, 516, 518

Aarhus 544, 874
Abetz, Otto 41, 78, 228, 409, 417, 645, 907
Abwehr 150, 155, 267, 430, 436, 620, 621, 622
Achse Operasyonu 508
Agazarian, Jack 444, 450
ağır su 41, 96, 156, 271, 279, 290, 291, 292, 294, 295, 297, 298, 926
AK. *bkz. Armia Krajowa*
Albania 190, 831
Albrecht, Berty 455, 456, 457
Alesch, Robert 622
Ålesund 155, 249
Alexander, Harold 482, 500, 529, 531, 713, 720, 808, 840, 860, 876, 888
Alliance ağı 163, 410, 622, 625, 631, 636
Allied Military Government. *bkz.* AMG
Almanya 17-20, 24, 29, 33, 35, 37, 38, 41-44, 48, 52, 53, 55, 58, 66, 68, 71, 80, 91, 92, 97-99, 104, 109, 120, 121, 125, 135, 137-139, 142, 146, 149, 150, 155, 158, 159, 162, 165, 166, 168, 170, 173, 187, 190, 191, 192, 195, 197, 201-204, 216, 222, 229, 230, 244, 245, 247, 248, 258, 263, 264, 274, 275, 279, 284, 290, 291, 297-299, 301, 303-305, 307-310, 312, 313, 315, 320-322, 326, 328, 332, 336, 337, 340, 341, 360, 374, 385, 386, 388, 390, 391, 401, 409, 412, 417, 420, 447, 451, 470, 474, 475, 488, 490, 506, 511, 512, 527, 529, 533, 537, 561, 562, 565, 573, 575, 586, 587, 596, 600, 606, 608-610, 613, 615, 619, 620, 621, 622, 626-629, 633, 634, 636, 646, 649, 654, 658, 660, 661, 678, 694, 699, 700, 703, 705, 709, 711, 720, 726, 728, 732, 734, 735, 744, 754, 756, 759, 775, 795, 796, 798, 806, 812, 814, 815, 817, 819, 820, 827, 832, 836, 847, 851, 870-873, 875, 877, 882, 889, 891, 893, 895, 906, 908, 909, 912, 920, 922, 926, 927
Altbeker, Ruth 361, 362, 364, 371
Amery, Julian 188, 548, 569, 572, 812, 813
AMG 724, 869, 881, 886
Amiens 116, 622, 632, 636
Amitié Chrétienne, Fransa 340, 344
Amsterdam 20, 125, 144, 165, 309, 320, 324, 330, 355, 356, 360, 801, 804, 853, 890, 914
Anavatan Cephesi 606, 819, 820
Anglo-Norwegian Collaboration Committee (ANCC) 271
Anielewicz, Mordechai 333, 364, 367, 370
Animals Operasyonu 493, 494-496, 576
Anschluss 18, 29, 37, 180, 320
Antelme, Joseph 444, 651, 652
Anthropoid Operasyonu 193, 279, 280-282

Antonescu, Ion 326, 613, 614, 817, 818, 920
Antonescu, Mihai 614, 817, 920
Antwerp 165, 246, 347, 794-796, 798
Anzio 522, 523, 530
Apeldoorn 439, 799, 803, 873, 889, 890
Arbeidstjenesten, Norveç 388, 711
Archdeacon SOE devresi 447, 453, 652
Ardeatine Mağaraları 525, 906, 913
Ardennes 447, 453, 652, 654, 795
Aris. *bkz.* Veluhiotis, Aris
Armée Juive, Fransa 351
Armée Secrète, Belçika 318, 404, 703, 794, 795
Armia Krajowa (AK) 23, 365
Armstrong, Charles 208, 209, 213, 377, 463, 488, 551-555, 557, 558, 559, 589, 728, 769
Arnhem 442, 709, 799, 800-803, 873, 889, 891
AS. *bkz. Armée Secrète*, Fransa
Asopos, viyadük 286, 287, 493
Asscher, Abraham 325, 355, 356, 914
Association des Juifs des Belgique 340
Atina 44, 45, 189-191, 224, 225, 287, 289, 290, 307, 489, 493, 494, 496-498, 574-576, 579, 624, 822, 823, 832, 837, 838, 859-864, 907
Atkins, Vera 429, 430, 904, 910, 916
attentisme 19, 66, 379
Aubrac, Lucie 72, 456
Aubrac, Raymond 350, 420, 456, 781, 792
Auschwitz 24, 133, 327, 335, 337, 344, 372, 374, 375, 575, 612, 858, 907, 925
Autonomous görev gücü 614, 615
AVNOJ 473, 560, 563, 865, 866
Avusturya 18, 29, 33, 37, 42, 43, 150, 193, 219, 320, 394, 483, 564, 612, 619, 705, 719, 720, 771, 824, 826, 844, 869, 875, 877, 878, 882, 887, 888, 896, 918, 920, 922

Bach-Zelewski, Erich von dem 306, 399, 590, 598, 684, 740, 741, 750, 751, 821, 907, 908
Badoglio, Pietro 506-510, 513, 520-522, 527, 531, 532, 552, 714
Bagration Operasyonu 589, 590, 592, 599, 600, 726
Bagrianov, İvan 608, 819, 921
Bailey, Bill 188, 260
Bailey, William 482, 483, 485, 550-553
Bakircis, Evripides 191, 578, 579
Balkanlar 9, 17, 41, 43, 48, 135, 151, 154, 155, 186, 188, 191, 198, 219, 220, 225, 226, 259, 260, 261, 263, 264, 271, 467, 470, 475, 478, 482, 485, 486, 506-510, 548, 555, 565, 567, 571-573, 582, 606, 661, 749, 805, 815, 817, 822-824, 847, 875, 876, 900, 918, 928
Balli Kombëtar 223, 224, 565-571, 811, 813, 830
Baltık Devletleri 306, 380, 586, 587, 922
Banda Koch, İtalya 516, 530
Banduvas, Manolis 499, 573, 574, 832, 894
Banská Bystricia 768, 769, 770, 772, 774, 775
Barasz, Efraim 326, 354, 372
Barbarossa Operasyonu 54, 201, 208, 604, 613
Barbie, Klaus 344, 417, 455-457, 910, 912, 913
Bardet, Roger 445, 652, 699
Bari 176, 511, 531, 550, 559, 564, 571, 773, 810-813
Baril 162
Barker-Benfield, Karl 582, 585, 834-836, 894
Barnes, Tom 493, 494, 835
Bartoš, Alfred 282, 285
Bartoszewski, Władysław 361, 925
Baseden, Yvonne 179
Basin, Francis 195, 269
Basset, Raymond 179, 274
Bataillons de la Jeunesse, Fransa 240, 243
Battle of the Bulge 798, 851, 852, 872
Baudouin, Paul 53, 323, 919
Bayraktari, Muharrem 189, 565
BBC 23, 68, 69, 73, 85-89, 119, 195, 274, 277, 313, 314, 352, 405, 410, 413, 433, 443, 470, 486, 488, 522, 526, 535, 547,

552, 569, 585, 663, 664, 669, 671, 693, 707, 754, 763, 798, 804, 825, 882
BCR. *bkz. Belaruskaja Central'naja Rada*
BCRA 148, 159, 178, 259, 266, 403, 422, 424, 617, 618, 631, 640, 642, 667, 668, 693, 906, 915
Bedell Smith, Walter 507, 668, 890
Beekman, Yolande 652, 905
Bégué, Georges 194, 195, 433
Belarus 22, 202, 208, 212, 214, 215, 218, 232, 305, 306, 326, 376, 377, 397, 398, 400, 462-464, 466, 586, 589, 590-593, 605, 726, 727
Belçika 36-38, 40, 41, 45, 54, 68, 69, 72, 81, 85, 87, 88, 92, 93, 98, 107, 109, 110-113, 123, 125, 126, 135, 144, 150, 152, 153, 154, 156, 157, 162, 165, 166, 175, 177, 178, 195, 196, 198, 240, 241, 246, 252, 257, 270, 273, 291, 303, 308, 320, 322, 324, 325, 329, 330, 331, 335, 337, 340, 342, 343, 347, 348, 362, 363, 383, 386, 391, 392, 393, 394, 419, 442, 443, 536, 598, 627, 628, 629, 631, 635, 639, 703-706, 716, 794-799, 851, 886, 893, 901, 903, 907, 909, 914, 916, 918, 919
Belfort Gap 680
Belgrad 42, 151, 188, 190, 611, 809, 810, 822, 823, 825, 826, 827, 844, 845, 865, 866, 869, 877, 878, 907, 923
Beneš, Edvard 31, 32, 87, 136, 140, 151, 193, 227, 236, 237, 280, 281, 283-285, 588, 602, 603, 771, 774, 897, 920, 921
Benoist, Robert 678
Benouville, Pierre 456
Berane 551, 552, 558, 570
Bergen 120, 155, 156, 165, 249, 384, 625, 627, 849
Berggrav, Eivind (Piskopos) 142, 382, 384
Berg, Paal 142, 143
Berling, Zygmunt 233, 599, 749
Berman, Adolf 336, 342, 343
Bernadotte, Folke 892, 903
Bertaux, Pierre 782, 783
Besançon 274, 654, 677, 787, 788
Best, Sigismund Payne 149
Best, Werner 534, 536
Białystok gettosu 372
Bidault, Georges 89, 406, 647, 763, 766, 792, 918
Biéler, Gustave 253, 444, 651, 652, 653
Bingen, Jacques 644, 648
Birleşik Devletler 99-101, 168, 197, 198, 251, 261, 268, 298, 299, 328, 337, 412, 508, 530, 693, 747, 896, 913, 923
Bismarck 168, 169
Biuletyn Informacyjny gazetesi 69, 71, 74, 75, 83, 84, 236, 333, 739, 748
Blaskowitz, Johannes 673, 789
Bleicher, Hugo 152, 420, 620, 699
Blizna 635, 637, 638
BLO. *bkz.* British Liaison Officer
Bloch, Denise 655, 678, 903
Bloom, Marcus 257, 655, 905
Blum, Léon 51, 64, 228, 319, 405, 700
Bodias, Yannis 832, 833
Bodington, Nicholas 267, 450, 910
Bodson, Herman 110, 703, 704, 705, 795
Boegner, Marc 331
Boemelburg, Karl 429, 446
Bohemya ve Moravya 17, 30, 31, 150, 770
Bohr, Niels 290, 297, 298
Boiteux, Robert 268, 269, 270, 431, 657, 679, 781, 793
Bollaert, Emile 648, 649
Bologna 713, 720, 725, 726, 840, 843, 868, 882, 886, 902
Bonnier de la Chapelle, Fernand 415
Bonny-Lafort çetesi 446
Bonomi, Ivanoe 510, 516, 521, 532, 714, 867, 918
BOPA 543, 873
Bordeaux 41, 169, 193, 241, 275, 276, 405, 452, 453, 455, 621, 624, 640, 653, 654, 673, 679, 694, 783, 784, 792
Bór-Komorowski, Tadeusz 73, 80, 83, 84, 137, 138, 139, 233, 377, 459, 596, 597, 598, 729, 730, 734, 735, 736, 742, 744, 747, 748, 750, 751, 854
Bornholm 634, 636, 891, 892

Borrel, Andrée 444, 447, 904
Bos, Leesha 20, 311
Bosnia-Herzegovina 845
Bourdet, Claude 74, 243, 410, 457, 647
Bourdzalis, Athanasios 583, 584, 833
Bourgès-Maunoury, Maurice 649
Bourgoin, Pierre-Louis 692, 693
Bouryschkine, Vladimir 105, 106
Bousquet, René 245, 328, 331, 338, 418, 627, 913
Böhme, Franz 219-221, 850, 871, 892, 893, 907
Bradley, Omar 756, 761-763, 788
Brătianu, Dinu 613, 921
Bratislava 770, 771, 896, 921
Brault, Michel 316, 661, 662
Breendonk 24, 246, 354, 363
Brest 160, 169, 623, 624, 691, 693, 694
Brigate Nere, İtalya 714, 725, 902, 912
Brindisi 509, 570, 737, 742, 813
British Liaison Officers (BLO) 548, 923
Brittany 105, 107, 146, 147, 161, 631, 648, 651, 659, 683, 691-694, 698, 788
Brooks, Tony 253, 257, 266, 273, 671, 675, 682, 784, 916, 917
Brossolette, Pierre 147, 404, 423-426, 457, 648, 649
Bruce, David 198, 618
Bruller, Jean. *bkz.* Vercors, yazar
Brumaire-Arquebuse görev gücü 424
Brunner, Alois 338, 575, 641
Brusselmans, Anne 112, 113, 116, 117, 627, 628, 631
Brustlein, Gilbert 240, 241
Brüksel 38, 47, 81, 85, 107-111, 116, 119, 126, 324, 340, 347, 363, 392, 393, 794-796, 799, 919
Bryansk 463
Buchenwald 24, 120, 125, 363, 759, 904, 905
Buckmaster, Maurice 177, 178, 180, 275, 430, 448-450, 645, 652, 668, 784, 916
Budapeşte 94, 151, 172, 191, 611, 612, 821, 822
Buhl, Vilhelm 543
Bulgaristan 20, 42, 44, 86, 552, 578, 587, 606-608, 806, 817, 819, 820, 921
Bureau Central de Renseignement et d'Action. *bkz.* BCRA
Bureau Inlichtingen 619, 799
Burney, Christopher 451, 904-906
Burza Operasyonu 596-598, 729, 735, 854
Bussière, Amédée 758
Butler, Frederick 449, 697, 698, 779
Butler Görev Gücü 697, 778, 779
Butler SOE devresi 444, 651, 652, 691
Bükreş 94, 151, 172, 191, 614, 615, 769, 817, 818, 825
Byerly, Robert 651

Cadogan, Alexander 613, 669, 863, 865
Cadorna, Raffaele 532, 715, 866, 879, 884, 918
Cammaerts, Francis 180, 183, 259, 265, 267, 445, 446, 658, 661, 663, 680, 686-691, 696-698, 787
Camus, Albert 75
Canaris, Wilhelm 155
Cannes 270, 641, 681, 695, 780
Carinthia 47, 875
Carnia 719, 725, 889
Carpentier, Abbé Pierre 102-104
Carré, Mathilde 152, 153, 635
Carta, Angelo 573, 574
Carte ağı 267, 269, 445, 450, 652
Caruso, Pietro 525, 912
Caserta Anlaşması 816
Casey, Richard 489, 553
Casey, William 197
Caskie, Donald 101-103
Cassou, Jean 782, 928
Čatloš, Ferdinand 768
Cenova 530, 713, 724, 842, 879, 882, 883, 902
Ceux de la Libération, Fransa 146, 163, 424, 426
CFLN 335, 416, 640, 642-644, 650, 661, 668, 669, 757, 760, 762, 766
Chaban-De Bryansk lmas, Jacques 649, 755, 757, 918
Chamberlain, Neville 174
Channel Islands 894
Chantraine, Octave 655

Chapou, Jean-Jacques 684
Charaskiewicz, Edmund 136
Charleroi 324, 363, 393, 705
Chavant, Eugene 688, 689
Chełmno 327, 336
Cherwell, Lord 634, 636
Chevrillon, Claire 46, 436, 758, 764, 904
Choltitz, Dietrich von 754, 756, 757, 760-766, 775, 776
Christiansen, Friedrich 38, 247, 636
Christmann, Richard 105, 111, 115, 910
Chrusciel, Antoni 366
Churchill, Peter 255, 257, 267, 268, 270, 445, 903
Churchill, Winston 23, 167, 265, 805
CIMADE 340, 344
Cichociemni, Polonya 178, 191, 232, 347, 432, 594, 924
Ciclitira, Dennis 583, 894
Cinema-Phone devresi 444, 449
Clark, Mark 409, 410, 411, 530, 886
Clausen, Frits 52, 909
Clermont-Ferrand 47, 63, 272, 313, 417, 618, 623, 656
Clive, Nigel 578, 580, 582, 629, 630, 806, 835, 836, 917
CLN 513, 516, 521, 522, 526, 527, 531, 532, 714, 717, 718, 722-724, 882-885, 888, 912
CLNAI 521, 528, 532, 714, 715, 718, 726, 866-868, 879, 880, 882-884, 912
CND 160, 404, 618, 621, 624, 628
CNR 426, 427, 647, 648, 650, 673, 755, 758, 761, 763, 766, 767, 792, 918
Cochet, Gabriel 668, 674
Cockleshell baskını 104
Cockleshell Baskını 276
Cohen, David 325, 355, 914
Cohen, Kenneth 160
Colby, Bill 698
Cole, Harold 103, 104, 108
Colijn, Hendrik 58, 60
Colonna d'Istria, Paul 642
COMAC 650, 673, 755, 756, 758, 761, 791
Combat 69, 73-75, 81, 82, 135, 145, 240, 243, 246, 252, 332, 351, 404, 407, 408, 420, 421, 427, 455, 456, 647
Comet hattı 93, 107, 108, 109, 110, 112, 115, 116
Comitato di Liberazione Nazionale 513, 521, 714, 841
Comité de Défense des Juifs 340, 354, 362
Comité français de la libération nationale. *bkz.* CFLN
Compiègne 327, 418, 759, 760
Confrérie de Notre Dame. *bkz.* CND
Constans, Jean 695, 781
Corbin, Charles 454
Cormeau, Yvonne 655, 658, 916
Corpo Volontari della Libertà. *bkz.* CVL Corrèze
Corvo, Max 529, 715, 716, 719, 720, 841, 869, 884
Coulaudon, Emile 656, 665
Coulet, François 699
Cowburn, Ben 116, 117, 195, 254, 257, 265, 333, 334, 444, 449, 655
Crockatt, Norman 91, 512
Culioli, Pierre 447, 449
Čurda, Karel 284, 285
CVL 532, 714, 841, 866-868, 879
Czajkowski, Zbigniew 737-739, 742, 747
Czerniaków, Adam 356, 357, 737, 749, 750

Çekoslovakya 18, 22, 29, 30, 31, 33, 56, 85, 87, 92, 120, 122, 135, 140, 151, 236, 280, 281, 285, 286, 291, 586, 602, 603, 609, 716, 751, 771, 896, 902, 920, 921
Çetnikler 220-222, 260, 261, 263, 272, 467, 468, 470-483, 485, 486, 488, 549, 551-557, 559, 561, 562, 564, 568, 607, 614, 809, 823-826, 844-846, 876, 922
Çuderos, Emmanuil 578

Dachau 24, 344, 426, 451, 455, 518, 685, 905
Dahl, Arne 849
Daladier 64
Daladier, Edouard 228
D'Albert-Lake, Virginia 112, 113

Dalloz, Pierre 686, 687
Dalton, Hugh 140, 174, 175, 177, 187, 192, 194, 196, 281, 481, 497
Daluege, Kurt 284, 418, 907
Dămăceanu, Dumitru 615, 817, 921
Damaskinos, Archbishop 863
Damerment, Madeleine 652, 905
Danimarka 34-36, 45, 48, 52, 57, 58, 69, 70, 72, 83, 86, 88, 89, 158, 168, 178, 253, 258, 297, 298, 303, 320, 392, 431, 443, 490, 533-547, 598, 619, 625, 634, 636, 639, 706-710, 716, 852, 869, 870, 872-875, 889, 891, 907, 914, 918
Danimarka Tugayı 543, 891
Dannecker, Theo 328, 516, 517
Dansey, Claude 149, 159
Dapčević, Peko 551, 557, 558, 826, 875
Darlan, François 49, 53, 63, 411-415
Darling, Donald 92, 102, 917
Darling, George 444, 448
Darnand, Joseph 419, 645-647, 665, 673, 700, 909
D'Astier, Emmanuel 133, 146, 266, 403, 404, 407, 415, 425, 457, 661, 918
Davidson, Basil 263, 264, 468, 484, 485, 562, 563, 610, 611, 721, 820, 827, 846, 882, 883
Davies, Edmund "Troçki" 260, 262, 566
Davies, Mostyn 607
Deakin, William 221, 262, 264, 467, 468, 483-485, 488, 549, 550-553, 555, 566, 582, 588, 608, 610, 612, 616, 772, 773, 810, 819, 820, 822
Déat, Marcel 52, 392, 645, 700, 909
De Baissac, Claude 276, 449, 453, 653, 654, 916
De Brinon, Ferdinand 147, 245, 700, 909
De Chastelain, Alfred 614, 615, 818
De Clercq, Staf 54
Defence, Marcel 454, 651
Défense de la Fransa gazete ve hareket 70, 72, 75, 82-84, 145, 333, 420
De Gasperi, Alcide 520, 918
De Gaulle, Charles 17, 41, 49, 62, 63, 87, 89, 119, 123, 145, 146, 159, 160, 161, 177, 178, 179, 229, 242, 316, 334, 335, 402-418, 420-428, 454, 455, 457, 618, 640, 642-644, 647-650, 656, 668-670, 673, 687, 688, 690, 691, 694, 695, 699, 700, 701, 703, 755-758, 760, 761, 766, 767, 782, 784, 790-793, 796, 887, 907-909, 915, 916
Degrelle, Léon 54, 391-393, 413, 893, 909
De Guélis, Jacques 194, 643, 695, 698
de Jongh ailesi 107-110
De Lattre de Tassigny, Jean 269
Délégué militaire régional (DMR) 649, 667
Delestraint, Charles 408, 426, 455-457, 649, 686
Delft 309, 310
De Menthon, François 335, 407, 410
Denham, Harry 168, 626
Déricourt, Henri 444-448, 450, 452, 910
Derry, Sam 514, 515
Descour, Marcel 687, 688, 690, 784
Desoubrie, Jean. *bkz.* Masson
De Vomécourt, Philippe 62, 73, 92, 177, 195, 267, 653, 672, 681, 786
De Vomécourt, Pierre 146, 152, 179, 194
Dewavrin, André. *bkz.* Passy
Dewé, Walthère 157, 165
Dibër 566, 567, 811, 812
Dimitrov, Georgi 222, 223, 227, 228, 233, 474, 475, 606, 921
Dirlewanger, Oskar 740
Đilas, Milovan 221, 468, 472-475, 561, 562, 808, 827, 828, 876, 923
Đujić, Momčilo 471, 479, 846
Đurišić, Pavle 471, 477, 844-846
Dodds-Parker, Douglas 176, 193, 261, 414, 528, 928
Dohse, Friedrich 453, 454
Dollmann, Eugen 516, 525
Donkeyman SOE devresi 654, 699
Donovan, Bill 79, 197, 198, 523, 841, 917
Doriot, Jacques 52, 391, 700, 909
Dourlein, Pieter 111, 257, 441
Dowding, Bruce 103, 104
döteryum oksit. *bkz.* ağır su
Dragoon Operasyonu 684, 694, 697, 713, 716

Drancy kampı 322, 325, 329, 338, 344, 350
Dronne, Raymond 763, 764
Drvar 477, 563, 564, 689
Duboudin, Georges 195, 268
Dubrovnik 828
Duckwitz, Georg 536-538
Duke, Florimond 611
Dulles, Allen 421, 422, 528, 619, 866, 868, 878, 879
Dumais, Lucien 106, 107, 115
Dumon kız kardeşler, Andrée ve Michou 108, 114
Dunbabin, Tom 574, 814, 815, 832, 833
Dunderdale, Wilfred 160, 163
Durrës 32, 812
Dutch-Paris hattı 110

EAM 224, 225, 307, 491, 492, 496, 499, 577, 578, 579, 581, 582, 583, 805, 815, 816, 836, 837, 859-864, 895
Edelman, Marek 352, 358, 364, 367, 370, 915
Eden, Anthony 409, 806
EDES 225, 287, 290, 489-498, 577-582, 816, 822, 834, 835, 838, 859, 862
Éditions de Minuit 78, 79
Edmonds, Arthur 493, 494, 834
Eichmann, Adolf 328, 612, 908
Eilifsen, Gunnar 389, 390
Eindhoven 247, 310, 801
Eisenhower, Dwight 408-412, 414, 506, 668, 669, 670, 690, 702, 756, 757, 761, 762, 767, 787, 788, 797, 798, 799, 804, 854, 890, 897
EKKA 491, 492, 497, 577-579
Ekonomik Savaş Bakanlığı 175
ELAS 225, 287, 290, 489-499, 549, 575, 577, 578-582, 584, 815, 816, 822, 829, 832-838, 859-864, 866, 894, 895, 900, 919
Eliáš, Alois 31, 32, 238, 285
Ellenikos Laikos Apeleutherotikos Stratos. *bkz.* ELAS
Elster, Botho 786, 787, 789
Englandspiel Operasyonu 158, 430, 436, 437, 439, 440, 442, 443, 453, 619, 799, 905, 908
Enigma şifre çözücü 335, 484, 697, 800, 840
EOK 499, 500, 583, 815, 832, 833, 894, 895
Epiros 491, 493, 494, 495, 565, 576, 577, 580, 629, 806, 834, 862
Erskine, George 797
Estonya 203, 204, 306, 586, 587, 598, 604, 728
Ethniki Kai Koinoniki Apeleftherosis. *bkz.* EKKA
Ethniki Organosi Kritis. *bkz.* EOK
Ethniko Apeleutherotiko Metopo. *bkz.* EAM Ethnikos Democratikos Ellenikos
Evans, Pat 835, 836, 860

F2 İstihbarat ağı 152, 169, 618, 620, 621
Fabien, Albay 240, 243, 765, 791
Falkenhausen, Alexander von 40, 125, 126, 240, 246, 354, 393, 705
Falkenhorst, Nikolaus von 127, 296, 871
Fareinigte Partisanen Organisatzie. *bkz.* FPO
Farge, Yves 686, 688, 784, 785, 792
Farish, Linn 555, 561, 562
Farmer SOE devresi 21, 273, 444, 653, 675
Farran, Roy 880, 881, 882
Farrier SOE devresi. *bkz.* ayrıca Déricourt, Henri
Faye, Léon 623, 906
FFI 650, 656, 660, 666, 667, 668, 671-678, 680-683, 687, 688, 691-700, 714, 715, 755, 758, 759-767, 776, 778-792, 794, 887, 901, 915
Field, Gerry 261, 262, 566
Fielding, Xan 181, 260, 265, 499, 500, 570, 583, 623, 630, 696, 698, 812
Fieldorf, Emil 858, 925
Finlandiya 385, 847
Fischer, Ludwig 304, 594, 734, 757, 907
Floransa 530, 713, 722-724, 880

Floydforce 828
Fontana, Mario 717, 842
Forces Françaises de l'Interieur. *bkz.* FFI
For Friheiten gazetesi 70, 82, 84
Fourcade, Marie-Madeleine 134, 161-163, 270, 410, 432, 617, 622, 623, 625, 631, 636, 677, 678, 757, 900, 906, 915
FPO 359, 360, 365
Frager, Henri 268, 445, 446, 450, 654, 699
Franc-Tireur 47, 70, 74-76, 240, 252, 350, 407, 420, 424, 427, 574, 686
Frank 338, 340, 361, 362, 914
Frank, Hans 34, 46, 122, 130, 132, 235, 593, 594, 728, 858
Frank, Karl 57, 60, 121, 283, 284, 771, 920
Frankton Operasyonu 276
Fransa 17, 19-22, 31-34, 36-38, 40, 41, 45-53, 58, 59, 62-68, 69, 71-73, 75, 77, 78, 81, 82, 84-89, 91-94, 97-107, 109, 110, 114, 122, 123, 126, 129, 130, 131, 135, 136, 138, 139, 144-148, 150, 152-154, 157, 159-165, 167-169, 173, 175, 177-181, 185-187, 192-196, 198, 225, 227-229, 240, 242-245, 252-257, 263, 264, 266-269, 272-274, 276, 278, 301-303, 313, 315-320, 322, 323, 325, 326, 328, 331, 332, 334, 335, 338, 340-342, 344-346, 348, 351-353, 356, 362, 373, 374, 391, 402-414, 416-430, 432, 433, 443-447, 449, 450, 452-455, 457, 500, 505, 507, 515, 516, 537, 596, 616-624, 631, 632, 635-637, 639, 640, 641, 643-648, 650-655, 658-674, 677-680, 682-685, 687, 688, 691-701, 703, 713, 716, 720, 735, 755, 756, 759, 763-767, 775, 778, 782, 784, 785, 788-794, 800, 840, 843, 851, 872, 887, 895, 901-903, 907-916, 918, 926
Frederick, Robert 694, 697, 780
Frenay, Henri 63, 73, 81, 135, 144-146, 246, 316, 317, 334, 404-408, 410, 421, 422, 426, 455-457, 647, 669, 903, 915, 918
Frère, Aubert 109, 418
Freshman Operasyonu 279, 292, 293
Fresnes hapishanesi 24, 97, 109, 110, 419, 451, 456, 754, 759, 904
Freston Operasyonu 856
Friedhoff, Herman 18, 77, 83, 125, 126, 258, 325, 442
Frit Danmark 69, 83, 533, 542, 547
Front de l'Indépendance, Belçika 80, 246, 354, 362
Front National, Fransa 229, 423, 427, 642, 757
FTP 240, 350, 424, 454, 645, 650, 654, 656, 657, 662, 663, 674, 679, 680, 684, 695, 758, 779-784, 790, 791

Gabčik, Josef 281-284
Gaby-Czerniawski, Roman 152, 153
GAP 523, 524, 526, 530, 879, 880
Gardes mobiles, Fransa 315, 316
Garel, Francis 348, 444, 651, 652
Garibaldi partizanları 717
Garrow, Ian 101, 102
Garry, Emile 444, 449
Gaspard. *bkz.* Coulaudon, Emile
Genel Hükümet, Polonya 34, 37, 46, 80, 132, 138, 192, 202, 236, 321, 343, 373, 593, 594, 619, 728
Genelkurmay Başkanları 772
Gens, Jacob 326, 359, 360
Gerbrandy, Pieter Sjoerds 334, 355, 799, 804
Gerlier, Cardinal 331, 700
Gerow, Leonard 761, 764, 766, 767
Gerson, Victor 104, 105
Gestapo 81, 84, 85, 89, 95, 104, 105, 108, 109, 111, 116, 124, 137, 140, 141, 144, 149, 150, 152, 155, 236, 248, 283, 284, 293, 296, 340, 343, 359, 362, 382, 391, 394, 396, 419, 420, 425, 429, 430, 432, 435, 441-443, 447, 452, 453, 455, 456, 458, 459, 516, 524, 525, 537, 541, 544, 545, 585, 594, 600, 601, 611, 618, 620, 622, 623, 627, 645, 648, 649, 651, 653, 658, 659, 683, 684, 696, 709, 710, 754, 821, 869, 874, 893, 900, 903, 904, 912, 913
Geuzen direniş grubu 144

Ginsburger, Roger. *bkz.* Villon, Pierre
Girard, André. *bkz.* ayrıca Carte Giraud, Henri
Girit 42, 44, 97, 98, 129, 176, 191, 256, 260, 265, 277, 498, 499, 500, 501, 573, 574, 583, 585, 623, 696, 814, 815, 831-833, 894, 907
Giskes, Hermann 430, 436-439, 441, 442, 799, 905
Gjelsvik, Tore 36, 140-142, 156, 249, 382, 385, 386, 389-391, 712, 849, 851, 870, 871, 893, 894
GL/AL 365, 377, 380, 396, 595, 596, 599, 739
Glen, Alexander 468, 470, 550
Glières 318, 664, 665
Gobetti, Ada 74, 511, 702, 715, 717, 721, 726, 840, 841, 885, 887
Godefroy, Louis 684
Goebbels, Josef 88, 121, 132, 205, 238, 338, 380, 611, 645, 895
Goering, Hermann 202, 305, 675
Golian, Ján 603, 768-771, 773, 774
Gorgopotamos viyadüğü 279, 286, 287, 289, 482, 489
Gotik Hattı 713, 720, 721, 725, 808, 880
Gottberg, Curt von 591, 592
Gottwald, Klement 602, 769
Grandclément, André 453-455, 640, 654, 657, 679, 783
Greer, Dirk Jan de 37, 58
Greindl, Baron Jean 108-110
Grenier, Fernand 423, 650, 690
Grenoble 75, 102, 622, 646, 658, 686, 688, 689, 690, 695, 778, 779
grevler 124-126, 225, 247, 307, 310, 311, 545, 546, 547, 675
Grini hapishanesi 24, 293, 384, 893
Grohé, Joseph 705, 706
Groome, Tom 102, 104
Groupes Mobiles de Réserve, Fransa 418
Groupes Vény 656, 657
Grouse/Swallow Operasyonu 279
Groves, Leslie 297, 298
Gubbins, Colin 175-177, 187, 192, 196, 276, 280, 422, 534, 536, 667, 775
Guéhenno, Jean 88, 89, 314
Guérisse, Albert-Marie. *bkz.* O'Leary, Patrick
Guingouin, Georges 317, 684, 785
Gunnerside Operasyonu 279, 293-296
Güvenlik Taburları 577-580, 817, 837, 919
Gwarda Ludowa/Armia Ludowa. *bkz.* GL/AL
Gyth, Volmer 543

Haakon, Norveç Kralı 35, 36, 70, 119, 892, 894
Hácha, Emil 30, 31, 52, 58, 59, 60, 121, 136, 227, 238, 602, 920
Hague Convention 131
Hainler. *bkz.* ayrıca Alesch, Robert; Bardet, Roger; Carré, Mathilde; Cole, Harold; Christmann, Richard; Déricourt, Henri; Grandclément, André; Hardy, René; Kaczorowska, Blanka; Kalkstein, Ludwik; Le Légionnaire, Roger; Rinnan, Henry; Swierczewski, Eugeniusz
Hainsworth, Harry 559, 837, 838
Halder, Franz 217
Halifax, Lord 174, 266, 293, 440, 488, 735, 831
Hall, Virginia 100, 195, 268, 269, 622, 658, 659, 917
Hammer, Mogens 80, 253, 534
Hammond, Nicholas 181, 493, 494, 577-580, 582, 816, 834, 836
Hamon, Leo 350, 755, 758, 760
Hamson, Denys 225, 255, 259, 264, 288, 289, 433, 434
Hanneken, Hermann von 535
Hanya 498, 499, 583, 585, 623, 630, 831, 833, 894, 895
Hardy, René 455-457, 910
Hare, Alan 566
Harling Operasyonu 279, 286, 289, 489
Hasler, Herbert 104
Hauge, Jens-Christian 96, 156, 291, 707, 870, 871, 894
Haugland, Knut 292, 296

Haukelid, Knut 294-299
Haute-Loire 344, 345
Haute-Savoie 317, 345, 658, 664
Hazelhoff, Erik 21, 66, 67, 157
Headmaster SOE devresi 272, 653, 675
Hedtoft, Hans 533, 538
Heisenberg, Werner 290, 291, 297-299
Helberg, Claus 292, 293, 295, 296
Hengelo 247, 310, 802
Henriot, Philippe 645, 647, 700, 767
Heraklion 498, 499, 574, 623
Heslop, Richard 253, 646, 658, 659, 661, 663, 665, 672, 680, 681, 688, 785, 787, 792, 793
Het Parool 69, 72, 77, 83, 111, 332, 333, 337, 393
Heydrich, Reinhard 60, 238, 239, 245, 279-285, 327, 537, 593, 600, 601
Hırvatistan 42-44, 47, 48, 220, 340, 341, 470, 471, 474, 477-479, 484, 501, 552, 561, 563, 564, 612, 719, 847, 875, 876
Hiller, George 657
Hillesum, Etty 359
Himmler, Heinrich 34, 138, 150, 216, 219, 244, 279, 306, 375, 395, 401, 476, 516, 525, 705, 740, 850, 874, 892
Hird 120, 143, 330, 390, 713, 850, 851, 889
Hitler, Adolf 18, 20, 23, 29, 30, 32-37, 40-45, 50, 53, 58, 66, 70, 97, 119, 121, 123, 132, 149, 151, 166, 167, 197, 202, 204, 207, 208, 216, 218, 222, 227, 228, 230, 238, 242, 244, 249, 283, 284, 293, 301, 390, 409, 417, 441, 454, 462, 477, 495, 505, 508, 511, 516, 519, 525, 531, 534, 537, 539, 586, 587, 594, 604, 606, 609, 611, 614, 626, 697, 698, 700, 705, 706, 711, 740, 754, 763, 770-772, 776, 778, 782, 818, 821, 822, 824, 831, 832, 847, 889, 892, 906, 907, 923
Hoca, Enver 223, 264, 565, 566, 568, 569, 571, 572, 810-812, 830, 831, 917
Holdsworth, Gerry 185, 715, 720
Holger Danske 540, 543, 875
Hollanda 9, 21, 36, 37, 38, 40, 45, 46, 54, 56, 58, 60, 61, 69, 72, 75, 76, 78, 79, 82-86, 92, 98, 105, 110, 111, 113, 119, 124-126, 135, 142, 144, 149, 150, 157, 158, 165, 166, 175, 178, 195, 198, 240, 246, 247, 254, 257, 303, 309, 310, 311, 319, 320, 322, 324, 325, 330-334, 337, 339, 340, 342, 343, 347-349, 355, 356, 362, 373, 374, 379, 381, 382, 384, 386-388, 390, 392, 393, 430, 436-443, 536, 598, 619, 639, 706, 716, 754, 798-804, 851, 852, 853, 854, 872-874, 889-891, 895, 901, 903, 905, 907, 909, 911, 914, 916, 927
Hollard, Michel 618, 625, 627, 635
Home Front (Norveç) 89, 386, 711-713, 729, 742, 848, 850, 870, 871, 872, 892-894
Hood, Stuart 515, 723, 725
Hoppers, Vernon 688, 689
Horthy, Admiral 611, 612, 774, 820, 821, 920
Houseman, John 688, 690, 691
Hubal, Henryk 127, 128
Hudson, Bill 175, 468, 480, 481, 552, 856
Hudson, Sydney 272, 653, 675
Hue, André 692, 694, 917
Huet, François 687, 689, 690, 784
Humanité gazetesi 84
Humbert, Agnes 71, 82, 145, 147, 576
Hunger Winter 224
Huntziger, Charles 53, 162

Inayat Khan, Noor 449, 623, 651, 904, 916
Ingr, Sergej 136, 150, 193, 280, 773, 897
Interallié 152, 166, 625
Iranek-Osmecki, Kazimirz 347, 397, 398, 432, 594, 595, 598, 620, 736
Iwanski, Henryk 367

iletişim 23, 32, 40, 135, 140, 141, 151, 154, 158, 160, 161, 168, 181, 185, 186, 188, 194, 195, 202, 210, 212-214, 219, 221, 223, 225, 231, 282, 287, 320, 324, 396, 431, 438, 440, 445, 461, 462, 481, 493, 506, 512, 521, 522, 523, 533, 542, 551, 552, 563, 572, 589, 590, 607, 608,

609, 614, 619, 623, 640, 653, 659, 667-669, 674, 677, 682, 690, 692, 693, 698, 703, 715, 720, 723, 724, 738, 746, 749, 757, 764, 768, 799, 801, 803, 826, 834, 842, 844, 845, 847, 856, 869, 870, 888, 896
İsveç 79, 89, 95, 118, 120, 150, 158, 168, 170, 296-299, 341, 347, 534, 536-538, 541-543, 605, 612, 619, 625, 626, 634, 636, 639, 710, 712, 728, 759, 837, 849, 869, 870, 873, 891, 892, 903, 914, 922
İsviçre 41, 86, 110, 111, 113, 150, 154, 155, 160, 161, 170, 192, 198, 275, 297, 335, 341, 342, 344, 346, 352, 409, 441, 505, 513, 514, 528, 612, 618, 619, 622, 627, 654, 690, 697, 716, 719, 720, 751, 785, 866, 878, 884, 908, 921
işbirliği 54, 55, 58, 230, 308, 330, 360, 887
İtalya 17, 19-22, 29, 32, 37, 42-44, 48, 85, 92, 94, 135, 176, 262, 263, 320, 340, 341, 470, 474, 477-480, 482, 488, 498, 501, 505-508, 510, 511, 512, 514-517, 520, 521, 528-532, 548, 556, 558, 564, 567, 575, 579, 595, 603, 609, 610, 615, 624, 638, 641, 642, 661, 679, 682, 687, 694, 697, 702, 713-720, 725, 726, 735, 737, 742, 743, 778-780, 797, 806-809, 812, 813, 815, 816, 821-824, 834, 840-845, 855-857, 861-863, 866-868, 875, 878, 879, 881, 882, 885, 887-889, 896, 902, 909, 911-913, 915-918, 922, 925, 926, 928

Jacje 553, 560, 561
Jack, Archie 470, 556, 557
Jackson, Sumner ve Philip 628, 629
Jambroes, George Louis 438
Jankowski, Jan 153, 337, 596, 600, 732, 736, 747, 748, 750, 924
Jedburgh timleri 667, 672, 682, 692, 694, 695, 698, 793, 799, 891
Jepson, Selwyn 180
Jevđević, Dobroslav 471, 846
Jockey SOE devresi 658, 687, 696
Jodl, Alfred 590, 591, 824, 847, 848
Johansen, Eigil Borch 534
Jones, Geoffrey 697, 780, 793
Jones, R.V. 164, 171, 634
Jones, Sidney 652
Jones, William 484, 488, 829
Joodse Raad, Hollanda 325, 355, 359, 914
Jordan, Bill 289, 901
Jospa, Hertz 362
Jovanović, Slobodan 470, 483, 557, 826

Kaczorowska, Blanka 458, 459
kaçış hatları 91-93, 95, 100-102, 104, 107, 110, 114-117, 438, 439, 628, 660, 917
Kahire 44, 97, 154, 176, 181, 186, 189, 191, 198, 255, 264, 265, 286-288, 290, 433, 434, 483-485, 489, 490, 492, 496-498, 500, 512, 550-558, 560, 569, 575, 578, 582, 584, 585, 607, 614, 615, 616, 623, 624, 816, 818, 832, 834-836, 857
Kalkstein, Ludwik 458, 459, 620
Kállay, Miklos 609-611, 822, 920
Kaminski, Aleksander 333
Kaminski, Bronislav 209, 400, 401, 591, 740, 741
Kaplan, Haim 326, 357
Kappler, Herbert 516, 517, 525, 526
Karadağ 42, 48, 220, 221, 467, 471, 473, 474, 476-478, 480, 481, 483, 484, 486, 501, 551, 552, 570, 831, 845
Karaszewicz-Tokarzewski, Michal 33
Kardelj, Edvard 472
Karski, Jan 336, 337
Kasche, Siegfried 44, 474, 907
katliamlar 17, 221, 335, 473
Kazablanka Konferansı 507
Kedyw, Poland 235, 459
Keitel, Wilhelm 30, 166, 201, 202, 207, 220, 241, 243, 280
Kemp, Peter 261, 262, 271, 566, 567, 568, 570, 822, 823, 856, 857
Keserović, Dragutin 826
Kesselring, Albert 509, 516, 525, 531, 532, 720, 778, 808, 842, 878, 889, 906
Kızıl Orkestra 167, 429, 908
Kieffer, Hans 104, 429, 444-448, 452, 907, 910

Kiev 214, 305, 466, 586, 589, 603, 769
kiliseler 18, 64, 65, 99, 111, 112, 142, 239, 247, 283-285, 304, 308, 309, 311, 323, 330-332, 337-339, 347, 370, 380-384, 389, 402, 479, 511, 517, 518, 539, 540, 621, 629, 631, 641, 685, 706, 817, 829, 848, 850, 893, 913
Kirkenes 385, 625, 847, 848, 901
Kiwerski, Wojciech 598
Klugman, James 485
Klukowski, Zygmunt 75, 88, 235, 236
Knochen, Helmut 328, 417, 420, 621, 907
Knokploegen, Hollanda 125, 311, 799, 801
Koch, Erich 202, 907
Koch, Pietro 516, 912
Koenig, Marie-Pierre 650, 668, 673, 674, 755, 757, 758, 767, 785, 790, 840, 908
Koestler, Arthur 50, 228
Komintern 127, 222, 223, 228, 229, 233, 588
komünistler 19, 22, 40, 64, 76, 78, 89, 125, 127, 219, 220, 222-225, 227-231, 233-237, 240, 241, 243-246, 248, 309, 325, 326, 365, 366, 372, 377, 379, 393, 396, 398, 403, 404, 414, 423, 427, 454, 459, 473, 476, 478, 497, 499, 510, 520, 521, 523, 527, 531, 532, 533, 534, 542, 543, 549, 565, 571, 578, 580, 583, 595, 599, 601-603, 606, 615, 624, 642, 643, 647, 650, 662, 663, 668, 673, 674, 700, 701, 714, 715, 717, 718, 755, 757, 758, 768, 790, 791-793, 798, 805, 811, 819, 820, 823, 827, 837, 859, 868, 879, 880, 888, 892, 897, 900, 909, 918-921, 924, 925, 928
Kopenhag 23, 79, 86, 290, 297, 534, 535, 537-547, 639, 708-710, 873, 874, 891
Kopiński, Sarah 365
Kopkow, Horst 429, 908
Korboński, Stefan 73, 86, 139, 140, 304, 337, 339, 369, 370, 743, 745, 776, 920
Korsika 515, 642, 643, 650
Košice 769
Kosova 32, 42, 43, 189, 190, 565-568, 570, 813, 831
Kovner, Abba 349, 358, 359, 378, 915
Kovno 326, 365, 376
Kovpak, Sydir 211, 212, 214, 400, 593
Kraay, Suzy 111
Kraków 77, 122, 132, 133, 167, 302, 304, 319, 323, 343, 594, 855, 858
Kreipe, Heinrich von 583, 584, 585, 814
Kriegel-Valrimont, Maurice 350, 755
Kristiansand 625, 702, 871, 872
Kruijff, Piet 799-803
Kruşçev, Nikita 212, 769
Kryeziu kardeşler 189, 190, 570, 813
Kube, Wilhelm 398, 463, 591, 592
Kubiš, Jan 281-284
Kulski, Julian 119, 304, 370, 731, 751
Kupi, Abas 32, 189, 565, 566, 569-573, 811-813, 830
Kursk Savaşı 429, 460-462, 464, 465, 507, 586, 589
Kutschera, Franz 43, 236, 286, 594

Labrosse, Ray 105-107
Lahey 37, 82, 119, 130, 131, 149, 157, 535, 799, 801, 853, 890
La Libre Belgique 69, 84, 85, 108, 332
Lammerding, Heinz 684, 912
Landelijke Organisatie voor Hulp ann Onderduikers 311
Landes, Roger 181, 453, 454, 654, 658, 663, 672, 677, 679, 783, 784, 792, 793
Langelaan, George 182, 194, 767, 768
Langley, Jimmy 91, 100, 101, 104, 106-109, 116, 117, 514
Lanz, Hubert 576, 806, 834,-836
Laska, Vera 20, 94, 95, 115, 312
La Spezia 528, 530, 717, 718, 842, 881, 882, 902
Laval, Pierre 53, 63, 245, 312, 313, 315, 318, 328, 329, 331, 392, 405, 406, 408, 409, 413, 417-419, 646, 699, 700, 791, 909
La Voix des Belges gazetesi 76, 83
Leake, Philip 570, 573
Lebensraum 30, 34, 45, 46, 202
Le Chambon-sur-Lignon 345
Leclerc, Philippe 756, 757, 761-767, 791

Le Cornec, François 105-107
Leeper, Rex 175, 489, 497, 498, 578, 579, 581, 838, 860, 861, 863, 910
Lees, Michael 259, 260, 468, 486, 552-556, 558, 559, 607, 608, 809, 823-825, 880, 881, 924
Légion Belge 135, 246, 703
Légion des Volontaires Français 392, 421, 644
Légion Française des Combattants 65, 145, 161, 405, 415, 419, 421
Leiden Üniversitesi 21, 124, 387
Leigh Fermor, Patrick 500, 573, 574, 583, 584, 585
Leigh, Vera 652
Le Légionnaire, Roger 104
Leningrad 202, 586, 589, 605, 847
Lepage, Fernand 156
Le Ray, Alain 691, 784
Le Silence de la mer 78
Lett, Gordon 515, 527, 716, 717, 842, 880, 902
Levicija Nacional Çlirimtarë. *bkz.* LNC
Lévy, Jean-Pierre 23, 47, 134, 350, 407, 408, 457
Lewin, Abraham 357
Libération 69, 76, 81, 404
Libération-nord 146, 404, 420, 424, 427
Libération-sud 72, 75, 133, 146, 252, 333, 403, 407, 420, 427, 456, 661
Liddell, Mary 99
Lidice katliamı 284
Liège 126, 309, 324, 347, 393, 703, 704, 798
Lie, Jonas 389, 848, 893
Lie, Trygve 848, 849, 871
Liewer, Philippe 194, 195, 272, 653, 655, 676, 785, 786
Lille 21, 85, 103, 130, 241, 273, 444, 653, 916
Limoges 194, 275, 314, 657, 678, 684, 685, 700, 785
Lindsay, Franklin 823, 824, 878
Lippmann, Ole 543, 869, 870, 874, 875, 891
Litvanya 22, 32, 203, 204, 307, 326, 332, 369, 376, 398, 586, 587, 593, 604-606
Livchitz, Youra 363
Ljotić, Dimitrije 471, 844, 846, 877
Ljubljana 43, 48, 84, 478, 549, 808, 823, 846, 875, 877, 888
LNC 223, 224, 565-573, 806, 807, 811-813, 829-831
Lockhart, Bruce 252
Łódz 353
Lofoten Adaları 141, 848
Lombardiya 506, 530, 713, 716, 718, 886
Longo, Luigi 532, 714, 880, 918
Loustaunau-Lacau, Georges 145, 161
Louvain 89, 273, 309, 703
Löhr, Alexander 307, 476, 877, 907
Lubetkin, Zivia 367, 370, 915
Lublin 133, 730, 925
Lublin Komitesi 599, 730, 735, 749, 854, 856
Luc politik istihbarat 157, 166, 621
Luizet, Charles 643, 757, 758, 766
Luža, Radomir 896, 920
Luža, Vojtěch 600
Lwów 22, 203, 231, 324, 326, 343, 729
Lyon 47, 82, 87, 100, 103, 105, 110, 111, 113, 152, 160, 269, 270, 317, 331, 333, 334, 344, 345, 351, 405, 406, 417, 421, 432, 455-457, 618, 622, 623, 648, 649, 657, 659, 675, 676, 683, 694, 695, 700, 778, 779, 784-787, 792, 812, 912, 913

Maass, Walter 853, 890
Macalister, John 447, 652
Macaristan 20, 29, 33, 41-43, 91, 94, 154, 327, 375, 483, 587, 608-613, 615, 745, 773, 774, 806, 819, 820, 827, 887, 888, 920
Maček, Vladko 44
Macintosh, Charles 724, 725, 820, 840, 843, 869, 882, 883
Maclean, Fitzroy 266, 468, 488, 550, 552-555, 559, 560, 561, 564, 810, 823, 827, 844
Macmillan, Harold 29, 32, 42, 412, 413, 416, 644, 813, 838, 861-863, 868, 881, 882, 886, 887
Macpherson, Tommy 681, 682, 686, 786, 787, 843, 844, 887, 888

Maczek, Stanisław 94, 100
Main-d'Oeuvre Immigrée (Fransa). See also MOI
Maingard, Amédée 655, 671, 682, 683
Makedonya 42, 44, 473, 491, 492, 493, 494, 551, 576, 577, 606-608, 817, 822, 826, 835
maki 20, 21, 315-318, 346, 351, 421, 454, 457, 646, 654, 657, 658-665, 667, 671, 672, 675, 676, 679, 680, 681, 683, 684, 686, 687-690, 692, 696, 785, 788
Mallaby, Dick 505, 507, 878
Maloubier, Bob 272, 675, 676
Malraux, Claude 653
Mälzer, Kurt 516, 525, 906
Mandakas, Emmanuel 499
Mandel, Georges 405, 700
Mangin, Louis-Eugene 649, 663
Maniu, Iuliu 613-615, 817, 921
Manna Operasyonu 806, 890
Mansfield, Walter 552, 555, 561-563
Manuel, André 422, 618
Manukyan, Misak 350, 457
Manus, Max 626, 710, 893
Maréchal, Georges 109
Market Garden Operasyonu 800, 804
Marks, Leo 435, 440-442, 450, 658
Marksman SOE devresi 658
Marsac, André 267, 268, 445
Marsilya 87, 91, 99-103, 113, 152, 162, 194, 267, 268, 351, 417, 418, 620, 657, 675, 676, 679, 681, 694, 697, 780, 781, 792
Masaryk 236, 334, 772
Massif Central 317, 344, 665, 681, 682, 690, 691, 778, 785
Mauthausen 24, 125, 573, 773, 905
Mauzac hapishanesi 102, 195
McCaffery, Jock 198, 505, 528, 716, 879
McDowell, Robert 809, 825
McLean, Neil "Billy" 565, 570, 571, 572, 812, 813, 917
Mechelen kampı 329, 354, 362, 363
Meinhold, Gunther 882, 883
Menzies, Stewart 185, 632
Merten, Erich 458
MI 174, 188
Mihailović, Draža 69, 188, 220-222, 224, 260, 264, 467, 468, 470-472, 474-477, 479-486, 488, 549, 550-563, 607, 614, 773, 805, 807-809, 812, 823-826, 829, 844, 845, 846, 856, 876, 923, 924
Mihai, Romanya Kralı 921
Mikołajczyk, Stanisław 460, 596, 598, 600, 729, 730, 744, 855, 856, 857, 920, 924
Milać, Metod 84
Milan 513
Milizia Volontaria Anti Comunista. *bkz.* MVAC
Millar, George 24, 433, 645, 654, 658, 676, 677, 787, 788
Milorg 135, 140, 141, 248, 271, 299, 390, 707, 708, 710, 711, 712, 849, 850, 852, 870, 872, 892, 893, 894
Miniconi, Ange-Marie 695, 780
Minsk 232, 326, 365, 373, 376, 590, 727
Model, Walter 754, 763, 764, 800, 801
Modena 881, 902
MOI 240, 350, 782
Mollard, Emile 135, 269
Møller, Christmas 253, 533
Møller, Jens 52
Molotov-Ribbentrop Paktı 19, 33, 125, 227, 228
Molotov, Vyaçeslav 335, 531, 588, 810, 856
Monte Cassino 515, 530
Montefiorino 718, 719
Montezemolo, Giuseppe 521, 522, 526
Montgomery, Bernard 528, 798, 852, 854, 890
Mont Mouchet 664-666
Mont Valérien 754, 915
Moravec, Emanuel 58, 239, 283, 284, 920
Moravec, František 31, 140, 193, 280, 283, 602
Morávek, Vaclav 150, 238
Morel, Théodose (Tom) 664, 665
Moskova Radyosu 335, 352
Moss, Stanley 262, 583-585, 814, 815, 835, 836, 917

Moulin, Jean 89, 316, 334, 402-408, 414, 421-423, 425-427, 455, 456, 457, 640, 647, 648, 686, 910
Mouvements Unis de la Résistance. *bkz.* MUR
Mulgan, John 494, 575, 576, 581, 582
Munck, Ebbe 158, 533, 619
MUR 407, 416, 421, 422, 671
Muraviev, Konstantin 819, 820, 921
Murphy, Robert 63, 409, 411, 416, 510, 563
Musée de l'Homme 71, 82, 145, 146, 147, 162, 350, 404, 782
Musician SOE devresi 651, 652
Mussert, Anton 37, 54, 381, 387, 413, 799, 909
Mussolini, Benito 32, 41, 42, 44, 100, 166, 477-479, 505-511, 513, 520, 521, 526, 529, 573, 610, 714, 719, 878, 884, 912
Musulin, George 261, 559, 808, 809, 917
Muszkieterzy 154
Muşkin, İlya 326, 376
Muus, Flemming, 258, 443, 534, 535, 542, 544, 545, 546, 547, 710, 869
Müller, Friedrich-Wilhelm 501, 573, 574, 907
Müller, Heinrich 683
Münih Anlaşması 29, 120, 280
MVAC 479, 556
Myers, Eddie 264, 286, 287, 489

Nacht und Nebel 24, 244, 902, 903
Nantes 129, 241, 242, 245, 313, 651, 692, 694
Napoli 511, 518-520, 531, 695, 808
Národní Souručenství. bkz. Milli Dayanışma
Narodowe Siły Zbrojne. *bkz.* NSZ
Nasjonal Samling. *bkz.* NS
Nationaal Socialistische Beweging. *bkz.* NSB
Neave, Airey 92, 103, 106,-109, 115, 803
Nederlandse Unie hareketi 60, 61
Nedić, Milan 43, 221, 340, 471, 556, 564, 824, 825, 826, 920
Nelson, Frank 159, 175, 185, 280
Neubacher, Hermann 567, 576, 824, 907
Neurath, Konstantin von 31, 60, 121, 237
Nice 41, 345, 620, 623, 641, 645, 657, 676, 681, 694, 697, 780
Nicholls, Arthur 566, 572, 573
Niculescu-Buzeşti, Grigore 613
Nijmegen 310, 799, 801, 802
NKVD 210, 211, 458, 592, 599, 727, 729, 736, 857, 858, 924
Nordling, Raoul 759, 760, 761
Normandiya 75, 161, 545, 623, 631, 640, 652-655, 672-677, 684, 685-687, 690-693, 698, 702, 705, 706, 708, 754, 756, 758, 766, 789, 916
Norman, Gilbert 444, 447, 448, 449, 450, 452
Norveç 34-36, 45, 58, 61, 62, 69, 70, 72, 75, 79, 80, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 92, 95, 96, 119, 120, 122, 127, 135, 140-143, 155, 156, 159, 165, 168, 169, 175, 196, 240, 248, 250, 256, 271, 272, 279, 290, 291, 292, 294, 297, 320, 324, 330, 331, 341, 352, 379-382, 384, 386, 388-391, 419, 533, 598, 625, 626, 629, 630, 702, 706-708, 710-713, 716, 847-850, 852, 870-873, 889, 892, 893, 901, 909, 911, 927
Nothomb, Baron Jean-François de 108-110
Nouveau, Louis 102, 104
Nowak, Jan 19, 20, 235, 337, 597, 638, 735, 743
NS 35, 36, 61, 62, 70, 88, 120, 141-143, 330, 352, 379, 380, 384, 386, 389, 390, 391, 711-713, 848, 850, 870, 871, 892, 893, 911, 927
NSB 37, 54, 60, 61, 125, 126, 324, 330, 379, 381, 382, 384, 386, 387, 388, 391, 393, 799, 801, 927
NSZ 396, 397, 595
Nuh'un Gemisi 162, 835
Nuremberg mahkemeleri 728, 751
Nygaardsvold, Johan 35

Oakley-Hill, Dayrell 189, 190
Oberg, Carl 244, 245, 328, 417, 700, 907

Obrana národa (Protectorate) 136
OCM 146, 424, 453, 454, 622
Oeuvre de secours aux enfants (Fransa). *bkz.* OSE
Office of Strategic Services. *bkz.* OSS
O'Flaherty, Hugh 514
Ok Haç [Arrow Cross] 610, 612, 774, 821, 920
Okulicki, Leopold 736, 750, 854, 855, 857, 858, 924
O'Leary, Patrick 101-104, 904
Olschanesky, Sonya 450, 904
Olsen, Oluf 95, 96, 127, 391, 625, 626, 702, 720, 725
O'Malley, Owen 154, 588
onderduikers, Hollanda 311
Oosterbeek 800, 801, 802
Operasyonlar 68, 97, 107, 186, 550, 557, 674
ORA 418, 421, 644, 663, 695, 780, 782, 783, 791
Oradour-sur-Glane 17, 685, 912
Orde Dienst, Hollanda 135, 144, 158, 438, 439, 799
Organisation civile et militaire (Fransa). *bkz.* OCM
Organisation de Résistance de l'Armée (Fransa). *bkz.* ORA
Organisation Juive de Combat (Fransa) 351
Orska, Irena 742, 744, 746, 751
Osborne, D'Arcy 514
OSE 340, 344, 348
Oslo 35, 80, 120, 122, 127, 141, 142, 155, 170, 171, 248, 290, 296, 324, 330, 341, 381, 382, 384, 386, 389, 390, 625, 710, 711, 712, 849, 871, 872, 892, 893
Oslo Çetesi 710, 711, 712, 872
OSS 79, 173, 197, 198, 256, 261, 414, 421, 522, 523, 528- 530, 550, 552, 555, 559, 561, 582, 610, 611, 618, 619, 631, 651, 654, 659, 667, 688, 691, 697, 715, 716, 719, 720, 724, 725, 773, 780, 788, 793, 808, 809, 811, 823, 826, 830-832, 841, 851, 866, 868, 869, 872, 878, 917
Ossola cumhuriyeti 719
Osvobodilna front, Yugoslavya 478
Otrchestven Front, Bulgaristan 606
Outze, Børge 89, 547
Oxilia, Battista 44, 551
Oyonnax 646, 680

Özgürlük Konseyi 542, 546, 547, 709, 710

Palmer, Alan 810, 811, 812
Pancke, Günther 544, 709
Panellinos Enosis Agonizomenon Neon. *bkz.* PEAN
Papadakis, Andreas 98, 499
Papandreu, Georgios 578, 580, 581, 816, 860, 861, 863
Paris 17, 40, 41, 47, 53, 69, 70, 78, 84, 99, 101, 103-113, 122, 123, 128, 133, 146, 147, 152, 159, 160, 161, 240, 242, 243, 245, 258, 267, 312, 313, 314, 315, 320, 322, 323, 325, 327, 328-332, 342, 344, 350, 351, 356, 392, 405, 413, 415, 419, 420, 425, 426, 433, 438, 444, 446, 447, 450, 452, 453, 455, 457, 537, 539, 618, 622, 623, 627, 628, 646, 648-655, 659, 673, 676, 677, 678, 683, 684, 686, 692, 699, 700, 701, 703, 704, 732, 734, 746, 754-767, 775, 776, 791, 796, 877, 904, 905, 914, 916, 917, 928
Paris Kurtuluş Komitesi 650, 755
Parodi, Alexandre 407, 649, 755, 757, 758, 760, 761, 762, 764, 766
Parri, Ferruccio 513, 528, 532, 714, 716, 867, 868, 879, 880, 918
Parson SOE devresi 652
Partisans 206, 376, 377, 472, 473, 480, 810, 826, 828, 845
Partizanlar, Yugoslav 568, 607, 608, 814, 831
Passy 149, 159, 160, 165, 403, 404, 406, 424, 425, 426, 618, 693
Patch, Alexander 694, 695, 697, 698, 780
Pat hattı 102, 103, 104, 105
Patton, George 693, 698, 699, 761, 787, 789, 798, 896, 897
Pavelet, André 317, 663
Pavelić, Ante 44, 876, 877, 920
Pavone, Claudio 511, 880, 886

Pawiak hapishanesi 133, 343, 367, 394, 594
PEAN 489
Pećanac, Kosta 471
Pecquet, André 688, 784
PEEA 578, 579
Peenemünde 171, 634, 635, 636, 926
Peloponnese 837
Pertschuk, Maurice 655, 905
Pétain, Philippe 37, 40, 41, 45, 53, 54, 62-64, 66, 87, 100, 122, 123, 145, 160, 161, 241, 246, 312, 318, 322, 331, 404, 408-412, 414, 644-646, 699, 700, 767, 791, 908, 909
Peugeot, Rodolph 274, 656
Peulevé, Harry 253, 656, 657, 660, 663, 905, 906
Peyrouton, Marcel 416, 644
Pflaum, Karl 665, 689, 778, 779
Pickersgill, Frank 447, 452, 453
Piedmont 506, 530, 713, 716, 718, 720
Pierlot, Hubert 38, 47, 796
Pierre Benouville 455
Pilecki, Witold 335, 374, 925
Pimento SOE devresi 273, 675
Pineau, Christian 81, 404, 457, 918
Pire 44, 191, 219, 224, 225, 279, 286, 307, 623, 837, 838, 861-863
Pizzoni, Alfredo 714, 867
Placke, Josef 447, 448
Plaka anlaşması 578, 816
Plan Hollanda 438, 442
Plastiras, Nikolaos 225, 863
Ploeşti 41, 42, 188, 613, 615, 817
Plzeň 124, 127, 896, 897
Poirier, Jacques 657
Political Warfare Executive. *bkz.* PWE
Politiki Epitropi Ethnikis Apeleftherosis. *bkz.* PEEA
Polonya 9, 22, 23, 32-34, 42, 46, 48, 52, 56, 57, 68, 69, 71, 73, 74, 76-78, 80, 83, 84-86, 88, 92, 94, 95, 98, 100, 101, 118-120, 122, 125, 127, 128, 130, 132-139, 149, 151-154, 163, 165, 167, 169-171, 173, 175, 177, 178, 187, 191-193, 196, 202-204, 214, 227, 231-236, 242, 251, 257-259, 263, 264, 280, 285, 286, 303-305, 319, 320, 322-324, 326, 327, 333, 335, 336, 337, 339, 340, 342, 347, 348, 352, 353, 356, 361, 363, 364, 367, 377, 378, 380, 394, 396, 397, 398, 399, 432, 443, 458-460, 530, 586-588, 591-600, 604, 609, 618-621, 625, 628, 633, 635, 637, 638, 639, 669, 693, 696, 702, 716, 728-732, 734-739, 742-745, 747, 748-751, 771, 776, 777, 780, 854-859, 882, 902, 907, 915, 920, 924, 925, 927
Polonya Ordusu 364, 882
Polonya Yurtseverler Birliği 233, 599
Polska Organizacja Walki o Niepodległosc. *bkz.* POWN
Polska Partia Robotnicza 233
Ponchardier, Dominique 632
Ponomarenko, Panteleimon 212, 377, 595, 727
Popović, Koča 474, 549, 551, 826
Popović, Miladin 223
Portal, Charles 186, 187, 263, 488, 661, 855
Porter, Ivan 614, 616, 818, 819
Pot, Leen 134, 441, 442
Poulsson, Anton 292, 293, 294, 296
POWN 153, 618
Prag 30, 59, 87, 119, 120, 121, 130, 132, 151, 193, 238, 281-285, 324, 896, 897, 898, 899
Priebke, Erich 525, 913
Prometheus II 191, 287
Prosper SOE devresi 444, 447, 449, 450, 640, 910
protectorate 31
Protectorate 31, 45, 51, 52, 57, 58, 59, 60, 69, 85, 87, 88, 94, 95, 118, 120-122, 124, 127, 132, 135, 136, 150, 151, 173, 187, 193, 196, 227, 236, 237, 238, 239, 245, 251, 263, 279, 280, 281, 282, 284-286, 308, 321, 324, 325, 334, 352, 593, 600-602, 771, 895, 896, 897
Provisor, Henri 784
Psarros, Dimitrios 492, 579
Psychoundakis, George 98, 260, 261, 265, 585, 623, 815, 834, 895

Pucheu, Pierre 241, 408, 644, 700
PWE 68, 80, 252, 277, 485, 702, 832

Quisling, Vidkun 35, 36, 52, 61, 62, 70, 127, 143, 248, 332, 338, 380-382, 384, 385, 386, 388-391, 413, 711, 713, 850, 889, 892, 893, 909, 911

Raaby, Torsten 626
Rabinovitch, Adolphe 445, 446, 652
Radio Kościuszko 86, 232
Radio Orange 87
Radio Oranje 334
Radio Świt 86, 702
RAF 42, 50, 81, 88, 92, 101, 106, 115, 116, 129, 173, 180, 186, 187, 191-193, 195, 196, 254, 255, 265, 266, 272, 274, 275, 286, 294, 299, 337, 453, 505, 518, 584, 624, 626, 628, 631, 632, 633, 656, 659, 661, 702, 704, 785, 861, 874, 875, 894
Rafferty, Brian 451
Raiding Support Regiment 829
Rake, Denis 270, 666
Rallis, İoannis 307, 576, 910
Ratweek Operasyonu 822, 823, 824
Rauter, Hanns 247, 309, 330, 395, 873, 874, 907
Ravanel, Serge 350, 782
Ravensbrück 24, 420, 759, 903, 904
Ravier, Father Christian 99
Ravna Gora 69, 220, 481
Rechenmann, Charles 655
Rediess, Wilhelm 389, 893
Reeder, Eggert 40, 329, 705
Reed, Owen 564, 876, 887
Rée, Harry 179, 180, 274, 275, 445, 452, 654, 656, 927
réfractaires 309, 315, 316
Reigner, Gerhart 335
Relève, Fransa 312, 313
Rémy (Renault, Gilbert) 63, 159, 160, 164, 169, 170, 259, 618, 621, 622, 624, 625, 628
Rendel, Sandy 265, 583, 814
Rendulic, Lothar 564, 847, 848
Renouvin, Jacques 420, 457
Renthe-Fink, Cecil, von 35, 533, 534, 645
Reppublica Sociale Italia. *bkz.* RSI
Résistance gazete
Resmo 498, 584, 623, 814, 831, 833, 894
Rex parti (Belçika) 54, 246, 383, 392, 393
Reynaud, Paul 405, 700
RF 177, 252, 273, 659, 661, 662, 675, 700
RF SOE devresi 273
Ribbentrop, Joachim von 474, 538, 611
Riga 203, 604, 728
Riisnaes, Sverre 142, 711, 893
Ringelblum, Emanuel 349, 357, 361, 370, 371
Rinnan, Henr 391
Riom 64, 405
Rjukan 156, 279, 290-293, 296, 916, 926
ROA 401, 898, 921
Roatta, Mario 341, 479, 480, 912
Rokossovsky, Konstantin 465, 466, 748, 749
Rolfe, Lilian 678, 903
Rol-Tanguy, Henri 243, 755, 757, 758, 760, 761, 766
Roma 46, 331, 332, 505-511, 514-517, 520-527, 530-532, 567, 702, 713-715, 724, 726, 808, 867-869, 879, 912, 913
Romans-Petit, Henri 646, 658, 663, 665, 680, 688, 690, 784, 785, 787, 792
Romanya 20, 33, 41, 42, 91, 94, 95, 154, 188, 189, 190, 320, 326, 327, 586, 587, 608, 609, 612-615, 745, 769, 806, 815, 817-819, 825, 855, 920, 921
Rommel, Erwin 279, 286, 289, 482, 495
Rómmel, Juliusz 33, 135
Romsée, Gérard 54
RONA 209, 400, 740
Ronin, Georges 163, 418
Rønneberg, Joachim 294, 295, 296
Roosevelt, Franklin 73, 197, 408, 410, 412, 413, 416, 507, 509, 523, 555, 587, 588, 600, 612, 668, 669, 699, 744, 745, 808, 809, 815, 865, 887, 917
Rootham, Jasper 262, 263, 264, 432, 486, 558, 559, 563
Roseberry, Cecil 528, 715
Rosenberg, Alfred 202, 206, 592

Rossano 516, 527, 590, 717, 842, 880
Rossi, Robert 695, 725, 781
Rosting, Helmer 538, 545
Rotem, Simha 369, 377, 915
Røttball, Christian 534
Rotterdam 37, 42, 60, 144, 157, 165, 246, 439, 754, 804, 853, 890
Rouen 129, 272, 635, 653
Rousset, Marcel 444, 452, 622, 651, 652, 904
Rowden, Diana 904
Rowecki, Stefan 128, 135, 137, 154, 167, 233, 235, 366, 397, 458-460, 596, 620, 740
Royal Air Force. *bkz.* RAF
RSI 511, 513, 521, 529, 530, 912
Ruddelat, Yvonne 447
Rudé právo gazetesi 237
Rumkowski, Haim 326, 353
Rundstedt, Gerd von 278, 660, 661, 684
Russkaya Osroboditelnaya Narodnaya Armiia. *bkz.* RONA
Russkaya Osvoboditel'naya Armiya. *bkz.* ROA

Sainteny, Jean 623, 757
Saint-Nazaire 147, 162, 277, 624, 628, 629, 691, 693, 694
Salesman SOE devresi 272, 653, 676
Saliège, Jules-Geraud 64, 331, 348
Salvadori 879
Salvadori, Max 520, 528, 716, 879, 883
Sănătescu, Constantin 615, 817
Sandžak 845
Sansom, Odette 445, 451, 903, 916
Sarafis, Stefanos 492-496, 575, 577, 581, 582, 815, 816, 836, 859, 862, 864, 919
Sarandë 567, 829
Saraybosna 488, 822, 831, 844, 845, 875, 876
Sargent, Orme 485, 553, 806, 807, 868, 918
SAS 107, 277, 672, 682, 683, 691, 692, 694, 695, 786, 794, 795, 842, 871, 880, 907
Sauckel, Fritz 202, 205, 301, 303-309, 312-315, 318, 350, 388, 533
Scavenius, Erik 534, 535, 536
Schalburg Corps 392
Schellenberg, Walter 149, 150
Schenckendorff, Count von 208, 305
Schmähling, Julius 346
Schreieder, Joseph 430, 436, 438, 439
Schuma 208, 395, 604
Schumann, Maurice 87, 664, 665
Scientist SOE devresi 276, 453, 654
Scobie, Ronald 806, 816, 837, 838, 859, 860, 861, 864
Scott, Kenneth 607, 608, 836
SD 103, 149, 238, 356, 452, 627, 672, 874
Secret Intelligence Service. *bkz.* SIS
Sehmer, John 773
Seitz, Albert 555, 558, 561, 562
Selanik 44, 220, 225, 286, 338, 483, 486, 493, 494, 575, 822, 823, 827
Selborne, Lord 267, 278, 443, 595, 661, 917
Serreulles, Claude 456, 647, 648
Service d'Ordre Légionnaire, Fransa 65, 415, 419
Service du Travail Obligatoire, Fransa. *bkz.* STO
Seyffardt, Hendrik 309, 392-394
Seymour, George 566, 567, 573
Seyss-Inquart, Arthur 37, 46, 54, 60, 125, 240, 246, 322, 331, 338, 349, 381, 382, 388, 391, 799, 889, 890
SHAEF 668, 673, 678, 707, 708, 797, 802, 852, 869, 871
Shell House 710, 874, 875
Sheppard, Bob 253
Sheppard, Rufus 181, 493, 496, 837
Shetland Bus 196, 248, 256
Shipwright SOE devresi 655, 682
Shkodër 189
Sırbistan 42, 43, 47, 48, 219-222, 340, 470, 473-477, 480, 481, 482, 484, 486, 551-555, 558-563, 607, 608, 614, 807-809, 823-827, 844, 845, 847, 876, 923
SIS 108, 127, 149-151, 153-162, 168, 169, 174, 178, 185, 186, 191, 248, 271, 410, 434, 436, 437, 441, 564, 578, 617, 618,

622, 623, 624, 626, 631-634, 668, 876, 915, 917
Siantos, Georgios 224, 225, 578
Sicherheitsdienst. *bkz.* SD
Sicilya 485, 488, 492, 495, 506, 508
Siena 530, 573, 723
Sigmaringen 700, 791
Sikorski, Władysław 33, 76, 128, 137-153, 154, 178, 231, 233, 372, 397, 596
Simcox, Anthony 813
Simonds, Tony 512
Simović, Dušan 44, 190, 470
Six Colonels [Altı Albay] 290, 489
Skancke, Ragnar 141, 142, 384, 385, 386, 911
Skarbek, Krystyna 154, 696, 697
Skinnarland, Einar 96, 291, 292
Skorzeny, Otto 506, 821
Skulas, Nikolaos 499, 500
Slessor 742, 743, 855
Slocum, Frank 101, 185
Slovak ayaklanması 328, 768, 769, 773, 774, 921
Slovak Ulusal Konseyi 768, 769, 770, 774
Slovakya 30, 31, 45, 86, 154, 328, 331, 600, 602, 603, 612, 732, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 896, 898, 921, 926
Slovenya 42, 43, 47, 48, 472, 478, 479, 484, 501, 549, 552, 556, 561, 564, 719, 823, 824, 844, 846, 847, 875, 877, 887
Šmidke, Karol 603, 768, 770
Smiley, David 260, 261, 264, 266, 565, 570, 571, 572, 812, 813
Smith-Hughes, Jack 98, 260
Smolensk 207, 216, 586
Sneum, Thomas 171
Sobibor 327, 373, 374, 418
Societé d'Enterprises des Travaux Ruraux (Fransa) 162
SOE 19, 21, 37, 68, 80, 96, 98, 100-104, 110, 111, 115, 116, 137, 140, 152-154, 156, 158, 159, 160, 173-198, 225, 226, 232, 248-253, 256, 257, 260, 261, 263-283, 285-292, 297, 299, 334, 391, 413-415, 418, 422, 424, 429, 430, 431, 433-438, 440, 441-454, 484-486, 490, 495-498, 500, 505, 515, 528-530, 533, 534, 542-544, 550-553, 555, 557-559, 569, 570, 581-583, 601, 607, 610-614, 618, 622, 624, 626, 640-643, 645, 648, 650-652, 656, 658, 659, 660-663, 665-668, 671, 672, 675, 678-680, 682, 686, 687, 691, 696, 700, 707, 710, 715, 716, 718, 724, 773, 775, 781-784, 787, 792-795, 797, 799, 810-814, 818, 820, 823, 831, 834, 837, 840, 849, 852, 856, 868, 870, 874, 878, 882, 890, 891, 894, 895, 901, 902, 904-908, 910, 916, 917, 918, 926-928
Sofya 608, 819, 820
Somer, Jan 157, 619, 799
Sonderkommando, Auschwitz 374, 375
Sorensen, Christian 696, 791
Sosnkowski, Kazimierz 177, 192, 593, 595, 596, 597, 735, 742, 856
Soustelle, Jacques 688, 690
Southgate, Maurice 179, 272, 448, 452, 655, 660, 906
Sovyetler Birliği 18, 19, 22, 30, 31, 33, 34, 61, 69, 127, 128, 137-139, 150, 155, 166-168, 197, 198, 201, 202, 206, 211, 213, 214, 229-231, 233, 236, 240, 251, 253, 312, 324, 326, 335, 378, 380, 390, 391, 395, 396, 429, 474, 476, 482, 506, 510, 561, 562, 586, 587, 591, 597, 599, 603, 605, 606, 608, 609, 610, 613-615, 619, 626, 726, 730, 732, 745, 774, 805, 807, 831, 837, 847, 854, 855, 863, 866, 871, 897, 908, 910, 921, 924, 926
Sönsteby, Gunnar 710, 712
Spaak, Paul-Henri 38
Spahiu, Bedri 565
Sparks, Bill 104, 276
Sparrow görev gücü 611
Special Air Service. *bkz.* SAS
Special Operasyons Executive. *bkz.* SOE
Speer, Albert 299, 301, 315
Speidel, Hans 763, 764
Spiliotopulos, Panayiotis 816, 837
Srem 828, 844, 846, 875, 876
SS 21, 34, 57, 96, 103, 128, 133, 149, 201,

203, 209, 219, 236, 245, 275, 284-286, 306, 309, 310, 328-330, 335, 338, 344, 355, 368, 369, 373-375, 390, 394, 395, 399, 400, 401, 417-420, 429, 451, 458, 459, 516, 524-526, 534, 536, 537, 544, 550, 561, 575, 590, 591, 594, 598, 612, 641, 654, 666, 676, 677, 679, 684, 689, 700, 705, 706, 709, 721, 725, 728, 734, 738, 740, 754, 771, 786, 787, 800, 830, 843, 850, 851, 868, 878, 883, 884, 893, 897, 898, 903, 905-907, 912, 925
Stalin, Joseph 86, 167, 197, 206, 207, 210, 214, 220, 223, 224, 226, 227, 395, 414, 467, 531, 563, 587, 588, 600, 602, 729, 744, 745, 748, 749, 755, 805, 806, 810, 815, 837, 845, 849, 856, 864-866, 878, 897, 923
Starheim, Odd 96, 156, 291
Starr, George 179, 270, 655, 679, 682, 782, 792, 901, 916
Starr, John 451-453, 907, 916
Stationer SOE devresi 272
Stavanger 156, 165, 625, 849, 871
Steinbeck, John 78, 79
Stevens, John 879, 885
Stevenson, Ralph 553, 555, 557
Stevens, Richard 149
STO 314, 315, 316, 318, 418, 421, 662
Stokholm 158, 168, 533, 543, 614, 619, 634, 871
Strang, Axel 141
Streccius, Alfred 130
Stroop, Jürgen 368, 369, 370, 371, 575, 907, 925
Studnicki, Władysław 52
Stülpnagel, Carl-Heinrich von 244, 417, 754
Stülpnagel, Otto von 41, 93, 130, 240, 241, 242, 243, 907
Šubašić, İvan 560, 865, 866, 923
Suhard, Cardinal Emmanuel 331, 646, 767
Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force. *bkz.* SHAEF
Surveyor SOE devresi 449, 652
Sussex istihbarat timleri 631, 677
Suttill, Francis 430, 444-450, 640, 905
Sweet-Escott, Bickham 175, 198, 498, 548, 624
Świerczewski, Eugeniusz 458
Syers, Kenneth 607, 608
Synthesmos. See also EDES
Szabo, Violette 180, 652, 653, 678, 903, 916
Szálasi, Ferenc 774, 821, 920
Szymańska, Halina 154, 155

Taconis, Thijs 436, 437
Tahran Konferansı 554, 555, 600, 855
Taylor, Maxwell 509
Telavåg 248, 249
telsiz vericileri 190
Tenenbaum, Mordechai 365, 372
Terboven, Josef 35, 36, 61, 141-143, 240, 248, 249, 296, 380, 382, 385, 386, 389, 390, 391, 850, 872, 889, 892, 893
Teselya 492, 494, 574, 576, 579, 816, 817
The Moon is Down [Ay Battı] 78, 79
Theresienstadt 238, 285, 324, 325
Thompson, Frank 607, 608
Thorne, Andrew 871, 892, 893
Three Kings [Üç Kral] istihbarat grubu 150
Threlfall, Henry 773
Thümmel, Paul 150, 166, 167, 238
Tillion, Germaine 99, 116, 622, 904
Tillon, Charles 790, 792
Tilman, Harold 566, 567, 571, 843
Tirpitz 168, 169, 625, 626
Tiso, Jozef 30, 328, 602, 768, 769, 770, 774, 775, 896, 921
Tito, Josip 69, 220-224, 467, 468, 470, 472-475, 484, 486, 488, 550-555, 560-566, 570, 571, 689, 715, 807, 808, 810, 813, 824-829, 835, 836, 844, 845, 847, 857, 864-866, 869, 888, 920, 923
Todt Organizasyonu 315, 529
Togliatti, Palmiro 531, 714, 869, 887
Tollet, André 755, 762
Tompkins, Peter 522, 523
Tomstad, Gunvald 62
Tonkin, John 682, 683
Torch Operasyonu 269, 289, 707

Toulon 49, 269, 417, 623, 625, 694, 697, 780, 781
Toulouse 63, 64, 102, 104, 114, 152, 258, 331, 345, 405, 417, 623, 654, 657, 659, 673, 694, 782, 783, 784, 790, 792, 928
Touvier, Paul 913
Treblinka 327, 336, 353, 357, 363, 364, 371-373, 575
Trieste 713, 718, 808, 824, 829, 843, 869, 875, 878, 887, 888, 907
Trocmé, André 345
Tromsø 625, 626, 847
Trøndelag 271
Trondheim 80, 156, 169, 249, 324, 341, 391, 625, 626, 872
Tronstad, Leif 156, 291, 292, 294, 295, 297, 870
Trotobas, Michael, xix 21, 194, 195, 273, 274, 444, 653, 675
Trouw 69, 82, 333, 343
Truelsen, Svend 619
Truman, Harry 887, 896, 917
Truscott, Lucien 694, 697, 779, 789
Tulle 684, 685
Turcanu, Nicolae 614, 818
Turck, Gilbert 195
Turin 869

Ubbink, Ben 441
UGIF 325, 344, 351, 353, 356, 914
Ukrainška Povstans'ka Armiia. *bkz.* UPA
Ukrayna 22, 167, 202-204, 206, 210-212, 214, 216, 305, 306, 326, 327, 377, 398, 399, 400, 401, 586, 592, 593, 612, 727, 729, 744, 745, 769, 772, 817, 819, 896
Ullman, Salomon 325, 354
Ulusal Demokratik Blok, Romanya 615, 817
Union Générale des Israélites de Fransa. *bkz.* UGIF
UPA 214, 378, 399-401, 592, 593, 727
Ursíny, Ján 603, 773
Ustaša 43, 44, 48, 220, 222, 340, 470, 471, 473, 477, 478, 483, 552, 719, 846, 876, 877, 922
ÚVOD 69, 87, 136, 236, 237, 238, 282
Užice 221, 222, 486

Val d'Aosta 885, 887
Vallat, Xavier 323
Vandermeerssche, Gaston 89, 442, 443, 903
Van Rooey 347, 394
Van't Sant, François 157
Varşova 19, 33, 42, 51, 69, 77, 83, 84, 95, 122, 124, 128, 133, 135, 138, 139, 209, 232, 234, 236, 259, 274, 286, 304, 305, 319, 321, 323, 324, 326, 332, 333, 336, 337, 342, 343, 349, 352, 353, 356-358, 361-366, 371, 372, 374, 377, 394, 458, 459, 593, 594, 598, 620, 638, 716, 730-732, 734-745, 747-751, 754, 757, 763, 772, 775-777, 854-856, 858, 907, 915, 925, 926
Vatikan 323, 328, 480, 514, 516-518, 526, 531, 913
Vel' d'Hiv (Fransa) 329, 331, 333, 356, 539, 754
Velebit, Vladimir 467, 474, 553, 566, 878
Veluhiotis, Aris 225, 287, 493, 837, 864
Vemork 96, 271, 279, 290-293, 295, 296, 297, 298, 299
Venedik 530, 551, 713, 719, 833, 843, 869, 885, 906
Venezia Giulia 511, 713, 808, 869, 875, 878, 886, 887, 888
Venlo vakası 149
Vercors 318, 426, 687-691, 926
Vercors (yazar) 78
Veress, László 610
Verity, Hugh 254, 256, 446, 631, 632, 637
Vışinski, Andrey 563, 744, 821
Via Rasella (Rome) 524, 525, 526
Vic hattı 104, 105, 438
Vichy rejimi 41, 45, 49, 53, 63, 65, 66, 87, 122, 123, 134, 144, 162, 228, 244, 246, 252, 312-314, 316, 322, 323, 325, 327, 329, 331, 345, 352, 402, 403, 408, 409, 412, 414, 417, 418, 645, 648, 664, 700, 757
Viest, Rudolph 280, 774

Vietinghoff, Heinrich von 878, 882, 889
Vildé, Boris 146, 147
Villon, Pierre 229, 350, 423, 755, 792
Vilna 22, 307, 324, 326, 349, 358, 359, 360, 396, 398, 593, 727
Vincent, Jean 656, 657
Vis 550, 564, 807, 810
Visser, Lodewijk 142, 322
Vistel, Alban 133, 784
Viyana Ödülü 609
V-kampanyası 119
Vlaams Nationaal Verbond. *bkz.* VNV
Vlasov, Andrey 401, 591, 771, 898, 921
VNV 54, 246, 383, 392, 393
Vorrink, Koos 439
Vrij Nederland 69, 85, 333, 383
V-silahları 172, 617, 633
Vukmanović, "Tempo" 565, 607, 608

Wächter, Otto 122, 401
Wake, Nancy 101, 180, 666
Wallace, David 260, 491, 582
Walters, Anne-Marie 179, 258, 259, 655, 901, 902, 913
Ward, John 30, 31, 95, 328, 739, 743, 775, 921
Weer Afdeling, Hollanda 54, 125
Weichs, Maximilian von 567, 824
Weidner, Jean 110, 111, 342
Werth, Alexander 206, 214
Westerbork 320, 330, 343, 359, 362
Wheelwright SOE devresi 655, 782
Wichfeld, Monica 83, 544, 545, 903
Wiese, Friedrich 697, 698, 778
Wilhelmina, Hollanda Kraliçesi 37, 58, 69, 76, 87, 334, 798
Wilkinson, George 653, 678
Wilkinson, Peter 30, 175, 191, 192, 252, 280, 844, 878
Wilson, Henry Maitland 495, 674, 810, 811, 813, 867
Winkelman, Henri 37, 119
Wisliceny, Dieter 328, 575, 907
Witherington, Pearl 177, 655, 656, 677, 679, 696, 787, 916
Wittenberg, Itzik 359
Wola 737, 738, 740, 741, 745
Wolff, Karl 516, 525, 843, 868, 878, 889
Woodhouse, Monty 98, 260, 261, 286-290, 489-491, 493, 495, 496, 498, 575, 577, 579, 815, 822, 834, 835, 838, 839, 862, 864, 917
Wrestler SOE devresi 677, 682, 787

Yahudiler 18, 19, 22, 34, 46, 48, 56, 59, 61, 64, 65, 74, 78, 92, 110, 117, 124, 125, 133, 180, 201, 204, 208, 218, 235, 244, 245, 301, 302, 305, 311, 319, 320-378, 382, 383, 387, 396, 397, 399, 418, 419, 470, 514, 516-518, 525, 536-542, 575, 576, 595, 612, 641, 754, 757, 775, 776, 782, 821, 902, 914, 915
Yanya 578, 822, 834, 835, 862
Yeo-Thomas, Tommy 177, 254, 424, 426, 648, 649, 661, 663, 905, 906, 916
Yeraltı basını 69, 74, 77, 82, 87, 89, 124, 140, 247, 311, 322, 330, 332, 333, 337, 393, 420, 645, 646, 914
Yugoslavya 21, 22, 32, 42-44, 69, 86, 92, 94, 135, 154, 167, 175, 176, 188, 190, 219, 220, 222, 224, 256, 259, 262, 263, 265, 272, 340, 432, 467, 468, 470, 472, 473, 474, 478, 480-482, 484, 485, 488, 495, 548,-555, 558, 560-563, 565, 570, 573, 587, 606, 608, 609, 611, 612, 661, 716, 720, 735, 805-810, 817, 819, 820, 822, 823, 827, 828, 831, 834-836, 844, 845, 857, 865, 866, 875, 880, 887, 888, 900, 907, 912, 920, 922, 923, 925, 928
Yugoslavya Halkın Kurtuluşu Anti-Faşist Konseyi. *bkz.* AVNOJ
Yunan Dağ Tugayı 838, 859
Yunanistan 22, 42-45, 92, 97, 135, 167, 176, 181, 189, 190, 191, 224, 225, 255, 259, 262, 264, 279, 286, 287, 289, 290, 307, 320, 341, 475, 478, 482, 485, 486, 488-501, 506, 509, 548, 549, 565, 574-582, 587, 606, 623, 629, 716, 805, 806, 815, 816, 817, 819, 822, 823, 827, 829, 830, 834-837, 841, 844, 859, 860, 862-864, 866, 867, 868, 879, 886, 894, 900, 909, 919, 928

Zabielski, Jozef 191, 192
Zagreb 340, 474, 475, 822, 844, 875-877, 888
Zarembski, Wincenty 152
Żegota 342, 343, 347
Zeller, Henri 418, 680, 687-689, 694, 695, 697
Zembsch-Schreve, Guido 105, 441, 889, 890
Zervas, Napoleon 225, 260, 287-289, 491, 496, 498, 575, 577, 580, 582, 816, 835, 859, 862, 919
ZOB 333, 364
Zog, Arnavutluk Kralı 32, 565, 569, 570, 806
Zogistler. *bkz.* ayrıca Kupi, Abas
Zorla çalıştırma. *bkz.* ayrıca *Arbeidstjenesten*
Zuckerman, Yitzhak 357, 358, 367, 368, 915
Związek Odwetu, ZO 137
Związek Walki Zbrojnej, ZZW 135, 137
Żydowska Organizacja Bojowa. *bkz.* ZOB
Żydowski Związek Wojskowy, ŻZW 364

DİRENİŞ

Direniş, farklı mecralarda, farklı koşullar altında, fakat aynı inançla yürütülmüş bir mücadelenin anlatısıdır. Halik Kochanski bu büyüleyici ve ürkütücü çalışmasıyla okuru Nazi işgali altındaki Avrupa'da vahşete karşı direnişe geçmeye karar verenlerin kalbini dinlemeye, bıçak sırtı bir hayat süren direnişçilerle hemhal olmaya davet ediyor. Küçük direniş gruplarının zorlu eylemlere nasıl atılabildiğini meseleyi romantikleştirmeden aktaran yazar, direnişçinin hem kendilerinin hem de sevenlerinin ölümüne sebep olabilecek görevlere hangi duygularla talip olduğunu tüm çıplaklığıyla ortaya koyuyor. Direniş, sıradan insanların Nazi barbarlığına karşı yürüttüğü Görkemli Mücadelenin kitabı.

"Direnişe ilişkin olarak okuduğum kitapların en iyisi."
—Sunday Times

"Çığır açıcı... Avrupa'nın boyunduruk altına alınmış halklarının karşı saldırıya geçme yollarını mükemmelen anlatan ve efsaneleri yıkan bir çalışma."
—Daily Telegraph

"İncelikli, çok katmanlı ve kaleydoskopik... Kochanski'nin etkileyici anlatısı, bekleneceği üzere, gözü pekliğe ve olağanüstü cesarete ilişkin öykülerle örülü."
—Wall Street Journal

ALFA
alfakitap
alfakitap
alfakitap
www.alfakitap.com
9 786253 890391
TARİH